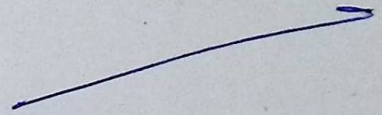
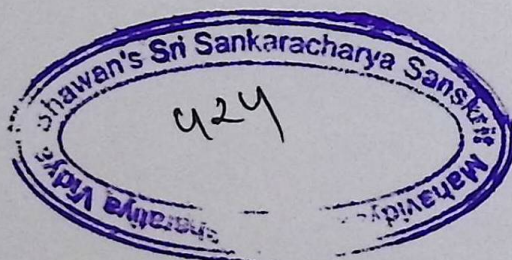
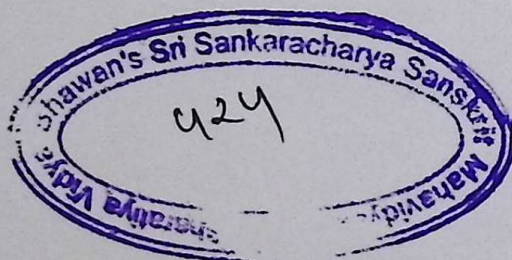

Bhawan's Sanskrit
Departmental
Cook

श्री
स्कन्दमहापुराणम्

THE SKANDA MAHĀPURĀNAM

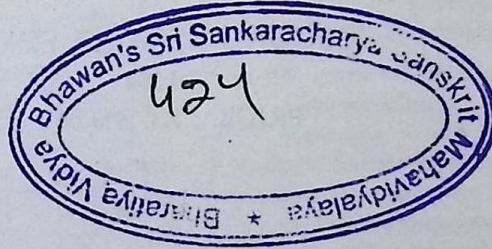
VOL. III

श्रीनागरखण्डम्

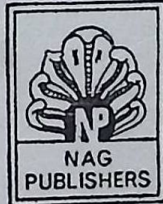
THE NĀGARA KHAṆḌA

श्रीप्रभासरखण्डम्

THE PRABHĀSA KHAṆḌA

ARRANGED BY :
NAG SHARAN SINGH

N A G P U B L I S H E R S

1194/U.4. (POST OFFICE BUILDING) JAWAHARNAGAR, DELHI-7.

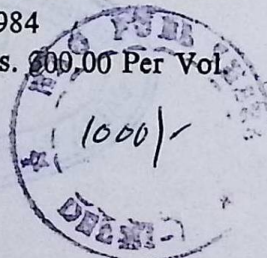
© NAG PUBLISHERS

1. 11A/U.A. (Post Office Bldg.) JAWAHARNAGAR, DELHI-7
2. 8A/U.A. 3, JAWAHARNAGAR, DELHI-110007
3. JALALPURMAFI (Chunar, Mirzapur), U.P.

SECOND REPRINT EDITION

1984

PRICE : Rs. 500.00 Per Vol

(PRINTED IN INDIA)

Published by Nag Sharan Singh for Nag Publishers, Jawahar Nagar, Delhi-7
Text printed at Gian Offset Printers, 308/2, Shahzada Bagh, Dayabasti Delhi-35

॥ अथ स्कान्दे महापुराणे षष्ठं नागरखण्डम् ॥ ६ ॥

जम्पायाः

विषयाः

५०

जम्पायाः

विषयाः

५१

- १ मंगलाचरणम्, सूतशौनकसंवादादरम्भः, तत्र शौनकप्रश्नं श्रुत्वा तस्योत्तरं वातुं सूतेन लिङ्गोत्पत्तिवर्णनप्रसंगेन श्रीविद्योगिनः शिवस्य ऋष्याश्रमे गमनवर्णनम्, तत्रार्थैर्भिर्दिगंरं दिवं दृष्ट्वा तस्मै शापप्रदानम्, तेन शापेन शिवस्य तत्रैव लिङ्गपतनम्, मङ्गलविष्णवादिभिः शिवस्तवनकरणम्, तेन तुष्टेन शंकरेण लिङ्गपूजनविधिकथनम्, ततो देवैर्हाटकेश्वरक्षेत्रे गत्वा तत्रैव तस्य शिवलिङ्गस्य स्थापनम्, लिङ्गपूजनमाहात्म्यवर्णनम्. १
- २ लिङ्गोत्पादनेन पातालतो गंगाया आगमनम्, त्रिशंकोऽखण्डालत्वं कथं प्राप्तमिति प्रश्ने तत्कथोपाख्याने सशरीरेण स्वर्गगमनाय त्रिशंकुना वसिष्ठस्य प्रार्थनाकरणम्, वसिष्ठेनेदमशक्यमिति कथितेऽन्यं गुह्यं प्रष्टुं मनसि दुराग्रहेण निर्धारणम्. २
- ३ वसिष्ठवाक्यमनादृत्य दुराग्रहेण स्वेच्छया वर्तितुमुत्तुङ्गं त्रिशंकुं प्रति वसिष्ठपुत्रैः 'चण्डालो भव' इति शापदानम्, तेन शापेन सद्यःखण्डालत्वं प्राप्य पश्चात्तापेन दुःखितस्य त्रिशंकोराज्ञया तस्य मन्त्रिभिश्चिन्त्येष्टपुत्रं हरिश्चन्द्रं राज्येभ्येचनम्, तस्य त्रिशंकोश्च महारण्ये पट्ट्यां गमनम्. २
- ४ अरण्ये गच्छतश्चण्डालस्य त्रिशङ्कोर्विश्वामित्राश्रमे गमनम्, ततो विश्वामित्रेण सर्ववृत्तान्तं श्रुत्वा त्र्यर्धया 'त्वामनेनैव देहेन स्वर्गं जेष्यासि' इति प्रतिज्ञां कृत्वा तेन चण्डालेन साकं तस्य पापनिरसनयानेकवीर्यक्षेत्रेभ्यः भ्रमस्तयोर्मां-कण्डयेन समं संवादः, मार्कण्डेयवचनाद्व्याटकेश्वरे गमनम्, व्याटकेश्वरलिङ्गपूजनेन त्रिशंकोऽखण्डालत्वनिवृत्तिः, ततः स्वर्गप्राप्तिकरं यज्ञं कर्तुं तयोर्ब्रह्माज्ज्ञान-ग्रहणम्. ३
- ५ ब्रह्मणा तथा करणेऽनुज्ञायाद्यदत्तायामपि विश्वामित्रेण त्रिशंकोः सशरीरेण स्वर्ग-प्राप्तये स्वतःप्रभावाद्वादशवर्षिकं सत्रं ब्राह्मणद्वारा समाप्य ततोऽन्तेऽवधुय-ज्ञानादिकं कृत्वा यज्ञसमाप्तिकरणम्. ४
- ६ स्वर्गप्राप्त्यभावाद्दिश्वामित्रं प्रति प्रश्नं कुर्वतात्रिशंकोर्विष्णुं स्तुत्वा ततो वरं गृहीत्वा विश्वामित्रदत्तं नूतनस्वर्गं रचयित्वा सशरीरेण स्वर्गं प्रति गमनम्. ५
- ७ विश्वामित्रकृतस्तृष्टया ब्रह्मस्तृष्टया साकं परस्परविवादं दृष्ट्वा देवानां ब्रह्माभ्यासो गमनम्, ततो ब्रह्मादीनां जगत्स्थित्यर्थं विश्वामित्रसमीपे गमनम्, विश्वामित्र-वचनादनन्यगतिकत्वात्रिशंकोः स्वर्गं गमनम्, विश्वामित्रस्य नूतनस्तृष्टेः स्वेच्छ-या निवर्तनम्, त्रिशंकुपात्नानोपसंहारश्च. ५
- ८ व्याटकेश्वरप्रभावं श्रुत्वा सर्वजनानां तत्र गमनम्, विश्वामित्रस्यापि कुरुक्षेत्रं त्यक्त्वा 'तत्रैव वासः, यज्ञादीनकृत्वापि मोक्षप्राप्तिदमिदं क्षेत्रमिति मत्वा देवाभ्यां व्याट-केश्वरस्य पाताले स्थापनम्, तेन नागानामपि तद्विद्येन सर्वत्र गमनम्, व्याटके-श्वरमाहात्म्यवर्णने हिरण्यकशिपोः सुतया रमानान्या पुत्रप्राप्त्यर्थं विष्णुमुद्दिश्य तपश्चरणम्, विष्णुकृपया ततो वृत्रासुरोत्पत्तिः, इन्द्रादिभिर्वृत्रवधार्थं कृतया विष्णुप्रार्थनया तद्वचनाद्भोत्पादनार्थं दधीच्यमे गमनम्, दधीच्यस्थितिर्मितव-क्षेणे वृत्रस्य पराजयः, तज्जन्यब्रह्मत्यागोपनिरासार्थं शक्रस्य व्याटकेश्वरे गमनम्, व्याटकेश्वरपूजनेन दोषनिवृत्तिः, स्वस्थाने गमनम्, व्याटकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ५
- ९ शक्रेण नागविलपूतये संवर्तानिलस्य प्रेषणम्, शक्राज्ञया संवर्तानिलस्य नागविले गमनम्, लिङ्गोद्भवशापेन भोतस्य संवर्तानिलस्य शक्रपुरं प्रत्यागमनम्, ततो बृह-स्पतेराज्ञया शक्रस्य हिमालयपुत्रान्विलपूतिकरणार्थं प्रेषितुं हिमालयसमीपे गम-नम्, शक्रकार्यं कर्तुं हिमालयेनाप्रापितानामव्यस्वीकृतानां भैरवकनं विषवर्न-रक्ष्मणाख्यानां त्रयाणां पुत्राणामनुमोदनं दृष्ट्वा तेभ्यः शक्रेण शापप्रदानम्, शापभीत्या रक्ष्मणाख्यपर्वतस्य नागविलपूतिकरणार्थं तत्र गमनम्, ततो देवेभ्येण रक्ष्मणाख्यपर्वतस्य सुखजनकानामनेकवीर्यानां संस्थापनम्, शक्रकृतं रक्ष्मण-शिवलोत्साहवर्णनम्. ७
- १० शंखतीर्थमाहात्म्यवर्णने चमत्कारनृपस्य मृगयाकरणम्, तत्र बुभुक्षितस्य बालस्य स्तनं दत्त्वा मृगयाक्षमत्कारेण वधकरणम्, मृगीवत्तशापेन चमत्कारनृपतेः कुष्ठो-गप्राप्तिः, तत्कुष्ठस्य शापस्य च निवर्हणार्थं भ्रमत्तश्चमत्कारनृपतेर्हाटकेश्वरक्षेत्रे शंखतीर्थं गमनम्, शंखतीर्थज्ञानेन चमत्कारनृपतेः कुष्ठनिरासवर्णनम्, शंख-तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ८
- ११ चमत्कारनृपप्रतिपत्तिं वा शंखतीर्थोत्पत्तिवृत्तान्ते शंखकृतेन लिखितश्रमशुभोक्त-लमहणेन चौर्यमिवमिति मत्वा लिखितेन शंखहस्तच्छेदनकरणम्, ततः शंखस्य

- हाटकेश्वरे तपश्चरणम्, तत्तपस्तुष्टेन शिवेन शंखाय वरप्रदानम्, पूर्ववत्तुष्टेन हस्तप्राप्तिकथनम्, तत्र तेन स्वनाम्ना लिङ्गापनम्, शंखतीर्थोत्पत्तिवर्णनपूर्वकं शंखतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, चमत्कारभूपतिना माह्वनेभ्यो नगरं निर्मापयित्वा दानकरणम्. ९
- १२ चमत्कारेण भूपेन ब्राह्मणाज्ञया नगरस्थित्यर्थं पुत्रोपदेशकरणम्, मङ्गलवादीर्वा-ग्रहणम्. ९
- १३ स्वराज्यं पुत्रेषु निक्षिप्य तपःकरणार्थं चमत्कारनृपतेर्हाटकेश्वरे गमनम्, तत्र शिव-भाराध्य शिवप्रसादेन जचलेश्वरेतिनाम्ना लिङ्गापनम्, जचलेश्वरमाहात्म्य-वर्णनम्. १०
- १४ चमत्कारपुरे कस्यचिद्गोरक्षस्य गौर्यादेकस्या गोरूप्ये वृणलोभेन गमनम्, तस्याः शोधनार्थं गोरक्षकस्याप्यरण्ये गमनम्, ततः कालान्तरेण द्वयोः पञ्चत्वप्राप्तिवर्ण-नम्, ततो गोरक्षकस्य वृणाणां धिपतेः कुले जन्मवर्णनम्, तथा गोस्तन्मन्त्रिकुले जननम्, ततस्ताभ्यां पूर्वजन्मवृत्तान्तस्मरणं कृत्वा चमत्कारपुरप्रदक्षिणाकरणेन वैमानिकपथा मोक्षप्रापणम्, चमत्कारपुरप्रदक्षिणामाहात्म्यवर्णनम्. १०
- १५ रक्ष्मणगर्भवत्तप्रभाववर्णनपूर्वकं चमत्कारपुरप्रदक्षिणामाहात्म्यातिशयवर्णनम्. ११
- १६ रक्ष्मणसामिध्ये स्थित्वा रक्ष्मणस्य सेवनफलश्रेष्ठवर्णनम्. ११
- १७ चमत्कारपुरस्य चतुर्दिक्षु स्थितानां तीर्थानां वर्णनम्, तत्रादौ गयाशिरोमाहात्म्य-वर्णनप्रसंगे विदूरथस्य मृगयायामरण्ये गमनम्, तत्र मृगानुभावतो विदूरथस्य वनाह्वनं प्रयागेन श्रान्तस्याश्वस्य भूम्यां पतनम्, ततो विदूरथस्य तत्रैवाश्वज-स्तृष्टय पट्ट्यां मृगानुचक्रमणम्. ११
- १८ ततो दूरगमनोत्तरं पथि मांसादादिपिशाचत्रयदर्शनम्, मांसादादिवचनादृष्या-भ्रमपदं प्राप्तस्य विदूरथस्य नृपस्य मुनिभिः सह संवादपूर्वकं सायन्तनकर्मदि-धिधानवर्णनम्. १२
- १९ परेऽहनि विदूरथस्य स्वनगरे गमनम्, गयाशिरासि पितृतीर्थकूपिकायां विदूरमेन मांसादादिभ्यः ब्राह्मदानम्, ततो मांसादादिभिर्विदूरथस्य स्वप्रे स्वस्वमुक्तिव-नम्, पितृकूपिकातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १३
- २० पितृकूपिकातीर्थे रामलक्ष्मणसीतानां गमनम्, तत्र ब्राह्मकरणेन रामादीनां प्रत्यक्षपि-रुदर्शनम्, ततो मनसि रामं सीतां च हन्तुं विश्वासपातं कर्तुं च प्रयत्नमानस्य लक्ष्मणस्य विश्वासपातदोषनिरासार्थं बालमण्डनतीर्थं गमनम्, तत्तीर्थज्ञानेन तस्य दोषनिवृत्तिः, ततो रामहृदं याम्बदिशि प्रयाणम्, बालमण्डनतीर्थमाहात्म्य-वर्णनम्. १४
- २१ बालस्यतीर्थोत्पत्तिवर्णने मृकण्डतो मार्कण्डसुतोत्पत्तिवर्णनपूर्वकं मार्कण्डेयेन वीर्यापुष्टं प्राप्य तपस्तत्त्वा व्याटकेश्वरे लिङ्गापनम्, बालस्यतीर्थमाहात्म्य-वर्णनम्. १५
- २२ बालमण्डनतीर्थमाहात्म्ये कश्यपादितरेकोनपञ्चाशन्मरुतामुत्पत्तिवर्णने शक्रेण दिवि-जठरं प्रविश्य शक्रेण पुत्रच्छेदनादिवर्णनम्, तेन माह्वनेण तदोषपरिहारार्थं शक्रेण बालमण्डनतीर्थं ज्ञानकरणम्, शक्रस्य तीर्थज्ञानेन दोषनिवृत्तिः, बाल-मण्डनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १७
- २३ मृगतीर्थवर्णने कस्यचिद्भूक्षस्य च्छायायां संस्थितान्मृगान्दृष्ट्वा लुब्धकानां तत्रागमनम्, लुब्धकदर्शनेन भीतानां मृगानां ततः पलायनम्, लुब्धकानां मृगानुधावनम्, मृगानां सरोवरप्रवेशनेन सद्य एव मानुषत्वप्राप्तिः, तत्सरोवराय मृगमुखा-च्युत्वा लुब्धकैरपि तस्मिन्सरसि ज्ञानकरणम्, तेन लुब्धकानामपि सौन्दर्य-प्राप्तिः, सर्वेषां मोक्षप्राप्तिवर्णनम्, मृगतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १७
- २४ षडिनिमसमये वामनेन पद्मयेन लोकान्याप्य तृतीयपदेन ब्रह्माण्डोर्ध्वनागे भिन्ने सति ततो गङ्गाजलस्य निर्गमनम्, विष्णुपद्मीयां तस्य पूर्वकमाहात्म्य-वर्णनम्. १८
- २५ विष्णुपद्मीगंगाहात्म्यवर्णने मद्यप्राशनं कुर्वतः कस्यापि ब्राह्मणस्य तत्र ज्ञानेन मद्य-प्राशनदोषनिवृत्तिवर्णनम्, विष्णुपद्मीगंगाहात्म्यवर्णनम्. १८
- २६ कस्यचिद्गोरक्षस्य यमानुशासनादागतैर्यमवृत्तैः सह यमलोके गमनम्, तत्र गोर्क्षपुष्ट्या यमेन ह्यविशदितनरकवर्णनम्, तेन पातकेन कस्य नरकस्य प्राप्ति-रिति वर्णनम्, गोर्क्षस्य यमानुज्ञा चमत्कारपुरे गमनम्, तत्र तीर्थज्ञानेन

अध्यायः विषयः पृ०

- शुक्तिवर्णनम्, गोकर्णतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ... १९
- २७ अम्बादिचतुर्बुध्यान्तकालपरिगणनम्, चतुर्बुधस्तत्पराहात्म्यप्रमाणनिर्दर्शनम्, चातु-
र्वर्षकर्मनिरूपणम्, रजकादिचण्डालानामुत्पत्तिवर्णनम्, विशेषतः कलिकाळ-
माहात्म्यवर्णनम्. ... ३१
- २८ शृङ्गतीर्थसंवादे सर्वतीर्थसमाश्रयवर्णनम्. ... ३२
- २९ सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णने सूतस्य पितुराज्ञया यत्समर्पितुंशुभ्राकरणम्, तत्र यत्-
समर्पणा नवस्य प्राग्जन्मचरित्रकथनम्, देवराजस्य कुनेरेण सातुं पिबन्नां
काचित्स्थिरं विलोक्य जलेरेतःस्वलनम्, तत्रैतसो कृपया प्राशनम्, वसमासान्ये
सुगीतः कन्याजननम्, देवरातेन यत्सर्पे कन्यादानम्, बहुकाले गते सर्पदंष्ट्रेन
जीमरपं दृष्ट्वा बहुशोकक्याकुलितचेतसो वत्सस्य वने श्रवणम्, वस्य बहुधा
प्राप्तिभिः सान्त्वने कृतेऽपि कुप्या सर्पनाशान्तरंकरणम्, तस्मिन्सर्पदहनं
कुर्वति सति तत्रैकस्य सर्पस्य मानुषरूपं धृत्वा संवादवर्णनम्, तेन मानुषरूप-
धारिणा सर्पेण वत्साय पूर्वशापकारणे कथ्यमाने 'प्राग्जन्मनि मया हाटकेश्वर-
क्षेत्रयात्रागतानां जनसमूहानां नम्ये सर्पप्रक्षेपे कृते सत्पुत्रिणा दत्तेन क्षापेन
सर्वजन्मप्राप्तिः' इति कथनम्, तेन मानुषरूपिणा सर्पेण वत्सायोपदेशकरणम्, तत्प्र-
संगेन हिंसाऽहिंसाधर्मनिरूपणम्, ततो वत्सार्पणा सर्पवधपञ्चाक्षापेन महेश्वर-
पूजां विधातुं स्वमनसि निर्धारणम्, वत्सस्य सिद्धेश्वरपूजनेन सिद्धिप्राप्ति-
वर्णनम्. ... २१
- ३० सिद्धेश्वरोत्पत्तिवर्णने सिद्धाधिपनामकहंसेन बृहस्पत्याज्ञया पुत्रप्राप्त्यर्थं किं
लंस्याय्य पूजने कृते तस्य पुत्रप्राप्तिः, सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... २६
- ३१ नागहृदमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेन नवनागानां प्रज्ञाज्ञया हाटकेश्वरक्षेत्रे गमनम्, तत्र
स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, इन्द्रसेनराजः सर्पदंष्ट्रेन मृत्युप्राप्तिवर्णनम्, ततः
स्वपुत्रस्य स्वप्न आगत्येन्द्रसेनेन स्वप्रेतत्वप्राप्तिकथनम्, पित्राज्ञया पुत्रस्य नामतीर्थे
गमनम्, तत्र पित्राश्रादकरणेन लिङ्गपूजनेन च पितुर्मोक्षवर्णनम्, नागदीर्घ-
माहात्म्यवर्णनम्. ... २७
- ३२ सप्तपितीर्थवर्णने सप्तपिपूजनप्रकारकथनम्, सप्तपितीर्थोत्पत्तिवर्णने द्वादशवर्षाधिक्या-
मनाष्ट्रयां बुभुक्षितानां सप्तर्षीणां सर्वत्र भ्रमणम्, तेषां वृषार्षेण राज्ञो
देवो गमनम्, तत्र मृतकुमारं दृष्ट्वा तद्रक्षणार्थं सप्तर्षिमिरुयोगकरणम्, ताव-
दुपाधर्मेभूपत्य तत्रागत्य तैः सह संवादकरणम्, ततो वृषकुमारमभक्षयित्वैव-
र्षीणां चमत्कारपुरे गमनम्, तत्र वैष्णवकरणम्, लिङ्गस्थापनं च. ... २८
- ३३ अगस्त्याश्रमवर्णने विन्ध्यमेवोर्मिधः कल्ले संपद्यमाने सूर्यमार्गनिरोधात्सूर्यस्यागत्या-
मसे गमनम्, सूर्यवचनाद्विन्ध्यं निम्नमुत्कीकृत्य दक्षिणदिशि हाटकेश्वरजगत्स्यस्य
गमनम्, तत्र लोपासुद्रया पत्न्या सह गत्वा लिङ्गस्थापनम्, अगस्त्याश्रममाहा-
त्म्यवर्णनम्. ... ३०
- ३४ अगस्त्यकृतसमुद्रप्राशनकारणवर्णने प्रथमं देववैत्ययोर्युद्धे प्रह्लादविष्णुन्यादीनां परा-
जयं दृष्ट्वा शंकरेण शूलेन दैत्यपराजयकरणवर्णनम्. ... ३१
- ३५ वर्मविनाशेनैव देवपराजयः स्यादिति निश्चयं कृत्वा ज्ञानसंख्याज्ञयागादिजपकर्तृणां
प्राज्ञानां वैतैवैवकरणम्, जलावासिनां दैत्यानां वधार्थं प्रह्लाद आज्ञया जल-
प्राशनार्थं देवराजस्यस्य प्रार्थनाकरणम्, देवकार्यार्थमगस्त्येन समुद्रप्राशनम्, देवै-
र्दैत्यवधकरणम्, अगस्त्यस्थापितपीठस्य देवैः स्वकार्यकरणाधिदेवराजोत्प्रेतविनाश-
करणम्. ... ३२
- ३६ चित्रेश्वरपीठमाहात्म्यवर्णनम्. ... ३२
- ३७ दुःशीलात्म्यप्रासादोत्पत्तिवर्णनम्. ... ३३
- ३८ धुन्धुमारेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ३४
- ३९ ययातीश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ३४
- ४० प्रह्लादा पुण्यां शिलास्थापनम्, ततस्तत्र प्रह्लादया सरस्वत्या पावालयो हृदं निर्मा-
यामनम्, ततो मंथनकर्महर्षिणा तत्र तपस्तप्त्वा लिङ्गस्थापनम्, चित्रशिला-
मंथनकेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ३५
- ४१ बाष्कलदैत्यपीठैरेन्द्रादिभिर्देवैर्विष्णोराज्ञया हाटकेश्वरे तपःकरणम्, ततो बृह-
स्पतिवचनाद्वैष्णवस्यवनविधौ भगवत्पूजनेन सन्तुष्टस्य भगवत आज्ञया बाष्क-
लिना समं युद्धकरणम्, भगवता बाष्कलदैत्यपराजयं कृत्वा शक्यस्य स्वस्थाने
गमनम्, भगवतस्तत्र वासकरणं लिङ्गस्थापनं च, जलशान्त्युत्पत्तिवर्णनम्. ३६
- ४२ विश्वामित्रकुण्डोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र विश्वामित्रजनेनकासमागमवर्णने विश्वा-
मित्रेण मेनकायै जीधर्मकथनम्. ... ३७
- ४३ विश्वामित्रकथितव्यातिवृत्तयर्थोत्पत्तिरक्त्य कुत आगमनं क गमनमित्यादिपृष्ट्यां
विश्वामित्रदंष्ट्रेन मेनकायां लोपुपायां कृतां विश्वामित्रेण जीसंगमस्य चिक्छ-
विकरणम्. ... ३७
- ४४ विश्वामित्रेण स्वसंगमे तिरस्कारिते बहुशो दुःखसंतप्या मेनकाया विश्वामित्राय
विश्वामित्रेण मेनकायै च मिथो जराप्राप्तिरूपशापप्रदानम्, क्वत्तयोः कुण्डला-
मेव क्षापयित्वा, विश्वामित्रेण तत्र लिङ्गस्थापनम्, विश्वामित्रकुण्डविश्वामित्रे-
श्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ३७

अध्यायः विषयः

- ४५ त्रिपुण्ड्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ... ३८
- ४६ सरस्वतीतीर्थमाहात्म्यवर्णने बलभद्रनृपतो जातस्य अंबुवीचिनामकस्य मूकपुत्रस्य
मूकत्वनाशार्थं सरस्वतीतीर्थं सपुत्रकस्य नृपस्य गमनम्, तत्र ज्ञानेन लिङ्गम्
जनेन च पुत्रस्य मूकत्वनिरसनम्, अंबुवीचिकृतं सरस्वतीस्वनम्, सरस्वती-
तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ... ३९
- ४७ महाकालमाहात्म्यवर्णने सपत्नीकस्य उहसेनस्य राज्ञो हाटकेश्वरे गमनम्, तत्र
देवं संपूज्य बहुशो विप्रेभ्यो वानानि वत्सा विप्रसंसदि राज्ञा विप्रेभ्यः स्वपूर्व-
जन्मवृत्तान्तकथनम्, तत्र वणिजात्युन्नय तस्याजप्राप्त्यभावादुपोषितस्य
सपत्नीकस्य महाकालवने गमनम्, तत्र देवं दृष्ट्वा कर्मलैर्देवस्य पूजाकरणम्, तेन
पुण्यप्रभावेन राजकुले जननम्, महाकालेश्वरतीर्थलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ४०
- ४८ उग्रामहेश्वरलिङ्गमाहात्म्ये हरिश्चन्द्रेण पुत्रप्राप्त्यर्थमुग्रामहेश्वराश्रयम्, तेन वपसा
संतुष्टाभ्यामुग्रामहेश्वराभ्यां पुत्रप्रवर्धनप्रदानम्, तं वरं गृहीत्वा हरिश्चन्द्रस्य
स्वभयने गमनम्, ततो हाटकेश्वरक्षेत्रे उग्रामहेश्वरपीठये लिङ्गस्थापनम्, उग्र-
महेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४१
- ४९ कल्लेश्वरमाहात्म्यवर्णने कलशनृपस्य गृहे दुर्वासस आगमनम्, चातुर्मास्यव-
त्स्य पारणं कर्तुमागताय दुर्वाससे नृपेणाविष्यसत्कारपूर्वकं भोजनादिसमर्पणम्,
तत्र भोजनाप्राप्ते लब्धप्राप्तिभिः सुलंस्कृतं भांसं दृष्ट्वा 'व्यामो भव' इति वृषाव
क्षापप्रदानम्, कलशनृपदेर्दुर्वाससः क्षापेन व्यामत्वप्राप्तिवर्णनम्. ... ४२
- ५० नन्दिनीव्यामसंबोद नन्दिन्या व्यामसशीपे क्षापकरणम्. ... ४२
- ५१ व्यामवचनामन्दिन्या स्वस्थानं गत्वा वत्सस्य वृत्तिकरणम्, सर्वान्मुष्टान् नन्दिन्या
व्यामसे गमनम्, तेन वत्साः सत्यत्वं दृष्ट्वा पञ्चाक्षापेन मुक्तिप्राप्त्यर्थं तस्य प्रभ-
करणम्, शापाह्वयामन्त्यं प्राप्त्य नृपस्य नन्दिनीदर्शितयागत्यापितलिङ्गस्य पूजनेन
व्यामत्वप्रापकाच्छापान्मुक्त्वा पूर्ववद्राजत्वप्राप्तिः, ततो हराराधनां विधाय स्वनाम्ना
लिङ्गस्थापनम्, शिवलोके गमनं च, कल्लेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ४२
- ५२ कद्रकोटिमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४४
- ५३ भृगुगर्तामाहात्म्यवर्णने मित्रसहस्य राज्ञो वसिष्ठशापाद्वायसत्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्,
राक्षसधर्मेणानुवर्तमानेन तेन राज्ञा त्रिप्रादीनामपि हननम्, तेन नृपेण ब्रह्महत्या-
दोषनिवृत्तये शापमुक्त्युत्तरं वसिष्ठज्ञया तीर्थयात्राकरणम्, भृगुगर्तातीर्थज्ञा-
नेन ब्रह्महत्यादोषादुन्मुच्य पूर्ववद्राज्यकरणम्, राज्योत्तरमन्ते शिवलोके गमनं च,
भृगुगर्तामाहात्म्यवर्णनम्. ... ४४
- ५४ नलकथावर्णनपूर्वकं नलस्यापितवर्चमुष्णमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४६
- ५५ नलेन स्वनाम्ना स्थापितस्य रोगाद्यपिदोषपरिहारकस्य नलेश्वरस्य माहात्म्यवृत्तं ४६
- ५६ सांवादित्यमाहात्म्ये गालवेनादित्यप्रसादेन परं लब्धः पुत्राभावात्सांवादित्यपूजनेन
पुत्रप्राप्तिकरणम्, सांवादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४७
- ५७ गान्धेययात्राख्यानवर्णनम्. ... ४७
- ५८ गान्धेयकृतलिङ्गचतुष्टयस्थापनवर्णनम्, शिवगंगामाहात्म्यवर्णनम्. ... ४८
- ५९ विदुरेण पुत्रप्राप्त्यर्थं तपस्तप्त्वा स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, विदुरेश्वरमाहात्म्य-
वर्णनम्, विदुरकृतदेवप्रासादवृत्तान्तवर्णनम्. ... ४८
- ६० मित्रावरुणपुत्रेण माहित्यानामदेवतास्थापनम्, नरादित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ४९
- ६१ शर्मिष्ठातीर्थमाहात्म्ये विषकन्योत्पत्तिवर्णनम्. ... ४९
- ६२ विषकन्यात्यागमकुर्वतो नृपस्य मरणप्राप्त्युद्धवर्णनं च, सर्वलोकापवादाञ्जलत्वा
विषकन्यायास्तपोऽर्थं वनं प्रति प्रयाणम्, मार्गे स्वपूर्वजन्मस्मरणेन दुःखिताया
विषकन्यायाः पञ्चामिसाधनादिकं चोरे तपो विलोक्य पार्वत्येन्प्राणीरूपेणा-
गमनम्, इन्द्राणीतो वरमगृहीत्वा तया पुनस्तपसि क्रियमाणे पार्वत्या वां प्रति
स्वरूपदर्शनम्, विषकन्याया पार्वतीस्वनम्, पार्वत्या सह विषकन्यायाः कैलासे
गमनम्, शर्मिष्ठातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५०
- ६३ सोमेश्वरमाहात्म्ये दक्षशपयुक्तेन सोमेन रोमकमहर्षेर्षचनाद्वाटकेश्वरे लिङ्ग-
पूजनम्, वलभावेण सोमस्य शापनिवृत्तिः, स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, सोमनावे-
श्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५१
- ६४ चमत्काररूपस्थापितचमत्कारीदुर्गादेवीमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५२
- ६५ आनन्देश्वरशुद्धेश्वरयोर्माहात्म्यवर्णनमुत्पत्तिकथनं च. ... ५३
- ६६ रामहृदवर्णनप्रसंगे जमदग्निवधवर्णने ससैन्यस्य सहस्राजुर्नहैह्यनृपतेर्जमदग्निभ्यो
गमनम्, तत्र कामधेनुप्रभावं दृष्ट्वा तेन सहस्राजुर्नेन लोभेन तां राक्षसानेन
जमदग्निना तस्या अदाने कुधाविष्टेन हैह्येन जमदग्निवधकरणम्. ... ५४
- ६७ पितृवधं श्रुत्वा परशुरामेण पितृहत्तरक्रियां विधाय निःक्षत्रियां पृथ्वीं कर्तुं प्रविक्षा-
करणम्, ततो समेण युद्धे सहस्राजुर्नस्य वधकरणम्. ... ५५
- ६८ सहस्राजुर्नवयोत्तरं हाटकेश्वरे गत्वा सहस्राजुर्नशरीराभिर्गतेन रक्षेन पितृभ्रातृ
विधाय सर्वां संपादितां महीं प्राप्तेभ्यो वत्सा स्वनिवासार्थं परशुरामेण
समुद्रासरणकरणम्. ... ५५

अध्यायः

विषयः

- १९ पुनर्मोक्षणेभ्यो दत्तां मही बलात्कारेण प्रहीतृणां क्षत्रियाणां रात्रेण वधकरणम्, एवमेकविंशतिवारानिःक्षत्रियां पुष्पनी कृत्वा ब्राह्मणेभ्यस्तत्त्वाः समर्पणम्, ब्राह्मणवचनादासीर्वादेन च रामहृदेति नाम्ना गर्वातीर्थस्थापनम्, रामहृदे शङ्ख-
हृतानां आद्वेन विशेषफलकथनम्, सामान्यतो रामहृदमाहात्म्यवर्णनम्. ५६
- ७० तारकासुरवधप्रकरणे कार्तिकेयस्य साधनोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्. ... ५६
- ७१ कार्तिकेय (स्कन्द) स्थापितशक्तिमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५७
- ७२ पाण्डवधृतराष्ट्रद्विद्वहट्टेधृतराष्ट्रेन दर्शनवर्णनम्. ... ५८
- ७३ ततः कौरवाणां द्वारवत्यां गमनम्, दुर्वाधेनस्य जानुमत्या सह विषाहवर्णनम्, ततः पुनर्योद्धेन समं कौरवपाण्डवयोः हाटकेधरे गमनम्, धृतराष्ट्रवप्रासादस्थाप-
नादिवृत्तान्तवर्णनम्. ... ५८
- ७४ तत्र हाटकेधरे धृतराष्ट्रविभिरैकोत्तरावतलितस्थापनम्, सर्वद्वेष्टाभिः पाण्डवै-
र्बोद्धादिभिश्च सहस्रैः पृथक्पृथक्पत्न्यान्ना डिगस्थापनम्, कौरवपाण्डवयोश्च
कुवर्धिमविविधवर्णनम्. ... ५९
- ७५ यक्षभूतिमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६०
- ७६ मुण्डीरकाटप्रियमूलस्थानेतिस्तरपीधेन्यवर्णने कस्यचित्कुष्ठुरीगेणः पुण्यस्य
ब्राह्मणवचनात्तत्त्वार्थेन स्तानेन कुष्ठनिरसद्वृत्तान्तवर्णनम्, मुण्डीरकाटप्रियमूल-
स्थानमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६१
- ७७ शंकरपार्वतीविवाहसमये ब्राह्मणः पार्वतीवर्जनेन रेतःस्नानम्, तेन पापेन डिगां-
गेन ब्राह्मणा रुद्रशिरसमात्माप्य दोषनिवृत्तिकरणम्, द्वाश्रववेदिकाभाहात्म्य-
वर्णनम्. ... ६१
- ७८ रुद्रशीर्षमाहात्म्यवर्णने व्यामर्वादिभ्याः कस्यांश्च ब्राह्मणा रुद्रशीर्षदर्शनेन तत्पातका-
भिघृष्टवर्णनम्, तथैव विदूरथनृपस्य जपि रुद्रशीर्षदर्शनमुक्तिवर्णनम्,
रुद्रशीर्ष (जगन्धर) माहात्म्यवर्णनम्. ... ६२
- ७९ बालखिल्याश्रममाहात्म्यवर्णने शक्रोपरि बालखिल्यैः कोपकरणवृत्तान्तवर्णनम्,
बालखिल्याश्रममाहात्म्यम्. ... ६३
- ८० सुपर्णाख्यमाहात्म्यवर्णने बालखिल्यैराधर्वाणैर्गर्भैरभिमन्त्रितमृतकलशं गृहीत्वा
पुत्रप्राप्त्यर्थं कश्यपेन स्वपत्न्यै वानम्, जन्तुकलशप्राप्तनेन कश्यपावृत्तकलशेति,
मित्रब्राह्मणकन्याया वरशोधार्थं गुरुस्य ब्राह्मणकन्याभ्यां सह गमनम्, पथि
नारदस्य दर्शनम्, नारदेन समं विष्णुदर्शनायै तेषां सर्वेषां हाटकेधरे गमनम्,
तत्र गत्वा नारदगुरुभ्यां विष्णुसंवर्धनप्रणम्. ... ६३
- ८१ विष्णुदर्शनं गृहीत्वा गह्वरे विष्णुं प्रति विप्रकन्यावरणार्थमाग्रहकरणम्, विष्णु-
सुखा गह्वरे विष्णवे सकन्यकस्य विप्रस्तानयनम्, विप्रकन्यायाः विष्णोः
सौत्वं प्राप्तं दृष्ट्वा क्रुधा लक्ष्म्या 'अश्वमुखी भव' इति तस्यै कन्यायै शापप्रदानम्,
सचैव विप्रपापि 'गजवक्त्रा भव' इति लक्ष्म्यै शापप्रदानम्, ततो विष्णुना विप्र-
कन्यायाः सांवनकरणमुच्छापदानं च, विष्णुब्राह्म्या ससुतस्य विप्रस्य स्वगृहे गम-
नम्, विष्णुपुरःस्थितां शाण्डिलीनामी वृद्धां दृष्ट्वा गह्वरे हास्ये कृते सत्यन्तः
क्रुधा शर्मिल्या मनसा शापदानेन गह्वरपूषामस्वीकरणम्. ... ६४
- ८२ निजपक्षवहं दृष्ट्वा गह्वरे विष्णुना च शाण्डिलीस्त्वनम्, ततः शाण्डिलीवचना-
द्गह्वरे हाटकेधरे गत्वा रुद्रशीर्षकालरुद्रीलरुद्रीवृत्तत्वा शिवाराधनकरणम्, तेन
गुरुस्य पुनः सुवर्णमयप्राप्तिवर्णनम्, सुपर्णेश्वराख्यमाहात्म्यवर्णनम्. ६५
- ८३ सुपर्णेश्वरमाहात्म्यवर्णने वेणुनामकनृपतेर्दुर्वासनत्वादुद्राचरितपरिपाकाकुष्ठप्राप्ति-
वर्णनम्, तत्कुष्ठनिरासार्थं भ्रमता वेणुनृपेण सुपर्णेश्वरं प्रति गमनम्, वदाराधनेन
तस्य कुष्ठनिरासवर्णनम्. ... ६६
- ८४ लक्ष्मीशपिताया विप्रकन्याया विष्णोरुच्छापेन कृष्णावतारे सुमद्रेति नाम्ना पञ्चा-
वृत्तशापविमुक्तिपूर्वकं विष्णुभगिनीत्वप्राप्तिवर्णनम्. ... ६६
- ८५ विप्रवृत्तशापनिवृत्त्यर्थं लक्ष्म्या ब्राह्मणमुद्दिश्य तपश्चरणम्, ब्राह्मणा शापनिवृत्तिपूर्वकं
लक्ष्म्यै वरप्रदानम्, गजवक्त्रमाहात्म्यमिति ब्राह्मणा तत्स्यलस्य नामकरणम्,
महालक्ष्मीमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६६
- ८६ लक्ष्म्यै सप्तविंशतिकन्याभिश्चन्द्रप्रीतिविवर्धनार्थं हाटकेधरे चण्डपाराधनेन चन्द्रस्य
प्रीत्यासदीकरणम्, सप्तविंशतिकेति नाम्ना डिगस्थापनम्, सप्तविंशतिकालिं-
माहात्म्यवर्णनम्. ... ६७
- ८७ सोमप्रासादमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६७
- ८८ अंबावृद्धेयविधाभ्यां काशीराजभार्यायां पविनासोचरं यक्षैश्च पुरस्ताथि बासक-
रणम्, ततः एकस्मात्कुण्डाद्गजवक्त्राधुल्यापिदेवतानां समुत्पत्तिं दृष्ट्वा तत्तज-
न्यासनिवारणार्थं तासां वृद्धक्षणीयपदार्थस्य ताभ्यामेव वृद्धाभ्यां व्यवस्थाकरणम्,
ततः स्वनाम्ना हाटकेधरे डिगस्थापनम्, अंबावृद्धमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६८
- ८९ अंबावृद्धाभ्यां सर्वबालकक्षयकारिणीनां देवतानां व्यवच्छेदार्थं चमत्कारराजप्राथ-
न्याऽन्वावृद्धाभ्यां स्वापादुकास्थापनकरणम्, पादुकादर्शनेन जनानां दुःखनि-

अध्यायः

विषयः

- वृत्तिभवनम्, पादुकादर्शनमकुर्वतां शृंगालप्रतिवर्णनम्, ध्यानं कुर्वतः शंकर-
स्य हृदीयनयनात्कन्यकोत्पत्तिः, शंकरवचनात्पादुकापूजनेन वस्याः सर्वविधि-
प्राप्तिवर्णनम्, पादुकाभाहात्म्यवर्णनम्. ... ६९
- ९० बहिर्वीर्योत्पत्तिमाहात्म्यवर्णने ज्येष्ठं भ्रातरमुत्सृज्य कनिष्ठेन शंतनुना राज्यकरणा-
द्यमधर्मं इति मत्वा शक्रेणानावृष्टिकरणवर्णनम्, तेन कारणेन बने भ्रमवा विद्वा-
भिन्नेन चण्डालगृहे गत्वा तत्र लब्धेन श्वर्गासेन बह्वै पञ्चमहायज्ञकरणम्, तेन
कारणेन रुष्टेनाभिना कृतं सर्वतः स्वात्मनो गोपनम्, अभिमन्त्रेष्टकामानां देवानां
गजादिभिः स्वनाम्नि कथिते सति तदुपरि रुष्टेन बह्विना गजादीनां शापप्र-
दानम्, ततो हृदिनिर्गतमग्निं दृष्ट्वा ब्राह्मणा स्वात्मगोपनकारणे पृष्टे बह्विना 'शक-
वृष्टपकरणाद्विश्वामित्रकृतश्वजापानीहृद्वानमया स्वात्मगोपनं कृतम्' इति कथिते
शक्रेण स्वाहाया वृष्टिकरणम्, ततो ब्राह्मणाभ्ये वरप्रदानम्, तस्य हृदस्थापितीर्थेति
नामकरणम्, तत्र अग्रे पृतस्य वसोधाराया माहात्म्यम्, अभितीर्थमाहात्म्य-
वर्णनम्. ... ७१
- ९१ बहिःशपितानां गजादीनां ब्रह्मादिदेवैरुच्छापवानपूर्वकं सांवनकरणम्, ततो देवानां
स्वस्त्वर्थेन गमनम्, अभितीर्थोत्पत्तिवर्णनम्. ... ७१
- ९२ शक्रेणैवस्थापितब्रह्मकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, वत्र ज्ञानं कुर्वतः कस्यचित्कूरुदेव देवं
प्रसाद्य सोमप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्. ... ७१
- ९३ गोमुखतीर्थोत्पत्तिवर्णनपूर्वकं गोमुखतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, वत्र कुष्ठं प्राप्त्यै स्वपुत्रस्य
कुष्ठनिरासार्थमन्यरीपेण भूपतिना तपःकरणम्, तेन रुष्टेन भगवता वसुत्रस्य
पूर्वजन्मकृतदोषकथनम्, भगवद्वाहवा गोमुखतीर्थज्ञानेन वसुत्रस्य कुष्ठनिरास-
वर्णनम्, गोमुखतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ... ७१
- ९४ ब्राह्मणवचनात्पुरुषरात्रेण कुठारं भंज्यत्वा ओह्यद्विधिमोचनेन ओह्यद्वितीयास्था-
नम्, ओह्यद्वितीयास्थापनम्. ... ७२
- ९५ अजापालनृपनिर्मितकम्मप्रदावेत्युत्पत्तिवर्णने बहिःश्वचनादजापालस्य हाटकेधर-
क्षेत्रे गमनम्, तत्र ब्रवीन्माराप्य च प्रति प्रसन्नया देव्या वरप्रदानम्, वरप्रदानेना-
जापालरात्र्यै स्थितान्पुण्यवतो जनान्दृष्ट्वा नरकस्य पापिनामभावाच्च्युत्तां दृष्ट्वा
ग्रस्य ब्राह्मणोक्तं गमनम्, तत्र स्थितेन शिवेन वच्छ्रुत्वा शिवस्य व्याघ्ररूपेण
राजसमीपे गमनम्, व्याघ्रकृताजगत्क्षणेन रुष्टेन राजा प्रेरितानां वंशीवृत्ता-
द्याणां व्याघ्ररूपिणा शंकरेण भक्षणम्, पञ्चावकाशावाद्याप्रेण समं यज्ञे
द्वंद्वयुद्धवर्णनम्, ततो व्याघ्ररूपं त्यक्त्वा तस्मै शिवेन प्रत्यक्षदर्शनदानम्, अजा-
पालेन शिववर्णनम्, शिववचनाद्वाहः पावाले गमनम्, स्वनाम्ना डिगस्थापनं
च, तत्राजापालेश्वरीविनाम्ना चण्डीस्थापनम्, अजापालेश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्. ७२
- ९६ राजा वृक्षधरेण ज्योतिर्विमुखाद्रोहिणीशकटभेदाविभक्त्यं जुत्वा तन्निवारणाय शनै-
श्चरसमीपे पुद्गार्थं गमनम्, तस्य वच्छ्रुत्वा दृष्ट्वा संतुष्टेन शनैश्चरेण नाहं रोहि-
णीभेदं करिष्यामीति प्रतिज्ञां कृत्वाऽभयदानकरणम्, शनैश्चरदशरथसंबावृत्त-
विषयवर्णनम्. ... ७४
- ९७ शनैश्चरेण 'रोहिणीशकटमहं न भेत्स्यामि' इति प्रतिज्ञापूर्वकमाशीःप्रदानोत्तरमिन्नेन
दशरथस्य शौर्यवर्णनपूर्वकप्रशंसाकरणम्, ततोऽपुत्रस्य नैव सन्निविष्टिरेव दशरथेन
शक्रमुखाद्वाहत्वा पुत्रप्राप्त्यर्थं तपःकरणाय सद्योगकरणम्. ... ७५
- ९८ दशरथस्य हाटकेधरे गत्वा तपःकरणम्, तपस्तुष्टेन विष्णुना चतुःपुष्पेणा-
हमवतरिष्यामीति दशरथाय वरप्रदानम्, दशरथकृततपःस्यलस्य वसुत्रेण
विष्णुना राजस्वामीति स्वनामस्वीकरणपूर्वकं तत्कृतवाक्या राजवापीति नामकर-
णम्, राजस्वामिराजवापीमाहात्म्यवर्णनम्. ... ७५
- ९९ रामेश्वरस्थापनप्रस्तावे रामेण सीतात्यागं कृत्वा स्वर्णमयी सीतां निर्माय यज्ञं जार-
क्षमाणे तत्र दुर्वासस आगमनम्, दुर्वासोरामसंबाधवर्णनम्. ... ७६
- १०० लक्ष्मणेन रामाभांगकरणात्प्रामादया नगरतो गमनकरणम्, सरयूलानेन लक्ष्म-
णस्य दोषनिवृत्तिवर्णनम्, ततो लक्ष्मणस्य योगसाधनेन प्राणनिष्क्रमणम्,
वियद्वतं लक्ष्मणं दृष्ट्वा रामेण शोककरणम्, मंत्रिभिरामस्य सान्त्वनम्, लक्ष्मण-
स्यवत्यामि वातुं प्रवृत्तं रामं दृष्ट्वा 'संन्यस्ते नाशितंस्कारः' इति नभोवाण्या
निषेधकरणम्, ततो लक्ष्मणस्यौर्ध्वदेहिकर्मकरणानन्तरं रामस्य पुण्यकथितेन
किष्किन्ध्यागमनम्, तत्र सुमीवकुचसत्कारादिवर्णनम्. ... ७६
- १०१ ततः पुण्यकथादहा वानरैः समं रामस्य लंकायां गमनम्, तत्र विनीक्षेन राम-
चन्द्रस्य सत्कारकरणम्, ततः मीरामेण वैः सर्वैः सह हाटकेधरेक्षेत्रमागत्य तत्र
रामेश्वरडिगप्रविष्टाकरणम्, रामेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ७७
- १०२ लक्ष्मणप्रासादपञ्चकप्रतिष्ठापनवर्णनम्. ... ७८
- १०३ जानर्तवृत्तगे राक्षसैः सह रामस्यागमनम्, तत्र रामविप्रसंबाधेऽसरोविष्टे विमाने
स्थित्वा स्वर्गं प्रति गच्छतोऽन्धविप्रस्य पूर्वजन्मकथावृत्तान्ते तदगममाहात्म्य-

अध्यायः

विषयः

१०

- पनकरणम्, कुक्षेन विभीषणाय संदेशं प्रेषयित्वा तद्वारा राक्षसानां जंबूद्वीपागमने निरोधकरणम्, कुक्षेऽश्वरत्नवैश्वर्यप्रतिष्ठावर्णनम्. ८०
- १०५ तुलागते मरीचिमालिनि विभीषणशपणेन व्यतरत्वा प्राप्ते राक्षसैर्हाटकेश्वरक्षेत्रे राक्षसस्थापितानां चतुर्मुखलिंगानां भूम्नां पूरणम्, तत्र क्षेत्रे प्रासादरहिते प्रदेशे बृहदश्वराजस्य गमनम्, तत्र प्रासादनिर्माणे राज्ञा प्रयत्नकरणम्, ततो भूमिखननसमये चतुर्वर्गलिंगदर्शनम्, लिंगैरावृतां भूमिं दृष्ट्वा राज्ञो स्रुत्युप्राप्ति-वर्णनम्, राक्षसलिंगाच्छादनवृत्तान्तवर्णनम्. ८२
- १०६ सुभतीर्थानां माहात्म्यवर्णनम्. ८२
- १०७ अष्टपट्टितीयोत्पत्तिमाहात्म्ये वत्सान्वयसंभूतचित्रशर्मनामनृपेण पातालस्थं हाटके-श्वरमप्रस्थल आनेतुमुद्युक्तेन शिवाराधनाकरणम्, शिवरूपया लिंगस्थापनम्, ततोऽष्टपट्टिगोत्रोद्भवनाक्षरैर्नृपाज्ञया शिवमाराध्य तत्पुण्या अष्टपट्टितिनानां लिंगानां तत्प्रासादं रचयित्वा स्थापनाकरणम्, ब्राह्मणैश्चित्रशर्मणा च कृतस्य लिंगस्थापनस्य वृत्तान्तवर्णनम्. ८३
- १०८ अष्टपट्टितीयवर्णने शिवपार्वतीसंवादे नारदशक्नादिभिरश्मत्कारक्षेत्रे ज्ञानादि कृत्या शिवलिंगं संपूज्य तीर्थलिंगस्तुतिकरणम्, वाराणस्याद्यष्टपट्टितीयवर्णनम्. ८४
- १०९ अष्टपट्टितीयानां प्रतितीर्थेषु भिन्नभिन्नलिंगानां नामनिर्देशपूर्वकप्रभाववर्णनम्. ८५
- ११० अष्टपट्टितीयमाहात्म्यवर्णनम्. ८५
- १११ कस्मिंश्चित्समये आनर्तमुपस्य पत्न्या दमयन्त्या हाटकेश्वरक्षेत्रे गमनम्, तत्र सीधे हरिषोऽधवासरेऽज्ञात्वा भगवन्तं ध्यायमानां दमयन्तीं दृष्ट्वाऽन्याभिर्ब्राह्मणस्त्रीभि-र्दमयन्तीवर्णनकरणम्, दमयन्त्या ध्यानोत्तरं ब्राह्मणस्त्रीभ्यः स्वकीयसर्वालङ्कार-वानकरणम्, चतसृभिरुपसर्गभिर्विना अन्त्याभिः सर्वाभिर्ब्राह्मणस्त्रीभिर्मूषणप्रहणे-नाहावकरणम्, तथैव प्रतिदिने राजपत्न्या ताम्र्यो भूषणप्रदानकरणम्, पञ्चदी-दिने चतसृभिर्विप्रपत्नीभिर्मूषणानामप्रहणे वत्समीपे भूषणानि गृहीत्वा दम-यन्त्या गमनम्, तामिर्मूषणप्रहणतिरस्कारकरणम्, याभिर्मयन्तीवृत्तानां भूष-णानां तिरस्कारकारि वत्सां पतिभिराकाशमार्गेण स्वाश्रमे स्वपुण्यप्रभावेणा-गमनकरणम्, याभिर्लोभादमयन्तीवृत्तानां भूषणानां प्रहणं कृतं तासां पत्नीनां तस्मीगृहीतदुष्पारमहवशात्पापेनाकाशगतित्यश्रयेण तत्रैव पतनम्, तैश्चतुर्भिराकाश-मार्गेणागतैर्कृपिभिस्तत्कारणं दृष्ट्वा दमयन्त्ये 'शिला भव' इति शापप्रदानम्, वतस्तस्या दमयन्त्यास्तत्र शिलाभावं प्राप्य पतनम्, तद्वृत्तान्तं श्रुत्वा द्विजप्रसाद-नाय दमयन्तीपतेरानर्तदेशराजस्य तत्रागमनम्, शिलाभूतां पत्नीं दृष्ट्वा राज्ञा शोककरणम्. ८५
- ११२ राज्ञे शापं दातुं गृहीतजलानां विप्राणामन्यद्विजप्रार्थनया शान्तिं गत्वा भूम्नाभि-द्वकप्रक्षेपणात्तस्या भूमेरुपरत्नप्राप्तिवर्णनम्, ऊपरस्थानस्योत्पत्तिपूर्वकमाहात्म्य-वर्णनम्. ८७
- ११३ तत आनर्ताधिपतेः प्रतिमासं हाटकेऽवरे गमनम्, ब्राह्मणान्सन्तोष्य शान्तिकर्मा-दिर्क विधाय स्वपुरं प्रत्यागमनं च, बहिवचनान्मासिमसि भविष्यद्धोमकार्ये केनापि ब्राह्मणाधमेन महायुद्देशेन कृतस्य द्रव्यादिदानस्याप्रहणाद्ब्राह्मणामधिका पीड्येति ज्ञात्वा सर्वैः प्रार्थनायां कृतायां तत्र तीर्थे ज्ञानकरणेनैकं ब्राह्मणं विना सर्वेषां शुद्धिवर्णनम्, अशुद्धेन कुष्ठितेन ब्राह्मणेन सर्वब्राह्मणानां प्रार्थनाकरणम्, तत्र तीर्थे अग्नेः स्थापनाकरणम्, त्रिजातकविशुद्धयेऽपि कुष्ठ-माहात्म्यवर्णनम्. ८७
- ११४ कुष्ठित्वं प्राप्तेन द्विजनारण्यं गत्वा तपःकरणम्, तेन तपसा तुष्टेन शिवेन वरप्रदा-नम्, चमत्कारपुरे वसतो देवरातविप्रस्य कथनामकपुत्रस्य नागतीर्थं गमनम्, तत्र तेन क्रमेण रुद्रमालसंज्ञकं नागेन्द्रतनयं दृष्ट्वा लघुदेन हननम्, पुत्रहननं दृष्ट्वा वतिपुत्रमाहर्चयित्वा शोककरणम्, ततो रुष्टैः पद्मैस्त्वयुरस्यजानां मक्षणे समारब्ध आदौ सकुटुम्बदेवरातसुतकथनमक्षणकरणम्, ततो अयमीतैर्प्रमत्तैः रवैर्जनैर्वैवं प्रविष्टयागम्, निर्जनं पुरं दृष्ट्वा पुत्रदुःखनिरसनम्, सर्वेषां सर्पत्र-स्तानां जनानां विजातब्राह्मणसमीपे ममनम्, तद्वदुःखं श्रुत्वा त्रिजातेन शिव-प्रार्थनां कृत्वा सर्वभीतिनिरासाय शिवतो वरमहणम्, तत्रस्थानां सर्पाणां निर्वि-फलकरणाय श्रियेन देव्यः सर्पनिर्विषत्वकारकं 'न गरं न गरम्' इति महामन्त्र-दानम्, तन्महामन्त्रजेन सर्पाणां नगरत्वकरणेन नगरेषु तस्य पुत्रस्य नामाभि-धानकरणम्, तत्रस्थानां विप्राणां नागरेषु नामकरणम्, निर्विषाणां सर्पाणां ततः पञ्चाननम्, नबरोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्. ८९
- ११५ विजातब्राह्मणस्य जन्मकर्मदिवर्णने गोत्रादीनां वर्णनम्, त्रिजातेन ब्राह्मणेभ्यः स्वसायन्तवृत्तान्तकथनम्, अंशैश्चकृतयज्ञविधानमुनिगोत्रव्यवस्थावर्णनम्. ९०
- ११६ विजयवर्णनेन विप्रापितया रेवतीसर्पिण्या अट्टिकास्त्रायाः क्रवद्विजभगिन्या दंशकर-णम्, अट्टिकाशापं स्मृत्वा रेवतीसर्पिण्या मानुषत्वे जननम्, रेवतीकृतं देव्यारा-धनम्, देवीवचनात्स्वनाम्ना तीर्थस्थापनम्, देव्या तस्या अंबा दुर्गेत्यादिबहुना-मकरणम्, अंबा रेवतीतीर्थोत्पत्तिपूर्वकमाहात्म्यवर्णनम्. ९१

अध्यायः

विषयः

१०

- ११७ अट्टिकोपाख्यानं तक्षकेण भार्यात्वाय अट्टिकायाः पाताले नयनम्, तदा अट्टिकाया मर्त्यो भवेति तक्षकाय शापदानम्, तस्य प्रणतिपूर्वकप्रार्थनयोच्छापदानं च, ततो अट्टिकाया दारुपर्वते प्रयाणम्, अट्टिकाया तत्र निजशुद्धवाप्रत्ययप्रदाना-याभिः प्रज्जल्य तस्मिन्प्रज्वलितेऽग्नी प्रवेशकरणेनाग्नेः शीतलत्वे स्वातुष्यवर्णनम्, देवदत्तैर्माट्टिकायाः स्तवनकरणम्, देवदूतवचनान्मृत्युमुपाप्य अट्टिकायाः स्वगृहे गमनम्, तया स्वनाम्ना तमेव तीर्थस्थापनम्, अट्टिकातीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यक११८
- ११८ अट्टिकापाषाणक्षकस्य मनुष्यत्वप्राप्ते रैवतनृपारुपेण भूसौ जन्मवृत्तान्तवर्णनम्, रैव-तमंजनयो राज्ञोऽनुवर्णनम्, पुत्रं राज्ये निधिष्य क्षेमंकर्या भार्या सह रैवतस्य राज्ञा वने-प्रयाणम्, ततस्तयोर्हाटकेऽश्वक्षेत्रे गमनं शिवलिंगस्थापनं च, क्षेमं-करैर्वैश्वर्यं पीप्सामाहात्म्यवर्णनम्. ९३
- ११९ दीर्घबाहुराजाय महिषो भवेति दुर्वाससा शापदानम्, ततो महिषत्वं प्राप्य शुक्ला-ह्वा हाटकेऽवरे शिवाराधनम्, तदा शिवेन स्त्रीं विना ते मरणं न स्यादि-त्युक्त्वाऽन्येभ्योऽवध्यत्ववृत्तवपदानम्, महिषतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, महिषपुरः-सैर्देवैः सह देवानां युद्धवर्णनम्, दैत्यैर्देवसेनापराभवकरणम्, सर्वदेवैर्ब्रह्मसतिना सहैकीभूय मंत्रकरणम्. ९४
- १२० महिषसुरादिदैत्यवर्षा कात्यायन्युत्पत्तिवर्णनम्. ९५
- १२१ स्वतेजोवृद्धयर्थे कात्यायन्या सिंहमारुहा विन्ध्यं गत्वा तपःकरणम्, तेजोसूतां तं दृष्ट्वा कामकाशस्य महिषासुरस्य सैन्येन सह तत्रागत्य भार्यात्वाय तस्याः प्रार्थनाकरणम्, देव्या महिषवचने तिरस्कृते सति क्रुद्धस्य महिषासुरस्य देव्या ऋ महायुद्धवर्णनम्, ततः कात्यायन्या महिषदैत्यस्य केशान्धृत्वा यावद्वात्रविनाशं कर्तुं प्रयत्न आरभ्यत तावद्वननेन देव्याः स्तवनम्, ततो देव्या दयया महिषा-सुराय जीवदानम्, इत्थं महिषपराजयपूर्वकं कात्यायन्या महिषासुरमाक्रान्त्वा-स्थितिकरणम्, कात्यायनीमाहात्म्यवर्णनम्. ९५
- १२२ गिरण्याक्षपीडितेदेवैः स्तुत्या संतोषितेनश्चरेण माहिषं रूपमास्थाय 'के वारयामि' इति प्रभकरणात्तत्स्थलस्य केवरेति नामकरणम्, केदारमाहात्म्यवर्णनम्. ९६
- १२३ शुद्धतीर्थमाहात्म्यवर्णने शुद्धकनामकरजकेनाज्ञानाद्ब्राह्मणानां सुवस्त्राणां नीलीमध्ये प्रक्षेपकरणम्, तच्छ्रुत्वा राजकन्यया स्वसत्ये दाशकन्यायै पितृकृत्यनिवेदन-करणम्, तज्ज्ञात्वा दाशकन्यया कृष्णवस्त्राणां शुद्धत्वापादकं जलाशयं स्मृत्वा राजकन्यायै तन्निवेदनकरणम्, ततो राजकन्यायाऽपि स्वसखीकथितोपायस्य स्वपित्रे शुद्धकाय निवेदनम्, तत्र वस्त्रक्षालनेन तेषां वस्त्राणां पूर्वोपेक्षयाप्यति-शुद्धताप्राप्तिः, रजकेन ब्राह्मणेभ्यो वस्त्रादिद्वितान्तनिवेदनकरणम्, ततस्तस्य जला-शयस्य शुद्धनीयेति प्रसिद्धिभवनम्, शुद्धतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ९७
- १२४ मुखारतीर्थोत्पत्तिवर्णने लोहजंघापरनामकवात्मीकिजन्मकथानिरूपणम्, मुखार-तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ९८
- १२५ कर्णात्पलतीर्थवर्णने सत्यसंधराज्ञः कर्णात्पलतिनाम्न्याः कन्याया उत्पत्तिवर्णनम्, कर्णात्पल्ये कर्म देयेति प्रपुं सकन्यकस्य सत्यसंधस्य ब्रह्मलोकं गमनम्, ब्रह्मवचनात्तत्र ब्रह्मलोकं स्थातुं प्रयुक्तं स्वपितरं दृष्ट्वा कन्यया प्रार्थनाकरणम्, कन्यावचनाद्वाज्ञः स्वदेशं गमनम्, देशे वैपरीत्यं दृष्ट्वाऽऽश्चर्यकरणम्, तत्रस्थेः सह मिथो भाषणे स्वस्ववृत्तान्तकथनम्, सकन्यकस्य सत्यसंधस्य तत्रैव गर्ता-समीपे तपःकरणवर्णनम्. १००
- १२६ सत्यसंधेन राजा तपस्तप्त्वा लिंगस्थापनाकरणम्, सत्यसंधेऽवरेमाहात्म्यः १०१
- १२७ सत्यसंधकन्यया कर्णात्पलया पतिप्राप्त्यर्थं देवीमुद्दिश्य तपःकरणम्, तपःप्रस-न्नाया देव्या आज्ञया तया कर्णात्पलया गर्तातीर्थं स्नानं कृते सति तस्या यौवन-प्राप्तिवर्णनम्, तस्याः सौन्दर्यं दृष्ट्वा कामदेवेन तद्धिंसया प्रार्थनायां कृतायां सत्यसंधेन स्वकन्याया अभिप्रायं ज्ञात्वा तस्मै कामाय स्वकन्याया वैवाहिकेन विधिना दानकरणम्, कर्णात्पलदेव्ये कर्णात्पलया स्वनाम्ना तीर्थस्थापनम्, कर्णात्पलतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १०२
- १२८ अराजकमानवदेशं दृष्ट्वा सत्यसंधवचनात्सुपुत्रदुकुण्डे ज्ञानेन आनर्ताधिपते राज्ञो-ष्वटादिसंज्ञकानां पुत्राणां जन्मकथनम्, अट्टश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १०२
- १२९ निजाज्ञाभंगक्रुद्धस्य शाकल्यगुरोर्निर्वन्धात्क्रुद्धेन याज्ञवल्क्येन तस्माद्गुरोः पठितां धियां तं गुरवं निवेशं तद्विद्यासंपादनार्थं सूर्योपास्तिकरणम्, ततः सूर्येण याज्ञवल्क्याय लघिमाविद्याप्रदानम्, तया लघुभूत्वा सूर्योश्चकर्णं समाश्रित्य सूर्यमुद्यतिर्गतानां वदानां याज्ञवल्क्येन पठनकरणम्, सर्वविद्यासंपादनोत्तरं याज्ञवल्क्येन वदार्थदृशं कानिपत्रिर्माणकरणम्, स्वनाम्ना हाटकेश्वरे तीर्थस्था-पनम्, याज्ञवल्क्याप्रमर्ताधमाहात्म्यवर्णनम्. १०३
- १३० याज्ञवल्क्यस्य मैत्रेयीपत्न्युपरि विशेषां प्रीतिं दृष्ट्वा तादृशीमात्सोपरि तस्य प्रीतिं संपादायितुं कात्यायनीनामकद्वितीयपत्न्या शाण्डिलीसमीपे गमनम्, शाण्डि-ल्या कात्यायन्यै स्वस्थितिवृत्तान्तकथनम्, शाण्डिलीवचनात्कात्यायन्या वयं-यन्तं गौरीपूजनकरणम्, पंचपिडागौर्युत्पत्तिवर्णनम्. १०४

अध्यायाः	विषयाः	पृ०
१३१	ईशानोत्पत्तिपञ्चपिठिकागौरीमाहात्म्यवरुचिस्थापितगणपतिमाहात्म्य	१०५
१३२	कात्यायननिर्मितवास्तुपदतीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्.	१०६
१३३	अजापालनिर्मिताजागृहोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्.	१०७
१३४	हारीतपत्न्याः स्नानार्थं जलाशये गमनम्, तत्रैव रतिवासनया कामदेवस्यागमनम्, तत्सर्वं ज्ञात्वा हारीतेन कामं स्वपत्नीं च प्रति शापप्रदानम्, तत्रैव हारीतपत्न्याः पतिशापेन शिलात्वप्राप्तिवर्णनम्, कुष्ठितं गतस्य कामस्य विप्रवचनात्खण्डशिलाराधनेन कुष्ठनिवृत्तिवर्णनम्, खण्डशिलासौभाग्यकृपिकोत्पत्तिमाहात्म्य १०८	
१३५	दीर्घिकेतः त्विर्णने वीरशर्मब्राह्मणेन स्वकन्याया दुर्दोषनिवारणार्थं चान्द्रायणादित्रतकरणम्, कन्यायापि व्रतकरणम्, शक्रवचनात्तया कुष्ठब्राह्मणस्य पाणिग्रहकरणम्, पतिवास्यमनुसृत्य तस्या अपष्टिपु तीर्थेषु गमनम्, माँगं शूलस्थितेन माण्डव्येन ताभ्यां शापप्रदानम्, तथा सूर्यनिरोधकरणम्, 'वयं ते पतिं जीवापयिष्यामः' इति देववचनात्सूर्यादिकरणम्, कुष्ठब्राह्मणस्य मरणम्, देवैस्तस्य संजोव्योत्थापनम्, देवैस्तस्य दीर्घायै पतिव्रतायै वरप्रदानम्.	१०९
१३६	माण्डव्येन यमाय शूर्यानिप्रापकशापप्रदानम्, दीर्घिकागतोत्पत्तिमाहात्म्य ११०	
१३७	माण्डव्यशूलप्राप्तिकारणकथनम्.	१११
१३८	धर्मराजेन माण्डव्यदत्तशापविनाशाय तपःकरणम्, धर्मराजेश्वरोत्पत्तिवर्णनम् ११३	
१३९	कश्यपवंशोद्भूतोपाध्यायसंज्ञकद्विजस्य पञ्चवर्षात्मकपुत्रस्य मरणेन शोकवर्णनम्, ततः कुप्या ब्राह्मणे। यमाय शापप्रदानम्, शापितस्य यमस्य ब्रह्मणे गानम्, यमस्य ब्रह्मवचनाच्छापनिवृत्त्यर्थं हाटकेश्वरे गमनम्, ततो यमेन द्विजरूपं धृत्वा ब्राह्मणगृहमेव ब्राह्मणाय तत्पुत्रस्य प्रदानम्, धर्मराजेन शिवलिंगस्थापनम्, धर्मराजेन माहात्म्याख्यानवर्णनम्.	११३
१४०	धर्मराजपुत्राख्यानवर्णनम्.	११३
१४१	मिट्टान्नदायकलिंगमाहात्म्यवर्णने वसुसेननासकस्य भूस्त्वाऽन्नं विना बहुदानकरणेन स्वर्गं गत्वा वुभुक्षितवप्राप्तिवर्णनम्, तेन पीडितेन वसुसेनेनेन्द्रं प्रति श्रेष्ठं सति तस्मिन्नेव समये तत्र नारदस्यागमनं दृष्ट्वा तस्मै सर्ववृत्तान्तकथनम्, वसुसेनस्य प्रार्थनया नारदेन पितृश्राद्धादी नित्यमन्नदानादिकं कुर्वितुं वसुसेनपुत्राय सत्यसेनाय पितुराज्ञासन्देशनिवेदनकरणम्, नारदद्वारा स्वपितुः संदेशं श्रुत्वा सत्यसेनेन स्वपित्रेऽन्नप्रदानम्, अवर्षणादन्नाभावेन सत्यसेनेन शिवाराधनाकरणम्, तद्वारा धनासन्तुष्टेन शिवेन यथेष्टमिट्टान्नप्रदानम्, ततः सत्यसेनेन मिट्टान्नदेवश्वरनाम्ना लिंगस्थापनम्, मिट्टान्नदेवश्वरमाहात्म्यकथनम्.	११२
१४२	गणपतित्रयमाहात्म्यवर्णनम्.	११३
१४३	जाबालितपोविप्रकरणार्थं तत्रेन्द्रवाक्याद्रभाया आगमनम्, तत्र रंभया जाबालिचितं श्लोभयित्वा कृत्रिमभावेन सह रमणम्.	११४
१४४	रंभोद्भूतां स्वकन्यां दृष्ट्वा जाबालिना तस्याः पोषणकरणम्, यौवनं प्राप्तायाः कौमारवत्या जाबालिकन्याया अपे चित्रसेनगन्धर्वस्य गमनम्, तां जाबालिकन्यां गृहीत्वा गन्धर्वस्य देवमन्दिरे गमनम्, ततो दुहितरमन्वेपयमाणेन जाबालिना देवमन्दिरे स्वकन्यां पलयमानं तं गन्धर्वं च दृष्ट्वा लगुडेन स्वकन्यायास्ताडनम्, गन्धर्वाय च शापप्रदानम्, गन्धर्वेण शापनिवृत्त्यर्थं तपस्त्वा शापानिवृत्त्यर्थं लिंगस्थापनम्, फलवतीनामकया जाबालिकन्यायाऽपि शापनिवृत्त्यर्थं तपःकरणम्, तत्तपःप्राप्तदिव्यभावाया तया कन्याया सह जाबालिमहर्षेः प्रश्नोत्तररूपेण संवादे जायमाने तया कन्याया स्वपितुर्जाबालेनैकस्त्रीकरणम्, जाबालीश्वरचित्रांगदेवश्वरफलवतीयोगिनीत्रयमाहात्म्यवर्णनम्.	११५
१४५	अमरेश्वरमाहात्म्यवर्णने दैत्यकृतं देवपराजयं धृत्वा आदित्येश्वराराधनाकरणम्, ईश्वरकृपया देवदैत्ययुद्धे देवकृतद्वैत्यपराजयवर्णनम्, अमरेश्वरप्राप्तिकर्त्तव्यलिंगारामेश्वरेति नामकरणम्, अमरेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	११७
१४६	अमरेश्वरभाववर्णन आदित्यवसुवृद्धादीनां नामवर्णनम्, अमरेश्वरकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्.	११८
१४७	शुकजन्मवर्णनम्, ततो व्यासशुकसंवादवर्णनम्.	११८
१४८	शुकाचार्यपुत्रविरहादुद्वेगं तन्मात्रा पिंगलेत्यपरनाम्न्या वटिकया द्वितीयपुत्रप्राप्त्यर्थं शिवमाराध्य वरमहणम्, वटिकया स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, वटिकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	११९
१४९	केलीश्वरुत्पत्तिवर्णने हिरण्यकशिपोः सकाशादन्धकासुरस्य जन्म, तस्य राज्यप्राप्तिवर्णनम्, ततः सहस्रवर्षपर्यन्तं तपस्त्वान्धकेन ब्रह्मणो वरमहणकरणम्, तेन ब्रह्मदत्तवरेणोन्मत्तेनान्धकेन सेन्द्रान्धेवाश्रित्वा शंभुमपि जित्वा शंभुनिर्मितामि-कुण्डजाकेलीश्वर्यां देव्या समं युद्धकरणम्.	१२०
१५०	स्वदैत्यसैन्यपराजयं दृष्ट्वाऽन्धकेन प्रार्थितेन शुकेशं शंभुनेव बहावायवर्णिकमन्त्रैरावाहने कृते सति केलीश्वर्यां उत्पत्तिवर्णनम्, ततोऽन्धकेन तस्या देव्याः सकाशातो बरं लब्ध्वा केलीश्वरीस्त्वनकरणम्, केलीश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्.	१२१
१५१	अन्धकशिवयोर्युद्धे वर्तमाने शिवेनान्धकस्य पराजयकरणम्, अन्धककृतया स्तुत्या प्रसन्नेन भगवताऽन्धकस्य शृंगिरीतिना नाम्ना स्वकीयशैवगत्यवर्णनम्, अथ राज्याश्रयस्य सुरभक्ष्य वसिष्ठवचनाद्वाटकेश्वरे गत्वा शैवं स्थापयित्वा	

अध्यायाः	विषयाः	पृ०
	तस्य पूजनेन राज्यप्राप्तिवर्णनम्, शैवश्वेतत्रमाहात्म्यवर्णनम्.	१२२
१५२	चक्रपाणिमाहात्म्यवर्णनेऽर्जुनस्य युधिष्ठिरानुज्ञया ब्राह्मणानां गवां संरक्षणार्थमरण्ये गमनम्, ततो गोमोचनं कृत्वा तीर्थयात्रां कर्तुमुद्युक्तस्य फाल्गुनस्य हाटकेश्वरे गमनं चक्रपाणिस्थापनं च, चक्रपाणिमाहात्म्यवर्णनम्.	१२३
१५३	रूपतीर्थमाहात्म्यवर्णने तिलोत्तमेत्पत्तिवर्णनम्, ब्रह्माज्ञया तिलोत्तमायाः कलासे गमनम्, शिवं नत्वा प्रदक्षिणां कुर्वत्यां तिलोत्तमायां शिवमनसः क्षुब्धतां समालोक्य पार्वत्या 'कुरुष्व भव' इति तिलोत्तमां प्रति शापदानम्, तिलोत्तमा-प्रार्थनया तिलोत्तमां गृहीत्वा पार्वत्या हाटकेश्वरे रूपतीर्थं गमनम्, तेन पूर्वव-स्थितां तिलोत्तमां प्रति पार्वत्या वरप्रदानम्, अप्सरःकुण्डोत्पत्तिमाहात्म्य-वर्णनम्.	१२३
१५४	चित्रेश्वरीपीठमाहात्म्यवर्णनम्.	१२४
१५५	हाटकेश्वरेश्वरे द्वादशादित्याष्टवस्वकादशकृपाणां पूजनमाहात्म्यवर्णनम्, पुष्पादि-त्यमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र मणिभद्रश्रियश्रुतान्तवर्णनम्, वृद्धमणिभद्राय कन्यां प्रदानं तस्याः कन्यायाः पित्रा क्षत्रियेण निजभार्यायै बोधोपदेशकरणम्. ११९.	
१५६	मणिभद्रविवाहोत्तरं मणिभद्रेन पुष्पनामकमणिभद्रस्य विवर्धनकरणम्, तस्य ब्राह्म-णाय नगरवासिभिः सान्त्वनपूर्वकं भोजनायाभ्यर्चनाकरणम्.	१२६
१५७	ततो भोजनमकृत्यैव सूर्यभारावयितुं पुष्पकस्य चमत्कारपुरे गमनम्, ततः सप्त-न्द्रकः सांगं होमं कृत्वा स्वमासेन स्विष्टकृदादिकमवेक्ष्य सूर्यस्य तत्समीपं प्रत्या-गमनम्, सूर्येण पुष्पाख्याय मणिभद्ररूपकरण-स्वरूपकरणप्रभावशालिगुटिकाद्वय-प्रदानम्, पुष्पब्राह्मणेन स्वनाम्ना पुष्पादित्यस्थापनम्, पुष्पादित्यमाहात्म्य १२७.	
१५८	सूर्यदत्तगुटिकाप्रभावात्पुष्पकेण मणिभद्रसदृशं रूपं धृत्वा मणिभद्रगृहे गमनम्, तस्य सत्यमणिभद्रस्य गृहं गत्वा द्वारस्थं पण्डं वस्त्रादिना सन्तोष्य तस्य पत्नीं वस्त्रालंकारादिना सन्तोष्य तया सह सुतेन भुक्त्वा संभोगकरणम्, ततस्तस्य कृत्रिममणिभद्रस्य वचनात्सत्यमणिभद्रस्य द्वारस्थपण्डेन धिक्कारकरणम्, कृत्रि-माकृत्रिममणिभद्रयो राजमदिरं विवादवर्णनम्, ततो राजवचनादकृत्रिममणि-भद्रस्य तत्पत्न्या स्वपतित्वेनाव्यकारे राजाज्ञया तस्याकृत्रिममणिभद्रस्य राज-वृत्तद्वारा शाखावर्धनेन निधनवर्णनम्.	१२७
१५९	तत आमवर्गान्समाहूय तेन कृत्रिमेण पुष्परूपमणिभद्रेण भोजनवस्त्रादिदानवर्णनम्, पुष्पविभववर्णनम्.	१२९
१६०	माहिकप्रार्थनया पूर्ववत्पुष्पशरीरं धृत्वा तेन पुष्पब्राह्मणेन माहिकायाः सौत्यकर-णम्, ततस्तेन पुष्पेण स्वपुत्रेभ्यो धनं दत्त्वा कृतस्य पाप्मस्य क्षान्तायै हाटकेश्वर-क्षेत्रे गमनम्, पुरश्चरणादीन्कर्तुं ब्राह्मणनिमंत्रणकरणम्, पुष्पादित्यस्य मंदिर-निर्माणकरणम्.	१२९
१६१	पुष्पादित्यमाहिकादुर्गोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्.	१२९
१६२	पुष्परणसप्तमिप्रवक्तव्ये मार्कण्डेयरोहिताश्रवादे न्यासपूर्वकं षोडशोपचारपूजन-विधिवर्णनम्, प्रतिमासपूजाविशेषभेदवर्णनम्, केनचित्चंडशर्मेणा ब्राह्मणेन पुष्पं प्रति पुरश्चरणसप्तमिप्रवक्तिवर्णनम्.	१३०
१६३	चंडशर्मेणा शान्ताण्यालोडय कथितेन प्रायश्चित्तविधिना पुष्पस्य पापशुद्धौ जात्रायां लोकैश्चण्डशर्मणैस्तत्स्वरूपम्, ततस्तेन चण्डशर्मेणा ब्राह्मणेन तपःकरणम्, चण्ड-शर्मेणा पुष्पादित्यं प्रदक्षिणीकृत्य स्वमासेनामौ होमे क्रियमाणे प्रत्यक्षेश्वरसूर्य-नारायणेन निजदर्शनदानम्, सूर्यदर्शनेन पुष्पचण्डशर्मणोः पापनिवृत्तिपूर्वकमुत्तु-पप्राप्तिवर्णनम्, ब्रह्मनागरोत्पत्तिश्रुतान्तवर्णनम्.	१३१
१६४	ततः पुनः पुष्पचंडशर्मणोः सरस्वतीतीरे गमनम्, तत्र कदम्बेन लिंगकरणपूर्वकं पूजनं कृतवता चण्डशर्मेणा नागरोहरेति नाम्ना लिंगस्थापनम्, चण्डशर्मापत्न्या शाकं-भर्याऽपि शाकम्भरीदुर्गास्थापनम्, चण्डशर्मेणा सरस्वतीतीरे नागारादित्यस्थापनम्, नागरोह्रनागारादित्यशाकंभूर्युत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्.	१३२
१६५	विश्वामित्रोत्पत्तिकथनं ऋचीकस्य गाधिकन्यायाचनार्थं गाधिगृहे गमनम्, ततो याचनोत्तरं सहस्रश्यामकर्णपदानेन कन्यां दास्यामीति राजप्रतिज्ञां धृत्वा तच्छ्या-मकर्णलब्धये सरस्वतीतीरे ऋचीकेन तपःकरणम्, ततो मन्त्रसामर्थ्येन श्याम-कर्णाहंत्वा गाधिसमीपे ऋचीकस्य गमनम्, अश्वतीर्थोत्पत्तिवर्णनम्. १३२.	
१६६	वरप्रदानोत्सुकस्यर्चीकस्य वचः श्रुत्वा मातुराज्ञया ऋचीकपत्न्या मातुरात्मनश्च पुत्रप्राप्त्यर्थं ऋचीकं प्रति प्रार्थनाकरणम्, ऋचीकेन पत्नीवाक्यं श्रुत्वा क्षात्रतेजः-प्रपूरकपुरोडाशं गाधित्यर्थं ब्राह्मतेजःसंयुक्तपुरोडाशं स्वपत्न्यर्थमिति पुरोडाश-द्वयं निर्भयं ऋचीकेन भिन्नत्वेन द्वाभ्यां तत्पुरोडाशद्वयस्य संप्रदानकरणम्, तत्तद्गृहीत्वा ताभ्यां राजपत्नीद्विजपत्नीभ्यां विपर्ययसकरणार्थं केन गर्भदोह-लभ्रणपरीक्षया पुरोडाशव्यत्ययं विदित्वा स्वपत्न्यै शापप्रदानम्, ततस्तत्प्रार्थनया तस्यै 'तव पौत्रः क्षात्रतेजोयुक्तो भवेत्' इत्याद्युच्छापप्रदानम्, परशुरामोत्पत्ति-वर्णनम्.	१३३
१६७	विश्वामित्रोत्पत्तिवर्णनम्, विश्वामित्रस्य ससैन्यस्य वसिष्ठान्वये गमनम्, वसिष्ठकान्त-धेनुप्रभावं ज्ञात्वा तत्प्राप्त्यर्थं वसिष्ठं प्रति याचनाकरणम्, वसिष्ठविश्वामित्र-	

अध्यायाः

विषयाः

५०

अध्यायाः

विषयाः

५०

- योयुद्धवर्णनम्, तत्र वसिष्ठेन विश्वामित्रस्य दोःस्वभनकरणम्, आहो तेजः क्षात्र-
तेजोपेक्षया वरिष्ठमिति मत्वा आहतेजःसंपादनार्थं राज्यं त्यक्त्वा विश्वामि-
त्रस्य वने प्रयाणम्. १३४
- १३८ विश्वामित्रकृतां घोरतपश्चर्यां विलोक्येन्द्रमहर्षिणोर्वरप्रदानार्थं विश्वामित्राग्रे गमनम्,
आहो तेजो दुर्लभमिति मत्वापि अचोकवचनान्तेवलं वसिष्ठं विना सर्वैर्यं ब्रह्म-
र्षिरिति भाषितकरणम्, वसिष्ठपिनाशार्थं विश्वामित्रेणायवर्णिकमंत्रैरसौ होमं
आरब्धे सति तस्मादग्नेः कृत्याया उद्भवः, विश्वामित्रेण तस्याः कृत्याया वसिष्ठं
प्रति प्रेषणम्, तस्या वसिष्ठहृदयं स्पृष्ट्वा तत्रैव पतनम्, धारैति तस्या नामकरणम्,
धारोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १३५
- १३९ वसिष्ठपत्न्याऽऽरुण्यत्वा धारावीर्यं आगत्य तत्तीर्थस्य देव्याश्च स्तवकरणम्, धारामा-
मोत्पत्तिवृत्तान्तधारादेवीमाहात्म्यवर्णनम्. १३६
- १४० धारावीर्योत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १३६
- १४१ विश्वामित्रेण वसिष्ठोपरि प्रेषितायाः स्वशय्या निष्कलत्वं वीक्ष्य आह्लात्वागच्छैर्यु-
करणम्, वसिष्ठोपरितत्प्रतिद्वन्द्वयत्नैर्मूलं प्रलयमिव दृष्ट्वा तत्र ब्रह्मणो गमनम्,
वसिष्ठविश्वामित्रयोः सामकरणम्, विश्वामित्रवसिष्ठयोर्द्वे विश्वाकाशनिवर्तनव-
र्णनम्. १३६
- १४२ वसिष्ठोद्गृहकरणार्थं सरस्वत्या विश्वामित्रेणाज्ञाकरणम्, तया सरस्वत्या कृतं स्वाहा-
मंगं विज्ञाय विश्वामित्रेण सरस्वत्यै शापप्रदानम्. १३७
- १४३ सरस्वतीशापमोचनपूर्वकसाधनमयुत्वाचिष्टान्तवर्णनम्. १३७
- १४४ यथं पिप्पलादोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र जन्मकालेऽतिकृष्टतरां दशमापन्नं पिप्प-
लादं प्रति सनागतेन नारदेन पिप्पलादकृतं निजदुर्दशाकारणजिज्ञासया प्रभं
भुत्वा शनैश्चरस्य जन्मराशित्यत्वादिदं ते गार्हितं जन्मेति पिप्पलादं प्रति कथिते
सति पिप्पलादेन स्वदृष्टान्तेन शनैश्चरस्य स्वस्थानात्पाते कृते सति नारदेन
शनैश्चरस्य गगने स्तंभनम्, ततः पिप्पलादेन नारदोपदेशात्पीडापरिहारार्थं शनै-
श्चरस्तुतिकरणम्, शनैश्चरेण तस्मै वरप्रदानम्, पिप्पलादस्य याज्ञवल्क्याय
समर्पणकरणम्. १३८
- १४५ याज्ञवल्क्येन स्फुटताज्ञानजन्यपातकदोषनिवर्णार्थं ब्रह्माज्ञया हाटकेश्वरे गमनं लिङ्ग-
स्थापनं च, याज्ञवल्क्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १३९
- १४६ कंसरोधोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १४१
- १४७ काशिराजपत्न्या पद्मावत्या सौभाग्यवर्धनार्थं बालुकया पञ्चलिङ्गाभिर्मायं तयूज्यम्,
तत्प्रभावेण तस्या राज्यादिसौभाग्यप्राप्तिवर्णनम्, पञ्चलिङ्गोत्पत्तिमाहात्म्य-
वर्णनम्. १४२
- १४८ पञ्चलिङ्गागौरीमाहात्म्यवर्णने लक्ष्मीविष्णुसंवादे विष्णुपृच्छया लक्ष्म्या विष्णु-
प्राप्यर्थं दुर्वाससो बचनान्तर्गतगौरीपूजनम्, अथ लक्ष्म्या तद्विसर्जनसमये
गौरीवचनान्तर्गतपिडागौरीतिनाम्ना हाटकेश्वरे स्थापनम्, पञ्चलिङ्गागौरीमाहा-
त्म्यवर्णनम्. १४१
- १४९ पुष्करत्रयवर्णने ब्रह्मनारदसंवादे नारदमुखादनेकदुःखावृत्ताञ्जनान्वेष्य ब्रह्मणा
लोकरक्षार्थं भूतले कमलप्रक्षेपणम्, तत्र हाटकेश्वरे तत्कमलपतनेन गर्तात्रय-
निर्माणकरणम्, ततस्तत्र ब्रह्मादिभिर्वज्रसमारम्भार्थमुपकरणानयनब्रह्मणामन्त्रणा-
दिप्रकारकथनम्. १४२
- १५० यज्ञमण्डपप्राप्तब्रह्मणसत्कारपूर्वकविगादिस्थानयोजनापूर्वकाश्चरकर्मरंभवर्णनम् १४३
- १५१ नागैर्बाह्यं आहूय यज्ञो वा वृथेति नागरब्राह्मणान्ब्रह्मणा वरप्रदानम्, ब्रह्मणो
वचनान्तावित्रीमानेतुं नारदस्य ब्रह्मलोके गमनम्, 'नाहमेकाकिन्यागमिष्यामि'
इति तस्या वचनं श्रुत्वा ब्रह्मणा पुनः पुलस्त्यस्य संप्रेषणम्, सावित्र्या दुराग्रहं
समालोक्य कामप्यन्यां कन्यामानयेति शकं प्रति ब्रह्मणा संप्रेषणम्, शक्रेण कांवि-
द्रोपकन्यां दृष्ट्वा गृहीत्वा च गोत्रेण प्रवेश्य गुह्येन निष्कास्य तस्याः पवित्रीकर-
णम्, तां पूर्वां दृष्ट्वा विष्णुमुखादिदेववचनाद्ब्रह्मणा तस्या गोपकन्यायाः पाणि-
ग्रहणकरणम्, गायत्रीविद्याहोत्तरं गायत्रीतीर्थस्थापनम्, गायत्रीतीर्थमाहात्म्य-
वर्णनम्. १४४
- १५२ ततो गायत्र्या नत्तनिकृन्तनं ब्रह्मणः केशनिर्वपणं च कारयित्वा दण्डादिकं हस्ते
दत्त्वा चर्मदिभिः सहोभयोर्वज्रशालागमनम्, ततस्तत्र कस्यचिज्जात्मस्यागम-
नम्, पैतामहोऽयं यज्ञोऽनित्य इति तेषामृत्विजां वचनमाकर्ण्य यज्ञे जात्मेन
कपालप्रक्षेपणम्, ऋषिभिः पदाऽऽहृत्य तस्मिन्कपाले वह्निर्निक्षिप्ते तत्स्थले पुनरन-
न्तकपालोत्पत्तिं दृष्ट्वा ब्रह्मणा हरप्रार्थनाकरणम्, हरकृपयाऽरिष्टनिरसनम्, रूपती-
र्थोत्पत्तिवर्णनपूर्वकं तस्य यज्ञस्य प्रथमदिवसवृत्तान्तवर्णनम्. १४५
- १५३ यज्ञस्य द्वितीयदिवसे यज्ञमध्ये केनापि बटुना सर्पनिक्षेपणम्, तेन सर्पेण होतुः
शरीरं बाधितमिति मैत्रावरुणकर्मणि स्थितेन होतुः पुत्रेण दृष्ट्वा सर्पनिक्षेपकारिणं

- बटुं प्रति शापदानम्, ततस्तत्प्रार्थनयोऽष्टापस्यापि प्रदानम्, तत्रैव नागतीर्थ-
स्थापनम्, नागतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १४६
- १८४ तृतीये दिवसे तत्र यज्ञे भोजनादिसमारंभे कस्यचिदतिथेरागमनम्, तेन सह संवाद
ऋषिभिस्तस्य पुष्टवकारेण पुष्टं तेनातिथिना 'पिंगलादिपङ्कगुह्यो मया ज्ञानं
लब्धम्' इति कथनम्, तच्छ्रुत्वा 'कथं ज्ञानं लब्धम्' इत्युत्तिभिः प्रभे कृतेऽतिथिना
तान्प्रति पिंगलाख्यानकथनम्, तत्र प्रथमतः स्वस्य गोत्रकुलजन्मादिवृत्तान्त-
कथनम्, तस्यातिथेयस्ये वयसि पितृयुगपते सत्यानन्ताधिपतेर्गृहे सेवाकरणार्थं
गमनम्, तत्र आनन्ताधिपतेः पिंगलाया वज्रयायाः सुखसुखोपभोगे गतवृत्तान्तेन
सुखेन स्वपनम्, तथाऽन्यासां क्षीणां कामपीडितत्वेन शान्तिस्माधानसुखाभावं
दृष्ट्वा पिंगलातो विगतवृत्तान्तरूपगुणग्रहणवर्णनम्, पिंगलोपाख्यानवर्णनम्. १४७
- १८५ कुरुरतो गुणग्रहणादिवर्णने यथा कुरुरो निरामिपः सुखी बभूव तथा मनुष्यैर्भान्यभि-
त्यादि मनसि विचार्य सर्वं वित्तं दद्यादहस्ते दन्त्रातिथेः सुखीभवन्म्, सर्पा-
द्वृत्तवृत्त्या गुणग्रहणवर्णने परगृहवासिनां सर्पाणां स्वभाववर्णनपूर्वकयति-
धर्मनिरूपणम्, एवं भ्रमरादिभ्योऽपि गुणग्रहणवर्णनम्, एवमतिथिसंभाषणे
प्रयुक्ते सति तत्र विष्ण्वन्त्रादीनां देवानामागमनम्, पैतामहयज्ञशोभावर्णनम्,
अतिथितीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १४७
- १८६ गृहागतस्यातिथेः संस्कारपूजनादिमाहात्म्यवर्णनम्. १४९
- १८७ चतुर्थेऽहनि कस्यचिद्विधावमुनात्रः पुलस्त्यपुत्रस्य जिह्वालोल्याह्नियपशुगुमांस-
भक्षणेन ब्रह्मणैस्तस्य राक्षसत्वप्रापकशापप्रदानम्, तेन शापेन तस्य विश्वावसु-
नाम्नः पुलस्त्यपुत्रस्य सगो राक्षसत्वप्राप्तिवर्णनम्, ततो ब्रह्मणा तस्य स्वपीत्रस्य
कृम्यर्थं व्यवस्थाकरणप्रसङ्गेन राक्षसप्राप्यब्रह्मणवर्णनम्. १५०
- १८८ पञ्चमेऽहनि उद्रावृत्तिर्निर्मिते गीते गीतश्रवणार्थमौदुम्बर्यो आगमनम्, औदुम्बरीपुत्रात्रोः
संवादवर्णनम्, तत्रौदुम्बर्यो स्वजन्मवृत्तान्तकथनम्, औदुम्बरी प्रत्युद्वाशा वर-
प्रदानम्, शकुन्तलपूजनमाहात्म्यवर्णनम्, औदुम्बरीशापनिवृत्तिवर्णनम्, तत्रे-
श्वरेण सह सर्वदेवतानामागमनम्, सातृगणस्य स्वस्वस्थानं प्रति गन्तुं तस्याः
सकाशतो गमने सति सावित्र्या सातृगणाय शापदानवृत्तान्तवर्णनम्. १५०
- १८९ औदुम्बरीपुत्रपूजकतत्प्राग्जन्मवृत्तान्तवर्णनम्. १५२
- १९० ब्रह्मणा यज्ञान्ते सर्वाङ्गरागानाहृत्य तेभ्यः सर्वं यज्ञगतवृत्तान्तं तीर्थोत्पत्त्यादिकं
च कथयित्वा अवभृथस्नानार्थं सत्विजो ब्रह्मणो ज्येष्ठपुत्रे गमनम्, ब्रह्मणे-
न्त्रादिभ्यो वरप्रदानम्, ब्रह्मणा तस्मिन्समये तत्रागतस्य यक्षणे वरप्रदानम्,
यक्षमतीर्थात्पत्तिवर्णनम्. १५२
- १९१ सावित्र्या यज्ञमण्डपं प्रत्यागमनकाले संजायमानोत्पाताथपशुकुनोद्भववर्णनम्,
पुत्राच्यायस्परसां तत्रागमनम्, तत्तृतागानवादनहास्यादीनां वर्णनम्. १५४
- १९२ सावित्री प्रति नारदेन गायत्रीविद्याहादिश्रुतकथनम्, सावित्र्या तत्रारदकथितं
वृत्तान्तं श्रुत्वा दुःखकरणम्, गौरीवचनान्तरादयमविश्वस्य ब्रह्मणोर् यज्ञ-
मण्डपे सावित्र्या गमनम्, सावित्र्या ब्रह्मणो निंदाकरणम्, ब्रह्मणे सावित्र्या
शापप्रदानम्, सावित्र्या शकवह्निनागरब्राह्मणादिगादिभ्यः शापदानम्, ततः
सावित्र्या ततो निर्गर्त्यकपदा पर्वतमधिगच्छ गमनम्, सावित्रीमाहात्म्यम् १५४
- १९३ गतायां सावित्र्यां तत्र स्थितया गायत्र्या सर्वेभ्यः सावित्र्या दत्तानां शापानां
निवृत्तिकरणपूर्वकं वरप्रदानम्. १५५
- १९४ सर्वदेवैर्गायत्रीशान्तकरणम्, ब्रह्माविष्ण्वीशानां समायुष्टप्राप्तिवर्णनम्, निमेषादि-
कल्पान्तर्पत्यकालप्रमाणवर्णनम्, ब्रह्मज्ञानप्राप्त्यर्थं कुमारिकातीर्थद्वयगतेश्वरस्थ-
पादुकामाहात्म्यवर्णनम्. १५६
- १९५ कुमारिकातीर्थद्वयवर्णने ब्रह्मणोनाड्याऽऽन्दोग्यब्राह्मणकन्याया आनन्ताधिपते
रत्नावतीनाड्याः कन्यादाश्च मिथोतिसह्यवर्णनम्, विवाहान्त आवयोर्वियोगः
स्यादिति ताभ्यां मनसि निधायोपाययोजनम्, नृपब्राह्मणकन्यावृत्तान्तम् १५७
- १९६ दशार्णाधिपतेर्वृद्धलस्यानन्ताधिपतेः पुरं प्रत्यागमनम्. १५७
- १९७ वस्मिन्वसरे चन्द्राग्रहं गतस्य कस्यचिद्विधावसुपुत्रस्य परावसुताम्नो विप्रविद्या-
र्थिनो रात्रौ निद्रावशेन कृष्णया पीडिततयाऽज्ञानेन मद्यप्राशनम्, ततः पञ्चात्ता-
पेन तेन प्रातः शंखतीर्थं गत्वा वपनादिकं कृत्वाऽन्यजवद्रुगृहे दूरतोऽव-
स्थाने तत्सतीर्थ्यस्तं प्रति प्रभकरणम्, तत्सतीर्थ्यस्तमे परिहासोक्त्या 'रत्नावती-
स्वनमहणाधरात्वादनतरते पापनिर्मुक्तिः स्यात्' इति प्रायश्चित्तकथनम्, ततो
विश्ववसुना गुरोराज्ञया सर्ववृत्तान्तकथनम्, अथ धर्मशालाब्रह्मणोक्ताभितुल्य-
वृत्तप्राशनरूपप्रायश्चित्तं प्रहीतुमुद्युक्तं विश्वावसुं दृष्ट्वा तस्मात्पात्रोराक्रोशकरणम्,
ततो भर्तृयज्ञेन रत्नावतीस्वनमहणाधरात्वादनेन मद्यपानमुद्रिः स्यादिति प्रथ-
मतो विप्रविद्याधिभिः प्रोक्तं प्रायश्चित्तं श्रुत्वा तैः सर्वैर्ब्राह्मणैः सह राजानं प्रत्या-
गत्य ब्राह्मणजीवदानार्थं प्रार्थनायां कृतायां राज्ञ निजकन्यायै ब्राह्मणाय प्रायश्चि-
त्तार्थं तथानुगृह्यतामित्युक्ते तया पुत्रदृष्ट्या तस्मै ब्राह्मणाय प्रायश्चित्तार्थं निजस्व-
नधारणनिजधरात्वादानार्थमाज्ञायां दत्तायां तेन ब्राह्मणेन मातृभक्तिं तथा कृते

अध्यायः

विषयाः

पृ०

अध्यायः

विषयाः

पृ०

सति ब्राह्मणस्य सुखाद्वलावत्याः स्तनाभ्यां च क्षीरनिर्गलनम्, परावमुप्रायश्चित्तवृत्तान्तवर्णनम्. १५८

१९८ दृशाणाधिपतेरेव पाणिग्रहणे रत्नावत्या दुरामहकरणम्, रत्नावत्या विवाहाभावित्तस्या ब्राह्मण्या अपि विवाहाकरणे दुरामहकरणम्, ततस्तयोर्ब्राह्मणी-रत्नावत्योस्तपस्विकीर्पया भर्तृयज्ञाभमे गमनम्, भर्तृयज्ञाया ताभ्यां जलाशये तपःकरणम्, तत ईश्वरस्य प्रसादे जाते सति ताभ्यां लिंगस्थापनम्, शूद्रा-ब्राह्मणीतीर्थद्वयमाहात्म्यवर्णनम्. १५९

१९९ क्षेत्रत्रयारण्यत्रयपुरीत्रयवनत्रयप्रमत्रयतीर्थत्रयपर्वतत्रयमहानदीत्रयादीनामुत्पासिष्ठ-तान्तपूर्वकं तेषां तेषां माहात्म्यवर्णनम्. १६१

२०० भर्तृयज्ञतन्त्रागारजातिव्यवस्थावृत्तान्तवर्णनम्. १६५

२०१ विश्वामित्रभर्तृयज्ञसंवादे विश्वामित्रेण भर्तृयज्ञाय नागरशोधनविषयकप्रश्ने कृते सति भर्तृयज्ञेनोत्तरदानम्, भर्तृयज्ञेन गर्वादितोर्थज्ञानेन तत्र पीठिकादिदानेन श्रीसूक्त-पावमान्यादिमुक्तपठनेन छांदोग्याद्यपनिषद्वाचनेन शुद्धिः रयादित्यादिनागर-प्रवर्तननिर्णयकरणम्. १६४

२०२ तालत्रयं केन देयमिति नागैः प्रश्ने कृते सति भर्तृयज्ञेन नागरप्रवर्तनामुत्तरदानम्, नागराणां वाचि सत्यत्वमतसत्तेरेव नागैस्तालत्रयं देयमित्यादिकथनम्, भर्तृयज्ञ-निर्णयवाच्यवर्णनम्. १६५

२०३ देशदेशान्तरस्थितनागरविशुद्धिप्रकारवर्णनम्. १६५

२०४ आनर्वाविश्वामित्रसंवादे हिरण्याक्षेन्द्रयुद्धवर्णनम्, तत्र स्वपराजयं दृष्ट्वा शकेण विष्णुना सह संगमः, ततः शक्रविष्णुसंवादे युद्धहतानां प्रेतत्वान्मुक्तिः कथं भवे-दिति पृष्टेन विष्णुना शक्राय प्रतश्चादकथनम्. १६५

२०५ शक्रविष्णुसंवादे गयाभाद्रकलमाहात्म्यकथनम्. १६६

२०६ विष्णुवाक्योपरि विश्वस्तेन शकेणैरावतमाकृष्टाहमन्वं गत्वा तत्र चमत्कारपुरस्था-न्विमान्द्रुहा तदाश्रमस्थेऽर्च्यैः पूजितेन शकेण तान्प्रति कुशलप्रश्नादिकं मिथः कृत्वा गयाकूपे आढादिकरणम्, तत्र मन्वेदेवत्यागमनम्, 'एकोद्दिष्टं विना सर्वत्र विश्वेदेवपूजनं कार्यं न त्वेकोद्दिष्टे' इत्यादि ब्रह्मणा विश्वेदेवानां शक्रदृष्टशपस्य व्यवस्थाकरणम्, कूष्माण्दादीनामुत्पत्तिमकथनम्, बालमंडनकतीर्थमाहात्म्य-वर्णनम्. १६६

२०७ पञ्चरात्रेन्द्रमहोत्सववर्णनेऽहिल्याया सह सुरतप्रसंगादिन्द्राय गौतमेन शापप्रदानम्, ततो बृहस्पतिना प्रार्थितेन गौतमेन इन्द्राग्रे सहस्रभगस्थाने नेत्रजाशोभाप्रदानं पञ्चरात्रे भूयसां पूजाभाषप्रदानं च, पञ्चरात्रेन्द्रमहोत्सवमाहात्म्यवर्णनम्. १६९

२०८ अहिल्याया मातुः स्वपित्रा कृतं शिलाजनकत्वशापप्रदानं श्रुत्वा मरणं कृतमिक्षयेन शतानन्त्येन तच्छुद्धयर्थं यष्टुःस्फरणम्, ततो गौतमेन शतानन्त्यं सान्त्वनकर-णम्, श्रीरामेणाहिल्यायाः शिलारूपायाः पादरजसः स्पर्शनेन शापतो मुक्तकार-णम्, रामवचनाद्वाटकेश्वरेऽभ्येत्य अहिल्याशतानन्दगौतमैः स्वस्वनामभिर्लिंगस्था-पनम्, गौतमेश्वराहिल्येश्वरशतानन्देश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १७०

२०९ शंखतीर्थमाहात्म्यवर्णने कुष्ठितं गतेनानर्वाधिपेन नारददर्शनम्, नारदेनानर्वाधिपतेः पूर्वजन्मचरित्रवर्णनम्, नारदेन कुष्ठादिपापशुद्धयर्थं शंखतीर्थेनानाद्यपायक-थनम्, तत्र शंखतीर्थोत्पत्तिवर्णनम्, शंखादित्यस्थापनवृत्तान्तवर्णनम्, शंख-तीर्थशंखादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. १७२

२१० नागवह्नीदोषकारणकथनप्रसंगे नारदेन सिद्धसेनानाज्ञ आनर्वाय समुद्रमन्थनाद-मुत्तादिचतुर्दशरत्नोत्पत्तिवर्णनम्, तत्र अमृतप्राशनसमये कुहकेन युक्तस्य राक्षोः श्रीविष्णुना सुदर्शनेन शिरश्छेदादिवर्णनम्, ऐरावतप्रभिन्नपीयूषकमण्डलतो वही-निर्गमनम्, तस्या नागालान्तवागवह्नीति नामकरणम्, वाणीवत्सकाव्यस्य नृपस्य शक्राराधनया शक्रदत्तं विमानमारुह्य शक्रलोके नित्यं गमनम्, तत्र शक्रदत्तं तांबूलं भक्षयित्वा पुनः स्वस्थाने गमनम्, तेन वाणीवत्सरेण स्वोद्याने तांबूलं भक्षयित्वा पुनः स्वस्थाने गमनम्, तत्र शक्रलोको नागवत्स्या आनयनम्, तांबूलोत्पत्ति-क्षितौ नागवह्नीप्रसिद्धिकरणार्थं शक्रलोको नागवत्स्या आनयनम्, तांबूलोत्पत्ति-तांबूलभक्षणमाहात्म्यवर्णनम्. १७३

२११ आनर्वाधिपतेः शंखतीर्थं स्नानेन कुष्ठमोचनकथनम्, शत्रुहृत्तराज्याप्राप्तिपूर्वकं शंख-तीर्थमाहात्म्यकथनम्. १७४

२१२ विश्वामित्रयतीर्थमाहात्म्यवर्णने विश्वामित्रप्रश्नसंवाचनम्, भास्करतीर्थधन्वन्तरि-वापीमाहात्म्यवर्णनम्, रत्नाक्षनाम्नोऽयोध्याधिपतेः कुष्ठविनाशार्थं कार्पटिकवच-नाद्वाटकेश्वरमेत्य सन्त्यां भास्करतीर्थं स्नानेन भास्करपूजनेन च दोषनिवृत्तिक-थनम्, रत्नादित्येतिनाम्ना तीर्थस्थापनम्, रत्नादित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १७५

२१३ कुहखासाख्यसंज्ञकभगवत्स्थापनवर्णनम्, राजमार्गेण गच्छन्तं कृष्णपुत्रं सांवं द्रष्टुं सर्वासां नागरिकलोणां स्ववक्त्राणां सत्यज्य गवाक्षद्वार आगमनम्, सांवं दर्शनेन तासां मध्ये कासाचित्रिभेदितत्वेन पतनादिवर्णनम्, ततः स्वपत्नी-स्वरूपेणागतया नंदिनीनाम्ना कृष्णपत्न्या समं सांवेनाज्ञानाद्रितिक्रीडादिकरणम्, तत्सर्वं तस्याः कुहकं ज्ञात्वा पश्चात्तापेन श्रीकृष्णं प्रति सर्ववृत्तान्तकथनम्, धर्म-शास्त्रब्राह्मणोक्तपद्धत्या तिगिन्यादिना शुद्धिकरणोपाविनयेन च, ततः कृत-

पापेन कुपितं सौम्यं श्रीकृष्णाज्ञया हाटकेश्वरे गमनम्, तत्र भास्कराराध-नया तस्य सांवस्य कुपनिवृत्तिकथनम्, स्वनाम्ना तीर्थस्थापनाकरणम्, कुह-वासिसांवादित्रयमाहात्म्यवर्णनम्. १७६

२१४ गणनाथोत्पत्तिवर्णनम्, गणनाथसाहाय्येन दानधान्वित्य सन्तुष्टेनेन्द्रेण गण-नाथाय वरप्रदानम्, रोहिताश्रमार्कण्डेयसंवादेन विश्वामित्रस्य वसिष्ठाश्रमे गमनम्, वसिष्ठकामधेनुप्रभावं ज्ञात्वा कामधेनुं प्रदीतुं समुत्सुक्य विश्वामित्रस्य वसिष्ठेन पराजयकरणम्, ततो ब्राह्मं तेजः संपादयितुं विश्वामित्रेण तपःकरणम्, सन्तुष्टेन शिवेन ब्राह्मण्यप्राप्त्यर्थं गणपतिपूजाविधिमाहात्म्यकथनम् विश्वामित्राय कथनम्, विश्वामित्रेण गणपतिपूजनेन ब्राह्मण्यसंपादनम्. १७८

२१५ अथ सतुष्टौनकसंवादप्रसङ्गेन विश्वामित्रेण रोहिताश्रमं भर्तृयज्ञानर्वाधिपतिसंवादेन आद्रकल्पकथनम्, तत्र केपकेपां आद्रं कार्यमित्यादि आद्रावश्यकताकारणवर्ण-नम्, आद्रकालनिर्णयकरणम्. १७९

२१६ व्यतीपातादिकाले आद्रकरणे फलकथनम्, अग्निष्वात्तादिनवपिष्टगणवर्णनम्, कस्मिंश्चित्समये आद्राभावात्सुविपासादितानां पितृणां ब्रह्मलोके गमनम्, ब्रह्मणे स्ववृत्तान्तकथनम्, ब्रह्मणा पितृणां सांत्वनकरणम्, अमाआद्रगयाआद्रादिविधा-नेन सर्वेषां रुमिकरणम्, आद्रोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्. १८०

२१७ आद्रे कृतपादिकालमाहात्म्यवर्णनम्, आद्रेऽप्राप्त्येयमाह्वलक्षणवर्णनम्, आद्रे पूजाहोमब्राह्मणलक्षणानि, आद्रविधिवर्णनम्, आद्रे त्याज्यद्रव्यकर्मणि, शरजस्वला-स्त्रीपतिनादिदर्शने परदोल्लुखलादिशत्रुवर्णने च दोषकथनम्, आद्रानर्ह-वर्णनम्, प्रतिमासं आद्राहंतिविधिवर्णनम्, आद्रार्हपदार्थब्राह्मणकालनिर्ण-यवर्णनम्. १८२

२१८ आद्रनिर्णयवर्णनम्. १८३

२१९ कस्यश्चाद्रविधिकमवर्णनम्. १८३

२२० गजच्छायायां आद्रकरणे फलप्राप्तिकथनम्, आद्रे खड्गमासादिना ब्राह्मणेभ्यो भोजनदानेन फलवर्णनम्, प्रमादेन आद्राकरणे दोषकथनम्. १८४

२२१ कस्य कस्य मंसिनं कतिमासावाधिविद्वत्पुत्रिः स्यादित्यादिवर्णनम्, आद्रकल्पे सृष्टगुणतिकाकालिकब्रह्मोत्सृष्टआद्रार्हवन्तुपरिगणनवर्णनम्. १८५

२२२ शक्रमृतानामपमृत्युमृतानामुपसर्गमृतानां विपं भक्षयित्वा मृतानां बहिर्द्वयानां जल-मृतसंप्रव्याप्तमृतानां शृंगैरुज्ज्वलनादिभिर्मृतानां च वा गतिः कदा वा आद्रं कर्तव्यं को विधिरित्यादिवर्णनम्, चतुर्दशोत्सवमाहात्म्यवर्णनम्. १८६

२२३ आद्राहंतिहोमवर्णनम्. १८६

२२४ यन्त्रसूक्तसाधनतथाद्रविधिकथनम्. १८६

२२५ एकोद्दिष्टविधिकथनम्, पावणश्राद्धविधिकथनम्, नवश्राद्धविधिकथनम्, सपिंडी-करणश्राद्धनिर्णयविधिकथनम्. १८७

२२६ प्रेतजनकत्वकारणकथनम्, ततो युधिष्ठिरभोष्मसंवादप्रसंगेन एतद्विशित्तरवर्ण-नम्, यमलोके पुण्यपापधर्मादिव्यवस्थावर्णनम्, केन पातकेन कस्य नरकस्य प्राप्तिरित्यादिवर्णनम्, तत्तदुदितप्राप्त्यर्थं कविशतितरक्यातानिरसतोपाय १८८

२२७ गंगादिपुण्यसलिलेषु देहास्थिपातने नरकयातनाविमोक्षवर्णनम्, प्रायश्चित्तोपायार्थं देहापातनेन तथैवैरप्युपायैर्नरकयातनानिरसतोपायकथनम्. १८९

२२८ चातुर्मास्ये जलशायिपूजनेन पापनिवृत्तिकथनम्, विलहारे जलशायिपूजनेन हिरण्यकशिपुपुत्रप्राप्तेन राज्यालोकाराक्तनिष्प्राप्ताऽप्येकेन राज्यस्वीकरणम्, अन्धकेन ब्रह्मणमारुह्य वरं लब्ध्वा देवपराजयकरणम्, नन्तराजितेन शकेण शंकराराधनकरणम्, तेनाराधनेन तुष्टेन शंकरेण अन्धकोपनार्थं गणेशवीर-द्रादीनां प्रेषणम्, गणेशवीरभद्रादीनां वाक्यं निश्चय्य ब्रह्मदत्तवरदानोद्धेतो-न्यकासुरेण शंकराज्ञावसानवर्णनम्. १८९

२२९ ततः कुहकेन शंकरेण वृषमारुह्यकासुरेण सह युद्धं कर्तुममरावत्यामागमनम्, तत्रांधकासुरेण युद्धं कृत्वा तेनान्धकासुरेण कृतया प्रार्थनया शृंगिरिटीतिनाम्ना शैवगणगणनायां निवेशनकरणम्, शृंगिरिदुत्पत्तिवर्णनम्. १९०

२३० स्वपितुर्दण्डस्य स्थितिं ज्ञात्वा तत्पुत्रेण युद्धेन हाटकेश्वरे तपश्चर्यकरणम्, तत्पसा तुष्टेन ब्रह्मणा तस्मै जरामरणवर्जितस्वरूपवरदानम्, ततः शुक्रवचनात्सेन्द्रा-न्येवान्वित्य तेपुत्रेण देवाधिकारस्थानेषु दैत्यान्संस्थाप्य स्वयं युद्धेन शक्राधि-कारस्थाने स्वात्मानं संस्थाप्य त्रैलोक्यस्य राज्यकरणम्. १९१

२३१ युक्तस्य सांक्रुतिमहर्षिदत्तशपात्पुत्रवृत्तवर्णनम्, ततो युद्धेन ब्रह्मदत्तवरेण सांक्रु-तिमहर्षिद्वारा चातुर्मास्ये नैव पंगुत्वमित्यादिवरदानम्, कस्मिंश्चित्पुत्रि लब्ध-पादो युक्तस्य अयास्यतीति भिवा शकेण बृहस्पतये सर्ववृत्तान्तकथनम्, बृहस्पति-वचनादेवानां चातुर्मास्ये प्राप्ते क्षीराव्यो गमनम्, शकेण तत्र क्षीराव्यो तपस्तप्या विष्णोः प्रबोधनकरणम्, शक्रादिदेवानां दुःखनिवारणाय शेषशायिनो हाटकेश्वरे गमनम्, तत्र गत्वा तेन जलशायिना युक्तोपरि शयनकरणेन युक्त्याचलनाकृ-ष्टराखण्डराज्यसुखप्राप्तिवर्णनम्, कार्तिकशुक्लादशीतृतीयाहात्म्यवर्णनम्. १९१

अध्यायाः विषयाः ४० अध्यायाः विषयाः ४०

२३२ चातुर्मास्यकथननियमप्रवृत्तौ जपदानादिकथनम्. १९२.

२३३ ब्रह्मनारदभ्रातृ चातुर्मास्यमाहात्म्ये प्रातःस्नानमाहात्म्यवर्णनम्, ततोऽपि गंगोदक-
स्नानफलमाहात्म्यवर्णनम्. १९३

२३४ स्नानोत्तरं पिबितुं येषु पिबितुं फलकथनम्, ततो जपहोमादिकर्मोत्तरं गोविन्द-
नामस्मरणफलम्, चातुर्मास्यवश्यकथनविधिवर्णनम्. १९४

२३५ अष्टोदकमणिरत्नप्रवालमयसुवर्णवस्त्रमोदानानां फलकथनम्, वेदपठनफलकथनम्,
चातुर्मास्यादिहोमफलम्, आज्यदानव्रतदानघृतदानानां माहात्म्यकथनम्, दुग्ध-
तक्रदानफलकथनम्, वस्त्रदानादिना सोमलोकादिलोकप्राप्तिकथनम्, चातुर्मास्य-
दानमहिमवर्णनम्. १९४.

२३६ चातुर्मास्ये न्याय्यमाद्यभोजनप्रातिनिधायककरणम्, त्याज्यात्याज्यवस्त्रधान्यवस्तुवि-
चारफलवर्णनम्, असत्यभाषणादित्यागफलम्, इष्टवस्तुपरित्यागफलकथनम् १९४

२३७ विष्णुसंनिधौ विधित्वेन प्रकृत्यैकालिनिर्णयकरणम्, अर्घ्यमंत्रकथनपूर्वकाध्ययनफल-
कथनम्, विष्णुप्रतानां मध्ये ब्रह्मचर्यव्रतस्य श्रेष्ठत्ववर्णनम्, चातुर्मास्ये विशेषेण
पालनीयधर्माधर्मानियमविवेचनम्. १९५

२३८ चातुर्मास्ये विष्णुपूजादितपःफलवर्णनम्, त्रिकालविष्णुपूजाकरणफलवर्णनम्,
इन्द्रियनिग्रहादित्यमवर्णनम्, केवलं दुग्धाहारकारिणः फलकथनम्, तपो-
महिसवर्णनम्. १९५

२३९ विष्णुपूजायां षोडशोपचारविवेचनकरणे सृष्ट्युत्पत्त्यादिकथनम्, चातुर्वर्ष्येषु
षोडशोपचारपुरुषसूक्तपठनफलकथनम्, विष्णुपूजानपद्धतिवर्णनम्, अकारपूर्वक-
प्रत्येकपुरुषसूक्तमन्त्रेणावाहनादिषोडशोपचारपूजाक्रमवर्णनम्, तपोऽधिकार-
वर्णनपूर्वकं षोडशोपचारपूजामाहात्म्यवर्णनम्, दीपदानमहिमवर्णनम्. १९६.

२४० दीपदानादिसाधुज्यविन्तान्तभक्तिरूपणम्. १९७

२४१ चातुर्मास्ये भगवत्षोडशोपचारपूजादितपःकर्मणि सच्छूद्राधिकारविचारप्रसंगे
सच्छूद्रशब्दव्याख्याविवेचनकरणम्, तपोऽधिकारि सच्छूद्रकथनम्. १९७

२४२ अष्टादशप्रभृतीनां नामवर्णनपुरःसरं तासां धर्मकथनम्, तत्र ब्रह्मण उत्पत्तिकथनम्,
विष्णुना ब्रह्मणे सृष्टिवृत्तिकरणार्थमादिशकरणम्, नभोवायोऽश्रवणाद्रूपाणा तपः-
करणम्, चातुर्वर्ष्योत्पत्तिवर्णनम्, तेषां कर्माधिकारित्ववर्णनम्, शुद्रान्तर्गत-
बहुविधभेदविवरणम्, तेषां धर्माधर्मविवेचनम्, विष्णुभक्तिमाहात्म्यवर्णनम्.

२४३ शूद्रजातिवर्णने पैजवनशूद्रोपाख्याने पैजवनस्य गृहे गालवर्चरागमनम्, गालवस्य
पैजवनकृतवज्रातिथ्यसंस्कारवर्णनम्, गालवेन तुलसीसंजर्वादिमाहात्म्यकथनम्,
शालिग्रामशिलापूजनमाहात्म्यवर्णनम्. १९९

२४४ गालवपैजवनसंबादे भगवतः केशवादिचतुर्विंशतिनामभेदपूर्वकपूजनक्रमविधि-
वर्णनम्, शालिग्राममूर्तिविवर्णनम्, शालिग्रामशिलासु मूर्त्युत्पत्तिवर्णनम्. २००

२४५ गण्डक्यां शालिग्रामशिलोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णने द्वाधायय्या हिमालयसुतावप्राप्ति-
वर्णनम्, शिवपार्वतीविवाहवर्णनम्, कामकृतशिवस्तुतिवर्णनम्, तारकासुर-
प्रभृतिवैत्यैः पीडितानां सेन्द्रादिदेवानां ब्रह्माह्वया शिववर्शनार्थं मन्दराचले
गमनम्. २००.

२४६ शिवपार्वत्यो रक्षसि रत्निहोमसमये देवप्रेषितवह्निस्वरागमनम्, शिववत्स वीर्यं प्राप्य
वह्निं गेहे पार्वत्या स्वस्या रतिश्रमवैकल्यं दृष्ट्वा 'शिला भवत' इति सर्वेषां दिवौकसां
शापप्रदानम्. २०१

२४७ कस्मिंश्चित्काले दैत्यपराजितानां देवानां ब्रह्मलोके गमनम्, ततो ब्रह्मेन्द्रसंबादे
रुद्रेण विष्णुगणे सह स्वकीयानामैक्यं कर्तुं हरिहरधरूपधारणम्, तत्रैकस्मिन्नेह
विष्णोर्वैदेवोदात्तां शिवस्य वृषभादीनां चिह्नानामपि दर्शनकरणम्, विष्णुशिव-
स्वरूपस्यैकवर्णनेन पास्त्रिभिर्मित्यकरणम्, मन्दरे दैवैर्भेदशिविष्णुसंयुक्तायाः
पापनाशिन्या मूर्तेः स्थापनम्, बह्निप्रमुखदेवानां मन्दरे चित्त्वृक्षस्थां पार्वतीं
तुलसीमञ्जरीस्थं लक्ष्मीं च दृष्ट्वा सर्वेषां शापमुक्तिवर्णनम्, अकस्मादाकाश-
वाण्या देवानुद्दिष्ट्याश्रयोत्पात्तिपूर्वकाश्रयमाहिमवर्णनम्. २०२.

२४८ नभोवाण्या पलाशमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र प्रसिद्धेषु ब्रह्मादिदेवतानां स्थापना-
वर्णनम्. २०२

२४९ तुलसीरोपणफलकथनम्, तुलसीदर्शनतुलसीपत्रभक्षणफलकथनम्, तुलस्याः प्रसि-
धेषु देवतानां स्थापनवर्णनम्, तुलसीगुणकामाधारणमाहात्म्यम्, सधैर्निद्रेषु
तुलसीवासकरणेन फलप्राप्तिकथनम्, तुलसीमाहात्म्यवर्णनम्. २०२

२५० जयापार्वतीसंबादे चित्त्वोत्पत्तिवर्णने चित्त्वृक्षस्य दर्शनपश्चनसेवनादिकथनम्,
चित्त्वृक्षस्य प्रत्ययवेषेषु भिन्नभिन्नदेवतानां स्थापनादिवर्णनम्, चित्त्वृक्षस्य
कटकस्थदेवतानां वर्णनम्, चित्त्वोत्पत्तिवर्णनम्. २०३

२५१ नभोवाण्यां धिरतायां विलम्बित्यपलाशतुलस्याख्यचतुर्विधाणां चातुर्मास्ये सेन्ध्रे-
वैद्यैः पूजनकरणम्, तुष्टेन हरिहरार्कनेत्रेण दैत्याजित्वा देवान्प्रति स्वस्थाने
गन्तुमाह्वयणम्, ततो देवैर्देवीदत्तशार्पं सृत्वा तच्छापनिवृत्तयै माहेश्वरी-

पूजनेन माहेश्वरीस्तवनेन च देवानां गण्डकीनद्यामेव शालिग्रामेति नाम्ना शिला-
त्वप्राप्तिवर्णनम्, शालिग्रामशिलामाहात्म्यवर्णनम्. २०३

२५२ चातुर्मास्ये तिलदानमाहात्म्यवर्णनम्, चतुर्षु वृक्षेषु देवतानां स्थापनम्, अन्येषु
प्रत्येकैकवृक्षविशेषेषु शक्रवर्णयमकुवेरादीनां देवानां यथानुक्रमेण स्थापनम्, वृक्ष-
माहात्म्यवर्णनम्. २०४

२५३ शंकरकृतपार्वत्यनुनयवर्णनम्. २०४

२५४ चातुर्मास्ये देवानां मन्दराचले ब्रह्मचर्यव्रतपरस्य हरस्याग्रे गमनम्, ततो हरेण
'पार्वतीसंतोषणार्थं मम साहाय्यार्थमाग्रान्तव्ययम्' इत्युक्ते तदुक्तं स्योक्त्य देवानां
स्वस्वं निकेतनं प्रति गमनम्, तत आपादशुक्लचतुर्दश्यां भवानीतोषणाय हरेण
नृत्यकरणम्, तत्र नृत्यप्रसंगे मन्दरे ब्रह्मादीनां देवानां नारददेवत्वस्यादीनां
महर्षीणां चागमनम्, तस्मिन्समये हरेण चिन्तितानां श्रीरामादिरागाणां च
तत्रागमनम्, तत्र हरनृत्ये प्रवर्तमाने नारदादिभिरङ्गादिभिश्च साहाय्यकरणम्,
हरनृत्येन तुष्ट्या पार्वत्या हरस्तोत्रकरणम्, हरताण्डवनतनयवर्णनम्. २०५.

२५५ लक्ष्मीनारायणमहिमवर्णनम्. २०६

२५६ शिवपार्वतीसंबादे चातुर्मास्ये विष्णोर्द्वादशाक्षरमंत्रजपस्य रामेति द्व्यक्षरमंत्रजपस्य
च माहात्म्यवर्णनम्. २०७

२५७ ईश्वरपार्वतीसंबादे शंकरेण द्वादशाक्षरमाहात्म्यवर्णनम्, शिववचनात्पार्वत्या तप-
श्रवणवर्णनम्. २०८

२५८ तपः कर्तुं गतायां पार्वत्यां कामाकुलितस्य शिवस्य क्लानार्थं यमुनायां गमनम्,
तत्र शिवकृतक्लानेन तस्मैरस्य हरकायात्कुण्ठत्वाप्राप्तिं दृष्ट्वा दुःखितया यमुनया
शिवस्तवनकरणम्, यमुनात्रार्थनया हरेण हर्तृतीर्थस्थापनम्, केनचित्कारणान्तरेण
चिरञ्जीवः शापं प्राप्तेन शिवेन कैलासं गत्वा देवीस्तोत्रकरणम्.

२५९ विप्रलीभिर्दैतेन हरस्य शापेन दुःखितानां देवानां हरसमोपे गमनम्, ततोऽमर-
कण्ठकतीर्थस्थापनं तन्माहात्म्यवर्णनं च तत्र देवैर्नैलवृषस्थापनम्, नीलवृष-
स्तुतिकरणम्. २०९

२६० चातुर्मास्यकथासंक्षेपसारांशकथनम्. २१०

२६१ कार्तिकेयमिजन्मकथनम्, पठाननस्य शंकरपार्वत्यो नत्वा नदनदीपतींस्तीर्त्वा विमा-
नमारुह गमनम्, ततः शिवस्य विष्णुदर्शनार्थं प्रभादिसप्तमीपसमुद्रान्वीत्य विष्णुं
दृष्ट्वा विष्णुस्तवनम्, तत्प्रसंगेन ध्यानयोगवर्णनम्. २१०

२६२ पार्वत्या ध्यानयोगं प्राप्य ज्ञानयोगं प्राप्तुं शिवस्य प्रार्थनायां कृतायां तेन शिवेन
द्वादशाक्षरमंत्रेण ज्ञानयोगप्राप्तिकथनम्, द्वादशाक्षरमंत्रस्य प्रत्यक्षरबीजवर्णनम्,
विष्णुस्वरूपवर्णनम्, भगवद्भिराट्स्वरूपवर्णनम्, ज्ञानयोगकथनम्. २११

२६३ शिवेन पार्वत्यै मन्त्रोपदेशकरणम्, योगिपुरुषाणां मुख्यसारतत्त्ववर्णनम्, पार्वत्यु-
त्संगस्थितस्य मत्स्यजातस्य सुतस्य मत्स्येन्द्रनाथेति शिवेन नामाभिधानकरणम्,
मत्स्येन्द्रनाथोत्पत्तिवर्णनम्. २१२

२६४ वारकासुरपीडितदेवानां प्रार्थनया कार्तिकेयस्य देवसेनाधिपत्येऽभियेकपूर्वकं तारका-
सुरेण सह युद्धवर्णनम्, तत्र तारकासुरवधवर्णनम्, देवैः कार्तिकेयस्तवकरणम् २१३

२६५ मीळपञ्चकमाहात्म्यवर्णनम्, भोष्पञ्चकपूजनपद्धतिवर्णनम्, तत्र भगवत्प्रार्थनाव-
र्णनम्, अश्वत्थशयनव्रतमाहात्म्यवर्णनम्. २१४

२६६ संकणेश्वरतोषमाहात्म्यवर्णनम्, शिवरात्र्यां कस्यचिद्वैरस्य देवालये जागरार्थं प्राप्तानां
क्षीपुरुषाणां धनहरणार्थं गत्वा तत्समीपस्थितकर्णिकारदुममारुहाव्रथितकर-
णम्, तस्य कर्णिकारवृक्षस्याधस्तात्स्थितस्य धरोद्गतस्य शिवलिंगस्योपरि तेन
चौरैर्गाज्ञानात्कर्णिकारवृक्षपत्राणां हस्तेन विच्छिद्य प्रक्षेपणम्, वृक्षां रात्रौ पर-
धनजिह्वीपिपायनायासेन तस्य जागरणम्, तेन ज्ञानं विनापि जाग्रमानेन शिव-
पूजनेन तस्य चौरस्य चौरमावाहिमुक्तिः शुद्धतात्त्विकस्वभावताप्राप्तिश्च, तत-
स्तेन शुद्धमदसा शिवपूजाकरणम्, तत्प्रसंगेन शिवपूजाविधिकथनम्, शिवरात्रि-
पूजनजागरादिमाहात्म्यवर्णनम्, यतः पञ्चम्यं गतस्य चौरस्य दृष्टान्ताधिपतेः कुले
तत्पुण्यप्रभावेण जननम्, तस्य राज्यप्राप्तिवर्णनम्, दृष्टान्ताधिपतेश्च शालिग्रामपु-
लस्त्यादिमहर्षीणामागमनम्, ऋषिर्भी रात्रौ मञ्जलाशीर्वादादिदानम्, शिवरा-
त्रिमाहात्म्यवर्णनं च. २१४

२६७ सिलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तुलापुरुषदानकालनिर्णयः, तुलापुरुषदानविधिवर्णनम्,
तुलापुरुषदानमाहात्म्यवर्णनम्. २१५

२६८ चक्रवर्तिव्यापकोपायकथनम्, तत्र हिरण्यमयीभूमिदानस्य समन्त्रकसामविधिकथ-
नम्, भूमिफलमाहात्म्यकथनम्, गौतमेश्वरमाहात्म्यकथनम्. २१६

२६९ इन्द्रस्यापितकपालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र वृत्रासुरजन्म, राज्यप्राप्त्याद्यनन्तरं वृत्रा-
सुरहनेन ब्रह्महत्यायाकुलितस्य शक्रस्य ब्रह्महत्यादोषदूरीकरणार्थं ब्रह्मावाक्यो-
परि विश्वामित्राष्टपदिषु तीर्थेषु गमनम्, इन्द्रस्य दृष्टाद्विधामित्रहरेः कपालपतना-
ब्रह्महत्यानिवारणम्, तत्रैव शिवस्थापनम्, तस्य माहात्म्यवर्णनम्, तत्रैव वात-
कमाराणां स्थापितवातकेधरोत्पत्तिपूर्वकमाहात्म्यवर्णनं च. २१७

अध्यायाः

विषयाः

६०

- २७० प्रायश्चित्तमकुर्वतां जनानां कथं पापमुक्तिरित्यायानतः राजप्रज्ञे भर्तृयज्ञेन स्वर्गनिर्दिष्ट-
पापपिण्डप्रदानफलकथनम्, तत्र सण्डपादिकं विधाय पृथ्यादिदेवानामासमन्त्रा-
स्थापनवर्णनम्, समन्त्रकृत्पूजाविधिकथनम्, पापपिण्डदानोर्वकथनम्. ३१९
- २७१ इन्द्रयुग्मेधरमाहात्म्यवर्णनप्रसङ्गेनद्रुमुस्य विष्णुप्रसादेन सदेहस्वर्गगमनवृत्तान्त-
वर्णनम्, ब्रह्मलोकं गतस्येन्द्रयुग्मस्य सद्रुकालं तत्र निवासानन्तरं ब्रह्मणा चिरका-
लादुभौ कर्तव्यं पुनर्व्यतीकरणार्थमिन्द्रयुग्मस्य भूलोकं प्रति प्रेषणम्, भूलोकं
प्रत्यागतेनद्रुमुग्मेन भूलोकस्थितस्य दीर्घजीविनो मार्कण्डेयस्य प्रश्नकरणम्,
इन्द्रयुग्मेन स्वर्गीर्यपरिज्ञानार्थं रोचकपुरसंघविचारार्थं कथयितुमसमर्थान्जनाहृद्य
कां पितृपुरवासिबचनादिन्द्रयुग्मस्य मार्कण्डेयेन साकं नाडीजंघदकसमीपे गत-
नम्, नाडीजंघदक्षेत्रेन समुत्सुकाभ्यामिन्द्रयुग्ममार्कण्डेयाभ्यां स्वागमनकारण-
कथनं नाडीजंघनेन स्वकीयवृत्तान्तकथनम्, तत्र प्राग्जन्मनि शापादुक्तवप्राप्तादि-
कथनम्, प्रतिमकरसंक्रमणे छिगोपारे बुलाच्छादनेन युग्मेन शिवेन यक्षाव वर-
प्रदानवर्णनम्, ततो निरामात्येन्द्रयुग्मस्य दार्ष्टान्तिकान्तर्गते नाडीजंघनासमोऽप्ये-
क्ष्यः दीर्घायुषः प्राकारकर्मनायकत्वोत्पत्त्यर्थं मार्कण्डेयेन्द्रयुग्मेनैव नयनम्,
तेन प्राकारकर्मोत्पत्तेरानीन्द्रयुग्मनायकत्वोत्पत्त्यर्थं तदभिन्नयुग्मप्रभे निजदीर्घ-
युद्धकारणकथनम्, निजदीर्घतां निजानाहुतासीनस्येन्द्रयुग्मस्य कृते नाडीजंघनेन्द्र-
युग्मनायकत्वोत्पत्त्यर्थं प्राकारकर्मोत्पत्तेरानीन्द्रयुग्मोऽपि दीर्घायुषो नय-
सादवत्त्वस्य गुणस्य समीपं प्रसीन्द्रयुग्ममार्कण्डेयनाडीजंघदकात् नयनम्, तेन
युग्मेनानीन्द्रयुग्मतां निजिज्ञानार्थं पूर्वकं निजदीर्घायुद्धकारणवृत्तान्तकथनम्, नि-
जानाहुतासीनस्य नाडीजंघनेन्द्रयुग्मस्य नायकत्वोत्पत्त्यर्थं दृष्ट्वा प्राकारकर्मप्रार्थ-
नया युग्मेनात्मनोऽपि दीर्घायुषो मानससरोजिवासिनः कूर्मस्य समीपं
प्रसीन्द्रयुग्ममार्कण्डेयनाडीजंघप्राकारकर्मोत्पत्त्यर्थं नयनम्, तत्र सरस्वती सप्ता-
गतानां तेषां मध्य इन्द्रयुग्मे कृते दृष्ट्वा कूर्मस्य तानसत्कृत्यैव जलमध्ये प्रवेश-
करणम्, ततो युग्मेन तस्मै जलप्रेषाकारणवृत्त्यायां तेन कूर्मेणन्द्रयुग्मस्य पूर्व-
कथनवृत्तान्तकथनादिन्द्रयुग्मस्य कीर्त्युद्गारे जाते सतीन्द्रयुग्मोपरि धैर्यः पुष्प-
पुष्टिकरणम्, ततस्तस्मिन्नेव समये देवदूतेन विमानमानीयेन्द्रयुग्मं प्रति ब्रह्म-
लोकं प्रति गमनाय प्रार्थनाकरणम्, इन्द्रयुग्मेन ब्रह्मलोकं प्रति गन्तुं स्वस्या-
निच्छां प्रदर्श्य कूर्मं प्रति तस्यैव दीर्घायुद्धकारणजिज्ञासया प्रश्नकरणम्, कूर्मेण
निजपूर्ववृत्तान्तकथनपूर्वकमिन्द्रयुग्मानीनामातिथ्यकरणम्, ततः बह्मिस्तेलौमश-
महर्षिणा सह समागमं कृत्वा लोमशस्य दीर्घायुद्धकारणं ज्ञात्वा तैः सर्वैः सप्तभिः
स्वत्त्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, ततः सप्तलिङ्गोत्पत्तिवर्णनम्. ३२०
- २७२ आयुःप्रमाणवर्णने निमेषाद्वारभ्य कृतादिचतुर्गुणकालप्रमाणवर्णनम्, अग्निहोमपदि-
कर्मविधौ ब्रह्मलोकप्रसङ्गादग्निहोमवर्णनम्, चतुर्गुणं लोकानां पारिस्थितिकमार्दि-
वर्णनवर्णनम्, तत्प्रसङ्गेन विशेषतः कलिकालनिर्णयकरणम्. ३२७
- २७३ ब्रह्मविष्णुमाहीनामायुःप्रमाणवर्णनम्, चान्द्रसौरमासप्रमाणवर्णनम्, नाक्षत्रमास-
प्रमाणवर्णनम्, युगप्रमाणवर्णनम्. ३२८
- २७४ दुर्कालसः कथाप्रसङ्गे निवशुचनकस्य कस्यचिन्मासवैरमतः स्थितां द्रव्यपूर्वां
भञ्ज्यां प्रीतिं केनचित्पुत्रकेन लक्ष्मिनासार्धं निवशुचशिक्षित्वं स्वीकृत्य

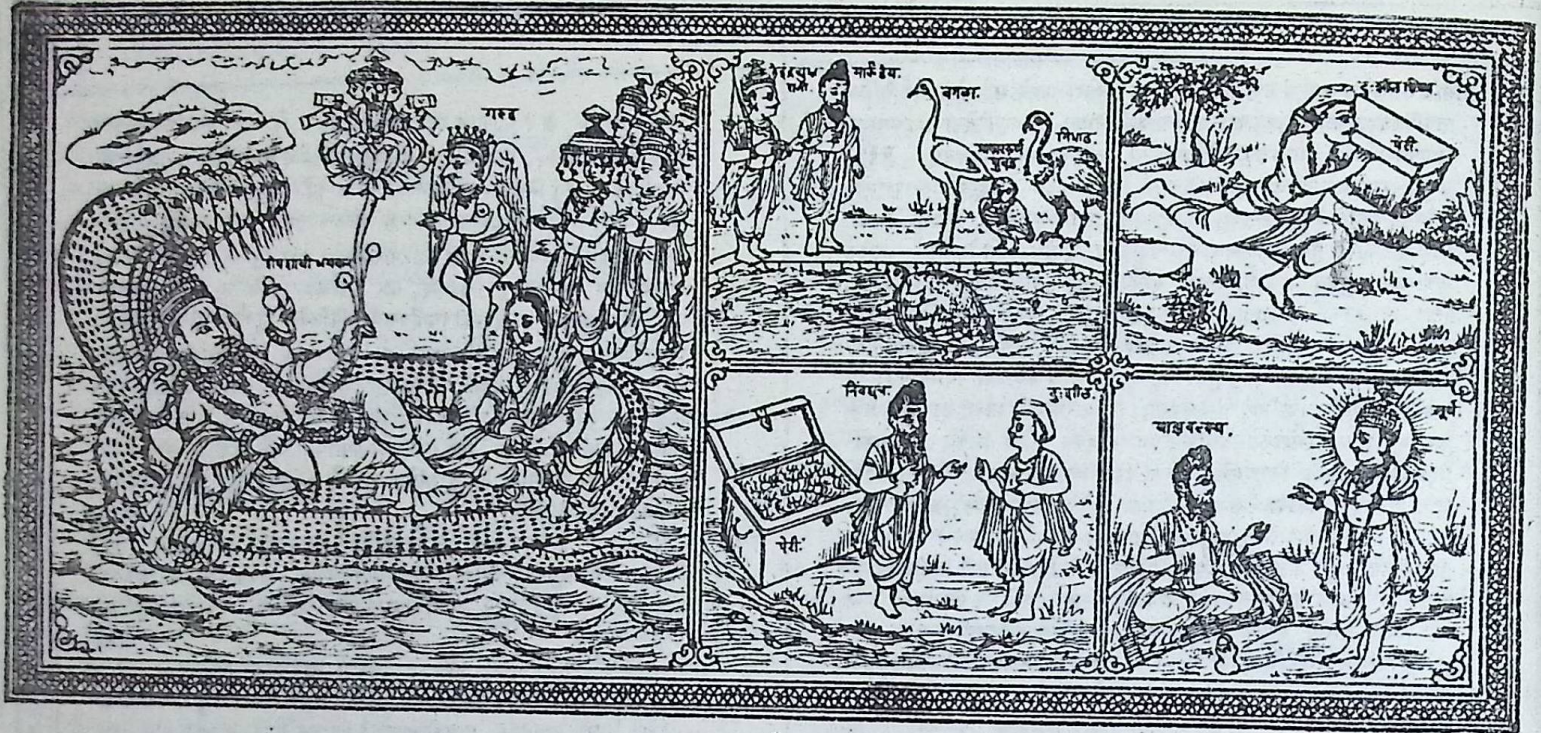
अध्यायाः

विषयाः

६०

- कचन वर्तमानम्, व. १ बहुकाले गते कस्मिंश्चित्समये शिष्येण सह निवशुचस्य
शुभान्ध्यानागमनम्, तत्र स्वकथां शिष्यहस्ते निधाय ततोऽविदूरं मूत्रपुरीषो-
त्सर्गादिकं विधातुं निवशुचस्य गमने तां कथां गृहीत्वा लुब्धकशिष्यस्य पलाय-
नम्, निवशुचाख्येन मठपतिना तज्ज्ञात्वा शोककरणम्, ततो दुःशीललुब्धकेन
तद्द्रव्यसाहाय्येन व्यापारं कृत्वा दारपरिमहोत्तरं स्वस्यापुत्रत्वं दृष्ट्वा पुत्रप्राप्त्यर्थं
आर्या सप्तं चमत्कारपुरे गमनम्, तत्र दुर्वाससा समागमं कृत्वा दुर्वाससं
प्रति प्रावक्तुसर्वकपटादिस्वकीयगार्हितकर्म विनिवेशं दुर्वासोवचसा दुःशीलेन
दानादिकरणं स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनं च, एवं तस्य लिङ्गस्य दुःशीलेधर-
संज्ञाप्राप्तिकारणवृत्तान्तवर्णनम्, दुःशीलेधरदुर्वाससेधरयोर्मोहात्म्यवर्णनम्. ३२९
- २७५ दुःशीलेन स्वगुरोर्निवशुचस्योद्देशेन निधेयतेतिनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, ततो दुःशीलस्य
भार्यायां शाकंभरीनाम्ना शाकंभरीदुर्गास्थापनम्, ततो दुःशीले पञ्चत्वं गते
दुःशीलभार्यायां शाकंभर्यां तेन दुःशीलेन संहारो प्रवेशकरणम्, दुःशीलेधरनिवे-
श्रणार्थकंभयुत्पत्तिवर्णनम्. ३३४
- २७६ एकादशरवर्णने द्वादकेधरक्षेत्रे द्रष्टुमहमहमिकवैकादशगृहार्णमागमनम्, तदा
शिवेन सर्वेषां युगपर्दर्शनलाभार्थमेकादशरूपधारणम्, तदेकादशविधं शिवरूपं
दृष्ट्वा मुनिभिः स्तुतिकरणम्, तत्रैकादशरवर्णां स्थापनम्, एकादशरवर्णात्पत्ति-
माहात्म्यवर्णनम्. ३३०
- २७७ एकादशरवर्णां नामकीर्तनम्, एकादशरवर्णसमीपे दानमाहात्म्यवर्णनम्.
- २७८ द्वादशादित्यवर्णनप्रसङ्गेन ब्रह्मकुतयज्ञप्रस्तावे दक्षेण ब्रह्मपत्नीत्वेन कर्तुं गोपकन्याया
नोबकेण लिप्तास्यानयनम्, गावत्रीमन्त्राणां विवाहोत्तरं सावित्र्या आगमनम्, ततः
पितृमहस्य सावित्रीपूजापानं शुभः शेषभौत्रस्य चारावणस्य गृहे याज्ञवल्क्येतिना-
म्ना जन्मग्रहणम्, परकीलम्पटत्वरूपदुर्ध्वसनावै व दृष्ट्वा तस्य याज्ञवल्क्यस्य पिता-
महेन चारावणेन याज्ञवल्क्यस्य स्वाध्यासः सारणम्, ततः शाकल्यस्य शिष्यत्वं
प्राप्य तस्य गृहे निवासकरणम्, ततः कदाचिच्छिष्यानुक्रमेणैकदा तस्य बाह्य-
धत्त्वस्य राजगृहे शांतिपूर्वकमाशीःप्रदानार्थं गमने राज्ञोऽपमानकरणम्, ततः
पत्न्यासापवता राजा पुनरपरेयुत्तस्य याज्ञवल्क्यस्यैव राजसंदिरेप्रेषणार्थं प्रार्थनायां
कृतायां राजगृहे गन्तुं तस्य बाह्यधत्त्वस्य गुरुणाज्ञाकरणम्, तां गुर्वीणामुत्तं
याज्ञवल्क्यस्य तस्य राज्ञो गृहे गमननिषेधनम्, ततो याज्ञवल्क्येन क्रुद्धस्य तस्य
गुरोरतिनिर्गतात्तस्मादधीनां विद्यां वमनेन निरुद्ध्य गुरवे सद्दिद्याया निवेदनम्,
ततो पिताप्राप्त्यर्थं सूर्याराधनाकरणम्, ततः सूर्यतो विद्यां लब्ध्वा सूर्यं समान्य
सूर्याज्ञापालनं प्रविश्याय शाकल्यगुरुसमीपे गुरुदक्षिणां दातुं याज्ञवल्क्यस्यागमनम्,
ततः सूर्यप्राप्तं विद्यां गुरुदक्षिणात्वेन शाकल्यस्य कथयित्वा सशिष्येण शाकल्येन
समं याज्ञवल्क्यस्य द्वादशादित्यसंनिधौ गमनम्, द्वादशादित्योत्पत्तिरत्नदित्योत्प-
त्तिमाहात्म्यवर्णनपूर्वकं याज्ञवल्क्यवृत्तान्तवर्णनम्. ३३१
- २७९ स्कान्दमहापुराणागमपरंपराकथनम्, तत्र नागरखण्डोपसंहारवर्णनम्, नागरखण्ड-
बैभववर्णनम्, नागरखण्डफलश्रुतिकथनम्, गुरुशिष्याधिकारवर्णनम्, पौरा-
णिकव्यासाधिकारवर्णनम्. ३३३

॥ नागररत्नकुम्भम् ६ ॥

॥ नागररत्नकुम्भम् ६ ॥

40

मनौ वर्तमाने भगवतः सूर्यस्य कान्त्या सह प्रलणो लोचनादुत्पत्तिर्वर्णनम्, सूर्य-
भूमिसंगमाज्जलस्योत्पत्तिर्वर्णनम्, ततः सस्यानामुत्पत्तिस्ततो मनुष्यादेरानामुत्पत्ति-
स्ततः स्वाहास्त्रधाकारैर्मन्त्रैर्वैरोक्षणीनां समुत्पादनम्, मरीच्यादिब्राह्मणानां हिर-
ण्यकशिप्वादित्यैवानां चोत्पत्तिर्वर्णनम्, हिरण्यकशिपोः सकाशात्पुण्ड्रादस्य जन-
नम्, प्रह्लादपुत्रस्य विरोचनस्य संगीत्या विश्वकर्म्मणः सकाशात्पुण्ड्रानामकल्पनाया
उत्पत्तिर्वर्णनम्, सूर्यतेजोऽसहमानया संज्ञया छायायाः सूर्यसमीपे स्थापनानन्तरं
ततोऽयं गमनम्, रविदर्शनेन सुरेष्वा नेत्रनिमालने कृते कुड्डेन सूर्येण पुण्ड्र-
नाम्नै पत्न्यै शापदानम्, ततः सुरेणोः स्वपितुर्गुहे गमनम्, ततः स्वागमनका-
रणकथनोत्तरं पित्राज्ञया पुनः सुरेष्वाः सूर्यसमीपे गमनम्, दतो यमयमुनाशनैश्चर-
णाद्धेवानामुत्पत्तिर्वर्णनम्, केनचित्कारणान्तरेण स्वधर्मं ज्ञातुं सूर्यस्य विश्व-
कर्म्मगुहे आगमनम्, विश्वकर्म्मणा सूर्यस्य सानन्दमाविष्टादिकं शिष्याय सात्वत-
करणम्, ततो विश्वकर्म्मणा सूर्यं प्राप्य तस्य तेजःशक्तं कर्तुं समारंभे क्रियमाणे
सप्तभिः सूर्यस्य स्तवधारणम्, विश्वकर्म्मणा सूर्यस्तोत्रधारणम्, ह्यद्वाहूनापर्यु-
षर्चादिभोगायकरणम्, येन काष्ठप्लोरभिः सूर्यस्य स्तोत्ररूपेण गावनारम्भकरणम्,
नानाविधवाद्यवादनम्, तपः कर्तुं गतायां वटवारूपधारिण्यां संज्ञायां घोटक-
रूपधारिणः सूर्याश्वक्रयोर्धार्मिकाङ्गारायोज्ज्वलवर्णनम्, राजमहारिकोत्पत्ति-
वर्णनं च. १३.

यमस्योत्पत्तिर्वर्णनम्, मात्रा शस्त्रस्य पंगुलं गतस्य यमस्य प्रभासलेखे गमनम्,
तत्र शिवमाराध्य शिवप्रसादेन पंगुलं निरस्य शिवाह्वया तत्र किंवात्पापनम्, बमे-
श्वरकिंवागाहात्यवर्णनम्. १४.

शाकद्वीपे भ्रमिस्थस्य रवेर्विश्वकर्म्मणा तक्षणे कृते सत्यनन्तरं बिम्बाखंडोद्घूर्णनार्म्भ-
नाम्ना भूम्यामवतरणम्, कृतत्रेताद्वापरकालिषु सूर्यसेवित्रात्कार्कश्यलोचि-
नामिभस्तस्य प्रसिद्धिः, अर्कमाहात्म्यवर्णनप्रसङ्गेनाकर्षत्रमक्षणनिषेधकथनम्,
अर्कस्थलीधीर् महिच्छाविद्यानमाहात्म्यवर्णनम्, प्रभासपवित्रनामकरणार्कस्थलो-
त्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्. १६.

अर्कस्थलपूजनमन्त्रकथनपूर्वकपूजनकालादिवर्णनम्, सिद्धेश्वरजैगीष्वेश्वरमाहात्म्य-
कथने जैगीष्वेश्वरस्य प्रभासे तपःकरणम्, निराहारादिकञ्चूचान्द्राद्यवादीनि
विदग्धतस्तस्य दीर्घतपसा तुष्टेन स्थापुना तस्मै जैगीष्वेश्वरस्य ज्ञानयोगप्राप्तकवर-
प्रदानम्, जैगीष्वेश्वरसिद्धेश्वरकिंपादैर्जैगीष्वेश्वरेण स्थापनाकरणम्, जैगीष्वेश्वर-
सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १७.

पापनाशनोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १८.

पातालस्थितं राक्षसैस्तेजसा प्रत्यं त्रिलोक्यं दृष्ट्वा प्रभाकरेण भगवन्निवर्तं कृत्वा
क्रोधोष्मायेन चमुषा दृष्टानां राक्षसानां भूमावाकाशतः पतनम्, तदर्थेन
राक्षसानां पाताले गमनम्, तदर्थस्तपातालभिलङ्घने लिङ्गास्थापनम्, त्रिलोके
ज्ञानप्राप्तकालमाहात्म्यवर्णनम्, तस्य श्रीमुखद्वारेतिनाम्ना प्रसिद्धिकरणम्, पाताल-
विवरसुन्दरादिस्मरणगतोत्पत्तिर्वर्णनम्, सुतन्वादीनां पूजाधिधानमाहात्म्यकथनम्.
० नार्कस्थलपूजाविधिकथनम्, तत्रादित्यस्य त्रयीमत्यवर्णनम्, प्रथमं दन्तधावने
प्राह्मप्राह्मकाष्ठनिर्णयः, दन्तधावनप्रकारकथनम्, मुखशुद्धिमंजूला जातकस्पर्शन-
दर्शनेन कुक्ष्यप्राप्तिर्गणनम्, अर्कस्थले ज्ञानादिपिधानकथनम्, सूर्यस्य महा-
मन्त्रकथनपूर्वकं जपफलकथनम्, उदुत्यमित्युपस्थानकथनम्, जम्बूद्वीपा-
कुण्डनेत्यादिभिः षोडशोपचारैरादित्यार्वाधिधानकथनम्, समन्ततः शृंगपीठ-
देवतादिपूजाकथनम्, नानाविधमण्डलानादिकथनम्, अर्कस्थलस्तवनपूर्वकमादा-
त्म्यवर्णनम्.... २०.

शिवशितोभूषणचन्द्रोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनप्रसंगेन बाराहकल्पवृत्तान्तवर्णनम्; तत्र
चतुर्दशरत्नोत्पादनाय समुद्रे मध्यमाने ततो हिमांशोत्पत्तिर्वर्णनम्, तस्य चंद्रस्य
शिवेन शिरसा धारणकरणम्, चन्द्रस्य मतले धारणकरणाच्छासिनूपणेति
शिवस्य नामप्रसिद्धिः..... २०

षोडशविधपुनर्कथनं चन्द्रषोडशकलानां वर्णनम्, कुट्टादिप्रह्लाण्डान्तकाळचक-
वर्णनम्, महाभूः प्रथमे पराधे मदविष्ण्वीक्षानां समासेन चरित्रवर्णनम्, एते

अध्यायाः

विशयाः

50

अध्यायाः

विषयः

५०

द्वितीये परार्धे दक्षादीनामुत्पत्त्यादिवर्णनपूर्वकं सप्तर्ष्यादीनामुत्पत्तिकथनम्, चंद्र-
दत्तात्रेयाद्यवतारकथनम्, विष्णोर्दिशावतारादीनां युगपर्यायेण वर्णनम्, कृत्यु-
गारंभसूचकगुप्तशकुनवर्णनम्, वासाद्यवतारवर्णनम्. २०....

२० दैत्याचताराणां क्रमकथने हिरण्यकशिपुना शक्रादिलोकाञ्जुतं गतं स्थित्वा तपःकर-
णम्, तेन त्रैलोक्यजयित्वसंपादनम्, ततो बलेर्जन्मादिकं कथयित्वा बलिप्रभाव-
वर्णनम्, प्रह्लादजन्मवृत्तान्तवर्णनम्, कार्तवीर्यस्य जन्मकर्मवर्णनम्, विभषस-
त्पत्तिः, कुबेररावणादीनामुत्पत्तिकथनम्, श्रीरामकृतरावणादाश्रयनम्, मिश-
पालजन्मकथनम्, नवपौलस्त्यनामवर्णनम्, पुलहर्षभृगादिसंततिवर्णनम्, अत्रेदे-
वापत्तीनां भद्राश्वस्य वृत्तान्तदशाप्सरसां भद्रादीनां भान्करपत्नीनां च कथनम्,
प्रभाकरस्य भद्रापत्न्यां सोमरससमुत्पादनवर्णनम्, ततोऽत्रिणां तत्सोमरसं पीत्वा
तपसि क्रियमाणं तपेत्राभ्यां प्राशितसोमरसस्त्रावेण सोमस्यसोमोत्पत्तिवर्णनम्,
तं सोमं दिग्भिर्गृहीत्वा सधैरं शीतत्वेन प्रकाशकरणम्, ओषधीनामुत्पत्तिवर्णनम्,
कुलन्धश्यामाकादिधान्यानामुत्पत्तिकथनम्, समविंशतिनक्षत्राणामुत्पत्तिवर्णनम्,
चन्द्रस्य नक्षत्रौषधादीनामाधिपत्यप्रदानवृत्तान्तवर्णनम्, चन्द्रेण राजसूययज्ञ-
मारभ्य तत्रोद्गातृत्वे ब्राह्मणं सदम्यत्वे विष्णुं सनत्कुमारादिकांश्चान्यैर्विक्स्थानेषु
संस्थाप्य बह्वारंभं कृत्वा तत्समाप्तौ सर्वद्विजपभान्दक्षिणादिना संतोषितान्कृत्वाऽ-
वभृथत्तानादिकरणवर्णनम्. २२.

२१ अथ दक्षोत्पत्तिवृत्तान्तकथनम्, ब्रह्मात्म्या दक्षेण पट्टिकन्यानामुत्पादनम्, तत्र तासां कन्यानां धर्मादिभ्यः पत्रवित्तेन दानम्, सप्तविंशतिकन्यानां च सोमाय प्रदानम्, दशधर्मपत्नीनां नामवर्णनम्, कश्यपस्य त्रयोदशपत्नीनां सप्तविंशतित्ति-
ख्याकाणां सोमपत्नीनां भृगुमुत्रस्य द्वयोः पत्न्योः कृशाश्वस्य द्वयोः पत्न्योस्त-
थाङ्गिरसपत्न्योर्नामादिवर्णनपूर्वकं तासां सन्ततिवर्णनम्, चन्द्रेण रोहिणीं
विनाऽन्यासां प्रेमाऽकरणेन नाभिरन्याशिञ्चन्द्रपत्नीभिर्दक्षं प्रति सर्ववृत्तान्तश्राव-
णम्, ततो दक्षेण तन्नुत्वा चन्द्रन्यास्यान्सु कन्यासु विषमभावं समालोक्य क्रुधा
चन्द्राय यक्षसरोवरप्राप्तिरूपजापदानम्, ततो दक्षवचनाचन्द्रेण यक्षमुकुमरोनिवृ-
त्तयै शिवायधत्तकरणार्थं दक्षिणसागरमपीषे भग्ननव. ३३.

२२ चन्द्रेण प्रभाराक्षत्रेयेत्य कृत्यमरत्नामानं पर्वतं दृष्ट्वा तथैव तमिन्वर्षे नानोपवासा-
दिकारिभरोच्यदिमुनीनां दर्शनं गृहीत्वा तावन्ति सप्तप्रदक्षिणाः कृत्वा ततः
शिवाराधनेन शिवं प्रसाद्य प्रादुर्भूतस्य शिवस्य स्तुतिकरणम्, चन्द्रवर्णितामा-
त्मस्तुतिं श्रुत्वा प्रसन्नम्यान्तेन शिवेन चन्द्राय दक्षदत्तापञ्चवस्थाकरणपूर्वकवर-
प्रदानम्, शिवेन देवादिजप्रभाक्वर्णनम्, अनिन्धयानुकथनम्, ब्राह्मणगुण-
वर्णनम्. २३

३३ चन्द्रेण शिवदत्तं लिङं गृहीत्वा विश्वक्रमणे लिङस्थापनायाज्ञाकरणम्, ततः स्थलोकं गत्वा प्रभासे यज्ञं कर्तुं यज्ञसंभारानानेतुं हेमगर्भमन्त्रिणे चन्द्रेणाज्ञापनम्, चन्द्रवचनाद्देमगर्भमन्त्रिणा यज्ञसंभारान्संपाद्य प्रभासक्षेत्रं गमनम्, विश्वक्रमणा यज्ञशालापत्नीशालादिनिर्माणम्, ततश्चन्द्रेण ब्रह्मादिभिः सह यज्ञतुल्याग्निमांय चतुर्दशभूतप्रासान्साध्यान्विश्वेदेवान्स्वाद्विधं स्वस्वस्थानेषु स्थापयित्वा यज्ञकर्मणि प्रारब्धे सर्ववस्तूनामन्यूनतया सर्वेषां वृत्तिकरणम्, ऋत्विगादीन्संस्थाप्य रोहिणी-सहितं चन्द्रं दीक्षितं कृत्वा सावित्र्या सहितेन ब्रह्मणा सर्वविग्वरणं कृत्वा गृहस्पतये होतृत्वं वसिष्ठायाध्वर्युत्वं मरीचय उद्गातृत्वं नारदाय ब्राह्मत्वं दत्त्वा सनत्कुमारान्सदस्यस्थानेषु नियोज्य सर्वेषां पूजनं कृत्वा वज्रालंकारान्दत्त्वा यज्ञारंभकरणम्, अवभृथादिभिर्विसं सामंय सोमेश्वरलिङ्गस्थापनम्.... २६

१४ स्वस्वतस्य मनोदशमे त्रेतायुगे रोहिणिनाथेन शिवमाराध्य शंकरं प्रत्यक्षोक्त्य
स्तुतिकरणम्, ततस्तुष्टेन शिवेन लिंगसांनिध्यप्रापकवरप्रदानम्, शिवेन चन्द्रमसे
सोमेश्वरलिंगप्रभावकथनम्, सोमेश्वरपूजनक्रमवर्णनम्, सोमेश्वरयात्रापत्यकथ-
नम्, चन्द्रमसो यक्षमतो निरुत्तिवर्णनम्, सोमेश्वरस्य यियाणां पुष्पाणां कथनम्,
चन्द्रमसादीनां विप्रात्रया स्वस्वम्यानेषु गमनम्, दृष्टजनेभ्यो वरप्रदानकारणे
शंकरं प्रति पार्वत्या पृष्टे सति शंकरेण सात्त्विकराजसतामसभक्तानां वर्णनम्,
हृदिहराभेदकथनम्, भगवद्भूतनृसिंहाद्यवतारवर्णनम्, सारूपादिस्तुतिकवर्णनम्,
सोमेश्वरसेतोपाकापवासादिविधानवर्णनम्, सोमवारव्रतमाहृत्यवर्णने स्वयंप्रभा-
नग्यां स्थितेन सुलोछापनीसहितेन घननामकगंधर्वेण बहुकाले गते गंधर्वसेना-
नायककन्याया उपादनम्, गंधर्वसेनायाः पाणिप्राहविधिं विधातुं घननामक-
गंधर्वेण सेवकपारा वरदोधनकरणम्, शिखंडिगणनायके विषन्यागौणे गच्छति
'मत्सहस्रारवाजैव कोऽपि' इत्यादि गंधर्वसेनानामकगंधर्वकन्याया वाक्यं श्रुत्या
शिरसंडिगेन रूपगर्भितां गंधर्वकन्यां दृष्ट्वा तस्य कुपप्रापकयापप्रदानम्,
गंधर्वसेनाया शिखण्डिगणस्य प्राधानं कृत्वोच्छापप्रहरणम्, शिखण्डिवचनास्त-
पितृकाया गंधर्वसेनायाः कुपनिरसनार्थं हिमालयपर्वते गोमृगमुनेराश्रमे गमनम्,
घननामकेन गंधर्वेण तस्मै गोमृगमुनेः स्वपुत्रिणः सर्ववृत्तान्तकथनम्, गोमृगेण
कृतं भूत्वा कुपनिरसनकारकोपापकथनम्, घननामकगंधर्वस्य गंधर्वसेनायाश्च

गोश्रृंगर्धर्वचनान्तोमेधारे गमनम्, तत्र सोमवारप्रतादिभिः शिवाराधनां विधाय
 शिवप्रसादं गृहीत्वा गंधर्वसेनायाः लुप्टनिरसनपूर्वकं शिवतो वरप्राप्तिः, शिवस्य
 तत्रैत्रान्तर्धनम्, घननामकगंधर्वस्य गंधर्वसेनायाश्च स्वर्गोद् गमनम्, सोमवार-
 व्रतमाहात्म्यवर्णनम्. २८.

२५ घननामकगन्धर्वेण गोशृंगार्पे प्रति सोमवारव्रतविधिपरिज्ञानार्थं प्रश्नकरणम्, ततो गोशृंगार्पणा सोमवारव्रतमाहात्म्यद्योतनाय दक्षशपेन कुष्टित्वं गतेन सोमेन सोम-
व्रतादिकं कृत्वा शिष्टप्रसादतः कुष्टनिरसनकरणादिकथनम्, ततस्तैर्नैवर्षिणा
घननामकगन्धर्वाय सोमवारव्रतकरणे सुखमार्जनसौचादिदत्तान्तविधिकथनपुर-
सरसौम्यपूजनसंभारादि कथयित्वा समंत्रकशिवपूजाविधिकथनम्, नवमसोम-
वार उद्यापनादिकरणविधिकथनम्, पौराणिकद्विजगुरुदेवादिकसंतोषाय वस्त्रा-
दिभोजनान्तदानादिकथनम्, ततो गोशृंगकथितविधिना सोमवारव्रतं समाप्य
प्रसन्नेन शिवेन गन्धर्वसेनायाः कुष्टनिरासकरणम्. इ १ ...

२६ सोमेश्वरादुत्तरे भागे धनवाहनामकगंधर्वेण गन्धर्वेश्वरेतिनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, गन्धर्व-
श्वरसाहाय्यवर्जनम्. ... ३२.

२७ घनबाह्यगन्धर्वकन्यया गन्धर्वसेनानाड्या गन्धर्वसेनेश्वरेतिताम्रा लिङ्गस्थापनम्, गन्धर्व-
सेनेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ३२.

२८ प्रथमतः सोमनाथस्य दर्शने विधिकथनम्, सोमनाथपञ्चात्राविधिकर्णनम्, यात्राफल-
स्वाधिकारिर्वाग्निरूपणम्, तीर्थयात्रां कर्तुमशक्तेन पुण्येण केन शिथिला व्याख्या-
त्याचार्येण विचार्य वार्तितव्यमित्यादिकथनम्, महादानकरणे पुण्यकथनम्,
कलौ प्रभासक्षेत्रस्य सर्वक्षेत्राग्रेसरत्ववर्णनम्, हिताहितनियमकरणम्, पोडशविधिपु-
त्रिभक्तत्वेन पोडशवस्तुदानकरणफलवर्णनम्, प्रभासक्षेत्रसंजातसत्पण्यफलवर्णनम्,
शिवलोकं गमनायाधिकास्त्विकथनम्, तीर्थज्ञाने मंत्रकथनम्, तीर्थयात्राविधान-
वर्णनम्.

२९ अभितीर्थसाहास्यवर्णनप्रस्तावे प्रथमं पद्यकतीर्थं ज्ञान्वा वपनादिकं विधाया पुनः
ज्ञानादिकरणेन सोमेश्वरतीर्थज्ञानतोऽपि द्विगुणफलकथनम्, स्त्रीणां सुरकर्ष-
वपनविधिवर्णनम्, लोणां सर्वान्केद्रानुद्वागुल्लव्यधिच्छेदकरणावर्णनम्,
वपनादिविधायकसप्तस्थानानां वर्णनम्, वपनं विना महोदधिस्पृशन्तिविधिवर्णनम्,
सर्वत्रकलान्तोत्तरं तर्पणादित्रिविकथनम्, तत्र वृषभादिदानफलसाहास्यवर्णनम्,
द्विजशापप्रदानेन सागरस्याम्बुदयवदोषवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र देवैर्द्वीपसत्रे समारब्धे
द्विजाज्ञाभङ्गभयात्तैः शरण्यां सागरं गत्वा तत्रार्थो रसस्येदेहानां गोपनकरणम्,
समुद्रेण मांसादिना ब्राह्मणेभ्यो भोजनदानात्तेषां मांसमश्रणादोषणाकाशगतितिनरोधे
जाते सति तैर्ब्राह्मणैः 'अपेयत्वं ते भूयात्' इति समुद्रस्य धापदानकथनात्,
समुद्रेण ब्राह्मणप्रार्थनाकरणम्, बह्वानां संज्ञकतीर्थस्थापनवृत्तान्तवर्णनम्. ३४.

३० अम्रितोत्थेयात्राविधानवर्णनम्, तत्र ज्ञानादिकरणोत्तरं ज्ञानागतपर्वणं कृत्वा कप-
दिनं गणपति पूजायित्वा सोमेश्वरे गमनम्, तत्र सोमेश्वरस्य षोडशोपचारपूजा-
विधिवर्णनम्, सोमेश्वरपूजामाहात्म्यवर्णनम्....

२१ सोमकारणाद्देवासुरयुद्धे प्रवृत्ते दैत्यपराजितेदेवैर्दधीत्याश्रमं प्रति गगनम्, ततो
दधीचिमहर्षये सर्वदेवकृतम्वस्वशक्त्यात्मसमर्पणवर्णनम्: ... ३५.

३२ दैवैः स्थापितानामस्त्राणां सारं जलेन सह पीत्वा दधीचेरुत्तरां दिशं सुभद्राख्यया निजपत्न्या सह गगनम्, ततस्तत्राश्रये स्थितस्य दधीचे रेतसा ज्योतं पथं परिधाय ऋतुक्रान्तायाः सुभद्राया नद्यां गमनम्, तत्र नद्यां स्नानं कुर्वत्याः सुभद्राया उदरे रेतःप्रेषेण गर्भधारणम्, ततो लज्जयाऽध्यवृष्टमूले स्थित्वा गर्भं त्यक्त्वा "येन दुष्टेन पतिम्रताया मघोदरे ज्ञानेनाज्ञानेन वा गर्भाधानं कृतं स मरिष्यति" इति द्वापदानम्, ततस्तत्राश्रमहणं चिकीर्षूणां देवानामागमनम्, दधीचिनाऽस्त्रप्राशनं कृतमिति ज्ञात्वाऽस्थिच्छेदणाय देवैः समुदोगकरणम्, वज्रादिशस्त्रनिर्माणार्थं दधीचिना देहत्यागकरणम्, ततो दधीच्यस्थीनि गृह्णात्येन्द्रादिभिर्देवैः स्वस्ववज्रदण्डपाशादिनिर्माणकरणम्, ततो दधीचिमरणाच्छोकाकुलायाः सुभद्राया देवैः समाधानकरणम्, सुभद्रया 'दधीचेर्बाधादयं प्रत्र उद्वजः' इति भुत्वाऽऽहादकरणम्, सुभद्रया दधीचेरोर्ध्वदेहिकादिकरणम्, जरायुजाण्डजदेवदोजिज्ञानामुत्पत्तिवर्णनम्, सुभद्रया त्वयुप्रत्य पिप्पलादेक्षिनाय कृत्वा वेदोक्तसंस्कारकरणम्, ततः पिप्पलादेन पितृन्पुन्येवान्त्सुं प्रतीक्षां कृत्वा हिमालये किवाराधनां कर्तुं गमनम्, कृत्याया निर्माणार्थं पिप्पलादेनोक्तं निर्गन्धं वाढवयुक्तवडोल्यायनम्, ततो वाढवयववडाभ्यां वडवानलनरस्योत्पत्तिवर्णनम्, देवान्भक्षितुं पिप्पलादवचनाद्वडवानलस्य स्वर्गं गमनम्, ततो ऐश्वस्तुनमहाविष्णुकृतवडवानलवचनयुक्तान्यवर्णनम्.

३३ समुद्रं प्रति वटवानलस्य वापनार्थं कुमार्याः सरस्वत्या विष्णुनाऽऽज्ञापरमम्, ततो
मन्त्रेणा सान्निवत्या सरस्वत्या वटवानलमावाप समुद्रं गमनम्. ... ३५.

३४ वडवानलान्तरवत्या वडवानलम्, सारवत्या वडवानलसमुद्रयोः स्तुतिकरणम्, वड-
वानलेन समुद्रोदकस्य अक्षणे क्रिष्णणे जलचरैः कृष्णं प्रति शरणगमनम्,

अध्यायः

विषयः

४०

अध्यायः

विषयः

१०

कृष्णेन तन्मोऽभयवचनदानम्, ततोऽक्षयतोययुक्तं समुद्रं दृष्ट्वा देवीविष्णुपूजा-
करणम्, प्रभासक्षेत्रे सरस्वत्यवतारमाहात्म्यवर्णनम्. ... ३९.

३५ सरस्वत्याः पिप्लमूलतो निर्गत्य प्राचीं दिशं प्रति गमनम्, ततस्तस्याः सिद्धेश्वर-
पर्यंतं पूर्वाभिमुखीभूत्वा तत् ऊर्ध्वं पश्चिमाभिमुखीभवनम्, ततः सरस्वतीतीर-
स्थानेकतीर्थवर्णनम्, हरिण्यादिपञ्चतोतसां वर्णनम्, सरस्वत्यभिधमगमाभि-
र्चयमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४० ..

३६ प्राचीसरस्वतीमाहात्म्यवर्णने पांडवानां कौरवविनाशोत्तरं इस्तिनापुरे कृष्णीं सप्त
गमनम्, ततो पुष्यधिरभीमनकुलसहदेवानां गजपुरे गमनसमये "नरनाशंयिणी
निपेय्यी" इति द्वारपालान्प्रति युधिष्ठिरेण कथनम्, अर्जुनेन द्वारपालान्प्रति
निषेधकारणजिज्ञासया प्रश्ने कृते सति तैस्तयोः "भीष्मादिपुत्रजनदुयोधनादिवाप-
वहननेन दोषभाजनाभिषेधः" इति कथितेऽर्जुनेन पापशूलनाथोपायादिमायक्षितार्थं
श्रीकृष्णं प्रति प्रश्नकरणम्, ततः श्रीकृष्णेन प्राचीसरस्वतीतीर्थक्षेत्रेण पापनिवृत्ति-
कथनम्, तदनन्तरं सङ्कल्पेनार्जुनेन प्राचीसरस्वतीं प्रति गमनम्, तत्रार्जुनेन
त्रिरात्रोपापपञ्चरात्रज्ञानादिभिर्ययेन स्वपापनिवृत्तिकरणम्, प्राचीसरस्वतीप्रभासं
कृत्वा भर्माभीयनकुलसहदेवादिज्ञानाभिधमगमनम्, अर्जुनवत्सेनां ज्ञावादिना
पापनिवृत्तिः, प्राचीसरस्वतीमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४२.

३७ पार्वत्या ज्ञानकाले किमर्थं जले कंकणप्रक्षेपणं कथयितुं प्रष्टेन शिवेन्दुमत्तुष्टा-
न्वकथनम्, तत्र वृद्धयभूयं प्रति कण्ठमहर्षिरागमन्, वृद्धयेन कण्ठस्याविष्णुादि-
र्लं विधाय मियो धर्मविषयककथाकरणम्, तत् इन्दुमत्या निजैश्वर्याप्रतिक्षण-
जिज्ञासया कण्ठाय प्रश्नकरणम्, कण्ठेन तस्या इन्दुमत्याः पूर्वजन्मवृत्तान्तकथ-
नम्, तत्र पूर्वजन्मनि महाशूर्यास्तस्याश्वरित्रकथनम्, सोमेश्वरतीर्थं ज्ञानकर-
णसमये तस्या महाशूर्या हस्ततो जले कङ्कणपतनम्, ततो मत्स्य कङ्कणस्य पत-
नस्य प्रभावेण जन्मान्तरे राजकुले जननकथनम्, तत्कण्ठवाक्यं श्रुत्येन्दुमत्याज्ञा-
पयाऽधोमुखीभूत्वा तृणीभवनम्, ततः कण्ठस्य स्वस्थाने गमनम्, ततो वृद्धये-
न्दुमत्या सह प्रतिवर्षं सरस्वतीतीरे गत्वा कंकणनिक्षेपणम्, तेन तयोर्वृद्ध-
येन्दुमत्यां वैवस्वतामिवर्णनम्, कंकणप्रक्षेपणमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४३

३८ कपर्दीश्वरमाहात्म्यवर्णने दैत्यरात्रिसंतिर्देवैः पार्वत्याः स्तोत्रकरणम्, ततो भगवती-
वाक्योपरि विश्वस्य देवैः सोमेश्वरादितीर्थं गत्वा ज्ञानादिकं विधाय कपर्दीश्वर-
पूजनेन पुनः राज्यकरणम्, कपर्दीविनायकमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४३

३९ प्रभासयात्रावर्णने कपर्दीश्वरदर्शोत्तरं कर्दारेश्वरतीर्थं गमनम्, ततो भीमेश्वरसमी-
पस्थद्विलिङ्गपूजनम्, कर्दारेश्वरमाहात्म्यवर्णने शक्रविहङ्गकथय राज्ञः पत्न्या
सह यात्रां कर्तुं कर्दारेश्वरे गमनम्, तत्र राज्ञा रैभ्यायुषिगणान्दृष्ट्वा जागरादिकर-
णम्, ततो रैभ्यादिभिः शक्रविहङ्गः प्राजन्मगतवृत्तान्तज्ञानाय सोमेश्वरं त्यक्त्वा
कर्दारेश्वरागमनकारणज्ञानाय च प्रश्नकरणम्, ततो राज्ञा स्वप्राजन्मवृत्तान्तव-
र्णने ब्राह्मणपूजकसेवाधर्मविशिष्टाधिकारिशूद्रजन्मकथनम्, ततोऽनामृष्टिसमये
क्षुत्प्राप्त्यां पाण्डित्यं सप्ततीक्ष्णं स्वस्य प्रभासक्षेत्रे गमनकथनम्, तत्र सर्वती-
र्थेषु कृत्वा नानालिङ्गपूजादिकं विधाय ततो रामसरसि गत्वा प्रतिदिनं रात्रि-
सरोगतानि सरसिजानि समादाय विक्रीय तैर्नौदरपोषणम्, ततः कस्मिंश्चित्स-
मये कन्धियासादमवलम्ब्य निशि स्वपत्न्या सह स्थितेन शूद्रेणाकस्माद्गीतव्यनि-
भुक्त्वा कस्मिंश्चित्स्थले जागर्ण प्रचलितमिति विज्ञाय तत्र कम्पला नि विरेतुं निजभा-
र्यया सह गमनम्, तत्र कर्दारेश्वरापरनामकद्विलिङ्गदर्शनम्, तत्रानां गवतीविशयाया
दर्शनम्, तेन शूद्रेण जागरकारणे प्रष्टे केनाप्यप्युपलब्धे तं प्रति शिवरात्रिजा-
गरणफलकथनम्, ततः सप्तत्रोकेन शूद्रेण शिवरात्रिजागरणोपवासादिकरणेन
जन्मान्तरे राजकुले जन्मप्राप्तिवर्णनम्, कर्दारेश्वर (कर्दारेश्वर) लिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४४.

४० भीमेश्वरमाहात्म्यवर्णने श्वेतकेतुना प्रभासे तपस्तप्या श्वेतकेतवीश्वरनाम्ना लिङ्गस्था-
पनम्, ततो द्वारेण यात्रां कर्तुमुद्युक्तं भीमसेनेन तद्विलिङ्गपूजनेन भीमेश्वरतिनाम-
करणम्, भीमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४५

४१ देवमाताभैरवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४५.

४२ चण्डबा स्थपितेन चण्डगणेनाराधितस्य चण्डीशस्य पूजाविधिर्वर्णनपुरःसरं माहा-
त्म्यवर्णनम्. ... ४५.

४३ आदित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४६

४४ सोमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४६

४५ त्रिपुरं दग्धुकामस्य शिवस्य नेत्रतो भूर्यामधुपतनेनांगारकोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्,
अंगारकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४६

४६ बुधस्थापितबुधेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४६

४७ गुरुस्थापितबृहस्पतीश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४६

४८ शुक्रेण वज्रमाराध्यं कृत्वासाहस्येन सञ्जीवनीमन्त्रं समाह्वय प्रहृत्य प्राप्य स्वनाम्ना
लिङ्गस्थापनम्, शुक्रेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४६

४९ शनैश्वरेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णने शनैश्वरेण मन्दबारे महत्प्रसादिकरणाव शिवाराधना-
करणम्, ततः शनैश्वरेण शिवानुज्ञया लिङ्गस्थापनाकरणम्, सौरीश्वरपूजनेन
शनिपीडानिरसनादिकलक्षणम्, कस्मिंश्चित्समये "यदा शने रोहिणीशकटं
भित्त्वा गमनं तदा द्वादशवार्षिकं दुर्मिथं स्यात्" इति वसिष्ठमुखाच्युत्वा दश-
रथेन तत्सङ्कटनिरसनाय रथमारुह्याकाशमार्गेण शनैश्वरसमीपं गत्वा युद्ध-
करणम्, शनैश्वरेण तद्दशरथस्य शौर्यं दृष्ट्वा दशरथमेतत्सर्वसंहाराय दृष्ट्वा
भयात् "वरं वृणुष्व" इति कथनम्, ततो दशरथेन शनैश्वरतो रोहिणी-
शकटभेदिनपथकपरमहणम्, ततो दशरथेन शनैश्वरस्तोत्रकरणम्, शनैश्वरेण स्वस्य
स्तोत्रपठनेन पीडाऽकरणकथनम्, शनैश्वरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४६

५० राहुप्रतिष्ठापितराहीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४७

५१ महाभिषेकप्राप्त्यर्थं केतुना शिवमाराध्य तदाज्ञया राहुंशादुत्तरं केतवीश्वरलिङ्गस्था-
पनम्, केतवीश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४७

५२ पञ्चानां सिद्धादिलिङ्गानां माहात्म्यवर्णने प्रथममणिमाद्यष्टसिद्धिप्रदसिद्धेश्वरलिङ्ग-
माहात्म्यवर्णनम्. ... ४८.

५३ कपिलराजर्षिणा तास्तप्त्वा स्थापितस्य कपिलेश्वरस्य लिङ्गस्य माहात्म्यवर्णनम्. ... ४८.

५४ शिखण्डिणेन क्षत्राया गन्धर्वसेनायाः शापनिवारणार्थं घनपाइनामकगन्धर्व-
सेनापित्रा गोमृगपेवचनास्तोमवाग्मन्त्रं कृत्वा सुतां क्षपतो मोचयित्वा शिव-
प्रसादेन तदाज्ञया गन्धर्वेश्वरनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, गन्धर्वेश्वरलिङ्गमाहात्म्य-
वर्णनम्. ... ४८.

५५ गन्धर्वसेनाविमलत्वकारिभिमलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४८.

५६ अलकाधिपतित्वप्राप्त्यर्थं धनदेन शिवमाराध्य लिङ्गस्थापनम्, धनेश्वरमाहात्म्य-
वर्णनम्. ... ४८

५७ सोमस्य सप्तविंशतिभिः स्त्रीभिः स्वासु सोमस्य प्रसन्नतायै प्रभासे सोमेश्वर-
माराध्य सोमेश्वरसमीपे वरारोहेश्वरतिनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, वरारोहेश्वरलिङ्ग-
माहात्म्यवर्णनम्. ... ४८.

५८ व्याधिप्रस्तेनाजापालेन राज्ञा तद्व्याधिनिरसनाय भैरवीदेवीपूजनकरणम्, देवाजा-
रूपेण तत्पातकानां निर्गमनम्, ततोऽजापालेश्वरीतिनामकरणम्, अजापालेश्वरी-
माहात्म्यवर्णनम्. ... ४९.

५९ पार्वत्या शंकराय 'तव पञ्चवक्त्राभावाकथं पञ्चाङ्गादजादेव्या उत्पत्तिः' इति प्रष्टे शंक-
रेण पार्वत्यै सयोजातादिपिन्बनानां स्वस्य सप्तमुक्तानां वर्णनम्, अजादेवी-
भयादैत्यानां दशविभु पलायनम्, अजादेवीमाहात्म्यवर्णनम्, इति रुद्रशक्तिव-
संकेतः. ... ४९

५० माण्डौगलदेवीमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५०.

५१ वैष्णवीललितोमाविशालाक्षीमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५०.

५२ रौद्रीचतुरादेवीमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५०.

५३ भैरवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५०.

५४ लक्ष्मीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५०.

५५ वाग्देवेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५०.

५६ बटवानलधारिण्या सरस्वत्या देव्या प्रभासक्षेत्रेमेव समुद्रे ज्ञानादिकं कृत्वाऽप्ये-
दृत्वा लिङ्गस्थापनम्, जयेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५१

५७ कान्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५१

५८ पार्वत्या शिवस्योपरि कृत्वा महता क्रोधेनारण्ये तपःकरणवर्णनम्, तत्प्रष्टेन
शिवेन पार्वत्यै वरप्रदानम्, तत्तपोवनदर्शनेन सर्वकार्यसिद्धिफलकथनम्,
तत्र लिङ्गस्थापनम्, गौरीतपोवनमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५१.

५९ गौरीश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५१.

६० वरुणस्थापितवरुणेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५२

६१ अर्जुनः क्षत्रप्रीडितयोयया भार्यया स्थापितस्यैश्वरस्य माहात्म्यवर्णनम्. ... ५२.

६२ जलनासगणपतिमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५२.

६३ वज्रमुलस्थापितकुमारेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५२.

६४ शाकल्येन (साकल्येन) राजर्षिणा शिवमाराध्य प्रभासे लिङ्गस्थापनम्, तस्य
लिङ्गस्य कृतेनेवाद्वापरकलियु भैरवेश्वरसावर्णिकेश्वरालेश्वरशाकल्येश्वरनामकर-
णम्, शाकल्येश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५२.

६५ कलकलेश्वरस्य चतुर्भुगेषु सिद्धयेन कामेश्वरपुल्लेश्वरनादेश्वरकलकलेश्वरत्यादि-
नामकथनम्, कलिद्वारयोः संचाधिकदा नारदेन वर्षशतं प्रभासे लिङ्गाराध-
नाकरणम्, ततो गोपर्वं प्राप्य नारदेन पौण्डरीकनामकमहायज्ञकरणम्, तत्र
विप्राणां सर्वत आगमनम्, वृक्षिणार्थं विप्राणां मियो वाक्करणम्, तेन कोडाह-
लेन कलकलेश्वरोति लिङ्गस्य नारदेन नामकरणम्, कलकलेश्वरमाहात्म्यवर्ण-
नम्. ... ५३.

६६ कलकलेश्वरसमीपवर्तितकुलीशमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५३.

६७ उपाकल्पापितोत्तकेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५३.

अध्यायाः

विषयाः

पृ०

अध्यायाः

विषयाः

पृ०

१२१ जमदग्निमुनेन रामेण साङ्ख्यप्रदीपनिर्वाणार्थं प्रभासे शिवलिंगस्थापनम्, जामदग्ने- श्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७०	७०
१२२ गंधर्वपतिना चित्राङ्गदेन देवमारुध्य लिंगस्थापनाकरणम्, चित्राङ्गदेश्वरलिंगमा- हात्म्यवर्णनम्. ७०	७०
१२३ दिग्विजयार्थं पुष्पकेन विमानेन गच्छतो रावणस्य प्रभासे कुण्ठितं विमानं दृष्ट्वा नीचैः किमस्ति तद्दृष्ट्वाऽऽगच्छ' इति निजगन्त्रिणं प्रत्याह्लाकरणम्, प्रहस्तमंत्रिणा नीचै- र्गत्वा प्रभासक्षेत्रं दृष्ट्वा पर्यागत्य रावणाय प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यकथनम्, ततः प्रभासक्षेत्रे तेन रावणेन विमानावतरणम्, सर्वनागारिकवचनात्तत्र स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, रावणेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७१	७१
१२४ अकृपया सौभाग्यवर्धनाय तपस्तप्त्वा तत्र सौभाग्यरूपां सिद्धिं प्राप्य वैश्वी संस्थाप्य सौभाग्येश्वरीतिनामकरणम्, सौभाग्येश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्. ७१	७१
१२५ तारकेण ध्वस्तानिन्द्रादिदेवान्द्रष्टृपत्न्या पौलोम्या तारकविनाशाय तपस्तप्त्वा लिंगस्थापनम्, पौलोमीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७१	७१
१२६ शाण्डिल्यार्थिसंस्थापितशाण्डिल्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७१	७१
१२७ क्षेमकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७१	७१
१२८ सागरादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. ७१	७१
१२९ अक्षमालेश्वरोपसेतेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ७२	७२
१३० पाशुपतादिभिश्चतुर्भिः सिद्धैः प्रभासे देवमारुध्य पाशुपतेश्वरतिनाम्ना लिंगस्थापनम्, पाशुपतेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७३	७३
१३१ ध्रुवेश्वरोत्पत्तिवर्णनं उत्तानपादपुत्रेण ध्रुवेण प्रभासे नलिश्वरमारुध्य शिवस्तवन- करणम्, ध्रुवेश्वरतिनाम्ना लिंगस्थापनं च, ध्रुवेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ७४	७४
१३२ सिद्धलक्ष्मीतिनाम्ना वैष्णवीशक्तिमाहात्म्ये प्रभासाधनेकपीठस्थानवर्णनम्, तत्राय- प्रभासक्षेत्रस्थसिद्धलक्ष्मीपीठमाहात्म्यवर्णनम्. ७४	७४
१३३ महाकालीपीठमाहात्म्यवर्णनम्. ७५	७५
१३४ सोमस्य यज्ञे प्रवर्तमाने ब्रह्मणे देवैः सह प्रभासे गमनम्, सोमनाथप्रतिष्ठापनार्थं चित्रेण ब्रह्मणो निमंत्रणकरणम्, ततो लिंगप्रतिष्ठापनसमकाल उपस्थिते पिता- महेन मनसा पुष्करस्मरणकरणम्, तत्परिणामेन तत्र पुष्कराणामागमनम्, ततः स्वतंत्रैवावर्तनसंभवात्तस्य तीर्थस्य पुष्करावर्तनामकरणम्, पुष्करावर्तनामदी- माहात्म्यवर्णनम्. ७५	७५
१३५ दुःखान्तकारिणीशीतलागौरीमाहात्म्यवर्णनम्. ७५	७५
१३६ लोमशस्थापितलोमशेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७५	७५
१३७ कङ्कालेश्वरक्षेत्रपालमाहात्म्यवर्णनम्. ७५	७५
१३८ कृष्णविन्दुना प्रभासे मासि मासि कुशमेण जलविन्दुं पीत्वा सहस्रसंवत्सरपर्यन्तं तपः कृत्वा लिंगस्थापनम्, कृष्णविन्द्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७५	७५
१३९ मित्रनामककायस्थस्य चित्रनामकपुत्रेण पितृयुपरते प्रभासमेत्यादित्याराधनां कृत्वाऽ- नेकप्रकारेणादित्यं स्तुत्वा स्वेष्टवरप्राप्तिकरणम्, ततः ज्ञानार्थं सरसि निमज्जन्तं चित्रं प्रति यमाज्ञया यमकिंकरीः सदेहेन यमलोके नयनम्, तत्र यमेन प्राणि- चरित्रलेखकर्मणि चित्रगुप्तेतिनाम्ना संस्थापनाकरणम्, प्रभासे चित्रेश्वरेति लिंगस्थापनम्, चित्रादित्यलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ७५	७५
१४० चित्रपथानदीमाहात्म्यवर्णने सदेहस्य चित्रस्य यमेन स्वलोके नयने कृते चित्रस्य चित्रनामकभगिन्या स्वप्नातुल्येणाय नदीरूपेणावस्थानम्, चित्रपथानदीमाहा- त्म्यवर्णनम्. ७६	७६
१४१ कपर्दिचिन्तामणिमाहात्म्यवर्णनम्. ७६	७६
१४२ चित्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७६	७६
१४३ विचित्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७६	७६
१४४ पुष्करकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्. ७७	७७
१४५ गजकुम्भोदरमाहात्म्यवर्णनम्. ७७	७७
१४६ छायाशनेन धर्मराजेन प्रभासे तपस्तप्त्वा लिंगस्थापनम्, यमेश्वरलिंगमाहात्म्य- वर्णनम्. ७७	७७
१४७ ब्रह्मनिर्मितब्रह्मकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्. ७८	७८
१४८ कुण्डलकूपमाहात्म्ये सुदर्शनराजेन गांधारराजकन्यां सुनंदां परिणीय सुनंदाभार्यानु- मोदनं गृहीत्वा तया सार्धं शिवरात्र्युपोषणादिप्रकरणम्, तत्र शिवरात्रिमा- हात्म्यवर्णने धननाम्ना वणिक्पुत्रेण शिवरात्र्युपोषणकरणम्, बस्याः शिवरात्रिप्रव- कारिण्या धननामकवणिग्भार्यायाश्चिद्विद्वन्नेपथितुं स्थितेन कुण्डलिनेन वणिजा निशि धननामकवणिग्भार्यायाः कर्णौ त्रोटयित्वा पलायनकरणम्, तदा ब्रह्मर्षैः निशि धननामकवणिग्भार्यायाः कर्णौ त्रोटयित्वा पलायनकरणम्, तदा ब्रह्मर्षैः कर्णत्रोटनवाती भुत्वा कोलाहलं कृत्वा कुण्डलिनस्य कपालच्छेदकरणम्, सप- त्रीकस्य सुदर्शनस्य तत्कपालं द्रष्टुं गमनम्, सुदर्शनमुनंदयोस्त्वत्र प्रभासे गत्वा कुण्डलिनकपालं दृष्ट्वा कुण्डकूपवर्णनकरणम्, कुण्डकूपमाहात्म्यवर्णनम्. ७८	७८

१४९ भैरवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७९	७९
१५० ब्रह्मस्थापितब्रह्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७९	७९
१५१ सावित्रीस्थापितसावित्रीश्वरभैरवमाहात्म्यवर्णनम्. ७९	७९
१५२ कस्मिंश्चित्समये तंत्रीवादेनेन भूम्यां ब्राह्मणपतने दृष्ट्वा नारदेन ब्रह्मदेवं प्रति किमेव- दिति प्रश्नकरणम्, ब्रह्मदेवाज्ञया नारदेन सप्तब्राह्मणविध्वंसजनितपातकक्षाल- नार्थं प्रभासक्षेत्रे तपस्तप्त्वा शिवं प्रसाद्य तदाज्ञया भैरवस्थापनम्, नारदेश्वरभै- रवमाहात्म्यवर्णनम्. ७९	७९
१५३ ब्रह्मणा यज्ञे समारब्धे द्रव्याभावाद्यज्ञसमाप्तिर्नवेति गत्वा द्रव्यप्राप्त्यर्थं प्रभासे शिवाराधनाकरणम्, ततः शिवाज्ञया द्रव्यरूपेण सरस्वत्याः प्रवहणम्, तस्यां सर- स्वत्यां समुत्पन्नं काञ्चनपद्मरूपं बहुधनं लब्ध्वा ब्रह्मणा यज्ञसमाप्तिकरणम्, तत्रैव हिरण्येश्वरतिनाम्ना लिंगस्थापनम्, हिरण्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ८०	८०
१५४ गायत्री 'प्रतिष्ठापितगायत्रीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ८०	८०
१५५ विष्णुना प्रभासे तपस्तप्त्वा रत्नेश्वरलिंगकुण्डस्थापनकरणम्, रत्नेश्वरलिंगमाहा- त्म्यवर्णनम्. ८०	८०
१५६ गरुडेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ८०	८०
१५७ सत्यभामेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ८०	८०
१५८ अनङ्गस्थापितानङ्गेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ८०	८०
१५९ रत्नकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्. ८०	८०
१६० रत्नैतकराजभट्टारकमाहात्म्यवर्णनम्. ८१	८१
१६१ अनन्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ८१	८१
१६२ अष्टकुलेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ८१	८१
१६३ नासत्येश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ८१	८१
१६४ अधिनेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ८१	८१
१६५ सावित्रीमाहात्म्यवर्णने प्रथमं संक्षेपेण देवोत्पत्तिर्दृष्टव्यत्वादिबर्णनम्, ततो ब्रह्मणा यज्ञकर्म प्रचलितुं समुद्योगकरणम्, ततो ब्रह्मणा पुष्करतीर्थमेव बह्मभूमिकाशु- शिक्षरणम्, अथर्षुणा सावित्रीं प्रति बह्मार्थं निमज्जने कृते सत्यपि सावित्र्या 'एककिन्तो नाहमेत्यामि' इति वं प्रति शंसित्वा स्वगृहकर्मण्यासक्तिकरणम्, ततस्तेनाभ्यर्च्युणा 'सावित्री नायाति' इति ब्रह्मणे कथनम्, ततः क्रोधाविष्टेन ब्रह्मणा द्राक्षाद्यान्यपत्न्यानयनार्थंसाक्षात्करणम्, ततः शक्रेण फांश्चिद्रूपकन्यां गृहीत्वा ब्रह्मसमीप आनयनम्, ततो ब्रह्मणा तां गोपकन्यां परिणीय वधरंभकरणम्, ततो देवलोमिः परिवृतायाः सावित्र्यास्त्वय यज्ञे गमनम्, तत्र ब्रह्मणाऽन्यपत्न्यां परिणीयारब्धे यज्ञे दृष्ट्वा कोपाविष्टः सावित्र्या ब्रह्मदेवस्य निर्मर्त्सनाकरणम्, सावित्रीवचनं भुत्वा ब्रह्मणान्यपत्नीवरणकारणे कथितेऽपि सावित्र्या ब्रह्मणेऽप्युच्य- तात्पराप्रदानम्, शक्रेण ब्रह्मविवाहार्थमासीरीतिनियोजनेन शकाय युद्धं शत्रुभिः पराजयप्रापकशापप्रदानम्, तथा च सावित्र्या विष्णवे सार्धोविरहजनकत्वशाप- दानम्, सावित्र्या तथैवात्यान्वेद्यान्त्यपि शापदानम्, विष्णुना सावित्र्याः स्तुतिकरणम्, गायत्र्या सावित्रीदत्तशापनिरासाय सर्वभ्यो वत्प्रदानम्, गाव- त्रीजपविधिकथनम्, सावित्र्याः प्रभासे गमनम्, प्रभासक्षेत्रस्थायाः सावित्र्या माहात्म्यवर्णनम्. ८१	८१
१६६ अथ वटसावित्रीव्रतमाहात्म्यवर्णनम्, तत्राक्षपतिना राज्ञाऽनपत्यत्वनिरासाय सावि- त्रीपूजाराधनाकरणम्, त्रुष्ट्या सावित्र्या वत्सेन बरेणाक्षपते राज्ञः सावित्रीनान्त्याः कन्याया जननम्, तयाश्चपतिपुत्र्या सावित्र्या सत्यवन्तमेव पतित्वेन परिणे- ष्यामीति निश्चयकरणम्, तत्र नारदेनाश्वपतिं प्रति सत्यवतः सर्ववृत्तान्तकथनम्, सावित्रीसत्यवद्विवाहवर्णनम्, ततः कस्मिंश्चित्समये समित्कुशाशाहवर्णार्थं सावित्र्या सह सत्यवतो वने गमनम्, काष्ठपाटने शिरोवेदनायां जातायां सत्ववता तत्रैव काष्ठानि त्यक्त्वा सावित्रीसमीपमेव सावित्र्यै निद्राकरणम्, वाचमस्यागमनम्, यमसावित्रीसंवाद्बर्णनम्, यमेन सत्यवच्छरीरतो जीवं निष्कास्य गमनम्, सावित्र्या यमस्यानुगमनम्, यमेन बहुधा सावित्रीं प्रति स्वानुगमननिवारणे कृतेऽपि सावित्र्या दृढनिश्चयं दृष्ट्वा तस्यै वरदानम्, यमप्रसादेन स्वभर्तारसुजीव्य त्रिरा- व्रतसावित्रीव्रतसमाप्तिं कृत्वा भर्ता सह सावित्र्या स्वाग्ने गमनम्, सावित्री- व्रतविधिपूजादानादिमाहात्म्यवर्णनम्, सावित्रीव्रतोपापादिकथनम्. ८४	८४
१६७ भूतमातृकामाहात्म्यवर्णने चाक्षुषमन्त्रेण दक्षशापात्पर्वतकुले पार्वतीजन्यवर्णनम्, पार्वतीशंकरविवाहोत्तरं दिव्यवर्षसहस्रपर्यन्तं तयोः क्रीडमानयोः पार्वत्या रजसः सकाशदेवक्या नार्या उत्पत्तिवर्णनम्, तस्या नार्याः स्वरूपवर्णनम्, तस्या अन्यासां सखीनां नामवर्णनम्, तथैव शिववर्णनं एकस्य पुरुषस्योत्पत्तिवर्णनम्, शंकरेण तयोः शिवपुत्रयोः प्रभासे गन्तुमाज्ञाकरणम्, तयोर्बोसे स्वानदान- करणम्, प्रतिपत्प्रभृतिदेव्युत्सववर्णनम्, तस्या भूतमातुः शरीरतः पञ्चकोटि- संख्यापिशाचोत्पत्तिवर्णनम्, भूतमातृकामाहात्म्यवर्णनम्. ८६	८६
१६८ शालकटकदामाहात्म्यवर्णनम्. ८७	८७

अध्यायाः

विषयाः

४०

अध्यायाः

विषयाः

१६९	देवत्वैश्वर्यलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	५७
१७०	साकृन्मण्डलदेवीमाहात्म्यवर्णनम्.	५८
१७१	दशरथेन तपस्तपसा दशरथेश्वरनाम्ना लिंगस्थापनम्, दशरथेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	५८
१७२	भरतेश्वरलिंगमाहात्म्य आग्नीप्रपुत्रेण भरतेन नवधा द्वीपविभागं कृत्वा स्वस्य नव-पुत्राणामधिपत्ये प्रकल्पनम्, तत्र नवमे कौमारिकाद्वीपे प्रभासे भरतेन भरतेश्वर-स्थापनम्, भरतेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	५८
१७३	कुशकेश्वरगर्गेश्वरपुष्करेश्वरैत्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	५८
१७४	प्रभासे कुन्तीसमन्वितपाण्डवागमनसमये कुन्तीस्थापितकुन्तीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	५८
१७५	अर्कस्थलमाहात्म्यवर्णनम्.	५८
१७६	सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	५८
१७७	लङ्कलीशमाहात्म्यवर्णनम्.	५८
१७८	भागेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	५८
१७९	आण्ड्येश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	५९
१८०	पुष्पदन्तेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	५९
१८१	क्षेत्रपालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	५९
१८२	वसुन्धरामाहात्म्यवर्णनम्.	५९
१८३	त्रिसंगममाहात्म्यवर्णनम्.	५९
१८४	संकीर्णमाहात्म्यवर्णनम्.	५९
१८५	देवमातृगौरीमाहात्म्यवर्णनम्.	५९
१८६	यादवक्ष्यं विधाय पञ्चतो गतं कृष्णं धृत्वा बलभद्रस्य प्रभासे गमनम्, तत्र लिंग-स्थापनम्, ततो नागरूपं धृत्वा बलभद्रस्य पाताले विलङ्घयेण गमनात्तत्र लिंगस्य नागेश्वर इति नामस्थापनम्, नागेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	५९
१८७	प्रभासपञ्चकमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र भिक्षार्थं शिवस्य दारुकवने गमनम्, दारुक-वने भ्राम्यतः शिवस्य रूपं दृष्ट्वा तत्रत्यानां नारीणां कामोद्दीपनवर्णनम्, ततः कोपयुक्तैस्तपतिभिर्नम्रं शिवं दृष्ट्वा शिवाय शपदानम्, तेन शपदेन तत्रैव शिवलिंगपतनम्, तल्लिंगपतनेन भूम्याः कंपनवर्णनम्, ततो महार्णवप्रा-नादिसर्वव्यापण्डशयं दृष्ट्वा भौतेर्देवैर्विष्णुसमीपे गमनम्, ततो विष्णुवचनात्स-र्वदेवानां प्रभासे गमनम्, तत्रैव तस्य लिंगस्य स्थापनम्, प्रभासपञ्चकमाहात्म्य-वर्णनम्.	५९
१८८	रुद्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	६०
१८९	कर्ममोटीमाहात्म्यवर्णनम्.	६०
१९०	मोक्षस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्.	६०
१९१	अजीर्गेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	६०
१९२	विश्वकर्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	६०
१९३	यमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	६०
१९४	अमरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	६०
१९५	वृद्धप्रभासमाहात्म्यवर्णनप्रस्तावः ऋषीणां देवदर्शनार्थं प्रभासे गमनम्, तत्र वज्रेणा-च्छादितं देवं दृष्ट्वा ऋषिभिर्वापादकरणम्, ऋषिभिर्लिंगदर्शनविषयकनिश्चयं कृत्वा तपःकरणम्, तपः कुर्वतामृषीणां जराश्रमिः, तत्सन्नुष्टेन देवेन तेभ्यो लिंग-दर्शनदानम्, ऋषीणां लिंगदर्शनोत्तरं स्वस्थानेनैव प्रयाणम्, ऋषीणां वृद्धाभ्यानेन तपसा लिंगदर्शनाद्वृद्धप्रभाससितनामकरणम्, वृद्धप्रभासलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	६१
१९६	परशुरामेण तपस्तपसा लिंगस्थापनाकरणम्, जलप्रभासलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	६१
१९७	जमदग्नीश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	६१
१९८	पञ्चप्रभासक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्.	६१
१९९	कृतस्मरमाहात्म्यवर्णने प्रथमं दक्षस्य शतसंख्याकानां सुतानां व्यवस्थाकरणवर्ण-नम्, ततो दक्षेण यज्ञ आरब्धे पार्वत्या स्वापमानं दृष्ट्वा स्वदेहत्यागकरणम्, ततः क्रुद्धेन शिवेन वीरभद्रं समुत्पाद्य सैन्यैः सह तस्य वीरभद्रस्य दक्षबलविध्वंसाय प्रेषणम्, तत्र युद्धे प्रवृत्ते वीरभद्रेण पराजितानां देवानां विष्णुसमीपे क्षीराब्धी गमनम्, ततो विष्णुना वीरभद्रेण सह युद्धकरणम्, तत्र किञ्चिद्वीरभद्रपराजयं दृष्ट्वा क्रुद्धस्य शिवस्य तत्रागमनम्, आगतं शिवं दृष्ट्वा विष्णुवादिदेवैः पलायन-करणम्, ततः शिवेन दक्षबलविध्वंसकरणम्.	६२
२००	ततस्तारकपीडितैर्देवैर्महाजनः समीपे गमनम्, ब्रह्माक्षया शिवमनसि कामोद्दीपनं कर्तुं कामदेवस्य देवैः प्रेषणम्, स्वोपाधिकारिणं कामं दृष्ट्वा शिवेन अस्वीकरणम्, ततः पतिविरहशोकाकुलाया रत्या नभोवाण्या सान्त्वनकरणम्, तत्र लिंग-स्थापनम्, कामकुण्डापरनामककृतस्मरमाहात्म्यवर्णनम्.	६२
२०१	कालभैरवप्रधानमाहात्म्यवर्णनम्.	६३
२०२	कर्मिष्ठिसमये कौरवपाण्डवयो युद्धे प्रवृत्ते बलभद्रस्य यात्रार्थं सुरापानं पीत्वा बने गमनम्, तत्र कल्प्याश्रमे बहुस्थितानृषीन्सूतं च दृष्ट्वा तथैव स्वमनादत्य-सूतपूजनकरणं प्रवृत्ताजानादृष्ट्वा स्वापमानवसङ्मानेन बलभद्रेण सूतवधकरणम्, सत लक्षं बलभद्रे पश्चात्तापेन शोकं कुर्वति नभोगतवाण्या कृतं सूचनं.	६३

समाकर्ण्य प्रभासमेत्य दोषदूरीकरणार्थं तपस्तपसा स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, रामे-श्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	६३
२०३ संकीर्णमाहात्म्यवर्णनप्रस्तावे संकिना कुञ्जवनिरासाय प्रभासे लिंगस्थापनम्, संकीर्णलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	६४
२०४ सरस्वतीसागरसंगममाहात्म्यवर्णनम्.	६५
२०५ आद्विधिवर्णने आद्वकालकथनम्, सप्तविधद्रव्यशुद्धिवर्णनम्, आद्वार्हविन-वर्णनम्, पार्वणादीनां व्याख्याकरणम्, आद्वार्हानर्हमाह्वयवर्णनम्, आद्वीय-माह्वयपरीक्षणकथनम्.	६५
२०६ आद्वविधिवर्णने मौनविधिप्राशस्त्यवर्णनम्, आद्वीयावर्णनम्, आद्वीयमासादिप्र-णकालनिर्णयवर्णनम्, आद्वकर्मणि साहित्यवर्णनम्, आद्वविधिवर्णनम्.	६६
२०७ आद्वे वज्राभादिदानफलमाहात्म्यवर्णनम्, दानकर्मणि पात्रापात्रविचारकरणम्, वर्णाश्रमधर्मकथनम्, आपत्तिकालिकधर्मचरणकथनम्, आद्वदिने मैथुनादिकरणे दोषकथनम्.	६८
२०८ शुक्ताशस्तदानविचारकरणम्, एकादशीश्रुतविधानकथनम्, षट्पिण्डादिनिर्णयकर.	६९
२०९ मार्कण्डेयेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२१० पुलस्त्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२११ पुलहेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२१२ कल्पीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२१३ कश्यपेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२१४ कौशिकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२१५ कुमारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२१६ गौतमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२१७ देवराजेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२१८ मानवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२१९ मार्कण्डेयसमीपस्थनीलकण्ठेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२२० वृषभध्वजेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२२१ ऋणमोचनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२२२ तमवतीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२२३ बलभद्रेण तत्र स्वगात्रत्यागाद्गात्रोत्सर्गेति नाम्ना प्रकटीभवन्, गात्रोत्सर्गलिंगमा-हात्म्यवर्णनम्, गात्रोत्सर्गतीर्थं आद्वादिकरणमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र प्रेततीर्थवर्णने गौतमस्य गात्रोत्सर्गतीर्थं गमनम्, तत्र पथि दैव्यवचनस्य गौतमेन दर्शनकरणम्, तत्र बने पञ्चप्रेतान्दृष्ट्वा गौतमेन भयकरणम्, गौतमप्रेतसंवादः, गौतमाय प्रेतैः स्वेषां वृत्तान्तकथनम्, प्रेतैः प्रेतत्वापादकस्वकीयकर्मकारणकथनम्, प्रेततो मुक्ति-कारणं धृत्वा तदाक्षया गौतमेन प्रभासे प्रेततीर्थमेत्य तेषां तेषां आद्वकरणम्, तेन तेषां प्रेतानां मुक्तिकथनम्, प्रेततीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२२४ इन्द्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२२५ अन्तरकेश्वरमाहात्म्यवर्णने मधुरावासिनं देवशर्मब्राह्मणमानेतुं यमेन स्वदूतेभ्य आह-करणम्, ततस्तस्मानीतं देवशर्मणं दृष्ट्वा नायमानेतुमर्ह इति यमेन पुनः स्वदूता-न्गत्याह्वयकरणम्, तेन ब्राह्मणेन भुवि गन्तुं स्वस्यानिच्छाप्रदर्शनम्, ततस्तेन ब्राह्मणेन घृष्टेन यमेन तस्मै ब्राह्मणाय नरकवर्णनम्, नरकप्रापकपापाविशेष-वर्णनम्, कर्मविपाककथनम्, नरकविनाशकपुण्योपायकथनम्, अन्तरकेश्वरमाहा-त्म्यवर्णनम्.	७०
२२६ मेघेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२२७ बलभद्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२२८ भैरवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२२९ गङ्गामाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२३० गणपतिमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२३१ जाम्बवतीनदीमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२३२ पाण्डवकूपमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२३३ पाण्डवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२३४ भरतेन प्रभासे दशसंख्याकानवमेधान्कृत्वा लिंगस्थापनम्, दशावधयेभिरुत्तरी-लिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२३५ शतमेधाशिलिङ्गात्रयमाहात्म्यम्.	७०
२३६ दुर्वाससा स्थापितस्य दुर्वासेश्वरस्य लिंगस्य माहात्म्यवर्णनम्.	७०
२३७ बीश्वरूपधारिणां बद्धारा यादवैर्नृपिबन्धनकरणम्, कोपापिष्टैर्नृपिभिर्वापा-न्येभ्यः कुलनाशजनकशापदानम्, तत पराक्रान्तिर्नृपकुलनाशवर्णनम्, ततो निखिलवादानां नाशोत्तरमवशिष्टेन ब्रह्मसंज्ञकेन यादवेन तेषां यादवानां युत्तर-क्रियां कृत्वा प्रभासमेत्य लिंगस्थापनम्, ब्रह्मेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२३८ हिरण्यनदीमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२३९ स्यमन्तकाक्ष्यानवर्णनपूर्वकनागरादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	७०
२४० बलभद्रभुक्तकृष्णमाहात्म्यवर्णनम्.	७०

अध्यायाः	विषयाः	पृ०
२४१	शेषमाहात्म्यवर्णनम्.	१०९
२४२	चण्डमुण्डादिवधवर्णनपुरःसरकुमारीमाहात्म्यवर्णनम्.	१०९
२४३	मन्त्रावल्लिखेत्रपालमाहात्म्यवर्णनम्.	११०
२४४	विचित्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	११०
२४५	ब्रह्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	११०
२४६	पिंगानदीमाहात्म्यवर्णनम्.	११०
२४७	पिंगलादिव्यापिंगाद्येषीमुक्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	११०
२४८	प्रह्लेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	११०
२४९	संगमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	११०
२५०	गंगेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	११०
२५१	शंकरादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	१११
२५२	शंकरनाथमाहात्म्यवर्णनम्.	१११
२५३	शुक्लेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१११
२५४	घंटेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१११
२५५	कर्मिन्धितस्त्रयेऽवर्णनपुरःसरकुमारीमाहात्म्यवर्णनम्.	१११
२५६	कुण्डल्यामेत नन्देन राज्ञा सूर्यप्राराधनं स्थापनाकरणम्, नन्दादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	१११
२५७	सीराद्वेष्टापितृत्यात्रेयसंस्काराज्यैकतद्वित्तितेतिपुत्रत्रये पितृयुपरते सर्वविद्या- निष्ठातत्त्व त्रितपुत्रस्य राज्यं स्थापनम्, तेन त्रितेन सह स्तरं कृत्वा एकतद्वि- त्ताभ्यां त्रितस्य रूपे निक्षेपकरणम्, तत्तत्तितेन तत्र मंत्रैर्देवानावाह्य मंत्रोपावि- रेव तेषां संतुष्टिकरणम्, तेन तुष्टैर्देवैस्तत्त्वत्पूजिततत्त्व बहिर्निःसारणम्, त्रितकूपोत्पत्तिवर्णनम्, त्रितकूपे आद्यादिकरणेन पुण्यमाहात्म्यवर्णनम्, त्रितकूप- तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	११२
२५८	देवायुतेः समुद्रमंथनं कृत्वाऽऽप्तं निर्माय चंद्रं विना सर्वदेवैरमृतामरणोत्तरमयशित- सुतं शशकेन भक्षितं दृष्ट्वाऽमरत्वप्राप्त्यनंतरं चंद्रस्य नयकरणम्, तत्तत्त्वत्पूज्या- मृतमलम्ब्या देवाज्ञयाऽमृतमिश्रिततटाकरिथजलपानं कुर्वन्तस्तस्य हृदयेऽमृतप्राश- नकारिशशकस्य गमनम्, तत्रैव स्थले कूपं खनित्वा शशपानकूपेतिनामकरणम्, शशपानमाहात्म्यवर्णनम्.	११३
२५९	पर्णादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	११३
२६०	सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	११४
२६१	न्यकुमतीमाहात्म्यवर्णनम्.	११४
२६२	बाराहस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्.	११४
२६३	छायालिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्.	११४
२६४	मंदिनीगुफामाहात्म्यवर्णनम्.	११४
२६५	कनकनंदामाहात्म्यवर्णनम्.	११४
२६६	कुम्भीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	११४
२६७	गंगापथगंगेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	११४
२६८	चमसोद्भेदमाहात्म्यवर्णनम्.	११४
२६९	विदुराश्रममाहात्म्यवर्णनम्.	११४
२७०	महृणकेन महर्षिणा प्राचीसरस्वतीमेव तपःकरणम्, तपःसिद्धेन तेन क्राष्ट्याक- रसनिर्गमनेनाश्वर्यवर्चकितेन नृत्यकरणम्, तस्मिन्महृणके नृत्यति सर्वं ब्रह्माण्डं नृत्यमोने जातिमिति मत्वा शंकरेण तत्रागत्य मंकणं प्रति नृत्यकारणे पृष्टे मंकणकान्तनृत्यकारणं ज्ञात्वा स्वहस्ततो भस्मोत्पत्तिकरणम्, तेन मंकणकेन तद्वदृष्ट्वा साध्यैष्य सता नृत्यतो विरमणम्, ततः शंकरबचनतो विगम्यापनम्, प्राचीसरस्वतीमंकेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्.	११४
२७१	अबालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	११५
२७२	त्रिपुरलिङ्गत्रयमाहात्म्यवर्णनम्.	११५
२७३	शंडतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	११५
२७४	सूर्यप्राचीमाहात्म्यवर्णनम्.	११५
२७५	त्रिनेत्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	११५
२७६	देविकायामुमापतिमाहात्म्यवर्णनम्.	११५
२७७	भूपत्यवराहमाहात्म्यवर्णनम्.	११५
२७८	वैशाखनामकेन केनचिद्विधेन स्वधर्मं त्यक्त्वा व्याघ्रधर्मं कुटुंबलोपनकरणम्, एकदा मार्गं सप्रणीष्ट्वा तत्राशतोघोषकरणम्, ततो मुनिभिस्तं वैशाखं नीति-	११५

अध्यायाः	विषयाः	
मांगीणोपदिश्य तस्मै मंत्रोपदेशकरणम्, तुम्हन्त्रप्रभावेण तस्य वाल्मीकिनामप्रा- प्तिवर्णनम्, तेन वाल्मीकिना मुनिवचनादेविकापूजनेन सिद्धिप्राप्तिवर्णनम्, देवि- कामाहात्म्यवर्णनम्, मूलस्थानमाहात्म्यवर्णनम्. ११६		
२७९ सूर्याष्टोत्तरशतनामावलिवर्णनम्, च्यवनादित्यमाहात्म्ये सूर्याष्टोत्तरशतनामपठनक- लधुतिवर्णनम्. ११७		
२८० च्यवनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ११८		
२८१ अश्विभ्यां सुकन्यायै प्रनतकरणम्, सुकन्यायां स्वपतेः सुरुपताह्वयप्राप्तये तयोः प्रार्थनाकरणम्, ततोऽश्विनोर्वचनाच्छ्यवनस्याश्विभ्यां सह कुण्डे ज्ञानकरणेन सुनरूपत्वप्राप्तिवर्णनम्, च्यवनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ११८		
२८२ च्यवनमहर्षिणा स्वोपकारयोरश्विनीकुमारयोर्वह्मभागाधिकारसंपादनाय शर्या- विद्वारा यज्ञकरणम्, तत्र यज्ञे च्यवनेन नास्त्ययज्ञमागप्रविरोधकब्रह्मोचनोच- तशक्रनाशाय कृत्याद्रवमदनामकनहसुरोत्पादनवृत्तान्तवर्णनम्. ११९		
२८३ स्वोपरि प्राप्तं मदैश्वर्यं दृष्ट्वा शोक्य च्यवनैः प्रार्थनाकरणम्, तत्रच्यवनेन ब्रह्मो- परिं दयां विधाय शक्रापरधक्षमापणम्, च्यवनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ११९		
२८४ सुकन्यासरोमाहात्म्यवर्णनम्. ११९		
२८५ कपटेन मेरुत्पथारिणो वातापेरगस्तिना मक्ष्णकरणादिबुद्धान्त्ववर्णनम्, जगत्स्था- श्रमगंगेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ११९		
२८६ अगस्त्येश्वरोत्तरस्थवालाकमाहात्म्यवर्णनम्. १२०		
२८७ अजापालेश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्. १२०		
२८८ अगस्त्याश्रमपूर्वस्थवालाकमाहात्म्यवर्णनम्. १२०		
२८९ पातालगंगेश्वरविश्वामित्रेश्वरवालेश्वराभिधार्मिण्ययमाहात्म्यवर्णनम्. १२०		
२९० कुबेरनारोत्पत्तिकुबेरस्थापितसोमनाथमाहात्म्यवर्णनम्. १२०		
२९१ भद्रकालीमाहात्म्यवर्णनम्. १२१		
२९२ भद्रकालीवालाकमाहात्म्यवर्णनम्. १२१		
२९३ कुबेरस्थानोत्पत्तिकुबेरमाहात्म्यवर्णनम्. १२१		
२९४ पुण्येश्वरमाहात्म्यवर्णनपूर्वकमजोगनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२१		
२९५ चन्द्रोदकतीर्थमाहात्म्यवर्णनपूर्वकमिन्द्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२२		
२९६ ऋषितोयानदीमाहात्म्यवर्णनम्. १२२		
२९७ सर्वविभिर्ब्रह्मणः स्तुतिकरणम्, ततस्तुष्टेन ब्रह्मणा देवदारुवने सरस्वतीमेवना, तत्रैवविभित्पःकरणम्, ऋषितोयोत्पत्तिवर्णनम्, ऋषितोयामाहात्म्यवर्णनम्. १२२		
२९८ ब्राह्मवैष्णवरीत्रैतिकुण्डत्रयवर्णनम्, गुप्तप्रभागमाहात्म्यवर्णनम्. १२२		
२९९ माधवमाहात्म्यवर्णनम्. १२३		
३०० सङ्गालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२३		
३०१ सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२३		
३०२ गन्धर्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२४		
३०३ उत्तरीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२४		
३०४ संगालेश्वरसमीपवर्तिगंगामाहात्म्यवर्णनम्. १२४		
३०५ नारदेन सांबेनानाटतमात्मानं दृष्ट्वा सांबाय शापदानम्, सांबेनापि नारदाय 'जरा- युक्ता भव' इति शापयदानम्, नारदेन जराविनाशाय आदित्यपूजनकरणम्, तत्रैव प्रभासं लिंगस्थापनम्, नारदादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. १२४		
३०६ तत्र प्रभासे स्वशापदूरीकरणाय सांबेन वपस्तप्त्वा लिंगस्थापनम्, सांबादित्य- माहात्म्यवर्णनम्. १२५		
३०७ अपरनारायणमाहात्म्यवर्णनम्. १२५		
३०८ मूलचण्डीशोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १२५		
३०९ चतुर्मुखविनायकमाहात्म्यवर्णनम्. १२६		
३१० कर्णेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२६		
३११ गोपालस्वामिहरिमाहात्म्यवर्णनम्. १२६		
३१२ नकुलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२६		
३१३ उत्तरीमाहात्म्यवर्णनम्. १२७		
३१४ श्रीपतिर्गोसाममाहात्म्यवर्णनम्. १२७		
३१५ मरुदागदीशमाहात्म्यवर्णनम्. १२७		
३१६ क्षेमादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. १२७		
३१७ कटकशेषीमाहात्म्यवर्णनम्. १२७		
३१८ प्रह्लादशर्माहात्म्यवर्णनम्. १२७		
३१९ उग्रतथानमाहात्म्यवर्णनम्. १२७		
३२० लिंगत्रयमाहात्म्यवर्णनम्. १२८		
३२१ प्रदामाहात्म्यवर्णनम्. १२८		
३२२ दुर्गादेवमाहात्म्यवर्णनम्. १२९		
३२३ ईशेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२९		

अध्यायः	विषयः	पृ०
३२४	गणनाथमाहात्म्यवर्णनम्.	१२९
३२५	उन्नतस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्.	१२९
३२६	महाकालमाहात्म्यवर्णनम्.	१२९
३२७	महोदयमाहात्म्यवर्णनम्.	१२९
३२८	संगमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१२९
३२९	उन्नतविनायकमाहात्म्यवर्णनम्.	१२९
३३०	तलस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्.	१२९
३३१	कालमेघमाहात्म्यवर्णनम्.	१३०
३३२	रुक्मिणीमाहात्म्यवर्णनम्.	१३०
३३३	पिंगेश्वरभद्रमाहात्म्यवर्णनम्.	१३०
३३४	शंकराङ्गत उत्पन्नेन तलाख्यदैत्येन देवपराजयकरणम्, ततो देवैर्विष्णुमाराध्य स्वदुःखविनिर्मुक्तकरणम्, ततो विष्णुना समं तलस्य युद्धम्, तयोयुद्धे प्रवृत्ते भ्रातृस्य विष्णोः भ्रमविनाशाय हरेण ततोदकुण्डविर्माणकरणम्, तत्र ततोदकुण्डे ज्ञानकरणेन भ्रमरहितेन विष्णुना तलस्य कंधरे समाक्रान्ते तलेन हास्यकरणम्, तद्दृष्ट्वा विष्णुना तलाय वरप्रदानम्, तलवचनात्तलस्वामीतिनाम्ना स्थापनाकरणम्, तलस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्.	१३०
३३५	शंखावर्ततीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१३१
३३६	गोपपदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, पुत्राद्वेनराजतः पृथोरुत्पत्तिवर्णनम्, पृथुना भक्षितवी- जोत्वादनार्थं गोरूपपृथिवीदोहनवर्णनम्, पुत्रवत्पृथुना प्रजापालनकरणम्, स्वपितुः पापकर्माणि संस्मृत्यसंस्तुत्य तल्लालनाय पृथुना बहुतीर्थक्षेत्रेषु गमनम्, कुत्रापि पितुः पापक्षालनं नैवेति मत्वा पृथुना गोप्पदे गमनम्, पृथुना गोपपदतीर्थं ज्ञानादिकरणेन तस्य पितुः सर्वपापं विधूय मोक्षप्राप्तिः, गोप्पदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१३१
३३७	नारायणगृहमाहात्म्यवर्णनम्.	१३६
३३८	सरस्वत्युदक आपस्तम्बप्रेतपःकरणम्, तत्र धीवरैर्जालानि प्रसार्य भक्ष्यैः सह जालेनापस्तम्बप्रेतैर्हिंसितः सारणम्, तदा धीवरैर्मध्यमीतैरापस्तम्बस्य प्रार्थनाकरणम्, आपस्तम्बमृत्युदानविषये नामागाम्बरीपसंवादे गोदानमाहात्म्यवर्णनम्, तत्रैव जालेश्वरीतिनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, जालेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्.	१३६
३३९	हुंकारकूपमाहात्म्यवर्णनम्.	१३७
३४०	चण्डीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१३७
३४१	आशापूरविभ्राजमाहात्म्यवर्णनम्.	१३७
३४२	चन्द्रेश्वरकलाकुण्डतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१३७
३४३	कपिलधाराकपिलेश्वरकपिलापघ्नीव्रतविधानमाहात्म्यवर्णनम्.	१३७
३४४	जरद्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१३८
३४५	नलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१३८
३४६	कर्कोटकाकमाहात्म्यवर्णनम्, हाटकेश्वरमाहात्म्यवर्णनं च.	१३८
३४७	नारदेश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्.	१३९
३४८	मंत्रविभूषणगौरीमाहात्म्यवर्णनम्.	१३९
३४९	दुर्गावृत्तगणपतिमाहात्म्यवर्णनम्.	१३९
३५०	कौरवेश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्.	१३९
३५१	सुपर्णलामाहात्म्यवर्णनम्.	१३९
३५२	भट्टतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१३९
३५३	कर्मलामाहात्म्यवर्णनम्.	१४०
३५४	गुप्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४०
३५५	बहुसुवर्णेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४०
३५६	शृंगेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४०
३५७	कोटीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४०
३५८	नारायणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१४०
३५९	शृंगारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४०
३६०	मार्कण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४०
३६१	कोटिहृदमण्डलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४१
३६२	एकादशरुद्रलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्.	१४१
३६३	हिरण्यगुण्डपुरधरहृदकन्देश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४१
३६४	संबलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४१
३६५	प्रकीर्णस्थानलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्.	१४१

॥ इति प्रभासखण्डे प्रथमं प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यम् ॥ (७-१) ॥

अथ प्रभासखण्डे द्वितीयं वस्त्रापथ (गिरनार) क्षेत्रमाहात्म्यम् ॥ (७-२)

- १ दामोदरमाहात्म्यवर्णने कन्यचिद्रजसंज्ञकस्य राज्ञो गृहे बहूनामृषीणामागमनम्, तत्र गजेन पृष्टैर्कृषिभिर्गिरनाराज्यं सर्वतीर्थक्षेत्रमाहात्म्यकथनम्, नाममाहात्म्य- वर्णनम्, दामोदरमाहात्म्यवर्णनम्. १४२
- २ भवशब्दस्य व्युत्पत्त्यर्थनिर्देशनम्, देवैर्भवस्थापनवर्णनम्, भवमाहात्म्यवर्णनम् १४१
- ३ स्वर्णरेखानदीमाहात्म्यवर्णनम्, ब्रह्मकुण्डमण्डपेश्वरकालमेघदामोदरकालिकाभवेन्द्रेश्व- रैर्वतो जयंतकुंभीश्वरभीमेश्वरादिवस्त्रापथक्षेत्रस्य प्रवर्तनीयानुकीर्तनम्. १४४
- ४ दुष्प्रवृत्तिद्विर्गिरस्थानमाहात्म्यवर्णनम्. १४४
- ५ गङ्गेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १४४
- ६ चक्रतीर्थयात्राविधिबर्णनम्, मृगवत्प्रवृत्तकारिबालादर्शने कृतमिति केनचिद्वनपालेन भोजराजाय कथनम्, तच्छ्रुत्वा तुष्टेन भोजेन तस्मै वनपालाय बहुपुनदानम्, ततस्तेन वनपालेन सह तत्र वने गन्ध्या भोजेन तं मृगवत् बालां गृहीत्वा स्वगृहे गमनम्, ततो भोजेन तस्मै बालस्य मानुष्यशरीरत्वमृगवत्त्वप्रापककारणे पृष्टे तयाऽकथने भोजेन विप्रैः प्रभकरणम्, ततः सारस्वतमहर्षिसंस्कृतपुरोडाश- प्राशनसमुपलब्धस्पष्टवाक्यप्रसरणानन्तकथितोभयप्राक्सप्तजनमृत्तान्तवर्ण १४४
- ७ मृगान्तनाभोजराजसंवादे स्वोत्पत्तिवर्णनप्रसंगे षडालकर्ममृत्तजर्जनाय वनान्तरे गम- नम्, तत्र तस्य वीर्यविन्दुपतनम्, तत्रैकया मृगयोद्दालकवीर्यविन्दुप्राशनम्, तत षडालकान्मृग्यां मृगाननायाः स्वस्या जन्मेति भोजाय मृगान्तनया कथनम्, द्वार- वतीकुलेश्वरादिबहुतीर्थक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्, स्वर्णरेखायां मृगाननायाः पूर्वजन्म- मृगमुखप्रक्षेपणेन दिव्यमुखत्वप्राप्त्युत्तरं भोजनपतिपरिणयवृत्तान्तपूर्वकं स्वर्ण- रेखाहात्म्यवर्णनम्. १४६
- ८ सारस्वतभोजसंवादे ब्रह्मकृत्प्रविवादे विष्णुवचनेन ब्रह्मकृतद्रुप्रसादनवर्णनम्. १४७
- ९ ब्रह्मणे विष्णुना वृक्षयज्ञकथादिवर्णने दक्षयज्ञविध्वंसवर्णनम्, पार्वतीजननवि- बाहादिवर्णनम्, तत एकस्मिन्समयेऽन्तर्धानं गतं शंकरमट्टा सिंहाख्यया पार्वत्या समं विष्णुं गदिदेवानां शिवान्वेषणाय गमनम्, ततः प्रभासे वस्त्रापथ- क्षेत्रेऽपि शंकरस्य दर्शनम्, विष्णुवाशायां शंकरेण भवेति नाम्ना स्वस्या मूर्ते- स्तत्र वस्त्रापथक्षेत्रे स्थापनम्, भगोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १४७
- १० वस्त्रापथक्षेत्रयात्रोत्सुकस्य भोजभूपस्य सारस्वतमुनिकृतोपवेशवर्णनम्. १५१
- ११ वस्त्रापथक्षेत्रयात्राक्रमविधानवर्णनम्. १५१
- १२ आढ्यकरणे गजच्छायादिदिनमाहात्म्यवर्णनम्, यात्राकारिभित्त्याज्यदोषादिवर्णनम्, भीमेश्वरस्कान्दरामेश्वराद्यन्यान्यतीर्थेषु ज्ञानदानादिकफलवर्णनम्, तीर्थस्मरण- फलकथनम्, यात्राविधिबर्णनम्. १५२
- १३ हरिहरपूजाफलकथनम्, तत्र ज्ञानदानजपहोमदेवद्विजार्चनफलकथनम्, धूममार्गाधि- सर्गवर्णनम्, आढ्यदानादिमाहात्म्यवर्णनम्. १५३
- १४ वामनपुरे पुत्रशोकाभिसंतपन्न वसिष्ठेन स्वर्णरेखातटे तपस्तत्त्वा शिवप्रसादेन तत्रैव लिङ्गस्थापनम्, ततो वामनस्थापितसोमनाथमाहात्म्यवर्णने बलिबिद्रावितेदेवैर्विष्णुं प्रति शरणगमनम्, ततो विष्णुना देवकार्वाक्यं वामनरूपं धृत्वा बलिभयायां पादत्रयभूमिग्रहणेन बलिनिग्रहकरणोत्तरं सोमनाथमाराध्य लिङ्गस्थापनम्, सोमे- श्वरोत्पत्तिवर्णनम्. १५३
- १५ वामनस्य दामोदरदर्शनं प्रहीतुं रैवतकारण्ये गमनम्, तत्र नृसिंहं संपूज्य ज्ञान- दानादिकं विधाय तत उत्तरं दामोदरदर्शनाय वस्त्रापथक्षेत्रे गमनम्, तत्र जागरणं कृत्वा सिद्धिं प्रति गमनम्, दामोदराग्रे जागरस्य माहात्म्यवर्णनम् १५५
- १६ ततो वामनस्य यात्रार्थं गहनेऽरण्ये गमनम्, अनेकतीर्थक्षेत्रदर्शनोत्तरं मार्गे शिवस्य दर्शनम्, शिववामनसंवादवर्णनम्, तत्र शिवेन वामनायन्द्रेश्वरमाहात्म्य- कथनम्, शिवरात्रिमाहात्म्यवर्णनम्, शिवरात्रिव्रतविधिकथनं च. १५६
- १७ सृगुणा शर्म देवं दृष्ट्वा देवोऽपि वामनावताररूपेण बलिनिग्रहं करिष्यतीति ज्ञात्वा नारदस्य बलेन गमनम्, तत्र नारदेन बलये त्वतोऽपि देवैर्बलस्मरधिकतरेति निवेद्य बलेनः क्षोभयित्वा समुद्रमन्थनसमये देवकृतवत्त्वस्यापि बलये स्मरणं कारयित्वा स्वर्गं प्रत्येत्य शक्रायापि नारदेन तथैव कथनम्, एवं मिथः कलहा- दिना परस्परं संक्षोभ्य नारदेन बलये राजनीतिधर्मशाखाविषयवहारकथनम्, रैवतकण्वतोत्पत्तिवर्णने मेरोर्दक्षिणस्थे कुमुदपर्वते विष्णुमन्दिरे स्थितं देवं ऋद्धं विष्णोर्नारदहरागमनम्, कुमुदेन तत्रैव कुमुदपर्वते हरिहरयोः स्थापनम्, कुमुदपर्वताय हारहराभ्यां वरप्रदानम्, ततो रैवतनामकपञ्चममन्त्रान्तरं कृतवा- ग्मिथो मूढपुत्रोत्पत्तावृत्तवाग्मयोः संवादे रैवत्युक्षजनिस्त्वपुत्रस्य मौल्ययौषं

अध्यायः	विषयः	पृ०	अध्यायः	विषयः
१८	प्राणायामादिप्रकारकथनम्, अष्टा प्रकृत्युत्पत्तिवर्णनम्, सांख्ययत्नेन पञ्चविंशति- तत्त्वाख्यानम्, अवधानप्रकारकथनम्, भवसंनिधी स्थितस्य वामनस्याग्रे नार- दागमनम्, नारदेन वामनाय वलियज्ञादिसर्ववृत्तान्तकथनम्, वामनेन नारदस्य वृथाकलहकारित्वसम्भावेन निर्भर्त्सनम्, वगो नारदेन कृपान्तास्थितिवर्णनम्, नारदेन वामनाय हिरण्याक्षादिवचनकथनम्, ततो नारदध्वजाद्वामनेन वलिनिग्रहाय यत्नेनमेव शुक्रतिरस्कृतमपि वलिं पादत्रयभूमिं याचित्वा दत्तः स्वात्मशुद्ध्याऽऽखिलव्रज्याण्डं व्याप्य बलेनिसिंहहरणम्. १६२		१४	विधावसुनामकसिद्धेन शिवमाराध्य शिवरूपया लिंगस्थापनम्, सिद्धेश्वरलिंग- माहात्म्यवर्णनम्. १७६
१९	सारस्वतभोजसंवादं वलिनिग्रहात्तरं बलेद्वारे विष्णोरवस्थानम्, वलापध्वजमाहा- त्म्यश्रवणकलभृत्कथनम्. १६६		१५	देव्यान्देवर्निजितान्दृष्ट्वा चितया दैत्यजदप्राप्त्यर्थं दैत्यगुरुणा शुक्राचार्येण देवमाराध्य कं लब्ध्वा दैत्यजयकरणं तत्रैव शुक्रेश्वरेतिताज्ञा लिंगस्थापनं च, शुक्रेश्वरलिंग- माहात्म्यवर्णनम्. १७६
	इति प्रभासखण्डे द्वितीयं ध्वजपथध्वजमाहात्म्यम् ॥ (७-२) ॥		१६	कयाचिन्मणिकर्णिकाख्यया म्रिया ज्ञानकरणेन तस्याः सुप्ररूपप्राप्तिरतो मणिकर्णि- केतिताज्ञा कुण्डल्यातिकथनम्, मणिकर्णिकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १७६
			१७	केनचित्संगुनामकेन पंगुत्वं गतेन विप्रेण शिवं प्रज्ञा पंगुत्वं निराकृत्य स्वनाज्ञा तीर्थस्थापनम्, पंगुतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १७७
			१८	जतीवपापकारिणश्चित्रांगदस्य जलं प्रविष्टस्य रुपास्यैव प्राद्विण हरणम्, ततो यत्न- द्वैः पापविनिर्मुक्त्यादस्य नरके प्रक्षेपणम्, चित्रांगदस्य नरके प्रक्षेपणेन तत्रत्यजी- वानां सुखप्राप्तिः, तत आश्रयं दृष्ट्वा वमेन ज्ञानक्षणेन समलोकाय मतीर्थज्ञानक- रणेन तत्रैवास्य सृष्टिप्राप्तेर्नायं नरकलोकादुत्खभाभिर्गितं मगसि विचार्य तस्य नर- कतो मोचनम्, ततस्तस्य चित्रांगदस्याप्सरोपगतेदृष्टिविज्ञानेन स्वर्गं गमनम्, वसतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १७७
			१९	नाराहीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १७७
			२०	दक्षेण चन्द्रं प्रति स्वकन्यासु विषमत्वेन वर्तनदर्शनाद्यश्चजनकशापभयानम्, तत- श्चन्द्रेण तपस्तपनम्, तेन तपसा तस्य यक्षमरोगनिवृत्तिः, चन्द्रेण चन्द्रप्रभासति- नाज्ञा लिंगस्थापनम्, चन्द्रप्रभासतीर्थलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १७८
			२१	पिण्डोदकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १७८
			२२	कलिगनायकदानवेन जितेदेवदेव्याराधनां कृत्वा देवीरुपया स्वर्गप्रापणम्, कलिग- देहोपरि पर्वतगुर्गं निधाय तन्निष्ठत्वे देव्या स्वावस्थानकथनम्, देवैः श्रीमाता- देवीस्तवनकरणम्, श्रीमातामाहात्म्यवर्णनम्. १७८
			२३	अथ शुक्रतीर्थमाहात्म्यम्, तत्र रज्ज्वेन नीलोमथे प्रविष्टानां यक्षानां शुक्रत्वमा- प्त्वा तस्य तीर्थस्य शुक्रतीर्थेति नामकरणम्, शुक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १८०
			२४	निशुंभदैत्ये हत्वा देव्यास्तत्रावुदाकलेऽवस्थानात्तस्याः कालायतीतिताज्ञा देवैः स्थाप- नम्, कालायतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १८०
			२५	पिण्डारकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १८०
			२६	कनखलतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १८१
			२७	चक्रतीर्थप्रभाववर्णनम्. १८१
			२८	अनुप्यतीर्थप्रभाववर्णनम्. १८१
			२९	सृगायासक्तेन सुप्रभनृपतिना बालं स्नानध्वनीं सृष्टिं प्रति बाणेन वेधकरणम्, ततो सृगाया राज्ञे "रीडन्यात्रो भविष्यति" इति शापप्रदानम्, तत्काल एव राज्ञो व्याघ्रतप्राप्तिः, तत्रैवारण्ये गोकुलोत्तरे भद्रायाः कल्पाविरक्तपिलानाम्ब्या गोराम- जनम्, व्याघ्रकापिलयोः संवादवर्णनम्, ततः कपिलया व्याघ्रस्तनोपे शपथं कृत्वा स्वस्थानं गौर्ध्रं गत्वा दुर्गं कालाय पापयित्वा तस्याय वनगतवृत्तान्तं श्रावयित्वा वनमेतुं वत्सामहं दृष्ट्वा ततो वत्सस्य निवारणं कृत्वा स्वसतीः प्रत्येत्य सर्वं कथयित्वा सखीसिन्ध्याप्रसन्नभिर्वा यन्तुं निवारितयाति तदा सखीव- चनमवमन्य व्याघ्रसमीपे प्रत्यागमनम्, गौः सत्यवचनीयं दृष्ट्वा विलम्बोत्सृज्यान- सेनव्याघ्रेण गवे जीवदानम्, सुप्रभस्य शापान्मुक्तिः, स्वस्य स्थानस्य कपिलतीर्थ- तिनाज्ञा प्रसिद्धिः, कपिलतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १८१
			३०	अमिनीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १८१
			३१	इन्द्रसेनस्य शत्रुविनाशार्थं धनहरणार्थं परदेहे गमनम्, ततो वृत्तगुणेनन्द्रसेनेन्द्र- सेनो मृत इति तत्पत्न्यै कथनकरणादिन्द्रसेनकलीविनाशः, इन्द्रसेनस्य स्त्रीहत्यावि- नाशार्थं सोमनीथादिप्रभासस्थसर्वतोर्षेण गमनकरणम्, इन्द्रसेनस्य तत्र गत्वा पापहोत्रमाधत्तकानुबन्धतीर्थं जगनकरणेनैव पापमुक्तिवर्णनम्, रक्तानुबन्धतीर्थ- माहात्म्यवर्णनम्. १८४
			३२	उद्धतनं जपं गृहीत्वा पर्वत्या बालकनिर्वाणकरणम्, पार्वत्या लेपाभावादि- राहीनेः बालहन्तायमिति मत्वा तत्पद्वयेन सह कल्याणमस्तगजमस्तकस्य संपा- नकरणम्, ततः शिवेन महाविनायकेति तस्य नामकरणम्, महाविनायकीज्ञा- न्तिकथनम्, महाविनायकमाहात्म्यवर्णनम्. १८४
			३३	पार्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १८५
			३४	महन्वाकाक्षया महाविष्णोः परस्परं कलहायमानयोर्बुधतोत्रं नम्य एकस्याना- यन्तस्य लिंगस्योत्पत्तिवर्णनम्, तत आकाशभाष्या तयोर्बुधपरायत्नेन कारयित्वा 'यो लिंगान्तं पश्येत् महात्मा' इति पणकथनम्, तत्र मन्थना शिवसंनिधौ विष्णो लिंगोर्ध्वपर्वतदर्शनं शुक्रकथनादिकृतेन मन्थनेऽपुण्यस्यपापकदापदानम्, तथैव मन्थनो मिथ्यासाध्यं दातुं प्रवृत्तस्य केवकस्यापि शपथदानम्, ततो विष्णवे शंकरेण वरदानम्, कुण्डीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १८५
१	अर्बुदाचलमाहात्म्यवर्णनोपक्रमः, तत्रादौ वसिष्ठस्यार्बुदाचले गमनम्, तत्र तपस्या यज्ञार्थं पालिताया धेनोररण्ये वृणादि चरितुं गतायाः ध्वजे पतनम्, तत्र धेनोर- प्रत्यागमनाद्वसिष्ठेन चिन्ताकरणम्, ततो वसिष्ठेन श्वध्वजसमीपमेव स्वधेनोर्भुभा- रावं भुत्वा तस्या बहिर्निर्गमनार्थं सरस्वतीध्यानकरणम्, तेन ध्यानेन सरस्वत्या स्वजलेन श्वध्वं पूरयित्वा गोवर्हिभिःसरणकरणम्, तां धेनुं गृहीत्वा वसिष्ठस्य स्वाश्रमे गमनम्, ततो वसिष्ठेन तच्छुभप्रणाय हिमवतं गत्वा श्वध्वजामवि- स्तारं हिमवते कथयित्वा हिमवद्वचनाच्छुभोत्पत्तिकथनम्, वसिष्ठप्रभमसमीप- तिविवरवृत्तान्तोपक्रमवर्णनम्. १६८		२	गौतमशिष्योत्तकस्य गुरुदक्षिणां दातुं गुरुपत्न्या सौदासपत्नीमद्वयन्तीकुण्डलान- यने प्रचेदितस्य सौदासगृहं प्रति गमनम्, तत्र स्वस्य देहं भक्षितुमागतं व्याघ्रास्यं सौदासं दृष्ट्वा स्वात्मप्रदानाय तस्मै प्रतिज्ञाकरणम्, ततस्तपस्याः सजा- शाकुण्डललब्धिः, सौदासस्य शापाद्विमुक्तिः, ततः कुण्डले गृहीत्वा गतेन गौतम- शिष्येण मध्येमार्गं निहितयोस्तयोः कुण्डलयोस्तश्चकेण हरणम्, ततस्तत्र- कस्य पृष्ठतस्तत्प्रत्यानयनार्थं पाताले गमनम्, तस्मिन्नेव समये तत्र गतोऽपानम्, गौतमशिष्योत्तकचरित्रवर्णनम्. १६८
३	वसिष्ठप्रज्ञया हिमवद्वचनाद्विद्वधेनपर्वतेनार्बुदनागनीतेन श्वध्वजकरणम्, अर्बुदा- चलमाहात्म्यवर्णनम्. १६९		४	तत्रार्बुदानीतनंदिबर्धनाख्यपर्वते शिवावासार्थं वसिष्ठेन तपःकरणम्, वसिष्ठेन शिवस्त्वकरणम्, ततो वसिष्ठेन शिवप्रसादेनाचलेऽवरेतिताज्ञा लिंगस्थापनम्, शिधेन मन्दाकिन्यावासकरणम्, अचलेऽवरेमाहात्म्यवर्णनम्. १७०
५	अर्बुदाचले नागतीर्थमाहात्म्यवर्णने ययातिपुलस्त्यसंवादे गौतम्या नागतीर्थे ज्ञानार्थं गमनवर्णनम्, तत्र ज्ञातुं प्रवृत्तायास्तस्याः पुत्रेच्छाव्याकुलितहृदयत्वात्केवल- ज्ञानेन गर्भधारणम्, ततो लज्जया चितां प्रवेष्टुकामायास्तस्या नभोवाणीश्रव- णान्मरणतो निवर्त्तनम्, नागतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १७१		६	वसिष्ठप्रभममाहात्म्यवर्णनम्. १७१
७	अचलेऽवरेप्रभाववर्णनम्. १७२		८	अद्रकणैर्द्वित्रिनेत्रमाहात्म्यवर्णनम्. १७२
९	केदारमाहात्म्यवर्णनेऽजापालं प्रति वसिष्ठेन 'प्रागजन्मनि वृद्धत्वं प्राप्तेन त्वया कलैः केदारिस्वरपूजनेभ्यः जन्मनि ते राज्यपदप्राप्तिः' इति कथनम्, केदारिस्वरमाहात्म्य- वर्णनम्. १७२		१०	कुम्भकालप्रमाणादिवर्णनम्, चतुर्गुणधर्मधर्मविवेचनम्, कलियुगप्रभावात्सर्वतीर्थ- गमनवर्णनम्. १७३
११	कैटोध्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १७४		१२	चपुर्नामकात्सरसा रूपतीर्थं ज्ञानकरणेन सुखरूपप्राप्तिः, रूपतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.
१३	हर्षिकेशमाहात्म्यवर्णनेऽम्बरीषराजार्पणा तपः कृत्वा हरिर्मुक्तिस्थापनम्, हर्षिकेश- माहात्म्यवर्णनम्. १७५			

अध्यायः	विषयः	पृ०	अध्यायः	विषयः
३५	शालग्रामस्तुतिपुस्तान्तवर्णनम्.	१८६	३५	रुक्मिण्या च दुर्वासस आश्रयासनम्, ततो दुर्वाससं स्वगृहं नीत्वा तद्विषयादौषक- क्षालनेन स्वदेहकृतार्थीकरणम्. १९९
३६	महिषासुरपौष्टित्तदैः कृतनारायणेन अतःप्राया देव्या महिषासुरवधकरणम्, तत्रैव देवैश्चण्डिकाश्रमेतिनाज्ञा स्थापनवृत्तान्तवर्णनम्, चण्डिकाश्रममाहात्म्यवर्णनम्. ८७	१९०	३६	रुक्मिण्या दुर्वाससोदत्तशपं स्मृत्वा बहुशोककरणम्, रुक्मिण्यमे नारदागमनम्, नारदेन बहुप्रकारेण रुक्मिण्यै बोधं कृत्वा रुक्मिण्या सह रुक्मिणीशाप- निवृत्त्यर्थं भागीरथीतीर्थं गमनम्, तत्र भागीरथीतीरस्थरुक्मिणीवने सुखेन रमभाणावा रुक्मिण्या वृत्तान्तं श्रुत्वा 'स्वकाक्यं कवं मृपा अवेत्' इति मनासि कृत्वा दुर्वाससा भागीरथ्यै रुक्मिणीवनस्थितेभ्योऽन्यवृत्तेभ्यश्च शापदानम्, ततो रुक्मिण्या मरणे निश्चयकरणम्, कण्ठपाशकरां रुक्मिणीं मरणोद्यतां ज्ञात्वा गन्धमानह्य श्रीकृष्णस्य तत्रागमनम्, ततो दुर्वाससाऽपि 'मया किमिदं कृतम्' इत्येवं स्वयं पश्चात्तापं कृत्वा रुक्मिणीसमीपमेत्य श्रीरुक्मिणीकृष्णयोः क्षमया सन्तोषीकरणम्, रुक्मिणीदुःखशापमोक्षकरणम्. २००
३७	जागोद्वदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१९१	३७	श्रीकृष्णदुर्वाससोः परस्परं वरं वक्ष्या गोमतीतीरं स्वस्वपौत्रशकल्या अनोपकारार्थ- मावासरुकरणम्, तत्र गोमतीतीरमाहात्म्यवर्णनम्, समासतो द्वारकास्युर- माहात्म्यवर्णनम्, तत्र बृहस्पतिनृसंवादे कलिकालमाहात्म्यवर्णनमासंगः, एष चक्रतीर्थांशनेकतीर्थज्ञानदानादिना कलिकाले दूतोन्मत्तलेच्छादिषायाविनाश इति कथयित्वा बृहस्पतिना सेनदेवानां सन्तवनकरणम्, द्वारकायात्रादिधि- वर्णनम्. २०१
३८	शिवलिंगमाहेवरमाहात्म्यवर्णनपुरःसरत्तुलनामाहात्म्यवर्णनम्.	१९२	३८	महादशसंवादे सनत्कुमारतपोवलेन भगवत्पादुर्भाववृत्तान्तवर्णनपुरःसरं गोमत्युत्प- त्तिमाहात्म्यवर्णनम्. २०३
३९	लंकेरेण कामवदनकरणाद्रत्या शोककरणम्, तं रतिकुलं शोकं श्रुत्वा नभोवाण्या कामस्थानात्पूर्वकसंजीवनवर्णनम्, तथा रत्या सह कामेन लिंगस्थापनम्, कामे- नवरमाहात्म्यवर्णनम्. १९२	१९३	३९	कृष्णपूजाविधानवर्णनम्, ज्ञानदानब्राह्मणभोजनमाहात्म्यवर्णनम्. २०३
४०	मार्कण्डेयजन्मादिकथानिर्द्देशनपूर्वकं मार्कण्डेयाश्रमपदोत्सृष्टवृत्तान्तवर्णनम्.	१९३	४०	चक्रालम्बतीर्थमाहात्म्यवर्णने षोडशोपचारपूजनविधिकमवर्णनम्, तत्रार्घ्यमंत्रकथनम्. गोमत्युदयिसंगमतीरस्थचक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २०४
४१	चक्रालंकरवराहाहात्म्यवर्णनम्.	१९३	४१	गोमत्यर्च्यदानमंत्रवर्णनम्, ज्ञानविधिवर्णनम्, विश्वेदेवपूजनपूर्वकश्राद्धमाहात्म्यवर्णनम्, गोमतीसंगमज्जानमाहात्म्यवर्णनम्, गोमतीतीरस्थभगवत्स्वरुपमाहात्म्यवर्णनम्.
४२	चित्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९४	४२	नक्षत्रमणीद्वयमाहात्म्यवर्णनम्. २०६
४३	मज्जतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१९४	४३	१० कृकलासतीर्थमाहात्म्यवर्णने नृगेण राज्ञा यज्ञादिकं विधाय तत्र नित्यं विप्रैः सालंकृतगोसहस्रदानकरणवृत्तान्तवर्णनम्, ततो राजैकस्मिन्दिने जैमिनिसंक्ष- र्ये गोदानकरणम्, ततस्तस्या गोमोक्षणगृहाभित्तं नृ. जगोष्ठाने गम- नम्, पश्चान्त्येन तस्या एव गोरन्यब्राह्मणाय दानकरणम्, तां गृहीत्वा गच्छतो ब्राह्मणस्य मध्येमार्गं जैमिनिना दर्शनम्, नृगदात्तं स्वकीयां स्वाभासाभिरतां गां दृष्ट्वा तेन ब्राह्मणेन सह जैमिनिना वादकरणम्, मिथः प्रजल्पतोस्तयोर्जैमिनिमात्र- णोत्थैर्गमदिरे गमनम्, ततस्ताभ्यां 'कृकलासो भव' इति राज्ञे शापप्रदानम्, तच्छा- पेन कृकलासत्वं गतस्य नृगत्य राज्ञः कृष्णेन निजकरोद्वरणकरणम्, श्रीकृष्णेन नृगराजाय वरदानम्, विज्ञानमारुह्य श्रीकृष्णप्रसादतो नृगस्य स्वर्गं गमनम्, कृकलासापरनामकनृगतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २०६
४४	श्रीदेवतातोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्.	१९४	४४	११ विष्णुपर्वतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २०७
४५	ज्वालातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१९५	४५	१२ गोप्रचारतीर्थमाहात्म्यवर्णने कंसवधोत्तरं श्रीकृष्णेनोद्यत्स्य स्वकुक्षालक्ष्यनार्थं गोपी- कुशलज्ञानार्थं गोप्युपदेशविधानार्थं च गोक्षुले संप्रेषणम्, चक्षुषमागतं दृष्ट्वा संवा- दिभिरुद्धवत्यातिश्रयासनादिसत्कारकरणम्, गोपीभिर्नृदयायागमनकारणप्रसक्त- रणम्, उद्धवेनापि स्वागमनकारणं श्रीकृष्णादीनां क्षेमं च कथयित्वा गोपीदुःख- सन्तवनकरणम्, गोपीभिः पृथक्त्वेन प्रणयकोपभङ्गवा श्रीकृष्णलीलावर्णनम्, ततः श्रीकृष्णदिदृक्षयौत्कण्ठितानां तासां गोपिकानां समूहेन सद्योऽस्य मयस- रस्यागमनम्, गोपीभिः कृतं शोकं ज्ञात्वा श्रीकृष्णस्याकस्मात्तत्र सरस्यागमनम्, श्रीकृष्णवर्जनेन गोपीनां पक्षाब्धयः, श्रीकृष्णगोपीसंवादे तत्परिज्ञानदानपू- जादिविधिमंत्रकथनम्, मयनिर्मितसरोमाहात्म्यवर्णनम्. २०७
४६	पराशरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१९५	४६	१३ मयसरस उत्पत्तिवर्णनम्, तत्रैव गोपीभिः श्रीकृष्णाज्ञयाऽन्यसरोनिर्माणकरणम्, तत्रैव गोपीसरसि श्रीकृष्णेन स्वावस्थानकरणम्, श्रीकृष्णेन स्वमुखतो गोपीसर- स्तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २०९
४७	कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१९५	४७	१४ ब्रह्मसरोमाहात्म्यवर्णनम्, इन्द्रसरोमाहात्म्यवर्णनम्, पञ्चनदीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २०९
४८	चन्द्रोद्वेदीयमाहात्म्यवर्णनम्.	१९५	४८	१५ त्रिपिठीसिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. २१०
४९	वैशालीतिथ्यमरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९५	४९	१६ गदातीर्थनागतीर्थभद्रतीर्थचित्रतीर्थचन्द्रभागातीर्थमहिषतीर्थमुक्तिद्वारकादिन्दीसर- स्तीर्थादितत्रस्थतीर्थपुद्गमाहात्म्यवर्णनम्. २११
५०	ब्रह्मपदीपत्तिमाहात्म्यवर्णनम्.	१९५	५०	१७ श्रीकृष्णपूजनविधिकमवर्णनम्, भगवत्परिचारकवर्गकथनपूर्वकरुक्मिण्यवर्णनम्, वृत्तान्तवर्णनम्. २११
५१	त्रिपुरकरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९६	५१	१८ यजनदानप्राणायामाभ्यासकर्मतोऽपि श्रीकृष्णदर्शनस्य फलाधिक्यवर्णनम्, त्रिवि- क्रमतीर्थवर्णने चलिनिर्भरपितृत्वात्सव समासतो वर्णनम्, गोमतीसंगमस्थचक्र- तीर्थेऽनेकतीर्थान्यदतो दुर्वासस आगमनम्, बाणदुर्वासः कानाव प्रवृत्तत्वादि-
५२	कुम्भारमाहात्म्यवर्णनम्.	१९६		
५३	गुह्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९६		
५४	अभिरुक्तेभ्यःत्रमाहात्म्यवर्णनम्.	१९६		
५५	समानेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१९७		
५६	महीजसतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१९७		
५७	जंघुतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१९७		
५८	गङ्गाधरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१९७		
५९	कटेश्वरगङ्गाधरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९७		
६०	मर्बुदलण्डमाहात्म्यफलपुतिवर्णनम्.	१९७		

इति प्रभासखण्डे तृतीयमनुदलखण्डम् ॥ (७-३) ॥

अथ प्रभासखण्डे चतुर्थं द्वारकामाहात्म्यम् ॥ (७-४) ॥

- १ कलौ युगे प्राप्ते विष्णोः काऽऽवासरस्थानमिति ज्ञानकादिभिः ग्रेन सूतेन कलियुग-
स्थितिवर्णनम्, तत्र स्वावतारादिकानि कार्याणि कृत्वा श्रीकृष्णे देवेऽनन्ते
स्वस्थानं गते लुप्तप्रायधर्म कलि दृष्ट्वा क वाऽस्मत्सदृशानां स्थितिर्भावेति मनसः
मिथिन्यत्र श्रीपुत्रसुदृष्टकोक्तिः, तदुद्दालकवाक्यं श्रुत्वा कलिकालसंपीडितज-
नासां मुक्तिप्राप्त्यर्थमुपायं योजयितुमृषीणां ब्रह्मणोऽपि गमनम्, उद्दालकाद्युपि-
भिरब्रह्मस्तुतिकरणम्, ततो ब्रह्मपुत्र्यपिभिः स्वागमनकारणकथनम्, तदा ब्रह्मणा
'नाहं विष्णोः(वस्थितिं जानामि) इत्युत्तरदानम्, ब्रह्मोत्तरं श्रुत्वा प्राणत्यागकरणे
प्रवृत्तानृषीन्दृष्ट्वा ब्रह्मणा त्रिपिभिः सह प्रह्लादसमीपे गमनम्, प्रह्लादेन सर्व-
र्षीणां ब्रह्मणश्चातिश्रयकरणम्, ब्रह्ममुत्तेनर्षिभिः प्रह्लादाय स्वागमनकारणकथनम्,
त्रिपिभिः प्रह्लादाय कलियुगे भगवत्स्थितिनिर्णयकप्रकरणम्. १९८
- २ प्रह्लादेन श्रीपुत्रसुदृष्टं दातुं कलियुगस्यारम्भस्थितिवर्णनम्, तत्रोद्भवकृष्णयोः
संवादे प्रत्येकं तावदुर्वाससो वात्रां कर्तुं प्रवृत्तस्य गोमतीतीरं प्रत्यागमनमिति
श्रुत्वा कृष्णकरुणिकमयोत्तरं दुर्वासोदर्शनार्थं गमनम्, ततो दुर्वाससा कृष्णाय
कुशलनिवेदनकरणम्, ततो मिथः कुशलं कथयित्वा श्रीकृष्णेन दुर्वाससे द्वारकां
प्रत्येतुमाप्रहकरणम्, दुर्वाससा स्वागमार्थं प्रार्थयानं कृष्णं प्रति स्वस्वभाव-
निवेदनम्, तथैव कृष्णस्यात्यागमहं दृष्ट्वा कृष्णकरुणिकमयी रयबाहकस्य नियोज्य
दुर्वाससो द्वारकागमनप्रवृत्तिवर्णनम्, मध्येमार्गं वृषितां रुक्मिणी दृष्ट्वा
श्रीकृष्णेन पादाकान्ता धरातलं निर्भिद्य पातालतो योगाकस्या आनयनम्,
ततो रुक्मिण्या श्रीकृष्णानीयभोगावतीजलस्य प्राशनकरणम्, दुर्वाससा 'मवा-
ज्जवा विना रुक्मिण्या जलप्राशनं कृतम्' इति मत्वा सद्यःकालेन तस्यै रुक्मिण्यै
शापदानम्, ततो दुर्वाससा रथावयवना भूजावयवनिर्गतकरणम्, ततः श्रीकृष्णेन

- ३ रुक्मिण्या दुर्वासस आश्रयासनम्, ततो दुर्वाससं स्वगृहं नीत्वा तद्विषयादौषक-
क्षालनेन स्वदेहकृतार्थीकरणम्. १९९
- ४ रुक्मिण्या दुर्वाससोदत्तशपं स्मृत्वा बहुशोककरणम्, रुक्मिण्यमे नारदागमनम्,
नारदेन बहुप्रकारेण रुक्मिण्यै बोधं कृत्वा रुक्मिण्या सह रुक्मिणीशाप-
निवृत्त्यर्थं भागीरथीतीर्थं गमनम्, तत्र भागीरथीतीरस्थरुक्मिणीवने सुखेन
रमभाणावा रुक्मिण्या वृत्तान्तं श्रुत्वा 'स्वकाक्यं कवं मृपा अवेत्' इति मनासि
कृत्वा दुर्वाससा भागीरथ्यै रुक्मिणीवनस्थितेभ्योऽन्यवृत्तेभ्यश्च शापदानम्,
ततो रुक्मिण्या मरणे निश्चयकरणम्, कण्ठपाशकरां रुक्मिणीं मरणोद्यतां
ज्ञात्वा गन्धमानह्य श्रीकृष्णस्य तत्रागमनम्, ततो दुर्वाससाऽपि 'मया किमिदं
कृतम्' इत्येवं स्वयं पश्चात्तापं कृत्वा रुक्मिणीसमीपमेत्य श्रीरुक्मिणीकृष्णयोः
क्षमया सन्तोषीकरणम्, रुक्मिणीदुःखशापमोक्षकरणम्. २००
- ४ श्रीकृष्णदुर्वाससोः परस्परं वरं वक्ष्या गोमतीतीरं स्वस्वपौत्रशकल्या अनोपकारार्थ-
मावासरुकरणम्, तत्र गोमतीतीरमाहात्म्यवर्णनम्, समासतो द्वारकास्युर-
माहात्म्यवर्णनम्, तत्र बृहस्पतिनृसंवादे कलिकालमाहात्म्यवर्णनमासंगः, एष
चक्रतीर्थांशनेकतीर्थज्ञानदानादिना कलिकाले दूतोन्मत्तलेच्छादिषायाविनाश
इति कथयित्वा बृहस्पतिना सेनदेवानां सन्तवनकरणम्, द्वारकायात्रादिधि-
वर्णनम्. २०१
- ५ महादशसंवादे सनत्कुमारतपोवलेन भगवत्पादुर्भाववृत्तान्तवर्णनपुरःसरं गोमत्युत्प-
त्तिमाहात्म्यवर्णनम्. २०३
- ६ कृष्णपूजाविधानवर्णनम्, ज्ञानदानब्राह्मणभोजनमाहात्म्यवर्णनम्. २०३
- ७ चक्रालम्बतीर्थमाहात्म्यवर्णने षोडशोपचारपूजनविधिकमवर्णनम्, तत्रार्घ्यमंत्रकथनम्.
गोमत्युदयिसंगमतीरस्थचक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २०४
- ८ गोमत्यर्च्यदानमंत्रवर्णनम्, ज्ञानविधिवर्णनम्, विश्वेदेवपूजनपूर्वकश्राद्धमाहात्म्यवर्णनम्,
गोमतीसंगमज्जानमाहात्म्यवर्णनम्, गोमतीतीरस्थभगवत्स्वरुपमाहात्म्यवर्णनम्.
- ९ नक्षत्रमणीद्वयमाहात्म्यवर्णनम्. २०६
- १० कृकलासतीर्थमाहात्म्यवर्णने नृगेण राज्ञा यज्ञादिकं विधाय तत्र नित्यं विप्रैः
सालंकृतगोसहस्रदानकरणवृत्तान्तवर्णनम्, ततो राजैकस्मिन्दिने जैमिनिसंक्ष-
र्ये गोदानकरणम्, ततस्तस्या गोमोक्षणगृहाभित्तं नृ. जगोष्ठाने गम-
नम्, पश्चान्त्येन तस्या एव गोरन्यब्राह्मणाय दानकरणम्, तां गृहीत्वा गच्छतो
ब्राह्मणस्य मध्येमार्गं जैमिनिना दर्शनम्, नृगदात्तं स्वकीयां स्वाभासाभिरतां गां
दृष्ट्वा तेन ब्राह्मणेन सह जैमिनिना वादकरणम्, मिथः प्रजल्पतोस्तयोर्जैमिनिमात्र-
णोत्थैर्गमदिरे गमनम्, ततस्ताभ्यां 'कृकलासो भव' इति राज्ञे शापप्रदानम्, तच्छा-
पेन कृकलासत्वं गतस्य नृगत्य राज्ञः कृष्णेन निजकरोद्वरणकरणम्, श्रीकृष्णेन
नृगराजाय वरदानम्, विज्ञानमारुह्य श्रीकृष्णप्रसादतो नृगस्य स्वर्गं गमनम्,
कृकलासापरनामकनृगतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २०६
- ११ विष्णुपर्वतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २०७
- १२ गोप्रचारतीर्थमाहात्म्यवर्णने कंसवधोत्तरं श्रीकृष्णेनोद्यत्स्य स्वकुक्षालक्ष्यनार्थं गोपी-
कुशलज्ञानार्थं गोप्युपदेशविधानार्थं च गोक्षुले संप्रेषणम्, चक्षुषमागतं दृष्ट्वा संवा-
दिभिरुद्धवत्यातिश्रयासनादिसत्कारकरणम्, गोपीभिर्नृदयायागमनकारणप्रसक्त-
रणम्, उद्धवेनापि स्वागमनकारणं श्रीकृष्णादीनां क्षेमं च कथयित्वा गोपीदुःख-
सन्तवनकरणम्, गोपीभिः पृथक्त्वेन प्रणयकोपभङ्गवा श्रीकृष्णलीलावर्णनम्,
ततः श्रीकृष्णदिदृक्षयौत्कण्ठितानां तासां गोपिकानां समूहेन सद्योऽस्य मयस-
रस्यागमनम्, गोपीभिः कृतं शोकं ज्ञात्वा श्रीकृष्णस्याकस्मात्तत्र सरस्यागमनम्,
श्रीकृष्णवर्जनेन गोपीनां पक्षाब्धयः, श्रीकृष्णगोपीसंवादे तत्परिज्ञानदानपू-
जादिविधिमंत्रकथनम्, मयनिर्मितसरोमाहात्म्यवर्णनम्. २०७
- १३ मयसरस उत्पत्तिवर्णनम्, तत्रैव गोपीभिः श्रीकृष्णाज्ञयाऽन्यसरोनिर्माणकरणम्,
तत्रैव गोपीसरसि श्रीकृष्णेन स्वावस्थानकरणम्, श्रीकृष्णेन स्वमुखतो गोपीसर-
स्तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २०९
- १४ ब्रह्मसरोमाहात्म्यवर्णनम्, इन्द्रसरोमाहात्म्यवर्णनम्, पञ्चनदीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २०९
- १५ त्रिपिठीसिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. २१०
- १६ गदातीर्थनागतीर्थभद्रतीर्थचित्रतीर्थचन्द्रभागातीर्थमहिषतीर्थमुक्तिद्वारकादिन्दीसर-
स्तीर्थादितत्रस्थतीर्थपुद्गमाहात्म्यवर्णनम्. २११
- १७ श्रीकृष्णपूजनविधिकमवर्णनम्, भगवत्परिचारकवर्गकथनपूर्वकरुक्मिण्यवर्णनम्,
वृत्तान्तवर्णनम्. २११
- १८ यजनदानप्राणायामाभ्यासकर्मतोऽपि श्रीकृष्णदर्शनस्य फलाधिक्यवर्णनम्, त्रिवि-
क्रमतीर्थवर्णने चलिनिर्भरपितृत्वात्सव समासतो वर्णनम्, गोमतीसंगमस्थचक्र-
तीर्थेऽनेकतीर्थान्यदतो दुर्वासस आगमनम्, बाणदुर्वासः कानाव प्रवृत्तत्वादि-

अध्यायाः

विषयाः

४०

अध्यायाः

विषयाः

- त्यैर्दुर्वाससं प्रति बहुताडनकरणम्, ततो दैत्यकृतताडनेन दुःखितस्य दुर्वाससो
बलिद्वाराऽथवामनाय दैत्यकृतां निजदुर्वासां निवेदयितुं पातालं प्रति गमनम्,
वामनाय चक्रतीर्थगतसर्ववृत्तान्तकथनं च. २१२
- १९ वामनेन तद्दुर्वाससो वचनं श्रुत्वा पराधीनत्वान्नैव मयि स्वातन्त्र्यमिति दुर्वाससं
कथयित्वा यदि बलेराज्ञा भवेत्तर्हि दैत्यनाशार्थमागमिष्यामीति चक्षुःसित्वा
दुर्वाससं प्रति बलेराज्ञाप्रणय प्रेरणम्, ततो बलिना दुर्वाससः प्रार्थनामनूति-
कृत्य भगवत्प्रणययोर्दण्डग्रहणम्, ततो भगवता स्वरूपस्य वृद्धिकरणपूर्वकं दुर्वा-
ससा बलभङ्गं च सह चक्रतीर्थं गमनम्, तत्र चक्रतीर्थे कृष्णबलामदुर्वाससामा-
गमनोत्तरं दुर्वाससः ज्ञानाध्यात्मिकविधिविधानवर्णनम्. २१३
- २० तत्र गोमतीतीरस्थचक्रतीर्थे वेदाध्ययनकारिणं दुर्वाससमवेक्ष्य तं प्रति ताडनं कर्तुं
तत्प्रेक्षारक्षकस्य दैत्यस्यागमनम्, समागतं तं दैत्यं दृष्ट्वा श्रीकृष्णेन तस्य दैत्यस्य
सुदर्शनचक्रेण शिरश्छेदकरणम्, तं दैत्यं निहतं दृष्ट्वाऽन्यदैत्यैः श्रीकृष्णबलरा-
माभ्यां सह युद्धवर्णनम्, ततः कुशदैत्यस्य बलरामश्रीकृष्णाभ्यां युद्धवर्णनम्, तत्र
श्रीकृष्णेन कुशराक्षसं हस्तगतं कृत्वा तस्योपरि शिवलिंगस्थापनवृत्तान्तवर्णनम् ॥ २१४
- २१ ततः कुशराक्षसश्रीकृष्णसंवादे गोमतीतीरस्थक्षेत्रस्थभगवत्पूजामाहात्म्यवर्णनम् ॥ २१५
- २२ तस्मिन्पूजनमाहात्म्यवर्णनम्. २१५
- २३ श्रीकृष्णकथाकलशुक्तिवर्णनम्, द्वारकायां श्रीकृष्ण दर्शनफलवर्णनम्, तस्मिन्दर्शन-
फलवर्णनम्, द्वारवतीगमनदर्शनस्मरणफलकथनम्, स्वर्गे गन्तुं निध्रेणीभूताया
द्वारकाया माहात्म्यवर्णनप्रसंगेन चन्द्रशर्मन्नामवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र चन्द्रशर्मणो
द्वारकापुर्यगमनेन शैवप्रतापां नैफक्यं दृष्ट्वा तत्पितृभिः स्वाभ्यागत्य तस्मा
उपदेशकरणम्, पितृणामुपदेशं श्रुत्वा चन्द्रशर्मणा ब्राह्मणेन द्वारकागमनेन
पितृणां नरकतः समुद्धरणवर्णनम्, द्वारकाश्रयकरणफलकथनम्, द्वारकागमन-
माहात्म्यतुलसीधारणमाहात्म्यवर्णनम्. २१६
- २४ द्वारकागमनपूर्वककृष्णदत्तव्रतग्रहणाद्वारकानगरीश्रेष्ठप्रमाहात्म्यवर्णनम्. २१९
- २५ मार्कण्डेयेन्द्रधुम्रसंवादे वज्रजुलीद्वारकागंगायानोविन्दुगोमतीगोबुलगीतागोपीचं-
दमाहात्म्यवर्णनम्. २२०
- २६ कोटिजन्माजितचतुर्विधपापक्षालनोपायकथनम्, भगवद्भक्तलक्षणवर्णनम्, हरि-
जागरफलकथनम्, गोहिरण्यतिलवस्त्रादिदानफलकथनम्, आगवत्सर्पादगो-
पीचरितगीतानामसहस्रकादिमित्युपठनफलकथनम्, द्वादशीजागरमाहात्म्य-
वर्णनम्. २२१
- २७ विष्णोर्द्वादशीजागरस्य सर्वतोऽपि वरेण्यत्ववर्णनपुरःसरं माहात्म्यवर्णनम्. २२२
- २८ विष्णोर्द्वादशीजागरस्थले सर्वदेवतातीर्थक्षेत्रागमनवर्णनम्, द्वादशीजागरमाहात्म्य-
वर्णनम्. २२३

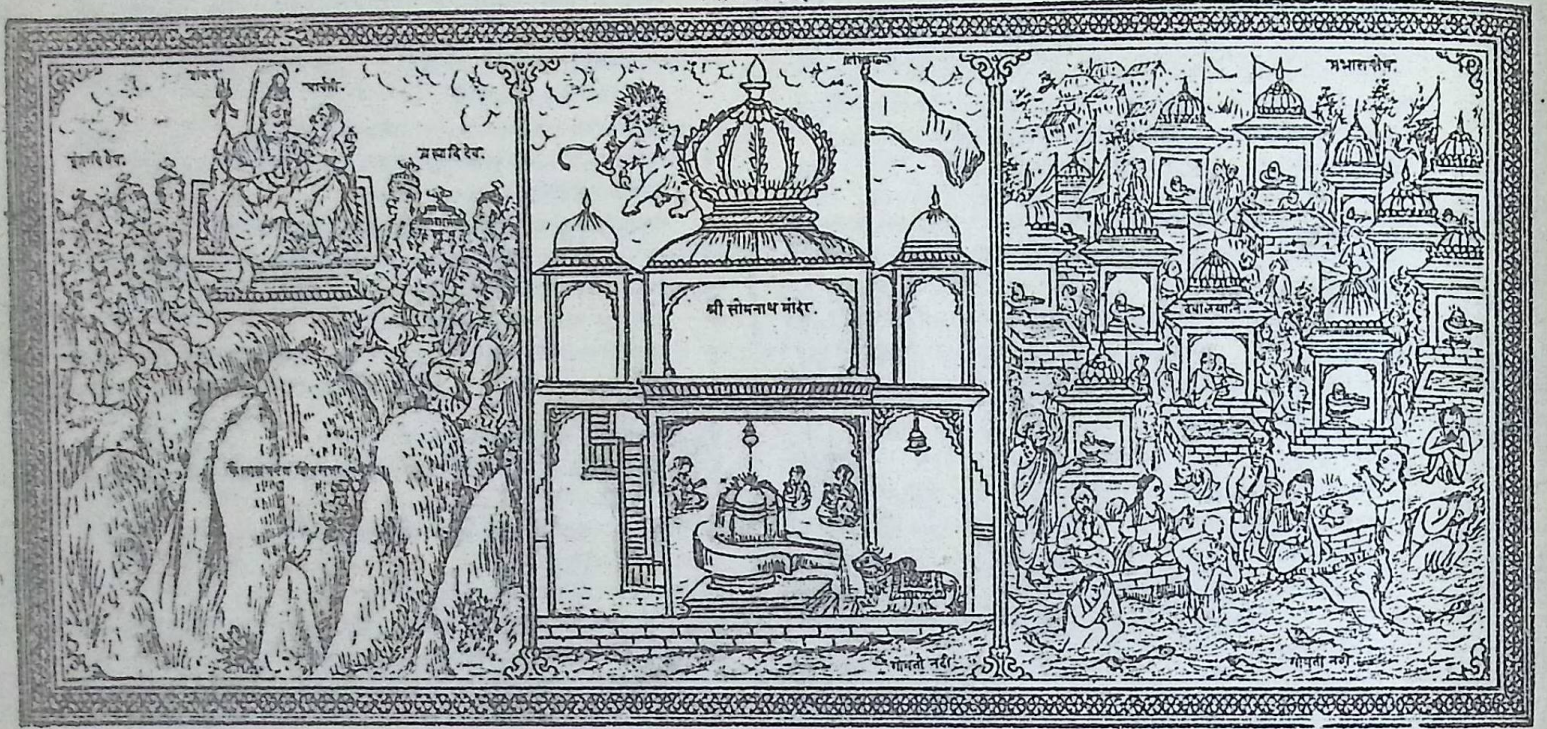
- २९ पापिजनसंसर्गादशुद्धिं गताया गीतस्या नारदापुत्रीन्यासे स्वायुष्टिनिरस्तोपाय-
विज्ञानाय प्रश्नकरणम्, तस्या गीतस्याः प्रश्नोत्तरं दातुमशक्यतया विमोहि-
ताजारदादीन्दृष्ट्वा गीतस्या शोककरणम्, ततो गीतमीदृःस्वपरिहाराय दिव्य-
बाण्या द्वारकाक्षेत्रं गच्छेति गीतस्यै कथनम्, ततो द्वारकागमनोत्सुकतापूर्वक-
गोमतीवर्णनम्. २२३
- ३० नारदगीतप्रयोर्द्वारकागमनोत्सुकतापूर्वकम्, द्वारकां प्रति गोदावरीतिर्धैर्येनैव-
सर्पिर्गमनोत्सुकताप्रादर्शनम्. २२४
- ३१ सर्वतीर्थक्षेत्राणां तत्रागमनवर्णनम्, मूर्तिमतीद्वारवतीवर्णनम्. २२५
- ३२ नारदादिभिर्द्वारकागमनं कृत्वाऽऽश्वाद्यशान्त्यकरणम्, बाह्यराष्ट्रैर्देवैर्गौतमादृष्टिभि-
र्गौतन्यदितीर्थक्षेत्रैरपि द्वारकायां नृत्यकरणम्, यतः सर्वदेवगर्हणं गृहीत्वा
भगवत्स्तुतिकरणम्, पिप्पुपायैर्द्वारगतद्वारकामाहात्म्यवर्णनम्. २२६
- ३३ द्वारकायाः समन्ततः सर्वदिक्षु काशीगङ्गामयदेशाद्यनेकतीर्थैर्ब्राह्मणैर्विद्वद्भिरुप-
३४ द्वारकापात्यदर्शनमात्रतः काश्यां कृतस्य पापवञ्चकेपस्य विनाशने वसिष्ठपात्य-
पूर्वकं पिटीपकृतद्वारकावाग्नामाहात्म्यवर्णनम्. २२७
- ३५ द्वारकाक्षेत्रस्थरवावरजङ्गमपद्यानां माहात्म्यवर्णनम्, द्वारकावासमाहात्म्यम्, द्वार-
कायां भगवद्दर्शनमाहात्म्यम्, द्वारकानाममाहात्म्यवर्णनम्. २२८
- ३६ द्वारकादर्शनगोमतीतीरस्थानविधिमहात्म्यवर्णनम्. २२९
- ३७ द्वारकाक्षेत्रस्वसुदर्शनप्रमुखानन्तान्तचक्रविधिद्विधपापनाशमाहात्म्यवर्णनपूर्वकस्तु-
फलादिकथनम्. २३०
- ३८ गोमतीतीरगतद्वारकाचक्रतीर्थेवर्जामादिमाहात्म्यवर्णनम्. २३०
- ३९ द्वादशीप्रतापिसमाहात्म्यवर्णनम्. २३१
- ४० कार्तिके चक्रतीर्थज्ञानदानब्राह्मणादिमाहात्म्यवर्णनम्. २३१
- ४१ गोमतीज्ञानकृष्णपूजनवतिभोजनदानब्राह्मणैस्तत्फलवर्णनम्. २३२
- ४२ दृष्टोत्सर्गादिप्रियाकरणद्वारकामाहात्म्यवर्णनम्, द्वारकावर्णनम्. २३२
- ४३ द्वारकामाहात्म्यवर्णनादिफलवर्णनपुरःसरतुलसीपत्रकाष्ठमक्षिमवर्णनपूर्वकं महा-
वृद्धिजसंवाद्यसमाप्त्यन्तरं बलिना सह द्विजैः कृतस्य द्वारकावाग्नाभिर्धर्मवर्णनम् ॥ २३३
- ४४ स्कान्दमहापुराणवर्णनपठनपुस्तकमन्त्रपौराणिकस्यासपूजनमाहात्म्यवर्णनपूर्वकं स्व-
स्तकान्तमहापुराणमन्त्रसमाप्त्युपसंहारपूर्वकं शीतकादितर्हर्षिकवत्पत्तारपुता-
न्यवर्णनम्. २४३

इति श्रीप्रभासखण्डे चतुर्थं द्वारकामाहात्म्यम् ॥ (७-४) ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे सप्तमं प्रभासखण्डम् ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीस्कान्दमहापुराणस्थविषयातुक्रमणिका समाप्ता ॥

॥ अथ श्रीस्कान्दे महापुराणे षष्ठं नागरखण्डं प्रारभ्यते ॥ (६) ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अन्नमः पुरुषोत्तमाय ॥ ॥ अथ स्कान्दे महापुराणे षष्ठनागरखण्डप्रारम्भः ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ स भूर्जटिजटाचूटो
जायतां विजयाय वः ॥ यत्रैकपलितप्राप्तिं करोत्यद्यापि जाह्नवी ॥ १ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ हरस्य पूज्यते लिंगं कस्मादेतन्महामते ॥ विशवात्सं
परित्यज्य शेषांगानि सुरासुरैः ॥ २ ॥ तस्मादेतन्महाबाहो यथावद्रक्तुमर्हसि ॥ सांप्रतं सूत कात्स्न्येन परं कौतूहलं हि नः ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥
प्रश्रमरो महानेप यो भवद्भिरुदाहृतः ॥ कीर्तयिष्ये तथाप्येनं नमस्कृत्य स्वयंभुवे ॥ ४ ॥ आनर्तविषये चास्ति वनं मुनिजनाश्रयम् ॥ मनोज्ञं सर्व
सत्त्वानां सर्वतुफलितद्रुमम् ॥ ५ ॥ तत्राश्रमपदं रम्यं सौम्यसत्त्वनिषेवितम् ॥ अस्ति तापससंकीर्णं वेदध्वनिविराजितम् ॥ ६ ॥ अम्भोजैर्वापुभञ्जैश्च
शीर्णपर्णाशिमिस्तथा ॥ दन्तोलूखलिभिर्विभ्रैः सेवितं चाश्मकुट्टकैः ॥ ७ ॥ स्नानहोमपरैश्चैव जपस्वाध्यायतत्परैः ॥ वानप्रस्थैश्चिदण्डैश्च हंसै
श्चापि कुटीचरैः ॥ ८ ॥ स्नातकैर्यतिभिर्दान्तेस्तथा चाग्निसाधकैः ॥ कस्यचिन्वथ कालस्य भगवांस्त्रिपुरांतकः ॥ ९ ॥ सर्तावियोगसंततो भ्रम
माण इतस्ततः ॥ तस्मिन्वने समायातः सौम्यसत्त्वनिषेविते ॥ १० ॥ क्रीडन्ति नकुलौ यत्र सार्धं सर्पैः प्रहर्षिताः ॥ पञ्चाननाश्च मातंगेर्वपदंशा
स्तथासुभिः ॥ काकाः कौशिकसंघैश्च वैरभावविवर्जिताः ॥ ११ ॥ ततश्च भगवद्भद्रो दृष्ट्वाश्रमपदं तदा ॥ नमः कपालमादाय भिक्षार्थं प्रविशे शः
॥ १२ ॥ अथ तस्य समालोक्य रूपं गात्रसमुद्भवम् ॥ अदृष्टपूर्वं तापस्यः सर्वाः कामवशी गताः ॥ १३ ॥ गृहकर्म परित्यज्य गुरुशुश्रूषणानि च ॥
मिथः संभाषणं चक्रुः स्थानेस्थाने च ताः स्थिताः ॥ १४ ॥ एका सा कापि धन्या या चक्रे तस्यावगृह्णन् ॥ विश्रव्या सर्वगात्रेषु तापसस्य महा
त्मनः ॥ १५ ॥ तथान्याः कौतुकाविष्टा धावन्त्यः सर्वतोदिशम् ॥ दृश्यन्ते तं समुद्दिश्य विस्तारितविलोचनाः ॥ १६ ॥ काश्चिदद्वात्रुलितांग्यः
काश्चिदेर्काजितेक्षणाः ॥ अर्धसंयमितैः केशैस्तथान्यास्त्यक्तबालकाः ॥ १७ ॥ एवमालोक्यमानः स कामिनीभिर्महेश्वरः ॥ बभ्राम राजमार्गेण
भिक्षां देहीति कीर्तयन् ॥ १८ ॥ अथ ते मुनयो दृष्ट्वा तं तथा विगतांबरम् ॥ कामोद्भवकरं स्त्रीणां प्रोचुः कोपारुणेक्षणाः ॥ १९ ॥ यस्मात्पाप
त्वयास्माकमाश्रमोऽयं विडंबितः ॥ तस्माद्विगं पतत्वाशु तवैव वसुधातले ॥ २० ॥ एतस्मिन्नंतरे भूमौ लिंगं तस्य पपात तत् ॥ भित्त्वाथ धर
णीपृष्ठं पातालं प्रविशे ह ॥ २१ ॥ सोऽपि लिंगपरित्यक्तो लज्जायुक्तो महेश्वरः ॥ गर्तां गुर्वीं समाश्रित्य भ्रूणरूपः समाविशत् ॥ २२ ॥ अथ
लिंगस्य पातेन त्रैलोक्यभयशांसिनः ॥ उत्पाता दारुणास्तस्थुः सर्वत्र द्विजसत्तमाः ॥ २३ ॥ शीर्यन्ते गिरिशृंगाणि पतंत्युल्का दिवापि च ॥ त्यजन्ति
सागराः सर्वे मर्यादां च शनैः शनैः ॥ २४ ॥ अथ देवगणाः सर्वे भयसंज्ञस्तमानसाः ॥ शक्रविष्णुमुखा जग्मुर्यत्र देवः पितामहः ॥ २५ ॥ प्रोचुश्च
प्रणताः स्तुत्वा स्तोत्रैः सुश्रुतिसंभवैः ॥ त्रैलोक्ये सृष्टिरूपं यत्कमलासनसंस्थितम् ॥ २६ ॥ किमिदं किमिदं देव वर्तते ह्यधरोत्तरम् ॥ त्रैलोक्यं
सकलं येन व्याकुलत्वमुपागतम् ॥ २७ ॥ प्रलयस्येव चिह्नानि दृश्यन्ते पद्मसंभव ॥ किं सांप्रतमकालेऽपि भविष्यति परिक्षयः ॥ २८ ॥ सर्वेषां
सुरमर्त्यानां दैत्यानां मन्त्रकोविदः ॥ गतिर्भयातदेवानां सर्वलोकपितामहः ॥ २९ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा देवानां चतुराननः ॥ उवाच सुचिरं
ध्यात्वा ह्यात्मा दिव्येन चक्षुषा ॥ ३० ॥ प्रलयस्य न कालोऽयं सांप्रतं सुरसत्तमाः ॥ शृणुष्वं यन्निमित्तोत्था महोत्पाता भवन्त्यमी ॥ ३१ ॥
ऋषिभिः पातितं लिंगं देवदेवस्य शूलिनः ॥ शापेनानर्तके देशे कलत्रार्थं महात्मभिः ॥ ३२ ॥ तेनैतद्व्याकुलीभूतं त्रैलोक्यं मचराचरम् ॥
तस्माद्गच्छामहे तत्र यत्र देवो महेश्वरः ॥ ३३ ॥ येनः स्मद्वचनाच्छीघ्रं तद्विगं निदधाति सः ॥ नो चेद्विष्यति व्यक्तमकाले चापि संक्षयः ॥
त्रैलोक्यस्यापि कृत्स्नस्य सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ३४ ॥ अथ देवगणाः सर्वे ब्रह्मविष्णुपुरःसराः ॥ आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवास्तथा
भिवन् ॥ ३५ ॥ प्रजगुस्त्वरितास्तत्र यत्र देवो महेश्वरः ॥ गर्तामध्यगतः सुतो लज्जया परया वृतः ॥ ३६ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥
॥ नमस्ते देवदेवेश भक्तानामभयप्रद ॥ नमस्ते जगदाधार शशिराजितशेखर ॥ ३७ ॥ त्वं यज्ञस्त्वं षड्रकारस्त्वमापस्त्वं मही
विभो ॥ त्वया सृष्टमिदं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ३८ ॥ त्वं पासि च सुरश्रेष्ठ तथा नाशं नयिष्यसि ॥ त्वं विष्णुस्त्वं चतु
र्वेकस्त्वं चंद्रस्त्वं दिवाकरः ॥ ३९ ॥ त्वया विना महादेव न किंचिदिह विद्यते ॥ अपि कृत्वा महत्पापं नरो देव धरातले ॥ ४० ॥ तव
नामापि संकीर्त्यं प्रयाति त्रिदिवालयम् ॥ महादेव महादेव महादेवेति कीर्तनात् ॥ ४१ ॥ कोटयो ब्रह्महत्यानामगम्यामकोटयः ॥ सद्यः
प्रलयमायांति महादेवेति कीर्तनात् ॥ ४२ ॥ विप्रो यथा मनुष्याणां नदीनां वा महार्णवः ॥ तथा त्वं सर्वदेवानामाधिपत्ये व्यवस्थितः ॥ ४३ ॥
नक्षत्राणां यथा चंद्रः प्रदीप्तानां दिवाकरः ॥ तथा त्वं सर्वदेवानामाधिपत्ये व्यवस्थितः ॥ ४४ ॥ धातूनां कांचनं यद्वद्रंधर्वाणः च नारदः ॥
तथा त्वं सर्वदेवानामाधिपत्ये व्यवस्थितः ॥ ४५ ॥ ओषधीनां यथा सस्यं नगानां हेमपर्वतः ॥ तथा त्वं सर्वदेवानामाधिपत्ये व्यवस्थितः ॥ ४६ ॥

तस्मात्तु प्रसादं नः सर्वेषां च नृणां विभो ॥ संधारय पुनर्लिङ्गं स्वकीयं सुरसत्तम ॥ ४७ ॥ नो चेज्जगत्रयं देव नूनं नाशमुपैष्यति ॥
यद्येतद्भूतले लिङ्गं पतति स्थास्यति प्रभो ॥ ४८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा भगवान्वृषभध्वजः ॥ प्रोवाच प्रणतान्सर्वास्ता
न्देवान्नीडयान्वितः ॥ ४९ ॥ मया सतीवियोगार्तियुक्तेन सुरसत्तम ॥ लिङ्गमेतत्परित्यक्तं शापन्याजाद्विजन्मनाम् ॥ ५० ॥ कोऽलं पातयितुं
लिङ्गं ममेतद्भुवनत्रये ॥ देवो वा ब्राह्मणो वापि वेत्थ यूयमपि स्फुटम् ॥ ५१ ॥ तस्मान्नैव धरिष्यामि लिङ्गमेतद्वरातलात् ॥ किमनेन करिष्यामि
भार्यया परिवर्जितः ॥ ५२ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ तव कांता सतीनाम् या मृता प्राक्सुरोत्तम ॥ सा जाता मेनकागर्भे गौरीनाम् हिमाचलात्
॥ ५३ ॥ भविष्यति पुनर्भार्या तवैव त्रिपुरांतक ॥ तस्माल्लिङ्गं समादाय कुरु क्षेमं दिवौकसाम् ॥ ५४ ॥ ॥ देवदेव उवाच ॥ ॥ अद्यप्रभृति मे
लिङ्गं यदि देवा द्विजातयः ॥ पूजयन्ति प्रयत्नेन तर्हीदं धारयाम्यहम् ॥ ५५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अहं तव स्वयं लिङ्गं पूजयिष्यामि शंकर ॥
तथान्ये विबुधाः सर्वे किं पुनर्भुवि मानवाः ॥ ५६ ॥ ततः प्रविश्य पातालं देवैः सार्धं पितामहः ॥ स्वयमेवाकरोत्पूजां तस्य लिङ्गस्य भक्तिः ॥
॥ ५७ ॥ तस्मादनन्तरं विष्णुः श्रद्धापूर्वेण चेतसा ॥ तथान्ये विबुधाः सर्वे शक्राद्याः श्रद्धयान्विताः ॥ ५८ ॥ ततस्तुष्टो महादेवः पितामहमिदं वचः ॥
प्रोवाच वासुदेवं च विनयावनतं स्थितम् ॥ ५९ ॥ भवद्वां परितुष्टोऽस्मि तस्मान्मन्त्रः प्रगृह्यताम् ॥ वरमिष्टं महाभागो यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥
॥ ६० ॥ ॥ तावूचतुः ॥ ॥ यदि तुष्टोसि देवेश त्रिभागेन समाश्रयम् ॥ आवाभ्यां देहि लिङ्गेन येनैकजात्रयो भवेत् ॥ ६१ ॥ ॥ सूत
उवाच ॥ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय लिङ्गमादाय च प्रभुः ॥ स्थाने निचोजयामास सर्वदेवाधिपूजितम् ॥ ६२ ॥ ततो हाटकमादाय तदाकारं पिता
महः ॥ कृत्वा लिङ्गं स्वयं तत्र स्थापयामास हर्षितः ॥ ६३ ॥ प्रोवाच चाथ भो विप्राः साधुनादेन नोदयन् ॥ लोकत्रयं समस्तानां शृण्वतां
त्रिविदौकसाम् ॥ ६४ ॥ मया ह्याद्यं त्विदं लिङ्गं हाटकेन विनामृतम् ॥ ख्यातिं यास्यति सर्वत्र पाताले हाटकेश्वरम् ॥ ६५ ॥ तथान्ये मनुजा य
च हाटकादीनि भक्तिः ॥ मणिमुक्तासुरत्नैश्च कृत्वा लिङ्गानि कृत्स्नशः ॥ ६६ ॥ त्रिकालं पूजयिष्यन्ति ते यास्यन्ति पशं गतिम् ॥ मृन्मयं संपरि
त्यज्य नीचधातुमयं तथा ॥ ६७ ॥ एवमुक्त्वा चतुर्वक्त्रः सह सर्वैर्दिवालयैः ॥ जगाम त्रिदिवं सोऽपि कैलासं शशिशेखरः ॥ ६८ ॥
एतस्मात्कारणाल्लिङ्गं पूज्यतेऽत्र सुरासुरैः ॥ इत्थं चोत्तमांगानि परित्यज्य विशेषतः ॥ ६९ ॥ ततःप्रभृति तल्लिङ्गं स्वयं ब्रह्मा व्यव
स्थितः ॥ भगवान्वासुदेवश्च तेन पूज्यं शिवं हि तत् ॥ ७० ॥ यस्तु पूजयते नित्यं श्रद्धायुक्तेन चेतसा ॥ त्र्यंबकाच्युतब्रह्माद्यास्तेन स्युः
पूजितास्त्रयः ॥ ७१ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन शिवलिङ्गं प्रपूजयेत् ॥ स्पर्शयेदीक्षयेन्नित्यं कीर्तयेच्च द्विजोत्तमाः ॥ ७२ ॥ इति श्रीस्कान्दे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये लिङ्गोत्पत्तिवर्णननाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७३ ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्मिन्नुत्पादिते लिङ्गे भूतलाद्विजसत्तमाः ॥ पातालाज्जाह्नवीतोयं तेन मार्गेण निःसृतम् ॥ सर्वपापहरं नृणां
सर्वकामप्रदायकम् ॥ १ ॥ तत्र स्वयमभूत्पूर्वं यत्तद्विजवरोत्तमाः ॥ शृणुध्वं वदतो मेऽद्य लोकविस्मयकारकम् ॥ २ ॥ त्रिशंकुर्नाम राजेन्द्रश्चंडा
लत्वं समागतः ॥ तत्र स्नातः पुनर्लभे शरीरं पार्थिवोचितम् ॥ ३ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ चंडालत्वं कथं प्राप्तस्त्रिशंकुर्नृपसत्तमः ॥
एतत्त्वं सर्वमाचक्ष्व विस्तरात्सूतनन्दन ॥ ४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अहं वः कीर्तयिष्यामि कथामेतां पुगतानीम् ॥ सर्वपापहरां मेध्यां त्रिशंकु
नृपसंभवाम् ॥ ५ ॥ सूर्यवंशोद्भवः पूर्वं त्रिशंकुरिति विश्रुतः ॥ आसीत्पार्थिवशार्दूलः शार्दूलसमविक्रमः ॥ ६ ॥ वसिष्ठस्य मुनेः शिष्यो यज्वा दान
पतिः प्रभुः ॥ तेनेष्टं च मखैः सर्वैरग्निष्टोमादिभिः सदा ॥ ७ ॥ संपूर्णदक्षिणैरेव वत्सरं वत्सरं प्रति ॥ तथा दानानि सर्वाणि प्रदत्तानि महा
त्मना ॥ ८ ॥ ब्राह्मणेभ्यो विशिष्टेभ्यो दीनेभ्यश्च विशेषतः ॥ व्रतानि च प्रचीर्णानि रक्षिताः शरणागताः ॥ ९ ॥ पुत्रवच्छालिता लोकाः
शत्रवश्च निपूदिताः ॥ भ्रातानि भूतले यानि तीर्थान्यायतनानि च ॥ तपस्विभ्यो यथाकामं यच्छता वाञ्छितं धनम् ॥ १० ॥ कस्यचित्त्वध
कालस्य वसिष्ठो भगवान्मुनिः ॥ तेन प्रोक्तः सभामध्ये संस्थितो नतिपूर्वकम् ॥ ११ ॥ ॥ त्रिशंकुरुवाच ॥ ॥ भगवन्पुष्टिमिच्छामि तेन
यज्ञेन सांप्रतम् ॥ गम्यते त्रिदिवं येन सशरीरेण सत्वरम् ॥ १२ ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं मे संभारानाहर द्रुतम् ॥ तस्य यज्ञस्य सिद्धयर्थं यथार्हा
न्प्राप्नुयान्स्तथा ॥ १३ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ न स कश्चित्कलुष्येन गम्यते त्रिदिवं नृप ॥ अनेनैव शरीरेण सत्यमेतद्वनीम्यहम् ॥ १४ ॥
अग्निष्टोमादयो यज्ञा ये प्रोक्ताः प्राक्स्वयंभुवा ॥ अन्यदेहांतरे स्वर्गः प्राप्यते तैः कृतेर्नृप ॥ १५ ॥ यदि वा पृथिवीपाल त्वया यज्ञप्रभावतः ॥ पार्थिवो
वा द्विजो वाथ वैश्यो बान्धवतरोऽपि वा ॥ १६ ॥ स्वयं दृष्टः श्रुतो वापि संजातोऽत्र धरातले ॥ स्वर्गं गतः शरीरेण सहितस्तत्प्रकीर्तय ॥ १७ ॥
॥ त्रिशंकुरुवाच ॥ ॥ नासाध्यं विद्यते ब्रह्मस्तवाहं वेद्वि तत्त्वतः ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं मे यथा स्थान्यनसेप्सितम् ॥ १८ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥
अनृतं नोक्तपूर्वं मे स्वैरेष्वपि हि जिह्वया ॥ तस्मान्नास्ति मखः कश्चित्सत्यं त्वं यंष्टुमिच्छसि ॥ १९ ॥ ॥ त्रिशंकुरुवाच ॥ ॥ यदि मां विप्रशा
दूल न त्वं याजयितुं क्षमः ॥ स्वर्गप्रदेन यज्ञेन वपुषानेन वै विभो ॥ २० ॥ तत्किं ते तपसः शक्त्या ब्राह्मणस्य विचक्षेण ॥ अपरं शृणु मे वाक्यं
द्वन्द्वीमि परिस्फुटम् ॥ शृण्वतां मुनिवृन्दानां तथान्येषां द्विजोत्तम ॥ २१ ॥ यदि मे न करोषि त्वं वचनं वदतोऽसकृत् ॥ तेन यज्ञेन यक्ष्येऽहं
तत्कृत्वान्यं द्विजं गुरुम् ॥ २२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वसिष्ठो भगवांस्ततः ॥ तमुवाच ब्रह्मस्योच्चैः कुरुष्वैवं महीपते ॥
॥ २३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्र माहात्म्ये त्रिशंकुपाख्याने त्रिशंकुवसिष्ठसंवाद
वर्णननाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततः प्रणम्य भूयः स वसिष्ठं मुनिपुंगवम् ॥ ययौ तत्र सुतास्तस्य यत्र ते शतसंख्यकाः
॥ १ ॥ तानपि प्राह नत्वा स तमेवार्थं नराधिपः ॥ वसिष्ठवचनं कृत्वा तस्य तैरपि शंसितम् ॥ २ ॥ ततस्तान्स पुनः प्राह युष्माकं जनकोऽधुना ॥
अशक्तो मा दिवं नेतुं सशरीरं विसर्जितः ॥ ३ ॥ तस्माद्यदि न मां यूयं याजयिष्यथ सांप्रतम् ॥ परित्यज्य करिष्यामि शीघ्रमन्यं पुरोहितम् ॥ ४ ॥
यो मां यज्ञप्रभावेन नयिष्यति सुरालयम् ॥ अनेनैव शरीरेण सहितं गुरुपुत्रकाः ॥ ५ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सर्वे ते मुनिसत्तमाः ॥ परं कोपं समावि
ष्टास्तमुः परुषाक्षरैः ॥ ६ ॥ यस्मात्त्वया गुरुस्त्यक्तो हितकृत्पापवानसि ॥ तस्माद्ब्रवाधुना पाप चंडालो लोकनिर्दितः ॥ ७ ॥ अथ तद्वचनं ते स
तत्तन्नात्पृथिवीपतिः ॥ बभूवात्यजरूपाभ्यो विकृताकारदेहभृत् ॥ ८ ॥ यवमध्यः कुशग्रीवः पिंगाक्षो भुम्रनासिकः ॥ कृष्णांगः शंकुवर्णश्च दुर्गधेन
समावृतः ॥ ९ ॥ अपात्मानं समालोक्य विहृतं स नराधिपः ॥ चण्डालधर्मिणं सद्यो लज्जयाऽधोमुखः स्थितः ॥ १० ॥ यादियाहीति विप्रै

स्तेर्भर्त्स्यमानो मुहुर्मुहुः ॥ सर्वतः सारमेयैश्च क्लिश्यमानो निरर्गलैः ॥ काककोकिलसंकाशो जीर्णवस्त्रावयुंठितः ॥ ११ ॥ ततः स चिन्तयामास
दुःखेन महता वृतः ॥ किं करोमि क्व गच्छामि कथं शान्तिर्भविष्यति ॥ १२ ॥ किं मयैतत्सुमुखेण वाञ्छितं दुर्लभं पदम् ॥ तत्प्रभावेन विभ्रष्टः
कुलधर्मोऽपि मे स्वकः ॥ १३ ॥ किं जलं प्रविशाम्यद्य किं वा दीप्तं हुताशनम् ॥ भक्षयामि विषं किं वा कथं स्यान्मृत्युरद्य मे ॥ १४ ॥ अनेन
वपुषा दारान्वीक्षयिष्यामि तान्कथम् ॥ तादृशेन शरीरेण याभिः संकीडितं मया ॥ १५ ॥ कथं पुत्रास्तथा पौत्रान्सुहृत्संबन्धिवान् ॥ वीक्ष
यिष्यामि तान्भूयस्तथान्यं सेवकं जनम् ॥ १६ ॥ ये मया निर्जिताः सर्वे रिपवः संगरे पुरा ॥ १७ ॥ तेऽद्य मामीदृशं श्रुत्वा हर्षं यास्यति
निर्भयाः ॥ १७ ॥ ये मया तर्पिता दानैर्ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥ तेऽद्य मामीदृशं श्रुत्वा संभविष्यति दुःखिताः ॥ १८ ॥ तथा ये सुहृदोऽभीष्टा
नित्यं मम हिते रताः ॥ कामवस्थां प्रयास्यन्ति दृष्ट्वा मां स्थितमीदृशम् ॥ १९ ॥ भद्रजात्या गजा ये मे मदान्धाः षष्ठिहायनाः ॥ मया विना
मिथो युद्धे कस्तानद्य नियोक्ष्यति ॥ २० ॥ अश्वास्तित्तिरकल्मषाः सुदाताः सादिभिर्द्वेष्टैः ॥ कस्तांश्चित्रपदन्यासेनियाम्यति मया विना ॥ २१ ॥
तथा मे भृत्यवर्गास्ते कुलीना युद्धदुर्मदाः ॥ मां विना कस्य यास्यति समीपेऽद्य सुदुःखिताः ॥ २२ ॥ संख्याहीनस्तथा कोशस्तादृश्ये बहुरन्त
भाक् ॥ कस्य यास्यति संभोगं मया हीनस्तु रक्षितः ॥ २३ ॥ तथा मे संख्यया हीनं धान्यं गोजाविकं महत् ॥ भविष्यति कथं हीनं मया
भीष्टेस्तु रक्षितम् ॥ २४ ॥ एवं बहुविधं राजा सं विलप्य च दुःखितः ॥ जगाम नगराभ्याशं पञ्चामेव शनैःशनैः ॥ २५ ॥ ततो राज्ञो समासाद्य
स्वं पुरं जनवर्जितम् ॥ द्वारे स्थित्वा समाहूय पुत्रं मन्त्रिभिरन्वितम् ॥ २६ ॥ कथयामास वृत्तान्तं सर्वं शापसमुद्भवम् ॥ दूरे स्थितः स पुत्राणां वसिष्ठ
स्य महात्मनः ॥ २७ ॥ वज्रपातोपमं वाक्यं तेऽपि तस्य निशम्य तत् ॥ बाष्पपर्याकुले रास्थे रुदुः शोकसंयुताः ॥ २८ ॥ हा नाथ हा महाराज हा
नित्यं धर्मवत्सल ॥ त्वया हीना भविष्यामः कथमद्य सुदुःखिताः ॥ २९ ॥ किमेतद्युज्यते तेषां वासिष्ठानां दुरात्मनाम् ॥ शापं ददुः स्वयाज्य
स्य विशेषाद्विनतस्य च ॥ ३० ॥ ते वयं राजशार्दूल परित्यज्य गृहादिकम् ॥ अन्त्यजत्वं गमिष्यामस्त्वया सार्धमसंशयम् ॥ ३१ ॥ त्रिशंकुश्चाव ॥
भक्तिश्चदस्ति युष्माकं ममोपरि निरर्गलः ॥ तन्मे पुत्रस्य मन्त्रित्वं सर्वं कुरुत सांप्रतम् ॥ ३२ ॥ हरिश्चन्द्रः सुपुत्रोऽयं मम ज्येष्ठः सुवल्लभः ॥ नियोजयिष्यमव्यग्राः
पदन्यां मम सत्वरम् ॥ ३३ ॥ अहं पुनः करिष्यामि यन्मे मनसि संस्थितम् ॥ मृत्युं वा संप्रयास्यामि सदेहो वा सुरालयम् ॥ ३४ ॥ एवमुक्त्वा परित्यज्य सर्वा
स्तान्स महीपतिः ॥ जगामारण्यमाश्रित्य पद्भ्यामेव शनैः शनैः ॥ ३५ ॥ तेऽपि सन्मन्त्रिणस्तूर्णं पुत्रं तस्य सुसम्मतम् ॥ राज्ये नियोजयामासुर्नादवादि
त्रिभिः स्वनैः ॥ ३६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे द्वाटकेऽक्षरक्षेत्रमाहात्म्ये त्रिशंकुपाख्याने हरिश्चन्द्रा
ज्योपलंभोनाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ त्रिशंकुरिति संचिन्त्य विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ मनसा मुचिरं कालं
तनश्चक्रे त्रिनिश्चयम् ॥ १ ॥ विश्वामित्रं परित्यज्य नान्योस्ति भुवनत्रये ॥ यः कुर्यान्मे परित्राणं दुःखादस्मात्सुदारुणात् ॥ २ ॥ कुरुक्षेत्रं समु
दिश्य प्रतस्थे स ततः परम् ॥ मुश्रुतः क्षुत्पिपासातो मार्गपृच्छापरायणः ॥ ३ ॥ ततः कालेन संप्राप्य कुरुक्षेत्रं स पार्थिवः ॥ यत्नेनान्वेषया
मास विश्वामित्राश्रमं ततः ॥ ४ ॥ एवं चान्वेषमाणेन तेन भूमिभृता तदा ॥ सुदूरादेव संहृष्टं नीलद्रुमकदम्बकम् ॥ ५ ॥ उपरिद्रष्टुं केऽसंभ्रमं
माणेः समंततः ॥ आदिभर्मद्विभिक्षेव समन्ताज्जलपक्षिभिः ॥ ६ ॥ स मत्वा सलिलं तत्र पिपासातो महीपतिः ॥ प्रतस्थे सत्वरं दृष्ट्वा जलवात
हतकुम्भः ॥ ७ ॥ अथापश्यन्मनोहारि सौम्यसत्त्वनिषेवितम् ॥ आश्रमं नदितीरस्थं मनःशोकविनाशनम् ॥ ८ ॥ पुष्पितैः पलितैर्वृक्षैः समं
तात्परिवारितम् ॥ विविधैर्मधुरावापैर्नादितं विहगोत्तमैः ॥ ९ ॥ क्रीडन्ति नकुलाः सौर्ण्यलूका यत्र वायसैः ॥ मूषकैर्वृषदंशाश्च द्वीपिनो विविधं
वृग्गेः ॥ १० ॥ अथापश्यन्नदीतीरे स तपस्विगणावृतम् ॥ स्वाध्यायनिरतं दातं विश्वामित्रं तपोनिधिम् ॥ ११ ॥ तेजसा तपसातीव दीप्यमान
मिवानलम् ॥ चरित्कलसंवीतं शालवृक्षं समाश्रितम् ॥ १२ ॥ अथ गत्वा स राजेन्द्रो दूरस्थोऽपि प्रणम्य तम् ॥ अष्टांगेन प्रणामेन स्वनामं परि
कीर्तयन् ॥ १३ ॥ तथान्यानपि तच्छिष्यान्कृताञ्जलिपुटः स्थितः ॥ यथाक्रमं यथाज्येष्ठं श्रद्धया परया युतः ॥ १४ ॥ धूलिधूसरितां गतं ते तु
दृष्ट्वा महीपतिम् ॥ चंडाल इति मन्वानाश्चिह्नैर्गात्रसमुद्भवैः ॥ १५ ॥ भर्त्सयामासुरेवाथ वचनैः परुषाक्षरैः ॥ धिक्छन्दैश्च तथैवान्ये याहियादीति
चासकृत् ॥ १६ ॥ कस्त्वं पापेह संप्राप्तो मुनीनामाश्रमोत्तमे ॥ वेदध्वनिममाकीर्णं साधूनामपि दुर्लभं ॥ १७ ॥ तस्माद्गच्छ द्रुतं यावन्न कश्चि
त्तापसस्तव ॥ दत्त्वा शापं करोत्याशु प्राणानामपि संक्षयम् ॥ १८ ॥ ॥ त्रिशंकुरुवाच ॥ ॥ त्रिशंकुर्नाम भूपोऽहं सूर्यवंशसमुद्भवः ॥ शतो
वसिष्ठपुत्रेऽहं चंडालत्वे नियोजितः ॥ १९ ॥ सोऽहं शरणमापन्नः शापमुत्तयै द्विजोत्तमाः ॥ विश्वामित्रं जगन्मित्रं नान्या मेऽस्ति गतिः परा ॥ २० ॥
॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ वसिष्ठस्य भवान्याज्यस्तत्पुत्राणां विशेषतः ॥ तत्कस्मादीदृशे पापे तैस्त्वमद्य नियोजितः ॥ २१ ॥ कोऽप
राधस्त्वया तेषां कृतः पार्थिवसत्तम ॥ प्राणद्रोहः कृतः किं वा दारधर्षणसंभवः ॥ २२ ॥ ॥ त्रिशंकुरुवाच ॥ ॥ अनेनेव शरीरेण स्वर्गाय
गमनं प्रति ॥ मया संप्रार्थितो यज्ञो वसिष्ठान्मुनिसत्तमात् ॥ २३ ॥ तेनोक्तं न स यज्ञोऽस्ति येन स्वर्गं प्रगम्यते ॥ अनेनेव शरीरेण मुक्त्वा देहां
तरं नृप ॥ २४ ॥ तच्छ्रुत्वा स मया प्रोक्तो यदि मां न नयिष्यति ॥ स्वर्गं चानेन कायेन सद्यो यज्ञप्रभावतः ॥ २५ ॥ तदन्यं गुरुमेवाद्य कर्नाहं
नास्ति संशयः ॥ एतज्ज्ञात्वा मुनिः प्राह यत्क्षेमं तत्समाचर ॥ २६ ॥ ततोऽहं तेन संत्यक्तस्तत्पुत्रान्प्राप्य निशुरान् ॥ प्रोक्तवानथ तत्सर्वं यद्वसिष्ठस्य
कीर्तितम् ॥ २७ ॥ ततस्तेः शोकसंतप्तैः शप्तोस्मि मुनिसत्तम ॥ नीतश्रेमां दत्तां पापं चंडालत्वे नियोजितः ॥ २८ ॥ सोऽहं त्वां मनसा ध्यात्वा सुदूरादिह
सगतः ॥ आशां गरीयसीं कृत्वा कुरुक्षेत्रे मुनींश्चर ॥ २९ ॥ नासाध्यं विद्यते किंचिद्विपु लोकेषु ते मुने ॥ तस्मात्कुरु प्रतीकारं दुःखितस्य ममा
धुना ॥ ३० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रो मुनीश्वरः ॥ वसिष्ठस्पर्धयोवाच मुनिमध्ये व्यवस्थितः ॥ ३१ ॥ अहं त्वां
याजयिष्यामि तेन यज्ञेन पार्थिव ॥ गच्छसि त्रिदिवं येन इष्टमात्रेण तत्क्षणात् ॥ ३२ ॥ त्वमेवं विहितो भूप वासिष्ठैरत्यजस्तु ते ॥ मया भूयोऽ
पि भूपालः कर्तव्यो नात्र संशयः ॥ ३३ ॥ तस्मादागच्छ भूपाल तीर्थयात्रां मया सह ॥ कुरु तीर्थप्रभावेण येन त्वं स्याः शुचिः पुनः ॥ ३४ ॥
तथा यज्ञक्रियार्हश्च चंडालत्वविवर्जितः ॥ नास्ति तत्पातकं यच्च तीर्थस्नानान्न नश्यति ॥ ३५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं स निश्चयं कृत्वा
गाधिपुत्रो मुनीश्वरः ॥ त्रिशंकुं पृष्ठतः कृत्वा तीर्थयात्रामथाव्रजत् ॥ ३६ ॥ कुरुक्षेत्रे सरस्वत्यां प्रभासे कुरुजांगले ॥ पृथुदके गयाशीर्षे नेमिपे
पुष्करत्रये ॥ ३७ ॥ वाराणस्यां प्रयागे च केदारे श्रवणे नदे ॥ चित्रकूटे च गोकर्णे शालग्रामेऽचलेश्वरे ॥ ३८ ॥ शुक्तीर्थे सुराज्याख्ये दृषद्वति
नदे शुभे ॥ अथान्येषु सुपुण्येषु तीर्थेष्वायतनेषु च ॥ ३९ ॥ एवं तस्य नरैर्द्रस्य सार्धं तेन महात्मना ॥ अतिक्रान्तो महान्कालो भ्रममाणस्य भूतले
॥ ४० ॥ मुच्यते न च पापेन चंडालत्वेन स द्विजाः ॥ एवंविधेषु तीर्थेषु स्नातोऽपि च पृथक्पृथक् ॥ ४१ ॥ ततः क्रमात्समायातः सोऽर्जुनं पर्वतं

प्रति ॥ तत्राहं समालोक्य पापघ्नमचलेश्वरम् ॥ ४२ ॥ यावदायतनात्तस्मान्निर्गच्छति मुनीश्वरः ॥ तावत्तेनेक्षितो नाममाकंडो मुनिसत्तमः ॥ ४३ ॥
सोऽपि दृष्ट्वा जगन्मित्रं विश्वामित्रं मुनीश्वरम् ॥ प्रोवाचाथ कुतः प्राप्तः सांप्रतं त्वं मुनीश्वर ॥ ४४ ॥ कोऽयं तवागुगो रौद्रो दृश्यते चांत्यजाकृतिः ॥
एतत्सर्वं समाचक्ष्व पृच्छतो मम सन्मुने ॥ ४५ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ एष पार्थिवशार्दूलक्षिशंकुरिति विश्रुतः ॥ वसिष्ठस्य सुतेनान्त
अंडालत्वं प्रकोपतः ॥ ४६ ॥ मया चास्य प्रतिज्ञातं सप्तद्वीपवतीं महीम् ॥ प्रभ्रमिष्याम्यहं यावन्मेध्यत्वं त्वमुपेक्ष्यसि ॥ ४७ ॥ भ्रांतोऽहं भूतले
यानि तीर्थान्यायतनानि च ॥ नचैष मेध्यतां प्राप्तः परिश्रान्तोऽस्मि सांप्रतम् ॥ ४८ ॥ तस्मात्सर्वा महीं त्यक्त्वा लजया परया युतः ॥ द्वीपान्म
हार्णवास्त्यक्त्वा संप्रयास्याम्यतः परम् ॥ ४९ ॥ मा वसिष्ठस्य पुत्राणामुपहासपदं गतः ॥ प्रतिज्ञारहितो विप्र सत्यमेतद्वीक्ष्यहम् ॥ ५० ॥
॥ ॥ श्रीमाकंडेय उवाच ॥ ॥ यद्येवं मुनिशार्दूल कुरुष्व वचनं मम ॥ सप्तद्वीपवतीं पृथ्वीं मा त्यक्त्वा कुत्रचिद्व्रज ॥ ५१ ॥ एतस्मात्पर्वता
क्षेत्रं हाटकेश्वरसंज्ञितम् ॥ अस्ति नैर्ऋतदिग्भागे देशे चानर्तसंज्ञके ॥ ५२ ॥ तत्राद्यं स्थापितं लिंगं हाटकेन सुरोत्तमैः ॥ यत्तत्संकीर्त्यते
लोके पाताले हाटकेश्वरम् ॥ ५३ ॥ पातालजाह्नवीतोयं यत्रैवास्ति द्विजोत्तम ॥ उद्धते शंभुना लिंगे विनिष्कान्तिं रसातलात् ॥
॥ ५४ ॥ तत्र प्रविश्य यत्नेन पातालं वसुधाधिपः ॥ करोतु जाह्नवीतोये स्नानं श्रद्धासमन्वितः ॥ ५५ ॥ पश्चात्पश्यतु तल्लिंगं हाटकेश्वर
संज्ञितम् ॥ भविष्यति ततः शुद्धश्चंडालत्वविवर्जितः ॥ ५६ ॥ त्वमपि प्राप्स्यसि श्रेयः परं हृदयसंस्थितम् ॥ ततोऽन्यदपि
यत्किंचित्तत्रैव तपसि स्थितः ॥ ५७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रो मुनीश्वरः ॥ त्रिशंकुना समायुक्तो
गतस्तत्र द्रुतं ततः ॥ ५८ ॥ पाताले देवमार्गेण प्रविश्य नृपसत्तमम् ॥ त्रिशंकुं स्नापयामास विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ५९ ॥ स्नातमात्रोऽथ
राजा स हाटकेश्वरदर्शनात् ॥ चंडालत्वेन निर्मुक्तो बभूवार्कसमद्युतिः ॥ ६० ॥ ततस्तं स मुनिः प्राह प्रगतं गतकल्मषम् ॥ दिष्ट्या मुक्तोऽसि
राजेंद्र चंडालत्वेन सांप्रतम् ॥ ६१ ॥ दिष्ट्या प्राप्तः परं तेजो दिष्ट्या प्राप्तः परं तपः ॥ तस्माद्यजस्व सत्रेण विधिवदक्षिणावता ॥ ६२ ॥ येन
संप्राप्स्यसे सिद्धिं नित्यं या हृदये स्थिता ॥ त्वत्कृते प्रार्थयिष्यामि स्वयं गत्वा पितामहम् ॥ ६३ ॥ मत्वांशं सर्वदेवाद्यो येन गृह्णाति ते मखे ॥
तस्मादत्रैव संभारान्सर्वान्यज्ञसमुद्रवान् ॥ आनय ब्रह्मलोकाच्च यावदागमनं मम ॥ ६४ ॥ वाढमित्येव सोऽप्याह स मुनिः संशितव्रतः ॥ पितामह
मुपागम्य प्रणिपत्यब्रवीद्वचः ॥ ६५ ॥ याजयिष्याम्यहं भूपं त्रिशंकुं प्रपितामह ॥ मानुषेण शरीरेण येन गच्छति ते पदम् ॥ ६६ ॥ तस्मादा
गच्छ तत्र त्वं यज्ञवाटं पितामह ॥ सर्वैः सुरगणैः सार्धं शिवविष्णुपुरःसरैः ॥ ६७ ॥ प्रगृहाण स्वहस्तेन यज्ञभागं यथोचितम् ॥ सशरीरो दिवं
याति येनासौ त्वत्प्रसादतः ॥ ६८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ न यज्ञकर्मणा स्वर्गः स्वेन कायेन लभ्यते ॥ मुक्ता देहांतरं ब्रह्मंस्तस्मान्मेवं वदस्व
माम् ॥ ६९ ॥ वयमग्निमुखाः सर्वे हविर्गृह्णामहे मखे ॥ वेदोक्तविधिना सम्यग्यजमानहिताय वै ॥ ७० ॥ तस्माद्वह्निमुखे भूयः स जुहोतु
हविर्द्विज ॥ ततः संप्राप्स्यति स्वर्गं त्वत्प्रसादादसंशयम् ॥ ७१ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटके
श्वक्षेत्रमाहात्म्ये त्रिशंकुपाल्याने विश्वामित्रकृतत्रिशंकुयाजनोपक्रमवर्णननाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा
ब्रह्मणो वाक्यं विश्वामित्रो रुपान्वितः ॥ पितामहमुवाचेदं पश्य मे तपसो बलम् ॥ १ ॥ याजयित्वा त्रिशंकुं तं विधिवदक्षिणावता ॥ यज्ञे रात्रि
यिष्यामि पश्यतस्ते पितामह ॥ २ ॥ एवमुक्त्वा द्रुतं गत्वा विश्वामित्रो घरातलम् ॥ चकार याजने यत्नं त्रिशंकोः सुमहात्मनः ॥ ३ ॥ ददौ दीक्षां
समाहूय ब्राह्मणान्वेदपारगान् ॥ यज्ञकर्मोचिते काले तस्मिन्नेव वने शुभे ॥ ४ ॥ बभूव स स्वयं धीमानध्वर्युर्यज्ञकर्मणि ॥ तस्मिन्होता च
शोडिष्यो ब्रह्मा गौतम एव च ॥ ५ ॥ आग्नीध्रश्चयवनोनाम मैत्रावरुणः कार्मिकः ॥ उद्गाता याज्ञवल्क्यश्च प्रतिहर्ता च जैमिनिः ॥ ६ ॥ प्रस्तोता
शंकुवर्णश्च तथोन्नेता च गालवः ॥ पुलस्त्यो ब्राह्मणाच्छंसी होता गगो मुनीश्वरः ॥ ७ ॥ नेष्टा चैव तथाविस्तु अच्छावाको भृगुः स्वयम् ॥
तान्सर्वानुत्तिजश्चक्रे त्रिशंकुः श्रद्धयान्वितः ॥ ८ ॥ वासोभिर्मुकुटैश्चैव केयूरैः समलंकृतात् ॥ कृत्वा केशपरित्यागं दधत्कृष्णाजिनं तथा ॥ ९ ॥
एणश्चंगसमायुक्तः पयोव्रतपरायणः ॥ दीर्घसत्राय तान्सर्वान्योजयामास वै ततः ॥ १० ॥ एवं तस्मिन्प्रवृत्ते च दीर्घसत्रे यथोचिते ॥ आजग्मुर्ब्राह्म
णा दिव्या वेदवेदांगपारगाः ॥ ११ ॥ तथान्ये तार्किकाश्चैव गृहस्थाः कौतुकान्विताः ॥ दीर्घाधकृपणाश्चैव ये चान्ये नटनर्तकाः ॥ १२ ॥ दीयतां
दीयतामाशु एतेपामेतदेव हि ॥ भुज्यतांभुज्यतां लोकाः प्रसादः क्रियतामिति ॥ १३ ॥ इत्येष निनदस्तत्र श्रूयते सततं महान् ॥ यज्ञवाटे सदा
तस्मिन्ब्रान्यश्चैव कदाचन ॥ १४ ॥ तत्र सस्यमयाः शैला दृश्यन्ते परिकल्पिताः ॥ सुवर्णस्य च हव्यस्य रत्नानां च विशेषतः ॥ १५ ॥
दानार्थं ब्राह्मणैर्द्राणामसंख्याभ्यापि धेनवः ॥ तथैव वाजिनो दांता मदेन्मत्ता महागजाः ॥ १६ ॥ समंतात्कल्पितास्तत्र दृश्यन्ते पर्वतोपमाः ॥
वर्तमाने महायज्ञे तस्मिन्नेव सुविस्तरे ॥ १७ ॥ आहूता यज्ञभागाय नाभिगच्छन्ति देवताः ॥ केवलं वह्निवक्त्रेण तस्य गृह्णन्ति तद्विः ॥ १८ ॥
एवं द्वादशवर्षाणि यजतस्तस्य भूपतेः ॥ व्यतीतानि न संप्राप्तमभीष्टं मनसः फलम् ॥ १९ ॥ ततश्चावभृथस्नानं कृत्वा सत्रेसमाप्तिजम् ॥ ऋत्वि
जस्तर्पयित्वा तान्दक्षिणाभिर्यथार्हतः ॥ २० ॥ विसर्जं समस्तांश्च तथान्यानपि संगतात् ॥ संबन्धिनो वयस्यांश्च त्रिशंकुमुनिसत्तमाः ॥ २१ ॥
ततः प्रोवाच विनतो विश्वामित्रं मुनीश्वरम् ॥ स भूपो व्रीडया युक्तः प्रणिपातपुरःसरम् ॥ २२ ॥ त्वत्प्रसादान्मया प्राप्तं दीर्घसत्रसमुद्रवम् ॥
परिपूर्णफलं ब्रह्मदुर्लभं सर्वमानवैः ॥ २३ ॥ तथा जातिः पुनर्लब्धा भूयो नष्टापि सन्मुने ॥ त्वत्प्रसादेन विप्रं चंडालत्वं प्रणाशितम् ॥ २४ ॥
परं मे दुःखमेवैकं हृदि शल्यमिवापितम् ॥ अनेनैव शरीरेण यत्र प्राप्तं त्रिविष्टपम् ॥ २५ ॥ उपहासं करिष्यति वसिष्ठस्य सुता मुने ॥ अद्य व्यर्थं
भ्रमं श्रुत्वा मामप्राप्तं त्रिविष्टपम् ॥ २६ ॥ तथा तद्वचनं सत्यं वसिष्ठस्य व्यवस्थितम् ॥ यत्तेनोक्तं न यज्ञेन सदेहैर्गम्यते दिवि ॥ २७ ॥ सोऽहं
तपः करिष्यामि सांप्रतं वनमाश्रितः ॥ न करिष्यामि भूयोऽपि राज्यं पुत्रनिवेदितम् ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वक्षेत्रमाहात्म्ये त्रिशंकुपाल्याने विश्वामित्रेण त्रिशंकोः सशरीरस्वर्गारोहणाय द्वादशवर्षिकयज्ञकरणनाम पञ्चमो
ऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य त्रिशंकोर्मुनिपुंगवः ॥ विश्वामित्रोऽब्रवीद्राक्यं किंचिच्छजासमन्वितः ॥
॥ १ ॥ मा विषादं महीपाल विषयेऽत्र करिष्यसि ॥ अनेनैव शरीरेण त्वां नयिष्याम्यहं दिवम् ॥ २ ॥ तत्तत्कर्म करिष्यामि स्वर्गार्थं नृप
सत्तम ॥ तवाभीष्टं करिष्यामि किं वा यास्यामि संक्षयम् ॥ ३ ॥ एवमुक्त्वा परं कोपं कृत्वोपरि दिवौकसाम् ॥ उवाच च ततो रौद्रं प्रत्यक्षं तस्य
भूपतेः ॥ ४ ॥ यथा मया द्विजत्वं हि स्वयमेवार्जितं बलात् ॥ तथा सृष्टिं करिष्यामि स्वकीयां नात्र संशयः ॥ ५ ॥ ततस्तं स समालोक्य शंकरं
शशिेश्वरम् ॥ प्रणम्य विधिवद्भक्त्या स्तुतिं चक्रे महाशुनिः ॥ ६ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ जय देव जयाचित्य जय पार्वतिवन्दन ॥

जय कृष्ण जगन्नाथ जय कृष्ण जगद्गुरो ॥ ७ ॥ जयाचित्य जयामेय जयानंत जयाच्युत ॥ जयामर जयाजेय जयावयय सुरेश्वर ॥ ८ ॥ जय सर्वग सर्वेश जय सर्वसुराश्रय ॥ जय सर्वजनध्येय जय सर्वाघनाशन ॥ ९ ॥ त्वं धाता च विधाता च त्वं कर्ता त्वं च रक्षकः ॥ चतुर्विधस्म देवेश भूतग्रामस्य शंकर ॥ १० ॥ यथा तिलस्थितं तैलं यथा दधिगतं घृतम् ॥ तथैवाधिष्ठितं कृत्स्नं त्वया गुप्तेन वै जगत् ॥ ११ ॥ त्वं ब्रह्मा त्वं हृषीकेशस्त्वं शक्रस्त्वं हुताशनः ॥ त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्दुस्त्वं दिवाकरः ॥ १२ ॥ अथवा बहुनोक्तेन किं स्तवेन तव प्रभो ॥ समासा देव वक्ष्यामि विभूतिं श्रुतिनोदिताम् ॥ १३ ॥ यत्किंचिच्चिषु लोकेषु स्थावरं जंगमं विभो ॥ तत्सर्वं भवता व्याप्तं काष्ठं इव्यसृजा यथा ॥ १४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते वरं प्रार्थय सन्धुने ॥ वत्से हृदि स्थितं नित्यं सर्वं दास्याम्य संशयम् ॥ १५ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोसि देवेश यदि देवो वरो मम ॥ तन्मे स्यात्सृष्टिमाहात्म्यं त्वत्प्रसादान्महेश्वर ॥ १६ ॥ एवमस्त्विति तं चोक्ता भगवान्बृषभध्वजः ॥ सर्वगणैः समायुक्तस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ १७ ॥ विश्वामित्रोऽपि तत्रैव स्थितो ध्यानपरायणः ॥ चक्रे चतुर्विधां सृष्टिं स्पष्टया हंसगामिनः ॥ १८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये त्रिशंकुपाख्याने विश्वामित्रवरलब्धिर्नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तेनैवं ध्यायमानेन जलमाविश्य काम्यया ॥ सृष्टं संध्याद्वयं तच्च दृश्यतेऽद्यापि वै द्विजाः ॥ १ ॥ ततो देवगुणाः सर्वे सृष्टास्तेन महात्मना ॥ वैमानिकाश्च ये केचिन्नक्षत्राणि ब्रह्मास्तथा ॥ २ ॥ मनुष्योऽरगरक्षांसि वीरुघो वृक्षसंयुताः ॥ सप्तर्षयो ध्रुवाद्याश्च ये चान्ये गगनेचराः ॥ ३ ॥ एवं हि भगवान्सृष्ट्वा विश्वामित्रः स मन्धुमान् ॥ स्वकीयेष्वथ कृत्येषु योजयामास तांस्ततः ॥ ४ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु द्वौ सूर्यौ युगपद्विवि ॥ उदितौ रात्रिनाथौ च जाताश्च द्विगुणा ब्रह्माः ॥ द्विगुणानि च भान्येव सह सप्तर्षिभिर्द्विजाः ॥ ५ ॥ एवं विधत्ते ते सर्वे स्पष्टमानाः परस्परम् ॥ दृश्यन्ते द्विगुणीभूता जनविभ्रमकारकाः ॥ ६ ॥ एतस्मिन्नेतरे शक्रः सह सर्वैर्दिवालयैः ॥ जगाम तत्र यत्रास्ते भगवान्कमलासनः ॥ ७ ॥ प्रोवाचाथ प्रणम्योच्चैः कृताजलिपुटः स्थितः ॥ स्तुतिं कृत्वा सुरैः सार्धं वेदोक्तैः स्तवनैर्द्विजाः ॥ ८ ॥ सृष्टिः कृता सुरश्रेष्ठ विश्वामित्रेण सांप्रतम् ॥ मनुष्ययक्षसर्पाणां देवगंधर्वरक्षसाम् ॥ ९ ॥ तस्माद्धारय तं गत्वा स्वयमेव पितृब्रह्म ॥ यावन्न व्याप्यते सर्वं तत्सृष्टयेदं चराचरम् ॥ १० ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तेनैव सहितो विधिः ॥ गत्वावाच जगन्मित्रं विश्वामित्रं सुनीश्वरम् ॥ ११ ॥ निवृत्तिं कुरु विप्रं संप्रतं वचनान्मम ॥ सृष्टे र्यावन्न नश्यति सर्वे देवाः सवासवाः ॥ १२ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ अनेनैव शरीरेण त्रिशंकुर्नृपसत्तमः ॥ यदि गच्छति ते लोके तत्सृष्टिं न करोम्यहम् ॥ १३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ एष गच्छतु भूपालो मया सह त्रिविष्टपम् ॥ अनेनैव शरीरेण त्वत्प्रसादान्मुनीश्वर ॥ १४ ॥ विरामं कुरु सृष्टेस्त्वं नैतदन्यः करिष्यति ॥ न कृतं केनचिद्धोके तत्कर्म भवता कृतम् ॥ १५ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ यन्मया कोपयुक्तेन कृतं सृष्टिर्ब्रज ॥ तत्क्षंतव्यं त्वया देव सर्वलोकपितामह ॥ १६ ॥ तथाऽक्षयास्तु मे देव सृष्टिस्तव प्रसादतः ॥ या कृता न करिष्यामि भूयोऽन्या पद्मसंभव ॥ १७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ भविष्यति ध्रुवा विप्र सृष्टिर्वा भवता कृता ॥ परं सर्वेषु कृत्येषु यज्ञार्हा न भविष्यति ॥ १८ ॥ एवमुक्ता समादाय त्रिशंकुं प्रपितामहः ॥ ब्रह्मलोकं गतो हृष्टो मुनिस्तत्रैव संस्थितः ॥ १९ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये त्रिशंकुपाख्याने त्रिशंकुस्वर्गप्रातिवर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं स्वर्गमनुप्राप्ते त्रिशंको नृपसत्तमे ॥ सशरीरे द्विजश्रेष्ठा विश्वामित्रसमुद्यमात् ॥ १ ॥ तत्तीर्थं ख्यातिमायातं समस्ते भुवनत्रये ॥ ततः प्रभृति लोकानां धर्मकार्थमोदम् ॥ २ ॥ अस्पृष्टं कलिदोषेण तथान्यैरुपपातकैः ॥ ब्रह्महत्यादिकैश्चैव त्रिपुरारैः प्रभावतः ॥ ३ ॥ यस्तत्र त्यजति प्राणाच्छ्रद्धा युक्तेन चेतसा ॥ स मोक्षमाप्नुयान्मर्त्यो यद्यपि स्यात्सुपापकृत् ॥ ४ ॥ कृमिपक्षिपतंगा ये पशवः पक्षिणो मृगाः ॥ तेऽपि तत्र मृता याति शिवलोकमसंशयम् ॥ ५ ॥ स्नानं ये तत्र कुर्वन्ति श्रद्धापूर्तेन चेतसा ॥ त्रिशंकुरिव ते स्वर्गे प्रयात्यपि विधर्मिणः ॥ ६ ॥ घर्मात्ता वा तृषार्ता वा येऽवगाहन्ति तज्जलम् ॥ तेऽपि याति परं स्थानं यत्र देवो महेश्वरः ॥ ७ ॥ विश्वामित्रोऽपि तदृष्ट्वा तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ कुरुक्षेत्रं परित्यज्य तत्र वासमथाकरोत् ॥ ८ ॥ तथान्ये मुनयः शांतास्त्यक्त्वा तीर्थानि दूरतः ॥ तत्राश्रमपदं कृत्वा प्रयाताः परमं पदम् ॥ ९ ॥ तथैव मनुजाः सर्वे दूरादागम्य सत्वराः ॥ तत्र स्नात्वा दिवं याति कृत्वा पापशतान्यपि ॥ १० ॥ एवं तस्य प्रभावेण तीर्थस्य द्विजसत्तमाः ॥ गच्छमानेषु लोकेषु सुखेन त्रिदिवालयम् ॥ ११ ॥ अग्निहोमादिकाः सर्वाः समुच्छेदं गताः क्रियाः ॥ न कश्चिद्यजते मर्त्यो न व्रतं कुरुते नरः ॥ १२ ॥ न यच्छति तथा दानं न च तीर्थं निपेवते ॥ केवलं कुरुते स्नानं लिंगभेदे समाहितः ॥ १३ ॥ ततः प्रगच्छति स्वर्गं विमानवरमाश्रितः ॥ १४ ॥ ततः प्रपूरिताः सर्वे स्वर्गलोका नरोद्विजाः ॥ ब्रह्मविष्णुशिवेन्द्रादीन्स्पर्धमानैः सुरोत्तमान् ॥ १५ ॥ ततो देवगणाः सर्वे यज्ञभागविवर्जिताः ॥ कृच्छ्रं परमनुप्राप्ता मन्त्रं चकुरः परस्परम् ॥ १६ ॥ हाटकेश्वरमाहात्म्यात्स्वर्गलोकः प्रपूरितः ॥ ऊर्ध्वबाहुभिराकीर्णः स्पर्धमानैः समंततः ॥ १७ ॥ तस्मात्तत्क्रियतां कर्म येनोच्छेदं प्रगच्छति ॥ तीर्थमेतद्वरापृष्टे हाटकेश्वरसंज्ञितम् ॥ १८ ॥ ततः संवर्तको वायुः शक्रादेशात्समंततः ॥ तत्क्षेत्रं पूरयामास पांसुभिर्द्विजसत्तमाः ॥ १९ ॥ एवं नाशमनुप्राप्ते तस्मिन्तीर्थे स्थलोच्चये ॥ जाते जाताः क्रियाः सर्वा भूयोऽपि क्रतुसंभवाः ॥ २० ॥ ततः कालेन महता वरुमीकः समपद्यत ॥ तस्मिन्क्षेत्रे स पाताले संप्रयातः शनैःशनैः ॥ २१ ॥ अथ पातालतो नागास्तेन मार्गेण कौतुकात् ॥ मर्त्यलोकं समायान्ति भ्रमन्ति च धरातले ॥ २२ ॥ तत्र ते मानवान्भोगान्भुङ्क्ते चैव यथेच्छया ॥ पुनर्निर्याति तेनैव मार्गेण निजमंदिरम् ॥ २३ ॥ ततो नागविलः ख्यातः स सर्वस्मिन्धरातले ॥ गतागतेन नागानां स वरुमीको द्विजोत्तमाः ॥ २४ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य भगवान्पाकशासनः ॥ ब्रह्महत्यासमोपेतो निस्तेजाः समपद्यत ॥ २५ ॥ ततः पितामहादेशं लब्ध्वा मार्गेण तेन सः ॥ प्रविश्य चक्षयामास पाताले हाटकेश्वरम् ॥ २६ ॥ अथाऽभूत्पापनिर्मुक्तस्तत्क्षणात्तस्य दर्शनात् ॥ तेजसा च समायुक्तः पुनः प्राप त्रिविष्टपम् ॥ २७ ॥ स दृष्ट्वा तत्प्रभावं तल्लिंगं देवस्य शूलिनः ॥ हाटकेश्वरसंज्ञस्य भयं चक्रे नरोद्भवम् ॥ २८ ॥ यदि कश्चित्पुमानत्र त्रिशंकुरिव भूपतिः ॥ पूजयिष्यति तल्लिंगं विषाम्ना श्रद्धया सह ॥ २९ ॥ यापयिष्यति तन्नुनं मामस्मान्निदशालयात् ॥ तस्मात्संपूरयाम्येनं मार्गं पातालसंभवम् ॥ ३० ॥ ततश्च त्वरया युक्तो रक्तशृंगं नगोत्तमम् ॥ प्रविक्षेप विले तस्मिन्स्वयमेव शतक्रतुः ॥ ३१ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ ब्रह्महत्या कथं जाता देवेन्द्रस्य महात्मनः ॥ कस्मिन्काले च सर्वं नो विस्तरात्सूत कीर्तय ॥ ३२ ॥ रक्तशृंगो गिरिः कोऽयं संज्ञितस्तत्र

तेन यः ॥ मानुषाणां भयं तस्य कतमस्य शचीपतेः ॥ ३३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ पुरा त्वष्टा द्विजश्रेष्ठा हिरण्यकशिपोः सुता ॥ विवा
हिता रमानाम श्रेष्ठरूपगुणान्विता ॥ ३४ ॥ अथ तस्या ययौ कालः सुप्रभूतः सुतं विना ॥ ततो वैराग्यसंपन्ना सुतार्थं तपसि स्थिता ॥
॥ ३५ ॥ ध्यायमाना सुराधीशं देवदेवं महेश्वरम् ॥ बलिपूजोपहारेण सम्यक्कृद्भासमन्विता ॥ ३६ ॥ नियता नियताहारा स्नानज
प्यपरायणा ॥ यच्छमाना द्विजाग्रेभ्यो दानानि विविधानि च ॥ ३७ ॥ ततो वर्षसहस्रांते तस्यास्तुष्टो महेश्वरः ॥ उवाच वरदोऽस्मीति
वृणुष्व यदभीप्सितम् ॥ ३८ ॥ सा वव्रे मम पुत्रोऽस्तु भगवंस्त्वत्प्रसादतः ॥ शूरः शस्त्रैर्वध्यश्च विप्रदानवरूपधृक् ॥ ३९ ॥ वेदाध्ययन
संपन्नो यज्ञकर्मसमुद्यतः ॥ तेजसा यशसा ख्यातः सर्वेषामपि देहिनाम् ॥ ४० ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ भविष्यति न संदेहः पुत्रस्ते बलवा
न्मुधीः ॥ अवध्यः सर्वशस्त्राणां महातेजोभिरन्वितः ॥ ४१ ॥ यच्चा दानपतिः शूरो वेदवेदांगपारगः ॥ ब्राह्मणोक्ताः क्रियाः सर्वाः करिष्यति स
कृत्स्नशः ॥ अजेयः संगरे चैव कृत्स्नैरपि सुरासुरैः ॥ ४२ ॥ एवमुक्ता स देवेशस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ ऋतो सापि दधे गर्भं सकाशाद्विश्वकर्मणः ॥
॥ ४३ ॥ ततश्च सुपुत्रं पुत्रं दशमे मासि शोभनम् ॥ द्वादशार्कप्रतीकाशं सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ ४४ ॥ तस्य चक्रे पिता नाम त्रैते द्वादशमे दिने ॥
प्रसिद्धं वृत्र इत्येव पूजयित्वा द्विजोत्तमान् ॥ ४५ ॥ अथासौ ववृधे बालः शुक्लपक्षे यथोदुराद् ॥ पितृमातृकृतानंदो बन्धुवर्गेण लालितः ॥ ४६ ॥
ततोऽस्य प्रददौ काले व्रतं विप्रजनोचितम् ॥ समभ्येत्य स्वयं शुक्रो दानवस्यापि संद्रिजः ॥ ४७ ॥ स चापि चतुरो वेदान्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ॥
वेदांगैः सहितान्वृत्रः पपाठ गुरुवत्सलः ॥ ४८ ॥ ततो यौवनमासाद्य भूमिपालानशेषतः ॥ जित्वा धरां वधो चक्रे पातालं तदनंत
म् ॥ ४९ ॥ ततश्चंद्रजयाकांक्षी समासाद्य सुरालयम् ॥ सहस्राक्षमुखान्देवान्युद्धे चक्रे पराङ्मुखान् ॥ ५० ॥ अथ तेन समं वज्री चक्रेऽष्टादश
संयुगात् ॥ एकस्मिन्नपि नो लेभे विजयं द्विजसत्तमाः ॥ ५१ ॥ हतशेषैः सुरैः सार्धं सर्वांगक्षतविक्षतैः ॥ ततो जगाम विव्रस्तो ब्रह्मलोकं दिवा
लयात् ॥ ५२ ॥ वृत्रोऽपि बुभुजे कृत्स्नं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ शाकं पदं समास्थाय निहताशेषकंटकम् ॥ ५३ ॥ यज्ञभागभुजश्चक्रे दानवान्वल
गर्वितान् ॥ देवस्थानेषु सर्वेषु यथोक्तेषु महाबलः ॥ ५४ ॥ एवं त्रैलोक्यराज्येऽपि लब्धे तस्य द्विजोत्तमाः ॥ न सतोष्य संजज्ञे ब्रह्मलोकामि
कांक्षया ॥ ५५ ॥ ततः शुक्रं समाहूय प्रोवाच मधुरं वचः ॥ विनयावनतो भूत्वा चतुर्भिः सचिवैः सह ॥ ५६ ॥ ॥ वृत्र उवाच ॥ ॥ ब्रह्मलोकं
गतः शक्रो भयाङ्कुरुकुलोद्ग्रह ॥ कथं गतिर्भवेत्तत्र मम ब्रूहि यथातथम् ॥ ५७ ॥ येन शक्रं विरिञ्चिं च सुदयिष्ये तथाखिलम् ॥ तृभ्यं दत्त्वा ब्रह्म
लोकं भोक्ष्यामि त्रिदिवं स्वयम् ॥ ५८ ॥ ॥ शुक्र उवाच ॥ ॥ न गतिर्विद्यते तत्र तत्र दानवसत्तम ॥ तस्मान्त्रैलोक्यराज्येन संतोषं कर्तुम्
हंसि ॥ ५९ ॥ ॥ वृत्र उवाच ॥ ॥ यावत्तिष्ठति सुत्रामा तावन्नास्ति सुखं मम ॥ तस्मान्निष्कंटकार्थाय यतिष्येऽहं द्विजोत्तम ॥ ६० ॥ कथं
शकस्य संजाता गतिस्तत्र भृगुर्ग्रह ॥ न भविष्यति मे ब्रूहि कथं साऽद्य महामते ॥ ६१ ॥ ॥ शुक्र उवाच ॥ ॥ तेन पूर्वं तपस्तप्तं नैमिषे
दानवोत्तम ॥ यावद्रूपसहस्रांतं ध्यायमानेन शंकरम् ॥ ६२ ॥ तत्प्रभावाद्गतिस्तस्य तत्र जाता सदैव हि ॥ सभृत्यपरिवारस्य नान्यदस्तीह कार
णम् ॥ ६३ ॥ योऽन्योऽपि नैमिषारण्ये तद्रूपं कुरुते तपः ॥ ब्रह्मलोके गतिस्तस्य जायते नात्र संशयः ॥ ६४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
तच्छ्रुत्वा सत्वरं गत्वा नैमिषं तीर्थमुत्तमम् ॥ तपश्चक्रे ततस्तीव्रं ध्यायमानो महेश्वरम् ॥ ६५ ॥ त्रैलोक्यरक्षणार्थाय संनिरूप्य दनूत
मान् ॥ महाबलसमोपेताञ्छकाधिकपराक्रमान् ॥ ६६ ॥ वर्षास्वाकाशस्थायी स हेमन्ते सलिलाश्रयः ॥ पंचाशिसाधको श्रीष्मे स वभूवा
निलाशनः ॥ ६७ ॥ एवं तस्य व्रतस्थस्य जगुर्वर्षशतानि च ॥ तत्रं भीतास्ततो देवा ब्रह्मविष्णुपुरःसराः ॥ ६८ ॥ चक्रुश्च सततं
मंत्रं तद्विनाशाय केवलम् ॥ वीक्षयन्ति च च्छिद्राणि न च पश्यन्ति दुःखिताः ॥ ६९ ॥ अथान्वीत्स्वयं विष्णुश्चिरं निश्चित्य चेतसा ॥ वधो
पायं समाप्नोष्य वृत्रस्य प्रमुदान्वितः ॥ ७० ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ तस्य शक्र वधोपायो मया ज्ञातोऽधुना ध्रुवम् ॥ तच्छ्रुत्वा कुरु शीघ्रं
त्वमुपायो नास्ति कश्चन ॥ ७१ ॥ अवध्यः सर्वशस्त्राणां स कृतः शूलपाणिना ॥ तस्मादस्थिमयं वज्रं तद्रूपार्थं निरूपय ॥ ७२ ॥ ॥ इन्द्र
उवाच ॥ ॥ अस्थिभिः कस्य जीवस्य वज्रं देव भविष्यति ॥ गजस्य शरभस्याथ किं वान्यस्य वदस्व मे ॥ ७३ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥
शतहस्तप्रमाणं तत्पडं च सुराधिप ॥ मध्ये क्षामं तु पार्श्वभ्यां स्थूलं रौद्रसमाकृति ॥ ७४ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ न तादृग्दृश्यते सत्त्वं
त्रैलोक्येपि सुरेश्वर ॥ यस्यस्थिभिर्विधीयेत वज्रमेवंविधाकृति ॥ ७५ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ दधीचिर्नाम विप्रोऽस्ति तपः परममा
संप्रार्थितस्य हि ॥ ७६ ॥ ततः शक्रः सुरैः सार्धं गत्वा तस्य तदाश्रमम् ॥ प्राचीसरस्वतीतीरे पुष्करे द्विजसत्तमाः ॥ ७८ ॥ अथ देवान्समा
स्तनः पूजां चक्रे तेषां ततः परम् ॥ ८० ॥ ततः प्रोवाच दृष्टात्मा विनयावनतः स्थितः ॥ स्वयमेव सहस्राक्षं तथान्यानपि सन्धुनिः ॥ अर्च्योदिभि
॥ ॥ दधीचिरुवाच ॥ ॥ किमर्थमागता देवाः कृत्यं चाशु निवेद्यताम् ॥ धन्योऽहमागतो यस्य गृहे त्वं बलसूदन ॥ ८२ ॥ ॥ शक्र
उवाच ॥ ॥ शतहस्तप्रमाणस्य न च जीवोस्ति तादृशः ॥ ८४ ॥ त्वां मुक्ता ब्राह्मणश्रेष्ठ तस्मादस्थिनि यच्छ नः ॥ स्वकीयानि भवेद्येन वज्रं
नस्य विनाशकम् ॥ ८५ ॥ कुरु कृत्यं द्विजश्रेष्ठ देवानामार्तिनाशनम् ॥ अन्यथा विबुधाः सर्वे नाशं यास्यन्ति कृत्स्नशः ॥ ८६ ॥ ॥ सूत
उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा संप्रदृष्टात्मा दधीचिर्भगवान्मुनिः ॥ अत्यजजीवितं तेषां हितार्थाय दिवौकसाम् ॥ ८७ ॥ ततो देवाः प्रहृष्टास्ते गृहीत्वास्थीनि
गमे ॥ ८९ ॥ तत्र ध्यानस्थितं वृत्रं दूरस्थस्त्रिदशाधिपः ॥ वज्रेण ताडयामास पलायनपरायणः ॥ ९० ॥ सोऽपि वज्रप्रहारेण भस्मसात्सम
पद्यत ॥ वृत्रो दानवशार्दूलो वह्निं प्राप्य पतंगवत् ॥ ९१ ॥ शक्रोऽपि भयसंव्रस्तो गत्वा सागरमध्यगम् ॥ पर्वतं सुदुरारोहं तुंगशृंगं समाश्रितः ॥
॥ ९२ ॥ न जानाति हतं वृत्रं वज्रघातेन तेन तम् ॥ केवलं वीक्षते मार्गं वृत्रागमनसंभवम् ॥ ९३ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवाः संप्रहृष्टतनुवहाः ॥
वृत्रं विनिहतं दृष्ट्वा तुष्टुस्त्रिदशाधिपम् ॥ ९४ ॥ न जानन्ति भयान्नष्टं तस्मिन्सागरपर्वते ॥ अन्विष्य चिरकालेन कृच्छ्रात्संप्राप्य तं ततः ॥ ९५ ॥
वीराचक्रः समार्सनं विषमे गिरिगह्वरे ॥ तेजोहीनं तथा दीनं ब्रह्महत्यापरिप्लुतम् ॥ ९६ ॥ गात्रदुर्गंधितासंगैः पूरयन्तं दिशो दश ॥ ९७ ॥

अथोवाच चतुर्वक्रो दृष्ट्वा शक्रं तथाविधम् ॥ समस्तान्देवसंघातान्दूरस्थः पापशंकया ॥ ९८ ॥ शक्रोऽयं विबुधश्रेष्ठा ब्रह्महत्यापरिप्लुतः ॥
तस्मात्तयाज्यः सुदूरेण नो चेत्पापमवाप्स्यथ ॥ ९९ ॥ पश्यध्वं सर्वलिंगानि ब्रह्महत्यान्वितानि च ॥ अस्य गात्रेषु दृश्यन्ते तस्माद्ब्रह्महत्या
दिवि ॥ १०० ॥ पितामहसुखान्दृष्ट्वा देवान्प्राप्तान्सुराधिपः ॥ पराङ्मुखानकस्माच्च संजातान्विस्मयान्वितः ॥ १०१ ॥ ततः प्रोवाच संग्रतः किमिदं
गम्यते सुराः ॥ दृष्ट्वापि मामनाभाष्य कञ्चित्क्षेमं गृहे मम ॥ १०२ ॥ कञ्चित्स निहतस्तेन मम वज्रेण दानवः ॥ कञ्चिन् मां स युद्धार्थमन्वेप
यति दुर्मतिः ॥ १०३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ निहतः स त्वया शक्र तेन वज्रेण दानवः ॥ गतो मृत्युवशं पापो न भयं कर्तुमर्हसि ॥ १०४ ॥ परं
तस्य वधाज्जाता ब्रह्महत्या सुगर्हिता ॥ तव शक्र न तेनाय स्पृशामोऽस्पृश्यतां गते ॥ १०५ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ मया विनिहताः पूर्वं बहवः
किल दानवाः ॥ ब्रह्महत्या न संजाता भवन्त्याधुना कथम् ॥ १०६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ ते त्वया निहता युद्धे क्षात्रधर्मेण वासव ॥ विशुद्धा
दानवाः सर्वे तेन जातं न पातकम् ॥ १०७ ॥ एष यज्ञोपवीताढ्यो विशेषात्तपसि स्थितः ॥ छलेन निहतः शक्र तेन त्वं पापसंयुतः ॥ १०८ ॥
॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ जानान्यहं चतुर्वक्रं स्वं कायं पापसंयुतम् ॥ चिह्नैर्वज्रवधोद्भूतैस्तस्माच्छुद्धिं वदस्व मे ॥ १०९ ॥ यया याति हुतं
पापं ब्रह्महत्यासमुद्भवम् ॥ स्पृश्यो भवामि सर्वेषां देवानां प्रपितामह ॥ ११० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तीर्थयात्रां सुरश्रेष्ठ तदर्थं कर्तुमर्हसि ॥
तया विना न ते पापं नाशमायाति कृत्स्नशः ॥ १११ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततस्तद्वचनाच्छक्रस्तीर्थयात्रापरायणः ॥ वध्नाम सकलां पृथ्वीं
ज्ञानं कुर्वन्पृथक्पृथक् ॥ ११२ ॥ तीर्थेषु सुप्रसिद्धेषु नदीनद्युतेषु च ॥ वाराणस्यां प्रयागे च प्रभासे कुरुजांगले ॥ ११३ ॥ तथान्येषु
सहस्राक्षो विपाप्मान व्यजायत ॥ ततो वैराग्यमापन्नश्चिन्तयामास चेतसि ॥ ११४ ॥ अहं स्नातः समस्तेषु तीर्थेषु धरणीतले ॥ न च पापेन निमुक्तः
किं करोमि च सांप्रतम् ॥ ११५ ॥ किं पतामि गिरेः शृंगाद्विषं वा भक्षयामि किम् ॥ त्रैलोक्यराज्यविश्रयो नाहं जीवितुमुत्सहे ॥ ११६ ॥
एवं वैराग्यमापन्नो गिरिमारुह्य वासवः ॥ यावत्क्षिपति चात्मानं मरणे कृतनिश्चयः ॥ ११७ ॥ तावदेवोत्थिता वाणी गगनाद्विजसत्तमाः ॥
या शक्र साहसं कार्ष्णिर्वैराग्यं प्राप्य चेतसि ॥ ११८ ॥ त्वया राज्यं प्रकर्तव्यं स्वर्गोऽद्यापि युगाष्टकम् ॥ तस्मात्पापविशुद्धयर्थं शृणु शक्र समा
हितः ॥ ११९ ॥ कुरुष्व वचनं शीघ्रं भवनीयं न चान्यथा ॥ यत्त्वया पांसुभिः पूर्वं विवरः परिपूरितः ॥ १२० ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे यत्र
देवः स्वयं हरः ॥ तत्र नागविलो जातो बल्मीकात्रिदशाधिप ॥ १२१ ॥ येन नागा धरापृष्ठे निर्गच्छन्ति व्रजन्ति च ॥ तेन मार्गेण गत्वा त्वं
पाताले हाटकेश्वरम् ॥ स्नात्वा पातालगंगायां पूजयस्व महेश्वरम् ॥ १२२ ॥ ततः पापविनिर्मुक्तो भविष्यसि न संशयः ॥ संप्राप्त्यसि
च भूयोऽपि देवराज्यमकण्टकम् ॥ १२३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथ शक्रः समाकर्ण्य तां गिरं गगनोत्थिताम् ॥ जगाम सत्वरं
तत्र यत्र नागविलः स च ॥ १२४ ॥ ततः प्रविश्य पातालं गंगातोयपरिप्लुतः ॥ पूजयामास तल्लिङ्गं हाटकेश्वरसंज्ञितम् ॥ १२५ ॥ अथ तस्य
क्षणाज्जातं शरीरं मलवर्जितम् ॥ दुर्गन्धश्च गतो नाशं तेजोवृद्धिर्बभूव ह ॥ १२६ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्ता ब्रह्मविष्णुमुखाः सुराः ॥ प्रोबुध देवराजं
तं मुक्तपापं प्रहर्षिताः ॥ १२७ ॥ प्राप्तस्तु मेध्यतां शक्र विशुक्तो ब्रह्महत्याया ॥ तस्मादागच्छ गच्छामः सहितास्त्रिदशालयम् ॥ १२८ ॥ एतन्नाग
विलं शक्र पुनः पूरय पांसुभिः ॥ नो चेदागत्य चानेन मानुषाः सिद्धितेवः ॥ १२९ ॥ एतल्लिङ्गं समभ्यर्च्य स्नात्वा भागीरथीजले ॥ अपि
पापसमाशुक्ता यास्यन्ति परमां गतिम् ॥ १३० ॥ ततस्ते त्रिदशाः सर्वे स च देवं शतक्रतुः ॥ प्रणिपत्य पुनः प्रोचैः प्रजगमुस्त्रिदशालयम् ॥ १३१ ॥
ततो जज्ञे महास्तत्र स्वर्गं वृत्रवधोत्सवः ॥ देवेन्द्रत्वमनुप्राप्ते पुनः शक्रे द्विजोत्तमाः ॥ १३२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतद्रः सर्वमाख्यातं हाट
केश्वरसंभवम् ॥ माहात्म्यं ब्राह्मणश्रेष्ठाः सर्वपातकनाशनम् ॥ १३३ ॥ यश्चेत्कीर्तयेद्भक्त्या शृणोति च समाहितः ॥ स याति परमं स्थानं जरा
मरणवर्जितम् ॥ १३४ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये वृत्रवधवर्णनं नामाष्टमो
ऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथ शक्रः समाहूय प्रोचे सर्वतर्कानिलम् ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे महाब्राह्मणविलोऽस्ति वै ॥ १ ॥ तं पूरय
ममादेशाद्भुतं गत्वाऽभिपांसुभिः ॥ येन न स्याद्व्रतितस्तत्र कस्यचिन्मृत्युधर्मिणः ॥ २ ॥ वायुरुवाच ॥ ॥ तवादेशान्मया पूर्वं पूरितो विवरो यदा ॥
लिङ्गोद्भवस्तदा शापः प्रदत्तो मे पुरारिणा ॥ ३ ॥ यस्माद्विष्णुं ममेतद्वै त्वया पांसुभिरावृतम् ॥ तस्मात्समानधर्मा त्वं गन्धवाहो भविष्यसि ॥ ४ ॥
यद्भक्तपूजां गन्धं समग्रं त्वं हि वक्ष्यसि ॥ अमेध्यसंभवं तद्वन्मम वाक्यादसंशयम् ॥ ५ ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं मे विदित्वैतत्सुरेश्वर ॥ कृत्येऽस्मिन्मम
यत्तत्कर्तव्यं गन्धं समग्रं त्वं हि वक्ष्यसि ॥ ६ ॥ ततः संचिंतयामास पूरणं त्रिदशाधिपः ॥ तस्य नागविलस्यैव नैव किंचिदवैक्षत ॥ ७ ॥ ततस्तं प्राह देवेज्यः स्वयं
यत्तत्तमन्यक्षिपुरारिर्विभेद्यहम् ॥ ८ ॥ ततः संचिंतयामास पूरणं त्रिदशाधिपः ॥ ९ ॥ अस्ति पर्वतमुखोऽत्र नाम्ना ख्यातो हिमालयः ॥ तस्य पुत्रत्रयं जातं तत्र
मेव शतक्रतुम् ॥ कस्मात्त्वं व्याकुलीभूतः कृत्येऽस्मिन्निदशाधिप ॥ १० ॥ अस्ति पर्वतमुखोऽत्र नाम्ना ख्यातो हिमालयः ॥ तस्य पुत्रत्रयं जातं तत्र
मेव शतक्रतुम् ॥ कस्मात्त्वं व्याकुलीभूतः कृत्येऽस्मिन्निदशाधिप ॥ ११ ॥ नंदिवर्धन इत्येवं द्वितीयः परिकीर्तितः ॥ १२ ॥ स मेनाकः समुद्रांतः प्रविष्टः
शक्र शृणुष्व मे ॥ १३ ॥ मेनाकः प्रथमः प्रोक्तो द्वितीयो नंदिवर्धनः ॥ रक्तशृंगस्तृतीयस्तु पर्वतः परिकीर्तितः ॥ १४ ॥ स मेनाकः समुद्रांतः प्रविष्टः
शक्र ते भयात् ॥ पक्षाभ्यां सहितोऽद्यापि स तत्रैव व्यवस्थितः ॥ १५ ॥ नंदिवर्धन इत्येवं द्वितीयः परिकीर्तितः ॥ वसिष्ठाश्रमजो रन्ध्रस्ते
न कृत्स्नः प्रपूरितः ॥ १६ ॥ हिमाचलसमादेशाद्वसिष्ठस्य च सन्मुनेः ॥ देवभूमिं परित्यज्य स गतस्तत्र सत्वरम् ॥ १७ ॥ तृतीयस्ति
युतेऽद्यापि रक्तशृंगः स्मृतोऽत्र यः ॥ तमानय सहस्राक्षं बिलं सार्पं प्रपूरय ॥ १८ ॥ नान्यथा पूरितुं शक्यो विलोऽयं त्रिदशाधिप ॥ तं मुक्त्वा पर्वत
श्रेष्ठं सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ १९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा देवपूज्यस्य वचनं त्रिदशाधिपः ॥ जगाम सत्वरं तत्र स यत्रास्ते हिमालयः ॥
॥ २० ॥ ततः प्रोवाच तं गत्वा सामपूर्वमिदं वचः ॥ हिमाचलं गिरिश्रेष्ठं सिद्धचारणसेवितम् ॥ २१ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ हाटकेश्वरजे
क्षेत्रे महाब्राह्मणविलः स्थितः ॥ तेन गत्वा नरा देवं पाताले हाटकेश्वरम् ॥ २२ ॥ पूजयिष्यन्ति ये केचिदपि पापपरायणाः ॥ मया सार्पं करिष्यन्ति
ततः स्पृष्ट्वा नगोत्तम ॥ २३ ॥ तस्मात्पुत्रमिमं तत्र रक्तशृंगं हिमालय ॥ प्रेषयस्व बिलो येन पूर्यते सोऽहिसंभवः ॥ २४ ॥ कुरुष्व त्वं ममातिथ्यं
गृहप्राप्तस्य पर्वत ॥ आत्मपुत्रप्रदानेन कीर्तिं प्राप्स्यस्यलौकिकीम् ॥ २५ ॥ बाढमित्येव सोऽप्युक्ता पूजयित्वा च देवपुत्रम् ॥ ततः प्रोवाच तं
पुत्रं रक्तशृंगं हिमालयः ॥ २६ ॥ तवाधीनं सहस्राक्षः पुत्र प्राप्तो ममातिकम् ॥ तस्माद्ब्रह्म हृतं तत्र यत्र नागविलः स्थितः ॥ २७ ॥ पूजयित्वा
ममादेशात्तं त्वं शक्रस्य कृत्स्नशः ॥ सुखीभव सहानेन तथान्यैः सुरसत्तमैः ॥ २८ ॥ ॥ रक्तशृंग उवाच ॥ ॥ नाहं तत्र गमिष्यामि मर्त्यं
भूमौ कथंचन ॥ यत्र कण्टकिनो वृक्षा रुक्षाः फलविवर्जिताः ॥ २९ ॥ न सिद्धा न च गंधर्वा न देवा न च किंनराः ॥ न च तीर्थानि रम्याणि न
नद्यो विमलोदकाः ॥ ३० ॥ तथा पापसमाचारा मनुष्याः शीलवर्जिताः ॥ दुष्टचित्ताः सदा सर्वे तिर्यग्योनिगता अपि ॥ ३१ ॥ तथा मम नगश्रेष्ठ

पक्षो द्वावपि कर्तितौ ॥ शक्रेण तेन नो शक्तिर्गुणमस्ति कथंचन ॥ २८ ॥ तस्मात्कंचित्सहस्राक्ष उपायं तत्कृते परम् ॥ चितयत्वव मां मुक्त्वा
सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ २९ ॥ ॥ शक्र उवाच ॥ ॥ अहं त्वां तत्र नेष्यामि स्वहस्तेन विदारितम् ॥ तत्रापि सुशुभा वृक्षा भविष्यति तत्र
श्रयाः ॥ ३० ॥ तथा पुण्यानि तीर्थानि देवतायतनानि च ॥ समंतात्ते भविष्यति मुनीनामाश्रमास्तथा ॥ ३१ ॥ अत्रस्थस्य प्रभावो यस्तत्र पर्वत
नंदन ॥ मद्राक्ष्यात्तत्र संस्थस्य कोटिसंख्यो भविष्यति ॥ ३२ ॥ तथा ये मानवास्तत्र पापात्मानोऽपि भूतले ॥ विपाप्मानो भविष्यति सहसा
तत्र दर्शनात् ॥ ३३ ॥ तस्माद्गच्छ द्रुतं तत्र मया सार्धं नगात्मज ॥ न चेद्ब्रजप्रहारेण करिष्यामि सहस्रधा ॥ ३४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य
तद्वचनं श्रुत्वा रक्तशृंगो भयान्वितः ॥ प्रविष्टः सहसागत्य तस्मिन्नागविले गतः ॥ ३५ ॥ निमग्नो ब्राह्मणश्रेष्ठा नासाग्रं यावदेव हि ॥ शृंगैर्मनोरमेस्तु
गैः समग्रैः सहितस्तदा ॥ वृक्षगुल्मलताकीर्णै रम्यपक्षिनिषेवितैः ॥ ३६ ॥ एवं संस्थाप्य तं शक्रो हिमाचलमुतं नगम् ॥ ततः प्रोवाच सहस्रो वरो
मत्तः प्रगृह्यताम् ॥ ३७ ॥ ॥ रक्तशृंग उवाच ॥ ॥ एष एव वरोऽस्माकं यत्त्वं तुष्टः सुरेश्वर ॥ किं वरेण करिष्यामि त्वत्प्रसादादहं सुखी ॥ ३८ ॥
॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ न वृथा दर्शनं मे स्यादपि स्वप्ने नगात्मज ॥ किं पुनर्दर्शने जाते कृते कृत्ये विशेषतः ॥ ३९ ॥ ॥ रक्तशृंग उवाच ॥ ॥ अवश्यं
यदि देवो मे वरः सर्वसुराधिप ॥ विभवो मे द्विजार्थाय सर्वः स्यात्सर्वदा विभो ॥ ४० ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ भविष्यति महीपालश्चमत्कार इति स्मृ
तः ॥ तत्र मूर्धनि विप्रार्थं स पुरं स्थापयिष्यति ॥ ४१ ॥ तत्र ब्राह्मणशार्दूला वेदवेदांगपारगाः ॥ विभवं तत्र निःशेषं भजिष्यति प्रहर्षिताः ॥ ४२ ॥
तथाहं चैत्रमासस्य चतुर्दश्यां नगात्मज ॥ कृष्णायां स्वयमागत्य शृंगे मुख्यतमेतव ॥ ४३ ॥ पूजयिष्यामि देवेशं हाटकेश्वरसंज्ञितम् ॥ सर्वेदेवनगेः सार्धं
तथा किंनरगुह्यकैः ॥ ४४ ॥ तमेकं दिवसं चात्र शृंगे तव हरः स्वयम् ॥ अस्माभिः सहितस्तुष्टो निवासं प्रकरिष्यति ॥ ४५ ॥ प्रभावस्तेन ते मुख्य
वेलोक्येऽपि भविष्यति ॥ स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि सांप्रतं त्रिदिवालयम् ॥ ४६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा सहस्राक्षस्ततः प्राप्तस्त्रिविष्टपम् ॥ रक्त
शृंगोऽपि तस्थौ च व्याप्य नागविलं तदा ॥ ४७ ॥ तस्योपरि सुमुख्यानि तीर्थान्यायतनानि च ॥ संजातानि मुनीनां च संजाताश्च तथाऽऽश्रमाः ॥
॥ ४८ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये नागविलपूर्तिवर्णनं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥
॥ सूत उवाच ॥ आनर्त्ताधिपतिर्भूषश्चमत्कार इति स्मृतः ॥ एतस्मिन्नेतरे प्राप्तस्तत्र हंतुं वने वृगान् ॥ १ ॥ स ददर्श शृंगी दूरान्निश्चलांगीं तरोरधः ॥
स्तनं सुताय यच्छंतीं विश्वस्तामकुतोभयाम् ॥ २ ॥ अथ तां पार्थिवस्तूर्णं शरेणानतपर्वणा ॥ जघानाकर्णकुण्डेन मर्मस्थाने प्रहर्षितः ॥ ३ ॥
सहसा सा हता तेन गार्द्धपत्रेण पत्रिणा ॥ दिशो विलोकयामास समंताद्व्यथयार्दिता ॥ ४ ॥ अथ दृष्ट्वा महीपालं नातिदूरे धनुर्धरम् ॥ प्रोवाचा
शुपारिद्धिब्रवदना सुतवत्सला ॥ ५ ॥ ॥ शृगुवाच ॥ ॥ अयुक्तं पृथिवीपाल यत्त्वयैतदनुष्ठितम् ॥ इताऽहं बालवत्साऽद्य शरेणानतपर्वणा ॥ ६ ॥
नाऽहं शोचामि भूपाल मरणं स्वशरीरगम् ॥ यथेमं बालकं दीनं क्षीरास्वादनलपटम् ॥ ७ ॥ यस्मात्त्वयेदं कर्म निर्दयं समनुष्ठितम् ॥ कुष्ठव्या
धिसमायुक्तस्तस्मात्सद्यो भविष्यसि ॥ ८ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ स्वधर्म एव भूपानां कुर्वति वृगसंशयम् ॥ तस्मात्स्वधर्मसंयुक्तं न मां त्वं शप्तु
मर्हसि ॥ ९ ॥ ॥ शृगुवाच ॥ ॥ सत्यमेतन्महीपाल यत्त्वया परिकीर्तितम् ॥ क्षत्रियाणां वधाधीय वृगाः सृष्टाः स्वयंभुवा ॥ १० ॥ परं तेन
विधिस्तेषां कृतो यस्तं महीपते ॥ शृणुष्वऽवहितो भूत्वा वदंत्या मम सांप्रतम् ॥ ११ ॥ सुतं मेधुनसंयुक्तं स्तनपानक्रियोद्यतम् ॥ हत्वा वृगं जला
सक्तं नरः पापेन लिप्यते ॥ १२ ॥ एतस्मात्कारणाच्छापस्तव दत्तो मया नृप ॥ न कामतो न मृत्योर्वा सत्येनात्मानमालभे ॥ १३ ॥ एव
मुक्त्वा शृगी प्राणान्सा मुमोच व्यथान्विता ॥ कुष्ठव्याधिसमायुक्तः सोऽपि राजा बभूव ह ॥ १४ ॥ स दृष्ट्वा कुष्ठसंयुक्तं पार्थिवः स्वं कलेवरम् ॥ ततः
स्वान्सेवकानाह समाहूय सुदुःखितः ॥ १५ ॥ अहं तपश्चरिष्यामि पूजयिष्यामि शंकरम् ॥ तावद्यावत्प्रणाशो मे कुष्ठव्याधेर्भविष्यति ॥ १६ ॥
यत्किंचिन्निषु लोकेषु प्रार्थयति नराः सुखम् ॥ तत्सर्वं तपसा साध्यं तस्मात्कार्यं मया तपः ॥ १७ ॥ अधुनेकोऽहमेकाहमेकैकस्मिन्वनस्पतौ ॥
चरन्नेशं तुं नियमैश्चरिष्यामि धरातले ॥ १८ ॥ पांसुना समवच्छन्ने शून्यागारे प्रतिश्रयः ॥ वृक्षमूलनिकेते वा सुतपर्वप्रियाप्रियः ॥ १९ ॥ समः शत्रुषु
मित्रेषु समलोष्टाश्मकांचनः ॥ भूत्वा कालं नयिष्यामि यावत्कालस्य संस्थितिः ॥ २० ॥ एवं तान्सेवकान्भूषः सोऽभिधाय विसृज्य च ॥ तीर्थयात्रा
परो भूत्वा बभ्राम वसुधातले ॥ २१ ॥ ततः कालेन महता प्राप्य विप्रसमुद्रवम् ॥ उपदेशं नृपः प्राप्तः शंखतीर्थं महोदयम् ॥ २२ ॥ हाटकेश्वरजे
क्षेत्रे सर्वव्याधिविनाशकम् ॥ विख्यातं त्रिषु लोकेषु पूरितं स्वच्छवारिणा ॥ २३ ॥ तत्राऽसौ स्नानमात्रेण तत्क्षणात्पार्थिवोत्तमः ॥ कुष्ठव्याधिवि
निर्मुक्तः संजातः सुमहाद्युतिः ॥ २४ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये
शंखतीर्थमाहात्म्ये चमत्कारनृपतिकुष्ठनिवृत्तिवृत्तान्तवर्णनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ चमत्कारः कथं
राजा मुक्तः कुप्रेन मृतज ॥ कथं तेन तपस्तप्तं कियत्कालं च भूभुजा ॥ १ ॥ कतमे ब्राह्मणास्ते वै शंखतीर्थं प्रदर्शितम् ॥ येस्तस्य रोगमुत्पत्यर्थं
दुःखितस्य महात्मनः ॥ २ ॥ कतमं शंखतीर्थं तत्कस्मिन्स्थाने व्यवस्थितम् ॥ किंप्रभावं च निःशेषं सर्वं विस्तरतो वद ॥ ३ ॥ ॥ सूत
उवाच ॥ ॥ अहं वः कीर्तयिष्यामि कथामेतां मनोहराम् ॥ सर्वपापहरां विप्राश्चमत्कारनृपोद्भवाम् ॥ ४ ॥ स भ्रातः सर्वतीर्थानि प्रभासाद्यानि
कृत्स्नशः ॥ तपस्वी नियताहारो भिक्षाव्रतभोजनः ॥ ५ ॥ पृच्छमानो भिषग्मुख्यानीषधानि सुहृदुः ॥ मंत्रान्मंत्रविदश्चैव रोगनाशाय नित्यशः ॥
॥ ६ ॥ न लेभे किंचिदिष्टं वा स मंत्रं भेषजं च वा ॥ तीर्थं वा नृपशार्दूलो येन स्याद्रक्षाधिसंक्षयः ॥ ७ ॥ ततश्च पार्थिवश्रेष्ठो वैराग्यं परमं गतः ॥
एकाकी यतचित्तात्मा सर्वसत्त्वविराजिते ॥ ८ ॥ निवासमकरोत्तस्मिन्क्षेत्रे पुण्यतमे चिरम् ॥ शीर्षपर्णफलाहारो भूमौ शनैः सदा निशि ॥ अन्य
तनः प्रणम्य तान्निप्राणुपविष्टान्बरातले ॥ विश्वामित्राश्रमस्याति प्रोवाच विनयान्वितः ॥ ११ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अहं नाम्ना चमत्कारः पार्थिवः
प्रशाम्यति ॥ १२ ॥ ममोपरि दर्शय कृत्वा वदध्वं द्विजसत्तमाः ॥ कुष्ठग्रस्तशरीरं च परं कृच्छ्रमुपागतम् ॥ १३ ॥ अथवा वित्य नो शृयं त्यक्ष्यामीह
पृथिवीश्वरम् ॥ १४ ॥ अस्ति पार्थिवशार्दूल स्थानादस्माददूरतः ॥ शंखतीर्थमिति ख्यातं सर्वरोगक्षयवैहम् ॥ १५ ॥ ये नरा व्याधिना ग्रस्ताः
काणाश्चांशस्तथा जडाः ॥ हीनांगाश्चाऽधिकांगाश्च कुरुषा विकृताननाः ॥ १६ ॥ तेऽपि चैत्रस्य कृष्णादौ स्नातास्तत्राकृताशनाः ॥ भवंति
नीरुजः सद्यश्चित्रासंस्थे निशाकरे ॥ १७ ॥ अस्माभिः शतशो दृष्टा द्वादशार्कसमप्रभाः ॥ कामदेवसमाकारास्तेजोवीर्यसमायुताः ॥ २० ॥

॥ राजोवाच ॥ ॥ शंखतीर्थं कथं ह्येयं मया ब्राह्मणसत्तमाः ॥ कथं चैव समुत्पन्नं वदध्वं मम विस्तरात् ॥ २१ ॥ ॥ ब्राह्मणा उचुः ॥ ॥ आसीत्पूर्वं मुनिश्रेष्ठो लिखिताख्यो महीतले ॥ शांडिल्यस्य मुनेः पुत्रस्तपोवीर्यसमन्वितः ॥ २२ ॥ अथ तस्यानुजो जज्ञे शंखाख्यो धर्मशास्त्रवित् ॥ कन्दमूलफलाहारः सर्वेव तपसि स्थितः ॥ २३ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य लिखितस्याऽऽश्रमं ययौ ॥ शंखः स्वादुफलार्थाय पीडितोतिबुभुक्षया ॥ २४ ॥ स शून्यमाश्रमं प्राप्य लिखितस्य महात्मनः ॥ आत्मीयानीति मन्वानः फलानि जगृहे ततः ॥ २५ ॥ भक्षयामास भूरीणि पक्वानि मधुराणि च ॥ एतस्मिन्नन्तरे प्राप्तो लिखितः शिष्यसंयुतः ॥ २६ ॥ स गृहीतफलं दृष्ट्वा शंखं प्रोवाच कोपतः ॥ २७ ॥ अदत्तानि मया पाप फलानि हृतवानसि ॥ कस्माच्च चौर्यरूपेण नानुबन्धमवेक्षसे ॥ २८ ॥ ॥ शंख उवाच ॥ ॥ सत्यमेतद्विजश्रेष्ठ यत्त्वया परिकीर्तितम् ॥ फलानि प्रगृहीतानि विजनेऽत्र तवाश्रमे ॥ २९ ॥ तस्मात्कुत यथाहं मे निग्रहं चौर्यसंभवम् ॥ इह लोकः परश्चैव येन मे स्यात्सुखावहः ॥ ३० ॥ ततः स हस्तमादाय हस्ते शंखस्य तत्क्षणात् ॥ चकर्त कोपमाविष्टो वार्यमाणोऽपि तापसेः ॥ ३१ ॥ छिन्नहस्तोऽपि शंखस्तु तपश्चक्रे सुदारुणम् ॥ विशेषेण समासाद्य स्वाश्रमे भूय एव तु ॥ ३२ ॥ ततस्तुष्टो महादेवस्तस्य कालेन केन चित् ॥ प्रोवाच दर्शनं गत्वा तं च शंखमुनीश्वरम् ॥ ३३ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ ॥ भोभो मुने महासत्त्व दुष्करं कृतवानसि ॥ परं गृहाण मत्तस्त्वं मनसा समभीप्सितम् ॥ ३४ ॥ ॥ शंख उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोसि मे देव वरं चेद्यच्छसि प्रभो ॥ स्यातां मे तादृशौ हस्तौ भूयोऽपि सुरसत्तम ॥ ३५ ॥ तथेदं मम नामांकं तीर्थं स्यात्सुरसत्तम ॥ विख्यातं सर्वलोकेषु सर्वपापहरं नृणाम् ॥ ३६ ॥ हीनागो वाधिकागो वा व्याधिना द्रुस्त एव च ॥ अत्र स्नानं करोत्याशु स भूयः स्यात्पुनर्नवः ॥ ३७ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ एततीर्थं तु विख्यातं तव नाम्ना भविष्यति ॥ अद्यप्रभृति विप्रेन्द्र देहिनां पापनाशनम् ॥ ३८ ॥ हीनागो वाधिकागो वा योऽत्र स्नानं करिष्यति ॥ चैत्रे शुक्ले निराहारश्चित्रासंस्थे निशाकरे ॥ सुवर्णांगः स तेजस्वी भविष्यति न संशयः ॥ ३९ ॥ सकामो यदि विप्रेन्द्र ध्यायमानः सुहृपताम् ॥ निष्कामो वा परं स्थानं गमिष्यति शिवात्मकम् ॥ ४० ॥ अत्र श्राद्धे कृते ब्रह्मश्चतुर्दश्यां निशाकरे ॥ चित्रास्थिते प्रयास्यति पितरस्तृप्तिमुत्तमाम् ॥ ४१ ॥ अथैव विप्रशार्दूल चैत्रशुक्लौ उत्तमः ॥ अपराह्णे निशानाथश्चित्रायोगं प्रयास्यति ॥ ४२ ॥ तत्रोपवासस्तुक्तस्य सम्यक्सत्तातस्य तत्क्षणात् ॥ स्यातां हस्तौ सुहृपादयो यथा पूर्वं तथा हि तौ ॥ ४३ ॥ एवमुक्त्वा स भगवन्ततश्चादर्शनं गतः ॥ शंखोऽपि कृतपे काले तत्र स्नानमथाकरोत् ॥ ४४ ॥ ततश्च तत्क्षणात् जातो हस्तौ तस्य यथा पुरा ॥ रक्तोत्पलनिभौ कंतौ मत्स्यचिह्नेन चिह्नितौ ॥ ४५ ॥ ॥ ब्राह्मणा उचुः ॥ ॥ एवं तद्वरणीपृष्ठे तीर्थं जातं नृपोत्तम ॥ प्रभावादेवदेवस्य चंद्राकस्य शुभावहम् ॥ ४६ ॥ तस्मात्त्वमपि राजेंद्र तत्र स्नानं समाचर ॥ चैत्रे शुक्ले चतुर्दश्यां चित्रासंस्थे निशाकरे ॥ ४७ ॥ भविष्यसि न संदेहः सर्वरोगविवर्जितः ॥ वयं ते दर्शयिष्यामः प्राप्ते काले यथोदिते ॥ ४८ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ ततः कतिपयाहेन चैत्रकृष्णादिरागतः ॥ चित्रासंस्थे निशानाथे संप्राप्ता च चतुर्दशी ॥ ४९ ॥ ततस्ते ब्राह्मणा भूयं समादाय च तत्क्षणात् ॥ शंखतीर्थं समुद्दिश्य गतास्तस्य हितेषिणः ॥ ५० ॥ ततः स मनसि ध्यात्वा कुष्ठव्याधिपरिक्षयम् ॥ स्नानं चक्रे यथान्यायं श्रद्धया परया युतः ॥ ५१ ॥ ततः कुष्ठविनिर्मुक्तो द्वादशार्कसमप्रभः ॥ निष्कांतः सलिलात्स्माद्धर्पेण महतान्वितः ॥ ५२ ॥ ततः प्रणम्य तान्सर्वान्ब्राह्मणान्वेदपारगात् ॥ कृताञ्जलिपुटो भूत्वा वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ५३ ॥ प्रसादेन हि गुण्माकं मुक्तोऽहं ब्राह्मणोत्तमाः ॥ कुष्ठव्याधिमहाकांलं गदितोऽस्म्येव देहिनाम् ॥ ५४ ॥ तस्माद्ब्राह्मं करिष्यामि राज्यं ब्राह्मणसत्तमाः ॥ तीर्थेऽत्रैवाधुना नित्यं चरिष्यामि महत्तपः ॥ ५५ ॥ एतद्राज्यं च देशं च हस्त्यश्वादि तथापरम् ॥ यत्किञ्चिद्विद्यते मह्यं तद्गच्छतु द्विजोत्तमाः ॥ ५६ ॥ ममैवानुग्रहाार्थाय दयां कृत्वा बृहत्तराम् ॥ दीनस्य भक्तियुक्तस्य विरक्तस्य विशेषतः ॥ ५७ ॥ ॥ ब्राह्मणा उचुः ॥ ॥ न वयं रक्षितुं शक्ता राज्यं पार्थिवसत्तम ॥ तत्किं तेन गृहीतेन येन स्याद्वाज्यविप्लवः ॥ ५८ ॥ जामदग्न्येन रामेण पुरा दत्ता वसुन्धरा ॥ त्रिःसप्त क्षत्रियैर्हीनां कृत्वास्माकं नृपोत्तम ॥ ५९ ॥ सा भूयोपि हताऽस्माकं क्षत्रियैर्वलवत्तरैः ॥ तिरस्कृत्य द्विजा न्सर्वालीलायि सुहृदुः ॥ ६० ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अहं वः प्रकरिष्यामि रक्षां ब्राह्मणसत्तमाः ॥ तपःस्थितोऽपि कार्येऽत्र न भीः कार्या कथंचन ॥ ६१ ॥ ॥ ब्राह्मणा उचुः ॥ ॥ अवश्यं यदि ते श्रद्धा विद्यते दानसंभवा ॥ क्षेत्रेऽत्रापि महापुण्ये कृत्वा देहि पुरोत्तमम् ॥ ६२ ॥ सर्वेषां ब्राह्मणेन्द्राणां प्राकारपरिखान्वितम् ॥ सुखेन येन तिष्ठामः स्नात्वा तीर्थैः पृथग्विधैः ॥ गृहस्थधर्मिणः सर्वे स्वाध्यायनिरताः सदा ॥ ६३ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा स महीपालस्तथेत्युक्त्वा प्रहर्षितः ॥ नगरं कल्पयामास स्थाने तत्र महत्तमम् ॥ ६४ ॥ प्राकारेण सुतुंगेन परिखायेन सर्वतः ॥ आयामव्यासतश्चैव क्रोशमात्रं मनोहरम् ॥ ६५ ॥ त्रिकचत्वरसंशुद्धं शोभितं सर्वतो ध्वजैः ॥ प्रासादेः प्रोन्नतैः कान्तैः समंतात्सुधया वृतेः ॥ ६६ ॥ मत्तवारणकोपेतैर्वहुभिर्भूभिरेव च ॥ संपूर्णं सत्यकामाद्यैः साधुलोकप्रशंसितैः ॥ ६७ ॥ ततो गृहाणि सर्वाणि प्ररथित्वा स भूमिपः ॥ सुवर्णमणिमुक्तादिपदार्थैरपरैरपि ॥ ६८ ॥ ब्राह्मणेभ्यः कुलीनेभ्यो वेदविद्वद्यो विशेषतः ॥ श्रोत्रियेभ्यश्च दातेभ्यः स तु श्रद्धासमन्वितः ॥ ६९ ॥ यथाज्येष्ठं यथाश्रेष्ठं प्रक्षाल्य चरणौ ततः ॥ शास्त्रोक्तेन विधानेन प्रददौ द्विजसत्तमाः ॥ ७० ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शंखतीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णने चमत्कारभूपतिना ब्राह्मणेभ्यो नगरदानवर्णनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ एवं स वसुधापालो ब्राह्मणेभ्यः स्वशक्तिः ॥ ददौ तु नगरं कृत्वा पुरदरपुरोपमम् ॥ १ ॥ मुक्ताप्रवालवैडूर्यरत्नहमविचित्रितैः ॥ आजमानं गृहश्रेष्ठैर्द्यौर्नक्षत्रगणैरिव ॥ २ ॥ प्रासादेः स्फाटिकैश्चैव केलसशिखरोपमेः ॥ पताकाशोभितैर्दिव्यैः समंतात्परिवारितम् ॥ ३ ॥ कांचनैः सुविज्रिचैश्च प्रोन्नतैरमलैः शुभैः ॥ तोरणानां सहस्रैश्च शोभितं सुमनोहरम् ॥ ४ ॥ मणिसोपानशोभाभिर्दांयिकाभिः समंततः ॥ आरामकूपयंत्राद्यैः सर्वोपकरणैर्युतम् ॥ निवेद्य ब्राह्मणेन्द्राणां कृतकृत्यो वभूव सः ॥ ५ ॥ शंखतीर्थं स्थितो नित्यं समाहूय ततः सुतान् ॥ पुत्रान्पौत्रान्स्तथा भृत्यान्वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ६ ॥ एतत्पुरं मया कृत्वा ब्राह्मणेभ्यो निवेदितम् ॥ भवद्भिर्मम वाक्येन रक्षणीयं प्रयत्नतः ॥ ७ ॥ यथा स्युर्ब्राह्मणाः सर्वे सुखिनो हृष्टमानसाः ॥ युष्माभिः पालनं कार्यं तथा सर्वैः समाहितैः ॥ ८ ॥ यश्चेतान्भक्तिसंयुक्तः पालयिष्यति भूमिपः ॥ अन्योऽपि परमं तेजः स संप्राप्स्यति भूतले ॥ ९ ॥ अजेयः सर्वशत्रूणां प्रतापी स्फी निसंयुतः ॥ विष्यति न सन्देहो ब्राह्मणानां स पालनात् ॥ १० ॥ पुत्रपौत्रसुभृत्यादयो दीर्घायु रोगवर्जितः ॥ ब्राह्मणानां प्रसादेन मम वाक्याद्विष्यति ॥ ११ ॥ यः पुनर्द्वेषसंयुक्तः संतापं चैव नेष्यति ॥ एतान्ब्राह्मणशार्दूलात्रकं स प्रयास्यति ॥ १२ ॥ तथा दुःखानि संप्राप्य दृष्ट्वा नेकान्पराभवान् ॥ वियोगानिष्वन्धूनां व्याधिग्रस्तो विगर्हितः ॥ १३ ॥ वंशोच्छेदं समासाद्य गमिष्यति

चमलयम् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन रक्षणीयमिदं पुरम् ॥ मम वाक्याद्विशेषेण हितमिच्छद्भिरात्मनः ॥ १४ ॥ एवं स भूपतिः सर्वास्ता
नुक्ता तपसि स्थितः ॥ तेषु सर्वे तथा चकुर्यथा तेन च शिक्षिताः ॥ १५ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे
नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये चमत्कारभूमेन पुरस्थित्यर्थं निजपुत्रादीनामुपदेशकरणवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ॥ सुत
उवाच ॥ ॥ एवं निवेद्य पुत्राणां स राज्यं पृथिवीपतिः ॥ पुरं च तद्विजातिभ्यः प्रदाय स्वयमेव हि ॥ १ ॥ तत आराधयामास देवदेवं महेश्व
रम् ॥ कृत्वा तदाऽऽश्रमं तत्र श्रद्धया परया युतः ॥ २ ॥ स बभूव फलाहारो यावद्वर्षशतं नृपः ॥ शीर्णपर्णाशनः पश्चात्तावत्कालं समाहितः ॥ ३ ॥
ततः परं जलाहारो जातो वर्षशतं हि सः ॥ बाहुभक्षस्ततोऽभूत्स यावद्वर्षशतं परम् ॥ ४ ॥ ततस्तुष्टो महादेवस्तस्य वर्षशते गते ॥ चतुर्थे बाहुभ
क्षस्व दर्शने समुपस्थितः ॥ ५ ॥ प्रोवाच परितुष्टोऽस्मि मत्तः प्रार्थय वाञ्छितम् ॥ अहं ते संप्रदास्यामि दुर्लभं त्रिदशैरपि ॥ ६ ॥ ॥ राज्ञो
वाच ॥ ॥ एतत्पुण्यतमं क्षेत्रं नानातीर्थसमाश्रयम् ॥ हाटकेश्वरमाहात्म्यात्सर्वपापक्षयापहम् ॥ ७ ॥ तस्मात्तत्र निवासेन भूयान्मेध्यतमं पुनः ॥
एतन्मे वाञ्छितं देव देहि त्विष्टं गतो यदि ॥ ८ ॥ मयैतदग्र्यं निर्माय ब्राह्मणेभ्यो निवेदितम् ॥ पुरं शर्वाऽमराधीश श्रद्धापूर्वेन चेतसा ॥ ९ ॥
तस्मिंस्तथा सदा वासः कर्तव्यो मम वाक्यतः ॥ निश्चलत्वेन येन स्याद्गुणैः सर्वैः समन्वितम् ॥ १० ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ अचलेऽहं
भविष्यामि स्थानेऽत्र तव भूमिप ॥ अचलेश्वर इत्येव नाम्ना ख्यातो जगत्त्रये ॥ ११ ॥ यो मामत्र स्थितं मर्त्या वीक्षयिष्यति भक्तितः ॥ भविष्य
त्यचलास्तस्य सर्वदेव विभूतयः ॥ १२ ॥ माघशुक्लचतुर्दश्यां मम लिंगस्य यो नरः ॥ श्रद्धया परया युक्तः कर्ता यो धृतकंवलम् ॥ १३ ॥ बाल्ये वयसि
यत्पापं वार्षिकं यौवनेऽपि वा ॥ तद्यास्यति क्षयं तस्य तमः सूर्योदये यथा ॥ १४ ॥ तस्मात्स्थापय मे लिंगं त्वमत्रैव महीपते ॥ अहं येन करोम्येव
तत्र वासं सदाचलः ॥ १५ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवमुक्ता स देवेशस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ सोऽपि राजा चकाराशु प्रासादं सुमनोहरम् ॥ १६ ॥
तत्र संस्थापयामास लिंगं देवस्य शूलिनः ॥ श्रद्धया परया युक्तः सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ १७ ॥ यस्मिन्दृष्टेऽथवा स्पृष्टे ध्याते वा पूजितेऽपि वा ॥ नरो
विमुच्यते पापादाजन्ममरणात्किञ्चित् ॥ १८ ॥ ततः संचितयामास भूपालः किं महेश्वरः ॥ सानिध्यं निश्चलो भूत्वा लिंगेऽत्रैव करिष्यति ॥ १९ ॥
एतस्मिन्नंतरे जाता वाणी गगनगोचरा ॥ हर्षयन्ती महीपालं चमत्कारं सुनिस्वना ॥ २० ॥ मा त्वं भूमिपशादूलं कार्यचिन्तां करिष्यसि ॥ अस्मि
न्वासं सदात्रैव लिंगे कर्तास्मि नित्यशः ॥ २१ ॥ तथान्यदपि ते वच्मि प्रत्ययार्थं वचो नृप ॥ तच्छ्रुत्वा निर्वृतिं गच्छ वीक्षस्वैव च यत्नतः ॥ २२ ॥
सदा मे निश्चला छाया लिंगस्यास्य भविष्यति ॥ एकैव पृष्ठदेशस्था न दिक्संस्था भविष्यति ॥ २३ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ ततः स वीक्षयामास
तां छायां लिंगसंभवाम् ॥ तद्वृषां निश्चलां नित्यं तद्विक्संस्थे दिवाकरे ॥ २४ ॥ ततो हर्षं परं गत्वा प्रणिपत्य च तं भुवि ॥ कृतकृत्यमिवात्मानं
स मेने पार्थिवोत्तमः ॥ २५ ॥ अद्यापि दृश्यते छाया तादृश्या सदा हि सा ॥ तस्य लिंगस्य विप्रेन्द्रा जाता विस्मयकारिणी ॥ २६ ॥ पण्मा
साभ्यन्तरे ह्यनुर्यस्य स्याद्विभो द्विजाः ॥ न स पश्यति तां छायां मेयोऽन्यः प्रत्ययः परः ॥ २७ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवं स भगवांस्तत्र
सर्वदेव व्यवस्थितः ॥ अचलेश्वररूपेण चमत्कारपुरातिके ॥ २८ ॥ निश्चलत्वेन देवेशोऽह्यष्टपि मध्यमः ॥ क्षेत्राणां वसते तत्र तस्य
वाक्यान्महेश्वरः ॥ २९ ॥ तेन तत्पावनं क्षेत्रं सर्वेषामिह कीर्तितम् ॥ कामदं मुक्तिदं चैव जायते सर्वदेहिनाम् ॥ ३० ॥ तथान्यदपि यद्वृत्तं
वृत्तांतं तत्प्रभाषजम् ॥ तदहं संप्रवक्ष्यामि श्रुयतां द्विजसत्तमाः ॥ ३१ ॥ अचलेश्वरमाहात्म्यात्तस्मिन्क्षेत्रे नरा हुतम् ॥ वाञ्छितं मनसः सर्वं लभंते
सकलं फलम् ॥ ३२ ॥ स्वर्गमेके परे मोक्षं धनधान्यसुतांस्तथा ॥ यो यं काममभिधाय पूजयेदचलेश्वरम् ॥ ततं स लभते मर्त्यः स्वल्पायासेन
च हुतम् ॥ ३३ ॥ अथ दृष्ट्वा सहस्राक्षः सर्वे पापनरा भुवि ॥ स्वर्गं यांति तथा मोक्षं प्राप्नुवन्ति च सन्मुखम् ॥ ३४ ॥ ततः क्रोधं च कामं च
लोभं द्वेषं भयं रतिम् ॥ मोहं च व्यसनं दुर्गं मत्सरं रागमेव च ॥ ३५ ॥ सर्वान्मूर्तान्समाहूय ततः प्रोवाच सादरम् ॥ स्वयमेव सहस्राक्षो रहस्ये
द्विजसत्तमाः ॥ ३६ ॥ नरो वा यदि वा नारी चमत्कारपुरं प्रति ॥ यो गच्छति धरापृष्ठे युष्माभिर्वार्य एव सः ॥ ३७ ॥ तत्रैव वसमानोऽपि यो
गच्छेदचलेश्वरम् ॥ मद्राक्यात्स विशेषेण सर्वैर्वार्यः प्रयत्नतः ॥ ३८ ॥ ते तथेति प्रतिज्ञाय गत्वा शक्रस्य शासनात् ॥ चक्रुस्ततः समुच्छिन्नं
तन्माहात्म्यं गतं भुवि ॥ ३९ ॥ एतद्वः सर्वमाख्यातमाख्यातं पापनाशनम् ॥ अचलेश्वरदेवस्य तस्मिन्क्षेत्रे निवासिनः ॥ ४० ॥ इति
श्रीस्कन्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽचलेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥
॥ १३ ॥ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ यदन्यत्तत्र सञ्जातमाश्चर्यं द्विजसत्तमाः ॥ तदहं कीर्तयिष्यामि रहस्यं हृदि संस्थितम् ॥ १ ॥
चमत्कारपुरं कश्चिद्विशेषजातिसमुद्भवं ॥ बभूव पुरुषो मूको दारिद्रेण समन्वितः ॥ २ ॥ यो दौःस्थ्यात्सर्वलोकानां करोति पशुरक्षणम् ॥
कुटुम्बभरणार्थं संतुष्टो येन केनचित् ॥ ३ ॥ कदाचिद्रक्षतस्तस्य पशुस्तान्नभूमिषु ॥ पशुरेको विनिष्क्रांतः स्वयूथान्चलोलोभतः ॥ ४ ॥ कृष्ण
च गोः स्वामी भर्त्सयन्समुपागतः ॥ ५ ॥ किं पापं न समायातः पशुरेकोऽयं नो यथा ॥ नूनं त्वया हतः सोऽपि विक्रीतोऽपिहितोऽथवा ॥ तस्मा
॥ ८ ॥ ततोऽण्यं सयामाद्य वीक्षां चक्रे समंततः ॥ सुक्ष्मदृष्ट्या स दुर्गाणि गहनानि वनानि च ॥ ९ ॥ अथ तेन क्वचिद्वृत्तं पदं तस्य पशोः
स्पृष्टम् ॥ अटव्यां भ्रममाणेन परिज्ञातं च कृतशः ॥ १० ॥ ततश्च तत्पदान्वेषी स जगाम वनाद्गन्धम् ॥ चमत्कारपुरस्यास्य समंताद्विजसत्
हि तेन सः ॥ निशातेऽथ गृहं नीत्वा स्वामिने विनिवेदितः ॥ ११ ॥ चैत्रे पुण्यतमे मासि कृष्णपक्षे चतुर्दशीम् ॥ क्षेत्रे पुण्यतमे देवा स्तीर्थान्या
यांति सर्वशः ॥ १२ ॥ एवमज्ञानभावेन कृता ताभ्यां प्रदक्षिणा ॥ पशुपालपशुभ्यां वै सुपुण्ये तत्र वासरे ॥ १३ ॥ निराहारस्य मूकस्य
साहारस्य पशोस्तथा ॥ १४ ॥ विना स्नानेन भस्माच्च देवाद्विजवरोत्तमाः ॥ ततः काले व्यतिक्रान्तिं कियन्मात्रे स्वकर्मतः ॥ उभौ पंचत्वमापन्नौ
पृथक्त्वेनापुषः क्षवे ॥ १५ ॥ ततश्च पशुपालस्तु दशार्णाधिपतेः सुतः ॥ संजातस्तत्प्रभावेन पूर्वजातिमनुस्मरन् ॥ १६ ॥ सोऽपि जज्ञे पशुस्तस्य
सचिवो द्विजसत्तमाः ॥ जातिस्मरो यथा राजा सर्वदा नृपसमतः ॥ १७ ॥ अथागत्य स राजेंद्रस्तेनैव सह मंत्रिणा ॥ कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां पुरस्तस्याः
प्रदक्षिणाम् ॥ २० ॥ चक्रे संवत्सरस्याति श्रद्धया परया युतः ॥ निराहारश्च मोनेन पदातिद्विजसत्तमाः ॥ २१ ॥ एकदा तत्र चाऽऽयाता मुनयः

शंसितव्रताः ॥ तीर्थ पापहरे पुण्ये विश्वामित्रसमुद्रवे ॥ २२ ॥ याज्ञवल्क्यो भरद्वाजः शुनःशेषोऽथ गालवः ॥ देवलो भागुरिच्यः कश्यपश्चवन्नो भृगुः ॥ २३ ॥ तथान्ये शंसिताऽऽत्मानो ब्रह्मचर्यपरायणाः ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन तस्मिन्क्षेत्रे समागताः ॥ २४ ॥ तान्दृष्ट्वा स महीपालः प्रणिपत्य कृताञ्जलिः ॥ यथाज्येष्ठं यथाश्रेष्ठं पूजयामास भक्तितः ॥ २५ ॥ ततस्तेषां स मध्ये च संनिविष्टो महीपतिः ॥ तथागतः स भूपालः सर्वस्वैश्चाभिनन्दितः ॥ २६ ॥ ततश्चक्रुः कथा दिव्या मुनयस्ते महीपतेः ॥ पुरतो मुनिमुख्यानां चरितानि महात्मनाम् ॥ २७ ॥ राजर्षीणां पुराणानां धर्मशास्त्रसमुद्रवाः ॥ आनन्दं तस्य राजर्वर्जनयतो द्विजोत्तमाः ॥ २८ ॥ अथ काऽपि कथति स पार्थिवस्तेर्महर्षिभिः ॥ पृष्टः कौतूहलविष्टं त्वा धर्मातीतदाशिषः ॥ २९ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ वर्षे वर्षे महीपाल त्वमत्राऽऽगत्य यन्नतः ॥ करोषि मंत्रिणा सार्धं पुरस्याऽस्य प्रदक्षिणाम् ॥ ३० ॥ अस्मिन्क्षेत्रे सुतीर्थानि संति पार्थिवसत्तम ॥ तथाऽन्यानि प्रसिद्धानि देवतायतनानि च ॥ ३१ ॥ आदरस्तेषु वै राजव्रासितं स्वस्वोऽपि कर्हिचित् ॥ एतन्नः कौतुकं जातं न चेद्ब्रह्मं प्रकीर्तय ॥ ३२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा विनयाऽवनतः स्थितः ॥ स प्रोवाच वचो भूपः किञ्चिद्बीडासमन्वितः ॥ ३३ ॥ यत्पृष्टोऽस्मि द्विजश्रेष्ठा बुष्माभिः सांप्रतं मम ॥ तद्ब्रह्मं न मयाऽऽख्यातं कस्यचिद्भरणीतले ॥ ३४ ॥ तथाऽपि हि प्रकर्तव्यं गुप्ताकं सत्यमेव हि ॥ अपि शुद्धतमं चेत्स्याच्छृण्वंतु मुनिसत्तमाः ॥ ३५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततः स कथयामास पूर्वजातिसमुद्रवम् ॥ वृत्तांतं तन्मुनीन्द्राणां तेषां ब्राह्मणसत्तमाः ॥ ३६ ॥ यथा नष्टः पशुस्तस्य कृता यद्रदवेक्षणा ॥ यथा प्रदक्षिणा जाता चमत्कारपुरस्य तु ॥ ३७ ॥ जातिस्मृतिर्यथा जाता प्राक्तनी तत्प्रभावतः ॥ राज्यप्राप्तिर्विधुतिश्च तथेष्टातिः पदेपदे ॥ ३८ ॥ तच्छ्रुत्वा मुनयः सर्वे प्रहृष्टाः पृथिवीपतेः ॥ आशीर्वादान्ब्रह्मन्दत्त्वा साधुसाध्विति चाऽब्रुवन् ॥ ३९ ॥ समुत्थाय ततश्चक्रुः पुरस्तस्याः प्रदक्षिणाम् ॥ यथोक्तविधिना सर्वे श्रद्धया परया युताः ॥ ४० ॥ गताश्च परमां सिद्धिं तत्प्रभावात्सुदुर्लभाम् ॥ जपयज्ञप्रदानैर्यो तीर्थसेवादिकैरपि ॥ ४१ ॥ सोऽपि राजा स मन्त्री च जातो वैमानिको सुरो ॥ अद्यापि तो हि दृश्येते ताराखण्डौ नभस्तले ॥ ४२ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये चमत्कारपुरप्रदक्षिणामाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ किमेतत्कारणं मृतं येनेतत्प्राप्यते नृभिः ॥ श्रेयः परं पुरस्याऽस्य सकृत्कृत्वा प्रदक्षिणाम् ॥ १ ॥ एतन्नः सर्वमाचक्ष्व विस्तरेण महामते ॥ अत्र कौतूहलं जातं सर्वं त्वं वेत्स्यशेषतः ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ रक्तशृंगइतिख्यातो यः स पर्वतसत्तमः ॥ तत्प्रभावादिह श्रेयो लभ्यते द्विजसत्तमाः ॥ ३ ॥ तत्र कृष्णचतुर्दश्यां चैत्रमासे सदैव हि ॥ समाश्रयं प्रकुर्वति ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ४ ॥ सर्वे देवाश्च तीर्थानि सर्वाण्याय तनानि च ॥ तथा नद्यः समुद्राश्च यज्ञान्यदपि पावनम् ॥ ५ ॥ तत्सर्वं वासरे तस्मिन्सानिध्यं तत्र पर्वते ॥ रक्तशृंगे करोत्येव तस्याऽऽदेशाच्छत क्रनोः ॥ ६ ॥ यदंद्रेण समानीतस्तस्मिन्देसो स पर्वतः ॥ तदा प्रोक्तो दिने देवाः समेष्यति तत्रातिकम् ॥ ७ ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्या न्यायतनानि च ॥ चमत्कारपुरं तस्य मुख्यशृंगे व्यवस्थितम् ॥ तेन तत्प्राप्यते श्रेयः सकृत्कृत्वा प्रदक्षिणाम् ॥ ८ ॥ तस्मिन्दिने च यत्किञ्चिद्दीयते दानमादरात् ॥ तदक्षयं भवेद्विप्रा यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ९ ॥ परमाग्नेन यः कश्चिद्ब्राह्मणान्भोजयेन्नरः ॥ पितृबुद्ध्यै सन्नतया स गयाफलमाप्नुयात् ॥ १० ॥ यो यं काममभिध्यायन्कुरुतेऽत्र प्रदक्षिणाम् ॥ स तं काममवाप्नोति निष्कामो मुक्तिमान्भवेत् ॥ ११ ॥ यस्तु सोपस्कारं चेत् प्रदद्याद्ब्राह्मणोत्तमे ॥ संपूर्णपृथिवीदानफलमाप्नोति पुष्कलम् ॥ १२ ॥ एतन्नः सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽस्मि द्विजोत्तमाः ॥ प्रदक्षिणाकृतं श्रेयो यथा संप्राप्यते नृभिः ॥ १३ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कार्या तस्य प्रदक्षिणा ॥ पुरस्य चैत्रकृष्णार्थां चतुर्दश्यां समाहितैः ॥ १४ ॥ उपवासपर्योः शतैर्वीनव्रतपरायणैः ॥ शुचिभिः शुक्लवस्त्रैश्च रागद्वेषविवर्जितैः ॥ १५ ॥ सूकृत्वात्पशुपालस्य मौनं जातं द्विजोत्तमाः ॥ पशोरवाचकत्वाच्च ह्यनयोः श्रद्धया विना ॥ १६ ॥ उपवासश्च संजातः पशुपालस्य तस्य च ॥ भयेन पशुसक्तस्य स्वामिनः श्रद्धया न तु ॥ १७ ॥ संजाता अप्रममाणस्य पशोरर्थे प्रदक्षिणा ॥ तथाऽपि तादृशं जातमुभाभ्यां फलमुत्तमम् ॥ १८ ॥ यः पुनः श्रद्धयोपेत उपवासपरायणः ॥ मौनेन कुरुते मर्त्यः पुरस्याऽस्य प्रदक्षिणाम् ॥ दशार्णाधिप्रवत्सवं स विमानचरो भवेत् ॥ १९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये चमत्कारपुरप्रदक्षिणामाहात्म्यवर्णनं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन त्यक्त्वाऽन्या निखिलाः क्रियाः ॥ रक्तशृंगस्य सानिध्यं सेवनीयं विचक्षणैः ॥ १ ॥ किं दानैः किं क्रियाकांडैः किं यज्ञैः किं व्रतैरपि ॥ तत्क्षेत्रं सेवयेद्भक्त्या हाटकेश्वरसंभवम् ॥ २ ॥ अग्निष्टोमादयो यज्ञाः सर्वे संपूर्णदक्षिणाः ॥ तस्य क्षेत्रस्य पुरतः कलां नाहति षोडशीम् ॥ ३ ॥ चान्द्रायणानि कृच्छ्राणि तथा सांतपनानि च ॥ तस्य क्षेत्रस्य पुरतः कलां नाहति षोडशीम् ॥ ४ ॥ प्रभासाद्यानि तीर्थानि गङ्गाद्याः सरितस्तथा ॥ तस्य क्षेत्रस्य पुरतः कलां नाहति षोडशीम् ॥ ५ ॥ भूमिदानानि सर्वाणि धर्माः सर्वे दद्यादिकाः ॥ तस्य क्षेत्रस्य पुरतः कलां नाहति षोडशीम् ॥ ६ ॥ तत्र राजर्षयः पूर्वं प्रभूताः सिद्धिमागताः ॥ पशवः पक्षिणः सर्पाः सिंहव्याघ्रा मृगादयः ॥ ७ ॥ तत्र कालवशात्प्रष्टास्तेऽपि प्राप्ता दिवाल्यम् ॥ यस्तत्र व्रतहीनोऽपि कृपिकर्मरतोऽपि वा ॥ ८ ॥ निवासं कुरुते विप्रा मृतस्तत्र दिवं व्रजेत् ॥ किं वा बहुनोक्तेन भूयोभूयो द्विजोत्तमाः ॥ ९ ॥ श्रुयतां परमं गुह्यं तस्य क्षेत्रस्य संभवम् ॥ पुनन्ति क्षेत्रतीर्थानि संवासादिह मानवाश्च ॥ १० ॥ हाटकेश्वरं क्षेत्रं पुनाति स्मरणादपि ॥ किं पुनर्दर्शनाद्विप्राः स्पर्शनाच्च विरोपतः ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये रक्तशृंगसानिध्यसेवनफलश्रेष्ठवर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ चमत्कारपुरोत्पत्तिः श्रुता त्वत्तो महामते ॥ तत्क्षेत्रस्य प्रमाणं यत्तदस्माकं प्रकीर्तय ॥ १ ॥ यानि तत्र च पुण्यानि तीर्थान्यायतनानि च ॥ संहितानि प्रभावेण तानि सर्वाणि कीर्तय ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ पञ्चकोशप्रमाणेन क्षेत्रं ब्राह्मणसत्तमाः ॥ आयामव्यासतश्चैव चमत्कारपुरोत्तमम् ॥ ३ ॥ प्राच्यां तस्य गयाशीर्षं पश्चिमेन हरेः पदम् ॥ दक्षिणोत्तरयोश्चैव गोकर्णेश्वरसंज्ञितौ ॥ ४ ॥ हाटकेश्वरसंज्ञं तु पूर्वमासीद्विजोत्तमाः ॥ तत्क्षेत्रं प्रथितं लोके सर्वपातकनाशनम् ॥ ५ ॥ यतः प्रभृति विप्रेभ्यो दत्तं तेन महात्मना ॥ चमत्कारेण तत्स्थानं नहंतु नृपः सेनावृत्तो ययौ ॥ नानावृक्षलताकीर्णं वनं श्वापदसंकुलम् ॥ ६ ॥ स जघान मृगास्तत्र शरैराशीविषोपमेः ॥ महिषाश्च ब्राह्मणं तत्स्थानं

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १० ॥ सिंहोऽप्यग्राङ्गजान्मत्तान्छतशोऽथ सहस्रशः ॥ अथ तेन मृगो विद्धः शरेणाऽऽतपर्वणा ॥ ११ ॥ न पपात धरापृष्ठे सशरो दुद्रुवे हुतम् ॥ ततः स कौतुकाविष्टस्तस्य पृष्ठे हयोत्तमम् ॥ प्रेरयामास वेगेन मनोमारुतवेगधृक् ॥ १२ ॥ ततः सैन्यं समुत्सृज्य मृगं लिप्सुर्महीपतिः ॥ अन्यद्गन्तारं प्राप्तो रोद्रं चित्तभयावहम् ॥ १३ ॥ कण्टकीवदरीप्रायं शालमलीवनसंकुलम् ॥ तथान्यैः कण्टकाकीर्णं हृक्षे वृक्षैः समन्वितम् ॥ १४ ॥ तत्र ह्यङ्गाऽखिला भूमिर्निर्जला तमसा वृता ॥ चीरिकोलूकगुग्गुला शीर्षच्छायाविवर्जिता ॥ १५ ॥ ग्रीष्मे मध्यगते मय्यं मृगाकृष्टः स पार्थिवः ॥ दूराध्वानं जगामाऽथ प्रासपाणिर्वराश्वगः ॥ १६ ॥ तेन तस्यानुगा भृत्याः सर्वे सुभ्रातृवाहनाः ॥ क्षुत्पिपासाकुलाः श्रान्ताः स्थाने स्थाने समाश्रिताः ॥ १७ ॥ सिंहव्याघ्रेस्तथा चान्यैः पतिता नष्टचेतनाः ॥ भक्ष्यन्ते चेतयन्तोऽपि तथाऽन्ये चलनाक्षमाः ॥ १८ ॥ ततः सोऽपि महीपालः क्षुत्पिपासासमाकुलः ॥ दृष्ट्वा तद्वचसनं प्राप्तमात्मनः सेवकैः समम् ॥ १९ ॥ कांतारस्यांतमन्विच्छन्प्रेरयामास तं हयम् ॥ जात्यं सर्वगुणोपेनं कशाघातैः प्रनाडयन् ॥ २० ॥ ततः स नृपतिस्तेन वायुवेगेन वाजिना ॥ नीतो दूरं दुर्गमार्गं सर्वजंतुविवर्जितम् ॥ २१ ॥ एवं तस्य नरेन्द्रस्य कादिशीकेऽनवस्थिते ॥ सोऽधोऽपतद्भरापृष्ठे सोऽप्यवस्ताचुरंगमात् ॥ २२ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये विदूरथमृगयावर्णनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततः सोऽपि महीपालः क्षुत्पिपासासमाकुलः ॥ पपात धरणीपृष्ठे पद्भ्यां गत्वा वनांतरम् ॥ ३ ॥ अथाऽपश्यद्विद्यत्स्थानात्स त्रीन्प्रेतान्तु दारुणान् ॥ ऊर्ध्वकेशान्मुरक्तान्कृष्णदन्तान्कृशोदरान् ॥ २ ॥ तान्दृष्ट्वा भयसंत्रस्तो विशेषेण स भूपतिः ॥ निराशो जीविते कृच्छ्रा दिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३ ॥ के यूयं त्रिकृताकारा मया दृष्टा न कर्हिचित् ॥ एवंविधा नृलोकेऽत्र भ्रमता प्राग्विभीषणाः ॥ ४ ॥ विदूरथो नग्नोऽहं क्षुत्पिपासातिपीडितः ॥ मृगलिप्सुरिह प्राप्तो वने जन्तुविवर्जिते ॥ ५ ॥ ततस्तेषां तु यो ज्येष्ठो मांसादः प्रत्युवाच तम् ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा विनयावनतः स्थितः ॥ ६ ॥ वयं प्रेता महाराज निवसामोऽत्र कानने ॥ स्वकर्मजनिताहोपाद्भुक्तेन महता वृताः ॥ ७ ॥ अहं मांसादकोनाम द्वितीयोऽयं विदेवतः ॥ कृतघ्नश्च तृतीयस्तु त्रयाणामेव पापकृत् ॥ ८ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ सर्वेषां देहि नां नाम जायते पितृमानृजम् ॥ किमेतत्कारणं येन सर्वे यूयं स्वनामकाः ॥ ९ ॥ तच्छ्रुत्वा प्राह मांसादः कर्मनामानि पार्थिव ॥ मिथः कृतानि संज्ञार्थमस्माभिः स्वयमेव हि ॥ १० ॥ शृणुष्वऽवहितो भूत्वा सर्वेषां नः पृथक्पृथक् ॥ कर्मणा येन संजातं प्रेतत्वमिह भूमिषु ॥ ११ ॥ वयं हि ब्राह्मणा जात्या वैदिशाख्ये पुरे नृप ॥ देवरांतस्य विप्रस्य गृहे जाता महात्मनः ॥ १२ ॥ नास्तिका भिन्नमर्यादाः परदाररताः सदा ॥ पाप कर्मगतास्तत्र भुक्कर्मविवर्जिताः ॥ १३ ॥ जिह्वालौल्यप्रसंगेन मया भुक्तं सदाऽऽमिषम् ॥ तेन मे कर्मजं नाम मांसादाख्यं व्यवस्थितम् ॥ १४ ॥ द्वितीयोऽयं महाराज यस्तिष्ठति तवाऽग्रतः ॥ अनेनाऽग्रं सदा भुक्तमकृत्वा देवतार्चनम् ॥ १५ ॥ तेन कर्मविपाकेन प्रेययोनिं समाश्रितः ॥ विदे वत इति ख्यातो द्वितीयोऽयं सुपापकृत् ॥ १६ ॥ सदैवानुष्ठितांसेन सुपापेन कृतघ्नता ॥ कृतघ्नः प्रोच्यते तेन कर्मणा नृपसत्तम ॥ १७ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ आहारेण नृलोकेऽस्मिन्सर्वे जीवन्ति जन्तवः ॥ युष्माकं कतमो योऽत्र प्रोच्यतां मे सविस्तरम् ॥ १८ ॥ ॥ मांसाद उवाच ॥ ॥ भोज्यकाले गृहे यत्र स्त्रीणां युद्धं प्रवर्तते ॥ अपि मन्त्रोपधीप्रायं प्रेता भुञ्जति तत्र हि ॥ १९ ॥ भुज्यते यत्र भूपाल वैश्वदेवं विना नरैः ॥ पाकस्याग्रमदत्त्वा च प्रेता भुञ्जति तत्र च ॥ २० ॥ रात्रौ यत्क्रियते श्राद्धं दानं वा पर्ववर्जितम् ॥ तत्सर्वं नृपशार्दूल प्रेतानां भोजनं भवेत् ॥ २१ ॥ यस्मिन्नो मार्जनं हर्म्यं क्रियते नोपलेपनम् ॥ न मांगल्यं च सत्कारः प्रेता भुञ्जति तत्र हि ॥ २२ ॥ भिन्नभाण्डपरित्यागो यत्र न क्रियते गृहे ॥ न च वेदध्वनिर्यत्र प्रेता भुञ्जति तत्र हि ॥ २३ ॥ यच्छ्राद्धं दक्षिणाहीनं क्रियाहीनं च वा नृप ॥ तथा रजस्वलादृष्टं तदस्माकं प्रजायते ॥ २४ ॥ हीनांगा ह्यधिकांगा वा यस्मिच्छ्राद्धे द्विजातयः ॥ भुञ्जते वृषलीनाथास्तदस्माकं प्रजायते ॥ २५ ॥ अतिथिर्यत्र संप्राप्तः श्राद्धकाल उपस्थिते ॥ अपूजितो गृहाद्याति तच्छ्राद्धं प्रेतवृत्तिदम् ॥ २६ ॥ किं वा ते बहुनोक्तेन शृणु संक्षेपतो नृप ॥ अस्माकं भोजनं नित्यं यत्त्वं श्रुत्वा विगर्हमि ॥ २७ ॥ यदन्नं केशमृत्रास्थिश्लेष्मादिभिरुपप्लुतम् ॥ हीनजात्यैश्च संस्पृष्टं तदस्माकं प्रजायते ॥ २८ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ केन कर्मविपाकेन प्रेतत्वं जायते नृणाम् ॥ एतन्मे सर्वमाचक्ष्व मांसाद मम पृच्छतः ॥ २९ ॥ ॥ मांसाद उवाच ॥ ॥ यो भवेन्मानवः क्षुद्रस्तथा पैशुन्यसूचकः ॥ मृष्टमांसाशाने सक्तः स प्रेतो जायते नरः ॥ ३० ॥ अकृत्वा देवकार्यं च तथा च पितृतर्पणम् ॥ योऽश्रात्यदत्त्वा भृत्येभ्यः स प्रेतो जायते नरः ॥ ३१ ॥ परदाररतश्चैव नरः ॥ ३२ ॥ कुले जातां विनीतां च धर्मपत्नीं सुखोच्छ्रिताम् ॥ यस्त्यजेद्दोषनिर्मुक्तां स प्रेतो जायते नरः ॥ ३३ ॥ देवस्त्रीयुरवित्तानि यो गृहीत्वा न यच्छति ॥ विशेषाद्ब्राह्मणस्त्वं च स प्रेतो जायते नरः ॥ ३४ ॥ परव्यसनसंतुष्टः कृतघ्नो गुरुतरुपगः ॥ दूषको देवविप्राणां स प्रेतो जायते नरः ॥ ३५ ॥ दीयमानस्य वित्तस्य ब्राह्मणेभ्यः सुपापकृत् ॥ विघ्नमारभते यस्तु स प्रेतो जायते नरः ॥ ३६ ॥ शूद्रात्रेनोदरस्थेन ब्राह्मणो म्रियते यदि ॥ स प्रेतो जायते राजन्यग्रपि स्यात्पडंगवित् ॥ ३७ ॥ कुलदेशोचितं धर्मं यस्त्यक्त्वाऽन्यत्समाचरेत् ॥ कामाद्वा यदि वा लोभात्स प्रेतो जायते नरः ॥ ३८ ॥ एतत्ते सर्वमारुयातं मया पार्थिवसत्तम ॥ येन कर्मविपाकेन प्रेतः संजायते नरः ॥ ३९ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ कृतेन लोपवत् ॥ यः पश्यत्यात्मवजं नृप प्रेतो जायते नरः ॥ ४० ॥ अन्नदानपरो नित्यं विशेषेणातिथिप्रियः ॥ स्वाध्यायव्रतशीलो यो न प्रेतो जायते नृप ॥ ४१ ॥ समः शत्रौ च मित्रे च समलोष्टाश्मकांचनः ॥ समो मानापमानेषु न प्रेतो जायते नरः ॥ ४२ ॥ दानधर्मप्रवृत्तानां धर्ममार्गां नृप ॥ ४३ ॥ सदा यज्ञक्रियोपेतः सदा तीर्थपरायणः ॥ शास्त्रश्रवणसंयुक्तो न प्रेतो जायते नरः ॥ ४४ ॥ पुत्रवत्पालयेन्नित्यं न प्रेतो जायते नृप ॥ आरोपकः प्रपणां च न प्रेतो जायते नरः ॥ ४५ ॥ एतद्भः सर्वमारुयातं स्वैशुभं वसुधाधिप ॥ निर्विण्णाः प्रेतभावेन तस्मात्त्वं नो गतिर्भव ॥ ४६ ॥ गत्वा गयाशिरः पुण्यमेकैकस्य पृथक्पृथक् ॥ श्राद्धं देहि महीपाल त्रयाणामपि सादरम् ॥ ४७ ॥ प्रेतत्वं याति येनेदं त्वत्प्र सादात्सुदारुणम् ॥ नाऽन्यथा मुक्तिरस्माकं भविष्यति कथंचन ॥ ४८ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ ईदृजतिस्मृतिर्यस्यां प्रेतयोनी च खे गतिः ॥ धर्माधर्मपरिज्ञानं तच्च कस्मात्प्रनिदसि ॥ ४९ ॥ ॥ मांसाद उवाच ॥ ॥ प्रेतयोनिरियं राजन्नवमी देवसंज्ञिता ॥ गुणत्रयसमायुक्ता शोषेर्देवैः

समंततः ॥ ५३ ॥ एका जातिस्मृतिः सम्यगस्यामेव प्रजायते ॥ खेचरत्वं तथैवान्यद्वर्धमर्थविनिश्चयः ॥ ५४ ॥ एतद्गुणत्रयं प्रोक्तं प्रेतयोनी
वृषोत्तम ॥ दोषानपि च ते वक्षिमाञ्छृणुष्व समाहितः ॥ ५५ ॥ यदि तावद्वनादस्माद्यामोन्यत्र वयं नृप ॥ अदृष्टमुद्रावातेनूनं हन्यामहे ततः ॥
॥ ५६ ॥ तथा धर्मक्रियाः सर्वा मानुषाणामुदाहृताः ॥ न प्रेतानां न देवानां नान्येषां मानुषं विना ॥ ५७ ॥ पश्यामो दूरतो राज्ञश्चार्णजला
शयान् ॥ पिपासाकुलिताः श्रान्ता भस्करे वृषसंस्थिते ॥ ५८ ॥ गच्छामः संनिधौ तेषां यदि पार्थिवसंतपम् ॥ अदृष्टमुद्रावातेनूनं हन्यामहे
ततः ॥ ५९ ॥ तथा रेसवतीः सिद्धाः पश्यामो दूरसंस्थिताः ॥ क्षुवाविष्टा गृहस्थानां गृहेषु विविधा नृप ॥ ६० ॥ तथा सुहृत्तिलो
वृक्षान्कल्पक्षिभिरावृतान् ॥ स्निग्धान्सच्छाययोपेतान्सेवितुं न लभामहे ॥ ६१ ॥ किंवा ते बहुनोक्तेन यद्यत्कर्म विगर्हितम् ॥
कलेशदं च तदस्माकं स्वयमेवोपतिष्ठते ॥ ६२ ॥ न च्छिद्रेण विनाऽस्माकं प्राणयात्रा प्रजायते ॥ न जलानि न च च्छाया न यानं न च वह
नम् ॥ ६३ ॥ एतस्मात्कारणान्नित्यं भ्रमामश्चिद्वहेतवे ॥ प्राप्ते रात्रिमुखे राजन्न प्रातर्न च वासरे ॥ ६४ ॥ यत्त्वं शंससि चाऽस्माकं खेचरत्वं
महीपते ॥ व्यर्थं तदपि न श्रेयः शृणु तत्रापि कारणम् ॥ ६५ ॥ क्रियते खेचरत्वेन किंकिं धर्मविनिश्चयेः ॥ यतो न सिध्यते मोक्षो जाति
स्मृत्यादिकं तथा ॥ ६६ ॥ तस्मादोषादिमे राजन्गुणा यद्यपि कीर्तिताः ॥ प्रेतानां यान्समाश्रित्य काचित्सिद्धिर्न जायते ॥ ६७ ॥ विषादो
जायते भूयो गुणैरेतन्नाधिप ॥ अशक्ताः प्रेतयोगाद्वै सर्वस्य शुभकर्मणः ॥ ६८ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ यदि यास्यामि भूयोऽहं गृहमस्मान्महा
वनात् ॥ तत्करिष्यामि सर्वेषां गयाश्राद्धमसंशयम् ॥ ६९ ॥ तारयिष्यामि सर्वांश्च सर्वपापैः प्रयत्नतः ॥ अप्यात्मदेहदानेन सत्येनात्मानमालभे ॥
॥ ७० ॥ यस्माद्ब्रह्मशंका मे हता गुप्ताभिरद्य वै ॥ येन तत्प्राप्य गुप्ताकमुपकारं करोम्यहम् ॥ ७१ ॥ ॥ मांसाद उवाच ॥ ॥ इतः स्थाना
न्महाराज नातिदूरे जलाशयः ॥ अस्ति नानाद्रुमोपेतश्चित्ताह्लादकरः परः ॥ ७२ ॥ तस्माद्बुद्धमुखो गच्छ यत्र ते जलपक्षिणः ॥ दृश्यन्ते व्यो
ममार्गेण प्रगच्छन्तः समंततः ॥ ७३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथासौ नृपशार्दूलः समुत्थाय शनैःशनैः ॥ सौम्यां दिशं समुद्दिश्य प्रेतस्य स तु
दुःखितः ॥ ७४ ॥ एवं प्रगच्छता तेन क्षुत्पिपासाकुलेन च ॥ अदूरादेव संहृष्टं नीलं द्रुमकंदंबकम् ॥ भ्रममाणेर्विकेहेऽसौ सारसेमं द्रुमिस्तथा ॥ ७५ ॥
स गत्वा सलिलं तत्र तद्वातेन महीपतिः ॥ आहृत इव शीतेन प्रययौ त्वरयान्वितः ॥ ७६ ॥ अथाऽपश्यन्मनोहारिं सौम्यसत्त्वनिपेक्षितम् ॥
आश्रमं हृदतीरस्थं तापसेः सर्वतो वृतम् ॥ ७७ ॥ गुप्तिपतेः फलितैर्वृक्षैः समन्तात्परिवेष्टितम् ॥ विचित्रैर्भुरारावेर्नादितं विहगोत्तमैः ॥ ७८ ॥ तत्रा
पश्यन्ग्राधस्तात्तपस्विगणसेवितम् ॥ शिवधर्मपरं शांतं जैमिनिं मुनिसत्तमम् ॥ ७९ ॥ अथ गत्वा स राजेंद्रः प्रणिपत्य मुनीश्वरम् ॥ तथान्यानपि
तच्छिष्यान्निपेपात धरातले ॥ ८० ॥ ते दृष्ट्वाऽदृष्टपूर्वं तं राजलक्षणलक्षितम् ॥ धूलिधूसरितांगं च भस्मावृतमिवाचलम् ॥ ८१ ॥ मन्यमाना मही
पालं विस्मयोत्फुल्लोचनाः ॥ प्रोबुध्वा मधुरैर्वाक्यैराशीर्वादपुरःसरैः ॥ ८२ ॥ कुतस्त्वमनुसंप्राप्तो वनेऽस्मिन्जनवर्जिते ॥ एकाकी सुकुमारांगः
पदातिः श्रमविह्वलः ॥ ८३ ॥ पार्थिवस्येव लिंगानि दृश्यन्ते तव भूरिशः ॥ न विज्ञो निश्चयं तस्माद्भगमनकारणम् ॥ ८४ ॥ अथोवाच नृपः
कृच्छ्रात्पिपासा मां प्रवायते ॥ तस्माद्ब्रह्म पानीयं यत्पीत्वा कीर्तयाम्यहम् ॥ ८५ ॥ ततस्तैर्दर्शितं तोयं समीपे यन्महीपतेः ॥ सोऽपि पीत्वाऽवगा
ह्याथ वितृष्णः समपद्यत ॥ ८६ ॥ ततः फलानि पक्वानि तरुणां पतितान्यधः ॥ समुष्टानि समादाय भक्षयामास वांछया ॥ ८७ ॥ ततस्तृप्तिं
परां प्राप्य गत्वा जैमिनिसंनिधौ ॥ उपविष्टः प्रणम्योच्चैस्तथान्यांश्च मुनीन्कमात् ॥ ८८ ॥ उवाच च निजां वार्तां कृतान्जलिपुटः स्थितः ॥ स
पृष्टस्तापसेः सर्वैः सुविस्मयसमन्वितैः ॥ ८९ ॥ विदूषो महीपोऽहं माहिष्मत्यां कृतास्पदः ॥ मृगलिप्सुर्वने घोरे प्रविष्टः सैनिकैः सह ॥ ९० ॥
ततो मे भ्रममाणस्य प्रणष्टाः सर्वसैनिकाः ॥ गुरुमेतंरतिराश्वाऽन्ये न जानेऽहं कथं स्थिताः ॥ ९१ ॥ आसीद्वयो ममाऽधस्ताजात्यः
सर्वगुणान्वितः ॥ सोऽपि कर्मविपाकेन पञ्चत्वं समुपस्थितः ॥ ९२ ॥ भ्रममाणस्त्वहं प्राप्त आशुःशोपयात्र च ॥ तद्वत् कः प्रदेशोऽयं कियदूरे
च मे पुरी ॥ ९३ ॥ ततस्ते तापसाः प्रोबुर्बिम्बहे न वयं पुरीम् ॥ त्वां च देशं च ते राजन्कोऽयं देशश्च कीर्तयते ॥ ९४ ॥ नरेन्द्रैर्नैव नः कार्यं
न देशेन पुरेर्नृप ॥ वनेचरा वयं नित्यं शिवाराधनतपराः ॥ ९५ ॥ सर्वे शीर्णानि वृक्षाणां पुष्पाणि च फलानि च ॥ भक्षयामोऽथ पत्राणि शरी
रस्थितिहेतुना ॥ ९६ ॥ मानुषैः सह संसर्गं संभाषं च नराधिप ॥ न कुर्मो न च पश्यामो गच्छामोऽन्यत्र दूरतः ॥ ९७ ॥ एकैकस्य तरोर्मूले
दिवसं वा दिनद्वयम् ॥ तिष्ठामो न भवेद्येन प्रमत्तं तत्समुद्रवम् ॥ ९८ ॥ कारणात्तत्र राजेंद्र निशामेतां वनस्पतौ ॥ नेष्यामोऽन्यत्र यास्यामः प्रभा
तेऽन्यत्र कानने ॥ ९९ ॥ एकाकिनं पदातिं च विशाखं श्रमविह्वलम् ॥ त्वां दृष्ट्वा भूपतेऽस्माकं दया जाता ततोऽधिका ॥ १०० ॥ एकाकी पार्थिवे
न्द्रोऽयं नेष्यति च कथं निशाम् ॥ वनेऽस्मिन्मंत्रयित्वैवं ततोऽग्रेव व्यवस्थिताः ॥ १०१ ॥ तस्माद्ग्रेव नेष्यामः समेताः शर्वरीमिमाम् ॥ गंतव्यं
प्रातरुत्थाय ततः सर्वैर्यहच्छया ॥ १०२ ॥ एवं संवदतां तेषां भगवांस्तीक्ष्णदीधितिः ॥ अस्ताचलमनुप्राप्तः कुंकुमसौंदर्यमनिभः ॥ १०३ ॥ अथ
तांस्तापसान्राजा प्रोवाच प्रणतः स्थितः ॥ संव्याकालः समायातः सांप्रतं मुनिसत्तमाः ॥ तस्मात्संव्याविधिः कार्यः सर्वैरेव यथोचितः ॥ १०४ ॥
अथ ते मुनयः सर्वे स च राजा तथा द्विजाः ॥ चक्रुः सायंतनं कर्म यथोद्दिष्टं पुरातनैः ॥ १०५ ॥ कामिभिः कामिनीलोकैः प्रियोक्तेरभिवां
छिता ॥ असत्स्त्रीभिर्विशेषेण संप्राप्ता रजनी ततः ॥ १०६ ॥ पीयूषार्णववलेव विपयुगलतेव च ॥ उल्लेकश्चक्रांश्च युगपद्या विलोक्यते ॥ १०७ ॥
उल्लूका राक्षसाश्चौराः कामिनः कुलटाऽगनाः ॥ यां वांछन्ति सदा सोत्काः सुवृष्टिमिव कर्षुकाः ॥ १०८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसा
हस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये मांसादवचनाद्व्याश्रमपदं प्राप्तस्य विदूषस्य मुनिभिः सह संवादपूर्वकसायंतनकर्मा
दिविधानवर्णनंनामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्मंत्रे प्राप्तास्तस्य भूपस्य सेवकाः ॥ केचिन्न देवयो
गेन श्वापदैर्धर्मक्षिताः ॥ १ ॥ क्षुत्पिपासातुरा दीना दुःखेन महताऽन्विताः ॥ पदपद्धतिमार्गेण येन यातः स भूपतिः ॥ २ ॥ ते दृष्ट्वा पार्थिवं
तत्र दिष्ट्यादिष्ट्येति सादरम् ॥ हुवंतः पादयोस्तस्य पतिता हर्षसंयुताः ॥ ३ ॥ ततस्तस्य नरेन्द्रस्य व्यसनं सैन्यसंभवम् ॥ प्रोबुध्वेव यथादृष्टम्
तत्र दिष्ट्यादिष्ट्येति सादरम् ॥ ४ ॥ अथ ते तापसाः सर्वे स च राजा ससेवकः ॥ प्रसुप्ताः पादपस्याधः पर्णान्यास्तीर्य भूतले ॥ ५ ॥ ततस्तेषां प्रसुप्तानां सर्वेषां
नुभूतं यथाश्रुतम् ॥ ६ ॥ अथ ते तापसाः सर्वे स च राजा ससेवकः ॥ प्रसुप्ताः पादपस्याधः पर्णान्यास्तीर्य भूतले ॥ ५ ॥ ततस्तेषां प्रसुप्तान

स्त्वयमानं च किन्नरैः ॥ ११ ॥ ॥ मांसाद उवाच ॥ ॥ प्रसादात्तव भूपाल मुक्तोऽहं प्रेतयोनितः ॥ स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि सांप्रतं त्रिदिशालयम् ॥ १२ ॥ ततः स प्रातरुत्थाय हर्षाविष्टो महीपतिः ॥ विदेवतं समुद्दिश्य चक्रे श्राद्धं यथोचितम् ॥ १३ ॥ सोऽपि तेनेव रूपेण तस्य संदर्शनं गतः ॥ स्वप्नांस्ते भूमिपालस्य तद्वचोक्त्वा त्रिवं गतः ॥ १४ ॥ ततः प्रातस्तृतीयोऽह्नि कृतग्रस्य महीपतिः ॥ चक्र श्राद्धं यथापूर्वं श्रद्धापूर्तेन चेतसा ॥ १५ ॥ ततः सोऽपि समायातस्तस्य स्वप्ने महीपतेः ॥ तेनेव प्रेतरूपेण दुःखेन महता वृतः ॥ १६ ॥ ॥ कुतश्च उवाच ॥ ॥ न मे गतिर्महाराज उजाता पापकर्मिणः ॥ तडागवित्तचोरस्य कृतग्रस्य तथैव च ॥ १७ ॥ तस्मात्संजायते मुक्तिर्यथा मे पार्थिवोत्तम ॥ तथैव त्वं कुरुष्वऽद्य सत्यवाक्यपरो भव ॥ १८ ॥ सत्यमेव परं ब्रह्म सत्यमेव परं तपः ॥ सत्यमेव परं ज्ञानं सत्यमेव परं श्रुतम् ॥ १९ ॥ सत्येन वायुर्वै हति सत्येन तपते रविः ॥ सागरः सत्यवाक्येन मर्यादां न विलंघयेत् ॥ २० ॥ तीर्थसेवा तपो दानं स्वाध्यायो गुरुसेवनम् ॥ सर्वं सत्यविहीनस्य व्यर्थं संजायते यतः ॥ २१ ॥ सर्वे धर्मा धृताः पूर्वमेकत्राऽन्यत्र चाप्युतम् ॥ तुलायां कौतुकाद्देवैर्जातं तत्र ऋतं गुरु ॥ २२ ॥ तस्मात्सत्यं पुरस्कृत्य मां तारय महामते ॥ एतत्ते परमं श्रेयस्तपसोऽपि भविष्यति ॥ २३ ॥ ॥ विदूथ उवाच ॥ ॥ कथं ते जायते मुक्तिर्वद मे प्रेत सत्वरम् ॥ करोमि येन तत्कर्म यद्यपि स्यात्सुदुष्करम् ॥ २४ ॥ ॥ प्रेत उवाच ॥ ॥ चमत्कारपुरे भूष श्रीक्षेत्रे हाटकेऽवरे ॥ आस्ते पांसुभिराच्छन्नं कलेर्भति गयाशिरः ॥ २५ ॥ अधस्तात्पृष्ठशृङ्गस्य दर्भस्थानैः समंततः ॥ कालशकैस्तथानैकेस्तिलैश्चाराण्यसंभवेः ॥ २६ ॥ तत्र गत्वा तिलैस्तेस्त्वं तैः शाकैस्तैः कुरोस्तथा ॥ श्राद्धं देहि द्रुतं येन मुक्तिः संजायते मम ॥ २७ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा स दीनस्य दयान्वितः ॥ जगाम तत्र यत्राऽऽस्ते स वृक्षः पृष्ठसंज्ञकः ॥ २८ ॥ दृष्ट्वा शाकास्तिलास्तास्तु दर्भास्तेन यथोदितान् ॥ अखनत्तत्र देशे च जलार्थं लघु कृपिकाम् ॥ २९ ॥ ततः कृतग्रमुद्दिश्य श्राद्धं चक्रे यथोदितम् ॥ आनीय ब्राह्मणाञ्छ्रेष्ठान्वेदवेदांगपारगान् ॥ ३० ॥ कृतमात्रे ततः श्राद्धे दिव्य रूपधरः पुमान् ॥ विमानवरमाहूतो विदूरथमथाऽब्रवीत् ॥ ३१ ॥ मुक्तोऽहं त्वत्प्रसादाच्च प्रेतत्वाद्दहणाद्विभो ॥ स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि सांप्रतं त्रिदिशालयम् ॥ ३२ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ ततः प्रभृति सा तत्र कृपिका ख्यातिमागता ॥ पितृणां पुष्टिदा नित्यं गयाशीर्षसमुद्रवा ॥ ३३ ॥ प्रेतपक्षस्य दर्शायां यस्तस्यां श्राद्धमाचरेत् ॥ कालशाकेन विप्रेन्द्रास्तथारण्योद्भवैस्तिलैः ॥ ३४ ॥ कृतितैश्च तथा दर्भैः सम्यक्कृद्वासमन्वितः ॥ स प्राप्नोति फलं कृत्स्नं कृतग्रप्रेततीर्थतः ॥ ३५ ॥ अग्निष्वात्ताः पितृगणास्तथा बर्हिषदश्च ये ॥ तत्र संनिहिता नित्यमाज्यपाः सोमपास्तथा ॥ ३६ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्राद्धं तत्र समाचरेत् ॥ काले वा यदि वाऽकाले पितृणां तुष्टये सदा ॥ ३७ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेऽवरेक्षेत्रमाहात्म्ये मांसादादिप्रेतत्रयस्य विदूरथकृतश्राद्धद्वारा मुक्तिदाने पितृकृपिकातीर्थमाहात्म्यवर्णननामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तत्र दाशरथी रामो वनवासाय दीक्षितः ॥ भ्रममाणो धरापृष्ठे सीतालक्ष्मणसंयुतः ॥ १ ॥ समाऽऽयातो द्विजश्रेष्ठा यत्र सा पितृकृपिका ॥ तृपार्तश्च श्रमार्तश्च निपसाद धरातले ॥ २ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्रातो भगवान्दिननायकः ॥ अस्ताचलं जपापुष्पसन्निभो द्विजसत्तमाः ॥ ३ ॥ ततः पुन्नगावस्तात्पर्णान्यास्तीर्य भूतले ॥ सायं प्रभाते विमले प्रोद्वेते रविमण्डले ॥ विप्रानाहूय तत्सर्वं कथयामास राघवः ॥ ४ ॥ अद्य स्वप्ने मया विप्राः प्रियालापपरः पिता ॥ अतिदृष्टमना दृष्टः श्वेतमाल्यानुलेपनः ॥ ५ ॥ तत्कीदृक्परिणामोऽस्य स्वप्नस्य द्विजसत्तमाः ॥ भविष्यति प्रजल्पेऽहं परं कौतुहलं यतः ॥ ६ ॥ च स्वयमेव गया स्थिता ॥ तेन त्वया पिता दृष्टः स्वप्ने श्राद्धस्य वाङ्मकः ॥ ७ ॥ तस्मात्कुरु रघुश्रेष्ठ श्राद्धमत्र यथोदितम् ॥ नीवारः शाकपुल्लैश्च तथाऽरण्योद्भवैस्तिलैः ॥ ८ ॥ अथैवामन्त्रयामास तान्विप्रात्रपुसत्तमः ॥ श्राद्धेषु श्रद्धया युक्तः प्रसादः किमतामिति ॥ ९ ॥ वादमि त्येव ते चोक्ता स्नानार्थं द्विजसत्तमाः ॥ गताः सर्वे सुसंहृष्टाः स्वकीयानाश्रमान्प्रति ॥ १० ॥ अथ तेषु प्रयातेषु ब्राह्मणेषु रघुत्तमः ॥ प्रोवाच लक्ष्मणं पार्श्वे विनयावनतं स्थितम् ॥ ११ ॥ शाकमूलफलान्याशु श्राद्धार्थं समुपानय ॥ सोमित्रानय वेदेही स्वयं पचति भामिनी ॥ १२ ॥ तच्छ्रुत्वा लक्ष्मणस्तूर्णं जगामाऽरण्यमेव हि ॥ श्राद्धार्थमानिनायाऽऽशु फलानि विविधानि च ॥ १३ ॥ धात्रीफलानि चाऽऽप्राणि चिर्भटानीं गुदानि च ॥ करीराणि कपित्थानि तथैवाऽन्यानि भूरिशः ॥ १४ ॥ ततश्च पाचयामास तदर्थं जनकोद्भवा ॥ रामादेशात्स्वयं साध्वी विनयेन समन्विता ॥ १५ ॥ ततश्च कुतपे प्राप्ते काले ते द्विजसत्तमाः ॥ कृताह्निकाः समायाता रामभक्तिसमन्विताः ॥ १६ ॥ एतस्मिन्नंतरे सीता उतवृक्षांतरे स्थिता ॥ आत्मानं गोपयामास यथा वेत्ति न राघवः ॥ १७ ॥ स तां सीतेति सीतेति व्याहृत्याथ मुहुर्मुहुः ॥ स्त्रीधर्मिणीति मत्वा मंप्रोक्तो लक्ष्मणः शुभलक्षणः ॥ चक्रे सर्वं तथा कर्म यथा नारी विचक्षणा ॥ १८ ॥ ततो निर्वर्तिते श्राद्धे ब्राह्मणेषु गतेष्वथ ॥ जनकस्य आयातेषु द्विजातेषु श्राद्धकाल उपस्थिते ॥ क गता वद पापे त्वं मां परित्यज्य दूरतः ॥ १९ ॥ नैतद्युक्तं कुलस्त्रीणां विशेषादत्र कानने ॥ ततः ॥ २० ॥ न मामर्हसि कार्येऽस्मिन्गर्हितुं रघुसत्तम ॥ यस्मादहमतिक्रान्ता स्थानादस्माच्छृणुष्व तत् ॥ २१ ॥ पिता तव मया दृष्टः साक्षादशरणः स्वयम् ॥ ब्राह्मणस्य शरीरस्थो द्वितीयश्च पितामहः ॥ २२ ॥ पितुः पितामहोऽन्यस्य तृतीयस्य रघुत्तम ॥ त्रयाणां च तथाऽन्येषां ऽहं लज्जया नष्टा दृष्ट्वा श्वशुरसंगमात् ॥ येन भुक्तानि भोज्यानि पुरा मृष्टान्यनेकशः ॥ २३ ॥ तथा खाद्यानि लेह्यानि चोष्याणि च विशेषे विभो ॥ श्राद्धकालेऽपि संप्राप्ते सत्येनात्मानमालभे ॥ २४ ॥ तच्छ्रुत्वा संप्रहृष्टात्मा रामो राजीवलोचनः ॥ साधुसाध्विति तां प्राह परिष्वज्य मुहुर्मुहुः ॥ २५ ॥ ततो भुक्त्वा स्वयं रामो लक्ष्मणेन समन्वितः ॥ सायाह्ने समनुप्राप्ते संख्याकार्यं विधाय च ॥ २६ ॥ प्रोवाच लक्ष्मणं वत्स

पर्णान्यास्तीर्य भूतले ॥ शय्यां कुरु समानीय पादशौचाय सज्जलम् ॥ ३८ ॥ ततः कोपपरीतात्मा सौमित्रिः प्राह राघवम् ॥ नाहं शय्यां
 करिष्यामि पादप्रक्षालनं न च ॥ ३९ ॥ तथाऽन्यदपि यत्किञ्चित्कर्म स्वरूपमपि प्रभो ॥ त्वां वा त्यक्त्वा गमिष्यामि कुत्रचित्पीडितो भृशम् ॥
 ॥ ४० ॥ प्रेष्यत्वेन रघुश्रेष्ठ सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ सीतायाः किं समादेशं न किञ्चित्संप्रयच्छसि ॥ अपि स्वरूपतरं राम मया त्वं किं करिष्यसि
 ॥ ४१ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विह्वलं चापि राघवः ॥ तूष्णीं बभूव मेधावी हास्यं कृत्वा मनाक्ततः ॥ ४२ ॥ ततः स्वयं समुत्थाय कृत्वा स्वा
 स्तरकं शुभम् ॥ सीतया क्षालितां प्रस्तु सुष्वाप तदनंतरम् ॥ ४३ ॥ लक्ष्मणोऽपि विदूरस्थः कोपसंरक्तलोचनः ॥ वृक्षमूलं समाश्रित्य सुप्तश्चित्ते
 व्यचिंतयत् ॥ ४४ ॥ इत्थैवं राघवं सुप्तं सीतां पत्नीं विधाय च ॥ किं गच्छामि निजं स्थानं विदेशं वाऽपि दूरतः ॥ ४५ ॥ एवं चिंतयतस्तस्य
 बहुधा लक्ष्मणस्य सा ॥ व्यतिक्रान्ता निशा विप्राः कृच्छ्रेण महता ततः ॥ ४६ ॥ न तस्य निश्चयो जज्ञे तस्मिन्कृत्ये कथंचन ॥ कोपात्प्रण
 घनिद्रस्य सोष्णं निःश्वासतो मुहुः ॥ ४७ ॥ ततः प्रभाते विमले कृतपूर्वाह्निककियः ॥ रामः सीतां समादाय प्रस्थितो दक्षिणां दिशम् ॥ ४८ ॥
 लक्ष्मणोऽपि धनुः सज्यं कृत्वा संधाय सायकम् ॥ अनुव्रजति पृष्ठस्थस्तस्य च्छिद्रं विलोकयन् ॥ ४९ ॥ ततो गोकर्णमासाद्य प्रणम्य च मह
 स्वरम् ॥ प्रतस्थे राघवो यावत्सौमित्रिस्तावदागतः ॥ ५० ॥ बाष्पपर्याकुलाक्षश्च व्रीडयाऽधोमुखः स्थितः ॥ प्रणम्य शिरसा रामं ततः प्राह सुदुः
 स्मितः ॥ ५१ ॥ कुरु मे निग्रहं नाथ स्वामिद्रोहसमुद्भवम् ॥ अतिपापस्य दुष्टस्य कृतघ्नस्य रक्षतम् ॥ ५२ ॥ उत्तराणि विरुद्धानि तव दत्तानि
 भूरिशः ॥ मया विनाऽपराधेन वधोपायश्च चिंतितः ॥ ५३ ॥ ततश्च तं परिष्वज्य रामोऽपि निजवांधवम् ॥ बाष्पकिन्नमुखः प्राह शान्तं वत्स मया
 तव ॥ ५४ ॥ न ते त्वन्यः प्रियः कश्चिन्मां मुक्त्वा वेड्यहं स्फुटम् ॥ तस्मादागच्छ गच्छामो मार्गं वेलाधिका भवेत् ॥ ५५ ॥ लक्ष्मण उवाच ॥
 यदि मे निग्रहं नाथ न करिष्यसि सांप्रतम् ॥ प्राणत्यागं करिष्यामि वहावात्मविशुद्धये ॥ ५६ ॥ रामलक्ष्मणयोरेवं वदतोस्तत्र कानने ॥ आजगाम
 मुनिश्रेष्ठो मार्कंडे इति यः स्मृतः ॥ ५७ ॥ ततः प्रणम्य तं रामः सीतालक्ष्मणसंयुतः ॥ प्रोवाच स्वागतं तेस्तु कुतः प्रातोऽसि सन्मुने ॥ ५८ ॥
 ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ ॥ प्रभासादहमायातः सांप्रतं रघुनंदन ॥ स्वमाश्रमं गमिष्यामि क्षेत्रेऽत्रैव व्यवस्थितम् ॥ ५९ ॥ मया राघव तत्राऽस्ति
 स्थापितः प्रपितामहः ॥ तस्याऽद्य दिवसे यात्रा बहुश्रेयःप्रदा स्मृता ॥ ६० ॥ तस्मात्त्वमपि तत्रैव तूर्णमेव मया सह ॥ ममाश्रमपदे स्थित्वा
 पश्य देवं पितामहम् ॥ ६१ ॥ येन स्याः सर्वशत्रूणां भगव्यस्त्वं रघुद्रह ॥ ज्येष्ठपञ्चदशीयोगे ज्येष्ठपुत्रः समाहितः ॥ ६२ ॥ यस्तत्र कुरुते ज्ञानं तस्य
 मृत्युभयं कुतः ॥ साऽद्य पंचदशी राम ज्येष्ठमाससमुद्भवा ॥ ज्येष्ठानक्षत्रसंयुक्ता तस्मात्प्रातः त्वमर्हसि ॥ ६३ ॥ ततः संप्रस्थितं रामं दृष्ट्वा प्रोवाच
 लक्ष्मणः ॥ कुरु मे निग्रहं तावद्दृच्छ तीर्थं ततः प्रभो ॥ ६४ ॥ ॥ राम उवाच ॥ ॥ स्थितेऽस्मिन्मुनिशार्दूले समीपे वत्स लक्ष्मण ॥ अनर्हा
 निष्कृतिः कर्तुं तस्मादेनं प्रयाचय ॥ ६५ ॥ ॥ लक्ष्मण उवाच ॥ ॥ स्वामिद्रोहे कृते ब्रह्मप्रायश्चित्तं यदीक्ष्यते ॥ तन्मे देहि स्फुटं येन कायशुद्धिः
 प्रजायते ॥ ६६ ॥ ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ ॥ ममाऽऽश्रमसमीपेऽस्ति सुतीर्थं बालमंडनम् ॥ स्वामिद्रोहरताः स्नाता मुच्यन्ते तत्र पातके ॥ ६७ ॥
 तत्र शको विपाप्माभूद्वत्वा गर्भं दितेः पुरा ॥ विश्वस्ताया विशेणेण मातुः काकुत्स्थसत्तम ॥ तस्मात्तत्र हुतं गत्वा ज्ञानं कुरु महामते ॥ ६८ ॥
 ततः प्रमुच्यसे पापात्स्वामिद्रोहसमुद्भवात् ॥ अपरं नास्ति ते दोषो मनसा पातकं कृतम् ॥ ६९ ॥ मनस्तापेन शुध्धेत मतमेतन्मनीषिणाम् ॥
 त्वया तु मनसा द्रोहः कृतो रामकृते यतः ॥ ७० ॥ ईदृक्षान्मनसस्तापात्तस्माच्छुद्धोऽसि लक्ष्मण ॥ अपरं शृणु मे वाक्यं नास्ति दोषस्तत्रा
 नच ॥ ७१ ॥ ईदृक्क्षेत्रप्रभावोऽयं सौभ्रात्रेण विवर्जितः ॥ पंचक्रोशात्मके क्षेत्रे ये वसन्त्यत्र लक्ष्मण ॥ ७२ ॥ अपि स्वरूपं न सौभ्रात्रं तेषां संजा
 यते कश्चित् ॥ ७३ ॥ तावत्क्षेत्रपरो मर्यस्तावद्भूति कोमलम् ॥ चमत्कारोद्भवं क्षेत्रं यावन्न स्पृशेत्तद्भिभिः ॥ ७४ ॥ येऽन्येऽपि निवसन्त्यत्र पशवः
 पक्षिणो मृगाः ॥ तेऽपि सौहार्दनिर्मुक्ताः सस्पृक्षा इतरेतरम् ॥ ७५ ॥ कस्यचित्केनचित्सार्धं सौहार्दं नैव विद्यते ॥ तस्मान्नेवास्ति ते दोष ईदृक्क्षे
 त्रस्य संस्थितिः ॥ ७६ ॥ तथापि यदि ते काचिच्छंका चित्ते व्यवस्थिता ॥ तस्मान्न कुरु गत्वा तु तस्मिन्स्तीर्थे सुशोभने ॥ ७७ ॥ यत्र शको
 विपाप्माभूद्रोहं कृत्वा सुदारुणम् ॥ विश्वस्ताया दितेः पूर्वं गर्भपातसमुद्भवम् ॥ ७८ ॥ एवमुक्तस्तु सौमित्रिर्गत्वा तत्र द्विजोत्तमाः ॥ तीर्थे स्नानाच्च
 संपन्नो विशुद्धः शक्रसेविते ॥ रामोऽपि तत्र गत्वाशु मार्कंडेयवराश्रमे ॥ ७९ ॥ स्नानं कृत्वा यथान्यायं ददर्शाऽथ पितामहम् ॥ जगामाऽथ
 दिशं यात्र्यां सीतालक्ष्मणसंयुतः ॥ ८० ॥ तत्प्रभावाज्जत्रांसाऽथ खरादीन्नाक्षसोत्तमाश्च ॥ तथा वै रावणं रोद्रे मेघनादसमन्वितम् ॥ ८१ ॥
 इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये रामकृतयात्र्यादिशाप्रयागे बालमंडनतीर्थमाहात्म्य
 वर्णनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ मार्कंडेन कदा तत्र स्थापितः प्रपितामहः ॥ कस्मिन्स्थाने हनस्तेन
 स्वाश्रमो मुनिना वद ॥ १ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ मृकण्डाल्यो द्विजश्रेष्ठ आसीद्विद्विदां वरः ॥ चमत्कारपुराण्याशो वानप्रस्थाश्रमे
 स्थितः ॥ २ ॥ शांतात्मा नियमोपेतश्चकार सुमहत्तपः ॥ तस्यैवं वर्तमानस्य वानप्रस्थस्य चाश्रमे ॥ ३ ॥ पश्चिमे वयसि प्राते पुत्रो जज्ञे
 सुशोभनः ॥ सर्वलक्षणसंपूर्णः पूर्णचंद्रसमप्रभः ॥ ४ ॥ मार्कंडे इति नामाऽथ तस्य चक्रे पिता स्वयम् ॥ सोऽनीव ववृधे बालस्तस्मिन्नाश्रमे
 उत्तमे ॥ ५ ॥ शुक्रपक्षं समासाद्य तारापतिरिवावरे ॥ वर्धमानस्य तस्यैवमतीताः पंच वत्सराः ॥ बालक्रीडाप्रसक्तस्य पितुरुत्सङ्गवर्तिनः ॥ ६ ॥
 कस्यचित्त्वथ कालस्य कश्चित्तत्र समागतः ॥ सामुद्रिकस्य कृत्स्नस्य वेत्ता ज्ञानविधानधुः ॥ ७ ॥ स तं शिशुं समालोक्य नखामानमूर्द्धजावधिम् ॥
 विस्मयोत्फुल्लनयन ईषदास्यमथाऽकरोत् ॥ ८ ॥ मृकंडोऽपि समालोक्य ज्ञानिनं सस्मिताननम् ॥ पप्रच्छ विनयोपेतः किञ्चित्तुष्टेन चेतसा ॥
 ॥ ९ ॥ ॥ मृकण्ड उवाच ॥ ॥ कस्मात्त्वं विप्रशार्दूल वीक्ष्येमं मम दारकम् ॥ सुचिरं विस्मयाविष्टस्ततोऽधुः सस्मिताननः ॥ १० ॥ ॥ सुत
 उवाच ॥ ॥ असकृत्तेन संपृष्टः सकृद्ब्राह्मणसत्तमः ॥ ततश्च कथयामास हास्यकारणमेव हि ॥ ११ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ लक्षणानि
 शिशोरस्य दृश्यन्ते यानि सन्मुने ॥ गात्रस्थानि भवेत्सत्यं तैः पुमानजरामरः ॥ १२ ॥ अस्य भावि पुनश्चाऽस्मादिवसान्निधनं शिशोः ॥ पद्भिर्मा
 सेनं सन्देहः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ १३ ॥ एवं ज्ञात्वा द्विजश्रेष्ठ कुरुष्वाऽस्य हितं च यत् ॥ इह लोके परे चैव बालकस्य ममाऽऽज्ञया ॥ १४ ॥
 एवमुक्त्वा स विप्रेन्द्रो जगामाऽभीप्सितां दिशम् ॥ मृकण्डोऽपि ततस्तस्य चक्रे मौंजीनिवन्धनम् ॥ १५ ॥ अकालेऽपि कुमारस्य किञ्चिद्वात्सा
 निजे हृदि ॥ कारणं कारणज्ञः स ततः प्रोवाच तं सुतम् ॥ १६ ॥ यं कं चिद्रीक्षसे पुत्र भ्रममाणं द्विजोत्तमम् ॥ तस्यावश्यं त्वया कार्यं विनयादभि
 वादनम् ॥ १७ ॥ एवं तस्य व्रतस्थस्य षण्मासा दिवसेऽभिभिः ॥ हीनाः स्युर्ब्राह्मणेन्द्राणां नमस्कारपरस्य च ॥ १८ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्ता अग्नि

तीर्थपरायणाः ॥ सप्तर्षयः स्थितो यत्र मार्कण्डे धृतमेखलः ॥ १९ ॥ तान्दृष्ट्वा स मुनीन्सर्वात्रमश्वके मुनेः सुतः ॥ दीर्घायुर्भव तैरुक्तः सर्वैरपि
 पृथक्पृथक् ॥ २० ॥ अथ तं बालभावेन कौतुकाद्ब्रह्मचारिणः ॥ चिरं दृष्ट्वाऽब्रवीद्वाक्यं वसिष्ठो मुनिपुंगवः ॥ २१ ॥ सर्वैरेव शिशुः प्रोक्तो दीर्घा
 युरिति सादरम् ॥ तृतीयेऽहि पुनः प्राणास्त्यक्षय्ययमसंशयः ॥ २२ ॥ तत्र युक्तं भवेदीदृगस्माकं वचनं द्विजाः ॥ तस्मात्तत्क्रियतां कर्म येनायं
 स्वाच्चिरायुर्धृक् ॥ २३ ॥ ततो मिथः समालोच्य सर्वे ते मुनिपुंगवाः ॥ प्रोचुर्न जीवोपायो भवेन्मुक्ता पितामहम् ॥ २४ ॥ तस्मात्तस्य पुरो
 नीत्वा बालोऽयं क्षीणजीवितः ॥ क्रियतां तस्य वाक्येन यथा स्याच्चिरजीवभाक् ॥ २५ ॥ ततस्तु ते समादाय सत्वरं ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मलोकं
 समाजग्मुस्त्यक्त्वा तीर्थपराक्रमम् ॥ २६ ॥ ततः प्रणम्य तं देवं वेदोक्तेः स्तवनेद्विजाः ॥ स्तुत्वाऽथ संविधेः तस्य निषेदुस्तदनन्तरम् ॥ २७ ॥
 तेषामनंतरं सोऽपि नमश्चक्रे पितामहम् ॥ बालः प्रोक्तश्च दीर्घायुर्भवति च स्वयंमुवा ॥ २८ ॥ अथोवाच मुनीन्सर्वांश्चिन्त्रातान्पद्मयोनिजः ॥
 कुनो यूयं समायाताः सांप्रतं केन हेतुना ॥ २९ ॥ प्रोच्यतां चापि यत्कृत्यं युष्माकं क्रियतेऽधुना ॥ मद्गृहे संप्रयातानां कोऽयं बालोऽपि
 सद्गती ॥ ३० ॥ ॥ मुनय उचुः ॥ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन भ्रममाणा महीतलम् ॥ चमत्कारपुराभ्याशे वयं प्राप्ताः पितामह ॥ ३१ ॥ तत्रा
 नेन वयं देव बालकेनाऽभिवादिताः ॥ क्रमात्सर्वैरपि प्रोक्तो दीर्घायुरिति सादरम् ॥ ३२ ॥ एतस्य तु पुनः शेषमायुषो दिवसत्र
 यम् ॥ निवृत्ते विबुधश्रेष्ठ व्रीडितास्तेन वै वयम् ॥ ३३ ॥ ततश्चैनं समादाय वयं प्राप्तास्तवातिकम् ॥ भवताऽपि तथा प्रोक्तो दीर्घायु
 बालकोऽस्तवयम् ॥ ३४ ॥ तस्माद्यथा वयं सत्या भवता सह पद्मज ॥ भवाम कुह तत्कृत्यमेतस्मादागता वयम् ॥ ३५ ॥ ॥ सूत
 उवाच ॥ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा मुनीनां पद्मसंभवः ॥ प्रोधाच प्रहसन्वाक्यं समादाय च बालकम् ॥ ३६ ॥ मत्प्रसादादयं बालो जरामृत्युवि
 र्जितः ॥ भविष्यति न संदेहो वेदविद्याविचक्षणः ॥ ३७ ॥ तस्मात्प्राग्दर्शनीपुष्टं व्रज्यं मुनिसत्तमाः ॥ बालमेनं समादाय तस्मिन्नेवास्य मंदिरं
 ॥ ३८ ॥ यावदस्य पिता वृद्धः पुत्रदर्शनविह्वलः ॥ न याति निवनं सार्धं धर्मपत्न्या द्विजोत्तमाः ॥ ३९ ॥ अथाऽऽयाताश्च तं बालं सर्वे ते मुनि
 सत्तमाः ॥ आगत्य वमुवापुष्टं तस्यैवाश्रमसंनिधौ ॥ ४० ॥ अमुंचन्नम्रितीर्थे तं समाभाष्य ततः परम् ॥ तीर्थयात्राकृते पश्चाज्जगुर्नयत्र सत्वरम् ॥
 ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नंतरे विप्रो मृकंडः सुनवत्सलः ॥ नापश्यत्स्वसुनं पश्चाद्विललाप सुदुःखितः ॥ ४२ ॥ अहो मे तनयोऽभीष्टः कथमयं न दृश्यते
 कृपातः पतितः किं नु किं ध्यात्वा निपातितः ॥ ४३ ॥ कृत्वा मां दुःखस्तप्तं मातरं चापि पुत्रकः ॥ प्रस्थितो दीर्घमध्वानं विरुद्धं कृतवान्विधिः ॥
 ॥ ४४ ॥ पश्य ब्राह्मणि पापेन मया दुष्कृतकारिणा ॥ न बालस्य मुखं दृष्टं प्रस्थितस्य यमालये ॥ ४५ ॥ कथितं ज्ञानिना तेन मम पूर्वं महात्म
 ना ॥ पद्मिनिः सुतस्तेऽयं देहत्यागं करिष्यति ॥ ४६ ॥ सोऽहं पुत्रस्य दुःखेन साधयिष्ये हुताशनम् ॥ यावच्छोकाग्निना कायो दह्यते न वरान
 ते ॥ ४७ ॥ ॥ ब्राह्मण्युवाच ॥ ॥ ममापि मतमेतद्धि यत्त्वया परिकीर्तितम् ॥ तत्किं चिन्त्यसि ब्रह्मज्जीव दाहूणि चानय ॥ ४८ ॥ येनाऽहं
 भवता सार्धं प्रवक्ष्यामि हुताशनम् ॥ पुत्रशोकेन संतप्ता सुभृशं दुःखशान्तये ॥ ४९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं तयोः प्रवदतोर्दपत्योर्द्विज
 सत्तमाः ॥ आजगामाऽथ संदृष्टः स बालः सन्निधिं तयोः ॥ ५० ॥ तं दृष्ट्वा ब्राह्मणो हृष्टो ब्राह्मण्या सहितस्तदा ॥ आनंदाश्रुप्लुताक्षोऽथ सम्मुख
 स्तमुपाद्रवत् ॥ ५१ ॥ भूयोभूयः परिष्वज्य सभार्यः पृष्ट्वास्तदा ॥ क गतः स्वाश्रमादस्व चिरात्कस्मादिहाऽऽगतः ॥ ५२ ॥ शोकाग्निं परिशिष्य
 मां सभार्यं वयोऽधिकम् ॥ तन्मा पुत्रक भूयस्त्वमीदृक्कर्म करिष्यसि ॥ ५३ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ अत्राऽद्य मुनयः प्राप्ता मया ते चाभिवा
 दिताः ॥ कमेण विनयात्तान् स्मरमाणेन ते वचः ॥ ५४ ॥ दीर्घायुर्भव तैरुक्तः सर्वैरेव द्विजोत्तमैः ॥ दृष्ट्वा मां विस्मयाविष्टैर्बालकं व्रतितं
 विभो ॥ ५५ ॥ अथ तात समालोक्य तेषां मध्यगतो मुनिः ॥ वसिष्ठस्तान्मुनीन्सर्वांश्च प्रहसन्निव ॥ ५६ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥
 दीर्घायुर्भव यः प्रोक्तो युष्माभिर्मुनिपुंगवाः ॥ तृतीये दिवसे सोऽयं बालः पंचत्वमेप्यति ॥ ५७ ॥ ततस्ते मुनयो भीता अमत्यात्तात
 तत्क्षणात् ॥ समादाय ययुस्तत्र यत्र ब्रह्मा व्यवस्थितः ॥ ५८ ॥ नमस्कृतेन तेनाऽपि प्रोक्तोऽहं पद्मयोनिना ॥ दीर्घायुर्भव पृष्टश्च
 कुतस्त्वमिह चागतः ॥ ५९ ॥ अथ तेर्मुनिभिः सर्वैर्वृत्तांतं तस्य कीर्तितम् ॥ आशीर्वादोद्वं प्रोक्तं ततो वयमिहागताः ॥ ६० ॥ यथाऽयं बालको
 देव त्वत्प्रसादात्पितामह ॥ दीर्घायुर्जायते लोके तथा त्वं कर्तुमर्हसि ॥ ६१ ॥ ततोऽहं ब्रह्मणा तान् जरामरणवर्जितः ॥ विहितः प्रपितमृगं
 स्वगृहं प्रति तैः समम् ॥ ६२ ॥ ते तु मां मुनयोत्रैव प्रमुच्याश्रमसन्निधौ ॥ स्नानार्थं विविशुः सर्वं हृदयेऽत्र सुरोधन ॥ ६३ ॥ तच्छ्रुत्वा
 वचनं तस्य मृकंडो हर्षसंयुतः ॥ प्रययौ सत्वरं तत्र यत्र ते मुनयः स्थिताः ॥ ६४ ॥ प्रणम्य तान्मुनीन्सर्वांश्च नृनाञ्जलिपुटः स्थितः ॥ प्रोवाच
 वः प्रसादेन कुलं मे वृद्धिमागतम् ॥ ६५ ॥ साधु प्रोक्तमिदं कश्चिदाचार्यैर्मुनिसत्तमाः ॥ साधुलोके समाश्रित्य विख्यातं च जगत्रये ॥ ६६ ॥
 साधूनां दर्शनं पुण्यं तीर्थभूता हि सन्धवः ॥ तीर्थं फलति कालेन सद्यः साधुसमागमः ॥ ६७ ॥ तस्मादतिथयः प्राप्ता यूयं सर्वेऽद्य
 मे गृहम् ॥ प्रकरोमि किमातिथ्यं प्रोच्यतां द्विजसत्तमाः ॥ ६८ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ एतदेव मुनेऽस्माकमातिथ्यं कोटिसंभितम् ॥
 अल्पायुरपि ते बालो रप्तातो मृत्युवर्जितः ॥ ६९ ॥ ॥ मृकण्ड उवाच ॥ ॥ मृत्युनाऽऽलिङ्गितं बालमस्मदीयं मुनीश्वराः ॥ भवद्विरद्य
 संरक्ष्य कुलं कृत्स्नं ससुदृढम् ॥ ७० ॥ ब्रह्मणे च सुरापे च चौरैः भयवते तथा ॥ निष्कृतिर्विहिता सद्भिः कृतं न नास्ति निष्कृतिः ॥ ७१ ॥
 तस्मात्कृतघतादोषो न स्यान्मम मुनीश्वराः ॥ यथा कार्यं भवद्विश्च तथा सर्वेन संशयः ॥ ७२ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ यदि प्रत्युपकाराय
 मन्यसे त्वं द्विजोत्तम ॥ गृहं कुरुष्व नो वाक्यादेवस्य परमेष्ठिनः ॥ ७३ ॥ येनाऽयं बालकस्तेऽद्य कृतो मृत्युवर्जितः ॥ तस्मात्स्थापय तीर्थेन
 देवं तं प्रपितामहम् ॥ ७४ ॥ पुत्रेण सहितः पश्चादाराधय दिवानिशम् ॥ वयमेव त्वया सार्धं तं च देवं पितामहम् ॥ ७५ ॥ ॥ इत्थं प्रपूजयिष्याम
 स्तथान्येऽपि द्विजोत्तमाः ॥ बालेनाऽनेन सार्धं ते सख्यमत्र स्थितं यतः ॥ बालसख्यमिति ख्यातं नाम्ना तेन भविष्यति ॥ ७६ ॥ तीर्थमन्यैरिति
 ख्यातं बालकानां दितावहम् ॥ रोगार्तानां भवार्तानामस्माकं वचनात्सदा ॥ ७७ ॥ ॥ अस्मिंस्तथै शिशुं लोकाः स्नापयिष्यंति ये द्विज ॥
 रोगार्तं वा भवार्तं वा पीडितं वा ब्रह्मादिभिः ॥ ७८ ॥ भविष्यति न संदेहः सर्वदोषविवर्जितः ॥ पितामहप्रसादेन तथाऽस्मद्वचनाद्विज ॥ ७९ ॥
 ये पुनर्मातुषा विप्र निष्कामाः श्रद्धयान्विताः ॥ स्नानमात्रं करिष्यंति ते याति परमां गतिम् ॥ ८० ॥ एवमुक्ताथ ते सर्वे मुनयः शंसितवताः ॥
 तमामंय मुनिं जग्मुस्तीर्थान्यन्यानि सत्तराः ॥ ८१ ॥ मृकण्डोऽपि सपुत्रश्च तस्मिन्स्थाने पितामहम् ॥ स्थापयामास संदृष्टो ज्येष्ठे ज्येष्ठास्थिते
 विधौ ॥ ८२ ॥ ततश्चाऽऽराधयामास दिवारात्रमर्तद्वितः ॥ सपुत्रः श्रद्धया युक्तः संप्राप्तश्च परां गतिम् ॥ ८३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥

ततः प्रभृति तत्तीर्थं बालसख्यमिति स्मृतम् ॥ पावनं सर्वजंतूनां बालानां रोगनाशनम् ॥ ८४ ॥ ज्येष्ठे ज्येष्ठसु यो बालस्तत्र ग्रानं समाचरेत् ॥
न स पीडामवाप्नोति यावत्संवत्सरं द्विजाः ॥ ८५ ॥ ग्रहभूतपिशाचानां शाकिनीनां विशेषतः ॥ अगम्यः सर्वदुष्टानां तथाऽन्येषां प्रजायते ॥ ८६ ॥
इति श्रीस्कांदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये बालसख्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामैकविंशोऽध्यायः ॥
॥ २१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यदेतद्भवता प्रोक्तं तीर्थं शकसमुद्रवम् ॥ स्वामिद्रोहकृतात्पापात्रिमुक्तो यत्र लक्ष्मणः ॥ १ ॥ कथं
तत्र पुरा शक्रः स्वामिद्रोहसमुद्रवात् ॥ पातकादेव निर्मुक्तः कस्मिन्काले च सूतज ॥ २ ॥ कस्मादितेर्महेन्द्रेण कृतं कृत्यं तथाविधम् ॥ येन संमदितो
गर्भः सर्वं विस्तरतो वद ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ब्रह्मणो दक्षिणां गुणान्ने दक्षः प्रजापतिः ॥ स च संजनयामास पंचाशत्कन्यकाः शुभाः ॥ ४ ॥
ददौ च दश धर्माय कश्यपाय त्रयोदश ॥ दिव्येन विधिना दक्षः सप्तविंशतिमिदमेव ॥ ५ ॥ अदितिश्च दितिश्चैव द्वे भार्ये सुख्यतां गते ॥ कश्य
पस्य द्विजश्रेष्ठाः प्राणेष्वोऽपि प्रिये सदा ॥ ६ ॥ ततः स जनयामास देवान्छक्रपुरःसरात् ॥ अदित्यां चैव देत्यांश्च दित्यां स बलवत्तरात् ॥ ७ ॥
तेषां त्रैलोक्यराज्यार्थं मिथो जज्ञे महाहवः ॥ तत्र शक्रेण ते देत्याः संग्रामे विनिपातिताः ॥ ८ ॥ ततः शोकपरा चक्रे दितिर्नृतमनुत्तमम् ॥ पुत्रार्थं
नियमोपेता क्षेत्रेऽत्रैव समाहिता ॥ ९ ॥ ततो वर्षसहस्राणि तस्यास्तुष्टो महेश्वरः ॥ उवाच परितुष्टोऽस्मि वरं प्रार्थय वाञ्छितम् ॥ १० ॥ साऽब्रवी
द्यदि मे तुष्टस्त्वं देव शशिशेखर ॥ तत्पुत्रं देहि देवानां सर्वेषां बलवत्तरम् ॥ यज्ञभागप्रभोक्तारं देवानां दर्पनाशनम् ॥ ११ ॥ अवप्यं संगरे पूर्वं
सर्वदेवैः सवासवैः ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय जगामादर्शनं हरः ॥ १२ ॥ दितिश्चैवाऽदधाद्गर्भं कश्यपान्धुनिपुंगवात् ॥ ततः शक्रो भयं चक्रे ज्ञात्वा
तं गर्भसंभवम् ॥ वदतो मुनिमुख्यस्य नारदस्य महात्मनः ॥ १३ ॥ ततो दुष्टां मतिं कृत्वा तस्य गर्भस्य नाशने ॥ चक्रे तस्याः स शुश्रूषां विवा
गत्रयनं द्रितः ॥ १४ ॥ छिद्रमन्वेपमाणस्तु सुमुखमपि च द्विजाः ॥ न तस्या लभते काऽपि गता मासा नवैव तु ॥ १५ ॥ ततश्च दशमे मासि
संप्रानं प्रसवोद्भवे ॥ गर्भालसा निशाचक्रे सुता सा दक्षिणासुखी ॥ १६ ॥ निद्रानशं तु संप्राप्ता विसंज्ञा समपद्य ॥ शक्रहस्तावमदोत्यपादसौख्येन
निश्चला ॥ १७ ॥ तां विसंज्ञामधो वीक्ष्य त्यक्त्वा पादौ शतक्रतुः ॥ प्रविशेशोदरं तस्यास्तीक्ष्णं शस्त्रं करे दधत् ॥ तेनाऽसौ सप्तधा चक्रे गर्भं
शस्त्रेण देवपः ॥ १८ ॥ अथाऽपश्यत्सणात्सप्त बालकान्पूर्णविग्रहात् ॥ ततस्तानपि सत्तेव सप्तधा कृतवान्हरिः ॥ १९ ॥ जाता एकोनपञ्चाशदप्य
तत्रैव बालकाः ॥ तान्दृष्ट्वा वृद्धिमापन्नास्ततो भीतः शतक्रतुः ॥ निश्चक्रामोदरात्तुणं दित्या यावन्न लक्षितः ॥ २० ॥ ततः प्रभते विमले प्रोद्गते
रविमंडले ॥ दितिः संजनयामास सप्तधा सप्त बालकात् ॥ २१ ॥ ततोऽभ्येत्य सहस्राक्षो दुर्गन्धेन समावृतः ॥ निस्तेजा ग्लानवक्त्रश्च लज्जयाऽ
धोमुखः स्थितः ॥ २२ ॥ तं दृष्ट्वा तादृशं शक्रं दितिः प्रोवाच सादरम् ॥ प्रणतं संस्थितं पार्श्वे भयव्याकुलचेतसम् ॥ २३ ॥ किं त्वं शक्र निरु
त्साहस्तेजोयुनिविवर्जितः ॥ शरीरात्तव दुर्गन्धः कस्मादीदृक्प्रजायते ॥ २४ ॥ किं त्वया निहतो विप्रो गुरुर्वा बालकोऽथवा ॥ नारी वा येन ते
नष्टं तेजो गात्रसमुद्रवम् ॥ २५ ॥ हेतो नखाभसा वा त्वं घृष्टः शूर्पानिलेन च ॥ अजामार्जनिकोत्पैश्च रजोभिर्वा समाश्रितः ॥ २६ ॥ ॥ शक्र
उवाच ॥ ॥ सत्यमेतन्महाभागे यत्त्वयोक्तोऽस्मि सांप्रतम् ॥ रात्रौ प्रविष्टः सुप्ताया जठरे तव पापकृत् ॥ २७ ॥ कुन्तश्चैकोनपञ्चाशत्कृत्वो गर्भो
मया शुभे ॥ तावन्मात्रास्ततो जाता बालकाः सर्व एव ते ॥ २८ ॥ ततो भीत्या विनिष्क्रान्तस्त्वया देवि न लक्षितः ॥ एतस्मात्कारणाज्जाता
तेजोहानिरनिन्दिते ॥ २९ ॥ ॥ दितिरुवाच ॥ ॥ यस्मात्सत्यं त्वया प्रोक्तं पुरतो मम देवप ॥ तस्मात्प्रार्थय मत्तत्त्वं वरं यन्मनसेप्सि
तम् ॥ ३० ॥ ॥ शक्र उवाच ॥ ॥ एते तव सुता देवि च्छिद्यमाना मयासिना ॥ रुदन्तो वारिता मन्दं मा रुदन्तु मुहुर्मुहुः ॥ ३१ ॥ मरुतो
नाम विरुपातास्तस्मात्संतु जगत्रये ॥ दैत्यभावविनिर्मुक्ता मद्विधेया मम प्रियाः ॥ ३२ ॥ यज्ञभागभुजः सर्वे भविष्यति मया सह ॥ यस्मादेत
न्मया तीर्थं बालकेस्तव मंडितम् ॥ ३३ ॥ बहुभिर्यास्यति रूपाणि बालमंडनमित्यतः ॥ या च ह्यी गर्भसंयुक्ता स्नानं भक्त्या करिष्यति ॥ न भवि
ष्यति छिद्राणि तस्या गर्भे कथंचन ॥ ३४ ॥ प्राप्ते प्रसवकाले तु या जलं प्राशयिष्यति ॥ तीर्थस्यास्य सुखेनैव प्रसविष्यति सा सुतम् ॥ ३५ ॥
॥ ॥ दितिरुवाच ॥ ॥ तवोच्छेदाय देवेश याचितः प्राङ्मया हरः ॥ एकं देव सुतं देहि सर्वदेवनिवर्हणम् ॥ ३६ ॥ त्वया चैकोनपञ्चाश
त्प्रकारः स विनिर्मितः ॥ यस्मादेतं त्वया प्रोक्तं तस्मादेतद्विष्यति ॥ ३७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततः प्रभृति ते जाता मरुतो विबुधैः
समग्र ॥ यज्ञभागस्य भोक्तारो दितेः शक्रस्य शासनात् ॥ ३८ ॥ अथ प्राह सहस्राक्षो देवाचार्यं बृहस्पतिम् ॥ मातुर्द्रोहकृतं पापं कथं यास्यति संज्ञ
यम् ॥ ३९ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ अत्रैव कुरु देवेन्द्र तपः पापविशुद्धये ॥ तीर्थे यत्र कृतं पापं सर्वपातकनाशने ॥ ४० ॥ न यज्ञेन च दानेन
नान्येस्तीर्थसमाश्रयैः ॥ मातुर्द्रोहकृतं पापं नाशं याति पुरंदर ॥ एवमेतेत्परित्यक्तं तीर्थं मातुस्त्वाऽऽश्रयम् ॥ ४१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततस्तूर्णं सह
स्राक्षः सहस्राक्षसंज्ञितम् ॥ लिङ्गं संस्थापयामास स्वयमेव द्विजोत्तमाः ॥ ४२ ॥ त्रिकालं पूजयामास पुष्पधूपानुलेपनैः ॥ तथान्येर्बलिस्तका
रगीर्तेर्नृत्यैः पृथग्विधैः ॥ ४३ ॥ ततो वर्षसहस्राणि तुष्टस्तस्य महेश्वरः ॥ प्रोवाच वरदोऽस्मीति शक्र प्रार्थय वाञ्छितम् ॥ ४४ ॥ ॥ शक्र उवाच ॥ ॥
मातुर्द्रोहकृतं पापं यातु मे त्रिपुरातक ॥ तथाऽन्येषां मनुष्याणां येऽत्र त्वां श्रद्धयान्विताः ॥ पूजयिष्यति सद्गतया स्नानं कृत्वा समाहिताः ॥ ४५ ॥
॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय जगामादर्शनं हरः ॥ शक्रोऽपि रहितः पापेर्जगाम त्रिदशालयम् ॥ ४६ ॥ एवं तत्र समुत्पन्नं तीर्थं
तडालमंडनम् ॥ स्वामिद्रोहकृतात्पापान्मुच्यते यत्र मानवाः ॥ ४७ ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातं बालमंडनसंभवम् ॥ माहात्म्यं तु द्विज
श्रेष्ठाः शृणुध्वमथ सादरम् ॥ ४८ ॥ आश्विनस्य सिते पक्षे दशम्यादि यथाक्रमम् ॥ यस्तत्र कुस्ते श्राद्धं यावत्पंचदशी तिथिः ॥ ४९ ॥
तीर्थानां स हि सर्वेषां स्नानजं लभते फलम् ॥ श्राद्धस्य करणाद्यापि वाजिमेषफलं द्विजाः ॥ ५० ॥ तस्मिन्काले सहस्राक्षः समागच्छति भूतले ॥
भागानां मर्त्यजातानां सेवनाय सदैव हि ॥ ५१ ॥ यावद्भूमितले शक्रस्तिष्ठत्येवं द्विजोत्तमाः ॥ तीर्थे तीर्थानि सर्वाणि तावत्तिष्ठन्ति तत्र वै ॥ ५२ ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तस्मिन्काले विशेषतः ॥ स्नान्वा तत्र शुभे तीर्थे शक्रेभ्यश्चार्चयेत् ॥ ५३ ॥ अत्र श्लोको पुरा गीतो नारदेन सुर
र्षिणा ॥ शृण्वंतु मुनयः सर्वे कीर्त्यमानौ मया हि तौ ॥ ५४ ॥ बालमंडनके स्नात्वा शक्रेभ्यश्चार्चयेत् ॥ यः पुमानाश्विने मासि प्राप्ते श्रवण
पञ्चके ॥ स पापेष्वप्युच्यते सर्वराजन्ममरणाद्भुवि ॥ ५५ ॥ प्रभावात्तस्य तीर्थस्य सत्यमेतद्विजोत्तमाः ॥ ५६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराणे एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये बालमण्डनतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥
॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्यैव पश्चिमे भागे वृगतीर्थमनुत्तमम् ॥ अस्ति पुण्यतमं स्थातं समस्ते धरणीतले ॥ १ ॥ तत्र ये मानवास्तीर्थं

सम्यक्कृद्वासमन्विताः ॥ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यां स्नानं कुर्वन्ति भास्करे ॥ २ ॥ मध्ये स्थिते न ते यांति नियोग्यो नो कथंचन ॥ अपि पापसमोपेता
दोषैः सर्वैः समन्विताः ॥ ३ ॥ कृतघ्ना नास्तिकाश्चौरा मर्यादाभेदकास्तथा ॥ स्नाता ये तत्र सतीर्थे ते यांति परमां गतिम् ॥ विमानवरमाकृताः
स्तुयमानाश्च किनरैः ॥ ४ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ मृगतीर्थं कथं तत्र संजातं मूननंदन ॥ किं प्रभावं समाचक्ष्व परं कौतुहलं हि नः ॥
॥ ५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ पूर्वं तत्र महारण्ये नानामृगगणावृते ॥ नानाविहंगमसंयुते नानावृक्षसमाकुले ॥ ६ ॥ समायाता महारौद्रा लुब्ध
काश्चापपाणयः ॥ कृष्णांगा भ्रममाणस्ते यमकृता इवाऽपरे ॥ ७ ॥ एतस्मिन्नंतरे दृष्टं मृगयुथं तरोरधः ॥ उपविष्टं सुविश्रम्यं तेस्तदा द्विज
सत्तमाः ॥ ८ ॥ अथ तालैर्दुग्धकान्दृष्ट्वा दूरतोऽपि भवानुराः ॥ पलायनपराः सर्वे मृगा जन्मुद्धतं ततः ॥ ९ ॥ अथ ते सन्निधौ दृष्ट्वा गंभीरं सलिला
शयम् ॥ प्रविष्टा हरिणाः सर्वे भयार्ताः शरपीडिताः ॥ १० ॥ ततस्तत्सलिलस्यांतस्ते मृगाः सर्वे एव हि ॥ मानुषत्वमनुप्राप्तास्तत्प्रभावा
दिजोत्तमाः ॥ ११ ॥ अथ तान्मानुषीभूतान्पञ्चदशसंख्यां मृगान् ॥ मृगयुथं समायातं मार्गेणानेन सांप्रतम् ॥ केन मार्गेण निर्यातं तस्माद्भूत मा
चिरम् ॥ १२ ॥ ॥ मानुषा ऊचुः ॥ ॥ वयं ते हरिणाः सर्वे मानुषत्वं सुदुर्लभम् ॥ तीर्थस्याऽस्य प्रभावेन प्राप्ताः सत्यं न संशयः ॥ १३ ॥
तच्छ्रुत्वा विस्मयाविष्टास्ततस्ते लुब्धका द्रुतम् ॥ त्यक्त्वा धनुषि बाणांश्च स्नानं तत्र प्रचक्रिरे ॥ १४ ॥ स्नानमात्रात्ततः सर्वे दिव्यमात्यानुलेपनाः ॥
दिव्यगात्रधराः सर्वे संजाताः पार्थिवोत्तमाः ॥ १५ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अत्याश्चर्यमिदं मृत यस्त्वया परिकीर्तितम् ॥ स्नानमात्रेण ते
प्राप्ता लुब्धकास्तादृशं वपुः ॥ १६ ॥ तथा मानुष्यमापन्ना मृगास्तोयावगाहनात् ॥ तत्कथं मेदिनीपृष्ठे तत्तीर्थं संवभूज इ ॥ १७ ॥ ॥ सूत
उवाच ॥ ॥ लिंगभेदोद्भवं तोयं यत्पुरा वः प्रकीर्तितम् ॥ आच्छन्नं पांसुभिः कृतं द्राघुना शक्रशासनात् ॥ १८ ॥ वरुमीकरं प्रमासाद्य तन्नि
ष्कातं पुनर्द्विजाः ॥ कालेन महता तत्र प्रदेशे स्वरूपमेव हि ॥ १९ ॥ यत्र स्नातः पुरा सद्यश्चिरं कुः पृथिवीपतिः ॥ दिव्यं वपुः पुनः प्राप्त
मंडालत्वेन संस्थितः ॥ २० ॥ एतस्मात्कारणात्तत्र स्नाताः सारंगलुब्धकाः ॥ सर्वे पापविनिर्मुक्ताः संप्राप्ताः परमं वपुः ॥ २१ ॥ इति श्रीस्कंदे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये मृगतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ तत्र विष्णुपदं नाम तीर्थं तीर्थे शुभे स्थितम् ॥ अपरं ब्राह्मणश्रेष्ठाः सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ अयने दक्षिणे
प्राप्ते यस्तत्पूज्य समाहितः ॥ निवेदयेत्तथात्मानं सम्यक्कृद्वासमन्वितः ॥ २ ॥ स मृतोऽप्ययने याम्ये तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ प्राप्नोति नात्र
संदेहस्तत्प्रभावादिजोत्तमाः ॥ ३ ॥ तथा चैवोत्तरे प्राप्ते पूजयित्वा यथाविधि ॥ सम्यङ्निवेदयेद्भक्त्या आत्मानं यः समाहितः ॥ साऽपि विष्णोः
पदं पुण्यं प्राप्य संजायते सुखी ॥ ४ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ कथं तत्र पदं जातं विष्णोरव्यक्तजन्मनः ॥ कथं निवेद्यते तत्र सम्यगात्माऽ
यनद्वये ॥ ५ ॥ तस्मिन्देष्टेऽथवा स्पृष्टे यत्फलं लभ्यते नरैः ॥ तत्सर्वं सूतज ब्रूहि परं कौतुहलं हि नः ॥ ६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ बलिर्वद्धो
यदा तेन विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ तदा क्रमेस्त्रिभिर्व्याप्तं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ७ ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे संयस्तः प्रथमः क्रमः ॥ महर्लोके द्विती
यस्तु तदा तेन महात्मना ॥ ८ ॥ तृतीयस्य समुद्रो गं यदा चक्रे स चक्रधृक् ॥ तदा भिन्नं द्विजश्रेष्ठा ब्रह्मांडं लघुतां गतम् ॥ ९ ॥ पादाश्रेणाथ
संभिन्ने ब्रह्मांडे निर्मलं जलम् ॥ अंगुष्ठाग्रेण संप्राप्ते क्रमेण धरणीतले ॥ १० ॥ ब्रह्मलोकं तदा कृतं प्रावयित्वा जलं हि तत् ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशं
कुन्देन्दुसदृशद्युति ॥ मत्स्यकच्छपसंकीर्णं ग्राहयुधैः समाकुलम् ॥ ११ ॥ ततः प्रभृति सा लोके गंगा विष्णुपदी स्मृता ॥ पवित्रमपि तत्क्षेत्रं नयन्ती
सा पवित्रताम् ॥ १२ ॥ एवं विष्णोः पदं तत्र संजातं मुनिसत्तमाः ॥ सर्वपापहरं पुंसां तदा विष्णुपदी स्मृता ॥ १३ ॥ यस्तस्यां श्रद्धया युक्तः
स्नानं कृत्वा यथोदितम् ॥ स्पर्शयेत्तत्पदं विष्णोः स याति परमं पदम् ॥ १४ ॥ यस्तत्र कुरुते श्राद्धं सम्यक्कृद्वासमन्वितः ॥ स्नात्वा विष्णुपदीतोये
गयाश्राद्धफलं लभेत् ॥ १५ ॥ माघमासे नरः स्नानं प्रातरुत्थाय तत्र यः ॥ करोति सततं मर्त्यः स प्रयागफलं लभेत् ॥ १६ ॥ अथवा वत्सरं
यावत्क्षणं कृत्वात्र भक्तिः ॥ तत्र स्नानं च यः कुर्यात्स मुक्तिं लभते नरः ॥ १७ ॥ यस्यास्थीनि जले तत्र क्षिप्यन्ते मनुजस्य च ॥ अपि पाप
समाचारः स प्राप्नोति परां गतिम् ॥ १८ ॥ अपि पक्षिपतंगा ये पशवः कृमयो मृगाः ॥ प्रविष्टाः सलिले तस्मिंस्तृपार्ता भक्तिवर्जिताः ॥ १९ ॥
तेऽपि पापविनिर्मुक्ता देहानि चातिदुर्लभम् ॥ चक्रिणस्तत्पदं यांति जरामरणवर्जितम् ॥ २० ॥ किं पुनः श्रद्धयोपेताः पूर्वकाल उपस्थि
ते ॥ दत्त्वा दानं द्विजेन्द्राणां नरं वेदविदां द्विजाः ॥ २१ ॥ तत्र गाथा पुरा गीता नारदेन महर्षिणा ॥ विष्णुपद्याः समालोक्य प्रभावं पापनाश
नम् ॥ २२ ॥ किं वर्तनियमेवापि तयोर्भिविधिधर्मतैः ॥ कृतोर्विष्णुपदीतोये संस्थिते धरणीतले ॥ २३ ॥ एकः सर्वेषु तीर्थेषु स्नानं मर्त्यः
समाचरेत् ॥ एको विष्णुपदीतोये स्नाति द्वाभ्यां समं फलम् ॥ २४ ॥ एको दानानि सर्वाणि ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति ॥ एको विष्णुपदीतोये
स्नाति द्वाभ्यां समं हि तत् ॥ २५ ॥ पञ्चाग्निसाधको ग्रीष्मे वर्षास्वाकाशमाश्रितः ॥ जलाश्रयश्च देवंत एकः स्यात्पुरुषः शिती ॥ २६ ॥
अन्यो विष्णुपदीतोये स्नात्वा विष्णुपदं स्पृशेत् ॥ तावुभावपि निर्दिष्टौ समौ पुरुषसत्तमौ ॥ २७ ॥ एकांतरोपवामी यः एकः स्याज्जीविता
वधि ॥ एको विष्णुपदीतोये स्नाति द्वाभ्यां समं फलम् ॥ २८ ॥ त्रिरात्रोपोषितस्त्वेको यावद्वर्षातं नरः ॥ एको विष्णुपदीतोये स्नाति द्वाभ्यां समं
फलम् ॥ २९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्ता मुनिश्रेष्ठो नारदो द्विजसत्तमाः ॥ विराम मुनीनां स बहूनां पुरतोऽसकृत् ॥ ३० ॥ तस्मात्सर्वं
प्रयत्नेन स्नानं तत्र समाचरेत् ॥ संस्पृशेत् पदं विष्णोर्ध्वं इच्छेच्छेय आत्मनः ॥ ३१ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यदेतद्भक्ता प्रोक्तमात्मानं
विनिवेदयेत् ॥ विष्णोः पदस्य संप्राप्ते अयने दक्षिणोत्तरे ॥ ३२ ॥ तत्केन विधिना सूत मन्त्रैश्च वद सत्वरम् ॥ वयं येन च तत्कुर्मः सर्वं
पण्मासाभ्यंतरे मृत्युर्ध्वकस्माद्भवेन्मम ॥ तस्ते पदं गतिर्मे स्यादहं ते भृत्यतां गतः ॥ ३३ ॥ एवं प्रोच्य हरिं पश्चात्पूजयेद्ब्राह्मणास्तनः ॥ अथ तेः
सममश्नीयात्ततः प्राप्नोति सद्रतिम् ॥ ३४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये
विष्णुपदीतीर्थोत्पत्तिवर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तत्राश्वमेधपूजं यत्तद्ब्राह्मणसत्तमाः ॥ तद्वोऽहं
संभवश्यामि गंगामाहात्म्यसंभवम् ॥ १ ॥ चमत्कारपुरे विप्रः पुरासीतं शिशुततः ॥ पंडरामेति चिख्यातो रूपीदार्ययुगान्वितः ॥ २ ॥ स यदा यौव
नोपेतस्तदा वेश्यानुरागकृत् ॥ श्रोत्रियोऽप्यथवादिमो यौवनोद्धारपीडितः ॥ ३ ॥ स कदापि निशीथेऽथ तृपतिश्च संप्रतिष्ठतः ॥ प्रार्थयामास तां
वेश्यां पानीयं पातुमुत्सहे ॥ ४ ॥ अथ सा सलिलप्रांत्या करकं मयसंभवम् ॥ समामास द्रौ पानं तस्मै त्रिप्राकृत्य च ॥ ५ ॥ सुखमप्यगते मये

सोऽपि तां कोपसंयुतः ॥ वेश्यां प्रभर्त्सयामास विगिधकच्छेदुर्मुहुः ॥ ६ ॥ किमिदं किमिदं पापे त्वया कर्म विगर्हितम् ॥ कृतं यन्मुखमध्ये मे प्रसिद्धा
निदिता सुरा ॥ ७ ॥ ब्राह्मण्यमद्य से नष्टं मद्यपानादसंशयम् ॥ प्रायश्चित्तं करिष्यामि तस्मात्प्राप्तमविशुद्धये ॥ ८ ॥ यन्मुखा विनिष्कस्य तद्वाहः
खसंयुतः ॥ हरोदाध तदा गत्वा करुणं निर्जने वने ॥ ९ ॥ ततः प्रभातवेलायां स्नात्वा वस्त्रमन्वितः ॥ त्वत्त्वा गात्रस्य रोमाणि समस्तानि
द्विजोत्तमाः ॥ १० ॥ संप्राप्तो विप्रमुल्यानां सभा यत्र व्यवस्थिता ॥ पठति सर्वशास्त्राणि वेदांतानि च कृत्स्नशः ॥ ११ ॥ अथासौ प्रणिपत्यो
च्चैः प्रोवाच द्विजसत्तमान् ॥ जलश्रुत्या सुरा पीता मया कुरुत निग्रहम् ॥ १२ ॥ अथ ते धर्मशास्त्राणि प्रविचार्य पुनः पुनः ॥ तमृचुर्ब्राह्मणाः सर्वे
प्रायश्चित्तकृते स्थितम् ॥ १३ ॥ ॥ ब्राह्मणा उवाच ॥ ॥ अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि सुरां चेद्ब्राह्मणः पिबेत् ॥ अभिवर्णं घृतं पीत्वा तावन्मात्रं विजु
ध्यति ॥ १४ ॥ स त्वं वांछसि चेच्छुद्धिमग्निवर्णं घृतं पिब ॥ यावन्मात्रा सुरा पीता तावन्मात्रं विजुद्धये ॥ १५ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय घृतमादाय
तत्क्षणम् ॥ चक्रे वह्निसमं यावत्पानार्थं द्विजसत्तमाः ॥ १६ ॥ तावत्तस्य पिता प्राप्तः श्रुत्वा वार्ता सभार्यकः ॥ किमिदं किमिदं पुत्र मुवाणो दुःस
संयुतः ॥ अश्रुपूर्णक्षणो दीनो वाष्पगद्गदवा गिरा ॥ १७ ॥ ततः स कथयामास सर्वं रात्रिसमुद्भवम् ॥ वृत्तांतं तच्च विप्रानां प्रायश्चित्तं यथोचितम् ॥
॥ १८ ॥ अथ स ब्राह्मणान्प्राह सर्वस्तान्द्विजसत्तमाः ॥ प्रायश्चित्तं सुतायास्मै ममान्यत्संप्रदीयताम् ॥ १९ ॥ संचिन्त्य धर्मशास्त्राणि विचार्य च पुनः
पुनः ॥ सर्वस्वमापि दास्यामि पुत्रहेतोरसंशयम् ॥ २० ॥ ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे भूयोभूयश्च सादरम् ॥ विचिन्त्य धर्मशास्त्राणि तमृचुर्मुनिसत्तमाः ॥
॥ २१ ॥ नान्यदस्ति सुरापाने प्रायश्चित्तं द्विजन्मनाम् ॥ मौजीहोमं विना विप्र यक्षुक्तं तत्समाचर ॥ २२ ॥ ततः स स्वसुतं प्राह नैवं त्वं कर्तुमर्हसि ॥
यच्छ दानानि विप्रेभ्यस्तीर्थयात्रां समाचर ॥ २३ ॥ ततः शुद्धिं समाप्नोषि क्रमान्वयमसंयुतः ॥ ब्रैतेश्च विविधैश्चीर्णैः सत्यमेतद्वीम्यहम् ॥ २४ ॥
न ब्राह्मणसमादिष्टं प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ २५ ॥ ॥ पुत्र उवाच ॥ ॥ एतन्मम महाभागा यदुवंति व्रतादिकम् ॥ तस्मात्कार्यं मया तात
मौजीहोमो न संशयः ॥ २६ ॥ यन्मया तु कृतं वारुये तत्सर्वं क्षंतुमर्हसि ॥ २७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तं निश्चयं ज्ञात्वा स पिता
सुतवत्सलः ॥ सर्वस्वं प्रददौ हृष्टो मरणे कृतनिश्चयः ॥ २८ ॥ साऽपि तस्य सती भार्या कृत्वा मृशुविनिश्चयम् ॥ तमुवाच सुतं दृष्ट्वा सर्वं दत्त्वा
गृहादिकम् ॥ २९ ॥ आवाभ्यां संप्रविष्टाभ्यां यद्वौ पुत्र ततस्तदा ॥ मौजीहोमस्त्वया कार्यं मां तातं यदि मन्यसे ॥ ३० ॥ ततस्तौ दम्पती हृष्टौ
यावद्बह्निस्मीपगौ ॥ संजातौ मरणार्थाय स च ताभ्यां समुद्भवः ॥ ३१ ॥ तावत्प्राप्तो मुनिर्नाम शांडिल्यो वेदपारगः ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन तत्र
देशे द्विजोत्तमाः ॥ ३२ ॥ स वृत्तांतं समाकर्ष्य कोपसंस्तलोचनः ॥ अत्रवीद्ब्राह्मणान्सर्वान्भर्त्समानो मुहुर्मुहुः ॥ ३३ ॥ अहो मृदतमा वृयं
यदेतद्ब्राह्मणत्रयम् ॥ वृथा मृशुमवाप्नोति निग्रहे सुगमे सति ॥ ३४ ॥ अत्र कात्यायनेनोक्तं यद्वचः सुमहात्मना ॥ तच्छृण्वन्तु द्विजाः सर्वे प्राय
श्चित्ती तथाप्ययम् ॥ ३५ ॥ चांद्रायणानि कृच्छ्राणि तथा सातपनानि च ॥ प्रायश्चित्तानि दीयन्ते यत्र गंगा न विद्यते ॥ ३६ ॥ अत्र विष्णुपदी
गंगा तत्क्षेत्रे तु द्विजोत्तमाः ॥ तस्यां स्नानं करोत्वेव ततः शुद्धिमवाप्स्यति ॥ ३७ ॥ मौजीहोमः प्रमाणं स्वान्मुनिवाक्येन चेद्वेत् ॥ तदेतदपि
वाक्यं हि कात्यायनमुनेः स्फुटम् ॥ ३८ ॥ ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे हर्षेण महतान्विताः ॥ साधुसाध्विति तं प्रोच्य प्रोचुः सत्यमिदं मुने ॥ ३९ ॥
ततः प्रबोध्य तं विप्रं निन्युस्तत्र द्विजोत्तमाः ॥ यत्र विष्णुपदी गंगा स्वयमेव व्यवस्थिता ॥ ४० ॥ तत्र स ब्राह्मणो यावद्गंगातोयसमुद्भवम् ॥
गंडूषं कुरुते वक्त्रे तावच्छुद्धो बभूव सः ॥ उदरादखिलं तोयं निष्कातं द्विजसत्तमाः ॥ ४१ ॥ ततोऽवगाहते यावत्तस्यास्तोयं सुशोभनम् ॥ तावदा
काशसंभृता गर्भीरोवाच भारती ॥ ४२ ॥ शुद्धोऽयं ब्राह्मणः साक्षाद्विष्णुपद्याः समागमात् ॥ स्नानादाचमनादेव तस्माच्चातु गृहं निजम् ॥
॥ ४३ ॥ ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे चंडशर्मादयश्च ये ॥ दिष्ट्यादिष्ट्येति जरपन्तः स्वानि हर्म्याणि भेजिरे ॥ ४४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं
प्रभावा सा विप्रा गंगा विष्णुपदी स्थिता ॥ तस्य क्षेत्रस्य सीमांते पश्चिमे पापनाशिनी ॥ ४५ ॥ एतद्वः सर्वमाख्यातं विष्णुपद्याः समुद्भवम् ॥
माहात्म्यं ब्राह्मणश्रेष्ठाः सर्वपातकनाशनम् ॥ ४६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नामारखण्डे हाटकेऽध्याये
क्षेत्रमाहात्म्ये विष्णुपदीगंगाब्राह्मण्यवर्णनं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ यत्पूर्वापरसीमान्तं
तन्मया संप्रकीर्तितम् ॥ दक्षिणोत्तरसंभृतं तद्गो वक्ष्यामि सांप्रतम् ॥ १ ॥ अस्ति भूमितले ख्याता मथुराख्या महापुरी ॥ नानाविप्रस
माकीर्णा यमुनातटसंश्रया ॥ २ ॥ तस्यामासीद्विजश्रेष्ठो गोकर्ण इति विश्रुतः ॥ वेदाध्ययनसंपन्नः सर्वशास्त्रविचक्षणः ॥ ३ ॥ अथा
परोऽस्ति तत्रामा तत्र विप्रो वंयोऽन्वितः ॥ सोऽपि च ब्राह्मणः श्रेष्ठः सर्वविद्यासु पारगः ॥ ४ ॥ कस्यचित्त्वय कालस्य यमः प्राह स्वर्किकरम् ॥
ऊर्ध्वकेशं सुरक्तांशं कृष्णदन्तं भयानकम् ॥ ५ ॥ अद्य गच्छ द्रुतं द्रुतं मथुराख्यां महापुरीम् ॥ आनयस्व द्विजश्रेष्ठ तस्यां गोकर्णसंज्ञकम् ॥ ६ ॥
तस्यायुषः क्षयो जातो मध्याह्नेऽद्यतने दिने ॥ त्याज्योऽन्योऽस्ति च तत्रैव चिरायुस्तादृशो द्विजः ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अद्य द्रुतो
द्रुतं गत्वा तां पुरीं यमशासनात् ॥ विप्रमादानयामास गोकर्णं च चिरायुषम् ॥ ८ ॥ ततः कोपपरीतात्मा यमः प्रोवाच किंकरम् ॥ दीर्घापुरेण
आनीतो धिक्पाप किमिदं कृतम् ॥ ९ ॥ तस्मात्प्राप्य तत्रैव यावदस्य च बन्धुभिः ॥ नो गात्रं दहते शोकात्सुसमिद्धेन वह्निना ॥ १० ॥
॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ नाहं तत्र गमिष्यामि दिष्ट्या प्राप्तोरिमि तैऽतिकम् ॥ वांछमानः सदा मृत्युं दारिद्र्येण कदर्थितः ॥ ११ ॥ ॥ यम
उवाच ॥ ॥ निमिषेणापि नो मर्त्यमानयामि महीतलात् ॥ आधुःशेपेण विप्रेन्द्र पूर्णेनाथ त्वजामि न ॥ १२ ॥ तत एव हि मे नाम धर्मराज
इति स्मृतम् ॥ समत्वात्सर्वजंतूनां पक्षपातविवर्जनात् ॥ १३ ॥ तस्माद्गच्छ गृहं विप्र यावद्गात्रं न दहति ॥ बन्धुभिस्तव शोकात्तर्नाधुना तत्र ते
स्थितिः ॥ १४ ॥ प्रार्थयस्व मनोऽभीष्टं वरं ब्राह्मणसत्तम ॥ न वृथा दर्शनं मे स्यात्कार्यं चिदपि देहिनाम् ॥ १५ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥
अवश्यं यदि यंतव्यं मया देव गृहं पुनः ॥ तन्मयाचक्ष्व पृच्छामि वरश्चैव भवेन्मम ॥ १६ ॥ एते ये नरका रोद्राः सेविताः पापकर्मभिः ॥ दृश्यन्ते
यद् कः केन कर्मणा सेव्यते जनैः ॥ १७ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ असंख्या नरका विप्र यथा प्राणिगणाः भिनो ॥ कृत्स्नशः कथितुं शक्या
नैव वर्षशतैरपि ॥ १८ ॥ कीर्तयिष्यामि तेषां ते प्राधान्येन द्विजोत्तम ॥ एकविंशतिसंख्या ये पापिलोककृते कृताः ॥ १९ ॥ आद्योऽयं रौरवो
नाम नरको द्विजसत्तम ॥ प्रतप्ततैलकुंभेषु पच्यन्ते यत्र जंतवः ॥ २० ॥ हा मातस्तान पुत्रेति प्रकुर्वति सुदारुणम् ॥ परपाकरताः क्षुद्राः परद्रव्या
पहारकाः ॥ २१ ॥ द्वितीय एव विप्रेन्द्र महारौरवसंज्ञितः ॥ कृतघ्नैः सेव्यते नित्यं तथा च गुरुतरुणैः ॥ २२ ॥ रौरवमाणेर्वाहार्तः पच्यमाने
ईविर्भुजा ॥ खंडशः क्रियमाणेऽथ तीक्ष्णशस्त्रैरेकैकया ॥ २३ ॥ तृतीयोऽथ तमोनाम नरकः सुमयावहः ॥ अत्र ये पुरुषा यति तांभ

वक्ष्यामि सुदिज ॥ २४ ॥ दुष्टेन चक्षुषा दृष्टाः परदारा नराधमैः ॥ सुलोहास्याः खगास्तेषां हस्त्यत्र त्रिलोचने ॥ २५ ॥ चतुर्थोऽयं
प्रतप्ताख्यो नरकः संप्रकीर्तितः ॥ अत्र ते यातनां भुक्ता तथा शुद्धा भवन्ति च ॥ २६ ॥ येः कृता सततं निंदा गुरुदेवतपस्वि
नाम् ॥ तेषामुत्पाद्यते जिह्वा जाताजाताऽत्र धूरिशः ॥ २७ ॥ एषोऽन्यः पंचमोनाम सुप्रसिद्धो विदारकः ॥ मित्रद्रोहरताश्चात्र चिञ्चते
करपत्रकैः ॥ २८ ॥ प्रतप्तवालुकापूर्णो ध्मायते यश्च वह्निना ॥ निकुम्भहति विख्यातः पृष्ठो लोकभयावहः ॥ २९ ॥ प्राणांतिकं पुरा
दत्तं यैर्दुःखं प्राणिनां नरैः ॥ अपराधं विना तेऽत्र पच्यन्ते वालुकोत्करैः ॥ ३० ॥ वीभत्सुरिति विख्यातः सप्तमो नरकाधमः ॥ सूत्राधेय
समाकीर्णः समंतादतिगर्हितः ॥ ३१ ॥ राजगामि च पैशुन्यं यैः कृतं सुदुरात्मभिः ॥ अमेध्यपूर्णवक्रास्ते धार्यतेऽत्र नराधमाः ॥ ३२ ॥
कुत्तिसितोनाम विख्यातो द्विजाय चाष्टमोऽधमः ॥ श्लेष्मसूत्राभिसंपूर्णैस्तथा गन्धैश्च कुत्तिसतैः ॥ ३३ ॥ गुरुदेवातिभिर्भयश्च स्वभृत्येभ्यो विरो
पता ॥ अदत्त्वा भोजनं येस्तु कृतं तेऽत्र व्यवस्थिताः ॥ ३४ ॥ एष दुर्गमनामा च नवमो द्विजसत्तम ॥ तीक्ष्णकंटकसंकीर्णः सर्पवृश्चिकसंकुलः ॥
॥ ३५ ॥ एकसार्धप्रयाताय क्षुत्सामायावसीदते ॥ अदत्त्वा भोजनं यैश्च कृतं तेऽत्र व्यवस्थिताः ॥ ३६ ॥ दशमोऽयं सुविख्यातो नरको नामधुः
सहः ॥ तप्तलोहमयैः स्तंभैः समंतात्परिवारितः ॥ ३७ ॥ ये पापाः परदारेषु रक्ता मिष्टामिषेषु वा ॥ तप्तलोहमयान्स्तेभ्योऽत्रालिङ्गति मानवाः ॥
॥ ३८ ॥ एकादशोऽपरश्चायमाकर्षण्यः प्रकीर्तितः ॥ नरको विप्रशार्दूल तप्तसंदंशसंकुलः ॥ ३९ ॥ स्त्रीविप्रगुरुदेवानां वित्तं चाश्नन्ति ये नराः ॥
संदंशोऽपि कृप्यन्ते तत्र तप्तैः समंततः ॥ ४० ॥ संदंशो द्वादशश्चायं तथाऽभक्ष्यप्रभक्षकाः ॥ लोहदंतमुखैर्दृष्टैर्भक्ष्यतेऽत्र नराधमाः ॥ ४१ ॥ एष त्रयो
दशोनाम सुविख्यातो नियंत्रकः ॥ समंतात्कृमिभिर्व्याप्तस्तथा च दृढवन्धनैः ॥ ४२ ॥ न्यासापहारकाः पापास्तत्र वद्धाश्च बंधनैः ॥ कृमिवृश्चिक
कीटाद्यैर्भक्ष्यन्ते द्विजसत्तम ॥ ४३ ॥ तथा चतुर्दशोनाम नरकोऽयोमुखः स्थितः ॥ नरकाणां समस्तानामेष रौद्रतमाकृतिः ॥ ४४ ॥ अत्र चाधो
मुखा वद्धा वृक्षशाखावलंबिताः ॥ पच्यन्ते वह्निनाऽवस्ताद्वहन्ना ये च मानवाः ॥ ४५ ॥ यूकामत्कुण्डशाद्यैः संकीर्णोऽयं द्विजोत्तम ॥ नरको भीष
णोनाम स्यातः पञ्चदशो महान् ॥ ४६ ॥ कूटसाक्षरतानां च तथैवानृतवादिनाम् ॥ अत्राश्रयो मया दत्तस्तथान्येषां कुकर्माणाम् ॥ ४७ ॥ एष
षोडश उद्दिष्टो नरकोनाम क्षुद्रदः ॥ क्षुधातैर्मानवेर्व्याप्तः समंताद्विजसत्तम ॥ ४८ ॥ षष्ठमांसानि यैः पापैर्भक्षितानि द्विजन्मभिः ॥ क्षुधातैस्ते निजं
कायं भक्ष्यन्त्यत्र संस्थिताः ॥ ४९ ॥ तथा सप्तदशश्चायं क्षाराख्यो नरकः स्मृतः ॥ सुशारेण समाकीर्णः सर्वप्राणिभयावहः ॥ ५० ॥ व्रतभंगकरा
ये च ये च पापण्डिनो नराः ॥ तेऽत्रागत्य शितैः शस्त्रैः पिप्यन्ते पापकृत्तमाः ॥ ५१ ॥ एष चाष्टादशो नाम कथितश्च निदावकः ॥ ज्वलितो
गारसंकीर्णो दुःसंध्यः सर्वदेहिनाम् ॥ ५२ ॥ दूषयति च ये शास्त्रं काव्यं विप्रं च कन्यकाम् ॥ अंगारांतः स्थितास्तेऽत्र भ्रियन्ते मानवा द्विज ॥
॥ ५३ ॥ एकोनविंशतिश्चायं प्रख्यातः कूटशास्त्रमलिः ॥ सुतीक्ष्णकंटकाकीर्णः समंताद्विजसत्तम ॥ ५४ ॥ नास्तिका भिन्नमर्यादा ये च विप्रस्य
घातकाः ॥ ते सर्वेऽत्र नरा नित्यमारुहन्ति पतन्ति च ॥ ५५ ॥ एष विंशतिमो नाम नरको द्विजसत्तम ॥ असिपत्रवनाख्यश्च कष्टसेव्यो दुरात्मभिः ॥
॥ ५६ ॥ अत्र याति नरा विप्र परं धनिरीक्षकाः ॥ कूटकर्मरता ये च शास्त्रविक्रयकारकाः ॥ ५७ ॥ एकविंशतिमा चैषा नाम्ना वैतरणी नदी ॥
सर्वैरेव नरेभ्यो धर्मपापानुयायिभिः ॥ ५८ ॥ मृत्युकाले समुत्पन्ने धेनुं यच्छन्ति ये नराः ॥ तस्या लांगूलमाश्रित्य तारयन्ति सुखेन च ॥ ५९ ॥
अदत्त्वा गां च ये मर्त्या भ्रियन्ते द्विजसत्तम ॥ तीर्त्वा हस्तादिभिर्दुर्गां त इमां संतरन्ति च ॥ ६० ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽस्मि द्विजोत्तम ॥
विस्तरेण तव प्रीत्या स्वरूपं नरकोद्भवम् ॥ ६१ ॥ तस्माद्ब्रूञ्छ गृहं शीघ्रं यावद्वात्रं न दह्यते ॥ बन्धुभिस्तत्र शोकार्तेर्गृहीत्वा वाञ्छितं धनम् ॥ ६२ ॥
॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ यदि देव मया सम्यग्गतं न्य निजमंदिरम् ॥ तद्ब्रूहि कर्मणा येन नरकं याति नो नरः ॥ ६३ ॥ ॥ यम उवाच ॥
॥ तीर्थयात्रापरो नित्यं देवतातिथिपूजकः ॥ ब्रह्मण्यश्च शरण्यश्च न याति नरकं नरः ॥ ६४ ॥ परोपकारसंयुक्तो नित्यं जपपरायणः ॥
स्वाध्यायनिरतश्चैव न याति नरकं द्विज ॥ ६५ ॥ वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च ॥ यः करोति नरो नित्यं नरकं न स पश्यति ॥ ६६ ॥
हेमन्ते वह्निदो यः स्यात्तथा ग्रीष्मे जलप्रदः ॥ वर्षास्वाश्रयदो यश्च नरकं न स पश्यति ॥ ६७ ॥ व्रतोपवाससंयुक्तः शांतात्मा विजितेंद्रियः ॥
ब्रह्मचारी सदा ध्यानी नरकं याति नो नरः ॥ ६८ ॥ अन्नप्रदो नरो यः स्याद्विशेषेण तिलप्रदः ॥ अहिंसानिरतश्चैव नरकं न स पश्यति ॥ ६९ ॥
वेदाध्ययनसंपन्नः शास्त्रासक्तः सुमृष्टवाक् ॥ धर्माख्यानपरो नित्यं नरकं न स पश्यति ॥ ७० ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ एनन्मूर्खोऽपि
जानाति शुभकर्मकरः पुमान् ॥ न याति नरकं स्वर्गे तथा पापक्रियारतः ॥ ७१ ॥ तस्मादशुभकर्मापि कर्मणा येन पातकम् ॥ स्वल्पेनापि निह
न्त्याशु याति स्वर्गं नरस्ततः ॥ ७२ ॥ तन्मे ब्रूहि सुरश्रेष्ठ व्रतं नियममेव वा ॥ तीर्थं वा जपहोमं वा सर्वलोकसुखावहम् ॥ ७३ ॥ ॥ यम
उवाच ॥ ॥ अत्र ते सुमहद्ब्रह्म कीर्तयिष्ये द्विजोत्तम ॥ गोपनीयं प्रयत्नेन वचनान्मम सर्वदा ॥ ७४ ॥ महापातकयुक्तोऽपि पुरुषो येन कर्मणा ॥
अनुष्ठितेन नो याति नरकं क्लेशकारकम् ॥ ७५ ॥ आनर्तविषये रम्यं सर्वतीर्थमयं शुभम् ॥ हाटकेश्वरजं क्षेत्रं महापातकनाशनम् ॥ ७६ ॥ तत्रैकमपि
मासायं यो भक्त्या पूजयेद्धरम् ॥ स सर्वपापयुक्तोऽपि शिवलोके महीयते ॥ ७७ ॥ तस्मात्तत्र द्रुतं गत्वा त्वमाराधय शंकरम् ॥ येन गच्छसि निर्वाणं
दशभिः पुरुषैः सह ॥ ७८ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ उपदेशं समाकर्ण्य स यदा प्रस्थितो गृहम् ॥ धर्मराजस्य संहृष्टो मथुरां नगरीं प्रति ॥ ७९ ॥ तावद्वितीयं गो
कर्णं दत्त आदाय संगतः ॥ दर्शयामास धृत्वाये धर्मराजस्य सत्वरम् ॥ ८० ॥ ततः प्रोवाच तं द्रुतं धर्मराजः प्रहर्षितः ॥ गोकर्णं पुरतो दृष्ट्वा द्वितीयं गो
कर्णं दत्तं गृहम् ॥ ८१ ॥ यस्मात्कालात्ययं कृत्वाऽऽनीतोऽयं ब्राह्मणस्त्वया ॥ तस्मादेनमपि क्षिप्रं द्वितीयेन समं त्यज ॥ ८२ ॥ ततस्ततो तत्क्षणान्मुक्तां
गोकर्णां ब्राह्मणो समम् ॥ त्वंस्वं कलेवरं प्राप्य सहसाय समन्वितो ॥ ८३ ॥ ततः स कथयामास गोकर्णः प्रथमो द्विजः ॥ यमोपदेशं संहृष्टो
द्वितीयाय सविस्तरम् ॥ ८४ ॥ ततो गृहं परित्यज्य गोकर्णां द्वावपि स्थितौ ॥ देवतायतनेर्व्याप्तं क्षेत्रं दृष्ट्वाऽखिलं ततः ॥ ८५ ॥ लिंगे संस्थापिते
ताभ्यां सीमांते दक्षिणोत्तरे ॥ हाटकेश्वरजं क्षेत्रं संप्राप्य तपसि द्रुतम् ॥ ८६ ॥ ततः शिवं समाराध्य तपः कृत्वा यथोचितम् ॥ सशरीरो दिवं
प्राप्तो तन्मन्त्रावादिजोत्तमः ॥ ८७ ॥ ताभ्यां मार्गचतुर्दशं कृष्णायां जागरः कृतः ॥ यः करोति नरो भक्त्या स गच्छति शिवालयम् ॥ ८८ ॥
अपुनो लभते पुत्रान्धनार्थं धनमाप्नुयात् ॥ निष्कामस्तु पुनर्मोक्षं नरो याति न संशयः ॥ ८९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतद्दः सर्वमाख्यातं
सीमांते द्विजसत्तमः ॥ क्षेत्रस्यास्य प्रमाणं च विस्तरेण चतुर्दिशम् ॥ ९० ॥ अत्रांतरे नरा ये च निवसन्ति द्विजोत्तमाः ॥ कृपिकर्मोद्यताश्चापि
याति ते परमां गतिम् ॥ किं पुनर्नियतात्मानः शान्ता दांता जितेंद्रियाः ॥ ९१ ॥ अपि कीटपतंगा ये पशवः पक्षिणो मृगाः ॥ तस्मिन्क्षेत्रे मृता

याति स्वर्गलोकं न संशयः ॥ ९२ ॥ किं पुनर्ये नरास्तत्र कृत्वा प्रायोपवेशनम् ॥ संन्यस्ताः श्रद्धयोपेता हृदयस्ये जनार्दने ॥ ९३ ॥ तस्मात्सर्वं
 प्रयत्नेन तत्क्षेत्रं सेव्यमेव हि ॥ विशेषेण कलौ प्राप्ते युगे पापसमावृते ॥ ९४ ॥ पुनरिति ज्ञानदानाभ्यां सर्वतीर्थान्यसंशयम् ॥ हाटकेश्वरजं क्षेत्रं
 पुनर्वासात्पुनरिति च ॥ ९५ ॥ वापीरूपतडागेषु यत्रयत्र जलं द्विजाः ॥ तत्रतत्र नरः स्नातः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ९६ ॥ किं यज्ञैः किं वृथा दानैः
 किं व्रतैः किं जपैरपि ॥ वरं तत्र कृतो वासः क्षेत्रे स्वर्गमभीप्सुभिः ॥ ९७ ॥ एतत्पवित्रमायुष्यं मांगल्यं पापनाशनम् ॥ हाटकेश्वरजक्षेत्रमाहात्म्यं
 शृण्वतां सदा ॥ ९८ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये गोकर्णतीर्थमाहात्म्यं
 वर्णनं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषयश्चतुः ॥ ॥ चतुर्थगुणस्वरूपं तु माहात्म्यं चैव सूतज ॥ प्रमाणं वद कात्स्न्येन परं
 कौतूहलं हि नः ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इममर्थं पुरा पृष्टो वासवेन बृहस्पतिः ॥ यथा प्रोवाच विम्रेद्रास्तद्वो वक्ष्यामि सांप्रतम् ॥ २ ॥
 पुरा शकं समासीनं सभायां त्रिदशैः सह ॥ सह शच्या महात्मानमुपासांचक्रिरे सुराः ॥ ३ ॥ गन्धर्वाप्सरसश्चैव सिद्धविद्याधराश्च ये ॥ गुह्यकाः
 किन्नरा देव्या राक्षसा उरगास्तथा ॥ ४ ॥ कलाः काष्ठा निमेषाश्च नक्षत्राणि ग्रहास्तथा ॥ सांगा वेदास्तथा मूर्तास्तीर्थान्यायतनानि च ॥ ५ ॥
 तथा चतुः कथाभिश्च देवदानवरक्षसां ॥ राजर्षीणां पुराणानां ब्रह्मर्षीणां विशेषतः ॥ ६ ॥ कस्मिंश्चिदथ संप्राप्ते प्रस्तावे त्रिदशेश्वरः ॥ पप्रच्छ
 विनयोपेतो निमग्नश्च बृहस्पतिम् ॥ ७ ॥ भगवन्महोत्तमिच्छामि प्रमाणं युगसंभवम् ॥ माहात्म्यं च स्वरूपं च यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ ८ ॥ बृहस्पति
 उवाच ॥ ॥ अहं ते कीर्तयिष्यामि माहात्म्यं युगसंभवम् ॥ यत्प्रमाणं स्वरूपं च शृणुष्वान्वहितः स्थितः ॥ ९ ॥ अष्टाविंशतिसहस्राणि लक्षाः सप्तद
 शैव तु ॥ प्रमाणेन कृतं प्रोक्तं यत्र शुक्लो जनार्दनः ॥ १० ॥ चतुष्पादस्तथा धर्मः सुसंपूर्णो वसुन्धरा ॥ कामकोधविनिर्मुक्ता भयद्वेषविवर्जिताः ॥ ११ ॥
 जनाश्चिरायुपस्तत्र शान्तात्मानो जितेन्द्रियाः ॥ पञ्चतालप्रमाणाश्च दीप्तिमन्तो बहुश्रुताः ॥ १२ ॥ तत्र षोडशसाहस्रं बालत्वं जायते नृणाम् ॥
 ततश्च यौवनं प्रोक्तं द्वात्रिंशद्यावदेव हि ॥ १३ ॥ ततः परं च वार्द्धक्यं शनैः संजायते नृणाम् ॥ लक्षते परमं यावदन्येषामधिकं क्वचित् ॥ १४ ॥ तत्र
 सत्त्वाश्च ये केचित्पशवः पक्षिणो मृगाः ॥ देवीं वाचं प्रजल्पति न विरोधं व्रजति च ॥ १५ ॥ कीडंति नकुलैः सर्पा विडाला मृषकैः समम् ॥ पञ्चान
 नैर्मृगा नित्यमुलूकाश्चापि वायसैः ॥ १६ ॥ अकृष्टा च मही सत्यं जनयत्यति धुरिशः ॥ ग्रीहिसुद्वयवप्रायं सुस्वादु बलवृद्धिदम् ॥ १७ ॥ सर्वतुफलिनो
 वृक्षाः सपुष्पफलधारिणः ॥ सुपत्राः कंटकैर्हीनाः करुपादपसंनिभाः ॥ १८ ॥ धेनवश्च प्रयच्छन्ति वाञ्छितं स्वादु सत्पयः ॥ सर्वेष्वपि हि कालेषु धुरि
 सार्षिः प्रदं नृणाम् ॥ १९ ॥ न तत्र विधवा नारी जायते न च दुर्भगा ॥ काकवंध्या सुतेर्हीना न च शीलविवर्जिता ॥ २० ॥ यथा जन्म तथा मृत्युः
 क्रमात्संजायते नृणाम् ॥ न वीक्षते पिता पुत्रं मृतं क्वापि कंदाचन ॥ २१ ॥ न प्रेतत्वं च लोकानां मृतानां तत्र जायते ॥ न चापि नरके वासो न
 च रोगव्यथा क्वचित् ॥ २२ ॥ वेदांतगा द्विजाः सर्वे नित्यं स्वाध्यायशीलिनः ॥ वेदव्याख्यानसंहृष्टा ब्रह्मज्ञानविचक्षणाः ॥ २३ ॥ क्षत्रियाश्चापि
 भूपालमेकं कृत्वा सुयुक्तितः ॥ तदादेशात्प्रभुंजति महीं चमेण नित्यशः ॥ २४ ॥ वैश्या वैश्यजनाह्वाणि चतुः कर्माणि धुरिशः ॥ पशुपालनपूर्वाणि
 कथयिष्येजानि च ॥ २५ ॥ सुवर्त्तैर्का द्विजशुभ्रां न शूद्रास्तत्र चक्रिरे ॥ किंचित्कर्म सुरश्रेष्ठ श्रद्धया परया युताः ॥ २६ ॥ न तत्र चात्यजो
 जज्ञे न च संकरसंभवः ॥ नापवित्रो न वर्णानां पञ्चमो दृश्यते भुवि ॥ २७ ॥ यजनं याजनं दानं व्रतं नियम एव च ॥ तीर्थयात्रां नरास्तत्र
 निष्कामा एव कुर्वते ॥ २८ ॥ एवंविधं सत्साधनं मया ते परिकीर्तितम् ॥ आद्यं कृतयुगं पुण्यं सर्वलोकसुखावहम् ॥ २९ ॥ ततस्तेतायुगं नाम
 द्वितीयं संप्रवर्तते ॥ वर्णाणां पण्यवत्याद्या लक्षा द्वादश संख्यया ॥ ३० ॥ सोऽपि साक्षाजगन्नाथः श्वेतद्वीपाश्रयाश्रितः ॥ तत्र रक्तत्वमायाति भग
 वान्गरुडध्वजः ॥ ३१ ॥ त्रिपादस्तत्र धर्मः स्यात्पादनेकेन पातकम् ॥ तेनापि जायते स्पृष्टा वर्णानामितरेतरम् ॥ ३२ ॥ ततः फलानि वाञ्छन्ति
 तीर्थयात्रोद्भवानि ते ॥ व्रतानां नियमानां च स्वर्गवासदिहेतवः ॥ ३३ ॥ ततः कामवशान्मोहं सर्वे गच्छन्ति मानवाः ॥ मोहाद्भोहं ततो गत्वा
 पापं कुर्वन्त्यनुक्रमात् ॥ ३४ ॥ ततस्तु रौरवादीनि नरकाणि यमः स्वयम् ॥ सञ्जीकरोति देवेन्द्र लोकविंशतिसंख्यया ॥ ३५ ॥ कर्मानुसारतस्तानि
 सेवयन्ति नराधमाः ॥ केचिदन्ये मदेन्द्रादिलोकान्मोहं तथा परे ॥ ३६ ॥ त्रिविधाः पुरुषास्तत्र श्रेष्ठाश्चाधममध्यमाः ॥ त्रिविधानि च कर्माणि
 प्रकुर्वन्ति सुरेश्वर ॥ ३७ ॥ उन्नतास्तालमात्रेण तेजोवीर्यसमन्विताः ॥ चक्रुश्च कृपिकर्माणि वैश्याश्चैवात्रलिप्सया ॥ ३८ ॥ उत्तमैश्च सकृच्चापि
 सप्तवारं लुन्ति ते ॥ यथर्तु फलिनो वृक्षा यथर्तु कुसुमान्विताः ॥ ३९ ॥ यथर्तु पत्रसंयुक्तास्तत्र स्युः सुमनोहराः ॥ अग्निशोमादिका
 सप्तवारं लुन्ति ते ॥ ४० ॥ इतरेतरसंपर्धैः क्रियमाणा नृपोत्तमैः ॥ ब्राह्मणैश्च सुरश्रेष्ठ स्वर्गलोकमभीप्सुभिः ॥ ४१ ॥ तीर्थयात्रां व्रतं दानं
 यज्ञाः प्रवर्तते सहस्रशः ॥ ४२ ॥ इतरेतरसंपर्धैः क्रियमाणा नृपोत्तमैः ॥ ब्राह्मणैश्च सुरश्रेष्ठ स्वर्गलोकमभीप्सुभिः ॥ ४३ ॥ तीर्थयात्रां व्रतं दानं
 नियमं संयमं तथा ॥ परलोकमभीप्संतस्तत्र कुर्वन्ति मानवाः ॥ ४४ ॥ सहस्रेण तु वर्णाणां तत्र स्याद्यौवनं नृणाम् ॥ सहस्रपञ्चकं यावद्वर्षं वाञ्छक
 युच्यते ॥ ४५ ॥ रजकधर्मकारश्च नदो बुरुड एव च ॥ केवर्त्तमेदभिलाश्च चंडालाः शूद्रमानवाः ॥ ४६ ॥ संभवन्ति युगे तस्मिन्यो
 निसंसर्गतो विभो ॥ तथान्ये संख्यया हीना एतेभ्यो निदिता नराः ॥ ४७ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ उत्पत्तिः कथमेतेषामंत्यजानां द्विजो
 तम ॥ यथावद्वद कात्स्न्येन अत्र कौतूहलं महत् ॥ ४८ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ एतेषामष्टधा सृष्टिर्जायतेऽत्यजसंभवा ॥ योनि
 दोषास्तुरश्रेष्ठ जातेर्वक्ष्याम्यहं स्फुटम् ॥ ४९ ॥ ब्राह्मण्यां क्षत्रियाज्जातः सूत इत्यभिधीयते ॥ मृतेन रजकश्चैव रजकेन च चर्मकृत् ॥
 ५० ॥ बुरुडेन च केवर्त्तः केवर्त्तनं च मेदकः ॥ चत्वारो वैश्यसंभूता एते
 द्विजसंभवे ॥ क्षेत्रे मागधवीर्येण बुरुडो मरुदुतम ॥ ५१ ॥ बुरुडेन च केवर्त्तः केवर्त्तनं च मेदकः ॥ चत्वारो वैश्यसंभूता एते
 क्षेत्रे द्विजन्मनाम् ॥ प्रजायन्ते सुरश्रेष्ठ सर्वकर्मसु गर्हिताः ॥ ५२ ॥ तथा शूद्रेण संजज्ञे ब्राह्मण्यां सुरसत्तम ॥ भिल्लाख्यश्चापि भिल्लेन
 चंडालश्च प्रजायते ॥ ५३ ॥ एतौ द्वावपि शूद्रेण भवतो द्विजसंभवे ॥ क्षेत्रे सर्वसुराधीश सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ५४ ॥ एतत्रेतायुगे प्रोक्तं मया ते
 सुरसत्तम ॥ आकर्ण्य प्रयत्नेन द्वापरस्याधुना स्थितिम् ॥ ५५ ॥ लक्षाष्टकप्रमाणेन तद्युगं परिकीर्तितम् ॥ चतुःषष्टिसहस्राणि वर्णाणां परिसं
 ख्यया ॥ कपिशो जायते तत्र भगवान्गरुडध्वजः ॥ ५६ ॥ द्वौ पादौ चैव धर्मस्य द्वौ पापस्य व्यवस्थितौ ॥ तत्र स्याद्यौवनं नृणां गते वर्षशतेऽ
 खिले ॥ ५७ ॥ ततोऽन्यैः सप्तविक्रान्तिर्वर्षकं पञ्चभिः शतैः ॥ तत्र सत्यावृता लोका देवा भूपास्तथा परे ॥ ५८ ॥ नार्यश्चापि सुरश्रेष्ठ तत्स्व
 रूपाः प्रकीर्तिताः ॥ पंचहस्तप्रमाणेन चतुर्हस्तास्तथा परे ॥ ५९ ॥ नातिरूपेण संयुक्ता न च रूपविवर्जिताः ॥ अव्यक्तजल्पकाश्चापि पञ्च
 पक्षिणो मृगाः ॥ ६० ॥ नातिपुष्पफलेयुक्ता वृक्षाश्चापि सुरेश्वर ॥ सस्यानि तानि जायन्ते तत्र चोत्तानि कर्षुकैः ॥ ६१ ॥ वर्षति जलदाः काम
 भवन्त्योपधयोऽखिलाः ॥ यत्किंचिद्भूतले ज्ञानं शास्त्रं वा सुरसत्तम ॥ तत्तत्र समभावेन न सत्यं नैव चानृतम् ॥ ६२ ॥ तीर्थानां च मत्तानां च

द्रापरं सुरसत्तम ॥ फलं भावानुरूपेण दानानां च प्रजायते ॥ ६२ ॥ एतत्तत्र समाख्यातं युगं द्रापरसंज्ञकम् ॥ मया सर्वं सुराधीश यथादृष्टं यथा
 श्रुतम् ॥ ६३ ॥ शृणुष्वविहितो भूत्वा वदतो मम संप्रतम् ॥ रौद्रं कलियुगं नाम यत्र कृष्णो जनार्दनः ॥ ६४ ॥ द्वाविंशच्च सहस्राणि वर्षाणां
 कथितं विभो ॥ तथा लक्षचतुष्केण साधुलोकविवर्जितम् ॥ ६५ ॥ तत्रैकपादयुक्तश्च धर्मः पापं त्रिभिः स्मृतम् ॥ पूर्वाधर्म्यः परं सर्वं संभविष्यति पात
 कम् ॥ ६६ ॥ न शृण्वन्ति पितुः पुत्रा न सुपा भ्रातरो न च ॥ न भृत्या न कलत्राणि यत्र द्वेषः परस्परम् ॥ ६७ ॥ यत्र षोडशमे वर्षे नराः पलित
 योवनाः ॥ तत्र द्वादशमे वर्षे गर्भं धास्यति चांगना ॥ ६८ ॥ आयुः परं मनुष्याणां शतसंख्यं सुरेश्वर ॥ नागानां च तक्षणां च वर्षाणां यत्र
 नाधिकम् ॥ ६९ ॥ द्वाविंशद्यसुरस्यानां चतुर्विंशतिः खरोयूयोः ॥ अजानां षोडश प्रोक्तं शुनां द्वादशसंख्यया ॥ ७० ॥ चतुष्पदानामन्येषां
 विंशतिः पंचमिर्भुता ॥ यत्र काकाश्च गृध्राश्च कौशिकाश्चिरजीविनः ॥ ७१ ॥ तथा पापपरा लोका दुःस्थिताश्च विशेषतः ॥ तथा कण्टकिनो
 वृक्षा रुक्षाः पुष्पफलच्युताः ॥ सेवितास्तेऽपि गृध्राद्यैश्च च्छायाविवर्जिताः ॥ ७२ ॥ यत्र धर्मो ह्यधर्मेण पीड्यते सुरसत्तम ॥ असत्येन तथा
 सत्यं धूपाधोरैः सदैव तु ॥ ७३ ॥ गुरवश्च तथा शिष्यैः स्त्रीभिश्च पुरुषाधमाः ॥ स्वामिनो भृत्यवर्गश्च मूर्खैश्चापि बहुश्रुताः ॥ ७४ ॥ यत्र सीदन्ति
 धर्मिणा नराः सत्यपरायणाः ॥ दान्ता विवेकिनः शान्तास्तथा परहिते रताः ॥ ७५ ॥ आधयो व्याधयश्चैव तथा पीडा महाद्रुता ॥ सदैव संस्थि
 ता यत्र साधुपीडनवांछया ॥ ७६ ॥ अहपायुपस्तथा मर्त्या जायन्ते वर्णसंकरात् ॥ ये केचन प्रजीवन्ति दुःखेन ते सम्प्रवृत्ताः ॥ ७७ ॥ न वर्षति घनः
 काले संप्रातेऽपि यथोचिते ॥ न सस्यं स्यात्सुयुष्टेऽपि कर्षुकस्यापि वाञ्छितम् ॥ ७८ ॥ न च क्षीरप्रदा गावो यद्यपि स्युः सुपोपिताः ॥ न भवन्ति प्रभू
 ताश्च यत्नेनापि सुरक्षिताः ॥ ७९ ॥ आविकानां तथोद्गीर्णा यत्र क्षीरप्रशंसकाः ॥ लोका भवन्ति निःश्रीकास्तथा ये च मलिम्लुचाः ॥ ८० ॥ तथा
 तपस्विनः शूद्राः शूद्रा धर्मपरायणाः ॥ शूद्रा वेदविचारज्ञा यज्ञकर्मणि चोद्यताः ॥ ८१ ॥ शूद्राः प्रतिग्रहीतारः शूद्रा दानप्रदास्तथा ॥ शूद्राश्चापि
 तथा वन्द्याः शूद्रास्तीर्थेषु संस्थिताः ॥ ८२ ॥ पंचगतांस्वनन्त्येव मृत्युकाले नराधमाः ॥ शिरसा हस्तपादाभ्यां मोहात्संनष्टचेतनाः ॥ ८३ ॥ वेदयि
 क्यकर्तारो ब्राह्मणाः शौचवर्जिताः ॥ ८४ ॥ स्वाध्यायरहिताश्चैव शूद्रावन्निरताः सदा ॥ असत्प्रतिग्रहाः प्रायो जिह्वालौल्यसमुत्पन्नाः ॥ ८५ ॥
 वासंदिनो विकर्मस्थाः परदारोपजीविनः ॥ कार्यकारणमाश्रित्य यत्र स्नेहः प्रजायते ॥ ८६ ॥ न स्वभावात्सहस्राक्ष कथंचिदपि देहिनाम् ॥ यास्यं
 ति म्लेच्छभावं च सर्वे वर्णा द्विजातयः ॥ ८७ ॥ नरोत्सवः विप्रमार्गो नित्यं संकरकारकाः ॥ सार्धैर्हस्तत्रयाः पूर्वं भविष्यति युगादितः ॥ ८८ ॥
 ततो द्वासं प्रयास्यन्ति वृद्धिं याति कलौ युगे ॥ भविष्यन्ति ततश्चांते मनुष्या विलशायिनः ॥ ८९ ॥ अरुपत्नाहुलं भवताञ्च अशक्ता गृहकर्मणि ॥
 भविष्यन्त्यकला यज्ञास्तथा वेदव्रतानि च ॥ ९० ॥ नियमाः संयमाः सर्वे मंत्रवादास्तथैव च ॥ तीर्थानि म्लेच्छसंस्पर्शादपि तानि शतक्रतो ॥
 ९१ ॥ स्वस्वभावविहीनानि हीनानि च तथा जलैः ॥ कुत्सिता मंत्रवादा ये कुत्सिताश्च तपस्विनः ॥ ९२ ॥ तत्र ते संभविष्यन्ति कुत्सिता ये च
 मानवाः ॥ कुलीनमपि संत्यज्य वरं रूपवयोन्यितम् ॥ ९३ ॥ वित्तलोभात्प्रदास्यन्ति कुत्सिताय नराः सुताम् ॥ कन्यकाः प्रसविष्यन्ति कन्यकाः
 सुरतोत्सुकाः ॥ ९४ ॥ कन्यकाः प्रकरिष्यन्ति पुरुषैः सह संगतिम् ॥ भर्तारं वंचयिष्यन्ति कुलीना अपि योपितः ॥ ९५ ॥ सर्वकृत्येषु दुःशीलाः
 सुयत्नेनापि रक्षिताः ॥ निर्दयाश्चापि भूपालाः पीडयिष्यन्ति कर्षुकाश्च ॥ ९६ ॥ पीडयिष्यन्ति निर्दोषान्वित्तलोभादसंशयम् ॥ यथार्हमपि संप्राप्य
 वित्तलोभान्मलिम्लुचम् ॥ ९७ ॥ संत्यक्ष्यन्ति युगे तस्मिन्प्राणिद्रोहेऽपि वर्तिनम् ॥ क्षात्रधर्मं परित्यज्य करिष्यन्ति तथा रणम् ॥ ९८ ॥ ॥ बृहस्प
 तिरुवाच ॥ ॥ एतद्दः सर्वमाख्यातं युगानां लक्षणं मया ॥ प्रमाणं च सुरश्रेष्ठ चतुर्णामप्यसंशयम् ॥ ९९ ॥ यश्चेत्कीर्तयेन्मर्त्यः सदैव सुस
 माहितः ॥ स नूनं हुष्यते पापादाजन्ममरणांतिकात् ॥ १०० ॥ शृणुयाद्वा नरो यश्च श्रद्धापूर्तेन चेतसा ॥ सोऽपि मुच्येत सन्देहः पापाच्च
 विवसोद्भवत् ॥ १०१ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये चतुर्थगुणस्वरूपवर्णननाम
 सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तस्यां देवसभायां च संस्थिता ये द्विजोत्तमाः ॥ प्रभासादीनि तीर्थानि श्रुतानि
 सकलानि च ॥ १ ॥ तानि श्रुत्वा वचस्तस्य देवाचार्यस्य तादृशम् ॥ भयं कृत्वा महश्चित्ते प्रोबुध त्रिदिवेश्वरम् ॥ २ ॥ यदेवं देवदेवेश भविष्य
 त्ययुगं युगम् ॥ वयं नारां समेष्वामो न त्थास्यामो जगन्त्रये ॥ ३ ॥ पुरंदराय चात्माकं स्थानं किंचित्प्रदर्शय ॥ तस्मात्कीर्तय नः स्थानं
 किंचित्कापि पुरंदर ॥ ४ ॥ यदाश्रित्य नयिष्यामो रौद्रं कलियुगं विभो ॥ अस्पृष्टानि नरेल्लेच्छैः प्रभावसहितानि च ॥ पाताले स्वर्गलोके वा मर्त्ये
 वा सुरसत्तम ॥ ५ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा कृपाविष्टः शतक्रतुः ॥ प्रोवाच ब्राह्मणश्रेष्ठ भूय एव बृहस्पतिम् ॥ ६ ॥ अस्पृष्टं कलिना स्थानं किंचि
 द्ब्रह्म बृहस्पते ॥ सप्ताश्रयाप तीर्थानां यदि वेत्ति जगन्त्रये ॥ ७ ॥ शक्रस्य तद्वचः श्रुत्वा चिरं ध्यात्वा बृहस्पतिः ॥ तत्र प्रोवाच तीर्थानि भया
 त्रीतानि हर्षयत् ॥ ८ ॥ हाटकेश्वरमित्युक्तमस्ति क्षेत्रमनुत्तमम् ॥ लिङ्गस्य पतनाच्चातं देवदेवस्य शूलिनः ॥ ९ ॥ यत्र पूर्वं तपस्तप्तं विश्वा
 मित्रेण धीमता ॥ त्रिशंकोर्धूमिपालस्य कृते तीर्थं महात्मना ॥ १० ॥ यत्र स्थित्वा स भूपालश्चिंतुः पापवर्जितः ॥ चण्डालत्वं परित्यज्य तदेह
 चिदिव गतः ॥ ११ ॥ यत्र शक्रसमादेशात्पुनरितं पांडुभिः पुरा ॥ संवर्तकेन रौद्रेण बाहुना तीर्थमुत्तमम् ॥ १२ ॥ यत्र रक्षत्ययस्ताव स स्वयं
 हाटकेश्वरः ॥ उपरिष्ठात्प्रदेशं च कलौ देवोऽचलेश्वरः ॥ १३ ॥ हाटकेश्वरमाहात्म्यादस्पृष्टं कलिना हि तत् ॥ पंचकोशप्रमाणेन अचलेश्वरजेन
 च ॥ १४ ॥ तस्मात्स्वांशेन गच्छंतु तत्र तीर्थान्यशेषतः ॥ तेषां कलिभयं शक्र नैव तत्रास्त्यसंशयम् ॥ १५ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य सर्वतीर्थानि
 तत्संगार ॥ हाटकेश्वरसंज्ञं तत्क्षेत्रं जगुर्द्विजोत्तमाः ॥ १६ ॥ यज्ञोपवीतमात्राणि कृत्वा स्थानानि चात्मनः ॥ क्षेत्रमासादयामासुस्तत्सर्वं हि
 द्विजोत्तमाः ॥ १७ ॥ एतस्मात्कारणाज्जातं क्षेत्रं पुण्यतमं हि तत् ॥ हाटकेश्वरदेवस्य महापातकनाशनम् ॥ १८ ॥ ॥ ऋषय उवाच ॥ ॥
 अत्याश्चर्यमिदं मृतं यच्चयेतदुदाहृतम् ॥ संगमं सर्वतीर्थानां क्षेत्रे तत्र प्रकीर्तितम् ॥ १९ ॥ तावन्मात्रप्रभावाणि तत्स्थानि प्रभवन्ति किम् ॥
 तानि तीर्थानि नो ब्रूहि विस्तरेण महामते ॥ २० ॥ नामतः स्थानतश्चैव तथा चैव प्रभावतः ॥ सर्वाण्यपि महाभाग परं कौतूहलं हि नः ॥
 २१ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तिस्रः कोट्योऽर्धकोटिश्च तीर्थानां द्विजसत्तमाः ॥ हाटकेश्वरं क्षेत्रं व्याप्य सर्वं व्यवस्थिताः ॥
 २२ ॥ न तेषां कीर्तनं शक्यं कर्तुं वर्षांतरापि ॥ तथा स्वायंभुवस्यादौ कल्पस्य प्रथमस्य च ॥ २३ ॥ कृतः समाश्रयस्तत्र
 क्षेत्रं तीर्थः शुभावहे ॥ बहुत्वाद्य कालस्य बहूनि द्विजसत्तमाः ॥ २४ ॥ उच्छेदं संप्रयातानि तीर्थान्यायतनानि च ॥ यान्यहं वेद
 कात्स्न्येन प्रभावसहितानि च ॥ तानि वः कीर्तयिष्यामि शृणुष्वं सुसमाहितः ॥ २५ ॥ येषां संश्रवणादेव नरः पापात्प्रमुच्यते
 यानात्स्नानात्तथा दानात्स्पर्शनाद्विजसत्तमाः ॥ २६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे

हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये हाटकेश्वरक्षेत्रे सर्वतीर्थसमाश्रयवर्णनं नामाष्टविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं
सर्वेषु तीर्थेषु संस्थितेषु द्विजोत्तमाः ॥ तत्क्षेत्रं ख्यातिमापन्नं समस्ते धरणीतले ॥ १ ॥ समस्तेभ्यस्ततोऽदूरान्मुनयः शंसितमताः ॥
संश्रयन्ति ततो भूपास्तपोऽर्थं जरयाऽन्विताः ॥ २ ॥ तथा ते लिंगिनो दान्ताः सिद्धिकामाः समंततः ॥ समाश्रयन्ति तत्क्षेत्रं सर्वतीर्थसमा
श्रयम् ॥ ३ ॥ तत्र सिद्धेश्वरनाम लिंगमस्ति द्विजोत्तमाः ॥ सर्वसिद्धिप्रदं नृणां स्वयं सिद्धिप्रदायकम् ॥ ४ ॥ निर्विघ्नं भूतले शवंः सर्वभ्यापी सदा
शिवः ॥ हाटकेश्वरसंज्ञेऽस्मिन्क्षेत्रे देवः स्वयं स्थितः ॥ ५ ॥ लिंगरूपेण भगवान्प्रादुर्भूतः स्वयं हरः ॥ स्मरणादर्शनाच्चेव सर्वसिद्धिप्रदः सदा ॥ ६ ॥
सिद्धेनारायितो यस्मात्तस्मात्सिद्धेश्वरः स्मृतः ॥ तस्यैव वरदानाद्धि अत्रैवावस्थितो हरः ॥ ७ ॥ यस्तं पश्यति सद्रक्त्या जुचिः स्पृशति वा
नरः ॥ वाञ्छितं लभते सद्यो यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ८ ॥ तत्र सिद्धिं गताः पूर्वं शतशः पुरुषा भुवि ॥ दर्शनात्स्पर्शनाच्चान्ये प्रणामादपरे
नराः ॥ ९ ॥ दक्षिणासृतिमासाद्य मन्त्रं तस्य पडक्षरम् ॥ यो जपेच्छुद्धयोपेतस्तस्यायुः संप्रवर्धते ॥ १० ॥ यावत्संख्यं जपेन्मन्त्रं तावत्संख्यान्य
शानि सः ॥ आयुषः परतो मर्त्यो जीवते नात्र संशयः ॥ ११ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अत्याश्चर्यमिदं सूत यत्तथा परिकीर्तितम् ॥ आयुषोऽ
प्यधिकं मर्त्यो जीवते यदि मानवः ॥ १२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अत्र वः कीर्तयिष्यामि स्वयमेव मया श्रुतम् ॥ वदतस्तत्समुद्दिश्य यद्वत्सस्य
महान्मनः ॥ १३ ॥ पुरा मे वसमानस्य पुरतोऽत्र पितुर्गृहे ॥ आयातः स मुनिस्तत्र वत्सो नाम महाद्युतिः ॥ १४ ॥ वहमानो युवावस्थां द्वादशार्कस
मद्युतिः ॥ अंगैः सर्वैस्तु रूपाढ्यः कामदेव इवापरः ॥ १५ ॥ सत्पित्रा स तदा दृष्टस्ततो भक्त्याऽभिवादितः ॥ अर्घ्यं दत्त्वा ततः प्रोक्तो विश्रान्तो
विनयेन च ॥ १६ ॥ स्वागतं तत्र विमं द्रं कुतस्त्वमिह चागतः ॥ आदेशो दीयतां मह्यं किं करोमि यथोचितम् ॥ १७ ॥ ॥ वत्स उवाच ॥ ॥
तवाश्रमपदे सूत चातुर्मास्यसमुद्भवम् ॥ कर्तुमिच्छाम्यनुष्ठानं शुश्रूषां चैत्करोपि मे ॥ १८ ॥ ॥ लोमहर्षण उवाच ॥ ॥ एवं विप्र करिष्यामि
तवांशमसंशयम् ॥ धन्योऽस्यनुगृहीतोऽस्मि यस्त्वं मे गृहमागतः ॥ १९ ॥ एवमुक्ताथ मासाह स पिता द्विजसत्तमाः ॥ त्वया वत्सस्य कर्तव्या
शुश्रूषा नित्यमेव हि ॥ २० ॥ ततोऽहं विनयोपेतस्तस्य कृत्यानि कृत्स्नशः ॥ करोमि स च मे रात्रौ चित्राः कीर्तयते कथाः ॥ २१ ॥
राजर्षीणां पुराणानां देवदानवरक्षसाम् ॥ द्वीपानां पर्वतानां च स्वयं दृष्ट्वा सहस्रशः ॥ २२ ॥ एकदा तु मया पृष्टः कथति प्राप्य
कौतुकम् ॥ विस्मयाविष्टचित्तेन स द्विजो द्विजसत्तमाः ॥ २३ ॥ भगवन्सुकुमारं ते शरीरं प्रथमं वयः ॥ द्वीपानां च करोपि त्वं कथा
श्चित्राः पृथक्पृथक् ॥ २४ ॥ कथं सर्वं धरापृष्ठं ससमुद्रं निरीक्षितम् ॥ स्वल्पेन वयसा तात सर्वं विस्तरतो वद ॥ २५ ॥ त्वया
ये कीर्तिता द्वीपाः समुद्राः पर्वतास्तथा ॥ मनसापि न शक्यास्ते गन्तुं मर्त्यैः कथंचन ॥ २६ ॥ अत्र कौतूहलं जातमश्रदेयं
वचस्तथा ॥ श्रुत्वा श्रद्धेयवाक्यस्य तस्मात्सत्यं प्रकीर्तय ॥ २७ ॥ तपसः किं प्रभावोऽयं किं वा मंत्रपराक्रमः ॥ येन पृथ्वीतलं कृत्स्नं त्वया दृष्टं
मुनीश्वर ॥ २८ ॥ किं वा देवप्रसादस्तु तवापधिकृतोऽथवा ॥ तच्च पुण्यतमं तात त्वं मे ब्रूहि सविस्तरम् ॥ २९ ॥ अथ मां स मुनिः प्राह
विहस्य मुनिसत्तमाः ॥ सत्यमेतत्त्वया ज्ञातं मम मंत्रपराक्रमम् ॥ ३० ॥ सदाहमष्टसंयुक्तं सहस्रं शिवसन्निधौ ॥ जपामि शिवमंत्रस्य पडक्षरमितस्य
च ॥ ३१ ॥ त्रिकालं तेन मे जातं सुस्थिरं यौवनं मुने ॥ अतीतानागतं ज्ञानं जीवितं च सुखोदयम् ॥ ३२ ॥ मम वर्षसहस्राणि बहूनि प्रयुतानि
च ॥ संजातानि महाभाग दृश्यते प्रथमं वयः ॥ ३३ ॥ अत्र ते कीर्तयिष्यामि विस्तरेण महामते ॥ यथा सिद्धिर्मया प्राप्ता प्रसादाच्छंकरस्य च
॥ ३४ ॥ अहं हि ब्राह्मणो नाम्ना वत्सः ख्यातो महीतले ॥ नानाशास्त्रकृताभ्यासः पुराऽऽसं वेदपारगः ॥ ३५ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु मेनका च
वराप्सराः ॥ वसंतसमये प्राप्ता मर्त्यलोके यदृच्छया ॥ ३६ ॥ सा गता भ्रममाणाय काम्यकं नाम सहनम् ॥ मत्तकोकिलनादाभ्यं मनोज्ञं दुर्ममं
कुलम् ॥ ३७ ॥ यत्रास्ते मुनिशार्ङ्गलो देवराज इति स्मृतः ॥ व्रतस्वाध्यायसंपन्नस्तपसा ध्वस्तकिस्त्रिषः ॥ ३८ ॥ उपविष्टो नदीतीरे देवताचापरा
यणः ॥ श्रद्धया परया युक्त एकाकी निर्जने वने ॥ ३९ ॥ अथ सा पश्यतस्तस्य विवक्षा प्राविशजलम् ॥ दिव्यरूपसमोपेता घर्माता वरवर्णिनी ॥
॥ ४० ॥ अथ तस्य मुनीन्द्रस्य रेतश्चस्कन्द तत्क्षणात् ॥ दृष्ट्वा तां चारुसर्वांगीं जलमध्यं समाश्रिताम् ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नेव प्राप्ता सारंगी सुपिपा
सिता ॥ जलमिश्रं तया रेतः पीतं सर्वमशेषतः ॥ ४२ ॥ अथ साऽपि दधे गर्भं मातुषं वै प्रभावतः ॥ अमोघरेतसो मासे सुपुत्रं दशमे ततः ॥ ४३ ॥
जनयामास दीप्तांगी कन्यां पद्मदलेक्षणां ॥ तस्मिन्नेव जले पुण्ये देवराताश्रमं प्रति ॥ ४४ ॥ अथ तां स मुनिर्ज्ञात्वा स्वज्ञानेन स्ववीर्यजाम् ॥
कृपया परयात्रितो जग्राह च पुषोप च ॥ ४५ ॥ स्नेहेन महता युक्तः कृतकौतुकमंगलः ॥ रक्षमाणो वने चैनां श्वापदेभ्यः प्रयत्नतः ॥ ४६ ॥
आञ्जहार सुमृष्टानि तत्कृते सुफलानि सः ॥ स्वयं गत्वा सुदूरं च कानने श्वापदाकुले ॥ ४७ ॥ तत्रस्था ववृषे सा च नाम्ना ख्याता भृगावती ॥
शुक्लपक्षे यथा व्योम्नि कलेव शंशलक्ष्मणः ॥ ४८ ॥ अथ सा भ्रममाणेन मया दृष्टा भृगुक्षणा ॥ ततोऽहं कामबाणेन तत्क्षणात्ताडितो हृदि ॥
॥ ४९ ॥ विज्ञाय च कुमारीं तां सवर्णां चारुहासिनीम् ॥ आदरेण गृहं गत्वा स मुनिर्याचितस्ततः ॥ ५० ॥ प्रयच्छेनां मम ब्रह्मन्पत्न्यर्थं निज
कन्यकाम् ॥ यथाऽस्मा पोषयिष्यामि भोजनाच्छादनादिभिः ॥ ५१ ॥ ततस्तेन प्रदत्ता मे तत्क्षणादेव सुन्दरी ॥ विधिना शास्त्रदृष्टेन नक्षत्रे भग
देवते ॥ ५२ ॥ ततः कतिपयाहस्य मयोढा सा सुविस्मिता ॥ सखीजनसमायुक्ता फलार्थं निर्गता वने ॥ ५३ ॥ अथ वीरुधसंछन्ने वने तस्मि
न्सुसंस्थिते ॥ तया न्यस्तं पदं भूमिं तृणाच्छन्नस्य भोगिनः ॥ ५४ ॥ सा दृष्टा सहसा तेन पतिता वसुधातले ॥ विपारिता गतप्राणा तत्क्षणादेव
भाषिनी ॥ ५५ ॥ अथ सख्यः समागत्य तस्या दुःखेन दुःखिताः ॥ शशंसुस्ता यथावृत्तं रुदन्यो मम सूतज ॥ ५६ ॥ ततोऽहं सत्वरं गत्वा
दृष्ट्वा तां पतितां भुवि ॥ विलापान्कृतवान्दीनो रुदितं करुणस्वरम् ॥ ५७ ॥ इयं मे सुविशालाक्षी मनःप्राणसमा प्रिया ॥ मृता भूमौ यथा हीनो
नाहं जीवितुमुत्सहे ॥ ५८ ॥ सोऽहमद्य गमिष्यामि परलोकं सहानया ॥ श्रियारहितहर्षस्य जीवितस्य च किं फलम् ॥ ५९ ॥ पुत्रपौत्रवधुभिश्च
भृत्यवर्गपुत्रस्य च ॥ पत्नीहीनानि नो रेजुर्गृहाणि गृहमेधिनाम् ॥ ६० ॥ यदीयं कर्णनेत्राता तन्वंगी यधुरस्वरा ॥ न जीवति पृथुशोणी मरिच्ये
हमसंशयम् ॥ ६१ ॥ एवं विलपमानस्य मम सूतकुलोद्भव ॥ आगतः सुहृदः सर्वं रुदुस्तेऽपि दुःखिताः ॥ ६२ ॥ रुदित्वा सुचिरं तत्र तेः
समं महतीं चिताम् ॥ कृत्वा तां संनिधायथ प्रदत्तो हव्यवाहनः ॥ ६३ ॥ तत आदाय मां कृच्छ्राग्निमुष्णं स्वगृहं प्रति ॥ रुदन्तं प्रस्वलन्तं च
मुद्यमानं पदेपदे ॥ ६४ ॥ ततो निशावशेषेऽहमुत्थाय त्वरयाऽन्विताः ॥ कांतापुःखपरीतास्मा गतोऽरण्यं तदेव हि ॥ ६५ ॥ कामेनोन्मत्ता प्राप्ता
भ्रममाण इतस्ततः ॥ विलपन्नेव दुःखातो वने जनविर्वर्जिते ॥ ६६ ॥ क गतासि विशालाक्षि विजनेऽस्मिन्निहाय माम् ॥ नाहं गृहं गमिष्यामि
मम दुःखाय निर्दयः ॥ ६७ ॥ एषोऽरुणकरस्पर्शात्स्वार्था त्यजति चंद्रमाः ॥ निशाक्षये निरुत्साहो यथाहं विधिना कृतः ॥ ६८ ॥ अयं तनुः

समायाति सविता रक्तमंडलः॥ निगदिष्यति मे वार्ता नूनं कञ्चित्त्वदुद्गमाम् ॥ ६९ ॥ गगनं व्यापयन्मूर्यः संतापयति मां भृशम् ॥ बाह्वे चाभ्यन्तरे
कामः कथं वेक्ष्यामि जीवितम् ॥ ७० ॥ करीद्रः स्वयमभ्येति तत्कुचाभौ समुद्रहन् ॥ कुम्भौ गत्वा तु पृच्छामि यदि शंसति तां प्रियाम् ॥ ७१ ॥
एवं प्रलपमानस्य मम मोहो महानभूत् ॥ भास्करांशुप्रतप्तस्य मदनाकुलितस्य च ॥ ७२ ॥ ययं पश्यामि तत्राहं भ्रममाणो महावने ॥ वृक्षं वा
प्राणिनो वापि तंतं पृच्छामि मोहतः ॥ ७३ ॥ त्वदंतमुसलप्रख्यं यस्या ऊरुयुगं गज ॥ तां बालां वद चेदृष्टा दयां कृत्वा ममोपरि ॥ ७४ ॥ त्वया
जंबूक चेदृष्टा विषाफलनिभाधरा ॥ दायेता मम तद्दहि श्रेयस्ते भविता महत् ॥ ७५ ॥ अथवा विल्वः शंस त्वं यदि विल्वोपमस्तनी ॥ भ्रममाणा
वने दृष्टा मम प्राणसमा प्रिया ॥ ७६ ॥ त्वत्पुष्पसदृशांगी सा मम भार्या मनस्विनी ॥ स त्वं चंपक जानीषे यदि त्वं शंस मे द्रुतम् ॥ ७७ ॥ मधूक तव
पुष्पेण दयितायाः समौ शुभौ ॥ कपोलौ पांडुरच्छायौ दृष्ट्वा त्वां स्मृतिमागतौ ॥ ७८ ॥ कदलीस्तंभ सुव्यक्तं प्रियायाश्च सुकोमलौ ॥ ऊरु त्वतोऽपि
तन्वंयाः सत्येनात्मानमालभे ॥ ७९ ॥ भोभो मृग न मे भार्या त्वया दृष्टाऽत्र कानने ॥ त्वत्समे लोचने स्पष्टे कजलेन समावृते ॥ ८० ॥ तृणादोऽपि
सुदोऽपि वने वृद्धोऽपि यः पशुः ॥ सोऽपि कांतापरित्यक्तो न मृगोरमते क्षणम् ॥ ८१ ॥ कांतायाः पुरतो नित्यं विधत्तेऽगं कलापकृत् ॥ विहंगयोनि
जातोऽपि वृद्धयर्थं पुष्पधन्वनः ॥ ८२ ॥ योऽयं संदृश्यते हंसो हंसीमनुस्मरत्यसौ ॥ गतिस्तादृक् चान्यस्य मत्प्रियायाश्च यादृशी ॥ ८३ ॥ एक एव
सुधन्योऽयं चक्रवाको विहंगमः ॥ सुहृतेमपि योऽभीष्टां न त्यजेच्चक्रवाकिकाम् ॥ ८४ ॥ य एष श्रूयते रावो विभ्रयं जनयन्मम ॥ किंवा पिकसमुत्थो
यं किं वा मे दयितोद्भवः ॥ ८५ ॥ मां दृष्ट्वायं मृगो याति तं मृगी याति पृथुतः ॥ धावमाना भ्रमण्येवमनुयाति पुरा प्रिया ॥ ८६ ॥ वारणोऽयं प्रिया
कांतामनुरागानुयायिनीम् ॥ स्पर्शयत्यग्रहस्तेन मम संस्मारयन्प्रियाम् ॥ ८७ ॥ हा प्रिये मृगशावाक्षि तप्तकांचनसंनिभे ॥ कथं मां न विजानासि
भ्रमंतिह कानने ॥ ८८ ॥ क सा भक्तिः क सा प्रीतिः क सा तुष्टिः क सा दया ॥ निगदन्तं सुदीनं मां संभाषयसि नो यतः ॥ ८९ ॥ एवं
प्रलपमानस्य मम प्राप्ताः सुहजनाः ॥ अन्वेपंतः पदं तत्र वनेषु विषमेषु च ॥ ९० ॥ ततस्तेः कोपरकाक्षैः प्रोक्तोऽहं सूतनंदन ॥ अर्त्सद्भिः
परुषैर्वाक्यैर्धिकां काममयाधुना ॥ ९१ ॥ त्वं किं शोचसि मृदात्मन्नशोच्यं जीवितं नृणाम् ॥ यतस्त्वामपि शोचंतं शोचयिष्यंति चापरे ॥ ९२ ॥
पूर्वं वयं तथा चान्ये संजाताः प्राणिनो भुवि ॥ सर्व एव मरिष्यामस्तत्र का परिदेवना ॥ ९३ ॥ अदर्शनात्प्रिया प्राप्ता पुनश्चादर्शनं गता ॥ न
सा तव न तस्यास्त्वं वृथा किमनुशोचसि ॥ ९४ ॥ नायमत्यंतसंवासः कस्यचित्केनचित्सह ॥ अपि स्वेन शरीरेण किमुताम्यैर्वृथा जनेः ॥ ९५ ॥
मृतं वा यदि वा नपुं योतीतमनुशोचति ॥ स दुःखेन लभेदुःखं द्वावनर्थो प्रपद्यते ॥ ९६ ॥ एवं संशोधयित्वा मां गृहीत्वा ते सुहर्जनैः ॥ निन्धु
र्हंतः सर्वे वनात्तस्मात्सुदारुणात् ॥ ९७ ॥ ततो मम गृहस्थस्य स्मरमाणस्य तां प्रियाम् ॥ उत्पन्नः सुमहान्कोपः सर्पान्प्रति महायते ॥ ९८ ॥
ततः कोपपरीतेन प्रतिज्ञातं मया स्फुटम् ॥ सर्पानुद्दिश्य यत्सर्वं तन्निबोधय दारुणम् ॥ ९९ ॥ अद्यप्रभृति चेन्नाहं सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ निहन्मि
दण्डवातेन तत्पापं स्याद्भवं मम ॥ १०० ॥ यच्च निक्षेपहर्तृणां यच्च विश्वासघातिनाम् ॥ तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ १०१ ॥
यत्पापं साधुनिर्दयां मातापितृवधे च यत् ॥ तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ १०२ ॥ परदाररतानां च यत्पापं जीवघातिनाम् ॥
तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ १०३ ॥ उक्तौ चाभिरतानां च यत्पापं गरदायिनाम् ॥ तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं
गतम् ॥ १०४ ॥ कृतघ्नानां च यत्पापं परविज्ञापहारिणाम् ॥ तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ १०५ ॥ यत्पापं शस्त्रकर्तृणां तथा
वह्निप्रदायिनाम् ॥ तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ १०६ ॥ व्रतभंगेन यत्पापं व्रतिनां निर्दयापि यत् ॥ तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि
सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ १०७ ॥ यत्पापं भ्रूणहत्यायां मृष्टमांसाशिनां च यत् ॥ तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ १०८ ॥ वृक्षच्छेद
प्रसक्तानां यत्पापं शल्यकारिणाम् ॥ तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ १०९ ॥ पाखंडिनां च यत्पापं नास्तिकानां च यद्भवेत् ॥
तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ ११० ॥ मांसमद्यप्रसक्तानां यत्पापं विदभोजिनाम् ॥ तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं
गतम् ॥ १११ ॥ मृषावादप्रसक्तानां पररंथावलोकिनाम् ॥ तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ ११२ ॥ यत्पापं सोऽक्षकर्तृणां
चान्यसंग्रहकारिणाम् ॥ तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ ११३ ॥ आखेटकरतानां च यत्पापं पाशदायिनाम् ॥ तन्मे स्याद्यदि
नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ ११४ ॥ नित्यं प्रेपणकर्तृणां यत्पापं मधुजीविनाम् ॥ तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ ११५ ॥ अहृष्टदेववक्राणां
यत्पापं मत्स्यजीविनाम् ॥ तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ ११६ ॥ विवादे पृच्छ
मानानां पक्षपातेन जल्पताम् ॥ भयाद्वा यदि वा लोभाद्वा कान्तोऽपि वा ॥ ११७ ॥ यत्पापं तु भवेत्तेषां निर्दयानां दुरात्मनाम् ॥
तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ ११८ ॥ कन्याविक्रयकर्तृणां यत्पापं पापसंगिनाम् ॥ तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम्
॥ ११९ ॥ विद्याविक्रयकर्तृणां यत्पापं समुदाहृतम् ॥ तन्मे स्याद्यदि नो हन्मि सर्पं दृष्ट्विशं गतम् ॥ १२० ॥ एवं मया प्रतिज्ञाय कोपाविष्टेन
सूतज ॥ गृहीतो लघुदः स्थूलो वधार्थं पवनाशिनाम् ॥ १२१ ॥ ततः प्रभृत्यहं भूमौ भ्रमामि लघुदायुधः ॥ ब्राह्मीं वृत्तिं परित्यज्य मार्गमाणो भुजंग
मान् ॥ १२२ ॥ मया कोपपरीतेन बहवः पन्नगा हताः ॥ विपोल्वणा महाकायास्तथान्ये मध्यमाधमाः ॥ १२३ ॥ एकदाहं वनं प्राप्तो गहनं लघु
दायुधः ॥ शयानं तत्र चापश्यं जलसर्पं वयोऽधिकम् ॥ १२४ ॥ ततोऽहं दंडमुग्रस्य कालदंडोपमं रूपा ॥ हन्मि तं यावदेवाहं स मां प्रोवाच पन्नगः
॥ १२५ ॥ नापराध्यामि ते किंचिदहं ब्राह्मणसत्तम ॥ संरंभात्तत्किमर्थं मां जिघ्रांससि वयोऽधिकम् ॥ १२६ ॥ ततो मया स संप्रोक्तः कोपात्सलि
रगान् ॥ अद्य त्वामपि नेष्यामि वैवस्वतगृहं प्रति ॥ हत्वा दंडप्रहारेण तस्मादिष्टतमं स्मर ॥ १२७ ॥ ततः स मां पुनः प्राह भयेन महता वृतः ॥ शुणु
तावद्रचोऽस्माकं ततः कुरु यथोचितम् ॥ १२८ ॥ अन्ये ते पन्नगा विप्र ये दशंतीह भानवान् ॥ वयं सलिलसंभूता निर्विषाः सर्परूपिणः ॥ १२९ ॥
एवं प्रजल्पमानोऽपि स दंडेन मया हतः ॥ सूत तत्सुदनार्थाय निर्विकल्पेन चेतसा ॥ १३० ॥ अथासौ लघुदस्पर्शात्तत्तन्नादेव पन्नगः ॥ द्वादशार्क
प्रतीकाशो बभूव पुरुषो मेहान् ॥ १३१ ॥ तदाश्चर्यं समालोक्य ततोऽहं विस्मयान्वितः ॥ उक्तवांस्तं प्रणम्योच्चैः क्षम्यतामिति सादरम् ॥ १३२ ॥
को भवान्किमिदं रूपं कृतं सर्पमयं विभो ॥ किं वा ते ब्रह्मशापोऽयं किं वा क्रीडा सदेहशी ॥ १३३ ॥ ततः प्रोवाच मां दृष्टः स नरः प्रथयान्वितः ॥
नृणावहितो भूत्वा वृत्तान्तं स्वं वदामि ते ॥ १३४ ॥ अहमासं पुरा विप्र चमत्कारपुरोत्तमे ॥ युवा परमतेजस्वी धनवान्सममृद्धिभाक् ॥ १३५ ॥

तत्रैव नगरे रम्ये ह्यस्ति पुण्यं शिवालयम् ॥ सिद्धेश्वरस्य देवस्य पताकाभिरलंकृतम् ॥ १३७ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य तत्र यात्रा व्यजायत ॥ तत्र
वादित्रघोषेण नादिनं ध्रुवतत्रयम् ॥ १३८ ॥ अथ तत्र समायाता मुनयः संशितव्रताः ॥ देवस्य दर्शनार्थाय शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १३९ ॥ शैवाः
पाण्डुपताश्वे तथा कापालिकाश्च ये ॥ महाव्रतधराश्चान्ये शिवभक्तिपरायणाः ॥ १४० ॥ एकाहारा निराहारा वायुभक्षस्तथापरे ॥ अन्मशाः फल
भक्षाश्च शीर्णपर्णाशिनस्तथा ॥ १४१ ॥ तेऽभिवन्द्य यथान्यायं देवदेवं महेश्वरम् ॥ उपविष्टाः पुरस्तस्य कथाश्चक्रुः पृथग्विधाः ॥ १४२ ॥ राज
र्षीणां पुराणानां देवेन्द्राणां च हर्षिताः ॥ द्वायधर्मसमोपेतास्तथान्येऽपि च धूरिशः ॥ १४३ ॥ केचित्तत्र प्रवृत्त्यति गायन्ति च तथाऽपरे ॥ साधवो
भक्तिमयुक्ता वायं चक्रुश्च धूरिशः ॥ १४४ ॥ अन्ये दानानि यच्छन्ति धनिनः श्रद्धयान्विताः ॥ दीनार्थकृपणभ्यश्च तपस्विभ्यो विशेषतः ॥ १४५ ॥
एवं महोत्सवे तत्र वर्तमाने महोदये ॥ आगतो बहुभिः सार्धमहं यौवनगवितः ॥ १४६ ॥ शिवदर्शनविद्वेषी तमसा संवृताशयः ॥ यात्रोत्सव
विनाशाय प्रोक्तोऽन्यैः सुदुर्जनेः ॥ १४७ ॥ जलमर्षं समादाय सुतीर्थं भीषणाकृतिम् ॥ लेलिहानं सुहृजिह्वां जरया परया वृतम् ॥ १४८ ॥
ततश्च शिववास्तत्र महाजनसमागमे ॥ तं दृष्ट्वा विदुताः सर्वे जना मृत्युभयादिताः ॥ १४९ ॥ तत्रासीत्तापसो नाम्ना सुप्रभः शंसितव्रतः ॥ समाधि
स्थः सुशिष्याद्यस्तपसा दग्धकिल्बिषः ॥ १५० ॥ निष्कंपां सुहृद्वाग्ज्जीं नातिस्तव्यां न कुञ्चिताम् ॥ श्रीं दधन्तिभ्यां यत्नाद्वात्रयष्टिं च
सर्वतः ॥ १५१ ॥ संपश्यन्नासिकायं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ तालुमध्यगतेनैव जिह्वाग्रेणाचलेन च ॥ १५२ ॥ आवर्तपंकजातः स्थमसुपत्र
मथोमुत्तमम् ॥ तन्मध्यकर्णिकासंस्थं संपश्यन्निर्मलम् ॥ १५३ ॥ तस्यापि मध्यतश्चान्यं नरमंगुष्ठमात्रकम् ॥ द्वादशार्कप्रतीकाशमप्रतर्क्यतमाकृतिम्
॥ १५४ ॥ पश्यन्पद्मासनस्थं च वेदनायं महेश्वरम् ॥ यमक्षरं वदत्येव सर्वगं सर्ववेदिनम् ॥ १५५ ॥ अनिद्यं चाप्यभेद्यं च जरामरणवर्जितम् ॥
पुलकांचितमत्रांगो योगनिद्रावशगतः ॥ १५६ ॥ आनंदाश्रुपरिक्लिप्तः संनिरुद्धेन्द्रियाकृतिः ॥ कुंभयित्वोदरतः स्थं स्वभ्यासाद्रागुपञ्चकम् ॥ १५७ ॥
अंगुष्ठमर्जनीयोगं कृत्वा हृदयसंगतम् ॥ एवं तत्रोपविष्टस्य स सर्पस्तस्य विग्रहम् ॥ १५८ ॥ वेष्टयामास भोगेन निश्चलस्य महात्मनः ॥ एतस्मि
न्नगरे शिष्यस्तस्यासीत्सुतपोऽन्वितः ॥ १५९ ॥ श्रीवर्धनइतिख्यातो नानाशास्त्रकृतश्रमः ॥ स दृष्ट्वा सर्पभोगेन समंताद्रेष्टितं गुरुम् ॥ १६० ॥
नानिद्रस्थितं मां च ज्ञात्वा तत्कर्मकारिणम् ॥ उवाच परुषं वाक्यं कोपसंरक्तलोचनः ॥ १६१ ॥ स्फुरताधरमुखेन वाष्पगद्गदा गिरा ॥ मया
चेत्सुतपत्नमं गुरुशुश्रूषया सदा ॥ १६२ ॥ निर्विकल्पेन चित्तेन यदि ध्यातो महेश्वरः ॥ तेन सत्येन दुष्टोऽयं पापात्मा ब्राह्मणावमः ॥ ईदृक्कायो
भवत्वाशु गुरुमे येन धर्षितः ॥ १६३ ॥ अथाहं सर्पतां प्राप्तस्तत्क्षणदेव दारुणम् ॥ पश्यतां सर्वलोकानां वदतां साधुमाश्रितम् ॥ १६४ ॥
अथ गत्वा समाधेः स पर्यंतं संयतो मुनिः ॥ ददर्श निजगात्रस्थं द्विजिह्वं दारुणाकृतिम् ॥ १६५ ॥ अथ सर्पाकृतिं मां च दुःखेन महान्विनम् ॥
तदस्थं भयसंव्रतं तथा सर्वजनं तदा ॥ १६६ ॥ ततो विज्ञाय तत्सर्वं स मुनिर्ज्ञानचक्षुषा ॥ अत्रवीत्कृपयाविष्टः शिष्यं श्रीवर्धनं रुषा ॥ १६७ ॥
न मे शिष्यं कृतं शिष्यं त्वयेतत्कर्णं कुर्वता ॥ शपता ब्राह्मणं दीनं नैष धर्मस्तपस्विनाम् ॥ १६८ ॥ समो मानेऽपमाने च समलोटाशमकांचनः ॥
तपस्वी मिद्धिमायानि सुहृच्छुसमाकृतिः ॥ १६९ ॥ तस्मादजानता वत्स शतोऽयं ब्राह्मणस्तवया ॥ बाल्यभावात्पसादोऽस्य भूयो युक्तो ममाज्ञया
॥ १७० ॥ अथ श्रीवर्धनः प्राह प्रणिपत्य निजं गुरुम् ॥ अमर्षवशमापन्नः कृतांजलिपुटः स्थितः ॥ १७१ ॥ अज्ञानाद्विद्वां ज्ञानान्मया
यद्याह्वनं वचः ॥ तत्तथैव न संदेहस्तस्मान्मनो न गुरो कुरु ॥ १७२ ॥ न मृषा वचनं प्रोक्तं स्वैरेणापि गुरो मया ॥ किं पुनर्यत्तुवार्थाय
तस्मान्मनो न समाचर ॥ १७३ ॥ पश्चादुदयते सूर्यः शोषं याति महार्णवः ॥ अपि मेरुश्च शीयंत न मे स्यादन्यथा वचः ॥ १७४ ॥ तमुवाच
गुरुः शिष्यं स पुनः शृङ्खला गिरा ॥ जानाम्यहं न ते वाणी कथंचिन्नायतेऽन्यथा ॥ १७५ ॥ सदा शिष्यो वयःस्थोपि शासनीयः प्रयत्नतः ॥
किं पुनर्बाल एव त्वं तेन त्वां वच्मि धूरिशः ॥ १७६ ॥ धर्मं न व्ययते कोऽपि सुनीनां पूर्वसंचितम् ॥ तपोधर्मविहीनानां गतिस्तेषां न विद्यते
॥ १७७ ॥ शमेका मिद्धिदा प्रोक्ता यतीनां च विशेषतः ॥ तस्मात्क्षमां पुरस्कृत्य वर्तितव्यं तपस्विभिः ॥ १७८ ॥ न पापं प्रति पापः स्यादुद्दि
रेषा सनातनी ॥ आत्मनैव हतः पापो यः पापं तु समाचरेत् ॥ १७९ ॥ दग्धः स दहते भूयो हतमेव निहन्ति च ॥ सम्यग्ज्ञानपरित्यक्तो यः पापे
पापमाचरेत् ॥ १८० ॥ उपकारिषु यः साधुः साधुत्वं तस्य को गुणः ॥ अपकारिषु यः साधुः स साधुः कीर्त्यते जनेः ॥ १८१ ॥ एवमुक्ता स
तं शिष्यं ततो मामिदमब्रवीत् ॥ दयया परया युक्तः सुव्रतः शंसितव्रतः ॥ १८२ ॥ नान्यथा वचनं भावि मम शिष्यस्य पन्न ॥ कश्चि
त्कालं प्रतीक्षस्व तस्मात्सर्पवपुःस्थितः ॥ १८३ ॥ ॥ सर्प उवाच ॥ ॥ कस्मिन्काले मुनिश्रेष्ठ शापो मेऽस्तमुपेक्ष्यति ॥ प्रसाहं कुरु
दीनस्य शापस्याज्ञानिनस्तथा ॥ १८४ ॥ ॥ सुव्रत उवाच ॥ ॥ सुहृत्तमपि गीतादि यः करोति शिवालये ॥ न तस्य शक्यते कर्तुं संख्या
धर्मस्य भद्रक ॥ १८५ ॥ सुहृत्तमपि यो विघ्नं करोति च महोत्सवे ॥ तस्य पापस्य नो संख्या कर्तुं शक्या हि केनचित् ॥ १८६ ॥ तस्मात्त्वं
पापको विप्रो नैव मुक्तिमवाप्स्यसि ॥ वार्तासंगेन दुर्बुद्धे तस्माच्छृणु वचो मम ॥ १८७ ॥ शैवं पडक्षरं मंत्रं यो जपेच्छ्रद्धयान्वितः ॥ अपि ब्रह्मवशा
त्पापं जातं तस्य प्रणश्यति ॥ १८८ ॥ दशभिर्दिनजं पापं विंशत्या वत्सरोद्भवम् ॥ षडक्षरस्य जाप्येन पापं क्षालयते नरः ॥ १८९ ॥ तस्मात्त्वं
जलमध्यस्थस्तं मंत्रं जप सादरम् ॥ येन पापं क्षयं याति कृतमध्यन्यजन्मनि ॥ १९० ॥ यदा त्वां जलमध्यस्थं वत्सोनाम द्विजो रुषा ॥
नाडयिष्यति दण्डेन तदा मोक्षमवाप्स्यसि ॥ १९१ ॥ तस्माद्ब्रह्म हुतं सर्पं स्थानादस्माज्जलाशये ॥ किञ्चिदिष्टं मया प्रोक्तो विरराम स
सन्मुनिः ॥ १९२ ॥ ततोऽहं दुःखसंयुक्तः संप्राप्तोऽत्र जलाशये ॥ षडक्षरं जपन्मन्त्रं नित्यमेव व्यवस्थितः ॥ १९३ ॥ त्वत्प्रसादादहं
मुक्तः सर्पत्वाद्ब्राह्मणोत्तम ॥ किं करोमि प्रियं तेऽद्य तस्माच्छीघ्रतरं वद ॥ १९४ ॥ वत्सोनाम न सन्देहः स त्वं यः कीर्तितो मम ॥
सुव्रतेन विमानं मे पश्येत्तदुपसर्पति ॥ १९५ ॥ ततः प्रोक्तो मया सम्यक्स सर्पो दिव्यरूपधृक् ॥ भगवन्नुपदेशं मे किञ्चिदेहि शुभाव
हम् ॥ १९६ ॥ येन नो जायते दुःखं प्रियलोपसमुद्भवम् ॥ न दारिद्र्यं न च व्याधिर्न च शत्रुपराभवः ॥ १९७ ॥ अथोवाच स
मां भूयः सोत्सुकः पुरुषोत्तमः ॥ प्रश्नभारः समाल्यातस्त्वया मम द्विजोत्तम ॥ १९८ ॥ न चैतच्छ्रव्यते वक्तुं विमाने समुपस्थिते ॥ विस्त
रात्तु ततो वच्मि संक्षेपेण तत्र द्विज ॥ १९९ ॥ शैवः पडक्षरो यन्त्रो नृणामनुभारकः ॥ स त्वया शक्तितो विप्र जपनीयो दिवानिशम् ॥
॥ २०० ॥ ततः प्राप्स्यस्यसंदिग्धं यद्यद्वाञ्छसि चेतसा ॥ स्वर्गं वा यदि वा मोक्षं विभुक्तः सर्वपातकैः ॥ २०१ ॥ मया हि सुमहत्पापं
सर्वदा सममुष्ठितम् ॥ तत्रापि मंत्रमाहात्म्यात्प्राप्ता लोका महोदयाः ॥ २०२ ॥ एको दानानि सर्वाणि यच्छति श्रद्धयान्वितः ॥ षडक्षरं
जपन्मन्त्रमन्यस्ताभ्यां समं फलम् ॥ २०३ ॥ सर्वतीर्थाभिषेकं च कुरुतेऽन्यो नरो द्विज ॥ षडक्षरं जपेन्मन्त्रमन्यस्ताभ्यां समं फलम् ॥ २०४ ॥

चाद्रायणसहस्रं तु कुल्लेस्त्वो यथोचितम् ॥ षडक्षरं जपेदन्यो मंत्रं ताभ्यां समं फलम् ॥ २०५ ॥ वर्षास्वाकाशशाशी च हेमन्ते सलिलाशयः ॥
वन्वाग्रिमाधको ग्रीष्मे वावर्द्धयतं नरः ॥ २०६ ॥ अन्यः षडक्षरं मन्त्रं शुचिः श्रद्धासमन्वितः ॥ जपेदहर्निशं मर्त्यैः फलं ताभ्यां समं स्मृतम् ॥
॥ २०७ ॥ पितृपक्षे सदा चेको गयायां श्राद्धभाचरेत् ॥ अन्यः षडक्षरं मन्त्रं जपेताभ्यां समं फलम् ॥ २०८ ॥ गोसहस्रं ददात्येकः कार्तिक्या
ज्येष्ठपुङ्करे ॥ षडक्षरं जपेन्मंत्रमन्यस्ताभ्यां समं फलम् ॥ २०९ ॥ संनिहित्यां नरः स्नाति राहुग्रस्ते दिवाकरे ॥ एकोऽन्यस्तु जपेन्मन्त्रं षडणं
तुर्यमेव तत् ॥ २१० ॥ सोमे सोमग्रहेऽन्यस्तु सोमेनाथं प्रपश्यति ॥ अन्यः षडक्षरं मन्त्रं जपेताभ्यां समं फलम् ॥ २११ ॥ एकश्चण्डीश्वरं
पश्येद्यने चोत्तरे नरः ॥ अन्यः षडक्षरं मन्त्रं जपेताभ्यां समं फलम् ॥ २१२ ॥ भृगुपातं पतेदेकः केदारं वीक्ष्य भक्तिः ॥ अन्यः षडक्षरं
मंत्रं जपेताभ्यां समं फलम् ॥ २१३ ॥ करीषं साधयेदन्यो दत्त्वा सर्वस्वमादितः ॥ षडक्षरं जपेन्मंत्रमन्यस्ताभ्यां समं फलम् ॥ २१४ ॥ सर्वं
संगपरित्यागं कृत्वेको ज्ञानमाप्नुयात् ॥ अन्यः षडक्षरं मन्त्रं जपेताभ्यां समं फलम् ॥ २१५ ॥ एतत्ते परमं गुह्यं मया विप्र प्रकीर्तितम् ॥
नास्तिकाय न दातव्यं भक्तिहीनाय नैव च ॥ २१६ ॥ तथान्यदपि वक्ष्यामि हितबुद्ध्या द्विजोत्तम ॥ मम वाक्यं कुरुष्वार्घ्यं यदीच्छसि परां
श्रुतिम् ॥ २१७ ॥ अहिंसा परमो धर्मः सर्ववेदे प्रकीर्तितः ॥ ब्राह्मणस्य विशेषेण तस्मात्सर्ववधं त्यज ॥ २१८ ॥ अहिंसकानि भूतानि यो हिनस्ति
सुनिर्दयः ॥ स याति नरकं घोरं यावदाभूतसंप्लवम् ॥ २१९ ॥ चराचराणां भूतानामभयं यः प्रयच्छति ॥ सर्वदा सर्वसौख्याद्भ्यो जायते दिवि
चेह च ॥ २२० ॥ नास्ति भर्गस्यो देवो नास्ति गंगासमा नदी ॥ नास्ति हिंसासमं पापं नास्ति धर्मो दयापरः ॥ २२१ ॥ अथाहमनुवं तं च
तच्छ्रुत्वा तस्य जल्पितम् ॥ अहिंसालक्षणं धर्मं परलोकाभयातुरः ॥ २२२ ॥ मन्यते वृद्धलोकानामेतद्वाक्यं श्रुतं मया ॥ भूपतेर्नैव दोषः
स्यान्ननेष्वापादितेषुगेः ॥ २२३ ॥ प्रवदति तथा वैद्या वैद्यशास्त्रविचक्षणाः ॥ भवंति दुष्टिमंयुक्ता मांसादाश्चिरजीविनः ॥ २२४ ॥ तदत्र
विषये ब्रूहि परं निःश्रेयसं वचः ॥ सर्वं कर्तास्यसदिग्धं तव वक्राद्विनिर्गतम् ॥ २२५ ॥ अथ मां स पुनः प्राह वद मेवं द्विजोत्तम ॥ मतमेतद
साधूनां पापानां मांसमुद्धिनाम् ॥ २२६ ॥ अहो शौच्यतमा लोके पापात्मानः सुनिर्दयाः ॥ सर्वदोषाकरं मांसं मृदाः स्वादंति ये नराः ॥
॥ २२७ ॥ न मांसगाधुपो हेतुरारोग्यस्य बलस्य वा ॥ सर्वमेतदसत्यं स्याच्छृणुष्वार्घ्यं निदर्शनम् ॥ २२८ ॥ मांसाशिनीऽपि दृश्यते रोगार्ता
कुर्वलास्तथा ॥ स्वल्पाद्युपश्च मत्स्यं मांसं वर्जय दूरतः ॥ २२९ ॥ अमांसादा अपि क्षमायां दृश्यन्ते रोगवर्जिताः ॥ चिरायुश्च पीनांगास्त
स्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥ २३० ॥ यो भक्षयति मांसानि सत्त्वानां जीवितेषिणाम् ॥ स याति नरकं घोरं तत्रस्थो भक्षयते च तेः ॥ २३१ ॥ न हि
मांसं तृणात्काष्ठादुपलादपि जायते ॥ इते जंतौ भवेन्मांसं तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥ २३२ ॥ एतदेव हि दृष्टान्तं मांसस्य परिभर्जने ॥ यदंगं ह्रियते
स्वं च कंटकेनापि विशतम् ॥ २३३ ॥ आत्मोपन्येन भूतानि तस्मात्सर्वाणि पंडितैः ॥ द्रष्टव्यानि न हिंस्यानि रक्षणीयानि शक्तितः ॥ २३४ ॥
इता चेवानुमंता च विशस्ता क्रयविक्रयी ॥ संस्कर्ता चोपहर्ता च खादकश्चाष्ट घातकाः ॥ २३५ ॥ धनेन क्रयकृद्वन्ति भक्षणेन च
खादकः ॥ घातको वधवंधाभ्यामित्यन्यस्त्रिविधो वधः ॥ २३६ ॥ कर्मणा मनसा वाचा यो हिनस्ति न किंचन ॥ स प्राप्नोति परं स्थानं जरा
भरणवर्जितम् ॥ २३७ ॥ शाकमूलफलाहारो ब्रह्मचर्यपरायणः ॥ न तस्य फलमाप्नोति यदि हिंसापरो नरः ॥ २३८ ॥ एको वर्षशतं सायं
तपस्तपति दुस्तरम् ॥ अहिंसानिरतो यस्तु तयोः श्रेष्ठो दयान्वितः ॥ २३९ ॥ ययं कामयते कामं दुष्प्राप्तमपि मानवः ॥ तं तमाप्नोत्यसदिग्धं
यदि स्यात्सुदयान्वितः ॥ २४० ॥ कामनेन विमानेन दिव्यस्त्रीशतसेवितः ॥ देववन्द्योदते स्वर्गे सर्वभूताभयप्रदः ॥ २४१ ॥ एवमुक्त्वा महात्मा स
पश्यतो यम भूतज ॥ विमानवरमारुह्य गतश्च त्रिदिवालयम् ॥ २४२ ॥ गन्धर्वगीयमानस्तु स्तूयमानश्च किन्नरैः ॥ षडक्षरस्य मंत्रस्य माहात्म्ये
न महामते ॥ २४३ ॥ तस्मिन्गते तदा स्वर्गं दुःखं मे समुपस्थितम् ॥ स्मृत्वा पूर्वं हतान्सर्पाभिर्भगात्रोऽभवं तदा ॥ २४४ ॥ ततोऽहं कृतवांस्तत्र
विमलापाननेकशः ॥ स्वकर्मभयसंत्रस्तस्मिन्नेव महावने ॥ २४५ ॥ अहो मया वृशसेन वहवः प्राणिनो हताः ॥ निन्दितश्च महादेवो नर
कार्तिर्भव्यति ॥ २४६ ॥ सोऽहं हिंसां परित्यज्य चरिष्यामि महत्तपः ॥ शिवदीक्षां समासाद्य पूजयिष्ये महेश्वरम् ॥ २४७ ॥ यत्किञ्चिन्निषु
लोकेषु प्रार्थयति नराः सुखम् ॥ तत्सर्वं तपसा साध्यं तस्मात्कार्यं मया तपः ॥ २४८ ॥ अधुनेकोऽहमेकाहमेकैकस्मिन्वनस्पती ॥ चरन्मेषं
सुनिर्मानो चरिष्याम्याश्रमानिमां ॥ २४९ ॥ पांशुना समवच्छन्नः शून्यागारप्रतिश्रयः ॥ वृक्षमूलनिकेतो वा त्यक्तसर्वप्रियाप्रियः ॥ २५० ॥
एवं विलप्य यत्नेन मया सूतकुलोद्भव ॥ गृहीतं भक्तिमुक्तेन शिवदीक्षाव्रतं ततः ॥ २५१ ॥ षडक्षरस्य मंत्रस्य अश्रुतं प्रजपाम्यहम् ॥ त्रिसन्ध्यं
अथवा युक्तः सिद्धेश्वरसमीपतः ॥ २५२ ॥ तत्प्रभावं न मे स्थेयं संजातं यौवनोद्भवम् ॥ तथा लोकांतरज्ञानं खेचरत्वं च सूतज ॥ २५३ ॥
सिद्धेश्वरं प्रयास्यामि द्रोपरीते हवस्थिते ॥ सदाशिवं प्रयास्यामि सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ २५४ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं मया सूतज मोक्षदम् ॥
षडक्षरस्य माहात्म्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ २५५ ॥ यश्चेत्च्छृणुयान्नित्यं सम्यक्ब्रह्मासमन्वितः ॥ आजन्ममरणात्पापात्सोऽपि मुच्येत मानवः ॥
॥ २५६ ॥ तस्मात्त्वं हि महाभाग मन्त्रमेनं सदा जप ॥ संप्राप्स्यसि परान्कामान्नमसा वाञ्छितान्संदा ॥ २५७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एत
मुक्तं मया पूर्वं सकाशात्तस्य सहस्रोः ॥ षडक्षरस्य माहात्म्यं यद्युष्माकं प्रकीर्तितम् ॥ २५८ ॥ धन्यं यशस्यमाण्यं शत्रुपक्षशयावहम् ॥ एत
पठतां भृगवतां नित्यं सर्वकामाभयप्रदम् ॥ २५९ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्र
माहात्म्ये षडक्षरमन्त्रमाहात्म्ये सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनंनामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ऋषय उजुः ॥ तोषितः केन
सिद्धेन तत्र सिद्धेश्वरो विभुः ॥ एतत्सर्वं समाचक्ष्व विस्तरात्सुतनन्दन ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ आसीत्सिद्धाधिपोनाम पुरा
हंस इति स्मृतः ॥ अनपत्यतया तस्य कालश्चकाम भूरिशः ॥ २ ॥ ततश्चिन्तां प्रपन्नः स गत्वा देवपुरोहितम् ॥ पप्रच्छागिरसः पुत्रं
व्रतं वापि शार्तिकं वा द्विजोत्तम ॥ येन स्यात्संततिः शीघ्रं त्वत्पसादाद्ब्रह्मरूपे ॥ ५ ॥ बृहस्पतिश्चिरं ध्यात्वा सिद्धं प्राह ततः परम् ॥ चम
त्कारपुरं क्षेत्रं गत्वा तत्र तपः कुरु ॥ ६ ॥ ततः प्राप्स्यसि सत्पुत्रं वंशोद्धारक्षमं शुभम् ॥ नान्यं पश्यामि सिद्धेश सुतोपायं शुभावहम् ॥ ७ ॥
ततस्तत्क्षेत्रमासाद्य स सिद्धः श्रद्धयान्वितः ॥ लिङ्गं संपूजयामास यथोक्तविधिना स्वयम् ॥ ८ ॥ ततश्चारधयामास दिवानक्तमतंद्रितः ॥ बलि
प्रमोदारेण गीतशब्दोच्चारणादिभिः ॥ ९ ॥ चाद्रायणेस्तथा कृच्छ्रेः पाराकैर्द्विजसत्तमाः ॥ तथा मासोपवासैश्च तोषयामास शंकरम् ॥ १० ॥

वर्षसहस्राभ्यां तस्य तुष्टो महेश्वरः ॥ प्रोवाच दर्शनं गत्वा वृषारूढः सहोमया ॥ ११ ॥ हंसाद्य तव तुष्टोऽहं तस्मात्प्रार्थय वाञ्छितम् ॥ अहं ते
 संप्रदास्यामि दुष्प्राप्यमपि निश्चितम् ॥ १२ ॥ हंस उवाच ॥ अपत्यार्थं समारंभो मयाऽयं निहितः पुरा ॥ तस्मात्त्वं देहि मे पुत्रान्वंशोद्धारस
 मान्विभो ॥ १३ ॥ त्वया चैव सदा लिंगे स्थेयमत्र सुरोत्तम ॥ अथ वाक्यादसंदिग्धं सर्वलोकहितार्थतः ॥ १४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अद्य
 भूति लिंगेस्मिन्नाश्रयो मे भविष्यति ॥ तव वाक्येन सिद्धेश सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ १५ ॥ यो मार्गत्र स्थितं मर्त्यः पूजयिष्यति भक्तिः ॥ तस्याहं
 संप्रदास्यामि चित्तस्थं सकलं फलम् ॥ १६ ॥ यो मे लिंगस्थ याम्बाशां स्थित्वा मंत्रं जपिष्यति ॥ षडक्षरं प्रदास्यामि तस्यायुष्यं सुतान्वितम् ॥
 ॥ १७ ॥ एवमुक्त्वा महादेवस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ हंसोऽपि च गृहं गत्वा पुत्रानाप महोदयात् ॥ १८ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तद्धिं यत्नतो द्विजाः ॥
 स्पर्शनीयं च पूज्यं च नमस्कार्यं प्रयत्नतः ॥ १९ ॥ षडक्षरेण मन्त्रेण कीर्तनीयं च शक्तिः ॥ वाञ्छिद्भिर्वाञ्छितान्कामान्दुर्लभांश्चिदशोरपि ॥ २० ॥
 इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये सिद्धेश्वरोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥
 ॥ ३० ॥ ॥ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ तथान्यदपि तत्रास्ति नागत्यर्थमनुत्तमम् ॥ यत्र ज्ञातस्य सर्पाणां न भयं जायते क्वचित् ॥ १ ॥ तत्र
 श्रावणपञ्चम्यां यो नरः स्नानमाचरेत् ॥ कृष्णायां न भयं तस्य कुलेऽपि स्यादहः क्वचित् ॥ २ ॥ तत्र पूर्वं तपस्तप्तं मातुः शापप्रपीडितैः ॥ शेष
 प्रभृतिनागैस्तु मुक्तिहेतोर्दृताशनात् ॥ ३ ॥ कृष्णलाभतरो नागौ तथा ख्यातौ धरातले ॥ तत्र तस्या तपस्तीव्रं संसिद्धिं परमां गतां ॥ ४ ॥ अनंतो
 वासुकिश्चैव तक्षकश्च महाबलः ॥ कक्रोदश्चैव नागेन्द्रो मणिकण्ठस्तथा परः ॥ ५ ॥ एरावतस्तथा शंखः पुण्डरीको महाविषः ॥ शेषपुर्याः स्मृता नागा
 एतेऽत्र नव नायकाः ॥ ६ ॥ एतेषां पुत्रपौत्राश्च तेषामपि विभूतिभिः ॥ असंख्याभिरिदं व्याप्तं समस्तं धरणीतलम् ॥ ७ ॥ अथ ते कुटिला दुष्टा भ
 क्षयंति सदा जनात् ॥ बहुत्वादपि संस्पर्शादपराधं विनापि च ॥ ८ ॥ ततः प्रजा इमाः सर्वा ब्रह्माणं शरणं गताः ॥ पीडिताः स्म सुरश्रेष्ठ संप्रभ्यो
 रक्ष मत्तवम् ॥ ९ ॥ यावन्न शून्यतां याति सकलं वसुधातलम् ॥ व्याप्तं सर्वैस्ततः संप्रविषादचैरतिभीषणैः ॥ १० ॥ अथ तानमवीक्ष्वा शेपाद्या
 ब्रव नायकाः ॥ स्वसंततैः प्ररक्षन्व अक्षयमाणा इमाः प्रजाः ॥ ११ ॥ ते तथेति प्रतिज्ञाय जग्मुः सर्वे भुजंगमाः ॥ १२ ॥ अथ तेषां बहुत्वाच्च नैव रक्षा
 प्रजायते ॥ वारिता अपि ते यस्मात्प्रकुर्वति प्रजाक्षयम् ॥ १३ ॥ ततः कोपपरीतात्मा तानाहुव कुलाधिपान् ॥ तानुवाच स्वयं ब्रह्मा सर्वदेवसमागमे
 ॥ १४ ॥ भक्षयंति यतः सर्पा अपराधं विना प्रजाः ॥ वारिता अपि ते तस्मात्तान्निष्कृतामि सांप्रतम् ॥ १५ ॥ भविष्यति महीपालो भूतले जनमेज
 यः ॥ चित्रभानुर्मखे तस्य सर्पांसंभक्षयिष्यति ॥ १६ ॥ मातुः शापादिशेषेण मंत्राकृष्टा द्विजोत्तमैः ॥ स्वयमेव पतिष्यति सुसमिद्धे हुताशने ॥ १७ ॥
 तच्छ्रुत्वा वेपमानास्ते सर्पाणां नव नायकाः ॥ प्रोचुः प्रांजलयः सद्यः प्रणिपत्य पितामहम् ॥ १८ ॥ भगवन्कुटिला ज्ञातिरस्माकं भवता कृता ॥
 तत्कस्मात्कुलरूपे कोपं जातिधर्मात्तुर्वर्तिनाम् ॥ १९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ यदि नाम मया सृष्टा यूयं दिष्ट्वा विप्रोत्तमाः ॥ अपराधं विना कस्मा
 द्रक्ष्यध्व इमाः प्रजाः ॥ २० ॥ ॥ नागा ऊचुः ॥ मयादां कुरु देवेश अस्माकं मानवैः सह ॥ अथवा संप्रयच्छस्व स्थानं मानुषवर्जितम् ॥
 ॥ २१ ॥ पारिषितमखं तस्मिन्सर्पाणां चित्रभानुना ॥ समंताद्दृष्टमानानां रक्षोपायं प्रवित्तव ॥ २२ ॥ यथा न संततिच्छेदो जायते प्रपितामह ॥
 अस्माकं सर्वलोकेषु तथा त्वं कर्तुमर्हसि ॥ २३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ जरत्कारिति ख्यातो भविष्यति क्वचिद्विजः ॥ स संतानकृते भार्या
 भूमावन्वपयिष्यति ॥ २४ ॥ भाविनी च भवदंशे जरत्कन्या सुशोभना ॥ सा देवा चादरात्तस्मै पुत्रार्थं वरवर्णिनी ॥ २५ ॥ ताभ्यां यो भविता
 पुत्रः स शेपात्रक्षयिष्यति ॥ सर्पान्छुद्धसमाचारान्मर्यादासु व्यवस्थिताव ॥ २६ ॥ सुतलं नितलं चैव तथैव वितलं च यत् ॥ तस्यावस्तासु नुयं
 च व्रमतिषां धरातले ॥ २७ ॥ मया दत्तेऽतिरम्ये च सर्वभोगसमन्विते ॥ तस्माद्भजत तत्रैव परित्यज्य महीतलम् ॥ २८ ॥ तत्र भुजंग सद्भोगा
 न्गत्वाऽऽशु मम आसनात् ॥ पुत्रपौत्रसमोपेतांश्चिदशोरपि दुर्लभात् ॥ २९ ॥ ॥ नागा ऊचुः ॥ भोगानपि प्रभुंजाना न वयं तत्र पञ्चज ॥
 शक्नुमो वन्तुमुष्यां नस्तस्मात्स्थानं प्रदर्शय ॥ मर्यादया वर्तयामो यत्रस्था मानवैः समम् ॥ ३० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एषा नियमया
 दत्ता युष्माकं धरणीतले ॥ पंचम्यां शेषकालस्तु नेयस्तत्र रसातले ॥ ३१ ॥ तत्रागतेन हंतव्या मानवा दोषवर्जिताः ॥ मंत्रमंत्रिनां गाथा तथोप
 विहृतादराः ॥ ३२ ॥ चमत्कारपुरे क्षेत्रे मया दत्ता स्थितिः सदा ॥ पृथिव्यां कुलमुख्यानां नागानां नागसत्तमाः ॥ ३३ ॥ ॥ मृत उवाच ॥
 एवमुक्त्वा तं नागा ब्रह्मणा सत्वरं ययुः ॥ पातालं कुलमुख्याश्च तस्मिन्क्षेत्रे व्यवस्थिताः ॥ ३४ ॥ तत्र श्रावणपंचम्यां यस्तां पूजयते नरः ॥
 स प्राप्नोति नरोऽभीष्टं तेषां प्रसादतः ॥ ३५ ॥ तस्य वंशेऽपि सर्पाणां न भयं स्वान्न कित्त्वपम् ॥ न रोगो नापस्यंश्च न च भूतभयं
 क्वचित् ॥ ३६ ॥ अपुत्रस्तत्र यः श्राद्धं करोति सुतवाञ्छया ॥ पुत्रं विशिष्टपासाद्य पितृणामनृणो हि सः ॥ ३७ ॥ तथा रक्ष्या च या नारी
 पंचम्यां भाम्करोदये ॥ श्रावणे कुरुते स्नानं कृष्णपक्षे विशेषतः ॥ सा सद्यो लभते पुत्रं स्ववंशोद्धारणक्षमम् ॥ ३८ ॥ सर्वरोगविनिर्मुक्तं
 सुखं विनयान्वितम् ॥ अष्टराज्यां नरो यो वा तत्र स्नानं समाचरेत् ॥ ३९ ॥ ततः पूजयते नागाञ्छ्रावणे पंचमीदिने ॥ स हत्वाऽरिगणा
 न्सर्वान्भूयो राज्यमवाप्नुयात् ॥ ४० ॥ तेषां मृत्युर्मुन्युषाणां जायते सर्पभक्षणात् ॥ न तेषां जायते मुक्तिः प्रेतभावात्कथंचन ॥ ४१ ॥ यावन्न
 क्रियते श्राद्धं तस्मिन्स्तीर्थं द्विजोत्तमाः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन मृतस्याहिरुदक्षणात् ॥ श्राद्धं कार्यं प्रयत्नेन तस्मिन्स्तीर्थेऽहिसंभवे ॥ ४२ ॥
 अत्र वः कीर्तयिष्यामि पुरावृत्तां कथां शुभाम् ॥ इन्द्रसेनस्य राजपंथः सर्वपातकनाशिनीम् ॥ ४३ ॥ इन्द्रसेनो महीपालः पुरासीद्विप्र
 दर्पहा ॥ अश्वमेधसहस्रेण इष्टं तेन महात्मना ॥ ४४ ॥ ततः स देवयोगेन प्रसुप्तः शयने शुभे ॥ दष्टः सप्रेण मुक्तश्च इन्द्रसेनो महीपतिः ॥
 वियुक्तश्चैव सहसा जीवितव्येन तक्षणात् ॥ ४५ ॥ ततस्तस्य सुतोऽभीष्टस्तस्योद्देशेन कृत्तशः ॥ चकार प्रेतकार्याणि स्मृत्युक्तानि च भक्तिः ॥
 ॥ ४६ ॥ गंगायामस्थिपातं च कृत्वा श्राद्धानि षोडश ॥ गवां गत्वा ततश्चैव श्राद्धं श्रद्धासमन्वितः ॥ ४७ ॥ अथ स्वमातरं प्रातः पिता तस्य
 स भूपतिः ॥ प्रोवाच दुःखितः पुत्रं वाप्स्येऽकुललोचनम् ॥ ४८ ॥ सर्पमृत्योः सकाशान्मे प्रेततं पुत्रं संस्थितम् ॥ तेन मे भवता दत्तं न किञ्चि
 दुपतिष्ठते ॥ ४९ ॥ चमत्कारपुरं क्षेत्रं तस्मात्त्वं गच्छ सत्वरम् ॥ तत्र तीर्थं कुरु श्राद्धं सर्पाणां मत्कृते सुत ॥ ५० ॥ येन संजायते मोक्षः प्रेतत्वा
 दारुणान्मम ॥ स ततः प्रातरुत्थाय तत्स्मृत्वा नृपतेर्वचः ॥ ५१ ॥ प्रेतरूपस्य दुःखार्तस्तत्तीर्थं सत्वरं गतः ॥ चकार च ततः श्राद्धं श्रावणे पंच
 मीदिने ॥ ५२ ॥ श्रात्वा श्रद्धासमोपेतः सनिवेश्य पुरोधसम् ॥ ततः स दर्शनं प्राप्नो भूयोऽपि च यथा पुरा ॥ ५३ ॥ प्रेतरूपेण दुःखार्तो वाक्यमे
 तदुवाच ॥ न मयाऽऽसादितं किञ्चिद्वत्त्वया मत्कृते कृतम् ॥ ५४ ॥ फलं श्राद्धस्य चात्र त्वं कारणं शृणु पुत्रक ॥ श्राद्धार्हां ब्राह्मणांश्चात्र चम

त्कारपुरोद्भावाः ॥ ५५ ॥ क्षेत्रेऽपि गहिताः श्राद्धे चेऽन्यत्र व्यंगकादयः ॥ अत्र यत्किञ्चित् किञ्चिद्वानं वा व्रतमेव च ॥ ५६ ॥ तथान्यदपि विप्राह
कर्म यज्ञसमुद्भवम् ॥ तत्तेषां वचनात्सर्वं पूर्णं स्यादपि खंडितम् ॥ परोक्षे वापि संपूर्णं वृथा संजायते स्फुटम् ॥ ५७ ॥ तस्मादस्मात्पुरादिप्रान्समा
नीय ततः परम् ॥ मम नाम्ना कुरु श्राद्धं येन मुक्तिः प्रजायते ॥ ५८ ॥ अथासौ प्रातरुत्थाय स्मरमाणः पितुर्वचः ॥ दुःखेन महताविष्टः प्रवि
वेश पुरोत्तमे ॥ ५९ ॥ ततश्चान्वेषयामास श्राद्धार्हान्ब्राह्मणान्पुत्रः ॥ यत्नतोऽपि न लेभे स धनान्वा ब्राह्मणा यतः ॥ ६० ॥ न तत्र दुःखितः कश्चि
द्विदोऽपि न दुःखितः ॥ नाकर्मनिरतो वापि पातण्डनिरतोऽथवा ॥ ६१ ॥ स्थानेस्थाने महानादा उत्सवाश्च गृहेगृहे ॥ वेदविद्याविनादाश्च स्मृति
वादास्तथैव च ॥ ६२ ॥ श्रूयंतं याज्ञिकानां च यज्ञकर्मसमुद्भावाः ॥ न दुर्भिक्षं न च व्याधिर्नाकालमरणं नृणाम् ॥ न मृत्युः कस्यचित्तत्र पुत्रं ब्राह्मण
मेविते ॥ ६३ ॥ यथर्तुवर्षां पर्जन्यः सस्यानि गुणवन्ति च ॥ धूरिक्षीरस्त्रवा गावः क्षीराण्याजाविकानि च ॥ ६४ ॥ यंत्रं प्रार्थयते विप्रं स श्राद्धार्थं
महीपतिः ॥ स स तं भर्त्सयामास दुरुक्तैः कोपसंयुतः ॥ ६५ ॥ धिग्धिक्पापसमाचार क्षत्रियापसदात्मक ॥ किं कश्चिद्ब्राह्मणोऽश्राति प्रेतश्राद्धे
विशेषतः ॥ ६६ ॥ तस्माद्ब्रूच्च दुतं यावन्न कश्चिच्छपते द्विजः ॥ निहन्ति वा प्रकोपेन स्वर्गमार्गनिरोधकम् ॥ ६७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततः
स दुःखितो राजा निश्चक्राम भयार्दितः ॥ चमत्कारपुरात्तस्माद्वैलक्ष्यं परमं गतः ॥ ६८ ॥ चिन्तयामास राजेंद्रः स्मृत्वावस्थां पितुश्च ताव ॥ किं
करोमि क्व गच्छामि कथं मे स्यात्पितुर्गतिः ॥ ६९ ॥ ततः स सचिवान्सर्वान्प्रेषयित्वा गृहं प्रति ॥ एकाकी भिक्षुरूपेण स्थितस्तत्रैव सत्पुरे ॥ ७० ॥
स ज्ञात्वा नगरे तत्र ब्राह्मणं शंसितव्रतम् ॥ सर्वेषां ब्राह्मणैर्द्विजां मध्ये दाक्षिण्यभाजनम् ॥ ७१ ॥ देवशर्माभिधानं तु शरणागतवत्सलम् ॥ आदि
तामिं चतुर्वेदं स्मृतिमार्गानुयायिनम् ॥ ७२ ॥ ततस्तु प्रातरुत्थाय कृत्वात्यजमयं वपुः ॥ शोधयामास कुच्छ्रेण मलोत्सर्गनिकेतनम् ॥ ७३ ॥
अथ यः कुरुते कर्म तत्र विद्याप्रशोधनम् ॥ सोऽप्येत्य तदुवाचेदं कोपसंरक्तलोचनः ॥ ७४ ॥ कुतस्त्वमिह संप्राप्तो मद्भूतेरुपवातकृत् ॥ तस्मा
द्ब्रूच्च दुतं नो चेन्नयिष्ये यमसादनम् ॥ ७५ ॥ तस्यैवं वदतोऽप्याशु बलात्स पृथिवीपतिः ॥ शोधयामास तत्स्थानं देवशर्मसमुद्भवम् ॥ ७६ ॥
ततः संवत्सरस्याति चंडालेन द्विजोत्तमाः ॥ स प्रोक्त उचिते काले प्रणिपत्य च दूरतः ॥ ७७ ॥ स्वामिस्तव कुलेऽप्येवं गृथाशोधनकर्मकृत् ॥ तद
स्माकं न चान्यस्य तत्किमन्यः प्रवेशितः ॥ ७८ ॥ अथ श्रुत्वा च तद्वाक्यं स प्राह द्विजसत्तमः ॥ न मया कश्चिदन्योऽत्र निर्दिष्टो गोप्यकर्मणि ॥
अधिकारस्त्वयात्मीयस्तथा कार्या यथा पुरा ॥ ७९ ॥ तदान्यदिवसे प्राप्ते सोऽप्यजः कोपसंयुतः ॥ शस्त्रमादाय संप्राप्तो वधार्थं तस्य भूपतेः ॥ ८० ॥
शस्त्रोद्यतकरं दृष्ट्वा प्रहारे कृतनिश्चयम् ॥ ततस्तं लीलया भूयो मुष्टिना मूर्च्छयताडयत् ॥ ८१ ॥ ततस्तस्य विनिष्कृतिं लोचने तत्क्षणादिजाः ॥
मुखाव रुधिरं पश्चात्पपात मृतजीवितः ॥ ८२ ॥ तं श्रुत्वा निहतं तेन चंडालं निजकिंकरम् ॥ देवशर्मातिकोपेन तद्वधार्थमुपागतः ॥ ८३ ॥ ततः
पुत्रेभ्य पौत्रेभ्य सहितोऽन्येभ्य वन्धुभिः ॥ लोष्टैस्तं ताडयामास भर्त्समानो मुहुर्मुहुः ॥ ८४ ॥ सोऽपि संताड्यमानस्तु प्रहारेर्जर्जरीकृतः ॥ वेदोच्चारं
ततश्चक्रे दर्शयित्वापवीतकम् ॥ ८५ ॥ अथ ते विस्मिताः सर्वे देवशर्मपुरःसराः ॥ ब्राह्मणास्तं समुद्दिश्य वेदोच्चारपरायणम् ॥ ८६ ॥ पृष्ट्वा
किमिदं कर्म तवात्यजजनोचितम् ॥ एषा वेदात्मिका वाणी स्पष्टाक्षरकलस्वना ॥ तत्किं शापपरिभ्रष्टस्त्वं कश्चिद्ब्राह्मणोत्तमः ॥ ८७ ॥ येनैवं कुरुषे
कर्म गहितं चात्यजैरपि ॥ ततः स प्रहसन्नाह क्षत्रियोऽहं महीपतिः ॥ विष्णुत्वेनैति स्थातो हेहयान्वयसंभवः ॥ ८८ ॥ सोहमाराधनार्थाय त्वस्मि
न्स्थान उपागतः ॥ अद्य संवत्सरो जातः कर्मण्यस्मिन्नतस्य च ॥ ८९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा स विप्रः कृपयान्वितः ॥ कृतांजलिपुटो
भूत्वा तमुवाच महीपतिम् ॥ ९० ॥ किं तत्कृत्यं समुद्दिश्य त्वयैतत्कर्म गहितम् ॥ कृतं कीर्तय येनाशु तवाभीष्टं करोम्यहम् ॥ ९१ ॥ नास्ति मे किञ्चि
दप्राप्तं तथाऽसाध्यं महीपते ॥ तस्मात्तत्र करिष्यामि कृत्यं यद्यपि दुर्लभम् ॥ ९२ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ पिता ममाहिना दष्टः प्रेतत्वं समुपागतः ॥
सोऽत्र नागहृदे श्राद्धे कृते मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ९३ ॥ तस्मात्तत्तारणार्थाय विप्रकृत्यं समाचर ॥ एतदर्थं मयैतत्ते कृतं कर्म विगर्हितम् ॥ ९४ ॥
॥ ॥ देवशर्मावाच ॥ ॥ एवं कुरु वृषश्रेष्ठ श्राद्धेऽहं ते पितुः स्वयम् ॥ ब्राह्मणः संभविष्यामि तस्माच्छ्राद्धं समाचर ॥ ९५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
अथ ते मुहदस्तस्य पुत्राः पौत्राश्च बांधवाः ॥ श्रोतुं तत्प्रभुत्वं ते श्राद्धं भोक्तुं विगर्हितम् ॥ ९६ ॥ तस्माद्यदि भवानस्य श्राद्धे भोक्ता ततः
स्वयम् ॥ सर्वे भवन्तं त्यक्षामस्तथाप्येऽपि द्विजोत्तमाः ॥ ९७ ॥ ॥ देवशर्मावाच ॥ ॥ कामं त्यजत मां सर्वे ब्रूयन्त्येऽपि ये द्विजाः ॥ मये
वास्य प्रतिज्ञातं भोक्तुं श्राद्धे महीपतेः ॥ ९८ ॥ एवमुक्त्वा स विप्रं दस्तेनैव सहितस्तदा ॥ नागहृदं समासाद्य श्राद्धे वै भुक्तवानथ ॥ ९९ ॥ भुक्तमा
त्रे तन्तस्मिन्वाग्वाचाशरीरिणी ॥ नादयंती जगत्सर्वं हर्षयंती महीपतिम् ॥ १०० ॥ प्रेतभावाद्भिनिर्मुक्तः पुत्राहं त्वत्प्रभावतः ॥ स्वस्ति तेऽस्तु
गमिष्यामि सांप्रतं त्रिदिवालयम् ॥ १०१ ॥ तत्कृत्वा वृषतिर्हस्तं प्रणम्य द्विजोत्तमम् ॥ प्रोवाच कुरु मे वाक्यं यद्वीर्यं द्विजोत्तम ॥ १०२ ॥
अस्ति माहिष्मतीनाम नगरी नर्मदातटे ॥ सा चास्माकं राजधानी पितृपर्यागता विभो ॥ १०३ ॥ अहं यच्छामि ते ब्रह्मसमस्तविषयान्विनाश ॥
मया भूत्वेन तत्रस्थः कुरु राज्यमकंटकम् ॥ १०४ ॥ ॥ देवशर्मावाच ॥ ॥ न चैतद्युज्यते वक्तुं न विप्रो राज्यमर्हति ॥ तस्माद्ब्रूच्च निजं
राज्यं परिपालय पार्थिव ॥ १०५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं विसर्जितस्तेन जगाम स महीपतिः ॥ स्वं देशं हर्षसंयुक्तः कृतकृत्यो द्विजोत्तमः ॥
॥ १०६ ॥ सोऽपि सर्वैः परित्यक्तो ब्राह्मणैः पुरवासिभिः ॥ देवशर्मा समुद्दिश्य दोषं श्राद्धसमुद्भवम् ॥ १०७ ॥ ततो नागहृदे तस्मिन्स कृत्वा
निजमन्दिरम् ॥ निवासप्रकोत्तत्र स्वाध्यायनिरतः शुचिः ॥ १०८ ॥ तत्रस्थस्य निरस्तस्य ये पुत्राः स्युर्द्विजोत्तमाः ॥ तेषां संततयो
ऽप्यपि ते भोक्ता ब्राह्मवासिनः ॥ १०९ ॥ एतद्भः सर्वमाख्यातं नागनीर्यसमुद्भवम् ॥ माहात्म्यं ब्राह्मणश्रेष्ठाः सर्वपातकनाशनम् ॥ ११० ॥ यश्चेत
त्पठते भक्त्या संप्राप्ते पंचमीदिने ॥ शृणुयाद्वा न वंशेऽपि तस्य स्यात्सार्पजं भयम् ॥ १११ ॥ तथा विमुच्यते पापाद्भक्षजाताज्ञ संशयः ॥ कृता
दज्ञानतो विप्राः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ११२ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नागनीर्यमनुत्तमम् ॥ माहात्म्यं पठनीयं वा श्रोतव्यं वा समाहितैः ॥ ११३ ॥
श्राद्धकाले तु संप्राप्ते यश्चेत्पठते द्विजः ॥ स प्राप्नोति फलं कृत्यं गयाश्राद्धसमुद्भवम् ॥ ११४ ॥ तथा ये कीर्तिता दोषाः श्राद्धे द्रव्यसमु
द्भावाः ॥ व्रतवैकृत्यजास्यापि तथा ब्राह्मणसंभवाः ॥ ११५ ॥ ते सर्वे नाशमायाति कीर्त्यमाने समाहितैः ॥ नागहृदस्य माहात्म्ये श्राद्धकाले
उपस्थिते ॥ ११६ ॥ तथा विनिहता गोभिर्ब्राह्मणैः श्रापदेरपि ॥ एतस्मिन्पठिते श्राद्धे गच्छन्ति परमां गतिम् ॥ ११७ ॥ इति श्रीस्कान्दे
महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे भागसखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये नागहृदमाहात्म्यवर्णनं नामैकविंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ ७ ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथान्योऽस्ति द्विजश्रेष्ठास्तस्मिन्क्षेत्रे शुभावादे ॥ सप्तपर्वाणां सुविख्यात आश्रमः सर्वकामदः ॥ १ ॥ तत्र श्रावणमा
सत्य पंचदश्या समाहितः ॥ यः करोति नरः ज्ञानं स लभेद्भ्राष्ट्रितं फलम् ॥ २ ॥ कन्दमूलफलेः शार्कर्यस्तत्र श्राद्धमाचरेत् ॥ स प्राप्नोति फलं

कृत्स्नं राजसूयांश्चमेधयोः ॥ ३ ॥ पंचम्यां शुक्लपक्षे तु मासि भाद्रपदे द्विजाः ॥ यस्तान्पूजयते भक्त्या पुष्पधूपानुलेपनेः ॥ विधिनानेन विप्रैः
 सर्वानेव यथाक्रमम् ॥ ४ ॥ ॐ अत्रये नमः ॥ ॐ वसिष्ठाय नमः ॥ ॐ कश्यपाय नमः ॥ ॐ भरद्वाजाय नमः ॥ ॐ गौतमाय नमः ॥
 ॐ कौशिकाय नमः ॥ ॐ जमदग्नये नमः ॥ ॐ अरुंधत्यै नमः ॥ ॥ पूजामंत्रः ॥ ॥ जह्नुकन्यापवित्रांगा गृहीतजपमालिकाः ॥ गृह्णन्वचं
 मया दत्तवृषयः सर्वकामदाः ॥ ५ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ तत्र सप्तर्षिभिस्तीर्थं कस्मिन्काले व्यवस्थितम् ॥ विस्तरात्सुतज ब्रूहि
 परं कौतूहलं हि नः ॥ ६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अनावृष्टिः पुरा जाता लोके द्वादशवार्षिकी ॥ सर्वोपविश्यो जातस्ततो
 लोकाः श्यादिताः ॥ ७ ॥ अस्थिशेषा निरुत्साहास्त्यक्तधर्मव्रतक्रियाः ॥ अभक्ष्यभक्षणपरास्तथेवापेयपायिनः ॥ ८ ॥ त्यजन्ति
 मातरः पुत्रान्कलत्राणि तथा नराः ॥ भृत्यान्स्वानपि वितेशाः का कथान्यसमुद्रवान् ॥ ९ ॥ संत्यक्तान्यग्निहोत्राणि ब्राह्मणेर्याजकेरपि ॥
 व्रतानि व्रतिभिर्वातेरपि वृद्धतमेर्द्विजाः ॥ १० ॥ दृश्यते चेव यत्रैव सस्यं वापि कथंचन ॥ द्वियते लजया हीनेस्तत्र क्षुत्त्रामकेनरेः ॥ ११ ॥ एव
 मन्नक्षये जाते पीडिते धरणीतले ॥ सप्तर्षयः क्षुधाविष्टा वध्रमुस्तत्रतत्र च ॥ १२ ॥ अत्रिश्चैव वसिष्ठश्च कश्यपः सुमहातपाः ॥ भरद्वाजस्तथा
 चान्यो गौतमः संशितव्रतः ॥ कौशिको जमदग्निश्च तथैवारुण्यती सती ॥ १३ ॥ अथ तेषां समस्तानां चंडाभूतपरिचारिका ॥ पशुवक्रस्तथा भृत्यो
 विनयेन समन्वितः ॥ १४ ॥ ततस्ते विषयं प्राप्ता वृषादभिर्महीपतेः ॥ क्षुत्क्षामा हुनयोऽप्यर्थं देशे चानर्तसंज्ञके ॥ १५ ॥ तत्र भिक्षाकृते भ्रांता
 स्ततश्चैव बृहद्ब्रह्म ॥ न ग्रासमपि सस्यस्य प्रागुर्वंस्ते द्विजोत्तमाः ॥ १६ ॥ ततस्तेः पतितो भूमौ दृष्टो मृतकुमारकः ॥ मंत्रयित्वा मियः पश्चाद्ब्रह्मो
 भक्षणाय च ॥ १७ ॥ अपचन्यावदनो तं क्षुधया परिपीडिताः ॥ वृषादभिर्नृपः प्राप्तः क्षुत्वा तेषां विचेष्टितम् ॥ १८ ॥ ॥ वृषादभिर्ब्रूवाच ॥ ॥
 किमिदं गर्हितं कर्म क्रियते मुनिसत्तमाः ॥ राक्षसानामयं धर्मो महामांसस्य भक्षणम् ॥ १९ ॥ सोऽहं सस्यं दास्यामि ग्रामान्नीदीन्यवानपि ॥
 मम वाक्यादसंदिग्धं त्यजध्वं मृतबालकम् ॥ २० ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ प्रायश्चित्तं समादिष्टं महामांसस्य भक्षणात् ॥ प्रतिग्रहस्य भूपाला
 दापत्कालेऽपि नो नृप ॥ २१ ॥ पश्चात्तपश्चरिष्यामो महामांससमुद्रवम् ॥ पातकं नाशयिष्यामो भक्षयामो वयं ततः ॥ २२ ॥ ॥ वृषादभि
 र्ब्रूवाच ॥ ॥ प्रतिग्रहो द्विजातीनां प्रोक्ता वृत्तिरनिदिता ॥ ग्राह्यो मत्तस्ततः सर्वेनात्र कार्या विचारणा ॥ २३ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ राज
 प्रतिग्रहो घोरो मध्वास्वादो विषोपमः ॥ स दूराद्ब्राह्मणेस्त्याज्यो विशेषात्कृतिभिर्वृष ॥ २४ ॥ दशसूनासमश्चक्री दशचक्रिसमो ध्वजी ॥ दश
 ध्वजिसमा वेश्या दशवेश्यासमो नृपः ॥ २५ ॥ दशसूनासहस्रेण तुल्यो राजप्रतिग्रहः ॥ कस्तस्य प्रतिगृह्णाति लोभादयो ब्राह्मणो यथा ॥ २६ ॥
 गैरवादिषु सर्वेषु नरकेषु स पच्यते ॥ तस्मान्नृच्छ गृहे भूप स्वस्ति तेऽस्तु सदैव हि ॥ २७ ॥ वयमन्यत्र यास्यामो गृहीष्यामो न ते धनम् ॥
 एवमुक्त्वाथ ते सर्वे मुनयः शमितव्रताः ॥ २८ ॥ परित्यज्य कुमारं तं मृतं तमपि भूमिपम् ॥ चमत्कारपुरं क्षेत्रं समुद्दिश्य ततो ययुः ॥ २९ ॥
 सोऽपि राजा ततस्तेस्तु भर्त्सितोऽतिरुषान्वितः ॥ जिज्ञासार्थं ततस्तेषां चक्रे कर्म द्विजोत्तमाः ॥ ३० ॥ ततः सुवर्णपूर्णानि विधायोदुम्बराणि च ॥
 तेषां मार्गाग्रतो भूमौ समंतादथ चाक्षिपत् ॥ ३१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथ ते हुनयो ब्रूवा पतितानि धरातले ॥ उदुम्बराणि मंदद्वा
 जगद्भुः क्षुधयादिताः ॥ ३२ ॥ अथ तानि समालक्ष्य गुरुणि मुनिसत्तमाः ॥ अत्रिकं परिक्षोड्य सुवर्णं वीक्ष्य चाब्रवीत् ॥ ३३ ॥
 ॥ अत्रिर्ब्रूवाच ॥ ॥ नास्माकं हुनयोऽज्ञानं नास्माकं गृहबुद्धयः ॥ हेमानिमान्विजानंतो गृहीष्याम उदुम्बरान् ॥ ३४ ॥ तस्मादेनानि
 संत्यज्य हेमगर्भाणि दूरतः ॥ उदुम्बराणि यास्यामः फलानि विगतस्फुहाः ॥ ३५ ॥ सार्वभौमो महीपाल एकोऽन्यश्च निरीहकः ॥
 सुभगस्तु तयोर्नित्यं भूयाद्भूयो निरीहकः ॥ ३६ ॥ धर्मार्थमपि विप्राणां संचयोऽर्थस्य गर्हितः ॥ प्रक्षालनाद्वि पंकस्य दूरादक्षणीनं वरम् ॥
 ॥ ३७ ॥ त्यजतः संवयान्सर्वान्याति हानिमुपद्रवाः ॥ न हि सर्वार्थवान्कश्चिद्दृश्यते निरुपद्रवः ॥ ३८ ॥ निर्धनत्वं तथा राज्यं तुलायां
 धारयेद्बुधः ॥ अकिंचनत्वमधिकं जायते संमतिर्मम ॥ ३९ ॥ ॥ कश्यप उवाच ॥ ॥ अनर्थोऽयं मुने प्राप्नो यदर्थस्य परिग्रहः ॥ अर्थ
 श्रयश्चिमृदात्मा श्रेयसा मुच्यते हि सः ॥ ४० ॥ अर्थपंपद्भिर्मोहाय विमोहो नरकाय च ॥ तस्मादर्थं प्रयत्नेन श्रेयोऽर्थो दूरतस्त्यजेत् ॥
 ॥ ४१ ॥ योर्धनं साध्यते धर्मः क्षयिष्णुः स प्रकीर्तितः ॥ यः पुनस्तपसा साध्यः स मोक्षायैति मे मतिः ॥ ४२ ॥ ॥ भरद्वाज उवाच ॥ ॥
 जीर्यति जीर्यतः केशा दंता जीर्यति जीर्यतः ॥ चक्षुः श्रोत्रे तथा पुंसस्तृष्णैका तरुणायते ॥ ४३ ॥ सूच्या सूत्रं यथा वस्त्रं संचारयति सूचिका ॥
 तद्वत्संसारमृत्रं च बाण्ड्यात्मा नयत्यसौ ॥ ४४ ॥ यथा शृंगं हि कायेन वर्द्धमानेन वर्धते ॥ तद्वत्तृष्णापि वित्तेन वर्द्धमानेन वर्द्धते ॥ ४५ ॥
 अनंतपापा दुष्पूरा तृष्णा दुःखशतावहा ॥ अयमवहुला चैव तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥ ४६ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ संतुष्टः केन चाल्योऽस्ति
 फलैरपि विवर्जितः ॥ सर्वोपीन्द्रियलौत्येन संकटे भ्रमति द्विजाः ॥ ४७ ॥ सर्वत्र संपदस्तस्य संतुष्टं यस्य मानसम् ॥ उपानहृद्वापदस्य ननु चर्मा
 स्तृतेव भूः ॥ ४८ ॥ संतोषावृतवृत्तानां यत्सुखं शांतचेतसाम् ॥ कुतस्तद्वनलुब्धानामितश्चेतश्च धावताम् ॥ ४९ ॥ असंतोषः परं दुःखं संतोषः
 परमं सुखम् ॥ सुखार्थी पुरुषस्तस्मात्संतुष्टः सततं भवेत् ॥ ५० ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ कामं कामयमानस्य यदि कामः स मिष्यति ॥
 तथान्यो जायते पुंसस्तत्क्षणादेव कल्पितः ॥ ५१ ॥ न जातु कामी कामानां सहस्रेरपि तुष्यति ॥ हविषा कृष्णवस्त्रं वांडा तस्य विवर्धते ॥
 ॥ ५२ ॥ कामानभिलषन्मोहान्न नरः सुखमाप्नुयात् ॥ श्येनालयतरुच्छायां ब्रजन्निव कपिजलः ॥ ५३ ॥ नित्यं सागरपर्यन्तां यो भुङ्क्ते
 पृथिवीमिमाम् ॥ तुर्याश्मकाश्चनश्चैव स कृतार्थो महीपतेः ॥ ५४ ॥ ॥ जमदग्निर्ब्रूवाच ॥ ॥ योऽर्थं प्राप्याधमो विप्रः शोचितग्येपि
 हृष्यति ॥ न च पश्यति मन्दात्मा नरकं चा कुतोभयः ॥ ५५ ॥ प्रतिग्रहसमर्थानां निवृत्तानां प्रतिग्रहात् ॥ य एव ददतां लोकास्त एवाप्रतिग्रहताम्
 ॥ ५६ ॥ ॥ अरुन्धत्युवाच ॥ ॥ त्रिसंतुर्यथाऽनन्तो नालमासाद्य संस्थितः ॥ तृष्णा चैवमनाद्यन्ता स्थिता देहे शरीरिणाम् ॥ ५७ ॥ या
 दुस्त्यजा दुर्मतिभिर्था न जीर्यति जीर्यतः ॥ याऽसौ प्राणान्तिको रोगस्तां तृष्णां त्यजतः सुखम् ॥ ५८ ॥ ॥ चण्डोवाच ॥ ॥ सर्पादिवदनाद्यस्मा
 द्भिष्यन्तीमे ममेधराः ॥ यतस्ततो विशेषेण कस्मात्तस्माद्रथं मम ॥ ५९ ॥ ॥ पशुमुख उवाच ॥ ॥ यदाचरन्ति विद्रांसः सदा धर्मपरायणाः ॥ तदेव
 विदुषा कार्यमान्मनो हिनमिच्छता ॥ ६० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा हेमगर्भाणि त्यक्त्वा तानि फलानि च ॥ ऋषयो जग्मुर्न्यत्र सर्व एव
 दृढव्रताः ॥ ६१ ॥ चमत्कारपुरं क्षेत्रं विविशुस्ते ततः परम् ॥ ददशुः सहसा प्राप्तं परिव्राजं शुनोमुखम् ॥ ६२ ॥ तेनैव सहितास्तत्र गत्वा किञ्चिदना
 न्तरम् ॥ दृष्ट्वन्तस्ततो हृद्यं सरः पंकजशोभितम् ॥ ६३ ॥ ततो पुषुष्याविष्टा विसान्यादाय भूरिशः ॥ तीरे निक्षिप्य सरसभक्तुः पुण्यां जल

क्रिया ॥ ६३ ॥ अथोत्तमं जलात्सर्वे ते समेत्य परस्परम् ॥ विसानि तान्यपश्यन्त इदं वचनमब्रुवन् ॥ ६५ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ केन
 भुयाभितमानामस्माकं निर्दयात्मना ॥ नृणालानि समस्तानि स्थानादस्माद्धृतानि च ॥ ६६ ॥ ते शंकमाना अन्योन्यमृषयः शंसितवताः ॥
 प्रचक्रुः शपथात्रौघानात्मनः प्रविशुज्ये ॥ ६७ ॥ ॥ कश्यप उवाच ॥ ॥ सर्वभक्षः सदा सोऽस्तु न्यासलोभं करोतु वा ॥ कूटपाशित्वमभ्ये
 तु विसर्त्तेन्यं करोति यः ॥ ६८ ॥ धर्मं करोतु दंभेन राजानं चोपसेवताम् ॥ मधुमांसं सदाभ्रातु विसर्त्तेन्यं करोति यः ॥ ६९ ॥
 ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ अमृतं मेधुनं यातु दिवा वाप्यथ पर्वणि ॥ अतिथिः स्यात्ततोऽन्योन्यं विसर्त्तेन्यं करोति यः ॥ ७० ॥
 ॥ ॥ भरद्वाज उवाच ॥ ॥ योधिगम्य गुरोः शास्त्रं निष्कुर्यं न प्रयच्छति ॥ तस्यैनसा स युक्तोऽस्तु विसर्त्तेन्यं करोति यः ॥ ७१ ॥
 नृभ्रमोऽस्तु स सर्वत्र संवृद्ध्या चाप्यहंकृतः ॥ भ्रमसरी पिशुनश्चैव विसर्त्तेन्यं करोति यः ॥ ७२ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ एकाकी मृष्टम
 भ्रातु प्रशंसादथ चात्मनः ॥ वेदविक्रयकर्ताऽस्तु विसर्त्तेन्यं करोति यः ॥ ७३ ॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ कन्यां यच्छतु वृद्धाय स भूयादपली
 पतिः ॥ अस्तु वार्षपिको नित्यं विसर्त्तेन्यं करोति यः ॥ ७४ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ स गृह्णात्वविकादानं करोतु हयविक्रयम् ॥ प्रकरो
 तु गुणेनिदां विसर्त्तेन्यं करोति यः ॥ ७५ ॥ ॥ अत्रिरुवाच ॥ ॥ मातरं पितरं नित्यं दुर्मतिः सोऽवमन्यताम् ॥ शूद्रं पृच्छतु धर्मार्यं विसर्त्तेन्यं
 करोति यः ॥ ७६ ॥ ॥ प्रतिश्रुत्य न यो दद्याद्वाह्मणाय गवादिकम् ॥ तस्यैनसा स युज्येत विसर्त्तेन्यं करोति यः ॥ ७७ ॥ ॥ अरुन्धत्युवाच ॥ ॥
 करोतु पत्युः पूर्वं सा भोजनं शयनं तथा ॥ नारी दुष्टसमाचारा विसर्त्तेन्यं करोति या ॥ ७८ ॥ ॥ चण्डोवाच ॥ ॥ स्वाभिनः प्रतिकूलास्तु
 धर्मद्वेषं करोतु च ॥ साधुद्वेषपरा चैव विसर्त्तेन्यं करोति या ॥ ७९ ॥ ॥ पशुमुख उवाच ॥ ॥ स्वामिद्रोहरतो नित्यं स भूयात्पापकृत्तरः ॥ साधु
 द्वेषपरश्चैव विसर्त्तेन्यं करोति यः ॥ ८० ॥ ॥ शुनोमुख उवाच ॥ ॥ वेदान्स पठतु न्यायाद्ब्रह्मस्थः स्वात्प्रियातिथिः ॥ सत्यं वक्तुं चाजयं
 विसर्त्तेन्यं करोति यः ॥ ८१ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ इष्ट एव द्विजातीनां यस्त्वया शपथः कृतः ॥ विसर्त्तेन्यं हि चास्माकं तन्मूलं भवता
 कृतम् ॥ ८२ ॥ ॥ शुनोमुख उवाच ॥ ॥ मया हतानि सर्वेषां विसानीमानि वो द्विजाः ॥ धर्मान्वे श्रोतुकामेन मां जानीत पुरंदरम् ॥ ८३ ॥
 पुष्पाकं पारितोऽस्मि लोभाभावाद्भित्तमाः ॥ तस्मात्स्वर्गं मया सार्द्धं शीघ्रमागम्यतामिति ॥ ८४ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥
 मोक्षमार्गं समासक्ता न वयं स्वर्गलिप्सवः ॥ तस्मात्तपश्चरिष्यामः सरसीह विमुक्तये ॥ ८५ ॥ ॥ पूर्णां सागरपर्यन्तां चरित्वा पृथिवी
 मिसाम् ॥ प्राणयात्रां प्रकुर्वाणां नृणालेभुनिसत्तमाः ॥ तस्माद्ब्रह्म तव श्रेयो भूयादस्मात्समागमात् ॥ ८६ ॥ ॥ शक्र उवाच ॥ ॥ न
 वृषा दर्शनं मे स्यात्कदाचिदपि सुवताः ॥ तस्माद्ब्रह्म तव यचित्ते सदाभीष्टं व्यवस्थितम् ॥ ८७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ आश्रमोऽयं
 सुविख्यातो भूयाच्छक्र महीतले ॥ नाम्नास्माकं तथा नृणां सर्वपातकनाशनः ॥ ८८ ॥ ॥ वयं स्थास्यामहे नित्यमत्रैव सुरसत्तम ॥
 तपोऽयं भावितात्मानो यावन्मोक्षगतिर्भुवा ॥ ८९ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ त्रैलोक्येऽपि सुविख्यात आश्रमो वो भविष्यति ॥
 तथा कामप्रदश्चैव लोकानां संभविष्यति ॥ ९० ॥ ॥ यो यं काममभिध्याय श्राद्धमत्र करिष्यति ॥ श्रावणे पूर्णमास्यां च स तं सर्वमवा
 प्स्यति ॥ ९१ ॥ ॥ निष्कामो वा नरो यस्तु श्राद्धं दानमथापि वा ॥ प्रकरिष्यति मोक्षं स समवाप्स्यत्यसंशयम् ॥ ९२ ॥ ॥ ये चात्र देहं
 त्ययन्ति पुष्पाकं चाश्रमे शुभे ॥ अपि पापसमायुक्तास्ते यास्यन्ति परां गतिम् ॥ ९३ ॥ ॥ इन्द्रोऽपि विद्वेदरेवापि विद्वेदभ्रष्टातैरपि ॥ पितृ
 रुद्दिश्य यः श्राद्धं करिष्यति समाहितः ॥ ९४ ॥ ॥ स यास्यति परां सिद्धिं दुर्लभां त्रिदशेरपि ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः स्तूयमानश्च किंनरैः ॥ ९५ ॥
 ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवमुक्ता सहस्राक्षस्तैः सर्वैरभिनन्दितः ॥ जगामादर्शनं तेषां स्थितास्तत्र द्विजोत्तमाः ॥ ९६ ॥ ॥ ततः काले गते
 तेषां कृत्वा तीव्रं महत्तपः ॥ संप्राप्ताः परमं स्थानं जरामरणवर्जितम् ॥ ९७ ॥ ॥ तैस्तत्र स्थापितं लिङ्गं देवदेवस्य शूलिनः ॥ तस्य संदर्शना
 देव नरः पापाद्भुज्यते ॥ ९८ ॥ ॥ यस्तच्छिगं पुनर्भक्त्या पुष्पधूपानुलेपनैः ॥ अर्चयेत्स ध्रुवं मुक्तिं प्राप्नोति द्विजसत्तमाः ॥ ९९ ॥ ॥ एतत्पवित्र
 मायुष्यं सर्वपातकनाशनम् ॥ सप्तपर्वाणां समाख्यातमाश्रमस्यानुकीर्तनम् ॥ १०० ॥ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
 अगस्त्यस्याश्रमोऽन्योऽस्ति तथा तत्र द्विजोत्तमाः ॥ यत्र तिष्ठति विश्वात्मा स्वयं देवो महेश्वरः ॥ १ ॥ ॥ शुक्रपक्षे चतुर्दश्यां चैत्रमासे दिवाकरः ॥
 स्वयमभ्येत्य देवेशं पूजयत्येव शंकरम् ॥ २ ॥ ॥ तस्मादन्योऽपि यस्तस्यां भक्त्या चागत्य शंकरम् ॥ तमेव पूजयेद्भक्त्या स याति देवमन्दिरम् ॥
 ॥ ३ ॥ ॥ यस्तत्र कुरुते श्राद्धं सम्यक्कृद्भासमन्वितः ॥ पितरस्तस्य तृप्यन्ति पितृमेधे कृते यथा ॥ ४ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अगस्त्यस्या
 श्रमं प्राप्य कस्मादेवो दिवाकरः ॥ प्रदक्षिणां प्रकुरुते वदेतन्मे सुविस्तरम् ॥ ५ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ कथयामि कथाश्रेतां शृणुत द्विज
 दकेः ॥ ७ ॥ ॥ अनभिज्ञास्तमिसस्य यस्य सातुनिवासिनः ॥ रत्नप्रभाप्रणुन्नस्य कृष्णपक्षनिशास्त्वपि ॥ ८ ॥ ॥ यस्य सातुषु मुंचन्ते भाति पुष्पाणि
 पादपाः ॥ वयुवेगवशान्मूत्रं नीरीवं नीरदा इव ॥ ९ ॥ ॥ यस्मिन्नानामृगा भाति धावमाना इतस्ततः ॥ कलत्रपुत्रपुष्टयर्थं लोभार्थं मानवा इव ॥
 ॥ १० ॥ ॥ नियोसच्छन्नना वाप्यं वासिताशेषदिङ्मुखम् ॥ युञ्जन्ति तरवो यत्र दन्तिदन्तक्षतत्वचः ॥ ११ ॥ ॥ चौरिकाविरुतेर्दीर्घं रुदन्तं हव चापरे ॥
 ॥ १२ ॥ ॥ यस्य स्पृष्टां समुत्पन्ना पूर्वं सह सुमेरुणा ॥ ततः प्राह सहस्रांशुं गत्वा स क्रोधमुच्छ्रितः ॥ १३ ॥ ॥ कस्माद्भ्रातृकर मेरोस्त्वं प्रकरोपि
 मे विदितः पन्था येनेदं विदितं जंगत् ॥ १४ ॥ ॥ तस्य तुंगानि शृंगाणि व्याप्य खं संश्रितानि च ॥ तेन संजायते तस्य बलादेव प्रद
 क्षिणा ॥ १५ ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वा विशेणेण संकुद्धो विध्यपर्वतः ॥ प्रोवाच पश्य भानो त्वं तर्हि तुंगत्वमद्य मे ॥ १६ ॥ ॥ रुरोवाच नभोमार्गं येन गच्छति
 भास्करः ॥ १७ ॥ ॥ अथ रुद्रं समालोक्य मार्गं वासरनायकः ॥ चिन्तयामास चित्ते स्वे साक्षतं किं करोम्यहम् ॥ १८ ॥ ॥ करोमि यद्यहं
 शस्य पर्वतस्य प्रदक्षिणाम् ॥ तद्विष्यति कालस्य चलनं भुवनत्रये ॥ २० ॥ ॥ मासतुभुवनानां च तथा भारी विपर्ययः ॥ अग्निप्रोमादिकाः सर्वाः

क्रिया यास्यति संक्षयम् ॥ नष्टयज्ञोत्सवे लोके देवानां स्यान्महाव्यथा ॥ २१ ॥ एवं संचिन्त्य चित्तेन बहुधा तीक्ष्णदीधितिः ॥ जगाम मनसा
 भीतः सोऽगस्त्यं मुनिपुंगवम् ॥ २२ ॥ नान्योस्ति वारणे शक्तो विधस्यास्य हि तं विना ॥ अगस्त्यं ब्राह्मणश्रेष्ठं मित्रावरुणसंभवम् ॥ २३ ॥
 ततो द्विजमयं रूपं स कृत्वा तीक्ष्णदीधितिः ॥ चमत्कारपुरस्त्रे तस्याश्रमपदं ययौ ॥ २४ ॥ ततस्तु वैश्वदेवाते वेदोच्चारणायः ॥ प्रोवाच सोऽ
 तिथिः प्राप्तस्तवाहं मुनिसत्तम ॥ २५ ॥ ततोऽगस्त्यः कृतानन्दः स्वागतं ते महामुने ॥ मनोरथ इवाध्यातो योऽग्निकायांत आगतः ॥ २६ ॥
 तत्त्वं ब्रूहि मुनिश्रेष्ठ यद्दामि तवेप्सितम् ॥ अदेयं नास्ति मे किञ्चित्कालेऽस्मिन्प्रार्थितस्य च ॥ २७ ॥ ॥ भास्कर उवाच ॥ ॥ अहं भास्कर
 आयातो विप्ररूपेण सन्मुने ॥ सर्वकार्यक्षमं मत्वा त्वामेकं भुवनत्रये ॥ २८ ॥ त्वया पूर्वं सुरार्थाय प्रणीतः पयसानिधिः ॥ वातापिथ तथा
 दैत्यो भक्षितो द्विजकण्टकः ॥ २९ ॥ तस्माद्भूतिर्भास्माकं संप्रितं मुनिसत्तम ॥ देवानामिह वर्णानां स्वमेव शरणं यतः ॥ ३० ॥ ॥ सुत
 उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा स मुनिर्विप्रा विशेपेण प्रहर्षितः ॥ अर्घ्यं दत्त्वा दिनेशाय ततः प्रोवाच सादरम् ॥ ३१ ॥ धन्योऽस्म्यनुगृहीतोस्मि यन्मे
 त्वं गृहमागतः ॥ तस्माद्ब्रूहि करिष्यामि तव वाक्यमखंडितम् ॥ ३२ ॥ ॥ भास्कर उवाच ॥ ॥ एष दिव्याचलोऽस्माकं मार्गमावृत्य संस्थितः ॥
 स्पृष्ट्या गिरिसुख्यस्य सुमेरोर्मुनिसत्तम ॥ ३३ ॥ सामाद्यैर्विबोधोपायेस्तस्मादेनं निवारय ॥ कालात्ययो यथा न स्याद्भूतेर्भगस्तथा कुरु ॥ ३४ ॥
 ॥ ॥ अगस्त्य उवाच ॥ ॥ अहं ते वारयिष्यामि वर्धमानं कुलाचलम् ॥ स्वस्थानं गच्छ तस्मात्त्वं सुखीभव दिवाकर ॥ ३५ ॥ ततः स प्रेषितस्ते
 न भास्करस्तीक्ष्णदीधितिः ॥ स्वं स्थानं प्रययौ हृष्टस्तमामंय मुनीश्वरम् ॥ ३६ ॥ अगस्त्योऽपि हुतं गत्वा विध्यं प्रोवाच सादरम् ॥ न्यूनतां वज्र
 मद्राक्याच्छीघ्रं पर्वतसत्तम ॥ ३७ ॥ दाक्षिणात्येषु तीर्थेषु स्नाने जाताद्य मे मतिः ॥ तवायत्ता गिरे सेव तच्छ्रुत्वा यथोचितम् ॥ ३८ ॥ स तस्य वचनं
 श्रुत्वा विध्यः पर्वतसत्तमः ॥ अभजन्निप्रतां सद्यो विनयेन समन्वितः ॥ ३९ ॥ अगस्त्योऽपि समासाद्य तस्यांतं दक्षिणं द्विजाः ॥ त्वयैवं संस्थितेन स्यात्
 व्यमित्युवाच तम् ॥ ४० ॥ यावदागमनं मह्यं नात्र कार्यं विचारणा ॥ नो चेच्छापं प्रदास्यामि येन संयास्यसि क्षयम् ॥ ४१ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय
 शापाद्रीतो नगोत्तमः ॥ न जगाम पुनर्ब्रूहि तस्यागमनवाङ्मया ॥ ४२ ॥ सोऽपि तेनैव भार्गेण निवृत्तिं न करोति च ॥ यावदद्यापि विप्रेन्द्रा दक्षिणां दिशमाश्रि
 तः ॥ ४३ ॥ अथ तत्रैव चानीय लोपायुदां मुनीश्वरः ॥ समाहूय सहस्रांशुं ततः प्रोवाच सादरम् ॥ ४४ ॥ तव वाक्यान्मया त्यक्तः स्वाश्रमस्तीक्ष्णदी
 धिते ॥ तवार्थं च न गंतव्यं भूयस्तत्र कथंचन ॥ ४५ ॥ तस्मान्मद्वचनाद्भानो चतुर्दश्यां मर्धो सिते ॥ यन्मया स्थापितं तत्र लिंगं पूज्यं हि तत्त्वं
 या ॥ ४६ ॥ ॥ भास्कर उवाच ॥ ॥ एवं मुने करिष्यामि तव वाक्यादसंशयम् ॥ पूजयिष्यामि तल्लिंगं वर्पाते स्वयमेव हि ॥ ४७ ॥ योऽन्यो
 हि तद्दिने लिंगं पूजयिष्यति मानवः ॥ मम लोकं समासाद्य स भविष्यति मुक्तिभाक् ॥ ४८ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एतस्मात्कारणात्तत्र भगव
 स्तीक्ष्णदीधितिः ॥ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यां सानिध्यं कुरुते सदा ॥ ४९ ॥ एतद्भूः सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोस्मि द्विजोत्तमः ॥ भूयो वदत मे कश्चित्संदेशश्च
 द्ब्रूहि स्थितः ॥ ५० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽगस्त्याश्रममाहात्म्यवर्णनं
 नाम त्रयस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ यदेतद्भवता प्रोक्तं तं मुनिं प्रति सुतज ॥ त्वया पुरा सुरार्थाय प्रणीतः पयसानि
 धिः ॥ १ ॥ तत्त्वं सुतज नो ब्रूहि विस्तरेण महामते ॥ यथा तेन पुरा पीतो मुनिना पयसानिधिः ॥ २ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ कालेया इति
 विख्याताः पुरा दानवसत्तमाः ॥ संप्रुताः सर्वदेवानां कीर्त्येत्साहस्रणाशकाः ॥ ३ ॥ ततस्तेः पीडितं दृष्ट्वा विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ त्रैलोक्यं शक्तियो
 गेन प्रोक्तो देवो महेश्वरः ॥ ४ ॥ एतदीशान् देतैर्येल्लोकं परीपीडितम् ॥ कालिकैर्येर्माहीर्यैस्तस्मात्कायौ महाहवः ॥ अत्रैव तैः समं देव समासाद्य
 धरातलम् ॥ ५ ॥ ततो विष्णुश्च रुद्रश्च सहस्राक्षः सुरैः सह ॥ शितशस्त्रधराः सर्वे संप्राप्ता धरणीतलम् ॥ ६ ॥ अथ ते दानवाः सर्वे श्रुत्वा देवान्स
 मागतान् ॥ युद्धार्थं सहसा जग्मुः संयुक्ताः कोपसंयुताः ॥ ७ ॥ ततोऽभवन्महायुद्धं देवानां दानवैः सह ॥ त्रैलोक्यं कपितं येन समस्तं भय
 विह्वलम् ॥ ८ ॥ अथ कालप्रभोनाम दानवो बलगर्वितः ॥ स शकं पुरतो दृष्ट्वा वज्रोच्छ्रितकरं स्थितम् ॥ प्रोवाच प्रहसन्वाक्यं मेघगम्भीरनिः
 स्वनः ॥ ९ ॥ मुञ्च वज्रं सहस्राक्षं पश्यामि तव पौरुषम् ॥ चिरात्प्राप्तोऽसि मे हर्षिं दिष्ट्या त्वं जिदिवेश्वरः ॥ १० ॥ ततश्चिषेप संकुदस्तस्य
 वज्रं शनक्रतुः ॥ सोऽपि तल्लीलया धृत्वा जगृहे सव्यपाणिना ॥ ११ ॥ ततः शकं समुद्दिश्य गदां गुर्वीं मुनीच सः ॥ सर्वायसमयीं रौद्रां यमजिह्वा
 यित्रापराम् ॥ १२ ॥ तथा हतः सहस्राक्षो विसंज्ञो रधिरच्छुतः ॥ ध्वजयर्हि संगाश्रित्य संनिविष्टो रथोपरि ॥ १३ ॥ अथ तं मातलिर्दृष्ट्वा वि
 संज्ञं बलज्जतिनम् ॥ प्राङ्मुखं च रथं चक्रे संस्मरन्सारथेनयम् ॥ १४ ॥ ततः पराङ्मुखोभूते रथे शकस्य संगरे ॥ दुद्रुर्भयसंजस्ताः सर्वे देवाः
 समन्ततः ॥ १५ ॥ आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवा मरुद्गणाः ॥ ग्रीडां विहाय विध्वस्ताः पृष्ठदेशे शितैः शरैः ॥ १६ ॥ अथ भग्नं बलं दृष्ट्वा
 दानवैर्मधुमदनः ॥ आरुह्य गरुडं तूष्णं कालप्रभुपादवत् ॥ १७ ॥ ततस्ते दानवाः सर्वे परिवार्य शितैः शरैः ॥ सम्बगाच्छादयामासुर्जमाना
 मुद्गुर्भुदुः ॥ १८ ॥ स तैराच्छादितो विष्णुः शुशुभे च समन्ततः ॥ सम्यक्पुलकितांगश्च रक्ताचल इवापरः ॥ १९ ॥ ततः शार्ङ्गविनिर्मुक्तैः शरैः
 कंकपतत्रिभिः ॥ छेदयित्वंपुजालानि देतैरान्नजघान सः ॥ २० ॥ ततो दैत्यगणाः सर्वे हन्यमाना सुरारिणा ॥ भ्रातारं नाभ्यगच्छत मृगाः सिंहा
 दिता इव ॥ २१ ॥ एतस्मिन्नंतरे दैत्यः कालखंज इति स्मृतः ॥ स कोपवशापपत्रो वासुदेवमुपाद्रवत् ॥ २२ ॥ स हत्वा पञ्चभिर्बाणैर्वासुदेवं शिला
 शिते ॥ जघान गरुडं कुद्धो दशभिर्नतपर्वभिः ॥ २३ ॥ ततः सुदर्शनं चक्रं तस्य दैत्यस्य आधवः ॥ प्रभुमोच त्रयार्थाय ज्वालामालासमावृतम् ॥ २४ ॥
 सोऽपि तच्चक्रमालोक्य वासुदेवकराच्छ्रुतम् ॥ आगच्छंतं प्रसार्यस्यं अस्तु तत्संमुखो ययौ ॥ २५ ॥ अमसच्च महादैत्यस्तिप्रतिष्ठेति चावब्रूत् ॥
 वासुदेवं समुद्दिश्य ततश्चिषेप सायकाच्च ॥ २६ ॥ ततश्चकी स दैत्येन अस्तचक्रेण ताडितः ॥ सुपर्णेन समायुक्तो जगाम विषमां व्यथाम् ॥ २७ ॥
 एतस्मिन्नंतरे कुद्धो भगवांश्चिपुरांतकः ॥ दृष्ट्वा हर्षं तथाभूतं शकं चापि पराङ्मुखम् ॥ २८ ॥ ततः शूलप्रहारेण तं निहत्य दनोः सुतम् ॥ शरैः
 पिनाकनिर्मुक्तैर्जवानोच्चैस्तथा पराच्च ॥ २९ ॥ कालप्रभं प्रकालं च कालास्यं कालविग्रहम् ॥ जघान भगवाञ्छुस्तथान्यापि नायकाच्च ॥ ३० ॥
 ततः प्रधानास्ते सर्वे दानवा अपि दारुणाः ॥ पलायनपरा जाता निरुत्साहा द्विपजये ॥ ३१ ॥ ततः शकश्च विष्णुश्च लब्धुसंज्ञो धृतायुधो ॥
 छाद्यन्तौ महादेवं संस्थितौ रणमूर्धनि ॥ ३२ ॥ एतस्मिन्नंतरे भगवान्समुद्ग्रीह्य दनोः सुतान् ॥ जघुः शरशतैः शस्त्रैः सर्वे देवाः सवासवाः ॥ ३३ ॥
 अथ ते हतभूयिष्ठा दानवा बलवत्तराः ॥ हन्यमानाः शितैर्बाणैश्चिदर्शजितकाशिभिः ॥ ३४ ॥ अगम्यं मनसा तेषां प्रविष्टा वरुणालयम् ॥
 शस्त्रैश्च क्षतसर्वाणां हतनाथाः सुदुःखिताः ॥ ३५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमा
 हात्म्येऽगस्त्याश्रममाहात्म्येऽगस्त्यहृतसमुद्रमाशनवृत्तान्ते देवासुरसंभामवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ॥ सुत उवाच ॥

एवं तेषु प्रभयेषु हतेषु च सुरोत्तमाः ॥ प्रहृष्टमनसः सर्वे स्तुत्वा देवं महेश्वरम् ॥ १ ॥ तेनैव चाथ निरुक्ताः प्रणम्य च मुहुर्मुहुः ॥ स्वं स्वं
स्थानमथाजग्मुः शक्रविष्णुपुरःसराः ॥ २ ॥ तेषुपि दानवशाद्दूला इताशाश्च सुरोत्तमैः ॥ मंत्रं प्रचक्रिरे सर्वे नाशाय त्रिदिवोकसाम् ॥ ३ ॥ तेषां
मंत्रयतामेष निश्चयः समपद्यत ॥ नान्यत्र धर्मविध्वंसादेवानां जायते क्षयः ॥ ४ ॥ तस्मात्तपस्विनो ये च ये च यज्ञपरायणाः ॥ तथान्ये
निरता धर्मे निहन्तव्या निशागमे ॥ ५ ॥ एवं ते निश्चयं कृत्वा निष्क्रम्य बहूनालयात् ॥ राज्ञो सदैव निम्रंति जनान्धर्मपरायणात् ॥ ६ ॥ यत्र
यत्र भवेच्चैः सत्रं वाऽप्युत्सवोऽथवा ॥ तत्र गत्वा निशायोगे प्रकुर्वन्ति जनक्षयम् ॥ ७ ॥ तैः प्रभृता मखा ध्वस्ता दीक्षिता विनि
पातिताः ॥ ऋत्विजश्च तथान्येऽपि सामान्या द्विजसत्तमाः ॥ ८ ॥ आश्रमे मुनिमुख्यस्य शार्ङ्गिण्यस्य महात्मनः ॥ सहस्रं ब्राह्मणं
द्राणां भक्षितं तैर्दुर्गामभिः ॥ ९ ॥ शतानि च सहस्राणि निहतानि द्विजन्मनाम् ॥ विश्वामित्रस्य पञ्चैव सप्तात्रेणैव धीमतः ॥ १० ॥
एतस्मिन्नेव काले तु समस्तं धरणीतलम् ॥ नष्टयज्ञोत्सवं जातं कालेयभयपीडितम् ॥ ११ ॥ न कश्चिच्छयनं राज्ञो प्रकरोति मही
तले ॥ धृतायुषा जनाः सर्वे तिष्ठन्ति सह तापसैः ॥ १२ ॥ राज्ञो स्वपन्ति ये केचिद्विश्वास्ता धर्मभाजनाः ॥ तेषामस्थीनि दृश्यन्ते प्रातरं हि केव
लम् ॥ १३ ॥ अथ देवगणाः सर्वे यज्ञभागविनांकृताः ॥ प्रजग्मुः परमामार्तिं ब्रह्मविष्णुपुरस्सराः ॥ १४ ॥ ततो गत्वा समुद्रांतं वधाय सुरविद्रि
पाम् ॥ न शेकुर्विपमस्थास्तान्मनसापि प्रवर्षितुम् ॥ १५ ॥ ततः समुद्रनाशाय मंत्रं चक्रुः सुदुःखिताः ॥ तस्मिन्नेष्टे भवन्त्येव वध्या दानवस
त्तमाः ॥ १६ ॥ अगस्त्येन विना नैष शोषं यास्यति सागरः ॥ तस्मात्संप्रार्थयामोत्र कृत्ये गत्वा मुनीश्वरम् ॥ १७ ॥ चमत्कारपुरे क्षेत्रे स तिष्ठति च
सन्मुनिः ॥ तस्मात्तत्रैव गच्छामो येन गच्छति सत्वरम् ॥ १८ ॥ एवं निश्चित्य ते सर्वे त्रिदशास्तस्य चाश्रमम् ॥ संप्राप्ता मुनिमुख्यस्य मित्रावरुण
जन्मनः ॥ १९ ॥ सोऽपि सर्वान्समालोक्य संप्राप्तान्सुरसत्तमात् ॥ प्रहृष्टः सम्मुखस्तूर्णं जगामातीव सन्मुनिः ॥ २० ॥ प्रोवाच प्राजलिर्वाक्यं हर्ष
गद्गदया गिरा ॥ ब्रह्मादींस्तान्सुरान्दृष्ट्वा विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ २१ ॥ चमत्कारपुरं क्षेत्रमेतन्मध्यमपि स्थितम् ॥ भूयो मेध्यतरं जातं युष्माकं
हि समाश्रयात् ॥ २२ ॥ तस्माद्भूत यत्कृत्यं मया संसिद्धयतेऽधुना ॥ तत्सर्वं प्रकरिष्यामि यद्यपि स्यात्सुदुष्करम् ॥ २३ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥
कालेया इति दैत्या ये हतशेषाः सुरैः कृताः ॥ ते समुद्रं समाश्रित्य निम्रंति शुभकारिणः ॥ २४ ॥ शुभे नाशमनुप्राप्ते ध्रुवं नाशो दिवोकसाम् ॥
तस्मात्तेषां वधार्थाय त्वं शोषय महार्णवम् ॥ २५ ॥ येन ते गोचरं प्राप्ता दृष्टेर्दानवसत्तमाः ॥ वध्यन्ते विभुधैः सर्वे जायन्ते च मखा इह ॥ २६ ॥
॥ अगस्त्य उवाच ॥ ॥ अहं संवत्सरस्यांते शोषयिष्यामि सागरम् ॥ विद्यावलं समाश्रित्य योगिनीनां सुरोत्तमाः ॥ २७ ॥ तस्मा
द्भूत हर्म्याणि ब्रूयं याति हि वत्सरम् ॥ यावद्भूयोऽपि वर्षाति कार्यमागमनं ध्रुवम् ॥ २८ ॥ ततो मया समं गत्वा शोषिते बहूनालये ॥ इतन्या
दानवा द्रष्टा इन्त यैः पीड्यते जगत् ॥ २९ ॥ ततो देवगणाः सर्वे गताः स्वेस्वे निकेतने ॥ अगस्त्योऽपि समुद्योगं चक्रे विद्यासमुद्रवम् ॥ ३० ॥
ततः सर्वाणि पीठानि यानि सन्ति धरातले ॥ तानि तत्रानयामास मंत्रशक्त्या महामुनिः ॥ ३१ ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां तेषु संपूज्य भक्तिः ॥
योगिनीनां च वृन्दानि कन्यकानां विशेषतः ॥ ३२ ॥ विद्यां विशेषिणीनाम् समाराधयत द्विजः ॥ पूजयित्वा दिशां पालान्क्षेत्रपालानपि
द्विजः ॥ आकाशचारिणो चैव देवतां श्रद्धया द्विजः ॥ ३३ ॥ ततः संवत्सरस्यांते प्रसन्ना तस्य देवता ॥ प्रोवाच वद यत्कृत्यं सिद्धाहं तव सन्मुने ॥
॥ ३४ ॥ ॥ अगस्त्य उवाच ॥ ॥ यदि देवि प्रसन्ना मे तदास्थं विश सत्वरम् ॥ येन संशोषयाम्याशु समुद्रं देवि वाग्यतः ॥ ३५ ॥ सा
तथेति प्रतिज्ञाय प्रविष्टा सत्वरं मुखे ॥ संशोषणी महाविद्या तस्यर्षेर्भावितात्मनः ॥ ३६ ॥ एतस्मिन्नेतरे प्राप्ताः सर्वे देवाः सवासवाः ॥ धृता
युधकरा दृष्टाः संनद्धा युद्धदेवते ॥ ३७ ॥ ततः संप्रस्थितो विप्रो देवैः सर्वैः समाहितः ॥ वारिराशीं समुद्दिश्य संशुष्कवदनस्तदा ॥ ३८ ॥ अथ
गत्वा समुद्रांतं स्तूयमानो दिवालयेः ॥ पिपासाकुलितोऽतीव सर्वान्देवानुवाच ह ॥ ३९ ॥ एषोऽहं सागरं सद्यः शोषयिष्यामि सांप्रतम् ॥ यूयं
भवत मोद्योगा वधाय सुरविद्रिपाम् ॥ ४० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा मुनिः सोऽथ मत्स्यकच्छपसंकुलम् ॥ हेलया प्रपप्नो कृत्स्नं ग्राहैः कीर्णं
महार्णवम् ॥ ४१ ॥ ततः स्थलोपमे जाते ते दैत्याः सुरसत्तमैः ॥ वध्यन्ते निशितैर्बाणैः समन्ताद्विजिगीषुभिः ॥ ४२ ॥ अथ कृत्वा महद्युद्धं यथा
शक्त्यातिदारुणम् ॥ इतभूयिष्ठशेषा ये भित्त्वा भूमिं गता अर्धः ॥ ४३ ॥ ततः प्रोचुः सुराः सर्वे स्तुत्वा तं मुनिसत्तमम् ॥ परित्यज जलं भूयः पूरणार्थं
महोदधेः ॥ ४४ ॥ नैया वसुमती विप्र समुद्रेण विनाकृता ॥ राजते वस्तुसंत्यक्ता यथा नारी विभूषिता ॥ ४५ ॥ ॥ अगस्त्य उवाच ॥ ॥
या मयाऽऽराधिता विद्या वर्षयावत्प्रशोषणी ॥ तया पीतमिदं तोयं परिणामगतं तथा ॥ ४६ ॥ एष यास्यति वै पूर्तिं भूयोऽपि बहूनालयः ॥ स्वात
श्चाग्राश्रनां प्राप्ता गंगातोयैः मुनिर्मलेः ॥ ४७ ॥ सगरोनाम भूपालो भविष्यति महीतले ॥ तत्पुत्राः पष्टिसाहस्राः खनिष्यन्ति न संशयः ॥ ४८ ॥
तस्यैवान्वयवात्राजा भविष्यति भगीरथः ॥ स ज्ञातिकारणाद्गंगां ब्रह्मांडादानयिष्यति ॥ ४९ ॥ प्रवाहेण ततस्तस्याः समन्तादंभसानिधिः ॥ भविष्य
ति सुसंपूर्णः सत्यमेतन्मयादितम् ॥ ५० ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ देवकृत्यं मुनिश्रेष्ठ भवता ह्युपपादितम् ॥ तस्मात्प्रार्थय पितृस्थं वरं सर्व
मुनीश्वर ॥ ५१ ॥ ॥ अगस्त्य उवाच ॥ ॥ चमत्कारपुरे क्षेत्रे मया पीठान्यशेषतः ॥ आनीतानि प्रभावेन मंत्राणां सुरसत्तमाः ॥ ५२ ॥
तस्मात्तेषां सदा गसस्तत्रैवास्तु प्रभावतः ॥ सर्वासां योगिनीनां च मातृणां च विशेषतः ॥ ५३ ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां तानि यः श्रद्धयाऽन्वितः ॥
पूजयिष्यति तस्य स्यात्समस्तं मनसेप्सितम् ॥ ५४ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ यस्माच्चित्राणि पीठानि त्वयानीतानि तत्र हि ॥ तस्माच्चित्रेश्वरं
नाम पीठमेकं भविष्यति ॥ ५५ ॥ यो यं काममभिधाय तत्र पूजां करिष्यति ॥ योगिनीनां च विद्यानां मातृणां च विशेषतः ॥ ५६ ॥ तंतं
कामं नरः शीघ्रं संप्राप्स्यति महाखुने ॥ अस्माकं वरदानेन यद्यपि स्यात्सुपापकृत् ॥ ५७ ॥ एवमुक्त्वा सुराः सर्वे तमामन्त्र्य मुनीश्वरम् ॥
गतास्त्रिविष्टपं दृष्ट्वा सोऽप्यगस्त्यः स्वमाश्रमम् ॥ ५८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातं यथा स पयसानिधिः ॥ अगस्त्येन पुरा
पीतो देवकार्यप्रसिद्धये ॥ ५९ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽगस्त्यकृतसमुद्र
प्राशनं वृत्ततिग्गस्त्याहूतपीठसमुद्देश्य देवैश्चित्रेश्वरपीठनामपूर्वकवरप्रदानवर्णननाम पञ्चविंशत्तमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥
चित्रेश्वरमिदं पीठमगस्त्यमुनिनिर्मितम् ॥ यत्प्रमाणं यत्प्रभावं तदस्माकं प्रकीर्तय ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य पीठस्य माहात्म्यं
वक्तुं नो शक्यते द्विजाः ॥ सद्भवेणापि वर्षाणां सुखानामयुनेरपि ॥ २ ॥ तत्र सिद्धिमनुप्राप्ताः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ अनुध्यानसमाधुक्ता
योगिनः शंसितव्रताः ॥ ३ ॥ अन्यपीठेषु वा सिद्धिर्प्राप्तुधानतो भवेत् ॥ दिनेनैकेन तौ सिद्धिं लभन्ते योगिनो ध्रुवम् ॥ ४ ॥ यस्तत्राय

वणान्मंत्राअपेच्छदासमन्वितः ॥ तेषामर्थोद्भवं कृत्स्नं फलं प्राप्नोति स ध्रुवम् ॥ ५ ॥ पुत्रकामो नरस्तत्र पुल्लिगान्यो जपेन्नरः ॥ स लभे
 तेषितान्पुत्रान्यद्यपि स्यान्नरान्वितः ॥ ६ ॥ गर्भोपनिषदं तत्र पुत्रकामो जपेन्नरः ॥ अपि वन्ध्याप्रसंगेन स्यात्स पुत्रसमन्वितः ॥ ७ ॥ शत्रुलो
 कविनाशाय यो जपेच्छतहृदियम् ॥ तस्मिन्पीठेऽयस्तस्य सद्यो गच्छति संशयम् ॥ ८ ॥ भूतप्रेतपिशाचादिरक्षार्थं तत्र मानवः ॥ यो जपेद्दाम
 देयं च स स्याद्वि निरुपद्रवः ॥ ९ ॥ कोऽदादिति नरस्तत्र कन्यार्थं यो जपेद्वचम् ॥ यां कन्यां ध्यायमानस्तु स तां प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ १० ॥
 यो भूपालप्रसादार्थमिमं देवा निशं जपेत् ॥ निरगलः प्रसादः स्यात्तस्य पार्थिवसंभवः ॥ ११ ॥ स्वस्त्रीस्नेहकृते यस्तु तं पत्नीभिरिति द्विजाः ॥
 जपेद्भार्या भवेत्साध्वी तस्य सा स्नेहवत्सला ॥ १२ ॥ यो लोकानुग्रहार्थं जपेददिति रित्यपि ॥ तस्य लोकानुरागः स्यात्सलाभश्च विशेषतः ॥
 ॥ १३ ॥ वित्तार्थं यो जपेत्तत्र श्रीमूक्तं भवजो द्विजाः ॥ सर्वतस्तस्य वित्तानि समागच्छन्त्यनेकशः ॥ १४ ॥ भूमीति यो जपेत्साम धूम्यर्थं तत्र
 मानवः ॥ स भवेद्भूषतिर्नृनं नीचजातिरपि ध्रुवम् ॥ १५ ॥ जपेद्व्यंत्तरं साम यानार्थं तत्र यो नरः ॥ स प्राप्नोति हि यानानि शीघ्रगानि शुभानि च
 ॥ १६ ॥ गजार्थं यो जपेत्तत्र गणानां द्विजसत्तमाः ॥ स प्राप्नोति गजान्मर्त्यो मदप्लावितभूतलान् ॥ १७ ॥ न तद्रतेति यो मन्त्रं जपेद्
 क्षाकृते नरः ॥ तस्य स्यात्सर्वतो रक्षा समेषु विषमेषु च ॥ १८ ॥ सप्तर्षय इति श्रेष्ठो यो जपेत्तु समाहितः ॥ ऋचं रोगविनाशाय स रोगेः परि
 मुच्यते ॥ १९ ॥ यदुभी यो जपेत्तत्र ग्रहपीडादितो जनः ॥ सादुकूला ग्रहास्तस्य प्रभवन्ति न संशयः ॥ २० ॥ भूतपीडादितो यश्च बुद्धःसाम
 जपेन्नरः ॥ पितृव्रजायते तस्य स भूतोऽप्यंतकोऽपि चेत् ॥ २१ ॥ यात्रासिद्धिकृते यश्च जपेत्मूक्तं च शाकुनम् ॥ तस्य संसिध्यते यात्रा यद्यपि
 स्यादकिंचनः ॥ २२ ॥ सर्पनाशाय यस्तत्र सर्पसूक्तं जपेन्नरः ॥ न तस्य मंदिरं सर्पाः प्रविशन्ति कथंचन ॥ २३ ॥ विषनाशाय यस्तत्र जपेच्छ
 द्वासमन्वितः ॥ उत्तिष्ठेति विषं सद्यस्तस्य नाशं प्रयास्यति ॥ २४ ॥ स्थावरं जंगमं वापि कृत्रिमं यदि वा विषम् ॥ तस्य नात्रा विनिशति
 तमः सूर्योदये यथा ॥ २५ ॥ व्याघ्रसाम जपेद्यस्तु तत्र अद्वासमन्वितः ॥ तस्य व्याघ्रादयो व्याला जायन्ते सौम्यचेतसः ॥ २६ ॥ कृषिकर्मप्रसि
 द्धयर्थं यो जपेत्तत्र गलानि च ॥ वृष्टिहीनेऽपि लोकेऽस्मिन्कृषिस्तस्य प्रसिध्यति ॥ २७ ॥ ईतिनाशाय तत्रैव जपेदेवमंत्रं नरः ॥ ततः संकीर्तना
 देव ईतयो याति संशयम् ॥ २८ ॥ अनवृष्टिहते लोके पंचेन्द्रं तत्र यो जपेत् ॥ तस्य हस्तकृते होमे तन्मंत्रैः स्यात्कलागमः ॥ २९ ॥ दंष्ट्रभ्या
 मिति यस्तत्र नरश्रीरार्दितः पठेत् ॥ नोपद्रवो भवेत्तस्य कदाचिच्चौरसंभवः ॥ ३० ॥ विवादार्थं जपेद्यस्तु संसृष्टमिति तत्र च ॥ विवादे विजय
 स्तस्य पापस्यापि प्रजायते ॥ ३१ ॥ यो रिपूचाटनाथंय नरो रुद्रशिरो जपेत् ॥ तस्य ते रिपवो याति देशं त्यक्त्वा कुबुद्धितः ॥ ३२ ॥ मोह
 नाय रिपूणां च यो जपेद्विष्णुसंहिताम् ॥ तस्य मोहाभिभूतास्ते जायन्ते रिपवो ध्रुवम् ॥ ३३ ॥ वशीकरणहेतोर्त्यः कृष्णांडीः प्रजपेन्नरः ॥ शत्रवोऽपि
 वशे तस्य किं पुनः प्रमदादयः ॥ ३४ ॥ यः स्तंभाय रिपूणां वै प्राजापत्यं च वारुणम् ॥ मंत्रं जपेद्विजश्रेष्ठः सभ्यकृद्द्रापरायणः ॥ मंत्रसंस्त
 भितास्तस्य जायन्ते सर्वशत्रवः ॥ ३५ ॥ जपेत्काली करालीति यः शोपाय नरो द्विजाः ॥ स शोपयति तत्कृत्स्नं यच्चित्ते धारयेन्नरः ॥ ३६ ॥ एष
 मंत्रस्तदा जतो ह्यगस्त्येन महात्मना ॥ यत्प्रभावाद्ब्रह्मदीनाथस्तेन संशोपितो ध्रुवम् ॥ ३७ ॥ एतत्प्रभावं यत्पीठं मंत्राणां सिद्धिकारकम् ॥ ऐहिकानां
 फलानां च तन्मया वः प्रकीर्तितम् ॥ ३८ ॥ यो वांछति पुनः स्वर्गं स तत्र द्विजसत्तमाः ॥ स्नानं करोतु दानं च श्राद्धं चापि विशेषतः ॥ ३९ ॥
 अथ वांछति यो मोक्षं विरक्तो भवसागरात् ॥ निष्कामस्तत्र संतुष्टस्तपस्तप्येत्सुबुद्धिमान् ॥ ४० ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ मंत्रजाप्यस्य माहात्म्यं
 यत्त्वया नः प्रकीर्तितम् ॥ तत्कथं सिद्धिमायाति मंत्रजाप्यं हि सूतज ॥ ४१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अत्र तत्कथयिष्यामि यन्मया पितुः श्रुतम् ॥
 वदतो ब्राह्मणेन्द्रस्य पुरा दुर्वाससो मुनेः ॥ ४२ ॥ तेन पूर्वं पिताऽस्माकं पृष्टो दुर्वाससा द्विजाः ॥ मंत्रवादकृते यच्च शृणुष्वं सुसमाहिताः ॥ ४३ ॥
 ॥ ॥ दुर्वास उवाच ॥ ॥ साधयिष्याम्यहं मन्त्रमभीष्टं कमपि व्रती ॥ तस्य सिद्धिकृते ब्रूहि विधानं शास्त्रसंभवम् ॥ ४४ ॥ ॥ लोमवर्मण
 उवाच ॥ ॥ मंत्राणां साधनं कष्टं सर्वेषामपि सन्मुने ॥ प्रत्यवायसंयोजितं बहुच्छिद्रसमाकुलम् ॥ ४५ ॥ तस्मान्मन्त्रकृते सिद्धिं यदि त्वं वांछसि द्विज ॥
 चमत्कारपुरे क्षेत्रे तत्र त्वं गंतुमर्हसि ॥ ४६ ॥ तत्र चित्रेश्वरीपीठमगम्येन विनिर्मितम् ॥ सद्यः सिद्धिकरं प्रोक्तं मन्त्राणां हविर्बर्तिनाम् ॥ ४७ ॥
 न तत्र जायते छिद्रं प्रत्यवायो न च द्विज ॥ नासिद्धिर्वरदानेन सर्वेषां त्रिदिवौकसाम् ॥ ४८ ॥ चातुर्यं हि तत्पीठं स्थितानां सिद्धिमाह
 रेत् ॥ युगातुरुपतः सद्यस्ततो वक्ष्याम्यहं द्विज ॥ ४९ ॥ यो यं साधयितुं मन्त्रमिच्छति द्विजसत्तम ॥ स तस्य पूर्वमेवाथ लक्षमेकं जपेन्नरः ॥
 ॥ ५० ॥ ततो भवति संसिद्धो मंत्रार्हः स नरः शुचिः ॥ जपेद्ब्राह्मणशार्दूल ततो लक्षचतुष्टयम् ॥ दशांशेन तु होमः स्यात्सुसमिद्धे हुतांशेन ॥
 ॥ ५१ ॥ ततस्तु जायते सिद्धिर्नृनं तन्मंत्रसंभवा ॥ तत्र सौम्येषु कृत्येषु होमः सिद्धार्थकैः सितैः ॥ ५२ ॥ जातीपुष्पैश्च विप्रेन्द्र स्मृतो ब्राह्मण
 भोजनैः ॥ तथा गीत्रेषु कृत्येषु रक्तपुष्पैः सगुणुलैः ॥ तर्पणैः कन्यकानां च होमः स्यात्स फलप्रदः ॥ ५३ ॥ एतत्कृतपुरो प्रोक्तं मंत्रसाधनमुत्त
 मम् ॥ सर्वेषां साधकानां च मया प्रोक्तं द्विजोत्तम ॥ ५४ ॥ एतन्नेतायुगे प्रोक्तं पादोनं मन्त्रसाधनम् ॥ कुम्भार्थं द्वापरे कार्यं चतुर्थांशं कलौ
 युगे ॥ ५५ ॥ एवं तत्र समासाद्य सिद्धिं मन्त्रसमुद्भवाम् ॥ तत्र पीठे ततः कृत्यं साधयेत्स्वेच्छया नरः ॥ ५६ ॥ शापानुग्रहसामर्थ्यं संयुतस्तेज
 साऽन्वितः ॥ अजेयः सर्वभूतानां साधूनां समतस्तथा ॥ ५७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा स मुनिस्तस्य पितुर्मम वचोऽखिलम् ॥ तत
 श्चित्रेश्वरं पीठं समातोऽथ सन्मुनिः ॥ ५८ ॥ तत्र संसाधयामास सर्वान्मन्त्रान्यथाक्रमम् ॥ विविना शास्त्रद्वयेन श्रद्धया परया युतः ॥ ५९ ॥
 इति संसिद्धमंत्रः स चमत्कारपुरं गतः ॥ विप्राणां प्रार्थनार्थंय भूमिखंडकृते द्विजाः ॥ ६० ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
 तायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेऽथरक्षेत्रमाहात्म्ये चित्रेश्वरीपीठमाहात्म्यवर्णनं नाम षट्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ अथापश्य
 त्स विप्राणां वृन्दं वृन्दारकोपमम् ॥ संनिविष्टं धरापृष्ठे लीलाभाजि द्विजोत्तमाः ॥ १ ॥ एके वेदविदस्तत्र वेदग्याख्यानतत्पराः ॥ परस्परं सुसंकुडा
 विवदन्ति जिगीषवः ॥ २ ॥ यज्ञविद्याविदोऽन्येऽपि यज्ञाख्यानपरायणाः ॥ तत्र विप्राः प्रदश्यन्ते शतशो ब्रह्मवादिनः ॥ ३ ॥ अन्ये ब्राह्मणशा
 र्दूला वेदांगेषु विचक्षणाः ॥ प्रवदन्ति च संदेहान्वृन्दानामग्रतः स्थिताः ॥ ४ ॥ वेदाभ्यासपराश्चान्ये तारनादेन सर्वशः ॥ नादयन्तो
 दिशां चक्रं तत्र सम्यग्द्विजोत्तमाः ॥ ५ ॥ अन्ये कौतूहलाविष्टाः संचरान्विपमान्मिथः ॥ पप्रच्छुर्जहसुश्चान्ये ज्ञात्वा मार्गप्रवर्तिनम् ॥ ६ ॥
 स्मृतिवादपराश्चान्ये तथान्ये श्रुतिपाठकाः ॥ संदेहान्स्मृतिजानान्ये पृच्छन्ति च परस्परम् ॥ ७ ॥ कीर्तयन्ति तथा चान्ये पुराणं ब्राह्मणोत्तमाः ॥
 बुद्धानां पुरतस्तत्र सभामध्ये व्यवस्थिताः ॥ ८ ॥ अथ तान्स मुनिर्दृष्ट्वा ब्राह्मणान्संशितव्रतान् ॥ अभिवाद्य ततः प्राद मादरं विनया

नितः ॥ ९ ॥ मम बुद्धिः ससुत्पन्ना शम्भोरायतनं प्रति ॥ कर्तुं ब्राह्मणशार्ङ्गलास्तस्मात्स्थानं प्रदर्शयताम् ॥ १० ॥ तत्राहं देवदेवस्य शम्भोः
 प्रासादमुत्तमम् ॥ विद्यायाराधयिष्यामि तमेव वृषभध्वजम् ॥ ११ ॥ स एवं जल्पमानोऽपि सुहृदुर्दुर्गतः ॥ न तेषामुत्तरं लेभे शुभं वा
 यदि वाशुभम् ॥ १२ ॥ ततः कोपपरीतात्मा स मुनिस्तान्द्रिजोत्तमान् ॥ शशाप तारशब्देन यथा शृण्वन्ति कृत्स्नशः ॥ १३ ॥ ॥ दुर्वासा
 उवाच ॥ ॥ विद्यामदो धनमदस्तृतीयोऽभिजनोद्भवः ॥ एते मदा वलितां नामेत एव सतां दमाः ॥ १४ ॥ तत्र येऽपि हि युष्माकं मदा एव
 व्यवस्थिताः ॥ यतस्ततोऽन्वयेऽप्येवं भविष्यन्ति मदान्विताः ॥ १५ ॥ सदा सौहृदिनिर्मुक्ताः पितरोऽपि मुनेः सह ॥ भविष्यन्ति पुंस्त्वस्मिन्किं पुन
 र्वाचादयः ॥ १६ ॥ एवमुक्त्वा स विभ्रेन्द्रो निवृत्तस्तदनन्तरम् ॥ अपमानं परं प्राप्य ब्राह्मणानां द्विजोत्तमाः ॥ १७ ॥ अथ तन्मध्यगो विप्र
 आसीद्भूतमः सुवीः ॥ सुशील इति विख्यातो वेदवेदांगपारगः ॥ १८ ॥ स दृष्ट्वा तं मुनिं क्रुद्धं गच्छन्तमपमानितम् ॥ सुखं प्रययौ पृष्ठे तिष्ठ
 तिष्ठेति च वृत् ॥ १९ ॥ अथासाद्य गतं दूरं प्रणिपत्य मुनिं च सः ॥ प्रोवाच क्षम्यतां विप्र विप्राणां वचनान्मम ॥ २० ॥ एतेः स्वाध्यायमपन्नेन
 पुनं वचनं तव ॥ नोत्तरं तेन संदत्तं सत्यमेतद्वीर्यहम् ॥ २१ ॥ तस्माद्भूमिमया दत्ता शंभुहर्म्यकृते तव ॥ अस्मिन्स्थाने द्विजश्रेष्ठ प्रासादं कर्तु
 मर्हसि ॥ २२ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दुर्वासा हर्षसंयुतः ॥ श्रुतिदानोद्भवां चक्रे स्वस्ति ब्राह्मणसूतमाः ॥ प्रासादं निर्ममे पश्चात्तस्य वाक्यं व्यव
 स्थिनः ॥ २३ ॥ अथ ते ब्राह्मणा ज्ञात्वा सुशीलेन वसुधरा ॥ देवतायतनार्थाय दत्ता तस्मै तपस्विने ॥ २४ ॥ सर्वे कोपसमायुक्ताः सुशीलं
 मनि ते द्विजाः ॥ २५ ॥ ततः प्रोचुः समासाद्य येन शप्ता दुर्गात्मना ॥ वयं तस्मै त्वया दत्ता प्रासादाय वसुधरा ॥ २६ ॥ तस्मात्त्वमपि
 चात्माकं बाह्य एव भविष्यासे ॥ सुशीलोऽपि हि दुःशीलो नाम्ना संकीर्त्यसे बुधैः ॥ २७ ॥ एषोऽपि तापसो दुष्टो यः करोति शिवालयम् ॥
 नैव तस्य भवेत्सिद्धिश्चापि वर्षशतैरपि ॥ २८ ॥ तथा कीर्तिकृतां लोके कीर्तनं क्रियते नरैः ॥ ततः संपश्यतां चास्य कीर्तिर्नास्य तु दुर्मतेः ॥
 ॥ २९ ॥ एष दुःशीलसंज्ञो वै तव नाम्ना भविष्यति ॥ प्रासादो नाममात्रेण न संपूर्णः कदाचन ॥ ३० ॥ यस्मात्सौहृदिनिर्मुक्ताः कृतास्तेन वयं
 द्विजाः ॥ मद्विभिः समायुक्ताः सर्वान्वयसमन्विताः ॥ ३१ ॥ तस्मादेषोऽपि पापात्मा भविष्यति स कोपभाक् ॥ तप्तं तप्तं तपो येन संप्रया
 स्यति संस्रयम् ॥ ३२ ॥ एवमुक्त्वा ते विप्राः कोपसंरक्तलोचनाः ॥ दुःशीलं संपरित्यज्य प्रविष्टाः स्वपुरे ततः ॥ ३३ ॥ दुःशीलोऽपि वहिश्चके
 गृहं तस्य पुरस्य च ॥ देवशर्मा यथा पूर्वं संत्यक्तः पुरवासिभिः ॥ ३४ ॥ तस्यान्वयेऽपि ये जातास्ते बाह्याः संप्रकीर्तिताः ॥ बाह्याः क्रियास्तु
 सर्वास्तु सर्वेषां पुरवासिनाम् ॥ ३५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं तेऽपि द्विजेषु शापं दत्त्वा गतेषु च ॥ दुर्वासाः प्राह दुःशीलं कोपसंरक्तलो
 चनः ॥ ३६ ॥ मम सिद्धिं गता मंत्राः समर्थाः शत्रुसंशये ॥ आर्थवर्णास्तथा चान्ये वेदत्रयसमुद्भवाः ॥ ३७ ॥ तस्मादेतत्पुरं कृत्स्नं पशुपति
 समन्वितम् ॥ नाशमद्य नयिष्यामि यथा शत्रोर्हि दुष्टकः ॥ ३८ ॥ ॥ दुःशील उवाच ॥ ॥ नैतद्युक्तं नरश्रेष्ठ तव कर्तुं कथंचन ॥
 ब्रह्मणानां कृते कर्म ब्राह्मणस्य विशेषतः ॥ ३९ ॥ निघ्नतो वा शपंतो वा वदंतो वापि निघ्नम् ॥ पूजनीयाः सदा विप्रा दिव्यालोकान
 भीषुभिः ॥ ४० ॥ ब्राह्मणैर्निर्जितैर्मने य आत्मानं जयान्वितम् ॥ तामिस्रादिषु घोरेषु नरकेषु स पच्यते ॥ ४१ ॥ आत्मनश्च पराधृतिं
 तस्माद्विप्रास्तहेत वै ॥ य इच्छेद्भूतिं स्वर्गे शाश्वतीं द्विजसूतम् ॥ ४२ ॥ एतेषां ब्राह्मणैर्द्राणां क्षेत्रे सिद्धिं समागताः ॥ मंत्रास्ते
 तत्कथं नाशं त्वमेतेषां करिष्यसि ॥ ४३ ॥ ब्रह्मणे च सुरापे च चौरैर्भग्नते तथा ॥ निष्कृतिर्विहिता सद्भिः कृत्ये नास्ति निष्कृतिः ॥
 ॥ ४४ ॥ तस्मात्कोपो न कर्तव्यः क्षेत्रे चात्र व्यवस्थितैः ॥ क्षमां कुरु मुनिश्रेष्ठ कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ ४५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 स तथेति प्रतिज्ञाय तत्र कृत्वावसत्तपः ॥ प्राप्तश्च परमां सिद्धिं दुर्लभां त्रिदशैरपि ॥ ४६ ॥ दुःशीलाख्यः भित्तो मोऽपि प्रासादः ख्याति
 मागतः ॥ यस्य संदर्शनादेव नरः पापात्ममुच्यते ॥ ४७ ॥ तस्य मध्यगतं लिंगं शुक्लाष्टम्यां सदा नरः ॥ यः पश्यति क्षणं ध्यात्वा नरकं स
 न पश्यति ॥ ४८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेऽक्षरक्षेत्रमाहात्म्ये दुःशीलाख्यप्रासादोत्पत्ति
 वर्णनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तत्रैव स्थापितं लिंगं धुन्धुमारेण धूम्रजा ॥ सर्वरत्नमयं कृत्वा प्रासादं
 सुमनोहरम् ॥ १ ॥ तत्र कृत्वाऽऽभ्रं श्रेष्ठं तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ यत्प्रभावादयं देवस्तस्मिंश्छिद्रे व्यवस्थितः ॥ २ ॥ तस्य सनिहिता वापी कृता
 तेन महात्मना ॥ मुनिर्मलजलापूर्णा सर्वतीर्थोपमा शुभा ॥ ३ ॥ धुन्धुमारेश्वरं पश्येत्तत्र स्नात्वा नरोत्तमः ॥ न स पश्यति दुर्गाणि नरकाणि
 यमालये ॥ ४ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ धुन्धुमारो महीपालः कस्मिन्वंशे बभूव सः ॥ कस्मिन्काले तपस्तप्तं तेनात्र सुमहात्मना ॥ ५ ॥ ॥ सूत
 उवाच ॥ ॥ सूर्यवंशसमुद्भूतो बृहदक्षसुतो बली ॥ ख्यातः कुबलयाथेति धुन्धुमारस्तथैव सः ॥ ६ ॥ तेन धुन्धुर्महादेवो निहतो मरुजांगले ॥
 धुन्धुमारः स्मृतस्तेन विख्यातो भुवनत्रये ॥ ७ ॥ चमत्कारपुरं क्षेत्रं स गत्वा पावनं महत् ॥ तपस्तेपे वयोऽस्ते च ध्यायमानो महेश्वरम् ॥ ८ ॥
 संस्थाप्य सुमहलिंगं प्रासादे रत्नमंडिते ॥ बलिपूजोपहाराद्यैः पुष्पधूपानुलेपनैः ॥ ९ ॥ ततस्तस्य महादेवः स्वयमेव महेश्वरः ॥ प्रत्यक्षोऽभूद्रूपा
 रूढो गौर्या सह तथा गणैः ॥ १० ॥ उवाच वरदोऽस्मीति प्रार्थयस्व यथेष्टितम् ॥ सर्वं तेऽहं प्रदास्यामि यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ११ ॥ ॥ धुन्धु
 मार उवाच ॥ ॥ यदि देवो वरोऽस्माकं त्वया सर्वसुरेश्वर ॥ संनिधानं प्रकर्तव्यं लिंगेऽस्मिन्वृषभध्वज ॥ १२ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
 लिंगेऽभिन्वसंस्थितं धूप मम लोकं स यास्यति ॥ १३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा स भगवांस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ सोऽपि राजा प्रहृष्टा
 त्मा स्थितस्तत्रैव मुक्तिभाक् ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेऽक्षरक्षेत्रमाहात्म्ये
 धुन्धुमारेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टविंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्यैवोत्तरदिग्भागे धुन्धुमारेश्वरस्य च ॥
 स यदा सर्वभोगानां तृप्तिं प्राप्नोति द्विजोत्तमाः ॥ तदा पुत्रस्य राज्यं स्वं वपुश्चैव न्यवेदयत् ॥ ३९ ॥ जरामादाय तद्वात्राज्याभ्यां सहितस्तदा ॥
 पञ्च विनयोपेतो मार्कंडे मुनिसूतमम् ॥ ४० ॥ भगवन्सर्वतीर्थानां क्षेत्राणां च वदस्व मे ॥ यत्प्रधानं पवित्रं यत्तदस्माकं प्रकीर्तय ॥ ४१ ॥
 ॥ श्रीमार्कंडेय उवाच ॥ ॥ क्षेत्राणामिह सर्वेषां तीर्थैः सर्वैरलंकृतम् ॥ चमत्कारपुरं क्षेत्रं सांप्रतं प्रतिभाति नः ॥ ४२ ॥ यत्र विष्णुपदी
 गंगा जंतूनां पापनाशिनी ॥ स्वयं स्थिता वृषश्रेष्ठ तथा देवा हरादयः ॥ ४३ ॥ तथान्यानि च तीर्थानि यानि संति धरातले ॥ तेषां यत्र च

सानिध्यं सर्वदा नृपसत्तम ॥ ८ ॥ शिला यत्र द्विपञ्चाशद्वस्तानां परिसंख्यया ॥ पितामहेन निर्मुक्ता प्रमोदाय द्विजन्मनाम् ॥ ९ ॥ यदन्यत्र
शुभं कर्म वर्षेणैकेन सिध्यति ॥ तत्तत्र दिवसेनापि सिद्धिं याति क्षितीश्वर ॥ १० ॥ तस्मात्तत्र द्रुतं गत्वा तपः कुरु महीपते ॥ येन प्राप्स्यसि
चित्तस्थांलोकान्भार्यासमन्वितः ॥ ११ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा स राजा नहुपात्मजः ॥ चमत्कारपुरे क्षेत्रे भार्याभ्यां सहितो ययौ ॥ १२ ॥
ततः संस्थाप्य तल्लिङ्गं देवदेवस्य शूलिनः ॥ सम्यगाराधयामास श्रद्धया परया युतः ॥ १३ ॥ ततस्तस्य प्रभावेन भार्याभ्यां सहितो नृपः ॥ विमा
नवरमारुढो जगाम त्रिदिवालयम् ॥ १४ ॥ किन्नरैर्गीयमानश्च स्तुयमानश्च चारणैः ॥ स्पृष्टमानः समं देवैर्द्वादशार्कसमप्रभः ॥ १५ ॥ इति
श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये ययातीश्वरमाहात्म्यवर्णननामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥
॥ ३९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यदेवा भवता प्रोक्ता ब्राह्मी तत्र महाशिला ॥ मोक्षदा सर्वजंतूनां तथा पातकनाशिनी ॥ १ ॥ सा
कथं स्थापिता तत्र किंप्रभावा च सूतज ॥ एतन्नो ब्रूहि निःशेषं न हि तृप्यामहे वयम् ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ब्रह्मलोकनिविष्टस्य ब्रह्मणोऽ
व्यक्तजनमनः ॥ पुराऽभून्महती चिन्ता तीर्थयात्रासमुद्रवा ॥ ३ ॥ सर्वपापेव देवानां संति तीर्थानि भूतले ॥ मुक्ता मां तन्मया कार्यं तीर्थमेकं
धरातले ॥ ४ ॥ यत्र त्रिकालमासाद्य कर्म संध्यासमुद्रवम् ॥ मर्त्यलोकं समासाद्य करोमि तदनंतरम् ॥ ५ ॥ तथान्यदपि यत्किञ्चित्कर्म धर्म्यं
हितावहम् ॥ तत्करोमि यथान्येऽपि चकुर्देवाः शिवादयः ॥ ६ ॥ न स्वर्गेऽस्ति हि कृत्यानामधिकारोऽत्र कश्चन ॥ शुभानां कर्मणामेव केवलं
भुज्यते फलम् ॥ ७ ॥ तस्माद्यत्र धरापृष्ठे शिलेयं निपतिष्यति ॥ त्रिसंध्यं तत्र गन्तव्यमनुष्ठानार्थमेव हि ॥ ८ ॥ एवमुक्त्वा सुविस्तीर्णां शिलां तामा
सनोद्भवाम् ॥ प्रविशेप धरापृष्ठं समुद्दिश्य पितामहः ॥ ९ ॥ अथ सा पतिता भूमौ सर्वरत्नमयी शिला ॥ चमत्कारपुरे क्षेत्रे सर्वक्षेत्रमहोदये ॥ १० ॥
तत आगत्य लोकेशः स्वयमेव धरातलम् ॥ तत्क्षेत्रं वीक्षयामास व्याप्तं तीर्थैः समन्ततः ॥ ११ ॥ ततः पुण्यतमे देशे दृष्ट्वा तां समुपस्थिताम् ॥
शिलामानंदमापन्नः प्रोवाच तदनन्तरम् ॥ १२ ॥ अहो धन्यतमो मत्तो नान्योऽस्ति भुवनत्रये ॥ सर्वतीर्थमये क्षेत्रे यतो जातात्र संस्थितिः ॥ १३ ॥
सलिलेन विना यस्मान्न क्रिया संप्रवर्तते ॥ तस्माद्यत्र मया कार्यः शुचितोयो महाद्वदः ॥ १४ ॥ ततः संचितयामास स्वमुतां च सरस्वतीम् ॥ जन
संस्पर्शभीत्या च पातालतलवाहिनीम् ॥ १५ ॥ अथ भूमितलं भित्त्वा प्रादुर्भूता महानदी ॥ तां शिलाममलैस्तोयैः क्षालयन्ती समन्ततः ॥ १६ ॥
अथ मूर्तिमती भूत्वा प्रोवाच प्रपितामहम् ॥ किमर्थं संस्पृता देवममादेशः प्रदीयताम् ॥ १७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ त्वयात्रैव सदा स्थेयं शिलायां मम
संनिधौ ॥ संध्यात्रयेऽपि त्वत्तोयैरेव कृत्यं करोम्यहम् ॥ १८ ॥ तथा ये मानवाः स्नानं करिष्यन्ति जले तत्र ॥ ते यास्यन्ति परां सिद्धिं दुर्लभां देव
मानुषैः ॥ १९ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ अहं कन्या सुरश्रेष्ठ पातालतलवाहिनी ॥ जनस्पर्शभयाद्गीता नागच्छामि महीतले ॥ २० ॥ तत्रा
देशोऽन्यथा नैव मया कार्यः कथंचन ॥ एवं मत्वा सुरश्रेष्ठ यद्युक्तं तत्समाचर ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ त्वार्थे कल्पयिष्यामि स्थानेऽत्रैव
महाद्वदम् ॥ अगम्यं सर्वमर्त्यानां तत्र त्वं स्थातुमर्हसि ॥ २२ ॥ एवमुक्त्वा स देवेशश्चान्न च महाद्वदम् ॥ ततः सरस्वती तत्र स्वस्थानमकरो
दथ ॥ २३ ॥ ततो दृष्टविषान्सर्पानादिदेश पितामहः ॥ युष्माभिः सर्वदा स्थेयं द्वैस्मिच्छासनान्मम ॥ २४ ॥ यथा सरस्वतीं मर्त्या न स्पृशन्ति
कथंचन ॥ भवद्भिः सर्वथा कार्यं तथा पन्नगसत्तमाः ॥ २५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं ब्रह्मा व्यवस्थाप्य तत्र क्षेत्रे सरस्वतीम् ॥ तां च चित्र
शिलां मध्ये ब्रह्मलोकं जगाम ह ॥ २६ ॥ अथ मंकणकोनाम मंहर्षिः संशितव्रतः ॥ क्षेत्रे तत्र समायातो विपविद्याविचक्षणः ॥ २७ ॥ स क्रमा
द्ब्रह्ममाणस्तु तस्मिन्सर्पाभिरक्षिते ॥ तं मुनिं वेष्टयामासुर्वचन्धुश्चैव पाशकैः ॥ २८ ॥ सोऽपि विद्यावलात्सर्पात्रिविधास्तांश्चकार ह ॥ तत्र स्नात्वा
शुचिर्भूत्वा कृत्वा च पितृतर्पणम् ॥ निष्क्रान्तः सलिलालतस्मात्कृतकृत्यो मुदान्वितः ॥ २९ ॥ ततश्चक्रे मुनिर्यावत्सम्यक्शुपरिग्रहम् ॥ दर्भाग्निनास्य
हस्ताग्रं पादितं तावदेव हि ॥ ३० ॥ अथ तस्मात्क्षताजातस्तस्य शाकरसो महान् ॥ तं दृष्ट्वा स विशेषेण हर्षितो विस्मयान्वितः ॥ ३१ ॥
सिद्धोऽहमिति विज्ञाय नृत्यं चक्रे ततः परम् ॥ ब्राह्मीं शिलां समाहूय आनंदाशुपरिप्लुतः ॥ ३२ ॥ अथेवं नृत्यमानस्य मुनेस्तस्य महात्मनः ॥
लास्यं चक्रे ततः सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् ॥ ३३ ॥ चमत्कारपुरं कृत्स्नं भग्नं नष्टा द्विजोत्तमाः ॥ प्रासादैर्ध्वंसितैस्तत्र हाहाकारो महानभूत् ॥ ३४ ॥
ततो देवगणाः सर्वे तद्दृष्ट्वा तस्य चेष्टितम् ॥ लास्यस्य वारणार्थाय प्रोत्सुर्गुणभवाहनम् ॥ ३५ ॥ अनेन नृत्यमानेन जगत्स्थावरजंगमम् ॥ नृत्यं
करोति देवेश तस्माद्भूत्वा निवारय ॥ ३६ ॥ नान्यः शक्तः सुरश्रेष्ठ मुनिमेतं कथंचन ॥ निषेधयितुमीशान ततः कुरु जगद्धितम् ॥ ३७ ॥ अथ
तेषां वचः श्रुत्वा भगवान्वृषभध्वजः ॥ कृत्वा रूपं द्विजद्रस्य तत्सकाशमुपाव्रवत् ॥ ३८ ॥ अत्रवीच्य मुने कस्मात्त्वयैतन्नृत्यतेऽधुना ॥ तस्मा
त्कार्यं वदाशु त्वं परं कौतूहलं हि नः ॥ ३९ ॥ एवमुक्तः स विभ्रेदः शंकरेण द्विजोत्तमाः ॥ हस्तं संदर्शयामास तस्य शाकरसान्वितम् ॥ ४० ॥
किं न पश्यसि मे ब्रह्मन्काराच्छाकरसो महान् ॥ संजातः शतवक्त्रेण तस्मात्सिद्धिरुपस्थिता ॥ ४१ ॥ एतस्मात्कारणाद्भिन्न नृत्यमेतत्करोम्यहम् ॥
आनंदं परमं प्राप्य सिद्धिजं सिद्धसत्तमम् ॥ ४२ ॥ एवं तु वदतस्तस्य भगवान्वृषभध्वजः ॥ अंगुष्ठं ताडयामास स्वांगुल्यग्रेण तत्क्षणात् ॥ ४३ ॥
निर्वृत्तकालं ततो भस्म हिमस्फटिकंसंनिभम् ॥ क्षताग्रात्सहसा तस्य महाविस्मयकारकम् ॥ ४४ ॥ ततः प्रोवाच तं विप्रं स देवो द्विजसत्तमाः ॥
यस्यांगुष्ठाग्रतो मंत्रं निष्क्रान्तं भस्म पांडुरम् ॥ ४५ ॥ तथाप्यहं मुनिश्रेष्ठ न नृत्यं कर्तुमुत्सहे ॥ त्वं पुनर्नृत्यसे कस्मादपि शाकरसेतनात् ॥
॥ ४६ ॥ विरामं कुरु तस्मात्त्वं नृत्यादस्माद्विगर्हितात् ॥ तपः शरति विभ्रेदं नृत्यगीताद्विजन्मनः ॥ ४७ ॥ अथासौ तत्समुद्गीक्ष्य क्षताग्र
स्मविसर्जनम् ॥ नृत्यं त्रीडान्वितस्त्यक्त्वा तस्य चक्रे नमस्कृत्यम् ॥ ४८ ॥ अत्रवीच्यमहं मन्ये नान्यं देवान्प्रदेशरात् ॥ तस्मात्तद्वत् प्रसादं
मे यथा न स्यात्तपःश्रुतिः ॥ ४९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ तपस्ते मत्प्रसादेन वृद्धिं यास्यति नित्यशः ॥ स्थावेऽत्र भवता सार्वभहं स्थास्यामि
सर्वदा ॥ ५० ॥ आनन्दितेन भवता प्रार्थितोऽहं यतो मुने ॥ आनन्देश्वरसंज्ञस्तु ख्यातिं यास्यामि भूतले ॥ एतत्पुरं च मे नाम्ना आनन्दाख्यं
भविष्यति ॥ ५१ ॥ एवमुक्त्वा महादेवो गतश्चादर्शनं ततः ॥ सोऽपि मंकणकस्तत्र तपस्तेपे मुनीश्वरः ॥ ५२ ॥ अथ ते पन्नगाः प्रोबुः प्रणिपत्य
मुनीश्वरम् ॥ भगवन्निर्विषाः सर्वे वयं हि भवता कृताः ॥ ५३ ॥ तस्मात्तद्वत् प्रसादं नो यथा स्यादाहूणं विषम् ॥ नो चेद्वयं गमिष्यामः सर्वलोक
पराभवम् ॥ ५४ ॥ ॥ मंकणक उवाच ॥ ॥ अमृतं न मया प्रोक्तं त्वैरेणापि कदाचन ॥ तस्मादेवंविधाः सर्वे जलसर्पा भविष्यन् ॥ ५५ ॥
॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततः प्रभृति संजाता जलसर्पा महीतले ॥ तद्द्रष्टुं द्विजिह्वाश्च केवलं विपत्रजिताः ॥ ५६ ॥ अथ तस्मिन्महोदये मर्त्याः
स्नात्वा सारस्वते शुभे ॥ स्पृष्ट्वा चित्रशिलां तां च प्रयाति परमां गतिम् ॥ ५७ ॥ अथ भीतः सहस्रांशो गत्वा देवं पितामहम् ॥ यमेन सहित
स्तूर्णं प्रोवाचेदं वचस्तदा ॥ ५८ ॥ त्वत्प्रसादात्समुद्गीक्ष्य गच्छति मनुजा दिवम् ॥ पितामह महातीर्थं यस्त्वया विहितं क्षितौ ॥ सारस्वतं नरास्तत्र

प्राप्ता वाति त्रिविष्टपम् ॥ ५९ ॥ अपि पापसमाचाराः सर्वधर्मवहिष्कृताः ॥ तत्र स्नात्वा शिलां स्पृष्ट्वा तदैवायाति सद्गतिम् ॥ ६० ॥ ॥ यथा
 उवाच ॥ ॥ अप्रमाणं विभो कर्म संप्रयातं ममोचितम् ॥ शुभाशुभपरिज्ञानं सर्वेषामेव देहिनाम् ॥ ६१ ॥ तस्मात्तज्ज त्वं मां देव यद्वा तत्तीर्थं
 युक्तम् ॥ यत्प्रभावाज्जनेर्हीनाः संजाता नरका मम ॥ ६२ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा यमस्य प्रपितामहः ॥ प्राह पार्श्वस्थितं शकं तत्तीर्थं नय
 संक्षयम् ॥ ६३ ॥ ततः शको ह्रदं गत्वा पूरयामास पांशुभिः ॥ ह्रदं सारस्वतं तं च तां च चित्रशिलां द्विजाः ॥ ६४ ॥ अद्यापि मनुजः सम्यक्त
 स्मिन्स्थाने व्यवस्थितः ॥ यः करोति तपश्चर्यां स शीघ्रं सिद्धिमाप्नुयात् ॥ ६५ ॥ सोऽपि मंकणकस्तत्र साहं देवेन शंभुना ॥ तिष्ठत्यद्यापि
 विभेदं पुरितं चैव पांशुभिः ॥ ६६ ॥ लिंगं मंकणकन्यस्तं तत्रास्ति सुमहोदयम् ॥ तत्स्पृष्ट्वा मानवाः पापैर्मुच्यन्ते द्विजसत्तमाः ॥ ६७ ॥ मात्र
 शुद्धचतुर्दश्यां यस्तं पूजयते नरः ॥ स पापैरपि संयुक्तः शिवलोके महीयते ॥ ६८ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां सहि
 तायां षष्ठे नागरखण्डे हाटके चरक्षेत्रमाहात्म्ये चित्रशिलामाहात्म्यवर्णनं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥
 तस्यैवोत्तरदिग्भागे देवस्य जलशायिनः ॥ स्थानमस्ति सुविख्यातं सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ यस्तत्पूजयते भक्त्या शयने बोधने हरेः ॥ उप
 वासपो वृत्वा स गच्छेद्देणवं पदम् ॥ २ ॥ अशून्यशयनानाम् द्वितीया दयिता तिथिः ॥ सदैव देवदेवस्य कृष्णा सुतस्य वा भवत् ॥ ३ ॥ तस्यां
 यः पूजयेत्तत्र तं देवं जलशायिनम् ॥ शास्त्रोक्तेन विधानेन स गच्छति हरेः पदम् ॥ ४ ॥ ॥ ऋषय ऋतुः ॥ ॥ जलशायी कथं तत्र संप्राप्तः
 मृतमनुज ॥ पूजयते विधिना केन तत्सर्वं विस्तराद्दद ॥ ५ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ पुरासीद्वाष्कलिनाम् दानवेन्द्रो महाबलः ॥ अजयः सर्वदेवानां
 गन्धर्वोत्तरराक्षसम् ॥ ६ ॥ अथासौ भूतलं सर्वं वशीकृत्वा महाबलः ॥ ततो दैत्यगणैः साहं जगाम त्रिदशालयम् ॥ ७ ॥ तत्राभयम् दायुद्धं
 देवास्तुरिगिराकम् ॥ देवानां दानवानां च कुद्धानामितरेतरम् ॥ ८ ॥ वर्षाणामधुतं तावदहन्यहनि दारुणम् ॥ तत्रासृक्कर्मो जातः पर्वतस्थस्थि
 संभवः ॥ ९ ॥ ततो वर्षसहस्राणि दशमे समुपस्थिते ॥ जितस्तेन सहस्राक्षः ससैन्यः सपरिश्रमः ॥ १० ॥ ततः स्वर्गं परित्यज्य
 सर्वदेवगणैः सह ॥ जगाम शरणं विष्णोः श्वेतद्वीपं प्रतिप्रयम् ॥ ११ ॥ यत्रास्ते भगवान्विष्णुर्गोमिनिद्रावशंगतः ॥ शयानः
 शेषपर्यं लक्ष्म्या संवाहितामिषम् ॥ १२ ॥ ततो वेदोद्भवैः भुक्तैः स्तुतिं चक्रुः समंततः ॥ तस्य देवस्य सद्गताः सर्वे देवाः सदासवाः ॥ १३ ॥
 अथोत्थाय जगन्नाथः प्रोवाच बलमुदयम् ॥ कश्चित्तेन सहस्राक्षं संप्रतं भुवनत्रये ॥ यत्वं देवगणैः साहं स्वयमेव इहागतः ॥ १४ ॥ ॥ शक
 उवाच ॥ ॥ वाष्कलिनाम् देवेन्द्रो हरलक्ष्यवरो वली ॥ अजयः संगरे देवैस्तेनाहं विजितो रौ ॥ १५ ॥ संस्थितिश्च कृता स्वर्गे संप्रतं मधु
 मुदन ॥ तेनैव शरणं प्राप्नो देवैः साहं सुरोत्तम ॥ १६ ॥ हिरण्यक्षभयादेवा हिरण्यकशिपोः पुरा ॥ त्वया ज्ञाता वयं सर्वे तथान्येषां दुरात्म
 नाम् ॥ १७ ॥ तस्मादस्मादपि मादि दानवाऽलवत्तरात् ॥ वाष्कलेनास्ति देवेश त्वां शुकत्वाभ्या परा गतिः ॥ १८ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अहं
 तं निगृह्णामि संप्राप्ते समये स्वयम् ॥ तस्मात्त्वं समयं यावत्कुरु शक तपो महत् ॥ १९ ॥ येन ते जायते शक्तिस्तपोवीर्येण वासव ॥ वधाय
 तस्य दैत्यस्य बलयुक्तस्य वाष्कलेः ॥ २० ॥ ॥ शक उवाच ॥ ॥ कस्मिन्क्षेत्रे जगन्नाथ करोमि सुमहत्तपः ॥ तस्य दैत्यस्य नाशार्थं तद
 स्माकं प्रकीर्तय ॥ २१ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा भगवान्विष्णुः प्रोवाचाथ पुरंदरम् ॥ चिरं मनसि निश्चित्य क्षेत्राण्यायतनानि च
 ॥ २२ ॥ चमत्कारपुरं क्षेत्रं शकं सिद्धिप्रदायकम् ॥ तस्मात्तत्र हुतं गत्वा तद्वार्थं तपः कुरु ॥ २३ ॥ ॥ शक उवाच ॥ ॥ न वयं भवता
 हीना यास्यामोऽन्यत्र केशव ॥ वाष्कलेर्दानवेन्द्रस्य भयाद्वीताः कथंचन ॥ २४ ॥ तस्मादागच्छ तत्र त्वं स्वयमेव सुरेश्वर ॥ त्वया संरक्षितो
 येन करोमि सुमहत्तपः ॥ २५ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ ततः स भगवान्विष्णुस्तथेयुक्ता सुरैः सह ॥ चमत्कारपुरं क्षेत्रमाजगाम सह धिया ॥
 ॥ २६ ॥ अथ देवगणाः सर्वे तत्र गत्वा तदाऽऽश्रमात् ॥ चक्रुः पृथक्पृथक्पृष्टास्तपोऽर्थं कृतनिश्चयाः ॥ २७ ॥ वासुदेवोऽपि संस्तुत्य क्षीरोदं तत्र
 सागरम् ॥ आनिनायाशु विस्तीर्णं ह्रदं तस्मिन्पुरातने ॥ २८ ॥ चकार शयनं तत्र श्वेतद्वीपे यथा पुरा ॥ स्तूयमानः सुरैः सर्वैः समंताद्दिनया
 न्वितः ॥ २९ ॥ अथाषाढस्य संप्राप्ते द्वितीयादिवसे शुभे ॥ कृष्णपक्षे सहस्राक्षं स्वयमेव बृहस्पतिः ॥ प्रोवाच वचनं शृङ्गं वाष्पव्याकुल
 लोचनम् ॥ ३० ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ अशून्यशयनानाम् द्वितीयाद्य पुरंदर ॥ अतीव दयिता विष्णोः प्रसुप्तस्य जलशये
 ॥ ३१ ॥ अस्यां संप्रजितो विष्णुर्वावन्मासचतुष्टयम् ॥ ददाति सकलान्कामान्ध्यातश्चेतसि सर्वदा ॥ शास्त्रोक्तविधिना सम्यग्व्रतस्थो
 जलशायिनम् ॥ ३२ ॥ एवं स चतुरो मासान्द्वितीयादिवसे हरिम् ॥ पूजयित्वा सहस्राक्षस्तेजसा सहितोऽभवत् ॥ ३३ ॥ तं दृष्ट्वा
 तेजसा युक्तं परितुष्टो जनार्दनः ॥ प्रोवाच शकं गच्छाद्य वधार्थं तस्य वाष्कलेः ॥ सर्वदेवगणैः सार्धं विजयस्ते भविष्यति ॥ ३४ ॥ ॥ शक
 उवाच ॥ ॥ विभेदि तस्य देवाहं दानवेन्द्रस्य दुर्मतेः ॥ त्वया विना न गच्छामि सार्धं सर्वैः सुरैरपि ॥ ३५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
 त्वया सह सहस्राक्षं चक्रमेतत्सुदर्शनम् ॥ गमिष्यति वधार्थाय मदीयं सुरविदिषाम् ॥ ३६ ॥ एवमुक्त्वा हरिश्चक्रं प्रमुमोच सुदर्शनम् ॥ वधार्थं
 दानवेन्द्राणां शक्रेण सहितं तदा ॥ ३७ ॥ शकोऽपि सहितस्तेन गत्वा चक्रेण कृत्स्नशः ॥ सर्वानुत्सादयामास दानवान्रणमूर्धनि ॥ ३८ ॥
 स चापि वाष्कलिस्तेन च्छिन्नश्चक्रेण कृत्स्नशः ॥ पपात धरणीपृष्ठे वज्राहत इवाचलः ॥ ३९ ॥ तथान्ये बहवः शूरा दानवा बलदर्पिताः ॥ इत्वा
 सुदर्शनं चक्रं भयः प्राप्तं हरेः करम् ॥ ४० ॥ तेऽपि शक्रादयो देवाः प्रहृष्टा गतसंशयाः ॥ भूयो विष्णुं समेत्याथ प्रोबुर्नत्वा ततः परम् ॥ ४१ ॥
 प्रभावात्तत्र देवेश इताः सर्वेऽस्मादयः ॥ प्राप्तं त्रैलोक्यराज्यं च भूयो निहतकंठकम् ॥ ४२ ॥ तस्मात्कीर्तय यत्कृत्यं तत्र श्रेयस्करं मम ॥ सदा
 स्यात्पुण्डरीकाक्ष तथा शशुभयावहम् ॥ ४३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ मयात्रैव सदा स्थेयं रूपेणानेन वासव ॥ सर्वलोकहितार्थाय ह्रदे पुण्य
 जलाशये ॥ ४४ ॥ त्वया तस्मात्समागम्य चातुर्मास्यं शचीपते ॥ प्रयत्नेन प्रकर्तव्यमशून्यशयनं व्रतम् ॥ ४५ ॥ न भवन्ति सहस्राक्ष येन ते परि
 पथिनः ॥ तथाभीष्टकलावाप्तिर्मत्प्रसादादसंशयम् ॥ ४६ ॥ अन्योऽपि यो नरो भक्त्या पूजयिष्यति मामिह ॥ संप्राप्त्यति स तांछोकान्दुर्लभांश्चि
 द्गमिषि ॥ ४७ ॥ तस्माद्रच्छ सहस्राक्षं कुरु राज्यं त्रिविष्टपे ॥ भूयोऽप्यत्रैव देवेश द्रष्टव्योऽस्मि न संशयः ॥ कार्यकाले समायति श्वेतद्वीपे यथा
 तथा ॥ ४८ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ ततः प्रणम्य तं दृष्ट्वा प्रजगाम शतक्रतुः ॥ वासुदेवोऽपि तत्रैव स्थितो लोकहिताय च ॥ ४९ ॥ एवं तत्र
 द्विजश्रेष्ठा जलशायी जनार्दनः ॥ सर्वलोकहितार्थाय संस्थितः परमेश्वरः ॥ ५० ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या श्रद्धया परया युतः ॥ चातुर्मास्ये

विशेषण स याति परमां गतिम् ॥ ५१ ॥ तथा देवगणेः सर्वैर्द्वारका तत्र सा कृता ॥ संपूज्य तु नरा याति चातुर्मास्ये त्रिविष्टपम् ॥ ५२ ॥ शिव
कालेऽपि चित्तस्थान्कामान्मर्त्यः समाप्नुयात् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूज्या सा द्वारका नरैः ॥ सर्वेष्वपि हि कालेषु चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ ५३ ॥
पुनः सर्वमाख्यातं सर्वपातकनाशनम् ॥ आख्यानं देवदेवस्य सुपुण्यं जलशाविनः ॥ ५४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये जलशाय्युत्पत्तिवर्णनं नामैकचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ ॥ सुत उवाच ॥
विश्वामित्रसमुद्भूतं कुण्डं तत्रापरं शुभम् ॥ संतिष्ठते द्विजश्रेष्ठाः सर्वकामप्रदायकम् ॥ १ ॥ तत्र चैत्रवृत्तीयायां कृते स्नाने भवेन्नरः ॥ दिव्य
रूपधरः साक्षात्कामोऽन्यो द्विजसत्तमाः ॥ २ ॥ नारी वा श्रद्धयोपेता तत्र स्नात्वा प्रजावती ॥ भवेत्सोभाग्यसंयुक्ता स्पृहणीयतमा क्षितौ ॥ ३ ॥
॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ तीर्थं तस्य सुनेस्तत्र कस्मिन्काले व्यवस्थितम् ॥ निर्मलं केन निःशेषं वद त्वं सुतनन्दन ॥ ४ ॥ ॥ सुत उवाच ॥
तत्रास्ति निर्झरः पूर्वं सामान्यो द्विजसत्तमाः ॥ अवधूतो धरापृष्ठे माहात्म्येन व्यवस्थितः ॥ ५ ॥ यत्र देवनदी गंगा स्वयमेव व्यवस्थिता ॥ यस्यां
स्नातः पुमान्सद्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६ ॥ यस्तत्र कुरुते श्राद्धं पितृनुद्दिश्य भावितः ॥ तदस्य भवेच्छ्राद्धं पितॄणां तृप्तिकारकम् ॥ ७ ॥ यत्किं
चिदीयते दानं तस्मिन्स्तीर्थवरे द्विजाः ॥ हुतजप्यादिकं चैव तदनन्तफलं भवेत् ॥ ८ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य सुगी व्याधशरादृता ॥ प्रविष्टा
सलिले तस्मिन्स्तत्र पञ्चत्वभागता ॥ ९ ॥ चैत्रशुक्लवृत्तीयायां मध्याह्ने द्विजसत्तमाः ॥ नक्षत्रे यमदेवस्ये मातङ्गस्य च वासरे ॥ १० ॥ अथ
तत्तोयमाहात्म्यान्मेनकानाम् साऽभवत् ॥ अप्सरास्त्रिदशैरस्य समन्ताद्ब्रह्मासिनी ॥ ११ ॥ स्मरमाणाऽथ सा तस्य प्रभावं वरवर्णिनी ॥ तीर्थ
भागत्य सद्रक्तया स्नानं तत्र समाचरत् ॥ चैत्रशुक्लवृत्तीयायां यामर्शे सूर्यवासरे ॥ १२ ॥ एकदा दिवसे तस्मिन्भ्रममाणो सुनीश्वरः ॥ विश्वामित्र
इति ख्यातस्तत्रायातस्तपोऽन्वितः ॥ १३ ॥ साऽपि स्वर्गात्समायाता देवतादर्शनार्थतः ॥ पूजयित्वाथ तं देवं प्रस्थिता त्रिदिशं प्रति ॥ १४ ॥
सा दृष्ट्वा तं मुनिं तत्र भ्रममाणमितस्ततः ॥ यौवनस्थं गुरुपादयं पञ्चबाणमिवापरम् ॥ १५ ॥ व्रतप्रभावैर्न्यासं तेजोभिर्भास्करं यथा ॥ दाल्या
त्प्रभृति चीर्णेन तपसा दत्तकिलेखम् ॥ १६ ॥ सा तस्य दर्शनादेव कामबाणप्रपीडिता ॥ सानन्दाः सुरतार्थाय समीपं समुपाव्रत ॥ १७ ॥ स
दृष्ट्वाऽदृष्टपूर्वा तां मार्गपृच्छाकृते ततः ॥ संमुखः प्रययौ तूष्णं प्रहृष्टेनातरात्मना ॥ १८ ॥ उवाच देशं तां पृच्छन्स्त्रीधर्मैश्च विशेषतः ॥
शुभलाभोऽस्तु ते भद्रे यनसा कर्मणा गिरा ॥ १९ ॥ सदेव वासुदेवस्य भक्तिश्चाव्यभिचारिणी ॥ कश्चित्त्वं वर्तसे पुत्रि पतिपादपरायणा ॥
धारित्रविनयोपेता सर्वदा प्रियवादिनी ॥ २० ॥ कश्चित्त्वं सर्वदाभीष्टा पत्युर्दानेस्तथाङ्घ्रिः ॥ वधून्स्वमित्रवर्गं च तत्पुरः पृथगपि वा ॥ २१ ॥
कश्चिद्वर्तरे संसृजे त्वं निद्रावशमेप्यसि ॥ उत्थानमप्रचुद्धे च करोषि वरवर्णिनि ॥ २२ ॥ कश्चित्प्रातः समुत्थाय करोषि गृहमार्जनम् ॥
स्वयमेव वगारोहे मण्डनं चोपमण्डनम् ॥ २३ ॥ कश्चिदेवात्रमस्कृत्य गुरुं च तदनन्तरम् ॥ करोषि त्वं प्रणयात्रां दत्तवान् शक्तितो जलम् ॥ २४ ॥
कश्चिदस्नंगे सुये नात्रमश्राप्ति भामिनि ॥ अदत्ता वा स्वभृत्यभ्यः साधुभ्यश्च विशेषतः ॥ २५ ॥ कश्चित्पिबसि पानीयं सप्तवारविशोधिदम् ॥
निविडेन स्ववस्त्रेण पालयंती जलोद्भवा ॥ २६ ॥ कश्चिदयासमोपेता गात्रकेशकरानपि ॥ युक्तामस्तुङ्गदंशादीन्पुत्रवत्परिरक्षसि ॥ २७ ॥ कश्चि
त्माधुमुदान्नित्यं शिवधर्मं सुभक्तितः ॥ शृणोषि भक्तितो भद्रे प्रकरोषि च सादरम् ॥ २८ ॥ कश्चिच्छ्रुत्वाऽऽयमं पुण्यं प्रकरोषि च पूजनम् ॥
शास्त्रस्य वाचकस्यापि व्याख्यातुश्च विशेषतः ॥ २९ ॥ कश्चित्पुराणशास्त्राणि प्रणीतानि जनेश्वरैः ॥ संलेख्याक्षरम्याणि सारान्यः संप्रय
च्छसि ॥ ३० ॥ यः श्रुत्वा सर्वशास्त्राणि निष्कथं न प्रयच्छति ॥ शास्त्रचारः स विज्ञेयो न चेवाप्नोति तत्फलम् ॥ ३१ ॥ कश्चित्पुण्यलवे
वृत्त्यगीतवाद्यादिकाः क्रियाः ॥ बलिपूजोपहारांश्च त्वं करोषि च शक्तिनः ॥ ३२ ॥ कश्चित्प्रावरणं वस्त्रं सुभगे सर्वमेव च ॥ संप्रयच्छसि साधुभ्यः
प्रणिपातपुरःसरम् ॥ ३३ ॥ वृथा पर्यटनं नित्यं कश्चित्त्र परमंदिरे ॥ त्वं करोषि विशालासि विशेषेण निशागमे ॥ ३४ ॥ कश्चिन्नाश्राप्ति भद्रे
त्वं स्वभर्तारं पुत्रुक्षिते ॥ आज्ञाभंगं प्रयत्नेन कश्चित्त्र प्ररक्षसि ॥ ३५ ॥ कश्चित्प्रकुपिते कान्ते नोत्तराणि प्रयच्छसि ॥ तस्य कोपप्रणाशार्थं प्रियं
कश्चित् जल्पसि ॥ ३६ ॥ कश्चित्त्वं प्रीयिते कान्ते मलिनावरधारिणी ॥ जायसे च तथा दीना विवर्णवदना कृशा ॥ ३७ ॥ कश्चिन्मदिरूपे
त्वं न धत्से भिन्नभाजनम् ॥ उच्छिष्टं वा जनैस्त्यक्तमपि कार्योपकारकम् ॥ ३८ ॥ कश्चिद्व्रजसि नो रात्रौ जागरेषु कथासु च ॥
निर्झरेषु विविक्तेषु पुलिनेषु वनेषु च ॥ ३९ ॥ कश्चित्त्र कुरूपे मेत्रौ वध्वक्रीभिः समं जुषे ॥ धात्रीभिर्मालिकङ्गीभी रजक्रीभिश्च भामिनि ॥ ४० ॥
कश्चिदहासि नित्यं त्वं मुखं कुङ्कुमरंजितम् ॥ शिरः पुष्पसमाकीर्णं नेत्रे कज्जलरंजिते ॥ ४१ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये विश्वामित्रकुण्डोत्पत्तिवृत्तान्ते विश्वामित्रमेनकासमागमवर्णनं नाम द्विचत्वारिंशो
ऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ ॥ मेनकोवाच ॥ ॥ अन्यास्ता नायिका विप्रयासां धर्मस्त्वयोदितः ॥ स्वेच्छाचारविहारिण्यो वयं वंश्या
दिवौकसाम् ॥ १ ॥ स त्वं वद महाभाग कस्मादेशात्समागतः ॥ मम चित्तहरो वापि तीर्थं धर्मिष्ठमंश्रये ॥ २ ॥ त्वां दृष्ट्वाहं महाभाग कामदेव
समाकृतिम् ॥ पुलकाचित्तसर्वांगी कामबाणप्रपीडिता ॥ ३ ॥ तस्माद्रजस्व मां रक्तां नो चेद्यास्यामि संशयम् ॥ कामबाणप्रदग्धा वै पुरोऽपि
तव तापस ॥ ततः स्त्रीवधपापेन लिप्यसे त्वं न संशयः ॥ ४ ॥ ॥ तापस उवाच ॥ ॥ वयं व्रतधराः सुष्ठु व्रतचर्यपरायणाः ॥ सूर्याः काम
विधौ भद्रे निरताः शिवशासने ॥ ५ ॥ सर्वेषां व्रतिनां मूलं ब्रह्मचर्यमुदाहृतम् ॥ विशेषाच्छिन्नभक्तानामेवं भूयो विश्वास्यसि ॥ ६ ॥ अपि वर्षशतं
सामं यत्तपः कुरुते व्रती ॥ सकृत्स्त्रीसंगमात्रार्थं याति पाशुपतस्य च ॥ ७ ॥ ग्रां च पाशुपतं लुब्धा कस्मात्त्वं भीरु भापसे ॥ ईदृक्पापतमं कर्म
गर्हितं शिवशासने ॥ ८ ॥ यः स्त्रीं भजति पापात्मा वृथा पाशुपतव्रती ॥ सोऽस्तीतान्दश चापय पुरुषान्नरकं पचेत् ॥ ९ ॥ आस्तां तावत्समा
संगं संस्पर्शं च वरानने ॥ संभाषणमपि पापाय स्त्रीभिः पाशुपतस्य च ॥ १० ॥ तस्माद्भुततरं गच्छ स्थानादस्माद्वारांगने ॥ यत्रावाप्यसि चाभीष्टं
तत्र त्वं गन्तुमर्हसि ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये विश्वामित्रकुण्डो
त्पत्तिवृत्तान्ते विश्वामित्रमेनकासमागमवर्णनं नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ ॥ मेनकोवाच ॥ ॥ नूनं हि कामधर्मे त्वं न
प्रवीणो भगवन्ते ॥ तेन आमीदृशैर्वाक्यैर्निवारयसि रागिणीम् ॥ १ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवमुक्तस्ततो भूयो विश्वामित्रोऽप्रवीणिवत् ॥
कोपेन महता बुको निःस्पृहस्तत्परिग्रहे ॥ २ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ त्वं जीव गच्छ वा मृत्युं नाहं कर्तास्मि ते वचः ॥ व्रतनाशात्तु
यत्पापमधिकं स्त्रीवधाद्भवेत् ॥ ३ ॥ प्रायश्चित्तं दुषैरुक्तं व्रतिनां स्त्रीवधे कृते ॥ न संगान् पुनस्तासां तस्मात्त्वं गन्तुमर्हसि ॥ ४ ॥ न केवलं

मनोपेताः स्त्रीसंगात्पापमाप्नुयुः ॥ व्रतवाद्या अपि नराः सक्ताः स्त्रीषु पतंत्यथः ॥ ५ ॥ संसारभ्रमणं नारी प्रथमेऽपि समागमे ॥ वद्विप्रदक्षिणा
व्याजन्यायेनैव प्रदर्शयेत् ॥ ६ ॥ तस्मात्स्त्रीभिः समं प्राज्ञः संभाषामपि वर्जयेत् ॥ आस्तां तावत्समासंगं य इच्छेच्छ्रेय आत्मनः ॥ ७ ॥ अंगार
सदृशा नारी घृतकुंभसमः पुमान् ॥ अस्पर्शादृढतामेति तत्संपर्काद्विलीयते ॥ ८ ॥ स्त्रियो मूलमनर्थानां सर्वेषां प्राणिनां भुवि ॥ तस्मात्त्याज्याः
सुदूरेण ताः स्वर्गस्य निरोधकाः ॥ ९ ॥ कुलीना वित्तवत्यश्च नाथवत्योऽपि योषितः ॥ एकस्मिन्नंतरे रागं कुर्वत्येताः सुचञ्चलाः ॥ १० ॥ न स्त्रीभ्यः
किंचिदन्यद्भिः पापाय विद्यते भुवि ॥ यासां संगं समासाद्य संसारे भ्रमते जनः ॥ ११ ॥ नीचोऽपि कुरुते सेवां यस्वासां विजनेष्वथ ॥ विरूपं वापि
नीचं वा न संवन्ते हि ताः स्त्रियः ॥ १२ ॥ अनर्थत्वान्मनुष्याणां भयात्परिजनस्य च ॥ यथादायाममर्यादाः स्त्रियस्तित्थन्ति भर्तृषु ॥ १३ ॥ ॥ मृत
उवाच ॥ ॥ एवं संभर्त्सिता तेन मेनका कोपसंयुता ॥ शशाप तं मुनिश्रेष्ठं स्फुरमाणोऽसुपुटा ॥ १४ ॥ यस्मात्त्वया परित्यक्ता सकामाहं सुदुर्मता ॥
त्यजता कामजं धर्मं तस्माच्छापं गृहाण मे ॥ १५ ॥ अद्यैव भव दुर्बुद्धे वलीपलितसंयुतः ॥ जस्रजर्जरितांगश्च तुच्छदृष्टिर्विरगितः ॥ १६ ॥ ॥ मृत
उवाच ॥ ॥ उक्तमात्रे तु वचने तत्क्षणान्मुनिसत्तमः ॥ बभूव तादृशः सद्यस्तया यादवप्रकीर्तितः ॥ १७ ॥ ततः कोपपरीतात्मा सोऽपि तां शममुद्य
तः ॥ कमण्डलोर्जलं गृह्य संतापाद्रक्तलोचनः ॥ १८ ॥ निर्दोषोऽपि त्वया यस्माच्छप्तोऽहं गणिकाधमे ॥ तस्माद्रव त्वमप्याशु जराजर्जरितांगिका
॥ १९ ॥ सापि तद्वचनात्सद्यस्तादृशं व्यजायत ॥ यादृशोऽसौ मुनिश्रेष्ठो वलीपलितगात्रभृत् ॥ २० ॥ अथ तादृक्स्वरूपेण स्नाता तत्र जला
शये ॥ भूयोऽपि तादृशी जाता यादृशी संस्थिता पुरा ॥ २१ ॥ तद्वद्वा परमाश्चर्यमतीव त्वरयान्वितः ॥ सोऽपि तत्राकरोत्स्नानं संजातश्च यथा पुरा
॥ २२ ॥ ततस्तौ तीर्थमाहात्म्याद्रूपोदायगुणान्वितौ ॥ मिथ आमन्त्र्य संहृष्टौ गतौ देशं यथेप्सितम् ॥ २३ ॥ एवं तीर्थस्य माहात्म्यं विज्ञाय भग
वानृषिः ॥ लिंगं संस्थापयामास देवदेवस्य शूलिनः ॥ २४ ॥ तपश्चकार सुमहत्तस्मिंस्तीर्थवरे तदा ॥ कुशस्तम्बेन कृतवांस्तत्सरो विपुलं विभुः ॥
॥ २५ ॥ तत्र स्नात्वा नरो यस्तु पूजयेद्विगुणमुत्तमम् ॥ विश्वामित्रेश्वरं ख्यातं स गच्छेच्छिवमंदिरम् ॥ २६ ॥ अद्यापि दृश्यते तत्र गंगोदकममं
जलम् ॥ सर्वपापहरं पुण्यं सर्वकामप्रदायकम् ॥ २७ ॥ यस्तत्र कुरुते स्नानं श्रद्धापूर्वेण चेतसा ॥ स देवलोकमासाद्य पितृभिः सह मोदते ॥ २८ ॥
ततः प्रभृति तीर्थं ख्यमिति प्राप्तं महीतले ॥ पाताले स्वर्गलोके च रूपोदार्यप्रदं नृणाम् ॥ २९ ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽस्मि द्विजोत्तमाः ॥
विश्वामित्रेशमाहात्म्यं सर्वपातकनाशनम् ॥ ३० ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखंडे श्रीहाटकेश्वरेश्वरमा
हात्म्ये विश्वामित्रकुण्डोत्पत्तिविश्वामित्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुश्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ तत्रैवास्ति
द्विजश्रेष्ठाः सुपुण्यं पुष्करत्रयम् ॥ यत्र पूर्वं तपस्तप्तमानर्ताधिपभृजुजा ॥ १ ॥ यस्तत्र कार्तिके मासि कृत्तिकास्थे निशाकरे ॥ मध्याह्ने कुरुते स्नानं
स गच्छति परं गतिम् ॥ २ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ कथं तत्र समायातं सुपुण्यं पुष्करत्रयम् ॥ कस्मिन्स्थाने च विज्ञेयं कैश्चिद्देवैर्द भूतज ॥
॥ ३ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ अहं वः कीर्तयिष्यामि यैश्चिद्देवैः पुष्करत्रयम् ॥ प्राग्दृष्टं मुनिना तत्र विश्वामित्रेण धीमता ॥ ४ ॥ पुरा निव
सतस्तस्य विश्वामित्रस्य सन्मुनेः ॥ संप्राप्ता कार्तिकी पुण्या कृत्तिकायोगसंयुता ॥ ५ ॥ सर्वतीर्थमयं क्षेत्रं तद्विज्ञाय तपोनिधिः ॥ ततश्च चिन्त
यामास स्वचित्ते गाधिनन्दनः ॥ ६ ॥ अद्येयं कार्तिकी पुण्या कृत्तिकायोगसंयुता ॥ यस्यां स्नाने नरैः श्रेयः प्राप्यते पुष्करोदके ॥ आद्यं तु पुष्करं
दूरे न गन्तुं शक्यतेऽधुना ॥ ७ ॥ तस्मादत्र स्थितं यच्च तस्मिन्स्नानं करोम्यहम् ॥ स एवं निश्चयं कृत्वा श्रद्धापूर्वेण चेतसा ॥ ८ ॥ ततश्चान्वेष
यामास पुष्कराणि समंततः ॥ बहुत्वात्तत्र तीर्थानां निश्चयं नान्वपद्यत ॥ ९ ॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा जलस्थानं स्नानं चक्रे ततः परम् ॥ स तदा श्रममापन्नो भ्रम
माण इतस्ततः ॥ १० ॥ वृक्षमूलं समाश्रित्य निविष्टश्च शितौ ततः ॥ तुष्टावाथ शुचिर्भूत्वा श्रद्धया च त्रिपुष्करम् ॥ ११ ॥ मध्यमाद्योजनं स्वर्गः कनिष्ठादर्थ
योजनम् ॥ ज्येष्ठकुण्डात्पुनः ख्यातो हस्तप्रायः शुभात्मभिः ॥ १२ ॥ पावयन्ति हि तीर्थानि स्नानदानादसंशयम् ॥ पुष्करालोकनादेव नरः प्राप्तात्प्रभु
च्यते ॥ १३ ॥ पुष्करारण्यमाश्रित्य शाकमूलफलैरपि ॥ एकस्मिन्भोजिते त्रिषे कोटिर्भवति भोजिता ॥ १४ ॥ पुष्करे दुष्करं स्नानं पुष्करे दुष्करं
नपः ॥ पुष्करे दुष्करो वासः सर्वं पुष्करदुष्करम् ॥ १५ ॥ कार्तिक्या कृत्तिकायोगे पुष्करे स्नाति यो नरः ॥ स क्षणान्मुच्यते पापादाजन्ममरणोद्
वात् ॥ १६ ॥ ज्येष्ठे प्रातश्च मध्याह्ने मध्यमे स्नाति यो नरः ॥ कनिष्ठेऽस्तमिते भानौ सकृत्स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ १७ ॥ तावत्तिष्ठति देहेषु पातकं
सर्वदेहिनाम् ॥ यावन्न पुष्करेस्तौथैः स्नानं वै कुर्वते नराः ॥ १८ ॥ दिवाकरकरैः स्पृष्टं तमो ग्रहस्पृणश्यति ॥ पुष्करोदकसंस्पर्शाच्छीघ्रं गच्छति
पातकम् ॥ १९ ॥ ब्रह्महत्यादिकं पापं कृत्वापि पुरुषो भुवि ॥ कार्तिक्या पुष्करे स्नात्वा निर्दोषत्वं प्रपद्यते ॥ २० ॥ किं दानैः किं ब्रह्मेहमिः किं
यज्ञैर्वह्निवित्तरेः ॥ कार्तिक्या पुष्करे स्नानैः सर्वेषां लभ्यते फलम् ॥ २१ ॥ यद्येषा भारती सत्या मया सम्यगुदीरिता ॥ तन्मे स्यादर्शनं शीघ्रं
सद्यः पुष्करसंभवम् ॥ २२ ॥ एवं तस्य वृषाणस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ॥ अशरीराऽभवद्वाणी गगनाद्विजसत्तमाः ॥ २३ ॥ विश्वामित्र मुनि
श्रेष्ठ सदा मे गगने स्थितिः ॥ सुकवैकां कार्तिकीं चैव कृत्तिकायोगसंयुताम् ॥ २४ ॥ तदत्र दिवसे वासो मम भूमितले ध्रुवम् ॥ अस्मिन्नेव वने
पुण्ये तत्त्वं स्नानं समाचर ॥ २५ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ सर्वेषामेव तीर्थानां श्रूयते च समाश्रयः ॥ तत्कथं वेत्ति तीर्थेश त्वमत्रैव
व्यवस्थितम् ॥ २६ ॥ तदोत्थिता पुनर्वाणी तारा गगनगोचरा ॥ विश्वामित्रं मुनिश्रेष्ठं हर्षयन्ती द्विजोत्तमाः ॥ २७ ॥ नातिदूरे वनादस्मादत्र
ज्येष्ठपुष्करम् ॥ २८ ॥ पार्श्ववक्त्रे द्विजश्रेष्ठ मध्यमं परिकीर्तितम् ॥ अधोवक्त्रेऽस्तथा ज्येष्ठं कनिष्ठं पुष्करं शितौ ॥ २९ ॥ एतैश्चिद्देवैर्मुनिश्रेष्ठ ज्ञात्वा
स्नानं समाचर ॥ तच्छ्रुत्वा स मुनिस्तूष्णं समुत्थाय ययौ ततः ॥ ३० ॥ तादृशैः कमलैस्तत्र संस्थितास्ते जलाशयाः ॥ तान्दृष्ट्वा श्रद्धयोपेतः
कृत्वा स्नानं यथाक्रमम् ॥ ३१ ॥ ततश्च विधिना सम्यक्चकार पितृतर्पणम् ॥ ३२ ॥ ततः शाकैश्च मूलैश्च नीवारैः फलसंयुतैः ॥ चकार विधिना
ऊचुः ॥ ॥ कीदृशं जायते चिह्नं कार्तिक्या ज्येष्ठपुष्करे ॥ संप्राप्ते कृत्तिकायोगे सर्वं तत्र वदाशु नः ॥ ३३ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ कार्तिक्या
कृत्तिकायोगे यदा गच्छति चंद्रमाः ॥ तदा निष्कामति श्रेष्ठं कमलं जलमध्यतः ॥ ३४ ॥ तन्मध्यंऽगुष्ठमात्रस्तु पुरुषो दृश्यते जनेः ॥
॥ ३५ ॥ तस्यैव वीक्षमाणस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ॥ आनर्ताधिपतिस्तत्र प्राप्नो राजा बृहद्बलः ॥ ३६ ॥ अत्यंतं मृगयाश्रान्तो हत्वा मृगगणा

न्वहृत् ॥ ऋषीश्वेव वराहाश्च सारंगानथ संवरात् ॥ ४१ ॥ सिंहायान्वाघ्रान्वाकांश्चैव हिलानारण्यचारिणः ॥ तथान्यानपि मध्याद्वे तेन मार्गेण
 संगतः ॥ ४२ ॥ अथापश्यद्गुह्योपाते विश्वामित्रं मुनीन्वरम् ॥ उपविष्टं कृतस्नानं वीक्षमाणं जलाशयम् ॥ ४३ ॥ ततस्तं प्रणिपत्योच्चरन्तीति
 तुरंगमात् ॥ श्रमार्तः सलिले तस्मिन्प्रविवेश नृपोत्तमः ॥ ४४ ॥ एतस्मिन्नंतरे तोयात्कमलं तद्विनिर्गतम् ॥ सहस्रपत्रसंयुतं द्वादशार्कसमप्रभम् ॥
 ४५ ॥ तद्वद्वा स महीपालः पद्ममयद्रुतं महत् ॥ जग्राह कौतुकाविष्टः स्वयं सव्येन पाणिना ॥ ४६ ॥ स्पृष्टमात्रे ततस्तस्मिन्कमले द्विजस
 त्प्राः ॥ उत्थितः सुमहान्छन्दो विश्वं येन प्रपूरितम् ॥ ४७ ॥ तं शब्दं स महीपालः श्रुत्वा मूर्च्छामुपाविशत् ॥ पतितश्च जले
 तस्मिन्पद्मं चादर्शनं गतम् ॥ ४८ ॥ ततः कृच्छ्रेण महता कर्षितः सलिलाद्बहिः ॥ सेवकैर्दुःखशोकात्तैर्हतेति प्रतिजल्पकैः ॥ ४९ ॥
 ततस्तीक्ष्णं समासाद्य कृत्वा त्वाप्याथ चेतनाम् ॥ यावद्भीक्ष्यति स्वांगं तावत्कुष्ठं समागतम् ॥ ५० ॥ ततो विषादमापन्नो दृष्ट्वा तादृजं वपुः ॥
 शीर्णप्राणाग्निहस्तं च चर्घरस्वरसंयुतम् ॥ ५१ ॥ अथ गत्वा मुनेः पार्श्वे विश्वामित्रस्य भूमिपः ॥ उवाच वचनं दीनं वाष्पगद्गदया गिरा ॥
 ५२ ॥ भगवन्पश्य मे जातं यादृशं वपुरेव हि ॥ अकस्मादेव ममस्य सलिलेऽत्र विगर्हितम् ॥ ५३ ॥ तत्किं पानीयदोषो वा किं वा भूमेर्मुनी
 श्वर ॥ येनेद्वयसहसा यातं विकृतिं मे शरीरकम् ॥ ५४ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ सावित्रं पद्ममेवैतद्यत्स्पृष्टं भूपते त्वया ॥ उच्छिष्टेन
 रविर्मध्ये स्वयं यस्य व्यवस्थितः ॥ ५५ ॥ यदा स्यात्कृत्तिकायोगः कार्तिके मासि पार्थिव ॥ शशांकस्य तदा चेतजायते पोष्करे जले ॥ ५६ ॥
 तदिदं पुष्करं ज्येष्ठं भवान्यत्र श्रमातुरः ॥ प्रविष्टः कार्तिकी चाद्य कृत्तिकायोगसंयुता ॥ ५७ ॥ एतद्दीक्ष्य नरो ह्यत्र ध्यानं कुर्याज्जलाशये ॥
 श्रद्धया परया युक्तः स गच्छति परां गतिम् ॥ ५८ ॥ उच्छिष्टेन त्वया राजनहरणाय हि केवलम् ॥ एतत्सरोरुहं स्पृष्टं तेनेद्वयसंस्थितं फलम् ॥ ५९ ॥
 ॥ ॥ बृहद्बल उवाच ॥ ॥ कथं मे स्यान्मुनिश्रेष्ठ कुष्ठव्याधिपरिक्षयः ॥ तपसा नियमेनापि व्रतेनापि कृतेन वै ॥ ६० ॥ ॥ विश्वामित्र
 उवाच ॥ ॥ आराध्य सहस्रांशुमस्मिन्क्षेत्रे महीपते ॥ ततः प्राप्स्यसि संसिद्धिं कुष्ठनाशसमुद्रवाष्प ॥ ६१ ॥ तच्छ्रुत्वा स मुनेर्वक्तव्यं भूमिपालो
 बृहद्बलः ॥ तत्क्षणात्स्थापयामास सूर्यस्य प्रतिमां तदा ॥ ६२ ॥ अर्चयामास विधिवत्पुष्पधूपानुलेपनैः ॥ श्रद्धया परया युक्तो रविवारे विशेषतः ॥
 ६३ ॥ उपवासपरो भूत्वा रक्तचन्दनसंयुतैः ॥ पूजयन्नक्तपुष्पैश्च श्रद्धया परया युतः ॥ ६४ ॥ ततः संवत्सरस्यति स वधूव महीपतिः ॥ कुष्ठ
 व्याधिविनिर्मुक्तो द्वादशार्कसमप्रभः ॥ ६५ ॥ ततः स्वं राज्यमासाद्य भुक्त्वा भोगाननेकशः ॥ देहांते दिननाथस्य संप्राप्तो नंदिरं तथा ॥ ६६ ॥
 ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ एवं तत्र द्विजश्रेष्ठा विश्वामित्रेण धीमता ॥ प्रकटं सर्वलोकस्य विहितं पुष्करत्रयम् ॥ ६७ ॥ यस्तत्र कार्तिके मासे
 कार्तिक्या कृत्तिकासु च ॥ प्रकरोति नरः स्नानं ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥ ६८ ॥ तथा यो भास्करं पश्येद्बृहद्बलप्रतिष्ठितम् ॥ वत्सरं रविवारेण
 यावत्कृत्वा क्षणं नरः ॥ स भुज्यते नरो रोगैर्यदि स्याद्दोगसंयुतः ॥ ६९ ॥ नीरोगो वा नरः सद्यो लभते मनसेप्सितम् ॥ निष्कामो मोक्षमा
 प्रोति प्रसादात्तीक्ष्णदीधिते ॥ ७० ॥ कार्तिक्या कृत्तिकायोगे वृषोत्सर्गं करोति यः ॥ पुष्करेषु सुपुण्येषु सोऽधमेधफलं लभेत् ॥ ७१ ॥
 एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्येकोपि गयां व्रजेत् ॥ यजेत वाऽश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥ ७२ ॥ एकतः सर्वतीर्थानि सर्वदानानि चैकतः ॥ एक
 तस्तु वृषोत्सर्गः कार्तिक्या पुष्करेषु च ॥ ७३ ॥ यश्चैतच्छृणुयान्नित्यं पठेद्वा श्रद्धान्वितः ॥ संप्राप्य सर्वकामान्वै ब्रह्मलोके महीपते ॥ ७४ ॥
 इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये त्रिपुष्करमाहात्म्यवर्णननाम पंचचत्वारिंशोऽ
 ध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अन्यानि तत्र तीर्थानि यानि सन्ति महामते ॥ तानि कीर्तय सर्वाणि परं कौतुहलं हि
 नः ॥ १ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ तत्र सारस्वतं तीर्थमन्यदस्ति सुशोभनम् ॥ यत्र स्नातोऽतिमूकोऽपि भवेद्वाक्यविचक्षणः ॥ २ ॥ लभते
 चेप्सितान्कामान्मालुपान्देविकानपि ॥ ब्रह्मलोकादिपर्यन्तांस्तथा लोकान्द्विजोत्तमाः ॥ ३ ॥ पुरासीत्यादिनां नामा विख्यातो बलवर्धनः ॥ समुद्रव
 ल्यामुर्वी बुभुजे यो भुज्जाजिताम् ॥ ४ ॥ तस्य पुत्रः समुत्पन्नः सर्वलक्षणसंयुतः ॥ तस्य नाम पिता चके संप्राप्ते द्वादशेऽहनि ॥ अम्बुवीचिरिति
 स्पष्टं समाहूय द्विजोत्तमान् ॥ ५ ॥ ततः स ववृधे वालो लालितस्तेन भुभुजा ॥ मूकभावं समापन्नो न शक्नोति प्रजल्पितुम् ॥ ६ ॥ ततोऽस्य
 सप्तमे वर्षे संप्राप्ते बलवर्धनः ॥ पंचत्वं समनुप्राप्तः संग्रामे शत्रुभिर्हतः ॥ ७ ॥ ततो मूकोऽपि वालोपि मंत्रिभिस्तस्य भूपते ॥ स सुतः स्थापितो
 राज्ये अभावेऽन्यसुतस्य च ॥ ८ ॥ एवं तस्य महीपस्य राज्यस्थस्य जडात्मनः ॥ बालत्वे वर्तमानस्य राज्यं विपुलमभ्यगात् ॥ ९ ॥
 ततो जलचरन्यायः संप्रवृत्तो महीतले ॥ पीडयते सर्वलोकास्तु दुर्वला बलवत्तरैः ॥ १० ॥ ततस्ते मंत्रिणः प्रोचुर्वसिष्ठं स्वपुरोहितम् ॥
 वचोऽयं नृपतेरस्य कुरूपाय महामुने ॥ ११ ॥ पश्य कृत्स्नं धरापृष्ठं शून्यतां समुपस्थितम् ॥ जडत्वान्नृपतेरस्य तस्मात्कुष्ठ यथोचितम् ॥
 ॥ १२ ॥ ततस्तु सुचिरं ध्यात्वा दीनान्प्रोवाच मंत्रिणः ॥ सर्वानार्तिसमोपेताच्छृण्वतस्तस्य भूपते ॥ १३ ॥ अस्ति सारस्वतं तीर्थं सर्वकाम
 प्रदं नृणाम् ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे तत्रायं स्नातु भूपतिः ॥ १४ ॥ अथ तद्वचनात्सद्यः स गत्वा तत्र सत्वरम् ॥ स्नानात्तीर्थेऽथ संजातस्तत्क्षणात्स कल
 स्वनः ॥ १५ ॥ तत्प्रभावं सरस्वत्याः स विज्ञाय महीपतिः ॥ श्रद्धया परया युक्तो ध्यायमानः सरस्वतीम् ॥ १६ ॥ ततस्त्पूर्णं समादाय वृत्तिका
 म्र नदीतटात् ॥ चकार भारतीं देवीं स्वयमेव चतुर्धुजाम् ॥ १७ ॥ दधतीं दक्षिणे हस्ते कमलं सुमनोहरम् ॥ अशमालां तथान्यस्मिन्निततारक
 वर्चसम् ॥ १८ ॥ कमण्डलुं तथान्यस्मिन्दिव्यवारिप्रपूरितम् ॥ पुस्तकं च तथा वामे सर्वविद्यासमुद्रवम् ॥ १९ ॥ ततो मध्ये शिलापृष्ठे तां निवेश्य
 प्रयन्नतः ॥ पूजयामास सद्गतया धूपमाल्यानुलेपनैः ॥ २० ॥ चकार च स्तुतिं पश्चाच्छ्रद्धापूर्तेन चेतसा ॥ तदग्रे प्रयतो भूत्वा स्वरेण महता नृपः
 ॥ २१ ॥ सदसदेवि यत्किञ्चिद्ब्रह्ममोक्षात्मकं पदम् ॥ तत्सर्वं गुप्तया व्याप्तं त्वया काष्ठं यथाग्निना ॥ २२ ॥ सर्वस्य सिद्धिरूपेण त्वं जनस्य हृदि
 स्थिता ॥ वाचारूपेण जिह्वायां ज्योतीरूपेण चक्षुषि ॥ २३ ॥ भक्तिग्राह्यासि देवेशि त्वमेका भुवनत्रये ॥ शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणे ॥ २४ ॥
 त्वं कीर्तिस्त्वं धृतिर्मेधा त्वं भक्तिस्त्वं प्रभा स्मृता ॥ त्वं निद्रा त्वं भुधा कीर्तिः सर्वभूतनिवासिनी ॥ २५ ॥ तुष्टिः पुष्टिर्बुधः प्रीतिः स्वधा स्वाहा
 विभावरी ॥ रतिः प्रीतिः क्षितिर्गंगा सत्यं धर्मो मनस्विनी ॥ २६ ॥ लज्जा शांतिः स्मृतिर्दक्षा क्षमा गौरी च रोहिणी ॥ सिनीवाली कुहू राका
 देवमाता दितिस्तथा ॥ २७ ॥ ब्रह्माणी विनता लक्ष्मीः कंदर्वाक्षायणी शिवा ॥ गायत्री चाथ सावित्री कृपिर्वृष्टिः श्रुतिः कला ॥ २८ ॥ बलाना
 डी तुष्टिकाष्ठा रसना च सरस्वती ॥ यत्किञ्चिन्निषु लोकेषु बहुत्वाद्यन्न कीर्तितम् ॥ २९ ॥ इगितं नैगितं तच्च तद्रूपं ते सुरेश्वरि ॥ गन्धर्वाः किन्नरा
 देवाः सिद्धविद्याधरोरगाः ॥ ३० ॥ यक्षगुह्यकभृताश्च दैत्या ये च त्रिनायकाः ॥ स्वप्नसादेन ते सर्वे संसिद्धिं परमां गताः ॥ ३१ ॥ तथान्येऽपि बहु

त्वाद्ये न मया परिकीर्तिताः ॥ अपराधितास्तु कृच्छ्रेण पूजिताश्च सुविस्तरेः ॥ हरंतु देवताः पापमन्ये त्वं कीर्तिताऽपि च ॥ ३२ ॥ एवं स्तुता सा
देवेशी भूभुजा तेन भारती ॥ ययौ प्रत्यक्षतां तूर्णं प्राह चेदं सुहर्षिता ॥ ३३ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ स्तोत्रेणानेन भूपाल भक्त्या सुस्थिरया सदा ॥
परितुष्टास्मि तेनाशु वरं वृणु यथेप्सितम् ॥ ३४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अद्यप्रभृति मद्भाषयाच्यया स्थेयमसंशयम् ॥ अत्रार्चायां त्रिलोकेस्मि
न्यावत्कीर्तिर्मम स्थिरा ॥ ३५ ॥ यस्त्वामाराधयेत्सम्यग्व्रत्स्थां मन्त्रिमित्ततः ॥ भक्त्यानुब्रूयमेवाशु तस्मै देयं त्वया हि तत् ॥ ३६ ॥ ॥ सरस्व
त्युवाच ॥ ॥ यो मामत्र स्थितां नित्यं स्नात्वाऽत्र सलिले शुभे ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां पूजयिष्यति मानवः ॥ ३७ ॥ तस्याहं वाञ्छितान्कामान्सं
प्रदास्यामि पार्थिव ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवे तत्र स्थिता देवी स्वयमेव सरस्वती ॥ ३८ ॥ ततः प्रभृति लोकानां हिताय परमेश्वरी ॥ अष्टम्यां च
चतुर्दश्यामुपवासपरायणः ॥ ३९ ॥ यस्तां पूजयते मर्त्यः श्वेतपुष्पातुलेपनैः ॥ स स्याद्भाग्यी सुमेधावी सदा जन्मनिजन्मनि ॥ ४० ॥ सरस्वत्याः
प्रसादेन जायमानः पुनः पुनः ॥ अन्वयेऽपि न तस्यैव कश्चिन्मूर्खः प्रजायते ॥ ४१ ॥ यो धर्मश्रवणं तस्याः पुरतः कुरुते नरः ॥ स नूनं वसति स्वर्गे
तत्प्रभावाद्युगत्रयम् ॥ ४२ ॥ विद्यादानं नरो यश्च तस्या ह्यायतने सदा ॥ करोति श्रद्धया युक्तः सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ ४३ ॥ यो यच्छति द्विजेन्द्राय
धर्मशास्त्रसमुद्रयम् ॥ पुस्तकं वाजिमेषस्य स समग्रं फलं लभेत् ॥ ४४ ॥ यो वेदाध्ययनं तस्याः करोति पुरतः स्थितः ॥ सोऽग्निरोमस्य यज्ञस्य
कृत्स्नं फलमवाप्नुयात् ॥ ४५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये सरस्वती
तीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ महाकालस्य माहात्म्यं विस्तरेण महामते ॥
अस्माकं मृतज ब्रह्मि सर्वं वेत्ति यतो भवान् ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ आसीत्पूर्वं महीपाल इक्ष्वाकुकुलनन्दनः ॥ रुद्रसेन इति ख्यातः
सर्वशत्रुनिपुटनः ॥ २ ॥ समुद्र इव गांभीर्यं सौम्यत्वं शशिसनिभः ॥ वीर्यं यथा सहस्राक्षे रूपे कन्दर्पसन्निभः ॥ ३ ॥ तस्य कीर्तीति विख्याता
पुरी सर्वगुणान्विता ॥ गजधान्यभवच्छ्रेष्ठा प्रोच्यप्राकारतोरणा ॥ ४ ॥ तथैवासीत्प्रिया तस्य भार्या परमसंमता ॥ ख्याता पद्मवतीनाम रूपोदार्य
गुणान्विता ॥ ५ ॥ स तथा सहितो राजा वैशाख्या दिवसे सदा ॥ समभ्येति निजस्थानात्सेन्येनारूपेण संवृतः ॥ ६ ॥ चमत्कारपुरे क्षेत्रे पीठे तत्र
द्विजोत्तमाः ॥ महाकालस्य देवस्य पुरतो रात्रिजागरम् ॥ करोति श्रद्धया युक्तः सभार्यः स महीपतिः ॥ ७ ॥ उपवासपरो भूत्वा ध्यायमानो
महेश्वरम् ॥ गीतवाद्येन हृद्येन नृत्येन द्विजसत्तमाः ॥ धर्माख्यानेन विप्राणां वेदाध्ययनविस्तरेः ॥ ८ ॥ ततः प्रातः समुत्थाय स्नात्वा धौतांबरः
शुचिः ॥ दूदो दानानि विप्रभ्यस्तपस्त्रिभ्यो विशेषतः ॥ ९ ॥ दीनांधकृपणेभ्यश्च तथान्येभ्यः सहस्रशः ॥ वर्षेवर्षे सदैवं स समभ्येत्य
महीपतिः ॥ वैशाख्या जागरं तस्य देवस्य पुरतोऽकरोत् ॥ १० ॥ यथायथा स भूपालः कुरुते रात्रिजागरम् ॥ महाकालायतस्तस्य तथा
वृद्धिः प्रजायते ॥ ११ ॥ शत्रवो विलंयं याति लक्ष्मीर्वृद्धिं प्रगच्छति ॥ एकदा स समायातस्तत्र यावन्महीपतिः ॥ १२ ॥ तत्रैव दिवसे ताव
न्महाकालस्य चाग्रतः ॥ अपश्यद्ब्राह्मणश्रेष्ठान्ब्रानादिभ्यः समागतान् ॥ १३ ॥ वेदाध्ययनसंपन्नान्त्रतनिष्ठापरायणान् ॥ एके तत्र कथाश्रुतः
सुपुण्या ब्राह्मणोत्तमाः ॥ १४ ॥ राजर्षीणां पुराणानां देवर्षीणां तथा परे ॥ तीर्थानां च तथा चान्ये ब्रह्मर्षीणां तथा परे ॥ यज्ञानां सागराणां च
द्वीपानां च मनोहराः ॥ १५ ॥ अथ तान्पृथिवीपालः स प्रणम्य यथाक्रमम् ॥ उपविष्टः सभामध्ये तैः सर्वैश्चाभिनंदितः ॥ १६ ॥ कस्मिंश्चिदथ
संभाषे कथंते ते सुनीधराः ॥ पप्रच्छुर्भूमिपालं तु कौतूहलसमन्विताः ॥ १७ ॥ वैशाखीदिवसे राजस्त्वं सदाभ्येत्य दूरतः ॥ वर्षेवर्षेऽस्य देवस्य
पुरतो रात्रिजागरम् ॥ १८ ॥ प्रकरोषि प्रयत्नेन त्यक्त्वान्याः सकलाः क्रियाः ॥ स्नानदानादिका याश्च निर्दिष्टाः शास्त्रचित्तकैः ॥ १९ ॥ न ते
यदि रहस्यं स्यात्तदाऽशेषं प्रकीर्तय ॥ नूनं त्वं वेत्सि तत्सर्वं यत्फलं रात्रिजागरे ॥ २० ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ रहस्यं परमं चैव यत्प्रष्टोऽहं
द्विजोत्तमाः ॥ युष्माभिः कीर्तयिष्यामि तथाऽप्यखिलमेव हि ॥ २१ ॥ अहमासं वणिग्जात्या पुरा वै वैदिशे पुरे ॥ निर्धनो बंधुभिर्मृतः परि
भूतः पदेपदे ॥ २२ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य भगवान्पाकशासनः ॥ वैदिशे नाकरोद्दृष्टिं सप्त वर्षाणि पञ्च च ॥ २३ ॥ ततो वृष्टिनिर्गन्धेन सर्वं
लोकाः क्षुधाहिताः ॥ अन्नाभावान्मृताः केचित्केचिद्देशांतरे गताः ॥ २४ ॥ ततोऽहं स्वां समादाय पत्नीं क्षुत्क्षामगात्रिकां ॥ अश्रुपूर्णमुखीं दीनां
प्रस्तवन्तौ पदेपदे ॥ २५ ॥ सौराष्ट्रं मनसि ध्यात्वा प्रस्थितस्तदनन्तरम् ॥ सुमिश्रं लोकतः श्रुत्वा जीवनाय द्विजोत्तमाः ॥ २६ ॥ क्रमेण गच्छमानोऽथ
राष्ट्रतम् ॥ २८ ॥ ततोऽहं तत्समासाद्य स्नातः शीतेन वारिणा ॥ क्षुधार्तश्च तृपार्तश्च श्रमार्तश्च विशेषतः ॥ २९ ॥ अथाहं भार्यया प्रोक्तो गृहाणेश
॥ ३१ ॥ ततो मया गृहीतानि पद्मानि द्विजसत्तमाः ॥ विक्रयार्थं प्रभूतानि वाञ्छमानेन भोजनम् ॥ ३२ ॥ चमत्कारपुरं प्राप्य ततोऽहं द्विजसत्तमाः ॥
श्रांतविकेपु सर्वेषु चत्वरेषु गृहेषु च ॥ ३३ ॥ न कश्चित्प्रतिगृह्णाति तानि पद्मानि मानवः ॥ मम भाग्यवशाद्धोको जातः कथपराङ्मुखः ॥ ३४ ॥
अथ क्षुत्क्षामकण्डस्य श्रांतस्य मम भास्करः ॥ अस्ताचलमनुप्राप्तः संध्याकालस्ततोऽभवत् ॥ ३५ ॥ ततो वैराग्यमापन्नः सुतोऽहं भयमंदिरे ॥
तानि पद्मानि भूपृष्ठे निधाय सह भार्यया ॥ ३६ ॥ अथार्धरात्रे संभाषे श्रुतो गीतध्वनिर्मया ॥ ततश्च चितितं चित्ते जागरोऽयमसंशयम् ॥ ३७ ॥
सभार्यः प्रस्थितस्तत्र यत्र गीतस्य निःस्वनः ॥ ३९ ॥ ततश्चायतने तस्मिन्प्राप्तोऽहं सुनिपुंगवाः ॥ अपश्यं देवदेवेशं महाकालं प्रपूजितम् ॥ अग्र
स्थितेद्विजश्रेष्ठेर्जपगीतपरायणेः ॥ ४० ॥ एके नृत्यं प्रकुर्वति गीतमन्ये जपं परे ॥ अन्ये होमं द्विजश्रेष्ठा धर्माख्यानमथापरे ॥ ४१ ॥ ततः
जागरः ॥ क्रियते ब्राह्मणेभक्त्या उपवासपरायणेः ॥ ४३ ॥ अद्य पुण्यतिथिर्नाम वैशाखी पुण्यदा परा ॥ यस्यामस्य पुरो भक्त्या
नार्यमहं दक्षि कलधौतपलत्रयम् ॥ ४५ ॥ ततोऽवधारितं चित्ते मया ब्राह्मणसत्तमाः ॥ पूजयामि महाकालं पञ्चैरैतैः सुरेश्वरम् ॥ ४६ ॥ न मया
संदेहः प्रातर्वास्यति संशयम् ॥ ४८ ॥ एवं चित्तयमानस्य मम सा दयिता ततः ॥ प्रोवाच मधुरं वाक्यं विनयावन्ता स्थिता ॥ ४९ ॥ मा नाथ कुरु

पञ्चानां विक्रयं धनलोभतः ॥ कुरुष्व च हितं वाक्यं यत्ते वक्ष्यामि संप्रतम् ॥ ६० ॥ उपवासो बलाच्चातः सस्याभावादसंशयम् ॥ अस्माकं जागरं
चापि भविष्यति बुभुक्षया ॥ ६१ ॥ तत्रोभाभ्यां कृतं स्नानं दिवा सरसि शोभने ॥ धर्मात्तीर्थां अमात्तीर्थां कृतं देवार्चनं तथा ॥ ६२ ॥ तस्मादेवं
महाकालं पूजयामोऽधुना वयम् ॥ पञ्चैरैतैः परं श्रेय आवयोर्येन जायते ॥ ६३ ॥ राजोवाच ॥ उभाभ्यामथ हृष्टाभ्यां पूजितोऽयं महेश्वरः ॥
तैः पञ्चैः सत्त्वमास्थाय कृत्वा पूजां द्विजोत्तमाः ॥ ६४ ॥ क्षुत्पीडया समायाता नैव निद्रा कथंचन ॥ स्वस्यापि मंदिरे चात्र स्थितयोर्हमन्त्रियो
॥ ६५ ॥ ततः प्रभातसमये प्रोद्वते रविमंडले ॥ मृतोऽहं क्षुधयाविष्टः स्थानेऽत्रैव द्विजोत्तमाः ॥ ६६ ॥ अथ सा दयिता मह्यं तदादाय कलेयस्म ॥ हर्षेण
महताविष्टा प्रविष्टा हन्यवाहनम् ॥ ६७ ॥ तत्प्रभावादहं जातः कांतीनाथो महीपतिः ॥ दशार्णाधिपतेः कन्या सापि जातिस्मरा सती ॥ ६८ ॥
ततः स्वयंवरं प्राप्ता मां विज्ञाय निजं पतिम् ॥ मयापि सेव विज्ञाय पूर्वपत्नी समाहृता ॥ ६९ ॥ एतस्मात्कारणादस्य महाकालस्य जागरम् ॥
वर्षवर्षं च वेशारुण्यं करोमि द्विजसत्तमाः ॥ ६० ॥ अनया प्रियया सार्धं पुष्पधूपानुलेपनैः ॥ पूजयित्वा महाकालं सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ६१ ॥
कृतो विप्रा मया त्वेव स तदा रात्रिजागरः ॥ यथाप्येतत्फलं जातं देवस्यास्य प्रभावतः ॥ ६२ ॥ अधुना श्रद्धया युक्तो यथोक्तविधिना
ततः ॥ यत्करोमि न जानामि किं मे संयच्छते फलम् ॥ ६३ ॥ एतद्दः सर्वमाख्यातं मया सत्यं द्विजोत्तमाः ॥ येन सत्येन तेनैव महाकालः प्रसी
दतु ॥ ६४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा द्विजश्रेष्ठा विस्मयोत्कुञ्जलोचनाः ॥ प्रचकुर्वन्तेस्तस्य साधुवादाननेकशः ॥ ६५ ॥ ॥ ब्राह्मणा
उचुः ॥ ॥ सत्ययुक्तं महीपाल त्वयेतदखिलं वचः ॥ महाकालप्रसादेन न किञ्चिदुल्लभं भुवि ॥ ६६ ॥ तस्माद्विशेषतः सर्वे वर्षवर्षे वयं नृप ॥
करिष्यामोऽस्य देवस्य श्रद्धया रात्रिजागरम् ॥ ६७ ॥ ततः स पार्थिवस्ते च सर्वे एव द्विजातयः ॥ प्रचकुर्जागरं तस्य महाकालस्य सन्निधौ ॥ ६८ ॥
विशेषाद्वर्षसंयुक्ता विविधेर्गीतवादनैः ॥ धर्माख्यानेश्च नृत्यैश्च वेदोच्चारैः पृथग्विधैः ॥ तदारभ्य नृपाः सर्वे प्रचकुर्विस्मयान्विताः ॥ ६९ ॥ ततः
प्रभाते विमले समुत्थाय स भूपतिः ॥ पूजयित्वा महाकालं तांश्च सर्वान्द्विजोत्तमान् ॥ अनुज्ञाप्य ययो हृष्टः सत्सेन्यः स्वपुरं प्रति ॥ ७० ॥ ततः
कालेन संप्राप्य देहान्तं स महीपतिः ॥ संप्राप्तः परमं स्थानं जरामरणवजितम् ॥ ७१ ॥ एतद्दः सर्वमाख्यातं महाकालसमुद्रवम् ॥ माहात्म्यं ब्राह्मण
श्रेष्ठाः सर्वपातकनाशनम् ॥ ७२ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये महाकाले
श्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ तत्रैवास्य समुद्रेशो हरिश्चंद्रस्य भूपतेः ॥ आश्रयो
ऽस्ति सुविख्यातो नानाद्रुमसमावृतः ॥ १ ॥ यत्र तेन तपस्तप्तं संस्थाप्यो मा महेश्वरो ॥ यच्छता विविधं दानं ब्राह्मणेभ्योऽभिवर्द्धितम् ॥ २ ॥
आसीद्वाजा हरिश्चंद्रश्चिकुतनयः पुरा ॥ अयोध्याधिपतिः श्रीमान्मूर्खवंशसमुद्रवः ॥ ३ ॥ न दुर्भिक्षं न च व्याधिर्नाकालमरणं भुवम् ॥ तस्मि
च्छामति धर्मेण न च चौरकृतं भयम् ॥ ४ ॥ कालवर्षी सदा मेघः सस्यानि प्रचुराणि च ॥ रसवन्ति च तोयानि सर्वतुफलिता द्रुमाः ॥ ५ ॥
दंडस्तत्राभवद्वास्तो गृहरोषोऽक्षदेवने ॥ एको दोषाकरश्चंद्रः प्रियदोषाश्च कौशिकाः ॥ ६ ॥ स्नेहक्षयश्च दीपेषु विवाहे च क्रमहः ॥ वृत्तभंगस्तथा
गत्रे दानोत्थितिर्गजानने ॥ ७ ॥ तस्यैवं गुणयुक्तस्य सार्वभौमस्य भूपतेः ॥ एक एव महानासीदोषः पुत्रविवर्जितः ॥ ८ ॥ ततः पुत्रकृते गत्वा
चकार सुमहत्तपः ॥ चमत्कारपुरे क्षेत्रे लिंगं संस्थाप्य भक्तितः ॥ ९ ॥ पंचाग्निसाधको श्रीण्ये वर्षास्वाकाशसंस्थितः ॥ जलाश्रयश्च हेमंते स ध्यायति
महेश्वरम् ॥ १० ॥ ततो वर्षसहस्रति तस्य तुष्टो महेश्वरः ॥ प्रत्यक्षोऽभूत्समं गौर्या गणसंघैः समावृतः ॥ ११ ॥ उवाच वरदोऽस्मीति प्रार्थयस्व
यथेप्सितम् ॥ अहं ते संप्रदास्यामि यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ १२ ॥ ततस्तं प्रणिपत्योच्चैः स्तुत्वा सूक्तैः श्रुतेरपि ॥ प्रोवाच विनयोपेतः कृतांजलिपुटः
स्थितः ॥ १३ ॥ त्वत्प्रसादात्सुरश्रेष्ठ यत्किञ्चिद्दरणीतले ॥ तदस्ति मे गृहे सर्वं वाञ्छितं स्वेन चेतसा ॥ १४ ॥ सुहृदाणि कलत्राणि राज्यं निहत
कंटकम् ॥ शरीरं रोगनिर्मुक्तं संख्याहीनं तथा धनम् ॥ १५ ॥ एकं मे सुयद्दुःखं यदपत्यं न विद्यते ॥ तस्मादेहि सुतं देव प्रसन्नो यदि शंकर ॥ १६ ॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अचिरेण नृपश्रेष्ठ पुत्रस्तव भविष्यति ॥ मत्प्रसादान्न सदेहस्तस्माद्गच्छ द्रुतं गृहम् ॥ १७ ॥ सूत उवाच ॥ एतस्मिन्नंतरे
गौरी कोपसंरक्तलोचना ॥ भर्त्सयित्वा महादेवं ततः प्रोवाच तं नृपम् ॥ १८ ॥ यस्मात्त्वया महासूखं न प्रणामः कृतो मम ॥ हरादनंतरं तस्माच्छापं
दास्याम्यहं तव ॥ १९ ॥ तव संलप्स्यते पुत्रो यथोक्तः शूलपाणिना ॥ परं तन्मृत्युजं दुःखं त्वं शिशुत्वेऽपि लप्स्यसे ॥ २० ॥ एवमुक्त्वा भगवती
सार्धं देवेन शंभुना ॥ अदर्शनं ययौ पश्चात्तथान्यैरपि पार्श्वैः ॥ २१ ॥ सोऽपि राजा वरं लब्ध्वा शापं च तदनंतरम् ॥ न जगाम गृहं भूयश्चकार
सुमहत्तपः ॥ २२ ॥ एकासनं समारूढो कृत्वा गौरी महेश्वरो ॥ ततश्चापध्यामास समं पुष्पांशुलेपनैः ॥ २३ ॥ विशेषेण ददौ दानं ब्राह्मणेभ्यो
महीपतिः ॥ भूमिशायी प्रशंतात्मा षष्ठकालकृताशनः ॥ २४ ॥ ततः संवत्सरस्याति भगवान्मृषभध्वजः ॥ पार्वत्या सहितो भूयस्तस्य सदर्शनं
गतः ॥ २५ ॥ ततः स नृपतिस्ताभ्यां युगपद्विधिपूर्वकम् ॥ कृत्वा नतिं ततो वाक्यं विनयादिदमब्रवीत् ॥ २६ ॥ पुरा देवि मयानंदपुरे व्याकुल
चेतसा ॥ न नता त्वं न मे कोपं तस्मात्त्वं कर्तुमर्हसि ॥ २७ ॥ देहार्धधारिणी देवि सदा त्वं शूलधारिणः ॥ तदेकस्मिन्नेते कस्मात् नता त्वं
वदस्व मे ॥ २८ ॥ यस्तं नमति देवेशं तेन त्वं सर्वदा नता ॥ नतायां त्वयि देवेशो नतः स्यादिति मे मतिः ॥ २९ ॥ तथापि च पृथक्त्वेन मया
त्वं तु नता सह ॥ एकासनं समारूढा तत्समं देवि पूजिता ॥ ३० ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं मे यः पुरोक्तः पुरारिणा ॥ सोऽस्तु वै सफलः सद्यो
वरः पुत्रकृते मम ॥ ३१ ॥ यथा वंशधरः पुत्रो दीर्घायुर्द्विक्रमः ॥ त्वत्प्रसादाद्देवदेवि तथा त्वं कर्तुमर्हसि ॥ ३२ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥
नान्यथा मे वचो राजजायतेऽत्र कथंचन ॥ तस्माद्वालोऽपि ते पुत्रः पंचत्वं समुपैष्यति ॥ ३३ ॥ दर्शयित्वा तु ते दुःखमल्पमृत्युसमुद्रवम् ॥
भूयः संप्राप्स्यति प्राणानचिरान्मे प्रसादतः ॥ ३४ ॥ भविष्यति च दीर्घायुस्ततो वंशधरो जयी ॥ सार्वभौमप्रधानश्च दानी यज्वा च धर्मवित् ॥
॥ ३५ ॥ तस्माद्वाजन्गृहं गत्वा कुरु राज्यमभीप्सितम् ॥ संप्राप्स्यसि सुतं श्रेष्ठं यादृशं कीर्तितं मया ॥ ३६ ॥ अन्योऽपि मानवो यो मां रूपेणा
नेन संस्थिताम् ॥ पूजयिष्यति चात्रैव समं देवेन शंभुना ॥ ३७ ॥ तस्याहं संप्रदास्यामि पुत्रान्हृदयवाञ्छितान् ॥ तथान्यदपि यत्किञ्चिदचिरा
न्नात्र संशयः ॥ ३८ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ भूय एव नृपश्रेष्ठ मत्तः प्रार्थय वाञ्छितम् ॥ न वृथा दर्शनं मे स्यात्सत्यमेतद्ब्रवीमि
ते ॥ ३९ ॥ ॥ हरिश्चंद्र उवाच ॥ कृतकृत्योऽस्मि देवेश सर्वमस्ति गृहे मम ॥ पुत्रं त्यक्त्वा त्वया सोऽपि दत्तो वंशधरो जयी ॥ ४० ॥ तथापि
न तवादेशो व्यर्थः कार्यः कथंचन ॥ एतस्मात्कारणादेव वाचयिष्यामि वाञ्छितम् ॥ ४१ ॥ राजमूयकृतेऽस्माकं सदा बुद्धिः प्रवर्तते ॥ निषेध
यंति मां सर्वे मन्त्रिणः सुहृदस्तदा ॥ ४२ ॥ सर्वैस्तैर्जायते यज्ञः पार्थिवैः करदीकृतैः ॥ पुष्टं विना करं तेऽपि न यच्छन्ति यतो विभो ॥ ४३ ॥

ततो युद्धार्थिनं मां ते वारयति हितैषिणः ॥ कृतोत्साहं मखप्राप्तौ नीतिमार्गसमाश्रिताः ॥ ४४ ॥ तस्मात्तत्र प्रसादेन राजभूयो भवेन्मखः ॥
 अविप्रः सिद्धिमायातु मम नान्यदृणोभ्यहम् ॥ ४५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय जगामादर्शनं हरः ॥ सोऽपि लब्धवरो धूपः स्मरेव
 भवनं गतः ॥ ४६ ॥ एवं तेन नरेन्द्रेण पूर्वं तत्र विनिर्मितौ ॥ उमामहेश्वरौ पश्चात्त्रिमूर्तिविररपि ॥ ४७ ॥ यस्ताभ्यां कुरुते पूजां संप्राप्ते पंचमी
 दिने ॥ फलैः सर्वेषु गात्रेषु यावत्संवत्सरं द्विजाः ॥ सुतं प्राप्नोति सोऽभीष्टं स्ववंशोद्धरणक्षमम् ॥ ४८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति
 साहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये उमामहेश्वरोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णननामाष्टाचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ ५ ॥
 ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तत्रैवास्ति महापुण्यो हृदतीरे व्यवस्थितः ॥ कलशेश्वरइत्याख्यः सर्वपापप्रणाशनः ॥ १ ॥ दृष्ट्वा प्रभुच्यते पापान्मनुज्यः
 कलशेश्वरम् ॥ २ ॥ पुरासीत्कलशोनाम यदुवंशसमुद्भवः ॥ यज्जा दानपतिर्दक्षः सर्वलोकहिते रतः ॥ ३ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य दुर्वासा मुनि
 सत्तमः ॥ चातुर्मास्यव्रतं कृत्वा तद्वहं समुपस्थितः ॥ ४ ॥ अथोत्थाय नृपस्तूर्णं सम्मुखः प्रययौ मुदा ॥ स्वागतंस्वागतं तेस्तु वृत्राण इति साद
 रम् ॥ ५ ॥ ततः प्रणम्य तं भक्त्या प्रक्षाल्य चरणौ स्वयम् ॥ दत्त्वार्चमिति होवाच हर्षवाष्पाकुलक्षणः ॥ ६ ॥ इदं राज्यममी पुत्रा इमा नार्य
 इदं धनम् ॥ ब्रूहि सर्वं मुने त्वं च तव कार्यं ददाम्यहम् ॥ ७ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ युक्तमेतन्महाराज वक्तुं ते कार्यमीदृशम् ॥ गृहागताय
 विप्राय व्रतिनेऽस्मद्विधाय च ॥ ८ ॥ न मे किञ्चिद्वैः कार्यं न राज्येन नृपोत्तम ॥ चातुर्मास्यव्रतोऽतोऽहं पारणं कर्तुमुत्सहे ॥ ९ ॥ तस्माद्यत्कि
 च्चिद्वहं ते सिद्धमस्ति गृहे नृप ॥ तदेहि भोजनार्थं मे बुभुक्षातीव वर्धते ॥ १० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततः स पृथिवीपालो यथासिद्धं सुसंस्कृ
 तम् ॥ अन्नं भोज्यकृते तस्मै प्रददौ स्वयमेव हि ॥ ११ ॥ व्यञ्जनानि विचित्राणि पक्वान्नानि बहूनि च ॥ पेयं चोष्यं च स्वाद्यं च लेह्यमन्नमने
 कषा ॥ तथा मांसं विचित्रं च लवणाद्यैः सुसंस्कृतम् ॥ १२ ॥ अथासौ बुभुजे विप्रः क्षुत्क्षामस्त्वरयान्वितः ॥ अविन्दन्न रसास्वादं बृहद्वासेर्मुदाम्नि
 तः ॥ १३ ॥ अथ त्वेन मांसस्य ज्ञातस्तेन रसो द्विजाः ॥ ततः कोपपरीतात्मा तं शशाप मुनीश्वरः ॥ १४ ॥ यस्मान्मांसं त्वया दत्त्वा व्रतभगः
 कृतो मम ॥ तस्मात्त्वमामिपाहरो रौद्रो व्याघ्रो भविष्यसि ॥ १५ ॥ ततः स भूपतिर्भोतः प्रणम्य च मुनीश्वरम् ॥ प्रोवाच दीनवदनो वेपमानः
 सुदुःखितः ॥ १६ ॥ तव क्षुत्क्षामकण्ठस्य मया भक्तिः कृता मुने ॥ यथासिद्धेन भोज्येन तत्कस्माच्छुमुद्यतः ॥ १७ ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं मे
 भक्त्य विनतस्य च ॥ शापस्यानुग्रहेणैव शीघ्रं ब्राह्मणसत्तम ॥ १८ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ मुक्ता श्राद्धं तथा यज्ञं न मांसं भक्षयेद्विजः ॥
 विशेषेण व्रतस्यति चातुर्मास्योद्भवस्य च ॥ १९ ॥ उपवासपरो भूत्वा मांसमश्नाति यो द्विजः ॥ वृथामांसादृथा तस्य तद्वत् जायते ध्रुवम् ॥ २० ॥
 तस्माद्व्रतं प्रणष्टं मे चातुर्मास्यसमुद्भवम् ॥ तेन शतोऽसि राजेंद्र मया कोपेन सांप्रतम् ॥ २१ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ तथापि कुरु मे विप्र शापस्यां
 तं यथेप्सितम् ॥ भक्तियुक्तस्य दीनस्य निर्दोषस्य विशेषतः ॥ २२ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ यदा ते नन्दिनी धेनुर्लिङ्गं वाणार्चितं पुरा ॥ दर्शयि
 प्यति ते मुक्तिस्तदा तूर्णं भविष्यति ॥ २३ ॥ एवमुक्त्वा स विप्रेन्द्रो जगाम निजमाश्रमम् ॥ बभूव सोऽपि भूपालो व्याघ्रो रौद्रतमाकृतिः ॥ २४ ॥
 नष्टस्मृतिस्तनस्तूर्णं दृष्ट्वा जन्तुपुरःस्थिताम् ॥ जघानोच्चाटितोन्यैश्च प्रविवेश महावनम् ॥ २५ ॥ अथ ते मंत्रिणस्तस्य शापस्यांतं महीपतेः ॥
 वाद्यंतस्तस्य तद्राज्यं चक्रुर्वेव सुगन्धितम् ॥ २६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमा
 हात्म्ये कलशेश्वराख्याने कलशनृपतेर्दुर्वाससः शापेन व्याघ्रत्वप्राप्तिवर्णननामैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवं तस्य नरे
 न्द्रस्य व्याघ्ररूपस्य कानने ॥ जगाम सुमहान्कालो निघ्नतो विविधान्द्विज ॥ १ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य तस्मिन्देहे द्विजोत्तमाः ॥ आ
 यातं गोकुलं रम्यं गोपगोपीममाकुलम् ॥ २ ॥ तत्रास्ति नन्दिनीनाम धेनुः पीनपयोधरा ॥ विस्तीर्णजवनाभोगा हंसवर्णा चटस्रवा ॥ ३ ॥
 अथ सा निजयूथस्य सदायं तृणवाञ्छया ॥ भ्रममाणा निकुञ्जांतिं लिङ्गं देवस्य शूलिनः ॥ ४ ॥ अपश्यतेजसा युक्तं स्वयमेव व्यवस्थितम् ॥ द्वाद
 शाक्षेत्रीकाशं चित्ताद्वादकरं परम् ॥ ५ ॥ ततस्तस्योपरि स्थित्वा सुखाय सुमहत्पयः ॥ श्रद्धया परया युक्ता तस्य स्नानकृते द्विजाः ॥ ६ ॥
 एवं तां स्नपनं तस्य सदा लिङ्गस्य कुर्वतीम् ॥ न जानाति जनः कश्चिद्वै नृक्षसमाकुले ॥ ७ ॥ अन्यस्मिन्दिवसे तत्र स्थाने व्याघ्रः समागतः ॥
 तीक्ष्णदंष्ट्रो महाकायः सर्वजन्तुभयावहः ॥ ८ ॥ अथ सा तत्र आयाता पतिता दृष्टिगोचरे ॥ नन्दिनी द्वीपिनस्तस्य देवयोगाद्विजोत्तमाः ॥ ९ ॥
 ततः सा गोकुले बद्धं स्मृत्वा स्वं लघुवत्सकम् ॥ अतृणादं पयोवृत्तिं करुणं पर्यदेवयत् ॥ १० ॥ अथैकाहं च संप्राप्ता कानने जनवर्जिते ॥ पुत्रं
 बालं परित्यज्य गोपेणोष्ठे नियंत्रितम् ॥ ११ ॥ येन सत्येन भक्त्याद्य स्नपनायाहमगता ॥ शिवस्य तेन सत्येन भूयान्मे सुनसंगमः ॥ १२ ॥
 एवं सा करुणं यावन्नन्दिनी विलपत्यलम् ॥ तावद्याघ्रः स्मितं कृत्वा प्रोवाच परुषाक्षरम् ॥ १३ ॥ ॥ व्याघ्र उवाच ॥ ॥ प्रलापार्थिं मुया
 धेनो करोपि वशगा मम ॥ तस्मादिष्टतमं देवं स्मर स्वर्गकृते शुभे ॥ १४ ॥ ॥ धेनुरुवाच ॥ ॥ नाहमात्मकृते व्याघ्र विलपामि सुदुः
 खिता ॥ शिवार्चनकृते मृत्युर्मम जातः शुभावहः ॥ १५ ॥ वत्सो मे गोकुले बद्धः स्मरमाणो ममागमम् ॥ सन्तिष्ठते पयोवृत्तिः कथं स्यात्स
 मया विना ॥ १६ ॥ एतस्मात्कारणाद्याघ्र विलपामि सुदुःखिता ॥ न चात्मजीवनार्थाय सत्येनात्मानमालभे ॥ १७ ॥ तस्मान्मुञ्च महाव्याघ्र
 कथञ्चन ॥ भूयस्तत्रैव निर्यासि तस्मात्त्वां भक्षयाम्यहम् ॥ १८ ॥ ॥ नन्दिनुवाच ॥ ॥ शपथेरागमिष्यामि येः पुनर्व्याघ्र तंऽतिकम् ॥
 तानाकर्ण्य मे वक्रात्ततो युक्तं समाचर ॥ २० ॥ यत्पापं ब्रह्महत्यायां मातापित्रोश्च वंचने ॥ तेन पापेन लिप्येहं नागच्छामि पुनर्यदि ॥ २१ ॥
 तेन पापेन लिप्येहं नागच्छामि पुनर्यदि ॥ २२ ॥ विश्वासघातकानां च कृतघ्नाणां च यद्रवेत् ॥ तेन पापेन लिप्येहं नागच्छामि पुनर्यदि ॥
 ॥ २३ ॥ गोकन्याब्राह्मणानां च दूषकानां च यद्रवेत् ॥ तेन पापेन लिप्येहं नागच्छामि पुनर्यदि ॥ २४ ॥ वृथापाकप्रकर्तृणां वृथामांसाशिनां च
 ॥ २५ ॥ तेन पापेन लिप्येहं नागच्छामि पुनर्यदि ॥ २६ ॥ व्रतभंगप्रकर्तृणामव्रतौ गाभिनां च यत् ॥ तेन पापेन लिप्येहं नागच्छामि पुनर्यदि ॥
 ॥ २७ ॥ पेयान्मूत्रकानां च यत्पापं शस्त्रकर्मणाम् ॥ तेन पापेन लिप्येहं नागच्छामि पुनर्यदि ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति
 साहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये कलशेश्वरमाहात्म्ये गोव्याघ्रसंवादवर्णननाम पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ ८ ॥ ॥ सूत
 उवाच ॥ ॥ अथ ताच्छपथाश्रुत्वा स व्याघ्रो विस्मयान्वितः ॥ सत्यं मत्वा पुनः प्राह नन्दिनीं पुत्रवत्सलाम् ॥ १ ॥ यद्येवं तद्वहं गच्छ वीक्ष
 यस्व निजात्मजम् ॥ सखीनामप्यित्वाथ धूय आगमनं कुरु ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति व्याघ्रवचः श्रुत्वा सुशीला नन्दिनी तदा ॥ गतालयं

समुद्दिश्य यत्र बालः सुतः स्थितः ॥ ३ ॥ अथाकालागतां दृष्ट्वा मातरं व्रतयेत सप्त ॥ रंभमाणां सनालोक्य वत्सः प्रोवाच विस्मयात् ॥ ४ ॥ कस्मा
त्प्राप्तस्य काले नु कस्मादुद्भातमानसा ॥ वाष्पक्षिन्नमुखी कस्माद्दद मातर्दुतं मम ॥ ५ ॥ नन्दिन्युवाच ॥ ॥ यदि पृच्छसि मां पुत्र स्तनपानं
समाचर ॥ येन तृप्तस्य ते सर्वं वृत्तांतं तद्ब्रूयाम्यहम् ॥ ६ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ सोऽपि तद्वचनं श्रुत्वा पीत्वा क्षीरं यथोचितम् ॥ आप्रातश्च
तथा मूर्ध्नि ततः प्रोवाच सत्वरम् ॥ ७ ॥ सर्वं कीर्तय वृत्तांतमद्यारण्यसमुद्भवम् ॥ येन मे जायते स्वास्थं श्रुत्वा मातस्तत्रास्यतः ॥ ८ ॥
नन्दिन्युवाच ॥ ॥ अहं गता महारण्ये ह्यद्य पुत्र यथेच्छया ॥ व्याघ्रेणासादिता तत्र भ्रममाणा इतस्ततः ॥ ९ ॥ स मया प्रार्थितः पुत्र भ्रममाणो
नखायुधः ॥ शपथैरागमिष्यामि गोकुले वीक्ष्य चात्मजम् ॥ १० ॥ साहं तेन विनिर्मुक्ता शपथैर्बहुभिः कृतैः ॥ भूयस्तत्रैव यास्यामि दृष्टुं संभाषितो
भवान् ॥ ११ ॥ वत्स उवाच ॥ ॥ अहं तत्रैव यास्यामि यत्र त्वं हि प्रगच्छसि ॥ श्लाघ्यं हि मरणं सम्यग्मातुरस्य ममाधुना ॥ १२ ॥
एकाकिनापि मर्त्यं त्वया हीनेन वै मया ॥ विनापि क्षीरपानेन स्वल्पेन समयेन तु ॥ १३ ॥ यदि मातस्त्वया सार्धं व्याघ्रो मां मुदयिष्यति ॥
या गतिमात्रभक्तानां सा मे नूनं भविष्यति ॥ १४ ॥ अथवा ये त्वया तस्य विहिताः शपथाः शुभे ॥ ते संतु मम तिष्ठ त्वं तस्मादत्रैव गोकुले ॥
॥ १५ ॥ नास्ति मातृसमो बन्धुर्बालानां क्षीरजीविनाम् ॥ नास्ति मातृसमो नाथो नास्ति मातृसमा गतिः ॥ १६ ॥ नास्ति मातृसमः पूज्यो
नास्ति मातृसमः सखा ॥ नास्ति मातृसमो देव इह लोके परत्र च ॥ १७ ॥ एवं मत्वा सदा मातुः कर्तव्या भक्तिरुत्तमेः ॥ तमेनं परमं धर्मं
प्रजापतिविनिर्मितम् ॥ अनुतिष्ठति ये पुत्रास्ते याति परमां गतिम् ॥ १८ ॥ तस्मादहं गमिष्यामि त्वं च तिष्ठान् गोकुले ॥ आत्मप्राणस्तत्र
प्राणात्रयधियाभ्यसंशयम् ॥ १९ ॥ नन्दिन्युवाच ॥ ॥ ममैव विहितो मृत्युर्न ते पुत्राद्य वासरे ॥ तत्कथं मम जीवं त्वं रक्षस्यसुभिरात्मनः ॥
॥ २० ॥ अपश्चिममिदं पुत्र मातृसंदिष्टमुत्तमम् ॥ त्वया कार्यं प्रयत्नेन मद्वाक्यमनुतिष्ठता ॥ २१ ॥ भ्रममाणो वने पुत्र मा प्रसादं करिष्यसि ॥
लोभात्संजायते नाश इह लोके परत्र च ॥ २२ ॥ समुद्रमटवीं युद्धं विशते लोभमोहिताः ॥ इह तत्रास्ति लोभेन यत्र कुर्वति मानवाः ॥ २३ ॥
लोभात्प्रमादाद्विश्रंभात्पुरुषो बध्यते त्रिभिः ॥ तस्माद्धोभो न कर्तव्यो न प्रमादो न विश्वसेत् ॥ २४ ॥ आत्मा पुत्र त्वया रक्षः सर्वदेव प्रय
त्नतः ॥ सर्वभ्यः स्वापदेश्यश्च भ्रमता गहने वने ॥ २५ ॥ विषमस्थं तृणान्नाद्यं कथंचित्पुत्रक त्वया ॥ नैकाकिना प्रगतव्यं यूयं त्यक्त्वा निजं
कचित् ॥ २६ ॥ एवं संभाष्य तं वत्समवल्लिह्य सुहृद्बुद्धः ॥ शोकेन महताविष्टा वाष्पव्याकुललोचना ॥ २७ ॥ ततः सखीजनं सर्वं गता द्रष्टुं
द्रिजोत्तमाः ॥ नन्दिनी पुत्रशोकेन पीडितांगी सुविह्वला ॥ २८ ॥ ततः प्रोवाच ताः सर्वा गत्वाऽरण्यं द्रिजोत्तमाः ॥ चरन्तीः स्वेच्छया दृष्ट्वा
वाञ्छितानि तृणानि ताः ॥ २९ ॥ बहूले चंपके दामे वसुधारे घटस्रवे ॥ हंसनादि प्रियानंदे शुभक्षीरे महोदये ॥ ३० ॥ तथान्या धेनवो याश्च
संस्थिता गोकुलांतिके ॥ शृण्वंतु वचनं मेघं कुर्वंतु च ततः परम् ॥ अद्याहं निजयूथस्य भ्रमंती नातिदूरतः ॥ ३१ ॥ ततश्च गहनं प्राप्ता वनं
मानुषवर्जितम् ॥ व्याघ्रेणासादिता तत्र भ्रमंती तृणवाञ्छया ॥ ३२ ॥ युष्माकं दर्शनार्थाय सुतसंभाषणाय च ॥ संप्राप्ता शपथैः कृच्छ्रात्तं विश्वा
स्य नखायुधम् ॥ ३३ ॥ दृष्टुं संभाषितः पुत्रः शासितश्च मया हि सः ॥ अधुना भवतीनां च प्रदत्तः पुत्रको यथा ॥ ३४ ॥ अज्ञानाज्ज्ञानतो
वापि भवतीनां मया कृतम् ॥ यत्किंचिदुत्कृतं भद्रास्तत्संतव्यं प्रसादतः ॥ ३५ ॥ अनाथो ह्यवलो दीनः क्षीरपो मम बालकः ॥ मातृशोकाभिस्तप्तः
पालयः सर्वाभिरेव सः ॥ ३६ ॥ भ्रममाणोऽसमे स्थाने व्रजमानोऽन्यगोकुले ॥ अकार्येषु च संसक्तो निवार्यः सर्वदाऽऽदरात् ॥ ३७ ॥ अहं तत्र
गमिष्यामि म व्याघ्रो यत्र संस्थितः ॥ अपश्चिमप्रणामोऽयं सर्वासं विहितो मया ॥ ३८ ॥ धेनव ऊचुः ॥ ॥ न गंतव्यं त्वया तत्र
कथंचिदपि नन्दिनि ॥ आपद्धमं न वेत्सि त्वं नूनं येन प्रगच्छसि ॥ ३९ ॥ न नर्मयुक्तं वचनं हिनस्ति न स्त्रीषु जातिर्न विवाहकाले ॥ प्राणात्यये
सर्वधनापहारे पंचानृतान्यादुरपातकानि ॥ ४० ॥ तस्मात्तत्र न गंतव्यं दोषो नास्त्यत्र ते शुभे ॥ पालयस्व निजं पुत्रं व्रजास्माभिर्निजं गृहम् ॥
॥ ४१ ॥ नन्दिन्युवाच ॥ ॥ परेषां प्राणयात्रार्थं तत्कर्तुं युज्यते शुभाः ॥ आत्मप्राणहितार्थाय न साधूनां प्रशस्यते ॥ ४२ ॥ सत्ये
प्रतिष्ठितो लोको धर्मः सत्ये प्रतिष्ठितः ॥ उदधिः सत्यवाक्येन मर्यादां न विलंघयेत् ॥ ४३ ॥ विष्णवे पृथिवीं दत्त्वा बलिः पातालमाश्रितः ॥
सत्यवाक्यं समाश्रित्य न निष्क्रामति दैत्यपः ॥ ४४ ॥ यः स्वं वाक्यं प्रतिज्ञाय न करोति यथोदितम् ॥ किं तेन न कृतं पापं चोरेणाकृत
बुद्धिना ॥ ४५ ॥ सत्य उचुः ॥ ॥ त्वं नन्दिनि नमस्कार्या सर्वैरपि सुरासुरैः ॥ या त्वं सत्यप्रतिष्ठार्थं प्राणास्त्यजसि दुस्त्यजात् ॥ ४६ ॥
किं त्वा कल्याणि वक्ष्यामः स्वयं धर्मार्थवादिनीम् ॥ सर्वैरपि गुणैर्मुक्तां नित्यं सत्ये प्रतिष्ठिताम् ॥ ४७ ॥ तस्माद्गच्छ महाभागे न शोच्यः
पुत्रकस्तत्र ॥ भवत्या यद्वयं प्रोक्तास्तत्करिष्याम एव हि ॥ ४८ ॥ एतत्पुनर्वयं विद्मः सदा सत्यवतां नृणाम् ॥ न निष्फलः क्रियारंभः कथंचिदपि
जायते ॥ ४९ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवं संभाष्य तं सर्वं नन्दिनी स्वसखीजनम् ॥ प्रस्थिता व्याघ्रमुद्दिश्य पुत्रशोकेन पीडिता ॥ ५० ॥ शोका
ग्निनापि संतप्ता निराशा पुत्रदर्शने ॥ त्रिमुक्ता चक्रवाकीव लतेव पतिता तरोः ॥ ५१ ॥ अथैव दृष्टिनिर्मुक्ता प्रस्वलन्ती पदेपदे ॥ वनाधिदेवताः
सर्वाः प्राऽर्थयच्च सुतार्थतः ॥ ५२ ॥ प्रसृतं भ्रममाणं वा मम पुत्रं सुबालकम् ॥ वनाधिदेवताः सर्वा रक्षंतु वचनान्मम ॥ ५३ ॥ एवं प्रलप्य
मनसा संप्राप्ता तत्र यत्र सः ॥ आस्ते विस्फूर्जितास्यश्च तीक्ष्णदंष्ट्रो भयावहः ॥ ५४ ॥ व्याघ्रः क्षुत्क्षामकण्ठश्च तस्या मार्गावलोककः ॥ सं
भाटोपसंयुक्तः सुक्लिणी परिलेहयन् ॥ ५५ ॥ नन्दिन्युवाच ॥ ॥ आगताहं महाव्याघ्र सत्ये च शपथे स्थिता ॥ कुरु त्वं यथाकामं मम
मांसेन सांप्रतम् ॥ ५६ ॥ तां दृष्ट्वा सोऽपि दुष्टात्मा वैराग्यं परमं गतः ॥ सत्याशया पुनः प्राप्ता संत्यज्य प्राणजं भयम् ॥ ५७ ॥ व्याघ्र
उवाच ॥ ॥ स्वागतं तत्र कल्याणि सुधेनो सत्यवादिनि ॥ न हि सत्यवतां किंचिदशुभं विद्यते कचित् ॥ ५८ ॥ त्वयोक्तं शपथैर्भेदे आगमिष्या
म्यहं पुनः ॥ तेन मे कौतुकं जातं किमेषा प्रकरिष्यति ॥ ५९ ॥ सोऽहं भद्रे दुराचारो नृशंसो जीवघातकः ॥ यास्यामि नरकं चोरं
कर्मणानेन सर्वदा ॥ ६० ॥ तस्मात्त्वं मे महाभागे पापस्यातिदुरात्मनः ॥ उपदेशप्रदानेन प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ६१ ॥ येन मे स्यात्परं
श्रेय इह लोके परत्र च ॥ न तेऽस्त्यविदितं किंचित्सत्याचारान्मेतिर्मम ॥ ६२ ॥ तस्मात्त्वं धर्मसर्वस्वं संक्षेपात्म्यं कीर्तय ॥ सत्संगमफलं
येन मम संजायतेऽखिलम् ॥ ६३ ॥ नन्दिन्युवाच ॥ ॥ तपः कृते प्रशंसति त्रेतायां ध्यानमेव च ॥ द्वापरे यज्ञयोगं च दानमेकं कलौ
युगे ॥ सर्वपापमेव दानानां नास्ति दानमतः परम् ॥ ६४ ॥ चराचराणां भूतानामभयं यः प्रयच्छति ॥ स सर्वभयनिर्मुक्तः परं भू
धिगच्छति ॥ ६५ ॥ व्याघ्र उवाच ॥ ॥ अन्येषां चैव भूतानां तदानं युज्यते शुभे ॥ अहिसया भवेद्येषां प्राणयात्रापूर्वकम् ॥ ६६ ॥

न हि नया विनाऽस्माकं यतः स्यात्प्राणधारणम् ॥ तस्माद्बहि महाभागे किञ्चिन्मम सुखावहम् ॥ उपदेशं सुवर्णं हिंसकस्यापि देहिनाम् ॥
 ॥ ६७ ॥ ॥ नन्दिन्युवाच ॥ ॥ अत्रास्ति सुमहर्लिंगं पुरा बाणप्रतिष्ठितम् ॥ गहने यत्प्रभावेन त्वया सुतास्यहं ध्रुवम् ॥ ६८ ॥ तस्य त्वं प्रातः
 कृत्याय कुरु नित्यं प्रदक्षिणाम् ॥ प्रणामं च ततः सिद्धिं वाञ्छितां समवाप्स्यसि ॥ ६९ ॥ नान्यस्य कर्मणः शक्तिर्विद्यते ते न स्वायुधम् ॥ पूजादिकस्य
 हीनत्वाद्वास्तव्यामिति मे मतिः ॥ ७० ॥ एवमुक्त्वा सा धेनुर्व्याघ्रस्याथ वनातिके ॥ तल्लिङ्गं दर्शयामास पुरः स्थित्वा द्विजोत्तमाः ॥ ७१ ॥ सोऽ
 पि संदर्शनात्तस्य तत्क्षणान्मुक्तिमाप्तवान् ॥ व्याघ्रत्वात्पार्थिवो भूयः स बभूव यथा पुरा ॥ ७२ ॥ शापं दुर्वाससा दत्तं राज्यं त्वं सहितैः सुतैः ॥
 सस्यार स नृपश्चेष्टतः प्रोवाच नन्दिनीम् ॥ ७३ ॥ नृपः कलशनामाहं हेहयान्वयसंभवः ॥ शप्तो दुर्वाससा पूर्वं कस्मिंश्चित्कारणात्तरे ॥ ७४ ॥
 ततः प्रसादितेनोक्तस्तेनाहं नन्दिनी यदा ॥ दर्शयिष्यति तल्लिङ्गं तदा मुक्तिर्भविष्यति ॥ ७५ ॥ सा नूनं नन्दिनी त्वं हि ज्ञाता शापान्ततो मया ॥
 तत्त्वं ब्रूहि प्रदेशोऽयं कतमो वरधेनुके ॥ ७६ ॥ येन गच्छाम्यहं भूयः स्वग्रहं प्रति सत्वरम् ॥ मार्गं दृष्ट्वा महाभागे मानुषं प्राप्य कञ्चन ॥ ७७ ॥
 ॥ नन्दिन्युवाच ॥ ॥ चमत्कारपुरश्चेन्नमेतत्पातकनाशनम् ॥ सर्वतीर्थमयं राजन्सर्वकामप्रदायकम् ॥ ७८ ॥ यदन्यत्र भवेच्छ्रेयो वत्सरेण
 तपस्विनाम् ॥ दिनेनैवात्र तत्सम्यग्जायते नात्र संशयः ॥ ७९ ॥ एवं मत्वा मया लिङ्गं स्थापितं पयसा सदा ॥ एतद्युधं परित्यज्य भक्त्या पूतेन
 चेतसा ॥ ८० ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ गच्छ नन्दिनि भद्रं ते निजं प्राप्नुहि बालकम् ॥ गोकुलं च सर्वाः स्वाश्च तथान्यं च सुहृजन्मम् ॥ ८१ ॥
 एतत्क्षेत्रं मया पूर्वं ब्राह्मणानां सुखाच्छ्रुतम् ॥ वाञ्छितं च सदा प्रप्तुं न च द्रष्टुं प्रपारितम् ॥ ८२ ॥ राज्यकर्मप्रसक्तेन भोगासक्तेन नन्दिनि ॥ स्वयं
 मेवाधुना लब्धं नाहं सन्यक्तुमुत्सहे ॥ ८३ ॥ दिष्ट्या मे मुनिना तेन दत्तः शापो महात्मना ॥ कथं स्वादन्यथा प्राप्तिः क्षेत्रस्यास्य सुशोभने ॥
 ॥ ८४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा महीपालो नन्दिनीं तां विसृज्य च ॥ स्थितस्तत्रैव तल्लिङ्गं ध्यायमानो दिवानिशम् ॥ ८५ ॥
 प्रासादं तत्कृते मुख्यं विधायाद्भुतदर्शनम् ॥ कैलासशिखराकारं तपस्तेपे तदग्रतः ॥ ८६ ॥ ततस्तस्य प्रभावेन स्वल्पेरेव दिनेर्द्विजाः ॥ संप्राप्तः
 परमां सिद्धिं दुर्लभां याज्ञिकैरपि ॥ ८७ ॥ तत्र यः कार्तिके मासि दीपकं संप्रयच्छति ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥ ८८ ॥ मार्ग
 शीर्षे च सम्प्राप्ते गीतनृत्यादिकं नरः ॥ तदग्रे कुरुते भक्त्या स गच्छति परां गतिम् ॥ ८९ ॥ एतद्दः सर्वमाख्यातं सर्वपातकनाशनम् ॥ कलशे
 श्रमाहात्म्यं विस्तरेण द्विजोत्तमाः ॥ ९० ॥ भक्त्या पठति यश्चेत्तच्छ्रद्धया परया युतः ॥ सोऽपि पापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥ ९१ ॥
 इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये कलशेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनपञ्चाशत्तमोऽ
 ध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ उभामहेश्वरो तत्र स्थापितो तेन भूभुजा ॥ प्रासादं परमं कृत्वा साधुदृष्टिमुत्पन्नम् ॥ १ ॥
 तस्याग्रतः शुभं कुण्डं तत्र चैव विनिर्मितम् ॥ स्वच्छोदकेन सम्पूर्णं पद्मिनीखण्डमंडितम् ॥ २ ॥ स्नात्वा तत्र नरो भक्त्या तौ पश्येद्यः समाहितः ॥
 माघशुक्लचतुर्दश्यां न स भूयोऽत्र जायते ॥ ३ ॥ तस्यैव पूर्वदिग्भागेऽगस्त्यकुण्डसमीपतः ॥ अस्ति वापी महापुण्या सर्वपातकनाशिनी ॥ ४ ॥
 तस्यां यः कुरुते स्नानं मासि वै फाल्गुने नरः ॥ सोऽपवांसः सिताष्ट्यां वाञ्छितं लभते च सः ॥ ५ ॥ तस्या दक्षिणदिग्भागे तत्रास्ति कपिला
 नदी ॥ कपिलो यत्र संप्राप्तः सिद्धिं सांख्यसमुद्रवाप्तम् ॥ ६ ॥ कपिलायाश्च पूर्वेण सिद्धक्षेत्रं प्रकीर्तितम् ॥ यत्र सिद्धिं गताः सिद्धाः पुरा शत
 सहस्राः ॥ ७ ॥ यो यं काममभिध्याय तपस्तत्र समाचरेत् ॥ षण्मासाभ्यन्तरे नूनं स तमाप्नोति मानवः ॥ ८ ॥ तस्याधस्ताच्छिला विप्रा विद्यते
 वैष्णवी शुभा ॥ भ्रमन्ती चतुरक्षा च सर्वपातकनाशिनी ॥ ९ ॥ सदा महानदीतोयशालिता मुक्तिदा नृणाम् ॥ गंगाधुनयोर्मध्ये संनिविष्टा
 सरस्वती ॥ १० ॥ त्रिवेणी बहते तस्याः पुरतो मुक्तिमुक्तिदा ॥ तस्यामुपरि दग्धानां ब्राह्मणानां विशेषतः ॥ ११ ॥ नूनं मुक्तिर्भवेत्तेषां चिता
 भस्मनि गोप्पदम् ॥ दृश्यते तत्र तज्ज्ञात्वा संस्कार्या ब्राह्मणा मृताः ॥ १२ ॥ तस्यैवोत्तरदिग्भागे रुद्रकोटिर्द्विजोत्तमाः ॥ अस्ति संपूजिता विप्रे
 दाक्षिणात्यैर्महात्मभिः ॥ १३ ॥ महायोगिस्वरूपेण दाक्षिणात्या द्विजोत्तमाः ॥ चमत्कारपुरे क्षेत्रे श्रुत्वा स्वयमुपापतिम् ॥ १४ ॥ ततः कौतु
 हलाविष्टाः श्रद्धया परया युताः ॥ कोटिसंख्या द्रुतं जग्मुस्तस्य दर्शनवाञ्छया ॥ १५ ॥ अहर्षमहर्षं वीक्षयिष्यामि तं हरम् ॥ इति श्रद्धासमो
 पेनाश्चक्रुस्ते शपथं गताः ॥ १६ ॥ एतेषां मध्यतो यस्तं महायोगिनमीश्वरम् ॥ चरमं देवमीक्षेत भविष्यति स पापकृत् ॥ १७ ॥ ततस्तेषां
 मभिप्रायं ज्ञात्वा देवो महेश्वरः ॥ भक्तिप्रीतो हितार्थाय कोटिरूपेण्यवस्थितः ॥ १८ ॥ हेलया दर्शनं प्राप्तः सर्वेषां द्विजसत्तमाः ॥ ततः प्रभृति
 तत्स्थानं रुद्रकोटीनिविशुनम् ॥ १९ ॥ तदर्थं पठितः श्लोको नारदेन पुरा द्विजाः ॥ रुद्रावतं समालोक्य प्रहृष्टेन द्विजोत्तमाः ॥ २० ॥ आपाटी
 कार्तिकां मार्वां तथा चैत्रसमुद्रवाप्तम् ॥ धन्याः पृथिव्यां लप्स्यन्ते रुद्रावतं चतुर्दशीम् ॥ २१ ॥ आजन्मशतसाहस्रं कृत्वा पापं नरः क्षिती ॥
 रुद्रावतं समालोक्य विपाप्मत्वं प्रपद्यते ॥ २२ ॥ रुद्रावतं नरो गत्वा दृष्ट्वा योगेश्वरं हरम् ॥ शुक्लपक्षे चतुर्दश्यां विपाप्मा जायते ध्रुवम् ॥ २३ ॥
 यस्तत्र कुरुतेऽश्राद्धं महायोगिपुरे द्विजाः ॥ रुद्रावतं स चाप्नोति फलं शतमखोद्भवम् ॥ २४ ॥ उपवासपरो भूत्वा यः कुर्याद्वात्रिजागरम् ॥ काम
 गेन विमानेन स स्वर्गं याति मानवः ॥ २५ ॥ तत्र यः कपिलां दद्याद्ब्राह्मणायाहिताग्रे ॥ स गणः स्यान्न संदेहो हरस्य दयितस्तथा ॥ २६ ॥
 पटुक्षरं जपयन्तु महायोगिपुरः स्थितः ॥ मंत्रं तस्य भवेच्छ्रेयः पटुणं राजसूयतः ॥ २७ ॥ यस्तस्य पुरतो भक्त्या जपेद्वा शतरुद्रियम् ॥ चतु
 र्गामपि वेदानां सोऽधीतानां भजेत्फलम् ॥ २८ ॥ गीतं वा यदि वा नृत्यं तत्पुरः कुरुते नरः ॥ स सर्वेषां भजेच्छ्रेयो मखानां नात्र संशयः ॥ २९ ॥
 एवमुक्त्वा द्विजश्रेष्ठाः स मुनिर्ब्रह्मसंभवः ॥ विरराम ततो हृष्टस्तीर्थयात्रां गतो द्रुतम् ॥ ३० ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीति
 साहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये रुद्रकोटिमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥
 ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तत्रैवोच्चयनीपीठमस्ति कामप्रदं नृणाम् ॥ प्रभृताश्चर्यसंयुक्तं बहुसिद्धिनिपेवितम् ॥ १ ॥ यस्य मध्यगतो निदं
 स्वयमेव महेश्वरः ॥ महाकालस्वरूपेण स तिष्ठति द्विजोत्तमाः ॥ २ ॥ वैशाख्यां यो नरस्तत्र कृत्वा श्राद्धं समाहितः ॥ ततः पश्यति देवेशं
 महाकाल इति स्मृतम् ॥ पूजयेदक्षिणां मृतिं समाश्रित्य द्विजोत्तमाः ॥ ३ ॥ दश पूर्वान्दशतीतानात्मानं च द्विजोत्तमाः ॥ पुरायात्स समुद्रस्य
 शिवलोके महीयते ॥ ४ ॥ यो यं काममभिध्याय तत्र पीठं प्रपूजयेत् ॥ संपूज्य योगिनीयुद्धं कन्यकावृन्दमेव च ॥ ५ ॥ स तत्कृतस्नमनाप्नोति
 यदपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ तत्र वैशाखमासस्य पौर्णमास्यां समाहितः ॥ ६ ॥ श्रद्धायुक्तो नरो यो वा उपवासपरः शुचिः ॥ करोति जागरं तस्य
 पुरतः श्रद्धयान्वितः ॥ स याति परमं स्थानं जलमरणवर्जितम् ॥ ७ ॥ किं ब्रूते किं वृथा दानैः किं जपेन्नियमेन वा ॥ महाकालस्य ते सर्वं कलां

नार्हति पांडशीम् ॥ ८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तत्रैवास्ति महाभागा भृङ्गगतेति विश्रुता ॥ गर्ता सुविपुलाकारा सर्वपातकनाशिनी ॥ ९ ॥
 ब्रह्महत्याविनिर्मुक्तः सोदासो यत्र पार्थिवः ॥ स्त्रीहत्याया विनिर्मुक्तः सुपेणो वसुधाधिपः ॥ १० ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ ब्रह्महत्या कथं तस्य
 सोदासस्य महीपतेः ॥ ब्रह्मण्यस्यापि संजाता तदस्माकं प्रकीर्तय ॥ ११ ॥ श्रूयते स महीपालो ब्राह्मणानां हिते स्तः ॥ कर्मणा मनसा वाचा
 ब्रह्मणः सोऽभवत्कथम् ॥ १२ ॥ विमुक्तश्च कथं भूयो भृङ्गगतामुपाश्रितः ॥ सापि गर्ता कथं जाता सर्वं नो वद विस्तरात् ॥ १३ ॥ ॥ सूत
 उवाच ॥ ॥ यदा लिंगस्य पातोऽभूदेवदेवस्य शूलिनः ॥ तदा स लज्जयाविष्टो लिंगाभावादिजोत्तमाः ॥ १४ ॥ कृत्वाऽतिविपुलां गर्तां प्रवि
 वेश ततः परम् ॥ न कस्यचित्तदात्मानं दर्शयामास शूलधरः ॥ १५ ॥ एवं सा तत्र संजाता गर्ता ब्राह्मणसत्तमाः ॥ यथा तस्यां विपाप्याभूत्यो
 दासस्तद्ब्रह्मण्यदम् ॥ १६ ॥ आसीन्मित्रसहोनाम राजा परमधार्मिकः ॥ नौदासस्तत्सुतः साक्षात्सूर्यवंशसमुद्भवः ॥ १७ ॥ तेनेष्टं विपुलेयज्ञैः
 सुवर्गवरदक्षिणैः ॥ असंख्यातानि दानानि प्रदत्तानि महात्मना ॥ १८ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य सत्रे द्वादशवार्षिकं ॥ वर्तमाने यथान्यायं
 विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ १९ ॥ क्रूरशः क्रूरबुद्धिश्च राक्षसो बलवन्तरौ ॥ यज्ञविघ्नाय संप्राप्तौ संप्राप्ते रजनीमुखे ॥ २० ॥ राक्षसेर्वहुभिः सार्धं तथा
 न्यैर्भूतसंज्ञितः ॥ पिशाचैश्च दुराधैर्यैश्च विध्वंसतत्परेः ॥ २१ ॥ अथ ते राक्षसाः सर्वे किञ्चिच्छिद्रमवेक्ष्य च ॥ विविशुर्यज्ञवातं तं प्रसर्पन्तः
 समंततः ॥ २२ ॥ निघ्नन्तो ब्राह्मणश्रेष्ठान्भक्षयन्तो हवींषि च ॥ तथान्यानि विचित्राणि यज्ञार्थे कल्पितानि च ॥ २३ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र
 हाहाकारो महानभूत् ॥ भक्ष्यमाणेषु विप्रेषु राक्षसेर्वलवन्तरेः ॥ २४ ॥ ततो मेघसहिः कुद्रस्वका दीक्षान्तं नृपः ॥ आदाय सशरं चापं
 ध्वंसयामास वीक्ष्य तान् ॥ २५ ॥ कृतरक्षो वसिष्ठेन स्वयमेव पुरोधसा ॥ क्रूरशं सूदयामास राक्षसेर्वहुभिः सह ॥ २६ ॥ क्रूरबुद्धिरथो
 वीक्ष्य हतं श्रेष्ठं सहोदरम् ॥ तं च पार्थिवशार्दूलमग्न्यं ब्रह्मतेजसा ॥ २७ ॥ हतशेषान्समादाय राक्षसान्बलसंयुतः ॥ पलायनं भयाच्चे
 क्षतांगस्तस्य सायकैः ॥ २८ ॥ ततस्तद्वैरमाश्रित्य भ्रातृज्येष्ठस्य राक्षसः ॥ छिद्रमन्वेषयामास तद्वधार्थं दिवानिशम् ॥ २९ ॥ एवं संवीक्षमा
 णस्य तस्य च्छिद्रं महात्मनः ॥ समातिमगमद्विप्राः सत्रं तद्वादशाब्दिकम् ॥ ३० ॥ न संक्षममपि संप्राप्तं छिद्रं तेन दुरात्मना ॥ वसिष्ठविहिता
 रक्षा सत्रे तस्य महीपतेः ॥ ३१ ॥ अथासौ ब्राह्मणान्सर्वान्विसृज्याहितदक्षिणात् ॥ कृतांजलिपटो भूत्वा वसिष्ठमिदमब्रवीत् ॥ ३२ ॥ स्वहस्तेन
 शूरोद्याहं त्वां भोजयितुमुत्सहे ॥ क्रियतां तत्प्रसादो मे भुक्त्वाद्य मम मन्दिरे ॥ ३३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय वसिष्ठो मुनि
 सत्तमः ॥ क्षालितांभिः स्वधे तेन निविष्टो भोजनाय वै ॥ ३४ ॥ क्रूरबुद्धिरथो वीक्ष्य तदर्थं चामिषं शुभम् ॥ सुसंस्कृतं विधानेन सूयकारेद्रिजो
 त्तमाः ॥ ३५ ॥ उखां कृत्वा ततस्तादृक्तत्पन्नाणामतर्किताम् ॥ महामांसाभृतां कृत्वा तां जहाराभिपान्विताम् ॥ ३६ ॥ अथासौ मुनिशार्दूलो भुञ्जानो
 वुबुधे हि तत् ॥ महामांसमिति कुद्रस्तत्र प्रोवाच मनुमान् ॥ ३७ ॥ महामांसाशनं यस्मात्कारितोऽहं त्वयाधम ॥ रक्षोवद्राक्षसस्तस्मात्प्रमयेव
 भविष्यसि ॥ ३८ ॥ ततः संशोधयामास तस्य मांसस्य चागमम् ॥ निपुणं सुपकारंस्तान्दृष्ट्वा राजा पृथक्पृथक् ॥ ३९ ॥ तेऽनुवन्नेनदस्माभिः
 श्रपितं मांसमीदृशम् ॥ श्रद्धीयतां महीपाल नान्येन मनुजेन वा ॥ ४० ॥ राक्षसं वा पिशाचं वा दानवं वा विना विभो ॥ एतज्ज्ञात्वा ततो नाथ
 यद्युक्तं तत्समाचर ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नंतरे तस्य नारदो मुनिसत्तमः ॥ समागत्याब्रवीत्सर्वं तद्वाक्षसविचेष्टितम् ॥ ४२ ॥ तच्छ्रुत्वा कोपमापन्नः स
 राजा शमुमुग्रतः ॥ वसिष्ठं स्वकरे कृत्वा जलं सोदासभूपतिः ॥ शापोद्यतं च तं दृष्ट्वा नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ ४३ ॥ निघ्नन्तो वा शपन्तो वा
 द्विपन्तो वा द्विजातयः ॥ नमस्कार्या महीपाल तथापि स्वहितेच्छुना ॥ गुरुरेव पुनरन्यस्तत्र पार्थिवसत्तम ॥ ४४ ॥ तस्मान्नार्हसि शम्भुं त्वं प्रति
 शापेन सन्मुनिम् ॥ निषिद्धः स तथा भूपस्ततस्तत्सलिलं करात् ॥ पादयोः कृत्स्नमुपरि प्रमुञ्च ततः परम् ॥ ४५ ॥ अथ तौ चरणौ तस्य तत्र
 शापोदकप्लुतौ ॥ दग्धौ कृष्णत्वमापन्नौ तत्क्षणाद्विजसत्तमाः ॥ ४६ ॥ कस्मात्पाद इत्युक्तस्ततःप्रभृति स क्षितौ ॥ भूपालो द्विजशार्दूला नाम्ना तेन
 विशपतः ॥ ४७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे विप्रो वसिष्ठो लज्जयान्वितः ॥ ज्ञात्वा दत्तं वृथा शापं तस्य भूमिपतेस्तदा ॥ ४८ ॥
 उवाच व्यर्थः शापोऽयं तव दत्तो मया नृप ॥ न च मे जायते वाक्यमसत्यं हि कथंचन ॥ ४९ ॥ तस्मात्त्वं राक्षसो भूत्वा कञ्चित्कालं नृपो
 त्तम ॥ स्वरूपं लप्स्यसे भूयो यस्मिन्काले शृणुष्व तम् ॥ ५० ॥ यदा त्वं क्रूरबुद्धिं तं राक्षसं निहनिष्यसि ॥ तदा त्वं लप्स्यसे मोक्षं
 राक्षसत्वात्सुदारुणात् ॥ ५१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे राजा यातुधानो बभूव सः ॥ ऊर्ध्वैर्क्षो महाकायः कृष्णदन्तो भया
 नकः ॥ ५२ ॥ ततो जघान विप्रेन्द्रात्राक्षसं भावमाश्रितः ॥ यज्ञान्विध्वंसयामास मुनीनामाश्रमानपि ॥ ५३ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य क्रूर
 बुद्धिः स राक्षसः ॥ ज्ञात्वा तं राक्षसीभूतमेकदाऽऽयुधवर्जितम् ॥ ५४ ॥ भ्रातृवधकृतं वैरं स्मरमाणस्ततः परम् ॥ तद्वधार्थं समायातो राक्षसेर्व
 दुर्भिवृतः ॥ ५५ ॥ ततस्तं वेष्टित्वापि समंताद्राक्षसो नृपम् ॥ प्रोवाच वचनं कुद्रो नादेनापूरयन्दिशः ॥ ५६ ॥ त्वया यो निहतोऽस्माकं ज्येष्ठो
 भ्राता सुदुर्मते ॥ वसिष्ठस्य बलाद्यज्ञे तस्याद्य फलमाप्नुहि ॥ ५७ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ यद्वीपि दुराचार कर्मणा तत्समाचर ॥ शारदस्येव
 मेघस्य गजितं तव निष्फलम् ॥ ५८ ॥ एवमुक्त्वा समादाय ततो वृक्षं स पार्थिवः ॥ प्राद्रवत्संमुखं तस्य गर्जमानो यथा घनः ॥ ५९ ॥ सोऽपि वृक्षं
 समुत्पात्य क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ त्रिशंखां शृङ्गदो कृत्वा तस्याप्यभिमुखं ययौ ॥ ६० ॥ एवं द्वावपि तौ शूरो वृक्षशुद्धं महाबलौ ॥ कृतवन्तौ
 वने तत्र बहुवृक्षसंयुतम् ॥ ६१ ॥ अथ तं श्रौतमालोक्य क्रूरबुद्धिं महीपतिः ॥ प्रगृह्य पादयोर्वेगाद्वापयामास पुष्करे ॥ ६२ ॥ ततश्चास्फोटया
 मास भूमौ कोपसमन्वितः ॥ चके चामिषखण्डं स पिष्टापिष्टा शुद्धशुद्धः ॥ ६३ ॥ तस्मिन्स्तु निहते शूरे राक्षसे स महीपतिः ॥ राक्षसत्वादि
 निर्मुक्तो लभे कार्यं नृपोद्भवम् ॥ ६४ ॥ ततस्ते राक्षसाः शेषाः समंतात् महीपतिम् ॥ परिवार्य महावृक्षैर्जगुः पाषाणवृष्टिभिः ॥ ६५ ॥ ततस्तानपि
 भूपालो जघान प्रहसन्निव ॥ वृक्षहस्तस्तु विश्रब्धो लीलया द्विजसत्तमाः ॥ ६६ ॥ ततश्च स्वपुरं प्राप्तः संप्रहृतवत्सहः ॥ राक्षसानां वधं कृत्वा
 लब्ध्वा देहं पुरातनम् ॥ ६७ ॥ ततस्तं तेजसा हीनं दुर्गधेन समावृतम् ॥ ब्रह्महत्योद्भवेभित्तेरन्येरपि पृथग्विधैः ॥ ६८ ॥ दृष्ट्वा ते मंत्रिणस्तस्य पुत्र
 पोत्रास्तथा परे ॥ नोपसर्पति भूपालं पापस्पर्शभयान्विताः ॥ ६९ ॥ ऊचुश्च पार्थिवश्रेष्ठ न त्वमर्हसि संगमम् ॥ कर्तुं सार्धमिहास्माभिर्ब्रह्महत्या
 न्वितो यतः ॥ ७० ॥ तस्माद्रसिष्ठमाहूय प्रायश्चित्तं समाचर ॥ अशुद्धं शुद्धिमायाति येन गात्रमिदं तव ॥ ७१ ॥ ततः स पार्थिवस्त्वं वसिष्ठं
 मुनिपुंगवम् ॥ समाहूयत्रयीद्वार्यं दूरस्थो विनयान्वितः ॥ ७२ ॥ तव प्रसादतो विप्र स हतो राक्षसो मया ॥ मुक्तशापोऽस्मि संजातः परं शृणु
 वचो मुने ॥ ७३ ॥ मम गात्रात्सुदुर्गन्धः समुद्गच्छति सर्वतः ॥ आराकृताति गात्राणि सर्वाण्येवाचलानि च ॥ ७४ ॥ तत्किमेतद्विजश्रेष्ठ तेजो

हानिस्तीव मे ॥ मंत्रिणोऽपि तथा पुत्रा न स्पृशन्ति यतोऽद्य माम् ॥ ७५ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ राक्षसत्वं प्रपन्नेन त्वया पार्थिवसत्तम ॥
 ब्राह्मणा बहवो ध्वस्तास्तथा विध्वंसिता मखाः ॥ तेषां त्वं पार्थिवश्रेष्ठ संस्पृष्टो ब्रह्महत्याया ॥ ७६ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ तदर्थं देहि मे विप्र
 प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ येन निर्मुक्तपापोऽहं राज्यं प्राप्नोमि चात्मनः ॥ ७७ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ अत्रार्थं तीर्थयात्रां त्वं कुरु पार्थिव
 सत्तम ॥ निर्ममो निरहंकारस्ततः सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ ७८ ॥ ततः स पार्थिवश्रेष्ठः संयतात्मा जितेन्द्रियः ॥ प्रयागादिषु तीर्थेषु स्नानं चके समा
 हितः ॥ ७९ ॥ न नश्यति स दुर्गंधो न च तेजः प्रवर्धते ॥ न कायो लघुतां याति नालस्येन विमुच्यते ॥ ८० ॥ ततः संप्रममाणश्च कदाचि
 द्विजसत्तमाः ॥ चमत्कारपुरे क्षेत्रे स्नानार्थं समुपागतः ॥ ८१ ॥ सुश्रातः क्षुत्पिपासातो निशीथे तमसावृते ॥ गर्तायां पतितोऽकस्मात्पुर्णायां
 पयसा नृपः ॥ ८२ ॥ कृच्छ्रात्ततो विनिष्क्रान्तस्तीर्थोत्तस्मान्महीपतिः ॥ यावत्पश्यति चात्मानं द्वादशार्कसमप्रभम् ॥ ८३ ॥ दुर्गंधेन परित्यक्तं
 सोद्यमं लघुतां गतम् ॥ दृष्ट्वा च चित्तयामास नूनं मुक्तोऽस्मि पातकात् ॥ ८४ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु वायुवाचाशरीरिणी ॥ हर्षयन्ती महीपालं
 विमुक्तं ब्रह्महत्याया ॥ ८५ ॥ विमुक्तोऽसि महाराज सांप्रतं पूर्वपातकैः ॥ तीर्थस्यास्य प्रभावेन तस्माद्ब्रह्म निजं गृहम् ॥ ८६ ॥ अत्र संनिहितो नित्यं
 भ्रूणरूपेण शंकरः ॥ कृष्णपक्षे विशेषेण चतुर्दश्यां महीपते ॥ ८७ ॥ यदा प्रपतितं लिंगं देवदेवस्य शूलिनः ॥ द्विजशापेन गर्तेषा तदानेन
 विनिर्मिता ॥ ८८ ॥ लजितेन स्वत्रासार्थं महदुःखयुतेन च ॥ सतीवियोगयुक्तेन भ्रूणत्वं प्रगतेन च ॥ ८९ ॥ सर्वपापहरा तेन गर्तेयं पृथि
 वीपते ॥ भ्रूणगर्तेति विख्याता तस्य नाम्ना जगत्त्रये ॥ ९० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा सा वाणी विरामास्तारिक्ता ॥ सोऽपि
 पार्थिवशार्दूलः प्रहृष्टः स्वपुरं ययौ ॥ ९१ ॥ ततस्तं पापनिर्मुक्तं तेजसा भास्करोपमम् ॥ दृष्ट्वा पुत्रास्तथा मर्त्याः प्रणेमुस्तुष्टिमंयुताः ॥ ९२ ॥
 सोऽपि ब्राह्मणशार्दूलो वसिष्ठस्तं महीपतिम् ॥ सम्भ्येत्य ततः प्राह हर्षगद्गदया गिरा ॥ ९३ ॥ दिष्ट्या मुक्तोसि राजेंद्र पापाद्ब्रह्मव्योद्ववात् ॥
 दिष्ट्या त्वं तेजसा युक्तः पुनः प्राप्तो निजं पुरम् ॥ ९४ ॥ तस्मात्कीर्तय भूपाल कस्मिन्तीर्थे समागतः ॥ त्वं युक्तः पातकाद्ब्रह्महत्यासमु
 द्रवात् ॥ ९५ ॥ ततः स कथयामास भ्रूणगर्तासमुद्रवम् ॥ वृत्तांतं तस्य विप्रपेरुभूतं यथा तथा ॥ ९६ ॥ ततस्ते मंत्रिणो वृद्धाः स च राजा
 सुनीचरः ॥ पुत्रं प्रतर्दन्नाम राज्ये संस्थाप्य तत्क्षणात् ॥ ९७ ॥ भ्रूणगर्तां समासाद्य तामेव द्विजसत्तमाः ॥ तपश्चेरुर्महादेवं ध्यायमाना दिवा
 निशम् ॥ ९८ ॥ गताश्च परमां सिद्धिं कालेनाल्पेन दुर्लभाम् ॥ भ्रूणरूपधरं देवं पूजयित्वा महेश्वरम् ॥ ९९ ॥ ततः प्रभृति सा गर्ता प्रख्याता
 धरणीतले ॥ भ्रूणगर्तेति विप्रैः सर्वपातकनाशिनी ॥ १०० ॥ तत्र कृष्णचतुर्दश्यां यः श्राद्धं कुरुते नरः ॥ स पितृस्तारयेन्नूनं दश पूर्वान्दश
 परान् ॥ १०१ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तत्र श्राद्धं समाचरेत् ॥ स्नानं च ब्राह्मणश्रेष्ठा दानं वापि स्वशक्तिः ॥ १०२ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण
 एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये भ्रूणगर्तामाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ ५ ॥
 ॥ सूत उवाच ॥ ॥ चर्ममुंडातथा देवी तस्मिन्स्थाने व्यवस्थिता ॥ नलेन स्थापिता पूर्वं स्वयमेव महात्मना ॥ १ ॥ अभ्यर्चयन्ति तां भक्त्या
 यो महानवमीदिने ॥ स कामान्वाञ्छिताल्लब्ध्वा पदं प्राप्नोति शाश्वतम् ॥ २ ॥ वीरसेनसुतः पूर्वं नलोनाम महीपतिः ॥ आसीत्सर्वगुणोपेतः सर्व
 शत्रुक्षयावहः ॥ ३ ॥ भार्या तस्याभवत्साध्वी प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ॥ दमयंतीति विख्याता विदर्भाधिपतेः सुता ॥ ४ ॥ अथासौ कलिनाविष्टो
 धूतं चके महीपतिः ॥ पुष्करेण समं विद्या दद्यादेन दिवानिशम् ॥ ५ ॥ ततः स व्यसनासक्तो वार्यमाणोऽपि सज्जनेः ॥ हारयामास समां
 राज्यं मुक्त्वा च तां प्रियाम् ॥ ६ ॥ अथ तां स समादाय प्रविष्टो गहनं वनम् ॥ निर्जलं लज्जयाविष्टो दुःखव्याकुलितेन्द्रियः ॥ ७ ॥ ततः स
 चित्तयामास यथापा भीममंदिरे ॥ याति तन्मुच्यते कष्टादनवाससमुद्रवात् ॥ ८ ॥ न मया तत्र गंतव्यं कथंचिदपि मानिना ॥ तस्मादेनां परित्य
 ज्य राज्ञो गच्छामि दूरतः ॥ ९ ॥ येन त्यक्ता मया साध्वी कुण्डिनं याति तत्पुरम् ॥ स एवं निश्चयं कृत्वा सुखसुप्तां विहाय ताम् ॥ प्रजगाम वनं
 घोरं वन्यथापदसंकुलम् ॥ १० ॥ प्रत्यूपे चापि सोत्थाय यावत्पश्यति भामिनी ॥ तावत्पश्यति शून्यं स्वं पार्थ यत्र नलः स्थितः ॥ ११ ॥ ततो
 विलप्य दुःखातो कुरुषुं तत्र कानने ॥ जगाम मार्गमाश्रित्य पितृहर्म्यं शनैःशनैः ॥ १२ ॥ नलोऽपि च वने तस्मिन्प्रममाणो महीपतिः ॥
 एकाकी वृक्षकुंजादि सेवयामास सर्वदा ॥ १३ ॥ ततस्तद्वनमुत्सृज्य जगामान्यन्महावनम् ॥ जानावृक्षगणैर्युक्तं बहुधापदसंकुलम् ॥ १४ ॥ एवं
 स पृथिवीपालो भ्रममाणो वनाद्वनम् ॥ हाटकेश्वरजं क्षेत्रमाससाद ततः परम् ॥ १५ ॥ एतस्मिन्तरे प्राप्तं तन्महानवमीदिनम् ॥
 विशेषाच्च भूपालाः पूजयन्ति सुरेश्वरीम् ॥ १६ ॥ ततः स मृन्मयीं कृत्वा चर्ममुंडधरां नृपः ॥ विभवाभावतः पश्चात्फलमूलैरतर्पयत् ॥ १७ ॥
 ततस्तस्याः स्तुतिं कृत्वा पुरः स्थित्वा कृतांजलिः ॥ श्रद्धया परया युक्तो निषधाधिपतिः स्वयम् ॥ १८ ॥ जय सर्वगते देवि चर्ममुंडधरे
 परे ॥ जय देत्यकुलोच्छेददंष्ट्रे दंष्ट्रात्मजे शुभे ॥ १९ ॥ कालरात्रि जयाचिन्त्ये नवम्यष्टमिच्छये ॥ त्रिनेत्रे त्र्यंबकाभीष्टे जय देवि सुराचिंते ॥
 ॥ २० ॥ भीमरूपे मुरूपे च महाविद्ये महाबले ॥ महोदये महाकाये जय देवि महाव्रते ॥ २१ ॥ नित्यरूपे जगद्धात्रि सुरामासवसाप्रिये ॥ विक
 रालि महाकालि जय प्रनजनानुगे ॥ २२ ॥ शवयानरते रम्ये भुजंगाभरणान्विते ॥ पाशहस्ते महाहस्ते रुधिरौवकृतास्पदे ॥ २३ ॥ फेत्कारा
 रशोभिष्टे गीतवाद्यविराजिते ॥ जयानाद्ये जय ध्येये भर्गदेहाधेसंश्रये ॥ २४ ॥ त्वं रतिस्त्वं धृतिस्तुष्टिस्त्वं गौरी त्वं सुरेश्वरी ॥ त्वं लक्ष्मीस्त्वं च
 मावित्री गायत्री त्वमसंशयम् ॥ २५ ॥ यत्किंचिच्चिद्रूपे लोकेषु स्त्रीरूपं देवि दृश्यते ॥ तत्सर्वं त्वन्मयं नात्र विकल्पोऽस्ति मम कचित् ॥ २६ ॥
 येन सत्येन तेन त्वमत्रावासं द्रुतं कुरु ॥ सान्निध्यं भक्तितस्तुष्टा सुरासुरनमस्कृते ॥ २७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं स्तुता च सा देवी नलेन
 पृथिवीभुजा ॥ प्रोवाच दर्शनं गत्वा तं नृपं भक्तवत्सला ॥ २८ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ परितुष्टाऽस्मि ते वत्स स्तोत्रेणानेन सांप्रतम् ॥ तस्मा
 द्दहाण मत्तस्त्वं वरं मनसि संस्थितम् ॥ २९ ॥ ॥ नल उवाच ॥ ॥ दमयन्तीति मे भार्या प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ॥ सा मया निर्जने मुक्ता
 यो देवि स्तुतिं कुर्यात्पुरस्तव ॥ तत्रैव दिवसे तस्मै त्वया देयं मनोगतम् ॥ ३० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ सा तथेति प्रतिज्ञाय जगमादर्शनं
 ततः ॥ सोऽपि पार्थिवशार्दूलो लेभे सर्वं तयोदितम् ॥ ३१ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे
 हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये नलनिर्मितचर्ममुण्डामाहात्म्यवर्णनं नाम चतुष्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्या
 एव यमीपस्य देवदेवं नलेश्वरम् ॥ दृष्ट्वा विमुच्यते पापात्स्थापितं नलभुजम् ॥ १ ॥ यस्तं पश्येन्नरो भक्त्या भावे पृष्ट्यां सिते द्विजाः ॥ सर्वं

रोगविनिर्मुक्तः प्राप्नोति परमं पदम् ॥ २ ॥ कण्डूः पापान् दह्मणि मंडलानि विचर्चिका ॥ दर्शनात्तस्य नश्यन्ति जन्तूनां भावितात्मनाम् ॥ ३ ॥
अस्ति तस्याग्रतः कुण्डं स्वच्छोदकसुपुरितम् ॥ मत्स्यकूर्मसमाकीर्णं पद्मिनीखडमंडितम् ॥ ४ ॥ यस्तत्र कुरुते स्नानं प्रत्युप मोमवासरे ॥ अपि
कुष्ठामयप्रस्तः स भूयः स्यात्पुनर्नवः ॥ ५ ॥ यदा संस्थापितः शंभुर्नलेन पृथिवीभुजा ॥ तदा तुष्टेन स प्रोक्तो ब्रूहि किं ते करोम्यहम् ॥ ६ ॥
॥ नल उवाच ॥ ॥ अत्र स्थेयं त्वया देव सदा सन्निहितेन च ॥ सर्वलोकहितार्थाय रोगनाशाय शंकर ॥ ७ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥
अहं त्वद्वचनाद्राजन्संप्राप्ते सोमवासरे ॥ प्रत्युषे च निवत्स्यामि प्रासादे नात्र संशयः ॥ ८ ॥ मावाष्टम्यामहोरात्रं सकलं च महीपते ॥ प्राणिनां
रोगनाशाय शुक्लपक्षे विशेषतः ॥ ९ ॥ यो मामत्र स्थितं तत्र दिवसे वीक्षयिष्यति ॥ स्नात्वा सुविमले कुण्डे सम्यक्द्रव्यामन्वितः ॥ तस्य
नाशं प्रयास्यति व्याधयो गात्रसंभवाः ॥ १० ॥ योऽस्य कुण्डस्य संभूतां वृत्तिकामपि मानवः ॥ संधास्यति निजे ददं सोमवासरे
निशास्ये ॥ सोऽपि रोगविनिर्मुक्तः संभविष्यति पुष्टिमान् ॥ ११ ॥ निष्कामस्तु पुनर्यो मां तस्मिन्काले वृषोत्तम ॥ पूजयिष्यति सद्रक्त्या
पुष्पधूपानुलेपनैः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो मम लोकं स यास्यति ॥ १२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा स भगवान्निर्गच्छन् दीपको हरः ॥ अन्त
र्धानं गतो विप्रा यथा दीपोऽत्र तत्तन्नात् ॥ १३ ॥ नलोऽपि तुष्टिमापन्नस्तमारुह्य चिरं वृषः ॥ तदा ह्यासित्वान्निष्प्राश्मत्कारपुरोद्भवान् ॥ १४ ॥
एष संस्थापितः शंभुर्मया पुष्पतुष्टिपुरीकिते ॥ येन दृष्टेन रोगाणां सर्वेषां जायते क्षयः ॥ १५ ॥ अधुनाहं गमिष्यामि स्वराज्याय कृते द्विजाः ॥
निपथां च पुरीमेप सर्वैः पूज्यैः समाहितैः ॥ १६ ॥ ॥ ब्राह्मणा उचुः ॥ ॥ एवं पार्थिवशार्दूल करिष्यामः समाहिताः ॥ तव देवकृते यत्नं
यात्रायासु क्रियासु च ॥ १७ ॥ तथा पूजां करिष्यामः श्रद्धया परया युताः ॥ अस्माकं पुत्रपौत्रा ये भविष्यन्ति तथा परे ॥ वंशजास्ते करिष्यन्ति
पूजामस्य सुभक्तितः ॥ १८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्तः स धूपालस्तेर्विप्रेस्तुष्टिसंयुतः ॥ प्रतस्थे तान्प्रणम्योच्चैः सर्वस्तेभ्योभिनन्दितः ॥
॥ १९ ॥ एवं स भगवान्छंभुस्तस्मिन्स्थाने व्यवस्थितः ॥ हिताय सर्वलोकानां सर्वरोगक्षयावहः ॥ २० ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वीक्षणीयः सदा
हि सः ॥ विशेषात्सोमवासरेण शाश्वतं श्रेय इच्छता ॥ २१ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे षट्केष्वर
क्षेत्रमाहात्म्ये नलेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्यापि नातिदूरस्थं संज्ञा

दित्यं सुरेश्वरम् ॥ दृष्ट्वा कामानवाप्नोति सर्वान्मर्त्यो हृदि स्थितान् ॥ १ ॥ यस्तु माघस्य शुद्ध्यां सप्तम्यां रविवासरे ॥ भक्त्या संपश्यते मर्त्यो
नरकात्रं स पश्यति ॥ २ ॥ आसीत्पूर्वं द्विजो नाम गालवः स महाशुनिः ॥ स्वाध्यायनिरतो नित्यं वेदवेदांगपारगः ॥ ३ ॥ शुचिचनपरः शांतो
देवद्विजपरायणः ॥ कृतज्ञश्च सुशीलश्च यज्ञकर्मविचक्षणः ॥ ४ ॥ तस्यैवं वर्तमानस्य संप्राप्तं पश्चिमं वयः ॥ अपुत्रस्य द्विजश्रेष्ठास्ततो दुःखं
व्यजायत ॥ ५ ॥ ततः सर्वं परित्यज्य गृहकृत्यं स भक्तिमान् ॥ सूर्यमाराधयामास क्षेत्रेऽत्रैव समाहितः ॥ ६ ॥ वटवृक्षं समाश्रित्य श्रद्धया परया
युतः ॥ स्थापयित्वा स्वेरेचां यथोक्तां पंचरात्रिके ॥ ७ ॥ वर्षास्वाकाशशायी च हेमन्ते जलसंश्रयः ॥ पंचाग्निसाधको ग्रीष्मे निराहारो जिनेन्द्रियः
॥ ८ ॥ ततः पंचदशे वर्षे संप्राप्ते भगवान्त्रिविः ॥ वटवृक्षं समाश्रित्य समीपस्थमुवाच तम् ॥ ९ ॥ ॥ श्रीसूर्य उवाच ॥ ॥ वरदोऽस्य भद्रं ते
वरं प्रार्थय गालव ॥ अतिदुर्लभमप्याशु तव दास्याम्यसंशयम् ॥ १० ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ अपुत्रोऽहं सुरश्रेष्ठ पश्चिमे वयसि स्थितः ॥ तस्मा
देहि सुतं मया वंशवृद्धिकरं परम् ॥ ११ ॥ ॥ श्रीसूर्य उवाच ॥ ॥ वंशवृद्धिकरो विप्र पुत्रस्तत्र भविष्यति ॥ तेजस्वी च यशस्वी च शास्त्रज्ञो वेद
पारगः ॥ १२ ॥ येयं त्वया कृता मेऽर्चा सांवसूर्यस्य संनिधौ ॥ सांवसूर्याभिधानोऽयं भविष्यति धरातले ॥ १३ ॥ अन्योऽपि श्रद्धयोपेतो य एनं पूजयि
ष्यति ॥ सप्तम्यां सूर्यवारेण यावद्वादश भास्कराः ॥ १४ ॥ सप्तम्यश्च द्विजश्रेष्ठ निराहारस्तु भक्तितः वा ॥ स प्राप्स्यति न संदेहः पुत्रं वंशविवर्धनम्
॥ १५ ॥ एवमुक्त्वा च सप्ताश्वो विरराम दिवाकरः ॥ गालवोऽपि प्रहृष्टात्मा जगाम निजमंदिरम् ॥ १६ ॥ नातिदीर्घेण कालेन ततस्तस्याभव
तस्तुः ॥ यथोक्तस्तेन देवेन सर्वलक्षणलक्षितः ॥ १७ ॥ ततश्चेक पिता नाम वटेश्वर इति स्वयम् ॥ वटस्थेन यतो दत्तः संतुष्टोऽनुमालिना ॥ १८ ॥
वटेश्वरस्तुतुह्वा पौत्रांश्च द्विजसत्तमाः ॥ गालवः सूर्यमापन्नः कृत्वा सुविपुलं तपः ॥ १९ ॥ वटेश्वरोऽपि संज्ञाय पित्रा संस्थापितं रविम् ॥ तदर्थं
कारयामास प्रासादं सुमनोहरम् ॥ २० ॥ ततः प्रभृति लोके च स वटादित्यसंज्ञितः ॥ पुत्रप्रदो ह्यपुत्राणां विलयातो भुवनत्रये ॥ २१ ॥ सप्तम्यां
सूर्यवारेण उपवासपरायणः ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या सप्तमीर्द्वादश क्रमात् ॥ स प्राप्नोति सुतं श्रेष्ठं स्ववंशस्य विवर्धनम् ॥ २२ ॥ निष्कामो वा
नरो यस्तु तं पूजयति मानवः ॥ स मोक्षमाप्नुयान्मूलं दुर्लभं त्रिविशैरपि ॥ २३ ॥ अथ गाथा पुरा गीता नारदेन सुरर्षिणा ॥ दृष्ट्वा पुत्रपदं देवं
वटादित्यं सुरेश्वरम् ॥ २४ ॥ अपि वर्षशता नारी बंध्या वा दुर्भगापि वा ॥ सांवसूर्यप्रसादेन सद्यो गर्भवती भवेत् ॥ २५ ॥ किं दानैः किं ब्रौ

ध्यानेः किं जपैः सोपवासकैः ॥ पुत्रार्थं विद्यमानेऽथ सांवसूर्ये सुरेश्वरे ॥ २६ ॥ वर्षमेकं नरो भक्त्या यः पश्येतसूर्यवासरे ॥ कृतज्ञोऽत्र पुत्रं
स लभते चोत्तमं सुखम् ॥ २७ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तं देवं यत्नतो द्विजाः ॥ पश्येदात्महितार्थाय स्ववंशपरिवृद्धये ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कान्दे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये सांवादित्यमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥
॥ ५५ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्मिन्क्षेत्रे तथादित्यः स्थापितो द्विजसत्तमाः ॥ भीष्मेण ब्राह्मणैर्द्राणां संमतेन तथात्मना ॥ १ ॥
शंतनोर्दयितः पुत्रो गांगेय इति विश्रुतः ॥ आसीत्पुरा वरो नृणामध्वरेताः सुविश्रुतः ॥ २ ॥ तस्यासीत्सुमूलं शुद्धं भार्गवेण समं महत् ॥ त्रयो
विंशदिनान्येव देवासुररणोपमम् ॥ अत्राकृते शितैः शस्त्रैरस्त्रैश्च तदनंतरम् ॥ ३ ॥ ततो ब्रह्मादयो देवाः स्वयमेव व्यवस्थिताः ॥ ताभ्यां निवार
णार्थाय शांत्यर्थं सर्वदेहिनाम् ॥ गताश्च ते संसृत्याप्य पुनरेव त्रिविष्टपम् ॥ ४ ॥ अत्रापि प्राप्य परमं गांगेयोत्थं पराभवम् ॥ प्रविष्टा कोपरक्तासी
सुममिद्रे हुताशने ॥ ५ ॥ भर्त्सयित्वा नदीपुत्रं बाष्पव्याकुललोचना ॥ ततः प्रोवाच मध्यस्था वह्नेः कुरुपितामहम् ॥ ६ ॥ यस्माद्भीष्म त्वया
त्यक्ता कामार्ताहं सुदुर्मते ॥ तस्मात्तव वधायाशु भविष्यामि पुनः क्षितौ ॥ ७ ॥ ह्रीहृत्यया समायुक्तस्तत्र च वृत्तं भविष्यति ॥ प्रमाणं यदि धर्मोऽत्र
स्मृतिशास्त्रसमुद्भवः ॥ ८ ॥ ततः स घृणयाऽऽविष्टो भीष्मः कुरुपितामहः ॥ मार्कण्डेयं मुनिश्रेष्ठं पप्रच्छ विनयान्वितः ॥ ९ ॥ भगवन्काशिरा
जस्य सुतया मे प्रजल्पितम् ॥ मम मृत्युकरं पापं सकलं ते भविष्यति ॥ १० ॥ तत्किं स्याद्वाक्यमात्रेण नो वा ब्राह्मणसत्तम ॥ अत्र मे
संशयस्तत्त्वं यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ ११ ॥ ॥ श्रीमार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ आक्षिप्तस्ताडितो वापि यशुदिश्य त्यजेदसूत्रं ॥ स्त्रीजनो वा द्विजो
वापि तस्य पापं तु तद्वत् ॥ १२ ॥ स्त्रियं वा ब्राह्मणं वापि तस्मात्रैव प्रकोपयेत् ॥ निग्रतं वा शपतं वा यदीच्छेच्छुभमात्मनः ॥ १३ ॥ त्वया

पुनर्वराकी सा कामाती समुपेक्षिता ॥ जित्वा स्वयंवरे पूर्वं तत्कथं स्या न पापभाक् ॥१४॥ ॥ भीष्म उवाच ॥ ॥ तदर्थं वद मे ब्रह्मन्प्रायश्चित्तं
विशुद्धये ॥ तपो वा यदि वा दानं व्रतं नियममेव वा ॥ १५ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ दशानां ब्राह्मणैर्द्वारणां यद्वधे पातकं स्मृतम् ॥ तत्पापं
क्षीयधे कृत्स्नं जायते भरतर्षभ ॥ १६ ॥ तदत्र विषये दानं न तपो न व्रतादिकम् ॥ तीर्थसेवां परित्यज्य तस्मात्त्वं तां समाचर ॥ १७ ॥
॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ स तस्य वचनं श्रुत्वा भीष्मः कुरुपितामहः ॥ तीर्थयात्रापरो भूत्वा बभ्राम क्षितिमंडले ॥१८॥ ततः क्रमात्समायातो भ्रममाणो
महीतले ॥ चमत्कारपुरे क्षेत्रे नानातीर्थसमाकुले ॥ १९ ॥ अथापश्यन्महात्मा स सुपुण्यं तद्गयाशिरः ॥ स्नात्वा श्राद्धं च विधिवद्वाचं ब्रह्मासम-
न्वितः ॥ २० ॥ चक्रे नावब्रह्मोवाणी वाक्यमेतदुवाच ह ॥ भीष्मभीष्म महाबाहो नार्हस्त्वं श्राद्धं विधिम् ॥ २१ ॥ कर्तुं स्त्रीहत्याया युक्तस्तस्मा-
च्चृणु वचो मम ॥ शर्मिष्ठातीर्थमित्येव ख्यातं पातकनाशनम् ॥ २२ ॥ अस्मात्स्थानात्समीपस्थं वारुण्यां दिशि पुण्यकृत् ॥ कृष्णांगारकपद्म-
यो नरः स्नानं समाचरेत् ॥ २३ ॥ स स्त्रीहत्याकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ तस्मादद्य दिने पुत्र भौमवारसमन्विता ॥ २४ ॥ सैव वष्टी-
तिथिः पुण्या तस्मात्तत्र द्रुतं व्रज ॥ अहं तव पिता पुत्र शंतनुः पृथिवीपतिः ॥ २५ ॥ स्त्रीहत्यायान्वितं ज्ञात्वा ततस्तूर्णमिहागतः ॥ ततो भीष्मो-
द्रुतं गत्वा तत्र स्थाने समाहितः ॥ २६ ॥ स्नानं कृत्वा ततः श्राद्धं चक्रे श्रद्धासमन्वितः ॥ ततो भूयः सम्रागत्य स तं प्रोवाच शंतनुः ॥ २७ ॥
विषाम्मा त्वं कुरुश्रेष्ठ संजातोऽसि न संशयः ॥ तस्मात्त्रिजं गृहं गच्छ राज्यचिंतां समाचर ॥ २८ ॥ ततः स विस्मयाविष्टो ज्ञात्वा तीर्थमनुत्तमम् ॥
वासुदेवात्मिकामर्चां तथाभ्यां कुरुसत्तमः ॥ २९ ॥ पारिजातमयीं मूर्तिं खेर्लक्षणलक्षिताम् ॥ सुप्रमाणां सुरूपां च श्रद्धापूर्तेन चेतसा ॥ ३० ॥
तथान्यत्स्थापयामास लिंगं देवस्य शूलिनः ॥ दुर्गां च भक्तिसंयुक्तो विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ३१ ॥ ततः सर्वान्समाहूय स विप्रान्पुरसंभवाच्च ॥ प्रो-
वाच कौरवो भीष्मो विनयावनतः स्थितः ॥ ३२ ॥ मया विनिर्मितं विप्रा देवांगारचतुष्टयम् ॥ एतत्क्षेत्रे च युष्माकं दयां कृत्वा ममोपरि ॥ ३३ ॥
पालयन्त्वं प्रयास्यामि स्वगृहं प्रति सत्वरम् ॥ प्रेरितः पितृभिर्दिव्यैः स्वर्गमार्गसमाश्रितैः ॥ ३४ ॥ ॥ ब्राह्मणा उचुः ॥ ॥ गच्छगच्छ कुरुश्रेष्ठ
सुविश्रब्धः संवमायया ॥ वयं सर्वे करिष्यामो युष्मच्छ्रेयोऽभिवर्धनम् ॥ ३५ ॥ देवश्रेणिरियं राजन्या त्वयात्र विनिर्मिता ॥ अस्याः पूजादिकं सर्वं
करिष्यामः सदा वयम् ॥ ३६ ॥ तत्रापि विनयं दृष्ट्वा परितुष्टा वयं नृप ॥ सर्वान्प्रार्थय तस्मात्त्वं वरं स्वं मनसि स्थितम् ॥ ३७ ॥ ॥ भीष्म
उवाच ॥ ॥ एष एव करोऽस्माकं यत्संतुष्टा द्विजोत्तमाः ॥ तथाप्याशु वचः कार्यं युष्मदीयं मयाधुना ॥ ३८ ॥ एतानि देवसद्मानि मदीयानि
नरो भुवि ॥ यो यं काममभिधाय पूजयेच्छ्रद्धयाऽन्वितः ॥ प्रसादादेव युष्माकं तस्य तत्स्यादसंशयम् ॥ ३९ ॥ ॥ ब्राह्मणा उचुः ॥ ॥
आदित्यस्य करिष्यामो यात्रां भाद्रपदे वयम् ॥ सप्तम्यां सूर्यवारेण सर्वदेव समाहिताः ॥ ४० ॥ तथा शिवस्य चाष्टम्यां चैत्रशुक्ले विशेषतः ॥
चतुर्दश्यां महाभाग तव स्नेहान्न संशयः ॥ ४१ ॥ शयने बोधने विष्णोः संप्राप्ते द्वादशीदिने ॥ विष्णोरपि च दुर्गायाः संप्राप्ते नवमीदिने ॥ ४२ ॥
आश्विने शुक्रपक्षे च गीतवादित्रनिस्वनैः ॥ महोत्सवं तथा चित्रैर्हारशयलार्यैः पृथग्विधैः ॥ ४३ ॥ यस्तत्र मानवो नित्यं श्रद्धया परया युतः ॥ करि-
ष्यति च गीतादि स यास्यति परां गतिम् ॥ ४४ ॥ वयं तस्य भविष्यामः सदैव प्रीतमानसाः ॥ प्रदास्यामस्तथा कामान्मनसा वाञ्छितान्नृप ॥
॥ ४५ ॥ एवमुक्त्वा ते विप्राः स्वानि स्थानानि भेजिरे ॥ भीष्मोऽपि हर्षसंयुक्तः स्वगृहं प्रस्थितस्ततः ॥ ४६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये गांगेययात्राख्यानां नाम सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ एवं संस्थाप्य गांगेयः पुण्यं देवचतुष्टयम् ॥ ततः संस्थापयामास गंगां त्रिपथगामिनीम् ॥ १ ॥ कृपिकार्यां महाभाग
शिवलिंगस्य पूर्वतः ॥ ततः प्रोवाच तान्दृष्टः संपूज्य द्विजसत्तमान् ॥ २ ॥ अस्यां यः पुरुषः स्नानं कृत्वा मां वीक्षयिष्यति ॥ सर्वपापविनि-
र्मुक्तः शिवलोकं प्रयास्यति ॥ ३ ॥ करिष्यति तथा यस्तु शपथं चात्र मानवः ॥ असत्यं यास्यति शिष्टं स यमस्य गृहं प्रति ॥ ४ ॥ एवमुक्त्वा
महाभागो भीष्मः कुरुपितामहः ॥ जगाम स्वपुरं तस्माद्वर्णेन महता वृतः ॥ ५ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ तत्रासीच्छूद्रमंभूतः पौंड्रकोनाम
नामतः ॥ बालभावे समं मित्रैः स क्रीडति दिवानिशम् ॥ ६ ॥ हास्यभावाच्च भिन्नस्य पुस्तकं तेन चोरितम् ॥ मित्रैः पृष्टः पौण्ड्रकः स प्राह नैव
मया हृतम् ॥ ७ ॥ पुस्तकं चैव युष्माकं चिन्तनीयं सदैव तत् ॥ भवद्रियैर्लभ्यास्थाय इक्ष्यतां कापि पुस्तकम् ॥ ८ ॥ कृत्वाश्च शपथास्तत्र स्नात्वा
भागीरथीजले ॥ अदृष्टवेत्ता तेन दत्तं तत्पुस्तकं हृतम् ॥ ९ ॥ पुनश्च रुचिरं हास्यं कृत्वा तेन समं बहू ॥ अथासावभवत्कुप्यी तत्प्राप्तादेव
गदितः ॥ १० ॥ स त्यक्तो बांधवैः सर्वैः कलत्रैरपि वल्लभैः ॥ ततो वैराग्यमापन्नो भृगुपातं पपात सः ॥ ११ ॥ जातश्च तत्प्रभावेन कुप्टेन परि-
वर्जितः ॥ शास्त्रार्थकृतादोषान्मुक्तरूपः स हास्यकृत् ॥ १२ ॥ न कार्यः शपथस्तस्मात्तस्याग्रेऽपि लघुद्विजाः ॥ अपि हास्योपचारेण आत्मनः
उत्तमिच्छता ॥ १३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शिवगंगांमाहा-
त्म्यवर्णनं नाम अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ तस्मिन्क्षेत्रे रविः पूर्वं विदुरेण प्रतिष्ठितम् ॥ शिव-
श्च परया भक्त्या तथा विष्णुर्द्विजोत्तमाः ॥ १ ॥ यस्तान्पूजयते भक्त्या मानुषो भक्तितस्ततः ॥ स यास्यति परं स्थानं यज्ञैरपि सुदुर्लभ-
म् ॥ २ ॥ हस्तिनापुरसंस्थेन विदुरेण पुरा द्विजाः ॥ गालवो मुनिशार्दूलः पृष्टः स्वगृहमागतः ॥ ३ ॥ अपुत्रस्य गतिर्लोकं कीदृक्संजायते परे ॥
एतन्मे वृष्टनो ब्रूहि कृत्वा सद्भावमुत्तमम् ॥ ४ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ अपुत्रस्य गतिर्नास्ति मृतः स्वर्गं न गच्छति ॥ द्वादशानामपि
तथा यद्येकोऽपि न विद्यते ॥ ५ ॥ औरसः क्षेत्रज्ञश्चैव क्रयक्रीतश्च पालितः ॥ पौनर्भवः पुनर्दत्तः कुंडो गोलस्तथा परः ॥ कानीनश्च
सहोदश्च अश्वत्थो ब्रह्मवृक्षकः ॥ ६ ॥ एतेषामपि यद्येकः पुरुषाणां न जायते ॥ तन्नूनं नरके वासः पुंसंज्ञे वै प्रजायते ॥ ७ ॥
॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य गालवस्य महात्मनः ॥ अपुत्रत्वात्परं दुःखं जगाम विदुरस्तदा ॥ ८ ॥ ततस्तं गालवः प्राह मा-
मर्थनि ॥ १० ॥ हाटकेक्षेत्रे क्षेत्रं सर्वशुद्धिशुभोदये ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विदुरस्तत्क्षणाद्ययौ ॥ ११ ॥ तत्स्थानं गालवोदितं हर्षेण महतान्वितः ॥
तत्राश्रयतं स्थाप्य पुत्रत्वे चाभिप्रेच्य च ॥ १२ ॥ वैवाहिकेन विधिना कृतकृत्यो बभूव ह ॥ ततो यशाम तत्क्षेत्रं तीर्थयात्रापरायणः ॥ १३ ॥
कानीनानि विचित्राणि राजपाणां महात्मनाम् ॥ श्रुत्वा स्थानानि गत्वा च दर्शयन् स्थानदेवताः ॥ १४ ॥ स दृष्ट्वा कुरुवृक्षस्य कीर्तनानि
महान्मनः ॥ ततश्चक्रे मतिं तत्र दिव्यमासादकर्मणि ॥ १५ ॥ ततो माहेश्वरं लिंगं वदायस्ताद्विधाय सः ॥ विष्णुं च स्थापयामास

अमृत्युस्य तगोरः ॥ १६ ॥ निवेश्य च तथा दिव्यं ब्राह्मणेभ्यो न्यवेदयत् ॥ एतदेवत्रयं क्षेत्रे युष्माकं हि मया कृतम् ॥ भवतिः
मकला चास्य चिन्ता कार्या सदैव हि ॥ १७ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ वयमस्य करिष्यामो यात्रायाः सकलाः क्रियाः ॥ १८ ॥ तथा
वंशोद्भवा ये च पुत्राः पौत्रास्तथा परे ॥ करिष्यन्ति क्रियाः सर्वास्त्वं गच्छ स्वगृहं प्रति ॥ १९ ॥ ततो जगाम विदुरः स्वपुरं प्रति हर्षितः ॥ कृतं
कृत्यो द्विजास्ते च चक्रुर्वाक्यं तदुद्भवम् ॥ २० ॥ माघमासस्य सप्तम्यां सूर्यवारेण यो नरः ॥ पूजयेद्भास्करं तत्र स याति परमां गतिम् ॥ २१ ॥
शिवं वा सोमवारेण शुद्धाष्टम्यां विशेषतः ॥ शयने बोधने विष्णुं सभ्यकृद्भासमन्वितः ॥ २२ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन देवानां तत्रयं शुभम् ॥ पूज
नीयं विशेषेण नरैः स्वर्गतिमीप्सुभिः ॥ २३ ॥ तत्र सिद्धिं गताः पूर्वं मुनयः संशितव्रताः ॥ विदुरेश्वरमाराध्य शतशोऽप्य सहस्रशः ॥ २४ ॥
ततस्तन्मिद्धिदं ज्ञात्वा लिंगं वै पाकशासनः ॥ पांसुभिः पूरयामास यथा कश्चिन्न बुध्यते ॥ २५ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य विदुरस्तत्र चागतः ॥
दृष्ट्वा लोपगतं लिंगं दुःखेन महतान्वितः ॥ २६ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु बायुवाचाशरीरिणी ॥ मा त्वं कुरु विपादं हि लिंगार्थे विदुराधुना ॥ २७ ॥
योऽयं स दृश्यते वालो वटस्तस्य तले स्थिता ॥ देवद्रोणिः सुरेशेन पांसुभिः परिपूरिता ॥ २८ ॥ ततो गजाह्वयाह्वणं समानीय धनं बहु ॥ शोच
यामास तत्स्थानं दिवारात्रमतन्द्रितः ॥ २९ ॥ ततो विलोक्य तान्देवान्हर्षेण महतान्वितः ॥ प्रासादं निर्ममे तेषां योग्यं साध्वभिर्मस्थितम् ॥
॥ ३० ॥ कैलासशिखराकारं भास्करार्थं महाधुनिः ॥ जटामध्यगतं दृष्ट्वा वटस्य च महेश्वरम् ॥ ३१ ॥ प्रासादं नाकरोत्तत्र लिंगं यावन्न चाल
येत् ॥ बासुदेवस्य योग्यां च कृत्वा शालां बृहत्तराम् ॥ ३२ ॥ दत्त्वा वृत्तिं च संदष्टो ब्राह्मणेभ्यो निवेश्य च ॥ जगाम स्वाश्रमं भूयो विप्रानामन्व
तांस्ततः ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये विदुरकृतदेवप्रासादवृत्तान्त
वर्णननामैकोनपष्टितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ माहित्येयं त्वयाख्याता वा पुरा मूननन्दन ॥ केन संस्थापिता
तत्र वद सर्वमशेषतः ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ शोषणीनाम या विद्या पुरागस्त्येन साधिता ॥ आथर्वणेन मन्त्रेण स्वयं च परमेश्वरी ॥
॥ २ ॥ ततः संशोषितस्तेन स समुद्रो महात्मना ॥ मित्रावरुणपुत्रेण सा प्रोक्ता पुरतः स्थिता ॥ ३ ॥ माहित्यं साधितं यस्मात्स्वयमेव सकलं
शुभम् ॥ माहित्यानाम तस्मात्त्वं देवता संभविष्यति ॥ ४ ॥ चमत्कारपुरक्षेत्रे पूजां प्राप्स्यस्यनुत्तमां ॥ यस्त्वाभ्यर्चयेन्मन्त्रैस्तत्रस्थां भक्तिसं
युतः ॥ ५ ॥ पूजयिष्यति वृद्धिं च सर्वकालमवाप्स्यति ॥ तस्मात्तत्र हुतं गच्छ मया सार्द्धं पुरोत्तमे ॥ ६ ॥ द्विजानां रक्षणार्थाय नित्यं संनिहिता
भव ॥ एवं सा तत्र संभूता माहित्या वरदेवता ॥ ७ ॥ ययाऽयं चलितः शैलः त्वशक्त्या निश्चलीकृतः ॥ स्कन्देनेह द्विजश्रेष्ठाः शक्त्या विदस्तद
मतः ॥ ८ ॥ नरादित्यस्ततश्चान्यो यो नरेण प्रतिष्ठितः ॥ पठ्यां तं सूर्यवारेण दृष्ट्वा पापात्प्रमुच्यते ॥ ९ ॥ न शत्रूणां पराधृतिं प्रयास्यति यथा
जुनः ॥ रोगी विमुच्यते रोगाद्विद्रो धनमाप्नुयात् ॥ १० ॥ तथा गोवर्धनधरं तत्र देवं जनार्दनम् ॥ यः पश्येत्कार्तिके शुद्धे संप्राप्ते प्रथमे दिने ॥
तस्य गात्रः प्रभूताः स्युर्नो रोगा द्विजसत्तमाः ॥ ११ ॥ नरसिंहवपुः साक्षात्तथा देवो हरिः स्वयम् ॥ तथा विनायकस्तत्र सर्वकामप्रदायकः ॥ सर्व
विघ्नहरश्चैव स्थापितश्चाजुनेन हि ॥ १२ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या चतुर्थ्या मोदकाशने ॥ स सर्वविघ्ननिर्मुक्तो लभते वाञ्छितं फलम् ॥ तत्र
स्थितो द्विजेंद्राणां हिताय द्विजसत्तमाः ॥ १३ ॥ यस्तमाथर्वणैर्मन्त्रैः पूजयेद्वादशीदिने ॥ कार्तिकस्य सिते पक्षे स याति परमां गतिम् ॥ १४ ॥
तथा तत्र द्विजश्रेष्ठा नरनारायणाधुर्भो ॥ देवो परमतेजस्वी यस्तो पश्यति भक्तितः ॥ १५ ॥ पूजयेच्च द्विजश्रेष्ठा द्वादश्या दिवसे स्वयम् ॥ स
याति परमं स्थानं जराभरणवर्जितम् ॥ १६ ॥ तीर्थयात्राकृतारंभः कुन्तीपुत्रो धनंजयः ॥ हाटकेचरजे क्षेत्रे समायातो द्विजोत्तमाः ॥ १७ ॥
दृष्ट्वा तत्पावनं क्षेत्रं तीर्थपूगप्रपूरितम् ॥ आदित्यं स्थापयामास प्रासादे सुमनोहरे ॥ १८ ॥ नरनारायणो देवो तस्याग्रे स्थापितो ततः ॥ तथा
गोवर्धनधरस्तत्र देवः प्रतिष्ठितः ॥ १९ ॥ नरसिंहं तथैवान्यं श्रद्धया परया युतः ॥ एवं संस्थाप्य कौंतियो देवगृहसुषेचकम् ॥ २० ॥ ततो विप्रान्स
माहूय सर्वास्तान्पुरसंभवान् ॥ प्रोवाच प्रणतो भक्त्या धनं दत्त्वा सुपुष्कलम् ॥ २१ ॥ मया संस्थापितः सूर्यः सर्वरोगक्षयावहः ॥ तथापितम्
युष्माकं चितनीयं सदैव तु ॥ २२ ॥ ॥ विप्रा ऊचुः ॥ ॥ गच्छ त्वं पांडवश्रेष्ठ सुविश्रब्धः स्वमालयम् ॥ वयं सर्वं करिष्यामस्तव श्रेयोऽभि
वर्धनम् ॥ २३ ॥ ततोऽर्जुनः प्रहृष्टात्मा तेभ्यो दत्त्वा धनं बहु ॥ तानामन्व नमस्कृत्य जगाम स्वपुरं प्रति ॥ २४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
एतद्दः सर्वमाख्यातं नरादित्यस्य संभवम् ॥ माहात्म्यं ब्राह्मणश्रेष्ठाः शृण्वतां पापनाशनम् ॥ २५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसा
हस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये नरादित्यमाहात्म्यवर्णननाम षष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥
शमिष्ठातीर्थमित्युक्तं त्वया यच्च महामते ॥ कथं जातं महाभाग किंप्रभावं तु तद्वद् ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ आसीद्राजा वृकोनाम सोमवंश
समुद्भवः ॥ ब्रह्मण्यश्च शरण्यश्च सर्वलोकहिते रतः ॥ २ ॥ तस्य भार्याऽभवत्साध्वी प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ॥ सर्वलक्षणसंपन्ना पतिव्रतपरायणा ॥
॥ ३ ॥ अथ तस्यां समुत्पन्ना प्राप्ते वयसि पश्चिमे ॥ कन्यका दिवसे प्राप्ते सर्वशास्त्रविगर्हिता ॥ ४ ॥ तत आनीय विप्रान्स ज्योतिर्ज्ञानविपश्
पात् ॥ प्रपच्छ कीदृशी कन्या भवेयं संभविष्यति ॥ ५ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ या कन्या प्राप्नुयान्नम चित्रासंस्थे दिवाकरे ॥ चंद्रे वापि
चतुर्दश्यां सा भवेद्रूपकन्यका ॥ ६ ॥ यस्तस्याः प्रतिगृह्णाति पाणिं पार्थिवसत्तम ॥ पण्मासाभ्यंतरे मृत्युं स प्राप्नोति नरो ध्रुवम् ॥ ७ ॥
यस्मिन्सा जायते हर्म्ये पण्मासाभ्यंतरे च तत् ॥ करोति विभवेर्हीनं धनदस्याप्यसंशयम् ॥ ८ ॥ सेवं तव सुता राजन्यथोक्ता विप
कन्यका ॥ पेटुकं श्वाशुरीवं च हनिष्यति गृहद्वयम् ॥ ९ ॥ तस्मादिसां परित्यज्य सुखीभव नराधिप ॥ श्रद्धासि वचोऽस्माकं हित
मुक्तं यदि प्रभो ॥ १० ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ त्यक्ष्यामि यदि नमैतां धारयिष्यामि वा गृहे ॥ अन्यदेहोद्भवं कर्म फलित्यति
तथापि मे ॥ ११ ॥ शुभं वा यदि वा पापं न तु शक्यं प्ररक्षितुम् ॥ तस्मात्कर्म पुरस्कृत्य नैव त्यक्ष्यामि कन्यकाम् ॥ १२ ॥ येनयेन
शरीरेण यद्यत्कर्म करोति वः ॥ तेनतेनैव ध्रुवः स प्राप्नोति सकलं फलम् ॥ १३ ॥ यस्यांवस्यामवस्थायां कियतेऽत्र शुभाशुभम् ॥
तस्यांतस्यां ध्रुवं तस्य फलं तद्गुज्यते नरैः ॥ १४ ॥ न नश्यति पुराकर्म कृतं सर्वद्विपेरिह ॥ अकृतं जायते नैव तस्मात्प्राप्ति भवं मम ॥ १५ ॥
आयुः कर्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च ॥ पञ्चैतानि हि सृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः ॥ १६ ॥ यथा वृक्षे पुच्छीपु कुसुमानि फलानि च ॥
स्वकालं नातिवर्तते तद्वत्कर्म पुराकृतम् ॥ १७ ॥ येनैव यद्यथा पूर्वं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ स एव तत्तथा भुंक्ते नित्यं त्रिहितमात्मनः ॥ १८ ॥
यथा धेनुसहस्रेषु वस्तो विन्दति मातरम् ॥ तथैव कोटिमध्यस्थं कतारं कर्म विन्दति ॥ १९ ॥ अन्यदेहकृतं कर्म न कश्चित्पुरुषो भुवि ॥ वक्ष्ये
ब्रह्मया वापि समर्थः कर्तुमन्यथा ॥ २० ॥ अन्यथा शास्त्रगमिण्या धिया धीरो महीयते ॥ स्वाभिवर्त्तानकृतं कर्म विदधाति तत्पुण्या ॥ २१ ॥

स्वकृतान्युपनिषदि सुखदुःखानि देहिनाम् ॥ हेतुभूतो हि यस्तेषां सोऽहंकारेण बध्यते ॥ २२ ॥ सुशीघ्रमभिधावन्तं निजं कर्मानुधावति ॥ शोते
सह शयानेन तिष्ठन्तमनुतिष्ठति ॥ २३ ॥ यथा छायातपो नित्यं सुसंबद्धौ परस्परम् ॥ तथा कर्म च कर्ता च नात्र कार्या विचारणा ॥ २४ ॥
येन यत्रोपभोक्तव्यं सुखं वा दुःखमेव वा ॥ नरः स बद्धो रज्ज्वे बलात्तत्रैव नीयते ॥ २५ ॥ प्रमाणं कर्मभूतानां सुखदुःखोपपादने ॥ सावधानतया
यच्च जाग्रतां स्वपतामपि ॥ २६ ॥ तैलक्षये यथा दीपो निर्वाणमधिगच्छति ॥ कर्मक्षये तथा जंतुर्निर्वाणमधिगच्छति ॥ २७ ॥ न मन्त्रा न तपो
दानं न तीर्थं न च संयमः ॥ समर्था रक्षितुं जंतुं पीडितं पूर्वकर्मभिः ॥ २८ ॥ संगत्या जठरे न्यस्तो रेतोविन्दुरचेतनः ॥ ऋतुकाले मनुष्येण
वृद्धिं गच्छति कर्मतः ॥ २९ ॥ अन्नपानानि जीर्यति यत्र भक्ष्यं च भक्षितम् ॥ तस्मिन्नेवोदरे गर्भः कथं नाम न जीर्यति ॥ ३० ॥ तस्मात्कर्मकृतं
सर्वं देहिनामत्र जायते ॥ शुभं वा यदि वा पापमिति मे निश्चयः सदा ॥ ३१ ॥ अरक्षितं तिष्ठति देवरक्षितं सुररक्षितं देवदत्तं विनश्यति ॥ जीवन्त्यना
धोऽपि वने विमर्जितः कृतप्रयत्नोऽपि गृहे न जीवति ॥ ३२ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे श्रीहा
टकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये विषकन्यकोत्पत्तिवर्णनं नामैषष्टिमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं स निश्चयं कृत्वा पार्थिवो
द्रिजसत्तमाः ॥ नात्यजतां तथोक्तोऽपि देवज्ञेर्विषकन्यकाश्च ॥ दीयमानामपि प्रीत्या न च गृह्णाति भृशुजा ॥ १ ॥ शर्मण्युपवनं यस्मात्तया स्वपि
तुराहितम् ॥ शर्मिष्ठेति सुविख्याता ततः सा ह्यभयवृद्धि ॥ २ ॥ एतस्मिन्नंतरे तस्य शत्रवः पृथिवीपतेः ॥ सर्वतः पीडयामासु राष्ट्रं क्रोधसमन्विताः
॥ ३ ॥ अथामो पार्थिवः क्रुद्धः स्वसैन्यपरिवारितः ॥ युद्धाय निर्ययौ स्थानानामृत्युं कृत्वा निवर्तने ॥ ४ ॥ ततः संप्राप्य ताञ्छत्रं चकार स महाह्वयम् ॥
चतुरंगेन सैन्येन यमराष्ट्रविवर्धनम् ॥ ५ ॥ ततश्च दक्षिणे प्राप्ते शत्रुभिः स गृहीतः ॥ निहतो दिवसे सर्वेवैद्ययित्वा समन्ततः ॥ ६ ॥ ततस्तस्य नरे
न्दस्य हतशेषाश्च ये नमः ॥ भयार्तास्ते द्रुतं जग्मुः स्वपुरं प्रति दुःखिताः ॥ ७ ॥ तेषि शत्रुगणाः सर्वे संप्रहृष्टा जिगीषवः ॥ तत्पुरं वेष्टयामासुस्त
त्पुत्रोच्छेदनाय वै ॥ ८ ॥ एतस्मिन्नंतरे पौराः सर्वे शोकपरायणाः ॥ जगद्गुः परवैर्वाक्यैर्दुष्टां तां विषकन्यकां ॥ ९ ॥ अस्या दोषेण पापाया वृतश्च
स गृहीतः ॥ तथा राष्ट्रस्य विध्वंसं भविष्यति पुरः क्षयः ॥ १० ॥ उक्तः स वृषतिः पूर्वं ब्राह्मणेर्ज्ञानिभिस्तदा ॥ त्यजेनां बहुदोषाश्चा निन्दितां
विषकन्यकां ॥ ११ ॥ न तेन तत्कृतं वाक्यमपि तेषां हितैरिदाम् ॥ स्नेहपाशनिबद्धेन दयाव्येन महात्मना ॥ १२ ॥ तस्मादद्यापि पापेणा बध्यतामा
शु कन्यका ॥ निर्यास्यानां पुरादस्माद्यावन्न स्यात्पुरक्षयः ॥ १३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ सापि श्रुत्वा जनोक्तांस्तानपवादान्पृथग्विचान् ॥
वैराग्यं परमं गत्वा निंदां चक्रे तथात्मनः ॥ १४ ॥ ततो रात्रौ विनिष्क्रम्य भयशोकसमन्विता ॥ प्रतस्थेऽरण्यमासाद्य मरणे कृतनिश्चया ॥ १५ ॥
अथ हृष्टं तया शत्रुं हाटकेश्वरजं महत् ॥ तपस्विभिः समाकीर्णं चित्ताद्वादकरं परम् ॥ १६ ॥ अथ तस्याः स्मृतिर्जाता पूर्वजन्मसमुद्भवा ॥
चंडालत्वे मया पूर्वं गौंका वितृषाकृता ॥ १७ ॥ तत्प्रभावादहं जाता सुपुण्ये नृपमंदिरे ॥ क्षेत्रस्यास्य प्रभावेन तस्मादत्रैव मे स्थितिः ॥ १८ ॥
सूत उवाच ॥ ॥ अन्यदेहांतरे ह्यासीच्चंडाली सा विगर्हिता ॥ बहुप्रसूतिसंयुक्ता दरिद्रेण कदर्थिता ॥ १९ ॥ अथ सा भ्रममाणाऽत्र क्षेत्रे प्राप्ता
तृषादिनां ॥ मध्यदिनगते सूर्ये ज्येष्ठमासे सुदारुणे ॥ २० ॥ अथापश्यंस्तोकजलां सा तत्र लघुहृषिकाम् ॥ तृषातां कपिलां गां च वर्तमानां तदा
निके ॥ २१ ॥ ततो दयां समाश्रित्य त्यक्त्वा स्नेहं सुतोद्भवम् ॥ आत्मनश्च तथा प्राणान्गां वितृष्णामथाकरोत् ॥ २२ ॥ जलाभावं तथा सा च
नमस्तेवांल्लेकः सह ॥ वैवस्वतगृहं प्राप्ता गोभक्तिभृतमानसा ॥ २३ ॥ ततो नृपगृहे जाता तत्प्रभावाद्भिजोत्तमाः ॥ पूर्वकर्मविपाकेन संजाता विष
कन्यका ॥ २४ ॥ ॥ ऋषय उबुः ॥ ॥ केन कर्मविपाकेन संजाता विषकन्यका ॥ स्वकुलोच्छेदनकरी सर्वं सूत ब्रवीहि नः ॥ २५ ॥ ॥ सूत
उवाच ॥ ॥ चंडालत्वे तया विप्रा वर्तत्या भ्रममायया ॥ देवतायतने दृष्टा गौरी हेममयी शुभा ॥ २६ ॥ ततस्तां विजने प्राप्य गत्वा देशांतरं मुदा ॥
यावत्करोति खंडानि विक्रयार्थं ह्यनुदिता ॥ तावदन्वेपमाणास्तां संप्राप्ता नृपमेवकाः ॥ २७ ॥ अथ ते तां समालोक्य भर्त्सयित्वा मुहुर्मुहुः ॥ संताड्य
लुब्धाघातेल्लेघघातैश्च सुप्रिभिः ॥ २८ ॥ ततः सुवर्णमादाय त्यक्त्वा तां रुधिरप्लुताम् ॥ अवध्येपेति संचित्य स्वपुरं प्रति ते गताः ॥ २९ ॥ यतया
पावती स्पृष्टा ततो वै खण्डशः कृता ॥ तेन कर्मविपाकेन संजाता विषकन्यका ॥ ३० ॥ ततः संस्पृष्टिमासाद्य पूर्वजन्मसमुद्भवा ॥ माहात्म्यं जल
शिशुमारविराजितम् ॥ ३१ ॥ सेवितं बहुभिर्हंसैर्वक्रेः समंततः ॥ अगाधसलिलं पुण्यं सेवितं जलजंतुभिः ॥ ३२ ॥ प्रासादं तत्समीपस्थं साधु
दक्षिमनोहरम् ॥ कारयित्वातिसंभक्त्या कैलासशिखरोपमम् ॥ ३३ ॥ ततस्तत्र तपस्तेपे गौरीं संस्थाप्य भक्तितः ॥ तदग्रे व्रतमास्थाय यथोक्तं शास्त्र
मंभवम् ॥ ३४ ॥ प्रातः स्नात्वा तु हेमंते गौरीं संपूज्य भक्तितः ॥ वलिपूजोपहारैश्च विप्रदानादिभिस्तथा ॥ ३५ ॥ ततश्च शिशिरे प्राप्ते सायं प्रातः
समाहिता ॥ एकांतरोपवासैः सा स्नानं चक्रे नृपात्मजा ॥ ३६ ॥ वसंते नृत्यगीतैश्च तोषयामास पार्वतीम् ॥ पृथकालाशना साध्वी सस्यदानपरा
यणा ॥ ३७ ॥ पञ्चाग्निसाधका ग्रीष्मे फलाहारं तपस्विनी ॥ चकार श्रद्धयोपेता वृक्षधूमिपतेः सुता ॥ ३८ ॥ वर्षासु च जलाहारा भूत्वा सा विष
कन्यका ॥ आकाशे शयनं चक्रे परित्यक्तकुटीरिका ॥ ३९ ॥ बाधुभक्षा सती चाऽथ साऽनयच्छंदं ततः ॥ कृतजप्यपरा नित्यं पार्वतीगतमानसा
॥ ४० ॥ एवमागधयंत्याश्च तस्या देवीं गिरिः सुताम् ॥ जगाम सुमहान्कालो न लेभे फलमीहितम् ॥ ४१ ॥ सुखं वलिभिराक्रान्तं पलितैर्गंकितं शिरः ॥
सुधावदातं सूर्याभं कैलासशिखरोपमम् ॥ सुप्रलंबकरं मत्तं चतुर्दंतं महागजम् ॥ ४२ ॥ समास्थाय वृता ह्रीभिर्देवानां सर्वतो दिशम् ॥ दधती मुकुटं
वर्धिं हाटकेभूषिता ॥ ४३ ॥ पांडुरेणातपत्रेण ध्रियमाणेन मूर्धनि ॥ सेव्यमानाऽप्सरोभिश्च स्तूयमाना च किन्नरैः ॥ ४४ ॥ गन्धर्वगीय
मानासीत्ततः प्रोवाच सादरम् ॥ वरं यच्छामि ते पुत्रि प्रार्थयस्व यथेप्सितम् ॥ ४५ ॥ अनेन तपसा तुष्टा पुष्कलेन तवाधुना ॥ अहं भार्या
सुरेन्द्रस्य शचीति परिकीर्तिता ॥ त्रेलोक्येऽपि स्वयं प्राप्ता दयां कृत्वा तवोपरि ॥ ४६ ॥ त्वया महत्तपस्तप्तं ध्यायंत्या हरवल्लभाम् ॥ तपसा तुष्टि
मायाता भवानी न मुनिपुत्रा ॥ ४७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ सा तस्या वचनं श्रुत्वा शक्राण्या विषकन्यका ॥ नमस्कृत्वाऽथ तामृचे
कृतजलिपुटा स्थिता ॥ ४८ ॥ ॥ विषकन्योवाच ॥ ॥ नाहं स्वतो वरं देवि प्रार्थयामि कथञ्चन ॥ तथान्यासामपोद्गाणि देवतानामसंश
यम् ॥ ४९ ॥ अप्यहं नरकं योद्रे प्रगच्छामीद्वयलभे ॥ हरकान्तासमादेशात् स्वर्गोऽपि तवाज्ञया ॥ ५० ॥ अनादिमध्यपर्यन्ता ज्ञानेश्वर्यसम
न्विता ॥ या देवी पूज्यते देवैर्वरं तस्या वृणोम्यहम् ॥ ५१ ॥ यामाराधयते विष्णुर्ब्रह्मा रुद्रश्च वासवः ॥ वाञ्छितार्थं सदा देवीं वरं तस्या वृणो

व्यहम् ॥ ५५ ॥ यया व्याप्रमिदं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ स्त्रीरूपेर्विविधेदेव्या वरं तस्या वृणोम्यहम् ॥ ५६ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ अहं
 भार्या सुरेन्द्रस्य प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ॥ ममाज्ञां पालयन्तिस्म देवदानवपन्नगाः ॥ ५७ ॥ किंनरा गुह्यका यक्षाः किं पुनर्मर्त्यधर्मिणः ॥ तस्मात्त्वं
 किं न गृह्णासि वरं मत्तः कुतापसि ॥ ५८ ॥ तन्मूतं वज्रघातेन चूर्णयिष्यामि ते शिरः ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा तापस्यथ ततो द्विजाः ॥ ५९ ॥
 धर्ममालम्ब्य तां प्राह भूय एव सुरेश्वरीम् ॥ स्वामिनी त्वं हि देवानां सत्यमेतदसंशयम् ॥ ६० ॥ यस्याः प्राप्तं त्वयैश्वर्यं परां तां तोषयाम्यहम् ॥
 स्वरूपमप्यपराधं ते न करोमि सुरेश्वरि ॥ ६१ ॥ तथापि वधयोग्यां मां मन्यसे शिक्षिषासुयम् ॥ अन्यत्रापि वचो मह्यं शक्राणि शृणु सादरम् ॥
 ॥ ६२ ॥ मच्छुत्वा कुरु यच्छ्रेयो विचिन्त्य मनसा ततः ॥ न त्वं न ते पतिः शको न चान्येपि सुरासुराः ॥ मां निपूदयितुं शक्ताः पार्वत्या
 शम्भो गताम् ॥ ६३ ॥ तस्माद्भुतं दिवं गच्छ मा त्वं कोपं वृथा कुरु ॥ सम्मार्गे वर्तमानायां मम सर्वसुरेश्वरि ॥ ६४ ॥ ॥ मूत उवाच ॥ ॥ एवं
 मा तां शचीमुक्त्वा दुःखिता विपकन्यका ॥ चिन्तयामास तदिदं मरणे कृतनिश्चया ॥ ६५ ॥ न प्रसीदति मे देवी यस्मात्पर्वतनंदिनी ॥
 तस्मान्मां यदि शक्राणी नेपा व्यापादयिष्यति ॥ ६६ ॥ तन्मूतं ज्वलनं दीप्तं सेवयिष्यामि सत्वरम् ॥ अथापश्यत्क्षणेनैव तं
 चराचरवारणम् ॥ ६७ ॥ दुग्धकुन्देन्दुसंकाशं संजातं सहसा वृषम् ॥ तस्योपरि स्थितां देवीं शंभुना सह पार्वतीम् ॥ ६८ ॥
 चतुर्भुजां प्रमत्तास्यां दिव्यरूपममन्विताम् ॥ शुक्रमाल्यावरधरां चन्द्रार्धकृतमस्तकाम् ॥ ६९ ॥ ततः सम्यक्समालोक्य ज्ञात्वा तां पर्वतात्म
 जाम् ॥ विपकन्या स्तुतिं चक्रे प्रणिपत्य सुहृदुः ॥ ७० ॥ नमस्ते देवदेवेशि नमस्ते सर्ववासिनि ॥ सर्वकामप्रदे सत्ये जगामरणवर्जिते ॥ ७१ ॥
 शक्रादयोऽपि देवास्ते परमार्थेन नो विदुः ॥ स्वरूपवर्णनं कर्तुं किं पुनर्देवि मानुषी ॥ ७२ ॥ यस्याः सर्वं महीभ्योमजलाम्निपवननात्मकम् ॥
 ब्रह्मांडमंगमभूतं सदेवासुरमानुषम् ॥ ७३ ॥ न तस्या जन्मनि ब्रह्मा न नाशाय महेश्वरः ॥ पालनाय न गोविंदस्तां त्वां स्तोष्याम्यहं कथम् ॥ ७४ ॥
 तथाष्टगुणमैश्वर्यं यस्याः स्वाभाविकं परम् ॥ निरस्तातिशयं लोके स्पृहणीयतमं सदा ॥ ७५ ॥ यस्या रूपान्यनेकानि सम्यग्ध्यानपरायणाः ॥
 ध्यायन्ति मुनयो भक्त्या प्राप्तुं च वाञ्छितम् ॥ ७६ ॥ हृदि संकल्प्य यद्वर्षं ध्यानेनार्चति योगिनः ॥ सम्यग्भावात्मकः पुण्यमोक्षाय कृत
 निश्चयाः ॥ ७७ ॥ तां देवीं मानुषी भूत्वा कथं स्तोमि महेश्वरीम् ॥ ७८ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ परितुष्टास्मि ते पुत्रि वरं प्रार्थय सुवने ॥
 असंदिग्धं प्रदास्यामि यत्ते हृदि सदा स्थितम् ॥ ७९ ॥ ॥ विपकन्योवाच ॥ ॥ भर्तुरर्थे मया देवि कुनोऽयं तपश्चयः ॥ नत्किं तेन
 करिष्यामि सांप्रतं जरयावृता ॥ ८० ॥ तस्मादत्राऽऽश्रमे साकं त्वया स्थेयं सदैव तु ॥ हिताय सर्वनारीणां वचनानमम पार्वति ॥ ८१ ॥
 ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ अद्यप्रभृत्सहं भद्रे श्रेष्ठस्मिन्नाश्रमे शुभे ॥ स्वमाश्रमं करिष्यामि यत्ते हृदि समाश्रितम् ॥ ८२ ॥ माचशुक्रतृतीयायां वा
 ऽत्र स्नानं करिष्यति ॥ नारी सा मत्प्रसादेन लप्स्यते वाञ्छितं फलम् ॥ ८३ ॥ अपि कृत्वा महापापं नारी वा पुरुषोऽथवा ॥ यत्र स्नात्वा
 प्रसादान्मे विपाप्मा संभविष्यति ॥ ८४ ॥ अत्र ये फलदानं च प्रकरिष्यन्ति मानवाः ॥ सफलाः सकलास्तेपामाशाः स्थुर्नात्र मंशयः ॥ ८५ ॥
 अपि हत्वा स्त्रियं मर्त्यां योऽत्र स्नानं करिष्यति ॥ माचशुक्रतृतीयायां विपाप्मा संभविष्यति ॥ ८६ ॥ या तत्र कन्यका भद्रे स्नानं भक्त्या करि
 ष्यति ॥ तस्मिन्दिने पतिश्रेष्ठं लप्स्यते नात्र संशयः ॥ ८७ ॥ ॥ मूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा ततो गौरी तां च पस्पर्शं वाणिना ॥ तनश्च
 तत्क्षणाज्जाता दिव्यरूपवपुर्द्वरा ॥ ८८ ॥ वृद्धत्वेन परित्यक्ता दिव्यमाल्यानुलेपना ॥ पीनोन्नतकुचाभोगा प्रमत्तगजगामिनी ॥ ८९ ॥ तन्मतां सा
 समादाय विधाय निजकिंकरीम् ॥ कैलासं पर्वतश्रेष्ठं जगाम हरसंयुता ॥ ९० ॥ ततःप्रभृति तत्तीर्थं शर्मिष्ठातीर्थमुच्यते ॥ प्रख्यातं त्रिषु लोकेषु
 सर्वपातकनाशनम् ॥ ९१ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तत्र स्नानं समाचरेत् ॥ माचशुक्रतृतीयायां यथावद्विजसत्तमाः ॥ ९२ ॥ एतत्पवित्रमायुष्यं सर्व
 पातकनाशनम् ॥ स्त्रीतीर्थसंभवं नृणां माहात्म्यं यन्मयोदितम् ॥ ९३ ॥ यश्चेतत्प्रातरुत्थाय सदा पठति मानवः ॥ स सर्वाल्लभते कामान्मनसा
 वाञ्छितान्सदा ॥ ९४ ॥ तथा पर्वणि संप्राप्ते यश्चेत्पठते नरः ॥ शृणोति चाशु भक्त्या यः स-यानि शिवमंदिरम् ॥ ९५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
 एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शर्मिष्ठातीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ मूत
 उवाच ॥ ॥ अथ सोमेश्वराख्यं च तत्र लिंगं सुशोभनम् ॥ अस्ति ख्यातं त्रिलोकेऽत्र स्वयं सोमेन निर्मितम् ॥ १ ॥ सोमवारेण यस्तत्र वत्सरं याव
 दर्चेयेत् ॥ क्षणं कृत्वा स रोगेण दारुणेनापि मुच्यते ॥ २ ॥ यक्ष्मणापि न संदेहः किं पुनः कुष्ठपूर्वकैः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन रोगार्तस्तं प्रपूजयेत् ॥ ३ ॥
 तदाराध्य पुरा सोमः क्षयव्याधिसमन्वितः ॥ बभूव नीरुग्देहोऽसौ यथा पांड्यो नराधिपः ॥ ४ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ ओपधीनामभीशस्य कथं
 सोमस्य मूतज ॥ क्षयव्याधिः पुरा जात उपशान्तिं कथं गतः ॥ ५ ॥ एतन्नः सर्वमाचक्ष्व विस्तरेण महामते ॥ तथा तस्य महीपस्य पांड्यस्यापि कथा
 शुभाम् ॥ ६ ॥ ॥ मूत उवाच ॥ ॥ दक्षस्य कन्यकाः पूर्वं सप्तविंशतिसंख्यया ॥ उपयेमे निशानाथो देवाग्निगुरुसंनिधौ ॥ ७ ॥ नक्षत्रसंज्ञिता
 लोके कीर्त्यन्ते या द्विजोत्तमैः ॥ देवज्ञैरधिनीपूर्वा रूपौदार्यगुणान्विताः ॥ ८ ॥ अथ तासां समस्तानां मध्ये तस्य निशापतेः ॥ रोहिणी वज्रभा जज्ञे
 प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ॥ ९ ॥ ततः समं परित्यज्य सर्वास्ता दक्षकन्यकाः ॥ रोहिण्या सह संयुक्तः संवभूव दिवानिशम् ॥ १० ॥ ततस्ताः काम
 संतप्ता दीर्घायुयेन समन्विताः ॥ प्रोबुधुःखान्विता दक्षं गत्वा वाष्पप्लुताननाः ॥ ११ ॥ वयं यस्मै त्वया दत्ताः पत्न्यर्थं तात पापिने ॥ ऋतुमात्र
 मपि प्रीत्या सोऽस्माकं न प्रयच्छति ॥ १२ ॥ तस्मात्प्राणान्निहास्यामः संप्रविश्य हुताशनम् ॥ अविलंबान्महाभाग सत्यं ब्रूमस्तवाग्रतः ॥
 ॥ १३ ॥ ॥ मूत उवाच ॥ ॥ तासां तद्वचनं श्रुत्वा दक्षो दुःखसमन्वितः ॥ सर्वास्ताः स्वयमादाय जगाम शशिसंनिधौ ॥ १४ ॥ ततः प्रोवाच
 सोऽन्वेषं तासां दक्षः प्रजापतिः ॥ भर्तृस्यन्परुषैर्वाक्यैर्निशानाथं सुहृदुः ॥ १५ ॥ किमिदं युज्यते कर्तुं त्वया रात्रिपतेऽयम् ॥ कर्म सृष्टं सता
 बाह्य धर्मशास्त्रविहितम् ॥ १६ ॥ ऋतुकालेऽपि संप्राप्ते सुता मम समुद्रवाः ॥ यत्र संभाषसि प्रीत्या धर्मशास्त्रं न वेत्सि किम् ॥ १७ ॥ ऋतु
 क्षातां तु यो भार्या संनिधौ नोपगच्छति ॥ चोरायां भ्रूणहत्यायां युज्यते नात्र संशयः ॥ १८ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सलज्जो रात्रिनायकः ॥
 प्रोवाचाधोमुखो दक्षं प्रकरिष्ये वचस्तव ॥ १९ ॥ ततो हृष्टमना दक्षः सुताः सर्वा हिर्मथुते ॥ निवेद्यामंघ्र्यं तं पश्चाज्जगाम निजमंदिरम् ॥ २० ॥
 चन्द्रोऽपि पूर्ववत्सर्वास्ताः परित्यज्य दक्षजाः ॥ रोहिण्या सह संसर्गं प्रचकाराहुरागतः ॥ २१ ॥ अथ ता दुःखिता भूयो जगमुर्वत्र पिता स्थितः ॥
 प्रोबुध्वा वाष्पपूर्णांशास्तत्कालसदृशं वचः ॥ २२ ॥ एतत्तात महद्दुःखमस्माकं वर्तते हृदि ॥ यदौर्भाग्यं प्रसंजातं सर्वस्त्रीजनगहितम् ॥
 ॥ २३ ॥ यत्पुनस्त्वं कृतस्तेन कामुकेन दुरात्मना ॥ व्यर्थं श्रमोऽप्रमाणीव कृतेऽस्माकं गतः स्वयम् ॥ २४ ॥ तदुःखं न वयं शक्ना

इदि धनु कथंचन ॥ रमते स हि रोहिण्या चंद्रमाः सहितोऽनिशम् ॥ २५ ॥ विशेषात्तत्र वाक्येन निषिद्धो रात्रिनायकः ॥ अनुज्ञा
इदि तस्मात्त्वमस्माकं तत्र सांप्रतम् ॥ दौर्भाग्यदुःखसंतप्तास्त्यजामो येन जीवितम् ॥ २६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तासां तद्वचनं
श्रुत्वा दक्षः कोपसमन्वितः ॥ शशाप शर्वरीनाथं गत्वा तत्सन्निधौ ततः ॥ २७ ॥ यस्मात्पाप न मे वाक्यं त्वया धर्मसमन्वितम् ॥
कृतं तस्मात्सयव्याधिस्तां ग्रसिष्यति दारुणः ॥ २८ ॥ एवमुक्ता ययौ दक्षश्चन्द्रोऽपि द्विजसत्तमाः ॥ तत्क्षणाद्यक्षमणाश्लिष्टः क्षयं याति दिने
दिने ॥ २९ ॥ ततोऽसौ कृशतां प्रातः संपरित्यज्य रोहिणीम् ॥ अशक्तः सेवितुं कामं बभ्राम जगतीतले ॥ ३० ॥ क्षयव्याधिप्रणाशाय पृच्छ
मानश्चिकित्सकान् ॥ औषधानि विचित्राणि प्रकुर्वीणो जितेन्द्रियः ॥ ३१ ॥ तथापि मुच्यते नैव यक्षमणा स निशापतिः ॥ दक्षशपेन रोद्रेण
क्षयं याति दिनेदिने ॥ ३२ ॥ ततो वैराग्यमापन्नस्तीर्थयात्रापरायणः ॥ बभूव श्रद्धया युक्तस्त्यक्ता भेषजमुत्तमम् ॥ ३३ ॥ अयासो भ्रममाणस्तु
तीर्थान्यायतनानि च ॥ संप्राप्तो ब्राह्मणश्रेष्ठाः प्रभासं क्षेत्रमुत्तमम् ॥ ३४ ॥ तत्र स्नात्वा शुचिर्भूत्वा प्रभासं वीक्ष्य रात्रिपः ॥ यावत्संप्रस्थितोऽन्यत्र
तावदमे व्यवस्थितम् ॥ ३५ ॥ अपश्यदोमकं नाम स सुनिं संशितव्रतम् ॥ तपोवीर्यसमोपेतं सर्वसत्त्वानुकम्पकम् ॥ ३६ ॥ तं दृष्ट्वा स प्रणम्योच्चै
स्ततः प्रोवाच सादरम् ॥ क्षयव्याधिमुत्तमश्चन्द्रो निवेदाद्विजसत्तमाः ॥ ३७ ॥ परिक्षीणोऽस्मि विप्रेन्द्र क्षयव्याधिप्रभावतः ॥ तस्मात्कुरु प्रतीकार
महं त्वां शरणं गतः ॥ ३८ ॥ मया चिकित्सकाः पृष्टस्तेरुक्तं भेषजं कृतम् ॥ अनेकधा महाभाग परिक्षीणो दिनेदिने ॥ ३९ ॥ यदि नैवोपदेशं
मे कञ्चित्त्वं संप्रदास्यसि ॥ व्याधिनाशाय तत्तेन त्यक्ष्याम्यद्य कलेवरम् ॥ ४० ॥ ॥ रोमक उवाच ॥ ॥ अन्यस्यापि निशानाथ न शापः
कर्तुमन्यथा ॥ शक्यते किं पुनस्तस्य दक्षस्यामिततेजसः ॥ ४१ ॥ तस्मादज्ञोपदेशं ते प्रयच्छामि सुसंव्रतम् ॥ येन ते स्यादसंदिग्धं क्षयव्याधि
परिक्षयः ॥ ४२ ॥ नादेयं किंचिदस्तीह देवदेवस्य शूलिनः ॥ संप्रहृष्टस्य तद्वाक्यात्तस्मादाराधयस्व तम् ॥ ४३ ॥ अष्टपष्टिषु तीर्थेषु सत्यं वासः
सदा नितो ॥ तेषु संस्थाप्य तल्लिङ्गं तस्य नाशाय रात्रिप ॥ ४४ ॥ आराधय ततो नित्यं श्रद्धापूर्वेण चेतसा ॥ संप्राप्त्यसि न संदेहः क्षयव्याधि
परिक्षयम् ॥ ४५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा संप्रहृष्टो निशापतिः ॥ तस्मिन्प्रभासके क्षेत्रे दिव्यलिङ्गानि शूलिनः ॥ संस्था
प्य पूजयामास स्वनामाकानि भक्तितः ॥ ४६ ॥ ततस्तुष्टो महादेवस्तस्य संदर्शनं गतः ॥ प्रोवाच वरदोऽस्मीति प्रार्थयस्व यथेष्टिभ्यम् ॥ ४७ ॥
॥ चन्द्र उवाच ॥ ॥ परं क्षीणोऽस्मि देवेश यक्षमणाहं पैदातिकम् ॥ प्राप्तस्तस्मात्परित्राहि नान्यत्संप्रार्थयाम्यहम् ॥ ४८ ॥ तस्य तद्वचनं
श्रुत्वा भगवान्बभूवभजः ॥ दक्षमाहूय तत्रैव ततः प्रोवाच सादरम् ॥ ४९ ॥ एष चंद्रस्तव्या शतो जामाता न कृतं शुभम् ॥ तस्मादनुग्रहं चास्त्य
मम वाक्यात्समाचर ॥ ५० ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ ॥ मया धर्म्यमपि प्रोक्तो वाक्यमेव कुतुब्धिमान् ॥ नाकरोमि पुरः प्रौढ्यं क्षीरव्यामीत्य
सत्यवाक् ॥ ५१ ॥ तेन शतस्तु कोपेन सुतार्थं बभूवभज ॥ हास्येनापि मया प्रोक्तं नान्यथा संप्रजायते ॥ ५२ ॥ ॥ देवदेव
उवाच ॥ ॥ अद्यप्रभृति सर्वास्ताः सुता एष निशाकरः ॥ समाः संवीक्ष्यते नित्यं मम वाक्यादसंशयम् ॥ ५३ ॥ तस्मात्पक्षं क्षयं
यातु पक्षं वृद्धिं प्रगच्छतु ॥ येन ते स्याद्वचः सत्यं मत्प्रसादसमन्वितम् ॥ ५४ ॥ ततो दक्षस्तथेत्युक्ता जगाम निजमन्दिरम् ॥ देवोऽपि शंकरो
भूयः प्रोवाच शशलांछनम् ॥ ५५ ॥ भूयोऽपि प्रार्थयामीहं मत्तत्त्वं शशलांछन ॥ येन सर्वं प्रयच्छामि यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ५६ ॥
॥ चन्द्र उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोऽसि देवेश यदि देवो बरो मम ॥ तत्स्थापितेषु लिङ्गेषु मया सर्वेषु सर्वदा ॥ संनिधानं त्वया कार्यं लोकानां हित
काम्यया ॥ ५७ ॥ ॥ देव उवाच ॥ ॥ अष्टपष्टिषु लिङ्गेषु स्थापितेषु त्वया विभो ॥ सोमवारं सानिध्यं करिष्ये वचनात्तत्र ॥ ५८ ॥ एव
मुक्ता स देवेशस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ चन्द्रोऽपि हर्षसंयुक्तः समं पश्यति तास्ततः ॥ ५९ ॥ सुता दक्षस्य विप्रेन्द्राः शंकरस्य वचः स्मरन् ॥ ततो हर्ष
समायुक्ता बभूवुस्तदनंतरम् ॥ ६० ॥ एवं सोमेश्वरास्तत्र बभूवुर्द्विजसत्तमाः ॥ अष्टपष्टिषु तीर्थेषु तथान्येषु ततः परम् ॥ ६१ ॥ इति श्रीस्कान्दे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागखण्डे श्रीहाटकेश्वरसंज्ञमाहात्म्ये सोमनाथोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥
॥ ६२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ चमत्कारी पुरा देवी तत्रैवास्ति द्विजोत्तमाः ॥ चमत्कारनरेण स्थापिता श्रद्धया पुरा ॥ १ ॥ यया स
महिषः पूर्वं निहतो दानवो रणे ॥ कौमारवतथारिण्या मायाशतसहस्रधृक् ॥ २ ॥ यदा तन्निर्मितं तत्र पुरं तेन महात्मना ॥ तस्य संरक्षणार्थाय
तदा सा स्थापिता द्विजाः ॥ ३ ॥ पुरस्य तस्य रक्षार्थं तथा तत्पुरवासिनाम् ॥ सर्वेषां ब्राह्मणैर्द्विजाणां भक्त्या भावितचेतसां ॥ ४ ॥ यस्तामभ्यर्च
येत्सम्यक्महानवभिवासरे ॥ कृत्स्नं सवत्सरं तस्य न भयं जायते कञ्चित् ॥ ५ ॥ भूतप्रतोषशान्धयः शत्रुनश्य विशपतः ॥ रोगेभ्यस्तत्करेभ्यश्च
दुष्टेभ्योऽन्येभ्य एव च ॥ ६ ॥ येषां काममभिध्यायन्कुड्याष्ट्यां नरः शुचिः ॥ तां पूजयति सद्रक्त्या स तमाप्नोत्यसंशयम् ॥ ७ ॥ निष्कामः
सुखमाप्नोति मोक्षं नास्त्यत्र संशयः ॥ तस्या देव्याः प्रसादेन सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ८ ॥ तामाराध्य गताः पूर्वं मिद्धि धूमिर्गन्धधुजः ॥ ब्राह्म
णान् तथान्येऽपि योगिनः परमेश्वरीम् ॥ ९ ॥ यस्तस्याः श्रद्धयोपेतः प्रकरोति प्रदक्षिणाम् ॥ नित्यं सवत्सरं यावत्तिर्यग्योनौ न स व्रजेत् ॥ १० ॥
तस्या आयतने पूर्वमाभ्यर्च्यमभ्यन्महत् ॥ यत्तद्रः कीर्तयिष्यामि शृणुध्वं सुसमाहिताः ॥ ११ ॥ आसीच्चित्ररथो नाम पूर्वं पार्थिवसत्तमः ॥ दशगो
धिपतिः स्यातः सर्वशत्रुनिर्वहणः ॥ १२ ॥ शुद्धाष्ट्यां सदा भक्त्या स तस्याः श्रद्धयान्वितः ॥ अष्टोत्तरशतं यावत्प्रचकार प्रदक्षिणाम् ॥ १३ ॥
ततः प्रणम्य तां देवीं संप्रयाति पुनर्गृहम् ॥ सैन्येन चतुरंगेण समंतात्परिवारितः ॥ १४ ॥ एवं तस्य नरेन्द्रस्य प्रदक्षिणरतस्य च ॥ जगाम
सुमहान्कालो देव्या भक्तिरतस्य च ॥ १५ ॥ कस्यचित्त्वध कालस्य स राजा तत्र संगतः ॥ अपश्यद्ब्राह्मणश्रेष्ठान्देवीगृहसमाश्रितान् ॥ १६ ॥ ततः
प्रदक्षिणां कृत्वा तां देवीं स महीपतिः ॥ १७ ॥ अग्रस्थास्तान्द्विजान्सर्वान्नमश्चेक समाहितः ॥ १८ ॥ ततस्तेः सहितैस्तत्र सहासीनः कथाः
शुभाः ॥ राजर्षीणां पुराणानां विप्रर्षीणां चकार ह ॥ १८ ॥ ततः कस्मिन्कथांते स पृष्टस्तेर्द्विजसत्तमेः ॥ कौतूहलसमोपेतैर्विनयावनतः स्थितः ॥
॥ १९ ॥ राजनृच्छामहे सर्वे त्वां वयं कौतुकान्विताः ॥ तस्मात्कीर्तय चेद्दत्तं न तत्तत्र व्यवस्थितम् ॥ २० ॥ मासिमासि सदाष्ट्यां त्वं शुद्धायां
सुदूरतः ॥ आगत्य देवतायाश्च प्रकरोषि प्रदक्षिणाम् ॥ २१ ॥ यत्नेनान्याः परित्यज्य सर्वाः पूजादिकाः क्रियाः ॥ नूनं वेत्सि फलं कृत्स्नं
यत्प्रदक्षिणसंभवम् ॥ २२ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ सत्यमेतद्विजश्रेष्ठा यद्रवद्रिखदाहृतम् ॥ रहस्यमपि वक्तव्यं युष्माकं सांप्रनं मया ॥ २३ ॥
महमास शुक्रः पूर्वमस्मिन्नायतने शुभे ॥ देव्याः पश्चिमदिग्भागे कुलायकृतसंश्रयः ॥ २४ ॥ तत्र निर्गच्छतो नित्यं कुर्वतश्च प्रवेशनम् ॥
प्रदक्षिणाभवद्देव्या नित्यमेव द्विजोत्तमाः ॥ २५ ॥ ततः कालेन मे मृत्युः संजातोऽत्रैव मंदिरे ॥ तत्प्रभावेण संजातो राजा जातिस्मरोऽत्र हि ॥
॥ २६ ॥ एतस्मात्कारणादुरात्समन्वेत्य प्रदक्षिणाम् ॥ करोम्यस्याः द्विजश्रेष्ठा देवतायाः समाहितः ॥ २७ ॥ पुरा भक्तिविहीनेन कुलाये वसता
मया ॥ कृता प्रदक्षिणा देव्यास्तेन जातोऽस्मि भूवतिः ॥ २८ ॥ अधुना श्रद्धया युक्तो यत्करोमि प्रदक्षिणाम् ॥ किं मे भविष्यति श्रेयस्तत्र वेद्य

द्विजात्तमाः ॥ ३९ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा तस्य ते विप्रा विस्मयोत्कुललोचनाः ॥ साधुवादं तथा चक्रुस्तस्य धूपस्य हविताः ॥
 ॥ ३० ॥ ततः स पार्थिवः सर्वान्प्रणम्य द्विजसत्तमान् ॥ अनुज्ञाप्य ययौ तूर्णं स्वगृहाय ससेनिकः ॥ ३१ ॥ अधुना श्रद्धया युक्तो यः करोति
 प्रदक्षिणाम् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो लभते वाञ्छितं फलम् ॥ ३२ ॥ ततः प्रभृति ते विप्राः सर्वे भक्तिपुरःसराः ॥ तस्याः प्रदक्षिणां चक्रुस्तथान्ये
 बुक्तिहेतवे ॥ ३३ ॥ प्रामाश्र परमां सिद्धिं वाञ्छितां तत्प्रभावतः ॥ इह लोके परे चैव दुर्लभां त्रिदशैरपि ॥ ३४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तां देवीमिह
 संशयेत् ॥ सर्वकामप्रदां नृणां तस्मिन्नेत्रे व्यवस्थिताम् ॥ ३५ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे श्रीहा
 टकेश्वरसंज्ञमाहात्म्ये चमत्कारीदुर्गामाहात्म्यवर्णनं नाम चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ तथान्यदपि तत्रास्ति
 तडागं देवनिर्मितम् ॥ यत्रानन्तो नृपः सिद्धः सुदयोनाम नामतः ॥ १ ॥ तेनैव भूभुजा तत्र लिंगं संस्थापितं शुभम् ॥ आनर्तेश्वरसंज्ञं च सर्वं
 सिद्धिप्रदं नृणाम् ॥ २ ॥ तत्रांगारकपट्ट्या यस्तडागे स्नानमाचरेत् ॥ स प्राप्नोति नरः सिद्धिं यथाऽऽनर्ताधिपेन च ॥ ३ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥
 कथं सिद्धिस्तु संप्राप्ता आनर्तं महात्मना ॥ सर्वं कथय तत्सूत सर्वं वेत्ति न संशयः ॥ ४ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ आनर्तः सुदयोनाम
 पुरासात्पृथिवीपतिः ॥ सर्वारिर्भूतो युद्धे पलायनपरायणः ॥ उच्छिष्टो म्लेच्छसंस्पृष्ट एकाकी बहुभिर्युतः ॥ ५ ॥ अथ तस्य कपालं च कापालिक
 व्रतान्दिनः ॥ जगृह निजकर्माथं ज्ञात्वा तं वीरसंभवम् ॥ ६ ॥ आनर्तेश्वरसंज्ञिष्ये वसमानो दनेस्थितः ॥ स राज्ञो तेन तोयेन सर्वदेवमयेन च ॥
 ॥ ७ ॥ तडागोत्थेन संपूर्णं राज्ञो कृत्वा प्रमुचति ॥ आसीत्पूर्वं वणिद्रात्रा सिद्धसेनइति स्मृतः ॥ धनी भृत्यसमोपेतः सदा पुण्यपरायणः ॥ ८ ॥
 कस्यचित्त्वथ कालस्य पुण्यबुद्ध्या द्विजोत्तमाः ॥ प्रस्थितश्चोत्तरां काष्ठां स सार्धेन समन्वितः ॥ ९ ॥ अथ प्राप्तः क्रमात्सर्वैः स गच्छन्मरुमंडल
 म् ॥ वृक्षोदकपरित्यक्तं सर्वसत्त्वविवर्जितम् ॥ १० ॥ तत्र रात्रिं समासाद्य श्रान्ताः पांथाः समन्ततः ॥ सुप्ताः स्थानानि संसृत्य गता निद्रावशं तथा
 ॥ ११ ॥ ततः प्रत्युपमासाद्य समुत्थाय च सत्वरम् ॥ प्रस्थिता उत्तरां काष्ठां मुक्तैकैर्गृहसेवकम् ॥ १२ ॥ स वै मार्गपरिश्रान्तो गत्वा निद्रावशं
 भूशम् ॥ न जजागार जातेऽपि प्रयाणे बहुशब्दिते ॥ १३ ॥ न च तैः सं स्मृतः सार्धैः समं प्रस्थितो गृहात् ॥ न च केनापि संदष्टः स तु रोषसि
 संस्थितः ॥ १४ ॥ एवं गते ततः सार्धे प्रोद्वते सूर्यमंडले ॥ तीव्रतापपरिस्पृष्टो जजागार ततः परम् ॥ १५ ॥ यावत्पश्यति नो किञ्चित्स्मिन्स्थाने स
 सार्धकम् ॥ न च तेषां मरौ तस्मिँल्लक्ष्यते पदपङ्क्तिः ॥ १६ ॥ ततो दुःखपरीतात्मा धादमान इतस्ततः ॥ पतितो मेदिनीपृष्ठे मध्याह्ने क्षुत्पार्दितः ॥ १७ ॥
 एवं तस्य तृपार्तस्य पतितस्य धरातले ॥ धृतमाणस्य कुच्छेण संयातोऽस्ताचलं रविः ॥ १८ ॥ ततः किञ्चित्संज्ञोऽधूमन्दीभूते दिवाकरे ॥
 चिन्तयामास चित्तेन काहं गच्छामि सांप्रतम् ॥ १९ ॥ न लक्ष्यते कचिन्मार्गो दृश्यते न च मानुषम् ॥ नात्र तोयं न च च्छाया नूनं मे मृत्यु
 रागतः ॥ २० ॥ एवं चिन्ताप्रपन्नस्य तस्य जगृहस्य निर्जने ॥ मरौ तस्मिन्समायाता शर्वरी तदनन्तरम् ॥ २१ ॥ अथ क्षणेन शुभाव स गीतं
 मधुरध्वनि ॥ पठतां नन्दिवृद्धानां तथा शब्दं मनोहरम् ॥ २२ ॥ अथापश्यत्क्षणेनैव प्रेतसंघैः समावृतम् ॥ प्रेतमेकं च सर्वपापाधिपत्ये व्यव
 स्थितम् ॥ २३ ॥ ततस्ते पार्श्वगाः प्रेता एके नृत्यं प्रचक्रिरे ॥ तत्पुरो गीतमन्ये तु स्तुतिं चैव तथा परे ॥ २४ ॥ अथासौ प्राह तं शूद्रमतिथे
 कुरु भोजनम् ॥ स्वेच्छया पितृ तोयं च श्रेयो येन भवेन्मम ॥ २५ ॥ ततः स भोजनं चक्रे क्षुधार्तश्च पपी जलम् ॥ भयं त्यक्त्वा सुविश्रम्यः
 प्रेतराजस्य शासनात् ॥ २६ ॥ ततः प्रेताश्च ते सर्वे प्रेतत्वेन समन्विताः ॥ यथाज्येष्ठं यथान्यायं प्रचक्रुर्भोजनक्रियाम् ॥ २७ ॥ एवं तेषां समः तानां
 त्रिलासैः पार्थिवोचितैः ॥ अतिक्रान्ता निशा सर्वा क्रीडतां द्विजसत्तमाः ॥ २८ ॥ ततः प्रभाते विमले प्रोद्वते रविमंडले ॥ यावत्पश्यति शूद्रः स
 तावत्तत्र न किञ्चन ॥ २९ ॥ ततश्च चिन्तयामास किमेतत्स्वप्नदर्शनम् ॥ चित्तप्रमोऽथवाऽस्माकमिन्द्रजालमथापि वा ॥ ३० ॥ अथवा सत्य
 भेतद्वि यतो मे तस्मिन्नुत्पन्ना ॥ संजातेयं क्षुधार्तस्य पिपासाकुलितस्य च ॥ ३१ ॥ एवं चिन्तयमानस्य भास्करो गगनांगणम् ॥ समाकरोह तापेन
 तापयन्धरणीतलम् ॥ ३२ ॥ ततः कंचित्समाश्रित्य स्वरूपच्छायं महीरुहम् ॥ प्राप्तवान्दिवसस्यातं क्षुत्पिपासाप्रपीडितः ॥ ३३ ॥ ततो निशासुखे
 प्राप्ते भूयोऽपि प्रेतराजकम् ॥ प्रेतैस्तेष्वं समोपेतं तथारूपं व्यलोकयत् ॥ ३४ ॥ तथैव भोजनं चक्रे तस्यातिथ्यसमुद्रवम् ॥ भयं रहितः शूद्रो
 हर्षेण महतान्वितः ॥ ३५ ॥ एवं तस्य निशावक्रे नित्यमेव स भूषतिः ॥ आतिथ्यं प्रकरोत्येव समागत्य तथैव च ॥ ३६ ॥ ततोऽन्यदिवसे प्राप्ते
 तेन शूद्रेण भूषतिः ॥ पृष्टः किमेतदाश्चर्यं दृश्यते रजनीमुखे ॥ ३७ ॥ विभवस्ते महाभाग प्रणश्यति निशाक्षये ॥ एतत्कीर्तय मे गुह्यं न चेत्प्रेतप
 संस्थितम् ॥ अत्र कौतूहलं जातं दृष्टेदं सुविचेष्टितम् ॥ ३८ ॥ ॥ प्रेत उवाच ॥ ॥ अस्ति पुण्यं महाक्षेत्रं हाटकेश्वरसंज्ञितम् ॥ गंगा च यमु
 ना चैव स्थिते तत्र च संगमे ॥ ३९ ॥ ताभ्यामतिसमीपस्थं शिवस्यायतनं शुभम् ॥ महाप्रतपस्तत्र तपस्यति सुनेष्टिकः ॥ ४० ॥ स सदा
 रात्रिशोचार्थं कपालं जलपुरितम् ॥ मदीयं शंयने चक्रे तत्र कृत्वा निजां क्रियाम् ॥ ४१ ॥ तत्प्रभावान्ममेयं हि विभूतिर्जायते निशि ॥ दिवा
 रिते कृते याति भूय एव महामते ॥ ४२ ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं मे तत्र गत्वा कपालकम् ॥ पूर्णं कृत्वा मदीयं तत्तस्मिन्स्तोये विनिक्षिप ॥ ४३ ॥
 येन मे जायते मोक्षः प्रेतभावात्सुदारुणात् ॥ ४४ ॥ तथा तत्रास्ति पूर्वस्यां दिशि तत्तीर्थमुत्तमम् ॥ गयाशिर इति ख्यातं प्रेतत्वान्मुक्तिदा
 यकम् ॥ ४५ ॥ तत्र गत्वा कुरु श्राद्धं सर्वेषां त्वं महामते ॥ दृश्यते तव पार्श्वस्था भद्रं संप्रुटिकां शुभाम् ॥ ४६ ॥ अस्यां नामानि
 सर्वेषां यथाज्येष्ठं समालिख ॥ ततः श्राद्धं कुरुष्वानु दयां कृत्वा गरीयसीम् ॥ ४७ ॥ वयं त्वं तत्र नेष्यामः सुखोपायेन भद्रक ॥
 निधिं च दर्शयिष्यामः श्राद्धार्थं सुमहत्तरम् ॥ ४८ ॥ तथेति समजुहाते तेन शूद्रेण सत्वरम् ॥ निन्युस्तं स्कन्धमारोप्य शूद्रं क्षेत्रे यथोचि
 तम् ॥ ४९ ॥ दर्शयामासुरेवास्य निधानं धूरिवित्तजम् ॥ तदादाय ततस्तत्र यत्रासौ नैष्ठिकः स्थितः ॥ ५० ॥ ततः प्रणम्य तं भक्त्या कथ
 यामास विस्तरात् ॥ तस्य भूतपतेः सर्वं वृत्तांतं विनयान्वितः ॥ ५१ ॥ ततो लब्ध्वा कपालं तच्छूर्णयित्वा समाहितः ॥ गंगायमुनयोर्मध्ये
 प्रचिक्षेप मुद्वान्वितः ॥ ५२ ॥ एतस्मिन्मन्त्रे प्रेतो दिव्यरूपपुर्वरः ॥ विमानस्योऽमवीद्वाक्यं शूद्रं तं हर्षसंयुतः ॥ ५३ ॥ प्रसादात्तत्र मुक्तोऽयं
 प्रेतत्वादारुणादितः ॥ स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि सांप्रतं त्रिदिवालयम् ॥ ५४ ॥ एतेषामेव सर्वेषामिदानीं श्राद्धमाचर ॥ गत्वा गयाशिरः
 पुण्यं येन मुक्तिः प्रजायते ॥ ५५ ॥ ततः स विस्मयाविष्टस्तेषामेव पृथक्पृथक् ॥ श्राद्धं चक्रे च भूतानां नित्यमेव समाहितः ॥ ५६ ॥
 तेऽपि सर्वे गताः स्वर्गं प्रेतास्तस्य प्रभावतः ॥ ददुश्च दर्शनं तस्य स्वप्ने हर्षसमन्विताः ॥ ५७ ॥ ततः शूद्रः स विज्ञाय तत्क्षेत्रं पुण्यवर्ध
 नम् ॥ न जगाम गृहं भूयस्तत्रैव तपसि स्थितः ॥ ५८ ॥ गंगायमुनयोः पार्श्वे शूद्रकेश्वरसंज्ञितम् ॥ लिंगं संस्थापितं तेन सर्वपातकना

शनम् ॥ ६९ ॥ यस्तैर्विधिवत्तानं कृत्वा पूजयते नरः ॥ शुद्धकेशरं च लिंगं श्रद्धासमन्वितः ॥ ६० ॥ स सर्वैः पातकेर्मुक्तः प्रयाति शिव
मंदिरम् ॥ स्तूयमानश्च गंधर्वैर्विमानवरमाश्रितः ॥ ६१ ॥ यस्तत्र स्थितिं प्राणांकृत्वा प्रायोपवेशनम् ॥ न च भूयोऽत्र संसारे स जन्माप्नोति
मानवः ॥ ६२ ॥ गंडूषमपि तोयस्य यस्तस्य निवसन्निषेत् ॥ सोऽपि संयुज्यते पापादाजन्ममरणांतिकात् ॥ ६३ ॥ यस्तत्र ब्राह्मणं द्वाणां
संयच्छति भोजनम् ॥ पितरस्तस्य तृप्यन्ति यावत्कल्पशतत्रयम् ॥ ६४ ॥ श्रुतिमात्रं च यो दद्यात्तत्र स्वर्णं समाहितः ॥ स प्राप्नोति फलं कृत्स्नं
राजमूयाश्च मेधयोः ॥ ६५ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तत्तीर्थवरमाश्रयेत् ॥ य इच्छेच्छाश्वतं स्वर्गं सदेव मनुजो द्विजाः ॥ ६६ ॥ अत्र गाथा पुरा गीता
गीतमेव महर्षिणा ॥ गंगायमुनयोस्तं च प्रभावं वीक्ष्य विस्मयात् ॥ ६७ ॥ गंगायमुनयोः संगे नरः स्नात्वा समाहितः ॥ शुद्धेश्वरं समालोक्य सद्यः
स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ६८ ॥ एतद्गङ्गासर्वमाख्यातं गंगायमुनयोर्मया ॥ माहात्म्यं ब्राह्मणश्रेष्ठाः सर्वपातकनाशनम् ॥ ६९ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये आनतेकेश्वरशुद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पंचपटितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥
॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथा तत्रास्ति विख्यातं रामहृदहतिस्मृतम् ॥ यत्र ते पितरस्तेन रुधिरं प्रतर्पिताः ॥ १ ॥ तत्र भाद्रपदे मासि
योऽमावास्यामवाप्य च ॥ पितृन्संतर्पयेद्भक्त्या सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ २ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अत्याश्चर्यमिदं सूत यद्वीक्ष्य महामते ॥
येन पितरस्तत्र रुधिरं प्रतर्पिताः ॥ ३ ॥ पितॄणां तर्पणार्थाय मेध्याः संकीर्तिता बुधैः ॥ पदार्था रुधिरं प्रोक्तं राक्षसानां प्रतर्पणे ॥ ४ ॥
श्रुतिस्मृतिविरुद्धं च कर्म सद्भिर्विगर्हितम् ॥ जामदग्नयेन तवीर्णं कस्मात्सुत वदस्वनः ॥ ५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तेन कोपवशात्कर्म प्रतिज्ञां
परिरक्षता ॥ तत्कृतं तर्पिता येन पितरो रुधिरं ते ॥ ६ ॥ पिता तस्य पुरा विप्रा जमदग्निर्नापितः ॥ क्षत्रियेण स्वधर्मस्थो विना
दोषं द्विजोत्तमाः ॥ ७ ॥ ततः कोपपरीतेन तेन प्रोक्तं महात्मना ॥ स्तेन क्षत्रियोत्थेन संतर्प्याः पितरो मया ॥ ८ ॥ एतस्मात्कारणात्तेन
रुधिरं महात्मना ॥ पितरस्तर्पिताः सम्यक्किल्बिषेण भक्तितः ॥ ९ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ जमदग्निर्दत्तः कस्मात्क्षत्रियेण महासुनिः ॥
किं नामा स च भूपालो विस्तराद्दत्त सूत तव ॥ १० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ऋचीकतनयः पूर्वं जमदग्निरिति स्मृतः ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे
तत्रासीद्गन्धकल्मषः ॥ ११ ॥ चत्वारस्तस्य पुत्राश्च बभूवुर्गुणसंयुताः ॥ जवन्त्योऽपि गुणज्येष्ठस्तेषां रामो बभूव ह ॥ १२ ॥ कदाचिद्वसतस्तस्य
जमदग्नेर्ब्रह्मवने ॥ पुत्रेषु कन्दमूलार्थं निर्गतेषु वनाद्बहिः ॥ १३ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्तो हृदयाधिपतिर्वली ॥ सहस्राब्जं इत्येव विख्यातो यो
महीतले ॥ १४ ॥ मृगलिप्सुर्वने तस्मिन्भ्रममाण इतस्ततः ॥ श्रमातो वृषराशिस्थे भास्करे दिनमध्यगे ॥ १५ ॥ ततस्तमाश्रमं दृष्ट्वा नानाद्रुम
समाकुलम् ॥ चतुरंगेन सैन्येन सहितः प्रविवेश ह ॥ १६ ॥ अथापश्यत्स तत्रस्थं जमदग्निं महासुनिम् ॥ उपविष्टं कृतस्नानं देवार्चनपरायणम् ॥ १७ ॥
अथ तं पार्थिवं दृष्ट्वा स मुनिस्तुष्टिसंयुतः ॥ अर्घं दत्त्वा यथान्यायं स्वागतेनाभिनंद्य च ॥ १८ ॥ सोऽपि तं प्रणिपत्योच्चैर्विनयेन सम
न्वितः ॥ प्रतिसंभाषयामास कुशलं पर्यपृच्छत ॥ १९ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ कश्चित् कुशलं विप्र पुत्रशिष्यान्वितस्य च ॥ साग्नितोत्र
कलत्रस्य परिवारयुनस्य च ॥ २० ॥ अद्य मे सफलं जन्म जीवितं सफलं च मे ॥ यत्वं तपोनिधिर्दृष्टः सर्वलोकनमस्कृतः ॥ २१ ॥ एवमुक्त्वा
स राजर्षिर्विश्रम्य सुचिरं ततः ॥ पीत्वापस्तमुवाचेदं प्रणिपत्य महासुनिम् ॥ २२ ॥ अनुज्ञां देहि मे ब्रह्मन्प्रयास्यामि निजं गृहम् ॥ मम कृत्यं
समादेश्यं येन ते स्यात्प्रयोजनम् ॥ २३ ॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ देवतार्चनवेलायां त्वं ये गृहमुपागतः ॥ मनोरथ इव ध्यातः सर्वदेवम
योऽतिथिः ॥ २४ ॥ तस्मान्मेऽस्ति परा प्रीतिर्भक्तिश्च नृपसत्तम ॥ तत्कुरुष्व मया दत्तं स्वहस्तेनैव भोजनम् ॥ २५ ॥ राजा वा ब्राह्मणो वाथ
शूरो वाप्येत्यजोऽपि वा ॥ वैश्वदेवान्तसंप्राप्तः सोऽतिथिः स्वर्गसंकमः ॥ २६ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ ममैते सैनिका ब्रह्मच्छतशोऽथ सह
वशः ॥ तेषु कैः कथं भोक्तुं युज्यते मम कीर्तय ॥ २७ ॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ सर्वेषां सैनिकानां ते संप्रदास्यामि भोजनम् ॥ नात्र
विना त्वया कार्या मुनिर्निष्कचनो ह्यहम् ॥ २८ ॥ येषां पश्यति राजेंद्र धेनुर्वद्धा ममातिके ॥ एषा सुते मनोभीष्टं प्रार्थिता सर्वदेव हि ॥ २९ ॥
॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततश्च कौतुकाविष्टः स नृपो द्विजसत्तमाः ॥ वादमित्रेयं संप्रोच्य तस्मिन्नेवाश्रमे स्थितः ॥ ३० ॥ ततः संतर्प्य देवैश्च
पितृभ्यः तदनंतरम् ॥ पूजयित्वा हविर्वाहं ब्राह्मणांश्च ततः परम् ॥ ३१ ॥ उपविष्टस्ततः सार्धं सर्वैर्भृत्यैर्वुभुक्षितैः ॥ श्रमातोर्विस्मयाविष्टैः कृते
तस्य द्विजोत्तमाः ॥ ३२ ॥ ततः स प्रार्थयामास तां धेनुं मुनिसत्तमः ॥ यो यत्प्रार्थयते देहि भोज्यार्थं तस्य तच्छुभे ॥ ३३ ॥ ततः सा सुषुवे
धेनुरनुवाच च शुभम् ॥ पक्वान्नं च विशेषेण चित्ताहादकरं परम् ॥ ३४ ॥ ततः स्वाद्यं च चर्व्यं च लेह्यं चोष्यं तथैव च ॥ व्यंजनानि विचित्राणि
कषायकटुकानि च ॥ अम्लानि मधुराण्येव नितानि गुणवन्ति च ॥ ३५ ॥ एवं प्राप्य परां तृप्तिं तया धेनवा स भूषतिः ॥ सेवकैः सबलैः सार्धं
मन्त्रैर्मृतसंभवेः ॥ ३६ ॥ ततो भुक्त्यवसाने तु प्रार्थयामास भूषतिः ॥ तां धेनुं विस्मयाविष्टो जमदग्निं महासुनिम् ॥ ३७ ॥ कामधेनुरियं ब्रह्म
मादरिष्यनिवासिनाम् ॥ मुनीनां शान्तचित्तानां तस्माद्यच्छ मम स्वयम् ॥ ३८ ॥ येनाऽकरां करोम्यद्य लोकांस्तस्याः प्रभावतः ॥ साधयामि
च पुनस्त्याच्छत्रुभारिबलान्वितान् ॥ ३९ ॥ एवं कृते तव श्रेयो भविष्यति च सद्यशः ॥ इह लोके परे चैव तस्मात्कुरु मयोदितम् ॥ ४० ॥
॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ होमधेनुरियं राजन्ममेका प्राणसंमता ॥ अदेया सर्वदा पूज्या तस्मान्नाहंसि याचिनुम् ॥ ४१ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥
अहं शतसहस्रं ते यच्छाम्यस्याः कृते द्विज ॥ धेनूनामपरं वित्तं यावन्मात्रं प्रवाञ्छसि ॥ ४२ ॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ अत्रिकेया महाराज
सामान्यापि हि गोः स्मृता ॥ किं पुनर्होमधेनुर्यां प्रभावेरीदृशोयुता ॥ ४३ ॥ विमोहाद्ब्राह्मणो यो गां विक्रीणाति धनेच्छया ॥ विक्रीणाति न सन्दे
हः स निर्जा जननीमिह ॥ ४४ ॥ सुरा पीत्वा द्विजं हत्वा द्विजानां निष्कृतिः स्मृता ॥ धेनुविक्रयकर्तृणां प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ४५ ॥ ॥ राजो
वाच ॥ ॥ यदि यच्छसि नो विप्र साम्ना धेनुमिमां मम ॥ बलादपि हरिष्यामि तस्मात्साम्ना प्रदीयताम् ॥ ४६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
तच्छुक्त्वा कोपसंयुक्तो जमदग्निर्द्विजोत्तमाः ॥ अन्नमन्नमिति प्रोच्य समुत्तस्थो सभातलात् ॥ ४७ ॥ ततस्ते सेवकास्तस्य नृपतेऽभितवेदिनः ॥
अप्राप्तशस्त्रं तं विप्रं निजघ्नुर्निशितायुधैः ॥ ४८ ॥ तस्येवं बध्यमानस्य जमदग्नेर्महात्मनः ॥ रेणुकारुण्यं प्रिया भार्या पपातोपरि दुःखिता ॥
॥ ४९ ॥ सोऽपि नानाविधैस्तीक्ष्णैः खण्डिता वरवर्णिनी ॥ आधुःशेपतया प्राणेन कथंचिद्वियोजिता ॥ ५० ॥ एवं हत्वा स विप्रेन्द्रं जमदग्निं
महीपतिः ॥ तां धेनुं कालयामास यत्र माहिष्मती पुरी ॥ ५१ ॥ अथ सा कारुण्यमाना च धेनुः कोपसमन्विता ॥ जमदग्निं हतं दृष्ट्वा ररम्भ
कल्पं मुहुः ॥ ५२ ॥ तस्याः संरम्भमाणाया वक्रमार्गेण निर्गताः ॥ पुलिन्दा दारुणा मेढाः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ५३ ॥ नानाशस्त्रपताः सर्वे

[illegible]

तपश्चर्यासमायुक्तः पितुर्वधमनुस्मरन् ॥१७॥ ततः सर्वान्पुलिन्दांश्च शबरान्मेदसंयुतान् ॥ भूम्यन्ते धारयामास पर्वतेषु स भार्गवः ॥१८॥ इति श्री
स्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये परशुरामकृतमहीदानपूर्वकसमुद्रापसारणवृत्तान्तवर्णननाम्ना
प्राप्तमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततो निःक्षत्रिये लोके क्षत्रियो वंशकारणात् ॥ क्षेत्रजान्ब्राह्मणेभ्यश्च सुपुत्रस्तनया
न्यरात् ॥१॥ ते वृद्धिं च समासाद्य क्षेत्रजाः क्षत्रियोपमाः ॥ जगृहुर्मेदिनीं वीर्यात्संनिरस्य द्विजोत्तमान् ॥२॥ ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे परिभृतिपदं गताः ॥
प्रोचुर्भार्गवमभ्येत्य दुःखेन महतान्विताः ॥ ३ ॥ रामराम महाबाहो या त्वया वसुधा च नः ॥ वाजिमेधे मखे दत्ता क्षत्रियेः सा हता गता ॥ ४ ॥ तस्मान्नो
देहि तां भूयो हत्वा तान्क्षत्रियाधमान् ॥ कुरु श्रेयोऽभिवृद्धिं तां यद्यस्ति तव पौरुषम् ॥ ५ ॥ ततो रामः कुधाविष्टो भूयस्तेः शत्रूः सह ॥ पुलिन्दे
मेदकेश्वेव क्षत्रियांताय निर्ययो ॥ ६ ॥ तत्रैव क्षत्रियान्हत्वा रक्तमादाय तद्रुह ॥ तां गतां पूरयामास चक्रार पितृतर्पणम् ॥ ७ ॥ प्रददौ ब्राह्मणेभ्यश्च
वाजिमेधे धरां पुनः ॥ तेषां निर्वृत्तस्तत्र जगामोदधिसन्निधौ ॥ ८ ॥ एवं तेन कृता पृथ्वी सर्वशत्रुविजिता ॥ त्रिःसप्तवारं विमंदा द्विजेभ्यश्च
निवेदिता ॥ ९ ॥ तर्पिताः पितरश्चैव रुधिरं महात्मना ॥ प्रतिज्ञा पालिता तस्माद्विकोपश्च बभूव सः ॥ १० ॥ एकविंशतिमे प्राप्ते ततश्च
पितृतर्पणे ॥ अशरीराऽभवद्वाणी त्वस्था पितृसमुद्रजा ॥ ११ ॥ रामराम महाभाग त्यजेतत्कर्म गर्हितम् ॥ वयं ते तुष्टिमापन्नाः स्वराज्यपरिपाल
नाम् ॥ १२ ॥ यत्तया विहितं कर्म नेतदन्यः करिष्यति ॥ न कृतं केनचित्पूर्वं पितृवैरसमुद्रवम् ॥ १३ ॥ तस्मात्तु वयं वः स दास्यामश्चित्त
वाञ्छितम् ॥ प्रार्थयस्व द्रुतं तस्मादुर्लभं त्रिदशेरपि ॥ १४ ॥ ॥ राम उवाच ॥ ॥ पितरो यदि तुष्टा मे यच्छंति यदि वाञ्छितम् ॥ तस्मात्क्षीर्ण
मिदं पुण्यं मन्नामा लोकविश्रुतम् ॥ रक्तोपविनिर्मुक्तं सेवितं वरतापसेः ॥ १५ ॥ ॥ पितर ऊचुः ॥ ॥ पितृस्तर्पणजा गतां त्वया येयं विनि
र्मिता ॥ रामहृद इति ख्यातिं प्रयास्यति जगत्रये ॥ १६ ॥ यत्र भक्तिधुता लोकास्तर्पयिष्यन्ति वै पितृन् ॥ तेऽन्वमेधफलं प्राप्य प्रयास्यन्ति परां
गतिम् ॥ १७ ॥ कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां मासि भाद्रपदे नरः ॥ करिष्यति च यः श्राद्धं भक्त्या शस्त्रहतस्य च ॥ १८ ॥ अपि प्रेतत्वमापन्नं नरकं वा
समाश्रितम् ॥ उद्धरिष्यति स प्रेतमपि पापसमन्वितम् ॥ १९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा तु रामं ते विरेषुस्तदनंतरम् ॥ रामोऽपि च
तपस्तेषु तत्रैव क्रोधवर्जितः ॥ २० ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तत्र शस्त्रहतस्य च ॥ तस्मिन्दिने प्रकर्तव्यं श्राद्धं श्रद्धासमन्वितैः ॥ २१ ॥ उपसर्ग
मृतानां च सर्पाग्निविषवन्धनैः ॥ तत्र भुक्तिप्रदं श्राद्धं दिने तस्मिन्नुदाहृतम् ॥ २२ ॥ यः पितृस्तर्पयेत्तत्र प्रेतपक्षे जलैरपि ॥ स तेषामनृणो
भूत्वा पितृलोके महीयते ॥ २३ ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातं रामहृदसमुद्रवम् ॥ माहात्म्यं ब्राह्मणश्रेष्ठाः सर्वपातकनाशनम् ॥ २४ ॥ श्राद्धकाले नरो
भक्त्या यश्चेतत्पठति स्वयम् ॥ स गयाश्राद्धजं कृत्स्नं फलमाप्नोत्यसंशयम् ॥ २५ ॥ पर्वकालेऽथवा प्राप्ते षष्ठे ब्राह्मणसन्निधौ ॥ पितृमेधस्य यज्ञस्य
स फलं लभतेऽखिलम् ॥ २६ ॥ शृणुयाद्वापि यो भक्त्या कीर्त्यमानमिदं नरः ॥ सौत्रामणौ कृते कृत्स्नं फलमाप्नोत्यसंशयम् ॥ २७ ॥ इति
श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये रामहृदोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णननाम्नामैकोनसप्ततितमोऽ
ध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथान्यापि च तत्रास्ति शक्तिः पापप्रणाशिनी ॥ कार्तिकेयेन निर्मुक्ता हत्वा वै तारकं
रुहे ॥ १ ॥ तथास्ति सुमहत्कुण्डं स्वच्छोदकसमावृतम् ॥ तेनैव निर्मितं तत्र यः स्नात्वा तां प्रपूजयेत् ॥ स पापान्मुच्यते सद्य आजन्ममरणाति
कात् ॥ २ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ कस्मिन्काले विनिर्मुक्ता सा शक्तिस्तेन नो वद ॥ किमर्थं स्वामिना तत्र किंप्रभावा वद स्वयम् ॥
॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ पुरासीत्तरकोनाम दानवोऽतिबलान्वितः ॥ हिरण्याक्षस्य दयादद्वैलोक्यस्य भगवहः ॥ ४ ॥
स ज्ञात्वा जनकं ध्वस्तं विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ तपस्तेषु ततस्तीव्रं गोकर्णं प्राप्य पर्वतम् ॥ ५ ॥ यावद्दर्पसहसातं शीर्णपर्णा
शनः स्थितः ॥ ध्यायमानो महादेवं कायेन मनसा गिरा ॥ ६ ॥ वरपूजोपहारैश्च नैवेद्यैर्विविधैस्ततः ॥ ततो वर्षसहस्राति र दैत्यो
दुःसम्भुतः ॥ ७ ॥ ज्ञात्वा रुद्रमसंलुप्तं ततो रोद्धुं तपोऽकरोत् ॥ विनिष्कृत्यात्ममांसानि जुहोतिस्म हुताशने ॥ ८ ॥ ततस्तुष्टो महा
देवो वृषारूढ उमापतिः ॥ सर्वैरेव गणैः सार्धं तस्य संदर्शनं वयो ॥ ९ ॥ तत्र प्रोवाच संहृष्टस्तारनादेन नादयन् ॥ दिशः सर्वा महादेवो हर्ष
मददया गिरा ॥ १० ॥ भोभोस्तारक तुष्टोऽस्मि साहसं मेहंशं कुरु ॥ प्रार्थयस्व मनोऽभीष्टं येन ते प्रददाम्यहम् ॥ ११ ॥ ॥ तारक उवाच ॥
अजेयः सर्वदेवानां त्वत्प्रसादादहं विभो ॥ यथा भवामि संग्रामे त्वां विहाय तथा कुरु ॥ १२ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ मत्प्रसादादसंदिग्धं
सर्वमेतद्विष्यति ॥ त्वां वत्प्रार्थितं दैत्य त्वमेको बलवानिह ॥ १३ ॥ एवमुक्त्वा महादेवः स्वमेव भवनं गतः ॥ तारकश्चापि संहृष्टस्तथैवनिज
मन्दिरम् ॥ १४ ॥ ततो दानवसैन्येन महता परिवारितः ॥ गतः शक्रपुरीं योद्धुं विख्याताममरावतीम् ॥ १५ ॥ अथाभवन्महायुद्धं देवानां दानवैः
सह ॥ यावद्दर्पसहस्राति वृत्तं कृत्वा निवर्तनम् ॥ १६ ॥ तत्राभवत्सयो नित्यं देवानां रणमूर्धनि ॥ विजयो दानवानां च प्रसादाच्छूलं पा
णिनः ॥ १७ ॥ ततश्चकुरुपायास्ते विजयाय दिवौकसः ॥ वर्याणि सुविचित्राणि यन्त्राणि परिखास्तथा ॥ १८ ॥ अन्यान्यपि शरीरस्य
शतान्योऽप्य वरेषवः ॥ प्रासाः कुन्ताश्च भल्लाश्च तस्मिन्काले विनिर्मिताः ॥ विशेषाहवसंन्यव्यूहानां प्रक्रियाश्च याः ॥ १९ ॥ तथान्यानि
विचित्राणि कूटयुद्धान्यनेकशः ॥ भीषिकाः कुदकाश्चैव शंकजालानि कृत्स्नशः ॥ २० ॥ न च ते विजयं प्राप्नुस्तथापि द्विजसत्तमाः ॥ दानवैर्भ्यो
महायुद्धे प्रहारेर्जरीकृताः ॥ २१ ॥ अथ प्राह सहस्रांशो भयत्रस्तो बृहस्पतिम् ॥ दिनेदिने वयं दैत्यैर्विजयामो द्विजोत्तम ॥ २२ ॥ यथायथा रणार्थाय
समुपायान्करोम्यहम् ॥ तथातथा पराभूतिर्जायते मे महाहवे ॥ २३ ॥ तदुपायं सुराचार्यं स्वबुद्ध्या त्वं प्रचिन्तय ॥ येन मे स्याज्जयो युद्धे तव
कीर्तिरनिन्दिता ॥ २४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततो बृहस्पतिः प्राह चिरं ध्यात्वा शचीपतिम् ॥ प्रहृष्टवदनो ज्ञात्वा जयोपायं महाहवे ॥
॥ २५ ॥ मया शकं परिज्ञातः स उपायो महाहवे ॥ जीयन्ते शत्रवो येन लीलैवापि भूरिशः ॥ २६ ॥ यदाभीष्टं वरं तेन प्रार्थितस्त्रिपुरांतकः ॥
तदेवं वचनं प्राह प्रणिपत्य सुहृदुर्बुधः ॥ २७ ॥ अजेयः सर्वदेवानां त्वत्प्रसादादहं विभो ॥ यथा भवामि संग्रामे त्वां विहाय तथा कुरु ॥ २८ ॥
न तं स्वयं महादेवः स्वशिष्यं गृहयिष्यति ॥ त्रिमवृक्षमपि स्थाप्य कश्चिन्नत्ति पुनः स्वयम् ॥ २९ ॥ यो वै पिता स पूत्रः स्याच्छ्रुतिवाक्यमिदं
स्मृतम् ॥ तस्मान्नयतु सिद्धं हस्तप्राशकृतमुतम् ॥ ३० ॥ येन सेनाधिपत्ये तं विनियोज्य महाहवम् ॥ कुर्मोदैत्यैः समं शस्त्रैः प्राप्नुयाम ततो जय
मर्धं मोक्षमाप्नुमं विनयावतः स्थितः ॥ ३१ ॥ सूतस्य जननार्थाय कुरु यत्नं वृषध्वज ॥ येन सेनाधिपत्ये तं योजयामि दिवौकसम् ॥ ३२ ॥

प्राप्नोम्यहं च संप्राप्ते विजयं त्वत्प्रसादतः ॥ निहत्य दानवान्सर्वान्स्तारकेण समन्वितान् ॥ ३७ ॥ नान्यथा विजयो मे स्यात्संप्राप्ते दानवैः सह ॥
 इति मां प्राह देवज्यो ज्ञात्वा सम्यग्महामतिः ॥ ३८ ॥ अथोवाच विहस्योच्चैः शंकरस्त्रिशेधरम् ॥ करिष्यामि वचः क्षिप्रं तव शक्तं न संशयः ॥
 ॥ ३९ ॥ पुत्रमुत्पादयिष्यामि सर्वदेव्यविनाशकम् ॥ यं त्वं सेनापतिं कृत्वा जयं प्राप्स्यसि सर्वदा ॥ ४० ॥ एवमुक्त्वा महादेवो गत्वा कैलास
 पर्वतम् ॥ गौर्या समं ततश्चक्रे कामधर्मं यथोचितम् ॥ ४१ ॥ हावेर्भावेः समोपेतं हास्येऽन्येस्तदात्मिकेः ॥ यावद्वर्षसहस्रांतं दिव्यं चैव निमेषवत् ॥
 ॥ ४२ ॥ अथ देवगणाः सर्वे भयसंयस्तमानसाः ॥ चक्रुर्मंत्रं तदर्थं हि तारकेण प्रपीडिताः ॥ ४३ ॥ सहस्रं वत्सराणां तु रतासक्तस्य शूलिनः ॥
 अतिक्रान्तं न देवानां तेन कृत्यं विनिर्मितम् ॥ ४४ ॥ तस्माद्गच्छामहे तत्र यत्र देवो महेश्वरः ॥ संतिष्ठते समं गौर्या कैलासे विजने स्थितः ॥ ४५ ॥
 ततस्तत्रैव संजग्मुः सर्वे देवाः सवासवाः ॥ उद्बहन्तः परामार्तिं तारकारिसमुद्रवाम् ॥ ४६ ॥ अथ कैलासमासाद्य यावद्याति भवति कम् ॥ निपिडा
 नंदिना तावन्न गंतव्यमतः परम् ॥ ४७ ॥ रहस्ये भगवान्साधं पार्वत्या समवस्थितः ॥ अस्माकमपि नो गम्यं तस्मात्तावन्न गम्यताम् ॥ ४८ ॥ तत
 स्तेर्विबुधैः सर्वैः प्रेषितस्तत्र चानिलः ॥ किं करोति महादेवः शीघ्रं विज्ञायतामिति ॥ ४९ ॥ अथ वायुर्गतस्तत्र यत्रास्ते भगवान्छिवः ॥ गौर्या सह
 रतासक्त आनन्दं परमं गतः ॥ ५० ॥ अथ प्रचलिते शुक्रे स्थानादप्रातयोनिक्ते ॥ देवेन वीक्षितो वायुर्नातिदूरे व्यवस्थितः ॥ ५१ ॥ ततो ब्रीडा
 समोपेतस्तत्क्षणदेव चोत्थितः ॥ आवासक्तां प्रियां त्यक्त्वा मा मोक्षिष्टेतिवादिनीम् ॥ ५२ ॥ अत्रवीदथ तं वायुं विनयावनतं स्थितम् ॥ क्रियं
 त्वमिहायातः कश्चित्क्षेमं दिवौकसाम् ॥ ५३ ॥ ॥ वायुरुवाच ॥ ॥ एते शकादयो देवा नंदिना विनिवारिताः ॥ तारकेण हतोत्साहास्तियंति
 गिरिरोधसि ॥ ५४ ॥ तस्मादेतान्समाभाष्य समान्वास्य च सादरम् ॥ प्रेषयस्व द्रुतं तत्र यत्र ते दानवाः स्थिताः ॥ ५५ ॥ अथ तानाह्वयामास
 तत्क्षणात्रिपुरांतकः ॥ संप्राह च विपण्णास्यः कृतांजलिपुटान्स्थिताम् ॥ ५६ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ युष्मन्कृते समारंभः पुत्रार्थं यो मया
 कृतः ॥ स्वस्थानाचलिते शुक्रे कृतो मोघोद्य वायुना ॥ ५७ ॥ एतद्वीर्यं मया धैर्यात्स्तंभितं लिंगमध्यगम् ॥ अमोघं तिष्ठते सर्वं क्व दधामि निवे
 द्यताम् ॥ ५८ ॥ येन संजायते पुत्रो दानवांतकरः परः ॥ सेनामायश्च युष्माकं दुर्द्धरः समरे परेः ॥ ५९ ॥ एतत्कल्पाग्निसंकाशं धर्तुं शक्नोति
 नापरः ॥ विना वैश्वानरं तस्मादधात्वेन सनातनम् ॥ ६० ॥ येन तत्र प्रमुञ्चामि सुताय विजयाय च ॥ एतद्वीर्यं महातीव्रं द्वादशार्कसमप्रभम् ॥
 ॥ ६१ ॥ अथ प्राहुः पुराः सर्वे बह्वि संश्लाघ्य सादराः ॥ त्वं धारयाम्ने वक्रांते वीर्यमेतद्रवोद्वहम् ॥ ६२ ॥ ततः प्रसारयामास स्ववक्रं पापको
 हुतम् ॥ कुर्वन्कृत्स्नमादशमन्त्रिकल्पेन चेतसा ॥ ६३ ॥ शंकोऽप्यक्षिपत्तत्र कामवाणमपीडितः ॥ गौरौ भगवतीं ध्यायन्नानन्दं परमं गतः ॥ ६४ ॥ पाव
 कोऽपि शृशं तेन कल्पाग्निसहशेन च ॥ दहमानोऽक्षिपद्गौ शरस्तत्रैव सुविस्तारः ॥ ६५ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्ता भ्रममाणा इतस्ततः ॥ भार्यास्तेत्र मुनीनां
 ताः पण्णां षट्कृतिकाः शुभाः ॥ ६६ ॥ तासां निदेशयामास स्वयमेव शतक्रतुः ॥ एतद्वीजं त्रिनेत्रस्य परिपालयं प्रयत्नतः ॥ ६७ ॥ अत्र संपत्स्यते
 पुत्रो द्वादशार्कसमप्रभः ॥ भवतीनामपि प्रायः पुत्रत्वं संप्रयास्यति ॥ ६८ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागर
 खण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये कार्तिकेयोत्पत्तिवृत्तांतवर्णननाम सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तास्तथेति प्रतिज्ञाय
 चक्रुस्तच्छक्रासनम् ॥ स्तुतिकाग्रहवर्मे यत्तच्चक्रस्तस्य सर्वशः ॥ १ ॥ अथान्यदिवसे वालो द्वादशार्कसमद्युतिः ॥ संजज्ञे तेन वीर्येण द्विभुजेक
 मुखः शुभः ॥ २ ॥ यथासौ जातमात्रस्तु प्ररुद सुदुःखितः ॥ तच्छ्रुत्वा रुदितं सर्वाः कृतिकास्तमुपागताः ॥ ३ ॥ महासैनोऽपि सैन्यस्य
 मातृस्ताः समुपागताः ॥ सौत्कण्ठः षण्मुस्तो जातो द्वादशाक्षभुजस्तथा ॥ ४ ॥ एकैकस्याः पृथक्तेन प्रपौ प्रयतः स्तनम् ॥ द्वाभ्यामालिगया
 मास भुजाभ्यां स्नेहपूर्वकम् ॥ ५ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्ता ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ सर्वे देवाः सहेन्द्रेण गन्धर्वाप्सरसस्तथा ॥ ६ ॥ महोत्सवोऽयं संजज्ञे
 तस्मिन्स्थाने निरर्गलः ॥ गीतवाद्यप्रणादेन येन विभं प्रपूरितम् ॥ ७ ॥ रंभाया ननुतस्तस्य विलासिन्यो दिवौकसाम् ॥ जगुश्च मुख्यगन्धर्वा
 श्वित्रांगदमुखाश्च ये ॥ ८ ॥ ततस्तु देवताः सर्वास्तस्य नाम प्रचक्रिरे ॥ स्कन्दनामैतसो भूमौ स्कन्द इत्येव सादरम् ॥ ९ ॥ अथ तस्म कुमा
 रस्य तदा तत्राभिषेचनम् ॥ सेनापत्यं कृतं साक्षाद्देवानां शंभुना स्वयम् ॥ १० ॥ तस्य शक्तिः स्वयं दत्ता विधिनाऽद्भुतदर्शना ॥ अमोवा
 विजयार्थाय दैत्यपक्षक्षयाय च ॥ ११ ॥ मयूरो बाहनाथाय त्र्यंबकेण सुशीघ्रतः ॥ दिव्यास्त्राणि महेन्द्रेण विष्णुनाथ महात्मना ॥ १२ ॥ ततोऽभी
 णानि शस्त्राणि देवैः सर्वैः पृथक्पृथक् ॥ तस्य दत्तानि संतुष्टेस्तथा मातृगणैरपि ॥ १३ ॥ ततस्तमग्रतः कृत्वा सेनानाथं सुरेश्वराः ॥ जग्मुः समं
 निकान्तत्र तारको यत्र संस्थितः ॥ १४ ॥ तारकोऽपि समालोक्य देवान्स्वयमुपागताम् ॥ युद्धार्थं हर्षसंयुक्तः सम्मुखः मत्वरं ययौ ॥ १५ ॥
 ततोऽभूत्सुमहद्युद्धं देवानां दानवैः सह ॥ कोपसंरक्तनेत्राणां मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ॥ १६ ॥ अथ स्कन्देन संवीक्ष्य दूरस्थं तापकं रणे ॥ समाह्वय
 ततो युक्ता सा शक्तिस्तस्य मृत्यवे ॥ १७ ॥ अथासौ हृदयं भित्त्वा तस्य दैत्यस्य दारुणा ॥ चमत्कारपुरोपाते पतिता रुधिराभिना ॥ १८ ॥ तार
 कस्तु गतो नाशं युक्तः प्राणेश्च तत्क्षणात् ॥ ततो देवगणाः सर्वे संदृष्टास्तं महाबलम् ॥ १९ ॥ स्तोत्रैर्वहुविधैः स्तुत्वा प्रोबुस्तन्मिन्दने सति ॥
 गताश्च त्रिदिवं तूर्णं सह शक्रेण निर्भयाः ॥ २० ॥ स्कन्दोऽपि तां समादाय शक्तिं तत्र पुरोत्तमे ॥ स्थापयामास येनैव रक्तशृंगोऽभवद्ददः ॥
 ॥ २१ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ रक्तशृंगः कथं तेन निश्चलोऽपि हृदीकृतः ॥ कस्य वाक्येन नो ब्रूहि विस्तरेण महामते ॥ २२ ॥ ॥ मृत
 उवाच ॥ ॥ यदा वै भूमिकम्पस्तु संप्रजातः सुदारुणः ॥ रक्तशृङ्गः प्रचलितः स्वस्थानादतिवेगतः ॥ २३ ॥ तस्य दैत्यस्य पातेन यथान्ये पत्रं
 तोत्तमाः ॥ अथ हर्म्याणि सर्वाणि चमत्कारपुरे तदा ॥ २४ ॥ शीर्णानि चलिते तस्मिन्पर्वते व्यथिता द्विजाः ॥ प्रायशो निधनं प्राप्तास्तथाऽन्ये
 मूर्च्छयार्दिताः ॥ २५ ॥ हतशेषास्ततो विप्रा गत्वा स्कन्दं कुषान्विताः ॥ प्रोबुश्च किमिदं पाप त्वया कृतप्रबुद्धिना ॥ २६ ॥ नाशं नीता वयं सर्वे
 सपुत्रपशुवांधवाः ॥ तस्माच्छापं प्रदास्यामो वयं दुःखेन दुःखिताः ॥ २७ ॥ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ हिताय सर्वलोकानां मयेतत्समनुष्ठि
 तम् ॥ यद्वतो दानवो रौद्रो नान्यथा द्विजसत्तमाः ॥ २८ ॥ प्रसादः क्रियतां तस्मान्मान्या मे ब्राह्मणाः सदा ॥ मृतानपि द्विजान्सर्वानहं
 तानमृताश्रयात् ॥ २९ ॥ पुनर्जीवितसंयुक्तान्करिष्यामि न संशयः ॥ तथा सुनिश्चलं शैलं करिष्यामि स्वशक्तिः ॥ ३० ॥ एवमुक्त्वा समादाय
 तां शक्तिं रुधिराक्षिताम् ॥ चक्रे स्थापनमस्यास्तु रक्तशृङ्गस्य सूर्धनि ॥ ३१ ॥ ततः प्रोवाच संदृष्टो देवतानां चतुष्टयम् ॥ आबुद्धा तथैवात्रां
 माहित्यां च चमत्करीम् ॥ ३२ ॥ युष्माभिर्निश्चलः कायां भूयोऽयं नगसत्तमः ॥ प्रलयेऽपि यथा स्थानाद्रक्तशृङ्गश्चलेन्न हि ॥ ३३ ॥ सदेव स्याति
 मायातु मन्त्राणां पुरस्तत्प्रभ ॥ युष्माकं ब्राह्मणाः सर्वे पूजां दास्यंति सर्वदा ॥ ३४ ॥ बाढमित्येव ताः प्रोच्य चतुर्दिक्षु ततश्च तम् ॥ शूलाग्रैः सुदृढं
 चक्रुः स्कन्दवाक्येन हर्षिताः ॥ ३५ ॥ ततश्चास्तमादाय मृतानपि द्विजोत्तमात् ॥ स्कन्दो जीवापयामास द्विजभक्तिपरायणः ॥ ३६ ॥ ततस्ते

ब्राह्मणास्तत्र संहृष्टा वरमुत्तमम् ॥ ददुस्तस्य स च प्राह ब्रह्मज्ञेत्तुरोत्तमम् ॥ सदैव ख्यातिमायातु एतन्मे हृदि वाञ्छितम् ॥ ३७ ॥ ॥ ऋषय
उचुः ॥ ॥ एतत्स्कन्दपुराणम् तव नाम्ना भविष्यति ॥ चमत्कारपुरं तद्वत्संप्रतं सुरसत्तम ॥ ३८ ॥ पूजां तव करिष्यामः कृत्वा प्रासादमुत्त
मम् ॥ तथैव देवताः सर्वाश्चतस्रोऽपि त्वया धृताः ॥ ३९ ॥ सर्वाः संपूजयिष्यामः सर्वकृत्येषु सादरम् ॥ एतां च तावकीं शक्तिं सदा सुरवरोत्तम ॥
विशेषात्पूजयिष्यामः पष्ठ्यां श्रद्धासमन्विताः ॥ ४० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं स ब्राह्मणैः प्रोक्तो महासैनो महाबलः ॥ स्थितस्तत्रैव तद्वा
क्याज्ज्ञात्वा तत्क्षेत्रमुत्तमम् ॥ ४१ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या चैत्रपष्ठ्यां सुभावतः ॥ शुद्धायां तस्य संतुष्टिं कुरुते बर्हिवाहनः ॥ ४२ ॥ तस्यां शक्तौ
नरो यश्च कुर्यात्पृष्टिनिवर्षणम् ॥ पूजयित्वा तु पुष्पाद्यैः सन्धकच्छ्रद्धासमन्वितः ॥ स न स्वाद्रोगसंयुक्तो यावत्संवत्सरं द्विजाः ॥ ४३ ॥ एवं तत्र
धृता शक्तिस्तेन स्कन्देन धीमता ॥ रक्तशृंगस्य रक्षार्थं तत्पुरस्य विशेषतः ॥ ४४ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये स्कन्दस्थापितशक्तिमाहात्म्यवर्णननामैकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तत्रैव
स्थापितं लिंगं धृतराष्ट्रेण भूभुजा ॥ दुर्योधनेन चालोक्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ कस्मिन्काले नरेन्द्रेण धृतराष्ट्रेण
भूभुजा ॥ तत्र संस्थापितं लिंगं वद त्वं रौमहर्षणे ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ आसीद्भानुमतीनाम बलभद्रसुता पुरा ॥ सर्वलक्षणसंपन्ना रूपो
दार्यगुणान्विता ॥ ३ ॥ तां ददावथ पत्न्यर्थे धार्तराष्ट्राय धीमते ॥ दुर्योधनाय संमन्य विष्णुना सह यादवः ॥ ४ ॥ अथ नागपुरात्सर्वे भीष्म
द्रोणादयश्च ये ॥ कौरवाः प्रस्थितास्तूर्णं पुरीं द्वारवतीं प्रति ॥ ५ ॥ तथा पांडुसुताः पंच परिवारसमन्विताः ॥ सौभ्रात्रं मन्यमानास्ते दुर्योधनसमन्वि
ताः ॥ जग्मुर्द्वारवतीं हृष्टाः सैन्येन महतान्विताः ॥ ६ ॥ अथ क्रमेण गच्छन्तस्ते सर्वे कुरुपाण्डवाः ॥ आनर्तविषयं प्राप्ता धनधान्यसमाकुलम् ॥ ७ ॥
सर्वपापहरं पुण्यं यत्र तत्क्षेत्रमुत्तमम् ॥ हाटकेश्वरदेवस्य विख्यातं भुवनत्रये ॥ ८ ॥ अथ प्राह विशुद्धात्मा वृद्धः कुरुपितामहः ॥ धृतराष्ट्रं महीपालं
सपुत्रं प्रहसन्निव ॥ ९ ॥ ॥ भीष्म उवाच ॥ ॥ एतद्रत्नं पुरा दृष्टं मया क्षेत्रमुत्तमम् ॥ हाटकेश्वरदेवस्य सर्वपातकनाशनम् ॥ १० ॥ अत्राहं चैव नि
र्मुक्तः स्त्रीहृत्योद्भवपातकात् ॥ तस्मादत्रैव राजेंद्र तिष्ठामः पंच वासरान् ॥ ११ ॥ येन सर्वाणि पश्यामस्तीर्थान्यायतनानि च ॥ यान्यत्र सन्ति पुण्यानि
सुनीनां भावितात्मनाम् ॥ १२ ॥ अथ तद्वचनाद्वाजा धृतराष्ट्रोऽविकासुतः ॥ शतसंख्येः सुतेः सार्धं कौतूहलसमन्वितः ॥ १३ ॥ जगाम सत्वरं तत्र यत्र
तत्क्षेत्रमुत्तमम् ॥ तपस्विगणसंकीर्णं युक्तं चैवाश्रमेः शुभेः ॥ १४ ॥ ब्रह्मवोषेण महता नादितं सर्वतोदिशम् ॥ बह्विभूजोत्थभूषेण कलुषीकृतपाद
पम् ॥ कीडावृणेश्च संकीर्णं धावद्भिर्वहुभिस्तथा ॥ १५ ॥ ततो निवार्य सैन्यं स्वमुपद्रवभयान्नुपः ॥ पञ्चभिः पांडवैः सार्धं शतसंख्येस्तथा सुतेः ॥
॥ १६ ॥ भीष्मेण सोमदत्तेन बाहीकेन समन्वितः ॥ द्रोणाचार्येण वीरेण तत्पुत्रेण कृपेण च ॥ १७ ॥ सौबलेन च कर्णेन तथान्यैरपि पार्थिवैः ॥ परि
वारपरित्यक्तैस्तस्मिन्क्षेत्रे चचार सः ॥ १८ ॥ तैऽपि सर्वे महात्मानः क्षत्रियास्तत्र संस्थिताः ॥ चक्रुर्धर्मक्रियाः सर्वाः श्रद्धापूर्वेण चेतसा ॥ १९ ॥
ज्ञानं चक्रुर्विधानेन तीर्थेषु द्विजसत्तमाः ॥ श्राद्धाश्राद्धा सुपुण्येषु श्रुत्वाश्रुत्वा द्विजन्मनाम् ॥ २० ॥ दानानि च विशिष्टानि ददुरिष्टानि
चापरे ॥ दीनेभ्यः कृपणैर्भ्यश्च तपस्विभ्यो विशेषतः ॥ २१ ॥ चक्रुः श्राद्धक्रियाश्चान्ये पितृनुदिश्य भक्तितः ॥ पितॄणां तर्पणं चान्ये तिलमिश्र
जलेन च ॥ २२ ॥ अन्ये होमक्रिया भूपा जपमन्ये निरर्गलम् ॥ स्वाध्यायमपरे शान्ताः सन्धकच्छ्रद्धासमन्विताः ॥ २३ ॥ देवतायतनान्यन्ये
माहात्म्यसंहितानि च ॥ श्रुत्वा पूर्वपुण्यां च पूजयति विशेषतः ॥ २४ ॥ बलिदानैः सुवह्नेश्च गन्धपुष्पोपलेपनैः ॥ मार्जनैश्चैव जदानैश्च तथा
प्रेक्षणैः शुभैः ॥ २५ ॥ मंडनैः पुष्पमालाभिः समन्ताद्विजसत्तमाः ॥ हस्त्यन्वरथदानैश्च गोभिर्वह्नेश्च कांचनैः ॥ कृतार्था ब्राह्मणाः सर्वे कृतास्ते
स्तत्र भक्तितः ॥ २६ ॥ एवं ज्ञात्वा तथाऽन्यर्था देवान्निष्कान्नुत्तमाः ॥ धृतराष्ट्रसमायुक्ता जग्मुः स्वशिबिरं ततः ॥ २७ ॥ शंसन्तो विस्मया
विद्यास्तीर्थान्यायतनानि च ॥ तस्मिन्क्षेत्रे द्विजाश्चैव तापसान्संशितव्रतान् ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
तायां पष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये धृतराष्ट्रादिकृतहाटकेश्वरक्षेत्रदर्शनवर्णननाम द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ सूत
उवाच ॥ ॥ एवं ते कौरवाः सर्वे पांडवैः पुत्राश्च शालिनः ॥ तस्मात्स्थानात्ततो जग्मुर्ध्वं द्वारवती पुरी ॥ १ ॥ तत्र गत्वा विवाहं तु चक्रुः
संरुष्टमानसाः ॥ दुर्योधनस्य भूपत्य-भानुमत्या समं तदा ॥ २ ॥ नानावादित्रयोषेण वेदध्वनिमुतेन च ॥ गीतैर्मनोहरेः पाठैर्नन्दिनां च सह
स्रवाः ॥ ३ ॥ एवं महोत्सवो जज्ञे तत्र यावद्दिनाष्टकम् ॥ यादवानां कुरुणां च मिलितानां परस्परम् ॥ ४ ॥ कृतार्थास्तत्र संजाताः सूतमागध
बन्दिनः ॥ चारुणा ब्राह्मणैश्चैव तथान्येऽपि च तार्किकाः ॥ ५ ॥ ततस्तु नवमे प्राप्ते दिवसे कुरुपाण्डवाः ॥ भीष्माद्याः पुंडरीकाक्षमिदंभुजुः ससौह
रम् ॥ ६ ॥ न वयं पुंडरीकाक्ष तव रामस्य चाश्रयम् ॥ कथंचित्यजुमिच्छामः स्नेहपाशनियंत्रिताः ॥ ७ ॥ तथापि च प्रगन्तव्यं स्वपुरं प्रति माध
व ॥ बलभद्रसमायुक्तस्तस्मान्नः कुरु मोक्षणम् ॥ ८ ॥ ॥ विष्णु उवाच ॥ ॥ न तावद्वत्सरो जातो न मासः पक्ष एव च ॥ स्थितानामत्र पुष्पाकं
तत्किमौत्सुक्यमागतम् ॥ ९ ॥ तस्मादत्रैव तिष्ठामः संहिताः कुरुपाण्डवाः ॥ शूर्यं वयं विनोदेन मृगयाक्षोद्वेन च ॥ १० ॥ शस्त्रशिक्षाक्रिया
भिश्च दमनेन च दन्तिनाम् ॥ तथाभिवाञ्छितैरन्यैः स्नेहोऽस्ति यदि वो मयि ॥ ११ ॥ ॥ भीष्म उवाच ॥ ॥ उपपन्नमिदं विष्णो
यत्त्रया व्याहृतं वचः ॥ परं शृणुष्व मे वाक्यं यदर्थं ह्युत्सुका वयम् ॥ १२ ॥ आनर्तविषयेऽस्माभिरागच्छिस्तत्रातिक्रम ॥
दृष्टमत्यद्भुतं क्षेत्रं हाटकेश्वरं महत् ॥ तत्र लिंगानि दृष्टानि भूपतीनां महात्मनाम् ॥ १३ ॥ सूर्यचन्द्रान्वयोत्थानामन्येषां च
महात्मनाम् ॥ १४ ॥ देवानां दानवानां च सुनीनां च विशेषतः ॥ साकाराणि सुतेजांसि नानाप्रासादभाजि च ॥ १५ ॥ तनश्च कुरु
मुल्यानां पाण्डवानां च माधव ॥ लिंगसंस्थापनार्थाय तत्र जाता मतिर्दृढा ॥ १६ ॥ ते वयं तत्र गत्वाभु जयाशक्त्या यथेच्छया ॥ लिंगानि
स्थापयिष्यामः स्वानिस्वानि पृथक्पृथक् ॥ १७ ॥ एतस्मात्कारणात्पूर्णं चलिता वयमच्युत ॥ न वयं तत्र संगस्य तृष्यामोऽदशतेरपि ॥ १८ ॥
तस्मादाद्यापयस्वाद्य कृत्वा चित्तं दृढं विभो ॥ भूयोऽप्यज्ञानमिष्यामस्तव दर्शनलालसाः ॥ १९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अहं जानामि
तत्क्षेत्रं सुपुण्यं पापनाशनम् ॥ तापसैः कीर्तितं नित्यं ममान्येस्तीर्थयात्रिकैः ॥ २० ॥ तस्मात्तत्र समेष्यामो पुष्पाभिः सहितान् पवम् ॥ लिंग
संस्थापनार्थाय क्षेत्रदर्शनवाञ्छया ॥ २१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा कौरवाः सर्वे परं हर्षमुपागताः ॥ तदा पांडुसुताश्चैव ये चान्ये तत्र
पार्थिवाः ॥ २२ ॥ ते तु संप्रस्थिताः सर्वे मिलिताः कुरुपाण्डवाः ॥ गजवाजिविभर्देन कम्पयन्तो वसुन्धराम् ॥ २३ ॥ अथ तत्क्षेत्रमासाद्य दूरं
गत्वा निवेशनम् ॥ कौरवा यादवा मुल्याश्चमत्कारपुरं गताः ॥ २४ ॥ तत्र सर्वान्समाहूय ब्राह्मणाजिनवाञ्चिनाः ॥ प्रोचुर्दत्त्वा विचित्राणि

भूषणाच्छादनानि च ॥ २६ ॥ वयं सर्वेऽत्र बाह्यामो लिङ्गसंस्थापनक्रियाय ॥ कर्तुं प्रासादसुलभानां पृथक्त्वेन स्वशक्तिः ॥ २६ ॥ तस्मात्कृत्वा
 प्रासादं नो दद्यात् च द्विजसत्तमाः ॥ आह्वापयत शीघ्रं हि येन कर्म प्रवर्तते ॥ २७ ॥ भविष्यत् तथा पूर्व होतारः सर्वकर्मसु ॥ न चान्यो ब्राह्मणो
 बाह्यो यद्यपि स्थादहस्पतिः ॥ २८ ॥ यतोऽस्याभिः सुता वार्ता कीर्त्यमाना पुरातनी ॥ विष्णुना तस्य राजर्षेः प्रेतब्राह्मणसमुद्भा ॥ २९ ॥
 यथा तेन कृतं श्राद्धं पितुः प्रेतस्य यतः ॥ ब्राह्मणानां पुरोऽन्वेयां यथोक्तानामपि द्विजाः ॥ ३० ॥ यथोक्तविधिना तीर्थे नागानां पंचमीदिने ॥
 श्रावणे यासि नो मुक्तः पिता तस्य तथापि सः ॥ ३१ ॥ प्रेतत्वात्सर्पदोषेण संजातारिजसत्तमाः ॥ देवशर्मपुरो यावत्सकृतं श्राद्धमादरात् ॥
 तार्वापिता विनिर्मुक्तः प्रेतत्वाद्द्वारणाद्विजाः ॥ ३२ ॥ यदत्र क्रियते किञ्चित्कर्म धर्म्यं द्विजोत्तमाः ॥ तद्वत्त्वं च भवेत्तत्त्वमेतद्विज्ञः स्फुटं वयम् ॥
 ॥ ३३ ॥ प्रार्थयामो विशेषेण तेन दैन्यं समागताः ॥ प्रसादः क्रियतां तस्मादाह्वां यच्छत मा चिरम् ॥ ३४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तेषां
 तद्वचनं श्रुत्वा ब्राह्मणास्ते परस्परम् ॥ मन्त्रं चकुस्तदर्थं हि किं कृतं सुकृतं भवेत् ॥ ३५ ॥ एके प्रोचुर्न दास्यामः प्रासादार्थं वसुन्धराम् ॥ एते
 वामपि चैकस्य तस्माद्गच्छन्तु सत्वरम् ॥ ३६ ॥ पंचक्रोशप्रमाणेन क्षेत्रमेतद्व्यवस्थितम् ॥ पूर्वयामपि देवानां प्रासादेस्तत्समावृतम् ॥ ३७ ॥ अन्ये
 प्रोचुर्नोन्मत्ता यूयं च सुखसाश्रिताः ॥ दारिद्र्याति न जानीथ ब्रूय तेन भृशं वचः ॥ ३८ ॥ तस्माद्वयं प्रदास्याम एतेषां हि वसु
 न्धराम् ॥ अर्थसिद्धिर्भवेद्येन भूषा स्थानस्य जायते ॥ ३९ ॥ तथान्ये मध्यमाः प्रोचुर्न साक्षाच्चनार्दनः ॥ त्वयं प्रार्थयते ॥
 तत्कस्मान्न प्रदीयते ॥ ४० ॥ तस्माच्चन समायाताः कुरुपांडवयादवाः ॥ प्राधान्येन प्रकुर्वन्तु प्रासादास्तेन चापरे ॥ ४१ ॥ याः ॥
 गण्येयः स्वयमेव तथा परः ॥ धृतराष्ट्रः सपुत्रश्च पांडवाश्च महाबलाः ॥ लिङ्गसंस्थापनार्थाय निषेधस्तत्र नास्ति ॥ ४२ ॥ तेषां
 तद्वचनं श्रुत्वा प्रतिपन्नं द्विजोत्तमैः ॥ निर्धनेः सधनेश्चापि सस्पृहेनिःस्पृहेरपि ॥ ४३ ॥ ततः समेत्य ते सर्वे ब्राह्मणाः कुरुसत्तमा ॥ यादवान्पा
 ङ्गान्प्रोचुः कृत्वा वै मन्त्रनिश्चयम् ॥ ४४ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ एतत्स्वरूपतरं क्षेत्रं सर्वेषामपि भूभुजाय ॥ प्रासादेः सर्वतो ज्यातं तत्किं
 द्रुमोऽपुना वयम् ॥ ४५ ॥ तद्वचनं प्रकुर्वन्तु प्राधान्येन यदृच्छया ॥ क्षेत्रेऽत्रैवाभिमुख्येन प्रासादान्मुमनोहरान् ॥ यथाज्येष्ठं यथाश्रेष्ठं पृथक्त्वेन
 व्यवस्थिताः ॥ ४६ ॥ अथ हर्षसमायुक्ता धृतराष्ट्रमुखाः क्रमात् ॥ प्राधान्येन यथाश्रेष्ठं चक्रुः प्रासादपद्धतिम् ॥ ४७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण
 एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये धृतराष्ट्रदिकृतप्रासादस्थापनोद्यमवर्णनं नाम त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥
 ॥ ७४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ धृतराष्ट्रेण भूपेन शतपुत्रान्वितेन च ॥ लिङ्गानां स्थापितं तत्र शतमेकोत्तरं द्विजाः ॥ १ ॥ तथा च पांडवैः सर्वैः स्थापितं
 लिङ्गपंचकम् ॥ द्वौपद्या चाऽथ कुन्त्याऽथ गांधार्याऽथ यदृच्छया ॥ २ ॥ भानुमत्या च गौरीणां स्थापितं च चतुष्टयम् ॥ विदुरेणाथ शंखेन कलि
 मेन ध्रुवस्तुना ॥ ३ ॥ बाह्येन सपुत्रेण कर्णेनाथ ससुनुना ॥ तथा शकुनिना तत्र द्रोणेन च कृपेण च ॥ ४ ॥ अथत्याग्रा पृथक्त्वेन लिङ्गमेक
 मुत्तमम् ॥ स्थापितं परया भक्त्या वरप्रासादमाश्रितम् ॥ ५ ॥ तथा संस्थापितं तत्र विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ लिङ्गं प्रासादमाचार्य प्रोचुंगणिसरा
 न्वितम् ॥ ६ ॥ सात्वतेनापि सविनं बलभद्रेण धीमता ॥ प्रद्युम्नेनानिरुद्धेन तथान्यैर्मुख्ययादवैः ॥ ७ ॥ चारुदेवणादिभिः पुत्रै रुक्मिण्या दशभिः
 सुतैः ॥ लिङ्गानां दशकं मुख्यं स्थापितं श्रद्धयान्वितैः ॥ ८ ॥ एवं संस्थाप्य लिङ्गानि ते सर्वे कुरुपांडवाः ॥ यादवाश्च सुसंहृष्टाः कृतकृत्यास्तदा
 ऽभवन् ॥ ९ ॥ तत्र स्थित्वा चिरं कालं दत्त्वा दानान्यनेकशः ॥ धनाढ्यान्ब्राह्मणान्कृत्वा चमत्कारपुरोद्वान् ॥ १० ॥ दत्ता तेभ्यो वरात्रायान्
 याज्ञान्यनेकशः ॥ सद्गमाणि विचित्राणि क्षेत्राणि च सुधेनवः ॥ ११ ॥ महोशांश्च सुवह्वाणि भूस्थानान्याश्रयास्तथा ॥ दासीदासीस्तथा
 भृत्यान्दानानि विविधानि च ॥ १२ ॥ तत आमन्त्र्य तान्सर्वान्प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः ॥ स्वस्थानं प्रति संहृष्टाः प्रजग्मुः सर्व एव ते ॥ १३ ॥ ॥ सूत
 उवाच ॥ ॥ एतद्वः सर्वमाख्यातं स्थापितं तेन भूभुजा ॥ तथा तद्वनराष्ट्रेण लिङ्गं पातकनाशनम् ॥ १४ ॥ तथान्यैरपि भूपालैः प्राधान्येन
 व्यवस्थितैः ॥ पाण्डवैर्यादवैश्च पृथक्त्वेन व्यवस्थितैः ॥ १५ ॥ यस्तस्मिन् पुरुषः सम्यक्पूजयेद्भक्तिभावितः ॥ स लभेच्चालिङ्गान्काञ्चान्नाञ्जितान्स्व
 चेतसा ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये कौरवपाण्डवयादवकृतलिङ्ग
 प्रतिष्ठावृत्तांतवर्णनं नाम चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ पुरा कल्पे भगवता एतक्षेत्रमनुत्तमम् ॥ रुद्रेण ब्रह्मणे दत्तं
 रुद्रेण द्विजसत्तमाः ॥ १ ॥ यदा तु स्थापितं लिङ्गं हाटकेश्वरसंहितम् ॥ देवैः प्रीतेन रुद्रेण प्रदत्तं ब्रह्मणे पुनः ॥ २ ॥ एतत्क्षेत्रं तदा दत्तं शंभुना
 पण्मुखस्य ह ॥ रक्षणार्थं हि विप्राणां कलिकालादिदोषतः ॥ ३ ॥ ब्रह्मणा प्रार्थितेनेदं स्वयमादिमसुत्तमम् ॥ पित्रादिष्टु गणैस्तत्र वासमथाकरो
 त् ॥ ४ ॥ कार्तिक्यां कृत्तिकायोगे यः कुर्यात्स्वामिदर्शनम् ॥ सप्तजन्म भवेद्विप्रो धनाढ्यो वेदपारगः ॥ ५ ॥ महासेनस्य देवस्य प्रासादं मुमनोहरम् ॥
 उच्चैः स्थितं सर्वलोके पातुकाममिवावरम् ॥ ६ ॥ तच्छ्रुत्वा विबुधाः सर्वे कौतुकादेत्य सत्वरम् ॥ शीघ्राचकुस्ततो गत्वा दृष्ट्वा मेध्यतमं पुरम् ॥ ७ ॥
 प्रासादस्योत्तरे देशे प्राच्ये देशे तथा द्विजाः ॥ यज्ञक्रियासमारंभाश्चकुर्विमेयथोदितान् ॥ ८ ॥ इष्ट्वा च विबुधाः सर्वे दत्त्वा तेभ्यश्च दक्षिणाम् ॥ जग्मु
 ह्रिविष्टपं हृष्टा लब्ध्वा तत्स्थानजं फलम् ॥ ९ ॥ ततस्तु देवयजनं नाम तस्य वधूव ह ॥ यदन्यत्र शतं कृत्वा कर्तृनां फलममुयात् ॥ तद्वैकेन
 लभते क्रतुना दक्षिणावता ॥ १० ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये यज्ञ
 भूमिमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथान्यदपि तत्रास्ति भास्करत्रितयं शुभम् ॥
 येस्तुष्टेष्टिषु लोकेषु मानवो मुक्तिमाप्नुयात् ॥ १ ॥ मुण्डेरं प्रथमं तत्र कालप्रियं तथा परम् ॥ मूलस्थानं तृतीयं च सर्वव्याधिविनारणम् ॥ २ ॥
 तत्र संक्रमते सूर्यो मुंडेरं रजनीक्षये ॥ कालप्रिये च मध्याह्ने मूलस्थाने क्षणगमे ॥ ३ ॥ तस्मिन्काले नरो भक्त्या पश्येदप्येकमेव च ॥ कुनस्रणो
 नरो मोक्षं सत्यं याति न संशयः ॥ ४ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ मुंडेरः पूर्वदिग्भागे धारिण्याः श्रूयते किल ॥ मध्ये कालप्रियो देवो मूलस्थानं
 तदन्तरे ॥ ५ ॥ तत्कथं ते त्रयस्तत्र संजाताः सूत भास्कराः ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे सर्वं नो ब्रूहि विस्तरात् ॥ ६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अस्ति
 सागरपर्यन्ते विट्कपुरमुत्तमम् ॥ समुद्रवीचिसंसक्तप्रोचप्रकारमण्डनम् ॥ ७ ॥ तत्राभूद्ब्राह्मणः कश्चित्कुटुम्ब्याधिसमन्वितः ॥ पूर्वकर्मविपाकेन
 यौवने संशुष्यते ॥ ८ ॥ तस्य भार्याऽभवत्साध्वी कुलीना शीलमंडना ॥ तथाभूतमपि प्रायः सा पश्यति यथा स्मरम् ॥ ९ ॥ औषधानि
 गुणस्तस्य तथापि स्याच्छरीरजः ॥ ११ ॥ यथायथा स गृह्णाति भेषजानि द्विजोत्तमाः ॥ कुपेन सर्वगात्रेषु व्याप्यते च तथातथा ॥ १२ ॥
 अथेवं वर्तमानस्य तस्य विप्रवरस्य च ॥ गृहेऽस्तिभिः समावातः कश्चित्पाथः श्रमान्वितः ॥ १३ ॥ अथ विप्रं गृहं प्राप्तं दृष्ट्वा तस्य मती

मिया ॥ अज्ञातमपि सज्जया सुपचारैस्तोषयत् ॥ १४ ॥ अथ तं ज्ञातमाचारं कृताहारं द्विजोत्तमम् ॥ विश्रान्तं शयने विप्रः प्रोवाच स गृहं
धिपः ॥ १५ ॥ तेजोऽन्वितं यथा भातुं रूपोदार्यगुणान्वितम् ॥ यौवने वर्तमानं च सूर्यं काममिवापरम् ॥ १६ ॥ ॥ कुष्ठयुवाच ॥ ॥ कुत
आगम्यते विप्र क यास्मसि वडाऽधुना ॥ एवं लावण्ययुक्तोऽपि किमेकाकी यथार्तिभाहू ॥ १७ ॥ ॥ पथिक उवाच ॥ ॥ अस्ति कान्तीपुरीनाम
पुरंदरपुरी यथा ॥ सुस्थितैः सेविता नित्यं जनैर्धर्मव्रतान्वितैः ॥ १८ ॥ तस्यामहं कृतावासो गृहस्थाश्रममावहम् ॥ अस्तः कुष्ठेन रौद्रेण यथा
त्वं द्विजसत्तम ॥ १९ ॥ ततः श्रुतं मया तावत्पुराणे स्कान्दसंज्ञिते ॥ भास्करव्रितयं भूमौ सर्वव्याधिनिनाशनम् ॥ २० ॥ ततो निर्वेदमापन्नो
भेषजेः केशितश्चिरम् ॥ सारैश्चाप्लेः कषायैश्च कटुकैश्च तिलकैः ॥ २१ ॥ ततो विनिश्चयं चित्ते कृत्वा गृह्य धनं महत् ॥ मुण्डीरस्वामिनं गत्वा
स्थितस्तस्यैव सन्निधौ ॥ २२ ॥ ततः प्रातः स्रमुत्थाय नित्यं पश्यामि तं विभुम् ॥ पूजयामि स्वशक्त्या च प्रणमामि ततः परम् ॥ २३ ॥
भूर्यवारे विशेषेण निराहारो यतेन्द्रियः ॥ करोमि जागरं सत्रौ गीतवादित्रनिःस्वनेः ॥ २४ ॥ ततः संवत्सरस्थितिं तं प्रणम्य दिना
धिपम् ॥ कालप्रियं ततः पश्चाच्छ्रद्धया परया युतः ॥ २५ ॥ तेनैव विधिना विप्र तस्यापि दिवसेशितुः ॥ पूजां करोमि मध्याह्ने श्रद्धा
युतेन चेतसा ॥ २६ ॥ ततोऽपि वत्सरस्थितिं तं प्रणम्याथ शक्तितः ॥ मूलस्थानं गतो देवमपरस्यां दिशि स्थितम् ॥ २७ ॥ तेनैव विधिना
पूजा तस्यापि विहिता मया ॥ संध्याकाले द्विजश्रेष्ठ यावत्संवत्सरं स्थितः ॥ २८ ॥ ततः संवत्सरस्थांते स्वप्ने मां भास्करोऽब्रवीत् ॥ समेत्य
प्रहसन्विप्रः संप्रहृष्टेन चेतसा ॥ २९ ॥ परितुष्टोऽस्मि ते विप्र कर्मणाऽनेन भक्तितः ॥ ममाराधनजनेन तस्मात्कुष्ठं प्रयातु ते ॥ ३० ॥ गच्छ
शीघ्रं द्विजश्रेष्ठ श्रौतोऽसि निजमंदिरम् ॥ पश्य बंधुजनं सर्वं सौत्कण्ठं तत्कृते स्थितम् ॥ ३१ ॥ त्वया हतं पुरा रुक्मं ब्राह्मणस्य महात्मनः ॥
तेन कर्मविपाकेन कुष्ठव्याधिरुपस्थितः ॥ ३२ ॥ स मया नाशितस्तुभ्यं प्रहृष्टेनाधुना द्विज ॥ एतज्ज्ञात्वा न कर्तव्यं सुवर्णहरणं पुनः ॥ ३३ ॥
दृश्यन्ते ये नरा लोके कुष्ठव्याधिसमाकुलाः ॥ सुवर्णहरणं सर्वेस्तेः कृतं पापकर्मभिः ॥ ३४ ॥ तस्मादेवं यथाशक्त्या न स्तेयं कनकं युधेः ॥
हन्तुः परमं सौख्यं स्वशरीरस्य शाश्वतम् ॥ ३५ ॥ एवमुक्त्वा सहस्रांशुस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ अहं च विस्मयाविष्टः प्रोत्थितः शयनादतम् ॥
॥ ३६ ॥ यावत्पश्यामि देहं त्वं कुष्ठव्याधिपरिच्युतम् ॥ द्वादशार्कमभं दिव्यं यथा त्वं पश्यसे द्विज ॥ ३७ ॥ तस्मात्त्वमपि विप्रं भक्त्या
तद्भास्करत्रयम् ॥ अनेन विधिना पश्य येन कुष्ठं प्रशाम्यति ॥ ३८ ॥ किमौषधैः किमाहारैः कटुकैरपि योजितैः ॥ सर्वव्याधिप्रणाशे स्थितेऽस्मि
न्भास्करत्रये ॥ ३९ ॥ स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि सांप्रतं तां पुरीं प्रति ॥ गृहेऽथ तव विश्रान्तो यथा विप्र निजे गृहे ॥ ४० ॥ एवमुक्तः स पाथेन
तेन विप्रः स कुष्ठभाहू ॥ वीक्षां चक्रे ततो वक्रं स्वपत्न्या दुःखसंयुतः ॥ ४१ ॥ साऽब्रवीद्युक्तमुक्तं ते पाथेनानेन वल्लभ ॥ तस्मात्तत्र द्रुतं गच्छ यत्र
तद्भास्करत्रयम् ॥ ४२ ॥ अहं त्वया समं तत्र शुश्रूषानिरता सती ॥ गमिष्यामि न संदेहस्तस्माद्गच्छ द्रुतं विभो ॥ ४३ ॥ एवमुक्तस्तथा सोऽथ
वित्तमादाय धुरिशः ॥ प्रस्थितः कर्तव्या सार्धं मुण्डीरस्वामिनं प्रति ॥ ४४ ॥ प्रतिज्ञया गमिष्यामि द्रष्टुं तदेवतात्रयम् ॥ मुडीरं कालनाथं च मूल
स्थानं च भास्करम् ॥ ४५ ॥ ततः कुष्ठेण महता कुष्ठव्याधिसमाकुलः ॥ हाटकेधरजे क्षेत्रे संप्राप्तः स द्विजोत्तमः ॥ ४६ ॥ तदृष्ट्वा सुमहत्तेज
तापसोऽनपिपितम् ॥ निविण्णः कुष्ठरोगेण पथि श्रौतोऽब्रवीत्प्रियम् ॥ ४७ ॥ अहं निर्वेदमापन्नो रोगेणाथ बुभुक्षया ॥ मुण्डीरस्वामिनं यावन्न
भाकोमि प्रसर्पितम् ॥ ४८ ॥ तस्मादेव देहं त्वं विहास्यामि न संशयः ॥ त्वं गच्छ स्वगृहं कति सार्थमासाद्य शोभनम् ॥ ४९ ॥ ॥ पत्न्युवाच ॥ ॥
अमुके त्वयि नो भुक्तं कदाचित्कांतं वै मया ॥ एकांतेऽपि महाभाग न सुखं जायति त्वयि ॥ ५० ॥ तस्मादेतन्महाक्षेत्रं संप्राप्य तत्र व्यवस्थि
तम् ॥ परलोकाय संत्यज्य कथं गच्छाम्यहं गृहम् ॥ ५१ ॥ दर्शयिष्ये सुखं तेषां त्वया हीना अहं कथम् ॥ त्राधवानां गृहणां च अन्येषां सुदृढा
मपि ॥ ५२ ॥ तस्मात्त्वया समं नाथ श्रेष्ठ्याऽहं दुताशनम् ॥ स्नेहपाशविनिर्बद्धा सत्येनात्मानमालभे ॥ ५३ ॥ यावत्तत्तत्र संजाता उपवासो महाभते ॥
तावत्तत्र तथास्माकं कथं गच्छामि तद्गृहम् ॥ ५४ ॥ एवं तस्या विदित्वा स निश्चयं ब्राह्मणस्तदा ॥ चितिं कृत्वा तु दाहार्थं तया सार्धं ततोऽविशत् ॥
॥ ५५ ॥ भास्करं मनसि ध्यात्वा यावदग्निं समाददे ॥ तावत्पश्यति चाग्रस्थं सुदीप्तं पुरुषत्रयम् ॥ ५६ ॥ तदृष्ट्वा विस्मयाविष्टः क एते पुरुषास्तत्र ॥ न
कदाचिन्मया दृष्टा ईदृक्तेजःसमन्विताः ॥ ५७ ॥ ॥ पुरुषा ऊचुः ॥ ॥ मा त्वं वृत्तयुषं गच्छ कृत्वा वैराग्यमाकुलः ॥ व्यावृत्त्यं स्वगृहं गच्छ त्वं
भार्यासहितो द्विज ॥ ५८ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ प्रतिज्ञाय मया पूर्वं गृहं भुक्तं निजं यतः ॥ मुण्डीरस्वामिनं दृष्ट्वा तथाऽन्यं कालवल्लभम् ॥
॥ ५९ ॥ मूलस्थानं च कर्तव्यं ततः सस्यप्रभक्षणम् ॥ सोऽहं तानविलोकयाम्य कथं गच्छामि मन्दिरम् ॥ भक्षयामि तथा सस्यं तेन त्यक्ष्यामि
जीवितम् ॥ ६० ॥ ॥ पुरुषा ऊचुः ॥ ॥ वयं ते भास्करा ब्रह्मण्योऽत्रैव समागताः ॥ त्वद्रत्तवाक्यमनुमनो ब्रूहि किं करवामहे ॥ ६१ ॥
॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ यदि यूयं समायाताः स्वयमेव ममातिकम् ॥ त्रयोऽपि भास्करा नाशमेव कुष्ठः प्रगच्छतु ॥ ६२ ॥ तथाऽत्रैव सदा
स्थेयं क्षेत्रे गुप्ताभिरैव हि ॥ सानिध्यं त्रिषु लोकेषु गन्तव्यं च यथा पुरा ॥ ६३ ॥ ॥ भास्करा ऊचुः ॥ ॥ एवं विप्र करिष्यामः स्थास्यामो
ऽत्र सदा त्रयम् ॥ त्वं चापि रोगनिर्मुक्तः सुखं प्राप्स्यस्यनुत्तमम् ॥ ६४ ॥ प्रासादव्रितयं तस्मादस्मदर्थं निरूपय ॥ येन त्रिकालमासाद्य
गच्छामः सन्निधिं द्विज ॥ ६५ ॥ एवमुक्त्वा तु ते सर्वे गताश्चादर्शनं ततः ॥ सोऽपि पश्यति कायं त्वं यावद्रोगविनिर्जितम् ॥ ६६ ॥ द्वादशार्क
प्रतीकाशं सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ ततः प्रोवाच तां भार्या विनयावनतां स्थिताम् ॥ ६७ ॥ पश्य त्वं सुभ्रूमं गात्रं यादृग्यं पुनः स्थितम् ॥
प्रसादादेवदेवस्य भास्करस्यांशुमालिनः ॥ ६८ ॥ सोऽहमत्र स्थितो नित्यं पूजयिष्यामि भास्करम् ॥ न यास्यामि पुनः सस्यं सत्यमेतन्मयो
दितम् ॥ ६९ ॥ एवमुक्त्वा स धियेन्द्रस्तस्मिन्क्षेत्रे सुशोभने ॥ प्रासादव्रितयं रम्यं निर्गमे भक्तिसंयुतः ॥ ७० ॥ मुण्डीरस्वामिनश्चैकमन्य
त्कालप्रियस्य च ॥ मूलस्थानस्य चान्यत्र सप्तपाकाविधूयितम् ॥ ७१ ॥ त्रयाणामपि तेषां तु साध्वर्चाः शास्त्रसूचिताः ॥ स्थापयामास सूर्याणां
दस्ताकं सूर्यवासरे ॥ ७२ ॥ ततस्तदा पुष्पधूपाद्यैः समभ्यर्च्य चिरं द्विजः ॥ त्रिसंध्यं क्रमशः प्राप्तो देवतिं भास्करालयम् ॥ ७३ ॥ ॥ सून
उवाच ॥ ॥ एवं ते तत्र संजातास्तयोऽपि द्विजसत्तमाः ॥ भास्करा भक्तलोकस्य सर्वव्याधिनिनाशकाः ॥ ७४ ॥ यस्तान्पश्यति काले त्वं
यथोक्तं सूर्यवासरे ॥ स वाञ्छितलभेत्कामान्दुर्लभात्पि मानवैः ॥ ७५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे
तद्वता प्रोक्तं तत्र तो परमेश्वरो ॥ उमामहेश्वरो सुत हरिश्चन्द्रेण भुभुजा ॥ १ ॥ कृतो कथयसीत्तेवं वेदिमध्यं समाश्रितो ॥ उतान्यो स्थापितो
तत्र चमत्कारपुरातिकम् ॥ २ ॥ वेदिमध्यगतो नित्यं पार्वतीपरमेश्वरो ॥ एतत्संश्रुते सुत विवाहः प्रागभूत्तयोः ॥ ओषधिप्रस्थमामास्यं पुरं हिम

वतः प्रियम् ॥ ३ ॥ अत्र नः संशयो जातः श्रद्धेयमपि ते वचः ॥ श्रुत्वा किं वा भ्रमस्तेऽयं किं वाऽस्माकं प्रकीर्णम् ॥ ४ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥
 नास्माकं विभ्रमो जातो युष्माकं तु द्विजोत्तमाः ॥ परं अत्कारणं कृत्स्नं तद्वीमि निबोधयताम् ॥ ५ ॥ य एष ओषधिप्रस्थे विवाहः प्रागभू-
 तयोः ॥ उमाविनेत्रयो रभ्यः सर्वदेवप्रमोदकृतः ॥ ६ ॥ वैवस्वतोऽन्तरे पूर्वं संजातो द्विजसत्तमाः ॥ सप्तमस्य तु विख्यातो युष्माकं विदितोऽत्र यः
 ॥ ७ ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे यथोद्गाहस्तयोरभूत् ॥ स्वायंभुवमनोराये स संजातः सुविस्तरः ॥ ८ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ विवाह ओषधि-
 प्रस्थे यः पुरा समभूतयोः ॥ पार्वतीहरयोः सुत सोऽस्माभिर्विस्तराच्छ्रुतः ॥ ९ ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे दक्षपुत्रे मनोदरे ॥ विवाहो वृषयानस्य मनो-
 स्वायंभुवे पुरा ॥ १० ॥ सोऽस्माकं कीर्तनीयश्च त्वया सूतकुलोद्ग्रहः ॥ विस्तरं यथा वृत्तः एतन्न कौतुकं परम् ॥ ११ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥
 अत्र वः कीर्तयिष्यामि सर्वपातकनाशनम् ॥ विवाहसमयं सम्यग्देवदेवस्य शुलिनः ॥ १२ ॥ ब्रह्मणो दक्षिणांगुष्ठादक्षः प्राचेतसोऽभवत् ॥ शतानि
 पञ्च कन्यानां तस्य जातानि च द्विजाः ॥ १३ ॥ तासां ज्येष्ठतमा सः श्वी सतीनाम् शुचिस्मिता ॥ बभूव कन्यका सर्वगुणैर्मुक्ताऽऽयतेक्षणा ॥
 ॥ १४ ॥ न देवी न च गंधर्वा नासुरी न च नागजा ॥ तादृग्भाऽभवच्चान्या यादृशी सा सुमध्यमा ॥ १५ ॥ अथ तां प्रददौ दक्षः पत्न्यर्थं शुल-
 पाणये ॥ प्रार्थितां बहुशो यत्नात्सस्पृहाय स्पृहान्विताम् ॥ १६ ॥ ततः पुण्यतमं क्षेत्रं कन्यादानस्य संक्षमम् ॥ संध्याय ससुतामात्यः सभृत्यः ससुप-
 र्णितः ॥ १७ ॥ ततश्चोद्गाहयोग्यानि वमूनि विविधान्यपि ॥ आनयामास धूरीणि मागस्यानि विरोपतः ॥ १८ ॥ अथ चैत्रस्य शुद्धस्य नक्षत्रे
 भगदेवते ॥ त्रयोदश्यां दिने भानोः सभायातो महेश्वरः ॥ १९ ॥ सर्वैः सुरगणैः सार्धं देवविष्णुपुरःसरैः ॥ आदित्यैर्वसुभ्यो रुद्रैरन्विष्टां च
 तथाऽपरैः ॥ २० ॥ सिद्धैः साध्यगणैर्भूतैः प्रेतैर्देवायकैस्तथा ॥ गन्धर्वैश्चारणोद्देष्टुं युष्मकैर्यक्षराक्षसैः ॥ २१ ॥ एतस्मिन्नंतरे दक्षः संप्रहृततनुः ॥
 प्रययौ संयुक्तस्तस्य युक्तः सर्वैः सुहृद्गणैः ॥ २२ ॥ वाचमनैर्महाबाह्यैः क्षतमागधवन्दिभिः ॥ पठद्भिः सर्वतोऽनैर्कर्णायद्रिगार्ग्यनस्तथा ॥ २३ ॥
 ततः सर्वे सुरास्तत्र स्वयं दक्षेण पूजिताः ॥ यथाश्रेष्ठं यथाज्येष्ठमुपविष्टा यथाक्रमम् ॥ परिचार्याखिलां वेदिं मंडपात्तरवर्तिनीम् ॥ २४ ॥ ततः
 पितामहं प्राह दक्षः प्रीतिपुरःसरम् ॥ प्रणिपत्य त्वया कर्म कार्यं वैवाहिकं विभोः ॥ २५ ॥ स्वयमेव सुताऽस्माकं येन स्यात्सुभगा सती ॥ पुत्र-
 पौत्रवती नित्यं सुशीला पतिव्रता ॥ २६ ॥ वादमित्येव सोऽप्युक्ता प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ समुत्थाय ततश्चक्रे कृत्यमहर्णपूर्वकम् ॥ २७ ॥ संवत्-
 नक्रियां कृत्वा तत्रैव विधिपूर्वकम् ॥ ततो हस्तग्रहं ताभ्यां मिथश्चक्रे यथाक्रमम् ॥ मातृणां पुरतो वेधाः सतीशाभ्यां यथोचितम् ॥ २८ ॥ अथ
 वेदिं समासाद्य गृहोक्तविधिनाऽखिलम् ॥ अग्निकार्यं यथोद्दिष्टं चकाराथ सुविस्तरम् ॥ २९ ॥ यथायथा स रम्याणि वीक्षतेऽगानि कौतुकात् ॥
 सत्याः पितामहो हृष्टः कामातोऽभूत्तथातथा ॥ ३० ॥ तेनैकं वदनं मुक्ता तस्या वल्लवगुणितम् ॥ वीक्षिताऽतिस्मरानेन यथा कश्चित् बुद्धयते ॥
 ॥ ३१ ॥ न शंभोर्लज्जया वक्रं प्रत्यक्षं स व्यलोकयत् ॥ न च सा लज्जयाविष्टा करोति प्रकटं मुखम् ॥ ३२ ॥ ततस्तद्दर्शनार्थाय स उपायं व्यलो-
 कयत् ॥ धूमद्वारेण कामार्तश्चकार च ततः परम् ॥ ३३ ॥ आर्द्रघनानि धूरीणि शिखाशिक्षा विभावसां ॥ स्वल्पाज्याहुतिविन्यासादार्द्रज्योद्भव-
 स्तथा ॥ ३४ ॥ एतस्मिन्नंतरे धूमः प्रादुर्भूतः समंततः ॥ तादृगेन तमोभूतं वेदिमूलं विनिर्मितम् ॥ ३५ ॥ ततो धूमाकुलं नेत्रे भगवांस्त्रिपु-
 रान्तकः ॥ हस्ताभ्यां छादयामास येऽन्ये तत्र व्यवस्थिताः ॥ ३६ ॥ ततो ब्रह्मं समुत्क्षिप्य सतीवक्रं पितामहः ॥ वीक्षयामास कामार्तः
 प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ ३७ ॥ तस्य रेतः प्रवस्कन्द ततस्तद्दीक्षणाहुतम् ॥ पतितं च धरापृष्ठे तुषारचयसंनिभम् ॥ ३८ ॥ ततश्च सिकतोच्चै-
 तत्क्षणात्पद्मसंभवः ॥ छादयामास तद्वैतो यथा कश्चित् बुद्धयते ॥ ३९ ॥ अथ तद्गवाञ्छंभुर्जात्वा दिव्येन चक्षुषा ॥ रेतोऽवस्कन्दना-
 तस्य कोपादेतदुवाच ह ॥ ४० ॥ किमेतद्विहितं पाप त्वया कर्म विगर्हितम् ॥ नैवार्हा मम कान्ताया वक्रवीक्षाऽनुरागतः ॥ ४१ ॥ त्वं वेत्सि
 शंकरेणेतत्कर्मजालं न विदितम् ॥ त्रैलोक्येऽपि मयाऽप्यस्ति गूढं तत्स्यात्कथं विधे ॥ ४२ ॥ यत्किञ्चित्त्रिषु लोकेषु जंगमं स्थावरं
 तथा ॥ तस्याहं मध्यगो मृद तैलं यद्वत्तिलातगम् ॥ ४३ ॥ तस्मात्स्पर्श निजं शीघ्रं ब्रह्मवेतदसंशयम् ॥ यावदेवं गते ब्रह्मा शिरः स्पृशति पाणिना ॥
 तावत्तत्र स्थितः साक्षात्तद्रूपो वृषवाहनः ॥ ४४ ॥ ततो लज्जापरीतांगः स्थितश्चाधोमुखो द्विजाः ॥ इन्द्राद्वरपरैः सर्वैः सहितः सर्वतः स्थितैः
 ॥ ४५ ॥ अथाऽमो लज्जयाविष्टः प्रणिपत्य महेश्वरम् ॥ प्रोवाच च स्तुतिं कृत्वा क्षम्यतां क्षम्यतामिति ॥ ४६ ॥ अस्य पापस्य बुद्धयर्थं प्राप-
 श्चित्तं तद प्रभो ॥ निग्रहं च वधायाय येन पापं प्रयाति मे ॥ ४७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अनेनैव तु रूपेण भक्तकस्थेन वै ततः ॥
 तपः कुरु समाधिस्थो ममागधनतत्परः ॥ ४८ ॥ स्याति यास्यति सर्वत्र नाम्ना रुद्रशिरः क्षितौ ॥ साधकः सर्वकृत्यानां तेजोभाजां द्विजन्म-
 नाम् ॥ ४९ ॥ मानुषाणामिदं कृत्यं यस्माद्धीर्णं त्वयाऽऽधुना ॥ तस्मात्त्वं मानुषो भूत्वा विचरिष्यसि भूतले ॥ ५० ॥ यस्त्वां चानेन रूपेण
 दृष्ट्वा वृच्छां कर्ग्यसि ॥ किमेतद्ब्रह्मणो मूर्ध्नि भगवांस्त्रिपुरांतकः ॥ ५१ ॥ ततस्ते चोष्टिं सर्वं कौतुकाच्च शृणोति यः ॥ परदारुतात्पापात्ततो
 मुक्तिं प्राप्स्यति ॥ ५२ ॥ यथायथा जनस्त्वेतत्कृत्यं ते कीर्तयिष्यति ॥ तथातथा विशुद्धिते पापस्यास्य भविष्यति ॥ ५३ ॥ एतदेव हि ते ब्रह्म-
 न्प्रायश्चित्तं प्रकीर्तितम् ॥ जनहास्यकरं लोके तव गर्हाकरं परम् ॥ ५४ ॥ एतच्च तव वीर्यं तु पतितं वेदिमध्यगम् ॥ कामार्तस्य मया दृष्टं नैत-
 द्बुद्धयं भविष्यति ॥ ५५ ॥ यावन्मात्रेः परिरूपमेतत्सकतं गुणैः ॥ तावन्मात्रा भविष्यति मुनयः संशितव्रताः ॥ ५६ ॥ बालखिल्या इति स्याता-
 मवैऽप्युपमानकाः ॥ तपोवीर्यमप्योपेताः शापापुत्रहकारकाः ॥ ५७ ॥ एतस्मिन्नंतरे तस्माद्देविमध्याच्च तत्क्षणात् ॥ अद्याशीतिसहस्राणि कुनीनां
 भाविनात्मनाम् ॥ अंगुष्ठकप्रमाणानि निष्कान्तानि द्विजोत्तमाः ॥ ५८ ॥ ततस्ते प्रणिपत्योच्चैः प्रोबुद्धेवं पितामहम् ॥ स्थानं दर्शय नस्तात-
 तपोऽयं कलिवर्जितम् ॥ ५९ ॥ ॥ पितामह उवाच ॥ ॥ अस्मिन्क्षेत्रे मया सार्धं कुरुष्वं पुत्रकास्तपः ॥ गमिष्यथ परां सिद्धिं येन लोके
 सुदुर्लभा ॥ ६० ॥ ते तथेति प्रतिज्ञाय कृत्वा तत्राश्रमं शुभम् ॥ बालखिल्यास्तपश्चक्रुः संसिद्धिं च परां गताः ॥ ६१ ॥ अथ ब्रह्मापि तत्कर्म
 सर्वं वैवाहिकं क्रमात् ॥ समाप्तिमनयत्प्रोक्तं यच्छ्रुतो तेन च स्वयम् ॥ ६२ ॥ पतस्तु पुण्यवर्षेषु समन्ताद्भगनांगणात् ॥ वाद्यमानेषु वाद्येषु गीय-
 मानश्च गीतकः ॥ ६३ ॥ पठस्तु त्रिप्रमुख्येषु नृत्यमानासु रागतः ॥ रंभादिषु पुरन्धीषु देवानां दृढमनोहरम् ॥ ६४ ॥ एवं महोत्सवो जज्ञे तत-
 स्तुंभुरुपूर्वकैः ॥ गीयमानेषु गीतेषु यथापूर्वं त्रिविधेषु ॥ ६५ ॥ अथ कर्मावसाने स भगवांस्त्रिपुरांतकः ॥ प्रोवाच पञ्चजं भक्त्या दक्षिणां ते ददामि
 किम् ॥ ६६ ॥ वैवाहिकीं सुरश्रेष्ठ यद्यपि स्यात्सुदुर्लभा ॥ ब्रह्म शीघ्रं महाभाग नादेयं विद्यते मम ॥ ६७ ॥ ॥ पितामह उवाच ॥ ॥ अने-
 नैव तु रूपेण वेद्यामस्यां सुरेश्वर ॥ त्वया स्थेयं सदैवात्र नृणां पापविशुद्धये ॥ ६८ ॥ येन ते सन्निवो कृत्वा स्थाश्रमं शंशिशेखर ॥
 तपः करोमि नाशाय पापस्यास्य महत्तमम् ॥ ६९ ॥ चैत्रशुद्धत्रयोदश्यां नक्षत्रे भगदेवते ॥ सूर्यकारेण यो भक्त्या वीक्षयिष्यति मानवः ॥ तदेव

तस्य पापानि प्रयास्यन्ति च संशयम् ॥ ७० ॥ या नारी दुर्भगा बन्ध्या काणा रूपविवर्जिता ॥ साऽपि त्वदर्शनादेव भविष्यति सुखपथम् ॥
 प्रजावती सुभोगाद्या सुभगा नात्र संशयः ॥ ७१ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ ॥ हिताय सर्वलोकानां वेद्यामस्यां व्यवस्थितः ॥ स्थास्यामि
 सहितः पत्न्या सत्याम् द्रव्यनाद्विधे ॥ ७२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं स भगवांस्तत्र सभायां वृषभध्वजः ॥ विद्यते वेदिमध्यस्थो लोकानां
 पापनाशनः ॥ ७३ ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातं यथा तस्य पुराऽभवत् ॥ विवाहो वृषनाथस्य मनो स्त्रायंभुवे द्विजाः ॥ ७४ ॥ विवाहसमये प्राप्ते
 प्रारम्भे वा शृणोति यः ॥ एतदाख्यानमव्ययं संपूज्य वृषभध्वजम् ॥ तस्याऽविघ्नं भवेत्सर्वं कर्म वैवाहिकं च यत् ॥ ७५ ॥ कन्या च सुखमोभाग्य
 शीलाचारयुगान्विता ॥ तथा स्यात्पुत्रिणी साध्वी पतिव्रतपरायणा ॥ ७६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीनिसाहस्र्यां अष्टाविंशोऽध्यायः
 नागरखंडे श्रीहाटकेश्वरशेखरमाहात्म्ये हस्तप्रवेदिकाभाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ऋषय उवाचुः ॥ ॥
 ब्रह्मणा कतमे स्थाने तत्र सूत कृतं तपः ॥ बालखिल्यैश्च तेः सर्वैर्मुनिभिः शंसितव्रतैः ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्या वायव्यदिग्भागे हर
 वेद्या द्विजोत्तमाः ॥ सम्यक्पूजाप्रथनेन ब्रह्मणा विहितं तपः ॥ २ ॥ पश्चिमे बालखिल्यैश्च जपज्ञानपरायणैः ॥ तत्राश्चर्यमभूच्छे पूर्व ब्राह्मण
 सत्तमाः ॥ आश्रमे चतुरास्यस्य तद्वो वक्ष्यामि सांप्रतम् ॥ ३ ॥ तत्र दुश्चारिणी काचिद्रात्रो ब्राह्मणवंशजा ॥ देवदत्तं समामाद्य वल्लभं रमते सदा ॥
 ॥ ४ ॥ अज्ञाता पतिना मात्रा तयांयेरपि बांधवैः ॥ कृष्णपक्षं समासाद्य विजने हृष्टमानसा ॥ ५ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य दृष्टो सा केनचि
 द्विजाः ॥ तत्रस्था जारसंयुक्ता स्वभर्तुश्च निवेदिता ॥ ६ ॥ अथासौ कोपसंयुक्तस्तस्या भर्ता सुनिधुरैः ॥ वाक्यैस्तां गर्हयामास प्रनरेश्चाप्य
 ताडयत् ॥ ७ ॥ अथ सा धार्ष्ट्यमासाद्य ह्यस्वभावं समाश्रिता ॥ प्रोवाच बाष्पपूर्णाक्षी दीनांजलिपुटा स्थिता ॥ ८ ॥ किं मां पुनर्नवाक्येन
 त्वं ताडयसि निधुरैः ॥ प्रहारेदंनिधुरां त्वत्पादप्रणतां विभो ॥ ९ ॥ अहं त्वां शपथं कृत्वा भक्षयित्वाऽथ वा विषम् ॥ प्रविश्य हव्यवाहं वा
 करिष्ये भ्रत्ययान्वितम् ॥ १० ॥ अथ तां ब्राह्मणः प्राह यदि त्वं पापवर्जिता ॥ पुरतो देवविप्राणां कुरु दिव्यग्रहं स्वयम् ॥ ११ ॥ सा तथेति
 प्रतिज्ञाय साहसेन समन्विता ॥ दिव्यग्रहं ततश्चक्रे यथोक्तविधिना सती ॥ १२ ॥ शुद्धिं च प्राप्ता सर्वेषां बन्धूनां च द्विजन्मनाम् ॥ पुरतश्च
 गुरुणां च देवानामपि पापकृत् ॥ १३ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तस्याः साधुवादो महानभूत् ॥ धिक्छन्दश्च तथा पत्युः सर्वदेतः सुगर्हितः ॥ १४ ॥ अहो
 पापसमाचारो दुर्योऽयं ब्राह्मणाधमः ॥ अपायां धर्मपत्नीं यो मिथ्यादोषेण योजयेत् ॥ १५ ॥ एवं स निन्द्यमानस्तु सर्वलोकेद्विजोत्तमाः ॥ कोपं
 चक्रे ततो वह्निं ससुदिश्य स दुःखितः ॥ १६ ॥ शापं दातुं मतिं चक्रे ततो बह्नेः सुदुःखितः ॥ अत्रवीत्पुरुषं वाक्यं निन्दमानः पुनःपुनः ॥
 ॥ १७ ॥ मया स्वयं प्रहृष्टेयं जारेण सह संगता ॥ त्वया बह्ने सुपापेयं न कस्माद्रस्मसात्कृता ॥ १८ ॥ तस्मात्त्वां पापकर्माण
 मसत्यपक्षपातिनम् ॥ असंदिग्धं शपिष्यामि रौद्रशापेन सांप्रतम् ॥ १९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा संकु
 दस्य द्विजन्मनः ॥ सतांर्चिर्भयसंभ्रतः कृतांजलिहवाच तम् ॥ २० ॥ ॥ अग्रिहवाच ॥ ॥ नैष दोषो मम ब्रह्मण्यज्ञ दग्धा
 तव प्रिया ॥ कृतागसाऽपि मे वाक्यं शृणुव्रात्र स्फुटेरितम् ॥ २१ ॥ अनया परकातेन कृतः सह समागमः ॥ चिरं कालं द्विज
 श्रेष्ठ त्वया ज्ञाताद्य वासरे ॥ २२ ॥ परं यस्माद्विशुद्धेया मया दग्धा न सा द्विज ॥ कारणं तच्च ते वच्मि शृणुष्वेकमनाः स्थितः ॥ २३ ॥
 यत्रानया कृतः संगः परकातेन वै द्विज ॥ तस्मिन्नायतने ब्रह्मा रुद्रशीर्षो व्यवस्थितः ॥ २४ ॥ तत्र कृत्वा रतं चित्रं परकातसमं तदा ॥
 पश्यति स्म ततो रुद्रं ब्रह्मस्तकसंस्थितम् ॥ २५ ॥ ततः प्रक्षालयत्यंगं कुण्डे तत्रागतः स्थिते ॥ कृतपापापि तेनेषा शुद्धिं याति शुचिस्मिता ॥
 ॥ २६ ॥ अत्र पूर्वं विपाप्माऽपुद्बद्धा लोकपितामहः ॥ सतीवक्रं समालोक्य कामार्तोऽपि स पापकृत् ॥ २७ ॥ तस्मान्नास्त्यत्र मे दोषः स्वरूपोऽपि
 द्विजसत्तम ॥ रुद्रशीर्षप्रभावोऽयं तस्य कुण्डोदकस्य च ॥ २८ ॥ तस्मादेनां समादाय संशुद्धां पापवर्जिताम् ॥ गृहं गच्छ द्विजश्रेष्ठ सत्यमेतन्मयो
 दितम् ॥ २९ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ या मया सहसा दृष्टा स्वयमेव हुताशन ॥ परकातेन तां नाद्य शुद्धामपि गृहं नये ॥ ३० ॥ इत्युक्त्वा
 च द्विजश्रेष्ठस्तां त्यक्त्वापि शुचिर्देतः ॥ जगाम स्वगृहं पश्चात्तथा जग्मुर्जना गृहान् ॥ ३१ ॥ सापि तेन परित्यक्ता पतिना हृष्टमानसा ॥ ज्ञात्वा
 तत्तीर्थमाहात्म्यं वैशानरमुखेरितम् ॥ ३२ ॥ तेनैव परकातेन विशेषेण रतिक्रियाम् ॥ तस्मिन्नायतने चक्रे कुण्डं तोयावगाहनम् ॥ ३३ ॥ अधान्ये
 परलोकस्य भीत्याऽनीव व्यवस्थिताः ॥ विमुखाः परदारेषु नार्यश्चापि पतिव्रताः ॥ ३४ ॥ दूरतोऽपि समभ्येत्य ते सर्वे तत्र मंदिरं ॥ रुद्रशीर्षाभि
 धानं च प्रचक्रुः सुरतोत्सवम् ॥ ३५ ॥ निमज्जति ततः कुण्डे तस्मिन्पातकनाशने ॥ भवंति पापनिर्मुक्ता रुद्रशीर्षावलोकनात् ॥ ३६ ॥ एतस्मि
 न्नरौ धर्मः पत्नीसमुद्रवः ॥ पुरुषाणां ततः स्त्रीणां निजकांतासमुद्रवः ॥ ३७ ॥ यो यां पश्यति रूपायां नारीमपि कुलोद्भवाम् ॥ स तत्रा
 नीय संदृष्टो भजते द्विजसत्तमाः ॥ ३८ ॥ तथा नारी सुखपादयं पश्यति नरं क्वचित् ॥ सापि तत्र समानीय कुरुते सुरतोत्सवम् ॥ ३९ ॥
 लिप्यते न च पापेन कथंचित्तत्कृतेन च ॥ नरो वा यदि वा नारी तत्तीर्थस्य प्रभावतः ॥ ४० ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य तत्र राजा विदूरथः ॥
 आनर्त्तविषये जज्ञे वार्धक्यं च क्रमाद्ययौ ॥ ४१ ॥ तस्य भार्याऽभवत्तन्वी तरुणी वररूपधृक् ॥ पश्चिमे वयसि प्राप्ते प्राणेष्वोऽपि गरीयसी ॥
 ॥ ४२ ॥ न तस्याः स जराग्रस्तश्चित्ते वसति पार्थिवः ॥ तस्मिन्स्तीर्थे समागत्य वाञ्छितं रमते नरम् ॥ ४३ ॥ पार्थिवोऽपि परिज्ञाय तस्यास्तत्त
 विचेष्टितम् ॥ कोपाविष्टस्ततो गत्वा तस्मिन्क्षेत्रे सुशोभने ॥ ४४ ॥ तत्कुण्डं पूज्यामास ततः पांशुत्करेदृतम् ॥ बभञ्ज तं च प्रासादं ततः प्रोवाच
 दारुणम् ॥ ४५ ॥ यश्चेत्पुनरिति कुण्डं पांशुना निखनिष्यति ॥ प्रासादं च पुनश्चेनं करिष्यति पुनर्नरम् ॥ ४६ ॥ परदारकृतं पापं तस्य संपत्स्य
 तेऽखिलम् ॥ यदत्र प्रकरिष्यति मानवाः काममोहिताः ॥ ४७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं स पार्थिवः प्रोच्य तामादाय ततः प्रियाम् ॥ जगाम स्वगृहं
 पश्चात्पुनरांतरात्मना ॥ ४८ ॥ अथ तां विरतां ज्ञात्वा सोऽन्यचित्तां प्रियां नृपः ॥ यत्रेन रक्षयामास विश्वासं नैव गच्छति ॥ ४९ ॥ अन्यस्मिन्दि
 वसे शस्त्रं सूक्ष्मं वेण्यां निधाय सा ॥ जगाम शयनं तस्य वधार्थं वरवर्णिनी ॥ ५० ॥ ततस्तेन समं हास्यं कृत्वा क्षत्रियभावजम् ॥ सुरतं रुचिरेर्भावेर्हावे
 र्भोगिभ्यं च ॥ ५१ ॥ ततो निद्रावशं प्राप्तं तं नृपं सा नृपप्रिया ॥ स्वप्रेण्याः शस्त्रमादाय निजघ्नान् सुनिर्दया ॥ ५२ ॥ एवं तस्य फलं जातं सद्यस्तीर्थस्य
 भोगजम् ॥ आनर्त्ताधिपते रौद्रे सर्वलोकविगर्हितम् ॥ ५३ ॥ अद्यापि तत्र देवेशो रुद्रशीर्षः स तिष्ठति ॥ लिंगभेदभयात्तेन न स भग्नो द्विजोत्तमाः
 ॥ ५४ ॥ वस्तस्य पुरतः स्थित्वा जपेद्गुह्यं शुचिः ॥ माघशुक्लचतुर्दश्यां पूजयित्वा सगादिभिः ॥ ५५ ॥ वाञ्छितं लभते चाशु तस्येशस्य प्रभावतः ॥
 अहोत्तशतं वाक्यो जपेत्पुनः स्थितः ॥ ५६ ॥ रुद्रशीर्षं न संदेहः स याति परमां गतिम् ॥ एकवारं नरो यो वा तत्पुरः पठति द्विजः ॥ ५७ ॥
 निर्यं दिनहतापापान्मुच्यते द्विजसत्तमाः ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातं रुद्रशीर्षसमुद्रवम् ॥ ५८ ॥ माहात्म्यं सर्वपापानां सद्यो नाशनकारकम् ॥ मंगलं

परमं होतृदापुण्यं कीर्तिवर्धनम् ॥ रुद्रशीर्षस्य माहात्म्यं तस्माच्छ्रोतव्यमादरात् ॥ ६९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
 पष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये रुद्रशीर्षे (जागेश्वर) माहात्म्यवर्णनं नामाष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 तस्यैव दक्षिणे भागे बालखिल्यैः प्रतिष्ठितम् ॥ लिंगमस्ति सुविख्यातं सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ यमाराध्यं च तैः पूर्वं शक्रामर्षसमन्वितैः ॥
 गरुडो जनिनः पक्षी ग्यातो विष्णुरथोऽत्र यः ॥ २ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ कथं तेषां सद्युत्पन्नः शक्रस्योपरि सूतजः ॥ प्रकोपो बालखिल्यानां
 संजले गरुडः कथम् ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ पुरा प्रजापतिर्दक्षस्तस्मिन्क्षेत्रे सुशोभने ॥ चकार विधिवद्यज्ञं संपूर्णवरदक्षिणम् ॥ ४ ॥
 ततः शक्रादयो देवाः सहायार्थं निमंत्रिताः ॥ दक्षेण मुनयश्चैव तथा राजर्षयोऽमलाः ॥ ५ ॥ तथा वेदविदो विप्रा यज्ञकर्मविचक्षणाः ॥ गृहस्था
 श्रमिणो ये च ये चारण्यनिवासिनः ॥ ६ ॥ अथ ते बालखिल्याख्या मुनयः संशितव्रताः ॥ एकां समिधमादाय साहाय्यार्थं प्रजापतेः ॥ प्रस्थिता
 यज्ञवाटं तं भारताः वनेशमंयुताः ॥ ७ ॥ अथ तेषां समस्तानां मार्गे गोष्पदमागतम् ॥ जलपूर्णं समायातमकालजलदागमे ॥ ८ ॥ ततस्तरीतु
 कामास्ते क्षिप्यमाना इतस्ततः ॥ समिद्राश्रमोपेता देवराजेन वीक्षिताः ॥ ९ ॥ गच्छता तेन मार्गेण मखे दक्षप्रजापतेः ॥ ततश्चिरं समालोक्य
 स्मिन् कृत्वा स कौतुकात् ॥ जगामाथ समुल्लस्य ऐश्वर्यमदगर्वितः ॥ १० ॥ ततस्ते कोपसंयुक्ताः शक्रादृष्ट्वा पराभवम् ॥ निवृत्य स्वाश्रमं गत्वा च कुर्मन्त्रं
 सनिश्चयम् ॥ ११ ॥ शाक्रं पदं समासाद्य यस्मादेतेन पाप्मनः ॥ अतिक्रान्ता वयं सर्वे तस्मात्पात्यः स सत्पदात् ॥ १२ ॥ अन्यः शक्रः प्रकीर्ण्यो
 मंत्रवीर्यसमुद्भवः ॥ आथर्वणेर्महामूकैराभिचारिकसंभवेः ॥ १३ ॥ येन व्यापाद्यने तेन शक्रोऽयं मदगर्वितः ॥ मखमाहात्म्यसंपन्नः स्वरूपबुद्धिपरा
 क्रमः ॥ १४ ॥ ततस्ते शुचयो धृत्वा स्कन्दमूकेन पावकम् ॥ जुहुवुश्च दिशारात्री क्षुरिकोक्तेन सोद्यमाः ॥ १५ ॥ गर्भोपनिषदेनैव नीलरु
 द्वाद्रिजोत्तमाः ॥ रुद्रशीर्षेण काभ्येन विष्णुभुक्तयुतेन च ॥ १६ ॥ निधाय कलशं मध्ये मंडलस्योदकावृतम् ॥ होमति तत्र संस्पर्शं चक्रुस्तस्य
 जलेः शुभेः ॥ १७ ॥ एतस्मिन्मंत्रे शक्रः प्रपश्यति सुदारुणात् ॥ उत्पातानात्मनाशाय जायमानान्समंततः ॥ १८ ॥ वामो बाहुश्च नेत्रं
 च सुहृः स्फुरति चास्य वै ॥ न च पश्यति नासाग्रं जिह्वाग्रं च तथा हनुम् ॥ १९ ॥ शिरोहीनां तथा छायां गगने भास्करद्वयम् ॥
 अरुंधतीं ध्रुवं चैव न च विष्णुपदानि सः ॥ २० ॥ न च मंदं न चाकाशे संस्थितां स्वर्धुनीं हरिः ॥ स्वपश्यति कृष्णांगीं नित्यं नारीं
 धृतायुधाम् ॥ २१ ॥ सुतकेशीं विवस्त्रां च कृष्णदंतां भयानकाम् ॥ तान्दृष्ट्वा स महोत्पातान्देवराजो बृहस्पतिम् ॥ २२ ॥ पप्रच्छ भयसंजस्तः
 किमेतदिति मे गुरो ॥ जायंते सुमहोत्पाता दुर्निमित्तानि वै पृथक् ॥ २३ ॥ किं मे भविष्यति प्राज्ञ विनाशः सांपन्नं वद ॥ किं वा त्रेलोक्य
 राज्यस्य किं वा वित्तादिकस्य च ॥ २४ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ ये त्वया मदमत्तेन बालखिल्या महर्षयः ॥ उलंघिताः स्थिता मार्गे
 गोष्पदं तर्नुमिच्छवः ॥ २५ ॥ तरेवाथर्वणेर्मंत्रैस्त्वकृतेऽस्ति शचीपते ॥ कृतो होमः सुसंपूर्णः कलशश्चाभिमंत्रितः ॥ २६ ॥ युष्माकं सुविना
 शाय सर्वदेवाधिनायकः ॥ भविष्यति न संदेहो मंत्रैराथर्वणेर्हरिः ॥ २७ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सद्ब्रह्मो भयान्वितः ॥ दक्षं गत्वा च दी
 नास्यः प्रोवाच तदनंतरम् ॥ २८ ॥ अस्मन्नाशाय मुनिभिर्बालखिल्यैः प्रजापते ॥ प्रोद्यमो विहितः सम्यक्कृत्स्यान्यस्य वै कृते ॥ २९ ॥
 तान्वारय स्वयं गत्वा यावन्नो जायते परः ॥ शक्रोऽस्मद्वैसनार्थाय नास्ति तेषामसाध्यता ॥ ३० ॥ अथ दक्षो द्रुतं गत्वा शक्राद्यैर्मन्त्रैः ॥
 प्रहसंस्तानुवाचेदं विनयेन समन्वितः ॥ ३१ ॥ किमेतत्क्रियते विप्राः कर्म रौद्रतमं महत् ॥ त्रेलोक्यं व्याकुलं येन सर्वमेतच्च स्थितम् ॥ ३२ ॥
 अथ ते दक्षमालोक्य समायान्तं स्वमाश्रयम् ॥ संसुखाश्चाभ्यगुस्तूर्णं प्रवृहीतार्थपाणयः ॥ ३३ ॥ अर्घ्यं दत्त्वा यथान्यायं पूजां कृत्वाथ भक्तिः ॥
 प्रोक्षुश्च प्रणता धृत्वा स्वागतं ते प्रजापते ॥ ३४ ॥ आदेशो दीयतां शीघ्रं यदर्थमिह चागतः ॥ अपि प्राणप्रदानेन करिष्यामः प्रियं तव ॥ ३५ ॥
 ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ ॥ एतद्वीरुतमं कर्म सर्वदेवभयावहम् ॥ त्याज्यं युष्माभिरुपग्रेरेतदर्थमिहागतः ॥ ३६ ॥ ॥ मुनय ऊचुः ॥ ॥ वयं
 शकेण ते यज्ञे समायाताः सुभक्तितः ॥ उलंघिता मदोद्वेकाकृत्वा हास्यं मुहुर्मुहुः ॥ ३७ ॥ शक्रोच्छेदाय चास्माभिः शक्रोऽन्यो वीर्यमंत्रनः ॥
 प्रारब्धः कर्तुमन्युग्रेहोमांतश्च व्यवस्थितः ॥ ३८ ॥ तत्कथं मंत्रवीर्यं तत्क्रियते मोक्षमित्यहो ॥ वेदोक्तं च विशेषेण तस्मादत्र वद प्रभो ॥ ३९ ॥
 त्वमेव यदि शक्तः स्यादन्यथा कर्तुमेव हि ॥ कुरुष्व वा स्वयं नाथ नास्माकं शक्तिरीदृशी ॥ ४० ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ ॥ सत्यमेनममहा
 भागा युष्माभिः प्रकीर्तितम् ॥ नान्यथा शक्यते कर्तुं वेदमन्त्रोद्भवं बलम् ॥ ४१ ॥ तद्य एष कृतो होमो युष्माभिर्वेदमंत्रतः ॥ देवराजार्थम
 व्यग्रेः कलशश्चाभिमंत्रितः ॥ ४२ ॥ सोऽयं मद्रचनाद्राजा भविष्यति पतत्रिणाम् ॥ तेजोवीर्यसमोपेतः शक्रादपि सुवीर्यात् ॥ ४३ ॥ एतस्य
 देवराजस्य क्षंतव्यं मम वाक्यतः ॥ तत्कृतं बृहभावेन यदनेन विचेष्टितम् ॥ ४४ ॥ एवमुक्ताथ तेषां तं सहस्राक्षं भयातुरम् ॥ दर्शयामास दक्षस्तु
 विनयावनतं स्थितम् ॥ ४५ ॥ तेऽपि हृष्टा सहस्राक्षं वेपमानं कृतांजलिम् ॥ प्रोक्षुर्मांसतिक्रमं शक्रब्राह्मणानां करिष्यसि ॥ ४६ ॥
 ध्रुवो यदि दिवेशानामाधिपत्यं प्रदासि ॥ अपि मन्दोऽपि सूक्षांसि क्रियाहीनोऽपि वा द्विजः ॥ नावज्ञेयो बुधैः कापि लोकद्वय
 मभीप्सुभिः ॥ ४७ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानाद्यन्यथा कुकृतं कृतम् ॥ तत्क्षंतव्यं द्विजैः सर्वविशेषादत्र
 वाक्यतः ॥ ४८ ॥ प्रवृत्तां वरोऽस्माकं यः सदा वर्तते हृदि ॥ प्रदास्यामि न संदेहो नादेयं विद्यते मम ॥ ४९ ॥ ॥ मुनय
 ऊचुः ॥ ॥ अस्मिन्कुण्डे नरो होमं यः कुर्याच्छ्रद्धयाऽन्वितः ॥ एतल्लिंगं समभ्यर्च्य तस्यास्तु हृदि वाञ्छितम् ॥ ५० ॥ ॥ इन्द्र
 उवाच ॥ ॥ एतल्लिंगं समभ्यर्च्य योऽत्र होमं करिष्यति ॥ कुण्डेऽत्र वाञ्छितं सद्यः सफलं स हि लप्स्यते ॥ ५१ ॥ निष्कामो
 वाऽथ संपूज्य लिंगमेतच्छुभावहम् ॥ प्रयास्यति परां सिद्धिं त्रिदशेरपि दुर्लभाम् ॥ ५२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्ता सहस्राक्षो
 बालखिल्यान्मुनीश्वरात् ॥ ऐरावतं समारुह्य दक्षयज्ञे ततो गतः ॥ ५३ ॥ दक्षोऽपि विधिवद्यज्ञं चकार द्विजसत्तमाः ॥ संहृष्टैर्बाल
 खिल्यैस्तेरुपविष्टैः समीपतः ॥ ५४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये
 बालखिल्याश्रममाहात्म्यवर्णनं नामैकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ ॥ ॥ अथ सुपर्णाख्यमाहात्म्यं भविष्यति ॥ ॥ ऋषय
 ऊचुः ॥ ॥ यदेनद्रवता प्रोक्तं तेजोवीर्यसमन्वितः ॥ गरुडस्तेन संजज्ञे मुनीनां होमकर्मणा ॥ १ ॥ स कथं तत्र संभूत एतन्नो विस्तराद् ॥
 विनतागः समुद्भूत इत्येषा श्रूयते श्रुतिः ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ योऽसावाथर्वणेर्मंत्रैः कलशश्चाभिमन्त्रितः ॥ तैर्मंत्रैर्बालखिल्यैश्च महा
 ऽमर्षममन्त्रितैः ॥ ३ ॥ निवारितैश्च दक्षेण मुचिते विहगाधिपे ॥ कश्यपस्तं समादाय कलशं प्रययौ गृहम् ॥ ४ ॥ ततः प्रोवाच संक्षेपे विनता
 ययिता निजाम् ॥ एतत्पुत्रं जलं भद्रे मन्त्रभूतं महत्तरम् ॥ ५ ॥ येन ते जायते पुत्रः सहस्राक्षाधिको बली ॥ तेजस्वी च यशस्वी च अजेयः सर्व

दानवैः ॥ ६ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तत्क्षणादेव संपपौ ॥ ततोयं सा वरारोहा सद्यो गर्भं ततो दधे ॥ ७ ॥ एवं तन्मलपानेन तेजोवीर्यसम
न्वितः ॥ कश्यपाद्रुडो जज्ञे सर्वसर्पभयावहः ॥ ८ ॥ येनावृतं हतं वीर्यात्परिभूय पुरंदरम् ॥ भालुभक्तिपरीतेन सर्पाणां संनिवेदितम् ॥ ९ ॥
यो जज्ञे दयितो विष्णोर्वाहनवसुपागतः ॥ ध्वजाम्रे तु रथस्यापि यः सदैव व्यवस्थितः ॥ १० ॥ येन पूर्वं तपस्तप्त्वा क्षेत्रेऽत्रैव महात्मना ॥
त्रिनेत्रस्तुष्टिमानितो गतपक्षेण धीमता ॥ ११ ॥ पञ्चासित्येन संजाता वस्य भूयोऽपि तादृशी ॥ देवदेवप्रसादेन विशिष्टा चाऽथ निर्मिता ॥ १२ ॥
॥ ॥ सुनय ऊचुः ॥ ॥ कथं तस्य गतौ पक्षो गरुडस्य महात्मनः ॥ पुनर्लब्धौ कथं तेन कथं तुष्टौ महेश्वरः ॥ एतन्नो विस्तराद्दि सूत
पुत्र यथातथम् ॥ १३ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ पुरासीद्ब्राह्मणो मित्रं भृगुवंशकुलोद्भवः ॥ गरुडस्य द्विजश्रेष्ठा बालभावादपि प्रभो ॥ १४ ॥
तस्य कन्या पुरा जाता माधवीनाम संमता ॥ रूपोदार्यसमोपेता सर्वलक्षणलक्षिता ॥ १५ ॥ न देवी न च गन्धर्वी नासुरी न च पन्नगी ॥
तादृग्वा महाभागा यादृशी सा सुमध्वमा ॥ १६ ॥ अथ तस्या वरार्थाय गरुडं विहगाधिपम् ॥ स प्रोवाच परं मित्रं विनयावनतः स्थितः ॥
॥ १७ ॥ एतस्या मम कन्याया वं त्वं विहगाधिप ॥ सदृशं वीक्ष्यस्वाद्य येन तस्मै ददाम्यहम् ॥ १८ ॥ ॥ गरुड उवाच ॥ ॥ मम पृष्ठं
समारुह्य ममस्तं क्षिनिमंडलम् ॥ त्वं भ्रमस्व द्विजश्रेष्ठ गृहीत्वेमां च कन्यकाम् ॥ १९ ॥ ततस्तस्याः कुमार्या वै अनुरूपं गुणान्वितम् ॥ स्वयं
चाह्य भर्तारिमेव मेत्री यमोद्भवा ॥ २० ॥ ॥ सुत उवाच ॥ एवमुक्तोऽथ विप्रः स तत्क्षणात्कन्यया सह ॥ आरुढो गरुडं पृष्ठं वरार्थाय
द्विजोत्तमाः ॥ २१ ॥ ययं पश्यति विप्रः स कुमारं तरुणाकृतिम् ॥ स स नो तस्य चित्तांते वर्ततेस्म कथंचन ॥ २२ ॥ कन्यनिद्रपमत्सु
न कुलं च सुनिर्मलम् ॥ कुलं ह्यं च वस्य स्यात्तस्य नो गुणसंचयः ॥ २३ ॥ यस्य वा गुणसन्दोहस्तस्य नो रूपमुत्तमम् ॥ पश्यतां च वित्तं
च तथान्यद्रक्षणम् ॥ २४ ॥ एवं वर्षसहस्रांते भ्रमस्तस्य भूतलम् ॥ विप्रस्य पक्षिनाथस्य वरार्थाय द्विजोत्तमाः ॥ २५ ॥ कदाचिदथ तौ
भ्रान्तौ भ्रममाणौ ततस्ततः ॥ क्षेत्रेऽत्रैव समायातौ वासुदेवदिदृश्या ॥ २६ ॥ श्वेतद्वीपं समालोक्य तथान्यां वद्रीं शुभाम् ॥ श्रीगेदं च
सर्वकुण्डं तथान्यं तस्य संश्रयम् ॥ २७ ॥ अथ ताभ्यां सुनिर्दृष्टौ नारदो ब्रह्मसंभवः ॥ सांत्वयं तदा पृष्टो विष्णुं ब्रह्म सनातनम् ॥
॥ २८ ॥ क देवः पुंडरीकाक्षः सांप्रतं वर्तते सुने ॥ विष्णुस्थानानि सर्वाणि वीक्षितानि समंततः ॥ आवाभ्यां संग्रह्याभ्यां न संदृष्टः स
केशवः ॥ २९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ जलशायिस्वरूपेण यावन्मासचतुष्टयम् ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे स संतिष्ठति सर्वदा ॥ ३० ॥
तस्मात्तर्ह्यनार्थाय गन्धर्वा तत्र मा चिरम् ॥ येन सन्दर्शनं याति द्वाभ्यामपि स चक्रधृक् ॥ ३१ ॥ अहमप्येव तत्रैव प्रस्थितस्तस्य
स्पर्शनात् ॥ प्रस्थितश्च त्वया युक्तो देवकार्येण केनचित् ॥ ३२ ॥ अथ तौ पक्षिविमेन्द्रौ स च ब्रह्मसुतो सुनिः ॥ प्राप्ताः सर्वे स्थितौ यत्र जलशायी
जनादेनः ॥ ३३ ॥ अथ दृष्ट्वा महत्तेजो वैष्णवं दूरतोऽपि तम् ॥ ब्राह्मणं गरुडः प्राह नारदश्च सुनीश्वरः ॥ ३४ ॥ अत्रैव त्वं द्विजश्रेष्ठ तिष्ठ
दूरेऽपि तेजसः ॥ वैष्णवस्य सुतायुक्तः कर्णताम्रिसमस्य च ॥ ३५ ॥ नो चेत्संपत्स्यसे भ्रम पतंग इव पावकम् ॥ समासाद्य निशायोगे मूढं
भावं समाश्रितः ॥ ३६ ॥ आवाभ्यां तत्प्रसादेन सोऽमेतत्सुदुःसहम् ॥ न करोति शरीरार्तिं तथान्यदपि कुत्सितम् ॥ ३७ ॥ एवं तं ब्राह्मणं तत्र
मुक्ता दूरे सुतान्वितम् ॥ गतौ तौ तत्र संसृतस्तोये यत्र जनादेनः ॥ ३८ ॥ दिव्यस्तुतिपरो मृष्टिं धृतहस्तांजलीपुटौ ॥ पुलकांकितसर्वांगवान
न्दाश्रुप्लुताननौ ॥ ३९ ॥ त्रिःपरिक्रम्य तं देवमष्टांगं प्रणतौ हरिम् ॥ दृष्टवन्तौ च पादार्तिं संनिविष्टां समुद्रजाम् ॥ ४० ॥ पादसंवाहनासक्तां विष्णु
वक्राहितेक्षणाम् ॥ अथापरां वयोवृद्धां श्वेतवस्त्रावगुंठिताम् ॥ ४१ ॥ सन्निविष्टां तदभ्याशे सम्पृथ्व्यापरायणाम् ॥ द्वादशार्कप्रभायुक्तां कृशांगीं
पुलकान्विताम् ॥ ४२ ॥ अथ तौ विष्णुना हर्षाद्भिभावपि प्रहर्षितौ ॥ संभाषितौ च संपृष्टौ यदर्थं च समागतौ ॥ ४३ ॥ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ ॥
अहं हि सुरकार्येण संप्राप्तोऽत्र तवातिकम् ॥ गरुडो वै ब्राह्मणाय यन्मां पृच्छसि केशव ॥ ४४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
कच्चित्सेमं सुनिश्रेष्ठ सर्वेषां त्रिदिवौकसाम् ॥ कच्चिन्नेद्रस्य संजातं भयं दानवसंभवम् ॥ ४५ ॥ यज्ञभागं लभतेस्म कच्चिदेवाः सत्रासत्राः ॥
कच्चिन्न दानवः कच्चिदुत्कटोऽभूद्भरातले ॥ ४६ ॥ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ ॥ सांप्रतं धरणी प्राप्ता चतुर्वक्त्रस्य संनिधौ ॥ रोह्यमाणा भारता
दानवैः पीडिता भृशम् ॥ प्रोवाच पन्नजं तत्र दुःखेन महताऽन्विता ॥ ४७ ॥ ॥ धरण्युवाच ॥ ॥ फालनेभिर्हतो योऽसौ विष्णुना प्रभव
िष्णुना ॥ उगसेनसुतः क्रमः संप्रतः स महासुरः ॥ ४८ ॥ अरिष्टो येनूकः केशी प्रलम्बोनाम चापरः ॥ तथान्या तु महारोद्धा पूतनानाम राक्षसी
॥ ४९ ॥ इतश्चेतश्च धात्रिर्दानवैरिभिरैव च ॥ वृथा मे जायते पीडा तथान्यैरपि दारुणैः ॥ ५० ॥ ऊर्ध्वबाहुस्तथा जातो मर्त्यलोके जनोऽ
धुना ॥ बहुत्वात् प्रमातिस्म कथंचिद्धि ममोपरि ॥ ५१ ॥ भारवतरणं देव न करिष्यसि चाक्षु चेत् ॥ रसातलं प्रयास्यामि तदाऽहं नात्र संशयः
॥ ५२ ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मणा लोककर्तृणा ॥ संमन्य विबुधैः सार्वं प्रेषितोऽहं तवातिकम् ॥ ५३ ॥ प्रोक्तव्यो भगवान्वाक्यं त्वया देवो
जनादेनः ॥ यथाऽनतीर्य भूपृष्ठे भारमस्याः प्रणाशयेत् ॥ ५४ ॥ तस्माद्भूमितले देव कृत्वा जन्म स्वयं विभो ॥ भारं नाशय मेदिन्या एतदर्थं
मिहागतः ॥ ५५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ एवं सुने करिष्यामि संमन्य ब्रह्मणा सह ॥ भारवतरणं भूमेः साकं देवैः सत्रासत्रैः ॥ ५६ ॥
एवमुक्ताऽथ तं विष्णुनारदं सुनिपुंगवम् ॥ ततश्च गरुडं प्राह त्वं किमर्थमिहागतः ॥ ५७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसादृश्यां सति
तायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रे महाहात्म्ये सुपर्णाक्ष्यमहाहात्म्ये विष्णुदर्शनमाहात्म्यवर्णनं नामाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ॥ ॥
॥ ॥ श्रीगरुड उवाच ॥ ॥ ममास्ति दयितं मित्रं ब्राह्मणो भृगुवंशजः ॥ तस्यास्ति माधवीनाम कन्या कमललोचना ॥ १ ॥
न तस्याः सदृशः कांतः प्राप्तस्तेन महात्मना ॥ यतस्ततोऽहमादिह कांतमस्यास्त्वमानय ॥ अनुरूपं द्विजश्रेष्ठ यद्यहं संमतस्तत्र ॥ २ ॥ ततो
मयाऽखिला भूमिस्तद्वरार्थं विलोकिता ॥ न तदर्थं वरो लब्धः सर्वैः समुचितो गुणैः ॥ ३ ॥ ततस्त्वं पुण्डरीकाक्ष मम धितो व्यवस्थितः ॥ अनु
रूपः पतिस्तस्याः सर्वैरेव गुणैर्भूतः ॥ ४ ॥ तस्मात्पाणिग्रहं तस्याः स्त्रीकुलस्य सुरेश्वर ॥ अत्यन्तरूपयुक्ताया मम वाक्यमणोदितः ॥ ५ ॥ ॥ भग
वानुवाच ॥ ॥ अत्रानय द्विजश्रेष्ठ तं कन्यां कमलेशणां ॥ येन दृष्ट्वा स्वयं पश्चात्करोमि यथोदितम् ॥ ६ ॥ ॥ गरुड उवाच ॥ ॥ तव
तेजोभयादेव सा कन्या जनकान्विता ॥ मया दूरे विनिर्मुक्ता तत्कथं तामिहागते ॥ ७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अत्र तां
मम ततेजो जनकेन समन्विताम् ॥ न हि धृष्यति तस्मात्सं शीमं द्विजवराऽऽनय ॥ ८ ॥ एवमुक्तस्ततस्तेन विष्णुना प्रभविविष्णुना ॥ तां कन्या
मानयामास तं च विप्रं भृगुद्वजम् ॥ ९ ॥ अथासौ प्रणिपत्योच्चैर्ब्राह्मणो मनुमूषनम् ॥ लक्ष्मीवक्ष्यविश्राम्यै गरुडस्य समीपतः ॥ १० ॥ सापि
कन्या वरारोहा वाक्यभवावनिन्दिता ॥ शय्यैकांते समाविष्टा दक्षिणे मुखेऽभिषः ॥ ११ ॥ अथ कोपपरीतांगी मद्विषावर्ममाश्रिता ॥ कन्यीः

गशाप तां कन्यां सपत्नीति विचिन्त्य च ॥ १२ ॥ यस्मान्मे पुरतः पापे कतिस्व मम इषिता ॥ शय्यायां त्वं समाविष्टा लज्जां त्यक्त्वा सुदूरतः ॥
 तस्मादधस्तुली नूनं विकृता त्वं भविष्यसि ॥ १३ ॥ एवं शापे श्रिवा दत्ते शम्भुकारो महानभूत् ॥ सर्वेषां तत्र संस्थानां कोपश्चापि द्विजमनः ॥
 ॥ १४ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ सहस्रं वाच्यते कन्या करोत्येकः कर्मदम् ॥ बाह्ममित्रेण न तस्याः स्यात्पत्नीभावः कथंचन ॥ १५ ॥
 यावन्नामिद्विजातीनां प्रत्यक्षं गुरुसंनिधौ ॥ ससंकरं स्वयं दत्ता गृह्योक्तविधिना जनेः ॥ १६ ॥ तस्मात्तदोपनिर्मुक्ता सपत्न्येषा समा त्वया ॥
 कृता वाजिमुखी पापे त्वं गजास्या भविष्यसि ॥ १७ ॥ एवमुक्त्वा स विप्रैर्द्रुस्ततः प्रोवाच केशव ॥ आतिथ्यं विहितं ह्येतत्तव पत्न्या यथोचितम् ॥
 तस्मात्तत्र प्रयास्यामि यत्र स्यात्तादृशी सुता ॥ १८ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ न सन्तापस्त्वया कार्यः कृत्येस्मिन्निजसत्तम ॥ ममातिके
 प्रयातानां नाशुभं जायते क्वचित् ॥ १९ ॥ तस्मान्नाशस्तुली ह्येषा जन्मन्यस्मिन्भविष्यति ॥ गृहीत्वेमां गृहं गच्छ प्रयच्छस्वेप्सिताव च ॥ २० ॥
 शयने वामदिग्भागेः कलत्राणाञ्जुदाहृतः ॥ दक्षिणे बन्धुलोकानां तत्कालोचितशायिनाम् ॥ २१ ॥ सेयं तव सुता विप्र बन्धुस्थानं समाश्रिता ॥ भवि
 ष्यति ततो जायिः कनिष्ठा मेऽन्यजन्मनि ॥ २२ ॥ अवतीर्णस्य भूपृष्ठे देवकार्येण केनचित् ॥ वाजिवक्रधरा प्रोक्ता यद्येषा मम कतिता ॥ २३ ॥
 ततोऽहं सुप्रहृष्टत्वा तपश्चैवानया सह ॥ करिष्यामि शुभ्रार्यां च तथा लक्ष्मीमपि द्विज ॥ २४ ॥ एवं स भगवान्विप्रं तं सन्तोष्य तदा गिरा ॥
 गरुडेन समं चक्रे कथाश्रित्वा मनोरमाः ॥ २५ ॥ अथ तस्मिन्कथंते स गरुडः पुरुषोत्तमम् ॥ प्रोवाच तां स्त्रियं दृष्ट्वा पुनः तेजःसमन्विताम् ॥
 ॥ २६ ॥ अपूर्वेयं सुरश्रेष्ठ स्त्री वृद्धा तव पार्श्वगा ॥ किमर्थं केयमारुह्यहि कुतः प्राप्ता जनार्दन ॥ २७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
 एषा स्याता खगश्रेष्ठ लोकैस्त्रिभुवद्वन्द्वका ॥ शांडिलीनाम सर्वज्ञा ब्रह्मचर्यपरायणा ॥ २८ ॥ तपोवीर्यसमोपेता सर्वदेवाभिषेदिता ॥
 नास्ति वै चेदृशी नारी खगेन्द्राञ्ज जगन्त्रये ॥ २९ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विहस्य विहगाधिपः ॥ प्रोवाच
 वासुदेवं च तां विलोक्य चिरं द्विजाः ॥ ३० ॥ ॥ गरुड उवाच ॥ ॥ नैतच्चित्रं तपो यच्च कियते सुमहत्तरम् ॥ यथा च दीयते वानं
 यच्च तन्नास्ति चाद्रुतम् ॥ तथाच कियते बुद्धं संग्रामे बुद्धशालिभिः ॥ ३१ ॥ नाश्वर्यं चित्रमेतच्च ब्रह्मचर्यं तद्वदुतम् ॥ विरोधाद्यौषनावस्थां संग्राम्य
 पुरुषोत्तम ॥ ३२ ॥ विशेषेण च नारीभिरत्र न श्रद्धान्यहम् ॥ अवश्यं यौवनस्थेन तिर्यग्योनिगतेन च ॥ ३३ ॥ विकारः सखु कर्तव्यो नापि
 काराय यौवनम् ॥ यदि न प्राप्नुवन्त्येताः पुरुषं योषितः क्वचित् ॥ ३४ ॥ अन्योन्यं मैथुनं चक्रुः कामवाणप्रपीडिताः ॥ कुडिनं व्याधितं नापि
 स्थविरं व्यगमेष च ॥ अप्येताः पुरुषाभावे मन्यन्ते पंचसायकम् ॥ ३५ ॥ नास्मिन्पुष्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः ॥ नांतकः सर्वभूतानां
 न पुंसां वामलोचना ॥ ३६ ॥ न परत्र भयादेता मर्यादां विदधुः स्त्रियः ॥ मुक्ता भूपभयं चैकमथवा गुरुजं भयम् ॥ ३७ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥
 एवं तस्य वचः श्रुत्वा शांडिली ब्रह्मचारिणी ॥ मौनव्रतधराऽप्येवं हृदि कोपं दधार सा ॥ ३८ ॥ एतस्मिन्मन्तरे तस्य पक्षिनाथस्य तत्क्षणम् ॥
 उभौ पक्षौ गतौ नाशं रुण्डाकारोऽत्र सोऽभवत् ॥ ३९ ॥ मांसपिंडमयो रौद्रः सर्वरोगविवर्जितः ॥ अशक्तश्च तथा गन्तुं पदमात्रमपि क्वचित् ॥
 ॥ ४० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये सुपर्णपक्षपातवर्णननामैकाशीति
 तमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तदृष्ट्वा पुंडरीकाक्षो गरुडस्य विचेष्टितम् ॥ विस्मितश्चित्तयामास किमिदं सांप्रतं
 स्थितम् ॥ १ ॥ अपि वज्रप्रहारेण यस्य रोमापि न च्युतम् ॥ तौ पक्षौ सहसा चास्य कथं निपतितौ भुवि ॥ २ ॥ नूनमेतेन या स्त्रीणां कृता निवा
 महात्मना ॥ दूषितं ब्रह्मचर्यं यच्छांडिलीं समवेक्ष्य च ॥ ३ ॥ अनया पातितौ पक्षौ तपःशक्तिप्रभावंतः ॥ नान्यस्य विद्यते शक्तिरीदृशी भुवत
 जये ॥ ४ ॥ ततः प्रसादयामास शांडिलीं गरुडध्वजः ॥ तदर्थं विनयोपेतः स्मितं कृत्वा द्विजोत्तमाः ॥ ५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ सामा
 न्यवचनं प्रोक्तं सर्वस्त्रीणामनेन हि ॥ तत्किमर्थं महाभागे त्वया चैवेदशः कृतः ॥ ६ ॥ ॥ शांडिल्युवाच ॥ ॥ मम वक्रं समालोक्य स्मितं चक्रे
 जनार्दन ॥ स्त्रीनिंदा विहितानेन स्वमत्यापि जगद्गुरो ॥ ७ ॥ एतस्मात्कारणादस्य निग्रहोऽयं मया कृतः ॥ मनसा न च वाक्येन न च केशव
 कर्मणा ॥ ८ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ तथापि कुरु चास्य त्वं प्रसादं गतकल्मसे ॥ मम वाक्यातुरोधेन यदि मां मन्यसे शुभे ॥ ९ ॥ ॥ शांडि
 ल्युवाच ॥ ॥ मनसापि मया ध्यातं शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ नान्यथा जायते देव विशेषात्कोपयुक्त्या ॥ १० ॥ तस्मादेव ममादेशादाराध
 यतु शंकरम् ॥ पक्षलाभाय नान्यस्य शक्तिर्दातुं व्यवस्थिता ॥ ११ ॥ अथवा पुंडरीकाक्ष रूपमीदृग्यवस्थितः ॥ एष संस्थास्यते लोके
 सत्यमेतद्वैरम्यहम् ॥ १२ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा तं प्रोवाच जनार्दनः ॥ गरुडं दैन्यसंयुक्तं मांसपिंडोपमं
 स्थितम् ॥ १३ ॥ एष एव वरश्चास्या द्विपदेश्या द्विजोत्तम ॥ पक्षलाभाय यत्प्रोक्तं तव शंभुप्रसादनम् ॥ १४ ॥ तस्मादाराधय निप्र
 त्वं देवं शशिशेखरम् ॥ अव्यग्रं चित्तमास्थाय दिवारात्रमंतद्रितः ॥ १५ ॥ येन ते तत्प्रभावेन भूयः स्यात्तादृशं वपुः ॥ तस्य देवस्य
 माहात्म्यादचिरादपि काश्यप ॥ १६ ॥ तच्छ्रुत्वा गरुडस्तूर्णं धृतपाशुपतव्रतः ॥ संस्थाप्य देवमीशानं ततस्तं तोषमानयत् ॥ १७ ॥
 चांद्रायणानि कृच्छ्राणि तथा सांतपनानि च ॥ प्राजापत्यानि चक्रेऽप्यपाराकाणि तदग्रतः ॥ १८ ॥ स्नात्वा त्रिपवणं पश्चाद्रस्मस्नान
 परायणः ॥ जपमुद्रादिशरो रुद्रात्रीलक्ष्मस्तथापराच ॥ १९ ॥ चक्रे पूजां स्वयं तस्य स्नापयित्वा यथाविधि ॥ बलिपूजोपहारांश्च विधानेन प्रय
 च्छति ॥ २० ॥ एवं तस्य व्रतस्थस्य जपपूजापरस्य च ॥ ततो वर्षसहस्रांते गतस्तुष्टिं महेश्वरः ॥ अब्रवीद्गरुदोऽस्मीति वृणुष्वेहं द्विजोत्तम ॥
 ॥ २१ ॥ ॥ गरुड उवाच ॥ ॥ पश्यान्नस्थां ममेशानं शांडिल्या या विनिर्मिता ॥ पक्षपातः कृतोऽस्माकं तमहं प्रार्थयामि वै ॥ २२ ॥
 त्वयात्रैव सदा लिंगे स्थेयं हर ममाधुना ॥ मम वाक्यादसंदिग्धं यदि चेष्टं प्रयच्छसि ॥ २३ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ अद्यप्रभृति मे चात्र
 लिंगे वासो भविष्यति ॥ त्वं च तद्रूपसंपन्नो विशेषाद्भलवेगभाक् ॥ २४ ॥ भविष्यसि न संदेहो मत्प्रसादाद्बिहंगम ॥ एवमुक्त्वा तं देवः स्वयं
 पस्पर्श पाणिना ॥ २५ ॥ ततोऽस्य पक्षौ संजातौ तत्क्षणदेव सुन्दरौ ॥ तथा रोमाणि दिव्यानि जातरूपोपमानि च ॥ २६ ॥ ततः प्रणम्य
 तं देवं ग्रहणः स बिहंगमः ॥ गतः स्वभवनं पश्चादनुज्ञाप्य महेश्वरम् ॥ २७ ॥ देवोपि वचनात्तस्य तस्मिंल्लिंगे सदा हरः ॥ निवासकरोत्सम्य
 क्प्राप्ते संयात्रये सदा ॥ २८ ॥ तस्य चायतने पुण्यं योगात्प्राणान्परित्यजेत् ॥ प्रायोपवेशनं कृत्वा न स भूयोऽपि जायते ॥ २९ ॥ अपि पाप
 समाचारः कौलो वा निर्दृणोऽपि वा ॥ ब्रह्मभो वा सुरापो वा चोरो वा भ्रूणहाऽपि वा ॥ ३० ॥ त्रिकालं पूजयन्त्यस्तु भद्राप्नुतेन चेतसा ॥
 संवत्सरं वसेत्सोऽपि शिवलोके महीयते ॥ ३१ ॥ अथवा सोमवारेण यस्तं पश्यति मानवः ॥ कृत्वा क्षणं सुभक्त्या वो यावत्संवत्सरं द्विजाः ॥
 ॥ ३२ ॥ सोऽपि याति न संदेहः पुरुषः शिवमन्दिरे ॥ विमानवरमाकूटः सेव्यमानोऽसुरोगणैः ॥ ३३ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कलिं काले विधेयम् ॥

द्रष्टव्यो वै सुपर्णाख्यो देवः श्रद्धासमन्वितैः ॥३४॥ संत्याज्याश्च तथा प्राणास्तदग्रे प्रायसंश्रितैः ॥ वांछद्भिः शिवमानि ध्यं सत्यमेतन्मयोदितम् ॥
 ॥ ३५ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये सुपर्णाख्यमाहात्म्यवर्णननाम
 त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ तत्राश्वर्यमभूत्पूर्वं यत्तद्ब्राह्मणसत्तमाः ॥ अहं वः कीर्तयिष्यामि पुराणं यदुदा
 हृतम् ॥ १ ॥ वेणुनाम महीपालः पुरासीत्सूर्यवंशजः ॥ सदैव पापसंयुक्तो दुर्मेधाः कामपीडितः ॥ २ ॥ शासनानि प्रदत्तानि ब्राह्मणानां महा
 त्मनाम् ॥ अन्यैः पार्थिवशार्दूलेस्तेन तानि हतान्यलम् ॥ ३ ॥ विध्वंसिताः स्त्रियो नैका विधवाश्च विशेषतः ॥ कुमार्यां रूपवत्यश्च तथा निज
 कुलोद्भवाः ॥ ४ ॥ देवताराधनं पूजां कर्तुं नैव ददाति सः ॥ न च यज्ञं न होमं च स्वाध्यायं न च पापकृत् ॥ ५ ॥ प्रोवाचाथ जनान्सर्वान्मा
 पृजयत सर्वदा ॥ न मामभ्यधिकोऽन्योऽस्ति देवो वा ब्राह्मणोऽपि वा ॥ ६ ॥ मया तुष्टेन सर्वेषां संपत्त्यति हृदि स्थितम् ॥ इह
 लोकेष्वसंदिग्धं शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ ७ ॥ तेन शस्त्रविहीनानां विश्वस्तानां वधः कृतः ॥ संत्यक्ताः शरणं प्राप्ताः पुरुषा भयवि
 द्भलाः ॥ ८ ॥ नष्टो महाहवः दृष्टा शत्रुसंचालुपस्थितान् ॥ क्षात्रं धर्मं परित्यज्य ब्राह्मणैश्चार्थमेव हि ॥ ९ ॥ अचोराः प्रगृहीताश्च चोराः संरक्षिताः
 मदा ॥ साधवः कुशिता नित्यं तेषां संहस्ता धनम् ॥ १० ॥ न कृतं च व्रतं तेन श्रद्धापूर्तेन चेतसा ॥ न दत्तं ब्राह्मणेभ्यश्च न च यष्टं कदाचन ॥
 ॥ ११ ॥ एवं तस्य नरेन्द्रस्य पापासक्तस्य नित्यशः ॥ कुड्मवाधिरधुमुग्रो वंशोच्छेदश्च सहिजाः ॥ १२ ॥ ततस्तं व्याधिना शस्तं पुत्रपौत्रविवर्जि
 तम् ॥ दायादाः सहस्रोपेता राज्यं जहस्ततः परम् ॥ १३ ॥ तं च निर्वासयामासुस्तस्मादेशात्पदातिकम् ॥ एकाकिनं परित्यक्तं सर्वैरपि
 सुहृद्गणैः ॥ १४ ॥ सोऽपि सर्वैः परित्यक्तस्तेन पापेन कर्मणा ॥ कलत्रैरपि चात्मीयैः स्मृत्वा पूर्वविचेष्टितम् ॥ १५ ॥ एकाकी भ्रममाणोऽथ
 सोऽपि कष्टवशं गतः ॥ शुचृष्णासुपरिश्रांतः क्षेत्रेऽप्येव समागतः ॥ १६ ॥ ततः प्रासादमासाद्य सुपर्णाख्यसमुद्रवम् ॥ यावत्प्रातः परित्यक्तस्ताव
 त्प्राणरूपोपितः ॥ १७ ॥ ततो दिव्यवपुर्धृत्वा विमानवरमाश्रितः ॥ जगाम शिवलोकं स दुर्लभं धार्मिकरपि ॥ १८ ॥ सेव्यमानोऽसरोभिश्च
 स्तूयमानश्च किन्नरैः ॥ गौयमानश्च गन्धर्वैः शिवपार्श्वं व्यवस्थितः ॥ १९ ॥ अथ तं संनिधौ दृष्ट्वा गौरी पप्रच्छ सादरम् ॥ कोऽयं देव समायातः
 सुकृती तव मन्दिरं ॥ अनेन किं कृतं कर्म यत्प्रातोऽत्र विभूतिधृक् ॥ २० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ एष पापसमाचारः सदाऽऽसीत्पु
 थिर्वीरपतिः ॥ वेणुसंज्ञो धरापृष्ठे कुड्मवाधिसमाकुलः ॥ २१ ॥ स संत्यक्तो निजैर्दरैः शत्रुवर्गेण धर्षितः ॥ भ्रममाणः समायातः सुपर्णाख्यस्य
 मन्दिरं ॥ २२ ॥ उपवासपरिश्रांतः सानिध्यं मम यत्र च ॥ सर्वप्राणैः परित्यक्तस्तरिमन्नायतने क्षुभे ॥ २३ ॥ तत्प्रभवादिह प्राप्तः सत्यमेतन्म
 योदितम् ॥ अन्योऽप्यनशनं कृत्वा प्राणान्यस्तत्र संत्यजेत् ॥ २४ ॥ स सर्वभ्यधिकं भूतिं प्राप्नुयाद्वरणिनि ॥ यानेतान्नीक्षसे देवि
 गणान्मे पार्श्वसंस्थितान् ॥ २५ ॥ एतेस्तत्र कृतं सर्वदेवि प्रायोपवेशनम् ॥ अपि कीटपतंगा ये पशवः पक्षिणो मृगाः ॥ प्रासादे तत्र निर्मुक्ताः
 प्राणैर्वाति ममातिकम् ॥ २६ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा पार्वती वाक्यं प्रोक्तं देवेन शम्भुना ॥ विस्मयाविष्टहृदया साधु
 साध्विति साऽब्रवीत् ॥ २७ ॥ ततःप्रभृति लोकेऽत्र पुरुषा मुक्तिमिच्छवः ॥ दूरतोऽपि समभ्येत्य स्वान्प्राणांस्तत्र तत्पुत्रः ॥ २८ ॥
 प्रायोपवेशनं कृत्वा श्रद्धया परया युताः ॥ गच्छन्ति च परां सिद्धिमपि पापपरायणाः ॥ २९ ॥ एतद्दः सर्वमोक्षाय तं सर्वपातकनाशनम् ॥
 सुपर्णाख्यस्य माहात्म्यं यन्मया स्वपितुः श्रुतम् ॥ ३० ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे
 श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये सुपर्णाख्यमाहात्म्यवर्णननाम त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यदेतद्भवता
 प्रोक्तं देवदेवेन विष्णुना ॥ माधवी भगिनीं प्राप्य जन्मान्तरमुपस्थिताम् ॥ १ ॥ अश्वक्रां करिष्यामि तपसा सुशुभाननाम् ॥ सा कथं विदिता
 तेन तपस्तप्तं तथा कथम् ॥ सर्वं विस्तरतो ब्रूहि परं कौतूहलं हि नः ॥ २ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ नारदस्य समाकर्ण्य तं सन्देशं सुरोद्भवम् ॥
 गत्वा विष्णुः सुतः सार्द्धं प्रचक्रं मंत्रनिश्चयम् ॥ ३ ॥ भारवतरणार्थाय दानवानां वधाय च ॥ वसुदेवगृहे श्रीमान्द्वापराति ततो हरिः ॥ ४ ॥ देव
 क्या जठरेऽदेवः संजातो देव्यदर्पहा ॥ तथान्या रोहिणीनाम भार्या तस्य च याऽभवत् ॥ ५ ॥ तस्यां जज्ञे हलीनाम बलभद्रः प्रतापवान् ॥
 तृतीया सुप्रभानाम वसुदेवप्रिया च या ॥ ६ ॥ तस्यां सा माधवी जज्ञे अश्वक्रस्वरूपधृक् ॥ तां दृष्ट्वा विकृताकारां सुतां जातां च सुप्रभा ॥
 वासुदेवसमायुक्ता विषादं परमं गता ॥ ७ ॥ अथ ते यादवाः सर्वे कृतशान्तिकर्षोष्णिकाः ॥ स्वस्तिस्वस्तीति संव्रस्ताः प्रोत्तुर्ध्यात्कुलेऽत्र नः ॥ ८ ॥
 एवं सा यौवनोपेता तथा दुःखसमन्विता ॥ न कश्चिद्वरयामास वाजिवक्रां विलोक्य ताम् ॥ ९ ॥ ततश्च भगवान्विष्णुर्जात्वा तां भगिनीं तथा ॥
 मातरं पितरं चैव तथा दुःखसमन्वितौ ॥ १० ॥ तामादाय गतस्तूर्णं बलदेवसमन्वितः ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे तपस्तप्तुं ततः परम् ॥ ११ ॥ ब्रह्मणं
 तोषयामास सम्यग्यज्ञपरायणः ॥ व्रतैश्च विविधैर्दानैर्ब्राह्मणानां च तर्पणैः ॥ १२ ॥ ततस्तुष्टिं गतो ब्रह्मा वर्पाति तस्य शाङ्गिणः ॥ उवाच वरदोऽ
 स्मीति प्रार्थयस्वाभिवाञ्छितम् ॥ १३ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ एषा मे भगिनी देव जाताऽश्ववदना किल ॥ तव प्रसादात्सद्वक्रा भूयादेतन्ममे
 प्सितम् ॥ १४ ॥ ॥ श्रीब्रह्मोवाच ॥ ॥ एषा शुभानना साध्वी मत्प्रसादाद्ब्रविष्यति ॥ सुभद्रानाम विख्याता वीरसूः पतिवल्गवा ॥ १५ ॥
 एतदृषां पुमान्योऽत्र पूजयिष्यति भक्तितः ॥ एतां विष्णो त्वया सार्धं तथानेन च सीरिणा ॥ १६ ॥ द्वादश्यां माघमासस्य गन्धपुष्पाबुलेपनैः ॥
 सोऽप्यवाप्स्यति यच्चित्ते वर्तते नात्र संशयः ॥ १७ ॥ या नारी पतिना त्यक्ता बन्ध्या वा भक्तिसंयुता ॥ तृतीयादिवसे चेतां पूजयिष्यति केशव
 परम् ॥ वासुदेवोऽपि हृष्टात्मा ययौ द्वारवतीं पुरीम् ॥ २० ॥ तामादाय विशालाक्षीं चंद्रविबसमाननाम् ॥ बलदेवसमायुक्तो हनुज्ञाप्य पिताम
 हम् ॥ २१ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ एवं सा माधवी विप्राः सुभगारूपमास्थिता ॥ अवतीर्णा धरापृष्ठे लक्ष्मीशापप्रपीडिता ॥ २२ ॥ उपयेमे
 कस्य देवस्य कथासंगादिजोत्तमाः ॥ २३ ॥ यथैतत्पठते मर्त्या भक्त्या युक्ताः शृणोति वा ॥ मुच्यते स नरः पापात्तद्दिनैकसमुद्रवात् ॥ २४ ॥
 इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये सुपर्णाख्यतीर्थमाहात्म्ये माधव्या अश्वक्रव्याः
 श्रीकृष्णतपश्चर्या पद्मादत्तशापविमुक्तिपूर्वकसुभद्रात्वप्राप्तिवर्णननाम चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ माधव्याः

पुण्या दत्तो यः शापस्तस्य यत्फलम् ॥ परिणामोद्भवं सर्वं श्रुतमस्माभिरथ तत् ॥ १ ॥ तेन यत्कमला शता ब्राह्मणेन महात्मना ॥ सा कथं गज
वक्राऽथ पुनर्जाता शुभानना ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ शापेन तस्य विप्रस्य तत्क्षणदेव सा द्विजाः ॥ गजवक्रा समुत्पन्ना महाविस्मयकारिणी
॥ ३ ॥ सा प्रोक्ता हरिणा तिष्ठ किञ्चित्कालांतरे शुभे ॥ अनेनैव तु रूपेण यावत्स्वाद्यापरक्षयः ॥ ४ ॥ ततोऽहं मेदिनीपुष्टे ह्यवतीर्य समुद्रजे ॥ तपः
शक्त्या करिष्यामि भूयस्त्वां तु शुभाननाम् ॥ ५ ॥ अवज्ञायाथ सा तस्य तद्राक्ष्यं शार्ङ्गधन्विनः ॥ शुभास्त्वत्कृते तेपे तपस्तीव्रं सुदर्पिता ॥
॥ ६ ॥ एतत्क्षेत्रं समासाद्य त्रिकालं स्नानमाचरत् ॥ ब्रह्माणं तोषयामास दिवारात्रिमतंद्रिता ॥ ७ ॥ तामुवाच ततो ब्रह्मा वर्षांते तुष्टिमागतः ॥ वरं प्रार्थय
तुष्टोऽहं तव केशववल्गवे ॥ ८ ॥ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ गजास्याहं कृता देव शापं दत्त्वा सुदारुणम् ॥ ब्राह्मणेन सुकुक्षेन कस्मिंश्चित्कारणांतरे ॥ ९ ॥
तस्मात्तद्विपिणीं भूयो मां कुरुष्व पितामह ॥ यदि मे तुष्टिमापन्नो नान्यत्किञ्चिदृणोम्यहम् ॥ १० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ भविष्यति शुभं वक्रं
मत्प्रसादादसंशयम् ॥ तव भद्रे विशेषेण तस्मात्त्वं स्वयं ब्रज ॥ ११ ॥ महत्त्वं ते मया दत्तमद्यप्रभृति शोभने ॥ महालक्ष्मीति ते नाम तस्मा
दत्र भविष्यति ॥ १२ ॥ गजवक्रां नरो यस्त्वां पूजयिष्यति भक्तिः ॥ स गजाधिपतिर्भूषो भविष्यति च भूतले ॥ १३ ॥ द्वितीयादिवसे यस्त्वां
महालक्ष्मीरिति श्रुत्वा ॥ श्रीसूक्तेन सुभक्त्याऽथ देवि संपूजयिष्यति ॥ १४ ॥ सप्तजन्मांतराण्येव न भविष्यति सोऽधनः ॥ एवमुक्त्वा चतुर्वक्रो विर
गम ततः परम् ॥ १५ ॥ साऽपि दृष्ट्वा गता देवी यत्र तिष्ठति केशवः ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीति साहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागर
खण्डे हाटके चरक्षेत्रमाहात्म्ये महालक्ष्मीमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथान्यापि च तत्रास्ति सप्त
विंशतिका तथा ॥ नक्षत्रैः स्थापिता देवी वाञ्छितस्य प्रदायिनी ॥ १ ॥ दक्षस्य तनयाः पूर्वं सप्तविंशतिसंख्यया ॥ उद्गाहिता हि सोमेन पूर्वं ब्राह्मण
सत्तमाः ॥ २ ॥ तासां मध्येऽभवच्चैका रोहिणी तस्य वल्गवा ॥ प्राणेशोऽपि सदासक्तस्तया सार्धं स तिष्ठति ॥ ३ ॥ ततो दौर्भाग्यसंतप्ताः सर्वा
स्ता दक्षकन्यकाः ॥ वैराग्यं परमं गत्वा क्षेत्रेऽस्मिन्सप्तपसि स्थिताः ॥ ४ ॥ संस्थाप्य देवतां दुर्गां श्रद्धया परया युताः ॥ बलिपूजोपहारेस्तां पूजयंत्यः
सुरेश्वरीम् ॥ ५ ॥ ततः कालेन महता तासां सा तुष्टिमागता ॥ अत्रवीच प्रतुष्टोऽहं वरं दास्यामि पुत्रिकाः ॥ ६ ॥ तस्मात्तत्प्रार्थ्यतां चित्ते
यद्युष्माकं व्यवस्थितम् ॥ सर्वं दास्याम्यसंदिग्धं यद्युष्माकं हृदि स्थितम् ॥ ७ ॥ ततः प्रोबुध ताः सर्वाः प्रसादात्तव वाञ्छितम् ॥ अस्माकं
विद्यते देवि यावन्नैलोक्यसंस्थितम् ॥ ८ ॥ एकं पत्न्युः सुखं मुक्ता यत्सौभाग्यसमुद्भवम् ॥ तस्मात्तदेहि चास्माकं यदि तुष्टासि चंडिके ॥ ९ ॥
त्रयं दौर्भाग्यदोषेण सर्वाः क्षेत्रं परं गताः ॥ न शक्नुमः प्रियान्प्राणान्देहे धर्तुं कथंचन ॥ १० ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ अद्यप्रभृति युष्माकं
सौभाग्यं पतिसंभवम् ॥ मत्प्रसादादसंदिग्धं भविष्यति सुखोदयम् ॥ ११ ॥ अन्यापि या पतित्यक्ता ह्रीं मामत्र स्थितां सदा ॥ पूजयिष्यति
सद्रक्त्या चतुर्दश्यामुपोषिता ॥ १२ ॥ सा भविष्यति सौभाग्ययुक्ता पुत्रवती सती ॥ यावत्संवत्सरं तावदेकभक्तपरायणा ॥ १३ ॥ अक्षरलव
णाशा या नारी मां पूजयिष्यति ॥ न तस्याः पतिजं दुःखं दौर्भाग्यं वा भविष्यति ॥ १४ ॥ आश्विनस्य सिते पक्षे संप्राप्ते नवमीदिने ॥ उपवा
सपरा या मां निशीथे पूजयिष्यति ॥ तस्याः सौभाग्यमत्पुत्रं सर्वदा वै भविष्यति ॥ १५ ॥ एवमुक्त्वा तु सा देवी विरराम द्विजोत्तमाः ॥ ताम्
सर्वाः सुमंद्दृष्ट्वा जगमुर्दक्षस्य मंदिरम् ॥ १६ ॥ एतस्मिन्नेतरे दक्ष आहूतः शूलपाणिना ॥ प्रोक्तः कस्मात्त्वया चन्द्रो यक्ष्मणा संनियोजितः ॥
तदयुक्तं कृतं दक्ष जामातायै यनस्तव ॥ १७ ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ ॥ अनेन तनया मेहमष्टाविंशतिसंख्यया ॥ उद्गा अखण्डचारित्रास्ता
स्त्यक्ता दोषवर्जिताः ॥ सुकृतेकां रोहिणीं देव निषिद्धेन मयाऽसकृत् ॥ १८ ॥ ततो मयाऽतिकोपेन निबुक्तो राजयक्ष्मणा ॥ असत्यजस्वको
मन्दः कर्मदेवता गतः ॥ १९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अद्यप्रभृति सर्वासां समं स प्रचरिष्यति ॥ मद्वाक्यान्नात्र संदेहः सत्यमेतन्मयो
दितम् ॥ २० ॥ त्वयापि यद्वचः प्रोक्तमसत्यं स्यान्न तत्कचित् ॥ तस्मादेव क्षयं पशं वृद्धिं पशं प्रयास्यति ॥ २१ ॥ दक्षोऽपि वाढमित्येवं
तत्प्रोक्त्वा च ययौ गृहम् ॥ चंद्रस्तु दक्षकन्यास्ताः समं पश्यति सर्वदा ॥ २२ ॥ गच्छमानः क्षयं पशं वृद्धिं पशं च सद्दिजाः ॥ सापि देवी ततः
प्रोक्ता सप्तविंशतिका क्षिप्तो ॥ सर्वसौभाग्यदा ह्रीणां तस्मिन्क्षेत्रे व्यवस्थिता ॥ २३ ॥ यथैतत्पुरतस्तस्याः संप्राप्ते चाष्टमीदिने ॥ शुचिर्भूत्वा
पठेद्भक्त्या स सौभाग्यमवाप्नुयात् ॥ २४ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटके चरक्षेत्रमा
हात्म्ये सप्तविंशतिकामाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथा तत्रास्ति विप्रेन्द्राः सोम
स्यायतनं शुभम् ॥ यस्यापि दर्शनादेव सुच्यते पातकं नरः ॥ १ ॥ सोमवारे तु संप्राप्ते सोमस्य ग्रहणे नरः ॥ यस्तं पश्यति पापोऽ
पि त्रकं न स पश्यति ॥ २ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ सर्वेषामेव देवानां दृश्यतेऽत्र समाश्रयाः ॥ अत्र चंद्रस्य चैवैकः कथं जातः समाश्रयः
॥ ३ ॥ एतन्नः सूतपुत्रातिचित्रं मनसि वर्तते ॥ तस्माद्ब्रह्म महाभाग सर्वं त्वं वेत्स्यरोषतः ॥ ४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतन्नगद्विजश्रेष्ठाः सर्व
सोममयं स्मृतम् ॥ तस्मात्प्रतिष्ठिते तस्मिन्लोक्यं स्यात्प्रतिष्ठितम् ॥ ५ ॥ एताश्चोपचयः सर्वाः सस्याद्याश्चेह भूतले ॥ सर्वाः सोममयास्ताश्च
यामिर्जावन्ति जंतवः ॥ ६ ॥ तस्माद्ब्रह्मादयो देवाः सोमं प्राप्य क्रमाद्विजाः ॥ तृतिं याति परां ह्यथा यनस्तस्माद्भरोऽत्र सः ॥ ७ ॥ अग्निष्टो
मादयो यज्ञास्तथा सोमे प्रतिष्ठिताः ॥ तस्य पानाद्यतस्त्वृतिं तत्र याति द्विजोत्तमाः ॥ ८ ॥ एतस्मात्कारणात्सोमः सर्वेषामधिकः स्मृतः ॥ देवानां
दानवानां च स हि पूज्यतमः स्मृतः ॥ ९ ॥ यथान्येषां सुरेन्द्राणां हर्म्याणि धरणीतले ॥ क्रियन्ते रात्रिनाथस्य तद्वत्कुर्वन्ति मानवाः ॥ १० ॥
यैर्येनैरनिशस्य प्रासादो विहितः क्षिप्तो ॥ तेते मुक्तिपदं प्राप्ताः कृत्वाऽथ शुभसंचयम् ॥ ११ ॥ यन्महेश्वरहर्म्याणां सहस्रेण भवेच्छुभम् ॥ तदेके
नैव चंद्रस्य प्रामुवंति शुभं नराः ॥ १२ ॥ अथ चन्द्रोत्थहर्म्यस्य माहात्म्यं तद्विजोत्तमाः ॥ ज्ञात्वा ब्रह्मादयो देवा भयसंयुजमानमाः ॥ तद्वि
प्रार्थमिदं प्रोबुर्मेरुमध्रानमाश्रिताः ॥ १३ ॥ सौम्यक्षेत्रं सोमवारेण सौम्ये मासि च संस्थिते ॥ तिथौ च सोमदेवते प्राप्ते सोमग्रहे तथा ॥ सकारैः
पंचभिर्भुक्ते काले सोमस्य मंदिरम् ॥ १४ ॥ य एकाहेन संपाद्य प्रासादं स्थापयिष्यति ॥ चंद्रं स सर्वदेवोत्थहर्म्यस्याप्नोति सत्फलम् ॥ १५ ॥
सहस्रगुणितं सम्यक्कृद्वापृतेन चेतसा ॥ अन्यथा यस्तु चंद्रस्य प्रासादं प्रकरिष्यति ॥ १६ ॥ वैशोच्छेदं समासाद्य नरकं स प्रयास्यति ॥ एन
स्मात्कारणाद्रीता न कुर्वन्ति नरा भुवि ॥ १७ ॥ प्रासादं रात्रिनाथस्य सुपुण्यमपि सद्दिजाः ॥ य एव रात्रिनाथस्य क्षेत्रेऽत्रैव व्यवस्थितः ॥ १८ ॥
प्रासादस्तत्तद्वरीषेण भूभुजा स विनिर्मितः ॥ कथंचित्समयं प्राप्य यथोक्तं शास्त्रचित्तकैः ॥ १९ ॥ तस्यैवोत्तरदिग्भागे द्वितीयोऽन्यः प्रतिष्ठितः ॥

चन्द्रमा धंभुराणे तद्वत्सोऽपि प्रतिष्ठितः ॥ २० ॥ ततश्च तौ महीपालौ तत्प्रभावाद्भौ द्विजाः ॥ गतौ च परमां सिद्धिं जन्ममृत्युविवर्जिताम् ॥
 ॥ २१ ॥ प्रासादोऽन्यस्तृतीयस्तु क्षेत्रे प्राभासिके तथा ॥ इक्ष्वाकुणा नरेन्द्रेण श्रद्धागुक्तेन निर्मितः ॥ २२ ॥ प्रासादत्रयमेतद्वि मुक्तात्र धरणीतले ॥
 अपरो नास्ति चन्द्रस्य सत्यमेतन्मथोदितम् ॥ एकोऽस्ति नर्मदातीरे पुण्ये रेवोरिसंगमे ॥ २३ ॥ एतद्वः सर्वमाख्यातं चन्द्रमाहात्म्यमुत्तमम् ॥
 पततां शृण्वतां चापि सर्वपातकनाशनम् ॥ २४ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटके चरैत्रमाह
 तस्य सोमप्रासादमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यास्तव्या देवताः प्रोक्तास्तवः सूनन्द
 न ॥ चमत्कारी महित्था च महालक्ष्मीस्तथाऽपरा ॥ १ ॥ अंबावृद्धा चतुर्थी च तासां तिस्रः प्रकीर्तिताः ॥ विस्तरेण चतुर्थी च अंबावृद्धा न कीर्ति
 ता ॥ २ ॥ एतस्याः सर्वमाचक्ष्व प्रभावं सुतसंभव ॥ केनैषा निर्मिता यात्रा सर्व विस्तरतो वद ॥ ३ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एषा तपोमयी शक्ति
 एवावृद्धा सुरेश्वरी ॥ यथात्र संस्थिता पूर्वं तत्सर्वं श्रूयतां मम ॥ ४ ॥ चमत्कारमहीपेन पुरमेतद्यदा कृतम् ॥ तदा तद्वक्ष्यार्थाय निर्मिता भवितात्म
 ना ॥ चतस्रो देवता ह्येताः संभतेन द्विजन्मनाम् ॥ ५ ॥ अथ तस्य महीपस्य अंबानामाभवत्सुता ॥ तथान्या वृद्धमंज्ञा च रूपोदार्यशुभान्विते
 ॥ ६ ॥ उभे ते काशिराजेन परिणीते द्विजोत्तमाः ॥ गृह्योक्तेन विधानेन देवविप्राग्निसंनिधौ ॥ ७ ॥ कस्यचित्त्वय कालस्य काशिराजस्य भूपतेः ॥
 तेः कालयवनेः सार्वभभक्तसंगरो महात् ॥ ८ ॥ अथ तेर्निहतः संख्ये सभृत्यवलवाहनः ॥ हरलब्धवरे रौद्रेः काशिराजः प्रतापवान् ॥ ९ ॥
 अर्थां चैव वृद्धा च वैधव्यं प्राप्य दुःखदम् ॥ हाटकेऽवरजं क्षेत्रं गत्वा ते वाञ्छितप्रदम् ॥ १० ॥ देव्या आराधने यत्नं कृतवत्यौ ततः परम् ॥
 नारायणं पतिशृणां धृतवत्यौ शुभवत्सम् ॥ ११ ॥ यावद्वर्षशतं साग्रं न च तुष्टा सुरेश्वरी ॥ ततो वैराग्यमासाद्य बाञ्छयौ स्वतनुशयम् ॥ १२ ॥
 यन्मार्गवर्गेविप्राः भुक्तिकाभूतसंभवेः ॥ छिन्वाच्छित्त्वा स्वमांसानि मंत्रपूतानि भक्तितः ॥ १३ ॥ कृतवत्यौ ततो होमं सुसमिद्धे हुताशने ॥ अग्नि
 कुण्डात्तत्सन्माश्वतुर्हस्ता शुभानना ॥ १४ ॥ श्वेतवस्त्रा विनिष्क्रान्ता नारी बालार्कसन्निभा ॥ तथान्या च सुनेत्रास्या तप्तहाटकमग्निभा ॥ १५ ॥
 तन्मात्कुण्डाद्विनिष्क्रान्ता धृतवस्त्रा भयावहा ॥ साऽपरापि तथारूपा शक्तिः परमदारुणा ॥ १६ ॥ प्रोचतुस्ते वरं हस्त्यं प्रार्थयतामिति दुर्लभम् ॥
 ॥ १७ ॥ ॥ ते उचतुः ॥ ॥ अस्माकं दयितो भर्ता काशिराजः प्रतापवान् ॥ निहतः संगरे कुण्डेर्यवनेः कालपूर्वकैः ॥ १८ ॥ पुष्पदीप
 प्रसादेन यथा तेषां परिक्षयः ॥ सञ्जायते महादेव्यौ तथा कार्यमसंशयम् ॥ १९ ॥ स्थातव्यं च तथात्रैव उभाभ्यामपि सादरम् ॥ स्वपुत्रस्य प्र
 सार्थमेतत्कृत्यं मनं हि नो ॥ २० ॥ तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा उभे ते देवते ततः ॥ संग्रोच्य बाढमित्येवं तस्मिन्कुण्डे व्यवस्थिते ॥ २१ ॥ एतस्मिन्मंत्रे
 तन्मात्कुण्डाच्छनमहमशः ॥ निष्क्रान्ताः संख्यया हीना मातरो नैकहृदिकाः ॥ २२ ॥ एका गजमुखी तत्र तथान्या तुरगानना ॥ सागमेय
 मुखाश्चान्याः पञ्चिच्छागमुखाः पराः ॥ २३ ॥ तिर्यञ्चवपुश्चान्या वक्त्रैर्मनुपसंभवेः ॥ त्रिशीर्षाः पञ्चशीर्षाश्च दशशीर्षास्तथा पराः ॥ २४ ॥ गुह्य
 स्थानस्थितैर्वक्त्रैकाश्चान्या हृदिस्थितेः ॥ पार्श्वसंस्थेः स्थिताश्चान्या अन्याः पृष्ठगतेर्मुखेः ॥ २५ ॥ एकहस्ता द्विहस्ताश्च पञ्चहस्तास्तथापराः ॥
 अन्या त्रिंशतिहस्ताश्च विहस्ताश्च तथापराः ॥ २६ ॥ बहुपादा विपादाश्च एकपादास्तथापराः ॥ तथान्याश्चार्धपादाश्च अधोवक्त्रा विभीषणाः ॥
 ॥ २७ ॥ एकनेत्रा द्विनेत्राश्च त्रिनेत्राश्च तथापराः ॥ काश्चिद्भजसमारूढा हयारूढास्तथापराः ॥ २८ ॥ वृषवानरगमिहाजव्याघ्रमर्षास्थिताः पराः ॥
 गोधाश्वगसमारूढास्तथा च विहगाश्रिताः ॥ २९ ॥ कूर्मकुङ्कुटसर्पादिसमारूढाः सहस्रशः ॥ प्रकुर्वत्यो रुदन्त्यश्च गायन्त्यश्च तथा पराः ॥
 गन्धन्त्यश्च हंसन्त्यश्च क्रीडासक्ताः परस्परम् ॥ ३० ॥ ऊर्ध्वकेशा विकेशाश्च गात्रकेशाश्च भूरिशः ॥ लंबकेशा विकेशाश्च बाजिकेशास्तथैव च ॥ ३१ ॥
 ह्रस्वदन्त्यो विदन्त्यश्च दीर्घदन्त्यो विभीषणाः ॥ गजदन्तास्तथैवान्या लोहदन्त्यो भयावहाः ॥ ३२ ॥ लंबकर्ण्यो विकर्ण्यश्च शूर्पकर्ण्यस्तथा पराः ॥
 शंकुकर्ण्यः कुकर्ण्यश्च बहुकर्ण्यः सुकर्णिकाः ॥ ३३ ॥ एकवक्त्रा विवक्त्राश्च बहुवक्त्रास्तथा पराः ॥ चर्मप्रावरणाश्चैव कथाप्रावरणान्विताः ॥ ३४ ॥
 स्रग्दस्ताः शराहस्ताः कुंतहस्ताश्च भीषणाः ॥ पाशहस्तास्तथैवान्याः प्रासचापकराः पराः ॥ शूलमुद्गरहस्ताश्च भुजुङ्गिकरभूषिताः ॥ ३५ ॥ अथ
 नान्यां तथाऽऽकर्ण्य ताः सर्वा हर्षमंयुताः ॥ प्रस्थितास्तत्र ता यत्र ते कालयवनाः स्थिताः ॥ ३६ ॥ ततस्ते तत्समालोक्य बलं देवीसमुद्रवम् ॥ रौद्र
 रूपं तीव्रं विकृतं विकृतेर्मुखैः ॥ ३७ ॥ विपणवदनाः सर्वे भयभीताः समंततः ॥ धावंतो भसितास्ताभिर्देवताभिः सुनिर्दयम् ॥ ३८ ॥ बालवृद्धस
 मोपेतं तेषां राष्ट्रं दुरात्मनाम् ॥ स्त्रीभिश्च सहितं ताभिर्देवताभिः प्रभक्षितम् ॥ ३९ ॥ एवं निर्वास्य तद्राष्ट्रं सर्वास्मा हर्षमंयुताः ॥ भूय एव निजं स्थानं
 संभामा द्विजसत्तमाः ॥ ४० ॥ ततः प्रोचुः प्रणम्योच्चिस्ताभ्यां विनयपूर्वकम् ॥ हतास्ते यवनाः कृष्णाः सपुत्रपशुवांश्चराः ॥ ४१ ॥ उद्दामितस्तथा
 सर्वा देशस्तेषां स वै महात् ॥ सांप्रतं दीयतां कश्चिदाहारस्तुतिहेतवे ॥ निवामास्य ततः स्थानं किञ्चिच्चावेद्यतां हि नः ॥ ४२ ॥ देव्यावचतुः ॥ ॥
 मत्स्यलोकेऽत्र या नायां गर्भवत्यः स्वपति च ॥ संध्याकालप्रकाशे च तायां गर्भोऽस्तु वो दुतम् ॥ ४३ ॥ रुद्रस्यो या विनिर्याति चत्वरं वित्रेण
 च ॥ तासां गर्भस्तु युष्माकं संप्रदत्तः प्रभुज्यताम् ॥ ४४ ॥ उच्छिष्टा याः प्रसर्पन्ति रमन्ते च म्वपन्ति च ॥ तासां गर्भः समस्तानां युष्माकं भोज
 नाय वै ॥ ४५ ॥ मृतिकाभवने यस्मिन्नुच्छिष्टं चोपजायते ॥ स बालकस्तु युष्माकं भोजनाय प्रकल्पितः ॥ ४६ ॥ न षष्ठीजागरो यस्य बाल
 कस्य भविष्यति ॥ स भविष्यति भोज्याय युष्माकं नात्र संशयः ॥ ४७ ॥ नाशं यास्यति वा यत्र पात्रकः मृतिकागृहे ॥ स भविष्यति भोज्याय
 युष्माकं बालरूपधृक् ॥ ४८ ॥ मांगल्यैः संपरित्यक्तं यद्वेत्रे मृतिकागृहम् ॥ तस्मिन्त्यस्तित्थे बालः स युष्माकं प्रकल्पितः ॥ ४९ ॥ संध्यायां बाल
 का ये वा स्वपंस्याकाशदेशगाः ॥ ते सर्वे भोजनायाय युष्माकं संनिवेदिताः ॥ ५० ॥ यस्य जन्मदिने प्राप्ते वर्षाते क्रियते न च ॥ मांगल्यं तस्य
 यदात्र तदुष्माकं प्रकल्पितम् ॥ ५१ ॥ तैलाभ्यंगं नरः कृत्वा यश्च स्नानं करोति न ॥ स दत्तो भोजनायाय युष्माकं नात्र संशयः ॥ ५२ ॥
 उच्छिष्टो यः पुमांस्तिष्ठेद्यो वा चत्वरमध्यगः ॥ भक्षणीयः स सर्वाभिर्निर्विकल्पेन चेतसा ॥ ५३ ॥ रजस्वलां व्रजेद्यो वा पुरुषः काममोहितः ॥ नयः
 शेते तथा स्नाति भक्षणीयः स सत्वरम् ॥ ५४ ॥ दक्षिणाभिमुखो रात्रौ यश्च स्नाति विमूढधीः ॥ शेते च शयने सोऽपि भक्षणीयश्च सत्वरम् ॥ ५५ ॥
 उदङ्मुखश्च यो रात्रौ दिवा वा दक्षिणामुखः ॥ सूत्रोत्सर्गं पुरीषं वा प्रकुर्याद्रक्ष्य एव स ॥ ५६ ॥ यः कुर्याद्व्रजनीयक्रे दक्षिणकतुप्रभक्षणम् ॥ अंत्य
 जाभिगमं चाथ भक्षणीयो द्रुतं हि सः ॥ ५७ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवं ताभ्यां तदा प्रोक्ता देवतास्ताः समंततः ॥ परिवार्यतदा तस्युः
 संप्रदत्तेन चेतसा ॥ ५८ ॥ एतस्मिन्मंत्रे राजा चमत्कारः प्रतापवान् ॥ प्रासादं निर्ममे ताभ्यां कैलासशिखरोपमम् ॥ ५९ ॥ ततः प्रभृति ते
 स्वाते क्षेत्रे तत्र महोदये ॥ अंबावृद्धाभिधाने च पुरस्कारे सदा ॥ ६० ॥ यः पुमान्प्रातरुत्थाय ताभ्यां पश्यति चाननम् ॥ तस्य संवत्सरं याव
 द्वा च चिद्वं प्रजायते ॥ ६१ ॥ वृद्धादी वाथ चाति वा ताभ्यां पूजां करोति यः ॥ न तस्य जायते चिद्वं कथंचिदपि भूतले ॥ ६२ ॥ यात्राकाले

पुमान्यश्च ताभ्यां पूजां समाचरेत् ॥ स वाञ्छितफलं प्राप्य शीघ्रं स्वर्गमाप्नुयात् ॥ ६३ ॥ सदाष्टम्यां चतुर्दश्यां यस्ताभ्यां बलिमाह्वय ॥ म
 कामानामुयादिष्टानिह प्रेत्य च सद्गतिम् ॥ ६४ ॥ यो महानवमीसंज्ञे दिवसे श्रद्धयान्वितः ॥ ताभ्यां समाचरेत्पूजां स सदा स्यादकण्टकी ॥
 ॥ ६५ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽष्टावृद्धामाहात्म्यवर्णननामाष्टा
 शीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥ ॥ ध ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं तत्र स्थिते नित्यं तस्मिन्मातृगणे द्विजाः ॥ बालकानां क्षयो जज्ञं
 ब्राह्मणानां गृहगृहे ॥ १ ॥ तरुणानां विशेषेण चमत्कारपुरोत्तरे ॥ छिद्रमन्वेषमाणास्ता भ्रमंत्यखिलदेवताः ॥ २ ॥ ततस्ते ब्राह्मणाः
 मर्वं ज्ञात्वा छिद्रसमुद्रवम् ॥ विघातं बालकानां च देवताभिर्विनिर्मितम् ॥ ३ ॥ अम्बावृद्धे समासाद्य पूजयित्वा प्रयव्रतः ॥ प्रोचुश्च दुःखमन्तमा
 विनयावनताः स्थिताः ॥ ४ ॥ रक्षार्थं सर्वविघ्नाणां चमत्कारेण भुजुजा ॥ भद्रार्थां निर्मितः श्रेष्ठः प्रासादोऽयं मनोहरः ॥ ५ ॥ द्वियंते बालका
 गत्रो छिद्रं प्राप्य सहस्रशः ॥ युष्मदीयाभिरैताभिर्देवताभिः समन्ततः ॥ ६ ॥ प्रसादः कियतां तस्माद्ब्राह्मणानां महात्मनाम् ॥ नो चेत्पुंरं परि
 त्यज्य यास्यामोऽन्यत्र धृतले ॥ ७ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा ततोऽवा कृपयान्विता ॥ हत्वा पादप्रहारेण भूमिं चक्रे गुहां ततः ॥ ८ ॥ तस्यां स्वे
 पादुके न्यस्य ततः प्रोवाच देवताः ॥ सर्वास्ता नतसर्वांगीर्विनयेन समन्विताः ॥ ९ ॥ इमे मत्पादुके दिव्ये गुह्यामध्यगते सदा ॥ सर्वाभिः सेव
 नीये च न गन्तव्यं बहिः क्वचित् ॥ १० ॥ या काचिद्धौल्यमास्थाय निष्क्रमिष्यति मोहतः ॥ सा दिव्यभावनिर्मुक्ता शृंगाली संभविष्यति
 ॥ ११ ॥ ॥ देवता ऊचुः ॥ ॥ अत्र स्थाने महादेवि कोऽस्माकं प्रकरिष्यति ॥ पूजां को वात्र चाहारस्तस्माद्बहिः सुरेश्वर ॥ १२ ॥ ॥ अम्बो
 शच ॥ ॥ अत्रागत्य विनिर्मुक्ता योगिनो ध्यानचिन्तकाः ॥ पूजां सम्यकरिष्यन्ति सर्वासां भक्तिसंयुताः ॥ १३ ॥ पादुके मे प्रपूज्यादौ त्रास
 मद्यादिभिः कृमात् ॥ अवाप्स्यति च संसिद्धिं दुर्लभायमरोरपि ॥ १४ ॥ ततस्तथेति ताः प्रोच्य गुह्यामध्येऽवस्थिताः ॥ परिवार्य शुभे तस्याः
 पादुके मोक्षदायिके ॥ १५ ॥ ततस्तत्र समागत्य पुरुषा अपि दूरतः ॥ प्रपूज्य पादुके सम्यङ्मातृस्ताम् ततः परम् ॥ प्रयाति च परां सिद्धिं जन्म
 मृत्युविषयिताम् ॥ १६ ॥ एतस्मिन्नंतरे नष्टा अभिष्टोपादिकाः क्रियाः ॥ तीर्थयात्रावतान्येव संयमा नियमाश्च ये ॥ १७ ॥ ये चापि ब्राह्मणाः
 शांताः सदा मयस्य दूषणम् ॥ प्रकुर्वन्ति स्वहस्तेन तेऽपि मयैः पृथग्विधैः ॥ १८ ॥ तर्पयन्ति तथा मानैस्त्यक्ताशेषमखक्रियाः ॥ पादुके मातृभिर्दे
 तथा धूपानुलेपनैः ॥ १९ ॥ एतस्मिन्नंतरे भीताः सर्वे देवाः सवासवाः ॥ दृष्ट्वा यज्ञक्रियोच्छेदं क्षुत्पिपासासमाकुलाः ॥ २० ॥ प्रोचुर्महेश्वरं गत्वा विना
 यावनताः स्थिताः ॥ स्तुत्वा पृथग्विधैः मुक्तैर्वंदितैः शतकृद्भिः ॥ २१ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे पादुके तत्र संस्थिते ॥ अंशमा
 मातृभिः सार्धं गुह्यामध्ये सुगुप्तके ॥ २२ ॥ ब्राह्मणा अपि देवेश मयमांसेन भक्तितः ॥ ताभ्यां पूजां प्रकुर्वन्ति प्रयाति परमां गतिम् ॥ २३ ॥ नष्टा
 धर्मक्रिया सर्वा मर्त्यलोकेत्र सांप्रतम् ॥ अस्माकं संक्षयो जातो यज्ञभागं विना प्रभो ॥ २४ ॥ तस्मात्त्वं कुरु देवेश यथा स्यात्पादुकाभयः ॥ प्रभवति
 मत्वा भूमावस्माकं स्युः परा सुदः ॥ २५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ या सा अंवेति विख्याता शक्तिः सा परमेश्वरी ॥ जगन्माताऽक्षया साक्षात्तमा
 पि जननी च सा ॥ २६ ॥ तत्कथं संक्षयस्तस्याः कर्तुं केनापि शक्यते ॥ मनसापि महाभागाः पादुकानां विशेषतः ॥ २७ ॥ परं तत्र करिष्यामि
 सुखोपायं सुरेश्वराः ॥ युष्मभ्यं पादुकाभ्यां च महत्त्वं येन जायते ॥ २८ ॥ एवमुक्ता ततो ध्यानं चक्रे देवो महेश्वरः ॥ व्यावृत्त्यकमलं हस्त्यम
 एषत्रं सकर्णिकम् ॥ २९ ॥ तस्यांतर्गतमासीनमंगुष्ठाग्रमितं शुभम् ॥ द्वादशार्कप्रभं सूक्ष्मं स्वमात्मानं व्यलोकयत् ॥ ३० ॥ तस्यैवं ध्याय
 मानस्य तृतीयनयनात्ततः ॥ श्वेतांबरधरा शुभा निर्गता कन्यका शुभा ॥ ३१ ॥ अथ सा प्राह तं देवं प्रणिपत्य महेश्वरम् ॥ किमर्थं देव
 मृष्टास्मि ममादेशः प्रदीयताम् ॥ ३२ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे पादुके संस्थिते शुभे ॥ श्रीमातुर्जगतां सुख्ये ताभ्यां पूजां
 त्वमाचर ॥ ३३ ॥ कन्यकां संपरित्यज्य तवान्वयविवर्द्धिताम् ॥ यः करिष्यति तत्पूजामाहारः स्यात्स मातृषु ॥ ३४ ॥ कौमारव्रतचर्येण त्वयापि
 च सुभक्तितः ॥ ताभ्यां पूजां प्रकर्तव्या नो चेन्नाशमवाप्स्यसि ॥ ३५ ॥ तव पूजां करिष्यन्ति ये नरा भक्तितत्पराः ॥ मातृणां संमतास्ते स्तु
 सर्वदेवं सुखान्विताः ॥ ३६ ॥ एवमुक्ता ततस्तस्या मंत्रमार्गं यथोचितम् ॥ पूजामार्गं विशेषेण कथयामास विस्तरात् ॥ ३७ ॥ ततो विसर्जय
 मास दत्त्वा छत्रादिभूषणम् ॥ प्रतिपत्तिं महादेवस्तांश्च सर्वानसुरेश्वराच् ॥ ३८ ॥ ॥ कुमार्युवाच ॥ ॥ त्वयैतत्कथितं देव त्वदन्वयसमुद्रवाः ॥
 कन्यकाः पूजयिष्यन्ति पादुके ते सुशोभने ॥ ३९ ॥ कौमारव्रतचर्येण भविष्यत्यन्वयः कथम् ॥ एतन्मे विस्तरात्सर्वं यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ ४० ॥
 ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ यस्यायस्याः प्रसन्ना त्वं कन्यकाया वदिष्यसि ॥ मंत्रमाममिमं सम्यक्त्वद्वावा सा भविष्यति ॥ ४१ ॥ एवं चान्या
 महाभागे पारंपर्येण कन्यकाः ॥ तव वंशोद्भवाः सर्वाः प्रभविष्यन्ति मंत्रतः ॥ ४२ ॥ ततः सा तां समासाद्य पादुकासंभवां गुह्याम् ॥ पूजां चक्रे
 यथान्यायं यथोक्तं त्रिपुरारिणा ॥ ४३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तदन्वयसमुत्पायाः कन्यकायाः करेण यः ॥ पादुकाभ्यां नरः पूजां प्रकरोति
 समाहितः ॥ इह लोके सुखं प्राप्य स स्यात्प्रेत्य सुखान्वितः ॥ ४४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कन्याहस्तेन पादुके ॥ पूजनीये विशेषेण पूज्या
 सा चापि कन्यका ॥ ४५ ॥ वाञ्छद्भिः शाश्वतं सौख्यमिह लोके परत्र च ॥ मानवैर्भक्तिसंयुक्तैरित्युवाच महेश्वरः ॥ ४६ ॥ एतद्गः सर्वमा
 स्यात्तं माहात्म्यं पादुकोद्भवम् ॥ श्रीमातुरनुपंगेण अंवादय्या द्विजोत्तमाः ॥ ४७ ॥ यश्चेतच्छृणुयाद्रत्नया चतुर्दश्यां समाहितः ॥ तथाष्टम्यां
 विशेषेण स प्राप्नोति परं पदम् ॥ ४८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये
 श्रीमातुः पादुकामाहात्म्यवर्णननामैकोनत्रितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥ ॥ ध ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अग्रिमीर्थं त्वया प्रोक्तं ब्रह्मनीर्थं च
 यत्पुरा ॥ न तयोः कथितोत्पत्तिर्माहात्म्यं च महामते ॥ १ ॥ तस्माद्विस्तरतो ब्रूहि एकैकस्य पृथक्पृथक् ॥ न वयं तृप्तिमापन्नाः शृण्वन्तस्ते
 वचोऽमृतम् ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अत्र वः कीर्तयिष्यामि कथां पातकनाशिनीम् ॥ अग्रिमीर्थसमुद्भूतां सर्वसौख्यवाहां शुभाम् ॥ ३ ॥
 सोमवरासमुद्भूतः प्रतीपोनाम भूपतिः ॥ पुरासीच्छौर्यसंपन्नो ब्रह्मज्ञानविचक्षणः ॥ ४ ॥ तस्य पुत्रद्वयं जज्ञे सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ देवापिः प्रथम
 स्तत्र द्वितीयः शंतनुर्द्विजाः ॥ ५ ॥ अथो शिवंपदं प्राप्ते प्रतीपे नृपसत्तमे ॥ तयोर्धर्मं राज्यमुत्सृज्य देवापिर्निर्ययो वनम् ॥ ६ ॥ ततश्च मंत्रिभिः
 सर्वैः शंतनुस्तस्य चानुजः ॥ पितृयैतामहे राज्ये सत्वरं सन्नियोजितः ॥ ७ ॥ एतस्मिन्नंतरे शक्रो न ववर्ष कुदाऽन्वितः ॥ यावद्वा दशवर्षाणि तस्मि
 ब्राज्यं प्रशासति ॥ ८ ॥ अतः कृच्छ्रं गतः सर्वो लोकः क्षुत्परिपीडितः ॥ चाण्डालासदृशो जातो यो न मृत्युवशांगतः ॥ ९ ॥ संत्यक्ताः पतिभिर्नार्षः
 पुत्राश्च पितृभिर्निजैः ॥ मातरश्च तथा पुत्रैर्लोकैष्वन्येषु का कथा ॥ १० ॥ देवयोगात्कचित्किञ्चित्कस्यचिदपि दृश्यते ॥ सस्यं सिद्धमसिद्धं वा
 विद्यते वीर्यतः परैः ॥ ११ ॥ ॥ मुष्का महीरुहाः सर्वे तथा वे च जलाशयाः ॥ नद्यश्च स्वल्पतोयाश्च गंगाद्या अपि संस्थिताः ॥ १२ ॥ एवं बृहेः तयो

जाते नष्टे धर्मपथे तथा ॥ लोकेऽस्मिन्नस्थिसंवातेः प्रारिते भस्मना वृते ॥ १३ ॥ न कश्चिद्वर्जनं चक्रे न स्थाध्यायं न च व्रतम् ॥ एवमालोक्यते
 ग्योम वृष्टचर्यं क्षुत्समाकुलेः ॥ १४ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु विश्वामित्रो महामुनिः ॥ चर्मास्थिशेषसर्वांगो बुभुक्षार्त इतस्ततः ॥ १५ ॥ पारि
 भ्रमस्ततः प्राप्य कंचिद्रामं निरुद्धसम् ॥ मृतमर्त्यांश्चैवेत्यात्मस्थिसंघैः समंततः ॥ १६ ॥ अथ तत्र भ्रमन्प्राप्तश्चंडालस्य निवेशनम् ॥ ज्ञान्ये
 गोऽस्थिसमाकीर्णे दुर्गधेन समावृते ॥ १७ ॥ अथापश्यन्मृतं तत्र सारमेयं क्षिरोपितम् ॥ संशुष्कं गन्धनिर्मुक्तं गृह्णन्ति व्यवस्थितम् ॥ १८ ॥
 समादाय ततस्तं च आपद्धर्मपरायणः ॥ प्रक्षाल्य सलिले पश्चात्प्रचक्रे तदा मुनिः ॥ १९ ॥ ततश्च श्रपयामास सुसमिद्धे हुताशने ॥ क्षुत्क्षामो
 भोजनार्थाय ततः पाकाग्रमेव च ॥ २० ॥ समादाय पितृस्तर्प्य यावदग्नौ जुहोति सः ॥ तावद्ब्रह्मिः परित्यज्य समस्तमपि भूतलम् ॥ २१ ॥
 गतश्चादर्शनं सद्यः सर्वेषां क्षितिवासिनाम् ॥ चित्ते कोपं समाधाय शक्रस्योपरि भूरिशः ॥ २२ ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मो मर्त्यलोकादिनिर्गते ॥
 विशेषात्पीडिता लोका येऽवशिष्टा धरातले ॥ २३ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवा ब्रह्मविष्णुपुरः सराः ॥ बह्वेस्त्वेवंपणार्थाय भ्रमन्नुपवर्णीतले ॥ २४ ॥
 अथ तैर्भ्रममाणैश्च प्रहृष्टोऽभूद्भजो महान् ॥ निश्चसन्पतितो भूमौ बद्धितापप्रपीडितः ॥ २५ ॥ अथ देवा गजं दृष्ट्वा पञ्चदशस्वरयाऽन्वि
 ताः ॥ रुचित्वया स दृष्टोऽत्र कानने पावको गज ॥ २६ ॥ ॥ गज उवाच ॥ ॥ वंशस्तत्रेऽत्र संकीर्णं संप्रविष्टो हुताशनः ॥ सांप्रतं
 तेन निर्दग्धः कृच्छ्रादत्राहमागतः ॥ २७ ॥ अथ तैर्वेष्टितस्तस्मिन्वंशस्तत्रे हुताशनः ॥ देवैर्देवा गजेंद्रस्य शापं पश्चाद्विनिर्गतः ॥
 ॥ २८ ॥ यस्मात्त्वयाहमादिष्टो देवानां वारणाधम ॥ तस्मात्तव मुखे जिह्वा विपरीता भविष्यति ॥ २९ ॥ एवं शप्त्वा गजं शीघ्रं नष्टो वैश्वानरः
 पुनः ॥ देवाश्चापि तथा पृष्ठे संलग्नास्तदिदृक्षया ॥ ३० ॥ अथ दृष्टः शुक्रस्तैश्च भ्रममाणैर्महावने ॥ भोभोः शुक्र त्वया बह्विर्यदि दृष्टो
 निवेद्यताम् ॥ ३१ ॥ शुक्र उवाच ॥ ॥ योऽयं संदृश्यते दूराच्छमीगर्भे च पिप्पलः ॥ एतस्मिन्निष्ठते बह्विरन्वत्ये सुरसत्तमाः ॥ ३२ ॥ अत्र
 स्यो यः कुलायो म आसीच्छिशुसमन्वितः ॥ संदग्धस्तत्प्रतापेन अहं कृच्छ्राद्विनिर्गतः ॥ ३३ ॥ तच्छ्रुत्वा तैः सुरैः सर्वैः शमीगर्भः स तत्क्षणात् ॥
 वेष्टितः पावकोऽप्याशु शुक्रं शप्त्वा विनिर्गतः ॥ ३४ ॥ अहं यस्मात्त्वया पाप देवानां संनिवेदितः ॥ तस्माच्छुक्र न ते वाणी विस्पष्टा संभविष्यति
 ॥ ३५ ॥ एवमुक्त्वा जातवेदा देवादर्शनवाञ्छया ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे देवस्य परमेष्ठिनः ॥ ३६ ॥ जलाशयं सुगम्भीरं पूर्वांतरदिक्संस्थितम् ॥ दृष्ट्वा
 तत्र प्रविष्टस्तु निभृतं च समाश्रितः ॥ ३७ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र मर्त्यकच्छपददुराः ॥ बह्विप्रतापनिदग्धा दृश्यन्ते शतशो मृताः ॥ ३८ ॥
 अथ चैकोऽर्धनिर्दग्ध आशुःशेषेण ददुरः ॥ तस्माज्जलाद्विनिष्कातो दृष्टो देवेश दूरतः ॥ ३९ ॥ पृष्ठश्च ब्रह्मि चेद्रेक त्वया दृष्टो हुताशनः ॥ तदर्थं
 मिह संप्राप्ताः सर्वे देवाः सवासवाः ॥ ४० ॥ ॥ भेक उवाच ॥ ॥ अस्मिज्जलाशये बह्विः सांप्रतं पर्यवस्थितः ॥ तस्येते जलमध्यस्था मृता
 भूरिजलोद्भवाः ॥ ४१ ॥ अस्माकं निधनं प्राप्तं कुटुम्बं सुरसत्तमाः ॥ अहं कृच्छ्रेण निष्कात एतस्माज्जलसंश्रयात् ॥ ४२ ॥ तच्छ्रुत्वा ते सुराः
 सर्वे सर्ववस्तं जलाशयम् ॥ वेष्टयित्वा स्थितास्तत्र बह्विर्भेकं शशाप ह ॥ ४३ ॥ यस्माद्रेक त्वया मूढ देवेश्योऽहं निवेदितः ॥ तस्मात्त्वं भविता
 नूनं विजिह्वोऽत्र धरातले ॥ ४४ ॥ एवमुक्त्वा ततः स्थानात्ततो बह्विर्विनिर्गतः ॥ तावत्स ब्रह्मणा प्रोक्तः स्वयमेव महात्मना ॥ ४५ ॥ भोभो बह्वे
 किमर्थं त्वं देवान्दृष्ट्वा प्रगच्छसि ॥ त्वमाद्यश्चैव सर्वेषामेतेषां संस्थितो मुखम् ॥ ४६ ॥ त्वय्याहुतिर्हुता सम्यगादित्यमुपतिष्ठते ॥ आदित्यान्वा
 यते वृष्टिर्देवैस्ततः प्रजाः ॥ ४७ ॥ तस्माद्धाता विधाता च त्वमेव जगतः स्थितः ॥ संतुष्टे धार्यते विश्वं त्वयि हृष्टे विनश्यति ॥ ४८ ॥ अग्नि
 होमादिका यज्ञास्त्वयि सर्वे प्रतिष्ठिताः ॥ अथ सर्वाणि भूतानि जीवन्ति तव संश्रयात् ॥ ४९ ॥ त्वमग्रे सर्वभूतानामन्तश्चरसि सर्वदा ॥ तेनैवाऽग्रं
 च पानं च जठरस्थं पचत्यलम् ॥ ५० ॥ तस्मात्शुक्र प्रसादं त्वं सर्वेषां च दिवौकसाय ॥ कोपस्य कारणं ब्रह्मि यतस्त्यक्त्वा प्रगच्छसि ॥ ५१ ॥
 ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा देवस्य परमेष्ठिनः ॥ प्रोवाच प्रणयात्कोपं कृत्वा नत्वा च पञ्चजम् ॥ ५२ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥
 अहं कोपं समाधाय शक्रस्योपरि पञ्चज ॥ प्रणष्टो जगदुत्सृज्य यस्मात्तत्कारणं शृणु ॥ ५३ ॥ अनावृष्ट्या महेंद्रस्य संजातश्चोपशीशयः ॥ ततोऽ
 स्यहं भ्रमसिन विश्वामित्रेण योजितः ॥ ५४ ॥ एतस्मात्कारणान्नष्टो न कामात्र च संभ्रमात् ॥ अभक्ष्यभक्षणाद्गीतः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ५५ ॥
 तच्छ्रुत्वा स चतुर्वक्त्रः शक्रमाह ततः परम् ॥ बुक्तमेव शिखी प्राह किमर्थं न च वर्षसि ॥ ५६ ॥ ॥ शक्र उवाच ॥ ॥ ज्येष्ठं भ्रातरमुल्लंघ्य शंतनुः
 पितृपतिः ॥ पितृपेतामहे राज्ये स निविष्टः पितामह ॥ ५७ ॥ एतस्मात्कारणादृष्टिः संनिरुद्धा मया प्रभो ॥ तद्ब्रह्मि किं करोम्यद्य त्वं प्रमाणं
 पितामह ॥ ५८ ॥ ॥ पितामह उवाच ॥ ॥ तस्याक्रमस्य संप्राप्तं पापं तेन महीभुजा ॥ उपशुक्तमवृष्ट्या तस्माद्वर्षिं कुक्कुटम् ॥ ५९ ॥ मद्रा
 कान्मेवान्वृष्टयर्थं धरणीतले ॥ ६० ॥ एतस्मिन्नंतरे शक्र आदिदेश त्वरान्वितः ॥ पुष्करावर्त
 रघुनंदा देवैः सायं हुताशनम् ॥ अग्निहोत्रेषु विप्राणां प्रत्यक्षो भव पावक ॥ सांप्रतं त्वं वरं मत्तः प्रार्थयस्वाभिवाञ्छितम् ॥ ६१ ॥ ॥ अग्नि
 रात्र ॥ ॥ अयं जलाशयः पुण्यो मन्नामा पृथिवीतले ॥ ख्यातिं यातु चतुर्वक्त्रं बह्वितीर्थमिति स्मृतम् ॥ ६२ ॥ अत्र यः प्रातरुत्थाय स्नात्वा श्रद्धा
 समन्वितः ॥ अग्निसूक्तं जपित्वा च त्वां प्रपश्यति सादरम् ॥ तस्य वृष्टिस्त्वया कार्या हुतं मद्राक्यतः प्रभो ॥ ६३ ॥ ॥ श्रीब्रह्मोवाच ॥ ॥ अत्र
 यः प्रातरुत्थाय स्नात्वा वै वेदविद्भिज्जः ॥ अग्निसूक्तं जपित्वा च वीक्षयिष्यति मां ततः ॥ ६४ ॥ अग्निहोमस्य यज्ञस्य सकलं लप्स्यते
 फलम् ॥ अनेकजन्मजं पापं नाशमेत्यति पावक ॥ ६५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा स भगवान्विरराम पितामहः ॥ पावकोऽपि च
 रुवाच ॥ ॥ ममावृत्तस्य लोकेश तावदादशवत्सराश्च ॥ क्षुत्पीडासंवृते मर्त्ये न प्राप्तं कुत्रचिद्विः ॥ ७० ॥ भविष्यति तथा यज्ञा कालेन महता
 विभो ॥ संजातेः पशुभिर्भूयः सस्यादैरपरैर्धुवि ॥ ७१ ॥ ॥ श्रीब्रह्मोवाच ॥ ॥ अत्र ये ब्राह्मणाः केचिन्निरसन्ति हुताशन ॥ वसोद्वाराप्रदानेन
 ते त्वां नक्तंदिनं सदा ॥ ७२ ॥ तर्पयिष्यन्ति सद्भक्त्या ततः पुष्टिमवाप्स्यसि ॥ तेऽपि काम्यैर्मनोऽभीष्टैर्भविष्यन्ति समन्विताः ॥ ७३ ॥ संक्रांति
 समये येषां वसोद्वाराप्रदायिनाम् ॥ भविष्यति क्षुतं बह्वे दूयमाने तवानल ॥ ७४ ॥ तेषां पापं च यत्किंचिज्ज्ञानतोऽज्ञानतः कृतम् ॥ तद्यास्यति
 रूपं सर्वमाजन्ममरणातिकम् ॥ ७५ ॥ त्वयि वृष्टिं गते पश्चाद्विष्यति महीपतिः ॥ शिविर्नाम सुविख्यात उशीनरसमुद्रवः ॥ ७६ ॥ स कृत्वा

श्रद्धया युक्तः सत्रं द्वादशवार्षिकम् ॥ वसोद्धाराप्रदानेन वर्षं त्वां तर्पयिष्यति ॥ कलशस्य च वक्त्रेणाविच्छिन्नेन दिवानिशम् ॥ ७७ ॥ ततस्तुष्टि
 परां प्राप्य परां पुष्टिमवाप्स्यसि ॥ पूज्यमानो धरापृष्ठे सर्वैर्देविदां वरैः ॥ ७८ ॥ अद्यप्रभृति यत्किञ्चित्कर्म चात्र भविष्यति ॥ शांतिकं पौष्टिकं
 वापि वसोद्धारासमन्वितम् ॥ संभविष्यति तत्सर्वं तव त्तिकरं परम् ॥ ७९ ॥ अपि यद्वैश्वदेवीयं कर्म किञ्चिद्विज्यमानम् ॥ वसोद्धाराविहीनं च
 निष्फलं संभविष्यति ॥ ८० ॥ यस्माद्भवति संपूर्णं कर्म यज्ञादिकं हि तत् ॥ शांतिकं वैश्वदेवं च पूर्णाहुतिरिहोच्यते ॥ ८१ ॥ यः सम्यक्
 द्या युक्तो वसोद्धारां प्रदास्यति ॥ स कामं मनसा ध्यातं समवाप्स्यति कृतक्षयः ॥ ८२ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
 तायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये वसोद्धाराभाहात्म्यवर्णनं नाम द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 एवमुक्त्वा स भगवान्निरराधं पितामहः ॥ संतोष्य पावकं कुद्धं स्वयमेव द्विजोत्तमाः ॥ १ ॥ ततः सर्वैः सुरैः सार्धं शकविष्णुशिवादिभिः ॥
 जगाम ब्रह्मलोकं च देवास्ते च निजं पदम् ॥ २ ॥ पावकोऽपि द्विजेंद्राणामग्निहोत्रेषु संस्थितः ॥ हविर्जगाम विधिवद्दसोद्धारोदयं तथा ॥ ३ ॥
 एवं तत्र समुद्रतर्मग्नितीर्थमनुत्तमम् ॥ यत्र स्नातो नरः प्रातर्भुज्यते दिनजादयात् ॥ ४ ॥ अथ संस्थितान्दृष्ट्वा तान्देवान्स्वाश्रमं प्रति ॥ गजेंद्रश्च
 कम्पङ्कवास्ते प्रोबुद्धः स्वसंयुताः ॥ ५ ॥ युष्मत्कृते वयं शप्ताः पावकेन सुरेश्वराः ॥ तस्मान्निहन्तेऽस्माकमुपायश्चित्त्यामपि ॥ ६ ॥ देवा उचुः ॥
 विपरीतापि ते जिह्वा यथान्येषां गजोत्तम ॥ कार्यज्ञमा न संदेहो भविष्यति विशेषतः ॥ ७ ॥ तथा यूयं नरेन्द्राणां संदिग्धेषु व्यवस्थिताः ॥ बहु
 मानसमायुक्ता मृष्टाश्च भविष्यथ ॥ ८ ॥ यथा च कुक्कुरे जिह्वा कृता मृदा इविर्भुजा ॥ तथापि धूमिपालानां शंसनीया भविष्यति ॥ ९ ॥
 श्रीमतां च तथान्येषामस्मदीयप्रसादतः ॥ त्वं च मङ्गलं यत्नेन विजिह्वो वद्विना कृतः ॥ तद्विष्यति ते शब्दो विजिह्वस्यापि दीर्घगः ॥ १० ॥ एव
 मुक्त्वाऽथ ते देवाः त्वं स्थानं प्रस्थितास्ततः ॥ तेषामनुग्रहं कृत्वा कृपया परया युताः ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
 संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽग्नितीर्थोत्पत्तिवर्णनं नामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 अग्नितीर्थस्य माहात्म्यमेतद्दः परिकीर्तितम् ॥ ब्रह्मकुण्डसमुत्पत्तिरधुना श्रूयतां द्विजाः ॥ १ ॥ यदा संस्थापितो ब्रह्मा मार्कण्डेन महात्मना ॥ तदा
 विनिर्मितं तत्र कुण्डं शुचिजलान्वितम् ॥ २ ॥ प्रोक्तं च कार्तिके मासि कृत्तिकास्थे निशाकरे ॥ सम्यग्भीष्मव्रतं कृत्वा स्नात्वात्र सलिले
 शुभे ॥ ३ ॥ पूजयिष्यति यो देवं पञ्चयोनिं ततः परम् ॥ स शुद्धोऽपि तनुं त्यक्त्वा ब्रह्मयोनौ प्रयास्यति ॥ ४ ॥ ब्राह्मणोऽपि यदि स्नानं तत्र
 कुण्डं करिष्यति ॥ कृत्वा भीष्मव्रतं सम्यग्ब्रह्मलोकं प्रयास्यति ॥ ५ ॥ एवं प्रवदतस्तस्य मार्कण्डेयस्य सन्मुनेः ॥ श्रुतं तत्सकलं वाक्यं पशुपालेन
 केनचित् ॥ ६ ॥ ततः श्रद्धाप्रयुक्तेन तेन तद्भीष्मपंचकम् ॥ यथावद्विहितं सम्यक्कार्तिके मासि संस्थिते ॥ ७ ॥ ततश्च कृत्तिकायोगे पूर्णिमायां
 यथाविधि ॥ संपूज्य पञ्चजं पश्चात्पूजितः पुरुषोत्तमः ॥ ८ ॥ ततः कालविपाकेन स पंचत्वष्टुपागतः ॥ ब्राह्मणस्य गृहे जातः पुरेऽप्येव द्विजोत्तमाः ॥
 जातिसमरः प्रभायुक्तः पितृमातृप्रतुष्टिदः ॥ ९ ॥ एवं प्रगच्छतस्तस्य वृद्धिं तत्र पुरोत्तमे ॥ पितृमातृसमुद्भूतो यादवस्नेहो व्यवस्थितः ॥ १० ॥
 अन्यदेहोद्भवं वापि तस्य शूद्रेपरिस्थितः ॥ स तस्य धनसंपन्नः सदैव कुर्वते द्विजः ॥ ११ ॥ उपकारप्रदानं च यत्किञ्चित्तस्य संमतम् ॥ अन्य
 स्मिन्दिदवसे शूद्रः स पिता पूर्वजन्मनः ॥ तस्य पञ्चत्वमापन्नः संप्राप्ते चायुषः क्षये ॥ १२ ॥ अथ तस्य महाशोकं स कृत्वा तदनंतरम् ॥
 चकार प्रेतकार्याणि निःशेषाणि प्रभंक्तिः ॥ १३ ॥ अथ तस्य समालोक्य तादृशं तद्विचेष्टितम् ॥ पृष्टः स कौतुकाविष्टः पितृमातृमुतादिभिः
 ॥ १४ ॥ कस्मात्त्रयस्य नीचस्य पशुपालस्य सर्वदा ॥ अतिस्नेहसमायुक्तो निःस्पृहस्यापि शंस नः ॥ १५ ॥ तस्यापि प्रेतकार्याणि मृतस्यापि
 करोपि किम् ॥ एतन्नः सर्वमाचक्ष्व न चेद्ब्रह्म व्यवस्थितम् ॥ १६ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा किञ्चिज्जासमन्वितः ॥ तानब्रवीच्छृणुष्व च कथं
 यिष्याम्यसंशयम् ॥ १७ ॥ अहमस्यान्यदेहत्वे पुत्र आसं सुसंमतः ॥ पशुपालनकर्मज्ञः प्राणेभ्यो बल्लभः सदा ॥ १८ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य
 मार्कण्डेय महासुनेः ॥ श्रुतं प्रवदतो वाक्यं ब्रह्मकुण्डसमुद्भवम् ॥ १९ ॥ कार्तिक्यां कृत्तिकायोगे भीष्मपञ्चककृत्तरः ॥ सम्यक्कृत्वाऽसमुत्पन्नो
 योऽत्र स्नानं करिष्यति ॥ २० ॥ दृष्ट्वा पितामहं देवं पूजयित्वा जनार्दनम् ॥ स भविष्यति शूद्रोऽपि ब्राह्मणश्चान्यजन्मनि ॥ २१ ॥ तन्मया
 विहितं सम्यक्स्नात्वा तत्र शुभावहे ॥ सुकुण्डे कार्तिके मासि तेन जातोऽस्मि सद्भिजः ॥ २२ ॥ चन्द्रोदयस्य विप्रपौरुषेभ्यो भुवि विश्रुते ॥
 संस्मरन्पूर्विकां जातिं तेन स्नेहो मम स्थितः ॥ तस्वोपरि महाभित्तं शूद्रस्यापि निर्गलः ॥ २३ ॥ अतोऽहं कृत्तिकायोगे कार्तिक्यां भक्ति
 संयुतः ॥ ज्ञात्वा करोमि भीष्मस्य पंचकं व्रतमुत्तमम् ॥ २४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं तस्य वचः श्रुत्वा ते चान्ये च द्विजोत्तमाः ॥
 भीष्मस्य पञ्चकं चक्रुः सम्यक्कृत्वाऽसमन्विताः ॥ २५ ॥ ततःप्रभृति तत्कुण्डं विख्यातं धरणीतले ॥ स्थितशुत्तरदिग्भागे ब्रह्मकुण्डमिति स्मृतम् ॥
 ॥ २६ ॥ यः स्नानं सर्वदा तत्र ब्राह्मणः प्रकरोति वै ॥ स संभवति विप्रेंद्रो जायमानः पुनःपुनः ॥ २७ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाह
 स्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये ब्रह्मकुण्डमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विंशतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथान्यदपि
 तत्रास्ति गोमुखारुयं शुशोभनम् ॥ यद्गोवक्त्रात्पुरा लब्धं सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ पुरासीदत्र गोपालः कश्चिद्वृद्धसमावृतः ॥ चमत्कारपुरे विप्र
 अतीव क्षामतां गतः ॥ २ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य तेन मार्गेण गोकुलम् ॥ मध्याह्नसमये प्राप्तं चंद्रे चित्रासमन्विते ॥ ३ ॥ एकादश्यां तृषार्तं
 च भास्करे वृषसंस्थिते ॥ एकयापि ततो धेन्वा तृणस्तम्भमतीव हि ॥ नीलमालोकितं तत्र दूरादेत्य प्रहर्षिता ॥ ४ ॥ दन्तैर्हुतं समुत्पाट्य यावदा
 कर्षति द्विजाः ॥ तावत्तन्मडमार्गेण तोयधारा विनिर्गता ॥ ५ ॥ अथास्वाद्य तृणं तस्मात्तृषार्तां च शनैःशनैः ॥ पपी तोयं सुविश्रब्धा सुस्वातु
 कर्षति द्विजाः ॥ ६ ॥ तस्या वेगेन ततोयं पिबन्त्यास्तत्र धृतले ॥ गर्ता जाता सुविस्तीर्णा सलिलेन समावृता ॥ ७ ॥ ततोऽन्याः शतशो गावः
 पशुस्तोयं सुनिर्भलम् ॥ तृषार्तास्तद्विजश्रेष्ठाः पीयूषसंसन्निभम् ॥ ८ ॥ यथायथा गता गावस्तत्र तोयं पिबन्ति ताः ॥ सा गर्ता वक्रसंस्पर्शाद्भि
 याति तथातथा ॥ ९ ॥ ततश्च गोकुले कृत्स्ने जाते तृष्णाविवर्जिते ॥ गोपालोऽपि तृषार्तस्तु तस्मिन्स्तोये विवेश च ॥ १० ॥ अंगं प्रक्षाल्य
 पीत्वापो यावन्निष्कामाग्निं हुतम् ॥ तावत्पश्यति गात्रं त्वं द्वादशार्कसमप्रभम् ॥ ११ ॥ ततो विस्मयमापन्नो गत्वा स्वीयं निकेतनम् ॥ वृत्तं
 कथयामास लोकानां पुरतोऽखिलम् ॥ १२ ॥ तृणस्तम्भं यथा धेन्वा तत्रोत्पाट्य प्रशक्तितः ॥ यथा विनिर्गतं तोयं यथा तेनावगाहितम् ॥ १३ ॥
 तद्दृष्ट्वा मानवाः सर्वे गत्वा दिव्यं जलं च तत् ॥ व्याधियस्ता विशेषेण स्नानं चक्रुः समाहिताः ॥ १४ ॥ भवति च विनिर्मुक्ता रोगैः प्रमेयं तत्सनात् ॥
 अपापाश्च पुनर्याति तत्क्षणाच्चिद्विचालम् ॥ १५ ॥ ततःप्रभृति तत्स्थानं तीर्थं गोमुखसंज्ञितम् ॥ गोमुखारुतले जातं यत्तमेव द्विजोत्तमाः ॥ १६ ॥

अथ भीतः सहसास्तद्वद्वा स्वदेवयकम् ॥ अङ्गशेन मनुष्याणां पूरयामास पांशुभिः ॥ १७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ किं तत्कारणमादिष्टं येन
 तत्तादृशं जलम् ॥ तस्मात्स्यानादिनिष्कांतं सुतपुत्र वदस्व नः ॥ १८ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ अत्र पूर्वं तपस्तप्तमम्बरीपेण भृशुजा ॥ पुत्र
 शोकाभिभूतेन तोषितो गरुडध्वजः ॥ १९ ॥ तस्य पुत्रः सुविख्यातः सुवर्चा इति विभुतः ॥ एको बभूव वृद्धत्वे कथंचिद्विजसत्तमाः ॥ २० ॥
 पूर्वकर्मविपाकेन स बालोऽपि च तत्सुतः ॥ कुष्ठग्याधिसमाक्रांतः पितृमातृसुदुःखदः ॥ २१ ॥ अथ तत्कामिकं क्षेत्रं स गत्वा पृथिवीपतिः ॥
 चकार रोगनाशाय स्वपुत्रार्थमहत्तपः ॥ २२ ॥ ततस्तुष्टिं गतस्तस्य स्वयमेव जनार्दनः ॥ प्रदाय दर्शनं वाक्यं ततः प्रोवाच सादरम् ॥ २३ ॥
 परितुष्टोऽस्मि ते वत्स तस्माच्चित्तोऽभिवाञ्छितम् ॥ प्रार्थयस्व प्रयच्छामि वरं पुत्र न संशयः ॥ २४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ ममायं संमतः पुत्रो
 प्रस्तः कुष्ठेन केशव ॥ बालोऽपि तत्कुष्ठग्यास्य कुष्ठग्याधिपरिहृतम् ॥ २५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ एष आसीत्पुरा राजा मेघवाहनसंज्ञितः ॥
 ब्रह्मण्यश्च कृतज्ञश्च सर्वशास्त्रार्थपारंगः ॥ २६ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य ब्राह्मणोऽनेन घातितः ॥ अंतःपुरे निशाकाले प्रविष्टो जारकर्मकृत ॥ २७ ॥
 अयं पश्यति यावत्स प्रभातेऽभ्युदिते रवौ ॥ यज्ञोपवीतसंयुक्तस्तावत्स द्विजरूपधृक् ॥ २८ ॥ अथ तं ब्राह्मणं मत्वा घृणाविष्टः सुदुःखितः ॥ गत्वा
 काशीपुरीं पश्चात्तपश्चक्रे समाहितः ॥ २९ ॥ राज्ये पुत्रं समाधाय वैराग्यं परमं गतः ॥ नियतो नियताहारो भिक्षात्रकृतभोजनः ॥ ३० ॥
 ततः कालेन संप्राप्तो यमस्य सदनं प्रति ॥ विपाप्यापि च चिह्नेन युक्तोऽयं पृथिवीपतिः ॥ ३१ ॥ ब्रह्मवातोद्भवेनैव बालभावेऽपि संस्थिते ॥ येऽत्र
 कुष्ठसमायुक्ता दृश्यन्ते मानवा भुवि ॥ तेऽर्च्यं ब्राह्मणावातो विहितश्चान्यजन्मनि ॥ ३२ ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे यो गत्वा श्राद्धमाचरेत् ॥ पितृणां
 चैव सर्वेषामनुजः स प्रजायते ॥ ३३ ॥ न ब्राह्मणवधाद्गोहं कुष्ठग्याधिः प्रजायते ॥ एतत्सत्यं विजानीहि वदतो मम भूषते ॥ ३४ ॥ ॥ अत्र
 रीष उवाच ॥ ॥ एतदर्थं सुराधीश मया त्वं पूजितः प्रभो ॥ प्रसन्ने त्वधि देवेश नासाध्यं विद्यते भुवि ॥ ३५ ॥ एवमुक्तस्ततस्तेन भगवान्मधु
 सूदनः ॥ पातालजाह्नवीतीर्थं स सस्मार समाधिना ॥ ३६ ॥ सा ध्याता सहसा तेन विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ कृत्वा तु विग्रं सूक्ष्मं विनिष्क्रान्ताऽथ
 तत्क्षणात् ॥ ३७ ॥ ततः प्रोवाच वचनमम्बरीषं चतुर्भुजः ॥ नियजतु सुतस्तेऽत्र सुपुण्ये जाह्नवीजले ॥ ३८ ॥ येन कुष्ठविनिर्मुक्तस्तत्रगादेव
 जायते ॥ तथा ब्रह्मवचोद्भूतैः पातकैरुपपातकैः ॥ ३९ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु समानीय सुतं नृपः ॥ स्नापयामास ततोयैः प्रत्यक्षं शाङ्गध
 म्पनः ॥ ४० ॥ ततः स बालकः सद्यः स्नातमात्रो द्विजोत्तमाः ॥ कुष्ठग्याधिविनिर्मुक्तो जातो बालार्कसंनिभः ॥ ४१ ॥ ततः प्रणम्य तं देवं हर्षेण
 महताऽन्वितः ॥ पित्रा समं जगामास स्वकीयं भवनं द्विजाः ॥ ४२ ॥ तस्मिन्गते महीपाले सपुत्रे तत्क्षणाद्वरिः ॥ तद्व्रतं पूरयामास यथा नो
 वेत्ति कश्चन ॥ ४३ ॥ एतस्मात्कारणत्पूर्वं ततोयं सर्वपापहृत् ॥ यद्गोमुखेन भूयोऽपि भूतले प्रकटीकृतम् ॥ ४४ ॥ अद्यापि तत्फलस्पर्शालु
 पवित्रो धरातले ॥ यः स्नानं सूर्यवारेण कुरुतेऽर्कदीर्घं प्रति ॥ तस्य नाशं द्रुतं याति गलगंडादिका इह ॥ ४५ ॥ व्याधयोऽपि महागोत्रा ददृशामा
 सभुद्रवाः ॥ उपसर्गोद्भवाश्चैव विस्फोटकविचर्चिकाः ॥ ४६ ॥ निष्कामस्तु पुनर्मर्त्यो यः स्नानं तत्र भक्तितः ॥ कुरुते याति लोकं स देवदेवस्य
 चक्रिणः ॥ ४७ ॥ यस्मिन्दिने समानीता सा गंगा तत्र विष्णुना ॥ तस्मिन्दिने वृषे सूर्यः स्थितश्चित्रालु चंद्रमाः ॥ ४८ ॥ तिथिश्चैकादशी चैव
 देवदेवस्य शार्ङ्गिणः ॥ गोवर्क्रेण तृणस्तवं यस्मिन्चैव तु वासरे ॥ समाकृष्टं च तत्रैव योग एवं व्यवस्थितः ॥ ४९ ॥ तथान्येऽपि दिने तस्मिन्
 न्यदि तोयमवाप्य च ॥ स्नानं करोति सद्रक्त्या तत्फलं सोऽपि चाप्नुयात् ॥ ५० ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकशीतिमाहृत्या संहितायां
 पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये गोमुखतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥ ॥ ॥ सुत उवाच ॥
 तथान्वा लोहयष्टिस्तु तस्मिन्नेतिशोभना ॥ मुक्ता परशुरामेण भंका निजकुठारकम् ॥ १ ॥ तां दृष्ट्वा मानवः सम्यगुपवासपरायणः ॥ मुच्यते
 हि स्वः पापापातक्षणाद्विजसत्तमाः ॥ २ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ कुतः परशुरामेण भंका निजकुठारकम् ॥ निमित्ता लोहयष्टिः सा तत्रोन्मृष्टा
 च सा कुतः ॥ ३ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ यदा रामो ह्रदं कृत्वा तर्पयित्वा निजान्पितॄन् ॥ गतामर्षो द्विजेन्द्राणां दृष्ट्वा यज्ञे वसुन्धराम् ॥ ४ ॥ ततः
 संप्रस्थितो रूढो धृत्वा मनसि सागरम् ॥ स्नानार्थं तं समादाय कुठारं भास्करप्रभम् ॥ ५ ॥ तदा स मुनिभिः प्रोक्तः सर्वैस्तत्क्षेत्रवासिभिः ॥ वाञ्छितस्तु
 दिनं तस्य सदा शमपरायणोः ॥ ६ ॥ रामराम महाभाग यद्धारयसि पाणिना ॥ शस्त्रं पूर्णप्रतिज्ञोऽपि तत्र युक्तं भवेत्तव ॥ ७ ॥ अनेन करसंस्थेन तव
 कोपः कथंचन ॥ न यास्यति शरीरस्यस्तस्मादेनं परित्यज ॥ ८ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा ततो रामः कृताञ्जलिः ॥ प्रोवाच विनयोपेतः प्रहसंस्तान्द्वि
 जोत्तमान् ॥ ९ ॥ कुठारश्चैव विप्रेन्द्रा रुद्रेजोद्भवेन च ॥ लोहेन निमित्तः पूर्वमक्षयो विश्वकर्मणा ॥ १० ॥ तदहं संप्रतिपुण्यं कथमेनं द्विजोत्तमाः ॥
 तत्रयमपरोऽप्येवं प्रयच्छामि दिगंतरम् ॥ ११ ॥ यदि चैनं मया मुक्तं कुठारं च द्विजोत्तमाः ॥ ग्रहीष्यति परः कश्चिन्मम वध्यो भविष्यति ॥ १२ ॥
 नापराधमिमं शक्तः सोढुं चाहं कथंचन ॥ अपि ब्राह्मणसुखस्य जनस्यान्यस्य का कथा ॥ १३ ॥ तथापि नास्ति मे शान्तिमुक्तोऽप्यस्मिन्दिजो
 त्तमाः ॥ गृहीतेऽपि च युष्माभिस्तस्माद्दृश्यः प्रयत्नतः ॥ १४ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ यद्येवं त्वं महाभाग रक्षार्थं संप्रयच्छसि ॥ अस्माकं
 तव भंक्तास्तु पिंडं कृत्वा समर्पय ॥ १५ ॥ येन रक्षामहे सर्वे परमं यत्नमाश्रिताः ॥ न च गृह्णाति वा कश्चिद्गते कालांतरेऽपि च ॥ १६ ॥ तेषां
 तद्वचनं श्रुत्वा रामः शन्नभृतां वरः ॥ चक्रे लोहमयीं यष्टिं तं भंका सकुठारकम् ॥ १७ ॥ ततः स ब्राह्मणेंद्राणामर्पयामास सादरम् ॥ ग्भाव
 भार्गवश्रेष्ठो विनयावनतः स्थितः ॥ १८ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ लोहयष्टिमिमां राम त्वत्कुठारसमुद्रवाम् ॥ वयं संरक्षयिष्यामः पूजयि
 ष्याम एव हि ॥ १९ ॥ यथा शक्तिमयी कीर्तिः स्कन्दस्यात्र प्रतिष्ठिता ॥ लोहयष्टिमयी तद्वत्तव राम भविष्यति ॥ २० ॥ अष्टराज्यस्तु यो
 परमां प्राप्य सर्वज्ञत्वं प्रपत्स्यते ॥ २१ ॥ अपुत्रो वा नरो योऽथ नारी वा पूजयिष्यति ॥ एतां यष्टिं त्वदीयां च पुत्रवान्स भविष्यति ॥ २२ ॥
 उपवासपरो भूत्वा यश्चेनां पूजयिष्यति ॥ आश्विनस्यासिते पक्षे चतुर्दश्यां विशेषतः ॥ २३ ॥ स प्राप्स्यति सदा कामानभीष्टान्मनसि स्थितान् ॥
 ॥ २४ ॥ एवं श्रुत्वा ततो रामस्तेषामेव द्विजन्मनाम् ॥ प्रणम्य प्रययौ तृणं समुद्रसदनं प्रति ॥ २५ ॥ तेषां विप्रास्तनस्तस्याश्चक्रुः प्रानाद
 मुत्तमम् ॥ तत्र संस्थाप्य तां चक्रुस्ततः पूजां समाहिताः ॥ २६ ॥ प्राप्नुवन्ति च तत्पार्श्वत्कामानेव हृदि स्थितान् ॥ सुस्तोकेनाऽपि कालेन दुर्लभा
 भिन्नाऽपि ॥ २७ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकशीतिमाहृत्या संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये लोहयष्टिमाहात्म्यवर्णनं
 नाम चतुर्गविंशत्योऽध्यायः ॥ ९४ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ अथान्यापि च तत्रास्ति देवी कामप्रदा नृणाम् ॥ अजापालेन भूषेन स्थापिता
 चतुर्भुजा ॥ १ ॥ तां च कुष्ठनृपश्चामजापालेऽम्बरी नरः ॥ यो वै पूजयते भक्त्या धूपपुष्पानुलेपनैः ॥ स प्राप्तोतीप्सितान्कामान्दुर्लभा

न सर्वमानसैः ॥ २ ॥ तस्या देव्याः प्रसादेन सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ अजापालो महीपालः पुराऽऽसीत्समनः सनाम् ॥ ३ ॥ दिनकृत्स्नं
 लोकस्व यथा माता यथा पिता ॥ तेन राज्यं समासाद्य पितृपेतामहं शुभम् ॥ ४ ॥ चितितं मनसा पश्चात्स्वयमेव महात्मना ॥
 मया तत्कर्म कर्तव्यं यदन्यैरिह भूमिपैः ॥ न कृतं न करिष्यति ये भविष्यन्त्यतः परम् ॥ ५ ॥ एष एव परो धर्मो भूपतीना
 मुदाहृतः ॥ यत्प्रजापालनं शश्वतासां च सुखसंस्थितिः ॥ ६ ॥ यथायथा करं भूपास्तानां गृह्णन्ति लोलुपाः ॥ तद्वन्मया मनः
 शोभो हृदये संप्रजायते ॥ ७ ॥ न करेण विना भूपा हस्त्यश्वादिवलं च यत् ॥ शक्नुवन्ति परित्रातुं पादातं च विशेषतः ॥ ८ ॥ विना तेन
 स गन्धः स्थानीचानामपि सत्वरम् ॥ एतस्मात्कारणाद्भूपाः करं गृह्णन्ति लोकतः ॥ ९ ॥ तस्मान्मया विनाप्याशु नृगोश्चैव नरेस्तथा ॥ तपः
 शक्त्या प्रकर्तव्यं राज्यं निहतकण्टकम् ॥ १० ॥ करानगृह्णता तेन लोकात्रंजयता सदा ॥ अन्येषां भूमिपालानां विक्षेपेण महात्मनाम् ॥ ११ ॥
 एवं चित्ते समाधाय वसिष्ठं मुनिपुंगवम् ॥ पुरोधसं समाहूय ततः प्रोवाच सादरम् ॥ १२ ॥ अत्र भूमिपले विप्र सर्वेषां तीर्थयुक्तम् ॥ अल्पका
 लेन सन्तुष्टिं यत्र याति भवेश्वरः ॥ वासुदेवोऽथवा ब्रह्मा ह्येतच्छीघ्रं वदस्व मे ॥ १३ ॥ येनाहं सर्वलोकस्य हितार्थं तप आददे ॥ न स्वार्थं ब्राह्मण
 श्रेष्ठ सत्येनात्मानक्षालये ॥ १४ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ तिस्रः कोट्योर्ध्वकोटी च तीर्थानामिह भूतले ॥ संति पार्थिवशार्दूल प्रभावमहि
 तानि च ॥ १५ ॥ अष्टपट्टिस्था राजन्नेत्राणामस्ति भूतले ॥ येषां सान्निध्यमयेति सर्वदेव भवेश्वरः ॥ १६ ॥ तथा सर्वे सुरास्तुष्टा ब्रह्मविष्णु
 शिवादयः ॥ परं सिद्धिप्रदं शीघ्रं मानुषाणां महीपते ॥ १७ ॥ हाटकेश्वरदेवस्य क्षेत्रं पातकनाशनम् ॥ देवानामपि सर्वेषां तुष्टिं गच्छन्ति चंडिका
 ॥ १८ ॥ शीघ्रमाराधिता सम्यक्पुण्ड्रायुक्तेनैर्भुवि ॥ तस्मात्तत्सेवमासाद्य तां देवीं श्रद्धयान्वितः ॥ आराधय महाभाग द्रुतं सिद्धिमवाप्स्यसि ॥
 ॥ १९ ॥ एवमुक्तः न तेनाथ गत्वा तत्सेवयुक्तम् ॥ प्रतिष्ठाप्य च देवीं तां पूजयामास भक्तितः ॥ २० ॥ ब्रह्मचर्यपरो भूत्वा शुचिर्नितपरायणः ॥
 नियतो नियताहारत्रिकालं स्नानमाचरन् ॥ २१ ॥ एवमाराध्यतस्तत्र गन्धपुष्पाहुलेपनैः ॥ पूजापरस्य सा देवी तस्य तुष्टिं ततो गता ॥ २२ ॥
 ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ परितुष्टास्मि ते वत्स ब्रनेनानेन नित्यशः ॥ बलिपूजाविधानेन विहितेनामुना स्वयम् ॥ २३ ॥ तद्विह येन ते सर्वे
 प्रकरोमि हृदि स्थितम् ॥ सद्य एव महीपाल त्रिदशैरपि दुर्लभम् ॥ २४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ लोकानां हितकामेन भयनद्वतमाहृतम् ॥ येन
 तेषां भवेत्सौख्यं मत्प्रसादादनुत्तमम् ॥ २५ ॥ तस्माद्विह महाभागे ज्ञानयुक्तानि भूरिशः ॥ यमात्राणि विचित्राणि स्वैरंगाणि समन्ततः ॥ २६ ॥ यानि
 जानन्ति भूपृष्ठे मम पार्श्वे स्थितान्यपि ॥ अपराधं सदा लोके परदारादि यत्कृतम् ॥ २७ ॥ अनुरूपं तत्तत्स्य पातकस्य विनिग्रहम् ॥ प्रकुर्वन्ति
 मियो येन न तेषां संकरो भवेत् ॥ २८ ॥ संत्रयामं तथा देवि मम देहि पृथग्विधम् ॥ निग्रहं व्याधिसत्त्वानां येन शीघ्रं करोम्यहम् ॥ २९ ॥ येन स्युमं
 नुजाः सर्वे मम राज्ये सुखान्विताः ॥ नीरोगाः पुष्टिसंपन्ना भयशोकविवर्जिताः ॥ ३० ॥ नाहं देवि करिष्यामि हस्त्यश्वरथसंग्रहम् ॥ यतस्तेषां भवे
 त्पुष्टिर्वित्तवित्तं करेभवेत् ॥ गृहीतेः सर्वलोकानां तस्मात्तत्र ममेप्सितम् ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ अत्यद्रुततरं कर्म त्वमेतत्पृथिवीपते ॥
 प्रारब्धं यत्र केनापि कृतं न च करिष्यति ॥ ३२ ॥ तथाप्येवं करिष्यामि तव दास्यामि कुत्सशः ॥ ज्ञानयुक्तानि शस्त्राणि मंत्रग्रामं च ताह
 शम् ॥ ३३ ॥ गृह्णन्ते येन ते सर्वे व्याधयोऽपि मुदारुणाः ॥ परं सदैव ते रक्षया समन्त्रैरपि संयुताः ॥ ३४ ॥ यदि हृदिपयात्तस्य कचिद्यास्यति
 दूरतः ॥ मानवान्पीडयिष्यन्ति चिरात्प्राप्याधिकं ततः ॥ ३५ ॥ यदा त्वं पृथिवीपाल स्वर्गं यास्यसि भूतलात् ॥ तदात्र सलिले स्थाया मः
 यद्यवस्थितम् ॥ ३६ ॥ सर्वे मंत्रास्तथाऽस्त्राणि मम वाक्यादसंशयम् ॥ येन स्यात्पूर्ववत्सर्वो व्यवहारो नृपोद्भवः ॥ ३७ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥
 वाटमित्येव तेनोक्ते तत्क्षणाद्विजसत्तमाः ॥ प्रादुर्भूतानि दिव्यानि तस्यास्त्राणि बहूनि च ॥ ३८ ॥ ज्ञानसंपन्नयुक्तानि याहशानि महात्मना ॥
 तेन संयाचितान्येव व्याधिमंत्रास्तथैव च ॥ ३९ ॥ व्याधयो येश्व गृह्णन्ति मुच्यन्ते स्वेच्छया सदा ॥ सुखेन परिपारयन्ते हृष्टिगोचरसंस्थिताः ॥
 ॥ ४० ॥ ततस्तं सकलं प्राप्य प्रसादं चंडिकोद्भवम् ॥ तत्र हस्त्यादिकं सर्वं ब्राह्मणेभ्यो वदौ नृपः ॥ ४१ ॥ एकां मुक्तां निजां भार्यामेकं दश
 रथं सुतम् ॥ तांश्चापि सकलान्व्याधीन्मंत्रैः संयम्य यत्नतः ॥ ४२ ॥ अजारापान्स्वयं पश्चाद्विमादाय रक्षति ॥ एवं तस्य नरेन्द्रस्य वर्तमानस्य
 भूतले ॥ ४३ ॥ गुप्तोऽपि नापराधः स्यात्कस्यचित्प्रकटः कुतः ॥ प्रमादाद्यदि भूलोके कश्चित्पापं समाचरेत् ॥ ४४ ॥ तद्रूपो निग्रहस्तस्य
 तत्क्षणादेव जायते ॥ वधं वा यदि वा बंधं केशं चाऽऽतिसंभवम् ॥ ४५ ॥ अहहान्यपि शस्त्राणि तानि कुर्वन्ति तत्क्षणात् ॥ अन्येषां च महीपानां
 राज्ये गुप्तान्प्रनेकशः ॥ कुर्वन्ति मनुजास्तेषां चक्रे वैवस्वतो ग्रहम् ॥ ४६ ॥ न तत्र भयसंस्तस्ततः पापं समाचरेत् ॥ प्रत्यक्षं वा विशेषेण ज्ञात्वा
 शस्त्रभयं च तत् ॥ ४७ ॥ ततस्ते पापनिर्मुक्ता लोकाः संशुद्धाग्रकाः ॥ रोगेषु निवृत्तीतेषु प्राप्ताः सुखमनुत्तमम् ॥ ४८ ॥ एवं स्थितेषु लोकेषु
 गनपापामयेषु च ॥ प्रयाताः शून्यतां सर्वे नरका ये यमालये ॥ ४९ ॥ न कश्चिन्नरकं याति न च मृत्युपथं नरः ॥ यथा कृतयुगं ताहस्त्रेनाया
 यपि संस्थितम् ॥ ५० ॥ व्यवहारे ततो नष्टे यमलोकसमुद्भवे ॥ स्वर्गेण तुल्यतां प्राप्ते प्राणिभिर्नृत्तयुवर्जितैः ॥ ५१ ॥ ततो वैवस्वतो गत्वा ब्रह्मणः
 सदनं प्रति ॥ प्रोवाच दुःखसंपन्नः प्रणिपत्य पितामहम् ॥ ५२ ॥ अहं पुरा त्वया देव धर्माधर्मविद्वश्या ॥ मानुषाणां समादिष्टो निग्रहायुगलं
 प्रति ॥ ५३ ॥ अजापालेन भूपेन तत्सर्वं विफलीकृतम् ॥ तपःशक्त्या सुरश्रेष्ठ देवीपाराध्य चंडिकाम् ॥ ५४ ॥ नाधवो व्याधयस्तत्र न
 पापानि महीतले ॥ कस्यचिदेव जायते यथा कृतयुगे तथा ॥ ५५ ॥ तस्मात्कुरु सुरश्रेष्ठ पुनरेव यथा पुरा ॥ मदीयभवने कुत्सो व्यवहारः प्रजा
 यते ॥ ५६ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ समीपं उपविष्टस्य शिवस्याऽऽस्यं व्यलोकयत् ॥ ५७ ॥ अथाववीत्महस्योद्दे
 स्तिनंत्रयधुराननम् ॥ अत्यद्रुततर्मां श्रुत्वा तां वार्तां यमसंभवात् ॥ ५८ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ ॥ धर्ममार्गप्रवृत्तस्य सदाचारस्य
 भूपतेः ॥ कथं निवारणं तत्र क्रियते कश्च निग्रहः ॥ ५९ ॥ तस्मात्तेन महीपेन यस्यान्मार्गः प्रदर्शितः ॥ अपूर्वां धर्मसंभूतः कुतः स
 म्यङ्महात्मना ॥ ६० ॥ तन्मयापि यथा चास्य प्रसादः सुरसत्तम ॥ अपूर्वः करणीयश्च यथा धर्मो न दुष्यति ॥ ६१ ॥ एवमुक्ता
 चतुर्वक्त्रं यमं प्राह ततः शिवः ॥ वदायुषोऽस्य यच्छेषमजापालस्य भूपतेः ॥ येन तत्समये प्राप्ते तं नयामि निजालयम् ॥ ६२ ॥
 ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ पञ्चवर्षसहस्राणि तस्यातीतानि चायुषः ॥ तिष्ठन्ति पञ्चपञ्चाशत्प्रतीक्ष्येहं ततः कथम् ॥ ६३ ॥ यावत्कालं
 सुरश्रेष्ठ शून्ये जाते स्व आश्रये ॥ तस्मात्कुरु द्रुतं कविदुषायं तद्विनाशने ॥ ६४ ॥ एवमुक्ते यमेनाथ तं विसृज्य गृहं प्रति ॥ व्यामर्शं
 समास्थाय स्वयं तत्सन्निधौ ययौ ॥ ६५ ॥ यत्र संस्थो महीपः स प्रजापालनतत्परः ॥ मेघगम्भीरनिर्घोषं गर्जमानो मुहूर्तः ॥ ६६ ॥

अजास्तास्तं च सैवीष्य व्याघ्रं रोद्वनपुद्गलम् ॥ अजापालं समुद्दिश्य सत्रस्ताः शरणं गताः ॥ ६७ ॥ तस्य यत्नपरस्यापि रक्षमाणस्य भूपतेः ॥
अजास्ता व्याघ्ररूपेण शंकरेण प्रभक्षिताः ॥ ६८ ॥ अजानां कदनं दृष्ट्वा ततः स पृथिवीपतिः ॥ स्वहस्ताद्यष्टिसुतस्य जग्राह निशितायुधम् ॥
॥ ६९ ॥ यत्तस्य तुष्ट्या दत्तं चंडं चंडोर्विषा समम् ॥ तच्छृण्वं च तथान्यानि देवीदत्तानि शंकरः ॥ शनैःशनैः प्रजग्राह स्ववक्त्रेण महेधरः ॥
॥ ७० ॥ अत्राभावात्तत्स्मृतं प्रियमाणेऽपि कांतया ॥ द्रुमुद्भूतं तं व्याघ्रं योधयामास भूपतिः ॥ ७१ ॥ तनस्तस्यांगसंस्पर्शान्मुक्त्वा व्या-
घ्रतनुं च ताम् ॥ दधार भस्मसंदिग्धां तनुं चन्द्रविभूषिताम् ॥ ७२ ॥ रुंडमालाधरां दिव्यां सखदुर्गां सपन्नगाम् ॥ तां दृष्ट्वा स महीपालः सभार्यः
प्रणतस्ततः ॥ ७३ ॥ प्रोवाचाथ स्तुतिं कृत्वा विनयावनतः स्थितः ॥ आनंदाशुपरिहृष्टो हर्षगद्गदया गिरा ॥ ७४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥
अज्ञानाद्यन्मया देव प्रहारास्तव निर्मिताः ॥ तिरस्कारस्तथा दत्तस्तत्सर्वं क्षम्यतां विभो ॥ ७५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ क्षांतं एव
मया पुत्र तव सर्वः पराभवः ॥ परितुष्टेन ते कर्म दृष्ट्वा चेवातिमातुषम् ॥ ७६ ॥ यथा कृतं त्वया राज्यं प्रजाः संरक्षिता वृष ॥ तथान्यो
भूपतिः कश्चिन्न कर्ता न कारिष्यति ॥ ७७ ॥ तस्माद्ब्रूच्च मया सार्धं पादाब्जे पार्थिवोत्तम ॥ अनेनैव शरीरेण धर्मपत्न्यानया सह ॥ ७८ ॥
नातः परं त्वया स्थेयं मर्त्यलोके कथंचन ॥ विरुद्धं सर्वदेवानां यतः कर्म त्वदुद्भवम् ॥ ७९ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ एवं देव करिष्यामि
गत्वाऽनोध्यं महापुरीम् ॥ पुत्रं राज्ये प्रतिष्ठाप्य संविणां संनिवेद्य च ॥ ८० ॥ तथाहं देव देव्या च प्रोक्तः संतुष्ट्या पुरा ॥ मन्त्रधाम्नो यथा
दत्तः शस्त्राणि विविधानि च ॥ ८१ ॥ यदा त्वं त्यजसि प्राज्ञ मर्त्यलोकं सुदुस्त्यजम् ॥ तदात्र मामके कुण्डे प्रक्षेप्तव्यानि कृत्स्नशः ॥ ८२ ॥
तानि चार्पय मे भूयो येनानुष्यं ब्रजाम्यहम् ॥ तस्या देव्याः सुराधीश त्वत्प्रसादेन सांप्रतम् ॥ ८३ ॥ एवमुक्तस्ततस्तेन भगवांश्चिपुःशतकः ॥
आज्ञाप्य तानि सर्वाणि ददौ तत्र द्रुतगतः ॥ ८४ ॥ अत्रवीच सुतस्तत्र स्वयं राजा भविष्यति ॥ वीर्योदायसमोपेतो वंशस्योद्धरणक्षमः ॥ ८५ ॥
त्वं चागच्छ मया सार्धमथैव मम मंदिरे ॥ प्रविश्यात्र जले पुण्ये देवीकुण्डसमुद्रवे ॥ ८६ ॥ अद्य मावचतुर्दश्यां शुक्लायामपरोऽपि
यः ॥ देवीमिमां च संपूज्य जलेऽस्मिन्भक्तिसंयुतः ॥ ८७ ॥ करिष्यति प्रवेशेन प्राणत्यागं नृपोत्तम ॥ स च यास्यति यत्रास्ते
पाताले हाटकेश्वरः ॥ ८८ ॥ स्नानं वा पार्थिवश्रेष्ठ यः करिष्यति मानवः ॥ अष्टोत्तरशतं तस्य व्याधीनां न भविष्यति ॥
॥ ८९ ॥ एवमुक्त्वा तमादाय नृपं भार्यासमन्वितम् ॥ अजाभिस्ताभिरस्त्रैश्च तैश्चापि परमेश्वरः ॥ प्रविशेश जले तस्मिन् देवीकुण्डसमुद्रवे ॥ ९० ॥
ततश्च मंदिरं नीतः स्वकीयं द्विजसत्तमाः ॥ तेनैव नरदेहेन स कलत्रसमन्वितः ॥ ९१ ॥ अद्यापि तिष्ठते तत्र जराभरणवर्जितः ॥ पूजयानश्च तं
देवं पाताले हाटकेश्वरम् ॥ ९२ ॥ एवं तत्र समुद्रता सा देवी परमेश्वरी ॥ स्थापिता तेन भूपेन श्रद्धापूर्तेन चेतसा ॥ ९३ ॥ इति श्रीस्कान्दे
महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽजापालेश्वरीमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चचतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥
॥ ९५ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवं तस्मिन्गते भूपे ह्यजापाले रसातलम् ॥ तत्पुत्रश्चाभवद्वाजा मंत्रिभिस्तु पुरस्कृतः ॥ १ ॥ यो नित्यं
मगमत्स्वर्गे वासवं रमते सदा ॥ शनैश्चरो जितो येन रोहिणीं परिभेदयत् ॥ २ ॥ गृहे यस्य स्वयं विष्णुर्भूत्वा चैव चतुर्विधः ॥ राज्ञस्य
विनाशार्थं जन्म चक्रे प्रहर्षितः ॥ ३ ॥ तेनागत्यात्र सत्सेवे तोषितो मधुसूदनः ॥ प्रासादं शोभनं कृत्वा ततश्चैव प्रतिष्ठितः ॥ ४ ॥ तस्यापि
विश्रुता वार्ता स्वयं तेन विनिर्मिता ॥ राजवापीति लोकेऽस्मिन्विख्यातिं परमां गता ॥ ५ ॥ तस्यां यः कुरुते श्राद्धं संप्राप्ते पञ्चमीदिने ॥
प्रेतपक्षे विशेषेण स नरः स्यात्सतां प्रियः ॥ ६ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ कथं तेन जितः सौरी रोहिणीशकटं च यत् ॥ भिदानस्तोषि
तस्तेन कथं नारायणो वद ॥ ७ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तस्मिन्च्छासति धर्मज्ञे स्वधर्मेण वसुन्धराम् ॥ अतिसौख्यान्वितो लोकः सर्वदेव
व्यजायत ॥ ८ ॥ बहुशीरप्रदा गावः सस्यानि गुणवन्ति च ॥ कामवर्षां च पर्जन्यो यथार्थफलिता द्रुमाः ॥ ९ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य देवज्ञ
नास्य भूपतेः ॥ कथितं रोहिणीभेदं रविपुत्रः करिष्यति ॥ १० ॥ तस्यान्तरमेवागु दुर्भिक्षं संभविष्यति ॥ अनावृष्टिश्च भविता रोद्रा द्वादश
वार्षिकी ॥ यया संपत्स्यते सर्वं भूतलं गतमानवम् ॥ ११ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा स राजा कुपितोऽभ्यगात् ॥ शनैश्चरं समुद्दिश्य विमानमधि
सूच ॥ १२ ॥ तस्य तुष्टेन संदत्तं विमानं कामनं पुरा ॥ शंकरेण तत्र संतिष्ठच्छनेश्वरमुपाद्रवत् ॥ १३ ॥ ततः सूर्यपथं मुक्त्वा ततश्चंद्रस्य
पार्थिवः ॥ नक्षत्रमरणिं प्राप्य सज्यं कृत्वा महद्भुजः ॥ १४ ॥ तत्र बाणं समारोप्य शनैश्चरमुपाद्रवत् ॥ प्रोवाच पुरतः स्थित्वा सूर्यपुत्रमथो
बुधम् ॥ १५ ॥ त्यजेनं रोहिणीमार्गं सांप्रतं त्वं शनैश्चर ॥ मद्राक्यादव्यथाऽहं त्वां नयिष्यामि यमक्षयम् ॥ १६ ॥ एतेन निशिताग्रेण शरणा
नतपर्वणा ॥ दिव्याभ्रमंत्रयुक्तं सत्यमेतद्वीर्यहम् ॥ १७ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तादृगोद्गतं महत् ॥ मन्दो विस्मयमापन्नस्ततश्चेदमभाषत ॥
॥ १८ ॥ कस्त्वं ब्रूहि महाभाग मम मार्गं रुणत्सि यः ॥ अगम्यं केनचिल्लोके सर्वैरपि सुरासुरैः ॥ १९ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अहं दशरथो
मम यत्त्वं प्रकोपादयो मन्मार्गं हंतुमिच्छसि ॥ २० ॥ ॥ मंद उवाच ॥ ॥ न त्वया सह संवधः कश्चिदस्ति महीपते ॥
मेतदुदाहृतम् ॥ २१ ॥ तस्मिन्मन्द त्वया भिन्ने न वर्पति शतक्रतुः ॥ एतद्वदंति देवता ज्योतिःशास्त्रविचक्षणाः ॥ २२ ॥ जाते वृष्टिनिरोधेऽथ
जायतेऽप्राणि न क्षितौ ॥ अत्राभावात्सत्यं याति ततो भूमितले जनाः ॥ २३ ॥ जनोच्छेदे ततो जाते अग्निष्टोमादिकाः क्रियाः ॥ न भवन्ति धरा
पृष्ठे ततः स्याद्वै संक्षयः ॥ २४ ॥ एतस्मात्कारणाद्बुद्धो मार्गस्ते सूर्यसंभव ॥ रोहिणीं गंतुकामस्य सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ २५ ॥ ॥ शनिरुवाच ॥ ॥
गच्छ पुत्र निजं गेहं ममापि त्वं च रोचसे ॥ तुष्टोऽहं तव वीर्येण न त्वन्येन महीपते ॥ २६ ॥ न केनचित्कृतं कर्म यदेतद्वचना कृतम् ॥ न करिष्यति
चैवान्यो देवो वा मानवोऽथ वा ॥ २७ ॥ नाहं पश्यामि भूपाल कथंचिदपि तूष्णतः ॥ यतो दृष्टिनिर्दिश्यं भस्मसाज्जायतेऽखिलम् ॥ २८ ॥ जात
यदि ते धर्मो मातृवाक्यसमुद्भवः ॥ २९ ॥ तस्मात्त्वया महत्कर्म कृतमीदृक्समुद्भूतम् ॥ प्रजानां पार्थिवश्रेष्ठ त्यक्त्वा दूराद्रयं मम ॥ ३० ॥ तस्मा
त्तव कृते नाहं भेदयिष्यामि रोहिणीम् ॥ कथंचिदपि भूपाल भुगंतरसतेष्वपि ॥ ३१ ॥ वरं वरय चास्माकं तस्मादद्य भविष्यति ॥ हतस्तिथं
तुल्यं भूष सर्वेषामिह देहिनाम् ॥ ३२ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ तव यो वासरे प्राप्ते तैलाभ्यंगं करोति वै ॥ तस्याऽन्यदिवमं यावत्पीडा कार्या
न च त्वया ॥ ३३ ॥ तिलदानं करोत्येवं लोहदानं च यस्तव ॥ करोति दिवसे शक्त्या यावद्वर्षं त्वया हि सः ॥ ३४ ॥ ॥ रक्षणीयः सुकृच्छ्रेषु न कटे
पु सुवैव हि ॥ त्वयि गोचरपीडायां संस्थिते चार्कसंभवे ॥ ३५ ॥ यः कुर्याच्छांतिकं सव्यवितलहोमं च भक्तितः ॥ वासरे तव संप्राप्ते सविद्विष्य

तथाऽक्षतेः ॥ ३८ ॥ तस्य सार्धानि वर्षाणि सप्त कार्या प्रयत्नतः ॥ त्वया रक्षा महाभाग वरं चेन्मम यच्छसि ॥ ३९ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ एव
मित्येव संप्रोच्य विरराम ततः परम् ॥ शनैश्चरो यहीपालवचनाद्विजसत्तमाः ॥ ४० ॥ एतद्रः सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं सुविस्मयत ॥ भवद्भिः मृत्यु
पुत्रस्य राज्ञा दशरथेन हि ॥ संवादं रोहिणीभेदे सञ्जातं सख्यस्थिते ॥ ४१ ॥ यश्चेनत्पठते नित्यं शृणुयाद्यो विशेषतः ॥ शनैश्चरकृता पीडा तस्य
नाशं प्रगच्छति ॥ ४२ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये दशरथशनैश्चरमंवादन
र्णनंनाम षण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततः प्रभृति नो मन्दो रोहिणीशकटं द्विजाः ॥ भिन्नं वचनात्तस्य
राज्ञो दशरथस्य च ॥ १ ॥ तद्भूतं सभाकर्ण्य तस्य शक्रः प्रहर्षितः ॥ भूपालं तं समभ्येत्य ततश्चोवाच सादरम् ॥ २ ॥ अत्यद्भुतं कर्म त्वयेन
स्पृथिवीपते ॥ संसाधितं यदन्येन मनसापि न चिन्त्यते ॥ ३ ॥ अत एव हि संतुष्टिः सञ्जाताय तवोपरि ॥ वरं मत्तो गृहाणाद्य तदभीष्टं हृदि
स्थितम् ॥ ४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ त्वया सह सुरश्रेष्ठ मैत्रीं संप्रार्थयाम्यहम् ॥ शाश्वती सर्वकृत्येषु परमां लोकसंस्थिताम् ॥ ५ ॥ इन्द्र उवाच ॥
एवं भवतु राजेंद्र त्वया सह सदा मम ॥ संपरस्यते सदा मैत्री वसोरिव च शाश्वती ॥ ६ ॥ त्वया सदैव मे पात्रं सभायां देवसंनिधौ ॥ आगन्तव्यं
विशेषणं येन मैत्री प्रवर्धते ॥ ७ ॥ एवमुक्त्वा सहस्राक्षो जगाम त्रिदिवालयम् ॥ राजापि चागतो हस्यं स्वकीये हर्षसंयुतः ॥ ८ ॥ रक्षयित्वा जगत्सर्वं शनैश्चर
कृताद्रयात् ॥ अप्राप्यां प्राच्य संकीर्तिं स्तुयमानस्तु बन्दिभिः ॥ ९ ॥ ततः प्रभृति नित्यं स सन्ध्याकाल उपस्थिते ॥ सायाह्नं संविधायथ याति
शक्रस्य मंदिरं ॥ १० ॥ तत्र स्थित्वा चिरं श्रुत्वा गंधर्वाणां मनोहरम् ॥ गीतं दृष्ट्वा च नृत्यं च तानादिविहितं शुभम् ॥ ११ ॥ विचित्रार्थाः कथाः श्रुत्वा
देवर्षीणां सुखाच्छ्रुताः ॥ स्वयं च कीर्तयित्वाथ प्रयाति निजमंदिरम् ॥ १२ ॥ विमानवरमारुह्य हंसवर्हिण्यनादितम् ॥ मनोहरपताकाभिः समंताच्च विभूषि
तम् ॥ १३ ॥ यदायदा स निर्याति शक्रस्थानाभिजालयम् ॥ तदा तदाऽऽसने तस्य कियतेऽभ्युक्षणं सदा ॥ १४ ॥ शक्रादेशात्तदा वेत्ति न स भूपः कथंचन ॥
अन्यस्मिन् दिवसे तस्य नारदो मुनिसत्तमः ॥ कथयामास तत्सर्वमभ्युक्षणसमुद्रवम् ॥ १५ ॥ वृत्तांतं तस्य राजर्षेस्तस्यैव गृहमागतः ॥ तीर्थयात्रा
प्रसंगेन विद्रेपपरिवृद्धये ॥ १६ ॥ तच्छ्रुत्वा नारदेनोक्तं श्रद्धेयमपि भूपतिः ॥ न चक्रे हृदयेऽधर्ममात्मानं परिचितयन् ॥ १७ ॥ तथापि कौतुका
विष्टो गत्वा शक्रनिवेशनम् ॥ अन्यस्मिन् दिवसे स्थित्वा चिरं तत्र समुत्थितः ॥ १८ ॥ अलक्ष्यं वीक्षयामास स्वासनं दूरमास्थितः ॥ किंचित्स
त्रांतरं प्राप्य कौतूहलसमन्वितः ॥ १९ ॥ ततः शक्रसमादेशादुत्थाय सुरकिंकरः ॥ प्रोक्षयामास तोयेन पार्थिवस्य तदासनम् ॥ २० ॥ तद्दृष्ट्वा
कोपसंपन्नः स राजाऽभ्येत्य वासवम् ॥ प्रोवाच किमिदं शक्र प्रोक्ष्यते यन्ममासनम् ॥ २१ ॥ किं मया निहता विप्राः किं वा विप्रसमुद्रवम् ॥
शासनं लोपितं किंचित्किं वा विप्रा विनिदिताः ॥ २२ ॥ किं वा नष्टोऽस्मि संयामे दृष्ट्वा शत्रुसमागतान् ॥ दैन्यं वा जरिपतं तेषां भयत्रस्तेन
चेतसा ॥ २३ ॥ मम राज्येऽथवा शक्र दुर्वलो बलवत्तरः ॥ पीड्यते वाथ चौराद्यैर्मुष्यते वंचकैस्तथा ॥ २४ ॥ किं वा राज्ये मदीये च जायते
योनिविषुवः ॥ संकरो वाथ वर्णानां परित्यक्तविक्रमः ॥ २५ ॥ किं वा दुर्जनवाक्येन दूषितो दोषवर्जितः ॥ दंडयते मम राज्ये च केनचि
त्विदशेश्वर ॥ २६ ॥ किं वा चौराऽथ पापो वा गृहीतो दोषवान्स्वयम् ॥ सुच्यते द्रव्यलोभेन तथान्यो वा जुगुप्सितः ॥ २७ ॥ किंस्विन्मया
परित्यक्तः कोऽप्यत्र शरणागतः ॥ भयत्रस्तः सुभीतेन प्राणानां त्रिदशाधिप ॥ २८ ॥ कस्य वा पृष्ठमांसानि भक्षितानि मया कचित् ॥ कञ्चि
त्त्रिदशाधीश ब्राह्मणस्य विशेषतः ॥ २९ ॥ किं वा दानं मया दत्त्वा ब्राह्मणाय महात्मने ॥ पश्चात्तापः कृतः पश्चाद्भुतं चोपेक्षितं च वा ॥ ३० ॥
किं वा राज्ये मदीये च दीनानां प्रपतंति च ॥ अश्रुपाता दिवारात्रं दुःखितानां समंततः ॥ ३१ ॥ देवं वा पैतृकं वापि किं वा कर्म गृहे मम ॥
लोपं गच्छति देवेन्द्र कियते वा विधिच्छ्रुतम् ॥ ३२ ॥ यत्त्वया कियते नित्यं तोयैर्भ्युक्षणं मम ॥ आसनस्य द्रुतं ब्रूया यत्पापं विहितं मया ॥
॥ ३३ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ न विद्यते महाराज शरीरे तव पातकम् ॥ न रात्रे च कुले गेहे भृत्यवर्गे विशेषतः ॥ ३४ ॥ परं शृणु प्रवक्ष्यामि
यत्ते पापं भविष्यति ॥ तेन संप्रोक्ष्यते चैव आसनं सर्वदेव तु ॥ ३५ ॥ अपुत्रस्य गतिर्नास्ति न च स्वर्गं प्रपद्यते ॥ पैतृकेण नरो मत्तो य ऋणेन
सदा नृप ॥ ३६ ॥ द्रेष्यतां याति देवानां पितॄणां च विशेषतः ॥ यदा पश्यति पुत्रस्य वदनं पुरुषो नृप ॥ ३७ ॥ आनृण्यं समवाप्नोति पितॄणां
स तदा ध्रुवम् ॥ स त्वं नेव गतो राजानानृण्यं यन्मयोदितम् ॥ ३८ ॥ पितॄणां तेन ते नित्यमासनेऽभ्युक्षणं कृतम् ॥ तस्माच्च तस्य पुत्रार्थं
यदीच्छसि परां गतिम् ॥ ३९ ॥ आत्मानं नरकात्रातुं पुंसंज्ञाच्च तथा नृप ॥ एवमुक्तः स शक्रेण राजा दशरथस्तदा ॥ ४० ॥ दुःखेन महता
गुक्तो लज्जयाऽधोमुखः स्थितः ॥ आमंत्र्याथ सहस्राक्षं गत्वाऽयोध्यां निर्जां पुसीम् ॥ अमात्यानां निजं राज्यमर्पयामास सत्वरः ॥ ४१ ॥
ततः प्रोवाच तान्सर्वास्तपः कार्यं मयाऽधुना ॥ यावत्पुत्रस्य संप्राप्तिस्तावदेव न संशयः ॥ ४२ ॥ एतद्राज्यं प्रयत्नेन रक्षणीयं यथाविधि ॥ युष्माभि
र्मम वाक्येन यावदाममनं मम ॥ ४३ ॥ ॥ मंत्रिण ऊचुः ॥ ॥ युक्तमेतन्महाराज पुत्रार्थं यत्समुद्यमः ॥ कियते पुत्रहीनस्य किं राज्येन धनेन वा ॥
॥ ४४ ॥ वयं रक्षां करिष्यामस्तत्र राज्ये समंततः ॥ निर्वृतिं त्वं समास्थाय कुरु पुत्रकृते तपः ॥ ४५ ॥ कार्तिकेयपुरं गत्वा यत्र पित्रा पुरा तव ॥
तपस्तप्तं यथा लब्धा सिद्धिश्च मनसेप्सिता ॥ ४६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्र
माहात्म्ये दशरथकृततपःसमुद्योगवर्णनंनाम सप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततो दशरथो राजा
मंत्रिभिस्तेर्विसर्जितः ॥ हाटकेश्वरं क्षेत्रं संप्राप्तो हर्षसंयुतः ॥ १ ॥ तत्रागत्य ततो देवीं पित्रा संस्थापितां पुरा ॥ पूजयित्वाऽथ सद्रत्तया स्नात्वा
कुण्डे शुभोदके ॥ २ ॥ ततोऽन्यानि च सुस्यानि दृष्ट्वा चायतनानि सः ॥ स्नात्वा तीर्थेष्वनेकेषु दत्त्वा दानान्यनेकशः ॥ ३ ॥ प्रासादं कारयामास
देवदेवस्य चक्रिणः ॥ तत्र संस्थापयामास प्रतिमां वैष्णवीं शुभाम् ॥ ४ ॥ तस्वाग्रे कारयामास वापीं स्वच्छोदकांश्चिताम् ॥ सोपानपंक्तिभिर्भुक्तां
साधुभिः संप्रशंसिताम् ॥ ५ ॥ उदकेन ततस्तस्या देवाराधनतत्परः ॥ प्रकारैर्बहुभिस्तीर्थं चकार सुमहत्तपः ॥ ६ ॥ ततो वर्षशतेऽतीते तस्य
तुष्टो जनार्दनः ॥ विलोक्य च तपस्तीर्थं विहितं तेन भूभुजा ॥ ७ ॥ प्रोवाच दर्शनं गत्वा पक्षिराजं समाश्रितः ॥ मेघगम्भीरया वाचा बहुदेवगणे
वृतः ॥ ८ ॥ ॥ श्रीविष्णुर्वाच ॥ ॥ परितुष्टोऽस्मि ते वत्स वरं वरय सुव्रत ॥ अपि ते दुर्लभं काममहं दास्यामि कृत्स्नशः ॥ ९ ॥ ॥ राजो
वाच ॥ ॥ पुत्रार्थोऽयं समारंभो मया देव कृतोऽखिलः ॥ तपसो देहि मे पुत्रांस्तस्माद्भ्रंशविषुद्धिदान् ॥ १० ॥ अन्यत्सर्वं सुरार्थीश ध्रुवमस्ति
गृहे स्थितम् ॥ प्रसादात्तव यत्किंचिद्भवं विद्यते मम ॥ ११ ॥ ॥ विष्णुर्वाच ॥ ॥ अहं तव गृहे राजन्स्वयमेव न संशयः ॥ अवतारं करि
ष्यामि कृत्वा रूपचतुष्टयम् ॥ १२ ॥ देवकार्याय तस्मात्त्वं गृहं गत्वा महीपते ॥ कुरु राज्यं यथान्यायं पितृपेतामहं महत् ॥ १३ ॥ तथेवं वा त्वया
वापी निर्मिता विमलोदका ॥ राजवापीति विख्याता लोके सेयं भविष्यति ॥ १४ ॥ अस्यां स्नात्वा नरो भक्त्या य एनां पूजयिष्यति ॥ अद्वया

परमा युक्तः संप्राप्ते पंचमीदिने ॥ १५ ॥ ततः करिष्यति श्राद्धं यावत्संवत्सरं वृष ॥ अपुत्रः प्राप्स्यते पुत्रान्वंशवृद्धिकरान्स हि ॥ १६ ॥ एवमुक्त्वा
स भगवांस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ प्रहृष्टवदनो भूत्वा सोऽपि राजा ययौ गृहम् ॥ १७ ॥ ततः स्तोकेन कालेन तस्य पुत्रचतुष्टयम् ॥ संजातं लोक
विख्यातं कलत्रत्रितयस्य च ॥ १८ ॥ कौशल्यानाम विख्याता तस्य भार्या सुशोभना ॥ ज्येष्ठा तस्यां सुतो जज्ञे रामाख्यः प्रथमः सुतः ॥ १९ ॥
तथान्या केकयीनाम तस्य भार्या कनिष्ठिका ॥ भरतोनाम विख्यातस्तस्याः पुत्रोऽभवत्त्वसौ ॥ २० ॥ सुमित्राख्या तथा चान्या पत्नी या मध्यमा
स्थिता ॥ शत्रुघ्नलक्ष्मणौ पुत्रौ तस्यां जातौ महाबलौ ॥ २१ ॥ तथान्या कन्यका चैका बभूव वरवर्णिनी ॥ ददौ यां पुत्रहीनस्य लोमपादस्य
भूपतेः ॥ २२ ॥ आनृण्यं भूपतिः प्राप्य एवं दशरथस्तदा ॥ पितृणां प्रययौ स्वर्गं कृतकृत्यस्तथा द्विजाः ॥ २३ ॥ अथ राजाऽभवद्भ्रातः सार्वभौमस्ततः
परम् ॥ रावणो येन दुर्धर्षो निहतो देवकंदकः ॥ २४ ॥ येन रामेश्वरश्चात्र निर्मितो लक्ष्मणेऽश्वरः ॥ सीतादेवी तथा भूर्ता येन चात्र प्रतिष्ठिता ॥ २५ ॥
इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये राजस्वामिराजवापीमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टमोऽवतारो
तमोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यदेतद्भवता प्रोक्तं तत्र रामेण निर्मितः ॥ रामेश्वरस्तथा सीता तेन तत्र विनिर्मिता ॥ १ ॥
तथा च लक्ष्मणार्थाय निर्मितस्तेन संश्रयः ॥ एतन्महद्भिरुद्धं ते प्रतिभाति वचोऽखिलम् ॥ २ ॥ त्वया सुत पुरा प्रोक्तं रामो लक्ष्मणसंयुतः ॥
सीतया सहितः प्राप्तः क्षेत्रेऽत्र प्रस्थितो वने ॥ ३ ॥ श्राद्धं कृत्वा गयाशीर्षे लक्ष्मणेन विरुद्धय च ॥ पुनः संप्रस्थितोऽरण्यं क्रोधाविष्टश्च तं प्रति
॥ ४ ॥ यत्त्वयोक्तं तदा तेन निर्मितोऽत्र महेश्वरः ॥ एतच्च सर्वमाचक्ष्व संदेहं मृतनन्दन ॥ ५ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ अत्र मे नास्ति संदेहो
युष्माकं च पुनः स्थितः ॥ ततो वक्ष्याम्यशेषेण श्रूयतां द्विजसत्तमाः ॥ एतत्क्षेत्रं पुनश्चाद्यं न क्षयं याति कुत्रचित् ॥ ६ ॥ अन्यस्मिन्निदिवसे प्राप्ते
स तदा रघुनन्दनः ॥ यदा विरोधमापन्नः सार्धं सौमित्रिणा सह ॥ ७ ॥ एतत्पुनर्दिनं चान्यद्यत्र तेन प्रतिष्ठितः ॥ रामेश्वरः स्वयं भक्त्या दुःखितेन
महात्मना ॥ ८ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अन्यस्मिन्निदिवसे तत्र कस्मिन्काले रघूत्तमः ॥ संप्राप्तस्तस्य किं दुःखं संजातं तत्प्रक्रीतेय ॥ ९ ॥
॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ कृत्वा सीतापरित्यागं रामो राजीवलोचनः ॥ लोकापवादसंज्ञस्ततस्ततो राज्यं चकार सः ॥ १० ॥ कृत्वा स्वर्णमयीं सीतां
पत्नीं यज्ञप्रसिद्धये ॥ न स चक्रे महामागो भार्यामन्यां कथंचन ॥ ११ ॥ दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ॥ ब्रह्मचर्येण चक्रे स राज्यं निहतकं
कम् ॥ १२ ॥ ततो वर्षसहस्राणि प्राप्ते चैकादशे द्विजाः ॥ देवदूतः समायातो रामस्य सदनं प्रति ॥ १३ ॥ तेनोक्तं देवराजेन प्रेषितोऽहं तवातिक्रमम् ॥
तस्मात्कुरु समालोकं विजने त्वं मया सह ॥ १४ ॥ एवमुक्तस्तदा तेन दूतेन रघुनन्दनः ॥ परं रहः समासाद्य मन्त्रं चक्रे ततः परम् ॥ १५ ॥
तस्यैवमुपविष्टस्य मंत्रस्थाने महात्मनः ॥ बहुत्वादिलोकस्य न रहस्यं प्रजायते ॥ १६ ॥ ततः कोपपरीतात्मा दूतः प्रोवाच सादरम् ॥ विदुष्य
जनसंसर्गं हृदयैकतेऽपि संस्थिते ॥ १७ ॥ यथा दंष्ट्राच्युतः सर्पो नागो वा मद्वर्जितः ॥ आज्ञाहीनस्तथा राजा मानवैः परिभूयते ॥ १८ ॥
सेयं तव रघुश्रेष्ठ नाह्नास्ति प्रतिवेद्यम् ॥ शकालापमपि त्वं च नैकांति श्रोतुमर्हसि ॥ १९ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कोपसंक्रान्तलोचनः ॥
त्रिशालां भृकुटीं कृत्वा ततः स प्राह लक्ष्मणम् ॥ २० ॥ ममात्र संनिविष्टस्य सहानेन प्रजल्पतः ॥ यदि कश्चिन्नरो मोहादागमिष्यति लक्ष्मण ॥
स्वहस्तेन न संदेहः सुदृमिष्यामि तं द्रुतम् ॥ २१ ॥ न हन्मि यदि तं प्राप्तमत्र मे दृष्टिगोचरम् ॥ तन्मा भून्मे गतिः श्रेष्ठा धर्मिणां या प्रपद्यते ॥
॥ २२ ॥ एवं ज्ञात्वा प्रयत्नेन त्वया भाग्यमसंशयम् ॥ राजद्वारं यथा कश्चिन्न मया बध्यतेऽधुना ॥ २३ ॥ तमोभित्येव संप्रोच्य लक्ष्मणः
शुभलक्षणः ॥ राजद्वारं समासाद्य चकार विजनं ततः ॥ २४ ॥ देवदूतोऽपि रामेण समं चक्रे ततः परम् ॥ मंत्रं शकसमादिष्टं तथान्यैः स्वर्णवासिभिः
॥ २५ ॥ ॥ देवदूत उवाच ॥ ॥ त्वं रावणविनाशार्थमवतीर्णो धरातले ॥ स च व्यापादितो दुष्टः पापक्षेत्रेऽप्यकंदकः ॥ २६ ॥ कृतं सर्वं महाभाग देव
कृत्यं त्वयाऽधुना ॥ तस्मात्संतु सनाथास्ते देवाः शंकरपुरोगमाः ॥ २७ ॥ यदि ते रोचते चित्ते नोपरोधेन संप्रतम् ॥ प्रसादं कुरु देवानां तस्मादागच्छ
सत्वरम् ॥ स्वर्गलोकं परित्यज्य मर्त्यलोकं मुनिद्वितम् ॥ २८ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्प्रतरे प्राप्नो दुर्वासा मुनिसत्तमः ॥ प्रोवाचाथ भुवाविष्टः
कासो कासो रघूत्तमः ॥ २९ ॥ ॥ लक्ष्मण उवाच ॥ ॥ व्ययः स पार्थिवश्रेष्ठो देवकार्येण केनचित् ॥ तस्मादत्रैव विप्रं मुहूर्तं परिपालय ॥ ३० ॥
यावत्सीतावयते रामो दूतं शकसमुद्भवम् ॥ ममोपरि दयां कृत्वा विनयावनतस्य हि ॥ ३१ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ यदि यास्यति नो दृष्टिं मम
द्राक्ष्य रघूत्तमः ॥ शापं दत्त्वा कुलं सर्वं तद्वक्ष्यामि न संशयः ॥ ३२ ॥ ममापि दर्शनादन्यत्र किंचिद्विद्यते गुरु ॥ कृत्यं लक्ष्मण यावत्तत्प्रमन्य
नष्ट प्रकल्पसे ॥ ३३ ॥ तच्छ्रुत्वा लक्ष्मणश्चित्ते चिंतयामास दुःखितः ॥ क्व मे वृष्टुं कस्य मा भूयात्कुलसंक्षयः ॥ ३४ ॥ एवं स निश्चयं
कृत्वा ततो राममुपाव्रजत् ॥ उवाच दंडवद्भूमौ प्रणिपत्य कृतांजलिः ॥ ३५ ॥ दुर्वासा मुनिर्हाडलो देव ते द्वारि तिष्ठति ॥ दर्शनार्थी भुवाविष्टः
किं करोमि प्रशाधि माम् ॥ ३६ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ततो दूतमुवाच तम् ॥ गत्वेमं हृदि देवेशं भक्तं वाक्पादसंक्षमम् ॥ अहं संवत्सरस्यांत
आगमिष्यामि तंऽतिके ॥ ३७ ॥ एवमुक्त्वा विसृज्याथ तं दूतं प्राह लक्ष्मणम् ॥ प्रवेशय दूतं वत्स तं त्वं दुर्वासां मुनिम् ॥ ३८ ॥ ततश्चाप्यं च
पादं च गृहीत्वा सम्मुखो ययौ ॥ रामदेवः प्रहृष्टात्मा सचिवैः परिवारितः ॥ ३९ ॥ दत्त्वाप्यं विधिवत्तस्य प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः ॥ प्रोवाच रामदेवोऽ
य हर्षगद्गदया गिरा ॥ ४० ॥ स्वागतं ते मुनिश्रेष्ठ भूयः सुस्वागतं च ते ॥ एतद्वाज्यममी पुत्रा विभवश्च तव प्रभो ॥ ४१ ॥ कृत्वा मम प्रसादं च
गृह्ण मुनिसत्तम ॥ धन्योऽस्य गृहीतोऽस्मि यत्त्वं मे गृहमागतः ॥ पूज्यो लोकत्रयस्यापि निःशेषतपसान्वितः ॥ ४२ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥
चातुर्मास्यमत्रं कृत्वा निराहारो रघूत्तम ॥ अद्य ते भवनं प्राप्य आहारार्थं बुभुक्षितः ॥ ४३ ॥ तस्मात्त्वं यच्छ मे शीघ्रं भोजनं रघुनन्दन ॥ नान्येन
कारणं किंचित्संन्यस्तस्य धनादिना ॥ ४४ ॥ ततस्तं भोजयामास श्रद्धापूर्तेन चेतसा ॥ स्वयमेवाग्रतः स्थित्वा वृष्टान्नेत्रिविधैः शुभैः ॥ ४५ ॥
लेह्यैश्चोप्येस्तथा चर्व्यैः स्वाद्यैरेव पृथग्विधैः ॥ यावदिच्छा मुनेस्तस्य तथान्यैर्विविधैरपि ॥ ४६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसा
हस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये रामेश्वरस्थापनप्रस्तावे श्रीरामप्रति दुर्वासः समागमनवृत्तांतवर्णनं नामैकोनशततमोऽ
ध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवं भुक्त्वा स विप्रर्षिर्वाक्यं राममंदिरं ॥ दत्ताशीर्निर्गतः पश्चादामन्य रघुनन्दनम् ॥ १ ॥
अथ याते मुनी तस्मिन्दुर्वाससि तदंतिकाय ॥ लक्ष्मणः खड्गमादाय रामदेवमुवाच ह ॥ २ ॥ एतत्खड्गं गृहीत्वाऽहं मां प्रभो विनिपातय ॥
येन ते स्यादंतं वाक्यं प्रतिज्ञातं च यत्पुरा ॥ ३ ॥ ततो रामश्चिरात्स्त्वत्वा तां प्रतिज्ञां स्वयं कृताम् ॥ वषाधं संप्रविष्टस्य समीपे पुरुषस्य
च ॥ ४ ॥ ततोऽतिचिंतयामास व्याकुलेनांतरात्मना ॥ वाक्पण्याकुलेनेत्र्य निःस्वसन्पन्नो यथा ॥ ५ ॥ तं दीनवदनं दृष्ट्वा निःश्वसंतं
गृह्णन् ॥ भूयः प्रोवाच सौमित्रिदिनयावनतः स्थितः ॥ ६ ॥ एष एव परो धर्मो भूपतीनां पिरोपतः ॥ यथात्मीयं वचस्तथं क्रियते ॥

निर्विकल्पितम् ॥ ७ ॥ तस्मात्स्वया प्रभो प्रोक्तं स्वयमेव प्रमायतः ॥ तस्यैव देवदूतस्य तारनादेन कोपतः ॥ ८ ॥ योऽत्रागच्छति सोमि
मम दूतस्य संनिधौ ॥ तं चेद्वन्नि स्वहस्तेन नाहं तस्मात्सुपापकृत् ॥ ९ ॥ तदहं चागतस्तात यथाह्वयसो मुनेः ॥ निषिद्धोऽपि त्वयातीव
तस्माच्छीघ्रं तु घातय ॥ १० ॥ ततः संमंथ्य सुचिरं मंत्रिभिः सहितो नृपः ॥ ब्राह्मणैर्धर्मशास्त्रज्ञैस्तथान्येर्वेदपारंगैः ॥ ११ ॥ प्रोवाच लक्ष्मणं पश्चा
द्दिनयावनतं स्थितम् ॥ बाष्पक्षिन्नमुखो रामो गद्गदं निःश्वसन्बुधुः ॥ १२ ॥ ब्रज लक्ष्मण सुकृत्स्वं मया देशांतरं द्रुतम् ॥ त्यागो वाय वयो वाय
साधूनामुभयं समम् ॥ १३ ॥ न मया दर्शनं भूयस्तत्र कार्यं कथंचन ॥ न स्यात्तद्वयं च देशोऽपि यदि मे बाँछसि प्रियम् ॥ १४ ॥ तस्य तद्वचनं
श्रुत्वा प्रणिपत्य ततः परम् ॥ निर्ययौ नगरात्तस्मात्तत्क्षणादेव लक्ष्मणः ॥ १५ ॥ अहंत्वापि समालापं केनचिन्निजमन्दिरे ॥ मात्राया भार्यया
वाय सुतेन सुहृदाथवा ॥ १६ ॥ ततोऽसौ सरथं गत्वाऽवगाह्याथ च तत्रलम् ॥ सुचिर्भूत्वा निविष्टोऽपि तत्तीरे विजने शुभे ॥ १७ ॥ पद्मासनं विधा
याथ न्यस्यात्मानं तथात्मनि ॥ ब्रह्मद्वारेण तं पश्चात्तेजोरूपं व्यसर्जयत् ॥ १८ ॥ अथ तद्वाचनो दृष्ट्वा महत्तेजो विद्यद्वतम् ॥ विस्मयेन समा
युक्तोऽचिन्तयत्किमिदं ततः ॥ १९ ॥ अथ मत्थं परित्यक्ते तेजसा तेन तत्क्षणात् ॥ वैष्णवेन सुरीयेण भागेन द्विजसत्तमाः ॥ २० ॥ यपात
भूतले कायं काष्ठलोष्टोपमं द्रुतम् ॥ लक्ष्मणस्य गतश्रीकं सरथाः पुलिने शुभे ॥ २१ ॥ ततस्तु राघवः श्रुत्वा लक्ष्मणं गतजीवितम् ॥ पतितं
सरितस्तीरे विललाप सुदुःखितः ॥ २२ ॥ स्वयं गत्वा तमुदेशं सामात्यः समुहजनः ॥ लक्ष्मणं पतितं दृष्ट्वा करुणं पर्यवेदयत् ॥ २३ ॥ हा वत्स
मां परित्यज्य किं त्वं संप्रस्थितो दिवम् ॥ प्राणेषु भ्रातरं श्रेष्ठं सदा तव मते स्थितम् ॥ २४ ॥ तस्मिन्नापि महारण्ये गच्छमानः ॥ २५ ॥ तदहम् ॥
अपि संथार्यमाणेन अनुयातस्त्वया तदा ॥ २६ ॥ संप्राप्तेऽपि कबंधारुणे राक्षसे बलवत्तरे ॥ त्वया रात्रिमुखे घोरे सभायोंऽहं प्ररक्षितः ॥ २६ ॥
येनेन्द्रजिह्वतो युद्धे तादृशो निशाचरः ॥ स एष पतितः शेते गतासुधरणीतले ॥ २७ ॥ येन शूर्पणखा ध्वस्ता राक्षसी सा च दारुणा ॥ लील
यापि ममादेशात्सोयमेवंविधः स्थितः ॥ २८ ॥ यद्वाहुबलमाश्रित्य मया ध्वस्ता निशाचराः ॥ सोऽयं निपतितः शेते मम भ्राता ह्यनाथवत् ॥
॥ २९ ॥ हा वत्स क्व गतो मां त्वं विवृण्व भ्रातरं निजम् ॥ ज्येष्ठं प्राणसमं किं ते क्षेदोऽयं विगतः क्वचित् ॥ ३० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं
बहुविधान्कृत्वा प्रलापात्रधुनन्दनः ॥ मादृभिः सहितो दीनः शोकेन महतान्वितः ॥ ३१ ॥ ततस्ते मंत्रिणस्तस्य प्रोबुस्तं वीक्ष्य दुःखितम् ॥
विलपतं रघुश्रेष्ठं ह्रीजनेन समन्वितम् ॥ ३२ ॥ ॥ मंत्रिण ऊचुः ॥ ॥ मा शोकं कुरु राजेन्द्र यथान्यः प्राकृतः स्थितः ॥ कुरुष्व च यथेदं
स्यात्सोऽप्रतं चोर्ध्वदेहिकम् ॥ ३३ ॥ नष्टं मृतमतीतं च ये शोचन्ति कुबुद्धयः ॥ धीराणां तु पुरा राजन्नष्टं नष्टं मृतं मृतम् ॥ ३४ ॥ एवं ते मंत्रिणः
प्रोच्य तनस्तस्य कलेवरम् ॥ लक्ष्मणस्य विलप्योच्चैश्चन्दनोशीरकुंकुमेः ॥ ३५ ॥ कर्पूरागुरुमिश्रैश्च तथान्यैः सुसुगन्धिभिः ॥ परिवेष्ट्य शुभैर्वस्त्रैः
पुष्पैः संपूज्य शोभनैः ॥ ३६ ॥ चन्दनागुरुकाष्ठैश्च चित्तिं कृत्वा सुविस्तरम् ॥ न्यदधुस्तस्य तद्वात्रं तत्र दक्षिणदिग्मुखम् ॥ ३७ ॥ एतस्मिन्नंतरे
जातं तत्राश्वर्यं द्विजोत्तमाः ॥ तन्मे निगदतः सर्वं शृण्वन् सकलं द्विजाः ॥ ३८ ॥ यावत्ततः समारोप्य चित्तां तस्य कलेवरम् ॥ प्रयच्छति हवि
र्वाहं तावन्नष्टं कलेवरम् ॥ ३९ ॥ एतस्मिन्नंतरे वाणी निर्गता गगनांगणात् ॥ नादयंती दिशः सर्वाः पुष्पपर्वादनंतरम् ॥ ४० ॥ रामराम महाबाहो
मा त्वं शोकपरो भव ॥ न चास्य पुज्यते वद्विर्दानुं चैव कथंचन ॥ ४१ ॥ ब्रह्मज्ञानप्रयुक्तस्य संन्यस्तस्य विशेषतः ॥ अग्निदानं न युक्तं स्यात्त
वैषामपि योगिनाम् ॥ ४२ ॥ तवायं बांधवो राम ब्रह्मणः सदनं गतः ॥ ब्रह्मद्वारेण चात्मानं निष्क्रम्य सुमहायशाः ॥ ४३ ॥ अथ ते मंत्रिणः
प्रोबुस्तच्छ्रुत्वाऽऽकाशं वचः ॥ अशोच्योऽयं महाराज संसिद्धिं परमां गतः ॥ लक्ष्मणो गम्यतां शीघ्रं तस्मात्स्वभवने विभो ॥ ४४ ॥ चिन्त्यन्तां
राजकार्याणि तथान्यच्चोर्ध्वदेहिकम् ॥ कुरु स्नेहोचितं तस्य पृष्ट्वा ब्राह्मणसत्तमान् ॥ ४५ ॥ ॥ राम उवाच ॥ ॥ नाहं गृहं गमिष्यामि
लक्ष्मणेन विनाऽधुना ॥ प्राणानत्र विहास्यामि यथा तेन महात्मना ॥ ४६ ॥ एष पुत्रो मया दत्तः कुशाल्यो मम संमतः ॥ पुष्पभ्यं क्रियतां
राज्ये मदीये यदि रोचते ॥ ४७ ॥ एवमुक्त्वा ततो रामो गन्तुकामो दिवालयम् ॥ चिन्त्यामास भूयोऽपि स्मृत्वा मित्रं विभीषणम् ॥ ४८ ॥
मया तस्य तदा दत्तं लंकारां राज्यमक्षयम् ॥ बहुभक्तिप्रवृत्तेन यावच्चन्द्रार्कतारकाः ॥ ४९ ॥ अतिक्रूरतरा जाती राक्षसानां यतः स्मृता ॥ विरोपा
द्वरपुष्टां जायतेऽत्र धरातले ॥ ५० ॥ तत्रेद्राक्षसभावेन स महात्मा विभीषणः ॥ करिष्यति सुरैः सार्धं विरोधं रात्रयो यथा ॥ ५१ ॥ तं देवाः
सूदयिष्यन्ति उपायैः सामपूर्वकैः ॥ त्रैलोक्यकण्टको यद्वत्तस्य भ्राता दशाननः ॥ ५२ ॥ ततो मे स्थान्मृषा वाणी तस्माद्गत्वा तदंतिकम् ॥ शिखां
ददामि तस्याहं यथा देवान्न दूषयेत् ॥ ५३ ॥ तथा मे परमं मित्रं द्वितीयं वानरः स्थितः ॥ सुग्रीवाख्यो महाभागो जांबवाश्च तथाऽपरः ॥ ५४ ॥
सभृत्यो वायुपुत्रश्च वालिपुत्रसमन्वितः ॥ कुसुदाख्यश्च तारश्च तथान्येऽपि च वानराः ॥ ५५ ॥ तस्मात्तानपि संभाव्य सर्वान्संमंथ्य सादरम् ॥ ततो
गच्छामि देवानां कृतकृत्यो गृहं प्रति ॥ ५६ ॥ एवं संचिन्त्य सुचिरं समाहूय च पुष्पकम् ॥ तत्रारुह्य ययौ तूर्णं किष्किन्धारुणां पुरीं प्रति ॥ ५७ ॥
अथ ते वानरा दृष्ट्वा प्रोद्व्योतं पुष्पकोद्वयम् ॥ विज्ञाय राघवं प्राप्तं सत्वरं सम्मुखा ययुः ॥ ५८ ॥ ततः प्रणम्य ते दूराजालुभ्यामवनिं गताः ॥
जयेति शब्दमादाय सुदुर्मुहुरिनस्ततः ॥ ५९ ॥ ततस्तेनैव संयुक्ताः किष्किन्धां तां महापुरीम् ॥ विविधैः सत्पताकाभिः समंतात्समलंकृताम् ॥ ६० ॥
अथोत्तीर्थं विमानाभ्यामुपग्रीवभवने शुभे ॥ प्रविवेश द्रुतं रामः सर्वतः सुविभूषिते ॥ ६१ ॥ तत्र रामं निविष्टं ते विश्रांतं वीक्ष्य वानराः ॥ अर्घ्या
दिभिश्च संपूज्य पप्रच्छुस्तदनन्तरम् ॥ ६२ ॥ ॥ वानरा ऊचुः ॥ ॥ तेजसा त्वं विनिर्मुक्तो दृश्यसे रघुनन्दन ॥ कृशोऽस्यतीव चोद्विग्नः कश्चित्सेमं
गृहे तव ॥ ६३ ॥ काये वाऽनुगतो नित्यं तथा ते लक्ष्मणोऽनुजः ॥ न दृश्यते समीपस्थः किमद्य तव राघव ॥ ६४ ॥ तथा प्राणसमाऽभीष्टा सीता भार्या
तव प्रभो ॥ दृश्यते किं न पार्श्वस्था एतन्नः कौतुकं परम् ॥ ६५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा चिरं निःश्वस्य राघवः ॥ बाष्पपूर्णं स्रगो भूत्वा
सर्वं तेषां न्यवेदयत् ॥ ६६ ॥ अथ सीता परित्यक्ता तथा भ्राता स लक्ष्मणः ॥ यदर्थं तत्र संप्राप्तः स्वयमेव द्विजोत्तमाः ॥ ६७ ॥ तच्छ्रुत्वा वानराः सर्वे
सुग्रीवप्रमुखास्ततः ॥ रुबुस्ते सुदुःखार्ताः समालिख्य ततः परम् ॥ ६८ ॥ एवं चिरं प्रलयोच्चैस्ततः प्रोच्य रघुतमम् ॥ आदेशो दीयतां राजन्योऽस्माभिरिह
सिध्यति ॥ ६९ ॥ धन्या वयं धरापृष्ठे येषां त्वं रघुसत्तम ॥ ईदृक्स्नेहसमायुक्तः समागच्छसि मंत्रिरे ॥ ७० ॥ ॥ राम उवाच ॥ ॥ उपित्वा रजनीं
मेकां सुग्रीव तव मन्दिरे ॥ प्रातर्लंकां गमिष्यामि यत्रास्ते स विभीषणः ॥ ७१ ॥ मघानामात्ययुक्तेन त्वयापि कपिसत्तम ॥ आगतव्यं मया सार्धं
विभीषणगृहं प्रति ॥ ७२ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसारख्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरश्रेष्ठमाहात्म्ये श्रीरामेस्वरस्थापन
प्रस्तावे लक्ष्मणनिर्यागोत्तरं श्रीरामस्य सुग्रीवनगरीं प्रति गमनवर्णनं नाम शततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
एवं तां रजनीं तत्र स उपित्वा रघुसत्तमः ॥ उपत्यमानः सर्वैस्तेः सज्जया वानरोत्तमैः ॥ १ ॥ ततः प्रभाते विमले मोदते रविमण्डले ॥ कृत्वा

प्राभातिकं कर्म समाह्वयत् पुष्पकम् ॥ २ ॥ सुग्रीवेण सुपेणेन तारेण कुण्डेन च ॥ अंगदेनाथ कुण्डेन वायुपुत्रेण धीमता ॥ ३ ॥ गवाक्षेण नलेनैव तथा जावतापि च ॥ दशभिर्वानरैः सार्धं समाकूटः स पुष्पके ॥ ४ ॥ ततः संप्रस्थितः काले लंकासुदृश्य राघवः ॥ मनोजवेन तेनैव विमानेन सुवर्चसा ॥ ५ ॥ संप्राप्तस्तत्क्षणादेव लंकारुपां च महापुत्रीम् ॥ वीक्ष्यंस्तान्प्रदेशांश्च यत्र बुद्धं पुराऽभवत् ॥ ६ ॥ ततो विभीषणो दृष्ट्वा मोदचोत्तं पुष्पकोद्भवम् ॥ रामं विज्ञाय संप्राप्तं प्रहृष्टः सम्मुखो ययौ ॥ मंत्रिभिः सकलेः सार्धं तथा धृत्यैः सुतेरपि ॥ ७ ॥ अथ दृष्ट्वा सुदूरात् रामदेवं विभीषणः ॥ पपात दण्डवद्भ्रूयौ जयशब्दमुदीरयन् ॥ ८ ॥ तथागतं परिष्वज्य सादरं स विभीषणम् ॥ तेनैव सहितः पश्चाच्छंकां तां प्रविवेश ह ॥ ९ ॥ विभीषणगृहं प्राप्य तत्र सिंहासने शुभे ॥ निविष्टो वानरैस्तेष्व समन्तात्परिवारितः ॥ १० ॥ ततो निवेदयामास तस्मै सर्वं करोमि किम् ॥ १२ ॥ अकस्मादेव संप्राप्तः किमर्थं वद मे प्रभो ॥ किं नायातः स सौमित्रिस्त्वया सार्धं च जानकी ॥ १३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ निवेद्य राघवस्तस्मै सर्वं गृह्णन् गिरा ॥ बाष्पपुरप्रतिच्छन्नवक्रो भूयो विनिःश्वसन् ॥ १४ ॥ ततः प्रोवाच सत्यार्थं विभीषणकृते हितम् ॥ तं चापि शोकसंतप्तं संबोध्य रघुनन्दनः ॥ १५ ॥ अहं राज्यं परित्यज्य संप्राप्तं राक्षसोत्तम ॥ यात्यामि त्रिदिवं तूर्णं लक्ष्मणो यत्र संस्थितः ॥ १६ ॥ न तेन रहितो मर्त्ये सुहृत्तमपि चोत्सहे ॥ स्थातुं राक्षसशार्दूल बांधवेन महात्मना ॥ १७ ॥ अहं शिक्षापणार्थाय तव भ्राता विभीषण ॥ तस्मादव्यग्रचित्तेन संभृणुष्व कुण्डं च ॥ १८ ॥ एषा राज्योद्भवा लक्ष्मीर्जदं संजनयेन्मृणात् ॥ यद्यन्तस्त्वरूपमुदीनां तस्मात्कायौ न स त्वया ॥ १९ ॥ शक्राद्या अमराः सर्वे त्वया पूज्याः सदैव हि ॥ मान्याश्च येन ते राज्यं जायते शाश्वतं सदा ॥ २० ॥ मम सत्यं भवेद्वाक्यमेतस्मादहमागतः ॥ प्राप्तं राज्यं प्रतिष्ठोऽपि तव भ्राता महाबलः ॥ २१ ॥ विनाशं सहसा प्राप्तस्तस्मान्मान्याः सुराः सदा ॥ यदि कश्चित्समायाति मातुषोऽत्र कथंचन ॥ मत्काय एव द्रष्टव्यः सर्वैरेव निशाचरैः ॥ २२ ॥ तथा निशाचराः सर्वे त्वया वार्या विभीषण ॥ यत्र सेतुं समुल्लंघ्य न गंतव्यं धरातले ॥ २३ ॥ ॥ विभीषण उवाच ॥ ॥ एवं विभो करिष्यामि तवादेशमसंशयम् ॥ परं त्वया परित्यक्ते मर्त्ये मे जीवितं व्रजेत् ॥ २४ ॥ तस्मान्मामपि तत्रैव त्वं विभो नेतुमर्हसि ॥ आत्मना सह यत्रास्ते प्रागतो लक्ष्मणस्तत्र ॥ २५ ॥ ॥ श्रीराय उवाच ॥ ॥ मया तेऽक्षयमादिष्टं राज्यं राक्षससत्तम ॥ तस्मान्मार्हसि मां कर्तुं मिथ्याचारं कथंचन ॥ २६ ॥ अहमस्मिन्स्वके सेतो शंकरत्रितयं शुभम् ॥ स्थापयिष्यामि कीर्त्यर्थं तत्पूज्यं भवता सदा ॥ भक्तिमान्प्रतिसंघाय यावच्चन्द्रार्कतारकम् ॥ २७ ॥ एवमुक्त्वा रघुश्रेष्ठो राक्षसेन्द्रं विभीषणम् ॥ दशराजं तत्र तस्थौ लंकार्या वानरैः सह ॥ २८ ॥ कुर्वन्मुदकथाश्चित्रा वाः कृताः पूर्वमेव हि ॥ पश्यन्मुदस्य सर्वाणि स्थानानि विविधानि च ॥ २९ ॥ शंसमानः प्रवीरांस्तान्नाक्षसान्बलवत्तरान् ॥ कुम्भकर्णेन्द्रजित्पूर्वा न्स्वये चाभिमुखगताम् ॥ ३० ॥ ततश्चैकादशे प्राप्ते दिवसे रघुनन्दनः ॥ पुष्पकं तत्समाकूट्य प्रस्थितः स्वपुरीं प्रति ॥ ३१ ॥ वानरैस्तेः समो पेतो विभीषणपुरःसरः ॥ ततः संस्थापयामास सेतुमतिं महेश्वरम् ॥ ३२ ॥ मध्ये चैव तथादौ च श्रद्धापूर्तेन चेतसा ॥ रामेश्वरत्रयं राम एवं तत्र विधाय सः ॥ ३३ ॥ सेतुबंधं तथासाद्य प्रस्थितः स्वगृहं प्रति ॥ तावद्विभीषणेनोक्तः प्रणिपत्य सुदुर्बुधुः ॥ ३४ ॥ ॥ विभीषण उवाच ॥ ॥ अनेन सेतुमार्गेण रामेश्वरदिदृक्ष्या ॥ मानवा आगमिष्यन्ति कौतुकाच्छ्रद्धयान्विताः ॥ ३५ ॥ राक्षसानां महाराज जातिः श्रुतमा मता ॥ दृष्ट्वा मातुषमायातं मांसत्येच्छा प्रजायते ॥ ३६ ॥ यदा कश्चिन्नं कश्चिद्राक्षसो भक्षयिष्यति ॥ आज्ञाभंगो भुवं भावी मम भक्तिरतस्य च ॥ ३७ ॥ भविष्यति कलौ काले दारिद्र्या नृपमानवाः ॥ तेऽत्र स्वर्णस्य लोभेन देवतादर्शनाय च ॥ ३८ ॥ नित्यं चैवागमिष्यन्ति त्यक्त्वा रक्षःकृतं भयम् ॥ तेषां यदि वधं कश्चिद्राक्षसात्प्रापयिष्यति ॥ ३९ ॥ भविष्यति च मे दोषः प्रभुदोहोद्भवः प्रभो ॥ तस्मात्कंचिदुपायं त्वं चिन्तयस्व यथा मम ॥ आज्ञाभंगकृतं पापं जायते न गुरो क्वचित् ॥ ४० ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ततः स रघुसत्तमः ॥ बाढमित्येव चोक्ताथ चापं सजीवकर सः ॥ ४१ ॥ ततस्तं कीर्तिरूपं च मध्यदेशे रघुसत्तमः ॥ अच्छिनन्निशितेर्वानेर्दशयोजनविस्तृतम् ॥ ४२ ॥ तेन संस्थापितो यत्र शिखरे शंकरः स्वयम् ॥ शिखरं तत्सलिलं च पतितं वारिधेर्जले ॥ ४३ ॥ एवं मार्गमगम्यं तं कृत्वा सेतुसमुद्भवम् ॥ वानरैः राक्षसैः सार्धं ततः संप्रस्थितो गृहम् ॥ ४४ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेऽक्षरक्षेत्रमाहात्म्ये सेतुमध्ये श्रीरामकृतरामेश्वरप्रतिष्ठावर्णननामैकोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ संप्रस्थितस्य रामस्य स्वकीयं सदनं प्रति ॥ यदाश्चर्यमभून्मार्गे भूयतां द्विजसत्तमाः ॥ १ ॥ नभोमार्गेण गच्छन्तद्विमानं पुष्पकं द्विजाः ॥ अस्माकदेव सजातं निश्चलं चित्रकूटं नृणां ॥ २ ॥ अरण्यम् ॥ किमेतत्पुष्पकं ज्योतिर्निश्चलत्वमुपागतम् ॥ ३ ॥ कदाचिद्भार्यते नास्य गतिः कुत्रापि केनचित् ॥ ४ ॥ प्रसदद्विप्रसूतस्य पुष्पकस्य महात्मनः ॥ ५ ॥ बाढमित्येव स प्रोच्य हनूमान्धरणीतलम् ॥ गत्वा शीघ्रं पुनः प्राह प्रणिपत्य रघुसत्तमम् ॥ ६ ॥ अत्रास्याधः शुभं क्षेत्रं हाटकेऽक्षरसंहितम् ॥ यत्र साक्षाजगत्कर्ता स्वयं ब्रह्मा व्यवस्थितः ॥ ७ ॥ आदित्या वसवो रुद्रा देवैद्यौ तथाभिनौ ॥ तत्र तिष्ठन्ति ते सर्वे तथाऽन्ये सिद्धकिन्नराः ॥ ८ ॥ एतस्मात्कारणव्रैतदतिक्रामति पुष्पकम् ॥ तत्क्षेत्रं निश्चलीधृतं सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कौतुहलसमन्वितः ॥ पुष्पकं प्रेरयामास तत्क्षेत्रं प्रति राघवः ॥ १० ॥ सर्वैस्तेर्वानरैः सार्धं राक्षसेभ्यः पुनर्विधेः ॥ अवतीर्य ततो हृष्टास्मिन्क्षेत्रे समन्ततः ॥ ११ ॥ तीर्थमालोकयामास पुण्यान्यायतनानि च ॥ ततो विलोकयामास पित्रा तस्य विनिर्मितम् ॥ १२ ॥ रामः स्वमित्रं देवेशं दृष्ट्वा देवं चतुर्भुजम् ॥ १३ ॥ राजवाण्यां शुचिर्भूत्वा सात्वा तर्प्य निजान्पितॄन् ॥ ततश्च चिन्तयामास क्षेत्रेऽत्र बहुपुण्यदे ॥ १४ ॥ लिंगं संस्थापयाम्येव सीतया सहितं शुभम् ॥ क्षेत्रे मेध्यतमे चात्र तथात्मानं दपन्मयम् ॥ १५ ॥ एवं स निश्चयं कृत्वा प्रासादानां च पंचकम् ॥ स्थापयामास सप्ततया रामः शस्त्रभृतां वरः ॥ १६ ॥ ततस्ते वानराः सर्वे राक्षसाश्च विशेषतः ॥ लिंगानि स्थापयामासुः स्वानिस्वानि पूजयन्पुनः ॥ १७ ॥ तत्रैव शुचिं कालं स्थितास्ते श्रद्धयाऽन्विताः ॥ ततो जगद्गुरोऽध्यायां विमानवरमाश्रिताः ॥ १८ ॥ एतद्दः सर्वमाख्यातं यथा रामेश्वरो म

दान् ॥ लक्ष्मणेश्वरसंयुक्तस्त्वस्तीर्थे सुशोभने ॥ २० ॥ यस्तौ प्रातः समुत्थाय सदा पश्यति मानवः ॥ स कृत्स्नं फलमाप्नोति श्रुते रामायणेऽत्र
 यत् ॥ २१ ॥ अथाष्टम्यां चतुर्दश्यां यो रामचरितं पठेत् ॥ तद्वै वाजिमेधस्य स कृत्स्नं लभते फलम् ॥ २२ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण
 एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये श्रीरामचन्द्रेण हाटकेश्वरक्षेत्रे लक्ष्मणादिप्रासादपञ्चकनिर्माणप्रतिष्ठा
 पनवर्णनं नाम द्वादशतमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ आश्चर्यं सूतपुत्रे तव स्वयां परिकीर्तितम् ॥ यत्स्थापितानि लिंगानि
 राक्षसेरपि वानरैः ॥ १ ॥ तस्माद्विस्तृतो ब्रूहि यत्र यत्र यथायथा ॥ तैः स्थापितानि लिंगानि येषु स्थानेषु सूतज ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 सुग्रीवः संप्रमित्वाभक्षेत्रं सर्वमशेषतः ॥ बालमंडनं प्राप्य तत्र स्नात्वा समाहितः ॥ ३ ॥ मुखलिङ्गं ततस्तत्र स्थापयामास झूलिनः ॥
 तथान्वयानरैः सर्वमुखलिङ्गानि झूलिनः ॥ स्वसंज्ञार्थं द्विजश्रेष्ठाः स्थापितानि यथेच्छया ॥ ४ ॥ यस्तेषां मुखलिङ्गानां करोति घृतकवलम् ॥
 मकरस्थेन सूर्येण शिवलोकं स गच्छति ॥ ५ ॥ ततः पश्चिमदिग्भागे तस्य क्षेत्रस्य राक्षसेः ॥ संस्थापितानि लिङ्गानि चतुर्वक्राणि च द्विजाः ॥
 ॥ ६ ॥ रामेण पूर्वदिग्भागे प्रासादानां च पंचकम् ॥ स्थापितं भक्तिपुकेन सर्वपातकनाशनम् ॥ ७ ॥ तथा दक्षिणदिग्भागे कृपिका तेन निर्मिता ॥
 आनर्त्तीयतडागस्य समीपे पापनाशनी ॥ ८ ॥ यस्तस्यां कुरुते श्राद्धं संप्राप्ते दक्षिणायने ॥ सोऽश्वमेधफलं प्राप्य पितृलोकं महीयते ॥ ९ ॥
 यस्तत्र दीपकं दद्यात्कार्तिके मासि च द्विजाः ॥ न स पश्यति रौद्रास्ताम्रकानेकविंशतिम् ॥ न चांधो जायते कापि यत्र यत्र प्रजायते ॥ १० ॥
 ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ आनर्त्तीयतडागं तत्केन तत्र विनिर्मितम् ॥ किंप्रभावं च कात्स्न्येन सूतपुत्र प्रकीर्तय ॥ ११ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 आनर्त्तीयतडागस्य महिमा द्विजसत्तमाः ॥ एकवक्त्रेण नो शक्यो वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ १२ ॥ आश्विनस्य सिते पक्षे चतुर्दश्यां समाहितः ॥
 स्नात्वा देवान्पितृन्श्चैव तर्पयेद्विधिपूर्वकम् ॥ १३ ॥ ततो दीपोत्सवदिने श्राद्धं कृत्वा समाहितः ॥ दामोदरं यमं पूज्य दीपं दद्यात्स्वभक्तिः ॥
 ॥ १४ ॥ संपूज्यो धर्मराजस्तु गन्धपुष्पाहुलेपनैः ॥ मापास्तिलाश्च दातव्या गोविंदः प्रीयतामिति ॥ १५ ॥ तिलमापप्रदानेन द्विजानां तर्पणेन
 च ॥ यमेन सहितो देवः प्रायते पुरुषोत्तमः ॥ १६ ॥ य एवं कुरुते विप्रास्तीर्थे आनर्त्तं संज्ञिते ॥ सोऽश्वमेधफलं प्राप्य ब्रह्मलोकं महीयते ॥ १७ ॥
 यस्मिन्दिने समायातो रामस्तत्र प्रहर्षितः ॥ तस्मिन्दिनोत्तमैः सर्वैः प्रोक्तः सोऽभ्येत्य सादरम् ॥ १८ ॥ अत्रागस्त्यो मुनिश्रेष्ठस्तिष्ठते
 रघुनन्दन ॥ तं गत्वा पश्य विप्रेन्द्र मित्रावरुणसंभवम् ॥ १९ ॥ अथ तेषां वचः श्रुत्वा रामो राजीवलोचनः ॥ वानरैः राक्षसेः
 सार्धं प्रहृष्टः सत्वरं ययौ ॥ २० ॥ अष्टांगप्रणिपातेन तं प्रणम्य रघुत्तमः ॥ परिष्यक्तो हृदं तेन सानन्देन महात्मना ॥ २१ ॥
 नातिदुःखं ततस्तस्य विनयेन समन्वितः ॥ उपविष्टो धरापुष्टे कृताञ्जलिपुटः स्थितः ॥ २२ ॥ ततः पृष्ठस्तु मुनिना कथयामास विस्तरात् ॥
 वृत्तान्तं सर्वमात्मीयं स्वर्गस्य गमनं प्रति ॥ २३ ॥ यथा सीता परित्यक्ता यथा सौमित्रिणा कृतः ॥ परित्यागः स्वकीयस्य संत्यक्तेन महात्मना ॥
 ॥ २४ ॥ तथा सुग्रीवमासाद्य तथैव च विभीषणम् ॥ संभाव्य चांगमस्तत्र ततः पुष्पकसंस्थितिः ॥ २५ ॥ ततोऽगस्त्यः कथाश्रिज्जाश्वके तस्य
 पुरस्तदा ॥ राजर्षीणां पुण्डरीकाणां दृष्टांतैर्वहुभिर्मुनिः ॥ २६ ॥ ततः कथावसाने च चलचित्तं रघुत्तमम् ॥ विलोक्य प्रददौ तस्मै रत्नाभरणमुत्तम
 म् ॥ २७ ॥ यत्र देवेषु यक्षेषु सिद्धविद्याधरेषु च ॥ नागेषु राक्षसेन्द्रेषु मानुषेषु च का कथा ॥ २८ ॥ यस्येन्द्राद्युपसंघाश्च निष्कामंति सहस्रशः ॥
 राज्ञो तमिस्रपक्षेऽपि लक्ष्यन्तेऽस्कां पमत्विषः ॥ २९ ॥ तद्रामस्तु गृहीत्वाऽथ विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ पप्रच्छ कौतुकाविष्टः कुतस्त्वेतन्मुने तव ॥
 ॥ ३० ॥ अत्यद्भुतकरं रत्ननिर्मितं तिमिरापहम् ॥ कण्ठाभरणमाख्याहि नेदमस्ति जगत्रये ॥ ३१ ॥ ॥ अगस्तिरुवाच ॥ ॥ यत्पश्यसि रघुश्रेष्ठ
 तडागमिदमुत्तमम् ॥ ममाश्रमसमीपस्थं तद्वैवदेविर्निर्मितम् ॥ ३२ ॥ तस्य तीरे मेया हृदं यदाश्रयमनुत्तमम् ॥ तत्तद्वै संप्रवक्ष्यामि शृणुष्व रघु
 नन्दन ॥ ३३ ॥ कदाचिद्वाचश्रेष्ठ निशीथेऽहं समुत्थितः ॥ पश्यामि व्योममार्गेण प्रजोतं भास्करोपमम् ॥ ३४ ॥ यावत्ताम्रदिमानं तदप्य
 रोगणराजितम् ॥ तस्य मध्यगतश्चक्रः पुरुषस्तर्हणस्तथा ॥ अन्धस्तत्र समारूढः स्तूप्यते किन्नरैर्वृषः ॥ ३५ ॥ रत्नाभरणमेतच्च विभ्रतकण्ठे मुनि
 र्मलम् ॥ द्वादशार्कप्रतीकांशं कामदेव इवापरः ॥ ३६ ॥ अथोत्तीर्य विमानाभ्यात्स्कंधलग्नो रघुद्रह ॥ एकस्य देवदूतस्य सलिलांतमुपागतः ॥ ३७ ॥
 ततश्च सलिलात्तस्मादकृप्य च कलेवरम् ॥ घृतकस्य ततो दंतैर्भक्षयामास सत्वरम् ॥ ३८ ॥ यथायथा महामांसं स भक्षयति राघव ॥ तथातथा
 पुनः कायं तद्रूपं तत्प्रजायते ॥ ३९ ॥ ततस्तृप्तिं चिरात्प्राप्य शुचिर्वृत्वा प्रहर्षितः ॥ निष्कम्य सलिलाद्यावद्विमानमधिरोहति ॥ ४० ॥ ताव
 न्मया हुतं गत्वा स पृष्टः कौतुकान्नुप ॥ सेव्यमानोऽपि गन्धर्वैः समंताद्भुजितत्परे ॥ ४१ ॥ भोभो वैमानिकश्रेष्ठ सुहृत् प्रतिपालय ॥ अगस्ति
 नाम विप्रोऽहं मित्रावरुणसंभवः ॥ ४२ ॥ तच्छ्रुत्वा सम्मुखो भूत्वा प्रणाममकरोत्ततः ॥ तैश्च वैमानिकैः सार्धं सर्वैस्तैः किन्नरादिभिः ॥ ४३ ॥
 सोऽयं राजा मया पृष्टः कृतानतिः पुरः स्थितः ॥ कस्तवमीदृग्वपुः श्रीमान्विमानवरमाश्रितः ॥ सेव्यमानोऽप्यसरोभिश्च गन्धर्वैः किन्नरैस्तथा ॥
 ॥ ४४ ॥ अत्राऽऽगत्य तडागतिं गहामांसप्रभक्षणम् ॥ कृतवानसि वैकल्यं कस्मान्नो दृष्टिसंभवम् ॥ ४५ ॥ ॥ वैमानिक उवाच ॥ ॥ साधु
 साधु मुनिश्रेष्ठ यत्वं प्राप्नो ममान्तिकम् ॥ अवश्यं साधुकूलो मे विधिर्व्यत्वं समागतः ॥ ४६ ॥ साधूनां दर्शनं पुण्यं तीर्थभूता हि
 साधवः ॥ कालेन फलते तीर्थं सद्यः साधुसमागमः ॥ ४७ ॥ तस्मात्सर्वं तवाख्यानं कथयामि महासुने ॥ येन मे गार्हितं भोज्यं
 विभवश्च तथेदृशः ॥ ४८ ॥ अहमांसं पुरा राजा श्वेतोनाम महासुने ॥ आनर्त्ताधिपतिः पापः सर्वलोकनिपीडकः ॥ ४९ ॥
 न किञ्चित्प्राह्मया दत्तं न हुतं जातवेदसि ॥ न च रक्षा कृता लोकेन ज्ञाताः शरणागताः ॥ ५० ॥ दृष्ट्वाहृष्टा मया रत्नं यत्किञ्चिद्वरणीतले ॥
 तद्वै बलाद्धतं सर्वं सर्वेषामिह देहिनाम् ॥ ५१ ॥ ततः कालेन दीर्घेण जराग्रस्तस्य मे बलात् ॥ हतं राज्यं स्वपुत्रेण मां निर्वीर्यं विगर्हितम् ॥
 ॥ ५२ ॥ ततोऽहं जरया ग्रस्तो वैराग्यं परमं गतः ॥ समायातोऽत्र विप्रेन्द्र भ्रममाण इतस्ततः ॥ ५३ ॥ ततः क्षुत्क्षामकण्ठोऽहं स्नात्वाऽत्र सलिले
 शुभे ॥ घृतश्च संनिविष्टोऽहं क्षुधया परिपीडितः ॥ ५४ ॥ प्रविश्याऽत्र जले पुण्ये पंचत्वं समुपागतः ॥ ततश्च तत्क्षणादेव विमानं समुपस्थितम् ॥
 ॥ ५५ ॥ मामन्येन शरीरेण समादाय च किकराः ॥ तत्रारोप्य ततः प्राप्ता ब्रह्मणः सदनं प्रति ॥ ५६ ॥ दिव्यमार्याभरणं दिव्यगन्धाहुलेपनम् ॥
 दिव्याभरणसंयुक्तं स्तूयमानं च किन्नरैः ॥ ५७ ॥ ततो ब्रह्मसभामध्ये ह्यहं तदैव किन्नरैः ॥ तादृशो विचक्षुश्च धारितो ब्रह्मणः पुरः ॥ ५८ ॥
 सर्वैः सभागतेर्ह्येव विस्मितास्यैः परस्परम् ॥ अन्यैश्च निन्दमानैश्च पिच्छण्डस्य प्रजरूपकैः ॥ ५९ ॥ ॥ किकरा ऊचुः ॥ ॥ एष देवदूत
 र्ब्रह्मः सभेयं तस्य सम्भवा ॥ सर्वैर्देवगणैर्जुष्टा प्रणामः कियतामिति ॥ ६० ॥ ततोऽहं प्रणिपत्योद्वेष्टं देवं देवसंयुतम् ॥ उपविष्टः सभामध्ये
 मीडयाऽन्ननतः स्थितः ॥ ६१ ॥ यथायथा कथास्तत्र प्रजायन्ते सभातले ॥ देवद्विजनरेन्द्राणां धर्माख्यानां क्रमज ॥ ६२ ॥ तथातथा मया

तीव्रं शुद्धिं संगच्छति ॥ जाने किं भक्षयाम्याशु दृष्टः काष्ठमेव वा ॥ ६३ ॥ ततो मया प्रणम्योच्चैर्विज्ञप्तः प्रणितामहः ॥ प्रणिपत्य मुनिश्रेष्ठ
लज्जां त्यक्त्वा सुदूरतः ॥ ६४ ॥ ध्रुवा मां वाधतेऽतीव सांप्रतं प्रणितामह ॥ तथा पश्यामि नो किञ्चित्तादृग्भोज्यं प्रयच्छ मे ॥ ६५ ॥ ध्रुवपासादयो
दीपा न विद्यन्तेऽत्र ते किल ॥ स्वर्गे स्थितस्य यच्चैतत्तत्किमेवंविधं मम ॥ ६६ ॥ ॥ पितामह उवाच ॥ ॥ त्वया नात्रं क्वचिदत्तं कस्यचित्प्रथिवीतले ॥
तेनात्रापि बुभुक्षा ते वृद्धिं गच्छति दुर्मते ॥ ६७ ॥ तथा हतानि रत्नानि यानि दृष्टिं गतानि ते ॥ चक्षुर्हीनस्ततो जातो मम लोके गतोऽपि च
॥ ६८ ॥ यस्त्वं पातकयुक्तोऽपि संप्राप्तो मम मंदिरम् ॥ तद्द्रव्याम्यखिलं तेऽहं शृणुष्वैकमनाः स्थितः ॥ ६९ ॥ यस्मिञ्जले त्वया मुक्ताः प्राणाः पापा
त्मनापि च ॥ श्वेतद्वीपपतिस्तत्र कलिकालभयातुरः ॥ ७० ॥ ततोऽस्य स्पर्शनात्सद्यो विमुक्तः सर्वपातकैः ॥ अन्नादानात्परा पीडा जायते क्षुत्समु
द्रवा ॥ ७१ ॥ तथा रत्नापहारेण सजाता चाधता तव ॥ नैवान्यत्कारणं किञ्चित्सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ७२ ॥ ततो मया विधिः प्रोक्तः पुनरेव द्विजो
त्तम ॥ एषोऽपि ब्रह्मलोकस्ते नरकादतिरिच्यते ॥ तस्मात्तत्रैव मां देव प्रेषयस्व किमत्र वै ॥ ७३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तस्मात्तत्रैव गच्छ त्वं प्रेपि
तोऽसि किमत्र वै ॥ नरके तव वासो न श्वेतद्वीपसमुद्रवम् ॥ ७४ ॥ माहात्म्यं नाशमायाति शास्त्रं स्यात्सत्यवर्जितम् ॥ तस्मात्त्वं नित्यमाहूदो विद्वा
नेऽत्रैव सुन्दरे ॥ ७५ ॥ गत्वा जलाशये तस्मिन्त्र प्राणाः समुज्जिताः ॥ तमेव निजदेहं च भक्षयस्व यथेच्छया ॥ ७६ ॥ तद्रविष्यति मद्राक्ष्या
दक्षयं जलमध्यगम् ॥ तावत्कालं च दृष्टिस्ते भोज्यकाले भविष्यति ॥ ७७ ॥ ततोऽहं तस्य वाक्येन दीपोत्सवदिने सदा ॥ निशीथेऽत्र समाग
म्य भक्षयामि निजां तनुम् ॥ ७८ ॥ ततस्तुतिं प्रगच्छामि यावदेवं दिनं स्थितम् ॥ मातुषं च तथा वर्षमीदृशो व्यवस्थितः ॥ ७९ ॥ नास्त्य
साध्यं मुनिश्रेष्ठ तव किञ्चिजगत्रये ॥ येनैकं तुल्यं कृत्वा निपीतः पयसानिधिः ॥ ८० ॥ तस्मान्मुने दयां कृत्वा ममोपरि महत्तराम् ॥ अकृत्वा
द्रक्ष मामस्मात्सर्वलोकविगर्हितात् ॥ ८१ ॥ तथा दृष्टिप्रदानं मे कुरुष्व मुनिसत्तम ॥ निर्विण्णोऽस्म्यधभावेन नान्या त्वतोऽस्ति मे गतिः ॥
॥ ८२ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कृपया मम मानसम् ॥ द्रवीभूतं तदा वाक्यमबोचं तं रघूत्तम ॥ ८३ ॥ त्वमन्ननिष्कयं देहि कण्ठस्थमिह भूषणम् ॥
येन नाशं प्रयात्येषा बुभुक्षा जठरोद्भवा ॥ ८४ ॥ तथाऽद्यप्रभृति प्राज्ञ रत्नदीपान्मुनिर्मलान् ॥ अत्रैव सरसस्तीरे देहि दामोदराय च ॥ ८५ ॥
येन संजायते दृष्टिः शाश्वती तव निर्मला ॥ मम वाक्यादसंदिग्धं सत्येनात्मानमालभे ॥ ८६ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ ममोपरि दयां कृत्वा
त्वमेव मुनिसत्तम ॥ गृहाण रत्नसंभूतं कण्ठाभरणमुत्तमम् ॥ ८७ ॥ ततो दयाभिभूतेन मया तस्य प्रतिग्रहः ॥ निःस्पृहेणापि संचीर्णां मुनिना
रण्यवासिना ॥ ८८ ॥ ततः प्रक्षाल्य मे पादौ यावत्तेनान्ननिष्कये ॥ विभूषणमिदं दत्तं सद्रक्तया भावितात्मना ॥ ८९ ॥ ततस्तस्य प्रणष्टा सा
बुभुक्षा तत्क्षणान्नृप ॥ संजाता परमा तृप्तिर्देवपीषूषसंभवा ॥ ९० ॥ तस्य नष्टं घृतं कायं तच्च जीर्णं पुरोद्भवम् ॥ यदासीदक्षयं नित्यं तस्मिन्स्तोत्रे
व्यवस्थितम् ॥ ९१ ॥ ततः संस्थापितस्तेन तस्मिन्स्थाने सुभक्तितः ॥ दामोदरो रघुश्रेष्ठ कृत्वा प्रासादमुत्तमम् ॥ ९२ ॥ तस्याग्रे श्रद्धया युक्तो
दीपं दद्याद्यथायथा ॥ तथातथा भवेदृष्टिस्तस्य नित्यं मुनिर्मलाम् ॥ ९३ ॥ ततो मासात्समासाद्य दिव्यचक्षुर्महीपतिः ॥ च बभूव नृपश्रेष्ठः
स्पृहणीयतमः सताम् ॥ ९४ ॥ ततः प्रोवाच मां हृष्टः प्रणिपत्य कृताञ्जलिः ॥ हर्षगद्गदया वाचा प्रस्थितस्त्रिदिवं प्रति ॥ ९५ ॥ त्वत्प्रसादात्प्रणष्टा
मे बुभुक्षाऽतिसुखारुणा ॥ तथा दृष्टिश्च संजाता दिव्या ब्राह्मणसत्तम ॥ ९६ ॥ अनुज्ञां देहि मे तस्माद्येन गच्छामि सांप्रतम् ॥ ब्रह्मलोकं मुनिश्रेष्ठ
तीर्थस्यास्य प्रभावतः ॥ ९७ ॥ ततो मया विनिर्मुक्तः प्रणिपत्य मुहुर्बुधुः ॥ स जगाम प्रहृष्टात्मा ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ ९८ ॥ एवं मे भूषणमिदं
जातं हस्तगतं पुरा ॥ तव योग्यमिदं ज्ञात्वा तुभ्यं तेन निवेदितम् ॥ ९९ ॥ ततःप्रभृति राजेंद्र समागत्यात्र मानवाः ॥ रत्नदीपान्प्रदायोच्चैः
स्नात्वाऽत्र सलिले शुभे ॥ कार्तिके मासि निर्याति देहात् त्रिदिवालयम् ॥ १०० ॥ ये पुनः प्राणसंत्यागं प्रकुर्वन्ति समाहिताः ॥ पापात्मानोऽपि ते
याति ब्रह्मलोकं रघूत्तम ॥ १०१ ॥ ततो दृष्ट्वा सहस्राक्षः प्रभावं तज्जलोद्भवम् ॥ पांसुभिः पूरयामास समंताद्रयसंकुलम् ॥ १०२ ॥ तदद्य
दिवसः प्राप्तो दीपोत्सवसमुद्भवः ॥ सुपुण्योऽत्र ममादेशात्त्वं कुरुष्व सुकृपिकाम् ॥ १०३ ॥ तस्यां स्नानं विधायाथ पितृस्तर्पय राघव ॥ देवस्यास्य
पुरो देहि रत्नदीपमुत्तमम् ॥ १०४ ॥ येन संजायते सिद्धिर्ब्रह्मलोकसमुद्भवा ॥ अनेनैव शरीरेण सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ १०५ ॥ ततस्ते राघवादेशा
त्सर्वे राक्षसानराः ॥ तस्मिन्देशे विनिर्दुष्टः कृपिकां विमलोदकाम् ॥ १०६ ॥ तत्र स्नात्वा पितृस्तर्प्य रत्नदीपं प्रदाय च ॥ समस्तं कार्तिकं यावदधोऽध्या
प्रस्थितास्ततः ॥ १०७ ॥ ततो विभीषणं मुक्ता हनुमन्तं च वानरम् ॥ ब्रह्मलोकं गताः सर्वे तत्तीर्थस्य प्रभावतः ॥ १०८ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥
अद्यापि दीपदानं यः कुरुते तत्र सादरम् ॥ संप्राप्ते कार्तिके मासि स्नात्वा तत्र जले शुभे ॥ स सर्वपातकैर्मुक्तो ब्रह्मलोके महीयते ॥ १०९ ॥ एवं
तत्र समुत्पन्नं तत्तडागं शुभावहम् ॥ आनर्त्तीयं तथा विष्णुकृपिका सा च शोभना ॥ ११० ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीति साहस्र्यां संहि
तायां पष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये आनर्त्तकीर्त्तिकृपिकामाहात्म्यवर्णनं नाम त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥
॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ राक्षसेस्तत्र लिङ्गानि यानि भक्त्या समन्वितैः ॥ स्थापितानि च माहात्म्यं तेषां सुत प्रकीर्तय ॥ ११ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥
तेषां पूजाकृते रौद्रा राक्षसा बलवन्तराः ॥ लंकापुर्याः समायाति सदैव शतशः पुरा ॥ २ ॥ आगच्छन्तो व्रजन्तस्ते मार्गे क्षेत्रे च तत्र च ॥ भक्षय
न्ति जनौघांश्च बालवृद्धाञ्जनानपि ॥ ३ ॥ ततस्ते मानवाः सर्वे प्रद्वन्तः समन्ततः ॥ इतश्चेतश्च धावन्ति प्राणरक्षणतत्पराः ॥ ४ ॥ तथान्ये बहवो
गत्वा ह्ययोध्यास्थं महापुरम् ॥ रामपुत्रं नृपश्रेष्ठं कुशं प्रोचुः सुदुःखिताः ॥ ५ ॥ तव पित्रा समं प्राप्ताः पूर्वं ये राक्षसा नृप ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे
विभीषणपुरःसरः ॥ ६ ॥ संस्थापितानि लिङ्गानि चतुर्वक्राणि तत्र वै ॥ राक्षसेन्द्रेः स्वमन्त्रैस्तेस्तस्य क्षेत्रस्य पश्चिमे ॥ ७ ॥ तेनेव चानुगुणेण
समागच्छन्ति नित्यशः ॥ तस्मिन्क्षेत्रे प्रकुर्वन्ति तथा लोकस्य भक्षणम् ॥ ८ ॥ यदि वा तानि लिङ्गानि कश्चित्संपूजयेन्नरः ॥ सद्यो विनाशमा
याति सोऽप्यनर्थो महान्भूत ॥ ९ ॥ तस्माद्यदि न रक्षां नः करिष्यसि महीपते ॥ तच्छेनैर्यास्यते लोकः सर्वोऽयं संशयं ध्रुवम् ॥ १० ॥ तत्र क्षेत्रं
विशेषेण यत्रागच्छन्ति ते सदा ॥ राक्षसाः क्रूरकर्माणो महामांसस्य लोलुपाः ॥ ११ ॥ तच्छ्रुत्वा स नृपस्त्वूर्णं स्वमात्मानां न्यवेदयत् ॥ राज्यभारं
ततस्तत्र बलेन सहितो ययौ ॥ १२ ॥ अथ प्राप्तं कुशं दृष्ट्वा हतशोपा द्विजोत्तमाः ॥ प्रोचुस्तं भर्त्सयित्वा तु वचनैः परुषाक्षरैः ॥ १३ ॥ किमेवं
क्रियते राज्यं यथा त्वं क्षत्रियाधमः ॥ करोषि यत्र विध्वंसं राक्षसेर्नीयते जनः ॥ १४ ॥ नूनं जातो न रामेण भवान्नावगमंभवः ॥ येनोपेक्षसि
सर्वांशो राक्षसैः परिपीडितात् ॥ १५ ॥ सत्यमेतत्पुरा प्रोक्तं नीतिशास्त्रविचक्षणैः ॥ यस्य वर्णस्य यो राजा स वर्णः सुसमेधते ॥ १६ ॥ तस्मात्त्वं
राक्षसोद्भूतो राक्षसेर्द्विजसत्तमात् ॥ उपेक्षसे ततः सर्वान्भक्ष्यमाणांस्तथापरात् ॥ १७ ॥ आर्तानां यत्र लोकानां क्षयः पार्थिवसंभवेः ॥ पतंत्य

श्रुणि भूपृष्ठे तत्र राजा स दोषभाक् ॥ १८ ॥ ॥ कुश उवाच ॥ ॥ प्रसादः क्रियतां विप्रान् मया ज्ञातमीदृशम् ॥ राक्षसेभ्यः समुत्पन्नो
 ब्राह्मणानां पराभवः ॥ १९ ॥ अद्यप्रभृति यः कश्चिद्दिनां नीयते कश्चित् ॥ ब्राह्मणो वाऽथवाऽन्योऽपि तद्रवेन्मम पातकम् ॥ २० ॥ एवमुक्त्वा
 ततस्तूर्णं प्रेषयामास राघवः ॥ विभीषणाय संकुद्धो हूतं भयविवर्जितम् ॥ २१ ॥ गच्छ दूतं द्रुतं गत्वा त्वया वाच्यो विभीषणः ॥ रामोचित
 स्त्वया स्नेहो मया सह कृतो महान् ॥ २२ ॥ यद्वाशसगणेः सार्धं मम भूमिं समंततः ॥ त्वं क्लेशयसि दुर्गुदे मां विश्वास्य सुभाषितैः ॥ २३ ॥
 मम पित्रा कृतेन ते प्रतिष्ठा राक्षसाधम ॥ तेन नो हन्मि ते भ्राता यथा तातेन शातितः ॥ २४ ॥ विपवृक्षोऽपि यो वृद्धिं स्वयमेव प्रणीयते ॥
 कथं संचिद्यते सोऽत्र स्वयमेव मनीषिभिः ॥ २५ ॥ तस्मादद्य दिनादूर्ध्वं यदि कश्चिन्निशाचरः ॥ समुद्रस्योत्तरं पारं कथंचिदागमिष्यति ॥ २६ ॥
 तदहं सत्वरं प्राप्य लंकां तव पुरीषिमाय ॥ सत्सेव्यो ध्वंसयिष्यामि तथा सर्वाभिशाचराय ॥ २७ ॥ त्वां च बद्धा हटेः पारोर्निगदे
 सुसंयतम् ॥ कारासंस्थं करिष्यामि सद्य एव न संशयः ॥ २८ ॥ एवमुक्तस्ततो दूतो गत्वा सेतुं द्रुतं ततः ॥ दृष्ट्वा रामेश्वरं देवं यावदने ज्वर
 स्थितः ॥ २९ ॥ तावत्पृष्ठो जनैः कैश्चित्कस्त्वं वत्स इहागतः ॥ केन कार्येण नो ब्रूहि नात्र गच्छति मानवाः ॥ ३० ॥ ॥ दूत उवाच ॥ ॥
 अहं कुशेन भूपेन विभीषणवृहं प्रति ॥ प्रेषितः कार्यमुद्दिश्य तत्र यास्याम्यहं कथम् ॥ ३१ ॥ ॥ जना ऊचुः ॥ ॥ नातः परं नरः
 कश्चिद्वन्तुं शक्तः कथंचन ॥ भग्नः सेतुर्यतो मध्ये रामेणाह्वितकर्मणा ॥ ३२ ॥ तस्मादत्रैव ते कार्यं सिद्धिं दूत प्रयास्यति ॥ विभीषणकृतं सर्वं दर्श
 नात्तस्य रक्षसः ॥ ३३ ॥ सर्वदा राक्षसेन्द्रोऽसौ शुभं रामेश्वरत्रयम् ॥ त्रिकालं पूजयत्येव नियमं समुपाश्रितः ॥ ३४ ॥ लंकाद्वारे स्थितो यो वै
 सेतुखण्डे महेश्वरः ॥ प्रभाते कुरुते तस्य स्वयं पूजां विभीषणः ॥ ३५ ॥ जलमध्यगतं यत्र सेतुखंडं द्वितीयकम् ॥ तत्र रामेश्वरो यत्र मध्याह्ने तं
 प्रपूजयेत् ॥ ३६ ॥ एनं देवं निशीथे च सर्वदागत्य भक्तितः ॥ संपूजयेन्न सन्देहः सत्यमेतत्प्रकीर्तितम् ॥ ३७ ॥ तस्मात्तिष्ठ त्वमग्नयः स्थानेऽत्रैव
 समाहितः ॥ यावदागमनं तस्य राक्षसस्य महात्मनः ॥ ३८ ॥ तेनैव सहितः पश्चात्स्वेच्छया तस्य मन्दिरम् ॥ प्रयास्यसि गृहं वापि स्वकीयं
 तद्विसर्जितः ॥ ३९ ॥ अथ तेषां तदाकर्ण्य स दूतो हर्षसंयुतः ॥ ब्रह्मिष्ठैव चोक्ताथ तत्र चैव व्यवस्थितः ॥ ४० ॥ अथ प्राप्ते निशार्थं स राक्षसेः
 परिवारितः ॥ विभीषणः समायातस्तस्मिन्नायतने शुभे ॥ ४१ ॥ विमानवरमाहूतः स्तुयमानः समन्ततः ॥ राक्षसेर्वदितुं यैर्गोचमानस्तथा परैः
 ॥ ४२ ॥ उत्तीर्य च विमानाभ्यात्कृत्वाऽथ त्रिः प्रदक्षिणाम् ॥ रामेश्वरं प्रणम्योच्चैः स्तोत्रमेतच्चकार सः ॥ ४३ ॥ नमस्ते देवदेवेश भक्तानामभवप्रद ॥
 सर्वतःपाणिपादं ते सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ॥ ४४ ॥ त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वं चंद्रस्त्वं प्रभाकरः ॥ त्वं विष्णुस्त्वं चतुर्वक्त्रः शक्रस्त्वं परमेश्वरः ॥ ४५ ॥
 यथा तिलगतं तैलं गृहं तिष्ठति सर्वदा ॥ तथा त्वं सर्वलोकेषु गृहं स्तिष्ठसि शंकर ॥ ४६ ॥ यथा काष्ठगतो वह्निः संस्थितोऽपि न लक्ष्यते ॥ मूढैः सर्वत्र
 स्थोपि तथा त्वं नैव लक्ष्यसे ॥ ४७ ॥ यथा दधिगतं सर्पिर्निगूढत्वेन संस्थितम् ॥ चराचरेषु भूतेषु तथा त्वं देव संस्थितः ॥ ४८ ॥ यथा जलं धंसपृष्ठात्वनना
 प्रोति मानवः ॥ तथा त्वां पूजयन्नित्यं मोक्षमाप्नोत्यसंशयम् ॥ ४९ ॥ तावच्च दुर्लभः स्वर्गस्तावच्छूराश्च शत्रवः ॥ यावदेव न सन्तोषं त्वं करोषि शरीरि
 णाम् ॥ ५० ॥ तावच्छमीश्वला नृणां तावद्रोगाः पृथग्विधाः ॥ न यावदेवदेव त्वं सन्तोषं संप्रयास्यसि ॥ ५१ ॥ तावत्पुत्रोद्भवं दुःखं तथा प्रियसख
 द्रवम् ॥ यावत्त्वं देव नायासि सन्तोषं देहिनामिह ॥ ५२ ॥ एवं स्तुत्वा ततो लिंगं स्नापयित्वा यथाविधि ॥ गन्धानुलेपनैर्दिव्यैर्मदं मासु वै
 ततः ॥ ५३ ॥ पारिजातकपुष्पैश्च तथा सन्तानसम्भवेः ॥ कल्पपादपसंभूतेस्तथा भन्दाजेरपि ॥ ५४ ॥ पूजां चक्रे सुविस्तीर्णां श्रद्धया परया युतः ॥
 दिव्यैराभरणैर्धूप्य दिव्ययज्ञैस्ततः परम् ॥ ५५ ॥ स च गीतं स्वयं चक्रे तालमादाय पाणिना ॥ मूर्छातालकृतं रम्यं सप्तस्वरविराजितम् ॥ ५६ ॥
 तानयुक्त्या समोपेतं ग्रामे रागेः स्वलंकृतम् ॥ एवं कृत्वा स शुश्रूषां तस्य देवस्य भक्तिः ॥ ५७ ॥ यावत्संप्रस्थितो भूयो लंकां प्रति विभीषणः ॥
 तावद्वनोऽग्रतः स्थित्वा कुशवाक्यमुवाच ह ॥ ५८ ॥ विशेषतस्तु तेनोक्तं यत्तस्य पुरतः पुरा ॥ अतिकोपाभिभूतेन प्रक्तनयनेन च ॥ ५९ ॥
 तच्छ्रुत्वाथ प्रणम्योच्चैर्दत्तं प्राह विभीषणः ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा विनयावनतः स्थितः ॥ ६० ॥ यद्येवं विहितं राज्ये रामपुत्रस्य राक्षसेः ॥
 तन्नुनं तन्मया सर्वं विहितं दूतसत्तम ॥ ६१ ॥ तस्मान्महाप्रसादो मे कृतस्तेन महात्मना ॥ कुशेन प्रेषितो यस्त्वं मम मूर्खस्य संनिधौ ॥ ६२ ॥
 एवमुक्त्वा स तान्सर्वान्छोभयामास राक्षसां ॥ ये गत्वा भूतले मर्त्यान्ध्वंसयन्ति सदैव हि ॥ ६३ ॥ ततस्तेवैव चानीय तस्य दूतस्य संनिधौः ॥
 प्रत्येकं तानुवाचेदं कोपादश्रुणि चोत्सृज्य ॥ ६४ ॥ येः कृतो जनविध्वंसो राक्षसेः सुदुरात्मभिः ॥ राज्ये कुशस्य संप्राप्तेः प्रभोर्मम महात्मनः ॥
 ॥ ६५ ॥ ते सर्वे व्यंतरा रौद्राः प्रभवन्तु सुदुःखिताः ॥ लंकाद्वारगता नित्यं क्षुत्पिपासानिपीडिताः ॥ ६६ ॥ सर्वभोगपरित्यक्ताः शीतातपसहि
 णवः ॥ श्लेष्ममूत्रकृताद्वारा निन्द्याः सर्वजनस्य च ॥ ६७ ॥ एवं दत्त्वाथ तेषां स शापं राक्षससत्तमः ॥ ततः प्राह च तं दूतं पुनरेव कृतां
 जलिः ॥ ६८ ॥ अद्यप्रभृति नो कश्चिद्राक्षसः संप्रयास्यति ॥ तस्माद्वाच्यो रघुश्रेष्ठो मद्राक्यात्स कुशस्त्वया ॥ क्षम्यतामपराधो मे यदज्ञाना
 दयं कृतः ॥ ६९ ॥ राक्षसेर्दुष्टजातीयैर्महामांसस्य लोलुपैः ॥ कृतश्च निग्रहस्तेषां प्रत्यक्षं तव दूत यः ॥ ७० ॥ यदन्यदपि कृत्यं स्यादेवं वा मानुषं
 च वा ॥ मम भृत्यस्य तत्सर्वं कथनीयमशंकितम् ॥ ७१ ॥ ॥ दूत उवाच ॥ ॥ यानि तत्र च लिंगानि राक्षसेर्निर्मितानि च ॥ तानि गत्वा
 स्वयं शीघ्रं त्वमुत्पाट्य राक्षस ॥ ७२ ॥ एतदेव परं कृत्यं सर्वलोकसुखावहम् ॥ स्थापितानि च यान्येव मंत्रे राक्षससंभवेः ॥ ७३ ॥ संपूजितानि
 रक्षोभिश्चतुर्वक्त्राणि राक्षस ॥ अजानन्मानवः कश्चिद्दि पुजां समाचरेत् ॥ ७४ ॥ तत्क्षणात्नाशमायाति एतदहं मया स्वयम् ॥ एतस्मात्कारणाद्विचि
 त्तामहं राक्षसाधिप ॥ तेः स्थितैर्भूतले लिंगैः स्थिताः सर्वे निशाचराः ॥ ७५ ॥ ॥ विभीषण उवाच ॥ ॥ मया पूर्वं प्रतिज्ञातं रामस्य पुराः किल ॥
 रामेश्वरमतिक्रम्य न गंतव्यं धरातले ॥ ७६ ॥ अन्यच्च कारणं दूत प्रोक्तमत्र मनीषिभिः ॥ दुःस्थितं सुस्थितं वापि शिवलिंगं न चालयेत् ॥ ७७ ॥
 तत्कथं तत्र गत्वाऽथ लिंगभेदं करोम्यहम् ॥ स्वयं माहेश्वरो भूत्वा प्रतिज्ञाय च वै स्वयम् ॥ ७८ ॥ तस्मात्प्रसादनीयस्ते मद्राक्यात्स नराधिपः ॥
 यद्ययुक्तं मया प्रोक्तं तत्त्वं कुरु विनिग्रहम् ॥ ७९ ॥ एवमुक्त्वाथ तं दूतं रत्नैः सागरसंभवेः ॥ प्रभूतेर्भूषयित्वाऽथ विसर्ज्य नृपं प्रति ॥ ८० ॥ अथ
 ते राक्षसास्तेन शप्ताः प्रोचुः सुदुःखिताः ॥ कुरु शापस्य मोक्षं नः सर्वेषां राक्षसेश्वर ॥ ८१ ॥ ॥ विभीषण उवाच ॥ ॥ नाहं करोमि
 भूयोऽपि पुष्पांकं राक्षसाधमाः ॥ अनुग्रहं प्रशप्तानां वंचकानां विशेषतः ॥ ८२ ॥ तस्मात्सोऽपि रघुश्रेष्ठः प्रसादं वः करिष्यति ॥ मम वाक्याद
 संदिग्धं कालः कश्चित्प्रतीक्ष्यताम् ॥ ८३ ॥ एवमुक्त्वाऽथ रक्षेन्द्रः प्रेषयामास सत्वरम् ॥ दूतं कुशमहीपस्य मानुषं देवपूजकम् ॥ ८४ ॥ गत्वा
 ब्रूहि कुरां भूपं सत्वरं वचनान्मम ॥ एतेषां मत्प्रशप्तानां राक्षसानां दुरात्मनाम् ॥ अनुग्रहं कुरु विभो दीनानां भोजनाय वै ॥ ८५ ॥ एवमुक्तस्त

तस्तेन दूतो दूतेन संयुतः ॥ कुशास्तेन विनिर्यातः सत्वरं द्विजसत्तमाः ॥ ८६ ॥ ततो गत्वा द्रुतं दूतः कुशं प्रोवाच सादरम् ॥ प्रणिपत्य यथा
न्यायं विनयावनतः स्थितः ॥ ८७ ॥ विभीषणो मया दृष्टो देवे रामेश्वरे विभो ॥ पूजार्थं तत्र चायातो राक्षसेर्वहुभिर्वृतः ॥ ८८ ॥
प्रोक्तो मया भवद्राक्ष्यमशेषं रघुनन्दन ॥ श्रुतं तेनापि तत्सर्वं विनयावनतेन च ॥ ८९ ॥ अजानतः प्रभो तस्य राक्षसेः सुदुरात्मभिः ॥
प्रजैवं पीडिता भूमौ महामांसस्य लोलुपैः ॥ ९० ॥ तच्छ्रुत्वा मन्मुखत्वेन सर्वेषां निग्रहः कृतः ॥ येः कृतं कदनं भूमौ तव पार्थिव
सत्तम ॥ कृतास्ते व्यन्तराः सर्वे पापाहारविहारिणः ॥ ९१ ॥ भविष्यथ तथा यूयं क्षुत्पिपासानिपीडिताः ॥ तैः सर्वैः प्रार्थिनः
सोऽपि भूयोभूयः प्रणम्य तम् ॥ ९२ ॥ शप्ताः सर्वे वयं तावत्प्रसादं कुरु तद्विभो ॥ ते तेनाथ ततः प्रोक्ता नाहं वो राक्षसाधमाः ॥ ९३ ॥
अनुग्रहं करिष्यामि न दास्यामि च भोजनम् ॥ कुशादेशान्मया सर्वे यूयं पापसमन्विताः ॥ ९४ ॥ निगृहीताः स युष्माकं प्रसादं
प्रकरिष्यन्ति ॥ तदर्थं प्रेषितो दूतस्त्वत्सकाशं महीपते ॥ ९५ ॥ रक्षसा तेन यद्युक्तमखिलं तत्त्वमाचर ॥ किं वा ते बहूनोक्तेन नास्ति भक्तस्तथा
विधः ॥ भक्तिशक्तिसमोपेतो यथा ते स विभीषणः ॥ ९६ ॥ अद्यप्रभृति नो भूमौ विचरिष्यन्ति राक्षसाः ॥ तस्य वाक्यादसंदेहं त्वं राजन्सुख
भागभव ॥ ९७ ॥ लिङ्गानां च कृते राजन्विज्ञप्तं तेन रक्षसा ॥ न मया चात्र राजेन्द्र आगन्तव्यं कथंचन ॥ रामदेवस्य वाक्येन जंबुद्वीपे न मे
गतिः ॥ ९८ ॥ अत्र स्थितस्य यत्कृत्यं देवं वा मानुषं च वा ॥ तवादेशं करिष्यामि यद्यपि स्यात्सुदुष्करम् ॥ ९९ ॥ तस्मात्तेन महाराज
रामेश्वरप्रपूजकः ॥ मनुष्यः प्रेषितो दूतो यस्तं पश्य महीपते ॥ १०० ॥ अथ तस्य समादेशाद्दौकनीयैः पृथग्विधैः ॥ सहितः स समायातो
दूतो रसेन्द्रनोदितः ॥ १०१ ॥ धात्रीफलप्रमाणानां तेन प्रस्थाप्योदश ॥ मौक्तिकानां समानीताः कृते तस्य महीपते ॥ १०२ ॥ वेङ्कटार्णा
सरकतानां मणीनां च द्विजोत्तमाः ॥ जात्यानां षोडश द्रोणाः समानीताः सुनिर्मलाः ॥ १०३ ॥ अग्निशौचानि वस्त्राणि तथा देवमयानि च ॥
असंख्यातानि वै हेम जात्यं संख्याविवर्जितम् ॥ १०४ ॥ तत्सर्वं दर्शयित्वाथ कुशाय सुमहात्मने ॥ कृत्वा प्रदक्षिणं पश्चात्प्रणाममकरोद्विजाः ॥
॥ १०५ ॥ एष पार्थिवशार्दूल राक्षसेन्द्रो विभीषणः ॥ प्रणामं कुरुते भक्त्या मन्मुखेनैदमब्रवीत् ॥ १०६ ॥ प्रसादात्ते पितुः क्षेमं मम राज्ये मही
पते ॥ एष तिष्ठाम्यहं नित्यं पूजयंस्ते पितुर्हरम् ॥ १०७ ॥ मम राजन्निजज्ञातेर्यदि तेः सुदुरात्मभिः ॥ महीतले कृतं किंचिद्बिहृदं सम्यतां
मम ॥ १०८ ॥ एते ये राक्षसाः शतास्तवार्थाय मया प्रभो ॥ एतेषां प्रेतहृपाणां त्वमाहारं प्रकीर्तय ॥ १०९ ॥ ॥ कुश उवाच ॥ ॥
ममादेशात्समागत्य तेऽत्र लिङ्गानि कृत्स्नशः ॥ पूजयंतु प्रयत्नेन पांसुभिः सर्वतोदिशम् ॥ ११० ॥ ततस्तु भोजनं तेषां यद्विचिष्यति भूतले ॥
तद्वक्ष्यामि स्थिरो भूत्वा शृणु देवप्रपूजक ॥ १११ ॥ तुलागते सदादित्ये तैरागत्य धरातले ॥ विहर्तव्यं प्रयत्नेन यावद्विश्विकदर्शनम् ॥ ११२ ॥
तत्र येन कृतं श्राद्धं प्रेतपक्षे नराधमेः ॥ कन्यास्थे वा रवी यावत् तुलांतगतिर्भवेत् ॥ ११३ ॥ ज्वररूपेस्तदंगस्थेर्भक्ष्यमन्नं पृथग्विधम् ॥ ममा
देशादसंदिग्धं मासमेकं निशाचरैः ॥ ११४ ॥ विधिहीनं च येदत्तं भुक्तं च विधिवर्जितम् ॥ श्राद्धं वा मानुषैः सेव्या ज्वररूपेण ते सदा ॥ ११५ ॥
एवं वाच्यास्त्वया सर्वे प्रेतास्ते मद्वचोऽखिलम् ॥ तस्मादागत्य कुर्वंतु कार्तिके मासि मद्रयः ॥ ११६ ॥ तथा दूत त्वया वाच्यो मम वाक्याद्विभी
षणः ॥ प्रसादाद्यन्मया प्रोक्तं परुषं वचनं तव ॥ ११७ ॥ जानाम्यहं महाभाग न तेऽस्ति विकृतिः क्वचित् ॥ परिकल्पितं जनं दृष्ट्वा मयैतद्व्याहृतं
वचः ॥ ११८ ॥ राक्षसेन्द्रे स्थिते भूमौ त्वयि जानाम्यहं सदा ॥ तिष्ठते जनको मेघं रामः शश्वभृतां वरः ॥ ११९ ॥ एवमुक्त्वा ततो दूतं पूजया
मास राघवः ॥ वस्त्रैर्वहुविधै रत्नैर्नद्युत्थैश्च पृथग्विधैः ॥ १२० ॥ विभीषणकृते पश्चात्प्रेषयामास राघवः ॥ दौकनीयान्यनेकानि यानि सति च
तत्र वै ॥ १२१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं स सुखसंयुक्ताङ्कृत्वा सर्वान्द्विजोत्तमान् ॥ एतत्सर्वं ददौ पश्चात्तेभ्यो मुक्तादिकं नृपः ॥ १२२ ॥
दौकनीयं तथाऽऽयातं तल्लकायाः पृथग्विधम् ॥ शासनानि तथान्यानि गजाश्वसहितानि च ॥ १२३ ॥ पत्तनानि विवित्राणि ग्रामाणि
नगराणि च ॥ यच्चान्यद्वाञ्छितं येन तदत्तं तेन तस्य वै ॥ १२४ ॥ ततः कुशेश्वरं देवं विधाय च लवेश्वरम् ॥ स्वां तनुं च महाभागौ भ्रातरौ
तो रघुत्तमौ ॥ १२५ ॥ निवेद्य ब्राह्मणेन्द्राणां कृत्वा वृत्तिं यथोचिताम् ॥ अयोध्यां नगरीं तूर्णं कृतकृत्यौ विनिर्गतौ ॥ १२६ ॥ इति श्रीस्कान्दे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये कुशेश्वरलवेश्वरप्रतिष्ठावर्णनं नाम चतुर्त्तरशततमोऽध्यायः ॥
॥ १०४ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथ प्राप्ते दिनाधीशे तुलायां द्विजसत्तमाः ॥ प्रेता लिङ्गोद्भवां भूमिं पूजयामासुरेव हि ॥ १ ॥
यत्किञ्चित्तत्र संस्थं तु आद्यतीर्थं सुरालयम् ॥ तत्सर्वं व्यन्तरेस्तैश्च पांसुभिः परिपूरितम् ॥ २ ॥ ततः क्षेमं समुत्पन्नं क्षेत्रे तत्र द्विजोत्तमाः ॥ अन्ये
पामपि लोकानां लिङ्गेस्तेर्लुप्तिमागतेः ॥ ३ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य बृहदश्वो महीपतिः ॥ शास्त्रदेशात्समायातः कस्मिंश्चिद्युगपर्यये ॥ ४ ॥ स
दृष्ट्वा विपुलां भूमिं प्रासादैः परिवर्जिताम् ॥ प्रासादार्थं मतिं चक्रे तत्र क्षेत्रे द्विजोत्तमाः ॥ ५ ॥ शिल्पिनश्च समाहूयानेकास्तत्र सहस्रशः ॥ शोधया
मास तां भूमिमथस्ताद्वद्विस्तृताम् ॥ ६ ॥ भूमौ निखन्यमानायां ततो लिङ्गानि ध्रुविशः ॥ चतुर्वक्त्राणि तान्येव याति दृष्ट्वा गोचरम् ॥ ७ ॥
ततः स पार्थिवस्तैश्च लिङ्गेर्दृष्ट्वा वृतां भुवम् ॥ तत्क्षणान्मृत्युमापन्नः शिल्पिभिश्च समन्वितः ॥ ८ ॥ ततःप्रभृति नो तत्र कश्चिन्मर्त्यो महीतले ॥
प्रासादं कुरुते भीत्या तडागं कूपमेव च ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्र
माहात्म्ये राक्षसलिङ्गच्छेदनं नाम पञ्चोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ भृशं पांसुभिस्तस्मिन्प्रेतैस्तेः परि
पूरिते ॥ यानि तीर्थानि लुप्तानि लिङ्गानि च वदस्व नः ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ असंख्यातानि तीर्थानि तथा लिङ्गानि च द्विजाः ॥
लोपं गतानि वक्ष्यामि प्राधान्येन प्रबोधत ॥ २ ॥ तत्र लोपं गतं तीर्थं चक्रीतीर्थमिति स्मृतम् ॥ यत्र चक्रं पुरा न्यस्तं विष्णुना प्रभविष्णुना ॥
॥ ३ ॥ मातृतीर्थं तथैवान्यत्सर्वकामप्रदं नृणाम् ॥ यत्र ता मातरौ दिव्याः कार्तिकेयप्रतिष्ठिताः ॥ ४ ॥ सुबुद्धस्य राजवंस्तथान्यालिङ्ग
तेः ॥ ५ ॥ अग्निवेशस्य रेव्यस्य च्यवनस्य भृगोस्तथा ॥ आश्रमो याज्ञवल्क्यस्य तत्र लोपं समायाय ॥ ७ ॥ हारीतस्य महर्षेः हर्षस्य
महात्मनः ॥ कृत्स्नस्य च वसिष्ठस्य नारदस्य त्रितस्य च ॥ ८ ॥ तथैव ऋषिपत्नीनां तत्र लिङ्गानि ध्रुविशः ॥ कात्यायन्याश्च शांडिल्या मेत्रे

यथाश्च तथा पुरा ॥ ९ ॥ अन्यासां मुनिपत्नीनां यासां संख्या न विद्यते ॥ तत्राश्चर्यमभूदन्त्यतः पूर्यमाणे महीतले ॥ १० ॥ पांसुभी राक्षसे
स्तैः प्रेतैर्ब्राह्मणसत्तमाः ॥ तद्गोऽहं संप्रवक्ष्यामि श्रोतव्यं सुसमाहितैः ॥ १० ॥ दृष्ट्वा पांसुमयीं वृष्टिं मुक्तां प्रेतैः समंततः ॥ मातृवर्गेण तेनाथ प्रमुक्तः
भुरोऽनिलः ॥ ११ ॥ तेन पांसुकृता वृष्टिः समन्तान्मथिता बहिः ॥ तस्या भूमेः पतत्येव न किञ्चित्तत्र पूर्यते ॥ १२ ॥ ततस्ते व्यंतराः खिन्ना
निराशास्तस्य पुरणे ॥ भूतास्तस्य पुरो गत्वा चुकुशुः कुशभूपतेः ॥ १३ ॥ अस्माभिर्विहिता तत्र पांसुवृष्टिर्महीपते ॥ नीयते शतधाऽन्यत्र मातृ
मुक्तेन वायुना ॥ १४ ॥ स त्वं तासां विधातार्थमुपायं ध्रुप चिंतय ॥ येन तां पांसुभिर्भूमिं पूरयामः समंततः ॥ १५ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा
ततः कुशभूमीपतिः ॥ रुद्रमाराधयामास तत्क्षेत्रं प्राप्य सद्भिजाः ॥ १७ ॥ ततस्तस्य गतस्तुष्टिं वर्षति भगवान्हरः ॥ प्रोवाच प्रार्थयामीष्टं यत्ते
मनसि वाञ्छितम् ॥ १८ ॥ ॥ कुश उवाच ॥ ॥ यथा संपूर्यते चाक्षुः पांसुभिर्भूमिर्मंडलम् ॥ एतत्प्रेतप्रमुक्तैश्च प्रसादात्ते तथा कुरु ॥ १९ ॥
मया प्रेतगणा देव निर्दिष्टास्तस्य पुरणे ॥ २० ॥ संरक्ष्यमाणं तच्छक्यं चैतन्न पूरितम् ॥ २० ॥ तत्र राक्षसजैर्मन्त्रैः सति लिंगानि च प्रभो ॥
प्रतिष्ठितानि तत्स्पर्शादर्शनात्स्याज्जनक्षयः ॥ २१ ॥ अचलत्वात्तथा देव लिंगानां शास्त्रसद्भ्यात् ॥ अन्यदुत्पाटनायं च नैव कुर्मः कथं
चन ॥ २२ ॥ तस्माद्विगच्छतो नाशो ब्राह्मणानां तपस्विनाम् ॥ यथा न स्यात्तुरश्रेष्ठ तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ २३ ॥ ततश्च भगवान्मुद्रस्ताः
समाहूय मातरः ॥ प्रोवाच त्यज्यतां स्थानं भवत्यो यत्र संस्थिताः ॥ २४ ॥ तत्र पांसुभिरव्ययाः करिष्यति दिवानिशम् ॥ प्रेताः कुशसमा
देशाद्वृष्टिं लोकहिताय च ॥ २५ ॥ ॥ मातर उचुः ॥ ॥ त्यक्ष्यामश्च तत्रादेशात्तत्स्थानं वृषभध्वज ॥ परं दर्शय चास्माकं किञ्चिदन्यत्तथा
विधम् ॥ २६ ॥ क्षेत्रेऽत्रैव निवृत्त्यापो येन स्कन्दकृते वयम् ॥ तेन संस्थापिताश्चात्र प्रोक्ताः स्थेयं सदा ततः ॥ २७ ॥ ततः प्रोवाच भगवांस्त
स्यास्थानान्महत्तरम् ॥ स्थानं दास्यामि सर्वासां पृथक्त्वेन शुभावहम् ॥ २८ ॥ अष्टपष्टिस्तु क्षेत्राणां मदीयानां समंततः ॥ संस्थितास्ति महा
भागा येषु मत्संस्थितिः सदा ॥ २९ ॥ अष्टपष्टिविभागेन भूत्वा सर्वाः पृथक्पृथक् ॥ तेषु तिष्ठथ मद्राक्ष्यात्पूजामध्यामवाप्स्यथ ॥ ३० ॥ तस्य
देवस्य तच्छ्रुत्वा वाक्यं ता मातरस्तदा ॥ प्रहृष्टास्तत्परित्यज्य स्थानं स्कन्दविनिर्मितम् ॥ ३१ ॥ अष्टपष्टिविभागेन भूत्वा रूपैः पृथग्विधैः ॥
अष्टपष्टिषु क्षेत्रेषु तस्य ताः संस्थिताः सदा ॥ ३२ ॥ ततस्ताभिर्विनिर्मुक्तं तत्सर्वं भूमिमण्डलम् ॥ पांसुभिः पूरितं प्रेतैर्दिवारात्रमन्त्रितैः ॥ ३३ ॥
एवं तस्य वरं दत्त्वा भगवान्वृषवाहनः ॥ जगामादर्शनं पश्चात्सार्यं सर्वगणैर्द्विजाः ॥ ३४ ॥ कुशोऽपि ब्राह्मणैः सर्वस्तापमेश्वरं प्रशंसितः ॥ लब्ध्वाशीः
प्रययौ तस्मादयोऽध्यानगरीं प्रति ॥ ३५ ॥ इति श्रीस्कादि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये
लुप्ततीर्थमाहात्म्यकथननाम षडुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥ ॥ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ अष्टपष्टिरियं प्रोक्ता या त्वया मृतनन्दन ॥
क्षेत्राणां देवदेवस्य कथं सा तत्र संस्थिता ॥ एतत्सर्वं समाचक्ष्व परं कौतूहलं हि नः ॥ १ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ प्रभभारो महानेप यो भवद्भिः
प्रकीर्तितः ॥ तथापि कीर्तयिष्यामि नमस्कृत्वा पिनाकिनम् ॥ २ ॥ चमत्कारपुरं द्वासीत्पूर्वं ब्राह्मणसत्तमः ॥ वत्सस्यान्वयसंभृतश्चित्र
शर्मा महायशाः ॥ ३ ॥ तस्य बुद्धिरियं जाता पाताले हाटकेश्वरम् ॥ अत्रानीय ततो भक्त्या पूजयामि दिवानिशम् ॥ ४ ॥ एवं स निश्चयं कृतः
तपश्चक्रे ततः परम् ॥ नियतो नियतादारः परां निष्ठां समाश्रितः ॥ ५ ॥ तस्यापि भगवान्छंभुः कालेन महता ततः ॥ संतुष्टो ब्राह्मण
श्रेष्ठास्ततः प्रोवाच सादरम् ॥ ६ ॥ वरं प्रार्थय त्रिप्रेन्द्र यत्ते मनसि वर्तते ॥ अपि त्रैलोक्यराज्यं ते तुष्टो दास्याम्यसंशयम् ॥ ७ ॥ तस्मात्प्रार्थय
ते नित्यं यच्च चित्ते व्यवस्थितम् ॥ दुर्लभं सर्वदेवानां मनुष्याणां विशेषतः ॥ ८ ॥ ॥ चित्रशर्मावाच ॥ ॥ यदि तुष्टोसि मे देव वरं चेन्मे
प्रयच्छसि ॥ तदत्रागच्छ पातालाद्विगच्छसि सुरेश्वर ॥ ९ ॥ यत्पाताले स्थितं लिंगं ब्रह्मणा संप्रतिष्ठितम् ॥ हाटकेश्वरसंज्ञं तु तदिहायातु सत्त्वं
रम् ॥ १० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अचलं सर्वलिंगं स्यात्सर्वत्रापि द्विजोत्तम ॥ किं पुनः प्रथमं यच्च ब्रह्मणा निर्मितं स्वयम् ॥ ११ ॥ तस्मा
त्स्थापय लिंगं तद्वद्वेकेन द्विजोत्तम ॥ हाटकेश्वरसंज्ञं तु लोके ख्यातं भविष्यति ॥ १२ ॥ सोमवारे चतुर्दश्यां शुद्धायां श्रद्धयान्वितः ॥ यस्तत्र
क्षिप्तमायुक्तः पूजयिष्यति मानवः ॥ १३ ॥ आद्यलिंगोद्भवं श्रेयः पूजया लप्स्यते द्विज ॥ एवमुक्त्वाऽथ भगवांस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ १४ ॥ चित्रशर्मा
ऽपि कृत्वाथ प्रासादं सुमनोहरम् ॥ तत्र हेममयं लिंगं स्थापयामास भक्तितः ॥ १५ ॥ शास्त्रोक्तेन विधानेन पूजां चक्रे च नित्यशः ॥ ततस्त्रैलोक्य
विख्यातं ताल्लिंगं तत्र वै द्विजाः ॥ १६ ॥ दूरादभ्येत्य लोकाश्च पूजयन्ति ततः परम् ॥ अथ तत्र द्विजा येऽन्ये संस्थिता गुणवत्तराः ॥ १७ ॥ तेषां
स्पर्शां ततो जाता दृष्ट्वा तस्य विवेष्टितम् ॥ एकस्थानप्रसूतानां सर्वेषां गुणशालिनाम् ॥ १८ ॥ अयं गुणविहीनोऽपि प्रख्यातो भुवनत्रये ॥
हराराधनमासाद्य यस्मात्तस्माद्वयं हरम् ॥ तदर्थं तोषयिष्यामः साम्यं येन प्रजायते ॥ १९ ॥ अष्टपष्टिः स्मृता लोके क्षेत्राणां शूलपा
णिनः ॥ यत्र सान्निध्यमभ्येति त्रिकालं परमेश्वरः ॥ २० ॥ अष्टपष्टिश्च गोत्राणामस्माकं चात्र संस्थिता ॥ एतेन मृदमनसा सार्धं
सामान्यलक्षणा ॥ २२ ॥ तस्मादनेन चाराध्य भगवन्तं त्रिलोचनम् ॥ तत्र लिंगं समानीतमत्र पातालसंस्थितम् ॥ २२ ॥ तथा
सर्वैश्च सर्वाणि क्षेत्रलिंगानि कृत्स्नशः ॥ आनेतव्यानि चाराध्य तपःशक्त्या महेश्वरम् ॥ २३ ॥ एतेषां सर्वगोत्राणामानेप्यति च शंकरः ॥
यद्गोत्रं क्षेत्रसंयुक्तं यच्चान्यद्वा भविष्यति ॥ २४ ॥ ततस्ते शर्मसंयुक्ताः सर्वे एव द्विजोत्तमाः ॥ चक्रुस्तपःक्रियां सर्वे दुष्करां सर्वजन्तुभिः ॥
॥ २५ ॥ जपेहोमोपवासैश्च नियमैश्च पृथग्विधैः ॥ बलिपूजोपहारैश्च स्नानदानादिभिस्तथा ॥ २६ ॥ लिंगं संस्थाप्य देवस्य नाम्ना ख्यातं द्विजे
श्वरम् ॥ मनोहरतरं प्रोक्षे प्रासादे पर्वतोपसे ॥ २७ ॥ त्यक्त्वा गृहक्रियाः सर्वास्तथा यज्ञसमुद्रवाः ॥ अन्याश्च लोकयात्रोत्थास्तोषयन्ति महेश्वरम् ॥
॥ २८ ॥ एवमाराध्यमानोऽपि सन्तोषं परमेश्वरः ॥ नाभ्यगच्छत्परां तुष्टिं कथंचिदपि स द्विजाः ॥ २९ ॥ ततो वर्षसहस्रति समाराध्य महेश्वरम् ॥
न च किञ्चित्फलं प्राप्ता यावत्कुडास्ततोऽखिलाः ॥ ३० ॥ अस्य सूर्वतमस्याऽपि त्वं शुल्लिश्चित्रशर्मणः ॥ सुस्तोकेनाऽपि कालेन सन्तोषं परमं गतः
॥ ३१ ॥ वयं वार्धक्यमापन्ना वारुत्यात्प्रभृति शंकरम् ॥ पूजयन्तोऽपि नो दृष्टस्तथाऽपि परमेश्वर ॥ ३२ ॥ तस्मात्सर्वैः प्रकृतैर्व्यं हव्यवाहप्रवेशनम् ॥
अस्माभिर्निश्चयो ह्येव तवाग्रे सांप्रतं कृतः ॥ ३३ ॥ ततश्चाहस्य काष्ठानि सर्वे ते द्विजसत्तमाः ॥ ईश्वरं मनसि ध्यात्वा चिताश्चक्रुः पृथग्विधाः ॥ ३४ ॥
तथा सर्वं क्रियाकरं स्नानदानादिकं च यत् ॥ कृत्वा ते ब्राह्मणाः सर्वे सुसमिद्धं बुताशनम् ॥ ३५ ॥ यावत्कृत्वा सुतेः सार्धं प्रविशन्ति समाहिताः ॥
तावत्स भगवांस्तुष्टेः संधर्शनं ययौ ॥ ३६ ॥ अग्वीच विहस्योच्चैर्मण्यगम्भीरया गिरा ॥ सर्वास्तान्ब्राह्मणश्रेष्ठान्मृतासंजीवयन्निव ॥ ३७ ॥
दत्त्वा प्रगच्छामि स्वमेव भुवनं पुनः ॥ ३८ ॥ ॥ ब्राह्मणा उचुः ॥ ॥ अस्मिन्क्षेत्रे सुरश्रेष्ठ पुरस्यास्य च संनिधौ ॥ क्षेत्राणामष्टपष्टिषां चन्वा

संकीर्त्यते जनेः ॥ ४० ॥ सदाभ्येतु समं लिङ्गैस्तैराद्यैः सुरसत्तम ॥ येनार्पणप्रशान्तिर्नः सर्वेषामिह जायते ॥ ४१ ॥ एष संस्पृधतेऽस्माभिः सर्वे
गुणविजितः ॥ त्वङ्गिणस्य प्रभावेन तस्मादेतत्समाचर ॥ ४२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे विप्रो ज्ञात्वा तं वरदं इरम् ॥ उवाच स्पर्धया युक्त
चित्रशर्मा महेश्वरम् ॥ ४३ ॥ ॥ चित्रशर्मोवाच ॥ ॥ एतैः प्राणपरित्यागमारभ्य तदनंतरम् ॥ तुष्टिं नीतोऽसि देवेश कृत्वा च सुमहत्तपः ॥ ४४ ॥ मया
संस्पृधमानैश्च केवलं गुणगर्वितैः ॥ तस्मादेषां न दातव्यं त्वया किंचित्सुरेश्वर ॥ ४५ ॥ यदि त्वं मामतिक्रम्य संप्रदास्यसि वाञ्छितम् ॥ एतैः पुत्रकलत्रैश्च
सार्धं प्रत्यक्षतस्तव ॥ पावकं साधयिष्यामि तस्माद्युक्तं समाचर ॥ ४६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भगवान्छशिरोस्वरः ॥ चिन्तया
मास चित्तेन किमत्र सुकृतं भवेत् ॥ ४७ ॥ एते ब्राह्मणशार्दूला चित्तांशं याति मत्कृते ॥ एषोऽपि सर्वसंसिद्धो गणतुल्यो द्विजोत्तमः ॥ ४८ ॥ तस्मा
द्वाभ्यां मया कार्यं क्षेत्रे सौख्यं यथा भवेत् ॥ ब्राह्मणानां विशेषेण तथा चात्र निवासिनाम् ॥ ४९ ॥ ममापि सर्वदा चित्ते कृत्यमेतद्वि वर्तते ॥ एक
स्थाने करोम्येव सर्वक्षेत्राणि यानि मे ॥ ५० ॥ भविष्यति तथा कालो रौद्रः कलिसमुद्रवः ॥ तत्र क्षेत्राणि तीर्थानि नाशं यास्यंति भूतले ॥ ५१ ॥
सतीर्थैस्तद्भयात्सर्वैः क्षेत्रमेतत्समाश्रितम् ॥ आनयिष्याम्यहमपि स्वानि क्षेत्राणि कृत्स्नशः ॥ ५२ ॥ ततस्तं चित्रशर्माणं प्राह चेदं महेश्वरः ॥ शृणु
मद्वचनं कृत्स्नं कुरुष्व तदनंतरम् ॥ ५३ ॥ अत्र क्षेत्राणि सर्वाणि मदीयानि द्विजोत्तम ॥ समागच्छंतु विप्राश्च प्रभवंतु प्रहर्षिताः ॥ ५४ ॥ तवापि
योग्यतां श्रेष्ठां करिष्यामि महामते ॥ यदि मे वर्तसे वाक्ये सुक्ता स्पृष्ट्वा द्विजोद्भवम् ॥ ५५ ॥ तुरीयमपि ते गोत्रं वेदोक्तेन क्रमेण च ॥ आद्यतां
चापि ते सर्वे कीर्तयिष्यंति ते द्विजाः ॥ ५६ ॥ तथान्यदपि सन्मानं तव यच्छामि च द्विज ॥ आचन्द्रार्कमसंदिग्धं पुत्रपौत्रादिकं च यत् ॥ ५७ ॥
त्वदन्वये भविष्यति पुत्रपौत्रास्तथा परे ॥ कृत्ये श्राद्धे तर्पणे वा क्रियमाणे विधानतः ॥ ५८ ॥ आद्यस्य वत्ससंज्ञस्य नाम उच्चार्य गोत्रजम् ॥
ततो नामानि चाप्येवं कीर्तयिष्यंति भक्तितः ॥ ५९ ॥ ततः संतर्पयिष्यंति पितृनथ पितामहान् ॥ तथान्यानपि बंधूश्च सुहृत्संवंधिबंधवान् ॥
॥ ६० ॥ त्वदन्वये विना नाम्ना त्वदीयेन विमोहिताः ॥ ये पितृस्तर्पयिष्यंति तेषां व्यर्थं भविष्यति ॥ ६१ ॥ श्राद्धं वा यदि वा दानं तर्पणं वा
त्वद्वचनम् ॥ तस्मादहं कृतिं सुक्ता मामाराधय केवलम् ॥ ६२ ॥ येन सिद्धोऽपि संसिद्धिं परामाप्नोषि शाश्वतीम् ॥ एवं संबोध्य तं विप्रं कृत्वाद्यमपि
पश्चिमम् ॥ ६३ ॥ ततस्तान्ब्राह्मणानाह प्रासादः क्रियतामिति ॥ गोत्रं गोत्रं पुरस्कृत्य स्थाप्यं लिङ्गमनुत्तमम् ॥ येन संक्रमणं तेषु मम संजायते द्विजाः
॥ ६४ ॥ अथ ते ब्राह्मणास्तत्र भूमिभागान्मनोहरान् ॥ दृष्ट्वाहं प्रचक्षुश्च प्रासादान्दर्शयंतुताः ॥ ६५ ॥ अष्टपट्टिमितान्दिव्यान्कैलासशिखरो
पमान् ॥ तेषु संस्थापयामासुर्लिङ्गानि विविधानि च ॥ क्षेत्रेक्षेत्रे च यन्नाम तत्तत्संज्ञां प्रचक्रिरे ॥ ६६ ॥ अथ तेषां पुनर्दृष्टिं गत्वा देवसिलोचनः ॥
प्रोवाच मधुरं वाक्यं कस्मिंश्चित्कालपर्यये ॥ आराधितस्तपःशक्त्या लिङ्गसंस्थापनादनु ॥ ६७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ परितुष्टोऽस्मि
विप्रेन्द्रा गुप्ताकमहमद्य वै ॥ एतन्मम कृतं कृत्यं भवद्भिरखिलं ततः ॥ ६८ ॥ अस्मदीयानि लिङ्गानि क्षेत्राणि च कलेर्भयात् ॥ ततो मान्याश्च
मे यूयं नान्यैरेतद्भविष्यति ॥ ६९ ॥ तस्माच्चित्तस्थितं शीघ्रं प्रार्थयंतु द्विजोत्तमाः ॥ संप्रगच्छामि येनाशु यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ७० ॥
॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ यदि देव प्रसन्नस्त्वमस्माकं च सुरेश्वर ॥ पश्चिमश्चित्रशर्मा च यथाद्यो भवता कृतः ॥ ७१ ॥ अस्मदीयं सदा नाम
कीर्तनीयमसंशयम् ॥ श्राद्धकृत्येषु सर्वेषु यथा तेन समा वयम् ॥ भवामस्त्वत्प्रसादेन सांप्रतं चित्रशर्मणा ॥ ७२ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
गुप्ताकमपि ये केचिद्राशं यास्यंति मानवाः ॥ युवानः शास्त्रसंयुक्ता वेदविद्याविशारदाः ॥ ७३ ॥ आनयिष्यथ तान्यूयमासुप्यायणसंज्ञितान् ॥ नित्यं
स्थिताश्च ते क्षेत्रे श्राद्धस्याक्षय्यकारकाः ॥ ७४ ॥ एवमुक्त्वाथ देवेशस्तत्तत्तददर्शनं गतः ॥ तेऽपि विप्राः सुसंतुष्टास्तत्र स्थाने व्यवस्थिताः ॥ ७५ ॥
एवं तत्र समस्तानि क्षेत्राण्यायतनानि च ॥ कलिभीतानि विप्रेन्द्रा निवसंति सदैव हि ॥ ७६ ॥ एवं ते ब्राह्मणाः प्राप्य सिद्धिं चेश्वरपूजनात् ॥
ख्याताः सर्वत्र भुवने श्राद्धस्याक्षय्यकारकाः ॥ ७७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्र
माहात्म्ये ब्राह्मणचित्रशर्मलिङ्गस्थापनवृत्तांतवर्णनं नाम सप्तोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अष्टपट्टिप्रमाणानि
यानि क्षेत्राणि सूतज ॥ त्वयोक्तानि च तान्येव नामतो नः प्रकीर्तय ॥ १ ॥ तथान्यानि च तीर्थानि यानि संति धरातले ॥ तानि कीर्तय
कात्स्न्येन परं कौतूहलं हि नः ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ यानि प्रोक्तानि तीर्थानि भवद्भिर्द्विजसत्तमाः ॥ अष्टपट्टिप्रमाणानि तथा क्षेत्राणि
भूतले ॥ ३ ॥ तानि सर्वाणि भीतानि प्रविष्टानि रसातलम् ॥ तीर्थानि सुनिशार्दूलाः पापे ह्यत्र कलौ ध्रुगे ॥ ४ ॥ एतदेव पुरा पृष्टः पार्वत्या परमेश्वरः ॥
यद्भवद्भिरहं पृष्टस्तीर्थयात्राकृते द्विजाः ॥ ५ ॥ कैलासशिखरासीनः पुरा देवो महेश्वरः ॥ सर्वैर्गणगणैः सार्धमुपविष्टो वरासने ॥ ६ ॥ प्रणाम
करणाश्रयं ह्यागतेष्वमरेषु च ॥ गतेषु तेषु विप्रेन्द्राः सर्वेषु त्रिदिवालयम् ॥ अर्धासनगता देवी वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ७ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥
देवदेव महादेव गंगाक्षालितशेखर ॥ वद मे तीर्थमाहात्म्यं यद्यहं वल्लभा तव ॥ ८ ॥ तिस्रः कोट्योऽर्धकोटी च तीर्थानामिह भूतले ॥
संख्यया नामतो देव मह्यं कीर्तय सांप्रतम् ॥ ९ ॥ यानि तीर्थान्यनेकानि क्षेत्राणि चैव मे प्रभो ॥ तानि कीर्तय देवेश सुगम्यं चैव
देहिनाम् ॥ कीर्तनाच्च समग्राणां तीर्थानां लभ्यते फलम् ॥ १० ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तीर्थशब्दो वरारोहे धर्मकृत्येषु वर्तते ॥ धर्मस्थानेषु
सर्वेषु तत्त्वं शृणु समाहिता ॥ ११ ॥ माता तीर्थं पिता तीर्थं तीर्थं साधुसमागमः ॥ धर्मावुचितनं चैव तथैव नियमो यमः ॥ १२ ॥ पुण्याः
कथा वरारोहे देवर्षीणां कृतास्तथा ॥ आश्रयाः सन्सुनीद्राणां देवानां च तथा प्रिये ॥ १३ ॥ भूमिभागाः पवित्राः स्युः कीर्त्यते तीर्थमित्युत ॥
तेषां संदर्शनादेव स्मरणाच्चावगाहनात् ॥ मुच्यंते जन्तवः पापैरपि जन्मशतोद्भवैः ॥ १४ ॥ तथा पातकिनो ये च ये च विश्वासघातकाः ॥
तेऽपि सर्वे तथा मुक्तास्तेषां चैवावगाहनात् ॥ १५ ॥ एवं पापानि संयाति नाशं सर्वांगसुन्दरि ॥ अपि ब्रह्मवधात्पापं यद्भवेदिह देहिनाम् ॥ तच्चापि
तीर्थसंसर्गात्प्रलयं यात्यसंशयम् ॥ १६ ॥ ममापि करसंलग्नं कपालं ब्रह्मणः पुरा ॥ पतितं तीर्थसंसर्गात्तेषां चैवावगाहनात् ॥ १७ ॥ एवं
सर्वेषु तीर्थेषु तथा ह्यायतनेषु च ॥ स्नातव्यं भक्तियुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ॥ १८ ॥ यत्र स्नातेर्नरैः सम्यक्सर्वेषां लभ्यते फलम् ॥ ममाश्रयं
विशालासि सर्वपातकनाशनम् ॥ कामदं च तथा नृणां नारीणां च विशेषतः ॥ १९ ॥ एतद्ब्रह्मणं देवि मम नित्यं व्यवस्थितम् ॥ न कस्याऽपि
मयाश्रयं देवैर्दस्यापि पृच्छतः ॥ २० ॥ बालभ्यास्तव मे भद्रे कथितं वै वरानने ॥ अष्टपट्टिः प्रगम्यानि भक्त्या तीर्थानि मानवैः ॥ २१ ॥
ममाश्रयाणि तान्येव सर्वपापहराणि च ॥ कामदानि वरारोहे मत्प्रभावाद्संशयम् ॥ २२ ॥ ययं कामं समाधाय तत्र तीर्थं प्रमान्यदि ॥ कृत्वा

ज्ञानं ततो देवमर्चयन् महेश्वरम् ॥ २३ ॥ सुकृतं मनसि ध्यात्वा येनरेः पूजितो हरिः ॥ आस्तां तेषां वरारोहे दर्शनं स्पर्शनं तथा ॥ स्मरणादपि
मुच्यन्ते नराः पापैः पुराकृतेः ॥ २४ ॥ एते शकादयो देवास्तेषु तीर्थेषु सुन्दरि ॥ मां पूज्य त्रिदिवं प्राप्तास्तथान्ये नारादादयः ॥ २५ ॥ तान्यहं
ते प्रवक्ष्यामि विस्तरेण पृथक्पृथक् ॥ नामतः शृणु देवेशि समाहितमनाः स्थिता ॥ २६ ॥ वाराणसी प्रयागं च नैमिषं चापरं तथा ॥ गया
शारः सुपुण्यं च पवित्रं कुरुजांगलम् ॥ २७ ॥ प्रभासं पुष्करं चैव विश्वेश्वरमथापरम् ॥ अट्टहासं महेन्द्रं च तथैवोजयनी च वा ॥ २८ ॥
मरुकोटिः शङ्कुकर्णं गोकर्णं क्षेत्रमुत्तमम् ॥ रुद्रकोटिः स्थलेशं च हर्षितं वृषभध्वजम् ॥ २९ ॥ केदारं च तथा क्षेत्रं क्षेत्रं मध्यमकेश्वरम् ॥ सह
स्रांसं तथा क्षेत्रं तथान्यत्कार्तिकेश्वरम् ॥ ३० ॥ तथैव वल्लभार्णवं च तथा कनखलं स्मृतम् ॥ भद्रकर्णं च विख्यातं दण्डकाख्यं तथैव च ॥ ३१ ॥
त्रिदण्डाख्यं तथा क्षेत्रं तथैव कुमिजांगलम् ॥ एकाग्रं च तथा क्षेत्रं क्षेत्रं छागलकं तथा ॥ ३२ ॥ कालिंजरं च देवेशि तथान्यन्मण्डलेश्व
रम् ॥ काश्मीरं मरुकेशं च हरिश्चन्द्रं सुशोभनम् ॥ ३३ ॥ पुरश्चन्द्रं च वामेशं कुकुटेश्वरमेव च ॥ भस्मगात्रमथोकारं त्रिसंध्या विरजा तथा ॥ ३४ ॥
अर्केश्वरं च नेपालं दुष्कर्णं करवीरकम् ॥ जागेश्वरं तथा देवि श्रीशैलं पर्वतोत्तमम् ॥ ३५ ॥ अयोध्या चैव पातालं तथा कारोहणं महत् ॥
देविका च नन्दी पुण्या भैरवं पूर्वसागरः ॥ ३६ ॥ सप्तगोदावरीतीर्थं तथैव समुदाहृतम् ॥ निर्मलेशं तथान्यच्च कर्णिकारं सुशोभनम् ॥ ३७ ॥
कैलासं जोह्वीतीर्थं जललिङ्गं च वाडेवम् ॥ बदरीतीर्थवर्षं च कोटितीर्थं तथैव च ॥ ३८ ॥ विंध्याचलो हेमकूटं गन्धमादनमेव च ॥ लिङ्गे
तथा क्षेत्रं लंकाद्वारं तथैव च ॥ ३९ ॥ नैलेश्वरं तु मध्येशं केदारं रुद्रजालकम् ॥ सुवर्णाख्यं च वामोह तथान्यत्पट्टिकापथम् ॥ ४० ॥ इति
श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽष्टपट्टितीर्थवर्णनं नामाष्टोत्तरशततमोऽध्यायः ॥
॥ १०८ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्पुटोऽस्मि वरानने ॥ सर्वेषामेव तीर्थानां सारं तीर्थसमुच्चयम् ॥ १ ॥
एतेष्वहं वरारोहे सर्वेष्वेव व्यवस्थितः ॥ नाम्ना चान्येषु तीर्थेषु त्रिदशानां हितार्थतः ॥ २ ॥ यो मामेतेषु तीर्थेषु स्नात्वा पश्यति मानवः ॥
कीर्तयेत्कीर्तनाग्राया स नूनं मोक्षमाप्नुयात् ॥ ३ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ येषु तीर्थेषु यन्नाम कीर्तनीयं तव प्रभो ॥ तत्कारस्म्येन मम
ब्रूहि यद्यहं तव वल्लभा ॥ ४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ वाराणस्यां महादेवं प्रयागे च महेश्वरम् ॥ नैमिषे देवदेवं च गयायां प्रपितामहम् ॥ ५ ॥
कुरुक्षेत्रे विदुः स्थाणुं प्रभासे शशिरोत्तरम् ॥ पुष्करे तु ह्यजागन्धिं विश्वं विश्वेश्वरं तथा ॥ ६ ॥ अट्टहासे महानादं महेन्द्रे च महाव्रतम् (१०) ॥
उज्जयिन्यां महाकालं मरुकोटं महोत्कटम् ॥ ७ ॥ शङ्कुकर्णं महातेजं गोकर्णं च महाबलम् ॥ रुद्रकोट्यां महायोगं महालिङ्गं स्थलेश्वरं ॥ ८ ॥ हर्षितं
च तथा हर्षं वृषभं वृषभध्वजं ॥ केदारं चैव ईशानं शर्वं मध्यमकेश्वरं (२०) ॥ ९ ॥ सुवर्णाक्षं सहस्राक्षं सुसूक्ष्मं कार्तिकेश्वरं ॥ भवं वल्लभपथे देवि
ह्यग्रं कनखलं तथा ॥ १० ॥ भद्रकर्णं शिवं चैव दण्डकं दण्डिनं तथा ॥ ऊर्ध्वरतं त्रिदण्डायां चण्डीशं कुमिजांगले ॥ ११ ॥ कृत्तिवासं तथैकाग्रं
छागलेये कपर्दिनम् (३०) ॥ कालिंजरे नीलकण्ठं श्रीकण्ठं मण्डलेश्वरं ॥ १२ ॥ विजयं चैव काश्मीरं जयन्तं मरुकेश्वरं ॥ हरिश्चन्द्रे हरं चैव
पुरश्चन्द्रे च शंकरम् ॥ १३ ॥ जटिं वागेश्वरं विन्ध्यात्सौम्यं वै कुकुटेश्वरं ॥ भूतेश्वरं भस्मगात्रं ओंकारेऽमरकण्टकम् (४०) ॥ १४ ॥ त्र्यम्बकं च
त्रिसंध्यायां विरजायां त्रिलोचनम् ॥ दीप्तमकेश्वरं क्षेत्रं नेपाले पञ्चपालकम् ॥ १५ ॥ यमलिङ्गं च दुष्कर्णं कपाली करवीरके ॥ जागेश्वरं त्रिगुली
च श्रीशैले त्रिपुरांतकम् ॥ १६ ॥ रोहणं तु अयोध्यायां पाताले हाटकेश्वरम् (५०) ॥ कारोहणे नकुलीशं देविकायामुमापतिम् ॥ १७ ॥ भैरवं
भैरवाकारममरं पूर्वसागरं ॥ सप्तगोदावरं भीमं स्वयंभूमिमलेश्वरं ॥ १८ ॥ कर्णिकारे गणाध्यक्षं कैलासे तु गणाधिपम् ॥ गंगाद्वारे हिमस्थानं जल
लिङ्गे जलप्रियम् (६०) ॥ १९ ॥ अनलं वाडेवश्रीं च भीमं बदरिकाश्रमे ॥ श्रेष्ठे कोटीश्वरं चैव वाराहं विन्ध्यपर्वते ॥ २० ॥ हेमकूटे विष्णुसा
भूर्भुवः गन्धमादने ॥ लिङ्गेश्वरं च वरदं लंकायां च नरांतकम् (६८) ॥ २१ ॥ अष्टपट्टिरियं देवि तवाख्याता विशेषतः ॥ पठतां शृण्वतां वापि
सर्वपातकनाशिनी ॥ २२ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कीर्तनीया विचक्षणैः ॥ कालत्रयेऽपि शुचिभिर्विशेषाच्छिवदीक्षितैः ॥ २३ ॥ लिखितापि वरारोहे
यस्यैषा तिष्ठते गृहे ॥ न तत्र जायते दोषो भूतप्रेतसमुद्रवः ॥ २४ ॥ न व्याधेर्न च सर्पाणां न चोराणां वरानने ॥ नान्येषां भूभुजादीनां कदाचि
दपि कुत्रचित् ॥ २५ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽष्टपट्टितीर्थमाहात्म्य
कथनं नाम नवोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०९ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ नैतेष्वपि सुरश्रेष्ठ सर्वेषु भुवि मानवाः ॥ अपि दीर्घायुषो
भूत्वा स्नातुं शक्ताः कथंचन ॥ १ ॥ एतेषामपि साराणि मम तीर्थानि कीर्तय ॥ येषु स्नातो नरः सम्यक्सर्वेषां लभते फलम् ॥ २ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एतेषां मध्यतो देवि तीर्थाण्येकमुत्तमम् ॥ अस्ति स्नातेनरेस्तत्र सर्वेषां लभ्यते फलम् ॥ ३ ॥ नैमिषं
चैव केदारं पुष्करं कुमिजांगलम् ॥ वाराणसी कुरुक्षेत्रं प्रभासं हाटकेश्वरम् ॥ ४ ॥ अष्टास्वतेषु यः स्नातः सम्यक्श्रद्धासमन्वितः ॥
स स्नातः सर्वतीर्थेषु सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ५ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ कलिकाले महादेवं भविष्यति कथंचन ॥ स्नानं तस्मान्मम
ब्रूहि यस्तारं तीर्थमेव हि ॥ ६ ॥ अष्टानामपि चैतेषां देवदेवं त्रिलोचनं ॥ यद्यहं वल्लभा भक्ता तथा चित्ताववर्तिनी ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ॥ अष्टानामपि देवेशि क्षेत्राणामस्ति चोत्तमम् ॥ एतेषामपि तत्क्षेत्रं हाटकेश्वरसंज्ञितम् ॥ ८ ॥ यत्र सर्वाणि क्षेत्राणि संस्थितानि
ममाज्ञया ॥ तथान्यानि च तीर्थानि कलिकालेऽपि संस्थिते ॥ ९ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तत्क्षेत्रं सेव्यमेव हि ॥ मातुषेर्मांक्षमिच्छद्भिः सत्यमेतन्म
योदितम् ॥ १० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतद्दः सर्वमाख्यातमष्टपट्टिसमुद्रवम् ॥ समुच्चयं द्विजश्रेष्ठा नामदेवसमन्वितम् ॥ ११ ॥ यथा देवेन
चारुयातं पार्वत्या गृह्यमुत्तमम् ॥ प्रसन्नेन मया कृत्स्नं युष्माकं समुदाहृतम् ॥ १२ ॥ यश्चेतत्पठते भक्त्या ह्यष्टपट्टिसमुद्रवम् ॥ स्नानजं लभते पुण्यं
शृण्वानः श्रद्धयान्वितः ॥ १३ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्य
ऽष्टपट्टितीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम दशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ शिवक्षेत्राणि यैर्विप्रेः समानीतानि तत्र च ॥
तेषां सर्वाणि गोत्राणि वद सूतज विस्तरात् ॥ १ ॥ कस्य गोत्रोद्भवैर्विप्रेः किं क्षेत्रं समुपार्जितम् ॥ शंकरस्य प्रसादेन तस्मिन्काल उपस्थिते ॥ २ ॥
किंयत्पि च गोत्राणि चमत्कारपुरोत्तमे ॥ स्थापितानि सुभक्तेन तेनानर्तेन सूतज ॥ ३ ॥ त्वया प्रोक्तं पुरा दत्तं पुरं कृत्वा द्विजन्मनाम् ॥ न च
तेषां कृता संख्या तस्मात्तां परिकीर्तय ॥ ४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ उपदेशः पुरा दत्तो द्विसप्ततिभुनीश्वरैः ॥ आनर्ताधिपतिः पूर्वं कुष्ठमेव
प्रपीडितः ॥ शंखतीर्थं समागत्य स्नानं चक्रे त्वरान्वितः ॥ ५ ॥ तेन नाशं गतः कुष्ठो भूपतेस्तस्य तत्क्षणम् ॥ तस्य तीर्थस्य माहात्म्याविधिं
प्रपीडितः ॥ ६ ॥ ततः स नीरुजो भूत्वा तोषेण महतान्वितः ॥ तालुवाच मुनिश्रेष्ठान्प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः ॥ ७ ॥ सुवर्णं वा गजान् वा राज्यं

सकलमेव वा ॥ भवद्भ्यः संप्रदास्यामि तस्माद्भूत द्विजोत्तमाः ॥ ८ ॥ यद्यस्य रोचते यावन्मात्रमन्यदपि द्विजाः ॥ प्रसादः क्रियतां मत्तं दीनस्य
प्रणतस्य च ॥ ९ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ निष्परिग्रहधर्माणो वानप्रस्था वयं द्विजाः ॥ संघः प्रक्षालकाः किं नो राज्येन विभवेन च ॥ १० ॥
॥ राजोवाच ॥ ॥ उपकारं समासाद्य यः करोति न पापकृत् ॥ उपकारं पुनस्तस्य स कृतं उदाहृतः ॥ ११ ॥ ब्रह्मणे च सुरापे च चोरे भग्न
ने शठे ॥ निष्कृतिर्विहिता सद्भिः कृतं नैव नास्ति निष्कृतिः ॥ १२ ॥ तस्मात्कृत्वा प्रसादं मे किंचिद्भूत द्विजोत्तमाः ॥ येनानुपयं प्रगच्छामि यद्यपि
स्यात्सुजीवितम् ॥ १३ ॥ ॥ मुनय ऊचुः ॥ ॥ सत्यमेतन्महाभाग कृतं नैव नास्ति निष्कृतिः ॥ परं तत्र भवेद्दोषो यत्र दाता तु सस्पृहः ॥ १४ ॥ निःस्पृहो
यत्र राजेन्द्र हुपकारपरो भवेत् ॥ न तत्र जायते दोषः स्वरूपोऽपि च कथंचन ॥ १५ ॥ तस्मात्त्वं गच्छ राज्यं स्वं स्वधर्मेण प्रपालय ॥ इह लोके परे
चैव येन सौख्यं प्रजायते ॥ १६ ॥ एवं स भूमिपो विभेर्निषिद्धः स सहस्रधा ॥ कृच्छ्रेण तान्प्रणम्योच्चैर्जगाम स्वगृहं ततः ॥ १७ ॥ तत्र गत्वा प्रहृष्ट
त्मा कृत्वा रम्यं महेश्वरम् ॥ गीतवृत्तसुवाद्यैश्च रात्रिजागरणादिभिः ॥ चकार पूर्ववद्वाज्यं समंताद्धृतकंदकम् ॥ १८ ॥ चित्तयानो दिवानकं ब्राह्मणा
न्प्रति तान्सदा ॥ कथं तेषां द्विजद्राणां उपकारो भविष्यति ॥ मदीयो मम यदंतं गात्रमेतत्पुनर्नवम् ॥ १९ ॥ तेषां सर्वं मुनिभेदाः खेचरत्न
समन्विताः ॥ तपःशक्त्या सदा याति नानातीर्थेषु भक्तिवः ॥ २० ॥ तेषु ज्ञानं जपं कृत्वा तथैव पितृर्षणम् ॥ प्रणयानां पुनश्चतुस्तत्रागत्य
स्व आश्रमे ॥ २१ ॥ अन्ये तत्रैव कुर्वन्ति नित्यकृत्यानि ये द्विजाः ॥ तथान्ये दूरमासाद्य तीर्थं दृष्ट्वा मनोहरम् ॥ २२ ॥ उपित्वा
रजनीं तत्र द्विरात्रं वा पुनर्गृहम् ॥ समागच्छन्ति चान्ये तु त्रिरात्रेण समाययुः ॥ २३ ॥ वाराणस्यां प्रयागे वा पुष्करे वाथ नैमिषे ॥ प्रभासे
वाऽथ केदारं ह्यन्यस्मिन्नहि वाञ्छयन्ते ॥ २४ ॥ कदाचिदथ ते सर्वे कार्तिक्यां पुष्करत्रये ॥ गता विनिश्चयं कृत्वा स्नानार्थं द्विजसत्तमाः ॥ २५ ॥
पंचरात्रं वसिष्ठाग्र्यो वयं तत्र समाहिताः ॥ तस्माद्ब्रह्मिषु दारेषु रक्षा कार्या स्वशक्तितः ॥ २६ ॥ एवं ते समयं कृत्वा गता यावद्विजोत्तमाः ॥ तावद्
पतिना ज्ञाता न कश्चित्तत्र तिष्ठति ॥ २७ ॥ तेषां मध्ये मुनीन्द्राणां सुतीर्थोऽश्रमवासिनाम् ॥ दमयंतीति विख्याता चंद्रविंशमानना ॥ २८ ॥
तामुवाच रहस्येन व्रज त्वं चारुहासिनि ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे ममादेशोऽधुना ध्रुवम् ॥ २९ ॥ तत्र तिष्ठति याः पत्न्यो मुनीनां भावितात्मनाम् ॥
भूषणानि विचित्राणि तासां यच्छ यथेच्छया ॥ ३० ॥ न तासां पतयोऽस्माकं प्रकुर्वन्ति प्रतिग्रहम् ॥ कथंचिदपि सुश्रोणि लोभ्यमानाऽपि भूरिशः
॥ ३१ ॥ स्त्रीणां भूषणजा चिन्ता सदा चैवाधिका भवेत् ॥ लौल्यं च कौतुकं चैव सदा भूषणजं भवेत् ॥ ३२ ॥ अपि मृन्मयकं किंचित्काष्ठमृन्म
यं च वा ॥ जतुकाचमयं वापि नारी धत्ते विभूषणम् ॥ ३३ ॥ एष एव भवेत्तेषां उपकारस्य संभवः ॥ उपायः पद्मपत्राक्षि न चान्योऽस्ति कथं
चन ॥ ३४ ॥ सा तथेति प्रतिज्ञाय विचित्राभरणानि च ॥ गृहीत्वा हर्षसंयुक्ता ततस्तत्क्षेत्रमाययौ ॥ ३५ ॥ मणिमुक्तामयान्वेव कुण्डलानि शुभानि
च ॥ तथा चन्द्रोच्चलान्द्वारान्पुराणि वृंहति च ॥ ३६ ॥ इन्द्रनीलमहानीलवैडूर्यखचितानि च ॥ पद्मरागैस्तथा वज्रैर्माणिक्यैश्च मनोरमैः ॥ ३७ ॥
केदुरैः कंकणैर्दिव्यैः शक्रचापनिभैः शुभैः ॥ हेमसूत्रैश्च जात्यैश्च मेखलाभित्थैश्च च ॥ ३८ ॥ अथ सा बोधने विष्णोः संप्राप्ते दिवसे शुभे ॥ उप
वासपरा स्नाता एकस्मिन्सलिलाशये ॥ ३९ ॥ तीरदेशे निवेश्यैव महाभूषणपर्वतम् ॥ यस्य प्रभाभिरुमाभिवर्षातं गगनमंडलम् ॥ ४० ॥ एत
स्मिन्नंतरे प्राप्तास्तापस्यः कौतुकान्विताः ॥ कीदृशा राजपत्नी सा किंरूपा किंविभूषणा ॥ ४१ ॥ अथ तास्तां समालोक्य दिव्यभूषणभूषिताम् ॥
सुहृदाणां समाधिरूपां चित्ते चिन्तां प्रचक्रिरे ॥ ४२ ॥ धन्येयं भूषणैर्भार्या यैवं भूषणभूषिता ॥ दमयंती सुहृदाद्या सर्वलक्षणलक्षिता ॥ ४३ ॥
समाधृतं समासाद्य तापसीर्वीक्ष्य साऽपि च ॥ दमयंती नमश्चक्रे ताः सर्वा विधिपूर्वकम् ॥ ४४ ॥ ताः कृतांजलिना प्राह वल्गुवाक्यं मनोहरम् ॥
मयायं भूषणस्तोम उद्दिश्य गरुडध्वजम् ॥ कल्पितोऽद्य दिने स्नात्वा समुपोष्य दिने हरेः ॥ ४५ ॥ तस्माद्ब्रह्मं तु तापस्यो मया दत्तानि वाञ्छया ॥
भूषणानि विचित्राणि प्रसादः क्रियतां मम ॥ ४६ ॥ ततश्चैकाऽत्रवीत्तासामेषा मुक्तावली मम ॥ इमां देहि न मे वाञ्छा विद्यतेऽन्या नृपप्रिये ॥ ४७ ॥
ततस्तया विहस्योच्चैः प्रक्षाल्य चरणौ स्वयम् ॥ दत्ता मुक्तावली तस्या वल्लेर्दिव्यैः समन्विता ॥ यस्याः पण्मापतुल्यानि मौक्तिकान्यमलानि च
॥ ४८ ॥ शरत्काले यथा व्योम्नि नक्षत्राणि द्विजोत्तमाः ॥ तथान्या स्पृष्ट्या युक्ता यथाचेऽमलवर्चसम् ॥ हारं निर्मूल्यतामुक्तं चित्ताद्वाङ्मनः परम् ॥
॥ ४९ ॥ अथ सा तं करं कृत्वा तस्या हारं प्रयच्छति ॥ तावदन्या प्रजग्राह हारं शृंगारलालसा ॥ ५० ॥ ततः शेषाश्च तापस्यो भूषणार्थं ससु
त्तुकाः ॥ सत्पद्मां जगद्गुस्तानि भूषणानि स्वयं द्विजाः ॥ ५१ ॥ अन्याश्चान्याकरे कृत्वा भूषणं सुमनोहरम् ॥ वलादाकृष्य जग्राह यथैतत्त्वा ततः
परम् ॥ ५२ ॥ यथायथा प्रहृष्टाः तापस्यो भूषणार्चिताः ॥ तथातथास्याः संजज्ञे दमयंत्या मुदा हृदि ॥ ५३ ॥ अन्यानि च प्रचिक्षेप शतशोऽथ
सहस्रशः ॥ न तृप्तिर्जायते तासां तथापि द्विजसत्तमाः ॥ ५४ ॥ भूषणाभावमासाद्य ततः सा पार्थिवप्रिया ॥ हृष्टा प्रोवाच ताः सर्वाः संतोषः क्रियतामि
ति ॥ ५५ ॥ पुनश्चैवानयिष्यामि प्रभाते नात्र संशयः ॥ अन्यानि च विचित्राणि यस्या रोचन्ति यानि च ॥ ५६ ॥ ततस्ताः सकलाः प्रोचुर्गच्छ त्वं पार्थिवप्रिये ॥
आगतव्यं च भूयोऽपि प्रहृष्टाभरणानि च ॥ ५७ ॥ एवमुक्ता ततस्ताभिः प्रणिपत्य नृपप्रिया ॥ प्रहृष्टा प्रययौ तूर्णं स्वपुरं प्रति सद्भिजाः ॥ ५८ ॥
तापस्योपि गृहं गत्वा वस्त्राणि विविधानि च ॥ भूषणानि च गात्रेषु सत्पद्मां निदधुस्तदा ॥ ५९ ॥ तापसीनां चतुष्कं च परित्यज्य यतत्रतम् ॥
शेषाभिः प्रहृष्टाः तानि मण्डनानि यथेच्छया ॥ ६० ॥ ततः प्रभाते विमले प्रोहते रविमण्डले ॥ भूयोपि राजपत्नी सा भूषणान्यंबराणि च ॥
॥ ६१ ॥ तथैव प्रददौ तासां जगद्गुश्च तथैव ताः ॥ एवं तस्याः प्रयच्छन्त्या अहन्त्यहनि भक्तिः ॥ ६२ ॥ पंचरात्रमतिक्रान्तं तृतास्तास्तापस
प्रियाः ॥ न राज्ञी तृप्तिमायाति प्रयच्छन्ती प्रभक्तिः ॥ ६३ ॥ ततः शुश्राव तापस्यश्चतस्रोऽत्र मुनिःस्पृहाः ॥ वरकलाजिनधारिण्यो न तस्याः
पार्थिवप्रियाः ॥ न चान्या भूषिता दृष्ट्वा चकुरीर्या कथंचन ॥ ६४ ॥ अथ सा त्वरितं गत्वा तासां पार्थिवमनिदिता ॥ भूषणानि महार्हाणि
गृहीत्वा पंचमीदिने ॥ ६५ ॥ ततः प्रोवाच ताः सर्वाः प्रसादः क्रियतामिति ॥ इमानि भूषणार्थं भूषणानि प्रहृष्टाया ॥ ६६ ॥ ॥ तापस्य
ऊचुः ॥ ॥ नास्माकं भूषणैः कार्यं भूषिता वल्कलेर्वयम् ॥ तस्माद्ब्रह्मं निजं हर्म्यमर्थिभ्यः संप्रदीयताम् ॥ ६७ ॥ वदन्तीनां तथा सार्धमेव
तासां द्विजोत्तमाः ॥ चत्वारः पतयः प्राप्ता एकैकस्याः पृथक्पृथक् ॥ ६८ ॥ शुनःशोपोऽथ शाक्यो वोढो दान्तश्चतुर्थकः ॥ वियन्मार्गं हि चत्वारः
प्राप्य स्वाश्रममाययुः ॥ ६९ ॥ शेषाः सर्वे गतिभ्रंशं प्राप्य भूमार्गमाश्रिताः ॥ अथ ते स्वाश्रमं दृष्ट्वा विकृताकारभूषणम् ॥ किमिदं किमिदं
प्रोचुर्यतापस्यो विडम्बिताः ॥ ७० ॥ केनैवं पाप्मनाऽस्माकमाश्रमोऽयं विडम्बितः ॥ प्रदत्त्वा तापसीनां च भूषणान्यंबराणि च ॥ ७१ ॥
॥ तत्पत्न्य ऊचुः ॥ ॥ चमत्कारस्य भूषस्य येषा भार्या व्यवस्थिता ॥ अनया संप्रदत्तानि सर्वासां भूषणानि वै ॥ ७२ ॥ अस्माकमपि
संप्रदाता गृहे वै नृपवल्गुमा ॥ दातुं विभूषणान्येवं निषिद्धाऽस्माभिरथ सा ॥ ७३ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ तासां तद्वचनं श्रुत्वा ततस्ते कोप

मूर्च्छिताः ॥ ऊचुस्तां नृपतेभार्या शापं दातुं मुहुर्मुहुः ॥ ७४ ॥ द्विसप्ततिर्वयं पापे स्नानार्थं पुष्करे गताः ॥ कार्तिक्या व्योममार्गेण मनोमार्ह
तरं हसा ॥ ७५ ॥ चत्वारस्त इमे प्राप्ता वेपां दारैः प्रतिग्रहः ॥ न कृतस्तस्य भूपस्य कुभार्यायाः कथंचन ॥ ७६ ॥ तस्माद्विद्वितो यस्मादा
श्रमोऽयं तपस्विनाम् ॥ शिलारूपा च भवती तस्माद्रवतु कुत्सिता ॥ ७७ ॥ अथ सा तत्क्षणदेव शिलारूपा बभूव ह ॥ निश्चेष्टा तत्क्षणदेव
मुनिवाक्यादनंतरम् ॥ ७८ ॥ ततः स परिवारोऽस्यास्तदुःखेन समाकुलः ॥ बाष्पपूर्णेक्षणो दीनः प्रस्थितः स्वपुरं प्रति ॥ ७९ ॥ कथयामास
तत्सर्वं दमयत्याः समुद्रवम् ॥ वृत्तांतं ब्राह्मणश्रेष्ठास्तस्याः शापसमुद्रवम् ॥ ८० ॥ श्रुत्वा स पार्थिवस्तूर्णं वृत्तांतं शापजं तदा ॥ प्रसादनाय
विप्राणां दुःखितः स वनं ययौ ॥ ८१ ॥ ततस्ते मुनयस्तूर्णं चत्वारोऽपि महीपतिम् ॥ ज्ञात्वा प्रसादनार्थं भार्यायं समुपस्थितम् ॥ ८२ ॥
अग्निहोत्राणि दारांश्च समादाय ततः परम् ॥ कुरुक्षेत्रं समाजग्मुः स्वमार्गेण द्रुतं तदा ॥ ८३ ॥ पार्थिवोऽपि समन्वेष्ट्य यत्नात्तान्सर्वतो मुनीन् ॥ स नि
र्विण्णः श्रमार्तश्च भार्याव्यसनदुःखितः ॥ ८४ ॥ ततो जगाम तं देशं यत्र भार्या शिलामयी ॥ सा स्थिता तापसीवृन्दैः सर्वतोऽपि समन्विता ॥ ८५ ॥
अथ तां तादृशीं दृष्ट्वा सर्वकैः सकलैर्वृतः ॥ हाहेति स मुहुः प्रोच्य मूर्च्छितः प्रापतत्सितौ ॥ ८६ ॥ ततः कुच्छात्समासाद्य संज्ञां तोयसमुद्भितः ॥ प्रलाप
मकरोत्पश्चात्स्मृत्वा स्मृत्वा प्रियान्गुणान् ॥ ८७ ॥ हा प्रियं नृगशावाक्षि मम प्राणविनाशिनि ॥ मां मुक्ताऽद्य मयि कान्तं क्व गतासि शुमानने ॥ ८८ ॥
नाभुक्ते मयि मुक्तासि निद्रां नाऽनिद्रिते गता ॥ न सौभाग्यस्य गर्वेण ममाज्ञा लंघिता क्वचित् ॥ ८९ ॥ न स्मराभि त्वया शोक्तं कदाचिदि
कृतं वचः ॥ रहस्यपि विशालाक्षि किमु भोजनसंसदि ॥ ९० ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवं प्रलपतस्तस्य भूपतेः करुणं बहु ॥ आयाहा मंत्रिण
स्तस्य श्रुत्वा भूपं तथाविधम् ॥ ९१ ॥ ततः संवोध्य तं कृच्छादृष्टान्तैर्वहुविस्तरैः ॥ राजर्षीणां पुराणानां महद्भयसनसंभवेः ॥ ९२ ॥ निन्युस्तं
भूपतिं दीनं बाष्पव्याकुललोचनम् ॥ निश्चसंतं यथा नागं तेजसा परिवर्जितम् ॥ ९३ ॥ सोऽपि कृत्वाऽऽल्यं तस्याः समन्तात्सुमनोहरम् ॥ कर्पू
रागरुध्रपाद्यैर्वह्नुकुम्भचन्दनैः ॥ योजयामास तां भार्यां शिलारूपाप्रपि स्थिताम् ॥ ९४ ॥ इति श्रीत्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये दमयन्त्युपाख्याने दमयन्त्या विप्रशापेन शिलाद्वयात्तावानर्ताधिपतिकृतशोककथनं नामैकादशोत्तर
शततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ ततः कतिपयाहस्य गते तस्मिन्महीपतौ ॥ स्वगृहं प्रति दुःखातः परिवारसम
न्विते ॥ १ ॥ पञ्चामेव समायाता ह्यष्टषष्टिर्द्विजोत्तमाः ॥ परिश्रान्ताः कुशांगाश्च धूलिधूसरिताननाः ॥ २ ॥ यावत्पश्यन्ति दाराः स्वा दिव्याभरण
भूषिताः ॥ दिव्यवस्त्रैः सुसंवीता राजपत्न्य इवापराः ॥ ३ ॥ ततश्च विस्मयाविष्टाः पप्रच्छुस्ते क्षुधान्विताः ॥ किमिदं किमिदं पापा विरुद्धं विहितं
वपुः ॥ ४ ॥ कथं प्राप्तानि वस्त्राणि भूषणानि वराणि च ॥ नूनमस्मद्वृत्तेभ्यः खे जातो नाऽन्यथा भवेत् ॥ ५ ॥ विकारमेन संत्यक्ता युष्मदीयं सुग
हिताः ॥ अथ ताः सर्ववृत्तांबुमुस्तापस्योषितः ॥ ६ ॥ यथा राज्ञी समायाता दमयन्ती नृपप्रिया ॥ भूषणानि च दत्तानि तथा चेव यथा द्विजाः ॥ ७ ॥ यथा
शापश्च सजातो ब्राह्मणानां महात्मनाम् ॥ अथ ते मुनयः कृच्छास्तच्छ्रुत्वा गर्हितं वचः ॥ राजप्रतिग्रहो निच्यस्तापसानां विशेषतः ॥ ८ ॥ ततो भूपस्य राज्यस्य
नाशार्थं जगदुर्जलम् ॥ क्रोधेन महता विष्टा वेपमाना निरगलम् ॥ ९ ॥ अनेन पाप्मनाऽस्माकं कुभूपेन प्रणाशिता ॥ खे गतिलोभयित्वा तु पत्न्योऽस्माकम
कुत्रिमाः ॥ सरलास्तद्वृणाः सर्वे येनेदमव्यसनं स्थितम् ॥ १० ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवं ते मुनयो यावच्छापं तस्य महीपतेः ॥ प्रयच्छन्ति च तास्ताव
द्वृत्तुर्भार्या रूपान्विताः ॥ ११ ॥ न देयो भूपतेस्तस्य शापो ब्राह्मणसत्तमाः ॥ अस्मदीयं वचस्तावच्छ्रोतव्यमविशंकितैः ॥ १२ ॥ वयं सर्वा नरेन्द्रस्य
भार्यया समलंकृताः ॥ सुवस्त्रैर्भूषणैर्दिव्यैः श्रद्धावृत्तेन चेतसा ॥ १३ ॥ वयं दरिद्रदोषेण सदा युष्मद्वहे स्थिताः ॥ कश्चिन्ना न च संप्राप्तं सुखं मर्त्यसमु
द्रवम् ॥ १४ ॥ एतेषां परलोकोऽत्र विद्यते ये तपोरताः ॥ न च मर्त्यफलं किञ्चिदपि स्वरूपतरं भवेत् ॥ १५ ॥ अन्येषां विषयस्थानामिह लोकः प्रकी
र्तितः ॥ भोगप्रसक्तचित्तानां नीचानां सुदुरात्मनाम् ॥ १६ ॥ गृहस्थाश्रमिणां चैव स्वधर्मरतचेतसाम् ॥ इह लोकः परश्चैव जायते नाऽत्र संशयः
॥ १७ ॥ ता वयं नात्र सन्देहो गृहस्थाश्रममुत्तमम् ॥ संसेव्य साधयिष्यामो लोकद्वयमनुत्तमम् ॥ १८ ॥ तस्माद्ब्राह्मणि रम्याणि प्रवदन्ति समाहिताः ॥
भूपालाद्भूमिमादाय वृत्तिं चैवाभिवाञ्छिताम् ॥ १९ ॥ ततश्चैवाथ वीक्ष्य पुत्रपौत्रसमुद्रवम् ॥ सौख्यं चापि कुमारीणां बांधवानां विशेषतः ॥ २० ॥
न करिष्यथ चेद्वाक्यमेतदस्मदुदीरितम् ॥ सर्वाः प्राणपरित्यागं करिष्यामो न संशयः ॥ २१ ॥ यूयं स्त्रीवधपापेन युक्ताः सन्तस्ततः परम् ॥
नरकं रौरवं दुर्गं गमिष्यथ मुनिश्रितम् ॥ २२ ॥ एवं ते मुनयः श्रुत्वा तासां वाक्यानि तानि वै ॥ भूपृष्ठे तत्पुस्तोयं शापार्थं यत्करेर्धृतम् ॥ २३ ॥
ततस्ततोयनिर्दग्धं तद्विभागं क्षितेस्तदा ॥ ऊपरत्वमुप्राप्तमद्यापि द्विजसत्तमाः ॥ २४ ॥ आस्तामन्नादिकं तत्र यदुत्पन्नं प्ररोहति ॥ न जन्म चामु
याद्भयः पक्षी वा कीट एव वा ॥ २५ ॥ तृणं वाथ मृगस्तत्र किं पुनर्भक्तिमात्रः ॥ यस्तत्र कुरुते श्राद्धं श्रद्धया फाल्गुने नरः ॥ २६ ॥ पौर्णमा
स्यां खर्वारिरे स पितृनुद्धरं निजात् ॥ अपि स्वकर्मणा प्राप्तान्नरके दारुणाकृतो ॥ २७ ॥ इति श्रीत्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे
नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये दमयन्त्युपाख्याने उपरोत्पत्तिमाहात्म्यकथनं नाम द्वादशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥
ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे गतकोपा दधुर्मतिम् ॥ यज्ञकर्मसु गार्हस्थ्ये पुत्रपौत्रसमुद्रवे ॥ १ ॥ एतस्मिन्नंतरे राजा स तान्प्राप्तान्द्विजोत्तमान् ॥ श्रुत्वा भक्ति
समायुक्तः प्रणामार्थमुपागतः ॥ २ ॥ श्रुत्वा कोपगतां वार्तामुपशामकृतां तथा ॥ गार्हस्थ्यप्रतिपन्नानां वाक्येर्भार्यासमुद्रवेः ॥ ३ ॥ ततः प्रणम्य
तान्सर्वान्साष्टांगं स महीपतिः ॥ ततः कृताञ्जलिपुटः प्रोवाच विनतः स्थितः ॥ ४ ॥ युष्मदीयप्रसादेन संप्राप्तं जन्मनः फलम् ॥ मया रोगवि
नाशेन तस्मादृतं करोमि किम् ॥ ५ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ भार्यया तव राजेंद्र वयं सर्वत्र वासिनः ॥ नीताः कृतार्थतां दत्त्वा रत्नानि विविधानि
च ॥ ६ ॥ तस्मात्पुरवरं कृत्वा क्षेत्रेऽत्रैव सुशोभने ॥ अस्माकं देहि गार्हस्थ्यं येन सम्यदप्रजायते ॥ ७ ॥ यजामो विविधैर्भोजैः सदा संपूर्णदक्षिणैः ॥
इमं लोकं परं चैव साधयामः सदा स्थिताः ॥ ८ ॥ तच्छ्रुत्वा पार्थिवो दृष्टस्तथेत्युक्त्वा ततः परम् ॥ अनुकूलदिने प्राप्ते शिरपानाद्वय श्रिरिशः ॥ ९ ॥
पुरं प्रकल्पयामास बहुप्राकारसंकुलम् ॥ प्राकारपरिखायुक्तं गोपुरैः समलंकृतम् ॥ १० ॥ अथाष्टषष्टिविप्राणां तत्र मध्ये नृपोत्तमः ॥ अष्टषष्टिर्दृ
ष्येव चक्रार सुवृद्धिं च ॥ ११ ॥ मत्तवारणजुष्टानि दीर्घिकासहितानि च ॥ गृहोद्यानैः समेतानि यथा राजगृहाणि च ॥ १२ ॥ तथा कृत्वाऽप्य
रत्नोद्यैः पूरयित्वा तथा परैः ॥ ददौ तेभ्योऽष्टषष्टिं च ग्रामाणां तदनंतरम् ॥ १३ ॥ ततः सर्वान्समाहूय पुत्रपौत्रास्तद्व्रतः ॥ प्रोवाच तारनादेन यूय
तां जरुपतो मम ॥ १४ ॥ एतत्पुरं मया दत्तमेभिर्भार्यैः समन्वितम् ॥ एतेभ्यो ब्राह्मणैर्देभ्यः श्रद्धावृत्तेन चेतसा ॥ १५ ॥ तस्माद्रक्षा प्रकर्तव्या
यथा न स्यात्क्षतिः क्वचित् ॥ कष्टं वा ब्राह्मणैर्द्राणां तथा चैव पराभवम् ॥ १६ ॥ अस्मदंशसमुद्रतो यस्त्वेतांस्तोपयिष्यति ॥ अन्यो वा भूपतिर्द्वि
मय्या नूनं स यास्यति ॥ १७ ॥ यथापराधसंयुक्तानेतान्वेदं नयिष्यति ॥ योजयिष्यति वा कुशेर्विविधैर्वा पराभवेः ॥ स शत्रुभिः पराभूतो

वर्षितो विविर्गदैः ॥ १८ ॥ इह लोके वियोगादीन्प्राप्य कुशान्सुदारुणान् ॥ रौरवादिषु रौद्रेषु नरकेषु प्रयास्यति ॥ १९ ॥ एवमुक्त्वा तनः
सर्वं तेषां कृत्यं महीपतिः ॥ स्वयमेवाकरोन्नित्यं दिवारात्रमतद्रितः ॥ २० ॥ अथ तां ब्राह्मणैर्द्राणां भार्याः सर्वा द्विजोत्तमाः ॥ दमयत्याः
समासाय प्रासादं स्नेहवत्सलाः ॥ २१ ॥ कुंकुमागरुकर्पूरैः पुष्पैर्गन्धैः पृथग्विधैः ॥ तद्वर्षां पूजयामासुः स च राजा दिनेदिने ॥ २२ ॥ अथ
ताः प्रोक्षन्त्योन्यं तापस्यस्तत्पुरः स्थिताः ॥ तस्य भूपस्य संतोषं जनयंत्यो द्विजोत्तमाः ॥ २३ ॥ यदास्माकं गृहे वृद्धिः कदाचित्संभविष्यति ॥
तद्वत्तत्तत् पश्चाच्च दमयत्याः प्रपूजनम् ॥ करिष्यामो न संदेहः सर्वकृत्येषु सर्वदा ॥ २४ ॥ एनां दृष्ट्वा कुमारी या वेदिमध्यं गमिष्यति ॥ सा भवि
ष्यत्संदेहः पत्युः प्राणसमा सदा ॥ २५ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कन्यायज्ञ उपस्थिते ॥ दमयतीं प्रदृष्ट्वा पूजनीया प्रयत्नतः ॥ २६ ॥ ॥ मृत
उवाच ॥ ॥ एवं तत्र पुरे तेन धृष्युजा सुमहात्मना ॥ अष्टपष्टिं च संस्थाप्य गोत्राणां निर्वृतिः कृता ॥ २७ ॥ तेषामपि च चत्वारि गोत्राण्युर
गजाद्रयात् ॥ गतानि तत्र यत्र स्थितानि पूर्वोद्भवानि च ॥ चतुःषष्टिः स्थिता तत्र पुरे शेषा द्विजन्मनाम् ॥ २८ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥
कीदृशगर्भं तेषां येन ते विगता विभो ॥ परित्यज्य निजं स्थानमेतन्नो विस्तराद्ब्रू ॥ २९ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ आनर्त्ताधिपतिः पूर्वमासी
न्नामा प्रभञ्जनः ॥ धर्मज्ञः सुप्रतापी च परपक्षस्यावहः ॥ ३० ॥ ततस्तस्य सुतो जज्ञे प्राप्ते वयसि पश्चिमे ॥ अनिष्टस्थानसंस्थेषु ग्रहेषु द्विज
सत्तमाः ॥ ३१ ॥ ततस्तेन समाहूय देवज्ञाच्छास्त्रपंडितान् ॥ तेषां निवेदितं सर्वं कालं तस्य समुद्रवम् ॥ ३२ ॥ ॥ देवज्ञा ऊचुः ॥ ॥ एष
ते पृथिवीपाल जातः पुत्रः सुगर्हितः ॥ कालेऽनिष्टप्रदे रौद्रे गंडातत्रितयोद्भवः ॥ ३३ ॥ कथंचिदपि यद्येष जीवयिष्यति पार्थिव ॥ पितृ
मातृपुराणं च देशानुत्सादयिष्यति ॥ ३४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अस्ति कश्चिदुपायोऽत्र देवो वा मातृपोऽपि वा ॥ येन संजायते क्षेमं
पुत्रस्य विषयस्य च ॥ ३५ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ यथा समुत्थितं यन् यंत्रेण प्रतिहन्यते ॥ यथा बाणप्रहाराणां कवचं वारणं भवेत् ॥ तथा
ग्रहविकाराणां शांतिर्भवति वारणम् ॥ ३६ ॥ तस्मान्नित्यमनुद्भिन्नः शांतिकं कुरु भूपते ॥ येन सर्वे ग्रहाः सौम्या जायंते च शुभावहाः ॥ ३७ ॥ अनि
ष्टस्थानसंस्थेषु ग्रहेषु विषमेषु च ॥ तनः स सत्वरं गत्वा चमत्कारपुरं नृपः ॥ ३८ ॥ तत्र विप्रान्समावेश्य सर्वान्प्रोवाच सादरम् ॥ वयं युष्मत्प्रसा
देन राज्यं कुर्मः सदैव हि ॥ ३९ ॥ येऽतीता ये भविष्यति वंशेऽस्माकं नृपोत्तमाः ॥ भवतोऽत्र गतिस्तेषां सस्यानां नीरदो यथा ॥ ४० ॥
यदत्र मत्सुतो जातो दुष्टस्थानस्थितैर्ग्रहैः ॥ देवज्ञैः शांतिकं प्रोक्तं तस्यानिष्टस्य शांतिदम् ॥ ४१ ॥ तस्मात्कुरुत विप्रेन्द्रा यथोक्तं शांतिकं मम ॥
येन पुत्रश्च राष्ट्रं च विभवश्च विवर्धते ॥ ४२ ॥ ततस्ते ब्राह्मणाः प्रोचुः संमन्याऽथ परस्परम् ॥ क्षेमाय तव भूनाथ करिष्यामोऽत्र शांतिकम् ॥
॥ ४३ ॥ सदैव नियताः संतः शांताः षोडश ते द्विजाः ॥ उपहाराः सदा प्रेष्यास्त्वया भक्त्या महीपते ॥ मासंति चाभिषेकश्च ग्राह्यो रुद्रवटोद्भवः
॥ ४४ ॥ एवं प्रकुर्वतस्तुभ्यं पुत्रो वृद्धिं प्रयास्यति ॥ तथा राष्ट्रं च कोशश्च यच्चान्यदपि किंचन ॥ ४५ ॥ ततः प्रणम्य तान्हृष्टो गत्वा निजनिवेशनम् ॥
उत्सवं पुत्रजन्मोत्थं चक्रे तैः प्रेरितः सदा ॥ ४६ ॥ संभारान्प्रेषयामास चमत्कारपुरं ततः ॥ मासंति चाभिषेकश्च ग्राह्यो वै विधिपूर्वकम् ॥ ४७ ॥
तेऽपि ब्राह्मणशार्ङ्गलाभ्यामुत्थरणसंभवाः ॥ क्रमेण शांतिकं चक्रुर्ब्रह्मचर्यपरायणाः ॥ ४८ ॥ मासं मासं प्रति सदा शांता दांता जितेंद्रियाः ॥ ततो मासा
सोभिर्मुकुटैश्चैव गोभृदानेन केवलम् ॥ संतर्प्यान्वास्तथा विप्रान्स्वस्थानं याति भूमिपः ॥ ४९ ॥ एवं प्रवर्तमाने च शांतिके तत्र भूपते ॥
जगाम सुमहान्कालः क्षेमारोग्यधनागमैः ॥ ५० ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य मासादावपि भूपते ॥ प्रारब्धे शांतिके तस्मिन्महाव्याधिरजायत ॥
॥ ५१ ॥ तत्पुत्रस्य विशेषेण तथैवाऽपुरस्य च ॥ राष्ट्रस्य च समग्रस्य वाहनानां तथा क्षयः ॥ ५२ ॥ स ततः प्रेषयामास शांत्यर्थं तत्र सत्पुरे ॥
सुसंभारान्विशेषेण दक्षिणाश्च विशेषतः ॥ ५३ ॥ यथायथा द्विजास्तत्र होमं कुर्वति पावके ॥ तथा सर्वे विशेषेण रोगा वर्धन्ति सर्वशः ॥ ५४ ॥
त्रियन्ते वाजिनस्तस्य बृहन्तो वारणास्तथा ॥ शत्रवः सर्वकाष्ठासु विग्रहार्थमुपस्थिताः ॥ ५५ ॥ ततः स व्याकुलीभूतो रोगग्रस्तो महीपतिः ॥
चमत्कारपुरं प्राप्य सर्वान्विप्रातुवाच ह ॥ ५६ ॥ युष्माभिः स्वामिभिः संस्थैरापदोऽभिभवन्ति माम् ॥ तत्किमेतन्महाभागाः क्षीयन्ते मम संपदः ॥
रोगाश्चैव विवर्धन्ते शत्रुसंघैः समन्विताः ॥ ५७ ॥ तस्माद्विशेषतो होमः कार्यो रोगप्रशांतये ॥ दानानि च विशिष्टानि प्रदास्यामि द्विजन्मनाम् ॥
॥ ५८ ॥ ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे प्रत्यक्षं तस्य भूपते ॥ चक्रुः समाहिता भूत्वा शांतिकं तद्विज्ञाय च ॥ ५९ ॥ यथायथा प्रयुज्जीरन्होमति सुसमा
हिताः ॥ तथातथास्य भूपस्य वृद्धि रोगः प्रगच्छति ॥ ६० ॥ एतस्मिन्तरे कुद्धास्ते सर्वे द्विजसत्तमाः ॥ ग्रहालुद्दिश्य सूर्यादीन्छापाय कृत
एवं ते निश्चयं कृत्वा शुचीभूय समाहिताः ॥ यावद्यच्छति तच्छापं ग्रहेभ्यः कोधमूर्छिताः ॥ ६१ ॥ तावद्द्विह्रुवाचेदं सूतं भूत्वा द्विजोत्तमान् ॥
या प्रपच्छत विप्रेन्द्राः शापं कोपात्कर्त्तव्यम् ॥ ६२ ॥ ग्रहेभ्यो दोषमुक्तेभ्यः श्रूयतां वचनं मम ॥ मासिमासि प्रकुर्वन्ति होमं ते षोडश द्विजाः ॥
॥ ६३ ॥ तेषां मध्यस्थितश्चैकस्त्रिजातो ब्राह्मणाधमः ॥ तेन तद्वर्षितं द्रव्यं समग्रं होमसंभवम् ॥ ६४ ॥ मया दत्तं न गृह्णन्ति ते ग्रहा भास्करादयः ॥
तेन कुर्वन्ति भूपस्य पीडामप्यधिकामिमाम् ॥ ६५ ॥ तस्मादेनं परित्यज्य होमं कुरुत मा चिरम् ॥ येन प्रीतिं परां यांति ग्रहाः सर्वैर्दक्षैर्पूर्वकाः ॥
॥ ६६ ॥ आरोग्यश्च भवेद्वाजा गतशत्रुः सुतान्वितः ॥ सततं सुखमभ्येति सच्छांतिकप्रभावतः ॥ ६७ ॥ एवमुक्त्वा स भगवान्वह्निश्चादर्शनं
च द्विजः ॥ ६८ ॥ येन तं संपरित्यज्य कुर्मः कर्म प्रशांतये ॥ निःशेषमेव दोषाणां भूपस्यास्य महात्मनः ॥ ६९ ॥ ॥ वह्निरुवाच ॥ ॥ नाहं
कीर्तयिष्यामि ॥ तत्ते शापं प्रदास्यामस्तस्माच्छीघ्रं वदस्व नः ॥ ७० ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ यदि तं ब्राह्मणं वहे नारुमाकं
चिरं विचिंतयामास कुर्वेत्तः किं शुभावहम् ॥ ७१ ॥ ब्राह्मणं दृषयिष्यामि यदि तावच्च पातकम् ॥ भविष्यति न संदेहः शापश्चापि तदुद्भवः ॥
॥ ७२ ॥ कीर्तयिष्यामि वा नैव विद्यमानं द्विजोत्तमम् ॥ शपिष्यति न संदेहः कुद्धा आशीविषोपमाः ॥ ७३ ॥ एवं चिंतयतस्तस्य गात्रे
स्वेदोऽभवन्महान् ॥ येन तत्पूरितं कुण्डं होमार्थं यत्प्रकल्पितम् ॥ ७४ ॥ ततः प्रोवाच तान्विप्रान्कृतांजलिपुटः स्थितः ॥ वेपमानो भयत्रस्तः कुण्डाभि
जलं विना ये स्थिताः षोडश द्विजाः ॥ ते स्नानमद्य कुर्वन्तु प्रविशुद्धचर्यमात्मनः ॥ ७५ ॥ एतेषां मध्यगो यश्च त्रिजातः स भविष्यति ॥ तस्य

विस्फोटकैर्युक्तं स्नातस्यागं भविष्यति ॥ ८४ ॥ ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे क्रमात्तत्र निमज्जनम् ॥ चक्रुः शुद्धिं गताश्चापि मुक्तवैकं ब्राह्मणं तदा ॥
 ॥ ८५ ॥ हाहाकारस्ततो जज्ञे महास्तत्र जनोद्भवः ॥ दृष्ट्वा विस्फोटकैर्युक्तमकस्मात्तं द्विजोत्तमम् ॥ ८६ ॥ सोऽपि लज्जान्वितो विप्रः कृत्वाऽधो
 वदनं ततः ॥ निष्कातोऽथ सभामध्यात्स्थानाद्भिप्रसमुद्भवात् ॥ ८७ ॥ ॥ वह्निर्वाच ॥ ॥ एतद्वः साधितं कृत्यं मया पूर्वं द्विजोत्तमाः ॥
 तस्माद्यास्ये निजं स्थानं भवद्भिः पारमापितः ॥ ८८ ॥ न वृथा दर्शनं मे स्यादपि स्वप्ने द्विजोत्तमाः ॥ तस्मात्सम्प्रार्थ्यतां किंचिदभीष्टं हृदि
 संस्थितम् ॥ ८९ ॥ ॥ ब्राह्मणा उचुः ॥ ॥ एतत्तत्र जलं वहे स्वेदजं सर्वदेव तु ॥ स्थिरं भवतु चात्रैव विशुद्धयर्थं द्विजन्मनाम् ॥ ९० ॥
 अन्यजातो नरो योऽत्र प्रकरोति निमज्जनम् ॥ तस्य चित्तं त्वया कार्यं विस्फोटकसमुद्भवम् ॥ ९१ ॥ वादमित्येव स प्रोच्या गतोऽस्तर्धानमेव
 हि ॥ पावकस्ते द्विजाः सर्वे मंत्रं चक्रुः परस्परम् ॥ ९२ ॥ अद्यप्रभृति सर्वेषां ब्राह्मणानां समुद्भवम् ॥ शुद्धिरत्र प्रकर्तव्या पितृमातृसमुद्भवा ॥ ९३ ॥
 चमत्कारपुरोत्थो यः कश्चिद्विप्रः प्रकीर्तितः ॥ सोऽत्र स्नातो विशुद्धश्च विज्ञेयः कुलपुत्रकः ॥ ९४ ॥ तस्मै कन्या प्रदातव्या स श्राद्धाहो भवि
 ष्यति ॥ धर्मकृत्येषु सर्वेषु योजनीयः स एव हि ॥ ९५ ॥ अपृष्टिषु गोत्रेषु मिलितेषु यथाक्रमम् ॥ तत्प्रत्यक्षं विशुद्धो यः स शुद्धः पंक्तिपावनः
 ॥ ९६ ॥ अपवादाश्च ये केचिद्ब्रह्महत्यादिकाः स्थिताः ॥ अन्येऽपि दुर्जनैः प्रोक्ता धर्मसन्देहकारकाः ॥ ९७ ॥ ते सर्वेऽत्र विशुद्धाः स्युर्विज्ञेयाः
 कुलपुत्रकाः ॥ अपवादास्तथा चान्ये नाशं यास्यन्ति चाखिलाः ॥ ९८ ॥ यावन्नात्र कृतं स्नानं प्रत्यक्षं च द्विजन्मनाम् ॥ सर्वेषां तावदेवाऽत्र न स
 विप्रो भवेत्स्फुटम् ॥ ९९ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ एवं ते समयं कृत्वा चमत्कारपुरोद्भवाः ॥ ब्राह्मणाः शान्तिकं चक्रुर्हितार्थं तस्य भूपतेः ॥ १०० ॥
 तस्मिन्कुण्डे ततः स्नानं कृतं सर्वैर्महात्मभिः ॥ भयत्रस्तेर्विशुद्धयर्थं शेषैरपि महात्मभिः ॥ १०१ ॥ ततो नीरोगतां प्राप्तः स भूपस्तत्सणाद्विजाः ॥
 यस्तत्र कुरुते स्नानमद्यापि द्विजसत्तमाः ॥ १०२ ॥ कार्तिक्यां परदारोत्थैः स विशुच्येत पातकैः ॥ एषां युगत्रये शुद्धिरासीत्तत्र द्विजन्मनाम् ॥
 ॥ १०३ ॥ कुलशीलविहीनानामन्येषामपि पाप्मनाम् ॥ यत्रा कलियुगं घोरं परदारसुरंजितम् ॥ तत्र शुद्धिस्ततः सर्वैः कृता विप्रैश्च वाचिका ॥
 ॥ १०४ ॥ पुरतो देवदेवस्य ब्रह्मणो द्विजसत्तमाः ॥ पितृमातृजवंशस्य विशुद्धयर्थमर्तद्वितैः ॥ १०५ ॥ अद्यापि कुरुते तत्र यः स्नानं द्विजसत्तमाः ॥
 त्रिजातो दद्यते तत्र वह्निना स न संशयः ॥ १०६ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमा
 हात्स्ये दमयन्त्युपाख्याने त्रिजातकविशुद्धयेऽग्निकुंडमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोदशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 सोऽपि विप्रो द्विजश्रेष्ठा विस्फोटकपरिप्लुतः ॥ लज्जया परया युक्तो गत्वा किंचिद्वर्नातरम् ॥ १ ॥ ततो वैराग्यमापन्नो रौद्रे तपसि
 संस्थितः ॥ त्यक्त्वा गृहादिकं सर्वं स्नेहं दारसुतोद्भवम् ॥ २ ॥ नियमैः संयमैश्च शोषयन्नात्मनस्तनुम् ॥ किंचिन्मलाश्रयं गत्वा स्थापयित्वा
 महेश्वरम् ॥ ३ ॥ ततः कालेन महता तुष्टस्तस्य महेश्वरः ॥ प्रोवाच दर्शनं गत्वा प्रार्थयस्व यथेष्टितम् ॥ ४ ॥ ॥ त्रिजात उवाच ॥ ॥
 मातृदोषादहं देव वेलक्ष्यं परमं गतः ॥ मध्ये ब्राह्मणमुख्यानामानर्त्ताधिपतेस्तथा ॥ ५ ॥ अहं शक्नोमि नो वक्रं कस्यचिद्वर्शितुं विप्रो ॥ त्रिजा
 तोऽस्मीति विज्ञाय भूरिविद्यान्वितोऽपि च ॥ ६ ॥ तस्मात्सर्वोत्तमस्तेषामहं चैव द्विजन्मनाम् ॥ यथा भवामि देवेश तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ ७ ॥
 ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ चमत्कारपुरे विप्रा ये वसन्ति द्विजोत्तम ॥ तेषां सर्वोत्तमो नूनं मत्प्रमादाद्भविष्यति ॥ ८ ॥ तस्मात्कालं प्रती
 क्षस्व कश्चित्तु ब्राह्मणोत्तम ॥ समये समनुप्राप्ते त्वां च नेष्यामि तत्र वै ॥ ९ ॥ एवमुक्त्वा स देवेशस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ ब्राह्मणोऽपि तपस्तेपे तथा
 संपूजयन्हरम् ॥ १० ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य मत्कारपुरे द्विजाः ॥ मौद्गल्यान्वयसंप्रभूतो देवरातोऽभवद्विजः ॥ ११ ॥ तस्य पुत्रः क्रयोनाम यौव
 नोद्धतविग्रहः ॥ सदा गर्वसमायुक्तः पौरुषे च व्यवस्थितः ॥ १२ ॥ स कदाचिद्ययौ विप्रो नागतीर्थं प्रति द्विजाः ॥ श्रावणस्यासिते पक्षे पंचम्यां पयं
 टन्वने ॥ १३ ॥ अथापश्यत्स नागेन्द्रतनयं भूरिवर्चसम् ॥ रुद्रमालमिति ख्यातं जनन्या सह संगतम् ॥ १४ ॥ अयाऽसौ तं समालोक्य सुललं सर्प
 पुत्रकम् ॥ जलसर्पमिति ज्ञात्वा लघुदेन व्यपोथयत् ॥ १५ ॥ हन्यमानेन तेनाथ प्रयुक्तः सुमहान्स्वनः ॥ हा मातस्तात तातेति विपन्नोऽस्मि निगम
 सः ॥ १६ ॥ सोऽपि श्रुत्वाऽथ तं शब्दं ब्राह्मणो मानुषोद्भवम् ॥ सर्पस्य भयसंज्ञस्तः सत्वरं स्वगृहं ययौ ॥ १७ ॥ अथ सा जननी तस्य निष्कांता सलि
 लाश्रयात् ॥ यावत्पश्यति तीरस्थं तावत्पुत्रं निपातितम् ॥ १८ ॥ ततो मूर्च्छामनुप्राप्ता दृष्ट्वा पुत्रं तथाविवम् ॥ यद्विप्रहारनिर्भिन्नं सर्वांगरुधिरान्वितम् ॥ १९ ॥
 अथ लब्ध्वा पुनः संज्ञां प्रलापानकरोद्बहून् ॥ करुणं शोकसंतप्ता वाष्पपर्याकुलेक्षणा ॥ २० ॥ हाहा पुत्र परित्यक्त्वा मां च क्वासि विनिर्गतः ॥ अना
 वृत्तिकरं स्थानं किं स्नेहो नास्ति ते मयि ॥ २१ ॥ केन त्वं निहतः पुत्र पापेन च दुरात्मना ॥ निष्पापोऽपि च पुत्र त्वं कस्य कुद्वोऽथ वै यमः ॥ २२ ॥
 सपुरस्य सराष्टस्य सकुटुंबस्य दुर्मतेः ॥ येन त्वं निहतोऽद्यापि पंचम्यां पूजितो न च ॥ २३ ॥ रजसा क्रीडयित्वाऽथ समागत्य चिरादथ ॥ कामेनो
 त्संगमागत्य ग्लानिं नेष्यति चात्रम् ॥ २४ ॥ गद्वदानि मनोज्ञानि जनहास्यकराणि च ॥ त्वया विनाऽथ वाक्यानि को वदिष्यति मे पुरः ॥ २५ ॥
 पितुरुत्संगमाश्रित्य कूर्चाकर्षणपूर्वकम् ॥ कः करिष्यति पुत्राऽथ संतोषं भवता विना ॥ २६ ॥ निपिद्रोऽसि मया वत्स तमायातोऽनुपृष्टः ॥
 मत्प्रेलोकमिमं तावद्बहुदोषसमाकुलम् ॥ २७ ॥ एवं विलप्य नागी सा संकुद्धा शोककर्षिता ॥ तं मृतं सुतमादाय जगामानंतसंनिधौ ॥ २८ ॥
 ततस्तदग्रतः क्षिप्वा तं मृतं निजशालकम् ॥ प्रलापानकरोदीना विधुक्ता कुररी यथा ॥ २९ ॥ नागराजोऽपि तं दृष्ट्वा स्वपुत्रं विनिपातितम् ॥
 जगाम सोऽपि मूर्च्छां च पुत्रशोकेन पीडितः ॥ ३० ॥ ततः सितो जलैः शीतैः संज्ञां लब्ध्वा स कृच्छ्रतः ॥ प्रलापान्कृपणांश्चक्रे प्राकृतः पुरुषो
 यथा ॥ ३१ ॥ एतस्मिन्नंतरे नागाः सर्वे तत्र समागताः ॥ रुद्रदुःखिताः संतो वाष्पपर्याकुलेक्षणाः ॥ ३२ ॥ वासुकिः पद्मजः शंखस्तनूश्च महाविचः ॥
 शंखचूडः सचूडश्च पुंडरीकश्च दारुणः ॥ ३३ ॥ अञ्जनो वामनश्चैव कुमुदश्च तथा परः ॥ कम्बलाश्वतरो नागो नागः कक्रांतकस्तथा ॥ ३४ ॥
 पुष्पदंतः सुदंतश्च मूषको मूषकादनः ॥ एलापत्रः सुपत्रश्च दीर्घास्यः पुष्पवाहनः ॥ ३५ ॥ एते चान्ये तथा नागास्तत्राऽऽयाताः सदृशः ॥ पुत्रगो
 काभिसंततं ज्ञात्वा तं पन्नगाधिपम् ॥ ३६ ॥ ततः संवोध्य ते सर्वे तद्दर्शनं पन्नगाशनम् ॥ पूर्ववृत्तेः कथोद्देष्टुं शतैर्विविधैरपि ॥ ३७ ॥ एवं नवोपि
 तस्तोस्तु चिरात्पन्नगसत्तमः ॥ अग्निदाहं ततश्चेक तस्य पुत्रस्य दुःखितः ॥ ३८ ॥ जलदानस्य काले च सर्पान्सर्वानुवाच सः ॥ सर्वान्नागान्प्रदा
 नार्थं तोयस्य समुपस्थिताम् ॥ ३९ ॥ नाहं तोयं प्रदास्यामि स्वपुत्रस्य कथंचन ॥ भवद्भिः प्रेरितोऽप्येवं तथान्यैरपि त्रायकैः ॥ ४० ॥ याव
 तस्य न दुष्टस्य मम पुत्रांतकारिणः ॥ सदारपुत्रभृत्यस्य विद्वितो न परिक्षयः ॥ ४१ ॥ एवमुक्त्वा ततः शेषः शोषयामास न द्विजम् ॥ येन
 संसृद्धितः पुत्रो वृद्धकाष्ठेन पाप्मना ॥ ४२ ॥ ततः प्रोवाच तान्नागान्पार्श्वस्थान्पन्नगाधिपः ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे यातु मे सुदुत्तमाः ॥ ४३ ॥
 पुत्रं तं निहत्याऽऽशु सकुटुम्बपरिग्रहम् ॥ चमत्कारपुरं सर्वं भक्षणीयं ततः परम् ॥ ४४ ॥ तत्रैव वसतिः कार्या समस्तेः पन्नगोत्तमैः ॥ यथा

भूयो वसेन्नैव तथा कार्यं च तत्पुरम् ॥ ४५ ॥ एवमुक्तास्ततस्तेन नागाः प्राचान्वितः शुताः ॥ गत्वाथ सत्वरं तत्र प्रथमं तं द्विजोत्तमम् ॥ ४६ ॥
 देवरातसुतं सुमे भक्षयित्वा ततः परम् ॥ तत्कुटुम्बं समग्रं च कोपेन सहतान्विताः ॥ ४७ ॥ ततोऽन्यानपि संकुट्टा बालान्बुद्धान्कुमारकान् ॥
 भक्षयामासुः सर्वे ते तिर्यग्योनिगता अपि ॥ ४८ ॥ एतस्मिन्नंतरे जातः पुरे तत्र सुदारुणः ॥ आक्रंदो ब्राह्मणेन्द्राणां सर्पभक्षणमभवः ॥ ४९ ॥
 तत्र भूमौ तथाऽन्यच्च यत्किंचिदपि दृश्यते ॥ तत्सर्वं पन्नगैर्व्याप्तं रौद्रेः कुण्ठप्रवर्धनेः ॥ ५० ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राताः केचिन्मृत्युवशं गताः ॥ त्रिपमं
 धृणिताः केचित्पतिता धरणीतले ॥ ५१ ॥ अन्ये गृहादिकं सर्वं परित्यज्य सुतादि च ॥ विवस्ताः परिधावन्ति वनमुद्दिश्य दूरतः ॥ ५२ ॥ अन्ये
 मंत्रविदो विप्राः प्रयतन्ते समंततः ॥ मंदं धावन्ति संवस्ता गृहीत्वोपवयः परे ॥ ५३ ॥ एवं तत्पुरमुद्दिश्य सर्वे ते पन्नगोत्तमाः ॥ प्रचरन्ति यथा
 कश्चिन्न तत्र ब्राह्मणो वसेत् ॥ ५४ ॥ अथ शून्यं पुरं कृत्वा सर्वे ते पन्नगोत्तमाः ॥ व्यचरन्स्वेच्छया तत्र तीर्थप्रायतनेषु च ॥ ५५ ॥ न कश्चित्प
 न्नगः क्षेत्रात्पक्षा निर्याति बाह्यतः ॥ प्रविशेन्न परः कश्चित्त्रक्षेत्रे च मानवः ॥ ५६ ॥ व्यवस्थेवं समुद्रता सर्पाणां मानुषैः सह ॥ वयभक्षणजा
 न्योन्यं बाह्याभ्यंतरसंभवा ॥ ५७ ॥ एतस्मिन्नंतरे शेषो मुक्ता दुःखं सुनोदयम् ॥ प्रहृष्टः प्रददौ तोयं तस्य जानिभिन्निवतः ॥ ५८ ॥
 अथ ते ब्राह्मणाः केचित्सर्पेभ्यो भयविह्वलाः ॥ सशोका दिङ्मुखान्याशु ते सर्वे संगता मिथः ॥ ५९ ॥ ततो वनं समाजमुद्धिजातो यत्र सांस्थतः ॥
 हरलब्धवरो हृष्टः सुमहत्तपसि स्थितः ॥ ६० ॥ स दृष्ट्वा ताञ्जनान्सर्वास्तथा दुःखपरिप्लुतान् ॥ पुत्रदारादिकं स्मृत्वा रुदतः करुणं वहु ॥ ६१ ॥
 सोऽपि दुःखसमायुक्तो दृष्ट्वा तान्स्वपुरोद्भवान् ॥ ब्राह्मणेन्द्रास्ततः प्राह बाष्पव्याकुललोचनः ॥ ६२ ॥ शृण्वन्तु ब्राह्मणाः सर्वे वचनं मम सांप्रतम् ॥
 मया विनिर्गतेनैव तत्पुरात्तोषितो हरः ॥ ६३ ॥ तेन मया वरो दत्तो वाञ्छितो द्विजसत्तमाः ॥ गृहीतो न मयाद्यापि प्रार्थयिष्यामि सांप्रतम् ॥ ६४ ॥
 यथा स्यात्संक्षयस्तेषां नागानां सुदुरात्मनाम् ॥ येः कृतं नः पुः कृत्स्नमुद्रसं पापकर्मभिः ॥ ६५ ॥ एवमुक्त्वाऽथ विप्रः स त्रिजातः परमेश्वरम् ॥
 प्रार्थयामास मे देवं तं वरं यच्छ सांप्रतम् ॥ ६६ ॥ ततः प्रोवाच देवेशः प्रार्थयस्व दुःखं द्विज ॥ येनाभीष्टं प्रयच्छामि यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ६७ ॥
 ॥ त्रिजात उवाच ॥ ॥ नागैरन्मत्पुरं कृत्स्नं कृतं जनविर्वर्जितम् ॥ तत्तस्मात्ते क्षयं यांतु सर्वे वृषभवाहन ॥ ६८ ॥ येन तत्पूर्वते विप्रैर्भूयोऽपि
 सुरसत्तम ॥ ममापि जायते कीर्तिः स्वस्थानोद्धरणोद्भवा ॥ ६९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ नायुक्तं विहितं विप्र पन्नगैस्तेर्महार्तानिः ॥
 निर्दोषश्चापि पुत्रोऽत्र येषां विप्रेण हृदितः ॥ ७० ॥ विशेषेण द्विजश्रेष्ठ संप्राप्ते पंचमीदिने ॥ तत्राऽपि श्रावणे मासि पूज्यंते यत्र पन्नगाः ॥ ७१ ॥
 तस्मात्तेऽहं प्रवक्ष्यामि सिद्धमंत्रमनुत्तमम् ॥ यस्योच्चारणमात्रेण सर्पाणां नश्यते विषम् ॥ ७२ ॥ तं मंत्रं तत्र गत्वा त्वं तद्विप्रैरखिलैर्वृतः ॥ श्राव
 यस्व महाभाग तारशब्देन सर्वशः ॥ ७३ ॥ तं श्रुत्वा ये न यास्यन्ति पातालं पन्नगाधमाः ॥ युष्मद्राक्ष्याद्विष्यन्ति निर्निपास्ते न संशयः ॥ ७४ ॥
 ॥ त्रिजात उवाच ॥ ॥ ब्रूहि तं मे महामंत्रं सर्वतीक्ष्णविनाशनम् ॥ येन गत्वा निजं स्थानं सर्पास्तुसादयाम्यहम् ॥ ७५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
 गरं विषमिति प्रोक्तं न तत्रास्ति च सांप्रतम् ॥ मत्प्रसादात्त्वया ह्येतदुच्चार्य ब्राह्मणोत्तम ॥ ७६ ॥ न गरं न गरं चैतच्छ्रुत्वा ये पन्नगाधमाः ॥ तत्र स्था
 स्यन्ति ते वध्या भविष्यन्ति यथासुखम् ॥ ७७ ॥ अद्यप्रभृति तत्स्थानं नगराख्यं धरातल ॥ भविष्यति सुविख्यातं तव कीर्तिर्विर्धनम् ॥ ७८ ॥
 तथान्योपि च यो विप्रो नागरः शुद्धवंशजः ॥ नगराख्येन मंत्रेण अभिमन्त्र्य त्रिधा जलम् ॥ ७९ ॥ प्राणिनं कालसंदष्टमपि मृत्युवशंगतम् ॥ प्रकरि
 ष्यति जीवाद्यं प्रक्षिप्य वदने स्वयम् ॥ ८० ॥ अन्यत्रापि स्थितो मत्प्रो मंत्रमेतं निरक्षरम् ॥ यः स्मरिष्यति संसृष्टो न हिंस्यः स्यादहेर्हि सः ॥ ८१ ॥
 स्थावरं जंगमं वापि कृत्रिमं वा गरं हि तत् ॥ तदनेन च मंत्रेण संस्पृष्टं त्वमृतायितम् ॥ ८२ ॥ अजीर्णप्रभवा रोगा ये चान्ये जठरोद्भवाः ॥ मंत्रस्यास्य
 प्रभावेन सर्वे याति हुतं क्षयम् ॥ ८३ ॥ एवमुक्त्वाऽथ तं विप्रं भगवान्वृषभध्वजः ॥ जगामादर्शनं पश्चाद्यथा दीपो वितैलकः ॥ ८४ ॥ त्रिजातोऽपि समं
 विप्रेर्हतशेषस्तु तेहुतम् ॥ जगाम संप्रहृष्टात्मा चमत्कारपुरं प्रति ॥ ८५ ॥ एवं ते ब्राह्मणाः सर्वे त्रिजातेन समन्विताः ॥ न गरं न गरं प्रोचैरुचरंतः
 समाययुः ॥ ८६ ॥ हाटकेश्वरजं क्षेत्रं यत्तद्व्याप्तं समंततः ॥ रौद्रेराशीविषैः क्रूरैः शेषस्यादेशमाश्रितैः ॥ ८७ ॥ अथ ते पन्नगाः श्रुत्वा सिद्धमंत्रं शिवो
 द्रवम् ॥ निर्विपास्तेजसा हीनाः समंतात्ते प्रदुदुवुः ॥ ८८ ॥ वरमीकान्केचिदा जाय चित्रं श्रौतरोद्भवान् ॥ अन्ये चापि प्रजग्मुश्च पातालं दंदशूक जाः
 ॥ ८९ ॥ ये केचिद्रयसंवस्ता वार्द्धक्येन निपीडिताः ॥ बालत्वेन तथा चान्ये शक्नुवन्ति न सर्पितुम् ॥ ९० ॥ ते सर्वे ब्राह्मणेन्द्रेस्तेः हृतस्य
 प्रतिकारकैः ॥ निहताः पन्नगास्तत्र दंडकाष्टैः सहस्रशः ॥ ९१ ॥ एवमुत्साद्य तान्सर्वान्ब्राह्मणास्ते गतव्यथाः ॥ तं त्रिजातं पुरस्कृत्य स्थानक
 र्यानं नगरोद्भवम् ॥ न तस्य सर्पजं कापि कथंचिजायते भयम् ॥ ९२ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
 पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये नगरसंज्ञोत्पत्तिवर्णननाम चतुर्दशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥
 त्रिजातोऽपि वरं मोऽपि स्वं स्थानं येन चोद्धतम् ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ सांक्रत्यस्य सुनेर्वशे न संभूतो द्विजोत्तमः ॥ उभाव इति
 विख्यातो दत्तसंज्ञो निमेः सुतः ॥ ३ ॥ स एवं स्थानमुद्धृत्य चकारायतनं शुभम् ॥ त्रिजातेऽथनाम्ना च देवदेवस्य शूलिनः ॥ ४ ॥ तमाराध्य दिवा
 नक्तं सम्यक्कृत्वा समन्वितः ॥ सशरीरो गतः स्वर्गं ततः कालेन केनचित् ॥ ५ ॥ यस्तं पश्यति सद्रक्तया स्नाययेद्विषुवे सदा ॥ न त्रिजातः कुले
 तस्य कथञ्चिदपि जायते ॥ ६ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यानि गोत्राणि नष्टानि यानि संस्थापितानि च ॥ नामतस्तानि नो ब्रूहि तत्पुरे सूत
 नन्दन ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तत्रोपमन्युगोत्रा ये कौचगोत्रसमुद्भवाः ॥ कैरोयर्गोत्रसंभूतास्त्रैवेण्या द्विजोत्तमाः ॥ ८ ॥ ते भूयोऽपि
 भूताः पञ्चविंशतिश्च ते स्मृताः ॥ ९ ॥ कश्यपान्वयसंभूताः संतापीतिद्विजोत्तमाः ॥ लक्ष्मणान्वयसंभूता एकविंशतिरागताः ॥ १० ॥ तत्र नष्टा
 पुनः प्रातास्तस्मिन्स्थाने सुदुःखिताः ॥ भारद्वाजाध्वजः प्राताः कौंडीन्याश्चतुर्दश ॥ ११ ॥ रेतिकानां तथा विंशत्पाराशर्याष्टकं तथा ॥ गर्गाणां
 च द्विंशं च हारीतानां त्रिंशतिः ॥ १२ ॥ और्वभार्गवगोत्राणां पञ्चविंशदुदाहृताः ॥ गौतमानां च पञ्चविंशत्पाराशर्याष्टकं तथा ॥ गर्गाणां
 चानां त्रिंशच्च वक्ष्यामि त्रिंशतिः ॥ सांक्रत्यानां विंशतिनां पृथक्त्वेन दशैव तु ॥ १५ ॥ तथैवागिरसानां च पंच चैव प्रकीर्तिताः ॥ आत्रेया
 दश संस्थाताः शुक्रावेयास्तथैव च ॥ १६ ॥ वात्स्याः पञ्च समारुधाताः कौत्साश्च नव सप्त वै ॥ शांडिल्या भार्गवाः पञ्च मोंद्रया विंशतिः स्मृताः ॥

॥१७॥ वीधायनाः कौशलाश्च त्रिंशन्मात्राः प्रकीर्तिताः ॥ अथर्वाः पंचपंचाशन्मौनसाः सप्तसप्ततिः ॥१८॥ यावुपास्त्रिशतिः ख्याताश्चावनाः सप्त
विंशतिः ॥ आगस्त्याश्च त्रयस्त्रिंशच्चैमिनेया दशैव तु ॥१९॥ नेवृताः पंचपंचाशत्पाटीनाः सप्ततिर्द्विजाः ॥ गोभिलाश्चापि काकाश्च पंचपंच द्विजाः
स्मृताः ॥२०॥ औशनसाश्च दशार्हास्त्रयस्त्रय उदाहृताः ॥ लोकारुणानां तथा षष्टिरेगिशानां द्विसप्ततिः ॥२१॥ कापिष्ठलाः शार्कराख्या दत्ताख्याः
सप्तसप्ततिः ॥ शार्करानां शतं प्रोक्तं दार्ज्यानां सप्तसप्ततिः ॥२२॥ कात्यायन्यास्त्रयोऽष्टिष्टा वैदिशाश्च त्रयः स्मृताः ॥ कृष्णात्रेयास्तथा पंच दत्तात्रेया
स्तथैव च ॥२३॥ नारायणाः शौनकेया जावालाः शतसंख्यया ॥ गोपाला जामदग्न्याश्च शालिहोत्राश्च कर्णिकाः ॥२४॥ भागुरायगकाश्चैव मानुका
खेणवास्तथा ॥ सर्वे ते ब्राह्मणश्रेष्ठाः क्रमेण द्विजसत्तमाः ॥२५॥ एतेषामेव सर्वेषां संस्काराय द्विजोत्तमाः ॥ चत्वारिंशत्तथाष्टौ च पुरा प्रोक्ताः स्वयंभुवा
॥२६॥ ते सर्वे च पृथक्त्वेन निर्दिष्टाः पद्मयोनिना ॥ संध्यातर्पणकृत्यानि वैश्वदेवोद्भवानि च ॥ श्राद्धानि पञ्चकृत्यानि पितृपिंडोत्तथैव च ॥२७॥
यज्ञोपवीतसंयुक्ताः प्रवराश्चैव कृत्स्नशः ॥ तथा मौजीविशेषाश्च शिखाभेदाः प्रकीर्तिताः ॥२८॥ त्रिजातेन समाराध्य देवदेवं पिनामहम् ॥ नेपां
कृत्वा द्विजेंद्राणामात्मकीर्तिकृते तदा ॥२९॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ कथं सन्तोषितो ब्रह्मा त्रिजातेन महात्मना ॥ कर्मकांडं कथं भिन्नं कृतं तेन
महात्मना ॥ सर्वं विस्तरतो ब्रूहि परं कौतूहलं हि नः ॥३०॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्यार्थं ब्राह्मणेः सर्वस्तोषितः प्रपितामहः ॥ अनेनेवो
द्धतं स्थानमस्माकं सकलं विभो ॥३१॥ ॥ तस्मादस्य विभो यच्छ वेदज्ञानमनुत्तमम् ॥ येन कर्मविशेषाश्च जायन्तेऽत्र पुरोत्तमे ॥३२॥ एनस्य
च गुरुत्वं च प्रसादात्तत्र पद्मज ॥ यथा भवति देशे तथा नीतिर्विधीयताम् ॥३३॥ ब्रह्मा ददौ ततस्तस्य मंत्रग्राममनुत्तमम् ॥ येन विज्ञायते
सर्वं वेदार्थो यज्ञकर्म च ॥३४॥ ततः प्रोवाच तान्सर्वान्प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ एष वेदार्थसंपन्नो भविष्यति महायशः ॥३५॥ ॥ भर्तृयज्ञइति
ख्यातो यत्कर्मविचक्षणः ॥ यदेव वक्ति युष्माकं क्रियाकांडमशंकितैः ॥३६॥ ॥ तत्कार्यं स्वर्गमोक्षाय यम वाक्यात्प्रवोचिनेः ॥ वेदार्थानिप सर्वेषां
युष्माकं योजयिष्यति ॥३७॥ ये चान्येषु च देशेषु स्थानेषु च गताः क्वचित् ॥ एतस्थानं परित्यज्य सत्यमेतद्विजोत्तमाः ॥३८॥ वेदस्थाने
च बुद्धयेष यत्कर्म प्रचरिष्यति ॥ नानृते वाध पापे च वाणी चास्य चरिष्यति ॥३९॥ ॥ एवमुक्त्वा स देशे शो विरराम पितामहः ॥ भर्तृयज्ञोऽपि
ताः सर्वाश्चक्रे यज्ञक्रियाः शुभाः ॥४०॥ ब्राह्मणानां हितार्थाय श्रुत्यर्थं तस्य केवलम् ॥ दशप्रमाणैः संप्रोक्ताः सर्वे ते ब्राह्मणोत्तमाः ॥४१॥
चतुःषष्टिषु गोत्रेषु ह्येवं ते ब्राह्मणोत्तमाः ॥ तेन तत्र समानीतास्त्रिजातेन महात्मना ॥४२॥ ॥ तेषामेकत्र जातानि दशपंचशतानि च ॥ सामान्य
भोगमोक्षाणि तानि तेन कृतानि च ॥४३॥ ॥ अष्टषष्टिभागैः पूर्वमायव्ययोद्भवम् ॥ तत्रासीदथ गोत्रे च पुरुषाणां प्रसंख्यया ॥४४॥ ततः
प्रभृति सर्वेषां सामान्येन व्यवस्थितम् ॥ त्रिजातस्य च वाक्येन येन दूरादपि द्रुतम् ॥४५॥ ॥ समागच्छति विप्रेन्द्राः पुरवृद्धिः प्रजायते ॥ न
कश्चिद्याति संत्यक्त्वा दौस्थ्योदन्यत्र च द्विजाः ॥४६॥ ॥ ततस्तेषां सुतैः पौत्रैर्नृपुत्रिभ्यः सहस्रशः ॥ दौहित्रैर्भागिनेयैश्च भूयो धीरि प्रप्रवृत्तम् ॥
॥४७॥ ॥ तत्पुरं वृद्धिमायाति दूर्वाकुरैरिव द्विजाः ॥ कांडात्कांडात्प्ररोहद्विः संख्याहीनेरनेकधा ॥४८॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतद्वः सर्वं
माख्यातं गोत्रसंख्यानकं शुभम् ॥ ऋषीणां कीर्तनं चापि सर्वपातकनाशनम् ॥४९॥ ॥ यश्चैतत्पठते नित्यं शृणुयाद्वा प्रभक्तितः ॥ न न्यातस्य
कुलच्छेदः कदाचिदपि भूतल ॥५०॥ ॥ तथा विमुच्यते पापैराजन्ममरणोद्भवैः ॥ न पश्यति विद्योगं च कदाचित्प्रियसंभवम् ॥५१॥ ॥ इति
श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरशेखरमाहात्म्येऽष्टषष्टिर्थां पाख्याने भर्तृयज्ञकृतयज्ञविधानमुनिगोत्र
वर्णनं नाम पंचदशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥११५॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथान्यापि च तत्रास्ति सुविख्याताम्बरवती ॥ देवी
कामप्रदा पुंसां बालकानां सुखप्रदा ॥१॥ ॥ यां दृष्ट्वा पूजयित्वाऽथ चैत्राष्टम्यां विशेषतः ॥ शुक्रायां नाशुयान्मर्त्यैः कुटुम्बव्यसनं क्वचित् ॥२॥
॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ केन वा स्थापिता तत्र सा देवी चाम्बरवती ॥ किंप्रभावा किंस्वरूपा सुतपुत्र वदस्व नः ॥३॥ ॥ सूत
उवाच ॥ ॥ यदा शोषेण संदिष्टा नानानागा विपोल्वणाः ॥ पुरस्यास्य विनाशाय क्रोधसंरक्तलोचनाः ॥ तदा तस्य प्रिया सा च
पुत्रशोकेन पीडिता ॥४॥ ॥ स्वयमेवाग्रतो गत्वा भक्षयामास तं द्विजम् ॥ कुटुम्बेन समापुक्तं येन पुत्रो निपातितः ॥५॥ ॥ अथ तस्य
द्विजेन्द्रस्य बालवैधव्यसंयुता ॥ अनुजाऽऽसीत्तपोयुक्ता ब्रह्मचर्यकृतक्षणा ॥६॥ ॥ सा दृष्ट्वा भक्षितं सर्वं भट्टिकाख्या कुटुम्बकम् ॥ नाग
पत्न्या ततः प्राह जलभादाय पाणिना ॥७॥ ॥ यस्मात्स्वया कुटुम्बं ये नाशं नीतं द्विजिह्वके ॥ दर्शितं च महदुःखं मम बन्धुजनोद्भ
वम् ॥८॥ ॥ तथा त्वमपि रं प्राप्य मानुषत्वं सुगर्हितम् ॥ मानुषं पतिमासाद्य पुत्रपौत्रानवाप्य च ॥९॥ ॥ तेषां विनाशजं दुःखं मां
नुपे त्वमत्राप्यसि ॥ नागत्वे वर्तमानायाः शापं तेऽमुं ददाम्यहम् ॥१०॥ ॥ साऽपि श्रुत्वाऽथ तं शापं रेवती भट्टिकोद्भवम् ॥ क्रोधेन महताविष्टा
हृदयशक्ता द्रुतं ततः ॥११॥ ॥ अथ तस्यास्तुतं प्राप्य नागीन्द्रा विपोल्वणा ॥ जगाम शतधा नाशं विभिदेन त्वचं ॥१२॥ ॥ ततः सा
लज्जयाविष्टा स्वरक्तप्लावितानना ॥ विषण्णा निपसादाय संनिविष्टा धरातले ॥१३॥ ॥ एतस्मिन्तरे नागास्तथान्ये ये समागताः ॥ रेवतीं ते
समालोक्य तथारूपां भयान्विताम् ॥ प्रोक्षुश्च किमिदं देवि तत्र वक्त्रे रुजास्पदम् ॥१४॥ ॥ अथवा किं प्रभावोऽयं कस्यचिद्रक्तसंपदः ॥१५॥
॥ ॥ रेवत्युवाच ॥ ॥ येयं द्रुतमा काचिद्दृश्यते द्रुष्टापसी ॥ अस्या जातो विकारोऽयं ममास्ये नागसत्तमाः ॥१६॥ ॥ तस्मादेनां महा
दुष्टां भगिनीं तस्य दुर्मतेः ॥ येन मे निहतः पुत्रो द्विजपुत्रेण सांप्रतम् ॥१७॥ ॥ भक्ष्यतां भक्ष्यतां शीघ्रं मम नाशाय संस्थिताम् ॥ सांप्रतं मनुष्ये
तेनं रुधिरं पन्नगोत्तमाः ॥१८॥ ॥ अथ ते पन्नगाः क्रुद्धा ददंशुस्तां तपस्विनीम् ॥ समं सर्वेषु गात्रेषु यथान्यां प्राकृतां स्त्रियम् ॥१९॥ ॥ ततस्तेऽग
मपि तथा सुखादप्रा विनिर्गताः ॥ रुधिरं च ततो जज्ञे शेषपत्न्या यथा तथा ॥२०॥ ॥ अथ तस्याः प्रभावं तं दृष्ट्वा ते नागसत्तमाः ॥ शेषा भय
परित्रस्ताः प्रजग्मुश्च दिशो दश ॥२१॥ ॥ भट्टिकापि जगामाशु स्वाश्रयं प्रति दुःखिता ॥ भयवस्तैः समंताच्च वीक्ष्यमाणा महोरगैः ॥२२॥
ततः सर्वं समालोक्य ताप्यमानं महोरगैः ॥ तस्थानं स्वजनैर्मुक्तं दुःखेन महतान्वितैः ॥२३॥ ॥ जगामान्यत्र सा साध्वी सन्ध्याव्रतपरायणा ॥ तीर्थं
यात्रां प्रकुर्वाणा परिव्रजाम मेदिनीम् ॥२४॥ ॥ एवमुद्भासिते स्थाने तस्मिन्सा रेवती तदा ॥ स्मृत्वा तं भट्टिकाशापं दुःखेन महताऽन्विता ॥२५॥
कथं मे मानुषीगर्भे शापाद्भासो भविष्यति ॥ मानुष्येण च कांतेन प्रभविष्यति संगमः ॥२६॥ ॥ नैतत्पुत्रोद्भवं दुःखं तथा मां बाधते यदि ॥ यथेदं
मानुषे गर्भे संवासो मानुषं प्रति ॥२७॥ ॥ तथा दशनसंयुक्ता कथं भर्तुः स्वमाननम् ॥ दर्शयिष्यामि भूयोऽपि क्षते सातोऽत्र मे स्थितः ॥२८॥
तस्मात्परिचरिष्यामि क्षेत्रेऽत्रैव व्यवस्थिता ॥ किं करिष्यामि संप्राप्य ग्रहं पुत्रं विनाकृता ॥२९॥ ॥ तत्तत्प्रापयामास सन्ध्याव्रतपरायणा ॥
अंत्रिकां सा तदा देवीं स्थापयित्वा सुरेश्वरीम् ॥३०॥ ॥ गन्धपुष्पोपहारेण नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥ गीतवृत्तस्तथा वाद्यैर्मनोहाभिरेव च ॥३१॥
ततः कतिपयादस्य तस्यास्तुष्टा सुरेश्वरी ॥ प्रोवाच वरदाऽस्मीति प्रार्थयस्व रुदि स्थितम् ॥३२॥ ॥ रेवत्युवाच ॥ ॥ अहं शक्ता पुरा देवि

ब्राह्मण्या कारणात्तरे ॥ यत्नं मानुषमासाद्य स्वयं भूत्वा च मानुषी ॥ ३३ ॥ ततः संप्राप्त्यसि फलं तेषां नाशसमुद्रवम् ॥ महदुःखं स्वपुत्रोत्थं
 मम शापेन पीडिता ॥ ३४ ॥ तथा मम सुखादंष्ट्राः संनीताश्च सुरेश्वरि ॥ तेषां च संभवस्तावत्कथं स्यात्तत्रभावतः ॥ ३५ ॥ भवतु तनया नश्च
 तथा वंशविवर्धनाः ॥ एतन्मे बाळितं देवि नान्यत्संप्राथयाम्यहम् ॥ ३६ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ नात्र त्रासस्त्वया कार्यः कथंचिदपि शोभने ॥
 मानुष्यगर्भसंवासो भर्ता च भविता नरः ॥ ३७ ॥ तस्माच्छृणुष्व मे वाक्यं यत्त्वं वक्ष्यामि सांप्रतम् ॥ दुःखनाशकरं तुभ्यं सत्यं च वरत्रिणिनि ॥
 ॥ ३८ ॥ उत्पत्स्यति न संदेहो देवकार्यप्रसिद्धये ॥ तत्र भर्ता त्रिलोकेऽस्मिन्कृत्वा मानुषविग्रहम् ॥ ३९ ॥ तत्तत्कारणस्तथा नागो द्विजशाप
 वशाच्छुभे ॥ सौराष्ट्रविषये राजा रेवताख्यो भविष्यति ॥ ४० ॥ तस्य क्षेमकरी भार्या नामवंशसमुद्रवा ॥ भविष्यति न संदेहो विशिष्टा विप्रशापनः ॥
 ॥ ४१ ॥ तस्या गर्भं समासाद्य त्वं जन्म समवाप्स्यसि ॥ रामरूपस्य शेषस्य पुनर्भार्या भविष्यसि ॥ ४२ ॥ तस्मात्त्वं देवि मा शोकं कार्यंस्मिन्कुह
 शोभने ॥ तेन मानुषजे गर्भे संभूतिः संभविष्यति ॥ ४३ ॥ तत्र पश्यसि यन्नाशं स्वकुटुम्बसमुद्रवम् ॥ हिताय तदवस्थायास्तद्विषयसंश
 यम् ॥ ४४ ॥ ततः परं पुनं पापं यतो भीह भविष्यति ॥ तदूर्ध्वं मर्त्यधर्माणो म्लेच्छाः स्थास्यति सर्वतः ॥ ४५ ॥ ततः स्वर्गनिवासार्थं भगवा
 न्देवकीसुतः ॥ संहर्ता स्वकुलं सर्वं स्वयमेव न संशयः ॥ ४६ ॥ भविष्यति पुनर्दृष्टस्तत्र वक्त्रे मनोरमाः ॥ तस्मात्त्वं गच्छ पातालं स्वभर्ता
 यत्र तिष्ठति ॥ ४७ ॥ अन्यथापि यदिष्टं ते किंचिच्चित्ते व्यवस्थितम् ॥ तत्कीर्तयस्व कल्याणि महास्तोपो मम स्थितः ॥ ४८ ॥ ॥ रेवत्यु
 वाच ॥ ॥ स्थाने स्थेयं सदाऽत्रैव मम नाम्ना सुरेश्वरि ॥ येन मे जायते कीर्तिहोलोके सचराचरे ॥ ४९ ॥ तथाऽहं नागलोकाच्च चतुर्दश्यष्टमीषु च ॥
 सदा त्वां पूजयिष्यामि विशेषाव्रजमीदिने ॥ ५० ॥ आश्विनस्य सिते पक्षे सर्वेनर्गैः समन्विता ॥ प्रपूजां ते विधास्यामि श्रद्धया परया युता ॥ ५१ ॥
 तस्मिन्नहनि येऽन्येऽपि पूजां दास्यन्ति ते नराः ॥ मा पश्यंतु प्रसादात्ते नरास्ते वल्लभक्षयम् ॥ ५२ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ एवं भद्रे करिष्यामि
 वासो मेऽत्र भविष्यति ॥ त्वन्नाम्ना पूजकानां च श्रेयो दास्यामि ते सदा ॥ महानवमिजे चाह्नि विशेषेण शुचिस्मिते ॥ ५३ ॥ ॥ मृत
 उवाच ॥ ॥ एवमुक्ता तया साऽथ रेवती शेषवल्लभा ॥ जगाम स्वगृहं पश्चाद्वर्णेन महतान्विता ॥ ५४ ॥ ततःप्रभृति सा देवी तस्मिन्नेव
 व्यवस्थिता ॥ तन्नाम्ना कामदा नृणां सर्वव्यसननाशिनी ॥ ५५ ॥ अंबा सा कीर्त्यते दुर्गा रेवती सौरगप्रिया ॥ ततः संकीर्त्यते लोके भूतले चात्र
 रेवती ॥ ५६ ॥ यस्तां श्रद्धासमोपेतः शुचिर्भूत्वा प्रपूजयेत् ॥ नवम्यामाश्विने मासि शुक्लपक्षे समाहितः ॥ न स संवत्सरं यावद्व्ययसनं स्वकुलो
 द्रवम् ॥ ५७ ॥ दृष्ट्वापि छिद्रकं व्यालयुक्तं दोषैर्विमुच्यते ॥ ग्रहभूतपिशाचोत्थैस्तथान्यैरपि चापदैः ॥ ५८ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण
 एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेऽक्षरक्षेत्रमाहात्म्येऽवतरेवतीतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम योडशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥
 ॥ ११६ ॥ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ भट्टिकारुष्या पुरा प्रोक्ता या त्वया सूतनन्दन ॥ कस्मात्तस्याः शरीरान्तादंष्ट्रा नागसमुद्रवाः ॥ १ ॥
 विशीर्णा किं प्रभावश्च तपसः सूतनन्दन ॥ किं वा मंत्रप्रभावश्च एतन्नः कौतुकं परम् ॥ २ ॥ यन्मानुषशरीरेऽपि विशीर्णास्ता विपोल्वणाः ॥
 नागानां तु विशेषेण तस्मात्सर्व प्रकीर्तय ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ सा पुरा ब्राह्मणी वारुण्य वर्तमाना पितुर्गृहे ॥ वैधव्येन समायुक्ता जाता
 कर्मविपाकनः ॥ ४ ॥ ततो वारुण्येऽपि गुथाव शास्त्राणि विविधानि च ॥ देवयात्रां प्रचक्रेऽथ तीर्थं ज्ञाति समाहिता ॥ ५ ॥ तत्र केदारदेवं च
 गत्वा नित्यं समाहिता ॥ प्रातरुत्थाय गीतं च भक्त्या चक्रे तदग्रतः ॥ ६ ॥ ततस्तद्गीतलोच्येन पातालात्समुपेत्य च ॥ तत्तको वासुकिश्चैव द्विज
 रूपयगवृषो ॥ ७ ॥ साऽपि तत्र महद्गीतं तानैः सर्वैरलंकृतम् ॥ मूर्च्छनाभिः समोपेतं सतस्वरविराजितम् ॥ ८ ॥ यतिभिश्च तथा ग्रामैर्वर्णग्रामैः पृथ
 ग्विधैः ॥ तनं च विनतं चैव वनं सुपिरमेव च ॥ ९ ॥ तालकालक्रियामानवर्धमानादिकं च यत् ॥ अविदग्धापि सा तेषां गीतांगानां द्विजांगना ॥
 केवलं केतमंशुद्रया ताभ्यां तोषं समादधे ॥ १० ॥ ततस्तद्गीतलोभेन सर्वे तत्प्रवासिनः ॥ प्रातरुत्थाय केदारं समागच्छन्ति कौतुकात् ॥ ११ ॥ कस्य
 चिन्वथ कालस्य नागो तो स्वपुरं प्रति ॥ निन्युर्वलात्समुद्यम्य सर्वलोकस्य पश्यतः ॥ १२ ॥ नागरूपं समाधाय रौद्रं जनविभीषणम् ॥ भोगाभ्येण
 च सर्वेऽथ पातालतलमभ्ययुः ॥ १३ ॥ अथ तां स्वगृहं नीत्वा प्रोचतुः कामपीडितौ ॥ भवावाभ्यां विशालाक्षि भार्या धर्मपरायणा ॥ एतदर्थं
 नमनीता त्वं पाताले महीतलात् ॥ १४ ॥ ॥ भट्टिकोवाच ॥ ॥ यत्त्वं तत्तक मां शांतामनपेशां रतोत्सवे ॥ अनैपीरपहत्याशु ब्राह्मणान्वय
 नंभवाम् ॥ १५ ॥ मानुषं रूपमास्याय पुरा मां त्वं समाश्रितः ॥ कामोपद्रुतचित्तात्मा तस्मान्मर्त्यो भविष्यसि ॥ १६ ॥ यदि मां त्वं दुराचार
 धर्मेऽप्यनि वीर्यनः ॥ शतधा तव सुधांस्यं सद्य एव भविष्यति ॥ १७ ॥ तं श्रुत्वा सुमहाशापं तस्याः स भयविह्वलः ॥ ततः प्रसादयामास कृतां
 जलिपुटं स्थितः ॥ १८ ॥ मया त्वं कामसक्तेन समानीता सुमोहतः ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं मे शापस्यातो यथा भवेत् ॥ १९ ॥ ॥ सूत
 उवाच ॥ ॥ एवं प्रसादिता तेन तत्क्षणेन द्विजात्मजा ॥ ततः प्रोवाच तं नागं वाणव्याकुललोचना ॥ २० ॥ यदि मां मर्त्यलोके त्वं भूयो न
 यसि तत्तक ॥ तत्र शापस्य पर्यंतं करिष्यामि न संशयः ॥ २१ ॥ एतस्मिन्तरे ज्ञात्वा मानुषीं स्वगृहागताम् ॥ तत्क्षणेन समानीतां कामोपहतचे
 तसा ॥ २२ ॥ ततस्तस्य कलत्राणि महर्ष्यांसंश्रितानि च ॥ तस्या नाशार्थमाजग्मुः कोपरत्तेशणानि च ॥ २३ ॥ अथ तासां परिज्ञाय तत्तकः
 स विचेष्टितम् ॥ वाञ्छच्छापस्य पर्यंतं तत्पार्श्वद्वयसंयुतः ॥ २४ ॥ वज्रां नामास्मरद्विधां तस्या गात्रं ततस्तया ॥ योजयामास रक्षार्थं प्राता चाथ
 भुजंगमा ॥ २५ ॥ अदृशत्तां ततः क्रुद्धा ब्राह्मणस्य सुतां सतीम् ॥ सपत्नीं मन्यमानोच्चैः शीर्णदंष्ट्रा व्यजायत ॥ २६ ॥ अथ तामपि सा क्रुद्धा
 शशाप द्विजसंभवा ॥ दृष्ट्वा सापत्न्यजर्भाविर्वर्तमानां सहर्षया ॥ २७ ॥ यस्मात्त्वं दोषहीनां मां सदोपासिव मन्यसे ॥ तस्माद्रव द्रुतं पापे मानुषी
 दुःखभागिनी ॥ २८ ॥ अथ तां संगृहीत्वा स तत्तको नागसत्तमः ॥ केदारायतने तस्मिन्नर्थरात्रे सुमोच ह ॥ २९ ॥ ततः प्रोवाच तां देवीं कृतां
 जलिपुटः स्थितः ॥ शापांतं कुरु मे साध्वि स्वगृहं येन याम्यहम् ॥ ३० ॥ ॥ भट्टिकोवाच ॥ ॥ सौराष्ट्रविषये राजा त्वं भविष्यसि पन्नग ॥
 ॥ ३१ ॥ ॥ तत्तक उवाच ॥ ॥ एषा मम प्रिया कांता त्वया शापेन योजिता ॥ या सा भवतु मे भार्या मानुषत्वेऽपि वर्तिते ॥ ३२ ॥ एत
 त्कुरु प्रसादं मे दीनस्य परियाचतः ॥ माऽस्या भवतु चान्येन पुरुषेण समागमः ॥ ३३ ॥ ॥ भट्टिकोवाच ॥ ॥ आनर्ताधिपतरेषा भवित्री दुहिता
 पुनर्लाभं पुनस्त्वां वै चानुयास्यति शोभना ॥ ३४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं च स तया प्रोक्तः क्षम्यतामिति सादरम् ॥ प्रणिपत्य जगामाऽथ निजं
 स्थानं प्रदापिनः ॥ ३५ ॥ साऽपि प्राप्ते निशाशेषे केदारस्य पुरः स्थिता ॥ पुनश्चक्रे च तद्गीतं श्रुतिसौख्यकरं परम् ॥ ३६ ॥ अथ तस्य समायाताः केदारस्य
 दिग्भवः ॥ पुनः केदारभक्त्याऽथ ब्राह्मणाः शतशः परम् ॥ ३७ ॥ तेतां दृष्ट्वा समायातां भट्टिकां तां द्विजोद्भवाम् ॥ विस्मयेन समायुक्ताः पप्रच्छुस्तदनंतं

रम् ॥४०॥ कोऽसौ ब्राह्मणरूपेण नागः प्रातः सुशोभने ॥ तेन त्वं कुत्र नीतासि किमर्थं च वदस्व नः ॥४१॥ कस्मात्पुनः प्रमुक्ताऽसि सर्वं वद यथात-
थम् ॥ अत्र नः कौतुकं जातं सुमहत्तव कारणात् ॥४२॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततः सा कथयामास सर्वं तक्षकसंभवम् ॥ वृत्तांतं नागसंभूतं शापानुग्रहजं
तथा ॥ ४३ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्रातः सर्वं तस्याः कुटुम्बकम् ॥ रोह्यमाणं दुःखार्तं श्रुत्वा तां तत्र चागताम् ॥ ४४ ॥ अथ सा जननी तस्या वाप्य-
पर्याकुलेक्षणा ॥ सस्वजे तां तथा चान्याः सख्यः स्निग्धेन चेतसा ॥ ४५ ॥ ततो निन्दुर्गृहं स्वं च शृण्वंतश्च सुदुर्बुधः ॥ नागलोकोद्भवां वार्तां विस्म-
याविष्टचेतसः ॥ ४६ ॥ अथ तत्र पुरे पौराः सर्वे प्रोबुः परस्परम् ॥ अयुक्तं कृतमेतेन ब्राह्मणेन दुरात्मना ॥ ४७ ॥ यदानीता सुतरुणी परहस्यो-
पिता ॥ अन्येषामपि विप्राणां संति नार्यो ह्यनेकशः ॥ ४८ ॥ तरुण्यो रूपवत्यश्च वैद्ययेन समन्विताः ॥ तासामपि च सर्वासामपि न्यायो-
भविष्यति ॥ योनिस्संकरजो नूनं तस्मान्निर्वास्यतामिति ॥ ४९ ॥ एकीभूय ततः सर्वे ब्राह्मणं तं द्विजोत्तमाः ॥ सामपूर्वमिदं वाक्यं प्रोबुः शास्त्र-
समुद्रवम् ॥ ५० ॥ एषा तव सुता विप्र तरुणी रूपसंयुता ॥ साबुरागेण नागेण पाताले च समाहता ॥ ५१ ॥ तद्वक्ष्यति प्रमुक्तहं निर्दोषा तेन
रागिणा ॥ न श्रद्धां याति लोकोऽयं शुद्धैषा समुदाहता ॥ ५२ ॥ तस्माच्छुद्धिं द्विजेंद्राणां प्रयच्छतु द्विजोत्तम ॥ येनाम्येषामपि प्राज्ञं विनश्यति
न योषितः ॥ ५३ ॥ बाढमित्येव स प्रोक्त्वा ततस्तां विजने सुताम् ॥ पप्रच्छ यदि ते दोषः कश्चिदस्ति प्रकीर्तय ॥ ५४ ॥ नो चेत्प्रयच्छ संशुद्धिं
ब्राह्मणानां प्रतुष्टये ॥ ५५ ॥ ॥ भट्टिकोवाच ॥ ॥ युक्तमुक्तं त्वया तात तथान्यैरपि च द्विजैः ॥ युक्ता स्याद्योषितः शुद्धिद्वारातिक्रमणादपि ॥
॥ ५६ ॥ किं पुनः परदेशं च गताया रागिणा सह ॥ तस्मादहं न संदेहः प्रातः स्नाता हुताशनम् ॥ ५७ ॥ प्रविश्य सर्वविप्राणां शुद्धिं दास्याम्य-
संशयम् ॥ अहमज्ञं च पानं च यच्चान्यदपि किंचन ॥ प्राशयिष्यामि संप्राप्य शुद्धिं चैव हुताशनात् ॥ ५८ ॥ एवमुक्तस्तथा सोऽयं हर्षेण महता
न्वितः ॥ प्रातरुत्थाय दारुणि पुरवाह्ये न्ययोजयत् ॥ ५९ ॥ भट्टिकाऽपि ततः स्नात्वा शुक्लांवरधराशुचिः ॥ सर्वैः परिजनैः सार्धं तथा निज-
कुटुम्बकैः ॥ ६० ॥ प्रसन्नवदना हृष्टा विष्णुध्यानपरायणा ॥ जगाम तत्र यत्रास्ते सुमहान्दारुणवतः ॥ ६१ ॥ ततो वदन् समाधाय स्वयं तत्र
द्विजोत्तमाः ॥ प्रदक्षिणात्रयं कृत्वा प्राह चैव कृताञ्जलिः ॥ ६२ ॥ यदि मेऽस्ति कचिद्दोषः कामजोऽरूपोऽपि गात्रके ॥ कृतो वाऽपि बलात्तेन
तक्षकेण दुरात्मना ॥ ६३ ॥ अन्येनापि च केनापि भविष्यत्यथवा परः ॥ तस्मात्प्रदहतु क्षिप्रं समिद्धोऽयं हुताशनः ॥ ६४ ॥ एवमुक्ताऽथ सा
साध्वी प्रविष्टा निजहर्म्यवत् ॥ सुसमिद्धो हुतो वदन्निर्जातो जलमयः क्षणात् ॥ ६५ ॥ सा च पश्यति चात्मानं जलमध्यगतां शुभा ॥
पपाताऽथ महावृष्टिः कुसुमानां नभस्तलात् ॥ ६६ ॥ देवदूतो विमानस्थ इदं वाक्यमवाच ह ॥ शुद्धासि त्वं महाभागे चारित्र्ये
निजगात्रजैः ॥ ६७ ॥ न त्वया सहशी चान्या काचिन्नारी भविष्यति ॥ तिस्रः कोट्योर्ध्वकोटी च यानि लोमानि मानुषे ॥ प्रभवति
महाभागे सर्वगात्रेषु सर्वदा ॥ ६८ ॥ तेषां मध्ये न ते साध्वि पापमेकमपि कचिद् ॥ तस्माच्छीघ्रं गृहं गच्छ निजं वांघवसंयुता ॥ ६९ ॥
कुरु कृत्यानि पुण्यानि समाराधय केशवम् ॥ एतच्चैव चित्ते स्थानं त्वदीयं जलपूरितम् ॥ ७० ॥ तव नाम्नां सुविख्यातं तीर्थं लोके भविष्यति ॥
येऽत्र स्नानं करिष्यन्ति शयने बोधने हरेः ॥ ७१ ॥ ते वास्यन्ति परां सिद्धिं दुष्प्राप्या याऽमरैरपि ॥ इदं त्वैव विस्ता वाणी देवदूतसमुद्रना ॥ ७२ ॥
भट्टिका तु ततो हृष्टा प्रणम्य जनकं निजम् ॥ नाहं गृहं गमिष्यामि किं करिष्याम्यहं गृहे ॥ ७३ ॥ अत्रैवाराधयिष्यामि निजतीर्थे सदाऽप्यु-
त्तमम् ॥ तथा तपः करिष्यामि भिक्षात्रकृतभोजना ॥ ७४ ॥ तस्मात्तात गृहं गच्छ स्थिताऽहं चाऽत्र संश्रये ॥ ७५ ॥ ततः स जनकस्तस्यास्ते
चाऽपि पुरवासिनः ॥ संप्रहृष्टा गृहं जग्मुः शंसन्तस्तां पृथक्पृथक् ॥ ७६ ॥ तथा त्रैविक्रमी तत्र प्रतिमा प्राग्विनिर्मिता ॥ पश्चान्माहेश्वरं लिंगं
कृत्वा प्रासादमुत्तमम् ॥ ७७ ॥ ततः परं तपश्चक्रे भिक्षात्रकृतभोजना ॥ शंस्यमाना जनैः सर्वैश्चमत्कारपुरोद्भवैः ॥ ७८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
एतद्वः सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽस्मि द्विजोत्तमाः ॥ यथा तस्या दृढं कायमभेद्यं संस्थितं सदा ॥ ७९ ॥ सर्पाणां च तथाऽन्येषां शस्त्रादीनामपि
द्विजाः ॥ यश्चेतत्पठते नित्यं भट्टिकाख्यानमुत्तमम् ॥ नापवादो भवेत्तस्य कुकृतो द्विजसत्तमाः ॥ ८० ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेऽध्यायेऽष्टमोऽध्यायः ॥
॥ ११७ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यत्त्वया सूतज प्रोक्तं तक्षकः संभविष्यति ॥ सौराष्ट्रविषये राजा रेवताख्यो महाबलः ॥ १ ॥
तथा तस्य प्रिया भार्या नाम्ना क्षेमंकरीति या ॥ आनर्ताधिपतेर्हर्म्ये संभविष्यति भामिनी ॥ २ ॥ ताभ्यां सर्वं समाचक्ष्व वृत्तांतं सूतनन्दन ॥
अत्र नः कौतुकं जातं विचित्रं जरुपतस्तव ॥ ३ ॥ केदारश्च श्रुतोऽस्माभिः सूतपुत्र हिमाचले ॥ स कथं तत्र संजातः सर्वं विस्तरतो वद ॥ ४ ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ अत्र वः कीर्तयिष्यामि सर्वं ब्राह्मणसत्तमाः ॥ यथा मया श्रुतं पूर्वं निजतातमुख्याद्विजाः ॥ ५ ॥ पूर्वं तच्छापदोषेण तक्षको-
धरणीतले ॥ सौराष्ट्राधिपतेर्हर्म्ये रेवताख्यो बभूव ह ॥ ६ ॥ आनर्ताधिपतेः अपि संजाता तनया गृहे ॥ तस्याश्चापि सुविख्यातं नाम जातं
धरातले ॥ ७ ॥ क्षेमंकरीति विप्रेन्द्राः कर्मणा प्रकटीकृतम् ॥ आनर्ताधिपतिः पूर्वमासीद्वाजा प्रभञ्जनः ॥ ८ ॥ तस्य वैरं समुत्पन्नं बहुभिः सह
भूमिपैः ॥ ततो निर्वास्यते देशो नीयते पशवो बलात् ॥ शत्रुभिर्जायते युद्धं दिवा नक्तं द्विजोत्तमाः ॥ ९ ॥ ततः कतिपयहस्य तस्य भार्या प्रियंवदा ॥
ऋतुस्मृता दधाराय गर्भं पुण्यं निजोदरे ॥ १० ॥ यतः प्रभृति तस्याः स गर्भोऽभूदुदराश्रयः ॥ ततः प्रभृति राष्ट्रस्य क्षेमं जातं तथा पुरे ॥ ११ ॥ एके संख्ये जिता
स्तेन शत्रवोऽपि सुदुर्जयाः ॥ निहताश्च तथैवान्ये मित्रभावं समाश्रिताः ॥ १२ ॥ ततो जज्ञे शुभा कन्या तस्याः पद्मायतेशणा ॥ अंधकारेऽपि यद्वाच्या
द्योतितं स्रुतिकागृहम् ॥ १३ ॥ अथाऽसौ पार्थिवश्चक्रे सुतवत्सुमहोत्सवम् ॥ तस्यास्तोषसमायुक्तो गीतवाद्यादिनिस्वनैः ॥ १४ ॥ दिने त्रयोदशे प्राप्ते नाम
तस्या यथोचितम् ॥ विहितं भूभुजा तेन विप्राणां पुरतो द्विजाः ॥ १५ ॥ यस्मात्क्षेमं समुत्पन्नं गर्भवासेऽपि संस्थया ॥ अनयाक्षेमंकरीनाम तस्मादेवा भवे-
द्विजाः ॥ १६ ॥ एवं सुविहिता ख्याता वृद्धिं याति दिनेदिने ॥ शुक्रपक्षे कला चेन्द्रीयैश्च गगनांगणे ॥ १७ ॥ ततस्तां यौवनोपेतां रेवताय महीपतिः ॥
ददौ सौराष्ट्रनाथाय काले वैवाहिके शुभे ॥ १८ ॥ अथ ताभ्यां सुता जाता रेवतीनाम विश्रुता ॥ भट्टिकाशापदोषेण शेषपत्नी यशस्विनी ॥ १९ ॥
या वृद्धा रामरूपेण नागराजेन धीमता ॥ पुत्रपौत्रवती जाता सौभाग्यमदगर्विता ॥ २० ॥ न च ताभ्यां सुतो जातः कथंचिदपि वंशजः ॥
वयसोऽस्तेऽपि विप्रेन्द्रास्ततो दुःखं व्यजायत ॥ २१ ॥ अथ तौ मंत्रिवर्गस्य राज्यं सर्वमशेषतः ॥ अर्पयित्वा तु पुत्रार्थं तपोऽर्थमिह चागतौ ॥
॥ २२ ॥ ततः स्वभाश्रमं गत्वा स्थितौ तत्र समाहितौ ॥ देवीं कात्यायनीं स्थाप्य तदाराधनतत्परो ॥ २३ ॥ यया विनिहतो रौद्रो महिषाख्यो
महासुरः ॥ कौमारव्रतधारिण्या तस्मिन्निवन्द्ये महाबले ॥ २४ ॥ ततस्ताभ्यां ददौ तुष्टा सा पुत्रं वंशवर्धनम् ॥ नाम्ना क्षेमजितं ख्यातं परपत्न्या
वहम् ॥ २५ ॥ ततः स्वं राज्यमासाद्य भूयोऽपि स महीपतिः ॥ स्वपुत्रं वर्धयामास हर्षेण महतान्वितः ॥ २६ ॥ यदा स यौवनोपेतः संजातः

क्षेमजित्तुतः ॥ तं च राज्ये नियोज्याऽथ स्वस्थानं स पुनर्ययौ ॥ २७ ॥ हाटकेश्वरजं क्षेत्रं तदेतद्विजसत्तमाः ॥ भार्यया सहितस्त्यक्त्वा शेषमन्य
 परिच्छदम् ॥ २८ ॥ तत्र संस्थापयामास लिंगं देवस्य शूलिनः ॥ प्रासादं च मनोहारि ततश्चक्रे समाहितः ॥ २९ ॥ रैवतेश्वरमित्युक्तं सर्वपातक
 नाशनम् ॥ इर्शनादेव सर्वेषां देहिनां द्विजसत्तमाः ॥ ३० ॥ या पूर्वं स्थापिता दुर्गा तस्मिन्क्षेत्रे महीभुजा ॥ तस्याः क्षेमकरी चक्रे प्रासादं श्रद्ध
 यान्विता ॥ ३१ ॥ सापि क्षेमकरीनाम ततः प्रभृति कीर्त्यते ॥ कात्यायन्यपि या प्रोक्ता महिषासुरमर्दिनी ॥ ३२ ॥ यस्तां चैत्रसिते पक्षे संप
 श्येदष्टमीदिने ॥ तस्याभीष्टा भवेत्सिद्धिः सर्वदेव द्विजोत्तमाः ॥ ३३ ॥ एतद्वः सर्वमाख्यातं रैवतेश्वरवर्णनम् ॥ क्षेमकर्त्याः प्रभावं च सर्वपातकना
 शनम् ॥ ३४ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये क्षेमकर्तृवैभवोत्पत्तिर्नार्य
 माहात्म्यवर्णनं नामाष्टादशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११८ ॥ ॥ ॥ ॥ ऋषय उवाच ॥ ॥ यस्त्वया सूतज प्रोक्तं देवी कात्यायनी च सा ॥
 महिषातकरी जाता कथं सा मे प्रकीर्तय ॥ १ ॥ कीदृग्दानववर्धः स माहिषं रूपमाश्रितः ॥ कस्मात्स मूर्धितो देव्या तन्मे विस्तरतो वद ॥ २ ॥ ॥ सुत
 उवाच ॥ ॥ अत्र वः कीर्तयिष्यामि देव्या माहात्म्यमुत्तमम् ॥ श्रुतमात्रेऽपि मर्त्यानां येन शत्रुक्षयो भवेत् ॥ ३ ॥ हिरण्यगन्धसुतः पूर्वं महिषोनाम
 दानवः ॥ आसीन्महिरूपेण येन भुक्तं जगत्त्रयम् ॥ ४ ॥ ऋषय उवाच ॥ ॥ माहिषेण स्वरूपेण किं जातः सूतनन्दन ॥ अथवा शापदोषेण मन्त्रानः
 केनचिद्दद ॥ ५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ संजातो हि सुरुपादयः शतपत्रनिभाननः ॥ दीर्घबाहुः पृथुग्रीवः सर्वलक्षणलभितः ॥ नाम्ना चित्रममः प्रोक्त
 स्तेजोवीर्यसमन्वितः ॥ ६ ॥ स बाल्यात्प्रभृति प्रायो महिषाणां प्रबोधनम् ॥ करोति संपरित्यज्य सर्वमथादिवाहनम् ॥ ७ ॥ कदाचिन्मन्त्रिषाकृतः
 स प्रतस्थे दनोः सुतः ॥ जाह्नवीतीरमासाद्य विनिप्रअलपक्षिणः ॥ ८ ॥ अथासीत्सुसमाश्रित्यो दुर्वासो मुनिसत्तमः ॥ गंगानां विधायोच्चैः पद्मा
 सनमनुत्तमम् ॥ ९ ॥ विहंगासक्तचित्तेन शून्येन स मुनीश्वरः ॥ दृष्टो न महिषशुण्णः सुरैर्वैगवशाद्विजः ॥ १० ॥ ततः अनजदिग्वांगः स
 दृष्टा दानवं पुरः ॥ अथ दृष्ट्वा प्रणामेन रहितं कोपमाविशत् ॥ ११ ॥ ततः प्रोवाच तं क्रुद्धस्तोयमादाय पाणिना ॥ यस्मात्पाप मम
 शुण्णं गात्रं महिषजैः सुरैः ॥ १२ ॥ समाधेश्च कृतो भंगस्तस्मात्त्वं महिषो भव ॥ यावज्जीवसि दुर्गदे सम्यग्ज्ञानसमन्वितः ॥ १३ ॥ अथाऽसौ
 महिषो जातः कृष्णगात्रधरो महान् ॥ अतिदीर्घविषाणश्च अंजनाद्रिवापरः ॥ १४ ॥ ततः प्रसादयामास तं मुनिं त्रिनयान्वितः ॥
 शापतिं क्रुद्ध मे विप्र बाल्यभावादजानतः ॥ १५ ॥ अथ तं स मुनिः प्राह न मे स्याद्वचनं वृथा ॥ तस्माद्यावत्स्थिताः प्राणास्त्वादित्यं भवि
 ष्यति ॥ १६ ॥ महिषस्य स्वरूपेण निन्दितस्य सुदुर्भते ॥ एवमुक्त्वा परित्यज्य गंगातीरं मुनीश्वरः ॥ जगामाऽन्यत्र सोऽप्याशु गत्वा शुक्रमुवाच
 ह ॥ १७ ॥ अहं दुर्वाससा शप्तः कस्मिंश्चित्कारणातरे ॥ महिषत्वं समानीतस्तस्मात्त्वं मे गतिर्भव ॥ १८ ॥ यथा स्यात्पूर्वं देहं तिर्यक्त्वं नश्यते
 यथा ॥ प्रसादात्तव विप्रैर्द तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ १९ ॥ ॥ शुक्र उवाच ॥ ॥ तस्य शापोऽन्यथा कर्तुं नैव शक्यः कथंचन ॥ केनापि
 संपरित्यज्य देवमेकं महेश्वरम् ॥ २० ॥ तस्मादाराधयाऽऽशु त्वं गत्वा लिंगमनुत्तमम् ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे सर्वसिद्धिप्रदायके ॥ २१ ॥ तत्र सञ्जा
 यते सिद्धिः शीघ्रं दानवसत्तम ॥ अपि पापयुगे प्राप्ते किं पुनः प्रथमे युगे ॥ २२ ॥ एवमुक्तः स शुकेण दानवः सत्वरं ययौ ॥ हाटकेश्वरजं क्षेत्रं
 तपस्तेन ततः परम् ॥ २३ ॥ स्थापयित्वा महर्लिङ्गं भक्त्या देवस्य शूलिनः ॥ प्रासादं च ततश्चक्रे कैलासशिखरोपमम् ॥ २४ ॥ तस्यैवं वर्तमा
 नस्य तपःस्थस्य महात्मनः ॥ जगाम सुमहान्कालः कृच्छ्रे तपसि वर्ततः ॥ २५ ॥ ततस्तुष्टो महादेवो गत्वा तदृष्टिगोचरम् ॥ प्रोवाच परि
 तुष्टोऽस्मि क्वं वरय दानव ॥ २६ ॥ ॥ महिष उवाच ॥ ॥ अहं दुर्वाससा शप्तो महिषत्वे नियोजितः ॥ तिर्यक्त्वं नाशमायातु तस्मान्मे
 त्वत्प्रसादतः ॥ २७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ नान्यथा शक्यते कर्तुं तस्य वाक्यं कथंचन ॥ तस्मात्तव करिष्यामि सुखोपायं शृणु
 नम् ॥ २८ ॥ ये केचिन्मानवा भोगा देविका ये तथाऽऽसुराः ॥ ते सर्वे तव गात्रेऽत्र सम्प्रयास्यन्ति संश्रयम् ॥ २९ ॥ भोगार्थमिष्यते कार्यं यतो
 मर्त्यं सुगमुम् ॥ समवाप्स्यसि तान्सर्वास्तस्मात्तव कलेवरम् ॥ ३० ॥ ॥ महिष उवाच ॥ ॥ यद्येवं देवदेवेश भोगप्राप्तिर्भवेन्मम ॥ तस्मादव
 ध्यमेवास्तु गात्रमेतन्मम प्रभो ॥ ३१ ॥ दशानां देवयोनीनां मनुष्याणां विशेषतः ॥ तिर्यञ्चानां च नागानां पक्षिणां सुरसत्तम ॥ ३२ ॥ ॥ श्रीभ
 वानुवाच ॥ ॥ नावध्यांस्ति धरापृष्ठे कश्चिद्देही च दानव ॥ तस्मादेकं परित्यक्त्वा शेषान्प्रार्थय देव्यप ॥ ३३ ॥ ततः स सुचिरं ध्यात्वा
 प्रोवाच वृषभञ्जयम् ॥ द्वियमेकं परित्यक्त्वा नान्येभ्यस्तु वधो मम ॥ ३४ ॥ तथात्र मामके तीर्थे यः कश्चिच्छ्रद्धया नरः ॥ करोति ज्ञानमव्य
 ग्रन्त्वा पश्यति ततः परम् ॥ ३५ ॥ तस्य स्यात्त्वत्प्रसादेन संसिद्धिः सार्वकामिकी ॥ सर्वोपद्रवनाशश्च तेजोवृद्धिश्च शंकर ॥ ३६ ॥ ॥ श्रीभग
 वानुवाच ॥ ॥ मार्गशुद्धचतुर्दश्यां तीर्थे स्नात्वाऽत्र तावके ॥ विलोकयिष्यति प्रीत्या मम लिंगं ततः परम् ॥ ३७ ॥ भूतप्रेतपिशाचादिसंभवास्तस्य
 नक्षणाव ॥ दोषा नाशं प्रयास्यन्ति तथा रोगा ज्वरादयः ॥ ३८ ॥ एवमुक्त्वाऽथ देवेशस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ महिषोऽपि निजं स्थानं प्रजगाम
 ततः परम् ॥ ३९ ॥ स गत्वा दानवान्सर्वान्समाहूय ततः परम् ॥ प्रोवाचामर्षतुक्तः सभामध्ये व्यवस्थितः ॥ ४० ॥ पिता मम पितृव्यश्च ये
 हान्मे मम पूर्वजाः ॥ दानवा निहता देवैरामुदेवपुत्रेभ्यः ॥ ४१ ॥ तस्मात्तावदाश्रयिष्यामि देवानपि महाहवे ॥ अहं त्रैलोक्यराज्यं हि ग्रहीष्यामि
 ततः परम् ॥ ४२ ॥ अयं ते दानवाः प्रोच्युर्भूतमेतदनुत्तमम् ॥ अस्मदीयमिदं राज्यं यच्छक्रः क्रुद्धते दिवि ॥ ४३ ॥ तस्मादद्यैव गत्वाऽऽशु हत्वेन्द्रं
 रघुवर्धनं ॥ दिव्यान्भोगान्प्रभुजानाः स्थास्यामः सुखिनो दिवि ॥ ४४ ॥ एवं ते दानवाः सर्वे कृत्वा मन्त्रविनिश्चयम् ॥ मेरुशृङ्गं ततो जग्मुः
 सभृत्यवलवाहनाः ॥ ४५ ॥ अथ शक्रादयो देवा दृष्ट्वा तदानवोद्वेगम् ॥ अकस्मादेव संप्राप्तं बलं शस्त्रास्त्रसंयुतम् ॥ युद्धार्थं स्वपुरद्वारि निर्ययुस्त
 दनंरम् ॥ ४६ ॥ आदित्या वसवो रुद्रा नास्त्यो च भिषग्वरो ॥ विश्वेदेवास्तथा साध्याः सिद्धा विद्याधराश्च ये ॥ ४७ ॥ ततः समभवद्युद्धं
 देवानां सह दानवैः ॥ मिथः प्रभर्त्समानानां मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ॥ ४८ ॥ एवं समभवद्युद्धं यावद्रर्षयं दिवि ॥ रक्तनद्योतिविपुलास्तत्रातीव
 प्रसुतुः ॥ ४९ ॥ अन्यस्मिन्दिनमे शक्रं दृष्ट्वागणसंस्थितम् ॥ तं शुक्लेनातपत्रेण ध्रियमाणेन सूर्यनि ॥ देवैः परिधृतं दिव्यशस्त्रपाणिभिरेव च ॥
 ५० ॥ ततः कोपप्रीतास्मा महिषो दानवाविपः ॥ महावेगं समासाद्य तस्यैवाभिमुखो ययौ ॥ ५१ ॥ शृंगाभ्यां च सुनीक्ष्णाभ्यां ततश्चेरावणं
 गजम् ॥ विधाय हृदये मोऽथ चक्रे रावं सुदारुणम् ॥ ५२ ॥ ततः पराङ्मुखो भूत्वा पलायनपरायणः ॥ अभिदुद्राव वेगेन पुरीं यत्रामरावती ॥
 ५३ ॥ अंशुशोथप्रहारिश्च अनङ्गुभोऽपि धरिः ॥ महामात्रनिरुद्धोऽपि न स तस्यो कथंचन ॥ ५४ ॥ अथाब्रवीत्सहस्राक्षो महिषं वीक्ष्य गर्वि
 नम् ॥ गर्जनानांस्तथा देव्यान्ध्वेदनास्त्रोदनादिभिः ॥ ५५ ॥ सा दैत्य प्रविजानीहि यन्नष्टसिद्धशापिपः ॥ एष नागो रणं हित्वा विवशो याति

मे वलात् ॥ ५६ ॥ तस्मात्तिष्ठ मुहुर्न त्वं यावदास्थाय सद्रथम् ॥ नाशयामि च ते दर्पं निहत्य निशितेः शरैः ॥ ५७ ॥ एतस्मिन्नन्तरे
प्राप्तो मातलिः शक्रसारथिः ॥ सहजैर्दशभिर्भुक्तं वाजिनां वातरंहसाम् ॥ ५८ ॥ तेऽथ मातलिना अथाः प्रतोदेन समाहताः ॥ उत्पतंत इवाकाशे
सत्त्वं संप्रदुदुवुः ॥ ५९ ॥ अथ चापं समागोष्य सत्वरं पाकशासनः ॥ शरैर्गशीविपाकारैश्चाद्यामास दानवम् ॥ ६० ॥ ततः स वेगमास्थाय
भूयोऽपि क्रोधमुद्धितः ॥ अभिदुद्राव वेगेन स यत्र त्रिदशाधिपः ॥ ६१ ॥ ततस्तान्सुहृद्यास्तस्य शृंगाभ्यां वेगमाश्रितः ॥ दारयामास संकुद्ध आवि
ध्याविच्य चासकृत् ॥ ६२ ॥ तनस्ते वाजिनस्रस्ताः संजग्मुः क्षतवक्षसः ॥ रक्तप्लावितसर्वांगा मार्गमेरावणस्य च ॥ ६३ ॥ ततः शक्ररथं दृष्ट्वा
विमुक्तं सुरसत्तमाः ॥ सर्वे प्रदुदुवुर्भोतास्तस्य मार्गमुपाश्रिताः ॥ ६४ ॥ ततस्तु दानवाः सर्वे भग्नान्दृष्ट्वा रणे सुराच्च ॥ शङ्खघृष्टिं प्रमुचंतो गर्जमाना
यथा घनाः ॥ ६५ ॥ एतस्मिन्नन्तरे प्राप्ता रजनी तमसावृता ॥ न किञ्चित्तत्र संयाति कस्यचिद्विगोचरे ॥ ६६ ॥ ततस्तु दानवाः सर्वे युद्धाविर्वृत्य
सर्वतः ॥ मेरुशृंगं समाश्रित्य रम्यं वासं प्रचक्रुः ॥ ६७ ॥ विजयेन समायुक्तास्तुष्टिं च परमां गताः ॥ कथाश्चक्रुश्च युद्धोत्था युद्धं तस्य यथा
ऽभवत् ॥ ६८ ॥ देवाश्चापि हनोत्साहाः प्रहारैः क्षतविक्षताः ॥ मंत्रं चक्रुर्मथो भूत्वा बृहस्पतिपुरःसराः ॥ ६९ ॥ सांप्रतं दानवैः सैन्यमस्माकं
विमुखं कृतम् ॥ विध्वस्तं सुनिरुत्साहसक्षमं युद्धकर्मणि ॥ ७० ॥ तस्मात्स्यका प्रवेक्ष्यामः पुरीं चैवामरावतीम् ॥ ब्रह्मणः सदनं यत्र न स्याद्दानवजं
भयम् ॥ ७१ ॥ एवं ते निश्चयं कृत्वा ब्रह्मलोकं ततो गताः ॥ शून्यां शक्रपुरीं कृत्वा सर्वे देवाः सवासवाः ॥ ७२ ॥ ततः प्रातः समुत्थाय दानवास्ते प्रार्थिताः ॥
शून्यां शक्रपुरीं दृष्ट्वा विविशुस्तदन्तरम् ॥ ७३ ॥ अथ शाक्रे पदे दैत्यं महिषं संनिधाय च ॥ प्रणमुस्तुष्टिमंयुक्ताश्चक्रुश्चैव महोत्सवम् ॥ ७४ ॥
जगद्भुयंश्च भागांश्च सर्वेषां त्रिदिवौकसाम् ॥ देवस्थानेषु सर्वेषु देवताऽभिमतश्च ये ॥ ७५ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
तायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये देवसेनापराजयवर्णनं नामैकोनविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११९ ॥ ॥ ॥ ॥ मृत
उवाच ॥ ॥ एवं शक्रादयो देवा जितास्ते तुरणाजिरे ॥ महिषेण तनो राज्यं त्रेलोक्येऽपि चकार सः ॥ १ ॥ यत्किञ्चिद्विषु लोकेषु सारभूतं
प्रपश्यति ॥ गजवाजिरथाश्वादि सर्वं गृह्णाति सोऽसुरः ॥ २ ॥ एवं प्रवर्तमानस्य तस्य देवाः सवासवाः ॥ वधार्थं मिलिताश्चक्रुः कथा दुःखमम
न्विताः ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नन्तरे प्राप्तो नारदो मुनिसत्तमः ॥ दृष्ट्वा तं माहिषं सर्वं व्यवहारं महोत्कटम् ॥ ४ ॥ ततश्च कथयामास सर्वं तेषां सविस्त
रम् ॥ तस्य संचेष्टितं भूरि लोकत्रयप्रपीडनम् ॥ ५ ॥ अथ तेषां महाकोपो भूय एवाभ्यवर्धत ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा तादृग्लोककथोद्भवम् ॥
॥ ६ ॥ तेषां कोपोद्भवो धर्मो वक्रद्वारेण निर्ययो ॥ येन दिङ्मण्डलं सर्वं तत्क्षणात्कलुषीकृतम् ॥ ७ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र कार्तिकेयः समभ्ययात् ॥
पप्रच्छ च किमेतद्धि देवानां कोपकारणम् ॥ येन कालुष्यतां प्राप्तं दिक्चक्रं सकलं मुने ॥ ८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ एतेषां सांप्रतं स्कन्द बया
वार्ता निवेदिता ॥ त्रेलोक्यं दानवैः सर्वैर्यथा नीतं मदोत्कटेः ॥ ९ ॥ क्षीरतमश्चरत्नं वा न किञ्चित्कस्यचिद्गृहे ॥ ते दृष्ट्वा मोक्षयन्ति स्म दुर्निवार्या
मदोत्कटाः ॥ १० ॥ तच्छ्रुत्वा कार्तिकेयस्य विशेषात्संप्रजायत ॥ वक्रद्वारेण देवानां यथा कोपः समागतः ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नन्तरे जाता तत्कोपात्
कुमारिका ॥ सर्वलक्षणसंपन्ना दिव्यतेजोऽन्विता शुभा ॥ १२ ॥ कार्तिकेयस्य कोपेन कोपे मिथे दिवौकसाम् ॥ यस्माज्जातास्तं सा कन्या तस्मा
त्कात्यायनी स्मृता ॥ १३ ॥ ततस्तस्या ददौ वज्रमायुधं त्रिदशाधिपः ॥ शक्तिं स्कन्दः सुतीक्ष्णायां चापं देवो जनार्दनः ॥ १४ ॥ त्रिशूलं च
महादेवः पाशं च वरुणः स्वयम् ॥ आदित्यश्च सितान्वाणांश्चंद्रमाश्चर्म चोत्तमम् ॥ १५ ॥ निखिशं निरुक्तिस्तुष्ट उरमुक्तं च हुताशनः ॥ वायुश्च
चंद्रुरिकां तीक्ष्णां घनदः परिवं तथा ॥ १६ ॥ दण्डं प्रेताधिपो रौद्रं वधाय सुरविद्विषाम् ॥ द्वादशैवं समालोक्य साऽऽयुधानि द्विजोत्तमाः ॥ १७ ॥
कात्यायनी ततश्चेक भुजद्वादशकं तदा ॥ जगद् च द्रुतं तानि सुशस्त्राणि दिवौकसाम् ॥ १८ ॥ ततः प्रोवाच तान्सर्वान्संप्रहृतवत्सहा ॥ यदर्थं
विबुधश्रेष्ठाः सृष्टा तद्वत् मा चिरम् ॥ १९ ॥ सर्वं कार्यं करिष्यामि युष्माकं नात्र संशयः ॥ २० ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ महिषो दानवो रौद्रः समुत्प
न्नोऽत्र सांप्रतम् ॥ २० ॥ अवध्यः सर्वभूतानां मानुषाणां विशेषतः ॥ मुक्त्वैकां योषितं तेन त्वमस्माभिर्विनिर्मिता ॥ २१ ॥ तस्मात्त्वं सांप्रतं
गच्छ विंध्याख्यं पर्वतोत्तमम् ॥ तपस्त्र कुरुष्वोयं तेजो येनाभिवर्धते ॥ २२ ॥ ततस्तु तेजःसंयुक्तां त्वां ज्ञात्वा वयमेव हि ॥ अग्रे धृत्वा करि
ष्यामो युद्धं तेन दुरात्मना ॥ २३ ॥ ततस्त्वच्छन्ननिर्दग्धः पंचत्वं स प्रयास्यति ॥ वयं च त्रिदशैश्वर्यं लभिष्यामो हतद्विषः ॥ २४ ॥ इति
श्रीस्कांदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये कात्यायन्युत्पत्तिवर्णनं नाम विंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥
॥ १२० ॥ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ देवानां तद्वचः श्रुत्वा ततः सा परमेश्वरी ॥ प्रोवाच वाहनं किञ्चिदेवा यच्छंतु मे द्रुतम् ॥ १ ॥ ततः सिंहं ददौ
गौरी यानार्थं विकृताननम् ॥ तमारुह्य प्रतस्थे सा ततो विंध्यं नगं प्रति ॥ २ ॥ तस्यैकं शृंगमास्थाय रम्यं श्रेष्ठदुमान्वितम् ॥ फलपुष्पसमाकी
र्णं लेतामंडपमंडितम् ॥ ३ ॥ ततस्तपोऽकरोत्साध्वी तीव्रव्रतपरायणा ॥ संयम्येन्द्रियवर्गं स्वं ध्यायमाना महेश्वरम् ॥ ४ ॥ यथायथा तपोवृद्धि
स्तस्याः सञ्जायते द्विजाः ॥ तथा रूपं च कातिश्च शरीरे प्रतिवर्धते ॥ ५ ॥ एतस्मिन्नन्तरे प्राप्तास्तत्र दैत्येशकिंकराः ॥ ते तां दृष्ट्वा व्रतोपेतामत्यद्रुतवपुर्ध
राम् ॥ गत्वा प्रोबुः स्वनाथस्य महिषस्य दुरात्मनः ॥ ६ ॥ ॥ चारा ऊचुः ॥ ॥ भ्रममाणैर्धरापृष्ठे दृष्टाऽपुत्रां कुमारिका ॥ विन्ध्याचलेऽद्य
चास्माभिर्भुजैर्द्रुदशभिर्भुता ॥ नानाशस्त्रधरैर्दक्षैश्चर्मच्छादितगात्रका ॥ ७ ॥ न देवी न च गन्धर्वी नासुरी नागकन्यका ॥ तादृग्गुणा पुराऽस्माभिः
काचिदृष्टा नितम्बिनी ॥ ८ ॥ न विद्मो यन्निमित्तं सा तपश्चेक यशस्विनी ॥ स्वर्गकामाऽर्थकामा वा पतिकामाथ वा विभो ॥ ९ ॥ ॥ मृत
उवाच ॥ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा महिषो दानवाधिपः ॥ कामदेववशं प्राप्तः श्रवणादपि तत्क्षणात् ॥ १० ॥ ततस्तान्प्रतः कृत्वा सैन्येन महता
न्वितः ॥ जगाम कौतुकाविष्टो यत्रास्ते सा तु कन्यका ॥ ११ ॥ यथा मृत्युकृते मन्दः शृगालः सिंहवल्गुभाम् ॥ बने सुप्तां सुविषस्तां सर्वथाप्य
कुतोभयाम् ॥ १२ ॥ तस्याः संदर्शनादेव ततः कामशरैर्हतः ॥ स दानवप्रधानश्च तत्क्षणादेव सज्जितः ॥ १३ ॥ अथ प्राह प्रियं वाक्यमेकाकी
तत्पुरःस्थितः ॥ धृत्वा दूरतरे सैन्यं तस्या रूपेण मोहितः ॥ १४ ॥ विरुद्धं यौवनस्येतद्वत् ते चारुहासिनि ॥ तस्मादेतत्परित्यज्या त्रेलोक्यस्वा
मिनी भव ॥ १५ ॥ अहं हि महिषोनाम दानवेन्द्रो यदि श्रुतः ॥ मया येन सहस्राक्षो द्रुदयुद्धे विनिर्जितः ॥ १६ ॥ त्रेलोक्यं सकलं मह्यं सांप्रतं
च वशे स्थितम् ॥ तस्मात्त्वं भव सुश्रोणि भार्या मम सुवल्गुभा ॥ १७ ॥ सहस्रं मम भार्याणामन्यदस्ति सुशोभनम् ॥ तत्सर्वं तेऽद्य भृत्यत्वं सांप्रतं प्रक
रिष्यति ॥ १८ ॥ अहं चापि तवात्यंतं दासभावं समाश्रितः ॥ वर्तयिष्यामि सुश्रोणि प्रदत्ताऽशेषसंपदः ॥ १९ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ततः
सापरमेश्वरी ॥ प्रोवाच भर्तृमाना तं कोपसंरक्तलोचना ॥ २० ॥ धिक्कपापसमाचार कुमारव्रतधारिणीम् ॥ कामोपहतचित्तात्मा किं मामिस्थं प्रभा
पसे ॥ २१ ॥ अहं तव वधार्थाय निर्मिता विबुधोत्तमैः ॥ तस्मात्त्वं नाशयिष्यामि स्मरं पुं यद्वदि स्थितम् ॥ २२ ॥ ॥ महिष उवाच ॥ ॥ यद्येवं तद

रारोहे युक्ता स्याच्च कुमारिका ॥ प्रार्थनीया भवेदत्र सर्वेषां प्राणिनां यतः ॥२३॥ स्वर्गार्थं क्रियते धर्मस्तपश्च वरवर्णिनि ॥ येन भोगाः प्रभुर्जति ये
 दिव्या ये च मातुषाः ॥ २४ ॥ तस्मादेहि ममात्मानं गांधर्वेण सुशोभने ॥ विवाहेन यतोऽप्येषां स प्रधानः प्रकीर्तितः ॥२५॥ एवं प्रवदतस्तस्य सा
 देवी क्रोधमूर्छिता ॥ तद्वक्त्रांतं समुद्दिश्य शरं चिक्षेप स क्षणात् ॥२६॥ विवेश वदनं तस्य बल्मीकं पत्रगो यथा ॥ अथ तैर्मार्गेणैविद्धः स वक्त्रांतात्र
 दंस्ततः ॥२७॥ सुखाव रुधिरं भूरि गौरिकं पर्वतो यथा ॥ ततः कोपपरीतात्मा निवृत्त्याथ शनैःशनैः ॥२८॥ स्वसेन्यं त्वरितो भेजे कामेन च वशी
 कृतः ॥ प्रोवाच सैनिकान्सर्वान्दुष्टा स्त्रीयं प्रहृष्टताम् ॥ यथा न त्यजति प्राणान्प्रहारेर्जर्जरीकृता ॥२९॥ एषा मम न सन्देहः प्रिया भार्या भविष्यति ॥
 यदि नो शस्त्रपातेन पंचत्वमुपयास्यति ॥ ३० ॥ एवमुक्तास्तदा तेन दानवा युद्धदुर्मदः ॥ दुद्रुवुः सम्मुखास्तस्या मुञ्चन्तो निशिताञ्छरान् ॥३१॥
 एतस्मिन्नंतरे देवी सा दृष्ट्वा तानुपस्थिता ॥ युद्धाय कृतसंकल्पास्तर्जतश्च मुहुर्मुहुः ॥ ३२ ॥ ततस्तु लीलया देवी मुक्ता तीक्ष्णान्महाशराच्च ॥
 तान्सर्वास्ताडयामास सर्वमर्मसु तत्क्षणात् ॥ ३३ ॥ अथ तीक्ष्णैः शरैर्देव्या निहता दानवास्तथा ॥ एके पंचत्वमापन्ना गताश्चान्य इतस्ततः ॥३४॥
 ततः सेन्यं समालोक्य तद्रथं च तथा रणे ॥ कोपाविष्टस्ततो दैत्यः स्वयं तां समुपाद्रवत् ॥ ३५ ॥ यच्छृङ्खलप्रहारांश्च तस्याः शतसहस्रशः ॥
 गर्जितं विदधन्नोत्रं शारदाभ्रसमं मुहुः ॥ ३६ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवी सा दृष्ट्वा सकृत्तत्त्वना ॥ त्रैलोक्यविवरं सर्वं यच्छब्देन प्रपूरितम् ॥ ३७ ॥ एवं
 तस्या हसंत्याश्च वक्त्रांतादथ निर्ययुः ॥ पुलिंदाः शवरा म्लेच्छास्तथान्येऽरण्यवासिनः ॥ ३८ ॥ शकाश्च यवनाश्चैव शतशस्तु वपुर्धराः ॥ वर्म
 स्थगितगात्राश्च यमदुता इवापरे ॥ ३९ ॥ ते प्रोबुद्धेर्वि नो ब्रूहि येन सृष्टा वयं क्षितौ ॥ कार्येण क्रियते कृत्स्नं येन शीघ्रं वरानने ॥ ४० ॥
 ॥ देव्युवाच ॥ ॥ एतानस्य मुदुष्टस्य सैनिकान्वलगर्विता ॥ सुदयध्वं द्रुतं वाक्यादस्मदीयाद्यथेच्छया ॥ ४१ ॥ अथ ते तद्वचः श्रुत्वा
 बलगतोऽसिधुर्दराः ॥ दैत्यबलमुद्दिश्य दुद्रुवुर्वेगमाश्रिताः ॥ ४२ ॥ ततस्तेषां महद्युद्धं मिथो जज्ञे सुदारुणम् ॥ नात्मीयं न परं तत्र कमचिज्ज्ञा
 यते कश्चित् ॥ ४३ ॥ अथ ते दानवाः सर्वे योधैर्देवीसमुद्भवेः ॥ भग्ना व्यापादिताश्चान्ये प्रहारेर्जर्जरीकृताः ॥ ४४ ॥ ततो भग्नं बलं दृष्ट्वा महिषः
 क्रोधमूर्छितः ॥ तामुवाच क्रुधा देवी वचनैः परुषाक्षरैः ॥ ४५ ॥ आः पापे स्त्रीति मत्वाद्य न हतासि मया युधि ॥ तस्मात्तपश्च प्रहारं मे तत्त्वं
 बुध्यसि नान्यथा ॥ ४६ ॥ एवमुक्ता विशेषेण प्रहारान्स विचिक्षेपे ॥ विपाणाभ्यां महावेगो भर्त्सयानो मुहुर्मुहुः ॥ ४७ ॥ ततोऽप्याशग्नं दृष्ट्वा
 सा देवी दानवं च तम् ॥ आक्रोहाद्य वेगेन पृष्ठिदेशेन कोपतः ॥ ४८ ॥ ततश्चक्रोश दैत्योऽसौ व्योममार्गं समाश्रितः ॥ पृष्ठ्यास्तलेन निर्भिन्नो
 रुधिरौघपरिप्लुतः ॥ ४९ ॥ एतस्मिन्नंतरे सिंहः स तस्या ज्योतिसंभवः ॥ जग्राह पश्चिमे भागे दंष्ट्राग्रैर्निशितैः क्रुधा ॥ ५० ॥ ततो निश्चलतां
 प्राप्तः पादाक्रांतश्च दानवः ॥ अकरोद्भ्रवाद्वादात्र शक्तश्चलितुं षट् ॥ ५१ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्ताः सर्वे देवाः सवासवाः ॥ व्योमस्थास्तां तदा प्रोबुद्धे
 वीं हर्षसमन्विताः ॥ ५२ ॥ एतस्य शिरसश्छेदं शीघ्रं कुरु सुरेश्वरि ॥ खड्गेनानेन तीक्ष्णेन यावन्नो याति चान्यतः ॥ ५३ ॥ सा श्रुत्वा वचनं
 तेषां देवी कोपसमन्विता ॥ खड्गं व्यापारयामास कंठे तस्यातिपीवरे ॥ ५४ ॥ स तेन खड्गपातेन कंठः पीनोऽपि निष्ठुरः ॥ द्विधा जज्ञेऽथ दैत्यस्य
 दधमुष्टिं दिव्यकसाम् ॥ ५५ ॥ द्वादशार्कप्रतीकाशो वक्त्रांतश्चर्मखड्गधृक् ॥ भर्त्सयंस्तां महादेवीं खड्गोद्यतकरा तदा ॥ खड्गं व्यापारयन्गात्रे तस्या
 बालार्कसन्निभम् ॥ ५६ ॥ ततः केशेषु चापाय यावत्तस्यापि चिक्षेपे ॥ प्रहारं गात्रनाशाय तावद्वचं स दानवः ॥ ५७ ॥ ॥ दानव उवाच ॥ ॥
 जय देवि जयाचित्ये जय सर्वसुरेश्वरि ॥ जय सर्वगते देवि जय सर्वजनप्रिये ॥ ५८ ॥ जय कामप्रदे नित्यं जय त्रैलोक्यसुन्दरि ॥ जय त्रैलोक्य
 रक्षार्थमुद्यते ह्यक्रुतोभये ॥ ५९ ॥ जय देवि कृतानंदे जय दैत्यविनाशिनि ॥ जय कुशाच्छिदे कान्ति जयाभक्तविमोहदे ॥ ६० ॥
 त्वं सृष्टिस्त्वं वरा देवी त्वं लक्ष्मीस्त्वं सरस्वती ॥ त्वं स्वाहा त्वं स्वधा तुष्टिः पुष्टिर्मेधा धृतिः क्षमा ॥ ६१ ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं मे प्राणात्रक्ष दयां कुरु ॥
 प्रणतस्य सुदीनस्य हीनस्य च विशेषतः ॥ ६२ ॥ अहं दुर्वाससा शतो हिरण्याक्षस्तो बली ॥ महिपत्वं समानीतस्त्वया देवी विमोक्षितः ॥ ६३ ॥
 तस्मादहर्षः प्रभुकोऽहं मया दानवसंभवः ॥ किंकरत्वं प्रयास्यामि सांप्रतं ते सुरेश्वरि ॥ ६४ ॥ जय सर्वगते देवि सर्वदुष्टविनाशिनि ॥ ६५ ॥ इति तस्य
 वचः श्रुत्वा कृपणं सा सुरेश्वरी ॥ कृपाविष्टाऽब्रवीद्वाक्यं ततो व्योमस्थितान्मुराच्च ॥ ६६ ॥ किं करोमि दया जाता ममैनं प्रति हे सुराः ॥ तस्मान्नाहं
 हनिष्यामि दानवं दीनजल्पकम् ॥ ६७ ॥ विमुखं खड्गशङ्खं च तवास्मीति प्रवादिनम् ॥ अपि मे पितृहंतारं न हन्यां रिपुमाहवे ॥ ६८ ॥ ॥ देवा
 उबुः ॥ ॥ न चेदंमि च देवेशि त्वमेनं दानवाधमम् ॥ नाशयिष्यति तत्कृत्स्नं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ६९ ॥ एष व्यर्थः श्रमः सर्वस्थथास्माकं
 भविष्यति ॥ तव संभृतिसंधूनस्तव क्लेशस्तथाऽखिलः ॥ ७० ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ नाहमेनं हनिष्यामि त्यजिष्यामि तथाऽमराः ॥ एनं कच
 ग्रहं कृत्वा थारयिष्यामि सर्वदा ॥ ७१ ॥ ॥ देवा उबुः ॥ ॥ साधुसाधु महाभागे युक्तमुक्तं त्वया वचः ॥ एतद्वि युज्यते कर्तुं कालेऽस्मिन्नि
 दशेश्वरि ॥ ७२ ॥ सांप्रतं मर्त्यलोके त्वं रूपमेतत्समाश्रिता ॥ राक्षोद्यतकरा रौद्रा महिपोपारि संस्थिता ॥ ७३ ॥ अत्राप्यसि परां पूजां दुर्लभा
 ममंगरपि ॥ यस्त्वामेतेन रूपेण संस्थितां पूजयिष्यति ॥ ७४ ॥ त्वमस्य संगतो भावि विरुपाता विंध्यवासिनी ॥ किं ते वा बहुनोक्तेन शृणु
 मंक्षेपनो वचः ॥ ७५ ॥ अस्मदीयं परं तथ्यं सर्वलोकहितावहम् ॥ पार्थिवानां त्वदायत्तं बलं देवि भविष्यति ॥ ७६ ॥ युद्धकाले तमुत्पन्नो
 भक्तानां नात्र संशयः ॥ प्रस्थानं वा प्रवेशं च यः करिष्यति मानवः ॥ ७७ ॥ त्वां स्मृत्वा प्रणिपत्याथ पूजयित्वा विशेषतः ॥ तस्य संपत्स्यते
 मिद्धिः सर्वकृत्येषु सर्वदा ॥ इह कापुरुषस्यापि किं पुनः सुभटस्य च ॥ ७८ ॥ आश्विनस्य सिते पक्षे नवम्यां चाष्टमिदिने ॥ पूजयिष्यति यो
 मर्त्यस्त्वां सद्रक्तिसमन्वितः ॥ ७९ ॥ तस्य संवत्सरं यावत्समग्रं सुरसुन्दरि ॥ न भविष्यति वै रोगो न भयं न पराभवः ॥ नापमृत्युर्न चौरादि
 ममुद्वेग उपद्रवः ॥ ८० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्ताथ ते देवास्तां देवीं हर्षसंयुताः ॥ अनुज्ञातास्तया जग्मुः स्त्रां पुरीममरावतीम् ॥
 ॥ ८१ ॥ तत्र गत्वा चिरान्प्राप्य स्वं राज्यं पाकशासनः ॥ पालयामास संदृष्टैर्लोक्यं हतकंठकम् ॥ ८२ ॥ लोकाश्च सुखसंपन्नाः सर्वे जाता
 स्तनः परम् ॥ यज्ञभागशुभो देवा भूयो जाता जगन्त्रये ॥ ८३ ॥ ततः परं च सा देवी त्रैलोक्ये ख्यातिमागता ॥ सर्वक्षेत्रेषु तीर्थेषु स्थानेषु च
 विशेषतः ॥ ८४ ॥ एतन्मिन्नंतरे जातः सुरयोनाम भूपतिः ॥ आनर्तस्तेन सद्रक्त्या क्षेत्रेऽत्रैव विनिर्मिता ॥ ८५ ॥ यस्तां पश्यति सद्रक्त्या
 चैत्राष्टम्यां मितेऽहनि ॥ स पुमान्त्वत्सरं यावत्कृतार्थः स्यान्न संशयः ॥ ८६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे
 नागवन्दे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये महिषासुरपराजयकात्यायनीमाहात्म्यवर्णननामैकविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२१ ॥ ॥ ॥ सूत
 उवाच ॥ ॥ एतद्दः सर्वमारुदातं यत्पृष्टोस्मि द्विजोत्तमाः ॥ यथा स निहतो देव्या महिषारुयो द्यूतमः ॥ १ ॥ सांप्रतं कीर्तयिष्यामि कथां
 पातकनाशिनीम् ॥ केदारसंभवां पुण्यां तां शृणुध्वं समाहिताः ॥ २ ॥ ॥ ऋषय उबुः ॥ ॥ केदारः श्रूयते सूत गंगाद्वारे हिमा
 चले ॥ स कथं चेह संप्राप्तः सर्वं विस्तरतो वद ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतत्सत्यं गिरौ तस्मिन्स्वयंभूः संस्थितः प्रभुः ॥

परं तत्र वसेदेवो यावन्मासाष्टकं द्विजाः ॥ ४ ॥ यावद्दर्मश्च वर्षा च तावत्तत्र वसेत्प्रभुः ॥ शीतकाले पुनश्चात्र क्षेत्रे संतिष्ठते सदा ॥
 ॥ ५ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ किं तत्कार्यं वसेद्येन क्षेत्रे मासचतुष्टयम् ॥ हिमाचले यथेवाष्टौ सूतपुत्र वदस्व नः ॥ ६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 पूर्व स्वायंभुवस्यादौ मनोदंत्यो महाबलः ॥ हिरण्याक्षो महातेजास्तपोवीर्यसमन्वितः ॥ ७ ॥ तैर्व्याप्तं जगदेतद्धि निरस्य त्रिदशाधिपम् ॥ यज्ञ
 भागाश्च देवानां हता वीर्यप्रभावतः ॥ ८ ॥ अथ शक्रः सुरैः सार्धं गंगाद्वारं समाश्रितः ॥ तपस्तेपे सुदुःखार्तो राज्यधीरपरिवर्जितः ॥ ९ ॥ तस्यैवं
 तप्यमानस्य तपस्तीव्रं महात्मनः ॥ माहिपं रूपमास्थाय निश्चक्राम धरातलात् ॥ १० ॥ स्वयमेव महादेवस्ततः शक्रमुवाच ह ॥ केदारयामि
 मे शीघ्रं ब्रूहि सर्वं सुरोत्तम ॥ देत्यानामथ सर्वेषां रूपेणानेन वासव ॥ ११ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ हिरण्याक्षो महादेत्यः सुबाहुर्वक्र
 कन्धरः ॥ त्रिशूंगो लोहिताक्षश्च पंचेतान्दारय प्रभो ॥ इतरेतैर्दंतं सर्वं दानवानामसंशयम् ॥ १२ ॥ किमन्यैः कृपणैर्ध्वस्तैर्यैः किंचिन्नात्र
 सिध्यति ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भगवांस्तूर्णमभ्यगात् ॥ यत्र दानवमुख्योऽसौ हिरण्याक्षो महाबलः ॥ १३ ॥ अथ तं दूरतो दृष्ट्वा महिपं पर्वतो
 पमम् ॥ आयातं रौद्रेरूपेण दानवाः सर्वतश्च ते ॥ १४ ॥ ततो जघ्रुश्च पापाणैर्लुगुडैश्च तथा परे ॥ क्ष्वेडितास्फोटिताश्चक्रुस्तथान्ये बलगविताः ॥
 ॥ १५ ॥ अथाह्वयन् तान्देवः प्रहारं लीलया ददौ ॥ यत्रास्ते दानवेन्द्रोऽसौ चतुर्भिः सचिवैः सह ॥ १६ ॥ ततः शस्त्रं समुद्यम्य यावद्भावति
 सम्मुखः ॥ तावच्छृंगप्रहारेण सौनयधमसादनम् ॥ १७ ॥ हत्वा तं सचिवान्पश्चात्सुबाहुप्रमुखांश्च तान् ॥ जघान हन्यमानोऽपि समन्तादानवैः
 पुनः ॥ १८ ॥ न तस्य लगते कापि शस्त्रं गात्रे कथंचन ॥ यत्नतोऽपि विसृष्टं च लब्धलक्षैः प्रहारिभिः ॥ १९ ॥ एवं पंच प्रधानास्तान्हत्वा
 देत्यान्महेश्वरः ॥ भूयो जगाम तं देशं यत्र शक्रो व्यवस्थितः ॥ अत्रवीच ग्रहणात्मा ततः शक्रं तपोन्वितम् ॥ २० ॥ मया ते निहताः पंच दानवा
 ये त्वयिरिताः ॥ तस्मात्त्रैलोक्यराज्यं स्वं भूय एव समाचर ॥ २१ ॥ मत्तोऽन्यदपि देवेश वरं प्रार्थय वाञ्छितम् ॥ कैलासशिखरं येन गच्छामि त्वरयाऽ
 न्वितः ॥ २२ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ अनेनैव हि रूपेण तिष्ठ त्वं चात्र शंकर ॥ त्रैलोक्यरक्षणार्थाय धर्माय च शिवाय च ॥ २३ ॥ ॥ श्रीभग
 वानुवाच ॥ ॥ एतद्रूपं मया शक्र कृतं तस्य वधाय वै ॥ अवध्यः सर्वभूतानां यतोन्येषां मया हतः ॥ २४ ॥ तस्मादत्रैव ते वाक्यात्स्थास्यामि सुर
 सत्तम ॥ अनेनैव तु रूपेण मोक्षदः सर्वदेहिनाम् ॥ २५ ॥ एवमुक्त्वा विरूपाक्षश्चक्रे कुण्डं ततः परम् ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशं सुस्वादुशीरवन्प्रियम् ॥
 ॥ २६ ॥ ततः प्रोवाच देवेन्द्रं मेघगंधीरया गिरा ॥ शृण्वतां सर्वदेवानां भगवांस्त्रिपुरांतकः ॥ २७ ॥ यो मां दृष्ट्वा शुचिर्भूत्वा कुण्डमेतत्प्रपश्यति ॥
 त्रिः पीत्वा वामसंघेन द्वाभ्यां चैव ततो जलम् ॥ २८ ॥ कराभ्यां स पुमान्मृतं तारयेच्च कुलत्रयम् ॥ अपि पापसमाचारं नरकंऽपि व्यव
 स्थितम् ॥ २९ ॥ वामेन मातृकं पक्षं दक्षिणेनाथ पेटकम् ॥ उभाभ्यामथ चात्मानं कराभ्यां मद्बचो यथा ॥ ३० ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ अह
 मागत्य नित्यं त्वां त्वर्गाद्व्यभवाहन ॥ अत्रस्थं पूजयिष्यामि पास्यामि च तथोदकम् ॥ ३१ ॥ केदारयामि यत्प्रोक्तं त्वया महिपरूपिणा ॥ केदा
 रइति नाम्ना त्वं ततः ख्यातो भविष्यसि ॥ ३२ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ यद्येवं कुरुषे शक्र ततो देत्यभयं न ते ॥ भविष्यति परं तेजो
 गात्रे संपत्स्यतेऽखिलम् ॥ ३३ ॥ एवमुक्तः सहस्राक्षस्ततः प्रासादमुत्तमम् ॥ तदर्थं निर्मयामास सांभ्वालोकं मनोहरम् ॥ ३४ ॥ ततः प्रणम्य
 तं देवमनुमन्य ततः परम् ॥ जगाम निजमावासं मेरुशृंगाग्रसंस्थितम् ॥ ३५ ॥ ततश्चागत्य नित्यं स स्वर्गादिवस्य शूलिनः ॥ केदारस्य
 सुभक्त्याभ्यां पूजां चक्रे समाहितः ॥ ३६ ॥ मन्त्रोदकं च त्रिः पीत्वा ययौ ब्राह्मणसत्तमाः ॥ कस्यचित्स्वयं कालस्य यावत्तत्र समाययौ ॥ ३७ ॥
 तावद्धिमेन तत्सर्वं गिरेः शृंगं प्रपूरितम् ॥ तच्च कुण्डं स देवश्च प्रासादेन समन्वितः ॥ ३८ ॥ ततो दुःखपरीतात्मा भक्त्या परमया युतः ॥ तां
 दिशं प्रणिपत्योच्चैर्जगाम निजमंदिरम् ॥ ३९ ॥ एवमागच्छन्तस्तस्य गतं मासचतुष्टयम् ॥ अपश्यतो महादेवं दिदृशागतचेतसः ॥ ४० ॥ ततः
 प्राप्ते पुनर्विप्रा धर्मकाले हिमालये ॥ संयातो हृक्पथं देवः स तथारूपसंस्थितः ॥ ४१ ॥ ततः पूजां विधायोच्चैश्चातुर्मास्यसमुद्रवाम् ॥ गीतवाद्या
 दिक् चक्रे तत्पुरः श्रद्धयान्वितः ॥ ४२ ॥ अथ देवः समालोक्य तां श्रद्धां तस्य गोपतेः ॥ प्रोवाच दर्शनं गत्वा भगवांस्त्रिपुरांतकः ॥ ४३ ॥
 परितुष्टोऽस्मि देवेश भक्त्या चानन्ययाऽनया ॥ तस्मात्प्रार्थय दास्यामि यं कामं हृदि संस्थितम् ॥ ४४ ॥ ॥ शक्र उवाच ॥ ॥ तव प्रसादात्संजातं
 प्रमेथर्यमनुत्तमम् ॥ यत्किंचिन्निष्ठु लोकेषु तत्सर्वं गृहसंस्थितम् ॥ ४५ ॥ तस्माद्यदि प्रसादं मे करोषि वृषभध्वज ॥ वरं वा यच्छसि प्रीतस्तत्कु
 र्व्य वचो मम ॥ ४६ ॥ पर्वतोऽयं भवेद्भूम्यो मासानाष्टौ सुरेश्वर ॥ यावन्मीनस्थितो भानुः प्रगच्छति श्रुतं मया ॥ ४७ ॥ ततः परमगम्यश्च
 हिमपूरेण संवृतः ॥ यदा स्याच्चतुरो मासान्यावत्कुम्भगतो रविः ॥ ४८ ॥ संजायतेऽप्यगम्यश्च ममापि त्रिपुरांतक ॥ किं पुनः स्वल्पसत्त्वानां
 नरादीनां सुरेश्वर ॥ ४९ ॥ तस्मात्स्वर्गेऽथ पाताले मर्त्ये वा त्रिदशेश्वर ॥ कुरुष्वानेन रूपेण स्थितिं मासचतुष्टयम् ॥ येन न स्यात्प्रतिज्ञाया
 हानिर्मम सुरेश्वर ॥ ५० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततो देवश्चिरं ध्यात्वा प्रोवाच बलसूदनम् ॥ परं संतोषमापन्नो मेघनिघोषनिःस्वनम् ॥
 ॥ ५१ ॥ आनर्तविषये क्षेत्रं हाटकेभरसंज्ञितम् ॥ अस्मदीयं सहस्राक्षं विद्यते धरणीतले ॥ ५२ ॥ तत्राहं वृश्चिकस्थेऽर्के सदा स्थास्यामि वासव ॥
 यावत्कुम्भस्य पर्यंतं तव वाक्यादसंशयम् ॥ ५३ ॥ तस्मात्तत्र द्रुतं गत्वा कृत्वा प्रासादमुत्तमम् ॥ मम रूपं प्रतिष्ठाप्य कुरु पूजां यथोचिताम् ॥
 येन तत्र निजं तेजो धारयामि त्वार्थतः ॥ ५४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वा सहस्राक्षो देवदेवस्य शूलिनः ॥ गत्वा तत्र ततश्चक्रे यदेवेने
 रितं वचः ॥ ५५ ॥ प्रासादं निर्मयित्वाथ रूपं संस्थाप्य शूलिनः ॥ कुण्डं चक्रे च तद्रूपं स्वच्छोदकसमावृतम् ॥ ५६ ॥ ततश्चाराधयामास पुष्पधूपाजु
 लेपनैः ॥ स्नात्वा कुण्डेऽपि वस्तौत्र त्रिः कृत्वा च यथा पुरा ॥ ५७ ॥ एवं स भगवांस्तत्र शक्तेणाराधितः पुरा ॥ समायातोऽत्र विग्रेहाः सुरभ्यात्
 हिमाचलात् ॥ ५८ ॥ यस्तमारोहयेत्सम्यक्सदा मासचतुष्टयम् ॥ हिमपातोद्भवे मर्त्यः स शिवाय प्रपद्यते ॥ ५९ ॥ शेषकालेऽपि यः पूजां
 करोत्येव सुभक्तितः ॥ स पापं क्षालयेत्प्राज्ञ आजन्मप्ररणातिकम् ॥ ६० ॥ तत्र गीतं प्रशंसति नृत्यं चैव पृथग्विधम् ॥ देवस्य पुरतः
 प्राज्ञाः सर्वशास्त्रविशारदाः ॥ ६१ ॥ अत्र श्लोकः पुरा गीतो नारदेन सुरर्षिणा ॥ तद्रोहं कीर्तयिष्यामि श्रूयतां ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ६२ ॥
 केदारे सलिलं पीत्वा गयापिंडं प्रदाय च ॥ ब्रह्मज्ञानमथासाद्य पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ६३ ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातं केदारस्य च संभवम् ॥ आख्यातं
 ब्राह्मणश्रेष्ठाः सर्वपातकनाशनम् ॥ ६४ ॥ यश्चेतच्छृणुयात्सम्यक्पठेद्वा तस्य चाग्रतः ॥ श्रावयेद्वापि वा विप्राः सर्वपातकनाशनम् ॥ केदा
 रस्य स पापीषुर्बुध्यते तत्क्षणान्नरः ॥ ६५ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखंडे हाटकेभरक्षेत्रमाहात्म्ये
 केदारोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णननाम द्वाविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथाप्यदपि तत्रास्ति शुद्धतीर्थमनु
 तमम् ॥ दर्भैः संसृजितं श्वेतैर्यदद्यापि द्विजोत्तमाः ॥ १ ॥ चमत्कारपुरे पूर्वमासीत्कश्चित्सुरारूपवित् ॥ रजकः शुद्धकोनाम पुत्रपौत्रसमन्वितः ॥
 ॥ २ ॥ स सर्वरजकानां च प्राधान्येन व्यवस्थितः ॥ प्रधानब्राह्मणानां च करोत्यंबरशोषणम् ॥ ३ ॥ कस्यचित्स्वयं कालस्य नीलीकुण्ड्यां समा

हितः ॥ प्राक्षिपद्वाहणं द्राणां वासो विज्ञातवांश्चिरात् ॥ ४ ॥ अथासौ मन्दचित्तश्च स्वामाहूय कुटुम्बिनीम् ॥ पुत्रांश्च वचनं प्राह रहस्ये श्रयवि
 हलः ॥ ५ ॥ निर्मल्यानि सुवस्त्राणि ब्राह्मणानां महात्मनाम् ॥ नीलीमध्ये विमोहेन प्रक्षितानि बहूनि च ॥ ६ ॥ वधवन्धादिकं कर्म ते करिष्यं
 त्यसंशयम् ॥ तस्मादन्त्यत्र गच्छामो गृहीत्वा रजनीमिमाम् ॥ ७ ॥ एवं स निश्चयं कृत्वा सारमादाय मंदिरात् ॥ प्रस्थितो भार्यया सार्द्धं कांदि
 शीको द्विजोत्तमाः ॥ ८ ॥ तावत्तस्य सुता गत्वा स्वां सखीं दाशसंभवाम् ॥ उवाच क्षम्यतां भद्रे यन्मया कुरुतं कृतम् ॥ ९ ॥ अज्ञानाज्ज्ञामतो
 वापि प्रकीडंत्या त्वया सह ॥ प्रणयाद्वात्यभावाच्च क्रीवाद्वाय महर्ष्यया ॥ १० ॥ अथ सा सहसा श्रुत्वा वाष्पपर्याकुलेक्षणा ॥ उवाच किमिदं भद्रे
 यन्मामित्यं प्रभापसे ॥ ११ ॥ ॥ सख्युवाच ॥ ॥ मम तातेन नीलायां प्रक्षितान्यंबराणि च ॥ ब्राह्मणानां महार्हाणि विभ्र
 मेण सुलोचने ॥ १२ ॥ तत्प्रभाते परिज्ञाय दंडं धास्यंति दारुणम् ॥ एवं चित्ते समास्थाय तातः संप्रस्थितोऽधुना ॥ १३ ॥ अहं
 तवांतिकं प्राप्ता दर्शनार्थमनिन्दिते ॥ अनुज्ञाता प्रयास्यामि त्वया तस्मात्प्रसूच्यताम् ॥ १४ ॥ अथ सा तद्वचः श्रुत्वा प्रसन्नवदनाऽद्भ
 रीत् ॥ यद्येवं मा सरोजाक्षि कुत्रचित्संप्रयास्यसि ॥ १५ ॥ निवारय द्रुतं गत्वा तातं नो गम्यतामिति ॥ अस्ति पूर्वोत्तरे भागे
 स्थानादस्माज्जलाशयः ॥ १६ ॥ तत्रैकदा विनिक्षिप्तं मम तातेन जालकम् ॥ अतीव कृष्णकेशोत्थं तावच्छुक्लत्वमागतम् ॥ १७ ॥ ततः स विस्मया
 विष्टः स्वयं सस्नो कुतूहलात् ॥ यावच्छुक्लत्वमापन्नस्तादृक्कृष्णवपुर्धरः ॥ १८ ॥ सुश्वेतमूर्धजः सद्यः स्त्रीणां वैराग्यकारकः ॥ ततः प्रभृति नो
 ज्ञात्वा कश्चित्तत्र प्रगच्छति ॥ १९ ॥ तस्मात्तत्रैव वस्त्राणि प्रक्षालयतु सत्वरम् ॥ तातः स तव यास्यंति विगुह्मि परमां शुभे ॥ २० ॥ अथ सा
 सत्वरं गत्वा निजतातस्य तद्वचः ॥ सत्वरं कथयामास प्रहृष्टवदना सती ॥ २१ ॥ मम सख्या समादिष्टं नातिदूरे जलाशयः ॥ तत्र श्वेतत्वमायाति
 सर्वं क्षिप्तं सितेतरम् ॥ २२ ॥ तस्मात्प्रक्षालय प्रातस्तत्र गत्वा जलाशये ॥ वस्त्राण्यमूनि शुक्लत्वं संप्रयास्यंत्यसंशयम् ॥ २३ ॥ ॥ रजक उवाच ॥
 नेतत्संपत्स्यते पुत्रि यत्नीलस्य परिक्षयः ॥ वस्त्रलभस्य जायेत यतः प्रोक्तं पुरातनैः ॥ २४ ॥ वज्रलेपस्य मृगस्य नारीणां कर्कटस्य च ॥ एको ग्रहस्तु
 मीनानां नीलीसद्यप्योस्तथा ॥ २५ ॥ कन्योवाच ॥ ॥ तत्र ह्यागम्यतां तावद्ब्रह्मण्यादाय यन्नतः ॥ तोयाच्छुद्धिं प्रयास्यंति तदाऽऽगतव्यमेव हि ॥
 ॥ २६ ॥ भूयोऽपि मंदिरं वाऽथ तस्मात्स्थानाद्दिगंतरम् ॥ गंतव्यं सकलैरेव समेतद्वदि संस्थितम् ॥ २७ ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा साधुमाध्विति तेऽस
 कृत् ॥ प्रोच्य बांधवभृत्याश्च रात्रवेव प्रजगिरे ॥ २८ ॥ दाशकन्यां पुरः कृत्वा संशयं परमं गताः ॥ विभवेन समायुक्ता निजेन द्विजसत्तमाः ॥ २९ ॥
 ततः सा दर्शयामास दाशकन्या जलाशयम् ॥ बहुवीरुवसंछन्नं दुष्प्रवेशं च देहिनाम् ॥ ३० ॥ ततः स रजकस्तत्र वस्त्राण्यादाय सर्वशः ॥ प्रविष्टः
 सलिले तस्मिन्क्षालयामास वै द्विजाः ॥ ३१ ॥ अथ तानि सुवस्त्राणि मेचकाभानि तत्क्षणात् ॥ जातानि स्फटिकाभानि तत्क्षणादेव कृत्स्नशः ॥
 ॥ ३२ ॥ ततस्तुष्टिसमायुक्तः साधुसाध्विति चाऽब्रवीत् ॥ समालिख्य सुतां प्राह दाशकन्यां च सादरम् ॥ ३३ ॥ सुवस्त्राणि द्विजेंद्राणामर्पयामो
 यथाक्रमम् ॥ ३४ ॥ ततः स स्वगृहं गत्वा तानि वस्त्राणि कृत्स्नशः ॥ यथाक्रमेण संहृष्टः प्रददौ द्विजसत्तमाः ॥ ३५ ॥ अथ ते ब्राह्मणा दृष्ट्वा तां
 शुद्धिं वस्त्रसंभवाम् ॥ तं च श्वेतीकृतं चेदग्रजकं विस्मयान्विताः ॥ ३६ ॥ पप्रच्छुः किमिदं चित्रं वस्त्रमूर्धजसंभवम् ॥ अनौपम्यं च संजातं वदस्व
 यदि मन्यसे ॥ ३७ ॥ ॥ रजक उवाच ॥ ॥ एतानि विप्रा वस्त्राणि मया क्षितानि मोहतः ॥ नीलीमध्ये सुवस्त्राणि विनष्टानि च कृत्स्नशः ॥
 ॥ ३८ ॥ ततो भयं महद्भूतं कुटुम्बेन समन्वितः ॥ चलितो रजनीवैक्रे दिगंते ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ३९ ॥ अथैषा तनयाऽस्माकं गता निजमखीं
 प्रति ॥ दाशात्मजां सुदुःखार्ता पुनर्दर्शनलालसा ॥ ४० ॥ तथा सर्वमभिप्रायं ज्ञात्वा मे दुःखहेतुकम् ॥ ततः संदर्शयामास स्थिताये स्वजलाश
 यम् ॥ ४१ ॥ तस्मिन्प्रक्षिप्तमात्राणि वस्त्राणीमानि तत्क्षणात् ॥ ईदृग्वर्णानि जातानि विस्मयस्य हि कारणम् ॥ ४२ ॥ तथा मे मूर्धजाः कृष्णा
 स्तत्र स्नानस्य तत्क्षणात् ॥ परं शुक्लत्वमापन्ना एतत्प्रोक्तं मया स्फुटम् ॥ ४३ ॥ एवं ते ब्राह्मणाः श्रुत्वा कौतूहलसमन्विताः ॥ तत्र जग्मुः परीक्षार्थं
 प्रक्षिप्य तदनंतरम् ॥ ४४ ॥ कृष्णद्रव्याणि भूरीणि केशादीनि सहस्रशः ॥ सर्वं तच्छुक्लतां याति त्यक्त्वा वर्णं मलीमसम् ॥ ४५ ॥ ततो वृद्धतया
 ये च विशेषाच्छ्वेतमूर्धजाः ॥ ते सस्तुः श्रद्धया युक्तास्तरुणाश्चापि धर्मिणः ॥ ४६ ॥ ततः शुक्लत्वमापन्नास्तेजोवीर्यसमन्विताः ॥ भवंति तत्प्रभा
 वेन प्रयाति च परां गतिम् ॥ ४७ ॥ अथ तद्दासवो दृष्ट्वा शुक्लतीर्थं प्रमुक्तिदम् ॥ पूरयामास रजसा मानुषोत्थभयेन च ॥ ४८ ॥ अद्यापि तत्र
 यत्किञ्चिज्जायतेऽथ तृणादिकम् ॥ तत्सर्वं शुक्लतामेति तत्तोयस्य प्रभावतः ॥ ४९ ॥ तत्रोत्थैर्यः कुशैः श्राद्धं कुरुते श्रद्धयान्वितः ॥ श्वेतेस्तेस्तारये
 त्सर्वान्पितृवरकणानपि ॥ ५० ॥ तत्तीर्थं तथा मृदं गात्रे योजयित्वा नरोत्तमः ॥ स्नानं करोति तीर्थानां सर्वेषां लभते फलम् ॥ ५१ ॥
 यस्तेर्दभेनरो भक्त्या तिलेश्चरण्यसंभवेः ॥ करोति तर्पणं विप्राः स प्रीणाति पितामहान् ॥ ५२ ॥ अथाश्वमेधात्संप्राप्य गयाश्राद्धेन
 यत्फलम् ॥ नीलसंज्ञगवोत्सर्गे तथात्रापि द्विजोत्तमाः ॥ ५३ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ शुक्लतीर्थं कथं जातं तत्र त्वं सूतनंदन ॥ विस्त
 र्ण समाचक्ष्व परं कौतूहलं हि नः ॥ ५४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ श्वेतद्वीपः सप्तानीतो विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ तत्क्षेत्रे कलिभीतेन
 यथा शोकस्य न मर्त्यजत् ॥ ५५ ॥ कलिकालेन संस्पृष्टः श्वेतद्वीपोऽपि श्यामताम् ॥ न प्रयाति द्विजश्रेष्ठास्ततस्तत्र निवेशितः ॥ ५६ ॥
 इति श्रीस्कंद महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शुक्लतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोविंशत्युत्तर
 शतमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथान्यदपि तत्रास्ति सुखारं तीर्थमुत्तमम् ॥ यत्र ते सुनयः श्रेष्ठा विप्राश्चारेण
 मंगताः ॥ १ ॥ यत्र सिद्धिं समापन्नः स चौरस्तत्प्रभावतः ॥ बालमीकिरिति विख्यातो रामायणनिबंधकृत् ॥ २ ॥ चमत्कारपुरे पूर्वं मांडव्यान्वय
 मभवः ॥ लोहजंघो द्विजो ह्यासीत्पितृमातृपरायणः ॥ ३ ॥ तस्यैका चाभवत्पत्नी प्राणेश्वोऽपि गरीयसी ॥ पतिव्रता पतिप्राणा पतिप्रियहिते रता ॥ ४ ॥
 अथ तस्य स्थितस्यात्र ब्रह्मवृत्त्याभिवर्ततः ॥ जगाम सुमहान्कालः पितृमातृतरस्य च ॥ ५ ॥ एकदा भगवान्छक्रो न ववर्ष धरातले ॥ अग्नर्तविपये
 कृन्ने यावद्वादशवत्सराः ॥ ६ ॥ ततः स कष्टमापन्नो लोहजंघो द्विजोत्तमाः ॥ न प्राप्नोति कश्चिद्विशं न च किञ्चित्प्रतिग्रहम् ॥ ७ ॥ ततस्तो
 पितरौ द्रो तु दृष्ट्वा श्रुत्वरिपीडितौ ॥ भार्या च चितयामास दुःखेन महतान्वितः ॥ ८ ॥ किं करोमि कं गच्छामि कथं स्यादर्शनं मम ॥ एताभ्या
 मपि वृद्धाभ्यां पत्न्याश्चैव विशेषतः ॥ ९ ॥ ततः स दुःखसंयुक्तः फलार्थं प्रययौ वने ॥ न च किञ्चिदवाप्नोति सर्वं शुष्का महीरुहाः ॥ १० ॥
 अथापश्यत्स वृद्धां स्त्रीं स्नोकमस्यममन्विताम् ॥ गच्छामानां तथा तेन श्रेमेण महतान्विताम् ॥ ११ ॥ ततस्तत्सस्यमादाय वस्त्राणि च स निर्दयः ॥
 जगाम स्वगृहं दृष्टः पितृभ्यां च न्यवेदयत् ॥ १२ ॥ स एवं लब्धलक्षोऽपि दत्तुकर्मणि नित्यशः ॥ कृत्वा चौर्यं पुषोपाथ निजमेव कुटुम्ब
 कम् ॥ १३ ॥ सुमित्रे चापि संशयं नान्यत्कर्म करोति सः ॥ ब्राह्मी वृत्तिं परित्यक्त्वा चौर्यकर्म समाचरत् ॥ १४ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य

नाथयात्राप्रसंगतः ॥ तत्र सत्पथः प्राप्ता मरीचिप्रमुखा द्विजाः ॥ १५ ॥ ततस्तान्विजने दृष्ट्वा द्रोहकोपसमन्वितः ॥ यष्टिमुद्यम्य वेगेन तिष्ठन्
मिति चावती ॥ १६ ॥ त्रिभिर्वा भुङ्क्ते कृत्वा सत्वरं समुपाद्रवत् ॥ भर्त्समानः स परुषैर्विषेस्तास्ताडयन्निव ॥ १७ ॥ ततस्ते मुनयो दृष्ट्वा
यमद्वितीयं च तम् ॥ यज्ञोपवीतसंयुक्तं प्रोचुस्ते कृपयाऽन्विताः ॥ १८ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अहो त्वं ब्राह्मणोऽसीति तत्कल्पादतिगर्हित
नम् ॥ करोषि कर्म चेनाद्रि म्लेच्छकृत्यं तु बालिश ॥ १९ ॥ वयं च मुनयः शांतास्त्यक्ताऽशेषपरिग्रहाः ॥ नास्माकमपि पार्श्वस्थं किंचिद्ब्रह्माति
यद्रवान् ॥ २० ॥ ॥ लोहजं उवाच ॥ ॥ एतानि शुभ्रचौराणि वल्कलान्यजिनानि च ॥ उपानहसमेतानि शीघ्रं यच्छंतु मे द्विजाः ॥ २१ ॥
नो चेद्वत्वा प्रहारेण यष्ट्या वज्रोपमेन च ॥ प्रापयिष्याम्यसंदिग्धं धर्मराजनिवेशनम् ॥ २२ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ सर्वं दास्या
महे तुभ्यं वयं तावन्मलिल्लुच ॥ किंवदन्तीं वदास्माकं यां पृच्छामः कुतूहलात् ॥ २३ ॥ किमर्थं कुरुपे चौर्यं त्वं विप्रोऽसि सुनिर्गुणः ॥ किं
जिनो व्यसने रौद्रे किं वा व्याधद्विजो भवान् ॥ २४ ॥ ॥ लोहजं उवाच ॥ ॥ व्यसनार्थं न मे कृत्यमेतच्चौर्यसमुद्रवम् ॥ दुकुम्भार्थं विजानीय
धर्ममेतन्न संशयः ॥ २५ ॥ पितरो मम वार्द्धक्ये वर्तमानौ व्यसिंती ॥ तथा पतिव्रता पत्नी गृहधर्मविचक्षणा ॥ २६ ॥ उपानयामि यत्किञ्चि
दहमेतेन कर्मणा ॥ तत्सर्वं तत्कृते नूनं सत्येनात्मानमालभे ॥ २७ ॥ तस्मान्मुञ्चथ प्राक्सर्वं विभवं किं वृथोक्तिभिः ॥ कृताभिः स्फुरते हस्तो ममायं
हन्तुमेव हि ॥ २८ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यद्येवं चौरतद्गत्वा त्वं पृच्छस्व कुटुम्बकम् ॥ मम पापांशभागी त्वं किं भविष्यसि किं न वा ॥ २९ ॥ यदि ते
संविभागेन पापस्यांशोऽपि गच्छति ॥ तत्कुटुम्बायवा पापं दुर्वहं ते भविष्यति ॥ ३० ॥ सकलं रौरवे रौद्रे पतितस्य सुदुर्मते ॥ वयं त्वां ब्राह्मणं
मत्वा श्रम एतदसंशयम् ॥ ३१ ॥ कृपाविष्टाः सहास्माभिः सजातेऽपि सुदर्शने ॥ मुनीनां यतचित्तानां दर्शनाद्धि शुभं भवेत् ॥ ३२ ॥ एकः पापानि
कुर्वते फलं भुंक्ते महाजनः ॥ भोक्तारो विप्रमुच्यते कर्ता द्रोणेण लिप्यते ॥ ३३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ सुतेषां तद्वचः श्रुत्वा चौरः किंचिद्
यान्वितः ॥ सत्यमेतन्न संदेहो यद्वैतव्याहृतं वचः ॥ ३४ ॥ तस्मात्पृच्छामि तद्गत्वा निजमेव कुटुम्बकम् ॥ यद्वै स्यात्संविभागे मे पापांशस्य
करोमि वै ॥ ३५ ॥ एतन्कर्म न गृह्णति यदि वा सत्यजाम्यहम् ॥ महद्भयं समुत्पन्नं मम चेतसि सांप्रतम् ॥ ३६ ॥ यदि यूयं न चान्यत्र प्रयास्यथ
मुनीश्वराः ॥ पलायनपरा भूत्वा तद्गत्वा निजमंदिरम् ॥ ३७ ॥ पृच्छामि पोष्यवर्गं च युष्मद्वाक्यं विशेषतः ॥ यदि तत्पातकांशं मे ग्रहीष्यति कुटुम्ब
कम् ॥ तद्युष्माकं ग्रहीष्यामि यत्किञ्चित्पार्श्वसंस्थितम् ॥ ३८ ॥ अथवा प्रतिपेधं मे पापस्यास्य करिष्यति ॥ तस्यैजिष्याम्यसंदिग्धं सर्वान्वः सप
रिच्छदान् ॥ ३९ ॥ ततस्ते शपथान्कृत्वा तस्य प्रत्ययकारणात् ॥ तस्योपरि दयां कृत्वा समुचुस्तं गृहं प्रति ॥ ४० ॥ सोऽपि गत्वाऽथ पप्रच्छ
प्रगत्वा पितरं निजम् ॥ शृणु ताव वचोऽस्माकं ततः प्रत्युत्तरं कुरु ॥ ४१ ॥ यत्कृत्वाहमकृत्यानि चौर्यादीनि सहजशः ॥ पुष्टिं करोमि ते नित्यं
तद्भागस्तेऽस्ति वा न वा ॥ ४२ ॥ पापस्य मम प्रवृत्तिं पृच्छतोऽत्र यथातथम् ॥ अत्र मे संशयो जातस्तस्माच्छीघ्रं प्रकीर्तय ॥ ४३ ॥ ॥ पितो
वाच ॥ ॥ बाल्ये पुत्र मया नीतस्त्वं पुष्टिं व्याकुलात्मना ॥ शुभाऽशुभाणि कृत्यानि कृत्वा स्निग्धेन चेतसा ॥ ४४ ॥ एतदर्थं पुनर्येन
वार्द्धक्ये समुपस्थिते ॥ मां पालयसि भूयोऽपि कृत्वा कर्म शुभाऽशुभम् ॥ ४५ ॥ न तस्य विद्यते भागस्तेन स्वल्पोऽपि पुत्रक ॥ शुभस्य
वाऽथ पापस्य सांप्रतं च तथा मम ॥ ४६ ॥ आत्मनैव कृतं कर्म स्वयमेवोपभुज्यते ॥ शुभं वा या वा पापं भोक्तारोऽन्यजनाः स्मृताः ॥ ४७ ॥
साधुत्वेनाथ चौर्येण कृप्या वा वाणिजेन वा ॥ त्वमुपानयसे भोज्यं न मे चिन्ता प्रजायते ॥ ४८ ॥ तस्मान्नैतद्विद्वि स्थायं कर्म निद्रं करिष्यसि ॥
यत्तस्यांशं प्रभोक्ता त्वं वयं सर्वे प्रभुञ्जकाः ॥ ४९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ स एतद्वचनं श्रुत्वा व्याकुलेनान्तरात्मना ॥ पप्रच्छ मातरं गत्वा तमेवार्थं
प्रयत्नतः ॥ ५० ॥ ततस्तयापि तच्चोक्तं यत्पित्रा तस्य जल्पितम् ॥ असामान्यं शुभे पापे कृत्ये तस्य द्विजोत्तमाः ॥ ५१ ॥ ततः पप्रच्छ तां भार्यां गत्वा
दुःखसमन्वितः ॥ साऽप्युवाच ततस्तादृक्पापं गुरुजनोद्भवम् ॥ ५२ ॥ ततः स शोकसंतप्तः पश्चात्तापेन संयुतः ॥ गृह्यन्नेव चात्मानं ययौ ते यत्र
तापसाः ॥ ५३ ॥ ततः प्रणम्य तान्सर्वान्कृतांजलिपुटः स्थितः ॥ गम्यतां गम्यतां विप्राः क्षम्यतां क्षम्यतां मम ॥ ५४ ॥ यस्म्यया मौर्ख्यमास्थाय युष्म
न्निर्भर्त्सना कृता ॥ सुपाप्मना विमूढेन तस्मात्कार्या क्षमाद्य मे ॥ ५५ ॥ युष्मदीयं वचः कृत्स्नं महद्गुणं प्रजल्पितम् ॥ भार्याया च द्विजयेग्रास्तेन
मे दुःखमागतम् ॥ ५६ ॥ तस्मात्कुर्वंतु मे सर्वे प्रसादं मुनिसत्तमाः ॥ उपदेशप्रदानेन येन पापं क्षपाम्यहम् ॥ ५७ ॥ मया कर्म कृतं निद्रं सदैव द्विजस
त्तमाः ॥ द्वियोऽपि च द्विजं द्वाश्च तापसाश्च विशेषतः ॥ ५८ ॥ ये ये दीनतरा लोका न समर्थाः प्रयोधितुम् ॥ ते मया सुपिताः सर्वे न समर्थाः कदाचन
॥ ५९ ॥ कुटुम्बार्थं विमूढेन साधुसंगविवाजिना ॥ यथैव पठता शास्त्रं तन्मेऽद्य पतितं हृदि ॥ ६० ॥ यदि न स्याद्भवंद्रिमे दर्शनं चाद्य सत्तमाः ॥ तद
न्यान्यपि पापानि कर्ताहं स्यां न संशयः ॥ ६१ ॥ तेषां मध्यगतश्चासीत्पुलहोनाम सन्मुनिः ॥ हास्यशीलः स तं प्राहं विष्णुवार्थं द्विजोत्तमम् ॥
॥ ६२ ॥ अहं ते कीर्तयिष्यामि मन्त्रमेकं सुशोभनम् ॥ यं ध्यायन्नयमानस्त्वं सिद्धिं यास्यसि शाश्वतीम् ॥ ६३ ॥ जादघोटेति मन्त्रोऽयं सर्वसि
द्धिप्रदायकः ॥ तमेनं जप विप्र त्वं दिवारात्रमतन्द्रितः ॥ ६४ ॥ ततो यास्यसि संसिद्धिं दुर्लभां त्रिदशैरपि ॥ ६५ ॥ एवमुक्त्वा ते विप्रास्तीर्थयात्रां
ततो ययुः ॥ सोऽपि तत्रैव चौरस्तु स्थितो जपपरायणः ॥ ६६ ॥ अनन्यमनसा तेन प्रारब्धः स तदा जपः ॥ यथाऽभवत्समाधिस्थो येना
वस्थां परां गतः ॥ ६७ ॥ तस्यैवं स्मरमाणस्य तं मन्त्रं ब्राह्मणस्य च ॥ निश्चलत्वं गतः कायः कार्यं च निश्चलः स्थितः ॥ ६८ ॥
ततः कालेन महता वल्मीकेन समावृतः ॥ समंताद्ब्राह्मणश्रेष्ठा ध्यानस्थस्य महात्मनः ॥ ६९ ॥ तौ मातापितरौ तस्य सा च भार्या
मनस्विनी ॥ याता मृत्युवशं सर्वे तमन्वेष्टुं प्रयत्नतः ॥ ७० ॥ न विज्ञातश्च तत्रस्थः संन्यस्तः स महाव्रतः ॥ संसारभावनिर्मु
क्तस्तस्मान्मुनिसमागमात् ॥ ७१ ॥ कस्यचित्त्वच कालस्य तेन मार्गेण ते पुनः ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन मुनयः समुपस्थिताः ॥ ७२ ॥ प्रोचुश्चेत
द्विजाः स्थानं यत्र चौराण संगमः ॥ आसीद्वस्तेन रौद्रेण ब्राह्मणच्छत्रधारिणा ॥ ७३ ॥ ततो वल्मीकमध्यस्थं शुश्रुवुर्निस्वनं च ते ॥ जादघोटे
तिमन्त्रस्य तस्यैव च महात्मनः ॥ ७४ ॥ अथ भूम्यां प्रहारास्ते सस्वनः सर्वतोदिशम् ॥ ते वल्मीकं ततो दृष्ट्वा तं चौरं तस्य मध्यगम् ॥ ७५ ॥
जपमानं तु तं मन्त्रं पुलहेन निवेदितः ॥ हास्यरूपेण यस्तस्य सिद्धिं च द्विजसत्तमाः ॥ ७६ ॥ यदा सत्यमिदं प्रोक्तमाचार्यैः शास्त्रदृष्टिभिः ॥
स्तोत्रं सिद्धिकृते तस्य यस्मात्सिद्धिरुपस्थिता ॥ ७७ ॥ मन्त्रे तीर्थे द्विजे देवे देवज्ञे भेषजे गुरो ॥ यादृशी भावना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी ॥
॥ ७८ ॥ अथ तं वीक्ष्य संसिद्धं कुमन्त्रेणापि तत्करम् ॥ ते विप्रा विस्मयाविष्टाः कृपाविष्टा विशेषतः ॥ ७९ ॥ समाध्यहंस्ततो द्रव्यैस्तेलेस्त
द्रेपजैरपि ॥ ८० ॥ ममदुस्तस्य तद्वात्रं समाधिस्थं चिरं द्विजाः ॥ ततः स चेतनां लब्ध्वा आलोक्य च मुहुर्मुहुः ॥ प्रोवाच विस्मया
विष्टस्तान्मुनीन्प्रकृतानिति ॥ ८१ ॥ ॥ लोहजं उवाच ॥ ॥ किमर्थं न गता यूयं मया मुक्ता द्विजोत्तमाः ॥ नाहं किंचिद्ब्रह्मीष्यामि युष्म

दीप कथंचन ॥ कुटुम्बार्थं यतस्तस्माद्भजध्वं स्वेच्छयाऽधुना ॥ ८२ ॥ ॥ मुनय उचुः ॥ ॥ चिरकालादयं प्राप्ताः पुनर्भ्रात्वाऽत्र कानने ॥
समाधिस्थेन न ज्ञातः कालोऽतीतस्त्वया बहु ॥ ८३ ॥ तौ मातापितरौ वृद्धौ त्वया मुक्तौ क्षयं गतौ ॥ त्वं च संसिद्धिमापन्नः परामस्मत्प्रसादतः ॥
॥ ८४ ॥ वल्मीकांतः स्थितो यस्मात्संसिद्धिं परमां गतः ॥ वल्मीकिर्नाम विख्यातस्तस्माद्धोके भविष्यसि ॥ ८५ ॥ अत्रस्थेन यतो मुष्टास्त्वया
लोकाः पुरा द्विज ॥ मुखाराख्यं ततस्तीर्थमेतत्स्वार्थिगमिष्यति ॥ ८६ ॥ येऽत्र स्नानं करिष्यन्ति श्रावण्यां श्रद्धया द्विजाः ॥ शालयिष्यन्ति ते पापं चौर्यं
कर्मसमुद्रवम् ॥ ८७ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वाथ ते विप्रास्तमामंभ्यं मुनिं ततः ॥ प्रणतास्तेन संजग्मुर्वाञ्छिताशां ततः परम् ॥ ८८ ॥ तपःस्थः
सोऽपि तत्रैव वल्मीकिरिति यः स्मृतः ॥ ८९ ॥ मुनीनां प्रवरः श्रेष्ठः संजातश्च ततः परम् ॥ अद्यापि तिष्ठते मूर्तः स तत्रस्थो मुनीश्वरः ॥ ९० ॥
यस्तं प्रपूजयेद्भक्त्या स कविर्जायते ध्रुवम् ॥ अधुम्यां च विशेषेण सम्यक्कृद्भासमन्वितः ॥ ९१ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरसंनिभाहात्म्ये मुखारतीर्थोत्पत्तिवर्णनं नाम चतुर्विंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥
ततः कर्णोत्पलातीर्थं विख्यातं चास्ति शोभनम् ॥ यत्र स्नानं नरः सम्यङ्न वियोगमवाप्नुयात् ॥ १ ॥ कथंचिदपि चेष्टेन धनेनालिजनेन च ॥
पराक्रमेण धर्मेण कलत्रेण विशेषतः ॥ २ ॥ सत्यसंध इति ख्यातः पुरासीत्पृथिवीपतिः ॥ इक्ष्वाकुकुलसंभूतः सर्वरूपगुणैर्युतः ॥ ३ ॥ तस्य कर्णो
त्पलानाम जाता कन्या सुशोभना ॥ बहुपुत्रस्य चेका सा सर्वलक्षणलक्षिता ॥ ४ ॥ अथ तस्याः पिता नाम चक्रे द्वादशमे दिने ॥ संमंज्य ब्राह्मणैः
सार्धं भृत्यामार्यैर्मुहुर्मुहुः ॥ ५ ॥ यस्मात्कर्णोत्पला चेयं जाता मम कुमारिका ॥ तस्मात्कर्णोत्पलानाम जाता कन्या सुशोभना ॥ ६ ॥ बहु
पुत्रस्य चेका सा सर्वलक्षणलक्षिता ॥ तस्मात्कर्णोत्पलानाम जायतां द्विजसत्तमाः ॥ ७ ॥ कृतनामाऽथ सा बाला वृद्धिं याति दिनेदिने ॥
आहादकारिणी नित्यं कला चांद्रमसी यथा ॥ ८ ॥ अथ सा क्रमशः प्राप्ता यौवनं बंधुलालिता ॥ हस्ताद्वस्तं प्रगच्छन्ती सर्वेषां द्विजसत्तमाः ॥
॥ ९ ॥ अथ तौ यौवनोपेतौ दृष्ट्वा स पृथिवीपतिः ॥ चिंतयामास चित्तेन कस्येमां प्रदाम्यहम् ॥ १० ॥ न तस्याः सदृशः कश्चिद्गोऽत्र धर
णीतले ॥ न स्वर्गे न च पाताले किं कृत्यं मेऽधुना भवेत् ॥ ११ ॥ स एवं बहुधा ध्यात्वा तदर्थं पृथिवीपतिः ॥ निश्चयं प्राकरोक्षिते प्रष्टव्योऽत्र
पितामहः ॥ १२ ॥ मयाद्य विषये चास्मिन्स देवः प्रेरयिष्यति ॥ तस्मै पुत्रीं प्रदास्यामि नान्यस्मै वै कथंचन ॥ १३ ॥ स एवं निश्चयं कृत्वा
तामादाय ततः परम् ॥ ब्रह्मलोकं जगामाथ प्रष्टुं तस्याः कृते वरम् ॥ १४ ॥ अथ यावत्स संप्राप्तो ब्रह्मलोकं नरेश्वरः ॥ तावत्संध्या ससुप्तपद्मा ब्राह्मी
ब्राह्मणसत्तमाः ॥ १५ ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा सायंतनक्रियोत्सुकः ॥ उपविष्टः समाधिस्थस्तत्कालं समपद्यत ॥ १६ ॥ सत्यसंधोऽपि तं दृष्ट्वा समा
धिस्थं पितामहम् ॥ समाध्यंतं प्रतीक्षन्स उपविष्टः समीपतः ॥ १७ ॥ ततो विलोक्य चात्मानमात्मनि प्रपितामहः ॥ पद्मे प्रवर्तिते सम्यगप्यत्र
हृदि स्थिते ॥ १८ ॥ कर्णिकामध्यगं दीप्तं बहुवर्णमतिस्थिरम् ॥ आनंदाश्रुपरिद्धिन्नवदनः पुलकांकितः ॥ १९ ॥ तत आचम्य प्रक्षारय चरणौ
सर्वतोदिशम् ॥ अपश्यत्प्रणतः सर्वैर्ब्रह्मलोकनिवासिभिः ॥ २० ॥ एतस्मिन्नंतरे राजा तामादाय शुभाननाम् ॥ नमस्कृत्य तया सार्धं ततः प्रोवाच
सादरम् ॥ २१ ॥ अहं देव समायातो मर्त्यलोकात्तवातिकम् ॥ सत्यसंधो महीपाल आनर्तभुवि विश्रुतः ॥ २२ ॥ इयं कर्णोत्पलानाम मम कन्या
सुशोभना ॥ अस्या भुवि मया लब्धो न समोऽत्र पतिः कश्चित् ॥ २३ ॥ सदृशस्तेन चायातस्तव पार्श्वे सुरोत्तम ॥ तस्मान्मे ब्रूहि भर्तारमस्या
येन ददाम्यहम् ॥ २४ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ततः प्रोवाच पद्मजः ॥ विहस्य सर्वदेवानां समाजे द्विजसत्तमाः ॥ २५ ॥
यदि पृच्छसि मे भूप कन्याधर्मपतिं प्रति ॥ तत्रैषा कस्यचिदेयां सांप्रतं शृणु कारणम् ॥ २६ ॥ आत्मश्रेणिप्रसूताय वयोज्येष्ठाय भूपते ॥ कन्या
देवा च धर्माय यशसे कुलवृद्धये ॥ २७ ॥ सेयं तव सुता मर्त्यं ज्येष्ठभावं समाश्रिता ॥ सर्वेषां भूमिपालानां यत्तत्त्वं कारणं शृणु ॥ २८ ॥
ममातिकं प्रपन्नस्य तव जातं युगत्रयम् ॥ अतीता भूतले मर्त्या ये दृष्टाः प्राक्त्वया नृप ॥ २९ ॥ अन्या सृष्टिः ससुप्तपद्मा सांप्रतं धरणीतले ॥
न त्वं जानासि माहात्म्यान्मम लोकसमुद्रवात् ॥ ३० ॥ न देवा मानुषी भार्या कुर्वन्ति च कथंचन ॥ छेप्सधूत्रपुरीषाणां संस्थानं या विगर्हिता
॥ ३१ ॥ तस्मादत्रैव तिष्ठ त्वं सुतया सहितो नृप ॥ इत्यथादि च यत्किञ्चित्सर्वं ते क्षयं गतम् ॥ ३२ ॥ पुत्राः पौत्रास्तथा भृत्या ये चान्ये
बांधवास्तव ॥ ते सर्वे निधनं प्राप्ता ये चान्ये भवतेक्षिताः ॥ ३३ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय स्थितः पार्थिवसत्तमः ॥ यावत्तावत्सुदुःखार्ता
रुदती माऽवतीसुता ॥ ३४ ॥ नाहं तात वसिष्यामि स्थानेस्मिन्ममसंभवे ॥ सखीजनपरित्यक्ता बंधुवर्गविनाकृता ॥ ३५ ॥ तस्माद्यास्यामि
तत्रैव यत्र सा जननी मम ॥ ताश्च सख्यः कृतानंदा याभिः संकीर्तितं मया ॥ ३६ ॥ भर्ता विनाकृता नाहं नयिष्ये कालसंस्थितिम् ॥
तस्मात्तत्र हुतं गच्छ यत्र मे जननी स्थिता ॥ ३७ ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा क्षेदाद्रेण स चेतसा ॥ तामादाय ततः प्राप्तः स्वं देशं पार्थिवो
त्तमः ॥ ३८ ॥ यावत्पश्यति तावत्स स्थलस्थाने जलाशयान् ॥ जलस्थानेषु संजाताः स्थलसंचाः सुवर्गमाः ॥ ३९ ॥ अन्ये लोकास्तथा
धर्मास्तेषां मध्ये व्यवस्थिताः ॥ पृच्छन्नपि न जानाति संबंधं केनचित्सह ॥ ४० ॥ तथा मर्त्यानिलस्पृष्टस्तक्षणात्स महीपतिः ॥ सा
च कन्या जराग्रस्ता संजाता भेतमूर्द्धजा ॥ ४१ ॥ बलिभिः पूर्णितांगी च शीर्णदंता कुचच्युता ॥ अमनोज्ञा विरूपांगी चिपिटाक्षी
द्विजोत्तमाः ॥ ४२ ॥ सोऽपि राजा तथाभूतो वेपमानः पदेपदे ॥ पप्रच्छ भूपतिः कोत्र देशः कोयं पुरं च किम् ॥ ४३ ॥ अथ
प्रोवर्जनास्तस्य देश आनर्त इत्ययम् ॥ अयं भूपोत्र विख्यातः सुधर्मज्ञो बृहद्बलः ॥ ४४ ॥ एतस्मात्प्रिपुरं नाम एषा साभ्रमती नदी ॥
गतातीर्थमिदं पुण्यमेतस्याः परिकीर्तितम् ॥ ४५ ॥ यत्रैते मुनयः शांता दांताश्चाष्टगुणे रताः ॥ तपोस्ता महाभागाः ज्ञानजप्यपरायणाः ॥
॥ ४६ ॥ ततः स तु समाकर्ण्य हरौ कृतनिःस्वनः ॥ स्वसुतां तां समालिङ्ग्य दुःखशोकसमन्वितः ॥ ४७ ॥ तौ च वृद्धतमौ दृष्ट्वा
रुदन्तौ कृपयान्विताः ॥ सर्वे लोकाः समाजग्नुः पप्रच्छुश्च सुदुःखिताः ॥ ४८ ॥ किं त्वं वृद्ध सुदुःखार्तः प्रोदिषि निर्वलम् ॥ अनया
वृद्धया सार्धं तस्मान्नः कारणं वद ॥ ४९ ॥ किं ते नष्टः प्रियः कश्चित्किं वा जातो धनक्षयः ॥ पराभूतोसि वा किं त्वं केनापि वद
मा चिरम् ॥ ५० ॥ धर्मज्ञो दुष्टहन्ता च साधूनां पालने रतः ॥ राजा बृहद्बलोऽस्माकं येन ते कुरुते सुखम् ॥ ५१ ॥ ॥ सत्यसंध उवाच ॥ ॥
आनर्ताधिपतिश्चाहं सत्यसंध इति स्मृतः ॥ मम कर्णोत्पलानाम सुतेयं दयिता सदा ॥ ५२ ॥ सोऽहमस्याः प्रदानार्थं ब्रह्मलोकमितो गतः ॥
वद पितामहं देवं स्थितस्तत्र मुहूर्तवत् ॥ ५३ ॥ ततो भूयः समायातो यावत्पश्यामि भूतलम् ॥ तावदिलोमतां प्राप्तं सर्वं नो वेदि
मिष्येन ॥ ५४ ॥ तच्छ्रुत्वा ते जना गत्वा विस्मयोत्कुललोचनाः ॥ बृहद्बलाच्च तत्सर्वमाचल्युत्तुष्टिसंयुताः ॥ ५५ ॥ सोऽपि तत्सर्वमाकर्ण्य
ततः शीघ्रतरं गतः ॥ पद्मामेव स्थितो यत्र सत्यसंधो महीपतिः ॥ ५६ ॥ ततस्तं प्रणिपत्योच्चैः कृताजलिपुटः स्थितः ॥ स्वागतं ते महीपाल

भूयः सुखागतं च ते ॥ ५७ ॥ इदं राज्यं निजं भूयो मया भूयेन सादरम् ॥ कुरुष्व स्वेच्छया देहि नानानि विविधानि च ॥ ५८ ॥ ततस्तं च स
 गालिग्य शिरस्याप्राय चासकृत ॥ उवाचाश्वपरिह्वितवदो गद्वाक्षरम् ॥ ५९ ॥ वत्स चीर्णं मया राज्यं दानं दत्तं पृथग्विधम् ॥ वाजिमधुमेयं
 जैरिष्टं संपूर्णदक्षिणेः ॥ ६० ॥ तस्मात्पश्चरिष्यामि सुतया चानया सह ॥ यथेपा लभते भूपस्तारुण्यं प्राक्तनं शुभम् ॥ ६१ ॥ वृहद्रथ उवाच ॥
 पारंपर्येण राजेन्द्र मयेतत्सकलं श्रुतम् ॥ सत्यसंधो महीपालः कन्यामादाय निर्गतः ॥ ६२ ॥ कुत्रचित्र समायातः स भूयोऽपि पुरोत्तमे ॥ ततस्त
 त्सचिवे राज्यं प्रतिपाल्य चिरं वृष ॥ अभिषिक्तस्ततः पुत्रः सुहयोनाम विश्रुतः ॥ ६३ ॥ तस्याहं कमशो जातः सतमतिमो विभो ॥ पुरुषस्तत्र
 वंशस्य सद्गुदतो महीपतिः ॥ ६४ ॥ तस्मादत्रैव कल्याणं स्थानेऽस्मिन्मेध्यतां गते ॥ गर्तातीर्थे कुरु विभो तपस्त्वमनया सह ॥ ६५ ॥ येन ते
 चरणौ नित्यं प्रणिपत्य त्रिसंधिजम् ॥ श्रेयः प्राप्नोम्यसंदिग्धं प्रसादः क्रियतामिति ॥ ६६ ॥ ॥ सत्यसंध उवाच ॥ हाटकेश्वरजे क्षत्र
 मयासीत्स्थापितं पुरा ॥ लिङ्गं वृषभनाथस्य तावदस्ति सुपुत्रक ॥ ६७ ॥ तत्तस्याराधनं नित्यं करिष्यामि दिवानिशम् ॥ तस्मात्प्रापय मां
 तत्र अनया सुतया सह ॥ ६८ ॥ एवं तयोः प्रवदतोरन्योन्यं भूमिपालयोः ॥ गर्तातीर्थासमायाता ब्राह्मणाः शत्रुकान्विताः ॥ श्रुत्वा भूमिपतिं
 प्राप्तं चिरंतनगुरुं शुभम् ॥ ६९ ॥ ततः स पार्थिवस्तेषां दत्तार्धं प्राञ्जलिः स्थितः ॥ प्रोवाच स्वर्गवृत्तांतमास्थितामिति सादरम् ॥ ७० ॥ अथ ते
 ब्राह्मणाः सर्वे यथाज्येष्ठं यथाशुखम् ॥ उपविष्टा नरेन्द्रस्य चतुर्विधं सुविस्मिताः ॥ पप्रच्छुस्तं च भूपालं वार्तां ब्रह्महोदयाम् ॥ ७१ ॥ यथा स
 तत्र निर्यात आगतश्च यथा पुरा ॥ आलापाः पद्मघोनेश्च यथा जातास्त्वनेकशः ॥ ७२ ॥ ततः कथांतमासाद्य सत्यसंधो महीपतिः ॥ किंचिदा
 साद्य तं प्राह समीपस्थं बृहद्रथम् ॥ ७३ ॥ मया इहं मल्लैश्चित्रैर्नेकेभिरिदक्षिणैः ॥ दानानि च विचित्राणि येषां संख्या न विद्यते ॥ ७४ ॥
 एकदाहं गतः पुत्र चमत्कारपुरोत्तमे ॥ इहं मया पुरं तत्र समंताद्ब्राह्मणैर्गुप्तम् ॥ ७५ ॥ जपस्वाध्यायसंपन्नैर्महोन्नपरायणैः ॥ गृहस्थधर्मसं
 पन्नैर्लोकद्वयफलान्वितैः ॥ ७६ ॥ ततश्च चित्तितं चित्ते स धन्यो मम पूर्वजः ॥ येनैवोपाजिता कीर्तिः शाश्वती क्षयवर्जिता ॥ ७७ ॥ तस्मा
 दहमपि स्थाप्य पुरमीदृक्समुच्छ्रितम् ॥ ब्राह्मणेभ्यः प्रदास्यामि तत्कीर्तिपरिवृद्धये ॥ ७८ ॥ एवं चित्तयमानस्य मम नित्यं महीपते ॥ अत्रांतरेण
 संजातं ब्रह्मलोकप्रयाणकम् ॥ ७९ ॥ एतदेकं हि मे चित्ते पश्चात्तापकरं स्थितम् ॥ नान्यत्किंचिन्महीपाल कृतकृत्यस्य सर्वतः ॥ ८० ॥ तस्मा
 त्प्रार्थय विप्रान्कांश्चिदेषां महात्मनाम् ॥ येन यच्छामि सुस्थानं कृत्वा तेभ्यस्तवाज्ञया ॥ ८१ ॥ ततः स प्रार्थयामास तदर्थं ब्राह्मणोत्तमान् ॥
 ममोपरि दयां कृत्वा क्रियतां भोः परिग्रहः ॥ ८२ ॥ अस्य भूपस्य सद्गत्या यच्छतः पुरमुत्तमम् ॥ अहं वः पालयिष्यामि सर्वं मद्राजाश्च ते ॥
 ॥ ८३ ॥ ततः काश्चित्सुकुच्छेण समानीय बृहद्रथः ॥ राज्ञे निवेदयामास एतेभ्यो दीयतामिति ॥ ८४ ॥ ततः प्रज्ञास्य सर्वेषां
 पादान्स पृथिवीपतिः ॥ सत्यसंधो ददौ तेभ्यः पुरार्थं भूमिमुत्तमाम् ॥ ८५ ॥ बृहद्रथस्य चादेशं ददौ संप्रस्थितः स्वयम् ॥
 त्वयेतद्योग्यतां नेयं पुरं परपुरंजय ॥ ८६ ॥ गत्वा च स तया सार्धं तत्क्षेत्रं हाटकेश्वरम् ॥ तल्लिङ्गं प्राप्य संहृष्टश्चिरं तेपे तपस्ततः ॥ ८७ ॥
 सापि कर्णात्पला प्राप्य किंचित्पुण्यं जलाशयम् ॥ तपस्तेपे प्रतिष्ठाप्य गौरीं श्रद्धासमन्विता ॥ ८८ ॥ एतस्मिन्नंतरे राजा कालधर्ममुपागतः ॥
 आनर्ताधिपतिर्युद्धे हतः पुत्रैः समन्वितः ॥ ८९ ॥ ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे गर्तातीर्थसमुद्रवाः ॥ सत्यसंधं समभ्येत्य प्रोदुर्दुःखसमन्विताः ॥ ९० ॥
 परिग्रहः कृतोऽस्माभिः केवलं पृथिवीपते ॥ न च किंचित्फलं जातं वृत्तिजं नः पुरोद्वयम् ॥ ९१ ॥ तस्मात्कुरु स्थितिं त्वं च स्वधर्मपरिवृद्धये ॥
 येन तद्वर्तेनोपायो ह्यस्माकं नृपसत्तम ॥ ९२ ॥ राजा बृहद्रथो युद्धे कालधर्ममुपागतः ॥ यस्त्वया दर्शितोऽस्माकं वृत्त्यर्थं नृपसत्तम ॥ ९३ ॥
 ॥ ॥ सत्यसंध उवाच ॥ ॥ संन्यस्तोऽहं द्विजश्रेष्ठा वृत्तिं कर्तुं न च क्षमः ॥ यदि मे स्यात्पुमान्कश्चिद्वन्येऽपि न संशयः ॥ ९४ ॥ तस्माद्रज
 थ हर्म्यं स्वं प्रसादः क्रियतां मम ॥ अभाग्येर्भवदीयैश्च हतो राजा बृहद्रथः ॥ ९५ ॥ एवमुक्ताश्च ते विप्रा मत्वा तथ्यं च तद्वचः ॥ स्वस्थानं स्वर्गिना
 जग्मुः सोऽपि चक्रे तपश्चिरम् ॥ ९६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये
 सत्यसन्धनृपतिवृत्तान्तवर्णनं नाम पंचविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२५ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं तस्य तपःस्थस्य
 पुत्र्या सह द्विजोत्तमाः ॥ आजग्मुर्ब्राह्मणाः सर्वे चमत्कारपुरोद्ववाः ॥ १ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ सन्देहेषु च सर्वेषु विवादिषु विशेषतः ॥
 अभावात्पार्थिवेन्द्रस्य संजातश्च पराभवः ॥ २ ॥ ततश्च द्विजवर्षेः स संन्यस्तः पृथिवीपतिः ॥ पृष्टश्च प्रार्थितश्चैव निजराज्यस्य रक्षणे ॥ अन्य
 स्मिन्निदवसे प्राज्ञ कृताञ्जलिपुटः स्थितः ॥ ३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अनहोऽहं द्विजश्रेष्ठाः सन्देहं हर्तुमेव वः ॥ रक्षां कर्तुं विशेषेण त्वत्त
 शस्त्रोऽस्मि बाधुना ॥ ४ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ सर्वे वयं महाराज भूपस्याप्यधिका यतः ॥ अहंकारेण दर्पेण निजं स्थानं समा
 श्रिताः ॥ ५ ॥ न कस्यचिन्महाराज कदापि च कथंचन ॥ वर्तनायाश्च सन्देहः स्थानकृत्येऽपि संस्थितः ॥ ६ ॥ असंख्याता कृता वृत्तिः
 पुराऽस्माकं महात्मना ॥ ततः सा बुद्धिमानीता तत्परैः पार्थिवोत्तमैः ॥ ७ ॥ त्वया चैव विशेषेण यावद्वाजा बृहद्रथः ॥ आनर्तविषये राजा यो यः
 स्यात्स प्रयच्छति ॥ ८ ॥ सर्वा वृत्ति गृहस्थानां यथायोग्यं प्रयत्नतः ॥ तवाग्रे किं वयं ब्रूमस्त्वं वेत्सि सकलं यतः ॥ ९ ॥ यथा वृत्तिः पुरा दत्ता
 यथा मरक्षिता त्वया ॥ तस्माच्चिन्तय राजेन्द्र स्थानं वर्तेनसंभवम् ॥ उपायं येन मर्यादा वृत्तिस्तस्मात्सुखेन तु ॥ १० ॥ ततः स सुचिरं ध्यात्वा
 गर्तातीर्थसमुद्रवान् ॥ आकार्योपमन्युवंशस्य संभवान्वेदपारगान् ॥ ११ ॥ प्रणिपातं प्रकृत्वाथ ततः प्रोवाच सादरम् ॥ मदीयस्थान
 संस्थानां ब्राह्मणानां विशेषतः ॥ १२ ॥ सर्वकृत्यानि कार्याणि भूयवद्विनयान्वितैः ॥ नित्यं रक्षा विधातव्या युष्मदीयं वचोविलम् ॥ १३ ॥
 एते संपालयिष्यन्ति मर्यादाकारमुत्तमम् ॥ सन्देहेषु च सर्वेषु विवादिषु विशेषतः ॥ १४ ॥ राजकार्येषु चान्येषु एते दास्यन्ति निर्णयम् ॥ युष्म
 दीयं वचः श्रुत्वा शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ १५ ॥ एते पाल्याः प्रसादेन पुष्टिं नेयाश्च शक्तितः ॥ ईर्ष्यां सर्वां परित्यज्य मदीयस्थानवृद्धये ॥ १६ ॥
 वादमित्येव तेऽश्रुतः स राजा ब्राह्मणोत्तमान् ॥ चमत्कारपुरोद्वतान्भूयः प्रोवाच सादरम् ॥ १७ ॥ युष्माकं वर्तनार्थाय सर्वकृत्येषु सर्वदा ॥ एते
 विप्रा मया दत्ता गर्तातीर्थसमुद्रवाः ॥ १८ ॥ एतेषां वचनात्सर्वं युष्मदीयं प्रजायताम् ॥ प्रतिष्ठा जायते नूनं चातुश्चरणमुचिता ॥ १९ ॥
 नान्यथा ब्राह्मणश्रेष्ठाः स्वरूपं वा यदि वा बहु ॥ प्रोक्तं लक्षमितेरन्येयुष्मदीयपुरोद्ववैः ॥ २० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततस्ते ब्राह्मणा हृष्टास्ता
 नादाय द्विजोत्तमान् ॥ तेषां मतेन चक्रुश्च सर्वकृत्यानि सर्वदा ॥ २१ ॥ ततस्तत्र पुरे जाता मर्यादा धर्मवर्दिनी ॥ सर्वकृत्येषु सर्वेषां तथा वृद्धिः
 पुरस्य च ॥ २२ ॥ तेऽपि तेषां प्रसादेन गर्तातीर्थभवा द्विजाः ॥ परां विभूतिमास्थाय मोदन्ते सुखसंयुताः ॥ २३ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य स
 राजा तत्पुरोत्तमम् ॥ समभ्येत्य द्विजान्सर्वास्ततः प्रोवाच सादरम् ॥ २४ ॥ युष्मदीयप्रसादेन क्षेत्रेऽत्र सुमहत्तपः ॥ कृतं स्वर्गं प्रयास्यामि सांप्रतं तु
 द्विजोत्तमाः ॥ २५ ॥ नास्माकमन्ये कश्चित्सांप्रतं वर्तते नृपः ॥ तस्याहं लिङ्गमेतद्वै दर्शयामि द्विजोत्तमाः ॥ २६ ॥ पूजार्थं चापि वृत्त्यर्थं भोगार्थं

च विशेषतः ॥ तस्माद्युष्माभिरेवास्य पूजा कार्या प्रयत्नतः ॥ रथयात्रा विशेषेण दयां कृत्वा ममोपरि ॥ २७ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ सप्त
 विंशतिलिङ्गानि यथेष्टानि महीतले ॥ चमत्कारसुतानां च पूज्यं सर्वदेव तु ॥ २८ ॥ अष्टाविंशतिमं तद्वदेतल्लिङ्गं तत्रोद्भवम् ॥ सर्वदा पूजयि
 प्यामो निश्चिन्तो भव पाथिव ॥ २९ ॥ अस्य यात्रां करिष्यामः कार्तिके मासि सर्वदा ॥ वलिपूजोपहाराश्च गीतवाद्यानि शक्तितः ॥ ३० ॥ एव
 मुक्तः स तर्ह्येषो गत्वात्मीयं तदाश्रमम् ॥ स्नापयित्वाथ तल्लिङ्गं पूजां चक्रे प्रभक्तितः ॥ ३१ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ एवं समर्पितं लिङ्गं तेन तद्धर
 संभवम् ॥ सर्वेषां ब्राह्मणैर्द्राणां वंशोच्छेदे स्थिते द्विजाः ॥ ३२ ॥ सकलं कार्तिकं मर्त्यां यस्तच्छ्रद्धासमन्वितः ॥ स्नापयेत्पूजयेच्चापि स नूनं मुक्ति
 माप्नुयात् ॥ ३३ ॥ सोमस्य दिवसे प्राप्ते वर्षं यावत्कृतशयः ॥ तस्य पूजां करोत्येवं स्नापयित्वा विधानतः ॥ सोऽपि मुक्तिं व्रजेन्मर्त्यं एतत्ताता
 न्मया भुनक्तु ॥ ३४ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये सत्यसंघेश्वरमाहात्म्यव
 र्णननाम पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ या सा कर्णात्पलानाम त्वयास्माकं प्रकीर्तिता ॥
 किञ्चिच्चलाश्रयं प्राप्य नपन्नपति संस्थिता ॥ तस्याः सर्वं समाचक्ष्व यथा तपसि सा स्थिता ॥ १ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ गौरीपादकृतस्थाना
 भ्रष्टया परया पुता ॥ तावत्पुष्टिं गता देवी गिरिजा शंकरप्रिया ॥ २ ॥ ततः प्रोवाच ते पुत्रि तुष्टाहं वाञ्छितं वद ॥ येन यच्छाभ्यसंदिग्धं यद्यपि
 स्यात्सुखं भव ॥ ३ ॥ ॥ कर्णात्पलोवाच ॥ ॥ मम पत्युः कृते देवि मम तातः सुदुःखितः ॥ राज्याद्धृष्टः सुखाच्चापि कुटुंबेन विवर्जितः ॥ ४ ॥
 तनश्चैव तपस्तेषां वैराग्यं परमं गतः ॥ अहं वार्द्धक्यमापन्ना कामार्थेऽपि च संस्थिता ॥ ५ ॥ तस्माद्भवतु मे भर्ता कश्चिद्भूतोत्कटः स्मृतः ॥ सर्वेषां
 देवमर्त्यानां त्वत्प्रसादात्सुखं भव ॥ ६ ॥ तथा स्यात्परमं रूपं तारुण्यं त्वत्प्रसादतः ॥ यथास्य जायते सौख्यं तावत्सस्यापि मे पितुः ॥ ७ ॥ ॥ देव्यु
 वाच ॥ ॥ माघमासतृतीयायां शनैश्चरदिने शुभे ॥ नक्षत्रे वसुदेवत्ये रूपं ध्यात्वाथ यौवनम् ॥ ८ ॥ त्वया ज्ञानं प्रकर्तव्यं सुपुण्येऽत्र जलाशये ॥
 ततो दिव्यवपुर्भूत्वा यौवनेन समन्विता ॥ भविष्यसि न संदेहः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ९ ॥ अन्यापि या मद्राभागे नारी ज्ञानं करिष्यति ॥ तस्मिन्नहनि
 साध्यं ॥ रूपयुता भविष्यति ॥ १० ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा सा देवी गता चादर्शनं ततः ॥ सापि चान्वेषयामास तृतीयां शनिना सह ॥ ११ ॥
 वसुदेवः कामकनेव नक्षत्रेण प्रयत्नतः ॥ ध्यायमाना च तां देवीं सर्वकामप्रदायिनीम् ॥ १२ ॥ ततः कतिपयाहस्य आह्लासं योऽयं संयुता ॥ तृतीया या
 यथासा ॥ तया देव्या पुनः द्विजाः ॥ १३ ॥ ततः सा रूपसौभाग्यं यौवनं वाञ्छितं पतिम् ॥ ध्यायमाना जले तस्मिन्नर्द्धरात्रे विवेश ॥ १४ ॥
 ततो दिव्यवपुर्भूत्वा यौवनेन समन्विता ॥ निष्कांता सलिलात्तन्माजनविस्मयकारिणी ॥ १५ ॥ एतस्मिन्ननरे प्राप्नो गौरीशक्त्यप्रबोधिभिः ॥ तस्यै
 भगवान्कामः पत्न्यर्थं प्रीतिसंयुतः ॥ अब्रवीच्च महाभागे कामोदं स्वयमागतः ॥ १६ ॥ पार्वत्यादेशिना भार्या तस्मात्प्रेमं भव सा निगम्य ॥
 ॥ १७ ॥ यस्मात्प्रीत्या समायातस्तत्रातिक्रमं शुभे ॥ तस्मात्प्रीतिरिति ख्याता मम भार्या भविष्यति ॥ १८ ॥ ॥ कर्णात्पलोवाच ॥ ॥
 यद्येवं स्मरु मत्तातं तं गत्वा प्रार्थय स्वयम् ॥ स्वच्छंदा स्याद्यतः कन्या न कथञ्चित्प्रवर्तिता ॥ १९ ॥ य एष हृश्यते रम्यः प्रासादो नानि
 दूरतः ॥ अस्याति तिष्ठतेऽस्माकं तातस्तपसि संस्थितः ॥ २० ॥ अत्राहं पूर्वतो गत्वा तस्य तिष्ठामि चान्तिके ॥ भवानागत्य पश्चाच्च प्रार्थ
 यिष्यति मां ततः ॥ २१ ॥ वादमित्येव कामोक्ते गता सा तत्समीपतः ॥ प्रणिपत्य ततः प्राह दिष्ट्या तान मया पुनः ॥ २२ ॥ संशयं
 यौवनं कांतं समाराध्य हर्षप्रियाम् ॥ तस्मात्कुरु विवाहं मे हृत्स्थं सुखमत्रामुहि ॥ २३ ॥ मर्त्ये प्रेपिनो भर्ता तथा देव्याऽतिसुन्दरः ॥ पुन
 चापः स्वयं प्राप्तः सोऽपि तान त्वानिकम् ॥ २४ ॥ अथ तां स समालोक्य स्वां सुतां यौवनान्विताम् ॥ हर्षेण महता मुक्तां कतिपुतां
 विशेषतः ॥ अब्रवीदद्य मे पुत्रि संजातं तपसः फलम् ॥ २५ ॥ जीवितस्य च कल्याणि यत्त्वं प्राप्ता नवं वयः ॥ भर्तारं च तथाभीष्टं देव्या
 दत्तं मनोभवम् ॥ २६ ॥ एतस्मिन्ननरे कामस्तस्यानिकमुपाद्रवतु ॥ अब्रवीदेहि मे भूष स्वां कन्यां चारुहासिनीम् ॥ २७ ॥ अस्या अर्धेऽह
 मादिष्टः स्वयं गौर्या नृपोत्तम ॥ कामदेवहति ख्यातस्त्रिलोक्यं येन मोहितम् ॥ २८ ॥ ततस्तामर्पयामास तां कन्यां स महीपतिः ॥
 कृत्वाग्निं साक्षिणं वाक्याद्ब्राह्मणानां द्विजोत्तमाः ॥ २९ ॥ सा चास्य चाभवत्प्रीतिस्थानं यस्मात्सुलोचना ॥ रतेरनंतरा तस्मात्प्रीतिनामाऽभव
 च्युता ॥ ३० ॥ एवं तथा तपस्ततं तस्मात्तत्र जलाशये ॥ तत्राग्रा ख्यातिमायातं समस्तेऽत्र महीतले ॥ ३१ ॥ सकलं मावमासं च या ह्रीं ज्ञानं
 समाचरेत् ॥ पुमान्वा प्रातरुत्थाय स प्रयागफलं लभेत् ॥ ३२ ॥ रूपवाञ्छयते दक्षः सदा जन्मनि जन्मनि ॥ न वियोगमत्राप्नोति कश्चिद्व्यवहारे
 सह ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये कर्णात्पलानीर्धमाहात्म्यवर्णनं
 नाम सप्तविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ सत्यसन्धोपि हृष्टात्मा सुतां दृष्ट्वा सुखान्विताम् ॥ अभीष्टपति
 ना मुक्तां कृतकृत्यो बभूव ह ॥ १ ॥ ततस्तस्यैव लिङ्गस्य दक्षिणां मूर्तिमाश्रितः ॥ हृदं पञ्चासनं कृत्वा सम्यग्ध्यानपरायणः ॥ २ ॥ आत्मा
 नमस्त्वेनैवाथ ब्रह्मद्वारेण संस्थितः ॥ ततो निःसारयामास पुलकेन समन्वितः ॥ ३ ॥ अथ ते ब्राह्मणास्तस्य चमत्कारपुरोद्भवाः ॥ देवता
 दर्शनार्थाय प्राप्ता दृष्ट्वा कलेवरम् ॥ ४ ॥ अप्रियं तेजसा हीनं मृतमस्पृश्यतां गतम् ॥ लिङ्गस्य नातिदूरस्थं दाहार्थं यत्रमास्थिताः ॥ ५ ॥
 यावद्दुर्वा चितां कृत्वा तमन्वेष्टुं समुद्यताः ॥ तावन्नष्टं शवं तच्च ज्ञायते नैव कुत्रचित् ॥ ६ ॥ ततश्च विस्मयाविष्टास्तं प्रशंसासमन्वितैः ॥ वचने
 बहुरो भूयो विकथ्य च सुदुर्बुधः ॥ ७ ॥ ततस्तस्योत्थलिङ्गस्य सर्वं पूजादिकं च यत् ॥ सर्वं निरूपयामासुः सप्तविंशतिमन्वितः ॥ ८ ॥ लिङ्गानां
 तत्रवेन्नित्यं सत्यसंघस्य भूपतेः ॥ कामदं भक्तजंतूनां सर्वपातकनाशनम् ॥ ९ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ चमत्कारनरैर्द्रस्य वंशे क्षीणे महामते ॥
 आनर्त्ताधिपतिः कोऽन्यस्तत्र पूजा बभूव ह ॥ १० ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ बृहद्भले इते भूपे संग्रामे द्विजसत्तमाः ॥ पुत्रवंधुसमायुक्ताः सर्व
 लोकाः समायुजः ॥ ११ ॥ यत्रस्थः स महीपालः सत्यसंघस्तपोन्वितः ॥ शोकोद्दिग्मास्ततः प्रादुस्तं भूपं रहसि स्थितम् ॥ १२ ॥ क्षीणोऽयं
 तावको वंशो न कश्चिद्विद्यते यतः ॥ दायोदोऽपि कथं पृथ्वी संप्रतीयं भविष्यति ॥ १३ ॥ अराजके नृपथेष्ठ मात्स्यो न्यायः प्रवर्तते ॥ राष्ट्रे
 चैव पुरे चैव ग्रामे चैव विशेषतः ॥ १४ ॥ परदारंता ये च ये च तस्करवृत्तयः ॥ सर्वे राजमयाद्राजन्मर्गादां पालयन्ति वै ॥ १५ ॥ तस्मात्त्वं तप
 उत्सृज्य राज्यं पूर्वक्रमागतम् ॥ कुरु राज्यं तथा दारान्पुत्रार्थं प्राप्य मा चिरम् ॥ १६ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ संन्यस्तोऽहं द्विजथेष्टा न राज्यं
 कर्तुमसहे ॥ न सुतानां न दारानां संग्रहं च कथंचन ॥ १७ ॥ तत्पुत्रार्थं प्रवक्ष्यामि युष्माकं स्वामिनः कृते ॥ उपायं येन राजा स्यादानर्त्ता

लोकपालकः ॥ १८ ॥ जामदग्येन रामेण यदा सत्रं निपातितम् ॥ गर्भस्थमपि कात्स्न्येन कोपोपहतचेतसा ॥ १९ ॥ ततः क्षत्रियभार्याः प्रागुत्तमानात्समाययुः ॥ ब्राह्मणान्पुत्रजन्मार्थं न कामार्थं कथंचन ॥ २० ॥ ततः पुत्राः समुत्पन्नास्तेजोवीर्यसमन्विताः ॥ क्षेत्रजा भूमिपालानां संजाताश्च महीक्षितः ॥ २१ ॥ तस्माद्बृहद्रथस्येता भार्यास्तिएति या जनाः ॥ ब्राह्मणास्ता उपागम्य ऋतुस्नाता यथोचितान् ॥ २२ ॥ लघिप्यन्ति च पुत्रास्तास्तेभ्यः क्षत्रियपुंगवान् ॥ ये भूमि पालयिष्यन्ति पालयिष्यन्ति च प्रजाः ॥ २३ ॥ तथाऽऽस्ति शुभं कुण्डं वासिष्ठं पुत्रजन्मदम् ॥ यत्र स्नाता ऋतो नारी सद्यो गर्भवती भवेत् ॥ अमोघरेताः कांता च स्नानादत्र प्रजायते ॥ २४ ॥ ये पूर्वं क्षत्रिया जाता ब्राह्मणेः क्षत्रिणीषु च ॥ ते सर्वे तत्प्रभावेन संजाता नात्र संशयः ॥ २५ ॥ ययायया द्विजो यश्च क्षत्रिण्याऽभूदृतः पुरा ॥ तथा सह समागत्य घातं मन्त्रपुरस्कृतम् ॥ २६ ॥ सङ्क्रमेथुनसंसर्गात्तत्स्तीर्थप्रभावतः ॥ सर्वासां यत्सुता जाता दुहिता न कथंचन ॥ २७ ॥ ये केचित्पुत्रदा मंत्राश्चातुश्चरणसंभवाः ॥ ते सर्वेऽत्र वसिष्ठेन प्रयुक्ताः क्षत्रमिच्छताः ॥ २८ ॥ दंपत्योः स्नानमात्रेण जातेऽत्र स्यात्सुपुत्रकः ॥ तस्मात्सुपुत्रदनां कुण्डमेतन्निगद्यते ॥ २९ ॥ तस्माद्भार्याः समस्तास्ता बृहद्रथसमुद्भवाः ॥ अत्र स्नानं प्रकुर्वन्तु यथोक्तविधिना जनाः ॥ ३० ॥ नैव किंचिदसत्यं स्यान्न च निंदाकरं तथा ॥ श्रूयते च यतः श्लोकः पूर्वाचार्यैरुदाहृतः ॥ ३१ ॥ अञ्जोऽग्निर्ब्रह्मतः क्षत्रमश्मनो लोहमुच्छ्रितम् ॥ तेषां सर्वत्रगं तेजः स्वासु योनिषु शाम्यति ॥ ३२ ॥ तच्छ्रुत्वा ते जनाः सर्वे सचिवानां वचोखिलम् ॥ तदाचक्षुर्दुतं गत्वा सत्यसंधस्य भूपतेः ॥ ३३ ॥ ततस्ताः सर्वशो दारा ब्राह्मणानतिमुन्दरान् ॥ ऋतुम्राताः समाजमुत्पत्तयः सुहर्षिताः ॥ ३४ ॥ यत्र तत्पुत्रदं तीर्थं वसिष्ठेन विनिर्मितम् ॥ तत्र स्नात्वा सङ्क्रान्तं समासाद्य द्विजोद्भवम् ॥ ३५ ॥ सर्वास्ताः पुत्रवत्यश्च संजाता द्विजसत्तमाः ॥ आसीत्तस्य नरेन्द्रस्य शतं पंचभिरन्वितम् ॥ ३६ ॥ तासां समभवंद्विप्राः शतं पंचाधिकं तथा ॥ ३७ ॥ प्रत्येकं वरपुत्राणां वंशवृद्धिकरं परम् ॥ आनंदजननं सम्यक्सर्वेषां राघवाक्षिनाम् ॥ ३८ ॥ तत्र श्रेष्ठोऽभवत्पुत्रो य आनर्तपतिर्शुवि ॥ अतोनाम सुविख्यातः सवैराजुनिर्बर्हणः ॥ ३९ ॥ अदेश्वर इति ख्यातो येन देवोऽत्र निर्मितः ॥ सुभक्त्या येन हृद्रेण वंशोच्छ्रितं जायते ॥ ४० ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ कस्मात्तस्य कृतं नाम एतद्वाऽऽ इति स्मृतम् ॥ अन्वयेन परित्यक्तं तस्मात्कीर्तय सुतज ॥ ४१ ॥ सचिवैर्ब्राह्मणैर्वापि तस्यैतन्नाम निर्मितम् ॥ मात्रा वा तत्समाचक्ष्व परं कौतूहलं हि नः ॥ ४२ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ न मात्रा तत्कृतं नाम न विप्रैः सचिवैर्नृप ॥ तत्कृतं देवदूतेन व्योमस्येन द्विजोत्तमाः ॥ ४३ ॥ यथा तथा प्रवक्ष्यामि श्रोतव्यं सुसमाहितैः ॥ यया स भूपतिर्जातो दशार्णाधिपतेः सुता ॥ ४४ ॥ सा रूपयौवनोपेता रूपान् प्राप्य सद्भिजम् ॥ श्रिता स्नातुकामाथ पुत्रतीर्थे नृगेक्षणा ॥ ४५ ॥ सहिता तेन विप्रेण कंदर्पप्रतिमेन च ॥ अथ ताभ्यां महात्रागो मिथः संवरी नास्त्यतः ॥ ४६ ॥ तादृक्भ्रात्रं सुकुच्छ्रेय प्राप्तं तीर्थं सुतप्रदम् ॥ ततः स्नात्वा जले तस्मिन्निष्कांतौ तौ सुकाशकौ ॥ ४७ ॥ व्रजमानौ च मार्गेऽपि कामधर्मेषुपागतौ ॥ अत्यौत्सुक्यात्सुसंघटौ लज्जां त्यक्त्वा सुहृतः ॥ ४८ ॥ निंदमानस्य लोकस्य विच्छेदवचनैस्तदा ॥ वीर्योत्सर्गेऽप्य संजाते यावदुत्तिष्ठते द्विजः ॥ ४९ ॥ तावदाकाशगा वाणी सहसा देवनिर्मिता ॥ अदता राजमार्गेण विप्रेणानेन वै यतः ॥ ५० ॥ उत्पादितस्तु पुत्रोऽयं यौत्सुक्याद्ब्राह्मणेन तु ॥ अटाल्यो भूपतिस्तस्माद्लोके ख्यातो भविष्यति ॥ ५१ ॥ दीर्घावुबुधपुत्रश्च शत्रुपक्षयावहः ॥ एतस्मात्कारणादिना अटाल्यः स बभूव ह ॥ ५२ ॥ स्ववंशोद्भवंद्विजोऽत्र वाञ्छितार्थप्रदोऽर्थिनाम् ॥ तेनैतत्क्षेत्रमासाद्य स्थापितं लिंगमुत्तमम् ॥ स्वनाम्ना ब्राह्मणभेदाः सर्वदेष्टुप्रदं नृणाम् ॥ ५३ ॥ यस्तन्माचचतुर्दश्यां पूजयेच्छ्रद्धयान्वितः ॥ न तस्य जायते किंचिदुःखं संतानसंभवम् ॥ ५४ ॥ अपि वर्षशता नारी स्नात्वा कुण्डे सुतप्रदे ॥ अदेश्वरं ततः पश्येच्छिवभक्तिपरायणा ॥ ५५ ॥ सद्यः पुत्रमवाप्नोति वंशवृद्धिकरं परम् ॥ तत्प्रसादान्न संदेहः कार्तिकेय वचो यथा ॥ ५६ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽष्टशतोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२८ ॥ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ तथान्योऽपि च तत्रास्ति याज्ञवल्क्यसमुद्भवः ॥ आश्रमो लोक विख्यातो मूर्खाणामपि सिद्धिदः ॥ १ ॥ यत्र तस्मा तपस्तीव्रं याज्ञवल्क्येन धीमता ॥ संप्राप्ता निखिला वेदा गुरुणाऽपहृताश्च ये ॥ २ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ कोऽसौ गुरुभूतस्य याज्ञवल्क्यस्य धीमतः ॥ पाठयित्वा पुनर्येन हता वेदा महात्मना ॥ ३ ॥ किमर्थं च समाचक्ष्व सूतपुत्रात्र विस्तरात् ॥ कौतुकं परमं जातं सर्वेषां नो द्विजन्मनाम् ॥ ४ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ आसीद्ब्राह्मणशार्दूलः शाकल्य इति विश्रुतः ॥ भार्गवान्वयसंभूतो वेद वेदांगपारगः ॥ ५ ॥ बृहत्करुपे पुरा विप्रा वर्धमाने पुरोत्तमे ॥ बहुशिष्यसमायुक्तो वेदाध्ययनतत्परः ॥ ६ ॥ स सदा प्रागरुत्थाय विद्यादानं प्रयच्छति ॥ शिष्येभ्यश्चातुरूपेभ्यः प्रसादाद्विजसत्तमाः ॥ ७ ॥ चकार ह तदा विप्राः पौरोहित्यं महीपतेः ॥ सूर्यवंशप्रसूतस्य सुप्रियस्य महात्मनः ॥ ८ ॥ स तस्य धर्मकृत्यानि सर्वाण्येव दिनेदिने ॥ कृत्वा स्वगृहमध्येति पूजितस्तेन भूभुजा ॥ ९ ॥ एकं शिष्यं समारोप्य शांत्यर्थं तस्य भूपतेः ॥ कथयित्वा प्रमाणं च विधानं होमसंभवम् ॥ १० ॥ शिष्योऽपि सकलं कृत्वा तत्कर्म सुसमाहितः ॥ आशीर्वादं प्रदत्त्वा च भूपतेर्गृहेति च ॥ ११ ॥ एवं प्रकुर्वतस्तस्य शाकल्यस्य महात्मनः ॥ पौरोहित्यं गतः कालः कियन्मात्रो द्विजोत्तमाः ॥ १२ ॥ तदा वैवाहिके काले शप्तो यः शंभुना स्वयम् ॥ सुनिर्घां विकृतिं दृष्ट्वा तस्य वेद्यां गतस्य च ॥ १३ ॥ अथ तं योजयामास शांत्यर्थं नृपम दिरे ॥ याज्ञवल्क्यं स शाकल्यः प्रतिपद्यागतं तदा ॥ १४ ॥ सोऽपि तारुण्यगर्वेण वेश्याकरजविक्षतः ॥ सर्वांगेषु सुनिर्लजः प्रकटागो जगाम वै ॥ १५ ॥ ततश्च शांतिकं कृत्वा जपति भूपतिं च तम् ॥ शांतोदकप्रदानाय हस्यमानो जनैर्ययौ ॥ १६ ॥ पार्थिवोऽपि च तं दृष्ट्वा तादृशं विदं द्विजम् ॥ नाशीर्जग्राह तेनोक्ता वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १७ ॥ उच्छिष्टोऽहं द्विजश्रेष्ठ शय्याकूटो व्यवस्थितः ॥ अत्र शालोद्भवे स्तंभे तस्मादेतज्जलं क्षिप ॥ १८ ॥ सोऽपि सावज्ञमाज्ञाय तं भूयं कुपिताननः ॥ तं च स्तंभं समुद्दिश्य ध्यात्वा तद्गृहं शाश्वतम् ॥ १९ ॥ यो रमालिख्य इत्येव प्रोक्ता मंत्रं च याज्यम् ॥ प्राक्षिपच्छांतिकं तोयं तस्य मूर्धनि सत्वरम् ॥ २० ॥ ततः स पतिते तोये स्तंभः पल्लवरोभितः ॥ तत्क्षणादेव मंजुलो फल पुष्पैर्विराजितः ॥ २१ ॥ तं दृष्ट्वा पार्थिवः सोऽथ विस्मयोत्कुललोचनः ॥ पश्चात्तापं विधायथ वाक्यमेतदुवाच ह ॥ २२ ॥ अभिषेकं द्विजश्रेष्ठ ममापि त्वं प्रयच्छ भोः ॥ अनेनैव तु मन्त्रेण शुचित्वं मे व्यवस्थितम् ॥ २३ ॥ ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ ॥ ममाभिषेकदानस्य त्वमनर्होऽसि पार्थिव ॥ तस्माद्यस्याभ्यहं सद्यो यत्रस्थः स गुरुर्मम ॥ २४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ तत्र दास्यामि वज्राणि वाहनानि वसुनि च ॥ तस्माच्च च्छाभिषेकं मे मन्त्रेणाऽनेन सांप्रतम् ॥ २५ ॥ ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ ॥ न होमांतं विना मन्त्रः स्फुरते पार्थिवोत्तम ॥ अभिषेकविधौ प्रोक्तो यः पूर्वं पश्योनिना ॥ तस्मान्नाहं करिष्यामि तव यदे हृदि स्थितम् ॥ २६ ॥ इत्युक्त्वा वचनं भूयं याज्ञवल्क्यः स वै द्विजः ॥ जगाम स्वयं

तूर्णं निःस्पृहत्वं समाश्रितः ॥ २७ ॥ अपरेऽह्नि समायातं शाकल्यमप्युपतिः ॥ प्रोवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा विनयावनतः स्थितः ॥ २८ ॥ यस्त्वया
 प्रेषितः कल्पे शिष्यो ब्राह्मणसत्तमः ॥ शांत्यर्थं प्रेषणीयश्च भूयोऽप्येवं गृहे मम ॥ २९ ॥ बाढमित्येव स प्रोक्ता ततो गत्वा निजालयम् ॥ याज्ञ
 वल्क्यं समाहूय ततः प्रोवाच सादरम् ॥ ३० ॥ अद्यापि त्वं नरेन्द्रस्य शांत्यर्थं भवने ब्रज ॥ विशेषार्थाधिर्वेदेण समाहूतोऽसि पुत्रक ॥ ३१ ॥
 ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ ॥ नाहं तात गमिष्यामि शांत्यर्थं तस्य मंदिरे ॥ अवलेपेन युक्तस्य शुद्ध्या विरहितस्य च ॥ ३२ ॥ मया
 तस्याभिप्रेकार्थं सलिलं चोद्यतं च यत् ॥ सलिलं तेन तत्काष्ठे समादिष्टं कुशुदिना ॥ ३३ ॥ ततो मयापि तत्रैव तत्क्षणात्सलिलं च यत् ॥ तस्मि
 न्काष्ठे परिशितं नीतं वृद्धिं च तत्क्षणात् ॥ ३४ ॥ ॥ शाकल्य उवाच ॥ ॥ अत एव विशेषेण समाहूतोऽसि पुत्रक ॥ तस्मात्तत्र द्रुतं गच्छ
 नावज्ञेया महीधुजः ॥ ३५ ॥ अपमानाद्भवेन्मानं पार्थिवानामसंशयम् ॥ यः करोति पुनस्तत्र मानं न स भवेत्प्रियः ॥ ३६ ॥ कोपप्रसाद
 वस्तूनि विचिन्वतीह ये सदा ॥ आरोहति शनैर्भृत्या धुन्वं तमपि पार्थिवम् ॥ ३७ ॥ समौ मानापमानौ च चित्तज्ञः कालवितथा ॥ सर्वसहः
 क्षमी विज्ञः स भवेद्वाजवल्गवः ॥ ३८ ॥ अपमानमनाहत्य तस्माद्गच्छ नृपालयम् ॥ ममाज्ञापि न लब्ध्या त एव धर्मः सनातनः ॥ ३९ ॥
 ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ ॥ आज्ञाभंगो ध्रुवं भानी परिपाटीव्यतिक्रमात् ॥ करोषि यदि शिष्याणां ये त्वया तत्र योजिताः ॥ ४० ॥
 तस्माद्यदि बलान्मां त्वं योजयिष्यसि तं प्रति ॥ त्वां त्यक्त्वाऽन्यत्र यास्यामि यतः प्रोक्तं महर्षिभिः ॥ ४१ ॥ गुरोरप्यवलितस्य कार्याकार्यमंजान
 तः ॥ उत्पथे वर्तमानस्य परित्यागो विधीयते ॥ ४२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा शाकल्यः क्रोधमूर्छितः ॥ ततः प्रोवाच तं भूयो
 भर्त्समानो मुहुर्मुहुः ॥ ४३ ॥ एकमप्यक्षरं यत्र गुरुः शिष्ये निवेदयेत् ॥ पृथिव्यां नास्ति तद्वच्यं यद्वत्त्वा ह्यवृणी भवेत् ॥ ४४ ॥ तस्माद्गच्छ द्रुतं
 दत्त्वा मद्ध्ययनमालयम् ॥ त्यक्त्वा विद्यां मया दत्तां नो चेच्छप्याम्यहं तव ॥ ४५ ॥ एवमुक्त्वाभिमन्याथ नादबिंदुसमुद्भवैः ॥ मंत्रैराथर्वणेस्तो
 यं पानार्थं चार्पयत्ततः ॥ ४६ ॥ सोऽपि वत्तत्क्षणात्तोयं तत्पीत्वा व्याकुलेंद्रियः ॥ उद्गिरद्वातिधर्मेण तत्त्वविद्याविमिश्रितम् ॥ ४७ ॥ ततः प्रोवाच
 तं भूयः शाकल्यं कुपिताननः ॥ एकमप्यक्षरं नास्ति तावकीयं ममोदरे ॥ ४८ ॥ तस्माच्छिष्योऽस्मि ते नाहं न च मे त्वं गुरुः स्थितः ॥
 सांप्रतं स्वेच्छयाऽन्यत्र प्रयास्यामि करोषि किम् ॥ ४९ ॥ एवमुक्त्वाऽथ निर्गत्य तस्मात्स्थानाच्चिरंतनात् ॥ पथच्छ मानवान्भूयः सिद्धिक्षेत्राणि
 चासकृत् ॥ ५० ॥ ततस्तस्य समादिष्टं क्षेत्रमेतन्मनीषिभिः ॥ सिद्धिदं सर्वजंतुनां न वृथा स्यात्कथंचन ॥ ५१ ॥ आस्तां तावत्तपस्तप्त्वा व्रतं
 नियममेव वा ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे सिद्धिः संवसतोऽपि च ॥ ५२ ॥ येनयेन च भावेन तत्र क्षेत्रे वसेज्जनः ॥ तस्यानुरुपिणी सिद्धिः शुभा स्याद्य
 दि वाऽशुभा ॥ ५३ ॥ तच्छ्रुत्वा च द्रुतं प्राप्य क्षेत्रमेतद्विजोत्तमाः ॥ भानुमाराधयामास स्थापयित्वा ततः परम् ॥ ५४ ॥ नियतो नियताहारो
 ब्रह्मचर्यपरायणः ॥ गायत्रं न्यासमासाद्य निर्विकल्पेन चेतसा ॥ ५५ ॥ ततश्च भगवांस्तुष्टो वपाति तमुवाच सः ॥ दर्शने तस्य संस्थित्वा तेजः
 संयम्य दारुणम् ॥ ५६ ॥ याज्ञवल्क्यं वरं ब्रूहि यत्ते मनसि रोचते ॥ सर्वमेव प्रदास्यामि नादेयं विद्यते त्वयि ॥ ५७ ॥ ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ ॥
 यदि तुष्टः सुरश्रेष्ठ वेदाध्ययनसंभव ॥ गुरुर्भव ममाद्यैव ममेतद्वाञ्छितं वृद्धि ॥ ५८ ॥ ॥ भास्कर उवाच ॥ ॥ अहं तव कृपाविष्टस्तेजःसंभृत्य तत्पर
 म् ॥ ततश्चात्र समायातस्तेन नो दहसे द्विज ॥ ५९ ॥ तस्मादत्रैव कुंडं च मंत्रान्सारस्वताञ्जुभान् ॥ वेदोक्तान्सेपयिष्यामि स्वयमेव द्विजोत्तम ॥
 ॥ ६० ॥ तत्र स्नात्वा शुचिर्भूत्वा यत्किंचिद्देवसंभवम् ॥ पठिष्यसि सकृत्तत्ते कंठस्थं संभविष्यति ॥ ६१ ॥ तत्त्वार्थं प्रकटं कृत्स्नं विवितं ते भवि
 ष्यति ॥ मत्प्रसादाद्भ सदेहः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ६२ ॥ अद्यादि मानवः प्रातः स्नात्वा तत्र हृदे च यः ॥ सावित्रेण च सूक्तेन मां दृष्ट्वा प्रपठि
 ष्यति ॥ तस्मै तत्स्यादसंदिग्धं यत्तत्रोक्तं मया द्विज ॥ ६३ ॥ ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ ॥ एवं भवतु देवेश यत्स्वयोक्तं वचोऽखिलम् ॥ परं मम
 वचोऽन्यच्च तच्छृणुष्व ब्रवीमि ते ॥ ६४ ॥ नाहं मनुष्यधर्माणामुपाध्यायं कथंचन ॥ करिष्यामि जगन्नाथ कृपां कुरु ममोपरि ॥ ६५ ॥ ततस्तस्य
 ददौ सुप्तो लघिर्मानां शोभनाम् ॥ विद्यां हि तत्प्रभावाय सुतुष्टेनारतात्मना ॥ ६६ ॥ ततस्तं प्राह कर्णाते ममाश्चानां प्रविश्य वै ॥ अभ्यासं कुरु
 विद्यानां वेदाध्ययनमाचर ॥ ६७ ॥ मन्त्रुत्वाद्ब्राह्मणश्रेष्ठ यद्येतत्तव वाञ्छितम् ॥ न ते स्यादेन दोषोऽयं मम रश्मिसमुद्भवः ॥ ६८ ॥ एवमुक्तः
 स तेनाथ वाजिकर्णं समाश्रितः ॥ लघुर्भूत्वाऽपठेद्देवान्भास्करस्य सुखात्ततः ॥ ६९ ॥ ॥ एवं सिद्धिं समापन्नो याज्ञवल्क्यो द्विजोत्त
 माः ॥ कृत्वोपनिषदं चारु वेदार्थैः सकलेषुतम् ॥ ७० ॥ जनकाय नरेन्द्राय व्याख्याय च ततः परम् ॥ कात्यायनं सुतं प्राप्य वेदसूत्रस्य
 कारकम् ॥ ७१ ॥ त्यक्त्वा कलेवरं तत्र ब्रह्मद्वारं विनिर्मितं ॥ तत्तेजो ब्रह्मणो गात्रे योजयामास शक्तिः ॥ ७२ ॥ तस्य तीर्थं नरः
 स्नात्वा दृष्ट्वा तं च दिवाकरम् ॥ नादबिंदुं पठित्वा च तदमे सुक्तिमाधुयात् ॥ ७३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे
 नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये याज्ञवल्क्याश्रममाहात्म्यवर्णननामैकोनत्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२९ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥
 याज्ञवल्क्यमुतः सूत यस्त्वया पारिकीर्तितः ॥ कतमा तस्य माताभूत्सर्वं नो ब्रूहि विस्तरात् ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य भार्याद्वयं
 श्रेष्ठमासीत्सर्वगुणान्वितम् ॥ एका गुणवती तस्य मेत्रेयीति प्रकीर्तिता ॥ २ ॥ ज्येष्ठा चान्याथ कल्याणी रुधाता कात्यायनीति च ॥ यस्याः
 कात्यायनः पुत्रो वेदार्थानां प्रजल्पकः ॥ ३ ॥ ताभ्यां कुण्डद्वयं तत्र संतिष्ठति सुशोभनम् ॥ यत्र स्नाता नरा यांति लोकांस्तांश्च महोदयान् ॥ ४ ॥
 कात्यायन्याश्च तीर्थस्य शांडिल्यास्तीर्थमुत्तमम् ॥ पतिव्रतात्वयुक्तायास्तथान्यत्तत्र संस्थिता ॥ ५ ॥ यत्र कात्यायनी प्राप्ता शांडिल्या प्रतिवो
 धावेत् ॥ ७ ॥ अथ दौर्भाग्यसंपन्ना काणा वृद्धाऽथ वामना ॥ अमीष्टा जायते सा च तत्प्रभावाच्चिजोत्तमाः ॥ ८ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥
 कीदृक्सपत्निजं दुःखं कात्यायन्या उपस्थितम् ॥ उपदेशः कथं लब्धः शांडिल्याः सूत कीदृशः ॥ ९ ॥ कात्यायन्या समाचक्ष्व कौतुकं नो व्यव
 स्थितम् ॥ सामान्यो भविता नैव उपदेशस्तयेरितः ॥ १० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ मेत्रेय्या सह संसक्तं याज्ञवल्क्यं विलोक्य सा ॥ कात्या
 यनी सुदुःखार्ता संजाता चेर्ष्या ततः ॥ ११ ॥ सा न स्नाति न भुंक्ते च न हास्यं कुरुते क्वचित् ॥ केवलं बाष्पपूर्णाक्षी निःस्वासादद्या बभूव
 ह ॥ १२ ॥ ततः कदाचिदेवाथ फलार्थं निर्गता बहिः ॥ अपश्यच्छांडिलीनां पतिपार्थं व्यवस्थिताम् ॥ १३ ॥ कृताञ्जलिपुटां साध्वी विनया
 वनतां स्थिताम् ॥ सोऽपि तस्या सुखासक्तः सानुरागः प्रसन्नहृद् ॥ १४ ॥ गुणदोषोद्भवां वार्तामापृच्छ्याकथयत्तथा ॥ सा च तौ दंपती दृष्ट्वा
 सद्भावितरेतरम् ॥ १५ ॥ चित्ते स्वे चित्तयामास मुधन्यै तपस्विनी ॥ यस्याः पतिर्दुःखासक्तो गुणदोषप्रजल्पकः ॥ सानुरागश्च सुस्निग्धो

ना ॥ १८ ॥ यथा देव्यात्मभूतानि पृथक्कृत्वा च पंच च ॥ पूजितानि तथा देवः सर्वेषामंतरे गतः ॥ १९ ॥ तान्येव पूजयामास पृथक्कृत्वा समा-
 धितः ॥ नियोज्य च पुनर्वाहे ततः पूजां समाचरत् ॥ २० ॥ तस्मान्नास्ति परः कश्चित्पूज्यपूज्यः स एव च ॥ ऐश्वर्यात्सर्वदेवानामीशानस्तेन निर्मि-
 तः ॥ २१ ॥ एवं यावत्स ईशानः समाराधयति प्रभुः ॥ तावदेवी समयाता मन्त्राकृष्टा च यत्र सः ॥ २२ ॥ ततः प्रोवाच तं देवं प्रणिपत्य कृतां
 जलिः ॥ ज्ञातं मया विभो सर्वं न मां त्यज तव प्रियाम् ॥ २३ ॥ तस्मादागच्छ गच्छावो यत्र त्वं वाञ्छसि प्रभो ॥ क्षम्यतां देव मे सर्वं न कृतं
 यद्भवत्तव ॥ २४ ॥ ततस्तुष्टो महादेवस्तामालिङ्ग्य शुचिस्मिताम् ॥ इदमुच्ये विहस्योच्चैर्मधगम्भीरया गिरा ॥ २५ ॥ यैषा त्वयाऽऽत्मभूतोत्था-
 निर्मिता परमा तनुः ॥ एतां या कामिनी काचित्पूजयिष्यति भक्तिः ॥ अनेनैव विधानेन तस्या भर्ता भविष्यति ॥ २६ ॥ तृतीयायां विशेषेण
 यावत्संवत्सरं शुभे ॥ सा लभियति सत्कान्तं पुत्रदं सर्वकामदम् ॥ २७ ॥ तथैतां मामकीं मूर्तिमीशानाख्यां च ये नराः ॥ तेषां दुष्टाणि या-
 कान्ता सौम्या चैव भविष्यति ॥ २८ ॥ ये पुनः कन्यकाहेतोः पूजयिष्यति भक्तिः ॥ यां कन्यां मनसि स्थाप्य तां लभियन्त्यसंशयम् ॥ २९ ॥
 निष्कामाश्चापि ये मर्त्या पूजयिष्यति सर्वदा ॥ ते यास्यति परां सिद्धिं जरामरणवर्जिताम् ॥ ३० ॥ एवमुक्त्वा महादेवो वृषमारोप्य तां प्रियाम् ॥
 स्वयमारुह्य पश्चाच्च केलासं पर्वतं गतः ॥ ३१ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ तस्मात्तव सुतेयं या तामाराधयतु द्रुतम् ॥ पञ्चपिण्डमयां गौरीं यावत्संव-
 त्सरं शुभम् ॥ ३२ ॥ तृतीयायां विशेषेण ततः प्राप्स्यति सत्पतिम् ॥ सुवप्रेक्षमतिप्रीतं रूपादिभिर्गुणैर्युतम् ॥ ३३ ॥ ॥ शांडिल्युवाच ॥ ॥
 एवमुक्त्वा मुनिश्रेष्ठो नारदः प्रथमो ततः ॥ तीर्थयात्रां प्रति प्रीत्या मम मात्रा विसर्जितः ॥ ३४ ॥ मयापि च तदादेशात्कौमार्येण च संस्थया ॥
 पूजया वत्सरं यावत्पूजिता पतिकाभ्यया ॥ ३५ ॥ तृतीयायां विशेषेण मार्गमासादितः शुभे ॥ नैवेद्यैर्विविधैर्दानैर्गंधमास्यानुलेपनैः ॥ ३६ ॥
 तत्प्रभावादयं प्राप्तो जैमिनिर्नाम सद्भिजः ॥ कात्यायनि यथा दृष्टव्या किं कीर्तितेः परे ॥ ३७ ॥ तस्मात्त्वमपि कस्याणि पूजयेनां समा-
 हिता ॥ संप्राप्स्यसि सुसौभाग्यं मैत्रेय्या सदृशं शुभे ॥ ३८ ॥ त्वया न पूजिता चेयं कौमार्ये वर्तमानया ॥ यावत्संवत्सरं गौरी तृतीयायां न
 चाधिकम् ॥ ३९ ॥ सापत्न्यं तेन संजातं सौभाग्येऽपि निरर्गले ॥ यथोक्तविधिना देवी सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ४० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा
 कात्यायनीं सर्वं शांडिल्या यत्प्रकीर्तितम् ॥ ततः प्रणम्य तां पृष्ट्वा स्वमेव भवनं ययौ ॥ ४१ ॥ मार्गशीर्षेऽथ संप्राप्ते तृतीयादिवसे सिते ॥ तां देवीं
 पूजयामास वर्षावत्कृतक्षणा ॥ ४२ ॥ गौरिणीर्भोजयामास मृष्टान्नेर्भोजनै रसैः ॥ तैलक्षारपरित्यक्तैर्गन्धैः कुंकुमपूर्वकैः ॥ ४३ ॥ ततस्तु वत्सरे
 पूर्णे याज्ञवल्क्यस्तदन्तिकम् ॥ गत्वा प्रोवाच किं कष्टं त्वं करोषि शुचिस्मिते ॥ ४४ ॥ मया कतेन रक्तेन कामदेन सदैव तु ॥ तस्मादागच्छ
 गच्छाव स्वमेव भवनं शुभे ॥ ४५ ॥ एवमुक्त्वा तु तां दृष्ट्वा गृहीत्वा दक्षिणे करे ॥ जगाम भवनं पश्चात्पुलकांकितगात्रजाम् ॥ ४६ ॥ ततः परं तया
 सार्धं वर्तते हर्षिताननः ॥ मैत्रेय्या सहितो यद्भवति विशेषेण सर्वदा ॥ ४७ ॥ ततः संजनयामास तस्यां पुत्रं गुणान्वितम् ॥ कात्यायनाभिधानं च यज्ञ-
 विद्याविचक्षणम् ॥ ४८ ॥ पुत्रो वररुचिर्यस्य वभूव गुणसागरः ॥ सर्वज्ञः सर्वकृत्येषु वेदवेदांगपारगः ॥ ४९ ॥ स्थापितोऽत्र शुभे क्षेत्रे येन विद्यार्थिनां
 कृते ॥ समाराध्य विशेषेण चतुर्थां शुक्लवासरे ॥ ५० ॥ महागणपतिर्भक्त्या सर्वविद्याप्रदायकः ॥ यस्तस्य पुरतो विप्राः शांतिपाठविधानतः ॥
 ॥ ५१ ॥ गृह्णाति पुष्पमालां यः पठेच्छ्रुत्वा द्विजोत्तमाः ॥ वेदांतकृत्स्न विप्रः स्यात्सदा जन्मनिजन्मनि ॥ ५२ ॥ अशक्त्या चाथ पाठस्य
 यो गृह्णाति धनेन च ॥ स विशेषाद्देविप्रो वेदवेदांगपारगः ॥ ५३ ॥ विदुषां स गृहे जन्मयाज्ञिकानां सदा लभेत् ॥ न कदाचित्तु मूर्खाणां निन्द-
 तानां कथञ्चन ॥ ५४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्य ईशानोत्पत्तिपंचपि-
 ङ्किकागौरीमाहात्म्यवररुचिस्थापितगणपतिमाहात्म्यवर्णनं नामैकविंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १३१ ॥ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥
 त्वया सुतज तत्रस्थं याज्ञवल्क्यस्य कीर्तितम् ॥ तीर्थं वररुचेऽथैव वैनायक्यं प्रविद्यते ॥ १ ॥ कात्यायनस्य न प्रोक्तं किञ्चित्तत्र महामते ॥
 किं वा तेन कृतं नैव किं वा ते विस्मृतिं गतम् ॥ २ ॥ तस्मादाचक्ष्व नः शीघ्रं यदि किञ्चिन्महात्मना ॥ क्षेत्रेऽत्र निर्मितं तीर्थं सर्वसिद्धिप्रदायक-
 म् ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तेन वास्तुपदनाम तत्र तीर्थं विनिर्मितम् ॥ कात्यायनेन विप्रेण सर्वकामप्रदं नृणाम् ॥ ४ ॥ चत्वारिंशत्त्रिभि-
 र्युक्ता देवता यत्र पंच च ॥ पूज्यंते पूजिताश्चापि सिद्धिं यच्छंति तत्क्षणात् ॥ ५ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ कस्मात्ता देवताः सूत पूज्यंते तत्र संस्थि-
 ताः ॥ नामतश्च विभागेन कीर्तयस्व पृथक्पृथक् ॥ ६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ पूर्वं किञ्चिन्महद्भूतं निर्गतं धरणीतलात् ॥ अपूर्वं रौद्रमत्युग्रं कृष्ण-
 दंतं भयानकम् ॥ ७ ॥ शंकुकर्णं कृशास्यं च ऊर्ध्वकेशं भयानकम् ॥ देवानां नाशनार्थाय मानुषाणां विशेषतः ॥ ८ ॥ आकृष्टं दानवैरेण मंत्रैः
 शुक्रप्रदर्शितैः ॥ अवध्यं सर्वशस्त्राणामस्त्राणां च विशेषतः ॥ ९ ॥ अथ देवाः समालोक्य तत्तादृक्सुभयावहम् ॥ जघ्नुः शस्त्रैः शितैश्चित्रैः कोपेन
 महतान्विताः ॥ १० ॥ नैव शेकुस्तदंगेषु ग्रहं यन्मास्थिताः ॥ भक्ष्यंते केवलं तेन शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ११ ॥ अथ ते यत्नमास्थाय सर्वे
 देवाः सनासवाः ॥ ब्रह्माणमग्रतः कृत्वा तद्भूतमभिदुहुवुः ॥ १२ ॥ ततः संगृह्य यत्नेन सर्वगात्रेषु सर्वतः ॥ तच्च पंचगुणैर्देवैः पातितं धरणीतले ॥
 ॥ १३ ॥ उपविष्टास्ततस्तस्य सर्वे भूत्वा समंततः ॥ प्रहारान्संप्रयच्छन्ति न लगन्ति च तस्य ते ॥ १४ ॥ आथर्वणेन सूक्तेन जातं चाभूतविदुना ॥
 तद्भूतं प्रेषितं दैत्यैर्भुङ्गेन च तदंतिकम् ॥ १५ ॥ एवं वर्षसहस्रांतं तत्तथैव व्यवस्थितम् ॥ न मुञ्चन्ति भयात्ते तु न हंतुं शक्नुवन्ति च ॥ १६ ॥
 तस्योदरे स्थितो मत्ता शक्राद्या अमराश्च ये ॥ चतुर्दिक्षु स्थिताः क्रुद्धा महद्यत्नेन संस्थिताः ॥ ततस्ते दानवाः सर्वे मंत्रं चक्रुः परस्परम् ॥ १७ ॥
 अस्य भूतस्य रीरस्य शुक्रसृष्टस्य तक्षणात् ॥ एक एवात्र निर्दिष्ट उपायो देवसंश्रयः ॥ १८ ॥ ततः शस्त्राणि तीक्ष्णानि दानवास्ते महाबलाः ॥
 संचंतो विविधानादानसमाजग्मुः सहस्रशः ॥ १९ ॥ एतस्मिन्तरे विष्णुरागतस्तत्र तक्षणात् ॥ आह भूतं तदा विष्णुर्वचसा हादयन्निव ॥ २० ॥
 यो यस्मिन्संस्थितो गात्रे देवस्तव समुद्रवे ॥ तत्र पूजां समादाय तस्मात्त्वां तर्पयिष्यति ॥ २१ ॥ नैवविधा तु लोकेऽस्मिन्पूजा देवस्य संस्थिता ॥
 कस्यचिदादृशी तेऽद्य भया संप्रतिपादिता ॥ २२ ॥ ततस्तेन प्रतिज्ञातमविकल्पेन चेतसा ॥ एवं तेऽहं करिष्यामि परं मे वचनं शृणु ॥ २३ ॥
 यदि कश्चिद् मे पूजां करिष्यति कदाचन ॥ कथंचिन्मानवः कश्चित्स मे भक्ष्यो भविष्यति ॥ २४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ बाढमित्येव च प्रोक्ते
 ततो देवेन चक्रिणा ॥ तद्भूतं निश्चलं जातं हर्षेण महतान्वितम् ॥ २५ ॥ ततो देवाः समुत्थाय तत्त्यक्त्वा शस्त्रपाणयः ॥ जमुश्च निशितैः
 शस्त्रैः पलायनसमुत्सुकान् ॥ लज्जानीनांगतामर्षन्दीनवाक्यप्रजल्पकान् ॥ २६ ॥ ततः स्वस्थः स भूत्वा तु हरिर्देवैर्निपातितैः ॥ प्रोवाच
 पञ्चमं नाम भूतस्यास्य क्रूरव्य भोः ॥ २७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अनेन तव वाक्यस्य प्रोक्तं वाक्यं हरे यतः ॥ वास्त्वेतदिति यस्माच्च
 तस्मादास्तु भविष्यति ॥ २८ ॥ एवमुक्त्वा हपीकेश आहूय विश्वकर्मणे ॥ विधानं कथयामास पूजार्थं विस्तरान्वितम् ॥ २९ ॥

एतस्मिन्नन्तरे प्राह याज्ञवल्क्यमुतः सुधीः ॥ विश्वकर्माणमाहूय प्रथमं द्विजसत्तमाः ॥ ३० ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे ममाश्रमपदं कुरु ॥
 अनेनैव विधानेन प्रोक्तेन तु महामते ॥ ३१ ॥ ततोहं सकलं बुद्ध्वा वृद्धिं नेष्यामि भूतले ॥ बालावबोधनार्थाय तस्मादागच्छ सत्वरम् ॥ ३२ ॥
 ततः संप्रेषयामास तं ब्रह्मापि तदतिकम् ॥ विश्वकर्माणमाहूय स्वमुतस्य हिते स्थितः ॥ ३३ ॥ विश्वकर्मापि तत्रेत्य वास्तुपूजां यथोदिताम् ॥
 चकार ब्रह्मणा प्रोक्तां यादृशीं सकलां ततः ॥ ३४ ॥ कात्यायनोऽपि तां सर्वां दृष्ट्वा चक्रे सहस्रशः ॥ तदा विश्वहितार्थाय शालाकर्मादिपूर्विकाम् ॥
 ॥ ३५ ॥ एवं वास्तुपदं जातं तस्मिन्क्षेत्रे द्विजोत्तमाः ॥ अस्मिन्क्षेत्रे नरः पापात्स्पृष्टो मुच्येत कर्मणा ॥ ३६ ॥ तथा न प्राप्नुयादोपं गृहजातं
 कथंचन ॥ शिल्पोत्थं कृपदोत्थं च कुवास्तुजमथापि च ॥ ३७ ॥ वेशाखस्य तृतीयायां शुद्धायां रोहिणीषु च ॥ तत्पदं निहितं तत्र वास्तोस्तेन
 महात्मना ॥ ३८ ॥ तस्मिन्नपि च यः पूजां तेनैव विधिना नरः ॥ तस्य यः कुरुते सम्यक्स भूपत्यमवाप्नुयात् ॥ ३९ ॥ गृहं दोषान्वितं प्राप्य
 शिलादिभिरुपद्रुतम् ॥ तस्योपसंगमं प्राप्य सृष्टिं याति तद्दिने ॥ ४० ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागर
 खण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये वास्तुपदोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वाविंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १३२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथाऽन्यापि
 च तत्रास्ति देवता द्विजसत्तमाः ॥ अजागृहेति विख्याता सर्वरोगक्षयावहा ॥ १ ॥ अजापालो यदा राजा सर्वलोकहिते रतः ॥ अजाहूपाः प्रयाति
 स्म व्याधयः सकला द्विजाः ॥ तदा राज्ञो समानीय तस्मिन्स्थाने दधाति सः ॥ २ ॥ ततस्तदाश्रयात्स्थानमजागृहमिति स्मृतम् ॥ सर्वजनेधरा
 पृष्ठे दर्शनाद्व्याधिनाशनम् ॥ ३ ॥ तत्रैश्वर्यमभूत्पूर्वं यत्तद्ब्राह्मणसत्तमाः ॥ अहं वः कीर्तयिष्यामि श्रोतव्यं सुप्रसादितैः ॥ ४ ॥ तत्रागतो द्विजः
 कश्चित्क्षेत्रे तापसहृषुकः ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन राज्ञो प्राप्तः श्रमान्वितः ॥ ५ ॥ अजागृहमथालोक्य निविष्टं सुसुखान्वितम् ॥ रोमं
 कर्मसंयुक्तं विश्वस्तमकुतोभयम् ॥ ६ ॥ स ज्ञात्वा मानुषेणात्र भवितव्यमसंशयम् ॥ न शून्याः पशवो राज्ञो स्थास्यति विजने वने ॥ ७ ॥ ततः
 भूतकृत्य भूकृत्य दिवं यावन्न संदधे ॥ कश्चिद्वाचं प्रसुतश्च तावत्तत्रैव चिंतयन् ॥ ८ ॥ अवश्यं मानुषेणात्र पशूनां रक्षणाय च ॥ आगतव्यं कुतोऽ
 त्प्रभाते स प्रपश्यति निर्जां तनुम् ॥ तावत्कुटादिभी रोगैः समंतात्परिवारिताम् ॥ ११ ॥ अशक्तश्चलितुं स्थानादपि चेकं पदं क्वचित् ॥ तेजो
 हीनोऽपि रौद्रेण चिन्तयामास वै ततः ॥ १२ ॥ किमिदं कारणं येन ममेषा संस्थिता तनुः ॥ अकस्मादेव रोगोऽयं चलितुं नैव च क्षमः ॥ १३ ॥
 एवं चिन्तयमानस्य तस्य विप्रस्य तत्क्षणात् ॥ द्वादशार्कप्रतीकाशः पुरुषः समुपागतः ॥ १४ ॥ तं यूयं कालयामास ततः संज्ञाभिराह्वयन् ॥ प्रथ
 मत्वेन समादाय यष्टिं सव्येन पाणिना ॥ १५ ॥ अथापश्यत्स तं विप्रं व्याधिभिः सर्वतो वृतम् ॥ अशक्तं चलितुं क्वापि ततः प्रोवाच सादरम् ॥ १६ ॥
 कस्त्वमेवंविधः प्राप्तः स्थाने चात्र द्विजोत्तम ॥ नास्ति राज्ये मम व्याधिः कस्यचित्कुत्रचित्स्फुटम् ॥ १७ ॥ अजोनाम नरेन्द्रोऽहं यदि ते श्रोत्रमा
 गतः ॥ व्याधींश्च च्छागरूपेण रक्षामि जनकारणात् ॥ १८ ॥ तस्माद्ब्रूहि शरीरस्यो यस्ते व्याधिर्व्यवस्थितः ॥ येनाऽहं निग्रहं तस्य करोमि द्विजसत्तम
 ॥ १९ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन भ्रमामि क्षितिमंडले ॥ क्रमेणाऽत्र समायातः क्षेत्रेऽस्मिन्हाटकेश्वरे ॥ २० ॥ निशाचक्रे नृपश्रेष्ठ वासः
 संचितितो मया ॥ दृष्ट्वाऽमुंश्च पशून्भूष मांनुपं भाव्यमेव हि ॥ २१ ॥ ततश्चात्र प्रसुतोऽहं पशूनामतिके नृप ॥ २२ ॥ अथ यावत्प्रभातेऽहं प्रपश्यामि
 निर्जां तनुम् ॥ तावत्कुटादिरोगेश्च समंतात्परिवारिताम् ॥ २३ ॥ नान्यार्तिकचिन्तनप्रेष्ठ कारणं वेद्मि तत्त्वतः ॥ किमेतेन नृपश्रेष्ठ भूयोभूयः प्रजल्प
 ता ॥ बहुत्वात्कुरु तस्मान्मे यथा स्यान्नरीरुजा तनुः ॥ २४ ॥ ततस्ते व्याधयः प्रोक्ता अजापालेन भूभुजा ॥ केनाज्ञा खंडिता मेऽद्य को बध्वः सांप्रतं
 मम ॥ २५ ॥ ॥ व्याधय उचुः ॥ ॥ मा कोपं कुरु भूपाल कृत्येऽस्मिंस्त्वं कथंचन ॥ यस्मादेव द्विजो विष्टः सांप्रतं व्याधिभिर्बिम्बिभिः ॥ २६ ॥
 राजयक्ष्मा च कुष्ठं च पामा च द्विजसत्तम ॥ एते संसर्गजा दोषास्त्रयोऽद्यापि प्रकीर्तिताः ॥ २७ ॥ एतेषां प्रथमो यो द्वौ निवृत्तिरहितौ स्मृतौ ॥
 औपदेशैश्च मंत्रैश्च शेषा नाशं व्रजति च ॥ २८ ॥ आभ्यां च ब्रह्मशापोस्ति येन नास्ति निवर्तनम् ॥ तस्मादत्र नृपश्रेष्ठ कुरु यत्ते क्षमं भवेत् ॥ २९ ॥
 एतेन ब्राह्मणेनेनैव स्पृष्टा राजंस्त्रयोऽपि च ॥ तस्मात्तावत्तुं चास्याविशतां तावत्संशयम् ॥ ३० ॥ अपरं शृणु भूपाल वचनं नो सुखाद्युतम् ॥ हिताय
 सर्वजंतूनां तव श्रेयोविवृद्धये ॥ ३१ ॥ यत्र स्थानं चिरं तत्र मेदिन्यां विहितं नृप ॥ पुरीषं च समाविद्धा तेनैवा मेदिनी हुतम् ॥ ३२ ॥ कालांतरेपि ये
 मर्त्या भूम्यामस्यां समागताः ॥ भूमेः स्पर्शं कारिष्यति ते भविष्यति चेदृशाः ॥ ३३ ॥ वयं शेषा महाराज व्याधयो ये व्यवस्थिताः ॥ त्वया हुक्ता भवि
 ष्यामो मन्त्रोपशवशानुगाः ॥ ३४ ॥ नैतो पुनस्तु दुर्माद्यो ब्रह्मशापसमुद्भवौ ॥ ३५ ॥ तच्छ्रुत्वा पार्थिवः सोऽपि तस्मिन्स्थाने व्यवस्थितः ॥ तं ब्राह्मणं
 पुनः प्राह न भेतव्यं त्वया द्विज ॥ ३६ ॥ अहं त्वां रक्षयिष्यामि व्याधेरस्मात्सुदारुणात् ॥ अत्र तस्मात्प्रतीक्षस्व कश्चित्कालं ममाज्ञया ॥ ३७ ॥
 प्रमुक्त्वा ततश्चक्रे तदर्थं सुमहत्तपः ॥ आराधयन्भक्त्या च सम्यक्तां क्षेत्रदेवताम् ॥ ३८ ॥ सुंदेनाथर्वशीर्षेण दिवारात्रमतद्रितः ॥ क्षेत्रपालोत्पत्तेन
 वास्तुमत्तेन च द्विजाः ॥ ३९ ॥ सिद्धार्थे रक्तपुष्पैश्च गुग्गुलेन सुधूपितैः ॥ होमं कुर्वन्भूषः पश्चात्नीलरुद्रान्विशेषतः ॥ ४० ॥ अथ नक्तादक्षानेन तस्य
 होमस्य चोत्थिता ॥ भित्त्वा धरातलं देवी मन्त्राकृष्टा विनिर्गता ॥ ४१ ॥ देवता तस्य क्षेत्रस्य ततः प्रोवाच तं नृपम् ॥ ४२ ॥ एकाहं तव भूपाल होम
 स्यास्य प्रभावतः ॥ विनिर्गता धरापृष्ठाक्षेत्रस्यास्याधिषा स्मृता ॥ ४३ ॥ नस्माद्ब्रह्म महाभाग वत्ते कृत्यं करोम्यहम् ॥ परां तुष्टिमनुप्राप्ता तस्मा
 द्ब्रूहि यद्विस्तृतम् ॥ ४४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अत्र स्थाने सदा स्थेयं त्वया देवि विशेषतः ॥ व्याधिसंसर्गजो दोषो भूमेरस्या यथा ब्रजेत् ॥
 ॥ ४५ ॥ अद्यमभूति देवेशि तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ नो चेदस्याः प्रसंगेन प्रभविष्यति मानवाः ॥ ४६ ॥ व्याधिग्रस्ता यथा विप्रो योऽयं संह
 श्यते पुरः ॥ मयात्र व्याधयः कालं चिरं संस्थापिता यतः ॥ भविष्यति च मे दोषो नो चेदेति न संशयः ॥ ४७ ॥ तथायं ब्राह्मणो रोगात्त्वत्प्रसा
 दात्सुरेश्वरि ॥ शुक्तो भवतु मेदिन्यामत्र स्थेयं सदा त्वया ॥ ४८ ॥ ॥ क्षेत्रदेवतोवाच ॥ ॥ एतत्स्थानं मया सर्वं व्याधिदोषविवर्जितम् ॥ विहितं
 सर्वदेवात्र स्थाप्येऽहमिह सर्वदा ॥ ४९ ॥ सांप्रतं योऽत्र मे स्थाने व्याधिग्रस्तः समेष्यति ॥ पूजयिष्यति मां भक्त्या नीरोगः स भविष्यति ॥ ५० ॥
 तस्मादद्य द्विजोऽयं मां पूजयतु सादरम् ॥ भक्त्या परमया युक्तः शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥ ५१ ॥ अत्र क्षेत्रे पराऽन्यास्ति विख्याता चंद्रकृष्णि ॥
 तस्यां स्नातुं यथान्यायं नित्यमेव महीपते ॥ ५२ ॥ दक्षशापप्रशप्तेन या चंद्रेण पुरा कृता ॥ स्वस्नानार्थं क्षयव्याधिग्रस्तेन महात्मना ॥ ५३ ॥
 तथा खण्डशिलानाम देवता चात्र तिष्ठति ॥ सोभाग्यकृपिकास्नानं कृत्वा तां च प्रपश्यतु ॥ ५४ ॥ या कृता कामदेवेन कुष्ठग्रस्तेन वै पुरा ॥ स्नप
 नार्थं च कुष्ठस्य विनाशाय च सादरम् ॥ ५५ ॥ तथा चाप्सरसां कुण्डमत्रास्ति नृपसत्तम ॥ तत्र स्नात्वा रवेरद्भि ततः पामा प्रशाम्यति ॥ ५६ ॥
 ॥ सूत उवाच ॥ ततः स ब्राह्मणः प्राप्य सुपुण्यां चन्द्रकृपिकाम् ॥ स्नानं कृत्वा च तां देवीं पूजयामास भक्तितः ॥ यावन्मासं ततो युक्तः सत्वरं

राजयक्ष्मणा ॥ ५७ ॥ ततः सोभाग्यरूपी तां दृष्ट्वा कामविनिर्मिताम् ॥ तथा स्नानं विधायाथ पश्यन्खंडशिलां च ताम् ॥ ५८ ॥ तद्वन्मासेन
निर्मुक्तः कुष्ठेन द्विजसत्तमाः ॥ तस्या देव्याः प्रभावेन रूपिकायां विशेषतः ॥ ५९ ॥ ततश्चाप्सरसां कुंडे स्नातवैकं रविवासरम् ॥ पामया संपरि
त्यक्तो बुद्धयेव विषयात्मकः ॥ ६० ॥ ततः स ब्राह्मणो जातो द्वादशार्कसमप्रभः ॥ तोषेण महता युक्तो दत्ताशीस्तस्य भूपतेः ॥ ६१ ॥ प्रययौ
वाञ्छितं देशमनुज्ञातश्च भृशुजा ॥ देवताभ्यां प्रणामं च ताभ्यां कृत्वा पुनःपुनः ॥ ६२ ॥ सोऽपि राजा सदोपास्तान्जालुपान्विलोक्य च ॥ स्वस्यैव
ब्राह्मणं दृष्ट्वा तं तथा संप्रहर्षितः ॥ ६३ ॥ स्वयं च प्रययौ तत्र यत्रस्थो हाटकेश्वरः ॥ तेनैव च शरीरेण निजकांतासमन्वितः ॥ ६४ ॥ अजागृहे
स्थिता यस्मात्सा देवी क्षेत्रदेवता ॥ अजागृहा ततः ख्याता सर्वत्रैव द्विजोत्तमाः ॥ ६५ ॥ अद्यापि यक्ष्मणा ग्रस्तो यस्तां पूजयते नरः ॥ तेनैव
विधिना सम्यक्स नीरोगो द्रुतं भवेत् ॥ ६६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽजा
गृहोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यदा दक्षेण कुष्ठेन पुरा शक्तो हिमयुतिः ॥
तत्सर्वं भवता प्रोक्तं सोमनाथकथानकम् ॥ १ ॥ संप्रतं वद कामस्य यथा कुष्ठोऽभवत्पुरा ॥ येन दोषेण शापश्च केन तस्य नियोजितः ॥ २ ॥
शिलाखंडा च या देवी तथा सोभाग्यरूपिका ॥ यथा तत्र समुत्पन्ना तथाऽस्माकं प्रकीर्तय ॥ ३ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ पुरासीद्ब्राह्मणोनाम हरीत
इति विवृतः ॥ स तपस्तत्र संतेपे वानप्रस्थाश्रमे वसन् ॥ ४ ॥ तस्य भार्याऽभवत्साध्वी रूपौदार्यसमन्विता ॥ त्रैलोक्यसुन्दरी साक्षाच्छमीरिव
मधुद्विपः ॥ ५ ॥ ख्याता पूर्णकलानाम सर्वैः समुदिता गुणैः ॥ तां दृष्ट्वा पद्मजोऽप्याशु कामस्य वशगोऽभवत् ॥ ६ ॥ कदाचिदपि संप्राप्तस्तस्मि
न्क्षेत्रे मनोभवः ॥ सह रत्यां तथा प्रीत्या कामेश्वरदिदृश्या ॥ ७ ॥ एतस्मिन्नंतरे सापि स्नानार्थं तत्र चागता ॥ कृत्वा वस्त्रपरित्यागं विशे
जलाशयम् ॥ ८ ॥ अथ तां कामदेवोऽपि समालोक्य शुभाननाम् ॥ आत्मीयैरपि निर्विद्वो हृदये पुष्पसायकैः ॥ ९ ॥ ततो रतिं पारित्यक्त्वा
प्रीतिं च शरपीडितः ॥ विजनं कंचिदासाद्य प्रसुतः सतरोरधः ॥ १० ॥ गात्रैः पुलकितैः सर्वैर्निःश्वासान्निःश्वासमुहुः ॥ अमिवर्णान्सुदीर्घांश्च बाष्प
पूर्णविलोचनः ॥ ११ ॥ तिष्ठन्स दर्शने तस्या एकदृष्ट्या व्यलोकयत् ॥ योगीव सुममाधिस्यो ध्यायंस्तद्ब्रह्म संस्थितम् ॥ १२ ॥ सापि कामं
समालोक्य सानुरागं पुरः स्थितम् ॥ जुंभाभंगकृतस्यं च वेपमानशरीरकम् ॥ १३ ॥ सापि तद्ग्राणनिर्भिन्ना साभिलाषा बभूव ह ॥ कामं प्रति
विशेषेण तस्य रूपेण मोहिता ॥ १४ ॥ अथ तस्मान्जलात्कुञ्च्यद्विनिष्क्रम्य शुचिस्मिता ॥ तीरोपांतं समासाद्य स्थिता तद्विष्टो
चरं ॥ १५ ॥ ततः कामः समुत्थाय शनैस्तदंतिकं ययौ ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा ततः प्रोवाच सादरम् ॥ १६ ॥ का त्वमत्र विशालाक्षि प्राप्ता
घातुं जलाशये ॥ मम नाशाय चावंगि तस्माच्छृणु वचो मम ॥ १७ ॥ अहं पुष्पशरो लोके प्रसिद्धश्चाह्लासिनि ॥ विडंबनां मया
नीता देवा अपि निजैः शरैः ॥ १८ ॥ मद्भागेनाहतो रुद्रः स्वशरीरे नितंबिनीम् ॥ अर्द्धेन धारयामास त्यक्त्वा लज्जां सुदूरतः ॥ १९ ॥
ब्रह्मा मच्छरनिर्भिन्नः स्वसुतां चकमे ततः ॥ जनयामास तान्निप्रान्वालिखित्यास्तथाविधान् ॥ २० ॥ अहिर्यां चकमे शक्रो गौतमस्य
प्रियां सतीम् ॥ मद्भागेः पीडितोऽतीव स्वर्गादेत्य धरातलम् ॥ २१ ॥ एवं देवा अपि क्षुण्णा मच्छरैरेव महत्तराः ॥ किं पुनर्मानवाः
सुभ्रः कृमिप्रायाः सुचंचलाः ॥ २२ ॥ आक्रीडंतं जगत्सर्वमाब्रह्मांतं तथैव च ॥ विडंबनां परां प्रातं मच्छरैश्चाह्लासिनि ॥ २३ ॥ अहं
पुनस्त्वया भीरु नीतोऽवस्थामिमां शुभे ॥ २४ ॥ तस्मादेहि महाभागे ममाद्य रतदक्षिणाम् ॥ यावन्न याति संत्यज्य मम प्राणाः कलेवरात् ॥
॥ २५ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ सापि तद्वचनं श्रुत्वा पतिव्रतपरायणा ॥ हन्यमाना विशेषेण तद्भागेहृदये भृशम् ॥ २६ ॥ अनभिज्ञा च सा
साध्वी कामधर्मस्य केवलम् ॥ तापसैः सह संवृद्धा नान्यं जानाति किंचन ॥ २७ ॥ वक्तुं तद्विषये यच्च प्रोच्यते कामपीडितैः ॥ अधोमुखाऽलिल
द्रुमिमंगुष्ठेन स्थिता चिरम् ॥ २८ ॥ एतस्मिन्नंतरे भानुः प्राप्तश्चास्तं गिरिं प्रति ॥ विहारसमये प्राप्त आहिताग्निनिवेशने ॥ २९ ॥ हरीतोऽपि
चिरं वीक्ष्य तन्मार्गं चाकृताशनः ॥ ततः स चिंतयामास कस्मात्सा चात्र नागता ॥ ३० ॥ स्नात्वा तीर्थवरे तस्मिन्दृष्ट्वा तां चन्द्ररूपिकाम् ॥
कामेश्वरं च देवेशं कामदं सुखदं नृणाम् ॥ ३१ ॥ ततः शिष्यसमायुक्तो वीक्षमाण इतस्ततः ॥ तं देशं समनुप्राप्तो यत्र तो द्वावपि स्थितौ ॥ ३२ ॥
आलपन्बहुधा कामो हन्यमानो निजैः शरैः ॥ सापि चैव विशेषेण ब्रीडयाऽधोमुखी स्थिता ॥ ३३ ॥ स गुरुमांतरितः सर्वं तच्छ्रुत्वा कामजल्पि
तम् ॥ तस्याश्च तद्गतं भावं ततः कोपादुवाच सः ॥ ३४ ॥ यस्मात्पाप त्वया पत्नी ममेवं शरपीडिता ॥ अनभिज्ञा तथा साध्वी पतिधर्मपरा
यणा ॥ कुप्यथासि समायुक्तस्तस्माद्विप्रियदर्शनः ॥ ३५ ॥ त्वं भविष्यसि पापात्मन्मुक्तो दारैः स्वकैरपि ॥ साऽपि चैव विशेषेण ब्रीडयाऽधोमुखी
स्थिता ॥ ३६ ॥ एषापि च शिलाप्राया भविष्यति विचेतना ॥ त्वां दृष्ट्वा या सरागाऽभूजिजधर्मबहिष्कृता ॥ ३७ ॥ ततः प्रसादयामास तं कामः
प्रणिपत्य च ॥ न ज्ञातेयं मया विप्र तव भार्येति सुन्दरी ॥ ३८ ॥ तेन प्रोक्ता विरुद्धानि वाक्यानि विविधानि च ॥ एतस्या नास्ति दोषोऽत्र
मद्भागेः पीडिता भृशम् ॥ ३९ ॥ सानुरागा परं जाता नोक्तं किंचिद्वचो मुने ॥ तस्मान्नाहंसि शापं त्वं दातुमस्याः कथंचन ॥ ४० ॥ ममास्त्येषो
ऽपराधोऽत्र तस्मान्मे निग्रहं कुरु ॥ भूयोऽपि ब्राह्मणश्रेष्ठ अस्याः शापसमुद्भवम् ॥ ४१ ॥ अपि रुद्रादयो देवा मद्भागेभ्यो द्विजोत्तमा ॥ सोढुं शक्ता
न ते यस्मात्तत्कथं स्यादियं शिला ॥ ४२ ॥ तथात्र त्रिविधं पापं प्रवदति मनीषिणः ॥ मानसं वाचिकं चैव कर्मजं च तृतीयकम् ॥ तदस्माकं
दिधा जातमेकं चास्या मुनीश्वर ॥ ४३ ॥ भार्यायास्ते सुरूपायास्तस्मात्संपूर्णनिग्रहम् ॥ करिष्यसि न ते श्रीतिः काचिदस्ति परत्रजा ॥
॥ ४४ ॥ मनस्तापाद्भजेत्पापं मानसं वाचिकं च यत् ॥ तस्य प्रसादनेनैव यस्योपरि विजल्पितम् ॥ ४५ ॥ प्रायश्चित्तेर्यथोक्तैश्च कर्मजं
पातकं व्रजेत् ॥ धर्मशास्त्रैः परिप्रोक्तं यतः सर्वमहामुने ॥ ४६ ॥ ॥ हरीत उवाच ॥ ॥ अन्यत्र विषये तस्याः पातकं कामदे
व ते ॥ एतस्य तव धर्मस्य प्राधान्यं मनसः स्मृतम् ॥ ४७ ॥ तस्मादेवंविधा चैवं सदा स्यास्यति चाधम ॥ किं पुनः कुरु यत्कृत्यं
नाहं वक्ष्यामि किंचन ॥ ४८ ॥ प्रथमं मनसा सर्वं चिंत्यते तदनंतरम् ॥ ततः प्रजल्पते वाचा क्रियते कर्मणा ततः ॥ ४९ ॥ प्रमाणं
हि मनस्तस्मात्सर्वकृत्येषु सर्वदा ॥ एतस्मात्कारणात्पूर्णां मयाऽस्या निग्रहः कृतः ॥ ५० ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा मुनिश्रेष्ठो
हरीतः स्थात्रमं ययौ ॥ सापि पूर्णकला जाता शिलारूपा च तत्क्षणात् ॥ ५१ ॥ कामदेवोऽपि कुष्ठेन ग्रस्तो रौद्रेण च द्विजाः ॥ शीर्णना
सांमिपाणिश्च नेत्राणामप्रियोऽभवत् ॥ ५२ ॥ अथ कामे निरुत्साहे संजाते द्विजसत्तमाः ॥ व्याधिग्रस्ते जगत्स्यस्मिन्सुष्टिरीषो व्यजायत ॥ ५३ ॥
केनलं क्षीयते लोको नैव वृद्धिं प्रीच्छति ॥ स्वेदजा येऽपि जीवाः स्तुस्तेपि याताः परित्यज्य ॥ ५४ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवाः सर्वे चिंतासमाकुलाः ॥
किमिदं क्षीयते लोको जलस्यैः स्थलजैः सह ॥ ५५ ॥ न दृश्यते कश्चिद्बालः कोऽपि कश्चित्कथंचन ॥ न च गर्भवती नारी कश्चित्क्षेमं स्मरस्य च ॥
॥ ५६ ॥ ततस्तं व्याधिना ग्रस्तं द्वात्वात्र क्षेत्रसंश्रयम् ॥ आजगुस्तस्मिन्तः सर्वे व्याकुलेनांतरात्मना ॥ ५७ ॥ कामेश्वरपुरस्य च तं दृष्ट्वा कुसुमागुचम् ॥

अत्यन्तविह्वलाकारं धितवानं महेन्द्रम् ॥ ५८ ॥ ततः प्रोचुः सुदुःखार्ताः किमिदं कुसुमागुण ॥ निरुत्साहः सङ्कल्पः कुण्ठ्याधिसमाकुलः ॥ ५९ ॥
ततश्चाधोमुखो जातो लज्जया परया वृतः ॥ प्रोवाच शापजं सर्वं हारीतस्य विचेष्टितम् ॥ ६० ॥ ततस्ते विबुधाः प्रोचुः पातकं यद्विरा कृतम् ॥
तत्तत्कारणमात्मसर्वं संक्षयं यात्यसंशयम् ॥ ६१ ॥ तस्मादेतां शिलाकृपां त्वमारोपय चित्तज ॥ येन कुण्डः क्षयं याति ततस्तेजोऽभिवर्धते ॥ ६२ ॥
जगति स्यान्महासृष्टिर्देवकृत्यं कृतं भवेत् ॥ न तेऽस्ति कायजं पापं यतो मुक्ता प्रवाचिकम् ॥ ६३ ॥ अत्र कुण्डे त्वदीयेऽन्यो यः स्नात्वा श्रद्धया
भिवृतः ॥ इनां पापविनिर्मुक्तां शिलां वै मानवः स्पृशेत् ॥ ६४ ॥ कुण्ड्याधिसमोपेतः कायोत्येनापि कर्मणा ॥ सोऽपि व्याधिविनिर्मुक्तो भवि
ष्यति गतज्वरः ॥ ६५ ॥ एतत्सौभाग्यकूपं च लोके ख्यातं जलाशयम् ॥ भविष्यति न संदेहः सर्वरोगक्षयावहम् ॥ ६६ ॥ वृद्धिर्निर्मुक्तानि
तथान्याश्च विचर्चिकाः ॥ अत्र स्नातस्य यास्यंति वृष्टेतां सद्य एव हि ॥ ६७ ॥ एवमुक्त्वा ते देवाः प्रजगमुच्छिदशालयम् ॥ कामदेवोऽपि तत्रस्थ
स्तस्याः पूजामथ व्यधात् ॥ ६८ ॥ ततश्च समतिक्रान्तिं मासमात्रे द्विजोक्तमाः ॥ तादृशपः स संजातो यादगासीत्पुरा स्मरः ॥ ६९ ॥ ततश्चायतनं
तस्याः कृत्वा श्रद्धासमन्वितः ॥ जगाम वाञ्छितं देशं सृष्टयर्थं यत्नमास्थितः ॥ ७० ॥ सापि नम्रमुखी तादृक्तेन शक्ता तथैव च ॥ संजाता खण्डका
कारा तेन खण्डशिला स्मृता ॥ ७१ ॥ यस्तां पूजयते भक्त्या त्रयोदश्यां तथैव च ॥ नापवादो भवेत्तस्य परदारसमुद्भवः ॥ ७२ ॥ कामिन्याश्च
विशेषेण प्राहैतच्छंकरात्मजः ॥ कार्तिकेयो द्विजश्रेष्ठाः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ७३ ॥ तथा कामेश्वरं देवं कामदेवप्रतिष्ठितम् ॥ त्रयोदश्यां सप्ता
राध्य सर्वाङ्कामानवाप्नुयात् ॥ ७४ ॥ रतिम्रीतिसमायुक्तः स्थितस्तत्र स्मरस्तथा ॥ मूर्तो ब्राह्मणशार्दूलः श्रेष्ठं प्रातादमाश्रितः ॥ ७५ ॥ विरूपो
दुर्भङ्गो यो वा त्रयोदश्यां समाहितः ॥ यस्तं कुङ्कुमजैः पुष्पैः संपूजयति मानवः ॥ ७६ ॥ स सौभाग्यसमायुक्तो रूपवांश्च प्रजायते ॥ या नारी
पतिना त्यक्ता सपत्नीजनसंवृता ॥ ७७ ॥ तं देवं सुकलत्राढ्यं तथैव परिपूजयेत् ॥ त्रयोदश्यां द्विजश्रेष्ठाः केसरैः कुङ्कुमोद्भवैः ॥ ७८ ॥ सा सौभा
ग्यवती विप्रा जायते च प्रजावती ॥ वनधान्यसमृद्धा च दुःखशोकविर्जिता ॥ दोषैः सर्वैर्विनिर्मुक्ता शंसिता धरणीतले ॥ ७९ ॥ इति
श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये खंडशिलासौभाग्यकूपिकोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं
नाम चतुर्विंशदुत्तररातमोऽध्यायः ॥ १३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथान्वापि च तत्रास्ति दीर्घिकारुया सुरोभना ॥ सरसी
लोकविख्याता सर्वपातकनाशनी ॥ १ ॥ यस्यां स्नातो नरः सम्यग्भास्करस्योदयं प्रति ॥ ज्येष्ठशुक्लचतुर्दश्यां मुच्यते सर्वपातकैः ॥ २ ॥ आसीत्पूर्वं
द्विजो वीरशर्मनामातिविश्रुतः ॥ वेदविद्याव्रतज्ञातो वर्षमाने पुरोत्तमे ॥ ३ ॥ तस्य कन्या सख्युपमा कदाचिच्छृणुष्वनुता ॥ अतिदीर्घा प्रमाणेन
जनहास्यविवर्दिनी ॥ ४ ॥ ततः सा यौवनं प्राप्ता तद्वपुषि कुमारिका ॥ न कश्चिद्वरयामास शास्त्रवाक्यमनुस्मरन् ॥ ५ ॥ अतिसंक्षितकेशा या
अतिदीर्घातिशयना ॥ उद्वाहयति यः कन्यां पुरुषः काममोहितः ॥ ६ ॥ पण्मासाभ्यन्तरे मृत्युं स प्राप्नोति नरो ध्रुवम् ॥ एतस्मात्कारणात्सर्वं
तां त्यजति कुमारिकाम् ॥ ७ ॥ पुरुषा अतिदीर्घत्वयुक्तां वीक्ष्य समंततः ॥ ततो वैराग्यमापन्ना तपस्तेजोऽतिदारुणम् ॥ ८ ॥ चांद्रायणानि
कुच्छ्राणि तया चीर्णान्यनेकशः ॥ पाराकाणि यथोक्तानि तथा सांतपनानि च ॥ ९ ॥ व्रतं यद्विद्यते किंचिन्नियमः संयमस्तथा ॥ अन्यथापि
शुभं कृत्यं तत्सर्वं च तया कृतम् ॥ १० ॥ एवं तस्या व्रतस्थाया जरा सम्यगुपस्थिता ॥ तथापि तेजसो वृद्धिर्बृष्टे तपसा कृता ॥ ११ ॥ सा
च नित्यं महेन्द्रस्य सर्वां यात्यतिकौतुकात् ॥ देवर्षीणां मतं श्रोतुं देवतानां विशेषतः ॥ १२ ॥ यदा सा स्वासनं त्यक्त्वा प्रयाति स्वगृहोन्मुखी ॥
तदैवाभ्युक्षणं चक्रुस्तत्र शक्रस्य किकराः ॥ १३ ॥ तथान्यदिवसे हृष्टं क्रियमाणं तया हि तत् ॥ अभ्युक्षणं स्वकीये च आसने द्विजसत्तमाः ॥
॥ १४ ॥ ततः कोपपरीतांगी दीर्घिका सा कुमारिका ॥ त्रिशालां शृङ्गुटीं कृत्वा ततः प्राह पुरंदरम् ॥ १५ ॥ किं दोषं वीक्ष्य मे शक्र प्रोक्षितं
चासनं त्वया ॥ परद्वारकृतं दोषं किं मयैतत्कृतं केचित् ॥ १६ ॥ तस्मान्मे पातकं ब्रूहि नो चेच्छापं सुदारुणम् ॥ त्वयि दास्याम्यसंदिग्धं सत्ये
नात्मानमालभे ॥ १७ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ न ते दीर्घेऽस्ति दोषोऽत्र कश्चिदेकं विना शुभे ॥ तेनाथ क्रियते चेतदासनस्याभिषेचनम् ॥
॥ १८ ॥ त्वं कुमार्यपि संप्राप्ता ऋतुकालं विगर्हिता ॥ तेन दोषं त्वमापन्ना नान्यदस्तीह कारणम् ॥ १९ ॥ तस्मादद्यापि त्वां कश्चिद्ब्रूद्वाहयति
तापसः ॥ त्वं तं वरय भर्तारं येन गच्छसि मेध्यताम् ॥ २० ॥ ततश्च लज्जया युक्ता सा तदा दीर्घकन्यका ॥ गत्वा भूमितले तूर्णं वर्षमाने पुरो
त्तमे ॥ २१ ॥ ततः फल्कतुमारुन्वा चत्वरेषु त्रिकेषु च ॥ उच्छिद्यत दक्षिणं पाणिं भ्रममाणा इतस्ततः ॥ २२ ॥ यदि कश्चिद्विजो जात्या करोति
मम सांप्रतम् ॥ पाणिग्राहं तपोऽर्द्धस्य श्रेयो यच्छामि तस्य च ॥ २३ ॥ एवं तां प्रविजल्पन्तीं श्रुत्वा लोका दिवानिशम् ॥ उन्मत्तामिति मन्वाला
हास्यं चक्रुः परस्परम् ॥ २४ ॥ ततः कतिपयाहस्य प्रकुर्वती च दीर्घिका ॥ कुण्ड्याधिगृहीतेन ब्राह्मणेन परिश्रुता ॥ २५ ॥ ततः प्रोवाच
मन्दं स समाहूय सुदुःखिताम् ॥ २६ ॥ अहं त्वामुद्वाहयाम्यय कृत्वा पाणिग्रहं तव ॥ यदि मद्बचनं सर्वं सर्वदेवानुतिष्ठसि ॥ २७ ॥
॥ कुमारिकोवाच ॥ ॥ करिष्यामि न संदेहस्तव वाक्यं द्विजाधिप ॥ कुरु पाणिग्रहं मेऽद्य विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ २८ ॥ ॥ सूत
उवाच ॥ ॥ ततस्तस्याः कुमार्याः स पाणिं जग्राह दक्षिणम् ॥ गृह्योक्तेन विधानेन देवाग्निगुरुसंनिधौ ॥ २९ ॥ अथ सा प्राह भूयोऽपि
विवाहकृतमंगला ॥ आदेशं देहि मे नाथ यं करोमि तवाधुना ॥ ३० ॥ ॥ पतिरुवाच ॥ ॥ अपपदिषु तीर्थेषु स्नातुमिच्छामि सुन्दरि ॥ साहाय्ये
न त्वदीयेन यदि शक्नोषि तत्कुरु ॥ ३१ ॥ बाढमित्येव सा प्रोच्य ततस्तूर्णं पतिव्रता ॥ तत्प्रमाणं दृढं कृत्वा रम्यं वंशकुटीरकम् ॥ ३२ ॥ मृदु
तूलममायुक्तं ततः प्राह निजं पतिम् ॥ कृताञ्जलिपुटा धृत्वा प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ ३३ ॥ एतत्तव कृते रम्यं कृतं वंशकुटीरकम् ॥ मम नाथारुहायु
त्वं येन कृत्वाथ सूर्यनि ॥ नयामि सर्वतीर्थेषु क्षेत्रेषु सुशुभेषु च ॥ ३४ ॥ ततः कुण्ठे प्रहृष्टात्मा शनैरुत्थाय भूतलात् ॥ तथा चोद्धतदेहः सन्सुप्तो
वंशकुटीरके ॥ ३५ ॥ ततस्तं मस्तके कृत्वा सर्वतीर्थं यथासुखम् ॥ सर्वक्षेत्रेषु बभ्राम स्नापयन्ती निजं पतिम् ॥ ३६ ॥ यथा यथा स चक्रेऽथ स्नानं
तीर्थेषु कुण्डभाक् ॥ तथातथास्य गात्रेषु तेजो वृद्धिं प्रगच्छति ॥ ३७ ॥ ततः क्रमेण सा साध्वी भ्रममाणा महीतले ॥ हाटकेश्वरे क्षेत्रे संप्राप्ता रजनी
मुखे ॥ ३८ ॥ ह्रान्ता वैकुण्ठ्यापन्ना भाराक्रान्ता पतिव्रता ॥ निद्रान्धा निश्चसन्ती च प्रस्वलन्ती पदेपदे ॥ ३९ ॥ अथ तत्र प्रदेशे तु माण्डव्यो
मुनिपुंगवः ॥ शूलरोपितगात्रस्तु संतिष्ठति सुदुःखितः ॥ ४० ॥ अथ सा तं समासाद्य शूलं रात्रौ पतिव्रता ॥ निजगात्रेण भारात्तां गच्छमाना
महासती ॥ ४१ ॥ तथा संचालितः सोऽथ माण्डव्यो मुनिपुंगवः ॥ परां पीडां समासाद्य ततः प्राह सुदुःखितः ॥ ४२ ॥ केनेदं पापमत्ता शल्यं ममोतः
परिचालितम् ॥ येनाहं दुःखयुक्तोऽपि भूयो दुःखास्पदीकृतः ॥ ४३ ॥ ॥ दीर्घिकोवाच ॥ ॥ न मया त्वं महाभाग निद्रोपहतया दृशा ॥
दृष्टेन परिस्पृष्टो ह्यस्पृश्यः पापकृतमः ॥ ४४ ॥ न त्वया सहशान्धान्यः पापात्मास्ति धरातले ॥ शिरस्तुद्धतशूलोऽपि यो मृत्युं नाभिगच्छति ॥
॥ ४५ ॥ अहं पतिव्रता मूढ बहामि शिरसा धृतम् ॥ तीर्थयात्राकृते कान्तं विकलाङ्गं सुवल्गवम् ॥ ४६ ॥ कस्मात्तस्यास्तिस्कारं मम यच्छसि

निष्ठुरम् ॥ अज्ञातां मूढबुद्धिः सन्विशेषान्मानुषोद्भवाम् ॥ ४७ ॥ ॥ माण्डव्य उवाच ॥ ॥ अहं यादृक्त्वया प्रोक्तस्तादृगेव न संशयः ॥ पापा
त्मा मूढबुद्धिश्च अस्पृश्यः सर्वदेहिनाम् ॥ ४८ ॥ यदि प्रातस्तत्रायं च भर्ता जीवति निष्ठुरे ॥ येन मे जनिता पीडा प्राणान्तकरणी दृढा ॥ ४९ ॥
तस्मादेव तवाभीष्टः स्पृष्टः सूर्यस्य रश्मिभिः ॥ मया शप्तः परित्यागं जीवितस्य करिष्यति ॥ ५० ॥ ॥ दीर्घिकोवाच ॥ ॥ यद्येवं मरणं
पत्युः प्रभाते संभविष्यति ॥ मदीयस्य ततः प्रातर्नोद्गमिष्यति भास्करः ॥ ५१ ॥ एवमुक्त्वा ततः साथ निषसाद धरातले ॥ भूमौ तद्रुतसंयुक्तं
मुक्त्वा वंशकुटीरकम् ॥ ५२ ॥ अथ तां प्राह कुप्री स पिपासा संप्रवर्तते ॥ तस्मात्तोयं समानेहि पानार्थमतिशीतलम् ॥ ५३ ॥ तथैव सा समा
कर्ण्य भर्तुरादेशमुत्सुका ॥ इतस्ततश्च वज्राभ्रं जलार्थं न प्रपश्यति ॥ न च निर्याति दूरं सा त्यक्कारण्ये तथाविधम् ॥ ५४ ॥ भर्तारं श्वापदोत्थं
च भयं हृदि वितन्वती ॥ उपविश्य तूत्रो भूमौ स्पृष्ट्वा पादौ पतेस्तदा ॥ प्रोवाच दीर्घिका वाक्यं तारवाक्येन दुःखिता ॥ ५५ ॥ पतिव्रता
त्वमाचीर्णं यदि सम्यग्मया स्फुटम् ॥ तेन सत्येन भूषणान्निरिच्छतु जलं शुभम् ॥ ५६ ॥ एवमुक्त्वा जवानाथ पादाघातेन मेदिनीम् ॥
कान्तभक्तिं पुरस्कृत्य तस्य जीवितवाञ्छया ॥ ५७ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तोयं पादाघातादनन्तरम् ॥ निष्क्रान्तं निर्मलं स्वादु माण्डव्यस्य च
पश्यतः ॥ ५८ ॥ ततस्तं स्नापयामास तस्मिन्तोये श्रमातुरम् ॥ अपाययततः पश्चात्स्वयं स्नात्वा पपौ जलम् ॥ ५९ ॥ एतस्मिन्नन्तरे सूर्यः
पतिव्रतकृताद्रयात् ॥ नाभ्युदेति समुत्पन्नस्ततः कालात्ययो महान् ॥ ६० ॥ अथ रात्रिं समालोक्य दीर्घा ये कामुका जनाः ॥ ते सर्वे तुष्टिमापन्ना
स्तथा च कुलटाः स्त्रियः ॥ ६१ ॥ कौशिका राक्षसाश्चापि चोरा जाराश्च ये नराः ॥ ते सर्वे प्रोचुः संहृष्टाः समालिङ्ग्य परस्परम् ॥ ६२ ॥ अद्या
स्माकं विधिस्तुष्टो भगवान्मन्मथस्तथा ॥ येन दीर्घा कृता रात्रिर्नाशं नीतश्च भास्करः ॥ ६३ ॥ ये पुनर्ब्राह्मणाः शांता यज्ञकर्मसमुद्यताः ॥
ते सर्वे दुःखमापन्नाः सूर्योदयविनाशकृताः ॥ ६४ ॥ न कश्चिद्यजनं चक्रे याजनं न च सद्भिजः ॥ न श्राद्धं न च संकल्पं न स्वाध्यायं कथंचन ॥
॥ ६५ ॥ न स्नानं न च दानं च लोकयात्रां विशेषतः ॥ व्यवहारं न कृत्यं च किञ्चिद्धर्मसमुद्भवम् ॥ ६६ ॥ एतस्मिन्नन्तरे देवाः सर्वे शक्रपुरो
गमाः ॥ परं दोःस्थं समापन्ना यज्ञभागविवर्जिताः ॥ ६७ ॥ ततो भास्करमासाद्य ऊर्ध्वदुःखसमन्विताः ॥ कस्मान्नोद्गमनं देव प्रकरोषि दिवाकर ॥
॥ ६८ ॥ एतत्त्वया विना सर्वं जगद्रयाकुलतां गतम् ॥ ६९ ॥ तस्माद्धोकहितार्थाय त्वमुद्गच्छ यथा पुरा ॥ अग्निष्टोमादिका यज्ञा वर्तते येन
भूतले ॥ ७० ॥ ॥ सूर्य उवाच ॥ ॥ पतिव्रतासमादेशात्त्यक्तश्चाभ्युदयो मया ॥ तस्माद्भूत्वा सुराः सर्वे तां वदंतु कृते मम ॥ ७१ ॥ येन
तद्वाक्यमासा ॥ प्रवर्त्तामि यथासुखम् ॥ अन्यथा मां शपेत्कुद्धा नूनं सा हि पतिव्रता ॥ ७२ ॥ एवं सा तपसा युक्ता प्रोत्कृष्टं हि सुरोत्तमाः ॥ पति
व्रतात्वमाधत्ते तथान्यदपरं महत् ॥ ७३ ॥ कस्तस्या वचनं शक्तः कर्तुमेवमतोऽन्यथा ॥ एतस्मात्कारणाद्रीतो नोद्गच्छामि कथंचन ॥ ७४ ॥ न
तत्कृतसहस्रेण यजंतः प्राप्नुयुः फलम् ॥ पतिव्रतात्वमापन्ना यत्स्त्री विंदति केवलम् ॥ ७५ ॥ ततस्ते विबुधाः सर्वे गत्वा तत्क्षेत्रमुत्तमम् ॥ प्रोचुस्तां
दीर्घिकां वाक्यैर्मृदुभिः पुरतः स्थिताः ॥ ७६ ॥ त्वया पतिव्रते सूर्यो यन्निषिद्धो न तत्कृतम् ॥ शुभं यतो हताः सर्वा भूतले शोभनाः क्रियाः ॥ ७७ ॥
तस्माद्गच्छतु प्राज्ञे त्वद्वाक्यात्तीक्ष्णदीधितिः ॥ यज्ञक्रिया विशेषेण येन वर्तति भूतले ॥ ७८ ॥ ॥ पतिव्रतोवाच ॥ अयं च मे पतिः सद्यः
प्राणभ्योऽपि च यः प्रियः ॥ सोऽभ्येति निधनं देवाः प्रोद्वते रविमंडले ॥ ७९ ॥ शप्तश्चानेन दुष्टेन माण्डव्येन सुपाप्मना ॥ कार्यं विनापि निर्दिष्ट
स्तद्वाक्यं भास्करं कथम् ॥ ८० ॥ उदयार्थं न मे यज्ञैः कार्यं किञ्चिन्न चापरैः ॥ श्राद्धदानादिकैः कृत्यैः संजातेर्दयितं विना ॥ ८१ ॥ ॥ सूत
उवाच ॥ ॥ ततस्ते विबुधाः सर्वे समालोक्य परस्परम् ॥ चिरकालं सुदुःखार्तास्तामूर्ध्वनिनयान्विताः ॥ ८२ ॥ उद्गच्छतु रविर्भद्रे त्वया
दयितः पतिः ॥ प्रयातु निधनं सद्यो भूयादेव मुनीन्वरः ॥ ८३ ॥ पुनर्जीवापयिष्यामो वयमेनमपि हुतम् ॥ मृत्युमार्गमनुप्राप्तं त्वत्कृते पतिवत्सले
॥ ८४ ॥ पञ्चविंशतिवर्षीयं कामदेवमिवापरम् ॥ त्वं द्रक्ष्यसि सुदीप्तांगं सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ ८५ ॥ भूत्वा पंचदशाब्दीया पञ्चपत्रायतेक्षणा ॥
मर्त्यलोके सुखं सम्यक्स्वेच्छया साधयिष्यसि ॥ ८६ ॥ एषोऽपि मुनिशार्दूलो विपाप्मा सांप्रतं शुभे ॥ शूलवेधेन निर्मुक्तः सुखभागी भवत्कलम् ॥
॥ ८७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ वाढमित्येव च प्रोक्ते तथा स द्विजसत्तमाः ॥ उद्गतो भगवान्सूर्यस्तत्क्षणादेव वेगतः ॥ ८८ ॥ ततः सूर्याशुसंस्पृष्टः
स मृतश्च सुकुण्ठभाक् ॥ विबुधानां करैः स्पृष्टः पुनरेव समुत्थितः ॥ ८९ ॥ पञ्चविंशतिवर्षीयः कामदेव इवापरः ॥ संस्मरन्पूर्विकां जातिं सवा हर्ष
समन्वितः ॥ ९० ॥ दीर्घिकापि परिसृष्ट्वा स्वयं देवेन शंभुना ॥ संजाता यौवनोपेता दिव्यलक्षणलक्षिता ॥ ९१ ॥ पञ्चपत्रेक्षणा रम्या चन्द्रवि
म्बसमानना ॥ मध्ये क्षामा सुगौरांगी पीनोन्नतपयोधरा ॥ ९२ ॥ ततस्तं मुनिशार्दूलं शूलाग्रादवतार्य च ॥ प्रोचुश्च विबुधश्रेष्ठाः सादरं हर्षसंयुताः
॥ ९३ ॥ एतत्सत्यं कृतं वाक्यं मुने तव यथोदितम् ॥ मृतोऽपि ब्राह्मणः कुप्री संस्पृष्टो रविरश्मिभिः ॥ ९४ ॥ पुनरुत्थापितोऽस्माभिः कृतश्च तरुणः पुनः ॥
अनया भार्यया सार्धं तस्मात्त्वं स्वाश्रमं व्रज ॥ ९५ ॥ नास्माकं दर्शनं व्यर्थं कथंचिदपि जायते ॥ तस्मात्प्रार्थय यच्चित्ते तव नित्यं समाश्रितम् ॥ ९६ ॥
इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये पतिव्रतावरलाभोनाम पञ्चविंशदुत्तरशतत
मोऽध्यायः ॥ १३५ ॥ ॥ ॥ माण्डव्य उवाच ॥ ॥ गृहीष्यामि सुरश्रेष्ठा वरं युष्मत्समुद्भवम् ॥ परं मे निर्णयं चैकं धर्मराजः प्रचक्षतु ॥
॥ १ ॥ सर्वेषां प्राणिनां लोके कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ उपतिष्ठति नान्यत्र सत्यमेतत्सुरोत्तमाः ॥ २ ॥ मयाप्यत्र परे चापि किं कृतं पातकं च
यत् ॥ ईदृशीं वेदनां प्राप्नो न च मृत्युं कथंचन ॥ ३ ॥ ॥ धर्मराज उवाच ॥ ॥ अन्यदेहं त्वया विप्र बालभावेन वर्तता ॥ शूलान्नेन सुती
क्ष्णेन काये विद्धो वकः क्षितौ ॥ ४ ॥ नान्यत्कृतमपि स्वरूपं पातकं किञ्चिदेव हि ॥ एतस्मात्कारणादेवा व्यथा संसेविता द्विज ॥ ५ ॥ ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भृशं क्रोधसमन्वितः ॥ ततस्तं प्राह माण्डव्यो धर्मराजं पुरः स्थितम् ॥ ६ ॥ अस्य स्वरूपापराधस्य
तस्माद्भूयान्विनिग्रहः ॥ कृतस्त्वया सुदुर्बुद्धे तस्माच्छापं गृहाण मे ॥ ७ ॥ त्वं प्राप्य मानुषं देहं शूद्रयोनीं व्यवस्थितः ॥ जातिक्षयकृतं दुःखं
प्रभूतं सेवयिष्यसि ॥ ८ ॥ तथा कृता मयेपाद्य व्यवस्था सर्वदेहिनाम् ॥ अष्टमाद्रत्तरादूर्ध्वं कर्मणा गहितेन च ॥ प्रशहीष्यति वै जंतुः पुरुषो
योपिदेव वा ॥ ९ ॥ एवमुक्त्वा स माण्डव्यो धर्मराजं ततः परम् ॥ प्रस्थितो रोषनिर्मुक्तो वाञ्छितार्थां प्रति द्विजाः ॥ १० ॥ अथ तं प्रस्थितं
दृष्ट्वा प्रोचुः सर्वे दिवौकसः ॥ धर्मराजकृते व्यग्राः श्रुत्वा शापं तथाविधम् ॥ ११ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ भगवन्पापसक्तस्य धर्मराजस्य केव
लम् ॥ न त्वमहंसि शापेन शूद्रं कर्तुं कथंचन ॥ १२ ॥ प्रसादं कुरु तस्मात्त्वमस्य धर्मपतेर्द्विज ॥ अस्माकं वचनात्सद्यः प्रार्थयस्व तथा वरम् ॥
॥ १३ ॥ ॥ माण्डव्य उवाच ॥ ॥ नान्यथा जायते वाणी या मयोक्ता सुरोत्तमाः ॥ अवश्यं धर्मराजोऽयं शूद्रयोनीं प्रयास्यति ॥ १४ ॥
परं नेवास्य संतानं तस्यां योनौ भविष्यति ॥ संप्राप्स्यति च भूयोऽपि धर्मराजत्वमुत्तमम् ॥ १५ ॥ आराधयतु चाव्यग्रः क्षेत्रेऽत्रैव त्रिलोचनम् ॥

प्रसादात्तस्य देवस्य शीघ्रं वृत्त्युपवाप्स्यति ॥ १६ ॥ तथा देवो वरो महां भवद्विर्द्यदि स्वर्गपाः ॥ तदेवा शूलिकाऽस्माकं स्पर्शाद्भयात्सुधमदा ॥ १७ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ एनां यः प्रातरुत्थाय स्पर्शयिष्यति शूलिकां ॥ पातकात्स विमुक्तो वा इह लोके भविष्यति ॥ १८ ॥ एवमुक्त्वा मुनिं तं ते देवाः शक्रपुरोगमाः ॥ ततस्तां सादरं प्राहुः सह भर्त्रा पतिव्रताम् ॥ १९ ॥ त्वमपि प्रार्थयाभीष्टमस्मत्तो वरवर्णिनि ॥ यत्ते चित्ते स्थितं नित्यं नादेयं विद्यतेऽत्र नः ॥ २० ॥ ॥ पतिव्रतोवाच ॥ ॥ येयं मया कृता गर्ता स्थानेऽत्र त्रिदशधराः ॥ मन्नामा ख्यातिमायातु दीर्घि

केति जगत्रये ॥ २१ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ अद्यप्रभृति लोकेऽत्र गर्तेयं तव शोभने ॥ दीर्घिकेति सुविख्याता भविष्यति जगत्रये ॥ २२ ॥ येऽस्यां स्नानं करिष्यन्ति प्रातरुत्थाय मानवाः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तास्ते भविष्यन्ति तत्क्षणात् ॥ २३ ॥ कन्याराशिगते सूर्ये संप्राप्ते पंचमीदिने ॥ येऽत्र स्नानं करिष्यन्ति श्रद्धया सहिता नराः ॥ २४ ॥ अपुत्रास्ते भविष्यन्ति सपुत्रा वंशवर्धनाः ॥ एवमुक्त्वाऽथ तां देवा जग्मुः स्वर्गं द्विजोत्तमाः ॥ २५ ॥ पतिव्रतापि तेनैव सह कान्तिं मुन्दरी ॥ सेवयामास कल्याणी स्मरसौख्यमनुत्तमम् ॥ २६ ॥ पर्वतेषु सुरस्येषु नदीनां पुलिनेषु च ॥ उद्यानेषु विचित्रेषु वनेषुपवनेषु च ॥ २७ ॥ ततो वयसि संप्राप्ते पश्चिमे कालपर्ययात् ॥ तदेवात्मीयसत्तीर्थं सेवयामास सादरम् ॥ २८ ॥ ततो देहं परित्यक्त्वा स्वकांतिं वीक्ष्य तं मृतम् ॥ तत्र तोये जगामाथ ब्रह्मलोकं पतिव्रता ॥ २९ ॥ एतद्दः सर्वमाख्यातं दीर्घिकाख्यानमुत्तमम् ॥ यस्य संश्रवणादेव नरः पापात्प्रमुच्यते ॥ ३० ॥ इति श्रीस्कादि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये दीर्घिकोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम षड्विंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १३६ ॥ ॥ ॐ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ केनासौ मुनिशार्दूलो मांडव्यः सुमहातपाः ॥ शूलायां स्थापितः केन कारणेन च नो वद ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ स मांडव्यो मुनिः पूर्वं तीर्थयात्रां समाचरन् ॥ अस्मिन्क्षेत्रे समायातः श्रद्धया परया युतः ॥ २ ॥ विश्वामित्रायमासाद्य सत्तीर्थं पावनं महत् ॥ पितृणां तर्पणं चक्रे भास्करं प्रति स व्रती ॥ ३ ॥ जपन्विभ्राडिति श्रेष्ठं सूक्तं भास्करवल्लभम् ॥ एतस्मिन्नंतरे चोरो लोप्समादाय कस्यचित् ॥ ४ ॥ कोपितः तत्र समायातः पृष्ठे लग्नेर्जनेर्द्विजाः ॥ ततश्चोरोऽपि तं दृष्ट्वा मौनस्यं मुनिसत्तमम् ॥ ५ ॥ लोप्सं मुक्त्वा तदग्रेऽथ प्रविवेश गुहांतरे ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्तास्ते जना लोप्सहेतवे ॥ ६ ॥ दृष्ट्वा लोप्सं तदग्रस्थं तमृदुर्मुनिपुंगवम् ॥ मार्गेणानेन चायातो लोप्सहस्तो मलिम्लुचः ॥ ब्रूहि शीघ्रं महाभाग केन मार्गेण निर्गतः ॥ ७ ॥ स च जानन्नपि प्राज्ञो गुहांसंस्थं मलिम्लुचम् ॥ न किंचिदपि चोवाच मौनव्रत परायणः ॥ ८ ॥ असकृत्प्रोच्यमानोऽपि परचितासमन्वितः ॥ यदा प्रोवाच नो किंचित्स रक्षंश्चोरजीवितम् ॥ ९ ॥ ततस्तैर्भञ्जितं सर्वैरेव वृत्तं मलिम्लुचः ॥ संप्रातः पृथतोऽस्माभिर्मुनिरूपो बभूव ह ॥ १० ॥ अविचार्य ततः सर्वैराभीरैस्तैर्दुरात्मभिः ॥ शूलीभारोपितः सद्यो नीत्वा किंचिद्गुहांतरे ॥ ११ ॥ एवं प्राप्ता तदा शूली मुनिना तेन दारुणा ॥ पूर्वकर्मविपाकेन दोषहीनेन धीमता ॥ १२ ॥ इति श्रीस्कादि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये मांडव्यशूलीप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनं नाम सप्तविंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १३७ ॥ ॥ ॐ ॥

॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ किं कृतं धर्मराजेन तपोध्यानादिकं च यत् ॥ मांडव्यशापनाशाय तदस्माकं प्रकीर्तय ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ मांडव्यशापमासाद्य धर्मराजः सुदुःखितः ॥ तपस्तेपे द्विजश्रेष्ठास्तस्मिन्क्षेत्रे व्यवस्थितः ॥ २ ॥ प्रासादं देवदेवस्य संविधाय कपर्दिनः ॥ अर्घ्यं पूजया मास पुष्पधूपानुलेपनैः ॥ ३ ॥ ततः कालेन महता तुष्टस्तस्य महेश्वरः ॥ प्रोवाच वरदोऽस्मीति प्रार्थयस्व यदीप्सितम् ॥ ४ ॥ ॥ धर्मराज उवाच ॥ ॥ अहं देव पुरा शतो मांडव्येन महात्मना ॥ स्वधर्मे वर्तमानोऽपि सर्वदोषविवर्जितः ॥ ५ ॥ कुपितेन च तेनोक्तं शूद्रधोनौ भविष्यसि ॥ ६ ॥ तत्रापि च महदुःखं ज्ञातिनाशसमुद्भवम् ॥ मच्छापजनितं सद्यो जातिजं समवाप्स्यसि ॥ ७ ॥ तस्मान्नाहि सुरश्रेष्ठ तस्या योनेः सकाशतः ॥ कथं चेतद्विधो भूत्वा तस्यां जन्म करोम्यहम् ॥ ८ ॥ तत्रापि च महदुःखं ज्ञातिनाशसमुद्भवम् ॥ एतदर्थं सुरश्रेष्ठ मया चाराधितो भवान् ॥ ९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ न तस्य सन्मुनेर्वाक्यं शक्यते कर्तुमन्यथा ॥ तस्मान्छूद्रोऽपि भूत्वा त्वं न संतानमवाप्स्यसि ॥ १० ॥ ज्ञातिक्षयं प्रदृष्ट्वापि नैव दुःखमवाप्स्यसि ॥ यतो निषिध्यमानोऽपि न करिष्यति तेवच ॥ ११ ॥ एतस्मात्कारणाच्चिते न ते दुःखं भविष्यति ॥ ज्ञातिजं धर्मराजैतत्सत्यमेव मयोदितम् ॥ १२ ॥ स्थित्वा वर्षशतं प्राज्ञं त्वं शूद्रो धर्मवत्सलः ॥ उपदेशान्वहन् दत्त्वा ज्ञातिभ्यो हितकाम्यया ॥ अपि श्रद्धा विहीनेषु पापात्मसु सदैव हि ॥ १३ ॥ ततो वर्षशते पूर्णे ब्रह्मद्वारेण केवलम् ॥ आत्मानं सम्यगुत्सृज्य मोक्षमेव प्रयास्यसि ॥ १४ ॥ एवमुक्त्वा स भगवान्गतश्चादर्शनं ततः ॥ धर्मराजोऽपि तं शापं भजे मांडव्यसंभवम् ॥ १५ ॥ तदा विदुररूपेण ह्यवतीर्थ धरातले ॥ मांडव्यस्य वचः सत्यं स चकार महामतिः ॥ १६ ॥ जातो भगवता साक्षाद्वासेनामिततेजसा ॥ पाराशर्येण विप्रेण दाक्षिण्यसंयुतः ॥ १७ ॥ एतद्दः सर्वमाख्यातं धर्मराजसमुद्भवम् ॥ आख्यानं यदहं पृष्ठः सर्वपातकनाशनम् ॥ १८ ॥ इति श्रीस्कादि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये धर्मराजेऽवरोत्पत्तिवर्णनं नामाष्टाविंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १३८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ धर्मराजश्चोत्तमं च माहात्म्यं द्विजसत्तमाः ॥ यन्मया प्रश्रुतं पुण्यं सकाशात्त्वपितुः पुरा ॥ १ ॥ तदहं कीर्तयिष्यामि शृणुष्व सुसमाहिताः ॥ त्रैलोक्येऽपि सुविख्यातं सर्वपातकनाशनम् ॥ २ ॥ तत्र क्षेत्रे पुरा विप्रः कश्यपान्वयसंभवः ॥ उपाध्याय इति ख्यातो वेदविद्यापरायणः ॥ ३ ॥ पश्चिमे वयसि प्राप्ते तस्य पुत्रो बभूव ह ॥ स्वाध्यायनियमस्यस्य प्रभूतविभवस्य च ॥ ४ ॥ पञ्चवर्षकमात्रस्तु यदा जज्ञे च तत्सुतः ॥ तदा वृत्त्युपशं प्राप्तः पितृमातृसुदुःखकृत् ॥ ५ ॥ ततः स ब्राह्मणः कोपं चक्रे वैवस्वतोपारि ॥ धर्मराजगृहं प्राप्तं दृष्ट्वा निजकुमारकम् ॥ ६ ॥ आदाय सलिलं हस्ते शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥ प्रददौ दारुणं शापं धर्मराजाय दुःखितः ॥ ७ ॥ अपुत्रोऽद्य कृतो यस्मादहं तेन दुरात्मना ॥ अतः सोऽपि च दुष्टात्मा यमोऽपुत्रो भविष्यति ॥ ८ ॥ तथास्य भूतले लोको नैव पूजां विधास्यति ॥ कीर्तयिष्यति नो नाम यथान्येषां दिवौकसाम् ॥ ९ ॥ यः कश्चित्प्रातरुत्थाय नाम चास्य प्रदीप्यति ॥ मंगल्यकरणे चाथ विभ्रं तस्य भविष्यति ॥ १० ॥ तं श्रुत्वा तस्य विप्रस्य यमः शापं सुदारुणम् ॥ स्वधर्मे वर्तमानस्तु ततो दुःखा निवृत्तोऽभवत् ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नंतरे गत्वा ब्रह्मणः सदनं प्रति ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा यमः प्राह पितामहम् ॥ १२ ॥ पश्य देवेश शतोऽहं निदोपोपि द्विजन्मना ॥ स्वधर्मे वर्तमानस्तु यथान्यः प्राकृतो जनः ॥ १३ ॥ तस्मादहं त्यजिष्यामि नियोगं ते पितामह ॥ ब्रह्मशापभया द्धीतः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ १४ ॥ पुरा मांडव्यशापेन शूद्रयोन्यवतारितः ॥ सांप्रतं पुत्ररहितः कृतोऽपुत्रश्च सत्तम ॥ १५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दीनं वैवस्वतस्य च ॥ तत्कालोचितमाहेदं स्वयमेव शतक्रतुः ॥ १६ ॥ युक्तयुक्तमनेनेतद्धर्मराजेन पञ्चज ॥ नियोगे वर्तमानेन तावकीये सुरेश्वर ॥ १७ ॥ अवश्यमेव मर्त्ये च मनुष्याः समये स्थिताः प बारये वा यौवने वाथ वार्धक्ये वा पितामह ॥

संस्तव्या न संदेहो नाकाले च कथञ्चन ॥ १८ ॥ एतदेव कृतं नाम धर्मराजाख्यमुत्तमम् ॥ त्वया च समभिन्नस्य समशस्त्रोर्महात्मनः ॥ १९ ॥
तस्मादद्य समालोक्य कश्चिदेष विचिन्त्यताम् ॥ उपायो येन निर्दोषो नियोगं कुरुते तव ॥ २० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ ब्रह्मशापं न शक्तोऽहं
मन्यथा कर्तुमेव च ॥ उपायं च करिष्यामि सांप्रतं त्रिदशाधिप ॥ २१ ॥ ततो ध्यानं प्रचक्रे स ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ तदर्थं सर्वदेवानां पुरतः सुप्त
माहितः ॥ २२ ॥ तस्यैवं ध्यानसक्तस्य प्रादुर्भूताः समन्ततः ॥ मूर्ता रोगाः सुरोद्गास्तौ वातगुरुमकफात्मकाः ॥ अष्टोत्तरशन्प्रायाः प्रोचुस्तं च
कृतादराः ॥ २३ ॥ ॥ रोगा उचुः ॥ ॥ किमर्थं देवदेवेश त्वया सृष्टा वयं विभो ॥ आदेशो दीयतां शीघ्रं प्रसादः क्रियतामिति ॥ २४ ॥
॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ ब्रजध्वं भूतले शीघ्रं ममादेशादसंशयम् ॥ यमादेशान्मनुष्येषु गन्तव्यमविकल्पितम् ॥ २५ ॥ एवमुक्त्वा तु तात्रोर्गास्ततः
प्राह पितामहः ॥ धर्मराजं समीपस्थं भृशं दीनमधोमुखम् ॥ २६ ॥ एते ते व्याधयः सर्वे मया यमनियोजिताः ॥ साहाय्यं च करिष्यति सर्वकृ
त्येषु सर्वदा ॥ २७ ॥ यः कश्चिदधुना मर्त्यो गतायुः संप्रपद्यते ॥ वधाय तस्य यत्नेन त्वया प्रेम्णाः सदैव तु ॥ २८ ॥ एतेषां जायते तेन जननाशसमु
द्रवः ॥ अपवादो धरापृष्ठे न च संजायते तव ॥ २९ ॥ तस्माद्भूत्वा निजं स्थानं स्वाधिकारपरो भव ॥ ममादेशादसंदिग्धं नैवं दोषमवाप्त्यसि ॥ ३० ॥
ततस्तान्सकलान्याधीन्गृहीत्वा रविन्दनः ॥ यमलोकं समासाद्य ततः प्रोवाच सादरम् ॥ ३१ ॥ पृष्ठापृष्ठा च गंतव्यं त्रिजगुप्तं धरातले ॥ गंतव्यं
जननाशाय समये समुपस्थिते ॥ ३२ ॥ परमस्ति मया तत्र स्थापितं लिंगमुत्तमम् ॥ हाटकेभरजे क्षेत्रे सर्वपातकनाशनम् ॥ ३३ ॥ यस्तं पश्यति
सद्भक्त्या प्रातरुत्थाय मानवः ॥ स युष्माभिः सदा त्याज्यो दूरतो वचनान्मम ॥ ३४ ॥ एवमुक्त्वा स तान्व्याधीन्ततो वैवस्वतः स्वयम् ॥ तस्य
विप्रस्य तं पुत्रं गृहीत्वा सत्वरं ययौ ॥ तस्यैव मंदिरे रम्ये कृत्वा रूपं द्विजन्मनः ॥ ३५ ॥ अथासौ ब्राह्मणो दृष्ट्वा स्वं पुत्रं गृहमागतम् ॥ सहितं
विप्ररूपेण धर्मराजेन धीमता ॥ ३६ ॥ ततः प्रहृष्टचित्तेन सत्वरं सम्मुखो ययौ ॥ पुत्रपुत्रेति जल्पन्स निजभार्यासमन्वितः ॥ ३७ ॥ परिप्लव्य
नतो भूयो वाष्पपर्याकुलेक्षणः ॥ आप्राय च ततो मूर्ध्नि वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ३८ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ कथं पुत्र समायातस्त्वं तस्मा
यममंदिरात् ॥ न कश्चित्पुनरायाति यत्र गत्वाऽपि वीर्यवान् ॥ ३९ ॥ किं वा चैतत्समुत्पन्नमिन्द्रजालं ममातिकम् ॥ किं वा स्वममिदं किं वा
ममायं दृष्टिविभ्रमः ॥ ४० ॥ कश्चायं ब्राह्मणः पार्श्वे तव संतिष्ठते सुत ॥ दिव्येन तेजसा युक्तस्तं नमाम्यहमात्मज ॥ ४१ ॥ ॥ पुत्र उवाच ॥ ॥
एष ब्राह्मणरूपेण समायातो यमः स्वयम् ॥ मामादाय कृपाविष्टो ज्ञात्वा त्वां दुःखसंयुतम् ॥ ४२ ॥ तस्मात्त्वं कुरु तातास्य शापानुग्रहमद्य वै ॥
गृहप्राप्तस्य सुस्नेहाद्यद्यहं तव वल्लभः ॥ ४३ ॥ ततस्तस्य प्रणामं स कृत्वा ब्राह्मणसत्तमः ॥ व्रीडयाऽधोमुखो भूत्वा ततः प्रोवाच सादरम् ॥ ४४ ॥
॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ॥ चत्पुत्रस्य मम प्राप्तिर्गतस्य यमसादनम् ॥ ४५ ॥ त्वं च पुत्रकृते
तात सन्तोषं परमं गतः ॥ तस्मात्पुत्रेण संयुक्तो यथायं स्यात्तथा कुरु ॥ ४६ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ न मे स्यादमृतं वाक्यं कदा
चिदपि पुत्रक ॥ अपि स्वरेण यत्प्रोक्तं किं पुनर्दुःखितेन च ॥ ४७ ॥ तस्मात्तस्य भवेत्पुत्रो देवयोनिसमुद्भवः ॥ न कथंचिदपि प्राज्ञ मम
शापवशाद्भवम् ॥ ४८ ॥ भविष्यति सुतश्चान्यो मानुषीयोनिसंभवः ॥ राजसूयाम्बुमेधाभ्यां यश्चेनं तारयिष्यति ॥ ४९ ॥ कोऽर्थः पुत्रेण जातेन
यो न संतारणक्षमः ॥ पितृपक्षं शुभं कर्म कृत्वा सर्वोत्तमं भुवि ॥ ५० ॥ तथा पूजाकृते योऽस्य शापो दत्तश्च वै पुरा ॥ तत्रापि शृणु मे वाक्यं तस्य
पुत्रक जल्पतः ॥ ५१ ॥ वेदोक्तैर्विविधैर्मन्त्रैर्वा पूजा चास्य संस्थिता ॥ न भविष्यति सा लोके कथंचिदपि पुत्रक ॥ ५२ ॥ अस्य मानुषसंभूतेर्मन्त्रेः
पूजा भविष्यति ॥ विशिष्टा सर्वदेवेभ्यः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ५३ ॥ ॥ पुत्र उवाच ॥ ॥ अहमेनं प्रतिष्ठाप्य द्विजश्रेष्ठ महीतले ॥ सम्यगाराध
यिष्यामि किमन्यैर्विबुधैर्मम ॥ ५४ ॥ तस्मात्संकीर्तयिष्यामि मंत्रान्मानुषसंभवान् ॥ तथा पूजाविधानं च त्वत्प्रसादेन पूर्वज ॥ ५५ ॥ ततः
सुतं नः पन्थेति तस्य मंत्रं विधाय सः ॥ समाचरत्प्रहृष्टात्मा धर्मराजस्य शृण्वतः ॥ ५६ ॥ तच्छ्रुत्वाय यमः प्रोचैः सुप्रसन्नेन चेतसा ॥ तं ब्राह्मण
मुवाचेदं हर्षगद्गदया गिरा ॥ ५७ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ कथंचिदपि विप्रैर्न मे स्यादर्शनं वृथा ॥ अन्येषामपि देवानां तस्मात्प्रार्थय वाञ्छि
तम् ॥ ५८ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ तत्रार्चा मम पुत्रोऽयं स्थापयिष्यति यामिह ॥ तामनेनैव मंत्रेण यः कश्चित्पूजयेद्विजः ॥ ५९ ॥ भवे
त्संवत्सरं यावत्संप्राप्ते पंचमीदिने ॥ मा तस्य पुत्रशोको हि इह लोके कथञ्चन ॥ ६० ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय संप्रहृष्टमना
यमः ॥ यमलोकं जगामाथ स्वाधिकारपरोऽभवत् ॥ ६१ ॥ सोऽपि ब्राह्मणदायादः कृत्वा प्रासादमुत्तमम् ॥ यमाराधयामास मध्ये संस्थाप्य
भक्तितः ॥ पित्रा चोक्तेन मन्त्रेण तेनैव विधिपूर्वकम् ॥ ६२ ॥ ततश्च क्रमशः प्राप्य पुत्रपौत्राननेकशः ॥ कालधर्ममनुप्राप्तश्चिरं स्थित्वा महीतले
॥ ६३ ॥ ॥ इतः सर्वमाख्यातं पुराणे यन्पुरा श्रुतम् ॥ यथैतत्कीर्तयेद्भक्त्या संप्राप्ते पंचमीदिने ॥ नापमृत्युर्भवेत्तस्य न च शोकः सुतोद्भवः ॥ ६४ ॥
इति श्रीस्कंद महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेभरक्षेत्रमाहात्म्ये धर्मराजेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥ १३९ ॥ ॥ ॥
॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ यदेतद्भवत् प्रोक्तं पुत्रो मानुषविग्रहः ॥ भविष्यति यमस्यात्र कः संभूतः स
सूतज ॥ १ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तस्य पुत्रः समुत्पन्नः पांडिः क्षेत्रे महीतले ॥ बुधिविह्वल इति ख्यातः सर्वशत्रियपुंगवः ॥ २ ॥ राजसूयो मखो
येन इष्टः सम्पूर्णदक्षिणः ॥ सर्वान्धूमपतीन्वीर्यात्संविभक्त्यै कर्मप्रदान् ॥ ३ ॥ अश्वमेधाः कृताः पंच तथा सम्पूर्णदक्षिणाः ॥ आमयित्वा हयं भूमौ
पश्चात्प्राप स सद्रतिम् ॥ ४ ॥ एष्टव्या बहवः पुत्रं वैभोकोपि नयां व्रजेत् ॥ यजेत वाऽश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्तमज ॥ ५ ॥ यदनेन कृतं मत्तः
पुत्रित्वं सुमहात्मना ॥ हयमेधान्महायज्ञान्कर्त्तुं स्यादस्य वै सुतः ॥ ६ ॥ मन्येत कृतकृत्यत्वं येन पुत्रेण धर्मपः ॥ अन्यैः पुत्रशतैः किं वा वंशात्
जगत्कारकैः ॥ ७ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातं धर्मराजसुतोद्भवम् ॥ आख्यानं ब्राह्मणश्रेष्ठा धर्मवृद्धिकरं परम् ॥ ८ ॥
इति श्रीस्कंद महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेभरक्षेत्रमाहात्म्ये धर्मराजपुत्रारख्यानवर्णनं नाम चत्वारिंशदुत्तर
शततमोऽध्यायः ॥ १४० ॥ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तथाऽन्योऽपि हि तत्रास्ति देवो मिष्टान्नदायकः ॥ यस्य संदर्शनादेव मिष्टान्न
लभते नरः ॥ १ ॥ आसीत्पूर्वं नृपो नाम्ना वसुसेन इति स्मृतः ॥ आनर्त्ताधिपतिः ख्यातो बृहत्करुणे द्विजोत्तमाः ॥ २ ॥ अत्यैश्वर्यसमायुक्तो
गजवाजिरथान्वितः ॥ जितारिपस्ततेजस्वी दाता भोगी जितेंद्रियः ॥ ३ ॥ स संक्रांतो व्यतीपाते ग्रहणे रविसोमयोः ॥ पर्वकालेषु चान्येषु विवि
धेषु सुभक्तितः ॥ ४ ॥ अयच्छति द्विजातिभ्यो रत्नानि विविधानि च ॥ इन्द्रनीलमहानीलविह्वलस्फटिकादि च ॥ ५ ॥ माणिक्यमौक्तिकान्येषु
विदुषाणि विशेषतः ॥ इत्यथरथयानानि वस्त्राणि विविधानि च ॥ ६ ॥ न कस्यचित्प्रदद्यात्स सस्यं ब्राह्मणसत्तमाः ॥ अतीव सुलभं मत्वा

तथा तोयं विशेषतः ॥ ७ ॥ ततो राज्यं चिरं कृत्वा दृष्ट्वा पुत्रोद्भवान्सुतात् ॥ कालधर्ममनुप्राप्तः कस्मिंश्चित्कालपर्यये ॥ ८ ॥ ततश्च मंत्रिंस्तस्य सत्यसेन इति स्मृतः ॥ अभिषिक्तः सुतो राज्ये वीर्योदार्यसमन्वितः ॥ ९ ॥ वसुसेनोऽपि संप्राप्य स्वर्गं दानप्रभावंतः ॥ दिव्यांवरयो भूत्वा दिव्यरत्नैर्विभूषितः ॥ १० ॥ सेव्यमानोऽप्सरोभिश्च विमानवरमाश्रितः ॥ बभ्राम सर्वलोकेषु स्वेच्छया क्षुत्समावृतः ॥ ११ ॥ पिपासाकुलचित्तश्च मुखेन परिशुष्यता ॥ न कंचिद्दृशे तत्र भुंजानमपरं दिवि ॥ १२ ॥ न च पानसमासक्तं न सस्यं सलिलं न च ॥ १३ ॥ ततो मत्मा सहस्राक्षं वाच द्विजसत्तमाः ॥ क्षुत्प्रावृतदेहस्तु लज्जयाऽधोमुखः स्थितः ॥ १४ ॥ नैवात्र दृश्यते कश्चित्क्षुत्प्रापरिपीडितः ॥ मां भुक्त्वा विदुषम्रेष्ठ तत्किमेतद्ददस्व मे ॥ १५ ॥ एष मे स्वर्गरूपेण नरकः समुपस्थितः ॥ किमेतैर्भूषणैर्वस्त्रैर्विमानादिभिरेव च ॥ १६ ॥ क्षुधा संपीड्यमानस्य स्वर्गमेच्छन् च पते ॥ अत्रितुल्यं समुद्दिष्टं मम चित्तेऽपि वर्तते ॥ १७ ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं मे यथा क्षुन्नं प्रवाधते ॥ नो चेत्क्षिप सुरश्रेष्ठ रौरवे नगके द्रुतम् ॥ १८ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ अनहोसि महीपाल नरकस्य त्वमेव हि ॥ त्वया दानानि दत्तानि संख्याहीनानि सर्वदा ॥ १९ ॥ परं किं तु कंचिन्नान्नं दत्तं राजन्न चोदकम् ॥ न किंचिदपि संचित्य यतः सुलभमेव हि ॥ २० ॥ तोयं सान्नं सदा दद्यादन्नं चैव सदक्षिणम् ॥ य इच्छेच्छाश्रयीं तृतिमं लोकं परत्र च ॥ २१ ॥ तस्मात्त्वं हि क्षुधाविष्टः स्वर्गं चैव महीपते ॥ भूषितो भूषणैः श्रेष्ठैर्विमानवरमाश्रितः ॥ २२ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अस्मि कश्चिदुपायोऽयं देवो वामानुषोऽपि वा ॥ क्षुत्पिपासेऽतितीव्रे मे विनाशं येन गच्छतः ॥ २३ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ यदि कश्चित्सुतस्तुभ्यं विप्रैः श्रुतं जहृ ॥ एवमिति च सदा सस्यं तत्ते तृतिः प्रजायते ॥ २४ ॥ नान्यथा पाथिवश्रेष्ठ एकस्मिन्नपि वासरे ॥ अदत्तस्य तव प्राप्तिः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ २५ ॥ सोऽपि भूमिपतेः पुत्रस्तव यच्छति नोदकम् ॥ न च सस्यं द्विजातिभ्यस्त्वन्मार्गमनुसंचरन् ॥ २६ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्नो नारदो मुनिसत्तमः ॥ ब्रह्मलोकात्स्थितो यत्र तौ भूमिपसुरेश्वरौ ॥ २७ ॥ ततः शक्रः समुत्थाय तस्मै तुष्टिममन्वितः ॥ अर्घं दत्त्वा विधानेन सादरं चंदमप्रवीत् ॥ २८ ॥ कतः प्राप्नोसि विप्रं प्रस्थितः क्व च सांप्रतम् ॥ केन कार्येण चेद्दृष्टं न तेऽस्ति वद सांप्रतम् ॥ २९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ब्रह्मलोकात्प्राप्तः प्रस्थितस्तु परातले ॥ तीर्थयात्राकृते शक्र नान्यदस्तीह कारणम् ॥ ३० ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा स नृपो हृष्टस्तमुवाच पुनीश्वर ॥ प्रसादः कियतां मह्यं दीनस्य मुनिपुंगव ॥ ३१ ॥ त्वया भूमितले वाच्यो मम पुत्रो महीपतिः ॥ आनर्त्तभिषितः ख्यातः सत्यसेन इति प्रभो ॥ ३२ ॥ तव तातो मया दृष्टः शक्रस्य सदनं प्रति ॥ क्षुत्पिपासापरीतांगो दीनात्मा देवमध्यगः ॥ ३३ ॥ तस्मात्पुत्रोऽसि चण्ड्यं त्वं सस्यं परिरक्षसि ॥ तन्मन्त्राणां प्रयच्छोच्चैः सस्यानि सलिलानि च ॥ ३४ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय नारदो मुनिसत्तमः ॥ अनुज्ञाप्य सहस्राक्षं प्रस्थितो भूतलं प्रति ॥ ३५ ॥ ततः क्रमेण तीर्थानि भ्रममाणः स सद्भिजः ॥ आनर्त्तविषयं प्राप्य सत्यसेनमुपाद्रवत् ॥ ३६ ॥ अथ संपूजितस्तेन सम्यग्भूषिता मुनिः ॥ पितुः संदेशमाचर्यो विजने तस्य सादरम् ॥ ३७ ॥ तच्छ्रुत्वा शोकसंतप्तः सत्यसेनो महीपतिः ॥ तं विस्मय्य मुनिश्रेष्ठं पूजयित्वा विधानतः ॥ ३८ ॥ ततो जनकमुद्दिश्य मिष्टान्नं सुभक्तितः ॥ सहस्रं ब्राह्मणैर्द्राणां भोजयामास नित्यशः ॥ ३९ ॥ प्रपदानं तथा चक्रे ग्रीष्मकाले विशेषतः ॥ त्यक्त्वान्याः सकला याश्च क्रिया धर्मसमुद्रवाः ॥ ४० ॥ एवं तस्य महीपस्य वर्तमानस्य च द्विजाः ॥ अनादृष्टिभूदोऽत्रा सर्वसस्यक्षयावहा ॥ ४१ ॥ यावद्वादशवर्षाणि न जलं त्रिदशाधिपः ॥ मुमोच धरणीपृष्ठे सर्वे लोकाः क्षुधादिताः ॥ ४२ ॥ अन्नाभावात्ततो भूयो न सस्यं संप्रयच्छति ॥ ब्राह्मणेभ्यः समुद्दिश्य पितरं स्वं यथा पुरा ॥ ४३ ॥ ततः स क्षुत्परीतांगः पिता तस्य महीपतेः ॥ स्वप्ने प्रोवाच तं पुत्रमतीव मलिनांबरः ॥ ४४ ॥ त्वया पुत्रेण पुत्राहं क्षुत्पिपासासमाकुलः ॥ स्वर्गस्थोऽपि हि तिष्ठामि तस्मादन्नं प्रयच्छ वै ॥ मन्त्राणां तोयसंपुक्तं यदि त्वं मत्समुद्रवः ॥ ४५ ॥ ततः शोकसमायुक्तः स नृपः स्वप्रदर्शनात् ॥ अन्नाभावात्समं मंत्रं मंत्रिभिः स तदाकरोत् ॥ ४६ ॥ अहमाराधयिष्यामि सस्यायं वृषभध्वजम् ॥ राज्ये रक्षा विधातव्या भवद्भिः सादरं सदा ॥ ४७ ॥ ततोऽत्रैव समागत्य स्थापयित्वा महेश्वरम् ॥ सम्यगा राधयामास व्रतेश्च नियमेस्तथा ॥ ४८ ॥ अथ तस्य गतस्तुष्टिं वर्षति भगवाञ्छिवः ॥ अन्नवीद्वरदोऽस्मीति प्रार्थयस्व यथेष्टितम् ॥ ४९ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अन्नार्थं देवदेवेश मयायं विहितो विधिः ॥ तस्मात्त्वं यच्छ मे शीघ्रमसंख्यं वृषवाहन ॥ ५० ॥ तथा संजायतां वृष्टिः समस्तो धरणीतले ॥ येन सस्यानि जायते सलिलानि च सांप्रतम् ॥ ५१ ॥ जायतां गम तातस्य स्वर्गस्थस्य महात्मनः ॥ प्रसादात्तव संततिरक्षया सुरसत्तम ॥ ५२ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ भविता न चिराद्दृष्टिः प्रभूता धरणीतले ॥ भविष्यति तथान्नानि यानिकानि महीतले ॥ ५३ ॥ तस्मात्त्वं गच्छ राजेन्द्र स्वगृहं प्रति सांप्रतम् ॥ मम वाक्यादसंदिग्धमेतदेव भविष्यति ॥ ५४ ॥ तच्चैतन्मामकं लिंगं यत्त्वया स्थापितं नृप ॥ प्रातस्तथाय यः कश्चित्सम्यक्तद्वीक्षयिष्यति ॥ ५५ ॥ मिष्टान्नममृतस्वादु स हि नूनमवाप्स्यति ॥ मम वाक्यान्मृपश्रेष्ठ सदा जन्मनिजन्मनि ॥ ५६ ॥ स एवं भगवानुक्त्वा ततश्चादर्शनं गतः ॥ सोऽपि राजा निजं स्थानं हर्षेण महतान्वितः ॥ आजगाम चकाराथ राज्यं निहतकंटकम् ॥ ५७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अद्यापि कलिकालेऽत्र संप्राप्ते दारुणे युगे ॥ यस्तं मिष्टान्नं पश्येत्प्रातरुत्थाय भक्तितः ॥ ५८ ॥ स मिष्टान्नमवाप्नोति यदि कामयते द्विजाः ॥ निष्कामो वा समभ्येति स्थानं देवस्य शूलिनः ॥ ५९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये मिष्टान्नदेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकचत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १४३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथान्यदपि तत्रास्ति पुण्यं गणपतित्रयम् ॥ स्वर्गदं मर्त्यदं पुण्यं तथान्यन्नरकापहम् ॥ १ ॥ हंतुं वै सर्वविघ्नानां पूजितं सुरदानवैः ॥ सर्वकामप्रदं चैव विद्याकीर्तिविवर्धनम् ॥ २ ॥ ॥ ऋषय उजुः ॥ ॥ त्रिविधाः पुरुषाः सूत जायतेत्र महीतले ॥ उत्तमा मध्यमाश्चान्ये तथा चान्येऽधमाः स्थिताः ॥ ३ ॥ उत्तमाः प्रार्थयन्ति रम मोक्षमेव हि केचन ॥ गता यत्र निवर्तते न कथंचिद्दरातले ॥ ४ ॥ मध्यमाः स्वर्गमार्गं च दिव्यान्भोगान्मनोरमाच्च ॥ अप्सरोभिः समं क्रीडां यज्ञाद्यैः कर्मभिः कृताम् ॥ ५ ॥ अधमा मर्त्यलोकेत्र रमन्ते विषयात्मकाः ॥ विषकीटकवत्तत्र रतिं कृत्वा गरीयसीम् ॥ ६ ॥ स्वर्गमोक्षो परित्यज्य तत्कस्मान्मर्त्य इष्यते ॥ येनासौ प्रार्थयते मर्त्यैर्मर्त्यदो गणनायकः ॥ ७ ॥ केच संस्थापितास्ते च तस्मिन्क्षेत्रे गजाननाः ॥ कस्मिन्काले च द्रष्टव्याः सर्वे विस्तरतो वद ॥ ८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ पूर्वं तस्मात्पत्नीं मर्त्यलोके द्विजोत्तमाः ॥ ततो गच्छति संहृष्टाः स्वेच्छया त्रिदिवं प्रति ॥ मोक्षमार्गं तथैवान्ये ध्यानाविष्कृतमानसाः ॥ ९ ॥ ततः स्वर्गं समाकीर्णं कदाचिन्मनुजोत्तमैः ॥ देवेषु क्षिप्यमाणेषु समंतात्तत्प्रभाततः ॥ १० ॥ गत्वा स्वयं सहस्राक्षः सैवैवगणैः सह ॥ प्रोवाच शंकरं गौर्या सार्धमेकासनस्थितम् ॥ ११ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ तपःप्रभावसंसिद्धैर्मानवैः परमेश्वर ॥ अस्माकं व्याप्यते सर्वे महिमानं गृहादिकम् ॥ १२ ॥ तस्मात्कृत्वा प्रसादं नः कंचिच्चित्तं सांप्रतम् ॥ उपायं येन तिष्ठामः सौरुषेनात्र शिवालये ॥ १३ ॥ अथ श्रुत्वा विष्णुपाशस्तेषां तद्वचनं द्विजाः ॥ पार्वत्याः पार्श्वे संस्थाया मुखचन्द्रं समेषयत् ॥ १४ ॥ निजगात्रं ततो देवी सुसंमर्धं सुसुदुः ॥

मलमाहृत्य तं कृत्स्नं चक्रे नागमुखं ततः ॥ १५ ॥ चतुर्हस्तं महाकायं लंबोदरसमन्वितम् ॥ सुकोतुककरं तेषां सर्वेषां च दिव्योक्तसाम् ॥ १६ ॥
ततः स विनयादाह देवीं शिखरवासिनीम् ॥ यदर्थमेव सृष्टोऽहं तत्कार्यं वद मा चिरम् ॥ १७ ॥ त्रेलोक्ये त्वत्प्रसादेन नासाध्यं विद्यते मम ॥
॥ १८ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ मर्त्यलोके नरा ये च स्वर्गमोक्षपराः सदा ॥ तेषां विघ्नं त्वया कार्यं शुभकृत्येषु चैव हि ॥ १९ ॥ सरितां पत
यस्त्रिंशच्छंकरः सप्तसततिः ॥ महासरोजपट्टिश्च निखत्वाणां च विंशतिः ॥ २० ॥ अर्जुदायुतसंयुक्ताः कोट्यो नवतिपञ्च च ॥ लक्षाश्च पञ्चपञ्चाशत्स
ह्रयाः पञ्चविंशतिः ॥ शतानि नवपट्टिश्च गणाश्चान्येऽत्र संस्थिताः ॥ २१ ॥ येषां नदी स्मृतः पूर्वा महाकालस्तथा पराः ॥ ते सर्वे वशागास्तुभ्यं प्रभवंतु गणो
त्तमाः ॥ २२ ॥ आधिपत्यं मया दत्तं तव वत्स कुरुष्व तत् ॥ सर्वेषां गणवृन्दानामाधिपत्ये व्यवस्थितः ॥ २३ ॥ एवमुक्त्वा सा देवी समानीयां पद्मीभूता
न ॥ हंसकुमान्सुतीर्थाभः परिपूर्णान्महोदयाच्च ॥ २४ ॥ तस्याभिपेक्षनं चक्र स्वयमेव सुरेश्वरी ॥ गीतवाद्यविनोदनं नृत्यमंगलजः स्वनैः ॥ २५ ॥
त्रयस्त्रिंशत्स्मृताः कोट्यो देवानां याः स्थिता दिवि ॥ ताः सर्वास्तत्र चागत्य तस्य चक्रुश्च मंगलम् ॥ २६ ॥ अथ तस्य ददौ तुष्टो भगवान्वृषभध्व
जः ॥ कुठारं निशितं हस्ते सदा वै श्रेष्ठमायुधम् ॥ २७ ॥ पात्रं मोदकसंपूर्णमक्षयं चैव पार्वती ॥ भोजनार्थं महाभागा सा तृप्तेन हरायणा ॥ २८ ॥
मुपकं कान्तिकयस्तु वादनार्थं प्रहर्षितः ॥ भ्रातरं मन्यमानस्तु वन्दुमन्त्रेण संयुतः ॥ २९ ॥ ज्ञानं दिव्यं ददौ ब्रह्मा तस्मै हृष्टेन चेतसा ॥ अतीताना
गतं चैव वर्तमानं च यद्वत् ॥ ३० ॥ प्रज्ञां विष्णुः सहस्राक्षः सोभाग्यं चोत्तमं महत् ॥ सोभाग्यं कामदेवस्तु कुर्वरो विभवादिकम् ॥ ३१ ॥
प्रतापं भगवान्मूर्यः कान्तिमय्यां निशाकरः ॥ ३२ ॥ तथान्ये त्रिभुवाः सर्वे ददुरिष्टानि धुरिशः ॥ आत्मीयानि प्रतुष्टयर्थं दद्याद्देवस्य च प्रभोः ॥ ३३ ॥
एवं लब्धवरः सोऽथ गणनाथो द्विजोत्तमाः ॥ देवकृत्यपरो नित्यं चक्र विघ्नानि भूतले ॥ ३४ ॥ धर्मार्थं यनमानानां मोक्षाय सुकृताय च ॥ ततो
भूमितलेऽभ्येत्य गणेशस्तत्र यः स्मृतः ॥ ३५ ॥ वैमानिकैः समभ्येत्य स्थापितस्तत्र स द्विजाः ॥ येन स्वर्गार्थिनो लोकाः पूर्जां तस्य प्रचक्रिरे ॥
प्रथमं सर्वकृत्येषु विघ्ननाशाय तत्पराः ॥ ३६ ॥ एतस्मिन्नेव काले च चमत्कारपुरोद्भवेः ॥ ब्राह्मणैर्वैज्रज्ञानतत्परैर्मोक्षहेतुभिः ॥ ईशानः स्थापि
तस्तत्र मोक्षदो य उवाच नः ॥ ३७ ॥ स्वर्गं शान्छद्भिरेवान्यैः स्वर्गद्वारप्रदस्तथा ॥ हंसैः स्थापितस्तत्र सत्यनामा यथोदितः ॥ ३८ ॥ तथान्यैर्मर्त्य
देवानाम गणेशस्तत्र यः स्थितः ॥ येन स्वर्गोऽप्युता याति न कदा नरकादिकम् ॥ तिर्यक्त्यं वा कृमिर्त्यं वा स्थावरत्वमथापि वा ॥ ३९ ॥ एतस्मा
त्कारणात्तत्र क्षेत्रे पुण्ये द्विजोत्तमाः ॥ हेरम्बो मर्त्यदो जातः स्वर्गिणां मर्त्यदः सदा ॥ ४० ॥ एतद्वः सर्वमाख्यातं पुण्यं हेरवसंभवम् ॥ आख्यानं
सर्वविघ्नानि यत्रिहन्ति श्रुतं नृणाम् ॥ ४१ ॥ एतन्माचवतुर्था यः शुद्धार्था पूजयेन्नरः ॥ न तस्य वत्सरं यावद्विघ्नं सञ्जायते क्वचित् ॥ ४२ ॥ इति
श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्रं संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये गणपतित्रयमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विचत्वारिंशदुत्तरशत
तमोऽध्यायः ॥ १४२ ॥ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथान्योऽपि च तत्रास्ति देवश्चित्रेश्वरो द्विजाः ॥ चित्रपीठस्य मध्यस्थश्चित्रसोऽख्य
प्रदो नृणाम् ॥ १ ॥ यं दृष्ट्वा पूजयित्वा च स्नापयित्वाथवा नरः ॥ मुच्यते परदारोत्थेः पातकेश्वोपपातकैः ॥ २ ॥ धर्पयित्वा गुरोः पत्नीं कन्यां वा
निजवंशजां ॥ नीचां वा व्रतयुक्तां वा कामासक्तेन चेतसा ॥ ३ ॥ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यां यस्तं पूजयते नरः ॥ स तत्पापं निहत्याशु स्वर्गलोकं
ततो व्रजेत् ॥ ४ ॥ तथा चित्रांगदस्तत्र जावालिसहितो नृपः ॥ कुमार्या सहितः सार्द्धं नम्रया तत्समुत्थया ॥ सन्तिष्ठते तदग्रे तु शतो जावालिनः
पुग ॥ ५ ॥ त्रयाणामपि यस्तेषां तस्मिन्नेव निर्वपेत् ॥ स इष्टं लभते नारीं सिद्धिं च मनसि स्थिताम् ॥ ६ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ कस्मा
ज्जावालिनः शतः पूर्वं चित्रांगदो युवा ॥ सा च तत्तनया कस्मात्कुमारी वस्त्रवर्जिता ॥ ७ ॥ अद्यापि तिष्ठते तत्र विरुद्धं रूपमाश्रिता ॥ जनहास्य
॥ ८ ॥ हाटकेश्वरजं क्षेत्रं समासाद्य स सद्भिजाः ॥ वाल्येऽपि वयसि प्राप्ते समारंभे महत्तपः ॥ ९ ॥ कृच्छ्रचान्द्रायणादीनि पाराकाणि शनैः शनैः ॥
कुर्वन्ता तेन ते देवाः संनीता भयगोचरम् ॥ १० ॥ ततः शकादयो देवाः संवस्ता मेरुमूर्धनि ॥ मिलित्वा चक्रिरे मंत्रं तस्य विघ्नकृते मिथः ॥ ११ ॥
यद्यस्य तपसा वृद्धिरेवं यास्यति नित्यशः ॥ च्यावयिष्यति तन्नुतं स्वर्गराज्याच्छतक्रतुम् ॥ १२ ॥ तस्माद्रुच्छतु रंभाख्या तत्पापंऽप्सरसां वरा ॥
प्रद्वच्यं विधानाय तस्यैर्भावित्वात्मनः ॥ १३ ॥ ब्रह्मचर्यं तपोमूलं यतः संकीर्तितं द्विजैः ॥ तस्याभावात्पारिकेशः केवलं न फलं व्रते ॥ १४ ॥ एवं
ते निश्चये कृत्वा समाहूय ततः परम् ॥ रंभामृचुर्महद्रेण सर्वं देवास्तदादरात् ॥ १५ ॥ गच्छ शीघ्रं महाभागे जावालिर्यत्र तिष्ठति ॥ हाटकेश्वरजे
॥ १६ ॥ रंभोवाच ॥ ॥ स मुनिर्न विज्ञानाति कामधर्मं सुरेश्वर ॥ अरसजं कथं देव करिष्यामि स्मरान्वितम् ॥ १७ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥
एष यास्यति मद्राक्यादसंतस्तस्य सन्निधी ॥ अस्य संदर्शनादेव भविष्यति स सस्मरः ॥ २० ॥ तस्माद्रुच्छ द्रुतं तत्र सहानेन वरानने ॥
संसिद्धिर्जायते येन देवकृत्यं भवेद्भुतम् ॥ २१ ॥ अथ सा तं प्रणम्योच्चैः प्रस्थिता धरणीतलम् ॥ वसन्तेन समायुक्ता जावालिर्यत्र तिष्ठति ॥ २२ ॥
अथाकस्मादशोकस्य संजातः पुष्पसंचयः ॥ तिलकस्य च चूतस्य मंजर्यः समुपस्थिताः ॥ २३ ॥ शिशिरे च सरोजानि विकासं प्राप्नुव
हि ॥ ववो च सुरभिर्वायुर्दाक्षिणात्यः सुकामदः ॥ २४ ॥ एतस्मिन्तरे प्राप्ता रंभा तत्र वराप्सराः ॥ सलिलाशयतीरस्थो जावालिर्यत्र तिष्ठति ॥
॥ २५ ॥ अक्षमालाधृतकरो जपमन्त्रमनेकधा ॥ अभीष्टं श्रद्धया युक्तो विधाय पितृतर्पणम् ॥ २६ ॥ अथ संपश्यतस्तस्य मुक्त्वा वस्त्रपरिग्रहम् ॥
स्नानार्थं तज्जलं साऽथ प्रविशेत् वराप्सराः ॥ २७ ॥ विवस्त्रां तां समालोक्य सोऽपि यौवनशालिनीम् ॥ याम्यानि लेन च स्पृष्टः कामस्य वशागो
ऽभवत् ॥ २८ ॥ ततस्तस्याभवत्कंपस्तत्क्षणादेव सन्मुने ॥ अक्षमाला करयाच पपात धरणीतले ॥ २९ ॥ पुलकः सर्वगात्रेषु संज्ञेऽतीव दारुणः ॥
॥ ३० ॥ ततस्तस्यातिके गत्वा प्रणिपत्य कृतादरा ॥ प्रोवाच मधुरं वाक्यं वर्द्धती तस्य तन्मतम् ॥ ३१ ॥ आश्रमे सकलं ब्रह्मन्कञ्चित् कुशलं
मुने ॥ स्वाध्याये तपसि प्राज्ञ शिष्येषु मृगपक्षिषु ॥ ३२ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ कुशलं मे वरारोहे सर्वत्रैवाधुना स्थितम् ॥ विरोपेणात्र
संप्राप्ता सर्वलक्षणलक्षिता ॥ ३३ ॥ का त्वं वद महाभागे मम मन्मथवर्धनी ॥ किं देवी वासुरी वा किं पन्नगी किं तु मानुषी ॥ ३४ ॥ निवेदय
शरीरे मे किं न पश्यसि वेषधुम् ॥ निरर्गलश्च रोमांचो वाष्पपूरश्च नेत्रजः ॥ ३५ ॥ ॥ रंभोवाच ॥ ॥ किं ते गात्रस्वभावोऽयं किं वान्यो
व्याधिसंभवः ॥ कञ्चिदेव न ते स्वास्थ्यं प्रपश्यामि शरीरजम् ॥ ३६ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ न मे गात्रस्वभावो न व्याधिभिश्च सुलोचने ॥
शृणुष्व कारणं कृत्स्नं येनेद्वक्संस्थितं वपुः ॥ ३७ ॥ यावती वर्तते वेला तव दर्शनसंभवा ॥ तावत्कालमिदं रूपं मम गात्रसम्

द्रवम् ॥ ३१ ॥ तदहं मन्मथाविष्टो दर्शनात्तव शोभने ॥ ब्रह्मचर्यपरोपीत्यं महाव्रतधरोऽपि च ॥ ३० ॥ ॥ रंभोवाच ॥ ॥ यद्येवं ब्राह्मणश्रेष्ठ
 मां भजस्व यथासुखम् ॥ नात्र कश्चिद्भवेदोषः पण्यनारी यतोऽस्म्यहम् ॥ ३१ ॥ साधारणा वयं विप्र यतः सृष्टाः स्वयंभुवा ॥
 सर्वेषामेव लोकानां विशेषेण द्विजन्मनाम् ॥ ३२ ॥ अहं चापि समालोक्य त्वां मुने मन्मथोपमम् ॥ इता कामशरैस्तीक्ष्णैर्न च गंतुं समुत्सहे ॥
 ॥ ३३ ॥ मया दृष्टाः सुराः पूर्वं यक्षा विद्याधरास्तथा ॥ सिद्धाश्च किंनरा नागा गुह्यकाः किमु मानुषाः ॥ ३४ ॥ नेदृशं वपुस्तेषामेकस्यापि
 विलोकितम् ॥ मध्ये ब्राह्मणशार्दूल तस्माद्भक्तां भजस्व माम् ॥ ३५ ॥ यो नारी कामसंतप्तां स्वयं प्राप्तां परित्यजेत् ॥ स मूर्खः पण्यते वीरे
 नरके शाश्वतीः समाः ॥ ३६ ॥ एवमुक्त्वा तया सोऽथ परिष्कृतो महाभुनिः ॥ अनिच्छन्नपि वाक्येन हृदयेन च सस्पृहः ॥ ३७ ॥ ततो लतानि
 कुंजे तं समानीय मुनीश्वरम् ॥ कामशास्त्रोदितैर्भावे रराम कृत्रिमैर्मुनिम् ॥ ३८ ॥ एवं तया समं तत्र स्थितो यावद्दिनक्षयम् ॥ कामधर्मसमासक्तः
 संत्यक्ताशेषकर्मकः ॥ ३९ ॥ ततो निष्कामतां प्राप्नो लज्जया परिवारितः ॥ विससर्ज च तां रंभां शौचं चक्रे ततः परम् ॥ ४० ॥ सापि तेन विनि
 मुक्ता कृतकृत्या विलासिनी ॥ प्रष्टुं प्रययौ तत्र यत्र देवाः सवासवाः ॥ ४१ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
 पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये जाबालिशोभनोनाम त्रिचत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १४३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ सा गत्वा
 त्रिदिवं पश्चात्सहस्राक्षं सुरैर्युतम् ॥ प्रोवाच भगवन्दिष्टया शोभितोऽसौ महाभुनिः ॥ १ ॥ तपस्तस्य हतं कृत्स्नं यत्कृच्छ्रेण समाचितम् ॥
 तथा निस्तेजसत्वं च नीतस्त्वं सुखभागभव ॥ २ ॥ एवमुक्त्वाऽथ सा रंभा शंसिता निखिलैः सुरैः ॥ अमोघरेतसस्तस्य दधे गर्भं निजोदरे ॥ ३ ॥
 जाबालिरपि कृत्वा च पश्चात्तापमनेकधा ॥ भूयस्तु तपसि स्थित्वा स्थितस्तथैव चाश्रमे ॥ ४ ॥ ततस्तु दशमे मासि संप्राप्ते सुषुप्ते शुभाम् ॥
 कन्यां सरोजपत्राक्षीं दिव्यलक्षणलक्षिताम् ॥ ५ ॥ अथ तां मानुषोद्भूतां मत्वा तस्यैव चाश्रमम् ॥ गत्वा सुमोच प्रत्यक्षं तस्यपेश्वेदमव्रवीत् ॥ ६ ॥
 तव वीर्यममुद्भूतामेनां मज्जठरोपिताम् ॥ कन्यकां मुनिशार्दूल तस्मात्पालय सांप्रतम् ॥ ७ ॥ न स्वर्गं विद्यते वासो मानुषाणां कथंचन ॥
 एतस्मात्कारणात्तुभ्यं मया ब्रह्मसमर्पिता ॥ ८ ॥ एवमुक्त्वा ययौ रंभा सन्वरं त्रिदशालयम् ॥ जाबालिरपि तां दृष्ट्वा कन्यकां स्नेहमाविशत् ॥ ९ ॥
 ततस्तां कन्यकां कृत्वा लुप्तं गुप्ते लतागृहे ॥ रसेर्मिष्टफलोद्भूतैः पुष्पोप च दिवानिशम् ॥ १० ॥ सापि कन्या परां वृद्धिं शनैर्याति दिनेदिने ॥
 शुक्रपक्षं समासाद्य यथा चन्द्रकला दिवि ॥ ११ ॥ यथायथाथ सा याति वृद्धिं कमललोचना ॥ तथातथास्य मुस्नेहो जाबालेरप्यवर्धत ॥ १२ ॥
 सा शिशुत्वे शृंगैः सार्द्धं पक्षिभिश्च सुशोभना ॥ क्रीडां चक्रे सुविश्रब्धैर्वर्धयती मुनेर्मुदम् ॥ १३ ॥ ततो बाल्यं परित्यक्त्वा वरकलावृत्ताग्रिका ॥
 तस्यैव सर्वकृत्येषु साहाय्यं प्रकरोति च ॥ १४ ॥ समित्कुशादि धत्किंचित्फलपुष्पसमन्वितम् ॥ वनात्तदानयामास तस्य प्रीतिमवर्धयत् ॥
 ॥ १५ ॥ ततः कशिपयाहस्य फलार्थं सा शृंगेक्षणा ॥ निदाघसमये दूरं स्वाश्रमात्प्रजगाम ह ॥ १६ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र विमानवरमाश्रितः ॥
 प्राप्तश्चित्रांगदोनाम गन्धर्वस्त्रिदिवौकसाम् ॥ १७ ॥ तेन सा विजने वाला पूर्णचन्द्रनिभानना ॥ दृष्ट्वा चांद्रमसी लेखा पतितेव धरातले ॥ १८ ॥
 ततः कामपरीतांगः सोवतीर्थं धरातलम् ॥ विमानान्मधुरैर्वर्धयैस्तामुवाच कृतांजलिः ॥ १९ ॥ का त्वं कमलगर्भाभा निर्जनेऽथ महावने ॥ भ्रम
 स्वेकाकिनी बाले वनमध्ये सुलोचने ॥ २० ॥ ॥ कन्योवाच ॥ ॥ अहं फलवतीनाम जाबालेर्दुहिता मुने ॥ फलपुष्पार्थमा
 याता तदर्थमिह कानने ॥ २१ ॥ ॥ चित्रांगद उवाच ॥ ॥ कुमारब्रह्मचारी स श्रूयते मुनिसत्तमः ॥ तत्कथं तस्य वामोरु त्वं जाता भार्यया
 विना ॥ २२ ॥ ॥ कन्योवाच ॥ ॥ सत्यमेतन्महाभाग नास्ति दारपरिग्रहः ॥ तस्यैव किं तु संजाता यथा तन्मेऽवधारय ॥ २३ ॥ रंभा
 नामाप्सरास्तेन पुरा दृष्टा सुरांगना ॥ ततः कामपरीतेन सेविता च यथासुखम् ॥ २४ ॥ ततस्तदुदराज्जाता देवलोकं महत्तरे ॥ तथापि चेह तस्यैव
 भूय एव नियोजिता ॥ २५ ॥ एवं स मे पिता जातो जाबालिर्मुनिसत्तमः ॥ पोषिताऽहं ततस्तेन नानाफलसमुद्भवैः ॥ २६ ॥ ततः फलवती
 नाम कृतं तेन महात्मना ॥ ममानुरुपमेतद्धि यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ २७ ॥ ॥ चित्रांगद उवाच ॥ ॥ तव रूपं समालोक्य कामस्याहं
 नाम कृतं तेन महात्मना ॥ ममानुरुपमेतद्धि यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ २८ ॥ अहं चित्रांगदोनाम गन्धर्वस्त्रिदिवौकसाम् ॥ तीर्थयात्राकृते प्राप्तः क्षेत्रेऽ
 वरां गतः ॥ तस्माद्भजस्व मां भीरु नो चेद्यास्यामि संज्ञयम् ॥ २९ ॥ अहं चित्रांगदोनाम गन्धर्वस्त्रिदिवौकसाम् ॥ तीर्थयात्राकृते प्राप्तः क्षेत्रेऽ
 स्मिन्मृदयाऽन्वितः ॥ २९ ॥ ॥ कन्योवाच ॥ ॥ कुमारधर्मिणी चाहमद्यापि वशाग पितुः ॥ कामधर्मं न जानामि चित्रांगद कथंचन ॥
 ॥ ३० ॥ तस्मात्प्रार्थय मे तातं स मां तुभ्यं प्रदास्यति ॥ अनुरुपाय योग्याय तरुणाय मनस्विनीम् ॥ ३१ ॥ ममापि रुचितं चित्ते तव वाक्य
 म्निदं शुभम् ॥ धन्याहं यदि ते कण्ठमालिङ्गामि यथेच्छया ॥ ३२ ॥ ॥ चित्रांगद उवाच ॥ ॥ न शक्नोमि महाभागे तावत्कालं प्रतीक्षितुम् ॥ मां
 दहयेष गात्रोत्थः सुमहान्कामपावकः ॥ ३३ ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं मे रतिदानेन शोभने ॥ को जानाति हि तच्चित्तं कीदृशं भविष्यति ॥ ३४ ॥
 ॥ कन्योवाच ॥ ॥ एवं ते वर्तमानस्य मम तातः प्रकोपतः ॥ दहिष्यति न संदेहः शापं दत्त्वा सुदारुणम् ॥ ३५ ॥ ॥ चित्रांगद
 उवाच ॥ ॥ तव तातः स कालेन मां दहिष्यति मानदे ॥ कामानलः पुनः सद्य एव भस्म करिष्यति ॥ ३६ ॥ एवमुक्त्वाऽथ तां वालां वेपमानां त्रपाव
 तीम् ॥ गृहीत्वा दक्षिणे पाणी प्रविवेश सुगलयम् ॥ ३७ ॥ तत्र तां रमयामास तदा कामप्रपीडितः ॥ तत्कालज्जातरागांधी निर्लज्जत्वमुपागतम् ॥
 ॥ ३८ ॥ एवं तस्याः समं तेन स्थिताया दिवसो गतः ॥ निमेषवन्मुनिश्रेष्ठास्ततश्चास्तं गतो रविः ॥ ३९ ॥ एतस्मिन्नंतरे विप्रो जाबालिर्दुःख
 संयुतः ॥ अनायातां सुनां ज्ञात्वा परिवभ्राम सर्वतः ॥ ४० ॥ अहो सा दुहिता मह्यं किमु व्यालैः प्रभक्षिता ॥ वृक्षं कंचित्समाहृष्टा पतिता धरणी
 तले ॥ ४१ ॥ किं वा जलाशयं कंचित्प्राप्य गाधमजानती ॥ निमग्रा तत्र सा वाला संप्रविष्टा जलार्थिनी ॥ ४२ ॥ एवं स प्रलपन्विप्रो वभ्राम
 गहने वने ॥ कुशकण्टकविद्वांगः क्षुत्पिपासासमाकुलः ॥ ४३ ॥ ययं शृणोति शब्दं स मृगपक्षिसमुद्भवम् ॥ रजन्यां तत्र निर्याति मत्वा फलवती
 च ताम् ॥ ४४ ॥ अथ क्रमात्समायातो हरहर्म्यं स सन्मुनिः ॥ यत्र चित्रांगदोपेता सा संतिष्ठति कन्यका ॥ ४५ ॥ निःशंका जल्पमाना
 च रागत्राक्यान्त्यनेकशः ॥ अनर्हाणि कुमारीणां ब्रह्मजानां विशेषतः ॥ ४६ ॥ ततः स सुचिरं श्रुत्वा दूरस्थो विस्मयान्वितः ॥
 कुमार्याश्चेष्टितं दृष्ट्वा कोपसंरक्तलोचनः ॥ ४७ ॥ अथ दुद्राव वेगेन गृह्य काष्ठसमुच्चयम् ॥ द्वाभ्यामेव विनाशाय भर्त्समानो
 मुह्यमुह्यः ॥ ४८ ॥ धिक्किपापसमाचारे कौमार्यं दूषितं त्वया ॥ लांछनं च समानीतं मम लोकत्रयेऽपि च ॥ ४९ ॥ नितरां प्रतिमासाद्य
 कर्मणानेन चाधमे ॥ तस्मादनेन पापेन युक्तां त्वां नाशयाम्यहम् ॥ ५० ॥ एवमुक्त्वा प्रहारं स यावत्क्षिपति सन्मुनिः ॥ तावच्चित्रांगदो
 नद्यो व्योममार्गेण सत्वरम् ॥ ५१ ॥ विवक्षा सापि तत्रैव खिन्नांगी कामसेवया ॥ न शशाक कचिद्रंतुं समुत्थाय ततः क्षितौ ॥ ५२ ॥
 ततः काष्ठप्रहारोर्ध्वैर्हत्वा तां पतितां क्षितौ ॥ मृतामिति परिज्ञाय स क्रोधपरिवारितः ॥ ५३ ॥ ततश्चित्रांगदस्यापि ददौ शापं सुदारुणम् ॥

स दृष्ट्वाऽऽकाशमार्गेण गच्छमानं भयातुरम् ॥ ५४ ॥ य एष कन्यकां मह्यं धर्षयित्वा समुपतेत् ॥ स पतत्त्वचिरात्पापश्छिन्नेपक्ष इवा
 डजः ॥ ५५ ॥ कुष्ठव्याधिसमायुक्तश्चलितुं नैव च क्षमः ॥ एतस्मिन्नन्तरे भूमौ स पपात नभस्तलात् ॥ ५६ ॥ कुष्ठव्याधिसमायुक्तः स च चित्रां
 गदो युवा ॥ ततस्तं स मुनिः प्राह काष्ठोद्यतकरः कुधा ॥ ५७ ॥ कस्त्वं पापसमाचार येन मे धर्षिता बलात् ॥ कुमारी तन्नयाम्येष त्वामद्य यम
 शासनम् ॥ ५८ ॥ ॥ चित्रांगद उवाच ॥ ॥ अहं चित्रांगदोनाम गन्धर्वद्विद्वीकसाम् ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन क्षेत्रेऽस्मिन्समुपागतः ॥ ५९ ॥
 ततस्तु कन्यकां दृष्ट्वा कामदेववशं गतः ॥ ६० ॥ ततः सेवितवानत्र लताहर्म्ये जनच्युते ॥ तस्मात्कुरु क्षमां मह्यं दीनस्य प्रणतस्य च ॥ ६१ ॥
 यथा व्याधेर्भवेन्नाशो यथा स्याद्गगने गतिः ॥ भूयोऽपि त्वत्प्रसादेन स्वरूपः कोपो हि साधुषु ॥ ६२ ॥ ॥ जावलिर्वाच ॥ ॥ ईदृमूपधरस्त्वं
 हि मम वाक्याद्भविष्यसि ॥ एषापि मत्सुता पापा वल्लहीना सदेहशी ॥ ६३ ॥ भविष्यति न संदेहो जीवयिष्यति चेत्कचित् ॥ यद्येषा धास्यति
 कापि वस्त्रं गात्रे निजे कचित् ॥ ६४ ॥ तन्नूनं च शिरोऽप्यस्याः फलिष्यति न संशयः ॥ एवमुक्त्वा विक्रोपश्च स जगाम निजाश्रमम् ॥ ६५ ॥
 चित्रांगदोऽपि तत्रैव तथा सार्धं तथा स्थितः ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य तत्र क्षेत्रे समाययौ ॥ ६६ ॥ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यां भगवान्छशिरोस्तरः ॥ गन्तुं
 चित्रेश्वरे पीठे गणै रौद्रेः समावृतः ॥ योगिनीभिः प्रचण्डाभिः सार्धं प्राप्ते निशामुखे ॥ ६७ ॥ अथ प्राप्ते निशार्धे तु योगिन्यस्ताः सुदारुणाः ॥
 महामांसं महामांसमित्युचुर्भक्षणाय वै ॥ ६८ ॥ नृत्यमानाः पुरस्तस्य देवदेवस्य शूलिनः ॥ सस्पर्धा गणमुख्येस्तेनैर्नर्तमानैः समंततः ॥ ६९ ॥ यस्तत्र
 समये तासां महामांसं प्रयच्छति ॥ मंत्रपूतं स संसिद्धिं समवाप्नोति वाञ्छिताम् ॥ ७० ॥ मद्यं मांसं तथा चान्यत्रैवेद्यं वा फलादिकम् ॥ तस्य
 सिद्धिः समादिष्टा यथा स्वहृदये स्थिता ॥ ७१ ॥ एतस्मिन्नन्तरे कन्या सा जावालिसमुद्रवा ॥ स च चित्रांगदस्तत्र गत्वा प्रोवाच सादरम् ॥ ७२ ॥
 अस्मदीयमिदं मांसं योगिन्यो हर्षसंयुताः ॥ भक्षयन्तु यथासौख्यं स्वयमेव प्रकल्पितम् ॥ ७३ ॥ अथ तं पुरुषं दृष्ट्वा कुष्ठव्याधिसमावृतम् ॥
 विवर्त्ता कन्यकां तां च सर्वास्ता विस्मयान्विताः ॥ ७४ ॥ ते च सर्वे गणा रौद्राः स च देवस्त्रिलोचनः ॥ पप्रच्छ कौतुकाविष्टस्तत्र चित्रांगदं
 प्रभुः ॥ ७५ ॥ कस्त्वं धर्षयसमायुक्तो महत्सत्त्वे व्यवस्थितः ॥ यः प्रयच्छसि जीवं त्वं कीदृस्यापि सुवल्लभम् ॥ ७६ ॥ केयं च वसनेर्हीना त्वया
 सार्धं गतव्यथा ॥ प्रयच्छति निजं देहं यदेयं नैव कस्यचित् ॥ ७७ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ ततः स कथयामास सर्वमात्मविचेष्टितम् ॥
 यथा कन्यासमं संगः कृतः शापश्च सन्मुनेः ॥ ७८ ॥ तच्चित्रांगदं दृष्ट्वा स गन्धर्व दिवौकसाम् ॥ तथारूपं कृपाविष्टस्ततः प्रोवाच
 शंकरः ॥ ७९ ॥ मम संदर्शनं प्राप्य न मृत्युर्यायते कचित् ॥ न वृथा दर्शनं चैतत्तस्मात्प्रार्थय सादरम् ॥ ८० ॥ ॥ चित्रां
 गद उवाच ॥ ॥ व्याधिनाऽहं सुनिर्विण्णस्तेन देवात्र चागतः ॥ येन व्याधिक्षयो भात्री देहनाशेन शंकर ॥ ८१ ॥ तस्मात्कुरु क्षयं
 व्याधेर्यदि यच्छसि मे वरम् ॥ खेचरत्वं पुनर्देहि येन स्वर्गं ब्रजाम्यहम् ॥ ८२ ॥ ॥ श्रीशंकर उवाच ॥ ॥ त्वं स्थापयान्न मल्लिगं पीठे
 गन्धर्वसत्तम ॥ ततश्चाराधय प्रीत्या यावद्वर्षमुपस्थितम् ॥ ८३ ॥ यथायथा सुपूजां त्वं मल्लिगस्य करिष्यसि ॥ दिनेदिने तथा व्याधेस्तव
 नाशो भविष्यति ॥ ८४ ॥ ततस्तु खे गतिं प्राप्य पुनः स्वर्गं प्रयास्यसि ॥ मत्प्रसादान्न सन्देहः सत्त्वमेतन्मयोदितम् ॥ ८५ ॥ एषापि
 कन्यका यस्मात्प्रविष्टा पीठमध्यतः ॥ तस्मात्फलवतीनाम योगिनी सम्भविष्यति ॥ ८६ ॥ अनेनैव तु रूपेण नग्नत्वेन व्यवस्थिता ॥ मुख्याम
 वाप्यते पूजां वाञ्छितं च प्रदास्यति ॥ पूजकानां स्थितं चित्तं शतसंख्यगुणं तदा ॥ ८७ ॥ एतां संपूजयेन्मर्त्यः पीठमेतत्ततः परम् ॥ पूजयिष्यति
 तस्येष्टा सिद्धिरिव भविष्यति ॥ ८८ ॥ एवमुक्त्वा ततः साऽथ हर्षेण महताऽन्विता ॥ योगिनीवृन्दमध्यस्था नृत्यं चक्रे ततः परम् ॥ ८९ ॥ एवं
 ध्रुव मा तत्र योगिनी च वर्गगना ॥ तथा चक्रे परं नृत्यं यथा तुर्यो महेश्वरः ॥ ९० ॥ ततः प्रोवाच तां हृष्टः सर्वयोगिनिसंनिधौ ॥ अनेन तव
 नृत्येन गीतेन च विशेषतः ॥ ९१ ॥ परितुष्टोऽस्मि ते वत्से तस्माच्छृणु वचो मम ॥ निशीथेऽद्य दिने प्राप्ते यस्ते पूजां करिष्यति ॥ ९२ ॥ सुरा
 मांसात्रस्तकारिर्मन्त्ररागमसंभवेः ॥ स भविष्यति तत्कालं शापानुग्रहशक्तिमान् ॥ ९३ ॥ बंधनं मोहनं चापि शत्रोरुच्चाटनं तथा ॥ करिष्यति न
 सन्देहो वशीकरणमेव च ॥ ९४ ॥ त्रिकोणं कुण्डमास्थाय दिशां पालान्प्रपूजयेत् ॥ क्षेत्रपालं च सर्वास्ता देवता गगनोद्भवाः ॥ ९५ ॥ तथा च
 त्वरपूजां च प्रकृत्वा विधिपूर्वकम् ॥ पश्चात्त्वा पूजयित्वा च होमं यश्च करिष्यति ॥ ९६ ॥ शत्रुवामपदोत्थेन स्पृष्टेन रजसाऽथवा ॥ गुग्गुलेन सहस्रां
 तोयं गृहीत्वा चाथ कर्दमम् ॥ शिवनिर्माल्यसंयुक्तं जुह्वयिष्यति पावके ॥ ९७ ॥ तवाग्रे स नरो नूनं शत्रुमुच्चाटयिष्यति ॥ एषोपि तव संगेन तव
 चित्रांगदः प्रियः ॥ संप्राप्स्यति च सत्पूजामनुपंगात्त्वदुद्भवात् ॥ १०० ॥ ॥ फलवत्पुत्राव ॥ ॥ यदि देव प्रसन्नो मे तथान्यमपि सद्गरम् ॥ १०१ ॥
 हृदिस्थं देहि मे सौख्यं येन संजायतेऽखिलम् ॥ पिता ममैष जावालिनिरुक्तो वसनेः सदा ॥ १०२ ॥ अहं यथा तथात्रैव संतिष्ठतु दिवानिशम् ॥
 येन संतापमायाति पश्यन्मम विरोधिनीम् ॥ १०३ ॥ क्रीडां ब्राह्मणवंशस्य मद्यमांससमुद्रवाम् ॥ मद्यगन्धं समाप्राप्ति मांसं पश्यति संस्कृतम् ॥
 मां स्वच्छंदरतां नित्यं दुःखं याति दिनेदिने ॥ १०४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ एवं भविष्यति प्रोक्तं संजातं चाधुना शुभे ॥ अहं यास्यामि
 केलामं त्वं तिष्ठान्न यथोदिता ॥ १०५ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवं स भगवान्प्रोक्त्वा गतश्चादर्शनं हरः ॥ योगिन्यश्चैव ताः सर्वाः स्वेस्वे स्थाने
 व्यवस्थिताः ॥ १०६ ॥ चित्रांगदोपि तत्रैव कृत्वा प्रासादमुत्तमम् ॥ लिंगं संस्थापयामास देवदेवस्य शूलिनः ॥ १०७ ॥ ततश्चाराधयामास
 दिवारात्रमतद्रितः ॥ १०८ ॥ ततः संवत्सरस्यांते व्याधिसुक्तः सुरुपधृक् ॥ विमानवरमारूढो जगाम त्रिदशालयम् ॥ सोऽपि जावालिनामाथ
 विवह्रः समपद्यत ॥ १०९ ॥ जनहास्यकरो लोके स्थितस्तत्रैव सर्वदा ॥ पश्यमानो विकारांस्तान्दुःखितः स्वसुतोद्भवान् ॥ ११० ॥ ततश्च
 गर्दयामास स्त्रीणां जन्म महासुनिः ॥ तस्मिन्पीठे समासाद्य दुःखेन महताऽन्वितः ॥ १११ ॥ अहो पापात्मनां पुंसां संभविष्यति योषितः ॥
 यासामीदृक्समाचारो द्विजवंशोद्भवास्वपि ॥ ११२ ॥ सकृदेव मया संगः कृतो नार्या समन्वितः ॥ आजन्ममरणं यात्रत्पापं प्राप्तं यथे
 दशम् ॥ ११३ ॥ ये पुनस्तासु संसक्ताः सदैव पुरुषाधमाः ॥ का तेषां जायते लोके गतिर्वैद्वि न चितयन् ॥ ११४ ॥ एवं तस्य
 ह्वाणस्य योगिन्यस्ताः कुधान्विताः ॥ तन्मृजुर्ब्राह्मणं तत्र घृणया परिवारितम् ॥ ११५ ॥ ॥ योगिन्य ऊचुः ॥ ॥ मा निर्दां कुरु मूढात्मस्त्वं
 स्त्रीणां योगमाश्रितः ॥ एतच्चावरं विश्वं स्त्रीभिः संधार्यते यतः ॥ ११६ ॥ याभिः संजनितः शेषः कूर्मश्च तदनंतरम् ॥ याभ्यां संधार्यते
 पृथ्वी यस्यां विश्वं प्रतिष्ठितम् ॥ ११७ ॥ धन्येयं ते सुता मूढ या प्राप्ता योगमुत्तमम् ॥ प्राप्ता च परमं स्थानं स्तोकेरेवात्र वासरेः ॥ ११८ ॥
 त्वं पुनर्मूर्खतां प्राप्तश्छादसं मार्गमास्थितः ॥ अविद्यया समायुक्तः संसारेऽत्र भ्रमिष्यसि ॥ ११९ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ स्त्रियो निर्दयताः

सर्वाः सर्वावस्थासु दुःखदाः ॥ इह लोके परे चैव ताभ्यः सौख्यं न लभ्यते ॥ १२० ॥ यदर्थं निहतः शुम्भो निशुम्भश्च महासुरः ॥ रावणो
 दण्डभूपश्च तथान्येऽपि सदस्रशः ॥ १२१ ॥ प्राप्य तादृग्द्विजं कांतं गौतमं स्त्रीस्वभावतः ॥ अहिरया शक्रमासाद्य चक्रमे शीलवर्जिता ॥ १२२ ॥
 ॥ कन्योवाच ॥ ॥ यच्च निंदसि मूढात्मनसंति निंद्याश्च योषितः ॥ तद्वदस्व मया सार्धं येन त्वां बोधयाम्यहम् ॥ १२३ ॥ न तेऽस्ति
 हृदये बुद्धिर्न लज्जा न दया मुने ॥ किमत्यजोऽपि तत्कर्म कुरुते यत्त्वया कृतम् ॥ १२४ ॥ अहं तावत्प्रहारेण त्वया व्यापादिताऽधम ॥ स्त्रीह
 त्योद्भवपापस्य न चिन्ता विधृता हृदि ॥ १२५ ॥ विशेषेण सुतायाश्च कोपाविष्टेन चेतसा ॥ गच्छंति पातकान्यत्र प्रायश्चित्तेः पृथग्विधैः ॥
 ॥ १२६ ॥ स्त्रीवधोत्थं पुनर्याति यदि तत्त्वं प्रकीर्तय ॥ एतन्मे न च दुःखं स्याद्यद्वतास्मि द्विजाधम ॥ १२७ ॥ यच्छता नम्रसद्भावं नीता तत्पा
 तकं च ते ॥ कल्पंतेऽपि सुदुर्गुह्ये न संयास्यति कुत्रचित् ॥ १२८ ॥ तस्माद्दुःखं सुदुःखार्तः स्थितोऽत्रैव मया सह ॥ न भूयो निंदसि प्रायो न
 च व्यापादयिष्यसि ॥ १२९ ॥ अनिद्या योषितः सर्वा नैता दुष्यंति कर्हिचित् ॥ मासिमासि रजो ह्यासां दुष्कृतान्यपकर्षति ॥ १३० ॥ ॥ मुनि
 रुवाच ॥ ॥ स्त्रियः पापसमाचारा नैताः शुष्यंति कर्हिचित् ॥ परकांति रतिर्यासामंत्यजत्वं प्रयच्छति ॥ १३१ ॥ ॥ कन्योवाच ॥ ॥
 मा मेवं वद मूढात्मन्मेध्या इति योषितः ॥ अत्र श्लोकः पुरा गीतो मनुना तं निबोध मे ॥ १३२ ॥ ब्राह्मणाः पादतो मेध्या गावो
 मेध्यास्तु पृष्ठतः ॥ अजाश्वा मुखतो मेध्याः स्त्रियो मेध्याश्च सर्वतः ॥ १३३ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ ब्राह्मणाः सर्वतो मेध्या गावो मेध्याश्च
 सर्वतः ॥ अजाश्वा मुखतो मेध्या न मेध्याश्च स्त्रियः क्वचित् ॥ १३४ ॥ ॥ कन्योवाच ॥ ॥ तस्य चिंतामणिर्हस्ते तस्य कल्पद्रुमो गृहे ॥
 कुत्रैरः किंकरस्तस्य यस्य स्यात्कामिनी गृहे ॥ १३५ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ तस्यापदोऽखिला दुःखं दुःखं तस्याखिलं गृहे ॥
 नरकः सर्वतस्तस्य यस्य स्यात्कामिनी गृहे ॥ १३६ ॥ ॥ कन्योवाच ॥ ॥ यानि कान्यत्र सौख्यानि भोगस्थानानि यानि च ॥ धर्मार्थ
 कामजातानि तानि स्त्रीभ्यो भवन्ति हि ॥ १३७ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ यानिकानि सुदुःखानि कुशाणि यानि देहिनाम् ॥ यानि कष्टा
 न्यनिष्ठानि स्त्रीभ्यस्तानि भवन्ति च ॥ १३८ ॥ ॥ कन्योवाच ॥ ॥ धर्मार्थकाममोक्षान्स्त्री चतुरोऽपि चतसृभिः ॥ बह्विप्रदक्षिणाभिस्तान्नि
 वाहेऽपि प्रदर्शयेत् ॥ १३९ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ संसारभ्रमणं नारी प्रथमेऽपि समागमे ॥ बह्विप्रदक्षिणान्यायव्याजेनैव प्रदर्शयेत् ॥ १४० ॥
 ॥ ॥ कन्योवाच ॥ ॥ के नाम न विरज्यंति ज्ञानाब्धा अपि मानवाः ॥ कर्णांतलमनेत्रांतां दृष्ट्वा पीनपयोधराम् ॥ १४१ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥
 के नाम न विनश्यंति मूढज्ञाना नितंविनीम् ॥ रम्यबुद्ध्योपसर्पति ये ज्वालाः शलभा इव ॥ १४२ ॥ ॥ कन्योवाच ॥ ॥ निर्मुखो च कठोरो
 च प्रोद्धतो च मनोरमो ॥ स्त्रीस्तनो सेवते धन्यो मधुमांसे विशेषतः ॥ १४३ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ आभोगिनो मंडलिनो तत्क्षणान्मुक्तकुंडौ ॥
 वरमाशीविषो स्पृष्टो न तु पत्न्याः पयोधरो ॥ १४४ ॥ ॥ कन्योवाच ॥ ॥ न चासां रचनामात्रं केवलं रम्यमंगिभिः ॥ परिष्वंगोऽपि रामाणां
 सौख्याय पुलकाय च ॥ १४५ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ न चासां रचनामात्रं रम्यं स्यात्पापदंशः ॥ वपुः स्पृष्टं विनाशाय स्त्रीणां प्रेत्य नरकाय
 च ॥ १४६ ॥ ॥ कन्योवाच ॥ ॥ को नाम न सुखी लोके को नाम सुकृती न च ॥ स्पृहणीयतमः को न स्त्रीजनो यस्य रज्यते ॥ १४७ ॥
 ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ को न मुक्तिं व्रजेत्तत्र को न शस्यतरो भवेत् ॥ को न स्यात्सेमसंयुक्तः स्त्रीजने यो न रज्यते ॥ १४८ ॥ ॥ कन्यो
 वाच ॥ ॥ संसारांतः प्रसुतस्य कीटस्यापि प्ररोचते ॥ स्त्रीशरीरं नरस्यात्र किं पुनर्न विवेकिनः ॥ १४९ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ अमेध्यजा
 तस्य यथा तथा तद्वोचनं क्रमेः ॥ तथा संसारसुतस्य स्त्रीशरीरे च कामिनः ॥ १५० ॥ ॥ कन्योवाच ॥ ॥ सौख्यस्थानं नृणां किंचिद्वेधसा
 ऽन्यदपश्यता ॥ शाश्वतं चित्तयित्वाथ स्त्रीरत्नमिदमाहृतम् ॥ १५१ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ बंधनं जगतः किंचिद्वेधसाऽन्यदपश्यता ॥ स्त्रीरूपेण
 ततः कोपि पाशोऽयं स्त्रीमयः कृतः ॥ १५२ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवं स मुनिशार्दूलस्तयातीव समागमे ॥ निरुत्तरीकृतो यावत्ततः प्राह निजां
 सुताम् ॥ १५३ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ त्वया सह न संवादो मया कार्योऽधुना क्वचित् ॥ या त्वं बालापि मामेवं निषेधयसि सर्वतः ॥ १५४ ॥
 तस्माद्वन्यतरं मन्ये अहमात्मानमद्य वै ॥ यस्य मे त्वं सुता ईदृगीदृक्छात्रविचक्षणा ॥ १५५ ॥ तस्मान्न मे महाभागे कोपः स्वल्पोऽपि विद्यते ॥
 तस्माद्यथेच्छया क्रीडां कुरु योगिनिमध्यगा ॥ १५६ ॥ ततः सा लज्जिता दृष्ट्वा पितरं स्नेहवत्सलम् ॥ प्रणिपत्य पुनः प्राह योगिनीमध्यस्तं
 स्थिता ॥ १५७ ॥ अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानात्त्वं निषिद्धो मया प्रभो ॥ क्षंतव्यं सकलं मेऽद्य बालिकाया विशेषतः ॥ १५८ ॥ अत्र पीठे समागत्य
 प्रथमं ते द्विजोत्तमाः ॥ पूजां सर्वे करिष्यंति मानवा भक्तितत्पराः ॥ पश्चाच्च सर्वपीठस्य यास्यंति च परां गतिम् ॥ १५९ ॥ एवं सा तत्र संजाता
 जाबालिमुनिसंभवा ॥ जाबालिश्च मुनिश्रेष्ठस्तथा चित्रांगदेश्वरः ॥ १६० ॥ प्रयाणामपि यस्तेषां पूजां मर्त्यैः समाचरेत् ॥ दिवसेदिवसे तत्र स
 सिद्धिं समवाप्नुयात् ॥ १६१ ॥ नासाध्यं विद्यते किंचित्तावदत्र धरातले ॥ पूज्यते भूमिपालाद्यैर्भोगान्दिव्यास्तथा लभेत् ॥ १६२ ॥ तस्मात्सर्व
 प्रयत्नेन स मुनिः सा च कन्यका ॥ पूजनीया विशेषेण स देवोऽथ महेश्वरः ॥ १६३ ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातमाख्यानं सर्वकामदम् ॥ पठतां
 शृण्वतां चैवं इहलोके परत्र च ॥ १६४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये
 चित्रांगदेश्वरफलवतीजाबाल्याख्यानवर्णनं नाम चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६४ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यत्त्वया
 कथितं सुत न मृता सा कुमारिका ॥ हता रौद्रप्रहारैश्च कौतुकं तन्महत्तरम् ॥ १ ॥ यतो भूयः प्रसंजाता योगिनी हरतुष्टिदा ॥ तत्त्वार्थं सर्वमा
 चक्ष्व कारणं च तदद्भुतम् ॥ २ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ सा प्रविष्टा समं तेन सुपुण्यममरेश्वरम् ॥ माघकृष्णचतुर्दश्यां न मृत्युर्यत्र विद्यते ॥ ३ ॥
 अपि चैवायुषः शेषे किमुताकालतो द्विजाः ॥ तेन नो निधनं प्राप्ता इतापि सुदृढं तदा ॥ ४ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अमरेश्वर इत्युक्तो यो देवो ह्यम
 रत्वदः ॥ केन संस्थापितो ह्यत्र किंप्रभावश्च कीर्तय ॥ ५ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ अदितिश्च दितिश्चैव प्रजापतिमुते शुभे ॥ कृते पुरातिरूपादथे कश्यपेन
 महात्मना ॥ ६ ॥ अदित्यां विबुधा जाता दितेश्चैव तु दैत्यपाः ॥ तेषां सापत्न्यभावेन महद्वैरमुपस्थितम् ॥ ७ ॥ अथ दैत्यैः सुरा ध्वस्ताः कृताश्चान्ये परा
 इमुखाः ॥ अन्ये तु भयसंत्रस्ता दिशो जग्मुः क्षतांगकाः ॥ ८ ॥ ततो दुःखसमायुक्ता देवमातात्र संस्थिता ॥ तपश्चक्रे दिवानक्तं शिवध्यानपरायणा
 ॥ ९ ॥ एवं तस्यास्तपःस्थाया गते युगचतुष्टये ॥ निर्भिद्य धरणीपृष्ठं शिवलिंगं समुत्थितम् ॥ १० ॥ ततस्तस्मै कृतानन्दा स्तुत्वा स्तोत्रैः पृथग्वि
 धैः ॥ अष्टांगप्रणिपातेन नमश्चक्रे समाहिता ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नंतरे षाणी संजाता गगनांगणे ॥ शरीररहिता दिव्या मेवगम्भीरनिःस्वना ॥ १२ ॥
 वरं प्रार्थय कल्याणि यस्ते हृदि व्यवस्थितः ॥ प्रसन्नोऽहं प्रदास्यामि तवाद्य शशिशेखरः ॥ १३ ॥ ॥ अदितिरुवाच ॥ ॥ मम पुत्राः सुरश्रेष्ठ
 हन्यन्ते युधि दानवैः ॥ तान्कुरुष्व गतायासानवध्यात्रणमूर्धनि ॥ १४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ एतल्लिंगं मदीयं ये स्पृष्ट्वा यास्यंति संयुगे ॥ अव

ध्यास्ते भविष्यन्ति यावत्संवत्सरं शुभे ॥ १५ ॥ अन्योऽपि मानवो योऽत्र चतुर्दश्यां समाहितः ॥ माघमासस्य कृष्णार्थां प्रकरिष्यति जागरम् ॥ १६ ॥ सोऽपि संवत्सरं यावद्भविष्यति निरामयः ॥ अपि मृत्युदिने प्राप्ते योऽस्मिन्नायतने शुभे ॥ १७ ॥ आगमिष्यति तं मृत्युर्दशात्परिहरिष्यति ॥ एवमुक्त्वा सा वाणी विरराम ततः परम् ॥ १८ ॥ अदितिश्चापि सन्तुष्टा हतशेषान्सुतास्ततः ॥ समानीयाथ तल्लिङ्गं तेषामेव न्यदर्शयत् ॥ कथयामास ते सर्वं माहात्म्यं यद्गोदितम् ॥ १९ ॥ ततस्ते विबुधाः सर्वे तल्लिङ्गं प्रणिपत्य च ॥ प्रतिजग्मुस्तुष्टियुक्ताः शस्त्राण्यादाय तान्प्रति ॥ २० ॥ यत्र ते दानवा दृष्टाः स्थिताः शक्रपदे शुभे ॥ स्वर्गभोगसमायुक्ता नन्दनातर्व्यवस्थिताः ॥ २१ ॥ अथ ते दानवा दृष्ट्वा संप्राप्तास्त्रिविक्रसः ॥ सहसा संग्रार्थाय नानाशस्त्रधरान्बभूवुः ॥ २२ ॥ रथवर्यान्समारुह्य धृतशस्त्रास्त्रवर्मणः ॥ युद्धार्थं सम्भुत्वा जग्मुर्गर्जमाना वना इव ॥ २३ ॥ ततः समभवयुद्धं देवानां दानवैः सह ॥ रोषप्रेरितचित्तानां मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ॥ २४ ॥ ततस्ते विबुधाः सर्वे हरलब्धवरास्तदा ॥ जघ्नुर्देत्यानसंख्याताञ्छितैः शस्त्रैरनेकधा ॥ २५ ॥ हतशेषाश्च ये तेषां ते त्यक्त्वा त्रिदशालयम् ॥ पलायनकृतोत्साहाः प्रविष्टा मकरालयम् ॥ २६ ॥ ततः शक्रः समापदे स्वराज्यं दानवैर्हृतम् ॥ यदासीत्पूर्वकाले तत्समग्रं हतकण्टकम् ॥ २७ ॥ ततस्ते दानवाः शेषा ज्ञात्वा तल्लिङ्गसंभवम् ॥ माहात्म्यं वृषनाथस्य क्षेत्रस्यास्योद्भवस्य च ॥ २८ ॥ शुक्रेण कथितं सर्वं माघकृष्णे निशागमे ॥ चतुर्दश्यां शुचिर्भूत्वा यस्तल्लिङ्गं प्रपूजयेत् ॥ कालाघातोऽपि न प्राणैः स पुमांस्त्यज्यते क्वचित् ॥ २९ ॥ तस्माद्ययं समासाद्य तल्लिङ्गं तद्दिने निशि ॥ पूजयध्वं महाभागा येन स्युर्मृत्युवर्जिताः ॥ ३० ॥ यावत्संवत्सरस्यार्तं सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ यथा ते देवसंवाञ्छ तत्प्रभावादसंशयम् ॥ ३१ ॥ अथ तं दानवेन्द्राणां मंत्रं ज्ञात्वा सुरेश्वरः ॥ नारदाद्ब्राह्मणः पुत्राद्वयव्रतमनास्ततः ॥ ३२ ॥ मंत्रं चक्रे समं देवैस्तत्र देवस्य रक्षणे ॥ यथा स्यादुद्यमः सम्यक्कस्मिन्नहनि सर्वदा ॥ ३३ ॥ कोट्यस्तु त्रयस्त्रिंशद्देवानां सायुधास्ततः ॥ रक्षार्थं तस्य लिङ्गस्य तस्मिन्क्षेत्रे व्यवस्थिताः ॥ माघकृष्णचतुर्दश्यां सुसंनद्धाः प्रहारिणः ॥ ३४ ॥ अथ ते दानवा दृष्ट्वा तान्देवांस्तत्र संस्थितान् ॥ भयसंव्रतमनसो दुद्रुवुः सर्वतो दिशम् ॥ ३५ ॥ अथ प्रभाते विमले प्रोद्वते रविमण्डले ॥ भूय एव सुराः सर्वे मंत्रं चक्रुः परस्परम् ॥ ३६ ॥ यद्येतत्क्षेत्रं सुसूज्य गमिष्यामः सुरालयम् ॥ लिङ्गमेतत्समभ्येत्य पूजयिष्यति दानवाः ॥ ३७ ॥ ततोऽवध्या भविष्यति तेऽपि सर्वे यथा वयम् ॥ तस्मादत्रेव तिष्ठामस्त्रयस्त्रिंशत्प्रनायकाः ॥ ३८ ॥ कोटीनामेव सर्वेषां शेषा गच्छन्तु तत्र च ॥ सहस्राक्षेण संयुक्ताः स्वर्गे स्वपररक्षकाः ॥ ३९ ॥ ततोऽष्टौ वसवस्तत्र द्वादशाकारास्तथैव च ॥ एकादशापरे रुद्रा नास्त्यो द्वौ च सुन्दरौ ॥ ४० ॥ एते तल्लिङ्गरक्षार्थं तस्मिन्क्षेत्रे व्यवस्थिताः ॥ शेषाः शक्रसमायुक्ताः प्रजग्मुर्द्वादशालयम् ॥ ४१ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ एवं प्रभावं लिङ्गं तु देवदेवस्य शुलिनः ॥ भवद्भिः परिपृष्टं यददित्या स्थापितं पुरा ॥ ४२ ॥ यस्मान्न विद्यते मृत्युस्तेन दृष्टेन देहिनाम् ॥ अमराख्यं ततो लिङ्गं विख्यातं भुवनत्रये ॥ ४३ ॥ यस्मिन्देवोऽपि सा कन्या हता तेन द्विजन्मना ॥ जावालितानां सुकुन्देन तस्य देवस्य मन्दिरे ॥ ४४ ॥ आसीत्तत्र दिने कृष्णा माघमासचतुर्दशी ॥ तेन नो निधनं प्राप्ता सुहृताऽपि तपस्विनी ॥ ४५ ॥ एतद्दः सर्वमाख्यातं तस्य लिङ्गस्य सम्भवम् ॥ माहात्म्यं ब्राह्मणश्रेष्ठाः सर्वपातकनाशनम् ॥ ४६ ॥ यश्चेतत्पठते भक्त्या तस्य लिङ्गस्य संनिधौ ॥ अपमृत्युभयं तस्य कथंचिन्नेव जायते ॥ ४७ ॥ तस्यामेऽस्ति शुभं कुण्डं पूरितं स्वच्छवारिणा ॥ अदित्या निर्मितं देव्या स्नानार्थं चात्मनः कृते ॥ ४८ ॥ स्नानं कृत्वा नरस्तस्मिन्त्यस्तल्लिङ्गं प्रपश्यति ॥ करोति जागरं रात्रौ तस्मिन्नेव दिनेदिने ॥ सोऽपि वत्सरं यावन्नापमृत्युवाप्नुयात् ॥ ४९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽमरेश्वरक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४५ ॥ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ आदित्यानां च सर्वेषां वसुधादिकाभिरनाम् ॥ प्रत्येकशः समाचक्ष्व नामानि त्वं मदा मते ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ वृषध्वजश्च शर्वश्च मृगव्याधस्तृतीयकः ॥ अजेकपादहिर्बुध्न्यः पिनाकी पृष्ठ एव हि ॥ २ ॥ दहनश्वेश्वरश्चैव कपाली नवमस्तथा ॥ वृषाकपिस्तु दशमो रुद्रख्यवक् एव च ॥ ३ ॥ पुरो ध्रुवश्च सोमश्च मखश्चैवानिलोऽनलः ॥ प्रत्युषश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ॥ ४ ॥ वरुणश्च तथा सूर्या भानुः स्यातश्च तापनः ॥ इन्द्रश्चार्जुनश्चैव धाता चैव भगस्तथा ॥ ५ ॥ गभस्तिर्धर्मराजश्च स्वर्णरेता दिवाकरः ॥ मित्रश्च वासुदेवश्च द्वादशे च भास्कराः ॥ ६ ॥ नास्त्यश्चैव दक्षश्च स्यातावेतौ तथाश्विनौ ॥ देववैद्यौ महाभागौ स्वाष्टीगर्भसमुद्भवौ यथोक्तदिवसे प्राप्ते नापमृत्युः प्रजायते ॥ ७ ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां रुद्राः पूज्या विचक्षणैः ॥ तस्मिन्क्षेत्रे विशेषेण बाह्विः परमं पदम् ॥ १० ॥ दशम्यां वसवः पूज्यास्तथाष्टम्यां विशंपतः ॥ स्वर्गं समीहमानैश्च विलासेर्विविधैस्तथा ॥ ११ ॥ संस्रम्यामथ षष्ठ्यां च पूजनीया दिवाकराः ॥ ये बाह्वन्ति नराः सत्त्वं परिपंथिविवर्जितम् ॥ १२ ॥ देववैद्यौ तथा पूज्यौ द्वादश्यां व्याधिसंलयम् ॥ ये बाह्वन्ति सदा मर्त्या नीरुजाः सम्भवन्ति ते ॥ १३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽमरेश्वरक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं नाम षट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४६ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथान्योऽपि च तत्रास्ति देवः पुत्रप्रदो नृणाम् ॥ वटिकेश्वर इति ॥ १ ॥ यस्मिन्वटिकया पूर्वं तपस्तप्तं द्विजोत्तमाः ॥ प्राप्ता पुत्रं शुके याते वनं व्यासात्कर्पिजलम् ॥ २ ॥ ॥ ऋषय स्मिता ॥ ४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ आसीद्व्यासस्य विप्रेन्द्राः कलत्रार्थं मतिः क्वचित् ॥ निष्कामस्य प्रशातस्य सर्वज्ञस्य महात्मनः ॥ ५ ॥ ततः क्षयमनुप्राप्ते वंशे कुरुसमुद्भवे ॥ विचित्रवीर्यमासाद्य पार्थिवं द्विजसत्तमाः ॥ ६ ॥ सत्यवत्याः समादेशात्तस्य क्षेत्रे ततः परम् ॥ स पुत्रा अनयामास श्रीचन्द्रोन्पांडुपूर्वकात् ॥ ७ ॥ वानप्रस्थव्रते तिष्ठन्सकृन्मैथुनतत्परः ॥ क्षेत्रजैस्तनयैर्वंशे कुरोस्तस्मादुपस्थिते ॥ ८ ॥ ततः स चित्तं कास्यां शुभां कन्यां स ददौ तस्य सत्वरम् ॥ १० ॥ ततस्तया समेतः स वनवासं समाश्रितः ॥ वानप्रस्थाश्रमे तिष्ठन्कृतमैथुनतत्परः ॥ ११ ॥ उदरे व्यासभार्यायाः शुकपक्षे यथा शशी ॥ १३ ॥ एवं संगच्छतस्तस्य वृद्धिं गर्भस्य नित्यशः ॥ द्वादशाब्दा अतिक्रान्ता न जन्म समवाप्नु यात् ॥ १४ ॥ यत्किंचिच्छृणुते तत्र गर्भस्थोऽहि वचः क्वचित् ॥ तत्सर्वं हृदिसंस्थं च चक्रे प्रज्ञासमन्वितः ॥ १५ ॥ वेदाः सांगाः समाधीता गर्भवासेऽपि तेन च ॥ स्मृतयश्च पुराणानि मोक्षशास्त्राणि कृत्स्नशः ॥ १६ ॥ तत्रत्योऽपि दिवा नक्तं स्वाध्यायं प्रकरोति सः ॥ न च जन्मोत्थजा

बुद्धि कथंचिदपि चिंतयेत् ॥ १७ ॥ सापि माता परां पीडां नित्यं याति तथाकुला ॥ यथायथा स संयाति वृद्धि जठरमाश्रितः ॥ १८ ॥ ततश्च
 विस्मयाविष्टो व्यासो वचनमब्रवीत् ॥ कस्त्वं मद्बहिष्णीकुक्षौ प्रविष्टो गर्भरूपधृक् ॥ १९ ॥ न निष्क्रामसि कस्मात्त्वं किमेतां सुदयिष्यसि ॥
 ॥ २० ॥ गर्भ उवाच ॥ ॥ राक्षसोऽहं पिशाचोऽहं देवोऽहं मानुषस्तथा ॥ २० ॥ गजोऽहं तुरगश्चापि कुक्कुटश्चाग एव च ॥ योनीनां चतुराशीतिसहस्राणि
 च संख्यया ॥ २१ ॥ भ्रातोऽहं तेषु सर्वेषु तत्कोऽहं प्रब्रवीमि किम् ॥ सांप्रतं मानुषो भूत्वा जठरं समुपश्रितः ॥ २२ ॥ मानुषं न करिष्यामि
 निष्क्रामं च कथंचन ॥ निर्विष्टो भ्रममाणोऽत्र संसारे दारुणे ततः ॥ २३ ॥ अत्रस्थो भवनिर्मुक्तो योनाभ्यासरतः सदा ॥ मोक्षमार्गं प्रयास्यामि
 स्थानान्मोक्षमसंशयम् ॥ २४ ॥ तावज्ज्ञानं च वेराग्यं पूर्वजातिस्मृतिर्यथा ॥ यावद्गर्भस्थितो जन्तुः सर्वत्रैव द्विजसत्तम ॥ २५ ॥ यदा गर्भो
 द्विनिष्क्रांतः स्पृश्यते विष्णुमायया ॥ तदा नाशं व्रजत्याशु सत्यमेतदसंशयम् ॥ २६ ॥ तस्माद्वाहं द्विजश्रेष्ठ निष्क्रमिष्ये कथंचन ॥ गर्भाद्
 स्मात्प्रयास्यामि स्थानान्मोक्षमसंशयम् ॥ २७ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ न भविष्यति ते प्राया वेष्णवी सा कथंचन ॥ सुवोरात्रकादस्मा
 त्रिष्क्रमस्व विगर्हितात् ॥ २८ ॥ गर्भवासात्ततो योगं समाश्रित्य शिवं व्रज ॥ तस्मादर्शय मे वक्रं स्वकीयं येन मे भवेत् ॥ आनुष्यं पितृलोकस्य
 तव वक्रस्य दर्शनात् ॥ २९ ॥ ॥ गर्भ उवाच ॥ ॥ वासुदेवं प्रतिभुवं यदि मे त्वं प्रयच्छसि ॥ इदानीं यत्स्वयं तन्मे जन्म स्यान्नान्यथा
 द्विज ॥ ३० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततो व्यासो द्रुतं गत्वा द्वारकां प्रति दुःखितः ॥ कथयामास द्रुतांतं विस्तराच्चक्रपाणिने ॥ ३१ ॥ ते
 नैव सहितः पश्चात्स्वगृहं पुनरागतः ॥ व्यासः प्रतिभुवं तस्मै दातुं विष्णुं निरंजनम् ॥ ३२ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ प्रतिभूरस्मि नाशाय
 मायायास्तव निर्गमे ॥ मद्वाक्यान्निष्क्रमं कृत्वा गच्छ मोक्षमनुत्तमम् ॥ ३३ ॥ ततो द्रुतं विनिष्क्रातो विष्णुवाक्येन स द्विजाः ॥ द्वादशाब्दप्रमा
 णस्तु यौवनस्य समीपगः ॥ ३४ ॥ ततः प्रणम्य देव्यारिं व्यासं च जननीं तथा ॥ प्रस्थितो वनवासाय तत्सणाद्रयासनंदनः ॥ ३५ ॥ अथ तं
 स मुनिः प्राह तिष्ठ पुत्रात्ममंदिरं ॥ संस्काराज्जातकाद्यांश्च येन ते प्रकरोम्यहम् ॥ ३६ ॥ ॥ शिशुरुवाच ॥ ॥ संस्काराः शतशो जाता
 मम जन्मनिजन्मनि ॥ भवार्णवे परिक्षितो यैरहं बन्धनात्मकैः ॥ ३७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शुक्रवज्ररूपे यस्मात्तवायं पुत्रको मुने ॥
 तस्माच्छुकोऽयं नामास्तु योऽविद्याविचक्षणः ॥ ३८ ॥ नायं स्थास्यति हर्म्यं स्वे मोहमायाविवर्जितः ॥ तस्माद्ब्रूतु मा स्नेहं त्वं कुरुष्वस्त्य संभ
 वम् ॥ ३९ ॥ अहं गृहं प्रयास्यामि त्वं सुतः पौत्रकाट्वात् ॥ दर्शनादेव पुत्रस्य सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ४० ॥ एवमुक्त्वा हृषीकेशो व्यासमामन्त्र्य
 सत्वरम् ॥ विदगाधिपमालुढः प्रययौ द्वारकां प्रति ॥ ४१ ॥ ततो गते हृषीकेशे व्यासः पुत्रमुवाच ह ॥ प्रस्थितं वनवासाय निःस्पृहं स्वगृहं
 प्रति ॥ ४२ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ गृहस्थधर्मरिक्तानां पितृवाक्यं प्रणश्यति ॥ पितृवाक्यं तु यो मोहान्नैव सम्यक्समाचरेत् ॥ स याति
 नरकं तस्मान्मद्वाक्यात्पुत्र मा व्रज ॥ ४३ ॥ ॥ शुक्र उवाच ॥ ॥ यथाद्याहं त्वया जातो मया त्वं चान्यजन्मनि ॥ संजातोऽसि मुनिश्रेष्ठ
 तथाहमपि ते पिता ॥ ४४ ॥ तस्माद्वाक्यं त्वया कार्यं यद्येषा धर्मसंस्थितिः ॥ नाहं निषेधनीयस्तु व्रजमानस्तपोवनम् ॥ ४५ ॥ ॥ व्यास
 उवाच ॥ ॥ ब्राह्मणस्य गृहे जन्म पुण्यैः संप्राप्यते नृभिः ॥ संस्कारान्मत्र संप्राप्य वेदोक्तान्मुनिराप्यते ॥ ४६ ॥ ॥ शुक्र उवाच ॥ ॥
 संस्कारैराप्यते मुक्तिर्यदि कर्म शुभं विना ॥ पाखंडिनोऽपि यास्यति तन्मुक्तिं व्रतधारिणः ॥ ४७ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ ब्रह्मचारी भवेत्पूर्वं
 गृहस्थश्च ततः परम् ॥ वानप्रस्थो यतिश्चैव ततो मोक्षमवाप्नुयात् ॥ ४८ ॥ ॥ शुक्र उवाच ॥ ॥ ब्रह्मचर्येण चेन्मोक्षस्तत्पण्डानां सदा भवेत् ॥
 गृहस्थाश्रमिणां चेत्स्यात्तत्सर्वं मुच्यते जगत् ॥ ४९ ॥ अथवा वनरक्तानां तन्मृगाणां प्रजायते ॥ ५० ॥ अथवा यतिवर्माणां यदि मोक्षो भवे
 न्मृगाणां ॥ दरिद्राणां च सर्वेषां तन्मुक्तिः प्रथमा भवेत् ॥ ५१ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ गृहस्थधर्मरिक्तानां नृणां सन्मार्गगामिनाम् ॥ इह
 लोकः परश्चैव मनुना संप्रकीर्तितः ॥ ५२ ॥ ॥ श्रीशुक्र उवाच ॥ ॥ गृहगुप्तो सुगुप्तानां वंधानां बंधुबंधनेः ॥ मोहारागसमावेशात्सन्मार्ग
 गमनं कुतः ॥ ५३ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ कष्टं वने निवसतोऽत्र सदा नरस्य नो केवलं निजतनुप्रभवं भवेच्च ॥ देवं च पित्र्यमखिलं न
 विभाति कृत्यं तस्माद्गृहे निवसतात्महितं प्रचिन्त्यम् ॥ ५४ ॥ ॥ श्रीशुक्रदेव उवाच ॥ ॥ भावेन भावितमहातपसां मुनीनां तिष्ठन्ति तत्र
 दक्षिणानि तपःफलानि ॥ यत्ते निकाशशरणाः पुरुषा न जातु पश्यंत्यसज्जनमुखानि सुखं तदेव ॥ ५५ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ गृहे परे
 ग्रहः पुंसां गृहस्थाश्रमधर्मिणाम् ॥ इहलोके परे चैव सुखं यच्छति शाश्वतम् ॥ ५६ ॥ ॥ श्रीशुक्र उवाच ॥ ॥ शीतं हुनाशादपि देवयोगा
 त्सञ्जायते चन्द्रमसोऽपि तापः ॥ परिग्रहात्सौख्यसमुद्रवोऽत्र भूतोऽभवद्वापि न मर्त्यलोके ॥ ५७ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ सुपुण्यैर्लभ्यते
 कृच्छ्रान्मानुष्यं भुवि दुर्लभम् ॥ तस्मिँल्लब्धे न किं लब्धं यदि स्याद्ब्रह्मधर्मवित् ॥ ५८ ॥ ॥ श्रीशुक्रदेव उवाच ॥ ॥ यदि स्याज्ज्ञानसंपुक्तो
 जन्मकालेव मानवः ॥ निजावस्थां समालोक्य तज्ज्ञानं हि विलीयते ॥ ५९ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ मुदितस्यापि पुत्रस्य गर्दभस्याभे
 कस्य च ॥ भस्मलोलस्य लोकस्य शब्दोऽपि रटतो मुदे ॥ ६० ॥ ॥ श्रीशुक्र उवाच ॥ ॥ रसता सर्पता धूलिं लोके त्वशुचिना चिरम् ॥
 तेन पुत्रः प्रशस्यते ॥ ६१ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ पुंनामास्ति महार्गेद्रो नरको यममन्दिरं ॥ पुत्रहीनो व्रजेतत्र
 ॥ ६२ ॥ ॥ श्रीशुक्र उवाच ॥ ॥ यदि स्यात्पुत्रतः स्वर्गः सर्वेषां स्यान्महामुने ॥ शूकराणां गुनां चैव शलभानां विशेषनः ॥
 ॥ ६३ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ पितृणामनृणो मर्त्या जायते पुत्रदर्शनात् ॥ पौत्रस्यापि च देवानां प्रपौत्रस्य दिवाश्रयः ॥ ६४ ॥ ॥ शुक्र
 उवाच ॥ ॥ चिरायुर्जायते कृष्णः संततिं पश्यते निजाम् ॥ क्रमेण संततं किं न स मोक्षं प्रतिपद्यते ॥ ६५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा
 परित्यज्य पितरं स वनं गतः ॥ मातरं च सुदुःखार्तां प्रलपन्तीमनेकधा ॥ ६६ ॥ तं दृष्ट्वा दुःखितो व्यासो निराशः पुत्रदर्शने ॥ पुत्रशोकाभि
 रंततो भार्यया सहितोऽभवत् ॥ ६७ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये
 व्यासशुक्रसंवादवर्णनं नाम सप्तचत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १४७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं तं निःस्पृहं ज्ञात्वा गृहं प्रति निजात्म
 जम् ॥ पिंगला दुःखसंयुक्ता व्यासमेतदुवाच ह ॥ १ ॥ अहं तपश्चरिष्यामि पुत्रार्थं द्विजसत्तम ॥ अनुज्ञां देहि मे येन तोषयामि महेश्वरम् ॥
 पुत्रो येन भवेन्मह्यं वंशवृद्धिकरः परः ॥ २ ॥ एवं सा निश्चयं कृत्वा लब्धवानुज्ञां मुनेस्ततः ॥ क्षेत्रमेतत्समासाद्य तपस्तेपे पतिव्रता ॥ ३ ॥
 संस्थाप्य शंकरं देवं तद्गमे निर्मलौदकम् ॥ कृत्वा वापां सुविस्तीर्णां स्नानात्पातकनाशनीम् ॥ ४ ॥ ततस्तस्या गतस्तुष्टिं भगवांस्त्रिपुरांतकः ॥
 वरदोऽस्मीति तां प्राह प्रहृष्टेनैतारात्मना ॥ ५ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ परितुष्टोऽस्मि ते भद्रे वरं वरय भवते ॥ यः स्थितो हृदये नित्यं

नादेयं विद्यते मम ॥ ६ ॥ ॥ वटिकोवाच ॥ ॥ सुतं देहि सुरश्रेष्ठ मम वंशविवर्धनम् ॥ चित्ताद्वादकरं नित्यं सुशीलं विनयान्वितम् ॥ ७ ॥
 ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ भविष्यति न संदेहस्तव पुत्रः सुशोभने ॥ यादवन्वया महाभागे प्रार्थितस्तद्विशेषतः ॥ ८ ॥ अन्यापि मातुपी
 वाऽत्र वाप्यं स्नात्वा समाहिता ॥ पञ्चम्या वत्सरं यावच्छुक्लपक्षे ह्युपस्थिते ॥ पूजयिष्यति मल्लिगं यच्चाद्य स्थापितं त्वया ॥ ९ ॥ साथ लप्स्यति
 सत्पुत्रं वत्सा फलमनुत्तमम् ॥ या च दौर्भाग्यसंयुक्ता तृतीयादिवसेऽत्र वै ॥ १० ॥ स्नात्वाऽत्र सलिले पश्चान्मल्लिगं पूजयिष्यति ॥ सा सौभाग्य
 समोपता वर्पते च भविष्यति ॥ ११ ॥ यः पुनः पुरुषश्चात्र स्नात्वा मां पूजयिष्यति ॥ सकामो लप्स्यते कामान्विक्रामो मोक्षमेव च ॥ १२ ॥
 एवमुक्त्वा महादेवस्तत्तत्प्रदर्शनं गतः ॥ साऽपि लेभे सुतं व्यासात्कर्पिजलमिति श्रुतम् ॥ १३ ॥ यादक्तेन पुरा प्रोक्तो देवदेवेन शूलिना ॥ येनेव
 स्थापिता चात्र देवी केलीश्वरी पुरा ॥ सर्वसिद्धिप्रदा लोके तत्र याऽऽराधिता पुरा ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
 पष्ठे नागरस्रण्डे हाटकेश्वरेश्वरमाहात्म्ये वटिकेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४८ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥
 केलीश्वरी च या देवी श्रूयते सुतनंदन ॥ माहात्म्यं वद नस्तस्या उत्पत्तिं च सुविस्तरात् ॥ १ ॥ कस्मिन्काले समुत्पन्ना किमर्थं च सुरेश्वरी ॥
 किं तस्या जायते श्रेयः पूजया नमनेन च ॥ २ ॥ त्वया कात्यायनी प्रोक्ता चामुण्डा च सुरेश्वरी ॥ श्रीमाता च समुत्पन्ना किमर्थं च सुंश्वरी ॥
 ॥ ३ ॥ श्रीमाता च तथा तारा देवी शत्रुविनाशिनी ॥ केलीश्वरी न संप्रोक्ता तस्मात्तां वद सांप्रतम् ॥ ४ ॥ कौतुकं नः समुत्पन्नमत्रार्थं सुतनंदन
 ॥ ५ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ आद्यैका देवता लोके बहुरूपा व्यवस्थिता ॥ देवतानां हितार्थाय दैत्यपक्षक्षयाय च ॥ ६ ॥ यदायदात्र देवानां
 व्यसवं जायते क्वचित् ॥ तदातदा परा शक्तिर्या सा व्याप्य व्यवस्थिता ॥ ७ ॥ सर्वमेतज्जगद्वात्री जन्म चक्रे धरातले ॥ महिषासुरनाशाय सा च
 कात्यायनी भुवि ॥ ८ ॥ अवतीर्णा परा मूर्तिर्गतास्मिन्भुवनत्रये ॥ यदा शुंभनिशुंभौ च दानवौ बलद्विपत्तौ ॥ ९ ॥ अवतीर्णा तदा सेव चामुंडा
 रूपमाश्रिता ॥ प्रोद्गमे कालयवने सर्वदेवभयावहे ॥ १० ॥ श्रीमातारूपिणी देवी सेव जाता महीतले ॥ अंधासुरवधार्थाय शंभुनाऽऽक्रान्तचेतसा ॥
 सुंभो केलीश्वरी देवी यया व्याप्तमिदं जगत् ॥ ११ ॥ ततस्तस्याः प्रभावेन हत्वा दैत्यानशेषतः ॥ अन्धको निहतः पश्चात्त्रैलोक्यव्यसनप्रदः ॥
 ॥ १२ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अन्धकः कस्य पुत्रोऽयं किंप्रभावः कथं हतः ॥ कस्माद्धतस्तु संग्रामे सर्वं विस्तरतो वद ॥
 ॥ १३ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ दक्षस्य दुहिता नाम्ना दितिः सर्वगुणालया ॥ हिरण्यकशिपुर्नाम तस्याः पुत्रो बभूव ह ॥ १४ ॥
 येन शक्रादयो देवा जिताः सर्वे रणाजिरे ॥ स्वर्गे राज्यं कृतं भूरि स्वयमेव माहात्मना ॥ १५ ॥ यद्रथ्यात्सकलेर्देवैर्नाशस्त्राण्यनेक
 शः ॥ निर्मितान्यतिमुख्यानि वर्मचर्मयुतानि च ॥ १६ ॥ स्वयं विदारितो यश्च विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ कर्जैर्जातुनि पृष्ठे विनि
 धाय प्रकोपतः ॥ १७ ॥ तस्य पुत्रद्वयं जज्ञे वीर्योदार्यगुणान्वितम् ॥ ज्येष्ठः प्रह्लाद इत्युक्तो द्वितीयश्चांधकस्तथा ॥ १८ ॥ हिरण्यकशिपो प्राप्ते
 मृत्युलोकं सुहृद्गणे ॥ अमात्यैश्च ततः प्रोक्तः प्रह्लादो विनयान्वितैः ॥ १९ ॥ पितृपेतामहं राज्यमेतदाचर सांप्रतम् ॥ धुरं वहस्व राज्योत्थां देवा
 न्युद्धे निपातय ॥ २० ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ नाहं राज्यं करिष्यामि कथंचिदपि भूतले ॥ यतस्ततो नित्रोद्ध्वं वचनं मम सांप्रतम् ॥ २१ ॥
 दैत्यराजं न वाञ्छति देवाः शक्रपुरोगमाः ॥ तेषां रक्षकरो नित्यं विष्णुः स भगवान्स्वयम् ॥ २२ ॥ अप्यहं सन्त्यजे प्राणान्सर्वस्वं वा न संशयः ॥
 हरिणा सह संग्रामं नाहं कर्तुमहो क्षमः ॥ २३ ॥ यो मयाऽभ्यर्चितो नित्यं प्रणतश्च सुरेश्वरः ॥ न तेन सहितो युद्धं करिष्यामि कथञ्चन ॥ २४ ॥
 ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ प्रह्लादेन च संत्यक्ते राज्ये पितृसमुद्धवे ॥ अन्धकः स्थापितस्तत्र संमंथ्य सचिवैर्मिथः ॥ २५ ॥ हिरण्यकशिपोः पुत्रो
 देवदानवद्वर्षहा ॥ सोऽपि राज्यममात्येभ्यो निधाय तदनन्तरम् ॥ २६ ॥ तपश्चक्रे चिरं कालं ध्यायमानः पितामहम् ॥ त्यक्त्वा कामं तथा क्रोधं
 दंभं मत्सरमेव च ॥ २७ ॥ जितेंद्रियः सुशांतात्मा समः सर्वेषु जन्तुषु ॥ वृक्षमूलाश्रयः शांतः संतुष्टेनांतरात्मना ॥ २८ ॥ यावद्वर्षसहस्रांतं फला
 हारो बभूव ह ॥ शीर्णपर्णाशनाहारो यावद्वर्षसहस्रकम् ॥ २९ ॥ ध्यायमानो दिवानक्तं देवंदेवं पितामहम् ॥ वायुभक्षस्ततो जज्ञे तावत्कालं द्विजो
 त्तमाः ॥ ३० ॥ ततो वर्षसहस्रं चतुर्थे समुपस्थिते ॥ तमुवाच स्वयं ब्रह्मा स्वयम्भूत्यै हर्षितः ॥ ३१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ परितुष्टोऽस्मि
 तेषां वरं वरं वरं सुव्रत ॥ तुर्योऽहं ते प्रदास्यामि यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ३२ ॥ ॥ अन्धक उवाच ॥ ॥ यदि यच्छसि मे ब्रह्मन्वरं मनसि
 वाञ्छितम् ॥ जरामरणनाशाय दीयतां सुरसत्तम ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीब्रह्मोवाच ॥ ॥ न कश्चिज्जराहीनो विद्यतेऽत्र धरातले ॥ मरणेन विना नैव
 यस्य जन्म भवेन्नशितं ॥ ३४ ॥ तथापि तव दास्यामि बहुधर्मरतस्य च ॥ तस्मात्कुरु महाभाग राज्यं गत्वा निजं गृहम् ॥ ३५ ॥ भवेद्बहुफलं
 कस्यचित्त्वथ कालस्य प्रेरितः कालधर्मणा ॥ प्रोवाच सचिवान्सोऽयं पितुर्वरं मनुस्मरन् ॥ ३६ ॥ ॥ अन्धक उवाच ॥ ॥ पितास्माकं हतो
 देवैः पितृव्यश्च महाबलः ॥ कपटेन न शौर्येण तस्मात्तान्सुदयाम्यहम् ॥ ३७ ॥ ॥ कोऽर्थः पुत्रेण जातेन यो न कृत्यैः सुशंसितैः ॥ प्राकट्यं याति
 सर्वत्र वंशस्याग्रे ध्वजो यथा ॥ ३८ ॥ ॥ मंत्रिण ऊचुः ॥ ॥ युक्तमेतन्महाभाग यत्त्वया व्याहृतं वचः ॥ वध्याः स्युर्विबुधाः सर्वे येऽस्माकं परिपंथिनः ॥
 ॥ ३९ ॥ अस्माकं खल्विमे लोकाः के देवाः के द्विजातयः ॥ यज्ञभागान्हरिष्यामो हत्वा शक्रमुखान्सुरा ॥ ४० ॥ एवं ते समयं कृत्वा सैन्येन महता
 न्विताः ॥ प्रजगमुत्स्वरीतास्तत्र यत्र शक्रो व्यवस्थितः ॥ ४१ ॥ शक्रोऽपि दानवानीकं दृष्ट्वा तान्सहसागता ॥ आरुह्यैरावणं नागं युद्धार्थं निर्ययो तदा
 ॥ ४२ ॥ सह देवगणैः सर्वैर्वसुधैकैर्पूर्वकैः ॥ एतस्मिन्नंतरे शक्रो वज्रं रोदतमं च यत् ॥ ४३ ॥ समुद्दिश्यांधकं तस्मै मुमोच परवीरहां ॥ स हतस्तेन
 वज्रेण विहस्य दनुजोत्तमः ॥ ४४ ॥ शक्रं प्रोवाच संहृष्टस्तारनादेन संयुगे ॥ दृष्टं बाहुबलं शक्रं तवाद्य सुचिरान्मया ॥ ४५ ॥ अधुना पश्य च
 स्माकं त्वमेव बलमूदन ॥ ४६ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वाथ चाविध्य गर्दां गुर्यां मुमोच ह ॥ शतघंटाप्रहारावां निर्मितानां विश्वकर्मणा ॥
 ॥ ४७ ॥ सर्वायममयीं गुर्यां यमजिह्वाभिवापरा ॥ शतहस्तां प्रमाणेन प्राणिनां भयवर्द्धिनीम् ॥ ४८ ॥ तया विनिहतः शक्रो मूर्ध्नि व्याकुलि
 तद्वियः ॥ ध्वजयष्टिं ममाश्रित्य निविष्टो गजमर्द्धनि ॥ ४९ ॥ अयं संयुद्धिं दृष्ट्वा शक्रं स्कन्दः प्रकोपितः ॥ मुमोचाथ निजां शक्तिमयोचां वज्रसं
 निभाम् ॥ ५० ॥ तामायांतीं समालोक्य दानवो निशितैः शरैः ॥ प्रतिलोमां ततश्चक्रे लीलयेव महाबलः ॥ ५१ ॥ ततः स्कन्दोऽपि संगृह्य चापं
 तं प्रति सायकान् ॥ मुमोचाशीविषाकाराच्छ्वेदं तस्य दर्शयन् ॥ ५२ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवाः सर्वे शस्त्रप्रवृष्टिभिः ॥ समंताच्छादयामासुर्दानवाना
 मनीकिनीम् ॥ ५३ ॥ ततस्तु दानवाः सर्वे देवतानामनीकिनीम् ॥ प्रहारेः पीडयामासुर्दुर्बुस्ते दिवौकसः ॥ ५४ ॥ ततो भग्नान्सुरादृष्ट्वा सगणो
 वपवाहनः ॥ दर्शयामास चात्मानं देवानाश्चासयन्निव ॥ ५५ ॥ मा भैष्ट देवताः सर्वाः पश्यध्वं मद्विचेष्टितम् ॥ इत्युक्त्वा भगवान्छम्भुर्मंत्रैराथ

वणेस्तदा ॥ ५७ ॥ आह्वयामास विश्वेशां परां शक्तिमनुत्तमाम् ॥ आहूता परमा शक्तिर्जगाम हरसंनिधिम् ॥ ५८ ॥ दृष्ट्वा तौमप्रतः प्राप्ता सर्वदेवैः
 समन्वितः ॥ अस्तावीत्प्रणतो भूत्वा स्तोत्रेणानेन भक्तिः ॥ ५९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ नमस्ते देवदेवेशि नमस्ते भक्तिवद्धमे ॥ सर्वगे
 सर्वदे देवि नमस्ते विश्वधारिणि ॥ ६० ॥ नमस्ते शक्तिरूपेण सृष्टिप्रलयकारिणि ॥ नमस्ते प्रभया युक्ते विद्युच्चलितकुण्डले ॥ ६१ ॥ त्वं स्वाहा
 त्वं स्वधा देवि त्वं सृष्टिस्त्वं शुचिर्धृतिः ॥ अरुंधती तथैव त्वं लक्ष्मीस्त्वं च पार्वती ॥ ६२ ॥ यत्किंचित्स्त्रीस्वरूपं च समस्तं भुवनत्रये ॥ तत्सर्वं
 त्वत्स्वरूपं स्यादिति शास्त्रेषु निश्चयः ॥ ६३ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ किमर्थं च समाहूता त्वयाहं वृषवाहन ॥ मंत्रैराथर्वणे रौद्रेस्तत्सर्वं मे प्रकी
 र्तय ॥ ६४ ॥ येन ते कृत्स्नशः कृत्यं प्रकरोमि यथोदितम् ॥ ६५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ एते शक्रादयो देवाः सर्वे स्वर्गाद्विवासिताः ॥
 अंधकेन महाभागे दैत्यानामधिपेन च ॥ ६६ ॥ तस्मात्तस्य वधार्थाय गच्छमानस्य मे शृणु ॥ साहाय्यं कुरु मे चाशु सूदयामि रणाजिरे ॥
 ॥ ६७ ॥ एते मातृगणाः सर्वे मया दत्तास्तत्तापुना ॥ क्षुत्क्षामाः सूदयिष्यति दानवान्ये पुरः स्थिताः ॥ ६८ ॥ यस्मात्केलीमयं
 रूपं विधाय त्वं सहस्रया ॥ अनेकैर्विकृते रूपैः समाहूताग्रिमध्यतः ॥ ६९ ॥ तस्मात्केलीश्वरीनाम त्रैलोक्ये त्वं भविष्यसि ॥ अनेनेव तु
 रूपेण यस्त्वां भक्त्याऽर्चयिष्यति ॥ ७० ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां तस्याभीष्टं भविष्यति ॥ युद्धकालेऽथ संप्राप्ते स्तोत्रेणानेन ते स्तुतिम् ॥
 ॥ ७१ ॥ यः करिष्यति भूपालो जयस्तस्य भविष्यति ॥ अपि स्वल्पपत्रसेन्यस्य स्वरूपाश्वस्य च संगरे ॥ ७२ ॥ भविष्यति जयो नूनं त्वत्प्रसा
 दादसंशयम् ॥ एवं सा देवदेवेन प्रोक्ता केलीश्वरी तदा ॥ ७३ ॥ प्रस्थिता पुरतस्तस्य भवसेन्यस्य हर्षिता ॥ सर्वैर्मातृगणेः सार्धं रौद्रारविः सुभीष
 णेः ॥ ७४ ॥ युद्धोत्साहपरे रौद्रैर्नानाशस्त्रप्रहारिभिः ॥ अथ ते दानवा दृष्ट्वा स्त्रीसैन्यं तत्समागतम् ॥ ७५ ॥ विकृतं विकृताकारं विकृताकारावणम् ॥
 शम्भोद्यतकरं सर्वयुद्धबाणपरायणम् ॥ ७६ ॥ जहसुः सुस्वरं केचित्केचिन्निर्मलस्यंति च ॥ अन्ये स्त्रीति परिज्ञाय प्रहंति न दानवाः ॥ ७७ ॥
 वध्यमानां लज्जतः पौरुषे स्वे व्यवस्थिताः ॥ एतस्मिन्नंतरे प्रातो नारदो मुनिसत्तमः ॥ ७८ ॥ अन्यकाय स वृत्तांतं कथयामास
 कृत्स्नशः ॥ नैताः स्त्रियो दनुश्रेष्ठ युद्धार्थं समुपस्थिताः ॥ ७९ ॥ एषा कृत्या वधार्थाय तत्र रुद्रेण निर्मिता ॥ येषां सिंहसमारूढा
 चक्रांकितकरा स्थिता ॥ ८० ॥ एषा केलीश्वरीनाम वद्विकुण्डाद्विनिर्गता ॥ एताभिः सह रौद्राभिः स्त्रीभिर्मंत्रवलाश्रयात् ॥ ८१ ॥ स्वर
 केन कृते होमे देवदेवेन शम्भुना ॥ स एष भगवान्कुदः स्वयमभ्येति तंस्तिकम् ॥ ८२ ॥ युद्धाय निजहर्म्यं तान्स्थापयित्वा सुरोत्तपात् ॥
 प्रतिज्ञाय वयं तुभ्यं पुरतः परमेष्ठिनः ॥ ८३ ॥ एतज्ज्ञात्वा महाभाग यद्युक्तं तत्समाचर ॥ ८४ ॥ ॥ अन्धक उवाच ॥ ॥
 नाहं विभेमि रुद्रस्य तथान्यस्यापि कस्यचित् ॥ न स्त्रीणां प्रहरिष्यामि पालयन्पुत्रपत्न्यम् ॥ ८५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं
 प्रवदतस्तस्य दानवस्य महात्मनः ॥ आक्रंदः सुमहाभजे तस्मिन्देशे समंततः ॥ ८६ ॥ भक्ष्यन्ते दानवाः केचिद्भक्ष्यन्ते त्वथ चापरे ॥ अर्धभक्षित
 गात्राश्च प्रणश्यन्ति तथा परे ॥ ८७ ॥ युध्यमानास्तथैवान्ये शक्तिमंतोऽपि दानवाः ॥ भक्ष्यन्ते मातृभिस्तत्र सायुधाश्च सवाहनाः ॥ ८८ ॥ तच्छ्रुत्वा
 स महाक्रंदमयकः क्रोधमूर्छितः ॥ आदाय खड्गमुत्तस्थो किमिदं किमिदं ब्रुवन् ॥ ८९ ॥ अथ पश्यति विध्वस्तान्दानवान्बलद्वर्षितान् ॥ भक्ष्यमाणां
 स्तथैवान्यान्पालयनपरायणान् ॥ ९० ॥ अन्येषां निहतानां च रुदंत्यो निकटस्थिताः ॥ स पश्यति प्रिया भार्याः प्रलपंत्योऽतिदुःखिताः ॥ ९१ ॥
 अथ तत्कदनं दृष्ट्वा अंधकः क्रोधमूर्छितः ॥ भर्त्सयामास ताः सर्वा योगिनीः समरोद्यताः ॥ ९२ ॥ न च तास्तस्य दैत्यस्य भयं चक्रुः कथंचन ॥
 केवलं मुदयति स्म भक्षयति च दानवान् ॥ ९३ ॥ ततः स दानवस्तासां दृष्ट्वा तच्चेष्टितं रूपा ॥ स्वस्य गात्रस्य रक्षां स चकार भयसंकुलः ॥ ९४ ॥
 तमोऽस्त्रं मुमुचे रौद्रं कृत्वा रावं स तत्क्षणात् ॥ एतस्मिन्नंतरे कृत्स्नं त्रैलोक्यं तमसा वृतम् ॥ ९५ ॥ न किंचिज्जायते तत्र समं विपममेव च ॥
 केवलं दानवन्द्रश्च सर्वं पश्यति नेतरः ॥ ९६ ॥ ततः स सूदयामास योगिनीस्ताः शितैः शरैः ॥ यथायथा परा नार्यस्तादृश्या भवन्ति च ॥ ९७ ॥
 अथ दृष्ट्वा परां वृद्धिं योगिनीनां स दानवः ॥ संहारं तस्य चास्त्रस्य चकार भयसंकुलः ॥ ९८ ॥ ततः शुकं समासाद्य दीनः प्राह कृतांजलिः ॥
 पश्य मे भार्गवश्रेष्ठ स्त्रीभिर्यत्कदनं कृतम् ॥ ९९ ॥ अवध्याभिर्ममास्त्राणां मंत्रशक्त्या सुरद्विषः ॥ उत्पन्नाभिः प्रभृताभिर्हतं मे सर्वतो बलम् ॥ १०० ॥
 तस्मात्त्वमपि तां विद्यां प्रसाधय महामते ॥ यदि मे बाणसि श्रेयो नान्यथास्ति जयो रणे ॥ १०१ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसा
 हस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽन्धकासुरवधवृत्तान्ते शंकरकृतकेलीश्वरीप्रादुर्भाववर्णननामैकोनपंचाशदुत्तरशततमोऽ
 ध्यायः ॥ १४९ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ शुकस्तस्य वरः श्रुत्वा चित्ते कृत्वा दयां ततः ॥ हाटकेश्वरं क्षेत्रं गत्वा सिद्धिप्रदायकम् ॥
 ॥ १ ॥ चकार विधिवद्धोमं स्वर्मासेन हुताशने ॥ मंत्रैराथर्वणे रौद्रैः कुण्डं कृत्वा त्रिकोणकम् ॥ २ ॥ एवं संयुह्यतस्तस्य तेन वै विधिना तदा ॥
 यथा रुद्रेण संतुष्टा देवी केलीश्वरी तदा ॥ ३ ॥ तं प्रोवाच समेत्याशु शुकं दैत्यपुरोहितम् ॥ मा त्वं भार्गवशार्दूल कुरु मांसपरिक्षयम् ॥ ४ ॥
 भाविताऽहं त्रिनेत्रेण तर्त्तिकं ब्रूहि करोमि ते ॥ ५ ॥ ॥ शुक उवाच ॥ ॥ यथा रुद्रस्य साहाय्यं त्वयात्र विहितं शुभे ॥ अंधकस्याऽपि कर्तव्यं
 तथैवैष वरो मम ॥ ६ ॥ ये केचिद्दानवा युद्धे भक्षिताश्च विनाशिताः ॥ अस्य सैन्यस्य ते सर्वे पुनर्जीवन्तु सत्वरम् ॥ ७ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥
 जीवयिष्यामि तान्सर्वान्दानवान्निहताव्रणे ॥ नवसंभक्षितान्विप्रं प्रविष्टान्योगिनीमुखे ॥ ८ ॥ एवमुक्त्वा ददौ तस्मै सा देवी हर्षितानना ॥ नाम्नाऽ
 मृतवतीं विद्यां यया जीवंति ते मृताः ॥ ९ ॥ ततः शुकः प्रहृष्टात्मा गत्वांधकमुवाच ह ॥ सिद्धा केलीश्वरी देवी यथा शम्भोस्तथा मम ॥ १० ॥
 तथा दत्ता शुभा विद्या मम दैत्या मृताश्च ये ॥ तान्सर्वास्तत्प्रभावेन योजयिष्यामि जीविते ॥ ११ ॥ तस्याऽस्याः सततं भक्तिः कार्या दानव
 सत्तम ॥ अष्टम्यां च विशेषेण चतुर्दश्यां च सर्वदा ॥ १२ ॥ एषा सा परमा शक्तिर्यया व्याप्तमिदं जगत् ॥ केवलं भक्तिसाध्या सा न
 दण्डेन कथंचन ॥ १३ ॥ एवमुक्तस्तु शुक्रेण स तदा दानवाधिपः ॥ तां देवीं पूजयामास भावभक्तिसमन्वितः ॥ १४ ॥ स्तुत्वा च त्रिविधैः
 स्तोत्रैस्ततः प्रोवाच सादरम् ॥ तथान्या मातरः सर्वा यथाज्येष्ठं यथाक्रमम् ॥ १५ ॥ अज्ञानाद्यन्मया देवि कृतः कोपस्तवोपरि ॥
 मर्षणीयस्तथा सोऽयं दीनस्य प्रणतस्य च ॥ १६ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ परितुष्टाऽस्मि ते वत्स प्रभावाद्भागवस्य च ॥ वरं वरस्य
 तस्मात्त्वं न वृथा दर्शनं मम ॥ १७ ॥ ॥ अन्धक उवाच ॥ ॥ अनेनेव तु रूपेण ये त्वां ध्यायन्ति देहिनः ॥ पूजयन्ति च सद्रक्त्या संस्था
 प्य प्रतिमां तव ॥ तेषां सिद्धिः प्रदातव्या त्वया हृदयवाहिता ॥ १८ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ यो मामनेन रूपेण स्थापयिष्यति मानवः ॥ तस्य
 मोक्षं प्रदास्यामि पापस्यापि न संशयः ॥ १९ ॥ योऽष्टम्यां च चतुर्दश्यां मम पूजां करिष्यति ॥ तस्मै स्वर्गं प्रदास्यामि पापस्यापि दत्त

तम ॥ २० ॥ केवलं दर्शनं यश्च ध्यानं वा मे कारेप्यति ॥ तस्य राज्यं प्रदास्यामि भोगान्मानुषसंभवाच्च ॥ २१ ॥ एवमुक्त्वाऽथ सा देवी ततश्चा
दर्शनं गता ॥ तैश्च मातृगणैः सार्धं पश्यतस्तस्य तत्क्षणान् ॥ २२ ॥ शुक्रोऽपि दानवान्सर्वास्तथा संसिद्ध्या ततः ॥ मृतान्संजीवयामास दैते
वाग्नवभक्षिताच्च ॥ २३ ॥ तैः समेत्य स दैत्येन्द्रः प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ तां पुरीं प्राप्य शकस्य राज्यं चक्रे दिवानिशम् ॥ २४ ॥ तां देवीं ध्यायमा
नन्तु पूजयानो दिवानिशम् ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां विशेषेण महाबलः ॥ २५ ॥ अथ तस्याः प्रभावं तं ज्ञात्वा व्याससमुद्भवः ॥ स्थानेऽत्र स्थाप
यामास संसिद्धिं च परां गतः ॥ २६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं केलीश्वरी देवी संजाता परमेश्वरी ॥ तस्मात्स्थाप्या च पूज्या च ध्येया चैव
विशेषतः ॥ २७ ॥ एवं देव्या नरो यश्च पठते वा शृणोति वा ॥ वाच्यमानं स मुच्येत व्यसनेन गरीयसा ॥ २८ ॥ अष्टराज्योऽथवा राजा यः शृणो
त्यष्टमीदिने ॥ स राज्यं लभते भूयो निखिलं हतकंटकम् ॥ २९ ॥ युद्धकाले च संप्राप्ते यश्चेतच्छृणुयान्नरः ॥ स हत्वा शत्रुसंघातं विजयं च समा
धुयात् ॥ ३० ॥ इति श्रीस्कंद महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये केलीश्वरीमाहात्म्यवर्णनं नाम
पञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५० ॥ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अन्धकोऽपि परां विद्यां ज्ञात्वा शुक्राजितां तदा ॥ केलीश्वरीः
प्रसादं च भक्तिर्जं बलवृद्धिदम् ॥ १ ॥ अवध्यताम्रात्मनश्च पितामहवरोद्भवम् ॥ महेश्वरं समुद्दिश्य कोपं चक्रे ततः परम् ॥ २ ॥ दूतं च प्रेषया
मास केल्यासं पर्वतं प्रति ॥ गच्छ दूतं हरं ब्रूहि मम वाक्येन सांप्रतम् ॥ ३ ॥ शकमेनं परित्यज्य सुखं तिष्ठान्न पर्वते ॥ नो चेद्दूतं समागत्य सकैलासं
सभार्यकम् ॥ ४ ॥ सगणं च रणे हत्वा सुखी स्थास्यामि नन्दने ॥ त्वामहं नाशयिष्यामि सत्येनात्मानमालभे ॥ ५ ॥ एवमुक्तः स दैत्येन दूतो
गत्वा दूतं ततः ॥ प्रोवाच शंकरं वाक्यैः परुषैः स विशेषतः ॥ ६ ॥ ततः कोषपरीतात्मा भगवान्वृषभध्वजः ॥ गणान्संप्रेषयामास वधार्थं तस्य
दुर्मतेः ॥ ७ ॥ वीरभद्रं महाकालं नदिं हस्तिमुखं तथा ॥ अघोरं घोरनादं च घोरघटं महाबलम् ॥ ८ ॥ एतेषामनुगाश्चान्ये कोटिरिका पृथक्पृथक् ॥
सर्वान्संप्रेषयामास वधार्थं तस्य दुर्मतेः ॥ ९ ॥ अथ संप्रेषितास्तेन गणास्ते विकृताननाः ॥ हर्षेण महताविष्टा गर्जमाना यथा घनाः ॥ १० ॥
धृतायुवा गताः सर्वे युद्धार्थं यत्र सा पुरी ॥ शकस्यासादिता तेन दानवेन वलीयसा ॥ ११ ॥ अथ प्राप्तान्गणान्दृष्ट्वा दानवास्ते धृतायुवाः ॥
निश्चक्रुर्देहसहसा युद्धार्थमैतिगविताः ॥ १२ ॥ ततः समभवद्युद्धं गणानां दानवैः सह ॥ परस्परं महारौद्रं मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ॥ १३ ॥ ततो
हरगणाः सर्वे दानवैस्ते रणाजिरे ॥ जिता जग्मुर्दिशा भीता हस्तीक्ष्णतत्पराः ॥ १४ ॥ हगोऽपि तान्गणान्भ्रान्दद्वा कोपाद्विनिर्ययो ॥ हरं दृष्ट्वा
ततो देव्या बुद्धुस्तु दिशो दश ॥ १५ ॥ अन्धकोऽपि हरं दृष्ट्वा युद्धार्थं संमुखो ययौ ॥ ततो युद्धं समभवद्वयकस्य हरेण तु ॥ वृत्रवासवयोः पूर्वं
यथा युद्धमभून्महत् ॥ १६ ॥ चक्रनालीकनाराचेस्तोमरैः खड्गमुद्गैः ॥ एवं न शक्यते हंतुं दानवो विविधायुधैः ॥ १७ ॥ अष्टयुद्धं परित्यज्य बाहु
युद्धमुपागतौ ॥ करं करेण संगृह्य मुष्टिप्रहरणौ तदा ॥ १८ ॥ दानवनाथ देवेशो वंघ्रेनाक्रम्य पीडितः ॥ निष्पदं भावमापन्नस्ततो मूर्च्छामुपागतः ॥ १९ ॥
मूर्च्छयंतं तु तज्ज्ञात्वा ह्यन्धको निर्ययो गृहात् ॥ तावत्स्थाणुः क्षणालब्ध्वा चेतनामात्तकार्मुकः ॥ २० ॥ आयसीं लकुटीं गृह्य प्रभुर्भारसहसि
कात् ॥ दानवेन्द्रं ततः प्राप्य ताडयामास सूर्यनि ॥ २१ ॥ सोऽपि खड्गेन देवेशं ताडयामास वेगतः ॥ अथ देवोऽपि सस्मार कौबेरालं महाहवे ॥
॥ २२ ॥ अक्षेण तेन हृदये ताडयामास दानवम् ॥ ततः स ताडितस्तेन रुधिरौद्गारमुद्रमन् ॥ २३ ॥ पतितोऽधोमुखो भूत्वा ततः शूलेन भेदितः ॥
शूलाग्रसंस्थितः पापश्चक्रवद्धमते ततः ॥ २४ ॥ अन्धकोऽपि तदात्मानं तथावस्थमवेक्ष्य च ॥ ततो वाग्भिः सुपुष्टाभिरस्तौ देवं महेश्वरम् ॥ २५ ॥
॥ ॥ अन्धक उवाच ॥ ॥ नमस्ते जगतां धात्रे शर्वाय त्रिगुणात्मने ॥ वृषभासनसंस्थाय शशांककृतभूषण ॥ २६ ॥ नमः खट्वांगहस्ताय
नमः शूलधराय च ॥ नमो ह्रस्वकोदण्डकपालानलधारिणे ॥ २७ ॥ स्मरदेहविनाशाय सूर्ययुक्कमयात्मने ॥ नमः स्वरूपदेहाय ह्यरूपपवह
विणे ॥ २८ ॥ उत्तमार्गविनाशाय विरिंचेः सृष्टिकारिणे ॥ स्मशानवासिने नित्यं नमो भैरवरूपिणे ॥ २९ ॥ सर्वगः सर्वकर्ता च त्वं हर्ता नान्य
एव हि ॥ त्वं भूमिस्त्वं रजश्चैव त्वं ज्योतिस्त्वं तमस्तथा ॥ ३० ॥ त्वं वपुः सर्वभूतानां जीवभूतो महेश्वर ॥ अस्तौ देवं दानवेन्द्रो देवशूलाग्र
संस्थितः ॥ ३१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं तस्य स्तुतिं श्रुत्वा परितुष्टो महेश्वरः ॥ ततः प्रोवाच तं हर्षाच्छूलाग्रस्थं दनूत्तमम् ॥ ३२ ॥
॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ नेदं वीरदूतं दैत्य यच्छत्रुकरपीडनात् ॥ प्रोच्यन्ते सामवाक्यानि विशेषाद्वैत्यजन्मना ॥ ३३ ॥ ॥ अन्धक
उवाच ॥ ॥ निर्विण्णोऽस्मि सुरश्रेष्ठ त्रिशूलाग्रं समाश्रितः ॥ तस्मात्सूदय मां येन दूतं स्यान्मे व्यथाक्षयः ॥ ३४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
न तेऽस्ति मरणं दैत्य कथंचिच्चिंतितं मया ॥ तेनेत्यं विधृतं व्योम्नि भित्त्वा शूलेन वक्षसि ॥ ३५ ॥ तस्मात्त्वं गणतां गच्छ सांप्रतं पापवर्जितः ॥
त्यक्त्वा दानवजं भावं श्रद्धया परया युतः ॥ ३६ ॥ ॥ अन्धक उवाच ॥ ॥ गतो मे दानवो भावः सांप्रतं तव किंकरः ॥ भविष्यामि न
सन्देहः सत्येनात्मानमालभे ॥ ३७ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ परितुष्टोऽस्मि ते वत्स ब्रूहि यत्तेऽभिवाञ्छितम् ॥ प्रार्थयस्व प्रयच्छामि यद्यपि
स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ३८ ॥ ॥ अन्धक उवाच ॥ ॥ अनेनैव तु रूपेण शूलाग्रस्थितमत्तनुम् ॥ यो मर्त्यार्चां प्रकृत्वा ते स्थापयिष्यति भूतले ॥
॥ ३९ ॥ तस्य मोक्षस्त्वया देवो मद्राक्यात्सुरसत्तम ॥ तथैत्युक्त्वा महेशस्तं शूलाग्रात्प्रमुचो ह ॥ अस्थिशेषं कृशांगं च चासुण्डासदृशं
द्विजाः ॥ ४० ॥ ततः स गणतां प्राप्नोतीति चक्रे मनोहरम् ॥ पुरतो देवदेवस्य पार्वत्याश्च विशेषतः ॥ ४१ ॥ भृंगवद्वदनं प्रस्मात्तस्य श्रीत्रमुखा
वहम् ॥ भृंगीरीटइति प्रोक्तस्ततः स त्रिपुरारिणा ॥ ४२ ॥ एवं स गणतां प्राप्नोतीति देवदेवस्य शूलिनः ॥ विश्वास्यः सर्वकृत्येषु तत्परं समपद्यत ॥
॥ ४३ ॥ ततः प्रभृति लोकेऽत्र देवदेवो महेश्वरः ॥ तादृशेनैव रूपेण स्थाप्यते भूतले जनेः ॥ ४४ ॥ प्राप्यतेऽत्र परां सिद्धिस्तत्प्रसादादलौ
किकी ॥ कस्य चित्तव्य कालस्य राज्याद्रष्टो महीपतिः ॥ ४५ ॥ सुराख्यः प्रसिद्धोऽत्र सूर्यवंशसमुद्भवः ॥ ततो वसिष्ठमासाद्य स चात्मीयं पुरो
हितम् ॥ प्रोवाच प्रणतो भूत्वा वाष्पव्याकुललोचनः ॥ ४६ ॥ त्वया नाथेन मे ब्रह्मसंस्थितेनाऽपि शत्रुभिः ॥ बलाच्च यद्धतं राज्यं मन्द
भाग्यस्य सांप्रतम् ॥ ४७ ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं मे येन मे राज्यसंस्थितिः ॥ भूयोऽपि त्वत्प्रसादेन नान्या मे विद्यते गतिः ॥ ४८ ॥ ॥ वसिष्ठ
उवाच ॥ ॥ यद्येवं ते महाराज मद्राक्यात्सत्वरं व्रज ॥ हाटकेश्वरजं क्षेत्रं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥ ४९ ॥ तत्र भैरवरूपेण स्थापयित्वा महेश्वरम् ॥
भुजोद्यतोऽग्रशूलाग्रविद्वान्धककलेवरम् ॥ ५० ॥ नारसिंहेन मंत्रेण ततः पूजय तं नृप ॥ रक्तपुष्पैस्तथा धूपै रक्तैश्चैवानुलेपनैः ॥ ५१ ॥ ततः सद्दीप्य
मासाद्य तेजोवीर्यसमन्वितः ॥ हनिष्यस्यखिलाच्छत्रुस्तत्प्रसादादसंशयम् ॥ ५२ ॥ परं शौचसमेतेन संपूज्यो भगवांस्त्वया ॥ अन्यथा प्राप्स्यसे
त्रिगान्सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ५३ ॥ अथ तस्य वचः श्रुत्वा स राजा सत्वरं ययौ ॥ तत्र क्षेत्रे ततो देवं स्थापयामास भैरवम् ॥ ५४ ॥ ततः संप्र

जयामास नारसिंहेन भक्तिः ॥ मन्त्रेण प्रयतो भूत्वा ब्रह्मचर्यपरायणः ॥५६॥ ततो दशसहस्राणि तस्य मंत्रस्य संख्यया ॥ भैरवस्तुष्टिमापन्नः प्रोवा
च तदनन्तरम् ॥ ५६ ॥ ॥ श्रीभैरव उवाच ॥ ॥ परितुष्टोऽस्मि ते राजन्मन्त्रेणानेन पूजितः ॥ तस्मात्प्रार्थय यत्तेन येन सर्वं ददाम्यहम् ॥ ५७ ॥
॥ ॥ सुरथ उवाच ॥ ॥ शत्रुभिर्भूतं राज्यं त्वत्प्रसादात्सुरेश्वर ॥ तन्मे भवतु भूयोऽपि शत्रुभिः परिवर्जितम् ॥ ५८ ॥ अन्योऽपि यः पुमानित्यं
त्वाभिहागत्य पूजयेत् ॥ अनेनैव तु मन्त्रेण तस्य सिद्धिस्तथा विभो ॥५९॥ देवा देव सहस्राणि यथा मम सुरेश्वर ॥ तथेति तं प्रतिज्ञाय गतश्चादर्शनं
हरः ॥ ६० ॥ तुरथोऽपि निजं राज्यं प्राप हत्वा रणे रिपून् ॥६१॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटके
श्वरक्षेत्रमाहात्म्ये भैरवक्षेत्रमाहात्म्यवर्णननामैकपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५१ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ असंख्यातानि तीर्थानि त्वयोक्ता
न्यत्र मृतज ॥ देवमानुषजातानि देवतायतनानि च ॥ तथा वानरजातानि राक्षसस्थापितानि च ॥१॥ सूतपुत्र वदास्माकं येदंष्टेः स्पर्शितैरपि ॥
सर्वपां लभ्यते पूर्णं फलं चेप्सितमत्र च ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ सत्यमेतन्महाभागास्तत्र संख्या न विद्यते ॥ तीर्थानां चैव लिङ्गानामाश्र
माणां तथैव च ॥ ३ ॥ तत्र यः कुरुते स्नानं शंखतीर्थे समाहितः ॥ एकादश्यां विशेषेण सर्वेषां लभते फलम् ॥ ४ ॥ यः पश्यति नरो भक्त्या
तत्रैकादशरुद्रकम् ॥ सिद्धेश्वरसमं तेन दृष्टाः सर्वे महेश्वराः ॥ ५ ॥ यः पश्यति वटादित्यं षष्ठ्यां चैत्रे विशेषतः ॥ भास्कराः कृत्स्नशो दृष्टास्तेन
तत्र हि संस्थिताः ॥ ६ ॥ माहिष्यां पश्यति तथा ये देवीं श्रद्धयान्विताः ॥ तेन दुर्गाः समस्तास्ता वीक्षिता नात्र संशयः ॥ ७ ॥ यः पश्यति
गणेशं च स्वर्गद्वारप्रदं नृणाम् ॥ सर्वे विनायकास्तेन दृष्टाः स्युर्नात्र संशयः ॥ ८ ॥ शर्मिष्ठास्थापितां गौरीं यो ज्येष्ठां तत्र पश्यति ॥ तेन गौर्यः
समस्तास्ता वीक्षिता द्विजसत्तमाः ॥ ९ ॥ चक्रपाणिं च यः पश्येत्प्रातरुत्थाय मानवः ॥ वासुदेवाः समस्ताश्च तेन तत्र निरीक्षिताः ॥ १० ॥
॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ त्वया सूतं तथाऽस्माकं चक्रपाणिश्च यः स्थितः ॥ नाख्यातः स कथं तत्र विस्मृतः किं वदस्व नः ॥ कस्मिन्काले
विशेषेण स द्रष्टव्यो मनीषिभिः ॥ ११ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अर्जुनेनैव विप्रेन्द्राः क्षेत्रेऽत्रैव प्रतिष्ठितः ॥ शयने बोधने चैव प्रातर्कृत्याय
मानवः ॥ १२ ॥ स्नानं कृत्वा सुभक्त्या च यः पश्येच्चक्रपाणिनम् ॥ ब्रह्महत्यादिपापानि तस्य नश्यन्ति तत्क्षणम् ॥ १३ ॥ भूभारोत्तारणार्थाय
धर्मसंस्थापनाय च ॥ ब्रह्मणावतारितो विप्रा नरनारायणावुभौ ॥ १४ ॥ कृष्णार्जुनौ तदा मर्त्ये द्वापरान्ते द्विजोत्तमाः ॥ अवतीर्णौ धरापृष्ठे पियः
स्नेहातुगो तदा ॥ नरनारायणावतौ स्वयमेव व्यवस्थितौ ॥ १५ ॥ यथा रक्षोविनाशाय रामो दशरथात्मजः ॥ अवतीर्णौ धरापृष्ठे तद्वत्कृष्णोऽपि
चापरः ॥ १६ ॥ यदा पार्थः समायातस्तीर्थयात्रां प्रति द्विजाः ॥ युधिष्ठिरसमादेशाच्छक्रप्रस्थात्पुरोत्तमात् ॥ १७ ॥ द्रौपद्या सहितं दृष्ट्वा रहसि
भ्रातरं द्विजम् ॥ प्रोवाच प्रणतो भूत्वा विनयावनतोऽर्जुनः ॥ १८ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ आयुधार्थमहं प्राप्तः सांप्रतं पार्थिवोत्तम ॥ द्विज
धेनुविमोक्षाय ममाज्ञां देहि पार्थिव ॥ १९ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ गच्छार्जुन द्रुतं तत्र नीयन्ते यत्र तस्करैः ॥ धेनवो द्विजवर्यस्य ता
मोक्षय धनंजय ॥ २० ॥ तीर्थयात्रां ततो गच्छ यावद्वा दशवत्सरान् ॥ ततः पापविनिर्मुक्तः समेष्यसि ममातिकम् ॥ २१ ॥ यः सदां नरं पश्येद्दे
कांतस्थं तु बुद्धिमान् ॥ अपि चात्यंतपापः स्यात्किं पुनर्निजवांधवम् ॥ २२ ॥ तस्मान्न वीक्षयेत्कश्चिदेकांतस्थं सभार्यकम् ॥ वांधवं च विशेषेण
य इच्छेच्छुभमात्मनः ॥ २३ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय रथमारुह्य सत्वरम् ॥ धनुरादाय बाणांश्च जगाम तदनन्तरम् ॥ २४ ॥ येन मार्गेण ता गावो
नीयन्ते तस्करैर्वेलात् ॥ तिरस्कृत्य द्विजान्सर्वाञ्चितशस्त्रधरैर्द्विजाः ॥ २५ ॥ अथ हत्वा क्षणाच्चौराङ्गाः सर्वाः स्वयमाहताः ॥ स्वाः स्वा निवे
दयामास ब्राह्मणानां महात्मनाम् ॥ २६ ॥ ततस्तीर्थान्यनेकानि स दृष्ट्वायतनानि च ॥ क्षेत्रेऽत्रैव समायातः स्नानार्थं पांडुनन्दनः ॥ २७ ॥
तेन पूर्वमपि प्रायस्तत्क्षेत्रमवलोकितम् ॥ दुर्योधनसमायुक्तो यदा तत्र समागतः ॥ २८ ॥ अथ संपूजयामास यल्लिङ्गं स्थापितं पुरा ॥ अर्जुनेश्वर
संज्ञं तु पुष्पधूपानुलेपनैः ॥ २९ ॥ अन्येषां कौरवेन्द्राणां पांडवानां विशेषतः ॥ ३० ॥ अथ संचिंतयामास मनसा पांडुनन्दनः ॥ अहं नरः स्वयं
साक्षात्कृष्णो नारायणः स्वयम् ॥ ३१ ॥ तस्मादत्र करिष्यामि चक्रपाणिं सुरेश्वरम् ॥ प्रासादो मानवश्चैव यादृङ्नास्ति धरातले ॥ ३२ ॥ कृत्वा
तेऽपि न नाशः स्यादस्य क्षेत्रस्य कर्हिचित् ॥ प्रासादोऽपि तथाप्येवमत्र क्षेत्रे भविष्यति ॥ ३३ ॥ एवं स निश्चयं कृत्वा स्वचित्ते पांडवानुजः ॥
प्रासादं निर्ममे पश्चाद्वैष्णवं द्विजसत्तमाः ॥ ३४ ॥ ततो विप्रान्समाहूय चमत्कारपुरोद्भवान् ॥ प्रतिष्ठां कारयामास मत्तं तेषां समाश्रितः ॥ ३५ ॥
दत्त्वा दानान्यनेकानि शासनानि बहूनि च ॥ अन्यच्च प्रददौ पश्चात्स तेषां तुष्टिदायकम् ॥ ३६ ॥ ततः प्रोवाच तान्सर्वान्कृतांजलिपुटः स्थितः ॥
नरोऽहं ब्राह्मणाजातः पाण्डोर्धर्मि प्रपेदिवान् ॥ ३७ ॥ मानुषेणैव रूपेण त्यक्त्वा तां बदरीं शुभाम् ॥ प्रसिद्धयर्थं मया चात्र प्रासादोऽयं विनि
र्मितः ॥ मन्नाम्ना नरसंज्ञश्च श्रद्धापूर्तेन चेतसा ॥ ३८ ॥ तस्मादेव भवद्भिश्च चक्रपाणिरिति द्विजाः ॥ कीर्तनीयः सदा येन मम नाम प्रकाश्य
ताम् ॥ ३९ ॥ विष्णुलोके ध्वनिर्याति यावच्चंद्रविवाकरो ॥ ४० ॥ तथा महोत्सवः कार्यः शयने बोधने हरेः ॥ चैत्रमासे विशेषेण संप्राप्ते विष्णुवासरे
॥ ४१ ॥ एतेषु त्रिषु लोकेषु त्यक्त्वेमां बदरीमहम् ॥ पूजामस्य करिष्यामि स्वयं विष्णोर्द्विजोत्तमाः ॥४२॥ यस्तत्र दिवसे मर्त्यः पूजामस्य विधा
स्यति ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स यास्यति ॥४३॥ तथा ये वासुदेवस्य क्षेत्रे केचिद्वचस्थिताः ॥ तेषां प्रदर्शनं श्रेयो नित्यं दृष्ट्वा च लप्स्यते
॥४४॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ बाढमित्येव तैरुक्तो दाशार्हः पांडुनन्दनः ॥ तेषां तद्गारमावेश्य प्रशातिनांतरात्मना ॥ ययौ तीर्थानि चान्यानि कृतकृत्य
स्ततः परम् ॥ ४५ ॥ एवं तत्र स्थितो देवश्चक्रपाणिपुङ्गवः ॥ स्वयमेव हृषीकेशो जंतूनां पापनाशनः ॥ ४६ ॥ अद्याऽपि च कला विष्णोः प्राप्ते
चैकादशीत्रये ॥ पूर्वोक्तेन विधानेन तस्माच्छ्रद्धासमन्वितैः ॥ सदैव पूजनीयश्च वन्दनीयो विशेषतः ॥ ४७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये चक्रपाणिमाहात्म्यवर्णननाम द्विपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथान्यदपि तत्रास्ति रूपतीर्थमनुत्तमम् ॥ यत्र स्नातो नरः सम्यग्विरूपो रूपवान्भवेत् ॥ १ ॥ पूर्व भगवता तेन ब्रह्मणा लोक
कर्तव्या ॥ सृष्टिं कृत्वा च विस्तीर्णा यथोक्तं च चतुर्विधाम् ॥२॥ ततः स चिन्तयामास रूपसंचयसंयुताम् ॥ एकामप्सरसं दिव्यां देवमायां सृजाम्यहम् ॥
॥३॥ ततश्च सर्वदेवानां समादाय तिलं तिलम् ॥ रूपं च निर्ममे पश्चादप्युत्थयिष्यामि च ताम् ॥४॥ यां दृष्ट्वा रोभमापन्नः स्वयमेव पितामहः ॥५॥ ततस्तां
प्रेषयामास कैलासं प्रति पद्मजः ॥ गच्छ देवि महादेवं प्रणमस्व शुचिस्मिते ॥ ६ ॥ ततः सा सत्वरं गत्वा कैलासं पर्वतोत्तमम् ॥ अपश्य
च्छंकरं तत्र निर्विष्टं पार्वतीसमम् ॥ ७ ॥ शंकरोऽपि च तां दृष्ट्वा विस्मयं परमं गतः ॥ सुदृष्ट्वा नाकरोद्गीत्या पार्श्वस्थां वीहय पार्वतीम् ॥ ८ ॥ ततः
प्रदक्षिणां चक्रे सा प्रणम्य महेश्वरम् ॥ श्रद्धया परया युक्ता कृतांजलिपुटः स्थिता ॥९॥ यावद्दक्षिणपार्श्वस्था तावद्दक्षं स दक्षिणम् ॥ प्रचकार महादेव
स्तदुपाकृतलोचनः ॥ १० ॥ पश्चिमायां यदा साऽभूत्प्रदक्षिणवशाच्छुभा ॥ पश्चिमं वृद्धं तेन तदर्थं च कृतं ततः ॥११॥ एवमुत्तरसंस्थायां तस्मा

देवेन शंभुना ॥ उत्तरं वदनं कृतं गौरीगीतेन चेतसा ॥ न ग्रीवां चालयामास कथंचिदपि स द्विजाः ॥ १२ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र नारदो मुनिपुंगवः ॥
अत्रवीत्पार्वतीं पश्चात्प्रणिपत्य महेश्वरम् ॥ १३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ पश्य पार्वति ते पत्युश्चेष्टितं गर्हितं यथा ॥ दृष्ट्वा रूपवतीं नारीं कृतं
मुखचतुष्टयम् ॥ १४ ॥ अहमेतद्विजानामि न त्वया सदृशी क्वचित् ॥ अस्ति नारी तथाऽन्योपि विजानाति सुरेश्वरी ॥ १५ ॥ हास्यस्य पदवी
मय त्वं गमिष्यसि पार्वति ॥ सर्वासां देवपत्नीनां ज्ञात्वान्यासक्तमीश्वरम् ॥ १६ ॥ एतदेवि विजानासि यादृक्चित्तं शिवोद्भवम् ॥ अस्या उपरि
वेश्याया निदिताया विचक्षणैः ॥ ७ ॥ समादाय निजे हर्म्य एतां संस्थापयिष्यति ॥ परं लज्जासमोपेतो न ब्रवीति वचः शुभे ॥ १८ ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा दृष्ट्वा कांतं चतुर्मुखम् ॥ क्रोधेन महताविष्टा विकृतं वीक्ष्य तं हरम् ॥ १९ ॥ ततो निरोधया
मास हुतं सा पर्वतात्मजा ॥ सर्वेनात्राणि देवस्य महिषीधर्ममाश्रिता ॥ २० ॥ एतस्मिन्नंतरे शैला विशीर्यति समंततः ॥ मर्यादां संत्यजति स्म सर्वे
च मकरालयाः ॥ २१ ॥ प्रलयस्य समुत्थानं संजातं द्विजसत्तमाः ॥ तावद्ब्रह्मदिनं प्राप्तं परमं सृष्टिलक्षणम् ॥ २२ ॥ निमेषेण पुनस्तस्य प्रलयस्य

प्रजापतेः ॥ ब्रह्मणः सा निशा प्रोक्ता सर्वं तोयमयं भवेत् ॥ २३ ॥ अथ तत्र गणाः सर्वे भृंगिनंदिपुरःसराः ॥ सोऽपि देवशुनिर्भीतस्तामुवाच
सुरेश्वरीम् ॥ २४ ॥ सुंचमुंच सुरज्येष्ठे देवनेत्राणि संप्रति ॥ नो चेन्नाशः समस्तस्य लोकस्यास्य भविष्यति ॥ २५ ॥ एवं प्रोक्ताऽपि सा देवी यावच्च
न मुमोच तम् ॥ तावदेवेन लालाटं विसृष्टं लोचनं परम् ॥ २६ ॥ कृपाविष्टेन लोकानां येन रक्षा प्रजायते ॥ न शक्तो वारितुं देवीं प्राणेभ्योऽपि
गरीयसीम् ॥ २७ ॥ अंबिकां विबुधाः प्रादुक्ष्यं वकाणि यतो द्विजाः ॥ तस्मात्संकीर्त्यते लोके त्र्यंबकश्च सुरेश्वरः ॥ २८ ॥ ततः संत्यज्य तं देवं
देवीं पर्वतपुत्रिका ॥ प्रोवाच कोपरक्ताक्षी पुरःस्था तां तिलोत्तमाम् ॥ २९ ॥ यस्मान्मे दयितः पापे त्वया रूपाद्विडंबितः ॥ चतुर्वक्त्रः कृतस्त
स्मात्त्वं विरूण भव दुःखम् ॥ ३० ॥ ततः सा सहसा भूत्वा तत्क्षणाद्ब्रह्मनासिका ॥ शीर्णकेशा बृहदा चिपिटाक्षी महोदरा ॥ ३१ ॥
अथ वीक्ष्य निजं देहं तथाभूतं वरुणसराः ॥ प्रोवाच वेपमाना सा कृतांजलिपुटा स्थिता ॥ ३२ ॥ अहं संप्रेषिता देवि प्रणामार्थं त्रिशू
लिनः ॥ ब्रह्मणा तेन चायाता युष्माकं च विशेषतः ॥ ३३ ॥ निर्दोषाया विरागायास्तस्माद्युक्तं न ते भवेत् ॥ शापं दातुं प्रसादं मे
तस्मात्त्वं कर्तुमर्हसि ॥ ३४ ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा दीनं सत्यं च पार्वती ॥ पश्चात्तापसमोपेता ततः प्रोवाच सुप्रियम् ॥ ३५ ॥
स्त्रीत्वभावात्समायातः कोपोऽयं त्वां प्रति हुतम् ॥ तस्मादागच्छ गच्छावो मया सार्धं धरातले ॥ ३६ ॥ तत्रास्ति रूपदं तीर्थं मया चोत्पा
दितं स्वयम् ॥ माघशुक्लतृतीयायां स्नानार्थं विमलोदकम् ॥ ३७ ॥ या नारी प्रातरुत्थाय तत्र स्नानं समाचरेत् ॥ सा स्याद्रूपवती नून
मदृष्टे रविमंडले ॥ ३८ ॥ सदा माघे तृतीयायां तत्र स्नानं करोम्यहम् ॥ अद्य सां तत्र यास्यामि स्नानाय कृतनिश्चया ॥ ३९ ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा समादाय सा देवी तां तिलोत्तमाम् ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे रूपतीर्थं जगाम च ॥ ४० ॥ तत्र स्नानं स्वयं चक्रे
विधिपूर्वं सुरेश्वरी ॥ तस्या ह्यनन्तरं सा हि भक्तियुक्ता तिलोत्तमा ॥ ४१ ॥ ततः कांतिमती जाता तत्क्षणादेव भामिनी ॥ पूर्वमासीद्यथाहूपा
तथा साऽभूद्रिशेषतः ॥ ४२ ॥ अथ तृप्तिसमायुक्ता तां प्रणम्य सुरेश्वरीम् ॥ प्रोवाच विस्मयाविष्टा हर्षगद्गदया गिरा ॥ ४३ ॥ प्राप्तं रूपं महादेवि
त्वत्प्रसादाच्चिरन्तनम् ॥ ब्रह्मलोकं गमिष्यामि मामनुज्ञातुमर्हसि ॥ ४४ ॥ ॥ गौर्युवाच ॥ ॥ वरं यच्छामि ते पुत्रि यत्किंचिद्दृदि संस्थि
तम् ॥ तस्मात्प्रार्थय विश्रब्धा न वृथा मम दर्शनम् ॥ ४५ ॥ ॥ तिलोत्तमोवाच ॥ ॥ अहमत्र करिष्यामि क्षेत्रे तीर्थं निजं शुभे ॥ त्वत्प्रसा
देन तदेवि यातु ख्यातिं धरातले ॥ ४६ ॥ त्वया तत्रापि कर्तव्यं वर्पाते स्नानमेव हि ॥ हितार्थं सर्वनारीणां रूपसौभाग्यदायकम् ॥ ४७ ॥
॥ गौर्युवाच ॥ ॥ चैत्रशुक्लतृतीयायां सदाहं त्वत्कृते शुभे ॥ स्नानं तत्र करिष्यामि मध्याह्ने समुपस्थिते ॥ ४८ ॥ हितार्थं सर्वनारीणां तत्र
वाक्यादसंशयम् ॥ या तत्र दिवसे नारी तस्मिन्स्तीर्थे करिष्यति ॥ ४९ ॥ स्नानं सा सौख्यसंयुक्ता भविष्यति सुखान्विता ॥ स्पृहणीया च नारीणां
सर्वासां धरणीतले ॥ ५० ॥ पुरुषोऽपि सुभक्त्या यस्तत्र स्नानं करिष्यति ॥ सप्तजन्मानि रूपाढ्यः स सौभाग्यो भविष्यति ॥ ५१ ॥ ॥ सूत
उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा तदा देव्या साप्सरा द्विजसत्तमाः ॥ चक्रे कुण्डं सुविस्तीर्णं विमलोदप्रपूरितम् ॥ ५२ ॥ उपकंठे ततस्तस्य स्थापयामास
पार्वतीम् ॥ ततो जगाम संदृष्ट्वा ब्रह्मलोकं तिलोत्तमा ॥ ५३ ॥ ततः प्रभृति संजातं कुण्डमप्सरसा कृतम् ॥ स्नानमात्रेनैरैर्यत्र सौभाग्यं लभ्यते
द्विजाः ॥ ५४ ॥ नारीभिश्च विशेषेण पुत्रप्राप्तिरनुत्तमा ॥ तथान्यदपि यत्किंचिद्ब्रह्मिष्ठं हृदये स्थितम् ॥ ५५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एका
शीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽप्सरःकुण्डोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिपंचाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥
॥ १५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ या नारी तत्र सत्कुण्डे स्नात्वा तां पार्वतीं पुनः ॥ दृष्ट्वा स्नाति ततस्तीर्थे तस्मिन् रूपमये शुभे ॥ १ ॥

पुनश्च पार्वतीं पश्यच्छ्रद्धया परया युता ॥ सद्यः सा मुच्यते कृत्स्नैराजन्ममरणातिकैः ॥ २ ॥ तत्रैवास्ति जयानाम पार्वत्याः किंकरी द्विजाः ॥
तया तत्र कृतं कुण्डं गौरीकुण्डसमीपतः ॥ ३ ॥ या तत्र कुरुते स्नानं तृतीयादिवसेऽत्रला ॥ सुतसौभाग्यसंपन्ना सा भवेत्पतिवल्गुभा ॥ ४ ॥ तथा
न्यदपि तत्रास्ति विजयाकुण्डमुत्तमम् ॥ तत्र स्नाताऽपि वंध्या स्त्री जायते पुत्रसंयुता ॥ ५ ॥ न च पश्यति पुत्राणां कदाचिद्यसनं द्विजाः ॥ न
वियोगं न दुःखं च स्वप्नति च कदाचन ॥ ६ ॥ काकबंध्याऽपि या नारी तत्र स्नानं समाचरेत् ॥ सा पुत्रान्विविधाल्लब्ध्वा स्वर्गलोके महीयते ॥ ७ ॥
॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ एतेषां सूत तीर्थानां तीर्थमस्ति सुसिद्धिदम् ॥ क्वचित्किञ्चिद्भवेत्सिद्धिर्यत्र स्नानाच्छरीरजा ॥ ८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
सप्तविंशतिलिगानि यानि संति द्विजोत्तमाः ॥ तेषां मध्येऽभवेत्सिद्धिरैकस्मिन्निखिला द्विजाः ॥ ९ ॥ एकस्य सत्त्वयुक्तस्य वीरव्रतयुतस्य च ॥ आधि
नस्य चतुर्दश्यां कृष्णार्या द्विजसत्तमाः ॥ १० ॥ अथैरात्रे विधानेन तेषां पूजां करोति यः ॥ प्रायुक्तं जपनं भक्त्या स क्रमात्साधकोत्तमः ॥ ११ ॥ अंगन्यासं
विधायोच्चैः क्षुरिकासूक्तमुच्चरेत् ॥ तेषामग्रे पुनः सम्यक्पूजयित्वा च शंकरम् ॥ १२ ॥ पृथगेकैकशो भक्त्या पूजयेद्विपतींश्च वै ॥ १३ ॥ अथाऽऽ
गत्य गणेशो वै विकरालो भयानकः ॥ लंबोदरो वै नमश्च कृष्णदन्तसमुद्रवः ॥ १४ ॥ खड्गहस्तोऽब्रवीद्युद्धं प्रकुरुष्व मया समम् ॥ मुक्त्यैतत्कपटं
भूमौ यदि वीरोऽसि सात्त्विकः ॥ १५ ॥ ततस्तत्कर्पणाच्चापि यस्तेनाशु प्रताड्यते ॥ स तेनेव शरीरेण नीयते तेन तत्पदम् ॥ १६ ॥ यत्र स्थाने

जरा मृत्युर्न शोकश्च कदाचन ॥ तथा चित्रेश्वरीपीठे सिद्धिरेकस्य कीर्तिता ॥ १७ ॥ माचकृष्णचतुर्दश्या यः पीठं तत्र पूजयेत् ॥ आगमोक्तविधा-
नेन सम्यक्पूज्यमानः ॥ १८ ॥ पश्चात्कपालमादाय महामांसप्रपूरितम् ॥ अहमस्य करोम्यद्य महामांसस्य विक्रयम् ॥ १९ ॥ सिद्धिमूल्ये
न गृह्णातु कश्चिदस्ति सात्त्विकः ॥ ततश्च याचते यश्च प्रगृह्णाति च सद्भिजाः ॥ २० ॥ स तमादाय निर्याति यत्र देवो महेश्वरः ॥ हाटकेश्वरजं
लिंगं चित्रशर्मप्रतिष्ठितम् ॥ २१ ॥ तस्य स्थानस्य मध्यस्थो यस्तं पूजयते नरः ॥ शिवरात्रौ निशीथे च पुष्पलक्षणभक्तिः ॥ सुसिद्धिमाप्नुया-
त्तर्णं स शरीरिण तत्क्षणात् ॥ २२ ॥ सिद्धिस्थानानि सर्वाणि तस्मिन्क्षेत्रे स्थितानि वै ॥ वीरव्रतप्रयुक्तानां मानवानां द्विजोत्तमाः ॥ २३ ॥
॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ तामसो यस्त्वया प्रोक्तः सिद्धिमार्गो महामते ॥ अनर्हो ब्राह्मणेन्द्राणां श्रोत्रियाणां विशेषतः ॥ २४ ॥ शुद्धान्तः
करणैः सूत भूतहिंसाविवर्जितैः ॥ यथा मंप्राप्यते मोक्षो ब्राह्मणैः सुचिरादपि ॥ २५ ॥ तत्त्वं ब्रूहि महाभाग मोक्षोपायं द्विजन्मनाम् ॥ २६ ॥
॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ रुद्रेश्वरः संयुक्तमानंदेश्वरकं तथा ॥ स्नात्वा तदग्रतः कुण्डे शास्त्रद्वयेन कर्मणा ॥ २७ ॥ संसिद्धिमाप्नुयान्मर्त्यो
दुर्लभां विदशेरपि ॥ माघमासे नरः स्नात्वा विश्वामित्रहृदे नरः ॥ २८ ॥ प्रत्यूषे तिलपात्रं च ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्म-
लोके महीयते ॥ २९ ॥ यद्यपि स्यादुराचारः सर्वाशी सर्वविक्रयी ॥ सुपर्णाख्यस्य देवस्य पुरतः श्रद्धयाऽन्वितः ॥ ३० ॥ प्रायोपवेशनं कृत्वा
सुपवासपरो नरः ॥ यस्त्यजेन्मानवः प्राणात्र स भूयोऽभिजायते ॥ ३१ ॥ एवं सिद्धिर्न प्रोक्त ब्राह्मणानां हितावहम् ॥ सात्त्विकं ब्राह्मणश्रेष्ठाः
शंसितं विदशेरपि ॥ ३२ ॥ अन्यानि तत्र तीर्थानि देवतायतनानि च ॥ तानि स्वर्गप्रदान्याहुर्मुनयः शंसितव्रताः ॥ ३३ ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातं
क्षेत्रमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ हाटकेश्वरदेवस्य सर्वपातकनाशनम् ॥ ३४ ॥ योऽत्र सर्वेषु तीर्थेषु स्नात्वा पश्यति भक्तिः ॥ सर्वपापयतनान्येव स
पापोऽपि विमुच्यते ॥ ३५ ॥ एतत्खंडं पुराणस्य प्रथमं परिकीर्तितम् ॥ कार्तिकेयप्रणीतस्य सर्वपापहरं शुभम् ॥ ३६ ॥ यश्चेतकीर्तयेद्भक्त्या
शृणुयाद्वासमाहितः ॥ इह भुक्ता सुविपुलान्भोगान्याति त्रिविष्टपम् ॥ ३७ ॥ सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वदानैश्च यत्फलम् ॥ तत्फलं समवाप्नोति
शृण्वञ्छ्रद्धासमन्वितः ॥ ३८ ॥ श्रुत्वा पुराणमेतद्भिर्जन्मकोटिसमुद्रयात् ॥ पातकादिप्रमुच्येत कुलानामुद्धरेच्छतम् ॥ ३९ ॥ ततो व्यासः
पूजनीयो वस्त्रदानादिभूषणैः ॥ गोभूहिरण्यनिर्वापेदानैश्च विविधैरपि ॥ ४० ॥ तेन संपूजितो व्यासः कृष्णद्वैपायनः प्रभुः ॥ साक्षात्सत्यवतीपुत्रो येन
व्यासः संपूजितः ॥ ४१ ॥ एकमप्यक्षरं यस्तु गुरुः शिष्ये निवेदयेत् ॥ पृथिव्यां नास्ति तद्व्यं यद्वत्त्वा ह्यनृणी भवेत् ॥ ४२ ॥ एतत्पवित्रमापुण्यं धन्यं स्व-
स्त्ययनं महत् ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वदुःखेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ ४३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वर-
क्षेत्रमाहात्म्ये चित्रेश्वरीपीठक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुःपंचाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथाऽन्ये तत्र तिष्ठति वसवोऽष्टौ
द्विजोत्तमाः ॥ स्थानमेकं समाश्रित्य सर्वदेव प्रपूजिताः ॥ १ ॥ एकादश तथा रुद्रा आदित्या द्वादशैव तु ॥ देववैद्यो तथा चान्यावश्विनौ तत्र संस्थितौ
॥ २ ॥ देवतास्तत्र तिष्ठति कोटिकोटिप्रनायकाः ॥ एकैका ब्राह्मणश्रेष्ठाः कलिकालभयाकुलाः ॥ ३ ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे यज्ञभागाप्तये सदा ॥ अष्टम्यां
शुक्रपक्षे तु मधुमासे व्यवस्थिते ॥ ४ ॥ यस्तान्वसूञ्जुर्भित्त्वा स्नात्वा धौतावरो नरः ॥ तर्पयित्वा द्विजश्रेष्ठान्पश्चात्संपूजयेन्नरः ॥ ५ ॥ वसवस्त्वा
कृष्णव्रिति मन्त्रेणानेन भक्तिः ॥ नैवेद्यं च ततो दद्याद्भस्मवर्षं दसाविति ॥ ६ ॥ ततो धूपं सुगन्धं च यो यच्छति समाहितः ॥ वसवस्त्वां जेतु
तथा मन्त्रमेतमुदीरयेत् ॥ ७ ॥ आरातिकं ततो भूयो यः करोति द्विजोत्तमाः ॥ वसवस्त्वां जेतु तथा श्रूयतां यत्फलं हि तत् ॥ ८ ॥ कन्याभिः
कोटिभिर्यच्च पूजिताभिर्भवेत्फलम् ॥ वसूनां चैव तत्सर्वमष्टभिस्तैः प्रपूजितैः ॥ ९ ॥ तथा ये द्वादशादित्यास्तस्मिन्क्षेत्रे व्यवस्थिताः ॥ तान्स्याप्य
पूजयित्वा च सप्तम्यामर्कवासरे ॥ सम्यक्पूज्यमानोपेतः पुष्पगन्धानुलेपनैः ॥ १० ॥ पश्चात्तत्पुरतस्तेषां समस्तान्येकविंशतिः ॥ आदित्यव्रत
संज्ञानि तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ११ ॥ कोटिद्वादशकं यस्तु सूर्याणां पूजयेन्नरः ॥ तत्फलं प्राप्नुयात्कृत्स्नं पूजयन्नात्र संशयः ॥ १२ ॥ तथैकादशरुद्रा
ये तत्र क्षेत्रे द्विजोत्तमाः ॥ एकस्थाने स्थितास्तेषां पूजया श्रूयतां फलम् ॥ १३ ॥ यस्तान्वसूजयते भक्त्या स्थापयित्वा सुरेश्वरान् ॥ चैत्रशुक्लचतु-
र्दश्यां जपेच्च शतरुद्रियम् ॥ १४ ॥ एकादशप्रमाणेन कोटयस्तेन पूजिताः ॥ भवन्ति नात्र संदेहः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ १५ ॥ यथा तावश्विनौ
तत्र देववैद्यो व्यवस्थितौ ॥ आश्विने मासि चाश्विन्यां पूर्णिमायां तथा तिथौ ॥ १६ ॥ यस्तौ संपूजयित्वा तु ह्यश्विनीसूक्तमुच्चेत् ॥ द्विकोटि-
गुणितं पुण्यं सम्यक्तेन समाप्यते ॥ १७ ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातं माहात्म्यं वसुसंभवम् ॥ आदित्यानां च रुद्राणामश्विनोर्द्विजसत्तमाः ॥ १८ ॥
॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथाऽन्योऽपि च तत्रास्ति याज्ञवल्क्यप्रतिष्ठितः ॥ पुष्पादित्य इति ख्यातः सर्वकामप्रदो नृणाम् ॥ १९ ॥ यो यं काम

मभिध्याय तं पूजयति मानवः ॥ स तं कृत्स्नमवाप्नोति यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ २० ॥ अपुत्रो लभते पुत्रान्धनार्थं धनमप्युपात् ॥ बहुवैरोऽरिनाशं
च विद्यार्थी शास्त्रविद्वेत् ॥ २१ ॥ सप्तम्यामर्कवासरे यस्तं पश्यति मानवः ॥ मुच्येद्दिनोद्वात्पापान्महतोऽपि द्विजोत्तमाः ॥ २२ ॥ पूजया हि
प्रणश्येत पापं वर्षसमुद्रवम् ॥ नाशं याति न संदेहस्तमः सूर्योदये यथा ॥ २३ ॥ अष्टोत्तरशतं चैव यः करोति प्रदक्षिणाम् ॥ फलहस्तः स मुच्येत
ह्याजन्ममरणादवात् ॥ २४ ॥ प्रदक्षिणां प्रकुर्वाणो यो यं काममभीप्सति ॥ स तमाप्नोत्यसंदिग्धं निष्कामो मोक्षमाप्नुयात् ॥ २५ ॥ सकांतो
सूर्यवारेण यः कुर्यात्स्नानक्रियाम् ॥ अभीष्टं सिध्यते तस्य मेघे वा यदि वा तुले ॥ २६ ॥ तस्मिन्सर्वप्रयत्नेन वाञ्छद्भिरीप्सितं फलम् ॥ स देवो
वीक्षणीयश्च पूजनीयो विशेषतः ॥ २७ ॥ यदेवैः सकलेष्टैश्चमत्कारपुरोद्भवैः ॥ फलमाप्नोति तदृष्टौ तेन तत्फलमाप्नुयात् ॥ २८ ॥ ॥ ऋषय
उचुः ॥ ॥ याज्ञवल्क्येन देवोऽसौ यदि तावत्प्रतिष्ठितः ॥ पुष्पादित्यः कथं प्रोक्त एतन्नो बहुमहसि ॥ २९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अत्र वः
कीर्तयिष्यामि चेतिहासं पुरातनम् ॥ पुष्पादित्यो यथा जातो याज्ञवल्क्यप्रतिष्ठितः ॥ ३० ॥ अस्त्यत्र मेदिनीपृष्ठे सुपुरं वैदिशं महत् ॥ नानासौध
समाकीर्णं वरप्राकारशोभितम् ॥ ३१ ॥ उद्यानशतसंकीर्णं तद्गङ्गेरुपशोभितम् ॥ तत्रासीत्पार्थिवश्रेष्ठश्चित्रवर्मेति विश्रुतः ॥ ३२ ॥ न दुर्भिक्षं न च
व्याधिर्न च चौरकृतं भयम् ॥ तस्मिच्छासति धर्मज्ञे सततं धर्मवत्सले ॥ ३३ ॥ तत्पुरे क्षत्रियो जात्या मणिभद्र इति स्मृतः ॥ स वै धनेन
संयुक्तः पितृपैतामहेन च ॥ ३४ ॥ तत्पुरं सकलं चैव स राजा मंत्रिभिः सह ॥ कुसीदाहृतवित्तेन वर्तते कार्यं उत्थिते ॥ ३५ ॥ स च कायेन कुञ्जः
स्याजराव्याप्तस्तथैव च ॥ वलीपलितगात्रश्च ह्यत्यंतं च विरूपधृक् ॥ ३६ ॥ तथा चैव कुकीनाशः प्रभृतेऽपि धने सति ॥ न ददाति स पापात्मा
कस्यचित्किञ्चिदेव हि ॥ न भक्षयति तृणार्तः स्वयमेव कथंचन ॥ ३७ ॥ एवंविधोऽपि सोऽतीव विरूपोऽपि सुदुर्मतिः ॥ प्रार्थयामास वै कन्या

स्वजात्यां वीक्ष्य सुंदरीम् ॥ ३८ ॥ विवोष्टीं चारुदेहां च मुष्टिग्राह्यकृशोदरीम् ॥ पद्मपत्रविशालाक्षीं गूढगुल्फां सुकेशिकाम् ॥ ३९ ॥ रक्तां सतसु
गात्रेषु जिगंभीरां तथा पुनः ॥ सर्वलक्षणसंपूर्णां जातीयां सुमनोरमाम् ॥ ४० ॥ क्षत्रियाद्विजशादूला दरिद्रेण च पीडितात् ॥ तेन तत्सकलं वृत्तं
भार्यायै संनिवेदितम् ॥ ४१ ॥ तच्छ्रुत्वा सा च दुःखेन मूर्च्छिता संबभूव ह ॥ संबोधितौ ततस्तेन वाक्यैर्दृष्टांतसंभवेः ॥ ४२ ॥ ॥ क्षत्रिय
उवाच ॥ ॥ न सा विद्या न तच्छिल्पं न तत्कार्यं न सा कला ॥ अर्थार्थिभिर्न तज्ज्ञानं धनिनां यत्र दीयते ॥ ४३ ॥ इह लोके च धनिनां
परोऽपि स्वजनायते ॥ स्वजनोऽपि दरिद्राणां कार्यार्थे दुर्जनायते ॥ ४४ ॥ अर्थेभ्यो हि विवृद्धेभ्यः संभृतेभ्यस्ततस्ततः ॥ प्रवर्तते क्रियाः सर्वाः
पर्वतेभ्यो यथापगाः ॥ ४५ ॥ पूज्यते यदपूज्योऽपि यदगम्योऽपि गम्यते ॥ वंद्यते यदवन्द्योऽपि ह्यनुवंधो धनस्य सः ॥ ४६ ॥ अशनादिद्रव्या
णीव स्युः कार्याण्यखिलानि ह ॥ सर्वस्मात्कारणानि सर्वसाधनमुच्यते ॥ ४७ ॥ अर्थार्थी जीवलोकोऽयं श्मशानमपि सेवते ॥ जनितारमपि
त्यक्त्वा निःस्वः संयाति दूरतः ॥ ४८ ॥ इति श्रीत्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये पुष्पादि
त्यमाहात्म्ये मणिभद्रवृत्तान्ते मणिभद्राय कन्याप्रदानार्थं क्षत्रियकृतनिजभार्यासंबोधनवर्णननाम पञ्चपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५५ ॥ ॥ ॥
॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवं सम्बोधिता तेन सा भार्या विजने गता ॥ कन्याप्रदानस्य रुचिः संजाता तदनन्तरम् ॥ १ ॥ ततः स पादौ
प्रक्षाल्य मणिभद्रस्य सत्वरम् ॥ उदकं साक्षतं हस्ते कन्यादानकृते ददौ ॥ २ ॥ सोऽपि हस्तकृते तोये तं क्षत्रियमुवाच ह ॥ अद्यैव कुरु मे शीघ्रं
विवाहं कन्यया सह ॥ ३ ॥ यस्मादिच्छामि संस्थातुं तेन ते गृहमागतः ॥ ४ ॥ क्षत्रिय उवाच ॥ ॥ नात्र नक्षत्रमहं तु न किञ्चिद्गदवतम् ॥
॥ ५ ॥ विवाहस्य न वारस्तु प्रसुप्ते मधुसूदने ॥ अस्मिन्काले तु संप्राप्ते या कन्या परिणीयते ॥ ६ ॥ सा च संवत्सरान्मध्ये भुवं वैधव्यमाप्नुयात् ॥
एवं देवज्ञमुख्यानां भुतं प्रवदतां मया ॥ ६ ॥ तस्माच्छ्रुत्वे तु संप्राप्ते नक्षत्रे भगदेवते ॥ त्वं विवाहस्य मे कन्यां प्रोत्थिते मधुसूदने ॥ येन क्षेमकरी
ते स्यात्तथा पुत्रप्रप्तौ त्रिणी ॥ ७ ॥ ॥ मणिभद्र उवाच ॥ ॥ नक्षत्रं बह्विदेवत्यं प्रसुप्तो मधुसूदनः ॥ ८ ॥ सांप्रतं वत्सरांतोऽयं विवाहे विहिते
सति ॥ कामाग्निरुत्थितः काये सांप्रतं मां प्रवाचते ॥ ९ ॥ तस्माच्छुरु प्रसादं मे कन्याविवहितेन तु ॥ तवै वित्तं प्रदास्यामि सुखी येन
भविष्यसि ॥ १० ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तस्माच्च वित्तलोभेन क्षत्रियो द्विजसत्तमाः ॥ विवाहं कारयामास तत्क्षणादेव स द्विजः ॥ ११ ॥
ददौ कन्यां सुदुःखार्तामश्रुपूर्णक्षणां स्थिताम् ॥ सन्निधौ बह्विविधार्णां तदा तेन विवाहिता ॥ १२ ॥ नीत्वा निजगृहं पश्चात्कामधर्मे
नियोजिता ॥ अनिच्छंतीमपि सती तामतीव निर्गलः ॥ १३ ॥ सोऽपि निष्कामतां प्राप्य निर्भर्त्स्य च मुहुर्मुहुः ॥ भाषिव. भिर्नेकाभिस्ता
पयित्वा च भामिनीम् ॥ १४ ॥ शान्तिं नीत्वा ततस्तेन प्रत्युद्ये समुपस्थिते ॥ भृत्यवर्गः समस्तोऽपि ततो निःसारितो गृहात् ॥ १५ ॥ इष्टार्थम
समास्थाय परमं द्विजसत्तमाः ॥ एक एव कृतस्तेन द्वारपालो नपुंसकः ॥ १६ ॥ प्रोक्तं न च त्वया देवः प्रवेशोऽत्र गृहे मम ॥ भृत्यस्य भिक्षु
कस्यैव बृद्धस्य व्रतिनस्तथा ॥ १७ ॥ एवं कृत्वा विधानं तु ततश्चक्रे जनैः समम् ॥ व्यवहारक्रियाः सर्वा द्रव्यलक्षैः सहस्रशः ॥ १८ ॥ चक्षुरस्यापि
नो दत्तं किञ्चित्तेन दुरात्मना ॥ भार्यायाः श्वेतवस्त्राणि मुक्ताऽन्यत्रैव किञ्चन ॥ १९ ॥ यामद्वयेऽपि संप्राप्ते दिनस्य गृहमागतः ॥ मितमन्नं तत
स्तस्या भोजनार्थं प्रयच्छति ॥ २० ॥ यावन्मात्रं च सा भुङ्क्त एकविप्रान्वितः स्वयम् ॥ भुक्त्वा चैव ततो याति व्यवहारकृते बहिः ॥ २१ ॥
आगच्छति पुनर्हर्म्यं संध्याकाल उपस्थिते ॥ साऽपि तिष्ठति हर्म्यस्था पत्नी तस्य दुरात्मनः ॥ २२ ॥ वैराग्यं परमं प्राप्ता दुःखशोकसमन्विता ॥
मत्सीव पतिता तोयादन्यस्मिन्स्तु स्थलांतिके ॥ २३ ॥ चक्रवाकी विमुक्तेव संप्राप्ते द्विवसक्षये ॥ हंसी हंसवियुक्तेव मृगीव मृगवर्जिता ॥ २४ ॥
सोऽपि नित्यं ददौ भोज्यं विप्रस्येकस्य च द्विजाः ॥ प्रोच्यं तं ब्राह्मणं पूर्वं सामपूर्वमिदं वचः ॥ २५ ॥ अधोवक्त्रेण भोक्तव्यं सदा विप्र गृहे मम ॥
यदि पश्यसि मे भार्यां संप्राप्त्यसि विडंबनाम् ॥ २६ ॥ एवं विडंबितास्तेन लुब्धवक्त्रालोकिनः ॥ ये चान्ये भयसंस्तता न यांति च तदालयम् ॥
॥ २७ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य पुष्पोनाम द्विजोत्तमः ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन संप्राप्तस्तत्पुरं प्रति ॥ २८ ॥ पूर्वं वयसि संस्थश्च दर्शनीयतमाकृतिः ॥
क्षुत्क्षामः सुपरिश्रान्तो मध्याह्ने समुपस्थिते ॥ २९ ॥ परिभ्रमति वै नृणां स गृहाणि समंततः ॥ मणिभद्रः समादष्टस्तस्य केनापि भोज्यदः ॥ ३० ॥
ततस्तं प्रार्थयामास गत्वा भोज्यं च स द्विजाः ॥ तेनापि स द्विजः प्रोक्तस्तदासौ द्विजसत्तमाः ॥ ३१ ॥ अधोवक्त्रेण भोक्तव्यं त्वया वीक्ष्या न मे
प्रिया ॥ नो चेद्विडंबनां विप्र संप्राप्त्यसि न संशयः ॥ ३२ ॥ एवं ज्ञात्वा महाभाग यत्क्षेमं तत्समाचर ॥ ३३ ॥ ॥ पुष्प उवाच ॥ ॥ क्षुत्क्षाम
स्य न मे कार्यं परदारविलोकनैः ॥ वेदाध्ययनशुक्तस्य तीर्थयात्रारतस्य च ॥ ३४ ॥ ॥ मणिभद्र उवाच ॥ ॥ तदागच्छ मया सार्धं सांप्रतं मम
मंदिरम् ॥ विशेषात्तव दास्यामि भोजनं दक्षिणान्वितम् ॥ ३५ ॥ एवं तौ संविदं कृत्वा ययतुर्ब्राह्मणोत्तमाः ॥ हृदमार्गे गतो तत्र यत्र पंडो व्यव
स्थितः ॥ ३६ ॥ तत्पार्थं ब्राह्मणं धृत्वा प्रविष्टौ गृहमध्यतः ॥ भार्याया श्रपयामास धान्यं मानमितं तदा ॥ ३७ ॥ ततो देवार्चनं कृत्वा वैश्वदेवांत
आगतम् ॥ पुष्पमाहूय तत्पादौ प्रक्षाल्य च निवेश्य च ॥ ३८ ॥ कृत्वा चर्चनविधिं तस्य दत्त्वा च सुसंस्कृतम् ॥ उपविश्य ततः पश्चाद्भोजनार्थं
ततो द्विजाः ॥ पुष्पोऽपि वीक्षते तस्याः पादौ पंकजसंनिभौ ॥ ३९ ॥ यथायथा स कोतुक्याद्रीक्षते यौवनाश्रितः ॥ कोतुक्यात्तेन च ततस्तस्या
वक्रं निरीक्षितम् ॥ ४० ॥ ततश्चाकारयामास मणिभद्रः प्रकोपतः ॥ तं पण्डमुक्त्वाभारं त्वमेनं च विडंबय ॥ ४१ ॥ ततस्तेन द्विजश्रेष्ठाः स
पुष्पो मूर्ध्नि ताडितः ॥ ४२ ॥ अथो निपतितं धूमौ रुचिरेण परिप्लुतम् ॥ चरणाभ्यां समाकृष्य दूतो मार्गं समाश्रितः ॥ ४३ ॥ यावच्चतुष्पथं
नीतो यत्र संचरते जनः ॥ हाहाकारो महानासीत्तस्मिन्पुरवरे तदा ॥ ४४ ॥ सर्वपात्रेव पौराणां तदवस्थं विलोक्य तम् ॥ ततोऽन्यैः शीततोयेन
सोभिषिक्तो दयान्वितैः ॥ ४५ ॥ कृत्वा वायुप्रदानं च गमितश्चेतनां प्रति ॥ स प्राप्य चेतनां कृच्छ्रात्ततोयात्तानथाब्रवीत् ॥ ४६ ॥ न मया विहितं
चौर्यं परदारा न सेविताः ॥ पश्यध्वं मणिभद्रेण यथाहं केशितो जनाः ॥ ४७ ॥ तीर्थयात्रापरो विप्रो ब्रह्मचर्यपरायणः ॥ भोजनार्थं सामान्य
नीतोऽवस्थामिमां ततः ॥ ४८ ॥ किं नास्ति वात्र भूपालो येनैतदसंजसम् ॥ ब्राह्मणस्य विशेषेण निर्दोषस्य महाजनाः ॥ ४९ ॥ ॥ जना

ऊचुः ॥ ॥ बहवस्तेन पापेन विप्राः पूर्वं विडंबिताः ॥ राजप्रसादयुक्तेन चेप्यां प्राप्य शरीरिणा ॥ ५० ॥ कोऽपि राजप्रसादात् किञ्चित्तेऽस्य सम्मुखम् ॥ तस्मादुत्तिष्ठ गच्छामो दास्यामस्तेऽशनं वयम् ॥ ५१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागर खण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये पुष्पादित्यमाहात्म्ये मणिभद्रकृतपुष्पब्राह्मणविडम्बनवर्णनं नाम पदपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५६ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं संवोधितस्तेस्तु लोकैः पुष्पस्तदा द्विजाः ॥ तानब्रवीत्ततः क्रुद्धो न करिष्यामि भोजनम् ॥ १ ॥ यावन्न चास्य पापस्य करिष्यामि प्रतिक्रियाम् ॥ तद्बद्धं महाभागा देवो वा देवताऽथवा ॥ २ ॥ तथान्ये सिद्धमन्त्रा वा सद्यः प्रत्ययकारकाः ॥ आराधिता यथा सद्यो मातुषाणां वरप्रदाः ॥ ३ ॥ ॥ जना ऊचुः ॥ ॥ एको देवः स्थितश्चात्र सद्यःप्रत्ययकारकः ॥ तथेका देवता चात्र श्रूयते जगती तले ॥ ४ ॥ ॥ पुष्प उवाच ॥ ॥ कोऽसौ देवः कियदूरे कस्मिन्स्थाने व्यवस्थितः ॥ तथा च देवता व्रत दद्यात् कृत्वा ममोपरि ॥ ५ ॥ ॥ जना ऊचुः ॥ ॥ चमत्कारपुरे सूर्यो याज्ञवल्क्यप्रतिष्ठितः ॥ अस्ति विप्र श्रुतोऽस्माभिः सद्यः प्रत्ययकारकः ॥ ६ ॥ सूर्यवारेण सप्तम्यां फलहस्तः प्रदक्षिणाम् ॥ यः करोति नरस्तस्य ह्यष्टोत्तरशतं द्विज ॥ ७ ॥ तस्य सिद्धिप्रदः सम्यग्मनसा वाञ्छितं ददेत् ॥ तथान्या शारदा नाम देवी काश्मीरसंस्थिता ॥ ८ ॥ उपवासकृतेरेव सापि सिद्धिप्रदायिनी ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां जनानां स द्विजोत्तमाः ॥ ९ ॥ समुद्दिश्य चमत्कारं तस्मात्स्थानात्ततः परम् ॥ चमत्कारपुरं प्राप्य सप्तम्यां सूर्यवासरे ॥ १० ॥ तत्रागत्य ततः स्नात्वा शुचिभूत्वा समाहितः ॥ गतः संतिष्ठते यत्र याज्ञवल्क्यकृतो रविः ॥ ११ ॥ ततः प्रदक्षिणाः कृत्वा अष्टोत्तरशतं मिताः ॥ नालिकेरानि चादाय श्रद्धया परयायुतः ॥ १२ ॥ ततः क्षुत्क्षामकंठः स परिश्रान्तस्तदग्रतः ॥ उपविष्टो जपं कुर्वन्सूर्येष्टैः स्तवनेस्तदा ॥ १३ ॥ मंडलनाक्षणाद्यैश्च तारं स्वरमुपाश्रितः ॥ संतयुंजं वाद्यैश्च अग्निरेवेति भक्तितः ॥ १४ ॥ आदित्यव्रतसंज्ञाद्यैः सामभिर्दंडभक्तिभाक् ॥ क्षुरिकामंत्रपूर्वैश्च तथैवाथर्वणोद्भवैः ॥ १५ ॥ यावदन्त्योक्तं वा रस्तु नैव तुष्टो दिवाकरः ॥ पौर्णमासीदिने प्राप्ते वैराग्यं परमं गतः ॥ १६ ॥ ततः पुष्पो विधायथ स्नानं धोतांबरः शुचिः ॥ धनान्ना नाध्य धूमि च स्थंडिलार्थं द्विजोत्तमाः ॥ १७ ॥ स्थंडिलं हस्तमात्रं च स्थंडिले प्रत्यकरूपयत् ॥ अग्निमीळितमंत्रेण ततोऽग्निं स निधाय च ॥ १८ ॥ तृणैः परिस्तृणाभीति कृत्वोपस्तरणं ततः ॥ आब्रह्मन्निति मन्त्रेण दत्त्वा ब्रह्मसनं ततः ॥ १९ ॥ सुत्रामाणमिति प्रोच्य समिधःस्थापनं च यत् ॥ प्रोक्षणीपात्रमासाद्य प्रोक्षणं कृतवांस्ततः ॥ २० ॥ पात्राणामथ सर्वेषां सुवादीनां यथाक्रमम् ॥ ततः प्रकरण्यामास हविःस्थाने निजां तनुम् ॥ २१ ॥ न्यायं तु देवतास्थाने स आचार्यविधानतः ॥ ग्रहणं प्रोक्षणं चैव सूर्याय त्वेति चोत्तरम् ॥ २२ ॥ अयं तद्दध्म आत्मेति जप्त्वाय समिधं ततः ॥ अग्निसोमेति मन्त्राभ्यां हुत्वा चाज्याहुती ततः ॥ २३ ॥ कृत्वा व्याहृतिहोमं तु धूम्रं च त्वेति भो द्विजाः ॥ ये ते शतेति मन्त्राद्यैर्हुत्वात्रैव च दारुणम् ॥ २४ ॥ आह्वयामास वह्निं च प्रत्यक्षो भव देव मे ॥ एवं मन्त्रेण कृत्वा तं संमुखं ज्वलनं ततः ॥ २५ ॥ कालीकरालिकाद्याश्च सप्तजिह्वाश्च याः स्मृताः ॥ तासामाह्वानकं कृत्वा ततो दीप्ते हविर्भुजि ॥ २६ ॥ जुहाव च स मांसानि स्वानि चोत्कृत्य शस्त्रतः ॥ लोमभ्यः स्वाहेति विदिशो दिग्भ्यो दत्त्वा ततः परम् ॥ २७ ॥ अग्नये स्विष्टकृतइति यावदात्मानमाक्षिपेत् ॥ तावद्गतः स सूर्येण स्वहस्तेन समंततः ॥ २८ ॥ धृतश्च सादरं तेन मा विप्र कुरु साहसम् ॥ नेहघोमः कृतः कापि कदाचित्केनचिद्विज ॥ २९ ॥ तुष्टोऽहं च महाभाग ब्रूहि किं करवाणि ते ॥ अदेयमपि दास्यामि यत्ते मनसि वर्तते ॥ ३० ॥ ॥ पुष्प उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोसि देवेश यदि देयो वरो मम ॥ तदेयं गुटिकायुग्मं यदर्थं प्रार्थयाम्यहम् ॥ ३१ ॥ वैदिशे नगरे चास्ति मणिभद्रो महाधनी ॥ कुञ्जाङ्गः क्षत्रियो देव जरावलिसमन्वितः ॥ ३२ ॥ अन्नह्ण्यो महानीचः कीनाशो जनदूषितः ॥ द्वयोरेकां यदा वक्त्रे सदा चैव करोम्यहम् ॥ ३३ ॥ तदा मे तादृशं रूपमविकल्पं भवत्विति ॥ यदा पुनर्गृहीत्वा तां द्वितीयां प्रक्षिपास्यहम् ॥ ३४ ॥ ततश्च सहजं रूपं मम भूयात्सुरेश्वर ॥ वैदिशे नगरे चास्ति मणिभद्रः सुरेश्वर ॥ ३५ ॥ अपरं तस्य यत्किञ्चिद्वनधान्यादिकं गृहे ॥ तत्सर्वं विदितं मे स्यात्तथा देव प्रजायताम् ॥ ३६ ॥ किं वानेन बहुक्तेन तस्य मित्राणि बांधवाः ॥ व्यवहारास्तथा सर्वे प्रकटाः स्युः सदैव हि ॥ ३७ ॥ न कश्चिज्जायते तत्र विकल्पः कस्यचित्कचित् ॥ मम तस्याधमस्यापि सर्वकृत्येषु सर्वदा ॥ ३८ ॥ ॥ भास्कर उवाच ॥ ॥ गृहाण त्वं महाभाग गुटिकाद्वितयं शुभम् ॥ शुक्लं कृष्णं च वक्रस्थं विभेदजननं महत् ॥ ३९ ॥ शुक्रया तस्य रूपं च तव नूनं भविष्यति ॥ कृष्णयापि पुनः स्वं च संप्राप्स्यसि महाद्विज ॥ ४० ॥ ॥ पुष्प उवाच ॥ ॥ अपरं वद मे देव संदेहं हृदये स्थितम् ॥ यत्त्वां पृच्छामि देवेश तव कीर्तिविवर्धनम् ॥ ४१ ॥ मया श्रुतं सुरश्रेष्ठ सप्तम्यां सूर्यवासरे ॥ यस्ते प्रदक्षिणा नां च कुर्यादष्टोत्तरं शतम् ॥ तस्य त्वं तत्क्षणादेव फलहस्तस्य सिद्धिदः ॥ ४२ ॥ सूर्यस्यापि च पापस्य सर्वदोषान्वितस्य च ॥ चतुर्वेदस्य मे कस्मात्तीर्थयात्रापरस्य च ॥ ४३ ॥ सप्तरात्रे गते तुष्टो होम एवंविधे कृते ॥ ४४ ॥ ॥ श्रीसूर्य उवाच ॥ ॥ तामसेन तु भावेन त्वया सर्वमिदं कृतम् ॥ तेन सर्वं वृथा जातं त्वया सर्वं च यत्कृतम् ॥ ४५ ॥ यत्किञ्चित्क्रियते विप्र तामसं भावमाश्रितैः ॥ तत्सर्वं जायते व्यर्थं किं न वेत्ति भवानिदम् ॥ ४६ ॥ एवमुक्त्वा ततः सूर्यस्तस्य गात्राण्युपास्पृशत् ॥ खंडितानि स्वहस्तेन निर्त्रणानि कृतानि च ॥ ४७ ॥ अब्रवीच्च पुनः पुष्पं प्रसन्नवदनः स्थितः ॥ अनेनैव विधानेन यः करोति कुशंडिकाम् ॥ ४८ ॥ सोम्यभावं समाश्रित्य समिद्धिश्चार्कसंभवेः ॥ तिलाक्षतैर्विशेषेण होमं यस्तु समाचरेत् ॥ ४९ ॥ छन्दःसुपिसमोपेतमेकं यावत्सहस्रकम् ॥ तस्य दास्याम्यहं हस्त्यमधिकेभ्योऽधिकं फलम् ॥ ५० ॥ एवमुक्त्वा सहस्रांशुस्तत्रैवांतरधीयत ॥ दीपवल्क्षितो नैव केन मार्गेण निर्गतः ॥ ५१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये सूर्यसकाशात्पुष्पब्राह्मणस्य वरलब्धिवर्णनं नाम सप्तपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५७ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ पुष्पोऽपि गुटिके लब्ध्वा भास्कराद्वास्तित्करात् ॥ चिराद्भोजनमासाद्य प्रस्थितो वैदिशं प्रति ॥ १ ॥ ततो वैदिशमासाद्य स पुष्पो हृष्टमानसः ॥ शुक्लां तां गुटिकां वक्त्रे चकार द्विजसत्तमाः ॥ २ ॥ मणिभद्रसमो जातस्तत्क्षणादेव स द्विजः ॥ हृष्टमार्गं गते सोऽथ तस्मिन्गत्वाऽथ मंदिरं ॥ प्रविष्टः सहसा मध्ये प्रहृष्टेनारात्मना ॥ ३ ॥ ततश्चाकरयामास तं पठं द्वारमाश्रितम् ॥ तस्य दत्त्वाथ वस्त्राणि पश्चात्पठं शुवाच सः ॥ ४ ॥ पठं कश्चित्पुमानत्र सम्यग्वेपकरो हि सः ॥ मम वेपं समाधाय भ्रमते सकले पुरे ॥ ५ ॥ सांप्रतं मद्गृहे सोऽथ लोभनायागमिष्यति ॥ स च कृत्रिमवेपेण निपेक्ष्यस्त्वया हि सः ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय द्वारदेशं समाश्रितः ॥ ६ ॥ पुष्पोऽपि चाब्रवीद्द्वार्यां माहिकार्यां ततः परम् ॥ माहिकेय मया

दृष्टः स्वतातः स्वपुरः स्थितः ॥ ७ ॥ वीरभद्रः सुदुःखतः मलिनांबरसंवृतः ॥ अत्रवीच ततः कोपान्मामेवं परुषाक्षरम् ॥ ८ ॥ विग्निधक्पाप त्वया
 कन्यातीव हृषवती सदा ॥ वंचयित्वा जनेतारमुद्रा सा सुमध्यमा ॥ ९ ॥ न दत्तं तत्पितुः किंचित् तस्या अथ पुत्रक ॥ विधवां यादृशीं तां
 च श्वेतांबरधरां सदा ॥ १० ॥ संधारयसि पापात्मव्रेष्टं भोज्यं प्रयच्छसि ॥ तस्मात्तस्याः पितुर्देहि त्वं सुवर्णायुतं ध्रुवम् ॥ ११ ॥ भूषणं वाञ्छितं
 तस्या यत्तद्वै रुचिपूर्वकम् ॥ येन संधारयेद्वार्या साऽऽनंदं परमं गता ॥ १२ ॥ निरानंदा यतो नारी न गर्भं धारयेत्स्फुटम् ॥ निःसंतानो यतो
 वंशः स्वर्गादपि क्षितिं व्रजेत् ॥ १३ ॥ स पतिव्यत्यसंदिग्धं कुलांगारेण च त्वया ॥ सा त्वमानय वस्त्राणि गृहमध्याच्छुभानि च ॥ १४ ॥ यानि
 दत्तानि भूषेन व्यवहारेस्तदा मम ॥ पञ्चांगश्च प्रसादो यो मया प्राप्तश्च तैः सह ॥ १५ ॥ त्वं संधारय गात्रेः स्वैः शीघ्रं रसवतीं कुरु ॥ भोजना
 येव शीघ्रं तु त्वया सार्धं करोम्यहम् ॥ १६ ॥ एकस्मिन्नपि पात्रे च तदादेशादसंशयम् ॥ सापि सर्वं तथा चक्रे यदुक्तं तेन हर्षिता ॥ १७ ॥ भोज
 नाच्छादनं चैव निर्विकल्पेन चेतसा ॥ ततः कामातुरः पुष्पो मेथुनायोपचक्रमे ॥ १८ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्रातो मणिभद्रः समुत्सुकः ॥ क्षुत्क्षामः स
 पिपासातो व्यवहारोत्थलिप्सया ॥ १९ ॥ प्रवेशं कुरुते यावद्गृहमध्ये समुत्सुकः ॥ निपिद्धस्तेन पण्डेन भर्त्सयित्वा मुहुर्मुहुः ॥ २० ॥ हठाद्याव
 त्प्रवेशं स चकार निजमंदिरे ॥ तावच्च दण्डकाष्टेन मस्तके तेन ताडितः ॥ २१ ॥ अथ संपतितो भूमौ मूर्च्छया संपरिप्लुतः ॥ कर्तव्यं नैव जानाति
 तत्प्रहारप्रपीडितः ॥ २२ ॥ ततः कोलाहलो जातस्तस्य द्वारे गृहस्य च ॥ जनस्य संप्रयातस्य हाहाकारपरस्य च ॥ २३ ॥ प्रपच्छुस्तं जनाः केचि
 द्विक्पाप किमिदं कृतम् ॥ वृत्तिभंगः कृतोऽनेन अथ त्वं व्यंतरादितः ॥ २४ ॥ इमामवस्थां यत्रीतः संप्राप्तोऽसि नृपाद्रधम् ॥ २५ ॥ पंड
 उवाच ॥ न वृत्तिर्गहिता तेन नाहं व्यंतरपीडितः ॥ मणिभद्रो न चैष स्यादेव वेषकरः पुमान् ॥ २६ ॥ माणिभद्रं वपुः कृत्वा संप्राप्तो याचितुं
 धनम् ॥ हठात्प्रविश्यमानस्तु स मया मूर्ध्नि ताडितः ॥ २७ ॥ मणिभद्रो गृहस्यांतर्भुक्का शयनमाश्रितः ॥ संतिष्ठते न जानाति वृत्तांतमिदमा
 स्थितम् ॥ २८ ॥ ततः पुष्पोऽपि तच्छ्रुत्वा तं च कोलाहलं बहिः ॥ मणिभद्रस्य रूपेण द्वारदेशं समागतः ॥ २९ ॥ अत्रवीचित्रियमभ्येति मम
 रूपेण चाधमः ॥ एष वेषधरः कश्चिद्याचितुं धनमेव हि ॥ ३० ॥ एतेनापि च पण्डेन न च भद्रमनुष्ठितम् ॥ यत्कुब्जोऽयं हतो मूर्ध्नि याचितुं समु
 पस्थितः ॥ ३१ ॥ एतस्मिन्नंतरे सोऽपि चेतनां प्राप्य कृत्स्नशः ॥ वीक्षते पुरतो यावत्तावदात्मसमः पुमान् ॥ ३२ ॥ सर्वतः स तमालोक्य ततो
 वचनमब्रवीत् ॥ ३३ ॥ क चोरः संप्रविष्टो मे मम रूपेण मंदिरे ॥ भेदयित्वा तु पण्डाख्यमेवं दत्त्वा च वाससी ॥ ३४ ॥ यावद्गृहं गत्वा त्वां
 पण्डेन समन्वितम् ॥ वधाय योजयाम्येव तावदुत्तरं व्रज ॥ ३५ ॥ पुष्प उवाच ॥ तम रूपं समाधाय त्वमायातो गृहे मम ॥ गूढ्यं
 मत्वा ततो ज्ञातस्त्वयाऽहं गृहसंस्थितः ॥ ३६ ॥ ततो नृपाय दास्यामि वधार्थं च न संशयः ॥ नो चेद्गच्छ द्रुतं पाप यदि जीवितुमिच्छसि ॥ ३७ ॥
 ॥ ॥ सुत उवाच ॥ एवमुक्त्वा ततस्तौ च बाहुयुद्धेन वै मिथः ॥ युध्यमानौ नरैरन्यैः कृच्छ्रेण तु निवारितौ ॥ ३८ ॥ ततस्ते स्वजना ये तु मणिभ
 द्रस्य चागताः ॥ परिजानन्ति नो द्वाभ्यां विशेषं माणिभद्रकम् ॥ ३९ ॥ वालिसुग्रीवयोर्दुर्द्धं तारार्थं युध्यमानयोः ॥ एवं विवदमानौ तु क्रोधनाश्रा
 यतेशणौ ॥ ४० ॥ राजद्वारं समासाद्य स्थितौ स्वजनसंवृतौ ॥ द्वाःस्थेन सूचितौ राज्ञे सभातलमुपस्थितौ ॥ ४१ ॥ चौरचोरेति जरपन्तौ पर
 स्परवधैपिणौ ॥ भूभुजा वीक्षितौ तौ च द्विजौ तु द्विजसत्तमाः ॥ ४२ ॥ न विशेषोऽस्ति विश्लेषस्तयोरेकोपि कायतः ॥ ततश्च व्यवहारेषु समनी
 तेषु वै तदा ॥ ४३ ॥ पृष्टौ गृह्येषु सर्वेषु प्रत्यक्षेषु विशेषतः ॥ वदतस्तौ यथावृत्तं पृथक्पृथक्गव्यवस्थितम् ॥ ४४ ॥ ततस्तु स्वजनैः सर्वैरेको नीत्व थ
 चान्यतः ॥ पृष्टौ गोत्रान्वयं सर्वं द्वितीयस्तु ततः परम् ॥ ४५ ॥ तेषामपि तथा सर्वं यथा सम्यङ्निवेदितम् ॥ अथ राजा बृहत्सेनः सर्वास्तानि
 दमब्रवीत् ॥ ४६ ॥ पत्नी चानीयतां तस्य मणिभद्रस्य वै गृहात् ॥ निजकान्तस्य विज्ञाने सा प्रमाणं भविष्यति ॥ ४७ ॥ ततो गत्वा च सा
 प्रोक्ता पुरुषैर्नृपसंभवेः ॥ आगच्छ कांतं जानीहि त्वं प्रमाणं भविष्यति ॥ ४८ ॥ ततः सा ब्रीडया युक्ता प्रच्छादितशिरास्ततः ॥ नृपाग्रे संस्थिता
 प्रोचे विद्धि सम्यङ्निजं प्रियम् ॥ ४९ ॥ न वयं निश्चयं विद्वो न चैते स्वजनास्तव ॥ ५० ॥ ततः सा चिन्तयामास निजचित्ते वरानगा ॥
 मणिभद्रेण दग्धाहमीर्ष्यावह्निगताऽनिशम् ॥ ५१ ॥ वंचयित्वा तु पितरं गृहीतास्मि ततः परम् ॥ न किंचित्पाप्मना दत्तं जरपयित्वा धनं बहु ॥
 ॥ ५२ ॥ द्वितीयेन तु मे पुंसां मर्त्यलोके सुखं कृतम् ॥ दत्त्वा वस्त्राणि चित्राणि तथैवाभरणानि च ॥ ५३ ॥ प्रदास्यति च तातस्य सुवर्णं कथितं
 च यत् ॥ यद्गत्वामि स्वहस्तेन मणिभद्रं द्वितीयकम् ॥ ५४ ॥ एवं निश्चित्य मनसा दृष्ट्वा रक्तपरिप्लुतम् ॥ प्रथमं मणिभद्रं सा जगृहेऽथ द्वितीय
 कम् ॥ ५५ ॥ अत्रवीच ततो नाक्यं सर्वलोकस्य शृण्वतः ॥ अहं तातेन दत्तास्य विवाहे अभिसंनिधौ ॥ ५६ ॥ द्वितीयोऽयं दुराचारो वेषकर्ता समा
 गतः ॥ मां च प्रार्थयते शशां नानाचारैः पृथग्विधैः ॥ ५७ ॥ ततस्तु पार्थिवः कुद्धस्तस्य शाखावलंबनम् ॥ आदिदेश द्विजश्रेष्ठा मणिभद्रस्य
 दुर्मतेः ॥ ५८ ॥ एतस्मिन्नंतरे सोऽयं वधकानां समर्पितः ॥ तं वृक्षं नीयन् नस्तु श्लोकानेतांस्तदापठत् ॥ ५९ ॥ निर्दयत्वं तथा द्रोहं कुटिलत्वं
 विशेषतः ॥ अशौचं निर्घृणत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥ ६० ॥ अन्तर्विषमया ह्येता बहिर्भागे मनोरमाः ॥ गुञ्जाफलसमाकारा योपितः सर्व
 देव हि ॥ ६१ ॥ उशाना वेद यच्छास्त्रं यच्च वेद बृहस्पतिः ॥ मन्वादयस्तथान्येऽपि स्त्रीबुद्धेस्तत्र किंच न ॥ ६२ ॥ पीयूषमधरे वासं हृदि हालालं
 विषम् ॥ आस्वाद्यतेऽधरस्तेन हृदयं च प्रपीडयते ॥ ६३ ॥ अलक्तको यथा रक्तो नरः कामी तथैव च ॥ हतसारस्तथा सोऽपि पादमूले निपा
 त्यते ॥ ६४ ॥ संसारविषवृक्षस्य कुकर्मकुसुमस्य च ॥ नरकतिफलस्योक्ता मूलमेषा नितंविनी ॥ ६५ ॥ कस्य नो जायते त्रासो दृष्ट्वा दूरा
 दपि स्त्रियम् ॥ ६६ ॥ संसारभ्रमणं नारी प्रथमेऽपि समागमे ॥ बह्निप्रदक्षिणन्यायव्याजेनेव प्रदर्शयेत् ॥ ६७ ॥ एतास्तु निर्घृणत्वेन निर्दय
 त्वेन नित्यराः ॥ विरोषाणाञ्चकृत्येन दूषयन्ति कुलत्रयम् ॥ ६८ ॥ कुलत्रयगृहं कीर्त्या निजया धवलीकृतम् ॥ कुण्ठं करोत्यकृ
 त्येन नारी दीपशिखेव तु ॥ ६९ ॥ धर्मवृक्षस्य वाताली चित्तपद्मशशिप्रभा ॥ सृष्टा कामार्णवम्राती केन मोक्षदृढागला ॥ ७० ॥
 कारा संतानदूतस्य संसारवनबाधुरा ॥ स्वर्गमार्गमहागता पुंसां स्त्री वेषसा कृता ॥ ७१ ॥ वेषसा बंधनं किंचिन्नृणामन्यदपश्यता ॥ स्त्रीरूपेण
 ततः कोऽपि पाशोऽयं सुदृढः कृतः ॥ ७२ ॥ इत्येवं बहुधा सोऽपि विललाप मुदुःखितः ॥ स्त्रीचिन्तां बहुधा कृत्वा आत्मानं चाप्यगर्हयत् ॥ ७३ ॥

अहो कुबुद्धिना नैव लब्धं संसारजं फलम् ॥ न कदाचिन्मया दत्तं तृष्णाव्याकुलचेतसा ॥ ७४ ॥ ऐश्वर्येऽपि स्थिते भूरि न मया सुकृतं कृतम् ॥
 कदाचिन्नेव जप्तं च न हुतं च हुताशने ॥ ७५ ॥ अथवा सत्यमेवोक्तं केनापि च महात्मना ॥ कृपणेन समो दाता न धृतेः न भविष्यति ॥ अस्तु
 द्वापि च वित्तं त्वं यः परेभ्यः प्रयच्छति ॥ ७६ ॥ शरणं किं प्रपन्नानां विषयन्मारयति किम् ॥ न दीयते न भुज्यते कृपणेन धनानि च ॥ ७७ ॥
 दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य ॥ यो न ददाति न भुंक्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति ॥ ७८ ॥ धनिनोऽप्यदानविभवा गण्यन्ते धुरि
 दरिद्राणाम् ॥ नहि इति यत्पिपासासमतः समुद्रोऽपि मरुत्वे ॥ ७९ ॥ अत्युपयुक्ताः सद्भिर्गतागैरहरहः सुनिर्विण्णाः ॥ कृपणजनसंनिकाशं संघा
 प्यार्थाः स्वपतीह ॥ ८० ॥ प्राप्तान्न लभन्ते ते भोगान्भोक्तुं स्वकर्मणा कृपणाः ॥ सुखपाकः किल भवति प्राक्षापाके बलिभुजानाम् ॥ ८१ ॥
 दातव्यं भोक्तव्यं सति विभवे संचयो न कर्तव्यः ॥ पश्येह मधुकरीणां संचितमर्थं हरत्यन्ये ॥ ८२ ॥ याचितं द्विजवरे न दीयते संचितं कृपवरे
 न योज्यते ॥ तत्कव्यपरिरक्षितं धनं चौरपार्थिवगृहेषु भुज्यते ॥ ८३ ॥ त्यागो गुणो वित्तवतां वित्तं त्यागवतां गुणः ॥ परस्परवियुक्तौ तु वित्त
 त्यागौ विडम्बनम् ॥ ८४ ॥ किं तथा क्रियते लक्ष्म्या या वधूरेव केवला ॥ या न वेश्येव सामान्या पथिकेरपि भुज्यते ॥ ८५ ॥ अर्थोष्मणा
 भवेत्प्राणो भवेद्दृष्ट्यैर्विना नृणाम् ॥ यतः संधार्यते भूमिः कृपणस्योष्मणा हि सा ॥ ८६ ॥ कृपणानां प्रसादेन शोपो धारयते महीम् ॥ यनस्ते
 भूगतं वित्तं कुर्वन्ते तस्य चोष्मणा ॥ ८७ ॥ एवं बहुविधा वाचः प्रलपन्मणिभद्रकः ॥ नीत्वा तैः पार्थिवोद्दिष्टैः पुरुषैः परुषाक्षरम् ॥ बहुधा प्रलपं
 श्वेव कृतः शाखावलंबनः ॥ ८८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेऽश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये मणिभद्रो
 पाख्याने मणिभद्रनिधनवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ १५८ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ पुष्पोऽपि तां समादाय
 माहिकार्यां वरांगनाम् ॥ स तदा प्रययौ हृष्टो मणिभद्रस्य मंदिरम् ॥ १ ॥ शंखनूर्यनिनादेन सर्वैस्ते स्वर्जनेवृतः ॥ न कस्य तत्र संभृतो
 विकल्पस्तत्समुद्रवः ॥ २ ॥ भास्करस्य प्रसादेन तथैवान्यस्य कर्हिचित् ॥ सोऽपि मंदिरमासाद्य यथात्मपितृसंभवम् ॥ ३ ॥ उपविश्य ततो
 मध्ये बन्धून्सर्वान्समाह्वयत् ॥ अद्य तावद्दिने मह्यं तुलाग्रं कमला श्रिता ॥ ४ ॥ चलितापि पुनश्चास्याः सुपत्न्या वाक्यतः स्थिता ॥ कियंतं
 चैव कालं मे कार्पण्यं महदास्थितम् ॥ ५ ॥ ज्ञातमद्य चला लक्ष्मीस्तेन त्यक्तं सुदूरतः ॥ तस्माद्भुजनेः सार्धं देवैर्विप्रैश्च कृत्स्नशः ॥ संविभक्तां
 करिष्यामि सत्येनात्मानमालभे ॥ ६ ॥ एवमुक्त्वा ततः सर्वान्समाहूय पृथक्पृथक् ॥ स नामभिर्ददौ वस्त्रं भूषणानि यथार्हतः ॥ ७ ॥ ततो वेदविदो
 विप्रान्समाहूय स नामभिः ॥ एकैकस्य ददौ वित्तं सर्वस्वं श्रद्धयान्वितः ॥ ८ ॥ ततस्तु नर्तकेभ्यश्च दीनार्थेभ्यो विशेषतः ॥ ददौ भोज्यं समि
 दानं सर्वस्वं च द्विजोत्तमाः ॥ ९ ॥ ततस्तु स्वयमेवात्रं भुभुजे भार्यया सह ॥ विसृज्य तान्समायातान्स्वजनान्ब्राह्मणेः सह ॥ १० ॥ एवं तेन तदा
 प्राप्तं वित्तं च परसंभवम् ॥ भुभुजे स्वेच्छया नित्यं तदा भार्यासमन्वितः ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे
 नागरखण्डे हाटकेऽश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये पुष्पविभवप्रातिवर्णनं नामैकोनपष्ठचत्वारशततमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अन्य
 स्मिन्नहनि प्राप्ते रहस्युक्तः स भार्यया ॥ रात्रौ प्रसुप्तः पार्श्वे च पादौ संस्पृश्य तत्क्षणम् ॥ १ ॥ त्वं तावन्मम भर्तासि यावज्जीवमसंशयम् ॥ तद्
 दृष्ट्वा विभोऽस्माकं त्वदर्थं स मयोज्झितः ॥ २ ॥ इन्द्रजालमिदं किं ते किं वा मंत्रप्रसाधनम् ॥ देवानां वा प्रसादोऽयं यत्त्वं चेतादृशः
 स्थितः ॥ ३ ॥ मया त्वं हि तदा ज्ञातः प्रथमेऽपि दिने स्थिते ॥ यदा संभूयिता वस्त्रेस्तथा वस्तुविभूषणेः ॥ ४ ॥ यदा त्वं
 वार्तां च सर्वां कण्टसंभवाम् ॥ कथयामि द्वितीयस्य तत्ते पादौ स्पृशाभ्यहम् ॥ ५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्तो विदस्योबैः स तदा
 ब्राह्मणोत्तमाः ॥ तामालिङ्ग्य ततः ग्राह्य वचनं मधुराक्षरम् ॥ ६ ॥ सांभु प्रिये त्वया ज्ञातं सर्वं मम विचेष्टितम् ॥ अहं स विप्रः सुभगे मणिभद्रेण
 वः पुरा ॥ ७ ॥ विडंबितो ब्रुवं पश्यंस्त्वदीयं चंद्रसन्निभम् ॥ चमत्कारपुरं गत्वा मया चाराशितो रविः ॥ तेन तुष्टेन मे दत्तं तद्वपुं ज्ञानमेव च ॥ ८ ॥
 ॥ ॥ माहिकोवाच ॥ ॥ त्वदीयदर्शनेनाहं कामदेववशं गता ॥ ९ ॥ तस्माद्वाराधयिष्यामि तं गत्वा दिननायकम् ॥ येन ते तादृशं भूषः
 प्रतुष्टो विदधाति सः ॥ १० ॥ किं मे चैतेन रूपेण तारुण्येनापि च प्रभो ॥ यत्ते तथाविधं रूपं संभजामि दिवानिशम् ॥ ११ ॥ ॥ सूत
 उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा मुटिकां पुष्पः समादाय मुखान्ततः ॥ दधार तादृशं रूपं बाह्वहं पुरा तथा ॥ १२ ॥ ततः सा हर्षिता मादी पुलकेन
 समन्विता ॥ तामालिङ्ग्य भजद्वाहं पादभ्येतदुवाच ह ॥ १३ ॥ अद्य मे सफलं जन्म योवनं रूपमेव च ॥ सर्वं तद्वाञ्छितः कांतः मलयो
 मदनोपमः ॥ १४ ॥ एतावन्ति दिनान्येव न मया कामजं सुखम् ॥ अपि स्वदपतरं लब्धं कथंचिद्भूषणैव च ॥ १५ ॥ भजस्व स्वेच्छया विम
 दासी तेऽहं व्यवस्थिता ॥ १६ ॥ ॥ पुष्प उवाच ॥ ॥ प्रविरामि किमंगेषु भवन्ती किं मिलाम्यहम् ॥ भिये भिरेण लब्धासि न जाने नर
 पाणि किम् ॥ १७ ॥ एवमुक्त्वा ततस्ती च मेधुनाय कृतशर्णौ ॥ प्रवृत्तौ ब्राह्मणश्रेष्ठाः कामदेववरांगती ॥ १८ ॥ अथ रात्र्यां ज्योतीतापादुषिते
 सूर्यप्रदले ॥ वस्त्रं तां मुटिकां कृत्वा स पुष्पस्तादृशोऽभवत् ॥ १९ ॥ एवं तस्य स्थितस्यापि महात्कालो व्यवजायत ॥ पुत्राः पीमास्तपा
 जाताः कन्यकाश्च तथैव च ॥ २० ॥ स वृद्धत्वं यदा प्राप्नो जसविभुवतां गतः ॥ तदा स चिन्तयामास मया पापं महत्कृतम् ॥ २१ ॥
 मणिभद्रो पराकोऽसी भिष्माचारैश्च पातितः ॥ तस्य भार्या इता चैव प्रवृत्तिं च नियोजिता ॥ २२ ॥ हाटकेऽश्वरक्षेत्रं क्षेत्रं तस्मात्प्रत्या करोम्य
 हम् ॥ पुरश्चरणसंज्ञं च येन मुद्रिः प्रजायते ॥ २३ ॥ एवं स निश्चयं कृत्वा पुष्पस्थिते निजे तथा ॥ असंख्यं वित्तमादाय चमत्कारपुरं गतः ॥
 ॥ २४ ॥ पुत्रेभ्योऽपि यथासंख्यं दत्त्वा चैव पुष्पपृथक् ॥ प्रासादं कारयामास तस्य सूर्यस्व शोभनम् ॥ २५ ॥ वरिष्ठासिद्धिं गतः
 सोऽत्र याज्ञवल्क्यप्रातिष्ठिते ॥ ततो मध्यममाहूय प्रणिपत्याभिवाद्य च ॥ सोऽब्रवीद्ब्राह्मणानां मे चातुश्चरणमानय ॥ २६ ॥ येनाहमप्रतो भूत्वा
 प्रायश्चित्तं निशुद्धये ॥ पुरश्चरणसंज्ञं तु प्रार्थयामि यथाविधि ॥ २७ ॥ इति स्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाट
 केऽश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये पुष्पस्य पापक्षालनार्थं हाटकेऽश्वरक्षेत्रमनपुरश्चरणार्थब्राह्मणामन्त्रवर्णनं नाम पष्ठचत्वारशततमोऽध्यायः ॥ १६० ॥ ॥ ॥
 ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथ तेन द्विजाः सर्वे ब्रह्मस्थाने निवेशिताः ॥ चातुश्चरणसंज्ञाश्च ततस्तस्य निवेशिताः ॥ १ ॥ सोऽपि केशान्पारि
 त्यज्य सर्वमात्रसमुद्भवम् ॥ निजपत्न्या समोपेतः प्रणम्य च द्विजोत्तमान् ॥ २ ॥ कृताञ्जलिपुटो भूत्वा वाक्यमेतदुवाच ह ॥ भास्करस्यास्य
 विहितः प्रासादोऽयं मया द्विजाः ॥ ३ ॥ पुष्पादित्य इति रुषार्तिं प्रयातु भुवनत्रये ॥ ४ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ५ ॥ न वयं पाहवस्त्वयस्य
 कीर्तिं नेष्यामहे स्वयम् ॥ ६ ॥ प्रायश्चित्तं प्रदास्यामश्चित्तस्य हृदयंगमम् ॥ अन्ये च ब्राह्मणाः प्रोबुः केचिन्मध्यस्थवृत्तयः ॥ ७ ॥

वृत्त्यर्थमस्य देवस्य लक्षं होमेऽत्र कल्प्यताम् ॥ लक्षं तु सर्वविप्राणां प्रायश्चित्तविशुद्धये ॥ ६ ॥ ॥ पुष्प उवाच ॥ ॥ तस्मात्सर्वे द्विजश्रेष्ठा
 मन्नामा कीर्तयन्ति यमम् ॥ पुष्पादित्यमिति ख्यातिं कीर्तयन्तु तथानिशा ॥ ७ ॥ अनया भार्यया मह्यं मान्या या स्थापिता पुरा ॥ दुर्गाऽस्याश्वात्र
 नाम्ना वै भूवात्ख्याताऽत्र सत्पुरे ॥ ८ ॥ ॥ ब्राह्मणा उचुः ॥ ॥ दुःशीलेन पुराऽकारि प्रासादो हरसंभवः ॥ दुर्वासः स्थापितस्यापि भवद्विस्तुष्ट
 मानसे ॥ ९ ॥ तथाप्यस्य तु दीनस्य प्रासादः क्रियतां द्विजाः ॥ १० ॥ नाममात्रेण देवस्य दुःशीलेन यथा पुरा ॥ अनेनाराधितः पूर्वं स्वमां
 सेरेष भास्करः ॥ ११ ॥ तस्मान्न क्षतिरस्याथ दत्ते नाम्नि यथा पुरा ॥ नाम्ना माहिकया नाम माहीत्येव च सा भवेत् ॥ १२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 पुष्पेण दाने दत्तेऽथ संमतेनाग्रजन्मनाम् ॥ मध्यमेन कृतं नाम पुष्पादित्य इति श्रुतम् ॥ १३ ॥ तत्पत्न्या चापि या तत्र दुर्गा देवी द्विजोत्तमाः ॥
 नाम्ना माहिकया नाम माहीत्येव च सोऽभवत् ॥ १४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोस्मि द्विजोत्तमाः ॥ पुष्पा
 दित्यो यथा जातो याज्ञदत्त्यप्रतिष्ठितः ॥ १५ ॥ अद्यापि कलिकाले स दृष्टो भक्त्या सुरेश्वरः ॥ नाशयेद्दिनजं पापं नराणां नात्र संशयः ॥
 ॥ १६ ॥ तथा च सप्तमीयुक्ते रवेरारे द्विजोत्तमाः ॥ अष्टोत्तरशतं यावत्फलहस्तः करोति यः ॥ प्रदक्षिणां च सद्भक्त्या स लभेद्वाञ्छितं फलम् ॥ १७ ॥
 माहीकामपि यो दुर्गां नित्यमेव प्रपश्यति ॥ न स पश्यति कष्टानि तस्मिन्नहनि कर्हिचित् ॥ १८ ॥ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यां यस्तां पूजयते नरः ॥
 तस्य संवत्सरं यावत्प्रापत्संजायते क्वचित् ॥ १९ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितार्यां षष्ठे नागखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमा
 हात्म्ये पुष्पादित्यमाहात्म्यवर्णनं नामैकपट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६१ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं नाम्नि कृते तस्य भास्कर
 स्यान्नुमालिनः ॥ द्विजानां पुरतः पुष्पः कथयामास चेष्टितम् ॥ १ ॥ आत्मीयं कुतिसत्तं तेषां मणिभद्रयो यथा ॥ विहितो विहिता पत्नी तस्य
 व्याजनं कृतस्त्रशः ॥ २ ॥ ततस्ते ब्राह्मणाः प्रोचुस्तच्छ्रुत्वा कोपसंयुताः ॥ सीत्कारान्प्रचुरान्कृत्वा भिक्षुत्वां पाव प्रगृह्यताम् ॥ ३ ॥ आत्मीयं
 हेमं चादाय न ते शुद्धिर्भविष्यति ॥ ४ ॥ ब्रह्मस्त्वं यतः प्रोक्तास्त्रयो वर्णा द्विजोत्तमाः ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः स्मृतिशास्त्रप्रपाठकैः ॥ ५ ॥
 ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततस्तु दुःखितः पुष्पो वाष्पसंपूरितेक्षणः ॥ ब्रह्मस्थानाद्विनिर्गत्य प्रहरोद सुदुःखितः ॥ ६ ॥ रोह्यमाणमालोक्य
 ततस्ते नागरा द्विजाः ॥ दयां च महतीं कृत्वा ततः प्रोचुः परस्परम् ॥ ७ ॥ नानाविधानि शास्त्राणि स्मृतयश्च पृथग्विधाः ॥ पुराणानि समस्तानि
 वीक्षध्वं सुसमाहिताः ॥ ८ ॥ कुत्रचित्कचिदेवास्य कथंचिच्छुद्धिरस्ति चेत् ॥ न तच्च विद्यते शास्त्रमस्मिन्स्थाने न चास्ति यत् ॥ ९ ॥ न स्मृतिर्न
 पुराणं च वेदांतं वा द्विजोत्तमाः ॥ न चास्ति ब्राह्मणः सोऽत्र सर्वज्ञप्रतिमो न यः ॥ १० ॥ तस्माच्चिन्तयत क्षिप्रमस्य शुद्धिप्रदं हि यत् ॥ तत्र
 प्रमाणतां नीत्वा शुद्धिरस्य प्रदीयते ॥ ११ ॥ अथैको ब्राह्मणः प्राह चंडशर्मेति विभ्रुतः ॥ मया स्कांदपुराणेऽस्मिन्पुरश्चरणसंज्ञिता ॥ १२ ॥ पठिता
 सप्तमी या च पुरश्चरणसंज्ञिता ॥ पुरश्चरणतः पापं विहितं तु यथा व्रजेत् ॥ १३ ॥ सम्यक्तापि विप्रेद्रास्ततो यांति न संशयः ॥ तस्मात्करोतु
 तामेष पुरश्चरणसप्तमीम् ॥ १४ ॥ अपरं भूभुजादेशान्मणिभद्रो निपातितः ॥ वधकैस्तस्य तत्पापं यदि पापं प्रजायते ॥ १५ ॥ राजा भूत्वा
 न यः सम्यग्विचारयति वादिनम् ॥ तस्य तत्पातकं घोरं राज्ञश्चैव प्रजायते ॥ १६ ॥ तथास्य पत्न्यास्तत्पापं जानंत्या यत्तयोदितम् ॥
 मत्पित्रा ब्राह्मणेर्दत्तोऽयं पुरा वह्निंसनियो ॥ १७ ॥ विडंबितेन चानेन कृतप्रतिकृतं कृतम् ॥ तस्मान्न चास्य दोषः स्याद्यतः प्रोक्तं मुनीश्वरैः ॥
 ॥ १८ ॥ कृते प्रतिकृतं कुर्याद्विज्ञेने प्रतिहिंसनम् ॥ न तत्र जायते दोषो यो दुष्टे दुष्टमाचरेत् ॥ १९ ॥ ॥ ब्राह्मणा उचुः ॥ ॥ यद्येवं वद विप्रास्य
 पुरश्चरणसंज्ञिताम् ॥ सप्तमीमथ विप्रेद्रं वराकस्य विशुद्धये ॥ २० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथास्य कथयामास सप्तमीं तां द्विजोत्तमाः ॥ चंड
 शर्माभिधानस्तु कृत्वा तस्योपरि कृपा ॥ २१ ॥ तेनापि विहिता सम्यग्यथा तस्य सुखाच्छ्रुता ॥ ततः संवत्सरस्याति विपाप्मा समपद्यत ॥ २२ ॥
 ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ पुरश्चरणसंज्ञां तु सप्तमीं वद सूतज ॥ विधिना केन कर्तव्या कस्मिन्काल उपस्थिते ॥ २३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 अहं वः कीर्तयिष्यामि रोहिताश्वस्य भूपतेः ॥ मार्कण्डेन पुरा प्रोक्ता पृच्छ्यमानेन भक्तितः ॥ २४ ॥ सप्तकल्पस्मरो विप्रा मार्कंडाख्यो महामुनिः ॥
 रोहिताश्वेन पृष्टः स हरिश्चंद्रात्मजेन च ॥ २५ ॥ ॥ रोहिताश्व उवाच ॥ ॥ अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि यत्पापं कुरुते नरः ॥ उपायं तस्य नाशा
 य किंचिन्मे वद सन्मुने ॥ २६ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ मानसं वाचिकं चैव कायिकं च तृतीयकम् ॥ त्रिविधं पातकं लोके नराणामिह
 जायते ॥ २७ ॥ तत्रोपाया विनाशाय तस्य संपरिकीर्तिताः ॥ तानहं ते प्रवक्ष्यामि शृणुष्व नृपसत्तम ॥ २८ ॥ मानसं चैव यत्पापं नराणामिह
 जायते ॥ पश्चात्तापे कृते तस्य तत्क्षणादेव नश्यति ॥ २९ ॥ वाचिकं चैव यत्पापं नाशुक्ता तत्प्रणश्यति ॥ पुरश्चरणवाङ्मं तु सत्यमेतन्मयोदितम् ॥
 ॥ ३० ॥ निवेद्य ब्राह्मणेद्राणां तदुक्तं च समाचरेत् ॥ प्रायश्चित्तं यथोक्तं तु ततः शुद्धिमावाप्नुयात् ॥ ३१ ॥ अथवा पार्थिवो ज्ञात्वा कुरुते तस्य निग्र
 हम् ॥ तेन शुद्धिमावाप्नोति यद्यपि स्यात्स किल्बिषी ॥ ३२ ॥ लज्जया ब्राह्मणेद्राणां यो न ब्रूते कथंचन ॥ न च राजा विजानाति शरीरस्थेन यो
 म्रियेत् ॥ तस्य निग्रहकर्ता च स्वयं वैवस्वतो यमः ॥ ३३ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कृत्वा पापं विजानता ॥ प्रायश्चित्तं तु कर्तव्यं यथोक्तं ब्राह्मणो
 दितम् ॥ ३४ ॥ ॥ रोहिताश्व उवाच ॥ ॥ सर्वेषामेव पापानां विहितानां मुनीश्वर ॥ किंचिद्रतं समाचक्ष्व दानं वा होममेव वा ॥ विपाप्मा
 जायते येन पुरश्चरणवर्जितम् ॥ ३५ ॥ नित्यं पापानि कुरुते नरः सुक्ष्माणि सर्वतः ॥ प्रायश्चित्तानि सर्वेषां कर्तुं शक्तिः कथं भवेत् ॥ ३६ ॥
 ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ अस्ति राजन् तत् पुण्यं पुरश्चरणसंज्ञितम् ॥ पुरश्चरणसंज्ञा तु सप्तमी सूर्यवृद्धया ॥ ३७ ॥ यया संचीर्णया राज
 न्कायस्थो यमसंभवः ॥ विचित्रो मार्जयेत्पापं कृतं जन्मनि संचितम् ॥ ३८ ॥ तस्मात्कुरु महाराज तथानु वचनं मम ॥ येन वा मुच्यते पापा
 त्सर्वस्मात्कायसंभवात् ॥ ३९ ॥ ॥ रोहिताश्व उवाच ॥ ॥ पुरश्चरणसंज्ञा तु सप्तमी मुनिसत्तम ॥ विधिना केन कर्तव्या कस्मिन्काले वद
 स्व मे ॥ ४० ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ माघमासे सिते पक्षे मकरस्थे दिवाकरे ॥ सूर्यवारेण सप्तम्यां व्रतयेत्समाचरेत् ॥ ४१ ॥ पावडेः प
 तितेः सार्धं तस्मिन्नहनि नालपेत् ॥ भक्षयित्वा नृपश्रेष्ठ प्रभाते दन्तधावनम् ॥ मंत्रेणानेन पश्चाच्च कर्तव्यो नियमो नृप ॥ ४२ ॥ पुरश्चरणकृत्यायां
 सप्तम्यां दिवसाधिप ॥ उपवासं करिष्यामि अद्य त्वं शरणं मम ॥ ४३ ॥ ततोऽपरारह्णमये स्नात्वा धौतावरः शुचिः ॥ प्रतिमां पूजयेद्भक्त्या दिनाधि
 पसदुर्ध्रवा ॥ ४४ ॥ रक्तैः पुष्पैर्महावीर पादाभ्यां पूजयेत्ततः ॥ पतंगाय नमः पादौ मार्तण्डायेति जातुनी ॥ ४५ ॥ शुभं दिवसनाथाय नाभिं द्वादश
 मूर्तये ॥ बाहू च पद्महस्ताय हृदयं तीक्ष्णदीपिते ॥ ४६ ॥ दंतं पद्मदलाभाय शिरस्तेजोमयाय च ॥ एवं संपूज्य विधिवत्पापं कर्षयामवेत् ॥
 ॥ ४७ ॥ गुडोदनं च नैवेद्यं रक्तवस्त्राभिवेष्टितम् ॥ रक्तमुत्रेण दीपं च तथैवारातिकं नृप ॥ ४८ ॥ शंखे तोयं समादाय रक्तचन्दनमिश्रितम् ॥ सफलं
 च ततः कृत्वा अर्घ्यं दद्यात्ततः परम् ॥ ४९ ॥ कुकृतं यत्कृतं किंचिदज्ञानाज्ज्ञानतोऽपि वा ॥ प्रायश्चित्तं कृतं देव ममाप्यर्थश्च प्रवृत्तताम् ॥ ५० ॥

ततः संपूजयेद्भिर्गन्धपुष्पाभिलेपनैः ॥ इत्था तु भोजनं तस्मै दक्षिणां च स्वशक्तिः ॥ प्राशनं कायजुद्धयर्थं पञ्चगव्यस्य चाचरेत् ॥ ५१ ॥
 कृताञ्जलिपुटो भूत्वा मधुद्वीक्ष्य दिवाकम् ॥ दिवाकरं गतश्चैव मन्त्रमेतं समुचरेत् ॥ ५२ ॥ इदं व्रतं मया देव गृहीतं पुरतस्तव ॥ अविघ्नं सिद्धिं
 मायातु प्रसादात्तव भास्कर ॥ ५३ ॥ ततश्च काङ्क्षुने मासि संप्राप्ते मुनिसत्तम ॥ कुन्वेन पूजयेद्देवं तेनैव विधिना ततः ॥ ५४ ॥ धूपं च गुग्गुलुं
 दद्यान्नेवेद्यं भक्तमेव च ॥ प्राशनं गोमयं प्रोक्तं सर्वपापविशुद्धये ॥ ५५ ॥ चैत्रे मासि तु संप्राप्ते सुरभ्या पूजयेद्भरिम् ॥ नैवेद्यं गुणिकाः प्रोक्ता धूपं
 सर्जरसोद्भवम् ॥ ५६ ॥ कुशोदकं च संप्राश्य कायजुद्धिमवाप्नुयात् ॥ वैशाखे किङ्गुकैः पूजां यथावच्च घृताशनेः ॥ ५७ ॥ नैवेद्यं च सुरामांसं
 धूपं च विनिवेदयेत् ॥ वधिप्राशनमेवात्र कर्तव्यं कायजुद्धये ॥ ५८ ॥ पुष्पपाटल्या पूजा विधातव्या रवेर्नृप ॥ नैवेद्ये सक्तवः प्रोक्ताः प्राशनं
 च घृतं स्मृतम् ॥ ५९ ॥ कपिलाया महावीर सर्वपापविशुद्धये ॥ आपादे मुनिपुण्यैश्च पूजयेद्भास्करं नृप ॥ ६० ॥ नैवेद्ये चारिका प्रोक्ता
 प्राशनं मधुसर्पिणोः ॥ धूपं चैवागहं दद्यात्परया श्रद्धया युतः ॥ ६१ ॥ श्रावणे तु कदम्बेन पूजनं तीक्ष्णदीधितेः ॥ नैवेद्ये मोदकाश्चैव तगरं धूपं
 मादयेत् ॥ ६२ ॥ गोशृङ्गोदकमादाय सद्यः पापात्प्रमुच्यते ॥ जात्या भाद्रपदे पूजा क्षीरं नैवेद्यमाददेत् ॥ ६३ ॥ धूपं नखसमुद्भूतं प्राशनं क्षीरमेव
 च ॥ आश्विने कमलैः पूजा नैवेद्ये घृतपूरिका ॥ ६४ ॥ धूपं कुङ्कुमजं प्रोक्तं कर्पूरप्राशनं स्मृतम् ॥ ६५ ॥ तुलस्या कार्तिके पूजा भास्क
 रस्य प्रकीर्तिता ॥ नैवेद्ये चैव खंडालयं धूपं कौस्तुभिकं नृप ॥ ६६ ॥ प्राशनं च लवंगार्यं सर्वपापविशोधनम् ॥ भृंगराजेन पूजा च सौम्ये
 मासि समाचरेत् ॥ ६७ ॥ नैवेद्ये कणिका देया धूपं गुडसमुद्भवम् ॥ कंकोलप्राशनं चैव भास्करस्य प्रतुष्टये ॥ ६८ ॥ शतपत्रिकया पूजा पोषे
 भासि रवेः स्मृता ॥ सहजं धूपमादिष्टं नैवेद्ये जुष्कली तथा ॥ ६९ ॥ प्राशने पूर्वमुक्तानि सर्वाण्येव समाचरेत् ॥ समाप्तौ च ततो दद्यात्पद्मां
 गृहसंभवम् ॥ ७० ॥ ब्राह्मणाय नृपश्रेष्ठ सर्वपापविशुद्धये ॥ इष्टभोज्यं ततः कार्यं स्वशक्त्या पार्थिवोत्तम ॥ ७१ ॥ एवं तु कुरुते योऽत्र सप्तमीं
 भास्कोद्भवाम् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो निर्मलत्वं स गच्छति ॥ ७२ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ एवं पुरा वै कथिता रोहिताश्वय धीमते ॥
 मार्कण्डेन महाभाग तस्मात्स्वमपि तां कुरु ॥ ७३ ॥ येन संजायते सम्यक्पुरश्चरणमेव ते ॥ ७४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं
 श्रुत्वा पुष्पोऽपि द्विजसत्तमाः ॥ तां चक्रे सप्तमीं हृष्टो यथा तेन निवेदिता ॥ ७५ ॥ पद्मां प्रददौ तस्मै ब्राह्मणाय महात्मने ॥ स्ववित्तस्य
 गृहस्थस्य कुम्भाकुप्यस्य कृत्स्नशः ॥ ७६ ॥ सोऽपि जगद्गद्गदं तद्वित्तं प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ सुवर्णमणि रत्नानि संख्यया परिवर्जितम् ॥ ७७ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये पुरश्चरणसप्तमीव्रतविधानवर्णननाम
 द्विषष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६२ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथ ते नागराः सर्वे हृष्टा तद्वित्तभाजनम् ॥ न केनापि
 ग्रहीतव्यं सर्वान्कामान्निरस्य च ॥ १ ॥ ततस्ते सम्यं कृत्वा समानीय च मध्यगम् ॥ तस्यास्येन ततः प्रोचुर्ब्रह्मस्थाने व्यवस्थि
 ताः ॥ २ ॥ अनेन लोभयुक्तेन तिरस्कृत्य द्विजोत्तमाम् ॥ पुष्पवित्तमुपादाय प्रायश्चित्तं प्रकीर्तितम् ॥ ३ ॥ तथा चैव तु पद्मागो गृहीतो
 विभवस्य च ॥ तस्मादेव समस्तानां बाह्यभूतो भविष्यति ॥ ४ ॥ नागराणां द्विजैर्द्विजाणां यथान्यः प्राकृतस्तथा ॥ ५ ॥ अद्यप्रभृति चानेन यः
 संबंधं करिष्यति ॥ सोऽपि बाह्यस्तु सर्वेषां नागराणां भविष्यति ॥ ६ ॥ भोजनं वाथ पानीयं योऽस्य सन्नानि कर्हिचित् ॥ करिष्यति स चाप्येवं
 पतितः संभविष्यति ॥ ७ ॥ एवमुक्त्वा ततस्तेन दत्तं तालत्रयं द्विजाः ॥ ब्रह्मस्थाने द्विजश्रेष्ठाः कृत्वा पुष्पसमं च तम् ॥ ८ ॥ अथ ते ब्राह्मणाः
 सर्वे जग्मुः स्वंस्वं निवेशनम् ॥ चंडशर्मा स चोद्भिः पुष्पपाश्वं तदा गतः ॥ ९ ॥ एतेषामेव सर्वेषां समतेन मया तव ॥ प्रायश्चित्तं तदा दत्तं तथा
 पि पतितः कृतः ॥ १० ॥ तस्मादहं पतिष्यामि सुसमिद्धे हुताशने ॥ नैव जीवितुमिच्छामि स्वजनैः परिवर्जितः ॥ ११ ॥ ॥ पुष्प उवाच ॥ ॥
 न विषादस्तव्या कार्यः कार्येऽस्मिन्द्विजसत्तम ॥ वित्तार्थं दूषितस्त्वं हि यतो ब्राह्मणसत्तमैः ॥ १२ ॥ नागरांस्तोपयिष्यामि तानहं विविधैर्धनैः ॥
 याचयिष्यंति यन्मात्रं तव गात्रविशुद्धये ॥ १३ ॥ तावन्मात्रं प्रदास्यामि तेभ्यो हि तव कारणात् ॥ एवमुक्त्वा समागत्य ब्रह्मस्थानं त्वरान्वितः ॥
 ॥ १४ ॥ चातुश्चरणमानीय मध्यगास्येन सोऽब्रवीत् ॥ चंडशर्मा द्विजो यश्च मदर्थं पतितः कृतः ॥ १५ ॥ युष्माभिवित्तलोभेन तद्वित्तं वो ददा
 म्यहम् ॥ समस्तं महद्दे यच्च क्रियतां वचनं द्विजैः ॥ १६ ॥ अथ ते कुपिताः प्रोचुः सर्व एव द्विजोत्तमाः ॥ सीत्कारान्विविधान्कृत्वा क्रोध
 संरक्तलोचनाः ॥ १७ ॥ धिग्धक्पापसमाचार जिह्वा ते शतधा ततः ॥ किं न याति यदेवं त्वं प्रजल्पसि विगर्हितम् ॥ १८ ॥ पतितोऽयं कृतो
 ऽस्माभिर्नैव वित्तस्य कारणात् ॥ प्रायश्चित्तं यतो दत्तमेकेनापि दुरात्मना ॥ १९ ॥ स्मृतयो दूषितास्तेन पुराणानि विशेषतः ॥ स्थानं चैवास्म
 दीयं च कर्म चेतप्रकुर्वता ॥ २० ॥ प्रायश्चित्तं प्रदातव्यं चतुर्भिरपरैः सह ॥ समन्वय मनुना प्रोक्तमेतदेव द्विजोत्तमाः ॥ २१ ॥ त्वदीयं पातकं
 चास्य शरीरेऽद्य व्यवस्थितम् ॥ एकाकिना यतो दत्तं तेनायं पतितः स्थितः ॥ २२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा द्विजाः सर्वे जग्मुः स्वंस्वं निके
 तनम् ॥ पुष्पोपि च समुद्भिरो वैलक्ष्यं परमं गतः ॥ २३ ॥ जगामाथ निजावासं निःश्वसन्पुरगो यथा ॥ २४ ॥ ततः स चिन्तयामास शवभो
 साहसं कृतम् ॥ तावत्सिद्धिर्मनुष्याणां न कथंचित्प्रजायते ॥ २५ ॥ तस्मादहं करिष्यामि चण्डशर्मकृते महत् ॥ कृतघ्नता यथा न स्यात्प्रोक्तं चैव
 यतो बुधैः ॥ २६ ॥ ब्रह्मन्ने च सुरापे च चोरे भ्रमव्रते तथा ॥ निष्कृतिर्विहिता सद्भिः कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः ॥ २७ ॥ एवं निश्चित्य मनसा
 सूर्यवारेण सप्तमी ॥ यदाऽऽयाता द्विजश्रेष्ठास्तदा चाष्टोत्तरं शतम् ॥ २८ ॥ प्रदक्षिणाः कृतास्तेन पुष्पादित्यस्य धीमता ॥ तीक्ष्णं शस्त्रं समादाय
 पूर्वाक्तविधिना ततः ॥ छित्त्वाछित्त्वा निजांगानि जुहुयामातवेदसि ॥ २९ ॥ ततः पूर्णाहुतिं यावत्कायशेषेण यच्छति ॥ तावत्प्रत्यक्षतां गत्वा र
 प्रोक्तो भास्वता स्वयम् ॥ ३० ॥ पुष्प मा साहसं कार्षीः परितुष्टोऽस्मि तेऽनघ ॥ धूय एव महाभाग ब्रूहि किं तै दद्याम्यहम् ॥ ३१ ॥ ॥ पुष्प
 उवाच ॥ ॥ चण्डशर्मा द्विजेन्द्रोऽयं मदर्थं पतितः कृतः ॥ समस्तेनार्गरेदेवं तं तेनैव समानताम् ॥ ३२ ॥ शास्त्रं हृष्टा प्रदत्तं ये प्राय
 श्चित्तं महात्मना ॥ तथापि दूषितः क्षुद्धैः समस्तेरसहिष्णुभिः ॥ ३३ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ एकस्यापि वचो नैव शक्यते
 कर्तुमन्यथा ॥ नागरस्य द्विजश्रेष्ठ समस्तानां च किं पुनः ॥ ३४ ॥ परमेषु द्विजः पूतश्चंडशर्मा भविष्यति ॥ ब्राह्मोऽयं नागरः ख्यातः समस्ते
 धरणीतले ॥ ३५ ॥ एतस्य ये सुताश्चैव भविष्यंति धरातले ॥ विख्यातिं तेऽपि यास्यंति मान्याः पूज्या महीभृताश्च ॥ ३६ ॥ ये चापि बापना
 भास्य सुदृढस्य समागमम् ॥ करिष्यंति समं तेऽपि भविष्यंति सुशोभनाः ॥ ३७ ॥ त्वं चापि मत्प्रसादेन संपूर्णागो भविष्यसि ॥ ३८ ॥ एवमुक्त्वा

सहस्रांशुस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ पुष्पोऽपि चाक्षतांगत्वं तत्क्षणात्समपद्यत ॥ ३९ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे
नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये ब्राह्मनागरोत्पत्तिवृत्तांतवर्णनं नाम त्रिपष्टुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एत
स्मिन्नंतरे पुष्पः प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ चंडशर्मगृहं गत्वा दिष्ट्यादिष्टेति चाब्रवीत् ॥ १ ॥ विवर्णवदनं दृष्ट्वा बाष्पपूर्णक्षणं तदा ॥ बान्धवैः सहितं
सर्वदारेभृत्यैस्तथा सुतेः ॥ २ ॥ ॥ पुष्प उवाच ॥ ॥ तवार्थं च मया सूर्यः कायत्यागेन तोषितः ॥ पतितस्त्वं न ते काये तत्प्रसादाद्विष्यति ॥
॥ ३ ॥ तव पुत्राश्च पौत्राश्च ये भविष्यन्ति वंशजाः ॥ नागराणां च ते सर्वे भविष्यन्ति गुणाधिकाः ॥ ४ ॥ तस्मादुत्तिष्ठ गच्छामो नदीं पुण्यां
सरस्वतीम् ॥ तस्यास्तटे निवासाय कृत्वा चैवाश्रमं द्विज ॥ ५ ॥ त्वया सह वसिष्यामि अहमेव न संशयः ॥ अस्ति मे विपुलं वित्तं ये चान्ये ते
नुयायिनः ॥ ६ ॥ तान्सर्वान्पोषयिष्यामि त्यज्यतां मानसो ज्वरः ॥ तच्छ्रुत्वा चण्डशर्मा तु पुत्रैर्बन्धुभिरन्वितः ॥ ७ ॥ सरस्वतीं समुद्दिश्य निष्क्रान्ता
तोनगरात्ततः ॥ स्थानं प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य सुदुःखितः ॥ ८ ॥ बाष्पपूर्णक्षणे दीन उत्तराभिमुखो ययौ ॥ पुष्पेण सहितश्चैव मुहुर्मुहुः प्रवो
धितः ॥ ९ ॥ ततः सरस्वतीं प्राप्य पुण्यां शीतजलां नदीम् ॥ सेवितां मुनिसंघैस्तां लोलकलोलमालिनीम् ॥ १० ॥ तस्या दक्षिणकूले स
निवासमकरोत्तदा ॥ पुष्पस्य मतिमास्थाय बन्धुभिः सकलैर्वृतः ॥ ११ ॥ तस्यासीन्नगरस्थस्य प्रतिज्ञा चण्डशर्मणः ॥ सप्तविंशति
भिल्लिगेहैर्भोग्याभ्यहं सदा ॥ १२ ॥ तां च संस्मरतस्तस्य प्रतिज्ञां पूर्वसंचिताम् ॥ हृदयं दहते तस्य दिवानक्तं द्विजोत्तमाः ॥ १३ ॥
स च स्नात्वा सरस्वत्यां शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥ पडक्षरस्य मन्त्रस्य जपं चक्रे पृथक्पृथक् ॥ १४ ॥ नाम चोच्चार्य लिंगस्य नम
स्कारान्तमादधे ॥ कर्दमेन द्विजश्रेष्ठाः पंचांगुलशतेन च ॥ १५ ॥ संस्थाप्य पूजयेद्व्रतया पुष्पधूपानुलेपनैः ॥ प्राणरुद्राभ्यर्च्य श्वाश्वत्थद्वया
परयां युतः ॥ १६ ॥ दुःस्थितं सुस्थितं वापि शिवलिंगं न चालयेत् ॥ इति मत्वा द्विजेन्द्रोऽसौ नैव तानि विसर्जयेत् ॥ १७ ॥ उपर्युपरि तेषां
च कर्दमेन द्विजोत्तमाः ॥ चक्रे लिंगानि नित्यं स सप्तविंशतिसंख्यया ॥ १८ ॥ ततः कालेन महता जातः कर्दमपर्वतः ॥ १९ ॥ अथ तुष्टो महा
देवस्तस्य भक्त्यतिरेकतः ॥ निर्भिद्य धरणीपृष्ठं तस्य लिंगमदर्शयत् ॥ २० ॥ अब्रवीत्सादरं तं च मेवगम्भीरया गिरा ॥ चण्डशर्मप्रतुष्टोऽस्मि तव
भक्त्याऽनया द्विज ॥ २१ ॥ तस्माल्लिंगमिदं नित्यं पूजयस्व प्रभक्तितः ॥ सप्तविंशतिलिंगानां यतः फलमवाप्स्यसि ॥ २२ ॥ अन्योपि च नरो
भक्त्या यश्चेन पूजयिष्यति ॥ सप्तविंशतिलिंगानां सोऽपि श्रेयोऽभिलप्स्यति ॥ २३ ॥ एवमुक्त्वा स भगवांस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ चंडशर्मापि तं
दृष्टः पूजयामास तत्त्वतः ॥ २४ ॥ प्रासादं कारयामास तस्य लिंगस्य शोभनम् ॥ नाम चक्रे ततस्तस्य विचार्य च मुहुर्मुहुः ॥ २५ ॥ नगरस्थितं
लिंगानां यस्मात्संस्मरणात्स्थितः ॥ नागरेऽस्मिन्संज्ञस्तु तस्मादेव भविष्यति ॥ २६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं संस्थाप्य तल्लिंगं चंडशर्मा द्विजोत्त
माः ॥ आराधयामास तदा पुष्पधूपानुलेपनैः ॥ २७ ॥ सप्तविंशतिलिंगानां प्राप्नोति च तथा फलम् ॥ पूजितानां द्विजश्रेष्ठा नगरे यानि तानि च ॥
॥ २८ ॥ ततः कालेन महता नागरेऽश्वरुष्टितः ॥ शिवलोकं गतः साक्षाद्यानमध्ये निवेशितः ॥ २९ ॥ पुष्पोपि स्थापयामास पुष्पादित्यमथापरम् ॥
पुण्ये सरस्वतीतीरे ततः पूजापरोऽभवत् ॥ ३० ॥ तस्यापि दर्शनं गत्वा प्रीत्या वचनमब्रवीत् ॥ पुष्प तुष्टोऽस्मि भद्रं ते वरं प्रार्थय सुव्रत ॥ ३१ ॥
अदेयमपि दास्यामि तस्मात्प्रार्थय मा चिरम् ॥ ३२ ॥ ॥ पुष्प उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोऽसि मे देव यदि देवो वरो मम ॥ तदेहि याचमा
नस्य मम यद्विदं संस्थितम् ॥ ३३ ॥ चमत्कारपुरे देव तव या मूर्तयः स्थिताः ॥ द्वादशैव प्रमाणेन पूज्याः सर्वदेवौकसाः ॥ ३४ ॥ तासां
पूजाफलं कृत्स्नं संप्राप्नोतु नरो भुवि ॥ यः पूजयति मूर्तिं ते येषां संस्थापिता मया ॥ ३५ ॥ नागरादित्य इत्येषां ख्याता भवतु भूतले ॥ येषां
सरस्वतीतीरे प्रासादे स्थापिता मया ॥ ३६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय गतश्चादर्शनं रविः ॥ दीपवद्ब्राह्मणश्रेष्ठास्तद्व्रतमिवा
भवत् ॥ ३७ ॥ ततः कालेन महता पुष्पोपि द्विजसत्तमाः ॥ सूर्यलोकमनुप्राप्तो विमानेन सुवर्चसा ॥ ३८ ॥ शाकम्भरीति विख्याता भार्याऽऽ
सीचंडशर्मणः ॥ तया संस्थापिता दुर्गा सरस्वत्याः शुभे तटे ॥ ३९ ॥ आराधिताऽथ सद्भक्त्या दिवानक्तं द्विजोत्तमाः ॥ ततस्तुष्टा वरं तस्याः
सा ददौ द्विजसत्तमाः ॥ ४० ॥ पुत्रि तुष्टास्मि भद्रं ते शाकम्भरी प्रगृह्णाताम् ॥ वरं यत्ते सदाभीष्टं मत्प्रसादादसंशयम् ॥ ४१ ॥ ॥ शाकम्भर्युवाच ॥ ॥
चतुःषष्टिगणा देवि भानृणां ये व्यवस्थिताः ॥ चमत्कारपुरे ख्याता हास्यात्तुष्टिं व्रजन्ति याः ॥ ४२ ॥ या रात्रौ बलिदानेन जाते वृद्धौ ततः परम् ॥
तत्सर्वं जायतां पुण्यं यस्ते मूर्तिं प्रपूजयेत् ॥ ४३ ॥ अत्रागत्य नदीतीरे येषां संस्थापिता मया ॥ ४४ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ आधिनस्य
सिते पक्षे महानवमिसंज्ञिते ॥ यो ममाग्रे समागत्य पूजयिष्यति भक्तितः ॥ ४५ ॥ तस्य कृत्स्नं फलं सद्यो भविष्यति न संशयः ॥ नागरस्य
विशेषेण सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ४६ ॥ एवमुक्त्वा तु सा देवी ततश्चादर्शनं गता ॥ तस्या नाम्ना च सा देवी प्रोक्ता शाकम्भरी भुवि ॥ ४७ ॥
वृद्धेनन्तरं तस्या यः पूजां कुरुते नरः ॥ तस्य वृद्धेन विप्रः स्यात्कदाचिद्विजसत्तमाः ॥ ४८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये नागरेऽश्वरनागरादित्यशाकम्भर्युत्पत्तिवर्णनं नाम चतुःषष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६४ ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततःप्रभृति पुण्ये च सरस्वत्यास्तटे शुभे ॥ बाह्यानां नागराणां च स्थानं जातं महत्तरम् ॥ १ ॥ पुत्रपौत्रप्रवृद्धानां
दौहित्राणां द्विजोत्तमाः ॥ चमत्कारपुरस्याग्रे यज्ज्ञातं विद्यया धनैः ॥ २ ॥ कस्यचित्स्वयं कालस्य विश्वामित्रेण धीमता ॥ शप्ता सरस्वती कोषा
त्कृता रुधिरवाहिनी ॥ ३ ॥ ततः संसेव्यते हृष्टे राक्षसेः सा दिवानिशम् ॥ गीतवृत्त्यपरैश्चान्यैर्भुतेः प्रेतैः पिशाचकैः ॥ ४ ॥ ततस्ते नागरा
बाह्यास्तां त्यक्त्वा दूरतः स्थिताः ॥ कांदिशीकास्ततो याता भक्ष्यमाणास्तु राक्षसेः ॥ नर्मदायास्तटे पुण्ये मार्कण्डेयमसंनिधौ ॥ ५ ॥
॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ कस्मात्सरस्वती शप्ता विश्वामित्रेण धीमता ॥ महानद्या कोऽपराधस्तया तस्य विनिर्मितः ॥ ६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
आसीत्पुरा महर्षेः विश्वामित्रवसिष्ठयोः ॥ ब्राह्मण्यस्य कृते विप्राः प्राणान्तकरणं महत् ॥ स सर्वैर्ब्राह्मणैः प्रोक्तो विश्वामित्रो महाशुनिः ॥ ७ ॥
शत्रिणोऽपि पुरस्कृत्य देवदेवं पितामहम् ॥ न चैकेन वसिष्ठेन तेनेतद्वैरमाहितम् ॥ ८ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ शत्रियोऽपि कथं विप्रो विश्व
मित्रो महाभते ॥ वसिष्ठेन कथं नोक्तो यः प्रोक्तो ब्रह्मणा स्वयम् ॥ ९ ॥ एतन्नः सर्वमाचक्ष्व परं कीदृहलं स्थितम् ॥ १० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
आसीत्पुरा ऋषीकाख्यो भृशपुत्रो महाशुनिः ॥ व्रताध्ययनसंपन्नः सुतपस्वी महायशः ॥ ११ ॥ तीर्थयात्रासंगेन स कदाचिन्मुनीश्वरः ॥ स्थानं
भोजकत्वाप्तं प्रातो नायिग्रहीपतेः ॥ यत्र सा कौशिकीनाम नदी त्रैलोक्यविभुता ॥ १२ ॥ तस्यां स्नात्वा द्विजश्रेष्ठो वायुतिष्ठति
वीर्यः ॥ समाधिरूपो जपं कुर्वन्संतप्य पितृदेवताः ॥ १३ ॥ तावत्तत्र समायाता राजकन्या सुशोभना ॥ सर्वलक्षणसम्पूर्णा सर्वैरेव मुनेर्गता ॥
॥ १४ ॥ स तां संवीक्षते वायुसर्वावयवशोभनाम् ॥ तावत्कामशरेर्गोतः कर्तव्यं नाभ्यविषत ॥ १५ ॥ ततः पश्यन् कोकाक्षं लम्ब्य

कृच्छ्रेण चेतनाम् ॥ कस्येयं कन्यका साध्वी किमर्थमिह चागता ॥ १६ ॥ क यास्यति वरारोहा सर्व मे कथ्यतां जनाः ॥ १७ ॥ ॥ जना
 उचुः ॥ ॥ एषा गाधिसुतानाम स्याता त्रैलोक्यसुन्दरी ॥ अन्तःपुरात्समायाता गौरीपूजनलालसा ॥ १८ ॥ बाँछमाना सुभर्तारं सर्वैः स
 दितं पुणैः ॥ प्रासादोऽयं स्थितो योऽत्र नदीतीरे बृहत्तरः ॥ १९ ॥ उमा संतिष्ठते चात्र सर्वैः संपूजिता सुरैः ॥ एतां च स्नापयित्वेयं पूजयित्वा यथा
 क्रमम् ॥ २० ॥ नैवेद्यं विविधं दत्त्वा करिष्यति ततः परम् ॥ वीणाविनोदमात्रं च श्रुतिमार्गमुत्सावहम् ॥ २१ ॥ ततो यास्यति इम्यं त्वं मन्दीभूते
 च भास्करे ॥ ऋचीकस्तु तदाकर्ण्य लोकानां वचनं च यत् ॥ २२ ॥ ययौ गाधियुद्धं शीघ्रं कामबाणप्रपीडितः ॥ तं दृष्ट्वा सर्वसा प्रातःपूचीकं
 सत्तमम् ॥ संमुखः प्रययौ तूर्णं गाधिः पार्थिवसत्तमः ॥ २३ ॥ दृष्ट्वाकृतेन विधानेन कृत्वा चैवार्हणं ततः ॥ कृताञ्जलिपुटो भूत्वा वाक्यमेतदुवाच
 ह ॥ २४ ॥ निःस्पृहस्यापि ते विप्र किमागमनकारणम् ॥ तत्सर्वं मे समाचक्ष्व येन यच्छामि तेऽखिलम् ॥ २५ ॥ ॥ ऋचीक उवाच ॥
 तव कन्याऽस्ति विप्रैश्च ६ । हां वरवर्णिनी ॥ ब्राह्मणेन विवाहेन तां मे देहि महीपते ॥ २६ ॥ एतदर्थमहं प्राप्तो गृहे तव स्मरार्थितः ॥ सा मया
 वीक्षिता राजन्गौरीपूजार्थमागता ॥ २७ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा भयसंक्रान्तो गाधिः पार्थिवसत्तमः ॥ असवर्णं च तं मत्वा ददितुं
 वृक्षमेव च ॥ अदाने ॥ वभीतस्तु ततो ध्याजमुवाच सः ॥ २८ ॥ अस्माकं कन्यकादाने शुरुकमस्ति द्विजोत्तम ॥ त्वेद्यच्छसि कन्यां तां तुभ्यं
 दास्याम्यसंशयम् ॥ २९ ॥ ॥ ऋचीक उवाच ॥ ॥ गृहि पार्थिवशार्दूल कन्याशुरुकं मम द्रुतम् ॥ येन यच्छामि ते सर्वं यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥
 ॥ ३० ॥ ॥ गाधिरुवाच ॥ ॥ एकतः श्यामकर्णान्मन्त्राणां वातरं हसाम् ॥ शतानि सप्त विप्रैश्च श्वेतानां चैव सर्वतः ॥ ३१ ॥ य आनीय प्रदद्यान्मे
 तस्मै कन्यां दद्यान्महम् ॥ ३२ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय ऋचीको मुनिसत्तमः ॥ कान्यकुब्जं समासाद्य गंगातीरे विवेश ह ॥
 ॥ ३३ ॥ अश्वो बोद्धेति यस्मिन् चतुःषष्टिसमुद्रवम् ॥ छंदःप्रविदेवतायुक्तं जपं चक्रे ततः परम् ॥ ३४ ॥ विनियोगं वाजिकृतं गाधिना यत्प्रकी
 र्तिताम् ॥ ततस्ते वाजिनस्तस्मात्प्रिष्काताः सलिलादिजाः ॥ ३५ ॥ सर्वश्वेताः सुवेगाश्च श्यामैकश्रवणास्तथा ॥ शतानि सप्तसंख्यानि तावत्संख्ये
 नैरेयुताः ॥ ३६ ॥ ततः प्रभृति विख्यातमश्वतीर्थं धरातले ॥ गंगातीरे शुभे पुण्ये कान्यकुब्जसमीपगम् ॥ यस्मिन्क्षाने कृते मर्त्यो वाजिमेषफलं
 लभेत् ॥ ३७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽश्वतीर्थोत्पत्तिवर्णननाम
 पंचपट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६५ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ ऋचीकोऽपि समादाय पुरुषैरासकारिभिः ॥ तान्श्चान्प्रजगा
 माथ यत्र गाधिव्यवस्थितः ॥ १ ॥ तस्मै निवेद्यामास कन्यार्थं तान्द्वयोत्तमान् ॥ गाधस्तु तान्प्रगृह्णाथ योग्यान्वाजिमखस्य च ॥ २ ॥
 एकैकं परमं तेषां स जगामाथ पार्थिवः ॥ ततस्तां प्रददौ तस्मै कन्यां त्रैलोक्यसुन्दरीम् ॥ ३ ॥ विप्राग्निसाक्षिसंभूतां गृह्णोक्तविधिना
 न्वितः ॥ ततो विवाहे निर्वृत्त ऋचीको मुनिसत्तमः ॥ ४ ॥ तस्याः संवेशने चैव निष्कामः समपद्यत ॥ अथाब्रवीन्निजां भार्यां निष्कामः
 संस्थितो मुनिः ॥ ५ ॥ अहं यास्यामि सुश्रोणि काननं तपसः कृते ॥ त्वं प्रार्थय वरं कंचिद्येनाभीष्टं ददामि ते ॥ ६ ॥ सा श्रुत्वा
 तस्य तद्वाक्यं निष्कामस्य प्रजल्पितम् ॥ बाष्पपूर्णेक्षणा दीना जगाम जननीं प्रति ॥ ७ ॥ प्रोवाच वचनं तस्य सा निष्कामपते
 स्तदा ॥ वरदानं तथा तेन यथोक्तं द्विजसत्तमाः ॥ ८ ॥ अथ श्रुत्वा सा माता यथा तज्जल्पितं तथा ॥ सुतया ब्राह्मणश्रेष्ठास्ततो
 वचनमब्रवीत् ॥ ९ ॥ यद्ययं पुत्रि ते भर्ता वरं यच्छति बाँछितम् ॥ तत्प्राप्यं भूतं तस्माद्ब्राह्मणेन समन्वितम् ॥ १० ॥ मर्त्यं चैकपुत्रं च
 निःशेषशत्रुतेजसा ॥ संयुक्तं याचय शुभे विप्रासां यतः स्थिता ॥ ११ ॥ सा श्रुत्वा जननीवाक्यपूचीकं प्राप्य सुव्रता ॥ अब्रवीच्चननी
 वाक्यं सर्वं विस्तरतो द्विजाः ॥ १२ ॥ स तस्याश्च वचः श्रुत्वा चकाराथ चरुद्वयम् ॥ पुत्रेष्टिं विधिवत्कृत्वा नमस्कृत्य स्वयंभुवम् ॥ १३ ॥
 एकस्मिन्पूजयामास ब्राह्म्यं तेजोऽखिलं च सः ॥ क्षात्रं तेजस्तथान्यस्मिन्सकलं द्विजसत्तमाः ॥ १४ ॥ भार्यायै प्रददौ पूर्वं ब्राह्म्यं च चरुमुत्त
 मम् ॥ अब्रवीत्प्राशयित्वेनमश्वत्थालिंगं कुरु ॥ १५ ॥ ततः प्राप्स्यसि सत्पुत्रं ब्राह्म्यतेजःसमन्वितम् ॥ द्वितीयश्चरुको यश्च तं त्वं मात्रे निवे
 दय ॥ १६ ॥ अब्रवीच्च ततस्तां तु ऋचीको मुनिसत्तमः ॥ त्वमेनं चरुकं प्राश्य न्यग्रोधाङ्गलिंगं कुरु ॥ १७ ॥ ततः प्राप्स्यसि सत्पुत्रं संयुक्तं
 क्षात्रतेजसा ॥ निःशेषेण महाभागे न मे स्याद्वचनं वृथा ॥ १८ ॥ एवमुक्ता ऋचीकस्तु स विसृज्य च तेजसी ॥ सुहृदो ब्राह्मणश्रेष्ठः स्वयं च
 महितोऽभवत् ॥ १९ ॥ ते चैव तु गृहे गत्वा प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ ऊचतुश्च मिथस्ते च सत्यमेतन्नविप्यति ॥ २० ॥ ततो माता सुतां ग्राह आत्मायै
 सकलो जनः ॥ विशेषं कुरुते कृत्ये सामान्ये च व्यवस्थिते ॥ २१ ॥ तत्तत्तार्थं कृतोऽनेन यश्चरुश्चारुलोचने ॥ यस्तस्मिन्विहितोऽनेन मन्त्रप्राप्ते
 भविष्यति ॥ विशेषेण महाभागे सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ २२ ॥ तस्माच्च चरुकं मद्यं त्वं गृहाण शुचिस्मिते ॥ आत्मीयं मम यच्छस्व
 वृक्षाभ्यां च विपर्ययः ॥ क्रियतां च महाभागे येन मे स्यात्सुतोत्तमः ॥ २३ ॥ राज्यकर्मणि दक्षश्च शूरः परबलार्दनः ॥ त्वदीयो द्विजमात्रोऽपि
 तत्र तुष्टिं करिष्यति ॥ २४ ॥ अथ सा विजने प्रोक्ता तथा मात्रा यशस्विनी ॥ अकरोद्वचत्ययं वृक्षे चरौ च द्विजसत्तमाः ॥ २५ ॥ ततः पुंस
 वने स्नाते ते शुभे चारुलोचने ॥ दधाते गर्भमेवाथ भर्तुः संयोगतः क्षणात् ॥ २६ ॥ ततस्तु गर्भमासाद्य सा च त्रैलोक्यसुन्दरी ॥ क्षात्रेण तेजसा
 युक्ता तत्क्षणात्समपद्यत ॥ मनो राज्ये ततश्चक्रे इत्थश्चरौ हणोद्भवे ॥ २७ ॥ युद्धवार्तास्तथा चक्रे देवासुरगणोद्भवाः ॥ शृणोति च तथा नित्यं
 विलासेषु मनो दधे ॥ अनुष्ठानं ततश्चक्रे मनोराज्यसमुद्भवम् ॥ २८ ॥ पितुर्गृहात्समानीय जात्यान्वास्तथा गंजात् ॥ रक्तानि चैव वस्त्राणि
 काश्मीराद्यं विलेपनम् ॥ २९ ॥ तद्वद्वा चेष्टितं तस्या राज्याहं बहुभोगधृक् ॥ ब्राह्मणार्हैः परित्यक्तं समाचारेश्च कृत्स्नशः ॥ ३० ॥ अब्रवीच्च ततः
 कुब्जो धिक्पापे किमिदं कृतम् ॥ व्यत्ययो विहितो मूलं चरुकस्य नगस्य च ॥ ३१ ॥ त्वया पापे प्रपश्यामि येनेदत्तव चेष्टितम् ॥ क्षत्रियाहं
 द्विजाचारेः सकलेः परिवर्जितम् ॥ ३२ ॥ चौरवत्कलसंत्यक्तं स्नानजाप्यविवर्जितम् ॥ संयुक्तं विविधैर्गन्धैर्गुग्गुनाभिपुरःसरैः ॥ ३३ ॥ तव माता
 शमस्था सा जपहोमपरायणा ॥ तीर्थयात्रापरा चैव वेदश्रवणलालसा ॥ ३४ ॥ तस्मात्ते क्षत्रियः पुत्रो भविष्यति न संशयः ॥ ३५ ॥ मातुश्च
 ब्राह्मणश्रेष्ठो ब्रह्मचर्यकथापरः ॥ भविष्यति सुतश्चिह्नैर्गर्भलक्षणसंभवेः ॥ ३६ ॥ यस्मादुदीरितः पूर्वं श्लोकोऽयं शास्त्रचिन्तकैः ॥ यादृशा
 दोहदाः सन्ति सगर्भणां च योषिताम् ॥ ३७ ॥ तादृगेव स्वभावेन तासां पुत्रोऽत्र जायते ॥ सेवमुक्ता भयत्रस्ता वेपमाना कृताञ्जलिः ॥
 ॥ ३८ ॥ बाष्पपूर्णेक्षणा दीना वाक्यमेतदुवाच ह ॥ सत्यमेतत्प्रभो वाक्यं यत्त्वया समुदाहृतम् ॥ ३९ ॥ अतीतानागतं वेत्ति विना
 लिंगैर्भवानिह ॥ तस्मात्कुह प्रसादं मे यथा स्याद्ब्राह्मणः सुतः ॥ क्षत्रियस्य तु पुत्रस्य भवान्नाहं कथंचन ॥ ४० ॥ ॥ ऋचीक
 उवाच ॥ ॥ यत्किंचिद्ब्रह्मतेजः स्यात्तत्त्वस्तं ते चरौ मया ॥ क्षात्रं तेजश्च ते मातुर्व्यत्ययं च कथंचन ॥ करोमि वाधमो लोके शास्त्र

स्य च व्यतिक्रमम् ॥ ४१ ॥ ॥ पत्न्युवाच ॥ ॥ यदेवं भृगुशार्दूल मम पौत्रोऽत्र यो भवेत् ॥ क्षात्रं तेजोऽखिलं तस्य गात्रे भूया
त्त्वयाऽऽहृतम् ॥ ४२ ॥ पुत्रस्तु ब्राह्मणश्रेष्ठो भूयादभ्यधिकस्तव ॥ ४३ ॥ ॥ ऋचीक उवाच ॥ ॥ एवं भवतु मद्राक्यात्पुत्रस्ते ब्राह्मणः
शुभे ॥ पौत्रः सुदुर्द्धरः संख्ये संयुक्तः क्षात्रतेजसा ॥ ४४ ॥ ततः सत्यं वरं लब्ध्वा प्रसन्नवदना सती ॥ मातुर्निवेदयामास तत्सर्वं कान्तं
जल्पितम् ॥ ४५ ॥ ततः सा दशमे मासि संप्राप्ते गुरुदेवते ॥ नक्षत्रे जनयामास पुत्रं बालार्कसन्निभम् ॥ ४६ ॥ ब्राह्म्या लक्ष्म्या समोपेतं निधानं
तपसां शुचि ॥ जमदग्निरिति ख्यातो योऽसौ त्रैलोक्यविश्रुतः ॥ तस्य पुत्रोभवत्ख्यातो रामोनाम महायशः ॥ ४७ ॥ एकविंशतिदा येन धरा
निःक्षयिष्या कृता ॥ क्षात्रतेजःप्रभावेन पितामहप्रसादतः ॥ ४८ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाट
केभरक्षेत्रमाहात्म्ये परशुरामोत्पत्तिवर्णननाम षट्षष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ गाथेस्तु याऽथ पत्नी च प्राशनाच्चरु
कस्य वै ॥ सापि गर्भं दधे तत्र वासरे मन्त्रतः श्रमा ॥ १ ॥ सा च गर्भसमोपेता यदा जाता द्विजोत्तमाः ॥ तीर्थयात्रापरा साध्वी जाता व्रतपरा
यण ॥ २ ॥ वेदध्वनिर्भवेद्यत्र तत्र हर्षसमन्विता ॥ पुलकांकितसर्वांगी सा शुश्राव च सर्वदा ॥ त्यक्त्वा राज्योचितान्सर्वानलंकारान्मुखानि च ॥
॥ ३ ॥ अथ सापि द्विजश्रेष्ठा दशमे मासि संस्थिते ॥ सुषुप्ते सुप्रभं पुत्रं ब्राह्म्या लक्ष्म्या समावृतम् ॥ ४ ॥ विश्वामित्रस्तथा ख्यातल्लोक्ये सचरा
चरे ॥ बभूवे स महाभागो नित्यमेवाधिकं नृणाम् ॥ ५ ॥ शुक्रपुत्रं समासाद्य तारापतिरिवांगरे ॥ यदासौ यौवनोपेतः संजातो द्विजसत्तमाः ॥ ६ ॥
राज्यक्षमस्तदा राज्ये गाविना स नियोजितः ॥ अनिच्छमानः स्वं राज्यं पितृपैतामहं महत् ॥ ७ ॥ वेदाध्ययनसंपन्नो नित्यं च पठते हि सः ॥
ब्राह्मणोचितमर्गेण गच्छमानो दिवानिशम् ॥ ८ ॥ संस्थाप्याथ सुतं राज्ये बभूव वनगोचरः ॥ सकलत्रो महाभागो वानप्रस्थश्रमे रतः ॥ ९ ॥
विश्वामित्रोऽपि राज्यस्थो द्विजसंपूजने रतः ॥ द्विजैः सर्वैश्चाराथ स्नानजाप्यपरायणः ॥ १० ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य पापद्वि ससुपागतः ॥
प्रविशेश वनं रोदं नानाभृगसमाकुलम् ॥ ११ ॥ जवान स वने तत्र वराहान्संवराणांजान् ॥ तरसांश्च रुक्मस्वज्ञानारण्यान्महिषांस्तथा ॥ १२ ॥
सिंहान्वाघ्रान्महासर्पाञ्छरभांश्च द्विजोत्तमाः ॥ मृगयासक्तचित्तः स भ्रममाणो महावने ॥ १३ ॥ मध्याह्नसमये प्राप्ते वृषस्थे च दिवाकरे ॥
क्षुत्पिपासापरिभ्रातो विश्वामित्रो द्विजोत्तमाः ॥ १४ ॥ आससादाश्रमं पुण्यं वसिष्ठस्य महात्मनः ॥ वसिष्ठोऽपि समालोक्य विश्वामित्रं नृपो
त्तमम् ॥ १५ ॥ निजाश्रमे तु संप्राप्तं सानन्दं सम्मुखो ययौ ॥ दत्त्वा तस्मै तदार्थं च मधुपर्कं च भूभुजे ॥ १६ ॥ अत्रवीच ततो वाक्यं स्वागतं
ते महीपते ॥ वद कृत्यं करोम्येव गृह्यातस्य यच्च ते ॥ १७ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ मृगयायां परिभ्रातः पिपासाव्याकुलेन्द्रियः ॥
पानार्थमिह संप्राप्त आश्रमे ते मुनीश्वर ॥ १८ ॥ तत्पीतं शीतलं तोयं वितृष्णोऽहं व्यवस्थितः ॥ अनुज्ञां देहि मे ब्रह्मन् येन गच्छामि मंदिरम् ॥
॥ १९ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ मध्याह्नसमयो रोदः सूर्योऽतीव सुतापदः ॥ तत्कृत्वा भोजनं राजत्रपराह्णे व्यवस्थिते ॥ गन्तासि निजमा
वासं भुक्तान्नं मम चाश्रमे ॥ २० ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ चतुरंगेण सैन्येन मृगयामहमागतः ॥ २१ ॥ तवाश्रमस्य द्वारस्थं मम सैन्यं व्यवस्थितम् ॥
गुभुक्षितेषु भृत्येषु यः स्वामी कुरुतेऽशनम् ॥ २२ ॥ स याति नरकं घोरं त्यज्यते च गुणैर्दुर्तम् ॥ तस्मादाज्ञापय क्षिप्रं मां मुने स्वगृहाय भोः ॥ २३ ॥
॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ यदि ते सेवकाः संति द्वारदेशे गुभुक्षिताः ॥ सर्वानिहानय क्षिप्रं तृप्तिं नेष्याम्यहं परम् ॥ २४ ॥ अस्ति मे नन्दिनीनाम
कामधेनुः सुशोभना ॥ वाञ्छितं यच्छते सर्वं तपसा पार्थिवोत्तम ॥ २५ ॥ तृप्तिं नेष्यति ते सर्वं सैन्यं पार्थिवसत्तम ॥ तस्मादानीयतां क्षिप्रं पश्य मे
धेनुजं फलम् ॥ २६ ॥ तच्छ्रुत्वा चानयामास सर्वं सैन्यं महीपतिः ॥ स्नातश्च कृतजप्यश्च सन्तर्प्य पितृदेवताः ॥ २७ ॥ ब्राह्मणान्वाचयित्वा च सिंहा
सनसमाश्रितः ॥ एतस्मिन्तरे धेनुः समाहूता च नन्दिनी ॥ २८ ॥ वसिष्ठेन समाहूता विश्वामित्रपुरःस्थिता ॥ अत्रवीच तता वाक्यं वसिष्ठपृष्टि
सत्तमम् ॥ २९ ॥ आदेशो दीयतां मद्यं किं करोमि प्रशाधि माम् ॥ ३० ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ पादप्रक्षालनाद्यं तु कुरुष्व वचनान्मम ॥
विश्वामित्रस्य राजयैर्यावद्भोजनसंस्थितिम् ॥ ३१ ॥ खाद्यैः सर्वैस्तथा लेह्यैश्चोष्यैः पेयैः पृथग्विधैः ॥ कुरुष्व तृत्तिपर्यन्तं ससैन्यस्य महीपतेः ॥
अश्वाणां च गजाणां च घासादिभिर्यथाक्रमम् ॥ ३२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ बाढमित्येव साप्युक्त्वा ततस्तत्ससृजे क्षणात् ॥ यत्प्रोक्तं तेन
मुनिना भृत्यानां चायुतं तथा ॥ ३३ ॥ ततस्ते सर्वमादाय भृत्या भोज्यं ददुस्तथा ॥ एकैकस्य पृथक्त्वेन प्रतिपत्तिपुरःसरम् ॥ ३४ ॥ एवं तथा
क्षणैरेव तृप्तिं नीतो महीपतिः ॥ ससैन्यः सपरीवारो गजोष्ट्रैर्वैपैः सह ॥ ३५ ॥ ततस्तु कौतुकं दृष्ट्वा विश्वामित्रो महीपतिः ॥ सामात्यो विस्म
याविष्टो मन्त्रयामास च द्विजाः ॥ ३६ ॥ अहो चित्रमहो चित्रं ययाऽकस्माद्ब्रूयिनी ॥ तृप्तिं नीतेयमस्माकं क्षुत्पिपासासमाकुला ॥ ३७ ॥
तस्मात्संनीयतामेषा स्वगृहं धेनुरुत्तमा ॥ किं करिष्यति विप्रोऽयं निर्धृत्यो वनसंस्थितः ॥ ३८ ॥ ततो वसिष्ठमाहूय वाक्यमेतदुवाच सः ॥ नन्दिनी
दीयतां मद्यं किं करिष्यसि चानया ॥ ३९ ॥ त्वमेको वनसंस्थस्तु निर्द्वन्द्वो निष्परिग्रहः ॥ अथवा तव दास्यामि व्ययार्थं मुनिसत्तम ॥ वरान्या
मांश्च हस्त्यन्वानान्याश्चापि यथेप्सितात् ॥ ४० ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ होमधेनुरियं राजन्नस्माकं कामदोहिनी ॥ अदेया गोमहाराज
सामान्यापि द्विजन्मनाम् ॥ ४१ ॥ किं पुनर्नन्दिनी येपा सर्वकामप्रदायिनी ॥ अपरं शृणु राजेन्द्र स्मृतिवाक्यमनुत्तमम् ॥ ४२ ॥ गवां हि विक्र
यार्थं च यदुक्तं मनुना स्वयम् ॥ गवां विक्रयजं वित्तं यो गृह्णाति द्विजोत्तमः ॥ ४३ ॥ अन्त्यजः स परिक्षेयो मातृविक्रयकारकः ॥ तस्मान्नाहं
प्रदास्यामि नन्दिनीं तां महीपते ॥ ४४ ॥ न साम्ना नैव भेदेन न दानेन कथंचन ॥ न दण्डेन महाराज तस्माद्ब्रूहि निजालयम् ॥ ४५ ॥
॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ यत्किंचिद्विद्यते रत्नं पार्थिवस्य क्षितौ द्विज ॥ तत्सर्वं राजकीयं स्यादिति वित्तविदो विदुः ॥ ४६ ॥ रत्नभूता
ततो धेनुर्ममेयं नन्दिनी स्थिता ॥ दण्डेनापि ग्रीह्यामि साम्ना यच्छसि नो यदि ॥ ४७ ॥ एवमुक्त्वा वसिष्ठं स विश्वामित्रो महीपतिः ॥ आदि
देश ततो भृत्यान्नन्दिनीयं प्रदत्ताम् ॥ ४८ ॥ अथ सा भृत्यवर्गेण नीयमाना च नन्दिनी ॥ हन्यमाना प्रहारेष्व पापाणैर्लकुटेरपि ॥ ४९ ॥ अथ
भृगुंशणा दीना प्रहारेर्जर्जरीकृता ॥ कृच्छ्रादुपेत्य तं ग्राह वसिष्ठं मुनिसत्तमम् ॥ ५० ॥ किं दत्तास्मि मुनिश्रेष्ठ त्वयाहं चास्य भूपतेः ॥ येन मां
कालव्यत्यस्य पुरुषाः स्वामिनो यथा ॥ ५१ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ न त्वां यच्छाम्यहं धेनो प्राणत्यागेऽपि संस्थिते ॥ तत्रास्त्वैव स्वयं धेनो
आत्मानं मत्प्रभाषतः ॥ ५२ ॥ एवमुक्त्वा तदा धेनुर्वसिष्ठेन महात्मना ॥ कोपाविष्टा ततश्चेकं हुंकारान्दाहणांस्तथा ॥ ५३ ॥ तस्मा हुंकाराद्यैश्च
निष्क्रान्ताः सायुधा नराः ॥ शबरश्च पुलिदाश्च म्लेच्छाः संख्याविजिताः ॥ ५४ ॥ तेषां भृत्या हताः सर्वे विश्वामित्रस्य भूपतेः ॥ ततः कोपाभि
भूतोऽसौ विश्वामित्रो महीपतिः ॥ ५५ ॥ सर्वं कृत्वा स्वसैन्यं तु चतुरंगं प्रकोपतः ॥ युद्धं चक्रे च तैः सार्धं मरणे कृतनिश्चयः ॥ ५६ ॥ अथ ते सैनिका
स्तस्य ते गजास्ते च वाजिनः ॥ पश्यतो निहताः सर्वे पुरुषैर्धेनुसंभवेः ॥ ५७ ॥ विश्वामित्रं परित्यज्य शेषं सर्वं निपातितम् ॥ तं दृष्ट्वा वेष्टितं म्लेच्छैः

ध्यमानं महीपतिम् ॥ ५८ ॥ कृपां कृत्वा वसिष्ठस्तु नन्दिनीमिदमब्रवीत् ॥ रक्ष नन्दिनि भूपालं म्लेच्छैरेतैः समावृतम् ॥ ५९ ॥ राजा हि यत्नतो
 रक्ष्यो यत्प्रसादादिदं जगत् ॥ सन्मार्गे वर्तते सर्वं न चामार्गे प्रवर्तते ॥ ६० ॥ ततस्तु नन्दिनी यावन्निषेधयितुमागताम् ॥ विश्वामित्रोऽसिमुद्यम्य
 प्रहर्तुमुपचक्रमे ॥ ६१ ॥ वसिष्ठोऽपि समालोक्य वध्यमानां च तां तदा ॥ बाहुं संस्तंभयामास खड्गं तस्य च भूपतेः ॥ ६२ ॥ अथ वैलक्ष्यमा
 पन्नो विश्वामित्रो महीपतिः ॥ प्रोवाच ब्रीडया युक्तो वसिष्ठं मुनिसत्तमम् ॥ ६३ ॥ रक्ष मां त्वं मुनिश्रेष्ठ वध्यमानं सुदारुणेः ॥ म्लेच्छैः कुरुष्व मे
 बाहुं स्तम्भेन तु विवर्जितम् ॥ ६४ ॥ ममापराधात्संनष्टं सर्वं सैन्यमनन्तकम् ॥ तस्माद्यास्याम्यहं इम्यं न युद्धेन प्रयोजनम् ॥ ६५ ॥ दुर्विनीतः
 श्रियं प्राप्य विद्यामैश्वर्यमेव च ॥ न तिष्ठति चिरं युद्धे यथाहं मदगर्वितः ॥ ६६ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवमुक्तो वसिष्ठस्तु विश्वामित्रेण
 भूभुजा ॥ चकार तं भुजं तस्य स्तंभदोपविवर्जितम् ॥ ६७ ॥ अग्रसीत्प्रहसन्वाक्यं विधाय स शुभं कर्म ॥ गच्छ राजन्विमुक्तोऽसि स्तंभदोपेण वै
 मया ॥ ६८ ॥ मा कार्षीत्राहणेः साध विरोधं भूय एव हि ॥ अनुज्ञातः स तेनाथ विश्वामित्रो महीपतिः ॥ ६९ ॥ सत्रीडं प्रययो हर्म्यं पद्मायेव
 द्विजोत्तमाः ॥ स्वपुरद्वारमासाद्य सुगुप्ते रजनीमुखे ॥ ७० ॥ प्रलापमकरोत्तत्र बाष्पपर्याकुलेक्षणः ॥ धिक्बलं क्षत्रियाणां च धिक्वीर्यं धिक्प्रजीवितम् ॥
 ७१ ॥ श्लाघ्यं ब्रह्मवैलं चैकं ब्राह्म्यं तेजश्च केवलम् ॥ ७२ ॥ एतत्कर्म मया कार्यं यथा स्याद्ब्रह्मजं बलम् ॥ त्यक्त्वा चैव निजं राज्यं चरिष्यामि
 महत्तपः ॥ ७३ ॥ एवं स निश्चयं कृत्वा राज्ये संस्थाप्य वै सुतम् ॥ नाम्ना विश्वसहं रुपातं प्रजगाम तपोवनम् ॥ ७४ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण
 एकाशीतिमाहस्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये विश्वामित्रराज्यपरित्यागवर्णनं नाम सप्तपष्ठोत्तरशतं भाऽध्यायः ॥ १६७ ॥
 ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवं राज्यं परित्यज्य विश्वामित्रो द्विजोत्तमाः ॥ हिमवन्तं नगं प्राप्य तपश्चक्रे सुदारुणम् ॥ १ ॥ वर्षास्वाका
 शशाक्षी च हेमंते सलिलाशयः ॥ पश्चात्प्रसावको ग्रीष्मे स्थितो वर्षशतत्रयम् ॥ २ ॥ फलमूलकृताहारस्ततो वर्षशतत्रयम् ॥ ध्यायमानः परं
 ब्रह्म स्मि मे ब्राह्मणसत्तमाः ॥ शीर्णपर्णाशनः पश्चात्तावत्कालं व्यवस्थितः ॥ ३ ॥ ततश्चैव जलाहारस्तावन्मात्रं व्यवस्थितः ॥ कालं स बाधुभ
 क्षश्च ततश्चैवायुतं समाः ॥ ४ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ अथ दृष्ट्वा तपःशक्तिं तस्य तां त्रिदशाधिपः ॥ पातयिष्यति मां नूनमेव स्थानान्वृपोत्तमः ॥
 ५ ॥ ततः प्रोवाच संगत्य साम्ना परमवल्गुना ॥ विश्वामित्रं नृपश्रेष्ठं भयेन महताऽन्वितः ॥ ६ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ विश्वामित्र प्रतुष्टोऽस्मि
 तपसानेन पार्थिव ॥ वरं वरय भद्रं ते यदभीष्टं हृदि स्थितम् ॥ ७ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ ब्राह्मण्यं देहि मे शक यदि तुष्टोऽसि साप्रतम् ॥
 तदर्थं तपसश्चर्यां जानीहि त्वं पुरंदर ॥ ८ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ अनेनैव शरीरेण क्षत्रियः स्यात्कथं द्विजः ॥ चतुर्विंशतिसंस्कारं द्विगुणैर्यः प्रजायते ॥
 तदन्यत्प्रार्थय क्षिप्रं यत्तेऽभीष्टतरं स्थितम् ॥ ९ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ न ब्राह्मण्यात्परं किञ्चित्प्रार्थयामि सुरेश्वर ॥ १० ॥ अपित्रेलोक्यराज्यं
 ते वस्तुष्वन्येषु का कथा ॥ तस्माद्गच्छ सुरश्रेष्ठ स्वराज्यं परिपालय ॥ ११ ॥ परित्यक्ष्याम्यहं देहं यास्ये वाऽहं द्विजन्मताम् ॥ तच्छ्रुत्वा वचः
 तस्य देवराजो दिवं गतः ॥ १२ ॥ तस्य तं निश्चयं ज्ञात्वा सर्वदेव समावृतः ॥ विश्वामित्रोऽपि तद्रूपं चकार दुश्चरं तपः ॥ १३ ॥ अथ वर्षसहस्रे
 तु व्यतिक्रान्ते द्विजोत्तमाः ॥ अन्यस्मिन्वायुभक्षस्य विश्वामित्रस्य भूपतेः ॥ १४ ॥ आजगाम स्वयं ब्रह्मा पुण्येर्देवर्षिभिः सह ॥ अम्रवीतं मही
 पालं तपसा दग्धकिल्बिषम् ॥ १५ ॥ ॥ श्रीब्रह्मोवाच ॥ ॥ विश्वामित्र प्रतुष्टोऽस्मि तपसानेन सत्तम ॥ वरं वरय भद्रं ते प्रदास्याम्यपि
 दुर्लभम् ॥ १६ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोऽसि मे देव यदि देवो वरो मम ॥ ब्राह्मण्यं देहि मे देव नान्यदिष्टतमं महत् ॥ १७ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ क्षत्रियेण प्रजातस्य द्विजत्वं जायते कथम् ॥ श्रुतिस्मृतिविरुद्धं हि किमेवं वदसीप्सितम् ॥ १८ ॥ यत्र जातं धरापृष्ठे
 न भविष्यति कर्हिचित् ॥ १९ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ गच्छ त्वं देवदेवेश ब्रह्मलोकमनुत्तमम् ॥ अहं त्यक्ष्यामि वा प्राणान्संप्राप्त्ये वा
 द्विजन्मताम् ॥ २० ॥ अथ देवर्षिर्मध्यस्थ ऋचीको वाक्यमब्रवीत् ॥ अस्य जन्मकृते देव ब्राह्मैर्मन्त्रैर्मया चरुः ॥ २१ ॥ अभितो ब्रह्मसर्वस्वं तत्र
 संयोजितं मया ॥ तेनैव क्षत्रजन्माऽयं ब्राह्मणश्चतुरानन ॥ २२ ॥ ब्रह्मर्षिं कीर्तयस्वैनं तस्मात्त्वं प्रपितामह ॥ राज्यस्थोऽपि द्विजार्हाणि सत्कृत्यान्व
 करोदसौ ॥ २३ ॥ ब्राह्ममन्त्रप्रभावेन तस्माद्ब्रह्मर्षिमाह्वय ॥ येन कीर्तामहे सर्वं विश्वामित्रं द्विजोत्तमम् ॥ २४ ॥ अथ ब्रह्मा निरं ध्यात्वा ब्राह्म्य
 मन्त्रैश्च तेजसा ॥ समुत्पन्नं ततः प्राह ब्राह्मणस्त्वं मया कृतः ॥ २५ ॥ त्यजेदं दुष्करं वीरं तपो मद्रवनाश्रुतम् ॥ स यदा ब्रह्मणा प्रोक्तो ब्रह्मर्षि
 स्त्वमसंशयम् ॥ २६ ॥ ऋचीकाद्यैस्ततः सर्वैः प्रोक्तो देवर्षिभिस्तथा ॥ २७ ॥ अथ तेषां मध्यगतो वसिष्ठो मुनिसत्तमः ॥ सोऽब्रवीत्कोपमं पुनो
 नाहं वक्ष्यामि कर्हिचित् ॥ २८ ॥ ब्राह्मणं क्षत्रियाज्जातं जानन्नपि पितामह ॥ ऋचीकस्य च दाक्षिण्यात्तथा त्वं वंदसि प्रभो ॥ २९ ॥ प्रोच्यमानो
 ऽपि बहुधा वसिष्ठो मुनिसत्तमः ॥ पितामहेन मुनिभिर्नारदाधैरनेकया ॥ जगामाथ परित्यज्य तान्सर्वान्द्विजसत्तमान् ॥ ३० ॥ स चागत्य मुनि
 श्रेष्ठो देशं चानर्तसंज्ञितम् ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे शंखतीर्थसमीपतः ॥ ३१ ॥ यत्र ब्रह्मशिला पुण्या श्वेतद्रीपसमन्विता ॥ सरस्वती स्थिता यत्र नदी
 पापहरा शुभा ॥ ३२ ॥ तत्राश्रमपदं कृत्वा चकार विपुलं तपः ॥ विश्वामित्रोऽपि सामपेस्तद्वार्थं समागतः ॥ ३३ ॥ तस्याश्रमस्य दूरे स यास्या
 दिशि समाश्रितः ॥ कृत्वाश्रमपदं तत्र तस्य च्छिद्राणि चिन्तयन् ॥ ३४ ॥ संस्थितः सुचिरं कालं न च पश्यति किञ्चन ॥ अथाभिचारिकं तेन
 प्रारब्धं तस्य चोपरि ॥ ३५ ॥ यदुक्तं सामविधिना सामवेदे वधात्मकम् ॥ तस्य तैर्दारुणैर्मन्त्रैर्बुद्धतो जातवेदसम् ॥ ३६ ॥ निष्कांता दारुणा
 शक्तिर्लुक्तकेशी भयानका ॥ वानरस्कंधमारुढा कुर्वाणा किल्बिलाध्वनिम् ॥ ३७ ॥ नानाधुममोपेता यमजिह्वा यथा परा ॥ साऽब्रवीद्ब्रह्म विमं
 किं ते कृत्यं करोम्यहम् ॥ ३८ ॥ त्रैलोक्यमपि कृत्स्नं च संहारामि तवाज्ञया ॥ ३९ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ मम शत्रुर्महान्योऽत्र वसिष्ठः
 कुमुनिः स्थितः ॥ तं त्वं जहि द्रुतं गत्वा तदर्थं च मया कृता ॥ ४० ॥ एवमुक्ता तु सा तेन विश्वामित्रेण भीमता ॥ वसिष्ठश्चममुद्दिश्य प्रस्थिता चोत्त
 राखुत्सी ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु वसिष्ठस्याश्रमे द्विजाः ॥ दुर्निमित्तानि जातानि प्रभूतानि महाति च ॥ ४२ ॥ पपात महती चोल्का निहत्य रविमंड
 लम् ॥ तथा रुधिरवृष्टिश्च अस्थिमिश्रा व्यजायत ॥ ४३ ॥ दीतां दिशं समासाद्य रुरोद च तथा शिवा ॥ तां दृष्ट्वा सुमहोत्पातान्वसिष्ठो मुनिपुंगवः ॥ ४४ ॥
 लम् ॥ तथा रुधिरवृष्टिश्च अस्थिमिश्रा व्यजायत ॥ ४५ ॥ दीतां दिशं समासाद्य रुरोद च तथा शिवा ॥ तां दृष्ट्वा सुमहोत्पातान्वसिष्ठो मुनिपुंगवः ॥ ४६ ॥
 रूपा सुमंत्रैश्च सामवेदसमुद्भवेः ॥ ४६ ॥ तिष्ठतिष्ठेति तेनोक्ता ततः सा निश्चलाभवत् ॥ निजमंत्रैश्च सा तेन स्तंभिताथर्वणोद्भवेः ॥ ४७ ॥ ततः
 स्त्रीरूपमादौ प्रोवाच मुनिपुंगवम् ॥ सामवेदस्तु वेदानां प्राधान्येन व्यवस्थितः ॥ ४८ ॥ विधिना तेन संसृष्टा विश्वामित्रेण भीमता ॥ मा कुरु

त्वप्रमाणं तु प्रहारं सह मे मुने ॥ रक्षयिष्यामि ते प्राणान्स्वल्पस्पर्शेन ते मुने ॥ ४९ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ यद्येवं कुरु मे स्पर्शं न मम
स्पर्शनं शुभे ॥ मया चार्थवणा मंत्राः संहताः कृपया तव ॥ ५० ॥ ततः सा दारुणा शक्तिर्विधामित्रप्रयोजिता ॥ तस्यांगदेशं स्पृष्ट्वाथ निपपात
धरातले ॥ ५१ ॥ ततस्तुष्टो वसिष्ठस्तु तामाह मधुरं वचः ॥ अद्यप्रभृति ते पूजां करिष्यन्ति समाहिताः ॥ जनाः सर्वे महाभागे भक्त्या परमया
युताः ॥ ५२ ॥ चैत्रमासे सिते पक्षे अष्टमीदिवसे स्थिते ॥ ये ते पूजां करिष्यन्ति श्रद्धया परया युताः ॥ ५३ ॥ ते सर्वे वत्सरंयावद्रवि
ष्यन्ति निरामयाः ॥ तस्मादत्रैव स्थातव्यं सदैव मम वाक्यतः ॥ ५४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्ता च सा तेन वसिष्ठेन महात्मना ॥
स्थिता तत्रैव सा देवी तस्य वाक्येन तत्क्षणात् ॥ ५५ ॥ प्राप्नोति परमां पूजां विशेषाद्वागरेः कृताम् ॥ धारानामेति विख्याता भक्तलोकमुख
प्रदा ॥ ५६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये धारातोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नामाष्ट
पष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६८ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ कस्मात्सा तुष्टिदा प्रोक्ता नागराणां विशेषतः ॥ धारानामेति विख्याता
कस्मात्सा धरणीतले ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ चमत्कारपुरं पूर्वं धारानामेति विभुता ॥ आसीत्तपस्विनी साध्वी नागरी ब्राह्मणोत्तमा ॥
तस्याः सख्यमरुन्धत्या आसीत्पूर्वं सुमेधया ॥ २ ॥ अरुन्धती यदा प्राप्ता चमत्कारपुरे शुभे ॥ स्नानार्थं शंखतीर्थं तु वसिष्ठेन समागता ॥ ३ ॥
तया दृष्टा सा तत्र अंगुष्ठमेण संस्थिता ॥ बायुभक्षा निराहारा दिव्येन वपुषान्विता ॥ ४ ॥ तया पृष्टा च सा साध्वी का त्वं कस्य सुता शुभे ॥
किमर्थं तु स्थिता चोमे तपसि ब्रूहि मे शुभे ॥ ५ ॥ धारोवाच ॥ ॥ देवशर्माख्यविप्रस्य सुताहं नागरस्य च ॥ बालत्वे वर्तमानाया
वैधव्यं मे व्यवस्थितम् ॥ ६ ॥ शंखतीर्थस्य माहात्म्यं श्रुत्वा शंखेश्वरस्य च ॥ ततोऽहं संस्थिता ह्यत्र तस्येवाराधने स्थिता ॥ ७ ॥
॥ ॥ अरुन्धत्युवाच ॥ ॥ तवोपरि महान्स्नेहो दर्शनात् व्यवस्थितः ॥ तस्मादागच्छ गच्छावो ममाश्रमपदं शुभम् ॥ ८ ॥ सरस्वत्या
स्ततः शुभे सवपातकनाशने ॥ शास्त्रगोपीरता नित्यं तत्र तिष्ठ मया सह ॥ ९ ॥ ततः संप्रस्थिता सा तु तया सार्धं तपस्विनी ॥ अनुहता
स्वपित्रा तु जनन्या बांधवेस्तथा ॥ १० ॥ तस्याः सख्यं चिरं कालं तया सह बभूव ह ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य सा शक्तिस्तत्र चागता ॥
॥ ११ ॥ विश्वामित्रेण संसृष्टा वसिष्ठस्य वधाय च ॥ सा स्तंभिता वसिष्ठेन कृता देवीस्वरूपिणी ॥ संपूज्या देवमर्त्यानां सर्वरक्षाप्रदा
शुभम् ॥ १२ ॥ ततस्तु धारया तस्याः कलासशिखरोपमः ॥ प्रासादो निर्मितो विप्रा नानारत्नविचित्रितः ॥ १३ ॥ चकाराथ
ततः स्तोत्रं तस्याः सा च तपस्विनी ॥ १४ ॥ नमस्ते परमे ब्राह्मि धारयोगे नमोनमः ॥ अर्धमात्रे परे शून्ये तस्यार्धाधे नमोऽस्तु ते ॥
॥ १५ ॥ नमस्ते जगदाधारे नमस्ते धृतधारिणि ॥ नमस्ते पद्मपत्राक्षि नमस्ते कांचनद्युते ॥ १६ ॥ नमस्ते सिंहयानाढ्ये नमस्तेऽस्तु महाभुजे ॥
नमस्ते देवताभीष्टे नमस्ते दैत्यसुदिनि ॥ १७ ॥ नमस्ते महिषाक्रांतशरीरच्छिन्नमस्तके ॥ नमस्ते विंध्यनिरते सुरामांसबलिप्रिये ॥ १८ ॥ त्वं
लक्ष्मीस्त्वं शुची गौरी त्वं सिद्धिस्त्वं विभावरी ॥ त्वं स्वाहा त्वं स्वधा तुष्टिस्त्वं पुष्टिस्त्वं सुरेश्वरी ॥ १९ ॥ शक्तिरूपासि देवि त्वं सृष्टिसंहारका
रिणी ॥ त्वयि दृष्टमिदं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ २० ॥ यथा तिले स्थितं तैलं दधिसंस्थं यथा घृतम् ॥ हविर्भुजश्च काष्ठस्थः सुशुतं लभ्यते न
हि ॥ २१ ॥ तथा त्वमपि देवेशि सर्वगापि न लक्ष्यसे ॥ २२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतेन स्तोत्रमुख्येन स्मृता सा परमेश्वरी ॥ बहूनि वर्ष
पूजानि पूजयंत्या दिनेदिने ॥ २३ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य चैत्रशुक्लाष्टमी सिता ॥ तस्मिन्नहनि देवी सा नद्यां संस्नाप्य पूजिता ॥ २४ ॥ बलि
भद्रं ते तव दास्यामि वाञ्छितम् ॥ २५ ॥ ॥ धारोवाच ॥ ॥ यदि तुष्टासि मे देवि यदि देवो वरो मम ॥ तन्मे नाम तवाप्यस्तु प्रासादेऽत्र हि
केवलम् ॥ २७ ॥ अपरं नागरो योऽत्र तस्मिन्नहनि संस्थिते ॥ प्रदक्षिणात्रयं कृत्वा तव दत्त्वा फलत्रयम् ॥ २८ ॥ स्तोत्रेणानेन भवतीं स्तुत्वा
च कुरुते नतिम् ॥ तस्य संवत्सरंयावद्भोगो रक्ष्यस्त्वयाऽखिलः ॥ २९ ॥ या च वंध्या भवेन्नारी सा भूयात्पुत्रसंयुता ॥ दुर्भगा च ससौभाग्या कुरूपा
रूपसंभवा ॥ रोगिणी रोगनिर्मुक्ता सर्वसौख्यसमन्विता ॥ ३० ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ अहं धारोति विख्याता प्रासादेऽत्र त्वया कृते ॥ भविष्यामि
न सन्देहस्तव कीर्तिकृते सदा ॥ ३१ ॥ अत्र यो नागरो भक्त्या समागत्य तपस्विनि ॥ प्रदक्षिणात्रयं कुर्यादत्त्वा मम फलत्रयम् ॥ ३२ ॥
सोऽपि संवत्सरंयावद्रविता रोगवर्जितः ॥ एवमुक्ता तु सा देवी ततश्चादर्शनं गता ॥ ३३ ॥ धारापि संस्थिता तत्र अरुन्धत्या समन्विता ॥ अद्यापि
दृश्यते व्योम्नि तस्याश्चापि समीपगा ॥ ३४ ॥ एतद्भारोद्भवं योऽत्र वृत्तांतं कीर्तयिष्यति ॥ शृणुयाद्वा द्विजश्रेष्ठा मुच्येत्पापादिनोद्भवात् ॥ ३५ ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पठनीयं विशेषतः ॥ श्रोतव्यं च प्रभक्त्येदं नागरेष्व विशेषतः ॥ ३६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीति साहस्र्यां संहि
तायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये धारानामोत्पत्तिवृत्तांतधारादेवीमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६९ ॥ ॥ ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथान्यदपि संजातमाश्चर्यं यदब्रुवद्दिजाः ॥ विश्वामित्रेण सा शक्तिर्वसिष्ठाय विसर्जिता ॥ १ ॥ वधार्थं तस्य विप्रपर्वसि
विदार्य भूमिं संजाता जलधारा सुशीतला ॥ निर्मलं पावनं स्वच्छं गंगां इव निःसृतम् ॥ ४ ॥ गंगा प्रत्यक्षतां याता तीर्थः सर्वैः समन्विता ॥ पूरितं
वारिणा कुण्डं निर्मलं शीतलं शिवम् ॥ ५ ॥ तस्यां या कुरुते स्नानं नारी वंध्या द्विजोत्तमाः ॥ सद्यः पुत्रवती सा स्याद्भोदे कलियुगे द्विजाः ॥ ६ ॥
अन्योऽपि कुरुते स्नानं सर्वतीर्थफलं लभेत् ॥ ७ ॥ स्नात्वा तत्र तु यो देवीं पश्येच्च विधिना नरः ॥ धनं धान्यं तथा पुत्रान्नाज्योत्थं च सुखं लभेत् ॥
॥ ८ ॥ या नारी दुर्भगा वन्ध्या साऽपि पुत्रवती भवेत् ॥ चैत्रे मासि सिताष्टम्यां भक्तियोगसमन्विता ॥ महानिशायां तत्रैव नैवेद्यबलिपिंडिकाम् ॥ ९ ॥
प्रसन्नया कुमार्यां तु स्वयं वाऽथ करोति या ॥ गृह्णाति या च वै नारी पिंडिकां बलिसंयुताम् ॥ १० ॥ शतवर्षा तु या नारी पिंडिकां भक्षयेद्दिजाः ॥
साऽपि पुत्रवती च स्याद्यदि वृद्धता भवेत् ॥ ११ ॥ किं पुनर्योवनोपेता सौभाग्येन समन्विता ॥ पुत्रसौख्यवती नारी देव्या वै दर्शनेन च ॥
॥ १२ ॥ सर्वेषां नागराणां तु भावजा देवता स्मृता ॥ सा सार्धाष्टद्विपंचाशद्वैत्राणां कुलदेवता ॥ १३ ॥ एतस्मात्कारणाद्यात्रा नागरेः सुकृता
भवेत् ॥ न विना नागरेयां त्रुष्टिं याति सुरेश्वरी ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटके
श्वरक्षेत्रमाहात्म्ये धारातीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७० ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नेव
काले तु विश्वामित्रो महाभुनिः ॥ तां शक्तिं व्यर्थतां प्राप्तां ज्ञात्वा कोपसमन्वितः ॥ १ ॥ सुमोच तद्वधार्थाय ब्रह्मास्त्रं सोऽभिमंत्रितम् ॥ तस्य

संहितामात्रस्य प्रस्वनः समजायत ॥ २ ॥ ततश्चोल्काः प्रभृताश्च प्रयांति च नभस्तलात् ॥ ततः कुन्ताः शक्तयश्च तोमराः परिवास्तथा ॥ ३ ॥
भिडिपाला गदाश्चैव खड्गाश्चैव परश्वधाः ॥ बाणाः प्रासाः शतघ्न्यश्च शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४ ॥ वसिष्ठोऽपि परिज्ञाय प्रेषितं गाधिमृनुना ॥ ब्रह्मास्त्रं
मृत्यवे तेन शुचिर्भूत्वा ततः परम् ॥ ५ ॥ इपीकां च समादाय ब्रह्मास्त्रं तत्र योजयन् ॥ अत्रवीद्वाधिपुत्राय स्वस्त्यस्तु तत्र पातितः ॥ ६ ॥ हन्य
तामस्त्रमेतद्धि मम वाक्यादसंशयम् ॥ ततस्तेन हतं तच्च ब्रह्मास्त्रं तत्समुद्रवम् ॥ ७ ॥ वज्रास्त्रं च ततो मुक्तं वज्रास्त्रेण विनाशितम् ॥ यद्यदस्त्रं शिप
त्येष विश्वामित्रः प्रकोपितः ॥ ८ ॥ तत्तद्वति वसिष्ठस्तु मंत्रस्य च प्रभावतः ॥ एतस्मिन्नेव काले तु शुभितो मकरालयः ॥ ९ ॥ शीर्यते गिरिभृ
गाणि रक्तवृष्टिः परा स्थिता ॥ प्रलयस्येव चिह्नानि संजातानि धरातले ॥ किमकाले महानेप प्रलयः संभविष्यति ॥ १० ॥ ततः पितामहं
जग्मुः सर्वे देवाः सवासवाः ॥ प्रोचुः प्रलयचिह्नानि यानि संति धरातले ॥ ११ ॥ ततो ब्रह्मा त्रिरं ध्यात्वा तानुवाच दिवौकसः ॥ विश्वामित्र
वसिष्ठाभ्यां युद्धमेतद्व्यवस्थितम् ॥ १२ ॥ दिव्यास्त्रसंभवं देवास्तेनैतद्व्याकुलं जगत् ॥ १३ ॥ तस्माद्ब्रह्माहं तत्र यावन्नो जायते क्षयः ॥
सर्वेषामेव भूतानां दिव्यास्त्राणां प्रभावतः ॥ १४ ॥ ततोऽभिगम्य ते देशं यत्र तौ मुनिसत्तमौ ॥ विश्वामित्रवसिष्ठौ तौ युध्यमानौ परस्परम् ॥ १५ ॥
ततः प्रोवाच तौ ब्रह्मा साम्ना परमवल्गुना ॥ निवर्त्यतामिदं युद्धमेतद्विद्यास्त्रसंभवम् ॥ यावन्न प्रलयो भावि समस्ते धरणीतले ॥ १६ ॥
॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ नाहमस्त्रं प्रयुजामि विश्वामित्रवधेच्छया ॥ आत्मरक्षाकृते देव अस्त्रमस्त्रेण शामयन् ॥ १७ ॥ अयं मम विनाशाय
केवलं चास्त्रमोक्षणम् ॥ कुरुते निर्दयो ब्रह्मस्तं निवारय सांप्रतम् ॥ १८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ विश्वामित्र मुनिश्रेष्ठ वसिष्ठं ब्राह्मणोत्तमम् ॥
त्वं रक्ष मम वाक्येन तथा सर्वमिदं जगत् ॥ १९ ॥ अस्त्रमोक्षविरामं त्वं ब्रह्मर्षे कुरु सत्वरम् ॥ २० ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ न ममिष
द्रिजं व्रते कथंचित्प्रपितामह ॥ तस्मादेव प्रकोपो मे संजातोऽस्य वधोपरि ॥ २१ ॥ तस्माद्बद्धुं देवेश मामेव ब्राह्मणं द्रुतम् ॥ निवारयामि येनास्त्रं
यदस्योपरि संधितम् ॥ २२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ त्वं वसिष्ठाधुना ब्रूहि विश्वामित्रं ममाज्ञया ॥ ब्राह्मणो जायते तेन तव जीवस्व रक्षणम् ॥ २३ ॥
॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ नाहं क्षत्रियसंजातं ब्राह्मणं वच्मि पद्मज ॥ न वधे मम शक्तोऽयं कथंचित्सत्रियोद्धवः ॥ २४ ॥ ब्राह्म्यं तेजो न क्षा
त्रेण तेजसा संग्रणश्यति ॥ एवं ज्ञात्वा चतुर्वक्त्रं यद्युक्तं तत्समाचर ॥ २५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ विश्वामित्र द्विजश्रेष्ठ त्वं का दिव्यास्त्रसंभवम् ॥
कुरु युद्धं वसिष्ठेन नो चेच्छस्याम्यहं च ते ॥ २६ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ दिव्यास्त्राणि च संत्यज्य मया वध्यः सुदुर्मतिः ॥ किंचि
च्छिद्रं समासाद्य त्वं गच्छ निजसंश्रयम् ॥ २७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ बादमित्येवमुक्त्वा च ब्रह्मलोकं गतो विधिः ॥ विश्वामित्रवसिष्ठौ च
सरस्वत्यास्तटे स्थितौ ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये वसिष्ठविश्वामित्र
युद्धे दिव्यास्त्रनिवर्तनवर्णनं नामैकसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७१ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततः प्रभृति च्छिद्राणि विश्वामित्रो निरी
क्षयन् ॥ वसिष्ठस्य वधार्थापि संस्थितौ द्विजसत्तमाः ॥ १ ॥ आत्मशक्तिप्रभावेन मशकस्य यथा गजः ॥ अन्यस्मिन्नहनि प्राप्ते विश्वामित्रेण सा
नदी ॥ २ ॥ समाहूता समायाता द्रुतं सा स्त्रीस्वरूपिणी ॥ अत्रवीर्त्माजलिर्भूत्वा आदेशो दीयतां मम ॥ ब्रह्मर्षे येन कार्येण समाहूतास्मि संप्रतश्च
॥ ३ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ यदा निमज्जनं कुर्यात्तव तोये महानदि ॥ परमं वेगमास्थाय तदाऽऽनय ममातिक्रम ॥ ४ ॥ पूर्णश्रोत्रं जले
नैव व्याकुलां व्यवस्थितम् ॥ निहन्मि येन शीघ्रं च नान्यच्छिद्रं प्रलक्षये ॥ ५ ॥ एवमुक्त्वा तदा तेन विश्वामित्रेण सा नदी ॥ विव्रस्ता भयपुंशुक्तः
शापाद्वाक्यमुवाच सा ॥ ६ ॥ नाहं द्रोहं करिष्यामि वसिष्ठस्य महात्मनः ॥ ब्रह्मर्षे न च ते युक्तं कर्तुं वै ब्रह्मणो वधम् ॥ ७ ॥ यदि त्वं ब्रह्मणा
प्रोक्तो ब्रह्मर्षिः स्वयमेव तु ॥ कामात्रां वसिष्ठस्तु तस्मात्कोपं परित्यज ॥ ८ ॥ मनसापि वधं यस्तु ब्राह्मणस्य विचिंतयेत् ॥ तत्तच्छृणु सुच्येत
मनुः स्वार्थमुपेन्द्रवीत् ॥ ९ ॥ वाचया प्रवदेद्यस्तु ब्राह्मणस्य वधं नरः ॥ चांद्रायणेन शुद्धिः स्यात्तस्य देवोऽब्रवीदिदम् ॥ १० ॥ तस्मान्नाहं करि
ष्यामि तत्र वाक्यं कथंचन ॥ वसिष्ठार्थं तु यत्प्रोक्तं कुरु यत्तव रोचते ॥ ११ ॥ तच्छ्रुत्वा कुपितस्तस्या विश्वामित्रो द्विजोत्तमाः ॥ शशाप तां नदीं
श्रेष्ठां यत्तद्वक्ष्यामि श्रूयताम् ॥ १२ ॥ यस्मात्पापे वचो मह्यं न कृतं कुनदि त्वया ॥ तस्माद्वक्तृप्रवाहस्ते जलजोऽयं भविष्यति ॥ १३ ॥ एवमुक्त्वा
करात्तोयं सप्तवाराभिमंत्रितम् ॥ चिक्षेपाथ जले तस्याः क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ १४ ॥ ततश्च तत्क्षणाज्जातं ततोयं रुधिरं द्विजाः ॥ सारस्वतं सुपुण्यं
च यदासीच्छंसंनिभम् ॥ १५ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्ता भूतप्रेतनिशाचराः ॥ पीत्वापीत्वा प्रमृत्यंति गायंति च हसंति च ॥ १६ ॥ ये तत्र तापसाः
केचित्ते तस्या व्यवस्थिताः ॥ ते सर्वेऽपि च तां त्यक्त्वा दूरदेशं समाश्रिताः ॥ १७ ॥ बहिर्वासाश्च ये तत्र नागराः समवस्थिताः ॥ चण्डशर्म
प्रभृतयस्तेऽपि याताः सुदुरतः ॥ १८ ॥ वसिष्ठोऽपि मुनिश्रेष्ठो जगामार्द्रपर्वतम् ॥ विश्वामित्रस्तु विप्रर्षिश्चमत्कारपुरं गतः ॥ १९ ॥ हाटकेश्वरजे
क्षेत्रे यत्स्थितं विप्रसंकुलम् ॥ तत्राश्रमपदं कृत्वा तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ २० ॥ येन सुप्रक्षिप्तो जातः स्पर्धते ब्रह्मणा सह ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातं यथा
सारस्वतं जलम् ॥ २१ ॥ रुधिरत्वमनुप्राप्तं विश्वामित्रस्य शापतः ॥ चंडशर्मादयो विप्रा यथा देशांतरं गताः ॥ २२ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये सरस्वतीशापवृत्तांतवर्णनं नाम द्विसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७२ ॥ ॥
॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अहो यत महाश्वर्यं विश्वामित्रस्य सन्मुनेः ॥ मंत्रप्रभावतो येन ततोयं रुधिरकृतम् ॥ १ ॥ ततः प्रभृति संप्राप्तं कथं तोयं
प्रकीर्तय ॥ सरस्वत्या महाभाग सर्वं विस्तरतां वद ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ बहुकालं प्रवाहः स सरस्वत्या द्विजोत्तमाः ॥ महाव्रतधर्यो जातो
भूतराक्षससेवितः ॥ ३ ॥ कस्यचित्स्वथ कालस्य वसिष्ठो मुनिसत्तमः ॥ अर्बुदस्यस्तया प्रोक्तो दीनया दुःखयुक्तया ॥ ४ ॥ तवार्थाय मुने शान्
विश्वामित्रेण कोपतः ॥ रुधिरौघवहा जाता तपस्विजनवर्जिता ॥ ५ ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं मे यथा स्यात्सलिलं पुनः ॥ प्रवाहे मम विप्रेन्द्र प्रयांति
रुधिरं क्षयम् ॥ ६ ॥ त्रैलोक्यकरणे विप्र संक्षये वा स्थितौ हि वा ॥ नाशक्तिर्विद्यते काचित्तव सर्वभुनीधर ॥ ७ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ तथा भद्रे
करिष्यामि यथा स्यात्सलिलं पुनः ॥ प्रवाहे तव निर्याति सर्वं रक्तं परिक्षयम् ॥ ८ ॥ एवमुक्त्वा स विप्रर्षिरवतीर्य धरातले ॥ गतः पुस्ततरं यस्मा
दवतीर्णा सरस्वती ॥ ९ ॥ समाधिं तत्र संधाय निविष्टो धरणीतले ॥ संग्रमं परमं गत्वा विश्वामित्रस्य चोपरि ॥ १० ॥ वारुणेन तु मन्त्रेण वीक्ष
यन्वसुधातलम् ॥ ततो निर्भिद्य वसुधां भूरितोयं विनिर्गतम् ॥ ११ ॥ रन्ध्रद्वयेन विप्रेन्द्रा लोचनाभ्यां निरीक्षणात् ॥ एकस्य सलिलं शिपं यत्र
जाता सरस्वती ॥ १२ ॥ पुक्ष्मूले ततस्तस्य वेगेनापहतं बलात् ॥ तद्रक्तं तेन संपूर्णं ततस्तेन ब्रह्मनदी ॥ १३ ॥ द्वितीयस्तु प्रवाहो यः संग्रमा
तस्य निर्गतः ॥ सा च साम्नामतीनाम नदी जाता धरातले ॥ १४ ॥ एवं प्रकृतिमापन्ना भूय एव सरस्वती ॥ यत्पृष्ठोऽस्मि महाभागाः सरस्वत्याः
कृते द्विजाः ॥ १५ ॥ एतत्सारस्वतं नाम व्याख्यानमतिबुद्धिदम् ॥ यः पठेच्छृणुयाद्वापि मतिस्तस्य विवर्द्धते ॥ सरस्वत्याः प्रसादेन सत्यमेतन्म

योदितम् ॥ १६ ॥ इति श्रीकादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये सरस्वत्युपाख्याने सरस्वती
 शापमोचनसाध्रमत्युत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनं नाम त्रिसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथान्यदपि वो वच्मि
 लिंगं यत्तत्र संस्थितम् ॥ स्थापितं पिप्पलादेन कंसारेश्वरमित्यहो ॥ १ ॥ यस्मिन्दृष्टे तु लोकानां पापं याति दिनोद्वमम् ॥ नते पाण्मासिकं चैव
 पूजिते वर्षसंभवम् ॥ २ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ पिप्पलादेन यद्विंशं स्थापितं सूतनन्दन ॥ कंसारेश्वरमित्युक्तं कस्मात्तच्च ब्रवीहि नः ॥ ३ ॥
 क एष पिप्पलादस्तु कस्य पुत्रो वदस्व नः ॥ किमर्थं स्थापितं लिंगं क्षेत्रे तत्र महात्मना ॥ ४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ प्रभूभारो महानेष
 भवद्भिः समुदाहृतः ॥ तथापि कथयिष्यामि नमस्कृत्वा स्वयंभुवम् ॥ ५ ॥ याज्ञवल्क्यस्य भगिनी कंसारीति च विश्रुता ॥ कुमारमहर्षयेण तप
 स्तेपे सुदारुणम् ॥ ६ ॥ याज्ञवल्क्याश्रमे पुण्ये बांधवेन समन्विता ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य याज्ञवल्क्यस्य भो द्विजाः ॥ ७ ॥ चस्कन्द रेतः स्वप्रति
 दृष्ट्वा कांचिद्वराप्सराम् ॥ तारुण्यभावसंस्थस्य तपोयुक्तस्य सद्भिजाः ॥ ८ ॥ रेतसा तस्य महता परिधानं परिप्लुतम् ॥ तच्च तेन परित्यक्तं प्रभाते
 समुपस्थिते ॥ ९ ॥ कंसारिकाऽथ जग्राह स्नानार्थं वसनं च तत् ॥ अमोचरेतसा क्षिप्रमजानन्ती द्विजोत्तमाः ॥ १० ॥ कुर्वन्त्या मज्जनं तस्या
 जलं वीर्यसमन्वितम् ॥ प्रविष्टं भगमध्ये तु ऋतुकाल उपस्थिते ॥ ११ ॥ ततो गर्भः समभवत्तस्यास्तद्वदमध्यगः ॥ वृद्धिं चाप्यगमन्नित्यं
 शुद्धपक्षे यथोदुराद् ॥ १२ ॥ साऽपि तं गर्भमादाय स्वोदरस्थं तपस्विनी ॥ दुःखेन महता युक्ता लज्जयाऽथ तदाऽऽवृता ॥ १३ ॥ चिन्त
 यामास सुचिरं विस्मयेन समन्विता ॥ गोपायन्ती तदाऽऽत्मानं दर्शनं याति नो नृणाम् ॥ १४ ॥ व्रतचर्यामिषं कृत्वा सदा रहसि
 संस्थिता ॥ संप्राप्ते दशमे मासि निशीथे समुपस्थिते ॥ तस्याः कुमारको जातो बालाकसदृशद्युतिः ॥ १५ ॥ अथ सा तं समा
 दाय सूक्ष्मवस्त्रेण वेष्टितम् ॥ कृत्वा जगाम चारुण्यं मनुष्यपरिवर्जितम् ॥ अश्रुपूर्णक्षणा दीना रुदन्ती गुप्तमेव च ॥ १६ ॥ ततो
 गत्वा च साऽऽस्थं विजने सुमहत्तरम् ॥ तस्याधस्ताद्विभुष्याथ वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १७ ॥ अश्वत्थ विष्णुरूपोऽसि त्वं देवेषु प्रतिष्ठितः ॥
 तस्माद्रक्षस्व मे पुत्रं सर्वतस्त्वं वनस्पते ॥ १८ ॥ एष ते शरणं प्राप्नो मम पुत्रस्तु बालकः ॥ पापाया निर्दयायाश्च तस्माद्रक्षां समाचर ॥ १९ ॥
 एवमुक्त्वा रुदित्वा च सुचिरं सा तपस्विनी ॥ जगाम स्वाश्रमं पश्चाद्वाप्यव्याकुललोचना ॥ २० ॥ यावद्भोदिति सा माता तस्याधस्ताद्वनस्पतेः ॥
 तावदाकाशजा वाणी संजाता मेघनिःस्वना ॥ २१ ॥ मा त्वं शोकं कुरुष्वस्य बालकस्य कृते शुभे ॥ एष शापादुत्पद्यस्य ज्येष्ठभ्रातुर्वहस्पतिः ॥
 अवतीर्णो धरापृष्ठे योग्यतां समवाप्स्यति ॥ २२ ॥ एष चाथर्वणं वेदं शतकल्पं सुविस्तरम् ॥ शतभेदं च नवधा पंचकल्पं करिष्यति ॥ २३ ॥
 पिप्पलस्य तरोरेण रसं संभक्षयिष्यति ॥ पिप्पलाद इति ख्यातस्ततो लोके भविष्यति ॥ २४ ॥ या त्वं विस्मयमापन्ना पुरुषेण विना शिशुः ॥
 संजातोऽयं मम प्रांशुस्तत्तत्कारणं शृणु ॥ २५ ॥ स्नानवस्त्रं च ते भ्रातृ रेतसा यत्परिप्लुतम् ॥ तत्त्वया ऋतुकाले तु परिधानं कृतं शुभे ॥ २६ ॥
 स्नानकाले तु तोयानि रेतोदकमथास्पृशन् ॥ अमोचरेतसा तेन पुत्रोऽयं तव संस्थितः ॥ २७ ॥ एवं ज्ञात्वा महाभाग यद्युक्तं तत्समाचर ॥ २८ ॥
 ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा देवलोकस्य वज्रपातोपमं वचः ॥ हाहाकारपरा भूत्वा निपपात धरातले ॥ २९ ॥ छिन्नवृक्षलता यद्वरपतिता
 सा तपस्विनी ॥ ३० ॥ चिरायन्त्या तु तस्यां स याज्ञवल्क्यो महाभुनिः ॥ शून्यं तमाश्रमं दृष्ट्वा पप्रच्छान्यान्धुनीश्वरान् ॥ ३१ ॥ क्व च मे
 भगिनी यंता कंसारी सुतपस्विनी ॥ तया विनाऽद्य मे सर्वं शून्यमाश्रममंडलयम् ॥ ३२ ॥ आचख्यौ तापसः कश्चिद्भगिनी ते यवीयसी ॥
 निश्चेष्टा पतिता भूमावधत्स्य समीपतः ॥ ३३ ॥ मया दृष्टा मुनिश्रेष्ठ तां त्वं भावय मा चिरम् ॥ अथासौ त्वरया युक्तः संप्रातस्तु प्रधावितः ॥
 ॥ ३४ ॥ यत्र सा काथेता तेन तापसेन तपस्विनी ॥ वीक्षते यावत्तत्रस्था श्वसमाना व्यवस्थिता ॥ ३५ ॥ अथ तोयेन शीतेन सेचयित्वा सुदुर्मुहुः ॥
 दत्त्वा भूयोऽपि वातं च दावच्चेक सचेतनाम् ॥ तावत्कात्यायनी प्राप्ता मैत्रेयी च ससंभ्रमम् ॥ ३६ ॥ किमिदं किमिदं जातं ननादवेद मा
 चिरम् ॥ ३७ ॥ किं वा सप्रेण दष्टासि सन्निपातेन दूषिता ॥ किं वा भूतशृङ्गीतासि माहेन्द्रेण ज्वरेण वा ॥ ३८ ॥ अथ सा चेतनां लब्ध्वा याज्ञ
 वल्क्यं पुरः स्थितम् ॥ आर्यया सहितं दृष्ट्वा व्रीडयाऽमृन्मुमोच ह ॥ ३९ ॥ अथ तां च मृतां दृष्ट्वा रुदित्वा च चिरं द्विजाः ॥ याज्ञवल्क्यः
 सभार्यस्तु दत्त्वा वह्निं च शोकधृक् ॥ जगाम स्वाश्रमं पश्चाद्वात्वा च सलिलाञ्जलिम् ॥ ४० ॥ सोऽपि बालोऽथ वयुधे पिप्पलास्वादपुष्टिधृक् ॥
 अश्वत्थस्य तले तस्य वृद्धिं याति शनैःशनैः ॥ ४१ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य नारदो मुनिसत्तमः ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन तेन मार्गेण
 चागतः ॥ ४२ ॥ स दृष्ट्वा बालकं तत्र द्वादशाक्षसमप्रभम् ॥ एकाकिनं वने शून्ये पिप्पलास्वादतत्परम् ॥ पप्रच्छ विस्मयाविष्ट एकाकी
 को भवानिह ॥ ४३ ॥ वने शून्ये महारौद्रे सिंहव्याघ्रसमाकुले ॥ क्व ते माता पिता चैव किमर्थं चेह तिष्ठसि ॥ ४४ ॥ निवससि
 कथं चैव सर्वं मे विस्तराद्दद ॥ ४५ ॥ ॥ पिप्पलाद उवाच ॥ ॥ नाहं जानामि पितरं मातरं न च बांधवम् ॥ नापि त्वां कोऽत्र चा
 यतो मम पार्श्वे तु सांप्रतम् ॥ ४६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा चिरं ध्यात्वा मुनीश्वरः ॥ ततस्तं ग्रहसन्प्राह ज्ञात्वा दिव्येन
 उतथ्यशापदोषेण देवाचार्यो बृहस्पतिः ॥ देवकार्यस्य सिद्ध्यर्थं तस्मात्तच्छृणु कारणम् ॥ ४७ ॥ अथर्ववेदो यश्चैव शतशाखो विनिर्मितः ॥ शत
 कल्पश्च गृहार्थो भूपानां कार्यसिद्ध्ये ॥ ४८ ॥ नवशाखः पंचकल्पस्त्वया कार्यः सुखावहः ॥ ४९ ॥ तव मात्रा महाभाग रेतसा च परिप्लुतम् ॥ यद्वह्निं
 याज्ञवल्क्यस्य परिधानं कृतं च यत् ॥ ५० ॥ भगिन्या सुतपस्विन्या स्नानार्थं न च काम्यया ॥ तद्वेतो जलमिश्रं तु भगमध्ये विनिर्गतम् ॥ ५१ ॥
 अमोचं तेन संभृतस्तमत्र जगतीतले ॥ माता वै मृत्युमापन्ना ज्ञात्वेवं लज्जया तया ॥ ५२ ॥ चमत्कारपुरे तुभ्यं मातुलो जनकस्तथा ॥ संतिष्ठते
 महाभाग तत्पाम्प्यं त्वमितो ब्रज ॥ ५३ ॥ सांप्रतं व्रतकालस्ते वर्षं चेवाष्टमं स्थितम् ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य लज्जयाऽधोमुखः स्थितः ॥ ५४ ॥
 ततश्चिरेण दीनं स वाक्यमेतदुवाच तम् ॥ किं मया पाण्माख्याहि पूर्वदेहांतरे कृतम् ॥ ५५ ॥ येनेदं गर्हितं जन्म विद्योक्तो भ्रातृसंभवः ॥ परि
 त्यज्यामि जीवं स्वं दुःखेनानेन सन्मुने ॥ ५६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ न त्वया दुष्कृतं किंचित्पूर्वदेहांतरे कृतम् ॥ परं येन सुसंजातं
 तवेदं व्यसनं शृणु ॥ ५७ ॥ जन्मस्थेन भवाज्ञातः शनिना नाऽत्र संशयः ॥ तेनावस्थामिमां प्राप्ता नान्यदस्ति हि कारणम् ॥ ५८ ॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कोपसंरक्तलोचनः ॥ ऊर्ध्वमालोकयामास समुद्दिश्य शनैश्चरम् ॥ ५९ ॥ तस्य दृष्टिनिपातेन न्यपतत्स तु तत्क्षणात् ॥
 विमानात्स्वादवेः पुत्रो ययातिरिव नाहुषः ॥ ६० ॥ अयोवक्रो द्विजश्रेष्ठाः पितुरादेशमाश्रितः ॥ बालभावेऽपि तेनैव दग्धो पादौ तदा रवेः ॥ ६१ ॥
 अथ तं नारदः प्राह पतमानमधोमुखम् ॥ बालदनावादेन त्वं पातितोऽसि शनैश्चर ॥ ६२ ॥ तस्मान्मा वीक्ष्यस्त्वेनं भविष्यति प्रकोपभाह ॥

मा पतस्व तथा भूमौ बलान्महाकयसंभवात् ॥ ६५ ॥ स्तंभयित्वा तथाप्येवं गगनस्थं शनैश्चरम् ॥ ततः प्रोवाच तं बालं पिप्पलादं मुनीश्वरः ॥
 ॥ ६६ ॥ मा कोपं कुरु बाल त्वमेव सूर्यसुतो ग्रहः ॥ देवानामपि पीडां च कुरुतेऽष्टमराशिगः ॥ ६७ ॥ जन्मस्थस्तु विशेषेण द्वितीयस्तु तथापरः ॥
 यद्येव कुपितस्त्वां तु वीक्षयिष्यति कर्हिचित् ॥ ६८ ॥ करिष्यति न संदेहो भस्मराशि ममाग्रतः ॥ अनेन वीक्षितो पादौ जातमात्रेण सूर्यको ॥
 ॥ ६९ ॥ आयातस्य तु तुष्टस्य पुत्रदर्शनवाञ्छया ॥ अन्तर्धानीकृते वस्त्रे ज्ञात्वा तं रौद्रचक्षुषम् ॥ ७० ॥ ततो दग्धावुभौ चापि तिष्ठन्शर्म
 वेष्टितौ ॥ दृश्येतेऽद्यापि मूर्त्तौ तौ घटितायां धरातले ॥ ७१ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य नारदस्य स बालकः ॥ भयेन महता
 युक्तस्ततः पप्रच्छ तं मुनिम् ॥ ७२ ॥ कथं यास्यति मे तुष्टिं वंदेय मम सन्मुने ॥ अज्ञानात्पातितो न्योमः शक्तिं चास्याविजानता ॥ ७३ ॥
 ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ग्रहा गावो नरेन्द्राश्च ब्राह्मणाश्च विशेषतः ॥ पूजिताः प्रतिपूज्यन्ते निर्दहन्त्यपमानिताः ॥ ७४ ॥ तस्मात्कुरु स्तुतिं
 चास्य स्वशक्त्या भास्करेः प्रभो ॥ प्रसादं गच्छते येन कोपं त्यजति पातजम् ॥ ७५ ॥ ततः कृताञ्जलिर्भूत्वा स्तुतिं चके स बालकः ॥ भयेन
 महता युक्तस्ततः संपृच्छय तं मुनिम् ॥ ७६ ॥ पिप्पलादो द्विजश्रेष्ठाः प्रणिपत्य सुहृर्मुहुः ॥ नमस्ते क्रोधसंस्थाय पिङ्गलाय नमोऽस्तु ते ॥ ७७ ॥
 नमस्ते बधुरुपाय कृष्णाय च नमोऽस्तु ते ॥ नमस्ते रौद्रदेहाय नमस्ते चातकाय च ॥ ७८ ॥ नमस्ते यमसंज्ञाय नमस्ते सौरये विभो ॥
 नमस्ते मन्दसंज्ञाय शनैश्चर नमोऽस्तु ते ॥ ७९ ॥ प्रसादं कुरु देवेश दीनस्य प्रणतस्य च ॥ ८० ॥ ॥ शनैश्चर उवाच ॥ ॥ परितुष्टोऽस्मि ते वत्स
 स्तोत्रेणानेन सांप्रतम् ॥ वरं वरय भद्रं ते येन यच्छामि सांप्रतम् ॥ ८१ ॥ पिप्पलाद उवाच ॥ ॥ अद्यप्रभृति नो पीडा बालानां सूर्यनन्दन ॥
 त्वया कार्या महाभाग स्वकीया च कथंचन ॥ ८२ ॥ यावद्वर्षाष्टमं जातं मम वाक्येन सूर्यज ॥ स्तोत्रेणानेन योऽत्र त्वां स्तूयात्प्रातः समुत्थितः
 ॥ ८३ ॥ तस्य पीडा न कर्तव्या त्वया भास्करनन्दन ॥ तव वारे च संजाते तैलाभ्यंगं करोति यः ॥ ८४ ॥ दिनाष्टकं न कर्तव्या तस्य पीडा
 कथंचन ॥ यस्त्वां लोहमयं कृत्वा तैलमध्ये द्वाधोमुखम् ॥ ८५ ॥ धारयेत्तेन तैलेन ततः स्नानं समाचरेत् ॥ तस्य पीडा न कर्तव्या देवो लाभो
 महीभुजः ॥ ८६ ॥ अर्घ्यर्द्धाष्टमिकायोगे तावके संस्थिते नरः ॥ तव वारे तु संप्राप्ते यस्तिलांछोहसंयुतात् ॥ ८७ ॥ स्वशक्त्या रौति नो तस्य
 पीडा कार्या त्वया विभो ॥ कृष्णां गां वस्तु विप्राय तवोद्देशेन यच्छति ॥ ८८ ॥ अर्घ्यर्द्धाष्टमजा पीडा नाऽस्य कार्या त्वया विभो ॥ शमी समि
 द्रियां होमं तवोद्देशेन यच्छति ॥ ८९ ॥ तथा कृष्णतिलैश्चैव कृष्णपुष्पाजुलेपनैः ॥ पूजां करोति यस्तुभ्यं धूपं वै गुग्गुलं दहेत् ॥ कृष्णवस्त्रेण
 संवेष्ट्य त्याज्या तस्य व्यथा त्वया ॥ ९० ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवमुक्तः शनिस्तेन बाढमित्येव जरुष्य च ॥ नारदं समनुज्ञाप्य जगाम निजसं
 श्रयम् ॥ ९१ ॥ नारदोऽपि तमादाय बालकं कृपयान्वितः ॥ चमत्कारपुरं गत्वा याज्ञवल्क्याय चार्पयत् ॥ ९२ ॥ कथयामास वृत्तांतं तस्य संप्रति
 संभवम् ॥ यदष्टं ज्ञानदीपेन तस्मै सर्वं न्यवेदयत् ॥ ९३ ॥ एष ते वीर्यसंभूतो बालको भगिनीसुतः ॥ मयाऽवस्थतले लब्धः काननेऽवस्थसंनिधौ
 ॥ ९४ ॥ व्रतवर्धं कुरुष्वस्य सांप्रतं चाष्टवर्षिकः ॥ नात्र दोषोऽस्ति विप्रेन्द्र न भगिन्यास्तथा तव ॥ तस्माद्ब्रह्मण पुत्रं स्वं भागिनेयं विशेषतः ॥
 ॥ ९५ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा स देवर्षिस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ बाह्वरुक्थोऽपि तच्छ्रुत्वा निपादं परमं गतः ॥ ९६ ॥ पापं तञ्जितय
 नेन न शांतिमधिगच्छति ॥ आत्मानं गर्हयन्निष्यं दिवानक्तं च शोचति ॥ ९७ ॥ तं च पुत्रं परिज्ञाय तैस्तेऽधिदैवैर्निजैः स्थितैः ॥ ततस्तु पोषयित्वा
 तं व्रतेन समयोजयत् ॥ ९८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये पिप्पलादोत्पत्तिव
 र्णनं नाम चतुःसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७४ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवं संशोचते यावदात्मानं परिगर्हयन् ॥ ततस्तु ब्रह्मणा प्रेतः
 स्वयमभ्येत्य भो द्विजाः ॥ १ ॥ त्वया शंका न कर्तव्या सुतस्यास्य कृते द्विजाः ॥ अज्ञानादेव ते जातो देवयोगेन बालकः ॥ २ ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ ॥
 तथापि देव मे शुद्धिर्हृदयस्य न जायते ॥ तस्माद्ब्रह्मसुरश्रेष्ठ प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ ३ ॥ प्रकीर्त्तय ॥ ॥ यदि ते चित्तशुद्धिस्त न कथंचिप्रवर्तते ॥ तत्स्थ्या
 एष महाभाग लिंगं त्वस्य शूलिनः ॥ ४ ॥ अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि यत्पापं कुरुते नरः ॥ ब्रह्महत्यादिकं चापि स्त्रीवधाद्यापि यद्वेत् ॥ ५ ॥ पंच
 ष्टिकामयं वापि यः कुर्याद्वरमन्दिरम् ॥ तस्य तन्नाशमायाति तमः सूर्योदये यथा ॥ ६ ॥ विशेषेण महाभाग हाटकेश्वरसंभवे ॥ क्षेत्रे तत्र सुमेध्ये तु
 सर्वपातकनाशने ॥ ७ ॥ कलिकाले च संप्राप्ते यत्र पापं न निवृत्ते ॥ अहमप्यत्र बांछामि यज्ञं कर्तुं द्विजोत्तम ॥ ८ ॥ आनयिष्यामि तत्तीर्थं
 पुष्करं गतात्मनः प्रियम् ॥ कलिकालभयाञ्जितयावन्नो व्यर्थतां व्रजेत् ॥ ९ ॥ कलिकाले तु संप्राप्ते तीर्थानि सकलानि च ॥ यास्यन्ति व्यर्थतां
 विप्रमुत्तमं क्षेत्रमुत्तमम् ॥ १० ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा चतुर्वक्त्रस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ याज्ञवल्क्योऽपि तच्छ्रुत्वा पितामहवचोऽ
 खिलम् ॥ ११ ॥ लिंगं सस्थापयामास ज्ञात्वा क्षेत्रमुत्तमम् ॥ अत्रवीच ततो वाक्यं मेघगंभीरया गिरा ॥ १२ ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां यो लिंगं
 मामकं त्विदम् ॥ स्थापयिष्यति सद्भक्त्य तस्य पापं प्रयास्यति ॥ १३ ॥ परदारकृतं यच्च मात्रापि च समं कृतम् ॥ क्षालयिष्यति तत्पापं स्नापितं
 पूजितं परैः ॥ १४ ॥ अस्मिन्नहनि संप्राप्ते तस्य पक्षसमुद्भवम् ॥ प्रयास्यति कृतं पापं यदज्ञानाद्भिनिर्मितम् ॥ १५ ॥ ततःप्रभृति विख्यातो याज्ञव
 ल्क्येश्वरः शुभः ॥ तस्मिन्क्षेत्रे द्विजश्रेष्ठा हाटकेश्वरसंज्ञके ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे
 हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये याज्ञवल्क्येश्वरोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम पंचसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७५ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ दृष्ट्वा
 प्रतिष्ठितं लिंगं याज्ञवल्क्येन धीमता ॥ स्वमातुः शुद्धिहेतोः स तन्नाम्ना लिंगमुत्तमम् ॥ १ ॥ स्थापयामास विप्रद्वयः श्रद्धया परया युतः ॥ ततश्चा
 नीय विप्रैर्द्वयं मध्यगं नागरोद्भवम् ॥ २ ॥ गतोतीर्थसमुद्भूतमाहिताग्निं प्रयाजिनम् ॥ यथैतन्नगरस्थानं तथा त्वमपि दीक्षितः ॥ ३ ॥ अष्टपरिषु
 गोत्राणां नायकत्वे व्यवस्थितः ॥ तव वाक्येन सर्वाणि गोत्राणि द्विजसत्तम ॥ ४ ॥ वर्तयिष्यति कृत्येषु यावच्चन्द्राकिं तरकाः ॥ गोवर्धन त्वया
 चिंता कार्या चास्य समुद्रवा ॥ ५ ॥ लिंगस्य पूजनार्थाय प्रेरणीयाश्च नागराः ॥ पूजया तस्य लिंगस्य वृद्धिं यास्यति तेऽन्वयः ॥ ६ ॥ अपूजया
 विनाशं च यास्यत्यत्र न संशयः ॥ तव वंशोद्भवा ये च पूजयित्वा प्रभक्तितः ॥ ७ ॥ एतल्लिंगं करिष्यति कृत्यानि विविधानि च ॥ तानि
 सिद्धिं प्रयास्यति प्रसादादस्य दीक्षित ॥ ८ ॥ ॥ गोवर्धन उवाच ॥ ॥ अहमर्चां करिष्यामि लिंगस्यास्य सदा द्विज ॥ भक्तिं च प्रकरि
 ष्यामि हेतोरस्य कृते द्विज ॥ पूजार्थं चैव ये चान्ये मम वंशसमुद्भवाः ॥ ९ ॥ ॥ पिप्पलाद उवाच ॥ ॥ गोवर्धन द्रुतं विप्रास्तत्र चानय नागरान् ॥
 तेषां मतेन देवस्य नाममात्रं करोम्यहम् ॥ १० ॥ ततश्चानाययामास विप्रांश्चैव विचक्षणान् ॥ श्रुताभ्ययनसंपन्नान्यज्ञकर्मपरायणान् ॥ ११ ॥
 तानप्रवीक्षण्योऽबैः पिप्पलादो महाशुनिः ॥ मम जाता वृता पूर्व कंसारीति च नामतः ॥ १२ ॥ तस्या उद्देशतो लिंगं मयेतत्संप्रतिष्ठित
 म् ॥ बुधमद्राक्यात्प्रसिद्धिं च प्रयातु द्विजसत्तमाः ॥ १३ ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां यश्चेतत्स्थापयिष्यति ॥ याज्ञवल्क्येश्वरोत्थं च स वै श्रेयो

द्वापस्यति ॥ १४ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ अथ तैर्ब्राह्मणैः सर्वैस्तस्य नाम प्रतिष्ठितम् ॥ कंसारीश्वर इत्येवं गौरवात्तस्य सन्धु
 नेः ॥ १५ ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातं यत्पृष्ठोऽस्मि द्विजोत्तमाः ॥ कंसारीश्वरसंज्ञस्तु यथा जातस्तु पापदा ॥ स्थापितः पिप्पलादेन
 स्वयं चैव महात्मना ॥ १६ ॥ यश्चेतपुण्यमाख्यातं तस्य देवस्य संनिधौ ॥ संपठेच्छृणुयाद्वापि सध्यकृत्तिसमन्वितः ॥ १७ ॥
 मनसा चितितं पापं परदारकृतं च यत् ॥ तस्य तन्नाशमायाति पिप्पलादव चो यथा ॥ १८ ॥ यस्तस्य पुरतो भक्त्या नीलरुद्रा
 न्सदा जपेत् ॥ प्राणरुद्रान्विशेषेण भवरुद्रसमन्वितान् ॥ १९ ॥ ब्रह्महृत्योद्धवं चैव अपि तस्य प्रणश्यति ॥ परचक्रभये जाते ह्यना
 वृष्टिभये तथा ॥ २० ॥ अथर्ववेदे साद्यते पठिते तस्य चाग्रतः ॥ शत्रुर्विलयमभ्येति वृष्टिः सञ्जायते द्रुतम् ॥ २१ ॥ राजदोःस्थे
 समुत्पन्ने राजा भवति धार्मिकः ॥ सर्वरोगविनिर्मुक्तः प्रजापालनतत्परः ॥ २२ ॥ उपसर्गभये जाते तस्य दोषः प्रशाम्यति ॥ शनैः
 शनैरसंदिग्धं पिप्पलादवचो यथा ॥ २३ ॥ किं वा ते बहुनोक्तेन यत्किंचिद्व्यसनं महत् ॥ तत्तस्य व्यसनं किंचिदध्वजः प्रकी
 र्त्तनात् ॥ २४ ॥ अस्य देवस्य पुरतो याति नाशं च वै द्रुतम् ॥ २५ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे
 नागरखण्डे हाटकेश्वरसंनिधौ कंसारीश्वरोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम पदसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७६ ॥ ॥ ॥ सुत
 उवाच ॥ ॥ तथान्यापि च तन्नास्ति गौरी वै पञ्चपिण्डिका ॥ लक्ष्म्या संस्थापिता चैव मानुषत्वव्यवस्थया ॥ १ ॥ तस्या दर्शनमात्रेण नारी
 सौभाग्यमाप्नुयात् ॥ ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे वृषस्थे च दिवाकरे ॥ २ ॥ तस्या उपरि नारी या जलयन्त्रं दधाति वै ॥ स्नायमानं दिवानक्तं
 सौभाग्यं परमं लभेत् ॥ ३ ॥ यत्फलं लभते नारी समस्तैर्विहितैर्व्रतैः ॥ गौरीसमुद्भवैश्चैव दानैर्देवैस्तद्विष्टैः ॥ तत्फलं लभते सर्वं जलयन्त्रस्य
 कारणात् ॥ ४ ॥ हस्मात्सर्वप्रयत्नेन स्त्रीभिः सौभाग्यकारणात् ॥ जलयन्त्रं विधातव्यं ज्येष्ठे गौर्याः प्रयत्नतः ॥ ५ ॥ किं व्रतैर्नियमैर्वापि
 स्त्रीणां ब्राह्मणसत्तमाः ॥ प्रपौहोमैः कृतैरन्यैर्वहुकेशकरैश्च तैः ॥ ६ ॥ स्त्रीणां ब्राह्मणशार्दूला जलयन्त्रे धृते सति ॥ गौर्या उपरि सद्गत्या वृषस्थे
 तीक्ष्णदीधितौ ॥ ७ ॥ नैवं संजायते वंध्या काकवन्ध्या न जायते ॥ न दौर्भाग्यसमोपेता सप्तजन्मांतराणि सा ॥ ८ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥
 गौरी चतुर्भुजा प्रोक्ता दृश्यते परत्रेश्वरी ॥ पञ्चपिण्डा कथं जाता ह्येतं नः संशयं वद ॥ ९ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ यदा च श्रुत्यो भावि तदा
 त्मानं करोत्यसौ ॥ पञ्चपिण्डमयं विप्रः कुरुते रूपसुत्तमम् ॥ १० ॥ एषा सा परमा शक्तिः सर्वं व्याप्य सुरेश्वरी ॥ तया सर्वमिदं व्याप्तं
 त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ११ ॥ पृथिव्यापश्च तेजश्च वायुराकाशमेव च ॥ सृष्ट्यर्थं रक्षयेदेषा ततः स्यात्पञ्चपिण्डिका ॥ १२ ॥ यदस्यां पूजितायां तु
 प्रत्युत्तमां प्रजायते ॥ सहस्रविगुणं तच्च यत्र स्यात्पञ्चपिण्डिका ॥ १३ ॥ ज्येष्ठे मासि विशेषेण जलयन्त्रार्चनेन च ॥ अत्र वः कीर्तयिष्यामि त्विति
 हासं पुरातनम् ॥ १४ ॥ यदुक्तं काशिराजस्य भार्याया द्विजसत्तमाः ॥ यच्च प्रोक्तं पुरा लक्ष्म्या विष्णवे परिपृष्टया ॥ १५ ॥ ॥ लक्ष्मी
 रुवाच ॥ ॥ काशिराजः पुरा ह्यासीजयसेन इति श्रुतः ॥ तस्य भार्यासहस्रं तु ह्यासीद्वृषसमन्वितम् ॥ १६ ॥ अथ चान्या प्रिया तेन लब्धा
 भार्या सुशोभना ॥ मनुष्यत्वव्यवस्थाया मम चांशकला हि या ॥ सुता मद्राधिराजस्य विष्णवसेनस्य धीमतः ॥ १७ ॥ सा गत्वा प्रातरुत्थाय
 शुभे गंगातटे तदा ॥ पञ्चपिण्डात्मिकां गौरीं कृत्वा कर्हमसंभवात् ॥ १८ ॥ ततः संपूजयामास मन्त्रैः पञ्चभिरेव च ॥ ततो गन्धैः परैर्माल्यैर्धूपै
 र्वैद्यैः सुशोभनैः ॥ १९ ॥ नेवेद्यैः परमात्रैश्च गीतैर्नृत्यैः प्रवादितैः ॥ ततो विसृज्य तां देवीं तदुद्देशेन वै ततः ॥ २० ॥ दत्त्वा दानानि भूरीणि
 गौरिणीनां द्विजन्मनाम् ॥ ततश्च गृहमभ्येति धुरिवादिभ्रानिःस्वनैः ॥ २१ ॥ यथायथा च तां पूजां तस्या गौर्या करोति सा ॥ तथातथा तु सौभाग्यं
 तस्याश्चाप्यधिकं भवेत् ॥ २२ ॥ सर्वासां च सपत्नीनां सौभाग्यं वाधिकं भवेत् ॥ २३ ॥ अथ तस्याः सपत्न्यो याः सर्वा दुःखसमन्विताः ॥ दृष्ट्वा
 सौभाग्यवृद्धिं तां तस्या एव दिनेदिने ॥ २४ ॥ एकाः प्रोचुः कर्म चेत्यदेपा कुरुते सदा ॥ मृन्मयांश्च समादाय पूजयेत्पञ्चपिण्डिकान् ॥ २५ ॥
 ह ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य सर्वाः संमंथ्य ता मिथः ॥ २६ ॥ तस्याः संनिधिम्राजश्चुस्तस्मिन्नेव जलाशये ॥ यत्र सा पूजयेद्गौरीं कृत्वा तां पश्च
 पिण्डिकाम् ॥ २७ ॥ ततः सर्वाः समालोक्य त्यक्त्वा गौरीप्रपूजनम् ॥ संसृज्या प्रययौ पूर्णं कृतांजलिपुट्य स्थिता ॥ २८ ॥ स्वागतं वो महा
 भागा भूयः सुस्वागतं च वः ॥ कृत्यं निवेद्यतां शीघ्रं येनाशु प्रकरोम्यहम् ॥ २९ ॥ ॥ सपत्न्य उचुः ॥ ॥ वयं सर्वाः समायाताः कौस्तुकेन
 त्वातिकम् ॥ दौर्भाग्यवद्भिर्निर्दग्धास्तव सौभाग्यजेन च ॥ ३० ॥ तस्माद्गद महाभागे मृन्मयां पञ्चपिण्डिकाम् ॥ नित्यमर्चयसि त्वं किं सौभा
 ग्यस्य विवर्धनम् ॥ ३१ ॥ किं ते कारणमेतद्धि किं वा मन्त्रसमुद्भवः ॥ प्रभावोऽयं महाभागे गुह्यं चेन्नो वदस्व नः ॥ ३२ ॥ ॥ पद्मावत्युवाच ॥
 सर्वा मम भगिन्यः स्थ ईर्ष्याधर्मो न मेऽस्ति च ॥ ३३ ॥ अहमासं पुरा कन्या पुरे कुसुमसंज्ञिते ॥ वीरसेनस्य शुद्रस्य वणिक्पुत्रस्य धीमतः ॥
 तेन दत्ताऽस्मि धर्मेण विवाहार्थं महात्मना ॥ ३४ ॥ ततो विवाहसमये मम दत्तानि वृद्धये ॥ पञ्चाक्षराणि श्रेष्ठानि योषिता दीक्षया सह ॥ गौरी
 पूजाकृते चैव प्रोक्ता चाहं ततः परम् ॥ ३५ ॥ यावत्पुत्रि त्वमात्मानमेतैः पूजयसेऽक्षरैः ॥ जलपानं न कर्तव्यं तावच्चैव कथञ्चन ॥ ३६ ॥ येन
 स्तिष्ठते यत्र श्वश्र्वश्च सुदारुणा ॥ ३७ ॥ गौरीपूजाकृते मां च निवारयति सर्वदा ॥ ततोऽहं भयसन्त्रस्ता गौरीभक्तिपरायणा ॥ जलार्थं यत्र
 गच्छामि तस्मिन्नेव जलाशये ॥ ३८ ॥ ततः कर्हममादाय मन्त्रैः पञ्चभिरेव च ॥ तैरेव पूजयाम्येव गौरीं भक्तिपरायणा ॥ ३९ ॥ प्रक्षिपामि तत
 स्तोयं ततो गच्छामि मन्दिरम् ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य भर्ता मे प्रस्थितः शुभः ॥ देशांतरं वणिक्पुत्र्या सोऽपि मार्गं तमाश्रितः ॥ ४० ॥ स
 गच्छन्मरुमार्गेण मां समादाय स्नेहतः ॥ संप्राप्तो निर्जलं देशं सुरोद्धं मरुमंडलम् ॥ ४१ ॥ तथा रौद्रतरे काले वृषस्थे दिवसाधिपे ॥ ततः सार्थः
 देशस्तश्चित्ते विचिन्तितम् ॥ ४२ ॥ यत्तच्च दृश्यते तोयं समीपस्थं तथा बहु ॥ अत्र स्नात्वा शुचिर्भूत्वा गौरीमभ्यर्च्य भक्तिः ॥ पिबामि सलिं
 पश्चात्सुस्ताडु सरसीभवम् ॥ ४३ ॥ ततः संप्रस्थिता यावत्पुत्रगच्छामि पदात्पदम् ॥ यावत्ततः याभि तावत्सा वृगतृष्णिका ॥ ४४ ॥ एतस्मिन्
 न्तरे प्राप्तो नभोमध्यं दिवाकरः ॥ वृषस्थो येन दद्यामि सुपरिष्ठांश्चुभानना ॥ ४५ ॥ अयोभागे सुतप्ताभिर्वालुकाभिः समंततः ॥ तृष्णातांऽहं
 ततस्तस्मिन्मरुदेशे समाकुला ॥ ४६ ॥ ततश्च पतिता भूमौ विस्फोटकसमावृता ॥ ततो मया स्मृता चित्ते कथा भारतसंभवा ॥ ४७ ॥ कुणेन तु
 यथा यज्ञो वालुकाभिर्विनिर्मितः ॥ रूपान्तः क्षिप्यमाणेन तृणलोष्टांश्चुवर्जितम् ॥ ४८ ॥ भक्तिग्राह्यास्ततो देवास्तुष्टास्तस्य महात्मनः ॥ तदहं

बालुकाभिश्च पूजयामि हरमियाम् ॥ ५३ ॥ तेन तुष्टा तु सा देवी मम राज्यं प्रयच्छति ॥ अद्य देहान्तरे प्राप्ते मनोभीष्टमनंतकम् ॥ ५४ ॥ ततस्तु
 पंचभिर्मन्त्रैस्तैरेव स्मृतिमागतैः ॥ पंचभिर्मुष्टिभिर्देवी बालुकोत्थैः प्रपूजिता ॥ ५५ ॥ ततः पञ्चत्वमापन्ना तत्कालेऽहं वरांगनाः ॥ दशार्णाधिपते
 र्जाता सदने लोकविश्रुते ॥ ५६ ॥ जातिस्मरणसंयुक्ता तस्या देव्याः प्रसादतः ॥ भवतीनां कनिष्ठास्मि ज्येष्ठा सौभाग्यतः स्थिता ॥ ५७ ॥ एत
 स्मात्कारणाद्गौरीं मुक्त्वैतान्पञ्चपिण्डकान् ॥ कर्हमेन विधायाथ पूजयामि दिनेदिने ॥ ५८ ॥ एतद्ब्रह्मं मया ख्यातं भवतीनामसंशयम् ॥ सत्येना
 नेन मे गौरी मनोभीष्टं प्रयच्छतु ॥ ५९ ॥ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ ततः सर्वाः सपत्न्यस्ताः कृताजलिपुटाः स्थिताः ॥ मोमनुर्विनयाद्वाचा
 प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः ॥ ६० ॥ प्रसादं कुरु चास्माकं दीयतां मन्त्रपंचकम् ॥ तदेव येन ते देवी तुष्टा सा परमेश्वरी ॥ ६१ ॥ मया प्रोक्ताश्च ताः सर्वाः
 प्रार्थयध्वं यथेच्छया ॥ अहं सर्वं प्रदास्यामि तत्सत्यं वचनं मम ॥ ६२ ॥ ततो देव मया प्रोक्तं तासां तन्मंत्रपंचकम् ॥ शिष्यत्वं गमितानां च
 वाङ्मनःकायकर्मभिः ॥ ६३ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ ममापि वद देवेशि कीदृक्तन्मन्त्रपञ्चकम् ॥ यत्तव्याऽनुष्ठितं पूर्वं तया तासां निबंदि
 तम् ॥ ६४ ॥ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ नमः पृथिव्यै शान्तीशि नम आपोमये शुभे ॥ तेजस्विनि नमस्तुभ्यं नमस्ते वायुरुपिणि ॥ ६५ ॥
 आकाशरूपसंपन्ने पंचरूपे नमोनमः ॥ ६६ ॥ एभिर्मन्त्रैर्मया पूर्वं पूजिता परमेश्वरी ॥ तेन राज्यं मया प्राप्तं सर्वस्त्रीणां सुदुर्लभम् ॥ ६७ ॥
 ततश्च स्थापिता देवी कृत्वा रत्नमयी शुभा ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे मया तत्र सुरेश्वर ॥ ६८ ॥ तां या पूजयते नारी सद्योऽपि पतिवल्गभा ॥ जायते
 नात्र सन्देहः सर्वपापविजिता ॥ ६९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये पञ्चपि
 ङ्किोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ एवं राज्यं मया प्राप्तं गौरीपूजा
 कृते विभो ॥ सौभाग्यं परमं चैव दुर्लभं सर्वयोपिताम् ॥ १ ॥ न चापत्यं मया लब्धं तथापि परमेश्वर ॥ तादृशोऽपि च सौभाग्ये तारुण्ये तादृशे
 स्थिते ॥ २ ॥ दह्यामि तेन दुःखेन दिवानक्तं सुखं न मे ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य दुर्वासा मुनिसत्तमः ॥ ३ ॥ आनर्ताधिपतेर्हर्म्यं संप्राप्तो गौरवाय
 सः ॥ चातुर्मास्यकृते चैव वृत्तिकामग्रहाय च ॥ ४ ॥ ततः संपूजितो राज्ञा आनर्तेन यथाक्रमम् ॥ दत्त्वा चैव मधुपर्कं च ततः प्रोक्तं प्रणम्य च ॥ ५ ॥
 स्वागतं ते मुनिश्रेष्ठ भूयः सुस्वागतं च ते ॥ नान्यो धन्यतमो लोके भूषोऽस्ति सदृशो मया ॥ ६ ॥ यौ ते पादौ रजोध्वस्तौ केशोर्मि निर्मलीकृतौ ॥
 तद्गृहि किं करोम्यद्य गृह्यायातस्य ते मुने ॥ ७ ॥ अपि राज्यं प्रयच्छामि का वार्तान्येषु वस्तुषु ॥ ८ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ चातुर्मासीविधानं
 ते करिष्ये नृप मंदिरं ॥ वृत्तिकामग्रहणं तावच्छुश्रूषा क्रियतां मम ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय मामुचे पार्थिवोत्तमः ॥ ९ ॥ शुश्रूषा चास्य कर्तव्या सर्व
 देव वरानने ॥ चातुर्मासीव्रतं यावदेवतार्चनपूर्वकम् ॥ १० ॥ वाढमित्येवमुक्ताथ मया सर्वप्रमुष्टितम् ॥ शुश्रूषा च यत्कर्म दुहितेव पितुर्यथा ॥
 ॥ ११ ॥ चातुर्मास्यां व्यतीतायां यदा संप्रस्थितो मुनिः ॥ तदा प्रोवाच मां तुष्टः पुत्रि किं करवाणि ते ॥ १२ ॥ ततः स भगवान्प्रोक्तः प्रणि
 पत्य मया मुहुः ॥ अपत्यं नास्ति मे ब्रह्मस्तेन दह्याम्यहर्निशम् ॥ १३ ॥ ईदृशे सति राज्ञोऽपि योवने च महत्तरे ॥ तत्त्वं वद मुनिश्रेष्ठ येन
 स्यान्मम सततिः ॥ १४ ॥ व्रतेन नियमेनाथ दानेन च हुतेन च ॥ ततः स सुचिरं ध्यात्वा मामुवाच स्मयन्निव ॥ १५ ॥ अन्यदेवांतरे पुत्रि त्व
 या गौरी प्रपूजिता ॥ तत्ताभिर्बालुकाभिः सा मृत्युकाल उपस्थिते ॥ १६ ॥ तद्गत्तया लब्धराज्यापि दाहेन परियुज्यसे ॥ गौरी यत्तापसंयुक्ता
 बालुकाभिः कृता त्वया ॥ १७ ॥ न देवो विद्यते काष्ठे पाषाणे वृत्तिकासु च ॥ भावेषु विद्यते देवो मन्त्रसंयोगसंयुतः ॥ १८ ॥ भावभक्तिसमा
 युक्ता मंत्रसंयोजनेन च ॥ देवी मन्त्रसमायाता त्वया बालुकयाऽर्चिता ॥ १९ ॥ त्वत्काये तेन संतापः सर्वदाऽयं व्यवस्थितः ॥ तस्माद्रत्नमयी गौरी
 कृत्वा त्वं पंचपिण्डिकाम् ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे संस्थापय शुभानने ॥ २० ॥ वृषस्थे भारकरे पश्चात्तस्या उपरि स्थापि यत् ॥ जलयन्त्रं दिवारात्रं धार
 यस्व प्रयत्नतः ॥ २१ ॥ ततो यथायथा तस्याः शीतभावो भविष्यति ॥ तथातथा च ते दाहः शान्तिं यात्यस्यहर्निशम् ॥ २२ ॥ दाहान्ते भविता
 गर्भस्ततः पुत्रमवाप्स्यसि ॥ राज्यभारक्षमं शूरं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥ २३ ॥ अग्न्यापि कामिनी यात्र एवं तां पूजयिष्यति ॥ ज्येष्ठे मासे तथा
 सापि यथा त्वं प्रभविष्यति ॥ २४ ॥ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ ततो मया पुनः प्रोक्तो भगवान्स मुनीश्वरः ॥ मानुषत्वे न मे रागो विरक्तिर्महती
 स्थिता ॥ २५ ॥ नदीवंगोपमं दृष्ट्वा जीवितं सर्वदेहिनाम् ॥ तम्मे वद महाभाग यत्किंचिद्भूतमुत्तमम् ॥ २६ ॥ मानुषत्वं न येन स्यात्सम्यक्चीर्णेन
 सखिज ॥ ततः स सुचिरं ध्यात्वा मामाह परमेश्वर ॥ २७ ॥ अस्ति पुत्रि व्रतं पुण्यं गौरीपुष्टिकरं परम् ॥ येन चीर्णेन वै सम्यग्योषिदेवत्वमाप्नुयात्
 ॥ २८ ॥ गोमयारुणा महादेवी कृता वै गोमयेन सा ॥ ततो गोलोकमापन्नाः सर्वास्ताः वरवर्णिनि ॥ २९ ॥ तां त्वं कुह्य कस्यापि येन देवत्वमा
 प्स्यसि ॥ ततो मया पुनः प्रोक्तः स मुनिः सुरसत्तम ॥ ३० ॥ कस्मिन्काले प्रकटं व्या त्रिभिना केन सन्मुने ॥ सर्वं विस्तरतो ब्रूहि येन तां प्र
 रोम्यहम् ॥ ३१ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ नमस्त्ये चास्मिं पते क्षतीयादिवसे स्थिते ॥ प्रातरुत्थाय पञ्चाब्ध भगवदेतं धावनम् ॥ ३२ ॥
 ततश्च विषमं कृत्वा उपवाससमुत्तमम् ॥ गौरीनाम समुचार्य ब्रह्मावृतेन चेतसा ॥ ३३ ॥ ततो मिश्रागमे प्राप्ते कृत्वा गौरीचतुष्टयम् ॥ मुग्धं
 वादरां चैव तद्विदेकमनाः शृणु ॥ ३४ ॥ एका गौरी प्रकटं व्या पंचपिण्डा यपोदिता ॥ प्रहरेप्रहरे प्राप्ते तासु पूजा समाचरेत् ॥ येमंत्रैस्ताभिर्बोध
 स्वमेकैकस्थाः पृथक्पृथक् ॥ ३५ ॥ हिमाचलगुहे जाता देवि रः शंकरप्रिये ॥ मेनागर्हसमुद्भूता पूजां दत्तु नमोस्तु ते ॥ ३६ ॥ धूपं दद्यात्तन्मेव
 कर्पूरं श्रद्धया सह ॥ रक्तसुत्रेण वीर्यं च धृतेन परिकल्पयेत् ॥ ३७ ॥ जातिपुण्यैः समन्वय्य नैवेद्ये मोदकाभ्यसेत् ॥ रक्तवस्त्रेण संछाद्य अर्घ्यं
 वस्त्रा ततः प्रहम् ॥ ३८ ॥ यस्य वृक्षस्य पुण्यं च तस्य स्यादन्तधावनम् ॥ मातुर्लिनेन तस्यास्तु मन्त्रेणानेन भक्तितः ॥ ३९ ॥ अर्घ्यं दद्यात्प्रम
 मेन गन्धपुष्पाक्षताज्वितम् ॥ शंकरस्य प्रिये देवि हिमाचलमुते शुभे ॥ अर्घ्यमेनं मया वत्तं प्रतिगृह्य नमोऽस्तु ते ॥ ४० ॥ तदेव प्राशनं कुर्या
 ततः कायविशुद्धये ॥ नरैरिति च संशुद्ध अर्धनारीश्वरं ततः ॥ ४१ ॥ सुरभ्या पूजयेत्तस्या मन्त्रेणानेन पार्वति ॥ वाममर्धं शरीरस्य या हरस्य
 ॥ ४२ ॥ अगहं च ततो भक्त्या धूपं दद्यात्तथा शुभे ॥ नैवेद्ये गुणकमिव
 व्यवस्थिता ॥ सा मे पूजा प्रयुक्ता तु तस्यै देव्यै नमोऽस्तु ते ॥ ४३ ॥ अगहं च ततो भक्त्या धूपं दद्यात्तथा शुभे ॥ नैवेद्ये गुणकमिव
 ॥ ४४ ॥ अगहं च ततो भक्त्या धूपं दद्यात्तथा शुभे ॥ नैवेद्ये गुणकमिव
 ॥ ४५ ॥ अगहं च ततो भक्त्या धूपं दद्यात्तथा शुभे ॥ नैवेद्ये गुणकमिव
 ॥ ४६ ॥ अगहं च ततो भक्त्या धूपं दद्यात्तथा शुभे ॥ नैवेद्ये गुणकमिव
 ॥ ४७ ॥ अगहं च ततो भक्त्या धूपं दद्यात्तथा शुभे ॥ नैवेद्ये गुणकमिव
 ॥ ४८ ॥ अगहं च ततो भक्त्या धूपं दद्यात्तथा शुभे ॥ नैवेद्ये गुणकमिव
 ॥ ४९ ॥ अगहं च ततो भक्त्या धूपं दद्यात्तथा शुभे ॥ नैवेद्ये गुणकमिव
 ॥ ५० ॥ अगहं च ततो भक्त्या धूपं दद्यात्तथा शुभे ॥ नैवेद्ये गुणकमिव

महत्तमम् ॥ ५१ ॥ चतुर्थे प्रहरे प्राप्ते तां गौरीं पंचपिंडिकाम् ॥ भृंगराजेन संपूज्य मंत्रेणानेन भक्तिः ॥ ५२ ॥ पृथिव्यादीनि भूतानि यानि
 प्रोक्तानि पंच च ॥ पंचरूपाणि देवेशि पूजां गृह्ण नमोऽस्तु ते ॥ ५३ ॥ नैवेद्ये घृतपूपाश्च दद्याद्देव्याः प्रभक्तिः ॥ ग्रंथिचूर्णेन धूपं च हृद्यं मद
 नजं फलम् ॥ तदेव प्राशनं कार्यमर्घ्यमंत्रमिदं स्मृतम् ॥ ५४ ॥ पंचभूतमयी देवी पंचधा या व्यवस्थिता ॥ अर्घ्यमेनं मया दत्तं सा गृह्णातु सुरे
 श्वरी ॥ ५५ ॥ एवं सर्वा निशा सा च गीतवाद्यादिनिःस्वनैः ॥ तासां चैवाग्रतो नेया नैव निद्रां समाचरेत् ॥ ५६ ॥ ततः प्रभाते विमले प्रोदते
 रविमण्डले ॥ स्नात्वा संपूजयेद्भिद्रं सह पत्न्या प्रभक्तिः ॥ ५७ ॥ वह्नीराभरणैश्चैव स्वशक्त्या वृषनंदिनि ॥ गौर्यै भक्ष्यं च वातघ्नं भिष्टान्नं
 शुचिस्मिते ॥ ५८ ॥ ततः करेणुमानीय वडवां वा सुमध्यमे ॥ गौरीचतुष्टयं तच्च समारोप्य तथोपरि ॥ ५९ ॥ गीतवादित्रयश्चैव वेदध्वनिघुनेन
 च ॥ नद्यां वाऽथ तडागे वा वाप्यां वाथ परिक्षिपेत् ॥ ६० ॥ मंत्रेणानेन सद्रक्त्या तवेदं वच्मि सुन्दरि ॥ ६१ ॥ आहूतासि मया देवि पूजिता
 सि मया शुभे ॥ मम सौभाग्यदानाय यथेष्टं गम्यतामिति ॥ ६२ ॥ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ एवं मया कृता देव सा मृतीया यथोदिता ॥
 नभस्ये मासि संप्राप्ते भक्त्या परमया विभो ॥ ६३ ॥ द्वितीये च तथा प्राप्ते तृतीये च विशेषतः ॥ यावत्पश्यामि प्रत्युपे तावद्गौरीचतुष्टयम् ॥
 जातं रत्नमयं तच्च मया यत्परिपूजितम् ॥ ६४ ॥ प्रस्थितां मां नदीतीरमुद्दिश्य च विमर्जनम् ॥ करिष्यामीति सा प्राह व्यक्तीधृता सुरेश्वरी ॥
 ॥ ६५ ॥ मा पुत्रि जलमध्येऽत्र मम मूर्तिचतुष्टयम् ॥ परिभावय मद्राक्ष्यं श्रुत्वा चैव विधीयताम् ॥ ६६ ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे स्थापय त्वं च मा
 क्षिप ॥ अक्षयं जायते येन सर्वस्त्रीणां हिताय च ॥ ६७ ॥ त्वं प्रार्थय वरं सर्वं ददाम्यहमिहार्चिता ॥ अभ्यर्चिता गिरिसुता मया प्रोक्ता सुरेश्वरी ॥
 ॥ ६८ ॥ यदि यच्छसि मे देवि वरं तुष्टा सुरेश्वरि ॥ तदहं मानुषे गर्भे मा भूयासं कथंचन ॥ ६९ ॥ भर्ता भवतु मे विष्णुः शाश्वताभीष्टदः सदा ॥
 नान्यत्किंचिदभीष्टं मे राज्यं त्रिदिवशोभनम् ॥ ७० ॥ अन्यापि कुरुते या च व्रतमेतत्समाहिता ॥ सर्वैर्ब्रतैर्यथा तुष्टिस्तथा देवि प्रजायते ॥ ७१ ॥
 तथा तस्याः प्रकर्तव्यमेकेनानेन पार्वति ॥ तथेति गौरी मासुक्ता ततश्चादर्शनं गता ॥ ७२ ॥ सा देवी च मया तत्र तच्च गौरीचतुष्टयम् ॥
 हाटकेश्वरजे क्षेत्रे शुभे संस्थापितं विभो ॥ ७३ ॥ तत्प्रभावान्मया लब्धो भर्ता त्वं परमेश्वर ॥ शाश्वतश्चाक्षयश्चैव सुखप्रेक्ष्य
 सर्वदा ॥ ७४ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्पृष्टास्मि सुरेश्वर ॥ सत्येनानेन देवेश तत्र पादौ स्पृशाम्यहम् ॥ ७५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्याः शंखचक्रगदाधरः ॥ विहस्याथ महालक्ष्मीं तामुवाच प्रहर्षितः ॥ सुहृर्मुहुः समालिङ्ग्य वक्षसश्चोपरि स्थिताम् ॥ ७६ ॥
 साधुसाधु महाभागे सत्यमेतत्त्वयोदितम् ॥ जानतापि मया पृष्टा भवती वरवर्णिनि ॥ ७७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतद्रः सर्वमाख्यातं
 यत्पृष्टोऽस्मि द्विजोत्तमाः ॥ चतुर्भुजा यथा गौरी संजाता पंचपिंडिका ॥ ७८ ॥ यश्चेतत्पठते भक्त्या प्रातरुत्थाय मानवः ॥ न स
 लक्ष्म्या विमुच्येत न च दोर्भाग्यमाप्नुयात् ॥ ७९ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पठनीयमिदं शुभम् ॥ आख्यानं गौरिकं विप्रा यन्मया परिकी
 रितम् ॥ ८० ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये पंचपिंडिकागौर्युत्पत्तिमाहात्म्य
 वर्णनंनामाष्टसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७८ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तथान्यदपि तत्रास्ति पुष्करत्रितयं शुभम् ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे
 सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ यस्मिन्देष्टेऽथवा स्पृष्टे कीर्तिते वा द्विजोत्तमाः ॥ पातकं नाशमायाति भास्करेण तमो यथा ॥ २ ॥ पुनरिति सर्वतीर्थानि
 ज्ञानादानादसंशयम् ॥ पुष्करालोकनादेव सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३ ॥ ॥ ऋषय उबुः ॥ ॥ श्रूयते पुष्करं नाम तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ ब्रह्मणा
 निर्मितं तत्र यच्च योजनमात्रकम् ॥ ४ ॥ उत्तरे चन्द्रभागाया नद्या यावत्सरस्वती ॥ दक्षिणे करतोयायाः सीमेयं पुष्करत्रये ॥ ५ ॥ अस्माकं
 तु पुरा सूत त्वोक्तं वियति स्थितम् ॥ एतत्रः कौतुकं सूत तत्कथं हाटकेश्वरे ॥ तत्र क्षेत्रे समायातं तस्मात्त्वं वक्तुमर्हसि ॥ ६ ॥ ॥ सूत
 उवाच ॥ ॥ सत्यमेतन्महाभागा यद्रवद्रिरुदाहृतम् ॥ तस्मिन्क्षेत्रे द्विजश्रेष्ठास्तच्छृणुध्वं समाहिताः ॥ ७ ॥ सर्वतो विस्तराद्वच्मि नमस्कृत्य स्वयं
 भुवम् ॥ ८ ॥ ब्रह्मलोके निवसतो ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ॥ देवर्षिर्नरदः प्रातो भ्रात्वा लोकत्रयं मुनिः ॥ ९ ॥ स नत्वा शिरसा पादावुपविष्टस्त
 दयतः ॥ १० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ कस्माद्वत्स चिरादृष्टः कुतः प्रातोऽधुना भवान् ॥ क भ्रातस्त्वं समाचक्ष्व ब्रूहि वत्सात्र कारणम् ॥ ११ ॥
 ॥ नारद उवाच ॥ ॥ मर्त्यलोकाद्विभो प्राप्तः सांप्रतं च त्वरान्वितः ॥ तव पादप्रपूजार्थं सत्येनात्मानमालभे ॥ १२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 ॥ नारद उवाच ॥ ॥ मर्त्यलोके कलिर्जातः सांप्रतं सुरसत्तम ॥ १३ ॥ राजानः सत्पथं त्यक्त्वा तथा लोभपरायणाः ॥ पीडयन्ति च
 लोकांश्च अर्थहेतोः सुनिर्घृणाः ॥ १४ ॥ शौर्यभावपरित्यक्ताः परदारविमर्दकाः ॥ पूजयन्ति न ते विप्रात्र देवात्र गुरुनपि ॥ १५ ॥ वेदविक्रय
 कतारो ब्राह्मणाः शोचवर्जिताः ॥ पापप्रतिग्रहासक्ताः सन्ध्याहीनाः सुनिर्घृणाः ॥ १६ ॥ कृपिकर्मरता नित्यं वैश्यवत्पशुपालकाः ॥ वैश्याः सर्वे
 सनुच्छेदं प्रयाता धरणीतले ॥ १७ ॥ शूद्रा नित्यं धर्मकामाः शूद्राश्चैव तपस्विनः ॥ लोकयात्राक्रियाः सर्वे प्रहसन्ति व्यपत्रपाः ॥ १८ ॥ यस्य
 अस्ति गृहे वित्तं तरुण्यश्च तथा स्त्रियः ॥ तेन तेन समं सख्यं प्रकुर्वन्ति नरा भुवि ॥ २० ॥ विधवानां व्रतस्थानां सर्वेषां लिङ्गिनां तथा ॥ यदि
 स्तितो महान्कामो ब्रह्मार्थार्थविहिःस्थिताः ॥ २१ ॥ तीर्थानि विप्रदं याति पापलोकत्रितानि च ॥ कलेर्भौतानि सर्वाणि प्रव्रजन्ति दिशो दश ॥ २२ ॥
 अहं तत्र स्थितो यस्मात्कलिकाले पितामह ॥ २३ ॥ कलिकाले विशेषेण स्वैरिण्यो ललितस्पृहाः ॥ भर्त्रा विवदमानाश्च स्त्रियः कर्मणतत्पराः ॥
 पृथा व्रतानि कुर्वन्ति त्यक्त्वा ताः स्वपतेः कथाम् ॥ २४ ॥ कलिर्वलिष्ठः सुतरां वरदानेन ते हृतः ॥ यदा मर्त्ये भवेद्युद्धं कंडूतिर्जायते हृदि ॥ २५ ॥
 स्वर्गे वा मस्तके चैव पाताले चाथ पादयोः ॥ सांप्रतं मर्त्यलोके च मया दृष्टमनेकशः ॥ २६ ॥ श्वश्रूणां च वधूनां च तथा जनकपुत्रयोः ॥
 शोचवर्जिताः तथा च स्वाभिभूतयोः ॥ २७ ॥ चौराणां पार्थिवानां च दम्पत्योश्च विशेषतः ॥ स्वल्पोदकास्तथा मेघाः स्वल्पसस्या च
 मेदिनी ॥ २८ ॥ स्वल्पशीरास्तथा गव्यः क्षीरैः सर्पिनं विद्यते ॥ एवं युद्धानि तेषां च वीक्षमाणो दिवानिशम् ॥ २९ ॥ अहं मर्त्ये परिभ्रातश्चिरात्तेन
 समागतः ॥ भूयो यास्यामि तत्रैव कण्टूतिर्महती स्थिता ॥ ३० ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य नारदस्य पितामहः ॥ पुष्करस्य कृते जातश्चिन्ताव्याकु
 लितेन्द्रियः ॥ ३१ ॥ मर्त्ये च मामकं तीर्थं पुष्करं नाम विश्रुतम् ॥ नाशं यास्यति तन्वूनं कलिकालपरिप्लुतम् ॥ ३२ ॥ तस्मादन्यत्र नेष्यामि
 कलिर्वच न विद्यते ॥ येन तत्र विमुच्यामि निजं तीर्थं च पुष्करम् ॥ ३३ ॥ कलिकाले च संप्राप्ते सर्वप्राणिभयंकरे ॥ तत्र प्रयातु तीर्थानि सर्वा
 ण्येव विशेषतः ॥ ३४ ॥ गते कलौ प्रयास्यन्ति निजं स्थानमसंशयम् ॥ ३५ ॥ एवं निश्चित्य मनसा हस्तस्थं कमलं ततः ॥ प्रोवाच सादरं तच्च

स्वयं ध्यात्वा पितामहः ॥ ३६ ॥ पत त्वं पद्म भूपृष्ठे कलियत्र न विद्यते ॥ येनानयामि तत्रैव पुष्करं तीर्थमात्मनः ॥ ३७ ॥ ततस्तत्प्रेषितं तेन
पद्मं ध्यात्वा महीतले ॥ समस्ते पतितं क्षेत्रे हाटकेश्वरसंभवे ॥ ३८ ॥ दृष्ट्वा वेदविदो विप्रान्स्वाध्यायनिरतान्छुचीन् ॥ तेषां यज्ञक्रियाभिश्च यज्ञोपातिः
समंततः ॥ ३९ ॥ यूपार्थैः सर्वतो व्याप्ते सदितो गगनांगणे ॥ ऋग्यजुःसामघोषेण तथा चाथर्वजेन च ॥ ४० ॥ दिग्मण्डले तथा व्याप्ते नान्यः
संश्रूयते ध्वनिः ॥ तथा च तार्किकाणां च विवादेषु महत्सु च ॥ ४१ ॥ वेदांतानां समस्तानां व्याख्याने बहुधा कृते ॥ दृश्यन्ते सुनयो यत्र
संस्थिता नियमेषु च ॥ ४२ ॥ एकाहारा निराहारा एकांतरकृताशनाः ॥ त्रिरात्रोपोपिताश्चान्ये कृच्छ्रचंद्रायणे रताः ॥ ४३ ॥ महापारा
किणश्चान्ये तथा मासोपवासिनः ॥ अश्वकुट्टाशिनश्चान्ये दन्तोलूखलिकास्तथा ॥ ४४ ॥ शीर्णपर्णाशिनश्चैके फलाहारा महर्षयः ॥
तद्वद्वा तादृशं क्षेत्रं संयुक्तं विविधैर्गुणैः ॥ ४५ ॥ ततस्तत्पतितं तत्र पुण्यं ज्ञात्वा महीतले ॥ यत्र स्थानेऽपतत्पूर्वं तस्मादुच्चलितं पुनः ॥ ४६ ॥
अन्यस्मिंश्च ततः स्थाने द्वितीये द्विजसत्तमाः ॥ तस्मादपि तृतीये तु तृतीयं पंकजं स्तितम् ॥ ४७ ॥ ततो गतां त्रयं जातं तेषु स्थानेषु च त्रिषु ॥
गतासु च जल जातं स्वच्छं स्फटिकसनिभम् ॥ ४८ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्तः स्वयमेव पितामहः ॥ तत्र स्थाने द्विजश्रेष्ठा यज्ञकर्मप्रसिद्धये ॥
॥ ४९ ॥ दृष्ट्वा समंततः क्षेत्रं हाटकेश्वरसंज्ञितम् ॥ नानाविधैः समाकीर्णं वेदवेदांगपारंगैः ॥ तपस्विभिस्तथानेकैर्नृपैश्च परायणैः ॥ ५० ॥ अहो
क्षेत्रमहो क्षेत्रं पुण्यं रम्यं द्विजप्रियम् ॥ तस्माद्यज्ञं करिष्यामि क्षेत्रेऽस्मिंश्च द्विजाश्रये ॥ ५१ ॥ आनयिष्यामि तत्रापि पुष्करत्रितयं शुभम् ॥
गतास्वेतासु पुण्यासु ज्येष्ठं मध्यं कनीयकम् ॥ ५२ ॥ कलिकाले च संप्राप्ते येन लोपं न गच्छति ॥ स्वयं निश्चित्य मनसा चोपविश्य धरातले
॥ ५३ ॥ ध्यात्वा च सुचिरं कालमानयामास तत्र च ॥ पुष्करत्रितयं श्रेष्ठं ज्येष्ठमध्यकनीयकम् ॥ ५४ ॥ ततोऽब्रवीत्स दृष्ट्वा तस्मात्तद्वि पुष्कर
त्रयम् ॥ मया सम्यक्समानां कलिकालभयेन च ॥ ५५ ॥ येऽत्र स्नानं करिष्यन्ति श्रद्धया परया युताः ॥ ते यास्यन्ति परां सिद्धिमस्यै
यत्नसादतः ॥ ५६ ॥ ये च श्राद्धं करिष्यन्ति कार्तिक्यां सुसमाहिताः ॥ करिष्यन्ति गयाशीर्षे तेषां पुण्यं महत्तमम् ॥ ५७ ॥ तत्रा
द्यात्पुष्करात्पुण्यं लभिष्यन्ति शताधिकम् ॥ मया यज्ञः कृतस्तत्र कार्तिक्यां पूर्वपुष्करे ॥ ५८ ॥ वैशाखां च करिष्यामि अत्राहं च द्वितीये ॥
॥ ५९ ॥ एवमुक्त्वा ततो ब्रह्मा ह्यादिदेश सदागतम् ॥ ममादेशादुत वायो समानय पुरंदरम् ॥ ६० ॥ आदित्यैर्वसुभिः सार्यं रुद्रेभ्यश्च मरुद्गणैः ॥
गंधर्वैर्लोकापालैश्च सिद्धैर्विद्याधरैस्तथा ॥ ६१ ॥ येन मे स्वात्सहायत्वं समस्ते यज्ञकर्मणि ॥ तच्छ्रुत्वा सकलं वायुर्गत्वा शकनिवेशनम् ॥
कथयामास तत्सर्वं यदुक्तं परमेष्ठिना ॥ ६२ ॥ सत्वरं प्रययौ तत्र सर्वेदेवगणैः सह ॥ प्रणिपत्य ततस्तं स ब्रह्माणं वाक्यमब्रवीत् ॥ ६३ ॥
आदेशो दीयतां देव ह्यहमाकारितस्तथा ॥ यदर्थं तत्करिष्यामि तस्माच्छीघ्रं निवेदय ॥ ६४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मया शक्रात्र चानीतं
सुपुण्यं पुष्करत्रयम् ॥ कलिकालभयाच्चैव करिष्ये तदहं स्थिरम् ॥ ६५ ॥ अग्निष्टोमत्रयं कृत्वा वैशाखां च यथार्चितम् ॥ संभारमाहरस्वाशु
तदर्थं सर्वमेव हि ॥ ६६ ॥ ब्राह्मणांश्च तदहंश्च वेदवेदांगपारंगान् ॥ तच्छ्रुत्वा विनयाच्छक्रस्तथेत्युक्त्वा त्वरान्वितः ॥ संभारानानयामास तदहंश्च
द्विजोत्तमान् ॥ ६७ ॥ ततश्चकार विधिवद्यज्ञं स प्रपितामहः ॥ यथोक्तविधिना सर्वं तथा संपूर्णदक्षिणम् ॥ ६८ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये पुष्करत्रयोत्पत्तिपूर्वकं यज्ञसमारंभार्थमुपकरणानयनब्राह्मणामन्त्रगादि
प्रकारकथननामैकोनाशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७९ ॥ ॥ ७॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अत्यद्भुतमिदं सूत यत्त्वया समुदाहृतम् ॥
ब्रह्मणा यत्कृतो यज्ञस्तत्र क्षेत्रे महात्मना ॥ १ ॥ अग्निष्टोमादयो यज्ञा ये वर्तन्ते धरातले ॥ यष्टव्यस्तेषु यज्ञेषु स एव हि सुरेश्वरः ॥ २ ॥ तेनैव
यजता तत्र को हीष्टः प्रव्रीहि नः ॥ ऋत्विजः के स्थितास्तत्र येस्तत्कर्म मखोद्भवम् ॥ तत्प्रत्यक्षं कृतं सर्वमेतन्नः कौतुकं परम् ॥ ३ ॥
का चैव दक्षिणा दत्ता तेन तेषां द्विजन्मनाम् ॥ कोऽध्वर्युर्विहितस्तत्र येन तद्यजनं कृतम् ॥ ४ ॥ को होता कश्च वाऽग्नीध्रः को ब्रह्मा तत्र संस्थितः ॥
उद्गाता कः स्थितस्तत्र ह्याचार्यो यज्ञकर्मणि ॥ ५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अहं वः कीर्तयिष्यामि सर्वं यज्ञस्य संभवम् ॥ वृत्तांतं यच्च तत्रस्थ
माश्वर्यं द्विजपुंगवाः ॥ ६ ॥ ये सदस्याः स्थितास्तत्र ऋत्विजश्च द्विजोत्तमाः ॥ दक्षिणा याः प्रदत्ताश्च तेभ्यस्तेन महात्मना ॥ ७ ॥ यजता देव
देवेन ब्रह्मणाऽमिततेजसा ॥ यज्ञकामं चतुर्वर्कं ज्ञात्वा देवः शतक्रतुः ॥ ८ ॥ सर्वैः सुरगणैः सार्यं साहाय्यार्थमुपागतः ॥ तथा च भगवाच्छुः
सर्वदेवगणैः सह ॥ ९ ॥ तान्दृष्ट्वाऽभ्यागतान्ब्रह्मा सत्यधर्मसमाश्रितान् ॥ प्रोवाच विनयोपेतः कृतांजलिपुटः स्थितः ॥ १० ॥ स्वागतं वः सुरभ्यो
ष्टः प्रसादः कियतां मम ॥ निविशतां यथान्यायं स्थानेषु रुचिरेषु च ॥ ११ ॥ धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यद्ययं स्वयमागताः ॥ मंत्राहता यथा
कृच्छ्रात्सर्वसत्रेषु गच्छथ ॥ १२ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ येन यज्ञात्र कर्तव्यं तच्छीघ्रं वद पद्मज ॥ यज्ञे तव महाभाग तस्य तत्त्वं समादिश ॥
॥ १३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ विष्कर्मन्नुतं गच्छ यज्ञमण्डपसिद्धये ॥ पत्नीशालां ततश्चैव यज्ञवेदीस्तथैव च ॥ १४ ॥ कुण्डानि चैव सार्याणि
यथास्थानेषु कारय ॥ यज्ञपात्राणि सर्वाणि गृह्यश्च चमसास्तथा ॥ १५ ॥ यूपश्च यत्प्रमाणेन कर्तव्याः सचपालकाः ॥ पचनार्थं तथा
गताः कर्तव्या यत्प्रमाणतः ॥ १६ ॥ इष्टिकानां सहस्राणि दश चाष्टशतानि च ॥ कर्तव्यानि त्वया शीघ्रं चयनानीति सत्वरम् ॥ १७ ॥
तथा हिरण्यश्चापि पुरुषः कार्य एव हि ॥ तथेत्युक्त्वा ततस्त्वष्टा शीघ्राच्छीघ्रतरं ययौ ॥ १८ ॥ ततस्तु ऋजः ग्राह देवाचार्यं बृह
स्पतिम् ॥ बृहस्पते त्वमानीहि यज्ञार्हांस्त्वजोऽखिलाच्च ॥ १९ ॥ यावत्पोडशसंख्याश्च नान्यस्यैतद्वि युज्यते ॥ त्वया शकं सदा कार्या
नुश्रूपा च द्विजन्मनाम् ॥ २० ॥ हस्तपादावमर्हंश्च आंतानां पुष्टमर्हनम् ॥ धनाध्यक्ष त्वया देवा दक्षिणा कालसंभवा ॥ २१ ॥ सुवस्त्राणि
हिरण्यं च तथान्यद्वापि बाधितम् ॥ त्वया विष्णो सदा कार्यं कृत्याकृत्यपरीक्षणम् ॥ २२ ॥ युक्तं कृतमयो नैव सावधानेन सर्वदा ॥ लोक
पालाश्च ये सर्वे रक्षंतु सकला दिशः ॥ धृतप्रेतपिशाचानां प्रवेशं राक्षसोद्भवम् ॥ २३ ॥ यो यं कामयते कामं किंचिद्दत्तं धनं च वा ॥ विचार्य
तस्य तदेयं सर्वयज्ञाधिपेन तु ॥ २४ ॥ आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवा मरुद्गणाः ॥ भवन्तु परिवेष्टारो भोक्तुकामजनस्य च ॥ २५ ॥ एतस्मिन्नं
तरे प्राप्तो विश्वकर्मा त्वरान्वितः ॥ अब्रवीत्पंकजभवं ससिद्धो यज्ञमण्डपः ॥ २६ ॥ सर्वमन्यत्समादिष्टं यत्त्वयोक्तं चतुर्मुख ॥ २७ ॥ ततो बृहस्प
तिः ग्राह समभ्येत्य पितामहम् ॥ समानीता मया देव ब्राह्मणा यज्ञकर्मणि ॥ २८ ॥ विप्राः षोडशसंख्याश्च ऋत्विक्कर्मणि योजय ॥ स्वयं परीक्ष्य
देवेश यज्ञकर्मप्रसिद्धये ॥ २९ ॥ ततो ब्रह्मा स्वयं दृष्ट्वा तान्परीक्ष्य प्रयत्नतः ॥ ऋत्विक्त्वे च नियोज्याथ ततश्चैव तदहं ॥ ३० ॥ ॥ ऋषय
ऊचुः ॥ ॥ ऋत्विजां चैव सर्वेषां सूत नाम्नाणि कीर्तय ॥ येन यो विहितस्तत्र पदार्थः सूत तं वद ॥ ३१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ भृगुर्होत्रे
ततस्तेन धृतो ब्राह्मणसत्तमाः ॥ मेनावरुणसंज्ञस्तु तथैव ज्यवनी मुनिः ॥ ३२ ॥ अञ्जवाको मरीचिश्च ग्रामस्तुद्रालवोऽमुनिः ॥ पुलस्त्यश्च तथा

ऽध्वर्युः प्रस्थातात्रिंश्व संस्थितः ॥ ३१ ॥ तत्र रैभ्यो मुनिर्नेष्टा तत्रोन्नेता सनातनः ॥ ब्रह्मा च नारदो गगो ब्राह्मणाच्छंसिरेव च ॥ ३२ ॥ आग्नीध्रश्च
 भरद्वाजो होता पाराशरस्तथा ॥ तथैव तत्र क्षेत्रे च उद्गाता गोभिलो मुनिः ॥ ३३ ॥ तथैव कौथुमो जज्ञे प्रस्तोता यज्ञकर्मणि ॥ शोडिष्यः प्रतिह
 र्ता च सुब्रह्मण्यस्तथागिराः ॥ ३४ ॥ तस्य यज्ञस्य सिद्धयर्थमित्येते षोडशस्विजः ॥ ब्रह्माभरणशोभादद्या विनयेन कृताश्च ते ॥ ३५ ॥ ततः कृत्वा
 स्वयं ब्रह्मा सर्वेषामर्हणक्रियाम् ॥ गृह्योक्तेन विधानेन ततः प्रोवाच सादरम् ॥ ३६ ॥ एषोऽहं शरणं प्राप्तो युष्माकं द्विजसत्तमाः ॥ अनुगृहीत
 मां सर्वे दीक्षायै यज्ञकर्मणः ॥ ३७ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे ब्रह्मयज्ञोपाख्याने यज्ञमण्ड
 पप्राप्तब्राह्मणसत्कारपूर्वकर्त्विगादिस्थानयोजनापूर्वकाध्वर्यकर्मरंभोनामाशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८० ॥ ॥ सूत उवाच ॥
 एतस्मिन्नन्तरं सर्वेनागरे ब्राह्मणोत्तमैः ॥ प्रेषितो मध्यगस्तत्र गर्तातीर्थसमुद्रवः ॥ १ ॥ रेरे मध्यग गत्वा त्वं ब्रूहि तं कुपितामहम् ॥ विप्रवृत्ति
 प्रहंतारं नीतिमार्गविवर्जितम् ॥ २ ॥ एतत्क्षेत्रं प्रदत्तं नः पूर्वेषां च द्विजन्मनाम् ॥ महेश्वरेण तुष्टेन प्रेरिते सर्पजे विले ॥ ३ ॥ तस्य दत्तस्य
 चाद्यैव पितामहशतं गतम् ॥ पंचोत्तरमसन्दिग्धं यावत्त्वं कुपितामह ॥ ४ ॥ न केनापि कृतोऽस्माकं तिरस्कारो यथाऽधुना ॥ त्वां
 मुक्ता पापकर्माणं न्यायमार्गविवर्जितम् ॥ ५ ॥ नागरे ब्राह्मणेर्बाह्यं योऽत्र यज्ञं समाचरेत् ॥ श्राद्धं वा स हि वध्यः स्यात्सर्वेषां च
 द्विजन्मनाम् ॥ ६ ॥ न तस्य जायते श्रेयस्तत्समुत्थं कथंचन ॥ एतत्प्रोक्तं तदा तेन यदा स्थानं ददौ हि नः ॥ ७ ॥ तस्माद्यत्कुरूपे यज्ञं
 ब्राह्मणेर्नागरेः कुरु ॥ नान्यथा लप्स्यसे कर्तुं जीवद्भिर्नागरेर्द्विजेः ॥ ८ ॥ एवमुक्तस्ततो गत्वा मध्यगो यत्र पद्मजः ॥ यज्ञमण्डपदूरस्थो
 ब्राह्मणेः परिवारितः ॥ ९ ॥ यत्प्रोक्तं नागरेः सर्वैः सविशेषं तदा हि सः ॥ तच्छ्रुत्वा पद्मजः प्राह सांत्वयस्वमिदं वचः ॥ १० ॥ मानुषं भा
 वमापन्नं ऋत्विग्भिः परिवारितः ॥ त्वया सत्यमिदं प्रोक्तं सर्वं मध्यगसत्तम ॥ ११ ॥ किं करोमि वृताः सर्वे मया ते यज्ञकर्मणि ॥ ऋत्विजोऽध्वर्यु
 पूर्वा ये प्रसादेन न काव्यया ॥ १२ ॥ तस्मादानय तान्सर्वानत्र स्थाने द्विजोत्तमान् ॥ अनुज्ञातस्तु तेनैव गच्छामि मखमण्डपे ॥ १३ ॥
 ॥ मध्यग उवाच ॥ ॥ त्वं देवत्वं परित्यज्य मानुषं भावमाश्रितः ॥ तत्कथं ते द्विजश्रेष्ठाः समागच्छन्ति तंस्तिकम् ॥ १४ ॥ श्रेष्ठा यावः
 पञ्चानां च यथा पद्मसमुद्रवः ॥ विप्राणामिह सर्वेषां तथा श्रेष्ठा हि नागराः ॥ १५ ॥ तस्माच्चेद्वाञ्छसि प्राप्तिं त्वमेतां यज्ञसंभवाम् ॥ तद्वत्स्थाना
 नान्सर्वान्प्रसादय पितामह ॥ १६ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा पद्मजो भीतः ऋत्विग्भिः परिवारितः ॥ जगाम तत्र यत्रस्था नागराः कुपिता
 द्विजाः ॥ १७ ॥ प्रणिपत्य ततः सर्वान्विनयेन समन्वितः ॥ प्रोवाच वचनं श्रुत्वा कृताञ्जलिपुटः स्थितः ॥ १८ ॥ जानाम्यहं द्विजश्रेष्ठाः क्षेत्रेऽस्मिन्हाट
 केश्वरे ॥ युष्मद्बाह्यं वृथा श्राद्धं यज्ञकर्म तथैव च ॥ १९ ॥ कलिभीत्या मयाऽऽनीतं स्थानेऽस्मिन्पुष्करं निजम् ॥ तीर्थं च युष्मदीयं च निक्षेपेऽ
 यंसमर्पितः ॥ २० ॥ ऋत्विजोऽमी समानीता गुरुणा यज्ञसिद्धये ॥ अजानता द्विजश्रेष्ठा आधिक्यं नागरात्मकम् ॥ २१ ॥ तस्माच्च क्षम्यतां
 मह्यं यतश्च वरणं कृतम् ॥ एतेषामेव विप्राणामग्निष्टोमकृते मया ॥ २२ ॥ एतच्च मामकं तीर्थं युष्माकं पापनाशनम् ॥ भविष्यति न सन्देहः
 कलिकालेऽपि संस्थिते ॥ २३ ॥ ॥ ब्राह्मणा उवाच ॥ ॥ यदि त्वं नागरेर्बाह्यं यज्ञं चात्र करिष्यसि ॥ तदन्वेऽपि सुराः सर्वे तत्र मार्गानुयायि
 नः ॥ भविष्यन्ति तथा भूपास्तत्कार्यो न मखस्त्वया ॥ २४ ॥ यद्येवमपि देवेश यज्ञकर्म करिष्यसि ॥ अवमन्य द्विजान्सर्वान्निशं गच्छास्मदन्ति
 कात् ॥ २५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अद्यप्रभृति यः कश्चिद्यज्ञमत्र करिष्यति ॥ श्राद्धं वा नागरेर्बाह्यं वृथा तत्संभविष्यति ॥ २६ ॥ नागरोऽपि च यो
 न्यत्र कश्चिद्यज्ञं करिष्यति ॥ एतत्क्षेत्रं परित्यज्य वृथा तत्संभविष्यति ॥ २७ ॥ मयादेयं कृता विप्रा नागराणां मयाऽधुना ॥ कृत्वा प्रसादमस्माकं
 यज्ञार्थं दातुमर्ह्य ॥ अनुज्ञां विधिवद्विप्रा येन यज्ञं करोम्यहम् ॥ २८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततस्तैर्ब्राह्मणैस्तुष्टैरनुज्ञातः पितामहः ॥ चकार
 विधिवद्यज्ञं ये वृता ब्राह्मणाश्च तैः ॥ २९ ॥ विश्वकर्मा समागत्य ततो मस्तकमण्डनम् ॥ चकार ब्राह्मणश्रेष्ठा नागराणां मने स्थितः ॥ ३० ॥
 ब्रह्मापि परमं तोषं गत्वा नारदमब्रवीत् ॥ सावित्रीमानय क्षिप्रं येन गच्छामि मण्डपे ॥ ३१ ॥ वाद्यमानेषु वाद्येषु सिद्धकिन्नरगुह्यकैः ॥ गन्धर्वै
 र्गोतमसंकेतैर्वेदोच्चारणैर्द्विजेः ॥ अरणिं समुपादाय पुलस्त्यो वाक्यमब्रवीत् ॥ ३२ ॥ पत्नी ३ पत्नीति विप्रेन्द्राः प्रोक्षेस्तत्र व्यवस्थिताः ॥ ३३ ॥
 एतस्मिन्नन्तरं ब्रह्मा नारदं मुनिसत्तमम् ॥ संज्ञया प्रेषयामास पत्नीं चानीयतामिति ॥ ३४ ॥ सोऽपि मंदं समागत्य सावित्रीं प्राह लीलया ॥ युद्ध
 प्रियांस्तरं वाञ्छन्सावित्र्या सह वेधसः ॥ ३५ ॥ अहं संप्रेषितः पित्रा तव पार्श्वे सुरेश्वरि ॥ आगच्छ प्रस्थितः स्नातः सांप्रतं यज्ञमण्डपे ॥ ३६ ॥
 परमेकाकिनी तत्र गच्छमाना सुरेश्वरि ॥ कीदृश्या सदसि वै दृश्यसे त्वमनाथवत् ॥ ३७ ॥ तस्मादानीयंतां सर्वा याः काश्चिद्देवयोपितः ॥ याभिः
 परिवृता देवि यास्यसि त्वं महामखे ॥ ३८ ॥ एवमुक्त्वा मुनिश्रेष्ठो नारदो मुनिसत्तमः ॥ अब्रवीत्पितरं गत्वा तातां बाऽऽकारिता मया ॥ ३९ ॥ परं
 तस्याः स्थिरो भावः किंचित्संलक्षितो मया ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ततो मन्बुसमन्वितः ॥ ४० ॥ पुलस्त्यं प्रेषयामास सावित्र्या सन्निधौ ततः ॥ गच्छ
 वत्स त्वमानीहि स्थानं सा शिथिलात्मिका ॥ सोमभारपरिश्रान्तं पश्य मामूर्ध्वसंस्थितम् ॥ ४१ ॥ एष कालात्ययो भावि यज्ञकर्मणि सांप्रतम् ॥ यज्ञया
 नमुहूर्तोऽयं सावशोपो व्यवस्थितः ॥ ४२ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा पुलस्त्यः सत्वरं वयौ ॥ सावित्री तिष्ठते यत्र गीतनृत्यसमाकुला ॥ ४३ ॥ ततः प्रो
 वाच किं देवि त्वं तिष्ठसि निराकुला ॥ यज्ञयानोचितः कालः सोऽयं शेषस्तु तिष्ठति ॥ ४४ ॥ तस्मादागच्छ गच्छामस्तातः कृच्छ्रेण तिष्ठति ॥ सोम
 भारादितश्चोर्ध्वं सर्वदेवैः समावृतः ॥ ४५ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ सर्वदेववृत्तस्तात तव तातो व्यवस्थितः ॥ एकाकिनी कथं तत्र गच्छाम्यहमनाथवत्
 ॥ ४६ ॥ तद्दि पितरं गत्वा मुहूर्तं परिपालयताम् ॥ ४७ ॥ यावदभ्येति शक्राणी गौरी लक्ष्मीस्तथा पराः ॥ देवकन्याः समाजोऽत्र ताभिरेष्याम्यहं हुतम्
 ॥ ४८ ॥ सर्वासां प्रेषितो वायुनिर्मंत्रणकृते मया ॥ आगमिष्यन्ति ताः शीघ्रमेवं वाच्यः पिता त्वया ॥ ४९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ सोऽपि गत्वा हुतं
 प्राह सोमभारादितं विधम् ॥ नैपाभ्येति जगन्नाथ प्रसक्ता गृहकर्मणि ॥ ५० ॥ सा मां प्राह च देवानां पत्नीभिः सहिता मखे ॥ अहं यास्यामि
 तासां च नैकाद्यापि प्रदृश्यते ॥ ५१ ॥ एवं ज्ञात्वा सुरश्रेष्ठ कुरु यत्ते सुरोचते ॥ अतिक्रामति कालोऽयं यज्ञयानसमुद्रवः ॥ तिष्ठते च गृहव्यया
 सापि स्त्री शिथिलात्मिका ॥ ५२ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य पुलस्त्यस्य पितामहः ॥ समीपस्थं तदा शक्रं प्रोवाच वचनं द्विजाः ॥ ५३ ॥ ॥ ब्रह्मो
 वाच ॥ ॥ शक्रं नायाति सावित्री सापि स्त्री शिथिलात्मिका ॥ अनया भार्यया यज्ञो मया कार्याऽयमेव तु ॥ ५४ ॥ गच्छ शक्र समानीहि
 कन्यां काश्चिद्वरान्वितः ॥ यावन्न क्रमते कालो यज्ञयानसमुद्रवः ॥ ५५ ॥ पितामहवचः श्रुत्वा तदर्थं कन्यका द्विजाः ॥ शक्रेणासादिता शीघ्रं
 प्रमणा समीपतः ॥ ५६ ॥ अथ तत्कष्टव्यमस्तका तेन वीक्षिता ॥ कन्यका गोपजा तन्वी चंद्रास्या पल्लोचना ॥ ५७ ॥ सर्वलक्षणसंपूर्णा

योवनारंभमाश्रिता ॥ सा शकेणाथ संपृष्टा का त्वं कमललोचने ॥ ६८ ॥ कुमारी वा सनाथा वा सुता कस्य ब्रवीहि नः ॥ ६९ ॥ ॥ कन्यो
 वाच ॥ ॥ गोपकन्यास्मि भद्रं ते तक्रं विकेतुमागता ॥ यदि गृह्णासि मे मूल्यं तच्छीघ्रं देहि मा चिरम् ॥ ६० ॥ तच्छ्रुत्वा त्रिदिवेन्द्रोऽपि
 मत्वा तां गोपकन्याकाम ॥ जगृहे त्वरया युक्तस्तक्रं चोत्सृज्य भूतले ॥ ६१ ॥ अथ तां रुदतीं शक्रः समादाय त्वरान्वितः ॥ गोव
 क्रेण प्रवेशयाथ गृह्णेनाकर्षयत्ततः ॥ ६२ ॥ एवं मेध्यतमां कृत्वा संज्ञाय सलिलैः शुभैः ॥ ज्येष्ठकुण्डस्य विप्रेन्द्राः परिचाय्य सुवाससी ॥ ६३ ॥
 ततश्च हर्षसंयुक्तः प्रोवाच चतुराननम् ॥ द्रुतं गत्वा पुरो धृत्वा सर्वदेवसमागमे ॥ ६४ ॥ कन्यकेयं सुरश्रेष्ठ समानीता मयाऽधुना ॥ तवार्थाय
 सुरुपांगी सर्वलक्षणलक्षिता ॥ ६५ ॥ गोपकन्यां विदित्वेमां गोवक्रेण प्रवेश्य च ॥ आकर्षिता च गृह्णेन पावनार्थं चतुर्मुख ॥ ६६ ॥ ॥ श्रीवा
 सुदेव उवाच ॥ ॥ गवां च ब्राह्मणानां च कुलमेकं द्विधा कृतम् ॥ एकत्र मंत्रास्तिष्ठति हविरन्यत्र तिष्ठति ॥ ६७ ॥ धेनुदराद्विनिष्कांता
 तजातेयं द्विजन्मनाम् ॥ अस्याः पाणिग्रहं देव त्वं कुरुष्व मखाप्तये ॥ ६८ ॥ यावन्न चलते कालो यज्ञयानसमुद्भवः ॥ ६९ ॥ ॥ रुद्र
 उवाच ॥ ॥ प्रविष्टा गोमुखे यस्मादपानेन विनिर्गता ॥ गायत्रीनाम ते पत्नी तस्मादेषा भविष्यति ॥ ७० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ वदन्तु
 ब्राह्मणाः सर्वे गोपकन्याप्यसौ यदि ॥ संभूय ब्राह्मणीश्रेष्ठा यथा पत्नी भवेन्मम ॥ ७१ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ एषा स्याद्ब्राह्मणश्रेष्ठा गोपजा
 तिविवर्जिता ॥ अस्मद्वाक्याच्चतुर्वक्त्रं कुरु पाणिग्रहं द्रुतम् ॥ ७२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततः पाणिग्रहं चक्रे तस्या देवः पितामहः ॥ कृत्वा
 सोमं ततो मूर्ध्नि गृह्योक्तविधिना द्विजाः ॥ ७३ ॥ सतिष्ठति च तत्रस्था महादेवी सुपावनी ॥ अद्यापि लोके विख्याता धनसोभाग्यदायिनी ॥
 ७४ ॥ यस्तस्यां कुरुते मर्त्यः कन्यादानं समाहितः ॥ समस्तं फलमाप्नोति राजसुयाश्वमेधयोः ॥ ७५ ॥ कन्या हस्तग्रहं तत्र याऽऽप्नोति
 पतिना सह ॥ सा स्यात्पुत्रवती साध्वी सुखसोभाग्यसंयुता ॥ ७६ ॥ पिंडदानं नरस्तस्यां यः करोति द्विजोत्तमाः ॥ पितरस्तस्य संतुष्टास्त
 पिताः पितृतीर्थवत् ॥ ७७ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये गायत्रीविवाहे
 गायत्रीतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामैकाशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८१ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं पत्नी समासाद्य गायत्रीं चतुराननः ॥
 संप्रहृष्टमना भूत्वा प्रस्थितो यज्ञमण्डपम् ॥ १ ॥ गायत्र्यपि समादाय मूर्ध्नि तामरणि मुदा ॥ प्रतस्थे संपरित्यज्य गोपभावं विगर्हितम् ॥ २ ॥
 वाद्यमानेषु वाद्येषु ब्रह्मघोषे दिवंगते ॥ कलं प्रगायमानेषु गन्धर्वेषु समंततः ॥ ३ ॥ सर्वदेवद्विजोपेतः संप्राप्तो यज्ञमण्डपे ॥ गायत्र्या सहितो
 ब्रह्मा मानुषं भावमाश्रितः ॥ ४ ॥ एतस्मिन्नंतरे चक्रे केशनिर्वपणं विधेः ॥ विश्वकर्मा नखानां च गायत्र्यास्तदनंतरम् ॥ ५ ॥ औदुम्बरं ततो
 दण्डं पुलस्त्योऽस्मै समाददे ॥ एणशृंगान्वितं चर्म मन्त्रवद्विजसत्तमाः ॥ ६ ॥ पत्नीशालां गृहीत्वा च गायत्रीं मौनधारिणीम् ॥ मेखलां निदधे
 चान्यां कट्यां मौजीमयीं शुभाम् ॥ ७ ॥ ततश्चक्रे परं कर्म यदुक्तं यज्ञमण्डपे ॥ ऋत्विग्भिः सहितो वेधा वेदवाक्यसमादृतः ॥ ८ ॥ प्रवयं जाय
 माने च तत्रार्थमभ्युन्महत् ॥ जारुमरूपधरः कश्चिद्दिग्वासा विकृताननः ॥ ९ ॥ कपालपाणिग्रायातो भोजनं दीयतामिति ॥ निपेक्ष्यमानोऽपि
 च तैः प्रविष्टो याज्ञिकं सदः ॥ स कृत्वाऽऽनमन्याय्यं तर्ज्यमानोऽपि तापसैः ॥ १० ॥ ॥ सदस्या ऊचुः ॥ ॥ कस्मात्पापसमेतस्त्वं प्रविष्टो
 यज्ञमण्डपे ॥ कपाली नग्रूपो यो यज्ञकर्मविवर्जितः ॥ ११ ॥ तस्माद्गच्छ द्रुतं मूढ यावद्ब्रह्मा न कुप्यति ॥ तथाऽन्ये ब्राह्मणश्रेष्ठास्तथा देवाः
 सवासवाः ॥ १२ ॥ ॥ जारुम उवाच ॥ ॥ ब्रह्मयज्ञमिमं श्रुत्वा दूरादत्र समागतः ॥ बुभुक्षितो द्विजश्रेष्ठास्तत्किमर्थं विगर्ह्य ॥ १३ ॥ दीनार्थे
 कृपणैः सर्वैस्तर्पितैः क्रतुरुच्यते ॥ अन्यथाऽसौ विनाशाय यदुक्तं ब्राह्मणैर्वचः ॥ १४ ॥ अन्नहीनो दहेद्राष्ट्रं मन्त्रहीनस्तु ऋत्विजः ॥ याज्ञिकं दक्षिणा
 हीनो नास्ति यज्ञसमो रिपुः ॥ १५ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ यदि त्वं भोक्तुकामस्तु समायातो व्रज द्रुतम् ॥ एतस्यां सत्रशालायां भुञ्जते
 यत्र तापसाः ॥ दीनान्याः कृपणाश्चैव ततः क्षुक्षामकंठिताः ॥ १६ ॥ अथवा धनकामस्त्वं वस्त्रकामोऽथ तापस ॥ व्रज वित्तपतिर्यत्र दानशाला
 समाश्रितः ॥ १७ ॥ अनिद्योऽयं महामूर्ख यज्ञः पैतामहो यतः ॥ अर्चितः सर्वतः पुण्यं तत्किं निन्दसि दुर्मते ॥ १८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 एवमुक्तः कपालं स परिक्षिप्य धरातले ॥ जगामादर्शनं सद्यो दीपवद्विजसत्तमाः ॥ १९ ॥ ॥ ऋत्विज ऊचुः ॥ ॥ कथं यज्ञक्रिया कार्या
 कपाले सदसि स्थिते ॥ परिक्षिप्य तस्मात्तु एवमूचुर्द्विजोत्तमाः ॥ २० ॥ अथैको बहुधा प्रोक्तः सदस्यैश्च द्विजोत्तमैः ॥ दण्डकाष्ठं समुद्यम्य
 प्रिक्षेप बहिस्तथा ॥ २१ ॥ अथान्यत्तत्र संजातं कपालं तादृशं पुनः ॥ तस्मिन्नपि तथा क्षिप्ते भूयोऽन्यत्समपद्यत ॥ २२ ॥ एवं शतसहस्राणि
 ह्ययुतान्युद्वानि च ॥ तत्र जातानि तैर्व्याप्तो यज्ञवाटः समंततः ॥ २३ ॥ हाहाकारस्ततो जज्ञे समस्ते यज्ञमण्डपे ॥ दृष्ट्वा कपालसंघास्तान्यज्ञ
 कर्मप्रदूषकान् ॥ २४ ॥ अथ संचितयामास ध्यानं कृत्वा पितामहः ॥ हरारिष्टं समाज्ञाय तत्सर्वं हृष्टरूपधृक् ॥ २५ ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा
 ततः प्रोवाच सादरम् ॥ महेश्वरं समासाद्य यज्ञवाटसमाश्रितम् ॥ २६ ॥ किमिदं युज्यते देव यज्ञेऽस्मिन्कर्मणः क्षतिः ॥ तस्मात्संहर सर्वाणि
 कपालानि सुरेश्वर ॥ २७ ॥ यज्ञकर्मविलोपोऽयं मां भूत्वपि समागते ॥ २८ ॥ ततः प्रोवाच संकुद्धो भगवान्छशिखरः ॥ तन्ममेष्टमं पात्रं
 भोजनाय सदा स्थितम् ॥ २९ ॥ एते द्विजाधमाः कस्माद्विद्विषंति पितामह ॥ तथा न मां समुद्दिश्य जुहुवृजातवेदसि ॥ ३० ॥ यथान्या देवता
 स्तद्वन्मन्त्रपूतं हविर्विधे ॥ तस्माद्यदि विधे कार्या समातिर्यज्ञकर्मणि ॥ ३१ ॥ तत्कपालाश्रितं हव्यं कर्तव्यं सकलं त्विदम् ॥ तथा च मां समु
 दिश्य विशेषाज्जातवेदसि ॥ ३२ ॥ होतव्यं हविरैवात्र समातिं यास्यति क्रतुः ॥ नान्यथा सत्यमेवोक्तं तवाग्रे चतुरानन ॥ ३३ ॥ ॥ पितामह
 उवाच ॥ ॥ रूपाणि तव देवेश पृथग्भूतान्यनेकशः ॥ संख्यया परिहीनानि ध्येयानि सकलानि च ॥ ३४ ॥ एतन्महाव्रतं रूपमाख्यातं ते
 त्रिलोचन ॥ नैवं च मखकर्म स्यात्तत्रैव च न युज्यते ॥ ३५ ॥ अद्यैतत्कर्म कर्तुं च श्रुतिबाह्यं कथंचन ॥ तव वाक्यमपि त्र्यक्ष नान्यथा कर्तुं
 त्सहे ॥ ३६ ॥ मृन्मेयषु कपालेषु हविः श्राप्यं सुरेश्वर ॥ अद्यप्रभृति यज्ञेषु पुरोडाशात्मिकं द्विजैः ॥ तत्रोद्देशेन देवेश होतव्यं शतरुद्रि
 यम् ॥ ३७ ॥ विशेषात्सर्वयज्ञेषु जप्यं चैव विशेषतः ॥ कपालानां तु द्वारेण त्वया रूपं निजं कृतम् ॥ ३८ ॥ प्रकटं च सुरश्रेष्ठ कपाले
 श्वरसंज्ञितः ॥ तस्मात्त्वं भविता रुद्र क्षेत्रेऽस्मिन्द्वादशोऽपरः ॥ ३९ ॥ अत्र यज्ञं समारभ्य यस्त्वां प्राक्पूजयिष्यति ॥ अविघ्नं मख
 ततो हृष्टभुतुर्वक्त्रः स्थापयामास तत्क्षणात् ॥ लिंगं महेश्वरं तत्र कपालेश्वरसंज्ञितम् ॥ ४० ॥ अत्रवीच ततो वाक्यं यश्चेत्पूजयिष्यति ॥ मम
 कुण्डत्रये स्नात्वा स यास्यति परां गतिम् ॥ ४१ ॥ शुद्धपक्षे चतुर्दश्यां कार्तिके जागरं तु यः ॥ करिष्यति पुनश्चास्य लिंगस्य सुसमाहितः ॥ आज
 न्मप्रभवात्पापात्स विमुक्तिमवाप्स्यति ॥ ४२ ॥ एवमुक्तेऽथ विधिना प्रहृष्टलिपुरांतकः ॥ यज्ञमण्डपमासाद्य प्रस्थितो वेदिसनिधौ ॥ ४३ ॥

ब्राह्मणेश्व ततः कर्म प्रारब्धं यज्ञारम्भवम् ॥ विस्मयोत्फुल्लनयनैर्नमस्कृत्य महेश्वरम् ॥ ४६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं च यज्ञ
तस्तस्य चतुर्वक्रस्य तत्र च ॥ ऋषीणां कोटिरायाता दक्षिणापथवासिनाम् ॥ ४७ ॥ श्रुत्वा पैतामहं यज्ञं कौतुकेन समन्विताः ॥
कीदृशो भविता यज्ञो दीक्षितो यत्र पद्मजः ॥ ४८ ॥ कीदृक्क्षेत्रं च तत्पुण्यं हाटकेश्वरसंज्ञितम् ॥ कीदृशास्ते च विप्रैः द्वा ऋत्विजस्तत्र
ये स्थिताः ॥ ४९ ॥ अथ ते सुपरिश्रान्ता मध्यंदिनगते रवौ ॥ रविवारेण संप्राप्ते नक्षत्रे चाश्विनसंस्थिते ॥ ५० ॥ वैवस्वत्यां तिथौ चैव
संप्राप्ता घर्मपीडिताः ॥ कंचिजलाशयं प्राप्य प्रविष्टाः सलिलं शुभम् ॥ ५१ ॥ शंकुकर्णा महाकर्णा वक्रनासास्तथापरे ॥ महोदरा बृहदन्ता
दीर्घोष्ठाः स्थूलमस्तकाः ॥ ५२ ॥ चिपिटाक्षास्तथा चान्ये दीर्घग्रीवास्तथा परे ॥ कृष्णांगाः स्फुटितैः पादैर्नखैर्दीर्घैः समुत्थितैः ॥ ५३ ॥ ततो
यावद्भिनिष्क्रान्ताः प्रपश्यन्ति परस्परम् ॥ तावद्वैरूप्यनिर्मुक्ताः संजाताः कामसन्निभाः ॥ ५४ ॥ ततो विरूपयमापन्ना मिथः प्रोबुः प्रहर्षिताः ॥
रूपन्यत्ययमालोक्य ज्ञात्वा तीर्थं तदुत्तमम् ॥ अत्र स्नानादिदं रूपमस्माभिः प्राप्तमुत्तमम् ॥ ५५ ॥ यस्मात्तस्मादिदं तीर्थं रूपतीर्थं भविष्यति ॥
त्रैलोक्ये सकले ख्यातं सर्वपातकनाशनम् ॥ ५६ ॥ येऽत्र स्नानं करिष्यन्ति श्रद्धया परया युताः ॥ सुरूपास्ते भविष्यन्ति सदा जन्मनि जन्मनि
॥ ५७ ॥ पितृंश्च तर्पयिष्यन्ति येऽत्र श्रद्धासमन्विताः ॥ जलेनापि गयाश्राद्धात्ते लप्स्यन्तेऽधिकं फलम् ॥ ५८ ॥ येऽत्र रत्नप्रदानं च प्रकरिष्यन्ति
मानवाः ॥ भविष्यन्ति न संदेहो राजानस्ते भवेभवे ॥ ५९ ॥ स्थास्यामो वयमत्रैव सांप्रतं कृतनिश्चयाः ॥ न यास्यामो वयं तीर्थं यद्यपि स्यात्तु
शोभनम् ॥ ६० ॥ एवमुक्त्वाऽथ व्यभजस्तत्सर्वं मुनयश्च ते ॥ यज्ञोपवीतमात्राणि स्वानि तीर्थानि चक्रिरे ॥ ६१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
अद्यापि च द्विजश्रेष्ठास्तत्र तीर्थे जगद्गुरुः ॥ प्रथमं स्पृशते तोयं नित्यं स्यादयितं शुभम् ॥ ६२ ॥ निष्कामस्तु पुनर्मर्त्यो यः स्नानं तत्र श्रद्धया ॥
कुरुते स परं श्रेयः प्राप्नुयात्सिद्धिलक्षणम् ॥ ६३ ॥ एवं ते मुनयः सर्वे विभज्य तन्महत्तरः ॥ सायंतनं च तत्रैव कृत्वा कर्म सुविस्तरम् ॥ ६४ ॥
ततो निशासुखे प्राप्ता यत्र देवः पितामहः ॥ दीक्षितस्त्वथ मौनी च यज्ञमण्डपसंश्रितः ॥ ६५ ॥ तं प्रणम्य ततः सर्वे गता यत्रात्विजः स्थिताः ॥
उपविष्टाः परिश्रान्ता दिवा यज्ञियकर्मणा ॥ ६६ ॥ इन्द्रादिकैः सुरैर्भक्त्या मृद्यमानाङ्गप्रयः स्थिताः ॥ अभिवाद्याथ तान्सर्वानुपविष्टास्ततोऽथतः
॥ ६७ ॥ चक्रुश्चाथ कथाश्रित्वा यज्ञकर्मसमुद्रवाः ॥ सोमपानस्य संवन्धो व्यत्ययं च समुद्रवम् ॥ ६८ ॥ उद्गातुः प्रभवं चैव तथाध्वर्योः परस्परम् ॥
प्रोबुस्ते तत्त्वमाश्रित्य तथान्ये दूषयन्ति तत् ॥ ६९ ॥ अन्ये मीमांसकास्तत्र कोपसंरक्तलोचनाः ॥ हन्युस्तेषां मतं वादमाश्रिता वाग्विचक्षणाः ॥
॥ ७० ॥ पणिपिष्टविदश्चान्ये मध्यस्था द्विजसत्तमाः ॥ प्रोबुर्वादं परित्यज्य साभिप्रायं यथोदितम् ॥ ७१ ॥ महावीरपुरोडाशचयनप्रमुखं
स्तथा ॥ विवादाश्रकिरे चान्ये स्वंस्वं पक्षं समाश्रिताः ॥ ७२ ॥ एवं सा रजनी तेपामतिक्रान्ता द्विजन्मनाम् ॥ ७३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये रूपतीर्थोत्पत्तिपूर्वकप्रथमयज्ञदिवसवृत्तान्तवर्णनं नाम द्वायशीत्युत्तरशततमोऽ
ध्यायः ॥ १८२ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ द्वितीये दिवसे प्राप्ते यज्ञकर्मसमुद्रवे ॥ द्वादश्यामभवत्तत्र शृणुष्वं तद्विजोत्तमाः ॥ वृत्तान्तं
सर्वदेवानां महाविस्मयकारकम् ॥ १ ॥ मत्तकर्मणि प्रारब्धं ऋत्विगिर्भवेदपारगैः ॥ जलसर्पं समादाय बटुः कश्चित्सुनर्मकृत ॥ २ ॥ प्रविश्याथ
सदस्तत्र तं सर्पं ब्राह्मणान्तिके ॥ चिक्षेप प्रहसंश्चैव सर्वदुःखभयंकरम् ॥ ३ ॥ ततस्तु डण्डभस्वरुणं भ्रममाण इतस्ततः ॥ विप्राणां सदसिस्थानां
सक्तानां यज्ञकर्मणि ॥ ४ ॥ अहो होतुः स्थिते प्रेपे दीर्घसत्रसमुद्रवे ॥ स सर्पो वेष्टयामास तस्य गात्रं समंततः ॥ ५ ॥ न चचाल निजस्थानात्प्रा
यश्चित्तविभीषया ॥ गोवाच वचनं सोऽत्र चयनन्यस्तलोचनः ॥ ६ ॥ हाहाकारो महान्जज्ञे एतस्मिन्नंतरे द्विजाः ॥ तस्मिन्सदसि विप्राणां विप्रा
व्याहिप्रशंकया ॥ ७ ॥ हाहाकारो महानासीत् दृष्ट्वा सर्पवेष्टितम् ॥ तस्य पुत्रो विनीतात्मा मैत्रावरुणकर्मणि ॥ ८ ॥ संस्थितस्तेन संदष्टः पिता
सर्पोभवेष्टितः ॥ ज्ञात्वा तु चेष्टितं तस्य भये सर्पसमुद्रवे ॥ शशाप क्रोधसंयुक्तस्ततस्तं स बटुं मुनिः ॥ ९ ॥ यस्मात्पापं त्वया सर्पः क्षितः
सदसि दुर्मते ॥ तस्माद्रव द्रुतं सर्पो मम वाक्यादसंशयम् ॥ १० ॥ ॥ बटुरुवाच ॥ ॥ हास्येन जलसर्पोऽयं मया मुक्तोऽत्र लीलया ॥ न ते
तातं समुद्दिश्य तत्किं मां शपसि द्विज ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नंतरे मुक्ता तस्य गात्रं स पन्नगः ॥ जगामान्यत्र तस्यापि सर्पत्वं समपद्यत ॥ १२ ॥
सोऽपि सर्पत्वमापन्नः सनातनसुतो बटुः ॥ दुःखशोकसमापन्नो ब्राह्मणेः परिवेष्टितः ॥ १३ ॥ अथ गत्वा पुं सोऽपि बाष्पव्याकुललोचनः ॥
प्रोवाच गद्गदं वाक्यं प्रणिपत्य पुरःसरः ॥ १४ ॥ सनातनसुतश्चास्मि पौत्रस्तु परमेष्ठिनः ॥ शप्तस्तव सुतेनास्मि च्यवनेन महात्मना ॥ १५ ॥
निर्दोषो ब्राह्मणश्रेष्ठ तस्माच्छापात्प्रक्ष माम् ॥ तच्छ्रुत्वा च्यवनं प्राह कृपाविष्टो भृगुः स्वयम् ॥ १६ ॥ अयुक्तं विहितं तात यच्छ्रोत्रोऽयं बटुस्त्वया ॥
न मां धर्पयितुं शक्तो विपादचोऽपि भुजंगमः ॥ १७ ॥ किं पुनर्जलसर्पोऽयं निर्विषो रज्जुसंनिभः ॥ न मासुद्दिश्य निर्मुक्तः सर्पोऽनेन द्विजन्मना ॥
शापमोक्षं कुरुष्वस्त्य तस्माच्छीघ्रं द्विजन्मनः ॥ १८ ॥ ॥ च्यवन उवाच ॥ ॥ यदि त्यजति मर्यादामविः शैत्यं व्रजेद्रविः ॥ उष्णत्वं च क्ष
पानाथस्तन्मे स्यादनुतं वचः ॥ १९ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य स्वयमेव पितामहः ॥ तत्रायातः स्थितो यत्र स पौत्रः सर्परूपधृक् ॥ २० ॥ प्रोवाच
न विपादस्ते पुत्र कार्यः कथंचन ॥ यत्सर्पत्वमनुप्राप्तः शृणुष्वान्न वचो मम ॥ २१ ॥ पुरा संसृष्टकामोऽहं नागानां नवमं कुलम् ॥ तद्विष्यति
त्वत्पार्श्वसमर्यादं धरातले ॥ २२ ॥ मन्त्रौषधियुजां पुंसां न पीडाभाचारिष्यति ॥ संप्राप्स्यति परां पूजां समस्ते जगतीतले ॥ २३ ॥ अत्रास्ति
सुभुवं तोयं हाटकेश्वरसंज्ञिते ॥ क्षेत्रे तत्र समावासः पुत्र कार्यस्त्वया सदा ॥ २४ ॥ तत्रस्थस्य तपःस्थस्य नागः कर्कोटको निजम् ॥ तव
संप्राप्स्यति परां पूजां पृथिव्यां नवमं कुलम् ॥ अद्यप्रभृति ततोयं नागतीर्थमिति स्मृतम् ॥ २५ ॥ ख्यातिं यास्यति भूपृष्ठे सर्वपातकनाशनम् ॥ येऽत्र
स्नानं करिष्यन्ति संप्राप्ते पंचमीदिने ॥ २६ ॥ न तेषां वत्सरंयावद्भविष्यत्यहिजं भयम् ॥ विपादितस्तु यो मर्त्यस्तत्र स्नानं करिष्यति ॥ २७ ॥ तत्क्षणा
च सा शीघ्रं वंध्याऽपि च सुपुत्रिणी ॥ २८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं प्रवदतस्तस्य ब्रह्मणोऽयत्तजन्मनः ॥ अन्ये नागाः समायातास्तत्र यज्ञे निर्मन्त्रिताः
॥ २९ ॥ वासुकिस्तक्षकश्चैव पुण्डरीकः कृशोदरः ॥ कम्बलाश्वतरौ नागौ शेषः कालिय एव च ॥ ३० ॥ ते प्रणम्य वचः प्रोबुः प्रोबुर्देवं गितामहम् ॥
तवादेशादयं प्राप्ता यज्ञेऽत्र प्रपितामह ॥ ३१ ॥ साहाय्यार्थं तदादेशो दीयतां प्रपितामह ॥ येन कुर्मो वयं शीघ्रं नागराज्ये ह्यधिष्ठिताः ॥ ३२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
साहाय्यमेतदस्माकं भवदीयं सहोदराः ॥ गत्वानेन समं शीघ्रं नागराजेन तिष्ठत ॥ ३३ ॥ नागतीर्थे ततः स्थेयं सर्वैस्तत्र समास्थितैः ॥ ३४ ॥ यः कश्चि
न्मम यज्ञेऽत्र दुष्टभावं समाश्रितः ॥ समागच्छति विप्राय रक्षणीयः स सत्वरम् ॥ ३५ ॥ राक्षसो वा पिशाचो वा भूतो वा मानुषोऽपि वा ॥ एतत्कृत्य

तमे नागा मम यज्ञस्य रक्षणम् ॥ ३९ ॥ तथा युयमपि प्राप्ते मासि भाद्रपदे तथा ॥ पंचम्यां कृष्णपक्षस्य तत्र पूजामवाप्स्यथ ॥ ४० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ वाटमित्येव ते प्रोच्य प्रणिपत्य पितामहम् ॥ सनातनसुतोपेता नागतीर्थं समाश्रिताः ॥ ४१ ॥ ततःप्रभृति तत्तीर्थं नागतीर्थं मिति स्मृतम् ॥ कामप्रदं च भक्तानां नराणां स्नानकारिणाम् ॥ ४२ ॥ यस्तत्र कुरुते स्नानं सकृद्रक्षया समन्वितः ॥ नान्वयेऽपि भयं तस्य जाय ते सर्पसंभवम् ॥ ४३ ॥ तत्र यच्छति मिष्टान्नं द्विजानां सज्जनैः सह ॥ पूजयित्वा तु नागैर्दानसनातनपुरःसरान् ॥ ४४ ॥ सप्तजन्मांतरं यावन्न स दोःस्थमवाप्नुयात् ॥ भूतभ्रेतपिशाचानां शाकिनीनां विशेषतः ॥ न च्छिद्रं न च रोगाश्च नाधयो न रिपोर्भयम् ॥ ४५ ॥ यश्चेत्तच्छृणुयाद्रक्षया वाच्यमानं द्विजोत्तमाः ॥ सोऽपि संवत्सरं यावत्पुत्रगेन च पीड्यते ॥ ४६ ॥ सर्पदष्टस्य यस्यैतत्पुरतः पठ्यते भृशम् ॥ नागतीर्थस्य माहात्म्यं काल दष्टोऽपि जीवति ॥ ४७ ॥ पुस्तके लिखितं चैतन्नागतीर्थसमुद्रयम् ॥ माहात्म्यं तिष्ठते यत्र न सर्पस्तत्र तिष्ठति ॥ ४८ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये नागतीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णननाम त्र्यशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ५८३ ॥

॥ सूत उवाच ॥ ॥ तृतीये च दिने प्राप्ते त्रयोदश्यां द्विजोत्तमाः ॥ प्रातःसवनमादाय ऋत्विजः सर्व एव ते ॥ स्वेस्वे कर्मणि संलग्ना यज्ञकृत्यसमुद्रये ॥ १ ॥ ततः प्रवर्तते यज्ञस्तदा पैतामहो महान् ॥ सर्वकामसमृद्धस्तु सर्वैः समुदितो गुणैः ॥ २ ॥ दीयतां दीयतां तत्र भुज्यतां भुज्यतामिति ॥ एकः संश्रूयते शब्दो द्वितीयो द्विजसंभवः ॥ ३ ॥ नान्यस्तत्र तृतीयस्तु यज्ञे पैतामहे शुभे ॥ यो यं कामयते कामं हेमरत्नसमुद्रयम् ॥ ४ ॥ स तत्प्राप्तोत्यसंदिग्धं वाञ्छिताच्च चतुर्गुणम् ॥ पक्वान्नस्य कृतास्तत्र दृश्यते पर्वताः शुभाः ॥ ५ ॥ घृतक्षीर महानद्यो दानार्थं वित्तराशयः ॥ एतस्मिन्नंतरे प्रातः कश्चिज्जानी द्विजोत्तमाः ॥ ६ ॥ अतीतानागतान्वेत्ति वर्तमानं च यः सदा ॥ स ब्रह्माणं नमस्कृत्य निविष्टश्च तदग्रतः ॥ ७ ॥ कर्मांतरेषु विप्राणां स सर्वेषां द्विजोत्तमाः ॥ कथयामास यद्दत्तं वाल्यात्प्रभृति कृत्स्नशः ॥ ८ ॥ ततस्त ऋत्विजः सर्वे कौतुकाविष्टचेतसः ॥ पप्रच्छुर्ज्ञानिनं तं च विस्मयोत्फुल्ललोचनाः ॥ ९ ॥ विस्मृतानि स्मरंतस्ते निजकृत्यानि वै ततः ॥ प्रोक्तानि गर्हणीयानि ह्यसंख्यातानि सर्वशः ॥ १० ॥ ततस्ते पुनरेवाथ पप्रच्छुर्ज्ञानिनं च तम् ॥ लोकोत्तरमिदं ज्ञानं कथं ते संस्थितं द्विज ॥ ११ ॥ को गुरुस्ते समाचक्ष्व परं कौतूहलं हि नः ॥ अहो ज्ञानमहो ज्ञानं नेतद्वदं श्रुतं च न ॥ १२ ॥ यादृशं ते द्विजश्रेष्ठ दृश्यते पार्थसंस्थितम् ॥ किं ब्रह्मणा स्वयं विप्र त्वमेवं प्रतिबोधितः ॥ १३ ॥ किं वा हरेण तुष्टेन किं वा देवेन चक्रिणा ॥ नान्यप्रबोधितस्यैवं ज्ञानं संजायते स्फुटम् ॥ १४ ॥ ॥ अतिथिरुवाच ॥ ॥ पिंगला कुररः सर्पः सारंगश्चैव यो वने ॥ इषुकारः कुमारी च पडते गुरवो मम ॥ १५ ॥ एतेषां चेष्टितं दृष्ट्वा ज्ञानं मे समुपस्थितम् ॥ १६ ॥ ॥ ब्राह्मणा उचुः ॥ ॥ कथयस्व नृदाभाग कथं ते गुरवः स्थिताः ॥ कीदृशं च त्वया दृष्टं तेषां चैव विचेष्टितम् ॥ १७ ॥ कस्मिन्देसे त्वमुत्पन्नः कस्मिन्स्थाने वदस्व नः ॥ किं नामा किं नु गोत्रश्च सर्वं विस्तरतो वद ॥ १८ ॥ ॥ अतिथिरुवाच ॥ ॥ आसन्नत्र पुरे विप्राश्चत्वारो ये विवासिताः ॥ शुनःशेपोऽथ शाक्रेयो वौद्धो दांतश्चतुर्थकः ॥ १९ ॥ तेषां मध्ये तु यो वौद्धः शान्तो दांत इति स्मृतः ॥ छन्दोगगोत्रविख्यातो वेदवेदांगपारगः ॥ २० ॥ नागरेषु समुत्पन्नः पश्चिमे वयसि स्थितः ॥ तस्याहं प्रथमः पुत्रः प्राणे भ्योऽपि सुहृत्प्रियः ॥ २१ ॥ ततोऽहं यौवनं प्राप्नो यदा द्विजवरोत्तमाः ॥ तदा मे दयितस्तातः पंचत्वं समुपागमः ॥ २२ ॥ एतस्मिन्नंतरे राजा ह्यान ताधिपतिद्विजाः ॥ सुतपास्तेन निर्दिष्टोऽहं तु कंचुकिकर्मणि ॥ २३ ॥ शान्तं दांतं समालोक्य विश्वस्तेन महात्मना ॥ तस्य चांतःपुरे ह्यासीत्पिंगलानाम नायिका ॥ २४ ॥ दौर्भाग्येण समोपेता रूपेणापि समन्विता ॥ अथान्याः शतशस्तस्य भार्याश्चांतःपुरे स्थिताः ॥ २५ ॥ ताः सर्वा रजनीवक्त्रे व्याकुलत्वं प्रयाति च ॥ आहरंति परान्गन्धान्धूपान्श्च कुसुमानि च ॥ २६ ॥ विलेपनानि मुख्यानि सुरभीणि तथा पुरः ॥ पुष्पाणि च विचित्राणि ह्यन्याः सूक्ष्मांबराणि च ॥ २७ ॥ तावद्यावत्स्थितः कालः शयनीयसमुद्रवः ॥ मन्मथोत्साहसंयुक्ताः पुलकेन समन्विताः ॥ २८ ॥ एका जानाति मां सुमां नूनमाकारयिष्यति ॥ अन्या जानाति मां चैव परस्परममर्षतः ॥ २९ ॥ स्पर्धयन्ति प्रयुध्यन्ति विरूपाणि वदन्ति च ॥ तासां मध्यात्तत्तश्चेका प्रयाति नृपसंनिधौ ॥ ३० ॥ शेषा वैलक्ष्यमासाद्य निःश्वस्य प्रस्वपन्ति च ॥ दुःखार्ता न लभन्तिस्म ताश्च निद्रां पराभवात् ॥ ३१ ॥ कामेन पीडितांगाश्च बाष्पपूर्णक्षणाः स्थिताः ॥ ३२ ॥ आशा हि परमं दुःखं निराशा परमं सुखम् ॥ आशानिराशां कृत्वा च सुखं स्वपिति पिंगला ॥ ३३ ॥ न करोति च शृंगारं न स्पर्धां च कदाचन ॥ न व्याकुलत्वमापेदे सुखं स्वपिति पिंगला ॥ ३४ ॥ ततो मयापि तद्वद्वा तस्याश्चेष्टितमुत्तमम् ॥ आशाः सर्वाः परित्यक्ताः स्वपिमीह ततः सुखी ॥ ३५ ॥ ये स्वपन्ति सुखं रात्रौ तेषां कायाग्निरिध्यते ॥ आहारं प्रतिगृह्णाति ततः पुष्टिकरं परम् ॥ ३६ ॥ तदेत्कारणं जातं मम तेजोऽभिवृद्धये ॥ गुरुत्वे पिंगला जाता तेन सा मे द्विजोत्तमाः ॥ ३७ ॥ आशापाशैः परीतांगा ये भवन्ति नेरोऽर्दिताः ॥ ते रात्रौ शेते नैव तदप्राप्तिविचिन्तया ॥ ३८ ॥ नैवाग्निर्दीप्यते तेषां जाठरश्च ततः परम् ॥ आहारं वाञ्छते नैव तन्न तेजोऽभिवर्धनम् ॥ ३९ ॥ सर्वस्य विद्यते प्रांतो न वाञ्छायाः कथंचन ॥ ४० ॥ यथायथा भवेच्छामो वाञ्छितस्य नृणां मिह ॥ हविषा कृष्णवर्त्मव वृद्धिं याति तथातथा ॥ ४१ ॥ यथा शृंगं रुरोः काये वर्धमानस्य वर्धते ॥ एवं तृष्णापि यत्नेन वर्धमानेन वर्धते ॥ ४२ ॥ एवं ज्ञात्वा महाभागाः पुरुषेण विजानता ॥ दिवा तत्कर्म कर्तव्यं येन रात्रौ सुखं स्वपेत् ॥ ४३ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये ब्रह्मयज्ञे तृतीयदिवसे पिंगलोपाख्यानवर्णननाम चतुरशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ५८४ ॥ ॥ ॥ अतिथिरुवाच ॥ ॥ एतद्वः सर्वमाख्यातं यथा मे पिंगला गुरुः ॥ संजाता कुरुरो जातो यथा तत्प्रवदा म्यहम् ॥ १ ॥ ममासीद्भविष्यं भूरि पितृपैतामहं महत् ॥ २ ॥ येऽथ पुत्राश्च पौत्राश्च दायादा बांधवा अपि ॥ ते मां सर्वे प्रवाधन्ते द्रव्यसस्यकृते सदा ॥ ३ ॥ यस्याहं न प्रयच्छामि स मां चैव प्रवाधते ॥ सीदमानस्तु सुभृशं दर्शयन्प्राणसंक्षयम् ॥ ४ ॥ एके साम्ना प्रयाचन्ते वित्तं भेदेन चापरे ॥ भयदानेन चान्येऽपि केचिद्भेदेन च द्विजाः ॥ ५ ॥ एवं नाहं क्वचित्सौख्यं तेषां पार्श्वछिन्नामि भोः ॥ चिन्तयानो दिवानकं कुशस्य परि संक्षयम् ॥ उपायं न च पश्यामि येन शान्तिः प्रजायते ॥ ६ ॥ अन्यस्मिन्दिवसे दृष्टः कृतमांसपरिग्रहः ॥ कुररश्चुनो व्योम्नि गच्छमानस्त्वरं निवतः ॥ ७ ॥ हन्यमानः समंताच्च मांसार्थे विविधैः खगैः ॥ अथ तेन परिक्षितं तन्मांसं पक्षिजाद्रयात् ॥ ८ ॥ यावत्तावत्सुखी जातस्तेऽपि सर्वे समुज्जिताः ॥ मयापि क्षिप्रमानेन तद्वच्च निजबांधवैः ॥ ९ ॥ साक्षिषं कुररं दृष्ट्वा वध्यमानं निरामिषैः ॥ आभिपस्य परित्यागात्कुररः सुखमे धत्ते ॥ १० ॥ एवं निश्चित्य मनसा सर्वानानीय बांधवान् ॥ पुत्रान्पौत्रांस्ततः सर्वान्पुरस्तेषां निवेदितम् ॥ ११ ॥ त्रिःसत्यं शपथं कृत्वा नान्यद स्तीति मे गृहे ॥ विभज्यार्थं यथान्यायं यूयं गृह्णीत बान्धवाः ॥ १२ ॥ ततःप्रभृति तेषुक्तः सुखं तिष्ठाम्यहं द्विजाः ॥ एतस्मात्कारणाजातो ममासौ

कुरो गुरुः ॥ १३ ॥ अर्थसंपद्धिमोहाय विमोहो नरकाय च ॥ तस्मादर्थमनर्थं तं मोक्षार्थं दूरतस्त्यजेत् ॥ १४ ॥ यथामिपं जले मत्स्यैर्भक्ष्यते आ
 पदेर्भुवि ॥ आकाशे पक्षिभिश्च तथा सर्वत्र वित्तवान् ॥ १५ ॥ दोषहीनोऽपि धनवान्भूपाद्यैः परितोष्यते ॥ दरिद्रः कृतदोषोऽपि सर्वत्र निरुपद्रवः ॥ १६ ॥
 आलविताः परेर्याति प्रस्खलन्ति पदेपदे ॥ गद्गदानि च जल्पन्ते धनिनो मद्यपा इव ॥ १७ ॥ भक्ते द्वेषो वहिः प्रीती रुचितं गुरुलघ्वपि ॥ सुखे च कटुता
 नित्यं धनिनां ज्वरेणामिव ॥ १८ ॥ अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां च रक्षणे ॥ नाशे दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थो दुःखभाजनम् ॥ १९ ॥ अर्थार्थी जीव
 लोकोऽयं स्मशानमपि सेवते ॥ जनितारमपि त्यक्त्वा निःस्वं याति सुता अपि ॥ २० ॥ सुतस्य वल्लभस्तावत्पिता पुत्रोऽपि वै पितुः ॥ यावन्नार्थ
 स्य संवन्धस्ताभ्यां भावी परस्परम् ॥ संवन्धे वित्तजे जाते वैरं संजायते मिथः ॥ २१ ॥ एतस्मात्कारणाद्वित्तं मया त्यक्तं तपोधनाः ॥ तेन सौ
 ख्येन तिष्ठामि कुररस्योपदेशतः ॥ २२ ॥ शृणुध्वं च महाभागा यथा मेऽहिर्गुरुः स्थितः ॥ २३ ॥ यथा मया गृहं त्यक्तं दृष्ट्वा सर्पविचेष्टितम् ॥ गृहा
 रंभः सुदुःखाय सुग्राय न कदाचन ॥ २४ ॥ सर्पः परकृतं वेश्म प्रविश्य सुखमेधते ॥ उपित्वा तत्र सौख्येन भूयोऽन्यत्तादृशं व्रजेत् ॥ २५ ॥ भ्रम
 त्वं कुरुते नैव ममेदं गृहमित्यसौ ॥ न गृहं जायते तस्य न स्वयं हि कृतं यतः ॥ २६ ॥ यः पुनः कुरुते हर्म्यं स्वयं क्लेशैः पृथग्विधैः ॥ न तस्य
 याति तत्पश्चान्मृत्युकालेऽपि संस्थिते ॥ २७ ॥ गृहात्संजायते भार्या ततः पुत्रश्च कन्यका ॥ तेषामर्थं करोति स्म कृत्याकृत्यं ततः परम् ॥ २८ ॥ को
 शकारमिवात्मानं वटयन्नावगुह्यते ॥ २९ ॥ पुत्रदारगृहक्षेत्रसक्ताः सीदन्ति जंतवः ॥ लोभपंकार्णवे मग्ना जीर्णा वनगजा इव ॥ ३० ॥ एतः पापानि
 कुरुते फलं भुक्ते महाजनः ॥ भोक्तारो विप्रमुच्यन्ते कर्ता दोषेण लिप्यते ॥ ३१ ॥ एतस्मात्कारणाद्धर्मं मया त्यक्तं द्विजोत्तमाः ॥ मोक्षमार्गं गत्वा
 भूतं दृष्ट्वा सर्पविचेष्टितम् ॥ ३२ ॥ एकरात्रं वसेद्वामे त्रिरात्रं पत्तने वसेत् ॥ यो याति स यतिः प्रोक्तो योऽन्योऽयं विडम्बकः ॥ ३३ ॥ विप्रूमे
 च प्रशांताम्री यस्तु माधुकरौ चरेत् ॥ गृहे च विप्रमुख्यानां यतिः स नेतरः स्मृतः ॥ ३४ ॥ दण्डी भिक्षां च वा कुर्यात्तदेव व्यसनं विना ॥ यस्ति
 ष्ठति न वैराग्यं याति नैव यतिर्हि सः ॥ ३५ ॥ दिवा स्वप्नं वृथात्रं च स्त्रीकथाऽऽलोक्यमेव च ॥ श्वेतवस्त्रं हिरण्यं च यतीनां पतनानि पट् ॥ ३६ ॥
 समः शत्रौ च मित्रे च समलोष्टाश्मकांचनः ॥ सुहृत्पुत्र उदासीनः स यतिर्नेतरः स्मृतः ॥ ३७ ॥ समो मानापमानो च स्वदेशे परिकेपि वा ॥
 यो न हृष्यति न द्वेष्टि स यतिर्नेतरः स्मृतः ॥ ३८ ॥ यस्मिन्गृहे विशेषेण लभेद्विक्षा च वाशनम् ॥ तत्र नो याति यो भूयः स यतिर्नेतरः स्मृतः
 ॥ ३९ ॥ एवं ज्ञात्वा मया विप्र दृष्ट्वा सर्पविचेष्टितम् ॥ सर्वसंगपरित्यागो मोक्षार्थं परिकल्पितः ॥ ४० ॥ एवं ममाहिः संजातो गुरुर्ब्राह्मणसत्तमाः ॥
 तत्प्रभावान्महत्तेजः संजातं विग्रहे मम ॥ ४१ ॥ यथा मे भ्रमरो जातो गुरुस्तद्वद्वदामि च ॥ कस्मिन्वृक्षे मया दृष्टो भ्रमरः कोऽपि संगतः ॥ ४२ ॥
 शाखाग्रं तु समाश्रित्य कृतपूर्वनिबन्धनम् ॥ वसंतसमये प्राप्ते पुष्पवंतश्च ये द्रुमाः ॥ ४३ ॥ सुगन्धफलपुष्पाश्च सुगन्धदलसंयुताः ॥ तेषामुं समा
 दाय श्रेष्ठश्रेष्ठतमं रसम् ॥ ४४ ॥ नियोजयति शाखाग्रे तरोरस्य सदैव हि ॥ अनिर्विण्णतया हृष्टस्तदा सम्यङ्निरीक्षितः ॥ ४५ ॥ मधुजालं ततो
 जातं कालेन महता महत् ॥ येनान्ये मधुना तृप्तिं प्राप्ताः शतसहस्रशः ॥ ४६ ॥ तच्चेष्टितं मया वीक्ष्य शास्त्राण्यन्यानि भूरिशः ॥ ततस्तेषां समा
 दाय सारभूतं पृथक्पृथक् ॥ कृतानि भूरिशस्त्राणि वेदांतानि च कृत्स्नशः ॥ ४७ ॥ उपजीवन्ति यान्यन्ये यथा भृङ्गास्तथा द्विजाः ॥ ४८ ॥ एवं मे
 मधुपो जातो गुरुत्वे च द्विजोत्तमाः ॥ तेनाहं तेजसा युक्तो नान्यदस्तीह कारणम् ॥ ४९ ॥ वेदांतवादिनो येऽत्र प्रभवन्ति व्रतान्विताः ॥ निर्लोभा
 गतवृष्णाश्च ते भवन्ति सुतेजसः ॥ ५० ॥ एकेनापि विहीना ये प्रभवन्ति कुबुद्धयः ॥ लोभमोहान्विताः पापा जायन्ते ते विचेतसः ॥ ५१ ॥ वेदांतानि
 सुभूरीणि मया दृष्ट्वा विचार्य च ॥ समरूपाः कृता ग्रन्था मर्त्यलोकहितार्थिना ॥ ५२ ॥ एवं मे गुरुतां प्राप्ते मधुपो द्विजसत्तमाः ॥ इष्टुकारो यथा
 जातस्तथा चेन्न ब्रवीमि वः ॥ ५३ ॥ आत्मावलोकनार्थाय मया दृष्टाः सहस्रशः ॥ योगिनो ज्ञानसंपन्नास्तैः प्रोक्तं च स्वशक्तिः ॥ ५४ ॥
 आत्मावलोकनं भावि सुशिष्याय यथा तथा ॥ स समाधिजद्वारेण चतुराशीतिकेन च ॥ ५५ ॥ आसनैस्तत्प्रमाणैश्च पद्मासनप्रपूर्वकैः ॥
 असंख्यैः कारमैश्चैव ह्यध्यात्मपठनैस्तथा ॥ ततोऽपि लक्षितो नैव मयाऽऽत्मा च कथंचन ॥ ५६ ॥ ततो वैराग्यमापन्नः प्रप्रमामि धरातले ॥
 गुर्वर्थं न च लेभेऽहं गुरुमात्मावलोकने ॥ ५७ ॥ अन्यस्मिन्नहनि प्राप्ते राजमार्गेण गच्छता ॥ मया दृष्टो महीपालः सैन्येन महता वृतः ॥ ५८ ॥
 ततोऽहं मार्गस्तृज्य संमुखस्य महीपतेः ॥ उज्ज्वारमाश्रित्य किंचिदूर्ध्वोऽपि संस्थितः ॥ ५९ ॥ तत्रापि च स्थितः कश्चित्पुरुषः कांडकारकः ॥
 ऋजुकर्मणि संयुक्तः शराणां नतपर्वणाम् ॥ ६० ॥ तस्मिन्दूरगते भूपे तथान्यः सेवकोऽभ्यगात् ॥ ६१ ॥ तं पप्रच्छ त्वरायुक्तः शृण्वतोऽपि मम
 द्विजाः ॥ कांडकर्मणि संसक्तमृज्वत्वेन स्थितं तदा ॥ ६२ ॥ कियती वर्तते वेला गतस्य पृथिवीपतेः ॥ मार्गेणानेन मे ब्रूहि येन गच्छामि पृष्ठतः ॥ ६३ ॥
 सोऽप्रवीतं तदा विप्रा अधोवक्रः स्थितो नरः ॥ अनेन राजमार्गेण गच्छमानो महीपतिः ॥ ६४ ॥ न मया वीक्षितः कश्चिदिदानीं राजसेवकः ॥
 तदन्यं पृच्छ चेत्कार्यं तवानेन ब्रवीतु सः ॥ ६५ ॥ शरकर्मणि संसक्तस्त्वहमत्र व्यवस्थितः ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य स्वचित्ते चिन्तितं मया ॥ ६६ ॥
 एकचित्ततया योगो ब्रह्मज्ञानसमुद्भवः ॥ नान्यथा भविता मे स ततश्चित्तनिरोधनम् ॥ करोमि ब्रह्मसंसिद्धये ततो मेऽसौ भविष्यति ॥ ६७ ॥
 ततः प्रभृति चित्ते स्वे धारयामि सदैव तु ॥ विश्वरूपं तथा सूर्यं हृत्पंकजनिवासिनम् ॥ ६८ ॥ ततो दिक्षु दिगन्तेषु गगने धरणीतले ॥ तमेकं
 चैव पश्यामि नान्यत्किंचिद्विजोत्तमाः ॥ ६९ ॥ अहं च तेजसा युक्तस्तत्प्रभावेण संस्थितः ॥ ७० ॥ एवं मे स गुरुर्जातः शरकारो द्विजोत्तमाः ॥
 शृणुध्वं कन्यका जाता गुरुत्वे मे यथा पुरा ॥ ७१ ॥ सर्वसंगपरित्यागी यदाहं निर्गतो गृहात् ॥ ममानुपृष्टतश्चैव ततो भार्या विनिर्गता ॥ ७२ ॥
 शिशुं पुत्रं समादाय कन्यामेकां च शोभनाम् ॥ ततोऽहं भार्याया प्रोक्तो वानप्रस्थाश्रमे स्थितः ॥ ७३ ॥ कुरु मे वचनं मुक्तिरत्रैव हि भविष्यति ॥
 ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थोऽथवा यतिः ॥ यदि स्यात्संयतात्मा स नूनं मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ७४ ॥ अथवा मां परित्यज्य यदि यास्यसि चान्यतः ॥
 तदहं च मरिष्यामि सत्यमेतदसंशयम् ॥ ७५ ॥ मृतायां मयि ते बालावेतादनुमरिष्यतः ॥ कुमारी च कुमारश्च तस्मान्नाथ दयां कुरु ॥ ७६ ॥
 मा ब्रजस्व परं तीर्थं परिजानत्रपि स्वयम् ॥ हाटकेश्वरं क्षेत्रमेतत्पुण्यतरं स्मृतम् ॥ ७७ ॥ सर्वेषामेव तीर्थानां श्रुतमेतन्मया विभो ॥ वदतां ब्राह्म
 णेन्द्राणां तथान्येषां तपस्विनाम् ॥ ७८ ॥ श्लोकोऽयं बहुधा नाथ कीर्त्यमानो मया विभो ॥ विश्वामित्रस्य वक्त्रेण सन्मुनेः सत्यवादिनः ॥ ७९ ॥
 पुनति सर्वतीर्थानि ह्यानदानादसंशयम् ॥ हाटकेश्वरं क्षेत्रं स्मरणादपि पावयेत् ॥ ८० ॥ ततः कृच्छ्रात्प्रतिज्ञातं मयाश्रमनिषेवणम् ॥ वान
 प्रस्थोऽहं वा स्यात्ततोऽहं तत्र संस्थितः ॥ ८१ ॥ तत्रस्थस्य हि मे कन्या क्रीडते पुरतः स्थिता ॥ वलयापूरिताभ्यां च प्रकोष्ठाभ्यां तत

स्ततः ॥ ८२ ॥ यथायथा सा कुरुते कन्दमूलफलाशनम् ॥ तनुत्वं याति कायेन तथा चैव दिनेदिने ॥ ८३ ॥ ततो मे जायते दुःखं तेषां पतन
संभवम् ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य संजातं वलयत्रयम् ॥ तस्या हस्ते ततस्ताभ्यां शब्दः संजायते मिथः ॥ ८४ ॥ ततः कालेन महता ताभ्या
मेकं व्यवस्थितम् ॥ न संघर्षो न शब्दश्च तत्रस्थस्य च जायते ॥ ८५ ॥ तद्विचिन्त्य मया सोऽपि ह्याश्रमः परिवर्जितः ॥ चिन्तितं च मया चित्ते
कृत्वा चैवं सुनिश्चयम् ॥ ८६ ॥ बहुभिः कलहो नित्यं द्वाभ्यां संघर्षणं तथा ॥ एकाकी विचरिष्यामि कुमारीवलये यथा ॥ ८७ ॥ ततः सुप्तां
परित्यज्य तां भार्यां शिशुसंयुताम् ॥ गतोऽहं दूरमध्वानं यत्र नो वेत्ति सा च माम् ॥ ८८ ॥ यत्रास्तमितशायी च यल्लब्धकृतभोजनः ॥
भ्रमामि मेदिनीपृष्ठे त्यक्त्वा संसारबन्धनम् ॥ ८९ ॥ ततो मे ज्ञानमापन्नमेवं विप्राः शनैःशनैः ॥ अतीतानागतं चैव वर्तमानं विशेषतः ॥ ९० ॥
एवं मे कन्यका जाता गुरुत्वे द्विजसत्तमाः ॥ ९१ ॥ एतद्वः सर्वमाख्यातं यत्पृष्ठोऽस्मि गुरोः कृते ॥ न युष्माकं पुरो मिथ्या कीर्तयामि कथंचन ॥
॥ ९२ ॥ एवं मे ज्ञानमुत्पन्नं प्रकारैः षड्विरेव च ॥ एभिर्लोकौत्तरं ज्ञानं युष्मत्प्रत्ययकारकम् ॥ ९३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततस्ते ब्राह्मणाः
सर्वे पप्रच्छुस्तं द्विजोत्तमाः ॥ वानप्रस्थाश्रमं त्यक्त्वा भार्यां शिशुसमन्विताम् ॥ क्व गतस्त्वं तदाचक्ष्व कियत्कालं च संस्थितः ॥ ९४ ॥ ॥ अति
थिरुवाच ॥ ॥ अहं भीतः सहस्राणि ग्रामाणां च शतानि च ॥ यत्रास्तमितशायी सन्ननेकानि द्विजोत्तमाः ॥ संख्यया रहितान्येव वर्षाणां च
शतानि च ॥ ९५ ॥ दृष्टानि मुख्यतीर्थानि तथैवायतनानि च ॥ दृष्टाश्च पर्वताः श्रेष्ठा नद्यश्च विमलोदकाः ॥ ९६ ॥ स्वयमेव मया ज्ञातो
वाराणस्यां स्थितेन च ॥ यज्ञः पैतामहो भावी स्थानेऽस्मिन्मामके यतः ॥ ९७ ॥ ततोऽहं सत्वरं प्राप्तः कौतुकेन द्विजोत्तमाः ॥ कीदृशः स मत्सो
भावी यत्र यज्जा पितामहः ॥ ९८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्ताः सर्वे देवाः सवासवाः ॥ वासुदेवं पुरस्कृत्य तथा चैव महेश्वरम् ॥ ९९ ॥
क्रमान्तरं समासाद्य पुलस्त्याद्यास्तथत्विजः ॥ ब्रह्मापि स्वयमायातो वृगचर्मधरस्तथा ॥ १०० ॥ ततस्ते तुष्टिमापन्नास्तस्य ज्ञानेन तेन च ॥ प्रोबुध
वरदास्तुभ्यं सर्व एव दिवौकसः ॥ १०१ ॥ तस्माद्वयम् भद्रं ते प्रार्थयस्व यथेप्सितम् ॥ अवश्यं तव दास्यामो यद्यपि स्वात्सुदुर्लभम् ॥ १०२ ॥
॥ ॥ अतिथिरुवाच ॥ ॥ यदि तुष्टाः सुरा मह्यं प्रयच्छन्ति वरं मज्ज ॥ अनेनैव शरीरेण देवत्वं प्रार्थयाम्यहम् ॥ १०३ ॥ यज्ञभागसमोपेतं
तथान्येषां दिवौकसाम् ॥ विशेषेण सुरश्रेष्ठाः स्थानं चोपरि संस्थितम् ॥ १०४ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ ॥ नूनं त्वं विबुधो भूत्वा देवल्लोके
निवस्यसि ॥ अनेनैव शरीरेण यज्ञभागविवर्जितः ॥ १०५ ॥ यच्छामो यदि ते विप्र यज्ञांशं मानुषस्य भोः ॥ अप्रापण्यं श्रुतेर्भावि तव दत्तेन
तेन च ॥ १०६ ॥ ॥ अतिथिरुवाच ॥ ॥ देवत्वेन न मे कार्यं यज्ञांशरहितेन च ॥ तदहं साधयिष्यामि यथा मुक्तिर्भविष्यति ॥ १०७ ॥
तच्छ्रुत्वा पद्मजः प्राह सर्वान्देवान्कृतांजलिः ॥ शृण्वंतु देवताः सर्वा यद्वचीमि हितं वचः ॥ १०८ ॥ ममायं ब्राह्मणो यज्ञे दूरादेव समागतः ॥ नागर
स्तु विशेषेण पात्रं ज्ञानसमुद्भवम् ॥ १०९ ॥ प्रतिज्ञातस्तथा सर्वैर्वरोऽस्य विबुधैर्यतः ॥ तस्मात्प्रदीयतामस्मै यदभीष्टं सुरोत्तमाः ॥ ११० ॥
॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ ॥ यथाऽस्य जायते तृप्तिर्यज्ञभागाधिका सदा ॥ तथाहं कथयिष्यामि शृण्वंतु विबुधोत्तमाः ॥ १११ ॥ य एष क्रियते
यज्ञस्तस्य नाथो हरिः स्मृतः ॥ एतस्मात्कारणात्प्रोक्तः स देवो यज्ञपुरुषः ॥ ११२ ॥ अद्यप्रभृति यत्किंचिच्छ्राद्धं मर्त्यं भविष्यति ॥ देवं वा पेतृकं
वाऽपि तस्य चित्ते व्यवस्थितः ॥ ११३ ॥ एतस्य नाम संकीर्त्य पश्चाच्च यज्ञपुरुषम् ॥ संकीर्त्यं भोजनं देयं ब्राह्मणस्य द्विजोत्तमाः ॥ ११४ ॥
तेनास्य भविता तृप्तिर्यज्ञाताभ्यधिका सदा ॥ अदत्त्वास्य कृतं श्राद्धं यत्किंचित्प्रभविष्यति ॥ ११५ ॥ तद्यास्यत्यखिलं व्यर्थं तथा भस्महुतं यथा ॥
वैश्वदेवांतमासाद्य यश्चेनं पूजयिष्यति ॥ ११६ ॥ विष्णुनामसमोपेतं भविष्यति तदक्षयम् ॥ दत्तं स्वल्पमपि प्रायः श्रद्धापूर्तेन चेतसा ॥ ११७ ॥
श्राद्धे वा वैश्वदेवे वा यश्चेनं नार्चयिष्यति ॥ संप्राप्तं व्यर्थतां तस्य तच्च सर्वं भविष्यति ॥ ११८ ॥ अस्मिंस्तुष्टिं गते सर्वे सुरा यास्यन्ति संसुदम् ॥
पितरश्च तमायांति विमुखे संमुखे तथा ॥ ११९ ॥ तच्छ्रुत्वा विबुधाः सर्वे महेश्वरवचस्तदा ॥ तथेति मुदिताः प्रोबुधैर्हाविष्णुपुरस्तराः ॥ १२० ॥
ततःप्रभृति संजाता पूजा चातिथिसंभवा ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूजा कार्याऽतिथेः सदा ॥ यज्ञे पुरुषयज्ञस्य न चैकस्य कथंचन ॥ १२१ ॥
॥ ॥ अतिथिरुवाच ॥ ॥ अत्रास्ति मामकं तीर्थं नया यत्र तपः कृतम् ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे पुरुकाले द्विजोत्तमाः ॥ १२२ ॥ अंगारकेण संयुक्ता चतुर्षी
स्याद्यदा तिथिः ॥ सांनिध्यं तत्र कार्यं च सर्वैर्देवैश्च तद्दिने ॥ १२३ ॥ कुर्यात्तत्रैव यः स्नानं तस्मिन्नहनि संस्थिते ॥ सर्वतीर्थफलं तस्य जायतां वः
प्रसादतः ॥ १२४ ॥ तथास्त्विति ततः सर्वेऽतिथिं प्रोबुः सुरोत्तमाः ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राह पुलस्त्यर्षिः पितामहम् ॥ १२५ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥
ऋत्विजः सकला देवाः संस्थिताः कौतुकान्विताः ॥ उत्तिष्ठंतु च ते शीघ्रं यज्ञकर्मप्रसिद्धये ॥ १२६ ॥ एतस्मिन्नंतरे सर्वे तस्य वाक्यप्रणोदिताः ॥
उत्थिता ऋत्विजो ये च स्वानि स्थानानि भेजिरे ॥ ततः प्रवृत्ते यज्ञः स पुनर्द्विजसत्तमाः ॥ कुर्वता यज्ञकर्माणि होमपूर्वाणि यानि च ॥ १२७ ॥
इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये तीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चाशीत्युत्तरशत
तमोऽध्यायः ॥ १८५ ॥ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ भूय एव महाभाग वद माहात्म्यमुत्तमम् ॥ अतिथेः कृत्स्नमस्माकं विस्तरेण च
सूतज ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ शृण्वन्तु मुनयः सर्वे माहात्म्यमिदमुत्तमम् ॥ येन संश्रुतमात्रेण नश्येत्पापं दिनोद्भवम् ॥ २ ॥ यन्मया च
श्रुतं पूर्वं सकाशात्स्वपितुः शुभम् ॥ ३ ॥ गृहस्थानां परो धर्मो नान्योऽस्त्यतिथिपूजनात् ॥ अतिथेनं च दोषोऽस्ति तस्यातिक्रमणेन च ॥ ४ ॥
अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात्प्रतिनिवर्तते ॥ स दत्त्वा दुष्कृतं तस्मै पुण्यमादाय गच्छति ॥ ५ ॥ सत्यं शौचं तपोऽधीतं दत्तमिष्टं शतं समाः ॥
तस्य सर्वमिदं नष्टमतिथिं यो न पूजयेत् ॥ ६ ॥ दूरादतिथयो यस्य गृहमायांति निवृताः ॥ स गृहस्थ इति प्रोक्तः शेषाश्च गृहरक्षिणः ॥ ७ ॥ न
पुराकृतपुण्यानां नराणामिह भूतले ॥ जीनेतान्प्रतिहन्यन्ते श्राद्धं दानं शुभा गिरः ॥ ८ ॥ तुष्टेऽतिथी गृहस्थस्य तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः ॥
विमुखे विमुखाः सर्वा भवंति च न संशयः ॥ ९ ॥ तस्मात्तोषयितव्यश्च गृहस्थेन सदाऽतिथिः ॥ अप्यात्मनः प्रदानेन यदीच्छेत्पुण्यमात्मनः ॥
॥ १० ॥ त्रिविधस्त्वतिथिः प्रोक्तो गृहस्थानां द्विजोत्तमाः ॥ तस्याहं वच्मि वः कालं शृणुध्वं सुसमादिताः ॥ ११ ॥ आद्वीयो वैश्वदेवीयः
सूर्योदयश्च तृतीयकः ॥ ये चान्ये भोजनार्थीयास्ते सामान्याः प्रकीर्तिताः ॥ १२ ॥ सांकल्पे विहिते श्राद्धे पितृणां भोजनोद्भवे ॥ समाग
च्छति यः काले तस्मिच्छ्राद्धीय एव सः ॥ १३ ॥ दूराध्वानं पथि श्रांतं वैश्वदेवांत आगतम् ॥ अतिथिं तं विजानीयात्रातिथिः पूर्वमा
गतः ॥ १४ ॥ प्रियो वा यदि वा द्वेष्यो मूर्खः पंडित एव वा ॥ वैश्वदेवे तु संप्राप्तः सोऽतिथिः स्वर्गसंक्रमः ॥ १५ ॥ न पृच्छेद्भोजनचरणं न स्थानं
वेदमेव च ॥ दृष्ट्वा यज्ञोपवीतं च भोजयेत्तं प्रभक्तितः ॥ १६ ॥ श्राद्धे वा वैश्वदेवे वा यद्यागच्छति नातिथिः ॥ घृताहुतिं ततो दद्यात्तन्नाम्ना च
द्विविभुंजि ॥ १७ ॥ अशक्त्या भोज्यदानस्य देयं भक्त्या ततः परम् ॥ तस्यान्नमपि तु स्तोकं येन तुष्टिं प्रगच्छति ॥ १८ ॥ तथान्यश्च तृतीयस्तु

सूर्योदोऽतिथिरुच्यते ॥ कृते तु भोजने यस्तु रात्रौ वा चाधिगच्छति ॥ तस्य शक्त्या प्रदातव्यं सस्यं च गृहमेधिना ॥ १९ ॥ सूर्योदो यस्य
संप्रामो गृहात्पूजां विना व्रजेत् ॥ निराशः पातकं तस्य निजं दत्त्वा प्रयाति सः ॥ २० ॥ तृणानि भूमिरुदकं वाक्चतुर्थी च सूनृता ॥ एतान्य
पि सतां गेहं नोच्छिद्यते कदाचन ॥ २१ ॥ स्वागतेनाग्रयस्तृतिं गृहस्थस्य प्रयाति च ॥ आसनेन व्रजेत्तृष्टिं स्वयंभूः प्रपितामहः ॥ २२ ॥
अवेंण शंभुः पात्रेन सर्वं देवाः सवासवाः ॥ भोज्यदानेन विष्णुः स्यात्सर्वदेवमयोऽतिथिः ॥ २३ ॥ तस्मात्पूज्यः सदा विप्रा भोजनीयो विशे
पतः ॥ नामाप्युच्चार्य भोज्योऽन्यो ब्राह्मणो गृहमेधिना ॥ २४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाट
केश्वरक्षेत्रमाहात्म्येऽतिथिमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ चतुर्थे दिवसे प्राते

ततो यज्ञसमुद्भवे ॥ ऋत्विग्भिर्याज्ञिकं कर्म प्रारब्धं तदनंतरम् ॥ १ ॥ सोमपानादिकं सर्वं पशोर्हिसादिकं तथा ॥ पशोर्गुदं समादाय प्रस्थाता च
व्यथारयत् ॥ २ ॥ एकांति सदमो मध्ये होमार्थं द्विजसत्तमाः ॥ तस्मिन्वायुकुलतां याते ब्राह्मणः कश्चिदागतः ॥ ३ ॥ युवा तत्र प्रविष्टस्तु मांस
भक्षणलालसः ॥ ततो गुदं पशोर्दृष्ट्वा भक्षयामास चोत्सुकः ॥ ४ ॥ एतस्मिन्तरे प्रातः प्रस्थाता तस्य संनिधौ ॥ भक्षणं समालोक्य तं शशाप
ततः परम् ॥ ५ ॥ धिग्विकृपापसमाचार होमार्थं यद्वदं धृतम् ॥ तत्त्वया दूषितं लौल्यायज्ञविघ्नकरं कृतम् ॥ ६ ॥ उच्छिष्टेन मया होमः कर्तव्यो
नेव सांप्रतम् ॥ राक्षसानामिदं कर्म यत्त्वया समनुष्ठितम् ॥ ७ ॥ तस्मात्त्वं मम वाक्येन राक्षसो भव मा चिरम् ॥ ८ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु
पृथ्वीकेशोऽभवद्वि सः ॥ रक्ताक्षः शंकुकर्णश्च कृष्णदन्तोऽतिभैरवः ॥ ९ ॥ लम्बोष्ठो विकरालास्यो मांसमेदोविजितः ॥ त्वगस्थिस्रायुशेषश्च
चामुण्डाकृतिरेव च ॥ १० ॥ स च विश्वावसुर्नाम पुलस्त्यस्य सुतो मुनिः ॥ मंत्रपूतस्य मांसस्य भक्षणार्थं समागतः ॥ ११ ॥ वेदवेदांगतत्त्वज्ञः
पौत्रस्तु परमेष्ठिनः ॥ तं दृष्ट्वा राक्षसाकारं वित्रेसुः सर्वतो द्विजाः ॥ १२ ॥ राक्षोभ्रानि च सूक्तानि जजपुश्चापरे तथा ॥ केचिच्छरणमापन्ना
विष्णो रुद्रस्य चापरे ॥ १३ ॥ पितामहस्य चान्ये तु नायव्याः शरणं गताः ॥ रक्षरक्षेति जल्पन्तो भयसंत्रस्तमानसाः ॥ १४ ॥ सोऽपि
दृष्ट्वा तदात्मानं गतं राक्षसतां द्विजाः ॥ वाष्पपूर्णक्षणो दीनः पितामहमुपाद्रवत् ॥ १५ ॥ स प्रणम्य ततो वाक्यं कृतांजलिस्वाच तम् ॥ १६ ॥
पौत्रोऽहं तव देवेश पुलस्त्यस्य सुतो द्विजः ॥ नीतो राक्षसतामद्य प्रस्थात्रा कोपतो विभो ॥ १७ ॥ जिह्वालौल्येन देवेश पशोर्गुदमजानता ॥ भ
क्षितं नन्मया देव होमार्थं यत्प्रकल्पितम् ॥ १८ ॥ तस्मान्मातुषताप्राप्त्यै मम देहे दयां कुरु ॥ राक्षसत्वं यथा याति तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ १९ ॥
तच्छ्रुत्वा जल्पितं तस्य दयां कृत्वा पितामहः ॥ प्रतिप्रस्थातरं सामवाक्यमेतदुवाच ह ॥ २० ॥ बालोऽयं मम पौत्रस्तु कृत्याकृत्यं न वेत्ति च ॥
तस्मात्त्वं राक्षसं भावं हरस्वास्य द्विजोत्तम ॥ २१ ॥ तच्छ्रुत्वा स मुनिः प्राह प्रायश्चित्तं मत्वे तव ॥ अनेन जनितं देव गुदं दूषयता विभो ॥ २२ ॥
तस्मादेव मया शप्तो यज्ञविघ्नकरो मम ॥ नाहमस्य हरिण्यामि राक्षसत्वं कथंचन ॥ २३ ॥ नर्मणापि मया प्रोक्तं कदाचिन्नानृतं वचः ॥ २४ ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ प्रायश्चित्तं करिष्येऽहं यज्ञस्यास्य प्रसिद्धये ॥ दक्षिणा गौर्यथोक्ता च कृत्वा होमं विधानतः ॥ त्वमस्य राक्षसं भावं
हरस्व मम वाक्यतः ॥ २५ ॥ सोऽब्रवीच्छीतलो वद्विर्यदि स्यादुष्णगुः शशी ॥ तन्मे स्यादन्यथा वाक्यं व्याहृतं प्रपितामह ॥ २६ ॥ तस्य तद्व
चनं श्रुत्वा ज्ञात्वा चैव तु निश्चितम् ॥ विन्वावसुं विधिः प्राह ततो राक्षसरूपिणम् ॥ २७ ॥ त्वं वत्सानेन रूपेण तिष्ठ तावद्ब्रह्मो मम ॥ कुरुष्व ते
प्रयच्छामि येन स्थानमनुत्तमम् ॥ २८ ॥ चमत्कारपुरस्यास्य पश्चिमस्थानमाश्रिताः ॥ सन्त्यन्ये राक्षसास्तत्र मर्यादायां व्यवस्थिताः ॥ २९ ॥
लंकायां राक्षसाश्चैव प्रार्थयन्तोऽत्र सद्रतिम् ॥ ते चागत्य तमुद्देशं तपः कुर्वति सुव्रताः ॥ ३० ॥ तत्र प्रभुत्वमातिष्ठ नागराणां हिते स्थितः ॥ राक्षसा
बहवः संति कूर्मांडाश्च पिशाचकाः ॥ ३१ ॥ ये चान्ये राक्षसाः केचिदुष्टभावसमाश्रिताः ॥ तत्र गच्छन्ति ये सर्वे निगृह्यन्ति च तत्क्षणात् ॥ ३२ ॥
भृताः प्रेताः पिशाचाश्च कूर्मांडाश्च विशेषतः ॥ नागरं तु पुरो दृष्ट्वा तद्वयाद्यांति दूरतः ॥ ३३ ॥ तद्वच्छ पुत्र तत्र त्वं सर्वपामविपो भव ॥ राक्षसानां
मया दत्तं तव राज्यं च सांप्रतम् ॥ ३४ ॥ ॥ राक्षस उवाच ॥ ॥ आपिपत्ये स्थितस्यैवं राक्षसानां पितामह ॥ किं मया तत्र भोक्तव्यं तेभ्यो
देयं च किं वद ॥ ३५ ॥ राज्ञा चैव यतो देयं भृत्यानां भोजनं विभो ॥ तन्ममाचक्ष्व देवेश दयां कृत्वा भूमोपरि ॥ ३६ ॥ न करोति च यो राजा
भृत्यवर्गस्य पोषणम् ॥ रौरवं नरकं याति स एवं हि श्रुतं मया ॥ ३७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यच्छ्राद्धं दक्षिणाहीनं तिलैर्देवैर्विवर्जितम् ॥ तत्सर्वं
ते मया दत्तं यद्यपि स्यात्सुतीर्थगम् ॥ ३८ ॥ यच्छ्राद्धं सुकरः पश्येन्नारी वाथ रजस्वला ॥ कौलेयकोऽथ बालेयस्तत्सर्वं ते भविष्यति ॥ ३९ ॥
विधिहीनं तु यच्छ्राद्धं देवैर्वा मूलवर्जितैः ॥ वितस्तेरधिकैर्वापि तत्सर्वं ते भविष्यति ॥ ४० ॥ तिलं वा तेलपक्वं वा शूकधान्यमथापि वा ॥ न
यत्र दायते श्राद्धे तत्ते श्राद्धं भविष्यति ॥ ४१ ॥ अन्नतैर्यत्कृतं श्राद्धं यच्चाधोतांबरेः कृतम् ॥ तेलान्धंगुत्तैश्चैव तत्ते सर्वं भविष्यति ॥ ४२ ॥
यद्रा मांहिको भुंक्ते श्वित्री वा कुनखोऽपि वा ॥ कुधी वाथ द्विजो भुंक्ते तत्ते श्राद्धं भविष्यति ॥ ४३ ॥ हीनांगो वाऽथ यद्रुंक्तेऽधिकंगो वाथ
निंदितः ॥ महान्याधिगृहीतो वा चौरो वार्द्धपिकोऽपि वा ॥ यत्र भुंक्तेऽथवा श्राद्धे तत्ते श्राद्धं भविष्यति ॥ ४४ ॥ श्यावदन्तस्तु यद्रुंक्ते यद्रुंक्ते
वृषलीपतिः ॥ विनम्रो वाथ यद्रुंक्ते तत्ते श्राद्धं भविष्यति ॥ ४५ ॥ यो यज्ञो दक्षिणाहीनो यश्चाशौचयुतेः कृतः ॥ ब्रह्मचर्यविहीनस्तु
तत्फलं ते भविष्यति ॥ ४६ ॥ यस्मिन्नेवातिथिः पूज्यः श्राद्धे वा यज्ञकर्मणि ॥ संप्राप्ते वैश्वदेवाति तत्ते सर्वं भविष्यति ॥ ४७ ॥
आवाहनात्परं यत्र मौनं न श्राद्धदक्षरेत् ॥ ब्राह्मणो वाऽथ भोक्ता च तत्ते श्राद्धं भविष्यति ॥ ४८ ॥ मृन्मयेषु च पात्रेषु यः श्राद्धं
कुरुते नरः ॥ भिन्नपात्रेषु वा यच्च तत्ते सर्वं भविष्यति ॥ ४९ ॥ प्रत्यक्षं लवणं यत्र तर्कं वा विकृतं भवेत् ॥ जातीपुष्पप्रदानं च तत्ते
सर्वं भविष्यति ॥ ५० ॥ यजमानो द्विजो वाथ ब्रह्मचर्यविवर्जितः ॥ तच्छ्राद्धं ते मया दत्तं त्रिपात्रेण विवर्जितम् ॥ ५१ ॥ आयसेन तु पात्रेण
रिक्तं तु कुत्सितम् ॥ ५२ ॥ इत्युक्त्वा विरामाशु ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ राक्षसः सोऽपि तत्रापि लेभे स्थानं तु राक्षसम् ॥ ५३ ॥ इति श्रीस्कंदे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये राक्षसप्राप्यश्राद्धवर्णनं नाम सप्तशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥
॥ १८७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततस्तु पंचमे चाह्नि संजाते ते द्विजोत्तमाः ॥ श्वेतधौतांबराः सर्वे सुसनाताः शुचयः स्थिताः ॥
॥ १ ॥ चक्रुः सन्नामि कर्माणि पुलस्त्येन प्रबोधिताः ॥ सदोमध्ये गताश्चैव ऋत्विग्वरणपूर्वकाः ॥ २ ॥ अध्वर्युणा समादिष्टान्प्रेषान्प्रोचुर्यथा
क्रमम् ॥ होमार्थं दीप्तवद्भो च ऋत्विग्भिः सुसमाहितैः ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु ह्युद्वात्रा कर्म योजितम् ॥ शंभुभिः क्रियते यच्च साम

गीतिप्रसूचितम् ॥ ४ ॥ सप्तावतं द्विजश्रेष्ठाः सदोमध्यगतेन च ॥ यत्राऽऽगच्छन्ति ते सर्वे देवा यज्ञांशलालसाः ॥ ५ ॥ सोमपानकृते चैव विशेषेण
मुदान्विताः ॥ प्रारब्धे सोमभक्ष्येऽथ गीते चोद्गातुनिर्मिते ॥ ६ ॥ आगता कन्यका चैका सामगीतिसमुत्सुका ॥ शंकुकर्णनजं चित्रं वाञ्छमाना
विचक्षणा ॥ ७ ॥ छन्दोगस्य सुता श्रेष्ठा देवशर्माभिष्य च ॥ औदुम्बरीति नाम्ना सा सामश्रवणलालसा ॥ ८ ॥ उद्गातारं च सदसि वचनं
व्याजहार सा ॥ यथायथा प्रवर्तते शंकवः सामसूचिताः ॥ ९ ॥ दक्षिणाग्रौ हुतं गत्वा कुरु होमं यथोदितम् ॥ येन त्वं मुच्यसे पापान्न चेद्यथो
भविष्यति ॥ १० ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा साभिप्रायं द्विजोत्तमाः ॥ ततः स चिन्तयामास यावत्तद्व्याहृतं वचः ॥ ११ ॥ ततः पप्रच्छ तां कन्या
मुद्गाता विस्मयान्वितः ॥ कुतस्त्वमसि चाऽऽयाता सुता कस्य वदस्व मे ॥ १२ ॥ ॥ औदुम्बर्युवाच ॥ ॥ पर्वतस्य सुता चास्मि विख्याता
देवशर्मणः ॥ जानिस्मरा महाभाग प्राप्ता गन्धर्वलोकतः ॥ १३ ॥ ॥ उद्गातोवाच ॥ ॥ गन्धर्वस्य सुता कस्य केन शतासि पुत्रिके ॥ कदा
ते भविता मोक्षो मानुषत्वस्य कीर्तय ॥ १४ ॥ ॥ औदुम्बर्युवाच ॥ ॥ नारदः पर्वतश्चैव गन्धर्वो विदितो जनेः ॥ पर्वतस्य सुता चास्मि
शताहं नारदेन हि ॥ १५ ॥ विपंचीं वादयन्स्वैरं दृष्टः स मुनिसत्तमः ॥ अजानन्त्या च तानानां विशेषं मूर्च्छनोद्भवम् ॥ मया स हसितोऽतीव
तानभंगतया गतः ॥ १६ ॥ ततः स कुपितो मय्यं ददौ शापं द्विजोत्तमः ॥ मिथ्यापहसितो यस्मादहं शापमतोऽहंसि ॥ १७ ॥ मानुषाणामयं
धर्मस्तस्मात्त्वं मानुषी भव ॥ मया प्रसादितः सोऽथ पित्रा सायं मुनीश्वरः ॥ १८ ॥ शापांतं कुरु मे नाथ वालिशया विशेषतः ॥ मानुषत्वं च मे
भूयात्सुस्थाने सुकुले विभो ॥ १९ ॥ सुस्थाने चांतकालश्च ब्राह्मणस्य निवेशने ॥ ततोऽहं तेन संश्रोक्ता चमत्कारपुरे शुभे ॥ २० ॥ देवशर्मा तु
पिंप्रदः कुलीनः सर्वशाम्भवात् ॥ तस्य तु ब्राह्मणी नाम्ना सत्यभामेति विधुता ॥ २१ ॥ तस्या गर्भं समासाद्य मानुषत्वं समाचरे ॥ यदा पेटामहो
यज्ञस्तस्मिन्क्षेत्रे भविष्यति ॥ २२ ॥ उद्गातुः समये तस्य शंकोश्चैव विपर्यये ॥ तदा तु स त्वया वाच्यो ह्यस्थाने शंकुराहितः ॥ सर्वदेवसभा
मध्ये तदा मोक्षो भविष्यति ॥ २३ ॥ इमां मे देविकीं कांतां तनुं पश्य द्विजोत्तम ॥ विमानं पश्य चायातं पित्रा संप्रेषितं मम ॥ २४ ॥
॥ ॥ उद्गातोवाच ॥ ॥ तुष्टोऽहं ते विशालाक्षि यज्ञस्याऽविघ्नकारके ॥ न वृथा दर्शनं मे स्याद्विशेषादेवसंभवे ॥ वरं वरय मत्त
स्त्वं तस्मादौदुम्बरीप्सितम् ॥ २५ ॥ ॥ औदुम्बर्युवाच ॥ ॥ यदि मे यच्छसि वरं सन्तुष्टो ब्राह्मणोत्तम ॥ सर्वेषामेव देवानां
पुरतश्च ददस्व तम् ॥ २६ ॥ अद्यप्रभृति यः कश्चिद्यज्ञं भूमौ समाचरेत् ॥ तस्मिन्सदसि मध्यस्था मूर्तिः कार्या यथा मम ॥
॥ २७ ॥ ततो मत्पुरतश्चैव कार्यं शंकुप्रचारणम् ॥ स्वगस्थाया भवेत्पुष्टिमं तेन कृतेन च ॥ २८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा उद्गाता तामथाव्रवीत् ॥ अद्यप्रभृति यः कश्चिद्यज्ञमत्र करिष्यति ॥ २९ ॥ सदोमध्ये तु तां स्थाप्य पूजयित्वा
विलेपनेः ॥ वस्त्रेणभरणेऽथ गन्धपुष्पाजलेपनेः ॥ ३० ॥ ततः शंकुप्रचारं तु करिष्यति तदग्रतः ॥ एतद्वाक्यं मया प्रोक्तं सर्वदेवसभा
गमे ॥ ३१ ॥ नान्यथा भावि भद्रे ते त्वं संतोषं परं ब्रज ॥ त्वया विरहितं भद्रे सदःकर्म करिष्यति ॥ ३२ ॥ वृथा भावि च तत्सर्वं यथा
भस्महुतं तथा ॥ या नारी सदसो मध्ये फलेस्त्वां पूजयिष्यति ॥ ३३ ॥ फलेफले कोटिगुणं तस्याः श्रेयो भविष्यति ॥ सफलाश्च दिशः
सर्वा भविष्यन्ति न संशयः ॥ ३४ ॥ वस्त्राभरणं या च पुष्पधूपादिकं तथा ॥ तुभ्यं दास्यति तत्सर्वं तस्याः कोटिगुणं फलम् ॥ ३५ ॥ परं
तावत्प्रतीक्षस्व मा विमानं समारुह ॥ देवि केनापि कार्येण तव पूजां समाचरे ॥ ३६ ॥ ॥ देवा उवाच ॥ ॥ युक्तं त्वया द्विजश्रेष्ठ वचनं
समुदाहृतम् ॥ अस्माकमपि वाक्येन सत्यमेतद्विष्यति ॥ ३७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ उद्गात्रा सैवशुक्ला च तिष्ठतिष्ठेत्यथोदिता ॥ देवी वर
विमानेन गृहीता सांज्वरे स्थिता ॥ ३८ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु देवशर्मसुताऽभवत् ॥ देवी नगरमध्यस्थां सर्वां नार्यो द्विजोत्तमाः ॥ ३९ ॥ कुत
हलात्समायातास्तस्या दर्शनलालसाः ॥ काचित्फलानि चादाय काचिद्ब्रह्मणि भक्तितः ॥ यथाहं पूजिता ताभिः सर्वाभिश्च द्विजोत्तमाः ॥ ४० ॥
श्रुत्वा स्वदुहितुः सोऽपि देवशर्मा समाययौ ॥ सपत्नीकः प्रहृष्टात्मा विस्मयोत्कुललोचनः ॥ ४१ ॥ सोऽपि यावत्प्रणामं च तस्याश्चक्रे द्विजो
त्तमाः ॥ सपत्नीकस्तदा प्रोक्ता निपिद्वस्तु तथा तथा ॥ ४२ ॥ ताततात नमस्कारं मा मे कुरु सहां वया ॥ प्राप्ता स्वर्गगतिर्नाम मम नाशं प्रया
स्यति ॥ ४३ ॥ तिष्ठान्नेव सपत्नीको यावदद्य दिनं विभो ॥ त्वामादाय सपत्नीकं यास्यामि त्रिदिवालयम् ॥ अनेनेव शरीरेण याचयित्वा सुरो
त्तमां ॥ ४४ ॥ ततस्तो हर्षितौ तत्र पितरौ हि व्यवस्थितौ ॥ प्रेक्षमाणौ सुतायास्तां पूजां जनविनिर्मिताम् ॥ मन्यमानौ तदात्मानमधिकं सर्व
देहिनाम् ॥ ४५ ॥ तस्य ये स्वजनाः केचित्सर्वे तेऽपि द्विजोत्तमाः ॥ शंसमानाः सुतां तां तु तत्समीपं व्यवस्थिताः ॥ ४६ ॥ एतस्मिन्नुतरे प्राप्ता
भृगुयत्र पितामहः ॥ निष्कम्भ सदसस्तस्मात्कृताञ्जलिर्वाच तम् ॥ ४७ ॥ उद्गात्रा देव चात्मीयो मार्गः श्रुतिविवर्जितः ॥ विहितः कन्यकां धृत्वा
सदोमध्ये सुरेश्वर ॥ ४८ ॥ देवत्वं जल्पितं तस्या नागर्याः सुरसंनिधौ ॥ सोमपानं तथा कुर्मो वयं तत्र तथा सह ॥ ४९ ॥ ततो विधिस्तमानीय
पप्रच्छ द्विजसत्तमाः ॥ काऽसौ कन्या किमर्थं च सदोमध्ये धृता त्वया ॥ ५० ॥ सोऽब्रवीच्छापप्रेष्यं गन्धर्वो ब्राह्मणालये ॥ अवतीर्णा विधेयज्ञे मुक्ति
रस्याः प्रकीर्तिता ॥ ५१ ॥ नारदेन पुरा देव कोपेन च तथा मुदा ॥ तस्या देव वरो दत्तो मया तुष्टेन सांप्रतम् ॥ ५२ ॥ शंकुप्रचारं नो बाह्यं तव
संप्रत्यते कचित् ॥ देवैः सर्वैः समानीता प्रतिष्ठां प्रपितामह ॥ ५३ ॥ एतस्मिन्नुतरे प्राप्ताः कैलासाच्च द्विजोत्तमाः ॥ श्रुत्वा चोदुम्बरीजातं माहात्म्यं
धरणीतले ॥ ५४ ॥ यज्ञे पेटामहे चैव हाटकेश्वरसंभवे ॥ क्षेत्रे पुण्यतमे तत्र पूजार्थं द्विजसत्तमाः ॥ ५५ ॥ हृष्टा मातृगणा ये च अष्टपष्टिप्रमाणतः ॥
पूज्यन्ते ये च गन्धर्वैः सिद्धैः साध्यैर्मरुद्गणैः ॥ ५६ ॥ पृथक्पृथग्विधै रूपैर्लोकविस्मयकारकैः ॥ नृत्यंत्यश्च हसंत्यश्च गायंत्यश्च तथापराः ॥
॥ ५७ ॥ तासां कोलाहलं श्रुत्वा ब्रह्मविष्णुपुरःसराः ॥ विस्मयं परमं प्राप्ताः सर्वे देवाः सवासवाः ॥ ५८ ॥ किमेतदिति जल्पन्तः
प्रोत्थिता यज्ञमंडपात् ॥ एतस्मिन्नुतरे प्राप्ताः सर्वास्ता यत्र पञ्चजः ॥ ५९ ॥ प्रणम्य शिरसा हृष्टास्ततः प्रोत्तुस्तु सादरम् ॥ वयमेवं
समायाताः श्रुत्वा ते यज्ञमुत्तमम् ॥ ६० ॥ आमंत्रिताश्च देवेश वायुना जगदायुना ॥ यज्ञभागा न चास्माकं विद्यन्ते यज्ञकर्मणि ॥ ६१ ॥
एतान्येव दिनानी नायातास्तेन पञ्चज ॥ औदुम्बरी वयं श्रुत्वा ह्यपूर्वां तेन संगताः ॥ ६२ ॥ सा हृष्टा पूजिताऽस्माभिः प्रणिपातपुरःसरम् ॥
पर्वतस्य सुता यस्माद्गन्धर्वस्य माहात्मनः ॥ ६३ ॥ सर्वकामप्रदा स्त्रीणां सर्वदेवैः प्रतिष्ठिता ॥ स्थानं दर्शय चास्माकं त्वं देव प्रपितामह ॥ ६४ ॥
अष्टपष्टिप्रमाणश्च गणोऽस्माकं व्यवस्थितः ॥ तच्छ्रुत्वा पञ्चजो ज्ञात्वा संकीर्णं यज्ञमंडपम् ॥ व्याप्तं देवगणेः सर्वैश्च यज्ञिशास्त्रमाणकैः ॥ ६५ ॥
ततो मध्यगमाहूय स तदा नगरोद्भवम् ॥ श्रुताध्ययनसंपन्नं बृहस्पतिमिवापरम् ॥ अत्रवीच्छृण्वया वाचा त्यक्त्वा मौनं पितामहः ॥ ६६ ॥ त्वं
गत्वा मम वाक्येन विप्रान्नागरसंभवान् ॥ प्रब्रूहि गोत्रमुख्यांश्च ह्यष्टपष्टिप्रमाणतः ॥ ६७ ॥ एते मातृगणाः प्राप्ता अष्टपष्टिप्रमाणकाः ॥ एकेक

गोत्रमुखाश्च एकैकस्य प्रमाणतः ॥ ६८ ॥ स्वेस्वे भूमिविभागे च स्थानं यच्छंतु साप्रतम् ॥ एतत्साहाय्यकं कार्यं भवद्भिर्मम नागराः ॥
 प्रसादं प्रचुरं कृत्वा येन तृप्तिं प्रयाति च ॥ ६९ ॥ ततः स सत्वरं गत्वा तान्समाहूय नागरान् ॥ प्रोवाच विनयोपेतः प्रणिपत्य ततः परम् ॥ ७० ॥
 तच्छ्रुत्वा नागराः सर्वे संतोषं परमं गताः ॥ एकैकस्य गणस्यैव दंडुः स्थानं निजं तदा ॥ ७१ ॥ ततस्ता मातरः सर्वाः प्रणिपत्य पितामहम् ॥
 तदनन्तरमेवाथ गायत्रीं भक्तिपूर्वकम् ॥ ७२ ॥ विप्रसंसृचिते स्थाने सर्वाश्चैव व्यवस्थिताः ॥ पूजितास्तर्पिताश्चैव बलिभिर्विविधैरपि ॥ ७३ ॥
 ततो गायन्ति ता दृष्ट्वा नृत्यन्ति च हसन्ति च ॥ तर्पिता ब्राह्मणेन्द्रैश्च प्रोबुधैश्च तदनन्तरम् ॥ ७४ ॥ न यास्यामोऽपरं स्थानं स्थास्यामोऽत्रैव सर्वदा ॥
 ईदृशा यत्र विप्रेन्द्राः सर्वे भक्तिसमन्विताः ॥ ७५ ॥ ईदृशं च महाक्षेत्रं हाटकेऽश्वरसंभवम् ॥ एतस्मिन्नेव काले तु सावित्री तत्र संस्थिता ॥ ७६ ॥
 प्रणिपत्य द्विजैः सर्वैर्गच्छमाना निवारिता ॥ मा देवयजनं गच्छ सावित्रि पतिव्रतभे ॥ ७७ ॥ ब्रह्मणा परिणीतास्ति गायत्रीति वरांगना ॥ ७८ ॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां सावित्री भ्रातलोचना ॥ दुःखशोकसमोपेता बाष्पव्याकुललोचना ॥ ७९ ॥ दृष्ट्वा ता नृत्यमानाश्च गायमानास्तथैव च ॥ उत्कृ-
 दन्तीधरापृष्ठे संतोषं परमं गताः ॥ ८० ॥ शशापाथ च सावित्री बाष्पगद्गदया गिरा ॥ सपत्न्या मम यत्पूजां कृत्वा वः सुसमागताः ॥ ८१ ॥
 न प्रणामः कृतोऽस्माकं मम दुःखेन दुःखिताः ॥ तस्मान्नेवापरं स्थानं गमिष्यथ कथंचन ॥ ८२ ॥ नागराणां च नो पूजा कदाचित्प्रभविष्यति ॥
 न प्रासादोऽथ युष्माकं कदाचित्संभविष्यति ॥ ८३ ॥ शीतकाले तु शीतेन ह्युष्णकाले च रश्मिभिः ॥ वर्षाकाले तु तोयेन क्लेशं यास्य-
 थ धुरिशः ॥ ८४ ॥ एवमुक्त्वा ततो देवी सा तत्रैव व्यवस्थिता ॥ नागराणां वरस्त्रीभिः सर्वाभिः परिवारिता ॥ ८५ ॥ संबोध्यमाना सततं स्त्रीणां
 चेदितेन च ॥ एतस्मिन्नेव काले तु भगवांस्तीक्ष्णदीपितिः ॥ ८६ ॥ अस्तं गतो महाच्छब्दः प्रस्थितो यज्ञमंडपे ॥ याज्ञिकानां तु विप्राणां सुमहा-
 च्छास्त्रसंभवः ॥ ८७ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेऽश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये मातृगणगमनसावित्रीदत्त-
 मातृगणशापवर्णनं नामाष्टाशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११८८ ॥ ॐ ॥ सूत उवाच ॥ अथ यावच्च ताः शप्ता मातरो द्विजसत्तमाः ॥ सावित्र्या
 तास्तु गंधर्व्यः प्राप्ताः सा यत्र तिष्ठति ॥ १ ॥ ततः प्रणम्य ता ऊचुः सर्वा दीनतरं वचः ॥ वयं समागता देवि सर्वास्तव मखे यतः ॥ २ ॥ यज्ञभागं
 लभिष्याम औदुम्बराः प्रसादतः ॥ न चास्माभिः परिज्ञाता सावित्री चात्र तिष्ठति ॥ ३ ॥ दौर्भाग्यदोषसंपन्ना नागरीभिः समावृता ॥ अस्माकं
 सुखमार्गोऽयं नृत्यगीतसमुद्भवः ॥ ४ ॥ तत्कुर्वाणास्ततो राज्ञो शप्ता गंधर्वसत्तमे ॥ स्त्रीणां दुःखेन दुःखार्ता जायन्ते सर्वयोपितः ॥ ५ ॥ यूयमानंदि-
 ताः सर्वाः सपत्न्या मम चोत्सवे ॥ तां प्रणम्य प्रपूज्याद्य नाहं संभाषितां पितृ च ॥ ६ ॥ विशेषान्नृत्यगीतं च प्रारब्धं मम चाग्रतः ॥ तस्माद्वचोमगति-
 र्नेव भवतीनां भविष्यति ॥ ७ ॥ अस्मिन्स्थाने सदा दीनास्तथाऽऽश्रयविवर्जिताः ॥ संतिष्ठन् न वः पूजां करिष्यन्ति च भानवाः ॥ ८ ॥ दीना
 नामसमर्थानां यात्राकृत्येषु सर्वदा ॥ तस्यास्तद्वचनं देवि नान्यथा संभविष्यति ॥ ९ ॥ औदुम्बराः पूजनाय गत्वा तस्यै निवेद्यताम् ॥ सा हि
 व्यपनयेदुःखं ध्रुवं सा हि प्रकामदा ॥ १० ॥ तेनाऽत्र सहसा प्राप्ता यावन्नष्टमनोरथाः ॥ ११ ॥ तस्मात्कुरुष्व कल्याणि यथास्माकं गतिर्भवेत् ॥
 माहात्म्यं तव वदन्तं त्रेलोक्येऽपि चराचरे ॥ १२ ॥ औदुम्बर्युवाच ॥ का शक्तिर्विद्यतेऽस्माकं कृतं सावित्रिसंभवम् ॥ अन्यथा कर्तुमे-
 वाद्य सुर्वैरपि सुरासुरैः ॥ १३ ॥ तथापि शक्तितो देव्यो यतिप्यामि हिताय वः ॥ अष्टपटिषु गोत्रेषु भवत्यः संनियोजिताः ॥ १४ ॥ पितामहेन
 तुष्टेन तत्र पूजामवाप्स्यथ ॥ यूयं राज्ञो च संज्ञाभिर्हास्यपूर्वाभिरिव च ॥ १५ ॥ अद्यप्रभृति यस्यात्र नागरस्य तु मंदिरं ॥ वृद्धिः संपत्स्यते काचिद्वि-
 शेषान्मंडपोद्भवा ॥ १६ ॥ तथा या योपितः काश्चित्पुरद्वारं समेत्य च ॥ अष्टद्वयस्यमाध्याय क्षपिष्यन्ति वलिं ततः ॥ १७ ॥ तेन वो भविता
 तृप्तिर्देवानां च यथा मखे ॥ याः पुनर्न करिष्यन्ति पूजामेतां मयोदिताम् ॥ १८ ॥ युष्माकं नगरे तासां सुपुत्रो नाशमाप्स्यति ॥ युष्माकमपमाने-
 न सदा रोगी भविष्यति ॥ १९ ॥ तस्मात्तिष्ठध्वमेव रक्षार्थं नगरस्य च ॥ शापव्याजेन युष्माकं वरोऽयं समुपस्थितः ॥ २० ॥ एतस्मिन्नंतरे
 प्रापो देवशर्मा द्विजोत्तमाः ॥ गंधर्वः पर्वतो जातः स्वपत्न्या सहितस्तदा ॥ २१ ॥ यदा चोदुम्बरी शप्ता नारदेन सुरर्षिणा ॥ मानुषी भव कुब्जेन
 तदा संप्रार्थितस्तथा ॥ २२ ॥ अदर्थं मानुषो भूत्वा तात त्वं चानया सह ॥ सृज मां मानुषीं चैव येन गच्छामि नो भुवि ॥ २३ ॥ विष्णुत्रयसंयुते
 गर्भे मंबदोषरामन्विते ॥ ततः सा कृपया तस्याः सपत्न्या देवशर्मणः ॥ २४ ॥ अवतीर्णा धरापृष्ठे वानप्रस्थायमे ततः ॥ एवं सा पञ्चमी रात्रिस्तस्य
 यज्ञस्य सत्तमाः ॥ २५ ॥ उत्सवेन मनोज्ञेन चोदुम्बरा व्यतिक्रमात् ॥ प्रत्यूपे च ततो जाते यदा तेन विसर्जिता ॥ २६ ॥ औदुम्बरी तदा प्राह पर्वतं
 जनकं निजम् ॥ कल्येऽत्रावभृथो भावी विधियज्ञसमुद्भवः ॥ २७ ॥ सर्वतीर्थमयस्तस्मिन्स्थानं न स्यात्ततः परम् ॥ यास्यामः स्वगृहान्भूयः सर्वदेवैः
 समन्विताः ॥ २८ ॥ अनेनैव विमानेन त्रयो वापि यथासुखम् ॥ ममापि च वरो जातो यः शापात्रारदोद्भवात् ॥ २९ ॥ यज्ञभागो मया प्राप्तो देवानां
 मपि दुर्लभः ॥ पौर्णमासीदिने प्राप्ते विशेषात्स्त्रीजनैः कृतः ॥ ३० ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटके
 श्वरक्षेत्रमाहात्म्ये औदुम्बर्युत्पत्तिपूर्वकतत्प्राग्जन्मवृत्तांतवर्णनं नामैकोनवत्तुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८९ ॥ ॐ ॥ सूत उवाच ॥ एवं क्रतुः स संजातः
 पञ्चरात्रं द्विजोत्तमाः ॥ हाटकेऽश्वरक्षेत्रे सर्वकामसमृद्धिमाप्नु ॥ १ ॥ विप्राश्च भिक्षुकांश्चैव दीनांश्च विशेषतः ॥ समाप्तौ तस्य यज्ञस्य संतर्प्य सकं-
 लास्ततः ॥ ऋत्विजो दक्षिणाभिस्तान्यथोक्तान्द्विजसत्तमान् ॥ २ ॥ ततः स चानयामास नागरान्ब्राह्मणोत्तमान् ॥ चातुश्चरणसंपन्नाञ्छ्रुतिस्मृति-
 समन्विताम् ॥ ३ ॥ कृतांजलिपटो भूत्वा ततस्तान्प्राह सादरम् ॥ यद्भूमौ तु मया तीर्थं पुष्करं संनिवेशितम् ॥ ४ ॥ कलिकालस्य भीतेन द्वितीयं
 ब्राह्मणोत्तमाः ॥ येन नो नाशमभ्येति म्लेच्छैरपि समाश्रितम् ॥ ५ ॥ हाटकेऽश्वरक्षेत्रे प्रभावेन महात्मनः ॥ कलिकाले च सम्प्राप्ते तीर्थान्यायत
 नानि च ॥ ६ ॥ म्लेच्छैः स्पृष्टान्यसंदिग्धं प्रयागादीनि कृत्स्नशः ॥ यज्ञस्तु विहितस्तेन मयायं तत्कृतेन च ॥ ७ ॥ तस्माद्वदथ किं दानं युष्मद्रूपेण
 निष्कये ॥ प्रयच्छामि च यज्ञस्य येन मे स्वात्फलं द्विजाः ॥ ८ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ यदि यच्छसि चास्माकं दक्षिणां यज्ञसंभवाम् ॥ तदस्माकं
 स्ववासेन स्थानं नय पवित्रताम् ॥ ९ ॥ यदेतद्भ्रता चात्र पुष्करं तीर्थमुत्तमम् ॥ स्थापितं तस्य नो ब्रूहि माहात्म्यं सुरसत्तम ॥ येन स्नानादिकाः
 सर्वाः क्रियाः कुर्मः पितामह ॥ १० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एतत्तीर्थं मया सृष्टमंतरिक्षस्थितं सदा ॥ किं न श्रुतं पुराणेषु भवद्भिर्द्विजसत्तमाः ॥ ११ ॥
 पृथिव्यां नैमिषं तीर्थमन्तरिक्षे च पुष्करम् ॥ त्रेलोक्ये तु कुरुक्षेत्रं विशेषेण व्यवस्थितम् ॥ १२ ॥ तद्युष्माकं हितार्थाय पंचरात्रं धरातले ॥ आग-
 मिष्यत्यसंदिग्धं मम वाक्यप्रणोदितम् ॥ १३ ॥ कार्तिक्यां शुक्लपक्षे तु ह्येकादश्यां दिने स्थिते ॥ यावत्पंचदशी तावत्तिथिः पापप्रणाशिनी ॥ १४ ॥

पंचरात्रस्य मध्ये तु यः स्नानं च करिष्यति ॥ श्राद्धं वा श्रद्धया युक्तस्तस्य स्वावस्थं हि तत् ॥ १५ ॥ अहं तु पंचरात्रं तद्ब्रह्मलोकादुपेत्य च ॥
 संश्रयं तु करिष्यामि तीर्थेऽत्रैव द्विजोत्तमाः ॥ १६ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ तव मूर्तिं करिष्यामः स्थानेऽत्र प्रथितामह ॥ तस्यां संक्रमणं
 नित्यं तस्मात्कार्यं त्वया विभो ॥ १७ ॥ तीर्थं चैव सदाप्यस्य समागच्छतु चांबरात् ॥ लोकानां पापनाशाय तथा त्वं कर्तुमर्हसि ॥ १८ ॥ एषा
 नो दक्षिणा देव यज्ञस्यैव समुद्रवा ॥ १९ ॥ एवं कृते सुरश्रेष्ठ सफलः स्यात्कृतस्तव ॥ प्रतिज्ञा च तथा सत्या तस्माद्दानाय निर्मिता ॥ २० ॥
 ॥ श्रीब्रह्मोवाच ॥ ॥ मन्त्राहृतं ततः श्रेष्ठं नमोमार्गाद्विजोत्तमाः ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे पुष्करं चागमिष्यन्ति ॥ २१ ॥ अवमपं जपंश्चैव यः
 करिष्यति तोयगः ॥ मम मूर्तेः पुरः स्थित्वा पेलमन्त्रपुरःसरम् ॥ २२ ॥ जपिष्यति द्विजश्रेष्ठाः सवनानां चतुष्टयम् ॥ ब्रह्मलोकात्समागत्य प्रथोप्या
 मि च तद्विजाः ॥ २३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथ ते नागराः सर्वे पुष्पदानप्रपूर्वकम् ॥ अनुज्ञां प्रददुस्तुष्टा यज्ञफलसमाप्तये ॥ २४ ॥ एतस्मि
 न्तरे प्रातः पुलस्त्योऽध्वर्युसत्तमः ॥ यत्र स्थाने स्थितो ब्रह्मा नागरैः परिवारितः ॥ २५ ॥ अत्रवीच्य समाप्तस्ते यज्ञः संपूर्णदक्षिणः ॥
 प्रायश्चित्तैर्विरहितो यथा नान्यस्य कस्यचित् ॥ २६ ॥ अतः परं कर्मशेषं किंचिदस्ति पितामह ॥ वारुणेर्जपश्चैव तत्करिष्यामि
 सांप्रतम् ॥ २७ ॥ तथा चाऽवभृथस्नानं प्रकर्तव्यं त्वया सह ॥ तस्मादुत्तिष्ठ गच्छामो यत्र तोयं व्यवस्थितम् ॥ २८ ॥ येनोपै वारुणीं तत्र कुरु
 विप्रैर्यथोचितैः ॥ चतुर्भिर्ब्रह्मर्षेभ्यः मया चाग्नीप्रहोतुभिः ॥ २९ ॥ यथा वह्नी तथा तोये मन्त्रवत्तद्वत् शुभम् ॥ हूयते संविधानेन यज्ञपात्रैः सम
 न्वितम् ॥ ३० ॥ वरुणस्य प्रतुष्टचर्थं स्नानं कार्यं त्वयैव च ॥ ऋत्विग्भिः सहितेनैव सर्वारिष्टप्रशांतये ॥ ३१ ॥ यस्तत्र समये स्नानं करिष्यति
 त्वया सह ॥ अन्योऽपि मानवः कश्चिद्विपाप्मा स भविष्यति ॥ ३२ ॥ यानीह संति तीर्थानि त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ वारुणीमिष्टिमासाद्य तानि
 यांति च संनिधौ ॥ ३३ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन दीक्षितेन समन्वितम् ॥ तत्र स्नानं प्रकर्तव्यं जलमध्ये तु सार्थिभिः ॥ ब्राह्मणेः क्षत्रियैर्वैश्यैः सर्वैर्व
 भूयोत्सवे ॥ ३४ ॥ तस्माद्विसर्जयाद्येतान्ब्राह्मणास्तावदेव च ॥ एतेऽपि च करिष्यन्ति स्नानं तत्र त्वया सह ॥ ३५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 तच्छ्रुत्वा प्रस्थितो ब्रह्मा ज्येष्ठकुण्डतटं शुभम् ॥ गायत्र्या सहितो हृष्टः कृतकृत्यत्वमागतः ॥ ३६ ॥ अथ तद्वचनं श्रुत्वा सुराः सर्वे तथा
 द्विजाः ॥ पुलस्त्यश्च शुभार्थाय स्नानार्थं प्रस्थितास्तदा ॥ ब्रह्मणा सहिता हृष्टाः पुत्रदारसमन्विताः ॥ ३७ ॥ अथ संकीर्णता जाता समंता
 ज्येष्ठपुष्करे ॥ स्नानार्थमागतेलोकैरुर्ध्ववाहुभिरेव च ॥ ३८ ॥ न तत्र लक्ष्यते ब्रह्मा न तत्कर्म च वारुणम् ॥ क्रियमाणेर्द्विजेस्तत्र व्याप्ते भूमि
 तलेऽखिले ॥ ३९ ॥ अर्थात् कर्मणस्तस्य ब्रह्मा प्राह शतक्रतुम् ॥ हितार्थं सर्वलोकस्य विनयावनतं स्थितम् ॥ ४० ॥ न मां ज्ञास्यति दूरस्था
 जनाः स्नानार्थमागताः ॥ मज्जमानं जले पुण्ये सम्मर्दंस्मिन्नलोद्रे ॥ ४१ ॥ तस्मान्नागं समासृज्य निजं वृत्रनिपूदन ॥ एणस्य कृष्णसारस्य
 वंशात् चर्म न्यस्य च ॥ ४२ ॥ ततस्तत्स्नानवेलायां क्षेत्रं सलिले त्वया ॥ येन लोकः समस्तोऽयं वेत्ति कालं तु स्नानजम् ॥ ४३ ॥ स्नानं
 च कुरुते श्रेयः संप्राप्नोति यथोदितम् ॥ दूरस्थोऽपि सुवृद्धोऽपि बालोऽपि च समागतः ॥ स्नानजं लभते श्रेयः संहृष्टेऽपि यथोदितम् ॥ ४४ ॥
 ॥ सूत उवाच ॥ ॥ वाढमित्येव संप्रोच्य सत्वरं प्रययौ हरिः ॥ ४५ ॥ ततो नागं समारुह्य धृत्वा वंशं करे निजे ॥ मृगचर्मसंयुक्तं
 तोयमध्ये व्यवस्थितः ॥ ४६ ॥ एतत्कर्मावसाने स स्नातुकामे पितामहे ॥ तच्चर्म प्राक्षिपत्तोये स्वयमेव शतक्रतुः ॥ ४७ ॥ एतस्मिन्नन्तरे देवाः
 सर्वे गन्धर्वगुह्यकाः ॥ मातुपाश्च विशेषेण स्नातास्तत्र समाहिताः ॥ ४८ ॥ एतस्मिन्नन्तरे ब्रह्मा शकं प्रोवाच सादरम् ॥ कृतस्नानं सुरैः सार्धं
 विनयावनतं स्थितम् ॥ ४९ ॥ सहस्रासं त्वया कष्टं मन्मथे विपुलं कृतम् ॥ आनीता च तथा पत्नी गायत्री च सुमध्यमा ॥ ५० ॥ तस्मा
 द्रस्य भद्रं ते यं वरं मनसि स्थितम् ॥ सर्वं तेऽहं प्रदास्यामि यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ५१ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोऽसि मे देव
 यदि देवो वरो मम ॥ यदि त्वां प्रार्थयाम्यद्य भूयाचु तादृशं विभो ॥ ५२ ॥ वर्षेवपे तु यः कुर्यात्संप्राप्तेऽस्मिन्दिने शुभे ॥ मृगचर्म समादाय
 वंशाग्रे यो महीपतिः ॥ ५३ ॥ नामप्रवरमारुह्य स्वयमेव पितामह ॥ यथाऽहं प्राक्षिपेत्तोये स स्यात्पापविर्जितः ॥ ५४ ॥ अजेयः सर्वशत्रूणां
 सर्वव्यसनविर्जितः ॥ ये करिष्यन्ति च स्नानमनेन मृगचर्मणा ॥ ५५ ॥ सार्धमन्येऽपि ये लोका अपि पापसमन्विताः ॥ तेषां वर्षकृतं पापं त्वत्प्र
 सादात्प्रणश्यतु ॥ ५६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ एतत्सर्वं सहस्राक्षं तव वाक्यमसंशयम् ॥ भविष्यति न संदेहः सर्वमेतन्मयोदितम् ॥ ५७ ॥ यो
 राजा श्रद्धया युक्तो देशस्यास्य समुद्रवः ॥ आनर्तस्य गजारूढो मृगचर्मं क्षिपिष्यति ॥ ५८ ॥ अत्र कुण्डे मदीये तु मां संपूज्य तटस्थितम् ॥
 सर्वलोकहिताथाय संप्राप्तं प्रतिपदिने ॥ ५९ ॥ समाप्ते कृतपे काले विजयी स भविष्यति ॥ कार्तिक्यां च व्यतीतायां द्वितीयेऽह्नि व्यवस्थिते ॥
 ॥ ६० ॥ तथा तत्कालमासाद्य ये करिष्यन्ति मानवाः ॥ स्नानं तच्च दिनेऽत्रैव वर्षपापविर्जिताः ॥ आधिग्याधिबिमुक्ताश्च ते भविष्यन्त्यसंश
 यम् ॥ ६१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नन्तरे प्राप्ते यक्षमारुह्यो दारुणो गदः ॥ अचिकित्स्योऽपि देवानां तथा धन्वंतरेरपि ॥ ६२ ॥ नीला
 वरधरः क्षामो दीनो दण्डसमाश्रितः ॥ क्षुत्कुर्वन्नेष्टुमणा तावत्कृच्छ्रात्संधारयन्पदम् ॥ ६३ ॥ ततश्च प्रणतो भूत्वा वाक्यमेतदुवाच सः ॥ ६४ ॥
 ॥ यक्षोवाच ॥ ॥ तव यज्ञमहं श्रुत्वा दूरादेव पितामह ॥ क्षुत्क्षामकंठश्चायातः समाप्तावद्य कृच्छ्रतः ॥ ६५ ॥ दक्षेणाहं पुरा सृष्ट्यंद्वायं
 कुपितेन च ॥ रोहिणीं सेवमानस्य संत्यक्तान्यासुतस्य च ॥ ६६ ॥ ततो माहेश्वरादेशात्तेन तुष्टेन तस्य च ॥ पक्षमेकं कृतं मह्यं तस्यास्वादनकर्मणि
 ॥ ६७ ॥ अन्यपक्षे न किंचिच्च येन तृप्तिः प्रजायते ॥ यज्ञस्यैव तु सर्वस्य तर्पयित्वा द्विजोत्तमम् ॥ ६८ ॥ ततस्तद्वचनं ब्राह्मं तर्पितोऽहमसंशयम् ॥
 पोर्णमास्यां ततो देव यस्य यज्ञस्य कृत्स्नशः ॥ ६९ ॥ यस्य नो ब्राह्मणो ब्रूते यज्ञस्यति प्रतर्पितः ॥ तर्पितोऽस्मीति तत्तस्य वृथा स्याद्यज्ञं
 फलम् ॥ यदि कोटिगुणं दत्तमपि श्रद्धासमन्वितम् ॥ ७० ॥ एतच्छ्रुत्वा त्वया देव पठ्यमानं श्रुताविह ॥ तस्मात्सम्यक्स्थिते यज्ञे ब्राह्मणं
 तर्पयेत वै ॥ ७१ ॥ प्रत्यक्षं मे यथा तृप्तिरनेनैव प्रजायते ॥ त्वत्प्रसादात्सुरश्रेष्ठ तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ ७२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 तच्छ्रुत्वा पद्मजस्तस्य पथ्यं पथ्यं वचोऽखिलम् ॥ श्रुतिं प्रज्ञानतां नीत्वा ततो वचनमब्रवीत् ॥ ७३ ॥ अद्यप्रभृति ये विप्राः सामयः स्युर्वरातले ॥
 तैः सर्वैर्ब्रह्मदेवाते बलिर्देयस्तथाखिलः ॥ ७४ ॥ दत्त्वाऽन्येभ्योथ देवेभ्यस्तव तृप्तिर्भविष्यति ॥ तव पक्षे द्वितीये तु सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ७५ ॥
 ये विप्रास्तु बलिं दयुर्वैश्वदेवांत आगते ॥ न तेषामन्वये चापि त्वया सेव्योऽत्र कश्चन ॥ ७६ ॥ ॥ यक्षोवाच ॥ ॥ तीर्थेऽस्मिन्स्तावके देव
 सदाहं तपसि स्थितः ॥ तिष्ठामि यदि वादेशस्तावको जायते मम ॥ ७७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यद्येवं कुरु चान्यत्र त्वमाश्रमपदं निजम् ॥
 संप्राप्य भूमिदेशं च कश्चिद्वदभिरोचते ॥ अर्थयित्वा द्विजानेतान्यथा यज्ञकृते मया ॥ ७८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा प्रार्थयामास
 चमत्कारपुरोद्भवाः ॥ तेभ्यः प्राप्य ततो भूमिं चकाराथाश्रमं निजम् ॥ ७९ ॥ तत्र यः कुरुते स्नानं प्रतिपदिवसे स्थिते ॥ सर्ववारेण सुच्येत

यक्ष्मणा सेवितोऽपि वा ॥ ८० ॥ अद्यापि दृश्यते चात्र प्रत्ययस्तस्य संभवे ॥ सर्वेषामादिताग्नीनां नागराणां विशेषतः ॥ कलि
कालेऽपि संप्राप्ते न यक्ष्मा संप्रजायते ॥ ८१ ॥ तथा चतुष्पदानां च तेषां गृहनिवासिनाम् ॥ न तस्य भेषजानि स्युर्न भञ्जा न
चिकित्सकाः ॥ ८२ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेऽश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये ब्रह्मयज्ञावधूययक्ष्म
तीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णननाम नवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ सूतपुत्र त्वया प्रोक्तं सावित्री नागता
च यत् ॥ कौटिल्येन समायुक्तैराहूता वचनैस्तथा ॥ पुलस्त्येन पुनश्चैव प्रसक्ता गृहकर्मणि ॥ १ ॥ ततस्तु ब्रह्मणा कोपाद्वायवी च
समाहता ॥ देवैर्विप्रैश्च साऽतीव शंसिता भार्यतां गता ॥ २ ॥ सावित्री च कथं जाता तां ज्ञात्वा यज्ञमण्डपे ॥ पत्नीशालां प्रविष्टां च
सर्वं नो विस्तराद्दद ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ सावित्री वशं कांतं ज्ञात्वा विश्वासमागता ॥ स्थिरा भूत्वा तदा सर्वा देवपत्नीः
समानयत् ॥ ४ ॥ गौरी लक्ष्मीः शची मेधा तथा चैवाप्यरुन्धती ॥ स्वधा स्वाहा तथा कीर्तिर्बुद्धिः पुष्टिः क्षमा धृतिः ॥ तथा चान्याश्च बहवो
ह्यप्सरोभिः समन्विताः ॥ ५ ॥ घृताची मेनका रंभा उर्वशी च तिलोत्तमा ॥ अप्सराणां गणाः सर्वे समाजगमुर्द्विजोत्तमाः ॥ ६ ॥
सा ताभिः सहिता देवी पूर्णहस्ताभिरेव च ॥ संप्रहृष्टमनोभिश्च प्रस्थिता मण्डपं प्रति ॥ ७ ॥ वाद्यमानेषु वाद्येषु गीतध्वनिश्रुतेषु च ॥ गन्धर्वाणां
प्रमुख्यानां किन्नराणां विशेषतः ॥ ८ ॥ प्रस्थिता सा महाभागा यावत्तयज्ञमण्डपम् ॥ तावत्तस्यास्तदा चक्षुः प्रास्फुरदक्षिणं मुहुः ॥ ९ ॥
अपसव्यं मृगाश्चक्रुस्तथान्येऽपि खगादयः ॥ विपर्यस्तेन संयांति शब्दान्कुर्वन्ति चासकृत् ॥ १० ॥ दक्षिणानि तथाऽङ्गानि स्फुरमाणानि वै मुहुः ॥
तस्या मनसि संशोभं जनयन्ति निरगलम् ॥ ११ ॥ ताश्च देवस्त्रियः सर्वा नृत्यन्ति च हसन्ति च ॥ गायन्ति च यथोत्साहं तस्याः पार्श्वे व्यव
स्थिताः ॥ १२ ॥ न जानन्ति च संशोभं तथा शकुनजं हृदि ॥ अन्योन्यस्पर्द्धया सर्वा गीतनृत्यपरायणाः ॥ १३ ॥ अहर्पूर्वमहर्पूर्वं प्रविशामि
महामखे ॥ इत्योत्सुक्यसमोपेतास्ता गच्छन्ति तदा पथि ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागर
खण्डे हाटकेऽश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये सावित्र्या यज्ञागमनकालिकोत्पाताद्यपशकुनोद्भववर्णननामैकनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत
उवाच ॥ ॥ अथ श्रुत्वा महानादं वाद्यानां समुपस्थितम् ॥ नारदः सम्मुखः प्रायज्ज्ञात्वा च जननीं निजाम् ॥ १ ॥ प्रणिपत्य स दीनात्मा
भूत्वा चाश्रुपरिप्लुतः ॥ ग्राह गद्गदया वाचा कण्ठे बाष्पसमावृतः ॥ २ ॥ आत्मनः शापरक्षार्थं तस्याः कोपविबुद्धये ॥ कलिप्रियस्तदा
विप्रो देवर्षीणां पुरः स्थितः ॥ ३ ॥ मेघगम्भीरया वाचा प्रस्वलन्त्या पदेपदे ॥ मया त्वं देवि चाहूता पुलस्त्येन ततः परम् ॥ ४ ॥
स्त्रीस्वभावं भृशमश्रित्य दीक्षाकालेऽपि नागता ॥ ५ ॥ ततो विधेः समादेशाच्छ्रेयान्या सभाहता ॥ काचिद्गोपसमुद्भूता गौरी देवि
रूपिणी ॥ ६ ॥ गोवक्त्रेण प्रवेशयाथ गुह्यमार्गेण तत्क्षणात् ॥ आकर्षिता महाभागे समानीक्याथ तत्क्षणात् ॥ ७ ॥ सा विष्णुना विवाहार्थं
ततश्चेवानुमोदिता ॥ ईश्वरेण कृतं नाम गायत्री च तवानुगम् ॥ ८ ॥ ब्राह्मणेः सकलेः प्रोक्तं ब्राह्मणीति भवत्वियम् ॥ अस्माकं वचना
द्रष्टव्यं इह तत्र विप्रो ॥ ९ ॥ देवैः सर्वैः स सम्प्रोक्तस्ततस्तां च वराननाम् ॥ ततः पत्न्युत्थधर्मेण योजयामास सत्वरम् ॥ १० ॥ किं वा ते
चतुर्नोक्तं पत्नीशालां समागता ॥ रशनां योजिता तस्या गोप्याः कट्यां सुरेश्वरि ॥ ११ ॥ तद्दृष्ट्वा गर्हितं कर्म निष्क्रान्तो यज्ञमण्डपात् ॥ अमर्ष
वशमापन्नो न शक्तो वीक्षितुं च ताम् ॥ १२ ॥ एतज्ज्ञात्वा महाभागे यत्क्षमं तत्समाचर ॥ गच्छ वा तिष्ठ वा तत्र मण्डपे धर्मवर्जिते ॥ १३ ॥
तच्छ्रुत्वा सा तदा देवी सावित्री द्विजसत्तमाः ॥ प्रम्लानवदना जाता पाद्मिनीव हिमागमे ॥ १४ ॥ लतेव च्छिन्नमूला सा चक्रीव प्रियविच्युता ॥
शुचिशुद्धाग्रे काले सरसीव गतोदका ॥ १५ ॥ प्रक्षीणचन्द्रलेखेव मृगीव मृगवर्जिता ॥ सेनेव हतभूपाला सतीव गतगर्तका ॥ १६ ॥ संशुष्का
त्वा च रागे वैराग्यकारकम् ॥ त्वया कृतं सर्वमेतद्विधेस्तस्य तथान्तरम् ॥ १७ ॥ गौर्युवाच ॥ ॥ अयं कलिप्रियो देवि ब्रूते सत्यामृतं
वचः ॥ अनेन कर्मणा प्राणान्बिभर्त्यैष सदा मुनिः ॥ १९ ॥ अहं व्यक्षेण सावित्रि पुरा प्रोक्ता मुहुर्मुहुः ॥ नारदस्य मुनेर्वाक्यं न श्रद्धयं त्वया
प्रिये ॥ यदि वाञ्छसि सौख्यानि मम जातानि पार्वति ॥ २० ॥ ततः प्रभृति नैवाहं श्रद्धेऽस्य वचः क्वचित् ॥ तस्माद्रच्छामहे तत्र यत्र तिष्ठति ते
पतिः ॥ २१ ॥ स्वयं हृद्वैव वृत्तांतं कर्तव्यं यत्क्षमं ततः ॥ नात्रास्य वचनादद्य स्थातव्यं तत्र गम्यताम् ॥ २२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ गौर्या
स्तद्वचनं श्रुत्वा सावित्री हर्षवर्जिता ॥ मखमण्डपमुद्दिश्य प्रस्वलन्ती पदेपदे ॥ २३ ॥ प्रजगाम द्विजश्रेष्ठाः शून्येन मनसा तदा ॥ प्रतिभाति
तदा गीतं तस्या मधुरमप्यहो ॥ २४ ॥ कर्णशूलं यथाऽऽयातमसकृद्विजसत्तमाः ॥ वेन्ध्यवाद्यं यथा वाद्यं मृदंगानकपूर्वकम् ॥ २५ ॥ प्रेतसंदर्शनं
दीना अजगाम महासती ॥ २६ ॥ ततः कृच्छ्रात्समासाद्य सर्वं तं यज्ञमण्डपम् ॥ कृच्छ्रात्काराग्रहं तद्दृष्ट्वेक्ष्यं दृक्पथं गतम् ॥ २७ ॥ अथ दृष्ट्वा तु
संप्राप्ता सावित्री यज्ञमण्डपम् ॥ तत्क्षणाच्च चतुर्वक्त्रः संस्थितोऽधोमुखो हिमा ॥ २९ ॥ तथा शम्भुश्च शक्रश्च वासुदेवस्तथैव च ॥ ये चान्ये विदु
धास्तत्र संस्थिता यज्ञमण्डपे ॥ ३० ॥ ते च ब्राह्मणशार्ङ्गलास्त्यक्त्वा वेदध्वनिं ततः ॥ मूकीभावं गताः सर्वे भयसंभ्रस्तमानसाः ॥ ३१ ॥ अथ संवीक्ष्य
सावित्री सपत्न्या सहितं पतिम् ॥ कोपसंरक्तनयना परुषं वाक्यमब्रवीत् ॥ ३२ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ किमेतद्युज्यते कर्तुं तव वृद्ध
तमाकृते ॥ उद्वानसि यत्पत्नीमेतां गोपसमुद्भवाम् ॥ ३३ ॥ उभयोः पक्षयोर्वस्याः स्त्रीणां कांता यथेप्सिताः ॥ शौचाचारपरित्यक्ता
पर्महृत्यपराङ्मुखाः ॥ ३४ ॥ यदन्वये जनाः सर्वे पशुधर्मरतोत्सवाः ॥ सोदर्या भगिनीं त्यक्त्वा जननीं च तथा पराम् ॥ ३५ ॥
तस्याः कुले प्रसवन्ते सर्वा नारी जनाः पराम् ॥ यथा हि पशवोऽश्नन्ति तुणानि जलपानगाः ॥ ३६ ॥ विष्णुत्रं केवलं चक्रुर्भारोद्ग्रहनमेव च ॥
तद्वत्स्याः कुलं सर्वं तत्कमभ्राति केवलम् ॥ ३७ ॥ कृत्वा मूत्रपुरीषं च जन्मभोगविवर्जितम् ॥ नान्यजानाति कर्तव्यं धर्मं स्वोदरसं
भार्यया परया मखे ॥ त्वया वा ब्राह्मणी कापि प्रख्याता भुवनत्रये ॥ ३८ ॥ नोढा विधे वृथा मुण्ड नूनं धूर्तोऽसि मे मतः ॥ यत्त्वया शौचसंस्त्यक्ता
कन्याभावप्रदृपिता ॥ ३९ ॥ प्रभुक्ता बहुभिः पूर्वं तथा गोपकुमारिका ॥ एषा प्राप्ता सुपापादया वेश्याजनशताधिका ॥ ४० ॥ अन्त्यजाता तथा
कन्या शतयोनिः प्रजायते ॥ तथा गोपकुमारी च काचित्तादृक्प्रजायते ॥ ४१ ॥ मातृकं पैतृकं वंशं स्वाशुरं च प्रपातयेत् ॥ तस्मादेतेन कृत्येन
गर्हितेन धरातले ॥ ४२ ॥ न त्वं प्राप्स्यसि तां पूजां तथाऽन्ये विबुधोत्तमाः ॥ अनेन कर्मणा चैव यदि येऽस्ति श्रुतं क्वचित् ॥ ४३ ॥ पूजां
ये च करिष्यन्ति भविष्यन्ति च निर्धनाः ॥ कथं न लज्जितोसि त्वमेतत्कुर्वन्निगर्हितम् ॥ ४४ ॥ पुत्राणामथ पौत्राणामन्येषां च दिवौकसाम् ॥

अयोग्यं चैव विप्राणां यदेतत्कृतवानसि ॥ ४७ ॥ अथ वा नैष दोषस्तं न कामवशगा नराः ॥ लज्जन्ति च विजानन्ति कृत्याकृत्या
शुभाशुभम् ॥ ४८ ॥ अकृत्यं मन्यते कृत्यं मित्रं शत्रुं च मन्यते ॥ शत्रुं च मन्यते मित्रं जनः कामवशं गतः ॥ ४९ ॥ द्यूतकारे यथा सत्यं यथा
चारे च सोद्दमम् ॥ यथा नृपस्य नो मित्रं तथा लज्जा न कामिनाम् ॥ ५० ॥ अपि स्याच्छीतलो वह्निश्चंद्रमा दहनान्तकः ॥ क्षाराग्निरपि
मिष्टः स्यान्न कामी लज्जने ध्रुवम् ॥ ५१ ॥ न मे स्याद्दुःखमेतद्धि यत्सापत्न्यमुपस्थितम् ॥ सहस्रमपि नारीणां पुरुषाणां यथा भवेत् ॥ ५२ ॥
कुलीनानां च शुद्धानां स्वजात्यानां विशेषतः ॥ त्वं कुरुष्व पराणां च यदि कामवशं गतः ॥ ५३ ॥ एतत्पुनर्महद्दुःखं यदाभीरी विगर्हिता ॥ वेश्येव
नष्टचारित्र्या त्वयोढा बहुभर्तृका ॥ ५४ ॥ तस्मादहं प्रयास्यामि यत्र नाम न ते विधे ॥ श्रूयते कामलुब्धस्य द्वियां परिहृतस्य च ॥ ५५ ॥ अहं
विडंबिता यस्मादज्ञानीय त्वया विधे ॥ पुरतो देवपत्नीनां देवानां च द्विजन्मनाम् ॥ तस्मात्पूर्वां न ते कश्चित्संप्रप्तं प्रकरिष्यति ॥ ५६ ॥ अद्य
प्रभृति यः पूजां मंत्रपूजां करिष्यति ॥ तव मर्त्यो धरापृष्ठे यथान्येषां दिवौकसाम् ॥ ५७ ॥ भविष्यति च तद्वेशो दरिद्रो दुःखसंयुतः ॥ ब्राह्मणः
क्षत्रियो वापि वैश्यः शूद्रोपि चालये ॥ ५८ ॥ एषाभीरसुता यस्मान्मम स्थाने विगर्हिता ॥ भविष्यति न संतानस्तस्माद्वाक्यानममेव हि ॥ ५९ ॥
न पूजां लप्स्यते लोकं यथान्या देवयोपितः ॥ ६० ॥ करिष्यति च या नारी पूजा यस्या अपि क्वचित् ॥ सा भविष्यति दुःखाढ्या वंध्या
दौर्भाग्यसंयुता ॥ ६१ ॥ पापिष्ठा नष्टचारित्र्या यथेषा पंचभर्तृका ॥ विख्यातिं यास्यते लोके यथा चासी तथैव सा ॥ ६२ ॥ एतस्या अन्वयः
पापो भविष्यति निशाचरः ॥ सत्यशौचपरित्यक्ताः शिष्टसंगविवर्जिताः ॥ ६३ ॥ अनिकेता भविष्यति वंशस्त्या गोप्रजीविनः ॥ एवं शास्त्रा विधिं
साध्वी गायत्रीं च ततः परम् ॥ ६४ ॥ ततो देवगणान्सर्वान्छाप च तदा सती ॥ भोभोः शक्र त्वयानीता यदेषा पंचभर्तृका ॥ ६५ ॥ तदामुहि
फलं सम्यक्कृत्वा कृत्वा गुरोरिदम् ॥ त्वं शत्रुभिर्जितो युद्धे बंधनं समवाप्स्यसि ॥ ६६ ॥ कारागारे चिरं कालं संगमिष्यत्यसंशयम् ॥ वासुदेवं
त्वया यस्मादेषा वै पंचभर्तृका ॥ ६७ ॥ अनुमोदिता विधेः पूर्वं तस्माच्छप्स्याम्यसंशयम् ॥ त्वं चापि परभृत्यत्वं संप्राप्स्यसि सुदुर्मते ॥ ६८ ॥
समीपस्थोऽपि रुद्र त्वं कर्मेतद्यदुपेक्षसे ॥ निपेधयसि नो मूढ तस्माच्छृणु वचो मम ॥ ६९ ॥ जीवमानस्य कांतस्य मया तद्विरहोद्भवम् ॥
संसंवितं मृतायां ते दयितायां भविष्यति ॥ ७० ॥ यत्र यज्ञे प्रविष्टेयं गर्हिता पंचभर्तृका ॥ भवानपि हविर्वहे यत्वं गृह्णासि लोल्यतः ॥ ७१ ॥
तथान्येषु च यज्ञेषु सम्यक्कृत्वा विवर्जितः ॥ तस्माद्दुष्टसमाचार सर्वभक्षो भविष्यसि ॥ ७२ ॥ स्वधया स्वाहया सार्धं सदा दुःखसमन्वितः ॥
नैवाप्स्यसि परं सौख्यं सर्वकालं यथा पुरा ॥ ७३ ॥ एते च ब्राह्मणाः सर्वे लोभोपहतचेतसः ॥ होमं प्रकुर्वन्ते ये च मखे चापि विग
र्हिते ॥ ७४ ॥ वित्तलोभेन यत्रेपा निविष्टा पञ्चभर्तृका ॥ तथा च वचनं प्रोक्तं ब्राह्मणीयं भविष्यति ॥ ७५ ॥ दरिद्रोपहतास्त
स्माद्बलीपतयस्तथा ॥ वेदविक्रयकर्तारो भविष्यन् न संशयः ॥ ७६ ॥ भोभो वित्तपते वित्तं ददासि मखविष्ट्रे ॥ तस्माद्यत्तेऽखिलं वित्तमभोग्यं
संभविष्यति ॥ ७७ ॥ तथा देवगणाः सर्वे साहाय्यं ये समाश्रिताः ॥ अत्र कुर्वन्ति दोषाढ्ये यज्ञे वै पांचभर्तृके ॥ ७८ ॥ संतानेन परित्यक्तास्ते
भविष्यन्ति सांप्रतम् ॥ दानवैश्च पराभूता दुःखं प्राप्स्यन्ति केवलम् ॥ ७९ ॥ एतस्याः पार्श्वतश्चान्याश्चतस्रो या व्यवस्थिताः ॥ आभीरीति सप
त्नीति प्रोक्ता ध्यानप्रदर्शिताः ॥ ८० ॥ मम द्वेषपरा नित्यं शिवदूतीपुरस्सराः ॥ तासां परस्परं संगः कदाचिच्च भविष्यति ॥ ८१ ॥ नान्येनात्र
नरेणापि दृष्टिमात्रमपि क्षितौ ॥ पर्वताग्रेषु दुर्गेषु चागस्येषु च देहिनाम् ॥ वासः संपत्स्यते नित्यं सर्वभोगविवर्जितः ॥ ८२ ॥ सुत उवाच ॥ ॥
एवमुक्त्वाऽथ सावित्री कोपोपहतचेतसा ॥ विमृज्य देवपत्नीस्ताः सर्वा याः पार्श्वतः स्थिताः ॥ ८३ ॥ उदङ्मुखी प्रतस्थे च पार्श्वभाषाणि सर्वतः ॥
सर्वाभिर्देवपत्नीभिर्लक्ष्मीपूर्वाभिरेव च ॥ ८४ ॥ तत्र यास्यामि नो यत्र नामापि फ़िल वै यतः ॥ श्रूयते कामुकस्यास्य तत्र यास्याम्यहं द्रुतम् ॥ ८५ ॥
एकश्चरणयोन्यस्तो वामः पर्वतरोधसि ॥ द्वितीयेन समाख्याता तस्यागस्य तथोपरि ॥ ८६ ॥ अद्यापि तत्पदं नामं तस्यास्तत्र प्रदृश्यते ॥ सर्वपापहरं
पुण्यं स्थितं पर्वतरोधसि ॥ ८७ ॥ अपि पापसमाचारो यस्तं पूजयते नरः ॥ सर्वपातकनिर्मुक्तः स याति परमं पदम् ॥ ८८ ॥ यो यं काममभि
ध्याय तमर्चयति मानवः ॥ अवश्यं समवाप्नोति यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ८९ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवं तत्र स्थिता देवी सावित्री पर्वता
श्रया ॥ अपमानं महत्प्राप्य सकाशात्स्वपतेस्तदा ॥ ९० ॥ यस्तामर्चयते सम्यक्पौर्णमास्यां विशेषतः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति स मनोवाञ्छितां
स्तदा ॥ ९१ ॥ या नारी कुरुते भक्त्या दीनदानं तदग्रतः ॥ रक्ततंतुभिराज्येन श्रूयतां तस्य यत्फलम् ॥ ९२ ॥ यावन्तस्तंतवस्तस्य दत्तं दीप
संभवाः ॥ मुहुर्तानि च यावन्ति घृतदीपश्च तिष्ठति ॥ तावज्जन्मसहस्राणि सा स्यात्सौभाग्यभागिनी ॥ ९३ ॥ पुत्रपौत्रसमोपेता धनिनी शील
मंडना ॥ न दुर्भगा न बन्ध्या च न च काणा विरूपिका ॥ ९४ ॥ या नृत्यं कुरुते नारी विधवापि तदग्रतः ॥ गीतं वा कुरुते तत्र तस्याः शृणुत
यत्फलम् ॥ ९५ ॥ यथाया नृत्यमाना स्वगात्रं विधुनोति च ॥ तथातथा धुनोत्येव यत्पापं प्रकृतं पुरा ॥ ९६ ॥ यावन्तो जन्तवो गीतं तस्याः
शृण्वन्ति तत्र च ॥ तावन्ति दिवि वर्षाणि सहस्राणि वसेच्च सा ॥ ९७ ॥ सावित्रीं या समुद्दिश्य फ़लदानं करोति सा ॥ फ़लसंख्याप्रमाणानि युगानि
दिविमोदते ॥ ९८ ॥ मिष्टान्नं यच्छते यश्च नारीणां च विशेषतः ॥ तस्या दक्षिणमूर्ते च भर्त्रादयानां द्विजोत्तमाः ॥ स च सिक्थप्रमाणानि युगा
नि दिवि मोदते ॥ ९९ ॥ यः थाद्वं कुरुते तत्र सम्यक्कृद्वासमन्वितः ॥ रसेनैकेन सस्येन तथैकेन द्विजोत्तमाः ॥ तस्यापि जायते पुण्यं गयाश्चादेन
यद्भवेत् ॥ १०० ॥ यः करोति द्विजस्तस्या दक्षिणां दिशमाश्रितः ॥ सन्ध्योऽसनमेकं तु स्वपत्न्या क्षिपितैर्जले ॥ १०१ ॥ सायंतने च संप्राप्ते
काले ब्राह्मणसत्तमाः ॥ तेन स्याद्भदिता संध्या समग्रद्वादशवार्षिकी ॥ १०२ ॥ यो जपेद्ब्राह्मणस्तस्याः सावित्री पुरतः स्थितः ॥ तस्य यत्स्यात्फलं
विप्राः ऋक्षा तद्भदिभि वः ॥ १०३ ॥ दशभिर्जन्मजनितं शतेन च पुरा कृतम् ॥ त्रियुगे तु सहस्रेण तस्य नश्यति पातकम् ॥ १०४ ॥ तस्मा
त्सर्वप्रयत्नेन चमत्कारपुरं प्रति ॥ गत्वा तां पूजयेद्देवीं स्तोतव्यां च विशेषतः ॥ १०५ ॥ सावित्र्या इदमाख्यातं यः पठेच्छृणुयाच्च वा ॥
सर्वपापविनिर्मुक्तः सुखभागत्र जायते ॥ १०६ ॥ एतद्भः सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं द्विजोत्तमाः ॥ सावित्र्याः कृत्स्नं माहात्म्यं किं भूयः प्रवदा
म्यहम् ॥ १०७ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये सावित्रीमाहात्म्यवर्णननाम
द्विचतुश्चतुशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ एवं गतायां सावित्र्यां सकोपायां च सुतज ॥ किं कृतं तत्र गायत्र्या
ब्रह्माद्यैश्चापि किं सुरैः ॥ १ ॥ एतत्सर्वं समाचक्ष्व परं कौतूहलं हि नः ॥ कथं शापान्निता देवाः संस्थितास्तत्र मण्डपे ॥ २ ॥ ॥ सुत
उवाच ॥ ॥ गतायामथ सावित्र्यां शापं दत्त्वा द्विजोत्तमाः ॥ गायत्री सहस्रोत्थाय वाक्यमेतदुद्वेष्ट ॥ ३ ॥ सावित्र्या यद्व

॥ ६ ॥ परं स्त्रीणां स्वभावोऽयं सर्वासां सुरसत्तमाः ॥ अपि सद्यो वज्रपातः सपत्न्या न पुनः कथा ॥ ६ ॥ मत्कृते येऽत्र शापिताः सावित्र्या ब्राह्म
सुराः ॥ तेषामहं करिष्यामि शक्त्या साधारणां स्वयम् ॥ ७ ॥ अपूज्योऽयं विधिः प्रोक्तस्तथा मंत्रपुरःसरः ॥ सर्वेषामेव वर्णानां विप्रादीनां सुरो
त्तमाः ॥ ८ ॥ ब्रह्मस्थानेषु सर्वेषु समग्रे धरणीतले ॥ न ब्रह्मणा विना किञ्चित्कृत्यं सिद्धिमुपैष्यति ॥ ९ ॥ कृष्णार्चने च यत्पुण्यं यत्पुण्यं लिङ्ग
पूजने ॥ तत्फलं कोटिशुणितं सदा वै ब्रह्मदर्शनात् ॥ भविष्यति न सन्देहो विशेषात्सर्वपर्वसु ॥ १० ॥ त्वं च विष्णो तया प्रोक्तो मर्त्यजन्म यदा
प्यसि ॥ तत्रापि परभृत्यत्वं परेषां ते भविष्यति ॥ ११ ॥ तत्कृत्वा रूपद्वितयं तत्र जन्म त्वमाप्स्यसि ॥ यत्तया कथितो वंशो मयायं गोपसंज्ञितः ॥
तत्र त्वं पावनार्थाय चिरं वृद्धिमवाप्स्यसि ॥ १२ ॥ एकः कृष्णाभिधानस्तु द्वितीयोऽर्जुनसंज्ञितः ॥ तस्यात्मनोऽर्जुनात्मस्य सारथ्यं त्वं करि
ष्यसि ॥ १३ ॥ तेनाकृत्येऽपि रक्तास्ते गोषा यास्यन्ति श्लाघ्यताम् ॥ सर्वेषामेव लोकानां देवानां च विशेषतः ॥ १४ ॥ यत्रयत्र च वत्स्यन्ति महं
शमभवा नराः ॥ तत्रतत्र श्रियो वासो वनेऽपि प्रभविष्यति ॥ १५ ॥ भोभोः शक्र भवानुक्तो यत्तया कोपयुक्तया ॥ पराजयं रिपोः प्राप्य कारा
गारं पतिष्यति ॥ १६ ॥ तन्मुक्तिं ते स्वयं ब्रह्मा महाकृपेन करिष्यति ॥ १७ ॥ ततः प्रविष्टः संग्रामे न पराजयमाप्स्यसि ॥ त्वं बह्वे सर्वभक्ष
यत्प्रोक्तो रुष्ट्या तया ॥ १८ ॥ तदमेध्यमपि प्रायः स्पृष्टं तेऽस्मिन्निर्मयतः ॥ मेध्यताया स्यति क्षिप्रं ततः पूजामवाप्स्यसि ॥ १९ ॥ स्वाहानाम च
भार्या या देवान्सन्तपयिष्यति ॥ स्वधा चाऽपि पितृन्सर्वान्मम वाक्यादसंशयम् ॥ २० ॥ यद्वद् प्रियया सार्धं दियोगः कथितस्तथा ॥ तस्याः श्रेष्ठ
नरा चान्वा तव भार्या भविष्यति ॥ गौरीनामेति विख्याता हिमाचलसुता शुभा ॥ २१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्रं संहि
तायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये गायत्रीवरप्रदानोनाम त्रिनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं
सा तान्वरान्दत्त्वा सर्वेषां शापभागिनाम् ॥ औनव्रतपरा भूत्वा निविष्टाऽथ धरातले ॥ १ ॥ ततो देवगणाः सर्वे तां पसाश्च सहर्षयः ॥ साधुसाध्विति
तां प्रोच्य ततः प्रोचुरिदं वचः ॥ २ ॥ एतां देवीं प्रसादेन ब्राह्मणानां विशेषतः ॥ पूजयिष्यन्ति मर्त्येऽत्र सर्वे लोकाः समाहिताः ॥ ३ ॥ ब्रह्माणं
पूजयित्वा तु पश्चादेनां सुरेश्वरीम् ॥ पूजयिष्यन्ति ये मर्त्यास्ते तु यांति परां गतिम् ॥ ४ ॥ या कन्या पतिसंयोगं संप्राप्यात्र समाहिता ॥ ततः
पादप्रणामं च गायत्र्याश्च करिष्यति ॥ पतिं प्रजापतिं प्राप्य सा भविष्यत्यसंशयम् ॥ ५ ॥ सर्वकामसुखोपेता धनधान्यसमन्विता ॥ या नारी
दुर्भगा वंश्या भविष्यति च शोभना ॥ ६ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यदेतद्भवता प्रोक्तं गते पंचोत्तरे शते ॥ पञ्चजानां हरः प्रादादेतत्कथमनुत्त
मम् ॥ ७ ॥ ब्राह्मणेभ्यः स संतुष्टः किंवाऽन्योऽस्ति महेश्वरः ॥ एतं नः संशयं धूयो यथावद्ब्रूमहेसि ॥ ८ ॥ आयुष्यं शंकरस्यापि यत्प्रमाणं तथा
हरः ॥ ब्रह्मणोऽपि समाचक्ष्व परं कौतूहलं हि नः ॥ ९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अहं वः कीर्तयिष्यामि विस्तरेण द्विजोत्तमाः ॥ त्रयाणामपि
चायुष्यं यत्प्रमाणं व्यवस्थितम् ॥ १० ॥ निमेषस्य चतुर्भागस्तुतिः स्यात्तद्वयं लवः ॥ लवद्वयं कला प्रोक्ता काष्ठा तु दशपंचभिः ॥ ११ ॥ त्रिंश
त्काष्ठा कलामाहुः क्षणत्रिंशत्कलो मतः ॥ मुहूर्तमानं मोहूर्ता वदन्ति द्वादशक्षणम् ॥ १२ ॥ त्रिंशन्मुहूर्तमुद्दिष्टमहोरात्रं मनीषिभिः ॥ मासस्त्रिंशद
होरात्रैर्द्वौ मासावृतसंज्ञितः ॥ १३ ॥ ऋतुत्रयं चायनं च अयने द्वे तु वत्सरम् ॥ दैविकं च भवेत्तच्च ह्यहोरात्रं द्विजोत्तमाः ॥ १४ ॥ उत्तरं चायनं तत्र
दिनं रात्रिस्तथाऽपरम् ॥ लक्षैः सप्तदशाख्येस्तु मनुष्याणां च वत्सरैः ॥ १५ ॥ अष्टाविंशतिभिश्चैव सहस्रेस्तु तथा परैः ॥ आद्यं कृतयुगं चैव तद्
विष्यति सद्भिजाः ॥ १६ ॥ ततो द्वादशभिर्लक्षैः षोडशानां सहस्रकैः ॥ त्रेतायुगं समादिष्टं द्वितीयं द्विजसत्तमाः ॥ १७ ॥ द्वापरं चाष्टभिर्लक्षैस्तु
तीयं परिकीर्तितम् ॥ चतुःषष्टिसहस्रेस्तु यथावत्परिसंख्यया ॥ १८ ॥ चतुर्लक्षं समादिष्टं युगं कलिसमुद्भवम् ॥ द्वात्रिंशता सहस्रेस्तु चतुर्थं
तद्विदुर्मुखाः ॥ १९ ॥ चतुर्धुसहस्रेण दिनं पैतामहं भवेत् ॥ तेषां त्रिंशद्दिनेर्मासो मासैर्द्वादशभिर्वत्सरो भवेत् ॥ २० ॥ ब्रह्मा तेषां शतं यावत्स जीवति
पितामहः ॥ सांप्रतं चाष्टवर्षीयः षण्मासश्चैव संस्थितः ॥ २१ ॥ प्रतिपद्विषसस्यास्य प्रथमस्य तथा गतम् ॥ यामद्वयं शुक्रवारे वर्तमाने महात्मनः ॥
॥ २२ ॥ ब्रह्मणो वर्षमात्रेण दिनं वैष्णवमुच्यते ॥ २३ ॥ सोपि वर्षशतं यावदात्ममानेन जीवति ॥ पंचपंचाशदादिष्टास्तस्य जातस्य वत्सराः ॥ २४ ॥
तिथयः पंच यामार्द्धं सोमवारेण संगतम् ॥ वैष्णवेन तु षण्मेकं दिनं माहेश्वरं भवेत् ॥ २५ ॥ शिवो वर्षशतं यावत्तेन रूपेण च स्थितः ॥ यावदुच्छ्र
सितं वक्रं सदाशिवसमुद्भवम् ॥ २६ ॥ पश्चाच्छक्तिं सम्भवेति यावत्त्रिंशसितं भवेत् ॥ निश्वासोच्छ्वसितानां च सर्वेषामेव देहिनाम् ॥ २७ ॥
ब्रह्मविष्णुशिवानां च गन्धर्वैरंगरक्षसाम् ॥ एकविंशत्सहस्राणि शतैः पङ्क्तिः शताब्धि च ॥ २८ ॥ अहोरात्रेण चोक्तानि प्रमाणे द्विज
सत्तमाः ॥ पङ्क्तिरुच्छ्वासनिश्वासेः पलमेकं प्रवर्तते ॥ २९ ॥ नाडी पण्डिता प्रोक्ता तासां पण्ड्या दिनं निशा ॥ निश्वासोच्छ्वसितानां
च परिसंख्या न विद्यते ॥ सदाशिवसमुत्थानामेतस्मात्सोऽक्षयः स्मृतः ॥ ३० ॥ अन्येऽपि ये प्रगच्छन्ति ब्रह्मज्ञानसमन्विताः ॥ अक्षयास्तेऽपि
जायन्ते सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ३१ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यद्येवं सूतपुत्रात्र ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ आत्मवर्षशते पूर्णं यांति नाशमसंशयम् ॥
॥ ३२ ॥ तत्कथं मानुषाणां च मर्त्यलोकेऽप्यजीविनाम् ॥ कथयन्ति च ये मुक्तिं विद्वांसश्चैव सूतज ॥ ३३ ॥ नूनं तेषां मृषा वादो मोक्षमार्गसमु
द्भवः ॥ ३४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अनादिनिधनः कालः संख्यया परिवर्जितः ॥ असंख्याता गता मोक्षं ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ३५ ॥ निजे
वर्षशते पूर्णं बालुकारेणवो यथा ॥ निजमानेन या श्रद्धा ब्रह्मज्ञानसमुद्भवा ॥ तेषां चेन्मानुषाणां च तन्मुक्तिः स्यादसंशयम् ॥ ३६ ॥ यथैते दंशम
यथा मर्त्याः कीटस्थाने च संस्थिताः ॥ तथा देवा अपि श्रेया ब्रह्मणोऽप्यक्तजन्मनः ॥ ३८ ॥ ब्रह्मणस्तु यथा देवाः कीटस्थाने व्यवस्थिताः ॥
तथा ब्रह्मापि विष्णोश्च कीटस्थाने व्यवस्थिताः ॥ ३९ ॥ पितामहो यथा विष्णोः कीटस्थाने व्यवस्थितः ॥ तथा स शिवशक्तिभ्यां परिज्ञेयो द्विजो
त्तमाः ॥ ४० ॥ यथा विष्णुः कृमिर्जैयस्ताम्रामेव द्विजोत्तमाः ॥ सदाशिवस्य विज्ञेयो तथा तो कृमिरूपको ॥ ४१ ॥ एवं च विविधैर्यज्ञैः श्रद्धा
पूतेऽप्येतसा ॥ ब्रह्मज्ञानात्परं यांति सदाशिवसमुद्भवम् ॥ ४२ ॥ अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैः कृतेः संपूर्णदक्षिणैः ॥ तदर्थं ते दिवं यांति भुक्ता भोगान्पु
नश्चिन्तयन् ॥ ४३ ॥ सत्ये च पुनश्चानि सुकृतस्य महीतले ॥ नतज्ञानात्परं प्राप्य पुनर्जन्म न विन्दते ॥ ४४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तस्मात्प्राप्तं समा
चरेत् ॥ जन्मभिर्वहुभिः पश्चाच्छनेर्मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ४५ ॥ एकजन्मनि संयातो लेशो ज्ञानस्य तस्य च ॥ द्वितीयं हि दुष्कृतस्तस्य तृतीये निज
एतत्तः सर्वमाचक्ष्व यदि त्वं वेत्ति सतज ॥ ४८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ महाज्ञानस्य संप्राप्तिर्मर्त्यानां जायते कथम् ॥
परमं यदेतत्कथम् ॥ ४९ ॥ उपदेशः परं नो मे पित्रा वक्तो द्विजोत्तमाः ॥ तमहं वः प्रवक्ष्यामि ब्रह्मज्ञानसमुद्भवम् ॥ ५० ॥ हाटकेश्वरजे क्षत्रे

स्ति तीर्थद्वयं शुभम् ॥ कुमारिकाभ्यां विहितं ब्रह्मज्ञानप्रदं नृणाम् ॥ ५१ ॥ ब्राह्मण्या चैव शुद्ध्या च कुमारीभ्यां विनिर्मितम् ॥ अष्टम्यां च
 चतुर्दश्यां यस्ताभ्यां ज्ञानमाचरेत् ॥ ५२ ॥ पश्चात्पूजयते भक्त्या प्रसिद्धे सिद्धिपादुके ॥ सुगुप्ते गर्तमध्यस्थे कुमार्या परिपूजिते ॥ ५३ ॥ तस्य
 संवत्सरस्यान्ते ब्रह्मज्ञानं प्रजायते ॥ शक्त्या विनिहिते ते च स्वदर्शनविबुद्धये ॥ ५४ ॥ लोकानां मुक्तिकामानां ब्रह्मज्ञानमुखावहे ॥ मम तातो
 गतस्तत्र ततश्च ज्ञानवान्स्थितः ॥ ५५ ॥ तस्यादेशादहं तत्र गतः संवत्सरं स्थितः ॥ पादुके पूजयामास ततो ज्ञानं च संस्थितम् ॥ ५६ ॥ सत्किं
 विद्वांश्च श्रुतं लोके पुराणाभ्यां व्यवस्थितम् ॥ वर्तमानं भविष्यच्च तदहं वेद्वि भो द्विजाः ॥ ५७ ॥ तत्प्रसादादसंविद्धं प्रमाणं चात्र संस्थितम् ॥
 सुवर्त्तकं वेदपठनं सुतत्त्वं च यतो मयि ॥ ५८ ॥ तस्यापि वेद्वि सर्वार्थं भर्तृयज्ञो यथा शुनिः ॥ अस्मादत्रैव गच्छध्वं यदि मुक्तेः प्रयोजनम् ॥
 ॥ ५९ ॥ किमेतैः स्वर्गदैः सत्रैः पुनरावृत्तिकारकैः ॥ आराधयध्वं ते गत्वा पादुके सिद्धिदे नृणाम् ॥ येन संवत्सरस्यान्ते ब्रह्मज्ञानं प्रजायते ॥
 ॥ ६० ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ साधुसाधु महाभाग ह्युपदेशः कृतो महात् ॥ तेन संतारिताः सर्वे वयं संसारसागरात् ॥ ६१ ॥ यास्यामोऽपि
 वयं तत्र सत्रे द्वादशवार्षिके ॥ समाप्तेऽस्मिन्न सदेहः सर्वे च कृतनिश्चयाः ॥ ६२ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
 षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये ब्रह्मज्ञानप्राप्त्यर्थं कुमारिकातीर्थद्वयगर्तक्षेत्रस्थपादुकामाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्णवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥
 ॥ १९४ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ शुद्धी च ब्राह्मणी चापि ये त्वया परिकीर्तिते ॥ हाटकेश्वरक्षेत्रे तीर्थद्वयमनुत्तमम् ॥ १ ॥ तत्कथं तत्र
 संजातं केन वा तद्विनिर्मितम् ॥ एतच्च सर्वमाचक्ष्व विस्तरेण महामते ॥ २ ॥ पादुकाभ्यां समुत्पत्तिः श्रुताऽस्माभिः पुरा तव ॥ वद तच्चापि माहा
 त्म्यं ताभ्यां चैव समुद्रवम् ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ पुरासीमागरो विप्रश्चांदोग्य इति विभुतः ॥ यस्याऽन्वयेऽपि विप्रेन्द्राश्छान्दोग्या
 इति विभुताः ॥ ४ ॥ सामवेदविदस्तस्य गृहस्थाश्रमधर्म्मिणः ॥ पश्चिमे वयसि प्राप्ते कन्या जाता सुशोभना ॥ ५ ॥ सर्वेऽपि गुणैर्युक्ता सर्वलक्षण
 लक्षिता ॥ सतरक्ता त्रिगंभीरा पञ्चसूक्ष्माऽबुहत्कटिः ॥ ६ ॥ पञ्चपत्रविशालाक्षी लंबकेशी सुशोभना ॥ विवोष्ठी ह्रस्वलोमा च पूर्णचन्द्रसमप्रभा ॥
 ॥ ७ ॥ तस्या नाम पिता चक्रे ब्राह्मणीति द्विजोत्तमाः ॥ यस्मात्सा ब्राह्मणैर्देता मण्डपान्ते सुपूजितेः ॥ ८ ॥ पश्चिमे वयसि प्राप्ते अपत्यरहितस्य
 च ॥ वधूषे सा च तं त्रुणी चन्द्रेखा यथा तथा ॥ ९ ॥ शुक्लपक्षे तु संप्राप्ते जनलोचनतुष्टिदा ॥ यस्मिन्नहनि संजाता छान्दोग्यस्य महात्मनः ॥
 आनर्ताधिपतेस्तस्मिन्स्तादृश्या सुताऽभवत् ॥ १० ॥ यस्याः कायप्रभोधेण सर्वं तत्सुतिकागृहम् ॥ निशागमेऽपि संजातं रत्नोर्वैरिव सुप्रभम् ॥ तत
 स्तस्याः पिता न न चक्रे रत्नवतीति च ॥ ११ ॥ अथ सख्यं भगवत्पत्न्या ब्राह्मण्या सह सा शुभा ॥ नैरन्तर्येण ताभ्यां च वियोगो नैव जायते ॥
 ॥ १२ ॥ एकाशनं तथा शय्या एकान्तेन च भोजनम् ॥ अष्टमेऽब्दे च संजाते पिता तस्या द्विजोत्तमाः ॥ १३ ॥ विवाहं चिन्तयामास प्रदानाय
 वरे तथा ॥ सा ज्ञात्वा चेष्टितं तस्य पितुर्दुःखसमन्विता ॥ १४ ॥ सख्या वियोगभीता च प्रोचे रत्नवती तदा ॥ अश्रुपूर्णक्षणा दीना वाष्पगद्गदया
 गिरा ॥ १५ ॥ सखि तातो विवाहं मे प्रकरिष्यति सांप्रतम् ॥ विवाहितायाश्च सख्यं न भविष्यति कर्हिचित् ॥ १६ ॥ वज्रपातोपमं वाक्यं तस्याः
 श्रुत्वा सखी च सा ॥ रुद कण्ठमाश्लिष्य स्नेहव्याकुलितेन्द्रिया ॥ १७ ॥ अथ तदुदितं श्रुत्वा माता तस्या मृगावती ॥ ससंभ्रमा समागत्य वाक्य
 मेतदुवाच ह ॥ १८ ॥ किमर्थं रुदते पुत्रि केन ते विप्रियं कृतम् ॥ करोमि निग्रहं येन तस्याद्यैव दुरात्मनः ॥ १९ ॥ ॥ रत्नवत्युवाच ॥ ॥ पु
 मे सुप्रियातीव ब्राह्मणी प्राणसंमता ॥ विवाहं प्राप्य कल्याणी प्रयास्यति पतेर्गृहम् ॥ २० ॥ अनया रहिताहं च न जीवामि कथंचन ॥ एतस्मात्कार
 णादेवि प्रगेदिमि सुदुःखिता ॥ २१ ॥ ॥ मृगावत्युवाच ॥ ॥ यद्येवं पुत्रि यत्र त्वं प्रयास्यसि पतेर्गृहे ॥ तस्य राजस्तु यो विप्रः परोरहित्ये
 व्यवस्थितः ॥ २२ ॥ तस्य पुत्राय दास्यामि सखीमेनां तव प्रियाम् ॥ तत्रापि येन ते संगो भविष्यत्यनया सह ॥ २३ ॥ एवमुक्त्वा ततो राज्ञी
 छांदोग्यं द्विजसत्तमम् ॥ समानीयाव्रवीदेनं विनयावनता स्थिता ॥ २४ ॥ इयं तव सुता ब्रह्मसुताया मम सुप्रिया ॥ न वियोगं सहत्यस्या सुहृत्तमपि
 भामिनी ॥ २५ ॥ तथा तव सुतायाश्च सुतेयं मम सुप्रिया ॥ तस्मात्कुरु वचो मह्यं यच्च वक्ष्यामि सुव्रत ॥ २६ ॥ यस्य मे दीयते कन्या कदाचिन्नृप
 तेरियम् ॥ पुरोधास्तस्य यो विप्रस्तस्मे देया निजा सुता ॥ २७ ॥ येन न स्यान्मिथो भेदस्ताभ्यां द्विजवरोत्तम ॥ एकस्याने स्थिताभ्यां च प्रजा
 दात्तव सत्तम ॥ २८ ॥ ॥ छांदोग्य उवाच ॥ ॥ नागरो नागरं मुक्त्वा योऽन्यस्मै संप्रयच्छति ॥ कन्यकां यः प्रगृह्णाति विवाहार्थं कथंचन ॥
 ॥ २९ ॥ स पंक्तिदूषकः पापान्नागरो न भवेदिह ॥ तस्मान्नाहं प्रदास्यामि कथंचिन्नृजकन्यकाम् ॥ अन्यस्मै नागरं मुक्त्वा निश्चयोऽयं मया कृतः ॥
 ॥ ३० ॥ ॥ ब्राह्मण्युवाच ॥ ॥ नाहं पतिं प्रयास्यामि कुमारी ब्रह्मचारिणी ॥ देया प्रिया सखी यत्र तावद्यास्यामि तत्र च ॥ ३१ ॥ यदि
 तात वलान्मह्यं विवाहं त्वं करिष्यसि ॥ विपं वा भक्षयिष्यामि साधयिष्यामि पावकम् ॥ ३२ ॥ शस्त्रेण वा हनिष्यामि स्वदेहं तात निश्चयम् ॥
 एवं ज्ञात्वा तु तात त्वं यत्क्षमं तत्समाचर ॥ ३३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्यास्तं निश्चयं ज्ञात्वा स विप्रो दुःखसंयुतः ॥ ह्रीहत्यापाप
 भीतस्तु तां त्यक्त्वा स्वगृहं ययौ ॥ ३४ ॥ सापि रेमे तथा सार्धं रत्नवत्या द्विजोत्तमाः ॥ संहृष्टहृदया नित्यं संत्यक्तपितृसौहृदा ॥ ३५ ॥ यौवनं
 सा तु संप्राप्ता रूपेणाप्रतिमा भुवि ॥ ३६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये
 छान्दोग्यब्राह्मणकन्यावृत्तान्तवर्णनं नाम पञ्चनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९५ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथ तां यौवनोपेतां
 स्वसुतां प्रेक्ष्य पार्थिवः ॥ अनौपम्येन रूपेण संयुक्तां वरवर्णिनीम् ॥ आनर्तश्चिन्तयामास कन्यकां प्रदाम्यहम् ॥ १ ॥ अनर्हाय च यो दद्या
 द्राय निजकन्यकाम् ॥ कार्यकारणलोभेन नरकं स प्रयच्छति ॥ २ ॥ एवं चिन्तयतस्तस्य महान्कालो व्यवस्थितः ॥ न पश्यति च तदोग्यं
 कंचिद्रमनुत्तमम् ॥ ३ ॥ अथ संप्रेषयामास सर्वभूताश्रयेषु ये ॥ चित्रकर्मणि विख्यातान्नराश्चित्रकरास्तदा ॥ ४ ॥ गच्छध्वं मम वाक्येन सर्वा
 न्भूमितले नृपान् ॥ लिखित्वा पट्टमध्ये तु दर्शयध्वं ततः परम् ॥ ५ ॥ सुताया मम येनाऽसौ दृष्ट्वाभीष्टं नराधिपम् ॥ पत्यर्थं वरयेत्साध्वी
 मम दोषो भवेन्न हि ॥ ६ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सर्वे चित्रकरास्तदा ॥ प्रस्थिता धरणीपुष्टे पार्थिवानां गृहेषु च ॥ ७ ॥ ते लिखित्वा महीपाला
 न्यौवनस्थान्वयोऽन्विताम् ॥ रूपोदार्यगुणोपेतान्दर्शयामासुरग्रतः ॥ रत्नवत्याः क्रमेणैव तस्य भूपत्य शासनात् ॥ ८ ॥ अथ तेषां तु सर्वेषां
 मध्ये राजा बृहद्बलः ॥ दशार्णाधिपतिर्भव्यः पत्यर्थं च वृत्तस्तथा ॥ ९ ॥ तदाऽऽनर्ताधिपो हृष्टः प्रेषयामास तं प्रति ॥ विवाहार्थं सुविज्ञाय वाक्य
 नेतदुवाच ह ॥ १० ॥ गच्छध्वं मम वाक्येन दशार्णाधिपतिं प्रति ॥ वाक्यः स विनयाद्रत्वा विवाहार्थं समातिकम् ॥ ११ ॥ समागच्छ निजां

कन्यां येन यच्छाम्यहं तव ॥ नाम्ना रत्नवतीं ख्यातां त्रैलोक्यस्यापि सुन्दरीम् ॥ १२ ॥ गत्वा स सत्वरं तत्र यत्र राजा बृहद्बलः ॥ प्रोवाच सकलं
वाक्यमानताधिपतेः स्फुटम् ॥ १३ ॥ सोऽपि तत्सहसा श्रुत्वा तेषां वाक्यमनुत्तमम् ॥ परमां तुष्टिमासाद्य प्रस्थितस्तत्पुरं प्रति ॥ सेन्येन
महता युक्तश्चतुरङ्गेण पार्थिवः ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये
दशाणाधिपतेर्वृहद्बलस्यानन्तेशपुरं प्रत्यागमनवर्णनं नाम षण्णवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११६ ॥ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
एतस्मिन्नेव काले तु नागरो द्विजसत्तमाः ॥ विश्वावसुरिति ख्यातो वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ३ ॥ पश्चिमे वयसि प्राप्ते तस्य पुत्रो बभूव
ह ॥ परावसुरिति ख्यातस्तस्य प्राणसमः सदा ॥ २ ॥ स वेदाध्ययनं चक्रे यौवने समुपस्थिते ॥ वयस्यैः संमतैः सार्धं सदा हास्य
परायणैः ॥ ३ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य माघमास उपस्थिते ॥ राज्ञो सोऽध्ययनं चक्र उपाध्यायगृहं गतः ॥ ४ ॥ निशीथे स समुत्थाय सर्वेभि
त्रैश्च रक्षितः ॥ वेश्यागृहं समासाद्य प्रसूतो वेश्याया सह ॥ ५ ॥ जलपूर्णं समाधाय जलपात्रं समीपगम् ॥ निजाचमनयोग्यं च जलपानार्थमेव
च ॥ ६ ॥ निशाशेषे तु संप्राप्ते स पिपासासमाकुलः ॥ निद्रालस्यसमोपेतः शय्यां त्यक्त्वा समुत्थितः ॥ ७ ॥ वेश्याया मद्यपात्रं तु ह्यधस्तात्सं
व्यवस्थितम् ॥ तदादाय पपो मद्यं जलभ्रांत्या यदेव सः ॥ ८ ॥ तदा मद्यं परिज्ञाय पात्रं त्यक्त्वा मुदुःखितः ॥ वैराग्यं परमं गत्वा प्रलापानकरो
ब्रह्म ॥ ९ ॥ अहो निद्रान्वितेनाद्य किं मया विकृतं कृतम् ॥ यदद्य मद्यमापीतं जलभ्रांत्या विगर्हितम् ॥ १० ॥ किं करोमि कं गच्छामि कथं
शुद्धिर्भवेन्मम ॥ प्रायश्चित्तं करिष्यामि यद्यपि स्यात्सुदुष्करम् ॥ ११ ॥ एवं निश्चित्य मनसा प्रभाते समुपस्थिते ॥ शंखतीर्थं समासाद्य कृत्वा
स्नानं तथा परम् ॥ १२ ॥ सशिवं वपनं पश्चात्कारयित्वा त्वरान्वितः ॥ गतश्च तिष्ठते यत्र ब्रह्मघोषपरायणः ॥ १३ ॥ उपाध्यायः सशिष्यश्च
ब्रह्मस्थानं समाश्रितः ॥ स गत्वा दूरतः स्थित्वा संनिविष्टो यथान्यजः ॥ १४ ॥ श्मश्रुमूर्धजहीनस्तु यदा मित्रैर्विलोकितः ॥ तदा हास्याद्धतो मूर्ध्नि
हस्तग्रैश्च मुहुर्मुहुः ॥ १५ ॥ उपाध्यायस्तु तं दृष्ट्वा दीनं बाष्पपरिप्लुतम् ॥ श्मश्रुमूर्धजसंत्यक्तं ततः प्रोवाच सादरम् ॥ १६ ॥ किमद्य वत्स दूरे त्वमु
पविष्टस्तु दन्वधृक् ॥ एहि मे संनिधौ ब्रूहि पराधृतोऽसि केन वा ॥ १७ ॥ ॥ परावसुरुवाच ॥ ॥ अयोग्योऽहं गुरो जातः सेवायास्तव सांप्रतम् ॥
वेश्याया मंदिरस्थेन ज्ञात्वा निजकमंडलुम् ॥ १८ ॥ वेश्याया मद्यपात्रं तु मद्यपूर्णं ग्रह्य च ॥ तस्मादेहि विगो मद्यं प्रायश्चित्तं विशु
द्धये ॥ १९ ॥ धर्मद्वारेण यत्प्रोक्तं तत्करिष्याम्यसंशयम् ॥ २० ॥ अथ तं बटवः प्रोचुर्वयस्यास्तस्य ये स्थिताः ॥ हास्यं कृत्वा प्रकामाश्च वेश्या
या गुरुसंनिधौ ॥ २१ ॥ या एषा नृपतेः कन्या ख्याता रत्नावती जने ॥ अस्याः स्तनौ गृहीत्वा त्वमधरं पिबसि द्रुतम् ॥ ततस्ते स्याद्विशुद्धिश्च
नान्यथा प्रभविष्यति ॥ २२ ॥ ॥ परावसुरुवाच ॥ ॥ न वयस्या नर्मकालो विपमे मम संस्थिते ॥ ममोपरि यदि स्नेहो बालमित्रत्वसंभवः ॥
तदानीय द्विजानन्यान्वादध्वं निष्कृतिं मम ॥ २३ ॥ अथ ते नर्ममुत्सृज्य तदुःखेन च दुःखिताः ॥ विश्वावसुं समासाद्य तदृत्तांतमर्थावुवन् ॥ २४ ॥
सोऽपि तेषां समाकर्ण्य तत्कर्णकटुकं वचः ॥ सभार्यः प्रययौ तत्र यत्र पुत्रो व्यवस्थितः ॥ २५ ॥ दुःखेन महता युक्तः स्वलमानः पदेपदे ॥
बृद्धभावात्तथा शोकात्पुत्राकृत्यसमुद्रवात् ॥ २६ ॥ ततस्तो प्रोचतुः पुत्रं बाष्पगद्गदया गिरा ॥ दंपती बहुशोकार्त्तो हा पुत्र किमिदं कृतम् ॥ सोऽपि
सर्वं समाचरुर्वा ताभ्यां वृत्तांतमात्मनः ॥ २७ ॥ प्रायश्चित्तं करिष्यामि तस्मादात्मविशुद्धये ॥ ततो विश्वावसुर्विप्रान्स्मार्ताञ्छ्रुतिसमन्वितान् ॥
तदर्थमानयामास वेदविद्याविचक्षणान् ॥ २८ ॥ ततः परावसुस्तेषां पुरः स्थित्वा कृतांजलिः ॥ प्रोवाच स्वादितं मद्यं मया रात्रावजानता ॥ वेश्या
भोऽं समादाय ज्ञात्वा निजकमंडलुम् ॥ २९ ॥ एवं ज्ञात्वा यदहं च प्रायश्चित्तं प्रदीयताम् ॥ येन मे जायते शुद्धिः प्रसादाद्दो द्विजोत्तमाः ॥ ३० ॥
एवमुक्तास्ततस्तेन विप्रास्ते स्मृतिवादिनः ॥ धर्मशास्त्रं समालोक्य ततः प्रोचुश्च तं द्विजाः ॥ ३१ ॥ अतिमानादतिक्रोधात्स्नेहाद्वा यदि वा भयात् ॥
प्रायश्चित्तमनर्हं तु ददत्तपापमश्नुते ॥ ३२ ॥ प्रायश्चित्तं प्रदास्यामस्तस्माद्युक्तं वयं तव ॥ यदि शक्रोपि तत्कर्तुं तत्कुरुष्व समाहितः ॥ ३३ ॥
॥ परावसुरुवाच ॥ ॥ करोमि वो न चेद्वाक्यं तत्पृच्छामि कुतो द्विजाः ॥ नाहं केनापि संदष्टो मद्यपानं समाचरन् ॥ ३४ ॥ तस्माद्भूत यथाहं
प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ अपि प्राणहरं रोद्रे नो चेत्प्रापमवाप्त्यथ ॥ ३५ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ बुध्यमानो द्विजो यस्तु मद्यपानं समाचरेत् ॥
भविन्मात्रं हिरण्यं च तप्तं पीत्वा विशुध्यति ॥ ३६ ॥ अज्ञानतो यदा पीतं मद्यं विप्रेण कर्हिचित् ॥ अश्रितुस्य घृतं पीत्वा तावन्मात्रं विशुध्यति ॥
॥ ३७ ॥ एवं ते सर्वमाख्यातं प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ यदि शक्रोपि चेत्कर्तुं कुरुष्व त्वं द्विजोत्तम ॥ ३८ ॥ ॥ परावसुरुवाच ॥ ॥ गंडूपमेकं
मद्यस्य मया पीतं द्विजोत्तमाः ॥ तावन्मात्रं पिबाम्येव घृतं वह्निसमं कृतम् ॥ ३९ ॥ युष्मदादेशतोऽद्यैव स्वशरीरविशुद्धये ॥ विश्वावसुश्च
तच्छ्रुत्वा वज्रपाट्पमं वचः ॥ ४० ॥ विप्राणां चाथ पुत्रस्य तदोवाच मुदुःखितः ॥ कृत्वाश्रुमोक्षणं भूरि बाष्पगद्गदया गिरा ॥ ४१ ॥ सर्वस्व
मपि दास्यामि पुत्रस्यास्य विशुद्धये ॥ प्रायश्चित्तं समाचर्तुं न दास्यामि कथंचन ॥ ४२ ॥ अश्राद्धेयो विपाक्तेयः सपुत्रो वा भवाम्यहम् ॥ स्थानं
वा संत्यजाम्येतत्पुत्र मेवं समाचर ॥ ४३ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य पितुर्विघ्नकरं परम् ॥ प्रायश्चित्तस्य सखेहं पुत्रो वचनमब्रवीत् ॥ ४४ ॥ त्यज
तात मम स्नेहं मा विमं मे समाचर ॥ प्रायश्चित्तं करिष्यामि निश्चयोऽयं मया कृतः ॥ ४५ ॥ ॥ मातोवाच ॥ ॥ यदि पुत्र त्वया कार्यं प्राय
श्चित्तं विशुद्धये ॥ तदहं पतिना सार्धं प्रवेक्ष्यामि पुरोऽनलम् ॥ ४६ ॥ त्वां द्रष्टुं नैव शक्नोमि पितृवत्प्रवृत्तम् ॥ पश्चात्प्राणपरित्यक्तं सत्येना
त्मानमालभे ॥ ४७ ॥ ॥ पितोवाच ॥ ॥ युक्तं पुत्रानया प्रोक्तं मात्रा तव दितं तथा ॥ ममापि संमतं ह्येतत्करिष्यामि न संशयः ॥ ४८ ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नेतरे सर्वे सुहृदस्तस्य ये स्थिताः ॥ तच्छ्रुत्वा तं समायाता वृत्तांतं दुःखसंयुताः ॥ ४९ ॥ प्रोचुश्च विविधैर्वाक्यैः
सपत्नीकं विभावसुम् ॥ पुत्रशोकेन संतप्तं मरणे कृतनिश्चयम् ॥ ५० ॥ पुत्रं प्रबोधयामासुः प्रायश्चित्तनिवृत्तये ॥ तदा न शक्नुवन्ति स्म निवर्तयितुमं
जसा ॥ ५१ ॥ तावुभौ च पितापुत्रौ प्राणत्यागकृतादौ ॥ ५२ ॥ ततो वास्तुपदं जग्मुः सर्वज्ञो यत्र तिष्ठति ॥ भर्तृयज्ञो महाभागः सर्वसंदेह
वारकः ॥ ५३ ॥ तस्य सर्वं समाचरुः परावसुसमुद्रवम् ॥ वृत्तांतं मद्यपानोत्थं यन्मित्रैस्तस्य कीर्तितम् ॥ ५४ ॥ प्रायश्चित्तं तु हास्येन यत्र
स्मार्तैः प्रकीर्तितम् ॥ विश्वावसोश्च संकल्पं वह्निसाधनसंभवम् ॥ ५५ ॥ सपत्नीकस्य मित्राणां यत्र दुःखमुपस्थितम् ॥ निवेद्य तत्तथा प्रोचुर्ध
योऽपि त्रिनयान्वितम् ॥ ५६ ॥ अतीतं वर्तमानं च भविष्यद्वापि यद्वेत् ॥ न तेऽस्त्यविदितं किंचित्सर्वं जानीमहे वयम् ॥ ५७ ॥ एतच्च
नगरं सर्वं विश्वावसुकृतेऽधुना ॥ संशयं परमं प्राप्ते तेन प्राप्तास्तवातिकम् ॥ ५८ ॥ तस्माद्गृहि महाभाग यद्यस्त्यपरमेव हि ॥ प्रायश्चित्तं
द्विजस्यास्य मद्यपानविशुद्धये ॥ ५९ ॥ न ते ह्यविदितं किंचित्तत्र वेदसमुद्रवम् ॥ भर्तृयज्ञो विहस्योच्चैस्ततो वचनमब्रवीत् ॥ ६० ॥
ब्राह्मणस्यास्य शुद्धयर्थमस्त्युपायः सुखावहः ॥ विद्यमानोऽपि नास्त्येव मतिरेषा स्थिता मम ॥ ६१ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ पूर्वापरविरोधे

नवाक्यमेतन्महामते ॥ कथमस्ति कथं नास्ति तस्मात्त्वं वक्तुमर्हसि ॥ विस्मयोऽयं महाज्ञातः सर्वपां च द्विजन्मनाम् ॥ ६२ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ जपच्छिद्रं तपश्छिद्रं यच्छिद्रं यज्ञकर्मणि ॥ सर्वं भवति निश्छिद्रं यस्य चेच्छति ब्राह्मणाः ॥ ६३ ॥ अच्छिद्रमिति यद्वाक्यं वदति क्षितिदेवताः ॥ विशेषाज्ञागोद्वृत्तास्तत्तथैव न चान्यथा ॥ ६४ ॥ तथा च ब्रह्मशालायां संस्थितैर्यदुदाहृतम् ॥ नान्यथा तत्परिज्ञेयं हास्येनापि स्मृतिं विना ॥ ६५ ॥ स एष हास्यभावेन प्रोक्तो मित्रैः परावसुः ॥ ६६ ॥ रत्नवत्याः स्तनौ गृह्य यद्यास्वादयतेऽधरम् ॥ तद्विष्यति मे शुद्धिर्मद्यपान समुद्रवा ॥ ६७ ॥ तदुपायो मया प्रोक्तो विप्रस्यास्य सुखावहः ॥ पराशरमतेनैव करोति यदि शुष्यति ॥ ६८ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ यद्ये तच्छृणुते राजा वाक्यमीर्ष्यापरायणः ॥ तत्सर्वेषां वधं कुर्याद्विप्राणामन्यथा भवेत् ॥ ६९ ॥ तस्मात्करोतु चाभीष्टमेव विप्रः परावसुः ॥ मातापि तृप्तोपेतो वयं यास्यामहे गृहम् ॥ ७० ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ स राजा नीतिमान्विज्ञः सर्वधर्मपरायणः ॥ भक्तो देवद्विजानां च संशास्त्रविचक्षणः ॥ ७१ ॥ तस्मान्मया समं सर्वे नागरायां तु तद्गृहे ॥ ७२ ॥ मध्यगं पुरतः कृत्वा तद्वक्त्रेण च तत्पुरः ॥ कथयंतु च वृत्तान्तं मन्त्रान समुद्रवम् ॥ ७३ ॥ परावसोश्च यत्प्रोक्तं वयस्येर्हास्यमाश्रितैः ॥ पराशरसमुत्थं च यद्वाक्यं तत्स्मृतैः परम् ॥ ७४ ॥ तच्छ्रुत्वा यदि भूपाल इर्ष्या लोभसमन्वितः ॥ भविष्यति ततोऽहं तं धारयिष्यामि सत्पथे ॥ ७५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततस्ते नागराः सर्वे सन्तोषं परमं गताः ॥ साधुवादैः समभ्यर्च्य भर्तृयज्ञं पृथग्विधैः ॥ ७६ ॥ तेनैव सहितं तूर्णं मध्ये कृत्वा च मध्यगम् ॥ गर्त्तातीर्थसमुद्रतं वेदवेदांगपारगम् ॥ ७७ ॥ स्मृतिज्ञं लक्षणज्ञं तमाहिताग्निं यशस्विनम् ॥ यष्टारं बहुयज्ञानां भर्तृयज्ञमते स्थितम् ॥ ७८ ॥ आनर्तेनापि भूपेन स्वर्गप्रेष्टेन वै पुरा ॥ कर्णोत्पलजनित्रेण यश्च पूर्वं चिरन्तनः ॥ ७९ ॥ चमत्कारपुरे न्यस्तः स्थानेऽस्मिन्विप्रगौरवात् ॥ येन सिध्यति कार्याणि सर्वेषां च द्विजन्मनाम् ॥ ८० ॥ तथा चैव तु चान्यानि चमत्कारपुरस्य च ॥ हरिभद्राभिधानं तं भर्तृयज्ञसमन्वितम् ॥ ८१ ॥ कृत्वा ते नागराः सर्वे राजद्वारमुपामताः ॥ परावसुं समादाय मातापितृसमन्वितम् ॥ ८२ ॥ अथ द्वाःस्थो द्रुतं गत्वा भूपतेस्ताज्यवेदयत् ॥ ब्राह्मणान्भर्तृयज्ञेन हरिभद्रेण संयुतात् ॥ ८३ ॥ आनर्तोऽपि च ताञ्जुत्वा राजद्वारसमागतात् ॥ पुरोधसां समायुक्तः संमुखं प्रययौ तदा ॥ ८४ ॥ दत्त्वा च मधुपर्कं च विष्टं गां तथा नृपः ॥ प्रथमं भर्तृयज्ञाय हरिभद्राय वै ततः ॥ ८५ ॥ चतुर्णां मुद्रहस्तानां तथान्येषां द्विजन्मनाम् ॥ आद्यऋग्यजुःसाम्नां च प्रगृह्याशीर्वाचः परम् ॥ ८६ ॥ सभामं डपमासाद्य सर्वान्समुपवेशयत् ॥ वरासनेषु हेमेषु यथावदनुपूर्वशः ॥ ८७ ॥ तथा तेपूषविष्टेषु सर्वेषु पृथिवीपतिः ॥ उपविश्य धरापृष्ठे कृतांजलिं भाषत ॥ ८८ ॥ धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यन्मे गृहमुपागतः ॥ सर्वोऽयं नागरो लोको भर्तृयज्ञसमन्वितः ॥ ८९ ॥ तदादिशतु मां लोको यत्कृत्यं प्रकरोमि वः ॥ अदेयमपि यच्छामि गृहावातस्य सांप्रतम् ॥ ९० ॥ अगम्यमपि यास्यामि करिष्येऽकृत्यमेव च ॥ तच्छ्रुत्वा हरिभद्रः स समुत्थाय त्वरान्वितः ॥ ९१ ॥ पप्रच्छाद्यास्तदर्थं च बह्वृचास्तदनंतरम् ॥ अध्वर्युश्चैव छांदोग्यानुज्ञातश्च तेस्तदा ॥ ९२ ॥ प्राणरुद्रान्वदंत्वाद्या जीवमूक्तं च बह्वृचाः ॥ एषां चैव पृथिव्यादिसर्वानं यत्पुरा कृतम् ॥ ९३ ॥ पठन्त्वध्वर्यवः सर्वे छांदोग्याश्च पृथक्पृथक् ॥ मधुच्युतेन संयुक्तं प्रपठन्तु च सिद्धये ॥ ९४ ॥ भर्तृयज्ञमतेनैवं तेन प्रोक्ता द्विजोत्तमाः ॥ पप्रच्छुश्चैव तत्सर्वं यत्प्रोक्तं तेन धीमता ॥ ९५ ॥ ततः पाठावसाने तु मध्यगः प्राह सादरम् ॥ परावसुसमुद्रतं वृत्तान्तं तस्य भूपतेः ॥ ९६ ॥ यथा तेनाऽऽसवः प्रीतो यथा मित्रैः प्रजल्पितम् ॥ प्र-श्रितं समादिष्टं यथा स्मार्तेष्टतोद्भवम् ॥ ९७ ॥ भर्तृयज्ञेन चानीता यथा सर्वे द्विजातयः ॥ तच्छ्रुत्वा पार्थिवो हृष्टः कृतांजलिपुटोऽब्रवीत् ॥ ९८ ॥ धन्योऽहं कृतपुण्योऽस्मि यस्य मे नागरेद्विज्ञैः ॥ विप्रत्रयप्रशस्तं प्रमादोऽयं महान्कृतः ॥ ९९ ॥ धन्या मे कन्यकाः, चेयं रक्षयिष्यति च स्वयम् ॥ ब्राह्मणत्रितयं ह्येतन्मरणे कृतनिश्चयम् ॥ १०० ॥ अथाऽसावानयामास तां कन्यां तत्क्षणा द्विजाः ॥ उपविष्टं सभामध्ये ब्राह्मणेभ्यो न्यवेदयत् ॥ १०१ ॥ एषा कन्या मयानीता युष्मद्वाक्याद्विजोत्तमाः ॥ भर्तृयज्ञेन यत्प्रोक्तं तत्करोतु च स द्विजः ॥ १०२ ॥ ततस्तत्र समानीय ब्राह्मणं तं परावसुम् ॥ भर्तृयज्ञ इदं वाक्यं कन्यायाः पुरतोऽब्रवीत् ॥ १०३ ॥ इमां त्वं कन्यकां चित्ते जननीं यदि मन्यसे ॥ अधरास्वादनं कुर्वस्ततः सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १०४ ॥ अनुरागपरो भूत्वा यथास्वादनतत्परः ॥ भविष्यति ततो रक्तं तव वक्त्रे परावसो ॥ १०५ ॥ शुद्धस्य त्वथ दुग्धं च भविष्यति न संशयः ॥ १०६ ॥ स्तनाभ्यां तव हस्ताभ्यां स्पर्शात्क्षीरं भवेद्यदि ॥ ततो शुद्धिः परिज्ञेया रक्तं वा न भविष्यति ॥ १०७ ॥ एवमुक्त्वा तं कन्यां ततः प्रोवाच स-द्विजः ॥ एनं त्वं पुत्रवत्पश्य पुत्रिं ब्राह्मणसत्तमम् ॥ १०८ ॥ येन शुद्धिमवाप्नोति त्वदोष्ठास्वादने कृते ॥ स्पर्शिताभ्यां स्तनाभ्यां च प्रायश्चित्तं यतः स्मृतम् ॥ १०९ ॥ एतदस्य द्विजैस्सर्वं वयस्येर्हास्यसंयुतैः ॥ येन शुद्धिमवाप्नोति नो चेन्मृत्युमवाप्स्यति ॥ ११० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ सा तथेति प्रतिज्ञाय सत्रीं तमुवाच ह ॥ एहि वत्स कुरुष्व त्वं प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ १११ ॥ मातृभावं सम्भ्राय मया त्वं कल्पितः सुतः ॥ सोऽपि तां मातृवन्मत्वा तस्याः सान्निध्यमागतः ॥ ११२ ॥ स्पृष्ट्वांश्च स्तनौ तस्याः सर्वलोकस्य पश्यतः ॥ स्पृष्ट्वाभ्यां च स्तनाभ्यां च तत्क्षणाद्विजसत्तमाः ॥ ११३ ॥ क्षीरधारे विनिष्कृतिं कुन्देन्दुहिमसंनिभे ॥ ११४ ॥ अथोष्ठास्वादनं यावत्तस्याः स कुरुते द्विजः ॥ तावत्क्षीरं विनिष्कृतं तादृशं तदाननात् ॥ ११५ ॥ एतस्मिन्मन्त्रे सर्वस्ताला दत्ता द्विजातिभिः ॥ राज्ञाऽयं ब्राह्मणः शुद्धो वदमानैर्मुहुर्मुहुः ॥ ११६ ॥ सोऽपि प्रदक्षिणीकृत्य तां च कन्यां मुहुर्मुहुः ॥ नमस्कृत्य क्षमस्वेति त्वं मातः पुत्रवत्सले ॥ ११७ ॥ तदृष्ट्वा महदाश्चर्यमानतो विस्मयान्वितः ॥ शशंस भर्तृयज्ञं तं प्रायश्चित्तप्रदायकम् ॥ ११८ ॥ अहोऽतीव सुभाग्योऽहं यस्य मे गृहमागताः ॥ ईदृशा ब्राह्मणाः सर्वे चमत्कारपुरोद्भवाः ॥ ११९ ॥ तथा चैतादृशी कन्या ह्यसामान्यप्रवर्तिनी ॥ रत्नावती महाभागा सत्यशौचसमन्विता ॥ १२० ॥ तथाऽयं नैव सामान्यो ब्राह्मणश्च परावसुः ॥ यश्चेदृशीं समासाद्य कन्यां नो विकृतः स्थितः ॥ १२१ ॥ एवमुक्त्वा विस्मय्यथा तान्विप्रान्पार्थिवोत्तमाः ॥ तां च कन्यां समादाय तत्तथातःपुरं ययौ ॥ १२२ ॥ अथ ते नागराः सर्वे मर्यादां चक्रे ततः ॥ अग्रप्रभृति या वेश्या स्थानेऽस्मिन्वासमेव्यति ॥ १२३ ॥ तथा नैव गृहे धार्यं सुरामांसं कथंचन ॥ दूषयति सदा दुष्टा नागराणां सुतानिह ॥ १२४ ॥ अथ व्यवस्थासुक्तस्य या हि तद्वारयिष्यति ॥ सा दण्ड्यास्माच्च निर्वास्या प्रेत्य स्यात्पापभाषिणी ॥ १२५ ॥ औदुम्बर्या मध्यगेन दत्तं तालत्रयं तदा ॥ १२६ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये परावसुप्रायश्चित्तविधानवृत्तान्तवर्णनं नाम सप्तनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु दशार्णाधिपतिस्तदा ॥ रत्नवत्या विवाहार्थं तत्र स्थाने समागतः ॥ १ ॥ स श्रुत्वा तत्र वृत्तान्तं रत्नवत्याः समुद्रवम् ॥ विरक्तिं परमां कृत्वा प्रस्थितः स्वपुरं प्रति ॥ २ ॥ तं श्रुत्वा प्रस्थितं भूपमानर्तः स्वपुरं प्रति ॥ पृष्ठतोऽनुययौ तस्य व्यापो

टनकृते तदा ॥ ३ ॥ अथाब्रवीच्च तं प्राप्य कस्मात्त्वं प्रस्थितो नृप ॥ पाणिग्रहमकृत्वा तु मम कन्यासमुद्भवम् ॥ ४ ॥ ॥ दशार्ण उवाच ॥ ॥
दूषितेयं तव सुता कन्यकात्वविवर्जिता ॥ यस्याः पीतोऽधोऽन्येन मर्दितो च तथा स्तनौ ॥ ५ ॥ पुनर्भूरिति संज्ञा सा सञ्ज्ञाता दुहिता तव ॥
पुनर्भूजनयेत्पुत्रं यं कदाचित्कथंचन ॥ ६ ॥ स पातयत्यसंदिग्धं दश पूर्वान्दशापरान् ॥ एकविंशतिमं चैव तथैवात्मानमेव च ॥ ७ ॥ न वरि
प्याम्यहं तेन सुतां तेऽहं नराधिप ॥ निर्दोक्षिण्यमिति प्रोच्य दशार्णाधिपतिस्तदा ॥ ८ ॥ छंदमानोऽपि विविधैरुत्सवैश्चरथपूर्वकैः ॥ अवज्ञाय
महीपालं प्रस्थितः स्वपुरं प्रति ॥ ९ ॥ अथानन्तो गृहं प्राप्य भृगावत्याः समाकुलः ॥ तद्वत्तं कथयामास यदुक्तं तेन भृगुजा ॥ स्वभार्यायाः सुता
याश्च मन्त्रिणां दुःखसंयुतः ॥ १० ॥ ते प्रोचुः संति भूपालाः संख्याहीना महीतले ॥ रूपाद्या यौवनोपेता हस्त्यश्वरथसंयुताः ॥ ११ ॥ तेषामेक
तमस्य त्वं देहि कन्यां निर्जां विभो ॥ मा विषादे मनः कृत्वा दुःखस्य वशगो भव ॥ १२ ॥ आनर्तोऽपि च तच्छ्रुत्वा तेषां वाक्यं सुदुःखितम् ॥
ततः प्राह प्रहृष्टात्मा तान्सर्वान्मन्त्रिपूर्वकान् ॥ १३ ॥ तां च कन्यां स्थितां तव साम्रा परमवल्गुना ॥ पुत्रि दृष्ट्वा महीपालाः सर्वे चित्रगतास्त्वया ॥
॥ १४ ॥ तेषां मध्यान्तुपं चान्यं कश्चिद्वर्य शोभने ॥ यस्ते चित्तस्य सन्तोषं कुरुते हृदयं गतः ॥ १५ ॥ ॥ रत्नावत्युवाच ॥ ॥ न चाहं
वरिष्यामि पतिमन्यं कथंचन ॥ दशार्णाधिपतिं मुक्ता श्रूयतामत्र कारणम् ॥ १६ ॥ सकृज्जल्पति राजानः सकृज्जल्पति च द्विजाः ॥ सकृत्क
न्याः प्रदीयंते त्रीण्येतानि सकृत्सकृत् ॥ १७ ॥ एवं ज्ञात्वा न मां तात त्वमन्यस्मिन्महीपतौ ॥ दातुमर्हसि धर्मोऽयं न भवेच्छाश्वतो यतः ॥ १८ ॥
॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ बाह्यात्रेण प्रदत्ता त्वं दशार्णाधिपतेर्मया ॥ न ते हस्तग्रहं प्राप्तो विप्राग्निगुरुसन्निधौ ॥ १९ ॥ तत्कथं स पतिर्जातस्तवः
पुत्रि वदस्व मे ॥ २० ॥ ॥ रत्नावत्युवाच ॥ ॥ मनसा चिंत्यते कार्यं सकृत्तात पुरा यतः ॥ वाचया प्रोच्यते पश्चात्कर्मणा क्रियते ततः ॥ २१ ॥
तन्मया मनसा दत्तस्तस्यात्माऽयं पुरा किल ॥ त्वया च वाचया चास्मै प्रदत्तास्मि तथा विभो ॥ तत्कथं न पतिर्मे स्याद्वाहि वा यदि मन्यसे ॥ २२ ॥
साहं तपश्चरिष्यामि कौमारव्रतधारिणी ॥ नान्यं पतिं करिष्यामि निश्चयोऽयं मया कृतः ॥ २३ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं रोद्रे माता तस्या भृगावती ॥
अश्रुपूर्णेक्षणा दीना वाक्यमेतदुवाच ह ॥ २४ ॥ मा पुत्रि साहसं कार्यास्तपोऽयं त्वं कथञ्चन ॥ बाला त्वं सुकुमारांगी सदैव सुखभागिनी ॥ २५ ॥
कथं तपः समर्थासि विधातुं त्वमर्निदिते ॥ कन्दमूलफलाहारा चीरवल्कलधारिणी ॥ २६ ॥ तस्मान्मुख्यस्य भूपस्य कस्यचित्त्वां ददाम्यहम् ॥
॥ २७ ॥ एषा ते ब्राह्मणीनाम सखी परमसंमता ॥ प्रतीक्षते विवाहं ते कौमारं भावमाश्रिता ॥ २८ ॥ यस्य भूपस्य त्वं हर्म्यं प्रयास्यसि विवाहि
ता ॥ पुरोधास्तस्य यो राज्ञो भार्येयं तस्य भाविनी ॥ २९ ॥ ॥ रत्नावत्युवाच ॥ ॥ न च भूयस्त्वया वाच्यं वाक्यमेवविधं क्वचित् ॥
मदर्थं यदि मे प्राणास्त्वं वाञ्छसि सुतेपिणी ॥ ३० ॥ अथवा त्वं हठार्थं च तपोविघ्नं करिष्यसि ॥ ३१ ॥ ततस्त्यक्ष्याम्यहं देहं भक्षयित्वा
महद्विषम् ॥ खंडयिष्याम्यहं जिह्वां प्रवेक्ष्यामि च वा जलम् ॥ ३२ ॥ एवं सा निश्चयं कृत्वा प्रोच्य तां जननीं तदा ॥ ३३ ॥ ततः प्रोवाच तां
कन्यां ब्राह्मणीं संमतां सखीम् ॥ कृतांजलिपुटा भूत्वा समालिङ्ग्य च सादरम् ॥ ३४ ॥ गच्छ त्वं स्वपितुर्हर्म्यं प्रेषितासि मया शुभे ॥ येन ते
यच्छति पिता न त्राय महात्मने ॥ ३५ ॥ समस्तं यन्मया प्रोक्ता कदाचित्पदं वचः ॥ त्वयापि यन्मम प्रोक्तं तातं चैतन्मया ध्रुवम् ॥ ३६ ॥
॥ ॥ ब्राह्मण्युवाच ॥ ॥ अष्टवर्षा भवेद्वीरी नववर्षा तु रोहिणी ॥ दशवर्षा भवेत्कन्या अत ऊर्ध्वं रजस्वला ॥ ३७ ॥ कौमार्यं च प्रणष्टं मे
त्कसंपर्काद्विराजने ॥ जातं पौडशकं वर्षं स्त्रीधर्मेण समन्वितम् ॥ ३८ ॥ न मे पाणिग्रहं कश्चिन्नागरोऽत्र करिष्यति ॥ नुच्यमानस्तु स्मृत्यर्थं वक्ष्य
माणं वरानने ॥ ३९ ॥ रजस्वलां च यः कन्यामुद्राहयति निर्धृणः ॥ तस्याः सन्तानमासाद्य पातयेत्पुरुषान्वश ॥ ४० ॥ रजस्वलां तु यः कन्यां
पिता यच्छति निर्धृणः ॥ स पातयेदसंदिग्धं दश पूर्वान्दशापरान् ॥ ४१ ॥ तस्मादहं करिष्यामि त्वया सार्धं तपः शुभे ॥ पित्रा नैव हि मे कार्यं
न च मात्रा कथंचन ॥ ४२ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवं ते निश्चयं कृत्वा कन्यके द्वे द्विजोत्तमाः ॥ गते यत्र स्थितः साक्षाद्वर्त्यज्ञो महाशुनिः
॥ ४३ ॥ स्थितो वास्तुपदे रम्ये सर्वतीर्थमये शुभे ॥ तस्य तपःप्रभावेन जातु कोपो न दृश्यते ॥ ४४ ॥ कस्यचित्कापि मर्त्यस्य तिर्यग्योनिग
तस्य च ॥ कीडंति नकुलाः सपैर्माजाराः सह मूषकैः ॥ ४५ ॥ सारंगा द्वीपिभिः सार्धं काकाश्च सह कौशिकैः ॥ भर्तृयज्ञं सुखासीनं तत्र गत्वा
तु ते शुभे ॥ प्रोचतुर्विनयोपेते कृतांजलिपुटे स्थिते ॥ ४६ ॥ ॥ ब्राह्मण्युवाच ॥ ॥ अहं सख्या समं याता ह्यनया राजकन्यया ॥ तपोऽयं
तव पादौ तद्दि तपसो विधिम् ॥ ४७ ॥ वदस्व येन तत्कृत्स्नं प्रकरोमि महामते ॥ ४८ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ अहं ते कथयिष्यामि
तपश्चर्याविधिं वृषह् ॥ येन संप्राप्यते मोक्षः किं पुनस्त्रिदशालयः ॥ ४९ ॥ चात्रायणानि कृच्छ्राणि तथा सातपनानि च ॥ षष्ठे काले तथा भोज्यं
दिनांतरितमेव च ॥ ५० ॥ ब्रह्महृषं त्रिरात्रं च एकभक्तमवाचितम् ॥ तपोद्वाराणि सर्वाणि कृतान्येतानि वेधसा ॥ ५१ ॥ स्वशक्त्या चैव कार्याणि
रागद्वेषविवर्जितैः ॥ बाधितगर्भं फलं चैव सर्वेषामेव पुत्रिके ॥ ततः सिद्धिमवाप्नोति या सदा मनसि स्थिता ॥ ५२ ॥ समत्वं शत्रुमित्राभ्यां त
पाणरत्नयोः ॥ यदा संजायते चित्ते तदा मोक्षमवाप्नुयात् ॥ ५३ ॥ यो लिंगग्रहणं कृत्वा ततः कोपपरो भवेत् ॥ तस्य वृथा हि तत्सर्वं यथा भ्रममुत
तथा ॥ ५४ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ सा तथेति प्रतिज्ञाय ब्राह्मणी सहिता तथा ॥ रत्नावत्या जगामाथ किंचिच्चैव जलाशयम् ॥ ५५ ॥ स्वच्छोदकेन
संपूर्णं पश्चिनीपटं ङितम् ॥ ततश्चाद्रायणं चके तपसः प्रथमं व्रतम् ॥ ५६ ॥ ततः कृच्छ्रव्रतं चके ततः सातपनं च सा ॥ षष्ठात्रकालभोज्या च सा
चापुद्रस्तत्रपम् ॥ ५७ ॥ त्रिरात्रोपोषणं पश्चादावर्षयं तथा ॥ एकान्तरोपवासैश्च साऽनवद्वत्सरत्रयम् ॥ ५८ ॥ हेमंते जलमध्यस्था सा बभूव
तपस्विनी ॥ पंचाग्निसाधका ग्रीष्मे सा बभूव यरास्विनी ॥ ५९ ॥ निराश्रयाऽभक्तसाध्वी वर्षाकाल उपस्थिते ॥ ध्यायमाना दिवान्तं देवदेवं
जनार्दनम् ॥ ६० ॥ यद्यद्वत् पुरा चके ब्राह्मणी सा च सुमता ॥ अन्यं जलाशयं प्राप्य सा तत्रके नृपात्मजा ॥ प्रीत्या परमया युक्ता तदा सा द्विजस
त्तमाः ॥ ६१ ॥ ततो वर्षशतं सार्धं फलाहारा बभूव सा ॥ शीर्णपर्णारना पश्चात्तावन्मात्रं व्यवस्थिता ॥ ६२ ॥ ततश्चैव जलाहारा यावद्वर्षशतानि
पट ॥ बाधुभक्षा बभूवाप सहस्रं परिवत्सरात् ॥ ६३ ॥ यथायथा तपश्चके सा कुमारी द्विजोत्तमाः ॥ तथातथाऽभवत्तस्यास्तेजोवृद्धिरनुत्तमा ॥ ६४ ॥
पतस्मिन्नेव काले तु भगवान्छशिखरः ॥ ६५ ॥ गौर्वा सह प्रसन्नात्मा तस्या गोचरमागतः ॥ मेघगंभीरया वाचा ततो वचनमब्रवीत् ॥ ६६ ॥
वत्से तपोनिवृत्तिं त्वं कुरुष्व वचनान्मम ॥ प्रार्थयस्व मनोऽभीष्टं येन सर्वं ददामि ते ॥ ६७ ॥ ॥ ब्राह्मण्युवाच ॥ ॥ अभीष्टमेतदेवं मे यत्
दृष्टोऽसि शंकर ॥ स्वप्नेऽपि दर्शनं देव दुर्लभं ते नृणां यतः ॥ ६८ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ न मे स्यादर्शनं व्यर्थं कथंचित्सुतपस्विनि ॥
तस्माद्वर्य भद्रं ते वरं येन ददाम्यहम् ॥ ६९ ॥ ॥ ब्राह्मण्युवाच ॥ ॥ एषा मे सुसखी साध्वी राजपुत्री यशस्विनी ॥ रूपाता रत्नावतीनाम
प्राणैभ्योऽपि गरीयसी ॥ ७० ॥ मम तुल्यं तपश्चके शूद्रयोनावपि स्थिता ॥ निवर्तते तु यद्येषा तपसस्तु निवर्तनम् ॥ करोम्यथ जगन्नाथ तव

संशयं विना ॥ ७१ ॥ अस्याः स्नेहेन संत्यक्तो मया भर्ता सुरेश्वर ॥ तस्मादेव वरं देहि त्वमस्या मनसि स्थितम् ॥ ७२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा भगवान्छशिरोवरः ॥ अग्रवीद्वाजपुत्रीं तां मेघगंभीरया गिरा ॥ वत्से मद्रचनादद्य तपस्त्वं त्यक्तमर्हसि ॥ ७३ ॥ वं वरम्
 कल्याणि नित्यं मनसि संस्थितम् ॥ अदेयमपि दास्यामि सांप्रतं तव भामिनि ॥ ७४ ॥ ॥ रत्नावत्युवाच ॥ ॥ एतज्जलाशयं पुण्यं पद्मिनीपण्ड
 मण्डितम् ॥ ७५ ॥ यत्रैषा ब्राह्मणी साध्वी नित्यं च तपसि स्थिता ॥ अस्या नाम्ना च विख्यातिं तीर्थमेतत्प्रपद्यताम् ॥ ७६ ॥ अत्र यः कुरुते
 स्नानं श्रद्धया परया युतः ॥ तस्य भूयात्सदा वासो देवदेव त्रिविष्टपे ॥ ७७ ॥ मदीयं मम नाम्ना तु शूद्रासंज्ञं तु जायताम् ॥ तस्य तुल्यप्रभावं तु
 तीर्थस्य प्रतिपद्यताम् ॥ ७८ ॥ आवाभ्यां नित्यशः कार्यं कुमारत्वे महत्तपः ॥ आराध्यस्त्वं सुरश्रेष्ठो वाङ्मनःकर्मभिस्तथा ॥ ७९ ॥ एतस्मिन्नेव
 काले तु निर्भिद्य धरणीतलम् ॥ लिंगं माहेश्वरं विप्रा निष्क्रान्तं सूर्यसंनिभम् ॥ ८० ॥ ततः प्रोवाच ते देवः स्वयमेव ग्रहेश्वरः ॥ ताभ्यां सुतपसा
 तुष्टः सादरं भक्तवत्सलः ॥ ८१ ॥ एतत्तीर्थद्वयं ख्यातं त्रैलोक्येऽपि भविष्यति ॥ शूद्रीनाम् त्वदीयं तु ब्राह्मणी च सखी तव ॥ ८२ ॥ तीर्थद्वयेऽपि
 यः स्नात्वा एतस्मिन्क्षुद्रयाऽन्वितः ॥ त्वत्तः पद्मानि संयुज्य अस्यास्तोत्रं च निर्मलम् ॥ एतच्च मामकं लिंगं स्नापयित्वाऽर्चयिष्यति ॥ ८३ ॥
 पश्चात्पुनश्चतुर्दश्यां शुद्ध्यां सोमवासरे ॥ चैत्रे मासि च संप्राप्ते चिरायुः स भविष्यति ॥ ८४ ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो यद्यपि स्यात्तुपापकृत्
 ॥ ८५ ॥ एवमुक्त्वा स भगवांस्तत्तत्प्रादर्शनं गतः ॥ तत्र नित्यं च तपसि स्थिते सख्यावुभावपि ॥ ८६ ॥ यावत्कल्पशतं तावज्जरामरणवर्जं
 ते ॥ अद्यापि गगने ते च दृश्येते तारकात्मके ॥ ८७ ॥ ततः प्रभृति तत्ख्यातं तीर्थयुग्मं धरातले ॥ आगत्याथ नरो दूरात्ताभ्यां कृत्वा
 निमज्जनम् ॥ ८८ ॥ पूजयित्वा तु तल्लिंगं ततो याति दिवालयम् ॥ महापातकयुक्तोऽपि तत्प्रभावादसंशयम् ॥ ८९ ॥ एतस्मिन्त्रंतरे
 मर्त्ये नष्टा धर्मस्य च क्रिया ॥ यद्दानकृता या च देवाचनसमुद्रवा ॥ ९० ॥ व्याप्तस्तथाखिलः स्वर्गो मानवेः स्पर्धयान्वितः ॥
 सार्धं देवैर्विमानस्यैरप्सरोगणसेवितैः ॥ ९१ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु धर्मराजः समांययो ॥ यत्र वेदध्वनिर्ब्रह्मा ब्रह्मलोकं समाश्रितः ॥
 ॥ ९२ ॥ अग्रवीद्दुःखितो क्षीनः क्षिप्त्वात्रै पत्रकद्वयम् ॥ एकं पापसमुद्भूतमन्यद्रमसमुद्भवम् ॥ ९३ ॥ चित्रेण लिखितं यच्च विचित्रेण
 तथा परम् ॥ हाटकेऽश्वरजे क्षेत्रे देवतीर्थयुगं स्थितम् ॥ ९४ ॥ शूद्राख्यं ब्राह्मणीनाम् तथान्यत्पद्ममंडितम् ॥ तथा तत्रास्ति लिंगं
 च पुण्यं माहेश्वरं महत् ॥ ९५ ॥ त्रयाणामथ तेषां च प्रभावात्सर्वमानवाः ॥ अपि पापसमायुक्ताः प्रयाति त्रिदशालयम् ॥ ९६ ॥ शून्या मे
 नरका जाताः सर्वे ते रौरवादयः ॥ ९७ ॥ न कश्चिज्जनं चक्रे न दानं न च तर्पणम् ॥ देवतानां पितृणां च मनुष्याणां विशेषतः ॥ ९८ ॥
 तस्मान्मुक्तो मया सर्वो योऽधिकारस्तत्रोद्भवः ॥ नियोजयस्व तत्रान्यं कश्चिच्छक्ततमं ततः ॥ ९९ ॥ अप्रमाणं स्थितं सर्वमेतत्पत्रद्वयं मम ॥
 तच्छ्रुत्वा पद्मजः प्राह समानीय शतकतुम् ॥ १०० ॥ गत्वा शीघ्रतमं मर्त्ये त्वं शक्यं वचनान्मम ॥ हाटकेऽश्वरजे क्षेत्रे तीर्थद्वयमनुत्तमम् ॥ १०१ ॥
 शूद्राख्यं ब्राह्मणीत्येव यच्च लिंगमनुत्तमम् ॥ तत्स्थं नाशय क्षिप्रं कृत्वा पांडुप्रवर्णम् ॥ १०२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा सत्वरं शको
 गत्वा भूमितलं ततः ॥ पांडुभिः पूरयामास ते तीर्थे लिंगमेव च ॥ १०३ ॥ अद्यापि कलिकालेऽस्मिन्क्षेत्रे गृह्य सुवृत्तिकाम् ॥ स्नात्वा च
 तिलकं कार्यं सर्वपापविशुद्धये ॥ १०४ ॥ चतुर्दशीदिने प्राप्ते सोमवारे च संस्थिते ॥ द्वाभ्यां यः कुरुते श्राद्धं श्रद्धया परया युतः ॥ गयाश्राद्धे
 किं तस्य मनुः स्वायंभुवोऽग्रवीत् ॥ १०५ ॥ एतद्द्वयं सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽस्मि द्विजोत्तमाः ॥ यथा सा ब्राह्मणी जाता शूद्री चापि तथापरा ॥ १०६ ॥
 यश्चेतच्छृणुयाद्रक्त्या पठेद्वा द्विजसत्तमाः ॥ सोऽपि तद्दिनजात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ १०७ ॥ एवं नरो न कः सिद्धस्तस्य लिंगस्य
 पूजनात् ॥ चिरायुश्च तथा जातो यथान्यो नात्र विद्यते ॥ १०८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे
 हाटकेऽश्वरजेत्रमाहात्म्ये शूद्रीब्राह्मणीतीर्थद्वयमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ११८ ॥ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥
 तिस्रः कोट्योर्धकोटी च तीर्थानामिह भूतले ॥ श्रूयते सूत कात्स्न्येन कीर्त्यमाना मुनीश्वरैः ॥ १ ॥ कथं लभ्येत सर्वेषां तीर्थानां स्नानजं फलम् ॥
 अरुपायुर्भिर्महाभाग कलिकाल उपस्थिते ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ क्षेत्रत्रयमिहाख्यातं तथारण्यत्रयं महत् ॥ पुरीत्रयं वनान्येव त्रीणि
 ग्रामास्तथा त्रयः ॥ ३ ॥ तथा तीर्थत्रयं चान्यत्पर्वतत्रितयान्वितम् ॥ महानदीत्रयं चैव सर्वपातकनाशनम् ॥ ४ ॥ मर्यादालोकं स्थितं विप्राः
 सर्वतीर्थफलप्रदम् ॥ सर्वेष्वेतेषु यः स्नाति स सर्वेषां फलं लभेत् ॥ ५ ॥ चतुर्विंशतिसंख्यानामिदमाह प्रजापतिः ॥ य एकस्मिन्त्रिके स्नाति सर्व
 त्रिकफलं लभेत् ॥ ६ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ त्रीणि क्षेत्राणि कानीह तथारण्यानि कानि च ॥ पुनस्तिस्रो महाभाग काः ख्याताश्च वनानि
 च ॥ ७ ॥ के ग्रामाः कानि तीर्थानि के नंगाः सरितश्च काः ॥ नामभिर्वद नः सूत सर्वाण्येतानि विस्तरात् ॥ ८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 कुरुक्षेत्रमिति ख्यातं प्रथमं क्षेत्रमुत्तमम् ॥ हाटकेऽश्वरजं क्षेत्रं द्वितीयं परिकीर्तितम् ॥ ९ ॥ प्राभासिकं तृतीयं तु क्षेत्रं द्विजसत्तमाः ॥ एतत्क्षेत्रत्रयं
 पुण्यं सर्वपातकनाशनम् ॥ १० ॥ यथोक्तविधिना दृष्ट्वा नरः पापात्प्रमुच्यते ॥ यो यं काममभिध्यायन्क्षेत्रेष्वेतेषु भक्तितः ॥ ११ ॥ स्नानं करोति
 तस्येष्टं पुनसो जायते फलम् ॥ चतुर्विंशतिमानेषु स्नातो भवति स द्विजाः ॥ १२ ॥ एकं तु पुष्करारण्यं नैमिषारण्यमेव च ॥ धर्मारण्यं तृतीयं तु तेषां
 संकीर्त्यते द्विजाः ॥ १३ ॥ त्रिष्वेतेषु च यः स्नाति चतुर्विंशतिभागभवेत् ॥ १४ ॥ वाराणसी पुरीत्येका द्वितीया द्वारकापुरी ॥ अवन्त्याख्या तृतीयः
 च विंशता भुवनत्रये ॥ १५ ॥ एतासु यो नरः स्नाति चतुर्विंशतिभागभवेत् ॥ १६ ॥ वृन्दावनं वनं चैकं द्वितीयं खांडवं वनम् ॥ ख्यातं द्वैतवनं
 मान्यचूतीयं धरणीतले ॥ १७ ॥ त्रिष्वेतेषु च यः स्नाति चतुर्विंशतिभागभवेत् ॥ १८ ॥ कल्पग्रामः स्मृतश्चैकः शालिग्रामो द्वितीयकः ॥ नंदिग्राम
 स्तृतीयस्तु विंशतो द्विजसत्तमाः ॥ १९ ॥ त्रिष्वेतेषु च यः स्नाति चतुर्विंशतिभागभवेत् ॥ २० ॥ अग्नितीर्थं स्मृतं चैकं शुक्लीयमथापरम् ॥ तृतीयं
 पितृतीर्थं तु पितृणामतिवृद्धम् ॥ २१ ॥ त्रिष्वेतेषु च यः स्नाति चतुर्विंशतिभागभवेत् ॥ २२ ॥ श्रीपर्वतः स्मृतश्चैकः द्वितीयश्चात्रेदस्तथा ॥
 तृतीयो रेवताख्योऽत्र विख्यातः पर्वतोत्तमाः ॥ २३ ॥ त्रिष्वेतेषु च यः स्नाति चतुर्विंशतिभागभवेत् ॥ २४ ॥ गंगा नदी स्मृता पूर्वा नर्मदाख्या
 तथा परा ॥ सरस्वती तृतीया तु नदी पुक्षसमुद्रवा ॥ २५ ॥ आसु सर्वासु यः स्नाति चतुर्विंशतिभागभवेत् ॥ २६ ॥ एतेष्वेव हि सर्वेषु यः स्नानं
 कुरुते नरः ॥ सार्धकोटित्रयस्यात्र स कृत्स्नं फलमाप्नुयात् ॥ २७ ॥ यश्चैकस्मिन्नत्रः स्नाति स त्रिकस्य फलं लभेत् ॥ २८ ॥ एतद्द्वयं सर्वमाख्यातं
 यत्पृष्टोऽस्मि द्विजोत्तमाः ॥ संक्षेपातीर्थजं पुण्यं लभ्यते यत्रैर्भुवि ॥ २९ ॥ सांप्रतं किं तु वो वच्मि यत्तद्वदत मा चिरम् ॥ ३० ॥ ॥ ऋषय
 ऊचुः ॥ ॥ हाटकेऽश्वरजे क्षेत्रे यानि तीर्थानि सूतज ॥ तानि प्रोक्तानि सर्वाणि त्वयाऽस्माकं सुविस्तरात् ॥ ३१ ॥ तथा चायतनान्येव संख्याया
 रहितानि च ॥ अपि वर्षशतेनात्र स्नानं कर्तुं न शक्यते ॥ ३२ ॥ तेषु सर्वेषु मर्त्येन यथोक्तविधिना स्फुटम् ॥ देवतायतनान्येव तथा द्रष्टुं महा

मते ॥ ३३ ॥ यस्मिन्मातो दिने चैव तस्य व्युष्टिः प्रकीर्तिता ॥ अरुपायुपस्तदा मर्त्याः कृतेऽपि परिकीर्तिताः ॥ ३४ ॥ त्रेतायां द्वापरं चापि
किमु प्राप्ते कलौ युगे ॥ एवमरुपायुपो ज्ञात्वा मानवान्सूतनन्दन ॥ ३५ ॥ लभेरंश्च कथं सर्वतीर्थानां स्नानजं फलम् ॥ देवदर्शनजं वापि विशेषा
त्रिर्नानाश्च वे ॥ ३६ ॥ अस्ति कश्चिदुपायोऽत्र देवो वा मातुपोऽपि वा ॥ येन तेषां भवेत्पुण्यं सर्वेषामेव हेलया ॥ ३७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
अस्मिन्नर्थे पुरा पृष्टो विश्वामित्रो महामुनिः ॥ समुपेत्याश्रमं तस्य आनर्तेन महीभुजा ॥ ३८ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ भगवन्नत्र तीर्थानि संख्यया
रहितानि च ॥ तेषु स्नानविधिः प्रोक्तः सर्वेष्वेव पृथक्पृथक् ॥ ३९ ॥ मासे वारे दिने चैव कुत्रचिन्मुनिसत्तमः ॥ दानानि च तथोक्तानि यथा स्नान
विधिस्तथा ॥ ४० ॥ देवानां दर्शनं चापि पृथक्तेन प्रकीर्तितम् ॥ न शक्यते फलं प्राप्तुं सर्वेषां केनचिन्मुने ॥ ४१ ॥ अपि वर्षशतेनापि किं पुनः
स्तोकवासरैः ॥ तस्माद्द महाभाग सुखोपायं च देहिनाम् ॥ ४२ ॥ एकस्मिन्नपि च स्नातस्तीर्थे प्राप्नोति मानवः ॥ सर्वेषामेव तीर्थानां स्नानजं सकलं
फलम् ॥ ४३ ॥ तथैकस्मिन्सुरे दृष्टे सर्वदेवसमुद्रवम् ॥ फलं दर्शनजं भावि नराणां द्विजसत्तम ॥ ४४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा
सुचिरं ध्यात्वा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ अत्रवीच्छृणु राजेंद्र सरहस्यं वदामि ते ॥ ४५ ॥ चत्वार्यत्र प्रकृष्टानि मुख्यतीर्थानि पार्थिव ॥ येषु स्नाने
कृते राजञ्छाब्दे च तदनन्तरम् ॥ सर्वेषामेव तीर्थानां स्नानजं लभ्यते फलम् ॥ ४६ ॥ सप्तविंशतिलिङ्गानि तथात्रैव स्थितानि च ॥ सिद्धेश्वरप्रपूर्वाणि
सर्वेषापहराणि च ॥ ४७ ॥ तेषु सर्वेषु दृष्टेषु भक्त्या पूतेन चेतसा ॥ सर्वेषामेव देवानां भवेदर्शनजं फलम् ॥ ४८ ॥ एकस्मिन्नपि संहृष्टे पूजिते वा
सुरोत्तमे ॥ सप्तविंशतिलिङ्गानां पूजा तेन कृता भवेत् ॥ ४९ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ कानि चत्वारि तीर्थानि तत्र मुख्यानि सन्मुने ॥
येषु स्नातो नरः सम्यक्सर्वेषां लभते फलम् ॥ ५० ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ अत्रास्ति कूपिका पुण्या यस्यां संश्रयते गया ॥ कृष्णपक्षे
चतुर्दश्याममावास्यादिने तथा ॥ ५१ ॥ विशेषेण महाभाग कन्यासंस्थे दिवाकरे ॥ निर्विण्णा भूमिलोकानां कृतेः श्राद्धैरनेकधा ॥ ५२ ॥
यस्तस्यां कुरुते श्राद्धं सम्यक्द्रव्यासमन्वितः ॥ ५३ ॥ तस्मिन्नहनि राजेंद्र स संतारयते पितृन् ॥ तथा तीर्थं द्वितीयं तु शंखतीर्थमिति स्मृतम् ॥
॥ ५४ ॥ तत्र स्नात्वा नरो यस्तु पश्येच्छंखेश्वरं ततः ॥ सर्वेषां फलमाप्नोति मायस्य प्रथमेऽहनि ॥ ५५ ॥ तथा मन्नामकं तीर्थं तृतीयं मुख्यतां गत
म् ॥ अत्र स्नात्वा तु यः पश्येन्मया संस्थापितं हरम् ॥ ५६ ॥ विश्वामित्रेश्वरं नाम सर्वेषां स फलं लभेत् ॥ नभस्यस्य सिताष्टम्यां सर्वेषां लभते
फलम् ॥ ५७ ॥ शक्रतीर्थमिति ख्यातं चतुर्थं बालमण्डनम् ॥ तत्र स्नात्वा च पंचाहं शक्रेश्वरपश्येत् ॥ आश्विनस्य सितेऽष्टम्यां सर्वेषां लभते
फलम् ॥ ५८ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ विधानं वद मे विप्र गयाकूप्याः समुद्रवम् ॥ विस्तरेण महाभाग श्रद्धा मे महती स्थिता ॥ ५९ ॥
॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ अमावास्यादिने प्राप्ते तत्र कन्यागते रवौ ॥ यः श्राद्धं कुरुते भक्त्या स पितृस्तारयेन्नृजान् ॥ ६० ॥ भर्तृयज्ञविधा
नेन शुद्धेः स्थानोद्भवैर्द्रिजैः ॥ भर्तृयज्ञविधिं त्यक्त्वा योऽन्येन विधिना नरः ॥ ६१ ॥ श्राद्धं करोति मूढात्मा विहीनं स्थानजैर्द्रिजैः ॥ स्थानजै
रपि वाऽशुद्धैस्तस्य तद्व्यर्थतां व्रजेत् ॥ ६२ ॥ वृष्टिः स्याद्भूपरे यद्वत्सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ अंधस्याग्रे यथा नृत्यं प्रगीतं वधिरस्य च ॥ तथा च
व्यर्थतां याति अन्यस्थानोद्भवैर्द्रिजैः ॥ ६३ ॥ ब्राह्मणेः कारयेच्छ्राद्धं मूर्खरपि द्विजोत्तमाः ॥ चतुर्वेदा अपि त्याज्या अन्यस्थानसमुद्रवाः ॥ ६४ ॥
देवं कर्मणि पित्र्ये वा सोमपाने विशेषतः ॥ देशान्तरगतो यस्तु श्राद्धं च कुरुते नरः ॥ वैश्वानरपुरस्तेन कार्यं नान्यद्विजस्य च ॥ ६५ ॥ संनिवेश्य
दर्भवद्द्रव्याद्दं कुर्याद्विजोत्तमाः ॥ दक्षिणा भोजनं देयं स्थानिकानां चिरादपि ॥ ६६ ॥ पंचगव्यस्य संपूर्णां यथा कुम्भः प्रदुष्यति ॥ विदुर्नेकेन
मद्यस्य पतितेन नृपोत्तम ॥ ६७ ॥ एकेनापि च बाह्येन बहूनामपि भूपते ॥ मध्ये समुपविष्टेन तच्छ्राद्धं दोषमाप्नुयात् ॥ ६८ ॥ स्थानजोऽपि
चतुर्वेदो यद्यपि स्यान्न शुद्धिभाक् ॥ बहूनामपि शुद्धानां मध्ये श्राद्धं विनाशयेत् ॥ ६९ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन शुद्धं ब्राह्मणमानयेत् ॥ ७० ॥
स्थानिकं मूर्खमप्येवमलाभे गुणिनामपि ॥ हीनांगमधिकांगं वा दूषितं नो तथा परम् ॥ ७१ ॥ कन्यादाने तथा श्राद्धे कुलीनो ब्राह्मणः सदा ॥
आहर्तव्यः प्रयत्नेन य इच्छेच्छुभमात्मनः ॥ सोऽपि शुद्धिसमायुक्तो यदि स्यान्नृपसत्तम ॥ ७२ ॥ वृक्षाणां च यथाऽश्वत्थो देवतानां यथा हरिः ॥
श्रेष्ठस्थानजविप्राणां तथा चाष्टकुलोद्भवः ॥ ७३ ॥ आयुधानां यथा वज्रं सरसां सागरो यथा ॥ श्रेष्ठस्थानजविप्राणां तथाष्टकुलसंभवः ॥ ७४ ॥
उच्चैःश्रवा यथाऽश्वानां गजानां शक्रवाहनः ॥ श्रेष्ठस्थानजविप्राणां तथाष्टकुलसंभवः ॥ ७५ ॥ नदीनां च यथा गंगा सतीनां चाप्यरुंधती ॥
तद्वत्स्थानजविप्राणां श्रेष्ठोऽष्टकुलिकः स्मृतः ॥ ७६ ॥ ग्रहाणां भास्करो यद्वन्नक्षत्राणां निशाकरः ॥ तद्वत्स्थानजविप्राणां श्रेष्ठोऽष्टकुलिकः
स्मृतः ॥ ७७ ॥ पर्वतानां यथा मेरुर्द्रिपदानां द्विजोत्तमः ॥ स्थानजानां तु विप्राणां श्रेष्ठोऽष्टकुलिकस्तथा ॥ ७८ ॥ पक्षिणां गरुडो यद्वत्सिंहोऽ
रण्यनिवासिनाम् ॥ स्थानजानां तु विप्राणां श्रेष्ठोऽष्टकुलिकस्तथा ॥ ७९ ॥ एवं ज्ञात्वा प्रयत्नेन श्राद्धे यज्ञे च पार्थिव ॥ कन्यादाने विशेषेण
योज्यश्चाष्टकुलोद्भवः ॥ ८० ॥ नृत्यंति पितरस्तस्य गर्जति च पितामहाः ॥ वेदिमूले समालोक्य प्राप्तमष्टकुलं नृप ॥ ८१ ॥ पुनर्वदंति संहृष्टाः
किमस्माकं प्रदास्यति ॥ दौहित्रश्चापसव्येन जलं दर्भतिलान्वितम् ॥ ८२ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ यदेतद्भवता प्रोक्तं श्रेष्ठ्यमष्टकुलोद्भवम् ॥
सर्वेषां नागराणां च तर्किक वद महामते ॥ ८३ ॥ न ह्यत्र कारणं स्वरूपं भविष्यति द्विजोत्तम ॥ ८४ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ सत्यभक्तमहाराज
यत्त्वया व्याहृतं वचः ॥ अन्येऽपि नागराः संति वेदवेदांगपारगाः ॥ ८५ ॥ श्राद्धार्हा यज्ञयोग्याश्च कन्यायोग्या विशेषतः ॥ परं ते स्थापिता राजन्स्व
यमिद्रेण तत्र च ॥ ८६ ॥ प्रधानत्वेन सर्वेषां नागरेष्वपि कृत्स्नशः ॥ तेन ते गौरवं प्राप्ताः स्थानेनैव विशेषतः ॥ ८७ ॥ तस्माच्छ्राद्धं प्रकृतव्यं विप्रै
श्चाष्टकुलोद्भवैः ॥ अप्राप्तौ चैव तेषां तु कार्यं नागरसंभवेः ॥ ८८ ॥ नान्यस्थानसमुद्भूतैश्चतुर्वेदैरपि द्विजैः ॥ भर्तृयज्ञेन मर्यादा कृता ह्येषा महा
त्मना ॥ ८९ ॥ मुक्ता तु नागरं विप्रं योऽन्येनात्र करिष्यति ॥ श्राद्धं वा यदि वा यज्ञं व्यर्थं तस्य भविष्यति ॥ ९० ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥
सत्यन्ये विविधा विप्रा वेदवेदांगपारगाः ॥ मध्यदेशोद्भवाः शान्तास्तथान्ये तीर्थसंगवाः ॥ ९१ ॥ भर्तृयज्ञेन ये त्यक्ताः श्राद्धे यज्ञे विशेषतः ॥
हीनांगाश्चाधिकांगाश्च द्विर्नग्राः श्यावदंतकाः ॥ ९२ ॥ कुनखाः कुष्ठसंयुक्ता मूर्खा अपि विगर्हिताः ॥ श्राद्धार्हाः सूचितास्तेन एतं मे संशयं
वद ॥ ९३ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ कीर्तयिष्ये नरव्याघ्र कारणानि बहूनि च ॥ चमत्कारस्य पत्न्याश्च दानेन पतिता यतः ॥ ९४ ॥ स्त्रीणां
प्रतिग्रहेणैव विप्रेषु प्रोपितेषु च ॥ पृथक्त्वं च ततो जातं बाह्याभ्यन्तरसंज्ञकम् ॥ ९५ ॥ दुर्वाससा ततः शप्ता रुष्टेनेवाहिना यथा ॥ विद्याधना
भिमानेन शापेन पतिताः सदा ॥ ९६ ॥ कुशे राज्यगते राजन्नाशसानां महाभयम् ॥ प्रजयाऽऽवेदितं सर्वं तस्य राज्ञो महात्मनः ॥ ९७ ॥ विभी
षणस्य लंकायां दूतश्च प्रेषितस्तदा ॥ सर्वं निवेदयामास प्रजानां भयसंभवम् ॥ ९८ ॥ अभिवन्द्य कुशादेशं रामस्य चरितं स्मरन् ॥ पुर्यां विलो
कयामास लङ्कायां राक्षसासनात् ॥ ९९ ॥ उपप्लवस्य कर्तारो नष्टाः सर्वे दिशो दश ॥ गन्धर्वाणां च लोकं हि भयेन महता गतः ॥ १०० ॥

स्थातुं तत्र न शक्तास्ते विभीषणभयेन च ॥ पृथिव्यां समनुप्राताः स्थानान्यपि बहूनि च ॥ १०१ ॥ भयेन महता तत्र कुशस्यैव तु शासने ॥
 ब्राह्मणानां च रूपाणि कृत्वा तत्र समागताः ॥ १०२ ॥ वाडवानां महिम्ना च मध्ये स्थातुं न तेऽशक्नुः ॥ पतितानां च संस्थानं चमत्कारपुरं गताः ॥
 १०३ ॥ मायाविशारदैस्तैश्च धनेन विद्यया ततः ॥ अर्धं जगत् ततस्तैस्तु तेषां मध्ये स्थितं च तैः ॥ १०४ ॥ ततः प्रभृति ते सर्वे राक्षसत्वं
 प्रपदिरे ॥ कुराण्यपि च कर्माणि कुर्वति च पदेपदे ॥ १०५ ॥ ततस्ते सर्वथा राजन्वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥ आद्रे यज्ञे नरव्याघ्र नरके पातयति च ॥
 १०६ ॥ अन्यच्च दूषणं तेषां कीर्तयिष्ये तवाऽनघ ॥ त्रिजाताः स्थापिता राजन्सर्पाणां गरुडशानात् ॥ १०७ ॥ नगरत्वं ततो जातं चमत्कार
 पुरस्य तु ॥ त्रिजातत्वं तु सर्वेषां जातं तत्र विशेषतः ॥ १०८ ॥ एतेभ्यः कारणेभ्यश्च भर्तृयज्ञेन वर्जिताः ॥ पुनश्च कारणं तेषां स्पर्शादपि न
 शुद्धिभाक् ॥ १०९ ॥ कुम्भकोत्थं च संप्राप्तं महच्चण्डालसंभवम् ॥ ११० ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ एतच्च कारणं विप्र कथयस्व प्रसादतः ॥
 स्वावरस्य चरस्यैव जगतो ज्ञानमस्ति ते ॥ १११ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ अत्र ते कीर्तयिष्यामि पूर्ववृत्तकथांतरम् ॥ भर्तृयज्ञेन ये त्यक्ताः
 सर्वे न्ये ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ११२ ॥ वर्धमाने पुरे पूर्वमासीदंत्यजजातिजः ॥ चण्डालः कुम्भकोनाम निर्दयः पार्ष्णिकर्मकृत् ॥ ११३ ॥ कस्यचित्त्वथ
 कालस्य तस्य पुत्रो बभूव ह ॥ विरूपस्यापि रूपद्वयः पूर्वकर्मप्रभावतः ॥ ११४ ॥ पिगाक्षस्य सुकृष्णस्य वयोमध्यस्य पार्थिव ॥ दक्षः सर्वेषु
 कृत्येषु सर्वलक्षणलक्षितः ॥ ११५ ॥ स वृद्धिं द्रुतमभ्येति शुक्रपक्षे यथोदुराद्र ॥ तथाऽसौ शंस्यमानस्तु सर्वलोकैः सुहृपभाक् ॥ दृष्ट्वा कुटुंबकं
 नित्यं वैराग्यं परमं गतः ॥ ११६ ॥ ततो देशांतरं दुःखाद्भ्रममाण इतस्ततः ॥ चमत्कारपुरं प्राप्नो द्विजरूपं समाश्रितः ॥ स स्नाति सर्वकृत्येषु भिक्षा
 ब्रह्मभोजनः ॥ ११७ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु ब्राह्मणः शंसितव्रतः ॥ छांदोग्यगोत्रविख्यातः सुभद्रोनाम पार्थिवः ॥ ११८ ॥ नागरो वर्षयाजी च
 वेदवेदांगपारगः ॥ तत्रासीत्तस्य सजाता कन्यका द्विगुणे रदैः ॥ ११९ ॥ तथा त्रिभिः स्तनै रौद्रा पृष्ठयावर्तकसंयुता ॥ दारिद्र्योऽपि सुदुःस्थोऽपि
 कुलहीनोऽपि पार्थिव ॥ १२० ॥ दीयमानामपि न तां प्रतिगृह्णाति कश्चन ॥ यद्वक्ष्यति भर्तारं पण्मासाभ्यंतरे हि सा ॥ १२१ ॥ यस्याः स्युर्द्विगुणा दंता
 एवं सानुद्विका जगुः ॥ विस्तीर्णं कन्यका या तु श्वशुरस्य कुलक्षयम् ॥ संघते नात्र सन्देहस्तस्मात्तां दूरतस्त्यजेत् ॥ १२२ ॥ पृष्ठयावर्ता भवेद्यस्या
 असती सा भवेद्भुतम् ॥ बहुपापसमाचारा तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥ १२३ ॥ अथ तां वृद्धिमापन्नाः दृष्ट्वा विप्रः सुभद्रकः ॥ चिन्ताचक्रं समारुढो न
 शातिमधिगच्छति ॥ १२४ ॥ किं करोमि क्व गच्छामि कथमस्याः पतिर्भवेत् ॥ न कश्चित्प्रतिगृह्णाति प्रार्थितोऽपि मुहुर्मुहुः ॥ १२५ ॥
 दारिद्र्यो व्याधितो वाऽपि वृद्धोऽपि ब्राह्मणो हि सः ॥ स्मृतौ यस्मादिदं प्रोक्तं कन्यार्थे प्राङ्महर्षिभिः ॥ १२६ ॥ अष्टवर्षा भवेद्वीरी नववर्षा
 च रोहिणी ॥ दशवर्षा भवेत्कन्या अत ऊर्ध्वं रजस्वला ॥ १२७ ॥ माता चैव पिता चैव ज्येष्ठो भ्राता तथैव च ॥ त्रयस्ते नरकं याति दृष्ट्वा
 कन्यां रजस्वलाम् ॥ १२८ ॥ एवं चिन्तयतस्तस्य सौंस्त्यजो द्विजरूपधृक् ॥ भिक्षार्थं तद्वहं प्राप्नो दृष्टेन महात्मना ॥ १२९ ॥
 पृष्ठश्च विस्मयात्तेन दृष्ट्वा रूपं तथाविधम् ॥ कुतस्त्वमिह सम्प्राप्तः क्व यास्यसि च मिथुक ॥ १३० ॥ ईदृग्भव्यतरो भूत्वा कस्मा
 न्माधुकरी गतः ॥ किं गोत्रं तव मे ब्रूहि कतमः प्रवरश्च ते ॥ १३१ ॥ सोऽब्रवीद्वैद्विदेशीयं स्थानं मे सुमहत्तरम् ॥ नाम्ना भोज
 कटं ख्यातं नानाद्विजसमाश्रितम् ॥ १३२ ॥ तत्रासीन्माधवोनाम ब्राह्मणो वेदपारगः ॥ वसिष्ठगोत्रविख्यात एकप्रवरमूचितः ॥
 १३३ ॥ तस्याहं तनयो नाम्ना चंद्रप्रभ इति स्मृतः ॥ १३४ ॥ ततोऽहमष्टमे वर्षे यदा व्रतधरः स्थितः ॥ तदा पंचत्वमापन्नः पिता मे
 वेदपारगः ॥ १३५ ॥ माता मे सह तेनैव प्रविष्टा हव्यवाहनम् ॥ ततो वैराग्यमापन्नो निष्कांतोऽहं निजालयात् ॥ १३६ ॥ तीर्थानि भ्रममाणोऽत्र
 संप्राप्तस्तु पुरं तव ॥ अधुना संप्रयास्यामि प्रभासं क्षेत्रमुत्तमम् ॥ १३७ ॥ यत्र सोमेश्वरो देवस्त्यक्का कैलासमागतः ॥ न मया पठिता वेदा न च
 शास्त्रं नृपोत्तम ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन तेन भिक्षां चराम्यहम् ॥ १३८ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा चिन्तयामास चेतसि ॥
 ब्राह्मणोऽयं सुदेशीयस्तथा भव्यतमाकृतिः ॥ यदि गृह्णाति मे कन्यां तदस्मै प्रददाम्यहम् ॥ १३९ ॥ यावद्रजस्वला नैव जायते सा निरूपिता ॥
 कृत्स्नं दूषयति क्षिप्रं नैव वंशं ममाधमा ॥ १४० ॥ ततः प्रोवाच तं स्लेच्छं संमंजस सह भार्यया ॥ यदि गृह्णासि मे कन्यां तव यच्छाम्यहं
 द्विज ॥ १४१ ॥ भरणं पोषणं द्वाभ्यां करिष्यामि सदैव हि ॥ १४२ ॥ तच्छ्रुत्वा हर्षितः प्राह सौंस्त्यजो नृपसत्तमम् ॥ तवादेशं करिष्यामि यच्छ मे
 कन्यकां नृप ॥ १४३ ॥ तथेष्ट्युक्ता गतस्तेन तस्मै दत्ता निजा सुता ॥ गृह्योक्तेन विधानेन विवाहो विहितस्ततः ॥ १४४ ॥ ततो ददौ धनं
 धान्यं गृहं क्षेत्रं च गोधनम् ॥ तस्मै तुष्टिसमायुक्तो मन्यमानः कृतार्थताम् ॥ १४५ ॥ अथ सोऽपि च तां प्राप्य विलासानकरोद्बहू ॥ खाद्यैः
 पानैः सुवस्त्रैश्च गन्धमाल्यैर्विभूषणैः ॥ १४६ ॥ परं स व्रजति प्रायो येन मार्गेण केनचित् ॥ सारमेयाः सशब्दाश्च पृष्ठतोऽनुव्रजंति वै ॥ १४७ ॥
 अन्येषामंत्यजात्यानां यद्वत्तस्य विशेषतः ॥ वेदाभ्यासपरश्चैव यदि संजायते क्वचित् ॥ रक्तं पतति वक्त्रेण तत्क्षणात्तस्य दुर्मतेः ॥ १४८ ॥ एतस्मि
 न्तरे लोकः सर्व एव प्रशंसितः ॥ अत्रैव च मिथोऽभ्येत्य चंडालोऽयमसंशयम् ॥ १४९ ॥ यदेते पृष्ठतो यांति भपमाणाः शुनीसुताः ॥ सुभद्रोऽपि
 च तत्तेषां श्रुत्वा चिन्तापरोऽभवत् ॥ १५० ॥ मन्यमानश्च तत्सत्यं दुःखेन महतान्वितः ॥ नूनमंत्यजजातीयो भविष्यति सुतापतिः ॥ १५१ ॥
 ज्ञायते चेष्टितैः सर्वैर्यथाऽयं जरपते जनः ॥ १५२ ॥ एवं रात्रिर्दिवं तस्य चिन्तयानस्य भूपतेः ॥ लोकापवादयुक्तस्य कियान्कालोऽभ्यवर्तत
 ॥ १५३ ॥ अन्यस्मिन्नहनि प्राप्ते आद्याद्या द्विजसत्तमाः ॥ मध्यगेन समायुक्ता ब्रह्मस्थानं समागताः ॥ तस्य शुद्धिकृते प्रोचुर्येन शंका प्रण
 श्यति ॥ १५४ ॥ अथोचुस्तं द्विजश्रेष्ठा ब्रह्मस्थानस्य मध्यगम् ॥ मध्यगस्य तु वक्त्रेण विवर्णवदनं स्थितम् ॥ १५५ ॥ कुलं गोत्रं निजं ब्रूहि प्रव
 रांश्च विशेषतः ॥ स्थानं देशं च विप्राणां येन शुद्धिः प्रदीयते ॥ १५६ ॥ अथासौ वेपमानस्तु प्रस्विन्नवदनस्तथा ॥ अथोद्विष्टस्वाचेदं गददं
 विहिताञ्जलिः ॥ १५७ ॥ नर्माष्टमे पिता मेहं वर्षे मृत्युं गतस्ततः ॥ ततः सा तं समादाय जननी मे पतिव्रता ॥ मां त्यक्त्वा दुःखितं दीनं प्रविष्टा
 हव्यवाहनम् ॥ १५८ ॥ अहं वैराग्यमापन्नस्तीर्थयात्रां समाश्रितः ॥ बालभावे पितुर्दुःखात्पापसैरपरैः सह ॥ १५९ ॥ न मया पठितो वेदो न च
 शास्त्रं निरूपितम् ॥ तीर्थयात्रापरोऽहं च समायातो भवत्पुरम् ॥ १६० ॥ अभद्रेण सुभद्रेण श्वशुरेण दुरात्मना ॥ एतज्ज्ञानाम्यहं विप्रा गोत्रं वासि
 ष्टमेव वा ॥ १६१ ॥ अथैकप्रवरो देशो गोडो मधुपुरं पुरम् ॥ ततस्ते ब्राह्मणाः प्रोचुर्यस्य नो ज्ञायते कुलम् ॥ तस्य शुद्धिः प्रदातव्या भट्टद्वारेण
 केवला ॥ १६२ ॥ स त्वं घटं समारुह्य ब्राह्मणार्थं च केवलम् ॥ शुद्धिं प्राप्य ततो भोगान्भुङ्क्ष्वान्नस्थोऽपि केवलम् ॥ १६३ ॥ सोऽब्रवीत्साहसं
 कृत्वा सर्वानेव द्विजोत्तमान् ॥ प्रतिगृह्णाम्यहं कामं तत्तमापकमेव च ॥ १६४ ॥ प्रविशामि हुताशं वा भक्षयिष्याम्यहं विप्रा ॥ १६५ ॥ किं पुनर्घटदिव्यं च

क्रियमाणं सुखावहम् ॥ ब्राह्मणस्य कृते विप्राश्रिते नो मामके घृणा ॥ १६६ ॥ अथ ते ब्राह्मणास्तस्य धटारोहणसंभवम् ॥ शुद्धिं निर्दिश्य
 वारं च सूर्यस्य च ततः परम् ॥ जग्मुः स्वस्वं गृहं सर्वं सोऽपि विप्रोऽत्यजो द्विजाः ॥ १६७ ॥ ततः प्राह निर्जा भार्या रहस्यं नृपसत्तम ॥
 ज्ञातोऽहं ब्राह्मणैः सर्वैरत्यजातिसमुद्रवः ॥ देशांतरं गमिष्यामि त्वमागच्छ मया सह ॥ १६८ ॥ ॥ भार्यावाच ॥ ॥ अहमग्निं प्रवेक्ष्यामि
 न यास्यामि त्वया सह ॥ पापबुद्धे पतिष्यामि न चाहं नरकाग्निषु ॥ १६९ ॥ बुध्यमाना न सेविष्ये त्वामत्यजसमुद्रवम् ॥ पापं संदूषितं सर्वं
 त्वयेतत्स्थानमुत्तमम् ॥ १७० ॥ तथा मम पितुर्हर्म्यं संवत्सरप्रयाजिनः ॥ तस्माद्भुततरं गच्छ यावन्नो वेत्ति कश्चन ॥ १७१ ॥ नो चेत्पापसमाचार
 संप्राप्त्यसि महाऽऽपदम् ॥ १७२ ॥ ततो निशामुखे प्राप्ते कौपीनावरणान्वितः ॥ नष्टोऽभीष्टां दिशं प्राप्य तदा जीवितजाद्रयात् ॥ १७३ ॥
 इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये नागराष्टकुलश्रेष्ठचवर्णननामैकोनविंशत
 तमोऽध्यायः ॥ १९९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ ततः प्रभाते संजाते प्रोद्वते रविमण्डले ॥ सा चापि दुहिता तस्य दीक्षि
 तस्य महात्मनः ॥ १ ॥ रोह्यमाणोऽभ्यगमत्पितरं मातरं प्रति ॥ प्रोवाच गद्वं वाक्यं वाष्पव्याकुललोचना ॥ २ ॥ तातास्व किमिदं पापं
 युवाभ्यां समनुष्ठितम् ॥ अन्त्यजस्य प्रदत्ताऽहं यत्पापस्य दुरात्मनः ॥ ३ ॥ स नष्टो रजनीवक्रे ममावेद्य निजं कुलम् ॥ तस्मादहं प्रवेक्ष्यामि
 प्रदीपे हव्यवाहने ॥ ४ ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा दीक्षितः स सुभद्रकः ॥ निश्चेष्टः पतितो भूमौ वातभ्रम इव द्रुमः ॥ ५ ॥ ततः स पीततोयेन संसि
 क्तश्च पुनः पुनः ॥ लब्ध्वाशु चेतनं कृच्छ्रात्स्वजनैः परिवारितः ॥ प्रलापान्विविधांश्चक्रे ताडयन्स्वशिरो मुहुः ॥ ६ ॥ अथ ते ब्राह्मणाः सर्वे तस्य
 संपर्कदूषिताः ॥ भर्तृयज्ञं समासाद्य तेनैव संहितास्ततः ॥ ७ ॥ प्रोक्षुर्विनयसंपुक्ताः प्रोक्षेत्तत्सुतया सह ॥ सुभद्रेण निजे हर्म्ये सुतां दत्त्वा निवे
 शितः ॥ ८ ॥ चण्डालो द्विजरूपोत्र चंद्रप्रभ इति स्मृतः ॥ ९ ॥ यावत्संवत्सरं सार्वं देवे पिब्ये च योजितः ॥ पापकर्मा न विज्ञातः सोऽपुना
 प्रकटोऽभवत् ॥ १० ॥ सुभद्रस्यानुपगणेन स्थानं सर्वं प्रदूषितम् ॥ अन्त्यजेन महाभाग तत्कुलञ्च विनिम्रहम् ॥ ११ ॥ कैश्चित्तस्य गृहे भुक्तं जलं
 पीतं तथा परैः ॥ अन्यैश्च गृहमानीय प्रदत्तं भोजनं तथा ॥ १२ ॥ किं वा ते बहुनोक्तं न स कोऽस्ति द्विजोत्तम ॥ संकरो यस्य नो जातस्तस्य
 पापस्य संभवः ॥ १३ ॥ त्वया स्थानमिदं पुण्यं कृतं पूर्वं महात्मते ॥ सर्वेषां च गुरुस्त्वं हि तस्याच्छुद्धिं वदस्व नः ॥ १४ ॥ ततः संचिन्त्य
 सुचिरं स्मृतिशाल्वाप्यनेकशः ॥ प्रायश्चित्तं ददौ तेषां सर्वेषां स द्विजन्मनाम् ॥ १५ ॥ चाद्रायणरातं प्रादात्सुभद्रायाहिताग्नये ॥ सर्वं भ
 डपरित्यागं पुनराधानमेव च ॥ १६ ॥ लक्षहोमविधानं च गृह्यध्वविशुद्धये ॥ वृद्धिप्रवेशनं तस्यास्तत्सुतायाः प्रकीर्तितम् ॥ १७ ॥
 येन यावन्ति भोज्यानि तस्य भुक्तानि मंदिरं ॥ तस्य तावन्ति कृच्छ्राणि तेनोक्तानि महात्मना ॥ १८ ॥ यैर्जलानि प्रपीतानि यावन्मा
 त्राणि तद्गृहे ॥ प्राजापत्यानि दत्तानि तेभ्यस्तावन्ति पार्थिव ॥ १९ ॥ ब्राह्मणानां तथान्येषां तत्र स्थाने निवासिनाम् ॥ तत्सर्पशूद्रपि
 तानां च प्राजापत्यं पृथक्पृथक् ॥ २० ॥ स्त्रीशूद्राणां तदर्थं च तदर्थं बालवृद्धयोः ॥ मृन्मयानां च भांडानां परित्यागो निवेदितः ॥ २१ ॥
 सर्वेषामेव लोकानां रसत्यागस्तथैव च ॥ कोटिहोमस्तु निर्दिष्टो ब्रह्मस्थाने यथोदितः ॥ सर्वस्थानविशुद्धयर्थं स्थानवित्तेन केवलम् ॥
 ॥ २२ ॥ अथोवाच पुनर्विप्रान्स कृत्वा चोच्छ्रितं भुजम् ॥ तारनादेन महता सर्वास्तात्रगरोद्भवाच् ॥ २३ ॥ सुभद्रेण च सर्वस्वं देयं
 विप्रेभ्य एव च ॥ चतुर्थांश्च येभ्युक्तं तद्गृहे स्वधनस्य च ॥ २४ ॥ अष्टांशं यैर्जलं पीतं गोदानं स्पर्शसंभवम् ॥ शेषाणामपि लोकानां
 यथाशक्त्या तु दक्षिणा ॥ २५ ॥ दीक्षितेन जपः कार्यो लक्षगायत्रिसंभवः ॥ शेषैर्विप्रेर्यथा वित्तं तथा कार्यो जपोऽखिलः ॥ २६ ॥ अहं
 चैव करिष्यामि प्राणायामशतत्रयम् ॥ नित्यमेव द्विजश्रेष्ठाः षष्ठकालकृताशनः ॥ २७ ॥ यावत्संवत्सरस्यांतं ततः शुद्धिर्भविष्यति ॥ जन
 संपर्कसंजाता सर्वे तस्य दुरात्मनः ॥ २८ ॥ एवमुक्त्वा ततो भूयः स प्रोवाच द्विजोत्तमाच् ॥ अथाऽऽद्यान्मध्ययास्येन ब्रह्मस्थानसमाश्रयाच् ॥
 ॥ २९ ॥ अद्यप्रभृति यः कन्यामविदित्वा तु नागरम् ॥ नागरो दास्यति कापि पतितः स भविष्यति ॥ ३० ॥ अश्राद्धयो ह्यपत्तिको नागराणां
 विशेषतः ॥ ३१ ॥ यः श्राद्धं नागरं मुक्त्वा ह्यन्यस्मै संप्रदास्यति ॥ विमुखास्तस्य यास्यति पितरो विबुधैः सह ॥ ३२ ॥ नागरेण विना यस्तु
 सोमपानं करिष्यति ॥ स करिष्यत्यसंदिग्धं मद्यपानं तु नागरः ॥ तन्मतेन विना यस्तु श्राद्धकर्म करिष्यति ॥ ३३ ॥ ततः सर्वं वृथा तस्य
 भविष्यति न संशयः ॥ विशुद्धिरहितं यस्तु नागरं भोजयिष्यति ॥ ३४ ॥ श्राद्धे तस्यापि तत्सर्वं व्यर्थतां संप्राप्त्यति ॥ सर्वेषां नागराणां च
 मर्यादयं कृता मया ॥ ३५ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन शुद्धिः कार्या द्विजोत्तमैः ॥ वर्षेवर्षे तु संप्राप्ते स्वस्थानस्य विशुद्धये ॥ ३६ ॥ ॥ विश्वामित्र
 उवाच ॥ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्पुष्टोऽस्मि नृपोत्तम ॥ श्राद्धार्हा नागरा येन नागराणां व्यवस्थिताः ॥ भर्तृयज्ञेन मर्यादा कृता तेषां यथा
 पुरा ॥ ३७ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये भर्तृयज्ञकृतनागरजातिमर्यादावर्णनं
 नाम द्विंशततमोऽध्यायः ॥ २०० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ अथ ते ब्राह्मणाः सर्वे भर्तृयज्ञं महामतिम् ॥ कृतांजलि मुदा धृत्वा
 स्तुतिं कृत्वा वचोऽब्रुवन् ॥ १ ॥ यदेतद्भवता प्रोक्तं शोधितो यो भवेद्विजः ॥ श्राद्धस्य कन्यकायाश्च सोमपानस्य सोऽहेति ॥ २ ॥ कथं शुद्धिः
 प्रकल्प्या तस्य सर्वं ब्रवीहि नः ॥ नागरस्य समस्तस्य देशांतरगतस्य च ॥ ३ ॥ देशांतरप्रजातस्य तत्र जातस्य वा पुनः ॥ अज्ञातपितृवर्गस्य सामा
 न्यं पदमिच्छतः ॥ ४ ॥ एतन्नः सर्वमाचक्ष्व विस्तरेण महामते ॥ ५ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा ब्राह्मणानां नृपोत्तम ॥
 अवशीर्षयज्ञस्तु स्वाभिप्रायं सुसंमतम् ॥ ६ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ प्रश्नभारो महानेव भवद्भिः समुदाहृतः ॥ तथापि कथयिष्यामि
 नमस्कृत्य स्वयंभुवम् ॥ ७ ॥ अज्ञातपितृवरो यो दूरादपि समागतः ॥ सामान्यं वाञ्छते पथं नागरोऽस्मीति कीर्तयन् ॥ ८ ॥ तस्य शुद्धिः प्रदा
 तथा मुख्यैः शान्तिः शुभेर्द्विजैः ॥ गर्तातीर्थोद्भवं विप्रं कृत्वा चैव पुरःसरम् ॥ ९ ॥ विशुद्धिं याचमानस्य यदि यच्छति नो द्विजाः ॥ कामाद्वा यदि
 वा कोचात्प्रदपाद्वा च्युतेभ्यात् ॥ १० ॥ ब्रह्महृत्योद्भवं पापं सर्वेषां तत्र जायते ॥ तस्मादभ्यागतो यस्तु दूरादपि विशेषतः ॥ ११ ॥ तस्य शुद्धिः
 प्रदानव्या प्रयत्नेन द्विजोत्तमैः ॥ शुद्धिं तु त्रिविधां प्रातो मम वाक्यसमुद्रवाच् ॥ १२ ॥ स शुद्धो नागरो ज्ञेयो जानो देशांतरेष्वपि ॥ पूर्वं विशो
 यभेदं ततो मातृकुलं स्मृतम् ॥ १३ ॥ ततः शीलं त्रिभिः शुद्धः सामान्यं पदमर्हति ॥ १४ ॥ सर्वेषामपि विप्राणां वर्षाते समुपस्थिते ॥ शुद्धिः
 कार्या प्रयत्नेन स्वस्थानस्य विशुद्धये ॥ १५ ॥ तदर्थं शरदश्रुतिं शुभर्त्ता ब्राह्मणोत्तमाः ॥ चानुश्रवणसंपन्नाः संस्थाप्याः षोडशेव तु ॥ १६ ॥
 ब्राह्मणाः पुरतः सर्वे शान्ता दांता जितेन्द्रियाः ॥ गर्तातीर्थोद्भवं विप्रं तेषां मध्ये निवेशयेत् ॥ १७ ॥ तदग्रे पीठिका देयाश्चतस्रो लक्षगान्विताः ॥
 यावत्कार्तिकपर्यन्तं चानुश्रवणकल्पिताः ॥ १८ ॥ प्रथमा वदृचस्यार्थे याजुषस्य तथाऽपरा ॥ सामगस्य तथैवान्या तथाऽऽद्यस्य चतुर्थिका ॥

या ॥ ३ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ नष्टंशस्तु यो ब्रूयाद्वागरोऽस्मीति संसदि ॥ तस्य शीलं प्रविज्ञेयं ततः शुद्धिं समादिशेत् ॥ ४ ॥ नागराणां
तु ये धर्मा व्यवहाराश्च केवलाः ॥ तेषु चेद्वर्तते नित्यं संभाव्यो नागरो हि सः ॥ ५ ॥ तस्य शुद्धिकृते देयं घटं ब्राह्मणसत्तमाः ॥ घटे तु शुद्धिमापन्ने
ततोऽसौ शुद्धतां व्रजेत् ॥ ६ ॥ आद्वैतः कन्यकार्हाश्च सोमार्हाश्च विशेषतः ॥ सामान्यपदयोग्यश्च समस्ते स्थानकर्मणि ॥ ७ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं
यत्पृष्टोऽस्मि नरोत्तम ॥ द्वितीया जायते शुद्धिर्यथा नष्टान्वये द्विजे ॥ तस्माद्ब्रह्म महाराज यद्वयः श्रोतुमर्हसि ॥ ८ ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥
तस्मात्ते नागरा भूत्वा विप्राश्चाष्टकुलोद्भवाः ॥ सर्वेषामुत्तमा जाताः प्राधान्येन व्यवस्थिताः ॥ ९ ॥ तपसः किं प्रभावः स तेषां वा यजनोद्भवः ॥
विद्योद्भवोऽथवा विप्र किं वा दानसमुद्भवः ॥ १० ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ ते सर्वे गुणसंपन्ना यथान्ये नागरास्तथा ॥ विशेषश्चापरस्तेषां
ते शक्रेण प्रतिष्ठिताः ॥ ११ ॥ तेन ते गौरवं प्राप्ताः सर्वेषां तु द्विजन्मनाम् ॥ १२ ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ कस्मिन्काले तु ते विप्राः शक्रे
णात्र प्रतिष्ठिताः ॥ किमर्थं च वदास्माकं विस्तरेण महामते ॥ १३ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ हिरण्याक्ष इति ख्यातः पुराऽऽसीदनामो
त्तमः ॥ अभवत्तस्य संग्रामः शक्रेण सह दारुणः ॥ १४ ॥ तत्र देवासुरे युद्धे मृता भूरिदिवौकसः ॥ दानवाश्च महाराज परस्परजिगीषवः ॥ १५ ॥
अथ ते दानवाः संख्ये शक्रेण विनिपातिताः ॥ विद्यावलेन तान्द्रुकः सजीवान्कुरुते पुनः ॥ १६ ॥ देवाश्च निधनं प्राप्ता न जीवन्ति कथंचन ॥
कन्यचित्त्वथ कालस्य विष्णुं प्रोवाच वृत्रहा ॥ १७ ॥ धारातीर्थमृतानां च प्रहारैः सन्मुखैः प्रभो ॥ या गतिश्च समादिष्टा तां मे वद जनार्दन ॥
॥ १८ ॥ पराङ्मुखा मृता ये च पलायनपरायणाः ॥ तेषामपि गतिं ब्रूहि यादृज्यायेत वाच्युत ॥ १९ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ धारातीर्थमृतानां च
सन्मुखानां महाहवे ॥ यथा चोच्छिन्नबीजानां पुनर्जन्म न विद्यते ॥ २० ॥ ये पुनः पृष्ठदेशे तु हन्यन्ते भयविह्वलाः ॥ भुञ्ज्यमानाः परस्ते च प्रेताः
स्युस्त्रिदशाविप ॥ २१ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ केचिदेवा मृता युद्धे युध्यमानाश्च सन्मुखाः ॥ तथैवान्ये मया दृष्टा हन्यमानाः पराङ्मुखाः ॥
प्रेतत्वं दानवानां च सर्वेषां स्यान्न वा प्रभो ॥ २२ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ असंशयं सहस्राक्ष हता युद्धे पराङ्मुखाः ॥ प्रेतत्वे यांति ते सर्वे
देवा वा मानुषा यदि ॥ २३ ॥ विषादघ्नेः कुलघ्नानां तथा चैवात्मघातिनाम् ॥ दंष्ट्रिभिर्हतदेहानां शृंगिभिश्च सुरेश्वर ॥ प्रेतत्वं जायते नूनं सत्यमेत
दसंशयम् ॥ २४ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ कथं तेषां भवेन्मुक्तिः प्रेतत्वादारुणाद्विभो ॥ एतन्मे सर्वमाचक्ष्व येन यत्नं करोम्यहम् ॥ २५ ॥ ॥ श्रीभग
वानुवाच ॥ ॥ तेषां संयुज्यते श्राद्धं कन्यासंस्थे दिवाकरे ॥ कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां नभस्यस्य सुरेश्वर ॥ २६ ॥ गयायां भक्तिपूर्वं तु पितामहवचो
यथा ॥ ततः प्रयांति ते मोक्षं सत्यमेतदसंशयम् ॥ २७ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ कस्मात्तत्र दिने श्राद्धं क्रियते मधुहूदन ॥ शस्त्रैर्विनिहतानां
च सर्वं मे विस्तराद्ब्रू ॥ २८ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ भूतप्रेतपिशाचैश्च कूष्माण्डे राक्षसैरपि ॥ पुरा संप्रार्थितः शंभुर्दिने तत्र समागते ॥
अथैकं दिवसं देव कन्यासंस्थे दिवाकरे ॥ २९ ॥ अस्माकं देहि येन स्यात्तृतिर्वर्षसमुद्भवा ॥ प्रदत्ते वंशजैः श्राद्धे दीनानां त्वं दयां कुरु ॥ ३० ॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ यः करिष्यति वै श्राद्धमस्मिन्नहनि संस्थिते ॥ कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां नभस्यस्य च वंशजः ॥ भविष्यति परा प्रीति
र्यावत्संवत्सरः स्थितः ॥ ३१ ॥ यः पुनस्तु गयां गत्वा युष्मदंशसमुद्भवः ॥ करिष्यति तथा श्राद्धं तेन मुक्तिमवाप्स्यथ ॥ ३२ ॥ शस्त्रेण निह
तानां च स्वर्गस्थानामपि ध्रुवम् ॥ न करिष्यति यः श्राद्धं तस्मिन्नहनि संस्थिते ॥ ३३ ॥ क्षुत्पिपासार्तदेहाश्च पितरस्तस्य दुःखिताः ॥
स्थास्यन्ति वत्सरंयावदेतदाह पितामहः ॥ ३४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तस्मिन्नहनि कारयेत् ॥ अन्यमुद्दिश्य तत्सर्वं प्रेतानामिह जायते ॥ ३५ ॥
ततो भगवता दत्ता तेषां चैव तु सा तिथिः ॥ श्राद्धकर्मणि संजाते विना शस्त्रहतं जनम् ॥ ३६ ॥ संमुखस्यापि संग्रामे युध्यमानस्य देहिनः ॥
कदाचिच्चलते चित्तं तीक्ष्णशस्त्रहतस्य च ॥ ३७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्र
माहात्म्ये शकविष्णुसंवादे प्रेतश्राद्धकथनं नाम चतुरधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ एवं ज्ञात्वा सहस्राक्ष
मम वाक्यं समाचर ॥ यदि ते बलभास्ते च ये हता रणमूर्धनि ॥ १ ॥ युध्यमानास्तवाग्रे च गयाश्राद्धेन तर्पय ॥ तान्सर्वान्प्रेतभावाच्च येन
मुक्तिं भजन्ति ते ॥ २ ॥ पलायनपरा ये च पृष्ठदेशे हता मृताः ॥ ३ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ वर्षेवर्षे तदा श्राद्धं प्रकरोति पितामहः ॥ गया
गत्वा दिने तस्मिन्पितृणां दिव्यरूपिणाम् ॥ ४ ॥ तत्कथं देव गच्छामि तत्राहं श्राद्धसिद्धये ॥ तस्मात्कथय मे तेषां किञ्चिच्छ्राद्धाय भूतले ॥
मुक्तिदं येन गच्छामि तव वाक्यान्नानार्दन ॥ ५ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ ततः स सुचिरं ध्यात्वा तमुवाच जनार्दनः ॥ अस्ति तीर्थ
महत्पुण्यं तस्मादप्यधिकं च यत् ॥ ६ ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे कूपिकामध्यसंस्थितम् ॥ अमावास्यादिने तत्र चतुर्दश्याश्च देवप ॥ गया संक्रमते
सम्यक्सर्वतीर्थसमन्विता ॥ ७ ॥ कन्यासंस्थे रवौ तत्र यः श्राद्धं कुरुते नरः ॥ अष्टवंशोद्भवैर्विपैः स पितृन्स्तारयेन्नृजान् ॥ ८ ॥ अपि प्रेतत्व
मापन्नान्कि पुनः स्वर्गसंस्थितान् ॥ तत्क्षेत्रप्रभवा विप्रा अष्टवंशसमुद्भवाः ॥ ९ ॥ तप उग्रं समास्थाय वर्तते हिमपर्वते ॥ आनर्ताधिपतेर्दीनाद्रीता
ततः प्राप्स्यसि वाञ्छितम् ॥ ते चाऽपि सुखिनः सर्वे भविष्यन्ति समागताः ॥ १२ ॥ त्वया सह प्रपूज्याश्च ह्यस्माभिः श्राद्धकारणात् ॥ तच्छ्रुत्वा
सहसा शक्रः सन्तोषं परमं गतः ॥ १३ ॥ हिमवंतं समुद्दिश्य प्रस्थितस्त्वरयाऽन्वितः ॥ वासुदेवोऽपि राजेंद्र क्षीराब्धिमगमत्तदा ॥ १४ ॥ हिम
वन्तं समाश्रित्य शक्रोऽपि दृष्टो द्विजान् ॥ अष्टवंशसमुद्भूतान्विष्णुना समुदाहृतान् ॥ १५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ इन्द्रोऽपि विष्णुवाक्येन हिमवंतं समागतः ॥ ऐरावतं समारुह्य नागेंद्रं पर्वतोपमम् ॥ १॥ तत्रापश्यदृषीस्तान्स चमत्कार
समुद्भवान् ॥ निः मेः संयमेर्यक्तान्सदाचारपरायणान् ॥ वानप्रस्थाश्रमोपेतान्कामक्रोधविवर्जितान् ॥ २ ॥ एके विप्राः स्थितास्तेषामेकांतरितभो
जनाः ॥ पष्ठकालाशिनश्चान्य चांद्रायणपरायणाः ॥ ३ ॥ अश्मकुट्टाः स्थिताः केचिदंतोलूखलिनः परे ॥ शीर्णपर्णाशनाः केचिज्जलाहारास्तथा
परे ॥ वायुभस्नास्तथैवान्ये तपस्तेषुः सुदारुणम् ॥ ४ ॥ अथ शक्रं समालोक्य तत्राऽऽयातं द्विजोत्तमाः ॥ वृजितं चारणैः सिद्धेस्तेरदृष्टं कदाचन ॥ ५ ॥
ते सर्वे ब्राह्मणाः प्रोक्तास्तदाश्रमसमीपगैः ॥ ६ ॥ अयं शक्रः समायातो भवतामाश्रमे द्विजाः ॥ कियतामर्हणं चास्मे यद्योक्तं शास्त्रचित्तकैः ॥ ७ ॥
ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे विस्मयोत्फुल्ललोचनाः ॥ संमुखाः प्रययुस्तूर्णं कृतांजलिपुटाः स्थिताः ॥ ८ ॥ गृह्योक्तविधिना तस्मे संप्रहृष्टतनूद्भवाः ॥ प्रोबुध
विनयात्सर्वं किमागमनकारणम् ॥ ९ ॥ निरीहस्यापि देवंद्र कौतुकं नो व्यवस्थितम् ॥ १० ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ कुशलं वो द्विजश्रेष्ठा
अग्निहोत्रेषु कृत्स्नाः ॥ तपश्चर्यासु सर्वासु वेदाभ्यासे तथा श्रुते ॥ ११ ॥ हाटकेश्वरजं क्षेत्रं त्यक्त्वा तीर्थमयं श्रभम् ॥ कस्मादत्र समायाता हिमा

तिजनके गिरौ ॥ १२ ॥ तस्मात्सर्वे मया सार्धं समागच्छन्तु सद्भिजाः ॥ चमत्कारपुरे पुण्ये बहुविप्रसमाकुले ॥ १३ ॥ वासुदेवसमादेशात्त्र
 गत्वाथ सांप्रतम् ॥ गयाकूपे करिष्यामि श्राद्धं भक्त्या द्विजोत्तमाः ॥ १४ ॥ युष्मदये चतुर्दश्यां प्रेतपक्ष उपस्थिते ॥ खेचरत्वं समायातं सर्वेषां
 भवतां स्फुटम् ॥ १५ ॥ सवालवृद्धपत्नीकाः साग्निकोत्रा मया सह ॥ तस्माद्गच्छत भद्रं वस्तव स्थानं भविष्यति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥
 न वयं तत्र यास्यामश्चमत्कारपुरं पुनः ॥ अन्येऽपि ब्राह्मणास्तत्र वेदवेदांगपारगाः ॥ १७ ॥ नागरा याज्ञिकाः संति स्मार्ताः श्रुतिपरायणाः ॥ तेषां
 मये कुरु श्राद्धं श्रद्धा चेच्छ्राद्धजा तव ॥ १८ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ तत्र ये ब्राह्मणाः केचिद्रवद्रिः संप्रकीर्तिताः ॥ तथाविधांश्च ते सर्वे वेदवे
 दांगपारगाः ॥ १९ ॥ श्रुताध्ययनसंपन्ना याज्ञिकाश्च विशेषतः ॥ परं द्वेषपराः सर्वे तथा परुषवादिनः ॥ २० ॥ अहंकारेण संयुक्ताः परस्परजिगी
 षवः ॥ तपसा विप्रयुक्ताश्च भोगसक्ता दिवानिशम् ॥ २१ ॥ यूयं सर्वगुणोपेता विष्णुना मे प्रकीर्तिताः ॥ तस्मादागमनं कार्यं मया सार्धं समस्तके
 ॥ २२ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ अस्माभिस्तेन दोषेण त्यक्तं स्थानं निजं हि तत् ॥ बहुतीर्थसमोपेतं स्वर्गमार्गप्रदर्शकम् ॥ २३ ॥ यदि
 यास्यामहे तत्र त्वया सार्धं पुरंदर ॥ अस्माकं स्वजनाः सर्वे रागद्वेषपरायणाः ॥ २४ ॥ अपराधान्करिष्यन्ति नित्यमेव पदेपदे ॥ ईर्ष्याधर्मसंगो
 पेताः परुषाक्षरजल्पकाः ॥ २५ ॥ ततः संपत्स्यते क्रोधः क्रोधाच्च तपसः क्षयः ॥ ततो न प्राप्यते मुक्तिस्तद्रच्छामः कथं विभो ॥ २६ ॥ अपरं तत्र
 भूपोऽस्ति देशे दानपरः सदा ॥ आनर्ताधिपतिः ख्यातः सर्वभूमौ सदैव सः ॥ २७ ॥ ददाति विविधं दानं हस्त्यश्वकनकादिकम् ॥ यदि तत्र न
 गृहीमस्तदा कोपं स गच्छति ॥ २८ ॥ भूपाले कोपमापन्ने स्वजनेषु विरोधिषु ॥ सिद्धिर्नो तपसोऽस्माकं तेन त्यक्तं निजं पुरम् ॥ २९ ॥ यदि
 गृहीमहे दानं तस्य भूपस्य देवप ॥ तपसः संप्रणाशः स्याद्यद्वि प्रोक्तं स्वयंभुवा ॥ ३० ॥ दशसूनासमश्चक्री दशचक्रिसमो ध्वजी ॥ दशध्वजि
 समा वेश्या दशवेश्यासमो नृपः ॥ ३१ ॥ तत्कथं तस्य गृहीमो दानं पापरतस्य च ॥ यथाऽन्ये नागराः सर्वे
 लोभेन महतान्विताः ॥ ३२ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ प्रभावोऽयं द्विजश्रेष्ठास्तस्य क्षेत्रस्य संस्थितः ॥ हाटकेश्वरसंज्ञस्य सर्वदेव
 व्यवस्थितः ॥ ३३ ॥ पितृणां च सुतानां च बंधूनां च विशेषतः ॥ श्वश्रूणां च सुपानां च भगिनीभ्रातृभार्ययोः ॥ ३४ ॥ तस्या
 धस्तात्स्वयं देवो हाटकेश्वरसंज्ञितः ॥ पुरस्य विद्यते तस्य प्रतापेनारिला जनाः ॥ ३५ ॥ सन्तप्यन्ते ततो द्वेषं प्रकुर्वन्ति परस्परम् ॥ किं न
 श्रुतं भवद्रिस्तु यथा रामः सलक्ष्मणः ॥ सीतया सह संप्राप्तो विरोधं परमं गतः ॥ ३६ ॥ सीतया लक्ष्मणेनैव सार्धं कोपेन संयुतः ॥ उवाच्यं
 प्रोक्तवान्विप्रास्तो च तेन समं तदा ॥ ३७ ॥ अपि मासं वसेत्तत्र यदि कोपविवर्जितः ॥ तदा मुक्तिमवाप्नोति स्वर्गभाक्पञ्चरात्रतः ॥ ३८ ॥
 तस्मात्तत्र प्रगच्छन् युष्माभिस्तु मया सह ॥ ईर्ष्याधर्मं न युष्माभिस्ते करिष्यन्ति नागराः ॥ ३९ ॥ न चैव भवतां कोपस्तत्रस्थानां भविष्यति ॥
 प्रसादान्मम विप्रैः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ४० ॥ आनर्तः पार्थिवो दाने योजयिष्यति न क्वचित् ॥ युष्माकं पुत्रपौत्रेभ्यो ये दास्यन्ति च
 कन्यकाः ॥ ४१ ॥ सहस्रगुणितं तेषां तत्फलं संभविष्यति ॥ अमावास्यादिने श्राद्धं कन्यासंस्थे दिवाकरे ॥ ४२ ॥ युष्मदये द्विजश्रेष्ठा मया
 कृप्यां करिष्यति ॥ यस्तस्य तत्फलं भावि सहस्रशतसंमितम् ॥ ४३ ॥ गयाश्राद्धात्त्र सन्देहः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ यदि श्राद्धकृते तत्र नाया
 स्यथ द्विजोत्तमाः ॥ ४४ ॥ ततः शापं प्रदास्यामि तपोविप्रकरं हि वः ॥ एवं ज्ञात्वा मया सार्धं तत्राऽऽगच्छत सत्वरम् ॥ ४५ ॥ इत्युक्ताः तेन
 ते सर्वे शक्रेण सह तत्क्षणात् ॥ कश्यपश्चैव कौण्डिन्य उक्षणाशः शार्कवो द्विषः ॥ ४६ ॥ वैजवापश्चैव पट्टः कापिष्ठलो द्विकस्तथा ॥ एतत्कुलाष्टकं
 प्राप्तमिद्रेण सह पार्थिव ॥ ४७ ॥ अग्निष्वात्तादिकान्सर्वान्पितृनाहूय कृत्स्नशः ॥ विश्वेदेवास्तथा चैव प्रस्थितः पाकशासनः ॥ ४८ ॥ सम्य
 क्छ्राद्धासमाविष्टश्चमत्कारपुरं प्रति ॥ एतस्मिन्नेव काले तु ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ४९ ॥ गयायां प्रस्थितः सोऽपि श्राद्धार्थं तत्र वासरे ॥ विश्वेदेवाः
 प्रतिज्ञाय गयायां प्रस्थिता विधिम् ॥ ५० ॥ शक्रश्चाद्धं परित्यज्य गता यत्र पितामहः ॥ शक्रोऽपि तत्पुरं प्राप्य गयाकूप्यामुपागतः ॥ ५१ ॥ ततः
 स्नात्वाह्वयामास श्राद्धार्थं श्रद्धयान्वितः ॥ विश्वेदेवान्पितृन्चैव काले कुतपसंज्ञिते ॥ ५२ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्ताः समाहूताश्च तेन ये ॥ पितरो देवहूता ये
 प्रेतरूपास्तथैव च ॥ ५३ ॥ प्रत्यक्षरूपिणः सर्वे द्विजोपाते समाश्रिताः ॥ विश्वेदेवा न संप्राप्ता ये गयायां गतास्तदा ॥ ५४ ॥ ततो विलम्बमकरोत्तदर्थं पाक
 शासनः ॥ विश्वेदेवा यतः श्राद्धे पूज्याः प्रथममेव च ॥ ५५ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्ता नारदो मुनिसत्तमः ॥ शक्रं प्राह समागत्य विश्वेदेवाऽभिका
 सिणम् ॥ ५६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ विश्वेदेवा गताः शक्र श्राद्धे पैतामहेऽधुना ॥ गयायां ते मया दृष्टा गच्छमानाः प्रहर्षिताः ॥ ५७ ॥ तच्छ्रुत्वा
 तत्र कुपितस्तेषामुपरि तत्क्षणात् ॥ अत्रवीत्परुषं वाक्यं विप्राणां पुरतः स्थितः ॥ ५८ ॥ विश्वेदेवान्विना श्राद्धं करिष्याम्यहमत्र भोः ॥ तथान्ये
 मानवाः सर्वे करिष्यन्ति धरातले ॥ ५९ ॥ विश्वेदेवान्पुरः स्थाप्य योऽत्र श्राद्धं करिष्यति ॥ व्यर्थतां यास्यते तस्य ऊपरे वर्पितं यथा ॥ ६० ॥ एवमुक्त्वा
 सहस्राक्ष एकोदिष्टानि कृत्स्नशः ॥ चकार सर्वदेवानां ये हता रणमूर्धनि ॥ ६१ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु वागुवाचाशरीरिणी ॥ येषामुद्दिश्य
 तच्छ्राद्धं कृतं तेषां नृपोत्तम ॥ ६२ ॥ शक्रशक्र महाबाहो येषां श्राद्धं कृतं त्वया ॥ प्रेतत्वे संस्थितानां च प्रेतत्वेन विवर्जिताः ॥ ६३ ॥
 गताः स्वर्गं प्रसादात्ते दिव्यरूपवपुर्धराः ॥ ये पुनः स्वर्गताः पूर्वं युध्यमाना महाहवे ॥ ६४ ॥ ते च मोक्षं गताः सर्वे प्रसादात्तत्र वासव ॥
 तच्छ्रुत्वा वासवो वाक्यं तोषेण महतान्वितः ॥ ६५ ॥ अहो तीर्थमहो तीर्थं शंसमानः पुनःपुनः ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्ता विश्वे
 देवाः समुत्सुकाः ॥ ६६ ॥ निर्वृत्य ब्रह्मणः श्राद्धं गयायां तत्र पार्थिव ॥ प्रोचुश्च वृत्रहंतारं कुरु श्राद्धं शतकतो ॥ ६७ ॥ भूपोऽपि न विनाऽस्मा
 भिलभ्यते श्राद्धजं फलम् ॥ वयं दूरात्समायातास्तव श्राद्धस्य कारणात् ॥ निर्वर्त्य ब्रह्मणः श्राद्धं येन पूर्वं निमंत्रिताः ॥ ६८ ॥ तच्छ्रुत्वा
 वचनं तेषां कुपितः पाकशासनः ॥ अत्रवीत्परुषं वाक्यं मेवगम्भीरया गिरा ॥ ६९ ॥ अद्यप्रभृति यः श्राद्धं मर्त्यलोके करिष्यति ॥
 अन्योऽपि यो भवत्पूर्वं वृथा तस्य भविष्यति ॥ ७० ॥ एकोदिष्टानि श्राद्धानि करिष्यन्त्यखिला जनाः ॥ सांप्रतं मर्त्यलोकेऽत्र मर्यादं
 कृता मया ॥ ७१ ॥ भूताः प्रेताः पिशाचाश्च ये चान्ये श्राद्धहारकाः ॥ विश्वेदेवैः प्ररक्ष्यन्ते रक्षयिष्यामि तानहम् ॥ ७२ ॥ यजमानस्य काये च
 श्राद्धं संयोज्य यन्नतः ॥ मया हताः प्रयास्यन्ति सर्वे ते दूरतो द्रुतम् ॥ ७३ ॥ एवमुक्त्वा सहस्राक्षो विश्वेदेवास्ततः परम् ॥ प्रोवाच ब्राह्मणान्सर्वान्वि
 श्वेदेवैर्विना कृतम् ॥ श्राद्धकर्म भवद्रिस्तु कार्यमन्यैश्च मानवैः ॥ ७४ ॥ तथेत्युक्ते द्विजैश्च विश्वेदेवाः सुदुःखिताः ॥ रुरुदुर्वाण्पूरेण प्रावयन्तो
 वसुंधराम् ॥ ७५ ॥ तेषामुष्णाधुना तेन यत्पृथ्वी प्राविता नृप ॥ भूतान्यंडान्यनेकानि संख्यया रहितानि च ॥ ७६ ॥ ततोऽडेभ्यो विनिष्कानाः
 प्राणिनो रौरवरूपिणः ॥ कृष्णदंताः शंकुकर्णा ऊर्ध्वकेशा भयावहाः ॥ रक्ताक्षाश्च ततः प्रोचुर्विश्वेदेवांश्च ते नृप ॥ ७७ ॥ वयं बुभुक्षिताः सर्वे भोजनं
 दीयन्तां भुवम् ॥ भवद्रिर्विदिता यस्माद्याचयामो न चापरम् ॥ ७८ ॥ ॥ विश्वेदेवा ऊचुः ॥ ॥ अस्माभि रहितं श्राद्धं किञ्चित्संजायते क्षिणो ॥

अथवा परया यच्च पुष्पाकं भावि भोजनम् ॥ ७९ ॥ एवमुक्त्वा तु ते आहं विश्वेदेवा नृपोत्तम ॥ ब्रह्मलोकं गताः सर्वे दुःखेन महताऽन्विताः ॥
 प्रोबुध दीनया वाचा प्रणिपत्य पितामहम् ॥ ८० ॥ ययं बाह्याः कृता देव आह्वानां बलविद्विषा ॥ तव आह्वे गता यस्माद्दयायां प्राङ्निमंत्रिताः ॥
 ॥ ८१ ॥ तेन रुष्टः सहस्राक्षस्तव इति समागताः ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं नः आह्वार्हाः स्याम वै यथा ॥ ८२ ॥ तच्छ्रुत्वा सत्वरं ब्रह्मा कृपया परया
 न्वितः ॥ विश्वेदेवान्समादाय कूष्माण्डैस्तेः समन्वितात् ॥ ८३ ॥ शक्रोऽपि आह्वकर्माणि कृत्वा तेषां दिवौकसाम् ॥ तीर्थयात्रापरो भूत्वा तथैव
 च व्यवस्थितः ॥ ८४ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु ब्रह्मा तत्र समागतः ॥ विश्वेदेवसमायुक्तो हंसयानसमाश्रितः ॥ ८५ ॥ शक्रोऽपि सहसा दृष्ट्वा संप्राप्तं
 कमलासनम् ॥ अर्घ्यमादाय पादं च सत्वरं सम्मुखो ययौ ॥ ८६ ॥ ततः प्रणम्य शिरसा साष्टांगं विनयान्वितः ॥ प्रोवाच प्राञ्जलिभूत्वा
 स्वागतं ते पितामह ॥ ८७ ॥ तव संदर्शनादेव ज्ञातं जन्मत्रयं मया ॥ द्रुतं पूर्वं शुभं कर्म करोमि च यथाऽधुना ॥ ८८ ॥ करिष्यामि परे
 लोके व्यक्तमेतदसंशयम् ॥ ८९ ॥ निःस्पृहस्यापि ते देव यदागमनकारणम् ॥ तन्मे द्रुततरं ब्रूहि येन सर्वं करोम्यहम् ॥ ९० ॥ ॥ ब्रह्मो
 वाच ॥ ॥ यैर्विना न भवेच्छ्राद्धं मयापि सुरसत्तम ॥ विश्वेदेवास्तव्या तेऽद्य आह्वयाह्वा विनिर्मिताः ॥ ९१ ॥ तत्त्वया न कृतं भद्रं तेन
 कर्म वितन्वता ॥ अप्रमाणं कृता वेदा यतश्च स्मृतयस्तथा ॥ ९२ ॥ एते पूर्वं मया शकं आह्वार्थं विनिमंत्रिताः ॥ पश्चात्तव्या न दोषोऽस्ति
 तस्माच्चैषां महात्मनाम् ॥ ९३ ॥ तस्माच्छापप्रमोक्षार्थं त्वं यतस्व सुरेश्वर ॥ येन स्पृष्टः आह्वयोग्याश्च सर्वेऽमी दुःखिता भूशम् ॥ ९४ ॥ पुरा होतव्य
 या प्रोक्ते सर्वेषां च द्विजन्मनाम् ॥ एतत्पूर्वं च यच्छ्राद्धं सफलं तद्रविष्यति ॥ ९५ ॥ तत्कथं मम वाक्यं त्वमसत्यं भ्रूरोपि च ॥ ९६ ॥ इन्द्र उवाच ॥
 मयाऽपि कोपयुक्तेन शप्ता एते पितामह ॥ तद्यथा सत्यवाक्योऽहं प्रभवामि तथा कुरु ॥ ९७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तव वाक्यं यथा सत्यं प्रथमिष्य
 ति वासव ॥ तथाऽहं संविधास्यामि विश्वेदेवार्थमेव ह ॥ ९८ ॥ विश्वेदेवैर्विना आह्वं यत्त्वया समुदाहृतम् ॥ एकोदिष्टं नराः सर्वे करिष्यन्ति धरातले ॥
 ॥ ९९ ॥ तस्मिन्नहनि देवेन्द्र त्वया यत्र विनिर्मितम् ॥ प्रेतपक्षे चतुर्दश्यां शस्त्रेण निहतस्य च ॥ १०० ॥ क्षयाहे चाऽपि संजाते विश्वेदेवैर्विना
 कृतम् ॥ नागरस्य शुभं आह्वं वचनान्मे भविष्यति ॥ १०१ ॥ शेषकाले तु यः आह्वं प्रकरिष्यति तैर्विना ॥ व्यर्थं संपत्स्यते तस्य मम वाक्याद्
 संशयम् ॥ १०२ ॥ मुक्त्वा शस्त्रहतं चैकं तस्मिन्नहनि यो नरः ॥ करिष्यति तथा आह्वं भूतभोज्यं भविष्यति ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥
 तथैत्युक्ते तु शकेण ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ विश्वेदेवैस्ततः प्रोक्तो विनयावनतैः स्थितैः ॥ १०४ ॥ एते पुत्राः ससुत्पन्ना अस्मदभ्युपगच्छन् एव च ॥ तेषां
 तु भोजनं दत्तं क्षुधार्तानां मया विभो ॥ १०५ ॥ अस्मद्विजितं आह्वं कुपितैर्वासवोपरि ॥ तद्यथा जायते सत्यं वाक्यमस्मदुदीरितम् ॥ १०६ ॥
 अस्माकं वासवस्यापि तथा कुरु पितामह ॥ निरूपय शुभाहारं येन स्यात्तुहिरुत्तमा ॥ १०७ ॥ एतेषामेव सर्वेषां प्रसादात्तत्र पञ्चाज ॥ १०८ ॥
 ॥ पञ्चाज उवाच ॥ ॥ आह्वकाले तु विप्राणां भोज्यपात्रेषु कृत्स्नशः ॥ भस्मरेखां प्रदास्यन्ति ह्येतेस्तस्याज्यमेव हि ॥ १०९ ॥ भस्मरेखां विना यच्च किञ्चि
 श्राद्धं भविष्यति ॥ एकोदिष्टं पार्वणं च वृद्धिश्राद्धमथापि वा ॥ ११० ॥ एतेभ्यश्चैव तद्वत्तं मया तुष्टेन सांप्रतम् ॥ एवमुक्त्वा ततोनाभ तेषां चक्रे
 पितामहः ॥ १११ ॥ कुराण्डेन स्मृता भूमिः संसिक्ता चाशुणा यतः ॥ ततोऽङ्गानि च जातानि तेभ्यो जाता अमी घनाः ॥ कूष्माण्डा इति विख्या
 ता भविष्यन्ति जगन्मये ॥ ११२ ॥ ततस्तांश्च त्रिधा कृत्वा क्रमेणैवार्पयत्तदा ॥ अग्नेर्वायोस्तथाऽर्कस्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ११३ ॥ यजुर्वेदे प्रवि
 स्तातं येदेवेति ऋचां त्रयम् ॥ तेन भागः प्रदातव्य एतेषां भक्तिर्होमतः ॥ ११४ ॥ कोटिदोमोद्भवे चैव निजभागस्य मध्यतः ॥ तेन तृप्तिं प्रवा
 सन्ति मम वाक्यादसंशयम् ॥ ११५ ॥ एवमुक्त्वा चतुर्वक्त्रस्तत्प्रादर्शनं गतः ॥ विश्वेदेवास्तथा दृष्ट्वाः कूष्माण्डाश्च विरोषतः ॥ ११६ ॥ एतस्मा
 त्कारणाद्रक्षा क्रियते भस्मसम्भवा ॥ विप्राणां भोज्यपात्रेषु आह्वे कूष्माण्डजाद्रथात् ॥ नागराणां न वाञ्छन्ति आह्वे छिद्रं यतः शुण्ड ॥ ११७ ॥ तेषां
 स्थाने यतो जाता दाक्षिण्येन समन्विताः ॥ निषिद्धा भस्मजा रक्षा भर्तृयज्ञेन तेजसा ॥ ११८ ॥ तदर्थं नागराः सर्वे न कुर्वन्ति हि कर्हि
 चित् ॥ इन्द्रोऽपि च गते तस्मिन्चतुर्वक्त्रे निजालयम् ॥ ११९ ॥ अत्रवीद्वाह्मणान्सर्वाश्चमत्कारपुरोद्भवान् ॥ कृताञ्जलिपुटो भूत्वा विन
 यावनतः स्थितः ॥ १२० ॥ श्रूयतां मद्रचो विप्राः करिष्यथ ततः परम् ॥ स्थापयिष्याम्यहं लिङ्गं देवदेवस्य शूलिनः ॥ १२१ ॥ तत
 स्तेब्राह्मणेस्तस्य दर्शितं स्थानमुत्तमम् ॥ सोऽपि लिङ्गं च संस्थाप्य प्रहृष्टस्त्रिदिवं ययौ ॥ १२२ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ एतत्ते सर्वमा
 मे प्रकीर्तितम् ॥ बालमंडनजं वापि सांप्रतं वक्तुमर्हसि ॥ १२३ ॥ कस्मिन्स्थाने च शकेण तच्च लिङ्गं प्रतिष्ठितम् ॥ वदास्माकं महाभाग तस्मि
 न्दृष्टे तु किं फलम् ॥ १२४ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ सहस्राक्षेण ते विप्रा लिङ्गार्थं याचिता यदा ॥ स्थानं शुभं पवित्रं च सर्वक्षेत्रस्य मध्यगम् ॥
 ॥ १२५ ॥ ततस्तेर्दर्शितं लिङ्गं सुपुण्यं बालमंडनम् ॥ यत्र बालाः पुरा जाता मरुदाख्या दितेः सुताः ॥ १२६ ॥ तेनैव च पुरा ध्वस्ता न च मृत्युमुपाग
 ताः ॥ तत्र मेध्यतमं ज्ञात्वा स्थानं दृष्टं पुरा च यत् ॥ १२७ ॥ यत्र दित्या तपस्तप्तं सुसुतं काक्षमाणया ॥ तद्दृष्ट्वा परमं स्थानं जीवं प्रोवाच देवपः ॥
 ॥ १२८ ॥ गुरो ब्रूहि ममाशु त्वं सुसुहृत् च सांप्रतम् ॥ दिवसं यत्र सल्लिङ्गं स्थापयामि हरोद्भवम् ॥ प्रलयेऽपि समुत्पन्ने न नाशो यत्र जायते ॥
 ॥ १२९ ॥ ततः सोऽपि चिरं ध्यात्वा तं प्रोवाच शचीपतिम् ॥ माघमासे सिते पक्षे पुष्यर्क्षे रविवासरे ॥ १३० ॥ त्रयोदश्यामभीष्टे तु संजातेऽ
 भ्युदये शुभे ॥ संस्थापय विभो लिङ्गं मम वाक्येन सांप्रतम् ॥ १३१ ॥ आकर्त्तव्यं तसमं दिव्यं स्थिरं ते तद्रविष्यति ॥ तच्छ्रुत्वा देवराजस्तु हर्षेण
 महताऽन्वितः ॥ १३२ ॥ बालमंडनसंनिध्ये स्थापयामास तत्तदा ॥ विप्रपुण्याहघोषेण गीतवादित्रनिःस्वनैः ॥ १३३ ॥ ततो होमावसाने तु
 तर्पयित्वा द्विजोत्तमान् ॥ दक्षिणायां ददौ तेषामाघाटं स्थानमुत्तमम् ॥ १३४ ॥ माकूले संस्थितं यच्च दिव्यप्राकारभूषितम् ॥ सर्वेषामेव विप्राणां
 सामान्येन नृपोत्तम ॥ १३५ ॥ ततोऽप्यकुलिकान्विप्रांसमाहूयान्वीदिदम् ॥ पुष्पाभिस्तु सदा कार्या चिता लिङ्गसमुद्भवा ॥ १३६ ॥ अस्य
 यस्मान्मया दत्ता वृत्तिश्चन्द्राककालिका ॥ सा च ग्राह्या तदर्थं च द्वादशग्रामसंभवा ॥ १३७ ॥ ॥ ब्राह्मणा उचुः ॥ ॥ न वयं विबुधश्रेष्ठ
 करिष्यामो वचस्तव ॥ लिङ्गचितासमुद्भूतं श्रूयतामत्र कारणम् ॥ १३८ ॥ ब्रह्मस्वं विबुधस्वं च तडागत्यं विशेषतः ॥ भक्षितं स्वरूपमप्यत्र नाश
 येत्सर्वपूर्वजान् ॥ १३९ ॥ यदि कश्चित्कुलेऽस्माकं जातस्तद्रक्षयिष्यति ॥ पातयिष्यति नः सर्वास्तदस्माकं महद्भयम् ॥ १४० ॥ अयं तं मध्यगः
 प्राह कृताञ्जलिद्विजोत्तमः ॥ दृष्ट्वाऽन्यमनसं शकं कृतपूर्वोपकारिणम् ॥ १४१ ॥ देवशर्माभिधानस्तु विख्यातः प्रवरैस्त्रिभिः ॥ अहं चितां करि
 ष्यामि तव लिङ्गसमुद्भवा ॥ १४२ ॥ अपुत्रस्य तु मे पुत्रं यदि यच्छसि वासव ॥ यस्मात्संजायते वंशो यावदाभूतसंज्ञवम् ॥ १४३ ॥ धर्मज्ञस्तु
 कृतज्ञस्तु देवस्वपरिवर्जकः ॥ तच्छ्रुत्वा वासवो दृष्टस्तमुवाच द्विजोत्तम ॥ १४४ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ भविष्यति शुभस्तुभ्यं पुत्रो वंशधरः परः ॥

धर्मात्मा सत्यवादी च देवस्वपरिवर्जकः ॥१४६॥ तस्यान्वये तु ये पुत्रा भविष्यन्ति महात्मनः ॥ ते सर्वेऽत्र भविष्यन्ति तद्वत्पा वेदपारगाः ॥१४७॥
 अपरं शृणु मे वाक्यं यत्ते वक्ष्यामि सद्भिज्ज ॥ तथा शृण्वन्तु विप्रद्राः सर्वे येऽत्र समागताः ॥१४८॥ बालमण्डनके तीर्थे मयेतल्लिङ्गमुत्तमम् ॥ चतुर्वक्त्रं
 समादेशाच्चतुर्वक्त्रं प्रतिष्ठितम् ॥१४९॥ योऽत्र स्नानविधिं कृत्वा तीर्थेऽत्र पितृतर्पणम् ॥ आजन्म पितरस्तेन प्रभविष्यन्ति तपिताः ॥१५०॥
 ग्रामा द्वादश ये दत्ता मया देवस्य चास्य भोः ॥ वसिष्यन्ति च ये विप्रा वृद्धिश्चाद् उपस्थिते ॥ ते श्राद्धं प्रथमं चास्य कृत्वा श्राद्धं ततः परम् ॥
 ॥१५१॥ तत्कृत्यानि करिष्यन्ति ते विघ्नेन विवर्जिताः ॥ वृद्धिः संपत्स्यते तेषां नो चेद्विघ्ने भविष्यति ॥१५२॥ माघमासे सिते पक्षे त्रयो
 दश्यां दिने स्थिते ॥ तद्ग्रामसंस्थिता लोका येऽत्रागत्य समाहिताः ॥१५३॥ बालमण्डनके स्नात्वा लिङ्गमेतत्समाहिताः ॥ पूजयिष्यन्ति
 सद्भ्यस्तथा ते यास्यन्ति परां गतिम् ॥१५४॥ ग्रामाणां मम लिङ्गस्य ये करिष्यन्ति पीडनम् ॥ कालांतरेऽपि संप्राप्तास्ते यास्यन्ति च संशयम् ॥
 ॥१५५॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि ह्यासमुद्रसरांसि च ॥ बालमण्डनके तीर्थे आगमिष्यन्ति तद्दिने ॥१५६॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥
 एतदुक्त्वा सहस्राक्षस्तत्तथा एकलान्द्रिजाच्च ॥ अग्रतः कोपसंयुक्तस्ततो वचनमब्रवीत् ॥१५७॥ एतेः सप्तकुलैर्विप्रैर्यत्कृतं वचनं न मे ॥ कृतमेस्ता
 न्छपिष्यामि कृतप्रत्याज्ञ संशयः ॥१५८॥ यस्मादिदं पुरा प्रोक्तं मनुना सत्यवादिना ॥ स्वायंभुवेन प्रोदिश्य कृतमं सकलं जनम् ॥१५९॥
 ब्रह्मणे च सुराये च चोरे भग्नवते शठे ॥ निष्कृतिर्विहिता सद्भिः कृतमे नास्ति निष्कृतिः ॥१६०॥ अवध्या ब्राह्मणा गावः
 स्त्रियो बालास्तपस्विनः ॥ तेनाऽहं न वक्ष्याम्येतच्छिष्टेऽपि महति स्थिते ॥१६१॥ ततस्तोयं सप्तादाय सधर्मं निजपाणिना ॥
 शशाप तान्द्रिजश्रेष्ठान्कृतघ्नान्पाकशासनः ॥१६२॥ मम वाक्यादपि प्राप्य एते लक्ष्मीं द्विजोत्तमाः ॥ निर्बन्धाः संभविष्यन्ति नीत्वा यंद्वारतो
 ऽखिलम् ॥१६३॥ भक्तानां च परित्यागमेतेषां वंशजा द्विजाः ॥ करिष्यन्ति न सन्देहो यथा मम मुनिपुराः ॥ दाक्षिण्यरहिताः सर्वे
 तथा ब्रह्मशिनः सदा ॥१६४॥ एवमुक्त्वाऽथ तान्विप्रांसप्तवंशासमुद्भवान् ॥ पुनः प्रोवाच तान्विप्राञ्छेपाग्रगरसंभवान् ॥१६५॥
 ममात्र दीयतां स्थानं स्थानेऽत्रैव द्विजोत्तमाः ॥ येन संवत्सरस्यति पंचरात्रं वसाम्यहम् ॥१६६॥ देवस्यास्य प्रपूजार्थं मर्त्यलोकास्तु
 लाय च ॥ ब्राह्मणानां प्रपूजार्थं सर्वेषां भवतामिह ॥१६७॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे तदर्थं स्थानमुत्तमम् ॥
 दर्शयामासुः संहृष्टाः प्रोचुश्च तदनंतरम् ॥१६८॥ ब्रह्मस्थाने स्वयां शक्र पंचरात्रमुपेत्य च ॥ स्थातव्यं मर्त्यलोकास्तु सुखमासेष्यतां प्रभो ॥
 ॥१६९॥ अत्र स्थाने तवाऽग्रे तु करिष्यामो महोत्सवम् ॥ गीतवादित्रनिर्वाणैर्गंधप्राख्यालुलेपनेः ॥ द्विजानां तर्पणेश्चैव सर्वकामसमुद्दिदम् ॥
 ॥१७०॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां प्रहृष्टः पाकशासनः ॥ पूजयित्वा द्विजान्सर्वान्गतोऽथ त्रिदिवालयम् ॥१७१॥
 इति श्रीस्कन्दि महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे द्वादशेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये बालमण्डनतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम पञ्चत्तर
 द्विशततमोऽध्यायः ॥ २०६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ एतत्ते सर्वब्राह्मणां यत्प्रष्टोऽस्मिन्नराधिप ॥ बालमण्डनमाहात्म्यं
 सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ यत्रैकस्मिन्नपि स्नाने कृते पार्थिवसत्तम ॥ सर्वेषां लभ्यते पुण्यं तीर्थानां स्नानसंभवम् ॥ माघमासे त्रयोदश्यां शुक्लपक्षे
 उपस्थिते ॥ २ ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ कस्माच्छक्रस्य संस्थानं पंचरात्रं धरातले ॥ नाधिकं जायते तेषां यथान्येषां विद्विक्कस्य ॥ ३ ॥ वर्षाति
 कानि चाहानि येषु शक्रो धरातले ॥ समागच्छति को मास एतत्सर्वं ब्रवीहि मे ॥ ४ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा तान्द्रिजानि कथा
 येनां धराधिप ॥ पंचरात्रात्परं शक्रो यथा न स्याद्भरातले ॥ ५ ॥ आसीत्पूर्वं बृहत्करुणे जयत्सेनः सुरेश्वरः ॥ त्रैलोक्यस्य समस्तस्य स्वामी
 दानवदर्पहा ॥ ६ ॥ त्रैलोक्ये सकले पूजां भजमानः सदैव हि ॥ कर्मचिरञ्च कालस्य गौतमस्य मुनेः प्रिया ॥ ७ ॥ अदित्यानाम भार्याभूतये
 णाप्रतिष्ठा भुवि ॥ तां दृष्ट्वा चक्रमे शक्रः कामदेववशं गतः ॥ ८ ॥ नित्यमेव समागत्य स्वर्गलोकात्स कामभाक् ॥ गौतमे निर्गते राजन्समिदिधमार्थ
 मेव हि ॥ बर्णार्थं फलमूलार्थं स्वयमेव महात्मभिः ॥ ९ ॥ अथ तस्य सप्ताचरुदो नारदो मुनिसत्तमः ॥ शक्रस्य चेष्टितं सर्वं तथादित्यास्तदुत्तरम् ॥
 ॥१०॥ तच्छ्रुत्वा सहसा पूर्णं गौतमो बृहस्पत्यात् ॥ वाक्पश्यति देवेशं सह पत्न्या समागतम् ॥११॥ राक्षोऽपि गौतमं दृष्ट्वा पलायनपरायणः ॥
 निर्जगामाश्रमात्सत्मादिपक्षोऽपि भयाकुलः ॥१२॥ अदित्यापि भयजस्ता दृष्ट्वा भर्तारमागतम् ॥ अधोमुखी स्थिता राजस्तदा व्याकुलितैर्विभ्रा ॥१३॥
 गौतमोऽपि च तद्दृष्ट्वा सन्त्यग्भार्याविचेष्टितम् ॥ द्रव्यं शार्पं महाराज कोपसंरक्तलोचनः ॥१४॥ यस्माच्छक्र पापकर्म कृतगीहविगर्हितम् ॥
 यार्था मे दूषिता सा ग्री तस्मादवृणो भव ॥१५॥ सहस्रं च भगानां ते वक्त्रे भवतु या चिरम् ॥ येन त्वं विद्वं बालि त्रैलोक्ये सचराचरे ॥१६॥
 अपरं मर्त्यलोकेऽत्र यद्वागच्छति वासव ॥ पूजाकृते ततो मूर्धा शतधा ते भविष्यति ॥१७॥ एवं शब्दा च तं शक्रं ततोऽदित्यालुवाच सः ॥
 कोपसंरक्तनेत्रस्तु मर्त्यत्वा मुहुर्मुहुः ॥१८॥ यस्मात्पापे त्वया कर्म कृतमेतद्विगर्हितम् ॥ तस्मान्छिलामयी भूत्वा त्वं तिष्ठ षडुधातले ॥१९॥
 ततः सा तत्सणाज्जाता तस्य भार्या शिलात्मिका ॥ इन्द्रोऽपि च परित्यक्तो वृषणाभ्यां तथाऽभवत् ॥ २० ॥ सहस्रभगविहस्तु वक्रदेशे वधव
 ह ॥ २१ ॥ अथ मेरोः समासाद्य कंदरं विजनं हरिः ॥ सखीडः सेवते नित्यं न जगाम निजां पुरीम् ॥ २२ ॥ ततो देवगणाः सर्वे सोद्वेगास्तेन
 वर्जिताः ॥ नो जानन्ति च तत्रस्थं कन्दरान्वेषणे रताः ॥ २३ ॥ पीडयन्ते दानवै रौद्रेः स्वर्गे जाते विराजके ॥ २४ ॥ एतस्मिन्नन्तरे जीवः
 शक्राण्या भयभीतया ॥ सोद्वेगया परिपृष्टः क्व गतोऽथ पुरंदरः ॥ २५ ॥ अथ जीमथिरं ध्यात्वा दृष्ट्वा तं ज्ञानचक्षुषा ॥ जगाम सहितो देवैः
 प्रोवाचाथ मुनिष्ठुरम् ॥ २६ ॥ किमिदं राज्यभोगास्त्वं त्यक्त्वा विजनमाश्रितः ॥ किं त्वया विहितं ध्यानं किं रौद्रं संश्रितं तपः ॥ २७ ॥ बृह
 स्पतेर्यवः श्रुत्वा भगवत्कः पुरंदरः ॥ प्रोवाच लज्जया युक्तो दीनो बाष्पपरिप्लुतः ॥ २८ ॥ नाहं राज्यं करिष्यामि त्रैलोक्येऽपि कथंचन ॥ पश्य
 मे यादृशी जाता ह्यवस्था गौतमान्मुनेः ॥ २९ ॥ सहस्रभगविहतेन कथं वक्त्रेण तानहम् ॥ देवान्संभावयिष्यामि पौलोमीं च तथा शिवम् ॥ ३० ॥
 मर्त्यलोकोद्गमा पूजा नष्टा मम बृहस्पते ॥ गौतमस्य मुनेः शापात्कस्मिंश्चित्कारणांतरे ॥ ३१ ॥ तच्छ्रुत्वा देवराजस्य बृहस्पतिरुवाच ह ॥ दुःखेन
 महता युक्तः सर्वदेवैः समावृतः ॥ गौतमस्य समीपे च गत्वा प्रोवाच तं स्वयम् ॥ ३२ ॥ एतच्छक्रपरित्यक्तं त्रैलोक्यमपि चाखिलम् ॥ पीड्यते
 दानवैर्विप्र नष्टयज्ञोत्सवक्रियम् ॥ ३३ ॥ नैव वाञ्छति राज्यं स्वं लज्जया परया युतः ॥ तस्मादस्य प्रसादं त्वं यथान्तर्कृतुमर्हसि ॥ अनुमहेन
 शापस्य मम वाक्यादिजोत्तम ॥ ३४ ॥ तच्छ्रुत्वा गौतमः प्राह न मे वाक्यं भवेन्मुषा ॥ न वाक्यं कोपयिष्यामि युक्तं स्वयमेव हि ॥
 ॥ ३५ ॥ ततः प्रोवाच ते विष्णुः स्वयं चापि महेश्वरः ॥ तथा देवगणाः सर्वे विनयापनता स्थिताः ॥ ३६ ॥ अन्यथा ब्रह्मणो वाक्यं न ते
 कर्तं प्रजुज्यते ॥ तस्मात्कुलस्य विघ्नेन शापस्यानुमत्तं हरिः ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वा तन्मनसो वादर्थं पुरा विष्णुपुरोगमाः ॥ ब्रह्मणोऽतिकमभ्येत्य तस्य

सर्वं न्यवेदयन् ॥ ३८ ॥ शापं शक्रस्य संजातं तथा तस्मान्महासुनेः ॥ ३९ ॥ यथा विडम्बना जाता देवराजस्य गर्हिता ॥ तथा च दानवेः सर्वं
त्रैलोक्यं व्याकुलीकृतम् ॥ ४० ॥ यथा न कुरुते राज्यं व्रीडितः स शचीपतिः ॥ तच्छ्रुत्वा पद्मजस्तूर्णं हरिशंभुसमन्वितः ॥ ४१ ॥ जगाम तत्र
यत्रास्ते दुःखितः पाकशासनः ॥ गौतमं च सगनीय तत्रैव च पितामहः ॥ ४२ ॥ ततः प्रोवाच प्रत्यक्षं देवानां वासवस्य च ॥ अयुक्तं देवराजेन
विहितं मुनिसत्तम ॥ ४३ ॥ यत्ते प्रदूषिता भार्या कामोपहतचेतसा ॥ न ते दोषोऽस्ति यच्छतश्छिन्दे चास्मिन्पुरंदरः ॥ परं प्रशस्यते नित्यं मुनीनां
परमाक्षमा ॥ ४४ ॥ यथा त्रैलोक्यराज्यं स्वं प्रकरोति शतक्रतुः ॥ त्वया स्वयं प्रसादेन तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ ४५ ॥ दत्त्वाऽस्य वृषणौ धृतौ नाश
यित्वा भगानिमान् ॥ मर्त्यलोके गतिश्चास्य यथा स्यात्तत्समाचरे ॥ ४६ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां स मुनिर्देवगोस्वात् ॥ वृषणौ मेघसंभूतौ योजयामास
तौ तदा ॥ ४७ ॥ तान्भगान्पाणिना स्पृष्ट्वा चक्रे नेत्राणि सन्मुनिः ॥ ततः प्रोवाच तान्देवान्गौतमश्च महातपाः ॥ ४८ ॥ सहस्राक्षो मया शक्रो निर्मितोयं
सुरोत्तमाः ॥ स मेघवृषणश्चापि स्वं च राज्यं करिष्यति ॥ शोभाऽस्य नेत्रजा वक्त्रे सुरस्या संभविष्यति ॥ ४९ ॥ पुंस्त्वं च मेघजोत्थाभ्यां वृषणाभ्यां
भविष्यति ॥ न च मर्त्ये गतिश्चास्य पूजार्थं संभविष्यति ॥ ५० ॥ एतस्मिन्नन्तरे जातः सहस्राक्षः पुरंदरः ॥ शोभया परया युक्तो मुनेस्तस्य प्रभाव
तः ॥ ५१ ॥ ततः संगृह्य पादौ च गौतमस्य महात्मनः ॥ प्रोवाच वचनं शक्रः सर्वदेवसमागमे ॥ ५२ ॥ दुर्लभा मर्त्यलोकोत्था प्रजा ब्राह्मणसत्तम ॥
सा मे तव प्रसादेन यथा स्यात्तत्समाचरे ॥ ५३ ॥ त्रैलोक्यपतिजा संज्ञा मा नाशं यातु मे द्विज ॥ प्रसादात्तव सा नित्यं यथा स्यान्निधीयताम्
॥ ५४ ॥ तच्छ्रुत्वा लज्जयाविष्टः कृपया चाथ सन्मुनिः ॥ तमूचे सर्वदेवानां प्रत्यक्षं पाकशासनम् ॥ ५५ ॥ पंचरात्रं च ते पूजा मर्त्यलोके भविष्य
ति ॥ अनन्या तस्मिन्भ्येपि यथा चैव तु वत्सरम् ॥ ५६ ॥ यत्र देशे पुरे ग्रामे पंचरात्रं महोत्सवः ॥ तत्र संवत्सरं यावन्नीरोगो भविता जनः ॥ ५७ ॥
आधयो व्याधयो नैव न दुर्भिक्षं कथंचन ॥ न च राज्ञो विनाशः स्थानेत्र लोकेऽसुखं क्वचित् ॥ ५८ ॥ यत्र स्थाने महो भावी तावक्कश्च पुरंदर ॥
प्रभूतपयसो गावः प्रभविष्यति तत्र च ॥ सुभिक्षं सुखिनो लोकाः सर्वोपद्रववर्जिताः ॥ ५९ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ यद्येवं शरदि प्राप्ते सर्वं
सत्त्वमनोहरे ॥ सप्तच्छदसमाकीर्णं बन्धूकसुविराजिते ॥ ६० ॥ मालतीगन्धसंकीर्णं नवसस्यसमाकुले ॥ चंद्रज्योत्स्नाकृतोदयोते पद्मपदाराव
संकुले ॥ ६१ ॥ कुमुदोत्पलसंयुक्ते तत्र स्यात्सुमहोत्सवः ॥ येन बालोऽपि वृद्धोऽपि सहृष्टस्तत्समाचरे ॥ ६२ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥
अथ श्रवणनक्षत्रे तव दत्तो महोत्सवः ॥ वैष्णवे पुण्यनक्षत्रे सर्वपापविवर्जिते ॥ ६३ ॥ त्वया मे धर्पिता भार्या पौष्णे नक्षत्रसंज्ञिते ॥ तस्मिन्भवि
ष्यति व्यक्तं तव पातः पुरंदर ॥ ६४ ॥ येनैषा मामकी कीर्तिस्तावकं वक्तुं कर्म तत् ॥ विख्यातिं यातु लोकेऽत्र न कश्चित्पापमाचरेत् ॥ ६५ ॥
श्रवणादीनि पंचैव नक्षत्राणि पृथक्पृथक् ॥ तव पूजाकृते पंच क्रतुतुल्यानि तानि च ॥ भविष्यति न संदेहः सर्वतीर्थमयानि च ॥ ६६ ॥ यो यं
काममभिधाय पूजां तव करिष्यति ॥ विशेषात्फलपुष्पैश्च स तं कृत्स्नमवाप्नुयात् ॥ ६७ ॥ परं मूर्तिर्न ते पूज्या कुत्रापि च भविष्यति ॥ त्वया मे
दूषिता भार्या ब्राह्मणी प्राणसंमता ॥ ६८ ॥ तस्माद्दृशोद्भवां यष्टिं ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥ तावकैः सकलैर्मत्रैः स्थापयिष्यति शक्तिः ॥ ६९ ॥ पंच
रात्रविधानेन यथान्वेषो दिवौकसाम् ॥ ततः संक्रमणं कृत्वा पूजा मर्त्यसमुद्रवा ॥ त्वया ग्राह्या सहस्राक्ष तृतिश्चैव भविष्यति ॥ ७० ॥ यो यथा
चैव ते यष्टिं सुतामुत्थापयिष्यति ॥ तस्य तस्याधिका सिद्धिः संभविष्यति वासव ॥ ७१ ॥ पंचरात्रव्रतस्थो यो ब्रह्मचर्यपरायणः ॥ प्रकरिष्यति
ते पूजां फलपुष्पैर्यथोदितैः ॥ ७२ ॥ परदारकृतात्पापात्सः सर्वान्मुक्तिमेप्स्यति ॥ ७३ ॥ नमः शक्राय देवाय गुनांसीराय ते नमः ॥ नम
स्ते ब्रह्मस्ताय नमस्ते ब्रह्मपाणये ॥ ७४ ॥ मन्त्रेणानेन यश्चाप्यं तव शक्र प्रदास्यति ॥ परदारकृतं पापं तस्य सर्वं प्रयास्यति ॥
॥ ७५ ॥ यश्चेदं तव संवादं मया सार्धं पुरंदर ॥ कीर्तयिष्यति सद्भक्त्या तथैवाकर्णयिष्यति ॥ ७६ ॥ तस्य संवत्सरं यावन्नेव रोगो
भविष्यति ॥ तच्छ्रुत्वा विबुधाः सर्वे तथेत्युक्त्वा प्रहर्षिताः ॥ ७७ ॥ जग्मुः शक्रं समादाय पुनरेवामरावतीम् ॥ गौतमोऽपि निजा
वासं गतः क्रोपसमाश्रितः ॥ ७८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्य
इन्द्रमहोत्सववर्णनं नाम सप्तोत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २०७ ॥ ॥ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ एवं शक्रे दिवं प्राप्ते देवेषु
सकलेषु च ॥ गौतमः स्वाश्रमं प्रापत्क्रोपेन महता ज्वलन् ॥ १ ॥ ततः स कथयामास सर्वं देवविचेष्टितम् ॥ वरदानं च शक्राय शता
नन्दस्य चाग्रतः ॥ २ ॥ तच्छ्रुत्वा पितरं प्राह विनयावनतः स्थितः ॥ तातांवाया न कस्मात्त्वं प्रसादं प्रकरोपि मे ॥ ३ ॥ उत्थापने न ते
किञ्चिदसाध्यं विद्यते विभो ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं मे यथा स्यान्मम चांवया ॥ ४ ॥ समागमो मुनिश्रेष्ठ दीनस्योत्कण्ठितस्य च ॥ तस्मा
दुत्थाप्य तां तूर्णं प्रायश्चित्तविधिं ततः ॥ तस्मादादिश मे क्षिप्रं येन शुद्धिः प्रजायते ॥ ५ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ मद्यावलितभांडस्य यदि
शुद्धिः प्रजायते ॥ तत्क्षीणां जायते शुद्धिर्योनौ शुक्राभिपेचनात् ॥ ६ ॥ ब्राह्मणस्तु सुरां पीत्वा मौजीहोमेन शुध्यति ॥ तिग्गिर्नो साधयित्वा च
न तु नारी विधर्मिता ॥ ७ ॥ मद्यभांडमपि प्रायो यथावद्वह्निशोधितम् ॥ विशुध्यति तथा नारी वह्निदग्धा विशुध्यति ॥ यस्या रेतोऽथ संक्रांत
मुदरतिऽन्यसंभवम् ॥ ८ ॥ एतस्मात्कारणान्माता मया ते पुत्र सा शिला ॥ विहिता न हि तस्याश्च विशुद्धिस्तु कथञ्चन ॥ ९ ॥ ॥ शतानन्द
उवाच ॥ ॥ यद्येवं साधयिष्यामि तत्कृतेऽहं हुताशनम् ॥ विपं वा भक्षयिष्यामि पतिष्यामि जलाशये ॥ १० ॥ मातुर्वियोगतस्तात सत्यमेतन्म
योदितम् ॥ धर्मद्रोणोः स्थिताश्चान्ये मन्वाद्या मुनयस्तथा ॥ ११ ॥ इतिहासपुराणानि वेदांतानि बहूनि च ॥ संचित्य तात सर्वाणि देहि शुद्धि
ममापि ताम् ॥ मम मातुः करिष्यामि नो चेत्प्राणपरिक्षयम् ॥ १२ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा सुचिरं ध्यात्वा गौतमः प्राह तं
सुतम् ॥ परिष्वज्य स्वबाहुभ्यां मूर्ध्न्याग्राय ततः परम् ॥ १३ ॥ यद्येवं वत्स मा कार्षीः साहसं पापसंभवम् ॥ आत्मदेहविधातेन श्रयतां वचनं मम ॥
॥ १४ ॥ मेध्यत्वे तव मातुश्च शुद्धिर्ज्ञाता मया पुरा ॥ यया सा मम हर्म्यार्हा भविष्यति न संशयः ॥ १५ ॥ उत्पत्स्यते स्वेर्वशे रामरूपी जना
र्दनः ॥ रावणस्य वधार्थाय मानुषं रूपमास्थितः ॥ १६ ॥ तस्य पादस्य संस्पर्शाद्भूयः शुद्धा भविष्यति ॥ तस्मात्प्रतीक्ष्य तावत्त्वमोर्त्सुग्यं
व्रज पुत्रक ॥ १७ ॥ एतत्सम्यग्मया ज्ञातं वत्स दिव्येन चक्षुषा ॥ १८ ॥ एतच्छ्रुत्वा तथेत्युक्त्वा शतानन्दः प्रहर्षितः ॥ स्थितः प्रतीक्षमाणस्तु
तं कालं मातृवत्सलः ॥ १९ ॥ ततः कालेन महता रामरूपी जनार्दनः ॥ रावणस्य वधार्थां जातो दशरथालये ॥ २० ॥ स मया भगवा
न्विष्णुर्बालभावेन संस्थितः ॥ निजयज्ञस्य रक्षार्थं समानीतः स्वमाश्रमम् ॥ राक्षसानां विनाशाय यज्ञकर्मविनाशिनाम् ॥ २१ ॥ हनेस्ते
राक्षसे रौद्रमम पूर्णोऽभवन्मखः ॥ अयोध्यायाः समानीतः स मया रघुनन्दनः ॥ २२ ॥ सीतायाश्च विवाहार्थं लक्ष्मणेन समन्वितः ॥
श्रुत्वा स्वयंवरं तस्याः पार्थिवानां समागमम् ॥ २३ ॥ ततो मार्गे मया दृष्टा गौतमस्याश्रमे शुभे ॥ अद्विष्टा सा शिला

हृषा प्रमाणेन महत्तमा ॥ २४ ॥ ततः प्रोक्तो मया रामः स्फुरोमा वत्स पाणिना ॥ मानुषत्वं लभेद्येन गौतमस्य प्रिया मुनेः ॥
 शापदोषेण संजाता शिलेयं तस्य सन्मुनेः ॥ २५ ॥ अविस्मृतं ततो रामो मम वाक्येन तां शिलाम् ॥ पस्पर्श पार्थिवश्रेष्ठ कोनू
 हलसमन्वितः ॥ २६ ॥ अथ रामेण संस्पृष्टा सहसैवांगना मुनेः ॥ शुशुभे मानुषी जाता दिव्यरूपवपुर्धरा ॥ २७ ॥ ततः सा लज्जयाऽऽ
 विष्टा प्रणिपत्य च गौतमम् ॥ स्मरमाणाऽऽत्मनः कृत्यं यच्छकेण समन्वितम् ॥ २८ ॥ प्रायश्चित्तं मम स्वामिन्देहि सर्वमशेषतः ॥ यन्नरस्य
 समायोगे परस्याह प्रजापतिः ॥ २९ ॥ अहं दुष्करमप्येतत्करिष्यामि न संशयः ॥ येन शुद्धिर्भवेन्मह्यं पुरश्चरणमेवनात् ॥ ३० ॥ ततः मन्त्रिन्
 सुचिरं प्रोवाच गौतमस्तदा ॥ कुरु चान्द्रायणशतं कृच्छ्राणां च सहस्रकम् ॥ ३१ ॥ प्राजापत्यायुतं चापि तीर्थयात्रापरायणा ॥ अष्टपटिषु तीर्थेषु
 यानि तीर्थानि धृतले ॥ तेषां संदर्शनात्सम्यक्तः शुद्धिमवाप्स्यसि ॥ ३२ ॥ सा तथेति प्रतिज्ञाय नित्यं व्रतपरायणा ॥ अष्टपटिसुतीर्थेषु
 वाराणस्यादिषु क्रमात् ॥ ३३ ॥ बभ्राम तानि लिंगानि पूजयन्ती प्रभक्तितः ॥ क्रमेणैव तु संप्राप्ता हाटकेश्वरसंभवम् ॥ ३४ ॥ यावत्पश्यति
 सा साध्वी तावद्वागविलो महान् ॥ पुरितो नागरेणैव मार्गः पातालसंभवः ॥ ३५ ॥ गच्छति येन पूर्वं तु तीर्थयात्रापरायणाः ॥ हाटकेश्वरदेवस्य
 दर्शनार्थं धुनीं चरः ॥ ३६ ॥ अथ सा चिन्तयामास न हटे तु सुरेश्वरे ॥ हाटकेश्वरदेवे च न हि यात्राफलं लभेत् ॥ ३७ ॥ तस्मात्तपः करि
 ष्यामि स्थित्वा चैव सुदुष्करम् ॥ येनाहं तत्प्रभावेन तं पश्यामि सुरेश्वरम् ॥ ३८ ॥ एवं सा निश्चयं कृत्वा तपस्तेपे सुदुष्करम् ॥ दर्शनार्थं हि
 देवस्य पातालनिलयस्य च ॥ ३९ ॥ पंचाग्निसाधका ग्रीष्मे हेमन्ते सलिलाश्रया ॥ वर्षास्वाकाशशयना सा बभूव तपस्विनी ॥ ४० ॥ हरलिंगं
 प्रतिष्ठाप्य स्वनाम्ना चांतिके तदा ॥ त्रिकालं पूजयामास गन्धपुष्पातुलेपनैः ॥ ४१ ॥ एवं तपसि संस्थायास्तस्याः कालो महान्तः ॥ न च
 संदर्शनं जातं हाटकेश्वरसंभवम् ॥ ४२ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य शतानन्दश्च तस्मृतः ॥ स तामन्वेषमाणस्तु तस्मिन्नेत्रे समागतः ॥ मातृवद्
 परीतात्मा तीर्थान्वेषणतत्परः ॥ ४३ ॥ अथ तां तत्र संवीक्ष्य दाहणे तपसि स्थिताम् ॥ प्रणिपत्य स्थितो दीनः स दुःखो वाक्यमब्रवीत् ॥ ४४ ॥
 किमेव हि श्रियते कायस्तपः कृत्वा सुदारुणम् ॥ सप्तपटिषु तीर्थेषु यानि लिंगानि तेषु च ॥ ४५ ॥ माहेश्वराणि लिंगानि तानि दृष्टानि च
 त्वया ॥ एतत्पातालसंस्थं च हाटकेश्वरसंज्ञितम् ॥ ४६ ॥ न पश्यति नरः कश्चिद्दृष्टे क्षेत्रे न केनचित् ॥ तेन शुद्धिश्च संजाता स्वभर्त्रा विहितः
 तु या ॥ ४७ ॥ तस्मादागच्छ गच्छामस्ताताश्रमपदे शुभे ॥ त्वन्मार्गं वीक्षते तातः कर्पुको वर्षणं यथा ॥ ४८ ॥ अहिल्योवाच ॥ यावत्प
 श्यामि नो देवं हाटकेश्वरमंज्ञितम् ॥ तावद्गच्छामि नो गेहं यदा पश्यामि तं हरम् ॥ ४९ ॥ तदा यास्ये गृहं पुत्र निश्चयोऽयं मया कृतः ॥ ५० ॥
 तच्छ्रुत्वा सोऽपि तां प्राह ह्येव चेन्निश्चयस्तव ॥ मयाऽपि तातपार्थे तु प्रणेतव्यं त्वया सह ॥ ५१ ॥ एवमुक्त्वा ततः सोऽपि स्थापयामास शोभ
 वम् ॥ लिंगं च पूजयामास त्रिकालं तपसि स्थितः ॥ ५२ ॥ शतानन्दस्तु राजर्षे गन्धपुष्पातुलेपनैः ॥ नेत्रेऽपि विविधैः सूक्तेर्वेदिकैः पर्य
 तोषयत् ॥ ५३ ॥ पष्ठात्रकालभोग्यस्य व्रतचर्यारतस्य च ॥ एवं तस्याऽपि संस्थस्य गतः कालो महान्मुने ॥ न च तुप्यति देवेश
 स्ताभ्यां द्वाभ्यां कथञ्चन ॥ ५४ ॥ ततः कालेन महता गौतमोऽपि महाशुनिः ॥ आजगाम स्वयं तत्र पुत्रदर्शनलालसः ॥ ५५ ॥ स दृष्ट्वा
 भार्यया सार्धं पुत्रं तपसि संस्थितम् ॥ तुतोष प्रथमं तावत्पश्चाद्दुःखसमन्वितः ॥ ५६ ॥ अहो वत महत्कष्टं पुत्रो मे कृशतां गतः ॥ तपसः
 संप्रभावेन नयामि स्वगृहं कथम् ॥ भार्येयं च तथा मह्यं विवर्णां तु कृशा स्थिता ॥ ५७ ॥ एवं संचिन्त्य मनसा ताबुभौ प्रत्यभाषत ॥ गन्प्यतां
 स्नगृहं कृत्वा तपसः संनिवर्तनम् ॥ ५८ ॥ शतानन्द उवाच ॥ तातां वा बहुधा प्रोक्ता तपसः संनिवर्तने ॥ नो गच्छति तथा हर्म्यमहटे
 हाटकेश्वरे ॥ ५९ ॥ अहं तथा विहीनस्तु नैव यास्यामि निश्चितम् ॥ एवं ज्ञात्वा महाभाग यत्कृतं तत्समाचर ॥ ६० ॥ गौतम उवाच ॥
 यथेवं निश्चयो वत्स तव मातुश्च संस्थितः ॥ अहं तं दर्शयिष्यामि तपसा हाटकेश्वरम् ॥ ६१ ॥ एवमुक्त्वा ततः सोऽपि तपश्चक्रे महाशुनिः ॥
 एकांतरोपवासस्तु स्थितो वर्षशतं शुनिः ॥ पष्ठात्रकालभोजी च तावत्काले ततोऽभवत् ॥ ६२ ॥ त्रिरात्रभोजी पश्चाच्च स बभूव सुनीचरः ॥ ताव
 त्कालं फलेर्निन्ये तावत्कालं जलारानः ॥ बायुभक्षस्ततो भूयस्तावत्कालमभून्मुनिः ॥ ६३ ॥ ततो वर्षसहस्राणि परमे संन्यवरिषते ॥ प्रविष्टः स हि
 नीपृष्ठं निष्क्रान्तं लिंगमुत्तमम् ॥ ६४ ॥ द्वादशार्कप्रतीकां सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ एतस्मिन्वर्तरे देवः शंभुः प्रत्यक्षतां गतः ॥ ६५ ॥ एतस्मिन्नेव काले
 तु भगवान्छशिरोधरः ॥ तस्य दृष्टिपथं गत्वा वाक्यमेतदुवाच ॥ ६६ ॥ गौतमाऽहं प्रतुष्टस्ते तपसाऽनेन सुव्रत ॥ ६७ ॥ एतच्च मामकं लिंगं
 हाटकेश्वरसंज्ञितम् ॥ पातालाच्च विनिष्क्रान्तं तव भक्त्या महामुने ॥ ६८ ॥ एतदर्थं तपस्तप्तं सभार्येण त्वया हि तत् ॥ सपुत्रेणाखिलं जातं फलं तस्य
 यथेप्सितम् ॥ ६९ ॥ एतत्पश्यतु ते भार्या अहिल्या दिव्यरूपिणी ॥ अष्टपट्युद्धवं येन यात्राफलमवाप्नुयात् ॥ ७० ॥ त्वं चापि प्रार्थय वरं येन
 सर्वं ददामि ते ॥ ७१ ॥ गौतम उवाच ॥ हाटकेश्वरसंज्ञे तु संकृद्दृष्टे च यत्फलम् ॥ पातालस्थे च यत्पुण्यं नराणां जायते फलम् ॥ दृष्टेना
 नेन तत्पुण्यं पूजितेन विशेषतः ॥ ७२ ॥ अन्येऽपि ये जनास्तत्र पूजयन्ति प्रभक्तितः ॥ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यां ते प्रयातु त्रिविष्टपम् ॥ ७३ ॥ एतल्लिंगं
 न जानन्ति नराः सिद्धयभिकांक्षिणः ॥ विशन्ति विवरं तेन हाटकेश्वरकांक्षया ॥ ७४ ॥ अपि पापसमोपेता लिंगस्यास्य प्रभावतः ॥ परदारोद्भवा
 त्पापादहिल्येश्वरदर्शनात् ॥ ७५ ॥ मुच्यन्ते मानवास्तद्गच्छतानंदेश्वरादपि ॥ तस्मिन्दिने विहितया ताभ्यां चैव प्रपूजया ॥ ७६ ॥ विश्वा
 मित्र उवाच ॥ एतस्मिन्नेव काले तु व्याप्तः स्वर्गोऽखिलो नृप ॥ मानुषैरपि पापाब्धेः सर्वधर्मविवर्जितैः ॥ ७७ ॥ न कश्चित्कुरुते यज्ञं तीर्थ
 यात्रामथापरम् ॥ न व्रतं नियमं चैव दानस्यापि कथामपि ॥ ७८ ॥ तच्च लिंगत्रयं दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा संपूज्य भक्तितः ॥ ७९ ॥ ततो भीताः सुराः
 सर्वे सस्पर्धमानुपेवृताः ॥ प्रोबुः पुरंदरं गत्वा व्यथया परया युताः ॥ ८० ॥ मर्त्यलोके सहस्राक्ष सर्वे धर्माः क्षयं गताः ॥ अपि पापसमाचारा
 अभ्येत्य पुरुषा इह ॥ ८१ ॥ अस्माभिः सह गर्वाद्भ्याः स्पर्धां कुर्वन्ति सर्वदा ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे लिंगत्रयमुत्तमम् ॥ ८२ ॥ यत्स्थितं स्थापितं तत्र
 गौतमेन महात्मना ॥ सपुत्रेण सदारेण तस्य पूजाप्रभावतः ॥ ८३ ॥ अपि पापसमाचारा इहागच्छन्ति तैःखिलाः ॥ यमस्य नरकाः सर्वे सांप्रतं
 शून्यतां गताः ॥ ८४ ॥ गौतमेन समानीतः पातालाद्हाटकेश्वरः ॥ तपसा तोषयित्वा तु तत्र स्थाने सुरेश्वरः ॥ ८५ ॥
 तत्प्रभावादयं जातो व्यवहारो धरातले ॥ ८६ ॥ एवं ज्ञात्वा प्रवर्तते यथा यज्ञास्तथा कुरु ॥ तैर्विना नैव दृष्टिः स्यादस्माकं
 च कथंचन ॥ ८७ ॥ तच्छ्रुत्वा वासस्तत्र समाहूय च मनमथम् ॥ क्रोधं लोभं तथा दंभं मत्सरं द्वेषसंयुतम् ॥ ८८ ॥ गत्वा
 धरातलं सर्वे ममादेशादुतं ततः ॥ स्वशक्त्या वारयध्वं भो गौतमेश्वरपूजकां ॥ ८९ ॥ अहिल्येश्वरदेवस्य शतानंदेश्वरस्य च ॥ शकादेशं तु सं

प्राप्य ते गता धरणीतले ॥ ९० ॥ कामादिका नरान्भोजुर्गौतमेश्वरपूजकान् ॥ तथाऽहिल्येश्वरस्यापि शतानन्देश्वरस्य च ॥ ९१ ॥ ततो भूयो गत्वा
जानाः समग्रे धरणीतले ॥ संपूर्णदक्षिणाः सर्वे व्रतानि नियमास्तथा ॥ ९२ ॥ तीर्थयात्रा जपो होमो याश्चान्याः सुकृतक्रियाः ॥ एतत्सर्वं मया
ख्यातं यत्पृष्टोऽस्मि धराधिप ॥ ९३ ॥ गयाकुण्डपुण्येण शक्यगौतमवेष्टितम् ॥ बालमण्डनमाहात्म्यं शकेश्वरसमन्वितम् ॥ ९४ ॥ इन्द्रस्य स्थापनं
मयं अहिल्याख्या मेव च ॥ गौतमेश्वरमाहात्म्यं तथाहिल्येश्वरस्य च ॥ ९५ ॥ यश्चेतच्छृणुयादित्यं श्रद्धया परया युतः ॥ स सुच्येतपातकात्सद्यः
परदारसमुद्भवात् ॥ ९६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये गौतमेश्वराहिल्येश्वर
शतानन्देश्वरमाहात्म्यवर्णननामाष्टोत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २०८ ॥ ॥ ध ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ सांप्रतं मुनिशार्दूल शंखतीर्थ
समुद्भवम् ॥ माहात्म्यं वद मे कृत्स्नं श्रद्धा मे महती स्थिता ॥ १ ॥ अहो तीर्थमहो तीर्थं हाटकेश्वरसंज्ञितम् ॥ क्षेत्रं यच्च धरापृष्ठे सर्वार्थमयं
शुभम् ॥ २ ॥ नाहं त्वं द्विजं द्विजश्रेष्ठ प्रगच्छामि कथंचन ॥ शृण्वानस्तु सुमाहात्म्यं क्षेत्रस्यास्य समुद्भवम् ॥ ३ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥
अत्र ते कीर्तयिष्यामि पूर्ववृत्तं कथांतरम् ॥ शंखतीर्थस्य माहात्म्यं यथा जातं धरातले ॥ ४ ॥ आनर्ताधिपतिः पूर्वमासीदन्यो महीपतिः ॥
यथा त्वं सांप्रतं भूमौ सर्वलोकप्रपालकः ॥ ५ ॥ सोऽकस्मात्कुष्ठभाज्जातो विकलांगो बभूव ह ॥ अपुत्रः शत्रुभिर्व्याप्तस्तत्र नृपसत्तमः ॥ ६ ॥
स सर्वभूमिपालेश्वर सर्वतः परिपीडितः ॥ राज्यभ्रंशसमोपेतः प्राप्नो रैवतकं गिरिम् ॥ ७ ॥ तत्रापि पीडयते नित्यं सर्वतस्तु मलिम्लुचैः ॥ ८ ॥
हस्तपद्मयुग्महीनस्तु कोशहीनो यदाऽभवत् ॥ स तदा चिंतयामास किं करोमि च सांप्रतम् ॥ ९ ॥ कलत्राण्यपि सर्वाणि ह्रियते तत्करैर्वलात् ॥
॥ १० ॥ स एवं चिंतयानस्तु गतो वै नारदं विभुम् ॥ द्रष्टुं पार्थिवशार्दूल वेणुवं दिवसे स्थिते ॥ ११ ॥ तत्रापश्यत्स संप्राप्तं नारदं मुनिसत्तमम् ॥
तीर्थयात्राप्रसंगेन दामोदरदिदक्षया ॥ १२ ॥ तं प्रणम्याथ शिरसा कृतांजलिपुटः स्थितः ॥ प्रोवाच वचनं दीत उपविश्य तदग्रतः ॥ १३ ॥
॥ राजोवाच ॥ ॥ शत्रुभिः परिभूतोऽहं समन्तान्मुनिसत्तम ॥ ततो राज्यपरिभ्रंशात्संप्राप्तोऽत्र महागिरी ॥ १४ ॥ विपिने तत्करैः पापैः
प्रपीड्येऽहं समन्ततः ॥ यत्किंचिदधनागाद्यं मया सह समागतम् ॥ १५ ॥ तत्सर्वं तत्करैर्नातं कोशा दारास्तथा वसु ॥ तस्माद्दद मुनिश्रेष्ठ
वैराग्यं मे महतिष्ठतम् ॥ १६ ॥ अन्यजन्मोद्भवं किंचिन्मम पापं सुदारुणम् ॥ येनेमां च दशां प्राप्तः सहसा मुनिसत्तम ॥ १७ ॥ तस्य तद्वचनं
श्रुत्वा चिरं ध्यात्वा मुनीश्वरः ॥ प्रोवाचाऽथ नृपं दीनं ज्ञात्वा दिव्येन चक्षुषा ॥ १८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ न त्वया कृतिसतं किंचित्पूर्वं
देवतारे कृतम् ॥ यथा ज्ञातं महाराज सर्वं दिव्येन चक्षुषा ॥ १९ ॥ त्वयासीः पार्थिवः पूर्वं सिद्धपद्मसंज्ञिते ॥ पत्तने सोमवंशीयः सर्व
शत्रुनिर्वहणः ॥ २० ॥ त्वया चेहं महाभूतैः सदा संपूर्णदक्षिणैः ॥ ब्रह्मादानानि दत्तानि प्रजिता ब्राह्मणोत्तमाः ॥ २१ ॥ तेन कर्म
विपाकेन भूयः पार्थिवर्ता गतः ॥ २२ ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ इह जन्मनि नो कृत्यं संस्मरामि विभो कृतम् ॥ तत्किं राज्यपरि
भ्रंशः सहसा मे समुत्थितः ॥ २३ ॥ लक्ष्म्या हीनस्य लोकस्य लोकेश्वरिण्यन्यतां व्रजेत् ॥ जीवितं मुनिशार्दूल विज्ञातं हि मयाऽधुना ॥ २४ ॥
मृतो नरो गतभीको वृत्तं राष्ट्रमराजकम् ॥ वृत्तप्रभोत्रिये दानं मृतो यज्ञस्त्वदक्षिणः ॥ २५ ॥ लक्ष्म्या हीनस्य मर्त्यस्य बाधवोऽपि दिजायते
प्रार्थयिष्यति मां वृत्तं दृष्ट्वा तं चान्यतो व्रजेत् ॥ २६ ॥ यथा मां सांप्रतं दृष्ट्वा ये मयाऽपि प्रार्थिताः ॥ तेऽपि दूरतरं यांति एष मां प्रार्थयि
ष्यति ॥ २७ ॥ धनहीनं नरं त्यक्त्वा कुलीनमपि चोत्तमम् ॥ गच्छति स्वजनोऽन्यत्रं शुष्कं वृक्षमिवांडजाः ॥ २८ ॥ तत्कार्यकारणार्थाय वरिद्रोऽ
भ्येति चेद्वद ॥ धनिनो भर्त्सयंत्येनं समागच्छति नांतिकम् ॥ २९ ॥ कृपणोऽपि धनाढ्यश्चेदागच्छति हि याचितुम् ॥ एष दास्यति मे किंचि
दिति चित्ते वृणां भवेत् ॥ ३० ॥ मम त्वं पूर्ववंशीयः पिता ते च पितुर्मम ॥ सदा स्नेहपरश्चासीत्त्वं च स्नेहविवर्जितः ॥ ३१ ॥ एवं भुवंति
लोकेऽत्र धनिनां पुत्रतः स्थिताः ॥ कुलीना अपि पापानां दृश्यन्ते धनलिप्तया ॥ दरिद्रस्य मनुष्यस्य क्षितौ राज्यं प्रकुर्वतः ॥ ३२ ॥ प्रशोषः
केवलं भवी हृदयस्य महाभुने ॥ ह्रादिमौ कण्टको तीक्ष्णो शरीरपरिशोचिणौ ॥ यथाधनः कामयते यश्च कुप्यत्यनीश्वरः ॥ ३३ ॥ श्मशानमपि
सेवेते धनकुण्डा निशामदे ॥ जनेतरायपि त्यक्त्वा नित्यं याति सुदूरतः ॥ ३४ ॥ सुमुखोऽपि भवेद्बिह्वानकुलीनोऽपि सत्कुलः ॥ यस्य वित्तं भवे
द्वर्ण्ये विपरीतमतोऽन्यथा ॥ ३५ ॥ निर्विण्णोऽहं मुनिश्रेष्ठ जीवितस्य च सांप्रतम् ॥ तस्माद्दि किमर्थं मे दारिद्र्यं समुपस्थितम् ॥ ३६ ॥ कुष्ठ
यापि ममोपेतः शत्रुभिः पराभवम् ॥ अन्यजन्मांतरं ददं त्वया दिव्येन चक्षुषा ॥ ३७ ॥ कुकर्मणा न संस्पृष्टं स्वरूपेनापि ब्रवापि माम् ॥ एतच्च
न्मांतरं ददं स्मरामि मुनिसत्तम ॥ ३८ ॥ न मया कुकृतं किंचित्कदाचित्समनुष्ठितम् ॥ तत्किं राज्यपरिभ्रंशो जातोऽयं मम सन्मुने ॥ ३९ ॥
अत्र मे कौतुकं जातं तस्मादेहि विनिर्णय ॥ भवेन्न वा भवेत्कर्म कृतं यच्च शुभाशुभम् ॥ ४० ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं
श्रुत्वा चिरं ध्यात्वा तु नारदः ॥ कृपया परयाविष्टस्ततः प्रोवाच सादरम् ॥ ४१ ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यथा मुद्दिः प्रजायते ॥ तत्र राज्यस्य
संप्राप्तिर्यथा भूयोऽपि जायते ॥ ४२ ॥ तत्र भूमौ महापुण्यमस्ति क्षेत्रं जगन्नये ॥ हाटकेश्वरसंज्ञं तु तीर्थं तत्रास्ति शोभनम् ॥ शंखतीर्थमिति ख्यातं
सर्वपातकनाशनम् ॥ ४३ ॥ यस्तत्र कुर्वते स्नानं श्रद्धया परया युतः ॥ अष्टम्यां कुक्षपशस्य संप्राप्ते मामि माधवे ॥ ४४ ॥ सूर्यवारे तु सम्प्राप्ते
भास्करस्योदयं प्रति ॥ सर्वकुष्ठविनिर्मुक्तो जायते सूर्यसंनिभः ॥ ४५ ॥ ययं काममभिध्यायेत्तं सर्वेषु दुर्लभम् ॥ स तदाऽऽ गीत्यसंदिग्धं दृष्ट्वा
शंखेश्वरं शुभम् ॥ ४६ ॥ किं त्वया न श्रुतं तत्र स्वदेशे वसता नृप ॥ तस्य तीर्थस्य माहात्म्यं यत्त्वमत्र समागतः ॥ ४७ ॥ ॥ सिद्धसेन उवाच ॥ ॥
कथं शंखेश्वरो देवः संजातो वद सन्मुने ॥ ४८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अहं ते कथयिष्यामि कथामेतां पुरातनीम् ॥ यथा शंखेश्वरो जातः
लिखितस्याश्रमं प्रति ॥ प्रातुर्ज्येष्ठस्य संप्राप्तो नमस्कारकृते नृप ॥ ४९ ॥ सोऽपश्यदाश्रमं शून्यं लिखितेन विवर्जितम् ॥ ५० ॥ कस्यचित्स्वयं कालस्य
नपरिपक्वफलानि सः ॥ प्रणयात्प्रतिजग्माह मत्वा प्रातुर्नृपाऽऽश्रमम् ॥ ५१ ॥ एतस्मिन्नन्तरे प्राप्नो लिखितस्तत्र चाश्रमे ॥ यावत्पश्यति शंखं स प्रवृद्धी
तद्वद्वत्कलम् ॥ ५२ ॥ किमिदं विहितं पाप पापं साधुविमर्दितम् ॥ चौर्यकर्म त्वया निधं यद्वृत्तानि फलानि च ॥ ५३ ॥ अनेन कर्मणा तुभ्यं तपो यास्य
ति संसयम् ॥ चौर्यकर्ममृत्तस्य प्राणनेर्गदितस्य च ॥ ५४ ॥ ॥ शंख उवाच ॥ ॥ एकोदरसमुत्पन्नो ज्येष्ठप्राता यथा पिता ॥ भूयादिति क्षुतिलोकं
प्रसिद्धा सर्वतः स्थिता ॥ ५५ ॥ तत्किं पुत्रस्य विप्रेन्द्र नाधिकारः पितुर्वने ॥ यथेवं निन्दुरेवाक्येर्निर्भर्त्सयसि मां विभो ॥ ५६ ॥
॥ लिखित उवाच ॥ ॥ न दोषो जायते हर्तुः पुत्रस्यात्र कथंचन ॥ एकत्र संस्थितस्यात्र पितुर्वित्तमसंशयम् ॥ ५७ ॥ विभक्तस्तु प्रया पुत्रो

आता वाऽपहरेद्धनम् ॥ तदा दोषमवाप्नोति चौर्योत्थं मतमेव मे ॥ ६० ॥ पुत्रस्य तु पुनर्वितं पिता हरति सर्वदा ॥ न तस्य विद्यते दोषो विभक्त
 स्यापि कर्हिचित् ॥ ६१ ॥ अत्र श्लोकः पुरा गीतो मनुना स्मृतिकारिणा ॥ तं तेऽहं संप्रवक्ष्यामि धर्मशास्त्रोद्धवं वचः ॥ ६२ ॥ त्रय वशाधनाः
 प्रोक्ता भार्या दासस्तथा सुतः ॥ यत्ते समधिगच्छति यस्य ते तस्य तद्धनम् ॥ ६३ ॥ ॥ शंख उवाच ॥ ॥ यद्येवं चौर्यदोषोऽस्ति मम तात
 महत्तरः ॥ निग्रहं कुरु मे शीघ्रं येन न स्यात्तपःक्षयः ॥ ६४ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ तस्य तं निश्चयं ज्ञात्वा शस्त्रमादाय निर्मलम् ॥
 चकत्तथ शुभो तस्य भ्राता भ्रातृश्च निर्घृणः ॥ सोऽपि च्छिन्नकरो विप्रो व्यथयाऽपि समन्वितः ॥ ६५ ॥ मन्थमानः प्रसादं तं असतुर्ग्येष्ठस्य
 पार्थिव ॥ ६६ ॥ ततस्तु कामदं क्षेत्रं हाटकेऽवरसंज्ञितम् ॥ मत्वा प्राप्य तपस्तेपे कंचित्प्राप्य जलाशयम् ॥ ६७ ॥ वर्षास्वाकाशशायी च हेमन्ते
 मलिलाश्रयः ॥ पञ्चाग्निसाधको ग्रीष्मे षष्ठकालकृताशनः ॥ ६८ ॥ सन्नाप्य आस्करं स्थापुं तत्पुरः शतरुद्रियम् ॥ जपन्सामोक्तद्रव्यं भव
 रुद्रास्तथा जपन् ॥ प्राणरुद्रास्तथा नीलान्स्कन्दमूक्तसमन्विताम् ॥ ६९ ॥ ततो वर्षसहस्रांते तुष्टस्तस्य महेश्वरः ॥ प्रोवाच दर्शनं गत्वा सह भुय
 वृषेऽश्वरः ॥ ७० ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ ॥ शंख तुष्टोऽस्मि ते वत्स तपसानेन सुव्रत ॥ तस्मात्कथय मे शिष्यं यददासि तवाऽधुना ॥ ७१ ॥
 ॥ ॥ शंख उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोऽसि मे देव यदि देवो वरो मम ॥ जायेतां तादृशौ हस्तौ वादृशौ मे पुरा स्थितौ ॥ ७२ ॥ त्वयाऽत्रैव
 सदा वासः कार्यः सुरवेश्वर ॥ लिंगे कृत्वा दयां देव ममोपरि महत्तराम् ॥ ७३ ॥ एतज्जलाशयं नाथ मम नाम्ना धरातले ॥ प्रसिद्धिं यातु
 लोकस्य यावच्चन्द्राकिनारकाः ॥ ७४ ॥ अत्र यः कुरुते स्नानं धृत्वा मनसि दुर्लभम् ॥ किञ्चिद्वस्तु समग्रं तु तस्य संपत्स्यते विभो ॥ ७५ ॥
 ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अद्याहं दर्शनं प्राप्तस्तव चेवाष्टमीदिने ॥ माधवस्य सिते पक्षे यस्माद्ब्राह्मणसत्तम ॥ ७६ ॥ तस्मात्संक्रमणं लिंगे
 तावकेऽस्मिन्निजोत्तम ॥ करिष्यामि न सुन्दहो दिनमेकमसंशयम् ॥ ७७ ॥ यश्चात्र दिवसे प्राप्ते तीर्थेऽत्रैव भवोद्भवे ॥ स्नानं त्वा खेवार उदयं
 समुपस्थिते ॥ ७८ ॥ पूजयिष्यति मे भूतिं त्वया संस्थापितो द्विज ॥ कुष्ठव्याधिविनिर्मुक्तो मम लोकं स यास्यति ॥ ७९ ॥ शेषकालेऽपि
 विप्रन्द्र अज्ञानविहितादवात् ॥ भुक्तिं प्राप्स्यत्यसंदिग्धं मम वाक्याद्विजोत्तम ॥ ८० ॥ तथा तवापि यो हस्तौ छिन्नावेतामुभावपि ॥
 तस्मिन्योगेऽभिपेक्षातोः स्वातां भूयोऽपि तादृशौ ॥ ८१ ॥ एष मे प्रत्ययो विप्र भविष्यति तवाऽधुना ॥ भूयः स्नानं विधाय त्वं
 ततो भूतिं ममाचरेय ॥ ८२ ॥ अन्येऽपि व्यंगतां प्राप्ताः संयोगेऽत्रैव तव स्थिते ॥ ज्ञात्वा मां पूजयिष्यति भुक्तिं यास्यति ते द्विज ॥
 ॥ ८३ ॥ एवमुक्त्वा सहस्रांस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ शंखोऽपि तत्क्षणाल्भवात् पूजयित्वा दिवाकरम् ॥ ८४ ॥ यावत्पश्यति चात्मानं
 तावद्वस्तसमन्वितम् ॥ आत्मानं पश्यमानस्तु विस्मयं परमं गतः ॥ ८५ ॥ ततः प्रभृति तत्रैव कृत्वाऽऽथमपदं नृप ॥ तपस्तेपे द्विज
 श्रेष्ठो गतश्च परमां गतिम् ॥ ८६ ॥ तस्मात्त्वमपि राजेंद्र संयोगं प्राप्य तत्त्वतः ॥ तेनैव विधिना ज्ञात्वा त्वं पूजय दिवाकरम् ॥ ८७ ॥
 यश्चेतच्छृणुयात्त्रितयं पठन् पुरतो रवेः ॥ तस्यान्वयेऽपि नो कुप्टी कदाचित्सम्प्रजायते ॥ ८८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां
 संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेऽवरसंज्ञितमाहात्म्ये शंखादित्यशंखतीर्थोत्पत्तिवृत्तांतवर्णननाम नवोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०९ ॥ ॥ ॥
 ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य देवर्षेणारदस्य च ॥ सिद्धसेनो महीपालः प्राप्य तं योगमुत्तमम् ॥ १ ॥ माधवे मासि
 संप्राप्ते अष्टम्यां सूर्यवासरे ॥ सूर्योदये तु संप्राप्ते यावत्तात्वाऽर्चयेद्रविम् ॥ २ ॥ तावत्कुष्ठविनिर्मुक्तः सहसा समपद्यत ॥ ततो दिव्यवपुर्धृत्वा सन्तोषं
 परमं गतः ॥ ३ ॥ प्रायश्चित्तं ततश्चक्रे तावत्स्य च भक्षणम् ॥ अज्ञानेन कृतं यच्च चूर्णपत्रसमन्वितम् ॥ ४ ॥ ततश्च परमां लक्ष्मीं संप्राप्तः स
 महीपतिः ॥ पितृपेतामहं राज्यं स प्रचक्रे यथा पुरा ॥ ५ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं शंखतीर्थसमुद्भवम् ॥ माहात्म्यं पार्थिवश्रेष्ठ किं भूयः श्रोतुमि
 च्छसि ॥ ६ ॥ ॥ आनत उवाच ॥ ॥ अत्याश्चर्यमिदं ब्रह्मन्त्यक्त्वा परिकीर्तितम् ॥ यच्छ्रुत्वा तस्य सन्नष्टा चूर्णपत्रस्य भक्षणात् ॥ ७ ॥ कीदृ
 केन कृतं तस्य प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ कीदृक्तेन कृतं तच्च निजराज्यं यथा पुरा ॥ ८ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ एषा पुण्यतमा मेध्या नाग
 वल्ली नराधिप ॥ अयथावत्कृता वक्त्रे बहून्दोषान्प्रयच्छति ॥ तस्माद्यत्नेन संभक्ष्या दत्त्वा चैव स्वशक्तिः ॥ ९ ॥ ॥ आनत उवाच ॥ ॥ नाग
 वल्ली कथं जाता कस्मादोषो महान्स्मृतः ॥ अयथावद्भक्षणञ्च तन्मे वक्तुमिहाहंसि ॥ १० ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ प्रप्रभारो महानेष्ट
 त्वया मे परिकीर्तितः ॥ तथापि च वदिष्यामि यदि ते कौतुकं नृप ॥ यस्मात्संज्ञायते दोषश्चूर्णपत्रस्य भक्षणात् ॥ ११ ॥ अमृतार्थं पुरा देवैर्मथितः
 कलशोदयिः ॥ मन्थानं मन्दरं कृत्वा नेत्रं कृत्वा तु वासुकिम् ॥ १२ ॥ मुखदेशे बलिलेयः पुच्छदेशेऽखिलाः सुराः ॥ वासुदेवमतेनैव
 सन्दधाराथ कच्छपः ॥ १३ ॥ मन्दरे भ्रममाणे तु प्रागेव नृपसत्तम ॥ आनतं सहसा जानं रत्नत्रितयमेव च ॥ १४ ॥ नीलांगधरः
 कृष्णः पुरुषो वक्रनासिकः ॥ कृष्णदन्तः स्थूलशिरा दीर्घग्रीवो महोदरः ॥ शूर्पाकाराग्निरेवाऽसौ चिपिटाक्षो भयावहः ॥ १५ ॥ तथा
 तद्रूपिणी तस्य कुमार्या राक्षसी यथा ॥ शिशुनांगुलिलयेन गर्भमथमपरायणा ॥ १६ ॥ ततो देवगणाः सर्वे दानवाश्च विशेषतः ॥
 मन्थानं तत्परित्यज्य तान्महीतुं प्रधाविताः ॥ १७ ॥ अथ तान्विकृतान्दृष्ट्वा सर्वे शंकासमन्विताः ॥ जगद्गुणैर्वा राजेंद्र जहदुष्य परत्परम् ॥ १८ ॥
 अधोपांच बलिर्देत्यः कृतांजलिपुटः स्थितः ॥ ब्रह्माऽऽदित्यलभेत्सर्वं यत्पुरस्तात्प्रजायते ॥ १९ ॥ रत्नत्रितयमेतद्दि तस्माद्ब्रह्मा तु पञ्चजः ॥
 येन सिद्धिर्भवेदस्मिन्मन्थने कस्य चाऽर्पणात् ॥ २० ॥ तद्वाक्यं विष्णुना तस्य शंसितं शंकरेण तु ॥ इन्द्रादौ भूयोः सर्वैर्देवैश्च विशेषतः ॥ २१ ॥
 एतस्मिन्तरे ब्रह्मा जग्राह त्रितयं च तत् ॥ दाक्षिण्यात्सर्वदेवानामनिच्छन्नपि पार्थिव ॥ मन्थुः सागरं राजन्पुंस्तौ यवमाग्निनाः ॥ २२ ॥ ततश्च
 बाहूनी जाता दिव्यगन्धसमन्विता ॥ बलिना संश्लेता सा प्रत्यक्षं बलविद्रिपः ॥ २३ ॥ आवर्ते चापरे जाते निष्क्रान्तः फोस्तुभो मणिः ॥ स
 गृहीतो महाराज विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ २४ ॥ अधोपरे स्थिते तत्र महावर्ते निशापतिः ॥ सञ्जातः स वृषाकेन संश्लेताश्च तत्क्षणात् ॥ २५ ॥
 पारिजातस्ततो जातो दिव्यगन्धसमन्वितः ॥ स गृहीत्वा सुरैः सर्वैः स्थापितो नन्दने वने ॥ २६ ॥ तस्यान्तरमेवाथ सुरभी वत्ससंयुता ॥ नि
 ष्क्रान्ता ह्योममार्गेण गोलोकं समवस्थिता ॥ २७ ॥ ततो धन्वंतरिजातो विभ्रदस्ते कमण्डलुः ॥ संपूर्णममृतेनैव स देवैर्दानवैर्नृप ॥ २८ ॥ गृहीतो
 युगपत्कुण्डे परस्परजिगीषया ॥ देवानां हस्तगो वैद्यो देत्यानां च कमण्डलुः ॥ २९ ॥ ततस्तं लोभसंयुक्ता ममथुः सागरं नृप ॥ पद्महस्ताय संजाता
 ततो लक्ष्मीः सितांबर ॥ ३० ॥ स्वयमेव वृत्तो विष्णुस्तथा पार्थिवसत्तम ॥ मन्थमाने ततोतीव समुद्रे देवदानवैः ॥ ३१ ॥ कालकूटं समुत्पन्नं
 येन सर्वं सुरासुराः ॥ संभ्राताः परमं कष्टं प्रभगाश्च दिशो दश ॥ ३२ ॥ तं दृष्ट्वा भगवान्छुस्तीव्रं तीव्रपराक्रमः ॥ भक्षयाभास राजेंद्र नीलकण्ठस्त
 तोऽभवत् ॥ ३३ ॥ अथ संत्यज्य मन्थानं मंदरं वासुकिं तन्ना ॥ अमृतार्थेऽभवत्कुण्डं देत्यानां विभुषैः सह ॥ ३४ ॥ अथ ह्रीरुपमायाय विष्णुर्देत्या

उवाच ताव ॥ ततो ह्यो वलिस्तस्यै दत्त्वा पीयूषमेव तत् ॥ ३५ ॥ विश्वासं परमं गत्वा युद्धं चक्रे सुरैः सह ॥ ततो विष्णुः परित्यज्य स्त्रीरूपं
 पुरुषाकृतिः ॥ ३६ ॥ तदेवाभूतमादाय ययो यत्र दिवौकसः ॥ अत्रवीतान्मुह्यतामा पिवध्वममृतं सुराः ॥ ३७ ॥ येनामरत्वमासाद्य व्यापादयत
 दानवा ॥ ते तथेति प्रतिज्ञाय पपुः पीयूषमुत्तमम् ॥ ३८ ॥ अमराश्च ततो जाता जघ्नुः संख्ये महासुरान् ॥ ३९ ॥ तेषां पानविधौ तत्र वर्तमाने
 महीपते ॥ राहुर्विबुधरूपेण पपौ पीयूषमुत्सुकः ॥ ४० ॥ स लक्षितो महादैत्यश्चंद्रार्काभ्यां च तत्क्षणात् ॥ निवेदितो हरे राजत्रायं देवो महासुरः ॥
 ४१ ॥ तच्छ्रुत्वा वासुदेवेन तस्य चक्रं सुदर्शनम् ॥ वधाय पार्थिवश्रेष्ठ मुक्तं वज्रसमप्रभम् ॥ ४२ ॥ यावन्मात्रं शरीरं तत्तस्य व्याप्तं महीपते ॥
 अमृतेन ततः कृत्तममोघेनापि तच्छिरः ॥ ४३ ॥ ततोऽमरत्वमापन्नः स यावत्सिंहिकासुतः ॥ तावत्प्रोक्तोऽच्युतेनाथ साम्रा परमवल्लुना ॥ ४४ ॥
 त्यज दैत्यान्महाभाग देवानां संमतो भव ॥ संप्राप्त्यसि परां पूजां सदा त्वं ग्रहमंडले ॥ ४५ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय त्यक्त्वा तान्दैत्यसत्तमान् ॥
 पूजां प्राप्नोति मर्त्यानां संस्थितो ग्रहमण्डले ॥ ४६ ॥ एतस्मिन्नंतरे दैत्या निर्जिताः सुरसत्तमैः ॥ दिशो जग्मुः परिव्रजताः केचिन्मृत्युमुपाग
 ताः ॥ ४७ ॥ पीतशेषं च पीयूषं स्थापितं नन्दने वने ॥ नागराजस्य यत्रैव स्थितमालानमेव च ॥ ४८ ॥ अहर्निशं मदत्तावी करीद्रः सोऽपि सं
 स्थितः ॥ तत्प्रभावेः प्रभिन्नः स पीयूषस्य कमण्डलुः ॥ ४९ ॥ ततो वल्ली समुत्पन्ना तस्माच्चैव कमण्डलोः ॥ तत्रालानसमारूढा वृद्धिं च परमां गता
 ॥ ५० ॥ तदुद्भवाः पत्राणि गृहीत्वा सुरसत्तमाः ॥ अपूर्वाणि सुगंधीनि मत्वा ते भक्षयन्ति च ॥ ५१ ॥ वक्रशुद्धिकृते राजन्विशेषेण प्रहर्षिताः
 ॥ ५२ ॥ अथ धन्वंतरेर्वेद्यः स्वबुद्ध्या पृथिवीपते ॥ नागालाने यतो जाता नागवल्ली भविष्यति ॥ ५३ ॥ सदा स्मरस्य संस्थानं मम वाक्या
 द्रविष्यति ॥ ना वल्लीति वै नाम तस्याश्चक्रे ततः परम् ॥ ५४ ॥ संयोगं च चकाराथ तांबूलं जायते यथा ॥ पूगीफलेन चूर्णेन खदिरेणापि पार्थि
 व ॥ ५५ ॥ कस्यचित्स्वथ कालस्य वाणीवत्सरको नृपः ॥ प्रतोपं नीतवाञ्छकं तपसा निर्मलेन च ॥ ५६ ॥ ततस्तत्तपसा तुष्ट इन्द्रो वचनम
 ब्रवीत् ॥ ५७ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ भोभोः पार्थिव तुष्टोऽस्मि तपसाऽनेन सांप्रतम् ॥ ब्रूहि यत्ते वरं ददमि मनसा वाञ्छितं सदा ॥ ५८ ॥
 सोऽब्रवीद्यदि मे तुष्टो यदि देवो वरो मम ॥ विमानं खेचरं देहि येनागच्छामि ते गृहे ॥ नित्यमेव धरापृष्ठाद्भूतार्थं तव प्रभो ॥ ५९ ॥ स तथेति प्रति
 ज्ञाय हंसवर्हिणनादितम् ॥ विमानं प्रददौ तस्मै मनोमारुतवेगधृक् ॥ ६० ॥ स तत्र नित्यमारुह्य प्रयाति त्रिदशालयम् ॥ भक्त्या परमया युक्तः
 महत्प्राप्तं प्रवेदितुम् ॥ ६१ ॥ तस्य शक्रः स्वहस्तेन तांबूलं च प्रयच्छति ॥ स च तद्रक्षयामास प्रहृष्टेनंतरात्मना ॥ ६२ ॥ वृद्धभावेऽपि स्मृते
 तस्य कामोऽत्यवर्द्धत ॥ तांबूलस्य प्रभावेन सुमहान्पृथिवीपते ॥ ६३ ॥ अथ शक्रमुवाचेदं स राजा विनयान्वितः ॥ नागवल्लीप्रदानेन प्रसादो मे
 विधीयताम् ॥ ६४ ॥ मर्त्यलोके समानेतुं प्रचारं येन गच्छति ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय तस्मै तां प्रददौ तदा ॥ ६५ ॥ गत्वा निजपुरं सोऽपि
 स्वोद्यानेऽस्थापयत्तदा ॥ ततः कालेन महता प्रचारं सा गता क्षितौ ॥ ६६ ॥ यस्याः स्वादनतो लोकः कामात्मा समपद्यत ॥ न कश्चिद्यजनं
 चक्रे याजनं च विशेषतः ॥ अन्या धर्मक्रियाः सर्वाः प्रणष्टा धर्मसंभवाः ॥ ६७ ॥ ततो देवगणाः सर्वे यज्ञभागविवर्जिताः ॥ पीडयमानाः कुधा
 विष्टा गत्वा प्रोषुः पितामहम् ॥ ६८ ॥ मर्त्यलोके सुरश्रेष्ठ नष्टा धर्मक्रिया भृशम् ॥ कामासक्तो यतो लोकस्तांबूलस्य च भक्षणात् ॥ तस्मात्कुरु
 प्रसादं नो येनास्माकं क्रिया भवेत् ॥ ६९ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु पुष्करस्थं पितामहम् ॥ यजनार्थं समार्यातं दरिद्रो वीक्ष्य पार्थिव ॥ ७० ॥
 प्रणिपत्य ततः प्राह विनयावनतः स्थितः ॥ निर्विण्णोऽहं सुरश्रेष्ठ ब्राह्मणानां गृहे स्थितः ॥ ७१ ॥ तस्मात्कीर्तय मे स्थानं श्रेष्ठं वित्तवतां हि
 यत् ॥ तत्र सञ्जायते वृत्तिः शाश्वती प्रचुरा प्रभो ॥ ७२ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा चिरं ध्यात्वा पितामहः ॥ अब्रवीच्च दरिद्रं तं छिद्रार्थं धनिना
 मिह ॥ ७३ ॥ चूर्णपत्रे त्वया वासः सदा कार्यो दरिद्र भोः ॥ तांबूलस्य तु पर्णाग्रे भार्यया मम वाक्यतः ॥ ७४ ॥ पर्णानां चैव वृंतेषु सर्वेषु
 त्वत्सुतेन च ॥ राज्ञो खदिरसारे च त्वं ताभ्यां सर्वदा वस ॥ ७५ ॥ धनिनां छिद्रकृत्प्रोक्तमेतत्स्थानचतुष्टयम् ॥ पार्थिवानां विशेषेण मम वाक्या
 द्रज दुवम् ॥ ७६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ एतत्ते सर्वमारुत्यातं यत्पुष्टोऽस्मि नराधिप ॥ ७७ ॥ तांबूलोत्थानि छिद्राणि यथा स्थुर्धनिना
 मिह ॥ तानि सर्वाणि चीर्णानि त्वया राजन्नजानता ॥ तेन वै विभवोच्छिन्तिः संजाता सहसा नृप ॥ ७८ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ तदर्थमपि
 मे ब्रूहि प्रायश्चित्तं मुनीश्वर ॥ कदाचिद्रक्षणं मे स्यात्तांबूलस्य तथाविधम् ॥ ७९ ॥ येन सञ्जायते शुद्धिः कुतांबूलसमुद्रवा ॥ ८० ॥ ॥ विश्वा
 मित्र उवाच ॥ ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तं तु यच्चरेत् ॥ आश्वासनेन शुद्ध्यर्थं कुतांबूलस्य भक्षणात् ॥ ८१ ॥ पर्वकालं समुद्दिश्य
 सम्यक्छद्वासमन्वितः ॥ आनयेद्ब्राह्मणं राजन्वेदवेदांगपारगम् ॥ ८२ ॥ प्रक्षाल्य चरणौ तस्य वासंसी परिधापयेत् ॥ संपूज्य गंधपुष्पाद्यैस्ततः
 पत्रं हिरण्यमम् ॥ स्वशक्त्या कारयित्वाऽथ चूर्णे मुक्ताफलं न्यसेत् ॥ ८३ ॥ पूगीफलं च वैडूर्यं खदिरं रूप्यमेव च ॥ मन्त्रेणानेन विप्राय तथैव
 च समर्पयेत् ॥ ८४ ॥ यन्मया भक्षितं पूर्वं वृन्तं पत्रसमुद्रवम् ॥ चूर्णपत्रं तथैवान्यद्वात्रौ खदिरमेव च ॥ ८५ ॥ तस्य पापस्य शुद्ध्यर्थं तांबूलं
 प्रतिगृह्यताम् ॥ ततस्तु ब्राह्मणो मंत्रमेवं राजन्नुदाहरेत् ॥ ८६ ॥ यजमानहितार्थाय सर्वपापविशुद्धये ॥ अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि कुतांबूलं
 प्रभक्षितम् ॥ ८७ ॥ भक्षयिष्यसि यच्चान्यत्कदाचिन्मे प्रसादनात् ॥ तस्य दोषो न ते भावी मम वाक्यादसंशयम् ॥ ८८ ॥ अनेन विधि
 ना दत्त्वा तांबूलं शुद्धिमाप्नुयात् ॥ कुतांबूलस्य दोषेण गृह्यते न नरो नृप ॥ ८९ ॥ तस्मात्त्वं हि महाराज व्रतयेन्तस्माच्चर ॥ बहु
 पुण्यतमं ह्येतन्महाभोगविवर्द्धनम् ॥ ९० ॥ यः प्रयच्छति राजेन्द्र विधिनानेन भक्तितः ॥ जन्मजन्मान्तरे वापि न तांबूलेन मुच्यते
 ॥ ९१ ॥ तांबूलं भक्षयित्वा यो नैतद्दानं प्रयच्छति ॥ तांबूलवर्जितः सोऽत्र भवेज्जन्मनिजन्मनि ॥ ९२ ॥ तांबूलवर्जितं यस्य
 सुखं स्यात्पृथिवीपते ॥ कृपणस्य दरिद्रस्य तद्विलं न हि तन्मुखम् ॥ ९३ ॥ तांबूलं ब्राह्मणेन्द्राय यो दत्त्वा प्राक्प्रभक्षयेत् ॥ सुखो भाग्य
 वान्दशो भवेज्जन्मनिजन्मनि ॥ ९४ ॥ एतत्ते सर्वमारुत्यातं कुतांबूलस्य भक्षणात् ॥ यत्फलं जायते पुंसां यद्दानेन महीपते ॥ ९५ ॥
 शंखादित्यानुपंगेण तांबूलस्य च भक्षणं ॥ ये दोषा ये गुणा राजन्दानं चैव प्रभक्षणे ॥ ९६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या
 संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये तांबूलोत्पत्तितांबूलमाहात्म्यवर्णननाम दशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१० ॥ ॥ छ ॥
 ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ राज्ञो दारिद्र्यदोषस्य कुष्ठव्याधेश्च कारणम् ॥ कथयित्वा पुनः प्राह नारदो मुनिसत्तमः ॥ १ ॥ ॥ नारद
 उवाच ॥ ॥ एतत्ते सर्वमारुत्यातं राजन्कुष्ठस्य कारणम् ॥ दारिद्र्यस्य च यत्सम्यग्ज्ञात्वा दिव्येन चक्षुषा ॥ २ ॥ अधुना संप्रवक्ष्यामि यथा
 तव पराभवः ॥ शत्रुभ्यः संप्रजातोऽत्र द्विजानामपमानतः ॥ ३ ॥ आनर्ताधिपतियोऽत्र कश्चिद्राज्येऽभिषिच्यते ॥ स पूर्वं गच्छति ग्रामं नागराणां

प्रभक्तिः ॥ ४ ॥ त्वया तत्कल्पितं राजत्रैव दत्तं प्रमादतः ॥ पराभूता द्विजास्ते च याचमाना मुहुर्मुहुः ॥ ५ ॥ तथा कोपयशाद्यानि शासनानि
द्विजन्मनाम् ॥ लोपितानि त्वयान्यानि पितृपेतामहानि च ॥ ६ ॥ तेन तेऽत्र पराभूतिः संजाता शत्रुसंभवा ॥ एवं ज्ञात्वा द्विजेंद्राणां शास-
नानि प्रयच्छ भोः ॥ ७ ॥ गृहीतानि च यान्येव तेषां मोक्षं समाचर ॥ तच्छ्रुत्वा पार्थिवः सोऽथ शंखतीर्थं प्रभक्तिः ॥ ८ ॥ स्नात्वा विप्रान्समा-
हूयः मध्यगेन समन्विताम् ॥ शंखादित्यस्य पुरतः प्रक्षाल्य चरणौ नृप ॥ ९ ॥ ददौ च शासनशतं प्रक्षाल्य चरणांस्ततः ॥ पदविंशत्यधिकं राजा
नागराणां महात्मनाम् ॥ १० ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र शत्रवो ये च संस्थिताः ॥ सर्वे मृत्युं समापन्ना ब्राह्मणानां प्रसादतः ॥ ११ ॥ ॥ विश्वा-
मित्र उवाच ॥ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं शंखतीर्थसमुद्रवम् ॥ प्रभावं पार्थिवश्रेष्ठ किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १२ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शंखतीर्थमाहात्म्यवर्णननामैकादशोत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २११ ॥ ॥ ॥
॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ श्रुतं तीर्थत्रयं पुण्यं हाटकेश्वरसंज्ञिते ॥ क्षेत्रेऽत्र यत्तथा प्रोक्तमस्माकं सूतनंदन ॥ १ ॥ विश्वामित्रोयमाहात्म्यं श्रोतु-
मिच्छामहे वयम् ॥ सांप्रतं तत्समाचक्ष्व परं कौतूहलं हि नः ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ समुद्रस्यापि पारोऽत्र लक्ष्यते च क्षितेरपि ॥
तारकाणां मुनेस्तस्य न गुणानां द्विजोत्तमाः ॥ ३ ॥ लक्ष्यते केनचित्पारो गाधेः पुत्रस्य धीमतः ॥ क्षत्रियोऽपि द्विजत्वं यः संप्राप्तो द्विजसत्तमाः ॥
॥ ४ ॥ अंत्यजत्वं गतस्यापि त्रिशंकोः पृथिवीपतेः ॥ यज्ञभागभुजो देवाः प्रत्यक्षेण विनिर्मिताः ॥ ५ ॥ ब्रह्मणः स्पर्धया येन पुरा सृष्टिर्द्विजो-
त्तमाः ॥ प्रारब्धा च ततो देवैः प्रणिपत्य निवारितः ॥ ६ ॥ तस्य तीर्थस्य माहात्म्यं सांप्रतं वदतो मम ॥ श्रूयतां ब्राह्मणश्रेष्ठाः सर्वपातकनाश-
नम् ॥ ७ ॥ तेन तत्र कृतं कुण्डं स्वहस्तेन महात्मना ॥ शस्त्रं विनापि भूपृष्ठं प्रविदार्य समंततः ॥ ८ ॥ तत्र ध्यात्वा समानीता पातालाब्जाद्वी-
नदी ॥ मर्त्यलोके समायातं यस्यास्तोत्रं सुनिर्मलम् ॥ ९ ॥ सुस्वादु च तथा स्नानात्सर्वपातकनाशनम् ॥ तेनापि स्थापितस्तत्र भास्करो वारित-
स्करः ॥ १० ॥ यः सप्तम्यां सूर्यवारे स्नात्वा तस्य हृदे शुभे ॥ भावमासे सिते पक्षे नमस्यति दिवाकरम् ॥ स कुष्ठमुच्यते सर्वैस्तथा पापैर्द्विजो-
त्तमाः ॥ ११ ॥ पश्चिमोत्तरदिग्भागे तस्यास्ति जलसंभवा ॥ धन्वंतरिकृता वापी सर्वरोगविनाशिनी ॥ १२ ॥ तत्र पूर्वं तपस्तेपे धन्वं-
तारिगुदारधीः ॥ वन्दे तपसा युक्तो ध्यायमानः समाहितः ॥ १३ ॥ ततः कालेन महता संतुष्टस्तस्य भास्करः ॥ उवाच वरदोऽस्मीति
पार्थिवस्व महामते ॥ १४ ॥ ॥ धन्वंतरिरुवाच ॥ ॥ अत्र कुण्डे नरो भक्त्या यः स्नानं कुरुते विभो ॥ तस्य स्यात्सर्वरोगाणां
संशयः सुरसत्तम ॥ १५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अद्य शस्ते दिने योऽत्र सप्तम्यां रविवासरे ॥ सूर्योदये नरः स्नानं कारिष्यति
समाहितः ॥ व्याधिग्रस्तः स नीरोगस्तत्क्षणात्संभविष्यति ॥ १६ ॥ नीरोगश्चेप्सितान्कामान्निष्कामो मोक्षमेष्यति ॥ १७ ॥ एवमुक्त्वा सुरश्रे-
ष्ठोऽनर्धानं स गतो रविः ॥ धन्वंतरिः प्रहृष्टात्मा स्वस्थानं च गतस्ततः ॥ १८ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य रत्नाक्षोऽथ महीपतिः ॥ अयोध्याधि-
पतिः ख्यातः सूर्यवंशसमुद्रवः ॥ १९ ॥ कृतज्ञश्च वदान्यश्च स्वदारनिरतः सदा ॥ शूरः परमतेजस्वी सर्वशत्रुनिपूदनः ॥ २० ॥ पूर्वकर्मविपाकेन
तस्य भूमिपतेर्द्विजाः ॥ कुष्ठव्याधिरभूद्बौद्धो दुश्चिकित्सो जगत्त्रय ॥ २१ ॥ तदस्ति नौपथं लोके यत्तेन न कृतं द्विजाः ॥ कुष्ठग्रस्तेन वा दानं यत्र
दत्तं महात्मना ॥ २२ ॥ यथायथोपयान्येव स करोति ददाति च ॥ तथातथा तस्य कायो व्याधिना क्षामितो भृशम् ॥ २३ ॥ ततो वैराग्यमापन्नः
स नृपो द्विजसत्तमाः ॥ पुत्रं राज्येऽथ संस्थाप्य वाञ्छयामास पावकम् ॥ निपिद्धोऽपि हि तैः सर्वैः कलत्रैरातसेवकैः ॥ २४ ॥ दत्त्वा दानानि
विभ्रेभ्यः पूजयित्वा सुरोत्तमान् ॥ संभाष्य च सुहृद्गणं शासयित्वा निजं सुतम् ॥ २५ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु भ्रममाणो यदृच्छया ॥ कश्चित्का-
र्पटिकः प्राप्तो दिव्यरूपवपुर्धरः ॥ २६ ॥ अथासौ व्याकुलं दृष्ट्वा तत्सर्वं नृपतेः पुरम् ॥ अपृच्छद्विस्मयाविष्टो दृष्ट्वा कश्चिन्नरं द्विजाः ॥ २७ ॥
॥ ॥ कार्पटिक उवाच ॥ ॥ किमेषा व्याकुला भद्रं सर्वा जाता महापुरी ॥ निरानन्दाऽऽश्रुपूर्णक्षिर्बालवृद्धैर्निपेयिता ॥ २८ ॥ सोऽब्रवीन्नृपति-
श्चायं कुष्ठव्याधिसमन्वितः ॥ साधयिष्यति सन्दीप्तं सुनिर्विण्णो हुताशनम् ॥ २९ ॥ तेनेयं नगरी कृत्स्ना परं दुःखमुपागता ॥ गुणैरस्य समा-
विष्टा नूनं मृत्युं प्रयास्यति ॥ ३० ॥ तच्छ्रुत्वा सत्वरं गत्वा नृपं कार्पटिकोऽब्रवीत् ॥ ३१ ॥ सर्वं जनं नरेन्द्रस्य मृतं जीवापयन्निव ॥ मा नृपानेन
दुःखेन व्याधिजेन हुताशनम् ॥ प्रविश त्वं स्थिते तीर्थे सर्वव्याधिसंशयवहे ॥ ३२ ॥ मदीयो भूपते देह ईदृगासीद्यथा तव ॥ तत्र स्नातस्य सद्योऽथ
जात ईदृक्पुनः प्रभो ॥ ३३ ॥ सप्तम्यां सूर्यवारेण भास्करस्योदयं प्रति ॥ यस्तत्र कुरुते स्नानं व्याधिग्रस्तो नरो भुवि ॥ ३४ ॥ स व्याधिना विनि-
र्मुक्तस्तत्क्षणात्कल्पतां व्रजेत् ॥ तथा पापविनिर्मुक्तो यथाहं नृपसत्तम ॥ ३५ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ कस्मिन्देहे महातीर्थं तादृशं वद मे द्रुतम् ॥
॥ ३६ ॥ ॥ कार्पटिक उवाच ॥ ॥ अस्ति भूमितले ख्यातं नागरं क्षेत्रमुत्तमम् ॥ कुष्ठव्याधिसमाक्रांतो गतोऽहं तत्र भूपते ॥ ३७ ॥ तस्य
सन्दर्शनार्थाय तीर्थयात्रापरायणः ॥ तत्र मां दीनमालोक्य व्याधिग्रस्तं सुदुःखितम् ॥ कश्चित्तत्रोत्थयः प्राह तपस्वी कृपयान्वितः ॥ ३८ ॥ पश्चिमो-
त्तरदिग्भागे देवस्य जलशायिनः ॥ तीर्थमस्ति महापुण्यं विश्वामित्रजलावहम् ॥ ३९ ॥ तत्र गत्वा कुरु स्नानं सप्तम्यां रविवासरे ॥ माघमासे तु संप्राप्ते
शुक्लपक्षे विशेषतः ॥ ४० ॥ येन निर्याति ते कुष्ठो भास्करस्योदयं प्रति ॥ तच्छ्रुत्वाऽहं च तत्प्राप्तः सप्तम्यां सूर्यसंयुजि ॥ ततश्च कृत्वान्स्नानं निर्झरे
तत्र शांभवे ॥ ४१ ॥ ततस्तस्माद्विनिष्क्रांतो यावत्पश्याम्यहं तनुम् ॥ तावन्नृपेदृशी जाता सत्यमेतत्तवोदितम् ॥ ४२ ॥ तस्मात्त्वमपि राजेंद्र तत्र स्नानं
समाचर ॥ सप्तम्यां सूर्यवारेण भास्करस्योदयं प्रति ॥ ४३ ॥ येन ते नश्यति व्याधिर्विशेषमपि पातकम् ॥ तच्छ्रुत्वा स नृपसूतं तेनैव सहितो ययौ
॥ ४४ ॥ चकार स तथा स्नानं सप्तम्यां सूर्यवासरे ॥ माघमासे तु संप्राप्ते विश्वामित्रजले शुभे ॥ ४५ ॥ ततः कुष्ठविनिर्मुक्तस्तत्क्षणात्समपद्यत ॥
दिव्यरूपवपुर्धरौ कामदेव इवापरः ॥ ४६ ॥ अथ तुष्टो नन्दंस्तु तस्मै कार्पटिकाय च ॥ ददौ कोटित्रयं हेमः प्रोवाच स ततो वचः ॥ ४७ ॥
त्वत्प्रसादाद्रिमुक्तोऽस्मि रोगादस्मात्सुदारुणात् ॥ तस्मत्त्वं गच्छ गेहं स्वं स्थास्येऽहं चात्र निर्भरम् ॥ ४८ ॥ करिष्यामि तपो नित्यं स्वकलत्रसम-
न्वितः ॥ राज्यं संस्थापितः पुत्रः समर्थो राज्यकर्मणि ॥ ४९ ॥ इत्युक्त्वा प्रेरयामास तं तथान्यान्समागताम् ॥ सेवकान्सवृद्गायैव स्वयं तत्रैव
संस्थितः ॥ ५० ॥ कृत्वाऽऽश्रमपदं रम्यं स्वकलत्रसमन्वितः ॥ संप्राप्तश्च परां सिद्धिं कालेन द्विजसत्तमाः ॥ ५१ ॥ तस्य नाम्ना ततः ख्यातं तीर्थं
मेतत्त्रिविधं ॥ सर्वव्याधिहरं रम्यं सर्वपातकनाशनम् ॥ ५२ ॥ तेन संस्थापितस्तत्र देवदेवो दिवाकरः ॥ रत्नादित्य इति ख्यातो निजनाम्ना महा-
त्मना ॥ ५३ ॥ सप्तम्यां सूर्यवारेण तत्र स्नात्वा प्रपश्यति ॥ यस्तु पापविनिर्मुक्तः सूर्यलोकं स गच्छति ॥ ५४ ॥ यदन्यत्तत्र संवृत्तं क्षेत्रजातं द्विजो-
त्तमाः ॥ तदहं कीर्तयिष्यामि शृणुष्वं सुसमाहिताः ॥ ५५ ॥ आसीत्तत्र पुमान्कश्चिदेशे ग्राम्यो जरात्मकः ॥ कुष्ठो तथापि नित्यं स करोति पशु-
रक्षणम् ॥ ५६ ॥ एकदा रक्षतस्तस्य पशूस्तत्र गिररधः ॥ एकः पशुविनिष्क्रांतः सत्पथान्चणलोभतः ॥ ५७ ॥ सप्तम्यां रविवारेण पतितस्तस्य निर्झरे ॥

न च संलसितस्तेन गच्छमानः कथंचन ॥ ५८ ॥ अथ यावद्देहोऽथ भोजनार्थं समुद्यतः ॥ तावत्तस्य पशोः स्वामी भर्त्सयन्मुपागतः ॥ ५९ ॥
नायातः स पशुः कस्मान्मदीयो आमके गृहे ॥ तस्मादानय तं शीघ्रं नो चेत्प्राणान्हरामि ते ॥ ६० ॥ ॥ मूय उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा यय
संज्ञस्तः स कुष्ठो सत्वरं ययौ ॥ तेन मार्गेण येनैव दिवा भ्रांतो मदीतले ॥ ६१ ॥ अथ दूरात्स मुथाय तस्य रावं पशोस्तदा ॥ पतितस्य मशगतं
निशति तमसि स्थिते ॥ ६२ ॥ ततो गत्वाऽथ तं गर्तं प्रविश्य जलमध्यतः ॥ चर्कषं नं पशुं कृच्छ्रात्पंकमध्यात्सुदारुणात् ॥ समादायाथ तं हर्म्यं
प्रजगाथ शनैःशनैः ॥ ६३ ॥ अर्पयित्वाथ तं तस्य स्वकीयं त्वाश्रमं गतः ॥ ६४ ॥ ततः सुप्तो महाभागाः स प्रवृद्धः पुनर्यदा ॥ प्रभाते यक्षते
गात्रं यावत्कुष्ठविजितम् ॥ ६५ ॥ शोभया परया युक्तं विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ चित्तयामास किं ह्येतदकस्माद्रोगसंशयः ॥ ६६ ॥ दूने तस्य
प्रभावोऽयं तीर्थस्थाद्य निशागमे ॥ मयावगाहितं यत्र पशोरर्थं सुकर्मम् ॥ ६७ ॥ ततश्च वीक्षयामास तेन गत्वा सुकौतुकात् ॥ यावत्कं इयि
निर्मुक्तस्तेजसा परिवारितः ॥ ६८ ॥ तत्र स्थाने स्वयं गत्वा ज्ञात्वा च तीर्थमुत्तमम् ॥ तपस्तेपे स तत्रैव ध्यायमानो दिवाकरम् ॥ ६९ ॥ अरण्यवा
सिन् सम्यग्दिवारात्रमन्दितः ॥ गतश्च परमां सिद्धिं दुर्लभां त्रिदशेरपि ॥ ७० ॥ तस्मात्स्वप्रयत्नेन तत्र ध्यानं समाचरेत् ॥ ७१ ॥ पूजयेच्चापि तं
देवं सास्करं वारितस्करम् ॥ अद्यापि कलिकालेऽपि तत्र स्नानो नरः शुचिः ॥ ७२ ॥ तत्र पुण्यजले कुण्डे सप्तम्यां सूर्यवासरे ॥ यस्तं पूजयेत्
सत्तया सोऽपि पापैः प्रमुच्यते ॥ ७३ ॥ गायत्र्यष्टमहन् यो जपेत्तत्पुरतः स्थितः ॥ सोऽपि रोगविनिर्मुक्तो मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ७४ ॥ तस्योद्देशेन
यो दद्याद्देवुं श्रद्धासंयन्त्रितः ॥ न तस्यान्यज्जातोऽपि व्याधिना परिगृह्यते ॥ ७५ ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातं मयादित्यस्य संभवम् ॥ माहात्म्यं
श्रवणाद्यस्य नरः पापाद्भिमुच्यते ॥ ७६ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्र
माहात्म्ये रत्नादित्यमाहात्म्यवर्णननाम द्वादशोत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २१२ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ मूय उवाच ॥ ॥ रत्नादित्यस्य
माहात्म्यमेतद्गः परिकीर्तितम् ॥ सर्वकुष्ठहरं यच्च सर्वपातकनाशनम् ॥ भूयस्तथैव माहात्म्यं महदे श्रूयतां रवेः ॥ १ ॥ पुरा
सोद्गाहणः कश्चिदुष्टव्याधिसमाकुलः ॥ तेन चाराधितः सूर्यस्तत्रस्थेन द्विजोत्तमाः ॥ २ ॥ पूर्वदक्षिणदिग्भागे सप्तासाद्य ततः परम् ॥ रक्तं
चन्दनजां कृत्वा प्रतिमां भावितात्मना ॥ ३ ॥ ततो वर्षसहस्रातिं तुष्टस्तस्य दिवाकरः ॥ वरदोऽस्मोनि तं प्राह दृष्टिगोचरमागतः ॥ ४ ॥
॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोऽसि मे देव कुष्ठव्याधिं हर प्रभो ॥ नान्येन कारणं मेऽस्ति राज्येनापि त्रिविष्टपे ॥ ५ ॥ ॥ श्रीभगवा
नुवाच ॥ ॥ सप्तम्यां सूर्यवारेण कुरु विप्र प्रदक्षिणां ॥ शतमष्टोत्तरं यावत्स्नात्वा पुण्यह्रदे क्षुभे ॥ फलइस्तः पुण्यक्त्वेन ततः कुष्ठेन मुच्यते ॥ ६ ॥
अन्योऽत्र गौ गतो योऽपि व्रतमेतत्करिष्यति ॥ सर्वरोगविनिर्मुक्तो मय लोकं स गच्छति ॥ ७ ॥ ॥ श्रीसूर्य उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा स तथा चक्रे
ब्राह्मणः श्रद्धयाऽन्वितः ॥ विमुक्तश्च तदा कुष्टादित्यदेहमवाप्तवान् ॥ ८ ॥ अथ भूयोऽपि तं प्राह नीरोगं भगवान्ब्रविः ॥ किं ते प्रियं करोम्यन्यद्गद
ब्राह्मणसत्तम ॥ ९ ॥ ॥ सोऽब्रवीत्सर्वदेवात्र स्थातव्यं भगवन्विभो ॥ १० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अतः परं ममावासः स्थानेऽत्र च भवि
ष्यति ॥ नाम्ना कुहरवासाख्या संज्ञा मम भविष्यति ॥ ११ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य विष्णुपुत्रो बभूव ह ॥ सन्विनाम सुरुपाढ्यो जांबवत्यां
द्विजोत्तमाः ॥ १२ ॥ शोभमंजननः स्त्रीणां मातृणामपि स द्विजाः ॥ अथ तं राजमार्गेण गच्छंतं यदुत्तमम् ॥ १३ ॥ पुरनार्योऽपि संतुष्टो
वीक्षांचकुः सुकौतुकात् ॥ गृहकार्याणि संत्यज्य समाहूढा गवाक्षकान् ॥ १४ ॥ तस्य कामात्मदेहस्य दर्शनार्थं समुत्सुकाः ॥ काश्चिदधार्तुलि
तांग्यः काश्चिदेकाजितेक्षणाः ॥ १५ ॥ अर्धसंयमितैः केशैस्तथान्यास्त्यक्तबालकाः ॥ एकस्मिंश्चरणे काश्चित्रियोज्योपानहं द्रुताः ॥ १६ ॥
पादुकां च द्वितीये तु पर्यधावब्रितंविनीः ॥ व्रजंतीषु तथान्यासु वनितासु गवाक्षकान् ॥ १७ ॥ व्याक्रोशीत कुधाविष्टाः शिशवो गुरवस्तथा ॥
नीवीन्वनविश्लेषसमाकुलितचेतसः ॥ १८ ॥ ययुरेवापराः स्वेष्टु गवाक्षेषु वरांगनाः ॥ स चर्कषं तदा तासां पतितैर्नैत्ररश्मिभिः ॥ १९ ॥
हृदयानि धरापृष्ठे कामदेवसमो युवा ॥ काचिद्देवैश्च तद्रूपं तस्य सांवस्य कामिनी ॥ २० ॥ निश्चला कामतप्तांगी लिखितेव विभाव्यते ॥ काचि
दभिसमान्मुक्ता निश्वासान्कामपीडिता ॥ २१ ॥ एकास्तं च समालोक्य रूपयौवनसंयुतम् ॥ गवाक्षात्प्रपतति स्म निश्चेष्टा धरणीतले ॥ २२ ॥
अन्याः परस्परालापं प्रकुर्वन्ति वरस्त्रियः ॥ एका सा कामिनी धन्या यास्य चक्रवर्गहनम् ॥ २३ ॥ निःशेषां रजनीं प्राप्य माघमाससमुद्रवाष्प ॥
आस्तां तावत्स्त्रियो याश्च नरा अपि निर्गलम् ॥ २४ ॥ जरूपति चेदं सर्वं तस्य रूपेण विस्मिताः ॥ अन्ये वदन्ति सेवाम एनमर्थेन वर्जि
ताः ॥ २५ ॥ वीक्ष्यामो वदनं येन नित्यमेवेदुसंनिभम् ॥ कर्णाभ्यां वारिता वृद्धिर्नत्रयोरप्यसंशयम् ॥ नो चेज्जानीमहे नैव क्रियती सं
भविष्यति ॥ २६ ॥ एवं संवीक्ष्यमाणस्तु कामिनीभिर्नरेस्तथा ॥ निर्ययौ राजमार्गेण पितृदर्शनलालसः ॥ २७ ॥ भगिन्यो मा
तरो याश्च भ्रातृपत्न्यश्च याः स्थिताः ॥ अवस्थामीदृशीं प्राप्ता ब्राह्मणानामपि स्त्रियः ॥ मातरोऽपि च यास्तस्य भगिन्यश्च विशेषतः ॥
॥ २८ ॥ अन्यस्मिन्नहनि प्राप्ते भ्रातृकाले निरागमे ॥ कृष्णपक्षे तमोभूते अलक्ष्येऽपि गते पुरः ॥ २९ ॥ तन्माता नन्दिनीनाम
कामदेवशरार्दिता ॥ तत्पत्न्या वेषमाधाय तच्छ्रद्धयायामुपस्थिता ॥ ३० ॥ ॥ सोऽपि तां दयितां ज्ञात्वा सेवयामास कामिनीम् ॥
रतोपचारैर्विविधैरश्रेयविनिर्मितैः ॥ ३१ ॥ तया तत्र यदुत्प्रेष्टो विकल्पमकरोत्तदा ॥ अंगराजसुता या मे प्राणेश्योऽपि गरीयसी ॥
॥ ३२ ॥ नैवंविधं रतं वेद अनया यद्विनिर्मितम् ॥ वेश्या अपि न जानन्ति रतमीदृक्कथञ्चन ॥ ३३ ॥ ततो गाढं करे धृत्वा दीपमानीय
तत्क्षणात् ॥ यावत्पश्यति सा माता नन्दिनीति च या स्मृता ॥ ३४ ॥ ततश्च गर्हयामास धिक्पापे किमिदं कृतम् ॥ गर्हितं सर्वलोकानां नर
कार्तिप्रदं तथा ॥ ३५ ॥ सापि लज्जासमोपेता महाभयसमाकुला ॥ प्रणष्टा तत्क्षणादेव भयेन महताऽन्विता ॥ ३६ ॥ सांवाऽपि प्रलपन्नातीं
निर्लेभे न वे द्विजाः ॥ रात्रिशेषमभ्युत्तस्य तदा वर्षशतोपमम् ॥ ३७ ॥ अथ रात्र्यां व्यतीतायां प्रोद्धते रविमण्डले ॥ दुःखेन महता युक्तः
प्रोत्थितः स हरेः सुतः ॥ ३८ ॥ आवश्यकमपि त्यक्त्वा कंचिद्ब्राह्मणसत्तमम् ॥ धर्मशास्त्रविधानज्ञं समानीयाथ चाब्रवीत् ॥ ३९ ॥ रहस्ये विनयो
पेतः कृतांजलिपुटः स्थितः ॥ ४० ॥ ॥ मूय उवाच ॥ ॥ यात्रा स्वस्ता दुहित्रा वा स्वयं स्याद्यदि मोहनम् ॥ ४० ॥ कथं शुद्धिर्भवेत्तस्य परमार्थेन
मे वद ॥ धर्मशास्त्राणि संवीक्ष्य सर्वाणि च यथाकमम् ॥ ४१ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ परनार्याः कृते वत्स प्रायश्चित्तं विनिर्मितम् ॥ धर्म
द्रोणेषु सर्वेषु वर्णानां च पुर्यग्विधम् ॥ ४२ ॥ आसां च तिलानां चैव त्रयाणां परिकीर्तितम् ॥ एवंभेवं विनिर्दिष्टं प्रायश्चित्तं विज्ञादये ॥ ४३ ॥
यात्रा मोहनमासाद्य भगिन्या वाथ यादव ॥ दुहित्रा वा प्रमादाद्य कार्यं संशोधनं बुधैः ॥ शुद्धयर्थं तिगिनीमिकां नान्यज्जानाम

तः ॥ तस्य पापस्य भागीः स्याद्यथा कर्तो तथैव सः ॥ ४६ ॥ ॥ सवि उवाच ॥ ॥ तिगिन्याः किं स्वरूपं च किं प्रमाणं द्विजोत्तम ॥
सर्वं विस्तरतो ब्रूहि ममास्त्यत्र प्रयोजनम् ॥ ४७ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ गोवाटचूर्णमादाय गर्ता भृत्वा स्वमानजाम् ॥ शयनं तत्र कर्तव्यं
यावद्वक्त्रेण यादव ॥ ४८ ॥ उपरिष्ठात्तच्च चूर्णं धार्य गोवाटसंभवम् ॥ यावद्वक्त्रेण प्रमाणं च वर्जयित्वा स्वमाननम् ॥ ४९ ॥ ततः पादप्रदेशे
तु ज्वालेद्येद्व्यवाहनम् ॥ यथा शनैः शनैर्दाहः शरीरस्य प्रजायते ॥ ५० ॥ न चैव चालयेदंगं कथंचित्तत्र संस्थितः ॥ नैवाकंदं तथा कुर्या
द्व्यायेदेकं जनार्दनम् ॥ ५१ ॥ ततो जीवितनाशेन गात्रशुद्धिः प्रजायते ॥ ५२ ॥ तिगिन्या यत्स्वरूपं च तन्मया परिकीर्तितम् ॥ प्रायश्चित्त
मिदं सम्यग्महापातकनाशनम् ॥ ५३ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य सांघो जांबवतीसुतः ॥ हृदये निश्चयं कृत्वा तिगिनीसाधकोद्भवम् ॥ ५४ ॥
ततः प्रोवाच विजने वासुदेवं घृणान्वितः ॥ ताताहं विप्रलब्धस्तु नंदिन्या तव भार्याया ॥ ५५ ॥ भार्याया रूपमाधाय पापया तमसि स्थिते ॥
सा मया निजभार्ययमिति मत्वा निपेविता ॥ ५६ ॥ ततस्तु चेष्टितेर्ज्ञात्वा गर्हयित्वा विसर्जिता ॥ ततः प्रभृति गात्रे मे कुष्ठव्याधिरयं स्थितः ॥
॥ ५७ ॥ मयाध धर्मशास्त्रज्ञः कश्चित्पृष्ठो द्विजोत्तमः ॥ प्रायश्चित्तं यथोक्तं मे वद मातृनिपेवणात् ॥ ५८ ॥ तेनोक्तं साधनं सम्यक्तिगिन्या मम
शुद्ध्ये ॥ सोऽहं तां साधयिष्यामि तस्य पापस्य शुद्ध्ये ॥ ५९ ॥ अनुज्ञां देहि मे शीघ्रं कार्यं येन करोम्यहम् ॥ शंतव्यं च मया शालये यत्किंचित्कु
कृतं कृतम् ॥ ६० ॥ मम माता यथा दुःखं न कुर्यात्त्वं तथा कुरु ॥ ६१ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य वज्रपातोपमं हरिः ॥ बाष्पपूर्णक्षणो दीनस्ततः
प्रोवाच गद्गदम् ॥ ६२ ॥ न त्वया कामतः पुत्र कृत्यमेतदनुष्ठितम् ॥ न ज्ञानेन कृतं यस्मात्तत्स्मात्स्वरूपं हि पातकम् ॥ ६३ ॥ जानता यत्कृतं
पापं तच्चैवाक्षयतां व्रजेत् ॥ न करोति महीपालो यदि तस्य विनिग्रहम् ॥ ६४ ॥ तस्मात्ते कीर्तयिष्यामि प्रायश्चित्तं विशुद्ध्ये ॥ दानं चैव
महाभाग येन कुष्ठं प्रणश्यति ॥ ६५ ॥ उक्तानि प्रतिपिद्धानि पुनः संभावितानि च ॥ सापेक्षनिरपेक्षाणि मुनिवाक्यान्शेषतः ॥ ६६ ॥ तदत्र
विषये पुत्र मम वाक्यं समाचर ॥ भविष्यति महच्छ्रेय इह लोके परत्र च ॥ ६७ ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे विश्वामित्रप्रतिष्ठितः ॥ मार्तण्डोऽस्ति सुवि
ख्यातः सर्वकुष्ठविनाशकः ॥ ६८ ॥ सूर्यवारेण सप्तम्यां संप्राप्ते मासि माधवे ॥ नक्षत्रे पितृदेवत्ये शुक्लपक्षे समागते ॥ ६९ ॥ भास्करस्योदये प्राप्ते
श्रद्धापूर्वेन चेतसा ॥ शतमष्टोत्तरं यावत्कुरुते च प्रदक्षिणाम् ॥ ७० ॥ फलेः श्रेष्ठतमैश्वर्यं तत्प्रमाणेः पृथक्पृथक् ॥ तस्य कुष्ठं विनिर्याति सद्य एव
न संशयः ॥ ७१ ॥ नीरोगः कुरुते यस्तु रवेस्तस्य प्रदक्षिणाः ॥ तावद्युगं प्रमानेप सूर्यलोके महीयते ॥ ७२ ॥ सूर्यवारेण यो मर्यस्तस्य कृत्वा
प्रदक्षिणाम् ॥ नमस्करोति सद्गत्तया सोऽपि रोगैः प्रमुच्यते ॥ ७३ ॥ तस्मात्त्वं हि महाराज तमाराधय भास्करम् ॥ देवं वै विधिनानेन यो
यथोक्तोऽखिलस्तत्र ॥ ७४ ॥ अविकल्पेन मनसा समाराधय सत्वरम् ॥ मुक्त्योऽपि विपाप्माथ दिव्यदेहमवाप्स्यसि ॥ ७५ ॥ मा कुरुष्व विषादं
त्वं कुष्ठव्याधिसमुद्भवम् ॥ तस्मिन्क्षेत्रे स्थिते देवे कुहराश्रयसंज्ञिते ॥ ७६ ॥ अथ तद्वचनं श्रुत्वा प्रस्थितो विष्णुनन्दनः ॥ ७७ ॥ ॥ सूत
उवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य देवदेवस्य चक्रिणः ॥ चकार गमने बुद्धियोगं सांघोऽर्जुनं प्रति ॥ ७८ ॥ ततः शुभेऽहनि प्राप्ते
इत्यश्वरथसंयुतः ॥ प्रतस्थे स सुतो विष्णोः सेनया परिवारितः ॥ ७९ ॥ अनुयातः सुदूरं च कृष्णेनास्त्रिष्टकर्मणा ॥ बाष्पपूर्ण
क्षणेनैव सर्वमातृजनेन च ॥ ८० ॥ बलभद्रेण वीरेण चारुदेणेन धीमता ॥ युयुधानानिरुद्धभ्यां प्रद्युम्नेन च धीमता ॥ ८१ ॥ ततो जांबवती
पुत्रं दृष्ट्वा तीर्थोन्मुखं तदा ॥ गच्छमानं प्रचक्रेऽथ प्रलापान्कुरी यथा ॥ ८२ ॥ हा हातास्मि विनष्टास्मि मंदभाग्या ह्यभागिनी ॥ एकोपि तनयो
यस्या ममाप्येनां दशां गतः ॥ ८३ ॥ अथ तां रुदतीं दृष्ट्वा प्रोवाच मधुमुदनः ॥ किमंगलमेतस्य प्रस्थितस्य करिष्यसि ॥ ८४ ॥ बाष्पपूर्णक्षणा
दीना मुक्तकेशी विशेषतः ॥ एष व्याधिभिर्निर्मुक्तस्तीर्थयात्राफलान्वितः ॥ कुष्ठव्याधिपरित्यक्तः पुनरेष्यति तैऽतिकम् ॥ ८५ ॥ एतस्मिन्तरे याना
द्वतीर्थं त्वरान्वितः ॥ सांघोऽपी प्रस्थितस्तत्र यत्र जांबवती स्थिता ॥ ८६ ॥ स तां प्रणम्य हृष्टात्मा कृतांजलिपुटः स्थितः ॥ प्रणिपत्य विहस्यो
च्चैर्वाक्यमेतदुवाच ॥ ८७ ॥ मा त्वं मातृवृथा दुःखमस्मदर्थे करिष्यसि ॥ आगमिष्याम्यहं शीघ्रं तीर्थयात्रां विधाय वै ॥ ८८ ॥ जांबवत्युवाच ॥ ॥
रक्षंतु त्वां वने वत्स सर्वास्ता वनदेवताः ॥ श्वापदेश्वः पिशाचेश्वो दुष्टेभ्यः पुत्र सर्वतः ॥ ८९ ॥ शिरस्ते पातु गोविंदः कण्ठं च मधुमुदनः ॥ बाहु
देशं हृषीकेशो हृदयं दैत्यनाशनः ॥ ९० ॥ जठरं पुंडरीकाक्षः कटिं पातु गदाधरः ॥ जातुनोर्युगलं कृष्णः पादौ च धरणीधरः ॥ ९१ ॥ एवं संस्पृश्य
इस्तेन निजेनांगानि तस्य सा ॥ समालिङ्ग्य समाप्राप्य सूर्यदेशे मुहुर्मुहुः ॥ ९२ ॥ प्रेपयामास तं पुत्रं कृतारक्षं यशस्विनी ॥ सा सर्वातःपुरीयुक्ता
निधृत्ता तदनन्तरम् ॥ ९३ ॥ अश्रुपूर्णक्षणा दीना निःश्वसन्ती यथोरगी ॥ तथा च भगवान्विष्णुर्वादवैः सकलैः सह ॥ ९४ ॥ प्रविष्टो द्वारकापुर्यां
सांघं प्रोष्य ततः परम् ॥ अश्रुपूर्णक्षणे दीनो बलभद्रपुरःसरः ॥ ९५ ॥ पुत्रैः पौत्रैस्तथा मित्रैर्वाध्वरैरपरैरपि ॥ द्वारकाया विनिष्क्रम्य सांघोऽपि
द्विजसत्तमाः ॥ ९६ ॥ संप्राप्तश्च क्रमेणाथ सिंधुसागरसंगमे ॥ यत्र योगीश्वरः साक्षादंबरीपप्रतिष्ठितः ॥ ९७ ॥ अद्यापि तिष्ठते विष्णुर्जतुनां
पापनाशनः ॥ तत्र स्नात्वा समभ्यर्च्य देवं योगीश्वरं ततः ॥ ९८ ॥ ददौ दानानि विप्रेभ्यो नानारूपाणि शक्तितः ॥ दीनांधकूपणेभ्यश्च तथैवा
न्येभ्य एव च ॥ ९९ ॥ यानानि वस्त्ररत्नानि यद्यच्च येन वाञ्छितम् ॥ स त्रिरात्रं हरेः पुत्रः स्थित्वा तत्र समाहितः ॥ १०० ॥ च्यवनस्याश्रमं
पुण्यं जगामाथ ततः परम् ॥ यत्र संतिष्ठते विष्णुश्च्यवनेन प्रतिष्ठितः ॥ १०१ ॥ सिंधोस्तटे च पुण्ये च सर्वपातकनाशनः ॥ तत्रापि विप्रमुखेभ्यो
ददौ दानानि यादवः ॥ १०२ ॥ वाञ्छितानि यथोक्तानि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ तत्रापि संयतः सांघं स स्थित्वा श्रद्धयान्वितः ॥ १०३ ॥ त्रिरात्रं प्रजगा
माथ स्नात्वा सिंधुदेके शुभे ॥ ततस्तु पुष्करादीनि समुद्दिश्य शनैः शनैः ॥ १०४ ॥ पुष्करावासिनं देवं ध्यायमानो ब्रह्मर्षिंशम् ॥ तस्तु पुष्करं प्राप्य
क्रमेण यदुत्तमः ॥ १०५ ॥ पुण्ये कुण्डजले स्नातः संतर्प्य पितृदेवताः ॥ सप्तम्यां सूर्यवारेण गृहीत्वाथ फलानि च ॥ गतः संतिष्ठते यत्र देवो वै विष्णु
सूचितः ॥ १०६ ॥ पूजयित्वा ततो भक्त्या देवं कुहरवासिनम् ॥ वस्त्रानुलेपनैर्धूपेनैवद्यैस्तु पृथग्विधैः ॥ १०७ ॥ ततः प्रदक्षिणाश्रमे फलहस्तः शनैः शनैः ॥
प्रपठन्सूर्यगायत्रीं श्रद्धया परया युतः ॥ १०८ ॥ यथायथा करोत्येव रवेस्तस्य प्रदक्षिणाम् ॥ तथातथा च संयाति तस्य कुष्ठं द्विजोत्तमाः ॥ १०९ ॥ तत्र
क्षणेऽभवत्तस्य चित्ते सांघस्य धीमतः ॥ मुक्तोऽहं कुष्ठरोगेण निर्विकल्पं द्विजोत्तमाः ॥ ११० ॥ ततश्च सहितं तेन यत्किंचित्तत्र चागतम् ॥ इत्य
श्चरत्परत्नाढ्यं तत्सर्वं भक्तिपूर्वकम् ॥ १११ ॥ नागराणां ददौ सर्वं तथान्यद्दामपंचकम् ॥ सांघोऽऽदित्यं प्रतिष्ठाप्य ततः संप्रस्थितो गृहम् ॥ ११२ ॥
किंचिदुर्वरितं यच्च तत्सर्वं भक्तिसंयुतम् ॥ प्रददौ सूर्यविप्रेभ्यः पूजयित्वा दिवाकरम् ॥ ११३ ॥ अष्टौ वाजिसहस्राणि नागानां च शतत्रयम् ॥ रथानां
पट्टछातान्येव अश्वैर्युक्तानि वाजिभिः ॥ अनंतानि च रत्नानि दत्त्वा सांघो गृहं गतः ॥ ११४ ॥ य एतत्पठते भक्त्या सांघारुणानमनुत्तमम् ॥ शृणो

ति वाऽन्वये तस्य न कुष्ठं संप्रजायते ॥ १५ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एतद् सर्वमाख्यातं विश्वामित्रोऽयमुत्तमम् ॥ चतुर्थं च पुण्यतीर्थं लोणा-
चं शुभावहम् ॥ ११६ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्रं संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये विश्वामित्रोपमाहात्म्ये
कुठारवासिनावादिप्रभाववर्णननाम त्रयोदशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तथान्योपि च तत्रास्ति
विश्वामित्रप्रतिष्ठितः ॥ गणनाथो द्विजश्रेष्ठाः सर्वसिद्धिप्रदो नृणाम् ॥ १ ॥ मावमासे चतुर्थ्यां च शुक्लायां पुजयेत्तु यः ॥ स च सर्वसंसारवत्सल-
विप्रविमुच्यते ॥ २ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ गणनाथस्य चोत्पत्तिं संप्रतं सुत नो वद ॥ कथमेव सञ्जुप्तः किमाहात्म्यः प्रकीर्तितः ॥ ३ ॥
॥ सुत उवाच ॥ ॥ एष चोत्पादितो गौर्या निजांगमलतः स्वयम् ॥ कीडार्थं मानुषैर्गैर्मातृगणनशोभितः ॥ ४ ॥ चतुर्हस्तसमोऽपि आसुवाहन-
स्तथा ॥ कुठारहस्तश्च तथा मोदकाशनतोऽप्युत् ॥ ५ ॥ सर्वसिद्धिप्रदो लोके भक्तानां च विशपतः ॥ एष पुंश्च भूभोः कार्यं संभाषे तारकाभयम् ॥ ६ ॥
संभाममकरोद्गौर्दं न कृतं यच्च केनचित् ॥ निहता दानवाः सर्वे संख्यया परिवर्जिताः ॥ ७ ॥ ततः शक्रेण हृष्टेन प्रोक्तः संभामभूमिपः ॥ सत-
विस्रतसर्वांगो रुधिरण परिलुतः ॥ ८ ॥ अस्मदर्थं त्वया युद्धं यत्कृतं सुगजानन ॥ निहता दानवाः सर्वे संख्यया परिवर्जिताः ॥ ९ ॥ तस्मात्सर्व-
सर्वदेवानामपि पुज्यो भविष्यसि ॥ किं पुनर्मानुषाणां च ये नित्यं विप्रसंस्तुताः ॥ १० ॥ ये त्वां संपूजयिष्यन्ति कार्याभेषु सर्वतः ॥ कार्यसि-
द्धिर्न संदेहस्तेषां भूयाद्विरा मम ॥ ११ ॥ एवमुक्त्वा सहस्राक्षो विसर्जाय तं तदा ॥ संभाम्य बहुमानेन गौरीशंकरपार्श्वतः ॥ १२ ॥ असमर्थः पुरा-
पृष्ठो रोहिताश्वेन धीमता ॥ सर्वविप्रविनाशार्थं मार्कण्डेयं महाशुनिम् ॥ १३ ॥ तमेवार्थं महाभागाः कथयिष्ये यथार्थतः ॥ तच्छृणुष्वं पुरावृत्तं
सर्वं सर्वं समाहिताः ॥ १४ ॥ ॥ रोहिताश्व उवाच ॥ ॥ भगवन्नत्र ये प्रत्याः सर्वे विप्रसमन्विताः ॥ शुभकृत्येषु सर्वेषु जायते शुचयोऽपि च ॥
॥ १५ ॥ प्रारब्धेषु च कार्येषु धर्मजेषु विशेषतः ॥ तानि विप्रानि जायन्ते येस्तत्कार्यं न सिध्यति ॥ १६ ॥ तस्माद्विप्रविनाशाय किञ्चिन्मे व्रतमा-
दिश ॥ व्रतं वा नियमो वाऽथ तपो वा दानमेव च ॥ १७ ॥ सङ्कलीर्णेन येनात्र यावजीवति मानवः ॥ तावन्न जायते विप्रमाजन्ममरणान्निमित्तम् ॥
॥ १८ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ अत्र ते कीर्तयिष्यामि सर्वविप्रविनाशनम् ॥ व्रतं सर्वगुणोपेतं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ विश्वामित्रेण सञ्जीर्णं
यत्पुरा भावितात्मना ॥ १९ ॥ विश्वामित्र इति ख्यातो गाधिपुत्रः प्रतापवान् ॥ वसिष्ठेन समं तस्य वैरमासीन्महात्मनः ॥ २० ॥ ब्राह्मण्यार्थं न
सम्प्राप्तः कथंचित्स महातपाः ॥ ब्राह्मणस्त्वं वसिष्ठेन ततो वैरवजायत ॥ २१ ॥ ॥ रोहिताश्व उवाच ॥ ॥ कस्मान्न प्रोक्तवान्विप्रो वसिष्ठस्तु
कथंचन ॥ ब्राह्मणः स परं प्रोक्तो ब्रह्मादिभिरपि स्वयम् ॥ २२ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ सत्रियश्च स्थितः पूर्वं विश्वामित्रो महीपतिः ॥
मृगयासु परिभ्रमो वसिष्ठस्य तदाऽऽश्रमम् ॥ प्रविष्टः क्षुत्पिपासार्तः स तेनाथ प्रपूजितः ॥ २३ ॥ तस्यासीन्निन्दिनीनाम धेनुः कामदुग्धा सदा ॥
सा सूते वाञ्छितं सद्यो यद्वसिष्ठोऽभिवाञ्छति ॥ २४ ॥ तत्प्रभावात्स भूपालः सभृत्यवलवाहनः ॥ तेन हृष्टिं परां नीतो मिष्टान्नैर्विविधैस्ततः ॥
॥ २५ ॥ पार्थिवोऽयमिति ज्ञात्वा हृष्ट्यार्धैर्भोजनैः स च ॥ सोऽपि दृष्ट्वा प्रभावं तं सर्वं धेनोश्च संभवम् ॥ प्रार्थयामास तां मूर्त्यैर्गजवाजिसमु-
द्भवेः ॥ २६ ॥ न ददौ स तदा विप्रः साम्रा दानेन वा पुनः ॥ भेदेन च ततो दण्डं योजयामास वै नृपः ॥ २७ ॥ कालयामास तां धेनुं ततः
क्रोधात्स पार्थिवः ॥ २८ ॥ साऽब्रवीन्नीपमानाऽथ वसिष्ठं किं त्वया विभो ॥ दत्ताहमस्य नृपतेर्यन्मां नयति व्रततः ॥ २९ ॥ ॥ वसिष्ठ
उवाच ॥ ॥ न मया त्वं महाभागे दत्ता चास्य महीपतेः ॥ दलान्नयति यद्येष तस्माद्युक्तं समाचर ॥ ३० ॥ तच्छ्रुत्वा क्रोपसंयुक्ता
नन्दिनी धेनुस्ततः ॥ जुंभां चकार तत्सैन्यं समुद्दिश्य नृपोद्भवम् ॥ ३१ ॥ धूमावर्तिस्ततो जाता तस्या वक्रात्ततः परम् ॥ ततो ज्वाला
महारौद्रास्ततो योधाः सहस्रशः ॥ ३२ ॥ नामाशस्त्रधरा रौद्रा यमदूता यथा च ते ॥ पुलिन्दा बर्बराभीराः किराता यवनाः शकाः ॥
॥ ३३ ॥ ते प्रोडुस्तां वदास्माकं कस्मात्तृष्ठा वयं शुभे ॥ ३४ ॥ ॥ नन्दिनुवाच ॥ ॥ एते मां ये बलात्पाया नयन्ति नृपसेवकाः ॥
तामिहान्तु समादेशान्नान्यद्वाञ्छामि किञ्चन ॥ ३५ ॥ ततस्तेस्तस्य तत्सैन्यं विश्वामित्रस्य सुदितम् ॥ बुध्यमानं महाराज दशरात्रेण संयुगे
॥ ३६ ॥ विश्वामित्रोऽपि तद्दृष्ट्वा ब्राह्म्यं बलमुत्तमम् ॥ प्रतिज्ञामकरोत्तत्र तारेण सुस्वरेण च ॥ ३७ ॥ अथाहं संभविष्यामि ब्राह्मणो-
नात्र संशयः ॥ ममापि जायते येन प्रभावश्चेदशोऽद्भुतः ॥ ३८ ॥ तस्मात्तपः करिष्यामि यदसाध्यं सुरैरपि ॥ स्वपुत्रं स्वे पदे धृत्वा
ततश्चक्रे तपो महत् ॥ ३९ ॥ ब्राह्मण्यार्थं महारौद्रं सुमहदुष्करं तपः ॥ ब्राह्मण्यं तेन नैवातं वैलक्ष्यं परमं गतः ॥ ४० ॥ ततः कैलासमासाद्य
देवदेवं महेश्वरम् ॥ सम्यगाराधयामास गौरीयुक्तं महेश्वरम् ॥ ४१ ॥ अहं तपः करिष्यामि ब्राह्मण्यस्य कृते प्रभो ॥ त्वदीये पर्वतश्रेष्ठे कैलासे
शरणं गतः ॥ ४२ ॥ तस्माद्विप्रस्य मे रक्षां देवदेवः प्रयच्छतु ॥ यथा नो नाशमायाति तपः सर्वं कृतं महत् ॥ ४३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
शुद्धचर्यं चैव यत्कार्यं कार्यैस्मिन्नृपसत्तम ॥ विनायकसमुद्भूतां तत्त्वं पूजां समाचर ॥ ४४ ॥ येन ते जायते सिद्धिः सम्यग्ब्राह्मण्यसंभवा ॥ ४५ ॥
॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ तद्भस्व सुरश्रेष्ठ तथा तस्य करोम्यहम् ॥ पूर्वं पूजां गणेशस्य सर्वविप्रशान्तये ॥ ४६ ॥ ॥ श्रीभगवानु-
वाच ॥ ॥ एष गौर्या पुरा कृत्वा निजांगोद्भूतं कृतः ॥ निर्मलेन कृतः पश्चात्त्राकारश्चतुर्भुजः ॥ ४७ ॥ कीडार्थं मम पुत्रोऽयं बालभावः
प्रकल्पितः ॥ गजवक्रो महाकायो लंबोदरलघूष्कः ॥ ४८ ॥ ततोऽहमनया प्रोक्तः सजीवः क्रियतामयम् ॥ पुत्रको मे यथा भावी लोके पुज्य-
तमो विभो ॥ ४९ ॥ ततो मयापि संस्पृष्टः सृष्टिसूक्तेन पार्थिव ॥ जीवैस्तुतेन सम्यक्स प्राणवान्समजायत ॥ ५० ॥ ततो मया प्रहृष्टेन प्रोक्ता
देवी दिमाद्रिजा ॥ चतुर्थोदिवसे प्राप्ते मयाऽध्यायं विनिर्मितः ॥ ५१ ॥ पुत्रस्तत्र महाभागे जीवैस्तुक्तप्रभावतः ॥ एष सर्वगानां च मदीयानां
सुरेश्वरि ॥ भविष्यति सदाऽप्यशस्तस्माच्च गणनायकः ॥ ५२ ॥ पञ्चमानेन यश्चेन जीवैस्तुतेन सुन्दरि ॥ पूजयिष्यति सद्गत्या चतुर्थोदिवसे
शुभे ॥ ५३ ॥ तस्य सर्वेषु कृत्येषु सर्वविप्रानि कृत्तशः ॥ प्रयास्यन्ति क्षयं देवि त्वमः सूर्योदये यथा ॥ ५४ ॥ तमो लंबोदरायति नमो गणविभो
तथा ॥ कुठारधारिणे नित्यं तथा वाक्संगताय च ॥ ५५ ॥ नमो मोदकभक्षाय नमो दन्तैकधारिणे ॥ ५६ ॥ एभिर्मन्त्रैः समभ्यर्च्य पश्चान्नमोद-
काजं शुभम् ॥ नैवेद्यं च प्रदातव्यं ततश्चाप्यं निवेदयेत् ॥ ५७ ॥ अहं कर्म करिष्यामि यत्किञ्चित्पुंसंभवम् ॥ अविप्रं तत्र कर्तव्यं सर्वदेव त्वया
विभो ॥ ५८ ॥ ततस्तु ब्राह्मणानां च भोजनं मोदकोद्भवम् ॥ यथाशक्त्या प्रदातव्यं वित्ताशठ्यं विवर्जयेत् ॥ ५९ ॥ एवमुक्तं मया पूर्वं स्वयमेव
नृपोत्तम ॥ गणनाथं समुद्दिश्य गौर्याः पुरत एव च ॥ ६० ॥ ततः प्रहृष्टा सा देवी वाक्पयमेतदुवाच ॥ अद्यप्रभृति यः पुत्रं मदीयं गणनाय-
कम् ॥ ६१ ॥ अनेन विधिना सम्यक्चतुर्थ्यां पूजयिष्यति ॥ तस्य विप्रानि सर्वाणि नारां यास्यन्त्यसंशयम् ॥ ६२ ॥ स्मृत्वा वा पूजयित्वा वा

यः कार्याणि करिष्यति ॥ भविष्यति न संदेहस्ततोऽस्याविचलानि च ॥ ६३ ॥ न संदेहस्ततोऽस्य श्रीरचलेषु भविष्यति ॥ ६४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ तस्मात्त्वं हि महाभाग चतुर्थ्यां सम्यगाचर ॥ विनायकोद्भवां पूजां येनाभीष्टेन पुज्यसे ॥ ६५ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रो महीपतिः ॥ गणनाथसमुद्भवां पूजां कृत्वा यथोचिताम् ॥ ६६ ॥ तपश्चचार विपुलं सर्वविघ्नविनाशितम् ॥ ब्राह्मण्यं च ततः प्राप्तं सर्वपापमपि दुर्लभम् ॥ ६७ ॥ तस्मात्त्वं हि महाभाग विनायकसमुद्भवाम् ॥ पूजां कुरु चतुर्थ्यां च संप्राप्तायां विशेषतः ॥ संप्राप्तोऽपि महाभोगान्दृष्टिमात्रां संशयः ॥ ६८ ॥ यो यं काममभिध्याय गणनाथं प्रपूजयेत् ॥ स तं सर्वयामोति मदेन्द्रवचो यथा ॥ ६९ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं धनहीनो महद्वनम् ॥ शत्रूञ्जयति संग्रामे स्मृत्वा तं गणनायकम् ॥ ७० ॥ या नारी पतिना त्यक्ता दुर्भगा च विरूपिता ॥ सा लोभाग्रमवाप्नोति गणनाथस्य पूजया ॥ ७१ ॥ य इदं पठते नित्यं शृणुयाद्वा समाहितः ॥ न विघ्नं जायते तस्य सर्वकृत्येषु सर्वदा ॥ ७२ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरसंज्ञनादात्म्ये विश्वामित्रोपाख्यानाप्रसंगेन गणपतिपूजाविधिराहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्दशोत्तराद्विंशतः प्रोक्तध्यायः ॥ २१४ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ऋषय उवाच ॥ ॥ सांप्रतं वद नः कृत आदिकल्पस्य यो विधिः ॥ विस्तरेण महाभाग यथा तत्राक्षरं भवेत् ॥ १ ॥ कस्मिन्काले प्रकृतं त्वं श्राद्धं पितृपरायणैः ॥ कीदृशैर्ब्राह्मणैरतश्च तथा द्रव्यैर्महामते ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतदर्थं पुरा पृष्टो मार्कण्डेयो महामुनिः ॥ रोहिताश्वेन विप्रैर्वा हरिश्चन्द्रमुतेन सः ॥ ३ ॥ हरिश्चन्द्रे गते स्वर्गं रोहिताश्वे नृपे स्थिते ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन मार्कण्डेो मुनिसत्तमः ॥ ४ ॥ सरय्याः संगमे पुण्ये स्नानार्थं समुपस्थितः ॥ तत्र स्नात्वा पितृन्देवान्संतप्य विधिपूर्वकम् ॥ ५ ॥ प्रविष्टां पुरीं रम्यामयोध्यां सत्यनामिकाम् ॥ रोहिताश्वोऽपि तं श्रुत्वा समायति मुनीश्वरम् ॥ पदातिः प्रययौ तृणं दूरदेशं तु संमुखम् ॥ ६ ॥ ततः प्रणम्य तं मूर्ध्ना कृतांजलिपुटः स्थितः ॥ प्रोवाच मधुरं वाक्यं विनयेन समन्वि-तः ॥ ७ ॥ स्वागतं ते मुनिश्रेष्ठ भूयः सुस्वागतं मुने ॥ धन्योऽहं कृतपुण्योऽहं संप्राप्तः परमां गतिम् ॥ यत्ते पादरजोभिर्मे मूर्द्धजा विमलीकृताः ॥ ८ ॥ एवमुक्त्वा गृहीत्वा तं स्वहस्तालङ्घनं तदा ॥ यथो तत्र सभास्थानं बृहत्सिंहासनाश्रयम् ॥ ९ ॥ सिंहासने निवेश्याथ तं मुनिं पार्थिवोत्तमः ॥ उपविष्टो धरापृष्ठे कृतांजलिपुटः स्थितः ॥ १० ॥ ततः प्रोवाच मधुरं विनयावनतः स्थितः ॥ निःस्पृहस्यापि विप्रं किं वाऽऽगमनकारणम् ॥ ११ ॥ तद्व्रीहि यथातथ्यं करोमि तव सांप्रतम् ॥ अदेयमपि दास्यामि गृहायातस्य ते विभो ॥ १२ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन वयमत्र समागताः ॥ सरय्याः संगमे पुण्ये कलेये यास्याम्यहं पुनः ॥ १३ ॥ निःस्पृहेऽपि द्रष्टव्या धर्मवन्तो द्विजोत्तमाः ॥ ततः प्रोक्तं पुराणं ब्रह्मार्हणैः शास्त्रदृष्टिभिः ॥ १४ ॥ धर्मवन्तं नृपं दृष्ट्वा लिंगं स्वायंभुवं तथा ॥ नदीं सागरगां चैव मुच्येत्पापादिनोद्भवात् ॥ १५ ॥ एवमुक्त्वा ततश्चक्रे पृच्छां स मुनिसत्तमः ॥ तं दृष्ट्वा नृपशार्दूलं पुरःस्थं विनयान्वितम् ॥ १६ ॥ कञ्चित्ते सफला वेदाः कञ्चित्ते सफलं श्रुतम् ॥ कञ्चित्ते सफला दाराः कञ्चित्ते सफलं धनम् ॥ १७ ॥ ॥ रोहिताश्व उवाच ॥ ॥ कथं स्युः सफला वेदाः कथं स्यात्सफलं श्रुतम् ॥ कथं स्युः सफला दाराः कथं स्यात्सफलं धनम् ॥ १८ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ अग्निहोत्रफला वेदाः शीलवृत्तफलं श्रुतम् ॥ रतिपुत्रफला दारा दत्तभुक्तफलं धनम् ॥ १९ ॥ एवं ज्ञात्वा महाराज नान्यथा कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥ चत्वार्येतानि कृत्यानि मयोक्तानि च तानि ते ॥ यथा तानि प्रकृत्यानि लोकद्वयमभीप्सता ॥ २१ ॥ एवमुक्त्वा ततश्चक्रे कथाश्चित्राश्च तत्पुरः ॥ राजर्षीणां पुराणानां देवर्षीणां विशेषतः ॥ २२ ॥ ततः कथावसाने च कस्मिंश्चिद्विजसत्तमाः ॥ पप्रच्छ तं मुनिश्रेष्ठं रोहिताश्वो महीपतिः ॥ २३ ॥ भगवच्छ्रोतुमिच्छामि श्राद्धकल्पमहं यतः ॥ दृश्यंते बहवो भेदा द्विजानां श्राद्धकर्मणि ॥ २४ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ सत्यमेतन्महाभाग यत्पृष्टोऽस्मि नृपोत्तम ॥ श्राद्धस्य बहवो भेदाः शाखाभेदेऽपि स्थिताः ॥ २५ ॥ तस्मात्ते निर्णयं वच्मि भर्तृयज्ञेन यत्पुरा ॥ आनर्ताधिपतेः प्रोक्तं सम्यक्श्राद्धस्य लक्षणम् ॥ २६ ॥ भर्तृयज्ञं मुखासीनं निजाश्रमपदे नृपः ॥ आनर्ताधिपतिर्गत्वा प्रणिपत्य ततोऽब्रवीत् ॥ २७ ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ सांप्रतं वद मे ब्रह्मन्श्राद्धकल्पं पित्रीपुस्तम् ॥ येन मे सुष्टिमायांति पितरः श्राद्धतर्पिताः ॥ २८ ॥ कः कालो विहितः श्राद्धे कानि द्रव्याणि मे वद ॥ श्राद्धार्हाणि तथान्यानि मेध्यानि द्विजसत्तम ॥ यानि योज्यानि वाञ्छन्तिः पितॄणां तृप्तिमुत्तमा ॥ २९ ॥ कीदृशा ब्राह्मणा ब्रह्मन्श्राद्धार्हाः परिकीर्तिताः ॥ कीदृशा वर्जनीयाश्च सर्वं मे विस्ताराद्दद ॥ ३० ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ अहं ते कीर्तयिष्यामि श्राद्धकल्पमनुत्तमम् ॥ यं श्रुत्वाऽपि महाराज लेभेच्छ्राद्धफलं नरः ॥ ३१ ॥ श्राद्धमिदुस्येऽवश्यं सदा कार्यं विप्रश्चिता ॥ यदि ज्येष्ठतमः सर्गः सन्तानं च तथा नृप ॥ ३२ ॥ शीतार्ता यद्वदिच्छन्ति बह्विं प्रवरणानि च ॥ पितरस्तद्वदिच्छन्ति क्षुत्क्षामाश्चन्द्रसंक्षयम् ॥ ३३ ॥ दरिद्रोपहता यद्वदन्तं वाञ्छन्ति मानवाः ॥ पितरस्तद्वदिच्छन्ति क्षुत्क्षामाश्चन्द्रसंक्षयम् ॥ ३४ ॥ यथा वृष्टिं प्रवाञ्छन्ति कर्पुकाः सस्यवृद्धये ॥ तथात्मप्रीतये तेऽपि प्रवाञ्छन्तीदुसंक्षयम् ॥ ३५ ॥ यथोपश्रक्वाक्यस्य वाञ्छन्ति रविदर्शनम् ॥ पितरस्तद्वदिच्छन्ति श्राद्धं दर्शसमुद्भवम् ॥ ३६ ॥ जलेनापि च यः श्राद्धं शाकेनापि करोति वाः ॥ दर्शस्य पितरस्तृप्तिं याति पापं प्रजयति ॥ ३७ ॥ अमावास्यादिने प्राप्ते गृहद्वारं समाश्रिताः ॥ वायुधृताः प्रवाञ्छन्ति श्राद्धं पितृगणा नृणाम् ॥ यावदस्तमयं भानोः क्षुत्पिपासासमाकुलाः ॥ ३८ ॥ ततश्चास्तं गते भानो निराशा दुःखसंयुताः ॥ निःश्वस्य सुचिरं याति गर्हयंति स्ववंशजम् ॥ ३९ ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ किमर्थं क्रियते श्राद्धममावास्यादिने द्विज ॥ विशेषेण ममाचक्ष्व विस्तरेण यथातथम् ॥ ४० ॥ मृताश्च पुरुषा विप्र स्वकर्मजनितान् गतिम् ॥ गच्छन्ति ते कथं तस्य सुतस्याश्रयमाययुः ॥ ४१ ॥ ५५ नः संशयो विप्र सुमहान्द्विज संस्थितः ॥ ४२ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ सत्यमेतन्महाभाग यत्त्वया व्याहृतं वचः ॥ स्वकर्माहं गतिं याति मृताः सर्वत्र मानवाः ॥ ४३ ॥ परं यथा समायति वंशजस्याश्रयं प्रति ॥ तथा तेऽहं प्रवक्ष्यामि न तथा संशयो भवेत् ॥ ४४ ॥ मृता याति तथा राजन्येऽत्र केचिन्महीतले ॥ ते जायन्ते न मर्त्येऽत्र यावद्वंशस्य संस्थितिः ॥ ४५ ॥ परं शुभात्मका ये च ते तिष्ठन्ति सुरालये ॥ पापात्मानो नरा ये च वैवस्वतनिवासिनः ॥ ४६ ॥ अन्यदेहं समाश्रित्य भुञ्जानाः कर्मणः फलम् ॥ शुभं वा यदि वा पापं स्वयं विहितमात्मनः ॥ ४७ ॥ यमलोके स्थितानां हि स्वर्गस्थानामपि क्षुधा ॥ पिपासा च तथा राजस्तेषां संजायतेऽधिका ॥ ४८ ॥ यावन्नरत्रयं राजन्मातृतः पितृतस्तथा ॥ तेषां च परतो ये च ते स्वकर्म शुभाशुभम् ॥ भुञ्जते क्षुत्पिपासा च न तेषां जायते कचित् ॥ ४९ ॥ तत्रापि पतनं तस्मात्स्थानाद्भवति भूमिप ॥ वंशोच्छेदात्पुनः सर्वे निपतन्ति महीतले ॥ वृद्धश्च्युतनिबद्धं हि बाणं यद्वन्निराश्रयम् ॥ ५० ॥ एतस्मात्कारणवत्यनः सन्तानाय विचक्षणैः ॥ प्रकृत्योऽनुष्येन्द्र वंशस्य स्थितये सदा ॥ ५१ ॥ अपि द्वादशधा राजत्रोऽसादिसमुद्भवाः ॥ तेषामेकतमोऽप्यत्र न देवाजायते सुतः ॥ ५२ ॥ पितॄणां शुभये तेन स्थाप्योऽश्वत्थः समाधिना ॥ पुत्रवत्परिपालयश्च निर्विशेषं नराधिप ॥

॥ ५३ ॥ यावत्संधारयेद्भूमिस्तमश्च नराधिप ॥ कृतोद्वाहं समं शम्या तावद्रोशोऽपि तिष्ठति ॥ ५४ ॥ अश्वत्थजनका मर्त्या निपत्य जगती
तले ॥ पापान्मुक्ताः समायाति योनिं श्रेष्ठां शुभान्विताः ॥ ५५ ॥ एतस्मात्कारणादत्र नित्यं देवं तथोदकम् ॥ समुद्दिश्य पितृत्राजं न्यतन्ते
तन्मयाः स्मृताः ॥ ५६ ॥ अदत्त्वा सलिलं सस्यं पित्रां यो नराधिप ॥ स्वयमश्नाति वा तोयं पिबेत्स स्यात्पितृदुहः ॥ स्वर्गोऽपि च न ते तोयं
लभते नात्रमेव च ॥ ५७ ॥ न दत्तं वंशजैर्मर्त्यैश्चेद्वयथा याति दारुणाम् ॥ क्षुत्पिपासासमुद्भूतां तस्मात्संतर्पयेत्पितृन् ॥
॥ ५८ ॥ नित्यं शक्त्या नरो राजन्पयोऽग्रेष्व पृथग्विधैः ॥ तथान्यैर्वस्त्रैर्नैवेद्यैः पुष्पगन्धानुलेपनैः ॥ ५९ ॥ पितृमेधादिभिः
पुण्यैः आर्द्धैश्चावचैरपि ॥ तर्पितास्ते प्रयच्छन्ति कामानिष्टान्हृदि स्थिताम् ॥ त्रिवर्गं च महाराज पितरः आर्द्धतर्पिताः ॥
॥ ६० ॥ तर्पयन्ति न ये पापाः स्वपितृव्रतशो नृप ॥ पशवस्ते सदा ज्ञेया द्विपदाः शृंगवर्जिताः ॥ ६१ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पठे नागरात्रण्डे हाटकेस्वरक्षेत्रमाहात्म्ये आर्द्धकरूपे आर्द्धावश्यकताकारणवर्णननाम पञ्चदशोत्तरद्विशततमो
ऽध्यायः ॥ २१५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ अन्येऽपि विविधाः कालाः सन्ति पुण्यतमा द्विज ॥ कर्णबेदुक्षये आर्द्धं विशेषा
त्समुदाहृतम् ॥ १ ॥ एतन्मे सर्वमाचक्ष्व विस्तरेण महाशुने ॥ २ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ सत्यमेतन्महाराज आर्द्धार्हाः सन्ति धीरिणः ॥
कालाः पितृगणानां च तृतिदास्त्वष्टिदाश्च ये ॥ ३ ॥ मन्वाद्या वा युगाद्याश्च तेषां संक्रांतयोऽपराः ॥ व्यतीपातो गजच्छाया ग्रहणं सोम
सूर्ययोः ॥ ४ ॥ एतेषु युज्यन्ते आर्द्धं प्रकृतं पितृवृत्तये ॥ तथा तीर्थे विशेषेण पुण्य आयतने शुभे ॥ ५ ॥ आर्द्धैर्देवात्मैः प्राप्तेर्देव्यै
र्वा पितृवृत्तैः ॥ अपर्वण्यपि कर्तव्यं सदा आर्द्धं विचक्षणैः ॥ ६ ॥ सोमक्षये विशेषेण शृणुष्वैकमना नृप ॥ अमानाम स्वे रश्मिसह
स्रप्रभुखः स्थितः ॥ ७ ॥ यस्य स्वनेजसा सूर्यः प्रोक्तस्त्रैलोक्यदीपकः ॥ तस्मिन्वसति येनेन्दुरमावत्या ततः स्मृता ॥ ८ ॥ अक्षया धर्मकृष्ये मा
पितृकृत्ये विशेषतः ॥ अग्निष्वात्ता बर्हिषद आज्यपाः सोमपास्तथा ॥ ९ ॥ रश्मिपा उपहृताश्च तथैवायं तुनाः परे ॥ तथा आर्द्धभुजश्चान्ये स्मृता
नान्दीमुखान् नृप ॥ १० ॥ एते पितृगणाः ख्याता नव देवसमुद्रवाः ॥ आदित्या वसवो रुद्रा नास्त्यावधिनावपि ॥ ११ ॥ सन्तर्पयन्ति
ते चैतान्मुक्ता नान्दीमुखान्पितृन् ॥ ब्रह्मणा ते समादिष्टाः पितरो नृपसत्तम ॥ १२ ॥ तान्संतर्प्य ततः सृष्टिं कुर्वते पञ्चमंभयः ॥
॥ १३ ॥ पितरो अन्येऽपि मर्त्या निवसन्ति विविष्टे ॥ द्विविधास्ते प्रहश्यन्ते सुखिनोऽसुखिनः परे ॥ १४ ॥ येभ्यः आर्द्धानि यच्छन्ति मर्त्ये
लोके स्ववंशजाः ॥ ते सर्वे तत्र संहृष्टा देववन्दुदिताः स्थिताः ॥ १५ ॥ येषां यच्छन्ति ते नैव किञ्चित्किञ्चित्स्ववंशजाः ॥ क्षुत्पिपासाकुला
स्ते न दृश्यन्ते बहुदुःखिताः ॥ १६ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य पितरः सुरपूजिताः ॥ अग्निष्वात्तादयः सर्वे त्रिदशेन्द्रमुपस्थिताः ॥ १७ ॥
भक्त्या दृष्टा महाराज सहस्राक्षेण पूजिताः ॥ तथान्यैर्विबुधैः सर्वैः प्रस्थिताः स्वे निकेतने ॥ १८ ॥ पितृलोकं महाराज दुर्लभं त्रिदशेऽपि ॥ ता
न्तद्वा प्रस्थितान्नाजन्तिपितरो मर्त्यसंभवाः ॥ १९ ॥ क्षुत्पिपासादिता ये च त ऊर्ध्वदेव्यमाश्रिताः ॥ स्तुताऽथ सुस्तर्पेद्विभ्यैः पितृमुक्तैश्च पार्थिव ॥
॥ २० ॥ वेदोत्तरपरैश्चैव पितृतुष्टिकरैः परैः ॥ ततः प्रोक्ष्य संहृष्टाः पितरस्तान्पुरोद्रवाः ॥ २१ ॥ प्रसन्नाः स्मो वयं सर्वं युष्माकं शंसितवताः ॥
तस्माद्भूत वयं येन यच्छामो वो हृदि स्थितम् ॥ २२ ॥ ॥ पितरं ऊचुः ॥ ॥ वयं हि पितरः ख्याता मनुष्याणामिहागताः ॥ स्वर्गे स्वकर्मणा
नित्यं निवसाम सुरैः सह ॥ २३ ॥ विमानेषु विचित्रेषु संस्थिताः सर्वतोदिशम् ॥ वाञ्छितेषु च लोकेषु यामो ध्वजपताकिषु ॥ २४ ॥ हंसवर्हिण
जुष्टेषु संसेव्येष्वप्सरोगणैः ॥ गन्धर्वैर्गीयमानाश्च स्तूयमानाश्च गुह्यकैः ॥ २५ ॥ परं सन्तिष्ठमानानामस्माकं त्रिदशैः सह ॥ अत्यर्थं जायते
तीव्रा क्षुत्पिपासा मुदाहृता ॥ २६ ॥ यस्या मन्यामहे चित्ते बद्धिमध्यगता वयम् ॥ भक्षयामः किमेतान्हि पक्षिणो विविधानपि ॥ हंसादीन्मधुरा
लापान्कि वा चाप्सरसां गणान् ॥ २७ ॥ यदि कश्चिदशुभाविष्टः कञ्चिदादाय पक्षिणम् ॥ गुप्तो गृह्णाति भक्षार्थं हन्तुं शक्नोऽपि सोऽपि न ॥ २८ ॥
अजराश्चासराश्चैव स्वर्गे ये स्वर्गगाः खगाः ॥ तथा मनोरमा वृक्षा नन्दनादि वनेषु च ॥ २९ ॥ फलिता ये प्रहश्यन्ते प्राप्यांश्चापि मनो
रमाः ॥ तत्फलानि वयं सर्वे गृह्णीमः पितरो यदि ॥ ३० ॥ न कुट्यन्ति यत्नेन समाकृद्धानि तान्यपि ॥ एतच्छेखांफगातोयं नृपात्ता
यदि यवतः ॥ प्रविशामो न हस्तेषु तच्च तोयं पुनः स्पृशेत् ॥ ३१ ॥ भुञ्जानश्च न कोऽप्यत्र दृश्यतेऽत्र पिबन्नपि ॥ तस्मात्त्रिविष्टपावासो ह्यस्माकं
घोरदारुणः ॥ ३२ ॥ एते सुरगणाः सर्वे ये चान्ये गुह्यकादयः ॥ दृश्यतेऽत्र विमानस्थाः सर्वे संहृष्टमानसाः ॥ ३३ ॥ क्षुत्पिपासापरित्यक्ता
नानाभोगसमाश्रयाः ॥ कदाचिच्च वयं सर्वे भवामस्तादृशा इव ॥ ३४ ॥ क्षुत्पिपासापरित्यक्ताः संतोषं परमं गताः ॥ तर्त्तिक कारणमेतद्व्यक्षुत्पि
पासा प्रजायते ॥ ३५ ॥ ॥ अस्मिन्मयी च वाचा नः कदाचिन्न प्रणश्यति ॥ तथा कुस्त भद्रं वो यथा तुष्टिः प्रजायते ॥ ३६ ॥ शाश्वती नो
यथाऽन्येषां देवानां स्वर्गवासिनाम् ॥ यूयं हि पितरो यस्माद्देवानां भावितात्मनाम् ॥ ३७ ॥ वयं चैव मनुष्याणां तेन वः शरणं गताः ॥
॥ ॥ पितरं ऊचुः ॥ ॥ अस्माकमपि चैवेषा कष्टावस्था प्रजायते ॥ ३८ ॥ शक्राद्या विबुधा व्यग्राः आर्द्धं यच्छन्ति नो यदा ॥ ततश्चागत्य
तान्सर्वे देवान्ममप्रार्थयामहे ॥ ३९ ॥ ततस्तुतिं प्रगच्छामस्तेर्देवैस्तर्पिता वयम् ॥ युष्माकं वंशजा ये च प्रयच्छन्ति समाहिताः ॥ ४० ॥ कथं
न तृप्तिमायानास्ते सर्वे तेः प्रतर्पिताः ॥ यत्र प्रमादिभिर्वश्येन तर्प्यते कथंचन ॥ ४१ ॥ क्षुत्पिपासाकुलाः सर्वे ते तदा स्युर्न संशयः ॥ किं पुनर्नर
कस्या ये धर्मराजनिवेशने ॥ ४२ ॥ एतद्धि कारणं प्रोक्तं युष्माकं च कथंचन ॥ क्षुत्पिपासोद्भवं रौद्रं युष्माकं यदुदीरितम् ॥ ४३ ॥ तदस्माकं
विभागं चेष्टुं यच्छत सत्तमाः ॥ सर्वे कस्यस्य दत्तस्य तत्कुर्मो वै हितं शुभम् ॥ ४४ ॥ ब्रह्माणं प्रार्थयित्वा च स्वयं गत्वा तदतिकम् ॥ ब्राह्मि
स्यैव तेरुके तन आदाय तानपि ॥ ४५ ॥ दिव्याः पितृगणाः प्राप्ता विधेः सदनमुत्तमम् ॥ नान्दीमुखान्पुरस्कृत्य पितृन्यास्तर्पयेद्विभिः ॥ ४६ ॥
सृष्टिकाले तु संप्राप्ते वृद्धिकामः सुरेश्वरः ॥ अथ तेः सह ते सर्वे स्तुता तं कमलासनम् ॥ प्रणिपत्य स्थिताः सर्वे पितरो विनयान्विताः ॥ ४७ ॥
पितृन्स्तान्विनयोपेतान्प्रणिपातपुरःसरान् ॥ विभिः प्रोवाच राजेन्द्र सांत्वयच्छक्षणया गिरा ॥ ४८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ किमर्थं पितरः सर्वे
समायाना ममानिकम् ॥ देवतानां मया सार्धं संपूजाः सर्वदा स्थिताः ॥ ४९ ॥ तथान्येऽपि च दृश्यन्ते युष्माभिः सह संगताः ॥ य एते मानवा
काराः स्वल्पतेजोन्विताः स्थिताः ॥ ५० ॥ ॥ पितरं ऊचुः ॥ ॥ पितरो मानवा ज्ञेते स्वर्गं प्राप्ताः स्वकर्मभिः ॥ देवानां मध्यसंस्थाश्च
पीडयन्ते क्षुत्पिपासाया ॥ ५१ ॥ यदा यच्छन्ति नो वंश्याः कथं चैव प्रमादतः ॥ तदा गच्छन्ति नो नृतिं यानैर्याति यथा सुराः ॥ ५२ ॥ तदेतैः

प्रार्थनास्माकं कृता शान्ततृप्तये ॥ न च शक्ता वयं दातुं तेन त्वां समुपस्थिताः ॥ ५३ ॥ यथा स्युर्देवता व्यग्रास्तदास्माकमपि प्रभो ॥
 कव्यं विना भवेदेवा दशा कष्टा सुरेश्वर ॥ ५४ ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं नः सममेतैः सुरेश्वर ॥ यथा स्याच्छास्वती तृतिः स्वस्थानस्थायिनामपि ॥
 ॥ ५५ ॥ एतेऽस्माकं प्रदास्यन्ति कव्यं अन्नजिवंशजैः ॥ प्रदत्तं तेन संप्राप्ता वयं देव त्वदन्तिकम् ॥ ५६ ॥ देवानां चैव यत्कव्यं तत्रास्माकं प्रवृ
 त्तये ॥ यतः क्रियाविहीनं तत्र तेषां विद्यते क्रिया ॥ ५७ ॥ पितृवृद्धिश्च यत्कव्यं ब्राह्मणेभ्यः प्रदीयते ॥ स्नातेर्घोतांवरैर्मर्त्यैस्तद्रवेत्तुतिदं महत् ॥
 ॥ ५८ ॥ पितृणां सर्वदेवेश इत्येषा वैदिकी श्रुतिः ॥ न स्नातस्याधिकारोऽस्ति देवानां च द्विजातिवत् ॥ ५९ ॥ पीयूषमपि तैर्दत्तं तेन नः स्यान्न
 तृप्तये ॥ ६० ॥ तस्मान्मातुपदत्तेनो यथा कव्यं प्रजायते ॥ स्वर्गस्थानां परा तृतिः सममेतैस्तथा कुरु ॥ ६१ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा
 सुचिरं ध्यात्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ तानुवाच ततः सर्वान्पितृन्पार्थिवसत्तम ॥ ६२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अस्मिन्नेतायुगे संज्ञा हव्यकव्यसमुद्रवा ॥
 संप्रयाता युगे युगे कली न प्रभविष्यति ॥ ६३ ॥ यथायथा युगानां च ह्रास एव भविष्यति ॥ तथातथा जना दुष्टा भविष्यन्त्यन्यभक्तिकाः ॥
 ॥ ६४ ॥ न दास्यन्ति यथोक्तानि ते कव्यानि कथंचन ॥ ततः कष्टराज्यस्था पितृणां संभविष्यति ॥ ६५ ॥ तस्मादहं करिष्यामि सुखोपायं
 शरीरिणाम् ॥ येन सन्तर्पिता यूयं परां तृप्तिमवाप्स्यथ ॥ ६६ ॥ पितुः पितामहस्येव तत्पितृश्च ततः परम् ॥ समुद्देशेन दत्तेन ब्राह्मणेभ्यः प्रभक्तितः
 ॥ ६७ ॥ सर्वेषां स्यात्परा तृप्तिर्यावन्मां पितरोऽधुना ॥ तथा मातामहानां च पक्षे नास्त्यत्र संशयः ॥ ६८ ॥ त्रिभिः सन्तर्पितास्तेऽपि तर्पिताः
 स्युर्ममावधि ॥ युष्माकं तृप्तये यथ सुखोपायो भविष्यति ॥ ६९ ॥ तं शृणुध्वं महाभागा गदतो मम सांप्रतम् ॥ पितृन्नेन येनैव समुद्दिश्य द्विजो
 त्तमाह ॥ ७० ॥ तर्पयिष्यन्ति तेनैव पिण्डान्दास्यन्ति भक्तितः ॥ तन्नाम्ना तेन वस्तुतिः शास्वती संभविष्यति ॥ ७१ ॥ तस्माद्गच्छत सन्तुष्टाः
 स्वानि स्थानानि पूर्वजाः ॥ ७२ ॥ ततस्ते सहितास्तेस्तु स्वानि स्थानानि भेजिरे ॥ विमानैः सूर्यसंकाशैर्गत्वा पार्थिवसत्तम ॥ ७३ ॥ अथ संग
 च्छता राजन्कालेन सहता ततः ॥ तच्चापि न ददुः आह्वं मर्त्यान्निपुरुषं च यत् ॥ ७४ ॥ नित्यं पितृन्समुद्दिश्य बहवोऽत्र नराधिप ॥ कव्यभगा
 न्पुनस्तेषां तथा पूर्वं यथा नृप ॥ ७५ ॥ क्षुत्पिपासाद्रवा पीडा महती समजायत ॥ तेषां च देविकानां च पितृणां हृषसत्तम ॥ ७६ ॥ समेत्थाय
 पुनः सर्वे ब्रह्माणं शरणं गताः ॥ प्रोक्षुश्च प्रणिपत्योच्चैः सुदीनाः प्रपितामहम् ॥ ७७ ॥ भगवन्न प्रयच्छन्ति नित्यं नो वंशसंभवाः ॥ आह्वानि
 दौःस्थ्यापन्नान्नेन सीदामहे विभो ॥ ७८ ॥ यथा पूर्वं तथा देव तदुपायं प्रचिन्तय ॥ कंचिद्येन दरिद्रा वै प्रीणयन्ति च ते पितृन् ॥ ७९ ॥ ॥ भर्तृ
 यज्ञ उवाच ॥ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा तानाह प्रपितामहः ॥ कृपाविष्टो महाराज सर्वान्पितृगणस्तथा ॥ ८० ॥ सत्यमेतन्महाभागा दौःस्थ्यं याति
 दिनेदिने ॥ जना यथायथा याति युगं थ्रेष्टं च पृथतः ॥ ८१ ॥ तथापि च करिष्यामि युष्मदर्थमसंशयम् ॥ उपायं लघु सन्तुष्टिर्येन वोऽत्र भवि
 ष्यति ॥ ८२ ॥ अमानाम रवे रश्मिसहस्रप्रमुखः स्थितः ॥ तस्मिन्वसति येनेन्दुरमावास्या ततः स्मृता ॥ ८३ ॥ तस्मिन्नहनि ये आह्वं पितृवृद्धिश्च
 चात्मनः ॥ करिष्यन्ति नरा भक्त्या ते भविष्यन्ति सुस्थिताः ॥ ८४ ॥ धनधान्यसमोपेताः सर्वशत्रुविवर्जिताः ॥ अपभृत्युपरित्यक्ता मम वाक्याद
 संशयम् ॥ ८५ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा बभूवुर्दृष्टमानसाः ॥ पितरः कव्यमासाद्य प्रहृष्टेनांशतमना ॥ ८६ ॥ ययुःस्त्वानि
 निकेतानि प्रेपिताः पश्योनिना ॥ अमावास्यादिनं प्राप्य आह्वं दत्तं स्ववंशजैः ॥ ८७ ॥ संतुष्टा मासमात्रं च तस्थुः संतुष्टमानसाः ॥ गच्छता
 त्वथ कालेन दौःस्थ्यं प्राप्य नरा भुवि ॥ दर्शेऽस्मिन्नपि नो आह्वं प्रायः कुर्वन्ति केचन ॥ ८८ ॥ ततः पितृगणाः सर्वे ये दिव्या ये च मातृपाः ॥ क्षुत्पि
 पासाकुला भूयो ब्रह्माणं शरणं गताः ॥ ८९ ॥ प्रोक्षुश्च प्रणिपत्योच्चैस्ते समेताः पितामहम् ॥ परमं देव्यमास्थाय वाष्पगद्गदया गिरा ॥ ९० ॥ भगवन्नैदुःशये
 आह्वं प्रोक्तं मासं त्वया विभो ॥ अस्माकं प्रीणनार्थाय यत्करिष्यन्ति मानवाः ॥ ९१ ॥ दौःस्थ्यात्तदपि नो कुर्युः प्रायशस्तु पितामह ॥ तेनास्माकं परा पीडा
 क्षुत्पिपासासमुद्रवा ॥ ९२ ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं नो यथा पूर्वं सुरेश्वर ॥ तथापि दुःस्थताभाजस्तर्पयिष्यन्ति नोऽधुना ॥ ९३ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ अथ ब्रह्मा
 पि संचिन्तय तानुवाच कृपान्वितः ॥ युष्मदर्थं मयोपायश्चित्तितः पितरो लघुः ॥ ९४ ॥ येन तृति परां यूयं गमिष्यथ मित्रीश्वराः ॥ अमावास्याद्रवं
 आह्वं मल्लध्वापि च वत्सरम् ॥ ९५ ॥ यथा मम प्रसादेन तच्छृणुध्वं समाहिताः ॥ आपाद्याः पंचमे पक्षे कन्यासंस्थे दिवाकरे ॥ ९६ ॥ मृताहनि
 पुनर्यो वै आह्वं दास्यन्ति मानवः ॥ तस्य संवत्सरस्यावृत्ताः स्युः पितरो भुवम् ॥ ९७ ॥ एवं ज्ञात्वा करिष्यन्ति प्रेतपक्षे नरा भुवि ॥ आह्वं यूयं न
 संदेहो भविष्यथ सुतर्पिताः ॥ ९८ ॥ यावत्संवत्सरं तेन एकेनापि तु सत्तमाः ॥ तस्मिन्नपि च यः आह्वं युष्माकं न प्रदास्यति ॥ ९९ ॥ शाकेना
 ऽपि दरिद्रोऽमावन्त्यजत्वमुपेक्ष्यति ॥ आसनं शयनं भोज्यं स्पर्शं संभाषणं तथा ॥ १०० ॥ ये करिष्यन्ति तेः सार्धं तेऽपि पापतमा नराः ॥ न तेषां
 संततिर्वृद्धिं संप्रयास्यति कर्हिचित् ॥ १०१ ॥ न सुखं धनधान्यं च तेषां भावि कथंचन ॥ तस्माद्गच्छत चाव्यग्राः स्वस्थानं पितरो द्रुतम् ॥ १०२ ॥
 कलिकालेऽपि संप्राप्ते दारुणे निर्धने जने ॥ वर्पन्ति आह्वमेकं हि प्रकरिष्यन्ति मानवाः ॥ १०३ ॥ येनाविलं भवेद्दर्पं युष्माकं प्रीनिरुत्तमा ॥ १०४ ॥
 ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा पितरो हृष्टा जग्मुः स्वंस्वं निकेतनम् ॥ वर्पन्तेऽपि समासाद्य आह्वं न स्युर्भुक्षिताः ॥ १०५ ॥ अथ येऽत्र दुरा
 त्मानो निःशंकाः कृष्णात्मकाः ॥ कलिना मोहिताः आह्वं वत्सरान्तेऽपि नो ददुः ॥ १०६ ॥ तेषां तु पितरो भूयो दिव्यैः पितृभिरन्विताः ॥ ब्रह्माणं
 शरणं जग्मुः प्रोक्षुस्ते दीनमानसाः ॥ १०७ ॥ भगवन्वत्सरान्तेऽपि कन्यासंस्थे दिवाकरे ॥ नास्माकं वंशजाः आह्वं प्रयच्छन्ति दुरात्मकाः ॥ १०८ ॥
 तेन संपीडिता देव क्षुत्पिपासासमाकुलाः ॥ वयं शरणमापन्नास्तत्प्रतीकारमाचर ॥ १०९ ॥ यथा पूर्वं महाभाग वदोपायं लघुतमम् ॥ एकाहिकेन
 आह्वेन येनास्माकं हि शाश्वती ॥ प्रीतिः संजायते देव त्वत्प्रसादात्सुरेश्वर ॥ ११० ॥ वंशस्येऽपि संजाते ह्यस्माकं पतनं भवेत् ॥ १११ ॥ ॥
 ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा चिरं ध्यात्वा पितामहः ॥ कृपया परयाविष्टतः प्रोवाच सादरम् ॥ ११२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अन्यो
 युष्मत्प्रपृच्छ मयोपायश्चित्तितो मया ॥ स लघुर्येन वोऽप्यन्तं तृप्तिर्भवति शास्वती ॥ ११३ ॥ गयाशिरः समासाद्य आह्वं दास्यन्ति येऽत्र वः ॥ अन्येकं
 तत्प्रभावेन दिव्यां गतिमवाप्स्यथ ॥ ११४ ॥ अपि पापात्मनः पुंसो ब्रह्मस्यापि देहिनः ॥ अपि रौरवसंस्थस्य कुम्भीपाकगतस्य च ॥ ११५ ॥
 प्रेनभागतस्यापि यस्य आह्वं प्रदास्यति ॥ गयाशिरसि वंशस्थस्तस्य मुक्तिर्भविष्यति ॥ ११६ ॥ एतन्मम वचः श्रुत्वा सांप्रतं भुवि मानवाः ॥
 निःस्वा अपि करिष्यन्ति आह्वमेकं हि तत्र च ॥ गयाशिरसि सुव्रतं युष्माकं मुक्तिदायकम् ॥ ११७ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा पितर
 स्तेऽपि वचनं परमेषिनः ॥ अनुज्ञातास्ततस्तेन स्वानि स्थानानि भेजिरे ॥ ११८ ॥ ततः प्रभृति आह्वानि प्रवृत्तानि धरातले ॥ पिण्डदानसमे
 तानि यावदापुरुषत्रयम् ॥ ११९ ॥ पूर्वं ब्रह्मादितः कृत्वा ये केचित्पुरुषा गताः ॥ परलोके समुद्दिश्य तान्नराच्छक्तितो नृप ॥ १२० ॥ तत्संख्यानां

द्विर्जद्वानां दत्तवन्तोऽपि वाञ्छितम् ॥ अदेवत्यमिदं आदं दरिद्राणां सुखावहम् ॥ १२१ ॥ पितृणां देवतानां च मनुष्याणां सुवृत्ति
 दम् ॥ तस्माच्छ्राद्धं प्रकर्तव्यं पुरुषेण विजानता ॥ १२२ ॥ पितृणां वाञ्छता तृप्तिं कालेष्वेतेषु यत्नतः ॥ गयायां च विशेषेण
 लोकद्वयमभीप्सता ॥ १२३ ॥ न ददाति नरः आदं पितृणां चन्द्रसंक्षये ॥ क्षुत्पिपासापरीतांगाः पितरस्तस्य दुःखिताः ॥
 ॥ १२४ ॥ प्रेतपक्षं प्रतीक्षते गुरुवाञ्छासमन्विताः ॥ कर्पुका जलदं यद्वदिवानक्तमतन्द्रिताः ॥ १२५ ॥ प्रेतपक्षे व्यतिक्रां
 ते यावत्कन्या गतो रविः ॥ तावच्छ्राद्धं च वाञ्छन्ति दत्तं स्वैः पितरः सुतैः ॥ १२६ ॥ ततस्तुलागतोऽप्येके मूर्खे वाञ्छन्ति पार्थिव ॥ आदं स्ववंशजे
 दत्तं क्षुत्पिपासासमाकुलाः ॥ १२७ ॥ तस्मिन्नपि व्यतिक्राते काले चालिं गते रवौ ॥ निराशाः पितरो दीनास्ततो याति निजालयम् ॥ १२८ ॥
 मासद्वयं प्रतीक्षते गृहद्वारं समाश्रिताः ॥ वायुभूताः पिपासार्ताः क्षुत्तामाः पितरो नृणाम् ॥ १२९ ॥ यावत्कन्यागतः सूर्यस्तुलास्थश्च महीपते ॥
 तथा दर्शदिने तद्गृहणो वचनान्वृष ॥ १३० ॥ तस्माच्छ्राद्धं सदा कार्यं पितृणां तृप्तिमिच्छता ॥ तिलोदकं विशेषेण यथा ब्रह्मवचो नृष ॥ १३१ ॥
 विज्ञाभावेऽपि दर्शायां आदं देयं विपश्चिता ॥ तदभावे च कन्यायां संस्थितं दिवसाधिपे ॥ १३२ ॥ तदभावे गयायां च सकृच्छ्राद्धं हि निर्व
 पेत ॥ येन नित्यं प्रदत्तस्य आदस्य फलमश्नुते ॥ १३३ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽस्मि नराधिप ॥ येनैतत्क्रियते आदं जनैः पितृ
 परायणैः ॥ १३४ ॥ अमावास्यां विशेषेण प्रेतपक्षे च पार्थिव ॥ १३५ ॥ यथैतां शृणुयात्पुण्यां आदोत्पत्तिं पठेच्च वा ॥ स
 सर्वदोषनिर्मुक्तः आददानफलं लभेत् ॥ १३६ ॥ आदकाले पठेद्यस्तु आदोत्पत्तिमिमां नरः ॥ अक्षयं तद्भवेच्छ्राद्धं सर्वच्छिद्रविवर्जितम् ॥
 ॥ १३७ ॥ असङ्ख्येण वा चीर्णमनर्हैर्ब्राह्मणैरपि ॥ अभुक्तं कामहीनं वा मन्त्रहीनमथापि वा ॥ १३८ ॥ सर्वं संपूर्णतां याति कीर्तनात्पार्थिवो
 त्तम ॥ अस्याः आदसमुत्पत्तेः कीर्तनाच्छ्रवणादपि ॥ १३९ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटके
 चरसत्रमाहात्म्ये आदकल्पे आदोत्पत्तिवर्णनं नाम शोडशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१६ ॥ ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ विधिना येन
 कर्तव्यं आदं सर्वं मुनीश्वरा ॥ तमाचक्ष्वाऽद्य कात्स्न्येन श्रद्धा मे महती स्थिता ॥ १ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि आदस्य
 विविधवृत्तम् ॥ पितृणां तुष्टिदं नित्यं सर्वकामप्रदं नृणाम् ॥ २ ॥ स्वकर्मोपाजितैर्वित्तैः आदकार्याणि चारहेत् ॥ मायादिभिर्न चौर्येण न च छल
 सेन वंचने ॥ ३ ॥ स्ववृत्त्योपाजितैर्वित्तैः आदद्रव्यं समाहरेत् ॥ सुप्रतिग्रहजैर्द्रव्यैर्ब्राह्मणानां विशिष्यते ॥ ४ ॥ रक्षणाभेनरेन्द्रस्य वैश्यस्य क्षत्र
 संभवेः ॥ शुद्रस्य पण्यलब्धेश्च आदं कर्तुं प्रयुज्यते ॥ ५ ॥ एवं शुद्धिसमोपेते द्रव्ये प्राप्ते गृहान्तिकम् ॥ पुर्वेद्युः सायमासाद्य आदाहोर्णां द्विजन्म
 नाम् ॥ ६ ॥ गृहं गत्वा शुचिभूत्वा कामक्रोधविवर्जितः ॥ आमंत्रयेद्यतीन्पश्चात्स्नातकान्महाकर्मिणः ॥ ७ ॥ तदभावे गृहस्थाश्च ब्रह्मज्ञानपरा
 यणान् ॥ अभिहोत्रपरान्विप्रास्त्वदविद्याविचक्षणान् ॥ ८ ॥ श्रोत्रियांश्च तथा बृहन्वर्षद्वर्गनिरतान्सदा ॥ बहुभृत्यकुटुम्बांश्च दरिद्रांसंयुनान्गुणैः ॥ ९ ॥
 अश्वंगान्नेगनिर्मुक्ताजिताहारान्तथा शुचीन् ॥ एते स्युर्ब्राह्मणा राजञ्छ्राद्धार्हाः परिकीर्तिताः ॥ १० ॥ अनर्हा ये च निर्दिष्टाः शृणु तानपि वञ्चि
 ते ॥ हीनानाधिकार्गांश्च सर्वभासन्निराकृतीन् ॥ ११ ॥ श्यावदन्तान्पृथादन्तान्वेदविक्रयकारकान् ॥ वेदविप्लवकान्वापि वेदशास्त्रविवर्जितान् ॥
 ॥ १२ ॥ कुनखान्नेगसंयुक्तान्निर्द्भ्रान्परिदिसकान् ॥ जनापवादसंयुक्तान्नास्तिकान्मृतकानपि ॥ १३ ॥ बाधुपिकान्विकर्मस्थाञ्छोचाचारविवर्जि
 तान् ॥ अतिदीर्घान्कृशान्वापि स्थूलानपि च लोमशान् ॥ १४ ॥ निर्लोमान्वर्जयेच्छ्राद्धे य इच्छेत्पितृगौरवम् ॥ परदाररता ये च तथा यो वृषली
 पतिः ॥ १५ ॥ बंध्या वै वृषली प्रोक्ता वृषली च मृतप्रजा ॥ अपरा वृषली प्रोक्ता कुमारी या रजस्वला ॥ १६ ॥ पण्डो मलिच्छुचो दम्भी राजपे
 शुन्धवृत्तयः ॥ संगोत्रायाः संभृतस्तथैकप्रवरासुतः ॥ १७ ॥ कनिष्ठः प्रोक्कृताधानः कृतोद्वाहश्च प्राकु यः ॥ तथा प्राग्दीक्षितो यश्च स त्याज्यो
 रुदसंयुतः ॥ १८ ॥ पितृमातृपरित्यागी तथाच गुरुतल्पगः ॥ निर्दोषां यस्त्यजेत्पत्नीं कृतश्रो यश्च कर्षुकः ॥ १९ ॥ शिल्पजीवी प्रमादी च पण्य
 जीवी कृतायुधः ॥ एतान्विर्वर्जयेच्छ्राद्धे येषां नो ज्ञायते कुलम् ॥ २० ॥ अंत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि ये शस्ताः आदकर्मणि ॥ ये ब्राह्मणाः पुरा ख्याताः
 पापानां पंक्तिपावनाः ॥ २१ ॥ त्रिणाचिकेतस्त्रिभुस्त्रिपुर्णः षडंगविद् ॥ यश्च विद्याव्रतस्नातो धर्मद्रोणस्य पाठकः ॥ २२ ॥ पुराणज्ञस्तथा ज्ञानी
 विज्ञेयो ज्येष्ठसामविद् ॥ अथर्वशिरसो वेत्ता क्रतुगामी सुकर्मकृत् ॥ २३ ॥ सद्यःप्रक्षालको यश्च शुद्धो दौहित्र एव च ॥ जामाता भागिनेयश्च
 परोपकरणे रतः ॥ २४ ॥ मृष्टात्रादो मृष्टवाक्यः सदा जपपरायणः ॥ एते च ब्राह्मणा ज्ञेया निःशेषाः पंक्तिपावनाः ॥ २५ ॥ एतैर्विमिश्रिताः सर्वे
 गर्हिता अपि ये द्विजाः ॥ पितृणां तेऽपि कुर्वन्ति तृप्तिं भुक्त्वा कुलोद्भवाः ॥ २६ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुलं ज्ञेयं द्विजन्मनाम् ॥ शीलं पश्चाद्यो नाम
 कन्यादानं ततः परम् ॥ २७ ॥ श्रुतरीलविहीनाय धर्मज्ञायापि मानवः ॥ आदं ददाति कन्यां च यस्तेनाग्निं विनाहुतम् ॥ २८ ॥ ऊषरे वापि
 तं सस्यं तुषाणां कण्डनं कृतम् ॥ कुलाचारसमोपेतास्तस्माच्छ्राद्धे नियोजयेत् ॥ २९ ॥ ब्राह्मणान्वृषशार्दूल मन्दविद्याधरानपि ॥ एवं विज्ञाय
 तान्विप्रान्गृहीत्वा चरणौ ततः ॥ ३० ॥ प्रयत्नेन तु सव्येन पाणिना दक्षिणेन तु ॥ युग्मानथ यथाशक्त्या नमस्कृत्य पुनःपुनः ॥ ३१ ॥ दक्षिणं
 जान्व्यालभ्य मन्त्रमेनमुदीरयेत् ॥ आगच्छतु महाभागा विश्वेदेवा महाबलाः ॥ ३२ ॥ भक्त्याहूता मया चैव त्वं चापि व्रतभागभव ॥ एवं युग्मा
 न्समामन्त्र्य विश्वेदेवकृते द्विजान् ॥ ३३ ॥ अपसव्यं ततः कृत्वा पित्रर्थं चाभिमन्त्रयेत् ॥ ब्राह्मणास्त्रीन्पृथाशक्त्या एकैकस्य पृथक्पृथक् ॥ ३४ ॥
 एकैकं वा त्रयाणां वा एकमेवं निमन्त्रयेत् ॥ ब्राह्मणान्मातृपक्षे च एव एवं विधिः स्मृतः ॥ ३५ ॥ ततः पादौ परिरुपृष्ट्वा द्विजस्येदमुदीरयेत् ॥ श्रद्धा
 पूतेन मनसा पितृभक्तिपरायणः ॥ ३६ ॥ पिता मे तव कार्येस्मिस्तथा चैव पितामहः ॥ स्वपित्रा सहितो ह्येतु त्वं च व्रतपरो भव ॥ ३७ ॥ एवं पितृ
 न्समाहूय तथा मातामहं नथ ॥ संमन्त्रिताश्च ते विप्राः संयमात्मान एव ते ॥ ३८ ॥ यजमानः शांतमना ब्रह्मचर्यसमन्वितः ॥ तां रात्रिं समति
 क्रम्य प्रातरुत्थाय मानवः ॥ ३९ ॥ तद्वह्निं वर्जयेत्कोपं स्वाध्यायं कर्म कुत्सितम् ॥ तैलाभ्यंगं श्रमं यानं वाहनं चाथ दूरतः ॥ ४० ॥ ततो मध्यं
 गते सूर्ये काले कुतपं जिते ॥ स्नातः शुद्धांवरधरः सन्तर्प्य पितृदेवताः ॥ सन्तुष्टांश्च समाहूतास्तान्विप्राञ्छ्राद्धमाचरेत् ॥ ४१ ॥ विविके गृहम
 ब्राह्मणे वा तच्छ्राद्धं व्यर्थतां व्रजेत् ॥ ४२ ॥ यच्छ्राद्धं वीक्षते श्वा वा नारी वाऽथ रजस्वला ॥ पतितो वा
 किरहित आदं तथा मौनविवर्जितम् ॥ दक्षिणारहितं यच्च तच्छ्राद्धं व्यर्थतां व्रजेत् ॥ ४३ ॥ चरद्वेल्लखलोत्थो यत्र शब्दो व्यवस्थितो ॥ शूर्पस्य
 वा विशेषेण तच्छ्राद्धं व्यर्थतां व्रजेत् ॥ ४४ ॥ यत्र संस्क्रियमाणे च कलहः संप्रजायते ॥ पंक्तिभेदो विशेषेण तच्छ्राद्धं व्यर्थतां व्रजेत् ॥ ४५ ॥ पूर्वाह्णे

क्रियते यच्च रात्रौ वा संध्योरपि ॥ पर्याकाशे तथा देशे तच्छ्राद्धं व्यर्थतां व्रजेत् ॥ ४८ ॥ ब्राह्मणो यजमानो वा ब्रह्मचर्यं विना यदि ॥ भुंक्ते दद्या
यच्छ्राद्धं तद्राजन्म्यर्थतां व्रजेत् ॥ ४९ ॥ तुषधान्यं सनिष्पावं यच्चोच्छिष्टं च दीयते ॥ अर्धभुक्तं घृतं क्षीरं तच्छ्राद्धं व्यर्थतां व्रजेत् ॥ ५० ॥ येषु कालेषु
यदत्तं श्राद्धमक्षयतां व्रजेत् ॥ तानहं संप्रक्ष्यामि शृणुष्वैकमना नृप ॥ ५१ ॥ मन्वादीरपि ते वच्मि ताः शृणुष्व नराधिप ॥ पितॄणां
वृद्धभां नित्यं सर्वपापशयावहाः ॥ ५२ ॥ यासु तोयमपि क्षमायां प्रदत्तं तिलमिश्रितम् ॥ पितृभ्योऽक्षयतां याति श्राद्धापूर्तेन चेतसा ॥ ५३ ॥
अश्वयुक्कुडनवमी द्वादशी कार्तिकस्य च ॥ तृतीयापि च माघस्य तथा भाद्रपदस्य च ॥ ५४ ॥ अमावास्या तपस्यस्य पौषस्यैकादशी तथा ॥
तथाऽऽषाढस्य दशमी माघमासस्य सप्तमी ॥ ५५ ॥ श्रावणस्याष्टमी कृष्णा तथाऽऽषाढी च पूर्णिमा ॥ तथा कार्तिकमासस्य या चान्या फाल्गु
नस्य च ॥ ५६ ॥ चैत्रस्य ज्येष्ठमासस्य पंचेताः पूर्णिमा नृप ॥ मनुनामादयः प्रोक्तास्तथयस्ते मया नृप ॥ ५७ ॥ आसु तोयमपि स्नात्वा तिल
दर्भमिमिश्रितम् ॥ पितॄन्दिश्य यो दद्यात्स याति परमां गतिम् ॥ ५८ ॥ इह लोके परे चैव पितॄणां च प्रसादतः ॥ किं पुनर्विविधैरेतै रसेर्वैः
सदक्षिणैः ॥ ५९ ॥ अधुना शृणु राजेन्द्र युगाद्याः पितृवृद्धभाः ॥ यासां संकीर्तनेनापि क्षीयते पापसंचयः ॥ ६० ॥ नवमी कार्तिके शुद्धा
तृतीया माघे सिता ॥ अमावास्या च तपसो नभस्यस्य त्रयोदशी ॥ ६१ ॥ त्रेताकृतकलीनां तु द्वापरस्यादयः क्रमात् ॥ स्नाने दाने जपे होमे
विशेषात्पितृतर्पणे ॥ ६२ ॥ कृतस्याक्षयकारिण्यः सुकृतस्य महाफलाः ॥ यदा स्थान्मेषगो भानुस्तुलां वाथ यदा व्रजेत् ॥ ६३ ॥ तदा स्याद्विषु
वाख्यस्तु कालश्चाक्षयकारकः ॥ मकरं कर्कटे चैव यदा भानुव्रजेन्नृप ॥ ६४ ॥ तदायनाभिधानस्तु विषुवोऽथ विशिष्यते ॥ रवेः संक्रमणं राशौ
संक्रातिरिति कथ्यते ॥ ६५ ॥ स्नानदानजपश्राद्धहोमादिषु महाफलाः ॥ त्रेताद्याः क्रमशः प्रोक्ताः कालाः संक्रातिपूर्वकाः ॥ नेतेषु विद्यो
विभ्रं दत्तस्याक्षयसंज्ञिताः ॥ ६६ ॥ अश्रद्धयाऽपि यदत्तं कुपात्रेभ्योऽपि मानवैः ॥ अकालेऽपि हि तत्सर्वं सद्यो ह्यक्षयतां व्रजेत् ॥ ६७ ॥
इति श्रीस्कांदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये श्राद्धकल्पे श्राद्धार्हपदार्थब्राह्मणकालनिर्णय
वर्णननाम सप्तदशोत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २१७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अर्चयन्न उवाच ॥ ॥ एतत्सामान्यतः प्रोक्तं मया श्राद्धं यथा नरैः ॥
कर्तव्यं विप्रपूर्वैर्द्वर्णैः पार्थिवसत्तम ॥ १ ॥ अतः परं प्रक्ष्यामि स्वशाखायाः स्मृतं नृप ॥ स्वदेशवर्णजातीयं यथा स्यादत्र निर्वृतिः ॥ २ ॥
श्राद्धे श्राद्धा यतो मूलं तेन श्राद्धं प्रकीर्तितम् ॥ तत्तस्मिन्क्रियमाणे तु न किंचिद्व्यर्थतां व्रजेत् ॥ ३ ॥ अनिष्टमपि राजेन्द्र तस्मान्छ्राद्धं समा
चरेत् ॥ विप्रपादोदकं यत्तु भूमौ पतति पार्थिव ॥ ४ ॥ जाता ये गोत्रजाः केचिदुपजा मरणं गताः ॥ ते यांति परमां तृप्तिममृतेन यथा सुराः ॥
॥ ५ ॥ विप्रपादोदककिञ्चा यावत्तिष्ठति मेदिनी ॥ तावत्पुष्करपात्रेषु पिबन्ति पितरो जलम् ॥ ६ ॥ श्राद्धेऽथ क्रियमाणे तु यत्किंचित्पततिक्षितौ ॥
पुष्पगन्धोदकं चात्रापि तोयं नरेश्वर ॥ ७ ॥ तेन तृप्तिं परां यांति ये कृमिबल्लुपागताः ॥ कौटल्यं वापि तिर्यक्तं व्यालत्वं च नराधिप ॥ ८ ॥
यदुच्छिष्टं क्षितौ याति पात्रप्रक्षालनोद्भवम् ॥ तेन तृप्तिं परां यांति ये प्रेतत्वमुपागताः ॥ ९ ॥ ये चापमृत्युना केचिन्मृत्युं प्राप्ताः स्ववंशजाः ॥
असंस्कृतप्रमीतानां त्यागिनां कुलयोषिताम् ॥ १० ॥ उच्छिष्टभागधेयं स्यादभेषु विकिरश्च यः ॥ विकिरेण प्रदत्तेन ते तृप्तिं याति चाखिलाः ॥
॥ ११ ॥ यत्किंचिन्मंत्रहीनं वा कालहीनमथापि वा ॥ विधिहीनं च संपूर्णं दक्षिणायां तु तद्वदेत् ॥ १२ ॥ तस्मान्न दक्षिणाहीनं श्राद्धं
कार्यं विपश्चिता ॥ य इच्छेच्छाश्रुतीं तृप्तिं पितॄणामात्मनश्च यः ॥ १३ ॥ दक्षिणारहितं श्राद्धं यथैवोपरवर्पितम् ॥ यथा तमसि नृत्यं च
गीतं वा बधिरस्य च ॥ १४ ॥ श्राद्धं दत्त्वा च भुक्त्वा च श्राद्धे निष्कामतां व्रजेत् ॥ न स्वाध्यायः प्रकर्तव्यो न ग्रामांतरकं
व्रजेत् ॥ १५ ॥ श्राद्धभुग्मणीतरुणं तदहयोऽधिगच्छति ॥ तं मासं पितरस्तस्य जयंते वीर्यभोजिनः ॥ १६ ॥ श्राद्धभुक्श्राद्धदाता
च यः सेवयति मैथुनम् ॥ तस्य संवत्सरं यावत्पितरः शुक्रभोजिनः ॥ प्रभवन्ति न संदेह इत्येषा वैदिकी श्रुतिः ॥ १७ ॥ श्राद्धे भुक्त्वाथ
दत्त्वा वा यः श्राद्धं कुरुतेरुपधीः ॥ स्वाध्यायं पितरस्तस्य यावत्संवत्सरं नृप ॥ व्यर्थश्राद्धफलाः संतः पीडयन्ते क्षुत्पिपासया ॥ १८ ॥
श्राद्धे भुक्त्वाऽथ दत्त्वा वा यः श्राद्धं गानवाधमः ॥ ग्रामांतरं प्रयात्यत्र तच्छ्राद्धं व्यर्थतां व्रजेत् ॥ १९ ॥ ब्राह्मणेन न भोक्तव्यं समायाते
निमंत्रणे ॥ अथ भुंक्ते च यो मोहात्स प्रयाति ह्ययोगतिम् ॥ २० ॥ यजमानेन च तथा न कार्यं भोजनं परम् ॥ कुर्वन्ति ये नराः सर्वे
ते यांति नरकं ध्रुवम् ॥ २१ ॥ श्राद्धे भुक्त्वाऽथ दत्त्वा वा श्राद्धं यो युद्धमाचरेत् ॥ असंदिग्धं हि तच्छ्राद्धं स मन्दो व्यर्थतं नयेत् ॥ २२ ॥ तस्मा
त्सर्वप्रयत्नेन दोषानेतान्परित्यजेत् ॥ श्राद्धभुग्यजमानश्च विशेषेण महीपते ॥ २३ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये श्राद्धकल्पे श्राद्धनियमवर्णननामाष्टादशोत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २१८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अर्चयन्न
उवाच ॥ ॥ काम्यानि तेऽधुना वच्मि श्राद्धानि पृथिवीपते ॥ येः कृतेः समवाप्नोति मर्त्यो हृदयसंस्थितम् ॥ १ ॥ यो नारीं वांछते क्षमाप रूपान्ना
शीलमण्डनाम् ॥ इह लोके परे चैव तस्याहं प्रथमं दिनम् ॥ २ ॥ आर्क्षीयप्रेतपक्षस्य मुख्यभूतं च यन्नृप ॥ य इच्छेत्कन्यकां श्रेष्ठां सुशीलां रूपसंयु
ताम् ॥ द्वितीयादिवसे तेन श्राद्धं कार्यं महीपते ॥ ३ ॥ यो वांछति नरोऽर्थाश्च वायुवेगसमाध्वे ॥ तृतीयादिवसे श्राद्धं तेन कार्यं विपश्चिता ॥ ४ ॥
यो वांछति पशून्मुख्यान्कुप्याकुप्यधनानि च ॥ चतुर्थ्यां तेन कर्तव्यं श्राद्धं पितृप्रतुष्टये ॥ ५ ॥ पुत्रान्वांछति योऽभीष्टान्सुशीलान्वंशमंडनान् ॥
पञ्चम्यां तेन कर्तव्यं सदा श्राद्धं नराधिप ॥ ६ ॥ यः श्राद्धं वंशजेर्दत्तं परलोकगतो नृप ॥ वांछते तेन कर्तव्यं षष्ठ्यां श्राद्धं विपश्चिता ॥ ७ ॥
कृपिसिद्धिं य इच्छेत् प्रेम्पिकीं शारदीमपि ॥ सप्तम्यां युज्यते तस्य श्राद्धं कर्तुं न संशयः ॥ ८ ॥ य इच्छेत्पण्यसंसिद्धिं व्यवहारसमुद्भवाम् ॥
अष्टम्यां युज्यते श्राद्धं तस्य कर्तुं नराधिप ॥ ९ ॥ नवम्यां श्राद्धकृन्नाना चतुष्पदगणाल्लभेत् ॥ सौभाग्यं रोगनाशं च तथा वृद्धभसंगमम् ॥ १० ॥
दशमीदिवसे श्राद्धं यः करोति समाहितः ॥ तस्य म्याद्वांछिता सिद्धिः सर्वकृत्येषु सर्वदा ॥ ११ ॥ एकादश्यां धनं धान्यं श्राद्धकर्ता लभेन्नरः ॥
तथा भूप्रसादं च यच्चान्यन्मनसि स्थितम् ॥ १२ ॥ यः करोति च द्वादश्यां श्राद्धं श्राद्धासमन्वितः ॥ पुत्रास्तु प्रवरांश्चैव स पशून्वांछिताल्लभेत् ॥
॥ १३ ॥ यो वांछति नरो मुक्तिं पितृभिः सह चात्मनः ॥ असंतानश्च यस्तस्य श्राद्धे प्रोक्ता त्रयोदशी ॥ १४ ॥ संतानकामो यः कुर्यात्तस्य
वंशशयो भवेत् ॥ न संतानविवृद्धये च तस्य प्रोक्ता त्रयोदशी ॥ १५ ॥ श्राद्धकर्मणि राजेन्द्र श्रुतिरेषा पुरातनी ॥ अपि नः स कुले
भूयाद्यो नो दद्यात्त्रयोदशीम् ॥ १६ ॥ पायसं मधुसर्पिर्ध्या वर्षासु च मघासु च ॥ मघात्रयोदशीयोगे पायसेन यजेत्पितॄन् ॥ १७ ॥
पितरस्तस्य नेच्छन्ति तद्वर्षं श्राद्धसत्क्रियाम् ॥ पुण्यातिशयभीतेन पिंडदानं निराकृतम् ॥ १८ ॥ शक्रेण तद्दिने पुत्रमरणं दर्शितं

भयम् ॥ येषां च शस्त्रमृत्युः स्यादपमृत्युरथापि वा ॥ १९ ॥ उपसर्गमृतानां च विपमृत्युमुपेयुषाम् ॥ वह्निना तु प्रदग्धानां जलमृत्यु
मुपेयुषाम् ॥ २० ॥ सर्पव्यालहृत्तानां च शृंगेरुद्वन्द्वेनरपि ॥ एकोद्दिष्टं प्रकर्तव्यं चतुर्दश्यां नराधिप ॥ २१ ॥ तेषां तस्मिन्कृ
ते तृतिस्ततस्तत्पक्षजा भवेत् ॥ २२ ॥ सर्वे कामाः पुरः प्रोक्ता युष्माकं ये मया नृप ॥ अमावास्यादिने श्राद्धात्तानाम्प्रोति न संश
यः ॥ २३ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं काम्यश्राद्धफलं नृप ॥ यच्छ्रुत्वा वाञ्छितान्कामान्सर्वानाम्प्रोति मानवः ॥ २४ ॥ इति श्रीस्कांदे महा
पुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये श्राद्धकल्पे काम्यश्राद्धवर्णनं नामैकोनविंशोत्तरद्विशततमोऽ
ध्यायः ॥ २१९ ॥ ॥ ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ त्रयोदश्यां कृते श्राद्धे कस्मादंशक्षयो भवेत् ॥ एतन्मे सर्वमाचक्ष्व विस्तरात्त्वं महा
मुने ॥ १ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ एषा मेध्यतमा राजन्युगादिः कलिसंभवा ॥ स्नाने दाने जपे होमे श्राद्धे ज्ञेया तथाऽक्षया ॥ २ ॥
अस्यां चेत्तु गजेच्छाया तिथौ राजन्प्रजायते ॥ तदाऽक्षयं मवायोगे श्राद्धं संजायते ध्रुवम् ॥ ३ ॥ यः क्षीरं मधुना युक्तं तस्मिन्नहनि यच्छति ॥ पितृ
नुदिश्य यो मांसं दद्याद्वाध्रीणसं च यः ॥ ४ ॥ वाध्रीणसस्य मांसेन तृतिर्द्वादशवार्षिकी ॥ त्रिःपिबं त्विन्द्रियक्षीणं श्वेतं वृद्धमजापतिम् ॥ ५ ॥ तं तु
वाध्रीणसं विद्यात्सर्वयुथाधिपं तथा ॥ खड्गमांसं च वा दद्यात्तृतिर्द्वादशवार्षिकी ॥ संजायते न संदेहस्तेषां वाक्यं न मे मृषा ॥ ६ ॥ आसीदथंतरे
कल्पे पूर्वं पार्थिवसत्तमः ॥ सिताश्वोनाम पांचालदेशीयः पितृभक्तिमान् ॥ ७ ॥ मधुना कालशाकेन खड्गमांसेन केवलम् ॥ स हि श्राद्धं त्रयोदश्यां कुरु
ते पायसेन च ॥ ८ ॥ सोमवंशं समुदिश्य श्राद्धं यच्छति भक्तिः ॥ ९ ॥ अथ तैर्ब्राह्मणैः सर्वैः स भूपः कौतुकान्वितैः ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य पृष्ठो
भुक्ता यथेच्छया ॥ १० ॥ श्राद्धादनंतरं राजन्टड्वा तं श्रद्धयाऽन्वितम् ॥ पादावमर्दनपरं प्रणिपातपुरः सरम् ॥ ११ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ कृत्वा
श्राद्धं महाराज प्रदातव्याऽथ दक्षिणा ॥ ब्राह्मणेभ्यस्ततः श्राद्धं पितृणां चोपतिष्ठति ॥ १२ ॥ सा त्वया कल्पिताऽस्माकं वितीर्णाद्यापि नो नृप ॥
कुप्याकृप्यं परित्यज्य तां देहि नृप मा चिरम् ॥ १३ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा च नृपः प्राह संप्रहृष्टेन चेतसा ॥ धन्योऽस्म्यनुष्टुही
तोऽस्मि विप्रैरद्य न संशयः ॥ १४ ॥ ये वाञ्छन्ति ममाभीष्टं श्राद्धे भुक्ताऽथ पेटके ॥ तस्माद्भूत महाभागा युष्मभ्यं किं दद्याम्यहम् ॥ १५ ॥ वर
त्रागान्मदोन्मत्तान्भद्रजातिसमुद्भवान् ॥ किं वा संतिप्रधानांश्च मनोमास्तुरंहसः ॥ १६ ॥ किं वा स्थानानि चित्राणि ग्रामाणि नगराणि च ॥
पितृनुदिश्य यत्किंचिद्वादेयं विद्यते यतः ॥ १७ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ नास्माकं वाजिभिः कार्यं न रत्नैर्न च हस्तिभिः ॥ न देशैर्मनु
स्वैर्वा नान्येनापि च केनचित् ॥ १८ ॥ यदयं न महाराज पृष्ठोऽस्माभिर्यतो भवान् ॥ तस्मात्त्रो दक्षिणां देहि संदेहमां नृपोत्तम ॥ १९ ॥ यां
पृच्छामो वयं सर्वे कौतूहलसमाहिताः ॥ २० ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ उपदेशाधिकारोऽस्ति ब्राह्मणानां महात्मनाम् ॥ दातुं नैव ग्रहीतुं च नी
चजात्यस्य वेदिकाः ॥ २१ ॥ सोऽहं राजा न सर्वज्ञो यो यच्छामि द्विजोत्तमाः ॥ उपदेशं हि युष्मभ्यं सर्वज्ञेभ्यो विचक्षणाः ॥ २२ ॥ ॥ ब्राह्मणा
ऊचुः ॥ ॥ गुरुशिष्यसमुत्प्लोऽयमुपदेशो महीपते ॥ प्रार्थयामो वयं किंचिन्मा भयं त्वं समाविश ॥ २३ ॥ वयं च प्रश्नमेकं हि पृच्छामो यदि
भूपते ॥ त्वे कौतुकयुक्तानां सर्वेषां च द्विजन्मनाम् ॥ २४ ॥ तस्माद्द महाभाग यदि जानासि तत्त्वतः ॥ न चेद्ब्रह्मतमं किंचित्पृच्छामस्तथा कुत
हलात् ॥ २५ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ यदि वः संशयो विप्रा युष्मत्प्रश्नमसंशयम् ॥ कथयिष्यामि चेद्ब्रह्मं तद्ब्रह्मं गणु
ज्वराः ॥ २६ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ अत्रेषु च विचित्रेषु लेह्येषु विविधेषु च ॥ अमृतेष्वेषु सर्वेषु तथा पेयेषु पार्थिव ॥
॥ २७ ॥ तस्मादद्य दिने ब्रूहि मधु यच्छसि गहितम् ॥ वर्तते च यथाऽभक्ष्यं ब्राह्मणानां विशेषतः ॥ २८ ॥ तथा विचित्र
मासेषु संस्थितेषु नराधिप ॥ खड्गमांसं निरास्वादं कस्माद्यच्छसि केवलम् ॥ २९ ॥ संति शाकानि राजेन्द्र पावनीयानि सर्वशः ॥ सुष्ठु स्वादु
कराण्यत्र व्यञ्जनार्थं महीपते ॥ ३० ॥ कालशाकं सकटुकं मुखाऽऽधिजनकं महत् ॥ कस्माद्यच्छसि चास्माकं भक्त्या परमया युतः ॥ न श्राद्धे
प्रतिषेधश्च प्रकर्तव्यः कथंचन ॥ ३१ ॥ न च त्याज्यं समुच्छिष्टं तेन भुञ्जामहे ततः ॥ तदत्र कारणेनैव गुरुणा भाव्यमेव हि ॥ येन त्वं यच्छसि
प्राय एतत्सिद्धिर्भवेत्स्थिता ॥ ३२ ॥ तस्मात्कथय नः सर्वं पुरं कौतूहलं हि नः ॥ निःस्वादितं यथा दद्यादीदृक्श्राद्धे विगर्हितम् ॥ ३३ ॥ यथा
त्वं नृपशार्दूल श्रद्धया संप्रयच्छसि ॥ ३४ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां ब्राह्मणानां महात्मनाम् ॥ सर्वैरक्षयस्मितं प्राह सलज्जं पृथिवीपतिः ॥ ३५ ॥
गुह्यमेतन्महाभागा अस्माकं यदि संस्थितम् ॥ अवाच्यमपि वक्ष्यामि शृणुध्वं सुसमाहिताः ॥ ३६ ॥ अहमांसं पुरा पापो लुब्धकश्चान्य
जन्मनि ॥ निहंता सर्वजंतूनां तथा भक्षयिता पुनः ॥ ३७ ॥ पर्यटामि तदारण्ये धनुषा मृगयारतः ॥ सिंहो व्याघ्रो गजेन्द्रो वा शरभो वा द्विजो
त्तमाः ॥ ३८ ॥ मद्वाणगोचरं प्राप्नो न जीवत्यपि कर्हिचित् ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य भ्रममाणो महीतले ॥ ३९ ॥ संप्राप्तोऽहं महाभागा अग्नि
वेशस्य सन्मुनेः ॥ आश्रमे समनुप्राप्तो निशीथे क्षुत्पिपासितः ॥ ४० ॥ तावत्तत्र सशिष्याणां श्राद्धकर्मविधिं वदन् ॥ संस्थितो वेष्टितः शिष्यैः
समन्ताद्विजसत्तमाः ॥ ४१ ॥ ॥ अग्निवेश उवाच ॥ ॥ ऋक्षे पित्र्ये यदा चन्द्रो हंसश्चापि करे व्रजेत् ॥ त्रयोदशी तु सा च्छाया विज्ञेया
कुजरोद्रवा ॥ ४२ ॥ पित्र्ये यदास्थितश्चेन्दुर्हंसश्चापि करे स्थितः ॥ तिथिर्वैश्रवणी या च सा च्छाया कुजरोद्रस्य च ॥ ४३ ॥ संहिकेयो यदा
चंद्रं ग्रसते पर्वसंधिषु ॥ हस्तिच्छाया तु सा ज्ञेया तस्यां श्राद्धं समाचरेत् ॥ ४४ ॥ तस्यां यः कुरुते श्राद्धं जलेरपि प्रभक्तिः ॥ यावद्वादश
वर्षाणि पितरस्तस्य तर्पिताः ॥ ४५ ॥ वर्नस्पतिगते सोमे या च्छाया पूर्वतोमुखी ॥ गजच्छाया तु सा ज्ञेया पितृणां दत्तमक्षयम् ॥ ४६ ॥ सा
भवेच्च न सन्देहः पुण्यदा पेटकी तिथिः ॥ तस्यां श्राद्धं प्रकर्तव्यं संभाराः संभृताश्च ये ॥ ४७ ॥ प्रभाते तु न सन्देहः पितृणां परितृप्तये ॥ शाकै
स्तथैगुदेर्वैवेदरेश्चिभेदेरपि ॥ ४८ ॥ यदन्नं पुरुषोऽश्नाति तदन्नास्तस्य देवताः ॥ वाढमित्येव ते प्रोच्य गताः स्वस्वं निकेतनम् ॥ ४९ ॥ सर्वे
शिष्या महाभागा नारायणपुरोगमाः ॥ अग्निवेशोऽपि सुष्वाप समामन्त्र्य द्विजोत्तमान् ॥ ५० ॥ तेन संकथ्यमानं च राज्ञो तच्च श्रुतं मया ॥
अहं चापि करिष्यामि प्रातः श्राद्धमसंशयम् ॥ ५१ ॥ निहत्य खड्गमादाय तस्य मांसं सुपुष्कलम् ॥ तथा मधु समादाय कालशाकं विशेषतः ॥
॥ ५२ ॥ स्वजातीयेभ्य आदाय तर्पयिष्यामि तान्पितॄन् ॥ ५३ ॥ एवं निश्चित्य मनसा प्रसुप्तोऽहं द्विजोत्तमाः ॥ ततः प्रभाते विमले प्रोदते
रविमण्डले ॥ ५४ ॥ मधुजालानि भूरीणि गृहीतानि मया ततः ॥ कालशाकं तथा लब्धं स्वेच्छया द्विजसत्तमाः ॥ ५५ ॥ ततः सर्वं समादाय श्रपितं
तत्क्षणान्मया ॥ स्नात्वा च निजवर्गाणां पितृनुदिश्य चात्मनः ॥ प्रदत्तं लुब्धकानां च भक्तिपूर्वं द्विजोत्तमाः ॥ ५६ ॥ एवं मया पुरा दत्तं पितृ
नुदिश्य तात्रिजान् ॥ नान्यत्किंचिन्मया दत्तं कदाचित्कस्यचिद्विजाः ॥ ५७ ॥ ततः कालेन महता मृत्युं प्राप्नोऽस्म्यहं द्विजाः ॥ तद्दानस्य
प्रभावेन पार्थिवो योनिमाश्रितः ॥ ५८ ॥ एवं जातिस्मरत्वं च सञ्जातं मे द्विजोत्तमाः ॥ ते च मे तर्पितास्तेन खड्गमांसेन माक्षिकैः ॥ ५९ ॥
संप्राप्ताः परमां प्रीतिं ततो द्वादशवार्षिकीम् ॥ एतस्मात्कारणाच्छ्राद्धं प्रकरोमि द्विजोत्तमाः ॥ ६० ॥ खड्गमांसेन मधुना कालशाकेन भूरिशः ॥

विधिहीनं द्विजैर्हीनं तिलदर्भैर्विवर्जितम् ॥ ६१ ॥ मया तद्विहितं श्राद्धं तस्यैतत्फलमागतम् ॥ सांप्रतं विधिना सम्यग्ब्राह्मणैर्वेदपारणैः ॥ ६२ ॥
 उपविष्टैः कर्गम्येव यच्छ्राद्धं श्रद्धयान्वितः ॥ दर्भैस्तिलैः समोपेतं मन्त्रवच्च द्विजोत्तमाः ॥ ६३ ॥ नो जानामि फलं किं वा सांप्रतं च भविष्यति ॥
 तस्मादेवं परिज्ञाय युवं चैव द्विजोत्तमाः ॥ ६४ ॥ संतर्पयध्वं च पितृत्रिजाग्नजदिने स्थिते ॥ छायायां चैव जातायां कुजरस्य द्विजोत्तमाः ॥ ६५ ॥
 येन संजायते तृतिः पितृणां द्वादशादिकी ॥ युष्माकं च गतिः श्रेष्ठा यथा जाता ममाधुना ॥ ६६ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं
 श्रुत्वा सर्वे ते ब्राह्मणोत्तमाः ॥ संतुष्टाः साधुवादांश्च ददुस्तस्य महीपतेः ॥ ६७ ॥ ततः प्रभृतिं चक्रुस्ते श्राद्धानि द्विजसत्तमाः ॥ त्रयोदश्यां
 नभस्यस्य कृष्णायां भक्तिरत्पराः ॥ ६८ ॥ मधुना कालशाकेन खड्गमांसेन तर्पिताः ॥ प्राप्नुवन्ति परां सिद्धिं विमानवरमास्थिताः ॥ ६९ ॥
 स्पर्धते सहिता देवैः पितरश्च विशेषतः ॥ वंशजेन प्रदत्तस्य प्रभावात्सुरसत्तमाः ॥ ७० ॥ श्राद्धार्थं संपरिज्ञाय मन्त्रं चक्रुः परस्परम् ॥ आदित्या
 वसनो रुद्रा नास्त्यावपि पार्थिव ॥ ७१ ॥ यथा न भवति श्राद्धं तस्मिन्नहनि भूतले ॥ यत्प्रभावाद्भयं सर्वं मानुषैः श्राद्धमाश्रितैः ॥ न यामोऽभि
 भवस्यानं तस्माच्छ्रद्धामहे च तान् ॥ ७२ ॥ अद्यप्रभृति यः श्राद्धं त्रयोदश्यां करिष्यति ॥ कन्यासंस्थे सहस्रांशौ तस्य स्याद्वंशसंततः ॥ ७३ ॥
 इति शापेन देवानां निर्दग्धेयं महातिथिः ॥ ७४ ॥ ततः प्रभृतिं नेतव्यां क्रियते श्राद्धमुत्तमम् ॥ यः प्रभादेन कुरुते तस्य स्याद्वंश
 संशयः ॥ ७५ ॥ येन भीता न कुर्वन्ति छायायां कुजरस्य च ॥ विशेषेण गजच्छाये तत्र पिण्डोऽयमाहृतः ॥ ७६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महा
 पुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये श्राद्धकल्पे गजच्छायामाहात्म्यवर्णननाम विंशत्युत्तरांशतः
 तमोऽध्यायः ॥ २२० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ एतस्मात्कारणात्कश्चित्स्मिन्नहनि पार्थिव ॥ ददाति नेव च श्राद्धं पितृभ्यः
 दिश्य कर्हिचित् ॥ वंशच्छेदभयाद्राजन्सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ १ ॥ श्राद्धं विनापि दातव्यं तद्दिने मधुना सह ॥ पायसं ब्राह्मणाभ्यः सघृतं
 तृप्तिकारणात् ॥ २ ॥ खड्गमांसं कालशाकं मांसं वाथ्रीणसोद्वम् ॥ प्रदेयं ब्राह्मणभ्यश्च तत्समंतादुदाहृतम् ॥ ३ ॥ विःपिवश्चन्द्रियभीणः
 सर्वयुथानुगस्तथा ॥ एष वाथ्रीणसः प्रोक्तः पितृणां तृतिदः सदा ॥ ४ ॥ तस्याभावेऽपि दातव्यं क्षीरोदनमनुत्तमम् ॥ तस्मिन्नहनि विप्रेभ्यः
 पितृणां तुष्टये नृप ॥ ५ ॥ तस्याभावेऽपि दातव्यं जलं तिलविधिश्चितम् ॥ सदर्भं सहिरण्यं च हिरण्यशकलान्वितम् ॥ ६ ॥ यच्छ्रेयो जायते पुंसः
 पक्षश्राद्धेन पार्थिव ॥ कृतेन तत्फलं कृतं तस्मिन्नहनि पार्थिव ॥ ७ ॥ पितृभ्यः चैव चाऽऽज्येन मधुना पायसेन च ॥ कालशाकेन
 मधुना खड्गमांसेन वा नृप ॥ ८ ॥ श्राद्धं विनापि दत्तेन श्रुतिरेषा पुरातनी ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पित्र्यर्क्षं समुपस्थिते ॥ त्रयोदश्यां
 नभस्यस्य हस्तगे दिननायके ॥ ९ ॥ दरिद्रेणापि दातव्यं हिरण्यशकलान्वितम् ॥ तोयं तिलैर्युतं राजन्पितृणां तुष्टिमिच्छता ॥ १० ॥
 ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ मांसं विगर्हितं विप्र यतः शास्त्रे निगद्यते ॥ तस्मात्तत्क्रियते केन श्राद्धं कीर्तय मेऽखिलम् ॥ ११ ॥
 स्वमांसं परमांसेन यो वर्धयति निर्दयः ॥ स नूनं नरकं याति प्रोक्तमेतन्महर्षिभिः ॥ १२ ॥ त्वं च तस्य प्रभावं मे प्रजल्पसि द्विजो
 त्तम ॥ विशेषाच्छ्राद्धकृत्ये च तदेवं मम संशयः ॥ १३ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ सत्यमेतन्महाभाग मांसं सद्रिर्विगर्हितम् ॥ श्राद्धे
 प्रयुज्यते यस्मात्तत्तेऽहं वच्मि कारणम् ॥ १४ ॥ यदा चारंभिता सृष्टिर्ब्रह्मा लोककारिणा ॥ संपूज्य च पितृन्देवाग्नादीमुखपुरःसरान् ॥ तदा खड्गः
 समुत्पन्नः पूर्वं वाथ्रीणसश्च यः ॥ १५ ॥ ततो ये पितरो दिव्या ये च मानुषसम्भवाः ॥ जगद्गुस्ते ततः सर्वे बलिभूतमिवात्मनः ॥ १६ ॥ तातुवाच
 ततो ब्रह्मा एतौ तु पितरो मया ॥ युष्मभ्यं कल्पितौ सम्यग्वलिभूतौ प्रष्टव्याम् ॥ १७ ॥ एताभ्यां परमा प्रीतिर्द्व्यभ्यं संभविष्यति ॥
 मम वाक्यादसंदिग्धं परमेतौ नरो भुवि ॥ १८ ॥ नेव संप्राप्स्यते पापं युष्मदर्थं हनवपि ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन दातव्यं भूमिमिच्छता ॥ १९ ॥
 खड्गवाथ्रीणसोद्वतं मांसं श्राद्धे सुतृप्तिदम् ॥ तौ चापि परमौ दिव्यौ स्वर्गं लोकं गमिष्यतः ॥ २० ॥ श्राद्धस्य परं श्रेयो भविष्यति
 सुदुर्लभम् ॥ पितृणां चाक्षया तृतिर्भवेद्वादशवार्षिकी ॥ २१ ॥ एतस्मात्कारणाच्छ्रुतं मांसमाभ्यां नराधिप ॥ तस्मिन्नहनि नान्यत्र विनि
 योगोऽस्य कीर्तितः ॥ २२ ॥ ॥ रोहिताश्च उवाच ॥ ॥ अप्रातःखड्गमांसस्य तथा वाथ्रीणसस्य च ॥ कथं श्राद्धं भवेद्रिपि पितृणां तृप्तिका
 रकम् ॥ २३ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ मधुना सह दातव्यं पायसं पितृभ्यः ॥ तेन वै वार्षिकी तृतिः पितृणां चोपजायते ॥ २४ ॥
 आजं च पिशितं राजञ्जिह्मामारसमुद्वम् ॥ मांसं प्रतुष्टये प्रोक्तं वत्सेरं मांसवर्जितम् ॥ २५ ॥ तदभावे ब्राह्मस्य दशमासप्रतुष्टिदम् ॥ मांसं
 प्रोक्तं महाराज पितृणां नात्र संशयः ॥ २६ ॥ आरण्यमहिपोत्येन तृतिः स्यान्नृपमांसिकी ॥ रुरोश्चैवाष्टमासोत्था एणस्य सप्तमांसिका ॥ २७ ॥
 शम्बरमांसपटं च शशकस्य तु पञ्चकम् ॥ चत्वारः शलकस्योक्तास्त्रयो वा तेत्तिरस्य च ॥ २८ ॥ मासद्वयं च मत्स्यस्य मासमेकं कपिजले ॥
 नान्येषां योजयेन्मांसं पितृकार्ये कथंचन ॥ २९ ॥ एतेषामेव मांसानि पावनानि नृपोत्तम ॥ ३० ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ कस्मदेतं
 पवित्राः स्युर्येषां मांसं प्रजोदितम् ॥ श्राद्धे च तन्ममाचक्ष्व यथावद्विजसत्तम ॥ ३१ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ सृष्टिं प्रकुर्वता तेन पशवो
 लोककारिणा ॥ खड्गवाथ्रीणसादीनां पश्चात्सृष्टाः स्वयंभुवा ॥ ३२ ॥ एकादशप्रमाणेन तत्तन्मन्ये नृपोत्तम ॥ अजश्च प्रथमं सृष्टः स तथा मेध्यतां
 गतः ॥ ३३ ॥ तथैते प्रथमं सृष्टाः पशवोऽत्र नराधिप ॥ सस्यानि सृजता तेन तिलाः पूर्वं च निर्मिताः ॥ ३४ ॥ श्राद्धार्थं ब्रीहयः सृष्टा वन्येषु च
 प्रियंगवः ॥ गोधूमाश्च यवाश्चैव माषा सुद्राश्च वै नृप ॥ ३५ ॥ नीवाराश्चापि श्यामाकाः प्रवक्ष्यामि यथाक्रमम् ॥ तृप्तिं मांसेन वाञ्छन्ति मांसं
 मांसेन वर्जितम् ॥ ३६ ॥ पुष्पजात्यो यदा सृष्टास्तदा प्राक्कृतपत्रिका ॥ सृष्टा तेन च मुख्या सा श्राद्धकर्षणि सर्वदा ॥ ३७ ॥ धातूनि सृजता
 तेन रूप्यं सृष्टं स्वयंभुवा ॥ तेन तद्विहितं श्राद्धे दक्षिणायां प्रतुष्टये ॥ ३८ ॥ राजतेषु च पात्रेषु यद्विज्ञेभ्यः प्रदीयते ॥ पितृभ्यस्तस्य नैवाऽन्तो
 युगान्तेऽपि प्रजायते ॥ ३९ ॥ अभावे रूप्यपात्राणां नामापि परिकीर्तयेत् ॥ तुष्टयेति पितरो राजन्कीर्तनादपि वै यतः ॥ ४० ॥ रसांश्च सृजता
 तेन मधु सृष्टं स्वयंभुवा ॥ तेन तच्छ्रुत्यते श्राद्धे पितृणां तुष्टिदायकम् ॥ ४१ ॥ यच्छ्राद्धं मधुना हीनं तदसौ सकलैरपि ॥ मिष्टान्नैरपि संयुक्तं
 तत्पितृणां न तृप्तये ॥ ४२ ॥ अणुमात्रमपि श्राद्धे यदि न स्याद्वि मांसिकम् ॥ नामापि कीर्तयेत्तस्य पितृणां तुष्टये यतः ॥ ४३ ॥ शाकानि
 सृजता तेन ब्रह्मणा परमेष्ठिना ॥ कालशाकं पुरः सृष्टं तेन तत्तृप्तिदायकम् ॥ ४४ ॥ कालं हि सृजता तेन कुतपः प्राग्विनिर्मितः ॥ तस्मात्कुतप
 काले च श्राद्धं कार्यं विजानता ॥ य इच्छेच्छाश्वतीं तृप्तिं पितृणामात्मनः सुखम् ॥ ४५ ॥ वीरुधः सृजता तेन विधिना नृपसत्तम ॥ दर्भास्तु
 प्रथमं सृष्टाः श्राद्धार्हास्तेन ते स्मृताः ॥ ४६ ॥ श्राद्धार्हास्तेन ते स्मृताः ॥ ४६ ॥ श्राद्धार्हास्तेन ते स्मृताः ॥ ४६ ॥ श्राद्धार्हास्तेन ते स्मृताः ॥ ४६ ॥ श्राद्धार्हास्तेन ते स्मृताः ॥ ४६ ॥
 ॥ ४७ ॥ अपि शौचपरित्यक्तं हीनांगाधिकमेव वा ॥ दौहित्रं योजयेच्छ्राद्धे पितृणां परितुष्टये ॥ ४८ ॥ पशुन्विजसृजता तेन पूर्वं गावो विनि
 र्मिताः ॥ तेन तासां पयः शस्तं श्राद्धे सर्पिर्विशेषतः ॥ ४९ ॥ तस्माच्छ्राद्धे घृतं शस्तं प्रदत्तं पितृभ्यः ॥ ५० ॥ प्रजाश्च सृजता तेन पूर्वं सृष्टा

द्विजोत्तमाः ॥ तस्मात्प्रशस्तास्ते आद्रे पितृवृत्तिकराः सदा ॥ ५१ ॥ देवांश्च सृजता तेन विश्वेदेवाः कृताः पुरः ॥ तेन ते प्रथमं पूज्याः प्रवृत्ते
 आदिकर्मणि ॥ ५२ ॥ ते रक्षन्ति ततः आद्रे यथावत्परितर्पिताः ॥ छिद्राणि नाशयन्ति स्म आद्रे पूर्वं प्रपूजिताः ॥ ५३ ॥ एतेर्मुख्यतमैः सृष्टेः पुरा
 आद्रे विनिर्मितम् ॥ स्वयं पितामहेनैव ततो देवा विनिर्मिताः ॥ ५४ ॥ तेन ते सर्वलोकेषु गताः ख्यातिं पुरा नृप ॥ ५५ ॥ एतच्छ्राद्धस्य सर्वस्वं
 मया ते परिकीर्तितम् ॥ पितृणां परमं गुह्यं दत्तस्याशयकारकम् ॥ ५६ ॥ यश्चेतर्कीर्तयेच्छ्राद्धे क्रियमाणे नृपोत्तम ॥ विप्राणां भोक्तृकामानां
 तच्छ्राद्धं त्वक्षयं भवेत् ॥ ५७ ॥ यश्चेतच्छृणुयाद्वाजन्सम्यक्छ्राद्धासमन्वितः ॥ विहितस्य भवेत्पुण्यं यच्छ्राद्धस्य तदाप्नुयात् ॥ ५८ ॥ इति श्रीस्कादे महा
 पुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये आदिकल्पे सृष्ट्युत्पत्तिकालिकब्रह्मोत्सृष्टाद्वाहवस्तुपरिगणनवर्णनं
 नामैकविंशत्युत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २२१ ॥ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ येषां च शस्त्रमृत्युः स्यादपमृत्युरथापि वा ॥ उपसर्गान्मृ
 तानां च विषमृत्युमुपेयुषाम् ॥ १ ॥ वह्निना च प्रदग्धानां जलमृत्युमुपेयुषाम् ॥ सर्पव्याघ्रहतानां च शृंगैरुद्धन्धनैरपि ॥ २ ॥ आद्रे ते वा प्रक
 र्त्तव्यं चतुर्दश्यां नराधिप ॥ तेषां तस्मिन्कृते वृत्तिस्तत्तत्प्रसज्जा भवेत् ॥ ३ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ कस्माच्छ्रद्धहतानां च प्रोक्ता आद्रे
 चतुर्दशी ॥ नान्येषां दिवसे तत्र संशयोऽयं वदस्व मे ॥ ४ ॥ एकोदिष्टं न शंसन्ति सपिण्डीकरणं परम् ॥ कस्मात्तत्र प्रकर्त्तव्यं वदेत्तन्मम विस्त
 रात् ॥ ५ ॥ कस्मान्न पार्वणं तत्र किं यते दिवसे स्थिते ॥ प्रेतपक्षे विशेषेण कृते आद्रेऽखिलेऽपि च ॥ ६ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ बृहत्कल्पे
 पुरा राजन्धिरण्याशो महासुरः ॥ बभूव बलवाञ्छूरः सर्वदेवभयंकरः ॥ ७ ॥ ब्रह्मा प्रतोपितस्तेन विधाय विविधं तपः ॥ कृष्णपक्षे विशेषेण न भृत्ये
 मासि संस्थिते ॥ ८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ पारितुष्टोस्मि ते वत्स प्रार्थयस्व यथेप्सितम् ॥ अदेयमपि दास्यामि तस्मात्प्रार्थय मां चिरम् ॥
 ॥ ९ ॥ ॥ हिरण्याक्ष उवाच ॥ ॥ भूताः प्रेताः पिशाचाश्च राक्षसा दैत्यदानवाः ॥ बुभुक्षिताः प्रयाचन्ते मां नित्यं पद्मसंभव ॥ १० ॥ प्रेतपक्षे
 कृते आद्रे कन्यासंस्थे दिवाकरे ॥ एकस्मिन्नहनि प्रायस्वृत्तिः स्याद्वर्षसंभवा ॥ ११ ॥ तत्त्वमद्य दिनं देहि तेभ्यः कमलसम्भव ॥ तेन वृत्तिं गताः
 सर्वे स्थास्यन्त्यब्दं पितामह ॥ १२ ॥ ॥ श्रीब्रह्मोवाच ॥ ॥ यः कश्चिन्मानवः आद्रे स्वपितृभ्यः प्रदास्यति ॥ प्रेतपक्षे चतुर्दश्यां न भृत्ये मा
 सि संस्थिते ॥ १३ ॥ प्रेतानां राक्षसानां च भूतादीनां भविष्यति ॥ मम वाक्यादुद्विग्नं ये चान्ये कीर्तितास्त्वया ॥ १४ ॥ दुर्भृत्सुजा भृता ये च
 संग्रामेषु हताश्च ये ॥ एकोदिष्टे सुतेदेते तेषां वृत्तिर्भविष्यति ॥ १५ ॥ एवमुक्त्वा ततो ब्रह्मा ततश्चादर्शनं गतः ॥ हिरण्याक्षोऽपि संदष्टः स्वमेव भयं
 ययौ ॥ १६ ॥ यच्च शस्त्रहतानां च तस्मिन्नहनि दीयते ॥ एकोदिष्टं नरैः आद्रे तत्ते वक्ष्यामि कारणम् ॥ १७ ॥ संख्ये शस्त्रहता ये च निर्विकल्पेन
 चेतसा ॥ बुध्यमाना न ते मर्त्ये जायन्ते मनुजाः पुनः ॥ १८ ॥ पराङ्मुखान् हन्यन्ते पलायनपरायणाः ॥ ते भवन्ति नराः प्रेता एतदाह पितामहः
 ॥ १९ ॥ सन्मुखान् अपि ये दैन्यं हन्यमाना वदन्ति च ॥ पश्चात्तापं च वा कुर्वन्ते प्रहारेर्जर्जरीकृताः ॥ २० ॥ तेषां प्रेता भवन्तीह मनुः स्वार्थभुवोऽवशीता
 कदाचित्चित्तचलनं शूराणामपि जायते ॥ २१ ॥ तेषां भ्रातृया दिने तत्र आद्रे देवं निजेः सुतेः ॥ अपमृत्युमृतानां च सर्वेषामपि देहिनाम् ॥ २२ ॥
 प्रेतत्वं जाग्रते यस्मात्तस्माच्छ्राद्धस्य तद्दिनम् ॥ आद्रेहं पार्थिवश्रेष्ठ विशेषेण प्रकीर्तितम् ॥ २३ ॥ एकोदिष्टं प्रकर्त्तव्यं यस्मात्तत्र दिने नरैः ॥
 सपिण्डीकरणाद्भवं तत्ते वक्ष्यामि कारणम् ॥ २४ ॥ यदि प्रेतत्वमापन्नः कदाचित्स्वपिता भवेत् ॥ तृप्त्यर्थं तस्य कर्त्तव्यं आद्रे तत्र दिने नृप ॥ २५ ॥
 पितामहाद्यास्तत्राहि आद्रे नाहति कुत्रचित् ॥ अथ चेद्भातितो दद्याद्विद्यते राक्षसेस्तु तत् ॥ २६ ॥ ब्रह्मणो वचनाद्वाजन्धृतप्रेतेश्च दानवैः ॥
 तेनैकोदिष्टमेवात्र कर्त्तव्यं न तु पार्वणम् ॥ २७ ॥ पितृपक्षे चतुर्दश्यां कन्यासंस्थे दिवाकरे ॥ पितामहो न गृह्णाति पित्रा तेन समं तदा ॥ २८ ॥
 न च तस्य पिता राजंस्तथैव प्रपितामहः ॥ २९ ॥ एतस्मात्कारणाद्वाजन्धृतपार्वणं न विधीयते ॥ तस्मिन्नहनि संप्राप्ते व्यर्थं आद्रे भवेद्यतः ॥ ३० ॥
 नान्यस्थानोद्भवैर्विप्रेः आदिकर्मव्रतानि च ॥ नागरो नागैः कुर्यादन्यथा तद्वथा भवेत् ॥ ३१ ॥ अन्यस्थानोद्भवैर्विप्रेर्यच्छ्राद्धं क्रियते ध्रुवम् ॥
 संपूर्णं व्यर्थतां याति नागराणां क्रियापरैः ॥ ३२ ॥ अथाचारपरिभ्रष्टाः आद्रेहं एव नागराः ॥ बलीवर्दसमानोऽपि ज्ञातीयो यदि लभ्यते ॥
 किमन्यैर्बहुभिर्विप्रेर्वेदेदांगपारंगैः ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये आद
 कल्पे चतुर्दशीशस्त्रहतश्राद्धनिर्णयवर्णनं नाम द्वाविंशत्युत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २२२ ॥ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ आद्रेहं ब्राह्मणैः कार्यं
 आद्रे दर्शे तु पार्वणम् ॥ विपरीतं न कर्त्तव्यं आद्रेमेकं कथंचन ॥ १ ॥ जारजातापविद्धाद्यैर्यो नरः आद्रेमाचरेत् ॥ ब्राह्मणेस्तु न सन्देहस्तच्छ्राद्धं
 व्यर्थतां व्रजेत् ॥ २ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ भयं मे सुमहज्जातमत्र यत्परिकीर्तितम् ॥ जारजातापविद्धैस्तु यच्छ्राद्धं व्यर्थतां व्रजेत् ॥ ३ ॥ मनुना
 कानीनश्चापि सत्तम ॥ ४ ॥ तथान्यो कुण्डगोलौ च पुत्रावपि प्रकीर्तितौ ॥ ५ ॥ शिष्यश्च रक्षितो मृत्योस्तथाभृत्यो वनातिगः ॥ किमेते नैव कथिता
 यत्त्वमेवं प्रजल्पसि ॥ ६ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ सत्यमेतन्महाभाग सर्वे ते धर्मेतः सुताः ॥ परं युगत्रये प्रोक्ता न कलौ कलुषापहाः ॥
 ॥ ८ ॥ तदर्थं तेषु सन्तानं तावन्मात्रं युगेयुगे ॥ सत्त्वाब्धानां च लोकानां न कलौ चारुपमेधसाम् ॥ ९ ॥ कलावेव समाख्यातो व्यवहारः प्रपा
 तदः ॥ अल्पसत्त्वा यतो लोकास्तेन चैव विधिः स्मृतः ॥ १० ॥ अत्र यः संकरं कुर्याद्योनेस्तस्य फलं शृणु ॥ ब्राह्मण्यां ब्राह्मणात्पुत्रो ब्रह्मणः
 संप्रजायते ॥ ११ ॥ सर्वोपमानामधमो यो वारुड इति स्मृतः ॥ १२ ॥ क्षत्रियाच्च तथा सुतो वैश्यान्मागध एव च ॥ शूद्रास्तथात्यजः प्रोक्तस्तेनैते
 वज्रिताः सुताः ॥ १३ ॥ एतेषामपि निर्दिष्टाः सप्त राजन्सुपुत्रकाः ॥ पंच वंशविनाशाय पूर्वेषां पातनाय च ॥ १४ ॥ औरसः प्रतिपन्नश्च क्रीतः
 पालित एव च ॥ शिष्यश्च दत्तजीवश्च तथाश्वत्थश्च सप्तमः ॥ १५ ॥ पुनात्रो नरकाद्द्वाराद्वक्षति च सदा हि ते ॥ पतन्तं पुरुषं तत्र तेन ते
 शोभनाः स्मृताः ॥ १६ ॥ क्षेत्रजश्च सहोदश्च कानीनः कुण्डगोलकौ ॥ पंचैते पातयन्तिस्म पितन्स्वर्गगतानपि ॥ १७ ॥ एतस्मात्कारणाच्छ्राद्धं
 हानिहर्त्राह्मणादिवर्णनं नाम त्रयोविंशत्युत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २२३ ॥ ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ श्रुता मया महाभाग आद्रेहं
 ब्राह्मणाश्च ये ॥ ये च त्याज्यास्तथा पुत्रा बहवश्चैव सुव्रत ॥ १ ॥ संप्रितं कथयाऽस्माकं मन्त्रपूर्वश्च यो विधिः ॥ गृहस्थेन सदा कार्यः पितृणां
 परितुष्टये ॥ २ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ प्रणम्यामंत्रिता ये च आद्रेहं ब्राह्मणोत्तमाः ॥ आनीय कुतपे काले तान्सर्वान्प्रार्थयेदि
 दम् ॥ ३ ॥ आगच्छन्तु महाभागा विश्वेदेवा महाबलाः ॥ ये यत्र विहिताः आद्रे सावधाना भवन्तु ते ॥ ४ ॥ एवमभ्यर्च्य तान्सर्वान्स्ततः क्रत्वा
 प्रदक्षिणाम् ॥ जातुनी भूतले न्यस्य ततश्चाहं प्रदापयेत् ॥ ५ ॥ मंत्रेणानेन राजेन्द्र सगुणास्तचन्दनैः ॥ अर्चमेनं प्रगृह्णन्तु मया दत्तं द्विजोत्तमाः ॥

पादप्रशालनार्थं प्रकुर्वतु मम प्रियम् ॥ ६ ॥ एवमुक्ता महीपृष्ठे अतुलिते ततः परम् ॥ साक्षतान्प्रक्षिपेद्भान्विश्वेदेवान्प्रकीर्तयन् ॥ ७ ॥ अप-
सव्यं ततः कृत्वा दर्भास्तिलसमन्वितान् ॥ त्रिगुणान्प्रक्षिपेद्भूमौ पितृभुक्ष्य चामनः ॥ ८ ॥ एवं सर्वाः क्रियाः कार्याः देविकाः सव्यपूर्विकाः ॥
पेटकाश्चापसव्येन मुक्ता नादीमुत्खान्तिपतन् ॥ ९ ॥ सर्वे पूर्वाभुक्ताः स्थाप्या युग्माश्च शक्तितो नृप ॥ पितरो मातृपक्षीयाः स्थाप्याश्चोदङ्मुखास्तथा ॥ १० ॥ एकैकं वा त्रयो वाऽपि स्युरेकैकं वा पृथक्पृथक् ॥ पेटकान्स्थाप्य चक्रेण पितृणां परितुष्टये ॥ ११ ॥ पृष्ठ्या विभक्त्या तु तेषामासनं च
प्रदापयेत् ॥ ऋजुभिः साक्षतैर्दर्भैः सादकैर्दक्षिणांगतः ॥ १२ ॥ विषमैर्द्विगुणैर्दर्भैः सतिलैर्वामपार्श्वतः ॥ पाणौ तोयं परिक्षिप्य न दर्भास्तु कथं
चन ॥ १३ ॥ यो हस्ते चासनं दद्याच्चैर्दर्भं बुद्धिर्वाजितः ॥ पितरो नासने तत्र प्रकुर्वति निवेशनम् ॥ १४ ॥ आवाहनं प्रकृतव्यं विभक्त्या च
द्वितीयया ॥ येनागच्छति ते सर्वे समाहृताः पृथक्पृथक् ॥ १५ ॥ अन्यथा च विभक्त्या चेत्पितृनावाहयेत्कचित् ॥ नागच्छति महाभागा
यद्यपि स्युर्भुक्षिताः ॥ १६ ॥ विश्वेदेवास आगत मंत्रेणानेन पार्थिव ॥ तेषामावाहनं कार्यमक्षतैश्च शिरोऽस्तिकात् ॥ १७ ॥ उशंतस्त्वेति च तिलैः
पितृनावाहयेत्ततः ॥ आर्यतुल्य इति जपेत्ततः पार्थिवसत्तम ॥ १८ ॥ शत्रो देवीति मंत्रेण स्वाहाकारसमन्वितम् ॥ पितृणामर्घपात्रेषु तथैव
च जलं क्षिपेत् ॥ १९ ॥ यवोऽसि यवयास्मद्वैत्यक्षतांस्तत्र निक्षिपेत् ॥ चंदनं गंधपुष्पाणि धूपं दद्याद्यथाक्रमम् ॥ सपवित्रेषु
हस्तेषु दद्यादध्यं समाहितः ॥ २० ॥ या दिव्या इति मन्त्रेण स्वाहाकारसमन्वितम् ॥ पितृणामर्घपात्रेषु तथैव च जलं क्षिपेत् ॥ २१ ॥
तिलोऽसि सोमदेवत्यो गोसवे देवनिर्भितः ॥ प्रत्नवद्रिः पुक्तः स्वधया पितृनिमाहोकांन्प्रीणाहि नः स्वधेति प्रक्षिपेत्तिलान् ॥ २२ ॥
यादिव्येति च मन्त्रेण ततो ह्यर्घ्यं प्रदापयेत् ॥ पितृपात्रे समादाय अर्घ्यपात्राणि कृत्स्नशः ॥ २३ ॥ अयोमुखं च तत्पात्रं मन्त्रवत्स्थापयेत्ततः ॥
आयुष्कामस्तु ततोयं लोचनाभ्यां न वीक्षयेत् ॥ २४ ॥ ततस्तु चन्दनादीनि दीपानि समाददेत् ॥ ततः पाकं समादाय पृच्छेद्विप्रान्द्विजो-
त्तमान् ॥ २५ ॥ अहमग्नौ कारिण्यामि होमं पितृसमुद्रवम् ॥ अनुज्ञा दीयतां मह्यमपसव्याधितस्य भोः ॥ २६ ॥ कुरुष्वेति च तैः प्रोक्ते गत्वाग्नि-
शरणं ततः ॥ अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहेति प्रथमाहुतिः ॥ २७ ॥ सोमाय पितृमते स्वधेति च ततः परम् ॥ हुतमग्नं च शेषं च श्राद्धाह्वयः
प्रदीयते ॥ २८ ॥ इष्टमग्नं ततो दत्त्वा पात्रमालभ्य संजपेत् ॥ विप्रागुष्टं समादाय पाकमध्ये निधाय च ॥ २९ ॥ पृथिवी ते पात्रमादाय वैष्ण-
व्या च ऋचा तथा ॥ स्वहस्तेन न वै दद्यात्प्रत्यक्षं लवणं तथा ॥ ३० ॥ स्वहस्तेन च यद्वत् प्रत्यक्षं लवणं नृप ॥ तच्छ्राद्धं व्यर्थतां याति घृते
दत्तेर्द्धशुक्ले ॥ तृप्ताञ्जात्वा ततो विप्रानग्रे त्वन्नं परिक्षिपेत् ॥ ३१ ॥ अग्निदग्धाश्च ये जीवा येन्यदग्धाः कुले मम ॥ भूमौ दत्तेन दृष्टं तु त-
यांतु परां गतिम् ॥ ३२ ॥ सकृत्सकृच्चलं दत्त्वा गायत्रीजितयं जपेत् ॥ मधुवातेति संकीर्त्य ततः पृच्छेद्विजोत्तमान् ॥ ३३ ॥ तृप्ताः स्य इति
राजेन्द्र अनुज्ञां प्रार्थयेत्ततः ॥ बन्धूनां भोजनार्थाय शेषस्यान्नस्य भक्तिमान् ॥ ३४ ॥ उच्छिष्टसन्निधौ पश्चात्पितृवेदिं समाचरेत् ॥ पितृनि-
सनस्थानां नोच्छिष्टं द्विजसन्निधौ ॥ ३५ ॥ ततो वेदिं समाधाय पट्टेकीं दक्षिणापुवाम् ॥ तस्यां दर्भान्समाधाय कुर्याच्चैवावनेजनम् ॥ ३६ ॥
विभक्त्या पूर्वया पश्चात्पिण्डान्दद्याद्यथाक्रमम् ॥ भूयोऽप्यत्र जलं दद्यात्पितृतीर्थेन पार्थिव ॥ सूत्रं च प्रतिपिण्डे वै दद्यात्पु पृथक्पृथक् ॥ ३७ ॥
यः सूत्रं पूर्वपिण्डेषु सततं विनियोजयेत् ॥ स विरोधं चरेत्तेषां त्रोटनाच्च परस्परम् ॥ ३८ ॥ ततः संपूजयेत्सर्वान्पिण्डान्यद्रह्मिजोत्तमान् ॥
आचम्य प्रक्षाल्य तथा हस्तौ पादौ च पार्थिव ॥ ३९ ॥ नमस्कृत्य पितृन्पश्चात्सुप्रोक्षितं ततः परम् ॥ कृत्वा सव्येन राजेन्द्र याचयित्वा
वराशिपः ॥ ४० ॥ अक्षय्यसलिलं देयं पृष्ठ्या चैव ततः परम् ॥ पवित्राणि समादाय ऊर्ध्वं स्वधेति कीर्तयेत् ॥ अस्तु स्वधेति तेरुक्ते पिण्डोपरि
परिक्षिपेत् ॥ ४१ ॥ ततो मधु समादाय पायसं च तिलोदकम् ॥ ऊर्जस्वेति च मन्त्रेण पितृणामुपरि क्षिपेत् ॥ ४२ ॥ उत्तानमर्घपात्रं तु कृत्वा
दद्याच्च दक्षिणाम् ॥ हिरण्यं देवतानां च पितृणां रजतं तथा ॥ ४३ ॥ ततः स्वस्त्युदकं दद्यात्पितृपूर्वं च सव्यतः ॥ न ह्यभिर्न च बालेन नान्ये-
नैव च केनचित् ॥ ४४ ॥ श्राद्धीयविप्रपात्रं च स्वयमेव प्रचालयेत् ॥ ४५ ॥ ततः कृतांजलिर्भूत्वा प्रार्थयेत्पार्थिवोत्तम ॥ अचोराः पितरः सन्तु
अरुमद्भोत्रं विवर्द्धताम् ॥ ४६ ॥ दातारो नोऽभिवर्धतां वेदाः सन्ततिरेव नः ॥ श्रद्धा च नो मा व्यगमद्बहुधेयं च नोऽस्त्विति ॥ ४७ ॥ अन्नं च नो
बहु भवेदतिथीश्च लभेमहि ॥ याचितारश्च नः सन्तु मा च याचिष्म कश्चन ॥ ४८ ॥ एता एवाशिपः सन्तु विश्वेदेवाः प्रीयतां ततः ॥ स्वस्त्यर्थं
मुदकं दद्यात्पितृपूर्वं च सव्यतः ॥ ४९ ॥ वाजेवाजेति च ऋचा विसृजेच्च ततः परम् ॥ आमा वाजस्येति प्रदक्षिणीकृत्योपवेशयेत् ॥ ५० ॥ पादावम-
र्दनं कृत्वा आसीमांतमनुजपेत् ॥ बलिं च निक्षिपेत्तस्माद्भोजनं च समाचरेत् ॥ ५१ ॥ मौनेन दृश्यते सूर्यो यावत्तावन्नराधिप ॥ ५२ ॥ यश्चैवास्त-
मिते सूर्ये भुंक्ते च श्राद्धकृन्नरः ॥ व्यर्थतां याति तच्छ्राद्धं तस्माद्भुंजीत नो निशि ॥ ५३ ॥ इति श्रीस्कदि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये श्राद्धकल्पे श्राद्धविधिवर्णनं नाम चतुर्विंशत्युत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २२४ ॥ ॥ ॥ ॥ आनते
उवाच ॥ ॥ एकोद्विष्टविधिं ब्रूहि मम त्वं वदतां वर ॥ पार्वणं तु यथा प्रोक्ते विस्तरेण महामते ॥ १ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ त्रीणि संचयनाद-
र्वाक्तानि त्वं शृणु सांप्रतम् ॥ यस्मिन्स्थाने भवेन्मृत्युस्तत्र श्राद्धं तु कारयेत् ॥ २ ॥ एकोद्विष्टं ततो मार्गे विथामो यत्र कारितः ॥ ततः संचयनस्था-
ने तृतीयं श्राद्धमिष्यते ॥ ३ ॥ प्रथमेऽह्नि द्वितीयेऽह्नि पञ्चमे सतमे तथा ॥ नवमे दशमे चैव नव श्राद्धानि तानि च ॥ ४ ॥ वैतरण्याश्च संभ्रांतौ
प्रेतस्तृतिमवाप्नुयात् ॥ एकोद्विष्टं देवहीनमेकावैकपवित्रकम् ॥ ५ ॥ आवाहनपरित्यक्तं कार्यं पार्थिवसत्तम ॥ तृतिप्रभस्तथा कार्यः स्वदितं च
सकृत्ततः ॥ ६ ॥ अभिरम्यतामिति मन्त्रेण ब्राह्मणस्य विसर्जनम् ॥ अच्छिन्नमभिमन्त्राग्रं कुर्याद्भर्तृनृपद्वयम् ॥ पवित्रं तद्विजानीयादेकोद्विष्टे
विधीयते ॥ ७ ॥ सर्वत्रैव पितः प्रोक्तं पिता तर्पणकर्मणि ॥ पित्र्ये संकल्पकाले च पितुरक्षय्यदापने ॥ ८ ॥ गोत्रं स्वरातं सर्वत्र गोत्रे तर्पणकर्मणि ॥
गोत्राय कल्पनविधौ गोत्रस्याक्षय्यदापने ॥ ९ ॥ शर्मन्नर्घ्यादिकर्तव्ये शर्मा तर्पणकर्मणि ॥ शर्मणे सस्यदाने च शर्मणोऽक्षय्यके विधौ ॥ १० ॥
मातृमात्रं तथा मातुरासने कल्पनेऽक्षये ॥ गोत्रे गोत्रायै गोत्रायाः प्रथमाद्या विभक्तयः ॥ ११ ॥ देवि देव्ये तथा देव्या एवं मातुश्च कीर्तयेत् ॥
प्रथमा च चतुर्थी च पृष्ठी स्याच्छ्राद्धसिद्धये ॥ १२ ॥ विभक्तिरहितं श्राद्धं क्रियते वा विपर्ययात् ॥ अकृतं तद्विजानीयात्पितृणां नोपतिष्ठति ॥
॥ १३ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ब्राह्मणेन विज्ञानता ॥ विभक्तिभिर्यथोक्ताभिः श्राद्धे कार्यो विधिः सदा ॥ १४ ॥ ततः सपिंडीकरणं वत्सरा-
दूर्ध्वतः स्थितम् ॥ वृद्धिर्वाऽऽगमिनी चेत्स्यात्तदावर्गापि कारयेत् ॥ १५ ॥ पार्वणोक्तविधानेन त्रिदेवत्यमर्देविकम् ॥ प्रेतभुक्ष्य कर्तव्यमेको-
द्विष्टं च पार्थिव ॥ १६ ॥ एकेनैव तु पाकेन मम चैतन्मतं स्मृतम् ॥ अर्घपात्रं समादाय यत्प्रेतार्थं प्रकल्पितम् ॥ १७ ॥ पितृपात्रेषु त्रिष्वेव

त्रिधा तत्र परिनिपेत् ॥ एवं पिंडं त्रिधा कृत्वा पितृपिंडेषु च विभु ॥ १८ ॥ ये समानेति मन्त्राभ्यां न स्यात्प्रेतस्ततः परम् ॥ अयनेजनं ततः
कृत्वा पितृपुत्रं यथाक्रमम् ॥ १९ ॥ गन्धधूपादिकं सर्वं पुनरेव प्रदापयेत् ॥ पितृपुत्रं ससुचार्यं वर्जयेच्च चतुर्थकम् ॥ २० ॥ केचिच्चतुर्थं कुर्वन्ति
प्रेतं च स्वपितुस्ततः ॥ पितुः पूर्वं भवेच्छ्राद्धं परं नैतन्मते मम ॥ २१ ॥ सपिण्डीकरणादूर्ध्वमेकोद्विष्टं न कारयेत् ॥ क्षयाहं च परित्यज्य शरः हत
चतुर्दशीम् ॥ २२ ॥ यः सपिण्डीकृतं प्रेतं पृथक्पिण्डे नियोजयेत् ॥ अकृतं तद्विजानीयात्पितृहा चोपजायते ॥ २३ ॥ पिता यस्य तु निर्वृत्तो
जीवते च पितामहः ॥ पितुः स ताम संकीर्त्य कीर्तयेत्प्रपितामहम् ॥ २४ ॥ पितामहस्तु प्रत्यक्षं भुक्ता गृह्णाति पिण्डकम् ॥ पितामहस्याहं च
पार्षणं श्राद्धमिच्छते ॥ २५ ॥ जनकं स्वं परित्यज्य कथंचिन्नास्य दीयते ॥ तस्याकृतेन श्राद्धेन न स्वरूपं पितृतो भयम् ॥ २६ ॥ अमावास्यासु
सर्वासु वृते पितरि पार्षणम् ॥ नभस्यापरपक्षस्य मध्ये चैतदुदाहृतम् ॥ २७ ॥ यावत्सपिण्डता नैव न तावच्छ्राद्धमाचरेत् ॥ २८ ॥ जनके मृत्युमापन्ने
श्राद्धपक्षे समागते ॥ पितामहादेः कर्तव्यं श्राद्धं धैर्येकपिण्डता ॥ २९ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाट
केशरसेत्रमाहात्म्ये सपिण्डीकरणविधिवर्णननाम पञ्चविंशत्युत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २२५ ॥ ७ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ यतः सपिण्डता प्रोक्ता
पितृपिण्डेः समंततः ॥ यावत्सपिण्डता नैव तावत्प्रेतः स तिष्ठति ॥ १ ॥ अपि धर्मसमोपेतस्तपसाऽपि समन्वितः ॥ एतस्मात्कारणात्प्रोक्ता मुनि
भिस्तु सपिण्डता ॥ २ ॥ यस्यस्य च योऽन्यत्र योनिं प्राप्नोति मानवः ॥ तत्रस्थस्तृतिमाप्नोति यदत्तं तस्य वंशजैः ॥ ३ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥
ये हश्यन्ते निजाः स्वप्ने चिरात्पितृपितामहाः ॥ प्रार्थयन्ति निजान्कामास्ततः किं स्यान्महायुने ॥ ४ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ येषां गतिर्न संजाता
प्रेतत्वे च व्यवस्थिताः ॥ दर्शयन्ति च ते सर्वे स्वयमात्मानमेव हि ॥ ५ ॥ स्ववंश्यानां न चान्येतु सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ यथा लोकेऽत्र संजाता ये
च कृत्यैः शुभाशुभैः ॥ ६ ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ यस्य नो विद्यते पुत्रः सपिण्डीकरणं कथम् ॥ तस्य कार्यं भवेदत्र तन्मे त्वं वक्षतुमर्हसि ॥
॥ ७ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ यस्य नो विद्यते पुत्र औरसश्च महीपते ॥ चतुर्णां स्वपितॄणां तु कथं स स्याच्चतुर्थकः ॥ ८ ॥ प्रकर्षेण
व्रजेद्यस्मात्समाप्तेनः प्रकीर्तितः ॥ पुत्रेण भ्रात्रा पत्न्या वा तस्य कार्या सपिण्डता ॥ ९ ॥ चतुर्थो यदि राजेंद्र जायते न कथंचन ॥ क्षेत्रजादीन्सु
तानेतानेकादश यथोदितान् ॥ १० ॥ पुत्रप्रतिनिधीनाहुः क्रियालोपान्मनीषिणः ॥ काले यदि न राजेंद्र जायतेऽस्योत्तरक्रिया ॥ ११ ॥ नारा
यणवलिः कार्यः प्रेतत्वस्व चिन्ताशकः ॥ यथान्येषां मृत्युपाणामपमृत्युमुपेयुषाम् ॥ कार्यश्चेवात्महंतॄणां ब्राह्मणान्मृत्युमीयुषाम् ॥ १२ ॥ आनर्त
उवाच ॥ ॥ कथं मृत्युमवाप्नोति पुरुषोऽत्र महामते ॥ १३ ॥ स्वर्गं वा नरकं वापि कर्मणा केन गच्छति ॥ मोक्षं वाऽथ महाभाग सर्वं मे विस्त
राद्दद ॥ १४ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ धर्मो पापी तथा ज्ञानी तिस्रोऽत्र गतयः स्मृताः ॥ धर्मात्संप्राप्यते स्वर्गः पापात्तरक एव च ॥ १५ ॥
ज्ञानात्संप्राप्यते मोक्षः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ एनमर्थं भविष्यं तु भीष्मं शांतनवं नृप ॥ १६ ॥ युधिष्ठिरो महाराज धर्मपुत्रो नृपोत्तमः ॥ कृष्णेन
सह राजेंद्र पितामहमृच्छत ॥ १७ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ कियंतो नरकाः ख्याता यमलोके पितामह ॥ केन पापेन गच्छन्ति तेषु सर्वेषु
जंतवः ॥ १८ ॥ ॥ श्रीभीष्म उवाच ॥ ॥ एकविंशत्प्रमाणाः स्युर्नरका यममंदिरं ॥ प्राणिनस्तेषु गच्छन्ति निजकर्मालुसारतः ॥ १९ ॥ ख्यातो
चित्रविचित्रौ च कायस्वी यममंदिरं ॥ २० ॥ चित्रोऽथ लिखते धर्मं सर्वं प्राणिनसमुद्भवम् ॥ विचित्रः पातकं सर्वं परमं यत्रमास्थितः ॥ २१ ॥
यमदूताः सदेवास्तौ धर्मराजसमुद्भवाः ॥ ये नयन्ति नरान्मृत्युलोकात्स्ववशगान्सदा ॥ २२ ॥ करालो विकरालश्च वक्रनासो महीदरः ॥ सौम्यः
शांतस्तथा नंदः सुवाक्यश्चाष्टमः स्मृतः ॥ २३ ॥ एतेषां ये पुरा प्रोक्ताश्चत्वारो रौरुहपिणः ॥ पापं जनं च ते सर्वे नयन्ति यमसादनम् ॥ २४ ॥
चत्वारो ये परे प्रोक्ताः सौम्यरूपवपुर्दराः ॥ धर्मिणं ते जनं सर्वं नयन्ति यमसादनम् ॥ २५ ॥ विमानेन समाकूटमपसरोगणसेवितम् ॥ २६ ॥
लिखितस्यानुपेय पापधर्मांश्च वस्य च ॥ एतेषां किंकरा ये च तेषां संख्या न जायते ॥ २७ ॥ अष्टोत्तरशतं तेषां व्याधीनां परिकल्पितम् ॥
सहायार्थं यमेताव ज्वरयस्मात्तरि ॥ २८ ॥ ते गत्वा व्याधयः पूर्वं वक्षो कुर्वन्ति मानवम् ॥ २९ ॥ यमदूतास्ततो गत्वा नाभिमूलव्यवस्थि
तम् ॥ वायुरूपं समादाय जनेः सर्वैरलक्षिताः ॥ ३० ॥ गच्छन्ति यममार्गेण देहं संस्थाप्य भूतले ॥ पडशीतिसहस्राणि यममार्गः प्रकीर्तितः ॥
॥ ३१ ॥ तत्र वैतरणीनाम नदी पूर्वं परिधृता ॥ स्रोतोभ्यां सा महाभाग तत्र संस्था सदैव हि ॥ ३२ ॥ तत्र शोणितमेकस्मिन्प्लोतस्थस्या वह
त्यलम् ॥ शस्त्राणि च सुतीक्ष्णानि तन्यध्वे भरतर्षभ ॥ ३३ ॥ मृत्युकाले प्रयच्छन्ति ये धेनुं ब्राह्मणाय वे ॥ तस्याः पुच्छं समाश्रित्य
ते तरन्ति च तां नृप ॥ ३४ ॥ स्वबाहुभिस्तथैवान्ये शतयोजनविस्तृतम् ॥ द्वितीयं चैव तत्स्रोतो वैतरण्या व्यवस्थितम् ॥ तस्या
ति पृथुदकाम् ॥ अन्ये स्वबाहुभिः कृत्वा गोप्रदानविवर्जिताः ॥ ३५ ॥ गोप्रदानं प्रकर्तव्यं तस्माच्चैव विशेषतः ॥ मृत्युकाले
॥ ३६ ॥ वैतरण्याः परे पारे पंचयोजनमायतम् ॥ असिपत्रवनं नाम पापलोकस्य दुःखदम् ॥ ३७ ॥ तत्र लोहमयान्येवासिपत्राणां
शतानि च ॥ यानि कुन्तन्ति मर्त्यानां शरीराणि समंततः ॥ ३८ ॥ येहंतं परवित्तं च कलत्रं च दुरात्मभिः ॥ नव श्राद्धानि तेषां
चेत्समान्मुक्तिः प्रजयते ॥ ३९ ॥ तस्मात्परतरो ज्ञेयो विख्यातः कूटशाल्मलिः ॥ अधोमुखः प्रलंबंते तस्मिन्कटकसंकुले ॥ ४० ॥ अधस्ता
द्रक्षिणा चैव दक्षिणा दिवानिशम् ॥ विशालवातका ये च सर्वदेव मुनिर्दयाः ॥ तस्मान्मुक्तिं प्रयाति स्म श्राद्धे द्वादशोक्ते कृते ॥ ४१ ॥ यत्रात्म
कस्ततः प्रोक्तो नरको दारुणाकृतिः ॥ ब्रह्मरास्तत्र पीडयन्ते ये चाऽन्ये पापकर्मिणः ॥ ४२ ॥ श्राद्धेन द्वादशोत्थेन तेभ्यो दत्तेन पार्थिव ॥ तस्मा
न्मुक्तिं प्रगच्छन्ति यन्त्रारूपनरकात्सुदृढम् ॥ ४३ ॥ ततो लोहसमाः स्तथा ज्वलमाना व्यवस्थिताः ॥ आलिङ्गन्ति च तान्सर्वान्परदारस्ताश्च ये ॥
॥ ४४ ॥ मासिकोत्थे कृते श्राद्धे तेभ्यो मुक्तिमवाप्नुयुः ॥ ४५ ॥ लोहदंष्ट्रास्ततो रौद्राः सारदेया व्यवस्थिताः ॥ भक्षयन्ति च ते पापान्पृथग्मांसा
योजितः ॥ ४६ ॥ तेषां नेत्राणि ते भ्रन्ति भूयो जातानि भूरिशः ॥ द्विमासिकं च यच्छ्राद्धं तेन मुक्तिः प्रजायते ॥ ४७ ॥ ततः शास्त्रमलिकूटस्तु
तथान्ये लोहकण्टकाः ॥ तेषां मध्येन नीयन्ते पशुन्यनिरता नराः ॥ त्रिमासिकं तु यच्छ्राद्धं तेन मुक्तिः प्रजायते ॥ ४८ ॥ रौद्रोऽथ सुवि
ख्यातो दारुणो नरकं महान् ॥ ब्रह्मघ्नानां समादिष्टः स महाहेशकारकः ॥ ४९ ॥ छिद्यन्ते विविधैः शस्त्रैस्तत्रस्था ये सुहृद्भुः ॥ चतुर्मासिकश्चा

देव मुक्तिस्तेषां प्रजायते ॥ ५३ ॥ अपरस्तु समारूपातः क्षारोदस्तु सुदारुणः ॥ कृतवन्तानां समादिष्टः सदैव बहुवेदनः ॥ ५४ ॥ अथोमुखा ऊर्ध्व
 पादाः पीडयन्ते यत्र लंबिताः ॥ पञ्चमासिकदानेन मुक्तिस्तेषां प्रजायते ॥ ५५ ॥ कुम्भीपाकस्ततो ज्ञेयो नरको दारुणाकृतिः ॥ तैलेन क्षिप्यमा
 नास्तु यत्र दण्डाभिर्मायिताः ॥ दृश्यन्ते जनहंतारो बालहंतार एव च ॥ ५६ ॥ पतन्ति नरके रौद्रे नरा विश्वासघातकाः ॥ पञ्चमासिकदानेन मुच्यन्ते
 तत्र संकटात् ॥ ५७ ॥ सर्पवृश्चिकसंयुक्तस्तथाऽन्यो नरकः श्रुतः ॥ तत्र ये दांभिका लोके ते गच्छन्ति नराधमाः ॥ सप्तमासिकदानेन तेषां मुक्तिः
 प्रजायते ॥ ५८ ॥ तथा संवत्कीर्णानां नरकोऽन्यः प्रकीर्तितः ॥ वेदविप्लवकाः साधुनिन्दकाश्च दुरात्मकाः ॥ ५९ ॥ उत्पाद्यन्ते ततो जिह्वा सन्देशे
 द्विस्त्रयस्यैः ॥ स्वकार्ये येऽनृतं ब्रूयुस्तद्वाचं स्वाद्यन्ते श्वभिः ॥ ६० ॥ परार्थेऽपि च ये ब्रूयुस्तेषां गात्राणि कृत्स्नशः ॥ अष्टमासिकदानेन तेषां मुक्तिः
 प्रजायते ॥ ६१ ॥ अग्निद्रो महाप्राणो दारुणो नरको महाव ॥ तत्र ते याति वै शूद्राः कूटसाक्षिप्रदा नराः ॥ ६२ ॥ तत्रस्था यातनां रौद्रां सहं
 तेऽर्त्ताश्च दुःखिताः ॥ नवमासिकदानं च तेषामात्मानं परम् ॥ ६३ ॥ ततो लोहमयैः कीलैः संचितोऽन्यः समंततः ॥ तत्र चाग्निप्रदातारः स्त्रीणां
 हन्तार एव च ॥ ६४ ॥ तत्र धावन्ति दुःखार्तास्ताप्यमानाश्च किंकरीः ॥ दशमासिकजं दानं तत्र तेषां प्रमुक्तये ॥ ६५ ॥ ततोऽगारमयैः पुंजैरावृताभूः
 समंततः ॥ स्वामिद्रोहरतास्तत्र भ्राम्यन्ते सर्वतो दिशः ॥ ६६ ॥ एकादशोद्धवं दानं तत्र मुक्तये प्रजायते ॥ संतप्तसिकतापूर्णो नरको दारुणाकृतिः ॥
 ॥ ६७ ॥ स्वामिन् चागतं दृष्ट्वा पलायनपरायणाः ॥ ये भवन्ति नरास्तत्र पच्यन्ते तेऽपि दुःखिताः ॥ तेषां द्वादशमासीयं श्राद्धं चैवोपतिष्ठति ॥ ६८ ॥
 यत्किञ्चिदीयते तोयमत्र वा वस्त्रांतरे ॥ प्रभुंजते च तन्मागे प्रदत्तं निजवान्धवैः ॥ ६९ ॥ ततः संवत्सराद्धं निजकर्मसमुद्रवम् ॥ शुभाशुभं
 प्रपद्यन्ते यमराजसमीपगाः ॥ ७० ॥ एवं पंचदशैतानि संसेव्य नरकाणि ते ॥ प्राप्नुवन्ति ततो जन्म मर्त्यलोके पुनर्नराः ॥ ७१ ॥ प्राप्नुवन्ति विदेशे
 च जन्म ये हेतुवादकाः ॥ नित्यं तर्पणदानेन तेषां तृप्तिः प्रजायते ॥ ७२ ॥ स्वामिद्रोहरता ये च कुराज्ये जन्म चाप्नुयुः ॥ हन्तकारप्रदानेन तेषां
 तृप्तिः प्रजायते ॥ ७३ ॥ अदत्त्वा ये नरोऽश्नन्ति पितृदेवद्रिजातिषु ॥ दुर्भिक्षे जन्म तेषां तु तेन पापेन जायते ॥ ७४ ॥ शयाहे श्राद्धसंप्राप्तौ तत
 स्तृप्तिः प्रजायते ॥ ७५ ॥ ये प्रकुर्वन्ति दम्पत्योर्भेदं वै साधुरागयोः ॥ परस्परमसत्यानि तेषां भार्याऽसती भवेत् ॥ ७६ ॥ एकस्मिन्वचने प्रोक्ते
 दश ब्रूने क्रुधान्विता ॥ विरूपा भ्रमप्राणा च सर्वलोकविगर्हिता ॥ कन्यादानफलैस्तेषां तत्रासां च सुखं भवेत् ॥ ७७ ॥ कन्यादानविग्रं हि
 विक्रयं वा करोति यः ॥ स कन्याः केवलाः सुते न पुत्रं केवलं क्वचित् ॥ ७८ ॥ जायन्ते ताश्च बन्धक्यो विधवा दुर्भगास्तथा ॥ कन्यादानफल
 प्राप्स्या तासां सौख्यं प्रजायते ॥ ७९ ॥ देहैतानि च रत्नानि तथा राज्ञांतराणि च ॥ ते दारिद्र्याः प्रजायन्ते मृकाः खंजा विचक्षुषः ॥ तेषां शास्त्र
 प्रदानेन इह सौख्यं प्रजायते ॥ ८० ॥ एते तु नरकाः प्रोक्ता मर्त्यलोकसमुद्रवाः ॥ एतैर्विज्ञायते सर्वं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ ८१ ॥ तीर्थयात्राफ
 लैस्तस्य ततः शुद्धिः प्रजायते ॥ ८२ ॥ ॥ भीष्म उवाच ॥ ॥ एतत्ते सर्वमारूपातं यत्पृष्टोस्मि नराधिप ॥ एकविंशत्प्रमाणं च नरकाणां
 यथा स्थितम् ॥ ८३ ॥ भूयश्च पृच्छ राजेंद्र संदेहो यो हृदि स्थितः ॥ ८४ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागर
 खण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये श्राद्धकल्पे भीष्मयुधिष्ठिरसंवादे तत्तद्विराट्प्राप्येकविंशतिनरकयातनातन्निवारणोपायवर्णनं नाम षड्विंशत्युत्तराद्विंशत
 तमोऽध्यायः ॥ २२६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ नरकाणां स्वरूपं च श्रुत्वा मे भवमागतम् ॥ कथं मुक्तिर्भवेत्तेषां पापानामपि
 पार्थिव ॥ त्रैतौ नियमैर्वापि होमैर्वा तीर्थसंश्रयैः ॥ १ ॥ ॥ भीष्म उवाच ॥ ॥ गंगायामस्थितातोऽत्र येषां संजायते नृणाम् ॥ न तेषां
 नारको वह्निः प्रभवेन्मध्यवर्तिनाम् ॥ २ ॥ गंगायाम् क्रियते श्राद्धं येषां नाम्ना स्वकैः सुतैः ॥ ते विमानं समाश्रित्य प्रयाति नरकोपरि ॥
 ॥ ३ ॥ पापं कृत्वा प्रकुर्वन्ति प्रायश्चित्तं यथोदितम् ॥ हेम यच्छन्ति वा भूष न तेषां नरको भवेत् ॥ ४ ॥ शेषाः स्वकर्मणः
 प्राप्स्या सेवन्ते च यथोचितम् ॥ स्वर्गं वा नरकं वापि सवन्त त नराधप ॥ ५ ॥ वाराणस्यां श्रयत य स्नातमनः पुरतः स्थिताः ॥
 ते गच्छन्ति परं स्थानं नरकाणां सुदूरतः ॥ ६ ॥ वाराणस्यां कुरुक्षेत्रे नैमिषे नागरे पुरे ॥ प्रयागे वा प्रभासे वा यस्त्यजेत्तनुमा
 त्मनः ॥ महापातकयुक्तोऽपि नरकं न स पश्यति ॥ ७ ॥ नीलो वा वृषभो यैस्य विवाहे मंनियुज्यते ॥ स्वपुत्रेण न संपश्येन्नरकं
 ब्रह्माऽपि सः ॥ ८ ॥ प्रायोपवेशनं कृत्वा हृदयस्थे जनार्दने ॥ यस्त्यजेत्पुरुषः प्राणात्रकं न स पश्यति ॥ ९ ॥ प्रायोपवेशनं यो च
 चित्रेश्वरनिवेशने ॥ कुर्वन्ति नरकं नैव ते गच्छन्ति कदाचन ॥ १० ॥ दीनोयकृपणानां च पथिथ्रममुपेयुषाम् ॥ तीर्थयात्रापरानां च यो यच्छति
 सदाऽशनम् ॥ काले वा यदि वाऽकाले नरकं न स पश्यति ॥ ११ ॥ जलधेनुं च यो दद्याद्भृशं सूर्ये दिवाकरे ॥ निलधेनुं मृगस्थे च नरकं न स
 पश्यति ॥ १२ ॥ सोमे सोमप्रदे चैव सोमनाथस्य दर्शनात् ॥ समुद्रे च सरस्वत्यां स्नात्वा न नरकं व्रजेत् ॥ १३ ॥ सत्रिदित्यां कुरुक्षेत्रे राहुमस्ते
 दिवाकरे ॥ सूर्यवारेण यः स्नाति नरकं न स पश्यति ॥ १४ ॥ कार्तिक्यां कृत्तिकायोगे यः करोति प्रदक्षिणाम् ॥ त्रिपुष्करस्य मोनेन नरकं
 न स पश्यति ॥ १५ ॥ मृगसंक्रमणे ये तु सूर्यवारेण संस्थिते ॥ चण्डीशं वीक्षन्ति स्म न ते नरकगामिनः ॥ १६ ॥ गां पंचाद्राज्यां वास्या
 त्साधूस्तेनादिजं बभूव ॥ मोचयन्ति च ये राजत्र ते नरकगामिनः ॥ १७ ॥ एतत्ते सर्वमारूपातं यत्पृष्टोस्मि नराधिप ॥ यथा न नरकं याति
 पुरुषस्तु स्वकर्मणा ॥ यथा च नरकं याति स्वरूपपापोऽपि मानवः ॥ १८ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागर
 खण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये श्राद्धकल्पे भीष्मयुधिष्ठिरसंवादे नरकयातनानिरसनोपायवर्णनं नाम सप्तविंशत्युत्तराद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २२७ ॥
 ॥ मृत उवाच ॥ ॥ तथान्यच्च विलद्वारे शयनार्थं व्यवस्थितम् ॥ दृष्ट्वा प्रमुच्यते पापी देवं च जलशायिनम् ॥ १ ॥ स्नात्वा तस्मिन्विल
 द्वारे पवित्रे लोकसंश्रये ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या शेषस्पर्शकशायिनम् ॥ आजन्ममरणात्पापात्स च मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ २ ॥ चतुरो वार्षिकान्मा
 सान्सुप्रभुं सुरेश्वरम् ॥ संपूजयति यो भक्त्या न स भूयोऽत्र जायते ॥ ३ ॥ तत्र पूर्वं महाभागा मुनयः सेव्य तं प्रभुम् ॥ मृत्तिकाप्रहणं
 कृत्वा तमश्च चायतने शुभे ॥ ४ ॥ संप्राप्ताः परमं स्थानं तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ यत्फलं सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं
 तस्य पूजायां चातुर्मास्यां प्रजायते ॥ ५ ॥ यत्फलं गोप्रदे मृत्युं संप्राप्ता याति मानवाः ॥ तत्फलं चतुरो मामान्पूजया जलशा
 यिनः ॥ ६ ॥ अपि पापसमाचारः परदारतोऽपि च ॥ ब्रह्मघ्नोऽपि सुरापोऽपि स्त्रीहन्ताऽपि विगर्हितः ॥ पूजया चतुरो मासास्तस्यैव देवस्य
 मुच्यते ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय उवाच ॥ ॥ यदेतद्भवता प्रोक्तं तत्रस्थं जलशायिनम् ॥ विलद्वारे कथं सुत तत्र नः संशयो महान् ॥ ८ ॥ स किल
 भ्रूयते देवः क्षीराब्धौ मधुसूदनः ॥ सदैव भगवाञ्छेते योगनिद्रां समाश्रितः ॥ ९ ॥ कथं स भगवाञ्छेते विलद्वारे व्यवस्थितः ॥ एतकीति

कास्त्र्येन परं कौतूहलं हि नः ॥ १० ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ सत्यमेतन्महाभागाः क्षीराब्धौ मधुमूदनः ॥ योगनिद्रां गतः शेते शेषपर्यंकशा-
यकः ॥ ११ ॥ स यथा तत्र क्षेत्रे तु संश्रितो भगवान्स्वयम् ॥ जलशायिस्वरूपेण तच्छृणुष्व समाहिताः ॥ १२ ॥ यथा च चतुरो मासान्पूजित-
स्तत्र संस्थितः ॥ मुक्तिं ददाति पुंसां स तथा संकीर्तयाम्यहम् ॥ १३ ॥ चत्वारोऽपि यथा मासा गर्हणीया धरातले ॥ सर्वकर्मसु सुखेषु यज्ञोद्वा-
हाविषु द्विजाः ॥ १४ ॥ तद्गोऽहं कीर्तयिष्यामि नमस्कृत्य द्विजोत्तमाः ॥ तस्मै देवाधिदेवाय निर्गुणाय गुणात्मने ॥ १५ ॥ अव्यक्तायाऽप्रमे-
याय सर्वदेवमयाय च ॥ सर्वज्ञाय कवीशाय सर्वभूतात्मने तथा ॥ १६ ॥ पुरासीद्दानवो रौद्रो हिंरण्यकशिपुर्महान् ॥ नारसिंहं वपुः कृत्वा
विष्णुना यो निपातितः ॥ १७ ॥ तस्य पुत्रद्वयं जज्ञे सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ प्रहादश्चांधकश्चैव वीर्येणाप्रतिमौ बुधिः ॥ १८ ॥ हिंरण्य-
कशिपो मास्ते परं लोकं महासुरे ॥ अमात्यैरभिषेकाय प्रहादः स नियोजितः ॥ १९ ॥ स नेच्छत तदा राज्यं पितृपैतामहं महत् ॥
समागतमपि प्राज्ञो यस्मात्तद्गो पदाम्यहम् ॥ २० ॥ दानवानां सदा द्वेषो देवेन सह चक्रिणा ॥ न करोति पुनर्द्वयं तं समुद्दिश्य सर्वदा ॥
॥ २१ ॥ एतस्मात्कारणात्सर्वे तेन त्यक्ता दितेः दुताः ॥ स्वराज्यमपि संयज्य विष्णुस्तेन समाश्रितः ॥ २२ ॥ ततस्तैर्दानवैः शुद्धे-
र्विष्णुद्वेषपायणेः ॥ अन्धकः स्थापितो राज्ये पितृपैतामहे तदा ॥ २३ ॥ अन्धकोऽपि समाराध्य देवदेवं चतुर्मुखम् ॥ अमरत्वं ततो लेभे
यावच्चन्द्रार्कतारकम् ॥ २४ ॥ वरपुष्टततः सोऽपि चक्रे शक्रेण विग्रहम् ॥ २५ ॥ जित्वा शक्रं महासंख्ये यज्ञांशाजगृहे स्वयम् ॥ गत्याऽमरावतीं
देव्यो निःसार्य च शतान्तुम् ॥ स्ववर्गेण समोपेतः स्वर्गं समहरत्तदा ॥ २६ ॥ शक्रोऽपि च समाराध्य शंकरं लोकशंकरम् ॥ सर्वदेवसमोपेतो
भृत्यवत्परिवर्तते ॥ २७ ॥ ततः कालेन महता तस्य पुष्टः पिनाकधृक् ॥ तं प्राह वरदोऽस्मीति वद शक्र करोमि किम् ॥ २८ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥
अंधकेन हतं राज्यं मम वीर्यात्सुरेश्वर ॥ यज्ञभागैः समोपेतं हत्वाऽऽशु तत्प्रयच्छ मे ॥ २९ ॥ तच्छ्रुत्वा तस्य दीनस्य भगवान्छशिखरः ॥ प्रोवाच
तव दास्यामि राज्यं त्रैलोक्यसंभवम् ॥ ३० ॥ ततः समेषयामास दूतं तस्य विचक्षणम् ॥ गणेशं वीरभद्राख्यं गत्वा तं ब्रूहि चांधकम् ॥ ३१ ॥
ममांशत्परित्यज्य स्वर्गं गच्छ धरातलम् ॥ पितृपैतामहं स्थानं राज्यं तत्र समाचर ॥ ३२ ॥ परित्यजस्व यज्ञांशांश्चोद्धृतास्मि सत्वरम् ॥
स गत्वा चांधकं प्राह यथोक्तं शंभुना स्फुटम् ॥ ३३ ॥ सविशेषमहाबुद्धिः स्वामिकार्यप्रसिद्धये ॥ अथ तं चांधकः प्राह अविहस्य महाबलः ॥
॥ ३४ ॥ अवध्यो हि यथा दूतस्तेन त्वां न निहन्म्यहम् ॥ कस्यादौ शंक्रोनाम यो मामेवं प्रभाषते ॥ ३५ ॥ न मां वेति स किं ब्रूहः किं वा वृत्त्यु-
पभूषितते ॥ ३६ ॥ अथवा सत्यमेवेतन्निर्विण्णो जीविताच्च सः ॥ दरिद्रोऽपहतो नित्यं सर्वभोगविवर्जितः ॥ ३७ ॥ स्मशाने क्रीडनं यस्य भस्म गा-
त्रविलेपनम् ॥ भूषणं चाहयो बद्धं दिशो यस्य जटालका ॥ ३८ ॥ कस्तस्य जीवितेनार्थस्तेनेदं मां प्रचीति सः ॥ तस्माद्भूत्वा दूतं ब्रूहि मद्राक्ष्यं दूत-
सस्फुटम् ॥ ३९ ॥ त्यक्त्वा कैलासमेतं त्वं वाराणस्यां तपः कुरु ॥ मया स्थानमिदं दत्तं कैलासं स्वसुतस्य च ॥ ४० ॥ वृकस्यापि न सन्देहो विभ-
वेन समन्वितम् ॥ नो चेत्प्राणान्दरिष्यामि सैद्रस्य तव शंकर ॥ ४१ ॥ तच्छ्रुत्वा वीरभद्रस्तु निर्भर्त्स्य च मुहुर्मुहुः ॥ क्रोधेन महताविष्टः कैलासं
समुपाविशत् ॥ ४२ ॥ ततः स कथयामास तद्वाक्यं च पिनाकिनः ॥ अतिकूरं विशेषेण ततः क्रुद्धः पिनाकधृक् ॥ ४३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महा-
पुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरसंनिभाहात्म्ये जलशाय्युपाख्याने ब्रह्मदत्तवरप्रदानोद्धृतात्पन्थासुरकृतशंकराज्ञाव-
माननवर्णननामाष्टाविंशत्युत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २२८ ॥ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्प्रतरे शम्भुर्गणैः सर्वैः समावृतः ॥
इन्द्राद्यैश्च सुरैः सर्वैः क्रोधसरकलोचनः ॥ जगाम वृषमारुह्य पुरीं चैवामरावतीम् ॥ १ ॥ अंधकोऽपि समालोक्य संप्राप्तं देववाहिनीम् ॥ सगणां
च महादेवं परितोषं परं गतः ॥ २ ॥ निष्क्रामाय युद्धाय बलेन चतुरंगिणा ॥ वरं स्व्यंदनमारुह्य सुश्वेताश्ववहं शुभम् ॥ ३ ॥ ततः स्वभवशुद्धं
देवानां दानवैः सह ॥ गणेशं विकृताकारैर्मृत्युं कृत्वा निर्वर्तनम् ॥ ४ ॥ एकवर्षसहस्रातं यावद्युद्धमवर्तत ॥ दिनेदिने क्षयं याति तत्र देवा न दानवाः
॥ ५ ॥ ततो वर्षसहस्रातिं संक्रुद्धः शशिखरः ॥ त्रिशूलेन समुष्टयं स्वहस्तेन व्यभेदयत् ॥ ६ ॥ स विद्वोऽपि स्वयं तेन त्रिशूलेन महासुरः ॥ ब्रह्म-
णो वरमाहात्म्यान्नेव प्राणैर्विज्यते ॥ ७ ॥ ततो भूयोऽपि चोत्थाय चक्रे युद्धं महात्मना ॥ जवानं च स संक्रुद्धो विशेषेण यमृगणान् ॥ ८ ॥
शंकरं ताडयामास गदाव्रतिमुदुर्मुहुः ॥ ९ ॥ एवं वर्षसहस्रातमभूत्साद्धं पिनाकिना ॥ रौद्रं युद्धमन्धकस्य सर्वलोकमयावहम् ॥ १० ॥ त्रिशूलमि-
मो देव्यः स यदा वृत्त्युं न गच्छति ॥ उत्थायोत्थाय क्रुते प्रहाराङ्गदया बली ॥ ११ ॥ तथा तं शंक्रो ज्ञात्वा वृत्त्युना परिवर्जितम् ॥ ब्रह्मणो वर-
दानेन सर्वेषां च दिवौकसाम् ॥ १२ ॥ ततो निर्भिद्य शूलाग्रैः प्रोत्क्षिप्य गगनाङ्गणे ॥ छत्रवद्धारयामास लंघमानमधोमुखम् ॥ अक्षरतुधिरं
भूमौ गात्रेभ्यो वर्षमसंभवम् ॥ १३ ॥ यावद्रूपसहस्रातिं चर्मास्थि स्नायुरेव च ॥ धातुत्रयं स्थितं तस्य नष्टमन्यत्रतुष्टम् ॥ १४ ॥ स ज्ञात्वा बल-
संहीनमात्मानं धातुसंक्षयात् ॥ सामोपायं ततश्चक्रे स्तुत्वा सार्धं पिनाकिना ॥ १५ ॥ ॥ अन्धक उवाच ॥ ॥ न त्वं देवो मया ज्ञातो
वाग्दुष्टेन दुरात्मना ॥ ईदृशीर्यसमोपेतस्तद्युक्तं भवता कृतम् ॥ १६ ॥ अनुरूपं मदांधस्याविवेकस्य सुरोत्तम ॥ स्ववीर्यमदयुक्तस्य विवेक-
रहितस्य च ॥ १७ ॥ दुर्विनीतः श्रियं प्राप्य विद्यामेश्वर्यमेव च ॥ न तिष्ठति चिरं कालं यथाऽहं मदगर्वितः ॥ १८ ॥ पापोऽहं पापकर्माऽहं
पापात्मा पापसंभवः ॥ ब्राहि मां देव ईशान सर्वपापहरो भव ॥ १९ ॥ दुःखितोऽहं वराकोऽहं दीनोऽहं शक्तिवार्जितः ॥ ब्रातुमर्हसि मां देव प्रपन्नं
शरणं विभो ॥ २० ॥ दुष्टोऽहं पापयुक्तोऽहं सांप्रतं परमेश्वर ॥ तेन बुद्धिरयं जाता तवोपरि ममानघ ॥ २१ ॥ सर्वपापक्षये जाते शिवे
भवति भावना ॥ २२ ॥ नाममात्रमपि व्यक्ष्यस्ते कीर्तयति प्रभो ॥ सोऽपि मुक्तिमवाप्नोति किं पुनः पूजने रतः ॥ २३ ॥ तव पूजा
विहीनानां दिनान्यायाति याति च ॥ यानि देव मृतानां च तानि याति न जीवताम् ॥ २४ ॥ कुप्यी वा रोगयुक्तो वा पंगुर्वा यथिरोऽपि वा ॥
मा भूतस्य कुले जन्म शंसुर्यत्र न देवता ॥ २५ ॥ तस्मान्मोचय मां देव स्वागतं कुरु सांप्रतम् ॥ गतो मे दानवो भावस्त्यक्तं राज्यं तथा विभो ॥
॥ २६ ॥ त्यक्त्वा पुत्राश्च पौत्राश्च पत्न्यश्च विभवेः सह ॥ त्रिः सत्येन सुरश्रेष्ठ तव पादौ स्पृशाम्यहम् ॥ २७ ॥ तस्य तद्रचनं श्रुत्वा ज्ञात्वा तं गत-
कल्मषम् ॥ उत्तार्य शनकैः शूलाद्दिनयावनतं स्थितम् ॥ २८ ॥ ततो नाम स्वयं चक्रे भृङ्गिरीटिरिति प्रभुः ॥ अत्रवीच सदा मे त्वं बल्लभः संभवि-
ष्यसि ॥ २९ ॥ नन्दिनोऽपि गजास्यस्य महाकालस्य पुत्रक ॥ तिष्ठ सौम्य मया सौख्यं न स्मरिष्यसि चांधवान् ॥ ३० ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय प्रणम्य

शशिखरम् ॥ तस्यो सर्वगणेश्वरः प्रभुसंभयसंयुतः ॥ ३१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेष्वर
क्षेत्रमाहात्म्ये भृंगीरिट्युत्पत्तिवर्णननामैकोनविंशदुत्तरदिशतमोऽध्यायः ॥ २२९ ॥ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं गणत्वमापन्ने ह्यन्धके दान
वोत्तमे ॥ तस्य पुत्रो वृकोनाम निरुत्साहो द्विपञ्चये ॥ १ ॥ भयेन महता युक्तो हतशेषैश्च दानवैः ॥ प्रविशेश ससुद्रातं सुदुर्गं ब्राह्मणोत्तमाः ॥ २ ॥
ततः शक्रः प्रहृष्टात्मा पर्णस्य वृषभध्वजम् ॥ तस्यादेशं समासाद्य प्रविशेशमरावतीम् ॥ ३ ॥ चकार च सुखी राज्यं त्रैलोक्येऽपि द्विजोत्तमाः ॥ यज्ञ
भागान्पुनर्लभे यथार्थं च धरातले ॥ ४ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु ह्यंधकस्य सुतो वृकः ॥ निष्क्रम्य सोमराक्षरं जंबूद्वीपं समागतः ॥ ५ ॥ हाटकेष्वरजं
क्षेत्रं गत्वा पुण्यं सुप्रसिद्धम् ॥ पित्रा यत्र तपस्तपमंधकेन दुरात्मना ॥ ६ ॥ सगुहस्तु तपस्तेपे यथा वेत्ति न कश्चन ॥ ध्यायमानः सुरश्रेष्ठं भक्त्या
कमलसंभवम् ॥ ७ ॥ यावद्वर्षसहस्रांतं जलाहारो द्वितीयकम् ॥ तपस्तेपे स दैत्येन्द्रो ध्यायमानः पितामहम् ॥ ८ ॥ वायुभक्षस्ततो जातस्तावत्कालं
द्विजोत्तमाः ॥ अंगुष्ठप्रेण भूपटं स्पर्शमानो जितेन्द्रियः ॥ ९ ॥ एवं च पञ्चमे प्राप्ते सद्ये द्विजसत्तमाः ॥ ब्रह्मा तस्य गतस्तुष्टिं दृष्ट्वा तस्य तपो
महत् ॥ १० ॥ ततोऽब्रवीत्तमागत्य तां गतां ब्राह्मणोत्तमाः ॥ भोभो वृक निवर्तस्व तपसोऽस्मात्सुदारुणात् ॥ ११ ॥ वरं वरय भद्रं ते यो नित्यं मन
सि स्थितः ॥ १२ ॥ ॥ वृक उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोऽसि मे देव यदि देवो वरो मम ॥ जरामरणहीनं मां तत्कुरुष्व पितामह ॥ १३ ॥ ॥ श्रीवृ
क्षोवाच ॥ ॥ मम प्रसादतो वत्स जरामरणवर्जितः ॥ भविष्यसि न सन्देहः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ १४ ॥ एवमुक्त्वा ततो ब्रह्मा तत्रैवांतरधी
यत ॥ वृकोऽपि कृतकृत्यस्त्वागतश्च स्वगृहं पितुः ॥ १५ ॥ गिरिं रैवतकं नाम सर्वतुङ्गसुमोच्चलम् ॥ तत्र गत्वा निजामात्यैः समं मन्त्र्यं च सत्वर
म् ॥ इन्द्रोपरि ततश्चक्रं यानं युद्धपरीप्सया ॥ १६ ॥ इन्द्रोऽपि च परिज्ञाय दानवं तं भद्रावलम् ॥ जरामृत्युपरित्यक्तं प्रभावात्परमेष्ठिनः ॥ १७ ॥
परित्यज्य भयञ्चित्र पुरीं चैवामरावतीम् ॥ ब्रह्मलोकं गतस्त्वं देवैः सर्वैः समन्वितः ॥ १८ ॥ एतस्मिन्तरे प्राप्नो वृकश्च त्रिदशालये ॥ ससैन्यप
रिवारणं प्रहृष्टेन समन्वितः ॥ १९ ॥ ततश्चन्द्रपदे तस्मिन्स्वयमेव व्यवस्थितः ॥ शुक्रात्प्राप्याभिषेकं च पुष्पमानसमुद्रवम् ॥ २० ॥ सोऽभिषि
क्तस्तु शुकेण देवराज्यपदे वृकः ॥ स्थापयामास देवेयान्देवतानां पदेषु च ॥ २१ ॥ आदित्यानां वमूनां च रुद्राणां मरुतामपि ॥ यज्ञभागकृते
विभ्राः शुक्रशासनमाश्रिताः ॥ २२ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेष्वरक्षेत्रमाहात्म्ये जलशास्त्र
पाल्याने वृकेन्द्रराज्यलभनवर्णननाम विंशदुत्तरदिशतमोऽध्यायः ॥ २३० ॥ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ वृकोऽपि तत्समासाद्य राज्यं
त्रैलोक्यसंभवम् ॥ यदृच्छया जगत्सर्वं स समाज्ञापयत्तदा ॥ १ ॥ सोऽंधकस्य बले वीर्यं धैर्यं कोपे च दानवः ॥ सहस्रगुणितश्चासीद्गोत्रः परम
रुणः ॥ २ ॥ एतस्मिन्तरे कश्चिन्न मर्त्यो यजति क्षितौ ॥ न होमं नैव जाप्यं च दैत्याञ्ज्ञात्वा सुरास्पदं ॥ ३ ॥ अथ यः कुरुते धर्मं होमं वा जप
मेव वा ॥ सुगुहस्थानमासाद्य करोत्यभरतुष्टये ॥ ४ ॥ अथ स्वर्गस्थिता दैत्या यज्ञभागविवर्जिताः ॥ तथा मर्त्योर्देवैर्भोगैः सदेहं परमं गताः ॥ ५ ॥
ततः कोपपरीतात्मा प्रेषयामास दानवः ॥ मर्त्यलोके चरान्गुहान्निपुणांश्चाब्रवीत्ततः ॥ ६ ॥ यः कश्चिदेवतानां च प्रहृष्टाति करोति च ॥ तदयं
यजनं होमं दानं वा पृथिवीतले ॥ स च बध्यश्च युष्माभिर्मम वाक्यादसंशयम् ॥ ७ ॥ अथ ते तद्वचः श्रुत्वा दानवा बलवत्तराः ॥ गत्वा च मेदि
नीपृष्ठं गुहाः सर्पति सर्वतः ॥ ८ ॥ यं कश्चिद्रीक्षतिस्म जपहोमपरायणम् ॥ स्वाध्यायं वा प्रकुर्वाणं तं निर्मेति शिलासिन्धुः ॥ ९ ॥ एतस्मिन्नेव
काले तु सांक्रुतिर्मुनिसत्तमः ॥ गुह्यश्चेक ततस्तस्यां गतायां छत्रवर्मकः ॥ यत्र पूर्वं तपस्तप्तं वृकेण च द्विजाः पुरा ॥ १० ॥ अथ ते तं तदा दृष्ट्वा
तद्गुहायां व्यवस्थितम् ॥ अर्त्समानास्तपस्तप्तं प्रोबुध पुरुषाक्षरैः ॥ ११ ॥ दृष्ट्वा तस्याग्रतः संस्थां गन्धपुष्पैश्च पूजिताम् ॥ वासुदेवात्मिका
मूर्तिं चतुर्हस्तां द्विजोत्तमाः ॥ १२ ॥ ततस्ते शस्त्रमुद्यम्य निर्जघ्नुस्तं कुधान्विताः ॥ न शेकुस्ते यदा हंतुं संवृतं विष्णुतेजसा ॥ कुण्ठतां सर्वश
स्त्राणि गतानि विमलान्यपि ॥ १३ ॥ अथ वैलक्ष्यमापन्ना निर्विण्णाः सर्व एव ते ॥ तां वार्तां दानवेन्द्राय वृकायोबुध ते तदा ॥ १४ ॥ कश्चि
द्विप्रः समाधाय वैष्णवीं प्रतिमां पुरः ॥ तपस्तेपे महाभाग क्षेत्रे वै हाटकेष्वरे ॥ १५ ॥ यत्र त्वया तपस्तप्तं भीत्या सर्वदिवौकसाम् ॥ अपि
चौर्येण चास्माकं तपस्तपति तादृशम् ॥ १६ ॥ येन सर्वाणि शस्त्राणि कुण्ठतां प्रगतानि च ॥ तस्य गात्रे प्रहारेण तस्मात्कुरु यथोचितम् ॥
॥ १७ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा वृकः कोपसमन्वितः ॥ जगाम सत्वरं तत्र चचासौ सांक्रुतिः स्थितः ॥ १८ ॥ स गत्वा वैष्णवीं मूर्तिं नास्तुतिष्य
सुदूरतः ॥ श्मश्राद्धिः प्रचिक्षेप भर्त्समानः पुनः पुनः ॥ १९ ॥ जघान पादघातेन दक्षिणेनेतरेण तम् ॥ अब्रवीत्तम बध्यस्त्वं यन्मन्त्रं जुना
देनम् ॥ २० ॥ संपूजयसि चौर्येण तेन प्राणान्हराम्यहम् ॥ एवमुक्त्वा खड्गेन तं लघान स दैत्यपः ॥ २१ ॥ ततस्तस्य स खड्गस्तु तांश्चोऽपि
द्विजसत्तमाः ॥ तस्य काये प्रेहीणस्तु शतधा समपद्यत ॥ २२ ॥ ततः कोपपरीतात्मा तं शशाप स सांक्रुतिः ॥ २३ ॥ यस्मात्पाप त्वयाहं च
पादघातैः प्रताडितः ॥ तस्मात्ते पतेतां पादौ सद्य एव धरातले ॥ २४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ उक्तमात्रे ततस्तेन पादौ तस्य द्विजोत्तमाः ॥
पतितौ मेदिनीपृष्ठे पंचशीर्षाविवोरगौ ॥ २५ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु आक्रन्दः सुमहान्भूत ॥ वृकस्य सेनिकानां च गरीणां च विशेषतः ॥
॥ २६ ॥ अथ देवाः परिज्ञाय तं तदा पंगुतां गतम् ॥ आगत्य मेरुपृष्ठं च निजघ्नुस्तत्परिग्रहम् ॥ २७ ॥ इतशेषाश्च दैत्यास्ते पातालांतःसमा
गताः ॥ वृकोऽपि पंगुतां प्राप्तस्तस्थौ तपसि सुस्थिरम् ॥ २८ ॥ सर्वैरंतःपुरैः सार्धं दुःखशोकसमन्वितः ॥ इन्द्रोऽपि प्राप्तवानाज्यं तदा निहत
कंठकम् ॥ २९ ॥ धर्मक्रियाः प्रवृत्ताश्च ततो भूयो रसातले ॥ ३० ॥ अथ दीर्घेण कालेन तस्य तुष्टः पितामहः ॥ उवाच तत्र चागत्य गतामभ्ये
द्विजोत्तमाः ॥ ३१ ॥ वृक तुष्टोऽस्मि ते वत्स वरं वरय सुव्रत ॥ अहं दास्यामि ते नूनं यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ३२ ॥ ॥ वृक उवाच ॥ ॥ यदि
तुष्टोऽसि मे देव यदि देवो वरो मम ॥ पाददानं तदा देव मम ब्रह्मसमाचर ॥ पंगुता याति शीघ्रं मे येनेयं ते प्रसादतः ॥ ३३ ॥ तच्छ्रुत्वा तं
समानिय सांक्रुतिं तत्र पञ्चजः ॥ प्रोवाच सांत्वपूर्वं च वृकस्यास्य द्विजोत्तम ॥ ३४ ॥ मद्राक्यात्पंगुता याति येनास्य त्वं तथा कुरु ॥ ३५ ॥
॥ सांक्रुतिरुवाच ॥ ॥ अमृतं नोक्तपूर्वं मे स्वरेण्यपि पितामह ॥ ज्ञायते देवदेवेश तत्कथं तत्करोम्यहम् ॥ ३६ ॥ ॥ प्रोवाच ॥ ॥
मम भक्तिपरो नित्यं वृकोऽयं दैत्यसत्तमः ॥ पौत्रस्त्वं दयितो नित्यं तेन त्वां प्रार्थयाम्यहम् ॥ ३७ ॥ तव वाक्यं च नो मिथ्या कर्तुं शक्नोमि
सन्मुने ॥ ३८ ॥ ॥ सांक्रुतिरुवाच ॥ ॥ एष दैत्यः सुदृष्टात्मा देवानामहिते स्थितः ॥ विशेषाद्वासुदेवस्य गुरोर्मम महात्मनः ॥ ३९ ॥
पंगुतामर्हति प्रायः पापात्मा द्विजदूषकः ॥ बलेन महता युक्तो जरामरणवर्जितः ॥ ४० ॥ पुरा कृतस्त्वया देव स चेत्पादाववाप्स्यति ॥ हनिष्यति
जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥ ४१ ॥ तस्मात्तिष्ठतु तद्वृषो न कर्षं कर्तुमर्हसि ॥ त्वयापि चिन्ता कर्तव्या त्रैलोक्यस्य यतः प्रभो ॥

॥ ४२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ प्रावृट्कालेऽतुः सजाते यान् कर्तुं न युज्यते ॥ विजिगीषोर्विशेषेण युक्ता शीतातपागमम् ॥ ४३ ॥
 तस्माच्च चतुरो मासान्वार्षिकान्पादसंयुतः ॥ अगम्यः सर्वलोकानां कुर्यात्कर्माणि धैर्यतः ॥ ४४ ॥ तद्रूपात्पादसंयुक्तः स वृको दान
 वोत्तमः ॥ येन क्षेमं च देवानां द्विजानां जायते द्विज ॥ ४५ ॥ एवं कृते न मिथ्या ते वाक्यं विप्र भविष्यति ॥ फलं च तपस्तस्य न वृथा
 संभविष्यति ॥ ४६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ वाढमित्येव तेनोक्ते सांस्कृतेन महात्मना ॥ उत्थितो सदसा पादौ तस्य ग ग्राह्युनर्नवौ ॥ ४७ ॥
 दैर् देवैः सार्धं दिवा नेशाम् ॥ ४८ ॥ अन्याश्च चतुरो मासान्वार्षिकम् स रूपांश्चितः ॥ सदा पीडयते देवान्सहैद्रान्मातुपानपि ॥ ४९ ॥ विध्वंसयति सर्वाणि
 धर्मस्थानानि यानि च ॥ ५० ॥ विध्वंसयति देवानां स्त्रियो मासचतुष्टयम् ॥ उद्यानानि च सर्वाणि सपुराणि गृहाणि च ॥ ५१ ॥ ततो देवाः समभ्येत्य
 देवदेवं जनार्दनम् ॥ क्षीराब्धौ संस्थितं नित्यं शेषपर्यंकशायिनम् ॥ ५२ ॥ चतुरो वार्षिकान्मासांस्तत्र स्थित्वा तदंतिके ॥ मासान्पादौ पुनर्जमुस्त्रिदिवं
 प्रति निर्भयाः ॥ ५३ ॥ तस्मिन्पंगुत्वमापन्नं देव्यं परमदारुणं ॥ कस्यचित्स्थं कालस्य देवराजो बृहस्पतिम् ॥ प्रोवाच दुःखसंतत आपाढाति सुरो
 त्तमः ॥ ५४ ॥ गुरो स मासः संप्रातः प्रावृट्कालो भयावहः ॥ आगमिष्यति यत्रासौ लब्धपादो वृकासुरः ॥ ५५ ॥ गन्तव्यं च ततोऽस्माभिः क्षीरोदे
 केशयालये ॥ भवं दीनेस्तथा भाग्यं पराश्रयनिवासिभिः ॥ ५६ ॥ स्वगृहाणि परित्यज्य शयनान्यासनानि च ॥ वाहनानि विचित्राणि यच्चान्य
 दयितं हृदं ॥ ५७ ॥ तस्मात्कथं चास्माकमुपायं कश्चिदेव हि ॥ व्रतं वा नियमं वाथ होमं वा मुनिसत्तम ॥ ५८ ॥ अशून्यं शयनं येन स्वकलत्रेण
 जायते ॥ तथा न गृहसंत्यागः स्वकीयस्य प्रजायते ॥ ५९ ॥ निविष्णोऽहं निजस्थानभ्रंशाद्विजवरोत्तम ॥ वपंवपं च सम्प्राप्ते स्थानकस्य च्युति
 भवेत् ॥ ६० ॥ पुनर्भूमौ शयिष्यामि यावन्मासचतुष्टयम् ॥ निष्कलत्रो भयोद्विग्नो ब्रह्मचर्यपरायणः ॥ ६१ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भयातस्य
 बृहस्पतिः ॥ प्रोवाच सुचिरं ध्यात्वा ततो देवं शतक्रतुम् ॥ ६२ ॥ अशून्यशयनं नाम व्रतमस्ति महत्तपः ॥ विष्णोराशयनाथाय तत्कुरुष्व सभा
 हितः ॥ ६३ ॥ देवो यत्रास्ति विष्णुः स क्षीराब्धौ मधुसूदनः ॥ जलशायी जगद्योनिः स दास्यति हितं च ते ॥ ६४ ॥ यथा न शून्यं शयनं गृह
 भंगः प्रजायते ॥ सर्वशत्रुविनाशश्च तत्प्रसादेन वासव ॥ ६५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्मिन्व्रते ततश्चीर्णं ह्यशून्यशयनात्मके ॥ तुतोप भगवा
 न्विष्णुस्ततः प्रोवाच देवपुत्र ॥ ६६ ॥ शक्र तुष्टोऽस्मि भद्रे ते वरं वरय सुव्रत ॥ व्रतेनानेन चीर्णेन चातुर्मास्योद्भवेन च ॥ तस्मात्प्रार्थय देवेन्द्र
 नित्यं यन्मनसि स्थितम् ॥ ६७ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ कृष्ण जानासि त्वं चापि यश्च मेऽत्र पराभवः ॥ क्रियते दानवेन्द्रेण वृकेण सुदुरा
 त्मना ॥ ६८ ॥ ममाष्टमासिकं राज्यं त्रैलोक्येऽपि व्यवस्थितम् ॥ शेषांश्च चतुरो मासान्वपंवपं समेति सः ॥ ६९ ॥ एवं ज्ञात्वा सुरश्रेष्ठ दयां कृत्वा
 ममोपरि ॥ तथा कुरु यथा राज्यं मम स्यात्सर्वकालिकम् ॥ ७० ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ अजरश्चामरश्चापि स कृतः पद्मयोनिना ॥ तत्कथं
 जीवमानेन तेन राज्यं भवेत्तव ॥ ७१ ॥ परं तथापि देवेन्द्र करिष्यामि हितं तव ॥ ७२ ॥ क्षीराणं परित्यज्य हाटकेश्वरसंज्ञिते ॥ क्षेत्रे गत्वा समे
 लक्ष्या तस्यापार ततः परम् ॥ ७३ ॥ कारिष्यामि त्वहं शक्र शयनं यत्रमास्थितः ॥ यावच्च चतुरो मासान्यथा स न चलिष्यति ॥ ७४ ॥ तस्मा
 त्स्थानात्सहस्राक्ष मद्भारेण प्रपीडितः ॥ वपंवपं सदा कार्यं मया तत्सुदितं तव ॥ ७५ ॥ तस्माद्ब्रह्माधुना स्वर्गे कुरु राज्यमकण्टकम् ॥ प्रावृट्
 काले तु संप्राप्ते न भीः कार्या तदुद्रवा ॥ ७६ ॥ यो मां तत्र शयानं तु व्रतेनानेन देवप ॥ पूजयिष्यति सद्रक्त्या तस्य दास्यामि वाञ्छितम् ॥ ७७ ॥
 ॥ सूत उवाच ॥ एवमुक्त्वा हृषीकेशो विससर्ज शतक्रतुम् ॥ निःशेषभयनिर्मुक्तं स्वराज्यपरिवृद्धये ॥ ७८ ॥ आपादस्य सिते पक्ष एकादश्या दिनेसदा ॥
 हाटकेश्वरजे क्षेत्रे तत्रागत्य स्वयं विभुः ॥ ७९ ॥ वृकोपरि ततश्चक्रे शयनं यत्रमास्थितः ॥ तेनाक्रान्तस्ततः सोऽपि शक्रोति चलितुं न हि ॥ ८० ॥
 व्रतप्रायस्ततो नित्यं तद्भारेण प्रपीडितः ॥ कार्तिकस्य मिते पक्ष एकादश्या दिने स्थिते ॥ ८१ ॥ उत्थानं कुरुते विष्णुः क्षीरोदं प्रति गच्छति ॥
 सोऽपि सांस्कृतिशापेन वृकः पंगुत्वमाप्नुयात् ॥ ८२ ॥ एवं च चतुरो मासान् त्यजेच्छयनं हरिः ॥ भयात्तस्यासुरेन्द्रस्य दानवस्य दुरात्मनः ॥
 ॥ ८३ ॥ तत्र मर्त्यैः क्रिया सर्वाः क्रियन्ते न मर्योद्भवाः ॥ यस्मात्स यत्रपुरुषो न सुतो भागमश्नुते ॥ ८४ ॥ तथा यज्ञाश्च ये सर्वे कन्यादानादि
 द्विजाः ॥ ८५ ॥ व्रतं वा नियमं वाथ तस्मिन्त्यः कुरुते नरः ॥ प्रसुप्ते देवदेवेशे तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥ ८६ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन संप्रसुप्ते जनार्दने ॥
 व्रतस्थेर्मानवेर्भाव्यं तस्य देवस्य तुष्टये ॥ ८७ ॥ एकादश्या दिने प्रातः शयने बोधने हरः ॥ यत्किंचित्क्रियते कर्म श्रेष्ठं तच्चाशयं भवेत् ॥ ८८ ॥
 किंवात्रं बहुनोक्तेन क्रियते यद्व्रतं नरैः ॥ तेन तुष्टिं परां याति दैत्योपरि स्थिता हरिः ॥ ८९ ॥ एवं स भगवान्प्राह सुतस्तत्र जनार्दनः ॥ किं वा तस्य
 ज्वरो जानो मृदनी घटनापि च ॥ ९० ॥ तस्मिन्नदिनि पापान्मा योन्नमन्नाति मानवः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन संप्राप्ते हरिवासरे ॥ ९१ ॥ अन्यस्मि
 न्नि भोक्तव्यं न नरेण विजानता ॥ किं पुनः शयनं यत्र कुरुते यत्र बोधनम् ॥ ९२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतद्गः सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽस्मि द्विजो
 त्तमः ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे यस्माच्छेते जनार्दनः ॥ ९३ ॥ क्षीराब्धिं संपरित्यज्य सदा मासचतुष्टयम् ॥ श्रयतां च फलं यत्स्यात्तस्मिन्नाराधिते
 विभो ॥ ९४ ॥ चतुरो वार्षिकान्मासान्यस्तं पूजयते विभुम् ॥ व्रतस्थः स नरो याति यत्र देवः स संस्थितः ॥ ९५ ॥ किं दानैर्वहुभिर्दत्तैः किं व्रतैः
 किमुपापितैः ॥ तत्र वाः पुष्टीकाक्षं सुप्तं पूजयति ध्रुवम् ॥ ९६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्व
 रप्रमादात्म्ये जलशायुपाख्याने एकादशीव्रतमाहात्म्यवर्णनं नाम कश्चिदुत्तरद्विंशतमोऽध्यायः ॥ २३१ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ प्रसुप्ते
 देवदेवेशे शंखचक्रगदाधरे ॥ यच्चान्यदपि कर्तव्यं नियमो व्रतमेव वा ॥ १ ॥ होमो वाथ जपो वाथ दानं वा तद्वदस्य नः ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ यः
 कश्चिन्नियमो विप्राः प्रसुप्ते गुरुद्वन्द्वे ॥ २ ॥ अनंतफलदः स स्यादित्युवाच पितामहः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कश्चिद्वाप्यो विजानता ॥ ३ ॥
 नियमो वा जपो होमः स्वाध्यायो व्रतमेव वा ॥ कर्तव्यं ब्राह्मणश्रेष्ठास्तुष्टयर्थं चक्रपाणिनः ॥ ४ ॥ चतुरो वार्षिकान्मासानेकभक्तेन यो नयेत् ॥
 वासुदेवं समुदिश्य स धनी जायते नरः ॥ ५ ॥ नक्षत्रभोजनं कुर्याद्यः प्रसुप्ते जनार्दने ॥ स धनी रूपसंपन्नः सुमतिश्च प्रजायते ॥ ६ ॥ एकानरोप
 वासेश्च यो नयेद्विजसत्तमाः ॥ चतुरो वार्षिकान्मासान्वैकुण्ठे स सदा वसेत् ॥ ७ ॥ पञ्चात्रकालभोजी स्याद्यः प्रसुप्त जनार्दने ॥ राजमूयाभ्यमेधा
 ध्यां स कृत्स्नं फलमाप्नुयात् ॥ ८ ॥ विराजोपोषितो यस्तु चतुर्मासान्सदा नयेत् ॥ न स ध्रुवोऽपि जायेत संसारेऽत्र कथंचन ॥ ९ ॥ सायंप्रातः

परो भूत्वा चतुर्मासान्सदा नयेत् ॥ अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य स फलं लभते नरः ॥ १० ॥ अयाचितं चरेद्यस्तु प्रसूने मधुमुदने ॥ न विच्छेदो भव
त्स कदाचित्सह बंधुभिः ॥ ११ ॥ तैलाभ्यंगं च यो जह्यादधृताभ्यंगं विशेषतः ॥ चतुरो वार्षिकान्मासान्स स्वर्गं भोगभागभवेत् ॥ १२ ॥
ब्रह्मचर्येण यो मासांश्चतुरोऽपि नयेन्नरः ॥ विमानवरमाहूतः स स्वर्गं स्वेच्छया वसेत् ॥ १३ ॥ यः स्नानं चतुरो मासान्कुरुते
तैलवर्जितम् ॥ मधुमांसपरित्यागी स भवेन्मुक्तिभासदा ॥ १४ ॥ वर्जयेच्छ्रावणे शाकं दधि भाद्रपदे च यः ॥ क्षीरमाश्वपुजे मासि
कार्तिके च सदा मपि ॥ १५ ॥ न स पापेन लिप्येत संवत्सरकृते पुनः ॥ एतन्नाह द्विजश्रेष्ठा मनुः स्वायंभुवो वचः ॥ १६ ॥ शाकं संक्रमते
ब्रह्मा श्रावणे मासि संस्थिते ॥ दधि भाद्रपदे विष्णुः क्षीरे चाश्वपुजे हरः ॥ १७ ॥ त्रयोऽपि कार्तिके मासि संक्रमति तथाऽऽमिषे ॥ तस्मादेतान्स
देवेषु सर्वथा परिवर्जयेत् ॥ १८ ॥ यः कांस्यं वर्जयेन्मर्त्यः पुते गरुडध्वजे ॥ स फलं प्राप्नुयात्कृत्स्नं वाजपेयातिरात्रयोः ॥ १९ ॥ अक्षरलवणाशी
च यो भवेद्ब्राह्मणोत्तमः ॥ तस्यापि सकलाः पूर्ताः प्रभवन्ति सदा ततः ॥ २० ॥ यो होमं चतुरो मासान्प्रकरोति तिलाज्जतेः ॥ स्वाहान्तर्वेण्येर्मन्त्रे
स रोगेण मुच्यते ॥ २१ ॥ यो जपेत्पौरुषं सूक्तं घात्या विष्णोः स्थितोऽग्रतः ॥ मतिस्तस्य विवर्धते शुक्रपत्रे यथोदुग्द ॥ २२ ॥ शतमष्टोत्तरं
यावत्फलहस्तः प्रदक्षिणाय ॥ करोति विष्णोर्मोनेन न स पापेन लिप्यते ॥ २३ ॥ मिष्टान्नं ब्राह्मणं दानां यो ददाति स्वशक्तिः ॥ विशेषात्कार्तिके
मासि सोऽग्निष्टोमफलं लभेत् ॥ २४ ॥ यः स्वाध्यायं चतुर्वेदेर्विष्णोरायतने चरेत् ॥ चतुरो वार्षिकान्मासान्स विद्वान्सर्वदा भवेत् ॥ २५ ॥

पृत्यगीतादिर्कं यश्च कुर्याद्विष्णोः सदा वृहे ॥ अप्सरसौऽस्य कुर्याति पुरतः स्वर्गतस्य च ॥ २६ ॥ यस्तु रात्रिदिनं विप्रो मृत्युगीतादिकं वदेत् ॥
चतुरो वार्षिकान्मासान्स गन्धर्वस्वमाप्नुयात् ॥ २७ ॥ एते च नियमाः सर्वे शक्यन्ते यदि भो द्विजाः ॥ कर्तुं च चतुरो मासानेकस्मिन्मासि
कार्तिके ॥ २८ ॥ तथापि चैव कर्तव्यं लोकद्वयमधीसता ॥ कार्तिक्या ब्राह्मणश्रेष्ठा वेण्वेः पुरुषैरिह ॥ २९ ॥ कांस्यं मांसं धुरं शोद्रं पुनर्भो
जनमेधुने ॥ कार्तिके वर्जयेद्यस्तु य एतान्ब्राह्मणः सदा ॥ ३० ॥ पूर्वोक्तानां तु सर्वेषां नियमानां फलं लभेत् ॥ ३१ ॥ अथ यः कार्तिके मासि
मासादस्योपरि द्विजाः ॥ जलशाय्याख्यदेवस्य कलशे दीपकं ददेत् ॥ पूर्वोक्तनियमानां च स पेण्णां फलभागभवेत् ॥ ३२ ॥ यद्यदिदमं किंचि
त्सुग्राह्यं चैव यद्वेत् ॥ नियमस्तस्य कर्तव्यं चातुर्मास्ये शुभाभिधिभिः ॥ ३३ ॥ नियमे च कृते दद्याद्ब्राह्मणाय तदेव हि ॥ नियमस्तु कृतो यस्य
स्वशक्त्या स्यात्फलं ततः ॥ ३४ ॥ यो विना नियमं मर्त्यो व्रते वा जाप्यमेव वा ॥ चतुर्मासात्रयेन्मूर्खो जीवन्नपि हतो हि सः ॥ ३५ ॥ यथा काक
धवाः प्रोक्ता यथारण्यास्तिलोद्भवाः ॥ नाममात्रप्रसिद्धाश्च तथा ते मानवा भुवि ॥ ३६ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कार्या यत्नेन कार्तिके ॥ एकांऽपि
नियमः कश्चित्सुसुप्तोऽपि द्विजोत्तमाः ॥ ३७ ॥ इतद्द्वयं सर्वमाख्यातं चातुर्मासीसमुद्भवम् ॥ व्रतानां नियमानां च माहात्म्यं विस्तराद्विजाः ॥ ३८ ॥
यश्चेत्तच्छृणुदन्नित्यं पठेद्वापि समाहितः ॥ चातुर्मासी कृतात्पापासौऽपि मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ३९ ॥ इति श्रीस्कादि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या
संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये जलशाय्यपारुष्याने चातुर्मास्यव्रतनियमवर्णनं नाम द्वाविंशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३२ ॥ ॥ ॥
॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ मृतं सृतं महाभाग श्रोतुमिच्छामहे वयम् ॥ चातुर्मास्यव्रतानां हि त्वत्तो माहात्म्यविस्तरम् ॥ १ ॥ तदस्माकं महाभाग कृपां
कृत्वाऽधुना वद ॥ त्वद्ब्रह्मोऽमृतपानेन भूयः श्रद्धाभिवर्धते ॥ २ ॥ ॥ सृत उवाच ॥ ॥ शृणुध्वं सुनयः सर्वे चातुर्मास्यव्रतोद्भवम् ॥ माहात्म्यं विस्तरणेन
कथयिष्यामि वोऽग्रतः ॥ १ ॥ पुरा ब्रह्ममुखाच्छ्रुत्वा नानाव्रतविधानकम् ॥ नारदः परिप्रच्छ भूयो ब्रह्मणमादरात् ॥ २ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
देवदेव महाभाग व्रतानि सुबहून्वपि ॥ श्रुतानि त्वन्मुखाद्ब्रह्म वृत्तिमधिगच्छति ॥ ३ ॥ अमुना श्रोतुमिच्छामि चातुर्मास्यव्रतं शुभम् ॥ ४ ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शृणु देवमुने मत्तथातुर्मास्यव्रतं शुभम् ॥ यच्छ्रुत्वा भारते खंडे नृणां मुक्तिर्न दुर्लभा ॥ ५ ॥ मुक्तिप्रदोऽयं भगवान्संसा
रोत्तास्कारणम् ॥ यस्य स्मरणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६ ॥ मानुष्यं दुर्लभं लोके तत्राऽपि च कुलीनता ॥ तत्रापि सद्यत्वं च तत्र सत्संगमः
शुभः ॥ ७ ॥ सत्संगमो न यत्रास्ति विष्णुभक्तिर्व्रतानि च ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण विष्णुव्रतकरः शुभः ॥ १० ॥ चातुर्मास्येऽव्रती यस्तु तस्य
पुण्यं निरर्थकम् ॥ सर्वतीर्थानि दानानि पुण्यान्यायतनानि च ॥ ११ ॥ विष्णुमाश्रित्य तिष्ठति चातुर्मास्ये समागते ॥ सुपुष्टेनापि देहेन
जीवितं तस्य शोभनम् ॥ १२ ॥ चातुर्मास्ये समायति हरिं यः प्रणमेद्बुधः ॥ कृतार्थास्तस्य विबुधा यावज्जीवं वरप्रदाः ॥ १३ ॥ संप्राप्य मानुषं
जन्म चातुर्मास्यपराद्धमुखः ॥ तस्य पापशतान्याहुर्देहस्थानि न संशयः ॥ १४ ॥ मानुष्यं दुर्लभं लोके हरिभक्तिश्च दुर्लभा ॥ चातुर्मास्ये
विशेषेण सुप्ते देवे जनार्दने ॥ १५ ॥ चातुर्मास्ये नरः स्नानं प्रातरेव समाचरेत् ॥ सर्वकतुफलं प्राप्य देववह्निं मोदते ॥ १६ ॥ चातुर्मास्ये तु यः
स्नानं कुर्यात्सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ तथा निर्झरणे स्नाति तडागे कूपिकासु च ॥ १७ ॥ तस्य पापसहस्राणि विलयं याति तत्क्षणात् ॥ पुष्करे च
प्रयागे वा यत्र कापि महाजले ॥ चातुर्मास्येषु यः स्नाति पुण्यसंख्या न विद्यते ॥ १८ ॥ रेवायां भास्करक्षेत्रे प्राच्यां सागरसंगमे ॥ एका
मपि यः स्नातथातुर्मास्ये न दोषभाह ॥ १९ ॥ दिनत्रयं च यः स्नाति नर्मदायां समाहितः ॥ सुप्ते देवे जगन्नाथे पापं याति सहस्रधा ॥ २० ॥
पक्षमेकं तु यः स्नाति गोदावर्यां दिनोदये ॥ स भित्त्वा कर्मजं देहं याति विष्णोः सलोकताम् ॥ २१ ॥ तिलोदकेन यः स्नाति तथा चैवामलोदके ॥
विस्वपत्रोदकेऽथैव चातुर्मास्येन दोषभाह ॥ २२ ॥ गंगां स्मरति यो नित्यमुदमात्रसमीपतः ॥ तद्गंगेयं जलं जातं तेन स्नानं समाचरेत् ॥ २३ ॥
तस्मात्पादोदकं शीघ्रं चातुर्मास्ये धृतं शिवम् ॥ २४ ॥ चातुर्मास्ये जलगतो देवो नारायणो भवेत् ॥ सर्वतीर्थाधिकं स्नानं विष्णुतेजोऽशंसितम् ॥ २५ ॥
स्नानं दधनि चैव कार्यं विष्णुनाम महाफलम् ॥ सुप्ते देवे विशेषेण नरो देवस्वमाप्नुयात् ॥ २६ ॥ विना स्नानं तु यत्कर्म पुण्यकार्यमयं शुभम् ॥ क्रियते
निष्फलं ब्रह्मस्तत्प्रवृत्तिं राक्षसाः ॥ २७ ॥ स्नानेन सत्यमाप्नोति स्नानं धर्मः सनातनः ॥ धर्मात्मोऽस्य फलं प्राप्य पुनर्नैवावसीदति ॥ २८ ॥ ये चाध्यात्म
विदः पुण्या ये च वेदांगपारगाः ॥ सर्वदानप्रदा ये च तेषां स्नानेन शुद्धता ॥ २९ ॥ कृतस्नानस्य च हरिर्देवमाश्रित्य तिष्ठति ॥ सर्वकियाकलापेषु संपूर्ण
फलदो भवेत् ॥ ३० ॥ सर्वपापविनाशाय देवतातोषणाय च ॥ चातुर्मास्ये जलस्नानं सर्वपापशयावहम् ॥ ३१ ॥ निशायां चैव न स्नायात्संध्यायां
ग्रहणं विना ॥ उष्णोदकेन न स्नानं रात्रौ शुद्धिर्न जायते ॥ ३२ ॥ भातुसंश्रान्ताश्च शुद्धिर्विहिता सर्वकर्मसु ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण जलगुह्यस्तु
भाविनी ॥ ३३ ॥ अशक्त्या तु शरीरस्य भस्मस्नानेन शुध्यति ॥ भस्मस्नानेन विप्रैर्द्वि विष्णुपादोदकेन वा ॥ ३४ ॥ नारायणाग्रतः स्नानं क्षेत्र
तीर्थनदीषु च ॥ यः करोति विशुद्धात्मा चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ ३५ ॥ इति श्रीस्कादि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे
हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाय्यपारुष्याने चातुर्मास्यमाहात्म्ये ब्रह्मनारदसंवादे गंगोदकस्नानफलमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः

यः ॥ २३३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ पितृणां तर्पणं कुर्याच्छ्रद्धाद्युक्तेन चेतसा ॥ स्नानावसाने नित्यं च गुप्ते देवे महाफलम् ॥ १॥ संगमे सारितोस्तत्र
पितृन्संतर्प्य देवताः ॥ जपहोमादिकर्माणि कृत्वा फलमनंतकम् ॥ २॥ गोविंदस्मरणं कृत्वा पश्चात्कार्याः शुभाः क्रियाः ॥ एष एव पितृदेवमुत्प्यादि
बु तृतिदः ॥ ३ ॥ श्रद्धां धर्मयुतां नाम स्मृतिपूतानि कारयेत् ॥ कर्माणि सकलानीह चातुर्मास्ये गुणोत्तरे ॥ ४ ॥ सत्संगो द्विजभक्तिश्च ब्रह्मदेवाभि
तर्पणम् ॥ गोप्रदानं वेदपाठः सत्क्रिया सत्यभाषणम् ॥ ५ ॥ गोभक्तिर्दानभक्तिश्च सदा धर्मस्य साधनम् ॥ कृष्णे सुप्ते विशेषेण नियमोऽपि महा
फलः ॥ ६ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ नियमः कीदृशो ब्रह्मफलं च नियमेन किम् ॥ नियमेन हरिस्तुष्टो यथा भवति तद्वद ॥ ७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
नियमश्चक्षुरादीनां क्रियासु विविधासु च ॥ कार्यों विद्यावता पुंसां तत्प्रयोगान्महासुखम् ॥ ८ ॥ एतत्पद्मं हरणं रिपुनिग्रहणं परम् ॥ अध्या
त्ममूलमेतद्धि परमं सौख्यकारणम् ॥ ९ ॥ तत्र तिष्ठति नियतं क्षमासत्यादयो गुणाः ॥ विवेकरूपिणः सर्वे तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ १० ॥ कृत्वा
भवति यज्ञान्यत्कृतकृत्यत्वमत्र तत् ॥ स्यात्तस्य तत्पूर्वजानां येन ज्ञातमिदं पदम् ॥ ११ ॥ तन्मुहूर्तमपि ध्यात्वा पापं जन्मशतोद्भवम् ॥ भस्म
साद्याति विहितं निरंजननिषेवणात् ॥ १२ ॥ ग्रन्थं संकुच्यस्य क्षुत्पिपासादिकः श्रमः ॥ स योगी नियमी नित्यं हरो सुप्ते विशिष्यते ॥ १३ ॥
चातुर्मास्ये नरो भक्त्या योगाभ्यासरतो न चेत् ॥ तस्य हस्तात्परिभ्रष्टमभूत् नात्र संशयः ॥ १४ ॥ मनो नियमितं येन सर्वेच्छासु सदागतम् ॥
तस्य ज्ञाने च मोक्षे च कारणं मन एव हि ॥ १५ ॥ मनोनियमने यत्नः कार्यः प्रज्ञावता सदा ॥ मनसा सुगृहीतेन ज्ञागातिरखिला
ध्रुवम् ॥ १६ ॥ तन्मनः क्षमया ग्राह्यं यथा वद्विश्च वारिणा ॥ एकया क्षमया सर्वा नियमः कथितो बुधैः ॥ १७ ॥ सत्यमेकं परो
धर्मः सत्यमेकं परंतपः ॥ सत्यमेकं परं ज्ञानं सत्ये धर्मः प्रतिष्ठितः ॥ १८ ॥ धर्ममूलमहिंसा च मनसा तां च चिंतयन् ॥ कर्मणा च
तथा वाचा तत एतां समाचरेत् ॥ १९ ॥ परस्वहरणं चौर्यं सर्वदा सर्वमात्रुषैः ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण ब्रह्मदेवस्ववर्जनम् ॥ २० ॥
अकृत्यकरणं चैव वर्जनीयं सदा बुधैः ॥ अहीनः सर्वकार्येषु यः सदा विप्रवर्तते ॥ २१ ॥ स च योगी महाप्राज्ञः प्रज्ञाचक्षुरहं
नधीः ॥ अहंकारो विषमिदं शरीरे वर्तते कृणाम् ॥ २२ ॥ तस्मात्सर्वदा स्वाज्यः सुप्ते देवे विशेषतः ॥ अनीहया जितक्रोधो जितलोभो
भवेन्नरः ॥ २३ ॥ तस्य पापसहस्राणि देहाद्यानि सहस्रधा ॥ मोहं मानं पराजित्य शमरूपेण शत्रुणा ॥ २४ ॥ विचारेण शमो ग्राह्यः
सन्तोषेण तथा हि सः ॥ मात्सर्यमृषुभावेन नियच्छेत्स मुनीश्वरः ॥ २५ ॥ चातुर्मास्ये दयाधर्मो न धर्मो भूतत्रिदुहाय ॥ सर्वदा सर्व
दानेषु भूतद्रोहं विवर्जयेत् ॥ २६ ॥ एतत्पापसहस्राणां मूलं प्रादुर्भूनीपिणः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कार्या भूतदया नृभिः ॥ २७ ॥ सर्वधामेव
भूतानां हरितित्यं हृदि स्थितं ॥ स एव हि पराभूतो यो भूतद्रोहकारकः ॥ २८ ॥ यस्मिन्धर्मं दद्यात्तैव स धर्मो दृषितो मतः ॥ दधौ विना
न विज्ञानं न धर्मो ज्ञानमेव च ॥ २९ ॥ तस्मात्सर्वोत्तमभावेन दयाधर्मः सनातनः ॥ सेव्यः स पुरुषोर्नित्यं चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ ३० ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये चातुर्मास्यमाहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्म
नारदसंवादे चातुर्मास्यनियमविधिमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ दानधर्म
प्रशंसति सर्वधर्मेषु सर्वदा ॥ हरो सुप्ते विशेषेण दानं ब्रह्मत्वकारणम् ॥ १ ॥ अन्नं ब्रह्म इति प्रोक्तमन्ने प्राणाः प्रतिष्ठिताः ॥ तस्मादन्नप्रदो नित्यं
वारिदश्च भवेन्नरः ॥ २ ॥ वारिदस्तृप्तिमायाति सुखमक्षय्यमन्नदः ॥ वार्यत्रयोः समं दानं न भूतं न भविष्यति ॥ ३ ॥ मणिरत्नप्रवालाणां रूप्यं
हाटकवाससाम् ॥ अन्येषामपि दानानामन्नदानं विशिष्यते ॥ ४ ॥ अन्नोदकप्रदानं च गोप्रदानं च नित्यदा ॥ वेदपाठो वद्विहोमश्चातुर्मास्ये
महाफलम् ॥ ५ ॥ वैकुण्ठपदवाञ्छा चेद्विष्णुना सह संगमे ॥ सर्वपापक्षयार्थाय चातुर्मास्येऽन्नदो भवेत् ॥ ६ ॥ सत्यं सत्यं हि देवर्षे मयोक्तं तव
नारद ॥ जन्मार्तरसहस्रेषु नादत्तमुपतिष्ठते ॥ ७ ॥ तस्मादन्नप्रदानेन सर्वे हृष्यन्ति जन्तवः ॥ देवाश्च स्पृहयन्त्येनमन्नदानप्रदायिनम् ॥ ८ ॥ आज्यं
देयं च पात्रेषु श्रद्धया वज्रमिश्रितम् ॥ वज्रदानकरो मर्त्यश्चातुर्मास्ये न मानवः ॥ ९ ॥ भोजनं गुरुविप्राणां घृतदानं च सत्क्रिया ॥ एतानि यस्य
तिष्ठन्ति चातुर्मास्ये न मानवः ॥ १० ॥ सद्धर्मः सत्कथा चैव सत्सेवा दर्शनं सताम् ॥ विष्णुपूजा रतिर्दाने चातुर्मास्येषु दुर्लभाः ॥ ११ ॥
पितृनुदिश्य यो मर्त्यश्चातुर्मास्येऽन्नदो भवेत् ॥ सर्वपापविशुद्धात्मा पितृलोकमवाप्नुयात् ॥ १२ ॥ देवाः सर्वेऽन्नदानेन तृप्ता यच्छन्ति
वाञ्छितम् ॥ पिपीलिकाऽपि यद्देहाद्रक्ष्यमादाय गच्छति ॥ १३ ॥ रात्रौ दिवाऽनिपिदात्रो ह्यन्नदानमनुत्तमम् ॥ हरो सुप्ते हि पापघ्नं न वार्य
मपि शत्रुषु ॥ १४ ॥ चातुर्मास्ये दुग्धदानं दधि तर्कं महाफलम् ॥ जन्मकाले येन बद्धः पिंडस्तदानमुत्तमम् ॥ १५ ॥ शाकप्रदाता नरकं
यमलोकं न पश्यति ॥ वज्रदः सोमलोकं च वसेदाभूतसंघवम् ॥ १६ ॥ सुप्ते देवे यथाशक्ति हन्यासु प्रतिमासु च ॥ पुष्पवज्रप्रदानेन सन्तानं नैव
हीयते ॥ १७ ॥ चन्दनागुरुधूपं च चातुर्मास्ये प्रयच्छति ॥ पुत्रपौत्रसमायुक्तो विष्णुरूपो भवेन्नरः ॥ १८ ॥ सुप्ते देवे जगन्नाथे फलदानं प्रय
च्छति ॥ विप्राय वेदविदुषे यमलोकं न पश्यति ॥ १९ ॥ विद्यादानं च गोदानं भूमिदानं प्रयच्छति ॥ विष्णुप्रीत्यर्थमेवेह स तारयति पूर्व
जान् ॥ २० ॥ गुडसंघवतैलादिमधुतिलतिलान्नदः ॥ देवतायाम्समुदिश्य तासां लोकं प्रयाति हि ॥ २१ ॥ चातुर्मास्ये तिलान्दत्त्वा न भूयः
स्तनपो भवेत् ॥ यवप्रदाता वसते वासवं लोकमक्षयम् ॥ २२ ॥ ह्रूयेत हव्यं वह्नी च दानं दद्याद्विजातये ॥ गावः सुपूजिताः कार्याश्चातुर्मास्ये
यस्तु प्रच्युतः ॥ दिवसेदिवसे तस्य वर्द्धते च प्रतिश्रुतम् ॥ २५ ॥ तस्मान्नैव प्रतिश्राव्यं स्वल्पमप्याशु दीयते ॥ तावद्विवर्द्धते दानं यावत्तत्र
दिद्राश्चतुर्दश ॥ अतस्तु सर्वदा देयं नरैर्यत् प्रतिश्रुतम् ॥ २८ ॥ अन्यस्मै न प्रदातव्यं प्रदत्तं नैव हारयेत् ॥ चातुर्मास्येषु यः शय्यां द्विजाभ्याय
देयं वित्तानुसारतः ॥ सर्वदानानि विप्रेभ्यो ददत्सुप्ते जगद्गुरो ॥ ३१ ॥ आत्मानं पूर्वजेः सार्द्धं स मोचयति पातकात् ॥ गौर्ध्वं तिलपात्रं च
यस्तुप्यधिदेवतं च यस्मिन्समुदिश्य ददाति युक्तः ॥ ३४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वर
क्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने चातुर्मास्यमाहात्म्ये ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यदानमहिमवर्णनं नाम पञ्चत्रिंशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥
॥ २३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इदमस्तुप्रदो विष्णुलोकश्चेदरुचिः सदा ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन चातुर्मास्ये त्यजेच्च तत् ॥ १ ॥

नारायणस्य प्रीत्यर्थं तदेवाव्ययमाप्यते ॥ मर्त्यस्य जति श्रद्धावासोऽन्तर्फलभागभवेत् ॥ २ ॥ कास्यभाजनसत्यागाजायते भूपतिर्भुवि ॥
 पालाशपत्रे भुजानो ब्रह्मध्वस्यत्वमश्नुते ॥ ३ ॥ ताप्रपत्रे न भुजति कदाचिद्वा गृही नरः ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण ताप्रपत्रं विवर्जयेत् ॥ ४ ॥
 अर्कपत्रेषु भुजानोऽनुपमं लभते फलम् ॥ वृषपत्रेषु भोक्तव्यं चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ ५ ॥ अश्वत्थपत्रसंभोगः कार्यो बुधजनैः सदा ॥ एकात्र
 भोजी राजा स्यात्सकले भूमिमण्डले ॥ ६ ॥ तथा च लवणत्यागात्सुभगो जायते नरः ॥ गोधूमात्रपरित्यागाजायते जनवह्मभः ॥ ७ ॥
 अशाकभोजी दीर्घायुश्चातुर्मास्येऽभिजायते ॥ रसत्यागान्महाप्राणी मधुत्यागात्सुलोचनः ॥ ८ ॥ मुद्गत्यागाद्रिपुत्री राजमापाद्
 वादयता ॥ अथासिस्तुलुत्यागाच्चातुर्मास्येऽभिजायते ॥ ९ ॥ फलत्यागाद्गुह्यसुतस्तेलत्यागारसुहृदिता ॥ ज्ञानी तुवरिसंस्यागाद्गलं वीर्यं
 सदैव हि ॥ १० ॥ मार्गमांसपरित्यागात्त्रकं न च पश्यति ॥ शौकरस्य परित्यागाद्ब्रह्मवासप्रवाप्नुयात् ॥ ११ ॥ ज्ञानं लावकसन्त्यागादाज्यत्यागे
 ब्रह्मसुखम् ॥ आसवं सम्परित्यज्य सुक्तिस्तस्य न दुर्लभा ॥ १२ ॥ सवलः कनकत्यागाद्रूपत्यगेन मानुषः ॥ दधिदुग्धपरित्यागी गोलोके सुख
 भाग्भवेत् ॥ १३ ॥ ब्रह्मा पायससंस्यागात्सिप्रात्यागान्महेस्वरः ॥ कन्दर्पोऽपूपसंस्यागान्मोदकत्याजकः सुखी ॥ १४ ॥ गृहाथमपरित्यागी बाह्या
 श्रमनिवेकः ॥ चातुर्मास्यं हरिप्रीत्यै न मातुजेऽरे शिशुः ॥ १५ ॥ गृपो मरीचसंस्यागाच्छुण्ठीत्यागेन सत्कविः ॥ शर्करायाः परित्यागाजायते
 राजपूजितः ॥ १६ ॥ गुडत्यागान्महाभूतिस्तथा दाडिमवर्जनात् ॥ रक्तवस्त्रपरित्यागाजायते जनवह्मभः ॥ १७ ॥ पट्टकूलपरित्यागादस्य स्वर्ग
 भाप्नुयात् ॥ माषाक्षरकात्रस्य त्यागात्रैव पुनर्भवः ॥ १८ ॥ कृष्णवस्त्रं सदा त्याज्यं चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ सूर्यसंदर्शनाच्छुद्धिर्नैलवस्त्रस्य दर्श
 नात् ॥ १९ ॥ चंदनस्य परित्यागाद्वाधवं लोकमश्नुते ॥ कर्पूरस्य परित्यागाद्यावर्जीवं महाधनी ॥ २० ॥ कुसुमस्य परित्यागात्रैव पश्येच्चमाल
 यम् ॥ केशरस्य परित्यागान्मनुष्यो राजवह्मभः ॥ २१ ॥ यक्षकर्मसंस्यागाद्ब्रह्मलोके महीयते ॥ ज्ञानी पुष्पपरित्यागाच्छ्रयात्यागे महत्सु
 खम् ॥ २२ ॥ भार्वाजियोगं नामोति चातुर्मास्ये न संशयः ॥ अलीकवादसंस्यागान्मोक्षद्वारमपावृत्तम् ॥ २३ ॥ परमर्मप्रकाशश्च सद्यः पापसमा
 गमः ॥ चातुर्मास्ये हरौ सुप्ते परनिन्दां विवर्जयेत् ॥ २४ ॥ परनिन्दा महापापं परनिन्दा महाभयम् ॥ परनिन्दा महदुःखं न तस्याः पातकं
 परम् ॥ २५ ॥ केवलं निन्दने चैव तत्पापं लभते गुरु ॥ यथा शृण्वान एव स्यात्पातकी न ततः परः ॥ २६ ॥ केशसंस्कारसंस्यागात्तापत्रयविव
 र्जितः ॥ नखरोमघरो यस्तु हरौ सुप्ते विशेषतः ॥ २७ ॥ दिवसेदिवसे तस्य गंगास्नानफलं भवेत् ॥ २८ ॥ सर्वोपायेर्विष्णुरेव प्रसादो योगिध्येयः
 प्रवरेः सर्ववर्णैः ॥ विष्णोर्नाम्ना मुच्यते घोरबन्धाच्चातुर्मास्ये स्मर्यतेऽसौ विशेषात् ॥ २९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहिता
 यां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने चातुर्मास्यमाहात्म्ये ब्रह्मनारदसंवादे इष्टवस्तुपरित्यागमहिमवर्णननाम पञ्चशततृतीया
 शततमोऽध्यायः ॥ २३६ ॥ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कदा विधिनियमो च कर्तव्यो विष्णुसन्निधौ ॥ युष्मद्राक्ष्यामृतं पीत्वा तृप्तिमम
 न विधत्ते ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ कर्कसंक्रांतिदिवसे विष्णुं संपूज्य भक्तिः ॥ फलैरर्घ्यः प्रदातव्यः शस्तजंफलैः शुभैः ॥ २ ॥
 जंबूद्वीपस्य संज्ञेयं फलेन च विजायते ॥ मन्त्रेणानेन विप्रैर्द्र श्रद्धाधर्मसुसंयतैः ॥ ३ ॥ षण्मासाभ्यंतरे मृत्युर्वत्र कापि भवेन्मम ॥
 तन्मया वासुदेवाय स्वयमात्मा निवेदितः ॥ ४ ॥ ॥ इति मंत्रेणाध्ययम् ॥ ॥ ततो विधिनियमो च ब्रह्मो भक्त्या हरेः पुरः ॥
 चातुर्मास्ये समायाते सर्वलोकमहासुखे ॥ ५ ॥ विधिवेदविधिः कार्यो निषेधो नियमो मतः ॥ विधिश्चैव निषेधश्च द्वित्रौ विष्णुरेव
 हि ॥ ६ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सेव्य एव जनार्दनः ॥ विष्णोः कथा विष्णुपूजा ध्यानं विष्णोर्नैतिस्तथा ॥ ७ ॥ सर्वमेव हरिप्रीत्या
 यः करोति स सुक्तिभाक् ॥ वर्णाश्रमविधेर्मूर्तिः सत्यो विष्णुः सनातनः ॥ ८ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण जन्मकृपादिनाशनम् ॥ हरिरेव
 व्रताद्वाहो व्रतं देहेन कारयेत् ॥ देहोऽयं तपसा शोध्यः सुप्ते देवे तपोनिधौ ॥ ९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ किं व्रतं किं तपः प्रोक्तं ब्रह्मन्निहि सवि
 स्तरम् ॥ सुप्ते देवे मया कार्यं कृतं यच्च महाफलम् ॥ १० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ व्रतं विष्णुव्रतं विद्धि विष्णुभक्तिसमन्वितम् ॥ तपश्च धर्मवर्ति
 त्वं कृच्छ्रादिकमथापि वा ॥ ११ ॥ शृणु व्रतस्य माहात्म्यं वक्ष्यामि प्रथमं तव ॥ ब्रह्मचर्यव्रतं सारं व्रतानामुत्तमं व्रतम् ॥ १२ ॥ ब्रह्मचर्यं तपः
 सारं ब्रह्मचर्यं महत्फलम् ॥ क्रियासु सकलास्त्वेव ब्रह्मचर्यं विवर्द्धयेत् ॥ १३ ॥ ब्रह्मचर्यप्रभावेण तप उग्रं प्रवर्तते ॥ ब्रह्मचर्यात्परं नास्ति धर्मसाधनं
 सुतमम् ॥ १४ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण सुप्ते देवे गुणोत्तरम् ॥ महाव्रतमिदं लोके तन्निबोध सदा द्विज ॥ १५ ॥ नारायणमिदं कर्म यः करोति न
 लिप्यते ॥ शतत्रयं षष्ठ्युतं दिनमाहुश्च वत्सरे ॥ १६ ॥ तत्र नारायणो देवः पूज्यते व्रतकारिभिः ॥ सत्क्रियामसुकीं देव कारयिष्यामि निश्चयः
 ॥ १७ ॥ कुरुते तद्व्रतं प्राहुः सुप्ते देवे गुणोत्तरम् ॥ वद्विहोमो विप्रभक्तिः श्रद्धा धर्मं मतिः शुभा ॥ १८ ॥ सत्संगो विष्णुपूजा च सत्यवादो वया
 वृद्धिः ॥ आर्जवं मधुरा वाणी सच्चरित्रे सदा रतिः ॥ १९ ॥ वेदपाठस्तथाऽस्तेयमहिंसा ह्रीः क्षमा दमः ॥ निर्लोभताऽक्रोधता च निर्माहोऽममताऽर
 तिः ॥ २० ॥ श्रुतिक्रियापरं ज्ञानं कृष्णापितमनोगतिः ॥ एतानि यस्य तिष्ठति व्रतानि ब्रह्मवित्तम् ॥ २१ ॥ जीवन्मुक्तो नारः प्रोक्तो नैव लिप्य
 ति पातकैः ॥ व्रतं कृतं सकृदपि सदैव हि महाफलम् ॥ २२ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण ब्रह्मचर्यादिसेवनम् ॥ अत्रनेन गतं येषां चातुर्मास्यं सदा
 नृणाम् ॥ २३ ॥ धर्मस्तेषां वृथा सद्भिस्तत्त्वज्ञैः परिकीर्तितः ॥ सर्वेषामेव वर्णानां व्रतचर्या महाफलम् ॥ २४ ॥ स्वरूपापि विहिता वत्स चातुर्मा
 स्ये सुखप्रदा ॥ सर्वत्र दृश्यते विष्णुव्रतसेवापरैर्नृभिः ॥ २५ ॥ चातुर्मास्ये समायाते पालयेत्तत्प्रयत्नतः ॥ २६ ॥ भजस्व विष्णुं दिजवद्वितीयं
 वेदप्रभेदमयमूर्तिमजं विराजम् ॥ यत्प्रसादाद्भवति मोक्षमहातरुस्थस्तापं न यास्यति भवार्कसमुद्रं तम् ॥ २७ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराणे एका
 शीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये व्रतमहिमवर्णननाम सप्तविं
 शदुत्तराशततमोऽध्यायः ॥ २३७ ॥ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तपः शृणुष्व विप्रैर्द्र विस्तरेण महामते ॥ यस्य श्रवणमात्रेण चातुर्मास्येऽ
 वनाशनम् ॥ १ ॥ षोडशैरुपचारैश्च विष्णोः पूजा सदा तपः ॥ ततः सुप्ते जगन्नाथे महत्तप उदाहृतम् ॥ २ ॥ करणं पंचयज्ञानां
 सततं तप एव हि ॥ तन्निवेद्य हरौ चैव चातुर्मास्ये महत्तपः ॥ ३ ॥ ऋतुयानं गृहस्थस्य तप एव सदैव हि ॥ चातुर्मास्ये हरिप्रीत्यै तन्निषेधं
 महत्तपः ॥ ४ ॥ सत्यवादस्तपो नित्यं प्राणिनां भुवि दुर्लभम् ॥ सुप्ते देवपतीं कुर्वन्नंतफलभागभवेत् ॥ ५ ॥ अहिंसादिगुणानां च पालनं सततं
 तपः ॥ चातुर्मास्ये त्यक्तवैरं महत्तप उदारधीः ॥ ६ ॥ तप एव महन्मर्त्यः पंचायतनपूजनम् ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण हरिप्रीत्या समाचरेत् ॥ ७ ॥
 ॥ नारद उवाच ॥ ॥ पंचायतनसंज्ञेयं कस्योक्ता सा कथं भवेत् ॥ कथं पूजा च कर्तव्या विस्तरेणाशु तद्वद् ॥ ८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 ॥ नारद उवाच ॥ ॥ पंचायतनसंज्ञेयं कस्योक्ता सा कथं भवेत् ॥ कथं पूजा च कर्तव्या विस्तरेणाशु तद्वद् ॥ ८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 ॥ नारद उवाच ॥ ॥ पंचायतनसंज्ञेयं कस्योक्ता सा कथं भवेत् ॥ कथं पूजा च कर्तव्या विस्तरेणाशु तद्वद् ॥ ८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥

पुष्पे चतुर्मास्ये विशेषतः ॥ १० ॥ नैऋतं दलमास्थाय भगवान्दुष्टदंष्ट्रा ॥ गृहस्थस्य सदा शत्रुविनाशं विदधाति सः ॥ ११ ॥ नैऋत्यकोणं
 विष्णुं पूजयेत्सर्वदा बुधः ॥ सुगन्धचन्दनैः पुष्पैर्नैवेद्यैश्चातिशोभनैः ॥ १२ ॥ गोत्रजा वायुकोणे तु पूजनीया सदा बुधैः ॥ पुत्रपौत्रप्रबुद्धयर्थं
 सुमनोभिर्मनोहरैः ॥ १३ ॥ ऐशाने भगवान्दुष्टः श्वेतपुष्पैः सदाऽर्चितः ॥ अपमृत्युविनाशाय सर्वदोषापनुत्तये ॥ १४ ॥ जागर्ति महिमा यस्य
 ब्रह्माद्यैर्नैव लिख्यते ॥ पंचायतनमेतद्धि पूज्यते गृहमेधिभिः ॥ १५ ॥ तप एतत्सदा कार्यं चतुर्मास्ये महाफलम् ॥ पर्वकालेषु गर्वेषु दानं देयं तपः
 सदा ॥ चतुर्मास्ये विशेषेण तन्मन्त्रं प्रजायते ॥ १६ ॥ शौचं तु द्विविधं ब्राह्मं ब्राह्ममाभ्यन्तरं सदा ॥ जलशौचं तथा बाह्यं श्रद्धया चांतरं भवेत् ॥
 ॥ १७ ॥ इन्द्रियाणां ग्रहः कार्यस्तपसो लक्षणं परम् ॥ निवृत्त्येन्द्रियलौक्यं च चतुर्मास्ये महत्तपः ॥ १८ ॥ इन्द्रियाभ्यान्पत्रियस्य सततं सुख
 मेधते ॥ नरके पात्यते प्राणिस्तेरेषोत्पथगानिभिः ॥ १९ ॥ ममताकृपिणीं आर्ही दुष्टा निर्भर्त्स्य निग्रहेत् ॥ तप एव सदा पुंसां चतुर्मास्येऽभिगौर
 वम् ॥ २० ॥ काम एव महाशत्रुस्तमेकं निर्जयेद्दुष्टम् ॥ जितकामा महात्मानस्तेजितं निखिलं जगत् ॥ २१ ॥ एतच्च तपसो मूलं तपसो मूलमेव
 तत् ॥ सर्वदा कामविजयः संकल्पविजयस्तथा ॥ २२ ॥ तदेव हि परं ज्ञानं कामो येन प्रजीयते ॥ महत्तपस्तदेवाप्तुं चतुर्मास्ये फलोत्तमम् ॥ २३ ॥
 लोभः सदा परित्याज्यः पापं लोभे समास्थितम् ॥ तपस्तस्यैव विजयश्चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ २४ ॥ मोहः सदाऽविवेकश्च वर्जनीयः प्रयत्नतः ॥
 तेन त्यक्तो नरो ज्ञानी न ज्ञानी मोहसंश्रयात् ॥ २५ ॥ मद एव मनुष्याणां शरीरस्थो महारिपुः ॥ सदा स एव निग्राह्यः सुप्ते देवे विशेषतः ॥ २६ ॥
 मानः सर्वेषु भूतेषु वसत्येव भयावहः ॥ क्षमया तं विनिर्जित्य चतुर्मास्ये गुणाधिकः ॥ २७ ॥ मात्सर्यं निर्जयेत्प्राज्ञो महापातककारणम् ॥ चतुर्मास्ये
 जितं तेन त्रेलोक्यममरैः सह ॥ २८ ॥ अहंकारसमाकांता मुनयो विजितेन्द्रियाः ॥ धर्ममार्गं परित्यज्य कुर्वन्त्युन्मार्गजां क्रियाम् ॥ २९ ॥ अहंकारं परि
 त्यज्य सततं सुखमाप्नुयात् ॥ चतुर्मास्ये विशेषेण तस्य त्यागे महाफलम् ॥ ३० ॥ एतद्धि तपसो मूलं यदेतन्मनसस्त्यजेत् ॥ त्यक्तेष्वेतेषु सर्वेषु पर
 ब्रह्ममयो भवेत् ॥ ३१ ॥ प्रथमं कायशुद्धयर्थं प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ शयने देवदेवस्य विशेषेण महत्तपः ॥ ३२ ॥ हरेस्तु शयने नित्यमेकांतरसु
 पोषणम् ॥ यः करोति नरो भक्त्या न स गच्छेद्यमालयम् ॥ ३३ ॥ हरिस्वापे नरो नित्यमेकभक्तं समाचरेत् ॥ दिवसेदिवसे तस्य द्वादशाहफलं
 लभेत् ॥ ३४ ॥ चतुर्मास्ये नरो यस्तु शाकाहारपरो यदि ॥ पुण्यं ऋतुसहस्राणां जायते नात्र संशयः ॥ ३५ ॥ चतुर्मास्ये नरो नित्यं चांद्राय
 णव्रतं चरेत् ॥ एकैकमासे तत्पुण्यं वर्णितं नैव शक्यते ॥ ३६ ॥ सुप्ते देवे च पाराकं यः करोति विशुद्धधीः ॥ नारी वा श्रद्धया युक्ता शतजन्माद्य
 नाशनम् ॥ ३७ ॥ कृच्छ्रसेवी भवेद्यस्तु सुप्ते देवे जनार्दने ॥ पापराशिं विनिर्धूय वैकुण्ठे गणतां व्रजेत् ॥ ३८ ॥ तप्तकृच्छ्रपरो यस्तु सुप्ते देवे जना
 र्दने ॥ कीर्तिं संप्राप्य वा पुत्रं विष्णुसाधुज्यतां व्रजेत् ॥ ३९ ॥ दुग्धाहारपरो यस्तु चतुर्मास्येऽभिजायते ॥ तस्य पापसहस्राणि विलयं याति
 देहिनः ॥ ४० ॥ मिताश्रानकृद्दीर्घश्चातुर्मास्ये नरो यदि ॥ निर्धूय सकलं पापं वैकुण्ठपदमाप्नुयात् ॥ ४१ ॥ एकाग्रानकृन्मर्त्यो न रोगैरभि
 भूयते ॥ अक्षारलवणाशी च चतुर्मास्ये न पापभाक् ॥ ४२ ॥ कृताहारो महापापैर्निर्मुक्तो जायते ध्रुवम् ॥ हरिसुदिश्य मासेषु चतुर्षु च न
 संशयः ॥ ४३ ॥ कन्दमूलाशनकरः पूर्वजान्सह चात्मना ॥ उद्धृत्य नरकाद्दोराद्याति विष्णुसलोकताम् ॥ ४४ ॥ नित्यानुप्राशनकरश्चातुर्मास्ये
 यदा भवेत् ॥ दिनेदिनेऽथमेधस्य फलमाप्नोत्यसंशयम् ॥ ४५ ॥ शीतवृष्टिसहो यस्तु चतुर्मास्ये नरो भवेत् ॥ हरिप्रीत्यै जगन्नाथस्तस्यात्मानं
 प्रयच्छति ॥ ४६ ॥ महापाराकसंज्ञं तु महत्तप उदाहृतम् ॥ मासैकमुपवासेन सर्वं पूर्णं प्रजायते ॥ ४७ ॥ देवस्वापदिनादौ तु यावत्पवित्रद्वादशी ॥
 पवित्रद्वादशीपूर्वं यावच्छ्रवणद्वादशी ॥ ४८ ॥ महापाराकमेतद्धि द्वितीयं परिकीर्तितम् ॥ श्रवणद्वादशीपूर्वं प्राप्ता चाश्विनद्वादशी ॥ ४९ ॥ महापाराकं
 तृतीयं प्राज्ञैश्च समुदाहृतम् ॥ आश्विनद्वादशी चादौ प्राप्ता देवसुबोधिनी ॥ ५० ॥ महापाराकमेतद्धि चतुर्थं परिकथ्यते ॥ एतेषामेकमपि च
 नारी वा पुरुषोऽपि वा ॥ ५१ ॥ यः करोति नरो भक्त्या स च विष्णुः सनातनः ॥ इदं च सर्वतपसां महत्तप उदाहृतम् ॥ ५२ ॥ दुष्करं
 दुर्लभं लोके चतुर्मास्ये मखाधिकम् ॥ दिवसेदिवसे तस्य यज्ञाद्युत्तमं स्मृतम् ॥ ५३ ॥ महत्तप इदं येन कृतं जगति दुर्लभम् ॥
 इदमेव महापुण्यमिदमेव महत्सुखम् ॥ इदमेव परं श्रेयो महापाराकसेवनम् ॥ ५४ ॥ नारायणो वसेद्देहे ज्ञानं तस्य प्रजायते ॥
 जीवन्मुक्तः स भवति महापातककारकः ॥ ५५ ॥ तावद्भर्जति पापानि नरकास्तावदेव हि ॥ तावन्मायासहस्राणि यावन्मासो
 पवासकः ॥ ५६ ॥ चतुर्मास्युपवासी यो यस्य प्राणिगो भवेत् ॥ सोऽपि हत्यासहस्राणि त्यक्त्वा निष्कल्मषो भवेत् ॥ ५७ ॥
 य इदं श्रावयेन्मर्त्यो यः पठेत्सततं स्वयम् ॥ ५८ ॥ सोऽपि वाचस्पतिसमः फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ ५९ ॥ इदं पुराणं परमं पवित्रं
 शृण्वन्मृण्वन्पापविशुद्धिहेतु ॥ नारायणं तं मनसा विचिन्त्य मृतोऽभिगच्छत्यमृतं सुराधिकम् ॥ ६० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति
 साहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चतुर्मास्यमाहात्म्ये तपोमहिमावर्णनं नामाष्ट
 त्रिंशदुत्तराद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २३८ ॥ ॥ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ उपचरैः षोडशभिः पूजनं क्रियते कथम् ॥ ते के षोडश भावाः
 स्युर्नित्यं ये शयने हरेः ॥ १ ॥ एतद्विस्तरतो ब्रूहि पृच्छतो मे प्रजापते ॥ तत्र प्रसादमासाद्य जगत्पूज्यो भवाम्यहम् ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 विष्णुभक्तिर्ददा कार्या वेदशास्त्रविधानतः ॥ वेदमूलमिदं सर्वं वेदो विष्णुः सनातनः ॥ ३ ॥ ते वेदा ब्राह्मणाधारा ब्राह्मणाश्चाग्निदेवताः ॥ अग्नौ
 प्रास्ताहुतिर्विप्रो यज्ञे देवं यजन्सदा ॥ ४ ॥ जगत्संसारयेत्सर्वं विष्णुपूजार्तः सदा ॥ नारायणः स्मृतो ध्यातः केशादुःखादिनाशनः ॥ ५ ॥ चातु
 र्मास्ये विशेषेण जलरूपगतो हरिः ॥ जलादन्नानि जायन्ते जगतां तृतिहेतवे ॥ ६ ॥ विष्णुदेहांशसंभूतं तदन्नं ब्रह्म इष्यते ॥ तदन्नं विष्णवे दत्त्वा
 द्वावाहनपुरःसरम् ॥ ७ ॥ पुनर्जन्मजराकेशसंस्कारैर्नाभिभूयते ॥ आकाशसंभवो वेद एक एव पुराऽभवत् ॥ ८ ॥ ततो यज्ञः सामसंज्ञामृग्वेदः
 प्राप भूतये ॥ ऋग्वेदोऽभिहितः पूर्वं यज्ञः सहस्रशीर्षेति च ॥ ९ ॥ षोडशर्चं महासूक्तं नारायणमयं परम् ॥ तस्यापि षाठमात्रेण ब्रह्महत्या निव
 र्तेते ॥ १० ॥ विप्रः पूर्वं न्यसेद्देहे स्मृत्युक्तेन निजे बुधः ॥ ततस्तु प्रतिमायां च शालग्रामे विशेषतः ॥ ११ ॥ क्रमेण च ततः कुर्यात्पश्चाद्वावाहना
 दिकम् ॥ आवाह्य सकलं रूपं वैकुण्ठस्थानसंस्थितम् ॥ १२ ॥ कौस्तुभेन विराजंतं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ दंडहस्तं शिखासूत्ररहितं पीनवास
 सम् ॥ १३ ॥ महासंन्यासिनं ध्यायेच्चतुर्मास्ये विशेषतः ॥ एवं रूपमयं विष्णुं सर्वपापौघहारिणम् ॥ १४ ॥ आवाहयेच्च पुरतो ध्यानसंस्वं द्विजोत्तम ॥
 ऋचा प्रथमया चास्यांकारादिसमुदीर्णया ॥ १५ ॥ द्वितीयया चासनं च पार्श्वेऽथ समन्वितम् ॥ सोवर्णान्यासनान्येषां मनसा परिचिन्तयेत् ॥ १६ ॥
 चिन्तनेर्भक्तियोगेन परिपूर्णं च तद्वदेत् ॥ पाद्यं तृतीयया कार्यं गंगां तत्र स्मरेद्बुधः ॥ १७ ॥ अर्घ्यः कार्यस्ततो विष्णोः सरिद्धिः सप्तसागरैः ॥
 पुनराचमनं कार्यममृतं जगत्पते ॥ १८ ॥ निभिराचमनेः शुद्धिर्ब्राह्मणस्य निगद्यते ॥ अद्रिस्तु प्रकृतिस्थाभिर्हीनाभिः फेनबुद्धेः ॥ १९ ॥ हस्तकण्ठ

तालुगाभिश्च यथावर्णं द्विजातयः ॥ शुद्धेरन्त्री च शुद्धश्च सकृत्स्पृष्टाभिरन्तः ॥ २० ॥ पञ्चम्याऽऽचमनं कार्यं भक्तियुक्तेन चेतसा ॥ भक्तिमाहो हवी
 केशो भक्त्याऽऽत्मानं प्रयच्छति ॥ २१ ॥ ततः सुवासितैस्तोयैः सर्वेष्वधिसमन्वितैः ॥ शोबोक्तेः स्वर्णचंदैः स्नानं देवस्य कारयेत् ॥ २२ ॥ तीर्थो
 दकेः श्रद्धया च मनसा समुपाहते ॥ अश्रद्धया रत्नराशिः प्रदत्तो निष्फलो भवेत् ॥ २३ ॥ वार्यपि श्रद्धया दत्तमनंतत्वाय कल्पते ॥ चातुर्मास्ये
 विशेषेण श्रद्धया पूयते नरः ॥ २४ ॥ पृथ्वा स्नानं ततः कार्यं पुनराचमनं भवेत् ॥ दद्याच्च वाससी स्वर्णसहिते भक्तिशक्तितः ॥ २५ ॥ आच्छादितं
 जगत्सर्वं वस्त्रेणाच्छादितो हरिः ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण वस्त्रदानं महाफलम् ॥ २६ ॥ पुनराचमनं देयं यतये विष्णुरूपिणे ॥ वस्त्रदानं च सप्तम्या
 कार्यं विष्णोर्मुनीश्वर ॥ २७ ॥ यज्ञोपवीतमष्टम्या तच्चाध्यात्मतया शृणु ॥ सूर्यकोटिसमस्पर्शं तेजसा भास्वरं तथा ॥ २८ ॥ क्रोधाभिपूते विपे तु
 तडित्कोटिसमप्रभम् ॥ मूर्धेन्दुवह्निसंयोगाद्गुणत्रयसमन्वितम् ॥ २९ ॥ त्रयीमयं ब्रह्मविष्णुरुद्ररूपं त्रिविधम् ॥ यस्य प्रभावाद्भिन्नं मानवो द्विज
 उच्यते ॥ ३० ॥ जन्मना जायते शुद्धः संस्काराद्विज उच्यते ॥ शापातुग्रहसामर्थ्यं तथा क्रोधः प्रसन्नता ॥ ३१ ॥ त्रेलोक्यमपरात्वं च ब्राह्मणादेव
 जायते ॥ न ब्राह्मणसमो बन्धुर्वं ब्राह्मणसमा गतिः ॥ ३२ ॥ न ब्राह्मणसमः कश्चित्त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ दत्तोपवीते ब्रह्मण्ये सुते देवे जनार्दने ॥
 ॥ ३३ ॥ सर्वं जगद्ब्रह्ममयं संजातं नात्र संशयः ॥ नवम्या च सुलेपश्च कर्तव्यो यज्ञसूते ॥ ३४ ॥ सुयज्ञसर्वमौलिस्तो विष्णुर्देव जगद्गुरुः ॥ तेना
 प्यायितमेतद्धि वासितं यशसा जगत् ॥ ३५ ॥ तेजसा भास्करो लोके देवत्वं प्राप्य मानवः ॥ ब्रह्मलोकादिके लोके योऽस्ते चंदनमयः ॥ ३६ ॥
 चंदनालेपमुभयं विष्णुं पश्यति मानवाः ॥ न ते यमपुरं याति चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ ३७ ॥ दशम्या पुष्पपूजा च भक्तिपूजा तथैव च ॥
 पुष्पे चैव सदा लक्ष्मीर्विसर्तयेव निरंतरम् ॥ ३८ ॥ लक्ष्म्याः सर्वत्र गामिन्या दोषो नैव प्रजायते ॥ यथा सर्वमयो विष्णुर्न दोषैरुपभूयते ॥ ३९ ॥
 तथा सर्वमयी लक्ष्मीः सतीत्यात्रैव हीयते ॥ प्रतिभास च सर्वांस्तु सर्वभूतेषु नित्यम् ॥ ४० ॥ मनुष्यदेवपितृषु पुष्पपूजा विधीयते ॥ पुष्पैः संपूजि
 तो येन हरिरेकः श्रिया सह ॥ ४१ ॥ आब्रह्मस्तंबपर्यंतं पूजितं तेन वै जगत् ॥ अतः सुश्रुतकुसुमैर्विष्णुं संपूजयेत्तदा ॥ ४२ ॥ चातुर्मास्यं
 विशेषेण भक्तियुक्तः सदा शुचिः ॥ भक्त्या सुविहिता ब्रह्मपुष्पपूजा नरैर्यदि ॥ ४३ ॥ ययं काममभिध्यायेत्तस्य सिद्धिर्निरंतरा ॥ पुष्पैरुपचितं
 विष्णुं यज्जप्ये प्रणमति च ॥ ४४ ॥ तेषामप्यक्षया लोकाश्चातुर्मास्येऽधिकं फलम् ॥ एकादश्या भूपदानं कर्तव्यं यतये हरो ॥ ४५ ॥ वनस्पति
 रत्नो विष्णो गंधाढ्यो गन्ध उत्तमः ॥ आग्नेयः सर्वदेवानां धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥ ४६ ॥ इमं यज्ञं समुच्चार्य भूपमायुज्यं शुभम् ॥ दद्याद्भगवतं
 नित्यं चातुर्मास्ये महाफलम् ॥ ४७ ॥ कर्पूरचन्दनदलेः सितामधुसमन्वितम् ॥ मांसीजटाभिः सहितं सुते देवेऽथ सज्ज ॥ ४८ ॥ देवा प्राणेन
 तुज्जति धूपं प्राणहरं शुभम् ॥ द्वादश्या दीपदानं तु कर्तव्यं मुक्तिमिच्छुभिः ॥ ४९ ॥ दीपः सर्वेषु कार्येषु प्रथमस्तेजसां पतिः ॥ दीपस्तमोवना
 शाय दीपः कान्तिं प्रयच्छति ॥ ५० ॥ तस्मादीपप्रदानेन प्रीयतां मे जनार्दनः ॥ अयं पौराणजो मन्त्रो वेदेभ्यः समन्वितः ॥ दीपप्रदा
 ने सकलः प्रयुक्तो नाशयेद्दुःखम् ॥ ५१ ॥ चातुर्मास्ये दीपदानं कुरुते यो हरेः पुरः ॥ तस्य पापघ्नो राशिनर्मेषादपि दहते
 ॥ ५२ ॥ तावत्पापानि गर्जति तावद्भिभेति पातकी ॥ यावन्न विहितो भास्वान्दीपो नारायणालये ॥ ५३ ॥ दर्शनादपि दी
 पस्तु सर्वसिद्धिर्नृणां भवेत् ॥ ५४ ॥ कामनां यां समुद्दिश्य दीपं कारयेत् हरो ॥ सासा सिद्ध्यति निर्विघ्ना सुप्रेजन्ते गुणोत्तरम् ॥ ५५ ॥
 पंचायतनसंस्थेषु तथा देवेषु पंचसु ॥ विहितं दीपदानं च चातुर्मास्ये महाफलम् ॥ ५६ ॥ एको विष्णुस्तुष्यते मुक्तिदाता नित्यं ध्यातः पूजितः
 संस्तुतश्च ॥ यच्चाभीष्टं यच्च गेहे शुभं वा तत्तदेयं मुक्तिहेतोर्नृण्यैः ॥ ५७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे
 हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये तपोऽधिकारपोडशोपचारदीपमहिमवर्णननामैकोनचत्वारिंशदुत्तर
 द्वाविंशततमोऽध्यायः ॥ २३९ ॥ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ हरेर्दीपस्तु महीपादधिकोऽयं प्रकुर्वतः ॥ वैकुण्ठवास एव त्वान्प्रमैश्वर्यमवाप्ति
 तम् ॥ १ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ दीपोऽयं विष्णुभवने मन्त्रवद्विहितो नरैः ॥ सदा विशेषफलदश्चातुर्मास्येऽधिकः कथम् ॥ २ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ विष्णुर्नित्याधिदेवं मे विष्णुः पूज्यः सदा मम ॥ विष्णुमेतं सदा ध्याये विष्णुर्मतः परो हि सः ॥ ३ ॥ स विष्णु
 वल्लभो दीपः सर्वदा पापहारकः ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण कामनासिद्धिकारकः ॥ ४ ॥ विष्णुर्दीपेन संतुष्टो यथा भवति पुत्रक ॥ तथा यज्ञसहस्रं
 वरं नैव प्रयच्छति ॥ ५ ॥ स्वरूपव्ययेन दीपस्य फलमानंतकं नृणाम् ॥ अनंतशयने प्राप्ते पुण्यसंख्या न विद्यते ॥ ६ ॥ तस्मात्सर्वात्मभावेन
 श्रद्धया संयुतेन च ॥ दीपप्रदानं कुरुते हरेः पापेन लिप्यते ॥ ७ ॥ उपचारैः पोडशोर्कथितरूपे हरो पुनः ॥ दीपप्रदाने विहिते सर्वमुद्द्योतितं
 जगत् ॥ ८ ॥ दीपादनंतरं ब्रह्मब्रह्मस्य च निवेदनम् ॥ त्रयोदश्या भक्तियुक्तेः कार्यं मोक्षपदस्थिते ॥ ९ ॥ अमृतं संपरित्यज्य यद्वं
 देवता अपि ॥ स्पृहयति गृहस्थस्य गृहद्वारगताः सदा ॥ १० ॥ हरो सुते विशेषेण प्रदेयः प्रत्यहं नरैः ॥ फलेस्त्वया विष्णुतुष्टये तत्कालममुदा
 हृतैः ॥ ११ ॥ तांबूलवल्लीपत्रैश्च तथा पूगफलेः शुभैः ॥ द्राक्षाज्जवाज्जफलेरक्रोडेर्दाडिमैरपि ॥ १२ ॥ बीजपूरफलेश्चैव दद्यादर्थ्यं सुभक्तितः ॥
 शंखतोयं समादाय तस्योपरि फलं शुभम् ॥ १३ ॥ मंत्रेणानेन विप्रेन्द्र केशवाय निवेदयेत् ॥ पुनराचमनं देयमन्नदानादनंतरम् ॥ १४ ॥ आर्तिक्यं
 च ततः कुर्यात्सर्वपापविनाशनम् ॥ चतुर्दश्या नमस्कुर्याद्विष्णवे यतिरूपिणे ॥ १५ ॥ पंचदश्या भ्रमः कार्यः सर्वदिक्षु द्विजेः सह ॥ सतसागरजे
 स्तोयैर्देतैर्यत्फलमाप्यते ॥ १६ ॥ तत्तोयदानाच्च हरेः प्राप्यते विष्णुवल्लभे ॥ चतुर्विंशमीभिश्च जगत्सर्वं चराचरम् ॥ १७ ॥ कान्तं भवति
 विप्राय्य तत्तीर्थगमनादिकम् ॥ पोडश्या देवसायुज्यं चिन्तयेद्योगवित्तमः ॥ १८ ॥ आत्मनश्च हरेर्नित्यं न मूर्तिं भावयेत्तदा ॥ मूर्तामूर्तस्वरूप
 त्वाद्दृश्यो भवति योगवित् ॥ १९ ॥ तस्मिन्दृष्टे निवर्तत सदसद्रूपजा किञ्च ॥ आत्मानं तेजसां मध्ये चिन्तयेत्सूर्यवर्चसम् ॥ २० ॥ अहमेव
 सदा विष्णुरित्यतमनि विचारयन् ॥ लभते वैष्णवं देहं जीवन्मुक्तो द्विजो भवेत् ॥ २१ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण योगयुक्तो द्विजो भवेत् ॥ इयं भक्तिः
 समादिष्टा मोक्षमार्गप्रदे हरो ॥ २२ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाय्यु
 पाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये दीपदानादिसायुज्यचिन्तनान्तर्भक्तिनिरूपणनाम चत्वारिंशदुत्तरद्वाविंशततमोऽध्यायः ॥ २४० ॥ ॥ ॥
 पाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये दीपदानादिसायुज्यचिन्तनान्तर्भक्तिनिरूपणनाम चत्वारिंशदुत्तरद्वाविंशततमोऽध्यायः ॥ २४० ॥ ॥ ॥
 ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एतत्ते पूजनं विष्णोः पोडशोपायसंभवम् ॥ कथितं यद्विजः कृत्वा प्राप्नोति परमं पदम् ॥ १ ॥ तथा च क्षत्रियविशां करणा
 न्मुक्तिरुत्तमा ॥ शुद्धाणां नाधिकारोऽस्मिन्स्त्रीणां नैव कदाचन ॥ २ ॥ ॥ कार्तिकेय उवाच ॥ ॥ शुद्धाणां च तथा स्त्रीणां धर्मं विस्तरतो
 वद ॥ केन मुक्तिर्भवेत्तेषां कृष्णस्याराधनं विना ॥ ३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ सच्चिदेरपि नो कार्या वेदाश्रयविचारणा ॥ न श्रोतव्या न
 पञ्चा च पठन्नरकभागभवेत् ॥ ४ ॥ पुराणानां नैव पाठः श्रवणं कारयेत्सदा ॥ स्पृष्टुं सुगुरोर्माद्यं न पाठः श्रवणादिकम् ॥ ५ ॥ ॥ स्कंद

उवाच ॥ सच्छूद्राः के समाख्यातास्तांश्च विस्तरतो वद ॥ के संतः के च शूद्राश्च सच्छूद्रा नामतश्च के ॥ ६ ॥ इत्थर उवाच ॥
 धर्माढा यस्य पत्नी स्यात्स सच्छूद्र उदाहृतः ॥ समानकुलरूपा च दशदोषविवर्जिता ॥ ७ ॥ उद्बोधा वेदविधिना स सच्छूद्रः प्रकीर्तितः ॥
 अक्लीबाऽव्यंगिनी शस्ता महारोगावदूषिता ॥ ८ ॥ अनिदिता शुभकला चक्षुरोगविवर्जिता ॥ बाधिर्यहीना चपला कन्धा मधुरभाषिणी ॥ ९ ॥
 दूषणेर्दशभिर्हीना वेदोक्तविधिना नरैः ॥ विवाहिता च सा पत्नी गृहिणी यस्य सर्वदा ॥ १० ॥ सच्छूद्रः स तु विज्ञेयो देवादीनां विभागकृत् ॥
 पुण्यकार्येषु सर्वेषु प्रथमं सा प्रकीर्तिता ॥ ११ ॥ तथा सुविहितो धर्मः संपूर्णफलदायकः ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण तया सह गुणाधिकः ॥ १२ ॥
 भार्यारतिः शुचिर्भृत्यादीनां पोषणतत्परः ॥ श्राद्धादिकारको नित्यमिष्टापूर्तप्रसाधकः ॥ १३ ॥ नमस्कारान्तमन्त्रेण नामसंकीर्तनेन च ॥ देवा
 स्तस्य च तुष्यन्ति पंचयज्ञादिकैः शुभैः ॥ १४ ॥ स्नानं च तर्पणं चैव वह्निहोमोऽप्यमंत्रकः ॥ ब्रह्मयज्ञोऽतिथेः पूजा पंचयज्ञात्र संत्यजेत् ॥ १५ ॥
 कार्यं स्त्रीभिश्च शूद्रेष्वहमंत्रं पंचयज्ञकम् ॥ पंचयज्ञैश्च संतुष्टा यथेषां पितृदेवताः ॥ १६ ॥ तथा पतिव्रतायाश्च पतिशुभ्रया सदा ॥ पतिव्रताया
 देहे तु सर्वे देवा वसन्ति हि ॥ १७ ॥ अतस्ताभ्यां समेताभ्यां धर्मादीनां समागमः ॥ यदोभयोर्मते पृष्टे संतुष्टाः पितृदेवताः ॥ १८ ॥ कार्यादीनां
 च सर्वेषां संगमस्तत्र नित्यदा ॥ चातुर्मास्ये समायाते विष्णुभक्त्या तयोः शिवम् ॥ १९ ॥ समानजातिसंभूता पत्नी यस्य धृता भवेत् ॥ पूर्वा
 भर्ताऽर्द्धभागी स्याद्वितीयस्य न किंचन ॥ २० ॥ अर्थकार्याधिकारोऽस्यास्तेन धर्मार्थधारिणी ॥ स्वैस्त्वं कृतं सदैव स्यात्तयोः कर्म शुभाशुभम् ॥
 ॥ २१ ॥ याऽनुगच्छति भर्तारं मृतं सुतपसा द्विज ॥ साध्वी सा हि परिज्ञेया तया बोद्धियते कुलम् ॥ २२ ॥ अन्यजातेर्भृतस्यापि धृता वापि
 विवाहिता ॥ वैश्वानरस्य मार्गेण सा तमुद्धरते पतिम् ॥ २३ ॥ यथा जलाच्च जंवालः कृष्यते धार्मिकैर्नृभिः ॥ एवमुद्धरते साध्वी भर्तारं याऽनुग
 च्छति ॥ २४ ॥ अन्यजातिसंभूता अन्येन विधृता यदि ॥ तावुभौ धर्मकार्येषु सत्याज्यौ नित्यदा मतौ ॥ २५ ॥ स्वंस्वं कर्म प्रकुरुतः सत्कर्म
 जं स्वकं फलम् ॥ तस्माद्भरिष्ठा हीना वा सत्कुल्याः शूद्रसंभवेः ॥ २६ ॥ धृता न कार्या सा पत्नी यत्करोति न वद्धते ॥ तथा सह कृतं पुण्यं
 वद्धते दशद्योत्तरम् ॥ २७ ॥ अनन्तवृत्तिदं नैव तत्सुतेरपि वा तथा ॥ क्रयक्रीता च या कन्या दासी सा परिकीर्तिता ॥ २८ ॥ सच्छूद्रस्याधि
 कारे सा कदाचित्त्रैव जायते ॥ या कन्या स्वयमुद्यम्य पित्रा दत्ता वराय च ॥ २९ ॥ विवाहविधिनोद्बोधा पितृदेवार्थसाधिनी ॥ सुलक्षणा विनीता
 या विवकादिगुणा गुया ॥ ३० ॥ सञ्चरित्रा पतिपरा सा तेभ्यो दातुमर्हति ॥ विशुद्धकुलजा कन्या धर्माढा धर्मचारिणी ॥ ३१ ॥ सा पुनाति
 कुलं मम मातुः पितृवस्तथा ॥ एष एव मया प्रोक्तः सच्छूद्राणां परो विधिः ॥ ३२ ॥ अगोत्रातिसंभूता सच्छूद्रात्क्रमहीनजा ॥ विवाहो वशया
 त्प्रां दशधा पुत्रा भवेत् ॥ ३३ ॥ चत्वार उत्तमाः प्रोक्ता विवाहा मुनिमतम् ॥ शेषाः सर्वप्रकृतिषु कथिताश्च पुराणिदेः ॥ ३४ ॥ प्राजापत्यस्तथा
 ब्राह्मो देवार्थो चातिशोभनाः ॥ गार्धर्वाश्चासुरश्चैव राक्षसश्च पिशाचकः ॥ ३५ ॥ प्रातिभो घातनश्चेति विवाहाः कथिता दश ॥ एते हि हीनजातीनां
 विवाहाः परिकीर्तिताः ॥ ३६ ॥ औरसः क्षेत्रजश्चैव दत्तः कृत्रिम एव च ॥ गृहोत्पन्नोऽपविद्धश्च कानीनश्च सहोदजः ॥ ३७ ॥ क्रीतः पौनर्भवश्चापि पुत्रा
 दशविधाः स्मृताः ॥ औरसादपि हीनाश्च तेऽपि तेषां शुभावहाः ॥ ३८ ॥ अष्टादशमिता नीचाः प्रकृतीनां यथातथा ॥ विधिर्नैव क्रिया नैव स्मृति
 मार्गोऽपि नैव च ॥ ३९ ॥ तासां ब्राह्मणशूद्राणां विष्णुध्यानं शिवार्चनम् ॥ अमन्त्रात्पुण्यकरणं दानं देयं च वै सदा ॥ ४० ॥ न दानस्य क्षयो लोके
 श्रद्धया यत्प्रदीयते ॥ अश्रद्धयाऽशुचितया दानं वैरस्यकारणम् ॥ ४१ ॥ अहिंसादिः समादिष्टो धर्मस्तासां महाफलः ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण त्रिदि
 वेशादिसेवया ॥ ४२ ॥ सुदर्शनेस्तथा धर्मः सेव्यते ह्यविरोधिभिः ॥ सच्छूद्रेर्दानपुण्यैश्च द्विजशूद्रपणादिभिः ॥ ४३ ॥ वृत्तिश्च सत्यानृतजा वाणिज्यव्यव
 हारजा ॥ अशीतिभागपादद्याब्जाद्यार्धुषिकः शते ॥ ४४ ॥ सपादभागवृद्धिस्तु शत्रियादिषु गृह्यते ॥ एवं न वन्द्यो भवति पातकस्य कदाचन ॥ ४५ ॥
 प्रातःकर्म सुरेशानां यो ह्ये द्विजसेवनम् ॥ अपराह्णस्थ कार्याणि कुर्वन्मर्त्यैः सुखी भवेत् ॥ ४६ ॥ गृहस्थैश्च सदा भाग्यं यावज्जीवं क्रियापरैः ॥
 पंचयज्ञरतैश्चैवातिथिद्विजसुपूजकैः ॥ ४७ ॥ विष्णुभक्तिरतैश्चैव वेदमन्त्रविपाठकैः ॥ सततं दानशीलैश्च दीनार्तजनघत्सलैः ॥ ४८ ॥ क्षमादिगुणसं
 युक्तेर्द्वादशाक्षरपूजकैः ॥ षडक्षरमहोद्धारपरमानन्दप्रदैः ॥ ४९ ॥ सदपत्यैः सदाचारैः सतां शूद्रपणेरपि ॥ विमत्सरैः सदा स्थेयं तापकलेशविव
 र्जितैः ॥ ५० ॥ प्रब्रज्यावर्जनैरेव सच्छूद्रेर्धर्मतत्परैः ॥ तोषणं सर्वधूतानां कार्यं वित्तानुसारतः ॥ ५१ ॥ सदा विष्णुशिवादीनां ये भक्तास्ते नराः
 सदा ॥ देववद्विवि दीव्यन्ति चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ ५२ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वर
 क्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाश्वत्पाख्यान ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये तपोऽधिकारे सच्छूद्रकथननामैकचत्वारिंशदुत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥
 ॥ २४१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ अष्टादश प्रकृतयः का वदस्व पितामह ॥ वृत्तिस्तासां च को धर्मः सर्वं विस्तरतो मम ॥ १ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ मज्जन्माभूद्रगवतो नाभिपंकजकोशतः ॥ स्वकालपरिमाणेन प्रबुद्धस्य जगत्पतेः ॥ २ ॥ ततो बहुतिथे काले केशवेन
 पुरा स्मृतः ॥ स्रष्टुकामेन विविधाः प्रजा मनसि राजसीः ॥ ३ ॥ अहं कमलजस्तत्र जातः पुत्रश्चतुर्मुखः ॥ उदरं नाभिनालेन प्रविश्याथ
 व्यलोकयम् ॥ ४ ॥ तत्र ब्रह्मांडकोटीनां दर्शनं मेऽभवत्पुनः ॥ विस्मयाच्चित्तयानस्य सृष्ट्यर्थमभिधावता ॥ ५ ॥ निर्गम्य पुनरेवाहं पद्मनालेन
 यावता ॥ बहिरागां विस्मृतं तत्सर्वं सृष्ट्यर्थकारणम् ॥ ६ ॥ पुनरेव ततो गत्वा प्रजाः सृष्ट्वा चतुर्विधाः ॥ नाभिनालेन निर्गत्य विस्मृतेनांतरा
 त्मना ॥ ७ ॥ तदाहं जडवजातो वायुवाचाशरीरिणी ॥ तपस्तप महाबुद्धे जडत्वं नोचितं तव ॥ ८ ॥ दशवर्षसहस्राणि ततोऽहं तप आस्थितः ॥
 पुनराकाशजा वाणी मायुवाचाविनश्चरा ॥ ९ ॥ वेदरूपाश्रिता पूर्वमाभिभूता तपोबलात् ॥ ततो भगवताऽऽदिष्टः सृज त्वं बहुधा प्रजाः ॥ १० ॥
 राजसं गुणमाश्रित्य भूतसर्गमकल्मषम् ॥ मनसा मानसी सृष्टिः प्रथमं चिंतिता मया ॥ ११ ॥ ततो वै ब्राह्मणा जाता मनीष्यादिमुनीन्धराः ॥
 तेषां कनीयास्त्वं जातो ज्ञानवेदांतपारागः ॥ १२ ॥ कर्मनिष्ठाश्च ते नित्यं सृष्ट्यर्थं सततोद्यताः ॥ निर्व्यापारो विष्णुभक्त एकांतव्रतसेवकः ॥ १३ ॥
 निर्ममो निरहंकारो मम त्वं मानसः सुतः ॥ क्रमान्मया तु तेषां वै वेदरक्षार्थमेव च ॥ १४ ॥ प्रथमा मानसी सृष्टिर्द्रिजात्यादिविनिर्मिता ॥ ततो
 हमांगिकीं सृष्टिं सृष्ट्वांस्तत्र नारद ॥ १५ ॥ सुखाच्च ब्राह्मणा जाता बाहुभ्यः क्षत्रिया मम ॥ वैश्या ऊरुसमुद्भूताः पद्भ्यां शूद्रा वभूविर ॥ १६ ॥
 अनुलोमविलोमाभ्यां क्रमाच्च क्रमयोगतः ॥ शूद्रादधोऽधो जाताश्च सर्वे पादतलोद्भवाः ॥ १७ ॥ ताः सर्वास्तु प्रकृतयो मम देहांशसंभवाः ॥
 नारद त्वं विजानीहि तासां नामानि वच्मि ते ॥ १८ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यस्त्रय एव द्विजातयः ॥ वेदास्तपोऽध्ययनं च यजनं दानमेव
 च ॥ १९ ॥ वृत्तिरध्यापनाच्चैव तथा स्वल्पप्रतिग्रहात् ॥ विप्रः समर्थस्तपसा यद्यपि स्यात्प्रतिग्रहे ॥ २० ॥ तथापि नैव गृह्णीयात्तपोरक्षा यतः
 सदा ॥ वेदपाठो विष्णुपूजा ब्रह्मध्यानमलोभता ॥ २१ ॥ अक्रोधता निर्मलत्वं क्षमासारत्वमार्थता ॥ क्रियातत्परता दानक्रिया सत्यादिभि

गुणैः ॥ २२ ॥ भूपितो यो भवेन्नित्यं स विप्र इति कथ्यते ॥ क्षत्रियेण तपः कार्यं यजनं दानमेव च ॥ २३ ॥ वेदपाठो विप्रभक्तिरेषां शस्त्रेण
 जीवनम् ॥ स्त्रीवालगोब्राह्मणार्थं भूम्यर्थे स्वामिसंकटे ॥ २४ ॥ संप्रति शरणं चैव पीडितानां च शक्तिदे ॥ आर्तत्राणपरा ये च क्षत्रिया ब्रह्मणा
 कृताः ॥ २५ ॥ धनवृद्धिकरो वेश्यः पशुपालः कृषीवलः ॥ रसादीनां च विक्रेता देवब्राह्मणपूजकः ॥ २६ ॥ अर्थवृद्धिकरो व्याजाद्यज्ञकर्मा
 दिकारकः ॥ दानमध्ययनं चेति वेश्यवृत्तिरुदाहृता ॥ २७ ॥ एतान्येव ह्यमंत्राणि शूद्रः कारयते सदा ॥ नित्यं पदं देवतं श्राद्धं हन्तकारोऽपि
 तर्पणम् ॥ २८ ॥ देवद्विजातिभक्तिश्च नमस्कारेण सिद्ध्यति ॥ शूद्रोऽपि प्रतस्तथाय कृत्वा पादाभिवंदनम् ॥ २९ ॥ विष्णुभक्तिमयाऽथोकां नपठ
 त्विष्णुत्वमाप्नुयात् ॥ वार्षिकव्रतकृन्नित्यं तिथिवाराधिदेवतः ॥ ३० ॥ अन्नदः सर्वजीवानां गृहस्थः शूद्र इति ॥ अमंत्राण्यपि कर्माणि कुर्वन्नेव हि
 मुच्यते ॥ ३१ ॥ चातुर्मास्यव्रतकरः शूद्रोऽपि हरितां व्रजेत् ॥ शिल्पी च नर्तकश्चैव काष्ठकारः प्रजापतिः ॥ ३२ ॥ वर्यकिश्चित्रकश्चैव सूत्रको रजक
 त्तथा ॥ गच्छकस्तन्तुकारश्च चक्रिकश्चर्मकारकः ॥ ३३ ॥ सूनिको ध्वनिकश्चैव कौलिको मत्स्यवातकः ॥ औनामिकस्तु चंडालः प्रकृत्याष्टा
 दशैव ते ॥ ३४ ॥ शिल्पिकः स्वर्णकारकश्च दारुकः कांस्यकारकः ॥ काडुकः कुम्भकारश्च प्रकृत्या उत्तमाश्च पट् ॥ ३५ ॥ खरवाद्युश्वादी च
 हयवाही तथैव च ॥ गोपाल इष्टिकाकारो अधमाधमपञ्चकम् ॥ ३६ ॥ रजकश्चर्मकारश्च नटो वुड्ड एव च ॥ कैवर्त्तमेदभिह्लाश्च सत्ते अन्त्यजाः
 स्मृताः ॥ ३७ ॥ यो यस्य हीनो वर्णेन स चाष्टादशमो नरः ॥ सर्वासां प्रकृतीनां च उत्तमा मध्यमाः संमाः ॥ ३८ ॥ भेदाह्वयः समाख्याता विज्ञेयाः
 स्मृतिनिर्णयात् ॥ शिल्पिनः सप्त विज्ञेया उत्तमाः समुदाहृताः ॥ ३९ ॥ स्वर्णकृत्कंबुकश्चैव तन्दुली पुष्पलावकः ॥ तांबूली नापितश्चैव मणिकारश्च
 सप्तथा ॥ ४० ॥ न ह्यनं देवताहोमस्तपोनियम एव च ॥ न स्वाध्यायवपट्कारो न च शुद्धिर्विवाहिता ॥ ४१ ॥ एतासां प्रकृतीनां च गुरुपूजा
 सदादिता ॥ विद्याणां प्राकृतो नित्यं दानमेव परो विधिः ॥ ४२ ॥ सर्वेषामेव वर्णानामाश्रमाणां महासुने ॥ सर्वासां प्रकृतीनां च विष्णुभक्तिः सदा
 शुभा ॥ ४३ ॥ इति ते कथितं सर्वं यथाप्रकृतिसंभवम् ॥ कथां शृणु महापुण्यां शूद्रः शुद्धिमगाधया ॥ ४४ ॥ इदं पुराणं परमं पवित्रं विशुद्धधी
 यस्तु शृणोति वा पठेत् ॥ विधूय पापानि पुरार्जितानि स याति विष्णोर्भवनं क्रियापरः ॥ ४५ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
 संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्येऽष्टादशप्रकृतिकथनं नाम द्विचत्वारिंशदु
 त्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ ४४२ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शूद्रः पैजवनोनाम गार्हस्थ्याच्छुद्धिमाप्तवान् ॥ धर्ममार्गाविरोधेन तन्निषेध
 महायते ॥ १ ॥ आसीत्पैजवनः शूद्रः पुरा व्रतायुगे किल ॥ स्वधर्मनिरतः ख्यातो विष्णुब्राह्मणपूजकः ॥ २ ॥ न्यायागतधनो नित्यं शांतः सर्वज
 नप्रियः ॥ सत्यवादी विवेकज्ञस्तस्य भार्या च सुन्दरी ॥ ३ ॥ धर्मोदा वेदविधिना समानकुलजा शुभा ॥ प्रतिव्रता महाभागा देवद्विजहिते रता ॥
 ४ ॥ काश्चां संवधिता बाला वैजयंत्यां विवाहिता ॥ सा धर्माचरणे दक्षा वैष्णवव्रतचारिणी ॥ ५ ॥ भर्ता सह तथा सम्यक्चिक्रीडे सुविनीत
 वत् ॥ सोऽपि रेमे तथा काले हस्तिन्येव महागजः ॥ ६ ॥ अर्थाप्तिः पूर्वपुण्येन जाता तस्य महात्मनः ॥ वाणिज्यं स्वजनेनित्यं स्वदेशपरदेशजम् ॥
 ७ ॥ कारयत्यर्थजातिश्च परकीयस्वकीयजैः ॥ एवमर्थश्च बहुधा संजातो धर्मदर्शिनः ॥ ८ ॥ पुत्रत्रयं च संजातं पितुः शुश्रूषणे रतम् ॥ तस्य पुत्राः
 पितुर्भक्ता द्रव्यादिमद्वर्जिताः ॥ ९ ॥ पितृवाक्यरताः श्रेष्ठाः स्वधर्माचारशोभनाः ॥ पित्रोः शुश्रूषणादन्यत्राभिनंदति किंचन ॥ १० ॥ ते सम्बन्धेः
 सुसंबद्धाः पित्रा धर्मार्थदर्शिना ॥ तत्पत्न्यो मातृपित्रर्चां कारयन्त्यनिवारितम् ॥ ११ ॥ ऋद्धिमद्वनं तस्य धनधान्यसमन्वितम् ॥ सोऽपि धर्म
 रतो नित्यं देवतातिथिपूजकः ॥ १२ ॥ गृहागतो न विमुखो यस्य जातु कदाचन ॥ शीतकाले धनं प्रादुर्दुष्णकाले जलावदः ॥ १३ ॥ वर्षा
 काले वृद्धदक्ष नभ्रवान्नदः सदा ॥ द्यापीकूपतडागादिप्रपादेव गृहाणि च ॥ १४ ॥ कारयत्युचिते काले शिवविष्णुव्रतारिणः ॥ इष्टधर्मस्तु
 वर्णानां समाचीर्णो महाफलः ॥ १५ ॥ अन्येषां पूर्वधर्माणां तेषां पूर्वकरः सदा ॥ स वधून् धनाद्वयोपि व्यसनेन समाश्रितः ॥ १६ ॥ विष्णु
 भक्तिरतो नित्यं चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ एकदा गालवमुनिः शिष्यैर्बहुभिरावृतः ॥ १७ ॥ ब्रह्मज्ञानरतः शांतस्तपोनिष्ठो महावशी ॥ अभ्याज
 गाम शूद्रस्य गेहे पैजवनस्य सः ॥ १८ ॥ स वाग्भिर्मधुभिस्तस्य अभ्युत्थानासनादिभिः ॥ उपचारैः पुनर्युक्तः कृतार्थ इव मानयन् ॥ १९ ॥ अद्य
 मे सफलं जन्म जातं जीवितमुत्तमम् ॥ अद्य मे सफलो धर्मः कुशलश्चोद्धतस्त्वया ॥ २० ॥ मम पापसहस्राणि दृष्ट्वा दग्धानि ते मुने ॥ गृहं
 मम गृहस्थस्य सकलं पावितं त्वया ॥ २१ ॥ तस्य भक्त्या प्रसन्नोऽभूद्रतमार्गपरिश्रमः ॥ उवाच मुनिशार्दूलः सच्छूद्रं तं कृतान्तजलिम् ॥ २२ ॥
 कञ्चित्ते कुशलं सौम्य मनो धर्मं प्रवर्तते ॥ अर्थातुबंधाः सततं वन्धुद्वारमुतादयः ॥ २३ ॥ गोविन्दे सततं भक्तिस्तथा दाने प्रवर्तते ॥ धर्मार्थकाम
 कार्येषु सप्रभावं मनस्तव ॥ २४ ॥ विष्णुपादोदकं नित्यं शिरसा धार्यते न वा ॥ पादोद्भवं च गंगोदं द्वादशान्दफलप्रदम् ॥ २५ ॥ चातुर्मास्ये
 विशेषेण तत्फलं द्विगुणं भवेत् ॥ हरिभक्तिर्हरिकथा हरिस्तोत्रं हरेर्नतिः ॥ २६ ॥ हरिध्यानं हरेः पूजा सुते देवे च मोक्षकृत् ॥ एवं ब्रवाणं स मुनि
 पुनराह नतिं नतः ॥ २७ ॥ भवदृष्ट्याश्रमफलमेतज्जातं न संशयः ॥ तथापि श्रोतुमिच्छामि तव वाणीमनामयाम् ॥ २८ ॥ भवादृशानां गमनं
 सर्वार्थेषु प्रकल्पते ॥ ततस्तौ सुमुदा युक्तौ संजातौ दृष्टचेतसौ ॥ २९ ॥ मुनिं पैजवनोनाम सच्छूद्रः प्राह संमतः ॥ किमागमनकृत्यं ते कथयस्व
 प्रसादतः ॥ ३० ॥ को वा तीर्थप्रसंगश्च चातुर्मास्ये समीपगे ॥ गालवः प्राह सच्छूद्रं धार्मिकं सत्यवादिनम् ॥ ३१ ॥ मम तीर्थावसिक्तस्य मासा
 बहुतरा गताः ॥ इदानीमाश्रमं यास्ये चातुर्मास्ये समागते ॥ ३२ ॥ आषाढशुक्लेकादश्यां करिष्ये नियमं गृहे ॥ नारायणस्य प्रीत्यर्थं श्रेयो
 र्थं चात्मनस्तथा ॥ प्रत्युवाच मुनिर्धर्मान्विनयानतकन्धरम् ॥ ३३ ॥ पैजवन उवाच ॥ मामनुग्रहजां बुद्धिं ब्रूहि त्वं द्विजपुंग
 व ॥ वेदधिकारो नैवास्ति वेदसारजपस्य वा ॥ ३४ ॥ पुराणस्मृतिपाठस्य तस्मात्किंचिद्वदस्व मे ॥ तत्त्वात्मसदृशं किंचिद्वाति रूपं
 महाफलम् ॥ ३५ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण भुक्तिसंसाधकं वद ॥ ३६ ॥ गालव उवाच ॥ शालिग्रामगतं विष्णुं चक्राकित
 पुटं सदा ॥ येऽर्चयन्ति नरा नित्यं तेषां भुक्तिर्त्वेद्वरतः ॥ ३७ ॥ शालिग्रामे मनो यस्य यत्किंचिच्छ्रियते शुभम् ॥ अक्षय्यं तद्वै
 नित्यं चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ ३८ ॥ शालिग्रामशिला यत्र यत्र द्वात्रावती शिला ॥ उभयोः संगमः प्राप्तो भुक्तिरतस्य न दुर्लभा ॥ ३९ ॥
 शालिग्रामशिला यस्यां भूमौ संप्रज्यते वृषिः ॥ पञ्चकोशं पुनात्येषा अपि पापशतान्वितेः ॥ ४० ॥ तेजसं पिंडमेतद्वि ब्रह्मरूपमिदं शुभम् ॥
 यस्याः संदर्शनादेव सद्यः कर्मपनाशनम् ॥ ४१ ॥ सर्वतीर्थानि पुण्यानि देवतायतनानि च ॥ नद्यः सर्वा महाशूद्र तीर्थत्वं प्राप्नुवन्ति हि ॥ ४२ ॥
 सन्निधानेन वै तस्याः क्रियाः सर्वत्र शोभनाः ॥ व्रजति हि क्रियात्वं च चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ ४३ ॥ पूज्यते भवने यस्य शालिग्रामशिला
 शुभा ॥ कोमलेस्तुलसीपत्रैर्विभुलस्तत्र वै यमः ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणक्षत्रियविशां सच्छूद्राणामपि वा ॥ शालिग्रामाधिकारोऽस्ति न चान्येषां कदा

वन ॥ ४५ ॥ ॥ सञ्जु उवाच ॥ ॥ मन्वेदविदां श्रेष्ठ सर्वशास्त्रविशारद ॥ स्त्रीशूद्रादिनिषेधोऽयं शालग्रामे हि श्रूयते ॥ ४६ ॥ मादेश
स्वं कथं शालिग्रामपूजाविधिं वद ॥ ४७ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ असञ्जुद्वगतं दासु निषेधं विद्धि मानद ॥ स्त्रीगामपि च साध्वीना
नैवाभावः प्रकीर्तितः ॥ ४८ ॥ मा भूत्संशयस्तेनात्र नाऽऽपुवे संशयात्फलम् ॥ शालिग्रामार्चनपराः शुद्धदेहा विवेकिनः ॥ ४९ ॥ न ते यमपुरं
याति चातुर्मास्ये च पूजकाः ॥ शालिग्रामार्पितं मारुतं शिरसा धारयन्ति ये ॥ ५० ॥ तेषां पापसहस्राणि विलयं याति तत्क्षणात् ॥ शालिग्राम
शिलाये तु ये प्रयच्छन्ति दीपकम् ॥ ५१ ॥ तेषां सौरपुरे वासः कदाचिन्नेव हीयते ॥ शालिग्रामगतं विष्णुं सुमनोभिर्मनोहरैः ॥ येऽर्चयन्ति महा
शुद्धं सुते देवे हरौ तथा ॥ ५२ ॥ पंचामृतेन स्नपनं ये कुर्वन्ति सदा नराः ॥ शालिग्रामशिलायां च न ते संसारिणो नराः ॥ ५३ ॥ मुक्तिर्निदानम
बलं शालिग्रामगतं हरिम् ॥ हृदि न्यस्य सदा भक्त्या यो ध्यायति स मुक्तिभाक् ॥ ५४ ॥ तुलसीदलजां मालां शालिग्रामोपरि न्यसेत् ॥ चातु
र्मास्ये विशेषेण सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ ५५ ॥ न तावत्पुष्पजा माला शालिग्रामस्य बलभा ॥ सर्वदा तुलसी देवी विष्णोर्नित्यं शुभा प्रिया ॥
॥ ५६ ॥ तुलसी बलभा नित्यं चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ शालिग्रामो महाविष्णुस्तुलसी श्रीर्न संशयः ॥ ५७ ॥ अतो वासितपानीयेः स्नाप्यं
चंदनचर्चितैः ॥ मंजरीभिर्भुतं देवं शालग्रामशिलाहरिम् ॥ ५८ ॥ तुलसीसंभवाभिश्च कृत्वा कामानवाप्नुयात् ॥ पत्रे तु प्रथमे ब्रह्मा द्वितीये भग
वान्निम्बः ॥ ५९ ॥ मंजरी भगवान्विष्णुस्तदेकस्थत्रया सदा ॥ मंजरी दलसंयुक्ता ग्राह्या बुधजनेः शुभा ॥ ६० ॥ तां निवेद्य गुरो भक्त्या जन्मा
दिक्षयकारणम् ॥ शालिग्रामे धूपराशिं निवेद्य हरितत्परः ॥ ६१ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण मनुष्यो नैव नारकी ॥ शालिग्रामं नरो हृद्वा पूजितं कुशु
मेः शुभैः ॥ ६२ ॥ सर्वपापविशुद्धात्मा याति तन्मयतां हरौ ॥ य स्तोत्यश्मगतं विष्णुं गंडकीजलसंभवम् ॥ ६३ ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणैश्च सोऽपि
विष्णुपदं व्रजेत् ॥ शालिग्रामशिलायाश्च चतुर्विंशतिसंख्यकाः ॥ भेदाः सन्ति महाशुद्धं तान्द्रुणुष्व महामते ॥ ६४ ॥ इमाः पूज्याश्च लोकेऽत्र चतु
र्विंशतिसंख्यकाः ॥ तासां च देवतं विष्णुं नामानि च वदाम्यहम् ॥ ६५ ॥ स एव मूर्त्यश्चतुर्भुजसिर्विशिष्टः को भगवान्यथाऽऽद्यः ॥ स एव
संवत्सरनामसंज्ञः स एव प्रावांगत आदिदेवः ॥ ६६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे द्वादशेऽध्याये
नाहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये पैजवनोपाख्याने शालिग्रामपूजनमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिचत्वारिंशत्तुल्यं
ततमोऽध्यायः ॥ २४३ ॥ ॥ ॥ पैजवन उवाच ॥ ॥ एतान्भेदान्मम ब्रूहि विस्तरेण तपोधन ॥ त्वद्वाक्यामृतपात्रेन तृषा नैव प्रशा
म्यति ॥ १ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ शृणु विस्तरेण भेदान्पुराणोक्तान्वदामि ते ॥ याञ्छुत्वा मुच्यतेऽवश्यं मनुजः सर्वकिल्बिषात् ॥ २ ॥
पूर्वं तु केशवः पूज्यो द्वितीयो मधुसूदनः ॥ संकर्षणस्तृतीयस्तु ततो दामोदरः स्मृतः ॥ ३ ॥ पंचमो वासुदेवारुणः षष्ठः मधुसूदनः ॥ सप्तमो
विष्णुरुक्तश्चाष्टमो माधव एव च ॥ ४ ॥ नवमोऽनंतमूर्तिश्च दशमः पुरुषोत्तमः ॥ अयोधजस्ततः पञ्चादशस्तु जनार्दनः ॥ ५ ॥ त्रयोदशस्तु
गोविंदश्चतुर्दशस्त्रिंशत्तमः ॥ श्रीधरश्च पंचदशो हृषीकेशस्तु षोडशः ॥ ६ ॥ नृसिंहस्तु सप्तदशो विधयोनिस्ततः परम् ॥ वासुधैव कुटुम्बकम् ॥ प्रोक्त
स्ततो नारायणः स्मृतः ॥ ७ ॥ पुंडरीकाक्ष उक्तस्तु अष्टोत्तमस्ततः परम् ॥ हरिश्चोर्विंशतिमः कृष्णश्चाष्टौ उदाहृतः ॥ ८ ॥ शालिग्रामस्य भेदाश्च
मयोक्तास्तत्र शुद्धज ॥ मूर्तिभेदास्तथा प्रोक्ता एत एव महाधन ॥ ९ ॥ मूर्त्यस्तित्थिनाम्यः स्युरेकादशयः सदैव हि ॥ संवत्सरेण पूज्यन्ते चतुर्विंश
तिमूर्तयः ॥ १० ॥ देवावताराश्च तथा चतुर्विंशतिसंख्यकाः ॥ मासा मार्गेशिराद्याश्च मासादौः पक्षसंज्ञकाः ॥ ११ ॥ अधीशसंहिताद्विर्यं पूज्य
न्भक्तिमान्भवेत् ॥ चतुर्विंशतिसंज्ञं च चतुष्टयमुदाहृतम् ॥ १२ ॥ एतच्चतुष्टयं नणां धर्मकामार्थमोक्षदम् ॥ यः शृणोति नरो भक्त्या पठेद्वापि
समाहितः ॥ १३ ॥ भूतसर्गस्य गोप्ताऽसौ हरिस्तस्य प्रसीदति ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे
द्वादशेऽध्याये नाहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये शालिग्रामशिलासुमूर्त्युत्पत्तिवर्णनं नाम चतुर्विंशत्तुल्यं
ततमोऽध्यायः ॥ २४४ ॥ ॥ पैजवन उवाच ॥ ॥ शालिग्रामशिलायां च जगदादिः सनातनः ॥ कथं पाषाणतां प्राप्नो गण्ड
क्यां तच्च मे वद ॥ १ ॥ त्वत्प्रसादेन विप्रपै हरो भक्तिर्ददा भवेत् ॥ भवंतस्तीर्थरूपा हि दर्शनात्पापहारिणः ॥ २ ॥ तीर्थावृतावगाहेन
यथा पवित्रता नृणाम् ॥ भवद्वाक्यामृताज्जाता तथा मम न संशयः ॥ ३ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ इतिहासस्त्वयं पुण्यः पुराणेषु च
पठ्यते ॥ यथा स एव भगवान्छालिग्रामत्वमागतः ॥ ४ ॥ महेश्वरश्च लिंगत्वं कथयेहं तवाऽनघ ॥ पूर्वं प्रजापतिर्दशो ब्रह्मणोऽशुभ
संभवः ॥ ५ ॥ तस्यासीद्वहिता साध्वी सतीनाम्नी सुलक्षणा ॥ हरेणोढा विधिज्ञेन वेदोक्तविधिना ततः ॥ ६ ॥ स चकार महाय
ज्ञे हरद्वेपं विमृष्टधीः ॥ तेन द्वेषेण महता सती प्रकुपिता भृशम् ॥ ७ ॥ यज्ञवेद्यां समागम्य बह्निधारणया तदा ॥ प्राणायामपरा
भूत्वा देहोत्सर्गं चकार सा ॥ ८ ॥ पितृभागं परित्यज्य स्वभागेन युता सती ॥ मनसा ध्यानमगमच्छीतलं च हिमालयम् ॥ ९ ॥
यत्रयत्र मनो याति स्वकर्मवशं मृतौ ॥ अवतारस्तत्रतत्र जायते नात्र संशयः ॥ १० ॥ दह्यमाना हि सा देवी हिमालयसुताऽभवत् ॥
तत्र सा पार्वती भूत्वा तप उग्रं समाश्रिता ॥ ११ ॥ शिवभक्तिरता नित्यं हरव्रतपरायणा ॥ शृंगे हिमवतः पुत्री मनो न्यस्य महेश्वरे ॥
॥ १२ ॥ ततो वर्षसहस्राणि भगवान्भूतभावनः ॥ अथाजगाम तं देशं विप्ररूपो महेश्वरः ॥ १३ ॥ तां ज्ञात्वा तपसा शुद्धां कर्मभावेः परीक्षितैः ॥
ततो दिव्यवपुर्भूत्वा करं जग्राह पार्वतीम् ॥ १४ ॥ तपसा निर्जितश्चास्मि करवाणि च किं प्रियम् ॥ ततः प्राह महेशानं प्रमाणं मे पिता गुरुः ॥
॥ १५ ॥ सप्तर्षीन्स तथोक्तस्तु प्रेययामास शंकरः ॥ ते तत्र गत्वा समयं वक्तुं हिमवता सह ॥ १६ ॥ निवेद्य च महेशानं प्रेषिता मुनयो मयः ॥
ततो लग्नदिने देवा महेंद्रादय ईश्वरम् ॥ १७ ॥ ब्रह्मविष्णुपुरोगाश्च पुरोधायामिमांशुः ॥ योगसिद्धाः समार्थां वरवेषं वृषध्वजम् ॥ १८ ॥ हिम
वर्णं विधिना द्विजातिगणसंवृतः ॥ २० ॥ बह्निं प्रदक्षिणीकृत्य गिरिशस्तदनन्तरम् ॥ दानकाले च गोत्रादि पृष्टो लब्धापरो हरः ॥ २१ ॥ ब्रह्मणो
वचनोत्तेन विधिशेषोऽवशेषितः ॥ चरुप्राशनकाले तु पंचवक्त्रप्रकाशकत् ॥ २२ ॥ संहितः सकलैर्देवैः कुतूहलपरायणः ॥ गिरिजार्थं समायुक्तो
वरः सोऽपि महेश्वरः ॥ २३ ॥ नवकोटिभुजां हृद्वा साहस्रक्षो जनोऽभवत् ॥ वेदिकी श्रुतिरित्युक्ता शिव त्वं स्थिरतां व्रज ॥ २४ ॥ लज्जिता सा
परित्यागं नाकरोत्यं च जन्मसु ॥ भर्तारमसितापांगी हरमेवाध्यगच्छत ॥ २५ ॥ देवानां पर्वतानां च प्रहृष्टं सकलं कुलम् ॥ ततो विवाहे संपूर्णे
हरोऽगात्कोतुकोक्ति ॥ २६ ॥ गणानां चापि सान्निध्यं सा नामर्षयर्द्विका ॥ पारिवर्हं ततो दत्त्वा शैलेन स विसर्जितः ॥ २७ ॥ मानितः

संस्कृतश्चापि मन्दराचलमभ्यगात् ॥ विश्वकर्मा ततस्तस्य क्षणेन मणिमद्वहम् ॥ २८ ॥ निर्ममे देवदेवस्य स्वेच्छावद्विष्णुमंदिरम् ॥ सर्वद्विप्रश
स्ताभं मणिविदुमभूपितम् ॥ २९ ॥ स्थूणासहस्रसंयुक्तं मणिवेदिमनोहरम् ॥ गणा नंदिप्रभृतयो यस्य द्वारे समाश्रिताः ॥ ३० ॥ त्रिनेत्राः शूलह
स्ताश्च वभुः शंकररूपिणः ॥ वाटिका अस्य परितः पारिजाताः सहस्रशः ॥ ३१ ॥ कामधेनुर्मणिर्दिव्यो यस्य द्वारि समाश्रितो ॥ तस्मिन्मनोह
रतरे कामवृद्धिकरे गृहे ॥ ३२ ॥ पार्वत्या वसतः सार्द्धं कामो दृष्टिपथं ययौ ॥ वायुरूपः शिवं दृष्ट्वा कामः प्रोवाच शंकरम् ॥ ३३ ॥ नमस्ते सर्व
रूपाय नमस्ते वृषभध्वज ॥ नमस्ते गणनाथाय पाहि नाथ नमोऽस्तु ते ॥ ३४ ॥ त्वया विरहितं लोकं शववत्स्पृशते मही ॥ न त्वया रहितं किञ्चि
दृश्यते सचराचरे ॥ ३५ ॥ त्वं गोप्ता त्वं विधाता च लोकसंहारकारकः ॥ कृपां कुरु महादेव देहदानं प्रयच्छ मे ॥ ३६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥
॥ ॥ यन्मया त्वं पुरा दग्धः पर्वते पुरतोऽनघ ॥ तस्या एव समीपे त्वं पुनर्भवस्य देहवान् ॥ ३७ ॥ एवमुक्तस्ततः कामः स्वशरीरमुपागतः ॥
वधं चरणौ शूद्र विनयावनतोऽभवत् ॥ ३८ ॥ ततो ननाम चरणौ पार्वत्याः संप्रदृष्ट्वा ॥ लब्धप्रसादस्तु तयोः समीपाद्गुणनयने ॥ ३९ ॥
चचार सुप्रहातेजा महामोहबलान्वितः ॥ पुष्पधन्वा पुष्पबाणस्त्वाकुञ्चितशिरोरुहः ॥ ४० ॥ सदाधूर्णितनेत्रश्च तयोर्देहमुपाविशत् ॥ दिव्याग्ने
र्दिव्यगंधैर्वस्त्रमालयादिभिस्तथा ॥ ४१ ॥ सख्यः संयोगसमये परिचक्रुः संपेततः ॥ एवं प्रकीडतस्तस्य वत्सराणां शतं ययौ ॥ ४२ ॥ साम्रमेका
निशा यद्वन्धुने सक्तचेतसः ॥ एतस्मिन्तरे देवास्तारकप्रदुता भयात् ॥ ब्रह्माणं शरणं जग्मुः स्तुत्वा तं शरणं गताः ॥ ४३ ॥ देवा ऊचुः ॥
तारकोऽसौ महारौद्रस्त्वया दत्तवरः पुरा ॥ ४४ ॥ विजित्य तरसा शकं भुंक्ते त्रैलोक्यवृजितः ॥ वधोपायो यथा तस्य जायते त्वं कुरु स्वयम् ॥
॥ ४५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मया दत्तवरश्चासौ मयैवोच्छिद्यते नहि ॥ स्वयं संवर्ध्य कदुकं लेतुं कोऽपि न चाहति ॥ ४६ ॥ तस्मात्तस्य
वधोपायं कथयामि महात्मनः ॥ पार्वत्या यो महेशानात्सुनुरुत्पत्स्यते हि सः ॥ ४७ ॥ दिनसप्तकवान्धत्वा तारकं स हनिष्यति ॥ इति वाक्यं तु
ते श्रुत्वा मंदरं लोकसुंदरम् ॥ ४८ ॥ ब्रह्मलोकस्तस्माजग्मुः पीडिता दैत्यदानवैः ॥ ४९ ॥ तत्र नंदिप्रभृतयो गणाः शूलभृतः पुरः ॥ गृहद्वारे लुपा
वृत्य तस्थुः संयतचेतसः ॥ ५० ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ देवाश्च दुःखात्तुरचेतसो भृशं हतप्रभास्त्यक्तगृहाश्रयाखिलाः ॥ संप्राप्य मासांश्चतुरः
स्तपः स्थिता देवे प्रसुते हस्तोपणं परम् ॥ ५१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेधरक्षेत्रमाहात्म्ये
शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये पेजवनोपाख्याने तारकोपदुतानां देवानां शिवदर्शनार्थं मंदराचलं प्रतिगमनवर्णनं नाम
पञ्चचत्वारिंशदुत्तरत्रिंशततमोऽध्यायः ॥ २४५ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ शकादवस्तु देवेशा दुःखसंतप्तमानसाः ॥ ॥ ईश्वरदर्शनं प्रातमनः
कमंद्रिया रतिम् ॥ १ ॥ न प्राणुलोकनाथं ते कृत्वा यः प्रतिप्राकृतिम् ॥ तपसाराधयामासुः सर्वभूतहृदि स्थितम् ॥ २ ॥ कपर्दशिरसं देवं शूल
हस्तं पिनाकिनम् ॥ कपालखट्वाधरं दशहस्तं किरीटिनम् ॥ ३ ॥ उमासहितमीशानं पंचवक्त्रं महाबलम् ॥ कर्पूरगौरदेहाभं सितभूतिविभूषितम् ॥
॥ ४ ॥ नागयज्ञोपवीतेन गजचर्मसमन्वितम् ॥ कृष्णसारस्वत्या चापि कृतप्रवरणं विभुम् ॥ ५ ॥ कृतध्यानाः सुरास्तत्र वृक्षाधारे समाश्रिताः ॥
व्रतचर्या समाश्रित्य प्रचक्रुस्तप उत्तमम् ॥ ६ ॥ पटक्षरेण मंत्रेण शैवेन विहिताः सुराः ॥ ७ ॥ शूद्र उवाच ॥ ॥ व्रतचर्या त्वया या सा प्रोक्ता संजा
यते कथम् ॥ ७ ॥ ब्रह्मन्विस्तरतो ब्रूहि न त्वये ते वचोऽमृतैः ॥ ८ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ जपन्धर्मं च सदागं कपालं स्फाटिकं तथा ॥
रुंडमालां पंचवक्त्रमर्द्धचंद्रं च मूर्धनि ॥ ९ ॥ चित्रकृतिपरिधानं कौपीनकुण्डलद्वयम् ॥ घंटाकुण्डं त्रिशूलं च सूत्रं चर्यास्वरूपकम् ॥ १० ॥
अमीभिरक्षणेर्लक्ष्यं मयोक्तं तव शूद्रज ॥ अनेन विधिना सर्वे देवा वद्विपुरोगमाः ॥ ११ ॥ सर्व आराधयामासुः सर्वोपायैर्वरप्रदम् ॥
चातुर्मास्ये च संपूर्णं संपूर्णं कार्तिकेऽमले ॥ १२ ॥ चीर्णप्रतान्तुरान्दृष्ट्वा विगुह्यश्च महेश्वरः ॥ मतिं तेषां ददौ तुष्टो जीवात्मा
मयभूतदृक् ॥ १३ ॥ शतरुद्रीयजाव्येन विधानसहितेन च ॥ ध्यानेन क्षीपदानेन चातुर्मास्ये तुष्टोप सः ॥ १४ ॥ पूजनेः षोडशविधैर्बधा
सर्वदेवानां सा शशाप महेश्वरी ॥ १५ ॥ यस्मान्ममेच्छा विहता भवभिर्दुष्टबुद्धिभिः ॥ तस्मात्पापाणामासु ब्रजंतु निदिवौकसः ॥ १६ ॥
निरपत्या निर्दयाश्च सर्वे देवा भविष्यन् ॥ ततः प्रसादयामासुः प्रणताः शापयिताः ॥ १७ ॥ मन्त्रुः त्वं संविष्टाः पुनः पुनरथावृण्व ॥ १८ ॥
॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ त्वं जाता सर्वदेवानां सर्वसाक्षी सनातनी ॥ उत्पत्तिस्त्वितिसंहारकारणं जगतां सदा ॥ १९ ॥ भूतप्रकृतिरूपा त्वं
महाभूतसमाश्रिता ॥ अपर्णा तपसां धामी भूतधात्री वसुधारा ॥ २० ॥ मंत्राराण्या अन्नबीजं विश्वबीजलयस्थितिः ॥ यज्ञादिफलदात्री च
स्वाहारूपेण सर्वदा ॥ २१ ॥ मन्त्रयन्त्रसमोपेता ब्रह्मविष्णुशिवादिषु ॥ नित्यरूपा महारूपा सर्वरूपा निरञ्जना ॥ २२ ॥ दोषत्रयसमाक्रान्त
जननेः श्रेयसप्रदा ॥ महालक्ष्मीर्महाकाली महादेवी महेश्वरी ॥ २३ ॥ विश्वेश्वरी महाप्राया मायाबीजवरप्रदा ॥ वररूपा वरेण्या त्वं वरदात्री
वरासुता ॥ २४ ॥ विरूपपत्रैः सुभैर्या त्वां पूजयन्ति नराः सदा ॥ तेषां राज्यप्रदात्री च कामदा सिद्धिदा सदा ॥ २५ ॥ चातुर्मास्येऽर्चिता येस्त्वं
विरूपपत्रैर्विशेषतः ॥ तेषां वाञ्छितसिद्धयर्थं जाता कामबुधा स्वयम् ॥ २६ ॥ येऽर्चयन्ति सदा लोके महेश्वरसमन्विताम् ॥ विरूपपत्रैर्महाभक्त्या
न तेषां दुःखदुष्कृती ॥ २७ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण तव पूजा महाफला ॥ अद्यप्रभृति येलोकैर्विरूपपत्रैस्तु पूजिता ॥ २८ ॥ विधास्मसि महे
शानि तेषां ज्ञानमनुत्तमम् ॥ चातुर्मास्येऽधिकफलं विरूपपत्रं वरानने ॥ २९ ॥ उमामहेश्वरप्रतीत्यै दत्तं विधिवदक्षयम् ॥ यथा श्रीस्तुलसीवृक्षे
तथा विश्वे च पार्वती ॥ ३० ॥ त्वं सूर्या दृश्यसे विश्वं सकलाभीष्टदायिनी ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण सेवितौ द्वौ महाफलो ॥ ३१ ॥ इति
श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेधरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्य
माहात्म्ये पेजवनोपाख्याने पार्वत्येन्द्रादीनां शापप्रदानवृत्तान्तवर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशदुत्तरत्रिंशतमोऽध्यायः ॥ २४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥
॥ पेजवन उवाच ॥ ॥ श्रीः कथं तुलसीरूपा विरूपवृक्षे च पार्वती ॥ एतच्च विस्तरेण त्वं मुने तत्त्वं वद प्रभो ॥ १ ॥
॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ पुरा देवापुरे पुद्गे दानवा बलदार्पिताः ॥ देवान्निजगुः संग्रामे चोररूपाः सुदारुणाः ॥ २ ॥ देवाश्च भय
संविष्टा ब्रह्माणं शरणं ययुः ॥ ते स्तुत्वा पितरं नत्वा बृहस्पतिपुरःसराः ॥ ३ ॥ तस्थुः प्रांजलयः सर्वे तादुवाच पितामहः ॥ किमर्थं

भलानवदना अस्मद्देहसुपागताः ॥ ४ ॥ कारणं कथ्यतामाशु वदन्निवसुभिर्भुताः ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ दैत्यैः पराजितास्तातसंगरेऽ
 द्रुतकारिभिः ॥ ५ ॥ वयं सर्वे पराक्रान्ता अतस्त्वां शरणं गताः ॥ ब्राह्मस्यान्देवदेशे शरणं समुपागतान् ॥ ६ ॥ तच्छ्रुत्वा भगवान्प्राह ब्रह्मा
 लोकयितामहः ॥ मया न शक्यते कर्तुं पक्षः कस्य जनस्य च ॥ ७ ॥ वक्ष्याम्युपायं सद्धर्माश्रितानां भवतां पुरः ॥ एकदा शिवभक्तानां विवादः
 सुमहानभूत् ॥ ८ ॥ समं केशवभक्तैश्च परस्परजिगीषया ॥ ततस्तु भगवानुद्रुः स्वभक्तानां च पश्यताम् ॥ ९ ॥ ऐक्यं विष्णुगणैः कुर्वन्देशे रूपं महा
 द्रुतम् ॥ तदा हरिहराख्यं च देहाद्वाभ्यां द्वार सः ॥ १० ॥ हन्धैर्वाह्येन विष्णुर्द्धेन चाभवत् ॥ एकतो विष्णुचिह्नानि हरचिह्नानि चैकतः ॥ ११ ॥
 एकतो वेनतेयश्च वृषभश्चान्यतोऽभवत् ॥ वासतो मेघवर्णाभो देहोऽश्मनिचयोपमः ॥ १२ ॥ कर्पूरगौरः सख्ये तु समजायत वै तदा ॥ द्वयोरेक्यसमं
 विश्वं विश्वमेक्यमवर्तत ॥ १३ ॥ विभेदमतयो नष्टाः श्रुतिसृष्ट्यर्थबाधकाः ॥ पार्वडिनो हेतुकाश्च सर्वे विस्मयमागमन् ॥ १४ ॥ स्वस्वं मां
 परित्यज्य ययुर्निर्वाणपद्मतिष्ठ ॥ मंदरे पर्वतश्रेष्ठे सा मूर्तिर्नित्यसंस्तुता ॥ १५ ॥ प्रमथाद्येगैर्गैश्चैव वर्ततेऽद्यापि निश्चला ॥ सृष्टिस्थित्यंतकर्त्री सा
 विश्वबीजमनेतका ॥ १६ ॥ महेशविष्णुसंयुक्ता सा स्मृता पापनाशिनी ॥ योगिध्येया सदापूज्य सत्त्वाधारगुणातिगा ॥ १७ ॥ सुमुखोऽपि तां
 ध्यात्वा प्रयाति परमं पदम् ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण ध्यात्वा अर्थो ह्यमातुषः ॥ १८ ॥ तत्र गच्छति ये तेषां स देवः संविद्यास्यति ॥ इत्युक्त्वा भगवां
 स्तेषां तत्रैवांतरधीयत ॥ १९ ॥ तेषां वदन्निमुखा देवाः प्रजमुर्मंदराचलम् ॥ वभ्रुस्तत्रतत्रैव विचिन्वाना महेश्वरम् ॥ २० ॥ पार्यतीं विस्ववृक्षस्थां
 लक्ष्मीं च तुलसीगताम् ॥ आदौ सर्वं वृक्षमयं पूर्वं विश्वमजायत ॥ २१ ॥ एते वृक्षा महाश्रेष्ठाः सर्वे देवांशसंभवाः ॥ एतेषां स्पर्शनादेव
 सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २२ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण महापापौघहारिणः ॥ यदा तेनैव ददृशुर्देवास्त्रिभुवनेश्वरम् ॥ २३ ॥ तदाकाशमवा
 बाणी प्राह देवान्यथार्थतः ॥ ईश्वरः सर्वभूतानां कृपया वृक्षमाश्रितः ॥ २४ ॥ चातुर्मास्येऽथ संप्राप्ते सर्वभूतदयाकरः ॥ अश्वत्थोऽतः सदा
 सेव्यो मंदवारे विशेषतः ॥ २५ ॥ नित्यमश्वत्थसंस्पर्शात्पापं याति सहस्रधा ॥ दुग्धेन तर्पणं ये वै तिलमिश्रेण भक्तितः ॥ २६ ॥
 सेचनं वा करिष्यति तृप्तिस्तत्पूर्वजेषु च ॥ दर्शनादेव वृक्षस्य पातकं तु विनश्यति ॥ २७ ॥ पिप्पलः पूजितो ध्यातो द्रष्टुः सेवित
 एव वा ॥ पापयोगविनाशाय चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ अश्वत्थं पूजितं सिक्तं सर्वभूतसुखावहम् ॥ २८ ॥ सर्वाभयहरं चैव सर्वपापौघहा
 रिणम् ॥ ये नराः कीर्तयिष्यन्ति नामाप्यश्वत्थवृक्षजम् ॥ २९ ॥ न तेषां यमलोकस्य भयं मार्गे प्रजायते ॥ कुंकुमैश्चंदनैश्चैव सुलिप्तं यश्च
 कारयेत् ॥ ३० ॥ तस्य तापत्रयाभावो वैकुण्ठे गणता भवेत् ॥ दुःस्वप्नं दुष्टचिन्ताञ्च दुष्टज्वरपराभवान् ॥ ३१ ॥ विलयं नय पापानि
 पिप्पलं त्वं हरिप्रिय ॥ मंत्रेणानेन ये देवाः पूजयिष्यन्ति पिप्पलम् ॥ ३२ ॥ ततस्तेषां धर्मराजो जायते वाक्यकारकः ॥ अश्वत्थो वचनेनापि
 प्रोक्तो ज्ञानप्रदो नृणाम् ॥ ३३ ॥ श्रुतो हरति पापं च जन्मादि मरणावधि ॥ अश्वत्थसेवनं पुण्यं चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ ३४ ॥ सुते देवे वृक्षम
 ध्यमास्तथाय भगवान्प्रभुः ॥ जलं पृथ्वीगतं सर्वं प्रपिबन्निव सेवते ॥ ३५ ॥ जलं विष्णुर्जलत्वेन विष्णुरेव रसो महान् ॥ तस्माद्भूतगतो विष्णुश्चातु
 र्मास्येऽपनाशनः ॥ ३६ ॥ सर्वभूतगतो विष्णुराप्ताययति वै जगत् ॥ तथाश्वत्थगतं विष्णुं यो नमस्येन्न नारकी ॥ ३७ ॥ अश्वत्थं रोपयेत्तु
 पुष्टिर्द्धां भवन्तो नराः ॥ तस्य पापसहस्राणि विलयं याति तत्क्षणम् ॥ ३८ ॥ अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां पवित्रो मंगलान्वितः ॥ सुक्तिदो रोपितो
 ध्यातश्चातुर्मास्येऽपनाशनः ॥ ३९ ॥ अश्वत्थे चरणं दत्त्वा ब्रह्मदत्त्वा प्रजायते ॥ निष्कारणं संकृष्टित्वा नरके पण्यते ध्रुवम् ॥ ४० ॥ मूले विष्णुः
 स्थितो नित्यं स्कंधे केशव एव च ॥ नारायणस्तु शाखास्तु पत्रेषु भगवान्धारिः ॥ ४१ ॥ फलेऽच्युतो न संदेहः सर्वदेवैः समन्वितः ॥ चातुर्मास्ये
 विशेषेण दुमपूजी स सुक्तिभाक् ॥ ४२ ॥ तस्मात्सर्वभयनेन सदैवाश्वत्थसेवनम् ॥ यः करोति नरो भक्त्या पापं याति दिनोज्ज्वलम् ॥ ४३ ॥
 स एव विष्णुर्द्धम एव सृतां महात्मभिः सेवितपुण्यमूलः ॥ यस्याश्रयः पापसहस्रदंता भवेन्नृणां कामदुघो गुणाढ्यः ॥ ४४ ॥ इति श्रीस्कंदे महाप्र
 अश्वत्थमहिमवर्णनं नाम सप्तचत्वारिंशदुत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २४७ ॥ ॥ ॥ वाण्युवाच ॥ ॥ पलाशो हरिरूपेण सेव्यते हि पुराविदेः ॥
 बहुभिर्गुणैश्चैव ब्रह्मवृक्षस्य सेवनम् ॥ १ ॥ सर्वकामप्रदं प्रोक्तं महापातकनाशनम् ॥ त्रीणि पत्राणि पालाशे मध्यमं विष्णुशापितम् ॥ २ ॥
 वामं ब्रह्मा दक्षिणे च हर एकः प्रकीर्तितः ॥ पलाशपत्रे यो कुंठे नित्यमेव नरोत्तमः ॥ ३ ॥ अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्वसंशयम् ॥ चातु
 र्मास्ये विशेषेण भोक्तुमर्हति प्रदं भवेत् ॥ ४ ॥ पवसा वायु दुग्धेन रविचारेऽनिशं यदि ॥ चातुर्मास्येऽर्चितो येस्तु ते याति परमं पदम् ॥ ५ ॥ हृष्यते
 यदि पालाशः प्रातस्तथाय मानवैः ॥ नरकानाशु निर्धुष्य गच्छते परमं पदम् ॥ ६ ॥ पालाशः सर्वदेवानामाधारो धर्मसाधनम् ॥ यत्र लोभस्तु तस्य
 स्यात्तत्र पुंज्यो महातरुः ॥ ७ ॥ यथा सर्वेषु वर्णेषु विप्रो मुख्यतमो भवेत् ॥ मध्ये सर्वतरुणां च ब्रह्मवृक्षो महोत्तमः ॥ ८ ॥ यस्य मूले हरो नित्यं स्कंधे
 न्वनः ॥ ९ ॥ ईश्वरस्तु प्रशाखास्तु सर्वाऽयं हरवल्लभः ॥ हरः कर्पूरधवले यथावद्रणितः सदा ॥ १० ॥ तथा ह्ययं ब्रह्मरूपः सितवर्णो महाभगः ॥
 चितितो रिपुनाशाय पापसंशोधनाय च ॥ ११ ॥ मनोरथप्रदानाय जायते नात्र संशयः ॥ युरुवारे समायाते चातुर्मास्ये तथैव च ॥ १२ ॥
 पूजितश्च स्तुतो ध्यातः सर्वदुःखविनाशकः ॥ १३ ॥ देवस्तुत्यो देवबीजं परं चन्मृतं नत्र ब्रह्मवृक्षत्वमाप्तम् ॥ नित्यं सेव्यः श्रद्धया स्थाणुरूप
 आतुर्मास्ये सेवितः पापहा स्यात् ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्रं संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरसेनमाहात्म्ये शेषशा
 य्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये वैजवनोपाख्याने पालाशमहिमवर्णनं नाम अष्टचत्वारिंशदुत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २४८ ॥ ॥ ॥
 पापराशिनिवर्तते ॥ श्रियेऽमृतकणोत्पन्ना तुलसी हरिचक्षुः ॥ २ ॥ पिबन्त्या रुचिरं पानं प्राणिनां पापहारिणी ॥ यस्या रूपे वसेद्धृषीः
 स्कन्धे सागरसंभवा ॥ ३ ॥ पत्रेषु सततं श्रीश्च शाखास्तु कमला स्वयम् ॥ इन्दिरा पुष्पगा नित्यं फले क्षीराब्धिसंभवा ॥ ४ ॥ तुलसी
 गुणकोष्ठेषु या रूपा विश्वयापिनी ॥ मन्त्रायां पत्रवासा च त्वचास्तु च हरिप्रिया ॥ ५ ॥ सर्वरूपा च सर्वेशा परमानन्ददायिनी ॥ तुलसी
 प्राशको अर्थो यमलोकं न गच्छति ॥ ६ ॥ धिस्तथा तुलसी यस्य न बाध्यैरनुभूयते ॥ मुखात्था तुलसी यस्य निर्वाणपददायिनी ॥ ७ ॥
 हस्तस्था तुलसी यस्य स तापत्रयवर्जितः ॥ तुलसी हृदयस्था च प्राणिनां सर्वकामदा ॥ ८ ॥ स्कन्धस्था तुलसी यस्य स पापेन च लिप्यते ॥

कण्ठगा तुलसी यस्य जीवन्मुक्तः सदा हि सः ॥ ९ ॥ तुलसीसंभवं पत्रं सदा वदति यो नरः ॥ मनसा चिन्तितां सिद्धिं संप्राप्नोति न संशयः ॥
 ॥ १० ॥ तुलसीं सर्वकार्यार्थसाधिनीं दुष्टवारिणीम् ॥ यो नरः प्रत्यहं सिद्धेयं स याति यस्मालम् ॥ ११ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण वन्दितापि
 विमुक्तिदा ॥ नारायणं जलगतं ज्ञात्वा वृषगतं तथा ॥ १२ ॥ प्राणिनां कृपया लक्ष्मीस्तुलसीवृक्षमाश्रिता ॥ चातुर्मास्ये समयाति तुलसी
 सेविता यदि ॥ १३ ॥ तेषां पापसहस्राणि याति नित्यं सहस्रधा ॥ गोविन्दस्मरणं नित्यं तुलसीवनसेवनम् ॥ १४ ॥ तुलसीसेवनं दुग्धे
 श्चातुर्मास्येऽतिदुर्लभम् ॥ तुलसीं वन्दयेद्यस्तु मानवो यदि श्रद्धया ॥ १५ ॥ आलवालां बुदानैश्च पावितं सकलं कुलम् ॥ यथा श्रीस्तुलसीसंस्था
 नित्यमेव हि वदते ॥ १६ ॥ तथातथा गृहस्थस्य कामवृद्धिः प्रजायते ॥ ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्तथा ॥ १७ ॥ तथा प्रकृतयः सर्वा
 स्तुलसीसेवने रताः ॥ श्रद्धया यदि जायन्ते न तासां दुःखदो हरीः ॥ १८ ॥ एको हरिः सकलवृक्षगतो विभाति नानारसेस्तु परिभाषितवृत्तिरेव ॥
 वृक्षाधवासमगमत्कमला च देवी दुःखादिनाशनकरी सततं स्मृताऽपि ॥ १९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठं नाम
 खण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाख्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये पैजवनोपाख्याने तुलसीमाहात्म्यवर्णनं नमोकोनयञ्चाशुत्तर
 त्रिशततमोऽध्यायः ॥ २०९ ॥ ॥ ॥ वाण्डुवाच ॥ ॥ विल्वपत्रस्य माहात्म्यं कथितं नैव शक्यते ॥ तत्रोद्देशेन वक्ष्यामि महेन्द्र शृणु तत्त्वतः ॥ १ ॥
 विदारममपन्नः देवी गिरिस्तुता शुभा ॥ ललाटकले तस्याः स्वेदविन्दुरजायत ॥ २ ॥ स भवान्या विनिश्चितो भूतले निपपात च ॥ महातरुयं
 जातो मन्दरे पर्वतोत्तमे ॥ ३ ॥ ततः शैलमुता तत्र रममाणा ययौ पुनः ॥ दृष्ट्वा वनगतं वृक्षं विस्मयोत्कुललोचना ॥ ४ ॥ जयां च विजयां चैव
 पप्रच्छ च सखीद्वयम् ॥ कोऽयं महातरुर्दिव्यो विभाति वनमध्यगः ॥ दृश्यते रुचिराकारो महाहर्षकरो ह्ययम् ॥ ५ ॥ ॥ जयोवाच ॥ ॥ देवि
 त्वदेहसंभूतो वृक्षोऽयं स्वेदविन्दुजः ॥ नामाऽस्य कुरु वे क्षिप्रं पूजितः पापनाशनः ॥ ६ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ यस्मात्सोणीतलं भित्ता
 विशिष्टोऽयं महातरुः ॥ ७ ॥ उदतिष्ठत्समीपे मे तस्माद्रिखो भवत्वयम् ॥ इमं वृक्षं समासाद्य भक्तिः पत्रसंचयम् ॥ ८ ॥ आहरिष्यन्त्यसौ राजा
 भविष्यत्येव भूतले ॥ यः करिष्यति मे पूर्वां पत्रैः श्रद्धासमन्वितः ॥ ९ ॥ ययं कामप्रभिक्षयेत्तस्य सिद्धिः प्रजायते ॥ यो दृष्ट्वा विल्वपत्राणि
 श्रद्धामपि करिष्यति ॥ १० ॥ पूजनार्थं विषये धनदाऽहं न संशयः ॥ पत्रायप्राशने यस्तु करिष्यति मनो यदि ॥ तस्य पापसहस्राणि वास्यन्ति
 विलयं स्वयम् ॥ ११ ॥ शिरः पत्राग्रसंयुक्तं करोति यदि मानवः ॥ न यस्या यातना ह्यस्य दुःखदात्री भविष्यति ॥ १२ ॥ इत्युक्त्वा पार्वती
 दृष्ट्वा जगाम भवनं स्वकम् ॥ सखीभिः सहिता देवी गणेरपि समन्विता ॥ १३ ॥ ॥ वाण्डुवाच ॥ ॥ अयं विल्वतरुः श्रेष्ठः पवित्रः पापना
 शनः ॥ तस्य मूले स्थिता देवी गिरिजा नात्र संशयः ॥ १४ ॥ स्फुरन्धे दाशायणी देवी शाखास्तु च महेश्वरी ॥ पत्रेषु पार्वती देवी फले कात्या
 यनी स्मृता ॥ १५ ॥ त्वचि गौरी समाख्याता अपर्णा मध्यवल्कले ॥ पुष्पे दुर्गा समाख्याता उमा शाखाङ्गकेषु च ॥ १६ ॥ कण्ठकेषु च सर्वेषु
 कोट्यो नवसंख्यया ॥ शक्तयः प्राणिन्यर्थं संस्थिता गिरिजाऽऽज्ञया ॥ १७ ॥ तां भजति सुपत्रैश्च पूजयति सनातनीम् ॥ ययं कामयते कामं तस्य
 सिद्धिर्भवेद्भुवम् ॥ १८ ॥ महेश्वरी सा गिरिजा महेश्वरी विशुद्धरूपा जनमो श्रदात्री ॥ हरं च दृष्ट्वा पलाशमाश्रितं स्वलीलया विल्ववपुष्कार सा
 ॥ १९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठं नामखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाख्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातु
 र्मास्यमाहात्म्ये पैजवनोपाख्याने विल्वोत्पत्तिवर्णनं नाम पञ्चाशदुत्तरत्रिशततमोऽध्यायः ॥ २०९ ॥ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वाऽऽ
 मास्यमाहात्म्ये पैजवनोपाख्याने विल्वोत्पत्तिवर्णनं नाम पञ्चाशदुत्तरत्रिशततमोऽध्यायः ॥ २०९ ॥ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ अयं विल्वतरुः श्रेष्ठः पवित्रः पापना
 काशजा वाणी विराम शुभप्रदा ॥ तेऽपि देवास्तदाश्चर्यं महद्दृष्ट्वा महाव्रताः ॥ १ ॥ चतुष्टयं च वृक्षाणां चातुर्मास्ये समागते ॥ अपूजयन् विधि
 देव्यभावेन शूद्रज ॥ २ ॥ चातुर्मास्येऽथ संपूर्णे देवो हरिहरात्मकः ॥ प्रसन्नस्तनुवाचाय भक्त्या प्रत्यक्षरूपधृक् ॥ ३ ॥ ययं गच्छत देवेशा महा
 व्रतपरायणाः ॥ भुङ्क्ते स्वान्स्वाधिकारान्मया ते दानवा हताः ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वा देवदेवेशावेक्यरूपधरो यदा ॥ गणानां देवतानां च बुद्धिं निर्मे
 दता तदा ॥ ५ ॥ नयन्तो तौ तदा चेशौ बभूवतुरिन्दमौ ॥ तेऽपि देवा निरावाधा दृष्टचित्ता ह्यभेदतः ॥ ६ ॥ प्रययुः स्वाधिकारान्निमानगण
 कोटिभिः ॥ ७ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ तथा तत्रापि ते देवाः पार्वत्याः शापमोहिताः ॥ ८ ॥ स्तुत्वा तां विल्वपत्रैश्च पूजयित्वा महेश्वरीम् ॥ प्रसन्न
 दनां स्तुत्वा प्रणिपत्य पुनः पुनः ॥ ९ ॥ सा प्रोवाच ततो देवान्विश्वमाता तु संस्तुता ॥ मम शापो वृथा नैव भविष्यति स्रोतमाः ॥ १० ॥ तथापि
 कृतपापानां कृपां च वः ॥ स्वर्गे ह्यनमया नैव भविष्यथ स्रोतमाः ॥ ११ ॥ मर्त्यलोके च संप्राप्य प्रतिमास्तु च सर्वेशः ॥ सर्वे देवाश्च
 वरदा लोकानां प्रभविष्यथ ॥ १२ ॥ पाणिग्रहेण विहिता ये कुमारः कुमारिकाः ॥ तेषां प्रजाश्चैव भविष्यथ न संशयः ॥ १३ ॥ इत्युक्त्वा सा
 भगवती देवतानां वरप्रदा ॥ विष्णुं महेश्वरं चैव प्रोवाच कुपिता भृशम् ॥ १४ ॥ देवास्तस्या भयान्नष्टा मर्त्येषु प्रतिमां गताः ॥ भक्तानां मानसं
 भावं पूरयन्तः सुसंस्थिताः ॥ १५ ॥ यस्माद्विष्णो महेशानस्त्वयाऽपि न निषेधितः ॥ तस्मात्त्वमपि पापाणो भविष्यसि न संशयः ॥ १६ ॥
 हरोऽप्यश्वमेधं रूपं प्राप्य लोकविगर्हितम् ॥ लिंगाकारं विप्रशापान्महदुःखमवाप्स्यति ॥ १७ ॥ तच्छ्रुत्वा भगवान्विष्णुः पार्वतीमनुकूलय च ॥
 उवाच प्रणतो भूत्वा हरभार्या महेश्वरीम् ॥ १८ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ महाव्रते महादेवि महादेविप्रिया सदा ॥ त्वं हि सत्वरजःस्था च
 तामसी शक्तिरुत्तमा ॥ १९ ॥ मात्रात्रयसमोपेता गुणत्रयविभाविनी ॥ मायादीनां जनित्री त्वं विश्वव्यापकहृदिनी ॥ २० ॥ वेदत्रयस्तुता
 त्वं च साध्यारूपेण रागिणी ॥ अरूपा सर्वरूपा त्वं जनसन्तानदायिनी ॥ २१ ॥ फलवला महाकाली महालक्ष्मीः सरस्वती ॥ अकारश्च वष
 ङ्गारस्त्वमेव हि सुरेश्वरी ॥ २२ ॥ भूतधात्रि नमस्तेऽस्तु शिवाय च नमोऽस्तु ते ॥ रागिण्ये च विरागिण्ये विकराले नमः शुभे ॥ २३ ॥ एवं
 स्तुता प्रसन्नाक्षी प्रसन्नैर्नारात्मना ॥ उवाच परमोदारं मिथ्यारोपयुतं वचः ॥ २४ ॥ मच्छापो नाऽन्यथा भावी जनार्दन तवाप्ययम् ॥ तत्रा
 ऽपि संस्थितस्त्वं हि योगीश्वरविमुक्तिदः ॥ २५ ॥ कामप्रदश्च भक्तानां चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ निजगा गङ्गकीनाम ब्रह्मणो दयिता सुता ॥ २६ ॥
 पापाणसारसंभृता पुण्यदात्री महाजला ॥ तस्याः सुविमले नीरे तव वासो भविष्यति ॥ २७ ॥ चतुर्दशतिभेदेन पुराणज्ञैर्निरीक्षितः ॥ सुखे
 जायन्तं चैव शालग्रामः प्रकीर्तितः ॥ २८ ॥ वर्तुलस्तेजसः पिंडः श्रिया युक्तो भविष्यति ॥ सर्वसामर्थ्यसंयुक्तो योगिनामपि मोक्षदः ॥ २९ ॥
 यैः त्वां शिलागतं विष्णुं पूजयिष्यन्ति मानवाः ॥ तेषां सुचिन्तितां सिद्धिं भक्तानां संप्रवच्छसि ॥ ३० ॥ शिलागतं च देवेशं तुलस्या भक्ति
 तंपराः ॥ पूजयिष्यन्ति मनुजास्तेषां मुक्तिर्न दूरतः ॥ ३१ ॥ शिलास्थितं च यः पश्येत्त्वा विष्णुं प्रतिमागतम् ॥ सुचकांकितसर्वांगं न स
 गच्छेद्यमालयम् ॥ ३२ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ इति ते कथितं सर्वं शास्त्रानस्य कारणम् ॥ यथा स भगवान्विष्णुः पापाणत्वमुपा
 गतः ॥ ३३ ॥ गोविन्दोऽपि महाशोषं लब्ध्वा स्वभवनं गतः ॥ पार्वती च महेशानं कुपिता प्रणमय च ॥ ३४ ॥ एवं स एव भगवान्भवभूत

मन्वभृतादिकृतसकलसंस्थितिनाशनाशकः ॥ सोऽपि श्रिया सह भवोऽपि गिरोशपुत्र्या साह चतुर्षु च हुमेषु निवासमाप ॥ ३४ ॥ इति श्रीस्कन्दे
महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेधरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाण्ड्यपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये षष्ठे
वर्णोपाख्याने विष्णुशापोनमैकवक्त्राशुत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २५१ ॥ ॥ शुद्ध उवाच ॥ ॥ महदाश्चर्यमेतद्धि यत्पुरा वृक्षकपिणः ॥ चातु
र्मास्ये समायाते सर्ववृक्षनिवाaminः ॥ १ ॥ भगवन्के सुरास्ते तु केषुकेषु निवासिनः ॥ एतद्विस्तृतो ब्रूहि ममातुप्रहकाव्यया ॥ २ ॥ ॥ गालव
उवाच ॥ ॥ अमृतं जलमित्याहुश्चातुर्मास्ये तदिच्छया ॥ लीलया विधृतं देवैः पवित्रं हि दुमदेवताः ॥ ३ ॥ तस्य पानान्महावृत्तिर्जायते नाश
संशयः ॥ फलं तेजश्च कांतिश्च सौष्ठवं लघुविक्रमः ॥ ४ ॥ गुणा एते प्रजायन्ते पानात्कुण्डलाशसंभवात् ॥ नित्यावृतस्य पानेन बलं स्वयम्
भजयते ॥ ५ ॥ भोजनं तत्प्राप्तं नित्यमेतन्न संशयः ॥ तस्माच्चतुर्षु प्रासेषु पिवन्ति जलमेष हि ॥ ६ ॥ वृक्षस्थाः पितरो देवाः प्राणिनां पित
काव्यया ॥ वृक्षाणां सेवनं श्रेष्ठं सर्वमासेषु सर्वदा ॥ ७ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण सेविताः सौख्यकारकाः ॥ तिलोदकेन वृक्षाणां सेवनं सर्वकाम
दम् ॥ ८ ॥ क्षीरवृक्षाः क्षीरयुक्तेस्तोयैः सिक्ताः शुभप्रदाः ॥ चतुष्टयं च वृक्षाणां यच्चोक्तं पूर्वतो यया ॥ ९ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण सर्वकाम
फलप्रदम् ॥ ब्रह्मा तु वटमाश्रित्य प्राणिनां स वरप्रदः ॥ १० ॥ सावित्री तिलमास्थाय पवित्रं धेतुमृषणम् ॥ सुते देवे विशेषेण तिलसेवा
महाफला ॥ ११ ॥ तिलाः पवित्रमतुलं तिला धर्मार्थसाधकाः ॥ तिला मोक्षप्रदाश्चैव तिलाः पापापहारिणः ॥ १२ ॥ तिला विशेषफलदास्तिलाः
राष्ट्रविनाशनाः ॥ तिलाः सर्वेषु पुण्येषु प्रथमं समुदाहृताः ॥ १३ ॥ न तिला धान्यमित्याहुर्देवधान्यमिति स्मृतम् ॥ तस्मात्सर्वेषु दानेषु तिल
दानं महोत्तमम् ॥ १४ ॥ कनकेन युता येन तिला दत्तास्तु शुद्धज ॥ ब्रह्मइत्यादिपापानां विनाशस्तेन वै कृतः ॥ १५ ॥ सावित्री च तिलाः
प्रीता सर्वकार्यसाधकाः ॥ तिलेस्तु तर्पणं कुर्याच्चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ १६ ॥ तिलानां दर्शनं पुण्यं स्पर्शनं सेवनं तथा ॥ इवनं भक्षणं
चैव शरीरोद्भूतं तथा ॥ १७ ॥ सर्वथा तिलवृक्षोऽयं दर्शनादेव पापहा ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण सेवितः सर्वसौख्यदः ॥ १८ ॥ यद्देहो यवमा
स्थाय स्थितो भूतहिते रतः ॥ यवस्य सेवनं पुण्यं दर्शनं स्पर्शनं तथा ॥ १९ ॥ यवेस्तु तर्पणं कुर्याद्विद्वान् दत्तमक्षयम् ॥ प्रजानां पतयः
सर्वे वृत्तवृत्तपाश्रिताः ॥ २० ॥ गन्धर्वा मलयं वृक्षमयुरं गजनायकः ॥ समुद्रा वेतसं वृक्षं यक्षा पुत्रागमेव च ॥ २१ ॥ नागवृक्षं तथा नागाः
सिद्धाः कंकालकं हुमय ॥ शुद्धकाः पनसं चैव किन्नरा मरिचं श्रिताः ॥ २२ ॥ यदीमधुं समाश्रित्य फन्दपोंऽध्वयस्थितः ॥ रत्नाजनं महा
वृक्षं वहिराश्रित्य तिष्ठति ॥ २३ ॥ ययो विभीतकं चैव बहुलं नैऋताधिपः ॥ वरुणः खर्जुरीवृक्षं पूगवृक्षं च मारुतः ॥ २४ ॥ धनदोऽशोऽटकं
वृक्षं रुद्राश्च वपरीहुमय ॥ सप्तर्षीणां महाताला बहुलश्चामरैर्वृतः ॥ २५ ॥ जंबूमेघैः परिवृताः कुण्डवर्णाऽवनाशनः ॥ कुण्डस्य सदृशो वर्णस्तेन
जंबूनगोत्तमः ॥ २६ ॥ तत्फलैर्वासुदेवस्तु प्रीतो भवति दानतः ॥ जंबूवृक्षं समाश्रित्य कुर्वति द्विजभोजनम् ॥ २७ ॥ तेषां प्रीतो हरिर्दद्यात्पु
रुषार्थचतुष्टयम् ॥ चातुर्मास्ये समायाते सुते देवे जनार्दने ॥ २८ ॥ ब्राह्मणाभोजयेद्यस्तु सपत्नीकाञ्चुचिः स्थितः ॥ तेन नारायणस्तुष्टो भवे
लक्ष्मीसहायकात् ॥ २९ ॥ लक्ष्मीनारायणप्रीत्यै वल्लालंकरणैः शुभैः परिधाय सपत्नीकः कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ ३० ॥ यद्वात्रिजितयेनेव वटा
मृपूजनात् ॥ ३१ ॥ पुत्रपौत्रघनेर्युक्तो जायते नात्र संशयः ॥ जंबूमेघैः परिवृता विद्युताऽशोक एव च ॥ ३२ ॥ वसुभिः स्वीकृतो नित्यं प्रिया
लक्ष्य महानगः ॥ आदित्यस्तु जपावृक्षो ह्यधिभ्यां मदनस्तथा ॥ ३३ ॥ विन्धेश्वरश्च मधुकश्च गुग्गुलुः पिशिताशनेः ॥ सूर्येणार्कः पवित्रेण सोमे
नाय त्रिपत्रकः ॥ ३४ ॥ खदिरो भूमिपुत्रेण अपामार्गो बुधेन च ॥ अश्वत्थो गुरुणा चैव शुक्लेणोऽध्वरस्तथा ॥ ३५ ॥ शमी शनैश्चरेणाथ
स्वीकृता शुभजातिभिः ॥ राहुणा स्वीकृता इवां पितृणां तर्पणोचिता ॥ ३६ ॥ विष्णोश्च दधिता नित्यं चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ केतुना स्वीकृतो
दमो याज्ञिकेभ्यो महाफलः ॥ ३७ ॥ विना येन शुभं कर्म संपूर्णं नैव जायते ॥ पवित्राणां पवित्रं यो मङ्गलानां च मङ्गलम् ॥ ३८ ॥
३९ ॥ अन्येऽपि देवा वृक्षास्तानधिष्ठित्य महादुमः ॥ अस्मिन्वसन्ति सततं ब्रह्मविष्णुशिवाः सदा ॥ ४० ॥ ब्रूले मध्ये तथाऽग्रे च यस्य नामापि तृप्ति
ताः ॥ ४१ ॥ प्रयच्छति वृणां कामान्वाञ्छितान्सेविता अपि ॥ तस्मात्सर्वात्मभावेन पिप्पलो येन सेवितः ॥ ४२ ॥ सेविताः सकला वृक्षा
श्चेन वानप्रस्थेन वा पुनः ॥ ४३ ॥ ब्रह्मचारिण्यतिथ्यां च सेविता मोक्षदायिनी ॥ एतेषां सर्ववृक्षाणां छेदनं नैव कारयेत् ॥ ४४ ॥ चातुर्मास्ये
विशेषेण विना यज्ञादिकारणम् ॥ एतदुक्तमशेषेण यत्पृष्टोऽहमिह त्वया ॥ ४५ ॥ यथा वृक्षत्वमापन्ना देवाः सर्वेऽपि शुद्धज ॥ ४६ ॥ अश्वत्थमेकं
पिपुमन्दमेकं न्यग्रोधमेकं दश तित्तिडीश्च ॥ कपित्थविल्वामलकीत्रयं च एताश्च दृष्ट्वा नरकं न पश्येत् ॥ ४७ ॥ सर्वे देवा विश्ववृक्षेशयाश्च कृष्णा
पठे नागरखण्डे हाटकेधरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाण्ड्यपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये वृक्षमाहात्म्यकथनं नाम द्विपञ्चाशदुक्तः द्विशततमो
ऽध्यायः ॥ २५२ ॥ ॥ शुद्ध उवाच ॥ ॥ पार्वती कुपिता देवी कथं देवेन शूलिना ॥ प्रसादं च गता शस्त्रा यत्कोपात्क्षुभ्यते जात ॥ १ ॥
कृत्वा देव्या महाभयात् ॥ अमुष्यलोके सकले प्रतिमास्तु च संस्थिताः ॥ २ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ देवा रूपाण्यदृश्यानि
विन्वमाताऽवनाशिनी ॥ ३ ॥ तेषां बलाच्च पार्वत्याः शापभारेण यन्त्रितः ॥ तां नित्यमेवावुनयन्तु चैव सोवाच शंकरम् ॥ ४ ॥ एते देवा विन्व
काले च प्रत्यक्षं सर्वसाक्षिकम् ॥ ५ ॥ यत्सप्तमंडलानां च गमनं च करारणम् ॥ वदन्ति वरुणः कुण्डो देवताश्च सबलभाः ॥ ६ ॥ चतुर्दिवंग
संपुका देवमागणसंपुताः ॥ एतेषाममृतो दिव्यं कृत्वा त्वं जनसंसदि ॥ ७ ॥ प्रमादात्सत्त्वमापन्नो व्यभिचारं कथं कृयाः ॥ गुरुवोऽपि न
सन्मार्गे प्रवर्तते जनोचयत् ॥ ८ ॥ त्रिमासाः सर्वलोकेषु प्रजुडेः श्रूयते श्रुती ॥ पुत्रेणापि पिता शास्यः शिष्येणापि गुरुः स्वयम् ॥ ९ ॥
सन्मार्गे एव सर्वत्र पूज्यते नापथः क्वचित् ॥ १० ॥ येन त्वकुलजो धर्मस्तथा स पतितो भवेत् ॥ यतश्च नरकं प्राप्य दुःखभारेण युज्यते ॥

॥ १४ ॥ धर्मं त्यजति नास्ति कया ज्ञातिभेदमुपागतः ॥ स निमाणाः सर्वलोकेर्मनुष्यपरायणेः ॥ १५ ॥ कुलधर्माज्ञातिपर्योन्देशधर्मान्महेधरः ॥
ये त्यजति च तेऽवश्यं कुलाच्च पतिता जनाः ॥ १६ ॥ अग्नित्यागो व्रतत्यागो धर्मत्याग एव च ॥ धर्मत्यागो नैव कार्यः कुर्वन्पतित एव हि ॥
॥ १७ ॥ न पिता न च ते माता न भ्राता स्वजनोऽपि च ॥ पश्यते तव वार्ता च अस्तु श्वस्त्वमदन्विषम् ॥ १८ ॥ अस्थिमालाचितामस्म
जटाधारी कुचैलवान् ॥ चपलो मुक्तमर्यादस्तस्थुं नार्हसि मेऽजितः ॥ १९ ॥ अन्नहण्योऽम्रती भिक्षुर्दुष्टात्मा कपटी सदा ॥ नार्हसि त्वं मम पुरः
संश्रयितुमीश्वर ॥ २० ॥ एवं सा रुदती देवी बाष्पव्याकुललोचना ॥ महादुःखयुतेवासीदेवेशोऽनुनयत्यपि ॥ २१ ॥ पुनरेव प्रकृपिता हरे
प्रोवाच भामिनी ॥ तवार्जवं न हृदये काठिन्यं वेद्मि नित्यदा ॥ २२ ॥ ब्राह्मणेस्त्वामुरेरुक्तं तन्मृषा प्रतिभाति मे ॥ यस्मान्मयि महादुष्टमात्र
एव कृतस्त्वया ॥ २३ ॥ ब्राह्मणा वंचिता यस्माद्ब्राह्मणेस्त्वं इति नित्यसे ॥ एवमुक्ता भगवती पुनराह न किञ्चन ॥ २४ ॥ ईशः प्रसन्नवदना
धुपचारेण्यथ करोत् ॥ शनैर्नीतिमयेवाक्यैर्देहमुद्भिर्महेधरः ॥ २५ ॥ प्रसन्नलोचनां ज्ञात्वा किञ्चित्प्राह इरस्ततः ॥ कोपेन कलुषं वक्त्रं पूर्णचन्द्र
सप्रभम् ॥ २६ ॥ कस्मात्त्वं कुरुषे भद्रे युक्तमेव वचो न ते ॥ सर्वभूतदया कार्या प्राणिनां हि हितेच्छया ॥ २७ ॥ यद्यपीष्टो हि यस्यार्थो
न कार्यं परपीडनम् ॥ जगत्सर्वं सुतप्रायं तवास्ति वरवर्णिनि ॥ २८ ॥ जगत्पूज्या त्वमेवैका सर्वरूपधरानवे ॥ मया यदि कृतं कर्मावद्यं देव
हिताय वै ॥ २९ ॥ तथाप्येवं तव सुतो भविष्यति न संशयः ॥ अथवा मम सर्वभ्यः प्राणेश्योऽपि गरीयसी ॥ ३० ॥ यदिच्छसि तथा कुर्या
तथा तव मनोरथान् ॥ प्रसन्नवदना भूत्वा कथयस्व वरानने ॥ ३१ ॥ इत्युक्ता सा भगवती पुनराह महेधरम् ॥ चातुर्मास्ये च संप्राप्ते महाव्रत
धरो यदि ॥ ३२ ॥ देवतानां च प्रत्यक्षं ताडवं नर्तसे यदि ॥ पारयित्वा व्रतं सत्यग्न्याचर्य महेधर ॥ ३३ ॥ मत्प्रीत्यै यदि देहार्थं वेज्जवं च
मयच्छसि ॥ शापस्यानुग्रहं कुर्या प्रसन्नवदना सती ॥ ३४ ॥ नान्यथा मम चित्तं त्वां विश्वासमनुगच्छति ॥ तच्छ्रुत्वा भगवांस्तुष्टस्तथेति
प्रत्युवाच ताम् ॥ ३५ ॥ सापि हृष्टा भगवती शापस्यानुग्रहे वृता ॥ ३६ ॥ इदं पुराणं मनुजः शृणोति श्रद्धायुक्तो भेदबुद्ध्या दृढत्वम् ॥ तस्या
वश्यं जीवितं सर्वसिद्धं मर्त्याः सत्यात्तच्छ्रयत्वं प्रयाति ॥ ३७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे
द्वादशोऽध्याये शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये शंकरकृतपार्वत्यनुनयो नाम त्रिपञ्चाशदुत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥
॥ २६३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शूद्र उवाच ॥ ॥ इदमाश्चर्यरूपं मे प्रतिभाति वचस्तव ॥ यद्यपि स्यान्महाक्लेशो वदतस्तव सुव्रत ॥ १ ॥ तथापि
मम आगयेन यत्पुण्यैर्महद्द्वं गतः ॥ न त्वये त्वन्मुखामो जाच्युतं वाक्यामृतं पुनः ॥ २ ॥ पिबन्गौरीकथाख्यानं विशेषगुणप्रतिभम् ॥ कथं
महेधरो नृत्थं चकार सुरसंबृतः ॥ ३ ॥ चातुर्मास्ये कथं जातं किं प्राह व्रतमुच्यते ॥ अनुग्रहं कृतवती सा कथं को ह्यनुग्रहः ॥ ४ ॥ एतद्विस्तृतो
ब्रूहि वृच्छतो मे द्विजोत्तम ॥ भगवान्पूज्यते लोके ममानुग्रहकारकः ॥ ५ ॥ प्रसन्नवदनो भूत्वा स्वल्पः कथय सुव्रत ॥ गालवश्चापि तच्छ्रुत्वा
पुनराह प्रहृष्टवाच ॥ ६ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ इतिहासमिमं पुण्यं कथयामि तवानच ॥ शृणुष्वान्वहितो भूत्वा यज्ञायुतफलमदम् ॥ ७ ॥
चातुर्मास्येऽथ संप्राप्ते हरो भक्तिसमन्वितः ॥ ब्रह्मचर्यव्रतपरः प्रहृष्टवदनोऽभवत् ॥ ८ ॥ देवतानां च संकल्पं महर्षीणां चकार ह ॥ समागत्य
ततो देवा मन्दराचलमास्थिताः ॥ ९ ॥ प्रणम्य ते महेशानं तस्थुः प्राञ्जलयोऽग्रतः ॥ तातुवाच सुरान्सर्वान्हरो हृष्टा समागतः ॥ १० ॥ पार्वत्या
भिहितं प्राह कस्मिन्कार्यातरे सति ॥ मया नियुक्तेऽभिनये यत्र साहाय्यकारिणः ॥ ११ ॥ भवन्तिद्रुपरोगाश्च चातुर्मास्ये समागते ॥ ते तपोबुद्ध
संघा नमस्कृत्य च शूलिनम् ॥ १२ ॥ स्वस्वं भवनमाजगमुर्विमानैः सूर्यसन्निभैः ॥ तथाऽऽगते शुक्रपक्षे चतुर्विंश्यां महेधरः ॥ १३ ॥ प्रनर्तयितु
मारभे भवानीतोषणाय च ॥ मंदरे पर्वतश्रेष्ठे तत्र जग्मुर्महर्षयः ॥ १४ ॥ नारदो देवलो व्यासः शुक्रद्वेपायनादयः ॥ अंगिराश्च मरीचिश्च कंदमश्च
प्रजापतिः ॥ १५ ॥ कश्यपो गौतमश्चात्रिर्वसिष्ठो भृगुरेव च ॥ जमदग्निस्तथोत्तंको रामो भार्गव एव च ॥ १६ ॥ अगस्त्यश्च पुलोमा च पुलस्त्यः
पुलहस्तथा ॥ प्रचेताश्च क्रतुश्चैव तथैवान्ये महर्षयः ॥ १७ ॥ सिद्धा यक्षाः पिशाचाश्च चारणाश्चारणेः सह ॥ आदित्या गुह्याश्चैव सा
ध्याश्च वसवोऽश्विनौ ॥ १८ ॥ एते सर्वे तथेन्द्राद्या ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ॥ समाजगमुर्महेशस्य नृत्यदर्शनलालसाः ॥ १९ ॥ ततो गणा नंदिमुख
रत्नानि प्रददुस्तथा ॥ भूषणानि च वासांसि मुन्यादिभ्यो यथाक्रमम् ॥ २० ॥ ततो वाद्यसहस्रेषु वादित्रेषु समंततः ॥ सर्वैर्जयेति चैवोक्ता भगवा
न्व्रतमादिशत् ॥ २१ ॥ भवानी हृष्टवदना महादेवं व्यलोकयत् ॥ जया च विजया चैव जयन्ती मंगलारुणा ॥ २२ ॥ चतुष्टयसखीमध्ये विर
राज शुभानना ॥ तस्याः सान्निध्ययोगेन जगद्भाति गुणोत्तरम् ॥ २३ ॥ यस्याः शरीरजा शोभा वर्णितुं नैव शक्यते ॥ ईशोऽपि गणकोटीभिर्ना
नावक्त्राभिरिक्षितः ॥ २४ ॥ पिशाचभूतसंघैश्च वृतः परमशोभनः ॥ स्वर्णवेत्रधरो नन्दी बभौ कपिमुखोऽग्रतः ॥ २५ ॥ विद्याधराश्च वंशवाहि
नसेनादयस्तथा ॥ चित्रनयस्ता इव बहुस्तत्र नागा मुनीश्वराः ॥ २६ ॥ श्रीरागप्रमुखा रागास्तस्य पुत्रा महोजसः ॥ अमृताश्चैव ते पुत्रा हरदेव
समुद्रवाः ॥ २७ ॥ एकेकस्य च पद्मार्थाः सर्वासां च पितामहः ॥ ताभिः सहैव ते रागा लीलावपुर्धरास्तथा ॥ २८ ॥ प्रादुर्बभूवुः सहसा चित्तिता
स्तेन शंभुना ॥ तेषां नामानि ते वन्मि शृणुष्व त्वं महाधन ॥ २९ ॥ श्रीरागः प्रथमः पुत्र ईश्वरस्य विमोहनः ॥ आसां चक्रे ध्रुवोर्मध्ये परब्रह्म
प्रदायकः ॥ ३० ॥ तन्मध्यश्चैव माहेशास्तसमुद्रतो गणोत्तमः ॥ द्वितीयोऽथ वसन्तोऽध्वकटिदेशान्महायशाः ॥ ३१ ॥ महदंक्ष भूतानां चकाचैव
विशुद्धितः ॥ पंचमस्तु तृतीयोऽध्वस्तुतो विश्वविभूषणः ॥ ३२ ॥ महेधरस्तदो जातं चक्रं चैवमनाहतम् ॥ नासादेशास्तसमुद्रतो भैरवो भैरवः स्वयम् ॥
॥ ३३ ॥ मणिपूरकनामेदं चक्रं तद्धि विशुक्तिदम् ॥ पंचाशच्च तथा वर्णा अंका नाम महेधरात् ॥ ३४ ॥ राशयो द्वादश तथा नक्षत्राणि तथैव च ॥
स्वाधिष्ठानसमुद्रता जगद्बीजसमन्विताः ॥ ३५ ॥ क्षणेन वृद्धिमायाति ततो रेतः प्रवर्तते ॥ रेतस्तु जगत्सुष्ठं तदीशजननं द्विषम् ॥ ३६ ॥
आधाराच्च महान्यष्टो नटो नारायणोऽभवत् ॥ महेशवल्गवः पुत्रो नीलो विष्णुपराक्रमः ॥ ३७ ॥ एते सूर्तिधरा रागा जाता भार्यासहायिनः ॥
भार्यास्तेषां समुद्रताः शिरोभागात्पिनाकिनः ॥ ३८ ॥ पट्टत्रिंशत्परिमाणेन ततस्तास्त्वं निशामय ॥ गौरी कोलाहली धीरा द्राविडी माल
कौशिकी ॥ ३९ ॥ पट्टी स्यादेवगांधारी श्रीरागस्य प्रिया इमाः ॥ आन्दोला कौशिकी चैव तथा चरममंजरी ॥ ४० ॥ गंडगिरी देवशाखा राम
गिरी वसन्तगा ॥ त्रिगुणा स्तम्भतीर्था च अहिरी कुंकुमा तथा ॥ ४१ ॥ वैराटी सामवेरी च पद्मार्थाः पंचमे मताः ॥ भैरवी गुर्जरी चैव भाषा
वेलायुली तथा ॥ ४२ ॥ कर्णोदकी रत्नहंसा पद्मार्था भैरवानुगाः ॥ बंगाली मधुरा चैव कांबोदा चासिनारिका ॥ ४३ ॥ देवगिरी च देवाली नेच
रागानुगा इमा ॥ त्रोटकी मोडकी चैव नरादुम्बी तथैव च ॥ ४४ ॥ महहारी सिन्धुमहहारी नटनारायणाहुगाः ॥ एता हि निरिशं नत्वा महेशं
च महेधरीम् ॥ ४५ ॥ स्वमूर्तिवाहनोपेताः स्वभक्तसहिताः स्थिताः ॥ ब्रह्मा वृद्धगवाद्येन तोषयामास शंकरम् ॥ ४६ ॥ चतुरस्रवाद्येन सुनायं

चाकरोत्पुनः ॥ तालक्रियां महेशाय दर्शयामास केशवः ॥ ४७ ॥ वायवस्तत्र वाद्यं च चक्रुः सुस्वरभोजसा ॥ महेन्द्रो वंशवाद्यं च सुगिरं सुस्वरं
 बहुः ॥ ४८ ॥ वह्निः शूर्पवं चक्रे पणवं च तथाश्विनौ ॥ उपांगवादनं चक्रे सोमः सूर्यः समंततः ॥ ४९ ॥ घंटानां वादनं चक्रुर्गणाः शतसह
 स्रसः ॥ सुनीश्वरास्तथा देव्यः पार्वतीसहितास्तथा ॥ ५० ॥ स्वर्णभद्रासनेष्वेते ह्युपविष्टा व्यलोकयन् ॥ शृंगार्णां वादनं चक्रुर्वत्सवः समहोरागाः ॥
 ५१ ॥ भेरीध्वनिं तथा साध्या वाद्यान्यन्ये सुरोत्तमाः ॥ झञ्झरीगोखुखादीनि सौध्याश्चक्रुर्ब्रह्महोत्सवे ॥ ५२ ॥ तन्त्रीलयसमायुक्ता गंधर्वा मधुर
 स्वराः ॥ सुवर्णशृंगनादं च चक्रुः सिद्धाः समंततः ॥ ५३ ॥ ततस्तु भगवानासीन्महानटवपुर्धरः ॥ मुकुटाः पंचशीर्षं तु पद्मगौरपशोभिताः ॥
 ५४ ॥ जटा विभुश्च सकला भस्मोद्भूतविग्रहः ॥ बाहुभिर्दशभिर्भुक्तो हारकेधूरसंयुतः ॥ ५५ ॥ त्रैलोक्यव्यापकं रूपं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥
 हस्ता ननर्त भगवान्भासुरं ह महानगे ॥ ५६ ॥ तं वीणादिकं वाद्यं कांक्षतालादिकं चनम् ॥ वंशादिकं तु वादित्रं तोमरादिकनामकम् ॥ ५७ ॥
 चतुर्विधं ततो वाद्यं तुष्टुलं समजायत ॥ तालानां पटहादीनां हस्तकानां तथैव च ॥ ५८ ॥ मानानां चैव तानानां प्रत्यक्षं रूपमावभौ ॥ सुकंठं
 सुस्वरं कुलं गुणमीरं महास्वनम् ॥ ५९ ॥ विश्वावसुनरिदक्षं तुष्टुलं चैव गायकाः ॥ जगुर्गंधर्वयतयोऽप्यसौ मधुरस्वराः ॥ ६० ॥ ग्रामत्रयसंभोजे
 त्वरसप्तकसंयुतम् ॥ दिवं जुहं च सांकर्यं तत्र गेयमवर्तत ॥ ६१ ॥ पर्वतोऽपि महानादं हरपादतलादतः ॥ भूमिभिर्भूमयस्तत्र मही सधुरकान
 नाम् ॥ ६२ ॥ हस्तकांश्चतुराशीतिं स ससर्ज सदाशिवः ॥ ललाटफलकस्त्रेधातुतमागचंधदिनः ॥ ६३ ॥ महेशसद्व्याज्याता गंधर्वा यिन्वगायकाः ॥
 ते सुता देवदेवस्य सुरगालयसंयुताः ॥ ६४ ॥ प्रेसकाणादृषीणां च चक्रुराश्चर्यभोजसा ॥ किन्नराः पुष्पवर्षाणि ससृजुः स्वर्गुणेन्द्रि ॥ ६५ ॥ एवं
 चतुर्भुजास्तु यदा नृत्यमजायत ॥ अतिर्कृता शरजाता निर्मलाकाशशोभिता ॥ ६६ ॥ पद्मवंदसमाच्छन्नसरोवरसुखाब्जजा ॥ फलवृक्षोपधीभिश्च
 किंचित्पांडुसुखच्छविः ॥ ६७ ॥ ऊर्जशुक्लचतुर्दश्यां प्रसन्ना गिरिजा तदा ॥ समाप्तवत्तचर्यः स ईश्वरोऽपि तदा बभौ ॥ ६८ ॥ मा
 चोवाच तदा शंभुं विकचस्वरलोचना ॥ विप्रशापपातितं च यदा लिंगं भविष्यति ॥ ६९ ॥ नर्मदाजलसंभूतं विश्वपूज्यं भविष्यति ॥
 पृथुका ततस्तुष्टा हरस्तोत्रं चकार ह ॥ ७० ॥ नमस्ते देवदेवाय महादेवाय मौलिने ॥ जगद्गाने सवित्रे च शंकराय शिवाय च ॥
 ७१ ॥ कपर्दिनेऽजयादाय प्रह्लादभ्रांते ते नमः ॥ हिरण्यरेतसे तुभ्य नीलश्रीवाय ते नमः ॥ ७२ ॥ नमो ब्रह्मण्य
 देवाय सितप्रतिधराय च ॥ पंचवक्त्राय रूपाय नीरूपाय नमोनमः ॥ ७३ ॥ सहस्राक्षाय शुभाय नमस्ते कृत्तिवासने ॥
 अन्धकासुरभोक्षाय पशूनां पतये नमः ॥ ७४ ॥ विप्रवह्निषुखात्राय हराय च भवाय च ॥ शंकराय महेशाय ईश्वराय नमो
 नमः ॥ ७५ ॥ अनूर्तगङ्गाय वृत्तानां भावनाय च ॥ नमः शिवाय चोभाय हराय च भवाय च ॥ ७६ ॥ नमः कृष्णाय शर्वाय त्रिपुरांतक
 हारिणे ॥ अवोराय नमस्तेऽस्तु नमस्ते पुरुषाय ते ॥ ७७ ॥ सञ्जोजाताय तुभ्यं भो वामदेवाय ते नमः ॥ ईशानाय नमस्तुभ्यं पंचात्म्याय
 कपालिने ॥ ७८ ॥ विरूपाक्षाय भावाय भगनेत्रनिपातिने ॥ प्रपदंतनिपाताय महायज्ञनिपातिने ॥ ७९ ॥ मृगव्याधाय धर्माय कालत्रकाय
 चक्रिणे ॥ महापुरुषपूज्याय गणानां पतये नमः ॥ ८० ॥ गंगाधराय वृद्धिने भवानीप्रियकारिणे ॥ जगदानंददात्रे च ब्रह्मरूपाय ते नमः ॥ ८१ ॥
 गुणातीताय गुणिने सूरमाय भुवेऽपि च ॥ नमो महास्वरूपाय भस्मनो जन्मकारिणे ॥ ८२ ॥ वैराग्यरूपिणे नित्यं योगाचार्याय वै नमः ॥
 मयोक्तप्रियं देव स्मरसंहारकारक ॥ ८३ ॥ शंतुमर्हसि विन्वेश शिरसा त्वां प्रसादये ॥ शापानुग्रह एवैव कृतस्ते वै न संशयः ॥ ८४ ॥ ममा
 पराधजो मन्थुर्न कायौ भवताञ्जव ॥ एवं प्रसादितः शंभुर्हृष्टात्मा त्रिदशैः सह ॥ ८५ ॥ तीर्णव्रतपरानंदनिर्भरः प्राह ताम्रमासु ॥ य इमां
 मत्स्त्विति भक्त्या पठिष्यति तवोद्भूताम् ॥ तस्य चेष्टवियोगश्च न भविष्यति पार्वति ॥ ८६ ॥ जन्मत्रयधनेयुक्तः सर्वव्याधिविवर्जितः ॥ भुक्त्वेद
 विविधान्भोगानंते यास्यति मत्पुरम् ॥ ८७ ॥ इत्युक्त्वा तां महेशोऽपि स्वमंगं प्रददौ ततः ॥ वैष्णवं वामभागं सा प्रतिजग्राह पार्वती ॥ ८८ ॥
 शर्वं कपालहस्तं च श्रीवाहं गरलान्वितम् ॥ रुण्डमालार्द्धहारं च सितगौरं समंततः ॥ ८९ ॥ ब्रह्मांडकोटिजनकं जटाभिर्धूषितं शिरः ॥ मित
 युतिकलाखंडरत्नभासावभासितम् ॥ ९० ॥ स्वर्णभरणसंयुक्तमेकतो भुजगांगदम् ॥ एकतः कृत्तिवसनमन्यतः पट्टकूलवत् ॥ ९१ ॥ मत्स्य
 वाहनसंयुक्तमन्यतो वृषभक्तिम् ॥ एकतः पार्श्वैः सेव्यमन्यतः सखिसेवितम् ॥ ९२ ॥ रूपमेवंविधं दृष्ट्वा ब्रह्माद्या देवतागणाः ॥ तुष्टुः परया
 भक्त्या तेजोभूषितलोचनम् ॥ ९३ ॥ त्वमेको भगवान्सर्वव्यापकः सर्वदेहिनाम् ॥ पितृवृक्षकोऽसि त्वं माता त्वं जीवर्षज्ञकः ॥ ९४ ॥ साक्षी
 विश्वस्य बीजं त्वं ब्रह्मांडवशाकारकः ॥ उत्पद्यते विलीयते त्वयि ब्रह्मांडकोटयः ॥ ९५ ॥ ऊर्मयः सागरे नित्यं सलिले बुद्बुदा यथा ॥ अहं कदा
 चित्ते नेत्रात्कदाचित्तव आलतः ॥ ९६ ॥ कचित्संगे शिवादेव्या प्रादुर्भूत्वा सृजे जगत् ॥ तवाज्ञाकारिणः सर्वे वयं ब्रह्मादयः सुराः ॥ ९७ ॥
 अनंतवैभवं जन्तोऽनंतधामाऽन्यतः ॥ अनंतः सर्वभगाय कुरूपे रूपमद्भुतम् ॥ ९८ ॥ भवानि त्वं भयं नित्यमशिवानां पवित्रकृत् ॥ शिवा
 नामपि दात्री त्वं तपसामपि त्वं फलम् ॥ ९९ ॥ यः शिवः स स्वयं विष्णुर्यो विष्णुः स सदाशिवः ॥ इत्यभेदमतिर्जाता स्वरूपा नस्तत्प्रसादतः ॥
 १०० ॥ यत्किंचिच्च जगत्पस्मिन् दृश्यते श्रूयतेऽपि वा ॥ मध्ये बहिश्च तत्सर्वं त्रयं व्याप्य स्थिता यदा ॥ १ ॥ जगत्पूज्ये सुरेशानि जगद्ग्रे
 तद्विष्णुरूपमनुलं भुवि ये मनुष्याः संसारसागरसमुत्तरणेकपोतम् ॥ संचिन्तयन्ति मनसा हतकिल्बिषास्ते ब्रह्मस्वरूपमनुयातिः त्रिमुक्तसंगाः ॥
 १०१ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण दशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाय्यपुष्पाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्य
 माहात्म्ये हरतांडवनर्तनवर्णनं नाम चतुःपञ्चाशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५४ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ एवं ते लब्धशपाश्च पार्वतीशाप
 पीडिताः ॥ अनपत्या बभूवुश्च तथा च प्रतिमानवाः ॥ १ ॥ शालग्रामस्तु गंडक्यां नर्मदायां महेश्वरः ॥ उत्पद्यते स्वयंभूश्च तावेतौ
 नैव कृत्रिमौ ॥ २ ॥ चतुर्विंशतिभेदेन शालग्रामगतो हरिः ॥ परीक्ष्यः पुरुषैर्नित्यमेकरूपः सदाशिवः ॥ ३ ॥ शालग्रामशिला यत्र
 गंडकीविमले जले ॥ तत्र स्नात्वा च पीत्वा च ब्रह्मणः पदमाप्नुयात् ॥ ४ ॥ तां पूजयित्वा विधिवद्गंडकीसंभवां शिलाम् ॥ योगीश्वरो
 विजुदात्मा जायते नात्र संशयः ॥ ५ ॥ एतत्ते कथितं सर्वं यत्पृष्टोऽहमिह त्वया ॥ यथा हरो विप्रशापं प्राप्तवांस्तन्निशामय ॥ ६ ॥ यः
 शृणोति नरो भक्त्या वाच्यमानामिमां कथाम् ॥ गिरीशनृत्यसंबन्धासुमादेहार्द्धवर्णिताम् ॥ ७ ॥ ब्रह्मणः स्तुतिसंयुक्तां स गच्छेत्परमां गतिम् ॥
 श्लोकार्द्धं श्लोकपादं वा समस्तं श्लोकमेव वा ॥ ८ ॥ यः पठेदविरोधेन मायामानविजितः ॥ स याति परमं स्थानं यत्र गत्वा न शोचति ॥ ९ ॥
 चातुर्मास्ये विशेषेण पठन्मृगवन्नरोत्तमः ॥ लभते चित्तितां सिद्धिं धनपुत्रादिसंवृतः ॥ १० ॥ यथा ब्रह्मादयो देवा गीतवाद्याभियोगतः ॥ परां सिद्धिं

मवापुस्ते दुर्गाशिवसमीपतः ॥ ११ ॥ वर्षाकाले च संप्राप्ते भक्तियोगे जनार्दने ॥ महेश्वरेऽथ दुर्गायां नः भूयः स्तनपो भवेत् ॥ १२ ॥ गणेशस्य
सदा कुर्याच्चतुर्मास्ये विशेषतः ॥ पूर्वां मनुष्यो लाभार्थं यत्रो लाभप्रदो हि सः ॥ १३ ॥ सूर्यो नारीगतो दद्याद्रक्त्या येः पूज्यते हि सः ॥ चातुर्मास्ये
समायाते विशेषफलदो मृणाम् ॥ १४ ॥ इदं हि पंचायतनं सेव्यते गृहमेधिभिः ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण सेवितं चितितप्रदम् ॥ १५ ॥ शालग्रामगतं
विष्णुं यः पूजयति नित्यदा ॥ दारवतीचक्रशिलासहितं मोक्षदायकम् ॥ १६ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण दर्शनादपि मुक्तिदम् ॥ यस्मिन्स्तुते स्तुतं सर्वं
पूजिते पूजितं जगत् ॥ १७ ॥ पूजितः पठितो ध्यातः स्मृतो वै कलुषापहः ॥ शालग्रामे किं पुनर्यच्छालग्रामगतो हरिः ॥ १८ ॥ पुनर्हि हरिर्नैवेद्यं
फलं चापि धृतं जलम् ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण शालग्रामगतं शुभम् ॥ १९ ॥ त्रिकाः पुनर्यथापिताश्च शालग्रामस्य शुद्धज ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण
नरं भक्त्या समन्वितम् ॥ २० ॥ स लक्ष्मीसहितो नित्यं धनधान्यसमन्वितः ॥ महाभाग्यवतां गेहे जायते नात्र संशयः ॥ २१ ॥ स लक्ष्मीसहितो
विष्णुर्विज्ञेयो नात्र संशयः ॥ तं पूजयेन्महाभक्त्या स्थिरा लक्ष्मीर्भवेत् ॥ २२ ॥ तावदरिद्रता लोके तावद्भर्जति पातकम् ॥ तावच्छेसाः
शरीरेऽस्मिन्न थाक्त्वपूजयेद्भरिम् ॥ २३ ॥ स एव पूज्यते यत्र पंचकोशं पवित्रकम् ॥ करोति सकलं क्षेत्रं न तत्राशुभसंभवः ॥ २४ ॥
एतदेव महाभाग्यमेतदेव महातपः ॥ एष एव परो मोक्षो यत्र लक्ष्मीशपूजनम् ॥ २५ ॥ शंखश्च दक्षिणावर्त्तो लक्ष्मीनारायणात्मकः ॥ तुलसी
कृष्णसारोऽत्र यत्र द्वावती शिला ॥ तत्र श्रीविजयो विष्णुर्भुक्तिर्येन चतुष्टयम् ॥ २६ ॥ लक्ष्मीनारायणे पूजां विधातुमनुजस्य तु ॥ ददाति पुण्य
मनुलं भुक्तो भवति तत्क्षणात् ॥ २७ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण पूज्यो लक्ष्मीपुत्रो हरिः ॥ २८ ॥ कुर्वतस्तस्य देवस्य ध्यानं कल्पनाशनम् ॥
तुलसीमञ्जरीभिश्च पूजितो जन्मनाशनः ॥ २९ ॥ पूजितो विस्वपत्रेण चातुर्मास्येऽचहत्तमः ॥ ३० ॥ सर्वप्रयत्नेन स एव सेव्यो यो व्याप्य
विश्वं जगतामधीशः ॥ काले सृजत्यत्ति च हेलया वा तं प्राप्य भक्तो न हि सीदतीति ॥ ३१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां षष्ठे नागरखण्डे द्वाटकेऽश्वमेधमाहात्म्ये शेषशाय्यपारुष्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये लक्ष्मीनारायणमहिमवर्णननाम
पञ्चपञ्चाशदुत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २५५ ॥ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ एकदा भगवानुद्रः कैलासशिखरे स्थितः ॥ दधार परमां
पञ्चपञ्चाशदुत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ १ ॥ गणानां कोट्यस्तिस्रस्तं यदा पर्ववारयन् ॥ वीरबाहुवीरभद्रो वीरसेनश्च भृङ्गिराट् ॥ २ ॥ रुचिस्तुष्टितथा
लक्ष्मीधुमया सहितः किल ॥ १ ॥ गणानां कोट्यस्तिस्रस्तं यदा पर्ववारयन् ॥ वीरबाहुवीरभद्रो वीरसेनश्च भृङ्गिराट् ॥ २ ॥ रुचिस्तुष्टितथा
नन्दी पुष्पदन्तस्तथोत्कटः ॥ विकटः कण्टकश्चैव हरः केशो विधंटकः ॥ ३ ॥ मालावरः पाशावरः शृङ्गी च नरनस्तथा ॥ पुण्योत्कटः शालि
भद्रो महाभद्रो विभद्रकः ॥ ४ ॥ कणपः कालपः कालो धनपो रक्तलोचनः ॥ विकटास्यो भद्रकश्च दीर्घजिह्वो विरोचनः ॥ ५ ॥ पारदो घनदो
ध्वांशी हंसकी नरकस्तथा ॥ पंचशीर्षस्त्रिशीर्षश्च क्रोडदंष्ट्रो महाद्रुतः ॥ ६ ॥ सिंहवक्त्रो वृषहनुः प्रचण्डस्तुडिरेव च ॥ एने चान्ये च बहवस्तदा
भवसमीपगाः ॥ ७ ॥ महादेव जयेत्युच्चैर्भद्रकालीसमन्विताः ॥ भूतप्रेतपिशाचानां समूहा यस्य बलभाः ॥ ८ ॥ अस्तुवन्तं समीपस्था वसन्ते समुपा
गते ॥ वनराजिर्विभाति स्म नवकोरकशोभिता ॥ ९ ॥ दक्षिणानिलसंस्पृशः कवीनां सुखकृद्भौ ॥ वियोगिहृदयाकर्षी किंशुकः पुष्पशोभितः ॥
॥ १० ॥ द्वादिद्विक्रियाभावं चिक्रीडुश्च समंततः ॥ तस्मिन्विगाढे समये मनस्युन्मादके तथा ॥ ११ ॥ नंदी दंडवरः संज्ञां दृष्ट्वा चक्रे हरो परः ॥
अलं चापलदोषेण तपः कुर्वतु भो गणाः ॥ १२ ॥ तदा सर्वे वनमपि भूकांडजमधुतुनः ॥ गणास्ते तप आतस्थुर्दृष्ट्वा कान्तिवसन्तजाम् ॥ १३ ॥
ततः सा विश्वजननी पार्वती प्राह शंकरम् ॥ इयं ते करुणा नित्यमक्षमाला महेश्वर ॥ १४ ॥ त्वया किं जप्यते देव संदेहयति मे मनः ॥ त्वमेकः सर्व
भूतानामादिकृतसकलेश्वरः ॥ १५ ॥ न माता न पिता वंशुस्त्व जातिर्न कश्चन ॥ अहं तव परं किंचिद्वेद्मि नास्तीति किंचन ॥ १६ ॥ त्रमेण त्वं
समायुक्तो आसौ च्छासपरायणः ॥ जपत्रपि महाभक्त्या दृश्यसे त्वं मया सदा ॥ १७ ॥ त्वत्तः परतरं किंचिद्यत्वं ध्यायन्मि चेत्तसा ॥ तन्मे कथय देवेश
यद्यहं दयिता तव ॥ १८ ॥ इति स्पृष्टस्तदा शंभुरुवाच हरिसेवकः ॥ हरेर्नामसहस्राणां सारं ध्यायामि नित्यशः ॥ १९ ॥ जशमि रामनामां रमवातरं
ससप्तमम् ॥ चतुर्विंशतिसंख्याकान्प्रादुर्भावाहरेर्गुणान् ॥ २० ॥ एतेषामपि यत्सारं प्रणवाख्यं महत्फलम् ॥ द्वादशाक्षरसंयुक्तं ब्रह्मरूपं सना
तनम् ॥ २१ ॥ अक्षरत्रयसंबद्धं ग्रामत्रयसमन्वितम् ॥ सर्विदं प्रणवं शश्वज्जपामि जपमालया ॥ २२ ॥ वेदसारमिदं नित्यं ब्रह्मरं सततोद्यतम् ॥
निर्मलं हामृतं शांतं सद्गुणममृतोपमम् ॥ २३ ॥ कलातीतं निर्विशगं निर्गुणं पारं महत्परम् ॥ विश्वाधारं जगन्मध्यं कोटिब्रह्मांडबीजकम् ॥ २४ ॥
जडं शुद्धक्रियं वापि निरंजनं नियामकम् ॥ यज्ज्ञात्वा मुच्यते क्षिप्रं घोरसंसारबंधनात् ॥ २५ ॥ ओंकारसहितं यच्च द्वादशाक्षरबीजकम् ॥
जपतः पापकोटीनां दावाश्रित्वं प्रजायते ॥ २६ ॥ एतदेव परं गृहमेतदेव परं महः ॥ एतद्धि दुर्लभं लोके लोकत्रयविभूषणम् ॥ २७ ॥ प्राप्यते
जन्मकोटीभिः शुभाशुभविनाशकम् ॥ एतदेव परं ज्ञानं द्वादशाक्षरचिन्तनम् ॥ २८ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण ब्रह्मदं चितितप्रदम् ॥ एतदक्षरं
स्तोत्रं यः समाश्रयते सदा ॥ २९ ॥ मनसा कर्मणा वाचा तस्य नास्ति पुनर्भवः ॥ द्वादशाक्षरसंयुक्तं चक्रद्वादशभूषितम् ॥ ३० ॥ मासद्वादशना
मानि विष्णोर्यां भक्तितत्परः ॥ शालग्रामेषु तान्युक्त्वा न्यसेदवहराणि च ॥ ३१ ॥ दिवसेदिवसे तस्य द्वादशाहफलं लभेत् ॥ द्वादशाक्षर
माहात्म्यं वर्णितं नैव शक्यते ॥ ३२ ॥ जिह्वासहस्रेरपि च ब्रह्मणापि न वार्यते ॥ महामन्त्रो ह्ययं लोके जप्यो ध्यातः स्तुतस्तथा ॥ ३३ ॥ पाप
हा सर्वमासिषु चातुर्मास्ये विशेषतः ॥ इदं रहस्यं वेदानां पुराणानामनेकशः ॥ ३४ ॥ स्मृतीनामपि सर्वासां द्वादशाक्षरचिन्तनम् ॥ चितनादेव
मर्त्यानां सिद्धिर्भवति हीप्सिता ॥ ३५ ॥ पुण्यदानेन याम्येन मुक्तिर्भवति शाश्वती ॥ वर्णस्तथाश्रमेरेव प्रणवेन समन्वितैः ॥ ३६ ॥ जपेध्यानेः
शमपरेमोक्षं यास्येत निश्चितम् ॥ शुद्धाणां चापि नारीणां प्रणवेन विवर्जितः ॥ ३७ ॥ प्रकृतीनां च सर्वासां न मन्त्रो द्वादशाक्षरः ॥
न जपो न तपः कार्यं कायकेशादिशुद्धिता ॥ ३८ ॥ विप्रभवत्या च दानेन विष्णुध्यानेन सिद्ध्यति ॥ तासां मन्त्रो रामनाम ध्येयः कोऽयं
धिको भवेत् ॥ ३९ ॥ रामेति ब्रह्मरजपः सर्वपापपनोदकः ॥ गच्छंस्तिष्ठच्छायानो वा मनुजो रामकीर्तनात् ॥ ४० ॥ इह निर्वर्ततो याति
प्रान्ते हरिगणो भवेत् ॥ रामेति ब्रह्मो मन्त्रो मंत्रकोटिशताधिकः ॥ ४१ ॥ सर्वासां प्रकृतीनां च कथितः पापनाशकः ॥ चातुर्मास्येऽथ संप्राप्ते
सोऽप्यनंतफलप्रदः ॥ ४२ ॥ चातुर्मास्ये महापुण्ये लभ्यते भक्तितत्परे ॥ देवब्रह्मफलं तेषां यमलोकस्य सेवनम् ॥ ४३ ॥ न रामाद
धिकं किंचित्पठनं जगतीतले ॥ रामनामाश्रया ये वै न तेषां यमयातना ॥ ४४ ॥ ये च दोषा विप्रकरा मृतका विमहाश्च ये ॥ राम
नामैव विलयं याति नात्र विचारणा ॥ ४५ ॥ रमते सर्वभूतेषु स्थावरेषु चरेषु च ॥ अन्तरात्मस्वरूपेण यच्च रामेति कथ्यते ॥ ४६ ॥
रामेति मंत्रराजोऽयं भयव्याधिनिपूदकः ॥ रणे विजयदशापि सर्वकार्यार्थसाधकः ॥ ४७ ॥ सर्वतीर्थफलः प्रोक्तो विप्राणामपि कामदः ॥
रामचन्द्रेति रामेति रामेति सद्गुदाहृतः ॥ ४८ ॥ ब्रह्मो मन्त्रराजोऽयं सर्वकार्यकरो भुवि ॥ देवा अपि प्रगायति रामनामगुणाकरम् ॥

॥ ४९ ॥ तस्मात्त्वमपि देवेशि रामनाम सदा वद ॥ रामनाम जपेद्यो वै मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ५० ॥ सहस्रनामजं पुण्यं रामनामेव
जायते ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण तत्पुण्यं दशधोत्तरम् ॥ ५१ ॥ हीनजातिप्रजातानां महदहति पातकम् ॥ ५२ ॥ रामो ह्ययं विश्वमिदं समग्रं स्वते
जसा व्याप्य जनांतरात्मना ॥ पुनाति जन्मांतरपातकानि स्थूलानि सूक्ष्माणि क्षणाच्च दग्ध्वा ॥ ५३ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये रामनाममहिमवर्णनं नाम
षट्पंचाशदुत्तराद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २५६ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ द्वादशाक्षरमाहात्म्यं मम विस्तरतो वद ॥ यथावर्णं यत्फलं यथा
च क्रियते मया ॥ १ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ द्विजातीनां सहोकारसहितो द्वादशाक्षरः ॥ स्त्रीशूद्राणां नमस्कारपूर्वकः समुदाहृतः ॥ २ ॥
प्रकृतीनां रामनाम संमतो वा षडक्षरः ॥ सोऽपि प्रणवहीनः स्यात्पुराणस्मृतिनिर्णयः ॥ ३ ॥ क्रमोऽयं सर्ववर्णानां प्रकृतीनां सदैव हि ॥ क्रमेण
रहितो यस्तु करोति मनुजो जपम् ॥ तस्य प्रकृत्यति विभुर्नरकादिप्रदायकः ॥ ४ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ मया त्रिमात्रया स्वाभिन्सेव्यते
जगदीश्वरः ॥ रूपमस्य कथं जाने वचसामप्यगोचरम् ॥ ५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ प्रणवस्याधिकारो न तदास्ति वरवर्णिनि ॥ नमो भगवते
वास्तुदेवायैति जपः सदा ॥ ६ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ यदि सप्रणवं दद्याद्वादशाक्षरवित्तनम् ॥ प्रणवे नाधिकारो नै कथं भवति धूर्जटे ॥ ७ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ प्रणवः सर्वदेवानामादिरेष प्रकीर्तितः ॥ ब्रह्मा विष्णुः शिवश्चैव वसन्ति दयितायुताः ॥ ८ ॥ तत्र सर्वाणि भूतानि सर्व
तीर्थानि भागशः ॥ तिष्ठति सर्वतीर्थानि केवलं ब्रह्म एव यः ॥ ९ ॥ तस्य योग्या तदा देवि भविष्यसि यदा तपः ॥ चातुर्मास्ये हरिप्रीत्यै करिष्यसि
शुभानने ॥ १० ॥ तपसा प्राप्यते कामस्तपसा च महत्फलम् ॥ तपसा जायते सर्वं तत्तपः सुलभं नरैः ॥ ११ ॥ यशः सौभाग्यमनुलं क्षमासत्या
द्यो गुणाः ॥ सुलभं तपसा नित्यं तपश्चतुर् न शक्यते ॥ १२ ॥ यदा हि तपसो वृद्धितदा भक्तिर्हरौ भवेत् ॥ तदा हि तपसो हानिर्यदा भक्ति
विना कृतम् ॥ १३ ॥ सवत्तपांसि गर्जति देहेऽस्मिन्सततं नृणाम् ॥ यदा विष्णुं स्मरेन्नित्यं जिह्मं पावनं भवेत् ॥ १४ ॥ यथा प्रदीपे
ज्वलिते प्रणश्यति महत्तमः ॥ तथा हरेः कथायां च याति पापमनेकधा ॥ १५ ॥ तस्मात्पार्वति यत्नेन हरौ श्रुते तपः कुरु ॥ चातु
र्मास्येऽथ संश्रमे प्रणवेन समन्वितम् ॥ १६ ॥ विभुद्वयं भूत्वा मन्त्रराजमिमं जप ॥ स एव भगवांस्तुष्टो द्वादशाक्षरसंयुतम् ॥
॥ १७ ॥ प्रदास्यति परं ज्ञानं ब्रह्मरूपमखण्डितम् ॥ ब्रह्मकल्पांतकोटीषु जपत्वं द्वादशाक्षरम् ॥ १८ ॥ मन्त्रराजं सप्रणवं ध्याये
त्सोऽपि न पश्यति ॥ इत्युक्त्वा सा तपोनिष्ठा तपश्चरितुमागता ॥ १९ ॥ हिमाचलस्य शिखरे चातुर्मास्ये समागते ॥ ब्रह्मचर्यव्रत
परा वसनत्रयसंयुता ॥ २० ॥ प्रातर्मध्येऽपराह्णे च ध्यायन्ती हरिशंकरम् ॥ वपुर्यथा पुरा कृष्टं पूजने शंकरस्य च ॥ २१ ॥ सखीजन
समायुक्ता पितुः शृंगे मनोहरे ॥ अतपसा विशालाक्षी क्षमादिशुभसंयुता ॥ २२ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ या हि योगीश्वरध्येया या
वन्द्या विश्ववन्दिता ॥ जननी या च विश्वस्य साऽपि कामाक्ष्यपोगता ॥ २३ ॥ या हि प्रकृतिसद्रूपा तडित्कोटिसमप्रभा ॥ विरजा या
स्वयं वन्द्या गुणातीताचरत्तपः ॥ २४ ॥ पृथ्व्यंशु तेजो वायुश्च गगनं यन्मयं विदुः ॥ मूलप्रकृतिरूपा या सा चकारोत्तमं तपः ॥ २५ ॥
या स्थावरं जंगममाशु विश्वं व्याप्य स्थिता या प्रकृतेः पुरापि ॥ स्पृहादिरूपेण च तृप्तिदात्री देवे प्रसुप्ते तपसाऽऽप शुद्धिम् ॥ २६ ॥
इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चा
तुर्मास्यमाहात्म्ये द्वादशाक्षरनाममहिमपूर्वकपार्वतीतपोवर्णनं नाम सप्तपंचाशदुत्तराद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २५७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ गालव
उवाच ॥ ॥ प्रवृत्तायां शैलपुत्र्यां महत्तपसि दारुणे ॥ कन्दर्पेण पराभूतो विचचार महीं हरः ॥ १ ॥ वृक्षच्छायासु तीर्थेषु नदीषु च नदेषु च ॥
जलेन सिंचित्स्त्ववपुः सर्वत्रापि महेश्वरः ॥ २ ॥ तथापि कामाकुलितो न लेभे शर्म कर्हिचित् ॥ एकदा यमुनां दृष्ट्वा जलकल्लोलमालिनीम् ॥
॥ ३ ॥ विगाहितुं मनश्चक्रे तापार्तिं शमयन्निव ॥ कृष्णं बभूव तन्नीरं हरकायामिवह्निना ॥ ४ ॥ दग्धं विगाहनेनाशु मपीप्रायं तदा बभौ ॥ साऽपि
दिव्यवपुः पूर्वं श्यामा भूत्वा हराद्यतः ॥ ५ ॥ स्तुत्वा नत्वा महेशानशुवाच पुनरेव सा ॥ प्रसादं कुरु देवेश वशागस्मि सदा तव ॥ ६ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ॥ अस्मिन्तीर्थेवरे पुण्ये यः स्नास्यति नरो भुवि ॥ तस्य पापसहस्राणि नास्यन्ति विलयं भुवम् ॥ ७ ॥ हरतीर्थमिति ख्यातं पुण्यं
लोके भविष्यति ॥ इत्युक्त्वा तां प्रणम्याथ तत्रैवांतरधीयत ॥ ८ ॥ तस्यास्तीरे महेशोऽपि कृत्वा रूपं मनोहरम् ॥ कामालयं वाद्यहस्तं कृतपुं
जटाधरम् ॥ ९ ॥ स्वेच्छया मुनिगेहेषु दर्शयत्यंगचापलम् ॥ कचिद्वायति गीतानि कचिन्नुत्यति छन्दतः ॥ १० ॥ स च कुद्वयति हसति स्त्रीणां
मध्यगतः कचिद् ॥ एवं विचरतस्तस्य ऋषिपत्न्यः समंततः ॥ ११ ॥ पत्युः शुश्रूषणं गेहे त्यक्त्वा कार्याण्यपि क्षणात् ॥ तमेव मनसा चकुरः
पतिरूपेण मोहिताः ॥ १२ ॥ भ्रमंत्यश्चैव हास्यानि चकुरस्ता अपि योषितः ॥ ततस्तु मुनयो दृष्ट्वा तासां दुःशीलभावनाम् ॥ १३ ॥ चुक्रुधुर्मुनयः
सर्वे रूपं तस्य मनोहरम् ॥ गृह्यतां हन्यतामेष कोऽयं दुष्ट उपागतः ॥ १४ ॥ इति ते गृह्य काष्ठानि यदोपस्थे ययुस्तदा ॥ पलायितः स बहुधा
भयात्तेषां महात्मनाम् ॥ १५ ॥ यो जीवकलया विश्वं व्याप्य तिष्ठति देहिनाम् ॥ न ज्ञायते न च ग्राह्यो न भेद्यश्चापि जायते ॥ १६ ॥ न
शेकुस्ते यदा सर्वे श्वीकुं तं महेश्वरम् ॥ तदा शिवं प्रकुपिता शेपुर्नित्यं द्विजातयः ॥ १७ ॥ यस्माद्विगार्थमागत्य ह्याश्रमांश्चोर्वत्कृतम् ॥
परदारापहरणं तडिङ्गं पततां भुवि ॥ १८ ॥ सद्य एव हि शापं त्वं दुष्टं प्राप्नुहि तापस ॥ एवमुक्ते स शापाम्निर्वन्नरूपधरो महात्मा ॥ १९ ॥
तडिङ्गं धूर्जटेऽदिष्ट्वा पातयामास भूतले ॥ रुधिरोचपारिव्याप्तो मुमोह भगवान्निबुधुः ॥ २० ॥ वेदनात्तांज्वलनपुर्महाशापाभिभूतधीः ॥ तं
तथा पतितं दृष्ट्वा त आजगमुर्महर्षयः ॥ २१ ॥ आकाशे सर्वभूतानि त्रेसुर्विश्वं चचाल ह ॥ देवाश्च व्याकुला जाता महाभयमुपागताः ॥ २२ ॥
हात्वा विप्रा महेशानं पीडिता हृदयेऽभवन् ॥ शुशुभुर्धृशदुःखार्ता देवं हि बलवत्तरम् ॥ २३ ॥ किं कृतं भगवानेष देवैरपि स सेव्यते ॥ साक्षी
सर्वस्य जगतोऽस्माभिर्नैवोपलक्षितः ॥ २४ ॥ कथं मूढधियः पापाः परमज्ञानदुर्वलाः ॥ कथमस्माभिर्यस्यान्मा श्रुतश्च न निवेदितः ॥ २५ ॥
मयेदशो गृहस्थाय ह्यात्माऽयं न निवेदितः ॥ निर्विकारो निर्विषयो निरीहो निरुपद्रवः ॥ २६ ॥ निर्ममो निरहंकारो यः शंभुर्नोपलक्षितः ॥ यस्य
लोका इमे सर्वे देहे तिष्ठति मध्यगाः ॥ २७ ॥ स एव जगतां स्वामी हरोऽस्माभिर्न वीक्षितः ॥ इत्युक्त्वा ते ह्युपविष्टा यावत्तत्र समागताः ॥ २८ ॥
तान्दृष्ट्वा सदसा त्रस्तः पुनरेव महेश्वरः ॥ विप्रशापभयान्नद्विपुरारिदिवं ययौ ॥ २९ ॥ सुरभिं गां च गोलोके तां तुष्टाव सुसंयतः ॥ सृष्टिस्थिति
विनाशानां कर्त्रे मात्रे नमोनमः ॥ ३० ॥ या त्वं रसमयैर्भावैराप्यायसि भूतलम् ॥ देवानां च तथा संवाप्तिपुनृणामपि वै गणाच्च ॥ ३१ ॥ सर्वे
जाता रसाभिज्ञेपुरात्वाद्वायिनी ॥ त्वया विश्वमिदं सर्वं बलस्नेहसमन्वितम् ॥ ३२ ॥ त्वं माता सर्वरूपाणां वसूनां दुहिता तथा ॥ आदि

त्यानां स्वसा चैव तुष्टा वाञ्छितसिद्धिदा ॥ ३३ ॥ त्वं धृतिस्त्वं तथा पुष्टिस्त्वं स्वाहा त्वं स्वधा तथा ॥ ऋद्धिः सिद्धिस्तथा लक्ष्मीर्धृतिः क्रीति
 स्तथा मतिः ॥ ३४ ॥ कांतिर्लज्जा महामाया श्रद्धा सर्वार्थसाधिनी ॥ त्वया विरहितं किञ्चिन्नास्ति त्रिभुवनेष्वपि ॥ ३५ ॥ वहेत्तुतिप्रदात्री च
 देवादीनां च तृतिदा ॥ त्वया सर्वमिदं व्याप्तं जगत्स्थावरजंगमम् ॥ ३६ ॥ पादास्ते वेदाश्चत्वारः समुद्राः स्तनतां ययुः ॥ चंद्राकौ लोचने यस्या
 रोमाग्रेषु च देवताः ॥ ३७ ॥ शृङ्गयोः पर्वताः सर्वे कर्णयोर्वीर्यवस्तथा ॥ नाभौ चैवामृतं देवि पातालानि खुरास्तथा ॥ ३८ ॥ स्कन्धे च भगवान्ब्रह्मा
 मस्तकस्थः सदाशिवः ॥ हृद्देशे च स्थितो विष्णुः पुच्छाग्रे पद्मगास्तथा ॥ ३९ ॥ शकृत्स्था वसवः सर्वे साध्या मूत्रस्थितास्तथ ॥ सर्वे यज्ञा
 द्वास्थिदेशे किन्नरा गुह्यसंस्थिताः ॥ ४० ॥ पितृणां च गणाः सर्वे पुरःस्था भांति सर्वदा ॥ सर्वे यक्षा भालदेशे किन्नराश्च कपोलयोः ॥ ४१ ॥
 सर्वदेवमयी त्वं हि सर्वभूतविद्वद्धिदा ॥ सर्वलोकहिता नित्यं मम देहिहिता भव ॥ ४२ ॥ प्रणतस्तव देवेशि पूजये त्वां सदाऽनये ॥ स्तोमि विश्वा
 तिहन्त्री त्वां प्रपन्ना वरदा भव ॥ ४३ ॥ विप्रशापाग्निना दग्धं शरीरं मम शोभने ॥ स्वतेजसा पुनः कर्तुमर्हस्यमृतसंभवे ॥ ४४ ॥ इत्युक्त्वा तां
 परिक्रम्य तस्या देहे लयं गतः ॥ साऽपि गर्भे दधाराथ सुरभिस्तदनन्तरम् ॥ ४५ ॥ कालातिक्रमयोगेन सर्वव्याकुलतां ययौ ॥ यस्मिन्प्रणये
 दंशे विप्रशापमयावृते ॥ ४६ ॥ देवा महार्तिं प्रययुश्चाल पृथिवी तथा ॥ चंद्राकौ निष्प्रभौ चैव वायुरुच्चण्ड एव च ॥ ४७ ॥ समुद्राः क्षोभमग
 मंस्तस्मिन्काले द्विजोत्तम ॥ ४८ ॥ यस्मिजगत्स्थावरजंगमादिकं काले लयं प्राप्य पुनः प्ररोहति ॥ तस्मिन्प्रणये द्विजशापपीडिते जगद्धतप्राय
 मवर्तत क्षणात् ॥ ४९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशां-युपाख्याने
 ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये हरशापो नामाष्टपंचाशदुत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २५८ ॥ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ तस्मिंस्तु
 पतिते लिंगं योजनायामविस्तृते ॥ विषादात्तां ऋषिगणास्तत्राजगुः सहस्रशः ॥ १ ॥ व्यलोकयन्त सर्वत्र दृष्ट्वा तत्र महेश्वरम् ॥ नासौ दृष्टिपथे
 तेषां बभूव भयविह्वलः ॥ २ ॥ वीर्यं वर्षसहस्राणि बहून्यपि सुसंचितम् ॥ पृथिवीं सकलां व्याप्य स्थितं ददृशिरं द्विजाः ॥ ३ ॥ तद्दृष्ट्वा सुमह
 द्भिर्गं रुधिराक्तं जलेः प्लुतम् ॥ ब्राह्मणाः संशयगता दहमाना वसुन्धरा ॥ ४ ॥ तद्धिं तत्र संस्थाप्य चक्रुस्तान् नर्मदां नदीम् ॥ तज्जलं नर्म
 दारूपं लिंगं चामरकण्टकम् ॥ ५ ॥ नरकं वारयत्येतत्सेवितं नरकापहम् ॥ धृतग्रहाश्च सर्वेऽपि यास्यंति विलयं ध्रुवम् ॥ ६ ॥ तत्र स्नात्वा जलं
 पीत्वा संतप्य च पितृस्तथा ॥ सर्वान्कामान्वाप्नोति मनुष्यो भुवि दुर्लभाच्च ॥ ७ ॥ लिंगानि नार्मदेयानि पूजयिष्यंति ये नराः ॥ तेषां रुद्रमयो
 देहो भविष्यति न संशयः ॥ ८ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण लिंगपूजा महाफला ॥ चातुर्मास्ये रुद्रजपं हरपूजा शिवे रतिः ॥ ९ ॥ पंचावृतेन स्नपनं न
 तेषां गर्भवेदना ॥ ये करिष्यंति मधुना सेचनं लिंगमस्तके ॥ १० ॥ तेषां दुःखसहस्राणि यास्यंति विलयं ध्रुवम् ॥ दीपदानं कृतं येन चातु
 र्मास्ये शिवाग्रतः ॥ ११ ॥ कुलकोटिं समुद्रस्य स्वेच्छया शिवलोकभाक् ॥ चन्दनागुरुधूपैश्च सुश्वेतकुसुमैरपि ॥ १२ ॥ नर्मदाजललिंगं ये ह्यर्च
 यिष्यंति ते शिवाः ॥ शिला हरत्वमापन्नाः प्राणिनामपि का कथा ॥ १३ ॥ तत्संभूतं महालिंगं जलधारणसंयुतम् ॥ पूजयित्वा विधानेन चातु
 र्मास्ये शिवो भवेत् ॥ १४ ॥ चातुर्मास्ये ये मनुजा नर्मदाऽमरकण्टके ॥ तीर्थे स्नास्यंति नियतास्तेषां वासस्त्रिविधे ॥ १५ ॥
 ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा ते द्विजास्तत्र स्थाप्य लिंगं यथाविधि ॥ अमरकण्टकतीर्थे नर्मदां च महानदीम् ॥ १६ ॥
 पुनश्चिन्तापरा जाता विश्वस्य शोभकारणे ॥ पद्मासनगता भूत्वा प्राणायामपरायणाः ॥ १७ ॥ चिन्तयामासुरव्यग्रं हृदयस्थं मह
 ेश्वरम् ॥ ततो देवा महेंद्राद्याः संप्राप्यामरकण्टकम् ॥ १८ ॥ ब्राह्मणानां स्तुतिं चक्रुर्विनयानतकन्धराः ॥ नमोऽस्तु वो द्विजातिभ्यो
 ब्रह्मविद्भ्यो महेश्वराः ॥ १९ ॥ भूसुरेभ्यो गुरुभ्यश्च विमुक्तेभ्यश्च वंधनात् ॥ यूयं गुणत्रयातीता गुणरूपा गुणाकराः ॥ २० ॥ गुणत्रयमयैर्भावैः
 सततं प्राणबुद्धाः ॥ येषां वाक्यजलेनैव पापिष्ठा अपि शुद्धताम् ॥ प्रयांति पापपुंजाश्च भस्मसाद्यांति पापिनाम् ॥ २१ ॥ शस्त्रं लोहमयं
 येषां वागेव तत्समन्विताः ॥ पापैः पराभिभूतानां तेषां लोकोत्तरं बलम् ॥ २२ ॥ क्षमया पृथिवीतुल्याः कोपे वैश्वानरप्रभाः ॥
 पातनेऽनेकशक्तीनां समर्था यूयमेव हि ॥ २३ ॥ स्वर्गादीनां तथा याने भवन्तो गतयो ध्रुवम् ॥ २४ ॥ सत्कर्मकारकाश्चैव सत्कर्मनिरताः सदा ॥
 सत्कर्मफलदातारः सत्कर्मैभ्यो समुक्षवः ॥ २५ ॥ सावित्रीमंत्रनिरता ये भवन्तोऽघनाशनाः ॥ आत्मानं यजमानं च तारयंति न संशयः ॥ २६ ॥
 वल्लयश्च तथा विप्रास्तपिताः काऽसाधकाः ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण तेषां पूजा महाफला ॥ २७ ॥ कोपिताः सर्वदेहस्य नाशनाय भवन्ति हि ॥
 तावन्न वज्रमिद्रस्य शूलं नैव पिनाकिनः ॥ २८ ॥ दण्डो यमस्य तावन्नो यावच्छापो द्विजोद्भवः ॥ अग्निना ज्वालयते दृश्यं शापोदिष्टानपि
 स्वयम् ॥ २९ ॥ हंति जातानजाताश्च तस्माद्विप्रं न कोपयेत् ॥ विप्रकोपाधिना दग्धो नरकाग्रेव मुच्यते ॥ ३० ॥ शस्त्रसतोऽपि नरकान्मुच्यते
 नात्र संशयः ॥ देवानां मधुघान्यानां सामर्थ्यं भेदनेन हि ॥ ३१ ॥ वाङ्मात्रेण हि विप्रस्य भिद्यते सकलं जगत् ॥ ते यूयं गुरवोऽस्माकं
 विश्वकारणकारकाः ॥ प्रसादपरमा नित्यं भवंतु भुवनेश्वराः ॥ ३२ ॥ ईश्वरेण विना सर्वे वयं लोकाश्च दुःखिताः ॥ तत्कथ्यतां स भगवान्कुत्रास्ते
 परमेश्वरः ॥ ३३ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ ज्ञात्वा मुनिभयत्रस्तं देवेशं शूलपाणिनम् ॥ ३४ ॥ सुरभीगर्भसंभूतं देवानुमहर्षयः ॥
 स्वागतं देवदेवैभ्यो ज्ञातो वै स महेश्वरः ॥ ३५ ॥ तत्र गच्छंतु देवेशा यत्र देवः सनातनः ॥ इत्युक्त्वा ते महात्मानः सह देवैर्युस्तदा ॥ ३६ ॥
 गोलोकं देवमार्गेण यत्र पायसकर्मदाः ॥ घृतनद्योमधु ह्रदा नदीनां यत्र संवशः ॥ ३७ ॥ पूर्वजानां गणाः सर्वे दधिपीयूषपाणयः ॥ मरीचिपाः
 सोमपाश्च सिद्धसंवास्तथा परे ॥ ३८ ॥ घृतपाश्चैव साध्याश्च यत्र देवाः सनातनाः ॥ ते तत्र गत्वा मुनयो ददृशुः सुरभीसुतम् ॥ ३९ ॥ तेजसा
 भास्करं चैव नीलनामेति विश्रुतम् ॥ इतस्ततोऽभिधावंतं गवां संचातमध्यगम् ॥ ४० ॥ नंदा सुमनसा चैव सुरूपा च सुशीलका ॥ कामिनी
 नंदिनी चैव मेध्या चैव हिरण्यदा ॥ ४१ ॥ धनदा धर्मदा चैव नर्मदा सकलप्रिया ॥ वामनालंबिका कृष्णा दीर्घशृंगा सुपिच्छिका ॥ ४२ ॥
 तारा तरेयिका शांता दुर्विपद्मा मनोरमा ॥ सुनासा दीर्घनासा च गौरा गौरमुखीह या ॥ ४३ ॥ हरिद्रवर्णा नीला च शंखिनी पंचवर्णका ॥
 विनताभिनता चैव भिन्नवर्णा सुपत्रिका ॥ ४४ ॥ जयाऽरुणा च कुण्डोभी सुदती चारुचंपका ॥ एतासां मध्यगं नीलं दृष्ट्वा ता मुनिदेवताः ॥ ४५ ॥
 विचरन्ति सुरूपं तं संजातविस्मयोन्मुखाः ॥ मुनीश्वराः कृपाविष्टा इन्द्राद्या हृष्टमानसाः ॥ स्तुतिमारेभिरे कर्तुं तेजसा तस्य तोषिताः ॥ ४६ ॥
 ॥ ॥ शूद्र उवाच ॥ ॥ कथं नीलेति नामासौ जातोयमद्भुताकृतिः ॥ किमस्तुवन्प्रसन्नास्ते ब्राह्मणा विश्वकारणम् ॥ ४७ ॥ ॥ गालव
 उवाच ॥ ॥ लोहितो यस्तु वर्णेन मुखे पुच्छे च पांडुरः ॥ ४८ ॥ श्वेतः सुरविषाणेषु स नीलो वृषभः स्मृतः ॥ चतुष्पादो धर्मरूपो नील
 लोहितचिह्नकः ॥ ४९ ॥ कपिलः सुरचिह्नेषु स नीलो वृषभः स्मृतः ॥ योऽसौ महेश्वरो देवो वृषश्चापि स एव हि ॥ ५० ॥ चतुष्पादो धर्मरूपो

नीलः पञ्चमुखो हरः ॥ यस्य संदर्शनादेव वाजपेयफलं लभेत् ॥ ५१ ॥ नीले च पूजिते यस्मिन्पूजितं सकलं जगत् ॥ सिग्धयासप्रदानेन
जगदाप्यायितं भवेत् ॥ ५२ ॥ यस्य देहे सदा श्रीमान्विश्वयापी जनार्दनः ॥ नित्यमर्चयते योऽसौ वेदमन्त्रैः सनातनैः ॥ ५३ ॥ ॥ ऋषय
ऊचुः ॥ ॥ त्वं देवः सर्वगोमृणां विश्वगोप्ता सनातनः ॥ विप्रहर्ता ज्ञानदश्च धर्मरूपश्च मोक्षदः ॥ ५४ ॥ त्वमेव धनदः श्रीदः सर्वव्याधिनिपूदनः ॥
जगतां शर्मकरणे प्रवृत्तः कनकप्रदः ॥ ५५ ॥ तेजसां धाम सर्वेषां सौरभेय महाबल ॥ शृंगग्रे धृतकैलासः पार्वतीसहितस्त्वया ॥ ५६ ॥ वेद
स्तुत्यो वेदमयो वेदात्मा वेदवित्तमः ॥ वेदवेद्यो वेदयानो वेदरूपो गुणाकरः ॥ ५७ ॥ गुणत्रयेभ्योऽपि परो याथात्म्यं वेद कस्तव ॥ वृषस्त्व
भगवान्देव यस्तुभ्यं कुरुते त्वघम् ॥ ५८ ॥ वृषलः स तु विज्ञेयो रौरवादिषु पच्यते ॥ पदा स्पृष्टः स तु नरो नरकादिषु यातनाः ॥ ५९ ॥
सेवते पापनिचयेर्निगादप्रायवन्धनैः ॥ क्षुत्क्षामं च तृपाकान्तं महाभारसमन्वितम् ॥ ६० ॥ निर्दया ये प्रशोष्यन्ति मतिस्तेषां न शाश्वती ॥
चतुर्भिः सहितं मर्त्या विवाहविधिना तु ये ॥ ६१ ॥ विवाहं नीलरूपस्य ये कारिष्यन्ति मानवाः ॥ पितृनुदिश्य तेषां वै कुले नैवास्ति नारकी ॥
॥ ६२ ॥ त्वं गतिः सर्वलोकानां त्वं पिता परमेश्वरः ॥ त्वया विना जगत्सर्वं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ ६३ ॥ परा चैव तु पश्यन्ती मध्यमा
वैखरी तथा ॥ चतुर्विधानां वचसामीश्वरं त्वां विदुर्बुधाः ॥ ६४ ॥ चतुःशृंगं चतुष्पादं द्विशीर्षं सप्तहस्तकम् ॥ त्रिधा बद्धं धर्ममयं त्वामेव वृषभं
विदुः ॥ ६५ ॥ तृप्तिदं सर्वभूतानां विश्वव्यापकमोजसा ॥ ब्रह्म धर्ममयं नित्यं त्वामात्मानं विदुर्जनाः ॥ ६६ ॥ अच्छेष्टस्त्वमभेद्यस्त्वमप्रमेयो महा
यशाः ॥ अशोच्यस्त्वमदाह्योऽसि विदुः पौराणिका जनाः ॥ ६७ ॥ त्वदाधारमिदं सर्वं त्वदाधारमिदं जगत् ॥ त्वदाधाराश्च देवाश्च त्वदाधारं तथा
मृतम् ॥ ६८ ॥ जीवरूपेण लोकास्त्रिन्वाप्य तिष्ठसि नित्यदा ॥ एवं स संस्तुतो नीलो विप्रैस्तैः सोमपायिभिः ॥ ६९ ॥ प्रसन्नवदनो भूत्वा विप्रा
न्प्रणान्तत्परः ॥ पुनरेव वचः प्रोचुर्विप्राः कृतशिवागसः ॥ ७० ॥ वरं ददुर्महेशस्य नीलरूपस्य धर्मतः ॥ एकादशाहे प्रेतस्य यस्य नोत्सृज्यते
वृषः ॥ ७१ ॥ प्रेतत्वं सुस्थिरं तस्य दत्तैः श्राद्धशतैरपि ॥ पुनरेव सुसंपतं दृष्ट्वा नीलं महावृषम् ॥ ७२ ॥ स्वरूपक्रोधसमाविष्टं द्विजाश्चकुस्तमं
कितम् ॥ चक्रं च वामभागेषु शूलं पार्श्वे च दक्षिणे ॥ ७३ ॥ उत्सृजुर्गवां मध्ये तं देवैर्गोपितं तदा ॥ ततो देवगणाः सर्वे महर्षीणां गणाः
पुनः ॥ स्वानि स्थानानि ते जग्मुर्मुनयो वीतमत्सराः ॥ ७४ ॥ एवमृषीणां दयितासु सक्तः कामार्त्तचित्तो मुनिपुंगवानाम् ॥ शापं समासाद्य
शिवोऽपि भक्त्या रेवाजलेऽगात्सुशिलामयत्वम् ॥ ७५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्र
माहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये पैजवनोपाख्याने वृषस्तुतिर्नामैकोनषष्ट्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५९ ॥
॥ ७६ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ इति ते कथितं सर्वं शालग्रामकथानकम् ॥ महेश्वरस्य चोत्पत्तिर्यथा लिंगत्वमाप सः ॥ १ ॥
तस्माद्वरं लिंगरूपं शालग्रामगतं हरिम् ॥ येऽर्चयन्ति नरा भक्त्या न तेषां दुःखयातनाः ॥ २ ॥ चातुर्मास्ये समायाते विशेषात्पु
जयेच्च तौ ॥ अर्चितौ यात्राभेदेन स्वर्गमोक्षप्रदायकौ ॥ ३ ॥ देवौ हरिहरौ भक्त्या विप्रवह्निगवां गतौ ॥ येऽर्चयन्ति महाशूद्र तेषां मोक्षप्रदो हरिः ॥
॥ ४ ॥ वेदोक्तं कारयेत्कर्म पूर्तं वेदतत्परः ॥ पंचायतनपूजा च सत्यवादो ह्यलोला ॥ ५ ॥ विवेकादिगुणैर्युक्तः स शूद्रो याति सद्गतिम् ॥
ब्रह्मचर्यं तपो नान्यद्वाद्वाशाक्षरचितनात् ॥ ६ ॥ मन्त्रैर्विना षोडश सोपचारैः कार्या सुपूजा नरकादिहंतुः ॥ यथा तथा वै गिरिजापतेश्च कार्या महा
शूद्र महाघहंत्री ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ एवं कथयतोरपा रजनी क्षयमाययो ॥ सच्छूद्रो गालवश्चैव शिष्यैश्च परिवारितः ॥ ८ ॥ स तेन
इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्य
माहात्म्ये पैजवनोपाख्याने षष्ट्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६० ॥ ॥ ७७ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कथं नित्या भगवती हरपत्नी यश
स्विनी ॥ योगसिद्धिं सुमहतीं प्राप मारुचतुष्टये ॥ १ ॥ मन्त्रराजमिमं जप्त्वा द्वादशाक्षरसंभदम् ॥ एतन्मे विस्तरेण त्वं कथयस्व यथातथम् ॥ २ ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ चातुर्मास्ये हरौ सुप्ते पार्वती नियतव्रता ॥ मनसा कर्मणा वाचा हरिभक्तिपरायणा ॥ ३ ॥ चारुशृंगे पितुर्नित्यं तिष्ठती
तपसि स्थिता ॥ देवद्विजाभिर्गोऽश्वत्थातिथिपूजापरायणा ॥ ४ ॥ चातुर्मास्येऽथ संप्राप्ते विमले हरिवासरे ॥ जजाप परमं मंत्रं यथादिष्टं पिनाकि
ना ॥ ५ ॥ शंखचक्रधरो विष्णुश्चतुर्हस्तः किरीटधृक् ॥ मेघश्यामोऽंबुजाक्षश्च सूर्यकोटिसमप्रभः ॥ ६ ॥ गरुडाविभितो दृष्टो वसन्त्याप्य जगत्
यम् ॥ श्रीवत्सक्रौस्तुभयुतः पीतकौशेयवस्त्रकः ॥ ७ ॥ सर्वाभरणशोभाभिरभिदीप्तमहावपुः ॥ वभापे पार्वतीं विष्णुः प्रसन्नवदनः शुभाम् ॥ देवि तुष्टो
ऽस्मि भद्रं ते कथयस्व तवैप्सितम् ॥ ८ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ तज्ज्ञानममलं देहि येन नावर्त्तनं भवेत् ॥ इत्युक्तः स महाविष्णुः प्रत्युवाच ह प्रि
याम् ॥ ९ ॥ स एव देवदेवेश त्वं वक्ष्यत्यसंशयम् ॥ स एव भगवान्साक्षी देहांतरवहिःस्थितः ॥ १० ॥ विश्वस्रष्टा च गोप्ता च पवित्राणां च पावनः ॥
अनादिनिधनो धर्मो धर्मादीनां प्रभुर्हि सः ॥ ११ ॥ अक्षरत्रयसेव्यं यत्सकलं ब्रह्म एव सः ॥ मूर्तामूर्तस्वरूपेण योऽजो जन्मधरो हि सः ॥ १२ ॥
ममाधिकारो नैवास्ति वक्तुं तव न संशयः ॥ इत्युक्त्वा भगवानीशो विरराम प्रहृष्टवान् ॥ १३ ॥ एतस्मिन्नंतरे शंभुर्गिरिजाश्रममभ्यगात् ॥ सर्वभूत
गणैर्युक्तो विमाने सार्वकामिके ॥ १४ ॥ तया वै भगवान्देवः पूजितः परमेश्वरः ॥ सखीनामपि प्रत्यक्षमाश्चर्यं समजायत ॥ १५ ॥ स्तुत्वाऽथ तं
महादेवं विष्णुर्देहे लयं ययौ ॥ अयोवाच महेशानः पार्वतीं परमेश्वरः ॥ १६ ॥ विमानवरमारुह्य तुष्टोऽहं तव सुव्रते ॥ गत्वैकांतप्रदेशं ते कथये परमं
महः ॥ १७ ॥ एवमुक्त्वा भगवतीं करे गृह्य सुदान्वितः ॥ विमानवरमारोप्य लीलया प्रययौ तदा ॥ १८ ॥ नानाधातुमयानदीन्ना नारत्नविचित्रितात् ॥
दर्शन्यकर्णिकारश्च कोविदारान्महाद्रुमात् ॥ तालांस्तमालान्हितालान्प्रियंगुन्यनसानपि ॥ २१ ॥ तिलकान्बकुलांश्चैव बहुनपि च पुष्पितात् ॥
सेत्राणि कलनाभानि पिञ्जराणि विदर्शयत् ॥ २२ ॥ ययौ देवनदीतीरे गतं शरवणं महत् ॥ फुलकाशं स्वर्णमयं शरस्तं वगणान्वितम् ॥ २३ ॥ हेम
काश्च ददृशे पार्वती वनसन्निधौ ॥ २४ ॥ स्नाताः स्वलंकृताश्चन्द्रपत्न्यस्ता विरजावराः ॥ ऊचुस्ता योजितकरा केऽयं पुत्राय गम्यते ॥ २५ ॥
तत्कथ्यतां महाभागे स च ते दर्शनं गतः ॥ २७ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ मम भाग्यवशात्पुत्रः कथमुत्संगमाहरेत् ॥ न ह्यभाग्यवशात्पुंसां
कापि सौख्यं निरन्तरम् ॥ २८ ॥ सुतनाम्नाप्यहं दृष्ट्वा भवतीनां च दर्शनात् ॥ किमर्थमिह संप्राप्ताः कथ्यतामविलंबितम् ॥ २९ ॥ ॥ कृत्तिका
ऊचुः ॥ ॥ वयं तव सुतं न्यस्तं प्रदातुमिह सुन्दरि ॥ चातुर्मास्ये रवौ त्रातुमागता देविनिगमात् ॥ ३० ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ न हास्या

वसरः सख्यः सत्यमेव हि कथ्यताम् ॥ एकांतावसरे हास्यं जायते चेतरेतरम् ॥ ३१ ॥ ॥ कृत्तिका ऊचुः ॥ ॥ सत्यं वदामहे देवि तव
 त्रैलोक्यशोभिते ॥ अस्य स्तवसमूहस्य मध्यस्थं बालकं वृणु ॥ ३२ ॥ कृत्तिकानां वचः श्रुत्वा शंकिता पार्वती तदा ॥ ददर्श बालं
 दीप्ताभं षण्मुखं दीप्तवर्चसम् ॥ ३३ ॥ तडित्कोटिप्रतीकां रूपदिव्यश्रिया युतम् ॥ वह्निपुत्रं च गंगेयं कार्तिकेयं महाबलम् ॥
 ॥ ३४ ॥ सा व्रसेति गृहीत्वा तं कुमारं पाणिना मुदा ॥ विमानमध्यमादाय कृत्वोत्संगे ह्रुवाच ह ॥ ३५ ॥ चिरंजीव चिरं नन्द
 चिरं नन्दय बांधवान् ॥ इत्युक्त्वा गाढमालिङ्ग्य मूर्ध्नि चाप्राय तं सुतम् ॥ ३६ ॥ संहृष्टा परमोदारं भास्वरं हृष्टमानसम् ॥ कार्तिकेयो महा
 प्रेम्णा प्रणिपत्य महेश्वरम् ॥ ३७ ॥ ततः प्राञ्जलिख्यग्रः प्रहृष्टेनातरात्मना ॥ तद्विमानं ययौ शीघ्रं तीव्रं नदनदीपतीम् ॥ ३८ ॥ जंबुद्वीपमति
 क्रम्य लक्षयोजनमायतम् ॥ ततः समुद्रं द्रिगुणं लवणोदं तथैव च ॥ ३९ ॥ उत्तरांश्च कुर्वन्तीत्वा विमानेनार्कतेजसा ॥ समुद्रद्रिगुणं द्वीपं कुशानां
 भेति कीर्तितम् ॥ ४० ॥ दिव्यलोकसमाक्रांतं दिव्यपर्वतसंकुलम् ॥ इक्ष्वादाद्रिगुणं द्वीपं तद्वीपाद्रिगुणः पुनः ॥ ४१ ॥ तमतिक्रम्य तत्सिन्यो
 द्रिगुणं कौंचसंज्ञितम् ॥ ततोऽपि द्रिगुणः सिन्धुः सुरोदो यस्यसेवितः ॥ ४२ ॥ ततोऽपि द्रिगुणं द्वीपं शाकद्वीपेति संज्ञितम् ॥ अर्णवद्रिगुणं
 तस्मादाज्यरूपं सुनिर्मितम् ॥ ४३ ॥ परमस्वादसंपूर्णं यत्र सिद्धाः समंततः ॥ तस्माच्च द्रिगुणं द्वीपं शाकमलीवृक्षसंज्ञितम् ॥ ४४ ॥
 समुद्रो द्रिगुणस्तत्र दधिर्मण्डोदसंभवः ॥ साध्या वसन्ति नियतं महत्तपसि संस्थिताः ॥ ४५ ॥ ततोऽपि द्रिगुणं द्वीपं पुस्तनामेति विश्रुतम् ॥
 क्षीरोदो द्रिगुणस्तत्र यत्रयत्र महर्षयः ॥ ४६ ॥ पडिमानि सुदिव्यानि भौमः स्वर्ग उदाहृतः ॥ तत्र स्वर्णमयी भूमिस्तथा रजतसंयुता ॥ ४७ ॥
 दृष्टा मधुपलस्वादेः सर्वकामप्रदायका ॥ यत्र स्त्रीपुरुषाणां च कल्पवृक्षा गृहे स्थिताः ॥ ४८ ॥ वासांसि भूषणानां च समूहान्दर्शयति च ॥ एतानि
 दक्षचिह्नानि द्वीपानि सुनिसत्तम ॥ ४९ ॥ महेश्वरो विमानेन व्यतिक्रामद्विहायसा ॥ पुस्तद्वीपस्य च प्रीते द्रिगुणः क्षीरसागरः ॥ ५० ॥ तन्मध्ये
 सुमहद्वीपं श्वेतं नाम सुनिश्चितम् ॥ रम्यकः पर्वतस्तत्र शतशृंगोमितद्रुमः ॥ ५१ ॥ तस्य शृंगे महद्विद्ये विमानं स्थापितं तदा ॥ तदाऽमृतफलैर्वृक्षैः
 सेविते हेमबालुके ॥ ५२ ॥ क्षीरच्छेदेन विहते शिलातलसुसंवृते ॥ विविक्ते सर्वसुभगे मणिरत्नसमन्विते ॥ ५३ ॥ उमायै कथयामास देवदेवः
 पिनाकधृक् ॥ कार्तिकेयोऽपि शुश्राव गुह्याद्ब्रह्मतरं महत् ॥ ५४ ॥ ध्यानयोगं मंत्ररूपं द्वादशाक्षरसंज्ञितम् ॥ प्रणवेन युतं साग्रं सख्यस्य श्रुतेः परम् ॥
 ॥ ५५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अक्षरत्रयसंयुक्तो मन्त्रोऽयं सकृदक्षरः ॥ मावमासहितश्चायममायो विश्वपावनः ॥ ५६ ॥ विष्णुगम्यो विष्णु
 मध्यो मन्त्रत्रयसमन्वितः ॥ तुरीयकलयाऽपेक्षान्नाङ्गणसेवितः ॥ ५७ ॥ निष्कामैर्मुनिभिः सेव्यो महाविद्यादिसेवितः ॥ नाभितः शिरसि व्यास
 अखण्डसुखदायकः ॥ ५८ ॥ ओंकारेति प्रियोक्तिस्ते महादुःखविनाशनः ॥ तं पूर्वं प्रणवं ध्यात्वा ज्ञानरूपं सुखाश्रयम् ॥ ५९ ॥ ज्ञात्वा सर्वगतं
 ब्रह्म देहशोधनतत्परः ॥ पद्मासनपरो भूत्वा संपूज्य ज्ञानलोचनः ॥ ६० ॥ नेत्रे मुकुलिते कृत्वा फरो कृत्वा तु संहतौ ॥ चेतसि ध्यानरूपेण चित्तये
 च्छिद्यमंगलम् ॥ ६१ ॥ तडित्कोटिप्रतीकां सूर्यकोटिसमच्छविम् ॥ चन्द्रलक्षसमच्छत्रं पुरुषं द्योतिताखिलम् ॥ ६२ ॥ मूर्तामूर्तविराजं तं सदसद्रूप
 मयम् ॥ चित्तयित्वा विराड्रूपं न भूयःस्तनपो भवेत् ॥ चातुर्मास्ये सकृदपि ध्यानात्कल्मषसंक्षयः ॥ ६३ ॥ एवं च मद्रूपमिदं मुरारेर्मोघवीर्यं गुण
 तोप्यपारम् ॥ विलोकयेद्योऽवविनाशनाय क्षणं प्रभुर्जन्मशतोद्भवम् ॥ ६४ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे
 षाट्केऽश्वमेधमाहात्म्ये शेषशाय्याख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये ध्यानयोगोनामैकषष्ठ्युत्तराद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २६१ ॥ ॥ ॥
 ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ ध्यानयोगमहं प्राप्य ज्ञानयोगमवाप्नुयाम् ॥ तथा कुरुष्व देवेश यथाहममरी भवे ॥ १ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ प्रत्युक्तोऽयं
 मंत्रराजो द्वादशाक्षरसंज्ञितः ॥ जप्तव्यः सुकुमारांगि वेदसारः सनातनः ॥ २ ॥ प्रणवः सर्ववेदाद्यः सर्वब्रह्मांडयाजकः ॥ प्रथमः सर्वकार्येषु सर्वसिद्धिप्रदा
 यकः ॥ ३ ॥ सितवर्णो मधुच्छंदा ऋषिर्ब्रह्मा तु देवता ॥ परमात्मा तु गायत्री नियोगः सर्वकर्मसु ॥ ४ ॥ एतद्ब्रह्ममयं बीजं विश्वमत्र समन्वितम् ॥ वेदवेदांग
 तस्याख्यं सदसद्रूपमव्ययम् ॥ ५ ॥ नकारः पीतवर्णस्तु जलबीजः सनातनः ॥ बीजं पृथ्वी मनश्छन्दो विषहा विनियोगतः ॥ ६ ॥ मीकारः पृथिवी
 बीजो विश्वामित्रसमन्वितः ॥ रक्तवर्णो महातेजा धनदो विनियोजितः ॥ ७ ॥ भकारः पंचवर्णस्तु जलबीजः सनातनः ॥ मरीचिना समायुक्तः पूजि
 तः सर्वभोगदः ॥ ८ ॥ गकारो हेमरक्ताभो भरद्वाजसमन्वितः ॥ वायुबीजो विनियोगं कुर्वतामादिभोगदः ॥ ९ ॥ वकारः कुन्दधवलो व्योमबीजो
 यदाबलः ॥ ऋषिमंत्रिपुरस्कृत्य योजितो मोक्षदायकः ॥ १० ॥ तेकारो विद्युद्विकारः सोमबीजं महत्सूतम् ॥ अंगिरावर्द्धमूलं च वर्जितं कर्मका
 मिकम् ॥ ११ ॥ वाकारो भूवर्णश्च सूर्यबीजं मनोजवम् ॥ पुलस्त्यर्षिसमायुक्तं नियुक्तं सर्वसौख्यदम् ॥ १२ ॥ सुकारश्चाक्षरो नित्यं जपाकुसुम
 भास्वरः ॥ मनो बीजं दुर्विषहं पुलहाश्रितमर्थिदम् ॥ १३ ॥ देकाराक्षरं बीजं हंसरूपं च कर्तुरम् ॥ सिद्धिबीजं महासत्त्वं क्रतो ब्रह्मनियोजि
 तम् ॥ १४ ॥ वाकारो निर्मलो नित्यं यजमानस्तु बीजभृत् ॥ प्रचेताश्रियमाश्रयं मोक्षे मोक्षप्रदायकम् ॥ १५ ॥ यकारस्य महाबीजं पिंगवर्णंश्च
 खेचरी ॥ भूचरी च महासिद्धिः सर्वदा भूविचिन्तनम् ॥ १६ ॥ भृगुयन्त्रे समाश्रितिनियोगे सर्वकर्मकृत् ॥ गायत्रीछंद एतेषां देहत्यासकमो
 भवेत् ॥ १७ ॥ ओंकारं सर्वदा न्यस्यन्नकारं पादयोर्द्वयोः ॥ प्रोकारं गुह्यदेशे तु भकारं नाभिपंकजे ॥ १८ ॥ गकारं हृदये न्यस्य वकारः कण्ठ
 मध्यगः ॥ तेकारं दक्षिणे हस्ते वाकारो वामहस्तगतः ॥ १९ ॥ सुकारं मुखजिह्वायां देकारः कर्णयोर्द्वयोः ॥ वाकारश्चक्षुषोर्द्वन्द्वे यकारं मस्तके
 न्यसेत् ॥ २० ॥ लिंगमुद्रा योनिमुद्रा धेनुमुद्रा तथा त्रयम् ॥ सकलं कृतमेतद्धि मंत्ररूपे विजाक्षरम् ॥ २१ ॥ योजयेत्प्रत्यहं देवि न स पापेः
 प्रलिप्यते ॥ एतद्वादशलिङ्गारं कूर्मस्थं द्वादशाक्षरम् ॥ २२ ॥ शालग्रामशिलाश्चैव द्वादशैव हि पूजिताः ॥ ताभिः सहाकरैरेभिः प्रत्यक्षैः सह
 संसदि ॥ २३ ॥ यथावर्णमनुधानैर्मुनिबीजसमन्वितैः ॥ विनियोगेन सहितैश्छन्दोभिः समलंकृतैः ॥ २४ ॥ ध्यानैर्जपैः पूजितैश्च भक्तानां
 सुनिसत्तम ॥ मोक्षो भवति बन्धेभ्यः कर्मजैर्भ्यो न संशयः ॥ २५ ॥ अयं हि ध्यानकर्माख्यो योगो दुष्प्राप्य एव हि ॥ ध्यानयोगं पुनर्वन्मि
 श्रुणुष्वैकाग्रमानसा ॥ २६ ॥ ध्यानयोगेन पापानां क्षयो भवति नान्यथा ॥ जपध्यानमयो योगः कर्मयोगो न संशयः ॥ २७ ॥ शब्दब्रह्मसमु
 द्भूतो वेदेन द्वादशाक्षरः ॥ ध्यानेन सर्वमाप्नोति ध्यानेनाप्नोति शुद्धताम् ॥ २८ ॥ ध्यानेन परमं ब्रह्म मूर्तां योगस्तु ध्यानजः ॥ सावलम्बो ध्यान
 योगो यन्नायायणदर्शनम् ॥ २९ ॥ द्वितीयो निखिलालम्बो ज्ञानयोगेन कीर्तितः ॥ अरूपमप्रमेयं यत्सर्वकार्यं महः सदा ॥ ३० ॥ तडित्कोटिस
 मप्रख्यं सदोदितमखंडितम् ॥ निष्कलं सकलं वापि निरंजनमयं वियत् ॥ ३१ ॥ तत्स्वरूपं भोगरूपं तुर्यातीतमनोपमम् ॥ विभ्रातकरणं
 मूर्तं प्रकृतिस्थं च शाश्वतम् ॥ ३२ ॥ दृश्यादृश्यमजं चैव वैराजं संततोच्चलम् ॥ बहुलं सर्वजं धर्म्यं निर्विकल्पमनीश्वरम् ॥ ३३ ॥ अगोत्रं
 वरणं वापि ब्रह्मांडशतकारणम् ॥ निरीहं निर्ममं बुद्धिशून्यरूपं च निर्मलम् ॥ ३४ ॥ तदीशरूपं निर्देहं निर्द्रव्यं साक्षिमात्रकम् ॥

शुद्धस्फटिकसंकाशं ध्यातुं ध्येयविवर्जितम् ॥ नोपमेयमगाधं त्वं स्त्रीकुरुष्व स्वतेजसा ॥ ३५ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ तत्कथं प्राप्यते सध्यज्ञानं
 यागिस्वरूपिणम् ॥ नारायणममूर्तं च स्थानं तस्य वद प्रभो ॥ ३६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शिरः प्रवानं गात्रेषु शिरसा धार्यते महान् ॥
 ॥ ३७ ॥ शिरसा पूजितो देवः पूजितं सकलं जगत् ॥ शिरसा धार्यते योगः शिरसा त्रियते बलम् ॥ ३८ ॥ शिरसा त्रियते तेजो जीविनं शिरसि
 स्थितम् ॥ सूर्यः शिरो ह्यमूर्तस्य मूर्तस्यापि तथैव च ॥ ३९ ॥ उरस्तु पृथिवीलोकः पादश्चैव रसातलम् ॥ अयं ब्रह्मण्डिह्ये च मूर्तामूर्तस्वरू-
 पतः ॥ ४० ॥ विष्णुरेव ब्रह्मरूपो ज्ञानयोगाश्रयः स्वयम् ॥ सृजते सर्वभूतानि पालयत्यपि सर्वशः ॥ ४१ ॥ विनाशयति सर्वं हि सर्वदेवमयो
 ह्ययम् ॥ सर्वमासेष्वधिपत्यं यस्य विष्णोः सनातनम् ॥ ४२ ॥ तस्मात्सर्वेषु मामेषु सर्वेषु दिदसेष्वपि ॥ सर्वेषु यामकालेषु संस्मरन्मुच्यते
 हरिम् ॥ ४३ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण ध्यानमात्रात्प्रमुच्यते ॥ अमूर्तसेवनं गंगातीर्थध्यानाद्वरं परम् ॥ ४४ ॥ सर्वदानोत्तरं चैव चातुर्मास्ये न
 संशयः ॥ सर्वमासकृतं पापं चातुर्मास्ये शुभाशुभम् ॥ ४५ ॥ अक्षय्यं तद्वेदेवि नात्र कार्या विचारणा ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ज्ञानयोगो बहुतमः ॥
 ॥ ४६ ॥ सेवितो विष्णुरूपेण ब्रह्ममोक्षप्रदायकः ॥ शृणुष्ववहिता भूत्वा मूर्तामूर्तं स्थितिं शुभे ॥ ४७ ॥ न कथ्येयं यस्य कस्य सुतस्याप्य-
 परस्य च ॥ अर्दातायाय दुष्टाय चलचित्ताय दाभिके ॥ ४८ ॥ स्वामिच्युताय निधाय न वाच्या योगजा कथा ॥ नित्यभक्ताय दाताय शमादि-
 गुणिने तथा ॥ ४९ ॥ विष्णुभक्ताय दातव्या शूद्रायापि द्विजन्मने ॥ अभक्तायाप्यगुच्ये ब्रह्मस्थानं न कथ्यते ॥ ५० ॥ मद्रक्त्या योगसिद्धि-
 त्वं गृहाणाशु तपोधने ॥ अभूतं ज्ञानगम्यं तं विद्धि नारायणं परम् ॥ ५१ ॥ नादरूपेण शिरसि तिष्ठतं सर्वदेहिनाम् ॥ स एव जीवशिरसि
 वर्तते सूर्यविववत् ॥ ५२ ॥ सदोदितः सूक्ष्मरूपो मूर्तो मूर्त्या प्रणीयते ॥ अभ्यासेन सदा देवि प्राप्यते परमात्मकः ॥ ५३ ॥ शरीरे सकला
 देवा योगिनो निवसन्ति हि ॥ कर्णे तु दक्षिणे नद्यो निवसन्ति तथाऽपराः ॥ ५४ ॥ हृदये चेश्वरः शंभुर्नाभौ ब्रह्मा सनातनः ॥ पृथ्वी पादतलाग्रे
 तु जलं सर्वगतं तथा ॥ ५५ ॥ तेजो वायुस्तथाऽऽकाशं विद्यते भालमध्यतः ॥ हस्ते च पंच तीर्थानि दक्षिणे नात्र संशयः ॥ ५६ ॥ सूर्यो यदक्षिणं
 नेत्रं चन्द्रो वाममुदाहृतम् ॥ भौमश्चैव बुधश्चैव नासिके द्वे उदाहृते ॥ ५७ ॥ गुरुश्च दक्षिणे कर्णे वामकर्णे तथा शृणुः ॥ मुखे शनेश्च
 प्रोक्तो गुदे राहुः प्रकीर्तितः ॥ ५८ ॥ केतुरिन्द्रियगः प्रोक्तो ग्रहाः सर्वे शरीरगाः ॥ योगिनो देहमासाद्य भुवनानि चतुर्दश ॥ ५९ ॥ प्रवर्तते
 सदा देवि तस्माद्योगं सदाभ्यसेत् ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण योगी पापं निहन्तति ॥ ६० ॥ मुहूर्तमपि यो योगी मस्तके धारयेन्मनः ॥ कर्णौ
 पिधाय पापेभ्यो मुच्यतेऽसौ न संशयः ॥ ६१ ॥ अंतरं नैव पश्यामि विष्णोर्योगपरस्य वा ॥ एकोऽपि योगी यद्वेदे आसमात्रं भुनक्ति
 निपूढकः ॥ सक्रियो ब्रह्मनिरतः सच्छूद्रो योगभाग्यदि ॥ ६२ ॥ भवेत्सद्गुरुभक्तो वा सोऽप्यमूर्तफलं लभेत् ॥ यो योगी नियताहारः परब्रह्म-
 समाधिमात्रं ॥ ६३ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण हरो स लयभागभवेत् ॥ यथा सिद्धकरस्पर्शाच्छोहं भवति कांचनम् ॥ ६४ ॥ तथा मूर्तं हरिप्रीत्या
 मनुष्यो लयमात्रजेत् ॥ यथामार्गजलं गंगापतितं त्रिदशैरपि ॥ ६५ ॥ सेवितं सर्वफलदं तथा योगी विमुक्तिदः ॥ यथा गोमयमात्रेण वाह्निर्दीप्यति
 सर्वदा ॥ ६६ ॥ देवतानां मुखं तद्धि कीर्त्यते याज्ञिकैः सदा ॥ एवं योगी सदाऽभ्यासाज्जायते मोक्षभाजनम् ॥ ६७ ॥ योगोऽयं सेव्यते देवि
 ज्ञानसिद्धिप्रदः सदा ॥ सनकादिभिराचार्यैर्मुमुक्षुभिरधीश्वरैः ॥ ६८ ॥ प्रथमं ज्ञानसंपत्तिर्जायते योगिनां सदा ॥ तेषां गृहीतमात्रस्तु योगी भवति
 पार्वति ॥ ६९ ॥ ततस्तु सिद्धयस्तस्य त्वणिमाद्याः पुरोगताः ॥ भवन्ति तत्रापि मनो न दद्याद्योगिनां वरः ॥ ७० ॥ सर्वदानक्रतुभवं पुण्यं
 भवति योगतः ॥ योगात्सकलकामातिर्न योगाद्वि प्राप्यते ॥ ७१ ॥ योगात्तद्दयग्रन्थिनं योगान्ममता रिपुः ॥ न योगसिद्धस्य मनो हन्तुं
 केनापि शक्यते ॥ ७२ ॥ स एव विमलो योगी यच्चित्तं शिरसि स्थितम् ॥ स्थिरीभूतव्यथं नित्यं दशमद्वारसंपुटे ॥ ७३ ॥ कर्णौ पिधाय
 जठराग्रेर्महत्पदम् ॥ ७४ ॥ पंचभूतं निवासं यज्ज्ञानरूपमिदं पदम् ॥ पदं प्राप्य विमुक्तिः स्याज्जन्मसंसारबंधनात् ॥ ७५ ॥ यदातिदुर्लभा लोके
 योगसिद्धिप्रदायिका ॥ ७६ ॥ एवं ब्रह्ममयं विभाति सकलं विश्वं चरं स्थावरं विज्ञानाख्यमिदं पदं स भगवान्विष्णुः स्वयं व्यापकः ॥ ज्ञात्वा
 साहस्र्यां संहितायां पठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये ज्ञानयोगकथनं नाम द्विष-
 प्युत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २६२ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ यदि चेत्तामसं कर्म त्यक्त्वा कर्मसु जायते ॥ तदा ज्ञानमयो योगी
 मनः शान्तं नृणां यदा ॥ तदा योगमयी सिद्धिर्जायते नात्र संशयः ॥ ७८ ॥ गुरुत्वं स्थानमसकृदनुभूय महामतिः ॥ जीवन्विष्णुत्वमासाद्य कर्म
 शितारं च विष्णुं विद्धि महेश्वरि ॥ तस्मिन्संत्यज्य सर्वाणि संसारान्मुच्यतेऽखिलात् ॥ ७९ ॥ एतदेव परं ज्ञानमेतदेव परं तपः ॥
 एतदेव परं श्रेयो यत्कृष्णे कर्मणोऽर्पणम् ॥ ८० ॥ अयं हि निर्मलो योगो निर्गुणः स उदाहृतः ॥ तद्विष्णोः कर्म जनितं शुभत्वं
 प्रतिपादनम् ॥ ८१ ॥ तावद्भ्रमंति संसारे पितरः पिंडतत्पराः ॥ यावत्कुले भक्तियुतः सुतो नैव प्रजायते ॥ ८२ ॥ तावद्विजानि गर्जति
 तावद्भ्रजति पातकम् ॥ तावत्तीर्थान्धनेकानि यावद्भक्तिं न विंदति ॥ ८३ ॥ स एव ज्ञानवाञ्छोके योगिनां प्रथमो हि सः ॥ महाकृत-
 नामाहर्ता हरिभक्तियुतो हि सः ॥ ८४ ॥ निमिषं निर्नयन्मेषं योगः समभिजायते ॥ वाणीजये योगिनस्तु गोमेधश्च प्रकीर्तितः ॥
 प्रकीर्तितः ॥ पंचेन्द्रियपशून्हत्वाऽनमो शीघ्रं च कुण्डले ॥ ८५ ॥ गुरुपदेशविधिना ब्रह्मभूतत्वमश्नुते ॥ स योगी नियताहारो दण्डवि-
 त्तधारकः ॥ ८६ ॥ त्रिदंडी स तु विज्ञेयो ज्ञाते देवे निरंजने ॥ मनोदण्डः कर्मदण्डो वाग्दंडो यस्य योगिनः ॥ ८७ ॥ स योगी ब्रह्मरूपेण
 जीवन्नेव समाप्यते ॥ अज्ञानी बाध्यते नित्यं कर्मभिर्वंधनात्मकैः ॥ ८८ ॥ कुर्वन्नेव हि कर्माणि ज्ञानी मुक्तिं प्रयाति हि ॥ यदा हि गुरुभिः स्थानं
 प्रजनः प्रतिपाद्यते ॥ ८९ ॥ तदैव मुक्तिमाप्नोति देहस्तिष्ठति केवलम् ॥ यावद्ब्रह्मफलावाप्त्यै प्रयाति पुरुषोत्तमः ॥ ९० ॥ तावत्कर्ममयी वृत्तिर्ब्रह्म

वृक्षांतरा भवेत् ॥ अर्वांतराणि पर्वाणि ज्ञेयानि मुनिभिः सदा ॥ २० ॥ मोक्षमार्गो द्विजैश्च श्रुतिस्मृतिसमुच्चयात् ॥ मोक्षोऽयं नगराकारश्चतुर्द्वार
समाकुलः ॥ २१ ॥ द्वारपालास्तत्र नित्यं चत्वारस्तु शमादयः ॥ त एव प्रथमं सेव्या मनुजैर्मोक्षदायकाः ॥ २२ ॥ शमश्च सद्भिचारश्च संतोषः
साधुसंगमः ॥ एते वै हस्तगा यस्य तस्य सिद्धिर्न दूरतः ॥ २३ ॥ योगसिद्धिर्विष्णुभक्त्या सद्दर्माचरणेन च ॥ प्राप्यते मनुजैर्देवि ह्येतज्ज्ञानमलं
विदुः ॥ २४ ॥ ज्ञानार्थं च भ्रमन्मर्त्या विद्यास्थानेषु सर्वशः ॥ सद्यो ज्ञानं सद्गुरुतो दीपाचिरिव निर्मला ॥ २५ ॥ मुहूर्तमात्रमपि यो लयं चित्त
यति ध्रुवम् ॥ तस्य पापसहस्राणि विलयं याति तत्क्षणात् ॥ २६ ॥ रागद्वेषौ परित्यज्य क्रोधलोभविवर्जितः ॥ सर्वत्र समदर्शी च विष्णुभक्तस्य
दर्शनम् ॥ २७ ॥ सर्वेषामपि जीवानां दया यस्य हृदि स्थिरा ॥ शौचाचारसमायुक्तो योगी दुःखं न विंदति ॥ २८ ॥ मायाधिपटलेर्हो नो मिथ्या
वस्तुविरागवान् ॥ कुसंसर्गविहीनश्च योगसिद्धेश्च लक्षणम् ॥ २९ ॥ ममतावह्निसंयोगो नराणां तापदायकः ॥ उत्पन्नः शमनं तस्य योगिनां
शान्तिचारणम् ॥ ३० ॥ इन्द्रियाणामथोद्धृत्य मनसेव निषेधयेत् ॥ यथा लोहेन लाहं च घर्षितं तीक्ष्णतां व्रजेत् ॥ ३१ ॥ बुद्धिर्हि द्विविधा देहे
देया ग्राह्या विशुद्धिदा ॥ संसारविषया त्याज्या परब्रह्मणि सा शुभा ॥ ३२ ॥ अहंकारो यथा देवि पापपुण्यप्रदायकः ॥ ज्ञाते तत्त्वे
शुभफले कृतः संधाय नान्यथा ॥ ३३ ॥ श्यामलं च उपस्थं च रूपातीतामराः शिवम् ॥ हृदिस्थं सिरशिस्थं च द्वयं बद्धविमुक्तये ॥
॥ ३४ ॥ एतदक्षरमव्यक्तममृतं सकलं तव ॥ रूपरूपविष्णुरूपरूपमूर्तिनिवेदितम् ॥ ३५ ॥ एवं ज्ञात्वा विमुच्येत योगी संसार
बन्धनात् ॥ गुरुपदेशाद्ब्रह्मस्थो लभते नान्यथा क्वचित् ॥ ३६ ॥ यदा गुरुः प्रसन्नात्मा तस्य विश्वं प्रसीदति ॥ गुरुश्च तोषितो येन संतुष्टः पितृदेवताः
॥ ३७ ॥ गुरुपदेशः प्रतिमा सद्भिचारः समे मनः ॥ क्रिया च ज्ञानसहिता मोक्षसिद्धेर्हि लक्षणम् ॥ ३८ ॥ क्रियापतिर्विष्णुरेव स्वयमेव हि निष्क्रि
यः ॥ स च प्राणविरूपाय द्वादशाक्षस्त्रीजकः ॥ ३९ ॥ द्वादशाक्षरकं चक्रं सर्वपापनिवर्हणम् ॥ दुष्टानां दमनं चैव परब्रह्मप्रदायकम् ॥ ४० ॥ एतदेव
परं ब्रह्म द्वादशाक्षररूपधृक् ॥ मया प्रकाशितं देवि स्कन्दे हि विमलं तव ॥ ४१ ॥ एतत्सारं योगिनां ध्यानरूपं भक्तिग्राह्यं श्रद्धया चिन्तयेच्च ॥ चातु
र्मास्ये जन्मकोट्यां च जातं पापं दग्ध्वा मुक्तिदः कैटभारिः ॥ ४२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नगरे तत्र क्षीरसागरसमन्वितः ॥ उच्चहारं विमानाग्रे
तेजोभाराभिपीडितः ॥ ४३ ॥ उरो बाहुकृतिं कुर्वन्सात्रिभ्यं समुपागतः ॥ महामत्स्योऽज्ञातपूर्वः सन्निधानेऽनहंकृतिः ॥ ४४ ॥ हंकारगर्भं मत्स्यं च
दृष्ट्वा तं स महेश्वरः ॥ तेजसा स्तंभयामास वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ४५ ॥ कस्त्वं मत्स्योदरस्थश्च देवो यक्षोऽथ मातुषः ॥ कथं जीवसि देहांतगतो
मम वद प्रभो ॥ ४६ ॥ मत्स्य उवाच ॥ ॥ अहं मत्स्योदरे क्षितः समुद्रे क्षीरसंभवे ॥ मात्रा तु पितृवाक्येन नायं मम कुलान्वितः ॥ ४७ ॥
कुलक्षयभयात्तेन जातं स्वकुलनाशनम् ॥ गंडांतयोगजनितो बालो न गृहकर्मकृत् ॥ ४८ ॥ इति मात्रा दुःखितया निरस्तः शृणु वंशजः ॥ झपे
णापि गृहीतोऽस्मि कालो मेऽत्र महानभूत् ॥ ४९ ॥ तव वाक्यामृतेरेभिर्ज्ञानयोगो महानभूत् ॥ तेन त्वं सकलो ज्ञातो मयामूर्तेऽथ मूर्तगः ॥ ५० ॥
अनुज्ञां मम देवेश देहि निष्क्रमणाय च ॥ यथाऽहं पितृपो ब्रह्मन्भवान्याश्चापि लक्ष्यते ॥ ५१ ॥ हर उवाच ॥ ॥ विप्रोऽसि सुनरूपोऽसि
पूज्योऽस्यासि वभापतः ॥ वहिर्निष्क्रम वेगेन स्तंभितोऽसि महाद्वपः ॥ ५२ ॥ ततोऽसौ शिरसा जात उत्कृष्टान्मत्स्ययोजितः ॥ ततो हि विकृतं
वक्रं क्षणाद्द्विरुपागतः ॥ ५३ ॥ रूपवान्प्रतिमायुक्तो मत्स्यगर्धेन संयुतः ॥ सोमकान्तिसमस्तत्र ह्यभवद्विषयगंधभाक् ॥ ५४ ॥ उमापि प्रणतं
चामुं सुतं स्वोत्संगभाजनम् ॥ चकार तस्य नामापि हरः परमहर्षितः ॥ ५५ ॥ यस्मान्मत्स्योदराजातो योगिनां प्रबरोद्भयम् ॥ तस्मात्तु मत्स्य
नाथेति लोके ख्यातो भविष्यति ॥ ५६ ॥ अच्छेद्यः स्यान्नरतुर्ज्ञानयोगस्य पारगः ॥ निर्मत्सरोऽपि निर्द्वंद्वो निराशो ब्रह्मसेवकः ॥ ५७ ॥ जीव
न्मुक्तश्च भविता भुवनानि चतुर्दश ॥ इत्युक्तश्च महेशानं प्रणमंश्च पुनःपुनः ॥ महेश्वरेण सहितो मंदराचलमाययौ ॥ ५८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
कृत्वा प्रदक्षिणं देवीं स्कन्दमालिङ्ग्य सोऽगमत् ॥ ५९ ॥ ततः सा पार्वती दृष्ट्वा प्राप्य ज्ञानमनुत्तमम् ॥ एवं सा परमां सिद्धिं प्रणवस्यप्रभा
जनम् ॥ ६० ॥ सा प्राप्य जगतां माता द्वादशाक्षरजांबुना ॥ इमां मत्स्येन्द्रनाथस्य चोत्पत्तिं यः शृणोति च ॥ ६१ ॥ चातुर्मास्ये विशेषेण
सोऽथमेघफलं लभेत् ॥ ६२ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शेषशाय्युपा
ख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये मत्स्येन्द्रनाथोत्पत्तिकथनं नाम त्रिपष्ट्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६३ ॥ ॥ ॥ ब्रह्मो
वाच ॥ ॥ कार्तिकेयश्च पार्वत्याः प्राणेभ्यश्चातिवल्लभः ॥ संकीडति समीपस्थो नानाचेष्टाभिरुद्यतः ॥ १ ॥ रक्तकान्तिर्महातेजाः पण्डुवोऽदुन
विक्रमः ॥ कचिद्वायति चात्यर्थं कचिन्नृत्यति स्वेच्छया ॥ २ ॥ मातरं पितरं दृष्ट्वा विनयावनतः क्वचित् ॥ कचिच्च गंगापुलिने सिकतालेपना
कृतिः ॥ ३ ॥ गणैः सह विचिन्वानो विविधान्वनभूरुहात् ॥ एवं प्रकीडितस्तस्य दिवसाः पंच जाज्ञिरे ॥ ४ ॥ ततो देवा महेंद्राद्यास्तारकत्रास
विहृताः ॥ स्तुवन्तः शंकरं सर्वे तारकस्य जिघृक्षया ॥ ५ ॥ चक्रुः कुमारं सेनान्यं जाह्नव्यां स्वगणैः सुराः ॥ सस्वतुर्देववाद्यानि पुष्पवर्षं पपात
ह ॥ ६ ॥ वह्निस्तु स्वां ददौ शक्तिं हिमवान्वाहनं ददौ ॥ सर्वदेवसमुद्भूतगणकोटिसमावृतः ॥ ७ ॥ प्रणम्य मुनिसंभेभ्यः प्रययौ रिपुविग्रहे ॥ ताम्र
वर्त्यां नगर्यां च शंखं दध्मो प्रतापवान् ॥ ८ ॥ ततस्तारकसेनस्य दैत्यदानवकोटयः ॥ समाजग्मुस्तस्य पुराच्छंखनादभयातुराः ॥ ९ ॥ स्ववाह
नसमाहृताः संयता बलदर्पिताः ॥ देवाः सर्वेऽपि युयुधुः स्कन्दतेजोपवृंहिताः ॥ १० ॥ तदा दानवसेन्यानि निजघान च सर्वशः ॥ विष्णुचक्रेण
ते छिन्नाः पेतुरुर्व्यां सहस्रशः ॥ ११ ॥ ततो भग्नश्च शतशो दानवा निहतास्तदा ॥ नद्यः शोणितसंभृता जाता बहुविधामुने ॥ १२ ॥ तद्रूपं दान
ववलं दृष्ट्वा स युयुधे रणे ॥ बभञ्ज सद्यो देवेशो बाणजालैरनेकधा ॥ १३ ॥ शक्तिनायुध्य गंगिन्याभिशेष कृष्णप्रेरिताः ॥ सरथं च
सयंतारं चक्रे तं भस्मसात्क्षणात् ॥ १४ ॥ शेषाः पातालमगमन्तं दृष्ट्वाऽथ तारकम् ॥ ततो देवगणाः सर्वे शंसुस्तस्य विक्रमम् ॥
॥ १५ ॥ देवदुन्दुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिस्तथाऽभवत् ॥ ते लब्धविजयाः सर्वे ऽहेश्वरपुरोगमाः ॥ १६ ॥ सिपिडुः सर्वदेवानां सेना
पत्ये षडाननम् ॥ ततः स्कंदं समालिङ्ग्य पार्वतीं हर्षगद्गदा ॥ १७ ॥ मांगल्यानि तदा चक्रे स्वसखीभिः समावृता ॥ एवं च
तारकं हत्वा सप्तमेऽहनि बालकः ॥ १८ ॥ मंदराचलमासाद्य पितरौ संप्रहर्षयन् ॥ उवाच सकलं स्कन्दः परमानंदनिभरः ॥ १९ ॥
काले दारकियां तस्य चिन्तयामास शंकरः ॥ स उवाच प्रसन्नात्मा गंगेयममितयुतिम् ॥ २० ॥ प्राप्तः कालस्तव विभो पाणिग्रहणसंमतः ॥ कुरु
दासन्समासाद्य धर्मस्ते पुंससंमतः ॥ २१ ॥ क्रीडस्व विविधैर्मोगैर्विमानैः सह कामिकैः ॥ तच्छ्रुत्वा भगवान्स्कन्दः पितरं वाक्यमब्रवीत् ॥ २२ ॥
अहमेव हि सर्वत्र दृश्यः सर्वगणेषु च ॥ दृश्यादृश्यपदार्थेषु किं गृह्णामि त्यजामि किम् ॥ २३ ॥ याः स्त्रियः सकला विश्वे पार्वत्या ताः समा दि

मे ॥ नराः सर्वेऽपि देवेश भवद्वत्तान्विलोक्ये ॥ २४ ॥ त्वं गुरुमां च रक्षस्व पुनर्नरकमज्जनात् ॥ येन ज्ञातमिदं ज्ञानं त्वत्प्रसादादखंडितम् ॥ २५ ॥ पुनरेव महाघोरसंसाराब्धौ निमज्ज्ये ॥ दीपहस्तो यथा वस्तु दृष्ट्वा तत्करणं त्यजेत् ॥ २६ ॥ तथा ज्ञानमधिप्राप्य योगी त्यजति संसृतिम् ॥ ज्ञात्वा सर्वगतं ब्रह्म सर्वज्ञ परमेश्वर ॥ २७ ॥ निवर्तते क्रियाः सर्वा यस्य तं योगिनं विदुः ॥ विषये लब्धचित्तानां वनेऽपि जायते रतिः ॥ २८ ॥ सर्वत्र समदृष्टीनां गेहे शुक्तिर्हि शाश्वती ॥ ज्ञानमेव महेशान मनुष्याणां सुदुर्लभम् ॥ २९ ॥ लब्धं ज्ञानं कथमपि पंडितो नैव पातयेत् ॥ नाहमस्मि न माता मे न पिता न च बांधवः ॥ ३० ॥ ज्ञानं प्राप्य पृथक्भावमापन्नो भुवनेष्वहम् ॥ प्राप्यं भागमिदं देवात्प्रभावात्तव नार्हसि ॥ ३१ ॥ वक्तुमेवंविधं वाक्यं सुमुक्षोर्मे न संशयः ॥ यदाग्रहपरा देवी पुनः पुनरभापत ॥ ३२ ॥ तदा तौ पितरौ नत्वा गताऽसौ कौंचपर्वतम् ॥ तत्राश्रमे महापुण्ये चचार परमं तपः ॥ ३३ ॥ जजाप परमं ब्रह्म द्वादशाक्षरबीजकम् ॥ पूर्वं ध्यानेन सर्वाणि वशीकृत्येन्द्रियाणि च ॥ ३४ ॥ ममतां संवियुज्याथ ज्ञानयोगमवाप्तवान् ॥ सिद्धयस्तस्य निर्विघ्ना अणिमाद्या यदाऽऽगताः ॥ ३५ ॥ तदा तासां गणा क्रुद्धो वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ममापि दुष्टभावेन यदि यूयमुपागताः ॥ ३६ ॥ तदास्मत्समशातानां नाभिभूतिं करिष्यथ ॥ एवं ज्ञात्वा महेशोऽपि यतो ज्ञानमहोदयम् ॥ ३७ ॥ मत्तोऽपि ज्ञानयोगेनस्कन्दोऽप्यधिकभावभृत् ॥ विस्मयाविष्टहृदयः पार्वतीमनुशिष्टवान् ॥ ३८ ॥ पुत्रशोकपरां चोमां शुभैर्वाक्यामृतैर्हरः ॥ चातुर्मासस्य माहात्म्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ३९ ॥ महेश्वरो वा मधुकैटभारिर्ह्यत्राश्रितो ध्यानमयोऽद्वितीयः ॥ अभेदबुद्ध्या परमार्तिहंता रिपुः स एवातिप्रियो भवेत्ततः ॥ ४० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतद्भः कथितं विप्राश्चातुर्मास्यसमुद्भवम् ॥ माहात्म्यं विस्तरणेव किमन्यच्छ्रोतुमिच्छथ ॥ ४१ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रे माहात्म्ये शेषशाय्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये तारकासुरवधो नाम चतुःषष्ट्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६४ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ प्रभूतानि त्वयोक्तानि व्रतानि नियमास्तथा ॥ प्रसुप्ते पुंडरीकाक्षे येषां संख्या न विद्यते ॥ १ ॥ अशक्त्या हि शरीरस्य नियमानां कथं चरेत् ॥ व्रतं हि सुकुमारंगो दानैर्वापि वदस्व नः ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अशक्तो नियमं कर्तुं सुकुमारो भवेत्तु यः ॥ तेन तत्र प्रकर्तव्यं विल्यातं भीष्मपंचकम् ॥ ३ ॥ कार्तिकस्य सिते पक्ष एकादश्यां समाहितः ॥ प्रातरुत्थाय विप्रेन्द्र कर्तव्यं दंतधावनम् ॥ ४ ॥ ततस्तु नियमं कुर्याद्वासुदेवपरायणः ॥ पूर्वोक्तानां च सर्वेषां नियमानां द्विजोत्तमाः ॥ ५ ॥ उपवासः प्रकर्तव्यस्तस्मिन्नहनि भक्तिः ॥ अशक्त्या वा शरीरस्य हेमं दद्यात्स्वशक्तितः ॥ ६ ॥ ब्राह्मणाय हविष्यान्नं दातव्यं वैष्णवेनरैः ॥ एवं पञ्चदिनं यावत्कर्तव्यं व्रतमुत्तमम् ॥ ७ ॥ पूजनीयो हृषीकेशो जलशायिस्वरूपधृक् ॥ गंधैर्धूपैश्च नैवेद्यै रात्रिजागरणैरपि ॥ ८ ॥ षष्ठेऽहनि ततो जाते पूजयेद्ब्राह्मणोत्तमान् ॥ त्रांश्च वज्रैर्हरिष्येन मिष्टान्नैः प्रभक्तितः ॥ ९ ॥ ततः कृतांजलिभूत्वा याचयेद्ब्राह्मणोत्तमान् ॥ सर्वे मे नियमाः प्राप्ता युष्माकं च प्रसादतः ॥ १० ॥ ततस्तेरपि वक्तव्यं चतुर्मासीसमुद्भवम् ॥ व्रतानां नियमानां च व्रतं भूयात्तत्वाखिलम् ॥ ११ ॥ ततो विसर्ज्य तान्विप्रान्भोजनं स्वयमाचरेत् ॥ सर्वाहारेण राजेन्द्र पंचगव्यप्रपूर्वकम् ॥ १२ ॥ यः करोति व्रतं तस्य फलं स्याद्बहुपुण्यदम् ॥ यः पुनर्व्रतमेतद्धि कुरुते दिनपंचकम् ॥ उपवासपरस्तस्य फलं शतगुणं भवेत् ॥ १३ ॥ एकादश्यां हरेः पूजां जातिपुष्पैः समाचरेत् ॥ द्वादश्यां विरूपपत्रेण शतपत्र्या ततः परम् ॥ त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां सुरभ्या भक्तिपूर्वकम् ॥ १४ ॥ भृंगराजेन पुण्येन पौर्णमास्यां प्रपूजयेत् ॥ प्रतिपदिवसे सर्वैः पूजनीयो जनार्दनः ॥ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ॥ १५ ॥ प्रतिपदिवसे सर्वान्प्राशयेत्कायशुद्धये ॥ अगरे गुग्गुलुं चैव कर्पूरं तगरं त्वचा ॥ १६ ॥ एकैकं निर्वपेत्पुं प्रतिपदिवसेऽखिलम् ॥ जलशायी जगद्योनिः शेषपर्यंकमाश्रितः ॥ १७ ॥ अर्घं गृह्णातु मे देवो भीष्मपंचकसिद्धये ॥ मंत्रेणानेन दातव्यो ह्यर्घो देवस्य भक्तिः ॥ १८ ॥ शंखतोयं समादाय सपुष्पफलचंदनैः ॥ नैवेद्यं परमात्रं च स्वशक्त्या निर्वपेद्दिजाः ॥ १९ ॥ एतद्भः सर्वमाख्यातं व्रतं वै भीष्मपंचकम् ॥ संप्राप्यते फलं चैव व्रतानां नियमैः सह ॥ २० ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यदेतद्भवता प्रोक्तमशून्यशायिनीव्रतम् ॥ इन्द्रेण यत्कृतं पूर्वं तुष्ट्यर्थं चक्रपाणिनः ॥ प्रसुप्तस्य महाभाग फलं चैव प्रकीर्तितम् ॥ २१ ॥ कस्मिन्काले प्रकर्तव्यं केनैव विधिना तथा ॥ तस्मात्सूत महावते ॥ पापिष्ठैः पतितैर्मलैः संभाषं नैव कारयेत् ॥ २२ ॥ ततो मध्याह्नसमये स्नात्वा धौतावरः शुचिः ॥ जलशायिनमासाद्य मंत्रेणानेन पूजयेत् ॥ २३ ॥ श्रीवत्सवारिच्छ्रीकांत श्रीधामच्छ्रीपतेऽव्यय ॥ गार्हस्थ्यं मा प्रणारां मे यातु धर्मार्थकामदम् ॥ २४ ॥ पितरो मा प्रणश्यंतु मा प्रणश्यंतु चाग्रयः ॥ देवता मा प्रणश्यंतु मत्तो दांपत्यभेदतः ॥ २५ ॥ लक्ष्म्या विद्युज्यसे कृष्ण न कदाचिद्यथा भवान् ॥ तथा कलत्रसम्बन्धो देव मा मे प्रणश्यंतु ॥ २६ ॥ लक्ष्म्या ह्यशून्यं शयनं यथा ते देव सर्वदा ॥ शय्या ममाप्यशून्यास्तु तथा जन्मनि जन्मनि ॥ २७ ॥ एवमर्थं निवेद्याथ ततो विप्रं प्रपूजयेत् ॥ यथाशक्त्या द्विजश्रेष्ठा वित्तशाठ्यं विवर्जयेत् ॥ २८ ॥ एवं भाद्रपदे मासि आश्विने कार्तिके तथा ॥ पूजयेच्च जगन्नाथं जलशायिनमच्युतम् ॥ २९ ॥ अक्षरभोजनं कार्यं विशेषात्तैलवर्जितम् ॥ समाप्तौ च ततो दद्याद्ब्रह्मणैर्द्राय त्समाहितः ॥ तस्य तुष्टिपथं याति जलशायी जगद्गुरुः ॥ ३० ॥ यथा शक्तस्य संतुष्टः पूर्वमेव द्विजोत्तमाः ॥ अशून्यं शयनं तस्य भवेज्जन्मनि जन्मनि ॥ ३१ ॥ अष्टमासकृतं पापमज्ञानाज्ज्ञानतोऽपि वा ॥ अशून्यशयनात्सर्वं व्रतान्नाशनयेत्पुमान् ॥ ३२ ॥ पुत्रहीना च या नारी काकबुद्धिः कदाचित्पापसंभवा ॥ न कामोपहता बुद्धिः कथंचिदपि जायते ॥ ३३ ॥ कुमारिकापि या सम्यग्व्रतमेतत्समाचरेत् ॥ सा पतिं लभते विप्राः कुलीनं रूपसंयुतम् ॥ ३४ ॥ निष्कामः कुरुते यस्तु व्रतमेतत्समाहितः ॥ चतुर्मास्युद्भवानां च नियमानां फलं लभेत् ॥ ३५ ॥ इति नाम पञ्चषष्ट्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६५ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ श्रुतानि मुख्यतीर्थानि तत्क्षेत्रप्रोद्भवानि च ॥ येषु स्नातो नरः सम्पन्नः सर्व तीर्थफलं लभेत् ॥ १ ॥ लिंगानि च महाभाग तत्र मुख्यानि यानि च ॥ येष्टव्यं तैर्लभ्यते श्रेयः सर्वेषां तानि नो वद ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तत्र च मंकणाख्यं तु लिंगमस्ति सुशोभनम् ॥ तथा सिद्धेश्वरं नाम गौतमेऽक्षरसंयुतम् ॥ ३ ॥ कपालेश्वरमन्यच्च चतुर्थं परिकीर्तितम् ॥ एकैकं सर्वलिंगानां फलं यच्छ्रुत्यसंशयम् ॥ यथोक्तविधिना सम्यग्यथोक्तं द्विजसत्तमाः ॥ ४ ॥ तत्र तावत्प्रवक्ष्यामि मंकणेश्वरजं फलम् ॥ मकाराक्षरयुक्तस्य लिंग

स्यात्र द्विजोत्तमाः ॥ ५ ॥ शिवरात्रिं समासाद्य यस्तस्य पुरुषो द्विजाः ॥ कुर्यान्नागरणं राजौ निराहारः स्थितः शुचिः ॥ ६ ॥ सर्वलिङ्गोद्भवं चैव
फलं दर्शनसंभवम् ॥ जायते नात्र संदेह इत्युवाच हरः स्वयम् ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ शिवरात्रिर्महाभाग कस्मिन्काले तु सा भवेत् ॥
विध्यानं चैव माहात्म्यं सर्वं नो विस्तराद्दद ॥ ८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ माघस्य कृष्णपक्षे या तिथिश्चैव चतुर्दशी ॥ तस्या रात्रिः समा-
ख्याता शिवरात्रिसमुद्भवा ॥ ९ ॥ तस्यां सर्वेषु लिङ्गेषु सदा संक्रमते हरः ॥ विशेषात्सर्वपुण्येषु ख्यातेयं मङ्गलेश्वरे ॥ १० ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥
शिवरात्रिः कथं जाता केनैषा च विनिर्मिता ॥ कस्माद्बहुफला जाता सर्वं नो विस्तराद्दद ॥ ११ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अत्र वः
कीर्तयिष्यामि पूर्ववृत्तं कथानकम् ॥ भर्तृयज्ञस्य संवादमश्वमेधस्य भूपतेः ॥ १२ ॥ आनर्ताधिपतिः पूर्वमश्वमेधेन इति स्मृतः ॥ आसीद्धर्मपरो नित्यं
देवदेवाङ्गपारगः ॥ १३ ॥ भर्तृयज्ञः पुरा तेन इदं पृष्टः कुतूहलात् ॥ कलिकालं समुद्दीक्ष्य वर्धमानं दिनेदिने ॥ १४ ॥ ॥ अश्वमेधेन उवाच ॥ ॥
कलिकालकृते किञ्चिद्भूतं मे वद सन्मुने ॥ स्वल्पायासं महत्पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १५ ॥ स्वल्पायुषः सदा मर्त्या ब्रह्मकृतयुगे पुरा ॥
त्रेतायां द्वापरे चैव किमु प्राप्ते कलौ युगे ॥ १६ ॥ तस्माद्भवेन्न त्वत्का किञ्चिदेकादिकं वद ॥ १७ ॥ ॥ श्वः कार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्ने चापराह्निकम् ॥
न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतं वास्य न वा कृतम् ॥ १८ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भर्तृयज्ञ उदारधीः ॥ अन्वीत्सुचिरं ध्यात्वा ज्ञात्वा दिव्येन चक्षुषा ॥
॥ १९ ॥ अस्ति राजन्व्रतं पुण्यं शिवरात्रीतिसंज्ञितम् ॥ एकादिकं महाराज सर्वपातकनाशनम् ॥ २० ॥ तत्र यदीयते दानं हुतं जतं तथैव च ॥
सर्वमदः ततो याति रात्रि जागरणे कृते ॥ २१ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रानधनो धनमाप्नुयात् ॥ स्वल्पायुर्दीर्घमायुष्यं शत्रूणां चैव संक्षयम् ॥ २२ ॥
ययं कामप्रभिक्ष्या यन्व्रतमेतत्समाचरेत् ॥ ततः समाप्नुयान्मर्त्या निष्कामो मोक्षमाप्नुयात् ॥ २३ ॥ कार्पण्येनाथ वित्तेन यदि कुर्यात्प्रजागरम् ॥ तथा
वर्षकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ २४ ॥ यानि कान्यत्र लिङ्गानि स्थावराणि चराणि च ॥ तेषु संक्रमते देवस्तस्यां राजौ यतो हरः ॥ २५ ॥
शिवरात्रिस्ततः प्रोक्ता तेन सा हरवल्लभा ॥ प्रार्थितः स सुरैः सर्वैर्लोकानुग्रहकाम्यया ॥ २६ ॥ भगवन्कलिकालेऽस्मिन्सर्वपापसमन्विते ॥ वर्ष-
पापविशुद्ध्यर्थं दिनमेकं क्षितौ ब्रज ॥ येन त्वत्पूजया पूता मर्त्याः शुद्धिमवाप्नुयुः ॥ २७ ॥ ततो दत्तं हुतं तेषामस्माकमुपतिष्ठति ॥ यदुच्छिष्टं
नरेदत्तं तद्व्या जायतेऽखिलम् ॥ २८ ॥ कलिकाले न चास्माकं किञ्चिदेवोपतिष्ठति ॥ अशुद्धैर्मानवैर्दत्तं प्रभूतमपि शंकर ॥ २९ ॥ ॥ श्रीभगवानु-
वाच ॥ ॥ माघमासस्य कृष्णया चतुर्दश्यां सुरेश्वर ॥ अहं यास्यामि भूपृष्ठे रात्रौ नैव दिवा कलौ ॥ ३० ॥ लिङ्गेषु च समस्तेषु चलेषु स्थावरेषु च ॥
संक्रमिष्याम्यसंदिग्धं वर्षपापविशुद्ध्यर्थम् ॥ ३१ ॥ तस्यां राजौ हि मे पूजां यः करिष्यति मानवः ॥ मंत्रैरेतेः सुरश्रेष्ठ विषाम्मास भविष्यति ॥ ३२ ॥
“ॐ सद्योजाताय नमः ॥ ॐ वामदेवा नमः ॥ ॐ चोराय नमः ॥ ॐ तत्पुरुषाय नमः ॥ ॐ ईशानाय नमः ॥” एवं वक्त्राणि संपूज्य गन्धपुष्पा-
लेपनैः ॥ वस्त्रैर्दीपैश्च नैवेद्यैस्ततोऽर्घ्यं संप्रदापयेत् ॥ मंत्रेणानेन संपूज्य मां ध्यात्वा मनसि स्थितम् ॥ ३३ ॥ गौरीवल्लभ देवेश सर्वोद्य शशिशेखर ॥
वर्षपापविशुद्ध्यर्थमर्घ्यं मे प्रतिगृह्यताम् ॥ ३४ ॥ ततः संपूजयेद्विप्रं भोजनाच्छादनादिभिः ॥ दत्त्वाथ दक्षिणां तस्मै वित्तशाठ्यं विवर्जयेत् ॥ ३५ ॥
धर्माख्यानकथाभिश्च सलास्यैस्ताडवैस्तथा ॥ ३६ ॥ एवं करिष्यते योऽत्र व्रतमेतत्सुरेश्वर ॥ वर्षपापविशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं भविष्यति ॥ ३७ ॥
तच्छ्रुत्वा त्रिःशः सर्वे प्रणम्य शशिशेखरम् ॥ संप्रहृष्टा नरश्रेष्ठ स्वानि स्थानानि भेजिरे ॥ ३८ ॥ प्रेषयामासुर्गुर्यां च नारदं मुनिस्तमम् ॥
प्रबोधनाय लोकानां शिवरात्रिकृते सदा ॥ ३९ ॥ सोऽपि गत्वा धरापृष्ठं श्रावयामास सर्वतः ॥ शिवरात्रेस्तु माहात्म्यं यदुक्तं शूलपाणिना ॥
॥ ४० ॥ ततः प्रभृति संजाता शिवरात्रिर्वरातले ॥ सर्वकामप्रदा पुण्या सर्वपातकनाशिनी ॥ ४१ ॥ अत्र वः कीर्तयिष्यामि पुरावृत्तं कथान-
कम् ॥ यद्वृत्तं नैमिषारण्ये लुब्धकस्यात्र कस्यचित् ॥ ४२ ॥ तत्रासीदुग्रकः कश्चिन्नातिमात्रात्र कैर्मतः ॥ व्यसनेनाभिभूतात्मा परवित्तापहा-
रकः ॥ ४३ ॥ न कदाचिद्भूतं तेन न दत्तं न जपः कृतः ॥ केवलं च हतं वित्तं लोकानां छलसंश्रयात् ॥ ४४ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य शिवरात्रिः
समागता ॥ माघमासेऽसिते पक्षे सर्वपातकनाशिनी ॥ ४५ ॥ तत्रास्त्यायतनं पुण्यं देवदेवस्य शूलिनः ॥ तत्र जागरणं राजौ प्राग्भवं वदु-
भिर्जनैः ॥ ४६ ॥ नारीभिर्नरशार्दूल भूषिताभिः सुभूषणैः ॥ अथासौ चिंतयामास चोरो दृष्ट्वा जागरम् ॥ ४७ ॥ गच्छामि यदि काचित्स्त्री भूषणे-
परिभूषिताम् ॥ निष्क्रान्तां ब्राह्मतश्चास्य प्रासादस्यामुयामहम् ॥ ४८ ॥ ततो हत्वा समादाय भूषणानि ब्रजाम्यहम् ॥ ४९ ॥ एवं निश्चित्य मनसा
गतस्तस्य समीपतः ॥ कर्णिकारं समारूढ स्थितो गुप्तस्ततो हि सः ॥ ५० ॥ वीक्षमाणो दिशः सर्वा नारीनिष्क्रामगोद्वेष्टाः ॥ चोरकर्मप्रवृत्तस्य
शीतार्तस्य विशेषतः ॥ ५१ ॥ अल्पापि निद्रा नायाता न च नारी विनिर्गता ॥ तस्याधस्तात्ततो लिङ्गमभवत्तु शरोद्भवम् ॥ गत्वा च
पत्राण्यादाय प्रचिक्षेपास्य चोपरि ॥ ५२ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु प्रोद्धतस्तीक्ष्णदीधितिः ॥ असतीनां च चोराणां कामिनामसुखावहः ॥
॥ ५३ ॥ ततो नराश्च नार्यश्च जग्मुः स्वंस्वं निकेतनम् ॥ उपचारपराः शांताः प्रणिपत्य महेश्वरम् ॥ ५४ ॥ सोऽपि चोरो निराशश्च
शुत्तशामः शीतविह्वलः ॥ अवतीर्थ दुर्मात्तस्मादुपायं कंचिदाश्रितः ॥ ५५ ॥ ततः कालेन महता पंचत्वं समपद्यत ॥ जातो जातिस्मरः सोऽथ
दशार्णाधिपतेर्गृहे ॥ ५६ ॥ उपवासप्रभावेन बलादपि प्रजागरात् ॥ शिवरात्रेस्तथा तस्य लिङ्गस्यापि प्रपूजया ॥ ५७ ॥ ततो राज्यं समासाद्य
पितृपैतामहं महत् ॥ कारयामास लिङ्गस्य प्रासादं तस्य शोभनम् ॥ ५८ ॥ वर्षे वर्षे समाश्रित्य शिवरात्रौ प्रजागरात् ॥ उपवासपरो भूत्वा गीत-
वादित्रनिःस्वनैः ॥ ५९ ॥ धर्माख्यानकथाभिश्च गीतध्वनिभिरेव च ॥ पूर्वोक्तमंत्रैः संपूज्य अर्घं दत्त्वा विधानतः ॥ संतर्प्य ब्राह्मणान्कामैर्जगाम
निलयं निजम् ॥ ६० ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य शिवरात्रौ समागताः ॥ प्रासादे तत्र मुनयः प्राप्ता शाण्डिल्यपूर्वकाः ॥ ६१ ॥ शाण्डिल्योऽथ
भरद्वाजो यवक्रीतोऽथ गालवः ॥ पुलस्त्यः पुलहो गार्ग्यस्तथान्ये बहवो नृप ॥ ६२ ॥ सोऽपि राजा बृहत्सेनो दर्शार्णाधिपतेः सुतः ॥ संप्राप्तो जागरं
कर्तुं तस्य लिङ्गस्य चाग्रतः ॥ ६३ ॥ पूजयित्वा ततो देवं प्रणिपत्य मुनीश्वरा ॥ उपविष्टस्तस्य चाग्रे ह्यनुज्ञातो द्विजोत्तमैः ॥ ६४ ॥ ततस्तस्या
ग्रतश्चक्रुः कथास्ते बहुधा नृप ॥ राजर्षीणामतीतानां ब्रह्मर्षीणां विशेषतः ॥ ६५ ॥ अथ कस्मिन्काले स तैः पृष्ठो ब्रह्मादिभिः ॥ कौतुकाविष्ट-
चित्तैश्च विस्मयोत्फुल्लोच्चनैः ॥ ६६ ॥ राजन्पृच्छामहे सर्वे वयं कौतूहलान्विताः ॥ यदि ब्रवीषि नः सत्यं देवतायतने स्थितः ॥ ६७ ॥
॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ यदि ज्ञास्यामि विप्रैर्द्राः कथयिष्याम्यसंशयम् ॥ देवस्याग्रे च संपृष्टः सत्येनात्मानमालभे ॥ ६८ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥
पुष्कलानि परित्यज्य कस्माद्दानान्यनेकशः ॥ जागरं कर्तुकामोऽत्र स्वदेशादुपतिष्ठसि ॥ ६९ ॥ वर्षे वर्षे सदा प्राप्ते नूनं त्वं वेत्सि कारणम् ॥
रहस्यं यदि ते न स्यात्तद्विही नराधिप ॥ ७० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ सर्वैर्लक्ष्यं स्मितं कृत्वा ततः प्राह स दुर्मनाः ॥ रहस्यं परमं ह्येतद्वाच्यं
हि द्विजोत्तमाः ॥ ७१ ॥ तथापि च वदिष्यामि पृष्ठो देवाग्रतो यतः ॥ ७२ ॥ ततः स कथयामास पूर्वदेहसमुद्भवम् ॥ मलिम्लुचस्ततो नूनं

शिवरात्रिसमुद्रवम् ॥ ७३ ॥ चौर्यभावेन देवस्य पूजनं जागरस्तथा ॥ उपवासं विना तेन शिवरात्रौ पुरा कृतम् ॥ ७४ ॥ जातिस्मरणसंयुक्ते
जन्म जातं यथातथम् ॥ ततस्ते मुनयः सर्वे साधुवादान्पृथग्विधान् ॥ ७५ ॥ नृपोत्तमस्य राजर्षेर्देवशाशीभिः समन्वितान् ॥ रात्रौ जागरणं कृत्वा
प्रजग्मुस्ते निजाश्रमान् ॥ ७६ ॥ सोऽपि राजा समन्वयेन तं देवं तान्निद्रोज्जितमान् ॥ जगाम स्वपुरं पश्चात्कृत्वा रात्रौ प्रजागरम् ॥ ७७ ॥ भर्तृयज्ञ
उवाच ॥ ॥ शिवरात्रिः समुत्पन्ना एवं भूमितले नृप ॥ एवंविधं च माहात्म्यं तस्यास्ते परिकीर्तितम् ॥ ७८ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कार्या सा नृपस-
त्तम ॥ कलिकाले विशेषेण य इच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ ७९ ॥ एषा कृता दिलीपेन नलेन नहुषेण च ॥ मान्धात्रा धुंधुमारेण सारेण युयुत्सुना ॥ ८० ॥
तथान्यैश्च विशेषेण सम्यक्कृद्भासमन्वितैः ॥ प्राप्ताश्च हृद्गताः कामा ये दिव्या ये च मातुषाः ॥ ८१ ॥ तथा चैव तु सावित्र्या श्रिया देव्या तु सीत-
या ॥ अरुंधत्या सरस्वत्या मेनया रंभया तथा ॥ ८२ ॥ इंद्राण्याथ हृषद्वत्या स्वधया स्वाहया तथा ॥ रत्या प्रीत्या प्रभावत्या गायत्र्या च नृपो-
त्तम ॥ सर्वाः प्राप्ताः प्रियान्कामानतिसौभाग्यसंयुताम् ॥ ८३ ॥ यश्चेतां पठते व्युष्टिं भावेन शिवसंनिधौ ॥ दिनजात्पातकात्सोऽपि मुच्यते नात्र
संशयः ॥ ८४ ॥ नास्ति गंगासमं तीर्थं नास्ति देवो हरोपमः ॥ शिवरात्रेः परं नास्ति तपः सत्यं मयोदितम् ॥ ८५ ॥ सर्वरत्नमयो मेरुः सर्वार्थमयं
तपः ॥ सर्वधर्ममयी राजञ्छिवरात्रिः प्रकीर्तिता ॥ ८६ ॥ गरुडः पक्षिणां यद्भद्रदीनां सागरो यथा ॥ प्रधानः सर्वधर्माणां शिवरात्रिस्तथोत्तमा ॥ ८७ ॥
इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये शिवरात्रिमाहात्म्यवर्णनं नाम षट्षष्ट्युत्तर-
द्विशततमोऽध्यायः ॥ २६६ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्मादेवा महाराज शिवरात्रिर्विपश्चिता ॥ कर्तव्या पुरुषेणात्र लोकद्वयम-
पि सुता ॥ १ ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ मङ्गलेश्वरमाहात्म्यं मया विस्तरतः श्रुतम् ॥ शिवरात्रिसमोपेतं यत्त्वया परिकीर्तितम् ॥ २ ॥ सांप्रतं
वद मे कृत्स्नं सिद्धेश्वरसमुद्रवम् ॥ विस्तरेण महाभाग परं कौतूहलं हि मे ॥ ३ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ सिद्धेश्वर इति ख्यातो महादेवो
महीपते ॥ तस्योत्पत्तिस्त्वया पूर्वं श्रुतात्र वदतो मम ॥ ४ ॥ सांप्रतं तत्फलं वक्षिं तस्मिन्ष्टे तु दानजम् ॥ यत्फलं जायते नृणां चक्रवर्तित्व-
संभवम् ॥ ५ ॥ तुलापुरुषदानं च तत्र राजन्प्रशस्यते ॥ य इच्छेच्चक्रवर्तित्वं समस्ते धरणीतले ॥ ६ ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ तुलापुरुष-
दानस्य यो विधिः परिकीर्तितः ॥ तं मे सर्वं समाचक्ष्व विस्तरेण महामुने ॥ ७ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ चंद्रसूर्योपरागे वा अयने विपुले
तथा ॥ तीर्थे वा पुरुषश्रेष्ठ तुलापुरुषसंभवम् ॥ ८ ॥ प्रशंसंति विधिं सम्यक्प्राप्ते वा चंद्रसंज्ञे ॥ ब्राह्मणानां सुदातानामनुष्ठानवतां सताम् ॥ ९ ॥
वेदाध्ययनयुक्तानां निर्दोषाणां च पार्थिव ॥ विभज्य स भवेद्देवो नैकस्य च कथंचन ॥ १० ॥ शुचौ देशे समे पुण्ये पूर्वोत्तरपृष्ठे शुभे ॥ मंडपं
कारयेद्ब्रह्मन्मयं षोडशहस्तकम् ॥ ११ ॥ तन्मध्ये कारयेद्देवि चतुर्हस्तप्रमाणतः ॥ यजमानस्य हस्तेन हस्तैकेन समुच्छिन्नाम् ॥ १२ ॥ चतुर्ह-
स्तानि कुण्डानि चतुर्दिक्षु प्रकल्पयेत् ॥ एकहस्तप्रमाणानि आयामव्यासविस्तरात् ॥ १३ ॥ ऐशान्यामपरां वेदिं हस्तमात्रां न्यसेच्छुभाम् ॥
रविमात्रोत्थितां चैव ग्रहास्तत्र प्रकल्पयेत् ॥ १४ ॥ युग्माश्च ऋत्विजः कार्याश्चतुर्दिक्षु यथाक्रमम् ॥ बह्वचोऽर्च्यव्यथैव चण्डोगार्थवर्णादिभिः ॥
॥ १५ ॥ तूष्णीं तु देवताहोमस्तैः कार्यैः सुसमाहितैः ॥ तल्लिङ्गैर्नृपते मंत्रैः स्वशक्त्या जप एव च ॥ १६ ॥ एकहस्तप्रविष्टं तु चतुर्हस्तोच्छिन्नं
तथा ॥ स्तंभद्वयं तु कर्तव्यं वेदिमध्योत्तरे स्थितम् ॥ १७ ॥ तन्मध्ये सुशुभं काष्ठं स्तंभजात्यं दृढं न्यसेत् ॥ चन्दनः खदिरः वाथ विस्त्रो-
वाऽश्वत्थ एव वा ॥ १८ ॥ तिंदुको देवदारुर्वा श्रीपर्णी वा वटोऽथवा ॥ अष्टौ वृक्षाः शुभाः शस्ताः स्तंभार्थं नृपसत्तम ॥ १९ ॥ शिख्यद्वय-
समोपेतौ तन्मध्ये विन्यसेच्छुभाम् ॥ स्नातः शुद्धावरधरः शुक्लालयातुलेपनः ॥ २० ॥ पूजयित्वा समंताच्च लोकपालान्यथाक्रमम् ॥ स्तंभान्सं-
पूजयेत्पश्चाद्दन्धमालयातुलेपनैः ॥ २१ ॥ तुलां च पार्थिवश्रेष्ठ पुण्याहं च प्रकीर्तयेत् ॥ यजमानो निजेः सर्वेरायुधैः कायसंस्थितैः ॥ २२ ॥
काश्यपी गोत्रतश्चैव नामतो विश्रुता तुला ॥ २३ ॥ त्वं तुले सत्यनामासि स्वभीष्टं चात्मनः शुभम् ॥ करिष्यामि प्रसादं मे सान्निध्यं कुरु
सांप्रतम् ॥ २४ ॥ ततस्तस्यां समारुह्य स्वशक्त्या यत्समाहृतम् ॥ दानार्थं पूर्वमायोज्यं शिख्येन्यस्मिन्नोत्तम ॥ २५ ॥ सुवर्णं रजतं वाऽथ
वस्त्रं चान्यदभीप्सितम् ॥ यावत्साम्यं भवेद्वाजत्रात्मनोऽप्यधिकं च वा ॥ २६ ॥ ततोऽभीष्टां समासाद्य देवतां शिख्यमाश्रितः ॥ उदकं जल-
मध्ये च तदर्थं प्रक्षिपेद्भुतम् ॥ २७ ॥ सतिलं सहिरण्यं च साक्षतं विधिपूर्वकम् ॥ अवतीर्य ततः सर्वं ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत् ॥ २८ ॥ यत्फलं
यावन्मात्रं कृतं पापमतीतं नृपसत्तम ॥ तावन्मात्रं श्रयं याति तुलापुरुषदानतः ॥ २९ ॥ ईश्वराणां समादिष्टं कायकेशभयात्मनाम् ॥ पुरश्चरणमे-
तद्दि दानं तोलयसमुद्रवम् ॥ ३० ॥ एतदन्तं दिलीपेन कर्तव्येण भूपते ॥ पृथुना पुरुकुत्सेन तथान्यैरपि पार्थिवैः ॥ ३१ ॥ एतत्पुण्यं प्रशस्यं च
सर्वकामप्रदं नृणाम् ॥ तुलापुरुषदानं च सर्वोपद्रवनाशनम् ॥ ३२ ॥ आधयो व्याधयो न स्युर्न वैधव्यं गदोर्द्रवम् ॥ संजायते नृपश्रेष्ठ न वियोगः
स्ववन्धुभिः ॥ तुलापुरुषदानस्य फलमेतदुदाहृतम् ॥ ३३ ॥ तुलापुरुषदानस्य प्रदत्तस्य नृपोत्तम ॥ न शक्यते कथयितुं फलं यत्स्यात्कलौ युगे
॥ ३४ ॥ दक्षिणामूर्तिमासाद्य सिद्धेश्वरविभोः पुरः ॥ यः प्रयच्छति भूपाल सहस्रगुणितं फलम् ॥ ३५ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्राप्य सिद्धेश्वरं
विभुम् ॥ तुलापुरुषदानं च कर्तव्यं सुविवेकिना ॥ ३६ ॥ एकत्र सर्वतीर्थानि सर्वाण्यायतनानि च ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे कथितानि स्वयंभुवा ॥ ३७ ॥
इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये श्रीसिद्धेश्वरमाहात्म्ये तुलापुरुषदानमाहात्म्यवर्णनं
खिलं सर्वशत्रुविमर्दनम् ॥ १ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ कर्मणा केन मर्त्ये च नराणां जायते वद ॥ चक्रवर्तित्वम्
॥ २ ॥ यः पुनर्भूतिर्भूत्वा पृथ्वीं दद्याद्विरण्मयीम् ॥ गौतमेश्वरदेवस्य पुरतः श्रद्धयान्वितः ॥ चक्रवर्ती भवेन्नूनमेवमाह पितामहः ॥ ३ ॥
मांधाता धुंधुमारश्च हरिश्चंद्रः पुरुरवाः ॥ भरतः कर्तवीर्यश्च पठेते चक्रवर्तिनः ॥ ४ ॥ पृथ्वीदानं पुरा कृत्वा गौतमेश्वरसंनिधौ ॥ दत्त्वा हिर-
ण्मयीं पृथ्वीं सार्वभौमास्ततः स्थिताः ॥ ५ ॥ ॥ आनर्त उवाच ॥ ॥ भगवन्केन विधिना दातव्या सा वसुन्धरा ॥ अहं दास्यामि तां नूनं

देवानहं हनिष्यामि गम्यतां तत्र मा चिरम् ॥ ३२ ॥ तवागमनकृत्यं च मातः कथय सांप्रतम् ॥ ३३ ॥ मातोवाच ॥ ॥ तथा कुरु महाभाग श्रीं
 दारपरिग्रहम् ॥ वंशवृद्धौ प्रमाणं चेद्वाक्यं तव ममोद्भवम् ॥ ३४ ॥ एष एव परो धर्म एष एव परो नयः ॥ पुत्रस्य जननीवाक्यं यत्करोति समाहितः ॥
 ॥ ३५ ॥ तथा स्त्रीणां पतिं सुक्त्वा नान्यास्ति भुवि देवता ॥ जनन्यां जीवमानायां तथैव च सुतस्य च ॥ ३६ ॥ अतिक्रम्य च या नारी पतिं
 धर्मपरा भवेत् ॥ तत्सर्वं विफलं तस्या जायते नात्र संशयः ॥ ३७ ॥ पुत्रः स्वजननीवाक्यं योऽतिक्रम्य यथारुचि ॥ करोति धर्मकृत्यनि तानि
 सर्वाणि तस्य च ॥ ३८ ॥ भवंति च तथा नूनं वृथा भस्महुतं यथा ॥ अरण्ये रुदितानीव ऊपरे वापितानि च ॥ ३९ ॥ यथैव बधिरस्या
 ग्रे गीतं नृत्यमचक्षुषः ॥ तद्वन्मातृ-नतादन्यकृतं पुत्रस्य धर्मजम् ॥ ४० ॥ सर्वं कर्म न संदेहस्ते नाहं त्वाभुपांगता ॥ बंधूनां वचनात्पुत्र
 दुःखार्ता च विशेषतः ॥ ४१ ॥ किं वा ते बहुनोक्तं भूयो भूयश्च पुत्रक ॥ आनृत्यं जायते यद्वत्पितृणां तत्तथा शृणु ॥ ४२ ॥ तव वत्स प्रमाणं
 चेत्कुरुष्व च वचो मम ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा वृत्रः संचिंत्य चेतसि ॥ ४३ ॥ श्रुतिस्मृत्युक्तमार्गेण न मातुर्विद्यते परम् ॥ स तथेति प्रति
 ज्ञाय आनिनाय परिग्रहम् ॥ ४४ ॥ त्वष्टा तस्मै ददौ प्रीतस्ततो रत्नान्यनेकशः ॥ संख्याहीनानि तस्यैव कुप्याकुप्यमनंतम् ॥ ४५ ॥ हस्त्य
 श्वयानकोशादयं सोऽभिपिक्तः पदे निजे ॥ दानवानां महावीर्यो ब्राह्मणेन समन्वितः ॥ ४६ ॥ अभिपिक्तं तदा वृत्रं स्वराज्ये तेऽसुरादयः ॥
 श्रुत्वाभिपेकं संहृष्टास्तस्य वृत्रस्य बांधवाः ॥ ४७ ॥ दानवाश्च समाजगम्ये तत्रासन्पुरोगताः ॥ पातालाद्विरिदुर्गाच्च रालुदुर्गेभ्य एव च ॥ कृत
 वेराः समं देवैः कोपेन महता वृताः ॥ ४८ ॥ ततः प्रोत्साहितः सर्वेर्दानवैः स महाबलः ॥ प्रस्थितः शत्रुनाशाय महेन्द्रभवनं प्रति ॥ ४९ ॥
 शक्रोऽपि वृत्रमाकर्ण्य समायातं युयुत्सया ॥ सन्मुखः प्रययौ हृष्टः सर्वदेवसमन्वितः ॥ ५० ॥ ततः समभवद्युद्धं देवानां दानवैः सह ॥ मेरुपृष्ठे सुवि
 स्तीर्णे नित्यमेव दिवानिशम् ॥ ५१ ॥ नित्यं पराजयो जज्ञे देवानां दानवैः सह ॥ तत्रोवाच गुरुः शक्र मा युद्धं कुरु देवप ॥ ५२ ॥ वृत्रोऽयं
 दारुणो युद्धे बलद्वयसमन्वितः ॥ चत्वारश्चाग्रतो वेदाः पृष्ठतः सशरं धनुः ॥ ५३ ॥ तेन जेयतमो दैत्यस्तत्रैव च महाद्वेव ॥ तस्मात्संधानमेतेन
 त्वं कुरुष्व शचीपते ॥ ५४ ॥ ततो विश्वासमाया तं जहि वज्रेण दानवम् ॥ षडुपायै र्निषेध्य इति शास्त्रनिर्दर्शनम् ॥ ५५ ॥ भुञ्जानश्च शयानश्च
 दत्त्वा कन्यामपि स्वकामम् ॥ विप्रदानेन संयोज्य कृत्वापि शपथं गुरुम् ॥ मायाप्रपंचमासाद्य तस्मादेवं समाचर ॥ ५६ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥
 यद्येवं च स्वयं गत्वा त्वं विश्वासे नियोजय ॥ तव वाक्येन विश्वासं नूनं यास्यति दानवः ॥ ५७ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ शक्रस्य मतमाज्ञाय
 प्रतस्थे च बृहस्पतिः ॥ यत्र वृत्रः स्थितो दैत्यो युद्धार्थं कृतनिश्चयः ॥ ५८ ॥ वृत्रोऽपि तं समालोक्य स्वयं प्राप्तं बृहस्पतिम् ॥ सदैव द्विजभक्तः
 स हृष्टात्मा समपद्यत ॥ विशेषात्पणिपत्योच्चैर्वाक्यमेतदभाषत ॥ ५९ ॥ ॥ वृत्र-उवाच ॥ ॥ स्वागतं ते द्विजश्रेष्ठ किं करोमि प्रशाधि
 माम् ॥ प्रिया मे ब्राह्मणा यस्मात्तस्मात्कीर्तय सांप्रतम् ॥ ६० ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ संदिग्धो विजयो युद्धे यस्मादेवेन सत्तम ॥ तस्मा
 त्कुरु महेन्द्रेण व्यवस्थां वचनान्मम ॥ ६१ ॥ त्वं भुङ्क्ष्व भूतलं कृत्स्नं शक्रश्चापि त्रिविष्टपम् ॥ व्यवस्थयाऽनया नित्यं वर्तितव्यं परस्परम् ॥ ६२ ॥
 ॥ वृत्र-उवाच ॥ ॥ अहं तव वचो ब्रह्मन्करिष्यामि सदैव हि ॥ संगमं कुरु शक्रेण सांप्रतं मम सद्भिज ॥ ६३ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ अथ
 शक्रं समानीय बृहस्पतिरुदारधीः ॥ वृत्रेण सह संधानं चक्रे चैव परस्परम् ॥ ६४ ॥ एकारिभित्रां गत्वा तावुभौ दैत्यदेवपौ ॥ प्रहृष्टौ गतवन्तो तौ
 ततश्चैव निजं गृहम् ॥ ६५ ॥ अथ शक्रच्छलान्वेषी सदा वृत्रस्य वर्तते ॥ न च्छिद्रं लभते कापि वीक्षमाणोपि यत्नतः ॥ ६६ ॥ कथंचिदपि
 सोऽभ्येति तत्सकाशं पुरंदरः ॥ किंचिच्छिद्रं समासाद्य तत्प्रतापेन दहते ॥ ६७ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ न शक्रोमि च तं दैत्यं वीक्षितुं च
 कथंचन ॥ तेजसा सर्वतो व्याप्तं तत्कथं सुदयाम्यहम् ॥ ६८ ॥ तस्मात्कंचिदुपायं मे तद्वार्थं प्रकीर्तय ॥ यथा शक्रोमि तत्सोढुं तेजस्तस्य
 दुरात्मनः ॥ ६९ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा चिरं ध्यात्वा बृहस्पतिः ॥ ततः प्रोवाच तं शक्रं विनयावनतं स्थितम्
 ॥ ७० ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ तस्य ब्राह्म्यं स्थितं तेजः सम्यग्गात्रे पुरंदर ॥ वीक्षितुं नैव शक्रोपि तेन त्वं त्रिदशाधिप ॥ ७१ ॥
 तथा ते कीर्तयिष्यामि तस्योपायं बधोद्भवम् ॥ वधयिष्यसि येनात्र तं त्वं दानवसत्तमम् ॥ ७२ ॥ प्राचीसरस्वतीतीरे पुष्करारण्यमाश्रितः ॥
 दधीचिर्नाम विप्रपिः शतयोजनमुच्छ्रितः ॥ ७३ ॥ तत्र नित्यं तपः कुर्वन्स्तौति नित्यं पितामहम् ॥ स निर्विण्णो मुनिश्रेष्ठः प्राणानां धारणे
 हरे ॥ ७४ ॥ चिरंतनो मुनिः स स्यान्नरयातिसमावृतः ॥ तं प्रार्थय द्रुतं गत्वा तस्यास्थीनि गुरुणि च ॥ ७५ ॥ स ते दास्यत्यसंदिग्धं त्यक्त्वा
 प्राणानतिप्रियान् ॥ तस्यास्थिभिः प्रहरणं वज्राख्यं ते भविष्यति ॥ ७६ ॥ अमोघं ते ततो नूनं त्वं वृत्रं सुदयिष्यसि ॥ तस्य वज्रस्य तत्तेजो
 ब्रह्मतेजोऽभिवृंहितम् ॥ तेन वृत्रोद्भवं तेजः प्रशमं संप्रयास्यति ॥ ७७ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा सत्वरं शक्रः सर्वदेवगणैः सह ॥
 जगाम पुष्करारण्ये यत्र प्राची सरस्वती ॥ ७८ ॥ त्रयस्त्रिंशत्समोपेता तीर्थानां कोटिभिर्द्युता ॥ दधीचेराश्रमं तत्र सोऽविशच्चित्रसंयुतम् ॥ ७९ ॥
 क्रीडन्ते नकुलैः सर्पा यत्र तृप्तिं गता मिथः ॥ मृगाः पंचाननैः सार्धं वृषदंशास्तथाऽऽसुभिः ॥ ८० ॥ उलूकसहिताः काका मिथो द्वेषविवर्जिताः ॥
 प्रभानास्तस्य तपसो दधीचेः सुमहात्मनः ॥ ८१ ॥ दधीचिरपि चालोक्य देवाञ्छक्रपुरोगमान् ॥ समायातान्प्रहृष्टात्मा सत्वरं संमुखोभ्यगात्
 ॥ ८२ ॥ ततश्चाख्यं समादाय प्रणिपत्य सुदुर्बुद्धः ॥ शक्रमभ्यगातं प्राह किं ते कृत्यं करोम्यहम् ॥ ८३ ॥ गृहायातस्य देवेश तच्छीघ्रं मे निवे
 दय ॥ ८४ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ आतिथ्यं कुरु विप्रं गृहायातस्य सन्मुने ॥ त्वदस्थीनि निजान्याशु मम देहाविकल्पितम् ॥ ८५ ॥
 एतदर्थमहं प्राप्तस्त्वत्सकाशं मुनीश्वर ॥ अस्थिभिस्ते परं कार्यं देवानां सिद्धिमेष्यति ॥ ८६ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ इन्द्रस्य तद्वचः श्रुत्वा
 दधीचित्तोपसंयुतः ॥ ततः प्राह सहस्राक्षं सर्वदेवैः समन्वितम् ॥ ८७ ॥ अहो नास्ति मया तुल्यः सांप्रतं भुवि कश्चन ॥ पुण्यवान्यस्य देवेशः
 स्वयमर्थी गृहागतः ॥ ८८ ॥ घन्थानि च ममास्थीनि यानि देवेश ते हितम् ॥ करिष्यति सदा कार्यं रक्षार्थं त्रिदिवौकसाम् ॥ ८९ ॥ एषोऽहं
 संप्रदास्यामि प्रियान्प्राणान्कृते तव ॥ गृहाण स्वेच्छाऽस्थीनि स्वकार्यार्थं पुरंदर ॥ ९० ॥ एवमुक्त्वा महर्षिः स ध्यानमाश्रित्य सत्वरम् ॥
 ब्रह्मरंघ्रेण निःसार्य प्राणमैतमानमत्यजत् ॥ ९१ ॥ तदात्मना परित्यक्तं तस्य गात्रं च तत्क्षणात् ॥ पतितं मेदिनीपृष्ठे व्यसु तद्विजसत्तमाः ॥ ९२ ॥
 एतस्मिन्नेव काले तु तस्यास्थीनि शतक्रतुः ॥ प्रगृह्य विश्वकर्माणं ततः प्रोवाच सादरम् ॥ ९३ ॥ एतैरस्थिभिः शीघ्रं मे कुरु त्वं वज्रमायुधम् ॥
 येन व्यापादयाम्याशु वृत्रं दानवसत्तमम् ॥ ९४ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वकर्मा त्वरान्वितः ॥ यथायुधं तथा चक्रे वज्राख्यं दारुणाकृति ॥ ९५ ॥
 तद्वत्ति शतपर्वारं मध्ये क्षामं विभीषणम् ॥ प्रददौ च ततस्तस्मै सहस्राक्षाय धीमते ॥ ९६ ॥ अथ तं स समादाय द्वादशार्कसमप्रभम् ॥ समा

धिर्यं चरेत्तत्त्वा वृत्रं संध्याचने रतम् ॥ १७ ॥ ततश्च पृथग्भागं स समाश्रित्य त्रिलोकराट् ॥ चक्षेप वज्रमुद्दिश्य तद्वार्थं समुत्सुकः ॥ १८ ॥ स
हतस्तेन वज्रेण दानवो भस्मसादृतः ॥ शक्रोऽपि हतमज्ञात्वा भयात्तस्याय दुद्रुवे ॥ १९ ॥ मनुष्यरहिते देशे विषमे गुरुमसंयुते ॥ लिख्ये शक्रस्तदा
सर्वं मेने वृत्रमयं जगत् ॥ १०० ॥ एतस्मिन्नंतरे देवाः पश्यंतः सर्वतो दिशम् ॥ सिद्धचारणगन्धर्वा आजगमुश्च शतक्रतुम् ॥ १०१ ॥ ततः कृच्छ्राच्च
तैर्दृष्टः शक्रोऽसौ गहने वने ॥ निलीनो भयसंक्रतो गुरुमध्ये व्यवस्थितः ॥ १०२ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ किं त्वं भीतः सहस्राक्षं वृत्रोऽयं
चातितस्त्वया ॥ परिवारेण सर्वेण वीक्षितोऽस्माभिरेव च ॥ १०३ ॥ अस्मादागच्छ गच्छामो गृहं प्रति पुरंदर ॥ कुरु त्रैलोक्यराज्यं त्वं सांप्रतं
हतकण्टकम् ॥ १०४ ॥ तच्छ्रुत्वाऽथ विनिष्क्रान्तो गुरुमध्याच्छतक्रतुः ॥ हृष्टोऽसौ हतं श्रुत्वा वृत्रं दानवसत्तमम् ॥ १०५ ॥ अथ पश्यन्ति यावत्तं
देवाः सर्वे शतक्रतुम् ॥ तावत्तेजोविहीनं तद्वात्रं दुर्गंधितायुतम् ॥ १०६ ॥ दृष्ट्वा लोकगुरुर्ब्रह्मा देवान्सर्वानुवाच ह ॥ शक्रोऽयं सांप्रतं व्यातः पापया
ब्रह्महत्याया ॥ १०७ ॥ यदनेन हतो वृत्रो ब्रह्मभूतश्छलेन सः ॥ तस्मात्त्याज्यः सुदूरेण नो चेत्पापमवाप्स्यथ ॥ १०८ ॥ ब्रह्मघ्नं समं स्पर्शः संभा
षोऽथ विनिर्मितः ॥ पापाय जायते पुंसां तस्मात्तं दूरतस्त्यजेत् ॥ १०९ ॥ आस्तां संपर्शानं तस्य संभाषो वा विशेषतः ॥ दर्शनं वापि तस्याहुः
सर्वपापप्रदं नृणाम् ॥ ११० ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा ब्रह्मणो वाक्यं शक्रो दृष्ट्वाऽऽत्मनस्तनुम् ॥ तेजसा संपरित्यक्तां दुर्गन्धेन स
वृताम् ॥ १११ ॥ ततः प्रोवाच लोकेशं दीनः प्रणतकन्धरः ॥ तवाहं किंकरो देव त्वयैर्दत्त्वे नियोजितः ॥ ११२ ॥ तस्मात्कुरु प्रसादं मे ब्रह्म
त्यादिनाशनम् ॥ प्रायश्चित्तं विप्रो ब्रूहि येन शुद्धिः प्रजायते ॥ ११३ ॥ ॥ श्रीब्रह्मोवाच ॥ ॥ अष्टपष्टिषु तीर्थेषु त्वं स्नात्वा बलमुदन ॥
आत्मानं हेमजं देहि पापपूरुषसंज्ञितम् ॥ ११४ ॥ मंत्रवत्तं यथोक्तं च ब्राह्मणाय महात्मने ॥ स्नात्वा पुण्यजले तीर्थे ब्रह्मघ्नोऽहमिति बुक्त्वा ॥ ११५ ॥
स्नातमात्रस्य ते हस्ताद्यत्र तत्पतति क्षितौ ॥ तेजः संजायते गात्रे दुर्गन्धश्च प्रणश्यति ॥ ११६ ॥ तस्मिंस्तीर्थे त्वया तच्च स्थाप्यं शक्रः कगल
कम् ॥ महेश्वरस्य नाम्ना च पूजनीयं ततः परम् ॥ ११७ ॥ पंचभिर्वक्त्रैश्च ततो देयाऽऽत्मनस्तनुः ॥ हेमोद्भवा द्विजेन्द्राय ततः शुद्धिमवाप्स्यसि
॥ ११८ ॥ शक्रस्तु तद्वचः श्रुत्वा ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ॥ कपालं वृत्रजं गृह्य तीर्थयात्रां ततो गतः ॥ ११९ ॥ अष्टपष्टिषु तीर्थेषु गच्छन् स च
सुरेश्वरः ॥ हाटकेऽश्वरजे क्षेत्रे समायातः क्रमेण च ॥ १२० ॥ विश्वाभिन्नह्रदे स्नात्वा यावत्तस्माद्विनिर्गतः ॥ कपालं पतितं तस्मात्स्वयमेव हतो
त्मनः ॥ १२१ ॥ ततस्तं पूजयामास मन्त्रैर्वक्त्रैश्च मुद्रैः ॥ सर्वपापहरेः पुण्यैर्यथोक्तैर्ब्रह्मणा पुरां ॥ १२२ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु दुर्गन्धो नाश
मानवान् ॥ तच्छरीराद्विजश्रेष्ठा महत्तेजो व्यजायत ॥ १२३ ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा सह देवैः समागतः ॥ ब्रह्महत्याविमुक्तं तं ज्ञात्वा सर्वसुगन्धि
यम् ॥ १२४ ॥ ॥ श्रीब्रह्मोवाच ॥ ॥ ब्रह्महत्याकृतो दोषो गतस्ते सुरसत्तम ॥ शेषपापविशुद्धयर्थं स्वर्णदानं प्रयच्छ भोः ॥ १२५ ॥ कपालमे
तद्देशेऽत्र यत्त्वया परिपूजितम् ॥ वृत्रस्य पंचभिर्महेश्वरैश्च मुद्रैः ॥ १२६ ॥ प्रदास्यसि ततो भक्त्या हेमजामात्मनस्तनुम् ॥ विधिना मंत्रयुक्तेन तव
पापं प्रयास्यति ॥ यद्यत्पूर्वकृतं कृत्स्नं प्रदाय ब्राह्मणाय भोः ॥ १२७ ॥ एवमुक्तस्ततः शक्रो ब्रह्मणा सुरसंनिधौ ॥ तथेत्युक्ता तु तत्कालं पापपिंडं
निजं ददौ ॥ १२८ ॥ कृत्वा हेममयं विप्रा ब्राह्मणाय महात्मने ॥ गर्तातीर्थसमुत्थाय वाताख्यायाहिताग्रये ॥ १२९ ॥ एतस्मिन्नंतरे विप्रो गहितः
सोऽत्र नागरेः ॥ धिग्विकपाप वृथा वेदा ये त्वया पारिताः पुरा ॥ १३० ॥ नास्माभिः सह संपर्कं कदाचित्त्वं करिष्यसि ॥ गृहीतं यत्त्वया दानं पाप
पिंडसमुद्रवम् ॥ १३१ ॥ ततः प्रोवाच विप्रः स उपमन्युकुलोद्भवः ॥ विवर्णवदनो भूत्वा नाम्ना ख्यातः स वांतकः ॥ १३२ ॥ त्वया शक्र
प्रदत्तो मे पापपिंडः स्वको यतः ॥ मया प्रतिग्रहस्तेन दाक्षिण्येन कृतस्तव ॥ १३३ ॥ न लोभेन सुरश्रेष्ठ पश्यतस्ते विगर्हितः ॥ अहं च ब्राह्मणेः
सर्वैरंतैर्नगरवासिभिः ॥ १३४ ॥ तस्मान्नाहं गृहीष्यामि एवं तव प्रतिग्रहम् ॥ १३५ ॥ भूयोऽपि तव दास्यामि न त्वं गृह्णासि चेत्पुनः ॥ ब्रह्म
शापं प्रदास्यामि दारुणं च क्षयात्मकम् ॥ १३६ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ वेदांगपारगो विप्रो यदि कुर्यात्प्रतिग्रहम् ॥ न स पापेन लिख्येत
पञ्चपत्रमिवांभसा ॥ १३७ ॥ तस्मात्ते पातकं नास्ति शृणुष्वान्न वचो मम ॥ एतैस्त्वं गर्हितो यस्माद्ब्राह्मणेर्नगरोद्भवैः ॥ १३८ ॥ एतेषां सर्वे
कृत्येषु प्रधानस्त्वं भविष्यसि ॥ एतेषां पुत्रपौत्रा ये भविष्यति तथा तव ॥ १३९ ॥ ते सर्वे चाज्ञया तेषां वर्तयिष्यन्त्यसंशयम् ॥ युष्मद्भक्त्यवि
हीनं यत्कृत्यं स्वरूपमपि द्विज ॥ १४० ॥ तेषां संपत्स्यते बन्ध्यं यथा भस्महुतं तथा ॥ कपालमोचनं नाम ख्यातमेतद्भविष्यति ॥ १४१ ॥ ये
तु संस्मृत्य मनुजाः कपालं मम सद्विज ॥ तत्र श्राद्धं करिष्यन्ति ते नरा मुक्तिसंयुताः ॥ श्राद्धपक्षे विशेषेण प्रयास्यन्ति परां गतिम् ॥ १४२ ॥ स्था
नवाह्यद्विजातीनां कुले दारपरिग्रहम् ॥ कृत्वा त्वद्गोत्रसंभूता ब्राह्मणा मत्प्रसादतः ॥ १४३ ॥ व्यवहार्या भविष्यन्ति नगरे सर्वकर्मसु ॥ एवमुक्त्वा
सहस्राक्षस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ १४४ ॥ वांतोऽपि तेन वित्तेन प्रतिग्रहकृतेन च ॥ चकार तत्र प्रासादं देवदेवस्य शूलिनः ॥ १४५ ॥ ततः प्रोवाच
शक्रस्तान्ब्राह्मणान्नगरोद्भवान् ॥ कपालमोचने स्नात्वा यो देव ह्यर्चयिष्यति ॥ १४६ ॥ ब्रह्महत्योद्भवं पापं तस्य नश्यत्यसंशयम् ॥ महापातक
युक्तो वा विपाप्मा संभविष्यति ॥ १४७ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय ब्राह्मणान्नगरोद्भवान् ॥ तत्रैव स्वाश्रमं कृत्वा पूजयामास शंकरम् ॥ १४८ ॥
ततः प्रभृति यत्किंचिद्, तं कृत्यं प्रजायते ॥ तद्वाक्येन प्रकुर्वन्ति तत्र ये नागरः स्थिताः ॥ १४९ ॥ एतस्मात्कारणाज्जातो मध्यगो द्वितीयस्त्विह ॥
॥ १५० ॥ एतद्भः सर्वमाख्यातमाख्यानं पापनाशनम् ॥ कपालेश्वरदेवस्य शृण्वतां पठतां नृणाम् ॥ १५१ ॥ ॥ यथा देवेश्वरस्यात्र पापं नष्टं महा
त्मनः ॥ ब्रह्महत्या, यथा नष्टा तस्मिंस्तीर्थे द्विजोत्तमाः ॥ १५२ ॥ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पठे नागरखण्डे
हाटकेऽश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये वातेश्वरक्षेत्रकपालमोचनेश्वरोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनसप्तत्युत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २६९ ॥ ॥ आनंत
उवाच ॥ ॥ भूर्देवाद्वा प्रमादाद्वा कामाद्वालस्यतोऽपि वा ॥ यो नरः कुरुते पापं प्रायश्चित्तं करोति न ॥ १ ॥ तस्य पापक्षयकरं पुण्यं ब्रूहि
द्विजोत्तम ॥ येन मुक्तिर्भवेत्सद्यो यदि तुष्टोऽसि मे प्रभो ॥ २ ॥ लोभमोहपरो योऽसौ पापपिंडं महाबुधे ॥ प्रददाति विधिं ब्रूहि येन यच्छाम्यहं
द्रुतम् ॥ ३ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ दद्यात्सर्वपिंडं सौ वर्णं पंचविंशतपलात्मकम् ॥ ४ ॥ विधायापरपक्षे तु स्नापयित्वा विधानतः ॥
मंडपाद्यं च प्राक्कृत्वा स्नात्वा धोतावरः शुचिः ॥ ५ ॥ तदा स्वरूपं पृथिव्यादि पू

श्वेद अंगुलीयकभूषणैः ॥ १० ॥ भूषयित्वा ततुं तस्य ततो मूर्ति समानयेत् ॥ मंत्रेणानेन राजेंद्र ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ११ ॥ एष आत्मा
 मया दत्तस्तव देममयो द्विज ॥ यत्किंचिद्विहितं पापं पूर्वं भूयात्तत्राखिलम् ॥ १२ ॥ ॥ इति दानमंत्रः ॥ ॥ ततस्तु ब्राह्मणो राजन्मंत्रमेतं
 समुच्चरेत् ॥ १३ ॥ यत्किंचिद्विहितं पापं त्वया पूर्वं मया हि तत् ॥ गृहीतं मूर्तिरूपं तत्तत्स्वं पापवर्जितः ॥ इति प्रतिग्रहमंत्रः ॥ १४ ॥ एवं दत्त्वा
 विधानेन ततो विप्रं विसर्जयेत् ॥ एवं कृते ततो राजंस्तस्मै दत्त्वाऽथ दक्षिणाम् ॥ १५ ॥ यथा तुष्टिं समभ्येति ततः पापं नयत्यसौ ॥ तस्मि
 न्कृते महाराज प्रत्ययस्तत्सणाद्रवेत् ॥ १६ ॥ शरीरं लघुतामेति तेजोवृद्धिश्च जायते ॥ स्वप्ने च वीक्षते रात्रौ संतुष्टमनसः स्थितान् ॥ १७ ॥
 नरान्निन्द्यः सितेर्वस्त्रैः श्वेतमाल्यानुलेपनैः ॥ श्वेतान्गोवृषभान्श्वस्तीर्थानि विविधानि च ॥ १८ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं पापपिंडस्य दापनम् ॥ श्रव
 णादपि राजेंद्र यस्य पापैः प्रमुच्यते ॥ १९ ॥ अन्यत्रापि महादानं पापपिण्डो हरेन्वृष ॥ २० ॥ एकजन्मकृतं पापं निजकायेन निर्मितम् ॥ कपाले
 श्वरदेवस्य सद्गुणितं हरेत् ॥ २१ ॥ पूर्ववच्चैव कर्तव्यो वेदिमंडपयोर्विधिः ॥ परं होमः प्रकर्तव्यो गायत्र्या केवलं नृप ॥ २२ ॥ इति श्रीस्कान्दे
 महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये कपालेश्वरक्षेत्रमाहात्म्यप्रसंगेन पापपिंडप्रदानविधानवर्णनं नाम
 सप्तत्युत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २७० ॥ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ अथान्यदपि तत्रास्ति सुपुण्यं लिंगसप्तकम् ॥ येनार्चितेन दृष्टेन पूजितेन
 विशेषतः ॥ १ ॥ दीर्घायुर्जायते मर्त्यः सर्वरोगविवर्जितः ॥ मार्कण्डेश्वर इत्युक्तस्तत्र देवो महेश्वरः ॥ २ ॥ इन्द्रद्युम्नेश्वरोऽन्यस्तु सर्वपापहरो हरः ॥
 पालेश्वरस्तथा चैव सर्वव्याधिविनाशनः ॥ ३ ॥ ततो घंटशिवः ख्यातो यो घंटेन प्रतिष्ठितः ॥ कलेश्वरसंज्ञस्तु वानरेश्वरसंज्ञतः ॥ ४ ॥ ईशान
 शिव इत्युक्तस्तत्र क्षेत्रेश्वरेश्वरः ॥ पूजितो मानवैर्भक्त्या कामान्यच्छत्यमात्रुषा ॥ ५ ॥ बांछितान्मनसा सर्वान्कलिकालेऽपि संस्थिते ॥ ६ ॥
 ॥ ऋषयस्तु ॥ ॥ कोऽयं मार्कण्डेयस्तु येन लिंगं प्रतिष्ठितम् ॥ इन्द्रद्युम्नो महीपालः कतमो वद सुतज ॥ ७ ॥ तथा पालकनामा च येनायं
 स्थापितो हरः ॥ तथा यो घण्टसंज्ञस्तु कस्मिंजातः स चान्वये ॥ ८ ॥ कलशाख्यस्तु यः ख्यातो वानरेण समन्वितः ॥ ईशानोऽप्यखिलं ब्रूहि
 परं नः कौतुकं स्थितम् ॥ ९ ॥ यतोऽत्र जायते श्रेयः पुनः पुंसां प्रकीर्तय ॥ येनैतैः स्थापिता देवाः क्षेत्रेऽस्मिन्मानवोत्तमैः ॥ १० ॥
 तथा तेषां समाचारं प्रभावं चैव सुतज ॥ दानं वापि यथाकालं जंत्रांश्च विस्तराद्ब्रू ॥ ११ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ अहं वः कीर्तयिष्यामि कथाभेतां
 पुरातनीम् ॥ कथितां भर्तृयज्ञेन आनर्ताधिपतेः स्वयम् ॥ १२ ॥ श्रुतयापि यथा मर्त्यो दीर्घायुर्जायते नरः ॥ नापृष्ट्युजवामोति कथं चित्तम्
 भावतः ॥ १३ ॥ यो मार्कण्डे इति ख्यातः प्रथमं परिकीर्तितः ॥ संभूतिस्तस्य संप्रोक्ता दुष्प्राकं पापनाशिनी ॥ १४ ॥ इन्द्रद्युम्नं प्रवक्ष्यामि
 संप्रतं मुनिसत्तमाः ॥ यद्वंशो यत्प्रभावश्च सर्वभूपालमानितः ॥ १५ ॥ इन्द्रद्युम्नो महीपाल आसीत्पूर्वं द्विजोत्तमाः ॥ ब्राह्मण्यश्च शरण्यश्च साधु
 लोकप्रपालकः ॥ यज्ञा दानपतिर्दक्षः सर्वभूतहिते रतः ॥ १६ ॥ न दुर्भिक्षं न च व्याधिर्न च चौरकृतं भयम् ॥ तस्मिञ्छासति धर्मज्ञे आसीद्यो
 कस्य कस्यचित् ॥ १७ ॥ यथैव वर्षेनो धारा यथा वा दिवि तारकाः ॥ गंगार्यासिकता यद्वत्संख्यया परिवर्जिताः ॥ १८ ॥ तद्वत्तेन कृता यज्ञाः
 सर्वे संपूर्णदक्षिणाः ॥ अग्निघोमोऽतिरात्रश्च उक्थः षोडशिकास्तथा ॥ १९ ॥ सौत्रामण्याऽथ पशवश्चातुर्मास्या द्विजोत्तमाः ॥ वाजपेयाश्वमेधाश्च
 राजमूया विशेषतः ॥ २० ॥ षोण्डरीकास्तथैवान्ये श्रद्धापूर्णेन चेतसा ॥ २१ ॥ तेन दानानि दत्तानि तीर्थेषु च विशेषतः ॥ मिष्टान्नानि द्विजेंद्राणां
 दक्षिणासहितानि च ॥ २२ ॥ न तदस्ति धरापृष्ठे नगरं पत्तनं तथा ॥ तीर्थं वा यत्र नो तस्य विद्यते त्रिदशालयः ॥ २३ ॥ तेन कन्यासह
 स्राणि अच्युतान्यर्बुदानि च ॥ ब्राह्मणेभ्यः प्रदत्तानि ब्राह्मणानां धनार्थिनाम् ॥ २४ ॥ दशमीदिवसे तस्य रात्रौ च गजपृष्ठिगः ॥ दुन्दुभिस्ताव्य
 मानस्तु वज्राम सकलं पुरम् ॥ २५ ॥ प्रत्यूर्ध्वं वेणवं भावि पापहारे च वासरम् ॥ उपवासः प्रकर्तव्यो मुक्त्वा वृद्धं च बालकम् ॥ अन्यथा
 निग्रहिष्यामि भोजनं यः करिष्यति ॥ २६ ॥ इन्द्रद्युम्नः स राजर्षिस्तदा विष्णोः प्रसादतः ॥ तेनैव स्वशरीरेण ब्रह्मलोकं तदा गतः ॥ २७ ॥ तत्र
 कल्पसहस्राणि स प्रोक्तो ब्रह्मणा स्वयम् ॥ इन्द्रद्युम्नं धरां गच्छ न स्थातव्यं त्वयाऽधुना ॥ २८ ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ कस्माच्चैवावसे ब्रह्म
 त्रिजलोकाद्भूतं हि माम् ॥ अपापमपि देवेश तथा मे वद कारणम् ॥ २९ ॥ ॥ श्रीब्रह्मोवाच ॥ ॥ तव कीर्तिसमुच्छेदः संजातोऽद्य भरतले ॥
 यावत्कीर्तिधरापृष्ठे तावत्स्वर्गं वसेन्नरः ॥ ३० ॥ एतस्मात्कारणाज्जोकाः स्वनामांकाणि चकिरे ॥ वापीकृषतडागानि देवतायतनानि च ॥ ३१ ॥
 तस्माद्गच्छ धरापृष्ठं स्वां कीर्तिं वृत्तनां कुरु ॥ यदि बांछसि लोकेऽस्मिन्मामके वसतिं चिरम् ॥ ३२ ॥ अथात्मानं स राजेंद्रो यावत्पश्यति तत्क्ष
 णात् ॥ तावत्प्राप्तं धरापृष्ठं कापिल्यनगरं प्रति ॥ ३३ ॥ अथ पप्रच्छ लोकान्स किमेतन्नगरं स्मृतम् ॥ कोऽयं देशः कोऽत्र राजा किं पुरं नगरं च
 किम् ॥ ३४ ॥ ते तमूचुः परं चैतत्कापिल्यमिति विश्रुतम् ॥ आनर्तनामा देशोऽयं राजात्र पृथिवीनयः ॥ ३५ ॥ को भवान्किमिहायातः किं
 चित्कार्यं वदस्व नः ॥ ३६ ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ इन्द्रद्युम्नो महीपालः पुरासीद्वोचके पुरे ॥ देशे वैजुरुके पूर्वं स देशः क्व च तत्पुरम् ॥
 ॥ ३७ ॥ ॥ जना ऊचुः ॥ ॥ न वयं तत्पुरं विज्ञो न देशं न च भूपतिम् ॥ इन्द्रद्युम्नाभिधानं च यं त्वं पृच्छसि भद्रक ॥ ३८ ॥ ॥ इन्द्र
 द्युम्न उवाच ॥ ॥ चिरायुरस्ति कोऽप्यत्र यस्तं वेत्ति महीपतिम् ॥ देशं वा तत्पुरं वापि तन्मे वदथ मा चिरम् ॥ ३९ ॥ ॥ जना ऊचुः ॥ ॥
 सप्तकल्पस्मरो नाम मार्कण्डेयो महासुनिः ॥ श्रूयते नैमिषारण्ये तं गत्वा पृच्छ वेत्स्यसि ॥ ४० ॥ अथासौ सत्वरं गत्वा व्योममार्गेण तं सुनिम् ॥
 पप्रच्छ प्रणिपत्योच्चैर्नैमिषारण्यमाश्रितम् ॥ ४१ ॥ इन्द्रद्युम्नेति वै भूपत्स्वप्रा दृष्टः श्रुतोऽथ वा ॥ चिरायुस्त्वं श्रुतोऽस्माभिः पृच्छामस्तेन सन्मुने
 ॥ ४२ ॥ ॥ श्रीमार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ सप्तकल्पांतरे भूषो न दृष्टो न मया श्रुतः ॥ इन्द्रद्युम्नाभिधानोऽत्र तत्र किं नु वदामि ते ॥ ४३ ॥ तस्य तद्वचनं
 श्रुत्वा निराशः स महीपतिः ॥ वैराग्यं परमं गत्वा मरणे कृतनिश्चयः ॥ ४४ ॥ तेन चानीय दाहणि प्रज्वाल्य च हुताशनम् ॥ प्रवेष्टुकामः स
 प्रोक्त इन्द्रद्युम्नो महीपतिः ॥ ४५ ॥ त्वया चात्र न कर्तव्यमहं ते मित्रतां गतः ॥ नाशयिष्यामि ते मृत्युं यद्यपि स्यान्महत्तरम् ॥ ४६ ॥ नीरो
 न्योक्तः कापिल्यपुरवासिभिः ॥ तेनाहं तव पार्श्वेऽत्र समायातो महासुने ॥ ४८ ॥ इन्द्रद्युम्नोऽब्रवीं वार्तां त्वं वदिष्यसि सन्मुने ॥ मत्कीर्तिर्न
 परिज्ञाता ततो मृत्युं ब्रजाम्यहम् ॥ ४९ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तस्य तं निश्चयं ज्ञात्वा दयावान्स सुनीश्वरः ॥ वृथाश्रमं च तं ज्ञात्वा
 दाक्षिण्यादिदमन्वीत् ॥ ५० ॥ यद्येवं मा विश्रायि त्वमहं ज्ञास्यामि तं नृपम् ॥ नाडीजघ्नो बको नाम ममास्ति परमः सुहृत् ॥ ५१ ॥
 चिरंतनश्च सोऽस्माकं नूनं ज्ञास्यति तं नृपम् ॥ तस्मादागच्छ गच्छावस्तस्य पार्श्वे हिमाचले ॥ ५२ ॥ साधूनां दर्शनं जातु न वृथा
 नाशते क्वचित् ॥ ५३ ॥ एवमुक्त्वा ततस्तौ तु प्रस्थितौ सुनिपार्थिनौ ॥ व्योममार्गेण संतुष्टौ बकं प्रति हिमाचले ॥ ५४ ॥ बकोऽपि
 तं समालोक्य मार्कण्डेयं समागतम् ॥ संमुखः प्रययौ तुष्टः स्वागतेनाभ्यपूजयत् ॥ ५५ ॥ धन्योऽहं कृतपुण्योऽहं यस्य मे त्वत्समागमः ॥

भोभो ब्रह्मविदां श्रेष्ठ आतिथ्यं ते करोमि किम् ॥ ५६ ॥ ॥ श्रीमार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ मत्तोपि त्वं चिरायुश्च यतो मित्रं व्यवस्थितः ॥ इन्द्रद्युम्नो
 महीपालस्त्वया दृष्टः श्रुतोऽथवा ॥ ५७ ॥ एतस्य मम मित्रस्य तेन दृष्टेन कारणम् ॥ अन्यथा जायते मृत्युस्ततोऽहं त्वां समागतः ॥ ५८ ॥
 ॥ वक् उवाच ॥ ॥ सप्तद्विगुणितां कल्पान्स्मराम्यहमसंशयम् ॥ न स्मरामि कथामेव इन्द्रद्युम्नसमुद्रवाग् ॥ ५९ ॥ आस्तां हि दर्शनं
 तावत्सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ६० ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ तपसः किं प्रभावोऽयं दानस्य नियमस्य च ॥ यदायुरीदृशं जातं वक्त्वेऽपि वदस्व
 नः ॥ ६१ ॥ ॥ वक् उवाच ॥ ॥ घृतकंबलमाहात्म्यादेवदेवस्य शूलिनः ॥ मयायुरीदृशं जातं वक्तुं मुनिशापतः ॥ ६२ ॥ अहमासं
 पुरा बालो ब्राह्मणस्य निवेशने ॥ चत्कारपुरे रम्ये पाराशर्यस्य धीमतः ॥ ६३ ॥ नाम्ना च विश्वरूपारूपो नाम्नाऽन्येन वक् स्मृतः ॥ अतीव चप
 लत्वेन संयुक्तः पितृवल्लभः ॥ ६४ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य संक्रांतौ मकरस्य भोः ॥ संप्राप्यातीव चापल्याल्लिंगं जागेश्वरं मया ॥ घृतकुम्भे
 परित्तं पूजितं जनकेन यत् ॥ ६५ ॥ अथ राज्यां व्यतीतायां पृथोऽहं जनकेन च ॥ त्वया पुत्रं परित्तं दत्तं जागेश्वरं क्वचित् ॥ तस्माद्ब्रह्म
 प्रयच्छामि तेन ते भक्ष्यमुत्तमम् ॥ ६६ ॥ ततो मयाज्यकुम्भाच्च तस्मादादाय सत्वरम् ॥ भक्ष्यलोत्पात्तिपुत्रहस्ते विन्यस्तं घृतसंस्तुतम् ॥ ६७ ॥
 कस्यचित्त्वथ कालस्य पंचत्वं च समागतः ॥ जातिस्मरस्ततो जातस्तत्प्रभावान्नृपालये ॥ ६८ ॥ आनतोऽपिपतेर्हम्यं नाम्ना ख्यातस्त्वहं वक् ॥
 चमत्कारपुरे देवो हरः संस्थापितो मया ॥ ६९ ॥ तत्प्रभावेण विप्रेन्द्र प्रातः पेतमहं पदम् ॥ ७० ॥ ततो यानि धरापृष्ठे मुल्लिगानि स्थितानि
 च ॥ घृतेन च्छादयाम्येव मकरस्थे दिवाकरे ॥ मया यत्स्थापितं लिंगं चमत्कारपुरे शुभम् ॥ ७१ ॥ आराधितं दिवा नक्तं राज्ये संस्थाप्य
 पुत्रकम् ॥ नियोज्य सर्वतो भृत्यान्धनवस्त्रसमन्विताम् ॥ ७२ ॥ ततः कालेन महता तुष्टो मे भगवान्छिवः ॥ मत्समीपं समासाद्य
 वाद्यमेतदुवाच सः ॥ ७३ ॥ परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते तव पार्थिवसत्तम ॥ घृतकंबलदानेन संख्यया रहितेन च ॥ ७४ ॥ तस्माद्भरय
 भद्रं ते वरं यन्मनसि स्थितम् ॥ अदेयमपि दास्यामि यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ७५ ॥ ततो मया हरः प्रोक्तो यदि तुष्टोऽसि मे
 प्रभो ॥ कुरुष्व मां गणं देव नान्याकिंचिद्रूपेण ॥ ७६ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ ब्रह्मेति त्वं महाभाग कैलासं पर्वतोत्तमम् ॥
 मया सार्धमनेनेव शरीरेण गणो भव ॥ ७७ ॥ अन्योऽपि मत्पत्नीकेत्र यः करिष्यति मानवः ॥ मकरस्थे रवौ मद्यं संक्रांतौ रजनीमुखे ॥ स नूनं
 उद्विग्नो भावी सकृत्कृत्वाऽथ कंबलम् ॥ ७८ ॥ त्वं पुनर्मामकं लिंगं समं कुर्वन्भविष्यसि ॥ धर्मसेनेति विख्यातो विकृत्या परिवर्जितः ॥ ७९ ॥
 एवमुक्त्वा स भगवान्मामादाय ततः परम् ॥ कैलासं पर्वतं गत्वा गणकोटीशतामदात् ॥ ८० ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य भ्रममाणो यदृच्छया ॥
 गतोऽहं पर्वतश्रेष्ठ हिमवतं महागिरिम् ॥ ८१ ॥ यत्रास्ते गालवो नाम सदैव तपसि स्थितः ॥ तस्य भार्या विशालाक्षीः सर्वलक्षणलक्षिता ॥
 ॥ ८२ ॥ सत्तरक्ता त्रिगंभीरा शूद्रशुल्का कृशोदरी ॥ तां दृष्ट्वा मन्मथाविष्टः संजातोऽहं मुनीश्वर ॥ ८३ ॥ चितितं च मया चित्ते कथमेतं हरा
 म्यहम् ॥ तस्माच्छिष्यत्वमासाद्य भक्तिमस्य करोम्यहम् ॥ ८४ ॥ शुश्रूषानरितो भूत्वा येन प्राप्नोमि भामिनीम् ॥ ८५ ॥ ततो बटुकरूपेण संप्रा
 तो गालवो मया ॥ संसारस्य विरक्तोऽहं करिष्यामि महत्तपः ॥ ८६ ॥ दीक्षां यच्छ विभो मह्यं येन शिष्यो भवामि ते ॥ ८७ ॥ आहरिष्याम्यहं
 दर्भास्तथा सुमनसः सदा ॥ समिधश्च सदैवाहं फलानि जलमेव च ॥ ८८ ॥ स मां विनयसंपन्नं ज्ञात्वा ब्राह्मणरूपिणम् ॥ ददौ दीक्षां ततो
 मह्यं शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ ८९ ॥ अथ दीक्षां समासाद्य तोषयामि दिनेदिने ॥ तं चैव तस्य पत्नीं तां यथोक्तपरिचर्यया ॥ अशुद्धेनापि चित्तेन
 छिद्रान्वेषणतत्परः ॥ ९० ॥ अन्यस्मिन्दिनसे प्राप्ते सा स्त्रीधर्मसमन्विता ॥ उदजं दूरतस्त्यक्त्वा राज्ञौ सुप्ता मनस्विनी ॥ ९१ ॥ सोऽहं रूपं महत्कृ
 त्वा तामादाय तपस्विनीम् ॥ सुखसुप्तां सुविश्रब्धां प्रस्थितो दक्षिणमुखः ॥ ९२ ॥ अथासौ संपरित्यक्त्वा संपर्शान्मम निद्रया ॥ चौररूपं परिज्ञाय
 मां शिष्यं प्ररुदो ह ॥ ९३ ॥ सान्नीची च स्वभर्तारं गालवं मुनिसत्तमम् ॥ एष शिष्यो दुराचारो हरते मामितः प्रभो ॥ ९४ ॥ तस्माद्भ्रष्ट महाभाग
 यावद्भूतं न गच्छति ॥ ९५ ॥ तच्छ्रुत्वा गालवः प्राह तिष्ठतिष्ठति चासकृत् ॥ पापाचारं मुदुष्टात्मनस्तस्ते स्तंभिता मया ॥ ९६ ॥ तस्य वाक्या
 ततो मह्यं गतिस्तंभो व्यजायत ॥ यद्वलिखित एवाहं प्रतिष्ठामि मुनिश्वरः ॥ ९७ ॥ ततस्तेन च शप्तोऽहं गालवेन महात्मना ॥ वंचितोऽहं त्वया
 यस्माद्भक्तो भव सुदुर्मते ॥ ९८ ॥ ततः पश्यामि चात्मानं सहसा वक्त्ररूपिणम् ॥ वक्त्रेऽपि न मे नष्टा या स्मृतिः पूर्वसंभवा ॥ ९९ ॥ ततः
 साऽपि च तत्पत्नी सचैलं स्नानमाश्रिता ॥ मत्पश्चादुःखितांगी च शापाय समुपस्थिता ॥ १०० ॥ यस्मात्पापं त्वया स्पृष्टा प्रसुप्ताहं रजस्वला ॥
 वक्त्रधर्मं समाश्रित्य भर्ता मे वंचितस्त्वया ॥ अन्यरूपं समास्थाय तस्मात्सत्यं वक्तो भव ॥ १०१ ॥ एवं शप्तस्ततो द्वाभ्यां ताभ्यां वै दुःखसंयुतः ॥
 चरणाभ्यां प्रलग्नस्तु गालवस्य महात्मनः ॥ १०२ ॥ गणोऽहं देवदेवस्य त्रिनेत्रस्य महात्मनः ॥ पालकेति च विख्यातो गणकोटिप्रभुः स्थि
 तः ॥ १०३ ॥ सोऽहमत्र समायातः प्रभोः कार्येण केनचित् ॥ तव भार्यां समालोक्य कामदेववशं गतः ॥ १०४ ॥ क्षमापराधं त्वं महामेवं
 ज्ञात्वा मुनीश्वर ॥ दुर्विनीतः श्रियं प्राप्य विद्यामैश्वर्यमेव च ॥ १०५ ॥ न तिष्ठति चिरं स्थाने यथाहं मदगर्वितः ॥ शिष्यरूपं समास्थाय ततः
 प्राप्तस्तवातिकम् ॥ १०६ ॥ अस्या हरणहेतोश्च महासत्या मुनीश्वर ॥ तस्मात्कुलं प्रसादं मे दीनस्य प्रणतस्य च ॥ १०७ ॥
 अनुग्रहप्रदानेन क्षमा यस्मात्तपस्विनाम् ॥ कोकिलानां स्वरो रूपं नारीरूपं पतिव्रता ॥ विद्या रूपं कुरूपणां क्षमा रूपं तपस्विनाम् ॥
 ॥ १०८ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तस्य तत्कृपणं श्रुत्वा सोऽपि माहेश्वरो मुनिः ॥ ज्ञात्वा तं बाधवस्थाने दयां कृत्वाऽश्रुतीदृशः ॥ १०९ ॥ सत्य
 वाक्तिष्ठते विप्रश्चमत्कारपुरे शुभे ॥ ११० ॥ भर्तृयज्ञ इति स्मृतस्तदा तस्योपदेशतः ॥ वक्तुं यास्यते नूनं मम वाक्यादसंशयम् ॥ १११ ॥
 ततः पश्यामि चात्मानं वक्त्रेण समाश्रितम् ॥ ११२ ॥ एतं मे दीर्घमायुष्यं संजातं शिवभक्तिः ॥ घृतकंबलमाहात्म्याद्रक्तं मुनिशापतः ॥
 ॥ ११३ ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ एतदर्थं समानीतस्त्वत्सकाशं विहंगम ॥ इन्द्रद्युम्नस्य वार्तायं मरणे कृतनिश्चयः ॥ ११४ ॥ सा त्वया नैव
 विज्ञाता ममाभग्यैर्विहंगम ॥ सेवयिष्याम्यहं तस्मात्प्रदीप्तं हव्यवाहनम् ॥ ११५ ॥ प्रतिज्ञातं मया पूर्वमेतद्भिन्नं चेतसि ॥ इन्द्रद्युम्ने ह्यविज्ञाते
 संसेव्यः पावको मया ॥ ११६ ॥ तस्मादेहि ममादेशं मार्कण्डेयसमन्वितः ॥ प्रविशामि यथा वह्निं अष्टकीर्तिरहं वक् ॥ ११७ ॥ ॥ मार्कण्डेय
 उवाच ॥ ॥ वेत्ति चान्यं नरं कश्चिद्भयसा चात्मनोऽधिकम् ॥ पृच्छामि येन तं गत्वा कृते हस्य महात्मनः ॥ ११८ ॥ अद्र्या परया युक्तः
 संप्राप्तोऽयं मया सह ॥ तत्कथं त्यजति प्राणान्सहाये मयि संस्थिते ॥ ११९ ॥ अपरं च क्षमं वाक्यं यत्त्वा वच्मि विहंगम ॥ अयं दुःखेन संयुक्तः
 साधयिष्यति पावकम् ॥ अहमेनमनुदुःखं कस्माद्ब्रूयामि चाश्रमम् ॥ १२० ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तयोस्तं निश्चयं ज्ञात्वा वक्त्रे परमदु
 र्मेनाः ॥ सुचिरं चितयामास कथं स्यादेतयोः सुखम् ॥ १२१ ॥ ततो राजा मुनिश्चैव दारुण्यादस्य पावकम् ॥ प्रवेष्टुमाप्नोतौ दृष्ट्वा वक्तो वचनम्

ब्रवीत् ॥ १२२ ॥ मम वाक्यं कुरु प्राज्ञ यदि जीवितुमिच्छसि ॥ ज्ञातः सोऽद्य मया व्यक्तमिन्द्रद्युम्नं नराधिपम् ॥ १२३ ॥ यो ज्ञास्यति मम
ज्येष्ठः सर्वशास्त्रविचक्षणः ॥ तत्त्वमेनं समादाय मरणे कृतनिश्चयम् ॥ १२४ ॥ निश्चयस्तं यथा नागं बाष्पव्याकुललोचनम् ॥ समागच्छ मया
सार्धं कैलासं पर्वतं प्रति ॥ १२५ ॥ यत्रास्ति दधितो महाबलकश्चिरजीवभाक् ॥ स नूनं ज्ञास्यते तं हि मा वृथा मरणं कृथाः ॥ १२६ ॥ ततोऽसौ
तेन संयुक्तो वकेन सुमहात्मना ॥ मार्कण्डेयेन संप्राप्तः कैलासं पर्वतोत्तमम् ॥ १२७ ॥ सोऽपि दृष्ट्वा वकं प्राप्तं मित्रं परमसंतमम् ॥ समागच्छदसौ
दृष्टः स्वागतेनाभ्यनन्दयत् ॥ १२८ ॥ अथ तं चैव विश्रान्तं समालिङ्ग्य मुहुर्मुहुः ॥ प्राकारवर्णनाभासौ वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १२९ ॥ स्वागते
ते द्विजश्रेष्ठ भूप सुस्वगतं च ते ॥ सख्येऽद्य यच्च ते कार्यं वदामनकारणम् ॥ १३० ॥ कावेतो पुरुषो प्राप्तो त्वया सार्धं ममातिकम् ॥ दिव्यरूपो
महाभागो तेजसा परिवारितो ॥ १३१ ॥ ॥ वक उवाच ॥ ॥ एष मार्कण्डेयसंज्ञोऽत्र प्रसिद्धो भुवनत्रये ॥ महेश्वरप्रसादेन संसिद्धिं परमां गतः ॥
द्वितीयोऽसौ सुखास्य कश्चिन्नो वेत्ति तत्त्वतः ॥ मार्कण्डेन समायातः सुहृदा च ममातिकम् ॥ १३२ ॥ इन्द्रद्युम्नं प्रष्टुकामो न विज्ञातो मया सखे ॥
॥ १३३ ॥ ततो वैराग्यप्राप्तो वाञ्छमानो हुताशनम् ॥ तद्वार्तां समानीतो मयात्रैव विहंगम ॥ १३४ ॥ यदि जानासि तं भूपमिन्द्रद्युम्नं महा
मते ॥ तत्त्वं कीर्तय येनासौ मरणाद्विनिवर्तते ॥ १३५ ॥ चिरायुस्त्वं मया ज्ञातो ह्यतः प्राप्तोऽस्मि तैः सति ॥ १३६ ॥ ॥ उलूक उवाच ॥ ॥
अष्टाविंशत्यमागेन कल्पा जातस्य मे स्थिताः ॥ न ह्येन श्रुतः कश्चिदिन्द्रद्युम्नो महीपतिः ॥ १३७ ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ तव
कस्मादुलूकत्वं शीघ्रं तन्मे प्रकीर्तय ॥ एतन्मे कौतुकं भावि यत्तु ह्यायुरनन्तकम् ॥ उलूकत्वं च संजातं रौद्रं लोकविगर्हितम् ॥ १३८ ॥
॥ ॥ उलूक उवाच ॥ ॥ शृणु तेऽहं प्रवक्ष्यामि दीर्घायुर्मे यथा स्थितम् ॥ महेश्वरप्रसादेन बिल्वपत्रार्चनान्मया ॥ उलूकत्वं मया प्राप्तं
भृगोः शापान्महात्मनः ॥ १३९ ॥ अहमासं पुरा विप्रः सर्वविद्यासु पारगः ॥ चमत्कारपुरे श्रेष्ठे नाम्ना ख्यातस्तु घटकः ॥ ब्रह्मचारी दमोपेतो
हरपूजाचर्चन रतः ॥ १४० ॥ अखंडितैर्विल्वपत्रैर्यजातेस्त्रिपत्रैः ॥ त्रिकालं पूजितः शंभुलक्षमात्रैः सदा मया ॥ १४१ ॥ ततो वर्षसहस्राते तुष्टो
मे भगवान्द्वारः ॥ प्रोवाच दर्शनं गत्वा मेघगभीरया गिरा ॥ १४२ ॥ अहं तुष्टोऽस्मि ते वत्स वरं वरय सुव्रत ॥ अखंडितैर्विल्वपत्रैस्त्रिकाले यत्त्व
याचितः ॥ १४३ ॥ बिल्वस्य प्रसन्नायेन त्रिपत्रेण प्रजायते ॥ एकेनापि यथा तुष्टिस्तथान्येषां न कोटिभिः ॥ १४४ ॥ पुष्पाणामपि भद्रं ते
सुगंधानामपि भुवम् ॥ सखे मया प्रणम्योच्चैः स प्रोक्तः शशिशेखरः ॥ १४५ ॥ यदि तुष्टोसि मे देव यदि देवो वरो मम ॥ तन्मां कुरु जगन्नाथ
जराभरणवर्जितम् ॥ १४६ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय महादेवो महेश्वरः ॥ कैलासं प्रति देवेशः क्षणाच्चादर्शनं गतः ॥ १४७ ॥ ततोऽहं परितुष्टोऽयं वरं
प्राप्य महेश्वरात् ॥ कृतकृत्यमिवात्मानं चिंतयामि प्रहर्षितः ॥ १४८ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु भार्गवो मुनिसत्तमः ॥ कुशलः सर्वशास्त्रेषु वेदवेदां
पारगः ॥ १४९ ॥ तस्य भार्याऽभवत्साध्वी नाम्ना ख्याता सुदर्शना ॥ प्राणभ्योऽपि प्रिया तस्य गालवस्य मुनेः सुता ॥ १५० ॥ तस्य कन्या
समभवद्रूपेणाप्रतिमा भुवि ॥ सा मया सहसा दृष्टा क्रीडमाना यथेच्छया ॥ १५१ ॥ मध्यक्षामा सुकेशी च बिभोष्टी दीर्घलोचना ॥ तामहं वीक्ष
यित्वा तु कामदेववशं गतः ॥ १५२ ॥ ततः पृष्ट्वा मया कस्य कन्येयं चारुलोचना ॥ विभक्तसर्वावयवा देवकन्येव राजते ॥ १५३ ॥ सखीभिः
कीर्तिता ब्रह्मं भार्गवस्य मुनेः सुता ॥ एषा चाद्यापि कन्यात्वे वर्तते चारुहासिनी ॥ १५४ ॥ ततोऽहं भार्गवं गत्वा विनयेन समन्वितः ॥ ययाचे
कन्यकां तां च कृताञ्जलिपुटः स्थितः ॥ १५५ ॥ सवर्णं मां परिज्ञाय सोऽपि भार्गवं नन्दनः ॥ दत्तवांस्तां महाभाग विरूपस्यापि कन्यकाम् ॥ १५६ ॥
अथ सा कन्यका ज्ञात्वा पित्रा दत्तास्मि धर्मतः ॥ विरूपाय ततो गत्वा मातरं वाक्यमब्रवीत् ॥ १५७ ॥ सलज्जा साऽतिदुःखार्ता पश्यां व जनके
न च ॥ विरूपाय प्रदत्तास्मि नाहं जीवितुमुत्सहे ॥ १५८ ॥ विषं वा भक्षयिष्यामि प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा निषिद्धः स
द्विजस्तया ॥ १५९ ॥ कस्मान्नाथ प्रदत्तासौ विरूपाय त्वया विभो ॥ कन्यकेयं सुरूपाद्या सर्वलक्षणसंयुता ॥ १६० ॥ एतच्छ्रुत्वा तु वचनं
दीयमानां सुतामिमाम् ॥ १६१ ॥ इत्युक्त्वा स प्रमुष्वाप पत्न्याथ कन्यया समम् ॥ १६२ ॥ ततोऽर्द्धरात्रे चागत्य मया सुता च भार्गवी ॥ हत्वा
कासौ सा दुहिता केन हता नष्टा मदीयिका ॥ अयासौ वीक्षितुं बाह्ये बभ्राम स्ववनातिकम् ॥ १६३ ॥ पदसंहतिमार्गेण मुनिभिर्बहुभिर्भुतः ॥
तेन दृष्टाऽथ सा कन्या कृतकौतुकमंगला ॥ १६४ ॥ रुदंती सस्वनं तत्र लज्जमाना ह्यधोमुखी ॥ ततः कोपपरीतात्मा मां प्रोवाच स भार्गवः ॥
॥ १६५ ॥ निशाचरस्य धर्मेण यस्माद्दृष्टा सुता मम ॥ निशाचरो भवानस्तु कर्मणानेन सांप्रतम् ॥ १६६ ॥ ॥ घटक उवाच ॥ ॥ निर्दोषं मां द्विज
यावदाभूतसंयुतम् ॥ १६७ ॥ अयासौ चिंतयामास सत्यमेतेन जल्पितम् ॥ पश्चात्तापसमोपेतो वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १६८ ॥ सत्यमेतत्त्वया प्रोक्तं न मे वच
नमन्यथा ॥ उलूकरूपसंयुक्तो भविष्यसि न संशयः ॥ १६९ ॥ उत्पत्स्यते यदा चात्र भवत्यज्ञो महासुनिः ॥ तस्योपदेशमासाद्य भूयः प्राप्स्यसि
त्वां तनुम् ॥ १७० ॥ ततः कौशिकरूपं तु पश्याम्यात्मानमेव च ॥ तथापि न स्मृतिर्नष्टा मम या पूर्वसंभवा ॥ १७१ ॥ अथ या तत्सुता चोढा
मया तस्मिन्निरीता तदा ॥ सापि मां संनिरीक्ष्याथ तद्वपं दुःखसंयुता ॥ प्रविष्टा हव्यवाहं सा विधवात्वमनिच्छती ॥ १७२ ॥ एवं मे कौशिकत्वं
सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ १७३ ॥ सत्यं कथय यत्कृत्यं गृहायातस्य किं तव ॥ अखंडविल्वपत्रेण पूजितो यन्महेश्वरः ॥ चिरायुस्तेन संजातं
॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ इन्द्रद्युम्नस्य ज्ञानाय प्राप्तोऽहं यत्तवातिकम् ॥ नाडीजंवेन चानीतो मरणे कृतनिश्चयः ॥ १७४ ॥ यदि नो
पृच्छामि तेन तं गत्वा येन वेत्ति न वा च सः ॥ १७५ ॥ ॥ वक उवाच ॥ ॥ युक्तयुक्तमनेनाद्य तत्कुरुष्व वदास्य भोः ॥ यदि जानासि
कंचित्त्वामात्मनश्चिरजीविनम् ॥ १७६ ॥ नो चेदहमपि सिद्धं प्रविशामि हुताशनम् ॥ मार्कण्डेनापि सहितः सांप्रतं तव पश्यतः ॥ १७७ ॥ एवं
ज्ञात्वा महाभाग चिन्तयस्व चिरंतनम् ॥ कंचिद्भूतलेऽन्यत्र यत्तत्त्वं चिरजीवधृक् ॥ १७८ ॥ आशया परया तत्तवाहं किल मंदिरं ॥
पुमानेन विशेषेण मार्कण्डेयः प्रियो मम ॥ १७९ ॥ सत्यं पर्वतश्रेष्ठाः शतशोऽप्य सहस्रशः ॥ येषु सन्ति महाः ॥ अस्तापसाश्चिरजीविनः ॥
नान्यथा जीवितं चास्य कथंचित्संभविष्यति ॥ १८० ॥ इन्द्रद्युम्नस्य राजर्षिर्हितं परमं भवेत् ॥ तथावयोर्द्वयोश्च तस्माच्चितय सत्वरम् ॥

॥ १८८ ॥ तस्य तं निश्चयं ज्ञात्वा मरणाथं महीपतेः ॥ स उलूकः कृपां गत्वा ततो वचनमब्रवीत् ॥ १८९ ॥ यद्येवं तु महाभाग मर्तुकामोऽसि
 सांप्रतम् ॥ तदागच्छ मया सार्धं गन्धमादनपर्वतम् ॥ १९० ॥ तत्र संतिष्ठते गृध्रः स च मे परमः सुहृत् ॥ चिरंतनस्तथा सम्यक्स ते ज्ञास्यति
 तं नृपम् ॥ कथयिष्यत्यसंदिग्धं मम वाक्यादसंशयम् ॥ १९१ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा मार्कण्डेयादिभिः ॥ प्रोक्तः सर्वमहाभाग मा त्वं
 प्रविश पावकम् ॥ १९२ ॥ वयं यास्यामहे सर्वे त्वया सार्धं च तत्र हि ॥ कदाचित्सोऽपि जानाति इन्द्रद्युम्नं महीपतिम् ॥ १९३ ॥ तेषां तद्वचनं
 श्रुत्वा आशया परया युतः ॥ स राजा सह तैः सर्वैः प्रययौ गन्धमादनम् ॥ १९४ ॥ गृध्रराजोऽपि तान्दृष्ट्वा सर्वानेव कृताञ्जलिः ॥ उलूकं पुरतो
 दृष्ट्वा प्रहृष्टः सन्मुखो ययौ ॥ १९५ ॥ ततोऽब्रवीत्प्रहृष्टात्मा स्वागतं ते द्विजोत्तम ॥ चिरंकालात्प्रहृष्टोऽसि क एतेऽन्येऽत्र ये स्थिताः ॥ १९६ ॥
 ॥ उलूक उवाच ॥ ॥ एष मे परमं मित्रं नाडीजघो बकः स्मृतः ॥ एतस्यापि तु मार्कण्डः संस्थितः परमः सुहृत् ॥ १९७ ॥
 असौ त्रैलोक्यविख्यातः सप्तकल्पस्मरो भुवि ॥ एतस्यापि सुहृत्कश्चिन्नैनं जानामि सत्वरम् ॥ १९८ ॥ त्रियमाणो मया ह्येषसमानी
 तस्तवातिकम् ॥ अयं जीवति विज्ञात इन्द्रद्युम्ने नरेश्वरे ॥ नो चेत्प्रविशति क्षिप्रं प्रदीतं हव्यवाहनम् ॥ १९९ ॥ स त्वं जानासि
 चेद्दृष्टि इन्द्रद्युम्नं महीपतिम् ॥ चिरंतनो मयापि त्वं तेन प्रष्टुं समागतः ॥ २०० ॥ ॥ गृध्र उवाच ॥ ॥ इन्द्रद्युम्नेति विख्यातं
 राजानं न स्मराम्यहम् ॥ न दृष्टो न श्रुतश्चापि इन्द्रद्युम्नो महीपतिः ॥ २०१ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सोऽपि राजा सुदुर्मनाः ॥
 मनसा चिन्तयामास मरणे कृतनिश्चयः ॥ २०२ ॥ ततस्तु कौतुकाविष्टस्तं पप्रच्छ द्विजोत्तमम् ॥ कर्मणा केन संप्राप्तमायुष्यं चेदं वद ॥
 ॥ २०३ ॥ ततः संभावयिष्यामि श्रुत्वा तेऽहं विभावसुम् ॥ २०४ ॥ ॥ गृध्र उवाच ॥ ॥ अहमासं चमत्कारपुरे मर्कटकः किल ॥
 उपत्यकायां तत्रैव रक्तशृंगस्य भूतः ॥ २०५ ॥ तत्रैवास्ति महच्छंभोर्दिरं मंदरोपमम् ॥ चित्रेश्वराभिधानं च सर्वपातकनाशनम् ॥ २०६ ॥
 वसंते तत्र संप्राप्ते पौरजानपदेस्तथा ॥ आगत्य चैव सुमहानुत्सवो विहितोऽभवत् ॥ २०७ ॥ लिङ्गस्य सविधे रम्ये सर्वतुफलितद्रुमे ॥ कानने
 कामिनीलोककान्ते जनमनोहरे ॥ लिङ्गमारोपितं चारु तरोरादोलके मुदा ॥ २०८ ॥ कृत्वा दमनकेनार्चा स्थाप्यादोले सुयंत्रिते ॥ ययुस्ते स्वगृह
 पश्चादर्चयित्वा त्रिलोचनम् ॥ २०९ ॥ ततोऽहं रजनीवक्रे तां दोलां सुमनोहराम् ॥ कौतुकाविष्टदयो दोलयांमि मुहुर्मुहुः ॥ २१० ॥ एवं संदो
 लयानस्य मम प्राप्ता नरास्तदा ॥ कैश्चित्तैश्चासितो हत्वा लघुदंः सर्वतोदिशम् ॥ २११ ॥ ततः पंचत्वमापन्नस्तत्रैवायतने द्रुतम् ॥ ततो जाति
 स्मरो भूत्वा संजातो नृपमंदिरे ॥ २१२ ॥ कोटीश्वरस्य विख्यातो नाम्ना चैव कुशध्वजः ॥ पितृपैताग्रहं राज्यं मया प्राप्तं ततः क्रमात् ॥ २१३ ॥
 कोटीशो समनुप्राप्ते परलोकं स्वकर्मणा ॥ जागेश्वरं महाभागं दोलयांमि यथेच्छया ॥ २१४ ॥ शिवसिद्धांतजैर्मंत्रैर्गुरुणा संनिवेदितैः ॥ ततः कालेन
 महता तुष्टो देवो हरो मम ॥ भवतो वरदश्चास्मि वाक्यमेतदुवाच ह ॥ २१५ ॥ कुशध्वजं प्रतुष्टोऽस्मि श्रद्धया परया तव ॥ वरं वृणीष्व भद्रं ते यः
 सदा मनसि स्थितः ॥ २१६ ॥ ततो मया प्रणम्योच्चैः स प्रोक्तो भगवान्हरः ॥ २१७ ॥ यदि तुष्टोसि मे देव तन्मां कुरु निजं गणम् ॥ त्रैलो
 क्यराज्यमपि मे नान्यत्संप्रति रोचते ॥ २१८ ॥ एवमुक्तो मया देवो विमाने मां निधाय सः ॥ शिवलोकं महापुण्यं सहसा मां समानयत् ॥
 ॥ २१९ ॥ ततः प्रसादतश्चाहं भवान्याश्च हरस्य च ॥ क्रीडामि स्वेच्छया तत्र गणमध्ये व्यवस्थितः ॥ २२० ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य विमलव
 र्माश्रितः ॥ स्वेच्छया भ्रममाणस्तु प्रातोऽत्रैव महागिरौ ॥ २२१ ॥ वसंतसमये प्राप्ते प्रवृत्ते दक्षिणानिले ॥ अग्निवेश्यधुता दृष्टा विवक्षा जलम्
 ध्याया ॥ २२२ ॥ आलिभिर्बुध्भिर्मुक्ता क्रीडमाना यथेच्छया ॥ सुष्टिप्राप्ता तु मध्ये सा विबोधी वारिजेक्षणा ॥ २२३ ॥ विस्वस्तनी शशा
 फास्या सर्वलक्षणलक्षिता ॥ ततोऽहं मन्मथाविष्टः समभूवं हि तत्क्षणात् ॥ २२४ ॥ अवतीर्थ विमानाग्राहूहीताथ करे मया ॥ प्रकुर्वाणाय
 करुणं पक्षिणी कुररी यथा ॥ २२५ ॥ ततः कन्या मुनीन्द्राणां याः स्थितास्तत्र वारिणि ॥ रुदंत्यः संप्रयातास्ता अग्निवेश्यस्य संनिधौ ॥ २२६ ॥
 नीयते त्वत्सुता ब्रह्मन्विमानवरमाश्रिता ॥ वैमानिकेन केनापि क्रन्दमाना निरर्गलम् ॥ २२७ ॥ तच्छ्रुत्वा कुपितः सोऽथ व्योममार्गावलोकनः ॥
 रवाश्रमात्संप्रयातः स भर्त्समानो मुहुर्मुहुः ॥ २२८ ॥ तिष्ठतिष्ठति च प्रोच्य स्तंभयामास सर्वतः ॥ तपसोऽत्र विप्रस्य विमानं मम संस्थितम् ॥ २२९ ॥
 अब्रवीच्च ततो मां स कोपेन महताऽन्वितः ॥ यस्मात्पाप त्वया कन्या क्रीडन्ती विहताधुना ॥ २३० ॥ अकामा मांसपेशीव यथा गृध्रेण दुर्मते ॥
 तस्माद्भूयो भवत्वानु मम वाक्यादसंशयम् ॥ २३१ ॥ एवमुक्तस्ततस्तेन लज्जयाऽहं परिप्लुतः ॥ निवेद्य कन्यकां तस्मै प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः ॥ २३२ ॥
 ततः प्रोक्तो मया विप्रस्त्वग्निवेश्यो महातपाः ॥ न मया ते सुता ज्ञाता न कोपयितुमर्हसि ॥ २३३ ॥ गृध्रत्वं मे यथा न स्यात्तथा कुरु मुनीश्वर ॥ २३४ ॥
 ततोऽहं तेन च प्रोक्तो न मिथ्या वचनं मम ॥ कथंचिजायते तस्माद्गृध्रत्वं प्रभविष्यति ॥ २३५ ॥ आनर्तस्योपदेशेन यदा यास्यसि भोऽयम् ॥
 भर्तृयज्ञं महाभागमुपदेशकृते तदा ॥ २३६ ॥ तस्माच्च निष्कृतिं प्राप्य गृध्रत्वं ते प्रयास्यति ॥ स मयाऽन्वेपमाणेन न दृष्टो नैव च श्रुतः ॥
 निर्विण्णो गृध्रभावेन शापीतो न च मेऽभवत् ॥ २३७ ॥ गृध्र उवाच ॥ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं गृध्रत्वस्य च कारणम् ॥ आयुष्यं च यथा जातं
 मम संख्याविवर्जितम् ॥ २३८ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ अनुज्ञां देहि मे शीघ्रं प्रविशामि द्रुताशनम् ॥ येन वैराग्यमापन्नो न हि जीवितुमुत्सहे ॥
 ॥ २३९ ॥ एवमुक्तः स तेनाथ चिंतयामास चेतसि ॥ समातिष्ठं समायात एवं विप्रसमन्वितः ॥ तत्करोमि यथाशक्त्या स्वोपकारं सुदुर्लभम् ॥
 ॥ २४० ॥ ततः प्रोवाच तं प्रीत्या दाक्षिण्यं परमं गतः ॥ मा त्वं साधय चाग्निं भोः शृणु तावद्भवो मम ॥ २४१ ॥ अहं ते कीर्तयिष्यामि मतो योऽपि
 चिरंतनः ॥ २४२ ॥ यो ज्ञास्यति न संदेह इन्द्रद्युम्नं महीपतिम् ॥ २४२ ॥ तदागच्छ मया सार्धं तत्समीपं महात्मनः ॥ सहायैः सहितः सर्वैर्मया सार्धं
 तथैव च ॥ २४३ ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ कस्तवाप्यधिकोऽप्यस्ति जीवितव्येन सहिज ॥ एतन्मे कौतुकं भूयि तस्मद्बद्धं महामते ॥ २४४ ॥
 गृध्र उवाच ॥ अस्ति मंथरकोनाम कमठश्चिरजीवितः ॥ मानसे सरसि ख्यात इन्द्रद्युम्नं स वेत्स्यति ॥ २४५ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा मार्कण्डेयाश्च
 ते त्रयः ॥ तमूचुः पार्थिवश्रेष्ठं मरणे कृतनिश्चयम् ॥ २४६ ॥ युक्तयुक्तं महाभाग गृध्रराजेन धीमता ॥ तत्र यास्यामहे सर्वे यत्रासौ कमठः
 स्थितः ॥ २४७ ॥ अनिवेदः त्रियो मूलं यतः शंसन्ति पंडिताः ॥ नीतिशास्त्रविदः सर्वे तस्मादागच्छ गम्यताम् ॥ २४८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 तेषां तद्वचनं श्रुत्वा कृच्छ्राग्निर्वर्त्य पार्थिवः ॥ मरणाद्वात्सल्यश्रेष्ठा वैराग्यं परमं गतः ॥ २४९ ॥ अथ ते प्रस्थिताः सर्वे गन्धमादनपर्वतात् ॥ पंचापि
 च समादिश्य मानसं सर उत्तमम् ॥ अथ प्राप्ताः कमेणैव गच्छमाना विहायसा ॥ २५० ॥ मानसं तत्सरो रम्यं कूर्मस्तोयाद्भिर्निर्गतः ॥ निदाघं
 सेवमानस्तु संतिष्ठति यदृच्छया ॥ २५१ ॥ स च तांश्चतुरो दृष्ट्वा सुचिरं च निरीक्ष्य तां ॥ परिज्ञाय ततः सर्वान्भ्रनष्टः सलिलं प्रति ॥ २५२ ॥

अथ तं कौशिकः प्राह गच्छमानं पराङ्मुखम् ॥ भोभो मित्राद्य मां दृष्ट्वा संजातोऽसि पराङ्मुखः ॥ २५३ ॥ सुनीचोऽपि गृहं प्रातो भवेत्पूज्य
तमः सताम् ॥ २५४ ॥ अथासौ तोयमध्यस्थः शिरोमात्रं बहिर्गतः ॥ प्रत्युवाचाथ तं गृहं विनयाद्विजसत्तमाः ॥ २५५ ॥ नाहं पराङ्मुखो जात
स्त्वां दृष्ट्वाऽन्तराबुधौ ॥ पंचमोऽयं समभ्येति यो युष्माकं महापुमान् ॥ २५६ ॥ भयात्तस्य प्रणष्टोऽहमिन्द्रद्युम्नस्य भूपतेः ॥ अनेन तु प्रदग्धा मे
पुरा पृष्ठिर्मखाग्निना ॥ सततं यजमानेन रोचके सत्पुरोत्तमे ॥ २५७ ॥ एतदीयं पुनः स्मृत्वा भयं मे सुमहत्स्थितम् ॥ इन्द्रद्युम्नस्य राजपेः कीर्ति
संश्रयणं महत् ॥ २५८ ॥ इत्येवमुक्ते वचने कमठेन तदा दिवः ॥ देवदूतः समागच्छच्छासनात्परमेष्ठिनः ॥ २५९ ॥ ॥ देवदूत उवाच ॥ ॥
आगच्छागच्छ राजपेः सांप्रतं ब्रह्मणोऽतिकम् ॥ उक्तोऽहं ब्रह्मणा राजन्कीर्तिश्चास्य पृथग्विधा ॥ २६० ॥ यदा प्रकाशतां याति स्वल्पापि जगती
तले ॥ तदाऽऽनेयो द्रुतं राजा मम लोके सुदुर्लभे ॥ २६१ ॥ तस्मादागच्छ गच्छामो विमानारोहणं कुरु ॥ नयामि येन तत्पाथं
ब्रह्मणोऽयत्तजन्मनः ॥ २६२ ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ यद्येते सुहृदो मह्यं वक्त्रकौशिककच्छपाः ॥ मार्कण्डेयेन सहिता आगच्छन्ति
मया सह ॥ २६३ ॥ आगच्छामि त्वया सार्धं तदहं ब्रह्मणोऽतिकम् ॥ अन्यथा नागमिष्यामि सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ २६४ ॥
॥ ॥ देवदूत उवाच ॥ ॥ एते हरगणाः सर्वे शापभ्रष्टाः क्षितिं गताः ॥ शापांते हरपाथे तु भूयो यास्यंत्यसंशयम् ॥ २६५ ॥ तस्मादागच्छ गच्छामो
सुक्तात्रितान्द्रुतं नृप ॥ न चेपां रोचते स्वर्गो मुक्ता देवं महेश्वरम् ॥ २६६ ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ यद्येवं गच्छ ते भद्रं नाहं गतां त्रिवि
ष्टयम् ॥ तथानथा यतिष्यामि भविष्यामि यथा गणः ॥ २६७ ॥ तत्रस्थस्य ध्रुवं भावि नित्यं च पतनाद्रयम् ॥ एवमुक्तः स तेनाथ समादाय
विमानकम् ॥ २६८ ॥ ब्रह्मलोकं गतो द्रुतो वैलक्ष्यं परमं गतः ॥ इन्द्रद्युम्नोऽपि प्रपच्छ तं कूर्मं विनयान्वितः ॥ २६९ ॥ आख्यादि कूर्मं स्वं कर्म
यदीदृक्त्वं चिरंतनः ॥ कर्मणा केन तत्प्राप्तं कूर्मत्वं शंस ये द्रुतम् ॥ २७० ॥ ॥ कूर्म उवाच ॥ ॥ अहमासं पुरा विप्रो बालभावे व्यवस्थितः ॥
चमत्कारपुरे रम्ये शांडिल्यो नाम विभ्रुतः ॥ २७१ ॥ बालक्रीडासु सर्वासु क्रीडमानो यदृच्छया ॥ पकेष्टिकमयं शंभोः क्रीडता निर्मितं गृहम् ॥
तत्र जागेरं लिङ्गं हृत्वाऽथ विनिवेशितम् ॥ २७२ ॥ ततोऽहं भक्तिसंयुक्तः पूजयामि दिनेदिने ॥ क्रीडमानो विना मंत्रैः शिशुभिः परिवारितः
॥ २७३ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य वरणे समुपस्थिते ॥ जातिस्मरो ह्यहं विप्रो जातो वै वैदिशे पुरे ॥ २७४ ॥ ततो मेऽभ्यधिका जाता भक्तिर्देवं
हरं प्रति ॥ कृत्वा भिक्षाटनं नित्यं याचयित्वा धनं बहु ॥ २७५ ॥ कृत्वा प्रासादमात्रं तु लिङ्गं संस्थापितं मया ॥ पूजयामि ततो भक्त्या देवं
पूजयति हरम् ॥ २७६ ॥ ब्रह्मविद्यासमोपेतो भिक्षाव्रतभोजनः ॥ ब्रह्मचर्यसमोपेतस्त्रिकालं च जपञ्चिवम् ॥ २७७ ॥ ततस्तेन प्रभावेन संजा
तोऽहं भवतिरं ॥ सार्वभौमो महीपालो जातिस्मरणान्धुतः ॥ २७८ ॥ ततः संख्याविहीनाश्च प्रासादाः कारिता मया ॥ जिनेत्रस्य महाराज कैलास
शिखरोपमाः ॥ २७९ ॥ तथा निरूपिता पूजा बहुपुष्पसुद्रया ॥ नान्यत्किंचित्कसेम्यत्र धर्मं दानादिकं नृप ॥ २८० ॥ ततः कालेन महता तुष्टो
मे शशिशेखरः ॥ ततः प्रोवाच राजपेः प्रहसन्पुष्पगिरा ॥ २८१ ॥ जयदत्त प्रतुष्टोऽस्मि तव पार्थिवसत्तम ॥ भक्त्याऽनया द्रुतं ब्रूहि किं ते
चच्छामि वाञ्छितम् ॥ २८२ ॥ प्रणिपत्य ततोऽष्टांगं स्तुत्वा चैव पृथिविवम् ॥ मया प्रोक्तो हरो राजन्कुरु मामजरामरम् ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय
गतोऽनर्बानमेव हि ॥ २८३ ॥ अप्रमेयगतिर्द्वयश्चतुर्दशजगत्पतिः ॥ ततोऽहं तुष्टिसंयुक्तो जरामरणवर्जितः ॥ विचरामि महीपृष्ठे स्वेच्छया शत्रु
वर्जितः ॥ २८४ ॥ ततः कालेन महता गतेन नृपसत्तम ॥ बहुकामाभिस्तप्तः शिवभक्तिविवर्जितः ॥ २८५ ॥ यायां पश्यामि रूपाढ्यां परनारीं
मनोरमाम् ॥ तां निरीक्ष्य सुचिरं धर्षयामि ततः परम् ॥ २८६ ॥ धर्मराजभयत्यक्तः पार्थिवत्वं समाश्रितः ॥ २८७ ॥ एतस्मिन्नंतरे राजन्मम
पापेन कर्मणा ॥ हाहाकारस्ततो जातः समग्रे धरणीतले ॥ २८८ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्नो धर्मराजः शिवांतिकम् ॥ अग्रवीत्प्रणिपत्योच्चैर्दुःखित
स्तदनंतरम् ॥ २८९ ॥ त्वया देव महीपालो जयदत्तो महीतले ॥ यो निर्मितः प्रतुष्टेन जरामरणवर्जितः ॥ २९० ॥ स सतीनां सतीत्वं च
बलाभाशयते कुपीः ॥ सर्वो भूपभयालोकः सर्वधर्मवहिकृतः ॥ २९१ ॥ संजातो विबुधश्रेष्ठ न स्वभावात्कर्षेचन ॥ तस्यैकमपि मे नास्ति भयं
सत्यं ब्रूमि ते ॥ २९२ ॥ तस्माद्धारय तं शीघ्रं यावद्धर्मो न नश्यति ॥ मर्त्यलोकादशेषेण सतीनां धर्षणेन च ॥ २९३ ॥ एवमुक्तस्ततो
देवः कोपेन महतान्वितः ॥ शशाप मां समानीय वेपमानं कृताञ्जलिम् ॥ २९४ ॥ यस्मादुष्टसमाचारं कृतं कर्म विगर्हितम् ॥ तस्मान्मच्छाप
निर्दग्धः कमठो वै भविष्यसि ॥ २९५ ॥ ततो मया सुदीनेन प्रार्थितः परमेश्वरः ॥ शापांते मे कुक्कुशे कुहूश्च च दयां मम ॥ २९६ ॥ ततस्तेन
पुनः प्रोक्तं कल्पति पृष्टिसंज्ञिते ॥ स्वशरीरं पुनः प्राप्य मद्रणस्त्वं भविष्यसि ॥ २९७ ॥ एतस्मिन्नंतरे कूर्मः संजातोऽहं महीपते ॥ समुद्रसलिलं
प्राप्य संस्थितो दुःखितोऽनिशम् ॥ २९८ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य राजस्त्वं भूतले स्थितः ॥ यजनार्थं समानीतः समुद्रसलिलस्त्वया ॥ २९९ ॥
स्थापितो भूमिपृष्ठे तु मंत्रैः संस्तंभितस्तथा ॥ ममोपरि ततो यज्ञाः कृताः शतसहस्रशः ॥ ३०० ॥ क्रियमाणेश्च यैर्दग्धा मम पृष्ठिः समंततः ॥
दग्धतोऽपि महाराज तेन यज्ञाग्निना तदा ॥ प्रसादान्महेशस्य न मे प्राणात्ययोऽभवत् ॥ ३०१ ॥ केवलं जायते दाहो यथा पापं पुरा कृतम् ॥
अनुभूतं च तत्सर्वं हरकोपादसंशयम् ॥ ३०२ ॥ अथ प्राप्ते दिवं चैव त्वयि पार्थिवसत्तम ॥ एकार्णवे तु संजाते जलपूर्णे धरातले ॥ संप्राप्तः
पुनमानस्तु ततोऽहं मानसं सरः ॥ ३०३ ॥ पद्मपंचाशत्प्रमाणेन कल्पा मम च संस्थिताः ॥ चतुर्भिरपरेर्मोक्षः कूर्मत्वात्संभविष्यति ॥ ३०४ ॥
एतत्ते सर्वमाख्यातं दीर्घायुस्य कारणम् ॥ हरप्रसादकरणाद्बहुपुष्पार्चनाद्रिभोः ॥ ३०५ ॥ कूर्मत्वं च यथा जातं कामदेवस्य कोपतः ॥ स
त्वं वद महाभाग गृहायातस्य किं तव ॥ करोमि सांप्रतं कृत्यं शत्रोरपि हृदि स्थितम् ॥ ३०६ ॥ त्वया मे सुचिरं कालं दग्धा पृष्ठिर्मखा
ग्निना ॥ अद्यापि च प्रपश्यामि तां ज्वलतीमिव स्थिताम् ॥ ३०७ ॥ एतस्मात्कारणान्नष्टत्वां दृष्ट्वाहं महीपते ॥ कस्मात्त्वं न गतः स्वर्गं
विमानेऽपि समागते ॥ एतस्मात्कारणान्नष्टत्वां दृष्ट्वाहं महीपते ॥ कस्मात्त्वं न गतः स्वर्गं
द्रवम् ॥ तत्र यास्याम्यहं तत्र यतिष्यामि विमुक्तये ॥ ३०९ ॥ स त्वं करोषि चेत्कृत्यं गृहायातस्य मे मले ॥ चिरंतनं कथय मे यद्यस्ति तव
सौहृदम् ॥ ३१० ॥ ॥ कूर्म उवाच ॥ ॥ लोमशो नमः विप्रर्षिः स मत्तोऽस्ति चिरंतनः ॥ श्रूयते स मया दृष्टो नदीतीरं समाश्रितः ॥ ३११ ॥
॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ तदागच्छत गच्छामो यतः सर्वं द्रुतं स्वयम् ॥ पृच्छामो बहुकालस्य जीवनस्य च कारणम् ॥ ३१२ ॥ अथ ते
सहिताः पञ्च व्योममार्गेण संस्थिताः ॥ अथ ते ददृशुस्तत्र लोमशं च निराश्रयम् ॥ ३१३ ॥ स्वाध्यायनिरतं दातं जपहोमपरायणम् ॥ सत्य
हस्ते नृणोर्वेन छायायं विभृतेन च ॥ ३१४ ॥ दधत् चक्षुमालां च दक्षिणेन करेण हि ॥ ते तं दृष्ट्वा महात्मानं कृत्वा तस्य प्रदक्षिणाम् ॥
उपविष्टास्ततः सर्वे स्वागतेनाभिनन्दिताः ॥ ३१५ ॥ पृष्टास्तेन ततश्चैव के यूयं किमिहागताः ॥ विप्रश्च कथ्यतां मया येन सर्वं करोम्यहम् ॥

॥ ३१६ ॥ ॥ कूर्म उवाच ॥ ॥ मार्कण्डेय नाम विप्रर्षिः सप्तकल्पस्मरौ ह्ययम् ॥ इन्द्रद्युम्नेन चानीतो भूधुजानेन सन्धुः ॥ ३१७ ॥ बक
स्यास्य समीपे तु नाडीजं वस्य धीमतः ॥ चिरायुरिति विज्ञाय आत्मनश्चायुरुक्तमम् ॥ इन्द्रद्युम्नस्य वार्तार्थं द्विगुणायुषमात्मनः ॥ ३१८ ॥ अथ
तेन न विज्ञातो यदा स पृथिवीपतिः ॥ तदा द्वावपि चायातातुलूकस्यास्य संनिधौ ॥ ३१९ ॥ द्विगुणास्तत्प्रमाणेन कल्पाश्चास्य महात्मनः ॥
वर्तते नैव विज्ञातो नृपो ह्येतैन सद्भिज्ज ॥ ३२० ॥ तत्तत्प्रयोऽपि चानीता गृध्राजस्य चान्तिकम् ॥ ३२१ ॥ पट्पञ्चाशत्प्रमाणेन कल्पाश्चास्य
महात्मनः ॥ वर्तन्ते नैव विज्ञातो नृपो ह्येतैन सद्भिज्ज ॥ ३२२ ॥ चत्वारोऽपि समानीता एतेनैव ममान्तिकम् ॥ चिरायुषं च मां ज्ञात्वा
मित्रभावेन ते द्विज ॥ ३२३ ॥ मयाप्यसौ परिज्ञातो दूरादेव समागतः ॥ इन्द्रद्युम्नो ध्रुवं ह्येष दग्धा पृष्ठिः पुरा मम ॥ ३२४ ॥
येन यज्ञाग्निना मंत्रैः स्तंभयित्वा क्षितेरथः ॥ ततोऽहं तद्व्याघ्रयो गृध्राग्रैश्च निवारितः ॥ ३२५ ॥ उपालभैस्तु बहुभिः प्रणया
जलमाविशत् ॥ मयोक्तोऽथ से भूयोऽपि नाहं तव पराङ्मुखः ॥ ३२६ ॥ इन्द्रद्युम्नेन मे पृष्ठिर्धनं दग्धा मखाग्निना ॥ एतस्मि
न्त्रन्तरे स्वर्गादिवद्भूतो महामनाः ॥ विमानवरमाहूतः प्राप्तश्चास्य महात्मनः ॥ ३२७ ॥ कीर्तिलोपाच्युतः स्वर्गादयमासीन्महीपतिः ॥
ततो विमानमायातमुक्तमात्रे मया दिवः ॥ ३२८ ॥ अथासौ न गतः स्वर्गं विनाऽस्माभिर्द्विजोत्तम ॥ मार्कण्डेयं परित्यज्य तिर्यग्योनिगते
स्त्रिभिः ॥ ३२९ ॥ पृच्छतोऽस्य मया प्रोक्तमायुष्यं चात्मनः पुनः ॥ पणवतिप्रमाणेन कल्पा मे जीवतो गताः ॥ ३३० ॥ पृष्टोऽहं पूर्वमेवात्र
संस्थितस्तव पार्श्वतः ॥ चिरंतनतमो ब्रूहि मया त्वं तु निवेदितः ॥ ३३१ ॥ एतस्मात्कारणात्प्राप्ता वयं सर्वे तवांतिकम् ॥ तस्माद्यत्पृच्छते ध्या
एष त्वां तत्प्रकीर्तय ॥ ३३२ ॥ ॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ लोमशोऽप्यथ तं प्राह विश्रवं पृच्छ पार्थिव ॥ अविश्यं कथयिष्यामि यन्मां त्वं परिपृ
च्छसि ॥ ३३३ ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ कस्मात्त्वं ग्रीष्मकालेऽपि मध्यं प्राप्ते दिवाकरे ॥ निवासार्थं गृहं रम्यं किमर्थं न करिष्यसि ॥ ३३४ ॥
॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ कस्यार्थे क्रियते नेहमनित्यं जीवितं यतः ॥ यदि स्याच्छाश्वतो देहस्तदर्थं क्रियते च तत् ॥ ३३५ ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न
उवाच ॥ ॥ सर्वेषामेव लोकानां चिरायुः श्रूयते भवान् ॥ तेनाहमपि संप्राप्तो भवद्दर्शनकांक्षया ॥ ३३६ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ कल्पे
कल्पे तु संप्राप्ते रोमकं ग्रहं नश्यति ॥ अभावे सर्वरोम्णां च ततो नाशो भविष्यति ॥ ३३७ ॥ पश्य त्वं मन्त्ररीरेऽस्मिन्प्रकाशं रोमवर्जितम् ॥ न
करोमि गृहं तेन कारणेन महामते ॥ ३३८ ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ किं त्वया विहितं कर्म येनेहजीवितं स्थितम् ॥ किं दानस्य प्रभावोऽयं
तपसो नियमस्य वा ॥ ३३९ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ अहमासं पुरा ह्युदो दक्षिणेन परिप्लुतः ॥ भ्रमामि मेदिनीपृष्ठ उदरस्य कृते सदा ॥ ३४० ॥
कर्मयोगेन महता संप्राप्तो हाटकेऽवस्थम् ॥ शुक्तामस्तु पिपासातो यत्रैतच्छिगुत्तमम् ॥ अवधूतं ततो लिङ्गं मया दृष्टा स्वयंभु तत् ॥ ३४१ ॥ स्नापितं
तोयमादाय शीतमेतत्सुनिर्मलम् ॥ ततस्तु कमलैरैतैर्मया पूजा विनिर्मिता ॥ ३४२ ॥ अथ पूजां विनिर्वर्त्य यावन्मार्गं समाश्रितः ॥ शुक्तामकण्ठ
स्य ततः प्राणा नष्टास्तदा मम ॥ ३४३ ॥ अथाहं ब्राह्मणगृहे जातो जातिस्मरस्ततः ॥ सर्वं स्मरामि भूपाल देवदेवस्य पूजनात् ॥ ३४४ ॥ ततो बृक
त्वन्नापन्नो नैव जरूपामि किंचन ॥ ईशान इति मे नाम पिता चक्रे प्रहर्षितः ॥ ३४५ ॥ ईशानेन यतो दत्तः पूर्वमाराधितेन च ॥ वेराग्यं परमं प्राप्तो
दृष्ट्वा संसारसंस्थितिम् ॥ ३४६ ॥ पिता मे बहुवात्सल्याद्रेपजानि प्रयोजयेत् ॥ वाचार्थं मंत्रवादांश्च तथा चैवोपयाचितम् ॥ ब्राह्मणान्पृच्छते नित्यं
दिवारात्रिमतद्रितः ॥ ३४७ ॥ ततो मे जायते हास्यं निजचित्ते नराधिप ॥ दृष्ट्वा संसारसंसर्गं पितृप्राप्तुश्च धीरशः ॥ ३४८ ॥ ततश्च यौवनं प्राप्तः
क्रमेण नृपसत्तम ॥ यदा तदा निशि त्यक्त्वा तावुभौ चात्र संगतः ॥ ३४९ ॥ ततो हृष्टमना नित्यं पूजयामि समाहितः ॥ ईशानं परया भक्त्या
संस्नाप्य सलिलेन च ॥ ३५० ॥ ब्राह्मणीतीर्थजातेन त्रिकालं नृपसत्तम ॥ शिलोच्छ्रुतिमासाद्य प्राणयान्त्रं समाचरन् ॥ नीवरेवदरैः शोकेऽभिर्भटेः
फलपत्रकैः ॥ ३५१ ॥ ततो मे भगवानुद्गः सर्वदेवेश्वरो हरः ॥ अवब्रीहर्शनं गत्वा भेद्यगम्भीरया गिरा ॥ ३५२ ॥ परितुष्टोऽस्मि ते वत्स वरं वरय
सुव्रत ॥ अदेयमपि दास्यामि यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ३५३ ॥ ततस्तं प्रणिपत्योच्चैः स्तुत्वा वाक्यैः पृथग्विधैः ॥ मया प्रोक्तं कुरु विभो जराभरण
वर्जितम् ॥ ३५४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अमरत्वं यतो नास्ति मर्त्यलोकेऽत्र किंचित् ॥ मर्यादां कुरु तस्मात्त्वं जीवितस्य स्वकस्य
वै ॥ ३५५ ॥ ततो मे भगवानुक्तः कल्पति संसृष्टियते ॥ रोम्यण एकस्य मे नाशो जायतां त्रिदशेश्वर ॥ ३५६ ॥ यदा च सर्वरोम्णां मे
विनाशः संप्रजायते ॥ तदा मम गणत्वं च जायतां तावकं विभो ॥ ३५७ ॥ एवं भविष्यतीत्युक्तं परं लिङ्गं सदा मम ॥ स्नाप्यं जलेन चैतेन
ब्राह्मणीसंभवेन च ॥ ३५८ ॥ ब्रह्माद्यैः पूजनीयं च त्रिकालं द्विजसत्तम ॥ मयैकवासरं यावत्तव चायुर्भविष्यति ॥ ३५९ ॥ अन्योऽपि यो नरो
भक्त्या पूजयिष्यति मामिह ॥ स्नापयिष्यति सद्भक्त्या विपाप्मा स भविष्यति ॥ ३६० ॥ नापनुत्पुत्र्येत्तस्य कदाचिद्विजसत्तम ॥ सकृत्संभुजिते
ऽप्येवं ब्रह्माद्यैर्मत्कलेवरे ॥ ३६१ ॥ सकृत्पिबति यस्तोयं ब्रह्मतीर्थसमुद्भवम् ॥ सर्वपापविमुक्तत्वात् तत्सणाज्जायते हि सः ॥ ३६२ ॥ एतस्मा
देवेशस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ ३६३ ॥ अहं तु संस्थितश्चात्र ततः प्रभृति पार्थिव ॥ पूजयानश्च सद्भक्त्या लिङ्गमेतत्सदेव हि ॥ ३६४ ॥ एतस्मा
त्कारणाज्जातं ममायुरतिविस्तृतम् ॥ शंकरस्य प्रसादेन नान्यदस्तीह कारणम् ॥ ३६५ ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ अहमप्यर्चयिष्यामि लिङ्गमेत
त्त्वया सह ॥ नान्यत्र वा गमिष्यामि ममैवं हृदि निश्चयः ॥ ३६६ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ एवं कुरु महाभाग त्वमवाप्स्यसि वाञ्छितम् ॥
हरभक्तस्य लोकस्य वाञ्छितं नास्ति दुर्लभम् ॥ ३६७ ॥ नाडीजं वो गृहं यातु मार्कण्डेयप्रकोशिकाः ॥ कच्छपेन समायुक्तस्त्वं हि तिष्ठ मया
श्रमे ॥ ३६८ ॥ ततः प्रोक्ष्य ते सर्वं न वयं तु नरेश्वर ॥ त्वां विना संप्रयास्यामी ध्रुव एव निजालयम् ॥ लिङ्गपाराधयिष्यामी वदेतद्भवता
चितम् ॥ ३६९ ॥ एवमुक्त्वा तु ते सर्वे लोमशस्य वराश्रये ॥ तस्थुः संपूजयामासुर्ब्रह्मकालं लिङ्गमेव तत् ॥ ३७० ॥ संस्नाप्य ब्राह्मणीतोयैः पला
द्यैः पूजयन्ति च ॥ ३७१ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य नारदो मुनिसत्तमः ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन संप्राप्तस्तत्र यत्र ते ॥ ३७२ ॥ अथ नारदं दृष्ट्वा
कृत्वा चेवार्हणक्रियां ॥ विश्रांतं च ततो ज्ञात्वा पप्रच्छुर्विनयान्विताः ॥ ३७३ ॥ शापप्रदा वयं सर्वे यतः संवर्तदर्शनात् ॥ वकायाश्च चत्वारः
कूर्मांताश्च महामुने ॥ ३७४ ॥ न स विज्ञायते क्वापि कस्मिन्स्थाने व्यवस्थितः ॥ किंरूपः किंप्रमाणश्च किमाचारः क संस्थितः ॥ ३७५ ॥
स त्वं यदि विजानासि यत्र तं संस्थितं मुनिम् ॥ तद्ब्रह्म महाभाग न किंचितोऽस्त्यगोचरम् ॥ ३७६ ॥ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ ॥ अहं जानामि
तं सम्यक्संवर्तं मु

गम् ॥ भवद्भिः स यथा ज्ञेयो मम वाक्यादसंशयम् ॥ ३८१ ॥ वाराणस्याः प्रेतोल्यां च स्थापनीयं सुयत्नतः ॥ कुणपं चैव गुप्तं च यथा नो वेत्ति
कश्चन ॥ ३८२ ॥ यास्यति तापसाः सर्वे तपतिक्रम्य धीरशः ॥ संवर्तो दिव्यदृष्टिस्तु शल्यं नातिक्रमिष्यति ॥ ३८३ ॥ निवर्तनं तु यश्चक्रे
धृमागात्कुणपाश्रयात् ॥ स संवर्तः परिहोयः प्रह्वयश्च ततः परम् ॥ ३८४ ॥ यदि पुच्छति केनाहं भवतां संनिवेदितः ॥ नारदेन ततो वाच्यं स
त्वा जानाति वै सदा ॥ ३८५ ॥ यदि पुच्छति भूयः स नारदः क्व स तिष्ठति ॥ ३८६ ॥ ततो वाच्यो निवेद्य त्वां प्रतिष्ठो हव्यवाहनम् ॥
॥ ३८७ ॥ तच्छ्रुत्वा नारदवचः सर्वे वै लोमशादयः ॥ वाराणसीं पुरीं प्राप्तास्तस्य दर्शनलालसाः ॥ ३८८ ॥ प्रेतोल्यां कुणपं स्थाप्य
गुप्तं लोकेरलक्षितम् ॥ स्वयं चैव स्थिता दूरं प्रेक्षमाणाः प्रयत्नतः ॥ ३८९ ॥ ततस्तु कुतपे काले संवर्तस्तु समागतः ॥ यादृशः पुरा प्रोक्तो
नारदेन महात्मना ॥ ३९० ॥ स दृष्ट्वा कुणपं तत्र दिव्यदृष्ट्या महाबुनिः ॥ निवृत्तः क्षुत्पिपासातो नैव शल्यमलंघयत् ॥ ३९१ ॥ अथ ते तं
समुद्दिश्य पृष्ठतोऽनुययुस्तदा ॥ तिष्ठतिष्ठेति जरुषंतः प्रसादः क्रियतामिति ॥ ३९२ ॥ सोऽपि निर्भर्त्सयन्नेतां निवर्तध्वमिति ब्रुवन् ॥ मा
गच्छत मत्समीपमिति प्रोच्य पलायितम् ॥ ३९३ ॥ अथ दूरतरं गत्वा स प्रोवाच क्षुधान्वितः ॥ ३९४ ॥ केनादिष्टोऽस्मि युष्माकं स शीघ्रं मे
निवेद्यताम् ॥ शापान्नो येन तं पापं भस्मसात्प्रकरोम्यहम् ॥ ३९५ ॥ ॥ त ऊचुः ॥ ॥ नारदेन समाख्यातो भवानत्र स्थितो हि नः ॥
कथयित्वा ततो वदो संप्रविष्टः स तत्क्षणात् ॥ ३९६ ॥ ॥ संवर्त उवाच ॥ ॥ अहं तदेव कर्ता च तस्य दुष्टस्य सांप्रतम् ॥ निर्दिष्टो येन
युष्माकं गुप्ताचारं समाश्रितः ॥ ३९७ ॥ ॥ त ऊचुः ॥ ॥ भगवन्नारदेनोक्तस्त्वमस्माकं महाबुने ॥ चिरादन्वेप्यमाणानां नान्यस्त्वां वत्ति
कश्चन ॥ ३९८ ॥ तावन्निवेद्य चास्माकं प्रविष्टो हव्यवाहनम् ॥ तत्क्षणादेव विप्रेन्द्र न विज्ञस्तत्र कारणम् ॥ ३९९ ॥ ॥ संवर्त उवाच ॥ ॥
अहमप्यतिसंकुद्धः शापात्कर्तुं समुद्यतः ॥ ४०० ॥ एतदेव हि तस्माच्च स्वयमेव कृतं च यत् ॥ तस्माद्बद्ध मे शीघ्रं कस्माद्युयं समागताः ॥ ४०१ ॥
चिरं स्थास्यामि नात्राहं भ्रमिष्यामि पुरीं प्रति ॥ प्राणयानाकृते भिक्षां कारिष्यामि स्वयं यतः ॥ ४०२ ॥ विशल्यः क्रियतां मार्गः कुणपं द्वियतां
च यत् ॥ नो चेच्छापं प्रदास्यामि यद्येवं न करिष्यथ ॥ ४०३ ॥ तथाहं नैव वक्तव्यः कस्यचिच्चात्र संस्थितः ॥ अन्वेपयति मां नित्यं मरुतः
पृथिवीपतिः ॥ ४०४ ॥ यज्ञार्थं नैव तं भूपं याजयिष्ये कथंचन ॥ धिक्पणेन प्ररित्यक्तो गुरुणा स महीपतिः ॥ ४०५ ॥ गुरुपुत्रं च मां ज्ञात्वा
ततोऽन्वेपयते हि माम् ॥ ४०६ ॥ ॥ त ऊचुः ॥ ॥ शापप्रष्टा वयं सर्वे चत्वारोऽपि वकादयः ॥ पक्षित्वं चैव संप्राप्ता ब्रह्मशापेन सन्धुने ॥
॥ ४०७ ॥ महेश्वरगणाश्चैव वयं त्रैलोक्यवर्दिताः ॥ तिर्यग्योनिं समानीता वैराग्यं परमं गताः ॥ ४०८ ॥ शापांतस्तु समादिष्टस्तैर्विप्रेः स्त्रीसमु
द्रवः ॥ तत्रोपदेशतस्तेन वकाद्याः शरणं गताः ॥ ४०९ ॥ तस्मान्नाहि महाभाग पक्षित्वात्सांप्रतं विभो ॥ ४१० ॥ निर्विण्णाश्चिरकालं च पक्षि
त्वस्य निषेवणात् ॥ एतच्च कारणं नान्यत्तत्र संगसमुद्भवम् ॥ ४११ ॥ ॥ संवर्त उवाच ॥ ॥ यद्येवं गम्यतां शीघ्रं चमत्कारपुरं प्रति ॥ भर्तु
यज्ञः स्थितोऽप्यत्र सर्वसंदेहहारकः ॥ ४१२ ॥ स वै दास्यति सर्वेषामुपदेशं सुशोभनम् ॥ तेन प्राप्स्यथ संदेहं पूर्वीयं च यथास्थितम् ॥
॥ ४१३ ॥ स पूर्वं याज्ञवल्क्योऽभूत्सर्वशास्त्रार्थपारगः ॥ ततो भवतिरेऽन्यस्मिन्कात्यायन इति स्मृतः ॥ ४१४ ॥ ततो देहांतरं प्राप्य
ख्यातो वंरुचिर्द्विजः ॥ ततो देहांतेऽन्यस्मिन्वेश्यापुत्रो बभूव ह ॥ ४१५ ॥ आराधिता ब्रह्मसुता देवी वाष्पिणी सदा ॥ न
च तुष्टा स्वयं देवी कारणं वीक्ष्य किंचन ॥ ४१६ ॥ ब्राह्मणेन प्रजातस्तु देहांतं प्राप्य किंचन ॥ तस्य वक्त्रं समापन्ना स्वयमेव
सरस्वती ॥ ४१७ ॥ पूर्वमाराधिता नित्यं न सा त्यजति कर्हिचित् ॥ तस्याश्चर्यमभूच्चान्यद्यज्ञे वेश्यासुतस्य हि ॥ ४१८ ॥
ब्रह्मसुतं समभ्येति स्कंधे निर्याति गच्छति ॥ ४१९ ॥ पूर्वपामेव लोकानां यज्ञकर्मसु संस्थितात् ॥ स संदेहान्हरत्येव यथा नान्योऽत्र कश्चन
॥ ४२० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः ॥ गतास्ते कुणपं यत्र संवर्तेन प्रणोदिताः ॥ ४२१ ॥ तत्राकृष्य ततः
सर्वे चमत्कारपुरं गताः ॥ वास्तुस्थानपदे तीर्थं तं दृष्ट्वा तत्र संस्थितम् ॥ ४२२ ॥ प्रणिपत्य ततः प्रोक्षुः सर्वे विनयसंस्थिताः ॥ ब्रह्मशापेन
निर्दग्धा वयं चत्वार एव हि ॥ ४२३ ॥ पक्षित्वं समनुप्राप्तास्त्रयः कूर्मत्वमन्यकः ॥ य एते च त्रयोऽस्माकं स्थिताः पार्श्वे महत्तराः ॥ ४२४ ॥ मा
कंडः कथितो ह्येष इन्द्रद्युम्नस्तथा परः ॥ द्वितीयो लोमशो नाम विख्यातः सुमहातपाः ॥ ४२५ ॥ जीवितव्यस्य निर्विण्णास्त्रय एव च सांप्रतम् ॥
उपदेशप्रदानेन प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ४२६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा भर्तृयज्ञो महाबुनिः ॥ अमवीत्सुचिरं ध्यात्वा ज्ञात्वा
दिव्येन चक्षुषा ॥ ४२७ ॥ भूयं सतेव लिङ्गानि स्थापयध्वं समागताः ॥ हाटकेश्वरे ज्ञेने नाम्ना चैवातिके निभोः ॥ ४२८ ॥ ततो दानानि
समेव तेषामग्रे प्रयच्छत ॥ कुलपर्वतसंज्ञानि सर्वपापहराणि च ॥ ४२९ ॥ ततः प्राप्स्यथ चाभीष्टं वपुर्दिव्यं मनोरमम् ॥ गणत्वं देवदेवस्य त्रिने
त्रस्य महात्मनः ॥ ४३० ॥ ॥ त ऊचुः ॥ ॥ प्रकीर्तय विभो दानं तेषां यच्छामहे यथा ॥ प्रमाणं च विधानं च विस्तरेण महाबुने ॥ ४३१ ॥
॥ भर्तृयज्ञ उवाच ॥ ॥ देवो हेममयो मेरुः कैलासो रजतोद्भवः ॥ कार्पासेन हिमाद्रिस्तु गुडजो गंधमादनः ॥ ४३२ ॥ सुवेलस्तु तिलेर्देवो विध्यः
शर्करया तथा ॥ लवणेन तथा शृंगी यथोक्तविधिना ततः ॥ ४३३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा संस्थाप्य विधिपूर्वकम् ॥
सप्तलिङ्गानि तैः पश्चात्प्रदत्ताः कुलपर्वताः ॥ ४३४ ॥ इन्द्रद्युम्नेश्वरस्याग्रे इन्द्रद्युम्नः प्रतापवान् ॥ मेरुं हेममयं कृत्वा भर्तृयज्ञमते स्थितः ॥ ४३५ ॥
मार्कण्डेयेश्वरस्य मार्कण्डेन च धीमता ॥ कैलासो राजतो दत्तो भक्तिपूर्वं द्विजोत्तमाः ॥ ४३६ ॥ कार्पासो हिमवान्दत्तः पालकेन द्विजातये ॥
गंधमादनसंज्ञस्तु प्रदत्तो गुडजः पुरः ॥ ४३७ ॥ घंटकेश्वरदेवस्य घंटकेन द्विजोत्तमाः ॥ कच्छपेन तु संदत्तः सुवेलः पर्वतोत्तमः ॥ ४३८ ॥
देवस्य पुरतो द्विजसत्तमाः ॥ ४३९ ॥ गृध्रेणाय प्रदत्तस्तु लवणारुखो महागिरिः ॥ शृंगी नाम महाभागः श्रद्धापूतेन चेतसा ॥ ४४० ॥ तत्राश्चर्यम
भूद्दिश्रा दत्तमार्त्तैर्नगोत्तमैः ॥ पक्षित्वं निर्गतं तेषां कूर्मत्वमितरस्य च ॥ ४४१ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु सर्वे तै तत्प्रभावतः ॥ दिव्यमाल्यांबरधरा
दिव्यगंधानुलेपनाः ॥ संजाता ब्राह्मणश्रेष्ठा ये च तत्संमुखे स्थिताः ॥ ४४२ ॥ विमानानि च सर्वेषां समायातानि तत्क्षणात् ॥ भर्तृयज्ञमनुप्राप्य
प्रणिपत्य च तान्द्रिजात् ॥ कैलासं पर्वतं प्राप्ता विमानवरमाश्रिताः ॥ ४४३ ॥ एतद्वः सर्वमाख्यातं यथा तल्लिङ्गसप्तकम् ॥ हाटकेश्वरे ज्ञेने
संजातं पापनाशनम् ॥ ४४४ ॥ अन्योऽपि यः पुनस्तेषां लिङ्गानां भक्तिसंयुतः ॥ कुलपर्वतदानं च कुर्यात्सोऽपि शिवं व्रजेत् ॥ ४४५ ॥ तानि लिङ्गानि
यौ मर्त्यः प्रातरुत्थाय वीक्षते ॥ अज्ञानविहितात्पापात्सोऽपि मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ४४६ ॥ यश्चेतान्पर्वतान्सप्त क्रमेणात्र प्रयच्छति ॥ द्विजातिभ्यः स्वैलि
गानां पुरतस्त्रिदिवं व्रजेत् ॥ ४४७ ॥ स्थित्वा कल्पांतरं तत्र संसेव्य च वराप्सराः ॥ दिव्यान्भोगांश्च संसेव्य यदा भूमौ प्रजायते ॥ चक्रवर्तिवत्सासाय

सर्वभोगः प्रजायते ॥ ४४९ ॥ एकेन तु प्रदत्तेन जायते पापसंक्षयः ॥ द्वाभ्यां पुत्राश्च पौत्राश्च वाञ्छितानि फलानि च ॥ ४५० ॥ त्रिभिः सजायत
राजा चतुर्भिर्मण्डलेश्वरः ॥ भारतस्य च खण्डस्य स्वामी भवति पंचभिः ॥ ४५१ ॥ जंबुद्वीपाधिपः पद्भिश्चक्रवर्ती च सप्तभिः ॥ विधिवत्पर्वतैर्दत्तैरेत
दाह पितामहः ॥ ४५२ ॥ नरः स्याद्ब्राह्मणश्रेष्ठाः सदा जन्मनिजन्मनि ॥ न दुःखितो दरिद्रो वा व्याधितो वा प्रजायते ॥ ४५३ ॥ सौभाग्यसुखसं
युक्तः सुदेहो रत्नवान्भवतु ॥ सर्वशत्रुविनिर्मुक्तः प्रनापी विजितेन्द्रियः ॥ ४५४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भूमिपालेर्विशेषतः ॥ एते च पर्वता देवा
उद्दिश्य निजदेवताः ॥ ४५५ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये सप्तलिंगोत्पत्ति
माहात्म्यवृत्तान्तवर्णननामैकसप्तत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ यदेतद्भवता प्रोक्तमीशानस्य महीपतेः ॥
इत्येवमेष पुरा दत्तमायुर्यावत्स्ववासम् ॥ १ ॥ किं प्रमाणं भवेत्तस्य दिवसस्य ब्रवीदि नः ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अहं यः कीर्तयिष्यामि प्रमाणं
दिवसस्य तु ॥ २ ॥ माहेश्वरस्य विप्रेन्द्राः श्रूयतां गदतः स्फुटम् ॥ निमेषस्य चतुर्भागछुटिः स्यात्तद्वयं लवः ॥ ३ ॥ लवद्वयं यवः प्रोक्तः काष्ठा ते
दश पंच च ॥ त्रिंशत्काष्ठाः कलामाहुः क्षणद्विंशत्कलो मनीः ॥ ४ ॥ क्षणेः षष्ट्या पलं प्रोक्तं षष्ट्या तेषां च नाडिका ॥ नाडिकाद्विंशत्येव
मुहूर्तं परिकीर्तितम् ॥ ५ ॥ त्रिंशत्सुहूर्तसुद्विष्टमहोरात्रं मनीषिभिः ॥ मासस्त्रिंशदहोरात्रैर्द्वौ द्वौ मासावृतं विदुः ॥ ६ ॥ ऋतुत्रयं चाप्ययनमयने द्वे
तु वत्सरम् ॥ मानुषाणां हि सर्वेषां स एव परिकीर्तितः ॥ ७ ॥ स देवानामहोरात्रं पुराणज्ञाः प्रचक्षते ॥ अयनं चोत्तरं शुक्लं यदेवानां दिनं
चे तत् ॥ यदक्षिणं तु स रात्रिः शुभकर्मविगर्हिता ॥ ८ ॥ यथा सुतो न गृह्णाति किंचिज्जोगादिकं नरः ॥ तथा देवाश्च यज्ञांश्चात्र गृह्णन्ति कथं
चन ॥ ९ ॥ अनेनैव तु मानेन मानवेन द्विजोत्तमाः ॥ लक्षैः सप्तदशारब्धैस्तु वत्सराणां प्रकीर्तितम् ॥ १० ॥ अष्टाविंशत्सहस्रेस्तु वत्सराणां कृतं
युगम् ॥ तस्मिन्ष्टुतोऽभवद्विष्णुर्भगवान्यो जगद्गुरुः ॥ ११ ॥ लोकाः पापविनिर्युक्ताः शांता दांता जितेन्द्रियाः ॥ दीर्घायुस्तथा सर्वे सदेव
तपसि स्थिताः ॥ १२ ॥ यो यथा जन्म चाप्नोति तथा स जियते नरः ॥ न पुत्रसंभवो मृत्युर्वीक्ष्यते जनकैः क्वचित् ॥ १३ ॥ कामः क्रोधस्तथा
लोभो दंभो मत्सर एव च ॥ न जायते नृणां तत्र युगे तु द्विजसत्तमाः ॥ १४ ॥ ततस्तेतायुगं भावि द्वितीयं युगिसत्तमाः ॥ पादेनैकेन पापं तु रोद्धं
धर्मे तदाविशत् ॥ १५ ॥ ततो रक्तत्वमभ्येति भगवान्मधुसूदनः ॥ पापांशेऽपि च संप्राप्ते स्वरूपद्वौ जायते जनः ॥ १६ ॥ स्वर्गमार्गकृते सर्वे चक्रु
र्यज्ञस्ततः परम् ॥ अग्निष्टोमादिकांस्तत्र बहुहोमादिकास्तथा ॥ १७ ॥ देवलोकांस्ततो याति मूलाद्यावच्चतुर्दश ॥ ब्रह्मलोकस्य पर्यंतं स्वकीयेयं
ज्ञकर्मभिः ॥ १८ ॥ किंचित्स्वरूपायुषस्तत्र जायन्ते स्पर्धयाऽन्विताः ॥ परं तत्रापि नो याति मृत्युं पुत्राः कथं च न ॥ १९ ॥ जनके विद्यमाने च स्व
रूपदोषाः प्रकीर्तिताः ॥ कामक्रोधादयो ये च भवन्ति न भवन्ति च ॥ २० ॥ एकया वेलया तत्र वापितं सत्यमुत्तमम् ॥ सप्तवारान्मृच्छन्ति वैश्याः
कृषिपरायणाः ॥ २१ ॥ सर्वा घटस्रवा गावो महिष्यश्च चतुर्गुणाः ॥ प्रयच्छन्ति तथा क्षीरमुद्वृक्षस्तासां चतुर्गुणम् ॥ २२ ॥ अजाविकास्तथा पादं
नार्यः सर्वास्तथैव च ॥ वेदाध्ययनसंपन्नाः प्रतिग्रहविनार्जिताः ॥ शापानुग्रहकृत्येषु समर्याः संभवति च ॥ २३ ॥ क्षत्रियाः क्षात्रधर्मेण पालयन्ति
वसुधराम् ॥ न तत्र दृश्यते चोरो न च जारः कथंचन ॥ स्वधर्मनिरताः सर्वे वर्णाश्चैव व्यवस्थिताः ॥ २४ ॥ तत्र द्वादशभिलक्षैर्वत्सराणां प्रकी
र्तितम् ॥ पण्णवत्या सहस्रेस्तु द्वितीयं युगमुत्तमम् ॥ २५ ॥ ततश्च द्वपरं भावि तृतीयं द्विजसत्तमाः ॥ द्वौ पादौ तत्र पापस्य द्वौ च धर्मस्य संस्थितौ
भगवान्वासुदेवश्च कपिलस्तत्र जायते ॥ २६ ॥ तच्चाष्टलक्षमानेन वत्सराणां प्रकीर्तितम् ॥ चतुःषष्टिभिरन्यैस्तु सहस्राणां द्विजोत्तमाः ॥ २७ ॥
कामः क्रोधस्तथा लोभो दंभो मत्सर एव च ॥ पडते तत्र जायते ईर्ष्या चैव तु सतमी ॥ २८ ॥ अथ रंतेवितास्तैस्तु मानवाश्च परस्परम् ॥ विरुद्धांश्च
प्रकुर्वन्ति नामुवन्ति यथा दिवम् ॥ २९ ॥ केचित्तत्रापि जायन्ते शांता दांता जितेन्द्रियाः ॥ न सर्वेऽपि द्विजश्रेष्ठा यतोऽर्द्धं पातकस्य तु ॥ ३० ॥ ततः
कलियुगं प्रोक्तं चतुर्थं च सुदारुणम् ॥ एकपादो वृषो यत्र पापं पादैस्त्रिभिः स्थितम् ॥ ३१ ॥ कृष्णत्वं याति देवोऽपि तत्र चैव चतुर्भुजः ॥ एक
पादोऽपि धर्मस्य यावत्तावत्प्रवर्तते ॥ ३२ ॥ पश्चान्नाशं समभ्येति धावत्तावच्छनैः शनैः ॥ प्रमाणं तस्य निर्दिष्टं लक्षाश्चत्वार एव हि ॥ ३३ ॥
द्वात्रिंशच्च सहस्राणि युगस्यैवातिमस्य च ॥ कलिना तत्र संपृष्टा मर्त्याः सर्वे परस्परम् ॥ ३४ ॥ विबुधैस्ते प्रवर्तन्ते रागद्वेषपरायणाः ॥ यस्य यस्य
गृहे वित्तं तथा नायौ मनोरमाः ॥ ३५ ॥ तेन तेन समं मैत्रीं कलौ कुर्वन्ति मानवाः ॥ विधवानां यतीनां च सर्वेषां च तपस्विनाम् ॥ ३६ ॥ लोकद्वयवि
नाशः स्याद्यतश्चेतो न शुध्यति ॥ प्रावृट्कालेऽपि संप्राप्ते दुर्भिक्षेण प्रपीडिताः ॥ ३७ ॥ भ्रमन्ति च कलौ लोका गगनासक्तदृष्टयः ॥ जानाति चापि
तनयः पिता चेन्निधनं ब्रजेत् ॥ ३८ ॥ ततोहं गृहपो भूयां बांधवो ह्यपि बांधवम् ॥ सुभाषि वेत्ति चित्तेन यदि शत्रुः क्षयं ब्रजेत् ॥ ३९ ॥ मम
स्याद्गृह ऐश्वर्यं तत्सर्वं नान्यथा ब्रजेत् ॥ काव्यैरुपहता वेदाः पुत्रा जामातृकैस्तथा ॥ ४० ॥ शालकैर्बांधवाश्चैव ह्यसतीभिः कुलक्षिभिः ॥ शूद्रास्त
पस्विनश्चैव शूद्रा धर्मस्य सूचकाः ॥ ४१ ॥ ब्राह्मणानां ततः शूद्रा उपदेशं वदन्ति च ॥ अल्पोदकास्तथा मेघा अल्पसस्या च मेदिनी ॥ ४२ ॥ अल्प
क्षीरास्तथा गावः क्षीरे सर्पिस्तथाऽल्पकम् ॥ सर्वभक्षस्तथा विप्रा नृपा निष्करुणास्ततः ॥ कृष्या लज्जन्ति वैश्याश्च शूद्रा ब्राह्मणप्रेषकाः ॥ ४३ ॥
हेतुवादस्ता ये च भंडविद्यापराश्च ये ॥ तेते स्युर्भूमिपालस्य सदाऽभीष्टाः कलौ युगे ॥ ४४ ॥ श्वः श्वः पापीयदिवसाः पृथिवी गतयोवना ॥ अतिक्रान्तं
शुभाः कालाः पर्युपस्थितदारुणाः ॥ ४५ ॥ यथायथा युगं भावि वृद्धिं याति स्त्रियो नराः ॥ तथातथा प्रयांति स्म लघुतां जंतुभिः सह ॥ ४६ ॥ वर्षे
द्वादशमे चैव कन्या स्याद्द्वर्तसंयुता ॥ ४७ ॥ ततः षोडशमे वर्षे नराः पलितयोवनाः ॥ शौचाचारपरित्यक्ता निजकार्यपरास्तथा ॥ ४८ ॥ भविष्यन्ति
युगस्यान्ति नराः अंगुष्ठमात्रकाः ॥ गृहं च तेऽयं कुर्वन्ति विलैराक्षुसमुद्भवैः ॥ ४९ ॥ तथा प्रावरणं तेषां कृमिवन्नं भविष्यति ॥ एकवर्णा भविष्यन्ति
वर्णाः सर्वे ततः परः ॥ म्लेच्छप्रैता दुराचारा धर्मकृत्यविदूषकाः ॥ ५० ॥ एवं जाते ततो लोके ब्राह्मणो हारीपिगलः ॥ कलिकोत्रसमुत्पन्नस्त्वान्सर्वो
नूदयेत्ततः ॥ ५१ ॥ पश्चात्कृतयुगं भावि भूयोऽपि द्विजसत्तमाः ॥ ५२ ॥ एवं युगसहस्रेण संप्राप्तेन ततः परम् ॥ ब्रह्मणो दिवसं भावि रात्रिश्चैव ततः
परम् ॥ ५३ ॥ ततश्चानेन मानेन षष्ट्या युक्तेस्त्रिभिः शतैः ॥ ब्रह्मणो वत्सरं भावि केशवस्य च तद्दिनम् ॥ ५४ ॥ आत्मीये जीविते ब्रह्मा याव
द्वर्षशतं स्थितः ॥ केशवोऽपि स्वमानेन वर्षाणां जीविते शतम् ॥ ५५ ॥ वर्षेण वासुदे

॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एतेषां तु सहस्रेण भवेद्ब्राह्मं दिनं द्विजाः ॥ चतुर्दश सहस्रांशः जायते तत्र वासरे ॥ १ ॥ सप्तमस्तु सहस्रांशः साप्तं
वर्ततेऽयं यः ॥ एकसप्ततिसंवर्तचतुर्दशदिने त्रिवेः ॥ २ ॥ युगानां कुरुते राज्यं मनवश्च तथा परे ॥ स्वायंभुवमभुतयो यथा शकास्तथा स्थिताः ॥
॥ ३ ॥ जायन्तो नाम शक्रोऽयं साप्तं वर्तते तु यः ॥ वैवस्वतो मनुश्चैव अष्टाविंशत्प्रमाणकः ॥ ४ ॥ चतुर्व्युगस्य संजातो गतेस्मिञ्छेपमात्रके ॥
अविष्यति बलिः शक्रो वासुदेवप्रसादतः ॥ ५ ॥ तेन तस्य प्रतिज्ञातं राज्यं चैवाष्टमे मनौ ॥ ६ ॥ एवं सर्वे सुराश्चान्ये त्रयस्त्रिंशत्प्रमाणतः ॥
कोटयः प्रभविष्यन्ति यथा चैव तथा पुरा ॥ ७ ॥ योऽयं ब्रह्मा स्थितो विप्राः साप्तं सृष्टिकारकः ॥ तस्यानेन प्रमाणेन जातं संवत्सराष्टकम् ॥
॥ ८ ॥ षण्मासाश्च दिनार्थं च प्रथमं शुक्लपूर्वकम् ॥ सौरसावनचंद्राक्षैर्मौनैरेभिश्चतुर्विधैः ॥ ९ ॥ कलौ निर्याति सर्वेषां भूतानां क्षितिमण्डले ॥ पंच
पृथ्वाऽधिकेऽथैव दिनानां च शतैस्त्रिभिः ॥ भवेत्संवत्सरं सौरं पञ्चोनैस्तैश्च सावनम् ॥ १० ॥ चांद्र एकादशोनस्तु त्रिंशद्दीन उद्भवः ॥ शीता
तपो तथा वृष्टिः सौरमानेन जायते ॥ ११ ॥ वृक्षाणां फलनिष्पत्तिः सत्यानां च तथा परा ॥ अग्निष्टोमादायो यज्ञा वर्तते ये धरातले ॥ १२ ॥
उत्साहाश्च विवाहाश्च सावनेन भवन्ति च ॥ कुसीदाद्याश्च ये केचिद्व्यवहाराश्च वृत्तिजाः ॥ १३ ॥ अधिमासप्रयुक्तेन ते स्युश्चाद्रेण निर्मिताः ॥
नाशवेण तु मानेन सिध्यन्ते ग्रहचारिकाः ॥ १४ ॥ नान्यत्किंचिद्वराष्ट्र एतन्मानचतुष्टयात् ॥ एतेन तु प्रमाणेन देवदेव्याश्च मानवाः ॥ १५ ॥
तर्तु ब्राह्मणश्रेष्ठाः श्रुतिरेषा पुरातनी ॥ एतद्युगप्रमाणं तु यः पठेद्भक्तिसंयुतः ॥ १६ ॥ एतेषामेव लिङ्गानां सप्तानां ब्राह्मणोत्तमाः ॥ नापमृत्यु
भयं तस्य कथंचित्संभविष्यति ॥ १७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिब्राह्मण्यं संहितायां षष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये
युगप्रमाणवर्णनं नाम त्रिसप्तत्युत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २७३ ॥ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तथान्यदपि तत्रास्ति दुर्वासःस्थापितं
पुरा ॥ तल्लिङ्गं देवदेवस्य त्रिनेत्रस्य महात्मनः ॥ १ ॥ चैत्रमासि नरो यस्तु तमाराधयते द्विजाः ॥ नृत्यगीतप्रवाद्यैश्च त्रिकालं विहितक्षणः ॥ स
वृत्तं तत्प्रसादेन गन्धर्वाधिपतिर्भवेत् ॥ २ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ दुर्वासा नाम कश्चायं केनायं स्थापितो हरः ॥ कस्मिन्काले महाभाग
सर्वं नो विस्तराद्ब्रू ॥ ३ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ आसीत्पुरा निबन्धुचो वैदिशे च पुरोत्तमे ॥ ४ ॥ स च पूजयते लिङ्गं किंचिन्मठपतिः
स्थितः ॥ स यत्किंचिदवाप्नोति वस्त्रार्थं च तथा परम् ॥ ५ ॥ माहेस्वरस्य लोकस्य विक्रीणीते ततस्ततः ॥ ततो गृह्णाति नित्यं स हेम
सूत्रेण तस्य च ॥ ६ ॥ न करोति व्ययं तस्य केवलं संचये रतः ॥ ततः कालेन महता मञ्जूषाऽस्य निरमला ॥ जाता हेममयी विप्राः कार्प
ण्यनिरतस्य च ॥ ७ ॥ अथ संस्थाप्य भूमध्ये मञ्जूषां तां प्रप्रूरिताम् ॥ करोति व्यवहारं स कक्षां तां नैव मुंचति ॥ ८ ॥ कदाचिदेव
पूजार्थां सोऽपि ब्राह्मणसत्तमाः ॥ विस्वासं नैव निर्याति कस्यचिच्च कथंचन ॥ ९ ॥ कस्यचित्स्वयं कालस्य परविप्तापहारकः ॥ अलक्षद्ब्राह्मण
स्तत्र दुःशीलाख्यो व्यर्चितयत् ॥ १० ॥ ततः शिष्यो भविष्यामि विधासार्थं दुरात्मनः ॥ सुदीनैः कृपणैर्वाक्यैश्चादुकारैः पृथग्विधैः ॥ ११ ॥
आलस्यं च दिवान्तं साधयिष्याम्यसंशयम् ॥ अन्यस्मिन्नहनि प्राप्ते दृष्ट्वा तं मठमध्यगम् ॥ १२ ॥ ततः समीपमगमदंडाकारं प्रणम्य च ॥
अमवीत्प्राजलिर्भूत्वा विनयावनतः स्थितः ॥ १३ ॥ भगवंस्ते प्रभावोऽद्य तपसा वै मया श्रुतः ॥ १४ ॥ यदन्यस्तापसो नास्ति ईदृशोऽत्र धरा
तले ॥ तेनाहं दूरतः प्राप्तो वैराग्येण समन्वितः ॥ १५ ॥ संसारासारतां ज्ञात्वा जन्ममृत्युजरात्प्रिकाशं ॥ अर्थात्स्वप्नप्रतीकाशं यौवनं च नृणा
मिह ॥ १६ ॥ यद्वत्पर्यंतसंजाता नदी च क्षणभंगुरा ॥ पुत्राः कलत्राणि च वा ये चान्ये बाधवादयः ॥ १७ ॥ ते सर्वे च परिज्ञेया यथा पाप
समागमाः ॥ तत्संसारसमुद्रस्य तारणार्थं ब्रवीहि मे ॥ १८ ॥ उपायं कंचिदद्यैव उपदेशे व्यवस्थितम् ॥ तरामि येन संसारं प्रसादात्तव सुमत
॥ १९ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रोमांचिततनूहः ॥ ज्ञात्वा माहेस्वरः कोऽयं चिंतायान्समुपस्थितः ॥ २० ॥ यथा ब्रवीषि धन्योऽसि यस्य ते
मतिरिदृशी ॥ तारुण्ये वर्तमानस्य सुकुमारस्य चैव हि ॥ २१ ॥ तारुण्ये वर्तमानो यः शीतः सोऽत्र निगद्यते ॥ धातुषु क्षीयमाणेषु शमः कस्य
न जायते ॥ २२ ॥ यद्येवं सुविरक्तिः स्यात्संसारोपरि संस्थिता ॥ समाराधय देवेशं शंकरं शशिरोत्तरम् ॥ २३ ॥ नान्यथा घोरजाप्येन तीर्यते
भवंसागरः ॥ मया सम्यक्परिज्ञातमेतच्छास्त्रसमागमात् ॥ २४ ॥ शूद्रो वा यदि वा विप्रो श्लेष्ठो वा पापकुलरः ॥ शिवदीक्षासम्प्रापेत् पुष्पमेकं तु
यो न्यसेत् ॥ २५ ॥ पडक्षरेण मंत्रेण लिङ्गस्योपरि भक्तितः ॥ स तां गतिमवाप्नोति यायां यातीह यज्विनः ॥ २६ ॥ यो ददाति प्रभक्त्या च
शिवदीक्षान्विताय च ॥ वस्त्रोपानहकोपीनं स यज्ञैः किं करिष्यति ॥ २७ ॥ तच्छ्रुत्वा चरणौ तस्य दुःशीलोऽसौ तदाऽऽददे ॥ विन्यस्य स्वशिर
स्तोभ्यां ततो वाक्यमुवाच ह ॥ २८ ॥ शिवदीक्षामात्रेण प्रसादं कुरु मे प्रभो ॥ शुश्रूषां येन ते नित्यं प्रकरोमि समाहितः ॥ २९ ॥ ततोऽसौ
तापसो विप्राश्चितयामास चेतसि ॥ दक्षोऽयं दृश्यते कोऽपि पुमाश्चैव समागतः ॥ ३० ॥ ममास्ति नापरः शिष्यस्तस्मादेनं करोम्यहम् ॥ ततोऽ
ब्रवीत्करे गृह्य यद्येवं वत्स मे समम् ॥ समयं कुरु येन त्वां दीक्षयाम्यद्य चैव हि ॥ ३१ ॥ त्वया कुटीरकं कार्यं मठस्यास्य विदूरतः ॥ प्रवेशो नैव
कार्यस्तु ममात्रास्तं गते रवौ ॥ ३२ ॥ ॥ दुःशील उवाच ॥ ॥ तवादेशः प्रमाणं मे केवलं तापसोत्तम ॥ किं मठेन करिष्यामि विशेषाद्वा
त्रिसंगमे ॥ ३३ ॥ यः शिष्यो गुरुवाक्यं तु न करोति यथोदितम् ॥ तस्य व्रतं च तद्वर्षं नरकं च ततः परम् ॥ ३४ ॥ तच्छ्रुत्वा
तुष्टिमापन्नः शिवदीक्षां ततो ददौ ॥ तस्मै विनययुक्ताय तदा निबन्धुचो मुनिः ॥ ३५ ॥ ततःप्रभृति सोऽस्तीव तस्य शुश्रूषणे रतः ॥
रंजयामास तच्चित्तं परिचर्यापरायणः ॥ ३६ ॥ मनसा चिन्तयानस्तु तन्मात्रार्थं दिनेदिने ॥ नच्छिद्रं वीक्षते किंचिद्वीक्षमाणोऽपि
यवनः ॥ ३७ ॥ शैवोऽपि च स कक्ष्यां तां तां मात्रां हेमसंभवाम् ॥ कथंचिन्मोक्षते भूमौ भोज्ये देवार्चनेऽपि न ॥ ३८ ॥
ततोऽसौ चिन्तयामास दुःशीलो निजचेतसि ॥ मठे तावत्प्रवेशोऽस्ति नैव रात्रौ कथंचन ॥ ३९ ॥ सूर्यास्तमानवेलायां
यत्प्रयच्छति तत्क्षणात् ॥ परिचं सुदृढं पापस्तत्करोमि च किं पुनः ॥ ४० ॥ मठोऽयं सुशिलावद्धो नैव स्वातं प्रजायते ॥ तुंग
त्वात्र प्रवेशः स्यादुपायैर्विविधैः परैः ॥ ४१ ॥ तर्हि विषं प्रयच्छामि शस्त्रैर्व्यापादयामि किम् ॥ दिवापि यशुमारेण पंचत्वं वा नयामि
किम् ॥ ४२ ॥ एवं चिन्तयतस्तस्य प्रावृट्काल उपस्थितः ॥ आवणत्वासिते पक्षे कर्कटस्ये दिवाकरे ॥ ४३ ॥ प्राप्तो माहेस्वरस्तस्य कोऽपि तत्र
यनी द्रुतम् ॥ तेनोक्तं प्रणिपत्योजैः करिष्यामि पवित्रकम् ॥ ४४ ॥ चतुर्दश्यावहं स्वामिन्पद्मादेशो भवेत्तव ॥ यद्यागच्छसि मे ग्रामं प्रसादेन सम
न्वितः ॥ ४५ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा तुष्टिमापन्नस्ततो निबन्धुचो मुनिः ॥ तथेति चैवमुक्त्वा तं प्रेषयामास तत्क्षणात् ॥ ४६ ॥ आग
मिष्याम्यहं काले स्वशिष्येण समन्वितः ॥ करिष्यामि परं श्रेयस्तव वत्स न संशयः ॥ ४७ ॥ अथ काले तु संप्राप्ते चिन्तयित्वा प्रभातिकम् ॥

प्रभातसमये प्राप्ते स शैवः प्रस्थितस्तदा ॥ दुःशीलेन समायुक्तः संप्रहृतचरुहः ॥ ४८ ॥ ततो वै गच्छमानस्य तस्य मार्गे व्यवस्थिता ॥ पुण्या
नदी सुविख्याता सुरला सागरगमा ॥ ४९ ॥ स तां दृष्ट्वाऽब्रवीद्वाक्यं वत्स शिष्य करोम्यहम् ॥ भवता सह देवार्चा सुरलायां स्थिरो भव ॥ ५० ॥
वाढमित्येव स प्रोक्त्वा संस्थितोऽस्यास्तटे शुभे ॥ सोऽपि निवशुचस्तस्य रंजितः सर्वदा युगे ॥ ५१ ॥ सुशिष्यं तं परिज्ञाय विश्वासं परमं गतः ॥
स्थगितां तां समादाय हेममात्रासमुद्रवाम ॥ ५२ ॥ जागेश्वरसमोयेतां स कन्था व्याक्षिपस्मिन् ॥ पुरीषोत्सर्गकार्येण ततस्तोकांतरं गतः ॥ ५३ ॥
यावच्चादर्शनं प्राप्तो वेतसेः परिवारितः ॥ तावन्मात्रां समादाय दुःशीलः प्रस्थितो द्रुतम् ॥ उत्तरां दिशमाश्रित्य प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ ५४ ॥
अथासौ चागतो चावदुःशीलं नैव पश्यति ॥ केवलं दृश्यते कन्था जागेश्वरसमन्विता ॥ ५५ ॥ ततः शीघ्रतरं शौचं किञ्चित्कृत्वा सुदुर्मनाः ॥
विनेवाचमनं प्राप्तः सा कन्था यत्र तिष्ठति ॥ ५६ ॥ यावन्मात्राविहीनां च ततो ज्ञात्वा च तां हताम् ॥ तेन शिष्येण घृच्छाब्जो निपपात महीतले
॥ ५७ ॥ ततश्च चेतनां प्राप्य कृच्छाचोत्थाय तत्क्षणात् ॥ शिलायां ताडयामास निर्जागानि शिरस्तथा ॥ ५८ ॥ हा इतोऽस्मि
विनष्टोऽस्मि सुष्टेन दुरात्मना ॥ किं करोमि कं गच्छामि कथं तं वीक्षयाम्यहम् ॥ ५९ ॥ ततस्तु पर्ववीं वीक्ष्य तस्य तां चलितां ध्रुवम् ॥ वृद्ध
भ्रातृपरिभ्रातो वावृत्य स यत्नं गतः ॥ ६० ॥ दुःशीलोऽपि समादाय मात्रां स्थानांतरं गतः ॥ ततस्तेन सुवर्णेन व्यवहारान्करोति सः ॥ ६१ ॥
ततो गृहस्थतां प्राप्तः कृतदारपरिग्रहः ॥ वृद्धभावं समापन्नः संतानेन विवर्जितः ॥ ६२ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य तीर्थयात्राप्रारयणः ॥ भार्यया
सहितो विप्रश्चमत्कारपुरं गतः ॥ ६३ ॥ ज्ञात्वा तीर्थेषु सर्वेषु देवतायतनेषु च ॥ भ्रममाणेन संहृष्टो दुर्वासानाम सन्मुनिः ॥ ६४ ॥ निजदेवस्य
सद्भक्त्या नृत्यगीतपरायणः ॥ तं च दृष्ट्वा नमस्कृत्य वाक्यमेतदुवाच सः ॥ ६५ ॥ केनेतत्स्थापितं लिंगं निर्मलं शंकरोद्भवम् ॥ किं त्वं नृत्यसि
गीतं च पुरोऽस्य प्रकरोषि च ॥ मुनीनां युज्यते नैव यदेतत्तव चेष्टितम् ॥ ६६ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ मयैतत्स्थापितं लिंगं देवदेवस्य शूलिनः ॥
नृत्यगीतप्रियो यस्मादेवदेवो महेश्वरः ॥ ६७ ॥ न मेऽस्ति विभवः कश्चिदेन भोगं करोम्यहम् ॥ ६८ ॥ एतस्मिन्तरे प्राप्तश्चिर्भटिर्नाम योगवित् ॥
तेन वृष्टः स दुर्वासा वेदातिक्रमिदं वचः ॥ ६९ ॥ असूर्या नाम ते लोका अंधेन तमसा वृताः ॥ तांस्ते प्रेत्थाऽभिगच्छन्ति ये केचात्महानो जनाः ॥
॥ ७० ॥ उपविश्य ततस्तेन तस्य दत्तस्तु निर्णयः ॥ दुःशीलेनापि तत्सर्वं विज्ञातं तस्य संस्तुतम् ॥ ७१ ॥ ततो विशेषतो जाता भक्तिस्तस्य
हरं प्रति ॥ तं प्रगम्य ततश्चोच्चैर्वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ७२ ॥ भगवन् ब्राह्मणोऽस्मीति जात्या चैव न कर्मणा ॥ न कस्यचिन्मया दत्तं कदाचिन्नेव
भोजनम् ॥ केवलं देवविप्राणां वंचयित्वा धनं हतम् ॥ व्यसनेनाभिभूतेन द्यूतवैश्वोद्भवेन च ॥ ७३ ॥ तथा च ब्राह्मणेनापि मया शैवो गुरुः
कृतः ॥ वंचितश्च तथानेकैश्चादुर्भिक्षितं धनम् ॥ ७४ ॥ तस्य सक्तं धनं भूयः साधुमार्गेण चाहृतम् ॥ स चापि च गुरुमहं परलोकमिहागतः ॥
॥ ७५ ॥ पश्चात्तापेन तेनैव प्रदद्यामि दिवानिशम् ॥ पुरश्चरणहानेन तत्प्रसादं कुरुष्व मे ॥ ७६ ॥ अस्ति मे विपुलं वित्तं न सं
मुनीश्वर ॥ तन्मे वद मुने श्रेयस्तद्वित्तस्य यथा भवेत् ॥ इह लोके परे चैव येन सर्वं करोम्यहम् ॥ ७७ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥
कृत्वा पापसहस्राणि पश्चाद्धर्मपरो भवेत् ॥ यः पुमान्सोऽतिदुष्कृष्टेण तरेत्संसारसागरम् ॥ ७८ ॥ दिनेनापि गुरुर्योऽसौ त्वया शैवो
विनिर्मितः ॥ अंधर्मेणापि संजातः स गुरुस्तेन संशयः ॥ ७९ ॥ ब्राह्मणो ब्रह्मचारी स्याद्गृहस्थस्तदन्तरम् ॥ वानप्रस्थो यविश्वेव तत
श्चैव कुटीचरः ॥ ८० ॥ बहुदकस्ततो हंसः परमश्च ततो भवेत् ॥ ततश्च मुक्तिमायाति मार्गमेनं समाश्रितः ॥ ८१ ॥ तस्या पुनः कुमार्गेण यद्गते
ब्राह्मणेन च ॥ शैवमार्गं समास्थाय तन्महापातकं कृतम् ॥ ८२ ॥ ॥ दुःशील उवाच ॥ ॥ सर्वेष्वेव हि वेदेषु रुद्रः संकीर्त्यते प्रभुः ॥ तत्किं
दोषस्त्वया प्रोक्तस्तस्य दीक्षासमुद्रवः ॥ ८३ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ सत्यमेतत्त्वया ख्यातं वेदे रुद्रः प्रकीर्तितः ॥ ब्रुथा वासुदेवोऽपि ब्रह्मा
चैव विशेषतः ॥ ८४ ॥ परं विप्रस्य या दीक्षा व्रतबंधसमुद्रवा ॥ गायत्री परमा जाप्ये गुरुर्व्रतपरो हि सः ॥ वैष्णवी चाथ शैवी च योऽर्च्यो दीक्षा
समाचरेत् ॥ ८५ ॥ ब्राह्मणो न भवेत्सोऽत्र यद्यपि स्थात्यडंगवित् ॥ अपरं लिंगभेदस्ते संजातः कपटादिषु ॥ ८६ ॥ व्रतत्यागाग्र सदेवस्तत्र ते
नास्ति किञ्चन ॥ प्रायश्चित्तं मया सम्यक्स्मृतिपारंगेण चिंतितम् ॥ ८७ ॥ ॥ दुःशील उवाच ॥ ॥ सतां सप्तपदीं मैत्रां प्रवदंति मनापणः ॥
मित्रांतं तु पुरस्कृत्य किञ्चिद्भक्ष्यामि तच्छृणु ॥ ८८ ॥ अस्ति मे विपुलं वित्तं यदि तेन प्रसिद्ध्यति ॥ तद्भक्ष्य महाभाग येन सर्वं करोम्यहम् ॥
॥ ८९ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ एक एव ह्युपायोऽस्ति तव पातकनाराने ॥ तं चेत्करोषि मे वाक्याद्विशुद्धः संभविष्यसि ॥ ९० ॥ तपः
कृते प्रशंसति त्रेतायां ज्ञानमेव च ॥ द्वापरे तीर्थयात्रां च दानमेव कलौ युगे ॥ ९१ ॥ सांप्रतं कलिकालोऽयं वर्तते दारुणाकृतिः ॥ तस्मात्कृष्णा
जिनं देहि सर्वपापविशुद्धये ॥ ९२ ॥ तथा च ते घृणाऽप्यस्ति गुरुवित्तसमुद्रवा ॥ तदर्थं कुरु तन्नाम्ना शंकरस्य निवेशनम् ॥ ९३ ॥ येन तस्मादपि
त्वं हि आनृत्यं यासि तत्क्षणात् ॥ अन्यत्रापि च तद्वित्तं यत्किञ्चिच्च प्रपद्यते ॥ ९४ ॥ ब्राह्मणेभ्यो विशिष्टेभ्यो नित्यं देहि समाहितः ॥ तिलपात्रं
सदा देहि सहिरण्यं विशेषतः ॥ ९५ ॥ येन ते सकलं पापं देहाभ्यां प्रगच्छति ॥ अपरं चेन्नमासेऽहं सदाऽऽगच्छामि भक्तिः ॥ ९६ ॥ कल्पमा
मासुद्वाराच्च प्रासादेऽत्र स्वयं कृते ॥ पुनर्यामि च तत्रैव व्रतमेतद्वि मे स्थितम् ॥ ९७ ॥ तस्माच्चित्यस्त्वयाहोष प्रासादो यो मया कृतः ॥
चित्तनीयं सदैवेह स्नानादिभिरनेकशः ॥ ९८ ॥ ॥ दुःशील उवाच ॥ ॥ करिष्यामि वचस्तेऽहं यथा वदसि संमुने ॥ ९९ ॥ ॥
॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ सर्वपापविशुद्धयर्थं दत्ते कृष्णाजिने द्विजः ॥ प्रयच्छ तिलपात्राणि गुप्तपापस्य शुद्धये ॥ १०० ॥ ॥ सत
उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दत्तं तेन महात्मना ॥ ततः कृष्णाजिनं भक्त्या ब्राह्मणायाहिताग्रये ॥ १०१ ॥ दुर्वाससः समा
देशाद्यथोक्तविधिना द्विजाः ॥ यच्छतस्तिलपात्राणि तस्य नित्यं प्रभक्तिः ॥ १०२ ॥ गतपापस्य दीक्षां च ददौ निर्वाणसंभवाम् ॥ तथा
सौ गतपापस्य दीक्षां दत्त्वा यथाविधि ॥ १०३ ॥ ततः प्रोवाच मधुरं देहि मे गुरुदक्षिणाम् ॥ १०४ ॥ ॥ दुःशील उवाच ॥ ॥ याचस्व त्वं
प्रभो शीघ्रं यां ते यच्छामि दक्षिणाम् ॥ तां प्रदास्यामि चेच्छकिर्वित्तशाब्दविवर्जिताम् ॥ १०५ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ कल्पग्रामं गमि
ष्यामि सांप्रतं वर्तते कलिः ॥ नाहमत्रागमिष्यामि यावन्नैव कृतं भवेत् ॥ १०६ ॥ अर्धनिष्पादितो ह्येष प्रासादो यो मया कृतः ॥ परिपूर्ति
त्वया नेय एषा मे गुरुदक्षिणा ॥ १०७ ॥ नृत्यगीतादिकं यच्च तथा कार्यं स्वशक्तिः ॥ पुस्तोऽस्य वलिर्देयस्तथान्यत्कुसुमादिकम् ॥ १०८ ॥
एवमुक्त्वा गतः सोऽयं कल्पग्रामं मुनीश्वरः ॥ दुःशीलोऽपि तथा चक्रे यत्नेन समुदाहृतम् ॥ १०९ ॥ ॥ सत उवाच ॥ ॥ एवं तस्य प्रभ
क्तस्य तत्कार्याणि प्रकुर्वतः ॥ तन्नाम्ना कीर्त्यते सोऽयं दुःशील इति संज्ञितः ॥ ११० ॥ चेन्नमासे च यो नित्यं तं च देवं प्रपश्यति ॥ स
कृत्वा स पापेन वार्षिकेण प्रमुच्यते ॥ १११ ॥ यः पुनः सपनं तस्य सर्वं चैव करोति च ॥ त्रिंशद्वर्षं पापं तस्य गात्रात्प्रणश्यति ॥ ११२ ॥

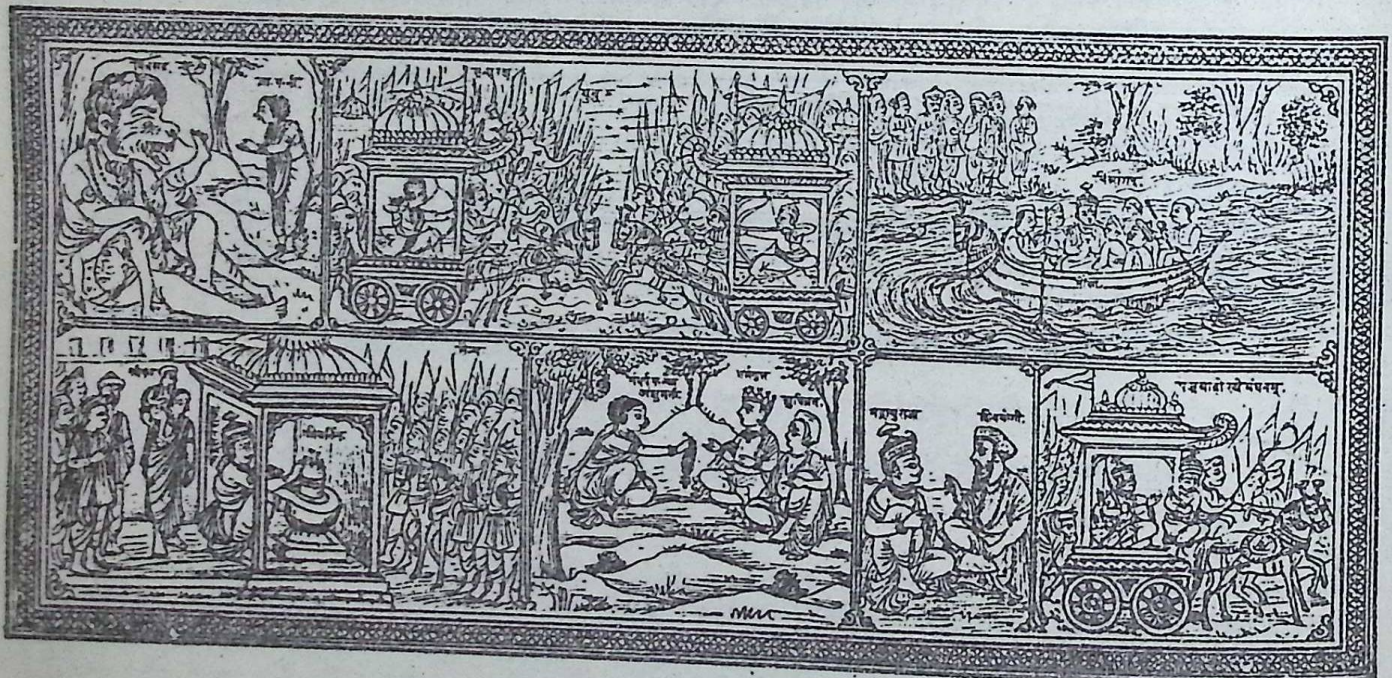
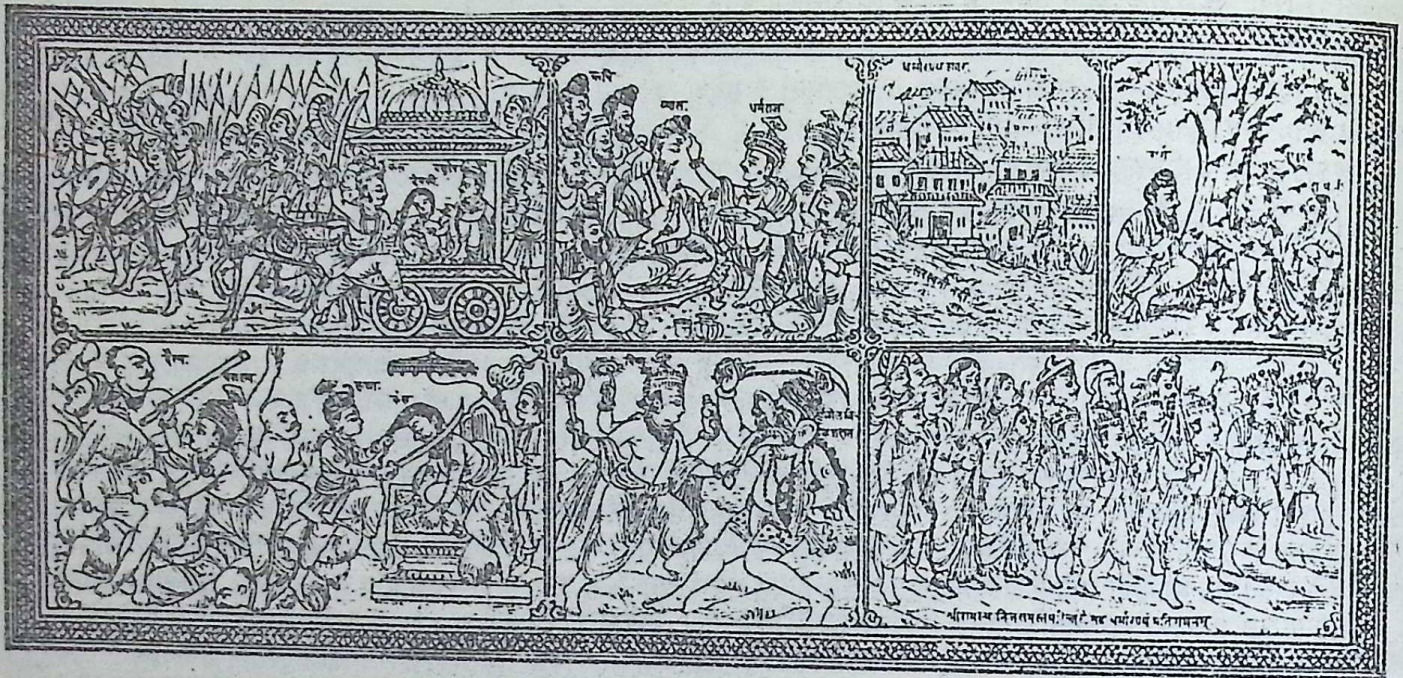
यः पुनर्नृत्यगीताद्यं कुरुते च तदग्रतः ॥ आजन्ममरणात्पापात्सोऽपि मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ११४ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये दुर्वासःस्थापितशिवलिंगस्य दुःशीलेश्वरसंज्ञाप्रोक्तकारणवृत्तान्तवर्णनं नाम चतुःसप्तत्युत्तर
द्विशततमोऽध्यायः ॥ २७४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ दुःशीलोऽपि च तत्कृत्वा गुरोर्नाम्ना शिवालयम् ॥ निम्बेश्वर इति ख्यातं
दक्षिणां दिशमाश्रितम् ॥ १ ॥ चकार परया भक्त्या तत्पादाब्जमनुस्मरन् ॥ तथा तस्य तु भार्या या नाम्ना शाकंभरी स्मृता ॥ २ ॥ स्वनामांका
तः दुर्गा तथा संस्थापिता तया ॥ ततस्तु तदनं ताभ्यां किञ्चिच्छेषं व्यवस्थितम् ॥ ३ ॥ पूजार्थं देवताभ्यां च ब्राह्मणेभ्यः समर्पितम् ॥ भिक्षा
भुजो ततो जातो दम्पती तौ ततः परम् ॥ ४ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य दुःशीलो निधनं गतः ॥ ५ ॥ शाकंभर्यपि तत्कायं गृहीत्वा हव्यवाहनम् ॥
प्रविष्टा नृपशार्दूल निर्विकल्पेन चेतसा ॥ ६ ॥ ततो विमानमारुह्य वराप्सरःसुसेवितम् ॥ गतौ तौ द्वावपि स्वर्गं संप्रहृततनूरुहौ ॥ ७ ॥ एत
दुःशीलजं यस्तु पटेदाख्यानमुत्तमम् ॥ स सर्वैर्मुच्यते पापैरज्ञानविहितैर्नृप ॥ ८ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये निम्बेश्वरशाकंभर्युत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चसप्तत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७५ ॥ ॥ ७ ॥
॥ सुत उवाच ॥ ॥ तथान्येऽपि वसन्तीह रुद्रा एकादशैव तु ॥ सञ्जाता ब्राह्मणश्रेष्ठा मुनीनां हितकायिका ॥ १ ॥ येहृष्टैः पूजिते
वापि स्तुतेर्वाथ नमस्कृतेः ॥ विपाप्मा जायते मर्त्यः सर्वदोषविवर्जितः ॥ २ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ एक एव श्रुतो रुद्रो न द्वितीयः
कथंचन ॥ गौरी भार्या प्रिया यस्य स्कन्दः पुत्रः प्रकीर्तितः ॥ ३ ॥ तेनैकं विद्महे रुद्रं नान्यमीशं कथंचन ॥ तस्माद्बहिः महाभाग सर्वानेता
न्मुविस्तरात् ॥ ४ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ सत्यमेतन्महाभागा यद्ब्रुवद्भिरुदाहृतम् ॥ एक एव स्थितो रुद्रो न द्वितीयः कथंचन ॥ ५ ॥
परं यथा च सञ्जाता रुद्रा एकादशात्र भोः ॥ तथाहं कीर्तयिष्यामि शृणुष्वं सुसमाहिताः ॥ ६ ॥ वासणस्यां पुरा संस्था मुनयः शंसितव्रताः ॥
हाटकेश्वरदेवस्य दर्शनार्थं समुत्सुकाः ॥ ७ ॥ प्रस्थिताः समयं कृत्वा स्पर्धमानाः परस्परम् ॥ अहंपूर्वमहं पूर्वं वीक्षयिष्यामि तं विभुम् ॥ ८ ॥
सर्वेषामग्रतो भूत्वा पाताले हाटकेश्वरम् ॥ यश्चादौ तत्र गत्वा च नेक्षयिष्यति तं हरम् ॥ सर्वेषां श्रमजं पापं तस्यैकस्य
भविष्यति ॥ ९ ॥ एवमुक्त्वा ततः सर्वे वाराणस्यां ततः परम् ॥ प्रस्थिता धावमानाश्च वेगेन महता ततः ॥ १० ॥ एतस्मिन्न
न्तरे देवो हाटकेश्वरसंज्ञितः ॥ ज्ञात्वा तेषामभिप्रायं मिथः स्पर्द्धासमुद्रवम् ॥ आत्मनो दर्शनार्थाय बहुभक्तिपुरस्कृतम् ॥ ११ ॥
लघुना रक्ष्यमाणेन सर्वेषां च महात्मनाम् ॥ नागरंश्रेण निष्क्रम्य पातालाञ्चैव तत्क्षणात् ॥ १२ ॥ एकादशप्रकारं स कृत्वा रूपं मनोहरम् ॥
त्रिशूलध्वनित्रं च कपर्देन विभूषितम् ॥ १३ ॥ शशिखंडधरं चैव रुण्डमालाप्रधारकम् ॥ समं चैव स्थितस्तेषां दर्शने शंकरः प्रभुः ॥ १४ ॥
तस्ते वै समालोक्य पुरस्थं वृषभध्वजम् ॥ जानुभ्यां धरणीं गत्वा स्तुतिं चक्रुस्ततस्ततः ॥ १५ ॥ एको जानाति देवोऽयं मम संदर्शनं गतः ॥
देवदेवो महादेवः प्रथमं भक्तवत्सलः ॥ १६ ॥ अन्यो जानाति मे पूर्वं जातस्ते तापसोत्तमः ॥ स्तुतिं चक्रुश्च विप्रेन्द्रा जानुभ्यामवनिं गताः ॥ १७ ॥
॥ तापसा ऊचुः ॥ ॥ नमो देवाधिदेवाय सर्वदेवमयाय च ॥ नमः शांताय सुहृदाय नमश्चांधकमेदिने ॥ १८ ॥ नमोऽस्तु सर्वरुद्रेभ्यो ये
दिवं संश्रिताः सदा ॥ जीवापयंति जगतीं वायुमिश्रं पृथग्विधैः ॥ १९ ॥ नमोऽस्तु सर्वरुद्रेभ्यो ये स्थिता वारुणीं दिशम् ॥ रक्षंति सर्वलोकांश्च
पिशाचानां दुरात्मानाम् ॥ २० ॥ नमोऽस्तु सर्वरुद्रेभ्यो दिशमूर्ध्वं समाश्रिताः ॥ रक्षंति सकलांलोकान्भूतानां जंभकाद्रयात् ॥ २१ ॥ नमोऽस्तु
सर्वरुद्रेभ्यो येऽथ ऊर्ध्वं समाश्रिताः ॥ रक्षंति सकलांलोकान्कूर्माडानां भयात्सदा ॥ २२ ॥ असंख्याताः सहस्राणि ये रुद्रा भूमिमाश्रिताः ॥
नमस्तेभ्योऽपि सर्वेभ्यस्तेषां रक्षंति ये रुजः ॥ २३ ॥ एवं स्तुतास्तु ते रुद्रा एकादशतपस्विभिः ॥ एकादशापि तान्प्रोत्तुर्भक्तिमन्त्रास्तु ताप
सान् ॥ २४ ॥ ॥ रुद्रा ऊचुः ॥ ॥ एकादशप्रकारोऽहं तुष्टो वस्तापसोत्तमाः ॥ बहुभक्त्यतिरेकेण त्रियतां च यथेप्सितम् ॥ २५ ॥ ॥ तापसा
ऊचुः ॥ ॥ यदि तुष्टोसि नो देव यदि यच्छसि वाञ्छितम् ॥ एकादशप्रकारैस्तु सदा स्थेयमिहैव तु ॥ २६ ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे सर्वतीर्थमये
शुभे ॥ आराधनं प्रकुर्वीषा वसामो येन वै वयम् ॥ २७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ एकादशप्रकारा या मूर्तयो निर्मिता मया ॥ एताभिरेव
सर्वाभिः स्थास्याम्यत्र सदैव हि ॥ २८ ॥ आद्या तु मम या मूर्तिः सा कैलासं समाश्रिता ॥ संतिष्ठति सदैवात्र कैलासे पर्वतोत्तमे ॥ २९ ॥
एतास्तु मूर्तयोऽस्माकं स्थास्यंत्यत्रैव सर्वदा ॥ सर्वेषामेव लोकानां हिताय द्विजसत्तमाः ॥ ३० ॥ नामभिश्च क्रमेणैव युग्मदीयैः स्वयं द्विजाः ॥
विश्वामित्रवद्रे स्नात्वा एता मूर्तीर्ममात्र वै ॥ पूजयिष्यंति ये मर्त्यास्ते यास्यंति परां गतिम् ॥ ३१ ॥ किं वाचा बहुनीतेन भूयोभूयो द्विजो
त्तमाः ॥ या तासां क्रियते पूजा एकादशगुणा भवेत् ॥ ३२ ॥ एवमुक्त्वा त्रिनेत्रस्तु तत्रैवादशनं गतः ॥ तेऽपि तत्राश्रमं कृत्वा श्रद्धया परया
युताः ॥ मूर्तींश्च ताः समाराध्य संप्राप्ताः परमं पदम् ॥ ३३ ॥ अन्योऽपि यः पुमांस्ताश्च आराधयति श्रद्धया ॥ स याति परमं स्थानं यत्र
देवो महेश्वरः ॥ ३४ ॥ ततः प्रभृति ते जाता रुद्रा एकादशैव तु ॥ संख्यया देवदेवस्य महेश्वरवपुर्धराः ॥ ३५ ॥ तेजोत्तमास्ते संयुक्ता
सिते पक्षे चतुर्दश्यां दिने स्थिते ॥ ३६ ॥ यस्तान्पूजयते भक्त्या स याति परमां गतिम् ॥ अधनो धनमाप्नोति ह्यपुत्रः पुत्रवान्भ
शाब्दो भस्मघ्नानपरायणः ॥ तत्समाराधनं कुर्याच्छृणु तस्यापि यत्फलम् ॥ ३७ ॥ यद्वयः प्राप्नुयान्मर्त्यस्तत्पूजासंभवं फलम् ॥
यः ॥ तस्मात्कालमुखो यश्च महाव्रतधरश्च यः ॥ ३८ ॥ मूर्तीर्यास्ताश्च ये भक्त्या विनताः पूजयंति च ॥ सर्वेषामेव तेषां तु फलं
वर्णनं नाम पट्टसप्तत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ किं नामानो द्विजास्ते च वाराणस्याः समागताः ॥
एकादशप्रकारोऽसौ येषां रुद्रः प्रभक्तिः ॥ तत्संज्ञाश्च समाचक्ष्व विस्तरेण महामुने ॥ १ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एकस्तेषां मृगव्याधो
विख्यातो भुवनत्रये ॥ द्वितीयः सर्वसंज्ञश्च निदितश्च तृतीयकः ॥ २ ॥ महायशाश्चतुर्थस्तु कथ्यते मुनिसत्तमाः ॥ अजेकपाद इत्युक्तः पंचमो मुनि
सत्तमाः ॥ ३ ॥ अहिर्बुध्न्यस्तथा षष्ठः पिनाकी सप्तमस्तथा ॥ परं तपस्तथान्यस्तु दहनो नवमस्तथा ॥ ४ ॥ ईश्वरो दशमः प्रोक्तः कपाली चांति
मस्तथा ॥ तेषामेतानि नामानि स्थितान्येव हि यानि च ॥ रुद्राणामपि तान्येव विहितानि हरेण तु ॥ ५ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ कानि

दानानि शस्यानि तदर्थं वद नो द्रुतम् ॥ जपश्चैव पुरा प्रोक्तस्त्वया कावो यथैव च ॥ ६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तदुद्दिश्य प्रदातव्यमेकैकस्य
पृथक्पृथक् ॥ प्रत्यक्षाश्च महाभाग दातव्या धेनवः क्रमात् ॥ ७ ॥ मृगव्याघ्राय प्रत्यक्षा गोदेया च गुडोद्भवा ॥ कपालिने प्रदातव्या नवनीतसमु
द्भवा ॥ ८ ॥ अजपादाय चाज्योत्था अहिर्बुध्न्याय हेमजा ॥ पिनाकिने प्रदातव्या धेनुर्लवणसम्भवा ॥ ९ ॥ परंतपाय विप्रेन्द्रास्ताथैव रसस
म्भवा ॥ अन्नजा दहनायोक्ता ईश्वराय जलोद्भवा ॥ १० ॥ एता ददाति यो विप्रा एतेषां च महात्मनाम् ॥ चक्रवर्ती भवेन्नूनमेतदाह पितामहः ॥
॥ ११ ॥ अन्यत्रापि प्रदत्ता किं पुनर्भवसन्निधौ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन एता देवाः प्रयत्नतः ॥ १२ ॥ धेनवो यो न शक्तः स्यादेका देयाः प्रयत्नतः ॥
सर्वेषामेव रुद्राणां भर्तृयज्ञवचो यथा ॥ १३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पष्ठे नागरखण्डे हाटकेश्वरक्षेः माहात्म्ये
एकादशरुद्रसमीपे दानमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तसप्तत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ये चान्ये भास्करा
स्तत्र सन्ति ब्राह्मणसत्तमाः ॥ हाटकेश्वरजे क्षेत्रे याज्ञवल्क्यप्रतिष्ठिताः ॥ १ ॥ यस्तान्पूजयते भक्त्या हृदि कृत्वाऽभिवाञ्छिताम् ॥ सप्तम्यां चैव
सप्तम्यां लभते नात्र संशयः ॥ २ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ एक एव स्थितः सूर्यो दृश्यते च नभस्तले ॥ तत्कथं द्वापरीते च
तत्र क्षेत्रे प्रतिष्ठिताः ॥ कस्मिन्काले तथा कृत्ये किमर्थं सुतनन्दन ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ आसीत्पूर्वं कृतिर्नाम शुनःशेषसद्भवः ॥
॥ ४ ॥ तस्य पुत्रः शुनः पुत्रो बभूव मुनिसत्तमः ॥ चारायणः सुतस्तस्य बभूव मुनिसत्तमः ॥ ५ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य ब्रह्मा लोक
पितामहः ॥ सावित्रीशापनिर्दग्धो ह्यवतीर्णो धरातले ॥ ६ ॥ गायत्री च यदा विप्रास्तेनोढा यज्ञकर्मणि ॥ प्राक्स्थितां च परित्यज्य
सर्वदेवसमागमे ॥ कालात्ययो भवेन्नैव सावित्र्यागमने स्थिरे ॥ ७ ॥ ततस्तस्य समादेशाद्गायत्री गोपकन्यका ॥ शकेण च समा
नीता दिव्यलक्षणलसिता ॥ ८ ॥ गोपकन्यां च तां ज्ञात्वा गोश्व वक्त्रेण पद्मजः ॥ प्रवेश्याकवैयामास गुह्येन च ततः परम् ॥ ९ ॥ ब्राह्म
णानां गवां चैव कुलमेकं द्विधा स्थितम् ॥ एकत्र मन्त्रास्तियुतिं हविरेकत्र संस्थितम् ॥ १० ॥ तेन तां ब्राह्मणीं कृत्वा पश्चात्स्याः परिग्रहम् ॥ गृह्यो
क्तविधिना चक्रे पुरःस्थोऽपि पितामहः ॥ ११ ॥ पत्नीशालोपविष्टायां ततस्तस्यां द्विजोत्तमाः ॥ सावित्री समनुप्राप्ता देवपत्नीभिरावृता ॥ १२ ॥
ततस्तां सा समालोक्य रशनांसमलंकृताम् ॥ दौर्भाग्यदुःखमापन्ना शशाप च विधिं ततः ॥ १३ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ यस्मात्त्वया परि
त्यक्ता निर्दोषाहं पितामह ॥ पितामहोऽसि मे नूनमद्यप्रभृति संगमे ॥ १४ ॥ मनुष्याणां भवेत्कृत्यमन्यनारीपरिग्रहः ॥ एतत्त्वया कृतं यस्मान्मा
नुषस्त्वं भविष्यसि ॥ १५ ॥ कामार्तश्च विशेषेण मम वाक्यादसंशयम् ॥ १६ ॥ एवमुक्ता तु सावित्री त्यक्ता तं यज्ञमंडपम् ॥ गिरिः शिखरमारुढा
तपश्चक्रे महत्ततः ॥ १७ ॥ पितामहोऽपि तच्छापाच्चारायणनिवेशने ॥ अवतीर्णो धरापृष्ठे कालेन महता ततः ॥ १८ ॥ स यदा यौवनं भजे
मानुषं च पुरा स्थितः ॥ तथातथा च तापेन कामोत्थेन प्रपीड्यते ॥ १९ ॥ ततोऽहं क्षीयते नारी कन्यां वाथ तपस्विनीम् ॥ अविकल्पमना
भजे रूपसौभाग्यगर्वितः ॥ २० ॥ ततस्तं व्यसनार्तं च दृष्ट्वा चारायणो मुनिः ॥ स्मरन् निःसारयाणास प्रकोपेन निजाश्रमात् ॥ २१ ॥ स च
पित्रा परित्यक्तो भ्रममाणस्ततस्ततः ॥ चमत्कारपुरं प्रातः शाकल्यो यत्र तिष्ठति ॥ २२ ॥ नम्रा ब्राह्मणशार्दूलो नागरो वेदपारगः ॥ वृत्तः शिष्य
सहस्रेण वेदविद्यां प्रचारयन् ॥ २३ ॥ अथ तं स प्रणम्योच्चैः शिष्यत्वं समुपागतः ॥ वेदाध्ययनसंपन्नो बभूवाथ चिरादपि ॥ २४ ॥ एतस्मिन्नेव
काले तु आनर्ताधिपतिः स्वयम् ॥ आगतस्तिष्ठते यत्र जलशायी हरिः स्वयम् ॥ २५ ॥ चातुर्मास्यव्रतं तेन गृहीतं तत्पुरस्तदा ॥ प्रार्थितस्तु
ततो विप्राः शाकल्यस्तेन भूभुजा ॥ २६ ॥ शांतिकं पौष्टिकं नित्यं त्वया कार्यं ममालये ॥ यावत्तिष्ठाम्यहं चात्र प्रसादः क्रियतामिति ॥ २७ ॥
बाढमित्येव स प्रोक्त्वा दाक्षिण्येन द्विजोत्तमाः ॥ एकैकं प्रेषयामास स्वशिष्यं तस्य मन्दिरे ॥ २८ ॥ स शांतिकं विधायाथ दत्त्वाशीः पार्थिवस्य
च ॥ संप्राप्य दाक्षिणां तस्मात्पुनरेति च तं द्विजम् ॥ २९ ॥ शाकल्याय च तां दत्त्वा दाक्षिणां निजमन्दिरे ॥ जगाम नित्यमेवं हि व्यवहारो
व्यपस्थितः ॥ ३० ॥ अन्यस्मिन्नहनि प्राप्ते शाकल्येन विसर्जितः ॥ शांत्यर्थं याज्ञवल्क्यस्तु पार्थिवस्य निवेशनम् ॥ ३१ ॥ तस्य भूपस्य रूपा
दया मथरास्ति विलासिनी ॥ राज्ञो च कामिता तेन कामाढयेन सुकामिनी ॥ ३२ ॥ भावैर्वात्स्यायनप्रोक्तेः समालिङ्गनपूर्वकैः ॥ स तथा
विविधैः कृतो मयूरपदकादिभिः ॥ शरीरे चाधरं चैव तथा मणिप्रवालकैः ॥ ३३ ॥ संप्राप्तोऽध्ययनार्थाय यावच्छाकल्यसन्निधौ ॥ तावत्संप्रेषि
तस्तेन शांत्यर्थं भूपमन्दिरे ॥ ३४ ॥ सोऽपि संप्रेषितस्तेन गत्वा तं पार्थिवालयम् ॥ शांतिकं च ततश्चक्रे यथोक्तविधिना द्विजाः ॥ ३५ ॥ शांति
कस्यावसाने तु प्रगृह्य कलशोदकम् ॥ पंचांगैः कल्पितं रुद्रैः स्वयमेवाभिमन्त्रितैः ॥ ३६ ॥ साक्षतं सुमनोयुक्तं समादाय गतस्ततः ॥ संतिष्ठते
नृपो यत्र आनर्तो व्रतसंयुतः ॥ ३७ ॥ द्यामालेखीति मंत्रं स प्रोच्यार्थं विधिपूर्वकम् ॥ छंदसिंहितं चैव यावत्क्षिपति मस्तके ॥ तावन्निरक्षितस्तेन
नखलेखाविकर्तितः ॥ ३८ ॥ खंडितेनाधरेणैव ततोऽभ्युदयना नृपः ॥ ३९ ॥ विटप्रायं तु तं दृष्ट्वा मलिनांबरधारिणम् ॥ तं प्रोवाच विहस्योच्चै
देहि विप्राऽक्षताञ्जलम् ॥ ४० ॥ मंदुरायां स्थितं यच्च काष्ठमेतत्प्रदृश्यते ॥ याज्ञवल्क्यस्ततो दृष्ट्वा सकोपस्तमुपाद्रवत् ॥ ४१ ॥ सिद्धा तत्र
जलं विप्राः साक्षतं गृहमागमत् ॥ अगृह्य दाक्षिणां तस्य पार्थिवस्य यथास्थिताम् ॥ ४२ ॥ एतस्मिन्नंतरे तस्य धवकाष्ठस्य सर्वतः ॥
निष्कांता विविधाः शाखाः पल्लवैः समलंकृताः ॥ ४३ ॥ तदृष्ट्वा विस्मितः सोऽथ आनर्ताधिपतिर्नृपः ॥ पश्चात्तापं परं चक्रे
धिक्त्रैवमनुष्ठितम् ॥ ४४ ॥ स नूनं विबुधः कोऽपि विप्ररूपेण संगतः ॥ येनेदृशः प्रभावोऽयं तस्य मंत्रस्य संस्थितः ॥ ४५ ॥ यदाहं प्रतिगृह्णामि
तस्य मन्त्रोदितं जलम् ॥ जरामरणहीनस्तु तद्भवामि न संशयः ॥ ४६ ॥ एवं चित्तयतस्तस्य तद्दिनं विरिमतस्य च ॥ पार्थिवस्य द्विजश्रेष्ठा
जातं वर्षशतोपमम् ॥ ४७ ॥ दिवसे तु समाकृतिं कथंचित्तस्य भूपतेः ॥ विभावरी क्षयं याति कथंचिन्नेव शास्त्री ॥ ४८ ॥ ततः प्रभातसमये
समुत्थाय महीपतिः ॥ आह्वयामास शाकल्यं पुरुषैरासक्तारिभिः ॥ ४९ ॥ ततः प्रोवाच विनयात्सादरं प्राञ्जलिः स्थितः ॥ करये शिष्यः समायातो
यस्त्वदीयो ममातिक्रम ॥ ५० ॥ शांत्यर्थं प्रेषणीयस्तु सोऽद्यापि च द्विजोत्तम ॥ तस्योपरि परा भक्तिर्मम जाताऽद्य केवलम् ॥ ५१ ॥ स तथेति
प्रतिज्ञाय गत्वाऽथ निजमन्दिरम् ॥ प्रोवाच याज्ञवल्क्यं च शांत्यर्थं श्लक्ष्णया गिरा ॥ ५२ ॥ गच्छ वत्स त्वमद्यैव पार्थिवस्य निवेशनम् ॥
शांत्यर्थं तेन भूयोऽपि त्वमेवाशु निमन्त्रितः ॥ ५३ ॥ ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ ॥ नाहं यास्यामि तद्वर्ष्यं शांत्यर्थं द्विजपुंगव ॥ अनादरेण
रंजयेद्यस्तु विवेकेन समन्वितम् ॥ ५४ ॥ ॥ शाकल्य उवाच ॥ ॥ राजाऽऽदेशः सदा कार्यः पुरुषेदेशवासिभिः ॥ योगक्षेमविधानाय तथा
लाभाय केवलम् ॥ ५५ ॥ ॥ प्रतिकूलो भवेद्यस्तु पार्थिवानां स मन्दधीः ॥ न तस्य जायते सौख्यं कथंचिद्विजसत्तम ॥ ५६ ॥ ये जात्यादि
महोत्सेकात्र नरैर्द्रातुपासते ॥ तेषामामरणं भिक्षा प्रायश्चित्तं विनिर्मितम् ॥ ५७ ॥ एवं तयोर्विवदतोस्तदा वै गुरुशिष्ययोः ॥ भूयोऽपि तत्र
संप्राप्ताः पुरुषाः पार्थिवेरिताः ॥ ५८ ॥ प्रोबुधश्च त्वरया युक्ताः शाकल्यं प्राञ्जलिस्थिताः ॥ शिष्यं तं प्रेषय क्षिप्रं राजा मार्गं प्रतीक्षते ॥ ५९ ॥

असकृत्प्रोच्यमानोऽपि यदा गच्छति नैव सः ॥ तदा संप्रेषयामास उद्दालकमथारुणिम् ॥ ६१ ॥ शिष्यं विनयसंपन्नं कृताञ्जलिपुटं स्थितम् ॥
गच्छ वत्स समादेशात्संप्रतं नृपमन्दिरम् ॥ ६२ ॥ शांतिकर्म विधायाथ स्वाध्यायं च ततः कुरु ॥ ६३ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय गत्वा तं पार्थिवा
लयम् ॥ चकार शांतिकं कर्म विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ६४ ॥ ततः कलशतोयं स साक्षतं सुमनोन्वितम् ॥ गृहीत्वोपाद्रवत्तत्र यत्र राजा व्यवस्थितः ॥
॥ ६५ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ स्वकीयमन्त्रलिङ्गेन अभिषेकं तु यच्छ भोः ॥ काष्ठस्यास्य यद्येते प्रोत्थितं तिष्ठते द्विज ॥ ६६ ॥ ततस्तेन
शुभं मंत्रं प्रोच्यामीह जलं स्वयम् ॥ अभिषिच्य च तत्काष्ठं ततश्च स्वगृहं ययौ ॥ ६७ ॥ तावद्रूपं च तत्काष्ठं दृष्ट्वाऽऽनतो महीपतिः ॥
विपादसहितश्चैव पश्चात्तापसमन्वितः ॥ ६८ ॥ भूयस्तु प्रेषयामास याज्ञवल्क्यकृते तदा ॥ अन्यं दूतं विदग्धं च शाकल्यस्य द्विजाश्च
यम् ॥ ६९ ॥ वेदना कायसंस्था मे वर्तते द्विजसत्तम ॥ शांत्यर्थं प्रेषया क्षिप्रं तं शिष्यं पूर्वसंचितम् ॥ ७० ॥ अपमानं कृतं तस्य मया
कल्पे द्विजोत्तम ॥ तेन मे सहसा व्याधिराशीर्वादमनिच्छतः ॥ ७१ ॥ तस्मात्प्रेषय मे शीघ्रं येन मे स्वस्थता भवेत् ॥ अपक्व
त्प्रोच्यमानोऽपि यदा नैव स गच्छति ॥ ७२ ॥ याज्ञवल्क्यस्ततः शिष्यमन्यं प्रोवाच सादरम् ॥ ततस्तं मधुकं पेंग्यं प्रेषयामास तद्गृहे ॥
॥ ७३ ॥ तेनापि विहितं तच्च यथोद्दालकनिर्मितम् ॥ आशीर्वादो नृपोद्देशादतः काष्ठस्य तस्य च ॥ ७४ ॥ तद्रूपमपि तत्काष्ठं
दृष्ट्वा भूयोऽपि पार्थिवः ॥ अन्यं संप्रेषयामास याज्ञवल्क्यकृते नरम् ॥ ७५ ॥ असकृत्प्रोच्यमानोऽपि याज्ञवल्क्यो ब्रजेन हि ॥ यदा
तदा बहुगुणमन्यं शिष्यं प्रदिष्टवान् ॥ ७६ ॥ प्रवृद्धं भागवित्तिं च सोऽपि गत्वा यथा पुरा ॥ चकार शांतिकं कर्म यथा ताभ्यां पुरा
कृतम् ॥ ७७ ॥ ततः शांत्युदकं तस्मिन्प्राक्षिपञ्चैव दारुणि ॥ मंत्रवच्च तथाप्येव तद्रूपं च व्यवस्थितम् ॥ ७८ ॥ ततः स्वयं ययौ राजा शाक
ल्यस्य निवेशनम् ॥ याज्ञवल्क्यस्य मन्त्रार्थं पश्चात्तापसमन्वितः ॥ ७९ ॥ प्रणम्य स द्विजश्रेष्ठः शाकल्यं च द्विजोत्तमम् ॥ शांत्यर्थं मम
हृत्स्थं त्वं कल्पे शिष्यं समादिश ॥ येन मे जायते शांतिः शरीरस्य द्विजोत्तम ॥ ८० ॥ ततः प्रोवाच शाकल्यो याज्ञवल्क्यं द्विजोत्तमः ॥
भूयोऽपि शृण्वस्तस्य आनर्तस्य महीपतेः ॥ ८१ ॥ याज्ञवल्क्यं दूतं गच्छ ममादेशान्नृपालयम् ॥ राज्ञोऽस्य रोगनाशाय शांतिकं कुरु पुत्रक ॥
॥ ८२ ॥ ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ ॥ नाहं तत्र गमिष्यामि गुरो मेवं ब्रवीहि माम् ॥ अपमानः कृतोऽनेन गुरो मम महीभुजा ॥ ८३ ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा स कोपं परमं गतः ॥ अत्रवीक्ष्यर्त्तमानस्तु याज्ञवल्क्यं ततः परम् ॥ ८४ ॥ एकमप्यक्षरं यस्तु गुरुः शिष्ये निवेदयेत् ॥
पृथिव्यां नास्ति तद्वच्यं यद्वत्था चानृणी भवेत् ॥ ८५ ॥ यस्मात्त्वं शिष्यतां गत्वा मम वाक्यं करोषि न ॥ तस्मात्त्वा योजयिष्यामि ब्रह्म
शापेन संप्रतम् ॥ ८६ ॥ ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ ॥ अन्यायेन हि चेच्छापं गुरो मम प्रदास्यसि ॥ अहमप्येव दास्यामि प्रतिशापं
तवाधुना ॥ ८७ ॥ गुरोरप्यवल्लस्य कार्याकार्यमजानतः ॥ उत्पथे वर्तमानस्य परित्यागो विधीयते ॥ ८८ ॥ तस्मात्त्वं हि मया त्यक्तः संप्रतं
हि न मे गुरुः ॥ अविशेषेण शिष्यार्थं यदादेशं प्रयच्छसि ॥ ८९ ॥ यावन्तस्ते स्थिताः शिष्यास्तावद्भिर्दिवसैरहम् ॥ तदादेशं करिष्यामि नो चेद्या
स्यामि दूरतः ॥ ९० ॥ ॥ शाकल्य उवाच ॥ ॥ यदि गच्छसि चान्यत्र तत्त्वं विद्यां परित्यज ॥ यां मया पाठितः पापं ब्रज पश्चात्कुशिल्य
भोः ॥ ९१ ॥ मयाभिर्मंत्रितं तोयं क्षुरिकामुण्डसंभवम् ॥ पिव तस्याः प्रभावेण शीघ्रमेव त्यजिष्यसि ॥ जठरान्मासकीं विद्यां त्वयाधीता पुरा
तु या ॥ ९२ ॥ एवमुक्त्वा स चामन्य मंत्रैराथर्वणैर्जलम् ॥ पानाय प्रददौ तस्मै वांत्थ्यं स द्विजोत्तमः ॥ ९३ ॥ याज्ञवल्क्योऽपि तत्पीत्वा जलं
तेनाभिर्मंत्रितम् ॥ वांतिं कृत्वा सहात्रेन तद्विद्यां तां परित्यजत् ॥ ९४ ॥ ततो मूढत्वमापन्नो विश्वामित्रहृदं शुभम् ॥ गत्वा स्नातो विधानेन शुचि
भूत्वा समाहितः ॥ ९५ ॥ चकार मूर्तीस्ता भक्त्या रवेर्द्वादशसंख्यया ॥ प्रतिष्ठाप्य ततः सर्वाः पूजयामास भक्तिः ॥ ९६ ॥ धाता मित्रोऽयमा
शक्रो वरुणः सवि एव च ॥ भगो विवस्वानृषा च सविता दशमस्तथा ॥ एकादशस्तथा त्वष्टा विष्णुर्द्वादश उच्यते ॥ ९७ ॥ एवं द्वादशधा
मूर्यः स्थापितोऽत्र विपश्चिता ॥ आराधितस्ततो नित्यं गन्धपुष्पाजुलेपनैः ॥ ९८ ॥ ततः कालेन महता गत्वा प्रत्यक्षतां रविः ॥ प्रोवाच सुन्दरं
प्रोत्था वाक्यमेतन्मुनिं प्रति ॥ ९९ ॥ याज्ञवल्क्य प्रतुष्टोऽहं तव ब्राह्मणसत्तम ॥ इष्टं ददामि ते ब्रूहि यद्यत्संप्रति वाञ्छितम् ॥ १०० ॥ ॥ याज्ञ
वल्क्य उवाच ॥ ॥ वरं ददामि चेन्मह्यं वेदपाठे नियोजय ॥ मां विभो येन शिष्यत्वं तव गच्छामि संप्रतम् ॥ १०१ ॥ ॥ आदित्य
उवाच ॥ ॥ मया पर्यटनं कार्यं सदैव द्विजसत्तम ॥ मेरोः प्रदक्षिणार्थाय लोकालोककृते द्विज ॥ १०२ ॥ तत्कथं योजयामि त्वां वेदपाठेन स
द्विज ॥ १०३ ॥ तस्मात्त्वं लघुतां गत्वा मम मुख्यहयस्य च ॥ श्रवणे तिष्ठ मद्राक्ष्यात्तेजसा चैव येन मे ॥ १०४ ॥ न दह्यसि महाभाग तत्र
स्थोऽध्ययनं कुरु ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय प्रविश्यादित्यवाजिनः ॥ १०५ ॥ कर्णेऽपठत्तो वेदांश्चतुरोऽपि च तन्मुखत्वा ॥ अंगोपांगसमोपेतान्परि
शिष्टसमन्विताम् ॥ १०६ ॥ ततः समाते स प्राह प्रार्थयस्व विभो हि माम् ॥ प्रदास्यामि न सन्देहस्तवाद्य गुरुदक्षिणाम् ॥ १०७ ॥ ॥ आदित्य
उवाच ॥ ॥ यानि सूक्तानि ऋग्वेदे मदीयानि द्विजोत्तम ॥ सावनानि यजुर्वेदे सामानि च तृतीयके ॥ १०८ ॥ कर्णोक्तानि चतुर्थे च तानि
सर्वाणि भूतले ॥ त्वया प्रचारणीयानि कृत्वा व्याख्यानमुत्तमम् ॥ १०९ ॥ ये द्विजास्तानि सर्वाणि कीर्तयिष्यन्ति मे पुरः ॥ ते सर्वे पाप
निर्मुक्ताः प्रयास्यन्ति दिवालयम् ॥ ११० ॥ व्याख्यास्यन्ति पुनर्ये च मम भक्तिपरायणाः ॥ ते यास्यन्ति द्विजा शुक्तिं सत्यमेतन्मयोदितम् ॥
॥ १११ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ एवं वेदान्पठित्वा स प्रदत्त्वा गुरुदक्षिणाम् ॥ सूर्यायाभ्यागतो भूयश्चमत्कारधुरं प्रति ॥ ११२ ॥ ततः शाक
ल्यमभ्येत्य गुरुत्वं प्राह मम स्थितः ॥ प्रार्थयस्व महाभाग दास्यामि गुरुदक्षिणाम् ॥ ११३ ॥ ज्येष्ठो भ्राता पिता चैव माता चैव गुरुस्तथा ॥
वैरुद्धेनापि वर्तते यद्येते द्विजसत्तम ॥ तथापि पूजनीयाश्च पुरुषेण न संशयः ॥ ११४ ॥ सांगोपांगा मयाधीता वेदाश्चत्वार एव च ॥ अधी
ताश्चैव सर्वेषां तेषामर्थोऽवधारितः ॥ ११५ ॥ तत्त्वं वद महाभाग कां ते यच्छामि दक्षिणाम् ॥ ११६ ॥ ॥ शाकल्य उवाच ॥ ॥ यानि
वेदरहस्यानि सूर्येण कथितानि ते ॥ ११७ ॥ येऽस्यात्पापप्रणाशश्च व्याख्यातेः पठितैस्तथा ॥ तानि मे कीर्तय क्षिप्रमेवा मे गुरुदक्षि
णा ॥ ११८ ॥ ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ ॥ तदागच्छ भया सार्धं यत्र सूर्याः प्रतिष्ठिताः ॥ मया द्वादश तेषां च कीर्तयिष्यामि चाग्रतः ॥ ११९ ॥
तच्छ्रुत्वा शिष्यसंयुक्तः शाकल्यस्तैश्च सद्भिः ॥ शिष्यैस्तिष्ठन्ति ये तत्र स्थापितास्तेन भास्कराः ॥ १२० ॥ ततस्तु कीर्तयामास व्याख्यानं
तत्पुरः स्थितः ॥ वेदान्तानां च सर्वेषां यथोक्तं रविणा पुरा ॥ १२१ ॥ अवसाने च तेषां तु चतुश्चरणसंभवेः ॥ ब्राह्मणैर्वाज्ञवल्क्यस्तु वेदान्तज्ञैः
प्रतोषितः ॥ १२२ ॥ प्रोक्तस्तव प्रसादेन वेदांस्तज्ञा वयं स्थिताः ॥ श्रुताध्ययनसंपन्ना याचस्व गुरुदक्षिणाम् ॥ १२३ ॥ ॥ याज्ञवल्क्य
उवाच ॥ ॥ एतेषां भास्कराणां च मदीयानां पुरो द्विजाः ॥ कीर्तयिष्यन्ति ये विप्रास्तेषां बुधमत्प्रसादतः ॥ भूयास्वर्गगतिर्विप्रा एषा मे गुरु
दक्षिणा ॥ १२४ ॥ ये पुनर्भक्तिसंयुक्ताः करिष्यन्ति विचारणम् ॥ तेषां तुर्यपदं यच्च जरामरणवर्जितम् ॥ १२५ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऋतुः ॥ ॥ भवि
ष्यति कलौ विप्रा दीर्घ्यभावसमन्विताः ॥ पठने नैव शक्ताश्च व्याख्यानस्य च का कथा ॥ १२६ ॥ तस्मात्सारस्वतं ब्रूहि वेदानां द्विजसत्तम ॥

अपि दौस्थ्यसमायुक्ता येन ते कीर्तयन्ति च ॥ १२७ ॥ ॥ याज्ञवल्क्य उवाच ॥ ॥ रथं युजंति मृतं यत्प्रथमं वित्तलक्षणम् ॥ त्रिपुमेति
च यत्सूक्तं तथाद्यं ब्राह्मणोत्तमाः ॥ १२८ ॥ चित्रं देवानामिति च तथान्यत्तस्य बह्वक्षम् ॥ हंसः शुचिपदित्युक्तं ततश्चापि प्रहर्षदम् ॥ १२९ ॥
पावमानं तथा सूक्तं ये पठिष्यन्ति बह्वचः ॥ इत्येवमाद्यमेवं तु ते यास्यन्ति परां गतिम् ॥ १३० ॥ एकविंशतिसामानि आदित्येष्टानि यानि च ॥
सामगाः कीर्तयिष्यन्ति येऽत्रस्थाः शुचयः स्थिताः ॥ १३१ ॥ निश्चयं तु परं धृत्वा येऽपि स्तोष्यन्ति भास्करम् ॥ ततस्तेऽपि प्रयास्यन्ति निर्भिद्य
रविमण्डलम् ॥ १३२ ॥ क्षरिकासंपुटं चैव सूर्यकरपं तथैव च ॥ शान्तिकरूपसमायुक्तं कीर्तयिष्यन्ति ये द्विजाः ॥ १३३ ॥ अथर्वपाठकास्तेऽपि
प्रयास्यन्ति परां गतिम् ॥ मूर्त्वा अपि समागत्य संप्राप्ते सूर्यवासरे ॥ १३४ ॥ प्रणामं ये करिष्यन्ति श्रद्धया परया युताः ॥ सप्तरात्रकृतात्पापान्मुक्तिं
प्राप्सन्ति ते द्विजाः ॥ १३५ ॥ ॥ सुन उवाच ॥ ॥ तथेति तैः प्रतिज्ञाते चतुश्चरणसंभवेः ॥ ब्राह्मणेयाज्ञवल्क्यस्तु विज्ञातो येन केन तु ॥
॥ १३६ ॥ विदेहेन ततः प्राप्तः श्रवणार्थं नराधिपः ॥ वेदांतानां च सर्वेषां रत्नाख्येन मेहीभुजा ॥ १३७ ॥ तेनापि च परिज्ञाय माहात्म्यं सूर्यसं
भवम् ॥ ततः संस्थापितः सूर्यस्तस्मिन्स्थाने द्विजोत्तमाः ॥ १३८ ॥ तं चापि सूर्यवारेण यः प्रपश्यति मानवः ॥ सप्तरात्रकृतात्पापान्मुच्यते
नात्र संशयः ॥ १३९ ॥ एतद्वः कथितं सर्वं माहात्म्यं सूर्यसंभवम् ॥ यः शृणोति नरो भक्त्या अश्वमेधफलं लभेत् ॥ १४० ॥ संक्रांती यत्प्रदा
नेन सुधे वा श्रवणेन तु ॥ तत्फलं समवाप्नोति श्रुत्वा माहात्म्यमुत्तमम् ॥ १४१ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
तायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये द्वादशाकोत्पत्तिरत्नादित्योत्पत्तिमाहात्म्ये याज्ञवल्क्यवृत्तावर्णनं नामाष्टसप्तत्युत्तरद्विंशतमोऽ
ध्यायः ॥ २७८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतत्पुराणमखिलं पुरा स्कन्देन भाषितम् ॥ भृगवे ब्रह्मपुत्राय तस्माच्छेभे तथा गेराः ॥ १ ॥
ततश्च च्यवनः प्राप स ऋचीकस्ततो मुनिः ॥ एवं परंपराप्राप्तं सर्वेषु भुवनेष्वपि ॥ २ ॥ स्कादं पुराणमेतच्च कुमारं पुरोद्वृतम् ॥ यः शृणोति सतां
मध्ये नरः पापात्प्रमुच्यते ॥ ३ ॥ इदं पुराणमायुष्यं वर्णानां च सुखान्वहम् ॥ निर्मितं षण्मुखेनेह नियतं सुमहात्मना ॥ ४ ॥ एवमेतत्पुरा ख्यातं
माख्यानं भद्रमस्तु वः ॥ ५ ॥ हाटकेश्वरक्षेत्रस्य माहात्म्यं शृणुते नरः ॥ न तस्य पुण्यसंख्यानं कर्तुं शक्येत केनचित् ॥ ६ ॥ य इदं धर्माहात्म्यं
ब्राह्मणाय प्रयच्छति ॥ स्वर्गलोके वसेत्तावद्यावदक्षरसंख्यया ॥ ७ ॥ यथा हि वर्षतो धारा यथा वा दिवि तारकाः ॥ गंगायां सिकता यद्वत्तद्वत्संख्यया
न विद्यते ॥ ८ ॥ यो नरः शृणुयाद्भक्त्या दिनानि च कियन्ति वै ॥ सर्वार्थसिद्धौ भवति य इमां पठते कथाम् ॥ ९ ॥ पुत्रार्थं लभते पुत्रान्वचनाधी
लभते धनम् ॥ लभते पतिकामा या पतिं कन्या मनोरमम् ॥ १० ॥ समागमं लभते च बांधवाश्च प्रवासिभिः ॥ स्कादं पुराणं श्रुत्वा तु पुमान्ना
प्नोति वाञ्छितम् ॥ ११ ॥ शृण्वतः पठतश्चैव सर्वकामप्रदं नृणाम् ॥ महीं विजयते राजा शत्रूंश्चाप्यधितिष्ठति ॥ १२ ॥ पुण्यं श्रुत्वा पुराणं वै दीवमा
युश्च विंदति ॥ वेदविच्च भवेद्विप्रः क्षत्रियो राज्यमाप्नुयात् ॥ १३ ॥ धनं धान्यं तथा वैश्यः शुद्धः सुखमवाप्नुयात् ॥ यः श्लोकपादं शृणुयाद्द्विगुलोकं
स गच्छति ॥ १४ ॥ श्रुत्वा पुराणमेतद्धि वाचकं यस्तु पूजयेत् ॥ तेन ब्रह्मा च विष्णुश्च रुद्रश्चैव प्रपूजितः ॥ १५ ॥ एकमप्यसंख्यं यस्तु गुरुः शिष्ये
निवेदयेत् ॥ पृथिव्या नास्ति तद्व्यं यद्वत्त्वा हानृगी भवेत् ॥ १६ ॥ अतः संपूजनीयस्तु व्यासः शास्त्रोपदेशकः ॥ गोपदेव्यवस्त्राद्यैर्भोजनैः सार्व
कामिकैः ॥ १७ ॥ य एवं भक्तियुक्तस्तु श्रुत्वा शास्त्रमनुत्तमम् ॥ पूजयेदुपदेशारं स शेवं पदमाप्नुयात् ॥ १८ ॥ पुराणश्रवणादेव अनेकभवसंचितम् ॥
पापं प्रशममायाति सर्वतीर्थफलं लभेत् ॥ १९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां षष्ठे नागरखण्डे श्रीहाटकेश्वरक्षेत्रमाहात्म्ये
पुराणश्रवणमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनाशीत्युत्तरद्विंशतमोऽध्यायः ॥ २७९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे षष्ठं नागरखण्डं समाप्तम् ॥ ६ ॥

॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे षष्ठं नागरखण्डं समाप्तम् ॥ ६ ॥

॥ अथ श्रीस्कान्दे महापुराणे सप्तमं प्रभासखण्डं प्रारभ्यते ॥ ७ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ प्रभासखण्डं प्रारभ्यते ॥ तत्रेदं प्रथमं प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यम् ॥ ॐ नमः श्रीपरमात्मने परमपुरुषोत्तमाय ॥
ॐ नमो हरिहरहिरण्यगर्भेभ्यो नमो व्यासवाल्मीकिशुकप्रारभ्यैः ॥ व्यास उवाच ॥ यथाज्ञः पुरुषः पुराण इति यः संस्तुयते सर्वतः
सामेशः सुरसंयुतः क्षितितले वैवीक्षितो दीक्षणेः ॥ ते तीर्त्वा वितर्तातरं भवभयं धृष्ट्याभिस्संधिताः स्वर्गं चानवरेः प्रयान्ति सुकृतैर्यज्ञैः यथा यज्विनः
॥ १ ॥ प्रसरद्भिन्नुनादाय शुद्धाश्रुतभयात्मने ॥ षड्विंशत्तत्त्वदेहाय नमश्चिन्मात्रमुर्त्ये ॥ २ ॥ अप्रुतेनोदरस्थेन त्रेप्रन्ते सर्वदेवताः ॥ कंठस्थित
विषेणापि यो जीवति स पातुः वः ॥ ३ ॥ सत्रान्ते सूतवनवं नैमिषेया महर्षयः ॥ पुराणसंहितां पुण्यां पञ्चदश रोमहर्षणम् ॥ ४ ॥ त्वया सूत महा
बुद्धे भगवान्ब्रह्मवित्तमः ॥ इतिहासपुराणार्थे व्यासः सम्प्रगुपासितः ॥ ५ ॥ तस्य ते सर्वरोमाणि वचसा हर्षितानि यत् ॥ द्वैपायनस्यानुभाव
त्ततोऽधु रोमहर्षणः ॥ ६ ॥ भवन्तमेव प्रथमं व्याजहार स्वयं प्रभुः ॥ मुनीनां संहितां वक्तुं व्यासः पौराणिकीं कथाम् ॥ ७ ॥ त्वं हि स्वायंभुवे
यज्ञे सुत्याहे वितते हरिः ॥ संभूतः संहितां वक्तुं स्वारिशेन पुरुषोत्तमः ॥ ८ ॥ तस्माद्भवन्तं पृच्छामः पुराणे स्कन्दकीर्तिते ॥ प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये
माह्वी यात्रा श्रुता पुंरा ॥ ९ ॥ अधुना वैष्णवीं रौद्रीं यात्रां सर्वार्थसंयुताम् ॥ वक्तुमर्हसि चास्माकं पुराणार्थविशारद ॥ १० ॥ मुनीनां वचनं
श्रुत्वा मृतः पौराणिकोत्तमः ॥ प्रणम्य शिरसा प्राह व्यासं सत्यवतीसुतम् ॥ ११ ॥ रोमहर्षण उवाच ॥ श्रीवत्साकं जगद्योनिं हरिमो
कारूपिणम् ॥ अप्रमेयं गुरुं देवं निर्मलं निर्मलाश्रयम् ॥ १२ ॥ हंसं शुचिपदं व्योम व्यापकं सर्वदं शिवम् ॥ उदासीनं निरायासं निष्प्रपञ्चं
निरजनम् ॥ १३ ॥ झून्यं विंदुस्वरूपं तु ध्येयं ध्यानविवर्जितम् ॥ अस्ति नास्तीति यं प्राहुः सुदूरे चान्तिके च यत् ॥ १४ ॥ मनोग्राह्यं परं धाम
पुरुषारूपं जगन्मयम् ॥ हृत्पंकजसमासीनं तेजोरूपं निरिन्द्रियम् ॥ १५ ॥ एवंविधं नमस्कृत्य परमात्मानमीश्वरम् ॥ कथां वदिष्ये द्विविधां
दिशिरीरां तथैव तु ॥ १६ ॥ दिव्यभाषासमोपेतां वेदाधिष्ठानसंयुताम् ॥ पञ्चसंधिसमायुक्तां षडलंकारधृतिताम् ॥ १७ ॥ सप्तसाधनसंयुक्तां रसाष्ट
गुणरंजिताम् ॥ गुणेर्नवभिराकीर्णां दशदोषविवर्जिताम् ॥ १८ ॥ विभाषाधृतितां तद्वदेकाग्रतां मनोहराम् ॥ पञ्चकारणसंयुक्तां चतुष्करणसम्प
ताम् ॥ १९ ॥ पुनश्च द्विविधां तद्रज्ज्ञानसंदोहदायिनीम् ॥ व्यासेन कथितां पुण्यां शृणुध्वं पापनाशिनीम् ॥ २० ॥ यां श्रुत्वा पापकर्माणि
गच्छेद्वि परमां गतिम् ॥ दुःखत्रयविनिर्मुक्तः सर्वातङ्कविर्वर्जितः ॥ २१ ॥ न नास्तिके कथां पुण्यामिमां ब्रूयात्कदाचन ॥ श्रद्धधानाय शान्ताय
कीर्तनीया द्विजातये ॥ २२ ॥ निपेकादिः श्मशानान्तो मन्त्रैर्यस्योदितो विधिः ॥ तस्य शास्त्रेऽधिकारोऽस्ति ज्ञेयो नान्यस्य कस्यचित् ॥ २३ ॥
चतुःपक्षावदातस्य विशुद्धिर्ब्राह्मणस्य च ॥ सद्वृत्तस्याधिकारोऽस्ति शास्त्रेऽस्मिन्वेदसम्मतो ॥ २४ ॥ यथा सुराणां प्रवरो देवदेवो महेश्वरः ॥
नदीनां च यथा गंगा वर्णानां ब्राह्मणो यथा ॥ २५ ॥ अक्षराणां तु सर्वेषामोकारः प्रथमो यथा ॥ पूज्यानां तु यथा माता गुरूणां च यथा पिता ॥
तथैव सर्वशास्त्राणां प्रधानं स्कन्दकीर्तितम् ॥ २६ ॥ पुरा कैलासशिखरे ब्रह्मादीनां च सन्निधौ ॥ स्कान्दं पुराणं कथितं पार्वत्यग्रे पिनाकिना ॥
॥ २७ ॥ पार्वत्या षण्मुखस्याग्रे तेन नन्दिगणाय वै ॥ नन्दिना तु कुमाराय तेन व्यासाय धीमते ॥ २८ ॥ व्यासेन मे समाख्यातं भवज्योत्स्नं
प्रकीर्त्ये ॥ २९ ॥ यूयं सद्भावसंयुक्ता यतः सर्वे महर्षयः ॥ तेन मे भाषितुं श्रद्धा भवतां स्कन्दसंहिताम् ॥ ३० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
प्रकीर्त्ये ॥ ३१ ॥ यूयं सद्भावसंयुक्ता यतः सर्वे महर्षयः ॥ तेन मे भाषितुं श्रद्धा भवतां स्कन्दसंहिताम् ॥ ३० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये प्रश्नाध्यायवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ५ ॥ ॥ ऋषय
ऊचुः ॥ कथाया लक्षणं ब्रूहि गुणदोषान्सविस्तराच्च ॥ आप्येयपौरुषेयाणां काव्यचिह्नपरीक्षणम् ॥ कथं ज्ञेयं महाबुद्धे श्रोतुमिच्छामहे
वयम् ॥ १ ॥ सुत उवाच ॥ अथ संक्षेपतो वक्ष्ये पुराणानामनुक्रमम् ॥ लक्षणं चैव संख्यां च उक्तभेदास्तथैव च ॥ २ ॥ पुरा तपश्चचा
रोग्रममराणां पितामहः ॥ आविर्भूतास्ततो वेदाः सपटंगपदक्रमाः ॥ ३ ॥ ततः पुराणमखिलं सर्वशास्त्रमयं ध्रुवम् ॥ नित्यशब्दमयं पुण्यं शत
कोटिप्रविस्तरम् ॥ ४ ॥ निर्गतं ब्रह्मणो वक्राद्ब्रह्मं वैष्णवमेव च ॥ शैवं भागवतं चैव भविष्यं नारदीयकम् ॥ ५ ॥ मार्कण्डेयमथाग्रेयं ब्रह्मवैवर्तमेव
च ॥ लेङ्गं तथा च वाराहं स्कान्दं वामनमेव च ॥ ६ ॥ कौर्म्यं मात्स्यं गारुडं च वाचनीयमनन्तरम् ॥ अष्टादशं समुद्रिहं सर्वपातकनाशनम् ॥
॥ ७ ॥ एकमेव पुरा द्वासीद्ब्रह्माण्डं शतकोटिधा ॥ ८ ॥ ततोऽष्टादशधा कृत्वा वेदव्याप्नो युगेयुगे ॥ प्रख्यापयति लोकेऽस्मिन्साक्षान्नारायणां
राजः ॥ ९ ॥ अन्यान्पुपुराणानि मुनिना कथितानि तु ॥ तानि वः कथयिष्यामि संक्षेपादवधार्यताम् ॥ १० ॥ आद्यं सनत्कुमारोक्तं नारसिंह
मतः परम् ॥ तृतीयं स्कान्दबुद्धिं कुमारेणानुभाषितम् ॥ ११ ॥ चतुर्थं शिवधर्मारूपं साक्षान्नन्दीशाभाषितम् ॥ दुर्वाससोक्तमाश्वाय्यं नारदोक्तमतः

परम् ॥१२॥ कापिलं मानवं तैव तथैवोशनसैरितम् ॥ ब्रह्माण्डं वारुणं चान्यत्कालिकाह्वयमेव च ॥ १३ ॥ माहेस्वरं तथा सांवं सौरं सर्वार्थसंचयम् ॥
 पराशरोक्तं परमं मारीचं भार्गवाह्वयम् ॥१४॥ एतान्युपपुराणानि कथितानि द्विजोत्तमाः ॥१५॥ ॥ ऋषयश्चतुः ॥ ॥ पुराणसंख्यामाचक्ष्व स्रुत विस्तर
 रशः क्रमात् ॥ दानधर्ममोक्षेण यथावदनुपूर्वशः ॥ १६ ॥ ॥ स्रुत उवाच ॥ ॥ इदमेव पुराणेऽस्मिन्पुराणपुरूपस्तदा ॥ यदुक्तवान्स विच्चात्मा मनवे
 तन्निबोधत ॥१७॥ पुराणं सर्वशास्त्राणां ब्रह्माण्डं प्रथमं स्मृतम् ॥ अनन्तरं च वक्त्रेभ्यो वेदास्तस्य विनिर्गताः ॥१८॥ पुराणमेकमेवासीत्स्मिन्कल्पा
 न्तरे तथा ॥ त्रिवर्गसाधनं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ १९ ॥ विनिर्दग्धेषु लोकेषु कृष्णेनानन्तरूपिणा ॥ साङ्गाश्च चतुरो वेदान्पुराणन्यायविस्तरम्
 ॥२०॥ मीमांसां धर्मशास्त्रं च परिहृत्वात्मसात्कृतम् ॥ मत्स्वरूपेण च पुनः कल्पादावुदकार्णवे ॥२१॥ अशेषमेव कथितं ब्रह्मणे दिव्यचक्षुषे ॥ ब्रह्मा
 जगाद च मुनीन्त्रिकालज्ञानदर्शनः ॥ २२ ॥ प्रवृत्तिः सर्वशास्त्राणां पुराणस्याभवत्ततः ॥ २३ ॥ ततः कालक्रमेणासौ व्यासरूपधरो हरिः ॥ अष्टा
 दशपुराणानि संक्षेप्यति युगेयुगे ॥ २४ ॥ चतुर्लक्षप्रमाणानि द्वापरैर्द्वापरं सदा ॥ तदाष्टादशधा कृष्णा धूलोकेऽस्मिन्प्रभाषते ॥ २५ ॥ अद्याऽपि
 देवलके तु शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ तदर्थोऽत्र चतुर्लक्षः संक्षेपेण निवेशितः ॥ २६ ॥ पुराणानि दशाष्टौ च सांप्रतं तदिहोच्यते ॥ नामतस्तानि
 वक्ष्यामि संख्यां च मुनिसत्तमाः ॥ २७ ॥ ब्रह्मणाऽभिहितं पूर्वं यावन्मात्रं मरीचये ॥ ब्राह्मं तद्दशसाहस्रं पुराणं तदिहोच्यते ॥ २८ ॥ लिखित्वा
 तच्च यो दद्याच्चलधेनुसमन्वितम् ॥ वैशाखां पौर्णमास्यां च ब्रह्मलोके महीयते ॥ २९ ॥ एतदेव यदा पञ्चमभूद्धैरण्मयं जगत् ॥ तद्भूतांताश्रयांतं
 तत्पात्रमित्युच्यते बुधैः ॥ ३० ॥ पात्रं तत्पञ्चपञ्चाशत्सहस्राणीह पच्यते ॥ तत्पुराणं च यो दद्यात्सुवर्णकमलान्वितम् ॥ ज्येष्ठे मासि तिलैर्युक्तं
 सोऽप्यमेघफलं लभेत् ॥ ३१ ॥ वाराहकल्पवृत्तान्तमधिकृत्य परात्परः ॥ यत्राह धर्मान्खिलास्तदुक्तं वैष्णवं विदुः ॥३२॥ चरितैरश्वितं विष्णोस्त
 लोके वैष्णवं विदुः ॥ त्रयोविंशतिसाहस्रं पुराणं तत्प्रकीर्तितम् ॥ ३३ ॥ तदाषाढे च यो दद्याद्भूतधनुसमन्वितम् ॥ पौर्णमास्यां विशुद्धायां स पदं
 याति वैष्णवम् ॥ ३४ ॥ श्रुतकल्पप्रसङ्गेन धर्मान्वायुर्यथावतीत् ॥ यत्र तद्वायवीयं स्यादुद्रमाहात्म्यसंयुतम् ॥ ३५ ॥ चतुर्विंशतिसाहस्रं नाना
 वृत्तान्तसंयुतम् ॥ धर्मार्थकाममोक्षेश्च साधुवृत्तसमन्वितम् ॥ ३६ ॥ श्रावण्यां श्रावणे मासि गुडधेनुसमन्वितम् ॥ यो दद्याद्विशुद्धं ब्राह्मणाय
 कुटुम्बिने ॥ शेषिलोके स पुतात्मा कल्पमेकं वसेन्नरः ॥ ३७ ॥ पुनः संजायते मर्त्यो ब्राह्मणो वेदवित्तमः ॥ वेदविद्यार्थतत्त्वज्ञो व्याख्यातस्त्वार्थवि
 त्तमः ॥ ३८ ॥ यत्राधिकृत्य गायत्रीं वर्ण्यते धर्मविस्तरः ॥ वृत्रासुरवधोपेतं तद्भगवत्सुच्यते ॥ ३९ ॥ सारस्वतस्य कल्पस्य मध्ये ये स्मृर्नारमराः
 तद्भूतान्तोद्भवं पुण्यं पुण्योद्वाहसमन्वितम् ॥ ४० ॥ लिखित्वा तच्च यो दद्याद्धर्मसिंहसमन्वितम् ॥ पौर्णमास्यां शौष्ठव्यां स याति परमां गतिम् ॥
 ॥४१॥ अष्टादशसहस्राणि पुराणं तत्प्रकीर्तितम् ॥४२॥ यत्राह नारदो धर्मान्बृहत्कल्पाश्रयास्त्विवह ॥ पञ्चविंशत्सहस्राणि नारदीयं तदुच्यते ॥४३॥
 तदिपे पञ्चदश्यां तु यो दद्याद्धेनुसंयुतम् ॥ उत्तमां सिद्धिमाप्नोति इहलोके परत्र च ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥४४॥ यत्राधिकृत्य
 शकुनीन्धर्मार्थमविचारणम् ॥ पुराणं नवसाहस्रं मार्कण्डेयं तदुच्यते ॥ ४५ ॥ परिलिख्य च यो दद्यात्सौवर्णकरिसंयुतम् ॥ कार्तिक्यां पौण्डरीकस्य
 यज्ञस्य फलभाग्भवेत् ॥ ४६ ॥ यत्तदीशानकल्पस्य वृत्तान्तमधिकृत्य च ॥ वशिष्ठायाऽग्निना प्रोक्तमाग्नेयं तत्प्रचक्षते ॥ ४७ ॥ लिखित्वा तच्च
 यो दद्याद्धर्मपद्मसमन्वितम् ॥ मार्गशीर्षे विधानेन तिलधेनुयुतं तथा ॥ तच्च योऽष्टादशसहस्रं सर्वकतुफलप्रदम् ॥ ४८ ॥ यत्राधिकृत्य माहात्म्यमादि
 त्यस्य चतुर्मुखः ॥ अवोरकल्पवृत्तान्तप्रसंगेन जगत्पतिः ॥ मनवे कथयामास भूतग्रामस्य लक्षणम् ॥ ४९ ॥ चतुर्दशसहस्राणि तथा पञ्चशतानि
 च ॥ भविष्यचरितप्रायं भविष्यं तदिहोच्यते ॥ ५० ॥ तत्पौषमासि यो दद्यात्पौर्णमास्यां विमत्सरः ॥ गुडकुम्भसमायुक्तमग्निप्रोमफलं लभेत् ॥
 ॥ ५१ ॥ रथंतरस्य कल्पस्य वृत्तान्तमधिकृत्य च ॥ सावर्णिना नारदाय कृष्णमाहात्म्यसंयुतम् ॥ प्रोक्तं ब्रह्मवराहस्य चरितं वर्ण्यतेऽत्र च ॥५२॥
 तदष्टादशसाहस्रं ब्रह्मवैवर्तमुच्यते ॥ पुराणं ब्रह्मवैवर्तं यो दद्याद्ब्राह्मणोत्तमे ॥ माघमासे पौर्णमास्यां ब्रह्मलोके महीयते ॥ ५३ ॥ यत्राग्निलिङ्गमध्य
 स्थः प्राह देवो महेश्वरः ॥ धर्मार्थकाममोक्षार्थानाग्नेयमधिकृत्य च ॥ ५४ ॥ कल्पं तल्लेङ्गमित्युक्तं पुराणं ब्रह्मणा स्वयम् ॥ ५५ ॥ तदेकादशसाहस्रं
 फाल्गुन्यां यः प्रयच्छति ॥ तिलधेनुसमायुक्तं स याति शिवसात्म्यताम् ॥५६॥ महावराहस्य पुनर्माहात्म्यमधिकृत्य च ॥ विष्णुनाऽभिहितं शोण्ये
 तद्वाहमिहोच्यते ॥५७॥ मानवस्य प्रसंगेन धन्यस्य मुनिसत्तमाः ॥ चतुर्विंशत्सहस्राणि तत्पुराणमिहोच्यते ॥ ५८ ॥ काञ्चनं गरुडं कृत्वा तिलधे
 नुसमन्वितम् ॥ पौर्णमास्यामथो दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥ वाराहस्य प्रसादेन पदमाप्नोति वैष्णवम् ॥ ५९ ॥ यत्र माहेश्वरान्वर्मानधिकृत्य
 पण्डितम् ॥ कल्पे तत्पुरुषे वृत्ते चरितैरुपवृंहितम् ॥६०॥ स्कादं नाम पुराणं तदेकाशीति निगद्यते ॥ सहस्राणि शतं चैकमिति मर्त्येषु पच्यते ॥६१॥
 परिलिख्य च यो दद्याद्धर्मशूलसमन्वितम् ॥ शैवं स पदमाप्नोति मकरोपगमे रवेः ॥ ६२ ॥ त्रिविक्रमस्य माहात्म्यमधिकृत्य चतुर्मुखः ॥ त्रिवर्गम
 भ्यधात्तनु वामनं परिकीर्तितम् ॥ ६३ ॥ पुराणं दशसाहस्रं कौर्मकल्पानुगं शिवम् ॥ ६४ ॥ यः शरद्विषुवे दद्याद्धर्मवस्त्रसमन्वितम् ॥ क्षौमावृतं युतं
 धेन्वा स पदं याति वैष्णवम् ॥६५॥ यच्च धर्मार्थकामानां मोक्षस्य च रसातले ॥ माहात्म्यं कथयामास कूर्मरूपी जनार्दनः ॥६६॥ इन्द्रधनुःप्रसंगेन
 ऋषीणां शक्रसन्निधौ ॥ सप्तदशसहस्राणि लक्ष्मीकल्पानुपङ्गिकम् ॥६७॥ यो दद्यादयने कौर्मं हेमकूर्मसमन्वितम् ॥ गोसहस्रप्रदानस्य स फलं प्राप्नु
 यान्नरः ॥६८॥ श्रुतीनां यत्र कल्पादौ प्रवृत्त्यर्थं जनार्दनः ॥ मत्स्वरूपी च मनवे नरसिंहोपवर्णनम् ॥६९॥ अधिकृत्याब्रवीत्सप्तकल्पवृत्तं मुनिव्रताः ॥
 तन्मात्स्यमिति जानीध्वं सहस्राणि चतुर्दश ॥ ७० ॥ विषुवे हेममत्स्येन धेन्वा क्षौमयुगान्वितम् ॥ यो दद्यात्पृथिवी तेन दत्ता भवति चाखिला ॥
 ॥७१॥ यदा वा गरुडे कल्पे विश्वाण्डाद्गरुडोऽभवत् ॥ अधिकृत्याब्रवीत्कृष्णो गरुडं तदिहोच्यते ॥७२॥ तदष्टादश चैकं च सहस्राणीह पठ्यते ॥
 स्वर्णहंससमायुक्तं यो दद्यादयने परे ॥ स सिद्धिं लभते मुख्यां शिवलोके च संस्थितिम् ॥ ७३ ॥ ब्रह्मा ब्रह्माण्डमाहात्म्यमधिकृत्याब्रवीत्पुनः ॥
 तच्च द्वादशसाहस्रं ब्रह्माण्डं द्विशताधिकम् ॥७४॥ भविष्याणां च कल्पानां श्रूयते यत्र विस्तरः ॥ तद्ब्रह्माण्डं पुराणं तु ब्रह्मणा समुदाहृतम् ॥ ७५ ॥
 यो दद्यात्तु व्यतीपात ऊर्णायुगसमन्वितम् ॥ राजसूयसहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ॥ ७६ ॥ हेमधेन्वायुतं तच्च ब्रह्मलोकफलप्रदम् ॥ चतुर्लक्ष
 मिदं प्रोक्तं व्यासेनाद्भुतकर्मणा ॥ ७७ ॥ इदं लोकहितायार्थं संक्षिप्तं द्वापरे द्विजाः ॥ ७८ ॥ इदमद्यापि देवेषु शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ उपभेदा
 न्प्रवक्ष्यामि लोके ये संप्रतिष्ठिताः ॥ ७९ ॥ पात्रे पुराणे यत्प्रोक्तं नारसिंहोपवर्णनम् ॥ तच्चाष्टादशसाहस्रं नारसिंहमिहोच्यते ॥ ८० ॥ नन्दिने
 यत्र माहात्म्यं कार्तिकेयेन वर्णितम् ॥ लोके नन्दिपुराणं वे ख्यातमेतद्विजोत्तमाः ॥ ८१ ॥ यत्र साम्बं पुरस्कृत्य भविष्यति कथानकम् ॥
 प्रोच्यते तत्पुनर्लोकं सांभवेन मुनिव्रताः ॥ ८२ ॥ एवमादित्यसंज्ञं तु तत्रैव परिपठ्यते ॥ अष्टादशभ्यस्तु पृथक्पुराणं यच्च दृश्यते ॥ विजानीध्वं

द्विजश्रेष्ठास्तदेतयो विनिर्गतम् ॥ ८३ ॥ पञ्चाङ्गानि पुराणस्य चाख्यानमितरत्स्वृतम् ॥ सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ॥ वंशास्तु
वंशचरितं पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ ८४ ॥ ब्रह्मविष्णुर्वक्त्रद्वारा माहात्म्यं भुवनस्य च ॥ संहारश्च प्रदश्येत पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ ८५ ॥ धर्मार्थस्य
कामश्च मोक्षश्च परिकीर्त्यते ॥ सर्वेष्वपि पुराणेषु तद्विहरे च यत्फलम् ॥ ८६ ॥ सात्विकेषु च कल्पेषु माहात्म्यमधिकं हरेः ॥ राजसेषु च
माहात्म्यमधिकं ब्रह्मणो विदुः ॥ ८७ ॥ तद्वद्रे च माहात्म्यं तामसेषु शिवस्य हि ॥ संकीर्णं च सरस्वत्याः पितृणां च निगद्यते ॥ ८८ ॥ चतुर्भि
र्भगवान्पिण्डुर्वाभ्यां ब्रह्मा तथा रविः ॥ अष्टादशपुराणेषु शेषेषु भगवान्छिवः ॥ ८९ ॥ वेदवन्निश्चलं मन्ये पुराणं वेदत्रिजोत्तमाः ॥ वेदाः प्रति
ष्ठिताः सर्वे पुराणे नात्र संशयः ॥ ९० ॥ विभेत्परपुत्रादेवो माययं चालिष्यति ॥ इतिहासपुराणेषु निश्चलोऽयं कृतः पुरा ॥ ९१ ॥
यत्र दृष्टं हि वेदेषु न दृष्टं स्मृतिषु द्विजाः ॥ उभयोर्वैद्यं दृष्टं च तत्पुराणेषु गीयते ॥ ९२ ॥ यो वेदं चतुरो वेदान्तगोप
निपदो द्विजः ॥ पुराणं नैव जानाति न च स स्याद्विचक्षणः ॥ ९३ ॥ अष्टादशपुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुतः ॥ भारताख्यान
मकरोद्देवार्थैरुपबृंहितम् ॥ ९४ ॥ लक्ष्मणेनैव तत्प्रोक्तं द्वापरान्ते माहात्मना ॥ वाल्मीकिना च यत्प्रोक्तं रामोपाख्यानमुत्तमम् ॥ ९५ ॥
ब्रह्मणा विहितं यच्च शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ आह तन्नामदयैव तेन वाल्मीक्ये पुनः ॥ ९६ ॥ वाल्मीकिना च लोके तु धर्मकामार्थसाधकम् ॥
॥ ९७ ॥ एवं संपादाः पञ्चैते लक्षाः पुण्याः प्रकीर्तिताः ॥ पुरातनस्य कल्पस्य पुराणे तु विदुर्बुधाः ॥ ९८ ॥ इतिहासपुराणानि भिद्यन्ते काल
गौरवात् ॥ स्कान्दं तथा च ब्रह्माण्डं पुराणं लैङ्गमेव च ॥ ९९ ॥ वाराहकल्पे विप्रेन्द्रास्तेषां भेदः प्रवर्तते ॥ अष्टादशप्रकरणे ब्रह्माण्डं भिन्न
मेव हि ॥ १०० ॥ अष्टादशपुराणानि तेन जातानि भूतले ॥ लैङ्गमेकादशविधं प्रभिन्नं द्वापरे शुभम् ॥ १०१ ॥ स्कान्दं तु सप्तधा भिन्नं वेद
व्यासेन धीमता ॥ एकाशीतिसहस्राणि शतं चेकं तु संख्याया ॥ १०२ ॥ तस्याऽऽद्यो यो विभागस्तु स्कन्दमाहात्म्यसंयुतः ॥ माहेश्वरः सभा
ख्यातो द्वितीयो वैष्णवः स्मृतः ॥ १०३ ॥ तृतीयो ब्रह्मणः प्रोक्तः सृष्टिसंश्लेषसूचकः ॥ काशीमाहात्म्यसंयुक्तश्चतुर्थः परिपच्यते ॥ १०४ ॥ रेवायः
पञ्चमो भागः सोऽयिन्याः प्रकीर्तितः ॥ षष्ठः कल्पो नागरश्च तीर्थमाहात्म्यसूचकः ॥ १०५ ॥ सप्तमो यो विभागोऽयं स्मृतः प्राभासिको द्विजाः ॥
सर्वे द्वादेशसाहस्रा विभागाः संप्रकीर्तिताः ॥ १०६ ॥ अस्मिन्प्राभासिकः सर्वो वर्ण्यते क्षेत्रविस्तरः ॥ तीर्थानां चैव माहात्म्यं माहात्म्यं शंकरस्य
च ॥ १०७ ॥ अन्येषां चैव देवानां माहात्म्यं च प्रकीर्त्यते ॥ इति भेदः पुराणानां संश्लेषात्कथितो द्विजाः ॥ १०८ ॥ इममष्टादशानां तु पुरा
णानामनुक्रमम् ॥ यः पठेद्व्यकथ्येषु स याति भवनं हरेः ॥ १०९ ॥ इदं पवित्रं हि यशोनिधानमिदं पितृणामपि वल्लभं च ॥ इदं च देवेष्वमृतोय
नित्यमिदं महापातकहृत् पुसाय ॥ ११० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभास
क्षेत्रमाहात्म्ये ससंख्याकाष्टादशमहापुराणोपपुराणवर्णनपूर्वकपुराणपुस्तकदानफलवर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥
॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ कथितो भवता सर्गः प्रतिसर्गस्तथैव च ॥ वंशानुवंशचरितं पुराणानामनुक्रमः ॥ १ ॥ मन्वन्तरप्रमाणं च ब्रह्मांडस्य
च विस्तरः ॥ ज्योतिश्चक्रस्वरूपं च यथावदनुवर्णितम् ॥ श्रोतुमिच्छामहे त्वत्तः सांप्रतं तीर्थविस्तरम् ॥ २ ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि पापघ्नानि
शुभानि च ॥ तानि सूतज कात्स्न्येन यथावद्वस्तुमहसि ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इदं पृष्टं पुरा देव्या केलासशिखरोत्तमे ॥ नानाधातुवि
चित्राणि नानावस्त्रमन्विते ॥ ४ ॥ नानाद्रुमलताकीर्णे नानापुष्पोपशोभिते ॥ यक्षविद्याधराकीर्णे ह्यप्सरोगणसेविते ॥ ५ ॥ तत्र ब्रह्मा च विष्णुश्च
स्कन्दनन्दिगणेश्वराः ॥ चंद्रादित्यौ ग्रहेः सार्धं नक्षत्रध्रुवमण्डलम् ॥ ६ ॥ वायुश्च वरुणश्चैव कुबेरो धनदस्तथा ॥ ईशानश्चाग्निर्द्रव्यो यमो निर्ऋति
रेव च ॥ ७ ॥ सरितः सागराः सर्वे पर्वता उरगास्तथा ॥ ब्रह्महृद्याद्या मातरश्चैव ऋषयश्च तपोधनाः ॥ ८ ॥ मूर्तिमति च तीर्थानि क्षेत्राण्यायत
नानि च ॥ दानवासुरदैत्याश्च पिशाचा भूतराक्षसाः ॥ ९ ॥ तत्र सिंहासनं दिव्यं शतयोजनविस्तृतम् ॥ सूर्यकोटिसमप्रख्यं मणिमौक्तिकमंडि
तम् ॥ १० ॥ पद्मनीलोत्पलोपेतं सिद्धकिन्नरसेवितम् ॥ श्वेतातपत्रकोटीभिः प्रच्छादितदिगन्तरम् ॥ ११ ॥ लक्षायुतसहस्रैश्च रुद्रकोटिभिरावृतम् ॥
तन्मध्ये सर्वतोभद्रं सिंहद्वारैः सुतोरणैः ॥ १२ ॥ स्वच्छमौक्तिकसंकाशं प्राकारशिखरावृतम् ॥ नन्दीश्वरमहाकालद्वारपालगणैर्वृतम् ॥ १३ ॥
किंकिणीजालमुखैः सत्यताकैरलंकृतम् ॥ वितानच्छत्रखंडैश्च मुक्तादामप्रलंबितैः ॥ १४ ॥ घंटाचामरशोभाद्यैर्दपणैश्चोपशोभितम् ॥ कलशैर्द्रा
रविन्यस्तरत्नपल्लवसंयुतैः ॥ १५ ॥ चित्रितं चित्रशास्त्रैश्च रत्नचूर्णैः समुच्चलैः ॥ स्वस्तिकैः पत्रवल्याद्यैर्लिंगोद्भवलतादिभिः ॥ १६ ॥ शतसिं
हासनाकीर्णं वेदिकाभिश्च शोभितम् ॥ आसीने रुद्रवृन्दैश्च रुद्रकन्याकदम्बकैः ॥ १७ ॥ लक्षपत्रदलादयैश्च श्वेतपद्मैश्च भूषितम् ॥ अप्सरोभिः
समाकीर्णं पुष्पप्रकरविस्तृतम् ॥ १८ ॥ धूपितं धूपवर्तीभिः कुंकुमोदकसेवितम् ॥ वंशवीणासुदंगैश्च गोमुखैर्मुखवादनैः ॥ १९ ॥ शंखभेरीनिनादेन
दुन्दुभिध्वनितेन च ॥ गर्जद्भिर्गणवृन्दैश्च मेघस्वनिनितनस्वनैः ॥ २० ॥ गणानां स्तोत्रशब्देन सामवेदरवेण च ॥ प्रेक्षणीयैर्महानादेर्गंधद्वारशोभि
तम् ॥ २१ ॥ वृषनर्दितशब्देन गजवाजिरवेण च ॥ कांचीनृपुत्रशब्देन समाकीर्णदिगंतरम् ॥ २२ ॥ सर्वसंपत्करं श्रीमच्छंकरस्यैव मंदिरम् ॥ वंश
वीणासुदंगैश्च नादितं तत्रतत्र ह ॥ ऋग्वेदो मूर्तिमाश्चैव शंकनीलसमयुतिः ॥ २३ ॥ दिव्यगन्धालुलिप्तांगो दिव्याभरणभूषितः ॥ संस्थितः पूर्वत
स्तस्य दीप्यमानः स्वतेजसा ॥ २४ ॥ उत्तरेण यजुर्वेदः शुद्धस्फटिकसन्निभः ॥ दिव्यकुण्डलधारी च महाकायो महाभुजः ॥ २५ ॥ स्थितः पश्चिम
दिग्भागे सामवेदः सनातनः ॥ रत्नांबरधरः श्रीमान्पद्मरागसमप्रभः ॥ २६ ॥ स्रग्दामधारी चित्रश्च गीतभूषणभूषितः ॥ अथर्वाऽजनवच्छ्यामः स्थितो
दक्षिणतस्तथा ॥ २७ ॥ पिंगाक्षो लोहितग्रीवो हरिकेशो महातनुः ॥ इतिहासपडंगानि पुराणान्यखिलानि च ॥ २८ ॥ वेदोपनिषदच्छन्दो मीमां
सारण्यकं तथा ॥ स्वाहाकारवपद्मैरो रहस्यानि तथैव च ॥ २९ ॥ एतैः समन्वितैश्चैव तत्र ब्रह्मा स्वयं स्थितः ॥ शक्तिरूपधरैर्मन्त्रैर्वीर्ययोगैश्च समन्वितः ॥ शोभितश्च स
॥ ३० ॥ सहस्रपत्रकमलैरंकितैः सुपूजितैः ॥ पूजितैर्गणरुद्रैश्च ब्रह्मविष्णुद्रव्यदितैः ॥ ३१ ॥ चामरासेपन्यजनैर्वीजितैश्च समन्ततः ॥ ३२ ॥ अज्ञानतिमिरध्वं
दा श्रीमाम्बुद्रकोटिसमप्रभः ॥ ३३ ॥ ज्ञानावृतसुवृत्तात्मा योगैश्वर्यप्रसादकः ॥ योगीन्द्रमानसांभोजराजहंसो द्विजोत्तमः ॥ ३४ ॥ अज्ञानतिमिरध्वं
दा सीपद्विंशतस्त्वभूषणः ॥ सर्वसौख्यप्रदाता च तत्रास्ते चंद्रशेखरः ॥ ३५ ॥ तस्योत्संगगता देवी ततकाचनसप्रभा ॥ पूजितो योगिनीवृन्दैः सायकैः
सुरकिन्नरैः ॥ ३६ ॥ सर्वलक्षणसंपूर्णा सर्वाभरणभूषिता ॥ योगसिद्धिप्रदा नित्यं मोक्षाभ्युदयदायिनी ॥ ३७ ॥ सौभाग्यकदलीकन्दमूलबीजं च
पार्वती ॥ देवस्य सुखमालोक्य विस्मिता चारुलोचना ॥ ३८ ॥ आनंदभावं संज्ञाय आनन्दपुष्पाविलेखणम् ॥ उवाच देवी मधुरं कृतांजलिपुटा
सती ॥ ३९ ॥ ॥ देवुवाच ॥ ॥ जन्मकोटिसहस्राणि जन्मकोटिशतानि च ॥ शोधितस्त्वं जगन्नाथ मया प्राणनधितया ॥ ४० ॥ अर्द्धांग
संस्थया वापि त्वद्भक्त्यानाकाम्यया ॥ तथापि ते जगन्नाथ नातो लब्धो महेश्वर ॥ ४० ॥ अनन्तरूपिणे तुभ्यं देवदेव नमोऽस्तु ते ॥ नमो वेदरह

स्याय नमो वंदैः स्तुताय च ॥ ४१ ॥ श्मशानरतिनित्याय नमो गगनचारिणे ॥ ज्येष्ठसामरहस्याय शतरुद्रप्रियाय च ॥ ४२ ॥ नमो वृषकृतां
काय यजुर्वेदधराय च ॥ ब्रह्मांडकोटिसंलग्नमालिने गगनात्मने ॥ ४३ ॥ मणिचित्रितकण्ठाय नमः सर्वार्थसिद्धये ॥ नमो वेदस्वरूपाय द्विज
सिद्धिप्रियाय च ॥ ४४ ॥ पुंस्त्रीविकाररूपाय नमश्चंद्राधारिणे ॥ नमोऽग्रे संहोमाय आदित्यवरूपाय च ॥ ४५ ॥ पृथिव्यै चांतरिक्षाय वायवे
दीप्तिताय च ॥ संयोगाय वियोगाय धात्रे कर्त्रेऽपहारिणे ॥ ४६ ॥ प्रदीप्तशूलहस्ताय ब्रह्मदण्डधराय च ॥ नमः पतीनां पतये महतां पतये नमः ॥
॥ ४७ ॥ नमः कालाभिरुद्राय सप्तलोकनिवासिने ॥ त्वं गतिः सर्वभूतानां भूतानां पतये नमः ॥ ४८ ॥ नमस्ते भगवद्भुज नमस्ते भगवच्छिव ॥
नमस्ते परतः श्रेष्ठ नमस्ते परतः पर ॥ ४९ ॥ जिह्वापापव्यभावेन खेदितोऽसि मया प्रभो ॥ तत्क्षन्तव्यं महेशान ज्ञानैर्दिव्य नमोऽस्तु ते ॥ ५० ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ममोत्संगस्थिता देवि किं त्वं साक्षाविलेक्षणा ॥ अद्यापि किमपूर्णं ते तत्सर्वं करवाण्यहम् ॥ ५१ ॥ वरं ब्रवीहि
भद्रं ते स्तवनानेन सुव्रते ॥ ददामि ते न संदेहः शोकं त्यज महेश्वरि ॥ ५२ ॥ निष्कले सकले देवि स्थूले सूक्ष्मे चराचरे ॥ न तत्पश्यामि
देवेशि यत्त्वया रहितं भवेत् ॥ ५३ ॥ अहं ते हृदये गौरि त्वं च मे हृदि संस्थिता ॥ अहं भ्राता च पुत्रश्च बंधुर्भ्राता तथैव च ॥ ५४ ॥ त्वं तु
मे भगिनी भार्या दुहिता बांधवी स्तुषा ॥ अहं यज्ञपतिर्यज्वा त्वं च श्रद्धा सदक्षिणा ॥ ५५ ॥ ओंकारोऽहं व पदकारः सामाहृग्यजुस्तथा ॥ अहं
मग्निश्च होता च यजमानस्तथैव च ॥ ५६ ॥ अध्वर्युहसुद्राता ब्रह्माहं ब्रह्मवित्ता ॥ त्वं तु देव्यरणी चैव पत्नी तु परिकीर्त्यसे ॥ ५७ ॥ स्वाहा
स्वधा च सुश्रोणि त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ अहमिष्टो महायज्ञः पूर्वां यज्ञस्त्वमुच्यसे ॥ ५८ ॥ पुरुषोऽहं वरारोहं प्रकृतिस्त्वं निगद्यसे ॥ अहं
विष्णुर्महावीर्यस्त्वं लक्ष्मीर्लोकभाविनी ॥ ५९ ॥ अहमिन्द्रो महातेजाः प्राची त्वं परमेश्वरी ॥ प्रजापतीनां रूपेण सर्वमाहं व्यवस्थितः ॥ ६० ॥
तेषां या नायिकास्तास्त्वं रूपैस्तेस्तेरवस्थिता ॥ दिवसोऽहं महादेवि रजनी त्वं निगद्यसे ॥ ६१ ॥ निमेषोऽहं मुहूर्तश्च त्वं कला सिद्धिरेव च ॥
अहं तेजोऽधिकः सूर्यस्त्वं तु संध्या प्रकीर्त्यसे ॥ ६२ ॥ अहं बीजधरः श्रेष्ठस्त्वं तु क्षेत्रं वरानने ॥ अहं वनस्पतिः पुष्पस्त्वं वनस्पतिरुच्यसे ॥
॥ ६३ ॥ शेषरूपधरो नित्ये फणापणिविभूषितः ॥ रेवती त्वं विशालाक्षिमद्विभ्रमलोचना ॥ ६४ ॥ मोक्षोऽहं सर्वदुःखानां त्वं तु देवि परा
गतिः ॥ अपां पतिरहं भद्रे त्वं तु देवि सरिद्रा ॥ ६५ ॥ वडवाग्रिहं भद्रे त्वं तु दीतिः प्रकीर्तिता ॥ प्रजापतिरहं कर्ता त्वं प्रजा प्रकृतिस्तथा ॥
॥ ६६ ॥ नागानामधिपश्चाहं पातालतलवासिनाम् ॥ त्वं नागी नागराजोऽहं सहस्रफणभूषितः ॥ ६७ ॥ निशाकरवरश्चाहं श्रेष्ठा त्वं रजनीकरी ॥
कामोऽहं कामदो देवि त्वं रतिः स्मृतिरेव च ॥ ६८ ॥ दुर्वासाश्चाप्यहं भद्रे त्वं क्षमा समचारिणी ॥ लोभमोहतपश्चाहं त्वं तृष्णा तामसी
स्मृता ॥ ६९ ॥ ककुब्जान्वृषभश्चाहं योगमाता तपस्विनी ॥ वायुरप्यहमव्यक्तस्त्वं गतिर्मर्नसूदनी ॥ ७० ॥ अहं मोचयिता लोभे निर्म
मा त्वं यशस्विनि ॥ नयोऽहं सर्वकार्येषु नीतिस्त्वं कमलेक्षणा ॥ ७१ ॥ अहमन्नं च भोक्ता च ओषधी त्वं निगद्यसे ॥ अहमग्निश्च धूमश्च त्व
मृष्मा ज्वालमेव च ॥ ७२ ॥ अहं संवर्त्तको मेवस्त्वं च धारा ह्यनेकशः ॥ अहं सुनीनां रूपेण त्वं तत्पत्नी प्रकीर्तिता ॥ ७३ ॥ अहं संमारकर्ता
वै त्वं तु सृष्टिर्वरानने ॥ अहं शुक्रास्थिरोमाणि त्वं मज्जा बलमेव च ॥ ७४ ॥ पर्जन्योऽहं महाभागे त्वं वृष्टिः परमेश्वरि ॥ अहं संवत्सरो देवि
त्वष्टुः परिकीर्तिता ॥ ७५ ॥ अहं कृतयुगो देवि त्वं तु त्रेता निगद्यसे ॥ युगोऽहं द्वापरः श्रीमांस्त्वं कलिः परमेश्वरि ॥ ७६ ॥ आकाशश्च एषहं
भद्रे पृथिवी त्वमिहोच्यसे ॥ अहमदृश्यमूर्तिश्च दृश्यमूर्तिस्त्वमुच्यसे ॥ ७७ ॥ वरदोऽहं वरारोहं मंत्रस्त्वमिति चोच्यसे ॥ अहं द्रष्टा च श्रोता च त्वं
दृश्या श्रुतिरेव च ॥ ७८ ॥ अहं वक्ता रमयिता त्वं वाच्या परमेश्वरि ॥ अहं श्रोता च गाता च त्वं गीतिर्गैयमेव च ॥ ७९ ॥ अहं भ्राता च मन्वश्च त्वं
तु निग्राणमेव च ॥ अहं स्पर्शयिता कर्ता स्पर्शस्त्वं सृष्टमेव च ॥ ८० ॥ अहं सर्वमिदं भूतं त्वं तु देवि न संशयः ॥ सृष्टाऽहं तव देवेशि त्वं सृजस्य
खिलं जगत् ॥ ८१ ॥ त्वया मया च देवेशि ओतप्रोतमिदं जगत् ॥ एकधा दर्शवा चैव तथा शतसहस्रधा ॥ ८२ ॥ ऐश्वर्येण तु संयुक्तौ सर्वप्राणि
व्यवस्थितौ ॥ अहं त्वं च विशालाक्षि सततं संप्रतिष्ठितौ ॥ ८३ ॥ क्रीडामि क्रीडया देवि त्वया साहं वरानने ॥ त्वं धृतिर्धारिणी लक्ष्मीः कान्ता
मत्प्रकृतिर्ध्रुवम् ॥ ८४ ॥ रतिः स्मृतिः कामचारी मम चांगनिवासिनी ॥ देवि किं बहुनोक्तेन प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ॥ ८५ ॥ वरं वरय देवेशि
यत्किंचिन्मनसि स्थितम् ॥ तत्ते ददामि तुष्टोऽहं यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ८६ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ धन्याहं कृतपुण्याहं तपः सुचरितं मया ॥
यत्त्वयाऽहं जगन्नाथ हर्षदृष्ट्याऽवलोकिता ॥ ८७ ॥ यदि तुष्टोऽसि मे देव वरं दातुं ममेच्छसि ॥ तन्मे कथय देवेश सांप्रतं तीर्थविस्तरम् ॥
॥ ८८ ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि पापघ्नानि शिवानि च ॥ तानि देवेश कात्स्न्येन यथावद्रूपमहं हि ॥ ८९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
शृणु देवि प्रवक्ष्यामि तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ सर्वपापहरं नृणां पुण्यं देवर्षिसंस्कृतम् ॥ ९० ॥ तीर्थानां दर्शनं श्रेष्ठं स्नानं चैव
सुरेश्वरि ॥ श्रवणं च प्रशंसति सदैव ऋषिसत्तमाः ॥ ९१ ॥ पृथिव्यां नैमिषं तीर्थमंतरिक्षे च पुष्करम् ॥ केदारं च प्रयागं च
विपाशां चोर्मिलातया ॥ ९२ ॥ कर्णवेणां महादेवी चंद्रभागा सरस्वती ॥ गंगासागरसंभेदस्तथा वाराणसी शुभा ॥ ९३ ॥
अर्चतीर्थं समाख्यातं गंगाद्वारंतथैव च ॥ हिमस्थानं महातीर्थं तथा मायापुरी शुभा ॥ ९४ ॥ शतैभद्रा महाभागा सिन्धुश्चैव महा
नदी ॥ ऐरावती च कैंपिला शोणेश्वर महानदः ॥ ९५ ॥ पैंयोधिः कौशिकी तद्रत्तथा गोदावरी शुभा ॥ देवैस्तानां गंगा चैव
तथा द्वावैवती शुभा ॥ ९६ ॥ प्रभासं च महातीर्थं सर्वपातकनाशनम् ॥ ९७ ॥ एवमादीनि तीर्थानि यानि संति महीतले ॥
तानि दृष्ट्वा तु देवेशि पुनर्जन्म न विन्दते ॥ ९८ ॥ तिस्रः कोट्योर्ध्वकोटी च तीर्थानामिह भूतले ॥ संजातानि पवित्राणि सर्वपापहराणि च ॥ ९९ ॥
गंतव्यानि महादेवि स्वधर्मस्य विवृद्धये ॥ अशक्यानि शिवान्येवं गंतुं चैव सुरेश्वरि ॥ मनसा तानि सर्वाणि गंतव्यानि समाहितैः ॥ १०० ॥
॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ भगवन्प्राणिनः सर्वे सर्वोपद्रवसंकुलाः ॥ अरूपायुषः सदा बद्धा व्यामोहेर्मदिरोद्भवैः ॥ १०१ ॥ त्रेतायां द्वापरे चैव किं
तु वै दारुणे कलौ ॥ तस्मात्तेषां हितार्थाय ततीर्थं त्वं प्रकीर्तय ॥ येन दृष्टेन सर्वेषां तीर्थानां लभ्यते फलम् ॥ १०२ ॥ एवमुक्तस्तु पार्वत्या प्रहस्य
परमेश्वरः ॥ उवाच परया प्रीत्या वाचा मधुरया प्रभुः ॥ १०३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ त्वमेव हि चराः प्राणाः सर्वस्य जगतोरणिः ॥ त्वया विरहितो
देवि सुहृत्तमपि नोत्सहे ॥ १०४ ॥ शिवस्य च तथा शक्तेरंतरं नास्ति पारमिति ॥ न तदस्ति महादेवि यत्र जानासि शोभने ॥ १०५ ॥ त्वया विनाऽहं
न कास्मि न त्वं देवि मया विना ॥ चंद्रचंद्रिकयोर्यद्दद्रेरुणत्वमेव हि ॥ १०६ ॥ तव देवि ममापीह नास्ति चैवांतरं प्रिये ॥ सर्वं चैव सुरेशानि
यथावत्कथयाम्यहम् ॥ १०७ ॥ रहस्यानां रहस्यं तु गोपनीयं प्रयत्नतः ॥ नास्ति काय न दातव्यं न च पापयताय च ॥ १०८ ॥ दातव्यं भक्ति
युक्ताय स्वशिष्याय सुताय वा ॥ पूर्वमेव मयाख्यातं सारात्सारतरं प्रिये ॥ १०९ ॥ तीर्थोपनिषदः ख्याता लिंगोपनिषदस्तथा ॥ योगोपनिषदो देवि
पूर्वं वै कथितास्तव ॥ ११० ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ केशेनापि न सिद्ध्यति कांक्षमाणाः परं पदम् ॥ योनीर्धर्मतो दृश्यन्ते नरा नास्तिकपृथयः ॥

॥ १११ ॥ तीर्थव्रतानि सेवन्ते प्रत्ययो नैव जायते ॥ मोहितं तु जगत्पूर्वं मिथ्याज्ञानेन शंकर ॥ ११२ ॥ किं ते फलं सुरश्रेष्ठ जगद्भामोदने
कृते ॥ ११३ ॥ सारास्सारतरं नाथ तव प्राणप्रियं हि यत् ॥ तन्मे कथय देवेश प्रियाहं यदि ते प्रभो ॥ ११४ ॥ इत्युक्तः स तया देव्या श्रीकठः
सुरनायकः ॥ प्रहस्योवाच भगवान्गभीरार्थमिदं वचः ॥ ११५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणुष्वविहिता भूत्वा पृष्टोऽहं यस्त्वयाऽधुना ॥ निष्फलं
तत्प्रवक्ष्यामि वस्तुतत्त्वं यथास्थितम् ॥ ११६ ॥ पूर्वमुक्तानि तीर्थानि यानि ते सुरसुन्दरि ॥ तिस्रः कोटयोऽर्द्धकोटी च ब्रह्मण्डे सचराचरे ॥ ११७ ॥
तेषां च गोपितं तीर्थं प्रभासं चैव सुव्रते ॥ ११८ ॥ एवमुक्तं महादेवि प्रभासं क्षेत्रमुत्तमम् ॥ दृष्ट्वा संस्काररहिताः कलौ पापेन मोहिताः ॥ ११९ ॥
राजसास्तामसाश्चैव पापोपहतचेतसः ॥ परदारपरद्रव्यपरहिंसारता नराः ॥ १२० ॥ उद्वेगं च परं याति प्रतप्यति यतस्ततः ॥ आत्मसंभाविता
मृदा मिथ्याज्ञानेन मोहिताः ॥ वर्णाश्रमविरुद्धं तु तीर्थं कुर्वन्ति येऽधमाः ॥ १२१ ॥ तीर्थयात्रां प्रकुर्वन्ति दंभेन कपटेन च ॥ तीर्थं वृता न सिध्यति
ते नरा वरवर्णिनि ॥ १२२ ॥ एतदर्थं मया देवि तीर्थानि विविधानि च ॥ लिङ्गानि चैव सुश्रोणि गोपितानि प्रयत्नतः ॥ न सिद्धिदानि देवे
शि कलौ कदम्बकारिणाम् ॥ १२३ ॥ ये नरास्तु जितकोषा जितलोभा जितेन्द्रियाः ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चादम्भमत्सराः ॥ १२४ ॥
प्रज्ञावभाविता देवि तीर्थं सेवन्ति सुव्रताः ॥ तेषां चैव हितार्थाय कथयामि यशश्चिनि ॥ १२५ ॥ प्रभासमिति विख्यातं क्षेत्रं त्रैलोक्यवन्दितम् ॥
तत्क्षेत्रं नैव जानन्ति मम यात्राविवोहिताः ॥ १२६ ॥ एतेहं त्वेकचित्तेषु बहुजन्मभिरर्चितः ॥ ते विदन्ति परं क्षेत्रं प्रभासं पापनाशनम् ॥ १२७ ॥
मद्रावभाविता देवि मम व्रतनिषेविणः ॥ तेषां प्रभासिकं क्षेत्रं विदितं नात्र संशयः ॥ १२८ ॥ यमैश्च नियमेयुक्ता अहंकारविवर्जिताः ॥ तेषामर्थे
वदिष्यामि तव प्रश्नं सुदुर्लभम् ॥ ब्रह्मविष्णुमन्त्रदेवानां पुराणं कथितं मया ॥ १२९ ॥ सोऽहं देवि वदिष्यामि कर्णं देहि वरानने ॥ पृथिव्यामपि
सर्वेषां तीर्थानां सुरसुन्दरि ॥ १३० ॥ एकं मे वल्लभं तत्र प्रभासं क्षेत्रमुत्तमम् ॥ तस्मिन्नेव महाक्षेत्रे तीर्थैः सोमेन पूजितः ॥ वरास्तस्मै प्रदायाथ
सदेकस्मिन् स्थितो ह्यहम् ॥ १३१ ॥ तेन गुह्यं कृतं स्थानं तव देवि प्रकाशितम् ॥ तत्र मे योगयुक्तस्य दिव्यं लिङ्गं बभूव ह ॥ १३२ ॥ दिव्यतेजस्वमा
युक्तं वदिष्येखलमंडितम् ॥ लक्ष्ममात्रस्थितं शांतं दुर्निरीक्ष्यं तु मानवैः ॥ १३३ ॥ इच्छाज्ञानक्रियारूपाश्च तिस्रो वै शक्तयश्च याः ॥ तस्माद्विगा
रास्तत्पञ्चा जगत्कर्तृत्वहेतवे ॥ १३४ ॥ तस्मिन्लिङ्गे लयं याति जगदेतद्वराचरम् ॥ पुनस्तेनैव संभूतं दृश्यते सचराचरम् ॥ १३५ ॥ गुह्यं चैव
तु संभूतं न कश्चिद्देव तत्परम् ॥ जन्माभ्यासेन तद्विषयं ज्ञायते भुवि मानवैः ॥ १३६ ॥ क्षेत्रं प्रभासिकं प्रोक्तं क्षेत्रज्ञोऽहं न संशयः ॥
तत्र सोमेनानामाहमस्मिन्क्षेत्रं वरानने ॥ १३७ ॥ ममांशसंभवा ये च अस्मिन्क्षेत्रे समुद्रवाः ॥ तेषां तु विदितं लिङ्गं पूर्वकल्पे तु
मेवम् ॥ १३८ ॥ अन्यैरपि युगैर्देवि इदं लिङ्गं सुदुर्लभम् ॥ घोरे कलियुगे पापे विशेषेण च दुर्लभम् ॥ १३९ ॥ अन्यत्रिदर्शनं
तत्र तत्प्रवक्ष्यामि पार्वति ॥ १४० ॥ कलौ युगे महाघोरे हेतुवादरता नराः ॥ वदिष्यति महापापाः सर्वे पाखण्डसंस्थिताः ॥ १४१ ॥
मिथ्या वैतर्क्यं सर्वं मूर्खैश्चापि प्रकीर्तितम् ॥ क क्षेत्रं क प्रभावश्च कुत्र वै सन्ति देवताः ॥ १४२ ॥ सर्वं चापि तथालीकं मूढैश्चापि प्रकी
र्तितम् ॥ १४३ ॥ एवं मूर्खा वदिष्यन्ति प्रहसिष्यन्ति चापरे ॥ नारका नास्तिका लोकाः पापोपहतचेतसः ॥ सिद्धिं नैव प्रयास्यन्ति संप्राप्ते तु
कलौ युगे ॥ १४४ ॥ तीर्थं चैव वृता ये तु शिवनिन्दापरायणाः ॥ तिर्यग्योनिप्रसूताश्च दृश्यन्ते सर्वयोनिषु ॥ १४५ ॥ एतस्मात्कारणादेवि
तीर्थं चैव सुदुःखिताः ॥ दृश्यन्ते युगमाहात्म्यात्सत्यशौचविवर्जिताः ॥ १४६ ॥ इदं हि कारणं प्रोक्तं क्षेत्राणां चैव गोपने ॥ एतत्ते कथितं सर्वं
सिद्धिर्येन सुदुर्लभा ॥ १४७ ॥ युगेयुगे तु तीर्थानि कीर्तितानि सुरेश्वरि ॥ तेषां मे वल्लभं देवि प्रभासं क्षेत्रमेव च ॥ १४८ ॥ इत्येतत्कथितं देवि
रहस्यं पापनाशनम् ॥ क्षेत्रज्ञीजं महादेवि किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ १४९ ॥ इदं महापातकनाशनं ये श्रोष्यन्ति वै क्षेत्रमहाप्रभावम् ॥ ते चापि
यारयन्ति मम प्रभावान्निविष्टं पुण्यजनाधिवासम् ॥ १५० ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये देवीप्रभवर्णनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं सुनिन्दाः कथिते प्रभावे
शंकरेण तु ॥ पुनः पप्रच्छ सा देवी कृतांजलिपुटा सती ॥ १ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ देवदेव जगन्नाथ क्षेत्रतीर्थमय प्रभो ॥ प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यं
विस्तरात्कथयस्व मे ॥ २ ॥ कथं तुष्यसि मर्त्यानां क्षेत्रे तत्र विचेतसाम् ॥ जतं दत्तं द्रुतं यदं तपस्तप्तं कृतं च यत् ॥ प्रभासे तु महाक्षेत्रे कस्मा
त्त्राक्षयं भवेत् ॥ ३ ॥ जात्यन्तरसहस्रेषु यत्पापं पूर्वसंचितम् ॥ तत्कथं क्षयमाप्नोति तन्ममाचक्ष्व शंकर ॥ ४ ॥ यदि प्रभासं सर्वेषां तीर्थानां
प्रवरं मतम् ॥ किमन्यैर्वहुभिस्तत्र कर्तव्यं तीर्थविस्तरेः ॥ ५ ॥ एकं यदि भवेत्तीर्थं मनो निःसंशयं भवेत् ॥ बहुत्वे सति तीर्थानां मनो विचलते
नृणाम् ॥ ६ ॥ तस्मात्सर्वं परित्यज्य तीर्थजालं सविस्तरम् ॥ प्रभासस्यैव माहात्म्यं कथयस्व सुरेश्वर ॥ ७ ॥ क्षेत्रप्रमाणं सीमां च क्षेत्रसारं हि
यत्प्रभो ॥ वक्तुमर्हसि तत्सर्वं परं कौतूहलं हि मे ॥ ८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि क्षेत्राणां क्षेत्रमुत्तमम् ॥ सर्वक्षेत्रेषु यत्क्षेत्रं
प्रभासं तु प्रियं मम ॥ ९ ॥ प्रभासे तु परा सिद्धिः प्रभासे तु परा गतिः ॥ यत्र संनिहितो नित्यमहं भद्रे निरन्तरम् ॥ १० ॥ तस्य प्रमाणं
वक्ष्यामि सर्वसीमासमन्वितम् ॥ क्षेत्रं तु त्रिविधं प्रोक्तं तत्तत्तद्वा दशयोजनम् ॥ ११ ॥ क्षेत्रं पीठं गर्भगृहं प्रभासस्य प्रकीर्त्यते ॥ यथाक्रमं फलं
तस्य कोटिकोटिगुणं स्मृतम् ॥ १२ ॥ क्षेत्रं तु प्रथमं प्रोक्तं तच्च द्वादशयोजनम् ॥ पञ्चयोजनमानेन क्षेत्रपीठं प्रकीर्तितम् ॥ १३ ॥ गर्भगृहं च गव्यू
तिः कर्णिका सा मम प्रिया ॥ क्षेत्रसीमां प्रवक्ष्यामि शृणु देवि यथाक्रमम् ॥ १४ ॥ आयामव्यासतश्चैव आदिमध्यान्तसंस्थितम् ॥ पूर्वं ततोदक
स्वामी पश्चिमे माधवः स्मृतः ॥ १५ ॥ दक्षिणे सागरस्तद्रज्ज्वा नद्युत्तरे मता ॥ एवं सीमासमायुक्तं क्षेत्रं द्वादशयोजनम् ॥ १६ ॥ एतत्प्रभासिकं
क्षेत्रं सर्वपातकनाशनम् ॥ तन्मध्ये पीठिका प्रोक्ता पञ्चयोजनविस्तरा ॥ १७ ॥ न्यकुमन्यपरेणैव वज्रिण्याः पूर्वतस्तथा ॥ माहेश्वर्या दक्षिणतः
समुद्रोत्तरतस्तथा ॥ १८ ॥ आयामव्यासतश्चैव पञ्चयोजनविस्तरम् ॥ पीठमेतत्समाख्यातमथो गर्भगृहं शृणु ॥ १९ ॥ दक्षिणोत्तरतो यावत्समुद्रा
त्कोरेश्वरी ॥ पूर्वपश्चिमतो यावद्गोमुखाचाधमधिकम् ॥ एतद्गर्भगृहं प्रोक्तं कैलासान्मम वल्लभम् ॥ २० ॥ अत्रान्तरे तु देवेशि यानि तीर्थानि
भूतले ॥ वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च ॥ २१ ॥ सारांसि सरितश्चैव पल्लवानि ह्रदास्तथा ॥ तानि मेध्यानि सर्वाणि सर्वपाहराणि च ॥ २२ ॥
यत्र तत्र नरः स्नात्वा स्वर्गलोके महीयते ॥ क्षेत्रस्य प्रथमो भागो मेधो माहेश्वरः स्मृतः ॥ २३ ॥ द्वितीयो वैष्णवो भागो ब्रह्मभागस्तृतीयकः ॥
तीर्थानां कोटिरिका तु ब्राह्मे भागे व्यवस्थिता ॥ २४ ॥ वैष्णवे कोटिरिका तु तीर्थानां वरवर्णिनि ॥ सार्द्धकोटिस्तु संप्रोक्ता रुद्रभागे च मध्यतः ॥
॥ २५ ॥ एवं देवि समाख्यातं तत्क्षेत्रं हि त्रिदेवतम् ॥ गुह्याद्ब्रह्मतरं क्षेत्रं मम प्रियतरं शुभे ॥ २६ ॥ तिस्रः कोटयोऽर्द्धकोटिश्चक्षेत्रे प्रोक्ता विभागतः ॥
यात्रा तु त्रिविधा ज्ञेया तां शृणुष्व वरानने ॥ २७ ॥ रौद्री तु प्रथमा यात्रा वैष्णवी च द्वितीयिका ॥ ब्राह्मी तृतीया संख्याता सर्वपातकनाशिनी ॥

॥ २८ ॥ ब्राह्मे विभागे संगोक्ता इच्छाशक्तिर्वरानने ॥ क्रिया च वेष्णवे भागे द्वितीये तु प्रकीर्तिता ॥ २९ ॥ रैरे भागे तृतीये तु ज्ञानशक्तिर्वरानने ॥
यदि पापो यदि शठो यदि नेष्कृतिको नरः ॥ ३० ॥ निर्मुक्तः सर्वपापेभ्यो मध्यभागे वसेत्तु यः ॥ हिमवतं परित्यज्य पर्वतं गंधमादनम् ॥ ३१ ॥
केलासं निषधं चैव मेरुपृष्ठं महाद्युतिम् ॥ रभ्यं त्रिशिखरं चैव मानसं च महागिरिम् ॥ ३२ ॥ देवोद्यानानि रम्याणि नंदनं वनमेव च ॥ स्वर्गस्थाना
नि रम्याणि तीर्थान्यायतनानि च ॥ तानि सर्वाणि संत्यज्य प्रभासे तु रतिर्मम ॥ ३३ ॥ यस्तत्र वसते देवि संयतात्मा समाहितः ॥ त्रिकालं मपि
भुञ्जानो वायुभक्षसमो भवेत् ॥ ३४ ॥ विघ्नैरालोढ्यमानोऽपि यः प्रभासं न मुंचति ॥ स मुंचति जरां मृत्युं जन्मचक्रमशाश्वतम् ॥ ३५ ॥ जन्मा
तरशतैर्देवि योगो वा यदि लभ्यते ॥ मोक्षस्य च सहस्रेण जन्मनां लभ्यते न च ॥ ३६ ॥ प्रभासे तु महादेवि ये स्थिता कृतनिश्चयाः ॥ एकेन
जन्मना तेषां मोक्षो नैवात्र संशयः ॥ ३७ ॥ प्रभासे तु स्थिता ये वै ब्राह्मणाः संशितव्रताः ॥ मृत्युं जयेन संयुक्तं जपंति शतरुद्रियम् ॥ ३८ ॥
कालाग्निरुद्रांसिन्धुं दक्षिणां दिशमाश्रिताः ॥ ज्ञानं चोत्पद्यते तत्र प्रभासाभ्यंतरेण तु ॥ ३९ ॥ शिवस्तु प्रोच्यते वेदो नामपर्यायवाचकः ॥
तस्य चात्मस्वरूपं तु शतरुद्रं प्रकीर्तितम् ॥ ४० ॥ कल्पेषु वेदाश्च पुनः पुनरावर्तकाः स्मृताः ॥ मंत्राश्चैव तथा देवि मुक्त्वा तु शतरुद्रियम् ॥ ४१ ॥
ईड्यं चैव तु मंत्रेण मामेव हि यजति ये ॥ प्रभासक्षेत्रमासाद्य ते मुक्ता नात्र संशयः ॥ ४२ ॥ समंत्रोऽमंत्रको वापि यस्तत्र वसते नरः ॥ सोऽपि
यां गतिमाप्नोति यनैर्दानैर्न साध्यते ॥ ४३ ॥ अस्मिन्क्षेत्रे स्वयंभूश्च स्थितः साक्षान्महेश्वरः ॥ रुद्राणां कोट्यश्चैव प्रभासे संव्यवस्थिताः ॥ ४४ ॥
ध्यायमानास्तथोकारं स्थिताः सोमेशदक्षिणे ॥ ४५ ॥ ब्रह्मांडोदरमध्ये तु यानि तीर्थानि मुच्यते ॥ सोमेश्वरं गमिष्यति वैशाखस्य चतुर्दशी ॥ ४६ ॥
मनोबुद्धिरहंकारः कामक्रोधौ तथाऽपरे ॥ एते रक्षन्ति सततं सोमेशं पापनाशनम् ॥ ४७ ॥ न सा गतिः कुरुक्षेत्रे गंगाद्वारे त्रिपुष्करे ॥ या गतिर्वि
हिता पुंसां प्रभासक्षेत्रवासिनाम् ॥ ४८ ॥ तिर्यग्योनिगताः सत्त्वा ये प्रभासे कृतालयाः ॥ कालेन निधनं प्राप्तास्तेऽपि यांति परां गतिम् ॥ ४९ ॥
तद्ब्रह्म देवदेवस्य तत्तीर्थं तत्तपोवनम् ॥ तत्र ब्रह्मादयो देवा नारायणपुरोगमाः ॥ ५० ॥ योगिनश्च तथा सांख्या भगवंतं सनातनम् ॥ उपासते
प्रभासे तु मद्रक्ता मत्परायणाः ॥ ५१ ॥ अष्टौ मासान्विहारः स्थाव्यतीनां संयतात्मनाम् ॥ एके च चतुरो मासानष्टौ वा नियतं वसेत् ॥ ५२ ॥
प्रभासे तु प्रविष्टानां विहारस्तु न विद्यते ॥ अत्र योगश्च मोक्षश्च प्राप्यते दुर्लभो नरैः ॥ ५३ ॥ तस्मात्प्रभासं संत्यज्य नान्यद्भूच्छेतपोवनम् ॥
प्रभासं ये न सेवन्ते मृदास्ते तमसा वृताः ॥ ५४ ॥ विष्णुमूर्तरेतसां मध्ये संभवति पुनः पुनः ॥ कामः क्रोधस्तथा लोभो दंभः स्तब्धोऽथ मत्सरः ॥
॥ ५५ ॥ निद्रा तंद्रा तथाऽऽलस्यं पेक्षुन्यमिति ते दश ॥ एते रक्षन्ति सततं सोमेशं तीर्थनायकम् ॥ ५६ ॥ न प्रभासे मृतः कश्चिन्नरकं याति
किल्बिषी ॥ यावज्जीवं नरो यस्तु वसते कृतनिश्चयः ॥ ५७ ॥ अग्रिहोत्रेश्च संन्यासेराश्रमेश्च सुपालितैः ॥ त्रिदंडैरेकदंडैश्च शैवैः पाशुपतैरपि ॥ ५८ ॥
एतेरन्यैश्च यतिभिः प्राप्यते यत्फलं शुभम् ॥ तत्सर्वं लभ्यते देवि श्रीसोमेश्वरयात्रया ॥ ५९ ॥ एको ह्यर्चयते लिंगं तपस्यति तथापरः ॥ तयोर्म
ध्ये तु श्रेष्ठो यः सोमेशं च प्रपूजयेत् ॥ ६० ॥ यत्तद्योगे च सांख्ये च सिद्धांति पंचरात्रिके ॥ अन्यैश्च शास्त्रैर्विज्ञेयं प्रभासे संव्यवस्थितम् ॥ ६१ ॥ लिंगे
चैव स्थितं सर्वं जगदेतद्व्याचरम् ॥ तस्माद्लिंगे सदा देवः पूजनीयः प्रयत्नतः ॥ ६२ ॥ ममैव सा परा मूर्तिः श्रीसोमेशाख्यया स्थिता ॥ तेन चैवा
त्मनात्मानमाराधनपरो ब्रह्म ॥ ६३ ॥ अनेकजन्मसाहस्रैर्मममाणस्तु जन्मभिः ॥ कस्तां प्राप्नोति वै मुक्तिं विना सोमेशपूजनात् ॥ ६४ ॥ यत्कि
ञ्चिदशुभं कर्म कृतं मातुषवृद्धिना ॥ तत्सर्वं विलयं याति श्रीसोमेश्वरपूजनात् ॥ ६५ ॥ अनेकजन्मकोटीभिर्जंतुभिर्यत्कृतं ह्ययम् ॥ तत्सर्वं नाशमाया
ति श्रीसोमेश्वरपूजनात् ॥ ६६ ॥ तीर्थानि यानि लोकेऽस्मिन्सेव्यंते पापमोक्षिभिः ॥ तानि सर्वाणि शुद्धयर्थं प्रभासे संविशन्ति हि ॥ ६७ ॥ योऽसौ
कालाग्निरुद्रस्तु प्रोच्यते वेदवादिभिः ॥ सोऽयं भैरवनाम्ना तु प्रभासे संव्यवस्थितः ॥ ६८ ॥ जनानां दुष्कृतं सर्वं क्षेत्रमध्ये व्यवस्थितः ॥ भैरवं
रूपमास्थाय नाशायामि सुरेश्वरि ॥ ६९ ॥ जगत्सर्वं चरित्वा तु स्थितोऽहं सचराचरम् ॥ तेन भैरवनाम्नाहं प्रभासे संव्यवस्थितः ॥ ७० ॥ अग्नि
ना यत्र तप्तं तु द्विधाव्दानां चतुर्गुणम् ॥ मेघवाहनकल्पे तु तत्र लिंगं बभूव ह ॥ ७१ ॥ अग्रिमिडेति वेदोक्तप्रभावः सुरसुंदरि ॥ कालाग्निरुद्रनामा च
देवैः सर्वैरुदाहृतम् ॥ ७२ ॥ अग्नीशानेति देवेशि नामत्रितयमुच्यते ॥ कल्पेकल्पे तु नामानि कथितुं नैव शक्यते ॥ असंख्यत्वाच्च कल्पानां
ब्रह्मणा च वरानने ॥ ७३ ॥ एवं चैव रहस्यं च महानोप्यं वरानने ॥ स्नेहान्महत्या भक्त्या च मया ते परिकीर्तितम् ॥ ७४ ॥ एकतस्तु जगत्सर्वं कर्म
कांडे प्रतिष्ठितम् ॥ यज्ञदानतपोहोमेः स्वाध्यायैः पितृतर्पणैः ॥ ७५ ॥ उपवासेनैवैः कृत्स्नेश्चांद्रायणशतैस्तथा ॥ पट्टात्रेश्च त्रिरात्रेश्च तीर्थादिगमनैः
परैः ॥ ७६ ॥ आश्रमैर्विवाकारैर्यतिभिर्ब्रह्मचारिभिः ॥ वानप्रस्थैर्गृहस्थैश्च वेदकर्मपरायणैः ॥ ७७ ॥ अन्यैश्च विविधाकारैर्लोकमार्गस्थितैः शुभैः ॥
न तत्पदं परं देवि शक्यं वीक्षयितुं क्वचित् ॥ ७८ ॥ यावन्न चाचयेदेवि सोमेशं लिंगनायकम् ॥ लीलया वापि तैर्दण्डं तत्पदं दुर्लभं परम् ॥ ७९ ॥
पूजितो यजंगन्नाथः सोमेशः किल भैरवः ॥ तिर्यग्योनिगता ये तु पशुपक्षिपिपीलिकाः ॥ ८० ॥ अन्तर्जलमता ये तु कुमिकीटपतंगकाः ॥
स्थावरा जंगमाश्चान्ये मनुष्याः पशवः स्त्रियः ॥ ८१ ॥ बाला वृद्धास्तथा पण्डाः श्वानगर्दभायसाः ॥ चंडालाः पुष्कसाः शूद्रा भ्लेच्छा येऽन्ये
वियोनिजाः ॥ ८२ ॥ मूर्खास्तु पण्डिताश्चापि ये चान्ये कुत्सिता भुवि ॥ ते सर्वे मुक्तिमायांति प्रभासे ये मृताः शुभे ॥ ८३ ॥ कालानलस्य
रुद्रस्य कालराजेन चाग्निना ॥ दग्वास्ते जन्तवः सर्वे प्रभासे ये मृताः शुभे ॥ ८४ ॥ दुर्लभं तु यम क्षेत्रं प्रभासं देवि पापिनाम् ॥ न तत्र लभते
मृत्युं पापात्मा लोकवर्दिता ॥ ८५ ॥ मया दक्षिणभागे च विघ्नेशः संप्रतिष्ठितः ॥ उत्तरे दण्डपाणिस्तु क्षेत्रमेतच्च रक्षति ॥ ८६ ॥ तथान्ये गणपाः
सर्वे मदाज्ञावशवर्तिनः ॥ क्षेत्रं रक्षन्ति देवेशि तेषां नामानि मे शृणु ॥ ८७ ॥ महाबलस्तु चण्डीशो घंटाकर्णस्तु गोमुखः ॥ विनायको महानादः
काकवक्रः शुभेक्षणः ॥ एकाक्षो दुन्दुभिश्चंडस्तालजं वस्तथैव च ॥ ८८ ॥ भूमिदंडश्च चंडश्च शंकुकर्णश्च वैधृतिः ॥ तालचण्डो महातेजा विक
टास्यो हयाननः ॥ ८९ ॥ हस्तिवक्रः श्वानवक्रो त्रिडालवदनस्तथा ॥ सिंहव्याघ्रमुखाश्चान्ये वीरभद्रादयस्तथा ॥ ९० ॥ विनायकं पुरस्कृत्य देव
देवं कपर्दिनम् ॥ एकादशं तथा क्रोट्यो नियुतानि त्रयोदश ॥ ९१ ॥ अर्बुदं च गणानां च प्रभासं क्षेत्रमाश्रिताः ॥ द्वारिद्वारि प्रचंडास्ते शूलमुद्र
रपाणयः ॥ ९२ ॥ प्रभासक्षेत्रं रक्षन्ति देवदेवस्य वै गृहम् ॥ न कश्चिदुपद्रव्यो तु प्रविशेदिति संस्थितिः ॥ ९३ ॥ शतक्रोटिगणैश्चापि पूर्वद्वारि तु
संवृतः ॥ अट्टहासो गणो नाम प्रभासं तत्र रक्षति ॥ ९४ ॥ कालाक्षो भीषणश्चंडो वृत्तोऽष्टादशकोटिभिः ॥ घंटाकर्णगणो नाम दक्षिणं द्वारमाश्रितः
॥ ९५ ॥ पश्चिमद्वारमाश्रित्य स्थितवान्विष्टरो गणः ॥ दण्डपाणिः स्थितस्तत्र देवदेवस्य चोत्तरे ॥ ९६ ॥ योगेश्वरं ब्रह्मन्त्रित्यं प्रभासे भावितात्मनाम् ॥
भीषणाक्षस्तथैशान्यामात्रेय्यां छागवक्रकः ॥ ९७ ॥ नैर्ऋत्यां चंडनादस्तु वायव्यां भैरवाननः ॥ नन्दी चैव महाकालो दण्डपाणिर्विनायकः ॥
॥ ९८ ॥ एतेऽङ्गरक्षका मध्ये शतक्रोटिगणैर्वृताः ॥ एवं रक्षन्ति बहवो ह्यसंख्येया गणेश्वराः ॥ ९९ ॥ कलिकलमपसंभूत्या येषां चोपहता मतिः ॥ न

तेषां तद्वेदम्यं स्थानमर्धेन्दुमौलिनः ॥ १०० ॥ गंधर्वैः किन्नरैश्चैरप्सरोभिस्तथोरगैः ॥ सिद्धैः संपूज्य देवेशं सोमेशं पापनाशनम् ॥ १०१ ॥
 अन्तर्धानं गतेनित्यं प्रभासं तु निषेव्यते ॥ सतलोकेषु वे सन्ति सिद्धाः पातालवासिनः ॥ प्रदक्षिणं ते कुर्वन्ति सोमेशं कालभैरवम् ॥ १०२ ॥
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च ॥ लाकुलि भारभृति च आपादिं दण्डमेव च ॥ १०३ ॥ पुष्करं नैमिषं चैव अमरेशं तथापरम् ॥
 भैरवं मध्यमं कालं केदारं कणवीरकम् ॥ १०४ ॥ हरिचंद्रस्तु शैलेशस्तथा वसन्तिकेश्वरः ॥ अद्भुतं महेंद्रं च श्रीशैलं च गया तथा ॥ १०५ ॥
 एतानि सर्वतीर्थानि देवं सोमेश्वरं प्रभुम् ॥ प्रदक्षिणं प्रकुर्वन्ति तत्र लिंगं स्तुवन्ति च ॥ १०६ ॥ ब्रह्मा जनार्दनश्चान्ये ये देवा जगति स्थिताः ॥
 अग्निलिंगसमीपस्थाः संध्याकाले स्तुवन्ति च ॥ १०७ ॥ षष्टिकोटिसहस्राणि षष्टिकोटिशतानि च ॥ सर्वे सोमेश्वरं याति मावकुण्णचतुर्दशीम् ॥
 ॥ १०८ ॥ तस्मिन्काले च यो दद्यात्सोमेशे घृतकम्बलम् ॥ १०९ ॥ घृतं रसं तिलान्दुग्धं जलं चंद्राधिवासितम् ॥ एकत्र कृत्वा काश्मीरमित्ये
 तद्धृतकं वलम् ॥ ११० ॥ शिवरात्र्यां तु कर्तव्यमेतद्गोप्यं समं प्रियम् ॥ एवं कृते च यत्पुण्यं गदितुं तत्र शक्यते ॥ १११ ॥ तत्र दक्षिणभागे तु स्वयं
 भूतविनायकम् ॥ प्रथमं पूजयेद्वि यदीच्छेत्सिद्धिमात्मनः ॥ ११२ ॥ ऊपराणां च सर्वेषां प्रणमसंक्षेपपरम् ॥ पीठानां चैव पीठं च क्षेत्राणां क्षेत्रमुत्त
 मम् ॥ सन्देशानां च सर्वेषामयं संदेश उत्तमः ॥ ११३ ॥ ये केचिद्योगिनः सन्ति शतकोटिप्रविवरः ॥ तेषां क्षेत्रे प्रभासे तु रतिर्नान्यत्र कुत्रचित् ॥
 ॥ ११४ ॥ लिंगादीशानभागे तु संस्थिता सुरसुन्दरि ॥ ११५ ॥ मया या कथिता तुभ्यमुया नाम कला गुहा ॥ सा सती प्रोच्यते देवि दक्षस्य
 दुहिता पुरा ॥ ११६ ॥ दक्षकोपाच्छरीरं तु संत्यज्य परमा कला ॥ हिमवतगृहे जाता उमानात्रा च विधुता ॥ ११७ ॥ तेन देवि त्वया सार्द्धं
 तत्रस्था वरदाः स्मृताः ॥ नवकोट्यस्तु चासुडास्तस्मिन्क्षेत्रे स्थिताः स्वयम् ॥ ११८ ॥ चैत्रे मासि सिताष्टम्यां तत्र त्वां यदि पूजयेत् ॥ एक
 विंशतिजन्मानि दारिद्र्यं तस्य नो भवेत् ॥ ११९ ॥ अमा सोमेन संयुक्ता कदाचिद्यदि लभ्यते ॥ तस्यां सोमेश्वरं दृष्ट्वा कोटियज्ञफलं लभेत् ॥
 ॥ १२० ॥ एतत्क्षेत्रं महागुह्यं सर्वपातकनाशनम् ॥ रुद्राणां कोटयो यत्र एकादश समास्ते ॥ १२१ ॥ द्वादशात्र दिवेशानां वसोऽष्टौ समागताः ॥
 गन्धर्वैश्चरशासि असंख्याता गणेश्वराः ॥ १२२ ॥ उमापि तत्र पार्श्वस्था सर्वदेवेस्तु संस्तुता ॥ नन्दी च गणनाथो यो देवदेवस्य शूलिनः ॥ १२३ ॥
 महाकालस्य ये चान्ये गणपाः सन्ति पार्श्वगाः ॥ गंगा च यमुना चैव तथा देवी सरस्वती ॥ १२४ ॥ अन्याश्च सरितः पुण्या नद्याश्चैव द्वादस्तथा ॥
 समुद्राः पर्वताः कूपा वनस्पतय एव च ॥ १२५ ॥ स्यावरं जंगमं चैव प्रभासे तु समागतम् ॥ अन्ये चैव गणस्तत्र प्रभासे संन्यवस्थिताः ॥
 ॥ १२६ ॥ न मया कथिताः सर्व उद्देशेन कचित्कचित् ॥ भक्त्याप रमया युक्तो देवदेवि विनायकम् ॥ तृतीयं पूजयेत्तत्र चांशेक्षेत्रफलं यदि ॥ १२७ ॥
 द्वादशैवं तथा चाष्टौ चत्वारिंशच्च कोटयः ॥ नदीनामग्नितीर्थस्य द्वारे तिष्ठन्ति भाषिणि ॥ १२८ ॥ निर्मालयलवनं किंचिद्दद्यात्तत्र विंशतिं कृतम् ॥
 तत्सर्वं विलयं याति अग्नितीर्थस्य दर्शनात् ॥ १२९ ॥ देवि किं बहुनोक्तेन क्षेत्रमेतन्महाप्रभम् ॥ न ते वर्णयितुं शक्यं कल्पकोटिशतैरपि ॥ १३० ॥
 ये चांतरिक्षे भुवि ये च देवास्तीर्थानि वै यानि दिगंतरेषु ॥ क्षेत्रं प्रभासं प्रवरं हि तेषां सोमेश्वरं देवि तथा वरिष्ठम् ॥ १३१ ॥ ये चांडजाश्चोद्भिजाश्चैव
 जीवाः सस्वेदजाश्चैव जरायुजाश्च ॥ देवि प्रभासे तु गतासवोऽथ मुक्तिं परं याति न संशयोऽत्र ॥ १३२ ॥ इति निगदितमेतदेवदेवस्य चित्रं चरितं
 सिद्धमचित्यं देवि ते शंकरस्य ॥ कलिकलुषविदारं सर्वलोकोऽपि यायाद्यदि पठति शृणोति स्तोति नित्यं य इत्थम् ॥ १३३ ॥ इति
 श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये क्षेत्रप्रमाणवर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ॥
 ॥ ॥ स्त उवाच ॥ ॥ इत्येवमुक्ते विप्रेन्द्रा शंकरेण महात्मना ॥ पुनः पप्रच्छ सा देवी हर्षसंपूर्णमानसा ॥ १ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ देवदेव
 जगन्नाथ सर्वप्राणहिताय वै ॥ प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यं विस्तराद्दद मे प्रभो ॥ २ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अन्यदृष्टारूपं ते कथयामि यथा
 त्विनि ॥ तेन सृष्टं महादेवि क्षेत्रमेतन्मम प्रियम् ॥ ३ ॥ या गतिर्ध्यायतां नित्यं त्रिःसंगानां च योगिनाम् ॥ सर्वं संत्यजतां प्राणान्प्रभासे तु परा
 गतिः ॥ ४ ॥ अनेककल्पस्थायी च मार्कण्डेयो महातपाः ॥ सोऽपि देवं विष्णुपार्श्वे प्रभासे तु सदाऽर्चति ॥ ५ ॥ अदित्वा सर्वतीर्थानि प्रभासं नेत्र
 मुंचति ॥ दुर्वासाश्च महातेजा लिंगस्याराधनोद्यतः ॥ न मुंचति क्षणं देवि तत्क्षेत्रं शशिमौलिनः ॥ ६ ॥ भरद्वाजो मरीचिश्च मुनिश्चोद्दालक
 स्तथा ॥ क्रतुश्चैव व सिद्धश्च कश्यपो भृगुरेव च ॥ ७ ॥ दक्षश्चैव तु सावर्णिर्धर्मश्चागिरस्तथा ॥ शुको विभांडकश्चैव ऋष्यशृंगोऽथ मोभिलः ॥ ८ ॥
 गौतमश्च ऋषीकश्च अगस्त्यः शौनको महात्मा ॥ नारदो जमदग्निश्च विश्वामित्रोऽथ लोमशः ॥ ९ ॥ अन्ये च ऋषयश्चैव दिव्या देवर्षयस्तथा ॥
 न मुंचन्ति महाक्षेत्रं लिंगस्याराधनोद्यताः ॥ १० ॥ अहं तत्रैव तिष्ठामि लिंगाराधनतत्परः ॥ न मुंचामि महाक्षेत्रं सत्यं सत्यं वरानने ॥ ११ ॥
 सर्वतीर्थानि देवेशि मया दृष्टानि भूतले ॥ प्रभासेन समं क्षेत्रं नैव दृष्टं कदाचन ॥ १२ ॥ देवि षष्टिसहस्राणि याज्ञवल्क्यपुरस्कृताः ॥ जपं कुर्वन्ति
 रुद्राणां चन्द्रभागा व्यवस्थिताः ॥ १३ ॥ चत्वारिंशत्सहस्राणि ऋषीणामुद्धरेतसाम् ॥ देविकोतटमाश्रित्य जपन्ति शतरुद्रियम् ॥ १४ ॥ कोटि
 यश्चैव पंचाशन्मुनीनामुद्धरेतसाम् ॥ उमापतिं समासाद्य लिंगं तत्रैव संस्थितम् ॥ १५ ॥ रुद्राणां कोटि जाप्यं तु कृतं तत्रैव तेः पुरा ॥ कोटि
 स्तत्रैव संसिद्धास्तस्मिंल्लिंगे न संशयः ॥ १६ ॥ शतं चैव सहस्राणां देवेशं शशिभूषणम् ॥ पूजयन्ति महासिद्धाः सम क्षेत्रनिषेविणः ॥ १७ ॥ वेदांतपु च
 यत्प्रोक्तं फलं चैव महर्षिभिः ॥ तत्फलं सकलं तत्र चंद्रभूषणदर्शनात् ॥ १८ ॥ अग्नितीर्थे ऋषीणां तु कोटिः साया स्थिता शुभे ॥ रुद्रेश्वरं
 स्मृतं लक्षं कपदीशे तथैव च ॥ १९ ॥ रत्नेश्वरे सहस्रं तु ऋषीणामुद्धरेतसाम् ॥ अंकस्थले महापुण्ये कोटिः साया स्थिता शुभे ॥ २० ॥
 षष्टिश्चैव सहस्राणि तत्र सिद्धेश्वरे स्थिताः ॥ सप्त चैव सहस्राणि मूर्कण्डे ये तु संस्थिताः ॥ २१ ॥ सरस्वत्यां त्रैलोक्येऽसंख्याता
 मुनयः स्मृताः ॥ दशार्जुनसहस्राणि कोटिव्रतयमेव च ॥ २२ ॥ ऋषयस्तत्र तिष्ठन्ति यत्र प्राची सरस्वती ॥ ब्रह्महत्या गता यत्र शंकरस्य
 च तत्क्षणात् ॥ २३ ॥ कायः सुवर्णतां प्राप कपालं पतितं करात् ॥ ज्ञातव्यं शंकिना पूर्वं कृतं तत्र महातपः ॥ २४ ॥ तुष्टः श्रीशंकरो देवो लिंग
 वासवरेण तु ॥ कोटियज्ञफलं स्नाने प्राच्यां लिंगस्य पूजने ॥ २५ ॥ पंडे गयाशतगुणममासोमयुते दिने ॥ भूतायां पिंडदस्तत्र कुलकोटिं सखु
 दरेत् ॥ २६ ॥ ये चात्र मलनाशाय निमज्जन्त्यन्ति च मानवाः ॥ दशगोदानजं पुण्यं तेषामपि भविष्यति ॥ २७ ॥ पादेन वा क्रीडमाना जलं लिप्तं
 ति येनराः ॥ तेषामपि श्राद्धफलं विधिवत्संभविष्यति ॥ तत्र लिंगानि पूज्यानि शूलभेदादिकानि तु ॥ २८ ॥ एवं विकल्प्य लिंगानि अश्वमेध
 फलानि तु ॥ दर्शनेनापि सर्वेषां स्पर्शादि द्विगुणं फलम् ॥ २९ ॥ एवं तुष्टो जगन्नाथः स्थितः प्राचीवने ध्रुवम् ॥ मनोऽपि ये करिष्यन्ति स्नानदानेषु
 का कथा ॥ ३० ॥ तेषां तुष्टो जगन्नाथः शंकरो नीललोहितः ॥ त्रिंशत्कोटिगणस्तत्र प्राचीं रक्षन्ति सर्वतः ॥ ३१ ॥ महापापसमाचारः पापिष्ठो वाऽपि
 किलिपि ॥ पुणाक्षरमिव प्राणान्प्राच्यां मुक्ता शिवं व्रजेत् ॥ ३२ ॥ दधिकंवलदानं तु तत्र देयं द्विजोत्तमे ॥ कथितं पापशमनं सारात्सारतः

ध्रुवम् ॥ ३३ ॥ अनुना संप्रवक्ष्यामि हिरण्याश्च महोदयम् ॥ दुर्वाससा तपस्ततं तत्र सूर्यः प्रतिष्ठितः ॥ ३४ ॥ कोटिरिका तु तत्रैव ऋषीणामूह
 रेतसाम् ॥ चतुर्विंशतितत्त्वानामधिको बलरूपधृक् ॥ ३५ ॥ यत्र तिष्ठति देवेशि भृशकोटिसमन्वितः ॥ अन्यत्र ब्राह्मणानां तु कोट्या यत्र
 फलं लभेत् ॥ ३६ ॥ ब्रह्मस्थाने तथैकेन भोजितेन तु तत्फलम् ॥ एवं ज्ञात्वा महादेवि तत्र तिष्ठामि निर्वृतः ॥ ३७ ॥ कोटिर्धिवंशः पृथिविर्धिवः
 सह समायुतः ॥ तीर्थानि तत्र तिष्ठन्ति अंतर्भूतानि वै कलौ ॥ ३८ ॥ तत्र क्षेत्रे महारम्ये यत्र सोमेश्वरः स्थितः ॥ मम देवि गणौ द्वौ तु विभ्रमः
 संप्रमः परः ॥ ३९ ॥ तौ चात्र क्षेत्रसंस्थानां लोकानां भ्रमविभ्रमैः ॥ योजयन्ति सदा चित्तं विकल्पनैक्यसंकुलम् ॥ ४० ॥ विनायकोपसर्गाश्च
 दश दोषास्तथा परे ॥ एवं क्षेत्रं तु रक्षन्ति पापिनां दुष्टचेतसाम् ॥ ४१ ॥ दंडपाणिं तु ये भक्त्या पश्यन्तीह नरोत्तमाः ॥ न तेषां जायते विभ्रं तत्र
 क्षेत्रनिवासिनाम् ॥ ४२ ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा वै वर्णसंकराः ॥ अकामा वा सकामा वा प्रभासे ये मृताः शुभे ॥ ४३ ॥ चंद्रार्द्धमौलि
 नः सर्वं ललाटाक्षा वृषध्वजाः ॥ शिवे मम पुरे दिव्ये जायन्ते तत्र मानवाः ॥ ४४ ॥ यस्तत्र वसते विभ्रः संयतात्मा समाहितः ॥ त्रिकालमपि भुंज
 नो वायुभक्षसमो भवेत् ॥ ४५ ॥ मेरोः शक्या गुणा वक्तुं द्वीपानां च गुणास्तथा ॥ समुद्राणां च सर्वेषां शक्या वक्तुं गुणाः प्रिये ॥ ४६ ॥
 आदिदेवस्य देवेशि महेशस्य महाप्रभोः ॥ शक्या नैव गुणा वक्तुं वर्षाकोटिशतैरपि ॥ ४७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
 तायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये क्षेत्रस्थापिदेवेणवर्णनं नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ अत्यद्भुतं महादेव
 माहात्म्यं कथितं मम ॥ अपूर्वं देवदेवेश कदाचिन्न श्रुतं मया ॥ १ ॥ ब्रह्माडि यानि लिंगानि कीर्तितानि त्वया मम ॥ तेषां प्रभासेनाविक्रयं सोमे
 शे तत्कथं वद ॥ २ ॥ किं प्रभावो महादेवक्षेत्रस्य च सुरेश्वर ॥ तन्मे ब्रूहि सुरेशान याथातथ्यं ममाग्रतः ॥ ३ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अतः परं प्रव
 क्ष्यामि रहस्यं परमं तव ॥ प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यं सोमेशस्य वरानने ॥ ४ ॥ तीर्थानां परमं तीर्थं व्रतानां परमं व्रतम् ॥ जाप्यानां परमं जाप्यं ध्याना
 नां ध्यानमुत्तमम् ॥ ५ ॥ योगानां परमो योगो रहस्यं परमं महत् ॥ तत्तेहं संप्रवक्ष्यामि शृणु ह्येकमना प्रिये ॥ ६ ॥ सोमेशं परमं स्थानं पंचवक्त्रसमन्वि
 तम् ॥ एतल्लिंगं नमुंचामि सत्यं सत्यं मयोदितम् ॥ ७ ॥ यच्च तत्परमं देवि ध्रुवमक्षयमव्ययम् ॥ सोमेशं तद्विजानीहि मा-विकल्पमना भव ॥ ८ ॥
 निर्भयं निर्मलं नित्यं निरपेक्षं निराश्रयम् ॥ निरंजनं निष्प्रपञ्चं निःसंगं निरुपद्रवम् ॥ ९ ॥ तल्लिंगमिति जानीहि प्रभासे संव्यवस्थितम् ॥ अपव
 र्गमविज्ञेयं मनोरम्यमनामयम् ॥ १० ॥ नित्यं च कारणं देवं मखग्रं सर्वतोमुखम् ॥ शिवं सर्वात्मकं मूढममनाद्यं यच्च देवतम् ॥ ११ ॥ आत्मोपल
 ध्विविज्ञेयं चित्तचिन्ताविवर्जितम् ॥ गम्यागमविनिर्मुक्तं बहिरंतश्च केवलम् ॥ १२ ॥ आत्मोपलध्विविषयं स्तुतिगोचरवर्जितम् ॥ निष्कलं विमला
 त्मानं प्रकटं ज्ञानदीपकम् ॥ १३ ॥ तल्लिंगमिति जानीहि प्रभासे सुरसुंदरि ॥ निरावकाशरहितं शब्दं शब्दांतगोचरम् ॥ १४ ॥ निष्कलं विमलं देवं
 देवदेवं सुरात्मकम् ॥ हेतुप्रमाणरहितं कल्पनाभाववर्जितम् ॥ १५ ॥ चित्तावलोकविषयं बहिरंतरसंस्थितम् ॥ प्रभासे तं विजानीहि प्रणवं लिंगरूपिण
 म् ॥ १६ ॥ अनिष्पदं महात्मानं निरानंदावलोकनम् ॥ लोकावलोकमार्गस्थं विशुद्धज्ञानकेवलम् ॥ १७ ॥ विद्याविशेषमार्गस्थमनेकाकारसंज्ञितम् ॥
 स्वभावभावनाग्रहं भावातीतमलक्षणम् ॥ १८ ॥ वाक्प्रपञ्चादिरहितं निष्प्रपञ्चात्मकं शिवम् ॥ ज्ञानज्ञेयावलोकस्थं हेत्वाभासविवर्जितम् ॥ १९ ॥ अना
 हतं शब्दगतं शब्दादिगणसंभवम् ॥ एवं सोमेश्वरं विद्धि प्रभासे लिंगरूपिणम् ॥ २० ॥ शब्दब्रह्मगतं शान्तं स शब्दांतगमास्पदम् ॥ सर्वातिरिक्त
 विषयं सर्वध्यानपदे स्थितम् ॥ २१ ॥ अनादिमच्युतं दिव्यं प्रमाणातीतं गोचरम् ॥ अधश्चोर्ध्वं गतं नित्यं जीवाख्यं देहसंस्थितम् ॥ २२ ॥ हृदा
 दिद्वादशांतस्थं प्राणापानोदयास्तगम् ॥ अग्राह्यमिन्द्रियात्मानं निष्कलं कात्मकं विभुम् ॥ २३ ॥ स्वरादिव्यं जनातीतं वर्णादिपरिवर्जितम् ॥ वाचा
 मवाच्यविषयमहंकारार्द्धरूपिणम् ॥ २४ ॥ अप्रतर्क्यमनुच्चार्य कलनाकालवर्जितम् ॥ जिःशब्दं निश्चलं सौम्यं देहातीतं परात्परम् ॥ २५ ॥ भूतावग्र
 हरहितं भावाभावविवर्जितम् ॥ अविज्ञेयं परं सूक्ष्मं पञ्चपञ्चादिसंभवम् ॥ २६ ॥ अप्रमेयमनं ताख्यमक्षयं कामरूपिणम् ॥ प्रभवं सर्वभूतानां वीजा
 कुरसमुद्भवम् ॥ २७ ॥ व्यापकं सर्वकामाख्यमक्षरं परमं महत् ॥ स्थूलसूक्ष्मविभागस्थं व्यक्ताव्यक्तं सनातनम् ॥ २८ ॥ कल्पकल्पान्तरहितं
 मनादिनिघनं महत् ॥ महाभूतं महाकार्यं शिवं निर्वाणभैरवम् ॥ २९ ॥ एवं सदाशिवं विद्धि प्रभासे लिंगरूपिणम् ॥ योगक्रिया विनिर्मुक्तं मृत्युं
 जयमनादिमत् ॥ ३० ॥ सर्वापसर्गरहितं सर्वतोव्यापकं शिवम् ॥ अव्यक्तं परतो नित्यं केवलं द्वैतवर्जितम् ॥ ३१ ॥ अनन्यतेजसाक्रांतं प्रभास
 क्षेत्रवासिनाम् ॥ धूरिस्वयंप्रभप्रख्यं सर्वतेजोऽधिकं हरम् ॥ ३२ ॥ शरण्यं देवमीशानमोकारं शिवरूपिणम् ॥ देवदेवं महादेवं पंचवक्त्रं वृषध्व
 जम् ॥ ३३ ॥ निर्मलं मानसातीतं भावयाह्यमनूपमम् ॥ सदा शांतं विरूपाक्षं शूलहस्तं जटाधरम् ॥ ३४ ॥ हृत्पद्मकोशमध्यस्थं शून्यरूपं
 निरञ्जनम् ॥ एवं सदाशिवं विद्धि प्रभासे लिङ्गरूपिणम् ॥ ३५ ॥ योऽसौ परात्परो देवो हंसाख्यः परिकीर्तितः ॥ नादाख्यः सुव्रते देवि सोऽस्मि
 न्स्थाने स्थितः स्वयम् ॥ ३६ ॥ एतदादिस्वरूपं च मया योगवलेन तु ॥ विज्ञातं देवि गदितं दिव्यमात्मानमात्मना ॥ ३७ ॥ ऋग्वेदस्थस्तु
 पूर्वोक्ते मध्याह्ने यजुषि स्थितः ॥ अपराह्णे तु सामस्थो ह्यथर्वस्थो निशागमे ॥ ३८ ॥ वेदाहमेतं पुरुषं महात्मादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥ तमेव
 विदित्वा न भवेत् मृत्युर्नान्यः पंथा विद्यते वै जनानाम् ॥ ३९ ॥ इतीरितस्ते तु महाप्रभावः सोमेशलिंगस्य कृतेकदेशः ॥ वृतं न चावेदं बहुभिः
 श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये श्रीसोमेश्वरमहिमवर्णनं नाम पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥
 ॥ सुन उवाच ॥ ॥ एवं तत्र तदा देवी श्रुत्वा माहात्म्यमुत्तमम् ॥ हर्षोत्कण्ठितया वाचा पुनः पप्रच्छ शंकरम् ॥ १ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ देवदेव जग
 त्पथ भक्तानुग्रहकारक ॥ समस्तज्ञानसंपन्न नमस्तेऽस्तु महेश्वर ॥ २ ॥ नमोऽस्तु ते त्रिपुरप्रहर्त्रे महात्मने तारकमर्दनाय ॥ नमोऽस्तु ते क्षीरसमुद्र
 गताय नित्यम् ॥ ३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ किं देवि पृच्छसेऽद्यापि सर्वं ते कथितं मया ॥ संदिग्धमस्ति किंचिदेतत्पुनः पृच्छस्व भामिनि ॥
 ॥ ४ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ सोमेश्वरेति यत्राम कस्मिन्काले वभूव तत् ॥ किं नामात्रेऽभवल्लिंगं नाम किं भविताऽधुना ॥ ५ ॥ एवं यस्य
 प्रभावो वै नोक्तः पूर्वं त्वया विभो ॥ अन्येषां तीर्थदेवानां माहात्म्यं वर्णितं त्वया ॥ न त्वीदृशं तु कथितं श्रीसोमेशस्य यादृशम् ॥ ६ ॥ ॥ ईश्वर
 उवाच ॥ ॥ पूर्वमेवाहमेवासं स्पर्शालिगस्वरूपवान् ॥ न च मां तत्त्वतो वेद जनः कश्चिदिदंहरि ॥ ७ ॥ महाकल्पे तु सजाते ब्रह्मणः प्रति
 ॥ १० ॥ ॥ अस्मिन्ब्रह्मणि देवेशि संजाते ह्यष्टवर्षिके ॥ तदा कालात्समारभ्य सोमेश इति विभुतः ॥ ११ ॥ अतीतेषु च देवेशि ब्रह्मसुतल्यादनु ॥<

॥ १३ ॥ द्वितीयोऽभ्युदया ब्रह्मा पद्मभूरिति विभुतः ॥ तदा कालाग्नि रुद्रेति नाम प्रोक्तं शुभेऽविके ॥ १४ ॥ तृतीयोऽभ्युदया ब्रह्मा स्वयंभूरिति विभु
तः ॥ अमृतेशेति देवस्य तदा नाम प्रकीर्तितम् ॥ १५ ॥ चतुर्थोऽभ्युदया ब्रह्मा परमेष्ठीति विभुतः ॥ अनामयेति देवस्य तदा नाम स्मृतं शुभे ॥ १६ ॥
पंचमोऽभ्युदया ब्रह्मा सुरज्येष्ठ इति स्मृतः ॥ कृत्तिवासेति देवस्य नाम प्रोक्तं तदाम्बिके ॥ १७ ॥ षष्ठ्याभ्युदया ब्रह्मा हेमगर्भ इति श्रुतः ॥ तदा भैरवनाये
ति नाम देवस्य कीर्तितम् ॥ १८ ॥ अयं यो वर्तते ब्रह्मा शतानन्द इति स्मृतः ॥ सोमनाथेति देवस्य वर्तते नाम सांप्रतम् ॥ १९ ॥ अतः परं चतुर्वक्रो ब्रह्मा
यो भविता यदा ॥ प्राणनाथेति देवस्य तदा नाम भविष्यति ॥ २० ॥ अतीता ये विघातारो भविष्यति च येऽधुना ॥ तावत्तद्वर्तते नाम यावदन्तोष्वार्षि
कः ॥ संध्यासंध्याशभेदेन विष्ण्वनंतसनातनाः ॥ २१ ॥ एवं नामानि देवस्य संक्षेपात्कीर्तितानि मे ॥ विस्तरात्कथितं नैव शक्यते कालगौरवात्
॥ २२ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ आश्चर्यं देवदेवेश यत्तया कथितं प्रभो ॥ पूर्वोक्तानि च नामानि न स्मरति च मे कथम् ॥ २३ ॥ एतद्विस्तरतो ब्रूहि का
रणं च जगत्पते ॥ सर्वभूतहितार्थाय ममातुप्रदकाम्यया ॥ २४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ कल्पेकल्पे महादेवि अवतारं करोषि यत् ॥ तेन ते स्मरणं
नास्ति प्रभावात्प्रकृतेः प्रिये ॥ २५ ॥ तत्त्वावरणमध्ये तु तत्राद्या त्वं प्रतिष्ठिता ॥ साऽवतीर्याऽमध्ये तु मया सार्द्धं वरानने ॥ २६ ॥ अनुग्रहाय
लोकानां प्रादुर्भूता पुनःपुनः ॥ आद्ये कल्पे जगन्माता जगद्योनिर्द्वितीयके ॥ २७ ॥ तृतीये शंभवी नाम चतुर्थे विश्वरूपिणी ॥ पञ्चमे नन्दिनीनाम
षष्ठे चैव गणाधिका ॥ २८ ॥ विभूतिः सप्तमे कल्पे सुभूतिश्चाष्टमे तदा ॥ आनन्दा नवमे कल्पे दशमे वामलोचना ॥ २९ ॥ एकादशे वराहो
द्वादशे च सुमङ्गला ॥ कल्पे त्रयोदशे चैव महाप्रिया ह्युदाहता ॥ ३० ॥ ततश्चतुर्दशे कल्पेऽनन्तानाम प्रकीर्तिता ॥ भूतमाता पंचदशे षोडशे
चोत्तमा स्मृता ॥ ३१ ॥ ततः सप्तदशे कल्पे पितृकल्पे तु विभुता ॥ दक्षस्य दुहिता जाता सतीनाम्नी महाप्रभा ॥ ३२ ॥ अपमानात्तु दक्षस्य स्वां
तनूत्यजत्पुनः ॥ उमा कला तु चन्द्रस्य पुरापूर्वं च संस्थिता ॥ ३३ ॥ ततः प्रवृत्ते वाराहे कल्पे त्वं सुरसुन्दरि ॥ पुनर्हिमवताराय दुहिता
त्वमतः कृता ॥ ३४ ॥ ततो देव्यद्भुतं तस्या तपः परमदुश्चरम् ॥ भर्तारं मां पुनः प्राप्य पार्वतीति निगद्यसे ॥ ३५ ॥ कैलासनिलयश्चाहं त्वया सार्द्धं
वरानने ॥ क्रीडामि तव देवेश यावत्कल्पावसानकम् ॥ ३६ ॥ इदं चतुर्गुणं प्राप्य द्वापरे विष्णुना सह ॥ महिषस्य वधार्थाय वत्पत्ना कृष्णपिङ्गला
॥ ३७ ॥ कात्यायनीति दुर्गेति विविधेनामपर्ययेः ॥ नवकोटिप्रभेदेन जातासि वसुधातले ॥ ३८ ॥ यानि ते कल्पनामानि पूर्वमुक्तानि सुन्दरि ॥
तानि त्रयोदशाकल्पादुदक्तात्कथितानि मे ॥ ३९ ॥ अतीतानि भविष्याणि वर्तमानानि सुन्दरि ॥ एवं ज्ञेयानि सर्वाणि ब्रह्मकल्पावधि प्रिये ॥
॥ ४० ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ सोमनाथेति यन्नाम त्वया पूर्वमुदाहृतम् ॥ तत्कथं निश्चलं नाम मन्यते त्रिपुरातक ॥ ४१ ॥ असंख्यत्वाच्च
चंद्राणां जन्मनामप्रभेदतः ॥ मन्वन्तरे तु संजाते युगानामेकसप्ततौ ॥ ४२ ॥ चंद्रस्यार्दयो देवाः संह्रियन्ते पुनःपुनः ॥ सप्तर्षयः सुराः शक्रो मनुस्त
त्सूनवो नृपाः ॥ ४३ ॥ एककालं च सृज्यन्ते संह्रियन्ते च पूर्ववत् ॥ एतन्मे संशयं देव यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ ४४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ साधु पृष्टं
त्वया देवि रहस्यं पापनाशनम् ॥ यत्र कस्यचिद्दाख्यातं तत्ते वक्ष्याम्यशेषतः ॥ ४५ ॥ अयं यो वर्तते ब्रह्मा शतानन्द इति श्रुतः ॥ तस्य चैवाष्टमे वर्षे
मनुयः प्रथमो भवेत् ॥ ४६ ॥ तस्मिन्मन्वन्तरे देवि यश्चादौ रोहिणीपतिः ॥ समुद्रगर्भात्संजातः सलक्ष्मीकोस्तुभादिभिः ॥ ४७ ॥ तेन चाराधितं
लिङ्गं कालभैरवनामतः ॥ महता तपसा पूर्वं युगानि च चतुर्दशे ॥ ४८ ॥ तस्याद्भुतं तपो दृष्ट्वा तुष्टोऽहं तस्य सुन्दरि ॥ वरं वृणीष्वेति मया स च
प्रोक्तो निशाकरः ॥ ४९ ॥ सहोवाच तदा देवि भक्त्या संस्तुत्य मां शुभे ॥ ५० ॥ ॥ चंद्र उवाच ॥ ॥ यदि प्रसन्नो देवेश वराहो यदि वाऽ
प्यहम् ॥ सोमनाथेति ते नाम भूयाद्ब्रह्मावधि प्रभो ॥ ५१ ॥ ये केचिद्भवितारोऽन्ये मन्वन्ते शीतरश्मयः ॥ तेषां भवतु देवेश देवोऽयं कुलदेवता ॥
॥ ५२ ॥ आराधयंतु ते सर्वे क्षेत्रेऽस्मिन्संस्थिता विभो ॥ स्वकीयायुःप्रमाणेन ब्रह्मणः प्रलयादनु ॥ ५३ ॥ सोमनाथेति ते नाम ब्रह्मांडे
सचराचरे ॥ ख्यातिं प्रयातु देवेश तेजोलिंगं नमोऽस्तु ते ॥ ५४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवमस्तिवत्त्यहं प्रोच्य पुनर्लिङ्गे लयं गतः ॥ एतत्ते
कारणं देवि प्रोक्तं सर्वमशेषतः ॥ ५५ ॥ निःसन्दिग्धं तु संक्षेपात्पुरा पृष्टं यत्तत्त्वया ॥ उद्देशमात्रं कथितं श्रीसोमेशगुणान्प्रति ॥ समुद्रस्यैव
रत्नानामचिन्त्यस्तस्य विस्तरः ॥ ५६ ॥ मोहनं तदभक्तानां भक्तानां बुद्धिबर्धनम् ॥ मृदास्ते नैव पश्यन्ति स्वरूपं मम मोहिताः ॥ ५७ ॥ ॥ देव्यु
वाच ॥ ॥ ईदृशं यस्य माहात्म्यं तेजोलिंगस्य शंकर ॥ कुत्र तिष्ठति तडिङ्गं क्षेत्रे तस्मिन्सुरेश्वर ॥ ५८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि
प्रयत्नेन श्रुत्वा चैवावधारय ॥ प्रभासं परमं देवि क्षेत्रमेतन्मम प्रियम् ॥ ५९ ॥ देवानामपि संस्थानं तच्च द्वादशयोजनम् ॥ पंचयोजनमानेन
पीठं तत्र प्रकीर्तितम् ॥ ६० ॥ तन्मध्ये मद्ब्रह्म देवि तच्च गव्युतिमात्रकम् ॥ समुद्रस्योत्तरे देवि देविकासुखसंज्ञितम् ॥ ६१ ॥ वज्रिण्याः पूर्वतश्चैव
यावत्कुमती नदी ॥ चतुष्टयं च विस्तारादायामात्पंचयोजनम् ॥ ६२ ॥ क्षेत्रपीठमिति प्रोक्तमतो गर्भगृहं शृणु ॥ समुद्रात्कौरवी यावदक्षि
णोत्तरानतः ॥ पूर्वपश्चिमतो ज्ञेयं गोमुखदाऽऽश्वमेधकम् ॥ ६३ ॥ एतन्मम गृहं देवि न त्यजामि कदाचन ॥ तस्य मध्ये स्थितं लिङ्गं यत्र तत्ते
प्रकीर्तितम् ॥ ६४ ॥ वारुणीं दिशमाश्रित्य सागरस्य च सत्रिधौ ॥ कृतस्मरस्यापरतो धन्वन्तरशतत्रये ॥ ६५ ॥ लिङ्गं महाप्रभावं तु स्वयंभूतं
व्यवस्थितम् ॥ तत्र संनिहितो देवः शंकरः परमेश्वरः ॥ ६६ ॥ एतस्मिन्नन्तरे देवि सोमेशस्य समीपतः ॥ चतुर्दशे विभागे तु धनुषां च शतद्वयम् ॥
॥ ६७ ॥ समंतान्मंडलाकारा कर्णिका सा मम प्रिया ॥ तस्यां ये प्राणिनः सर्वे भूताः कालेन पार्वति ॥ ६८ ॥ कृमिकीटपतंगाद्या जीवा उत्तम
मध्यमाः ॥ निर्द्धूतकल्मषाः सर्वे यांति लोकं ममापि ते ॥ ६९ ॥ उत्तरं दक्षिणं चापि अयनं न विचारयेत् ॥ सर्वस्तेषां शुभः कालो ये भूताः क्षेत्रम
ध्यतः ॥ ७० ॥ आदिनाथेन शर्वेण सर्वप्राणिहिताय वै ॥ आद्यतत्त्वान्यथानीय क्षेत्रमेतन्महाप्रभम् ॥ प्रभासितं महादेवि यत्र सिद्ध्यन्ति मानवाः
॥ ७१ ॥ हन्यमानोऽपि यो विद्वान्सेद्विग्रशतैरपि ॥ कृतप्रतिज्ञो देवेश यावज्जीवं सुरेश्वरि ॥ ७२ ॥ स गच्छेत्परमं स्थानं यत्र गत्वा न शोचति ॥
तस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यात्स्थाणोऽद्भुतकर्मणः ॥ ७३ ॥ कृत्वा पापसहस्राणि पश्चात्सन्तापमेति वै ॥ प्रभासे तु विद्युज्येत न सौंस्तकपुरीं व्रजेत् ॥
॥ ७४ ॥ ज्ञात्वा कलियुगं घोरं हाहाभूतमचेतनम् ॥ निष्कृतस्तत्र देवेश रक्षार्थं विघ्ननायकः ॥ ७५ ॥ ये तु ब्राह्मणविद्विष्टाः शिवभक्तिवितंडकाः ॥
ब्रह्मप्राश्न कृतप्राश्न तथा नैष्कृतिकाश्च ये ॥ ७६ ॥ लोकद्विष्टा गुरुद्विष्टास्तीर्थायतनकण्टकाः ॥ सर्वपापरात्राश्च ये चान्ये तु विकृतिताः ॥ ७७ ॥
रक्षार्थं ह वै तेषां निष्कृतो विघ्ननायकः ॥ कालाग्निरुद्रपार्थे तु रुद्रतुर्यपराक्रमः ॥ ७८ ॥ क्षेत्रं रक्षति देवेश पापिष्ठानां नियामकः ॥ प्रियंते
यदि ब्रह्मप्रास्तथा पातकिनो नराः ॥ ७९ ॥ क्षेत्रे चास्मिन्वरारोहे तेषां देवि गतिं शृणु ॥ दशवर्षसहस्राणि दिव्यानि कमलेश्वरे ॥ ८० ॥ दासी
पुत्राश्च जायन्ते तदंते ब्रह्मराक्षसाः ॥ ततः पापक्षये देवि पुनर्याति वियोजिताम् ॥ ८१ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पापं तत्र न कारयेत् ॥ अन्यत्राऽऽवर्तितं
पापं क्षेत्रे चास्मिन्निवश्यति ॥ ८२ ॥ अस्मिन्पुनः कृतं पापं पैशाचनरकावहम् ॥ भक्तानुकंपी भगवांस्तिर्यग्योनिगतेष्वपि ॥ ८३ ॥ ददाति
परमं स्थानं न तु ब्रह्मद्विषां प्रिये ॥ ये च ध्यानं न साधयन्तु तात्मानः समाहिताः ॥ ८४ ॥ संनियम्येन्द्रियग्रामं जपन्ति शतरुद्रियम् ॥ प्रभासे

तु स्थिता देवि ते कृतार्था न संशयः ॥ ८५ ॥ यदि गच्छेन्नरः कश्चित्प्रभासं क्षेत्रमुत्तमम् ॥ तमुपायं प्रकुर्वीत निर्गच्छेन्न पुनर्यथा ॥ ८६ ॥ एत
द्रोषं वरारोहे न देवं वस्य कस्यचित् ॥ गोपनीयमिदं शास्त्रं यथा प्राणाः स्वकाः प्रिये ॥ ८७ ॥ येनेदं विदितं शास्त्रं प्रभासक्षेत्रदीपकम् ॥ स
शिवश्चैव विज्ञेयो मानुषीं प्रकृतिं स्थितः ॥ ८८ ॥ तस्य विग्रहसंस्थोऽहं सदा तिष्ठामि पार्वति ॥ वंदितः पूजितो ध्यातो यथाहं नात्र संश
यः ॥ ८९ ॥ कलौ च दुर्लभं देवि प्रभासक्षेत्रमुत्तमम् ॥ इदानीं तव स्नेहं विशेषं कथयामि वै ॥ सत्यं सत्यं पुनः सत्यं त्रिः सत्यं सुरसुन्दरि ॥
॥ ९० ॥ यानि लिंगानि भूलोके सोमेशस्तेषु मे प्रियः ॥ अस्मिंल्लिंगे गुणा ये तु ते देवि विदिता मम ॥ ९१ ॥ अहमेव विजानामि नान्यो वेद
कथंचन ॥ अन्येषु चैव लिंगेषु अहं पूज्यः सुरासुरैः ॥ ९२ ॥ लिंगं चेमं पुनर्देवि पूजयामो वयं स्वयम् ॥ ९३ ॥ यस्मिन्काले न वै ब्रह्मा न
भूमिर्न दिवाकरः ॥ सर्वं चैव जगन्नाथ तस्मिन्काले यशस्विनि ॥ ९४ ॥ इमं लिंगं परं चैव ब्रह्मणः प्रलये तदा ॥ भाविनीं वृत्तिमास्थाय इदं
स्थानं तु रक्षति ॥ ९५ ॥ दशकोट्यस्तु लिंगानां गंगाद्वाराद्वरानने ॥ आगत्य तानि मध्याह्ने लिंगेऽस्मिन्धाति संलयम् ॥ ९६ ॥ पृथिव्यां यानि
नीर्यानि गगनस्थानि यानि तु ॥ स्नानार्थमस्य लिंगस्य समागच्छन्ति सर्वदा ॥ ९७ ॥ धन्यास्तु खलु ते मर्त्याः प्रभासे संव्यवस्थिताः ॥ सोमे
श्वरं ये द्रक्ष्यन्ति संसारभयमोचनम् ॥ ९८ ॥ देवि सोमेश्वरं लिंगं ये स्मरिष्यन्ति भाविताः ॥ सर्वपापक्षयस्तेषां भविष्यति न संशयः ॥ ९९ ॥
एतत्स्मृतं प्रियतमं मम देवि निन्यं क्षेत्रं पवित्रमृषिसिद्धगणाभिर्मयम् ॥ अस्मिन्मृताः सकलजीवमृतोऽपि देवि स्वर्गात्परं समुपयांति न
संशयोऽत्र ॥ १०० ॥ यं देवा न विजानन्ति ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ॥ न सांख्येन न योगेन नैव पाशुपतेन च ॥ १०१ ॥ केवलं निष्कलं यत्त
दस्मिंल्लिंगे तु लभ्यते ॥ तावद्भूमिं संसारे देवाद्यास्तु यशस्विनि ॥ १०२ ॥ यावत्सोमेश्वरं देवं न विदन्ति त्रिलोचनम् ॥ क्षेत्रं प्रभासमित्युक्तं क्षेत्र
ज्ञोऽहं न संशयः ॥ १०३ ॥ एतं तवोक्तं ननु बोधनाय सोमेश्वरस्यैव महाप्रभावम् ॥ ये वै पठिष्यन्ति नरा नितान्तं यास्यन्ति ते तत्पदमिदमुल्लेखः ॥
॥ १०४ ॥ सोमेश्वरं देववरं मनुष्या ये भक्तिमंतः शरणं प्रपन्नाः ॥ ते घोररूपे च भयावहे च संसारचक्रे न पुनर्भवंति ॥ १०५ ॥ ये दक्षिणा
मृत्तिमुपाश्रिताः स्तुजन्त्यन्ति नित्यं शतरुद्रियं द्विजाः ॥ तेऽस्मिन्भवे नैव पुनर्भवन्ति संसारपारं परमं गता वै ॥ १०६ ॥ उद्देशमात्रं कथितो
मया ते श्रीसोमनाथस्य कृतोद्देशः ॥ अद्वैतैकैर्बहुभिर्गुणैर्वा न शक्यमेकेन मुखेन वक्तुम् ॥ १०७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां सप्तम प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये श्रीसोमनाथप्रबुद्धावर्णननाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ देव्युवाच ॥ पुनः कथय देवेश माहात्म्यं लोकशंकर ॥ श्रीसोमेश्वरदेवस्य सर्वपातकनाशनम् ॥ ब्रह्मविष्णुशिवैव तयात्र त्रितयं वद ॥
॥ १ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणुष्वैकमना भूत्वा मम गोप्यं पुरातनम् ॥ तस्मिंल्लिंगे च यद्वृत्तमाश्रयं परमं महत् ॥ २ ॥ एषिकोटि
सहस्राणि ऋषीणामुद्धरेतसाम् ॥ तस्मिंल्लिंगे प्रविष्टानि घृताहुतिरिवानले ॥ ३ ॥ सिद्धिर्दृष्टिस्तथा तुष्टिर्ऋद्धिः पुष्टिस्तु पंचमी ॥ कीर्तिः शान्ति
स्तथा लक्ष्मीस्तस्मिंल्लिंगे समुत्थिता ॥ ४ ॥ सप्तकोट्यस्तु मंत्राणां सिद्धीनां चैव संभवः ॥ दिव्ययोगरसाश्चान्ये दिव्योपधिरसायनाः ॥ ५ ॥
गारुडं भूततंत्रं च खेचर्यो व्यंतरीस्तथा ॥ ते सर्वे सह योगेन तस्माल्लिंगात्समुत्थिताः ॥ ६ ॥ अन्याश्चैव तु याः काश्चित्सिद्धयोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ॥
ताः सर्वाः सह लिंगेन तस्मात्स्थानात्समुत्थिताः ॥ ७ ॥ अन्यदेवि प्रवक्ष्यामि अत्र सिद्धिं गतास्तु ये ॥ मर्माशंसन्वाः प्राप्ता अस्मिंल्लिंगे लब्धं
गताः ॥ ८ ॥ तेषां च विक्रान्तसर्वप्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥ पुराकृमा ग्रहा सुण्डा गुडकाश्च सहेतुकाः ॥ ९ ॥ विमला वंडिकाश्चैव सप्ते कुत्सिकाः
स्मृताः ॥ अस्मिंल्लिंगे पुरा सिद्धा योगात्पाशुपतान्मम ॥ १० ॥ रुद्रो विप्रस्तथा दानश्चंद्रो मन्थोऽवलोककः ॥ सूर्यावलोकश्चैति गार्गयाः सप्त
कीर्तिताः ॥ ११ ॥ सोमेश्वरे च ते सिद्धाः प्रभासे वरवर्णिनि ॥ मूकमन्यः शिवश्चैव प्रकाशः कपिलस्तथा ॥ १२ ॥ सत्कुलः कर्णिकारश्च पौरु
षेयाः प्रकीर्तिताः ॥ सोमेश्वरे पुरा सिद्धाः प्रभासे पापनाशने ॥ १३ ॥ युगेयुगे पुरा सिद्धास्तस्मिंल्लिंगे प्रिये मम ॥ एते चान्ये च ये विप्रा
भविष्यन्ति कलौ युगे ॥ १४ ॥ तत्र सिद्धिं गमिष्यन्ति दुर्लभां त्रिदशरपि ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं तल्लिंगं सिद्धिदं परम् ॥ १५ ॥ दुर्लभं सर्वमर्त्यानां
प्रभासे तु व्यवस्थितम् ॥ न च कश्चिद्विजानाति अनुभूतैः कर्मभिर्भूतः ॥ १६ ॥ ग्रहदोषास्तु ये केचिद्भूतदोषास्तथा परे ॥ डाकिनीप्रेतवेताला
राक्षसा ग्रहभूतनाः ॥ १७ ॥ पिशाचा यातुघानाश्च यातरो जातहारिकाः ॥ बालग्रहास्तथा चान्ये बुद्धाश्चैव तु ये ग्रहाः ॥ १८ ॥ ज्वरभूत
ग्रहाश्चान्ये ह्यतिसारभगदराः ॥ अश्वरी सूत्रकृच्छं च रोगाश्चान्ये सहस्रशः ॥ १९ ॥ दुर्नामकास्तथा चान्ये कुष्ठरोगास्तथा परे ॥ क्षयरोगास्तथा
चान्ये वातगुल्मास्तथैव च ॥ अन्ये चैव तु ये केचिद्ब्रह्मधयस्तु प्रकीर्तिताः ॥ २० ॥ सोमेश्वरं समासाद्य तस्य लिंगस्य दर्शनात् ॥ सर्व एव
विनश्यन्ति वदो क्षिप्तमिवेन्धनम् ॥ २१ ॥ उपसर्गाश्च चान्ये सर्पघोरेषु पृथ्विकाः ॥ सर्वे तत्र विनश्यन्ति श्रीसोमेश्वरदर्शनात् ॥ २२ ॥ योऽसौ
सोमेश्वरो नाम्ना पश्चिमो भैरवः स्मृतः ॥ कालाग्निरुद्रनाथेति पर्यायैर्नामभिः श्रुतः ॥ २३ ॥ तस्मिंस्तित्थामि देवेशि भक्तानुग्रहकारकः ॥ सर्वं च
दुष्कृतं नृणां भक्षयामि न संशयः ॥ २४ ॥ योऽसौ प्राणः शरीरस्थो देहिनां देहसंचरः ॥ ब्रह्मांडमेतद्यस्यांतरेको यथाप्यनेकधा ॥ २५ ॥ वेदाः
सर्वेऽपि मे देवं प्रशंसन्ति महर्षयः ॥ परस्य ब्रह्मणो रूपं यस्य द्वारेण लभ्यते ॥ २६ ॥ सोऽयं देवि महादेवः प्रभासे संव्यवस्थितः ॥ यथा गुप्तं गृहे
रत्नं न कश्चिद्विदते नरः ॥ २७ ॥ प्रभासे तु स्थितं तद्ब्रह्मभूतं गृहे मम ॥ तच्च लिंगं पुरा कल्पे सप्तपातालभेदकम् ॥ २८ ॥ कथितं कोटि
सूर्यस्य प्रलयानलसंनिभम् ॥ तेन कालाग्निरुद्धेति प्रोक्तं सोमेश्वरः पुरा ॥ २९ ॥ इति देवि समासेन कथितं तव पार्वति ॥ सोमेश्वरस्य माहात्म्यं
सर्वपातकनाशनम् ॥ ३० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासमाहात्म्ये श्रीसोमेश्वर
शंकरोद्भवम् ॥ १ ॥ यो वेदसर्वैर्ऋषिभिः पुराणैर्वेदोक्तयोगैरपि इज्यमानः ॥ तं देवदेवं शरणं ब्रजामि सोमेश्वरं पापविनाशहेतुम् ॥ २ ॥ देवदेव
जगन्नाथ भक्तानुग्रहकारक ॥ संशयो हृदि मे कश्चित् भवाच्छेत्तुमर्हति ॥ ३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ कः संशयः समुत्पन्नस्तव देवि यश
स्विनि ॥ तन्मे कथय कल्याणित्तत्सर्वं कथयाम्यहम् ॥ ४ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ यदि त्वं च महादेवो सुण्डमाला कथं कृता ॥ अनादि
निधनो धाता सृष्टिसंहारकारकः ॥ ५ ॥ ततो विहस्य देवेशः शंकरो वाक्यमब्रवीत् ॥ अनेकमुण्डकोटीभिर्या मे माला विराजते ॥ ६ ॥ नारायण
कल्पे मया सृष्टः कल्पे विष्णुः प्रजापतिः ॥ ८ ॥ अहमेवविधो देवि क्षेत्रे प्राभासिके स्थितः ॥ कालाग्निलिंगमूले तु सुण्डमालाविभूषितः ॥
॥ ९ ॥ अक्षसूत्रधरः शान्त आदिमध्यांतवर्जितः ॥ पद्मासनस्थो वरदो हिमकुन्देन्दुसन्निभः ॥ १० ॥ मम वामे स्थितो विष्णुर्दक्षिणे च पिता
महः ॥ जठरे चतुरो वेदाः हृदये ब्रह्म शाश्वतम् ॥ ११ ॥ अग्निः सोमश्च सूर्यश्च लोचनेषु व्यवस्थिताः ॥ १२ ॥ एवंविधो महादेवि प्रभासे संव्य

वस्थितः ॥ आप्यतत्त्वात्समानीते मा ते भूतसंशयः क्वचित् ॥ १३ ॥ एवमुक्ता तदा देवी हयगद्वया गिरा ॥ तुष्टाव देवदेवेशं भक्त्या परमया
युता ॥ १४ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ जय देव महादेव सर्वभावन ईश्वर ॥ नमस्तेऽस्तु सुरेशाय परमेशाय वै नमः ॥ १५ ॥ अनादिमृष्टिकर्त्रे च
नमः सर्वगताय च ॥ सर्वस्थाय नमस्तुभ्यं धाम्ना धाम्ने नमोऽस्तु ते ॥ १६ ॥ पठंताय नमस्तुभ्यं द्वादशान्ताय ते नमः ॥ हंसभेद नमस्तुभ्यं
नमस्तुभ्यं च मोक्षद ॥ १७ ॥ इति स्तुतस्तदा देव्या प्रचलच्चन्द्रशेखरः ॥ ततस्तुष्टु भगवानिदं वचनमब्रवीत् ॥ १८ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ॥ साधुसाधु महाप्राज्ञे तुर्योऽहं त्रियतां वरः ॥ १९ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ यदि तुर्योऽसि देवेश वरादां यदि वाप्यहम् ॥ प्रभास
क्षेत्रमाहात्म्यं पुनर्विस्तरतो वद ॥ २० ॥ भूतेशं भगवान्विष्णुर्देत्यानामन्तकाग्रणीः ॥ स कस्माद्धारकां हित्वा प्रभासक्षेत्रमाश्रितः ॥ २१ ॥ पटि
तीर्थसहस्राणि षट्क्रोटिशतानि च ॥ द्वारकामध्यसंस्थानि कथं न्यक्कृतवान्हरिः ॥ २२ ॥ अमरैरावृतां पुण्यां पुण्यकृद्भिर्निषेविताम् ॥ एवं तां
द्वारकां त्यक्त्वा प्रभासं कथमागतः ॥ २३ ॥ देवमानुषयोर्नेता द्योभुवोः ग्रभवो हरिः ॥ किमर्थं द्वारकां त्यक्त्वा प्रभासे निवर्तनं गतः ॥ २४ ॥
यश्चक्रे वर्त्तयत्येको मानुषाणां मनोमयम् ॥ प्रभासे स कथं कालं चक्रे चक्रभृतां वरः ॥ २५ ॥ गोपायनं यः कुरुते जगतः सर्वलोकिकम् ॥ स कथं
भगवान्विष्णुः प्रभासक्षेत्रमाश्रितः ॥ २६ ॥ योतकाले जलं पीत्वा कृत्वा तोयमयं वपुः ॥ लोकमेकार्णवं चक्रे दृष्ट्या दृष्टेन चात्मना ॥ २७ ॥
स कथं पञ्चतां प्राप प्रभासे पार्वतीपते ॥ यः पुराणे पुराणात्मा वाराहं वपुरास्थितः ॥ २८ ॥ उद्धारं यहाँ कृत्वा सशैलवनकाननाम् ॥ स कथं
त्यक्तवान्गात्रं प्रभासे पापनाशने ॥ २९ ॥ येन सिंहं वपुः कृत्वा हिरण्यकशिपुर्हृतः ॥ स कथं देवदेवेशः प्रभासं क्षेत्रमाश्रितः ॥ ३० ॥ सहस्रचरणं
देवं सहस्राक्षं महाप्रभम् ॥ सहस्रशिरसं वेदा यमाहुर्वै युगेयुगे ॥ ३१ ॥ तत्पाज स कथं देवः प्रभासे स्वं कलेवरम् ॥ नाभ्यवरण्यां समुद्रतं यस्य पैता
महं गृहम् ॥ ३२ ॥ एकार्णवगते लोके तत्पंकजमपंकजम् ॥ येनोद्धृतं क्षणेनैव प्रभासस्थः स किं हरिः ॥ ३३ ॥ उत्तरांशे समुद्रस्य क्षीरोदस्या
मृतोदधेः ॥ यः शेते शाश्वतं योगमास्थाय परवीरहा ॥ स कथं त्यक्तवान्देहं प्रभासे परमेश्वरः ॥ ३४ ॥ हन्यादान्यः सुराक्षके कन्यादांश्च पितृ
नपि ॥ स कथं देवदेवेशः प्रभासं क्षेत्रमाश्रितः ॥ ३५ ॥ युगातुरूपं यः कृत्वा रूपं लोकहिताय वै ॥ धर्ममुद्धरते देवः स कथं क्षेत्रमाश्रितः ॥ ३६ ॥
त्रयो वर्णास्त्रयो लोकास्त्रयो पाठकान्त्रयः ॥ त्रैकाल्यं त्रीणि कर्माणि त्रयो देवास्त्रयो गुणाः ॥ सृष्टं येन पुरा देवः स कथं क्षेत्रमाश्रितः ॥ ३७ ॥ या गति
र्धर्मयुक्तानामगतिः पापकर्मिणाम् ॥ चातुर्वर्ण्यस्य प्रभवश्चातुर्वर्ण्यस्य रक्षिता ॥ ३८ ॥ चातुर्विध्यस्य यो वेत्ता चातुराश्रम्यसंस्थितः ॥ कस्मात्स द्वारकां
हित्वा प्रभासे पञ्चतां गतः ॥ ३९ ॥ दिगंतरं नभो भूमिरापो वायुर्विभावसुः ॥ चन्द्रसूर्यद्वयं ज्योतिर्गुणेशः क्षणदातलुः ॥ ४० ॥ यः परं श्रूयते ज्योतिर्यः परं
श्रूयते तपः ॥ यः परं परतः प्रोक्तः परं यः परमात्मवान् ॥ ४१ ॥ आदित्यादिश्च यो दिव्यो यश्च दैत्यातको विभुः ॥ स कथं देवकीसुतः प्रभासे सिद्धिमीयिवान्
॥ ४२ ॥ युगतिं चातको यश्च यश्च लोकांतकांतकः ॥ सेतुर्यां लोकसत्तानां मेध्यो यो मेध्यकर्मणाम् ॥ ४३ ॥ वेत्ता यो वेदविदुषां प्रभुर्ध्वः प्रभवात्म
नाम् ॥ सोमभूतस्तु भूतानामग्निभूतोऽग्निवर्त्मनाम् ॥ ४४ ॥ मनुष्याणां मनोभूतस्तपोभूतस्तपस्विनाम् ॥ विनयो नयभूतानां तेजस्तेजस्विनाम्
पि ॥ ४५ ॥ विग्रहो विग्रहाणां यो गतिर्गतिमतामपि ॥ स कथं द्वारकां हित्वा प्रभासक्षेत्रमाश्रितः ॥ ४६ ॥ आकाशप्रभवो वायुर्वायुप्राणो हुताशनः ॥ देवा
हुताशनप्राणाः प्राणोऽग्नेर्मधुमुदनः ॥ स कथं पञ्चजप्राणः प्रभासं क्षेत्रमाश्रितः ॥ ४७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति प्रोक्तस्तदा देव्या शंकरो लोकेश
करः ॥ उवाच प्रहसन्वाक्यं पार्वतीं द्विजसत्तमाः ॥ ४८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि प्रभासक्षेत्रविस्तरम् ॥ गच्छ सर्वपापघ्नं
देवानामपि दुर्लभम् ॥ ४९ ॥ देवि क्षेत्राण्यनेकानि पृथिव्यां संति भामिनि ॥ तीर्थानि क्रोटिसंख्यानि प्रभावस्तेषु संख्यया ॥ ५० ॥ अप्रख्येय
प्रभावं हि प्रभासं परिकीर्तितम् ॥ ब्रह्मतत्त्वं विष्णुतत्त्वं रौद्रतत्त्वं तथैव च ॥ ५१ ॥ तत्र भुवः समायोगो दुर्लभोऽन्येषु पार्वति ॥ प्रभासे देवदेवेशि तत्त्वानां
त्रितयं स्थितम् ॥ ५२ ॥ चतुर्विंशतितत्त्वैश्च ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ बालरूपी च नागां च तत्र स्थाने स्थितः स्वयम् ॥ ५३ ॥ पञ्चविंशतितत्त्वानाम
धिपो देवताग्रणीः ॥ तस्मिन्स्थाने स्थितः साक्षादैत्यानामंतकः शुभे ॥ ५४ ॥ अहं देवि त्वया सादं षड्विंशतितत्त्वसंयुतः ॥ निवसामि महाभागे
प्रभासे पापनाशने ॥ ५५ ॥ एवं तत्त्वमयं क्षेत्रं सर्वतीर्थमयं शुभम् ॥ प्रभासमेव जानीहि मा कार्षीः संशयं क्वचित् ॥ ५६ ॥ अपि कीटपतंगा ये
म्रियंते तत्र ये नराः ॥ तेऽपि यांति परं स्थानं नात्र कार्या विचारणा ॥ ५७ ॥ द्वियो म्लेच्छाश्च शूद्राश्च पशवः पक्षिणो मृगाः ॥ प्रभासे तु भूता
देवि शिवलोकं व्रजंति ते ॥ ५८ ॥ कामक्रोधेन ये बद्धा लोभेन च वशीकृताः ॥ अज्ञानतिमिराकांता मायातत्त्वे च संस्थिताः ॥ ५९ ॥ कालपा
शेन ये बद्धास्तृष्णाजालेन मोहिताः ॥ अधर्मान्निस्ता ये च ये च तिष्ठंति पापिनः ॥ ६० ॥ ब्रह्माश्च कृतप्राश्च ये चान्ये गुरुतरुणाः ॥ महापात
किनश्चापि ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ६१ ॥ मातृहंता नरो यस्तु पितृहंता तथैव च ॥ ते सर्वे मुक्तिमायाति किं पुनः शुभकारिणः ॥ ६२ ॥ इति
ज्ञात्वा महादेवि दैत्यानामंतको हरिः ॥ प्रभासक्षेत्रमासाद्य त्यक्तवान्स्वं कलेवरम् ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये प्रभासक्षेत्रे श्रीहरिस्थितिप्रश्रवणं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अन्यच्च कथयि
सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये प्रभासक्षेत्रे श्रीहरिस्थितिप्रश्रवणं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अन्यच्च कथयि
तो रुद्रो वायुभागे तथेश्वरः ॥ २ ॥ आकाशभागसंस्थाने स्थितः साक्षात्सदाशिवः ॥ ३ ॥ यस्ययस्यैव यो भागस्तस्मिन्स्तीर्थानि यानि वै ॥
तस्यतस्य न संदेहः स स एवेश्वरः स्मृतः ॥ ४ ॥ छागलंडं दुगण्डं च माकोटं मण्डलेश्वरम् ॥ कालिंजरं वनं चैव शंकुकर्णं स्थलेश्वरम् ॥ ५ ॥
शूलेश्वरं च विज्यातं पृथ्वीतत्त्वे च संस्थितम् ॥ हरिश्चन्द्रं च श्रीशैलं जदपेशोन्नतिकेश्वरम् ॥ ६ ॥ महाकालं मध्यमं च केदारं भैरवं तथा ॥ पवि
प्राहकमेतद्धि जलसंस्थं वरानने ॥ ७ ॥ अमरेशं प्रभासं च नैमिषं पुष्करं तथा ॥ आषाढिं चैव वण्डिं च भारभूतिं च लांगलम् ॥ ८ ॥ आदि
गुह्याष्टकं ह्येतत्तेजस्तत्त्वे तिष्ठितम् ॥ गया चैव कुरुक्षेत्रं तीर्थं कनखलं तथा ॥ ९ ॥ विमलं चाद्रहासं च माहेन्द्रं भीमसंज्ञकम् ॥ गुह्याष्टकं ह्येतत्तेजस्तत्त्वे
ह्येतत्प्रोक्तं वायव्यकं तव ॥ १० ॥ ब्रह्मापथं रुद्रकोटिज्येष्ठेश्वरं महालयम् ॥ गोकर्णं रुद्रकणं च वर्णाख्यं स्थापसंज्ञकम् ॥ ११ ॥ पवि
प्राहकमेतद्धि आकाशस्थं वरानने ॥ एतानि तत्त्वतीर्थानि सर्वाणि कथितानि वै ॥ १२ ॥ यो यस्मिन्देवता तत्त्वे सा तन्माहात्म्यसु
चिका ॥ औदकं च महातत्त्वं विष्णोश्चातिप्रियं प्रिये ॥ १३ ॥ जलशायी स्मृतस्तेन नारायण इति श्रुतिः ॥ आप्यतत्त्वे तु तीर्थानि यानि प्रोक्ता
नि ते मया ॥ १४ ॥ तानि प्रियाणि देवेशि भुवं नारायणस्य वै ॥ औदकं चैव यत्तत्त्वं तस्मिन्प्राभासिकं स्मृतम् ॥ १५ ॥ तत्र देवो लयं याति
हरिर्जन्मनिजन्मनि ॥ स वासुदेवः सुष्मात्मा परात्परतरे स्थितः ॥ १६ ॥ स शिवः परमं व्योम अनादिनिधनो विभुः ॥ तस्मात्परतरे नास्ति
सर्वशास्त्रागमेषु च ॥ १७ ॥ सिद्धांतागमवेदांतदर्शनेषु विशेषतः ॥ तेषु चैव न भिन्नस्तु मया सादं यशस्विनि ॥ १८ ॥ तस्मिन्स्थाने हरिः
साक्षात्प्रत्यक्षेण तु संस्थितः ॥ लिंगेश्वरुभिः संयुक्तो ज्ञायते न च केनचित् ॥ १९ ॥ मोक्षार्थं नैष्ठिकैर्वर्णैर्व्रतैश्चैव तु यत्फलम् ॥ तत्फलं

समवाप्नोति भल्लुकातीर्थदर्शनात् ॥ २० ॥ गोचर्ममात्रं तत्स्थानं समंतात्पारिमण्डलम् ॥ न हि कश्चिद्विजानाति विना शास्त्रेण भासिनि ॥ २१ ॥
 विष्णुं बहते तत्र नृणामद्यापि पार्वति ॥ पंचलिंगानि तत्र पंचवक्त्राणि कानि चित् ॥ २२ ॥ कुक्कुटाङ्कमानानि महास्थूलानि कानिचित् ॥
 संपेण वेष्टितान्येव चिह्नितानि त्रिशूलिभिः ॥ २३ ॥ तेषां दर्शनमात्रेण कोटिलिंगार्चनं फलम् ॥ तस्मादिदं महाक्षेत्रं ब्रह्माद्यैः सेव्यते सदा ॥ २४ ॥
 तिष्ठुमर्द्विष्य विमंद्ः संसिद्धेश्च तपस्विभिः ॥ प्रतिमासं तथाष्टम्यां प्रतिमासं चतुर्दशीम् ॥ २५ ॥ शशिभानूपरागे वा कार्तिक्यां तु विशेषतः ॥
 प्रभासस्थानि लिंगानि प्रपूज्यन्ते वरानने ॥ २६ ॥ संनिहत्यां कुरुक्षेत्रे सर्वस्तीर्थायुतैः सह ॥ पुष्करं नैमिषं चैव प्रयागं संपृथ्वदकम् ॥ २७ ॥ पष्टि
 तीर्थसहस्राणि पष्टिकोटिशतानि च ॥ माघ्यामाघ्यां समेष्यन्ति सरस्वत्यधिसंगमे ॥ २८ ॥ स्मरणात्तस्य तीर्थस्य नामसंकीर्तनादपि ॥ मृत्युका
 लभवाद्वापि पापं त्यक्ष्यति सुव्रते ॥ २९ ॥ आनर्त्तसारं सौम्यं च तथा भुवनभूषणम् ॥ दिव्यं पांचनदं पुण्यमादिगुह्यं महोदयम् ॥ ३० ॥ सिद्ध
 रत्नाकरं नाम समुद्रावरणं तथा ॥ धर्माकारं कलाधारं शिवगर्भगृहं तथा ॥ ३१ ॥ सर्वदेवनिवेशं च सर्वपातकनाशनम् ॥ अस्य क्षेत्रस्य नामानि कल्पे
 कल्पे पृथक्प्रिये ॥ ३२ ॥ आयामादीनि जानीहि गुह्यानि सुरसुन्दरि ॥ आद्ये कल्पे पुरा देवि प्रमोदनमिति स्मृतम् ॥ ३३ ॥ नन्दनं परित
 स्तस्य तस्यापि परतः शिवम् ॥ शिवात्परतरं चोग्रं भद्रिकं परतः पुनः ॥ ३४ ॥ समिधनं परं तस्मात्कामदं च ततः परम् ॥ सिद्धिदं चापि
 धर्मज्ञं वैश्वरूपं च सुक्तिदम् ॥ ३५ ॥ तथा श्रीपद्मनाभं तु श्रीवत्सं तु महाप्रभम् ॥ तथा च पापसंहारं सर्वकामप्रदं तथा ॥ ३६ ॥ मोक्षमार्गं वरा
 गोहे तथा देवि सुदर्शनम् ॥ धर्मगर्भं तु धर्माणां प्रभासं पापनाशनम् ॥ अतः परं भवन्तीह उत्पलावर्त्तिकानि च ॥ ३७ ॥ क्षेत्रस्य मध्ये यदेवि
 मम गर्भगृहं स्मृतम् ॥ तस्य नामानि ते देवि कथितान्यनुपूर्वशः ॥ ३८ ॥ श्रुत्वा नामान्यशेषाणि क्षेत्रमाहात्म्यमेव च ॥ तेषां तु वाञ्छिता सिद्धि
 र्भविष्यति न संशयः ॥ ३९ ॥ एतत्कीर्तयमानस्य त्रिकालं तु महोदयम् ॥ संध्याकालांतरं पापमहोरात्रं विनश्यति ॥ ४० ॥ अपि वै दांभिकाश्चैव
 ये वसंत्यल्पबुद्धयः ॥ मूढा जीविका विप्रास्तेऽपि याति मृता दिवम् ॥ ४१ ॥ अस्य क्षेत्रस्य मध्ये तु रवियोजनमध्यतः ॥ उपसृज्याणि देवेशि
 संत्यन्यानि सहस्रशः ॥ ४२ ॥ कानिचित्पद्मरूपाणि यवाकाराणि कानिचित् ॥ पट्टकोणानि त्रिकोणानि दण्डाकाराणि कानिचित् ॥ ४३ ॥
 चंद्रविंबाभेदानि चतुरस्रभेदतः ॥ ब्रह्मादिदेवतानां शेषे क्षेत्रमध्ये स्थितानि तु ॥ ४४ ॥ कानिचिद्योजनार्द्धानि तदधार्धानि कानिचित् ॥ निवर्त्त
 नप्रमाणेन दण्डमानेन कानिचित् ॥ ४५ ॥ गोचर्ममानमध्यानि कानिचिद्विषयानि ॥ यज्ञोपवीतमात्राणि प्रभासे संति कोटिशः ॥ ४६ ॥ अंगु
 ल्यष्टम भागोऽपि नभोस्ति कमलेक्षणे ॥ न संति यस्मिंस्तीर्थानि दिव्यानि च नभस्तले ॥ ४७ ॥ प्रभासक्षेत्रमासाद्य तिष्ठन्ति प्रलयादनु ॥
 केदारे चैव यल्लिंगं यच्च देवि महालये ॥ ४८ ॥ मध्येश्वरसंस्थं च तथा पाशुपतेश्वरम् ॥ शङ्कुकर्णेश्वरं चैव भद्रेश्वरमथापि च ॥ ४९ ॥ सोमे
 श्वरमथैकाग्रं कालेश्वरमथेश्वरम् ॥ भैरवेश्वरमीशानं तथा कायावरोहणम् ॥ ५० ॥ चापेश्वरकं पुण्यं तथा वदरिकाश्रमम् ॥ रुद्रकोटिर्महाकोटि
 स्तथा श्रीपर्वतं शुभम् ॥ ५१ ॥ कपाली चैव देवेशः कस्वीरं तथा पुनः ॥ ओंकारं परमं पुण्यं वशिष्ठाश्रममेव च ॥ यत्र कोटिः स्मृता देवि रुद्राणां
 कामरूपिणाम् ॥ ५२ ॥ यानि चान्यानि स्थानानि पुण्यानि मम भूतले ॥ प्रयागं पुरतः कृत्वा प्रभासे निवसन्ति च ॥ ५३ ॥ उत्तरे रविपुत्री तु
 दक्षिणे सागरं स्मृतम् ॥ दक्षिणोत्तरमानोऽयं क्षेत्रस्यास्य प्रकीर्तितः ॥ ५४ ॥ रुक्मिण्याः पूर्वतश्चैव तप्ततोयाच्च पश्चिमे ॥ पूर्वपश्चिममानोऽयं प्रभा
 सस्य प्रकीर्तितः ॥ ५५ ॥ एतदन्तरमासाद्य तीर्थानि सुरसुन्दरि ॥ पातालादिकटाहातं तानि तत्र वसन्ति वै ॥ ५६ ॥ एवं ज्ञात्वा महादेवि सर्वदे
 वमयो हरिः ॥ प्रभासक्षेत्रमासाद्य तत्याज स्वं कलेवरम् ॥ ५७ ॥ दिव्यं ममेदं चरितं हि रौद्रं श्रोष्यन्ति ये पर्वसु वा सदा वा ॥ ते चापि यास्यन्ति
 मम प्रसादाद्विषयं पुण्यजनाधिवासम् ॥ ५८ ॥ इति कथितमशेषमेव चित्रं चरितमिदं तव देवि पुण्ययुक्तम् ॥ इतरमपि तवातिवृद्धं यद्वद कथ
 यामि महोदयं मुनीनाम् ॥ ५९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये प्रभास
 क्षेत्रस्थतीर्थक्षेत्रमाहात्म्यद्वारा प्रभासक्षेत्रस्य सर्वक्षेत्रोत्तमत्ववर्णनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ इति प्रोक्ता तदा देवि
 विस्मयोत्फुल्लोचना ॥ रोमांचकञ्चुका सुभ्रः पुनः पप्रच्छ भूसुराः ॥ ११ ॥ देवपुत्रा च ॥ ॥ धन्याऽहं कृतपुण्याऽहं तपः सुचरितं मया ॥ यदेष क्षेत्रं
 महिमा महादेवान्मया श्रुतः ॥ १२ ॥ भगवन्देवदेवेश संसारार्णवतरक ॥ पृष्टं तु यन्मया पूर्वं तत्सर्वं कथितं हर ॥ ३ ॥ पुनश्च देवदेवेश त्वद्वाक्यामृतं
 जिता ॥ न तृप्तिमधिगच्छामि देवदेव महेश्वर ॥ ४ ॥ किञ्चित्प्रपुमनाश्वासि प्रभासक्षेत्रविस्तरम् ॥ तन्मे कथय कामेश दयां कृत्वा जगत्प्रभो ॥
 ५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ पृथिव्या मध्यगर्भस्थं जंबूद्वीपमिति स्मृतम् ॥ तच्च वै नवधा भिन्नं वर्षभेदेन सुन्दरि ॥ ६ ॥ तस्याद्यं भारतं वर्षं तच्चापि
 नवधा स्मृतम् ॥ नवयोजनसाहस्रं दक्षिणोत्तरमानतः ॥ ७ ॥ अशीतिश्च सहस्राणि पूर्वपश्चात्तं स्मृतम् ॥ उत्तरे हिमवानस्ति क्षीरोदो दक्षिणे
 चत्वारि वीणि च द्वे च तथैवैकं शरच्छतम् ॥ १० ॥ जीवन्त्यत्र नरा देवि कृतत्रेतादिषु क्रमात् ॥ यदेतत्पार्थिवं पद्मं चतुष्पत्रं मयोदितम् ॥ ११ ॥
 यस्य पूर्वेण च महोदधिः ॥ हिमवानुत्तरेणास्य कार्मुकस्य यथा गुणः ॥ १२ ॥ तदेतद्भारतं वर्षं सर्वजीजं वरानने ॥ तत्कर्मभूमिर्नान्यत्र संप्राप्तिः
 पुण्यपापयोः ॥ १३ ॥ देवानामपि देवेशि सदैवैव मनोरथः ॥ अपि मानुष्यमाप्स्यामो भारते प्रत्युत शितौ ॥ १४ ॥ भद्राश्वेश्वरशिरा विष्णुर्भारते
 कूर्मसंस्थितः ॥ वराहः केतुमाले च मत्स्यरूपस्तथोत्तरे ॥ १५ ॥ तेषु नक्षत्रविन्यासाद्विषयाः समवस्थिताः ॥ चतुर्ष्वपि महादेवि विग्रहो नव
 पादः ॥ १७ ॥ भारतो यो महादेवि कूर्मरूपेण संस्थितः ॥ नक्षत्रग्रहविन्यासं तस्य ते कथयाम्यहम् ॥ १८ ॥ प्राङ्मुखो भगवान्देवो कूर्मरूपी
 कूर्मपृष्ठिगम् ॥ २० ॥ रौद्रं पुनर्वसुः पुण्यं नक्षत्रत्रितयं मुखे ॥ आश्लेषाख्यं तथा पेत्रं फाल्गुनी प्रथमा प्रिये ॥ २१ ॥ नक्षत्रत्रितयं पादमाश्रितं
 प्रवदक्षिणम् ॥ फाल्गुनी चोत्तरा हस्तं चित्रा चर्षव्यं स्मृतम् ॥ २२ ॥ कूर्मस्य दक्षिणे कुक्षौ चर्षपादं तथाऽपरम् ॥ स्वाती विशाखा मेत्रं च
 पादे वायव्ये तु यशस्विनि ॥ वारुणं चैव नक्षत्रं तथा प्रोष्ठपदाद्वयम् ॥ २५ ॥ कूर्मस्य त्रामकुक्षौ तु त्रितयं संस्थितं प्रिये ॥ रेवती चाश्विदेवत्यं
 याम्यं चर्षमिति त्रयम् ॥ ईशपादे समालयातं शुभाशुभफलं शृणु ॥ २६ ॥ यस्यर्क्षस्य पतिर्यो वै ग्रहस्तद्वैद्यतो भयम् ॥ तद्देशस्य महादेवि
 तथोत्कर्षं शुभाग्रमः ॥ २७ ॥ एष कूर्मो मयाख्यातो भारते भगवानिह ॥ नारायणो ह्यचित्यात्मा यत्र सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ २८ ॥ मेघवृषो हृदो

मध्ये मुखे च मिथुनादिकौ ॥ प्राग्दक्षिणे तथा पादे कर्कसिद्धौ व्यवस्थितौ ॥ २९ ॥ सिंहकन्यातुलाश्चैव कुम्भौ राशित्रयं स्मृतम् ॥ घटोऽथ
वृश्चिकाश्चोभौ पादे दक्षिणपश्चिमे ॥ ३० ॥ पुच्छे तु वृश्चिकश्चैव सधनुश्च व्यवस्थितः ॥ वायव्ये वामपादे च धनुर्ग्राहादिकं त्रयम् ॥ ३१ ॥ कुम्भ
मीनौ तथा चास्य उत्तरां कुक्षिमाश्रितौ ॥ भीनमेवो महादेवि पादे पूर्वोत्तरे स्थितौ ॥ ३२ ॥ कूर्मदेशास्तथर्क्षाणि देशेष्वेतेषु वै प्रिये ॥ राश
यश्च तथर्क्षेणु ग्राहा राशिव्यवस्थिताः ॥ ३३ ॥ तस्माद्ब्रह्मर्षीडासु देशपीडां विनिर्दिशेत् ॥ तत्र स्नानं प्रकुर्वति दानं होमादिकं तथा ॥ ३४ ॥
स एष वैष्णवः पादो देवि मध्ये ग्रहोऽस्य यः ॥ नारायणाख्योऽचित्यात्मा कारणं जगतः प्रभुः ॥ ३५ ॥ भीमशुक्रबुधैर्द्रक्कुबुधशुक्रमहीसुनाः ॥
गुरुमंदासुराचार्या मेपादीनामधीश्वराः ॥ ३६ ॥ एवंविधो महादेवि कूर्मरूपी जनाह्वितः ॥ तस्य नेत्रेणपादे तु सौराष्ट्र इति विधुतः ॥ ३७ ॥
स चेवं नवधा भिन्नः पुरभेदेन सुन्दरि ॥ तस्य यो नवमो भागः सागरस्य च सन्निधौ ॥ ३८ ॥ प्रभास इति विख्यातो मम देवि प्रियः सदा ॥
योजनानां दशद्वे च विस्तीर्णः परिमण्डलम् ॥ ३९ ॥ मध्येस्य पीठिका प्रोक्ता पंचयोजनविस्तृता ॥ तन्मध्ये मद्ब्रह्म देवि तिष्ठत्युदधिसन्निधौ ॥
॥ ४० ॥ तस्य मध्ये महादेवि लिंगरूपो वसाम्यहम् ॥ ४१ ॥ कृतस्मरात्पश्चिमतो धनुषां च शतत्रये ॥ वसामि तत्र देवेशि त्वया सह
वरानने ॥ ४२ ॥ तन्मे स्थानं महादेवि कैलासादपि वल्लभम् ॥ गोचर्ममात्रं तत्रापि महागोप्यं वरानने ॥ ४३ ॥ अकथ्यं देवदेवेशि
तव स्नेहात्प्रकाशितम् ॥ एतत्प्रभासिकं क्षेत्रं प्रभया दीपितं मम ॥ ४४ ॥ तेन प्रभासमित्युक्तमादिकल्पे वरानने ॥ द्वितीये तु प्रभा
लब्धा सर्वदेवैः सवासवैः ॥ ४५ ॥ मम प्रभाभा देवेशि तेन प्राभासिकं स्मृतम् ॥ प्रभाववन्तो देवेशि यत्र सन्ति महासुराः ॥ ४६ ॥
अथवा तेन लोकेषु प्रभासमिति कीर्त्यते ॥ प्रथमं भासते देवि सर्वेषां भुवि तेजसा ॥ तीर्थानामादितीर्थं यत्प्रभासं तेन कीर्तितम् ॥
॥ ४७ ॥ प्रकृष्टं भातुरथवा भासितो विश्वकर्मणा ॥ यत्र साक्षात्प्रभापातो जातः प्राभासिकं ततः ॥ ४८ ॥ अथवा दक्षसंशतेनेन्दुना
निष्प्रभेण च ॥ तत्र देवि प्रभा लब्धा तेन प्राभासिकं स्मृतम् ॥ प्रोद्भवे भारती देवी ह्यौर्वामि वडवानलम् ॥ ४९ ॥ अथवा तेन
देवेशि प्रभासमिति कीर्त्यते ॥ प्रकृष्टा भारती ब्राह्मी विप्रोक्ता श्रूयतेऽध्वनि ॥ सदा यत्र महादेवि प्रभासं तेन कीर्तितम् ॥ ५० ॥ प्रोष्ठसद्वीचि
भिर्भाति सर्वदा सागरः प्रिये ॥ तेन प्रभासनामेति त्रिषु लोकेषु विधुतम् ॥ ५१ ॥ प्रत्यक्षं भास्करो यत्र सदा तिष्ठति भामिनि ॥ तेन प्रभास
नामेति प्रसिद्धिमगमत्सितौ ॥ ५२ ॥ प्रकृष्टं भाविनां सर्वं कामं तत्र ददाम्यहम् ॥ तेन प्रभासनामेति तीर्थं त्रैलोक्यविधुतम् ॥ ५३ ॥ कल्प
भेदेन नामानि तथैव सुसुन्दरि ॥ निरुक्तभेदेर्बहुधा भिद्यते कारणैः प्रिये ॥ प्रभासमिति यन्नाम दत्तस्य निश्चलं स्मृतम् ॥ ५४ ॥ अस्तत्त्वे
संस्थितं देवि विष्णोराद्यकलेवरे ॥ इति ते कथितं देवि संक्षेपात्क्षेत्रकारणम् ॥ ५५ ॥ पुनस्ते कथयाम्यद्य यत्पुच्छसि वरानने ॥ तद्ब्रह्म शीघ्रं
कल्याणि यत्ते मनसि वर्तते ॥ ५६ ॥ ॥ देवुवाच ॥ ॥ अस्मिन्कल्पे यथा जातं क्षेत्रं प्राभासिकं हर ॥ तन्मे विस्तरतो ब्रूहि उत्पत्तिं कारणं
तथा ॥ ५७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि यथावत्क्षेत्रकारणम् ॥ यच्छ्रुत्वा मानवो भक्त्या सुच्यते सर्वपातकैः ॥ ५८ ॥
आदिक्षेत्रस्य माहात्म्यं रहस्यं पापनाशनम् ॥ कथयिष्ये वरारोहे तव स्नेहेन भामिनि ॥ ५९ ॥ अस्मिन्कल्पे तु यदेव आदावेव वरानने ॥ स्वायं
भुवे मनो तत्र ब्रह्मणः सृजतः पुरा ॥ ६० ॥ दक्षिणाञ्चोचनाञ्चातः पूर्वं सूर्य इति प्रिये ॥ ततः कालान्तरे तस्य भायें द्वे च बभूवतुः ॥ ६१ ॥ तयो
स्तु राक्षी द्यौर्ह्या निक्षुभां पृथिवी स्मृता ॥ सौम्यभासस्य सप्तम्यां द्यौः सूर्येण च युज्यते ॥ ६२ ॥ माघमासे तु सप्तम्यां मह्यं सह भवेद्विनिः
भूश्चादित्यश्च भगवान्गच्छते संगमं तदा ॥ ६३ ॥ ऋतुस्त्राता मही तत्र गर्भं गृह्णाति भास्करात् ॥ द्यौर्जलं सूर्यते गर्भं वर्षास्वास्त्रिह भूतले ॥ ६४ ॥
ततस्त्रैलोक्यवृत्त्यर्थं मही सस्यानि सूर्यते ॥ सस्योपयोगात्संहृष्टा जुह्वत्याहुतिभिर्दिजाः ॥ ६५ ॥ स्वाहाकारस्वधाकारैर्यजति पितृदेवताः ॥
निःक्षुभः कुरुते यस्माद्भौषधिसुधाऽमृतैः ॥ ६६ ॥ प्रत्यान्पितृन् देवांश्च तेन धूर्निक्षुभा स्मृता ॥ यथा राज्ञी च संजाता यस्य चेयं सुता मता ॥
॥ ६७ ॥ अपत्यानि च यान्यस्यास्तानि वक्ष्याम्यशेषतः ॥ मरीचिर्ब्रह्मणः पुत्रो मारीचः कश्यपः स्मृतः ॥ ६८ ॥ तस्माद्विरण्यकशिपुः
प्रहादस्तस्य चात्मजः ॥ प्रहादस्य सुतो नाम्ना विरोचन इति स्मृतः ॥ ६९ ॥ विरोचनस्य भगिनी संज्ञाया जननी तु सा ॥ हिरण्यकशि
पोः पौत्री दितेः पुत्रस्य सा स्मृता ॥ ७० ॥ सा विश्वकर्मणः पत्नी प्राह्लादी प्रोच्यते बुधैः ॥ ७१ ॥ अथ नाम्नातिरूपेति मरीचिदुहिता
शुभा ॥ पत्नी ह्यंगिरसः सा तु जननी च बृहस्पतेः ॥ ७२ ॥ बृहस्पतेस्तु भगिनी विधुता ब्रह्मवादिनी ॥ प्रभासस्य तु सा पत्नी वसुनामष्ट
मस्य वै ॥ ७३ ॥ प्रसूता विश्वकर्माणं सर्वशिरपवतां वरम् ॥ स चेव नाम्ना त्वया तु पुनस्त्रिदशवार्द्धिकः ॥ ७४ ॥ देवाचार्यस्य
तस्येयं दुहिता विश्वकर्मणः ॥ सुरेणुरिति विख्याता त्रिषु लोकेषु भामिनी ॥ ७५ ॥ प्रहादपुत्री या प्रोक्ता भार्या वदुस्तु सा स्मृता ॥
तस्यां स जनयामास पुत्रीस्ता लोकमातरः ॥ ७६ ॥ राज्ञी संज्ञा च द्यौस्त्वष्ट्री प्रभा सेव विभाज्यते ॥ तस्यास्तु वलया छाया निक्षुभा सा
महीपक्षी ॥ ७७ ॥ सा तु भार्या भगवती मार्तण्डस्य महात्मनः ॥ साध्वी पतिव्रता देवी रूपयौवनशालिनी ॥ ७८ ॥ न तु तां नररूपेण भार्या
भजति वै पुरा ॥ आदित्यस्येह तप्तत्वं महता स्वेन तेजसा ॥ ७९ ॥ गात्रेष्वप्रतिरूपेषु मासिकांतमिवाभवत् ॥ संज्ञा च रविणा दृष्टा निमी
ल्यति लोचने ॥ यतस्ततः सरोपोऽर्कः संज्ञां वचनमब्रवीत् ॥ ८० ॥ ॥ रविरुवाच ॥ ॥ मयि दृष्टे सदा यस्मात्कुरूपे नेत्रसंक्षेपम् ॥ तस्मा
जनिष्यसे मृदे प्रजासंयमनं यमम् ॥ ८१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततः सा चपलां दृष्टिं देवी चक्रे भयाकुला ॥ विलोलितदंष्ट्रां दृष्ट्वा पुन
राह च तां रविः ॥ ८२ ॥ ॥ रविरुवाच ॥ ॥ यस्माद्विलोलिता दृष्टिर्मयि दृष्टे त्वया पुनः ॥ तस्माद्विलोलां तनयां नदीं त्वं प्रसविष्यसि ॥
॥ ८३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततस्तस्यास्तु संजज्ञे भर्तृशापेन तेन वै ॥ यमश्च यमुना चेयं प्रख्याता सुमहानदी ॥ तृतीयं च सुतं जज्ञे
श्राद्धदेवं मनुं शुभम् ॥ ८४ ॥ सापि संज्ञा रवेस्तेजो गोलाकारं महाप्रभम् ॥ असहन्ती च सा चित्ते चिन्तयामास वै तदा ॥ ८५ ॥
किं करोमि क्व यास्यामि क्व गतायाश्च निर्वृतिः ॥ भवेन्मम कथं भर्ता कोपमर्कश्च नेष्यति ॥ ८६ ॥ इति संचिन्त्य बहुधा
प्रजापतिमुता तदा ॥ बहु मेने महाभागा पितृसंश्रयमेव च ॥ ८७ ॥ ततः पितृगृहं गन्तुं कृतबुद्धिर्यशास्विनी ॥ छायाय
यीमात्मतनुं प्रत्यंगमिव निर्मिताम् ॥ ८८ ॥ सप्सुखं प्रेक्ष्य तां देवीं स्वां छायां वाक्यमब्रवीत् ॥ ८९ ॥ ॥ संज्ञोवाच ॥ ॥ अहं यास्यामि
भद्रं ते स्वकं च भवतं पितुः ॥ निर्विकारं त्वया त्वत्र स्थेयं मच्छासनाच्छुभे ॥ ९० ॥ इमौ च बालकौ मेहां कन्या च वरवर्णिनी ॥ संभाष्या
नैव चाख्येयमिदं भगवते त्वया ॥ ९१ ॥ पृष्ट्यापि न वाच्यं ते तथैतद्भ्रमं मम ॥ तेनास्मि नामसंज्ञेति वाच्यसे तत्प्रतिप्रया ॥ ९२ ॥ ॥ छायो
वाच ॥ ॥ आ केशप्रहणादेवि आ शापान्नैव कर्हिचित् ॥ आख्यास्यामि मृतं तुभ्यं गम्यतां यत्र वाञ्छितम् ॥ ९३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥

इत्युक्ता सा तदा देवी जगात् भवनं पितुः ॥ ददर्श तत्र त्वष्टारं तपसा धृतकल्पवम् ॥ ९४ ॥ बहुमानाच्च तेनापि प्रजिता विश्वकर्मेणा ॥ वर्षाणां च सहस्रं तु वसमाना पितुर्गृहे ॥ तस्थौ पितुर्गृहे सा ॥ किञ्चित्कालमनिदिता ॥ ९५ ॥ ततस्तां प्राह चार्वाङ्गी पिता नातिचिरोपिताम् ॥ स्तुत्वा तु तनयां प्रेम्णा बहुमानपुरःसरम् ॥ ९६ ॥ ॥ विश्वकर्मावाच ॥ ॥ त्वामेव पश्यतो वत्से दिनानि सुवह्वन्यपि ॥ सुहृतांश्च समानि ॥ स्तुः किं तु धर्मो निलुप्यते ॥ ९७ ॥ बांधवेषु चिरं वासो नारीणां न यशस्करः ॥ मनोरथा बांधवानां नार्या भर्तृगृहे स्थितिः ॥ ९८ ॥ सा त्वं त्रेलोक्यनाथेन भर्त्रा सूर्येण संयुता ॥ पितुर्गृहे चिरं कालं वस्तुं नार्हसि पुत्रिके ॥ ९९ ॥ तत्त्वं भर्तृगृहं गच्छ दृष्टोऽहं प्रजितासि मे ॥ पुनरागमनं कार्य दर्शनाय शुचिस्मिते ॥ १०० ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इत्युक्ता सा तदा पित्रा गच्छगच्छेति सा पुनः ॥ संपूजयित्वा पितरं वडवारूप धारिणी ॥ १०१ ॥ मेरोरुत्तरतस्तत्र वर्षं यदनुपाकृति ॥ उत्तराः कुरवो लोके प्रख्याता ये यशस्विनि ॥ १०२ ॥ तत्र तेपे तपः साध्वी निराहाराऽश्वरूपिणी ॥ एतस्मिन्नंतरे देवि तस्याश्छाया विवस्वतः ॥ १०३ ॥ समीपस्था तदा देवी संज्ञाया वाक्यतत्परा ॥ तस्यां च भगवान्मूर्त्यो द्वितीयायां दिवस्पतिः ॥ १०४ ॥ संज्ञेयमिति मन्वानो रूपोदायेण मोहितः ॥ तस्यां च जनयामास द्वौ पुत्रौ कन्यकां तथा ॥ १०५ ॥ पूर्वं यस्तु मनोस्तुल्यः सावर्णिस्तेन सोऽभवत् ॥ यः सूर्यात्प्रथमं जातः पुत्रयोः सुरसुन्दरि ॥ १०६ ॥ द्वितीयो योऽभवच्चान्यः स ग्रहोऽध्वृच्छनेश्वरः ॥ कन्याऽध्वृत्तपती या तां वने संवरणो नृपः ॥ १०७ ॥ तापीनाम् नदीं चयं विध्यमूलाद्दिनिःसृता ॥ नित्यं पुण्यजला स्नाने पश्चिमोदधिगामिनी ॥ १०८ ॥ अन्या चैव तथा भद्रा जाता पुत्री महाप्रभा ॥ संज्ञा तु पार्थिवी छाया आत्मजानां यथाकरोत् ॥ १०९ ॥ स्नेहं न पूर्वजातानां तथा कृतवती सती ॥ लालनाद्युपभोगेषु विशेषमनुवासरम् ॥ ११० ॥ यथा स्वेष्टनुवर्तते न तथान्येषु भागिनी ॥ मनुस्तु क्षांतवांस्तस्या भविष्यो यो हि पार्वति ॥ १११ ॥ मेरो तिष्ठति सोऽद्यापि तपः कुर्वन्वरानने ॥ सर्वं तत्क्षांतवान्मातुर्धर्मस्तस्या न चक्षमे ॥ ११२ ॥ बहुशो याचमानस्तु छायायाऽतीव कोपितः ॥ सर्वं वे कोपाच्च वाल्याच्च भाविनोऽर्थस्य वै बलात् ॥ ११३ ॥ ताडनाय ततः कोपात्पादस्तेन समुद्यतः ॥ तथा पुनः क्षांतिमता न तु देहे निपातितः ॥ ११४ ॥ पदा संतर्जयामास छायां संज्ञासुतो यमः ॥ ११५ ॥ तं शशाप ततश्छाया क्रुद्धा सा पार्थिवी भृशम् ॥ किञ्चित्प्रसूराणोष्ठी विचलत्पाणिपञ्चवा ॥ ११६ ॥ ॥ छायोवाच ॥ ॥ पितुः पत्नीममयाद् यन्मां तर्जयसे पदा ॥ भुवि तस्मादयं पादस्तवाद्येव पतिः पतिः ॥ ११७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ यमस्तु तेन शापेन शृणु पीडितमानसः ॥ मनुना सह धर्मात्मा पित्रे सर्वं न्यवेदयत् ॥ ११८ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ तत्तेतन्महदाश्चर्यं न दृष्टमिह केनचित् ॥ माता वात्सल्यमुत्सृज्य शापं पुत्रे प्रयच्छति ॥ ११९ ॥ स्नेहेन तुल्यप्रस्मासु माताश्च नैव वर्तते ॥ विस्तृज्य ज्यायसो यस्मात्कनीदः सु बुधुपति ॥ १२० ॥ तस्या जयोद्यतः पादो न तु देहे निपातितः ॥ बाल्याद्वा यदि वा मोहात्तद्भवान्धं तुमर्हति ॥ १२१ ॥ शतोऽहं तात कोपेन तया सुत इति स्फुटम् ॥ अतो न महां जननी सा भवेद्ददातां वर ॥ १२२ ॥ निर्गुणेष्वपि पुत्रेषु न माता निर्गुणा भवेत् ॥ पादस्ते पततां पुत्र कथमेतत्तयोदितम् ॥ १२३ ॥ तव प्रसादाच्चरणो न पतेद्भगवन्वथा ॥ मातृशापादयं मेऽद्य तथा चित्तय गोपते ॥ १२४ ॥ ॥ रविरुवाच ॥ ॥ असंशयं महत्पुत्र भविष्यत्यत्र कारणम् ॥ येन ते ह्याविशक्नोधो धर्मज्ञस्य महात्मनः ॥ १२५ ॥ सर्वेषामेव शापानां प्रतिघातोऽपि विद्यते ॥ न तु मात्राविशक्तानां कश्चिच्छापनिवर्तनम् ॥ १२६ ॥ न युक्तमेतन्मिथ्या तु कर्तुं मातुर्वचस्तव ॥ किञ्चित्ते संविधास्यामि पुत्रस्नेहादनुग्रहम् ॥ १२७ ॥ कृमयो मांसमादाय प्रयास्यंति महीतलम् ॥ कृतं तस्या वचः सत्यं त्वं च ज्ञातो भविष्यसि ॥ १२८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ आदित्यस्त्वन्वीच्छायां किमर्थं तनयेषु वै ॥ तुर्येष्वप्यधिकः स्नेह एकत्र क्रियते त्वया ॥ १२९ ॥ नूनं न चेपां जननी त्वं संज्ञा कापि सा गता ॥ विकलेष्वप्यपत्येषु न माता शापदा भवेत् ॥ १३० ॥ अपि दोषसहस्राणि यदि पुत्रः समाचरेत् ॥ प्राणद्वेहोऽपि निरतो न माता पापमाचरेत् ॥ तस्मात्सत्यं मम ब्रूहि मा शापवशात् भव ॥ १३१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तं शठमुद्यतं दृष्ट्वा छायासंज्ञा दिनाधिपम् ॥ भयेन कंपती देवी यथावृत्तं महासती ॥ १३२ ॥ सा चाह तनया त्वष्टारं संज्ञा विभावसो ॥ पत्नी तव त्वया पत्या पतियुक्ता दिवाकर ॥ १३३ ॥ इत्थं विवस्वतः सा तु बहुशः पृच्छतोऽन्यथा ॥ न वाचा भापते क्रुद्धः शापं दातुं समुद्यतः ॥ १३४ ॥ शापोद्यतकरं दृष्ट्वा सूर्य छाया विवस्वतः ॥ कथयामास तत्सर्वं संज्ञायाः सुविचेष्टितम् ॥ १३५ ॥ तच्छ्रुत्वा भगवान्मूर्त्यो जगाम त्वेष्टुरालयम् ॥ ततः संपूजयामास तदा त्रेलोक्यप्रजितम् ॥ १३६ ॥ निर्दग्धुकामं रोपेण सान्त्वयामास पार्वति ॥ भास्वंतं निजया दीप्त्या निजगेहमुपागतम् ॥ क संज्ञेति च पृच्छन्तं कथयामास विश्वकृत् ॥ १३७ ॥ ॥ विश्वकर्मावाच ॥ ॥ आगतैव हि मे वेश्म भवता श्रूयतां वचः ॥ विख्यातं तेजसोऽऽद्यत्वं त इदं रूपं सुदुःसहम् ॥ १३८ ॥ असहन्ती ततः संज्ञा वने चरति वै तपः ॥ द्रक्ष्यसे ग्यद्य तव कांतं दिवस्पते ॥ १३९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ यतो हि भास्वतो रूपं प्रागासीत्परिमंडलम् ॥ ततस्तथेति तं प्राह त्वष्टारं भगवान्हरिः ॥ १४० ॥ विश्वकर्मा त्वनुज्ञातः शाकद्रीपे विवस्वता ॥ भूमिमारोप्य तत्तेजः शातनायोपचक्रमे ॥ १४१ ॥ अमताऽशेषजगतामधिभूतेन भास्वता ॥ समुद्रा द्रविणोपेताश्चुषुश्च समन्ततः ॥ १४२ ॥ अमता खलु देवेशि सचंद्रग्रहतारकम् ॥ अधोगति महाभागे बभूवाक्षितमाकुलम् ॥ १४३ ॥ विदि द्रश्मनिबद्धानि अधो जग्मुः सहस्रशः ॥ १४४ ॥ व्यशीर्यत महामेघा घोराराविराविणः ॥ भास्वद्रमणविभ्रांतभूम्याकाशमहीतलम् ॥ १४५ ॥ जगदाकुलमत्यर्थं तदाऽऽसीद्वरणिनि ॥ त्रेलोक्ये सकले देवि भ्रममाणे महर्षयः ॥ देवाश्च ब्रह्मणा सार्द्धं भास्वंतमभितुः पुनः ॥ १४६ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ आदिदेवोऽसि देवानां जातमेतत्स्वयं तव ॥ सर्गस्थित्यंतकालेषु त्रिधा भेदेन तिष्ठसि ॥ १४७ ॥ स्वस्ति तेऽस्तु जगन्नाथ धर्मवर्षहिमाकर ॥ इन्द्र आगम्य तं देवं लिख्यमानमथास्तवीत् ॥ जय देव जगत्स्वामिभ्य देव जगत्पते ॥ १४८ ॥ ऋषयश्च ततः सप्त वसिष्ठात्रिपुरोगमाः ॥ तुष्टुर्विविधैः स्तोत्रैः स्वस्ति स्वस्तीति वादिनः ॥ वेदोक्तिभिराग्न्याभिर्वालखिल्याश्च तुष्टुः ॥ १४९ ॥ ॥ वालखिल्या ऊचुः ॥ ॥ नमस्त ऋक्स्वरूपाय साम रूपाय ते नमः ॥ यजुःस्वरूपाय साम्नां धामन ते नमः ॥ १५० ॥ ॥ ज्ञानैकरूपदेहाय निर्धूततमसे नमः ॥ शुद्धज्योतिःस्वरूपाय त्रिमूर्त्यायाम चेतसाम् ॥ नमः सूर्यस्वरूपाय प्रकाशालक्ष्यरूपिणे ॥ १५१ ॥ ॥ भास्कराय नमस्तुभ्यं तथा दिनकृते नमः ॥ सर्वस्मै हेतवे चैव संध्याज्यो त्स्नाकृते नमः ॥ १५२ ॥ ॥ त्वं सर्वमेतद्भगवज्जगत् अमता त्वया ॥ अमत्याविश्वमखिलं ब्रह्मांडं सचराचरम् ॥ त्वंदंशुभिरिदं सर्वं स्पृष्टं वै

जायते शुचि ॥ १५७ ॥ क्रियते त्वत्करस्पर्शजलादीनां पवित्रता ॥ १५८ ॥ होमदानादिको धर्मो नोपकाराय जायते ॥ तात यावन्न संयोगि
जगदेतत्त्वदंशुभिः ॥ १५९ ॥ ऋचस्ते सकला ह्येतास्तथा यानि यजुषि च ॥ सकलानि च सामानि निपतन्ति त्वदंगतः ॥ १६० ॥ ऋच्यस्त्वं
जगन्नाथ त्वमेव च यजुर्मयः ॥ यतः साममयश्चैव ततो नाथ त्रयीमयः ॥ १६१ ॥ त्वमेव ब्रह्मणो रूपं परं चापरमेव च ॥ भूतान्भूतं तथा सृष्टम्
स्थूलं रूपेण संस्थितः ॥ १६२ ॥ निमेषकाष्टादिमयः कालरूपक्षणात्मकः ॥ प्रसीद स्वेच्छया रूपं स्वं तेजः शमनं कुरु ॥ त्वं देव जगतां
हेतोर्दुःखं सहसि दुःसहम् ॥ १६३ ॥ त्वं नाथ मोक्षिणां मोक्षो ध्येयस्त्वं ध्यायतां वरः ॥ त्वं गतिः सर्वभूतानां कर्मकाण्डनिवर्तिनाम् ॥ १६४ ॥
शं प्रजाभ्योऽस्तु देवेश शत्रोऽस्तु जगतां पते ॥ १६५ ॥ त्वं धाता विशृजसि विश्वमेक एव त्वं पाता स्थितिकरणाय संप्रवृत्तः ॥ त्वय्यंते
लयमखिलं प्रयाति चैतत्त्वतो न्यो न हि तपनास्ति सर्वदाता ॥ १६६ ॥ त्वं ब्रह्मा हरिहरसंज्ञितस्त्वमिन्द्रो वित्तेशः पितृपितरंभुवः समीरः ॥
सोमोऽग्निर्गगनमहाधरादिरूपः किं न त्वं सकलमनोरथप्रदाता ॥ १६७ ॥ यज्ञेस्त्वामनुदिनमात्मकर्मसक्ताः स्तुन्वन्तो विविधपदैर्दिवा यजन्ति ॥
ध्यायन्तः सविनयचेतसो भवन्तं योगस्थाः परमपदं प्रयाति यत्त्याः ॥ १६८ ॥ तपसि पचसि विश्वं पासि भस्मीकरोपि प्रकटयसि मयस्तेह्यं
दयस्यंशुर्गर्भः ॥ सृजसि कमलजन्मा पालयस्यच्युताख्यः क्षपयसि च युगांते रुद्ररूपस्त्वमेकः ॥ १६९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ लिखमान
स्ततो भानुं विश्वकर्मा प्रजापतिः ॥ उद्धृतपुलकः स्तोत्रमिदं चक्रे विवस्वतः ॥ १७० ॥ विवस्वते प्रणतजनानुकम्पिने महात्मने समजवसप्तस
प्तये ॥ सतेजसे कमलकुलालिवंधवे सदा तमःपटलपटावपादिने ॥ १७१ ॥ पावनातिशयसर्वचक्षुषे नैककामविषयप्रदायिने ॥ भासुराप्रलमयूख
भालिने सर्वभूतहितकारिणे नमः ॥ १७२ ॥ अजाय लोकत्रयभावनाय भूतात्मने गोपतये वृषाय ॥ नमो महाकाशणिकोक्तमाय सूर्याय वस्तुप्रभवा
याय ॥ १७३ ॥ विवस्वते ज्ञानभूतेऽन्तरात्मने जगत्प्रतिष्ठाय जगद्धितैपिणे ॥ स्वयंभुवे निर्मललोकचक्षुषे सरोत्तमायामिततेजसे नमः ॥ १७४ ॥
क्षणमुदयाचलभालिताहिः सुरगणगीतिगारिणीतः ॥ त्वगुत मयूखसहस्रवज्रगति विकासितपद्मनाभः ॥ १७५ ॥ तव तिमिरासवपानमद्वाहवति
विलोहितविग्रहता ॥ मिहिरविभासतया सुतरां त्रिभुवनभावनमात्रपरः ॥ १७६ ॥ रथमारुह्य समावयवं रुचिरविकलितदिव्यहयम् ॥ सततमखिले
भगवंधरसि जगद्धितवद्धरसः ॥ १७७ ॥ अमृतमयेन रसेन सप्तं विबुधपितनपि तर्पयसे ॥ अरिगणमुदन तेन तव प्रणतिमुपेत्य लिखामि वपुः ॥
॥ १७८ ॥ शुभसमवर्णमयं रचितं तव पदपांसुपवित्रतमम् ॥ नतजनवत्सल मां प्रणतं त्रिभुवनपावन पाहि रवे ॥ १७९ ॥ इति सकलजगत्प्रसूति
भूतं त्रिभुवनभावनधामहेतुमेकम् ॥ रविमखिलजगत्प्रदीपभूतं त्रिदशवरं प्रणतोऽस्मि देवदेवम् ॥ १८० ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ हाहाहृहृह गन्धर्वो
नारदस्तुवरस्तथा ॥ उपगातुं समारब्धा गांधर्वकुशला रविम् ॥ १८१ ॥ बहुजमध्यमगांधारमन्त्रयविशारदाः ॥ मूर्च्छनाभिश्च तानैश्च सुप्रयोगैः
सुखप्रदम् ॥ १८२ ॥ सप्तस्वरविनिर्वृत्तं यतित्रयविभूषितम् ॥ सप्तधातुसमायुक्तं पद्मजाति त्रिगुणाश्रयम् ॥ १८३ ॥ चतुर्गीतसमायुक्तं चतुर्वर्णसमु
त्थितम् ॥ चतुर्वर्णप्रतीकारं सतालंकारभूषितम् ॥ १८४ ॥ त्रिस्थानशुद्धं त्रिलयं सम्यक्कालव्यवस्थितम् ॥ चित्ते चित्ते च नृत्ये च रसेषु लयसंयु
तम् ॥ १८५ ॥ चतुर्विंशद्गुणैर्युक्तं जगुर्गीतं च गायनाः ॥ विश्वार्ची च घृताची च उर्वश्यथ तिलोत्तमा ॥ १८६ ॥ मेनका सहजन्त्या च रंभा
चाप्सरसां वरा ॥ चतुर्विधपदं तालं त्रिप्रकारं लयत्रयम् ॥ १८७ ॥ यतित्रयं तथाऽऽतोद्यं नाट्यं चैव चतुर्विधम् ॥ ननृतुर्जगतामीशो
लिख्यमाने विभावसौ ॥ १८८ ॥ भावान्भावविशारद्यः कुर्वन्त्यो विविधवद्भूतं ॥ देवदुन्दुभयः शंखाः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १८९ ॥ अनाहता
महादेवि नेदिरे घननिस्वनाः ॥ गायद्भिश्चैव गंधर्वैर्वृत्यद्भिश्चाप्सरोगणैः ॥ १९० ॥ अवाद्यंत ततस्तत्र वेणुवीणादिद्वयैराः ॥ पणवाः पुष्कराश्चैव
मृदंगपटहानकाः ॥ १९१ ॥ तूर्यवादित्रयोपैश्च सर्वं कोलाहलीकृतम् ॥ ततः कृतांजलिपुटा भक्तिनम्रात्मभूतयः ॥ १९२ ॥ ततः कलकले तस्मि
न्सर्वदेवसमागमे ॥ संवत्सरं भ्रमस्थस्य विश्वकर्मा रवेस्ततः ॥ १९३ ॥ तेजसः शातनं चक्रे स्तूयमानस्य देवतैः ॥ देवं चक्रे समारोप्य
भ्रामयामास सूत्रधरं ॥ १९४ ॥ मृत्पिण्डवत्कुलालस्य संस्पृशन्धुरधारया ॥ पतंगस्य स्तवं कुर्वन्विश्वकर्मा दिवस्पतेः ॥ १९५ ॥ तेजसः षोडशं भागं
मण्डलस्यधारयत् ॥ शातितं तस्य तत्तेजो यावत्पादौ वरानने ॥ १९६ ॥ यत्तस्य ऋद्धयं तेजस्तन्प्रभासेऽपतत्प्रिये ॥ यजुर्मयेन देवेश भाविता
द्यौर्महाप्रभोः ॥ १९७ ॥ स्वर्गं साममयेनापि भूधुवःस्वरिति स्थितम् ॥ ततस्तेस्तेजसो भागेर्दशभिः पंचभिस्तथा ॥ १९८ ॥ तेन वै निर्मितं चक्रे
विष्णोः शूलं हरस्य च ॥ महाप्रभं महाकायं शिविका धनदस्य च ॥ १९९ ॥ दण्डः प्रेतपतेः शक्तिर्देवसेनापतेस्तथा ॥ अन्येषां च सुराणां च
अस्त्राण्युक्तानि यानि वै ॥ २०० ॥ यक्षविद्याधराणां च तानि चक्रे स विश्वकृत् ॥ ततः षोडशं भागं विभक्तिं भगवान्रविः ॥ तत्तेजो रविभा
गश्च खस्थो विचरति प्रिये ॥ २०१ ॥ इति शातिततेजाः स श्वनुरेणातिशोभनम् ॥ वपुर्धर मातुङः पुष्पवाणमनोरमम् ॥ २०२ ॥ ततः सुरूप
धृग्भातुरुत्तरानगमत्कुर्वन् ॥ ददशे तत्र संज्ञां तु वडयारूपधारिणीम् ॥ २०३ ॥ अपापां सर्वभूतानां तपसा नियमेन च ॥ सा च दृष्टा तमायातं
परपुंसो विशंकया ॥ जनाय संमुखं तस्य अश्वरूपधरस्य च ॥ २०४ ॥ ततश्च नासिकायोगे तयोस्तत्र समेतयोः ॥ नासत्यदसौ तनयावधक्त्रो विनि
र्गता ॥ २०५ ॥ रेतसोन्ते च रेवन्तः खड्गी छत्री तनुवभूत ॥ पितृर्द्यौत्तमं सोऽथ जातमात्रः पलायत ॥ २०६ ॥ स तस्मिन्सकृदाहूतस्तमश्च नैव
मुंचति ॥ ततोर्केण समादिष्टौ दंडनायकपिंगलौ ॥ २०७ ॥ अश्वं प्रत्यानयध्वं मे मा बलाच्छिद्रतोऽस्य तु ॥ पार्थस्थौ तिष्ठतस्तस्य अश्वच्छिद्राभि
काक्षिणौ ॥ २०८ ॥ न चच्छिद्रं लभेते तौ तस्याद्यापि महात्मनः ॥ अग्रे गच्छति रेवंते पृष्ठगौ दण्डपिंगलौ ॥ २०९ ॥ उत्तरेभ्यः कुरुभ्यस्तु निर्गतौ
वेगवत्तरो ॥ दक्षिणं भारतं प्राप्ता यत्र शत्रु प्रभासिकम् ॥ २१० ॥ अत्यर्थं वेगखिन्नौ तौ स च रेवंतकोऽपि हि ॥ प्रस्विन्नगात्रः सोच्छ्वासो रेवंतस्तत्र
संस्थितः ॥ २११ ॥ मुहूर्तेन समाक्रान्तं लक्ष्योजनमंडलम् ॥ उत्तरादक्षिणं देवि रेवंतेन महात्मना ॥ २१२ ॥ स्विन्नगात्रस्ततो देवि प्रभासे सम
वस्थितः ॥ दण्डपिंगलसंयुक्तो ह्यश्वारूढः स तिष्ठति ॥ २१३ ॥ सावित्र्या नैर्ऋते भागे नातिदूरे व्यवस्थितः ॥ राज्ञीपुत्रो यतो देवि राजा भट्टारक
स्ततः ॥ २१४ ॥ लोके रुयार्तिं समायाति राजभट्टारकेति च ॥ गुह्यभट्टारकत्वे च रेवंतो विनियोजितः ॥ २१५ ॥ एवमभ्येत्याह ततो भगवांश्चो
क्तापनः ॥ त्वमप्यशेषलोकस्य पूज्यो वत्स भविष्यसि ॥ २१६ ॥ अरण्ये च महादेवे वैरिदस्युभयेषु च ॥ त्वां स्मरिष्यन्ति ये मर्त्या मोक्षयन्ते ते
महापदः ॥ २१७ ॥ क्षेममृद्धिं सुखं राज्यमारोग्यं कीर्तिमुन्नतिम् ॥ नराणामतिदुष्टस्त्वं पूजितः संप्रदास्यसि ॥ २१८ ॥ अभिनो देवभिपजौ कृतौ
पित्रा महात्मना ॥ धर्मदक्षिणमभासौ समो मित्रे तथाऽहिते ॥ २१९ ॥ ततो नियोगं तं चास्य चकार तिमिराःपहः ॥ यमुनां च नदीं चक्रे
कलिन्दान्तरवाहिनीम् ॥ २२० ॥ जायासंज्ञासुतस्यापि सार्वणिस्तु महायशाः ॥ भाव्यः सोनागते काले मनुः सार्वणिकोऽहम् ॥ २२१ ॥ मेरुपृष्ठे
तपो घोरनद्यापि चरति प्रभुः ॥ आता शनैश्चरस्तस्य ग्रहोऽभूच्च प्रिये ध्रुवम् ॥ २२२ ॥ एवं तेभ्यो वरान्दत्त्वा रेवंतस्यापि भास्करः ॥ पुनर्नाम

नेरुक्तं स र्वेत्स्याकरोत्प्रभुः ॥२२३॥ एवं गच्छत्यसौ यस्मात्संज्ञायाः शांतिदः सुतः ॥ अश्वानामाधिपत्ये तु भातुना च नियोजितः ॥२२४॥
 क्षेणेण गच्छतेऽध्वानं यस्तु पूजयते पथि ॥ सुखप्रसाद्यो मर्त्यानां सदा च वरवर्णिनि ॥२२५॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
 संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये राजभट्टारकोत्पत्तिवर्णननामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ॥ ईश्वर
 उवाच ॥ ॥ या संज्ञा सा स्मृता राज्ञी छाया या सा तु निक्षुभा ॥ राज्ञी दीप्तौ स्मृतो धातू राजा राजति यः सदा ॥ १ ॥ अधिकं सर्वभूते
 भ्यस्तस्माद्राजा स उच्यते ॥ राजपत्नी तु सा यस्मात्तस्माद्राज्ञी प्रकीर्तिता ॥ २ ॥ क्षुभः संचलने धातुर्निश्चला तेन निक्षुभा ॥ भवति ह्यथवा
 यस्मात्स्वांगीयाः क्षुद्रिर्वाजिताः ॥ ३ ॥ छाया तां विशते दिव्या स्मृता सा तेन निक्षुभा ॥ सांप्रतं वर्तते योऽयं मनुर्लोके महामते ॥ ४ ॥ तस्या
 न्ववाये जातस्तु शंखचक्रगदाधरः ॥ यमस्तु मात्रा संशतो हीनपादो धरातले ॥ ५ ॥ प्रभासक्षेत्रमासाद्य चचार विपुलं तपः ॥ वर्षाणामयुतं
 साग्रं लिंगं पूजितवान्प्रिये ॥ ६ ॥ तुष्टश्चाहं ततस्तस्य वराणां च शतं ददौ ॥ अद्यापि तत्र देवेशि यमेश्वरमिति श्रुतम् ॥ यमद्वितीयायां दृष्ट्वा
 यमलोकं न पश्यति ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये यमेश्वरो
 उत्पत्तिवर्णननाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ यदा भ्रमिस्थः सविता तक्षितः क्षुरधारया ॥ अशुरेण महादेव
 जामाता प्रीतिपूर्वकम् ॥ १ ॥ तत्तेजः शांतिं भूरि प्रभासे यत्पपात वै ॥ तदभूर्किं तदा देव प्रभासात्कथयस्व मे ॥ २ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
 शृणु देवि प्रक्षयामि सूर्यमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ यच्छ्रुत्वा मानवो भक्त्या मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ३ ॥ देहावतारो देवस्य प्रभासेऽर्कस्थलस्य च ॥ पुराणा
 ख्यानभाषसे तत्र देवि यशस्विनि ॥ ४ ॥ शांकरूपे महादेवि भ्रमिस्थस्य तदा खेः ॥ वर्षाणां तु शतं साग्रं तक्षयमाणे विभावसौ ॥ ५ ॥ यदाद्य
 भागजं तेजस्तत्प्रभासेऽपतत्प्रिये ॥ पतितं तत्र तत्तेजः स्थलाकारं व्यजायत ॥ ६ ॥ जातुनदमयं देवि तत्पूर्वमभवत्क्षितौ ॥ तिप्येमाहात्म्य
 योगेन शैलीभूतं च सांप्रतम् ॥ ७ ॥ तत्र चार्कमयं रूपं कृत्वा देवो दिवाकरः ॥ उत्पन्नः सर्वभूतानां हिताय धरणीतले ॥ ८ ॥ हिरण्यगर्भनामेति
 कृते सूर्येति कीर्तितम् ॥ जेतायां सवितानाम् द्वारे भास्करः स्मृतः ॥ ९ ॥ कलौ चार्कस्थलोनाम त्रिषु लोकेषु कीर्तितः ॥ अवतीर्णमिदं देवि
 स्वयमेव प्रतिष्ठितम् ॥ १० ॥ यदा त्वारोचिषो देवि द्वितीयोऽभून्मनुः पुरा ॥ तस्मिन्कालेऽवतीर्णोऽसौ देवस्तत्र दिवाकरः ॥ ११ ॥ भक्तिमुक्ति
 प्रदो देवि व्याधिदुःखदिनाराकृत् ॥ तस्य तेजोद्भवैर्यासं रेणुभिः पञ्चयोजनम् ॥ १२ ॥ दक्षिणोत्तरतो देवि पञ्चपूर्वापरण तु ॥ उत्तरेण
 समुद्रस्य यावन्माहेऽक्षरी नदी ॥ १३ ॥ न्यकुम्भत्याश्वापरतो यावदेव कृतस्मरम् ॥ एतद्व्याप्तं महादेवि तत्तेजोरेणुभिः शुभैः ॥ १४ ॥
 तस्य सूक्ष्मा प्रभा या तु आदितेजोविनिःसृता ॥ तया व्याप्तं महादेवि यावद्वादशयोजनम् ॥ १५ ॥ उत्तरे भास्करमुता दक्षिणे
 सरितां पतिः ॥ पूर्वपश्चिमतो देवि रुक्मिणीद्वितयं स्मृतम् ॥ १६ ॥ एतस्मिन्नन्तरे देवि सौरं तेजः प्रसर्पितम् ॥ तेन पावित्र्य
 मानीतं क्षेत्रं द्वादशयोजनम् ॥ १७ ॥ तस्य मध्यस्य यन्मध्यं तद्गहं मम सुन्दरि ॥ तेजोमण्डलमध्यस्थं मम स्थानं महेश्वरि ॥ १८ ॥
 चक्षुर्मण्डलमध्ये तु यथा देवि कनीनिका ॥ पूर्वपश्चिमतो देवि गोमुखादाऽऽधमेधिकम् ॥ १९ ॥ दक्षिणोत्तरतो देवि समुद्रात्कोरवेश्वरीम् ॥ एत
 स्मिन्नन्तरे क्षेत्रे क्षेत्रज्ञोऽहं वरानने ॥ २० ॥ यस्मादर्कस्य तेजोभिर्भासितं मम तद्गहम् ॥ तस्मात्प्रभासनामेति कल्पेऽस्मिन्प्रथितं प्रिये ॥ २१ ॥
 तत्र पश्यति यः सूर्यमर्करूपं नरोत्तमः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः सूर्यलोके महीयते ॥ २२ ॥ स स्नातः सर्वतीर्थेषु तेन चेष्टं महामतेः ॥ सर्वदानानि
 दत्तानि पूर्वजास्तेन तोषिताः ॥ २३ ॥ अर्करूपी यतः सूर्यस्तत्र जातो महीतले ॥ तस्मात्प्राज्यः सदा चार्को भोजनेऽत्र न संशयः ॥ २४ ॥
 यो दृष्टार्कस्थलं मर्त्यश्चार्कपत्रेण भुञ्जति ॥ गोमांसभक्षणं तेन कृतं भवति भामिनि ॥ २५ ॥ भक्षितो भास्करस्तेन स कुष्ठो जायते नरः ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन चार्कपत्राणि वर्जयेत् ॥ २६ ॥ यात्रायां प्रथमं देवि दृष्टो येनार्कभास्करः ॥ तं दृष्ट्वा महिषीं दद्याद्वाह्मणाय विपश्चिते ॥
 ॥ २७ ॥ ताम्रवर्णं रक्तवर्णं ततस्तुष्यति भास्करः ॥ तस्य चैव तु सानिध्ये वह्निकोणे व्यवस्थितम् ॥ २८ ॥ नातिदूरे महाभागे सिद्धेश्वरमिति
 स्मृतम् ॥ सर्वसिद्धिप्रदं देवि लिंगं त्रैलोक्यपूजितम् ॥ २९ ॥ जैगीपव्येश्वरनाम पूर्वं कृतपुण्येऽभवत् ॥ कलौ सिद्धेश्वरमिति प्रसिद्धिमगमत्प्रिये
 ॥ ३० ॥ तं दृष्ट्वा मनुजो देवि सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ तत्रैव देवदेवेशि नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ ३१ ॥ सूर्यदक्षिणैर्ऋते पातालविवरं प्रिये ॥ मंदेहा
 राससा यत्र तथा शालकटंकटाः ॥ ३२ ॥ सूर्यस्य तेजसा दग्धाः पातालमगमन्पुरा ॥ कलौ तद्वारमेवास्ति न पाताले नतिः प्रिये ॥ ३३ ॥ योगि
 न्यस्तत्र रक्षति ब्राह्मणा मातरस्तथा ॥ माघे कृष्णचतुर्दश्यां रात्रौ मातृगणान्प्रजेत् ॥ बलिपुष्पोपहारैश्च ततः सिद्धिर्भविष्यति ॥ ३४ ॥ इति
 हि सकलवर्मभावहेतोर्हरकमलासनविष्णुसस्तुतस्य ॥ तनुपरिलिखनं निशम्य भानोर्त्रजति दिवाकरलोकमायुषोऽने ॥ ३५ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण
 एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये प्रभासपवित्रनामकरणार्कस्थलोत्पत्तिवर्णननाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥
 ॥ १३ ॥ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ यदेतद्भवता प्रोक्तं माहात्म्यं सूर्यदेवतम् ॥ तन्मे विस्तरतो ब्रूहि देवदेव जगत्पते ॥ १ ॥ कथमर्कस्थलो
 भूतः प्रभासक्षेत्रपूषणः ॥ पूजनीयो महादेवः सम्यग्मात्राफलेप्सुभिः ॥ २ ॥ के मंत्राः किं विधानं तु केषु पर्वेषु पूजयेत् ॥ जैगीपव्येश्वरो भूत्वा ह्यथ
 त्सिद्धेश्वरः कथम् ॥ तन्मे कथय देवेश विस्तरात्सर्वमेव हि ॥ ३ ॥ पाताले विवरं तत्र योगिन्यस्तत्र किं पुरा ॥ तथा मातृगणश्चैव कथमेतदभूत्पुरा
 ॥ ४ ॥ एतत्सर्वमशेषेण दद्यां कृत्वा जगत्पते ॥ ममाचक्ष्व विरूपाक्ष यद्यहं ते प्रिया हर ॥ ५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ साधु पृष्टं त्वया देवि
 ज्ञानविशारदः ॥ ७ ॥ पुनः शतकलाकस्य जैगीपव्य इति श्रुतः ॥ प्रभासक्षेत्रमासाद्य स चके दुश्चरं तपः ॥ ८ ॥ अतिष्ठद्वायुभक्षश्च वर्षाणां
 समपद्यत् ॥ १० ॥ पूर्वं करुपे स्वयं भूतं महोदयमिति श्रुतम् ॥ स लिंगं देवदेवस्य प्रतिष्ठाप्यार्चयन्नपि ॥ ११ ॥ भस्मशायी भस्मदिग्घो वृत्त
 गीतेरतोषयत् ॥ जपेन वृषनादेशं तपसा भावितः शुचिः ॥ १२ ॥ तमेवं तोषयाणं तु भक्त्या परमया युतम् ॥ भगवांश्च तमभ्येत्य इदं
 वचनमब्रवीत् ॥ १३ ॥ जैगीपव्य महाबुद्धे पश्य मां दिव्यचक्षुषा ॥ तुष्टोऽस्मि वरदश्चाहं ब्रूहि यत्ते मनोगतम् ॥ १४ ॥ स एवमुक्तो देवेन
 ज्ञानयोगं हि मे देहि यः संसारानिहन्तनम् ॥ १५ ॥ भगवन्नान्यदिच्छामि योगात्परतरं हितम् ॥ त्वयि भक्तिश्च नित्यं मे देव्यां स्कन्दे गगेश्वरे ॥
 ॥ १७ ॥ न च व्याधिभयं भूयात्र च तेजोऽपमानता ॥ अनुत्सेकं तथा क्षातिं दमं शममथापि च ॥ १८ ॥ एतान्वरान्महादेव त्वदिच्छामि
 त्रिलोचन ॥ १९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अजरश्चापरश्चैव सर्वशोकविर्वाजितः ॥ महायोगी महावीर्यो योगेश्वर्यसमन्वितः ॥ २० ॥ प्रभा

वाचास्य क्षेत्रस्य गृहस्य मम शाश्वतम् ॥ योगाष्टगुणैश्चर्यं प्राप्स्यसे परमं महत् ॥ २१ ॥ भविष्यसि मुनिश्रेष्ठ योगाचार्यः सुविश्रुतः ॥ २२ ॥
यश्चेदं त्वत्कृतं लिंगं नियमेनार्चयिष्यति ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो योगं दिव्यमत्राप्यति ॥ २३ ॥ जैगीपव्यगुहां चेमां प्राप्य योगं करोति यः ॥
स सत्परात्राद्युक्तात्मा संसारं संतरिष्यति ॥ २४ ॥ मासेन पूर्वजातिं च जन्मातीतं च वेत्स्यति ॥ एकरात्रात्तुं शुद्धां द्वाभ्यां तारयते पितृन् ॥
त्रिरात्रेण व्यतीतेन त्वपरान्सत तारयेत् ॥ २५ ॥ पुनश्च तव विप्रे अजेयत्वं च योगिभिः ॥ इच्छतो दर्शनं चैव भविष्यति च ते मम ॥ २६ ॥
इति देवो वरान्दत्त्वा तत्रैवांतरधीयत ॥ एतत्कृतपुण्ये वृत्तं तव देवि प्रभाषितम् ॥ २७ ॥ त्रेतायुगे महादेवि द्वापरेऽपि तथैव च ॥ कलियुगप्रवेशे तु
वालिखिल्या महर्षयः ॥ २८ ॥ अस्मिन्पाभासिके क्षेत्रे सूर्यस्थलसमीपतः ॥ आराधयंतो देवेशं गुह्यमध्यनिवासिनम् ॥ २९ ॥ अष्टाशीतिसह
स्राणि ऋषयश्चोर्द्ध्वरेतसः ॥ वर्षायुतं तपस्तप्त्वा सिद्धिं जग्मुस्तदात्मिकाम् ॥ ३० ॥ ततः सिद्धेश्वरं लिंगं कलौ ख्यातं वरानने ॥ यदा सोमेन संयुक्ता
कृष्णा शिवचतुर्दशी ॥ तदैव तस्य देवस्य दर्शनं देवि दुर्लभम् ॥ ३१ ॥ ब्रह्मांडं सकलं दत्त्वा यत्पुण्यमुपजायते ॥ तत्पुण्यं लभते देवि सिद्धलिं
गस्य पूजनात् ॥ ३२ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सिद्धेश्वरो
त्पत्तिवर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्याग्रेये तु देवेशि अरुणेन प्रतिष्ठितम् ॥ धनुषां च त्रये तत्र
सिद्धलिंगसमीपतः ॥ १॥ सूर्यसारथिना तत्र लिंगं देवि प्रतिष्ठितम् ॥ कलौ पापहं नाम दर्शनात्पापनाशनम् ॥ २ ॥ चैत्रमासत्रयोदश्यां शुद्धायां
वरवर्णिनि ॥ पूजयेद्विधिवद्भक्त्या पौंडरीकफलं लभेत् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे
प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पापनाशानोत्पत्तिवर्णनं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ पातालविवरस्यापि माहात्म्यं शृणु
संप्रतम् ॥ पूर्वपृष्ठं महादेवि ब्रह्मणा विश्वकर्मणा ॥ १ ॥ तमोभावे समुत्पन्ने जातास्तत्रैव राक्षसाः ॥ सूर्यस्य द्वेपिणः सर्वे ह्यसंख्याता महाबलाः ॥
॥ २ ॥ ते तु दृष्ट्वा महात्मानं समुद्यंतं दिवाकरम् ॥ ते धूम्रप्रमुखाः सर्वे जहसुः सूर्यमंजसा ॥ ३ ॥ अस्माकमंतकः कौड्यं विद्यते पापकर्मकृत् ॥
इत्युचुर्विनिधा वाचः सूर्यस्याग्रे स्थितास्तदा ॥ ४ ॥ इति श्रुत्वा तदा देवः क्रोधप्रस्फुरिताधरः ॥ राक्षसानां वचश्चैव भक्ष्यमाणो दिवाकरः ॥ ५ ॥
ततः क्रोधाभिभूतेन चक्षुषा चावलोकयत् ॥ स क्रूररक्षःक्षयकृतिमिरिद्रिप्रेसरी ॥ ६ ॥ महांशुमान्खगः सूर्यस्तद्दिनाशमचितयत् ॥ अजाननं
ततश्छिद्रं राक्षसानां दिवस्वपतिः ॥ ७ ॥ स धर्मविच्युतान्दृष्ट्वा पापोपहतचेतसः ॥ एवं संचिंत्य भगवान्दध्यौ ध्यानं प्रभाकरः ॥ ८ ॥ अजानंस्ते
जसा अस्तं त्रेलोक्यं रजनीचरैः ॥ ततस्ते भानुना दृष्टाः क्रोधाध्मातेन चक्षुषा ॥ ९ ॥ निपेतुरंवरभ्रष्टाः क्षीणपुण्या इव ग्रहाः ॥ राक्षसैर्वेष्टितो
धूम्रो निपतच्छुभेऽवरात् ॥ १० ॥ अर्द्धपक्वं यथा तालफलं कपिभिरावृतम् ॥ यदृच्छया निपेतुस्ते यंत्रमुक्ता यथोपलाः ॥ ११ ॥ ततो वायु
वशाद्दृष्ट्वा भित्त्वा भूमिं रसातलम् ॥ जग्मुस्ते क्षेत्रमासाद्य प्रभासं वरवर्णिनि ॥ १२ ॥ यत्र चार्कस्थलो देवः सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ तत्सात्रिष्यस्थितं
देवि पातालविवरं महत् ॥ १३ ॥ अन्यानि कोटिशः संति तानि लुप्तानि भामिनि ॥ कृतस्मरात्समारभ्य यावदार्कस्थलो रविः ॥ १४ ॥ देवमां
तुर्वरं प्राप्य सिद्धयोऽष्टौ व्यवस्थिताः ॥ एतस्मिन्नंतरे देवि सूर्यक्षेत्रमुदाहृतम् ॥ १५ ॥ सूर्यस्य तेजसो देवि मध्यभागं हि तत्सृजतम् ॥ सर्वं हेममयं
देवि नापुण्यस्तत्र वीक्षते ॥ १६ ॥ विवराणां शतं चैकं स्पर्शाश्चैव तु कोटिशः ॥ तत्र संति महादेवि सिद्धेशस्तु प्ररक्षति ॥ १७ ॥ इदं क्षेत्रं महादेवि
प्रियं सूर्यस्य सर्वदा ॥ सूर्यपर्वणि संप्राप्ते कुरुक्षेत्राधिकं प्रिये ॥ १८ ॥ ब्राह्मी चैव हिरण्या च संगमश्च महोदधेः ॥ एतच्चिसंगमं देवि कोटितीर्थं
फलप्रदम् ॥ १९ ॥ देवमाता च तत्रैव मंकीशस्तत्र तिष्ठति ॥ नागस्थानं नगस्थानं तत्रैव समुदाहृतम् ॥ २० ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तमर्कस्थलम्
होदयम् ॥ राक्षसानां च संपाताद्भूच्च विवरं यथा ॥ २१ ॥ अन्यानि तत्र देवेशि लुप्तानि विवराणि वै ॥ एवं तु प्रकटं तत्र दृश्यतेऽद्यापि भामिनि
॥ २२ ॥ श्रीमुखं नाम तद्धारं रक्षते मातृभिः प्रिये ॥ वर्षमेकं चतुर्दश्यां नियमाद्यस्तु पूजयेत् ॥ २३ ॥ तत्र मातृगणान्देवि सुनंदाद्यान्विधानतः ॥
पशुपुष्पोपहारेश्च धूपदीपैस्तथोत्तमैः ॥ विप्राणां भोजनैर्देवि तस्य सिद्धिर्भविष्यति ॥ २४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तत्रार्कस्थलसंनिधौ ॥ पूजये
न्मातरः सर्वा यदीच्छेत्सिद्धिभात्मनः ॥ २५ ॥ एतास्तु मातरो देवि सुनंदागणनामतः ॥ ख्यातिं याति प्रभासे तु क्षेत्रेऽस्मिन्वरवर्णिनि ॥ २६ ॥
एतत्संक्षेपतः प्रोक्तं पातालोत्तरमध्यतः ॥ तच्छ्रुत्वा सुच्यते देवि सर्वापद्भ्यो नरोत्तमः ॥ २७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्येर्कस्थलमाहात्म्ये पातालविवरसुनंदादिमातृगणोत्पत्तिवर्णनं नाम पौडशोऽध्यायः ॥
॥ १६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथ पूजाविधानं ते कथयामि यशस्विनि ॥ अर्कस्थलस्य देवस्य यथा पूज्यो नरोत्तमः ॥ १॥
सर्वपापमेव देवानामादिरादित्य उच्यते ॥ आदिकर्ता त्वसौ यस्मादादित्यस्तेन चोच्यते ॥ २ ॥ नादित्येन विना रात्रिर्न दिवा न च तर्पणम् ॥ न
धर्मो वै न चाधर्मो न संतिष्ठेच्चराचरम् ॥ ३ ॥ आदित्यः पालयेत्सर्वमादित्यः सृजते सदा ॥ आदित्यः संहरेत्सर्वं तस्मादेव त्रयीमयः ॥ ४ ॥ आरा
धनविधिं तस्य भास्करस्य माहात्मनः ॥ कथयामि महादेवि वेदोक्तैर्मंत्रविस्तरेः ॥ तं शृणुष्व वरारोहे सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ५ ॥ मूर्तिस्थः पूज्यते
येन विधानेन महेश्वरि ॥ द्वादशात्मा यथा सूर्यस्तत्ते वक्ष्याम्यशेषतः ॥ ६ ॥ मुखशुद्धिं च कृत्वाऽऽदौ स्नानं कृत्वा विशेषतः ॥ वस्त्रशुद्धिं देहं
शुद्धिं कृत्वा सूर्यं स्पृशेत्ततः ॥ ७ ॥ दन्तकाष्ठविधानं तु प्रथमं कथयामि ते ॥ मधूके पुत्रलाभः स्यादर्कं नेत्रमुखं प्रिये ॥ ८ ॥ वक्रं त्वं वै वदया
च बृहत्या दुर्जनाञ्जयेत् ॥ ऐश्वर्यं च भवेद्भिल्ले खदिरं च न संशयः ॥ ९ ॥ रोगक्षयः कदम्बे तु अर्थलाभोऽतिमुक्तके ॥ गुरुतां याति सर्वत्र
आटर्कषकसंभवेः ॥ १० ॥ जातिप्रधानतां जातावश्चतुर्थो यच्छते यशः ॥ अग्र्यं प्राप्नोति निखिलां शिरीषस्य निषेवणात् ॥ ११ ॥ प्रियं तु सर्वं
मानस्य सौभाग्यं परमं भवेत् ॥ अभीप्सितार्थसिद्धिः स्यान्नित्यं पुष्पनिषेवणात् ॥ १२ ॥ न पादितं समश्रीयादंतकाष्ठं न सव्रणम् ॥ न चोर्द्ध्वशुष्कं
वक्रं वा नैव च त्वग्विवर्जितम् ॥ १३ ॥ वितस्तिमात्रमश्रीयादीपं ह्रस्वं च वर्जयेत् ॥ उदङ्मुखो वा प्राङ्मुखः सुखासीनोऽथ वाग्यतः ॥
॥ १४ ॥ कामं यथेष्टं हृदये कृत्वा समभिमन्य च ॥ मंत्रेणानेन मतिमानश्रीयादन्तधावनम् ॥ १५ ॥ वरं दत्त्वाऽभिजानासि कामं चैव वन
स्पते ॥ सिद्धिं प्रयच्छ मे नित्यं दन्तकाष्ठं नमोऽस्तु ते ॥ १६ ॥ जीनवारान्परिजयेवं भक्षयेदंतधावनम् ॥ पश्चात्प्राशय तत्काष्ठं शुचौ देशे
विनिक्षिपेत् ॥ १७ ॥ दंतकाष्ठेन देवेशि न जिह्वां परिमार्जयेत् ॥ पृथक्पृथक्ता कार्यं यदीच्छेद्भिषुलं यशः ॥ १८ ॥ अंगुल्या दंतकाष्ठं च
प्रत्यक्षं लवणं च यत् ॥ मृत्तिकाभक्षणं चैव तुल्यं गोमांसभक्षणेः ॥ १९ ॥ मुखे पशुपिते नित्यं भवत्यप्रयतो द्विजः ॥ तस्माच्छुष्कमथाद्रं वा भक्ष
येदंतधावनम् ॥ २० ॥ वर्जिते दिवसे चैव गंडुपाश्चैव पौडशं ॥ तत्तत्पद्मसुगन्धैर्वा मुखशुद्धिं च कारयेत् ॥ २१ ॥ मुखशुद्धिमकृत्वा यो भास्करं
स्पृशति द्विजः ॥ त्रीणि वर्षसहस्राणि स कुप्पी जायते नरः ॥ २२ ॥ एवं ब्रह्मादि संशोध्य ततः स्नानं समाचरेत् ॥ शुचौ मनोरमे स्थाने

संख्यालेखेन मृत्तिकाम् ॥ २३ ॥ सांनुस्वारोकारयुतो हकारः फट्समन्वितः ॥ अनेनास्त्रेण संगृह्य स्नानं तत्र समाचरेत् ॥ २४ ॥ भागत्रयं तु
संगृह्य तृणपापाणवर्जितम् ॥ एकमस्त्रेण चालभ्य तथान्यं भास्करेण तु ॥ २५ ॥ अंगैश्चैव तृतीयं तु अभिमन्त्र्य सकृत्सकृत् ॥ जप्त्वास्त्रेण क्षिपे
द्बिभ्रु निर्विघ्नं तु जलं भवेत् ॥ २६ ॥ सूर्यतीर्थ द्वितीयेन तृतीयेन सकृत्सकृत् ॥ गुंथयित्वा ततः स्नायाद्वितीयेन मानवः ॥ २७ ॥ तृथंशं
निनादेन ध्यात्वा देवं दिवाकरम् ॥ स्नात्वा राजोपचारेण पुनराचम्य यत्नतः ॥ २८ ॥ स्नानं कृत्वा ततो देवि मंत्रराजेन संयुतम् ॥ हरेर्को विंदु
लक्ष्मीश्च तथाऽन्यो दीर्घया सह ॥ २९ ॥ मात्रया रेफसंयुक्तो हकारो विंदुना सह ॥ सकारः सविसर्गस्तु मंत्रराजोऽयमुच्यते ॥ ३० ॥ ततस्तु
तर्पयेन्मंत्रान्सर्वास्तास्तु कराग्रजैः ॥ तुलनादूर्ध्वतो देवान्सव्येन च मुनीस्तथा ॥ पितृंश्चैवापसव्येन हृद्भजेन प्रार्पयेत् ॥ ३१ ॥ यद्गीतं प्रवरं
लोके अक्षराणां मनीषिभिः ॥ एकोनविंशं मात्राया अक्षरं तत्प्रकीर्तितम् ॥ ३२ ॥ एवं स्नात्वा विधानेन संध्यां वंदेद्विधानतः ॥ ततो विद्रा
न्क्षिपेत्पश्चाद्भास्करायोदकांजलिम् ॥ ३३ ॥ जपेच्च त्र्यक्षरं मंत्रं पण्मुखं च यहच्छया ॥ मंत्रराजेति यः पूर्वं तवाख्यातो मया प्रिये ॥ ३४ ॥
पश्चात्तीर्थेन मंत्रास्तु संहत्य हृदये न्यसेत् ॥ मंत्रैरात्मानमेकत्र कृत्वा चार्चं प्रदापयेत् ॥ ३५ ॥ रक्तचंदनगंधैस्तु शुचिःस्नातो महीतले ॥ कृत्वा
मंडलकं वृत्तमेकचित्तो व्यवस्थितः ॥ ३६ ॥ गृहीत्वा करवीराणि ताप्रे संस्थाप्य भाजने ॥ तिलतंदुलसंयुक्तं कुशगन्धोदकेन तु ॥ ३७ ॥ रक्तचंदन
धूपेन युक्तमर्घ्योपसाधितम् ॥ कृत्वा शिरसि तत्पात्रं जानुभ्यामवर्तिनः ॥ ३८ ॥ मूलमंत्रेण संयुक्तमर्घ्यं दद्याच्च भानवे ॥ मुच्यते सर्वपापेस्तु यो
होवं विनिवेदयेत् ॥ ३९ ॥ यद्युगादिसहस्रेण व्यतीपातशतेन च ॥ अयनानां सहस्रेण यत्फलं ज्येष्ठपुष्करे ॥ तत्फलं समवाप्नोति सूर्यायार्घ्यं
निवेदने ॥ ४० ॥ दीक्षामंत्रविहीनोऽपि भक्त्या संवत्सरेण तु ॥ फलमर्घेण वै देवि लभते नात्र संशयः ॥ ४१ ॥ यः पुनर्दीक्षितो विद्रान्क्षिपिनार्घ्यं
निवेदयेत् ॥ नासौ संभवते भूमौ प्रलयं याति भास्करे ॥ ४२ ॥ इह जन्मनि सोभाग्यमायुरारोग्यसंपदम् ॥ अचिराल्लभते देवि सभार्यः
सुखभाजनम् ॥ ४३ ॥ एवं स्नानविधिः प्रोक्तः सौरः संक्षेपतस्तव ॥ हिताय मानवेन्द्राणां सर्वपापप्रणाशनः ॥ ४४ ॥ अथवा वेदमार्गेण
कुर्यात्स्नानं द्विजोत्तमः ॥ यथेवं मन्त्रविस्तारे ह्यशक्तो दीक्षया विना ॥ ४५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथ पूजाविधानं ते कथयामि यश
स्विनि ॥ वेदमार्गेण दिव्येन ब्राह्मणानां हिताय वै ॥ ४६ ॥ एवं संभृतसंभारः पुष्पादिप्रगुणीकृतः ॥ तत आवाहयेद्भानुं स्थापयेत्कर्णिको
परि ॥ ४७ ॥ उपस्थानं तु वै कृत्वा मंत्रेणानेन सुव्रते ॥ उदुत्यं जातवेदसमिति मंत्रः संपरिकीर्तितः ॥ ४८ ॥ अग्निं दूतेति मंत्रेण अनेनावाह्य
भामिनि ॥ आहूयनेन रजसा मंत्रेणानेन वाऽर्चयेत् ॥ ४९ ॥ हंसः शुचिपदिति मंत्रेणानेन पूजयेत् ॥ अपत्येतेति मन्त्रेण सूर्यं देवि प्रपूज
येत् ॥ ५० ॥ अदृश्रमस्य चैतेन सूर्यं देवि समर्चयेत् ॥ तरणिर्विश्वदर्शितं अनेन सततं जपम् ॥ ५१ ॥ चित्रं देवानामुदेति भद्रां देवीं सदाच
येत् ॥ विभूतिमर्चयेन्नित्यं येना पावक चक्षसा ॥ ५२ ॥ विद्यामेपिरजस्पृथ्वित्यनेन विमलां सदा ॥ अमोघां पूजयेन्नित्यं मंत्रेणानेन सुव्रते ॥ ५३ ॥
सत त्वा हरितोऽनेन सिद्धिदां सर्वकर्मसु ॥ विद्युतामर्चयेद्देवं सत त्वा हरितेन च ॥ ५४ ॥ नवमीं पूजयेद्देवीं सततं सर्वतोमुखीम् ॥ मन्त्रेणानेन
वै देवि उद्भयन्तमितीह वै ॥ ५५ ॥ उद्यन्नयमित्रमहः प्रथममक्षरं जपेत् ॥ द्वितीयं पूजयेद्देवि शुक्रेषु मे हरिमेति वै ॥ ५६ ॥ उदगादयमादि
त्यो ह्यनेनापि तृतीयकम् ॥ तत्सवितुर्वरेण्येति चतुर्थं परिकीर्तितम् ॥ ५७ ॥ महाहिवो महायेति पञ्चमं परिकीर्तितम् ॥ हिरण्यगर्भः
समवर्तत पष्ठं बीजं प्रकीर्तितम् ॥ ५८ ॥ सविता पश्चात्तात्सविता सप्तमं वरवर्णिनि ॥ एवं बीजानि विन्यस्य आदित्यं स्थापयेच्छु
भे ॥ ५९ ॥ आदित्यं स्थापयित्वा तु पश्चादङ्गानि विन्यसेत् ॥ ६० ॥ आग्नेय्यां हृदयं न्यस्य ऐशान्यां तु शिरो न्यसेत् ॥ नैऋत्यां तु
शिखां चैव कवचं वायुगोचरे ॥ ६१ ॥ अस्त्रं दिशासु विन्यस्य स्ववीजेन तु कर्णिकाम् ॥ अमोसि प्राणितेनेति अनेन हृदयं यजेत् ॥ ६२ ॥
शिरस्तु पूजयेद्देवि आयुष्यं वर्चसंति वै ॥ गायत्र्या तु शिखां पूज्य नैऋत्यां तु व्यवस्थिताम् ॥ ६३ ॥ जीमूतस्यैव भवति प्रत्येकं कवचं यजेत् ॥
धन्वन्नागा धन्वनेति अनेनास्त्रं सदाऽर्चयेत् ॥ ६४ ॥ नेत्रं तु पूजयेद्देवि अश्विना तेजसेति च ॥ बाह्वतः पूर्वतः सोमं दक्षिणेन बुधं तथा ॥ ६५ ॥
पश्चिमेन गुरुं न्यस्य उत्तरं च भार्गवम् ॥ आग्नेय्यां मङ्गलं न्यस्य नैऋत्यां तु शनैश्चरम् ॥ ६६ ॥ वायव्यां तु न्यसेद्वाहुं केतुमीशानगोचरे ॥
आप्यायस्वति मन्त्रेण देवि सोमं सदाऽर्चयेत् ॥ ६७ ॥ उद्ध्यध्वं महादेवि बुधं तत्र सदाऽर्चयेत् ॥ बृहस्पतेति मन्त्रेण पूजयेत्सततं गुरुम् ॥ ६८ ॥
शुकः शुक्रकानिति च भार्गवं देवि पूजयेत् ॥ अग्निर्मूर्धेति मन्त्रेण सदा मंगलमर्चयेत् ॥ ६९ ॥ शमभिरिति मन्त्रेण पूजयेद्भास्करात्मजम् ॥
कयानश्चित्रेति मन्त्रेण देवि राहुं सदाऽर्चयेत् ॥ ७० ॥ केतुं कृण्वेति केतुं वै सततं पूजयेद्बुधः ॥ बाह्वतः पूर्वतः शुक्रं दक्षिणेन यमं तथा ॥ ७१ ॥
ऐशान्यामीश्वरं विद्यादग्नेय्यामग्निरुच्यते ॥ नैऋतेति विरूपाक्षं पवनं वायुगोचरे ॥ ७२ ॥ तमुष्टवाम इति वै ह्यनेनेन्द्रमथार्चयेत् ॥ उदीरताम
देवि अग्निमीले पुरोहितम् ॥ रक्षोहणं वाजिनेति विरूपाक्षं सदाऽर्चयेत् ॥ ७३ ॥ वायवायाहिमन्त्रेण वायुं देवि सदाऽर्चयेत् ॥ यथाक्रममिमान्देवि
सर्वान्वै पूजयेद्बुधः ॥ ७४ ॥ बाह्वतः पूर्वतो देवि इन्द्रादीनां समन्ततः ॥ रक्तवर्णं महातेजं सितपद्मोपरि स्थितम् ॥ ७५ ॥ सर्वलक्षणसंयुक्तं सर्वा
भरणभूषितम् ॥ द्विभुजं चैकवक्त्रं च सोम्यपञ्चकथुक्रम् ॥ ७६ ॥ वर्तुलं तेजविंशं तु मध्यस्थं रक्ताससम् ॥ आदित्यस्य त्विदं रूपं सर्वलोकेषु
पूजितम् ॥ ध्यात्वा संपूजयेन्नित्यं स्थंडिलं मण्डलाश्रयम् ॥ ७७ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ मण्डलस्थः सुरश्रेष्ठ विधिना येन भास्करः ॥ पूज्यते
मानवैर्भक्त्या स विधिः कथितस्तवया ॥ ८० ॥ पूजयेद्विधिना येन भास्करं पञ्चसंभवम् ॥ मूर्तिसंस्थं सर्वगं देवं तन्मे कथय शंकर ॥ ८१ ॥
मांगं सदाऽर्चयेत् ॥ अग्निमीलेति मन्त्रेण पूजयेद्दक्षिणं करम् ॥ ८२ ॥ अग्न आयाहि मन्त्रेण पादौ देवस्य पूजयेत् ॥ आजिघ्रेति च मन्त्रेण पूजये
त्पुष्पमालया ॥ ८३ ॥ योगेयोगेति मन्त्रेण मुक्तपुष्पांजलिं क्षिपेत् ॥ समुद्रागच्छ यत्प्रोक्तमनेन स्नापयेद्भविम् ॥ ८४ ॥ इमं मे गगेति यत्प्रोक्तं
मनेनापि च भामिनि ॥ समुद्रज्येति मन्त्रेण शालयेद्विधिवद्भविम् ॥ ८५ ॥ सिनीवालीति मन्त्रेण स्नापयेच्छंखवारिणा ॥ यज्ञं यज्ञेति मन्त्रेण
कपायेः परिरक्षयेत् ॥ ८६ ॥ स्नापयेत्पयसा देवि आप्यायस्वति मंत्रतः ॥ दधिक्राव्णेति वै दध्ना स्नापयेद्विधिवद्भविम् ॥ ८७ ॥ इमं मे गगेति
यत्प्रोक्तमनेनापि च भामिनि ॥ समुद्रज्येति मन्त्रेण स्नानमौषधिभिः स्मृतम् ॥ ८८ ॥ उद्धर्तयेत्ततो भातुं द्विपदाभिर्वरानने ॥ मानस्तोकेति
मन्त्रेण युगपत्स्नानमाचरेत् ॥ ८९ ॥ विष्णोरराटमन्त्रेण स्नापयेद्गंधवारिणा ॥ सौवर्णेन तु मन्त्रेण अर्घ्यं पाद्यं निवेदयेत् ॥ ९० ॥ इदं विष्णुर्वि
चक्रमे मंत्रेणार्घ्यं प्रदापयेत् ॥ वेदोसीति च मन्त्रेण उपवीतं प्रदापयेत् ॥ ९१ ॥ बृहस्पतेति मन्त्रेण दद्याद्ब्रह्माणि भानवे ॥ येन श्रियं प्रकुर्वाणः पुष्प

मालां प्रपूजयेत् ॥ १३ ॥ धूरसीति च मंत्रेण धूपं दद्यात्सगुणगलम् ॥ समिद्धोजनमंत्रेण अंजनं तु प्रदापयेत् ॥ १४ ॥ युंजान इति मंत्रेण भातुं रोचनमालभेत् ॥ आरात्तिकं च वै कुर्यादीर्घावृत्त्या वे पुनः ॥ १५ ॥ सहस्रशीर्षा पुरुषः सूर्यं शिरसि पूजयेत् ॥ शंभवायेति मंत्रेण रवेर्नैत्रे परा मृशेत् ॥ १६ ॥ विश्वतश्चक्षुरित्येवं भानोर्देहं समालभेत् ॥ श्रीश्च ते लक्ष्मीश्चेति सर्वाणि पूजयेद्विष्णुम् ॥ १७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ अथ मेरोर्महा देवि अष्टशृंगस्य सुव्रते ॥ पूजाविधानमंत्रांस्ते कथयामि समासतः ॥ १८ ॥ अष्टशृंगं महादेवि अनेन विधिनाऽर्चयेत् ॥ प्रथमं पूजयेन्मध्ये मंत्रेणा नेन सुव्रते ॥ १९ ॥ महाहिवोमहायेति नानापुष्पकदंबकैः ॥ त्रितारमिद्रमंत्रेण पूर्वशृंगं सदाऽर्चयेत् ॥ १०० ॥ तमुष्टवामेति मंत्रेण पूजयेत्सुर सुन्दरि ॥ अग्रिमीले पुरोहितमाग्रेयं शृंगमर्चयेत् ॥ १०१ ॥ आग्नेय्या चैव गायत्र्या अथवानेन पूजयेत् ॥ यमाय त्वा मखाय त्वा दक्षिणं शृंगमर्चयेत् ॥ १०२ ॥ उदीरतामवरत्यथवानेन पूजयेत् ॥ आयं गौरिति मंत्रेण नैऋत्यं शृङ्गमर्चयेत् ॥ १०३ ॥ रक्षोहणं वाजिनं वा पूजयेदसुरांतिकम् ॥ इंद्रासो मा च यो मंत्रो ह्यथवा तेन पूजयेत् ॥ १०४ ॥ अभि त्वा सुर नोन्विति चैशानः शृंगमर्चयेत् ॥ येनेदं भूतमिति वा अथवानेन पूजयेत् ॥ १०५ ॥ नमोस्तु सपेंभ्य इति मेरुपीठं सदाऽर्चयेत् ॥ हिरण्यगर्भः समवर्त्ततेति पुनर्मध्ये सदाऽर्चयेत् ॥ १०६ ॥ सविता पश्चातादिति वै पूजयेत्पुष्प मालया ॥ त्रिकालमर्चयेद्देवि प्रदद्यादध्वमादरात् ॥ १०७ ॥ माता रुद्राणां दुहिता वसुनां प्रवालिके चैव पूजयेत् ॥ मध्याह्ने पूजयेद्देवि तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ १०८ ॥ हंसः शुचिपदिति वा अपराह्णे सदाऽर्चयेत् ॥ एव भातुं ग्रहेः सार्द्धं पूजयेद्भार्वणिनि ॥ १०९ ॥ देव्युवाच ॥ यानि पुष्पाणि चेष्टानि सदा भास्करपूजने ॥ कानि चोक्तानि देवेश कथयस्व प्रसादतः ॥ ११० ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि पुष्पा ध्यायमनुत्तमम् ॥ येन चार्कस्थले देवि शीघ्रं तुष्यति पूजितः ॥ १११ ॥ मालतीकुसुमेः पूजा भवेत्सान्निध्यकारिका ॥ मल्लिकायाश्च कुसुमेर्भोग वाञ्छायते नरः ॥ ११२ ॥ सौभाग्यं पुंडरीकेस्तु भवत्यर्थश्च शाश्वतः ॥ कदंबपुष्पेर्देवेशि परमेश्वर्यमश्नुते ॥ ११३ ॥ भवत्यक्षयमन्नं च वकुले रचने रवेः ॥ मंदारपुष्पकैः पूजा सर्वकुटुम्बिनाशिनी ॥ ११४ ॥ बिल्वस्य पत्रकुसुमेर्महतीं श्रियमश्नुते ॥ अर्कस्रजा भवत्यर्थः सर्वकामफलप्रदः ॥ ११५ ॥ प्रदद्याद्रूपिणीं कन्यां पूजितो वकुलस्रजा ॥ किंशुकैरर्चितो देवि न पीडयति भास्करः ॥ ११६ ॥ अगस्तिकुसुमेस्तद्वादुकुल्यं प्रयच्छति ॥ कर्बुरीरेस्तु देवेशि सूर्यस्यानुचरो भवेत् ॥ ११७ ॥ शतपत्रस्रजा देवि सूर्यसालोक्यतां व्रजेत् ॥ वक्रपुष्पेर्महादेवि दारिद्र्यं नैव जायते ॥ ११८ ॥ ऋतुकुसुमेन गन्धेन समभ्यर्च्य दिवाकरम् ॥ चतुःसमुद्रमर्यादां स भुंक्ते पृथिवीमिमाम् ॥ ११९ ॥ यः सूर्यायतनं भक्त्या गेरिकेणोपलेपयेत् ॥ प्राप्नुयान्महतीं लक्ष्मीं रोगैश्चापि प्रमुच्यते ॥ १२० ॥ अष्टादशेह कुष्ठानि ये चान्ये व्याधयो नृणाम् ॥ प्रलयं याति ते सर्वे मृदा यद्युपलेपयेत् ॥ १२१ ॥ विलेपनानां सर्वेषां कुंकुमं रक्तचंदनम् ॥ पुष्पाणां करवीराणि प्रशस्तानि वरानने ॥ १२२ ॥ नातः परतरं किंचिद्भास्वतस्तुष्टिकारकम् ॥ यादृशं कुङ्कुमं जाती शतपत्रं तथाऽशुरुः ॥ १२३ ॥ किं तस्य न भवेद्धोके यश्चेभिश्चार्चयेद्विष्णुम् ॥ उपलिप्यालयं यस्तु कुर्यान्मंडलकं शुभम् ॥ १२४ ॥ एकेनास्य भवेदर्थो द्वाभ्यामारोग्यमश्नुते ॥ त्रिभिस्तु सर्वविद्यावांश्चतुर्भिर्भोगवान्भवेत् ॥ १२५ ॥ पंचभिर्विपुलं धान्यं षड्विधं यशः ॥ सप्तमण्डलतारी स्यान्मंडलाधिपतिर्नरः ॥ १२६ ॥ घृतदीपप्रदानेन चक्षुष्माञ्जयते नरः ॥ कटुतेलस्य दीपेन स्वं शत्रुं जयते नरः ॥ १२७ ॥ तैलदीपप्रदानेन सूर्यलोके महीयते ॥ मधूकतेलदीपेन सौभाग्यं परमं लभेत् ॥ १२८ ॥ पुष्पाणां प्रवरा जाती धूपानां विजयः परः ॥ गन्धानां कुंकुमं श्रेष्ठं लेपानां रक्तचंदनम् ॥ १२९ ॥ दीपदाने घृतं श्रेष्ठं नैवेद्ये सोदकः परम् ॥ एतेस्तुष्यति देवेशः सान्निध्यं चाधिगच्छति ॥ १३० ॥ एवं संपूज्य विधि वत्कृत्वा पितृप्रदक्षिणाम् ॥ प्रणम्य शिरसा देवं तत्र चार्कस्थलं प्रिये ॥ १३१ ॥ सुखासीनस्ततः पश्येद्वरेभिसुखे स्थितः ॥ एकं सिद्धार्थकं कृत्वा हस्ते पानीयसंयुतम् ॥ १३२ ॥ कामं यथेष्टं हृदये कृत्वा र्कस्थलसन्निधौ ॥ पिबेत्सतोयं तदेवि ह्यस्पृष्टं दर्शनेः सकृत् ॥ १३३ ॥ एवं कृत्वा नरो देवि कोटियात्राफलं लभेत् ॥ ब्रह्मा विष्णुर्महादेवो ज्वलनो घनदस्तथा ॥ १३४ ॥ भानुमाश्रित्य सर्वे ते मोदन्ते दिवि सुव्रते ॥ तस्माद्भानुसमं देवं नाहं पश्यामि कञ्चन ॥ १३५ ॥ इति कृत्वा महादेवि पुनर्भानोः प्रदक्षिणम् ॥ कुर्यान्मन्त्रेण देवेशि सप्तकृत्वो वरानने ॥ १३६ ॥ तमुष्टवाम इति ऋक्प्रथमा परिकीर्तिता ॥ एतोन्विन्द्रं स्तवामेति द्वितीया परिकीर्तिता ॥ १३७ ॥ इंद्रं शुद्धो न आगहि तृतीया परिकीर्तिता ॥ इन्द्रं शुद्धो हि नो रयिं चतुर्थी परिकीर्तिता ॥ १३८ ॥ अस्य वामस्येति शुभे पञ्चमी परिकीर्तिता ॥ त्रिभिर्देव इति वै षष्ठी च परिकीर्तिता ॥ १३९ ॥ दश सामानि वै यानि प्रवराणि मनीषिभिः ॥ गीतानि सामर्गेनित्यं सप्तमीं तैस्तु कारयेत् ॥ १४० ॥ तानि ते कथयाम्यद्य दश सामानि सुन्दरि ॥ हुंकारः प्रणवोद्गीथः प्रस्तावश्च चतुष्टयम् ॥ १४१ ॥ पञ्चमं प्रहरो यत्र षष्ठमारण्यकं तथा ॥ निधनं सप्तमं साम्रां सप्तसिद्धिमिति स्मृतम् ॥ १४२ ॥ पञ्चविध्यमिति प्रोक्तं द्वींकारप्रणवेन तु ॥ अष्टमं च तथा साध्यं नवमं वामदेवकम् ॥ १४३ ॥ ज्येष्ठं तु दशमं साम वेधसे प्रियमुत्तमम् ॥ एतेषां देवि साम्रां वै जाप्यं कार्यं विधानतः ॥ १४४ ॥ ज्येष्ठसामपरं चैव द्वितीयं गदतः शृणु ॥ न च श्राव्यं द्वितीयं तु जप्तव्यं मुक्तिमिच्छता ॥ १४५ ॥ तन्नाप्यं परमं प्रोक्तं स्वयं देवेन भानुना ॥ जाप्यस्य विनियोगोऽस्य लक्षणं च निबोध मे ॥ स्तोभसारं श्वासलीनमोकारादि स्मृतं बुधैः ॥ १४६ ॥ ऊर्भानुश्च तथा धर्मं धर्मः सत्यं स्मृतं तथा ॥ धर्मं ये धर्मवद्भवे धर्मं वै निधनं गताः ॥ १४७ ॥ यदेभिश्च यजेच्छब्दैश्चैतत् सामर्गेन्द्रिजैः ॥ जाप्यं चैतत्परं प्रोक्तं स्वयं देवेन भानुना ॥ १४८ ॥ एतद्वै जप्यमानस्तु पुनरावर्तते न तु ॥ सर्वरोगविनिर्मुक्तो मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥ १४९ ॥ आज्यदो हाद्यदोहेति ज्येष्ठसाम्नोऽपि लक्षणम् ॥ १५० ॥ इति संपूज्य देवेशं ततः कुर्यात्परां स्तुतिम् ॥ ऋग्भिर्वै पंचभिश्चैव शृणुष्वैकमनास्तु ताः ॥ १५१ ॥ उक्षाणं पृथिवीमिति वै प्रथमा परिकीर्तिता ॥ चत्वारि वाक्परीति वै द्वितीया परिकीर्तिता ॥ १५२ ॥ इंद्रं मित्रं तृतीया तु ऋक्चैव परिकीर्तिता ॥ कृष्णं नियानं हि तथा चतुर्थी परिकीर्तिता ॥ १५३ ॥ द्वादशप्रथम इति पंचमी परिकीर्तिता ॥ यो रत्नवाहीत्यनया कीरीटं योजयेद्वरेः ॥ १५४ ॥ गतेहनामित्यनया अव्यंगं भास्करं न्यसेत् ॥ अनेन विधिना देवि पूजयेद्विधिवद्विष्णुम् ॥ १५५ ॥ इत्येष ते मया ख्यातः प्रतिमापूजने विधिः ॥ १५६ ॥ अनेन विधिना यस्तु सततं पूजयेद्विष्णुम् ॥ स प्राप्नोत्यधिकान्कामानिह लोके परत्र च ॥ १५७ ॥ पुत्रार्थी लभते पुत्रं धनार्थी लभते धनम् ॥ कन्यार्थी लभते कन्यां विद्यार्थी वेदविद्वदेत् ॥ १५८ ॥ निष्कामः पूजयेद्यस्तु स मोक्षं याति वै ध्रुवम् ॥ अस्य क्षेत्रस्य माहात्म्याद होमः सूर्यपर्वणि यत्कृतम् ॥ तत्सर्वं कोटिगुणितं सूर्यकोटिप्रभावतः ॥ १५९ ॥ माघमासे नरो यस्तु सप्तम्यां रविवासरे ॥ कृष्णपक्षे महादेवि जागरं श्रद्धयाऽऽचरे

पत्रोर्णकुसुमेर्न चैवोन्मत्तसंभवेः ॥ न चाप्रातकजेः पुष्पैरर्चनीयो दिवाकरः ॥ १६५ ॥ आप्रातकस्य कुसुमं निर्माल्यमिव दृश्यते ॥ अपत्ययं बहिर्यस्मात्तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥ १६६ ॥ नाविज्ञातं प्रदातव्यं न म्लानं न च दूषितम् ॥ न च पण्युषितं माल्यं दातव्यं भूतिमिच्छता ॥ १६७ ॥ देवमुद्योचयेद्यस्तु तत्क्षणात्पुष्पलोभतः ॥ पुष्पाणि च सुगन्धानि भोजकेनेतराणि च ॥ १६८ ॥ ब्रह्महत्यायवाप्रोति भोजको लोभमोहितः ॥ महारौखमासाद्य पच्यते शाश्वतीः समाः ॥ १६९ ॥ हन्त ते कीर्त्तयिष्यामि धूपदानविधिं परम् ॥ प्रदानाद्देवदेवस्य येन धूपेन यत्फलम् ॥ १७० ॥ सदाचर्ने च धूपेन सामीप्यं कुरुते रविः ॥ प्रदद्यात्सकलं कामं यद्यदिच्छति मानवः ॥ १७१ ॥ तथैवागुरुधूपेन निशि दद्यादभीप्सितम् ॥ आरोग्यार्थं धनार्थं च नित्यदा गुग्गलं दहेत् ॥ १७२ ॥ पिंडातधूपदानेन सदा तुष्यति भानुमाच ॥ आरोग्यं च स्वयं दद्यात्सौख्यं च परमं भवेत् ॥ १७३ ॥ श्रीवासकस्य धूपेन वाणिज्यं सकलं लभेत् ॥ रसं सर्जरसं चैव दहतोऽर्धांगमो भवेत् ॥ १७४ ॥ देवदारुं च दहतो भवत्यन्नमथाक्षयम् ॥ विलेपनं कुंकुमेन सर्वकामफलप्रदम् ॥ १७५ ॥ इह लोके सुखी भूत्वा अक्षयं स्वर्गमाप्नुयात् ॥ चंदनस्य प्रलेपेन श्रियमाप्नुय विंदति ॥ १७६ ॥ रक्तचन्दनलेपेन सर्वं दद्याद्विवाकरः ॥ अपि रोगशतैर्प्रस्तः क्षेममारोग्यमाप्नुयात् ॥ १७७ ॥ गतिगंधं च सौभाग्यं परमं विंदते नरः ॥ कस्तूरिकामर्दनकैरेर्ध्वयमतुलं लभेत् ॥ १७८ ॥ कर्पूरसंयुतेर्गंधैः क्षमाधिपाधिपतिर्भवेत् ॥ चतुःसमेन गंधेन सर्वाङ्कमानवाप्नुयात् ॥ १७९ ॥ एतत्ते कथितं देवि सूर्यमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ सविस्तरं मया लघातं किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ १८० ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ यद्येवं भगवान्सूर्यः सर्वतेजस्विनां वरः ॥ स कथं ग्रस्यते देव संहिकेयेन राहुणा ॥ १८१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि सर्वं पापप्रणशनम् ॥ कारणं ग्रहणस्यापि अतिर्विच्छेदकारकम् ॥ १८२ ॥ राहुरादित्यविंबस्याधस्तात्तिष्ठति भामिनि ॥ अमृतार्थी विमानस्थो यावत्संभवतेऽमृतम् ॥ १८३ ॥ विवेनांतरितो देवि आदित्यग्रहणं हि तत् ॥ न कश्चिद्वसितुं शक्त आदित्यो दहतो ध्रुवम् ॥ १८४ ॥ ब्रह्मादयस्तमर्चन्ति स आदिः सर्वनाकिनाम् ॥ आदित्यदेहजाः सर्वे तथान्ये देवदानवाः ॥ १८५ ॥ आदिकर्त्ता स्वयं यस्मादादित्यस्तेन चोच्यते ॥ प्रभासे संस्थितो देवः सर्वपातकनाशनः ॥ १८६ ॥ भुक्तिभुक्तिप्रदो देवो व्याधिदुष्कृतनाशकृत् ॥ तत्र सिद्धाः पुरा देवि लोकपाला महर्षयः ॥ १८७ ॥ सिद्धा विद्याधरा यक्षा गंधर्वा मुनयस्तथा ॥ धनदोऽपि तथा भीष्मो ययातिर्गालवस्तथा ॥ १८८ ॥ सांभश्चैव तथा देवि परां सिद्धिमितो गताः ॥ इदं रहस्यं देवेशि सूर्यमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ १८९ ॥ न देयं दुष्टबुद्धीनां पापिनां च विशेषतः ॥ न नास्तिकेऽथ्रह्मणेन न क्रूरे वा कथंचन ॥ १९० ॥ इमां कथामनुश्रुत्वात्ता नाऽमृते शिवे ॥ इदं पुत्राय शिष्याय धर्मिणे न्यायवर्तिने ॥ १९१ ॥ कथनीयं महाब्रह्म सूर्यभक्ताय सुव्रते ॥ अर्कस्थलस्य देवस्य माहात्म्यमिदमुत्तमम् ॥ १९२ ॥ यः श्राद्धे श्रावयेदेवि ब्राह्मणान्संशितव्रतात् ॥ तस्यानंतं भवेद्देवि यद्दानं पुरुषस्य वै ॥ १९३ ॥ यत्रेदं कीर्त्त्यते पुण्यं संपदस्तत्र वै सदा ॥ यातुधाना न हिंसति तच्छूद्रं भयविह्वलाः ॥ १९४ ॥ पंक्तिपावनतां याति येऽपि वै पंक्तिदूषकाः ॥ सुतवाञ्जन्मवांश्च स्यात्सर्वकामनोरमः ॥ १९५ ॥ प्रवासिभिर्वधुवर्गैः संयुज्येत सदा नरः ॥ नष्टैः संयुज्यते चाथैरपरैश्चापि चितितैः ॥ १९६ ॥ रह्यते योगिनीभिश्च प्रियैश्च न विद्युज्यते ॥ उपस्पृश्य शुचिर्भूत्वा शृणुयाद्ब्राह्मणः सदा ॥ सर्वान्कामांश्च लभते नात्र कार्या विचारणा ॥ १९७ ॥ वैश्यः सृष्टिमतुलां शत्रियः पृथिवीपतिः ॥ वणिजश्चापि वाणिज्यमखंडं शतसंख्यया ॥ लभेयुः कीर्त्तनादस्याः सूर्योत्पत्तेर्वरानने ॥ १९८ ॥ शूद्राश्चैवाभिलषितान्कामान्प्राप्स्यन्ति भामिनि ॥ अपमृत्युभयं वीरं मृत्युतोऽपि महाभयम् ॥ १९९ ॥ नश्यते नात्र संदेहो राजद्वारकृतं च यत् ॥ सर्वकामसमृद्धात्मा सूर्यलोके महीयते ॥ २०० ॥ इत्येतत्कथितं देवि माहात्म्यं सूर्यदेवतम् ॥ अर्कस्थलप्रसंगेन किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ २०१ ॥ स्थानं शाश्वतमोजसां गतिरपां दीपो दिशामक्षयः सिद्धेर्द्वारमपायभेदि जगतां साधारणं लोचनम् ॥ हेमं पुष्करमंतरिक्षसरसो दीप्तं दिवः कुण्डलं कालोन्मानविभावनक्षतलयं विवं खेः पातु वः ॥ २०२ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्येऽर्कस्थलमाहात्म्यार्कस्थलपूजाविधानादिवर्णनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ इति प्रोक्ता तदा देवी शंकरेण यशस्विनी ॥ पुनः प्रपच्छ विप्रैः क्षेत्रमाहात्म्यविस्तरम् ॥ १ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ अद्य मे सफलं जन्म सफलं च तपः प्रभो ॥ देवत्वमद्य मे जातं त्वत्प्रसादेन शंकर ॥ २ ॥ अद्याहं कृतकल्याणी ज्ञानदृष्टिः कृता त्वया ॥ अद्य मे भूपितौ कर्णौ क्षेत्रमाहात्म्यधूपणौ ॥ ३ ॥ अद्य मे तेजसः पिंडो जातो ज्ञानं हृदि स्थितम् ॥ अद्य मे कुलशीलं च अद्य मे रूपलक्षणम् ॥ ४ ॥ अद्य मे भ्रातिरुच्छिन्ना तीर्थभ्रमणसंभवा ॥ प्रभासे निश्चलं जातं मनो मे मानिनां वर ॥ ५ ॥ आराधितो मया पूर्वं तुष्टो मेऽद्य सुरेश्वरः ॥ वह्निना वेष्टिता साहमे कपादेन संस्थिता ॥ ६ ॥ तत्तपः सफलं त्वद्य जातं मे भक्तवत्सल ॥ प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यमद्य मे प्रकटीकृतम् ॥ ७ ॥ पुनः पृच्छामि देवेश याथा तथ्यं वद प्रभो ॥ ८ ॥ अद्यापि संशयो नाथ तीर्थमाहात्म्यसंभवः ॥ अन्यत्कौतूहलं देव कथयस्व महेश्वर ॥ ९ ॥ अयं यो वर्त्तते देव चंद्रस्ते शिरसि स्थितः ॥ कस्यायं कथमुत्पन्नः कस्मिन्काले वद प्रभो ॥ १० ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अस्मिन्काले महादेवि वाराह इति विश्रुते ॥ परार्द्धे तु द्वितीयेऽस्मिन्वर्तमाने तु वेधसः ॥ ११ ॥ द्वितीयमासस्यादौ तु प्रतिपद्या प्रकीर्तिता ॥ वाराहेणोद्धृता तस्यां तथा चादौ धरा प्रिये ॥ तेन वाराहकल्पेति तु देवतैर्दानवैरपि ॥ रत्नानि जज्ञिरे तत्र चतुर्दशमितानि वै ॥ १२ ॥ तेषां मध्ये महातेजाश्चंद्रमास्तत्त्वसंभवः ॥ सोऽयं मया धृतो देवि अद्यापि शिरसि प्रिये ॥ १३ ॥ विषे पीते महादेवि प्रभासस्थस्य मे सदा ॥ धूपणं मुक्तये देवैर्मम चंद्रः कृतः पुरा ॥ १४ ॥ शशिना भूषितो यस्मात्तनाहं शशिभूषणः ॥ तत्र स्थाने स्थितोऽद्यापि स्वयंभूर्लिंगमूर्तिमान् ॥ १५ ॥ सर्वसिद्धिप्रदाता च कल्पस्थायी सदा प्रिये ॥ इत्येतत्कथितं देवि किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये शिवशिरोभूषणकलानां तत्कारणं कथय प्रभो ॥ १७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अमा पोडशभेदेन देवि प्रोक्ता महाकला ॥ संस्थिता परमा माया देहिनां देहधारिणी ॥ २ ॥ अमादिपौर्णमास्यंता या एव शशिनः कलाः ॥ तिथयस्ताः समाख्याताः पोडशैव प्रकीर्तिताः ॥ ३ ॥ अमा सूक्ष्मा परा शक्तिः सा त्वं देवि प्रकीर्तिता ॥ प्रलयोत्पत्तियोगेन स्थिताः कालक्रमोदिताः ॥ ४ ॥ पोडशैव स्वरा ये तु आद्याः सृष्ट्यंतकाः प्रिये ॥ कालस्यावयवास्ते च विज्ञेयाः कालवेदिभिः ॥ ५ ॥ शुटिल्वो निमेषश्च कला काष्ठा मुहूर्तकम् ॥ रात्र्यहःपक्षमासाश्च अयनं वत्सरं युगम् ॥ ६ ॥ मन्वन्तरं तथा कल्पं महाकल्पं च पोडश ॥ कला विसर्जनी या तु जीवमाश्रित्य वर्तते ॥ ७ ॥ सा सृजत्यखिलं विश्वं विषुवद्वयसंयुतम् ॥ तथा संवरणी या तु विश्वं संहरते

प्रिये ॥ ८ ॥ नेत्रपाताच्चतुर्भागस्युत्तिकालो निगद्यते ॥ तस्माच्च द्विगुणं विद्धि निमिषं तन्महेश्वरि ॥ ९ ॥ निमिषेस्त्रिंशद्भिः काष्ठा ताम्रिर्विंशतिभिः कला ॥ विंशतिकलो मुहूर्तः स्याद्विनं पंचदशैस्तु तैः ॥ १० ॥ दिनमाना निशा ज्ञेया अहोरात्रं त्रयाद्रवेत् ॥ तैः पंचदशभिः पक्षो द्विपक्षो मास उच्यते ॥ ११ ॥ मासेश्चैवायनं षड्विंशं स्यादयनद्वये ॥ चत्वारिंशच्च लक्षाणि लक्षाणां त्रितयं पुनः ॥ १२ ॥ विंशतिश्च सहस्राणि ज्ञेयं सौरं चतुर्युगम् ॥ चतुर्गुणैकसप्तत्या मन्वन्तरमुदाहृतम् ॥ १३ ॥ ऐदमेतद्देवादयुः समासांतं च कीर्तितम् ॥ चतुर्दशेन्द्रैः प्रलीनेः कल्पं ब्रह्मदिनं भवेत् ॥ १४ ॥ रात्रिश्च तावती चैव चतुर्युगसहस्रिका ॥ अनेन दिनमानेन शताब्दं जीवति प्रिये ॥ १५ ॥ ममेव निमिषाद्देन सहस्राणि चतुर्दश ॥ विनश्यति ततो विष्णोरसंख्याताः पितामहाः ॥ १६ ॥ एवं क्रमेण देवेशि समुत्पन्नमिदं जगत् ॥ शशिसूर्यविभागेन चित्ररूपमनंतकम् ॥ १७ ॥ कला देवि यदाद्यंतमनादिमजमव्ययम् ॥ तदान्वितः शशी तस्यामयोमुखमवस्थितः ॥ १८ ॥ एवं क्षयोदयं ज्ञेयं चंद्राकाश्यामवस्थितम् ॥ सृष्टिक्रमं मया प्रोक्तं संहारमधुना शृणु ॥ १९ ॥ महाकल्पं हतं कल्पैः कल्पं मन्वन्तरेहृतम् ॥ मासं पक्षाहृतं कृत्वा तं चाहौरात्रिभाजितम् ॥ २० ॥ अहोरात्रं मुहूर्तेन मुहूर्तं तु कलाहृतम् ॥ कलां काष्ठा हतां कृत्वा काष्ठां निमिषभाजिताम् ॥ २१ ॥ निमिषं च लवैर्हत्वा लवं त्रुटिभिर्भाजितम् ॥ तदानीं प्रशतिं च निर्विकारमलक्षणम् ॥ २२ ॥ तस्य चेष्टं परा माया कला शिरसि धारिता ॥ सा शक्तिर्देवदेवस्य विश्वाकारा परा प्रिये ॥ मोहयित्वा तु संतानं संसारयति पार्वति ॥ २३ ॥ एतमेतज्जगदेव उत्पत्तिस्थितिलक्षणम् ॥ यत्रैवोत्पद्यते कृत्स्नं पुनस्तत्रैव लीयते ॥ २४ ॥ सेयं मायामयी शक्तिः शुद्धाशुद्धस्वरूपिणी ॥ चंद्ररूपा स्थिता सा तु तव देवि प्रकाशयेत् ॥ २५ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ पंचाग्निपसन्तता वर्षकोटीरनेकधा ॥ तत्तपः सफलं जातं मेऽद्य देव जगत्पते ॥ २६ ॥ सृष्टियोगो मया ज्ञातः संहारश्च महेश्वर ॥ चन्द्रोत्पत्तिस्वरूपं च कलामानं तथैव च ॥ २७ ॥ अधुना मम देवेश सन्देहो हृदि संस्थितः ॥ कौतुहलं परं देव कथयस्व महेश्वर ॥ २८ ॥ अमृतादेव संभूतः सर्वाह्लादकरः शशी ॥ प्रियश्च तव देवेश ब्रह्मभृद्भ्रमास्तथा ॥ २९ ॥ चंद्रे च चदि हृत्येष त्हादने धातुरिष्यते ॥ शुक्लत्वे चापतत्त्वे च मया त्वेप विभाव्यते ॥ ३० ॥ सर्वोपधीनामधिपः पितृणां प्रीणनं परम् ॥ तदाश्रयश्च त्वद्रक्तस्त्वत्सेवातत्परः शशी ॥ ३१ ॥ तथापि सकलंकोऽयं कौतुकं कुरुते मम ॥ देवि ब्रह्मांडसंघट्टालामंडितशेखरः ॥ ३२ ॥ शीर्षं तव निविष्टस्य कटं चंद्रस्य चेद्यदि ॥ तर्हि नाथ न शोच्या वै संसारे दुःखभागिनः ॥ ३३ ॥ न चास्ति त्रिषु लोकेषु न चैतत्संभविष्यति ॥ यत्र शक्तो भवान्कतुं दुःखस्यास्य च संक्षयम् ॥ ३४ ॥ सर्वेषां वर्तते शंका यथा मम महेश्वर ॥ उत्पन्नं कारणं किं तद्येन सोमस्य लांछनम् ॥ ३५ ॥ किमेतत्कारणं देव कथयस्व महेश्वर ॥ अमृते संभवो यस्य कथं तस्यापि लांछनम् ॥ ३६ ॥ प्रियश्च तव देवेश लांछनं चापि तिष्ठति ॥ कौतुहलं परं देव तत्त्वं मे वक्तुमर्हसि ॥ ३७ ॥ एवमुक्तः स पार्वत्या देवदेवो महेश्वरः ॥ उवाच परमप्रीतः प्रेम्णा शैलसुतां प्रभुः ॥ ३८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ किं ते देवि महाशंकाद्योत्पन्ना वरवर्णिनि ॥ ममोपरि न कर्तव्या निरुद्धिमा भव प्रिये ॥ पितुस्त्वव प्रभावेन लांछनं शशिनोऽभवत् ॥ ३९ ॥ भावित्वात्कर्मणो देवि दक्षस्याज्ञाव्यतिक्रमात् ॥ समं वर्त्तस्व भार्याभिरुत्पुक्तः शशालांछनः ॥ ४० ॥ तद्वाक्यमन्यथा चक्रे ततः शतः शशी प्रिये ॥ इदं पृष्टं तु यदेवि त्वया लांछनकारणम् ॥ ४१ ॥ कल्पेकल्पे पृथग्भावं कारणैरस्ति भामिनि ॥ असंख्यातं च तद्रक्तं शक्यं नैव मया प्रिये ॥ ४२ ॥ असंख्येयाश्चन्द्रमसः संभवति पुनः पुनः ॥ विनश्यति च देवेशि सर्वमन्वन्तरान्तरम् ॥ ४३ ॥ असंख्याताश्च कल्पाख्या असंख्याताः पितामहाः ॥ हरयश्चाप्यसंख्याता एक एव महेश्वरः ॥ ४४ ॥ कोटिकोट्ययुतान्यत्र ब्रह्माण्डानि मम प्रिये ॥ जलबुद्बुदवदेव संजातानि तु लीलया ॥ ४५ ॥ तत्रतत्र चतुर्वक्त्रा ब्रह्माणो हरयो भवाः ॥ सृष्टाः प्रधानेन तदा लब्धा शंभोस्तु संनिधिः ॥ ४६ ॥ लयं चैव तथान्योन्यमाद्यंतं प्रकरोति च ॥ सर्गसंहारसंस्थानां कर्ता देवो महेश्वरः ॥ ४७ ॥ सर्गं च रजसा पृक्तः सत्त्वस्थः परिपालने ॥ प्रतिर्गमे तमोयुक्तः सोऽहं देवि त्रिधा स्थितः ॥ ४८ ॥ तस्मान्माहेश्वरो ब्रह्मा ब्रह्मणोऽधिपतिः शिवः ॥ सदाशिवो भवेद्विष्णुर्ब्रह्मा सर्वोत्तमको ह्यतः ॥ ४९ ॥ स एव भगवान्बुद्धो विष्णुर्विश्व जगत्प्रभुः ॥ अस्मिन्नण्डे त्विमे लोका अन्तर्विश्वमिदं जगत् ॥ ५० ॥ चन्द्रमूर्यग्रहा देवि ब्रह्माण्डेऽस्मिन्मनस्विनि ॥ संख्यातुं नैव शक्यन्ते ये भविष्यन्ति ये गताः ॥ ५१ ॥ अस्मिन्वाराहकल्पे तु वर्तमाने मनस्विनि ॥ षडतीता महादेवि रोहिणीपतयः पुरा ॥ ५२ ॥ सप्तमोऽयं महादेवि वर्ततेऽमृतसम्भवः ॥ दक्षशापेन यो देवि संक्षीणो दृश्यतेऽधुना ॥ ५३ ॥ अथ द्वितीये संप्राप्ते परार्द्धे चैव वेधसः ॥ तस्य त्रिंशत्तिमे कल्पे पितु कल्पेतिविश्रुते ॥ ५४ ॥ स्वायंभुवेंतरे प्राप्ते तस्यादौ त्वं सती किल ॥ तस्मिन्काले महादेवि योभूदक्षः पिताः तव ॥ ५५ ॥ प्राणात्प्रजा पतेर्जन्म तस्य दक्षस्य कीर्तितम् ॥ अस्मिन्मन्वन्तरे देवि दक्षः प्राचेतसोऽभवत् ॥ ५६ ॥ अंगुष्ठादक्षिणादक्षो भविष्यत्यधुना प्रिये ॥ युगेयुगे भवन्त्येते सर्वे दशादयो द्विजाः ॥ ५७ ॥ पुनश्चैव विनश्यन्ति विद्वांसस्तत्र न मुह्यति ॥ तस्यापमानात्त्वं देवि देहं तयकथं वै पुरा ॥ ५८ ॥ तावद्वि युक्तोऽहं देवि त्वया मुक्तोऽभवत् पुरा ॥ यावद्बाराहकल्पस्य चाक्षुषस्यान्तरं प्रिये ॥ ५९ ॥ एकविंशो मनुश्चायं कल्पे वाराहसंज्ञके ॥ कल्पेकल्पे महा देवि भवेन्नामान्तरं तव ॥ ६० ॥ अस्मिन्कल्पे तु वाराहे हिमवत्तपसाजिते ॥ संभूता पार्वती देवि चाक्षुषस्यांतरे गते ॥ ६१ ॥ ब्रह्मणो दिनमेकं तु षण्मासेन तवावधिः ॥ त्वं विमुक्ता मया सार्द्धं दक्षकोपेन भामिनि ॥ ६२ ॥ तव क्रोधेन ये शप्ता ऋषयो वै मया पुरा ॥ तेऽपि देवि त्वया सार्द्धं जाता वैवस्वतंतरे ॥ ६३ ॥ भृगुरंगिरा मरीचिस्तु पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ॥ अत्रिश्चैव वसिष्ठश्च अष्टौ ते ब्रह्मणः सुताः ॥ ६४ ॥ दक्षस्य यज्ञे ते शप्ताः पूर्वं स्वायंभुवेंतरे ॥ जाता देवि पुनस्ते वै कल्पेस्मिन्चाक्षुषे गते ॥ ६५ ॥ देवस्य महतो यज्ञे वारुणीं विभ्रतस्तनुम् ॥ ब्रह्मणो ब्रह्मतः शुक्रं तं पूर्वं प्रजेप्सया ॥ ६६ ॥ ऋषयो जज्ञिरे पूर्वं सूर्यविंवसमप्रभाः ॥ पितुस्त्वव समीपे ते वर्णाय तव प्रिये ॥ प्रस्थापिता मया पूर्वं तत्त्वं जानासि सुव्रते ॥ ६७ ॥ अथ किं बहुनोक्तेन वच्मि ते प्रश्रुतमम् ॥ द्वितीये तु परार्द्धेऽस्मिन्वर्त्तमाने च वेधसः ॥ ६८ ॥ श्वेतकल्पात्समारभ्य यावद्बाराहगोचरम् ॥ समतीताश्च ये चन्द्रास्ताऽऽष्टौष्व वरानने ॥ ६९ ॥ चतुःशतानि देवेशि षड्विंशत्यधिकानि तु ॥ गतानि शीतरश्मीनां सप्तविंशोऽधुना प्रिये ॥ ७० ॥ वैवस्वतंतरे प्राप्ति यश्चायं वर्ततेऽधुना ॥ त्रेतायुगे तु दशमे दत्तात्रेयपुरःसरः ॥ ७१ ॥ संजातो रोहिणीनाथो द्वापरे विष्णुरष्टाविंशे पराशरात् ॥ ७२ ॥ वेदव्यासस्ततो जज्ञे जातुर्कृष्णपुरःसरः ॥ तत्रैव नवमो विष्णुरदितेः कश्यपात्मजः ॥ ७३ ॥ द्वापरे विष्णुरष्टाविंशे पराशरात् ॥ ७४ ॥ वेदव्यासस्ततो जज्ञे जातुर्कृष्णपुरःसरः ॥ तत्रैव नवमो विष्णुरदितेः कश्यपात्मजः ॥ ७५ ॥ देवक्यां वसुदेवात्तु ब्रह्मगर्गपुरःसरः ॥ एकविंशतमस्यास्य द्वापरस्यांशसंक्षये ॥ नष्टे धर्मे तदा जज्ञे विष्णुर्गुणिकुले स्वयम् ॥ ७६ ॥ कतुं

धर्मव्यवस्थानमसुराणां प्रणाशनः ॥ पूर्वजन्मनि विष्णुः स प्रमतिर्नाम वीर्यवान् ॥ ७९ ॥ गोत्रेण वै चंद्रमसः संध्यामित्रे भविष्यति ॥
 कल्किर्विष्णुयशानाम पाराशर्यप्रतापवान् ॥ ८० ॥ दत्तो भाव्यसंभूतो याज्ञवल्क्यपुरःसरः ॥ अनुकर्षश्च वै सेनां हस्त्यश्वरथसंकुलाम् ॥ ८१ ॥
 प्रगृहीतायुर्वैर्विभ्रंशं शतसहस्रशः ॥ निःशेषाञ्छूद्राज्ञस्तास्तदा स तु करिष्यति ॥ ८२ ॥ पाग्वंडान्मलेच्छजातींश्च दस्युंश्चैव सहस्रशः ॥ नात्यर्थं
 धार्मिका ये च ब्रह्मब्रह्मद्विषः कश्चित् ॥ ८३ ॥ प्रवृत्तचक्रो बलवाञ्छूराणामंतको बली ॥ अदृश्यः सर्वभूतानां पृथिवीं विचरिष्यति ॥ ८४ ॥
 मानवस्य तु सौंशेन देवस्य भुवि वै प्रभुः ॥ क्षपयित्वा तु तान्सर्वान्भाविनाथेन नोदितान् ॥ गंगायमुनयोर्मध्ये निष्ठां प्राप्स्यति सानुगः ॥ ८५ ॥
 ततो व्यतीते कल्को तु सामात्ये सहसैनिके ॥ नृपेष्वपि च नष्टेषु तदात्वप्रहराः प्रजाः ॥ ८६ ॥ रक्षणे विनिवृत्ते च हत्वा चान्योन्यमाहवे ॥
 परस्परहतास्ताश्च निराक्रंदाः सुदुःखिताः ॥ ८७ ॥ क्षीणे कलियुगे चास्मिन्दशवर्षसहस्रके ॥ ससंध्यांशे तु निःशेषे कृतं वै प्रतिपत्स्यति ॥ ८८ ॥
 यदा चंद्रश्च सूर्यश्च तथो तिष्यबृहस्पती ॥ एकराशौ समेप्यंति प्रपत्स्यति तदा कृतम् ॥ ८९ ॥ अभिजिन्नाम नक्षत्रं जयंतीनाम शर्वरी ॥ सुहृत्तो
 विजयोन्याम यत्र जातो जनार्दनः ॥ ९० ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ नोक्तं यथावदखिलं भृगुशापविचेष्टितम् ॥ पूर्वावतारान्मे ब्रूहि नोक्तपूर्वान्महेश्वर
 ॥ ९१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ यदा तु पृथिवी व्याप्ता दानवैर्बलवतरेः ॥ ततः प्रभृति शापेन भृगुनैमित्तिकेन ह ॥ ९२ ॥ जज्ञे पुनः पुनर्विष्णुः
 कर्तुं धर्मव्यवस्थितिम् ॥ धर्मान्नारायणः साध्यः संभूतश्चाक्षुपंतरे ॥ ९३ ॥ यज्ञं प्रवर्तयामास स च वैवस्वतंतरे ॥ प्रादुर्भावे तद तस्य ब्रह्मा
 चासीत्पुरोहितः ॥ ९४ ॥ चतुर्थ्यां तु युगाख्यायामांपत्रेषु सुरेष्विह ॥ संभूतः स समुद्रात्तु हिरण्यकशिपोर्वधे ॥ ९५ ॥ द्वितीयो नरसिंहोऽभ्युद
 स्तस्य पुरःसरः ॥ लोकेषु बलिसंस्थेषु त्रेतायां सप्तमे युगे ॥ ९६ ॥ दैत्यैश्चैलोक्य आक्रांते तृतीयो वामनोभवत् ॥ संक्षिप्यात्मानमंगेषु बृहस्पतिपुरः
 सरः ॥ ९७ ॥ त्रेतायुगे तु दशमे दत्तात्रेयो बभूव ह ॥ नष्टे धर्मे चतुर्थांशे मार्कण्डेयपुरःसरः ॥ एते दिव्यावतारा वै मानुष्ये कथिताः पुरा ॥ ९८ ॥
 इति श्रीस्कांदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये श्रीविष्णुवतारवर्णनं नामैकोनविंशोऽध्यायः
 ॥ १९१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथ दैत्यावताराणां क्रमो हि कथ्यते पुनः ॥ हिरण्यकशिपु राजा वर्णाणामर्बुदं बभौ ॥ १ ॥ तथा शत
 सहस्राणि यानि कानि द्विसप्ततिम् ॥ अशीर्तिं च सहस्राणि त्रैलोक्यस्येश्वरोऽभवत् ॥ २ ॥ सौत्येऽहन्यतिरात्रस्य कश्यपस्याश्वमेधिके ॥ ३ ॥ उपक्षिता
 सनं यत्तु होतुरथे हिरण्यमयम् ॥ निषसाद् स गर्तोऽत्र हिरण्यकशिपुस्ततः ॥ ४ ॥ शतवर्षसहस्राणां तपश्चक्रे सुदुश्चरम् ॥ दशवर्षसहस्राणि दित्या
 गर्भे स्थितः पुरा ॥ ५ ॥ हिरण्यकशिपोर्दैत्यैः श्लोको गीतः पुरातनः ॥ राजा हिरण्यकशिपुर्यायामाशां निरीक्षते ॥ ६ ॥ तस्यां तस्यां दिशि सुरा
 नमश्चक्रुः सहर्षिभिः ॥ पर्याये तस्य राजाभूद्वर्षावर्षावर्षा पुनः ॥ ७ ॥ पष्टिं चैव सहस्राणि त्रिंशच्च नियुतानि च ॥ बले राज्याधिकारस्तु याव
 त्कालं बभूव ह ॥ ८ ॥ प्रह्लादो निगृहीतोऽभूत्तावत्कालं तथा सुरैः ॥ इंद्रादयस्ते विख्याता असुराञ्जमुरोजसा ॥ ९ ॥ दैत्यसंस्थमिदं सर्वमा
 सीदशयुगं किल ॥ असपत्नं ततः सर्वमष्टादशयुगं पुनः ॥ १० ॥ त्रैलोक्यमिदमव्यग्रं महेंद्रेण तु पालितम् ॥ त्रेतायुगे तु दशमे कार्तवीर्यो
 महाबलः ॥ ११ ॥ पंचाशीतिसहस्राणि वर्षाणां वै नराधिपः ॥ स सत्तरत्नान्सम्राट् चक्रवर्ती बभूव ह ॥ १२ ॥ द्वीपेषु सप्तसु स वै
 खड्गी चर्मी शरासनी ॥ रथी राजा सानुचरो योगाच्चौरानपश्यत् ॥ १३ ॥ प्रणष्टद्वयता यस्य स्मरणान्न भवेन्नृणाम् ॥ चतुर्थ्युगे
 त्वत्किं कान्ते मनो ह्येकादशे प्रभो ॥ १४ ॥ अर्द्धविंशतिं तस्मिन्स्तु द्वापरे संप्रवर्तिते ॥ मानवस्य नरिष्यंतो ह्यासीत्पुत्रो मदः किल ॥
 ॥ १५ ॥ नवमस्तस्य दयाददृष्टुं विदुरिति स्मृतः ॥ त्रेतायुगमुखे राजा तृतीये संवत्सरे बभूव ह ॥ १६ ॥ तस्य कन्या त्विलविला रूपे
 णाप्रतिमाऽभवत् ॥ पुलस्त्याय स राजर्षिस्तां कन्यां प्रत्यपादयत् ॥ १७ ॥ ऋषिरेलविलो यस्यां विश्रवाः समपद्यत ॥ तस्य पत्न्यश्च
 तसस्तु पौलस्त्यकुलमंडनाः ॥ १८ ॥ बृहस्पतेः शुभा कन्या नाम्ना वै वेदवर्णिनी ॥ पुष्पोत्कटा च वीका च उभे मारुतवतः सुते ॥ १९ ॥
 केकसी मालिनः कन्या तस्यां देवि शृणु प्रजाः ॥ ज्येष्ठं वैश्रवणं तस्य सुपुत्रं वरवर्णिनी ॥ २० ॥ अपदं हरिच्छत्रं शंकुकर्णं विलोहितम् ॥
 श्वपादं हस्त्वानुं च पिंगलं शुचिभूषणम् ॥ २१ ॥ त्रिपादं तु महाकायं स्थूलशीर्षं महाहनुम् ॥ एवंविधं सुतं दृष्ट्वा विरूपं रूपतस्तदा ॥ २२ ॥
 तदा दृष्ट्वावतीतं तु कुबेरोऽयमिति स्वयम् ॥ कुत्सायां कितिशब्दोयं शरीरं वेरमुच्यते ॥ २३ ॥ कुबेरः कुशरीरत्वाभ्यां तेन च सौकितः ॥ तस्य
 भार्याऽभवद्बुद्धिः पुत्रस्तु नलकूबरः ॥ २४ ॥ केकस्यजनयत्पुत्रं रावणं राक्षसाधिपम् ॥ शंकुकर्णं दशग्रीवं पिंगलं रक्तमूर्द्धजम् ॥ २५ ॥ वसुपादं
 विशादुजं महाकायं महाबलम् ॥ कालांजननिभं चैव दंष्ट्रिणं रक्तलोचनम् ॥ २६ ॥ राक्षसेनौजसा युक्तं रूपेण च बलेन च ॥ निसर्गादारुणः क्रूरो
 रावणाद्रावणः स्मृतः ॥ २७ ॥ हिरण्यकशिपुस्त्वासीत्स राजा पूर्वजन्मनि ॥ चतुर्थ्युगानि राजा तु तथा दश स राक्षसः ॥ २८ ॥ पंच कोटीस्तु वर्षाणां
 कृत्वा प्रजागरम् ॥ २९ ॥ त्रेतायुगे चतुर्विंशे रावणस्तपसः क्षयात् ॥ रामं दाशरथिं प्राप्य सगणः क्षयमेयिवान् ॥ ३० ॥ योऽसौ देवि दशग्रीवः
 संवत्सवारिमर्दनः ॥ दमवोपस्य राजर्षेः पुत्रो विख्यातपौरुषः ॥ ३१ ॥ श्रुतश्रवायां चैद्यस्तु शिशुपालो बभूव ह ॥ रावणं कुंभकर्णं च कन्यां शूर्पणखां
 तथा ॥ ३२ ॥ विभीषणं चतुर्थं च केकस्यजनयत्सुतान् ॥ मनोहरः प्रहस्तश्च महापार्श्वः खरस्तथा ॥ ३३ ॥ पुष्पोत्कटयास्ते पुत्राः कन्या कुम्भीनसी
 तथा ॥ त्रिशिरा दूषणश्चैव विद्युजिह्वश्च राक्षसः ॥ कन्येका स्यामिकानाम बीकायाः प्रसवः स्मृतः ॥ ३४ ॥ इत्येते क्रूरकर्माणः पौलस्त्या राक्षसा नव ॥
 ॥ ३५ ॥ अनपत्यः क्रतुस्त्वस्मिन्स्मृतो वैवस्वतंतरे ॥ अत्रेः पत्न्यो दशैवासन्मुन्दर्यश्च पतिव्रताः ॥ ३६ ॥ भद्राभ्यस्य घृताच्यंता जज्ञिरे दश चाप्सराः
 ॥ ३७ ॥ भद्रा शूद्रा च भद्रा च नलदा जलदा तथा ॥ उर्णा पूर्णा च देवेशि या च गोपुच्छला स्मृता ॥ ३८ ॥ तथा तामरसानाम दशमी रक्तकोटिका ॥
 ॥ ३९ ॥ स्वस्ति तेस्त्विति चैवोक्तः पतत्रिह दिवाकरः ॥ ब्रह्मर्षेर्वचनात्तस्य न पपात यतः प्रभुः ॥ ४० ॥ ततः प्रभाकरेत्युक्तः प्रभुरेवं महर्षिभिः ॥
 ॥ ४१ ॥ भद्रायां जनयामास सोमं पुत्रं यशस्विनम् ॥ ४२ ॥ त्विषिमान्वर्षपुत्रस्तु सोमो देवो वरस्तु सः ॥ शीतरश्मिः समुत्पन्नः कृत्तिकासु निशाचरः ॥
 ॥ ४३ ॥ पिता सोमस्य वै देवि जज्ञेऽत्रिभगवानृषिः ॥ तत्रात्रिः सर्वलोकेशं भूत्वा स्वे नयने स्थितः ॥ ४४ ॥ कर्मणा मनसा वाचा नृभान्येव समा
 चरत् ॥ काष्ठकुञ्जशिलाभूत ऊर्ध्वबाहुर्महाद्युतिः ॥ ४५ ॥ सुदुस्तरं नाम तपस्तेन तप्तं महत्पुरा ॥ त्रीणि वर्षसहस्राणि दिव्यानि सुरसंदरि ॥ ४६ ॥
 तस्योद्धरेतस्तत्र स्थितस्यानिमिषस्य ह ॥ सोमत्वं वपुरापेदे महाबुद्धेस्तु वै शुभे ॥ ४७ ॥ ऊर्ध्वमाचक्रमे तस्यः सोमसंभावितात्मनः ॥

नेत्राभ्यां सोमः सुखाव दशधा द्योतयन्दिशः ॥ ५० ॥ तद्रूपं विधिना दृष्टा दिशो दश दधुस्तदा ॥ समेत्य धारयामासुर्न च धर्तुमशक्नुवन् ॥
 ॥ ५१ ॥ स ताभ्यः सहस्रैव दिग्भ्यो गर्भश्च शाश्वतः ॥ पपात भावयन्लोकान्छीतांशुः सर्वभावनः ॥ ५२ ॥ यदा न धारणे शक्तास्तस्य गर्भस्य
 ताः स्त्रियः ॥ ततस्ताभ्यः स शीतांशुर्निपपात वसुंधराम् ॥ ५३ ॥ पतितं सोममालोक्य ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ रथमारोपयामास लोकानां हितका
 म्यया ॥ ५४ ॥ स तदैव मया देवि धर्मार्थं सत्यसंगरः ॥ युक्तो वाजिसहस्रेण सितेन सुरसुन्दरि ॥ ५५ ॥ तस्मिन्निपतिते देवि पुत्रेभ्यः परमात्म
 नि ॥ तुष्टुव्रजप्राणः पुत्रा मानसाः सत ये श्रुताः ॥ ५६ ॥ तथैवागिरसः सर्वे भृगोश्चैवात्मजास्तथा ॥ ऋग्भिस्तु सामभिश्चैव तथैवागिरसैरपि ॥
 ॥ ५७ ॥ तस्य संस्तूयमानस्य तेजः सोमस्य भास्वतः ॥ आप्यायमानं लोकान्छीन्मासयामास सर्वशः ॥ ५८ ॥ स तेन रथमुख्येन सागरांतां
 वसुंधराम् ॥ त्रिःसतकृत्योतिशश्चकाराभिप्रदक्षिणम् ॥ ५९ ॥ तस्य यच्चापि तत्तेजः पृथिवीमन्वपद्यत ॥ ओपध्यस्ताः समुत्पन्नास्ते
 जसाऽज्ज्वलयन्पुनः ॥ ६० ॥ ताभिर्विनोत्ययं लोकं प्रजाश्चैव चतुर्विधाः ॥ ओपध्यः फलपाकांताः कणाः सतदश स्मृताः ॥ ६१ ॥
 ब्रीहयश्च यवाश्चैव गोधूमा अणवस्तिलाः ॥ ६२ ॥ प्रियंगुः कोविदारश्च कोरदूपाः सतीनकाः ॥ मापा मुद्गा मसूराश्च निष्पावाः सकुलत्थकाः ॥
 ॥ ६३ ॥ आटक्यश्चणकाश्चैव कणाः सतदश स्मृताः ॥ इत्येता ओपधीनां च ग्राम्याणां जातयः स्मृताः ॥ ६४ ॥ ओपध्यो यज्ञियाश्चैव ग्राम्या
 रण्याश्चतुर्दश ॥ ब्रीहयश्च यवाश्चैव गोधूमास्त्वणवस्तिलाः ॥ ६५ ॥ प्रियंगुपृष्ठा इत्येते सप्तमास्तु कुलत्थकाः ॥ श्यामाकास्त्वथ नीवारा
 जर्तिलाः सगवेधुकाः ॥ ६६ ॥ ऊरुविन्दा मर्दटकास्तथा वेणुयवाश्च ये ॥ ग्राम्यारण्यास्तथा ह्येता ओपध्यस्तु चतुर्दश ॥ ६७ ॥ तृणमुलमलता
 वीरुद्रह्नीगुच्छादि कोटिशः ॥ एतेपामधिपश्चन्द्रो धारयत्यखिलं जगत् ॥ ६८ ॥ ज्योत्स्नाभिर्भगवान्सोमो जगतो हितकाम्यया ॥ ततस्तस्मै
 ददौ राज्यं ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ॥ ६९ ॥ बीजोपधीनां विप्राणां मंत्राणां च वरानने ॥ सोऽभिपत्तो महातेजा राजा राज्ये निशाकरः ॥ ७० ॥
 श्रीलोकान्भावयामास स्वभासा भास्वतां वरः ॥ तं सिनी च कुहूश्चैव द्युतिः पुष्टिः प्रभा वसुः ॥ ७१ ॥ कीर्तिर्धृतिश्च लक्ष्मीश्च नव देव्यः सिपे
 विरे ॥ सप्तविंशतिरिदोस्तु दक्षायण्यो महाव्रताः ॥ ७२ ॥ ददौ प्राचेतसो दक्षो नक्षत्राणीति या विदुः ॥ स तत्प्राप्य महद्वाज्यं सोमः सोमवतां
 वरः ॥ ७३ ॥ समाजहे राजसूयं सहस्रशतदक्षिणम् ॥ हिरण्यगर्भश्चोद्गाता ब्रह्मा ब्रह्मत्वमेयिवान् ॥ ७४ ॥ सदस्यस्तस्य भगवान्हरिर्नारायणः
 प्रभुः ॥ सन्तुष्टुमाप्रमुखैराद्यैर्ब्रह्मर्षिभिर्वृतः ॥ ७५ ॥ दक्षिणामददात्सोमस्त्रील्लोकास्तु वरानने ॥ तेभ्यो ब्रह्मर्षिमुख्येभ्यः सदस्येभ्यश्च वै शुभे ॥
 ॥ ७६ ॥ प्राप्यावभृथमव्ययः सर्वदेवर्षिपूजितः ॥ अतिराजति राजेन्द्रो दशधा भावयन्दिशः ॥ ७७ ॥ तेन तत्प्राप दुष्प्राप्यैस्त्वय्यमकृता
 त्मभिः ॥ स एवं वर्तते चन्द्रश्चात्रेय इति विस्तृतः ॥ ७८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे
 प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये चन्द्रोत्पत्तिवर्णननाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ श्रुतं सर्वमशेषेण चन्द्रस्योत्पत्ति
 कारणम् ॥ चिह्नं यथाऽभवत्तस्य सांप्रतं तत्प्रकीर्तय ॥ १ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ब्रह्मणस्तु पुरा देवि दक्षोनाम सुतोऽभवत् ॥ प्रजाः
 सृजति उद्दिष्टः पूर्वं दक्षः स्वयंभुवा ॥ २ ॥ पृष्टिं दक्षोऽसृजत्कन्या वैरिण्यां वै प्रजापतिः ॥ ददौ स दश धर्माय कश्यपाय त्रयोदश ॥ ३ ॥ सप्त
 विंशतिं सोमाय चतस्रोऽरिष्टनेमिने ॥ द्वे चैव भृगुपुत्राय द्वे कृशाशाय धीमते ॥ ४ ॥ द्वे चैवागिरसे तद्रक्षासां नामानि विस्तरात् ॥ शृणु त्वं देवि
 मातृणां प्रजाविस्तरमादितः ॥ ५ ॥ मरुत्वती वसुजामी लंबा भातुररुन्धती ॥ संकल्पा च मुहूर्ता च साध्या विश्वा च भामिनि ॥ ६ ॥ धर्म
 पत्न्यः समाख्याता दक्षः प्राचेतसो ददौ ॥ अदिर्तिर्दिर्दिर्दनुस्तद्वरिष्ठा सुरसैव च ॥ ७ ॥ सुरभिर्विनता चैव नाम्ना क्रोधवशा त्विला ॥ कद्रुस्त्व
 पा वसुस्तद्रक्षासां पुत्रान्वदामि वै ॥ ८ ॥ विश्वेदेवास्तु विश्वायाः साध्या साध्यानजीजनत् ॥ मरुत्वत्यां मरुत्वतो वसोस्तु वसवस्तथा ॥ ९ ॥
 भानोस्तु भानवस्तेन मुहूर्तायां मुहूर्तकाः ॥ लंबायां वोपनामानो नागवीथिस्तु जामिजा ॥ १० ॥ संकल्पायास्तु संकल्पो धर्मपुत्रा दश स्मृताः ॥
 आपो ध्रुवश्च सोमश्च धरश्चैवानलोऽनिलः ॥ ११ ॥ प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ॥ आपस्य पुत्रा वैदंड्यः श्रमः शान्तो ध्वनिस्तथा ॥
 ॥ १२ ॥ ध्रुवस्य पुत्रो भगवान्कालो लोकप्रकालनः ॥ सोमस्य भगवान्छर्वो ध्रुवश्च गृहवोधनः ॥ १३ ॥ हुतहव्यवहश्चैव धरस्य द्रविणः स्मृतः ॥
 मनोजयोऽनिलस्यासीदविज्ञातगतिस्तथा ॥ १४ ॥ देवलो भगवान्योगी प्रत्यूषस्याभवन्सुताः ॥ बृहस्पतेस्तु भगिनी भुवना ब्रह्मादिनी ॥ १५ ॥
 प्रभासस्य तु सा भार्या वसुनामष्टमस्य च ॥ विश्वकर्मा सुतस्तस्य शिल्पकर्त्ता प्रजापतिः ॥ १६ ॥ तुपितानां तु साध्यानां
 नामान्येतानि वच्मि ते ॥ मनोऽनुमन्ता प्राणश्च नरोऽपानश्च वीर्यवान् ॥ १७ ॥ भक्तिर्भयोऽनघश्चैव हंसो नारायणस्तथा ॥ विश्वेश्व
 प्रभुश्चैव साध्या द्वादश कीर्तिताः ॥ १८ ॥ कश्यपस्य प्रवक्ष्यामि सन्ततिं त्रवरिणि ॥ अंशो धाता भगस्त्वष्टा मित्रोऽथ वरुणो
 र्यमा ॥ १९ ॥ विवस्वान्सविता पूषा ह्यंशुमान्विष्णुरेव च ॥ एते सहस्रकिरणा आदित्या द्वादश स्मृताः ॥ २० ॥ अजैकपादहिरुध्न्यो
 विरूपाक्षोऽथ रैवतः ॥ हरश्च बहुरूपश्च त्र्यंबकश्च सुरेश्वरः ॥ २१ ॥ सावित्रश्च जयन्तश्च पिनाकी चापराजितः ॥ एते रुद्राः सभा
 ख्याता एकादश गणेश्वराः ॥ २२ ॥ दितिः पुत्रद्वयं लेभे कश्यपाद्वलगवितम् ॥ हिरण्यकशिपुं श्रेष्ठं हिरण्याक्षं तथातुङ्गम् ॥ २३ ॥
 हिरण्यकशिपोर्देवैः श्लोको गीतः पुरातनैः ॥ २४ ॥ राजा हिरण्यकशिपुर्गुण्यायामाशां निरीक्षते ॥ तस्यांतस्यां दिशि सुरा नमश्चकुर्मः पिभिः ॥ २५ ॥
 हिरण्यकशिपोः पुत्राश्चत्वारः सुमहाबलाः ॥ २६ ॥ प्रह्लादः पूर्वजस्तेषामनुह्लादस्ततः परः ॥ ह्लादश्चैव हृदश्चैव पुत्राश्चैव प्रकीर्तिताः ॥ २७ ॥ उभा
 सुन्दोपसुन्दौ तु हृदपुत्रौ बभूवतुः ॥ ह्लादस्य पुत्रस्त्वेकोऽभून्मृदु इत्यभिविस्तृतः ॥ २८ ॥ मारीचः सुंदपुत्रस्तु ताडकायामजायत ॥ दण्डके निहतः
 सोऽयं राघवेण बलीयसा ॥ २९ ॥ मृको विनिहतश्चापि कैराते सव्यसाचिना ॥ संह्लादस्य तु दैत्यस्य निवातकवचाः कुले ॥ ३० ॥ तिस्रः
 कोटयस्तु विख्याता निहताः सव्यसाचिना ॥ गवेष्टी कालनेमिश्च जंभो वल्कल एव च ॥ ३१ ॥ जंभः पष्टौजस्तेषां स्मृताः प्रह्लादसूनवः ॥
 कोटयस्तु विख्याता निहताः सव्यसाचिना ॥ गवेष्टी कालनेमिश्च जंभो वल्कल एव च ॥ ३२ ॥ धनुकश्चासिलोमा च शुंभपुत्रौ प्रकीर्तिता ॥ विरोचनस्य पुत्रस्तु बलिरकः प्रतापवान् ॥ ३३ ॥
 हिण्यक्षसुताः पंच विक्राताः सुमहाबलाः ॥ अन्धकः शकुनिश्चैव कालनाभस्तथैव च ॥ ३४ ॥ महानाभश्च विक्रातो भूतसंतापनस्तथा ॥ शतं
 शतसहस्राणि निहतास्तारकामये ॥ ३५ ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्ता कश्यपाव्ययसंततिः ॥ यया व्याप्तं जगत्सर्वं सदैवासुरमातृषम् ॥ ३६ ॥ अथ
 याः कन्यका दत्ताः सप्तविंशतिरिदं दे ॥ तासां मध्ये महादेवि प्रिया तस्य च रोहिणी ॥ ३७ ॥ अथ नक्षत्रनाथस्य तासां मध्येतिवल्गभा ॥ बभूव
 रोहिणी देवी प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ॥ ३८ ॥ सर्वास्ताः संपरित्यज्य रोहिण्या साहेतो रहः ॥ रमे कामपरीतात्मा वनेषूपवनेषु च ॥ ३९ ॥ सोमः सर्वा
 देशेषु कन्दरेषु गुहासु च ॥ ४० ॥ अथ ता दुःखसंपन्नाः पत्न्यः शेषा यशस्विनि ॥ जगुश्च शरणं दक्षं वचनं चेदमब्रुवन् ॥ ४१ ॥ सोमः सर्वा

अतिक्रम्य रोहिण्या सह मोदते ॥ संवत्सरसहस्रं तु क्रीडमानो यथासुखम् ॥ ४० ॥ अवशिष्टास्तु षडंशमलिना विगतश्रियः ॥ पाणिग्रहणमारभ्य
 रोहिण्या सह चंद्रमाः ॥ ४१ ॥ संवत्सरसहस्रं तु जानात्येकां स शर्वरीम् ॥ परित्यक्ता वयं तात शशिना दोषवर्जिताः ॥ ४२ ॥ स रेमे सह
 रोहिण्या अस्माकमसुखप्रदः ॥ अस्माकं दुःखदग्धानां श्रेयोऽतो मरणं भवेत् ॥ ४३ ॥ तासां तद्वचनं श्रुत्वा दुःखार्तानां प्रजापतिः ॥ ब्रह्मतेजः
 समायुक्तः पुत्रीलेहेन कर्षितः ॥ जगाम यत्र ऋक्षेशो वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ४४ ॥ समं वर्तस्व कन्यासु मामकासु निशाकर ॥ अन्यथा दोषभागी
 त्वं भविष्यसि न संशयः ॥ ४५ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लज्जयावन्तः स्थितः ॥ वाढमित्येव ऋक्षेन्द्रो दक्षस्य पुरतोऽब्रवीत् ॥ ४६ ॥ अद्य
 भृति विप्रैर्षं समं वर्तयितास्म्यहम् ॥ पुत्रीभित्तव सत्यं वै शपेऽहं शपथेन ते ॥ ४७ ॥ एवं प्रतिज्ञासंयुक्ते निशानाथे तदाबिके ॥ सर्वा रूपेण
 संयुक्तास्तस्य कन्या निवेदिताः ॥ ४८ ॥ दक्षः स्वभवनं गत्वा निर्वृतिं परमां गतः ॥ चन्द्रोऽपि पूर्ववदेव रोहिण्यां निरतोऽभवत् ॥ ४९ ॥ संप
 रित्यज्य ताः सर्वाः कामोपहतमानसाः ॥ अथ भूयस्तु ताः सर्वा दक्षं वचनमब्रुवन् ॥ ५० ॥ मलिनास्ताः कुशांग्यश्च दीनाः सर्वा विचेतसाः ॥
 ततो हृष्टा तथारूपं दक्षो मोहमुपागतः ॥ ५१ ॥ लब्धसंज्ञः पुनः सोऽपि क्रोधोद्धूततनूहः ॥ उवाच सर्वाः स्वाः पुत्रीः किमिदं
 मलिनांबराः ॥ किमिदं निष्प्रभाः सर्वाः कथयध्वं ममानवाः ॥ ५२ ॥ असुरान्सातुगांश्च ये चान्ये सुरसत्तमाः ॥ अद्य शापह
 तान्पुन्यः करिष्यामि न संशयः ॥ ५३ ॥ एवमुक्तास्तु दक्षेण सर्वास्ताः ससुदैरयन् ॥ ५४ ॥ न चास्माकं मिशानाथ ऋतुमात्रमपि
 प्रभो ॥ प्रयच्छति पुनस्तेन युष्मत्पार्श्वं समागताः ॥ ५५ ॥ अनाहत्य तु ते वाक्यं रोहिण्यां निरतो रहः ॥ रेमे कामपरीताया
 अस्माकं शोकवर्द्धनः ॥ ५६ ॥ तासां तद्वचनं श्रुत्वा दक्षः कोपमुपागतः ॥ गत्वा चंद्रं महादेवि शशाप प्रमुखे स्थितम् ॥ ५७ ॥
 अनाहत्य हि मे वाक्यं यस्मात्त्वं रोहिणीरतः ॥ संत्यज्य पुत्रीश्चास्माकं शेषा दोषेण वर्जिताः ॥ तस्माद्यक्षमा शरीरं ते ग्रसिष्यति न संशयः ॥
 ॥ ५८ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु यक्षमा पर्वतपुत्रिके ॥ दक्षेण तु समादिष्टस्तस्य कार्यं समाविशत् ॥ ५९ ॥ यक्षमणा अस्तकायोऽसौ क्षयं याति
 दिनेदिने ॥ ६० ॥ एवं सोमस्तु दक्षेण कृतशापो गतप्रभः ॥ पपात वसुधां देवि निश्चेष्टो रोहिणीयुतः ॥ ६१ ॥ लब्धसंज्ञो मुहूर्तेन रोहिणीं वाक्य
 मब्रवीत् ॥ ६२ ॥ देवि कार्यं किमधुना त्वत्पित्रा शापितो ह्यहम् ॥ क्षयकुष्ठेन संयुक्तः किं करोम्यधुना प्रिये ॥ ६३ ॥ एवमुक्ता रोहिणी तु वाप्य
 व्याकुललोचना ॥ दक्षशापहतं दृष्ट्वा सोमं वचनमब्रवीत् ॥ ६४ ॥ येन शापस्तु ते दत्तस्तमेव शरणं ब्रज ॥ स ते शापाभिभूतस्य नूनं श्रेयो विधा
 स्यति ॥ ६५ ॥ लप्स्यसे तत्प्रसादात्त्वं प्रभो पूर्वोचितां शुभाम् ॥ ६६ ॥ रोहिण्या वचनं श्रुत्वा गतो दक्षसमीपतः ॥ चंद्रः प्रोवाच विनयाद्वाप्य
 व्याकुललोचनः ॥ ६७ ॥ कुरुष्वानुग्रहं दक्ष प्रसन्नेनारात्मना ॥ कोपं त्यज महर्षे त्वं ममोपरि दयां कुरु ॥ ६८ ॥ त्वया क्रोधपरीतेन कारणे
 वाप्यकारणे ॥ अनुकंपां च मे कृत्वा कार्यं शापस्य मोक्षणम् ॥ ६९ ॥ विदितं तु महाभाग शतोहं येन कर्माणां ॥ कुरुष्वानुग्रहं दक्ष मम दीनस्य या
 चतः ॥ ७० ॥ एवं विलपमानस्य सोमस्य तु महात्मनः ॥ अनुग्रहे मतिं कृत्वा इदं वचनमब्रवीत् ॥ ७१ ॥ दक्ष उवाच ॥ मया शापहतः सोम
 त्रातुं शक्यो न देवतैः ॥ यद्यद्वीर्यमहं सोम तत्तथेति न संशयः ॥ ७२ ॥ आयुः कर्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च ॥ पूर्वसृष्टानि यान्येव संभवन्ति
 हि तानि वै ॥ ७३ ॥ असुराश्च सुराश्च ये चान्ये यक्षराक्षसाः ॥ सर्वेपि शक्ता न त्रातुं वर्जयित्वा महेश्वरम् ॥ ७४ ॥ एषां शापो मया दत्तोऽनुग्रहीष्य
 पुनः ॥ वर्जयित्वा महादेवं शितिकठमुपापतिम् ॥ ७५ ॥ दक्षस्य च वचः श्रुत्वा कृतांजलिपुटः स्थितः ॥ प्रत्युवाच तदा सोमःप्रहृष्टेनारात्मना ॥ ७६ ॥
 भगवन्पदि तुष्टोसि मम भक्तस्य सुव्रत ॥ अनुग्रहे कृता बुद्धिस्तदाचक्ष्व कुतः शिवः ॥ ७८ ॥ कस्मिन्स्थाने मया दक्ष द्रष्टव्योऽसौ महेश्वरः ॥
 तत्स्थानानि चरिष्यामि यानि तानि वदस्व मे ॥ ७९ ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ शृणु सोम प्रयत्नेन श्रुत्वा चैवावधारय ॥ वारुणीं दिशमाश्रित्य
 सागरानुपसन्निधौ ॥ ८० ॥ कृतस्त्वापगतो धन्वंतरशतत्रये ॥ लिंगं महाप्रभावं च स्वयंभूतं व्यवस्थितम् ॥ ८१ ॥ सूर्य्यविंशसमप्रख्यं सर्प
 मेखलमंडितम् ॥ कुण्डांडकमानं तद्रूपमिदं व्यवस्थितम् ॥ ८२ ॥ स्पर्शलिंगं हि तद्विद्धि तद्रत्नतया ज्ञास्यते भवान् ॥ तत्र संनिहितो देवः शंकरः
 परमेश्वरः ॥ ८३ ॥ गच्छ त्वं तपस्येण आराधय सुरेश्वरम् ॥ ८४ ॥ प्रशस्य देवदेवैरामात्मानं निर्मलं कुरु ॥ यस्याशु वरदानेन प्राप्स्यसे रूप
 सुतमम् ॥ ८५ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सोमेश्वरोत्पत्तिप्रसंगे दक्षेण
 दक्षेणैवमुक्ताः शोचनकर्म स्वकं तदा ॥ दुःखशोकपरीतात्मा प्रभासं क्षेत्रमागतः ॥ १ ॥ स गत्वा दक्षिणं तीरं सागरस्य समीपतः ॥ ददर्श
 पर्वतं तत्र कृतस्मरमिति श्रुतम् ॥ २ ॥ यक्षविद्याधराकीर्णं किन्नरैरुपशोभितम् ॥ चंदनाशुरुकपूरैरशोकैस्तिलकैः शुभैः ॥ ३ ॥ कल्हारैः शतपत्रैश्च
 पुष्पितैः फलितैः शुभैः ॥ आग्रजम्बूकपित्थैश्च दाडिमैः पनसेस्तथा ॥ ४ ॥ निंबुजम्बीरनागैश्च कदलीखंडमंडितैः ॥ क्रमुर्केर्नागवल्क्याद्यैः शालेस्ता
 लेस्तमालकैः ॥ ५ ॥ बीजपूरकख रैर्द्राक्षामधुरपाटलैः ॥ विरुचंपकतिद्राद्यैः कदंबककुभैस्तथा ॥ ६ ॥ धवाशोकशिरीषाध्वानाग्रैश्च शोभि
 तम् ॥ कामं कामफलेषुभैः पुष्पितैः फलितैः शुभैः ॥ ७ ॥ हंसकारंडवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितम् ॥ कोकिलाभिः शुकैश्च नानापक्षिनिनादि
 तम् ॥ ८ ॥ जानिस्मराः पक्षिणश्च व्याजहर्मातुर्पी गिरम् ॥ गंधर्वकिन्नरगुणैः सिद्धविद्याधरोरगैः ॥ ९ ॥ क्रीडन्निर्विचिद्वैद्यैः शोभितं पर्वतोत्त
 मम् ॥ देवगंधर्वनृत्यैश्च वेणुवीणानिनादितम् ॥ १० ॥ वेदध्वनितघोषेण यज्ञहोमाग्निहोत्रजैः ॥ धूमैः समावृतं सर्वमाज्यगंधिभिरुच्छ्रितम् ॥ ११ ॥
 शोभितं चर्षिभिर्दिव्यैश्चातुर्विधैर्द्विजोत्तमैः ॥ अत्रिश्चैव वसिष्ठश्च पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ॥ १२ ॥ भृगुश्चैव मरीचिश्च भरद्वाजोऽथ कश्यपः ॥
 सनुयर्मोऽगिरा विष्णुः शातातपपराशरो ॥ १३ ॥ आपस्तम्बोऽथ संवर्तः कांत्यः कात्यायनो मुनिः ॥ गौतमः शंखलिखितो तथा
 वाचस्पतिर्मुनिः ॥ १४ ॥ जामदग्न्यो याज्ञवल्क्य ऋष्यशृंगो विभांडकः ॥ गार्ग्यशौनकदाल्भ्याश्च व्यास उद्दालकः शुकः ॥ १५ ॥
 नारदः पर्वतश्चैव दुर्वासा उग्रनापसः ॥ शाकल्यो गालवश्चैव जाबालिर्मुद्गलस्तथा ॥ १६ ॥ विश्वामित्रः कौशिकश्च जह्नुर्विश्वामस्तथा ॥
 धौम्यश्चैव शतानन्दो वेशंपायनजिष्णुवः ॥ १७ ॥ शक्रद्वयनवादिक्क्यावग्निको वादरायणः ॥ बालखिल्या महात्मानो ये च भूम
 ण्डले स्थिताः ॥ १८ ॥ ते सर्वे तत्र तिष्ठन्ति पर्वते तु कृतस्मरे ॥ तेजस्विनो ब्रह्मपुत्रा ऋषयो धार्मिकाः प्रिये ॥ १९ ॥ ज्वलंतस्तपसा
 सर्वे निर्दमा इव पावकाः ॥ मांसोपवासिनः केचित्केचित्पक्षोपवासिनः ॥ २० ॥ त्रैरात्रिकाः सांतपना निराहारास्तथा परे ॥ केचित्पुष्प
 फलहाराः शीणपर्णाशिनस्तथा ॥ २१ ॥ केचिद्रोमयभक्षाश्च जलाहारास्तथा परे ॥ साग्निहोत्राः सुविद्रांसो मोक्षमार्गार्थचिन्तकाः ॥ २२ ॥ इति
 दामपुराणादिश्रुतिस्मृतिविशारदाः ॥ एते चान्ये च बहवो मार्कण्डेयपुरोगमाः ॥ २३ ॥ प्रभासं क्षेत्रमासाद्य संस्थिताः कृतपर्वते ॥ एवं कृतस्मरस्तत्र

सर्वदेवनिपतितः ॥ मन्त्रतरेस्मिन्यो देवि निर्दग्धो वडवाग्निना ॥ २४ ॥ तं दृष्ट्वा पर्वतं रम्यं दृष्ट्वा चैव महोदधिम् ॥ प्रदक्षिणं ततश्चके सप्तकुत्सो
निशाकरः ॥ निरेः प्रदक्षिणां कृत्वा गतो यत्र महेश्वरः ॥ २५ ॥ समीपे तु समुद्रस्य स्पर्शालिगस्वरूपवाच ॥ प्रसादयामास विभुं प्रसन्ननां तरा
त्मना ॥ २६ ॥ गरुणं वृत्तिं संधाय शरणं वा महेश्वरम् ॥ वरं शापाभिधातार्यं मृत्युं वा शंकरान्मम ॥ २७ ॥ इति सोमो मतिं कृत्वा तपसाऽऽ
राधयन्निष्ठवम् ॥ यावद्वर्षसहस्रं तु फलमूलशानोऽभवत् ॥ २८ ॥ पूर्णं वर्षसहस्रे तु चतुर्थे वर्षवर्णिनि ॥ तुतोष भगवान्द्रो वाक्यं चेदमुवाच ह ॥
॥ २९ ॥ परितुष्टोऽस्मि ते चंद्र वरं वरय सुव्रत ॥ किं ते कामं करोम्यद्य ब्रूहि यत्स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ३० ॥ एवं प्रत्यक्षमापन्नं दृष्ट्वा देवं वृषध्वजम् ॥
प्रणम्य तं यथाभक्त्या स्तुतिं चक्रे निशाकरः ॥ ३१ ॥ ॥ चंद्र उवाच ॥ ॥ ॐ नमो देवदेवाय शिवाय परमात्मने ॥ अप्रमेयस्वरूपाय व्यक्तान्य
क्तस्वरूपिणे ॥ ३२ ॥ त्वं पतियोगिनामीश त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ त्वं यज्ञस्त्वं वपस्कारस्त्वमोकारः प्रजापतिः ॥ ३३ ॥ चतुर्विंशत्यधिकं च
भुवनानां शतद्वयम् ॥ तस्योपरि परं ज्योतिर्जागर्ति तव केवलम् ॥ ३४ ॥ कल्पात् आदिद्वाराहमुक्तब्रह्मांडसंस्थितो ॥ आधारस्तंभधृताय तेजोर्लि
गाय ते नमः ॥ ३५ ॥ नमोऽनामयनाम्ने ते नमस्ते कृत्तिवाससे ॥ नमो भैरवनाथाय नमः सोमेश्वराय ते ॥ ३६ ॥ इति संज्ञाभिरेताभिः स्तुत्या
भिरमृतेश्वरः ॥ भूतेर्भवेर्भविष्येश्वरस्तूयमे सुरसत्तमैः ॥ ३७ ॥ आद्यो विरचिनामाधृद्ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ मृत्युञ्जयेति ते नाम तदाऽभ्युपार्चयती
पते ॥ ३८ ॥ द्वितीयोऽभ्युदया ब्रह्मा पद्मधारिणि विभुतः ॥ तदा कालाग्निरुदेति तव नाम प्रकीर्तितम् ॥ ३९ ॥ तृतीयोऽभ्युदया ब्रह्मा स्वयंभूति
विभुतः ॥ अमृतेशेति ते नाम कीर्तितं कीर्तिवर्द्धनम् ॥ ४० ॥ चतुर्थोऽभ्युदया ब्रह्मा परमेष्ठीति विभुतः ॥ अनामयेति देवेश तव नाम स्मृतं
तदा ॥ ४१ ॥ पंचमोऽभ्युदया ब्रह्मा सुरज्येष्ठ इति श्रुतः ॥ कृत्तिवासेति ते नाम बभूव त्रिपुरांतक ॥ ४२ ॥ षष्ठ्याभ्युदया ब्रह्मा हेमगर्भ इति स्मृतः ॥
तदा भैरवनाथेति तव नाम प्रकीर्तितम् ॥ ४३ ॥ अधुना वर्तते योऽसौ शतानंद इति श्रुतः ॥ आदिसोमेन यश्चासौ वामनेन्द्रवेन ते ॥ ४४ ॥
प्रतिष्ठार्थं तु लिगस्य आनीतश्चाष्टवर्णिकः ॥ बालरूपी तदा तेन सोमनाथेति कीर्तितम् ॥ ४५ ॥ तदाप्रभृति सोमानां लक्षणां द्वितयं गतम् ॥
सहस्रद्वितयं चैव शतं चैव पडुत्तरम् ॥ ४६ ॥ सप्तमोऽहं महादेव आत्रेय इति विभुतः ॥ प्राचेतसेन दक्षेण शप्तत्वां शरणं गतः ॥ रक्ष मां देवदेश
क्षयिणं पापरोगिणम् ॥ ४७ ॥ इति संस्तुतस्तस्य चंद्रस्य कल्पाकरः ॥ तुतोष भगवान्द्रो वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ४८ ॥ परितुष्टोऽस्मि ते चंद्र
वरं वरय सुव्रत ॥ किं ते कामं करोम्यद्य ब्रूहि यत्स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ४९ ॥ मम नामानि गुह्यानि मम प्रियतराणि च ॥ पठिष्यन्ति नरा ये तु
दास्ये तेषां मनोगतम् ॥ ५० ॥ अतीता ये चंद्रमसो भविष्यन्ति च येऽधुना ॥ तेषां पूज्यभिर्दं लिगं यावदन्योऽष्टवर्णिकः ॥ ५१ ॥ अतः परं
चतुर्वक्त्रो ब्रह्मा यो भविता यदा ॥ प्राणनाथेति देवस्य तदा नाम भविष्यति ॥ ५२ ॥ प्राणास्तु वायवः प्रोक्तास्तदाराधननाम तव ॥ प्राणनाथेति
संप्रोक्तं येऽधुना तदविष्यति ॥ ५३ ॥ तस्मादग्नीशनामेति कालरुद्रेत्यनंतरम् ॥ तारकेति ततो नाम भविष्यत्येव कीर्तितम् ॥ ५४ ॥ मृत्यु
ञ्जयेति देवस्य भविता तदनंतरम् ॥ ज्यंकेरास्त्वित्येति भुवनेशेत्यनन्तरम् ॥ ५५ ॥ भूतनाथेति घोरेति ब्रह्मेशेत्यथ नामकम् ॥ भविष्यं प्रथिवी
शेति आदिनाथेत्यनन्तरम् ॥ ५६ ॥ कल्पेश्वरेति देवस्य चंद्रनाथेत्यनन्तरम् ॥ नाम देवस्य यद्रावि सांप्रतं ते प्रकाशितम् ॥ ५७ ॥ इत्येवमादि
नामानि स्वसंख्यातानि षोडश ॥ गतानि संभविष्यन्ति कालस्यानंतभावतः ॥ ५८ ॥ एकैकं वर्तते नाम ब्रह्मणः प्रलयावधि ॥ ततोऽन्यथायति
नाम यथा नामानुरूपतः ॥ ५९ ॥ अथ किं बहुनोक्तेन रहस्यं ते प्रकाशितम् ॥ वत्स यत्कारणेनेह तपस्तप्तं त्वयाऽखिलम् ॥ तन्मे निःशेषतो
ब्रूहि दास्ये तुष्टोऽस्मि ते वरम् ॥ ६० ॥ ॥ चन्द्र उवाच ॥ ॥ अहं शतस्तु दक्षेण कस्मिंश्चित्कारणांतरे ॥ यक्ष्मणा च क्षयं नीतस्त
स्मात्त्वं ब्रातुमर्हसि ॥ ६१ ॥ ॥ शंभुरुवाच ॥ ॥ अधुना भोः समं पश्य सर्वास्ता दक्षकन्यकाः ॥ क्षयस्ते भविता पशं पशं वृद्धिर्भ
विष्यति ॥ ६२ ॥ पूर्वोचितां प्रभां सोम प्राप्स्यसे मत्प्रसादतः ॥ प्राचेतसस्य दक्षस्य तपसा हतपाप्मनः ॥ ६३ ॥ तस्यान्यथा वचः
कर्तुं शक्यं नान्यैः सुरैरपि ॥ ब्राह्मणाः कुपिता हन्युर्भस्मीकुर्युः स्वतेजसा ॥ ६४ ॥ देवान्कुर्युर्देवांश्च नाशयेदुरिदं जगत् ॥ ब्राह्मणाभ्येव देवाश्च
तेज एकं द्विधा कृतम् ॥ ६५ ॥ प्रत्यक्षं ब्राह्मणा देवाः परोक्षं दिवि देवताः ॥ न विना ब्राह्मणा देवेन देवा ब्राह्मणेर्विना ॥ ६६ ॥ एकत्र मन्त्रा
स्तिष्ठन्ति तेज एकत्र तिष्ठति ॥ ब्राह्मणा देवता लोके ब्राह्मणा दिवि देवताः ॥ त्रैलोक्ये ब्राह्मणाः श्रेष्ठा ब्राह्मणा एव कारणम् ॥ ६७ ॥
पितुर्निधुक्ताः पितरो भवन्ति क्रियासु देवीषु भवन्ति देवाः ॥ द्विजोत्तमा हस्तनिर्पक्ततोयास्तेनैव देहेन भवन्ति देवाः ॥ ६८ ॥ पट्टक
मैतत्त्वाभिरतेषु नित्यं विप्रेषु वेदांश्चतुर्हलेषु ॥ न तेषु भक्त्या प्रविशन्ति घोरं महाभयं प्रेतभवं कदाचित् ॥ ६९ ॥ यद्ब्राह्मणाः स्तुत्यतमा वदन्ति
तदेवताः कर्मभिराचरन्ति ॥ तुष्टेषु तुष्टाः सततं भवन्ति प्रत्यक्षदेवेषु परोक्षदेवाः ॥ ७० ॥ यथा रुद्रा यथा देवा मरुतो वसवोऽश्विनौ ॥ ब्रह्मा च
सोमसूर्यौ च तथा लोके द्विजोत्तमाः ॥ ७१ ॥ देवाधीनाः प्रजाः सर्वा यज्ञाधीनाश्च देवताः ॥ ते यज्ञा ब्राह्मणाधीनास्तस्माद्देवा द्विजोत्तमाः ॥
॥ ७२ ॥ ब्राह्मणानर्चयेन्नित्यं ब्राह्मणास्तर्पयेत्सदा ॥ ब्राह्मणास्तारका लोके ब्राह्मणात्सर्वगमश्नुते ॥ ७३ ॥ अभेद्यमच्छेद्यमनादिमक्षयं त्रिविं पुराणं
परिपालयन्ति ॥ महामतिस्तानभिपूज्य वै द्विजान्भवेदजेयो दिवि देवराडिव ॥ ७४ ॥ शक्यं हि कवचं भेतुं नाराचेन शरेण वा ॥ अपि वज्र
सहस्रेण ब्राह्मणाशीः सुदुर्भिदा ॥ ७५ ॥ हुतेन शास्यते पापं हुतमन्त्रेन शास्यति ॥ अन्नं हिरण्यदानेन हिरण्यं ब्राह्मणाशिषा ॥ ७६ ॥
य इच्छेन्नरकं गंतुं सपुत्रपशुवांशवः ॥ देवेष्वधिकृतं कुर्याद्ब्राह्मणेषु च गोषु च ॥ ७७ ॥ ब्राह्मणान्द्वेष्टि यो मोहाद्देवान्गाश्च मर्त्त्यान्वदि ॥ नैव तस्य
परो लोको नास्यं लोको दुरात्मनः ॥ ७८ ॥ अनिन्या ब्राह्मणा गावः कांचनं सलिलं स्त्रियः ॥ पृथिवी तु पडेतानि यो निन्दति स पातकी ॥ ७९ ॥
अयं धर्मस्य राजानो मूलं धर्मस्य ब्राह्मणाः ॥ तस्मान्मूलं न हिंसीत मूले ह्ययं प्रतिष्ठितम् ॥ ८० ॥ फलं धर्मस्य राजानः पुष्पं धर्मस्य ब्राह्मणाः ॥
तस्मात्पुष्पं न हिंसीत पुष्पात्संजायते फलम् ॥ ८१ ॥ राजा वृक्षो ब्राह्मणास्तस्य मूलं पौराः पर्णं मन्त्रिणस्तस्य शाखाः ॥ तस्माद्ब्राह्मा ब्राह्मणा
रक्षणीया मूले कुष्ठे नास्ति वृक्षस्य नाशः ॥ ८२ ॥ आसन्नो हि दहत्यग्निर्दूरादहति ब्राह्मणः ॥ प्ररोहत्यग्निना दग्धं ब्रह्मदग्धं न रोहति ॥ ८३ ॥
ब्राह्मणानां च शापेन सर्वभक्षो हुताशनः ॥ समुद्रश्चाभ्युपेयस्तु विफलाश्च पुरंदरः ॥ ८४ ॥ त्वं चन्द्र राजयक्ष्मी च पृथिव्याभ्युपराणि च ॥ सूर्याच्छ
मसोः पातः पुनरुद्धरणं तयोः ॥ ८५ ॥ वनस्पतीनां निर्यासो दानवानां पराजयः ॥ नागानां च वशीकारः क्षत्रस्थोत्सादनं तथा ॥ देवोत्पत्ति
विपर्यासो लोकानां च विपर्ययः ॥ ८६ ॥ एवमादीनि तेजांसि ब्राह्मणानां महात्मनाम् ॥ तस्माद्विप्रेषु नृपतिः प्रणमेन्नित्यमेव च ॥ ८७ ॥ परा
मप्यापदं प्राप्तो ब्राह्मणान्न प्रकोपयेत् ॥ ते ह्येनं कुपिता हन्युः सबः सबलवाहनम् ॥ ८८ ॥ प्रणीतश्चाप्रणीतश्च यथाभिर्देवतं महत् ॥ एवं विद्वान्
विद्वान्वा ब्राह्मणो देवतं महत् ॥ ८९ ॥ श्मशानेष्वपि तेजस्वी पावको नैव दुष्यति ॥ ह्यमानश्च यज्ञेषु भूय एवाभिवर्द्धते ॥ ९० ॥ एवं यज्य

निष्ठेपु वर्तते सर्वकर्मसु ॥ सर्वेषां ब्राह्मणः पूज्यो देवतं परमं महत् ॥ ९१ ॥ क्षत्रस्यातिप्रवृद्धस्य ब्राह्मणानां प्रभावतः ॥ ब्राह्मं हि परमं पूज्यं
क्षत्रं हि ब्रह्मसंभवम् ॥ ९२ ॥ अज्योऽग्निर्ब्रह्मतः क्षत्रमश्मनो लोहमुत्थितम् ॥ तेषां सर्वत्रगं तेजः स्वासु योनिषु शाम्यति ॥ ९३ ॥ यान्समाश्रित्य
तिष्ठन्ति देवलोकश्च सर्वदा ॥ ब्रह्मेव वचनं येषां को हिंस्यात्ताञ्जिजीविषुः ॥ ९४ ॥ अग्र्यमाणोऽप्याददीत न राजा ब्राह्मणात्करम् ॥ न च क्षुधा
ऽस्य संसीदेद्ब्राह्मणो विषये वसन् ॥ ९५ ॥ यस्य राज्ञश्च विषये ब्राह्मणः सीदति क्षुधा ॥ तस्य तच्छतधा राष्ट्रमचिरादेव सीदति ॥ ९६ ॥ यद्वाजा
कुरुते पापं प्रमादाच्च विभ्रमात् ॥ वसन्तो ब्राह्मणा राष्ट्रे श्रोत्रियाः शमयन्ति तत् ॥ ९७ ॥ पूर्वरात्रांतरात्रेषु द्विजैर्यस्य विधीयते ॥ स राजा
सह राष्ट्रेण वर्षते ब्रह्मतेजसा ॥ ९८ ॥ ब्राह्मणान्पूजयेन्नित्यं प्रातरुत्थाय भूमिपः ॥ ब्राह्मणानां प्रसादेन दीव्यन्ति दिवि देवताः ॥ ९९ ॥ अथ किं
बहुनोक्तेन ब्राह्मणा मामकी तनुः ॥ ये केचित्सागरांतायां पृथिव्यां कीर्तिता द्विजाः ॥ तद्रूपं देवदेवस्य शिवस्य परमात्मनः ॥ १०० ॥ एता
न्दिपन्ति ये मूढा ब्राह्मणान्संशितव्रताः ॥ ते मां द्विपन्ति वै नूनं पूजनात्पूजयन्ति माम् ॥ १०१ ॥ न प्रद्वेषततः कार्यो ब्राह्मणेषु विजानता ॥
प्रद्वेषेणाशु नश्यन्ति ब्रह्मशापहता नराः ॥ १०२ ॥ इत्येवं कथितश्चन्द्र ब्राह्मणानां गुणार्णवः ॥ कुरुष्वानन्तरं कार्यं यद्विधीयमेव ते ॥ १०३ ॥
शापस्यानुग्रहो दत्तो मया तव निशाकर ॥ न चान्यथा वचः कर्तुं शक्यं तेषां द्विजन्मनाम् ॥ १०४ ॥ शापानुग्रहैः सर्वे
दैवैरपि सत्तासवैः ॥ तस्माच्चन्द्र त्वया शोको नैव कार्यो विजानता ॥ १०५ ॥ क्षयस्ते भविता पक्षं पक्षं वृद्धिर्भविष्यति ॥ अथा
न्यद्वचनं चन्द्र शृणु कार्यं यथा त्वया ॥ १०६ ॥ इदं यत्सागरोपांते तिष्ठते लिंगमुत्तमम् ॥ धरामध्यगतं तच्च देवानां दृष्टिगोच
रम् ॥ १०७ ॥ कुक्कुटांडसमप्रख्यं सर्पमेखलमंडितम् ॥ ममाद्यं परमं तेजो न चान्यो वेद कश्चन ॥ १०८ ॥ इतः सागरमध्ये तु धनुषां च
शतत्रये ॥ तिष्ठते तत्र लिंगं तु सुगुप्तं लक्षणाञ्चितम् ॥ १०९ ॥ आदिकल्पे महर्षीणां शापेन पतितं यम ॥ लिंगं सागरमध्ये तु तत्त्वं शीघ्रं समा
नय ॥ ११० ॥ स्पर्शाख्यं यत्र मे लिंगं तत्र स्थाने निवेशय ॥ निवेश्य तु प्रयत्नेन सहितो विश्वकर्मणा ॥ १११ ॥ ततो ब्राह्मणमाहूय समेतं तु
धुनीधरैः ॥ प्रतिष्ठां कारय विभो इष्ट्वा तत्र महामखैः ॥ ११२ ॥ एवमुक्त्वा स भगवांस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ततः प्रभां पुनर्लभे रात्रिनाथो
वरानने ॥ ११३ ॥ ततः प्रभृति तत्क्षेत्रं प्रभासमिति विश्रुतम् ॥ निष्प्रभस्य प्रभा दत्ता प्रभासं तेन चोच्यते ॥ ११४ ॥ दक्षस्य
तु वृथा शापो न कृतस्तेन लांछनम् ॥ सोमः प्रभासते लोकान्तरं प्राप्य महेश्वरात् ॥ व्यक्तीभूतः स देवेशः सोमस्यैव महात्मनः ॥ ११५ ॥
इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सोमवरप्रदानवर्णनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥
॥ २२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततः शांतमना भूत्वा चंद्रमा विस्मयान्वितः ॥ शंभुभक्त्या परीतात्मा प्रभासक्षेत्रमास्थितः ॥ १ ॥ पूर्वांतं यत्तु
देवेन स तथा कृतवान्विभुः ॥ गत्वा सागरमध्ये तु गृहीत्वा लिंगमुत्तमम् ॥ २ ॥ विश्वकर्माणमाहूय सहितं परिचारकैः ॥ आदिदेश स्वयं सोम
स्त्वष्टारं वंशलिपिनम् ॥ ३ ॥ ॥ चंद्र उवाच ॥ ॥ विश्वकर्मन्निदं लिंगं मम दत्तं तु शंभुना ॥ गृह्णाण त्वं महाबाहो युक्तस्थाने निवेशय ॥ ४ ॥
रक्षस्व तादृन्तास्मि स्वकीयं भवनं विभो ॥ यज्ञार्थमानयिष्यामि यज्ञोपकरणानि च ॥ ५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा चैतदा चंद्रश्चंद्र
लोकं जगाम ह ॥ गत्वा तत्र महादेवि चंद्रलोकं महाप्रभम् ॥ ६ ॥ कोटियोजनविस्तीर्णं सदाभूतमयं शुभम् ॥ तत्राहूय महादेवि प्रतीहारं सुमेघ
सम् ॥ ७ ॥ मंत्रिणं हेमगर्भां बृहस्पतिसमं धिया ॥ यज्ञोपस्करसंभारं सर्वमादाय सत्वराः ॥ ८ ॥ प्रभासक्षेत्रं गच्छंतु ममादेशपरायणाः ॥ साग्रि
भिर्ब्राह्मणैः सार्द्धं गच्छंतु क्षेत्रमुत्तमम् ॥ ९ ॥ शीघ्रं संपाद्यतां सर्वं यथा यज्ञः प्रवर्तते ॥ सर्वेषामेव विप्राणां चंद्रलोकनिवासिनाम् ॥ १० ॥ पृथ
क्पृथक्विमानं तु देयं तेषां महाधनम् ॥ गवां च दशलक्षानां सवत्सानां पयोमुचाश्च ॥ ११ ॥ हेमभारैर्भूषितानां कामधेनुपमत्विवाम् ॥ अश्वानां
श्यामकर्णानां सपादं लक्षमेव च ॥ १२ ॥ दंतिनामयुतं चैव घंटाभरणशोभितम् ॥ सहस्राणि च चत्वारि स्थानां वातरंहसाश्च ॥ १३ ॥ लक्षं तु
करभाणां च मणिमाणिक्यसंयुतम् ॥ सैन्यानां कोटिरिका तु चतुरंगबलान्विता ॥ १४ ॥ अग्निशौचानि वस्त्राणि ब्राह्मणार्थं तथैव च ॥ विभू
॥ १५ ॥ दारुवंशावधि प्रोक्तं यत्किंचित्स्वं मदाज्ञया ॥ अन्यद्यद्ब्राह्मणा ब्रूयुस्तत्सर्वं तत्र नीयताम् ॥ १७ ॥ देवानां दानवानां च यज्ञगंधर्वरक्ष
साम् ॥ सतद्वीपक्षितीशानां सप्तपातालवासिनाम् ॥ १८ ॥ नानानृपसहस्राणां घोषणा क्रियतां मुहुः ॥ सर्वेषां घोषणा कार्या प्रभासागमनं
प्रति ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वा मंत्रिणं तत्र चंद्रमास्त्वयसाञ्चितः ॥ ब्रह्मलोकं स गतवान्यज्ञार्थं ब्रह्मणांतिकम् ॥ २० ॥ सोऽपि चंद्रमसो मंत्री हेमगर्भो
॥ २२ ॥ श्रुत्वा तु घोषणां सर्वे शीघ्रं तत्र समाययुः ॥ रवियोजनपर्यंतं क्षेत्रमालोक्य तत्र तत् ॥ २३ ॥ ब्राह्मणांश्च समाहूय सोमाध्यक्षं उवाच तान् ॥
यज्ञांगं सर्वमानीतं मया सोमाज्ञया द्विजाः ॥ अनंतरं तु यत्कृत्यं भवद्भिस्तद्विधीयताम् ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वा ब्राह्मणाः सर्वे तपोनिर्धूतकल्मषाः ॥ तत्रैव
ददृशुः सर्वे त्वष्टारं देवशिल्पिनम् ॥ २५ ॥ तं दृष्ट्वा तु द्विजाः सर्वे लिंगं दृष्ट्वा समीपतः ॥ कथमेतदिति प्रोक्षुर्विश्वकर्मन्त्रयीहि नः ॥ कस्मादत्र
स्थितस्त्वं वै शिल्पिकोटिसमन्वितः ॥ २६ ॥ ॥ विश्वकर्मा उवाच ॥ ॥ अहं सोमनियुक्तस्तु युक्तोऽस्मि लिंगरक्षणे ॥ तदाज्ञापालने यतनः
क्रमम् ॥ २८ ॥ तत्र योजनपर्यंतं देवानां यजनं शुभम् ॥ तद्देवयजनं कृत्वा पत्नीशालां च चक्रिरे ॥ २९ ॥ हविर्दानं सदश्वेव उत्तरा
वेदिरेव च ॥ ब्रह्मणः सदानाग्नीथीत्येवं स्थानानि चक्रिरे ॥ ३० ॥ तत्र योजनपर्यंतं यज्ञयूपांश्च मंडपान् ॥ विश्वकर्मा चकाराशु कुंडानि
विविधानि च ॥ ३१ ॥ सहस्रसंख्यया तत्र कुण्डानां मंडपावधि ॥ तत्र ते ब्राह्मणाः सर्वे प्रतिष्ठायज्ञकोविदाः ॥ ३२ ॥ नानाभरणरत्नैश्च ब्राह्मणाः
मन्त्र्यं प्राज्यं नवं पयः ॥ ३३ ॥ तथान्यदपि यत्किंचिद्यज्ञोपकरणं स्मृतम् ॥ वर्द्धनीकलाशयं च सर्वं हेममयं शुभम् ॥ ३४ ॥ चक्रुः सर्वे
यथान्यायं प्रतिष्ठामखमादृताः ॥ तत्र विप्रगणो हृष्टो भक्ष्यभोज्यादितर्पितः ॥ ३६ ॥ वेदध्वनितनिर्घोषैर्दिवं भूमिं च संस्पृशन् ॥ शुशुभे मंड
पगन्धाद्यैः स्वर्गस्थानमिवाभवत् ॥ चतुर्दशविधस्तत्र धृतश्रावः समागतः ॥ ३९ ॥ स्थावरः सर्पजातिश्च पक्षिजातिस्तथैव च ॥ मृगसंज्ञश्च
तथैव पश्याख्यः पञ्चमः स्मृतः ॥ ४० ॥ पृथक् मानुषः प्रोक्तः पेशाचः सप्तमः स्मृतः ॥ अष्टमो राक्षसः प्रोक्तो नवमो यज्ञ एव च ॥ ४१ ॥ गां

वंशाक्रसौम्याश्च प्राजापत्यस्तथैव च ॥ ब्राह्मणेति समाख्यातश्चतुर्दशविधो गणः ॥ ४२ ॥ विश्वेदेवास्तथा साध्या मरुतो वसवस्तथा ॥ लोकपालास्तथाष्टौ च नक्षत्राणि ग्रहेः सह ॥ ४३ ॥ ब्रह्माण्डे देवता याश्च ताः सर्वास्तत्र चागताः ॥ हृष्टाः प्रभासके क्षेत्रे प्रारब्धे यज्ञकर्मणि ॥ ४४ ॥ घृतक्षीरवहा नद्यो दधिपाय सकर्दमाः ॥ पक्वान्नां फलानां च राशयः पर्वतोपमाः ॥ ४५ ॥ दृश्यन्ते विविधाकारास्तस्मिन् यज्ञमहोत्सवे ॥ जग्मुस्तत्रैव गन्धर्वा ननुत्वाप्सरोगणाः ॥ ४६ ॥ भक्ष्यभोज्यैश्च विविधैः कामपानादिभिस्तथा ॥ तृप्ता देवाश्च मुनयो भूतग्रामाश्चतुर्दश ॥ ४७ ॥ एवं संभारसहितं यज्ञां सर्वमेव हि ॥ प्रगुणीकृत्य सचिवो मुक्ता तत्रैव रक्षकान् ॥ सोमस्याह्वाननार्थं च ब्रह्मलोकं जगाम ह ॥ ४८ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ स दृष्ट्वा ब्रह्मणः पार्श्वे स्थितं सोमं महाप्रभम् ॥ प्रणम्य दण्डवद्भूमौ सोमं ब्रह्माणमेव च ॥ ४९ ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा उवाच नतकंधरः ॥ ॥ हेमगर्भ उवाच ॥ ॥ भगवन्भवदादेशाद्यज्ञां सर्वमेव हि ॥ ५० ॥ तत्र प्रभासिके क्षेत्रे मया ते प्रगुणीकृतम् ॥ तत्र ब्रह्मर्षयः सर्वे तथा राजर्षयोऽपरे ॥ ५१ ॥ त्वन्मार्गप्रेक्षकाः सर्वे सन्तिष्ठन्ते समाकुलाः ॥ अनन्तरं तु यत्कृत्यं तद्ब्रह्मन्कर्तुमर्हति ॥ ५२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इत्युक्तस्तु तदा चन्द्रः समुद्रस्य सुतेन वै ॥ ग्रहस्योवाच ब्रह्माणं चन्द्रमा लोकसाक्षिणम् ॥ ५३ ॥ भगवन्सर्वदेवेश ममानुग्रहकाम्यया ॥ प्रतिष्ठापयज्ञकामस्य समातिथ्यं कुरु प्रभो ॥ ५४ ॥ अद्य मे सफलं जन्म सफलं च तपः प्रभो ॥ देवत्वमद्य मे ब्रह्मस्त्वत्प्रसादाद्रविष्यति ॥ ५५ ॥ मया च तपसोऽग्रेण प्राप्तं लिंगमुपापते ॥ तत्प्रतिष्ठापयिषिं सर्वं तद्ब्रह्मन्कर्तुमर्हति ॥ ५६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अवश्यं तव कर्त्तास्मि प्रतिष्ठां शंकरात्मिकाम् ॥ त्वदाराधनलिंगे तु सोमेशोऽतिविशेषतः ॥ ५७ ॥ ये केचिद्भित्तारो वा अतीता ये निशाकराः ॥ तेषां सोमान्वयानां च सर्वेषामाद्यदेवतम् ॥ ५८ ॥ योऽसौ सोमेश्वरो देव आदौ भैरवनामभूत् ॥ मन्वन्तरान्तरेऽतीते प्रतिष्ठेऽहं पुनः पुनः ॥ ५९ ॥ यदा प्रभासिके क्षेत्रे गतोऽहं चाष्टवार्षिकः ॥ आहूतः पूर्वमिन्द्रेण भैरवस्य प्रतिष्ठिते ॥ ६० ॥ तत्प्रभृत्येव मे नाम बालरूपी निगद्यते ॥ अन्येषु सर्वतीर्थेषु वृद्धरूपी वसाम्यहम् ॥ ६१ ॥ प्रभासे तु पुनश्चन्द्र बाल्याप्रभृति संवसे ॥ ब्रह्माण्डे यानि तीर्थानि ब्राह्मणास्तेषु ये स्मृताः ॥ ६२ ॥ तेषामाद्यो निशानाथ प्रभासेऽहं व्यवस्थितः ॥ कल्पेकल्पे निशानाथ मम नामान्तरं भवेत् ॥ ६३ ॥ स्वयंभूः प्रथमे नाम द्वितीये पद्मभूः स्मृतः ॥ तृतीये विश्वकर्त्तृति बालरूपी तृतीयके ॥ ६४ ॥ एषामेव परीवर्तो नाम्नां भावि पुनः पुनः ॥ परार्द्धयपर्यंतं प्रभासे संस्थितस्य मे ॥ ६५ ॥ आदिसोमेन तत्रैव शंभोर्नेत्रोद्भवेन वै ॥ प्रभासे तु तपस्तप्त्वा प्रत्यक्षीकृत ईश्वरः ॥ ६६ ॥ ततो ददौ वरं तुष्टः पूर्वचन्द्रस्य शूलधृक् ॥ यस्मादाराधितोऽहं ते सोम भक्त्या चिरन्तनम् ॥ ६७ ॥ तस्मात्सोमेशनामेवमस्मिंल्लिंगे भविष्यति ॥ यावद्ब्रह्मा शतानन्दः प्रकृतौ न प्रलीयते ॥ ६८ ॥ ये केचिद्भित्तारो वै रात्रिनाथा निशाकराः ॥ ते मदाराधनं चात्र करिष्यति पुनः पुनः ॥ ६९ ॥ इत्युक्त्वा भगवान्छब्दमुस्तत्रैवांतरधीयत ॥ तस्मिन्काले मया सोम आद्यं लिंगं प्रतिष्ठितम् ॥ ७० ॥ तदाप्रभृति सोमानां लक्षणां द्वितयं गतम् ॥ सहस्राद्वितयं चैव शतं चैकं पङ्क्तम् ॥ ७१ ॥ सप्तमस्त्वं महाबाहो वर्त्तसे सोम सांप्रतम् ॥ एतावन्त्येव लिंगानि प्रतिष्ठां प्रापितानि मे ॥ ७२ ॥ एष एवाधुना सोऽहं तदाराधनजं फलम् ॥ प्रतिष्ठातास्मि भद्रं ते सोम कृत्यं ममेव तत् ॥ ७३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा वेदविद्यासमन्वितः ॥ सर्वदेवमयो देवैः सहितस्तीर्थसंयुतः ॥ ७४ ॥ सनत्कुमारप्रसूते योंगीन्द्रैर्ऋषिभिः सह ॥ बृहस्पतिं समाहूय पुरस्कृत्य पुरोधसम् ॥ ७५ ॥ हंसयानं समारुह्य कोटिब्रह्मर्षिभिः सह ॥ आगतः सोमराजेन तदा ब्रह्मा जगत्पतिः ॥ ७६ ॥ प्रभासिके महातीर्थे यत्र दारुवनं स्मृतम् ॥ ऋषितोया नदी यत्र महापातकनाशिनी ॥ ७७ ॥ अस्मिन्स्तीर्थे प्रभासे तु ब्रह्मभागः स उच्यते ॥ त्रिदैवतमिदं क्षेत्रं मया ते कथितं प्रिये ॥ ७८ ॥ तत्रागत्य चतुर्वक्रो ब्राह्मभागेऽतिनिर्मले ॥ मुनीनाकारयामास उन्नतस्थानवासिनः ॥ ७९ ॥ आयातं वेधसं दृष्ट्वा देवर्षिगुरुसंयुतम् ॥ ते सर्वे पूजयामासुः संस्तवैर्वेदसंमितैः ॥ ८० ॥ अथोवाच द्विजान्सर्वान्ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ चिरमाराध्य सोमेन सोमेशं पापनाशनम् ॥ ८१ ॥ तस्मिन्प्रसन्ने सोमेन लब्धं लिङ्गमुत्तमम् ॥ प्रतिष्ठातुं देवस्य आयाता द्विजसत्तमाः ॥ ८२ ॥ यथा मया सदा कार्या प्रतिष्ठा शंकरात्मिका ॥ भवद्भिः परिकार्या सा मम भागसमाश्रयेः ॥ ८३ ॥ यतः कोपेन भवतां द्विजसत्तमाः ॥ ८४ ॥ यथा मया सदा कार्या प्रतिष्ठा शंकरात्मिका ॥ भवद्भिः परिकार्या सा मम भागसमाश्रयेः ॥ ८५ ॥ यतः कोपेन भवतां द्विजसत्तमाः ॥ ८६ ॥ एकैके मण्डपे तत्र चक्रे सप्तदशार्त्विजः ॥ गुरुणा प्रेरितो ब्रह्मा तत्र देवपुरोधसा ॥ ८७ ॥ पार्श्वे स्थितस्तदा ब्रह्मा विधानैर्वेदभाषितैः ॥ दीक्षयामास सोमं तु रोहिण्या सहितं विभुम् ॥ ८८ ॥ पत्नीं च रोहिणीं कृत्वा सर्वलक्षणसंयुताम् ॥ मृगचर्मधरां देवीं शोभनवस्त्रावगुंठिताम् ॥ ८९ ॥ पत्नीशालां समानीता ऋत्विग्भिर्वेदपारगैः ॥ चंद्रमा दीक्षया युक्तः ऋषिगंधर्वसंयुतः ॥ ९० ॥ औदुंबरेण दंडेन संयुतो मृगचर्मणा ॥ अतीव तेजसा युक्तः शुशुभे सदसि स्थितः ॥ ९१ ॥ ततो ब्रह्मा महादेवि सर्वलोकपितामहः ॥ ऋत्विजां वरणं चक्रे वेदोक्तविधिना तदा ॥ ९२ ॥ गुरुहोता वृत्तस्तत्र वसिष्ठोऽध्वर्युरेव च ॥ तत्रोद्गाता मरीचिस्तु ब्रह्मत्वे नारदः कृतः ॥ ९३ ॥ सनत्कुमारसंयुक्ताः सदस्यास्तत्र वै कृताः ॥ वक्ष्ये गुरुणो दुर्वासा ब्राह्मणाच्छंसी कौशिकः ॥ ९४ ॥ अच्छावाकश्च शाकल्यो ग्रावस्थः क्रतुरेव च ॥ प्रस्थाता प्रतिपूर्वो यः शालंकायन एव च ॥ ९५ ॥ अग्नीश्रश्च मनुस्तत्र उत्रेता त्वंगिराः कृतः ॥ एवमाद्यान्मण्डपेषु कृत्वा तावृत्तिजः प्रभुः ॥ ९६ ॥ अन्येषु मण्डपेष्वेव प्रत्येकमृत्विजः कृताः ॥ मण्डपानां शतेष्वेव कृत्वा कुण्डान्यकल्पयत् ॥ ९७ ॥ एकैको मण्डपस्तत्र विंशहस्तप्रमाणतः ॥ अस्त्रेणाशोध्य भूमिं तु पंचगव्येन प्रोक्ष्य च ॥ ९८ ॥ चर्मणा चावगुंठयैव आलिख्यास्त्रेण पार्वति ॥ उल्लिख्य प्रोक्षणं कृत्वा खातं कृत्वा विधानतः ॥ ९९ ॥ अष्टौ कुंडानि संकल्प्य तथैकमण्डपे प्रिये ॥ लेपनं मण्डपे कृत्वा तत्राकरणमेव च ॥ १०० ॥ चतुरस्रकार्युक्तं च वर्तुलं कमलाकृति ॥ पूर्वा दिशं समाभ्य कृत्वा तानि प्रयत्नतः ॥ १०१ ॥ चतुर्कोणसमायुक्तं पूर्वं कुण्डं निवेश्य तु ॥ भगाकृतिं तथाऽऽग्नेय्यां दक्षिणे धनुराकृति ॥ १०२ ॥ ॥ नैर्ऋत्ये तु त्रिकोणं वै वर्तुलं पश्चिमेन तु ॥ पद्मोणं चैव वायव्ये पद्माकारं तथोत्तरे ॥ १०३ ॥ ऐशान्यामष्टकोणं तु मध्ये चैकं विधातः ॥ प्रत्येकं मण्डपं गुप्तं स्तम्भैः पोडशभिर्द्युतम् ॥ १०४ ॥ ध्वजैः सतोरणैर्द्युतं चक्रे ब्रह्मा विधानतः ॥ न्यग्रोधं पूर्वतो न्यस्य दक्षे चोदुंबरं तथा ॥ १०५ ॥ अश्वत्थं पश्चिमे चैव पलाशं चोत्तरे क्रमात् ॥ बाहुदंडप्रमाणेन ध्वजास्तत्र निवेश्य वै ॥ १०६ ॥ ऐन्द्यादौ पीतवर्णादिपताकाः परिकल्पिताः ॥ ततो ब्रह्मा ह्यग्निकुंडे चाग्निस्थापनमारभत् ॥ १०७ ॥ स्वस्थाने ब्राह्मणांश्चैव जाप्ये चैव न्ययोजयत् ॥ श्रीसूक्तं पावमानं च सदा

तदेव सफलं लभते विपुवार्चनात् ॥ ३८ ॥ एतदेव तु विज्ञेयं ग्रहणे चोत्तरायणे ॥ संक्रांतिदिनच्छिद्रेषु पडशीतिमुखेषु च ॥ ३९ ॥ मासेष्वतु
भिर्यन्तुष्यं विधिनाऽऽपूज्य शंकरम् ॥ कार्तिक्यां स लभेत्पुण्यं चैत्र्यां तद्विगुणं स्मृतम् ॥ पुण्यमेतत्तु फाल्गुन्यामापाद्यामेवमेव तु ॥ ४० ॥
एको दद्याद्वां लक्षं दोग्ध्रीणां वेदपारगे ॥ एको ममार्थेच्छिगं तस्य पुण्यं ततोऽधिकम् ॥ ४१ ॥ मासेमासे च योऽश्रीयाद्यावज्जीवं सुरेश्वरि ॥
यश्चाद्येत्सकृद्विगं सममेतन्न संशयः ॥ ४२ ॥ तपःशीलगुणोपेते पात्रे वेदस्य पारगे ॥ सुवर्णकोटिं यदत्वा तत्फलं कुमुमेन तु ॥ ४३ ॥ अर्कं
पुष्पेऽपि चैकस्मिञ्छिवाय विनिवेदिते ॥ दश दत्त्वा सुवर्णानि यत्फलं तदवाप्नुयात् ॥ ४४ ॥ अर्कपुष्पसहस्रेभ्यः करवीरं विशिष्यते ॥ करवीरं
सहस्रेभ्यो द्रोणपुष्पं विशिष्यते ॥ ४५ ॥ द्रोणपुष्पसहस्रेभ्यो ह्यपामार्गं विशिष्यते ॥ अपामार्गसहस्रेभ्यः कुशपुष्पं विशिष्यते ॥ कुशपुष्पं
सहस्रेभ्यः शमीपुष्पं विशिष्यते ॥ ४६ ॥ शमीपुष्पं बृहत्याश्च कुसुमं तुल्यमुच्यते ॥ करवीरसमा ज्ञेयां जातीविजयपाटलाः ॥ ४७ ॥ येतमदारं
कुसुमं सितपद्मसमं भवेत् ॥ नागचंपकपुत्रागधनूरकुसुमं स्मृतम् ॥ ४८ ॥ केतकीजातिमुक्तं च कन्दमूलीमदन्तिकाः ॥ शिरीषसर्जजंबुककुसु
मानि विवर्जयेत् ॥ ४९ ॥ आकुलीकुसुमं पत्रं करंजेन्द्रसमुद्रवम् ॥ विभीतकानि पुष्पाणि कुसुमानि विवर्जयेत् ॥ ५० ॥ कनकानि कदंबानि
रात्रौ देयानि शंकरे ॥ देवशेषाणि पुष्पाणि दिवा रात्रौ च मल्लिका ॥ ५१ ॥ ग्रहं तिष्ठते मल्ली करवीरमहर्निशम् ॥ कीटकेशापविद्वानि रात्रौ
पर्युषितानि च ॥ ५२ ॥ स्वयं पतितपुष्पाणि त्यजेदुपहतानि च ॥ तुलसी शतपत्रं च गन्धारी दमनस्तथा ॥ ५३ ॥ सर्वासां पत्रजातीनां
श्रेष्ठो मरुवकः स्मृतः ॥ एतैः पुष्पविशेषैस्तु पूज्यः सोमेश्वरः सदा ॥ ५४ ॥ यात्रायाः फलमाप्नोति स्वर्गलोके महीयते ॥ एतावदुक्ता वचनं
तत्रैवान्तरधीयत ॥ ५५ ॥ चन्द्रमा यक्षमणा युक्तः स्वस्थाननिरतोऽभवत् ॥ आहूय विश्वकर्माणं प्रासादं पर्यकल्पयत् ॥ कुद्रस्फटिकसंकाशं
गोशीरधवलोज्ज्वलम् ॥ ५६ ॥ प्रासादं मेरुनामानं हेमप्राकारतोरणम् ॥ चतुर्दशान्ये परितः प्रासादाः परिकल्पिताः ॥ तेषां नामानि वक्ष्यामि
प्रत्येकं तानि मे शृणु ॥ ५७ ॥ केसरी सर्वतोभद्रो नदनो नन्दिशालकः ॥ नन्दीशो मन्दरश्चैव श्रीवृक्षो ह्यमृतोद्भवः ॥ ५८ ॥ हिमवान्हेमकूटश्च
केलासः पृथिवीजयः ॥ इन्द्रनीलो महानीलो ध्रुवो रत्नकूटकः ॥ ५९ ॥ वैडूर्यः पद्मरागश्च वज्रको मुकुटोऽम्बलः ॥ ऐरावतो राजहंसो गरुडो
वृषभस्तथा ॥ ६० ॥ मेरुः प्रासादराजा च देवानामालयो हि सः ॥ आदौ पञ्चाण्डको ज्ञेयः केसरीनामतः स्थितः ॥ ६१ ॥ चतुर्थीशा च तद्वि
द्यावन्मेरुः प्रकीर्तितः ॥ ६२ ॥ एवं पृथक्कारयित्वा प्रासादांश्च चतुर्दश ॥ ब्रह्मादीनां देवतानां समीपस्थानवासिनाम् ॥ ६३ ॥ दश
चान्यान्ध्रपरादीन्ध्रपमान्तान्वरानने ॥ आदौ कपर्दिनं कृत्वा प्रासादान्पर्यकल्पयत् ॥ ६४ ॥ मेरुः प्रासादराजो वै स तु सोमेश्वरः कृतः ॥
त्रेतायुगे तु दशमे मनोर्वेस्वतस्य च ॥ ६५ ॥ कारयित्वा मंडपांश्च प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ॥ नदानां तु शतं कृत्वा वापीकूप
सहस्रकम् ॥ ६६ ॥ गृहाणां तु सहस्राणि दीनानाथाश्रयाणि च ॥ कारयित्वा विधानेन विप्रेभ्यः प्रददौ पृथक् ॥ ६७ ॥ निवेश्य
नगरं सोमः श्रीसोमेश्वरसन्निधौ ॥ स्वकर्मणां प्रचारार्थमथाभ्यर्थयत् द्विजान् ॥ ६८ ॥ सोमोऽस्मि भवतां राजा प्रासादात्परमे छिनः ॥
तथापि विनयेनैव भक्त्या विज्ञापयामि वः ॥ ६९ ॥ धनं हिरण्यरत्नादि धान्यं व्रीहियवादिकम् ॥ गोमहिष्यादिपशवो वस्त्राणि विविधानि च ॥
॥ ७० ॥ कदलीनालिकेराणि तांबूलीपूगमालिनः ॥ मनोऽभिरामचरमा आरामाः परितः स्थिताः ॥ ७१ ॥ जंबूद्वीपाधिपाः सर्वे भवतामववाप्ति
नाम् ॥ आदेशं च कारिष्यति शिरस्याधाय शोभनम् ॥ ७२ ॥ द्वीपांतरादागतैश्च कर्पूरागुरुचंदनैः ॥ अन्यैश्च विविधैर्द्रव्यैः संपूर्णा भवतां गृहाः ॥ ७३ ॥
पण्यानां शतसंख्यानां व्यवहारनिदर्शिनः ॥ ब्रह्मोत्तराणि तन्वंति धनिजो लाभकाक्षिणः ॥ ७४ ॥ भवत्सु भृत्यभावेन वर्तमाना हितैषिणः ॥
ते चान्ये च तथा पौरा नावसीदन्ति कर्हिचित् ॥ ७५ ॥ एवं संपूर्णविभवेर्भवद्भिः श्रेयसे मम ॥ क्रतुक्रिया वितन्त्यतां विधिवद्भरिदक्षिणाः ॥ ७६ ॥
ब्रह्मादीनि च सर्वाणि प्रवर्ततामहर्निशम् ॥ दीनांध्रकृपणादीनां क्रियतामार्तिनाशनम् ॥ ७७ ॥ अभ्यागतानामौचित्यादातिथ्यं च विधीयताम् ॥
तीर्थयात्राप्रसंगेन समेतानां महात्मनाम् ॥ ७८ ॥ ब्रह्मर्षीणामाश्रमेषु दीयतामाश्रयाः सदा ॥ मयात्र स्थापितं लिंगं सर्वकालं दृढव्रताः ॥ ७९ ॥
मवित्रैरुपचारैश्च पूजयंतु द्विजोत्तमाः ॥ अष्टौ प्रमाणपुरुषाः पौराणां कार्यदर्शिनः ॥ ८० ॥ व्यवहारानवेक्ष्य स्मृत्याचारविशारदाः ॥ व्यवस्थां
मत्कृतामेतां भवतोऽत्र द्विजोत्तमाः ॥ ८१ ॥ धारयंतु महात्मानो दिग्गजा इव मेदिनीम् ॥ एवं प्रभुत्वमास्थाय स्थानेऽस्मिञ्छिवशालिनि ॥ ८२ ॥
श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तान्धर्मानाचरत द्विजाः ॥ निशम्य सोमस्य वचो विनीतमिति ते द्विजाः ॥ ८३ ॥ उवाच कौशिकस्तेषु गोत्राणां प्रथमो
द्विजः ॥ साधुपदिष्टमस्माकं द्विजराजेन सर्वथा ॥ ८४ ॥ सर्वमेतत्करिष्यामः किं तु किंचित्रिशास्यम् ॥ नियोगतः पूजयतां शिवनिर्माल्यसेविनाम् ॥
॥ ८५ ॥ पातित्यं जायतेऽस्माकं श्रुतिस्मृतिविगर्हितम् ॥ श्रुतिस्मृती हि रुद्रस्य यस्मादाज्ञाद्वयं महत् ॥ ८६ ॥ कस्तदुल्लंघयेन्मूढः प्राणेः कंठग
तैरपि ॥ ८७ ॥ अष्टमूर्तेः पुनर्मूर्त्तावग्रो देवमुखे मखात् ॥ कुर्वाणाः श्रुतिमार्गेण प्रीणयामोऽखिलं जगत् ॥ ८८ ॥ जगद्भगवतो रूपं व्यक्तमेत
त्पुरद्विषः ॥ मिथो विभिन्नमित्येतदभिन्नं पुनरीश्वरात् ॥ ८९ ॥ अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते ॥ आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेस्तं ततः
प्रजाः ॥ ९० ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणादिसद्भ्यासप्रसंगिनाम् ॥ तत्तदर्थेषु पुण्यार्थं प्रवृत्ताखिलकर्मणाम् ॥ ९१ ॥ अस्माकमवकाशोऽपि विरलो लिंग
पूजने ॥ रुद्रजाप्यैर्महायज्ञैर्यजानाश्चैवमीश्वरम् ॥ ९२ ॥ यथाक्षणं यथाकालं लिंगं वेदमुपास्महे ॥ यत्तु तेऽभिमतं सोम श्रीसोमेश्वरपूजनम् ॥ तच्च
संपादयिष्यामः सविशेषं महामते ॥ ९३ ॥ येन त्वदीप्सितं सिध्येत्तुमुपायं निशामय ॥ गौरीशंकरसंवादं श्रुत्वा भगवतो मुखात् ॥ ९४ ॥
नारदः प्राह नः पूर्वं कथयामस्तमेव ते ॥ ब्रह्मदेवद्विषः पूर्वं शतशो दैत्यदानवाः ॥ तपोभिर्भूयैर्विविधैः शंकरं प्रतिपेदिरे ॥ ९५ ॥ तेषामुत्पन्नतपसा
मनन्यासक्तचेतसाम् ॥ प्रसादमीश्वरश्चैव कारुण्यामृतसागरः ॥ ९६ ॥ स हि त्रिभुवनस्वामी देवदेवो महेश्वरः ॥ अपेक्षते वरं दातुं भक्तिमेवानपा
यिनीम् ॥ ९७ ॥ ददौ स भुवनैश्वर्यप्रायानभिमतान्वरात् ॥ तेषां भक्तयेव संतुष्टो देवब्रह्मद्विषामपि ॥ ९८ ॥ ब्रह्मणा विष्णुना चापि यस्यातो
नाधिगम्यते ॥ तस्यातर्क्यप्रभावस्य को तु वेदाशयं प्रभोः ॥ ९९ ॥ दुर्बुद्धेभ्योऽपि दैत्येभ्यस्तपोभिर्वरदायिनम् ॥ पप्रच्छ स्वच्छद्दद्या पार्वती
परमेश्वरम् ॥ १०० ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ भगवन्प्रासादं ते प्राप्य धृष्यंतो भुवनत्रयम् ॥ उपद्रवन्तोऽमुखान्देवान्संक्षोभयन्ति च ॥ १०१ ॥
वरं ददासि किं तेषां तादृशानां दुरात्मनाम् ॥ जगतः स्वस्तये येषां न मनागपि चेष्टितम् ॥ १०२ ॥ त्वया दत्तवराणेतान्दिव्यान्भोगोपभो
गिनः ॥ अवधीर्ध त्वैश्वर्यं कथं विष्णुर्निहन्ति च ॥ १०३ ॥ हतानां च पुनस्तेषां का गतिः स्याद्द प्रभो ॥ १०४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
सात्त्विका राजसाश्चैव तामसाश्चेति वै त्रिधा ॥ भवन्ति लोकास्तेष्वेते तमःप्राया दुरासदाः ॥ १०५ ॥ सुरैः सह स्पर्धमानास्तपोभिरपि तामसैः ॥

मां भजंते सुहृन्महाजगदुत्सादनोद्यताः ॥ १०६ ॥ वरं ददामि यत्तेषां भक्तिस्तत्र तु कारणम् ॥ अहं हि भक्त्या सुग्राहो नात्र कार्या विचारणा ॥ १०७ ॥ तपोनुरूपानासाद्य वरंस्ते पापकारिणः ॥ विष्णुना यन्निहन्त्यंते तच्च देवि निबोध मे ॥ १०८ ॥ अहं हरिश्च यद्विद्मो गुणभागोऽत्र कारणम् ॥ परमार्थादभिन्नो च रहस्यं परमं ह्यदः ॥ १०९ ॥ आराध्याराधकादिश्च भेदः सामान्य एव नौ ॥ तथा ह्यहमिमां गंगां विष्णोः पादाग्रिणः सुताम् ॥ ११० ॥ वहामि शिरसा भक्त्या त्वदीक्षाशंकितोऽपि सन् ॥ अपि विष्णुस्त्रिभुवनं परित्रातुं व्यवस्थया ॥ १११ ॥ मातुपास्य चिरं लेभे चक्रं दुष्टनिवर्हणम् ॥ त्वां च तस्य महामायामप्रमेयात्मनो हरेः ॥ ११२ ॥ आराधयामि तद्रक्तया त्रिजगज्जन्मकारणम् ॥ शिरस्याधाय चान्यां मे शक्तिरूपां तथा हरिः ॥ ११३ ॥ अजोऽपि जन्मान्यासाद्य लोकरक्षां करोति वै ॥ हंतुं हिरण्यकशिपुं नरसिंहवपुश्च सः ॥ ११४ ॥ जगज्जिवांसुः शमितो मया शरभ रूपिणा ॥ मां च बाणपरित्राणे त्रिशूलोद्यमकारिणम् ॥ ११५ ॥ मानुष्येऽप्यवतारेऽसौ स्तंभयित्वा स लीलया ॥ प्रभावं महिमानं च वर्द्धयन्मामकं हरिः ॥ वरिवस्यति मां नित्यमंतरात्मापि मे विभुः ॥ ११६ ॥ अथाहं परमात्मानमेनमाद्यंतवर्जितम् ॥ ध्यानयोगैः समाधौ च भावयामि निरंतरम् ॥ ११७ ॥ तदेवं नावयोर्भेदो विद्यते पारमार्थिकः ॥ भेदं च तारतम्यं च मूढा एव वितन्वते ॥ ११८ ॥ वैष्णवं रूपमास्थाय दुर्वृत्तान्दन्मिमानहम् ॥ गतिं च तेषामधुना महेश्वरि निशामय ॥ ११९ ॥ मयि भक्त्यवसाने तु हरेः संदर्शनेन च ॥ क्रोधदर्पाभिभूतत्वाद्भुक्तिं प्राप्नुवन्ति ते ॥ १२० ॥ आवयोस्तु प्रभावेन ते पुनर्द्धौतकल्मषाः ॥ ब्रह्मर्षीणां कुले जन्म संप्राप्ता भुक्तिहेतुकम् ॥ १२१ ॥ ब्रह्मचारिव्रतादूर्ध्वं योगं पाशुपतं श्रिताः ॥ प्राचीनकर्मसंस्कारास्ते पुनर्मामुपासते ॥ १२२ ॥ भक्तियोगेन चास्थाय व्रतं पाशुपतादिकम् ॥ श्मशानवासिनो नमा अपरं चेकवाससः ॥ १२३ ॥ भिक्षाभुजो भूतिभृतो मर्द्धिगान्धर्वयन्ति ते ॥ तथा मदेकाग्रधियो मद्धयानैकदृढव्रताः ॥ १२४ ॥ ये त्वामपि नमस्यन्ति जगतां मम चेश्वरीम् ॥ देहावसानयोगेन भुक्तिं तेषां ददाम्यहम् ॥ १२५ ॥ साहस्यलोकयमयी गट्वावेशितचेतसाश्च ॥ साधुज्यैस्तु कथे नायं योगः पाशुपतो यतः ॥ स्मृत्याचारेण मुनिभिः स सद्भिस्तेन गर्हितः ॥ १२६ ॥ ॥ द्विजा ऊचुः ॥ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन तानि होपगतान्द्विजान् ॥ स्वमानमुपनेष्यामो भक्त्यावर्जितमानसान् ॥ १२७ ॥ शुचिभित्तान्नकौपीनकमण्डलवादिस्तृक्ताः ॥ अनन्यकाट्याः सततमिहागत्य तपस्विनः ॥ १२८ ॥ भवत्प्रदत्तैर्विविधैरुपहारैस्तद्व्रिताः ॥ तत्त्वतस्तत्स्वसंख्यास्ते शिवधर्मैकतत्पराः ॥ १२९ ॥ श्रीसोमेश्वरमभ्यर्च्य तव श्रेयोऽभिवर्द्धकाः ॥ भुक्तिमते गमिष्यन्ति देवस्यातिसुदुर्लभाम् ॥ १३० ॥ ततोऽन्येऽथ ततोऽन्ये ततश्चान्ये तपोधनाः ॥ परीक्षितास्तु तेऽस्माभिर्भवितारो निशापते ॥ १३१ ॥ ॥ द्विजा ऊचुः ॥ ॥ इत्याह भगवान्देव्या दृष्टः स च त्रिलोचनः ॥ तत्रैव नारदः सर्वं संवादं शिष्ये रिम् ॥ १३२ ॥ श्रुत्वा नः कथयामास कथां गोष्ठीषु पुच्छताम् ॥ तव चास्माभिरधुना सर्वमेतदुदीरितम् ॥ १३३ ॥ एवमुक्तस्तु तैः प्रीतः सोमः स्वभवनं ययौ ॥ तदाज्ञया च तत्सर्वं यथोक्तं तेऽपि कुर्वते ॥ १३४ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ एवंप्रभावो देवेशः सोमेशः पापनाशनः ॥ केनोपायेन तुष्येत व्रतेन नियमेन वा ॥ १३५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ कथयामि स्फुटं धर्मं मानुषाणां हिताय वै ॥ स येन तुष्यते देवः शृणु त्वं सुरसुन्दरि ॥ १३६ ॥ नित्योपवासनक्तानि व्रतानि विविधानि च ॥ तीर्थे दानानि सर्वाणि पात्रे दत्तान्यशेषतः ॥ १३७ ॥ तपश्च तप्तं तेनैव स्नातं तेनैव पुष्करे ॥ केदारे तु जलं तेन गत्वा पीतं तु निश्चितम् ॥ १३८ ॥ तेन दृष्टं वरारोहे ज्योतिर्लिंगं महाप्रभम् ॥ सोमवारव्रतं दिव्यं येन चीर्णं तु संश्रये ॥ १३९ ॥ किमन्यैर्वहुभिर्दानैर्दत्तैः पात्रेषु सुन्दरि ॥ १४० ॥ पूजितं येन भावेन सोमवारदिनाष्टकम् ॥ तेन सर्वं कृतं देवि चीर्णं तत्र महाव्रतम् ॥ १४१ ॥ इतिहासमिमं पूर्वं कथयामि तव प्रिये ॥ यथा वृत्तं महादेवि सोमवारव्रतं प्रति ॥ १४२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ कैलासस्य महेशानि उत्तरे च व्यवस्थिता ॥ निषधोपरि विस्तीर्णा पुरी नाम स्वयंप्रभा ॥ १४३ ॥ नानारत्नशोभाढ्या नानागन्धर्वसंकुला ॥ सर्वावयवसंपूर्णा शक्रस्येवामरावती ॥ १४४ ॥ वनवाहननामा च गन्धर्वस्तत्र तिष्ठति ॥ भुंक्ते तत्र महाभोगान्देवैरपि सुदुर्लभाञ्च ॥ १४५ ॥ नवयौवनसंयुक्ता भार्या तस्य मनोहरा ॥ प्रौढवाक्या सुशीला च पीनो व्रतपयोधरा ॥ १४६ ॥ तया साद्धं तु सम्भोगान्भुंक्ते गन्धर्वनायकः ॥ उत्पन्ना तस्य कालेन पुत्री पुत्राष्टकोपरि ॥ १४७ ॥ सर्वावयवसंपन्ना सर्वविज्ञानवेदिनी ॥ गन्धर्वसेना विख्याता नाम्ना सा परमेश्वरि ॥ १४८ ॥ कन्यानां तु सहस्रेषु प्रवरा रूपशालिनी ॥ कौतूहलेन सा पित्रा प्रोक्ता क्रीडस्व भामिनि ॥ १४९ ॥ उद्याने रमणीयेऽत्र नानाद्रुमलताकुले ॥ वृक्षैरनेकैः संकीर्णं फलपुष्पसमन्विते ॥ १५० ॥ एवं सा रमते नित्यं कन्यापरिवृता सदा ॥ एवं दृष्ट्वा क्रीडमानां माता भर्तारमब्रवीत् ॥ १५१ ॥ जीवितं निष्फलं स्वामिन्मम ते सह बांधवैः ॥ यस्येदृशी गृहे कन्या तिष्ठते भर्तृवर्जिता ॥ १५२ ॥ इत्युक्तः स तु गन्धर्वो भार्या वचनमब्रवीत् ॥ अन्वेषयामि भर्तारं पुत्र्यर्थं तु मनोहरम् ॥ १५३ ॥ इत्युक्त्वाऽऽह्वापयामास पुत्रीं तां वनवाहनः ॥ आहूता पितृमातृभ्यां त्वरिताऽऽगत्य सुन्दरि ॥ १५४ ॥ अनुक्रमेण सर्वेषां पतिता पादयोः शुभा ॥ आदेशं देहि मे तात किं नु कार्यं मयाऽऽधुना ॥ १५५ ॥ उक्तं च घनवाहेन हर्षितेन वचस्ततः ॥ हे पुत्रि तव यः कश्चिद्भरः संप्रति रोचते ॥ दिव्यं द्रक्ष्ये त्वत्सदृशं गन्धर्वाणां शिरोमणिम् ॥ १५६ ॥ इत्युक्त्वा क्रोधताम्राक्षी पितरं वाक्यमब्रवीत् ॥ मम रूपस्य कोट्यंशे किं कोप्यस्ति जगत्रये ॥ तच्छ्रुत्वा चाद्रुतं वाक्यं पिता माता च मोहितौ ॥ १५७ ॥ सर्वे विषादमापन्ना बांधवाश्च परे जनाः ॥ अशोभनमिदं वाक्यं कन्यया यत्प्रभाषि तम् ॥ इत्युक्त्वा तु गताः सर्वे जननीजनबांधवाः ॥ १५८ ॥ सा तत्रैव महोद्याने रमते सखिसंयुता ॥ हिंडोलके समाहूढा वसन्ते मासि भामिनि ॥ १५९ ॥ तावद्विषयविमानस्थः शिखण्डी गणनायकः ॥ गच्छन्ले ददृशे कन्यां रूपोदार्यसमाकुलाम् ॥ १६० ॥ गीतवाद्येन नृत्येन रमतीं दुंदुभिस्वनेः ॥ स माध्याह्निकसंध्यायामवतीर्य विमानतः ॥ १६१ ॥ क्रीडमानोऽप्सरोभिस्तु तत्रोद्याने स्थितस्ततः ॥ शुश्राव वाक्यं कन्याया गन्धर्वदुहितुस्तदा ॥ १६२ ॥ न कोऽपि सदृशो लोके मम रूपेण दृश्यते ॥ देवो वा दानवो वापि कोट्यंशे मम रूपतः ॥ १६३ ॥ इति वाक्यं ततः श्रुत्वा गणः क्रोधसमन्वितः ॥ शशाप तां सुचार्वर्गी साहंकारां गणेश्वरः ॥ १६४ ॥ ॥ गण उवाच ॥ ॥ मां दृष्ट्वा यद्विशा लाक्षि रूपसोऽगम्यगर्विता ॥ समाक्षिपसि गन्धर्वान्देवाद्यांश्चैव गर्विता ॥ १६५ ॥ तस्मात्ते गर्वसंयुक्ते कुष्ठमंगे भविष्यति ॥ श्रुत्वा शापं ततः कन्या भयभीता तपस्विनी ॥ १६६ ॥ साष्टांगं प्रणिपत्याथानुग्रहार्थमयाचत ॥ भगवन्मम दीनायाः शापस्यानुग्रहं प्रभो ॥ प्रयच्छ त्वं महाभाग नैवं कर्त्री पुनः कश्चिद् ॥ १६७ ॥ इत्युक्तस्तव कारुण्याच्छिखण्डी गणनायकः ॥ अनुग्रहं ददौ तस्या गन्धर्वदुहितुस्तदा ॥ १६८ ॥ ॥ शिखण्ड्युवाच ॥ ॥ जातिरूपेण संयुक्तो विद्याहंकारसंपदा ॥ यो येन गर्वितः प्राणी स तं प्राप्य विनश्यति ॥ १६९ ॥ तस्माद्गर्वो नैव

कार्यां गर्वस्यैतत्फलं स्मृतम् ॥ शृणुष्वानुग्रहं बाले श्रुत्वा चैवावधारय ॥ १७० ॥ हिमवद्रनमध्यस्थो गोशृंग ऋषिपुंगवः ॥ करिष्यत्युपकारं स
एवमुक्त्वा गतः प्रिये ॥ १७१ ॥ तावत्संध्या समायाता तत्क्षणाद्भवनांतरे ॥ १७२ ॥ ततो गंधर्वतनया भग्नोत्साहा नतानना ॥ परित्यज्य वनं
रम्यमागता पितुरंतिके ॥ १७३ ॥ कथयामास तत्सर्वं कारणं कुष्ठसंभवम् ॥ तच्छ्रुत्वा शोकसंतप्तो पितरौ विगतप्रभौ ॥ १७४ ॥ हिमवंतं गिरिं
प्राप्तौ त्वरितौ सुतया सह ॥ गोशृंगस्य ऋषेस्तत्र ददृशाते तथाश्रमम् ॥ १७५ ॥ तत्र मध्यस्थितं दृष्ट्वा गोशृंगमृषिपुंगवम् ॥ प्रणम्य दण्डवद्भूमौ
स्तुत्वा स्तोत्रैरेकधा ॥ १७६ ॥ उपविष्टोमतस्तस्य प्रणिपत्य पुनःपुनः ॥ प्रोवाच वचनं तत्र पूर्ववृत्तं ध्यायामवत् ॥ १७७ ॥ कथिते चैव वृत्ताति
पुनः पप्रच्छ कारणम् ॥ पृष्टे तु कारणे तत्र गंधर्वः प्रोक्तवांस्तदा ॥ १७८ ॥ ॥ गंधर्व उवाच ॥ ॥ दुहितुमं शरीरं तु व्याधिकुष्ठेन पीडितम् ॥
येनोपशमनं याति तत्त्वं कर्तुमिहार्हसि ॥ १७९ ॥ प्रसादं कुरु विप्रं मम दीनस्य सांप्रतम् ॥ यथा कुष्ठं शमं याति मम पुत्र्यास्तु कारणम् ॥
॥ १८० ॥ ॥ गोशृंग उवाच ॥ ॥ भारते तु महातेजास्तिष्ठत्युदधिसन्निधौ ॥ देवः सोमेश्वरोनाम सर्वदेवनमस्कृतः ॥ १८१ ॥ क्षणं कृत्वा
हि संपूज्य एकाहारेण मानवैः ॥ सर्वव्याधिनिशाया सर्वकार्यार्थसिद्धये ॥ १८२ ॥ सोमवारव्रतेनेशं समाराधय शंकरम् ॥ एवं कृते
व्याधिनाशस्तव पुत्र्या भविष्यति ॥ १८३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा महर्षेर्भोजितात्मनः ॥ तत्र गंतुं मनश्चक्रे सोमे
शाराधनं प्रति ॥ १८४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये श्रीसोमेश्वर
वर्णने सोमवारव्रतमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ स गन्धर्वस्तदा देवि आरिराधयिषु
र्भवम् ॥ सोमवारव्रतं नाम पप्रच्छ मुनिसत्तमम् ॥ १ ॥ गन्धर्व उवाच ॥ ॥ कथं सोमव्रतं कार्यं विधानं तस्य कीदृशम् ॥ कस्मिन्काले च
तत्कार्यं सर्वं विस्तरतो वद ॥ २ ॥ गोशृंग उवाच ॥ ॥ साधुसाधु महाप्राज्ञ सर्वसत्त्वोपकारकम् ॥ यत्र कस्यचिदाख्यातं तदत्र कथयामि
ते ॥ ३ ॥ सर्वरोगहरं दिव्यं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥ सोमवारव्रतं नाम सर्वकामफलप्रदम् ॥ ४ ॥ सर्वकालिकमादेयं वर्णानां शुभकारकम् ॥ नारी
नरैः सदा कार्यं दृढादृढा फलोदयम् ॥ ५ ॥ ब्रह्मविष्णवादिभिर्देवैः कृतमेतन्महाव्रतम् ॥ पुनस्तु सोमराजेन दशशापहतेन च ॥ ६ ॥ आरा
धितोऽनेन शंभुः शंभुध्यानपरेण तु ॥ ततस्तुष्टौ महादेवः सोमराजस्य भक्तिः ॥ ७ ॥ तेनोक्तं यदि तुष्टोऽसि प्रतिष्ठास्थो निरंतरम् ॥ ८ ॥ याव
चंद्रश्च सूर्यश्च यावत्तिष्ठति भूधराः ॥ तावन्मे स्थापितं लिंगमुपया सह तिष्ठतु ॥ ९ ॥ स्थापितं तु तदा तेन प्रार्थयित्वा मदेश्वरम् ॥ आत्मनामां
कितं कृत्वा ततो रोगैर्व्यमुच्यत ॥ १० ॥ ततः शुद्धशरीरोऽसौ गगनस्थो विराजते ॥ ११ ॥ तदाप्रभृति ये केचित्कुर्वन्ति भुवि मानवाः ॥ तेऽपि
तत्पदमायाति विमलांगाश्च सोमवत् ॥ १२ ॥ अथ किं बहुनोक्तेन विधानं तस्य कीर्तये ॥ यस्मिन्कस्मिंश्च मासे वा शुक्ले सोमस्य वासरे ॥
॥ १३ ॥ दंतकाष्ठं पुरा ब्राह्मे कृत्वा क्षानं समाचरेत् ॥ स्वयंप्रविहितं कर्म कृत्वा स्थाने मनोरमे ॥ १४ ॥ सुसमे भूतले शुद्धे न्यस्य कुम्भं सुशो
भितम् ॥ चूतपल्लवविन्यस्ते चंदनेन सुचित्रिते ॥ १५ ॥ श्वेतवस्त्रपरीधाने सर्वाभरणभूषिते ॥ आदौ पात्रे तु संन्यस्य आधारसहितं शिवम् ॥
॥ १६ ॥ अष्टमूर्त्येकं दिक्षु सोमनाथं सशक्तिकम् ॥ उभया सहितं तत्र श्वेतपुष्पैश्च पूजयेत् ॥ १७ ॥ विविधं भक्ष्यभोज्यं च फलं वै वीजपूर
कम् ॥ अनेनेव तु मंत्रेण सर्वं तत्रैव कारयेत् ॥ १८ ॥ ॐ नमः पंचवक्त्राय दशबाहुत्रिनेत्रिणे ॥ श्वेतं वृषभमारूढं श्वेताभरणभूषितं ॥ १९ ॥
उमादेहाद्वंस्युक्तं नस्मते सर्वमूर्तये ॥ अनेनेव तु मंत्रेण पूर्वां होमं च कारयेत् ॥ २० ॥ कृत्वैव च दिने रात्रौ पश्यंश्चैवं स्वपेन्नरः ॥ दर्भशय्या
समारूढो ध्यायन्सोमेश्वरं हरम् ॥ २१ ॥ एवं कृतेऽष्टादशानां कुष्ठानां नाशनं भवेत् ॥ द्वितीये सोमवारे तु करंजं दन्तधावनम् ॥ २२ ॥ देवं संपू
जयेत्सूक्ष्मं ज्येष्ठाशक्तिसमन्वितम् ॥ शतपत्रैः पूजयित्वा मधु प्राश्य यथाविधि ॥ २३ ॥ नारंगं तत्र दत्त्वा तु शेषं पूर्ववदाचरेत् ॥ एवं कृते द्वितीये
तु गोलक्षफलमागुयात् ॥ २४ ॥ सोमवारे तृतीये तु अपामार्गसमुद्रवम् ॥ दंतकाष्ठादिकं कृत्वा त्रिनेत्रं च प्रपूजयेत् ॥ २५ ॥ फलं च दाडिमं दद्या
जातीपुष्पैश्च पूजयेत् ॥ रजन्यामंगुरं प्राश्य सिद्धिदुक्तं तु पूजयेत् ॥ २६ ॥ चतुर्थे सोमवारे तु काष्ठमोदुम्बरं स्मृतम् ॥ पूजयेत्तत्र गौरीशं सूक्ष्मया
सहितं तथा ॥ २७ ॥ नारिकेलफलं दद्यादमनेन प्रपूजयेत् ॥ शर्करां प्राशयेद्वात्रौ जागरं चैव कारयेत् ॥ २८ ॥ पञ्चमे सोमवारे तु पूजयेच्च गणा
धिपम् ॥ विभुत्या सहितं देवं कुन्दपुष्पैः प्रपूजयेत् ॥ २९ ॥ आश्वत्थं दन्तकाष्ठं च अर्घ्यं वै द्राक्षया तथा ॥ मोक्षं च प्राशयेद्वात्रावश्वमेधफलं
लभेत् ॥ ३० ॥ षष्ठे सोमस्य वारे तु सुरूपेनाम पूजयेत् ॥ कर्पूरं प्राशयेत्तत्र भक्त्या परमया युतः ॥ ३१ ॥ सप्तमे सोमवारे तु दन्तकाष्ठं च मल्लि
का ॥ सर्वज्ञं पूजयेत्तत्र दीपया सहितं तथा ॥ ३२ ॥ जम्बीरं च फलं दद्यात्जातीपुष्पैश्च पूजयेत् ॥ लवङ्गं प्राशयेत्तत्र तस्यानन्तफलं भवेत् ॥ ३३ ॥
अष्टमे सोमवारे तु अमोवायुतमीश्वरम् ॥ कदलीफलकेनार्घ्यं मरुबकेन पूजयेत् ॥ रात्रौ तु प्राशयेद्दुग्धमग्निष्टोमफलं लभेत् ॥ ३४ ॥
गंगास्नाने कृते सम्यकोटिधा यत्फलं स्मृतम् ॥ दशहेमसहस्राणां कुरुक्षेत्रे रवेर्गहे ॥ ३५ ॥ ब्राह्मणे वेदविदुषे यद्वत्त्वा फलमागुयात् ॥ तत्पुण्यं
कोटिगुणितमस्मिन्नाचरिते व्रते ॥ ३६ ॥ गजानां तु शते दत्ते लक्षे च रथवाजिनाम् ॥ तत्फलं कोटिगुणितं सोमवारव्रते कृते ॥ ३७ ॥ गुग्गुलोधूं
पनं कृत्वा कोटिशो यत्फलं लभेत् ॥ तत्पुण्यं तु भवेत्तस्य सोमवारव्रते कृते ॥ ३८ ॥ सर्वैर्व्यसमायुक्तः शिवतुल्यपराक्रमः ॥ रुद्रलोके वसे
त्तावद्ब्रह्मणः प्रलयावधि ॥ ३९ ॥ संप्राप्ते नवमे वारे कुर्यादुद्यापनं शुभम् ॥ यथा भवति गन्धर्वं तथा वक्ष्यामि तेऽधुना ॥ ४० ॥ मंडलं मंडपं
कुण्डं पताकाध्वजशोभितम् ॥ तोरणानि च चत्वारि कुण्डं कृत्वा विधानतः ॥ ४१ ॥ मध्ये वेदिः प्रकर्त्तव्या चतुरस्रा सुशोभना ॥ निष्पाद्य
मंडलं तत्र मध्ये पद्मं प्रकल्पयेत् ॥ ४२ ॥ कलशानष्टदिग्भागे सहिरण्यान्पृथक्पृथक् ॥ स्थापयित्वा तु शक्तिस्ता वामाद्याः पूर्वतः क्रमात् ॥ ४३ ॥
कर्णिकायां तु पद्मस्य श्रीसोमेशं महाप्रभम् ॥ प्रतिमालूपसंपन्नं हेमजं शक्तिसंयुतम् ॥ ४४ ॥ रुक्मशय्यासमारूढं मनोन्मन्या समन्वितम् ॥
हेमपात्रादिके पात्रे मधुना परिपूरिते ॥ ४५ ॥ रुक्मशय्यासमाच्छन्ने तत्रस्थं पूजयेत्क्रमात् ॥ अनंतादिशिखंडचतैर्नामभिः क्रमशोऽर्च
येत् ॥ ४६ ॥ गन्धस्रग्धूपदीपैश्च नैवेद्यैश्च पृथग्विधैः ॥ वस्त्रालंकारताम्रलच्छत्रचामरदर्पणम् ॥ ४७ ॥ दीपघंटावितानं च पर्यंकं च सत्
लिकम् ॥ सोमेश्वरं समुद्दिश्य देयं पौराणिके गुरौ ॥ ४८ ॥ भूषयित्वा तथाऽऽचार्यं होमं तत्रैव कारयेत् ॥ बलिकर्मावसाने च रात्रौ
तत्रैव जागृयात् ॥ ४९ ॥ पञ्चगव्यं ततः पीत्वा ध्यायेत्सोमेश्वरं हृदि ॥ प्रभाते तु ततः स्नात्वा ध्यायेत्तं च विधानतः ॥ ५० ॥
ततो भक्त्या च गंधर्वं क्षीरखण्डादिनिर्मितम् ॥ भक्ष्यभोज्यैरेनेकैश्च भोजयेद्ब्राह्मणानथ ॥ ५१ ॥ वस्त्रधूमं ततो दत्त्वा गां च दत्त्वा
विसर्जयेत् ॥ ५२ ॥ एवं चीर्णव्रतः सम्यगलभते पुण्यमक्षयम् ॥ धनधान्यसमृद्धात्मा पुत्रदारसमन्वितः ॥ ५३ ॥ न कुले जायते तस्य
दरिद्रो दुःखितोऽपि वा ॥ अपुत्रो लभते पुत्रान्वन्ध्या पुत्रवती भवेत् ॥ ५४ ॥ काकवंध्या तु या नारी मृतवत्सा च दुर्भगा ॥ कन्याप्रसूश्च या

कार्यमाभिरेतद्विशेषतः ॥ ५५ ॥ एवं कृते विधाने तु देहपाते शिवं व्रजेत् ॥ कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च ॥ भुंक्तेऽसौ विपुलान्भो
गान्यावदाभूतसंपुवम् ॥ ५६ ॥ इति ते कथितं सर्वं सोमवारव्रतं क्रमात् ॥ गच्छ शीघ्रं महाभाग यत्र सोमेश्वरः स्थितः ॥ ५७ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ॥ इत्युक्तः स च गन्धर्वः पुत्र्या सह वरानने ॥ सर्वोपहारसंयुक्तः प्रभासक्षेत्रमाश्रितः ॥ ५८ ॥ तत्र सोमेश्वरं दृष्ट्वा आनन्दाक्षुपरि
प्लुतः ॥ यात्राक्रमेण संपूज्य चक्रे सोमव्रतं क्रमात् ॥ ५९ ॥ पुत्र्या सह महाभागस्तस्य तुष्टो महेश्वरः ॥ सर्वरोगविनाशं च सर्वकामसमृद्धिदम् ॥
ददौ गन्धर्वराज्यं च भक्तिं चैवात्मनस्तथा ॥ ६० ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्र
माहात्म्ये सोमेश्वरमाहात्म्यवर्णने गन्धर्वकन्यावृत्तान्तवर्णनं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथ लब्ध
वरस्तत्र कृतार्थो भक्तिसंयुतः ॥ स्थापयामास लिंगं स गन्धर्वो घनवाहनः ॥ १ ॥ सोमेशादुत्तरे भागे दंडपाणिसमीपतः ॥ गन्धर्वेश्वरनामानं
गान्धर्वफलदायकम् ॥ २ ॥ वरदावारुणे भागे धनुषां पञ्चके स्थितम् ॥ पञ्चम्यां पूजयित्वा च न दुःखी जायते नरः ॥ ३ ॥ इति श्रीस्का
न्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गन्धर्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चविंशतितमो
ऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथ तत्रैव देवेशि लिंगं गन्धर्वसेनया ॥ स्थापितं घनवाहस्य पुत्र्या गौरीसमीपतः ॥ १ ॥
धनुषां त्रितये तत्र स्थितं पूर्वविभागतः ॥ विमलेश्वरनामानं सर्वरोगविनाशनम् ॥ २ ॥ पूजयित्वा तृतीयायां दौर्भाग्यैर्मुच्यतेऽङ्गना ॥ सर्वान्का
मानवाप्नोति पुत्रपौत्रप्रतिष्ठिता ॥ ३ ॥ इति व्रतं महादेवि त्रेतासंघाशके गते ॥ गन्धर्वस्यैवमाख्यातं श्रुतं पातकनाशनम् ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कांदे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गन्धर्वसेनेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥
॥ २७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ इत्याश्चर्यमिदं देव त्वत्तः सर्वं मया श्रुतम् ॥ महिमानं महेशस्य विस्तरेण समुद्भवम् ॥ सार्वतं
सोमनाथस्य मयावद्वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥ विधिना केन दृश्योऽसौ यात्रा कार्या कथं नृभिः ॥ कस्मिन्काले महादेव नियमाश्चैव कीदृशाः ॥ २ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ हेमन्ते शिशिरे वापि वसन्ते वाथ आमिनि ॥ यदा च जायते चित्तं चित्तं वा पर्व वा भवेत् ॥ ३ ॥ तदैव यात्रा
कर्त्तव्या भावस्तत्रैव कारणम् ॥ कृत्वा तु नियमं कंचित्स्वरुदे वरवर्णिन ॥ ४ ॥ प्रणम्य मनसा रुद्रं कृत्वा श्राद्धं यथाविधि ॥ स्थानं प्रदक्षिणं
कृत्वा वाग्यतः सुसमाहितः ॥ ५ ॥ नियतो नियताहारो गच्छेच्चैव ततः पथि ॥ कामक्रोधौ परित्यज्य लोभमोहौ तथैव च ॥ ६ ॥ ईर्ष्यामत्सर
रलोभश्च च यात्रा कार्या ततो नृभिः ॥ तीर्थानुगमनं पुण्यं यज्ञेभ्योऽपि विशिष्यते ॥ ७ ॥ अग्निष्टोमादियज्ञैश्च इष्ट्वा विपुलदक्षिणैः ॥ तत्त
त्फलमवाप्नोति तीर्थानुगमनेन चत् ॥ ८ ॥ कलेर्युगं महाघोरं प्राप्य पापसमन्वितम् ॥ नान्येनाऽस्मिन्नुपायेन धर्मैः स्वर्गश्च लभ्यते ॥ विना
यात्रां महादेवि सोमेशस्य न संगयः ॥ ९ ॥ ये कुर्वन्ति नरा यात्रां शुचिश्चद्रासमन्विताः ॥ कलौ युगे कृतार्थास्ते ये त्वन्ये ते निरर्थकाः ॥ १० ॥
यथा महोदधेस्तुल्यो न चान्योऽस्ति जलाशयः ॥ तथा प्रभासिकाक्षेत्रात्समं तीर्थं न विद्यते ॥ ११ ॥ अनुपोष्य त्रिरात्राणि तीर्थान्यनभि
गम्य च ॥ अदत्त्वा कांचनं गाश्च दरिद्रोनाम जायते ॥ १२ ॥ यान्यगम्यानि तीर्थानि दुर्गाणि विषमाणि च ॥ मनसा तानि गम्यानि सर्वतीर्थ
गतींस्तुना ॥ १३ ॥ यस्य हस्तौ च पादौ च मनश्चैव सुसंयतम् ॥ विद्या तपश्च कीर्तिश्च स तीर्थफलमश्नुते ॥ १४ ॥ नियतो नियताहारः स्नान
जाप्यपरायणः ॥ व्रतोपवासनिरतः स तीर्थफलमश्नुते ॥ १५ ॥ अक्रोधनश्च देवेशि सत्यशीलो दृढव्रतः ॥ आत्मोपमश्च भूतेषु स तीर्थफलम
स्तीर्थानां स्मरणे रताः ॥ तीर्थं दानाच्च योगाच्च तेषामभ्यधिकं फलम् ॥ १६ ॥ ये दरिद्रा धनहीनास्तीर्थानुगमने रताः ॥ तेषां यज्ञफलावाप्तिर्वि नापि
घनसंचयैः ॥ १७ ॥ सर्वेषामेव वर्णानां सर्वाश्रमनिवासिनाम् ॥ तीर्थं तु फलदं ज्ञेयं नात्र कार्या विचारणा ॥ २० ॥ कार्यातरेण यो गत्वा स्नानं तीर्थं
लभेत् ॥ २२ ॥ यस्यान्यः कुदते शक्त्या तीर्थयात्रां तथेश्वरि ॥ स्वकीयद्रव्ययावाभ्यां फलं तस्य चतुर्गुणम् ॥ २३ ॥ तीर्थानुगमनं कृत्वा भिक्षा
हारा जितेंद्रियाः ॥ प्राप्नुवन्ति महादेवि तीर्थे दशगुणं फलम् ॥ २४ ॥ छत्रोपानद्भिहीनस्तु भिक्षाशी विजितेंद्रियः ॥ महापातकजघोरैर्विप्रः पापैः
प्रमुच्यते ॥ २५ ॥ न भैक्षं परपाकं तु न च भैक्ष्यं प्रतिग्रहम् ॥ सोमपानसमं भैक्ष्यं तस्माद्वैश्वं समाचरेत् ॥ २६ ॥ लोकेऽस्मिन्निद्विधं तीर्थं स्वच्छ
सर्वं प्रतिग्रहाः ॥ २८ ॥ प्रतिग्रहनिवृत्तस्य यात्रादशगुणं फलम् ॥ तेन दत्तानि दानानि यज्ञेदेवाः सुतर्पिताः ॥ २९ ॥ येन क्षेत्रं समासाद्य
निवृत्तिः परमा कृता ॥ वस्तुलौक्याद्वि यः क्षेत्रे प्रतिग्रहरुचिस्तथा ॥ ३० ॥ नैव तस्य परो लोको नायं लोको दुरात्मनः ॥ अथ चेत्प्रतिग्रहान्ति
पतत्यधः ॥ ३२ ॥ कुम्भीपाकादिकेष्वेवं महानरककोटिषु ॥ यावदिद्विसहस्राणि चतुर्दश वरानने ॥ ३३ ॥ तस्मान्नैव प्रतिग्राह्यं किमन्यैर्ब्राह्मणैरपि ॥
अशक्तस्य तर्थाधस्य पंगोर्यापावरस्य च ॥ विहितं कारणाद्यानमच्छिद्रे ब्राह्मणे कुतः ॥ ३६ ॥ स्नानखादनपानेन च बौद्धभ्यस्तीर्थसेवकः ॥ ददत्स
कलमाप्नोति फलं तीर्थसमुद्भवम् ॥ ३७ ॥ न षोडशांशं यत्नेन लब्धार्थयदि यच्छति ॥ पंचमाशमथो वापि दद्यात्तत्र द्विजातिषु ॥ ३८ ॥ देव
देवतार्चनम् ॥ पुण्यं देयं तु सर्वत्र नापुण्यं दीयते क्वचित् ॥ ४० ॥ पितरं मातरं तीर्थे भ्रातरं सुहृदं गुरुम् ॥ यमुद्दिश्य निमज्जेत
नि ये विप्रा गृह्णन्ति ज्ञानदुर्बलाः ॥ वृशास्ते द्विजरूपेण जायन्ते ब्रह्मराशसाः ॥ ४३ ॥ न वेदत्रलमाश्रित्य प्रतिग्रहरुचिर्भवेत् ॥ अज्ञानाद्वा
प्रमादाद्वा दहते कर्म नेतरत् ॥ ४४ ॥ चितिकाष्ठं तु वै स्पृष्ट्वा यज्ञयुगं तथैव च ॥ वेदविक्रयिणं स्पृष्ट्वा स्नानमेव विधीयते ॥ ४५ ॥ आदेशं पठते
यस्तु आदेशं तु ददाति यः ॥ द्रावेतौ पापकर्माणौ पातालजलवासिनौ ॥ ४६ ॥ आदेशं पठते यस्तु संजिघृक्षुः प्रतिग्रहम् ॥ तीर्थं चैव विशेषेण
ब्रह्मणः सर्वं नेतरः ॥ स्थितो वै वृषतेर्द्धारि न कुर्याद्विक्रयम् ॥ ४७ ॥ हत्वा गावो वरं मांसं भक्षयित्वा द्विजाधमः ॥ वरं जीवन्मम मत्स्येन कुर्या

[illegible]

भक्त्यनुसारेण ददामि फलमव्ययम् ॥ अलेपकं प्रभासं तु धर्माधर्मेन लिप्यते ॥ ११८ ॥ धर्मं चरन्त्यधर्मं वा शिवं याति न संशयः ॥ ११९ ॥
जन्मप्रभृति यो देवि नरो नेत्रविवर्जितः ॥ मेम क्षेत्रे मृतः सोऽपि रुद्रलोके महीयते ॥ १२० ॥ जन्मप्रभृति यो देवि श्रवणाभ्यां विवर्जितः ॥
प्रभासे निधनं प्राप्तः स भवेन्मत्परिग्रहः ॥ १२१ ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि तीर्थानां स्पर्शने विधिम् ॥ मन्त्रेण मंत्रितं तीर्थं भवेत्संनिहितं तथा ॥
॥ १२२ ॥ प्रथमं चालभेत्तीर्थं प्रणवेन जलं शुचि ॥ अवगाह्य ततः स्नायादध्यात्ममन्त्रयोगतः ॥ १२३ ॥ ओं नमो देवदेवाय शितिकण्ठाय
दंडिने ॥ रुद्राय वामहस्ताय चक्रिणे वेधसे नमः ॥ १२४ ॥ सरस्वती च सावित्री वेदमाता विभावरी ॥ संनिधानं कुरुष्वान्न तीर्थे पाप
प्रणाशिनि ॥ सर्वेषामेव तीर्थानां मंत्र एष उदाहृतः ॥ १२५ ॥ इत्युच्चार्य नमस्कृत्वा स्नानं कुर्याद्यथाविधि ॥ उपवासं ततः कुर्यात्स्मिन्नहनि
सुनते ॥ १२६ ॥ सा तिथिर्वर्षमेकं तु उपोष्या भक्तितत्परैः ॥ १२७ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ कस्मिंस्तीर्थे नरैः पूर्वं प्रभासक्षेत्रमागतैः ॥ स्नानं
कार्यं महादेवि तन्मे विस्तरतो वद ॥ १२८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ हंत ते संप्रवक्ष्यामि आद्यं तीर्थं महाप्रभम् ॥ पूर्वं यत्र नरैः स्नानं
क्रियते तच्छृणुष्व मे ॥ १२९ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये तीर्थयात्रा
विधानवर्णननामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अग्नितीर्थं ततो गच्छेत्सागरस्य तटे शुभे ॥ यत्राऽसौ वांडवो
मुक्तः सरस्वत्या वरानने ॥ १ ॥ दक्षिणे सोमनाथस्य सर्वपापप्रणाशनम् ॥ तीर्थं त्रैलोक्यविख्यातं पद्मकं नाम नामतः ॥ २ ॥ धन्वंतरशते प्रोक्तं
सोमेशाजलमध्यगम् ॥ कुण्डं पापहरं प्रोक्तं शतहस्तप्रमाणतः ॥ तत्र स्नानं प्रकुर्वीत विगाह्य निधिमंभसाम् ॥ ३ ॥ आदौ कृत्वा तु वपनं सोमे
श्वरसमीपतः ॥ शंकरं मनसा ध्यायन्केशांस्तत्र परित्यजेत् ॥ संसृत्तार्थं ततः केशान्धूयः स्नानं समाचरेत् ॥ ४ ॥ यत्किंचित्कुरुते पापं मनुष्यो
वृत्तिकर्तितः ॥ तदेव पर्वतसुते सर्वं केशेषु तिष्ठति ॥ ५ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन केशास्तत्र विनिक्षिपेत् ॥ तदेव सोमनाथाग्रे कृत्वा तु द्विगुणं
फलम् ॥ ६ ॥ अग्नितीर्थसमीपस्थं कपर्दिद्वारमध्यगम् ॥ तत्रैव द्विगुणं ज्ञेयमन्यत्रैकगुणं स्मृतम् ॥ ७ ॥ क्षुरकर्म न शस्तं स्याद्योपितां तु वरा
नने ॥ सभर्तृकाणां तत्रैव विधिं तासां शृणुष्व मे ॥ ८ ॥ सर्वान्केशान्समुद्धृत्य च्छेदयेदंगुलद्वयम् ॥ ततो देवान्विधानेन तर्पयेत्पितृदेवताः ॥ ९ ॥
मुण्डनं चोपवासश्च सर्वतीर्थेष्वप्यं विधिः ॥ १० ॥ गंगायां भास्करे क्षेत्रे मातापित्रोर्गुरो मृते ॥ आधाने सोमपाने च वपनं सप्तसु स्मृतम् ॥ ११ ॥
अश्वमेधसहस्राणां सहस्रं यः समाचरेत् ॥ नासौ तत्फलमाप्नोति वपनाद्यच्च लभ्यते ॥ १२ ॥ विना मन्त्रेण यस्तत्र देवि स्नानं समाचरेत् ॥
समाप्नोति कचिच्छ्रेयो मुक्त्यैकं पर्ववासरम् ॥ १३ ॥ विना मंत्रं विना पर्व क्षुरकर्म विना नरैः ॥ कुशाग्रेणापि देवेशि न स्पृष्टव्यो महोदधिः ॥
॥ १४ ॥ एवं स्नात्वा विधानेन दत्त्वाऽर्घ्यं च महोदधौ ॥ संपुज्य पुष्पगन्धैश्च वस्त्रैः पुण्यानुलेपनैः ॥ १५ ॥ हिरण्यं यथाशक्त्या निक्षिपेत्तत्र
कंकणम् ॥ १६ ॥ एवं कृत्वा विधानं तु स्पर्शयेद्धवणेदधिम् ॥ मन्त्रेणानेन देवेशि ततः सान्निध्यतां व्रजेत् ॥ १७ ॥ ॐ नमो विष्णुगुप्ताय
न्यायति सत्यवाक्यं ततोऽवगाहेतुं पतिं नदीनाम् ॥ १८ ॥ अग्निश्च रेतो मृडया च देहो रेतोया विष्णुरमृतस्य नाभिः ॥ एतद्वत्
॥ २० ॥ ततश्च तर्पयेद्देवान्समुप्याश्व पितामहात् ॥ तिलमिश्रेण तोयेन सम्यक्कृत्वा समन्वितः ॥ २१ ॥ आजन्मशतसाहस्रं यत्पापं कुरुते नरः ॥
सकृत्स्नात्वा व्यपोहेत् सागरे लवणाम्भसि ॥ २२ ॥ वृषभस्तत्र दातव्यः प्रवृत्ते क्षुरकर्मणि ॥ आत्मप्रकृतिदानं च पीतवस्त्रं तथैव च ॥ २३ ॥
अनेन विधिना तत्र सम्यक्स्नानं समाचरेत् ॥ स्पर्शयेद्वाडवं तेजश्चान्यथा दोषभाग्भवेत् ॥ २४ ॥ वरः शापश्च तस्यायं पुरा दत्तो यथा द्विजेः ॥
॥ २५ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ कुत्रकुत्र महादेव जलस्नानाद्विशुध्यति ॥ किमर्थं सागरे दोषः प्राप्यते कौतुकं महत् ॥ २६ ॥ यत्र गंगादयः सर्वा
नद्यो विश्रातिमागताः ॥ यत्र विष्णुः स्वयं शेते यत्र लक्ष्मीः स्वयं स्थिता ॥ २७ ॥ किमर्थं वरशापं तु तस्य दत्तं द्विजेः पुरा ॥ सर्वं विस्तरतो
ब्रूहि महान्मे संशयोऽत्र वै ॥ २८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ दीर्घसत्रं पुरा देवि प्रारब्धं क्षुरसत्तमेः ॥ प्रभासं तीर्थमासाद्य सम्यक्कृत्वा
समन्वितैः ॥ २९ ॥ ततः सत्रावसाने तु दत्त्वा दानमनेकधा ॥ सर्वस्वं ब्राह्मणेन्द्राणां प्रभासक्षेत्रवासिनाम् ॥ ३० ॥ तावदन्ये
द्विजास्तत्र दक्षिणार्थं ऋतुर्गताः ॥ देशीयास्तत्रास्तव्याः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ३१ ॥ प्रार्थनाभङ्गभीताश्च ततो देवाः सवासवाः ॥
भ्रणष्टास्तान्पुराणद्वारा ब्राह्मणाऽनुब्रुजु ॥ ३२ ॥ खेचरत्वं पुरा देवि ह्यासीदग्रभुवा महत् ॥ तेन याति हुतं सर्वं यत्र यत्र सुरा
लयाः ॥ ३३ ॥ स्वैः सर्वत्रगामित्वं तेषां वीक्ष्य दिवौकसः ॥ प्रविष्टाः सागरं भीता ऊर्जुकं च तं पुनः ॥ ३४ ॥ शरणं ते वयं
प्राप्ता ब्राह्मणेभ्यो मयं गताः ॥ नास्ति वित्तं च दानार्थं तस्माद्रक्ष महोदधे ॥ ३५ ॥ एकतः क्रतवः सर्वे समाप्तवरदक्षिणाः ॥ एकतो भय
भीतस्य प्राणिनः प्राणजान्मह ॥ विशेषतश्च वेदनां रक्षणं बहुपुण्यदम् ॥ ३६ ॥ ॥ समुद्र उवाच ॥ ॥ ब्राह्मणेभ्यो न भीः कार्या कथंचित्सुर
सदमाः ॥ अहं के रक्षयिष्यामि प्रविशध्वं ममोदरे ॥ ३७ ॥ ततस्ते विबुधाः सर्वे तस्य वाक्येन हर्षिताः ॥ प्रविष्टा गह्वरां कुक्षिं तस्यैव भयं
वर्जिताः ॥ ३८ ॥ मत्स्यानाम्यामिन् पक्ता मल्लेन च धूरिशः ॥ जलजाजीवसंघातान्धृत्वा तीरसमीपतः ॥ ३९ ॥ ततश्चक्र उपायं स ब्राह्मणानां
निपातने ॥ मत्स्यानामात्रमयं पक्ता मल्लेन च पोषितम् ॥ ४० ॥ अधोवाच द्विजान्सर्वान्प्रणिपत्य कृतांजलिः ॥ प्रसादः क्रियतां
विप्रा उद्धर्तुं मम सांप्रतम् ॥ ४१ ॥ आतिथ्यगृहणदेव दीनस्य प्रणतस्य च ॥ गुणमर्थं मया सम्यगेतत्पाकं समावृतम् ॥ क्रियतां भोजनं भूयो
गतव्यमनु नाकिनाम् ॥ ४२ ॥ अथ ते ब्राह्मणा मत्वा समुद्रं श्रद्धयान्वितम् ॥ बाढमित्येव तं प्रोच्य बुभुजुः स्वर्णभाजने ॥ ४३ ॥ न व्य
जानंत तन्मोक्षं गुप्तं स्वादु क्षुधादितः ॥ ४४ ॥ ततस्तृताश्च ते विप्रा ब्राह्मणा विगतक्षुधः ॥ आशीर्वादं ददुः सर्वे ब्राह्मणाः शंसित
व्रताः ॥ ४५ ॥ भोजनांतो ब्राह्मणानां प्राणांतः क्षत्रजन्मनाम् ॥ आशीर्वादाणां सर्पाणां कोपो ज्ञेयो मृतावधिः ॥ प्रेरयामास देवान्
गम्यतामित्युवाच तां ॥ ४६ ॥ ततो देवाः सगंधर्वा गच्छंतः शीघ्रगा वियत् ॥ गच्छतस्तांस्ततो हृष्टा ब्राह्मणास्तत्र वंदिताः ॥ ४७ ॥
दक्षिणार्थं समुत्पेतुः सुरादुद्दिश्य पृष्ठतः ॥ ४८ ॥ ततः प्रपतिता भूमौ द्विजास्ते सहसा पुनः ॥ अभक्ष्यभक्षणात्ते वै ब्राह्मणा मांसम
प्राप्तं स्मृतम् ॥ त्वयोपहतमस्माकं सुगुप्तं भक्ष्यसंयुतम् ॥ ४९ ॥ एकतः सर्वमांसानि मत्स्यामांसं तथैकतः ॥ एकतः सर्वपापानि परदारास्तथै
कतः ॥ ५० ॥ एवं वयं विजानन्तो यदि मांसस्य दूषणम् ॥ तथापि वचिताः सर्वे अपरीक्षितकारिणः ॥ ५१ ॥ यस्मात्पापमते क्रूर त्वया वै
वचिता वयम् ॥ मांसस्य भक्षणात्तस्मादपेयत्वं भविष्यति ॥ ५२ ॥ अस्पृश्यत्वं द्विजैर्द्राणामन्येषां च नृणां भुवि ॥ ततोदकेन ये मर्त्याः

करिष्यति कुबुद्धयः ॥ ५५ ॥ स्नानं ते नरकं घोरं प्रयास्यति न संशयः ॥ कृतघ्नानां च ये लोका ये लोकाः पापकर्मिणाम् ॥ ५६ ॥ तांस्तत्रोदक
संस्पर्शाल्पस्यते मानवा भुवि ॥ ५७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवं शतः समुद्रस्तेर्वाङ्मणेर्वरणिनि ॥ ततो वर्षसहस्रं तु ह्यस्पृश्यः संवभूव इ
॥ ५८ ॥ ततस्त्रासाकुलो भूत्वा सर्वास्तानिदमब्रवीत् ॥ देवकार्यमिदं विप्रा मया कृतमबुद्धिना ॥ ५९ ॥ बुभूषता परं धर्मं शरणागतसंभवम् ॥
कामात्क्रोधाद्रयाल्लोभाद्यस्त्यजेच्छरणागतम् ॥ ६० ॥ सत्याद्वापि स विज्ञेयो महापातककारकः ॥ युष्मद्भ्रात्या समायाताः स्वर्गिणः
शरणं मम ॥ ६१ ॥ ते मया रक्षिताः सम्यग्यथाशक्त्या ह्युपायतः ॥ शोषयिष्येऽहमात्मानं यस्माच्छतः प्रकोपतः ॥ ६२ ॥ भवद्भिर्नोत्स
हे स्थातुं जनस्पर्शविनाकृतः ॥ एवमुक्त्वा ततो देवि समुद्रः सरितां पतिः ॥ आत्मानं शोषयामास दुःखेन महता स्थितः ॥ ६३ ॥ ततो देवगणाः
सर्वे स्थलाकारं महार्णवम् ॥ शनैःशनैः प्रपश्यन्तो भयेन महताऽन्विताः ॥ ६४ ॥ ऊर्गुत्वा तु लोकेशं देवदेवं पितामहम् ॥ अस्मत्कृते द्विजेः
शतः सागरो ब्राह्मणोत्तमैः ॥ ६५ ॥ स शोषयति चात्मानं दुःखेन महताऽन्वितः ॥ समुद्राञ्चलमादाय प्रवर्पति बलाहकाः ॥ ६६ ॥ ततः संजायते
सस्यं सस्याद्यज्ञा भवन्ति च ॥ यज्ञैः संजायते तृप्तिः सर्वेषां त्रिदिवौकसाम् ॥ ६७ ॥ एवं तस्य विनाशेन नाशोऽस्माकं भविष्यति ॥ तस्मात्त्वं
रक्ष तं गत्वा यथा शोषं न गच्छति ॥ ६८ ॥ यथा तुष्यति विप्रास्ते तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ ६९ ॥ देवानां वचनाद्ब्रह्मा गत्वा सागरसन्निधौ ॥
समुद्रार्थे ययाचे तान्ब्राह्मणान्क्षेत्रवासिनः ॥ ७० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ प्रसादः क्रियतामस्य सागरस्य द्विजोत्तमाः ॥ यथा पवित्रतां याति मद्रा
क्यात्क्रियतां तथा ॥ ७१ ॥ प्रदास्यति स युष्मभ्यं रत्नानि विविधानि च ॥ ७२ ॥ यूयं भविष्यथात्यंतं भूमिदेवा इति क्षितौ ॥ नाम्ना मद्रचना
न्तूनं सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ७३ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ नान्यथा कर्तुमिच्छामस्तव वाक्यं जंगत्पते ॥ न च मिथ्याऽऽत्मनो वाक्यं प्रमाणं चात्र
वै भवान् ॥ ७४ ॥ तन्नो वाक्यात्सुरश्रेष्ठ हितं वा यदि वाहितम् ॥ परं स्याज्जगतां श्रेयः सर्वेषां च दिवौकसाम् ॥ तथा कुरु जगन्नाथ अस्माकं
हितकारणम् ॥ ७५ ॥ अथोवाच नदीनाथं ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ मा शोषय त्वमात्मानं हितं वाक्यं शृणुष्व मे ॥ ७६ ॥ नान्यथा शक्यते कर्तुं
द्विजानां वचनं हि तैत् ॥ ब्राह्मणाः कुपिता नूनं भस्मीकुर्युः स्वतेजसा ॥ ७७ ॥ देवान्कुर्युरदेवांश्च तस्मात्तान्नेव कोपयेत् ॥ यस्मादेव तव स्पर्श
स्त्रिधा मेध्यो भविष्यति ॥ ७८ ॥ पूर्वकाले च संप्राप्ते नदीनां च समागमे ॥ सेतुबंधे तथा सिंधौ तीर्थेष्वन्येषु संयुतः ॥ ७९ ॥ इत्येवमादिसर्वे
षु मध्येऽन्यत्र न कर्मणि ॥ यत्फलं सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं तव तोयस्य स्पर्शादेव भविष्यति ॥ ८० ॥ गयाश्राद्धे तु यत्पुण्यं गो
ग्रहे मरणेन च ॥ तत्फलं तव तोयस्य स्पर्शादेव भविष्यति ॥ ८१ ॥ अपेयस्त्वं तथा भावि स्वादमात्रेण केवलम् ॥ गंडूषमपि पीतं च तोयस्या
शुभनाशनम् ॥ ८२ ॥ भविष्यति नृणां लोके तव सौख्यविवर्द्धनम् ॥ पितॄणां तव तोयेन यः करिष्यति तर्पणम् ॥ पूर्वोक्तेन विधानेन तस्य
पुण्यफलं शृणु ॥ ८३ ॥ यावत्त्वं तिष्ठसे लोके यावच्चंद्रार्कतारकाः ॥ तयोदकाभृतेस्तृप्तास्तावत्स्थास्यति पूवजाः ॥ ८४ ॥ माघे मासि च यः
स्नायात्रैरंतयेण भावितः ॥ पौंडरीकफलं तस्य दिवसेदिवसे भवेत् ॥ ८५ ॥ यात्रायामथवान्यत्र पूर्वकाले शशिग्रहे ॥ अत्र स्नास्यति यः सम्य
कसागरे लवणाभसि ॥ अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्स्यति मानवः ॥ ८६ ॥ श्रीसोमेशसमुद्रस्य अंतरे ये मृता नराः ॥ पपिनोऽपि गमिष्यन्ति
स्वर्गं निर्धूतकल्मषाः ॥ ८७ ॥ एवं भविष्यति सदा तव मद्रचनाद्विभो ॥ प्रयच्छस्व द्विजैर्द्राणां रत्नानि विविधानि च ॥ ८८ ॥ तेन तुष्टा
वरं भूयः प्रदास्यति तवेप्सितम् ॥ ८९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ पितामहवचः श्रुत्वा बाढमित्येव सागरः ॥ ब्राह्मणेभ्यः सुत्नानि ददौ श्रद्धा
समन्वितः ॥ ९० ॥ ब्राह्मणेर्ब्रह्मणो वाक्यमशेषं समनुष्ठितम् ॥ क्षुरकर्म तथा कृत्वा स्नानं सर्वेऽपि चक्रिरे ॥ ९१ ॥ एवं पवित्रतां प्राप्तस्तीर्थत्वं लव
णोदधिः ॥ तस्य मध्ये महादेवि लिंगानां पंचकोटयः ॥ ९२ ॥ अस्मिन्मन्वन्तरे देवि अदृश्याः सागरे कृताः ॥ अग्निकुण्डं च तत्रैव तथान्यत्पद्मकं
सरः ॥ ९३ ॥ मध्ये तु प्रावृतं सर्वमस्मिन्मन्वन्तरे प्रिये ॥ चक्रमेनाकयोर्मध्ये दिशि दक्षिणमुच्यते ॥ ९४ ॥ शातकुम्भमये कुम्भे धनुषायुतविस्तृते ॥
तत्र कुम्भस्य मध्यस्थो वडवानलसंज्ञितः ॥ ९५ ॥ सूचीवक्रो महाकायः स जलं पिबते सदा ॥ एतदंतरमासाद्य अग्नितीर्थं प्रचक्षते ॥ ९६ ॥ तस्य
मध्ये महासारं वाडवं यत्र वै मुखम् ॥ श्रीसोमेशादक्षिणतो धन्वंतरशतावधि ॥ उत्तरान्मानसात्पूर्वं यावदेव कृतस्मरम् ॥ ९७ ॥ एतद्रूपं वरारोहे
न देयं यस्य कस्यचित् ॥ ब्रह्महोपि विगुह्येत श्रुत्वैतन्नात्र संशयः ॥ ९८ ॥ एवं शापो वरो दत्तः सागरस्य यथा द्विजेः ॥ पूर्वं रुष्टस्ततस्तुष्टस्तत्सर्वं
कथितं मया ॥ ९९ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये समुद्रस्यापेयताकारण
वर्णनं नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ १०० ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ स्नात्वा तत्राग्नितीर्थेषु कं देवं पूर्वमर्चयेत् ॥ निर्विघ्ना जायते येन यात्रा नृणां सुरेश्वर ॥
तन्मे यात्राविधानं तु यथावद्ब्रह्ममर्हसि ॥ १ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवं स्नात्वा विधानेन दत्त्वाद्यं च महोदयो ॥ संपूज्य गन्धपुष्पैश्च वस्त्रैः
पुष्पावलेपनैः ॥ २ ॥ हिरण्यं यथाशक्त्या प्रक्षिपेत्तत्र कंकणम् ॥ ततः पितृस्तर्पयित्वा गच्छेद्देवं कपर्दिनम् ॥ ३ ॥ पुष्पैर्धूपैस्तथा गन्धैर्वस्त्रैः
संपूज्य भक्तिः ॥ गणानां त्वेति मन्त्रेण अर्घ्यं चारुमै निवेदयेत् ॥ ४ ॥ शूद्राणामथ देवेशि मंत्रश्चाष्टाक्षरः स्मृतः ॥ तत्र सोमेश्वरं गच्छेद्देवं पापहरं
परम् ॥ ५ ॥ स्नापयित्वा विधानेन जपेच्च शतरुद्रियम् ॥ तथा रुद्रान्सपञ्चांगास्तथान्या रुद्रसंहिताः ॥ ६ ॥ स्नापयेत्पयसा चैव दध्ना घृतयुतेन च ॥
मधुनेक्षुरसेनैव कुंकुमेन विलेपयेत् ॥ ७ ॥ कर्पूरोशीरमिश्रेण मृगनाभियुतेन च ॥ चन्दनेन सुगन्धेन पूज्यं संपूजयेत्ततः ॥ ८ ॥ धूपैर्बहुविधैर्देवं धूप
यित्वा यथाविधि ॥ वस्त्रैः संवेष्टयेत्पञ्चादद्यान्निवेद्यस्तुतम् ॥ ९ ॥ आरातिकं ततः कृत्वा नृत्यं कुर्याद्यथेच्छया ॥ अष्टांगं प्रणिपत्यैवं गीतवाद्यादिकं
ततः ॥ १० ॥ धर्मश्रवणसंयुक्तं कार्यं प्रेक्षणकं विभो ॥ ततो दद्याद्द्विजातिभ्यस्तपस्विभ्यश्च शक्तिः ॥ ११ ॥ दीनाधिकृपणैश्च दानं कार्यं
टिकेषु च ॥ वृषभस्तत्र दातव्यः प्रवृत्ते क्रूरकर्मणि ॥ उपवासं ततः कुर्यात्तस्मिन्नहनि भामिनि ॥ १२ ॥ यस्मिन्नहनि पश्येत देवं सोमेश्वरं नरः ॥
सा तिथिर्वर्षमेकं तु उपोष्या भक्तिरत्परैः ॥ १३ ॥ एवं कृत्वा नरो भक्त्या लभते जन्मनः फलम् ॥ तथा च सर्वतीर्थानां सकलं लभते फलम् ॥
॥ १४ ॥ उद्धरेत्पितृवर्गं च मातृवर्गं च भामिनि ॥ अस्यैव वयसि यत्पापं वार्धक्ये यौवनेऽपि वा ॥ १५ ॥ क्षालयेच्चैव तत्सर्वं दृष्ट्वा सोमेश्वरं नरः ॥
न दुःखितो न दारिद्र्यो दुर्भगो वा न जायते ॥ १६ ॥ सप्तजन्मान्तरेणैव दृष्टे सोमेश्वरे विभो ॥ धनधान्यसमायुक्ते स्फूर्तिं सञ्जायते कुले ॥ १७ ॥
भक्तिर्भवति भूयोऽपि सोमनाथं प्रति प्रभुम् ॥ क्षीरेण स्नपनं पूर्वं ततो धारासमुद्रवम् ॥ १८ ॥ प्रथमे प्रथमे यामे महास्नानमतः परम् ॥ मध्याह्ने
देवदेवस्य ये प्रपश्यन्ति मानवाः ॥ संध्यामारार्तिकं भूयो न जायन्ते च मातुषाः ॥ १९ ॥ मत्वा कलियुगं रोद्रं बहुपापं वरानने ॥ नान्येन
तस्ते दुर्गा कर्मणा दुर्गतिं नरः ॥ २० ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्र
माहात्म्ये सोमेश्वरमाहात्म्ये सोमेश्वरपूजामाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ सकारपंचकं प्रोक्तं

यत्त्वया मम शंकर ॥ कथं तदत्र संवृत्तमेतन्मे संशयं महत् ॥ १ ॥ कथं वात्र समायाता कुतश्चापि सरस्वती ॥ कथं स वाडवो जातः कस्मि
न्काले कथं ह्यभूत् ॥ तत्सर्वं विस्तरेणैवं यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि यथा जाता तस्मिन्क्षेत्रे सरस्वती ॥
यतश्चैव समुद्रात् सर्वपापप्रणाशिनी ॥ ३ ॥ हिरण्यो वज्रिणी न्यंकुः कपिला च सरस्वती ॥ ४ ॥ ऋषिभिः पञ्चमिश्रात्र समाहृता यथा पुरा ॥
वाडवेनाग्निना युक्ता यथा जाता शृणुष्व तत् ॥ ५ ॥ पुरा देवासुरे युद्धे निवृत्ते सोमकारणात् ॥ पितामहस्य वचनात्तारां चन्द्रः समर्पयत् ॥ ६ ॥
ततो याताः सुराः स्वर्गं पश्यन्तोऽधोमुखा महीम् ॥ ददृशुस्ते ततो देवा भूम्यां स्वर्गमिवापरम् ॥ ७ ॥ आश्रमं मुनिसुखस्य दधीचेलोकं
विश्रुतम् ॥ सर्वर्तुसुमोपेतं पादपैरुपशोभितम् ॥ केतकीकुटजोद्धतवकुलामोदमोदितम् ॥ ८ ॥ एवंविधं समासाद्य तदाश्रमपदं गुरुं ॥ कौतुका
द्भुमारब्धाः सर्वे देवा मनोरमम् ॥ ९ ॥ ते च तीर्थाश्रमे तस्मिन्मानान्युत्सृज्य संयताः ॥ प्रवृत्तास्तर्पयिषुं प्रष्टुं प्राकृताः पुरुषा यथा ॥ १० ॥ दृष्टवन्तः
सुराः सर्वे पितामहमिवापरम् ॥ ततस्त ऋषिणा सर्वे पाद्यार्घ्यादिभिरर्चिताः ॥ ११ ॥ यथोक्तमासनं भेजुः सर्वे देवाः सवासवाः ॥ तेषां
मध्ये समुत्थाय शक्रः प्रोवाच तं मुनिम् ॥ १२ ॥ आयुधानि विमुच्यग्रे भवान्गृह्णासिदयानि हि ॥ तन्निशम्य वचः प्राह दधीचिः
पाकशासनम् ॥ १३ ॥ मुक्ताङ्गाणि ममाभ्याशे यूयं यात त्रिविष्टपम् ॥ तं शक्रः प्राह चैतानि कार्यकाले ह्युपस्थिते ॥ १४ ॥
देयानि ते पुनः शत्रुनभिजेष्वाभे रणे ॥ पुनः पुनस्ततः शक्रः संदिश्य मुनिसत्तमम् ॥ १५ ॥ अस्माकमेव देयानि न चान्यस्य
त्वया मुने ॥ वाढमित्युदिते शक्रमुक्तवान्मुनिसत्तमः ॥ १६ ॥ दास्यामि ते समस्तानि युद्धकाले विशेषतः ॥ नास्य मिथ्या भवे
द्वाक्यमिति मत्वा शचीपतिः ॥ मुक्ताङ्गाणि तदभ्याशे पुनः स्वर्गं गतस्तदा ॥ १७ ॥ अस्त्रार्पणं यः प्रयतः प्रयत्नाच्छृणोति राजा भुवि भाविता
तात्मा ॥ सोऽभ्येति युद्धे विजयं परं हि सुतांश्च धर्मार्थयशोभिरामाः ॥ १८ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रश्ने
सखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये वडवानलोत्पत्तिवृत्तान्ते दधीचिमहर्षये सर्वदेवकृतस्वस्वशास्त्रसमर्पणवर्णनेनायैकविंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ॥ ततस्तेषु प्रयतेषु देवदेवेष्वसौ मुनिः ॥ शतवर्षाणि तत्रस्थस्तपसे प्रस्थितो द्विजः ॥ १ ॥ आश्रमादुत्तरात्तस्माद्विष्यां दिशमयो
त्तराम् ॥ सुभद्रापि महाभागा तस्य या परिचारिका ॥ २ ॥ अस्त्रादानेऽसमर्था सा ऋषिं प्रोवाच भाभिनी ॥ नाहं नेतुं समर्थस्मि शस्त्राण्यालम्ब्य
पाणिना ॥ ३ ॥ जलेन सह तद्वीर्यं पीतवान्स ऋषिस्ततः ॥ आत्मसंस्थानि सर्वाणि दिव्यान्यस्त्राण्यसौ मुनिः ॥ कारयित्वोत्तरामाशां जगाम तपसां
निधिः ॥ ४ ॥ गंगाधरं शुक्रतनुं सपैराकीर्णवियहम् ॥ शिववत्सुखं पुंसामपश्यत्स हिमाचलम् ॥ ५ ॥ तथाश्रमं ददर्शोच्चैरश्वत्थैः परिषालितम् ॥
चंद्रभागेपकंठस्थं समित्पुष्पकुशान्वितम् ॥ ६ ॥ स तस्मिन्मुनिशार्दूलो ह्यवसन्मुनिभिः सह ॥ सुभद्रया च संयुक्तः श्वेद्विक्रिया यथा ॥ ७ ॥
एकदा वसतस्तस्य सुभद्रा परिचारिका ॥ स्नानार्थं यातुमारब्धा चतुर्थेऽह्नि रजस्वला ॥ ८ ॥ व्रजन्त्या च तथा दृष्टं कौपीनाच्छादनं पुनः ॥ परि
त्यक्तं विदित्वेवं देवयोगाद्ब्रह्मण सा ॥ ९ ॥ परिधाय पुनः सा तु कौपीनं रेतसा युतम् ॥ एकाति स्नातुमारब्धा जलाभ्याशे यथासुखम् ॥ १० ॥
ततो देवी यथाकाममकस्माद्दीक्षते हि सा ॥ स्तोदरस्थं समुत्पन्नं गर्भं गुरुभरालसा ॥ ११ ॥ शोचयित्वात्मनात्मानमगर्भाहमिहागता ॥ तत्केन
मन्दभागिन्या ममेवं दूषणं कृतम् ॥ १२ ॥ लज्जाभिभूता सा तत्र प्रविश्यान्वत्यवाटिकां ॥ तत्र तं सुषुवे गर्भमविज्ञाय कुतो ह्ययम् ॥ १३ ॥
पुनरेव हि सा स्नात्वा अविज्ञायात्मदुष्कृतम् ॥ शापं दातुं समारब्धा गर्भकर्तारं दुःसहम् ॥ १४ ॥ ज्ञानाद्वा यदि बाह्यानाद्येनेयं दूषणा कृता ॥
सोऽद्येव पंचतां यातु यद्यहं स्यां पतिव्रता ॥ १५ ॥ यद्यहं मनसा वापि कामये नापरं पतिम् ॥ एतेन सत्यवाक्येन यातु जारः स्वयं क्षयम् ॥
॥ १६ ॥ एवं शब्दा तु तं देवी ह्यज्ञात्वा गर्भकारिणम् ॥ पुनर्यातुं समारब्धा तदधीचिनिकेतनम् ॥ १७ ॥ तत्र चार्कप्रतीकाशं गर्भमुत्सृज्य सा
तदा ॥ प्राप्ता तपोवनं रम्यं यत्रासौ मुनिपुंगवः ॥ १८ ॥ अत्रांतरे सर्वदेवा लोकपाला महाबलाः ॥ अस्त्राणां कारणार्थाय मुनेराश्रममागताः ॥
॥ १९ ॥ उवाच तं मुनिं शक्रो न्यासो यस्तव सुव्रत ॥ दत्तोऽस्माभिस्तु शस्त्राणां तानि क्षिप्रं प्रयच्छ नः ॥ २० ॥ ऋषिराह पुरा यत्र स्थापि
तानि ममाश्रमे ॥ तत्रैव तानि तिष्ठति न चानीतानि वासव ॥ २१ ॥ यत्तु तेषां बलं वीर्यं संग्रामे शत्रुमुद न ॥ तन्मया पीतमखिलं सह तोयेन
वासव ॥ २२ ॥ एवं स्थिते मयाऽस्त्राणि यदि देयानि तेऽनघ ॥ ततोऽस्थीनि प्रयच्छामि तदाकाराणि सुव्रत ॥ २३ ॥ एवमुक्तः सहस्राक्षस्तमाह
मुनिसत्तमम् ॥ नान्येषु तद्वलं रोद्रं यत्तु तेषु व्यवस्थितम् ॥ २४ ॥ यस्मात्तेषु विनिक्षिप्य सहस्रांशं स्वतेजसाम् ॥ अस्माकं दत्तवाद्गुह्यं रक्षार्थं
जगतां शिवः ॥ २५ ॥ तद्वयं तानि सर्वाणि गृहीत्वा च व्यवस्थिताः ॥ लोकस्य रक्षणार्थाय संग्रह्यं तेन लोकपाः ॥ २६ ॥ अमीषामपि शस्त्राणां
सुत्तमं वज्रमिष्यते ॥ तद्धारणाद्यतोऽस्माकं देवराजत्वमिष्यते ॥ २७ ॥ वज्रादप्युत्तमं चक्रं यत्तद्विष्णुपरिग्रहे ॥ दैत्यदानवसंचानां तदायत्तो
जयोऽभवत् ॥ २८ ॥ तस्मात्तानि यथास्माभिः प्राप्यंते मुनिसत्तम ॥ तथा कुरुष्व संविन्त्य कार्यं कार्यविदां वर ॥ २९ ॥ एवमुक्ते
मुनिः प्राह तं शक्रं पुरतः स्थितम् ॥ तत्प्राप्त्यर्थमुपायं तु कथयामि तवापरम् ॥ ३० ॥ यान्येतानि ममास्थीनि यूयं तेस्तानि सर्वशः ॥
॥ ३१ ॥ तमुवाच ततः शक्रो दधीचिं तपसो निधिम् ॥ प्राणहारं प्रकर्तुं ते नाहं शक्तो यमिच्छसि ॥ ३२ ॥ न चामृतस्य तेऽस्थीनि ग्रीहीतुं
शक्तिरस्ति नः ॥ तस्मात्सर्वं समालोच्य यत्कर्तव्यं तदुच्यताम् ॥ ३३ ॥ एवमुक्तो मुनिः प्राह एतदेव कलेवरम् ॥ त्यजामि स्वयमेवाहं देव
कार्यार्थसिद्धये ॥ ३४ ॥ अधुवं सर्वदुःखानामाश्रयं सुखगुप्तिस्तम् ॥ यदा ह्येतत्तदा युक्तः परित्यागोऽस्य सांप्रतम् ॥ ३५ ॥ अस्य त्यागेन मे
दुःखं संसारोत्थं न जायते ॥ यस्माज्जन्मांतरे जातो मृतोपि हि भवेत्पुनः ॥ ३६ ॥ भार्या भगिनी दुहिता स्वकर्मफल्योजनाद्वा ॥ जाता तेनेव
संसारे रतिकार्येऽगुप्तिता ॥ ३७ ॥ यस्माच्च स्वयमेवैतद्रूपस्त्यजति वै ध्रुवम् ॥ तस्मादस्य परित्यागो वरः कार्योऽचिरात्स्वयम् ॥ ३८ ॥
एवं पुरंदरस्यामे संकीर्त्य स महासुनिः ॥ दधीचिः प्राणसंहारं कृतवान्सत्वरं तदा ॥ ३९ ॥ गतासुं तं विदित्वेवं विबुधास्तत्कलेवरम् ॥ मांसशोणि
विबुधैर्नदा यदा लोकेषु संस्थिता ॥ ध्याता तदोपयाता सा सखीभिः परिवारिता ॥ ४० ॥ नन्दा सुभद्रा सुरभिः सुशीला सुमनास्तथा ॥
इति गोमातरः पंच गोलोकाश्च समागताः ॥ ४१ ॥ ऊबुस्तान्विबुधान्सर्वानस्माभिर्यत्प्रयोजनम् ॥ कर्तव्यं तत्करिष्यामः कथ्यतां सुविचारितम् ॥
॥ ४२ ॥ ॥ देवा उबुः ॥ ॥ यदेतद्विष्णो त्वत् स्वयमेव कलेवरम् ॥ एतन्मांसादिनिर्मुक्तं क्रियतामस्थिपंजरम् ॥ ४३ ॥ तेऽकृत्वा गहितं

कर्म देवदेशास्तुदारुणम् ॥ पुनः पितामहं ब्रह्मं गतास्ताः सुरसत्तमाः ॥ ४७ ॥ ततस्तु दारुणं कर्म यच्च ताभिरनुष्ठितम् ॥ पितामहस्य तत्सर्वं
 स्याच्चल्युद्यथातथम् ॥ ४८ ॥ तच्छ्रुत्वा विबुधान्सर्वान्समाह्वय पितामहः ॥ सर्वगात्रेष्वप्युशत सुरभीः शुद्धिकाम्यया ॥ ४९ ॥ तास्तु तैर्विबुधैः
 स्मृताः सुपुताः समवस्थिताः ॥ सुखमेकं परं तासां न स्पृष्टमशुचि स्मृतम् ॥ ५० ॥ अपवित्रं भवेत्तासां सुखमेकं जुगुप्सितम् ॥ शोषं शरीरं
 सर्वासां विशिष्टं तु सुरैः कृतम् ॥ ५१ ॥ सरस्वत्या तु ताः प्रोक्ता भदंत्यो ब्रह्मधातिकाः ॥ अन्यथा कारणात्कस्मान्न स्पृष्टममरेमुखम् ॥ ५२ ॥
 ततस्ताभिस्तु सा प्रोक्ता देवी तत्र सरस्वती ॥ नैतत्ते वचनं युक्तं वक्तुमेवंविधं सुखम् ॥ ५३ ॥ अस्माकमेव हृदयमनेन वचसा त्वया ॥ निर्दग्धं
 येन तस्मात्त्वमचिराद्वाहमाप्स्यसि ॥ ५४ ॥ शोषं दत्त्वा ततस्तस्याः सरस्वत्यास्तु तास्तदा ॥ गोलोकं गतवत्यस्तु सुरभ्यः सुरपूजिताः ॥ ५५ ॥
 आहूय विश्वकर्माणं तशार्णं सुरसत्तमाः ॥ अस्माकं कुरु शस्त्राणि तमाहुर्बुद्धकारणात् ॥ ५६ ॥ एतद्वचनमाकर्ण्य तानि पुनैर्वैदेहेः ॥
 अस्त्राणि कारयामास दधीचेरस्थिसंचयेः ॥ ५७ ॥ प्रमाणाकारयुक्तानि देवानां तानि संपुगे ॥ अजेयानि यथा चासंतथा चासौ विनिर्ममे ॥
 ॥ ५८ ॥ वज्रमिन्द्रस्य शक्तिं च वहेर्दंडं यमस्य च ॥ खड्गं तु निर्ऋतेः पाशं सम्यक्वचके प्रचेतसः ॥ ५९ ॥ वायोर्ध्वजं कुबेरस्य गदां गुर्वी च निर्ममे ॥
 विश्वकर्मा तथा शूलमीशानस्य च निर्ममे ॥ ६० ॥ गृहीत्वैतानि वै देवाः शस्त्राण्यष्टवलं तदा ॥ विजेतुं च ततो दैत्यान्दानवांश्च गतास्तदा ॥
 ॥ ६१ ॥ अत्रांतरे सुभद्रापि दधीचेरोर्ध्वदेहिकम् ॥ कृत्वा तैर्मुनिभिः सार्धमन्वेष्टुं सा गता सुतम् ॥ ६२ ॥ अश्वत्थवाटिकायां च तमपश्य
 रत्ननोरमम् ॥ दृष्ट्वा रोदिति जीवंतं शुका वाष्पमथाचिरम् ॥ ६३ ॥ अंबेत्याभाष्य तेनोक्ता मा रोदीस्त्वं यशस्विनि ॥ सर्वं पुराकृतस्यैतत्फलं
 त्वं यमापि हि ॥ ६४ ॥ यद्यथा यत्र येनेह कर्म जन्मांतरार्जितम् ॥ तदवश्यं हि भोक्तव्यं त्यज शोकमतोऽखिलम् ॥ ६५ ॥ मत्परित्यागलज्जा
 च न ते कार्यहं सुन्दरि ॥ फलं पुराकृतस्यैतद्भोक्तव्यं तन्मयापि हि ॥ ६६ ॥ मातर्ममोपरि कुरु पुत्रस्नेहं यशस्विनि ॥ बालस्य हि परित्यागा
 न्माता दोषेण लिप्यते ॥ ६७ ॥ बालेनाभिहितं सा तु ध्यात्वा देवं जनार्दनम् ॥ कृताजलिरुवाचेदं कथ्यतां मे मुनिभित्तम् ॥ ६८ ॥ न विजा
 नास्यहं तथ्यं कस्यायं वीर्यसंभवः ॥ तस्मात्कथय देवेश मम ते निश्चितं वचः ॥ ६९ ॥ आहोक्ते मातरं कृष्णः सुभद्रां वै जनार्दनः ॥ दधीचेस्तन
 यस्यायं भर्तुस्ते क्षेत्रसंभवः ॥ ७० ॥ तस्योत्पत्तिं विदित्वैवं सुभद्रा दृष्टमानसा ॥ बालमंके समारोप्य अरोदीदार्तया गिरा ॥ ७१ ॥ आह बालक
 उत्पन्नः शोकस्य वद कारणम् ॥ अथोक्तः स्तन्यरहितं कथं ते जीवितं धृतम् ॥ ७२ ॥ यस्माच्चतुर्विधा सृष्टिर्जीवानां ब्रह्मणा कृता ॥ जरायुजांड
 जोद्भिज्जस्वेदजाश्च तथा स्मृताः ॥ ७३ ॥ नरस्त्रीनपुंसकाख्याश्च जातिभेदा जरायुजाः ॥ चतुष्पदाश्च पशवो ग्राम्याश्चारण्यजास्तथा ॥ ७४ ॥
 अण्डजाः पक्षिणः सर्वे मीनाः कूर्मसरीसृपाः ॥ स्वेदजा मत्कुणा यूका दंशाश्च मशकास्तथा ॥ ७५ ॥ उद्भिजाः स्थावराः प्रोक्तास्तृणगुल्मलता
 द्यः ॥ अन्येऽप्येवं यथायोगमंतर्धृताः सप्तवराः ॥ ७६ ॥ अण्डजाः पक्षपातेन जीवन्ति शिशवो भुवि ॥ ऊष्मणा स्वेदजाः सर्वे उद्भिजाः सलिलेन
 हि ॥ ७७ ॥ सपुदायेन भूतानां पञ्चानाहुर्जिज्जं भुवि ॥ जरायुजाश्च स्तन्येन विना जीवितुमक्षमाः ॥ ७८ ॥ विना तेन कथं पुत्र त्वया प्राणा विधा
 रिताः ॥ तां तथा जननीं प्राह स च वाष्पाविलेक्षणात् ॥ ७९ ॥ अश्वत्थफलनिर्यासपानात्प्राणा मया धृताः ॥ गौणं तदा तया तस्य पिप्पलादेति कल्पि
 तम् ॥ ८० ॥ नान्न तेन जगत्यस्मिन्नित्यं रुयातं महात्मनः ॥ तत्रस्थैर्मुनिभिस्तस्य कृताः सर्वैर्यथाक्रमम् ॥ ८१ ॥ संस्काराः पिप्पलादस्य वेदोक्ता वेद
 पारमेः ॥ पडंगोपांगसंयुक्ता वेदास्तेन संसृजताः ॥ तदाश्रमनिवासिभ्यो मुनिभ्यश्च सुपुष्कलाः ॥ ८२ ॥ पुनस्तत्र स्थितश्चासौ हृष्टा मुनिकुमारकान् ॥
 स्वपित्रं कृतात्प्राह जननीं तां शुचिस्मिताम् ॥ ८३ ॥ पिता मे कुत्र भद्रं ते सुभद्रे कथय स्फुटम् ॥ तदकांतस्थितो येन बालक्रीडां करोम्यहम् ॥
 ॥ ८४ ॥ एवं सा जननी तेन यदा पृष्टा तपस्विनी ॥ तदा रोदितुमारुग्वा नोत्तरं किञ्चिदब्रवीत् ॥ ८५ ॥ रुदन्तीं तां समालोक्य कुदोऽसौ
 मुनिदारकः ॥ किमसौ कुतिसतः कथियेन नारुयासि तं मम ॥ ८६ ॥ इत्युक्ते सुतमादेवं विबुधैस्ते पिता हतः ॥ कोपं त्यजस्व भद्रं ते दधीचिः
 कथितो मया ॥ ८७ ॥ कोपवद्भिप्रदीतात्मा प्राह तां जननीं पुनः ॥ किमपकृतं सुराणां मत्पित्रा कथयस्व तत् ॥ ८८ ॥ सुभद्रोवाच ॥ ॥ शस्त्राणां
 इतो देवैस्तेषां कृत्यां महाबलम् ॥ ९० ॥ उत्थाप्य पातयिष्यामि सुधिं प्रणामहारिकाम् ॥ पितामहमहं शुका नैव हन्यो भवेद्यदि ॥ ९१ ॥
 अन्यान्प्रमथयिष्यामि कृत्याशस्त्रेण संगतान् ॥ शरणं यदि यास्यन्ति गीर्वाणा मद्रयातुराः ॥ तथापि पातयिष्यामि तेनैव सह संगतान् ॥ ९२ ॥
 मत्स्वैवं तन्मृषिं कुदं सर्वं ते सुरसत्तमाः ॥ ब्रह्माणं शरणं प्राप्ता भयेन महताऽर्दिताः ॥ ९३ ॥ तांस्तस्य शरणं प्राप्ताञ्जात्वा देवः कृपान्वितः ॥
 तत्रैव गत्वा त्वरितं प्राह देवाञ्जनार्दनः ॥ ९४ ॥ भवतां रक्षणोपायश्चित्तितोऽत्र मयाऽधुना ॥ तेन तां मोहयिष्यामि कृत्यां हंतुमुपस्थिताम् ॥ ९५ ॥
 अत्रांतरे पिप्पलादः पितुर्वैरमनुस्मरन् ॥ हंतुं सुरान्यवसितः प्रविवेश हिमाचलम् ॥ ९६ ॥ श्रुत्वा तदप्रियं वाक्यं मातुर्वैकाद्रिनिगतम् ॥
 पिप्पलादः पुनर्यातस्तस्मात्स्थानाद्दिमाचलम् ॥ ९७ ॥ स्वर्गसोपानवत्पुंसां स्थलीभूतमिवावरम् ॥ शेषस्याभोगसंकाशं प्रातोऽसौ दुहिनाच
 लम् ॥ ९८ ॥ प्रतिज्ञां कुरुते यत्र स्थितः स्थाणुरिवाचलः ॥ हंतारो ये मम पितुस्तान्हनिष्यामि चारणात् ॥ ९९ ॥ कृत्याशस्त्रेण सकलानमरं
 त्वेन गर्विताम् ॥ तस्मिन्स्थितः प्रकुपितः शिवायतनसंसदि ॥ १०० ॥ अत्रस्थः साधयिष्यामि तां कृत्यां चितयन्हदि ॥ कृत्यां वा साधयिष्यामि
 यास्ये वा यमसादनम् ॥ १०१ ॥ निर्द्वन्द्वो निर्भयो भूत्वा निराहारी ब्रह्मनिशम् ॥ सत्येन पाणिना सव्यं निर्मथ्योरुमहं पुनः ॥ १०२ ॥ तस्मा
 दुत्पादयिष्यामि महाकृत्यामिति स्थितः ॥ संवत्सरे तस्य गते ऊरुगान्नाद्रिनिःसृता ॥ १०३ ॥ वडवा गुरुभारतां वाडवेनान्विता तदा ॥ ऊरो
 निर्गत्य सा तस्मात्सुषुप्ते सुमहाबलम् ॥ १०४ ॥ वडवा स्वोदराद्रमं ज्वालामालासमाकुलम् ॥ विमुच्य तन्मृपेस्तस्य पुरो गर्भं समुञ्चलम् ॥ १०५ ॥
 पुनर्गता कापि तदा न ज्ञाता मुनिना हि सा ॥ वडवानलो नरस्तस्याः स गर्भो निःसृतस्तदा ॥ १०६ ॥ कल्पांत इव भूतानां कालाग्निरिव वर्चसा ॥
 विद्युत्पुञ्जमतीकाशं तं दृष्ट्वा पुनः स्थितम् ॥ १०७ ॥ स चापि विस्मितोऽज्यंतं किमेतदिति चिंतयन् ॥ ततस्तेन पुरःस्थेन वाडवेन च वद्विना ॥
 ॥ १०८ ॥ ऋषिः प्रोक्तः पिप्पलादः साधितोऽहं त्वया बलात् ॥ इदानीं ते मया कार्यं कर्तव्यं यत्समाहितम् ॥ १०९ ॥ करिष्यामीह तत्सर्वम्
 साध्यमपि साध्यताम् ॥ स्वोक्तं निर्मथ्य जनितो येन संवत्सरादहम् ॥ तातोरुणा विहीनोऽपि करिष्ये त्वत्समीहितम् ॥ ११० ॥ तच्छ्रुत्वा
 वचनं तस्य मुनिः कोपसमन्वितः ॥ प्रोवाच विबुधान्सर्वान्महत्तन्मक्षय स्वयम् ॥ १११ ॥ पितुर्वैवात्कोपकृतावधानं मत्वा सुरा
 रोदयतीव घोरम् ॥ समेत्य सर्वं पुरुषं पुराणं समाश्रितास्ते संहसा सभायाः ॥ ११२ ॥ स तान्समाश्वास्य सुरान्परिष्टं कोपानलं
 तत्र ययौ प्रहृष्टः ॥ दृष्ट्वा च तं वै रविपुंजकाशमुवाच विष्णुर्वचनं वरिष्ठम् ॥ ११३ ॥ अहं सुरेशान तत्रैव पार्श्वं विसर्जितो जातमयैश्च

देवैः ॥ मत्तः शृणु त्वं वचनं हि पथ्यं यच्चारणानां भवतोऽपि पथ्यम् ॥ ११४ ॥ ज्ञातं बलं ते विबुधैरचित्यं विनाशनं चात्मवतां ह्यवश्यम् ॥
 एवं स्थिते कुरु वाक्यं सुराणामेकैकमद्वि प्रतिवासं त्वम् ॥ ११५ ॥ मुख्यानां कोट्यस्त्रिंशत्सुराणां बलशालिनाम् ॥ कथं तु भक्षणं
 तेषां युगपत्त्वं करिष्यसि ॥ ११६ ॥ तस्मादेकैकशस्तेषां कर्तव्यं भक्षणं त्वया ॥ नैकेन भवता शक्या विधातुं भक्षणक्रिया ॥ ११७ ॥
 तथा च पांडुरोगित्वं हुतभुक्प्राप्तवानपुरा ॥ अतिभक्षणं न युक्तं तस्मात्कुरु मर्ति मम ॥ ११८ ॥ तथा च युगपत्तेषु भक्षितेषु पुनस्त्वया ॥
 प्रत्यहं भक्षणोपायश्चित्तिन्यो बुभुक्षया ॥ ११९ ॥ सफलैव प्रतिज्ञा ते नानृतं मुनिभाषितम् ॥ एवं कृतेऽपि ते सर्वं भविष्यति समीहितम् ॥ १२० ॥
 तत्करिष्याम्यहं सर्वमादित्यं स जनार्दनः ॥ एकैकशः स विबुधान्भक्षयिष्यति वाडवः ॥ १२१ ॥ ततः सुराः सुरेशानं तं विष्णुममितोजयम् ॥
 प्रणम्याहुर्यथायुक्तं शोभनं भवता कृतम् ॥ १२२ ॥ भूयोऽद्य पुनरेवास्य दोषस्योपशमक्रियाम् ॥ कर्तुं त्वमेव शक्तोऽसि नान्यस्मात्ता दिवोक
 साम् ॥ १२३ ॥ ततः पीतांबरधरः शंखचक्रगदाधरः ॥ युष्मद्वयं हरिष्यामि तान्सुरानाह माधवः ॥ १२४ ॥ श्रुत्वेतद्विबुधाः सर्वे हर्षणोत्फुल्ल
 लोचनाः ॥ १२५ ॥ ततस्तान्विबुधान्दृष्ट्वा प्रोवाच स तु वाडवः ॥ किमिदानीं मया कार्यं भवतां कथ्यतां हि तत् ॥ १२६ ॥ अत्रान्तरे विश्व
 तनुर्भहोजा विमोहयस्तं ज्वलनं स्वबुद्ध्या ॥ प्रोवाच पूर्वं विहिता यदापस्ता भक्षयस्वेति महातुभावः ॥ १२७ ॥ एतद्व्यवसितं विष्णोः शृणोति
 समाहितः ॥ सोऽतिचारभयान्मुक्तो ज्ञानं मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १२८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
 प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये वडवानलवंचनवृत्तान्तवर्णनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ पितुर्वधामर्पमुजात
 मनुना ययत्कृतं कर्म पुरा महर्षिणा ॥ दधीचिपुत्रेण सुरप्रसाधिना सर्वं श्रुतं तद्धि मया संमाधिना ॥ १ ॥ पुनः पुनैव विबुधैः समानं यदृतमासी
 त्किमपि प्रधानम् ॥ कार्यं हि तत्सर्वमनुक्रमेण विज्ञातुमिच्छामि कुतूहलेन ॥ २ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ उक्तो यदासौ विबुधैः समस्ते
 रापः पुरा त्वं भुवि भक्षयस्व ॥ यतोऽमराणां प्रथमं हि जाता आपोऽमराः सर्वसुरासुरेभ्यः ॥ ३ ॥ तेनैवमुक्तस्तु महात्मना तदा प्रदर्शयध्वं मम
 ता यतः स्थिताः ॥ पीत्वा सुराः सर्वमहं पुरस्तात्कृत्यं करिष्ये सुरभक्षणं हि ॥ ४ ॥ तत्रापि नेतुं यदि मां समर्था यत्रासते वारिचयाः समेताः ॥
 अतोऽन्यथा नाहमलीकवादी प्राणे प्रयाते मुनिवाक्यकारी ॥ ५ ॥ आहोक्ते पुंडरीकाक्ष और्वं हि वाडवं तदा ॥ त्वां प्रापयिष्ये यत्रापः केन या
 नेन वाडव ॥ ६ ॥ ॥ वाडव उवाच ॥ ॥ नाहं हयादिभिर्यानेतुं तत्र समुत्सहे ॥ कुमारीकरसंपर्कमेकं मुक्ता मतं हि मे ॥ ७ ॥ ॥ विष्णु
 उवाच ॥ ॥ एतत्ते सुलभं यानं तां कन्यामानयाम्यहम् ॥ या त्वां नेतुं समर्था स्यादपां स्थानं मुनिश्रितम् ॥ ८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
 सुरभीशापसंतप्ता प्राणुपातदशाफला ॥ सरस्वती यानधृता तस्य सा विष्णुना कृता ॥ ९ ॥ ततोऽब्रवीद्विभुर्गंगां पार्श्वतः समुपस्थिताम् ॥ एनं
 वह्निं महाभागे वेगाव्रय मरोदधिम् ॥ नान्या शक्ता समानेतुं त्वां विना लोकपावनि ॥ १० ॥ ॥ गङ्गोवाच ॥ ॥ नास्ति मे भगवञ्छक्ति
 रौर्वं वोढुं जगत्पते ॥ रौद्ररूपी महानेप दहत्येवानलो भृशम् ॥ ११ ॥ ततस्तु यमुनां प्राह सिन्धुं तस्या ह्यनन्तरम् ॥ अन्या नदीश्च विविधाः
 पृथक्पृथक्पुनरुदीर्याः ॥ १२ ॥ अशक्तास्ताः समानेतुं पृष्टाश्च सुरसत्तमैः ॥ ततः सरस्वतीं प्राह देवदेवो जनार्दनः ॥ त्वमेव ब्रज कल्याणि प्रतीच्यां
 लयणोदधौ ॥ १३ ॥ एवं कृते सुराः सर्वे भविष्यन्ति भयोऽजिताः ॥ अन्यथा वाडवेनैते दह्यते स्वेन तेजसा ॥ १४ ॥ तस्मात्त्वं रक्ष विबुधाने
 तस्मात्तुमुलाद्रयात् ॥ मातेव भव सुश्रोणि सुराणामभयप्रदा ॥ १५ ॥ एवमुक्ता हि सा तेन विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ आह नाहं स्वतन्त्रास्मि
 पिता मे प्रियते चित्तव ॥ १६ ॥ तस्याहं कारिणी नित्यं कुमारी च धृतव्रता ॥ कालत्रयेऽप्यस्वतन्त्रा श्रूयते विबुधैः सुता ॥ १७ ॥ पित्रादेशं
 वीद्रासुदेवो देवकार्यमिदं कुरु ॥ १८ ॥ नान्यथा शक्यते नेतुं वाडवोऽग्निर्महाबलः ॥ अट्टपदोषां मुक्त्वेमां कुमारीं तनयां तव ॥ २० ॥ तच्छ्रुत्वा
 विष्णुना प्रोक्तं कुमारीं तनयां तदा ॥ शिरस्याग्राय सस्नेहमुवाच प्रपितामहः ॥ २१ ॥ याहि देवि सुरान्सर्वात्रक्ष त्वं भयमागताम् ॥ विनिक्षि
 प त्वं नीत्वेनं वाडवं लवणाभसि ॥ पितुर्वाक्यं हि सा श्रुत्वा प्रोवाच श्रुतिलक्षणा ॥ २२ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ एषास्मि ग्रस्थिता तां तव वाक्या
 दसंशयम् ॥ रौद्रोऽयं वाडवो वह्निस्तनुं मे भक्षयिष्यति ॥ २३ ॥ प्राप्तं कालियुगं रौद्रं सांप्रतं पृथिवीतले ॥ लोकः पापसमाचारः स्पर्शयिष्यति मां
 नय वह्निं महोदधौ ॥ २४ ॥ यदातिथमसंयुक्ता वह्निना दह्यसे भृशम् ॥ तदा विभिद्य वसुधां प्रत्यक्षा भव पुत्रिके ॥ २५ ॥ कृत्वा वक्रं विशालाक्षि
 प्राची भव सुमध्वमे ॥ ततो यास्यंति तीर्थानि त्वां श्रान्तां चारुहासिनीम् ॥ २६ ॥ तानि सर्वाणि चागत्य साहाय्यं ते वरानने ॥ करिष्यंति त्रयास्त्रिं
 शत्कोट्यो वै मम शासनात् ॥ २७ ॥ गच्छ पुत्रि न संतापस्त्वया कार्यः कथंचन ॥ अरिष्टं ब्रज पंथानं मा सन्तु परिपंथिनः ॥ ३० ॥ ॥ ईश्वर
 उवाच ॥ ॥ एवमुक्ता तदा तेन ब्रह्मनाथ सरस्वती ॥ त्यक्त्वा भयं हृष्टमनाः प्रयातुं समुपस्थिता ॥ ३१ ॥ तस्याः प्रयाणसमये शंखदुंदुभिनिः
 स्वनैः ॥ मंगलानां च निर्घोषैर्जगदापुरितं शुभैः ॥ ३२ ॥ सितांबरधरा देवी सितचंदनशुद्धिता ॥ शारदाबुदसंकाशा तारहारविभूषिता ॥ ३३ ॥
 संपूर्णचंद्रवदना पद्मपत्रायतेक्षणा ॥ कीर्तिर्यथा महद्रस्य पूरयन्ती दिशो दश ॥ ३४ ॥ स्वतेजसा द्योतयंती सर्वमाभासयज्जगत् ॥ अनुव्रजंती
 गंगा वै तयोक्ता वरवर्णिनि ॥ ३५ ॥ द्रक्ष्यामि त्वां पुनरहं कुत्र वै वसतीं सखि ॥ एवमुक्ता तया गंगा प्रोवाच स्निग्धया गिरा ॥ ३६ ॥ यदेव
 वीक्ष्यसे प्राचींदिशि प्राप्स्यसि मां तदा ॥ सुरैः परिवृता सर्वैस्तत्राहं तव सुव्रते ॥ ३७ ॥ दर्शनं संप्रदास्यामि त्यज शोकं शुचिस्मिते ॥ तामा
 पृच्छ्य ततो गंगां पुनर्दर्शनमस्तु ते ॥ ३८ ॥ गच्छ स्वमालयं भद्रे स्मर्त्तव्याऽहं त्वयाऽनवे ॥ यमुनापि तथा चैवं गायत्री सुमनोरमा ॥ ३९ ॥
 सावित्रीसहिताः सर्वाः सख्यः संप्रेषितास्तदा ॥ ततो विस्तृज्य तां देवी नदी भूत्वा सरस्वती ॥ ४० ॥ हिमवंतं गिरिं प्राप्य पुक्षात्तत्र विनिर्गता ॥
 अवतीर्णा धरापृष्ठे मत्स्यकच्छपसंकुला ॥ ४१ ॥ ग्राहडिंडिनसंपूर्णा तिमिनक्रगणेश्रुता ॥ हसंती च महादेवी फेनोचैः सर्वतो दिशाम् ॥ ४२ ॥ पुण्यतो
 च्छ्रान्ता दह्यते वाडवाग्निना ॥ तदा तदा मर्त्यलोके याति प्रत्यक्षां नदी ॥ ४३ ॥ भित्त्वा वेगाद्वरापृष्ठं प्रविष्टाय महीतलम् ॥ यदा यदाभव
 कीर्तितानि पुरातनैः ॥ ४४ ॥ दिव्यांतरिक्षभौमानि सानिध्यं याति भामिनि ॥ ततश्चाश्वासिता तैः सा सरस्वती पुनर्नदी ॥ पातालतलमा
 साय जगाम मकरालयम् ॥ ४५ ॥ खदिरामोदमासाद्य तत्र सा वीक्ष्य सागरम् ॥ गंतुं प्रवृत्ता तं वह्निमादाय सुरसुंदरि ॥ ४६ ॥ निरूढभारमात्मानं
 देवादेशादित्य सा ॥ प्रहृष्टा सुमनास्तस्मात्प्रवृत्ता दक्षिणामुखी ॥ ४८ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु ऋषयो वेदपाखाः ॥ चत्वारश्च महादेवि प्रभासं

क्षेत्रमाश्रिताः ॥ ४९ ॥ हरिणश्चाथ वज्रश्च न्यंकुः कपिल एव च ॥ तपस्तप्यन्ति तत्रस्थाः स्वाध्यायासक्तमानसाः ॥ ५० ॥ पृथक्पृथक्समाहृताः
स्नानार्थं तैः सरस्वती ॥ सागरः सम्मुखस्तस्याः सहसा सम्मुपस्थितः ॥ ५१ ॥ ततः सा चिन्तयामास कथं मे सुकृतं भवेत् ॥ शापभीता च
सा साध्वी पंचस्रोतास्तदाऽभवत् ॥ ५२ ॥ एकैकं तोषयामास तमृषिं वरवर्णिनि ॥ ततोऽस्याः पंच नामानि जातानि पृथिवीतले ॥ ५३ ॥
हरिणी वज्रिणी न्यंकुः कपिला च सरस्वती ॥ पानावगाहनान्तरां पंचस्रोताः सरस्वती ॥ ५४ ॥ ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वगनागमः ॥ एषां
संयोगजं चान्यत्राणां पंचमं हि यत् ॥ ५५ ॥ एतत्पंचविधं पुंसां पंचधाऽवस्थिता सती ॥ नाशयेत्पातकं चोरं सर्वाभिः सहिता नदी ॥ ५६ ॥
ब्रह्महत्यां महाघोरां प्रतिलोमा सरस्वती ॥ पानावगाहनान्तरां नाशयत्यखिलं हि सा ॥ ५७ ॥ प्रमादान्मदिरापानदोषेणोपहतात्मनाम् ॥
तद्वचोपोहाय कपिला द्विजानां वहते नदी ॥ ५८ ॥ उपवासाज्जपाद्विमात्स्नानात्पानाद्विजन्मनाम् ॥ सप्ताहान्नशयेत्पापं तत्तद्भावेन चेतसा ॥ ५९ ॥
स्नयं तेऽपि विमुध्यन्ति यथोक्तविधिकारिणः ॥ न्यंकुं नदीं समासाद्य महतः पातकात्कृतात् ॥ ६० ॥ स्नानोपासनपानेन वज्रिणी गुरुतरुपगम् ॥
नाशयत्यखिलं पुंसां पापं भूरिभयंकरम् ॥ ६१ ॥ संयोगजस्य पापस्य इरणाद्धरिणी स्मृता ॥ नदी पुण्यजलोपेता सप्ताहमवगाहनात् ॥ ६२ ॥
एवमेतानि पापानि सर्वाणि सुरसुंदरि ॥ नदी नाशयते तथ्यं पंचस्रोता सरस्वती ॥ ६३ ॥ ततोऽपश्यत्पुनश्चाहं सा देवी पथि संस्थितम् ॥
पर्वतं सागरस्यान्ते रोद्धुं मार्गमिव स्थितम् ॥ ६४ ॥ ब्रह्माण्डमानदण्डोऽयं पुरतो गिरिसत्तमः ॥ ब्रजन्त्याः सुरकार्येण मम विप्रकरः स्थितः ॥
॥ ६५ ॥ उच्चैस्तरं महाशैलमवलोक्य सरस्वती ॥ अथ वेगेन रुद्धेन गिरिणा विस्मिता सती ॥ ६६ ॥ एवं संचिन्तयेद्यावन्मनसा तन्म
हाद्भुतम् ॥ तावन्मंगलशब्देन प्रतिबुद्धः कृतस्मरः ॥ ६७ ॥ गिरिशृंगद्वंद्वचरं ददर्श पुरुषं च सा ॥ तामाह देवीं स नगो मार्गो नास्तीह
सुव्रते ॥ ६८ ॥ अन्यत्र कापि गच्छ त्वं यत्र तेऽभिमतं शुभे ॥ आहैवमुक्ते सा देवी नरं नगशिरःस्थितम् ॥ ६९ ॥ देवादेशात्समायाता न
निरोध्या गिरे त्वया ॥ एवमुक्ते गिरिः प्राह तां देवीं सुमनोरमाम् ॥ ७० ॥ पर्वतोऽहं त्वया भद्रे किं न ज्ञातः कृतस्मरः ॥ त्वत्स्पर्शान्न दोषोस्ति
कुमारी त्वं यतोऽनघे ॥ ७१ ॥ अतस्त्वां वरये देवि भार्या मे भव सुव्रते ॥ ७२ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ पिता मे ध्रियते यस्मात्तेन नाहं
स्वयंवरा ॥ तव भार्या भविष्यामि मार्गं यच्छ ममाधुना ॥ ७३ ॥ एवमुक्ते गिरिः प्राह अनिच्छन्तीं महाबलात् ॥ उद्वाहयिष्ये त्वां भद्रे कक्षाता
स्ति तवाधुना ॥ ७४ ॥ सा तं मनोभवाक्रान्तं मत्वा दिव्येन चक्षुषा ॥ आह नास्ति मम त्राता त्वामेव शरणं गता ॥ ७५ ॥ त्वयोद्वाह्या यद्य
वश्यमहमेवं महाबल ॥ अस्नातां नोद्ब्रह्म विभो स्नानं कर्तुं च देहि मे ॥ ७६ ॥ तामुवाच ततः शैलः स्वसंपदभिमानवान् ॥ सौख्यदं पश्य सुभगे
मयि संपूर्णैर्भवम् ॥ ७७ ॥ द्वाद्धानि यत्र गायन्ति किंनराणां मनोरमम् ॥ श्रूयते च सुनिध्वानं तंत्रीवाद्यमथापरम् ॥ ७८ ॥ तत्र तालास्तमालाश्च
पिप्पलाः पनसास्तथा ॥ सदैव फलपुष्पाद्या दृश्यन्ते सुमनोरमाः ॥ ७९ ॥ कुट्टजैः कोविदारैश्च कदंबैः कुर्येस्तथा ॥ मत्तालिकुलबुष्टैश्च भूधरो भाति
सर्वतः ॥ ८० ॥ हरंगिरागवद्राति कंचित्कुटजकुड्मलैः ॥ कंचित्तु कार्णिकारैश्च विष्णोर्वासः समप्रभः ॥ ८१ ॥ तमालदलसंघ्रनः कंचिद्वस्वतद्युतिः ॥
कंचिद्वातुविलितांगो गणाध्यक्षवपुर्नगः ॥ ८२ ॥ चतुर्मुख इवाभाति हरितालवपुः कंचित् ॥ कंचित्सप्तच्छदैर्विष्णोर्वपुषा भात्ययं गिरिः ॥ ८३ ॥
कंचित्कात्यायनीप्रख्यः प्रियंगुसुसमाकुलः ॥ कंचित्केसरसंयुक्तैरनलाभो विभात्यसौ ॥ ८४ ॥ वृत्तैः सपुलकैः स्निग्धैः स्त्रीणामिव पयोधरैः ॥
दुष्प्राप्यैरल्पपुष्पाणां कंचिदाभाति विल्वकैः ॥ ८५ ॥ सिंहैर्व्याघ्रैर्मृगैर्नगैर्वराहैर्नरैस्तथा ॥ कंचित्कंचिदसौ भाति परस्परमनुव्रतैः ॥ ८६ ॥
शूलिकोद्भिद्रमाकाशमिव कुर्वद्भिरुच्चैः ॥ एवमुक्ते प्रत्युवाच शारदा तं नगोत्तमम् ॥ ८७ ॥ यदि मां त्वं परिणये रुदन्तीमेकिकां तथा ॥ गृहाण
वाडवं हस्ते यावत्स्नानं करोम्यहम् ॥ ८८ ॥ एवमुक्ते स जयाह तं नगेंद्रोऽपैवर्जितम् ॥ कृतस्मरस्तत्संस्पर्शात्क्षणान्द्रस्मत्त्वमागतः ॥ ८९ ॥ ततः
प्रभृति ते तस्य पापाणा मृदुतां गताः ॥ गृहदेवकुलार्थाय गृह्यते शिल्पिभिः सह ॥ ९० ॥ दग्ध्वा कृतस्मरं देवी पुनरादाय वाडवम् ॥ समुद्रस्य
समीपे सा स्थिता दृष्टतनुवहा ॥ ९१ ॥ तत्रस्था सा महादेवी तमाह वडवानलम् ॥ पश्य वाडव गर्जन्तं सागरं पुरतः स्थितम् ॥ ९२ ॥ गर्जन्तं
सोऽपि तं दृष्ट्वा प्रसर्पन्तं च वीचिभिः ॥ तामाह किमिदं भद्रे भीतो मे लवणोदधिः ॥ ९३ ॥ प्रहस्योवाच सा वाला को न भीतस्तवानल ॥
भक्ष्यस्ते विहितो यस्मात्तव देवैर्महाबल ॥ ९४ ॥ स तस्यास्तद्वचः श्रुत्वा संप्रहृष्टस्तु पावकः ॥ दास्यामि ते वरं भद्रे यथेष्टं प्रार्थयस्व नः ॥ ९५ ॥
तेनैवमुक्ता सा देवी वाडवेनाभिना तदा ॥ सस्मार कारणात्मानं विष्णुं कमललोचनम् ॥ ९६ ॥ दृष्टोसावात्महृतसंस्थस्तया देवो जनार्दनः ॥
स्मृतमात्रः सरस्वत्या परश्रुभुवनेश्वरः ॥ ९७ ॥ मनोदृष्ट्या विलोक्याह सा तमतःस्थमच्युतम् ॥ वाडवो यच्छति वरमहं तं प्रार्थयामि किम् ॥ ९८ ॥
ततस्तेन दृष्टिस्थेन प्रोक्ता देवी सरस्वती ॥ प्रार्थनीयो वरो भद्रे सूचीवक्रत्वमादरात् ॥ ९९ ॥ ततस्त्वभिहितो देव्या यदि मे त्वं वरप्रदः ॥ ततः
सूचीमुखो भूत्वा त्वं पिबापो महाबल ॥ १०० ॥ एवमुक्तेन तत्तेन सूचीवेधसमं कृतम् ॥ घटिकापूरणं यद्वत्पपो तद्वदनं जलम् ॥ १०१ ॥ एवं स
वाडवो बह्निः सुराणां भक्षणाद्यतः ॥ वंचितो विष्णुना याति मेघामाधाय यत्नतः ॥ १०२ ॥ सैर्गमेतं नरः पुण्यं वाच्यमानं शृणोति यः ॥ स विष्णु
लोकमासाद्य तेनैव सह मोदते ॥ १०३ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सर
स्वतीवृत्तांतवडवानलवंचनवर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ सरस्वती वरं प्राप्य वरिष्ठं वडवानलात् ॥ पुनस्तं
सागरे क्षेप्तुमुद्यता सा मनस्विनी ॥ १ ॥ देवादेशात्प्रभासस्य पुरतः संस्थिता तदा ॥ समुद्रमाहूय तदा वाडवार्पणकांक्षिणी ॥ २ ॥ त्वमादिः
सर्वदेवानां त्वं प्राणः प्राणिनां सदा ॥ देवादेशाद्ब्रह्मण त्वमागत्यार्णव वाडवम् ॥ ३ ॥ एवं संचिंतितो देव्या यदासावंभसांपतिः ॥ तथा जलात्समु
त्तीर्य समायातो महाद्युतिः ॥ ४ ॥ तं दृष्ट्वा विस्मिता देवी दिव्यं विष्णुमिवापरम् ॥ श्यामं कमलपत्राक्षं सागरं सुमनोरमम् ॥ ५ ॥ विचित्रमा
र्याभरणं चित्रवस्त्रानुलेपनम् ॥ आपगाभिः सरूपाभिः स्त्रीरूपाभिः समारूतम् ॥ ६ ॥ एवंविधं समालोक्य सा देवी ब्रह्मणः सुता ॥ सरस्वती
जलनिधिमुवाचेदं शुचिस्मिता ॥ ७ ॥ त्वमग्रजः सर्वभूद्वानां त्वं जीवितं जन्मवतां नराणाम् ॥ तस्मात्सुराणां कुरु कार्यमिष्टं वह्निं
गृहाण त्वमिहोपनीतम् ॥ ८ ॥ अत्रांतरे सोऽपि विमृश्य सर्वं कार्यं स्वबुद्ध्या किमिहोपपन्नम् ॥ कृत्वाऽनलस्य ग्रहणं मयेदं
कार्यं सुराणां विहितं भवेच्च ॥ ९ ॥ एवं चिंतयतस्तस्य ग्रहणं रुचितं ततः ॥ वाडवाग्नेः समुद्रस्य सुरपीडाकृते यदा ॥ १० ॥
तदा तेन पुरःस्थेन देवी साभिहिता भूशम् ॥ वाडवं संप्रयच्छेन सुरशत्रुं सरस्वति ॥ ११ ॥ ततस्तया प्रणम्याशु पितामहपुरःसरात् ॥
चारणांश्चारुचित्रांश्चा सरस्वत्या दिवि स्थितान् ॥ १२ ॥ पुनश्च करसंस्थोऽसौ वाडवोऽभिहितस्तया ॥ त्वमपो भक्षयस्वन्ति सुरैरुक्त

इमा इति ॥ १३ ॥ एवमुक्त्वा समुद्रस्य तदा देव्या समर्पितः ॥ वाडवोऽग्निः सरस्वत्या सुरादेशान्महाबलः ॥ १४ ॥ तं समर्प्य ततस्तस्मि
 न्ब्रवीधत्वा सरस्वती ॥ प्रविष्टा सागरं देवी नारदेश्वरमार्गतः ॥ १५ ॥ दैत्यसूदनसंनिध्ये दत्त्वा धर्मं लवणाभसि ॥ अर्घ्यं श्वरं श्रुतिष्टाप्य दैत्यसूदन
 पश्चिमे ॥ १६ ॥ ततोऽग्निं संप्रविष्टा सा पंचस्रोता महानदी ॥ स्वरूपेणैव सा पुण्या पुनः पुण्यतमाऽभवत् ॥ १७ ॥ प्रभासक्षेत्रं पर्याप्तं समुद्रस्य
 च संगमात् ॥ सागरोऽपि समासाद्य सरस्वत्यास्तु वाडवम् ॥ निर्धनो व धनं प्राप्या चिन्तयत्क क्षिपाम्यहम् ॥ १८ ॥ स तेनैव करस्थेन दीप्य
 मानेन सागरः ॥ वह्निना शिखरस्थेन भाति मेरुरिवापरः ॥ १९ ॥ तं तथा विधमालोक्य तत्र ये जलचारिणः ॥ यादोगणास्ते मुमुक्षुर्दाहिभीता
 महास्वनम् ॥ २० ॥ तं श्रुत्वा भैरवं शब्दमायातो दैत्यसूदनः ॥ आह यादोगणान्सर्वान्मा भैष्ट सुमहाबलाः ॥ २१ ॥ यस्मादनेन प्रथमा आपो
 भक्ष्या न तत्रगाः ॥ प्राणिनस्तत्र भेतव्यं भवद्भिस्तु ममाज्ञया ॥ २२ ॥ एवमुक्तस्तु कृष्णेन तूष्णींभूता जलेचराः ॥ २३ ॥ तूष्णींभूतेषु सर्वेषु
 जलजेषु जलेश्वरम् ॥ प्राहाच्युतः प्रक्षिप त्वमपां मध्ये तु वाडवम् ॥ २४ ॥ अगाधेभ्यसि तेनासौ निक्षिप्तो वाडवोऽनलः ॥ वरुणेन पित्रास्ते
 तज्जलं सुमहाबलः ॥ २५ ॥ तस्योच्छ्वासानिलोद्भूतं ततोयं सागराद्वहिः ॥ निर्मर्यादेव युवतिरितश्चेतश्च धावति ॥ २६ ॥ अथ काले गते देवि
 शुण्यतयंबु शनैःशनैः ॥ विदित्वा क्षीयमाणास्ता अपो जलनिधिस्ततः ॥ २७ ॥ आह्वं पुंडरीकाक्षमपः कुरु त्वमक्षयाः ॥ अन्यथा सर्वनाशेन
 जलानां मामिहाग्रतः ॥ भक्षयिष्यत्यसौ वह्निर्वाडवो हि जनार्दन ॥ २८ ॥ एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य समुद्रस्य तु भीषणम् ॥ कृतं तदक्षयं तोयमा
 त्मनो भयनाशनम् ॥ २९ ॥ ज्ञात्वा सुराः सर्वमिदं विचेष्टितं कृत्या नलस्यास्य निबन्धनं तथा ॥ प्रलोभनं तोयपुरःसरा द्विषः पुष्टिरे केशवमत्र
 चारिणम् ॥ ३० ॥ एवं सरस्वती प्राप्ता प्रभासं क्षेत्रमुत्तमम् ॥ ब्रह्मलोकान्महादेवि सर्वपापप्रणाशिनी ॥ ३१ ॥ सोमेशादक्षिणाग्रेये सागरस्य समी
 पतः ॥ संस्थिता तु महादेवी वडवानलधारिणी ॥ ३२ ॥ स्नात्वाऽग्नितीर्थे पूर्वं तां पूजयेद्विधिना नरः ॥ दंपत्योर्भोजनं तत्र परिधानं सकञ्चु
 कम् ॥ ३३ ॥ दत्त्वा ततो महादेवं पूजयेच्च कपर्दिनम् ॥ इति वृत्तं पुरा देवि चाक्षुषस्यांतरेऽभवत् ॥ ३४ ॥ दधीच्यन्वयजातस्य वाडवस्य महा
 त्मनः ॥ अस्मिन्पुनर्महादेवि प्राप्ते वैवस्वतेऽंतरे ॥ और्वस्तु भार्गवे वंशे समुत्पन्नो महाद्विजः ॥ ३५ ॥ संक्षिप्तोऽसौ सरस्वत्या देवमात्रा महाप्रभः ॥
 तावत्स्यास्यत्यपां गर्भे यावन्मन्त्रं तत्रावधिः ॥ ३६ ॥ इति ते कथितं देवि सरस्वत्याः समुद्रवम् ॥ श्रुतं पापहरं नृणां कीर्तिदं पुण्यवर्द्धनम् ॥ ३७ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सरस्वत्यवतारमहिमवर्णनं नाम चतु
 र्विंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ भगवन्भार्गवे वंशे यस्त्वौर्वः कथितस्तवया ॥ वैवस्वतेऽंतरे चारिंस्तस्योत्पत्तिं वद
 प्रभो ॥ १ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ब्रह्मणा निहता ये तु क्षत्रियैर्वित्तकारणात् ॥ क्षयं नीतास्तु ते सर्वे सपुत्राश्च सगर्भतः ॥ २ ॥ त्रियमाणेपु
 सर्वेषु एका स्त्री समतिष्ठत ॥ तया तु रक्षितो गर्भ उर्वोदेशे निधाय च ॥ ३ ॥ अन्यासां चैव नारीणां सर्वोसामपि भामिनि ॥ गर्भा निपाति
 तास्तेस्तु द्रव्यार्थं क्षत्रियाधमैः ॥ ४ ॥ कालांतरे ततो भित्त्वा कुरुदेशं महाप्रभः ॥ निर्गतोत्तंभितशिरा ज्वलदास्योतिभीषणः ॥ ५ ॥ तद्वरं
 हृदि चाधाय ददाह वसुधातलम् ॥ उत्पाद्य वह्निं तपसा रौद्रमौर्वं जलाशनम् ॥ ६ ॥ तस्मिन्नेव वृष्ट्यामास वृष्ट्यौर्वैर्दरणिनि ॥
 न शशाक यदा नेतुं तदा स यतवाक्स्थितः ॥ ७ ॥ ततो देवाः सगंधर्वा ब्रह्माणं शरणं गताः ॥ अभवन्भयसंज्ञताः सर्वे प्रांजलयः
 स्थिताः ॥ ८ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ भगवन्भार्गवे वंशे जातः कोऽपि महाद्युतिः ॥ अग्रिरूपेण सर्वं स ददाह वसुधातलम् ॥ ९ ॥ कृतो
 यन्नः पुराऽस्माभिस्तद्दिनाशाय सत्तम ॥ जलेन वृद्धिमायाति ततो नो भयमागतम् ॥ १० ॥ विनष्टे भूतले देव अग्रिणोमादिकाः क्रियाः ॥
 उच्छिद्यन्ते ततोऽस्माकं नाशो नूनं भविष्यति ॥ ११ ॥ तस्माद्यत्नं कुरु विभो त्रैलोक्यहितकाम्यया ॥ १२ ॥ ततो ब्रह्मा सुरैः सार्द्धं भार्गवैश्च मह
 र्षिभिः ॥ आगत्य चात्रवीदीवं किमर्थं दहसि क्षितिम् ॥ १३ ॥ विरामः क्रियतां सद्यो ममार्थं च द्विजोत्तम ॥ १४ ॥ ॥ और्व उवाच ॥ ॥
 एष एव निवृत्तोऽहं तव वाक्येन सत्तम ॥ एष वह्निर्मयोत्प्लष्टः स विभो तव शासनात् ॥ १५ ॥ यथा गच्छेत्समुद्रांतं तथा नीतिर्विधीय
 ताम् ॥ १६ ॥ समाहूय ततो देवीं स्वां सुतां पद्मसंभवः ॥ उवाच पुत्रि गच्छ त्वं गृहीत्वान्नि महोदधिम् ॥ मद्राक्यं नान्यथा कार्यं गच्छ शीघ्रं
 महाप्रभे ॥ १७ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ एषास्मि प्रस्थिता देव तव वाक्यादसंशयम् ॥ इत्युक्ते साधु साध्वीति ब्रह्मणा समुदाहृता ॥
 ॥ १८ ॥ ततोभिमन्त्रितं वह्निं क्षित्वा कुंभे हिरण्यये ॥ प्रायच्छत सरस्वत्यै स्वयं ब्रह्मा पितामहः ॥ आशिपो विविधा दत्त्वा प्रोवाचे पुनः
 पुनः ॥ १९ ॥ गच्छ पुत्रि न संतापस्तवया कार्यः कथंचन ॥ अरिष्टं व्रज पंथानं मा संतं परिपन्थिनः ॥ २० ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एव
 मुक्त्वा तदा तेन ब्रह्मणा च सरस्वती ॥ हिमवतं गिरिं प्राप्य पिप्पलादाश्रमात्तदा ॥ २१ ॥ उद्धृता सा तदा देवी अपस्तादृक्षमूलतः ॥ तत्तद्वर
 स्थानात्ततो देवी प्रतीच्यमिमुखं ययो ॥ अन्तर्द्धानेन सा प्राप्ता केदारं हिममध्यगम् ॥ २२ ॥ तत्संज्ञाय गिरेः शृंगं केदारस्य पुरः स्थिता ॥
 तेनाग्निना करस्थेन दह्यमाना सरस्वती ॥ २३ ॥ भूमिं विदार्य तस्याधः प्रविष्टा गजगाभिनी ॥ तदंतर्द्धानमार्गेण प्रवृत्ता पश्चिमासुखी ॥ २४ ॥
 पापभूमिस्तिक्रम्य भूमिं भित्त्वा विनिगता ॥ तत्र रूपः समभवन्नान्ना गन्धर्वसंज्ञितः ॥ २५ ॥ तस्मात्कूपात्पुनर्दृश्या सा बभूव महानदी ॥ मतिः
 स्पृतिस्तथा ब्रह्मा मेधा बुद्धिर्गिराधरा ॥ २६ ॥ उपासिकाः सरस्वत्याः पडताः प्रस्थितास्तदा ॥ पुनः प्रवृत्ता सा तस्मादुद्धृतात्पश्चिमासुखी ॥ २७ ॥
 भूतीश्वरं समायाता सिद्धो यत्र महामुनिः ॥ भूतीश्वरे समीपस्थं तत्र प्राप्ता मनोरमम् ॥ २८ ॥ तस्य दक्षिणदिक्संस्थं रुद्रकोट्युपलक्षितम् ॥ श्रीकंठ
 देशं विख्यातं गता सर्वोपधीबुतम् ॥ २९ ॥ तस्मात्पुण्यतमादेशाच्छ्रीकण्ठात्सा मनस्विनी ॥ संप्राप्ता वह्निना सार्द्धं कुरुक्षेत्रं सरस्वती ॥ ३० ॥
 पुनस्तस्मात्कुरुक्षेत्राद्राटनगरस्य सा ॥ समुद्धृता समीपस्था अन्तर्द्धानामनोरमा ॥ गोपायनो गिरिर्यत्र तत्र सा पुनरुद्धृता ॥ ३१ ॥ गोपा
 यिता केशवेन यत्र ते पाण्डुनन्दनाः ॥ कुर्वतः स्वानि कर्माणि न केचिदुपलक्षिता ॥ ३२ ॥ तत्र कुंडे स्थिता देवी महापातकनाशिनी ॥ पुन
 गोपायनादेवी क्षेत्रं प्राप्तातिशोभनम् ॥ ३३ ॥ खड्गुरीवनमापन्ना नन्दानात्रीति तत्र सा ॥ सरस्वती पुनस्तस्माद्भनात्खड्गसंज्ञिता ॥ ३४ ॥
 मेरुपादे समासाद्य मार्कंडाश्रममागता ॥ यत्र मार्कंडकं तीर्थं मेरुपादे समाश्रितम् ॥ ३५ ॥ सरस्वती पुनस्तस्माद्भनात्खड्गसंज्ञिता ॥ ३६ ॥
 रम्यं मार्कंडेयाश्रमाच्छुभात् ॥ ३७ ॥ तपस्तपं पुरा यत्र वसिष्ठेन समाश्रिता ॥ तस्माद्भवनात्पुण्यादुदुम्बरवनं गता ॥ मेरुपादे च तत्रैव तण्डिर्द्वय
 तपतः ॥ ३८ ॥ उदुम्बरवनात्तस्मात्पुनर्देवी सरस्वती ॥ अन्तर्द्धानेन शिखरमन्यप्राप्ता महानदी ॥ ३९ ॥ मेरुपादे तु सुमहत्पुरसिद्धिनिषेवित
 म् ॥ भिन्नान्नचयाकारं गोलं गूलमिति स्मृतम् ॥ ४० ॥ स्थानं मनोरमं तस्मादुद्धृता सा सुमध्यमा ॥ वंशस्तंवात्सुविपुला प्रवृत्ता दक्षि

प्राप्तुम् ॥ ४२ ॥ तत्रोद्गमवदस्तस्यास्तत्समाख्यो व्यवस्थितः ॥ ततः प्रभृति सा देवी सुप्रभं प्रकटा स्थिता ॥ ४३ ॥ अंतर्धानं
परित्यज्य प्राणिनामनुकम्पया ॥ तस्यास्तदेषु रम्येषु संति तीर्थानि कोटिभिः ॥ ४४ ॥ तेषु तीर्थेषु सर्वेषु धर्महेतुः सरस्वती ॥ रुद्रावतार
मार्गेऽस्मिन्प्रवरं प्रथमं स्मृतम् ॥ ४५ ॥ तत्तत्तंगनामाढ्यं काकतीर्थं महाप्रभम् ॥ तत्र तीर्थं पुनस्त्वन्यत्तीर्थं धारेश्वरं स्मृतम् ॥ ४६ ॥
धारेश्वरात्पुनश्चान्यद्गंगोद्रेदमिति स्मृतम् ॥ सारस्वतं तथा गंगं यत्रैकं संस्थितं जलम् ॥ तस्मादन्यत्परं तीर्थं पुंडरीकं ततः परम् ॥
॥ ४७ ॥ मातृतीर्थं महापुण्यं सर्वांतकहरं परम् ॥ मातृतीर्यात्पुनस्तस्मात्प्रातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ ४८ ॥ तीर्थं त्वनरकनाम नरकार्ति
भयापहम् ॥ ततस्तस्मादनरकातीर्थमन्यत्पुनः स्थितम् ॥ ४९ ॥ संगमेश्वरनामाढ्यं प्रसिद्धं तन्महीतले ॥ ततस्तस्मात्पुनश्चान्यत्तीर्थं कोटी
श्वराह्वयम् ॥ ५० ॥ ततस्तस्मान्महादेवि शंभुकुण्डेश्वरं स्मृतम् ॥ तीर्थं सरस्वतीतीरे तस्मिन्सिद्धेश्वरं स्मृतम् ॥ ५१ ॥ सिद्धेश्वरात्पुनस्तस्मात्प्र
वृत्ता पश्चिमासुखी ॥ पश्चिमं सागरं गंतुं सर्वां स्मृत्वा रुरोद सा ॥ ५२ ॥ स्थित्वा पूर्वमुख्या देवी हा गंगेति विना त्वया ॥ एकाकिनी
संदर्भाया क मयिष्वाभ्यांयवा ॥ ५३ ॥ तां विज्ञाय ततो गंगा रुदतीं शोककरिताम् ॥ शीघ्रं स्वर्गात्समायाता तीर्थानां कोटिभिः
सह ॥ ५४ ॥ ततो दुःखं परित्यज्य तत्र प्राचीं सरस्वती ॥ सर्वदेवगुणैर्दृष्टा एवं तत्र स्थिताऽभवत् ॥ ५५ ॥ तत्र सिद्धवदनाम तीर्थं पैतामहं
स्मृतम् ॥ वटेश्वरस्य पुरतः सर्वपापक्षयकरम् ॥ ५६ ॥ त्रिकालं यत्र रुद्रस्तु समागत्य व्यवस्थितः ॥ तन्महालयमित्युक्तं स्थानं तस्य महात्मनः ॥
॥ ५७ ॥ पिंडतारकमित्येतत्प्राचीनं तीर्थं स्मृतम् ॥ कुम्भकुक्षिगिरिस्थं तत्पुण्यं कर्मणि सिद्धिदम् ॥ ५८ ॥ प्राचीनेश्वरदेवस्य पुरोभूतं प्रति
ष्ठितम् ॥ प्राचीं सरस्वती यत्र तत्र किं नृण्यते परम् ॥ ५९ ॥ निवृत्ते भारते गुह्ये तत्र तीर्थं किरीटिना ॥ प्रायश्चित्तं पुरा चीर्णं विष्णुना प्रेरिता
त्मना ॥ ६० ॥ तेन तस्माद्विनिर्मुक्तः पातकात्पूर्वसंचितात् ॥ नरतीर्थं ततः ख्यातं तत्र पापभयापहम् ॥ ६१ ॥ नरतीर्थान्यतीर्थं पुंडरीकमिति
स्मृतम् ॥ अर्जुनेन सहागत्य यत्र स्नातो हरिः प्रिये ॥ ६२ ॥ प्राचीनेश्वरस्य तीर्थं बालखिरयेश्वरं महत् ॥ तत्र तस्मान्महातीर्थातीर्थमन्यन्महो
दयम् ॥ ६३ ॥ गंगासमागमनाम तीर्थमन्यन्महोदयम् ॥ तत्रालोक्य पुनर्देवीं दीनास्यां दीनमानसा ॥ ६४ ॥ ब्रह्मासृजत्सर्वां तस्याः कपिलां
विषुलेक्षणां ॥ हरिणीं हरिरप्याशु वज्रिणीमपि देवराट् ॥ न्यक्तुं विनोदनार्थं च सरस्वत्या ददौ हरः ॥ ६५ ॥ ततः प्रहृष्टा सा देवी देवा
देशात्सरस्वती ॥ तस्माद्गन्तुं समारम्भा प्राचीना पापनाशिनी ॥ ६६ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ दक्षिणां दिशमास्थाय पुनः पश्चान्सुखी तदा ॥
सरस्वती महादेवी बडवानलधारिणी ॥ तदुत्तरे तटे तीर्थमेकद्वारमिति स्मृतम् ॥ ६७ ॥ एकद्वारेण यत्सेना स्वर्गं प्राप्ता ततो वरात् ॥ तस्मा
त्तीर्यात्पुनश्चान्यत्तीर्थं यत्र गुह्येश्वरः ॥ ६८ ॥ गुह्येन स्थापितः पूर्वं यत्र देवो महेश्वरः ॥ गुह्येश्वरात्प्रातिदूरे वटेश्वरमिति स्मृतम् ॥ ६९ ॥ दिव्यं
सरस्वतीतीरे व्यासेनाराधितं पुरा ॥ आमर्दकी नदी यत्र सरस्वत्या सहैकताम् ॥ ७० ॥ संप्राप्ता तन्महातीर्थं फलदं सर्वदेहिनाम् ॥ आमर्दकी
संगमं तं नापुण्यो वेद कश्चन ॥ संगमेश्वरनामेति तत्र लिंगं प्रतिष्ठितम् ॥ ७१ ॥ सुण्डीश्वरेति च तथा प्रसिद्धिमगमत्सितौ ॥ सुण्डीश्वरसमीपस्थं
सरस्वत्यां महोदयम् ॥ ७२ ॥ नाम्ना यत्प्राङ्मुखं तीर्थं सरस्वत्यास्तटे स्थितम् ॥ मांडव्येश्वरनाम्ना वै यत्रेशः संप्रतिष्ठितः ॥ ७३ ॥ पीलु
कौणिकसंज्ञं तु तीर्थमन्यत्पुनस्ततः ॥ सरस्वतीतीरगतमृषिणा सेवितं महत् ॥ ७४ ॥ तस्मादन्यत्सरस्वत्यां तीर्थं द्वारवती स्मृतम् ॥ तीर्थानां
प्रवरं देवि यत्र संनिहितो हरिः ॥ ७५ ॥ ततस्तस्य समीपस्थं तीर्थं गोवत्ससंज्ञितम् ॥ यत्रातीर्थं गोवत्सस्वरूपेणाविकाशनिः ॥ ७६ ॥ स्वयं
भूलिङ्गरूपेण संस्थितस्तेजसां निधिः ॥ गोवत्सत्रैर्भक्ते भागे दृश्यते लोहयष्टिका ॥ ७७ ॥ स्वयंभूलिङ्गरूपेण रुद्रस्तत्र स्वयं स्थितः ॥ एकविंशति
वारस्य भक्त्या पिंडस्य यत्फलम् ॥ ७८ ॥ गंगार्यां प्राप्यते पुंसां श्राद्धेनैकेन तत्र तत् ॥ ततस्तस्मान्महातीर्थाद्रालकीडनकी यथा ॥ ७९ ॥
सखीभिः सहिता तत्र क्रीडताऽसौ यथेच्छया ॥ आनुलोम्यविलोम्येन दक्षिणेनोत्तरेण च ॥ ८० ॥ रुद्रं प्राप्य पुनर्देवीं समदृता मनोरमा ॥ रुद्रं
नाम पुरं यत्र सृष्टं देवेन शंभुना ॥ ८१ ॥ सह देवैस्तु पार्वत्या धारायंत्रप्रयोगकैः ॥ एकं वर्षसहस्रं तु शंभुना तत्र संलितम् ॥ ८२ ॥ रुद्रं तत्र
हृदं नाम सरस्वत्यां महोदयम् ॥ साक्षात्तत्र महादेव आनंदेश्वरसंज्ञितः ॥ ८३ ॥ पश्चिमेन स्थितं तत्र शम्भोरायतनस्य तु ॥ स मेरोदक्षिणे
पादे नखस्तु परिकीर्तितः ॥ ८४ ॥ पश्यति ये नराः सम्यक्तेऽपि पापविजिताः ॥ अश्वमेधसहस्रस्य प्राप्नुवन्ति फलं ध्रुवम् ॥ ८५ ॥ परतस्तस्य
कूर्मांडमुनेस्तत्राश्रमं महत् ॥ कूर्मांडेश्वरसंज्ञं तु तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ ८६ ॥ कोष्ठादेवी स्थिता तत्र सर्वपापभयापहा ॥ अन्तर्धानेन तां कोष्ठां
संप्राप्ता सा महानदी ॥ ८७ ॥ ततोऽप्यंतर्हिता भूत्वा संप्राप्ता तु मनोरमम् ॥ सातुं मदनसंज्ञं तु क्षेत्रं सिद्धिनिषेवितम् ॥ ८८ ॥ ततोऽप्यंतर्हिता
भूत्वा पुनः प्राप्ता हिमाचलम् ॥ खादिरामोदनामानं सर्वतुक्कुसुमोज्ज्वलम् ॥ ८९ ॥ तत्रारुह्य विलोक्यथा ददर्श सुमनोरमम् ॥ क्षारोदं
पश्चिमाशास्थं घनवृंदमिवोन्नतम् ॥ ९० ॥ एवंविधं च तं तत्र सा विलोक्य महाप्रभा ॥ हर्षात्पंचानना भूत्वा देवकार्यार्थमुद्यता ॥ ९१ ॥
हरिणी वज्रिणी न्यक्तुः कपिला च सरस्वती ॥ पंचस्रोताः स्थिताः तत्र मुनिनोक्ता संरक्ष्यती ॥ ९२ ॥ अमपनोदं कुर्वाणा मुनीनां यत्र
संस्थिता ॥ तत्तत्पादकमित्युक्तं तीर्थं तीर्थार्थिनां नृणां ॥ सर्वेषां पातकानां च शोधनं तद्वरानने ॥ ९३ ॥ खादिरामोदमासाद्य तत्रस्था
वीक्ष्य सागरम् ॥ गन्तुं प्रवृत्ता तं वह्निमादाय सुरसुन्दरि ॥ ९४ ॥ दग्ध्वा कृतस्मरं देवीं पुनरादाय वाडवम् ॥ समुद्रस्य समीपस्था स्थिता हृष्टा
वूरुहा ॥ ९५ ॥ ततः प्रविष्टा सा देवी अगाधे लवणांभसि ॥ बाडवं वह्निमादाय जलमभ्ये व्यसर्जयत् ॥ ९६ ॥ ततस्तस्याः पुनः प्रीतः स्वयं
मेव हुताशनः ॥ तद्वष्ट्रा दुष्करं कर्म वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ९७ ॥ परित्युष्टोऽस्मि ते अग्ने वरं वरं सुवर्ते ॥ तत्ते दास्याम्यहं प्रीतो यद्यपि स्यात्सु
दुर्लभम् ॥ ९८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ प्रगृह्य बलयं हस्तादिदं वचनमब्रवीत् ॥ उदं मे नल्यं गलेऽङ्गे धार्यं सदा त्वया ॥ ९९ ॥ अनेन
शक्यते यावत्तावतोयं समाहर ॥ न त्वया शोषणीयोऽयं सुदुःखः सारितो पतिः ॥ १०० ॥ बाढमित्येव चोक्त्वा स प्रविष्टो निधिमंभसाम् ॥ एव
मेवा महादेवि प्रभासे तु सरस्वती ॥ गृहीत्वा बाडवं प्राप्ता दुष्पथं च नरीषिणाम् ॥ १०१ ॥ सा विश्रान्ता कुरुक्षेत्रे भद्रावते च भाषिनि ॥
पुष्करे श्रीकला देवी प्रभासे च महानदी ॥ १०२ ॥ देवमातेति सा तत्र संस्थिता लवणोदधौ ॥ अस्मिन्मन्त्रे देवि आदौ त्रेतायुगे पुरा ॥ १०३ ॥
इति वृत्तं सरस्वत्या वाडवाप्रेस्तथाभवत् ॥ मन्त्रन्तरे व्यतीतेऽस्मिन्भावेताऽन्यस्तु वाडवः ॥ १०४ ॥ ज्वालासुखेति नाम्ना वै रुद्रकोषाद्रविष्यति ॥
सरस्वत्यास्तथा नाम ख्यातिं ब्राह्मीति यास्यति ॥ १०५ ॥ सरस्वतीति वै लोके वर्तते नाम संप्रतम् ॥ अतीतं नाम यत्तस्याः कमंडलुभवेति
च ॥ रत्नाकंति सामुद्रं सत्यं नामांतरं पुरा ॥ १०६ ॥ अस्मिन्मन्त्रे देवि सागरेति प्रकीर्तितम् ॥ क्षारोदेति भविष्यं तु नाम देवि प्रकीर्ति

तम् ॥ १०७ ॥ एवं जानाति यः कश्चित्स तीर्थफलमश्नुते ॥ स्वर्गनिःश्रेणिसंभूता प्रभासे तु सरस्वती ॥ १०८ ॥ नापुण्यवद्भिः संप्राप्तं पुंभिः शक्या महानदी ॥ प्राची सरस्वती देवि सर्वत्र च सुदुर्लभा ॥ विशेषेण कुरुक्षेत्रे प्रभासे पुष्करे तथा ॥ १०९ ॥ एवं प्रभावा सा देवी वडवानल धारिणी ॥ अग्नितीर्थसमीपस्था स्थिता देवी सरस्वती ॥ ११० ॥ तामादौ पूजयेद्यस्तु स तीर्थफलमश्नुते ॥ सागरं यच्च तत्तीर्थं पापघ्नं पुण्य वर्द्धनम् ॥ १११ ॥ दर्शनादेव तस्यैव महाकृतुफलं लभेत् ॥ अग्निचिह्नं कपिला सत्री राजा भिक्षुर्महोदधिः ॥ ११२ ॥ दृष्टमात्राः पुनस्त्येते तस्मात्पश्येद्वि भावितः ॥ अग्नितीर्थं नरः स्नात्वा पावके प्रक्षिपेत्ततः ॥ गुग्गुलं भारसहितं सोमिलोके महीयते ॥ ११३ ॥ एवं संक्षेपतः प्रोक्तो ह्यग्नि तीर्थमहोदयः ॥ सरस्वत्याश्च माहात्म्यं सर्वपातकनाशनम् ॥ ११४ ॥ स्नात्वाग्नितीर्थे विधिवत्कंकणं प्रक्षिपेत्ततः ॥ सुवर्णस्य महादेवि यथाचित्तानुसारतः ॥ ११५ ॥ ततः सरस्वतीं पूज्य कपर्दिनमथार्चयेत् ॥ ११६ ॥ ततः केदारनामानं भीमेश्वरमतः परम् ॥ ११७ ॥ ततः सोमेश्वरं देवं पूजयेद्विधिवत् ॥ नवग्रहेऽप्यनष्टा रुद्रैकादशकं तथा ॥ ११८ ॥ ततः संपूजयेद्वं ब्रह्माणं बालरूपिणम् ॥ एवं रोद्री समारुयाता यात्रा पातकनाशिनी ॥ ११९ ॥ माहात्म्यमखिलं तस्या यो जानाति नरोत्तमः ॥ निवसन्क्षेत्रमध्ये तु स तीर्थफलमश्नुते ॥ १२० ॥ एवं कृत्वा तैतो गच्छेन्महादेवीं सरस्वतीम् ॥ १२१ ॥ सरस्वतीवाससमा कुतो गुणाः सरस्वतीवाससमा कुतो रतिः ॥ सरस्वतीं प्राप्य दिवं गता नराः पुनः स्मरिष्यन्ति नदीं सरस्वतीम् ॥ १२२ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभास क्षेत्रमाहात्म्ये सरस्वत्यन्विसमागमाग्नितीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ देवुवाच ॥ ॥ यदेतद्भवता प्रोक्तं प्राची सर्वत्र दुर्लभा ॥ विशेषेण कुरुक्षेत्रे प्रभासे पुष्करे तथा ॥ १ ॥ कथं प्रभासमासाद्य संस्थिता पापनाशिनी ॥ माहात्म्यमखिलं तस्याः प्राच्याः पातकनाशनम् ॥ कथयस्व महेशान यद्यहं ते प्रिया विभो ॥ २ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ साधु प्रोक्तं त्वया भद्रे प्राची सर्वत्र दुर्लभा ॥ कुरुक्षेत्रे पुष्करे च तस्मात्प्राभासिकेऽधिका ॥ ३ ॥ प्रभासे तु महादेवी प्राचीं पापप्रणाशिनीम् ॥ नापुण्यो वेद देवेशि कर्मनिर्मूलनक्षमाम् ॥ ४ ॥ ये पितृन्ति नराः पुण्यां प्राचीं देवीं सरस्वतीम् ॥ न ते मनुष्या विज्ञेयाः सत्यं सत्यं वरानने ॥ ५ ॥ धन्यास्ते सुनयस्ते च पुण्यास्ते च तपस्विनः ॥ ये च सारस्वतं तोयं पितृन्त्यहरहः सदा ॥ ६ ॥ देवास्ते न मनुष्यास्ते नदीस्तिस्रः पितृन्ति ये ॥ चंद्रभागां च गंगां च तथा देवीं सरस्वतीम् ॥ ७ ॥ भुक्त्वा वा यदि वाऽभुक्त्वा दिवा वा यदि वा निशि ॥ न कालनियमस्तत्र यत्र प्राची सरस्वती ॥ ८ ॥ प्राचीं सरस्वतीं ये तु पितृन्ति सततं मृगाः ॥ तेऽपि स्वर्गं गमिष्यन्ति यज्ञैर्द्रिजवरा यथा ॥ ९ ॥ सर्वकामप्रपूर्त्यर्थं नृणां तत्क्षेत्रमुत्तमम् ॥ चितामगिसमा देवी यत्र प्राची सरस्वती ॥ १० ॥ यथा कामदुवा गावः सर्वकामफलप्रदाः ॥ तथा स्वर्गापवर्गाभ्यां प्राची देवी सरस्वती ॥ ११ ॥ अष्टाशीतिसहस्राणि मुनीनामूर्ध्वरेतसाम् ॥ यत्र स्थितानि संन्यासं तस्मात्किमधिकं स्मृतम् ॥ १२ ॥ यत्र मंकणकः सिद्धः प्राचीने नियतात्मवान् ॥ ब्रह्महत्याव्रतं चीर्णं मया यत्र वरानने ॥ १३ ॥ वृषतीर्थे महापुण्ये प्राचीकूलसमाश्रिते ॥ निवृत्ते भारते युद्धे तस्मिंस्तीर्थे किरीटिना ॥ प्रायश्चित्तं पुरा चीर्णं विष्णुना प्रेरितात्मना ॥ १४ ॥ सर्वतीर्थानां तत्तीर्थं प्रवरं स्मृतम् ॥ पापघ्नं पुण्यजननं प्राणिनां पुण्यकीर्तिद ॥ १५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ आह्वयमुक्तं सा देवी शंकरं लोकशंकरम् ॥ प्रायश्चित्तं कथं प्राप्तः पार्थः परपुरंजयः ॥ ज्ञातिशयोद्धवं पापं कथं नाशमगात्प्रभो ॥ १६ ॥ एवमुक्तः पुनः प्राह विश्वेशो नीललोहितः ॥ प्रायश्चित्तस्य संप्राप्तः कारणं तद्यथा स्थितम् ॥ १७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणुष्यावहिना भद्रे कथां पातकनाशिनीम् ॥ यां श्रुत्वा मानवो भक्त्या हत्वा भीमेन प्रययौ गृहान् ॥ नारायणेन सहितो नरोऽसौ प्रस्थितो रणात् ॥ २० ॥ द्रष्टुं धर्मसुतं दृष्टः प्रणतः प्रांजलिः स्थितः ॥ स विज्ञाय तदाऽऽयान्तो नरनारायणानुभौ ॥ २१ ॥ राजा युधिष्ठिरः प्राह द्वारस्थान्द्वारपालकान् ॥ भवद्भिरेतावायांतौ निषेधौ द्वारसंस्थितौ ॥ २२ ॥ नरनारायणो क्रूरौ पापपंकानुलेपिनौ ॥ एवमेतदिति प्रोक्तौ तौ तदा द्वारमागतौ ॥ २३ ॥ भवन्तौ नेच्छति द्रष्टुं राजा दुर्नयकारिणौ ॥ तत्रस्थः पृष्ट्वाभूयः प्रतीहारं नरः स्वयम् ॥ २४ ॥ आवां किं कारणं राजा नेक्षते वशवर्तिनौ ॥ प्रोवाच प्रणतो राजा ततो द्वाःस्थं पुरःस्थितम् ॥ २५ ॥ नारायणेन सहितं नरं नरकनिर्भयम् ॥ दुर्योधनेन सहिता बांधवास्ते यतो हताः ॥ पितृबुल्याश्च राजानस्तेन वै पापभाजनम् ॥ २६ ॥ एवमुक्ते तु तेनैव सुखमालोकितं हरेः ॥ तेन प्रोक्तमिदं तथ्यं यत्ते राजा प्रभाषितम् ॥ २७ ॥ एवमुक्ते नरः प्राह पुनरेव जनार्दनम् ॥ कथयस्व कथं पापात्कृष्ण शुद्धचामहे वयम् ॥ २८ ॥ तीर्थस्नानेन मे शुद्ध्यिष्या स्यात्तद्वद स्फुटम् ॥ तच्च गंगादिकं कृष्ण यथाऽस्याचस्य नाशनम् ॥ २९ ॥ ॥ कृष्ण उवाच ॥ ॥ मा गयां गच्छ कौंतेय मा गंगां मा च पुष्करम् ॥ तत्र गच्छ कुरुक्षेत्रे यत्र प्राची सरस्वती ॥ ३० ॥ ब्रह्मप्राश्च सुरासंप्राप्तः प्राचीनं तीर्थमुत्तमम् ॥ ३१ ॥ विरात्रोपोषितः स्नातस्त्रिकालं नियतात्मवान् ॥ तेन तस्माद्विनिर्मुक्तः पातकात्पूर्वसंचितात् ॥ ३२ ॥ लिंगं प्रहृष्टात्मा पृष्ट्वाश्वाप्यनामयम् ॥ ३३ ॥ भीमादिभिर्भ्रातृभिश्च तदा गुरुगणैर्वृतः ॥ आर्लिगितः प्रहृष्टैस्तु नरो गुणगणैर्वृतः ॥ ३४ ॥ एतद्विनिर्मुक्तः पातकात्तस्मान्मोदते दिवि रुद्रवत् ॥ ३५ ॥ प्राचीने देव्यहं नित्यं वसामि सहितस्त्वया ॥ प्रभासे तु महाक्षेत्रे विशेषात्तत्र मामिनि ॥ ३६ ॥ ॥ सरस्वत्युत्तरे तीरे यस्त्यजेदात्मनस्तनुम् ॥ प्राचीने तु वरारोहे न चेहागच्छते पुनः ॥ ३७ ॥ ॥ आम्बुतो वाजिमेषस्य फलं प्राप्स्यति चान्वनियमाः पृथक् ॥ ३८ ॥ एवं मंथ्याश्रमे येषां वसतां वृत्तुरागतः ॥ न ते मनुष्या देवास्ते सत्यमेतद्वीभि ते ॥ ३९ ॥ अस्मिंस्तीर्थे तु विराट्कुलोपेताः स्वर्गं यास्यन्ति ते ध्रुवम् ॥ ४० ॥ पितृणां वडभे तीर्थं पिण्डनेकेन तर्पिताः ॥ ब्रह्मलोकं गमिष्यन्ति गयाश्राद्धकृतो यथा ॥ ४१ ॥ कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां स्नानं च विहितं सदा ॥ पिण्यांकं शुद्धकेनापि पिंडं तत्र ददाति यः ॥ पितृणामभया तृप्तिः पितृलोकं स गच्छति ॥ ४२ ॥ भूयश्चान्नं प्रयच्छन्ति मोक्षमार्गं व्रजन्ति ते ॥ ४३ ॥ दधि दद्याद्योऽपि तत्र ब्राह्मणाय मनोरमम् ॥ सोऽमिलोकं समासाद्य भुंक्ते

भोगान्शुशोभनात् ॥ ४९ ॥ ऊर्णां प्रावरणं योऽपि भक्त्या दद्याद्विजोत्तमे ॥ सोऽपि याति परां सिद्धिं मर्त्यैरन्यैः सुदुर्लभाम् ॥ ५० ॥ ये चात्र
मलनाशाय विशेयुर्मानवा जलम् ॥ गोप्रदानसमं तेषां सुखेन फलमादिशेत् ॥ ५१ ॥ भावेन यो नरस्तत्र कश्चित्प्राप्तं समाचरेत् ॥ सर्वपापविनि
शुक्तो ब्रह्मलोके महीयते ॥ ५२ ॥ तर्पणात्पिण्डदानाच्च नरकेष्वपि संस्थिताः ॥ स्वर्गं प्रयाति पितरः सुपुत्रेण हि तारिताः ॥ ५३ ॥ प्राचीं सरस्वतीं
प्राप्य याति तीर्थं हिमालयम् ॥ स करस्थं समुत्सृज्य कूर्परेण संमालिहेत् ॥ ५४ ॥ ययं काममभिधाय तस्मिन्प्राणान्परित्यजेत् ॥ ततं सकल
माप्नोति तीर्थमाहात्म्ययोगतः ॥ ५५ ॥ अन्यदेवि पुरा गीतं गणितेन युधिष्ठिरे ॥ सत्यमेव हि गंगायां वयं जाता युधिष्ठिर ॥ ५६ ॥ याः काश्चि
त्सरितो लोके तासां पुण्या सरस्वती ॥ ५७ ॥ सरस्वती सर्वनदीषु पुण्या सरस्वती लोकसुखावहा सदा ॥ सरस्वतीं प्राप्य सुदुःखिता नराः सदा
न शोचन्ति परत्र चेह च ॥ ५८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्य
प्राचीसरस्वतीमाहात्म्यवर्णनं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ किमर्थं कंकणं देव क्षिप्यते लवणाभसि ॥ तस्य
पुण्यं न पूर्वोक्तं यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥ के मंत्राः किं विधानं तत्कस्मिन्काले महत्फलम् ॥ किं पुराभूच्च तद्वृत्तं भगवन्कंकणाग्रितम् ॥ २ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ आसीत्पुरा महीपालो बृहद्रथ इति श्रुतः ॥ तस्य भार्याऽभवत्साध्वी नाम्ना चेंदुमती प्रिया ॥ ३ ॥ न देवी न च
गन्धर्वी नासुरी न च किनरी ॥ तादृश्या महादेवि यादृशी सा सुमध्यमा ॥ ४ ॥ शीलरूपगुणोपेता नित्यं सा तु पतिव्रता ॥ सर्वयोषिद्वर्णैर्युक्ता
यथा साध्वी ह्यरुन्धती ॥ ५ ॥ प्रधानं हस्तस्य सौभाग्यमदगर्विता ॥ न विना स तया रेमे मुहूर्तमपि पार्थिवः ॥ ६ ॥ एकदा तस्य राजर्ष
रद्भासनगता सती ॥ यावत्तिष्ठति राजेंद्रमृपिस्तावदुपागतः ॥ कण्वोनाम महातेजास्तपस्वी वेदपारगः ॥ ७ ॥ तमागतमथो दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय
पार्थिवः ॥ पूजां कृत्वा यथान्यायं दत्त्वा चार्ध्यमनुत्तमम् ॥ ८ ॥ सुखासीनं ततो मत्वा विध्यां मुनिपुंगवम् ॥ आपृच्छत्कुशलं राजा स सर्वं
चान्वमोदयत् ॥ ९ ॥ ततो धर्मकथां चक्रे स ऋषिर्नृपसन्निधौ ॥ १० ॥ ततः कथावसाने सा भार्या तस्य महीपतेः ॥ अग्रवीदमृतं वाक्यं कृतां
जलिपुटां नती ॥ ११ ॥ ॥ इन्दुमत्युवाच ॥ ॥ त्वं वेत्सि भगवन्सर्वमतीतानागतं विभो ॥ पृच्छे त्वां कौतुकाविष्टा तस्मात्त्वं क्षंतुमर्हसि ॥
॥ १२ ॥ अन्यदेहोद्भवं कर्म मम सर्वं प्रकीर्तय ॥ ईदृशं मम सौभाग्यं पतिदेवसुतोपमः ॥ १३ ॥ सौभाग्यं पतिदेवत्वं शीलं त्रेलोक्यविश्रुतम् ॥
किं प्रभावो व्रतस्यैष उताहोपोपितस्य वा ॥ १४ ॥ दानस्य वा मुनिश्रेष्ठ यन्मे सौभाग्यमुत्तमम् ॥ वशो राजा महाबाहुर्मम वाक्यानुगः सदा ॥
॥ १५ ॥ एतन्मे सर्वमाचक्ष्व परं कौतूहलं हि मे ॥ १६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा ध्यात्वा च सुचिरं मुनिः ॥ अग्रवी
त्प्रहसन्वाक्यं कण्वो वेदविदां वरः ॥ १७ ॥ ॥ कण्व उवाच ॥ ॥ शृणु राज्ञि प्रवक्ष्यामि अन्यदेहोद्भवं तव ॥ न रोषश्च त्वया कार्यो लज्जा
वापि सुमध्यमे ॥ १८ ॥ त्वमासीदन्यदेहे तु आभीरी पंचभर्तृका ॥ सौराष्ट्रविषये हीना देवं सोमेश्वरं गता ॥ १९ ॥ ततः स्नातुं प्रविष्टा च सागरे
लवणाभसि ॥ हता कलोलमालाभिर्विह्वलत्वमुपागता ॥ २० ॥ तव हस्ताच्युतं तत्र हैमं कंकणमेव च ॥ नष्टं समुद्रसलिले पश्चात्तापस्तु ते
स्थितः ॥ २१ ॥ अथ कालेन महता पंचत्वं त्वमुपागता ॥ दशार्णाधिपतेर्गोहे ततो जातासि सुन्दरि ॥ २२ ॥ बृहद्रथेन चोदासि कंकणस्य प्रभा
वतः ॥ न व्रतं न तपो दानं त्वया चीर्णं पुरा नृभे ॥ २३ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ तच्छ्रुत्वा सा विशालाक्षी त्रपयाऽयो
मुखी तथा ॥ आसीच्चूर्णीं तदा देवी श्रुत्वा वाक्यं च तादृशम् ॥ २४ ॥ एवं निवेद्य स मुनी राजपत्नीं वरानने ॥ जगाम भवनं स्वं च
आमंथ्य वसुधाधिपम् ॥ २५ ॥ ज्ञात्वा फलं कंकणस्य मुनेस्तस्य प्रभावतः ॥ गत्वा सोमेश्वरं देवं स्नात्वा च लवणाभसि ॥ २६ ॥
प्राक्षिपत्कंकणं तत्र प्रतिवष महाप्रभे ॥ ततो देवत्वमापन्ना प्रभावात्तस्य भामिनि ॥ २७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एष प्रभावः सुमहान्कंक
णस्य प्रकीर्तितः ॥ सर्वकामप्रदो देवि सर्वपापप्रणाशनः ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सोमेश्वरमाहात्म्ये कंकणमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥
यदेतद्भवता प्रोक्तं पश्येत्पूर्वं कपर्दिनम् ॥ भगवन्संशयं ह्येनं यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥ स भृत्यः किल देवेश तव शम्भो महाप्रभः ॥
प्रभोरनन्तरं भृत्य एष धर्मः सनातनः ॥ २ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि यथा पूज्यतमो हि सः ॥ कपर्दी सर्व
देवानामाद्यो विघ्नेश्वरः प्रभुः ॥ ३ ॥ योऽसावतीन्द्रियग्राह्यः प्रभासक्षेत्रसंस्थितः ॥ सोमेश्वरो महादेवि लिंगरूपी सदाशिवः ॥ ४ ॥
तस्य वामे स्थितो विष्णुर्वराह इति यः स्मृतः ॥ तस्य दक्षिणभागे तु स्थितो ब्रह्मा प्रजापतिः ॥ कपर्दिरूपमास्थाय सावित्र्याः
कोपकारणात् ॥ ५ ॥ कृते हेर्बनामा तु त्रेतायां विघ्नमर्हिनः ॥ लंबोदरो द्वापरे तु कपर्दी तु कलौ स्मृतः ॥ ६ ॥ एवं युगेयुगे तस्य
अवतारः पृथक्पृथक् ॥ यथाकार्यानुसारेण जायते च पुनःपुनः ॥ ७ ॥ अष्टाविंशतिमे तत्र देवि प्राप्ते चतुर्गुणे ॥ कारणात्मा यथो
त्पन्नः कपर्दी तत्र मे शृणु ॥ ८ ॥ पुरा द्वापरसंधौ तु संप्राप्ते च कलौ युगे ॥ स्त्रियो म्लेच्छाश्च शूद्राश्च ये चान्ये पापकारिणः ॥ प्रयाति
स्वर्गमेवाशु दृष्ट्वा सोमेश्वरं प्रभुम् ॥ ९ ॥ न यज्ञा न तपो दानं न स्वाध्यायो व्रतं न च ॥ कुर्वतोपि नरा देवि सर्वे याति शिवालये ॥ १० ॥
तं प्रभावं विदित्वैवं सोमेश्वरसमुद्भवम् ॥ अग्निष्टोमादिकाः सर्वाः क्रिया नष्टाः सुरेश्वरि ॥ ११ ॥ ततो बालाश्च वृद्धाश्च ऋषयो वेदपारगाः ॥
शूद्राः स्त्रियोऽपि तं दृष्ट्वा प्रयाति परमां गतिम् ॥ १२ ॥ नष्टयज्ञोत्सवे काले शून्ये च वसुधातले ॥ ऊर्ध्वबाहुभिराकांतं परिपूर्णं त्रिवि
ष्टपम् ॥ १३ ॥ ततो देवा महेंद्राद्या दुःखेनैव समन्विताः ॥ परिभृता मनुष्यैस्ते शंकरं शरणं गताः ॥ १४ ॥ ऊर्जुः प्रांजलयः सर्व इन्द्राद्याः सुरस
त्तमाः ॥ व्याप्तोयं मानुषैः स्वर्गः प्रसादात्तव शंकर ॥ १५ ॥ निवासाय प्रभोऽस्माकं स्थानं किंचित्समादिश ॥ अहं श्रेष्ठो ह्यहं श्रेष्ठ इत्येवं ते परस्पर
रम् ॥ जल्पन्तः सर्वतो देव पश्यन्ति यथेच्छया ॥ १६ ॥ धर्मराजः सुधर्मात्मा तेषां कर्म नृभानुभम् ॥ स्वयं लिखितमालोक्य तूष्णीमास्ते सुविस्मितः
॥ १७ ॥ येषामथ कृतं सज्जं कुम्भीपाकं सुदारुणम् ॥ रौरवः शारमलिर्देव दृष्ट्वा तान्दिवि संस्थितात् ॥ वैलक्ष्यं परमं गत्वा व्यापारं त्यक्तवानसौ ॥
॥ १८ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ प्रतिज्ञातं मया सर्वं भक्त्या तुष्टेन वै सुराः ॥ सोमाय मम सान्निध्यमस्मिन्क्षेत्रे भविष्यति ॥ १९ ॥ न
शक्यमन्यथा कर्तुमात्मनः यदुदीरितम् ॥ एवं यास्यन्ति ते स्वर्गं ये मां द्रक्ष्यन्ति तत्र वै ॥ २० ॥ भयोद्विमास्ततो देवाः पार्वतीं प्रेक्ष्य विश्रुतः ॥
ऊर्जुः प्रांजलयः सर्वे त्वमस्माकं गतिर्भव ॥ २१ ॥ एवमुक्त्वाऽस्तुवन्देवाः स्तोत्रेणानेन सत्तम ॥ जातुभ्यां धरणीं गत्वा शिरस्थाधाय चांजलिम् ॥
॥ २२ ॥ ॥ देवा ऊर्जुः ॥ ॥ नमस्ते देवदेवेशि नमस्ते विश्वधात्रिके ॥ नमस्ते पद्मपत्राक्षि नमस्ते कांचनबुते ॥ २३ ॥ नमस्ते संहर्त्रि कर्त्रि
नमस्ते शंकरप्रिये ॥ कालरात्रि नमस्तुभ्यं नमस्ते गिरिपुत्रिके ॥ २४ ॥ आर्ये भद्रे विशालाक्षि नमस्ते लोकसुन्दरि ॥ त्वं रतिस्त्वं धृतिस्त्वं श्रीस्त्वं

स्वाहा त्वं भूया सती ॥ २५ ॥ त्वं दुर्गा त्वं अनिमेषा त्वं सर्वं त्वं वसुन्धरा ॥ त्वया सर्वमिदं व्यातं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ २६ ॥ नदीषु पर्वतायेषु
 जगत्पतेषु च ॥ अरण्येषु च वेतेषु संभ्रामेष्वाश्रयेषु च ॥ २७ ॥ त्रैलोक्ये तत्र पश्यामो यत्र त्वं देवि न स्थिता ॥ एतज्ज्ञात्वा विशालाक्षि
 माहि नो मृतो भयात् ॥ २८ ॥ ईश्वर उवाच ॥ एवमुक्ता तु सा देवी देवैरिन्द्रपुरोगमैः ॥ कारुण्यान्निजदेहं त्वं तदा मर्दितवत्यसि ॥ २९ ॥ मर्द
 यन्त्यास्तन तदा संजातं च भवन्मलम् ॥ तत्र जले गजेन्द्रास्यश्चतुर्बाहुर्मेनोहरः ॥ ३० ॥ ततोऽब्रवीत्पुत्रान्सर्वान्मन्दती करुणात्मिका ॥ एष एव मया
 पुत्रो पुष्पाक्षः तित्काप्यया ॥ ३१ ॥ एष विघ्नानि सर्वाणि प्राणिनां संविधास्यति ॥ ३२ ॥ मोहेन महताऽऽविष्टाः कामोपहतबुद्धयः ॥ सोमना
 थवपश्यन्तो वास्यन्ति नरकं नराः ॥ ३३ ॥ एवं ते वचनं श्रुत्वा सर्वे ते हृष्टमानसाः ॥ स्वस्थानं भेजिरे देवास्त्यक्त्वा साधुपजं भयम् ॥ ३४ ॥ अये
 भवदनः प्राह त्वां देवि विनयान्वितः ॥ किं करोमि विशालाक्षि आदेशो दीयतां मम ॥ ३५ ॥ ॥ श्रीभगवत्पुत्राच ॥ गच्छ प्राभासिकं क्षेत्रं
 वत्र संनिहितो हरः ॥ तद्वक्ष्ये महाभागं च यथा नायाति गोचरम् ॥ ३६ ॥ लिङ्गं तु देवदेवस्य स्थापितं शशिना स्वयम् ॥ भवत्याऽऽदेशितो नित्यं
 नमो विभो करोति यः ॥ ३७ ॥ प्रस्थितं पुरुषं दृष्ट्वा सोमनाथं प्रति प्रभुम् ॥ स करोति महाविघ्नं कपर्दी लोकपूजितः ॥ ३८ ॥ पुत्रदारपृथक्क्षेत्र
 धनधान्यसमुत्पन्नम् ॥ जनयेत्त महामोहं ततः पश्यति नो हरम् ॥ ३९ ॥ अथवा गडगुण्डादिव्याधिं चैव समुत्पजेत् ॥ तैर्घस्तः पुरुषो मोहान्न
 र्भवति ततो हरम् ॥ ४० ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सोमेश्वरपरीक्षया ॥ स नित्यं पूजनीयस्तु स्मर्तव्यस्तु दिवानिशम् ॥ ४१ ॥ स्तोत्रेणानेन देवेशि
 सर्वविघ्नान्केन वै ॥ समाराध्य गणान्यसः प्रभासक्षेत्ररक्षकः ॥ ४२ ॥ ततोऽहं संप्रवक्ष्यामि स्तोत्रं तद्विघ्नमर्दनम् ॥ कपर्दिनो महादेवि सावधानावधारय ॥
 ॥ ४३ ॥ ॐ नमो विघ्नराजाय नमस्तोऽस्तु कपर्दिने ॥ नमो महोदध्याय प्रभासक्षेत्रवासिने ॥ ४४ ॥ कपर्दिनं नमस्कृत्य ध्यान्नविघ्नहेतवे ॥ स्तोत्रेणैव विघ्न
 राजानं विजिह्वहिमियं क्षुभम् ॥ ४५ ॥ महागणपतिं शूरमजितं जयवर्द्धनम् ॥ एकदंतं च द्विदंतं चतुर्दंतं चतुर्भुजम् ॥ ४६ ॥ त्र्यक्षं च शूलहस्तं च रक्त
 नेत्रं धरप्रदम् ॥ अजेयं शंक्रुर्णं च प्रचण्डं दंढनायकम् ॥ आवस्कन्दङ्गिनं चैव हुतवक्रं हुतप्रियम् ॥ ४७ ॥ अनर्चितो विघ्नकरः सर्वकार्येषु यो
 नृणाम् ॥ तं नमामि नमोऽभ्युक्तं भीमसुमसुमासुतम् ॥ ४८ ॥ मदन्तं विरूपाक्षमिर्मवक्रसमप्रभम् ॥ ध्रुवं च निश्चलं शांतं तं नमामि
 विनायकम् ॥ ४९ ॥ त्वया पूर्वेण वपुषा देवानां कार्यसिद्धये ॥ गजवरुणं समास्थाय त्रासिताः सर्वदानवाः ॥ ५० ॥ ऋषीणां देवतानां च नायकत्वं
 प्रकाशितम् ॥ ५१ ॥ इति स्तुतः सुरैरेव पूज्यते त्वं भवत्तमज ॥ त्वामाराध्य गणाध्यक्षमिभवंक्रसमप्रभम् ॥ ५२ ॥ ध्रुवं च निश्चलं शांतं परीतं वि
 जयप्रिया ॥ कार्पाथं रक्तकुसुमै रक्तचंदनवारिभिः ॥ ५३ ॥ रक्तावरधरो भूत्वा चतुर्ध्यामर्चयेद्गु यः ॥ एककालं द्विकालं वा नियतो नियताशनः
 ॥ ५४ ॥ राजानं राजपुत्रं वा राजमन्त्रिणमेव च ॥ राज्यं वा सर्वविघ्नशो वशीकुर्यात्सराष्टकम् ॥ ५५ ॥ यत्फलं सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु यत्फलम् ॥
 स तत्फलमवाप्नोति स्मृत्वा देवं विनायकम् ॥ ५६ ॥ विघ्नं न भवेत्तस्य न स गच्छेत्पराभवम् ॥ न च विघ्नं भवेत्तस्य जनो जातिस्मृतो भवेत्
 ॥ ५७ ॥ य इदं पठति स्तोत्रं पद्विर्माखैर्वरं लभेत् ॥ संवत्सरेण सिद्धिं च लभते नात्र संशयः ॥ ५८ ॥ प्रसादादर्शनं याति तस्य सोमेश्वरः प्रभुः ॥
 कपर्दीकारसुखं यतोऽस्य संमुदाहृतम् ॥ ततोऽस्य नाम जानीहि कपर्दीति महात्मनः ॥ ५९ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसादृश्या
 संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कपर्दिननायकमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ईश्वर उवाच ॥
 अथ संपूज्य विघ्निना देवदेवं कपर्दिनम् ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लिङ्गं केदारसंस्थितम् ॥ १ ॥ तस्यैवाग्नेयभागस्थं भीमेश्वरसमीपम् ॥ स्वयंभूतं
 महादेवि कर्पलिंगं मम प्रियम् ॥ २ ॥ मया संपूजितं देवि वृद्धिलिङ्गं महाप्रभम् ॥ निराहारस्तु यस्तत्र करोत्येकं प्रजागरम् ॥ ३ ॥ चतुर्दश्या
 लयं यातः केदारस्थान्विसंनिधौ ॥ ४ ॥ तेन केदारनामेति तस्य ख्यातं धरातले ॥ साधे प्राप्ति यताहारः स्नात्वा तु लवणोदधौ ॥ ५ ॥ पञ्चके
 तु महाकुण्डे दप्येस्य लवणाभसः ॥ रुद्रेशादक्षिणे भागे धनुषां दशके स्थिते ॥ ६ ॥ स्नात्वा विधानतो देवि रुद्रेशं चार्चयिष्यति ॥ सम्यक्केदारवा
 चायाः फलं तस्य भविष्यति ॥ ८ ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां पूजनात्प्राशनं महत् ॥ अथ तस्यैव देवस्य इतिहासं पुरातनम् ॥ ९ ॥ सर्वकामप्रदं
 सभूतः पृथिवीपतिः ॥ ११ ॥ तस्य भार्याऽभवत्साध्वी प्राणेश्वोऽपि गरीयसी ॥ न देवी न च गन्धर्वी नासुरी न च पन्नगी ॥ १२ ॥ तादृश्या
 लोकात्सर्वान्देवि स्वकामतः ॥ १३ ॥ एकदा फाल्गुने मासि शुक्लपक्षे वरानने ॥ चतुर्दश्यां तु संप्राप्तः प्रभासक्षेत्रमुत्तमम् ॥ १४ ॥ अथापश्यदपी
 स्तान्यथाहं भक्तिसंभूतः ॥ १७ ॥ ततः केदारमासाद्य संन्नाप्य विधिवत्प्रिये ॥ पूजयित्वा विचित्राभिः पुष्पमालाभिरीश्वरम् ॥ १८ ॥ नेवेद्ये
 रादिरुषः शाकटायनः ॥ २० ॥ रेभ्योऽथ जेमिनिः क्रौंचो नारदः पर्वतः शिलः ॥ मार्कण्डे पुरतः कृत्वा जगुस्तस्य समीपतः ॥ २१ ॥ चक्रुः
 देवं परित्यज्य नराधिप ॥ केदारस्य पुरोऽकार्पाजगंरं तद्वीहि नः ॥ २२ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ कस्मात्सोमेश्वरं
 ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ शृण्वतु ब्राह्मणाः सर्वे अन्यदेहोद्भवं मम ॥ पुराऽहं शूद्रजातीय आसं ब्राह्मणपूजकः ॥ २३ ॥ सौराष्ट्रविषये शुभे
 हरिणीमूलसंस्थितम् ॥ २५ ॥ तत्र रामसरोरनाम पश्चिमीपण्डमंडितम् ॥ क्षीरोदांघ्रिसंकारां दृष्ट्वा स्नातः क्षुमान्वितः ॥ २७ ॥
 स्नानं कृत्य ॥ विकीणीमोऽत्र गत्वा तु येन स्याद्रोजनं विभो ॥ २९ ॥ अयावतीर्य सलिलं गृहीतानि मया द्विजाः ॥ कमलानि सुध
 रूपाणि अस्तं प्राप्तो दिवाकरः ॥ प्रासादं कंचिदासाद्य सुतोहं सह भार्यया ॥ ३२ ॥ तत्र सुतस्य मे बुद्धिः श्रुत्वा गीतध्वनिं तदा ॥ समुत्पन्ना सभा
 रस्य ध्रुवातस्य विशेषतः ॥ त्वं जागरणं वेतकस्मिन्निद्राचालये ॥ ३३ ॥ सरोरहाणि चादाय प्रजाप्यत्र श्रालये ॥ यदि कश्चित्पुत्राति

प्राणयात्रा ततो भवेत् ॥ ३४ ॥ अथोत्थाय समायातो ह्यत्राहं सुनिपुणवाः ॥ अपश्यं लिंगमेतत्तु पूजितं कुसुमेः शुभेः ॥ ३५ ॥ रुद्रेश्वराभिवन्दितं
वृद्धलिंगं स्वयंभुवम् ॥ देशाननगवतीनाम्नी शिवरात्रिपरायणा ॥ ३६ ॥ जागर्ति पुरतस्तस्य गीतनृत्यात्सवादिना ॥ ततः कश्चिन्मया दृष्टः
किमेतद्वागिजागरम् ॥ ३७ ॥ केयं ह्यी दृश्यतेऽप्यर्थं गीतनृत्योत्सवे रता ॥ सोऽप्रीच्छिञ्चधर्मोक्ता शिवरात्रिः सुधर्मदा ॥ ३८ ॥ तां चाननगवतीनाम्नी
देश्येयं धर्मसंयुता ॥ जागर्ति परमं श्रेयः शिवरात्रिमतं शुभम् ॥ ३९ ॥ शिवरात्रिमतं ह्येतत्तुः सम्यक्कुरुते नरः ॥ न स दुःखमवाप्नोति न दारि
द्र्यं न बन्धनम् ॥ ४० ॥ दुष्टं चारिष्ट्योगं वा न रोगं न भयं कश्चित् ॥ सुखसौभाग्यसंपन्नो जायते सत्कुले नरः ॥ ४१ ॥ तेजस्वी च वरास्वी च
सर्वकल्याणभाजनम् ॥ भवेदस्य प्रसादेन ह्यवमाहुर्मनीषिणः ॥ ४२ ॥ राजोवाच ॥ अथ मे बुद्धिरुत्पन्ना तद्वत् प्रति निश्चला ॥ चितितं
मनसा ह्येतन्मया ब्राह्मणसत्तमाः ॥ ४३ ॥ अत्राभावाद्ममोत्पन्न उपवासो बलाद्यतः ॥ तदहं पद्मके तीर्थं स्नात्वा च लज्जामसि ॥ ४४ ॥ एतः
सरोरुहैर्देवं पूजयामि महेश्वरम् ॥ ततो मया सभायेण रुद्रेशः संप्रपूजितः ॥ ४५ ॥ पद्मेश्वरं भक्तियुक्तेन सभायेण विरोधतः ॥ जाग्रत्स्वित्तु
देवाग्ने तां रात्रिं सह भार्यया ॥ ४६ ॥ ततः प्रभातसमय उदिते सूर्यमण्डले ॥ सा देश्या माधुवाचेदं कलघोतयत्त्रयम् ॥ ४७ ॥ गृह्णाण मूल्यं
पद्मानां न गृहीतं मया हि तत् ॥ सात्त्विकं भावमास्थाय सभायेण द्विजोत्तमाः ॥ ४८ ॥ ततो भिक्षां समाहृत्य प्राणयात्रा मया कृता ॥
कालेन महता प्रातः कालधर्मं सुनीचराः ॥ ४९ ॥ इयं मे दयिता साध्वी प्राणयोऽपि गरीयसी ॥ मम देहं समादाय प्रविष्टा ह्यवमाह्वनम् ॥
॥ ५० ॥ तत्प्रभावाद्देहं जातः सर्वभूयो गृहीतः ॥ जातिस्मरः सभार्यस्तु सत्यमेतद्विजोत्तमाः ॥ ५१ ॥ एतस्मात्कारणादस्य भक्तिर्लिंगस्य
चोपरि ॥ मम नित्यं सभार्यस्य सत्यमेतद्विजोत्तमाः ॥ ५२ ॥ मया क्रियाविहीनेन भक्तिवाद्येन सत्तमाः ॥ यतमेतत्समाचीर्णं तत्तदेव सुमहत्क
लम् ॥ ५३ ॥ अधुना भक्तियुक्तस्य यथोपकरणान्मम ॥ भविष्ये यत्फलं किञ्चिन्नो वेत्ति च सुनीचराः ॥ येन सोऽप्युत्तुज्य अत्राहं भक्ति
तत्परः ॥ ५४ ॥ ईश्वर उवाच ॥ एवं श्रुत्वा तु ते विप्रा विस्मयोत्कुललोचनाः ॥ साधु साध्विति जल्पन्तो राजानं सम्राजिरे ॥ ५५ ॥
पूजयामासुरनिशं लिंगं तत्र स्वयंभुवम् ॥ ततोऽसौ पार्थिवश्रेष्ठो लिंगस्यास्य प्रसादतः ॥ संसिद्धिं परमां प्राप्तो बुद्धिर्भा विवशेष ॥ ५६ ॥ सा
च देश्या भगवती शिवरात्रिपरायतः ॥ तस्य लिंगस्य माहात्म्याद्भानामाप्सराऽभवत् ॥ ५७ ॥ तस्मात्सर्वमयत्नेन तल्लिंगं पूजयेत्तु ॥
धर्मकार्माभ्यर्चोक्षं च यो वाञ्छत्यखिलप्रदम् ॥ ५८ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभास
क्षेत्रमाहात्म्ये केदारेश्वर (रुद्रेश्वर) लिङ्गमाहात्म्यवर्णननामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छे
न्महादेवि श्वेतकेतुप्रतिष्ठितम् ॥ लिंगं महाप्रभावं तु भीमेनाराधितं पुरा ॥ १ ॥ केदारेश्वरसांनिध्ये नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ पूजयेत्तद्वि
धानेन क्षीरस्नानादिभिः क्रमात् ॥ यात्राफलमभिप्रेतुः प्रेत्य स्वर्गफलाय वै ॥ २ ॥ देव्युवाच ॥ श्वेतकेतोस्तु देव लिंगं प्रोक्तं
त्वया मम ॥ तस्य जातं कथं देव नाम भीमेश्वरेति च ॥ ३ ॥ कथं विनिर्मितं पूर्वं तस्मिन्नुद्वे तु किं फलम् ॥ ४ ॥ ईश्वर उवाच ॥
आसीत्त्रेतायुगे पूर्वं राजा स्वायंभुवन्तरे ॥ श्वेतकेतुरिति ख्यातो राजर्षिः सुमहातपाः ॥ ५ ॥ स प्रभासं समागत्य प्रतिष्ठाप्य महे
श्वरम् ॥ तपस्तेपे सुविपुलं सागरस्य तटे शुभे ॥ ६ ॥ पञ्चभिःसाधको श्रीष्मे वर्षात्स्वाकाशगस्तथा ॥ हेमन्ते जलमध्यस्थो नव
वर्षाणि पञ्च च ॥ ७ ॥ ततश्चतुर्दशे देवि तपसा नियमेन च ॥ तुष्टेनोक्तो मया देवि वरं वरय सुमत ॥ ८ ॥ श्वेतकेतुर्योवाच
भक्तिं देहि सुनिश्चलाम् ॥ स्थानेऽस्मिन्स्थीयतां देव यदि तुष्टोऽसि मे प्रभो ॥ ९ ॥ एवमस्तिवत्ययोक्त्वाऽहं तस्यान्तर्धानमागतः ॥ ततः
कालांतरेऽतीते श्वेतकेतुर्महाप्रभः ॥ १० ॥ समाराध्य त्विदं लिंगं प्रातः स्थानं महोदयम् ॥ ततो जातं नाम तस्य श्वेतकेतीश्वरं श्रुतम् ॥ ११ ॥
अग्नितीर्थं महापुण्यं सर्वपातकनाशने ॥ ततः कलियुगे प्राप्ते ब्राह्मिभ्यः समन्वितः ॥ १२ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन यदा प्रभासमागतः ॥ भीमसेनो
महाबाहुर्वायुपुत्रो मर्मांशजः ॥ १३ ॥ तल्लिंगं पूजयामास कृत्वा जागेश्वरं निजम् ॥ भत्वा तीर्थं महापुण्यं सागरस्य समीपतः ॥ १४ ॥ तदा
प्रभृति भीमेशं पुनर्नामाऽभवच्छुभम् ॥ दृष्टमात्रेण तेनैव सङ्कल्लिगेन भामिनि ॥ १५ ॥ अन्यजन्मकृतान्येव पापानि सुवह्न्यपि ॥ नाशमा
याति सर्वाणि तथैवाभुष्मिकाणि तु ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमा
हात्म्ये भीमेश्वरमाहात्म्यवर्णननाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ तत्त्वेव पूर्वदिग्भागे सरस्वत्या प्रतिष्ठि
तम् ॥ लिंगं महाप्रभावं तु सोमेशादग्निगोचरे ॥ १ ॥ भैरवेश्वररूपस्तु वाडवः कुम्भसंस्थितः ॥ यत्र देव्या समानीतः सागरस्य समीपतः ॥ २ ॥
विश्रामार्थं क्षणं मुक्त्वा देव्या लिंगं प्रतिष्ठितम् ॥ समभ्यर्च्य विधानेन गृहीत्वा वडवानलम् ॥ समुद्रमध्ये चिक्षेप देवानां हितकांक्षया ॥ ३ ॥
ततो हृष्टतरा देवाः शंखमुद्रुभिनिःस्वनेः ॥ पूरयन्तोऽवरं देवीमीडिरे पुष्पवृष्टिभिः ॥ ४ ॥ देवमातेति ते नाम कृत्वोत्तुस्तां तदा सुराः ॥ कृत्वा
तु भैरवं कार्यमसाध्यं देवदानवैः ॥ ५ ॥ प्रतिष्ठितवती चात्र यस्माल्लिंगं महोदयम् ॥ त्वं सर्वसारितां श्रेष्ठः सर्वपातकनाशिनी ॥ तस्माद्भैरवनामेति
लिंगं ख्यातिं प्रभिष्यति ॥ ६ ॥ इत्युक्त्वा तु तदा देवी भैरवेश्वरनेत्रैः ॥ सागरस्य स्थिता रम्ये तत्र सूर्तिमती सती ॥ ७ ॥ पूजयेत्तां विधानेन
तं तथा भैरवेश्वरम् ॥ महानवभ्यां यत्नेन कृत्वा स्नानं विधानतः ॥ सरस्वतीं पूजयित्वा वाग्दोषान्मुच्यतेऽखिलात् ॥ ८ ॥ तस्या लिंगं तु संपूज्य
संज्ञाप्य पयसा पुथक् ॥ अवोरेणैवं विधिवत्सम्यग्यात्राफलं लभेत् ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये भैरवेश्वरमाहात्म्यवर्णननामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो
गच्छेन्महादेवि चण्डीशं देवमुत्तमम् ॥ सोमेशादीशदिग्भागे धनुषां सप्तके स्थितम् ॥ १ ॥ दण्डपाणस्तु भवनादक्षिणे नातिदूरम् ॥ चञ्चा
प्रतिष्ठितं पूर्वं चण्डेनाराधितं ततः ॥ २ ॥ गणेन मम देवेशि तत्कृत्वा दुष्करं तपः ॥ तेन चण्डेश्वरं लिंगं प्रख्यातं धरणीतले ॥ ३ ॥ स्नापयेत्स
यसा पूर्वं दध्ना घृतघृतेन च ॥ मधुनेक्षुरसेनैव कुङ्कुमेन विलेपयेत् ॥ ४ ॥ कर्पूरोशीरमिश्रेण मृगनाभिरसेन च ॥ चन्दनेन सुगन्धेन पुष्पैः संपूज
येत्ततः ॥ ५ ॥ दग्ध्वा धूपं पुरो देवि ततो देवस्य चागुरुम् ॥ वस्त्रैः संपूजयेत्पश्चादात्मवित्तानुसारतः ॥ ६ ॥ नैवेद्यं परमात्रं च दत्त्वा दीपसम
न्वितम् ॥ ततो दद्याद्विजातिभ्यो यथाशक्त्या तु दक्षिणाम् ॥ ७ ॥ दक्षिणां दिशमास्थाय यत्किञ्चित्तत्र दीयते ॥ चण्डीशस्य वरारोहे तत्सर्वं चास्य
भवेत् ॥ ८ ॥ यः श्राद्धं कुरुते तत्र चण्डीशस्य तु दक्षिणे ॥ आकल्पं वृत्तिमायाति पितरस्तस्य भामिनि ॥ ९ ॥ अग्ने चोत्तरे प्राप्ते यः कुर्वाद्दत्त
कश्चलम् ॥ न स भूयोऽत्र संसारे जन्म प्राप्नोति दारुणम् ॥ १० ॥ एवं कृत्वा नरो भक्त्या यात्रां देवस्य शूलिनः ॥ निर्भयातिरुक्मोऽद्वैतज्ञाना
द्वक्षणोद्भवैः ॥ पापैः प्रमुच्यते जन्तस्तथाऽन्यैः कर्मसंभवेः ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे

प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये चण्डीशमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेद्भरारोहे
लिंगं सूर्यप्रतिष्ठितम् ॥ सोमेशात्म्ये भागे धनुषां सप्तके स्थितम् ॥ आदित्येश्वरनामानं सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ त्रेतायुगे महादेवि समुद्रेण
महात्मना ॥ रत्नैः संपूजितं लिंगं वर्षाणामयुतं प्रिये ॥ २ ॥ तेन रत्नैश्चरनाम सांप्रतं प्रथितं क्षितौ ॥ पंचामृतेन संस्नाप्य पंचरत्नैः प्रपूजयेत्
॥ ३ ॥ ततो राजोपचारेण पूजयेद्विधिवन्नरः ॥ एवं कृते महादेवि मेरुदानफलं लभेत् ॥ ४ ॥ सर्वेषां चैव यज्ञानां दानानां नात्र संशयः ॥ ५ ॥ तीर्थानां
चापि सर्वेषां यच्चान्यत्सुकृतं पुत्रि ॥ उद्धरेत्पितृवर्गं च मातृवर्गं च मानवः ॥ ६ ॥ बाल्ये वयसि यत्पापं बार्द्धके यौवनेऽपि वा ॥ शालयेच्चैव
तत्सर्वं दृष्ट्वा रत्नेश्वरं नरः ॥ ७ ॥ धेनुदानं प्रशंसति तस्मिन्स्थाने महर्षयः ॥ धेनुदस्तारयेन्नृनं दश पूर्वान्दशापरान् ॥ ८ ॥ देवस्य दक्षिणे भागे
यो जपेच्छत रुद्रियम् ॥ संपूज्य विधिवल्लिङ्गं न स भूयः प्रजायते ॥ ९ ॥ एवं संक्षेपतः प्रोक्तमादित्येश्वरमहोदयम् ॥ श्रुत्वाऽवधार्य यत्नेन मुच्यते कर्मव
धनेः ॥ १० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये आदित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम
त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ आदित्येशं समभ्यर्च्य पुनः सोमेश्वरं व्रजेत् ॥ तं संपूज्य विधानेन पंचा
गेन विशेषतः ॥ १ ॥ दृष्ट्वा सोमेश्वरं चैव साष्टांगं प्रणिपत्य च ॥ प्रदक्षिणादिकं कुर्यात्संपश्येच्च पुनः पुनः ॥ २ ॥ सूर्याचन्द्रमसौल्लिङ्गं त्रिःकृत्वा
प्रयतः शुचिः ॥ अग्नीषोमात्मकं कर्म तेन सर्वं कृतं भवेत् ॥ ३ ॥ उमादेवी ततो गच्छेत्सोमेश्वरसमीपतः ॥ द्वितीयां तु ततो गच्छेदित्यसूदनस
त्रिथी ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सोमेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम
चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि अंगारेश्वरमुत्तमम् ॥ स्थापितं भूमिपुत्रेण सोमेशादीश
गोचरे ॥ १ ॥ त्रिपुरं दग्धुकामस्य पुरा मम वरानने ॥ क्रोधादश्रु विनिष्क्रान्तं लोचनत्रितयेन तु ॥ २ ॥ तच्च भूमौ निपतितं ततो भूमिसुतोऽभवत् ॥
स प्रभासं ततो गत्वा बाल्यात्प्रभृति शंकरम् ॥ ३ ॥ तपसाऽऽराधयामास बहून्वषण्णान्प्रिये ॥ तस्य तुष्टो महादेवः सुप्रीतात्मा वरं ददौ ॥ ४ ॥
सोऽब्रवीच्चदि मे देव तुष्टोसि वृषभध्वज ॥ ग्रहत्वं देहि सर्वेश न चान्यं वरमुत्तमम् ॥ ५ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय पुनस्तं वाक्यमब्रवीत् ॥ इहागत्य
नरो यो मां पूजयिष्यति भक्तितः ॥ ६ ॥ न भविष्यति वै पीडा तावकी तस्य कुत्रचित् ॥ पुष्पाणि रक्तवर्णानि मध्वाज्याक्तानि धुरिशः ॥ ७ ॥
होमयिष्यति यो भक्त्या लक्षमेकं तदग्रतः ॥ पंचोपचारविधिना त्वां तु संपूज्य यत्नतः ॥ ८ ॥ तस्य जन्मावधिर्नैव तव पीडा भविष्यति ॥
तथा विदुमदानेन लप्स्यते फलमीप्सितम् ॥ ९ ॥ एवमुक्त्वा स भगवानत्रैवांतरधीयत ॥ भौमोऽपि ग्रहमध्यस्थो विमानेन विराजते ॥ १० ॥ एवं
संक्षेपतः प्रोक्तं भौममाहात्म्यमुत्तमम् ॥ श्रुतं हरति पापानि तथारोग्यं प्रयच्छति ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
ततो गच्छेन्महादेवि तस्यैवोत्तरतः स्थितम् ॥ लिंगं महाप्रभावं तु बुधेश्वरमिति श्रुतम् ॥ १ ॥ धनुषां द्वितये चैव नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ सर्वपाप
हरं लिंगं दर्शनादेव भामिनि ॥ २ ॥ बुधेन चैव देवेशि तत्र तप्तं महातपः ॥ स्थापितं विमलं लिंगं समाराध्य सदाशिवम् ॥ ३ ॥ वर्षाणानि
चत्वारि संपूज्य तु विधानतः ॥ अनन्यचेताः शांतात्मा प्रत्यक्षीकृतवानभवत् ॥ ४ ॥ ततस्तुष्टमना देवो ग्रहत्वं तस्य तददौ ॥ तं संपूज्य विधा
नेन सोमपुत्रप्रतिष्ठितम् ॥ सोम्याष्टम्यां विशेषेण राजसूयफलं लभेत् ॥ ५ ॥ न दाभाग्यं कुले तस्य न चैवेष्टवियोजनम् ॥ शत्रुतो न भयं तस्य
भवेत्तस्य प्रसादतः ॥ ६ ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तं माहात्म्यं बुधदेवतम् ॥ श्रुत्वाऽभिनन्द्य प्रयतः प्राप्नोति परमं पदम् ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापु
राण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये बुधेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्महादेवि देवं गुरुनिपेयितम् ॥ उमायाः पूर्वदिग्भागे सिद्धेशानेयगोचरे ॥ १ ॥ संस्थितं तु महल्लिङ्गं देवाचार्य
प्रतिष्ठितम् ॥ आराध्य परया भक्त्या लिंगं वर्षसहस्रकम् ॥ २ ॥ तोषयामास देवेशं भवं शर्वमुपापतिम् ॥ प्राप्तवानखिलाङ्कामानं प्राप्यानकृता
मवाप्नुयात् ॥ बृहस्पतिकृतं लिंगं ये पश्यन्ति नरोत्तमाः ॥ ५ ॥ बृहस्पतिकृता पीडा नैव तेषां हि जायते ॥ तत्र शुक्लचतुर्दश्यां गुरुवारे तथा प्रिये ॥
॥ ६ ॥ संपूज्य विधिवल्लिङ्गं सम्यग्राजोपचारतः ॥ अथवा भक्तिभावेन प्राप्नुयात्परमं पदम् ॥ ७ ॥ स्नानं पलसहस्रेण पंचामृतरसेन यः ॥ करोति
भक्त्या मर्त्यां वै मुच्यते स ऋणत्रयात् ॥ ८ ॥ मातृकात्पेतृकादेवि तथा गुरुसमुद्रवात् ॥ सर्वपापविशुद्धात्मा निर्द्वन्द्वो मुक्तिमाप्नुयात् ॥ ९ ॥ एवं
संक्षेपतः प्रोक्तं माहात्म्यं गुरुदेवतम् ॥ शृणुयाद्यस्तु भावेन तस्य प्रीतो गुरुर्भवेत् ॥ १० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लिंगं शुक्रप्रतिष्ठितम् ॥ सर्वपापहरं देवि विभूतीश्वरपश्चिमे ॥ १ ॥ नातिदूरे स्थितं तत्र स्वयं शुकेण निर्मि
तम् ॥ यत्र संजीवनीं प्राप्तो विद्यां रुद्रप्रभावतः ॥ २ ॥ संतप्य तु महावोरं तपो वर्षसहस्रकम् ॥ संप्रसाद्य विरूपाक्षं योऽवाप ग्रहतां सुधीः ॥ ३ ॥ अस्तेन
शंभुना येन देवकार्यार्थसिद्धये ॥ तत्रोदरगतेनैव तपस्तप्तं सुदुष्करम् ॥ ४ ॥ वर्षाणामयुतं सायं तुष्टिं नीतो महेश्वरः ॥ निष्कासितस्ततः शीघ्रं शुक्र
गुयात् ॥ ५ ॥ तं दृष्ट्वा त्वयैवा स्पृष्ट्वा जन्मादिप्रणान्तकात् ॥ मुच्यते पातकान्मृत्योः प्रसादात्तस्य भामिनि ॥ ६ ॥ मृत्युंजयं जपेक्षं स समीहितमा
दिकम् ॥ प्राप्नुयान्नात्र संदेहो यस्य भक्तिः सुनिश्चला ॥ ७ ॥ पंचामृतेन संस्नाप्य देवं शुक्रप्रतिष्ठितम् ॥ सुगन्धपुष्पैः संपूज्य शौकीं पीडां स नाप्नुयात्
॥ १० ॥ इति सर्वं समासेन माहात्म्यं शुक्रदेवतम् ॥ कथितं तव सुश्रोणि श्रुतं पापभयापहम् ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये शुक्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम षष्ठचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
तस्माच्छुक्रेश्वराच्छेदेवि लिंगं महाप्रभम् ॥ शनैश्चरेश्वरनाम महापातकनाशनम् ॥ १ ॥ बुधेश्वरात्पश्चिमतो राजादेव्यग्रिगोचरे ॥ तस्मात् धनुः
पंचकेन नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ २ ॥ कर्पलिंगं महादेवि पूजितं देवदानवैः ॥ छायापुत्रेण संतप्तं तपः परमदुष्करम् ॥ ३ ॥ अनादि
निधनो देवो येन लिंगेऽवतारितः ॥ प्राप्तवान्यो ग्रहेशत्वं भक्त्या शंभोः प्रसादतः ॥ ४ ॥ यस्य दृष्ट्वा बिभेति स्म देवासुरगणो महान् ॥ न स
कोऽप्यस्ति वै प्राणी ब्रह्मादे सचराचरे ॥ ५ ॥ देवो वा दानवो वापि सौरिणा पीडितो न यः ॥ शनिचारेण संपूज्य भक्त्या सौरिश्चरं शिवम् ॥

॥ ६ ॥ शमीपत्रैर्महादेवि तिलमाषण्डौदनैः ॥ संतर्प्य तु विधानेन दद्यात्कृष्णं वृषं द्विजे ॥ ७ ॥ स्तुत्वा स्तोत्रैश्च विविधैः पुराणश्रुतिसंभवेः ॥
अथ वैकेन देवेशः स्तोत्रेण परितोषितः ॥ ८ ॥ राज्ञा दशरथेनैव कृतेन तु बलीयसा ॥ स्तुत्यः सौरीश्वरो देवः सर्वपीडोपशान्तये ॥ ९ ॥ ॥ देव्यु
वाच ॥ ॥ कथं दशरथो राजा चक्रे शानैश्चरं स्तुतिम् ॥ कथं संतुष्टिमगमत्तस्य देवः शानैश्चरः ॥ १० ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ रघुर्वरोऽति
विख्यातो राजा दशरथो बली ॥ चक्रवर्ती स विज्ञेयः सप्तद्वीपाधिपः पुरा ॥ ११ ॥ कृत्तिकांते शनिं कृत्वा देवज्ञोऽप्यपितो हि सः ॥ रोहिणीं भेद
यित्वा तु शनिर्यास्यति सांप्रतम् ॥ १२ ॥ उक्तं शकटभेदं तु सुरासुरभयंकरम् ॥ द्वादशाब्दं तु दुर्भिक्षं भविष्यति सुदारुणम् ॥ १३ ॥ एतच्छ्रुत्वा
मुनेर्वाक्यं मंत्रिभिः सहितो नृपः ॥ आकुलं तु जगद्वा पौरजानपदादिकम् ॥ १४ ॥ वदंति सततं लोका नियमेन समागताः ॥ देशाश्च नगर
ग्रामा भयाक्रांताः समंततः ॥ मुनीन्वसिष्ठप्रमुखान्पप्रच्छ च स्वयं नृपः ॥ १५ ॥ ॥ दशरथ उवाच ॥ ॥ समाधानं किमत्रास्ते ब्रूहि मे द्विज
सत्तम ॥ १६ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ प्राजापत्ये च नक्षत्रे तस्मिन्भिन्ने कुतः प्रजाः ॥ अयं योगो ह्यसाध्यस्तु ब्रह्मादीनां दिभिः सुरैः
॥ १७ ॥ तदा संचिंत्य मनसा साहसं परमं महत् ॥ समादाय धनुर्दिव्यं दिव्यैरह्नैः समन्वितम् ॥ १८ ॥ रथमारुह्य वेगेन गतो नक्षत्रमंडलम् ॥
रथं तु काचनं दिव्यं मणिरत्नविभूषितम् ॥ १९ ॥ ध्वजैश्च चामरैश्चैत्रैः किंकिणैश्च शोभितम् ॥ हंसवर्णहयैर्गुक्तं महाकेतुसमन्वितम् ॥ २० ॥
दीप्यमानो महारथैः किरीटमुकुटोच्चलः ॥ बभ्राज स तदाकारो द्वितीय इव भास्करः ॥ २१ ॥ आकर्ण्य चापमापूर्य संहारास्त्रं नियोज्य च ॥
कृत्तिकांते शनिं ज्ञात्वा प्रविश्य किल रोहिणीम् ॥ २२ ॥ द्वादशरथोऽस्याग्रे तस्थौ सधनुर्द्विमुखः ॥ संहारास्त्रं शनिर्द्विद्रा सुरासुरविमर्दनम् ॥
॥ २३ ॥ हसित्वा तद्रथात्सौरिरिदं वचनमब्रवीत् ॥ पौरुषं तव राजेंद्र परं रिपुभयंकरम् ॥ २४ ॥ देवासुरमनुष्याश्च सिद्धविद्याधरोरगाः ॥ मया
विलोकिताः सर्वे भयं चाशु व्रजंति ते ॥ २५ ॥ तुष्टोऽहं तव राजेंद्र तपसा पौरुषेण च ॥ वरं ब्रूहि प्रदास्यामि मनसा यदभीप्सितम् ॥ २६ ॥
॥ ॥ दशरथ उवाच ॥ ॥ रोहिणीं भेदयित्वा तु न गंतव्यं त्वया शने ॥ सरितः सागरा यावद्यावच्चंद्रार्कमेदिनी ॥ २७ ॥ याचितं ते मया सोरे नान्य
भिच्छामि ते वरम् ॥ एवमुक्तः शनिः प्रादाद्वरं तस्मै तु शाश्वतम् ॥ २८ ॥ प्राप्येवं तु वरं राजा कृतकृत्योऽभवत्तदा ॥ पुनरेवाब्रवीत्सौरिर्वरं वर्य
मुव्रत ॥ २९ ॥ प्रार्थयामास हृष्टात्मा वरमेवं शनेस्तदा ॥ न भेत्तव्यं च शकटं त्वया भास्करनंदन ॥ ३० ॥ द्वादशाब्दं तु दुर्भिक्षं न कर्तव्यं
कदाचन ॥ कीर्तिरेषा मदीया च त्रैलोक्ये विचरिष्यति ॥ ३१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ वरद्वयं ततः प्राप्य हृष्टरोमा स पार्थिवः ॥ स्थोपरि
धनुर्मुक्त्वा धृत्वा चैव कृतांजलिः ॥ ३२ ॥ ध्यात्वा सरस्वतीं देवीं गणनाथं विनायकम् ॥ राजा दशरथः स्तोत्रं सौरेरिदमथाकरोत् ॥ ३३ ॥
॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ नमो नीलमयूखाय नीलोत्पलनिभाय च ॥ नमो निर्मासदेहाय दीर्घश्मश्रुजटाय च ॥ ३४ ॥ नमो विशालनेत्राय शुष्कोदरभयान
क ॥ नमः परुषगात्राय स्थूलरोमाय वै नमः ॥ ३५ ॥ नमो नित्यं क्षुधायां नित्यतताय वै नमः ॥ नमः कालाग्रिरूपाय कृतांतक नमोस्तु
ते ॥ ३६ ॥ नमो दीर्घाय शुष्काय कालदृष्टे नमोस्तु ते ॥ नमस्ते कोटरभाय दुर्निरीक्ष्याय वै नमः ॥ ३७ ॥ नमो घोराय रौद्राय भीषणाय करा
लिने ॥ नमस्ते सर्वभक्षाय बलीमुख नमोस्तु ते ॥ ३८ ॥ सूर्यपुत्र नमस्तेस्तु भास्करे भयदायक ॥ अयोदहे नमस्तुभ्यं वपुःश्याम नमोस्तु
ते ॥ ३९ ॥ नमो मन्दगते तुभ्यं निर्वृत्तिशाय नमोनमः ॥ नमस्त उग्ररूपाय चण्डतेजाय ते नमः ॥ ४० ॥ तपसा दग्धदेहाय नित्यं योगरताय
च ॥ नमस्ते ज्ञाननेत्राय कश्यपात्मजसुनवे ॥ ४१ ॥ तुष्टो ददासि वै राज्यं रुष्टो हरसि तत्क्षणात् ॥ देवासुरमनुष्याश्च पशुपक्षिसरीसृपाः ॥ ४२ ॥
त्वया विलोकिताः सौरे दैन्यमाशु व्रजंति च ॥ ब्रह्मा शक्रो यमश्चैव ऋषयः सततारकाः ॥ ४३ ॥ राज्यभ्रष्टाश्च ते सर्वे तव दृष्ट्या विलोकिताः ॥
देशाश्च नगरग्रामा द्वीपाश्चैवाद्रयस्तथा ॥ ४४ ॥ रौद्रदृष्ट्या तु ये दृष्टाः क्षयं गच्छंति तत्क्षणात् ॥ ४५ ॥ प्रसादं कुरु मे सौरे वरायेंद्र तवाश्रितः ॥
सौरे क्षमस्वापराधं सर्वभूतहिताय च ॥ ४६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवं स्तुतस्तदा सौरी राज्ञा दशरथेन च ॥ ग्रहराजः शनिर्वाक्यं हृष्टो
मांस्त्रयीविदम् ॥ ४७ ॥ ॥ शनिरुवाच ॥ ॥ तुष्टोऽहं तव राजेंद्र स्तत्रेनानेन सुव्रत ॥ वरं ब्रूहि प्रदास्यामि स्वेच्छया रघुनंदन ॥ ४८ ॥
॥ ॥ दशरथ उवाच ॥ ॥ अद्यप्रभृति पिगाक्ष पीडा कार्या न कस्यचित् ॥ देवासुरमनुष्याणां पशुपक्षिसरीसृपां ॥ ४९ ॥ ॥ शनिरु
वाच ॥ ॥ महाणां दुर्ग्रहो ज्ञेयो ग्रहपीडां करोम्यहम् ॥ अदेयं प्रार्थितं राजन्किंचिधुक्तं ददाम्यहम् ॥ ५० ॥ त्वया प्रोक्तं मम स्तोत्रं ये पठि
ष्यंति मानवाः ॥ पुरुषाश्च स्त्रियो वापि मद्भयेनोपपीडिताः ॥ ५१ ॥ देवासुरमनुष्यास्तु सिद्धविद्याधरोरगाः ॥ मृत्युस्थाने स्थितो वापि
जन्मप्राप्तगतस्तथा ॥ ५२ ॥ एककालं द्विकालं वा तेषां श्रेयो ददाम्यहम् ॥ पूजयित्वा जपेत्स्तोत्रं धृत्वा चैव कृतांजलिः ॥ ५३ ॥ तस्य पीडां न
चैवाहमिह कुर्यां कदाचन ॥ जन्मस्थाने स्थितो वापि मृत्युस्थाने स्थितोऽपि च ॥ ५४ ॥ जन्मक्रशे च लघ्ने च दशस्वतर्दशासु च ॥ रक्षामि
सततं तस्य पीडां चान्यग्रहस्य च ॥ ५५ ॥ अनेनैव प्रकारेण पीडासुक्तस्त्वसौ भवेत् ॥ एतत्प्रोक्तं मया दत्तं वरं च रघुनंदन ॥ ५६ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ॥ वरद्वयं च संप्राप्य राजा दशरथः पुरा ॥ मेने कृतार्थमात्मानं नमस्कृत्य शानैश्चरम् ॥ ५७ ॥ शनिं स्तुत्वाऽभ्यनुज्ञातो रथमारुह्य
वीर्यवान् ॥ स्वस्थानं गतवाज्राजा पूज्यमानो दिवौकसेः ॥ ५८ ॥ य इदं प्रातरुत्थाय सौरिवारे पठेन्नरः ॥ सर्वग्रहोद्भवा पीडा न भवेद्भुवि
तस्य तु ॥ ५९ ॥ शानैश्चरं स्मरेद्देवं नित्यं भक्तिसमन्वितः ॥ पूजयित्वा पठेत्स्तोत्रं तस्य तुष्यति भास्करिः ॥ ६० ॥ इति ते कथितं देवि
माहात्म्यं शनिदेवतम् ॥ सर्वपापोपशमनं सर्वकामफलप्रदम् ॥ ६१ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये शानैश्चरं चरमाहात्म्यवर्णनं नाम कोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छे
न्महादेवि लिंगं राहुप्रतिष्ठितम् ॥ शानैश्चरं शरादेवि वायव्ये संप्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ अजादेव्याश्चोत्तरतो धनुषां सप्तके स्थितम् ॥ मंगलायाः समी
पस्थं नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ २ ॥ लिंगं महाप्रभावं तु सैहिकेयप्रतिष्ठितम् ॥ तत्र वर्षसहस्रं तु वैप्रचित्तिस्तपोऽकरोत् ॥ ३ ॥ स्वर्भानुः स महा
वीर्यो वक्रयोषी महासुराः ॥ समाराध्य महादेवं दिव्येन तपसा प्रभुम् ॥ ४ ॥ लिंगेऽवतारयामास जगदीपं महेश्वरम् ॥ यश्चैनं पूजयेद्भक्त्या नरः
सम्यक् च पश्यति ॥ तस्य पापं क्षयं याति अपि ब्रह्मवधोद्भवम् ॥ ५ ॥ नाथो न बधिरो मूको न रोगी न च निर्द्वजः ॥ कदाचिजायते मर्त्य
स्तेन दृष्टेन भूतले ॥ ६ ॥ सुखसौभाग्यसंपन्नस्तदा भवति रूपवान् ॥ सर्वकामसमृद्धात्मा मोदते दिवि देववत् ॥ ७ ॥ इति ते कथितं देवि
माहात्म्यं राहुदेवतम् ॥ श्रुत्वा तु मोहेनिर्यातो नरो निष्कलमपो भवेत् ॥ ८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये राह्वीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो
गच्छेन्महादेवि केतुलिंगं महाप्रभम् ॥ राह्वीशानादुत्तरे च मंगलायाश्च दक्षिणे ॥ १ ॥ धनुषांतरमात्नेन नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥

लिंगं महाप्रभावं हि सर्वपातकनाशनम् ॥ २ ॥ केतुर्नाम ग्रहोत्पन्नः शिवसद्भावभावितः ॥ वर्तुलोऽतीव विस्तीर्णो लोचनाभ्यां सुभी
 पणः ॥ ३ ॥ पलालधूमसंकाशो ग्रहपीडापहारकः ॥ तत्राकरोत्तपश्चोमं दिव्याब्दानां शतं प्रिये ॥ ४ ॥ तस्य तुष्टो महादेवो ग्रह
 त्वं प्रददौ प्रिये ॥ एकादशशतानां च ग्रहाणामधिपत्यताम् ॥ ५ ॥ तत्रस्थं पूजयेद्भक्त्या केतुर्लिंगं महाप्रभम् ॥ केतुदये महाघोरे
 तस्मिन्हेतुः विशेषतः ॥ ६ ॥ ग्रहपीडास्तु चोप्राप्तु पूजयेत्तं विधानतः ॥ शुष्पैर्गन्धैस्तथा धूपैर्नैवेद्यैर्विविधैः शुभैः ॥ ७ ॥ तोषयेद्विधि
 वदेवं केतुं करमपनाशनम् ॥ ८ ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तं केतुर्लिंगं महोदयम् ॥ ग्रहपीडोपशमनं सर्वपातकनाशनम् ॥ ९ ॥ एतानि नव
 लिंगानि ग्रहाणां कथितानि ते ॥ यः पश्यति नरो नित्यं तस्य पीडाभयं कुतः ॥ १० ॥ न दौर्भाग्यं कुले तस्य न रोगी नैव दुःखितः ॥
 जायते पुत्रवदेति तं रक्षति महाग्रहः ॥ ११ ॥ इति ते कथितं सम्यक्चतुर्दशायतनं प्रिये ॥ विघ्नेश्वरं समारभ्य यावत्केतुप्रतिष्ठितम् ॥ १२ ॥
 नवग्रहेश्वराणां तु माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ तथैव पंचलिंगानां श्रुत्वा पापैः प्रमुच्यते ॥ १३ ॥ कपर्दिनं समारभ्य चंडनार्थात्तकानि च ॥ पंचैव
 बुद्धालिङ्गानि नापुण्यो वेद मानवः ॥ १४ ॥ सुवैश्वरं समारभ्य केतुर्लिंगात्तकानि वै ॥ नवग्रहाणां लिंगानि नान्यो जानाति कश्चन ॥ १५ ॥
 चतुर्दशविधा त्वेव प्रोक्ताऽयतनसंगतिः ॥ यश्चैनां वेद भावेन स क्षेत्रफलमश्नुते ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
 तायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये केतुशिवमाहात्म्यवर्णनं नामैकपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
 पञ्चाथ सिद्धलिंगानि कथयामि यशस्विनि ॥ येषां दर्शनतो देवि सिद्धा यात्रा भवेन्मृगया ॥ १ ॥ सोमेशादीशदिग्भागे वरारोहेति या स्मृता ॥
 तस्यांश्च पूर्वदिग्भागे देवं सिद्धेश्वरं परम् ॥ अभिगम्य नरो भक्त्या अणिमादिकमाप्नुयात् ॥ २ ॥ सिद्धैः प्रतिष्ठितं लिंगं दृष्ट्वा भक्त्या तु मानवः ॥
 मुच्यते पातकैः सर्वैः सिद्धलोके स गच्छति ॥ ३ ॥ विघ्नानि नाशयामासि तत्र क्षेत्रनिवासिनाम् ॥ कामः क्रोधो भयं लोभो रागो मत्सर एव
 च ॥ ४ ॥ ईर्ष्या दंभस्तथाऽऽलस्यं निद्रा मोहस्त्वङ्कृतिः ॥ एतानि विघ्नरूपाणि सिद्धैर्विघ्नकराणि तु ॥ ५ ॥ तानि नाशं समायामासि तत्र सिद्धे
 श्वरार्चनात् ॥ एवं ज्ञात्वा तु यत्नेन तत्र यात्रां समाचरेत् ॥ ६ ॥ इत्येवं कथितं देवि सिद्धेश्वरमहोदयम् ॥ सर्वकामप्रदं नृणां श्रुतं पातकनाश
 नम् ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम
 द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि कपिलेश्वरमुत्तमम् ॥ तस्यैव पूर्वदिग्भागे नातिदूरे व्यव
 स्थितम् ॥ १ ॥ लिंगं महाप्रभावं तु दर्शनात्पापनाशनम् ॥ कपिलोनाम राजर्षिर्ब्रह्म तस्मा महातपः ॥ २ ॥ संप्राप्तः परमां सिद्धिं प्रतिष्ठाप्य
 महेश्वरम् ॥ देवसानिध्यमीशानं तस्मिंल्लिंगे सदा हरिः ॥ ३ ॥ शुक्लपक्षे चतुर्दश्यां सर्वलोकहितार्थतः ॥ सप्तकृत्वो महादेवं सोमेशं कपिलेश्वरम् ॥
 यः पश्येत्प्रयतो भूत्वा स गोदानफलं लभेत् ॥ ४ ॥ तिलधेनुं च यो दद्यात्तस्मिंस्तीर्थे समाहितः ॥ तिलसंख्यायुगान्येव स स्वर्गं वसति
 प्रिये ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कपिलेश्वरमाहात्म्यवर्णनं
 नाम त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि गंधर्वेश्वरमुत्तमम् ॥ दण्डपाणेस्तु भवनादुत्तरे
 निकटे स्थितम् ॥ १ ॥ यत्र गंधर्वराजो वै घनवाहेति विश्रुतः ॥ तस्य गंधर्वसेनेति ख्याता पुत्री महाप्रभा ॥ २ ॥ शिखंडिना गणेनैव सा शता
 रूपगविता ॥ ततो गोशृंगव्रजिणा दत्तस्तस्या अनुग्रहः ॥ ३ ॥ सोमवारव्रतेनैव सोमेशाराधनं प्रति ॥ ततः क्षेत्रं समागत्य तपः कृत्वा सुदुश्चरम् ॥
 ४ ॥ लिंगं प्रतिष्ठयामास तत्र गंधर्वराज स्वयम् ॥ तथैव पुत्र्या तस्यैव तत्र लिंगं प्रतिष्ठितम् ॥ ५ ॥ अथ तत्रैव देवेशि दंडपाणेः समीपतः ॥
 घनवाहेश्वरं नाम यो लिंगं यत्नतोऽर्चयेत् ॥ ६ ॥ गंधर्वलोकमाप्नोति दृष्ट्वा स प्रयतः शुचिः ॥ इति ते कथितं देवि गंधर्वं लिंगमुत्तमम् ॥ ७ ॥
 तृतीयं सर्वपापानां नाशनं पुण्यवर्द्धनम् ॥ अग्नितीर्थं नरः स्नात्वा पूज्य गंधर्वपूजितम् ॥ ८ ॥ अयने चोत्तरे प्राप्ते निर्वाणमधिगच्छति ॥ श्रुत्वा
 अभिनंद्य माहात्म्यं मुच्यते महतो भयात् ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्र
 माहात्म्ये गन्धर्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुःपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तत्पूर्वं विमलेश्वरम् ॥
 गौर्याः पूर्वसमीपस्थं नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ गुरोर्नैर्ऋत्यदिग्भागे स्थितं पापप्रणाशनम् ॥ अपि कृत्वा महापापं नारी वा पुरुषोऽपि
 वा ॥ २ ॥ क्षयाभिभूतदेहो वा तं समभ्यर्च्य भक्तिः ॥ सर्वदुःखान्तगो भूत्वा निर्मलं पदमाप्नुयात् ॥ ३ ॥ गंधर्वसेना यत्रैव विमलाऽभूत्क्षया
 न्विता ॥ विमलेश्वरनाम्ना वै तल्लिंगं प्रथितं क्षितौ ॥ ४ ॥ इति ते कथितं सर्वं विमलेश्वरसूचकम् ॥ माहात्म्यं सर्वपापघ्नं तुरीयं भवसुन्दरि ॥ ५ ॥
 इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये विमलेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चपञ्चाशो
 ऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथ ते पंचमं वच्मि सिद्धलिंगं महाप्रभम् ॥ ब्रह्मणो नैर्ऋते भागे धनुर्पां षोडशे
 स्थितम् ॥ १ ॥ राहुर्लिंगस्य चाभ्याशे लिंगं घनदुर्निर्मितम् ॥ घनदत्तं च संप्राप्तो यत्र तस्मा महत्तपः ॥ २ ॥ संस्थाप्य विधिवत्पूज्य
 लिंगं वर्षसहस्रकम् ॥ अलकाधिपतिर्जातस्तत्र शंभोः प्रसादतः ॥ ३ ॥ जातिं स्मृत्वा पूर्विकां तु ज्ञात्वा दीपदशाफलम् ॥ शिवरात्रेः
 प्रभावं तु प्रभासं पुनरागतः ॥ ४ ॥ प्रभावातिशयं ज्ञात्वा स्थापयामास शंकरम् ॥ तत्र प्रत्यक्षतां नीतस्तपसा येन शंकरः ॥ ५ ॥ महा
 भक्त्या महादेवि तस्मिंल्लिंगेऽवतारितः ॥ तं दृष्ट्वा मानवो भक्त्या पूजयित्वा यथाविधि ॥ ६ ॥ पञ्चोपचारैः सद्रक्त्या गन्धधूपानुले
 पनैः ॥ तस्यान्वये दरिद्रश्च कदापि न भविष्यति ॥ ७ ॥ ये चैतत्पूजयिष्यन्ति लिंगं भक्तियुता नराः ॥ अजेयास्ते भविष्यन्ति शत्रूणां दर्पनाशनाः
 ८ ॥ इति ते कथितं सर्वं घनदेशमहोदयम् ॥ श्रुत्वानुमोद्य यत्नेन दरिद्रो नैव जायते ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
 संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये घनदेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पट्पञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
 पंचैवं सिद्धलिंगानि कथितानि तत्र प्रिये ॥ यश्चैनं वेद संकेतं क्षेत्रवासी स उच्यते ॥ १ ॥ अथ शक्तित्रयाणां ते रौद्रीणां वच्मि विस्तरम् ॥ इच्छा
 क्रियाज्ञानशक्त्यस्तिस्रस्ताः परिकीर्त्तिताः ॥ २ ॥ पुनस्तासां पूजनायानुक्रमं कर्मेतः शृणु ॥ चतुर्दश तथा पंच पूर्वमुक्तानि यानि तु ॥ ३ ॥
 चत्वारि त्रीणि चैकं वा यथाशक्त्याभिपूज्य च ॥ लिंगानि तानि संपूज्य शक्तीस्तिस्रस्ततोऽर्चयेत् ॥ ४ ॥ सोमेशादीशदिग्भागे वरारोहेति या
 स्मृता ॥ अमा कला सा सोमस्य उमा पश्चात्परिकीर्त्तिता ॥ ५ ॥ इच्छाशक्तिस्तु सा ह्येया प्रभासक्षेत्रसंस्थिता ॥ तत्र देवि हितार्थाय सर्वेषां प्राणिनां
 शुचिः ॥ ६ ॥ तस्या माहात्म्यमखिलं कथयामि तवाधुना ॥ पुरा सोमेन त्यक्ताभिर्भार्याभिस्तु वरानने ॥ ७ ॥ पद्मिनाद्रिस्तपस्ततः क्षेत्रे प्राभासिके
 शुभे ॥ गौरी साऽऽराध्यमानाथ दिव्यवर्णगणान्वहन् ॥ ८ ॥ तासां प्रत्यक्षतां प्राप्ता पार्वती परमेश्वरी ॥ उवाच वरदा ब्रूत यद्वो मनसि संस्थि

तम् ॥ ९ ॥ अथ ताश्चात्रन्देवि यदि तुष्टासि पार्वति ॥ सौभाग्यं देहि नो भूरि लावण्यं परमं तथा ॥ १० ॥ त्यक्ताः सर्वा वयं देवि निदोषाः स्वा
मिना शुभे ॥ दौर्भाग्यदोषसंदग्धा दौर्भाग्येण तु पीडिताः ॥ ११ ॥ ॥ गौर्यावाच ॥ ॥ अद्यप्रभृति सर्वा वः समं द्रक्ष्यति रात्रिपः ॥ प्रसादा
न्मम चार्वंग्यो नैतन्मिथ्या भविष्यति ॥ १२ ॥ वरदा चेति मन्नाम वरदानाद्भविष्यति ॥ इहागत्य तु या नारी पूजयिष्यति मां शुभाम् ॥ १३ ॥
न दौर्भाग्यं कुले तस्याः कचित्प्राप्स्यति योषितः ॥ यावमासे तृतीयायामुपवासपरायणा ॥ १४ ॥ या मां द्रक्ष्यति सुश्रोणी मन्त्रया सा भवि
ष्यति ॥ १५ ॥ दम्पती षोडशैवात्र परिधाप्य प्रयत्नतः ॥ १६ ॥ फलानि भक्ष्यभोज्यं च पक्वान्नि च षोडश ॥ या प्रदास्यति वै नारी सा तूमेव
भविष्यति ॥ १७ ॥ एतद्वीर्यवतं नाम तृतीयायां तु कारयेत् ॥ अप्रसूता च या नारी या नारी दुर्भगा भवेत् ॥ १८ ॥ पुमानसकृदप्येवं कृत्वा
प्राप्स्यत्यर्भापितम् ॥ एवमुक्ता स्थिता तत्र सा देवी चारुलोचना ॥ १८ ॥ पश्यते रात्रिनाथश्च सर्वास्ता रोहिणीं यथा ॥ अन्यापि दुःखसंग्रहा
दौर्भाग्येण तु पीडिता ॥ १९ ॥ अपूजयदुमां देवीं सुभगा साऽभवत्ततः ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तं माहात्म्यं शक्तिसंभवम् ॥ २० ॥ सोमेश्वरे वरारोहा
नामेति कथितं तव ॥ सर्वपापक्षयकरं सर्वदारिद्र्यनाशनम् ॥ २१ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये वरारोहामाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथ द्वितीयां ते वच्मि
शक्तिं देवि क्रियात्मिकाम् ॥ प्रभासस्थां महादेवीं देवानां प्रीतिदायिनीम् ॥ १ ॥ सोमेशाद्वायवे भागे षष्टिधन्वंतरे स्थिता ॥ तत्र पीठं महादेवि
योगिनीमणवन्दितम् ॥ २ ॥ तस्मिन्स्थाने स्थितं देवि पातालविवरं महत् ॥ तस्मिन्महाप्रभे स्थाने रक्षारूपेण संस्थिताम् ॥ ३ ॥ पातालनिधि
निक्षेपदिव्योपधिरसायनम् ॥ क्षेत्रमध्ये स्थितं सर्वं तदर्चनरतो लभेत् ॥ ४ ॥ भैरवीति तदेव्याः पूर्वं नाम प्रकीर्तितम् ॥ अस्मिन्पुनश्चानरे तु
अष्टाविंशे चतुर्थे ॥ त्रेतायुगमुखे राजा अजापालो बभूव ह ॥ ५ ॥ तेन चागत्य क्षेत्रस्मिन्पञ्चवर्षशतानि च ॥ भैरवी पूजिता देवी व्याधिप्रस्तेन
भामिनि ॥ ६ ॥ ततः प्रोवाच तं देवी संतुष्टा राजसत्तमम् ॥ अलं क्लेशेन राजर्षे तुष्टां तव भक्तिः ॥ ७ ॥ इत्युक्तः स तदा राजा कृताञ्जलि
पुटः सुधीः ॥ प्रणम्योवाच तं देवीमानं दासाविलेखणः ॥ ८ ॥ यदि तुष्टासि मे देवि वराहो यदिवाप्यहम् ॥ सर्वे रोगाः शरीरान्मे नाशं यांतु
वहिः कृताः ॥ ९ ॥ एवमुक्ता तु सा देवी पुनः प्रोवाच तं नृपम् ॥ सर्वमेव महाराज यथोक्तं ते भविष्यति ॥ १० ॥ इत्युक्ते तु तदा देव्या
तस्य राज्ञः कलेवरात् ॥ निर्गता व्याधयस्तत्र अजारूपेण वै पृथक् ॥ ११ ॥ सहस्राणां तु पञ्चैव नियतं सार्द्धमेव च ॥ इति कृते महा
देव्या पुनः प्रोक्तो नराधिपः ॥ १२ ॥ राजन्नेतानजारूपान्व्याधीनपालय कृत्स्नशः ॥ किङ्कर्वाणा भविष्यति तवैवादेशकारिणः ॥ १३ ॥
अजापालेति ते नाम ख्यातं लोके भविष्यति ॥ तत्र नाम्ना मम नाम अजापालेश्वरीति च ॥ भविष्यति धरापृष्ठे तच्च यावच्चतुर्थयुगम् ॥
॥ १४ ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां योऽत्र मां पूजयिष्यति ॥ तस्याष्टयुगमेतत्सर्वं दास्ये तुष्टा न संशयः ॥ १५ ॥ अष्टयुगकुक्काष्टम्यां च त्रिः
कृत्वा तु प्रदक्षिणाम् ॥ सोमेशं मध्यतः कृत्वा संज्ञाप्याभ्यर्च्य मां पृथक् ॥ तस्य वर्षत्रयं राजन्न भीः शोको भविष्यति ॥ १६ ॥ या तु
वध्या भवेन्नारी रोगिणी दुर्भगा तथा ॥ तयोक्तो नदरी कार्या ममाग्रे तुष्टिर्वादिनी ॥ १७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इत्युक्ता तु तदा
देवी तत्रैवातर्हिताऽभवत् ॥ प्रभासक्षेत्रमध्यस्थः स राजा तुलविक्रमः ॥ १८ ॥ पालयामास धर्मात्मा तानजान्व्याधिरूपिणः ॥ ओषधी
र्विविधाकारास्तेषां याः पुष्टिहेतवः ॥ १९ ॥ तत्र वर्षशतं सार्द्धं पुष्टिं नीता अजाः पृथक् ॥ महानिधानसंस्थानमजापालेन निर्मितम् ॥ २० ॥
अथ तस्याः प्रसादेन स राजा पृथुविक्रमः ॥ सप्तद्वीपाधिपः जातः सूर्यवंशविभूषणः ॥ २१ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ अत्याश्चर्यमिदं देव अजा
देव्याः समुद्रवम् ॥ पुनश्च श्रोतुमिच्छामि तस्य राज्ञोद्भूतं महत् ॥ २२ ॥ कथं राजा स देवेश सप्तद्वीपां वसुन्धराम् ॥ शशास एक एवासी कथं ते
व्याधयः कृताः ॥ २३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ पुरा बभूव राजर्षिर्दिलीप इति विश्रुतः ॥ दीर्घानाम सुतस्तस्य रघुस्तस्मादजायत ॥ २४ ॥
अजःपुत्रो रघोश्चापि तस्माद्यश्चातिवीर्यान् ॥ स भैरवीं समाराध्य कृत्वा व्याधीनजगणान् ॥ २५ ॥ पालयामास संदष्टो ह्यजापालस्ततोऽभवत् ॥
तस्मिन्काले बभूवाथ रावणो राक्षसेश्वरः ॥ २६ ॥ लंकास्थितः सुरगणान्निपुणोऽयं स्वकर्मसु ॥ अखंडमंडलं चन्द्रमातपत्रं चकार ह ॥ २७ ॥
इन्द्रं सेनापतिं चक्रे वायुं पांसुप्रमार्जकम् ॥ वरुणं दूतकर्मस्थं धनदं धनरक्षकम् ॥ २८ ॥ यमं संयमनेऽरीणां युयुजे मन्त्रणे मनुम् ॥ मेवा
च्छदति लिपतिं दुर्माः पुष्पाणि चिक्षिपुः ॥ २९ ॥ सप्तर्षयः शांतिपरा ब्राह्मणाः शंसिनः प्रियः ॥ नागा यामककक्षायां गन्धर्वा गीततत्पगाः ॥
॥ ३० ॥ प्रेक्षणीयेऽप्सरोवृन्दं वाग्रे विद्याधरा वृताः ॥ गंगाद्याः सरितः पाने गार्हपत्ये हुताशनः ॥ ३१ ॥ विश्वकर्मागंसंस्कारे तेन शिल्पी नियोजितः ॥
तिष्ठति पार्थिवाः सर्वे पुरः सेवाविधायिनः ॥ ३२ ॥ दृश्यन्ते भास्वरे रत्नैः प्रस्खलन्तो विभूषणैः ॥ तान्दृष्ट्वा रावणः प्राह प्रहस्तं प्रतिहारकम् ॥ ३३ ॥
सेवां कर्तुं मम स्थाने ब्रूहि केऽत्र समागताः ॥ उवाच स प्रणम्याग्रे दण्डपाणिर्निशाचरः ॥ ३४ ॥ एव काकुत्स्थो मांघाता पुनर्भारो
नलोऽर्जुनः ॥ ययातिर्नहुषो भीमो राघवोऽयं विदूरथः ॥ ३५ ॥ एते चान्ये च बहवो राजान इह चागताः ॥ सेवाकरास्तव स्थाने नाजापाल इहा
गतः ॥ ३६ ॥ रावणः कुपितः प्राह शीघ्रं दूतं विसर्जय ॥ इत्युक्त्वा प्रहितो दूतो धूम्राक्षो नाम राक्षसः ॥ ३७ ॥ धूम्राक्ष गच्छ ब्रूहि त्वमजापालं ममा
ज्ञया ॥ सेवां कर्तुं ममागच्छ करं वा यच्छ पार्थिव ॥ ३८ ॥ अथवा चन्द्रहासेन त्वां करिष्ये विकं धरम् ॥ रावणेनैवमुक्तस्तु धूम्राक्षो गरुडो यथा ॥
॥ ३९ ॥ संप्राप्तस्तां पुरीं रम्यां तच्च राजकुलं गतः ॥ ददर्शायातमेकं स अजापालमजावृतम् ॥ ४० ॥ भुक्तकेशं मुक्तकण्ठं स्वर्णकंबलधारि
णम् ॥ यष्टिकं धं रेणुवृतं व्याधिभिः परिवारितम् ॥ ४१ ॥ निघ्नतमिव शार्ङ्गं सर्वोपद्रवनाशनम् ॥ महामालिख्य नामानि विनिघ्नतं द्विषा
णम् ॥ ४२ ॥ स्नातं भुक्तं निजस्थाने कृतकृत्यं मनुं यथा ॥ दृष्ट्वा दृष्टमनाः प्राह धूम्राक्षो रावणोदितम् ॥ ४३ ॥ अजापालोऽपि साक्षेपं प्रत्यु
क्ता कारणोत्तरम् ॥ प्रेषयामास धूम्राक्षं ततः कृत्यं समादधे ॥ ४४ ॥ ज्वरमाकारयित्वा तु प्रोवाचेदं महीपतिः ॥ गच्छ लंकाधिपस्थानमाचर त्वं
यथोदितम् ॥ ४५ ॥ निपुक्तस्त्वजपालेन ज्वरो दिवि जगाम ह ॥ गत्वा च कंपयामास रावणं राक्षसेश्वरम् ॥ ४६ ॥ रावणस्तं विदित्वा तु ज्वरं
परमदारुणम् ॥ प्रोवाच तिष्ठतु नृपस्तेन मे न प्रयोजनम् ॥ ४७ ॥ ततः स विज्वरो राजा बभूव धनदानुजः ॥ एवं तस्य चरित्राणि संति
चान्यानि कोटिशः ॥ ४८ ॥ अजापालस्य देवेशि सूर्यवत्किदकिरीटिनः ॥ तेनैवाऽऽराधिता देवी अजापालेन धीमता ॥ सर्वरोगप्रशमनी सर्वा
पञ्चनाशिनी ॥ ४९ ॥ पूजयेतां विधानेन भोगेषुर्द्यदि मानवः ॥ गंधैर्धूपैरलंकारैर्वैभोरन्यैश्च भक्तिः ॥ ५० ॥ इति ते कथितं सर्वमजादेव्याः
समुद्रवम् ॥ सर्वदुःखोपशमनं सर्वपातकनाशनम् ॥ ५१ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये अजापालेश्वरीमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथ वच्मि

तृतीयां ते ज्ञानशक्तिं शिवात्मिकाम् ॥ प्रभासक्षेत्रमध्यस्थां दारिद्र्योघविनाशिनीम् ॥ १ ॥ अजेति नार्थी तां देवीं राह्वीशादक्षिणे
स्थिताम् ॥ मम वक्राद्विनिष्क्रान्ता पष्ठाद्रे विष्णुपूजितात् ॥ २ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ पंचवक्राणि देवेश प्रसिद्धानि तव प्रभो ॥
षष्ठं यद्वदनं देव तस्य किं नाम संस्मृतम् ॥ समुत्पन्ना कथं तस्मादजादेवीति या श्रुतां ॥ ३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ साधु पृष्टं
त्वया देवि यद्गोप्यं स्वसुतेष्वपि ॥ तत्तेऽहं संप्रवक्ष्यामि अप्रसिद्धागमोदितम् ॥ ४ ॥ वक्राणि मम देवेशि सप्तासन्पूर्वमेव हि ॥
सद्योजातादिपंचैव षष्ठं स्मृतमजेति च ॥ ५ ॥ सप्तमं पिबुनामेति सप्तैवं वदनानि मे ॥ तेभ्योऽजं ब्रह्मणे दत्तं पिबुवक्रं तु विष्णवे ॥ ६ ॥
तस्मादहं महादेवि पंचवक्रोऽधुनाऽभवम् ॥ अजस्तु ब्रह्मा सञ्ज्ञे पिबुर्विष्णुरजायत ॥ ७ ॥ अजवक्रान्महादेवि अजा जाता महाप्रभा ॥ अन्धा
सुरणे घोरे मम कोधेन भामिनि ॥ ८ ॥ खड्गचर्मधरा देवी सुरूपा सिंहवाहिनी ॥ मर्दयन्ती महादैत्यान्देवीकोटिसमन्विता ॥ ९ ॥ तस्या
भयेन ये दैत्या विद्वता दक्षिणार्णवम् ॥ पृष्ठतोऽनुययौ तान्वे सा देवी सिंहवाहिनी ॥ १० ॥ इतस्ततस्ते धावन्तो मार्यमाणाश्च तद्गणैः ॥ प्रभास
क्षेत्रसंप्राप्ता नश्यमाना महार्णवम् ॥ ११ ॥ केचित्तत्र हता दैत्याः केचिन्पातालमाययुः ॥ निःशेषान्निहतान्द्वा सा देवी सिंहवाहिनी ॥ १२ ॥
क्षेत्रं पवित्रमाज्ञाय तत्र स्थाने स्थिता शुभा ॥ सोमेशादीशकोणस्था सौरीशादुत्तरे स्थिता ॥ १३ ॥ यस्तां तत्र स्थितां पश्येद्योषिद्धाश्च नरोऽपि
वा ॥ स भूयात्सत्त्वसौभाग्यैः सप्तजन्मानि संयुतः ॥ १४ ॥ नातवाद्यादिकं नृत्यं यस्तत्र कुरुते नरः ॥ तस्यान्वये न दौर्भाग्यं भूयात्तस्याः प्रसादतः ॥
॥ १५ ॥ घृतेन दीपकं तत्र या नारी संप्रदच्छति ॥ रक्तवर्त्या महादेवि यावन्तस्तत्र तंतवः ॥ तावज्जन्मतराण्येव सा सौभाग्यमवाप्नुयात् ॥ १६ ॥ यश्चेतत्तु
पठेन्नित्यं तृतीयायां विशेषतः ॥ शृणुयाद्वाऽपि यो भक्त्या स कामानखिलाह्वयेत् ॥ १७ ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तो रुद्रशक्तित्रयकर्मः ॥ १८ ॥ इति
शक्तीः पूजयित्वा सोमेशं पूजयेत्ततः ॥ सम्यग्यात्राफलपेक्षी एका वा वरदामथ ॥ १९ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्येऽजादेवीमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ ॥ ॥ इति रुद्रशक्तित्रयसंकेतः ॥ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ प्रभासक्षेत्रद्वितीयां त्रितयं वरवर्णिनि ॥ अथ ते संप्रवक्ष्यामि शृणु ह्येकमनाः प्रिये ॥ १ ॥ प्रथमा मंगला देवी विशा
लाक्षी द्वितीयिका ॥ तथा चत्वरिदेवी तु तृतीया परिकीर्तिता ॥ २ ॥ यथानुक्रमतः पूज्याः शक्तयस्तां वरानने ॥ प्रभासक्षेत्रयात्रायाः फलप्रेप्सु
नरो यदि ॥ ३ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ कस्मिन्स्थाने स्थिता देव दूत्यस्ताः क्षेत्रशक्तिकाः ॥ कस्य ताः कथमाराध्याः कथं पूज्या जगत्पते ॥ ४ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ब्राह्मी तु मंगला प्रोक्ता विशालाक्षी तु वैष्णवी ॥ रौद्री शक्तिः समाख्याता देवी सा चत्वरिप्रिया ॥ ५ ॥ मंगला प्रथमं
पूज्या अजादेव्युत्तरे स्थिता ॥ राह्वीशादक्षिणे भागे नातिदूरे वरानने ॥ ६ ॥ सोमेश्वरं प्रतिष्ठाप्य प्रारब्धे यत्कर्मणि ॥ सोमेन तत्र देवानामागता
सा दिदृक्षया ॥ ७ ॥ ब्रह्मादीनां च सा यस्मान्मांगल्यं कृतवत्युमे ॥ तस्मात्सा मंगला प्रोक्ता सर्वमांगल्यदायिनी ॥ ८ ॥ तृतीयायां तु या नारी
नरो वा पूजयिष्यति ॥ तस्याऽमंगल्यदुःखानि नाशं यास्यति कृत्स्नशः ॥ ९ ॥ दम्पतीभोजनं तत्र फलदानं सकञ्चुकम् ॥ प्रशस्तं पृषदाज्यस्य
प्राशनं पापनाशनम् ॥ १० ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तं महाभाग्यं महोदयम् ॥ मंगलायाश्च माहात्म्यं सर्वपातकनाशनम् ॥ ११ ॥ इति
श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये मङ्गलामाहात्म्यवर्णनं नाम पष्ठितमोऽ
ध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवीं क्षेत्रद्वीं तु वैष्णवीम् ॥ श्रीदैत्यसूदनादेवि पूर्वभागे व्यवस्थिताम् ॥ १ ॥
योगेश्वर्यास्तथैशान्यां धनुषां सप्तके स्थिताम् ॥ महादौर्भाग्यदधानां स्थितां भेषजरूपिणीम् ॥ २ ॥ चाक्षुषस्यांतरे देवि यदा दैत्या बलोकटाः ॥
हन्यमाना विष्णुनाऽथ दक्षिणां दिशमाविशन् ॥ ३ ॥ तत्र वर्षशतं सायं दैत्याश्चकुर्महाहवम् ॥ विष्णुना सह देवेशि दिव्यास्त्रैश्च पृथग्विधैः ॥ ४ ॥
दुःखवर्ध्यास्ततो ज्ञात्वा विष्णुः कमललोचनः ॥ सस्मार भैरवीं शक्तिं महामायां महाप्रभाम् ॥ ५ ॥ सा स्मृता क्षणमात्रेण विष्णुना प्रभविष्णुना ॥
तत्रागता महादेवी आनन्दस्फुरितेक्षणा ॥ ६ ॥ विशाले तु कृते देव्या लोचने विष्णुदर्शनात् ॥ विशालाक्षी ततो जाता तत्रस्था दैत्यनाशिनी ॥ ७ ॥
अस्मिन्करुणे समाख्याता ललितोमा वरानने ॥ उमाद्वयं समाख्यातं सोमेशे दैत्यसूदने ॥ ८ ॥ पूर्वं सोमेश्वरे पश्येत्पश्चाच्छ्रीदैत्यसूदने ॥ उमा
द्वयं पूजयित्वा तीर्थयात्राफलं लभेत् ॥ ९ ॥ मावे मासि तृतीयायां विधिना योऽर्चयेत्तु ताम् ॥ न संततिविहीनः स्यात्तस्य कोट्यन्वये नरः ॥ १० ॥
यो नित्यमीक्षते तत्र भक्त्या परमया युतः ॥ आरोग्यसुखसौभाग्यसंयुक्तोऽसौ भवेच्चिरम् ॥ ११ ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तं माहात्म्यं ललितोद
क्षेत्रमाहात्म्ये ललितोमाविशालाक्षीमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि
तृतीयां चत्वरिप्रियाम् ॥ ललितापूर्वदिग्भागे दशधन्वन्तरे स्थिताम् ॥ १ ॥ क्षेत्रद्वीं महारौद्रीं रुद्रशक्तिं महाप्रभाम् ॥ क्षेत्रशक्तिविधौ तत्र मया
मुक्तां तु मध्यतः ॥ २ ॥ कोटिभूतसमायुक्ता महाकाया महाप्रभा ॥ जीर्णे गृहे तथोद्याने प्रासादाहालकेऽपि ॥ ३ ॥ चत्वरेषु च सर्वेषु क्षेत्र
मध्यस्थिता सती ॥ राज्ञोऽप्यर्चते देवी भूतानां कोटिभिर्वृता ॥ ४ ॥ महानवम्यां यस्तत्र नारी वाथ नरोपि वा ॥ नानाप्रजोपर्वरैश्च पूजये
द्द्विधिवच्छुभां ॥ ५ ॥ तस्य तुष्टाऽखिलाङ्कामान्सा देवी संप्रदास्यति ॥ दंपत्योर्भोजनं तत्र देयं यात्राफलेऽपि ॥ ६ ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तं माहा
त्म्यं पापनाशनम् ॥ क्षेत्रद्वीयास्तृतीयायाः श्रुतमैश्वर्यकारकम् ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
सप्तमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये चत्वरिदेवीमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि भैरवेश्वर
॥ २ ॥ तदा भैरवमाहूय द्रुतत्वे नियुज्येत् ॥ शिवद्वी तदा ख्याता पश्चाद्योगेश्वरीति च ॥ ३ ॥ भैरवो यत्र वै देव्या द्रुतत्वे विनियोजितः ॥ तेन
पण्मासं सोऽभीष्टं लभते फलम् ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये
लक्ष्मीश्वरेति विख्यातं दारिद्र्योघविनाशनम् ॥ १ ॥ यत्र देव्या समानीता लक्ष्मीर्दैत्यान्निहत्य च ॥ तेन लक्ष्मीश्वरं नाम स्वयं देव्या प्रतिष्ठि
तम् ॥ २ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या त्रीपंचम्यां विधानतः ॥ न विद्युक्तो भवेत्लक्ष्म्या यावन्मन्वंतरं प्रिये ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये लक्ष्मीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुःपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ॥ ईश्वर

उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लिंगं वै वाडवेश्वरम् ॥ लक्ष्मीशानुत्तरे भागे विशालाक्ष्याश्च दक्षिणे ॥ १ ॥ स्थितं महाप्रभावं हि वाडवेन
प्रतिष्ठितम् ॥ कृतस्मरौ यदा दग्धः पर्वतो वाडवाग्निना ॥ २ ॥ समीकृत्याखिलं स्थानं तेन लिंगं प्रतिष्ठितम् ॥ पूजयेत् विधानेन दध्ना संस्नाप्य
शीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये वाडवेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महालिंगमर्घ्येश्वरमिति श्रुतम् ॥ उत्तरे तु विशालाक्ष्या नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ लिंगं महाप्रभावं
हि सुरगन्धर्वपूजितम् ॥ यदा देवी समायाता वडवानलधारिणी ॥ २ ॥ प्रभासक्षेत्रमासाद्य दृष्ट्वा तत्र महोदधिम् ॥ अर्घ्यं दत्तवती तत्र विधिना
तन्महोदधेः ॥ ३ ॥ प्रतिष्ठाप्य महल्लिंगं संपूज्य विधिना ततः ॥ प्रविवेशाथ देवेशि स्नानार्थं च महोदधौ ॥ ४ ॥ यस्मादर्थं पुरा दत्त्वा पश्चा
दीशः प्रतिष्ठितः ॥ तेनार्घ्यं शेषं विख्यातं लिंगं पापप्रणाशनम् ॥ ५ ॥ पंचाभूतेन संस्नाप्य विधिना यस्तमर्चयेत् ॥ सप्तजन्मानि देवेशि स
विद्यामधिगच्छति ॥ सम्यक्छास्त्रप्रवक्ता च सर्वसंदेहविनाशकः ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्येऽर्घ्येश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महा
लिंगं कामेश्वरमिति श्रुतम् ॥ कामेनाराधितं पूर्वं देव्यमुदनपश्चिमे ॥ १ ॥ धनुषां सप्तके तत्र स्थितं देवि महाप्रभम् ॥ निर्दग्धस्तु यदा काम
स्तेतीयेनाग्निना भम ॥ २ ॥ तदा वर्षसहस्रं तु समाराध्य महेश्वरम् ॥ प्रपदे कामनासर्गं यज्जानंगः पुरा किल ॥ ३ ॥ तेन कामेश्वरं नाम ख्यातं
लिंगं धरातले ॥ सर्वपापहरं देवि सर्वकामफलप्रदम् ॥ ४ ॥ त्रयोदश्यां विधानेन शुक्रायां मासि माघवे ॥ संपूज्य तं विधानेन स स्त्रीणां
कामवद्भवेत् ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कामेश्वरमाहात्म्यवर्णनं
नाम सप्तषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति प्रोक्तानि ते देवि वक्त्रलिंगानि पंच वै ॥ अथ ते संप्रवक्ष्यामि यैत्र गौर्यास्तपो
वनम् ॥ स्थानं महाप्रभावं हि सुरसिद्धनिषेवितम् ॥ १ ॥ सोमेशात्पूर्वदिग्भागे पश्चिम्बन्तरे स्थितम् ॥ यत्र देव्यात् पस्तसं सत्या वै पूर्वजन्मनि ॥
॥ २ ॥ कृत्वा च प्रणयात्कोपं मया सार्द्धं वरानने ॥ प्रभासक्षेत्रमासाद्य स्थिता सा तपस्विनी ॥ ३ ॥ देव्युवाच ॥ किमर्थं सा परित्यज्य
सती त्वां तपसि स्थिता ॥ कस्मिन्स्थाने स्थिता देवी एतन्मे विस्तराद्ब्रू ॥ ४ ॥ ईश्वर उवाच ॥ पुराऽऽसीस्त्वं महादेवि श्यामवर्णा
मनस्विनी ॥ नाभार्थं च मया प्रोक्ता कालीति रहसि स्थिता ॥ ५ ॥ सा श्रुत्वा विस्मयं वाक्यं भृशं रोषपरायणा ॥ अब्रवीत्पुरुषं वाक्यं भृकुटी
कुटिलानना ॥ ६ ॥ यस्मात्कालीत्यहं प्रोक्ता त्वया शंभोऽतिविषुवात् ॥ तस्माद्यास्यामि गौरीति भविष्यामि च यत्र हि ॥ ७ ॥ एवमुक्त्वा
महाभागं सखीगणसमावृता ॥ गत्वा प्रभासक्षेत्रं सा त्रितिष्ठाय महेश्वरम् ॥ गौरीश्वरेति विख्यातं पूजयंती विधानतः ॥ ८ ॥ ततो लिंगसमी
पस्था एकपादे स्थिता सती ॥ लिंगमाराधयंती सा चकार सुमहत्तपः ॥ ९ ॥ पंचाग्निसाधिका देवी ग्रीष्म जाप्यपरायणा ॥ वर्षास्वाकाशरायना
हेमंते सलिलाशया ॥ १० ॥ यथा यथा तपो वृद्धिं याति तस्या महाप्रभा ॥ तथा तथा शरीरस्य गौरत्वं प्रतिपद्यते ॥ ११ ॥ कालेन महता गौरी
सर्वांगेणाय साऽभवत् ॥ ततो विहस्य भगवानुवाच शशिशेखरः ॥ १२ ॥ गौरीति च मुहुर्वाक्यमुत्तिष्ठ ब्रज मन्दिरम् ॥ वरं वरं कृत्याणि यत्ते
मनसि वर्तते ॥ १३ ॥ गौर्युवाच ॥ यो मामत्र स्थितां पश्येन्नारी वा पुरुषोऽथ वा ॥ स भूयात्सुतसौभाग्यैः सप्तजन्मानि संयुतः ॥
॥ १४ ॥ यीतवाद्यादिकं नृत्यं यः कुर्यात्पुरतो मम ॥ तस्यान्वये न दौर्भाग्यं भूयात्तव प्रसादतः ॥ १५ ॥ भया प्रतिष्ठितं लिंगं पूर्वमभ्यर्च्य मां
ततः ॥ पूजयिष्यति यो भक्त्या स यास्यति परं पदम् ॥ १६ ॥ गौरीश्वरेति विख्यातं नाम तस्य भवेत्प्रभो ॥ तथेत्यहं प्रतिज्ञाय तत्र स्थाने स्थितो
ऽभवम् ॥ १७ ॥ देव्या सह महादेवि प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ अद्यापि अयने प्राप्ते उत्तरे दक्षिणेऽपि वा ॥ १८ ॥ गौरीस्थानं समभ्येति तत्र देव
गुणैर्युतः ॥ तस्मिन्नहनि यस्तत्र विशिष्टानि फलानि च ॥ संप्रयच्छति विप्रेभ्यस्तस्य पुत्रा भवंति च ॥ १९ ॥ पुत्रहीना तु या नारी नालिकेरं प्रय
च्छति ॥ पुत्रं सा लभते शीघ्रं सबलं लक्षणाञ्चितम् ॥ २० ॥ घृतेन दीपकं तत्र या नारी संप्रयच्छति ॥ रक्तवर्त्या महादेवि यावत्तस्यैव तंतवः ॥
॥ २१ ॥ तावज्जन्मांतराण्येव सा सौभाग्यमवाप्नुयात् ॥ २२ ॥ या नृत्यं कुरुते तत्र भक्त्या परमया युता ॥ आरोग्यसुखसौभाग्यैः संयुक्ता सा भवे
च्चिरम् ॥ २३ ॥ तत्राति सुमहत्कुंडं तीर्थं स्वच्छोदपुरितम् ॥ यः स्नानमाचरेत्तत्र मुच्यते सर्वपातकैः ॥ २४ ॥ यः श्राद्धं कुरुते तत्र पितृनुद्दिश्य
भक्तिः ॥ स याति परमं स्थानं पितृभिः सह पुण्यभाक् ॥ २५ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्राद्धं तत्र समाचरेत् ॥ गीतवाद्यादिभिर्नृत्यै रात्रौ
कुर्वीत जागरम् ॥ २६ ॥ दंपत्योः परिधानं च तत्र देयं सदक्षिणम् ॥ यश्चेत्तपठते नित्यं तृतीयायां विशेषतः ॥ पार्वत्याः पुरतो देवि स सौभाग्य
मवाप्नुयात् ॥ २७ ॥ शृणुयाद्वाऽपि यो भक्त्या सम्यग्भक्तिपरायणः ॥ सोऽपि सौभाग्यमाप्नोति यावज्जीवं न संशयः ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कंदे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गौरीतपोवनमाहात्म्यवर्णनं नाम षष्ठितमोऽध्यायः ॥
॥ ६८ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ गौरीश्वरेति विख्यातं यत्तया लिंगमुत्तमम् ॥ कुत्र तिष्ठति तल्लिंगं पूजितं यत्फलं लभेत् ॥ १ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ गौरीश्वरस्य देवस्य सर्वकामप्रदस्य वै ॥ २ ॥ इदं तपोवनं देवि ख्यातं गौर्या महाप्र
भम् ॥ धनुषां पंचपंचाशत्समं तात्परिमंडलम् ॥ ३ ॥ तत्र मध्ये स्थिता देवी एकपादा तपोन्विता ॥ तस्या उत्तरतो देवि किंचिदीशानसंस्थितम् ॥
॥ ४ ॥ धनुषां चतुरंते च लिंगं पापभयापहम् ॥ यस्तत्पूजयते भक्त्या लिंगं भक्तियुतो नरः ॥ कृष्णाष्टम्यां विशेषेण स मुक्तः पातकैर्भवेत् ॥ ५ ॥
गोदानं चात्र शंसति सुवर्णं द्विजपुंगवे ॥ अन्नदानं विशेषेण सर्वपापप्रशान्तये ॥ ६ ॥ गोघ्नो वा ब्रह्महा वाऽपि तथा दुष्कृतकर्मकृत् ॥ सर्व
पापैः प्रमुच्येत तस्य लिंगस्य दर्शनात् ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभास
क्षेत्रमाहात्म्ये गौरीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि वरुणेश्वरमुत्तमम् ॥
गौरीतपोवनमेयं धनुषां विंशती स्थितम् ॥ लिंगं महाप्रभावं हि वरुणेन प्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ पूर्वं पीतो यदा देवि समुद्रः कुम्भजन्मना ॥ तदा
कोपेन सन्तप्तो वरुणः सारितां पतिः ॥ २ ॥ कामिकं तु समाज्ञाय क्षेत्रं प्राभासिकं तदा ॥ तत्रातपदेवि तपः स वै परमदुश्चरम् ॥ ३ ॥ प्रति
ष्ठाप्य महालिंगं संपूजयति भक्तिः ॥ वर्षाणामयुतं सायं पूजितो वृषभध्वजः ॥ ४ ॥ ततः प्रसन्नो देवेशि निजगंगाजलेन तु ॥ पूरयामास तं
रिक्तं समुद्रं यादसां पतिम् ॥ ५ ॥ छंदयामास तं लिंगं वरदानैरनेकधा ॥ तत्प्रभृत्येव ते सर्वे समुद्राः परिपूरिताः ॥ ६ ॥ वरुणेश्वरनामेति तल्लिंगं

तत्प्रभृत्यधत् ॥ ७ ॥ को ह्यर्थो बहुभिलिगेर्द्वैर्वा सुरसुन्दरि ॥ वरुणेशेन हृष्टेन सर्वतीर्थफलं लभेत् ॥ ८ ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां तदभा स्नाप
येद्यदि ॥ स ब्राह्मणश्चतुर्वेदो जायते नात्र संशयः ॥ ९ ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चान्ये वरानने ॥ मृकांघवधिरा बालाः स्त्रियश्चैव नपुं
सकाः ॥ १० ॥ दृष्ट्वा गच्छति ते देवि स्वर्गं धर्मपरायणाः ॥ स्नानं जाप्यं बलिं होमं पूजां स्तोत्रं च नर्तनम् ॥ तस्मिन्स्थाने तु यः कुर्यात्तत्सर्वं
चाक्षयं भवेत् ॥ ११ ॥ हेमं पद्मं मौक्तिकं च दानं तत्रैव दापयेत् ॥ सम्यग्यात्राफलापेक्षी स्वर्गापेक्षी तथा नरः ॥ १२ ॥ इति श्रीस्कादे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये वरुणेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्ततितमोऽध्यायः ॥
॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लिंगं तत्रैव संस्थितम् ॥ दक्षिणे वरुणेशस्य धनुषां त्रितये स्थितम् ॥ ११ ॥ भार्यया वरुणस्यैव उपा
नाम्न्या वरानने ॥ कृत्वा तपो महाघोरं भर्तुदुःखपरीतया ॥ २ ॥ स्थापितं तु महालिङ्गं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥ उषश्चरेति विख्यातं सर्वसिद्धिप्रपूजि
तम् ॥ ३ ॥ यस्तत्पूजयते भक्त्या लिंगं पापप्रणाशनम् ॥ महापापौघयुक्तोऽपि स गच्छेत्परमां गतिम् ॥ ४ ॥ स्त्रीणां सोभाग्यफलदं दुःखदौर्भाग्यना
शनम् ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये उपेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम
कसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्रैव संस्थितं पश्येद्विप्रेषं जलवाससम् ॥ सर्वविघ्नविनाशाय सर्वकार्यप्र
सिद्धये ॥ १ ॥ वरुणेन महादेवि तपोनिर्विघ्नहेतवे ॥ पूजितो जलजैर्भक्त्या जलवासास्ततः स्मृतः ॥ २ ॥ चतुर्थ्या तर्पयेद्भक्त्या गन्धैः पुष्पैः से
मोदकैः ॥ यथाभक्त्यनुसारेण तस्य तुष्येद्गणाधिपः ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे
प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये जलवासगणपतिमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महा
देवि कुमारेश्वरमुत्तमम् ॥ लिंगं महाप्रभावं हि महापातकनाशनम् ॥ १ ॥ धनुषां त्रिशतां देवि वरुणजैर्भक्ते स्थितम् ॥ गौरीतपोवनादेवि दक्षिण
स्थानसंस्थितम् ॥ २ ॥ पण्डुरत्वेन महादेवि तत्र कृत्वा भक्तपः ॥ प्रतिष्ठितं महालिङ्गं कुमारेशस्ततोऽभवत् ॥ ३ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या मास
मेकं निरन्तरम् ॥ पण्मासस्यार्चनेनैव यत्पुण्यमुपजायते ॥ ४ ॥ तत्पुण्यं सकलं तस्य कुमारेशार्चनात्सकृत् ॥ लभते दिवसेकेन विधिना यदि
पूजयेत् ॥ ५ ॥ कामं क्रोधं तथा लोभं रागं त्यक्त्वा तु मत्सरम् ॥ ब्रह्मचारी यतिर्भूत्वा सकृदप्येनमर्चयेत् ॥ ६ ॥ एवं संपूजिते देवि सम्यग्यात्रा
फलं लभेत् ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कुमारेश्वरमाहात्म्यवर्णनं
नाम त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि शाकल्येश्वरमुत्तमम् ॥ दैत्यसूदनवायव्ये धनुषां
त्रिशता स्थितम् ॥ १ ॥ शाकल्येन महादेवि पूजितं सर्वकामदम् ॥ शाकल्योनाम शौर्विष्यं तत्रा महत्तपः ॥ २ ॥ समाराध्य महादेवं प्रत्यक्षीकृ
त्वानभवम् ॥ लिंगेऽवतारयामास त्र्यसत्रं तं महेश्वरम् ॥ ३ ॥ तस्मिन् दृष्टे वरारोहे सप्तजन्मकृतं नृणाम् ॥ पापं प्रणश्यते शीघ्रं तमः सूर्योदये यथा
॥ ४ ॥ तत्राष्टम्यां चतुर्दश्यां स्नापयेत्पयसा शिवम् ॥ पूजयेच्च विधानेन गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ ५ ॥ हिरण्यं तत्र दातव्यं सम्यग्या
त्राफलेष्पुभिः ॥ चत्वारि तस्य नामानि कथ्यमानानि मे शृणु ॥ ६ ॥ आदौ कृतयुगे देवि कीर्तितो भैरवेश्वरः ॥ ततः सावर्णिमनुना
सम्यगाराधितः प्रिये ॥ ७ ॥ सावर्णिकेश्वरं नाम त्रेतायां तस्य संज्ञितम् ॥ ततस्तु द्वापरे देवि गालवेन महात्मना ॥ सम्यगा
राधितस्तत्र लिंगरूपी वृषध्वजः ॥ ८ ॥ तृतीयं तस्य देवस्य गालवेश्वरसंज्ञितम् ॥ कलौ युगे तु संप्राप्ते शाकल्योनाम वै मुनिः ॥ ९ ॥ यत्र
सिद्धिमनुप्राप्त ऐश्वर्यं चाणिमादिकम् ॥ शाकल्येश्वरनामेति ततः ख्यातं तुरीयकम् ॥ १० ॥ एवं चातुर्युगं नाम तस्य लिंगस्य कीर्तितम् ॥
पापघ्नं पुण्यदं नृणां कीर्तितं सर्वकामदम् ॥ ११ ॥ तस्यैव देवदेवस्य क्षेत्रोत्पत्तिं शृणु प्रिये ॥ १२ ॥ अष्टादशधनुर्देवि समंतात्परिमण्डलम् ॥
महापापहरं देवि तत्र क्षेत्रनिवासिनाम् ॥ १३ ॥ कृमिकीटपतंगानां तिरश्चामपि मोक्षदम् ॥ यत्र कूपादितोयेषु जलं सारस्वतं स्मृतम् ॥ १४ ॥ यत्र
तत्र नरः स्नात्वा स्वर्गलोके महीयते ॥ अश्वमेधसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च ॥ १५ ॥ तत्फलं समवाप्नोति तस्य लिंगस्य दर्शनात् ॥ सोमपर्वणि
संप्राप्ते यस्तु चिरात्तमवाच ॥ १६ ॥ अघोरं च जपेत्सम्यग्याज्यहोमसमन्वितम् ॥ तल्लिङ्गस्य समीपस्थो यावन्मासावधिः प्रिये ॥ १७ ॥
महापातकयुक्तोऽपि युक्तो वाऽप्युपपातकैः ॥ स सर्वा लभते सिद्धिमुत्तमां वरवर्णिनि ॥ १८ ॥ कामिकं तत्स्मृतं लिंगं सर्वकामफलप्रदम् ॥ अघोर
वक्रं देवस्य तत्रस्थं भैरवं महत् ॥ १९ ॥ भैरवेश्वरनामेति पूर्वं ख्यातमभूदुचि ॥ अस्मिन् युगे तु संप्राप्ते शाकल्येश्वरनामकम् ॥ २० ॥ इति श्रीस्कादे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये शाकल्येश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥
॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लिंगं शाकलकलेश्वरम् ॥ शाकल्येश्वरनैर्भक्ते धनुषां षष्टिभिः स्थितम् ॥
॥ १ ॥ तच्चतुर्गुणनामाढ्यं स्मृतं पातकनाशनम् ॥ पूर्वं कामेश्वरं नाम त्रेतायां पुलहेश्वरम् ॥ २ ॥ द्वापरे सिद्धिनाथं तु नारदेशं कलौ स्मृतम् ॥
तथा कलकलेशं च नाम तस्यैव कीर्तितम् ॥ ३ ॥ समुद्रे च महापुण्ये यस्मिन्काले सरस्वती ॥ आगता सा महाभागा दृष्टा तुष्टा सरिद्धा ॥
तस्य तोयस्य शब्देन सागरस्य महात्मनः ॥ ४ ॥ ततो देवाः सगन्धर्वा ऋषयः सिद्धचारणाः ॥ नेदुः कलकलं तत्र तुमुलं लोमहर्षणम् ॥
॥ ५ ॥ तेन शब्देन महता मम मूर्तिः समुत्थिता ॥ कलकलेश्वरनामेति ततो लिंगं प्रकीर्तितम् ॥ ६ ॥ इति ते पूर्ववृत्तांतं कथितं नामकार
णम् ॥ संप्रति तु यथा जातं पुनः कलकलेश्वरम् ॥ तत्तद्दं संप्रवक्ष्यामि शृणुष्वेकमनाः प्रिये ॥ ७ ॥ पुरा द्वापरसंधौ च प्रविष्टे तु कलौ युगे ॥
देवशि भूषितं सप्तभिः स्वरेः ॥ ९ ॥ ततो दृष्टमना भूत्वा तल्लिङ्गस्य समीपतः ॥ स चकार महायज्ञं पौंडरीकमिति श्रुतम् ॥ १० ॥ देवदेवस्य तु
एचर्यं स सदा भावितात्वात् ॥ समाहूय ऋषीस्तत्र ब्रह्मलोकात्सहस्रशः ॥ ११ ॥ ततः संभृतसंभारो यज्ञोपकरणान्वितः ॥ कृत्वा कुण्डादिकं सर्व
समारोहे ततः क्रतुम् ॥ १२ ॥ ततः संपूर्णतां प्राप्ते तस्मिन्काले वरानने ॥ १३ ॥ अथागमंस्ततो विप्रास्तत्र क्षेत्रनिवासिनः ॥ दक्षिणार्थं महादेवि
शतशोऽप्य सहस्रशः ॥ १४ ॥ ततः स कौतुकाविष्टेपां युद्धार्थमेव हि ॥ प्राक्षिपत्तत्र रत्नानि सुवर्णं च महीतले ॥ १५ ॥ ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे
रुधिरविष्टवाः ॥ १७ ॥ अन्ये परस्परं जघ्नुर्मुष्टिभिश्चरणैस्तथा ॥ एवं तत्र तदा क्षिप्तं यद्रव्यं नारदेन तु ॥ १८ ॥ अथाभावे तु वित्तस्य ये च विप्रा
हकिंचनाः ॥ विद्याविनयसंपन्ना ब्राह्मणेर्जर्जरीकृताः ॥ १९ ॥ ते तमृदुर्भूतं शांताः स्मर्यमानं मुदुर्मुदुः ॥ कलहार्थं यतो दानं त्वया दत्तमिदं मुने ॥
॥ २० ॥ विद्यायुक्तान्परित्यज्य विधिं त्यक्त्वा तु याज्ञिकम् ॥ तस्मादस्य मुने नाम ख्यातं कलकलेश्वरम् ॥ २१ ॥ तेन नाम्ना द्विजश्रेष्ठ लिंग

मेतद्विषयति ॥ एतस्मात्कारणादेवि जातं कलकलेश्वरम् ॥ २२ ॥ यस्तं स्नाप्य नरो भक्त्या कुरुते त्रिः प्रदक्षिणम् ॥ स गच्छेद्द्रव्यलोकं तु
त्वत्प्रसादादसंशयम् ॥ २३ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या गंधपुष्पातुलेपनैः ॥ हेम दत्त्वा द्विजातिभ्यः स गच्छेत्परमं पदम् ॥ २४ ॥ इति श्रीस्कान्दे
महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कलकलेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥
॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्यैव देवदेवस्य समीपस्थं विराजते ॥ लिंगद्वयं महापुण्यं लकुलीशप्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ लकुले
श्वरनामास्ति तस्य लिंगद्वयस्य वै ॥ तद्वद्वा देवदेवस्य लिंगद्वयमनुत्तमम् ॥ २ ॥ मुच्यते सकलात्पापादाजन्ममरणांतिकात् ॥ तत्र शुक्लचतुर्दश्यां
मासि भाद्रपदे प्रिये ॥ ३ ॥ उपवासपरो भूत्वा यः करोति प्रजागरम् ॥ मूर्तिमंतं तु संपूज्य लकुलीशं महाप्रभम् ॥ ४ ॥ ततः संपूज्य विधिना
तत्र लिंगद्वयं पृथक् ॥ सम्यक्पूजाविधानेन स्तुतिमंत्रैरनुकृमात् ॥ स याति परमं स्थानं यत्र देवो महेश्वरः ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सोमेश्वरमाहात्म्ये कलकलेश्वरसमीपवर्तिलकुलीशलिंगद्वयमाहात्म्य
वर्णनं नाम पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि उत्तकेश्वरमुत्तमम् ॥ तस्यैव दक्षिणे भागे नाति
दूरे व्यवस्थितम् ॥ स्थापितं च स्वयं भक्त्या उत्तंकेन महात्मना ॥ १ ॥ तद्वद्वा तु महादेवि स्पृष्ट्वा च सुसमाहितः ॥ संपूज्य विधिवद्भक्त्या मुच्यते
सर्वकिल्बिषात् ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये उत्तकेश्वरमाहात्म्य
वर्णनं नाम सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि देवं वैश्वानरेश्वरम् ॥ तस्यैव श्रेयकोणस्थं धनुषां
पंचके स्थितम् ॥ १ ॥ पापघ्नं सर्वजंतूनां दर्शनात्स्पर्शनादपि ॥ तत्र कश्चिच्छुक्लः पूर्वं नीडं देवि चकार ह ॥ २ ॥ प्रासादेऽर्घ्याया साद्वं निवस
न्मुचिरं स्थितः ॥ ततस्तौ दंपती नित्यं प्रदक्षिणं प्रचक्रतुः ॥ ३ ॥ कुलायस्य वशादेवि न तु भक्त्या कथंचन ॥ कालेन महता तौ च पंचत्वं समुप
स्थितौ ॥ ४ ॥ जातौ तेन प्रभावेन उत्तौ जातिस्मरौ भुवि ॥ लोपासुद्रागस्त्यनामप्रसिद्धिं परमां गतौ ॥ ५ ॥ अथ गाथा पुरी गीता अगस्त्येन
महात्मना ॥ स्मरता पूर्वदेहं तु विस्मयेनानुभूतिजा ॥ ६ ॥ कृत्वा प्रदक्षिणं सम्यग्वह्नीशं यः प्रपश्यति ॥ नूनं प्रसिद्धिमाप्नोति इतश्चाहं यथा पुरा
॥ ७ ॥ एवं देवि तवाख्यातं माहात्म्यं वद्विदेवतम् ॥ श्रुतं पापहरं नृणां सर्वकामफलप्रदम् ॥ ८ ॥ वृत्तेन तं तु संस्नाप्य विधिना वै समर्चयेत् ॥ हेम
दद्याच्च विप्रेभ्यः सम्यक्स्त्रुद्धासमन्वितः ॥ ९ ॥ एवं कृत्वा विधानेन सम्यग्यज्ञाफलं लभेत् ॥ वद्विलोकं तु संप्राप्य मोदते कालमक्षयम् ॥ १० ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये वैश्वानरेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टसप्तति
तमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लकुलीशं महाप्रभम् ॥ तस्य पश्चिमदिग्भागे धनुषां सप्तके स्थि
तम् ॥ १ ॥ पापघ्नं सर्वजंतूनां शांतं मूर्तिस्थितं प्रभुम् ॥ समयातं महाक्षेत्रे तत्र कायावरोहणात् ॥ २ ॥ कृत्वा तत्र तपश्चोमं दीक्षयित्वात्मशिष्य
कान् ॥ कुशाकादींश्च चतुर उक्त्वा शास्त्राण्यनेकशः ॥ ३ ॥ न्यायवैशेषिकादिनि ततः सिद्धिं परां गतः ॥ एवं ज्ञात्वा तु यः सम्यक्तं समर्चयेत् नरः
॥ ४ ॥ कार्तिक्यां तु विशेषेण अयने चोत्तरेपि वा ॥ दिद्यादानं च तत्रैव दद्याद्विप्राय शालिने ॥ ५ ॥ सप्तजन्मानि विप्रस्य धनाढ्यस्य कुले
शुभे ॥ जायते भक्तिमान्धीमाञ्छ्रीमानेवं पुनः पुनः ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभास
क्षेत्रमाहात्म्ये लकुलीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्यैव पूर्वदिग्भागे लिंगं
पातकनाशनम् ॥ गौतमेऽश्वरनामाढ्यं दैत्यसूदनपश्चिमे ॥ १ ॥ धनुषां पंचके देवि संस्थितं सर्वकामदम् ॥ शर्येनाराधितं यद्वै मद्भ्राजेन
भामिनि ॥ २ ॥ ततः कृतं तपश्चोमं समाराध्य महेश्वरम् ॥ अन्योऽप्येवं नरो यस्तु तं समाराधयिष्यति ॥ ३ ॥ स प्राप्स्यति परां सिद्धिं यथा
शार्वो महामनाः ॥ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यां स्नापयेत्पयसा तु यः ॥ ४ ॥ गंधोदकेन च ततः पूजयेत्कुसुमोत्तमैः ॥ तथैव विधिवद्भक्त्या सोऽश्वमेधफलं
लभेत् ॥ ५ ॥ वाचा कृतं च यत्पापं मनसा कर्मणाऽप्य वा ॥ तत्सर्वं नश्यते देवि तस्य लिंगस्य दर्शनात् ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एका
शीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गौतमेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि देवेशं दैत्यसूदनम् ॥ पापघ्नं सर्वजंतूनां प्रभासक्षेत्रवासिनाम् ॥ १ ॥ अनादिभुगसंस्थानं सर्व
कामप्रदं शुभम् ॥ संसारसागरे घोरे स्थितं नौरिव तारणे ॥ २ ॥ अन्ये सर्वेऽपि नश्यन्ति कल्पानि ब्रह्मणो दिने ॥ एतानि मुक्ता देवेशि न्यग्रोधं सप्त
कल्पगम् ॥ ३ ॥ कल्पवृक्षं तथाऽगारं वैडूर्यं पर्वतोत्तमम् ॥ श्रीदैत्यसूदनं देवं मार्कण्डेयं महासुनिम् ॥ ४ ॥ अक्षयाश्वाव्ययाश्चैते सप्तकल्पानि सुन्दरि ॥
देवि किं बहुनोक्तेन वर्णितेन पुनः पुनः ॥ ५ ॥ श्रीदैत्यसूदनादेवि नान्यास्ति भुवि देवता ॥ यवाकारं तु तस्यैव क्षेत्रं पातकनाशनम् ॥ ६ ॥ सेवितं
चर्षिभिः सिद्धैर्दक्षविद्याधरोरगैः ॥ तस्य सीमां प्रवक्ष्यामि विष्णुक्षेत्रस्य भामिनि ॥ ७ ॥ पूर्वं यमेश्वर्यावच्छ्रीसोमेशं तु पश्चिमे ॥ उत्तरे तु विशा
लाक्षी दक्षिणे सारितां पतिः ॥ ८ ॥ एतत्क्षेत्रं यवाकारं वैष्णवं पापनाशनम् ॥ ९ ॥ अत्र क्षेत्रे मृता ये तु पापिनोऽपि नरा भुवम् ॥ स्वर्गं गच्छन्ति ते
सर्वे संतः सुकृतिनो यथा ॥ १० ॥ अत्र दत्तं हुतं जप्तं तपस्तप्तं कृतं हि यत् ॥ तत्सर्वं चाक्षयं प्रोक्तं सप्तकल्पावधि प्रिये ॥ ११ ॥ तत्रैकमपि यो देवि
ब्राह्मणं भोजयिष्यति ॥ विधिना विष्णुमुद्दिश्य कोटिर्भवति भोजिता ॥ १२ ॥ तत्रोपवासं यः कुर्यान्नरो भक्तिसमन्वितः ॥ एकेनेवोपवासेन
उपवासायुतं फलम् ॥ चक्रतीर्थं नरः स्नात्वा सोपवासो जितेंद्रियः ॥ १३ ॥ द्वादश्यां कार्तिके मासि दद्याद्विप्रेषु कांचनम् ॥ विष्णुं संपूज्य
विधिवन्मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १४ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ दैत्यसूदननामेति कः तस्य प्रकीर्तितम् ॥ कस्मिन्काले तु देवेश तन्मे
विस्तरतो वद ॥ १५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ दैत्यसूदनदेवस्य पुरा वृत्तं महोदयम् ॥ १६ ॥
देवि तस्यैव नामानि कल्पेकल्पे भवन्ति वै ॥ अनादिनिधनान्येव संभवन्ति पुनः पुनः ॥ १७ ॥ पूर्वकल्पे त्रिया वृत्तो वामनस्तु द्वितीयके ॥
वर्मांगस्तु तृतीये वै त्रयीये कमलाप्रियः ॥ १८ ॥ पंचमे दुःखहर्ता च षष्ठे तु पुरुषोत्तमः ॥ श्रीदैत्यसूदनो देवः कल्पे वै सप्तमे स्मृतः ॥ १९ ॥
तस्यैव नाग चोत्पत्तिं कथयामि यथार्थतः ॥ २० ॥ पुरा देवासुरे युद्धे दानवैर्द्वैवकंटकैः ॥ निर्जिता देवताः सर्वे जग्मुस्ते शरणं हरिम् ॥ श्रीरोद
वासिनं देवमस्तुवन्प्रणताः स्थिताः ॥ २१ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ जय देव जगन्नाथ दैत्यासुरविमर्दन ॥ नाराहरूपमास्थाय उद्धृता वसुधा
त्वया ॥ २२ ॥ उद्धृता मत्स्यरूपेण वेदा उद्धिमभ्यतः ॥ कूर्मरूपी तथा भूत्वा क्षीरोदार्णवमंथनम् ॥ २३ ॥ कृत्वा त्वया जगन्नाथ उद्धृता श्रीर्नमो
त्वया ॥ २४ ॥ उद्धृता मत्स्यरूपेण वेदा उद्धिमभ्यतः ॥ कूर्मरूपी तथा भूत्वा क्षीरोदार्णवमंथनम् ॥ २५ ॥ बलिवर्मां ररूपेण त्वया बद्धोऽसुरारिणा ॥ हिरण्याक्षो महादैत्यो हिरण्यकशि
पुस्तु ते ॥ श्रीपतिः श्रीधरो देव आर्त्तानामर्तिनाशनः ॥ २६ ॥ बलिवर्मां ररूपेण त्वया बद्धोऽसुरारिणा ॥ हिरण्याक्षो महादैत्यो हिरण्यकशि
पुर्हतः ॥ २७ ॥ नारसिंहेन रूपेण अन्तरिक्षे धृतस्त्वया ॥ देवमूल महादेव उद्धृतं भुवनं त्वया ॥ २८ ॥ त्वया विना जगन्नाथ भुवनं निष्पथी

कृतम् ॥ सूर्येणैव तु विक्रान्तं तमोभिरिव दानवैः ॥ २७ ॥ श्रुत्वा स्तोत्रमिदं देवि विष्णुः कमललोचनः ॥ उवाच देवान्ब्रह्माद्यान्क्षीरोदार्णव
 बोधितः ॥ २८ ॥ भयं त्यजध्वं वै देवा दानवान्प्रति सर्वथा ॥ अचिरैरेव कालेन घातयिष्यामि दानवान् ॥ २९ ॥ एवमुक्त्वा तैः सार्द्धमा
 जगाम जनादेनः ॥ दानवान्घातयामास संचकेण पृथक्पृथक् ॥ ३० ॥ भयार्ता दानवाः सर्वे पलायनपरायणाः ॥ प्रभासं क्षेत्रमासाद्य समुद्राभि
 मुखा भवेन् ॥ ३१ ॥ नश्यमानास्ततो दृष्ट्वा दैत्यान्दैत्यविनाशनम् ॥ संजग्रे तान्स चक्रेण निःशेषान्सर्वदानवान् ॥ ३२ ॥ हतेषु सर्वदैत्येषु
 देवब्राह्मणतापसेः ॥ कल्याणमभवत्तत्र जगत्स्वस्थमनाकुलम् ॥ ३३ ॥ तत्प्रभृत्येव देवस्य दैत्यसूदननाम तत् ॥ एतन्माहात्म्यमतुलं
 कथितं तव सुन्दरि ॥ दैत्यसूदनदेवस्य महाभाग्यं महोदयम् ॥ ३४ ॥ तं दृष्ट्वा न जडो नाथो न दरिद्रो न दुःखितः ॥ जायते सप्त जन्मानि
 सत्यंसत्यं वरानने ॥ ३५ ॥ श्रवणद्वादशीं पुण्यां रोहिण्यां चाष्टमीं शुभाम् ॥ शयनोत्थापनीं चैव नरः कृत्वा प्रयत्नतः ॥ ३६ ॥ एकैकेनोप
 वासेन उपवासायुतं फलम् ॥ लभते नात्र सन्देहो दैत्यसूदनसन्निधौ ॥ ३७ ॥ चण्डालः श्वपचो वापि तिर्यग्योनिगतोऽपि वा ॥ प्राणत्यागो
 कृते तस्मिन्नाच्युतं लोकमाप्नुयात् ॥ ३८ ॥ कार्तिक्यां चैव वैशाख्यां मासमेकमुपोषयेत् ॥ दैत्यसूदनमध्यस्थः सम्यक्श्रद्धासमन्वितः ॥ ३९ ॥
 एकैकेनोपवासेन कोटिकोटि पृथक्पृथक् ॥ लभते तत्फलं सर्वं विष्णुक्षेत्रप्रभावतः ॥ ४० ॥ दीपं ददाति यस्तत्र मासं वा पञ्चमेव वा ॥ एकैक
 दीपदानेन कोटिदीपफलं लभेत् ॥ ४१ ॥ पंचामृतेन संस्नाप्य देवदेवं चतुर्भुजम् ॥ एकादश्यां निराहारः पूजयित्वाऽच्युतो भवेत् ॥ ४२ ॥ चातु
 र्मास्यं विधानेन दैत्यसूदनसन्निधौ ॥ नियमेन निषेद्यस्तु तस्य तुष्यति केशवः ॥ ४३ ॥ अन्यक्षेत्रेषु यत्कृत्वा चातुर्मास्यानि कोटिशः ॥ तत्फलं
 लभते सर्वं दैत्यसूदनदर्शनात् ॥ ४४ ॥ ब्रह्माण्डं सकलं दत्त्वा यत्पुण्यफलमाप्नुयात् ॥ तत्पुण्यं लभते सर्वं दैत्यसूदनदर्शनात् ॥ ४५ ॥ एका
 दश्यां तु यस्तत्र कुरुते जागरं नरः ॥ गीतनृत्यैस्तथा वाद्यैः प्रेक्षणैस्तथाविधैः ॥ स याति वैष्णवं लोकं यं गत्वा न निवर्तते ॥ ४६ ॥ इत्याऽ
 युतानीह सुसंचितानि स्तेयानि रुक्मस्य न सन्ति संख्या ॥ निहन्ति केनापि पुरा कृतानि सर्वाणि भद्रा निशि जागरणे ॥ ४७ ॥ मार्गं न ते
 प्रेतपुरी न दूता वनं च तत्त्वेचरत्तद्गणपत्रम् ॥ स्वप्ने न पश्यन्ति च ते मनुष्या येषां गता जागरणेन भद्रा ॥ ४८ ॥ कन्यासद्वयं विधिवद्दाति
 रत्नेरलंकृत्य स्वधर्मबुद्ध्या ॥ गवां सहस्रं कुरुजांगले तु तेषां परं जागरणेन विष्णोः ॥ ४९ ॥ कृत्वा चैवोपवासं च योऽश्नाति द्वादशीदिने ॥
 नैवेद्यं तुलसीमिश्रं इत्याकोटिविनाशनम् ॥ ५० ॥ इति ते कथितं देवि माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ दैत्यसूदनदेवस्य किन्नर्यत्परिपृच्छसि ॥
 ॥ ५१ ॥ पीतवस्त्राणि देवस्य गां हिरण्यं च दापयेत् ॥ स्नात्वा चक्रवर्ते तीर्थे मुच्यते सर्वपातकात् ॥ ५२ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीति
 साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये श्रीदैत्यसूदनमाहात्म्यवर्णनं नामैकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥ ॥ देव्यु
 वाच ॥ ॥ चकतीथति किं नाम त्वया प्रोक्तं वृषध्वज ॥ कुत्र तिष्ठति तृतीयं किंप्रभावं वदस्व मे ॥ १ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ पुरा देवा
 सुरे युद्धे हत्वा दैत्यान्नानादेनः ॥ चक्रं प्रक्षालयामास तत्र वै रत्नरंजितम् ॥ २ ॥ अष्टकोटिसुतीर्थानि तत्रानीय स्वयं हरिः ॥ तीर्थं प्रकल्पयामास
 शुद्धिं कृत्वा सुदर्शने ॥ तीर्थस्य चक्रे नामापि चकतीर्थमिति श्रुतम् ॥ ३ ॥ अष्टाद्युतानि तीर्थानामष्टौ कोट्यस्तथैव च ॥ तत्र संति महादेवि चकती
 र्थे न संशयः ॥ ४ ॥ यस्तत्र कुरुते स्नानमेकचित्तो नरोत्तमः ॥ सर्वतीर्थाभिषेकस्य स प्राप्नोत्यखिलं फलम् ॥ ५ ॥ तीर्थानामष्टकोटिस्तु निवसन्ति
 वरानने ॥ एकादश्यां विशेषेण चन्द्रसूर्यग्रहे तथा ॥ ६ ॥ तत्र स्नात्वा महादेवि यज्ञकोटिफलं लभेत् ॥ तस्यैव कल्पनामानि शृणु ते कथयाम्य
 हम् ॥ ७ ॥ कोटितीर्थं पूर्वकल्पे श्रीनिधानं द्वितीयके ॥ तृतीये शतधारं च चकतीर्थं चतुर्थके ॥ ८ ॥ एवं ते कल्पनामानि ह्यतीतान्यखिलानि
 वै ॥ कथितान्येवमन्यानि ज्ञेयानि विदुषैः कमात् ॥ ९ ॥ तत्र यदीयते दानं तस्य संख्या न विद्यते ॥ अर्द्धकोशप्रमाणं हि विष्णुक्षेत्रं प्रकीर्तितम्
 ॥ १० ॥ ब्रह्महत्या नोपसर्पेत्सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ मासोपवासी तस्मै अग्निहोत्री यतनतः ॥ ११ ॥ स्वाध्यायी यज्ञयाजी च तपश्चाद्रायणा
 दिकम् ॥ तिलोदकं पितृणां च श्राद्धं च विधिपूर्वकम् ॥ १२ ॥ एकरात्रं त्रिरात्रं वा कृच्छ्रं सातपनं तथा ॥ मासोपवासं तत्रैव
 अन्यद्वा पुण्यकर्म तत् ॥ १३ ॥ दैत्यारिक्क्षेत्रमासाद्य यत्किंचित्कुरुते नरः ॥ अन्यक्षेत्रात्कोटिगुणं पुण्यं भूयान्न संशयः ॥ १४ ॥
 सुदर्शने वरे तीर्थे गोदानं तत्र दापयेत् ॥ सम्यग्यात्राफलप्रेप्सुः सर्वपापविशुद्धये ॥ १५ ॥ चण्डालः श्वपचो वाऽपि
 तिर्यग्योनिगतस्तथा ॥ तस्मिंस्तीर्थे मृतः सम्यगाच्युतं लोकमाप्नुयात् ॥ १६ ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तं चकतीर्थसमुद्भवम् ॥ माहात्म्यं सर्वपापप्र
 सर्वकामफलप्रदम् ॥ १७ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये दैत्यसूदन
 माहात्म्यप्रसंगेन चकतीर्थोत्पत्तिवृत्तान्तमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वायशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्म
 महिपालयो महाबलः ॥ २ ॥ बभूव प्रवरो देवि सर्वदेवभयंकरः ॥ कामरूपी स लोकांस्त्रीन्वशीकृत्वाऽभवत्सुखी ॥ ३ ॥ कस्मिंश्चिदथ काले तु
 कदाचिद्रानने ॥ ४ ॥ ततः स सहसा देवि विस्मयं परमं गतः ॥ अहो रूपमहो धैर्यमहो कान्तिरहो वयः ॥ ५ ॥ इत्येवं चिन्तयन्तत्र नारी
 वचनमब्रवीत् ॥ कुरुष्वात्मप्रदानं मे न मे दारपरिग्रहः ॥ तवाहं दर्शनादेवि कामबाणेन पीडितः ॥ ७ ॥ साऽब्रवीन्न हि मे कार्यं कामचर्मणं सत्तम ॥
 ॥ ९ ॥ समुद्रान्तेऽगमद्विष्यां पुरीं महिपालिताम् ॥ अचिंतो हि मुनिस्तेन महिषेण महात्मना ॥ १० ॥ पृष्ट्वा ह्यनामयं देवि दत्त्वा चार्घ्यममु
 कन्यारत्नं समुत्पन्नं जंबूद्वीपे महासुर ॥ १२ ॥ स्वर्गे मर्त्ये च पाताले न दृष्टं न च मे श्रुतम् ॥ तादृश्रूपमहं येन कामबाणवशीकृतः ॥ १३ ॥
 स श्रुत्वा वचनं तस्य कामस्योत्पादनं परम् ॥ जगाम यत्र सा साध्वी क्षेत्रे प्राभासिके स्थिता ॥ १४ ॥ तामेव प्रार्थयामास बलेन महता वृतः ॥
 हसंत्या देवेशि शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १५ ॥ निःश्वासात्सहसा नार्यः शस्त्रहस्ता भयानकाः ॥ ताभिर्विध्वंसितं सैन्यं महिषस्य दुरात्मनः ॥ १७ ॥
 तस्मिन्निपात्यजाने तु सैन्ये दानवसत्तमः ॥ क्रोधं कृत्वा ततः शीघ्रं तामेवाभिमुखो ययौ ॥ १८ ॥ विधुन्वन्स हि ते तीक्ष्णशृंगोऽभीक्ष्णं भयानकं ॥
 तथा सार्धं च समहत्कृत्वा युद्धं महासुरः ॥ १९ ॥ शृंगाभ्यां जगृहे देवीं सा तस्योपरि संस्थिता ॥ पद्मयामाक्रम्य शूलेन निहतो दैत्यपुंगवः ॥ २० ॥

छिन्ने शिरसि खड्गेन तद्रूपो निःसृतः पुमान् ॥ रौद्रोऽपि स गतः स्वर्गं दैत्यो देव्यस्त्रपातितः ॥ २१ ॥ ततो देवगणाः सर्वे महिषं वीक्ष्य निर्जिनम् ॥
महेंद्राद्याः स्तुतिं चक्रुर्देव्यास्तुष्टेन चेतसा ॥ २२ ॥ देवा ऊचुः ॥ नमो देवि महाभागे गम्भीरे भीमदर्शने ॥ नयस्थिते सुसिद्धांति त्रिनेत्रे विश्वतोमुखि
॥ २३ ॥ विद्याविद्ये जये ज्ञाप्ये महिपासुरमर्दिनि ॥ सर्वगे सर्वविद्येशे देवि विश्वस्वरूपिणि ॥ २४ ॥ वीतशोके ध्रुवे देवि पद्मपत्रायतेक्षणे ॥ शुद्धसत्त्वे
व्रतस्थे च चण्डरूपे विश्वेश्वरि ॥ २५ ॥ ऋद्धिसिद्धिप्रदे देवि कालनृत्ये धृतिप्रिये ॥ शांकरि ब्राह्मणि ब्राह्मि सर्वदेवनमस्कृते ॥ २६ ॥ घंटाहस्ते शूल
हस्ते महामहिषमर्दिनि ॥ उग्ररूपे विरूपाक्षि महामायेऽमृते शिवे ॥ २७ ॥ सर्वगे सर्वदे देवि सर्वसत्त्वमयोद्भवे ॥ विद्यापुंराणशल्यानां जननि
भूतधारिणि ॥ २८ ॥ सर्वदेवरहस्यानां सर्वसत्त्ववतां शुभे ॥ त्वमेव शरणं देवि विद्याविद्ये श्रियेऽश्रिये ॥ २९ ॥ एवं स्तुता सुरैर्देवि प्रणम्य ऋषि
भिरुत्था ॥ उवाच हसती वाक्यं वृणुष्वं वरमुत्तमम् ॥ ३० ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ स्तवेनानेन ये देवि स्तुवन्त्यत्र नरोत्तमाः ॥ ते संतु कामैः
संपूर्णा वरवर्षा निरंतरम् ॥ ३१ ॥ अस्मिन्क्षेत्रे त्वया वासो नित्यं कार्यः शुचिस्मिन्ते ॥ ३२ ॥ एवमस्त्विति सा देवी देवानुक्त्वा वरानने ॥
विश्रुज्य ऋषिसंघांश्च तत्रैव निरताऽभवत् ॥ ३३ ॥ आश्वयुक्कुण्डपक्ष्य नवम्यां यो वरानने ॥ उपवासपरो भूत्वा तां प्रपश्यति भक्तितः ॥ तस्य
पापं क्षयं याति तमः सूर्योदये यथा ॥ ३४ ॥ य एतत्पठति स्तोत्रं प्रातरुत्थाय मानवः ॥ न भीः संपद्यते तस्य यावज्जीवं नरस्य वै ॥ ३५ ॥
आश्वयुक्कुण्डपक्षे या अष्टमी मूलसंयुता ॥ सा महानामिका प्राणा येषां तस्यां गताः शुभे ॥ ३६ ॥ तेषां स्वर्गे भुवं वासो वीरास्तेऽप्सरसां प्रियाः
॥ ३७ ॥ मन्वन्तरेषु सर्वेषु कल्पादिषु सुरेश्वरि ॥ एष एव क्रमः प्रोक्तो विशेषं शृणु सांप्रतम् ॥ ३८ ॥ आश्वयुक्कुण्डपक्षे या पंचमी पापनाशिनी ॥
तस्यां संपूजयेद्वात्रो खड्गमंत्रैर्विभूषितम् ॥ ३९ ॥ मंडपं कारयेत्तत्र नवसप्तकरं तथा ॥ प्रागुदकप्रवेगे देशे पताकाभिरलंकृतम् ॥ योगेश्वर्याः संनि
धाने विधिना कारयेद्विजः ॥ ४० ॥ आग्नेय्यां कारयेत्कुण्डं हस्तमात्रं सुशोभनम् ॥ मेखलात्रयसंयुक्तं योन्याऽश्वत्थदलाभया ॥ ४१ ॥ शास्त्रोक्तं
मन्त्रसंयुक्तं होतव्यं पायसं ततः ॥ ततः खड्गं तु संस्नाप्य पंचामृतसेन वै ॥ पूजयेद्विधिः पुष्पैर्मंत्रपूर्वं द्विजोत्तमैः ॥ ४२ ॥ अभीर्वाशनं खड्गः
प्राणिभूतो दुरासदः ॥ अगम्यो विजयश्चैव धर्माधारस्तथैव च ॥ इत्यष्टौ तव नामानि स्वयमुक्तानि वेधसा ॥ ४३ ॥ नक्षत्रं कृत्तिका तुभ्यं गुरु
दैवो ग्रहेऽक्षरः ॥ हिरण्यं च शरीरं ते धाता देवो जनार्दनः ॥ पिता पितामहो देव स्वेन पालय सर्वदा ॥ ४४ ॥ इति खड्गमन्त्रः ॥ ॥ एवं
संपूज्य विधिना तं खड्गं ब्राह्मणोत्तमैः ॥ आमयेन्नगरे राज्ञो नान्दीवोषपुरःसरम् ॥ ४५ ॥ सर्वसेन्येन संयुक्तस्तत्र ब्राह्मणपुंगवैः ॥ एवं कृत्वा विधानं
तु पुनर्योगेश्वरीं नयेत् ॥ उवाच मन्त्रमेवं वै खड्गं तस्यै समर्पयेत् ॥ ४६ ॥ अजनेन समालेख्य चन्दनेन विलेपितम् ॥ विल्वपत्रकृतां मालां
तस्यै देव्यै निवेदयेत् ॥ ४७ ॥ दुर्गे दुर्गातिदे देवि सर्वदुर्गतिनाशिनि ॥ त्राहि मां सर्वदुर्गेषु दुर्गेऽहं शरणं गतः ॥ ४८ ॥ दत्त्वेवमर्घ्यं देवेशि तत्र
खड्गं च जागृयात् ॥ नित्यं संपूज्य विधिना अष्टम्यां यावदेव हि ॥ ४९ ॥ तद्वात्रो जागरं कृत्वा प्रभाते ह्यरुणोदये ॥ पातयेन्महिषान्मेघान्मृतो
गतकंधरात् ॥ ५० ॥ शतमर्षशतं वापि तदर्धार्धं यथेच्छया ॥ सुरासवभृतैः कुंभैस्तर्पयेत्परमेश्वरीम् ॥ ५१ ॥ कापालिकेभ्यस्तदेयं दासीदासजने
तथा ॥ ततोऽपराहसमये नवम्यां स्यन्दने स्थिताम् ॥ ५२ ॥ योगेशीं आमयेद्वाष्ट्रै स्वयं राजा स्वसेन्यया च ॥ नदद्भिः शंखपटहैः पठद्भिर्वदुचार
णैः ॥ ५३ ॥ भूतेभ्यश्च बलिं दद्यान्मंत्रेणानेन भामिनि ॥ सरक्तं सजलं सात्रं गन्धपुष्पाक्षतैर्युतम् ॥ ५४ ॥ त्रीन्वारोस्तु त्रिशूलेन दिग्विदिक्षु
क्षिपेद्वलिम् ॥ बलिं गृह्णित्वमे देवा आदित्या वसवस्तथा ॥ ५५ ॥ मरुतोऽथाभिर्नो रुद्राः सुपर्णाः पन्नगा गृहाः ॥ सौम्या भवंतु तृप्ताश्च
भूताः प्रेताः सुखावहाः ॥ ५६ ॥ य एवं कुर्वते यात्रां ब्राह्मणाः क्षेत्रवासिनः ॥ न तेषां शत्रवो नाग्निर्न चौरा न विनायकाः ॥ विघ्नं कुर्वति
देवेशि योगेश्वर्याः प्रसादतः ॥ ५७ ॥ सुखिनो भोगभोक्तारः सर्वांतकविघ्नजिह्वाः ॥ भवन्ति पुरुषा भक्ता योगेश्वर्या निरंतरम् ॥ ५८ ॥
इत्येष ते समाख्यातो योगेश्वर्या महोत्सवः ॥ पठतां शृण्वतां चैव सर्वांशुभविनाशनः ॥ ५९ ॥ शूलाग्रभिन्नमहिपासुरपृष्ठीठासुत्खातखड्ग
रुचिरांगदवाहुदंडां ॥ अभ्यर्च्य पंचवदनानुगतां नवम्यां दुर्गां सुदुर्गगहनानि तरंति मर्त्याः ॥ ६० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये योगेश्वरीमाहात्म्यवर्णनं नाम त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ ॥ ६१ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि आदिनारायणं हरिम् ॥ तस्याश्च पूर्वदिग्भागे सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ पादुकासनसंयुक्तं
मर्षदैत्यांतकारिणम् ॥ आदौ कृतयुगे देवि दैत्योऽभून्मेघवाहनः ॥ २ ॥ महाबलो महाकायो योजनायुतविस्तरः ॥ अजेयः सर्वदेवानां त्रैलो
क्यक्षयकारकः ॥ ब्रह्मणा तस्य तुष्टेन वरो दत्तो वरानने ॥ ३ ॥ यदा पादुकया विष्णुस्त्वां हनिष्यति संयुगे ॥ तदैव मृत्युर्भविता नान्यथा
मरणं तत्र ॥ ४ ॥ इति लब्धवरो दैत्यः संतापयति भूतलम् ॥ युगानां कोटिमैकां तु सदेवासुरमातुषम् ॥ ५ ॥ संतप्य बहुधा देवि दक्षिणो
दधिमागतः ॥ तत्र विध्वंसयामास ऋषीणामाश्रमाणि वै ॥ ६ ॥ ततस्त ऋषयः सर्वे विध्वस्ताश्रममण्डलाः ॥ शरणं चैव संप्राप्ता देवदेव तु
केशवम् ॥ अजेयं तं तु संज्ञात्वा तुष्टुर्गुरुदध्वजम् ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ नमः परमकरुणायककरुणायात्मयोगिने ॥ जनार्दनाय
देवाय श्रीधराय च वेधसे ॥ ८ ॥ नमः कमलकिंजरकसुवर्णमुकुटाय च ॥ केशवायातिमूर्ध्नाय बृहन्मूर्ते नमोनमः ॥ ९ ॥ महात्मने
वरुणाय नमः पंकजनाभये ॥ नमोऽस्तु मायाहरये हरये हरिवेधसे ॥ १० ॥ हिरण्यगर्भगर्भाय जगतः कारणात्मने ॥ अच्युताय नमो नित्य
मनन्ताय नमोनमः ॥ ११ ॥ नमो मायापटच्छन्नजगद्धाम्ने महात्मने ॥ संसारसागरोत्तारज्ञानपोतप्रदायिने ॥ अकुंठमतये धात्रे सर्गस्थित्यंत
कर्मणे ॥ १२ ॥ यथाहि वासुदेवेति प्रोक्ते नश्यति पातकम् ॥ तथा विलयमभ्येतु दैत्योऽयं मेघवाहनः ॥ १३ ॥ यथा विष्णुः स्वभक्तेषु पापमा
प्रोति संस्थितम् ॥ तथा विनाशमायातु दैत्योऽयं पापकर्मकृत् ॥ १४ ॥ स्मृतमात्रो यथा विष्णुः सर्वं पापं व्यपोहति ॥ तथा प्रणाशमभ्येतु
दैत्योऽयं मेघवाहनः ॥ १५ ॥ भवंतु भद्राणि समस्तदोषाः प्रयांतु नाशं जगतोऽखिलस्य ॥ अभेद्यभक्त्या परमेश्वरेशे रक्षते जगद्धातारि
वासुदेवे ॥ १६ ॥ ये भूतले ये दिवि येऽन्तरिक्षे रसातले प्राणिगणाश्च केचित् ॥ भवन्तु ते सिद्धियुता नरोत्तमाः स्मृते जगद्धातारि वासुदेवे ॥ १७ ॥
ये प्राणिनः कुत्रचिदत्र संति ब्रह्माण्डमध्ये परतश्च केचित् ॥ तेषां तु सिद्धिः परमास्त्वनिद्या स्तुते जगद्धातारि वासुदेवे ॥ १८ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ॥ इति स्तुतस्तदा देवि आदिनारायणो हरिः ॥ ज्ञात्वा स भावि कार्यं तत्समारुह्य च पादुकाम् ॥ १९ ॥ बभूव तेषां प्रत्यक्ष ऋषीणां
पापनाशनः ॥ उवाच प्रणतान्सर्वान्किं वा कार्यं हृदि स्थितम् ॥ २० ॥ कथ्यतां तत्करिष्यामि युष्मत्स्तोत्रेण तर्पितः ॥ २१ ॥ इत्युक्ता ऋषयः
सर्वे कृतांजलिपुटाः स्थिताः ॥ आदिदेवं हरिं प्रोबुः सर्वे नतशिरोधराः ॥ २२ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ जानासि सर्वं त्वं देव न चास्त्यविदितं
तव ॥ इमं दैत्यं महादेवं संहरस्व महाबलम् ॥ यथेदं सकलं विश्वं निरातकं भवेत्प्रभो ॥ २३ ॥ इत्युक्तस्तदा विष्णुर्दैत्यमाहूय संयुगे ॥ ताडया

मास तं दैत्यं हृदि पादुकया शुभे ॥ २४ ॥ स हतः पतितो दैत्यो विगतासुर्महोदधौ ॥ इत्वा दैत्यवरं देवस्तत्र स्थाने स्थितोऽभवत् ॥ पादुका
सनसंस्थस्तु तत्राद्यापि वरानने ॥ २५ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या एकादश्यां नरोत्तमः ॥ सोऽधमेधफलं प्राप्य मोदते दिवि देववत् ॥ २६ ॥
गोलशं ब्राह्मणे दत्त्वा यत्फलं प्राप्नुयान्नरः ॥ तदादिदेवे गोविन्दे दृष्टे भक्त्या फलं लभेत् ॥ २७ ॥ कलौ कृतयुगं तेषां केशास्तेषां सुखाधिकः ॥
आदिनारायणो देवो येषां हृदयसंस्थितः ॥ २८ ॥ एकादश्यां रविदिने स्नात्वा संनिहिता जले ॥ आदिनारायणं पूज्य मुच्यते भववन्धनात् ॥ २९ ॥
इति ते कथितं देवि माहात्म्यं विष्णुदेवतम् ॥ श्रुतं पापहरं नृणां दारिद्र्योघविनाशनम् ॥ ३० ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये आदिनारायणमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥ ॥ देव्युवाच ॥
तत्र संनिहिता प्रोक्ता या त्वया वृषभध्वज ॥ कथं देव समायाता कुरुक्षेत्रान्महानदी ॥ किंप्रभावा तु सा प्रोक्ता फलं स्नानादिकेन किम् ॥
॥ १ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि यत्र संनिहिता शुभा ॥ पापघ्नी सर्वजंतूनां दर्शनात्स्पर्शनादपि ॥ २ ॥ आदिनारायणा
देवि पश्चिमे धनुषां त्रये ॥ संस्थिता सा महादेवी सरिद्रूपा महानदी ॥ ३ ॥ कथयामि समासेन तदुत्पत्तिं शृणु प्रिये ॥ जरासंधभयादेवि विष्णुः
परिजनैः सह ॥ ४ ॥ गृहीत्वा यादवान्सर्वान्बालवृद्धवणिगजनान् ॥ स शून्यां मथुरां कृत्वा प्रभासं समुपागतः ॥ ५ ॥ समुद्रं प्रार्थयामास स्थानं
संवासेहेतवे ॥ एतस्मिन्नेव काले तु देवदेवो दिवाकरः ॥ ६ ॥ संग्रस्तो राहुणा देवि पर्वकाले ह्युपस्थिते ॥ तं दृष्ट्वा यादवाः सर्वे विषादं परमं
गताः ॥ ७ ॥ अप्राप्ताः संनिहित्यायां तानुवाच जनार्दनः ॥ मा विषादं यदुश्रंष्टा ब्रजध्वं मयि संस्थिते ॥ ८ ॥ दृश्यतां मत्प्रभावोऽद्य धर्मा
र्थभिर्ह भूतले ॥ आनयिष्याम्यहं सम्यक्पुण्यं सांनिहितं सरः ॥ ९ ॥ एवमुक्त्वा स भगवान्समाधिस्थो बभूव ह ॥ एवं संध्यायतस्तस्य
विष्णोरमिततेजसः ॥ १० ॥ प्रादुर्भूता ततस्तस्य वारिधाराऽयतः शुभा ॥ विभेद्य धरणीपृष्ठं स्नानार्थं चासुरद्विषः ॥ ११ ॥ तत
स्ते यादवाः सर्वे रामसांवपुरोगमाः ॥ चक्रुः स्नानं महादेवि राहुग्रस्ते दिवाकरे ॥ १२ ॥ प्राप्तपुण्या बभूवुस्ते संनिहित्यासमुद्र
वम् ॥ कुरुक्षेत्रस्य यात्रायाः प्राप्य सम्यक्फलं हि ते ॥ १३ ॥ एवं तत्सममुप्राप्तं पुण्यं सान्निहितं सरः ॥ तत्र स्नात्वा महादेवि
राहुग्रस्ते दिवाकरे ॥ अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोत्यशेषतः ॥ १४ ॥ यस्तत्र भोजयेद्भिषं पद्मं विधिपूर्वकम् ॥ एकेन भोजि
तेनेव कोटिर्भवति भोजिता ॥ १५ ॥ यस्तत्र कारयेद्भोमं संनिहित्यासमीपतः ॥ एकैकाहुतिदानेन कोटिभोमफलं लभेत् ॥ १६ ॥
मन्त्रजाप्यं तु कुरुते तत्र स्थाने स्थितो यदि ॥ एकैकमन्त्रजाप्येन कोटिजाप्यफलं लभेत् ॥ १७ ॥ सुवर्णदानं दातव्यं तत्र यात्राफलेऽप्युभिः ॥
स्नात्वा संपूजनीयश्च आदिदेवो जनार्दनः ॥ १८ ॥ इति वै कथितं सम्यक्फलं सांनिहितं तव ॥ श्रुतं पापहरं नृणां सम्यक्छद्मावतां प्रिये ॥ १९ ॥
इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये संनिहित्यामाहात्म्यवर्णनं नाम पंचाशीति
तमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्यास्तु दक्षिणे भागे स्थितं लिंगं महाप्रभम् ॥ पांडवेश्वरनामाख्यं पंचभिः
स्थापितं क्रमात् ॥ १ ॥ गुप्तचर्चा यदा याताः पांडवा वनवासिनः ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन प्रभासं क्षेत्रमागताः ॥ २ ॥ तस्मिन्काले महादेवि सं
प्राप्ते सोमपर्वणि ॥ स्थापयामासुस्ते सर्वे लिंगं संनिहितातटे ॥ ३ ॥ मार्कण्डेप्रमुखाकृत्वा ऋत्विजो ब्राह्मणोत्तमान् ॥ वेदोक्तेः कार
यामासुरभिषंकं वृषान्ददुः ॥ ४ ॥ ततः प्रसन्ना ऋषयो मार्कण्डप्रमुखाः प्रिये ॥ प्रतिष्ठितस्य लिंगस्य पांडवैर्वरवर्णिनि ॥ ५ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥
ये चैतत्पूजयिष्यन्ति लिंगं पांडवपूजितम् ॥ ते वै पूज्या भविष्यन्ति देवदानवरक्षसाम् ॥ ६ ॥ अश्वमेधफलं तेषां सम्यक्छद्मार्चनेन वै ॥ भवि
ष्यति न संदेहो ह्यस्मद्रक्ष्यप्रभावतः ॥ ७ ॥ स्नात्वा संनिहिताकुण्डे योऽर्चयेत्पांडवेश्वरम् ॥ माघे मासि समग्रे तु स साक्षात्पुरुषोत्तमः ॥ ८ ॥
दर्शनेनापि तस्यापि पापं याति सहस्रधा ॥ विष्णुरूपो हि स प्रोक्ता नात्र कार्या विचारणा ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये संनिहित्यामाहात्म्ये पांडवेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवं कृत्वा नरो यात्रां सम्यक्छद्मासमन्वितः ॥ ततो गच्छेन्महादेवि रुद्रानेकादश क्रमात् ॥ १ ॥ प्रभासक्षेत्रमध्य
स्थान्महापातकनाशनान् ॥ यदेकादशधा पापमर्जितं मनुजैः पृथक् ॥ २ ॥ तदेकादशरुद्राणां पूजनात्क्षयमेव्यति ॥ संक्रांतावयने वापि
चंद्रसूर्यग्रहेऽथवा ॥ ३ ॥ अन्यासु पुण्यतिथिषु सम्यग्भावेन भावितः ॥ पूजयेदातुपूज्येण रुद्रैकादशकं क्रमात् ॥ ४ ॥ तेषां नामानि वक्ष्यामि
सुरेश्वरः ॥ वृषाकपिश्च शंभुश्च कपर्दी चापराजितः ॥ ५ ॥ आदौ कृतयुगे देवि त्रेतायां द्वापरेऽपि च ॥ कलौ युगे तु संप्राप्ते जातं नामांतरं पुनः
॥ ७ ॥ एकादशधा रुद्राणां तानि ते वच्मि सांप्रतम् ॥ भूतेशो नीलरुद्रश्च कपाली वृषवाहनः ॥ ८ ॥ त्र्यंबको घोरनाभा च महाकालोऽथ भैरवः ॥
मृत्युंजयोऽथ कामेशो योगेश इति कीर्तितः ॥ एकादशैते रुद्रास्ते कथिताः क्रमशः प्रिये ॥ ९ ॥ अनादिनिधना देवि भेदभिन्नास्तु ते पृथक् ॥
एकादशस्वरूपेण पृथङ्नामप्रभेदतः ॥ १० ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ भगवन्विस्तराद्बहिर्लिंगैकादशकक्रमम् ॥ स्थानसीमाप्रभेदेन माहात्म्यो
त्पत्तिकारणैः ॥ ११ ॥ कथं पूज्यानि तानीश के मंत्राः को विधिः स्मृतः ॥ कस्मिन्पर्वणि काले वा सर्वं विस्तरतो वद ॥ १२ ॥ ॥ ईश्वर
पूर्वसंचिते ॥ ये चैकादश रुद्रा वै तव प्रोक्ता मया प्रिये ॥ १३ ॥ दश ते वायवः प्रोक्ता आत्मा चैकादशः स्मृतः ॥ तेषां नामानि वक्ष्यामि वायुनां
शृणु मे क्रमात् ॥ १४ ॥ प्राणोऽपानः समानश्च ह्युदानो व्यान एव च ॥ नागश्च कूर्मः कृकलो देवदत्तो धनंजयः ॥ १५ ॥ आत्मा चेति क्रमाज्ज्ञेया
रुद्राधिपतयः क्रमात् ॥ तेषां यात्रां क्रमादक्ष्ये सर्वप्राणिहिताय वै ॥ १७ ॥ ॥ रुद्राणामादिदेवोऽसौ पूर्व सोमेश्वरः प्रिये ॥ भूतेश्वरेति नाम्ना वै
पूजयेत्तं विधानतः ॥ १८ ॥ राजोपचारयोगेन श्रद्धागुणेन चेतसा ॥ पंचामृतेन संस्त्राप्य सद्योजातेन पूजयेत् ॥ १९ ॥ पुष्पैर्मनोहरैर्भक्त्या
ध्यात्वा देवं सदाशिवम् ॥ त्रिभिः प्रदक्षिणीकृत्य साष्टांगं प्रणिपत्य च ॥ २० ॥ रुद्रैकादशयात्रार्थी निर्विघ्नार्थं ब्रजेत्ततः ॥ भूतेश्वरेति यन्नाम
प्रोक्तं तत्ते ब्रवीम्यहम् ॥ २१ ॥ महदादिविशेषांतं भूतजालं यदीरितम् ॥ पंचविंशतिसंख्याकं तेषामीशो यतः स्मृतः ॥ २२ ॥ तेन भूतेश्वरेत्युक्तं
नाम तस्य पुरा किल ॥ पंचविंशतितत्त्वानि ज्ञात्वा मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ २३ ॥ भूतेश्वरं संपूज्य गच्छेद्भै मुक्तिमव्ययाम् ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तमादि
रुद्रस्य कीर्तनम् ॥ कीर्तनीयं द्विजातीनां कीर्तितं पुण्यवर्द्धनम् ॥ २४ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास

खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये एकादशरुद्रमाहात्म्ये भूतेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नीलरुद्रं द्वितीयकम् ॥ भूतेशादुत्तरे भागे धनुषां षोडशे स्थितम् ॥ १ ॥ महालिङ्गं महादेवि गणगर्ववृजितम् ॥ संस्नाप्य तं विधानेन ईशमंत्रेण पूजयेत् ॥ २ ॥ कुमुदोत्पलसंभारेः सम्यक्संभावितात्मवान् ॥ कृत्वा प्रदक्षिणां तस्य नमस्कारेण पूजयेत् ॥ ३ ॥ एवं कृत्वा नरो देवि राजसूयफलं लभेत् ॥ वृषस्तत्रैव दातव्यः सम्यग्वाजाफलेप्सुभिः ॥ ४ ॥ नीलांजननिभो दैत्यो निहतश्चातकः पुरा ॥ तस्य रोदयिता स्त्रीणां नीलरुद्रस्ततः स्मृतः ॥ ५ ॥ तस्य संक्षेपतः प्रोक्तं माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ सम्यक्कृद्भान्वितैः प्राप्यं श्राव्यं तद्दर्शनोत्सुकैः ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये एकादशरुद्रमाहात्म्ये नीलरुद्रमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेद्ब्रह्मरोहे कपालीश्वरमुत्तमम् ॥ रुद्रं तृतीयं पापघ्नं नीलरुद्रस्य पूर्वतः ॥ १ ॥ बुधेश्वरात्पश्चिमतो धनुषां सप्तके स्थितम् ॥ छिन्नं मया पुरा देवि ब्रह्मणः पंचमं शिरः ॥ २ ॥ तत्कपालं करे लग्नं प्रभासक्षेत्रमार्गतः ॥ ततो वर्षसहस्रं तु संस्थितः क्षेत्रमध्यतः ॥ ३ ॥ कपालधारी दिग्वासाः कपाली तेन च स्मृतः ॥ तन्मया पूजितं लिङ्गं वर्षाणामयुतं प्रिये ॥ ४ ॥ कपालिरूपमास्थाय कपालीशस्ततः स्मृतः ॥ सर्वपापहरो नृणां दर्शनात्स्पर्शनादपि ॥ ५ ॥ मया तत्र निष्कृता वै रक्षां शूलपाणयः ॥ गणाः सहस्रशो देवि पापिनां दुष्टचेतसाम् ॥ ६ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सम्यक्कृद्भान्वितः ॥ पूजयेत् महादेवं कपालि नमनाभयम् ॥ ७ ॥ हिरण्यं तत्र दातव्यं ब्राह्मणे वेदपारगे ॥ पूजयित्वा विधानेन सम्यक्तेः पुरुषाणुनां ॥ ८ ॥ जन्मप्रभृति यत्पापं प्राणिभिः समुपाजितम् ॥ पडशीतिमुखे दृष्ट्वा तल्लिङ्गं तु व्यपोहति ॥ ९ ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तं माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ कपालिरुद्रदेवस्य तृतीयस्य वरानने ॥ १० ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये एकादशरुद्रमाहात्म्ये कपालीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनवतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि चतुर्थं रुद्रमुत्तमम् ॥ वृषभेश्वरनामानं कल्पलिङ्गं सुरप्रियम् ॥ १ ॥ बालरूपी महादेवि यत्र ब्रह्मा स्वयं स्थितः ॥ तस्यैव चोत्तरे भागे धनुषां त्रितये स्थितम् ॥ २ ॥ आद्यं महाप्रभावं हि नापुण्यो वेद मानवः ॥ तस्यैव कल्पनामानि सांप्रतं प्रवर्षीमि ते ॥ ३ ॥ पूर्वकल्पे महादेवि ब्रह्मेश्वर इति स्मृतः ॥ ब्रह्मणाराधितः पूर्वं वर्षाणामयुतं प्रिये ॥ ४ ॥ सृष्टिकामेन देवेन ततस्तुष्टो महेश्वरः ॥ चतुर्विधां भूतसृष्टिं ततश्चक्रे पितामहः ॥ ५ ॥ ब्रह्मणस्त्वीशभावेन गतस्तुष्टिं यतो हरः ॥ तेन ब्रह्मेश्वरं नाम तस्मिंश्छिगे पुराऽभवत् ॥ ६ ॥ ततो द्वितीयकल्पे तु संप्राप्ते वरवर्णिनि ॥ रैवतेश्वरनामेति प्रख्यातं धरणीतले ॥ ७ ॥ रैवतोनाम राजाऽभूद्ब्रह्मादे सचराचरे ॥ जगद्यो निर्जिगायेदं तल्लिङ्गस्य प्रभावतः ॥ ८ ॥ रैवतेश्वरनामाभूत्तेन लिङ्गं महाप्रभम् ॥ पुनस्तृतीयकल्पे तु संप्राप्ते वरवर्णिनि ॥ ९ ॥ वृषभेश्वरनामाभूत्तस्य लिङ्गस्य भामिनि ॥ ममैव वाहनं योऽसौ धर्मायं वृषरूपधृक् ॥ १० ॥ तेन तत्पूजितं लिङ्गं दिव्याब्दानां सहस्रकम् ॥ ततस्तुष्टेन देवेशि नीतैः साधुज्यतां वृषः ॥ ११ ॥ तेन तल्लिङ्गमभवद्बृषभेशोति भूतले ॥ ततश्चतुर्थे संप्राप्ते वासदे कल्पसंज्ञिते ॥ १२ ॥ अष्टाविंशतिमे तत्र त्रेतायुगमुखे तदा ॥ इक्ष्वाकुर्नाम राजाऽभूत्सूर्यवंशविभूषणः ॥ १३ ॥ स लिङ्गं पूजयामास त्रिकालं भक्तिभावितः ॥ एकाहो जिताहारो भूमिशायी जितेंद्रियः ॥ १४ ॥ एवं काले बहुविधे ततस्तुष्टो महेश्वरः ॥ ददौ राजवं महाद्वजं संततिं पुत्रपौत्रिकीम् ॥ १५ ॥ इक्ष्वाक्रीश्वरनामाभूत्तेन दं लिङ्गमुत्तमम् ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या देवं वृषभवाहनम् ॥ १६ ॥ सप्तजन्मकृतेः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ त्रिशद्विंशप्रमाणेन तस्य क्षेत्रं चतुर्दिशम् ॥ १७ ॥ स्नानं जाप्यं बलिं होमं पूजां स्तोत्रमुदीरणम् ॥ तस्मिंस्तीर्थे तु यः कुर्यात्तत्सर्वं चाक्षयं भवेत् ॥ १८ ॥ चतुष्कोणांतरा क्षेत्रमेवं मात्राप्रमाणतः ॥ एकरात्रोपितो भूत्वा तस्य लिङ्गस्य सन्निधौ ॥ १९ ॥ ब्रह्मचर्येण जागर्ति स पापैः संप्रमुच्यते ॥ होमजाप्यसमाधिस्थो नृत्त्यगीतादिवादनैः ॥ २० ॥ गोम्रो वा ब्रह्मा पापी मुच्यते दुष्कृतेर्नरः ॥ यः संप्रीणयते विप्रांस्तत्र भोज्यैः पृथग्विधैः ॥ २१ ॥ एकस्मिन्भोजिते विप्रे कोटिर्भवति भोजिता ॥ भैरवं चैव केदारं पुष्करं द्रुतिजंगमम् ॥ २२ ॥ वाराणसी कुरुक्षेत्रं महाकालं च नैमिषम् ॥ एतत्तीर्थाष्टकं देवि तस्मिंश्छिगे व्यवस्थितम् ॥ २३ ॥ माघे कृष्णचतुर्दश्यां तत्र यो जायमान्निशि ॥ संपूज्य विधिना देवं स तीर्थाष्टफलं लभेत् ॥ २४ ॥ ददाति तत्र यः पिण्डं नष्टेन्दौ शिवसंनिधौ ॥ तृप्यन्ति पितरस्तस्य यावद्ब्रह्मदिनान्तकम् ॥ २५ ॥ दक्षिणैः घृतेनैव पंचगव्यकुशोदकैः ॥ कुंडुमागरुकरैस्तल्लिङ्गं पूजयेन्निशि ॥ २६ ॥ संमंत्र्याचोरमंत्रेण ध्यात्वा देवं सदाशिवम् ॥ एवं कृत्वा महादेवि मुच्यते पंचपातकैः ॥ २७ ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां दध्ना संस्त्रापयेद्यदि ॥ स ब्राह्मणश्चतुर्वेदो जायते नात्र संशयः ॥ २८ ॥ क्षीरेण स्नापयेद्देवि मुच्यते पंचपातकैः ॥ २९ ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां दध्ना संस्त्रापयेद्यदि ॥ स ब्राह्मणश्चतुर्वेदो जायते नात्र संशयः ॥ २८ ॥ क्षीरेण स्नापयेद्देवि मुच्यते पंचपातकैः ॥ २९ ॥ जन्मांतरेण यत्पापं सांप्रतं यत्कृतं प्रिये ॥ तत्सर्वं नारायायति यदि तं वृषभेश्वरम् ॥ सप्तधेनुसहस्राणां स फलं विंदते महत् ॥ २९ ॥ जन्मांतरेण यत्पापं सांप्रतं यत्कृतं प्रिये ॥ तत्सर्वं नारायायति घृतस्नानेन भामिनि ॥ ३० ॥ पंचगव्येन यो देवि स्नापयेद्वृषभेश्वरम् ॥ स ददेत्सर्वपापानि सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥ ३१ ॥ तद्दृष्ट्वा ब्रह्महा गोघ्नः स्तेयो च गुरुतरुपगः ॥ शरणागतघाती च मित्रविश्रंभघातकः ॥ ३२ ॥ दुष्टपापसमाचरो मातृहा पितृहा तथा ॥ मुच्यते सर्वपापैस्तु तल्लिङ्गाराधनोद्यतः ॥ ३३ ॥ कार्तिकं सकलं यस्तु पूजयेद्ब्रह्मणा सह ॥ ब्रह्मेश्वरं महालिङ्गं स युक्तः पातकैर्भवेत् ॥ ३४ ॥ तेन दत्तं भवेत्सर्वं गुरवस्तेन तोषिताः ॥ श्राद्धं कृतं गंयातीर्थे तेन तप्तं महत्तपः ॥ येन देवाधिदेवोऽसौ पूजितो वृषभेश्वरः ॥ ३५ ॥ इति ते कथितं देवि माहात्म्यं देवपूजितम् ॥ वृषभेश्वरदेवस्य कल्पलिङ्गस्य भामिनि ॥ ३६ ॥ यः शृणोति महादेवि माहात्म्यं देवदेवतम् ॥ मूर्त्तं वा पंडितो वाऽपि स याति परमां गतिम् ॥ ३७ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये एकादशरुद्रमाहात्म्ये वृषभेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम नवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि त्र्यंबकेश्वरमव्ययम् ॥ तत्पंचमं समाख्यातं रुद्राणामादिदेवतम् ॥ १ ॥ शिखंडीश्वरमाख्यातं पूर्वं त्रेतायुगे प्रिये ॥ तच्चाद्याहं प्रवक्ष्यामि यथा संज्ञायते नरैः ॥ २ ॥ अस्ति साविपुरं देवि तत्रस्थं परमेश्वरि ॥ तस्यैवोत्तरदिग्भागे स्थानं कापालिकं स्मृतम् ॥ ३ ॥ कपालेश्वरनामा च यत्रेशो लिङ्गमूर्तिमान् ॥ संस्थितः पापनाशाय दर्शनात्स्पर्शनान्नृणाम् ॥ ४ ॥ तस्मादीशानदिग्भागे धनुषां षोडशांतरे ॥ त्र्यंबकेश्वरनामा च तत्र रुद्रः स्थितः स्वयम् ॥ ५ ॥ सर्वांगुहकर्त्ता च सर्वकामफलप्रदः ॥ पुरा यत्रातपदेवि तपे घ

विध्वंसी दर्शनात्स्पर्शनादपि ॥ यद्येवंकं जपेद्विप्रयुक्तेष्वेकैश्चरसंनिधौ ॥ स प्राप्नोति महासिद्धिं प्रत्यक्षं रुद्र एव सः ॥ १० ॥ दर्शनादपि तस्याथ पाप
याति सहस्रधा ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या विधिना भावमास्थितः ॥ वामदेवेन मंत्रेण स युक्तः पातकैर्भवेत् ॥ ११ ॥ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यां तत्र यो
जाग्रत्याग्निशि ॥ पूजास्तुतिकथाभिश्च स प्राप्नोतीप्सितं फलम् ॥ १२ ॥ धेनुस्तत्रैव दातव्या सम्यग्यात्राफलेप्सुभिः ॥ १३ ॥ इति ते कथितं देवि
माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ अयंकेश्वररुद्रस्य नृणां पुण्यफलप्रदम् ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्य एकादशरुद्रमाहात्म्ये अयंकेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकव्यवतितमोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥
ततो गच्छेन्महादेवि अघोरेश्वरश्रुतमम् ॥ षष्ठं लिङ्गं समाख्यातं तद्वक्त्रं भैरवं स्मृतम् ॥ १ ॥ अयंकेश्वरवायव्ये धनुषां पंचके स्थितम् ॥ सर्वकाम
प्रदं पुण्यं कलिकलमनाशनम् ॥ २ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या स्नानपूजादिभिः क्रमात् ॥ मेरुदानस्य कृत्स्नस्य स लभेन्मनुजः फलम् ॥ ३ ॥
दक्षिणाधूर्तिमास्थाय यत्किंचित्तत्र दीयते ॥ अघोरेश्वरदेवस्य तत्सर्वं चाक्षयं भवेत् ॥ ४ ॥ यः श्राद्धं कुरुते तत्र अघोरेश्वरद्विजने ॥ आकल्पं
तृप्तिमायाति पितरस्तस्य तर्पिताः ॥ ५ ॥ किं श्राद्धेन गयातीर्थे वाजिमेधेन किं प्रिये ॥ तत्र श्राद्धेन तत्सर्वं फलमभ्युक्तिं लभेत् ॥ ६ ॥ नृत्तिमात्र
मपि स्वर्गं यात्रायां यः प्रयच्छति ॥ स सर्वं फलमाप्नोति महादानस्य धुरिशः ॥ ७ ॥ ब्रह्मरूपं चरेद्यस्तु सोमाष्टम्यां विधानतः ॥ अघोरेश्वरसं
निधौ अघोरेणाभिर्मंत्रितम् ॥ षडङ्गस्य महत्तेन प्रायश्चित्तं कृतं भवेत् ॥ ८ ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तमघोरेशमहोदयम् ॥ माहात्म्यं सर्वपापघ्नं
श्रुतं सर्वार्थसाधकम् ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्य एकादश
रुद्रमाहात्म्येऽघोरेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विजवतितमोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेद्भरारोहे महाकालेश्वरं
हरम् ॥ अघोरेशादुत्तरतः किंचिद्वायव्यसंस्थितम् ॥ १ ॥ धनुषां त्रिशता देवि श्रुतं पातकनाशनम् ॥ पूर्वं कृतयुगे देवि स्मृतं चित्रांगदेश्वरम् ॥ २ ॥
महाकालेश्वरं देवि कलौ नाम प्रकीर्तितम् ॥ कालरूपी महारुद्रस्तस्मिंलिङ्गे व्यवस्थितः ॥ ३ ॥ चराचरगुरुः साक्षादेवदानवदर्पहा ॥ सूर्यरूपेण
यत्सर्वं महाडि मसते प्रिये ॥ ४ ॥ स देवः संस्थितो देवि तस्मिंलिङ्गे महाप्रभः ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या कल्पे लिङ्गं मम प्रियम् ॥ षडक्षरेण मंत्रेण
मृत्युं जयति तत्तृणात् ॥ ५ ॥ कृष्णाष्टम्यां विशेषेण गुग्गुलं घृतसंयुतम् ॥ यो दहेद्विधिवत्तत्र पूजां कृत्वा निशागमे ॥ ६ ॥ अपराधसहस्रं तु
सप्तमे तस्य भैरवः ॥ धेनुदानं प्रशंसति तस्मिन्स्थाने महर्षयः ॥ ७ ॥ धेनुदस्तारयेन्मृतं दश पुर्यान्देशापरान् ॥ देवस्य दक्षिणे भागे यो जपे
यत्तद्विप्रम् ॥ ८ ॥ उद्वारेतिपुत्रवर्गं च मानवर्गं च मानवः ॥ बाल्ये वयसि यत्पापं वादके यौवनेऽपि वा ॥ क्षालयेच्चैव तत्सर्वं दृष्ट्वा कालेश्वरं
हरम् ॥ ९ ॥ अयने चोत्तरं प्राप्ते यः कुर्याद्व्रतकंदलम् ॥ न स भूयोऽत्र संसारे जन्म प्राप्नोति दारुणम् ॥ १० ॥ न दुःखितो दरिद्रो वा दुर्भगो
वा प्रजायते ॥ सप्तजन्मान्तराण्येव महाकालेशदर्शनात् ॥ ११ ॥ धनधान्यसमायुक्ते स्त्रीते सज्जायते कुले ॥ भक्तिर्भवति भूयोऽपि महाकाले
श्वरार्चने ॥ १२ ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तं महाकालेश्वरं प्रिये ॥ चित्रांगदो गणो देवि तेन चाराधितं पुरा ॥ १३ ॥ दिव्यान्दानां सहस्रं तु महा
कालेश्वरं हि तत् ॥ चित्रांगदेश्वरं नाम तेन ख्यातं धरातले ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्य एकादशरुद्रमाहात्म्ये महाकालेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिजवतितमोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि भैरवेश्वरमुत्तमम् ॥ तस्यैव वह्निकोणस्थं धनुषां दशके स्थितम् ॥ १ ॥ सर्वकामप्रदं देवि दारिद्र्यौघविनाशनम् ॥
पूर्वं चण्डेश्वरं नाम ख्यातं कृतयुगे प्रिये ॥ २ ॥ चण्डो नाम गणो देवि तेन चाराधितं पुरा ॥ दिव्यान्दानां सहस्रं तु तेन चण्डेश्वरं स्मृतम् ॥ ३ ॥
तं दृष्ट्वा देवदेवेशं दृष्ट्वा च सुसमाहितः ॥ मुच्यते सकलात्पापादाजन्ममरणांतिकात् ॥ ४ ॥ तत्र कृष्णचतुर्दश्यां मासे भाद्रपदे प्रिये ॥ उपवास
परो भूत्वा यः क्रूरोति प्रजागरम् ॥ स याति परमं स्थानं यत्र देवो महेश्वरः ॥ ५ ॥ वाचिकं मानसं पापं कर्मणा यदुपाजितम् ॥ तत्सर्वं नाश
मायाति तस्मिं लिङ्गस्य दर्शनात् ॥ ६ ॥ तिला हिरण्यं वस्त्राणि तत्र देयं मनीषिणे ॥ सर्वकलिवपनाशार्थं सम्यग्यात्राफलेप्सुना ॥ ७ ॥
भैरवाकाशस्थाय कल्पान्ते स हरं धृतः ॥ विथं समग्रं देवेशि तेनासौ भैरवः स्मृतः ॥ ८ ॥ अस्मिन्कल्पे महादेवि प्रभासक्षेत्रमास्थितः ॥ वभूव
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्य एकादशरुद्रमाहात्म्ये भैरवेश्वरमाहात्म्य
वर्णनं नाम चतुर्णवतितमोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेद्भरारोहे लिङ्गं मृत्युञ्जयेश्वरम् ॥ तस्यैव वह्नि
कोणस्थं धनुषां दशके स्थितम् ॥ १ ॥ पश्चिमे सागरादित्यास्थितं धनुश्चतुष्टये ॥ पापघ्नं सर्वजन्तूनां दर्शनात्स्पर्शनादपि ॥ २ ॥ पूर्वं यु
महामन्त्रो मृत्युञ्जय इति श्रुतः ॥ ३ ॥ कोटीनां नियुतं देवि ततस्तुष्टो महेश्वरः ॥ ददौ गणेशतां तस्य मुक्तिं सामीप्यगां तथा ॥ ४ ॥ मृत्यु
ञ्जयेन मन्त्रेण तस्य तुष्टो यतो हरः ॥ तेन मृत्युञ्जयेति ख्यातं लिङ्गं धरातले ॥ ५ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या पश्येद्वा भावितात्मवान् ॥ नाशये
त्तस्य पापानि सप्तजन्मान्जितान्यपि ॥ ६ ॥ स्नापयेत्पयसा लिङ्गं दध्ना घृतयुतेन च ॥ मधुनेश्वरसेनैव कुंकुमेन विलेपयेत् ॥ ७ ॥ कर्पूरोशीर
रात्मवित्तानुसारतः ॥ १० ॥ नैवेद्यं परमात्रं च दत्त्वा दीपसमन्वितम् ॥ अष्टांगं प्रणिपातं च ततः कार्यं च भक्तिः ॥ ११ ॥ हेमदानं प्रदातव्यं
ब्राह्मणे वेदपारणे ॥ १२ ॥ एवं यात्रा भवेत्तस्य शास्त्रोक्ता नात्र संशयः ॥ एवं कृत्वा नरो देवि लभते जन्मनः फलम् ॥ १३ ॥ इति संक्षेपतः
प्रोक्तं मृत्युञ्जयमहोदयम् ॥ पापघ्नं सर्वजन्तूनां सर्वकामफलप्रदम् ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्य एकादशरुद्रमाहात्म्ये मृत्युञ्जयमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चनवतितमोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ॥ ईश्वर
शरि ॥ १ ॥ यस्मिन्कल्पे मनुष्याणां पूजिते तु वरानने ॥ नश्येच्च सप्तजन्मात्रं गृहभंगश्च नो भवेत् ॥ २ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ केनायं स्थापितो
देव कस्मात्प्रोक्तो रतीश्वरः ॥ दर्शनेनास्य किं श्रेयः सर्वं विस्तरतो वद ॥ ३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि कथां पापप्रणा
शिनीम् ॥ रतिनामाभवत्साध्वी कामपत्नी यशस्विनी ॥ ४ ॥ दग्धे मनसिजे पूर्व देवेन त्रिपुरारिणा ॥ तदर्थाय तद्वस्तेपे तस्मिन्देशे रतिः किल ॥ ५ ॥

[illegible]

पश्यसि ॥ ततश्च भगवान्विष्णुः प्राहास्य रुचिरं वचः ॥ ८ ॥ वाच्यः स पौंड्रको राजा त्वया हंत वचो मम ॥ गृहीतचक्र एवाहं काशीमागम्य
 ते पुरीम् ॥ ९ ॥ संत्यक्ष्यामि ततश्चकं गदां चेमामसंशयम् ॥ तद्वाह्यं भवता चक्रमन्यद्वा यत्तवप्सितम् ॥ १० ॥ इत्युक्तेऽथ गते दूते संस्मृत्याऽभ्या
 गतं हरिः ॥ गरुत्मन्तं समारुह्य त्वारितस्तत्पुरं ययौ ॥ ११ ॥ मित्रहोहात्ततस्तस्य काशिराजः सहायुगः ॥ सर्वमेवपरीवारस्ततः पौंड्रमुपाययौ
 ॥ १२ ॥ ततो बलेन महता काशिराजबलेन च ॥ पौंड्रको वासुदेवोऽसौ केशवाभिमुखो ययौ ॥ १३ ॥ तं ददर्श हारिर्गदाद्वारं स्यंदने स्थितम् ॥
 चक्रहस्तं गदाशार्ङ्गसंयुतं गरुडध्वजम् ॥ १४ ॥ तं दृष्ट्वा भावगंभीरं जहास गरुडध्वजः ॥ उवाच पौंड्रकं मूढमात्मविह्वोपलक्षितम् ॥ १५ ॥
 पौंड्रकोक्तं त्वया यत्तु दूतवक्त्रेण मां प्रति ॥ समुत्सृजेति चिह्नानि तच्च सर्वं त्यजाम्यहम् ॥ १६ ॥ चक्रमेतत्समुत्सृष्टं गदेयं च विस
 र्जिता ॥ गरुत्मानेप ते गत्वा समारोहतु वै ध्वजम् ॥ १७ ॥ इत्युच्चार्य विमुक्तेन चक्रेणामौ निपातितः ॥ रथश्च गदया भग्नो गजाश्चा
 श्वाश्च चूर्णिताः ॥ १८ ॥ ततो हाहाकृते लोके काशिनाथो महाबली ॥ युयुधे वासुदेवेन मित्रदुःखेन दुःखितः ॥ १९ ॥ ततः
 शार्ङ्गविनिर्मुक्तैश्छित्त्वा तस्य शरैः शिरः ॥ काशीपुर्यां स चिक्षेप कुर्वल्लोकस्य विस्मयम् ॥ २० ॥ इत्वा तु पौंड्रकं शौरिः काशिराजं च सातु
 गम् ॥ पुनर्द्वारवतीं प्रातो भृगयायां गतो यथा ॥ २१ ॥ ततः काशिपतेः पुत्रः पितुर्दुःखेन दुःखितः ॥ शंकरं तोषयामास स च तस्मै वरं
 ददौ ॥ २२ ॥ स वरं भगवन्कृत्या पितुर्हर्तुवधाय मे ॥ समुत्तिष्ठतु कृष्णस्य त्वत्प्रसादात्सुरेश्वर ॥ २३ ॥ एवं भविष्यतीत्युक्ते दक्षिणाग्रेस्तु
 मध्यतः ॥ महाकृत्या समुत्तस्थौ प्रस्थिता द्वाकां प्रति ॥ २४ ॥ ज्वालामालाकरालां तां यादवा भयविह्वलाः ॥ दृष्ट्वा जनार्दनं सर्वे शर
 णार्थमुपागताः ॥ २५ ॥ ततः सुदर्शनं तस्या मुमोच गरुडध्वजः ॥ वधाय सा ततो भग्नं चक्रेतेजोऽभिपीडिता ॥ २६ ॥ कृत्यामनुजगामाशु
 विष्णोश्चक्रं सुदर्शनम् ॥ कृत्या वाराणसीं प्राप्ता तस्याश्चक्रं तु पृष्ठतः ॥ २७ ॥ ततः सा भयसंवेस्ता शंकरं शरणं गता ॥ सोमनाथं जगन्नाथं
 नान्यः शक्तो हि रक्षितुम् ॥ २८ ॥ ततश्चक्रं वरैर्वाणैस्ताडयामास शंकरः ॥ तच्च द्वारवतीं प्राप्तं शिवसायकमिद्रितम् ॥ २९ ॥ तद्दृष्ट्वा शिव
 नामाकैस्ताडितं भगवान्हारिः ॥ चक्रं शरैस्ततः क्रुद्धो गृहीत्वा च करेण तत् ॥ जगाम तत्र यत्रास्ते सोमेशः कालभैरवः ॥ ३० ॥ स गत्वा रोप
 ताम्राक्षश्चक्रोद्यतकरः स्थितः ॥ कृत्यां हंतुं मतिं चक्रे कालभैरवनिर्मिताम् ॥ ३१ ॥ दृष्टो देवैस्ततः सर्वैर्दंडपाणिगणेन च ॥ देवानां प्रेक्षतां तत्र
 दण्डपाणिर्महागणः ॥ चक्रोद्यतकरं दृष्ट्वा विष्णुं प्राहाञ्जलोचनम् ॥ ३२ ॥ ॥ दंडपाणिरुवाच ॥ ॥ मा क्रोधं कुरु देवेश कृत्यां प्रति
 जगत्प्रभो ॥ ३३ ॥ अमोवं युधि ते चक्रं कृत्या चापि च शांकरौ ॥ एवं चक्रं विनिर्मुक्ते भवेत्क्रोधो हरे यदि ॥ भविष्यति महदुःखं लोकानां
 संशयो हि वा ॥ ३४ ॥ न मोक्तव्यमतश्चक्रं शृणु भूयो वचश्च नः ॥ अत्र स्थाने नियुक्तोऽहं शंकरेण पुरा हरे ॥ ३५ ॥ पापिनां रक्षणार्थं वै
 विप्रार्थं दुष्टचेनसां ॥ तस्मात्त्वं मम सानिध्ये तिष्ठ चक्रधरो हरे ॥ ३६ ॥ अत्र चक्रधरं देवं पूजयिष्यन्ति मानवाः ॥ धूपमाद्योपहारैश्च नैवेद्यैर्विवि
 चैरपि ॥ ३७ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ एष एव निवृत्तोऽहं तव वाक्याङ्कुशेन वै ॥ अत्र चक्रोद्यतकरः स्थास्ये तत्र समीपतः ॥ ३८ ॥ एवं हि
 संस्थितो देवस्तत्र चक्रधरः प्रिये ॥ दंडपाणिश्च भगवान्मम रूपी गणेश्वरः ॥ ३९ ॥ यस्तो पूजयते भक्त्या दंडपाणिहरीं क्रमात् ॥ स पाप
 कंठुकमुक्तो गच्छेच्छिवपुरं नरः ॥ ४० ॥ माघे मासि चतुर्दश्यां कृष्णाष्टम्यां विशेषतः ॥ गंधधूपोपहारैर्यः पूजयेद्दण्डनायकम् ॥ तस्य क्षेत्रे निव
 सतो न विघ्नं जायते कश्चित् ॥ ४१ ॥ एकादश्यां जिताहारो चोऽर्चयेच्चक्रपाणिनम् ॥ स मुक्तः पातकैः सर्वैर्यति विष्णोः सलोकताम् ॥ ४२ ॥
 इति संक्षेपनः प्रोक्तं माहात्म्यं चक्रपाणिनः ॥ दण्डपाणिगणस्यापि श्रुतं पापौघनाशनम् ॥ ४३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीति
 ॥ ४४ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तयोत्तरसंस्थितम् ॥ तथा वायव्यदिग्भागे ब्रह्मणो बालरूपिणः ॥ १ ॥ सांवादित्यं
 सुरश्रेष्ठे यः साविनं प्रतिष्ठितः ॥ स्थानानि त्रीणि देवस्य द्रीपेऽस्मिन्भास्करस्य तु ॥ २ ॥ पूर्वं मित्रवनं नाम तथा मुण्डीरमुच्यते ॥ प्रभासक्षेत्रमा
 स्य तत्रार्को जनस्यानुग्रहाय च ॥ तत्र द्वादशभागेन मित्रो मेत्रेण चक्षुषा ॥ ५ ॥ अवलोकयज्जगत्सर्वं त्रेयोर्थं तिष्ठते सदा ॥ प्रयुक्तां विधिवत्पूजां
 गृह्णाति भगवान्स्वयम् ॥ ६ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ कोऽयं सांवः सुतः कस्य यस्य नाम्ना रवेः पुरम् ॥ यस्य वाऽयं सहस्रांशुर्वरदः पुण्यकर्मणः ॥ ७ ॥
 ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ य एते द्वादशादित्या विराजन्ते महाबलाः ॥ तेषां यो विष्णुसंज्ञस्तु सर्वलोकेषु विश्रुतः ॥ ८ ॥ इहासौ वासुदे
 वत्वमवाप भगवान्विभुः ॥ ९ ॥ तस्य सांवः सुतो जज्ञे जांबवत्यां महाबलः ॥ स तु पित्रा भृशं शतः कुष्ठरोगमवातवान् ॥ तेन संस्थापितः
 शतवान्सुतम् ॥ ११ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शतः कस्मिन्निमित्तेऽसौ पित्रा पुत्रः स्वयं पुनः ॥ नालपं स्यात्कारणं देव येनासौ
 अटमानः स भगवांस्त्रीलोकान्प्रचचार ह ॥ अथ प्रातो द्वारवतीं लोकाः संजज्ञिरे पुरः ॥ १३ ॥ तमागतमृषिं दृष्ट्वा सांवो रूपेण गर्वितः ॥
 पिंगाक्षं जटिलं ह्रस्वं विस्वरूपं कुशं तथा ॥ १४ ॥ अवमानं चकारासौ दर्शनात्स्पर्शनात्तथा ॥ दृष्ट्वा तस्य मुखं मंदो वक्रं चक्रे तथात्मनः ॥
 चक्रे यदुकुलश्रेष्ठो गर्वितो यौवनेन तु ॥ १५ ॥ अथ क्रुद्धो महातेजा दुर्वासा ऋषिसत्तमः ॥ सांवं प्रोवाच भगवान्विधुन्वन्मुखमात्म
 प्रसिप्यसे ॥ १७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये मध्ययात्रायां
 एतस्मिन्नेव काले तु नारदो भगवानृषिः ॥ ब्रह्मणो मानसः पुत्रस्त्रिषु लोकेषु गर्वितः ॥ १ ॥ सर्वलोकचरः सोऽपि युवा देवनमस्कृतः ॥
 सत्तमः ॥ ३ ॥ अथाथागच्छतस्तस्य सर्वे यदुकुमारकाः ॥ ये प्रद्युम्नप्रभृतयस्ते च प्रह्वाननाः स्थिताः ॥ ४ ॥ अभावाच्चाध्यपाद्यानां
 रूपयौवनगर्वितः ॥ ६ ॥ अविनीतं तु तं दृष्ट्वा चिन्तयामास नारदः ॥ अस्याहमविनीतस्य करिष्ये विनयं शुभम् ॥ ७ ॥ एवं स चिन्त
 यित्वा तु वासुदेवमथाब्रवीत् ॥ इमाः षोडशसाहस्राः स्त्रियो या देवसत्तम ॥ ८ ॥ सर्वास्तासां सदा सांवे भावो देव समाश्रितः ॥ रूपेणाप्रतिभः

सांवी लोकेऽस्मिन्सचराचरे ॥ ९ ॥ सदाऽहंति च तास्तस्य दर्शनं ह्यपि सखिष्यः ॥ श्रुत्वा नारदाद्वाक्यं चिन्तयामास केशवः ॥ १० ॥ यदतः
ब्राह्मणोक्तं सत्यमत्र तु किं भवेत् ॥ एवं च श्रूयते लोके चापश्यं स्त्रीषु विद्यते ॥ श्लोकाविमो पुरा गीतो चित्तज्ञोऽपि तां द्विजेः ॥ ११ ॥ पौंश्च
स्यादनिचापल्यादज्ञानाच्च स्वभावतः ॥ रक्षिता यत्रतो ह्येता विकुर्वति हि भर्तुषु ॥ १२ ॥ नेता रूपं परीक्षते नाऽऽसां वयसि संश्रयः ॥ सुहृदं
वा विहृदं वा पुमानित्येव भुञ्जते ॥ १३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ मनसा चिन्तयित्वैवं कृष्णो नारदमब्रवीत् ॥ न ह्यहं श्रद्धया
भ्येत्यदन्तद्रापितं पुरा ॥ १४ ॥ भुवाणमेवं देवं तु नारदः प्रत्युवाच ह ॥ तथाहं तु करिष्यामि यथा श्रद्धास्यते भवान् ॥ १५ ॥ एवमुक्त्वा ययौ
भूयो नारदस्तु यथागतम् ॥ ततः कतिपयाहस्य द्वावकां पुनरभ्यगात् ॥ १६ ॥ तस्मिन्नहनि देवोऽपि सदातः पोरकैर्जनैः ॥ अनुभूय जलक्रीडां
पानमामेवने रदः ॥ १७ ॥ रम्ये रेवतकोट्याने नानाद्रुमविभूषिते ॥ सर्वैर्कुसुमैर्नित्यं वासिते सर्वकामने ॥ १८ ॥ नानाजलजकुलाभिर्दीर्घिका
भिरलंकृते ॥ हंसमारमसंयुटे चक्रवाकोपशोभिते ॥ १९ ॥ तस्मिन्स रमते देवः स्त्रीभिः परिवृतस्तदा ॥ हारचपुरकेयूररसनाद्यैर्विभूषणैः ॥ २० ॥
भूषितानां वरर्क्षणां सर्वांगीणां विशेषतः ॥ तत्रस्थः पिवते पानं शुभगन्धान्वितं शुभम् ॥ २१ ॥ एतस्मिन्नंतरे बुद्ध्या मयमत्तास्ततः स्त्रियः ॥
उवाच नारदः सांवस्मिन्स्तिष्ठ कुमारक ॥ २२ ॥ त्वां समाह्वयते देवो न युक्तं स्थातुमत्र ते ॥ तद्वाक्यार्थमनुद्वेगं नारदेनाथ नोदितः ॥ २३ ॥
गत्वा तु मत्वरं सांवः प्रणाममकरोत्पितुः ॥ निर्दिष्टमासनं भजे यथाभावेन विष्णुना ॥ २४ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र यास्तु वै चारुपसात्त्विकाः ॥
ता दृष्ट्वा मदमा सांवः सर्वाभ्रुभृते स्त्रियः ॥ २५ ॥ न स दृष्टः पुरा याभिरंतःपुरनिवासिभिः ॥ मद्यदोपात्ततरतासां स्मृतिलोपात्तया बहु ॥ २६ ॥
स्वभावतोऽल्पमत्त्वानां जवनानि विमुमुक्षुः ॥ श्रूयते चाप्ययं श्लोकः पुराणप्रथितः श्रुतो ॥ २७ ॥ ब्रह्मचर्येऽपि व्रतत्या योगिन्या वा प्रणा
दतः ॥ प्रकृष्टं पुरुषं दृष्ट्वा वरांगं ह्रियते स्त्रियाः ॥ २७ ॥ लोकेऽपि दृश्यते ह्येतन्मद्यस्याप्यथ सेवनात् ॥ लज्जां भुञ्चति निःशंका ह्रीमत्यो ह्यपि
च स्त्रियः ॥ २८ ॥ समामेभोजनेः स्निग्धैः पानैः सीधुसुरासवैः ॥ गंधैर्मनोहैर्वस्त्रैश्च कामः स्त्रीषु विजृम्भति ॥ २९ ॥ मद्यं न देयमत्यर्थं पुरुषेण
विपश्चिता ॥ मदोन्मत्ताः स्वभावेन पुत्रं संति यतः स्त्रियः ॥ ३० ॥ नारदोऽप्यथ तं सांवं प्रेषयित्वा त्वरान्वितः ॥ आजगामाथ तत्रैव सांव
स्यानुपदेन तु ॥ ३१ ॥ आयातं ताः स्वयं दृष्ट्वा प्रियसोमनसं धुनिम् ॥ सहस्रवोत्थिताः सर्वा मदोन्मत्ता अपि स्त्रियः ॥ ३२ ॥ तासामथोत्थि
तानां तु वासुदेवस्य पश्यतः ॥ भित्त्वा वासांस्पनर्षाणि पात्रेषु पतितानि तु ॥ ३३ ॥ जघनेषु विलग्नानि तानि पेतुः पृथक्पृथक् ॥ तद्दृष्ट्वा तु हरिः
कुद्वस्ताः शशाप ततोऽबलाः ॥ ३४ ॥ यस्माद्भूतानि चेतांसि मां मुक्ताऽन्यत्र वः स्त्रियः ॥ तस्मात्पतिकृताल्लोकानाथुपांस्ते न यास्यथ ॥
॥ ३५ ॥ पतिकोकात्परिभ्रष्टाः स्वर्गमार्गात्तथैव च ॥ भूत्वा ह्यशरणा भूयो दस्युहस्तं गमिष्यथ ॥ ३६ ॥ शापदोपात्ततस्तस्मात्ताः स्त्रियो गां
गते हरो ॥ हताः पांचनदैश्चौरैरर्जुनस्य प्रपश्यतः ॥ ३७ ॥ अल्पसत्त्वाश्च याश्चासंस्ता गता दृष्ट्वा स्त्रियः ॥ रुक्मिणी सत्यभामा च तथा जांब
वती प्रिये ॥ ३८ ॥ न प्राप्ता दस्युहस्तं ताः स्वेन सत्त्वेन रक्षिताः ॥ शस्त्रैर्वै ताः स्त्रियः कृष्णः सांवमप्यशपत्पुनः ॥ ३९ ॥ यस्मादतीव ते कांतं दृष्ट्वा
रूपमिमाः स्त्रियः ॥ क्षुब्धाः सर्वा यतस्तस्मात्कुष्ठरोगमवाप्नुहि ॥ ४० ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सांवो लज्जासमन्वितः ॥ उवाच प्रहसन्वाक्यं स स्मर
न्पुंसि सत्तमम् ॥ ४१ ॥ अनिमित्तमहं तात भावदोषविवर्जितः ॥ शतो न मेऽत्र वै कुद्वो दुर्वासा नान्यथा वदेत् ॥ ४२ ॥ एवमुक्त्वा ततः सांवः
कृष्णं कमललोचनम् ॥ ततो वैराग्यसंयुक्तश्चिन्ताशोकपरायणः ॥ ४३ ॥ प्रभासक्षेत्रमगमत्तत्सर्वपातकनाशनम् ॥ एवं तत्क्षेत्रमासाद्य तपस्तेपे
सुदारुणम् ॥ ४४ ॥ प्रतिष्ठाप्य सहस्रांशुं देवं पापनिपूदनम् ॥ ततश्चाराधयामास परं नियममाश्रितः ॥ ४५ ॥ त्रिसंध्यं पूजयामास दिव्यगंधातु
लेपनैः ॥ स्तोत्रेणानेन भक्त्या वै स्तोति नित्यं दिनाधिपम् ॥ ४६ ॥ ॥ सांव उवाच ॥ ॥ नमस्ते लोक्यदीपाय नमस्ते तिमिरापह ॥
नमः पंकजनाथाय नमः कुमुदशत्रवे ॥ ४७ ॥ नमो जगत्प्रतिष्ठाय जगद्वात्रे नमोऽस्तु ते ॥ देवदेव नमस्यामि सूर्यं त्रेलोक्यदीपकम् ॥ ४८ ॥
आदित्यवर्णो भुवनस्य गोप्ता अपूर्व एष प्रथमः सुराणाम् ॥ हिरण्यवर्णः पुरुषो महात्मा स पश्यते वै तमसः परस्तात् ॥ ४९ ॥ इति स्तुत
स्तदा सूर्यः प्रसन्नेनंतरात्मना ॥ उवाच दर्शनं गत्वा सांवं जांबवतीसुतम् ॥ ५० ॥ सांवसांव महाबाहो शृणु गोविन्दनन्दने ॥ स्तोत्रेणानेन
तुष्टोऽहं वैरं ब्रूहि यदीप्सितम् ॥ ५१ ॥ ॥ सांव उवाच ॥ ॥ कृष्णेनाहं सुरश्रेष्ठ शंसः पापः सुदुर्मतिः ॥ कुप्यते कुरु मे देव यदि तुष्टोऽसि मे
प्रभो ॥ ५२ ॥ ॥ श्रीभानुर्वाच ॥ ॥ भूय एव महाभाग नीरोगस्त्वं भविष्यसि ॥ यादृग्रूपः पुरा ह्यासीममं चैव प्रसादतः ॥ ५३ ॥ अद्य
प्रभृति नेक्ष्यास्ता विष्णुभार्याः कथंचन ॥ न तासां दर्शनं जातु स्थातव्यं यदुनन्दन ॥ ५४ ॥ तासामीर्ष्यापरीतेन विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ कुपं
ते यादवश्रेष्ठ प्रदत्तं हि महात्मना ॥ ५५ ॥ यो मां स्तोत्रेण चानेन समागत्य च स्तोष्यति ॥ न तस्यान्वयसंभूतः कुपि कश्चिद्विष्यति ॥ ५६ ॥
अथादित्यस्य नामानि सम्यग्जानीहि द्वादश ॥ द्वादशैव तथान्यानि तानि वक्ष्याम्यशेषतः ॥ ५७ ॥ आदित्यः सविता सूर्यो मिहिरोऽर्कः प्रता
पनः ॥ मार्तण्डो भास्करो भानुश्चित्रभानुर्दिवाकरः ॥ ५८ ॥ रविर्द्वादशनामैवं ज्ञेयः सामान्यनामभिः ॥ विष्णुर्धाता भगः पूषा मित्रोऽशुर्वरुणो
ऽर्यमा ॥ ५९ ॥ इन्द्रो विवस्वास्त्वष्टा च पर्जन्यो द्वादशः स्मृतः ॥ इति ते द्वादशादित्याः पृथक्त्वेन प्रकीर्तिताः ॥ ६० ॥ उत्तिष्ठति सदा ह्येते
मामिर्द्वादशभिः क्रमात् ॥ विष्णुस्तपति वै चेन्ने वैशाखे चार्यमा सदा ॥ ६१ ॥ विवस्वान्ज्येष्ठमासे तु आपादे चांशुमांस्तथा ॥ पर्जन्यः श्रावणे
मासि वरुणः प्रौष्ठसंज्ञिके ॥ ६२ ॥ इन्द्रश्चाश्वयुजे मासि धाता तपति कार्तिके ॥ मार्गशीर्षं तथा मित्रः पौषे पूषा दिवाकरः ॥ ६३ ॥ माघे
भगस्तु विज्ञेयस्त्वष्टा तपति फाल्गुने ॥ शतेर्द्वादशभिर्विष्णु रश्मिनां दीप्यते सदा ॥ ६४ ॥ दीप्यते गोसहस्रेण शतेश्च त्रिभिर्यमा ॥ द्विसप्तकै
र्विवस्वास्तु अंशुमान्पञ्चकैश्चिभिः ॥ ६५ ॥ विवस्वानिव पर्जन्यो वरुणश्चार्यमा इव ॥ इन्द्रस्तु द्विगुणैः पद्भिर्भात्येकादशभिः शतैः ॥ ६६ ॥
मित्रवच्च भगस्त्वष्टा सहस्रेण शतेन च ॥ उत्तरोपक्रमेऽर्कस्य वर्धन्ते रश्मयः सदा ॥ दक्षिणोपक्रमे भूयो ह्रस्वन्ते सूर्यरश्मयः ॥ ६७ ॥ एवं द्वादश
मूर्तिस्थः प्रभासक्षेत्रमध्यतः ॥ सांवादित्येति विख्यातः स्थास्ये मन्वन्तरान्तरे ॥ ६८ ॥ मावस्य शुक्लपक्षे तु पञ्चम्यां यादवोत्तम ॥ एकभक्तं
सदा ख्यातं पृथ्वा नक्तमुदाहृतम् ॥ ६९ ॥ सप्तम्यामुपवासं तु कृत्वा सांवार्कसंनिधौ ॥ रक्तचन्दनमिश्रेण करवीरमहाव्रतः ॥ ७० ॥ दत्त्वा
कुन्दरकं धूपं पूजयेद्भास्करं बुधः ॥ ब्राह्मणान्दिव्यभोज्येन भोजयित्वाऽपि शक्तिः ॥ ७१ ॥ एवं यः कुरुते सम्यक्सांवादित्यस्य पूजनम् ॥
सम्यक्कृद्ब्रह्मसमायुक्तः संप्राप्त्यत्यग्निलं फलम् ॥ ७२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा सहस्रांशुस्तत्रैवांतरधीयत ॥ सांवोऽपि निजरो भूत्वा
द्वावकां पुनरागमत् ॥ ७३ ॥ इत्येतत्कथितं देवि सांवादित्यमहोदयम् ॥ श्रुतं हरति पापानि तथाऽऽरोग्यं प्रयच्छति ॥ ७४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महा

पुगण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सांवादित्यमाहात्म्यवर्णनं नाम कोत्तराशतमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥
 ततो गच्छेन्महादेवि देवी कंटकशोधिनीम् ॥ तस्येवोत्तरदिग्भागे घनुर्द्वितीयसंस्थिताम् ॥ १ ॥ भविष्यन्ती महाकायां ब्रह्मदेवपिपूजिताम् ॥ पुरा
 ये कल्मषोपेना दानवा देवकंटकाः ॥ २ ॥ युगेयुगे शोभयेतांस्तेन कंटकशोधिनी ॥ आशुयुक्कुम्भक्षे तु नवम्यां तामथाचयेत् ॥ ३ ॥ पशुपुष्पोप
 हास्य दीपपुष्पस्तथोत्तमे ॥ तस्याऽऽरयो न जायते यावद्रूपं वरानने ॥ ४ ॥ यस्तो पश्यति सद्भक्त्या भूताया नित्यमेव वा ॥ तं पुत्रमिव कल्याणी
 संरक्षति न संशयः ॥ ५ ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तं माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ देवि कंटकशोधिन्याः श्रुते रक्षाकरं परम् ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महा
 पुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सांवादित्यसमीपवर्तिकंटकशोधिनीमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वादशतमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेद्द्वारोहे कपालेश्वरमुत्तमम् ॥ तस्या उत्तरदिग्भागे सुरगण्यपूजितम् ॥
 ॥ १ ॥ पुरा यज्ञे वर्तमाने दक्षराजस्य धीमतः ॥ उपविष्टेषु त्रिषु हूयमाने हुताशने ॥ २ ॥ जारुमरूपधरो भूत्वा शंकरस्तत्र चागतः ॥ जीर्णकं
 धान्यतो देवि मलवांश्चूलिधूसरः ॥ ३ ॥ अथ ते ब्राह्मणाः क्रुद्धा दृष्ट्वा तं जारुमरूपिणम् ॥ कपालधारिणं सर्वे धिक्छन्देस्तं जगद्दिर ॥ ४ ॥ अस
 कृत्पापपापेति गच्छगच्छ नराधम ॥ यज्ञवेदिनं चार्हा हि मानुषास्थिधरस्य ते ॥ ५ ॥ अथ प्रहस्य भगवान्यज्ञवेद्यां सुरेश्वरि ॥ शिम्बा कपालं
 नष्टोऽतो न स ज्ञातो मनीषिभिः ॥ ६ ॥ तस्मिन्नेव कपालं तत्क्षिप्तं मंडपबाह्यतः ॥ अथान्यत्तत्र संजातं तद्वपं च वरानने ॥ ७ ॥ शिम्बानितं
 पुनस्तत्र जायते च महीतले ॥ एवं शतसहस्राणि प्रयुतान्यर्दुनि च ॥ ८ ॥ तत्र क्षिप्तानि जातानि ततस्ते विस्मयान्विताः ॥ अथोचुर्मुनयः
 सर्वे निर्विण्णाश्चास्य चेष्टितम् ॥ ९ ॥ कोऽन्यो देवान्महादेवाद्गंगाक्षालितशेखरात् ॥ समर्थ ईदृशं कर्तुमस्मिन्मन्त्रे विशेषतः ॥ १० ॥ ततस्ते वि
 विधेः स्तोत्रैः स्तुवंतो वृषभध्वजम् ॥ होमं चक्रुर्बुध्वहो मंत्रैस्ते शतरुद्रियैः ॥ ११ ॥ ततः प्रत्यक्षतां प्राप्तस्तेषां देवो महेश्वरः ॥ ततस्ते विविधैः
 स्तोत्रैस्तुष्टुः शुलपाणिनम् ॥ वेदोक्तमंत्रैर्विविधैः पुराणोक्तैस्तथैव च ॥ १२ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ ॐ नमो मूलप्रकृतये अजिताय महा
 त्मने ॥ अनावृताय देवाय निःस्पृहाय नमोनमः ॥ १३ ॥ नम आद्याय बीजाय आर्देयाय प्रवर्तिने ॥ अनंतराय चैकाय अव्यक्ताय नमोनमः ॥
 ॥ १४ ॥ नानाविचित्रभुजग्रागदभूषणाय सर्वेश्वराय विरजाय नमो वराय ॥ विश्वात्मने परमकारणकारणाय कुष्ठारविंदविपुलायतलोचनाय ॥
 ॥ १५ ॥ अदृश्यमव्यक्तमनादिमव्ययं यदक्षरं ब्रह्म वदंति सर्वगम् ॥ निशाम्य यं शृणुमस्वात्प्रमुच्यते तमादिदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ १६ ॥ एवं
 स्तुतस्तदा सर्वैर्देविभिर्गतकल्मषैः ॥ ततस्तुष्टो महादेवस्तेषां प्रत्यक्षतां गतः ॥ अब्रवीत्तानुपीन्देवो वृणुध्वं वरमुत्तमम् ॥ १७ ॥ ॥ ब्राह्मणा
 ऊचुः ॥ ॥ यदि तुष्टोऽसि नो देव स्थानेऽस्मिन्नितरे भव ॥ असंख्यातानि यस्माच्च कपालानि सुरेश्वर ॥ १८ ॥ पुनः पुनः प्रयुतानि व्यपनी
 तान्यपि प्रभो ॥ अस्मिन्नसंशयं स्थाने कपालेश्वरनामभूत् ॥ १९ ॥ स्वयं तु लिंगं देवेश तिष्ठेन्मन्त्रवर्तरांतरम् ॥ कपालेश्वरनाम्ना त्वमस्मिन्स्थाने
 स्थितिं कुरु ॥ २० ॥ येन त्वां पूजयिष्यंति धूपमाल्यानुलेपनैः ॥ तेषां तु परमं स्थानं यदेवैरपि दुर्लभम् ॥ २१ ॥ बाढमित्येवमुक्त्वाऽसौ स्थित
 स्तत्र महेश्वरः ॥ पुनः प्रवर्तितो यज्ञो निशानाथस्य भामिनि ॥ २२ ॥ तस्मिन्हेले लभेन्मर्त्यो वाजिमेधफलं प्रिये ॥ मुच्यते पातकैः सर्वैः पूर्व
 जन्मार्जितैरपि ॥ २३ ॥ इदं माहात्म्यमखिलमभूत्स्वायंभुवारे ॥ वैवस्वते पुनश्चान्यदक्षयज्ञविनाशकृत् ॥ २४ ॥ कपालीति महेशानो दक्षे
 सावर्णिकेऽतरे ॥ भविष्यति वरारोहे नाम तत्त्वेश्वरेति च ॥ २५ ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तं माहात्म्यं रुद्रदेवतम् ॥ पापघ्नं सर्वजंतूनां पशुपाशविमोक्ष
 कपालेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि कोटी
 श्वरमुत्तमम् ॥ तस्मादुत्तरतो देवि कोटीशमिति विश्रुतम् ॥ १ ॥ पापघ्नं सर्वजंतूनां पशुपाशविमोक्षकम् ॥ पुरा पाशुपता देवि कपाले
 ब्राह्मणाः शिष्योगिनः ॥ तपः कुर्वन्ति तत्रस्था व्याप्य क्षेत्रं चतुर्दिशम् ॥ २ ॥ कोटिसंख्या महादेवि मन्त्रजाप्यपरायणाः ॥ सम्यक्सं
 कोटिसंख्यातास्तस्मिन्सिद्धा यतः प्रिये ॥ तेन कोटीश्वरं लिंगं नाम्ना ख्यातं धरातले ॥ ३ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या कोटीश्वरमनामयम् ॥ स
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कोटीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्धिक
 यामि ते ॥ १ ॥ प्रधानदेवमाहात्म्यं माहात्म्यं कल्पवासिनाम् ॥ सोमेशो देत्यहंता च बालरूपी पितामहः ॥ २ ॥ अर्कस्थलस्तथादित्यः प्रभासः
 शशिभूषणः ॥ एते पद्मप्रवरा देवाः क्षेत्रे प्राभासिके स्थिताः ॥ ३ ॥ तेषां दर्शनमात्रेण कृतकृत्यः प्रजायते ॥ मुच्यते पातकैर्वैरिराजन्मजनिर्धु
 स्थानेषु वृद्धरूपी पितामहः ॥ कथं च समनुप्राप्तो माहात्म्यं तस्य किं स्मृतम् ॥ ४ ॥ कथं स पूज्यो देवेश यात्रा कार्या कथं नृभिः ॥ एतद्वि
 स्तरतो ब्रूहि प्रसन्नो यदि मे प्रभो ॥ ५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि माहात्म्यं ब्रह्मसम्भवम् ॥ यस्य श्रवणमात्रेण मुच्यते
 सर्वपातकैः ॥ ६ ॥ नास्ति ब्रह्मसमो देवो नास्ति ब्रह्मसमो गुरुः ॥ नास्ति ब्रह्मसमं ज्ञानं नास्ति ब्रह्मसमं तपः ॥ ७ ॥ तावद्भवंति संसारे दुःख
 मुच्येत बंधनात् ॥ ११ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ एवंमाहात्म्यसंयुक्तो यदि ब्रह्मा जगद्गुरुः ॥ प्राभासिके महातीर्थे कस्मिन्स्थाने तु संस्थितः ॥
 ॥ १२ ॥ किमर्थमागतस्तत्र कस्मिन्काले सुरोत्तमः ॥ कथं स पूज्यो विप्रैस्तिथौ कस्यां क्रमाद्दद ॥ १३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ सोम
 नाथस्य ऐशान्यां सांवादित्याग्निगोचरे ॥ ब्रह्मणः परमं स्थानं ब्रह्मलोक इवापरः ॥ १४ ॥ तिष्ठते कल्पसंस्था ये तत्र कल्पांतवासिनः ॥ तत्र
 स्थाने स्थितो देवि बालरूपी पितामहः ॥ १५ ॥ जगत्प्रभुलोककर्ता सत्त्वमूर्तिर्महाप्रभः ॥ आगतश्चाष्टवर्षस्तु क्षेत्रे प्राभासिके शुभे ॥ १६ ॥

[illegible]

नित्यं ब्राह्मणा मामकी तनुः ॥ यस्तानर्चयते भक्त्या स मामर्चयते सदा ॥ ९ ॥ यस्तांस्तोषयते भक्त्या स च मां परितोषयेत् ॥ १० ॥ ये ब्राह्मणाः
सोऽहमसंशयं प्रिये तेष्वाचितेष्वाचितोऽहं भवेयम् ॥ तेष्वेव तुष्टेष्वहमेव तुष्टो वैरं च तैर्यस्य ममापि वैरम् ॥ ११ ॥ यश्चन्दनेः सागरुग्धमाल्यै
रभ्यर्चयेच्छैलमयीं ममाचार्यम् ॥ अतो न मामर्चयतेर्चयन्वै विप्रार्चनादर्थित एव चाहम् ॥ १२ ॥ यावन्तः पृथिवीमध्ये चीर्णवेदव्रता द्विजाः ॥ अची
र्णव्रतवेदा वा तेऽपि पूज्या द्विजाः प्रिये ॥ १३ ॥ न ब्राह्मणान्परीक्षेत श्राद्धे क्षेत्रनिवासिनः ॥ सुमहान्परिवादोऽस्य ब्राह्मणानां परीक्षणे ॥ १४ ॥
काणाः खेक्षाश्च कुन्जाश्च दरिद्रा व्याधितास्तथा ॥ सर्वे श्राद्धे नियोक्तव्या मिथिता वेदपारगैः ॥ १५ ॥ ब्राह्मणा जातितः पूज्या वेदाभ्यासात्ततः
परम् ॥ ततोर्थ हव्यकव्येषु न निन्द्या ब्राह्मणाः क्वचित् ॥ १६ ॥ काणान्कुण्डांश्च कुन्जाश्च दरिद्रान्याधितानपि ॥ नावमन्येद्विजान्प्राज्ञो मम
रूपं यतः स्मृतम् ॥ १७ ॥ बहवो हि न जानन्ति नरा ज्ञानबहिष्कृताः ॥ यथाहं द्विजरूपेण चराभि पृथिवीमिमाम् ॥ १८ ॥ मद्रूपान्नन्ति ये
विप्रान्विक्रमं कारयन्ति च ॥ अप्रेषणे प्रेषयन्ति दासत्वं कारयन्ति च ॥ १९ ॥ मृतांस्तान्करपत्रेण यमदुता महाबलाः ॥ निकृन्तन्ति यथा काष्ठं
सूत्रमार्गेण शिल्पिनः ॥ २० ॥ ये चैवाश्लक्ष्णया वाचा तर्जयन्ति नराधमाः ॥ वदन्ति परुषं क्रोधात्पादेन निहनन्ति च ॥ २१ ॥ धृता
स्तान्यमलोका हि निहत्य धरणीतले ॥ क्रूरपादेन चाकम्य क्रोधसंरक्तलोचनाः ॥ २२ ॥ अग्निवर्णेश्च संदोर्जिह्वासुद्वरेते यमः ॥ ये तु विप्रा
न्निरीक्षन्ते पापाः पापेन चक्षुषा ॥ २३ ॥ अन्नहण्यस्तु ते बाह्या नित्यं ब्रह्मद्विपो नराः ॥ तेषां घोरा महाकाया वज्रतुंडा भयानकाः ॥ उद
रन्ति सुहृतेन चक्षुः काका यमाज्ञया ॥ २४ ॥ यस्ताडयति विप्रं वै क्षते कुर्याद्वि शोणितम् ॥ अस्थिभंगं च वा कुर्यात्प्राणेष्वपि विधोजयेत् ॥ २५ ॥
महद्भयः स तु विज्ञेयो न तस्मै निष्कृतिः स्मृता ॥ पञ्चाशत्कोटिसंख्येषु नरकेष्वनुपूर्वशः ॥ २६ ॥ स बहूनि सहस्राणि वर्षाणि पश्यते
भृशम् ॥ तस्माद्विप्रो वरारोहे नमस्कार्यो नृभिः सदा ॥ २७ ॥ अन्नपानप्रदानैस्तु पूज्या हि सततं द्विजाः ॥ सर्वेषां चैव दानानां विप्राः सर्वेऽधि
कारिणः ॥ २८ ॥ नान्यः समर्थो देवेशि गृह्णत्यात्यधर्मा नतिम् ॥ तपसा पावितो देवि ब्राह्मणो धृनकिल्बिषः ॥ २९ ॥ न सीदत्प्रतिगृह्णानः
पृथिवीमनुसागराम् ॥ नास्ति किञ्चिन्महादेवि दुष्कृतं ब्राह्मणस्य तु ॥ ३० ॥ यस्तु स्थितः सदाऽध्यात्मे नित्यं सद्भावभाषितः ॥ ब्राह्मणो हि
महद्भूतं जन्मना सह जायते ॥ ३१ ॥ लोके लोकेश्वराश्चापि सर्वे ब्राह्मणपूजकाः ॥ ततस्तावन्मन्येत यदीच्छेच्चोवितं चिरम् ॥ ३२ ॥ ब्राह्मणाः
कुपिता हन्तुर्मस्मीकुर्युः स्वतेजसा ॥ लोकानन्यान्सृजेयुश्च लोकपालांस्तथाऽपरात् ॥ ३३ ॥ अपेयः सागरो यैश्च कृतः कोपान्महात्मभिः ॥ येष
स्ते नमस्कार्यास्तेषु सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ ते वै लोकानिमान्सर्वान्पारयन्ति परस्परम् ॥ ३४ ॥ गृहस्वाध्यायतपसो ब्राह्मणाः शंसितव्रताः ॥ विद्यामता
व्रतमता अनपाश्रित्य जीविनः ॥ ३५ ॥ आशीविषा इव क्रुद्धा उपचर्या हि ब्राह्मणाः ॥ तपसा दीप्यमानास्ते ददेयुः सागरानपि ॥ ३६ ॥
ब्राह्मणेषु च तुष्टेषु तुष्यन्ते सर्वदेवताः ॥ ते गतिः सर्वभूतानामध्यात्मगतिचिन्तकाः ॥ ३७ ॥ आदिमध्यावसानानां ज्ञानानां छिन्नसंशयाः ॥
परापरविशेषज्ञा नेतारः परमां गतिम् ॥ अवध्या ब्राह्मणास्तस्मात्पापेष्वपि रताः सदा ॥ ३८ ॥ यश्च सर्वमिदं हन्याद्ब्राह्मणं चापि तत्समम् ॥
सोऽग्निः सोऽर्को महातेजा विषं भवति कोपितः ॥ ३९ ॥ भूतानामग्रभुग्विप्रो वर्णश्रेष्ठः पिता गुरुः ॥ न स्कन्दते न व्यथते न विनश्यति कर्हि
चित् ॥ ४० ॥ वरिष्ठमग्निहोत्राद्वि ब्राह्मणस्य मुखे हुतम् ॥ विप्राणां वपुराश्रित्य सर्वास्तिष्ठन्ति देवताः ॥ ४१ ॥ अतः पूज्यास्तु ते विप्रा अला
भे प्रतिमादयः ॥ ४२ ॥ अविद्यो वा सविद्यो वा ब्राह्मणो मम देवतम् ॥ प्रणीतश्चाप्रणीतश्च यथाभिर्देवतं महत् ॥ ४३ ॥ स्मशानेष्वपि तेजस्वी पाव
को नैव दुष्यति ॥ हव्यकव्यव्यपेतोऽपि ब्राह्मणो नैव दुष्यति ॥ ४४ ॥ महापातकवर्ज्यं हि पूज्यो विप्रो वरानने ॥ सर्वथा ब्राह्मणाः पूज्याः सर्वथा
देवतं महत् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन रक्षेदापद्रवं द्विजम् ॥ ४५ ॥ एवं विप्र, महादेवि पूज्याः सर्वत्र मानवैः ॥ किं पुनः संजितात्मानो विशेषात्क्षेत्र
वासिनः ॥ ४६ ॥ अथ क्षेत्रस्थितानां च चतुराश्रमवासिनाम् ॥ विप्राणां वृत्तितो भेदं प्रवक्ष्याम्यानुपूर्वशः ॥ ४७ ॥ क्षेत्रस्य संन्यासविधिं ये
जानन्ति द्विजातयः ॥ वृत्तिभेदं कमाचैव ते क्षेत्रफलभागिनः ॥ ४८ ॥ यथा क्षेत्रे निवसता वर्तितव्यं द्विजातिना ॥ प्राजापत्यादिभेदेन तच्छृणु
गोपालाश्चैव भामिनि ॥ वृटिका मठराश्चैव वृटिका दंडिकाः परे ॥ ४९ ॥ क्षेत्रस्थानामिमे भेदा वृत्तिं तेषां शृणुष्व च ॥ ५० ॥ अहिंसा
गुरुगुत्रपा स्वाध्यायः शौचसंयमः ॥ सत्यमस्तेयमेतद्धि प्राजापत्यं व्रतं स्मृतम् ॥ ५१ ॥ क्षयपुष्ट्यर्थविद्वेषकर्मभिः शांतिकादिभिः ॥ पालयन्ति
महो यस्मान्महीपालास्ततः स्मृताः ॥ ५२ ॥ पतिता ये कणा भूमौ संहर्ति कपोतवत् ॥ उद्धृत्याजीवनं येषां कपोतास्ते तु साधकाः ॥ ५३ ॥
गृहं कृत्वा तु मंदंथाः सहसैव त्यजन्ति ये ॥ वृटिकाः साधकास्ते वै शिवाराधनतत्पराः ॥ ५४ ॥ तीर्थासक्ताः सपत्नीका यथालब्धोपजीविनः ॥
महासाहसयुक्तास्ते वैतालाख्यास्तु साधकाः ॥ ५५ ॥ संयताः कामनासक्ता राज्यकामार्थसाधकाः ॥ पद्मास्ते साधकाः ख्याता भिक्षाचर्यरताः
सदा ॥ ५६ ॥ ज्ञानयोगसमायुक्ता द्वैताचारस्ताश्च ये ॥ हंसास्ते साधकाः ख्याताः स्वयमुत्पन्नसंविदः ॥ ५७ ॥ ब्रह्मचर्येण सत्त्वेन तथाऽलुब्धतयापि
॥ ५८ ॥ जलाश्रयं समाश्रित्य स्थिता उच्छृष्टसिद्धये ॥ विसृग्गण्डकाहारास्ते कंकाः साधकाः स्मृताः ॥ ५९ ॥ गोभिः सार्द्धं व्रजं त्यज्य गोष्ठे च
निवसन्ति ये ॥ पंचगव्यरसा ये वै गोपालास्ते तु साधकाः ॥ ६० ॥ कृच्छ्रचांद्रायणेष्वेव क्षपयन्ति स्वकं वपुः ॥ वृटिमात्राशनास्ते तु वृटिकाः
साधका मताः ॥ ६१ ॥ कृत्वा कुशमयीं पत्नीं मठे ये गृहमेधिनः ॥ भैक्षवृत्तिरताः शुद्धा मठरास्ते तु साधकाः ॥ ६२ ॥ ग्रासमात्रसमानाभिर्गुटि
काभिरथाष्टभिः ॥ कन्दमूलफलोत्थाभिर्गुटिकास्ते द्विजातयः ॥ ६३ ॥ स्वदेहदण्डनेयुक्ता राज्ञो वीरासने स्थिताः ॥ दंडिनस्ते समाख्याताः सर्व
मेतत्तद्वोदितम् ॥ ६४ ॥ सामान्योऽपि विशेषश्च वृत्तिनो गृहिणोऽपि वा ॥ तेषां भेदो मया ख्याताः सम्यक्क्षेत्रनिवासिनाम् ॥ ६५ ॥
पूज्याः ॥ न च ते संस्पृशेयुर्वै ब्रह्माणं बालरूपिणम् ॥ ६६ ॥ ब्रह्मचारी सदा दांतो जितक्रोधो जितद्विषः ॥ एवं ते ब्राह्मणाः
ख्याताः क्षेत्रमध्यनिवासिनः ॥ ६७ ॥ तैः पूज्यो भगवान्देवो बालरूपी पितामहः ॥ ६८ ॥ महापातकिनो ये तु ये तु विप्रैर्वहि
॥ ६९ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये मध्ययात्रायां ब्राह्मणप्रशंसा
वर्णननाम षडुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथ पूजाविधानं ते कथयामि समासतः ॥

भक्तिभेदानुपुथक्तस्य ब्रह्मणो बालरूपिणः ॥ १ ॥ रथयात्राविधानं तु स्तोत्रमंत्रविधिकम् ॥ विविधा भक्तिरुद्दिष्टा मनोवाक्यसंभवा ॥
॥ २ ॥ लौकिकी वैदिकी चापि भवेदाध्यात्मिकी तथा ॥ ध्यानधारणया या तु वेदानां स्मरणेन च ॥ ब्रह्मप्रीतिकरी चैषा मानसी भक्तिरुच्य
ते ॥ ३ ॥ मंत्रवेदनमस्कारैरग्निश्राद्धविधानकैः ॥ जाप्यैश्चरण्यैश्चैव वाचिकी भक्तिरुच्यते ॥ ४ ॥ व्रतोपवासनियमैश्चित्तैर्द्रियनिरोधभिः ॥ कृच्छ्र
सांतपनेश्चान्यैस्तथा चांद्रायणादिभिः ॥ ५ ॥ ब्रह्मोक्तैश्चोपवासैश्च तथान्यैश्च शुभव्रतैः ॥ कायिकी भक्तिराख्याता त्रिविधा तु द्विजन्मनाम् ॥ ६ ॥
गोघृतक्षीरदधिभिर्मध्विधुसुकुशोदकैः ॥ गंधमाल्यैश्च विविधैर्वस्तुभिश्चोपपादिभिः ॥ ७ ॥ घृतगुग्गुलधूपैश्च कृष्णागुरुसुगंधिभिः ॥ धूपणैर्हैम
त्वाद्यैश्चित्राभिः सग्निरैव च ॥ ८ ॥ न्यासैः परिसरैः स्तोत्रैः प्रताकाभिस्तथोत्सवैः ॥ नृत्यवादित्रगीतैश्च सर्ववस्तुपहारकैः ॥ ९ ॥ भक्ष्यभोज्यान्न
पानैश्च या पूजा क्रियते नरैः ॥ पितामहं समुद्दिश्य सा भक्तिर्लौकिकी प्रता ॥ १० ॥ वेदमंत्रहविर्भागेः क्रिया या वैदिकी स्मृता ॥ ११ ॥ दर्शं च
पौर्णमास्यां च कर्तव्यं चाभिहोत्रजम् ॥ श्राशनं दक्षिणादानं पुरोडाश इति क्रिया ॥ १२ ॥ इष्टिर्धृतिः सोमपानं याज्ञियं कर्म सर्वशः ॥ ऋग्यजुः
सामज्याप्यानि संहिताध्ययनानि च ॥ क्रियन्ते ब्रह्माणमुद्दिश्य सा भक्तिर्वैदिकोच्यते ॥ १३ ॥ प्राणायामपरो नित्यं ध्यानवान्विजितैर्द्रियः ॥
भैक्ष्यभक्षी व्रती चापि सर्वप्रत्याहृतैर्द्रियः ॥ १४ ॥ धारणं हृदये कृत्वा ध्यायमानः प्रजेश्वरम् ॥ हृत्पत्रकर्णिकासीनं रक्तवर्णं सुलोचनम् ॥ १५ ॥
पश्यन्नुद्भूतोत्तितमुखं ब्रह्माणं सुकटीतटम् ॥ रक्तवर्णं चतुर्बाहुं वरदाभयहस्तकम् ॥ एवं यश्चित्तयेदेवं ब्रह्मभक्तः स उच्यते ॥ १६ ॥ विंति च शृणु मं
देति यः स्मृतः क्षेत्रवासिनाम् ॥ १७ ॥ निर्मला निरहंकारा निःसंगा निष्परिग्रहाः ॥ चतुर्वर्गेपि निःस्नेहाः समलोपाश्मकाचनाः ॥ १८ ॥ भूतानां
कर्मभिर्नित्यं त्रिविधैरभयप्रदाः ॥ प्राणायामपरा नित्यं परध्यानपरायणाः ॥ १९ ॥ जापिनः शुचयो नित्यं यतिधर्मक्रियापराः ॥ सांख्ययोगवि
प्रज्ञा ये धर्मविच्छिन्नसंशयाः ॥ २० ॥ ब्रह्मपूजारता नित्यं ते विप्राः क्षेत्रवासिनः ॥ तैर्यथा पूजनीयो वै बालरूपी पितामहः ॥ २१ ॥ तथाहं
कीर्त्तयिष्यामि शृणुष्वेकमनाः प्रिये ॥ स्नात्वा तु विमले तीर्थे शुक्लावरधरः शुचिः ॥ पूजोपहारसंयुक्तस्ततो ब्रह्माणमर्चयेत् ॥ २२ ॥ पूर्वं संस्नाप्य
त्रिभिना पंचामृतरसोदकैः ॥ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ॥ २३ ॥ गायत्र्या गृह्य गोमूत्रं गंधद्वारेति गोमयम् ॥ आप्यायस्वेति
च क्षीरं दधिक्राव्यन्ति वै दधि ॥ २४ ॥ तेजोऽसि शुक्रमित्याज्यं देवस्थ त्वा कुशोदकम् ॥ आपोहिष्टेति मंत्रेण पंचगव्येन स्नापयेत् ॥ २५ ॥
कपिलापंचगव्येन कुशवारियुतेन च ॥ स्नापयेन्मंत्रपूतेन ब्रह्मस्नानं हि तत्स्मृतम् ॥ २६ ॥ वर्षकोटिसहस्रेस्तु यत्पापं समुपार्जितम् ॥ सुरज्येष्ठं
तु संस्नाप्य दहेत्सर्वं न संशयः ॥ २७ ॥ एवं संस्नाप्य विधिना ब्रह्माणं बालरूपिणम् ॥ कर्पूरागरुतोयेन ततः संस्नापयेद्भिजः ॥ २८ ॥ एवं
कृत्वा च येदेवं गायत्रीन्यासयोगतः ॥ मूर्ध्नः पादतलं यावत्प्रणवं विन्यसेद्बुधः ॥ २९ ॥ तकारं विन्यसेन्मूर्ध्नि सकारं मुखमण्डले ॥ विकारं कंठदेशे तु
तुकारं चांगसंधिषु ॥ ३० ॥ वकारं हृदि मध्ये तु रेकारं पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ णिकारं दक्षिणे कुक्षौ यकारं वामसंज्ञिते ॥ ३१ ॥ भकारं कटिनाभिसं
गोकारं पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ देकारं जातुनोर्न्यस्य वकारं पादपद्मयोः ॥ ३२ ॥ स्यकारमंगुष्ठयोर्न्यस्य धीकारमुरसि न्यसेत् ॥ मकारं जातुमूले तु हि
कारं गुह्यमाश्रितम् ॥ ३३ ॥ विकारं हृदये न्यस्य योकारं चाधरोष्ठके ॥ योकारं च तथैवान्यमुत्तरोष्ठे न्यसेत्सुधीः ॥ ३४ ॥ नकारं नासिकाग्रे तु
प्रकारं नेत्रमाश्रितम् ॥ चोकारं च भ्रुवोर्मध्ये दकारं प्राणमाश्रितम् ॥ ३५ ॥ यात्कारं च ललाटेति विन्यसेद्दे सुरेश्वर ॥ न्यासं कृत्वाऽऽत्मनो
देहे देवे कुर्यात्तथा प्रिये ॥ ३६ ॥ सर्वोपहारसंपन्नं कृत्वा सम्यक्क्षीरक्षयेत् ॥ कुंकुमागरुकर्पूरचंदनैर्न विमिश्रितम् ॥ ३७ ॥ गंधतो
येरुपस्कृत्य गायत्र्या प्रणवेन च ॥ प्रोक्षयेत्सर्वद्रव्याणि पश्चादर्चनमारभेत् ॥ ३८ ॥ दिव्यैः पुष्पैः सुगंधैश्च मालतीकमलादिभिः ॥
अशोकैः शतपत्रैश्च बहुलैः पूजयेत्क्रमात् ॥ ३९ ॥ कृष्णागरुसुधूपेन घृतदीपैस्तथोत्तमैः ॥ ततः प्रदापयेत्तत्र नैवेद्यं विविधं ॥ ४० ॥
खण्डलङ्कश्रीवेष्टकांसाराशोकपल्लवैः ॥ स्वस्तिकोष्ठिपिकादुग्धातिलवैष्टकिलाटिकाम् ॥ ४१ ॥ फलानि चैव पक्वानि मूलमंत्रेण दापयेत् ॥
ऋग्वेदं च यजुर्वेदं सामवेदं च पूजयेत् ॥ ४२ ॥ ज्ञानं वैराग्यमैश्वर्यं धर्मं संपूजयेद्बुधः ॥ ईशानादिक्रमादेवि दिशासु विदिशासु च ॥
॥ ४३ ॥ चतुर्दशविद्यास्थानानि ब्रह्मणोऽग्रे प्रपूजयेत् ॥ हृदयानि ततो न्यस्य देवस्य पुरतः क्रमात् ॥ ४४ ॥ आपोहिष्टेति ऋग्विंशं हृदयं
परिकीर्त्तितम् ॥ ऋतं सत्यं शिखा प्रोक्ता उदुत्यं नेत्रमादिशेत् ॥ ४५ ॥ चित्रं देवानामित्येवं सर्वलोकेषु विश्रुतम् ॥ ब्रह्मस्ते छादयामीति
कवचं समुदाहृतम् ॥ ४६ ॥ भ्रुवुः स्वरितीरिश पूजनं परिकीर्त्तितम् ॥ गायत्र्या पूजयेद्देवमोकारेणाभिमंत्रितम् ॥ ४७ ॥ प्रणवेनापरान्सर्वानृग्वे
दादीनंप्रपूजयेत् ॥ गायत्री परमो मंत्रो वेदमाता विभावरी ॥ ४८ ॥ गायत्र्यक्षरतत्त्वेस्तु ब्रह्माणं यस्तु पूजयेत् ॥ उपोष्य पंचदश्यां तु स याति
परमं पदम् ॥ ४९ ॥ संसारसागरं घोरमुत्तिष्ठिर्द्विजो यदि ॥ प्रभासे कार्तिके मासि ब्रह्माणं पूजयेत्सदा ॥ ५० ॥ यस्य दर्शनमात्रेण अश्वमेध
फलं लभेत् ॥ कस्तं न पूजयेद्दिद्वान्प्रभासे बालरूपिणम् ॥ ५१ ॥ यस्यैकदिवसप्राते सदेवासुरमानवाः ॥ विलयं याति देवेशि कस्तं न प्रतिपूज
येत् ॥ ५२ ॥ पिता यः सर्वदेवानां भूतानां च पितामहः ॥ यस्मादेष स तैः पूज्यो ब्रह्मणैः क्षेत्रवासिभिः ॥ ५३ ॥ रुद्ररूपी विश्वरूपी स एव
भुवनेश्वरः ॥ पौर्णमास्यामुपोषित्वा ब्रह्माणं जगतां पतिम् ॥ अर्चयेद्यो विधानेन सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ ५४ ॥ कार्तिके मासि देवस्य रथयात्रा
प्रकीर्त्तिता ॥ यां कृत्वा मानवो भक्त्या याति ब्रह्मसलोकताम् ॥ ५५ ॥ कार्तिके मासि देवेशि पौर्णमास्यां चतुर्मुखम् ॥ मार्गेण चर्मणा सार्द्धं
सावित्र्या च परंतपः ॥ ५६ ॥ भ्रामयेन्नगरं सर्वं नानावाद्यैः समन्वितम् ॥ स्थापयेद्भ्रामयित्वा तु सकलं नगरं नृपः ॥ ५७ ॥ ब्राह्मणान्भोजयित्वाप्रे
शाडिलेयं प्रपूज्य च ॥ आरोपयेद्देवं पुण्यवादित्रनिःस्वनैः ॥ ५८ ॥ रथाग्रे शाडिलीपुत्रं पूजयित्वा विधानतः ॥ ब्राह्मणान्वाचयित्वा च कृत्वा
पुण्याहमंगलम् ॥ ५९ ॥ देवमारोपयित्वा तु रथे कुर्यात्प्रजागरम् ॥ नानाविधैः प्रेक्षणैर्ब्रह्मणोपैश्च पुष्कलैः ॥ ६० ॥ नरोद्वयं रथे देवि शुद्धेण
शुभमिच्छता ॥ नाधर्मेण विशेषेण सुकृत्वेकं भोजकं प्रिये ॥ ६१ ॥ ब्रह्मणो दक्षिणे पार्श्वे सावित्रीं स्थापयेत्प्रिये ॥ भोजकं वामपार्श्वे तु पुरतः
पंकजं न्यसेत् ॥ ६२ ॥ एवं तूर्यनिनादैश्च शंखशब्दैश्च पुष्कलैः ॥ भ्रामयित्वा रथं देवि पुरं सर्वं च दक्षिणम् ॥ स्वस्थाने स्थापयेद्बुधः कृत्वा
नीराजनं बुधः ॥ ६३ ॥ य एवं कुरुते यात्रां भक्त्या यथापि पश्यति ॥ रथं वाऽऽकर्षयेद्यस्तु स गच्छेद्ब्रह्मणः पदम् ॥ ६४ ॥ यो दीपं धारयत्तत्र
ब्रह्मणो रथपृष्ठगः ॥ पदेपदेऽश्वमेधस्य स फलं विंदते महत् ॥ ६५ ॥ यो न कारयते राजा रथयात्रां तु ब्रह्मणः ॥ स पच्यते महादेवि तैस्त्वे काल
मक्षयम् ॥ ६६ ॥ तस्मात्सर्वनयत्नेन राष्ट्रस्य क्षेममिच्छता ॥ रथयात्रां विशेषेण स्वयं राजा प्रवर्त्तयेत् ॥ ६७ ॥ प्रतिपद्ब्राह्मणांश्चापि भोजयेद्दि
धिवत्सुधीः ॥ वासोभिरहृतैश्चापि गन्धमाल्यानुलेपनैः ॥ ६८ ॥ कार्तिके मास्यमावास्यां यस्तु दीपप्रदीपनम् ॥ शालायां नयन्ना कुर्यात्स गच्छे

त्परमं पदम् ॥ ६९ ॥ उत्सवेषु च सर्वेषु सर्वकाले विशेषतः ॥ पूजयेद्युरिमं विप्रा ब्रह्माणं जगतां गुरुम् ॥ ७० ॥ यथाकृत्यप्रयोगेण सम्प्रवृद्धा
समन्विताः ॥ पूज्यो दिव्योपचारेण यथावित्तानुसारतः ॥ ७१ ॥ एवं ते कथितं देवि पूजामाहात्म्यमुत्तमम् ॥ प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यं ब्रह्मणो
बालरूपिणः ॥ ७२ ॥ तस्याहं कथयिष्यामि नाम्नामष्टोत्तरं शतम् ॥ प्रदत्त्वा च पठित्वा च यज्ञायुतफलं लभेत् ॥ ७३ ॥ गायत्र्या लक्षजाप्येन
सम्यग्जप्तेन यत्फलम् ॥ तत्फलं समवाप्नोति स्तोत्रस्यास्य उदीरणात् ॥ ७४ ॥ इदं स्तोत्रं देव्यं रहस्यं पापनाशनम् ॥ न देयं दुष्टबुद्धीनां
निन्दकानां तथैव च ॥ ७५ ॥ ब्राह्मणाय प्रदातव्यं श्रोत्रियाय महात्मने ॥ विष्णुना हि पुरा पृष्ठं ब्रह्मणः स्तोत्रमुत्तमम् ॥ ७६ ॥ केषु केषु च
स्थानेषु देवदेव पितामह ॥ संचिन्त्यस्तन्ममाचक्ष्व त्वं हि सर्वविदुत्तम ॥ ७७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ पुष्करेऽहं सुरश्रेष्ठो गथायां प्रपितामहः ॥
कान्यकुब्जे वेदगर्भो भृगुक्षेत्रे चतुर्मुखः ॥ ७८ ॥ कौत्रेयां सृष्टिकर्ता च नन्दिपुर्यां वृहस्पतिः ॥ प्रभासे बालरूपी च वाराणस्यां सुरप्रियः ॥ ७९ ॥
द्वारावत्यां चक्रदेवो वेदिशे भुवनाधिपः ॥ पौंड्रके पुण्डरीकाक्षः पीताक्षो हस्तिनापुरे ॥ ८० ॥ जयंत्यां विजयश्चासौ जयन्तः पुरुषोत्तमे ॥
वाडेयु पद्महस्तोऽहं तमोलिप्ते तमोनुदः ॥ ८१ ॥ आहिच्छ्र्यां जनानंदः काशीपुर्यां जनप्रियः ॥ कर्णाटस्य पुरे ब्रह्मा ऋषिकुण्डे मुनि
तथा ॥ ८२ ॥ श्रीकण्ठे श्रीनिवासश्च कामरूपं शुभंकरः ॥ उच्छ्रियाणे देवकर्ता सष्टा जालंधरे तथा ॥ ८३ ॥ मल्लिकारुखे तथा विष्णुर्मेरुद्वे
भागवस्तथा ॥ गोनर्दः स्थविगकारे ह्युजयिन्यां पितामहः ॥ ८४ ॥ कौशांत्यां तु महादेवो ह्ययोध्यायां तु राघवः ॥ विरंचिश्चित्रकूटे तु वाराहो
विन्ध्यपर्वते ॥ ८५ ॥ गंगाद्वारे सुरश्रेष्ठो हिमवन्ते तु शंकरः ॥ देहिकायां लुचवस्तः पद्महस्तस्तथाऽर्जुदे ॥ ८६ ॥ वृन्दावने पद्मनेत्रः कुश
हस्तश्च नेमिपे ॥ गोपक्षेत्रे च गोविन्दः सुरेन्द्रो यमुनातटे ॥ ८७ ॥ भागीरथ्यां पद्मतर्जुनानन्दो जनस्थले ॥ कौकणे च स मध्वक्षः कामिपुत्रे
कनकप्रभः ॥ ८८ ॥ खट्के चाद्रदाता च शंभुश्चैव क्रतुस्थले ॥ लंकायां चैव पौलस्त्यः काश्मीरे हंसवाहनः ॥ ८९ ॥ वसिष्ठश्चार्जुदे चैव नारद
श्रोतपलावने ॥ मेघके श्रुतिदाता च प्रयागे यजुषां पतिः ॥ ९० ॥ शिवलिंगे सामवेदो बर्कटे च मधुप्रियः ॥ नारायणश्च गोमन्ते विदर्भायां द्विज
प्रियः ॥ ९१ ॥ अंजुलके ब्रह्मगर्भो ब्रह्मवाहे सुतप्रियः ॥ इन्द्रप्रस्थे दुराधर्षश्चंपयां सुरमर्दनः ॥ ९२ ॥ विरजायां महारूपः सुरूपो राष्ट्रवर्धने ॥
कदंबके जनाध्यक्षो देवाध्यक्षः समस्थले ॥ ९३ ॥ गंगाधरो रुद्रपीठे सुपीठे जलदः स्मृतः ॥ त्र्यंबके त्रिपुरारिश्च श्रीशेले च त्रिलोचनः ॥ ९४ ॥
महादेवः पुष्कपुरे कपाले वेधनाशनः ॥ शृङ्गवेरपुरे शौरिर्निमिषे चक्रधारकः ॥ ९५ ॥ नन्दिपुर्यां विरूपाक्षो गौतमः पुष्पादपे ॥ माल्यवान्दस्ति
नाथे तु द्विजेन्द्रो वाचिके तथा ॥ ९६ ॥ इन्द्रपुर्यां दिवानाथो भृतिकायां पुरंदरः ॥ हंसवाहुश्च चन्द्रायां चंपायां गरुडप्रियः ॥ ९७ ॥
महोदये महायक्षः सुयज्ञः पूतके वने ॥ सिद्धेश्वरे शुक्रवर्णा विभायां पद्मबोधकः ॥ ९८ ॥ देवदारुवने लिंगी उदकेऽपि उमापतिः ॥ विनायको
मत्स्थाने अलकायां धनाधिपः ॥ ९९ ॥ त्रिकूटे चैव गोविन्दः पाताले वासुकिस्तथा ॥ कोविदारं युगाध्यक्षः क्षीराज्ये च सुरप्रियः ॥ १०० ॥
पूर्णगिर्यां सुभोगश्च शालमल्यां तक्षकस्तथा ॥ अमरे पापहा चैव अंविक्कायां सुदर्शनः ॥ १०१ ॥ नरवाण्यां महावीरः कान्तारे दुर्गनाशनः ॥
पद्मवत्यां पद्मगृहो गगने मृगलाञ्छनः ॥ १०२ ॥ अष्टोत्तरं नामशतं यत्रैतत्परिपठ्यते ॥ तत्रैव मम सान्निध्यं त्रिसंध्यं मधुसूदन ॥ १०३ ॥
एतेषामपि यस्त्वेकं पश्येद्दे बालरूपिणम् ॥ सर्वेषां लभते पुण्यं पूर्वोक्तानां च वेधसाम् ॥ १०४ ॥ एतेर्यो नामभिः कृष्ण प्रभासे स्तोति मां सदा ॥
स्थानं मे विजयं लब्ध्वा मोदते शाश्वतीः समाः ॥ १०५ ॥ मानसं वाचिकं चैव कायिकं चैव दुष्कृतम् ॥ तत्सर्वं नाशमायाति मम स्तोत्राऽनु
कीर्तिनात् ॥ १०६ ॥ पुष्पोपहारेऽर्प्यैश्च ब्राह्मणानां च तर्पणेः ॥ ध्यानेन च स्थिरेणाशु प्राप्यते यत्फलं नरोः ॥ तत्फलं समवाप्नोति मम स्तोत्रानु
कीर्तिनात् ॥ १०७ ॥ ब्रह्महत्यादिपापानि इह लोके कृतान्यपि ॥ अकामतः कामतो वा तानि नश्यति तत्क्षणात् ॥ १०८ ॥ इदं स्तोत्रं ममाभीष्टं
शृणुयाद्वा गृहेऽथ वा ॥ स मुक्तः पातकैः सर्वैः प्राप्नुयान्महदीप्सितम् ॥ १०९ ॥ अन्वद्वहस्यं ते वच्मि शृणु कृष्ण यथार्थतः ॥ ११० ॥ आमेयं तु
यदा ऋक्षं कार्त्तिक्यां भवति क्वचित् ॥ महती सा तिथिर्ज्ञेया प्रभासे मम वल्लभा ॥ १११ ॥ प्राजापत्यं यदा ऋक्षं तिथौ तस्यां भवेद्यदि ॥ सा
महाकार्त्तिकी पुण्या देवानामपि दुर्लभा ॥ ११२ ॥ मंदे वार्के गुरो वाऽपि कार्त्तिकी कृत्तिकायुता ॥ तत्राश्वमेधिकं पुण्यं दृष्ट्वा वै बालरूपिणम् ॥
॥ ११३ ॥ विशाखासु यदा सूर्यः कृत्तिकासु च चन्द्रमाः ॥ स योगः पद्मकोनाम प्रभासे दुर्लभो हरे ॥ ११४ ॥ तस्मिन्योगे नरो दृष्ट्वा प्रभासे
बालरूपिणम् ॥ पापकोटियुतो वाऽपि यमलोकं न पश्यति ॥ ११५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इत्येवं कथितं स्तोत्रं ब्रह्मणा हरये पुनः ॥
मया तव समाख्यातं माहात्म्यं ब्रह्मदेवतम् ॥ ११६ ॥ सर्वपापहरं नृणां श्रुतं सर्वार्थसाधकम् ॥ भूमिदानं च दातव्यं तत्र यात्राफलेऽप्युभिः ॥
॥ ११७ ॥ कमंडलुः श्वेतवस्त्रं महादानानि षोडश ॥ तत्रैव देवि देयानि ब्रह्मणे बालरूपिणे ॥ ११८ ॥ महापर्णिणि संप्राप्ते कुर्युः पारायणं द्विजाः ॥
सर्वे ते ब्राह्मणा देवि क्षेत्रमध्यनिवासिनः ॥ ११९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभास
क्षेत्रमाहात्म्ये बालरूपिब्रह्मणो माहात्म्यवर्णनं नाम सप्तोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि वमूनी
लिंगमुत्तमम् ॥ सोमेशादीशदिग्भागे पञ्चाशद्विंशत्यन्तरे ॥ १ ॥ स्थितं लिंगं महादेवि चतुर्वक्त्रं सुरप्रियम् ॥ प्रत्यूपेश्वरनामानं महापातकनाशनम् ॥
॥ २ ॥ दर्शनात्तस्य देवस्य सप्तजन्मान्तरोद्भवम् ॥ पापं प्रणाशमायाति सत्यं सत्यं वरानने ॥ ३ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ कोऽसौ प्रत्यूपनामेति
कथं लिंगं प्रतिष्ठितम् ॥ कस्य पुत्रः स विख्यात एतन्मे वद शंकर ॥ ४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ दक्षो ब्रह्मसुतो देवि प्रजापतिरिति स्मृतः ॥
तस्य कन्याः पुरा षष्टिर्ददौ धर्माय वै दश ॥ ५ ॥ तासां मध्ये महादेवि एका विश्वेति विश्रुता ॥ सा धर्माश्च महादेवि अष्टावजनयत्सुताम् ॥ ६ ॥
आपो ध्रुवश्च सोमश्च धरश्चैवाऽनलोऽनिलः ॥ प्रत्यूपश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ॥ ७ ॥ तेषां मध्ये सप्तमोऽसौ प्रत्यूप इति विदुतः ॥
स पुत्रकामो देवेशि प्रभासं क्षेत्रमागतः ॥ ८ ॥ स ज्ञात्वा कामिकं क्षेत्रं प्रतिष्ठाप्य मधेश्वरम् ॥ तपश्चचार विपुलं दिव्यं वर्षशतं प्रिये ॥ ध्यायन् देवं
महादेवं शान्तस्तद्रतमानसः ॥ ९ ॥ ततस्तुष्टो महादेवस्तस्य भक्त्या निरञ्जनः ॥ ददौ तस्य सुतं देवि देवलं योगिनां वरम् ॥ १० ॥ ततः प्रभृति
देवेशि तल्लिङ्गस्य प्रभावतः ॥ देवलो भगवान्योगी प्रत्यूपस्याऽभवत्सुतः ॥ ११ ॥ अनेन कारणेनासौ प्रत्यूपेश्वरसंज्ञितः ॥ १२ ॥ यश्चानपत्यः
पुरुषस्तं समाराधयिष्यति ॥ तस्यान्ववाये देवेशि संततिर्न विनश्यति ॥ १३ ॥ यः प्रत्यूपे महादेवि प्रत्यूपेश्वरमुत्तमम् ॥ पूजयिष्यति सद्गत्या
दर्श्यां जायतात्तत्र वै निशि ॥ सर्वेषां दानयज्ञानां फलं जागरणाल्लभेत् ॥ १४ ॥ वृषस्तत्रैव दातव्यः सम्यग्यात्राफलेऽप्युभिः ॥ १५ ॥ माघे कृष्णचतु
सप्तमे प्रभासखंडे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये प्रत्यूपेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥

ततो गच्छेन्महादेवि अनिलेश्वरमुत्तमम् ॥ तस्योत्तरेशानदिकस्थं धनुषां त्रितये प्रिये ॥ १ ॥ लिंगं महाप्रभावं हि दर्शनात्पापनाशनम् ॥ वसूनां पञ्चमो नोऽसावनिलः परिकीर्तितः ॥ २ ॥ स चाऽऽराध्य महादेवं प्रत्यक्षीकृतवान्भयम् ॥ लिंगं प्रतिष्ठयामास सम्यक्छूद्रासमन्वितः ॥ ३ ॥ एवमीशप्रभावेन सुतस्तस्याऽप्यभूदली ॥ मनोजवेति विख्यातो ह्यविज्ञातगतिस्तथा ॥ ४ ॥ तं दृष्ट्वा व्याधिना मर्त्यो पीड्यते न कदाचन ॥ नान्यो न बधिरो मृको न रोगी न च निर्धनः ॥ कदाचिजायते मर्त्यस्तेन दृष्टेन भूतले ॥ ५ ॥ पुष्पमेकं तु यो दद्यात्तस्य लिंगस्य चोपरि ॥ सुखसौभाग्यसंपन्नः स सदा रूपवान्भवेत् ॥ ६ ॥ इत्येवं कथितं देवि माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ श्रुत्वाऽनुमोद्य भावेन सर्वकामैः समृद्धयते ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्येऽनिलेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम नवोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०९ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेद्दरारोहे प्रभासेश्वरमुत्तमम् ॥ गौरीतपोवनादेवि पश्चिमे समुदाहृतम् ॥ १ ॥ धनुषां सप्तके देवि नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ स्थापितं तन्महालिंगं वसूनामष्टमेन हि ॥ २ ॥ प्रभासइतिनाम्ना हि शिवपूज्यतेन वै ॥ स पुत्रकामो देवेशि प्रभासक्षेत्रमागतः ॥ ३ ॥ प्रतिष्ठाप्य महालिंगं चचार विपुलं तपः ॥ आग्नेयमिति विख्यातं दिव्यान्धानां शतं प्रिये ॥ ४ ॥ ततस्तस्य महादेवि सम्यक्छूद्रान्वितस्य वै ॥ तुतोप भगवानुद्रो ददौ यन्मनसीप्सितम् ॥ ५ ॥ वृहस्पतेस्तु भगिनी भुवना ब्रह्मवादिनी ॥ प्रभासस्य तु सा भार्या वपुनामष्टमस्य च ॥ ६ ॥ विश्वकर्मा सुतस्तस्याः सृष्टिकर्ता प्रजापतिः ॥ देवानां तत्सको विद्वान्मनोर्मातामहः स्मृतः ॥ ७ ॥ तत्सकः सूर्यविंशस्य तेजसः शान्तो महात् ॥ एवं तस्याऽभवत्पुत्रो वसूनामष्टमस्य वै ॥ ८ ॥ प्रभासनाम्नो देवेशि तल्लिंगाराधनोद्यतः ॥ इति ते कथितं देवि प्रभासेश्वरमुत्तमम् ॥ ९ ॥ माहात्म्यं सर्वपापघ्नं सर्वकामप्रदं शुभम् ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या सम्यक्छूद्रासमन्वितः ॥ १० ॥ भूमिशायी निराहारो जपन्वै शतरुद्रियम् ॥ मावे मासि चतुर्दश्यां स्नात्वा सागरसंगमे ॥ ११ ॥ पंचामृतेन संस्नाप्य पूजयित्वा विधानतः ॥ १२ ॥ य एवं कुरुते देवि सम्यग्यात्रामहोत्सवम् ॥ स शुक्रः पातकैः सर्वैः सर्वकामैः समृद्धयते ॥ वृषस्तत्रैव दातव्यः सम्यग्यात्राफलेषुभिः ॥ १३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये प्रभासेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम दशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि पुष्करारण्यमुत्तमम् ॥ तस्मादीशानकोणस्थं धनुषां षष्टिभिः स्थितम् ॥ १ ॥ तत्र कुण्डं महादेवि ह्यष्टपुष्करसंज्ञितम् ॥ सर्वपापघ्नं देवि दुष्प्राप्यमकृतात्मभिः ॥ २ ॥ तत्र कुण्डसमीपे तु पुरा रामेशधीमता ॥ स्थापितं तन्महालिंगं रामेश्वरइतिस्मृतम् ॥ ३ ॥ तस्य पूजनमात्रेण मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥ ४ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ भगवन्विस्तराद्ब्रूहि रामेश्वरसमुद्रवम् ॥ कथं तत्रागमद्रामः ससीतश्च सलक्ष्मणः ॥ ५ ॥ कथं प्रतिष्ठितं लिंगं पुष्करे पापतम्करे ॥ एतद्विस्तरतो ब्रूहि फलं माहात्म्यसंयुतम् ॥ ६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ चतुर्विंशपुरो रामो वसिष्ठेन पुरोधसा ॥ पुरा रावणनारायं जज्ञे दशरथात्मजः ॥ ७ ॥ ततः कालान्तरे देवि ऋषिशापान्महातपाः ॥ ययो दाशरथी रामः सीतः सहलक्ष्मणः ॥ ८ ॥ वनवासाय निष्क्रान्तो दिव्यैर्ब्रह्मर्षिर्भिवृतः ॥ ततो यात्राप्रसंगेन प्रभासं क्षेत्रमागतः ॥ ९ ॥ तं देशं तु समासाद्य सुश्रान्तो निषसाद ह ॥ अस्तं गते ततः सूर्ये पर्णान्यास्तीर्य भूतले ॥ १० ॥ सुष्वापाथ निशाशेषे ददौ पितरं स्वकम् ॥ स्वप्ने दशरथं देवि सौम्यरूपं महाप्रभम् ॥ ११ ॥ प्रातरुत्थाय तत्सर्वं ब्राह्मणेभ्यो न्यवेदयत् ॥ यथा दशरथः स्वप्ने दृष्टस्तेन महात्मना ॥ १२ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ वृद्धिकामाश्च पितरो वरदास्तव राघव ॥ तं हि प्रयच्छति स्वप्नान्ते हि स्वयं राजे ॥ १३ ॥ एतत्तीर्थं महापुण्यं सुगुप्तं शार्ङ्गधन्वनः ॥ पुष्करेति समाख्यातं श्राद्धमत्र प्रदीयताम् ॥ १४ ॥ नूनं दशरथो राजा तीर्थं चास्मिन्समीहते ॥ त्वया दत्तं शुभं पिण्डं ततः स दर्शनं गतः ॥ १५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा रामो राजीवलोचनः ॥ निमंत्रयामास तदा श्राद्धार्हान्ब्राह्मणाञ्छुभान् ॥ १६ ॥ अब्रवील्लक्ष्मणं पार्श्वे स्थितं विनतकंधरम् ॥ फलार्थं ब्रज सीमित्रे श्राद्धार्थं त्वरयाऽन्वितः ॥ १७ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय जगाम रघुनन्दनः ॥ आनयामास शीघ्रं स फलानि विविधानि च ॥ १८ ॥ विस्वानि च कपित्थानि तिन्दुकानि च भूरिशः ॥ बदराणि करीराणि कर्मर्दानि च प्रिये ॥ १९ ॥ चिर्मदानि पक्ष्वाणि मातुल्लिगानि वै तथा ॥ नालिकेरानि शुभ्राणि इण्दीसंभवानि च ॥ २० ॥ अथेतानि पपाचाशु सीता जनकनंदिनी ॥ ततस्तु कुतपे काले स्नात्वा वरकलभुञ्जुचिः ॥ २१ ॥ ब्राह्मणा नानयामास श्राद्धार्हान्द्रिजसत्तमान् ॥ गालवो देवलो रेभ्यो यवकीतोऽथ पर्वतः ॥ २२ ॥ भरद्वाजो वसिष्ठश्च जाबालिर्गौतमो भृगुः ॥ एते चान्ये च बहवो ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥ २३ ॥ श्राद्धार्थं तस्य संप्राप्ता रामस्याक्षिष्कर्मणः ॥ एतस्मिन्नेव काले तु रामः सीतामभाषत ॥ २४ ॥ एहि वेदेहि विप्राणां देहि पादावनेजनम् ॥ एतच्छ्रुत्वाऽथ सा सीता प्रविष्टा वृक्षमध्यतः ॥ २५ ॥ गुल्मैराच्छाद्य चात्मानं रामस्यादर्शने स्थिता ॥ मुहुर्मुहुर्यदा रामः सीतासीतामभाषत ॥ २६ ॥ ज्ञात्वा तां लक्ष्मणो नृपां कोपाविष्टं च राघवम् ॥ स्वयमेव तदा चक्रे ब्राह्मणार्हप्रतिक्रियाम् ॥ २७ ॥ अथ भुक्तेषु विप्रेषु कृतं पिंडप्रदानकं ॥ आगता जानकी सीता यत्र रामो व्यवस्थितः ॥ २८ ॥ तां दृष्ट्वा परुषैर्वाक्यैर्भर्त्सयामास राघवः ॥ धिग्विकपापे द्विजांस्त्यक्त्वा पितृकृत्यमहोदयम् ॥ क्व गताऽसि च मां हित्वा श्राद्धकाले ह्युपस्थिते ॥ २९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भयभीता च जानकी ॥ ३० ॥ कृताञ्जलिपुटा भूत्वा वेपमाना ह्यभाषत ॥ मा कोपं कुरु कल्याण मा मां निर्भर्त्सय प्रभो ॥ ३१ ॥ शृणु यस्माद्विभोऽन्यत्र गता त्यक्त्वा त्वान्तिकम् ॥ दृष्टव्यं पिता मेऽद्य तथा चैव पितामहः ॥ ३२ ॥ तस्य पूर्वतरस्यापि तथा मातामहादयः ॥ अंगेषु ब्राह्मणेन्द्राणामाक्रान्तास्ते पृथक्पृथक् ॥ ३३ ॥ ततो लज्जा समभवत्तत्र मे रघुनन्दन ॥ पित्रा तत्र महाबाहो मनोज्ञानि शुभानि च ॥ ३४ ॥ भक्ष्याणि भक्षितान्येव यानि वै गुणवन्ति च ॥ स कथं सुकपायाणि क्षाराणि कटुकानि च ॥ भक्षयिष्यति राजेन्द्र ततो मे दुःखमाविशत् ॥ ३५ ॥ एतस्मात्कारणतन्ना लज्जयाऽहं रघूदह ॥ दृष्ट्वा श्वशुरवर्गं स्वं तस्मात्कोपं परित्यज ॥ ३६ ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा विस्मितो राघवोऽभवत् ॥ विशेषेण ददौ तस्मिन्श्राद्धं तीर्थं तु पुष्करे ॥ ३७ ॥ तत्र पुष्करसान्निध्ये दक्षिण धनुषां प्रये ॥ लिंगं प्रतिष्ठयामास रामेश्वरमिति श्रुतम् ॥ ३८ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ स प्राप्नोति परं स्थानं यत्र देवो जनार्दनः ॥ ३९ ॥ किमत्र बहुनोक्तेन द्वादश्यां यत्प्रदापयेत् ॥ न तत्र परिसंख्यातं त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ ४० ॥ शुक्रांगारकसंयुक्ता चतुर्थी या भवेत्कचित् ॥ षष्ठी वात्र वरारोहे तत्र श्राद्धे महत्फलम् ॥ ४१ ॥ यावद्वादशवर्षाणि पितरभ्यर्पितामहाः ॥ तर्पिता नान्यमिच्छन्ति पुष्करे स्वकुलोद्भवे ॥ ४२ ॥ तत्र यो वाजिनं दद्यात्सम्यग्भक्तिसमन्वितः ॥ अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ४३ ॥ इति

ते कथितं सम्यग्माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ रामेश्वरस्य देवस्य पुष्करस्य च भामिनि ॥ ४४ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पुष्करमाहात्म्ये रामेश्वरक्षेत्रमाहात्म्यवर्णननामैकादशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लक्ष्मणेश्वरमुत्तमम् ॥ रामेशात्पूर्वदिग्भागे धनुर्विशकसंस्थितम् ॥ १ ॥ स्थापितं लक्ष्मणेनैव तत्र यात्रागतेन वै ॥ महापापहरं देवि तल्लिङ्गं सुरपूजितम् ॥ २ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या नृत्यगीतादिवादनैः ॥ होमजाप्यैः समाधिस्थः स याति परमां गतिम् ॥ ३ ॥ अन्नोदकं हिरण्यं च तत्र देयं द्विजातये ॥ संपूज्य देवदेवेशं गंधपु पादिभिः क्रमात् ॥ ४ ॥ माघे कृष्णचतुर्दश्यां विशेषस्तत्र पूजने ॥ स्नानं दानं जपस्तत्र भवेदक्षयकारकम् ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये लक्ष्मणेश्वरमाहात्म्यवर्णननाम द्वादशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि जानकीश्वरमुत्तमम् ॥ रामेशात्त्रिंशते भागे धनुर्विशकसंस्थितम् ॥ १ ॥ पापघ्नं सर्वजंतूनां जानक्याऽऽराधितं पुरा ॥ प्रतिष्ठितं विशेषेण सम्यगाराध्य शंकरम् ॥ २ ॥ पूर्वं तस्यैव लिङ्गस्य वसिष्ठेति नाम वै ॥ तत्पश्चाज्जानकीति त्रेतायां प्रथितं क्षितौ ॥ ३ ॥ ततः पश्चिमदिशि वालखिल्या महर्षयः ॥ तत्र सिद्धिमुपप्राप्तास्तेन सिद्धेश्वरेति च ॥ ४ ॥ ख्यातं कलौ महादेवि युगलिङ्गं महाप्रभम् ॥ तद्दृष्ट्वा मुच्यते पापैर्दुःखदौर्भाग्यसंभवेः ॥ ५ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या नारी वा पुरुषोऽपि वा ॥ संस्नाप्य विधिवद्भक्त्या स मुक्तः पातकैर्भवत् ॥ ६ ॥ स्नात्वा च पुष्करे तीर्थे यस्तल्लिङ्गं प्रपूजयेत् ॥ नियतो नियताहारो मासमेकं निरन्तरम् ॥ ७ ॥ दिनेदिने भवेत्तस्य वाजिमेधाधिकं फलम् ॥ माघे मासि तृतीयायां या नारी तं प्रपूजयेत् ॥ तदन्वयेऽपि दौर्भाग्यं दुःखं शोकश्च नो भवेत् ॥ ८ ॥ इति ते कथितं देवि माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ श्रुतं हरति पापानि सौभाग्यं संप्रयच्छति ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये जानकीश्वरमाहात्म्यवर्णननाम त्रयोदशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि विष्णुं पापप्रणाशनम् ॥ वामनस्वामिनामानं सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ पुष्करात्त्रैलोक्ये भागे धनुर्विशतिभिः स्मृतम् ॥ यदा बद्धो बलिदेवि विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ २ ॥ तदा तत्र पदं न्यस्तं दक्षिणं विश्वरूपिणा ॥ द्वितीयं मेरुशृङ्गे तु तृतीयं गगने प्रिये ॥ ३ ॥ यावद्बुधं चोत्क्षिपति तावद्भिन्नं सुदूरतः ॥ पादाग्रेण तु ब्रह्माण्डं निष्क्रान्तं सलिलं ततः ॥ ४ ॥ ततः स्वजानुभागेण संप्राप्तं पृथिवीतले ॥ ततो विष्णुपदी गंगा प्रसिद्धिमगमत्क्षितौ ॥ ५ ॥ पूर्वं सा पुष्करे प्राप्ता पुष्करात्सा महानदी ॥ पुष्करं कथ्यते ज्योम पुष्करं कथ्यते जलम् ॥ तेन तत्पुष्करं ख्यातं संनिधानं प्रजापतेः ॥ ६ ॥ तत्र स्नानं नरः कृत्वा यः पश्यति हरेः पदम् ॥ स याति परमं स्थानं यत्र देवो हरिः स्वयम् ॥ ७ ॥ तत्र पिंडप्रदानेन तृप्तिः स्यात्कोटिवार्षिकी ॥ पितृणां च वरारोहे ह्येतदाह हरिः स्वयम् ॥ ८ ॥ अत्र गाथा पुरा गीता वसिष्ठेन महर्षिणा ॥ वामनस्वामिनं दृष्ट्वा तां शृणुष्व समाहिता ॥ ९ ॥ स्नात्वा तु पुष्करे तीर्थे दृष्ट्वा विष्णुपदं ततः ॥ अपि कृत्वा महत्पापं किमतः परितप्यते ॥ १० ॥ यस्तत्रोपानहो दद्याद्ब्राह्मणाय यत्नतः ॥ स यानवरमारुढो विष्णुलोके महीयते ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये वामनस्वामिमाहात्म्यवर्णननाम चतुर्दशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि पुष्करेश्वरमुत्तमम् ॥ तस्यैव दक्षिणे भागे जानकीश्वरमुत्तमम् ॥ १ ॥ लिङ्गं महाप्रभावं तु ब्रह्मपुत्रेण पूजितम् ॥ सनत्कुमारमुनिना श्रद्धया हेमपुष्करैः ॥ २ ॥ पूजितं तद्विधानेन तेन तत्पुष्करेश्वरम् ॥ ख्यातं तत्र वरारोहे सर्वपातकनाशनम् ॥ ३ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या गंधपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ यात्रा कृता भवेत्तेन पोष्करी नात्र संशयः ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये वामनस्वामिमाहात्म्ये पुष्करेश्वरमाहात्म्यवर्णननाम पञ्चदशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि देवीं सौभाग्यकारिणीम् ॥ कुण्डेश्वरीति विख्यातां पुष्कराद्वायुगोचरे ॥ १ ॥ धनुषां त्रिशता देवि भूतनाथाश्च नैर्ऋते ॥ संस्थिता पाप्रदमनी दारिद्र्योवविनाशिनी ॥ २ ॥ तस्या नैर्ऋतदिग्भागे धनुःपञ्चदशे स्थितम् ॥ शंखोदकनाम कुण्डं सर्वपातकनाशनम् ॥ ३ ॥ तत्र स्नात्वा तु ये मर्त्या नारी वा शुभवारिणि ॥ पूजयेत्तां महादेवि शंखावर्तितविश्रुताम् ॥ ४ ॥ कलौ कुण्डेश्वरीनाम सर्वसौख्यप्रदायिनी ॥ शंखोनाम पुरा देवि विष्णुना निहतः प्रिये ॥ ५ ॥ तस्य देहं समादाय महान्तं शंखरूपिणम् ॥ तीर्थोदकेन संपूर्य प्रभासं क्षेत्रमागतः ॥ ६ ॥ तत्र शंखं तु प्रक्षाल्य कृतं तीर्थं महाप्रभम् ॥ तत्र पूरितवाञ्छङ्कं मेघगम्भीरनिस्वनम् ॥ ७ ॥ तस्य नादेन महता देवी तत्र समागता ॥ पृच्छन्ती वा भक्तिसंयुक्ता स गौरीपदमाप्नुयात् ॥ ८ ॥ दंपत्योर्भोजनं तत्र देयं यात्राफलेऽपि ॥ कञ्चुकं फलदानं च गौरीणीनां च भोजनम् ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये शंखोदककुण्डेश्वरीगौरीमाहात्म्यवर्णननाम षोडशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि भूतनाथेश्वरं हरम् ॥ कुण्डेश्वर्यां ईशभागे धनुषां त्रिशकेऽन्तरे ॥ १ ॥ कल्पलिङ्गं महादेवि ह्यनादिनिधनं स्थितम् ॥ पूर्वं त्रेतायुगे देवि वीरभद्रेऽश्वरीति च ॥ २ ॥ प्रख्यातं भुवि देवेशि कलौ भूते ॥ ३ ॥ तत्र कृष्णचतुर्दश्यां रात्रौ संपूज्य शंकरम् ॥ दक्षिणां दिशमाश्रित्य अत्रोत्तरं पूजयेत्तु यः ॥ ४ ॥ दृढं जितेन्द्रियो भूत्वा निर्भयो ध्यानसंयुतः ॥ तस्यैव जायते सिद्धिर्या काचिद्भूतले स्थिता ॥ ५ ॥ तिलहेमप्रदानं च पिण्डदानं च तत्र वै ॥ पितृनुद्दिश्य दद्याद्दे तेषां प्रेतत्वमुत्तये ॥ ६ ॥ इति निगदितमेतद्भूतनाथेश्वरस्य प्रचुरकलिमलानां नाशनं पुण्यहेतुः ॥ पठति च पुरुषो वा यः शृणोतीह भक्त्या सुरवरमहिमानं मुच्यते पातकौघैः ॥ ८ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कुण्डेश्वरीमाहात्म्ये भूतनाथेश्वरमाहात्म्यवर्णननाम सप्तदशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि गोप्यादित्यमुत्तमम् ॥ भूतेशाद्वायवे भागे धनुषां त्रिशकेऽन्तरे ॥ १ ॥ बलातिबलदैत्यव्या दक्षिणाग्रेयसंस्थितः ॥ धनुषां दशके देवि संस्थितः

पापनाशनम् ॥ २ ॥ तस्योत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि महापापहरां शुभाम् ॥ यां श्रुत्वा मानवो भक्त्या दुःखशोकैः प्रमुच्यते ॥ ३ ॥ पुरा कृष्णो महा
तेजा यदा प्रभासमागतः ॥ सहितो यादवैः सर्वैः पट्टपञ्चाशतिकोटिभिः ॥ ४ ॥ पोडशैव सहस्राणि गोप्यस्तत्र समागताः ॥ लक्षभेकं तथा पट्टि
रेते कृष्णसुताः प्रिये ॥ ५ ॥ तत्र प्रभासिके क्षेत्रे संस्थिताः पापनाशने ॥ यादवस्थलमासाद्य यावद्वैतको गिरिः ॥ ६ ॥ तत्र द्वादशवर्षाणि
संस्थितास्ते महाबलाः ॥ क्षेत्रं पवित्रमादाय शिवलिंगानि ते पृथक् ॥ स्थापयामासुः सर्वे ह्यंकितानि स्वनामभिः ॥ ७ ॥ एवं समग्रं तत्क्षेत्रं याव
द्वादशयोजनम् ॥ ध्वजलिंगांकितं चक्रुः सर्वे यादवपुंगवाः ॥ ८ ॥ हस्तहस्तान्तरे देवि प्रासादाक्षेत्रं मध्यतः ॥ सुवर्णकलशोपेताः पताकाकुलिता
वराः ॥ विराजन्ते तु तत्रस्थाः कीर्तिस्तम्भा इरेरिव ॥ ९ ॥ ततो गोप्यो महादेवि आद्या याः पोडश स्मृताः ॥ तासां नामानि ते वक्ष्ये तानि
लोकमनाः शृणु ॥ १० ॥ लंबिनी चन्द्रिका कान्ता क्रूरा शान्ता महोदया ॥ भीमणी नन्दिनीऽशोका सुपर्णा विमलाऽक्षया ॥ ११ ॥ शुभदा
शोभना पुण्या हंसस्येताः कलाः स्मृताः ॥ हंस एव मतः कृष्णः परमात्मा जनार्दनः ॥ १२ ॥ तस्येताः शक्तयो देवि पोडशैव प्रकीर्तिताः ॥
चन्द्ररूपी ततः कृष्णः कलारूपास्तु ताः स्मृताः ॥ १३ ॥ संपूर्णमण्डला तासां मालिनी पोडशी कला ॥ प्रतिपत्तिथिमारभ्य त्रिच
रत्यासु चन्द्रमाः ॥ १४ ॥ पोडशैव कला यास्ता गोपीरूपा वरानने ॥ एकैकशस्ताः संभिन्नाः सहस्रेण पृथक्पृथक् ॥ १५ ॥ एवं ते
कथितं देवि रहस्यं ज्ञानसंभवम् ॥ एवं यो वेद पुरुषः स ज्ञेयो वैष्णवो बुधेः ॥ १६ ॥ अथ ताभिः कृताञ्जाल्या प्रासादान्यादवैः
पृथक् ॥ ततो गोप्योऽपि ताः सर्वाः सहस्राणि तु पोडश ॥ कृष्णमाज्ञाप्य भावेन स्थापयामासुः रविम् ॥ १७ ॥ ऋषिभिर्नार
दाद्येस्तास्तथा क्षेत्रनिवासिभिः ॥ तं प्रतिष्ठापयामासुः प्रतिष्ठाविधिना रविम् ॥ १८ ॥ प्रतिष्ठिते ततः सूर्ये ददुर्दानानि धीरशः ॥
ततः क्षेत्रनिवासिभ्यो गोभूहेमावराणि च ॥ १९ ॥ ततस्त ऋषयः सर्वे संतुष्टा हृष्टमानसाः ॥ चक्रुर्नाम स्वेस्तत्र गोप्यादित्येति विश्रुतम् ॥ सर्वपाप
हरं देवं महासीमन्मयादायकम् ॥ २० ॥ एवं कृते कृतार्थास्ताः संप्राप्त्यातिमहदशः ॥ जगदुर्वथागतं सर्वा द्वारकां कृष्णसंयुताः ॥ २१ ॥ पुनः
कालान्तरे देवि शापादुर्वोससः प्रिये ॥ यादवस्थलतां प्राप्ताः श्रभासे पापनाशने ॥ २२ ॥ एवं ते कथितो देवि गोप्यादित्यसमुद्रवः ॥ माहात्म्यं
तस्य ते वक्ष्मि पूजावन्दनजं क्रमात् ॥ २३ ॥ अस्मिन्मित्रवने देवि यो गोपीभिः प्रतिष्ठितः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण दुःखशोकैः प्रमुच्यते ॥ २४ ॥
सुतस्नेह तपसा यज्ञैर्वा बहुदक्षिणैः ॥ तां गतिं ते नरा यान्ति ये गोपीरविमाश्रिताः ॥ २५ ॥ येन सर्वात्मना भावो गोप्यादित्ये निवेशितः ॥
महेश्वरि कृतार्थत्वात्स ह्याद्यो धन्य एव सः ॥ २६ ॥ अपि नः स कुले धन्यो जायते कुलपावनः ॥ भाग्यवान्भक्तिभावेन येन भानुरुपासितः
॥ २७ ॥ सप्तम्यां पूजयेद्यस्तु माघे मास्युपसि प्रिये ॥ सप्तावारान्ततः पूर्वान्पितृन्सोऽप्युद्धरेन्नरः ॥ २८ ॥ छिनत्ति रोगान्दुःखान्दुर्जयाञ्जयति
द्वारीन् ॥ २९ ॥ न सप्तम्यां स्मृशेतैलं नीलवस्त्रं न धारयेत् ॥ न चाप्यामलकैः स्नानं न कुर्यात्कलहं क्वचित् ॥ ३० ॥ नीलरक्तेन वस्त्रेण
यत्कर्म कुरुते द्विजः ॥ स्नानं दानं जपो होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ॥ वृथा तस्य महायज्ञा नीलसूत्रस्य धारणात् ॥ ३१ ॥ नीलरक्तं यदा
वस्त्रं विप्रस्त्वंगेषु धारयेत् ॥ अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥ ३२ ॥ रोमरूपे यदा गच्छेद्भक्तं नीलस्य कस्यचित् ॥ पतितस्तु नवे
द्विप्रद्विभिः कृच्छ्रेर्व्यपोहति ॥ ३३ ॥ नीलमध्यं यदा गच्छेत्प्रमादाद्वाह्नयः क्वचित् ॥ अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥ ३४ ॥
नीलदारुं यदा भिद्येद्वाह्नयानां शरीरके ॥ शोणितं दृश्यते तत्र द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३५ ॥ कुर्यादज्ञानतो यस्तु नीलं वे दन्तधावनम् ॥
कृत्वा कृच्छ्रद्वयं तस्य शुद्धिरुक्ता मनीषिभिः ॥ ३६ ॥ इत्येतत्कथितं देवि गोप्यादित्यमहोदय ॥ पापघ्नं सर्वजन्तूनां श्रुतं सर्वार्थसाधकम् ॥
॥ ३७ ॥ गवां शतसहस्रेस्तु दत्तैर्यत्कुरुजंगले ॥ पुण्यं भवति देवेशि तद्गोप्यादित्यदर्शने ॥ ३८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संदितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गोप्यादित्यमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टादशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११८ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि महादेवीं महाप्रभाम् ॥ बलातिबलदैत्यघ्नीं नाम्नेति प्रथितां क्षितौ ॥ १ ॥ अनादि
नियनां देवीं तत्र ॥ २ ॥ व्यवस्थिताम् ॥ कोटिभूतपरीवारां सर्वदैत्यनिवर्हिणीम् ॥ ३ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ बलातिबलदैत्यघ्नी
कथमुक्ता त्वया प्रभो ॥ बलातिबलनामानौ कथं दैत्यौ निपातितौ ॥ ४ ॥ कुत्र तिष्ठति सा देवी किंभवा महेश्वर ॥ माहात्म्य
मखिलं तस्याः सर्वं विस्तरतो वद ॥ ५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि कथां पापप्रणाशनीम् ॥ यां श्रुत्वा मानवो भक्त्या
मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ६ ॥ आसीद्राक्षसुरोनाम महिषस्य सुतो बली ॥ महाकायो महाबाहुर्निग्न्याक्ष इवापरः ॥ ६ ॥ बलातिबल
नामानौ तस्य पुत्रौ बभूवतुः ॥ तौ विजित्य सुरान्सर्वान्देवेन्द्राग्निपुरोगमान् ॥ ७ ॥ त्रैलोक्येऽस्मिन्निरातको चक्रत राज्यमञ्जसा ॥ तयोः सेना
मुखे वीरास्त्रयस्त्रिंशत्प्रकीर्तिताः ॥ ८ ॥ रौद्रात्मानो महायोधाः सहस्राक्षोहिणीमुखाः ॥ सिंहस्कन्धा महाकाया दुरात्मानो महाबलाः ॥ ९ ॥
धूम्राक्षो भीमदंष्ट्रश्च कालवश्यो महाहनुः ॥ ब्रह्मघ्नो यज्ञकोपश्च स्त्रीघ्नः पापनिकेतनः ॥ १० ॥ विद्युन्माली च बन्धूकः शंकुकर्णो विभावसुः ॥
देवातको विकर्मा च दुर्भिक्षः क्रूर एव च ॥ ११ ॥ हयग्रीवोऽश्वकर्णश्च केतुमान्वृषभो द्विजः ॥ शरभः शलभो व्याघ्रो निकुंभो मणिको वक्रः
॥ १२ ॥ शूर्पको विशरो माली कालो दण्डककेरलः ॥ एते दैत्या महाकायास्तयोः सेनाधिकारिणः ॥ १३ ॥ एवं तैः पृथिवी व्याप्ता पञ्चाशत्कोटि
विस्तरा ॥ एवं ज्ञात्वा तदा देवा भयेनोद्विग्नमानसाः ॥ १४ ॥ सर्वेदेवर्षिभिः सार्धं जग्मुस्ते हिमवदनम् ॥ स्तोत्रेणानेन तां देवीं तृप्तुः प्रयता
स्तदा ॥ १५ ॥ ॥ देवा उबुः ॥ ॥ जयाक्षरे जयाऽन्ते जयाऽयुक्ते निरामये ॥ जय देवि महामाये जय देवपिबन्दिने ॥ १६ ॥ जय विश्वेश्वरे
गंगे जय सर्वार्थसिद्धिदे ॥ जय ब्रह्माणि कौमारि जय नारायणीश्वरि ॥ १७ ॥ जय ब्रह्माणि चासुन्दे जयेन्द्राणि महेश्वरि ॥ जय मातर्महालक्ष्मि
जय पार्वति सर्वगे ॥ १८ ॥ जय देवि जगत्सृष्टे जयेरावति भारति ॥ जयानन्ते जय जये जय देवि जलाविले ॥ १९ ॥ जयेशानि शिवे शर्वे
जय नित्यं जयार्चिते ॥ मोक्षदे जय सर्वज्ञे जय धर्मार्थकामदे ॥ २० ॥ ॥ ॥ गायत्रि कल्याणि जय सह्ये विभावरी ॥ जय दुर्गे महाकालि शिव
द्वृति जयाऽजये ॥ २१ ॥ जय चण्डे महामुण्डे जय नन्दे शिवप्रिये ॥ जय क्षेमकारि शिवे जय कल्याणि रेवति ॥ २२ ॥ जयोमे सिद्धिमांगर्ये
हरसिद्धे नमोस्तु ते ॥ जयापर्णे जयानन्दे महिषासुरघातिनि ॥ २३ ॥ जय मेघे विशालाक्षि जयानगे सरस्वति ॥ जयाशेषयुगावासे
जयावर्ते सुरान्तके ॥ २४ ॥ जय संकल्पसंसिद्धे जय त्रैलोक्यसुन्दरी ॥ जय शुभनिशुभघ्ने जय पद्मेऽद्रिसंभवे ॥ २५ ॥ जय कौ
शिकि कौमारि जय वारुणि कामदे ॥ नमोनमस्ते शर्वाणि भूयोभूयो जयाम्बिके ॥ २६ ॥ त्राहि नह्याहि नो देवि शरण्ये शरणागतात् ॥ २७ ॥
सेवं स्तुता भगवती देवैः सर्वैर्वरानने ॥ आत्मानं दर्शयामास भासितदिगन्तरम् ॥ २८ ॥ नमस्कृत्य तु तामुबुः सुरास्ते भयनाशनीम् ॥

बलातिबलनामानौ हत्वा दैत्यौ महाबलौ ॥ तेषां चैव महत्सैन्यं पाह्यतो महतो भयात् ॥ २९ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा दत्त्वा तेभ्योऽभयं ततः ॥
 तभुवाद्भुतरूपा सा त्रिनेत्रा चेन्दुशेखरा ॥ ३० ॥ सिंहाकूटा महादेवि नानाशस्त्रास्त्रधारिणी ॥ सुवक्रा विशतिभुजा स्फूर्जद्विद्युलतोपमा ॥ ३१ ॥ ततो
 ऽविका निनादोच्चैः साहसासं मुहुर्मुहुः ॥ ३२ ॥ तस्या नादेन घोरेण कृत्स्नमाप्रुरितं नभः ॥ प्रकंपिताखिला चोर्वी सरिद्वारिधिमखला ॥ ३३ ॥
 शैलतुंगस्तनी रम्या प्रमदेव भयातुरा ॥ तेऽपि तत्रासुराः प्राप्ताश्चतुरंगबलान्विताः ॥ ३४ ॥ सम्यग्विदितविक्रान्ताः कालान्तकयमोपमाः ॥ रक्षो
 दानवदैत्याश्च पाताले येऽपि संस्थिताः ॥ ३५ ॥ ते सर्व एव दैत्येन्द्राः कोटिशः समुपागताः ॥ ततोऽभवन्महायुद्धं देव्यास्तत्रासुरैः सह ॥ ३६ ॥
 बभूव सर्वत्रह्मण्डे ह्यकाण्डक्षयकारणम् ॥ अक्षौहिणीसहस्राणि त्रयस्त्रिंशत्सुरेश्वर ॥ ३७ ॥ एकविंशत्सहस्राणि शतान्यष्टौ च सप्ततिः ॥ सानुगा
 नां सयोधानां रथानां वातरहसाम् ॥ ३८ ॥ हत्वा सा लीलया देवी निन्ये क्षयमनाकुला ॥ ३९ ॥ ततो देव्या हतानां च दानवानां महौजसाम् ॥
 गजवाजिरथानां च शरीरैरावृता मही ॥ ४० ॥ कबंधनृत्यसंकुले खड्गद्वसास्थिकर्दमे ॥ रणाजिरे निशाचरास्ततो विचेरुरुजिताः ॥ ४१ ॥
 शृगाल गधवायसाः परं प्रपातमादधुः ॥ कचित्परे निशाचराः प्रपीतशोणितोत्कटाः ॥ प्रतर्प्य चात्मनः पितृन्समचर्यस्तथा ऋषीन् ॥ ४२ ॥
 गजान्नास्तुरंगमान्वभक्षिरे सुनिर्घृणाः ॥ रथोडुपैस्तथा परे तरंति शोणितार्णवम् ॥ ४३ ॥ इति प्रगाढसंगरे सुरारिसंघसंकुले ॥ विराजतेऽम्बिका
 धनुः शराऽसिञ्जलधारिणी ॥ ४४ ॥ गजेन्द्रदर्पमर्दनी तुरंगयुथपोथिनी ॥ सुरारिसैन्यनाशिनी इतस्ततः प्रपश्यती ॥ ४५ ॥ सिंहाटकयुक्ते महा
 प्रेतके भूधरहंसजुष्टोच्चलद्रास्वराभे वृषभसमाने मानिनीमथो ते दैत्येन्द्रवीराः पश्यंतः समृद्धतरोपास्ततोऽपि जग्मुर्नदन्तो रवन्तो रवं मेघ
 नादाः ॥ ४६ ॥ हाहाकारं विकुर्वाणा हन्यमानास्ततोऽसुराः ॥ केचित्समुद्रं विविशुरद्रीन्केचिच्च दानवाः ॥ ४७ ॥ केचित्खड्गितमूर्धानो जाल्मा
 भूत्वा वनेऽवसन् ॥ दयाधर्मं भुवाणाश्च निग्रथव्रतमास्थिताः ॥ ४८ ॥ केचित्प्राणपरा भीताः पाखण्डाश्रममास्थिताः ॥ हेतुवादपरा मूढा निःशो
 चा निरपेक्षकाः ॥ ४९ ॥ ते चाद्यापीह दृश्यन्ते लोके क्षणकाः किल ॥ तथैव भिन्दकाश्चान्ये शिवशास्त्रबहिष्कृताः ॥ ५० ॥ केचित्कोलव्रता
 हस्मिन्दृश्यन्ते सकलैर्जनेः ॥ सुराद्वीमांसभूयिष्ठा विकर्मस्थाश्च लिङ्गिनः ॥ ५१ ॥ प्रायो नैष्कृतिकाः पापा जिह्वोपस्थपरायणाः ॥ एवं देव्या हताः
 सर्वे बलातिबलसंयुताः ॥ ५२ ॥ प्रभासं क्षेत्रमासाद्य संस्थिता सा तदाम्बिका ॥ योगिनीनां चतुःषष्ट्या संयुता पापनाशिनी ॥ बलातिबलनाशी
 ति प्रभासे प्रथिता क्षितौ ॥ ५३ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ चतुःषष्टिस्तथा प्रोक्ता योगिन्यो याः सुरेश्वर ॥ तासां नामानि मे ब्रूहि सर्वपापहराणि च ॥ ५४ ॥
 ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि योगिनीनां महोदयम् ॥ सर्वरक्षाकरं दिव्यं महाभयविनाशनम् ॥ ५५ ॥ आदौ तत्र महाल
 क्ष्मीनंदा क्षेमकरी तथा ॥ शिवदूती महाभद्रा भ्रामरी चन्द्रमण्डला ॥ ५६ ॥ रेवती हरसिद्धिश्च दुर्गा विपमलोचना ॥ सहजा कुलजा कुञ्जा
 भायावी शांभवी क्रिया ॥ ५७ ॥ आद्या सर्वगता गुह्या भावगम्या मनोतिगा ॥ विद्याविद्या महामाया सुषुम्ना सर्वमंगला ॥ ५८ ॥ अकारात्मा
 महादेवि वेदाथर्जननी शिवा ॥ पुराणांवीक्षिकी दीक्षा चासुण्डा शंकरप्रिया ॥ ५९ ॥ ब्राह्मी शांतिकरी गौरी ब्रह्मण्या ब्राह्मणप्रिया ॥ भद्रा भग
 वती कृष्णा ग्रहनक्षत्रमालिनी ॥ ६० ॥ त्रिपुरा त्वरिता नित्या सांख्या कुंडलिनी ध्रुवा ॥ कल्याणी शोभना नित्या निष्कला परमा कला ॥
 ॥ ६१ ॥ योगिनी योगसद्भावा योगगम्या गुहाशया ॥ कात्यायनी उमा शर्वा ह्यपणोति प्रकीर्तिता ॥ ६२ ॥ चतुःषष्टिर्महादेवि एवं ते परिकी
 र्तिताः ॥ स्तोत्रेणानेन दिव्येन भक्त्या यः स्तौति चंडिकाम् ॥ ६३ ॥ तं पुत्रमिव शर्वाणी सर्वोपस्त्वभिरक्षति ॥ चतुर्दश्यामथाष्ट्यां नवम्यां च
 विशेषतः ॥ ६४ ॥ उपवासेकभक्तेन तथैवायाचितेन च ॥ ब्रूहीतनियमा देवि ये जपन्ति च चंडिकाम् ॥ ६५ ॥ वर्षार्धं वर्षमेकं वा सिद्धास्ते
 तत्त्वचारिणः ॥ आश्वयुक्कुक्षपक्षे च मन्वादिष्वष्टकासु च ॥ ६६ ॥ कृत्वा महोत्सवं देवीं यजेच्छ्रेयोऽभिवृद्धये ॥ पादुके धारयेद्देव्या दुर्गाभक्तो
 हिरण्यमे ॥ ६७ ॥ प्रमादविघ्नशान्त्यर्थं क्षुरिकां च सदा पुमान् ॥ पशुमांसासर्वैश्चैवमासुरं भावमाश्रिताः ॥ ६८ ॥ ये यजन्त्यम्बिकां ते स्युर्देव्या
 पेश्वभोगिनः ॥ देवत्वं सात्त्विका याति सात्त्विकीं भक्तिमास्थिताः ॥ ६९ ॥ एतत्ते कथितं देवि माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ बलातिबलनाशिन्या
 देव्याः सर्वार्थसाधकम् ॥ प्रभासक्षेत्रसंस्थायाः संक्षेपात्कीर्तिवर्धनम् ॥ ७० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
 प्रभासखण्डे त्रयमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये बलातिबलदैत्यप्रीमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११९ ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ईश्वर
 उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि गोपीश्वरमनुत्तमम् ॥ बलातिबलदैत्येभ्यो उत्तरे धनुषां त्रये ॥ १ ॥ संस्थितं पापशमनं गोपीभिः संप्रतिष्ठि
 तम् ॥ समाराध्य महादेवं पुत्रदेतोर्महेश्वरम् ॥ सर्वकामप्रदं नृणां पूजितं संततिप्रदम् ॥ २ ॥ चैत्रशुक्लतृतीयायां यस्तं पूजयते नरः ॥ गंध
 पुष्पोपहारैश्च स प्राप्नोतीप्सितं फलम् ॥ ३ ॥ एवं संक्षेपतः प्रोक्तं माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ गोपीश्वरस्य देवस्य प्रभासक्षेत्रवासिनः ॥ ४ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये बलातिबलदैत्यप्रीमाहात्म्ये गोपीश्वर
 माहात्म्यवर्णनं नाम विंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२० ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि रामेश्वरमनुत्तमम् ॥
 जामदग्न्येन रामेण स्वयं तत्र प्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ गोपीश्वराच्च वायव्ये धनुषां त्रिशकेऽन्तरे ॥ स्थितं महाप्रभावं हि लिंगं पातकनाशनम् ॥ २ ॥
 यदा रामेण देवेशि जमदग्निमुतेन वै ॥ कृतो मातृवधो घोरः पितुराज्ञानुवर्तिना ॥ ३ ॥ तदा मनसि संतापं कृत्वा निर्वेदमागतः ॥ ततः प्रसन्नता
 यातो जमदग्निर्महातपाः ॥ ४ ॥ ददौ वरं ततस्तुष्टो रेणुकायाश्च जीवितम् ॥ एवं यद्यपि सा तत्र जीविता वरत्रिणिनी ॥ ५ ॥ तथापि सष्टृणो
 देवि जामदग्न्यो महाप्रभः ॥ प्रभासं क्षेत्रमासाद्य तपश्चक्रे ततोऽद्भुतम् ॥ ६ ॥ प्रतिष्ठाप्य महादेवं शंकरं लोकशंकरम् ॥ दिव्यं वर्षशतं सात्रं
 ततस्तुष्टौ महेश्वरः ॥ ७ ॥ ददौ तस्येप्सितं सर्वं स्वयं तत्रैव संस्थितः ॥ ततः कृतार्थतां प्राप्तो जामदग्न्यो महाऋषिः ॥ ८ ॥ त्रिःसप्तकृत्यः
 पृथिवीं जित्वा हत्वा च क्षत्रियाच्च ॥ कृत्वा पंचनदं तत्र कुरुक्षेत्रे महामनाः ॥ ९ ॥ रक्तैः संपूर्णतां नीत्वा क्षत्रियाणां वरानने ॥ आनृत्यं समनु
 प्राप्तः पितृणां यो महाबलः ॥ १० ॥ एवं क्षत्रान्तकं कृत्वा दत्त्वा विप्रेषु मेदिनीम् ॥ कृतार्थतामनुप्राप्तस्त्रैलोक्ये ख्यातपोरुषः ॥ ११ ॥ तेन
 तत्स्थापितं लिंगं क्षेत्रे प्राभासिके शुभे ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या पापयुक्तोऽपि मानवः ॥ स मुक्तः पातकैः सर्वैर्याति लोकसुमापतेः ॥ १२ ॥
 ज्येष्ठकृष्णचतुर्दश्यां जागृयात्तत्र यो नरः ॥ सोऽश्वमेधफलं प्राप्य मोदते दिवि देववत् ॥ १३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
 संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये जामदग्न्येश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२१ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ईश्वर
 उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लिंगं चित्रांगदेश्वरम् ॥ तस्यैव नेत्रैस्ते भागे धनुर्विशतिभिः स्थितम् ॥ १ ॥ चित्रांगदेन देवेशि
 गंधर्वपतिना प्रिये ॥ क्षेत्रं पवित्रं ज्ञात्वा वै लिंगं तत्र प्रतिष्ठितम् ॥ कृत्वा तपो महाचोरं समाराध्य महेश्वरम् ॥ २ ॥ अथ यो भावसंयुक्तस्तल्लिंगं

संपूजयेत् ॥ गार्धर्वलोकमानोति गन्धर्वैः सह मोदते ॥ ३ ॥ तत्र शुक्रत्रयोदश्यां संस्नाप्य विधिना शिवम् ॥ पूजयेद्विधिः पुष्पैर्गंधपुष्पैरु-
क्रमात् ॥ स प्राप्नोत्यखिलं कामं मनसा यद्यदीप्सितम् ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये चित्रांगदेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वाविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥ ॥ ७ ॥ ईश्वर उवाच ॥
ततो गच्छेन्महादेवि रावणेश्वरमुत्तमम् ॥ तस्मादक्षिणैर्ऋत्ये धनुषां षोडशे स्थितम् ॥ १ ॥ प्रतिष्ठितं दशास्येन सर्वपातकनाशनम् ॥ पोलस्त्यो
रावणो देवि राक्षसस्तु सुदारुणः ॥ २ ॥ त्रैलोक्यविजयाकाङ्क्षी पुष्पकेण चचार ह ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य विमानं तस्य पुष्पकम् ॥ ३ ॥
व्रजद्वे व्योममार्गेण निश्चलं सहसाऽभवत् ॥ स्तंभितं पुष्पकं दृष्ट्वा रावणो विस्मयान्वितः ॥ ४ ॥ प्रहस्तं प्रेषयामास किमिदं व्रज मेदि-
नीम् ॥ अहताऽस्य गतिर्यस्मात्त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ ५ ॥ तत्कस्मान्निश्चलं जातं विमानं पुष्पकं मम ॥ अथाऽसौ सत्त्वो देवि
जगाम वसधातले ॥ ६ ॥ अपश्यदेवदेवेशं श्रीसोमेशं महाप्रभम् ॥ स्तूयमानं सुरगणैः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ७ ॥ त दृष्ट्वा राक्षसे-
न्द्राय तत्सर्वं विस्तरात्प्रिये ॥ प्रहस्तः कथयामास यदृष्टं क्षेत्रमध्येतः ॥ ८ ॥ ॥ प्रहस्त उवाच ॥ ॥ राक्षसेश महाबाहो शिवसेत्रं निजं
प्रभो ॥ प्रभासेति समारुपातं गणगन्धर्वसेवितम् ॥ ९ ॥ तत्र सोमेश्वरो देवः स्वयं तिष्ठति शङ्करः ॥ अम्भक्षेत्राद्युभयं दंतोत्खलिमिस्तथा ॥
ऋषिभिर्बालन्वित्यैश्च पूज्यमानः समंततः ॥ १० ॥ प्रभावात्तस्य देवस्य नेदं गच्छति पुष्पकम् ॥ न स प्रालंघ्यते देवो ह्यलंघ्यो यः सुरासुरैः
॥ ११ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ अवतीर्य धरापृष्ठं सोमेशं समपश्यत् ॥ १२ ॥ पूजयामास
देवेशि भक्त्या परमया युतः ॥ रत्नैर्वहुविधैर्वस्त्रैर्गन्धपुष्पातुलेपनैः ॥ १३ ॥ अथ पौरजना दृष्ट्वा राज्ञं राक्षसेश्वरम् ॥ सर्वदिक्षु वरारोहे भया-
द्रीताः प्रदुद्रुवुः ॥ १४ ॥ शून्यं समभवत्सर्वं तत्र देवो व्यवस्थितः ॥ एतस्मिन्नेव काले तु वायुवाचाशरीरिणी ॥ १५ ॥ दशग्रीव महाबाहो अयने
चोत्तरे तथा ॥ यात्राकाले तु देवस्य सर्वपापप्रणाशने ॥ १६ ॥ दूरतः समनुप्राप्ता भूरिलोका द्विजातयः ॥ राक्षसानां भयाद्रीताः प्रयाति हि
दिशो दश ॥ १७ ॥ भयान्मा त्वं राक्षसेन्द्र यात्राविप्रकरो भव ॥ बाल्ये वयसि यत्पापं वार्द्धक्ये यौवनेऽपि च ॥ तत्सर्वं क्षालयेन्मर्त्यां दृष्ट्वा सोमे-
श्वरं प्रभुम् ॥ १८ ॥ ततोऽसौ राक्षसेन्द्रस्तु गत्वैकान्ते सुगह्वरे ॥ लिंगं च स्थापयामास भक्त्या परमया युतः ॥ १९ ॥ ततस्तन्निरतो भूत्वा
सर्वस्ते राक्षसेश्वरः ॥ पूजयामास देवेशि उपवासपरायणः ॥ २० ॥ चकार पुरतस्तस्य गीतवाद्येन जागरम् ॥ ततोऽर्धरात्रसमये वायुवाचाशरीरिणी
॥ २१ ॥ दशग्रीव महाबाहो परितुष्टोऽस्मि तेऽनघ ॥ मम प्रसादात्त्रैलोक्यं वशं ते भविष्यति ॥ अत्र संनिहितो नित्यं स्थास्याम्यहमसंशयम् ॥
॥ २२ ॥ ये चेतपूजयिष्यन्ति लिंगं भक्तियुता नराः ॥ अजेयास्ते भविष्यन्ति शत्रूणां राक्षसेश्वर ॥ २३ ॥ यास्यन्ति परमां सिद्धिं मत्प्रसादादसंश-
यम् ॥ एवमुक्त्वा वरारोहे विरराम वृषध्वजः ॥ २४ ॥ रावणोऽपि स संतुष्टो भूयोभूयो महेश्वरम् ॥ पूजयित्वा च तल्लिंगं समारुह्य च पुष्पकम् ॥
त्रैलोक्यविजयाकाङ्क्षी इष्टं देशं जगाम ह ॥ २५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभास-
क्षेत्रमाहात्म्ये रावणेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥ ॥ ७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्म-
हादेवि गौरी सौभाग्यदायिनीम् ॥ पश्चिमे रावणेशस्य धनुषां पञ्चके स्थिताम् ॥ १ ॥ यत्रात्प्यत्तपो घोरं स्वयं देवी ह्यरुंधती ॥ सोभाग्यं
काक्षमाण्णा सा गौरीपूजापरायणा ॥ २ ॥ संप्राप्ता परमां सिद्धिं तस्या देव्याः प्रभावतः ॥ तृतीयायां शुक्रपक्षे माघे मासि वरानने ॥ ३ ॥
यस्तां पूजयते भक्त्या स सौभाग्यमवाप्नुयात् ॥ अन्यजन्मनि देवेशि नात्र कार्या विचारणा ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सौभाग्येश्वरीमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्विंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥ ॥ ७ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ततो गच्छेन्महालिंगं महादेवि सुरप्रियम् ॥ रावणेश्वरवायव्ये धनुषां त्रिंशकेऽन्तरे ॥ १ ॥ स्थितं कामप्रदं लिंगं सर्वपातकनाश-
नम् ॥ पौलोमीश्वरनामादयं पौलोण्या संप्रतिष्ठितम् ॥ २ ॥ तारकेण यदा ध्वस्तास्त्रिदशः संगरे स्थिताः ॥ त्रैलोक्यं विहतं सर्वं स्वयमिन्द्रत्वमा-
नः ॥ तदा शकः सुदुःखार्तो भयोद्विग्नो ननाश वै ॥ तदा तद्वार्यया देवि इन्द्राग्र्या शोककर्षया ॥ ३ ॥ इन्द्रस्य जयमिच्छन्त्या शंभुरा-
राधितस्तया ॥ ततस्तुष्टो महादेवस्तामुवाच गुभेक्षणम् ॥ ४ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ उत्पत्स्यति सुतोऽस्माकं पण्मुखस्तु महाबलः ॥ तारकं
दैत्यराजानं स चैनं घातयिष्यति ॥ ५ ॥ गच्छ त्वं विज्वरा भूत्वा शृणु भूयो वचस्व मे ॥ ६ ॥ अत्र स्थितमिदं लिंगं योऽस्माकं पूजयिष्यति
स नूनं मे गणो भूत्वा मत्सकाशमुपेयति ॥ ७ ॥ एवमुक्त्वा गता साध्वी देवराज्यत्र संस्थितः ॥ सर्वदुःखविनिर्मुक्तो सर्वदैत्यभयोज्झिता ॥ ८ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पौलोमीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चविंशत्यु-
त्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२५ ॥ ॥ ७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि शांडिल्येश्वरमुत्तमम् ॥ ब्रह्मणः पश्चिमे भागे धनुषां
षोडशांतरे ॥ १ ॥ महाप्रभावं लिङ्गं तदर्शनात्पापनाशनम् ॥ २ ॥ शांडिल्योनाम ब्रह्मर्षिः सारथिर्ब्रह्मणः स्मृतः ॥ तपस्वी स महातेजा ज्ञान-
गिष्ठो जितेन्द्रियः ॥ ३ ॥ स प्रभासं समासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ प्रतिष्ठाप्य महालिंगं सोमेशादुत्तरे स्थितम् ॥ ४ ॥ स स्वयं पूजयामास
दिव्याब्दानां शतं प्रिये ॥ ततोऽभिलषितं प्राप्य कृतकृत्यो बभूव ह ॥ ५ ॥ नन्दीश्वरप्रसादेन अणिमादिगुणैर्युतः ॥ तं दृष्ट्वा तु नरः सद्यो
विपापः संप्रजायते ॥ ६ ॥ बाल्ये वयसि यत्पापं वार्द्धक्ये यौवनेऽपि वा ॥ अज्ञानाज्ज्ञानतो वाऽपि यः करोति नरः प्रिये ॥ तत्स-
नाशमायाति शांडिल्येश्वरदर्शनात् ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभास-
क्षेत्रमाहात्म्ये शांडिल्येश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम षड्विंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥ ॥ ७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो
गच्छेन्महादेवि क्षेमेश्वरमुत्तमम् ॥ तस्मादुत्तरकोणस्थं कपालेशाग्रिगोचरे ॥ १ ॥ धनुषां पंचदशके कपालेश्वरतः स्थितम् ॥ लिंगं
महाप्रभावं हि सर्वपातकनाशनम् ॥ २ ॥ क्षेममूर्तिः पुरा राजा बभूव स महाबलः ॥ तेन तत्र तपस्तपं चिरकालं महात्मना ॥
॥ ३ ॥ ततः संस्थापितं लिंगं भक्त्या भूषितचेतसा ॥ तदृष्ट्वा क्षेममायाति कार्यं क्षेमेण सिद्ध्यति ॥ ४ ॥ सर्वकामसमृद्धात्मा भूया
जन्मनिजन्मनि ॥ एवं क्षेमेश्वरं लिंगं ख्यातं पातकनाशनम् ॥ ५ ॥ सर्वकामप्रदं नृणां श्रुतं सौभाग्यदायकम् ॥ दर्शनेनापि तस्यापि गोरा-
तस्य फलं स्मृतम् ॥ ६ ॥ तस्मात्क्षेत्रफलाकाङ्क्षी नित्यं तल्लिंगमाश्रयेत् ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये क्षेमेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥ ॥ ७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो
गच्छेन्महादेवि सागरादित्यमुत्तमम् ॥ भैरवेशात्पश्चिमतो रुद्रान्मृत्युञ्जयात्तथा ॥ १ ॥ कामेशादक्षिणाग्रे नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ सर्वं

रोगप्रशमनं दारिद्र्योपविवातकम् ॥ प्रतिष्ठितं महादेवि सगरेण महात्मना ॥ २ ॥ यष्टिपुत्रसहस्राणि यः प्रापारातिसुदनः ॥ सूर्यं तत्र समाराध्य स
गरः पृथिवीपतिः ॥ ३ ॥ य एष सागरो देवि योजनायतविस्तरः ॥ आयतोऽशीतिसाहस्रं योजनानां प्रकीर्तितः ॥ ४ ॥ अस्मिन्मन्वन्तरे शितः
सागरेऽथ चतुर्दिशम् ॥ तस्येदं कीर्तितं देवि नाम सागरसंज्ञितम् ॥ ५ ॥ यस्याद्यापीह गायन्ति पुराणे प्रथितं यशः ॥ तेनायं स्थापितो देवो
भास्करो वारितस्करः ॥ ६ ॥ तं दृष्ट्वा न जडो नान्धो न दारिद्र्यो न दुःखितः ॥ न चेवेष्टवियोगी स्यान्न रोगी नैव पापकृत् ॥ ७ ॥ माये मासि
महादेवि सिते पक्षे जितेन्द्रियः ॥ पृष्ठ्यामुपोषितो भूत्वा रात्रौ तस्याग्रतः स्वपेत् ॥ ८ ॥ विबुधस्त्वथ सत्स्यां भक्त्या भानुं समर्चयेत् ॥ ब्राह्म
णान्भोजयेद्भक्त्या वित्तशायं विवर्जयेत् ॥ ९ ॥ कुतस्तेनैह तपसा यज्ञैर्वा बहुदक्षिणैः ॥ तां गतिं न नरा यान्ति यां गताः सूर्यमाश्रिताः ॥ १० ॥
भक्त्या तु पुरुषैः पूजा कृता दूर्वाङ्कुरैरपि ॥ भानुर्ददाति हि फलं सर्वयज्ञैः सुदुर्लभम् ॥ ११ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सूर्यमेवाभिपूजयेत् ॥ जनका
दयो यथा सिद्धिं गता भानुं प्रपूज्य च ॥ १२ ॥ सर्वात्मा सर्वलोकेशो देवदेवः प्रजापतिः ॥ सूर्य एव त्रिलोकस्य मूलं परमदेवतम् ॥ १३ ॥
वसन्ते कपिलः सूर्यो ग्रीष्मे काञ्चनसप्रभः ॥ श्वेतवर्णश्च वर्षासु पांडुः शरदि भास्करः ॥ १४ ॥ हेमन्ते ताम्रवर्णस्तु शिशिरं लोहितो रविः ॥
एवं वर्णविशेषेण ध्यायेत्सूर्यं यथाक्रमम् ॥ १५ ॥ पूजयित्वा विधानेन यतात्मा संयतेन्द्रियः ॥ षष्ठेऽप्यसहस्रं तु सर्वपातकनाशनम् ॥
॥ १६ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ नाम्नां सहस्रं मे ब्रूहि प्रसादाच्छंकर प्रभो ॥ त्वयं नामसहस्रस्य किमप्यन्वत्प्रकीर्तय ॥ १७ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अलं नामसहस्रेण पठस्वैवं शुभं स्तवम् ॥ यानि गुह्यानि नामानि पवित्राणि शुभानि च ॥ तानि ते कीर्तयि
ष्यामि प्रयत्नादवधारय ॥ १८ ॥ विकर्तनो विवस्वाश्च मार्तण्डो भास्करो रविः ॥ लोकप्रकाशकः श्रीमालोकचतुर्ग्रहेश्वरः ॥ १९ ॥
लोकसंक्षी त्रिलोकेशः कर्ता इर्ता तमिस्रहा ॥ तपनस्तापनश्चैव शुचिः सप्ताश्ववाहनः ॥ २० ॥ गभस्तिहस्तो ब्रह्मा च सर्वदेवनम
स्कृतः ॥ एकविंशतिरित्येष स्तव इष्टो महात्मनः ॥ २१ ॥ शरीरारोग्यदश्चैव धनवृद्धियशस्करः ॥ स्तवराज इति ख्यातस्त्रिषु लोकेषु विभुयः ॥
॥ २२ ॥ यश्चानेन महादेवि द्वे संध्येऽस्तमनोदये ॥ स्तोत्र्यर्कं प्रयतो भूत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ सर्वकामसमृद्धात्मा सूर्यलोकं स
गच्छति ॥ २३ ॥ इत्येवं कथितं देवि माहात्म्यं सागरार्कजम् ॥ श्रुतं दुःखौघशमनं महापातकनाशनम् ॥ २४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सागरादित्यमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टाविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥
॥ १२८ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि अक्षमालेश्वरं परम् ॥ सागरार्कादीशकोणे पंचाशदनुष्ठानतरे ॥ १ ॥ संस्थितं
पापशमनं युगलिंगं महाप्रभम् ॥ अक्षमालेश्वरं नाम पुरा तस्य प्रकीर्तितम् ॥ उग्रसेनेश्वरं नाम ख्यातं तस्यैव साम्प्रतम् ॥ २ ॥ देव्युवाच ॥ ॥
अक्षमालेश्वरं नाम यत्पूर्वं समुदाहृतम् ॥ कथं तदभवद्देव कथयस्व प्रसादतः ॥ ३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ आसीत्पुरा महादेवि सती चाप
मयोनिजा ॥ अक्षमालेति वै नाम्ना सतीधर्मपरायणा ॥ ४ ॥ कदाचित्समनुप्राप्ते दुर्भिक्षे कालपर्ययात् ॥ ऋषयश्च महादेवि क्षुधाकान्ता विचे
तसः ॥ ५ ॥ सर्वे चात्र परीप्तो गताश्चण्डालवेशमनि ॥ ज्ञात्वात्रसंग्रहं तस्य प्रार्थयामासुरन्त्यजम् ॥ ६ ॥ भोभोऽन्त्यज महाबुद्धे रक्षास्मान
ब्रदानतः ॥ प्राणसंदेहमापन्नान्कृशांगान्क्षुत्प्रपीडितान् ॥ ७ ॥ अहो धन्योऽसि पूज्योऽसि न त्वमन्त्यज उच्यसे ॥ यदस्मिन्प्रलये याते स्थितं
धान्यं गृहे तव ॥ ८ ॥ अनावृष्टिहते देशे सस्ये च प्रलयं गते ॥ एकं यो भोजयेद्भिन्नं कोटिर्भवति भोजिता ॥ ९ ॥ ॥ अन्त्यज उवाच ॥ ॥
आमं वा यदि वा पक्वं शूद्रान्नं यस्तु भक्षति ॥ स भवेच्छुक्रो ग्राम्यस्तस्य वा जायते कुले ॥ १० ॥ शूद्रान्नमपि नादेयं ब्राह्मणैः किमुतान्त्यजात् ॥ ११ ॥
वैश्यान्नमन्नमित्याहुः द्राव्यं शूरुविरं स्मृतम् ॥ १२ ॥ शूद्रान्नं शूद्रसंपर्कं शूद्रेण च सहासनम् ॥ शूद्रादन्नगमश्चैव ज्वलंतमपि पातयेत् ॥ १३ ॥
अग्निहोत्री तु यो विप्रः शूद्रान्नान्नं निर्वर्तते ॥ एते तस्य प्रणश्यन्ति आत्मा ब्रह्म त्रयोऽप्ययः ॥ १४ ॥ शूद्रान्नोदरस्थेन ब्राह्मणो ह्रियते यदि ॥
पण्मासाभ्यन्तरे विप्रः शिशाचः सोऽभिजायते ॥ १५ ॥ शूद्रान्नेन द्विजो यस्तु अग्निहोत्रं जुहोति च ॥ चण्डालो जायते प्रेत्य शूद्राश्चैव
देवतः ॥ १६ ॥ यस्तु भुज्जति शूद्रान्नं मासमेकं निरन्तरम् ॥ इह जन्मनि शूद्रत्वं मृतः शूद्रोऽभिजायते ॥ १७ ॥ राजानं तेज आदत्ते
शूद्रान्नं ब्रह्मवर्चसम् ॥ आयुः सुवर्णकारात्रं यशश्चर्मावकर्तितः ॥ १८ ॥ कारुकात्रं प्रजा हन्ति बलं निर्णेजकस्य च ॥ गणात्रं गणि
कात्रं च लोकेभ्यः परिक्रुन्तति ॥ १९ ॥ पूयं चिकित्सकस्यात्र पुंश्चल्याश्चात्रमिन्द्रियम् ॥ विष्टा वार्धुपिकस्यात्र शब्दाविकयिणो मलम् ॥ २० ॥
सहस्रकृत्वस्त्वेतेपामन्ने यद्रक्षिते भवेत् ॥ तदेकवारं भुक्तेन कन्याविकयिणो भवेत् ॥ २१ ॥ सहस्रकृत्वस्तस्यैव भुक्तेऽन्ने यत्फलं भवेत् ॥ तदन्त्य
जानामन्नेन सकृद्भुक्तेन वै भवेत् ॥ २२ ॥ तत्कथं मम विप्रेन्द्राश्चण्डालस्याधमात्मनः ॥ धर्ममेवं विजानन्तो नूनमन्नं जिहीर्षथ ॥ २३ ॥
॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ जीवितात्ययमापन्नो योऽन्नमाद्रियते ततः ॥ आकाश इव पंकेन न स पापेन लिप्यते ॥ २४ ॥ अजीगर्तः सुतं हंतुमुप
हामनाः ॥ २५ ॥ क्षुधार्तो गीतमभ्यागादिश्चामित्रः श्वाघनीम् ॥ चण्डालहस्तादादाय धर्माधर्मविचक्षणः ॥ २६ ॥ श्रमांसमिच्छन्नतो तु धर्मा
यचताम् ॥ २७ ॥ ॥ चण्डाल उवाच ॥ ॥ यद्येवं भवतां कार्यमिदमंगीकृतं ध्रुवम् ॥ तदियं मत्सुता कन्या भवद्भिः परिगृह्यताम् ॥ २८ ॥ भव
याऽस्तनतकन्धराः ॥ प्रत्यालोच्य यथान्यायं वसिष्ठं समद्वन्द्वम् ॥ २९ ॥ वसिष्ठोऽपि समारुयाय आपद्धर्मं महामनाः ॥ कालस्यानन्तरप्रेक्षी प्रोद
दिता ॥ ३० ॥ यादृशेन तु भर्ता स्त्री संयुज्येत यथाविधि ॥ सा तादृशेव भवति समुद्रेणैव निम्नगा ॥ ३१ ॥ अक्षमाला वसिष्ठेन संयुक्ताऽधम
योनिजा ॥ शार्ङ्गव मन्दपात्रेण जगाम हृदणीयताम् ॥ ३२ ॥ एवं कालक्रमेणैव प्रभासं क्षेत्रमागताः ॥ सप्तर्षयो महात्मानो ह्यरुण्यया सम
न्विताः ॥ ३३ ॥ तीर्थानि प्रेषयामासुः सर्वसिद्धिप्रदानि ताम् ॥ ३४ ॥ एवामन्वेष्टमानाः तत्र देवीं ह्यरुण्यती ॥ अपश्यद्विष्णुमेकं तु पृथजालांतरे
न्विताः ॥ ३५ ॥ तं दृष्ट्वा देवदेवेशमेवं जातिस्मराऽभवत् ॥ पूर्वस्मिन्जन्मनि मया रजोभावांतरस्थया ॥ ३६ ॥ अज्ञानभावाद्देशो नूनं चात्रार्चितः

[illegible]

परमाणवः ॥ एवं तत्रालम्ब्यस्था दृश्यन्त ऋषयः पृथक् ॥ ५३ ॥ एवं दृष्ट्वा तदा नदी विस्मयोत्फुल्लोचनः ॥ आश्चर्यं परमं गत्वा किञ्चिन्वावसी
 लुनः ॥ ५४ ॥ एवं तत्कीतुकं दृष्ट्वा देवी वचनमब्रवीत् ॥ किं दृश्यते महादेव दृष्टः कस्मान्महेश्वर ॥ ५५ ॥ इत्युक्ते वचने देव्या प्रोवाचेदं महेश्वरः ॥
 ॥ ५६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ योगयुक्ता महात्मानो योगे पाशुपते स्थिताः ॥ एते मां च समाराध्य प्रभासक्षेत्रवासिनम् ॥ ईदृशीं सिद्धिमापन्नाः
 स्वच्छन्दगतिचारिणः ॥ ५७ ॥ इत्युक्तवति देवेश ऋषयस्ते महाप्रभाः ॥ पद्मनालाद्रिनिःसृत्य सर्वे वै योगमायया ॥ प्रदक्षिणां प्रकुर्वन्ति देवं देव्या
 वदिष्कृतम् ॥ ५८ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ किमर्थं मां न पश्यन्ति दुराचारा इमे द्विजाः ॥ विस्मयोऽयं महादेव कथयस्व प्रसादतः ॥ ५९ ॥
 ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ प्रकृतित्वात् पश्यन्ति सिद्धा ह्येते महातपाः ॥ एवमुक्ता तु गिरिजा देवदेवेन शूलिना ॥ ६० ॥ कुकोप तेषां सुश्रोणी
 शशाप क्रोधितानना ॥ स्त्रीलोल्येन दुराचारा नाशमेप्यथ गर्विणः ॥ ६१ ॥ राजप्रतिग्रहासक्ता वृत्त्या देवार्चने रताः ॥ भविष्यथ कलौ प्राप्ते लिंग
 द्रव्योपजीविनः ॥ ६२ ॥ वेश्यासक्ताश्च संभ्राताः सर्वलोकबहिष्कृताः ॥ देवद्रव्यविनाशाय भविष्यथ कलौ युगे ॥ ६३ ॥ इति दत्ते तदा शाप
 ऋषीणां च महात्मनाम् ॥ गौरीं प्रसादयामासुस्ते च सर्वे सुरेश्वराः ॥ ६४ ॥ देवदेवस्य वचनात्प्रसन्ना साऽभवत्पुनः ॥ नालं देवोऽपि संगृह्य
 वक्षिणाशां समाक्षिपत् ॥ ६५ ॥ पतितं तत्र वै नालं प्रभासक्षेत्रमध्यतः ॥ तदेव लिंगं संजातं महानालेति विश्रुतम् ॥ ६६ ॥ कलौ युगे च
 संप्राप्ते तद्भुवेष्वरसंज्ञितम् ॥ संस्थितं चोत्तरेशाने तस्मात्पाशुपतेश्चरत् ॥ ६७ ॥ पुराऽनादीशानामेति पश्चात्पाशुपतेश्चरः ॥ प्रभासे तु महाक्षेत्रे
 स्थितः पातकनाशनः ॥ ६८ ॥ इदं स्थानं परं श्रेष्ठं मम वर्तनिषेवणम् ॥ इदं लिंगं परं ब्रह्म अनादीशेति संज्ञितम् ॥ ६९ ॥ अत्र सिद्धिश्च युक्तिश्च
 ब्राह्मणानां न संशयः ॥ अनेनैव शरीरेण बहुमार्गैस्तु सिद्ध्यति ॥ ७० ॥ संसारस्य विमोक्षार्थमिदं लिंगं तु दृश्यताम् ॥ दुर्लभं सर्वलोकानां
 मिदं मोक्षप्रदं परम् ॥ इदं पाशुपतं ज्ञानमभिर्लङ्घिगे प्रतिष्ठितम् ॥ ७१ ॥ यश्चेनं पूजयेद्भक्त्या सावे प्राप्ति निरंतरम् ॥ सर्वेषां वै कतुनां च दानानां
 लभते फलम् ॥ ७२ ॥ हिरण्यं तत्र दातव्यं सम्यग्गन्त्राफलेभ्युभिः ॥ ७३ ॥ इत्येतत्कथितं देवि माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ पशुपाशविमोक्षार्थं
 सम्यक्पाशुपतेश्चरम् ॥ ७४ ॥ चतुर्णापि वर्णानां पूज्यो ब्राह्मण उच्यते ॥ तस्य चैवाधिकारोऽस्ति चास्मिन्पाशुपतेश्चरे ॥ ७५ ॥ यदेवतानां
 प्रथमं पावित्रं विश्रुतं पाशुपतं बभूव ॥ अयं पुन्या नैष्ठिको वै मयोक्तो येन देवा यानि भुवनानि विश्वा ॥ ७६ ॥ सुरां पीत्वा गुरुदारांश्च गत्वा
 स्तेयं कृत्वा ब्राह्मणं चापि हत्वा ॥ भस्मच्छन्नो भस्मशय्याशयानो रुद्राध्यायी भुञ्जते पातकेभ्यः ॥ ७७ ॥ अग्निरित्यादिना भस्म गृहीत्वांगानि
 संस्पृशेत् ॥ गृहीत्वात्संयते चाग्नी भस्म तद्ब्रह्मास्मिन् ॥ ७८ ॥ अग्निरिति भस्म वायुरिति भस्म जलमिति भस्म स्थलमिति भस्म सर्वं ह
 वा इदं भस्माभवत् ॥ एतानि चक्षुषि नादीक्षितः संस्पृशेत् ॥ ७९ ॥ ब्राह्मणैश्च समादेयं न तु शूद्रैः कदाचन ॥ नाधिकारोऽस्ति शूद्रस्य ब्रते
 पाशुपते सदा ॥ ८० ॥ ब्राह्मणेष्वधिकारोऽस्ति ब्रते पाशुपते शुभे ॥ ब्राह्मणीं तलमास्थाय संभ्रामि युगेयुगे ॥ ८१ ॥ चण्डालवेश्म-यथ वा
 स्म-गाने राक्षस मार्गेणैव वर्तमये ॥ करीषमध्ये निःसृता नराधमाः शैवं पदं याति न संशयोऽत्र ॥ ८२ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशी
 तिसाहस्र्यं संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पाशुपतेश्चरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १३० ॥ ॥ ७३ ॥
 ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ यदेतद्भवता प्रोक्तं नाले-चरमिति श्रुतम् ॥ भुवेष्वरेति तल्लिंगं कथं वै संबभूव ह ॥ १ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
 शृणु देवि प्रवक्ष्यामि भुवेष्वरमहोदयम् ॥ यच्छ्रुत्वा मानवो देवि मुच्यते भवबंधनात् ॥ २ ॥ उत्तानपादवृत्तेः पुत्रोऽभूद्रवसंज्ञितः ॥ महात्मा
 ज्ञानसंपन्नः सर्वज्ञः प्रियदर्शनः ॥ ३ ॥ स कदाचित्समासाद्य प्रभासं क्षेत्रमुत्तमम् ॥ तताप विपुलं देवि तपः परमदारुणम् ॥ ४ ॥ दिव्यं वर्षसहस्रं
 तु प्रतिष्ठाप्य महेश्वरम् ॥ संपूजयति सद्भक्त्या स्तौति स्तोत्रैः पुष्पगन्धैः ॥ ५ ॥ तत्स्तोत्रं ते प्रवक्ष्यामि येनाहं तुष्टिमागतः ॥ ६ ॥ ॥ भुव
 उवाच ॥ ॥ कैलासतुंगशिखरं प्रविक्रम्यमानं कैलासशृंगसहस्रं दशाननेन ॥ यः पादपद्मपरिपीडयया दधार तं शंकरं शरणदं शरणं ब्रजामि ॥ ७ ॥
 येनासुराश्चापि दनोश्च पुत्रा विद्याधरोरगगणैश्च वृताः समग्राः ॥ संयोजिता न तु फलं फलमूलमुक्तास्तं शंकरं शरणदं शरणं ब्रजामि ॥ ८ ॥
 यस्याखिलं जगदिदं वशावर्ति नित्यं योऽष्टाभिरेव तनुभिर्भुवनानि भुक्ते ॥ यत्कारणं परमकारणकारणानां तं शंकरं शरणदं शरणं ब्रजामि ॥ ९ ॥
 यः स्रग्पाणिकमलाग्रनखेन देवस्तत्पंचमं च सहसैव पुरातिरुष्टः ॥ ब्राह्मं शिरस्तरुणपद्मनिभं चक्रे तं शंकरं शरणदं शरणं ब्रजामि ॥ १० ॥
 यस्य प्रणम्य चरणौ वरदस्य भक्त्या श्रुत्वा च वाग्भिरमलाभिरतंद्रिताभिः ॥ दीप्तस्तमांसि नुदति स्वकर्णैर्विवस्वास्तं शंकरं शरणदं शरणं ब्रजामि ॥ ११ ॥
 यः पठेत्स्तवमिदं रुचिरार्थं मानवो भुवङ्गतं निभ्रतात्मा ॥ विप्रसंसदि सदा शुचिसिद्धः स प्रयाति शिवलोकमनादिम् ॥ १२ ॥ तस्यैव
 स्तुवतो देवि तुष्टोऽहं भावितात्मनः ॥ पूर्णं वर्षसहस्रांते भुवस्याहं महात्मनः ॥ १३ ॥ पुत्र तुष्टोऽस्मि भद्रं ते जातस्त्वं निर्मलोऽधुना ॥ दिव्यं
 ददामि ते चक्षुः पश्य मां विगतज्वरः ॥ १४ ॥ यत्र ते मनसा किञ्चित्कांसितं फलमुत्तमम् ॥ तत्सर्वं ते प्रदास्यामि ब्रुहि शीघ्रं ममाग्रतः ॥ १५ ॥
 ब्राह्म्यं वा वैष्णवं शाकं पदमन्यस्तु दुर्लभम् ॥ ददामि नात्र संदेहो भक्त्या संप्रीणितस्तव ॥ १६ ॥ ॥ भुव उवाच ॥ ॥ ब्राह्म्यं वैष्णवं माहेन्द्र
 पदमावृत्तिलक्षणम् ॥ विदितं मम तत्सर्वं मनसाऽपि न कामये ॥ १७ ॥ यदि तुष्टोऽसि मे देव भक्तिं देहि मुनिर्मलाम् ॥ अस्मिंल्लिङ्गे सदा वासं
 कुरु देव वृषध्वज ॥ १८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इति यत्प्रार्थितं सर्वं तदहं सर्वमेव हि ॥ स्थानं च तस्य तद्भौव्यं तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ १९ ॥
 श्रावणस्य त्वमावास्यां यस्तल्लिङ्गं प्रपूजयेत् ॥ आश्वयुज्यपूर्णिमास्यां वा सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ २० ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं धनार्थी लभते
 धनम् ॥ रूपवान्भुवभोगो भोगी सर्वशास्त्रविशारदः ॥ हंसयुक्तविमानेन रुद्रलोके महीयते ॥ २१ ॥ असुरसुरगणानां पूजितस्य भुवस्य कथयति कम
 नीयां कीर्तिमेतां शृणोति ॥ सकलसुखनिधानं रुद्रलोकं सुशांतं सुरगणदनुनाथैरर्चितं यात्यनंतम् ॥ २२ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एका
 ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि वैष्णवीं शक्तिमुत्तमाम् ॥ सोमेशादीशदिग्भागे नातिदूरे व्यवस्थिताम् ॥ १ ॥ सिद्धलक्ष्मीति
 विल्याता ह्यत्र पीठाधिदेवता ॥ २ ॥ ब्रह्माण्डे प्रथमं पीठं यत्प्रभासं व्यवस्थितम् ॥ तत्र देवि महापीठं योगिन्यो भूचराः खगाः ॥ भैरवेण समे
 तास्तु कीडन्ते स्वेच्छया प्रिये ॥ ३ ॥ जालंधरं महापीठं कामरूपं तथैव च ॥ श्रीमद्ब्रह्मसिंहं च चतुर्थं पीठमुत्तमम् ॥ ४ ॥ रत्नवीर्यं महापीठं
 काश्मीरं पीठमेव च ॥ एतानि देवि पीठानि यो वेत्ति स च मन्त्रविद् ॥ ५ ॥ सर्वेषां चैव पीठानामाधारं पीठमुत्तमम् ॥ सौराष्ट्रे तु महादेवि नाम्ना
 रूपातं महोदयम् ॥ कामरूपधरं ज्ञानं यत्राद्यापि प्रवर्तते ॥ ६ ॥ तत्र पीठे स्थिता देवी महालक्ष्मीति विश्रुता ॥ सर्वपापप्रशमनी सर्वकार्यशुभ

प्रदा ॥ ७ ॥ श्रीपञ्चम्यां नरो यस्तु पूजयेत्तां विधानतः ॥ गन्धपुष्पादिभिर्भक्त्या तस्यालक्ष्मीभयं कुतः ॥ ८ ॥ उत्तरा दिशमास्थाय मङ्गल
क्ष्यास्तु सन्निधौ ॥ यो जपेन्मन्त्रराज्ञो तां सिद्धलक्ष्मीति विश्रुताम् ॥ ९ ॥ लक्षजाप्यविधानेन दीक्षामानादिपूर्वकम् ॥ दशांशहोमसंयुक्तं त्रिभु
श्रीफलेभुभिः ॥ १० ॥ एवं प्रत्यक्षतां याति तस्य लक्ष्मीर्न संशयः ॥ ददाति वाञ्छितां सिद्धिमिह लोके परत्र च ॥ ११ ॥ तृतीयायामथा
ष्टम्यां चतुर्दश्यां विधानतः ॥ यस्तां पूजयते भक्त्या तस्य सिद्धिः करे स्थिता ॥ १२ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सिद्धलक्ष्मीमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वाविंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १३२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ॥ तत्रैव संस्थिता देवि महाकालीति विश्रुता ॥ अथः स्थिते महापीठे पातालविवरान्विते ॥ १ ॥ सर्वदुःखप्रशमनी सर्वशत्रुहन्त्रिका ॥
पूजनीया विधानेन कृष्णाष्टम्यां महानिशि ॥ गन्धैः पुष्पैस्तथा धूपैः क्रव्यैर्वलिभिरेव च ॥ २ ॥ फलतृतीयां नारी च कुर्याद्रे तत्र भाविता ॥
वर्षेयैकं सिते पक्षे देवीं पूज्य विधानतः ॥ फलानि ब्राह्मणे देयान्येव वृत्तं विधानतः ॥ ३ ॥ एतानि वर्जयेन्नृके ह्यन्नानि सुरसुन्दरि ॥ निष्पावा
आढवीं भुङ्क्ता मायाभेव कुलित्यकाः ॥ ४ ॥ प्रसूरा राजमायाश्च गोधूमाक्षिपुटास्तथा ॥ चणका वर्तला वापि मकुटश्चैवमादयः ॥ ५ ॥ न
भक्त्यास्तावते देवि यावद्वैरीव्रतं चरेत् ॥ तस्याः पुण्यफलं वक्ष्ये कथ्यमानं शृणुष्व मे ॥ ६ ॥ धनं धान्यं गृहे तस्या न कदाचित्सायं भवेत् ॥
दुःखिता दुर्भगा दीना सप्त जन्मानि नो भवेत् ॥ ७ ॥ महाकालीव्रतं प्रोक्तं देव्या माहात्म्यसंयुतम् ॥ कृतं पातकनाशाय सर्वकामसमृद्धये ॥ ८ ॥
एवं देवि समाख्यातं महाकालीमहोदयम् ॥ क्षेत्रपीठं महादेवि मन्त्रसिद्धिप्रदायकम् ॥ ९ ॥ आश्वयुजकुक्षपक्षे तु नवम्यां तत्र जाययात् ॥ पीठे
पूजावलिं दत्त्वा मन्त्रं कामं जपन्निशि ॥ सौम्यचित्तः समाप्नोति वाञ्छितां सिद्धिमुत्तमां ॥ १० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये महाकालीमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयविंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि पुष्करावर्तकां नदीम् ॥ ब्रह्मकुण्डादुत्तरतो नातिदूरे व्यनस्थिताम् ॥ १ ॥ पुरा यज्ञे वर्तमाने सोमस्य तु
महात्मनः ॥ ब्रह्मा सुरभोजेः सार्वं प्रभासं क्षेत्रमागतः ॥ २ ॥ सोमनाथप्रतिष्ठार्थं वृक्षराजनिर्मितः ॥ प्रतिज्ञातं पुरा तेन ब्रह्मणा लोककारिणा ॥ ३ ॥
यावत्स्थास्याम्यहं मर्त्ये कस्मिंश्चित्कारणांतरे ॥ तावत्संध्याव्रतं वंद्यं नित्यमेव त्रिपुष्करे ॥ ४ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु लग्नकाल उपस्थिते ॥
आदिष्टं शोभनं कालं ब्राह्मणेर्देवचिन्तके ॥ ५ ॥ ततस्तं प्रस्थितं ज्ञात्वा पुष्करे तु पितामहम् ॥ संध्यां रात्रिनाथो वै वाक्यमेतदुवाच ॥ ६ ॥
देवज्ञेः कलितः काल एष एव शुभोदयः ॥ यथा कालात्ययो न स्वात्तया नीतिर्विधीयताम् ॥ ७ ॥ तं ज्ञात्वा सांप्रतं कालं ब्रह्मा लोकपितामहः ॥
मनसा चिन्तयामास पुष्कराणि समाहितः ॥ ८ ॥ तानि वै स्मृतमात्राणि ब्रह्मणा वरवर्णिनि ॥ प्रादुर्भूतानि तत्रैव नद्यास्तीरे सुशोभने ॥ ९ ॥
आवर्तास्तत्र सञ्जाता ज्येष्ठमध्यकनीयसः ॥ अथ नामाकरोत्तस्या ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ १० ॥ पुष्करावर्तका नाम्ना अद्यप्रभृति शोभना ॥
नदी प्रयास्यते लोके ख्यातिं मम प्रसादतः ॥ ११ ॥ अत्र स्नात्वा नरो भक्त्या तर्पयिष्यति यः पितृन् ॥ त्रिपुष्करसमं पुण्यं लप्स्यते स तथे
प्सितम् ॥ १२ ॥ श्रावणे शुक्लपक्षस्य तृतीयायां नरोत्तमः ॥ यः पितृस्तर्पयेत्तत्र वृत्तिः कल्पयुतं भवेत् ॥ १३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एका
शीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पुष्करावर्तकानदीमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्विंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥
॥ १३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्रैव संस्थितां पश्येदेवीं दुःखार्तकारिणीम् ॥ शीतलेति पुरा ख्यातां पुनः द्वापरसंज्ञिते ॥ कली
पुनः समाख्यातां कलिदुःखान्तकारिणीम् ॥ १ ॥ शीतलं कुरुते देहं बालानां रोगवर्जितम् ॥ पूजिता भक्तिभावेन तेन सा शीतला स्मृता ॥ २ ॥
विस्फोटानां प्रशान्त्यर्थं बालानां चैव कारणात् ॥ मानेन मापितान्कृत्वा महारास्तत्र कुहयेत् ॥ ३ ॥ शीतलापुरतो दत्त्वा बालाः सन्तु निरामयाः ॥
विस्फोटचर्चिकादीनां वातादीनां शमो भवेत् ॥ ४ ॥ आर्द्रं तत्रैव कुर्वीत ब्राह्मणास्तत्र भोजयेत् ॥ ५ ॥ कर्पूरं कुसुमं चैव वृगनानि सुचन्दनम् ॥
गुप्फाणि च सुगन्धानि नैवेद्यं घृतपायसम् ॥ निवेद्य देव्यै तत्सर्वं दंपत्योः परिपायेत् ॥ ६ ॥ नवम्यां शुक्लपक्षे तु मालां विलम्बयौ शुभाम् ॥ भक्त्या
निवेद्य तां देव्यै सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये
दुःखान्तकारिणीशीतलागौरीमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चविंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लोमशेश्वर
मुत्तमम् ॥ दुःखान्तकारिणीपूर्वं धनुषां सतके स्थितम् ॥ १ ॥ स्थापितं तत्र देवेशि लोमशेन महर्षिणा ॥ गुहामध्ये महालिङ्गं तपः कृत्वा उदुधरम्
॥ २ ॥ कीटीनां त्रितयं सार्धमिन्द्राद्याः स्वर्जुजः प्रिये ॥ यदा नाशं गमिष्यन्ति तदा तस्य क्षयो ध्रुवम् ॥ ३ ॥ यावन्ति देहरोमाणि हन्द्वास्तावन्त एव
च ॥ क्रमादिन्द्रे विनष्टे तु तल्लोमपतनं भवेत् ॥ ४ ॥ एवमीशप्रसादेन चिरादुल्लोमशोऽभवत् ॥ ब्रह्माणः पद्मिनशान्तिं समप्रापुषि लोमशे ॥ ५ ॥
य एवं पूजयेद्भक्त्या तल्लिङ्गं लोमशाचितम् ॥ सोऽपि दीर्घायुराप्नोति निर्व्याधिनीरुजः सुखी ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये लोमशेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चविंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १३६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्रैव संस्थितं पश्येत्क्षेत्रपालमुत्तमम् ॥ कंकालभैरवंनाम भैरवेण नियोजितम् ॥ तस्य क्षेत्रस्य रक्षार्थं प्राणिनां
दुष्टचेतसाम् ॥ १ ॥ श्रावणे शुक्लपञ्चम्यामष्टम्यामाश्विनस्य च ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या बलिपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ २ ॥ तस्य क्षेत्रे निवसतः
पुष्करस्य महात्मनः ॥ निर्विघ्नकारी भवति तथा रक्षति पुत्रवत् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कंकालभैरवक्षेत्रपालमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तविंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १३७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ॥ तस्यैव पश्चिमे भागे धनुषां पञ्चके स्थितम् ॥ तृणविन्द्रीश्वरं नाम तीव्रभक्त्या प्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ कृत्वा महत्तपो देवि तृणविन्दुर्षु
नीश्वरः ॥ मासिमासि कुशाग्रेण जलविन्दुं निपीय वै ॥ २ ॥ संवत्सराण्यनेकानि एवमाराध्य चेश्वरम् ॥ संप्राप्तं परमां सिद्धिं क्षेत्रे प्राभासिके
शुभे ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये तृणविन्द्रीश्वरमाहात्म्य
वर्णनं नाम अष्टविंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १३८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि चित्रादित्यमुत्तमम् ॥ तस्यैव
दक्षिणे भागे ब्रह्मकुण्डसमीपतः ॥ १ ॥ महाप्रभावो देवेशि सर्वदारिद्र्यनाशनः ॥ मित्रोनाम पुरा देवि धर्मात्माऽभूद्रातले ॥ कायस्थः सर्वभूतानां
नित्यं भूतहिते रतः ॥ २ ॥ तस्यापत्यद्वयं जज्ञ क्रतुकालाभिगामिनः ॥ पुत्रः परमतेजस्वी चित्रोनाम वरानने ॥ ३ ॥ तथा चित्राऽभवत्कन्या
रूपाद्या शीलमंडना ॥ ४ ॥ आभ्यां तु जातमात्राभ्यां मित्रः पञ्चत्वमेयिवाव ॥ अथ तस्य वरा भार्या सह तेनाग्रिमाविशत् ॥ ५ ॥ अथ तौ
बालकौ दीनावृषिभिः परिपालितौ ॥ वृद्धिं गतौ महारण्ये बालावेव स्थितौ ब्रूते ॥ ६ ॥ प्रभासं क्षेत्रमासाद्य तपः परममास्थितौ ॥ प्रतिष्ठाप्य महा

देवं भास्करं वारितस्करम् ॥ ७ ॥ पूजयामास धर्मात्मा धूपमात्यानुलेपनैः ॥ वसिष्ठकथितैश्चैव ह्यष्टपटिसमन्वितैः ॥ नामभिः सूर्यदेवं तुष्टाव
 प्राञ्जलिः प्रभुम् ॥ ८ ॥ ॥ चित्र उवाच ॥ ॥ प्रणम्य शिरसा देवं भास्करं गगनाधिपम् ॥ आदिदेवं जगन्नाथं पापघ्नं रोगनाशनम् ॥ ९ ॥
 सहस्राक्षं सहस्रांशुं सहस्रकिरणद्युतिम् ॥ १० ॥ तमहं संस्तुविष्यामि संपुक्तं गुह्यनामभिः ॥ सुंदीर्घामिनं प्रातर्गंगासागरसंगमे ॥ कालप्रियं तु
 मध्याह्ने यमुनातीरमाश्रितम् ॥ ११ ॥ मूलस्थानं चास्ताने चन्द्रभागातटे स्थितम् ॥ यत्र सांवः स्वयं सिद्ध उपवासपरायणः ॥ १२ ॥ वाराणस्यां
 लोहितान्नं गोभिलाक्षे वृद्धमुत्तमम् ॥ प्रयागेषु प्रतिष्ठानं वृद्धादित्यं महाद्युतिम् ॥ १३ ॥ कोट्यक्षे द्वादशादित्यं गंगादित्यं चतुर्वर्ते ॥ नैमिषे चैव गोप्ते
 च भद्रं भद्रपुटे स्थितम् ॥ १४ ॥ जयायां विजयादित्यं प्रभासे स्वर्णवेतसम् ॥ कुरुक्षेत्रे च सामंतं त्रिमंत्रं च इलावृते ॥ १५ ॥ महेन्द्रे क्रमणादित्यमृणे
 सिद्धेश्वरं विदुः ॥ कौशाब्द्यां पद्मवोषं च ब्रह्मबाहौ दिवाकरम् ॥ १६ ॥ केदारं चण्डिकां च नित्यं च तिमिरापहम् ॥ गंगामार्गे शिवद्वारमादित्यं धूम्रदी
 पने ॥ १७ ॥ हंसं सरस्वतीतीरे विश्वामित्रं पृथुदके ॥ उज्जयिन्यां नरदीपं सिद्धायाममलद्युतिम् ॥ १८ ॥ सूर्यं कुन्तीकुमारे च पञ्चनद्यां विभावसुम् ॥
 मधुराया विमलादित्यं संज्ञादित्यं तु संज्ञिके ॥ १९ ॥ श्रीकण्ठे चैव मार्तण्डं दशार्णे दंशकं स्मृतम् ॥ गोवने गोपतिं देवं कर्णं चैव भरुस्थले ॥ २० ॥
 पुष्पं देवपुरं चैव केशवार्कं तु लोहिते ॥ वैदिशे चैव शार्ङ्गं शोणे वारुणवासिनम् ॥ २१ ॥ वर्धमाने च संचार्यं कामरूपे शुभंकरम् ॥ मिहिरं
 कान्यकुब्जं च मंदारं पुण्यवर्धनं ॥ २२ ॥ गन्धारे क्षोभणादित्यं लंकायाममद्युतिम् ॥ कर्णादित्यं च चंपायां प्रजोषे शुभदर्शिनम् ॥ २३ ॥ द्वारा
 वत्यां तु पार्श्वं हिमवन्ते हिमापहम् ॥ महातेजं तु लोहित्ये अमलागे च धूर्जटिम् ॥ २४ ॥ रोहिले तु कुमारार्यं पद्मायां पद्मसंभवम् ॥ धर्मा
 दित्यं तु लाटायां मर्दके स्थविरं विदुः ॥ २५ ॥ सुखप्रदं तु कौबेर्यां कोमले गोपतिं तथा ॥ कौकणे तु पद्मदेवं तापनं विन्ध्यपर्वते ॥ २६ ॥ त्वष्टारं
 चैव काश्मीरे चरित्रे रत्नसंभवम् ॥ पुष्करे हेमगर्भस्थं विद्यात्सूर्यं गभस्तिके ॥ २७ ॥ प्रकाशार्थं तु मुञ्जालं तीर्थग्रामे प्रभाकरम् ॥ कापिल्ये
 रिलकादिः धनके धनवासिनम् ॥ २८ ॥ अनलं नर्मदातीरे सर्वत्र गगनाधिकम् ॥ अष्टपटिं तु देवस्थं भास्करस्याश्रितद्युतेः ॥ २९ ॥ प्रातरुत्थाय
 वै नित्यं शक्तिमान्द्रुचिमात्रः ॥ यः पठेच्छृणुयाद्रापि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३० ॥ राज्यार्थं लभते राज्यं धनार्थं लभते धनम् ॥ पुत्रार्थं लभते
 पुत्रान्सौख्यार्थं लभते सुखम् ॥ ३१ ॥ रोगार्तां मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्यते बन्धनात् ॥ यान्यान्प्रार्थयते कामांस्तान्प्राप्नोति मानवः ॥ ३२ ॥
 ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवं च स्तुवतस्तस्य चित्रस्य विमलात्मनः ॥ ततस्तुष्टः सहस्रांशुः कालेन महता विभुः ॥ ३३ ॥ अश्वीन्द्रस्त
 भद्रं ते वरं वरय सुव्रत ॥ ३४ ॥ सोऽश्वीयदि मे तुष्टो भगवंस्तीक्ष्णदीधितेः ॥ प्रोढत्वं सर्वकार्येषु नय मां ज्ञानितां तथा ॥ ३५ ॥ तत्तथेति प्रति
 ज्ञातं सूर्येण वरवर्णिनि ॥ ततः सर्वज्ञां प्रातश्चित्रो मित्रकुलोद्भवः ॥ ३६ ॥ तं ज्ञात्वा धर्मराजस्तु बुद्ध्या परमया युतम् ॥ चिंतयामास मेधावी लेख
 कोऽयं भवेद्यदि ॥ ३७ ॥ ततो मे सर्वसिद्धिः स्यान्निर्गुणतश्च परा भवेत् ॥ स्वं चिंतयतस्तस्य धर्मराजस्य भाषिणि ॥ ३८ ॥ अग्रितीर्थे गते चित्रे स्ना
 नार्थं लवणाम्भसि ॥ स तत्र प्रविशन्नेव नीदस्तु यमकिंकरः ॥ ३९ ॥ सशरीरो महादेवि यमादेशपरायणेः ॥ स चित्रपुतनामाऽधुद्रिश्चचारित्रलेखकः
 ॥ ४० ॥ चित्रादित्येतिनामाऽभूत्ततो लोके वरानने ॥ ४१ ॥ सप्तम्यां नियताहारो यस्तं पूजयते नरः ॥ सप्त जन्मानि दारिद्र्यं न दुःखं तस्य
 जायते ॥ ४२ ॥ तत्रैव चाश्वो दातव्यः सक्रोपं खड्गमेव च ॥ हिरण्यं चैव विप्राय एवं यात्राफलं लभेत् ॥ ४३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीति
 ततो गच्छेन्महादेवि नदीं चित्रपथां ततः ॥ ब्रह्मकुण्डसमीपस्थां चित्रादित्यस्य मध्यतः ॥ १ ॥ यदा च चित्रः संनीतो यमदूतैः सुरप्रिये ॥ सश
 रीरो महाप्राज्ञो यमादेशपरायणेः ॥ २ ॥ एवं ज्ञात्वा तु तत्रस्था भगिनी तस्य दुःखिता ॥ चित्रा नदी ततो भूत्वा स्वसा तस्य महात्मनः ॥ ३ ॥
 प्रविष्टा सागरे देवि अन्वेयन्ती च बांधवम् ॥ ततश्चित्रपथा नाम तस्याश्चक्रुर्दिजातयः ॥ ४ ॥ एवं तत्र समुत्पन्ना सा नदी वरवर्णिनि ॥ ५ ॥
 तस्यां ज्ञात्वा नरो यस्तु चित्रादित्यं प्रपश्यति ॥ स याति परमं स्थानं यत्र देवो दिवाकरः ॥ ६ ॥ अस्मिन्कलिपुणे देवि अंतर्धानं गता नदी ॥
 प्रावृत्तले च दृश्येत दुर्लभं तत्र दर्शनम् ॥ ७ ॥ ज्ञानं दानं विशेषेण सर्वपातकनाशनम् ॥ ८ ॥ भुक्तो वाप्यथवाऽभुक्तो रात्रौ वा यदि वा दिवा ॥
 पर्वकालेऽथवाऽकाले पवित्रोऽप्यथवाऽशुचिः ॥ ९ ॥ यदेव दृश्यते तत्र नदी चित्रपथा प्रिये ॥ प्रमाणं दर्शनं तस्या न कालस्तत्र कारणम् ॥ १० ॥
 दृष्ट्वा नदीं महादेवि पितरः स्वर्गसंस्थिताः ॥ गायन्ति तत्र सामानि नृत्यन्ति च हंसन्ति च ॥ ११ ॥ अस्माकं वंशजः कश्चिच्छास्त्रमत्र करिष्यति ॥
 यावत्कृतं तथाऽस्माकं प्रीतिमुत्पादयिष्यति ॥ १२ ॥ एवं ज्ञात्वा नरस्तत्र स्नानं श्राद्धं च कारयेत् ॥ सर्वपापविनाशार्थं पितृणां प्रीत्यर्थं तथा ॥
 ॥ १३ ॥ इत्येतत्कथितं देवि यथा चित्रपथा नदी ॥ प्रभासक्षेत्रमासाद्य संस्थिता पापनाशिनी ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एका
 शीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये चित्रपथानदीमाहात्म्यवर्णनं नाम चत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १४० ॥ ॥ ॥
 ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि कपदीं यत्र संस्थितः ॥ तस्यैव उत्तरे भागेऽनातिदूरे व्यवस्थितः ॥ चिति
 तार्थप्रदो देवि चिन्तामणिनिवापरः ॥ १ ॥ चतुर्थ्यां तं तु देवेशि अंगारकदिने पुनः ॥ स्नापयित्वा तु संपूज्य नैवेद्यैर्विविधैः शुभैः ॥ सन्तप्य
 विप्रराजेशं सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ २ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये
 कपदिचिन्तामणिमाहात्म्यवर्णनं नाम चत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १४१ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि चित्रेश्वर
 द्रवम् ॥ २ ॥ पटस्थितं तस्य पापं चित्रो मार्जयति प्रिये ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन चित्रेशं पूजयेत्सदा ॥ यः स्यात्पापयुतो वापि नरकं
 नैव पश्यति ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये चित्रेश्वर
 श्वरमुत्तमम् ॥ तस्यैव पूर्वदिग्भागे किञ्चिदाग्रेयगोचरे ॥ धनुषां दशके तत्र स्थितं पापप्रणाशनम् ॥ १ ॥ विचित्रेण महादेवि लेख
 केन यमस्य च ॥ स्थापितं तन्महालिङ्गं तपः कृत्वा सुदुश्चरम् ॥ २ ॥ तं दृष्ट्वा पूजितं चैव मुक्तः स्यात्सर्वपातकैः ॥ संप्र
 माहात्म्ये विचित्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १४२ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महा
 देवि तृतीयं पुष्करं महत् ॥ तस्यैव पूर्वदिग्भागे किञ्चिदीशानगोचरे ॥ कनीयः संस्मृतं कुंडं पुष्करं नाम नामतः ॥ १ ॥ यत्र मध्याह्नं समयं

ब्रह्मणा समुपासिता ॥ सन्ध्या त्रेलोक्यजननी प्रतिष्ठार्थं गतेन च ॥ २ ॥ तत्र यः कुरुते स्नानं पूर्णमास्यां समाहितः ॥ सम्यक्कृतं भवेत्तेन स्नानं
तत्रादिपुष्करे ॥ ३ ॥ हिरण्यं तत्र दातव्यं सर्वपापापनुत्तये ॥ ४ ॥ इति संक्षेपतः श्रोतं माहात्म्यं तव पौष्करम् ॥ ५ ॥ पापहरं नृणां सर्वकाम
प्रदं तथा ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पुष्करकुण्डमाहात्म्य
वर्णनं नाम चतुश्चत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १४४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्रैव संस्थितं पश्येद्विशेषं पापनाशनम् ॥ गजकुम्भोदरं
नाम सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥ १ ॥ तत्र कुण्डे नरः स्नात्वा चतुर्थां प्रयतातमवान् ॥ पूजयेद्यस्तु तं भक्त्या विघ्नेशस्तस्य तुष्यति ॥ २ ॥ इति
श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गजकुम्भोदरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १४५ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि धर्मराजप्रतिष्ठितम् ॥ यमेश्वरं महादेवं तस्यै
वोत्तरतः स्थितम् ॥ १ ॥ यदा शतो धर्मराजच्छायया वरवर्णिनि ॥ तदा तस्याप्रतत्पादः स च दुःखान्वितोऽभवत् ॥ २ ॥ ततः प्राभासिके क्षेत्रे
तपस्तेपे महातपाः ॥ स्थापयामास लिंगं तु तत्र देवस्य शूलिनः ॥ ३ ॥ तस्य तुष्टो महादेवस्ततः प्रत्यक्षतां गतः ॥ अत्रवीर्यं भद्रं ते वरं वरय
चेप्सितम् ॥ ४ ॥ तदाऽब्रवीद्धर्मराजः पादः प्रपतितो मम ॥ प्रसादात्तव देवेश जायतां पुनरेव हि ॥ ५ ॥ एतल्लिंगं सुरश्रेष्ठ यन्मया निर्मितं
तत्र ॥ एतद्ये भक्तिसंयुक्ताः पश्यन्ति प्राणिनो भुवि ॥ ६ ॥ तेषां तव प्रसादेन भूयात्पापविमोक्षणम् ॥ ७ ॥ एवं भविष्यतीत्युक्त्वा ह्यन्तर्धानं गतो
ह्र ॥ यमोऽपि लब्धपादस्तु पुनरेव दिवं ययौ ॥ ८ ॥ तस्मिन् दृष्टे सुरश्रेष्ठ यमलोकसमुद्रवम् ॥ न भयं विद्यते नृणामपि दुष्कृतकारिणाम् ॥
॥ ९ ॥ भ्रातृद्वितीयासंयोगे स्नात्वा पुष्करिणीजले ॥ यमेश्वरसमीपस्थो यमेशमवलोकयेत् ॥ १० ॥ तिलपात्रं प्रदातव्यं दीपं याः कांचना
दिकम् ॥ यमदेवं समुद्दिश्य सुच्यते सर्वपातकैः ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये यमेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १४६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्महादेवि ब्रह्मकुण्डमनुत्तमम् ॥ तस्यैव नैर्ऋते भागे ब्रह्मणा निर्मितं पुरा ॥ १ ॥ यदा तु ऋक्षराजेन सोमनाथः प्रति
ष्ठितः ॥ तदा ब्रह्मादयो देवाः सर्वे तत्र समागताः ॥ प्रतिष्ठार्थं हि देवस्य शशकिन निमन्त्रिताः ॥ २ ॥ अथाऽब्रवीन्निशानाथो ब्रह्माणं
विनयात्ततः ॥ ३ ॥ कृतं भवद्भिर्जानाति स्थापनं वै यथा जनः ॥ तथा कुरु सुरश्रेष्ठ चिह्नमात्मसमुद्रवम् ॥ ४ ॥ एवं श्रुत्वा तदा ब्रह्मा ध्यानं
कृत्वा तु निश्चलम् ॥ आह्वयत्सर्वतीर्थानि पुष्करादीनि सर्वशः ॥ ५ ॥ स्वर्गे वै यानि तीर्थानि तथैव च रसातले ॥ तपःसामर्थ्ययोगेन ब्रह्मणा
ऽऽकर्षितानि च ॥ अतस्तस्यैव नाम्ना तु ब्रह्मकुण्डं तु गीयते ॥ ६ ॥ गणानां च सहस्रेषु चतुर्दशभिरीक्ष्यते ॥ अतश्चाभक्तियुक्तानां दुष्प्राप्यं
तीर्थमुत्तमम् ॥ ७ ॥ अथाब्रवीत्सर्वदेवान्ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ८ ॥ अत्र कुण्डे नरः स्नात्वा यः पितृस्तर्पयिष्यति ॥ अग्निशोमफलं स्रव लप्स्यते
स च मानवः ॥ तत्प्रसादात्स्वर्गलोके विमानेन चरिष्यति ॥ ९ ॥ गोदानं चाश्वदानं च तथा स्वर्णकमण्डलम् ॥ दद्याद्विप्राय विदुषे सर्वपापापनु
त्तये ॥ १० ॥ पूर्णमास्यां महादेवि तथा च प्रतिपदिने ॥ सर्वपापविनाशार्थं तत्र स्नाति सरस्वती ॥ ११ ॥ सिद्धं रसायनं देवि तत्र वै हृदकं
प्रिये ॥ नानावर्णसमायुक्तमुपदेशेन सिद्ध्यति ॥ १२ ॥ दारिद्र्यदुःखरुक्छोकान्मानवः सेवते कथम् ॥ ब्रह्मकुण्डमनुप्राप्य कल्पवृक्षमिवापरम् ॥
॥ १३ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ भगवन्विस्तराद्ब्रह्म ब्रह्मकुण्डमहोदयम् ॥ सर्वप्राणिहितार्थाय विस्तराद्ब्रह्म मे प्रभो ॥ १४ ॥ ब्रह्मकुण्डस्य माहात्म्यं
श्रोतुं मे कौतुकं महत् ॥ लोकानां दुःखनाशाय दारिद्र्यायहेतवे ॥ १५ ॥ भगवन्मानुषाः सर्वे दुःखशोकनिपीडिताः ॥ भ्रमन्ति सकले जन्म
रसायनविमोहिताः ॥ १६ ॥ तेषां हिताय मे ब्रूहि निर्वाणं रसमुत्तमम् ॥ आदाविह शरीरं तु अक्षय्यं तु यथा भवेत् ॥ १७ ॥ अष्टसिद्धिसमा
युक्तं सर्वविद्यासमन्वितम् ॥ कामरूपं क्रियायुक्तं सर्वव्याधिविवर्जितम् ॥ १८ ॥ ततस्तु परमं देव निर्वाणं येन वै लभेत् ॥ मानवः कृतकृत् यश्च
जायते च यथा प्रभो ॥ १९ ॥ तथा कथय मे देव दयां कृत्वा जगत्प्रभो ॥ निर्वाणपरमं कल्पं सर्वभ्रातिविवर्जितम् ॥ प्रसिद्धं सुखदं दिव्यं समा
चक्ष्व महेश्वर ॥ २० ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ साधुसाधु महादेवि लोकानां हितकारिणि ॥ मर्त्यलोके महादेवि तीर्थ तीर्थवरं शुभम् ॥
॥ २१ ॥ प्रभासं परमं ख्यातं तच्च द्वादशयोजनम् ॥ तत्र सोमेश्वरो देवस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ २२ ॥ तस्य पूर्वं समाख्यातः
श्रीकृष्णो दैत्यसूदनः ॥ चण्डिका योगिनी तत्र सखीभिः परिवारिता ॥ २३ ॥ ततः पूर्वं दिशां भागे चतुर्वक्त्रेण निमित्तम् ॥
तीर्थातीर्थं वरं दिव्यं सर्वाश्चर्यमयं शुभम् ॥ २४ ॥ सेवितं सर्वदेवेस्तु सिद्धेः साध्यैर्ग्रहेस्तथा ॥ अप्सरोमुनिभिर्दिव्यैश्च पन्नगैः
सदा ॥ २५ ॥ सिद्ध्यर्थं सर्वकामार्थं दिव्यभोगावहं शुभम् ॥ ब्रह्मकुण्डमिति ख्यातं ब्रह्मणा निर्मितं यतः ॥ २६ ॥ तस्य वायव्यकोणे तु हिर
ण्येशः स्तयं स्थितः ॥ तमाराध्य महादेवं हिरण्येश्वरमुत्तमम् ॥ २७ ॥ महामन्त्रं जपत्किंप्रं दशांशं होमयेत्सुधीः ॥ होमेन सिद्ध्यते मन्त्रः
सत्यं सत्यं वरानने ॥ २८ ॥ तस्योत्तरे तु दिग्भागे किञ्चिदीशानमाश्रितः ॥ चतुर्वक्त्रो महादेवि क्षेत्रपो लिंगरूपधृक् ॥ २९ ॥ तत्स्थानं रक्षते देवि
लिंगरूपेण शंकरः ॥ तमाराध्य प्रयत्नेन ततः कुण्डं समाश्रयेत् ॥ ३० ॥ सर्वैर्धर्मयं देवि नानावर्णविचित्रितम् ॥ कुण्डस्यास्रोशदिग्भागे
भैरवेश्वरमुत्तमम् ॥ ३१ ॥ दुर्गन्धा भासुरा देवि वहते रसरूपिणी ॥ तस्या रसेन संयुक्तं पृथग्गर्णं हि कर्तुम् ॥ ३२ ॥ मेघवर्णं महादिव्यं राजतं च
पुनः शुभम् ॥ कपिलं दुग्धवर्णं च कर्पूराभं सुशोभनम् ॥ ३३ ॥ कदा कस्तूरिकाभासं कुंकुमच्छविकावहम् ॥ सौगन्धं चंदनोपेतं कदाचिद्रौपि
रोदकम् ॥ ३४ ॥ एते रसाश्च विविधा दृश्यन्ते तत्र सर्वदा ॥ यस्य तुष्टो महादेवः सिद्ध्यन्ते तस्य तत्क्षणात् ॥ ३५ ॥ रजतं क्षिप्यते तत्र सुवर्णं
मिव जायते ॥ प्रत्यक्षमेव तत्रैव रसायनमुत्तमम् ॥ ३६ ॥ पश्यन्ति मानवा देवि कौतुकं तत्क्षणाद्दृशम् ॥ रसं हि परमं दिव्यं तत्रस्थं च कलौ
युगे ॥ ३७ ॥ सिद्धं सिद्धरसं पुंसां व्याधीनां क्षयकारकम् ॥ हेमबीजमयं दिव्यं ब्रह्मकुण्डोद्वहं महत् ॥ ३८ ॥ इदानीं ते प्रवक्ष्यामि मनुष्याणां
हिताय वै ॥ दारिद्र्यं क्षयमाप्नोति तत्क्षणाच्च यशस्विनि ॥ ३९ ॥ आदावेव प्रकुर्वन्ति ताप्रकुम्भं दृढं शुभम् ॥ तीर्थोदकं क्षिपेत्तत्र पत्रेस्ताप्रस्तथा
युतम् ॥ ४० ॥ निक्षिप्य भूमौ तत्कुम्भं ज्वालयेदनलं ततः ॥ सुहीरूपेण पण्मासं पाचयेत्तं शनैःशनैः ॥ ४१ ॥ पश्चादुद्धृत्य तं कुम्भं पुनरेव जलं
क्षिपेत् ॥ मासमेकं पुनः कुर्यान्मासमेकं पुनर्भृशम् ॥ ४२ ॥ ततः सर्वाणि खण्डानि एकीकृत्य प्रयत्नतः ॥ पुनरेवोदकेनैव पुनः चावर्तयेत्पुनः ॥
॥ ४३ ॥ कांचनं जायते तत्र यदि तुष्टो महेश्वरः ॥ ४४ ॥ सिद्धिं शरीरजां देवि यदीच्छेन्मानवोत्तमः ॥ स स्नानमादितः कृत्वा संवत्सरत्रयं पुनः ॥
॥ ४५ ॥ सोमेन नियमेनैव महामन्त्रजपान्वितः ॥ पूजयेच्च हिरण्येशं क्षेत्रपालं प्रयत्नतः ॥ ४६ ॥ पंचोपचारसंयुक्तं ध्यानधारणसंयुतम् ॥ तीर्थोदकेन
पाकं वै पेयं तद्बहुदुष्करं ॥ ४७ ॥ एवं वर्षत्रयेणैव दिव्यदेहः प्रजायते ॥ तेजस्वी बलवान्प्राज्ञः सर्वव्याधिविवर्जितः ॥ ४८ ॥ जीवेद्दशशतान्येव त्रीणि

दुःखविधिः ॥ वर्षत्रयमविच्छिन्नं यस्तत्र स्नानमाचरेत् ॥४९॥ वागीश्वरीं जपेन्नित्यं पूजाहोमसमन्वितः ॥ तस्य प्रवर्तते वाणी सिद्धिः सारस्वती
भवेत् ॥५०॥ संस्कृतं प्राकृतं चैवापभ्रंशं भूतभाषितम् ॥ गांगस्रोतःप्रवाहेण उद्भिरेद्विरमात्मवान् ॥ अश्रान्तां च वरारोहे ह्यविच्छिन्नां च संततम् ॥५१॥
वदेद्वादिसहस्रेस्तु न श्रमस्तस्य जायते ॥ तीर्थस्थास्य प्रभावेण सर्वशास्त्रविशारदाः ॥ ५२ ॥ पंडिता गर्विताः सर्वे तर्कशास्त्रविशारदाः ॥ आग
च्छन्ति समं तात विद्ययोद्धतकन्धराः ॥ न शक्नुवन्ति ते वक्तुं द्रष्टुं वक्रमपि प्रिये ॥ ५३ ॥ वादिनां च सहस्राणि भनक्तयेवं निरीक्षणात् ॥ ५४ ॥
उद्वाहयति शास्त्राणि विबुद्धार्थानि सत्वरम् ॥ विमलं पाञ्चरात्रं च वैष्णवं शैवमेव च ॥ ५५ ॥ इतिहासपुराणं च भूततंत्रं च गारुडम् ॥ भैरवं च
महातंत्रं कुलमार्गं द्विधा प्रिये ॥ ५६ ॥ रथप्रवरवेगेन वाणी चास्खलिता भवेत् ॥ नश्यन्ति वादिनः सर्वे गरुडस्यैव पङ्कजाः ॥ ५७ ॥ न दारिद्र्यं
न रोगश्च न दुःखं मानसं पुनः ॥ राजमान्यो महाज्ञानी भवेद्ब्रह्मप्रसादतः ॥ ५८ ॥ उत्साहबलसंयुक्तो देववजीवते सुधीः ॥ दाता भोक्ता च
वाग्मी च तीर्थस्थास्य प्रसादतः ॥ ५९ ॥ तैलाभ्यक्तस्य यत्तेजो जायते मनुजेषु च ॥ स्नातमात्रे तथा तेजस्तीर्थस्यैव प्रसादतः ॥ ६० ॥ यत्पापं
कुरुते जंतुः पशुन्यं च कृतघ्नताम् ॥ मित्रद्रोहे च यत्पापं यत्पापं पारदारिकम् ॥ तत्सर्वं विलयं याति कुंडलानरतस्य च ॥ ६१ ॥ सुशलं लङ्घये
द्यस्तु यो ग्रास्यजति मे द्विजः ॥ तत्पापं क्षयमाप्नोति ब्रह्मकुण्डस्य दर्शनात् ॥ ६२ ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि देवतानि तथा पुनः ॥ शृजि
तानि च सर्वाणि कुण्डज्ञानप्रभावतः ॥ ६३ ॥ सप्तजन्माजितं पापं दर्शनात्क्षयमाव्रजेत् ॥ ६४ ॥ यत्पापं गुरुगोप्त्रे च परस्वरहरेषु च ॥ तत्पापं
क्षयमाप्नोति ब्रह्मकुण्डनिपेवणात् ॥ ६५ ॥ प्रदक्षिणं च यः कुर्यात्स्नात्वा कुण्डस्य नाम्नः ॥ संख्यया पंचदश वै शृणु तस्यापि यत्फलम् ॥ ६६ ॥
प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुधरा ॥ सप्तपातालसहिता तीर्थकोटिभिरावृता ॥ ६७ ॥ आहारमात्रं यो दद्यात्तत्र वेदविदां वरः ॥ लक्षभोज्यं
कृतं तेन तीर्थस्थास्य प्रभावतः ॥ ६८ ॥ ब्रह्मेश्वरं च संपूज्य हिरण्येश्वरमुत्तमम् ॥ क्षेत्रपालं चतुर्वक्त्रं पूजयेच्चिन्तितं लभेत् ॥ ६९ ॥ एकविंशत्कुले
युक्तः सर्वपापविवर्जितः ॥ ब्रह्मलोके स वै याति नात्र कार्या विचारणा ॥ ७० ॥ विरचिकुण्डे स्नात्वा वा यो जपेद्देवमातरम् ॥ लक्षजाप्यविधानेन
स युक्तः पातके भवेत् ॥ ७१ ॥ स एव पुण्यकर्ता च स एव पुरुषोत्तमः ॥ यात्रा तत्र कृता येन ब्रह्मकुण्डे वरानने ॥ ७२ ॥ अष्टाशीतिसहस्राणि
ऋषीणां धर्मरेतसां ॥ ब्रह्मकुण्डं समाश्रित्य ब्रह्मदेवमुपासते ॥ ७३ ॥ तावद्भजति तीर्थानि त्रैलोक्ये सचराचरं ॥ यावद्ब्रह्मेश्वरं तीर्थं न पश्यन्ति
नराः प्रिये ॥ ७४ ॥ ब्रह्मकुण्डं च पानीयं ये पिबन्ति नराः सकृत् ॥ न तेषां संक्रमेत्पापं वाचिकं मानसं तनौ ॥ ७५ ॥ ब्रह्मांडोत्तरमध्ये तु यानि
तीर्थानि संति वै ॥ तेषां पुण्यमवाप्नोति ब्रह्मकुण्डे प्रदक्षिणात् ॥ ७६ ॥ ब्राह्मवल्क्यो महात्मा च परब्रह्मस्वरूपवान् ॥ सोऽपि कुंडं न मुंचेत निकुं
भस्तु गणस्तथा ॥ ७७ ॥ इति संक्षेपतः श्रोतं माहात्म्यं ब्रह्मकुण्डजम् ॥ तव स्नेहेन देवेशि किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ७८ ॥ य इदं शृणुयान्मर्त्यः
सम्यक्ब्रह्मसमन्वितः ॥ स युक्तः पातकेः सर्वैर्ब्रह्मलो च गच्छति ॥ ७९ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये ब्रह्मकुण्डमाहात्म्यवर्णननाम सप्तचत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १४७ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि कूपं कुंडलसंभवम् ॥ तस्यैव चोत्तरे भागे ब्रह्मकुण्डसमीपतः ॥ १ ॥ यत्र सिद्धो महादेवि रूपकुंडलहारकः ॥
तत्र स्नात्वा नरा देवि मुच्येस्तेयकृतादघात् ॥ २ ॥ सप्त जन्मानि देवेशि न तस्यान्वयसंभवः ॥ चौरः कश्चिद्भवेत्क्रूरस्तत्र स्नानप्रभावतः ॥ ३ ॥
शिवरात्र्यां विशेषेण पिंडदानादिकां क्रियाम् ॥ कुर्याच्छ्रद्धावानां च पापिनां तत्र मुक्तये ॥ ४ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ कथं कुण्डल रूपं तु
पृथिव्यां ख्यातिमागतम् ॥ एतत्कथय मे देव विस्तराद्भूतं वर ॥ ५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि महापुण्यां कथां पापप्रणाशनीम् ॥
यां श्रुत्वा मुच्यते पापात्रो जन्मशतार्जितात् ॥ ६ ॥ प्रभासक्षेत्रमाहात्म्याच्छिवरात्र्यामुपोषितः ॥ आसीत्सुदर्शनो राजा पृथिव्यामेकराट् सुधीः
॥ ७ ॥ धन्यो हि स धनाढ्यश्च प्रजां यत्नेरपालयत् ॥ राज्यं तस्य सुसंपन्नं ब्राह्मणैरुपशोभितम् ॥ समृद्धमृद्धिसंयुक्तं विटतस्करवर्जितम् ॥ ८ ॥
तस्मिन्ननपदे रम्ये पुरी भगवती शुभा ॥ चातुर्वर्ण्यसमायुक्ता पुरप्राकारमंडिता ॥ ९ ॥ तस्मिन्पुरवरे रम्ये राज्यं निहतकण्टकम् ॥ करोति
दानवैः साद्धमृद्धियुक्तः सुदर्शनः ॥ हिरण्यदत्तस्य सुतो जातो गांधारकन्यया ॥ १० ॥ तस्य भार्या प्रिया साध्वी भर्तृव्रतपरायणा ॥ सुनंदा
नामविख्याता काशिराजसुता शुभा ॥ ११ ॥ तथा सार्धं हि राजेन्द्रो भोगान्स बुभुजे सदा ॥ भुंजमानस्य भोगान्वै चिरकालो गतस्तदा ॥ १२ ॥
अकरोत्स महायज्ञान्ददौ दानानि भूरिशः ॥ एवं कालो गतस्तस्य भार्याया सह सुव्रते ॥ १३ ॥ कदाचिन्माघमासे तु शिवरात्र्यां वरानने ॥
सस्मार पूर्वजातिं स भार्यामाहूय चाब्रवीत् ॥ १४ ॥ ॥ सुदर्शन उवाच ॥ ॥ शिवरात्रिं तत्र देवि मया कार्यं वरानने ॥ व्रतस्यास्य प्रभावेन
प्राप्तं राज्यं मया किल ॥ १५ ॥ ॥ राज्ञ्युवाच ॥ ॥ महान्प्रभावो राजेन्द्र एवमुक्तं त्वया मम ॥ एतन्मे कारणं ब्रूहि आश्चर्यं हृदि वर्तते ॥ १६ ॥
॥ राजोवाच ॥ ॥ शृणु तीर्थस्य माहात्म्यं शिवरात्रिमुपोषणात् ॥ तस्मिञ्छिवपुरे रम्ये स्वर्गद्वारे सुशोभने ॥ १७ ॥ आदितीर्थे प्रभासे तु कामिके
तीर्थे उत्तमे ॥ १८ ॥ ऋद्धियुक्ते पुरे तस्मिन्नित्यं धर्मात्सुषेविते ॥ शिवरात्र्यां गतो राज्ञि तिथीनामुत्तमा तिथिः ॥ १९ ॥ मानवास्तत्र ये केचित्पुरराष्ट्रनि
वासिनः ॥ तत्रागता वरारोहे शिवरात्र्यामुपोषितम् ॥ २० ॥ धननामा वणिक्श्रित्तत्रैव वसते सदा ॥ धनाढ्यः स तु धर्मात्मा सदा धर्मपरायणः ॥
॥ २१ ॥ स भार्यासहितस्तत्र शिवरात्रिमुपोषितः ॥ तस्य भार्याऽभवत्साध्वी रूपयौवनसंवृता ॥ २२ ॥ प्रचलन्मेखलाहारा सर्वाभरणभूषिता ॥ स
तत्राहं चौररूपेण पापः स्तेन्यं समाश्रितः ॥ सच्छ्रद्धानां कुले जातो देवब्राह्मणपूजकः ॥ २५ ॥ पूर्वकर्मानुसंगो गार्हिकर्मणि रतः सदा ॥ तस्यां
रात्र्या महं तत्र जनमध्ये तु संस्थितः ॥ २६ ॥ कुण्डलीनः स्थितस्तत्र रंध्रापेक्षी वरानने ॥ वणिजस्तस्य भार्यायाश्चिद्रान्वेषणतत्परः ॥ २७ ॥
सा रात्रिर्जाग्रतस्तस्य गता मे विजने तथा ॥ गीतनृत्यादिनिर्घोषैर्वेदमंगलपाठकैः ॥ २८ ॥ तालशब्दैस्तथा बन्धैः पुस्तकानां च वाचकैः ॥ एवं
रात्र्यां तु शेषायं यावत्तिष्ठति तत्र वै ॥ २९ ॥ निरोधेन समायुक्ता पीब्यमाना शुचिदिमता ॥ धनिभार्या निरोधार्ता देवागाराद्बहिर्गता ॥ ३० ॥
तस्याः कर्णौ त्रोटयित्वा पुण्ड्रवेदं जले स्थितः ॥ ततः कोलाहलस्तत्र कृतस्तत्पुरवासिभिः ॥ ३१ ॥ श्रुत्वा कोलाहलं शब्दं कर्णत्रोटनजं तदा ॥
धाविता रक्षकास्तत्र राजशासनकारकाः ॥ ३२ ॥ तैर्हं शस्त्रहस्तैश्च उल्काहस्तैः समंततः ॥ निरीक्षितोऽथ न प्राप्तं सुवर्णं मन्मुखे स्थितम् ॥
॥ ३३ ॥ खड्गेन तीक्ष्णधारेण छित्त्वा शीर्षं तदा मम ॥ उल्काहस्ता निरीक्षन्तो नापश्यन्स्वर्णमण्वपि ॥ ३४ ॥ हित्वा मां ते गताः सर्वे गत्वा
राष्ट्रे न्यवेदयन् ॥ न किञ्चित्तत्र संप्राप्तं दत्तोऽस्माभिश्च तत्क्षणात् ॥ ३५ ॥ कथयित्वा तु ते सर्वे यथादेशं गताः पुनः ॥ ततो वै बन्धुना तत्र
भयभीतेन चेतसा ॥ ३६ ॥ निखातं मम तत्रैव शिरः कायेन संयुतम् ॥ खातं कृत्वा प्रिये तत्र ब्रह्मतीर्थस्य चोत्तरे ॥ ३७ ॥ पिहितोऽहं तु

तत्रैव प्रभासे तीर्थ उत्तमे ॥ शिवरात्रिप्रभासेन तज्जातिस्मरतां गतः ॥ ३८ ॥ राज्यं निष्कण्टकं प्राप्तं समृद्धं वरवर्णिनि ॥ एतत्प्रभासमाहात्म्यं
शिवरात्रेरूपोपणात् ॥ एतत्फलं मया लब्धं गत्वा तस्मादुपोषये ॥ ३९ ॥ ॥ रात्र्युवाच ॥ ॥ गच्छावस्तत्र यत्रैव कपालं पतितं तत्र ॥
स्फोटितं च कपाले च हिरण्यं दृश्यते यदि ॥ प्रत्ययो मे भवेत्पश्चात्तव वाक्यं न संशयः ॥ ४० ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ कल्पं हि तिष्ठते
चास्थि यावद्भूमिर्विपर्ययः ॥ उत्तिष्ठ ब्रज भद्रं ते प्रभासं क्षेत्रमुत्तमम् ॥ ४१ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा यद्राज्ञा समुदीरितम् ॥ गमनाय मतिं चक्रे
शिवरात्र्या उपोषणे ॥ ४२ ॥ ततोऽथैर्जवनशुक्तं रथं हेमविभूषितम् ॥ आस्थाय सह पत्न्या च प्रभासं क्षेत्रमेयिवान् ॥ ४३ ॥ व्रतं कृत्वा प्रभासे तु
यथोक्तं वरवर्णिनि ॥ ब्रह्मतीर्थं समागत्य उद्धृत्य सकलं ततः ॥ ४४ ॥ हिरण्यं दर्शयामास स्फोटयित्वा शवं स्वयम् ॥ ४५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
जातसंप्रत्यया भार्या तस्य राज्ञो बभूव ह ॥ जगाम परमं स्थानं यत्र कल्याणमुत्तमम् ॥ ४६ ॥ जनोऽपि विस्मितः सर्वो दृष्ट्वा चित्रं तदद्भुतम् ॥
॥ ४७ ॥ नदी चित्रपथानाम तत्रोत्पन्ना वरानने ॥ चित्रादित्यस्य पूर्वेण ब्रह्मतीर्थस्य चोत्तरे ॥ ४८ ॥ तस्यां तेतिष्ठते तत्र सर्वपापप्रणाशनम् ॥
॥ ४९ ॥ आवणे मासि संप्राप्ते तस्मिन्कूपे विधानतः ॥ यः स्नानं कुरुते देवि श्राद्धं तत्र विशेषतः ॥ ५० ॥ चित्रादित्यं तु संपूज्य शिवलोके
महीयते ॥ ५१ ॥ एतत्ते कथितं सर्वं शिवरात्र्या महत्फलम् ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ५२ ॥ य इदं पठते नित्यं शृणुयाद्वापि
मानवः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो रुद्रलोके महीयते ॥ ५३ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभास
क्षेत्रमाहात्म्ये कुण्डलकूपमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टाचत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १४८ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि
भैरवश्चरमुत्तमम् ॥ ब्रह्मकुण्डस्य ईशाने स्थितं पापप्रणाशनम् ॥ चतुर्वक्त्रं महादेवं संस्थितं तीर्थरक्षणे ॥ १ ॥ तत्र स्नात्वा महाकुण्डे यस्तं पूजयते
नरः ॥ पंचोपचारविधिना भक्तिशुक्तो यतस्त्रियः ॥ २ ॥ कुलानि यान्यतीतानि भविष्याणि च यानि वै ॥ तारयेत्स नरो देवि नात्र कार्या
विचारणा ॥ ३ ॥ न चात्र संभवस्तस्य विनाशो नैव जायते ॥ विमानैश्चरते नित्यं दिवाकरसमप्रभैः ॥ ४ ॥ स्त्रीसहस्रेभ्यो नित्यं कीडते देवव
दिभिः ॥ ५ ॥ एतल्लिंगं महादेवि चतुर्वक्त्रं महाप्रभम् ॥ दृष्ट्वापि तद्विदुष्येत सर्वपापैस्तु मानवः ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये भैरवश्चरमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनपंचाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १४९ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो ब्रह्मेश्वरं गच्छेत्तस्य दक्षिणतः स्थितम् ॥ ब्रह्मणा स्थापितं पूर्वं ब्रह्मकुण्डसमीपतः ॥ त्रिषु लोकेषु विख्यातं
रक्ष्यमाणं गणैर्मम ॥ १ ॥ तत्र स्नात्वा चतुर्दश्याममावास्यां विशेषतः ॥ श्राद्धं च विधिवत्कृत्वा ब्रह्मेशं पूजयेत्ततः ॥ २ ॥ विप्रेभ्यः कांचनं
दद्यात्प्रीतये शंकरस्य च ॥ ३ ॥ एवं कृत्वा नरो देवि लभते जन्मनः फलम् ॥ विपुलां कीर्तिमायाति मोदते ब्रह्मणा श्रिये ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कन्दे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये ब्रह्मकुण्डमाहात्म्ये ब्रह्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पंचाशदु
त्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५० ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्यैव दक्षिणे भागे तृतीयो भैरवः स्थितः ॥ ब्रह्मकुण्डसमीपे तु सांख्य
प्रतिष्ठितः ॥ १ ॥ आराध्य तत्र देवेशं देवानां प्रपितामहम् ॥ वायुभक्षा निराहारा तोषयामास शंकरम् ॥ २ ॥ तुष्टः प्रादेश्वरो देवि शंकरस्तौ
वराननाम् ॥ ३ ॥ योऽस्मिन्कुण्डे नरः स्नात्वा मल्लिगं पूजयिष्यति ॥ पौर्णमास्यां विधानेन गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ ४ ॥ दास्ये तस्य वरा
निष्टान्मनसाऽभीप्सिताञ्छुभान् ॥ ५ ॥ महापातकशुक्तोऽपि मुक्तो भवति पातकैः ॥ सर्वकामसमृद्धात्मा स भूयाद्भूषध्वजः ॥ ६ ॥ इत्येव
मुक्त्वा देवेशि ततोऽन्तर्धानमागतः ॥ सावित्री ब्रह्मलोके तु गता संस्थाप्य शंकरम् ॥ ७ ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तं सावित्रीशमहोदयम् ॥
शृणुयाच्चरन् गतिमान्मम मुक्तः पातकैर्भवेत् ॥ ८ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये ब्रह्मकुण्डमाहात्म्ये सावित्रीश्वरभैरवमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनपंचाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५१ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तृतीयो भैरवः प्रोक्तश्चतुर्थं भैरवं शृणु ॥ ब्रह्मेशात्पश्चिमे भागे धनुषां त्रितये स्थितम् ॥ १ ॥ सर्वपापप्रशमनं सर्वा
कामप्रदं नृणाम् ॥ नारदेश्वरनामानं स्थापितं नारदेन वै ॥ २ ॥ ब्रह्मलोके स्थितः पूर्वं नारदो भगवानृषिः ॥ तत्र दृष्ट्वा महावीणां दिव्यां तं प्रयुते
युनाम् ॥ ३ ॥ सरस्वत्या विनिर्मुक्तो ब्रह्मलोके महाप्रभाम् ॥ तेनासौ कौतुकाविष्टो वादयामास तां तदा ॥ ४ ॥ तंत्रीभ्यो वाद्यमानाभ्यो
ब्राह्मणाः पतिता भुवि ॥ सप्त स्वरास्ते विख्याता मूर्च्छिताः पञ्जकादयः ॥ ५ ॥ तान्दृष्ट्वा विस्मयाविष्टो मुक्त्वा वीणां प्रयवतः ॥ पप्रच्छ देवं
ब्रह्माणं किमिदं कौतुकं त्रिभो ॥ ६ ॥ वाद्यमानास्तु तंत्रीषु पतिता ब्राह्मणा भुवि ॥ क एते ब्राह्मणा देव किं मृता इव शरते ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मो
ब्रह्माणं किमिदं कौतुकं त्रिभो ॥ ८ ॥ अज्ञानवादानेनैव पापं जातं तवाधुना ॥ ९ ॥ सप्तब्राह्मणविध्वंसपातकं ते समा
जाच ॥ १० ॥ एते स्वरा पञ्चाभांग मूर्च्छिताः पतिता भुवि ॥ अज्ञानवादानेनैव पापं जातं तवाधुना ॥ ११ ॥ भैरवं पूजयामास दिव्यान्वाद्यां शतं श्रिये ॥ ततो
कृत्वा विषादं बहुशः प्रभासं क्षेत्रमागतः ॥ तत्रैव ब्रह्मकुण्डं तु समासाद्य प्रयवतः ॥ १२ ॥ भैरवं पूजयामास दिव्यान्वाद्यां शतं श्रिये ॥ ततो
निष्कल्मषो भूत्वा गीतज्ञश्चाभवत्तथा ॥ १३ ॥ ततः प्रभृति तल्लिंगं नारदेश्वरभैरवम् ॥ ख्यातं लोके महादेवि सर्वपातकनाशनम् ॥ १४ ॥
अज्ञानाद्वादयेद्यस्तु वीणां चैव तथा स्वरात् ॥ स तत्पातकशुद्धयर्थं तत्र गच्छेन्महेश्वरि ॥ १५ ॥ माघे मासि जिताहारस्त्रिकालं योऽर्चयेत्ततः ॥
नारदेशं भैरवं स स्वर्गरामामनोहरः ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्र
माहात्म्ये ब्रह्मकुण्डमाहात्म्ये नारदेश्वरभैरवमाहात्म्यवर्णनं नामद्विपंचाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्महादेवि हिरण्येश्वरमुत्तमम् ॥ ब्रह्मकुण्डस्य वायव्ये धनुषां द्वितये स्थितम् ॥ १ ॥ सर्वपापप्रशमनं दारिद्र्योचविनाशनम् ॥
कृतस्मरान् परतो ह्यभितीर्थाच्च पूर्वतः ॥ २ ॥ यमेश्वराच्च नैर्ऋत्ये समुद्रस्योत्तरे तथा ॥ तस्य लिंगस्य प्राग्भागे ब्रह्मा तेपे महत्तपः ॥ आराध
यामास तदा देवदेवं त्रिलोचनम् ॥ ३ ॥ ततस्तुष्टो महादेवो ब्रह्मन्ब्रूहि वरो मम ॥ ४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोऽसि मे देव याज
यामीति मे मतिः ॥ स्थानं च यन्महापुण्यं तन्ममाख्यातुमर्हसि ॥ ५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ कृतस्मरान्ब्रह्मकुण्डं यमेशात्सागरावधि ॥
एतदन्तरमासाद्य पापी चापि विमुच्यते ॥ ६ ॥ वहेद्विषुवती तत्र सदा पुण्यात्मनां नृणाम् ॥ यत्र तत्र कुरु विभो मनसा ते यथेप्सितम् ॥ ७ ॥
इत्युक्तः स तदा ब्रह्मा प्रारभे यज्ञमुत्तमम् ॥ ८ ॥ ततो भागार्थिनो देवा इन्द्राद्यास्तत्र चागताः ॥ ऋग्यो भागकामास्तु सर्वे तत्र समागताः ॥ ९ ॥
ततो यज्ञागनेभ्यः स दक्षिणामर्द्धात्पुनः ॥ ततोऽथ दक्षिणा शीणा दीयमाना यशस्विनि ॥ १० ॥ ततो ब्रह्मा बहूद्विभो दध्यो वै मनसा तदा ॥

बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा इदं वचनमब्रवीत् ॥ ११ ॥ भगवन्वै विख्यातः क्रतुर्नैव समाप्यते ॥ दक्षिणाहेन्यतो देव न याति परिपूर्णताम् ॥ १२ ॥
 दक्षिणासहिताः सर्वे यथा याति तथा कुह ॥ पितामहवचः श्रुत्वा कृत्वा ध्यानं तदा मया ॥ १३ ॥ स्मृता सरस्वती देवी देवानां हितकाम्यया ॥
 आगता सा महापुण्या उक्ता देवी मया तदा ॥ १४ ॥ पद्मयोनेर्धनं क्षीणं क्रतुर्वै न समाप्यते ॥ तस्मान्मम प्रसादेः भव काञ्चनवादिनी
 ॥ १५ ॥ सरस्वत्यास्ततः क्षीणं उत्थितं पश्चिमामुखम् ॥ काञ्चनानां तु पद्मानि उच्छ्रितानि सहस्रशः ॥ १६ ॥ काञ्चनेन प्रवाहेण तोयं सारस्वते
 नुभम् ॥ देवमुदनामासाद्य अग्नितीर्थवधिं प्रिये ॥ पूरयामास पद्मेऽथ कोटिश्व समंततः ॥ १७ ॥ काञ्चनानि तु तान्येव दत्त्वा विप्रेषु दक्षि
 णाम् ॥ यज्ञं निर्वर्तयामास ह्यो ब्रह्मा द्विजैः सह ॥ १८ ॥ शेषाणि यानि पद्मानि तानि निःक्षिप्य भूतले ॥ तदूर्ध्वं स्थापयामास लिंगं तु कनके
 श्वरम् ॥ १९ ॥ तत्र लिंगं प्रतिष्ठाप्य सर्वदेवनमस्कृतम् ॥ ऋषिभ्यो दक्षिणां प्रादादेकैकस्य यथाक्रमम् ॥ काञ्चनानां च पद्मानां प्रत्येकमयुतं ददौ
 ॥ २० ॥ ततः शेषाणि पद्मानि निहितानि धरातले ॥ ब्रह्मकुण्डस्य मध्ये तु नापुण्यो लभते नरः ॥ २१ ॥ तत्कुण्डतोयमद्यापि नानावर्णं प्रदृश्यते ॥
 तत्राधः पद्मसंयोगाक्षरं स्वर्णयते अणात् ॥ २२ ॥ हिरण्यमयानि पद्मानि अधः कृत्वा प्रजापतिः ॥ लिंगमूर्ध्वं प्रतिष्ठाप्य स्वयं पूजितवांस्तदा ॥ हिर
 ण्यक्रमलेर्दिव्यैर्हिरण्यशस्तनोऽभवत् ॥ २३ ॥ सर्वपापप्रशमनं तथा दारिद्र्यनाशनम् ॥ दृष्ट्वा हिरण्यमेशानं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २४ ॥ माघ
 मासे चतुर्दश्यां यस्नल्लिंगं प्रपूजयेत् ॥ पूजितं तेन सकलं ब्रह्माण्डं सचराचरम् ॥ २५ ॥ सर्वदानानि दत्तानि सर्वे देवाश्च तोषिताः ॥ ब्रह्म
 ण्डं तेन दत्तं स्याद्येन तल्लिंगमर्चितम् ॥ २६ ॥ एतन्मया ते कथितं स्नेहेन वरवर्णिनि ॥ न कस्यचिन्मयाऽऽख्यातं महागोप्यं वरानने
 ॥ २७ ॥ य इदं शृणुयाद्रक्तया पठेद्वा भक्तिसंयुतः ॥ स गच्छेद्देवलोकं तु मुक्तः सर्वस्तु पातकैः ॥ २८ ॥ इति ते यातिविख्याताः पवित्राः
 पञ्च भेरवाः ॥ ब्रह्मकुण्डसमीपस्थाः कथितास्तव सुन्दरि ॥ २९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
 खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये ब्रह्मकुण्डमाहात्म्ये हिरण्येश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५३ ॥ ॥ ७ ॥
 ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लिंगं पापविमोचनम् ॥ हिरण्येश्वरवायव्ये धनुषां त्रितये स्थितम् ॥ १ ॥ पापघ्नं सर्व
 जंतूनां दर्शनात्स्पर्शनादपि ॥ आद्यं लिंगं महादेवि गायत्र्या संप्रतिष्ठितम् ॥ २ ॥ तल्लिंगं समनुप्राप्य गायत्रीं जपते तु यः ॥ ब्राह्म
 णस्तु शुचिर्भूत्वा मुच्यते दुष्प्रतिग्रहात् ॥ ३ ॥ ज्येष्ठस्य पूर्णिमायां तु दंपती यस्तु भोजयेत् ॥ परिधाप्य यथाशक्त्या दौर्भाग्यैर्मुच्यते
 नरः ॥ ४ ॥ गंधपुष्पोपहारेऽथ पौर्णमास्यां तु योऽर्चयेत् ॥ ब्राह्मण्यं जायते तस्य सप्त जन्मानि सुंदरि ॥ ५ ॥ इत्येवं कथितं देवि माहात्म्यं
 पापनाशनम् ॥ ब्रह्मकुण्डप्रसादेन सारात्सारतरं प्रिये ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे
 प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये ब्रह्मकुण्डमाहात्म्ये गायत्रीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुःपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
 ततो गच्छेन्महादेवि रत्नेश्वरमनुत्तमम् ॥ तत्र तत्त्वा तपो देवि विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ स्थापितं तत्र तल्लिंगं सर्वकामप्रदं प्रिये ॥ १ ॥ रत्नकुंडे
 नरः स्नात्वा यस्तं पूजयते सदा ॥ सर्वोपचारेभक्त्या स प्राप्नुयादीप्सितं फलम् ॥ २ ॥ अत्र कृत्वा तपो घोरं कृष्णेनामितं जप्ता ॥ प्राप्तं
 सुदर्शनं चक्रं सर्वदेत्यान्तकारकम् ॥ ३ ॥ एतत्स्थानं महादेवि सदा प्रियतरं मम ॥ वसामि तत्र देवेशि प्रलयेऽपि न संत्यजे ॥ ४ ॥ स्मृतं
 तद्रेणवं क्षेत्रं नाम्ना देवि सुदर्शनम् ॥ धन्वंतराणि पद्मिंशत्समंतात्परिमण्डलम् ॥ ५ ॥ एतदन्तरमासाद्य ये केचित्प्राणिनोऽधमाः ॥ मृताः
 कालवशादेवि ते यास्यंति परं पदम् ॥ ६ ॥ कांचनं तत्र गरुडं पीतानि वसनानि च ॥ विष्णुमुद्दिश्य यो दद्यात्स तु यात्राफलं लभेत् ॥ ७ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये रत्नेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पंचपञ्चाशदु
 त्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि वैनतेयप्रतिष्ठितम् ॥ रत्नेश्वरादुत्तरतो धनुषां त्रितये
 स्थितम् ॥ १ ॥ वैनतेयश्च देवेशि ज्ञात्वा क्षेत्रं तु वैष्णवम् ॥ लिंगं प्रतिष्ठयामास सर्वपापप्रणाशनम् ॥ २ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या पंचभ्यां तु
 विधानतः ॥ न विषं कमतं तस्य सप्त जन्मानि सर्पजम् ॥ ३ ॥ पंचादृतेन संस्नाप्य पूजयित्वा विधानतः ॥ प्राप्नुयात्सकलं पुण्यं मोदते दिवि
 देववत् ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये रत्नेश्वरमाहात्म्ये गरुडे
 श्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पद्मपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि सत्यभामेश्वरं
 नुभम् ॥ रत्नेश्वरादक्षिणे तु धनुषांतरमास्थितम् ॥ १ ॥ सर्वपापप्रशमनं स्थापितं सत्यभामया ॥ कृष्णस्य कान्तया देवि रूपोदार्यसमेत
 या ॥ २ ॥ स्नात्वा तद्रेणवं स्थानं नृणां पातकनाशनम् ॥ ३ ॥ माघे मासि तृतीयायां नारी वा पुरुषोऽपि वा ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या
 स मुक्तः पातकैर्भवेत् ॥ ४ ॥ दौर्भाग्यदुःखशोकैर्भ्यस्तथा विभ्रेऽथ दुःखितः ॥ मुच्यते नात्र संदेहः संत्यभामान्वितो भवेत् ॥ ५ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सत्यभामेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम
 सप्तपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि अनंगेश्वरमुत्तमम् ॥ रत्नेश्वरादग्रतःस्थं
 धनुषान्तरमास्थितम् ॥ १ ॥ स्थापितं कामदेवेन तल्लिंगं विष्णुमूनुना ॥ ज्ञात्वा तद्रेणवं स्थानं कलौ पातकनाशनम् ॥ २ ॥ तं
 दृष्ट्वा पूजयित्वा तु कामदेवसमो भवेत् ॥ स्वर्गविद्याधरीणां च जायते चित्तमोहकः ॥ ३ ॥ तस्यान्वयेऽपि न भवेत्कुरुषो दुर्भगोऽपि
 वा ॥ ४ ॥ तत्रानंगव्योदश्यां वनेन वरवर्णिनि ॥ विशेषाराधनं तत्र जन्मसाफल्यकारणम् ॥ ५ ॥ शय्यादानं तु दातव्यं तत्र विप्राय
 खंडे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये रत्नेश्वरमाहात्म्येऽनंगेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर
 स्वयम् ॥ १ ॥ अष्टकोटीस्तु तीर्थानि भूयोऽन्तरिक्षाणि तु ॥ समानीय तु कृष्णेन तत्र क्षितानि भूरिशः ॥ २ ॥ गणानां कोटिरिका तु
 तत्कुण्डं रक्षति प्रिये ॥ कलौ युगे तु संप्राप्ते दुष्प्राप्यमकृतात्मभिः ॥ ३ ॥ तत्र स्नात्वा महादेवि विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ प्राप्नुयादश्वमेधस्य फलं
 शतगुणोत्तरम् ॥ ४ ॥ एकादश्यां विशेषेण पिंडं तत्र प्रदायेत् ॥ अक्षय्यां तृतिमायां पितरस्तस्य भामिनि ॥ ५ ॥ कुर्याज्जगरणं तत्र एका
 दश्यां विधानतः ॥ वाञ्छितं लभते देवि यदि श्रद्धा दृढा भवेत् ॥ ६ ॥ देवानि पीतवस्त्राणि तथा धेनुः पयस्विनी ॥ तत्र विष्णुं समुद्दिश्य

सम्पद्यात्राकलातये ॥ ७ ॥ हेमकुण्डं कृते प्रोक्तं त्रेतायां रौप्यनामकम् ॥ द्वापरे चक्रकुण्डं तु रत्नकुण्डं कलौ स्मृतम् ॥ ८ ॥ पातालवाहिनीगंगास्रो-
तासितत्र धुरिशः ॥ समानीतानि हरिणा तत्र तिष्ठति भामिनि ॥ ९ ॥ तत्र स्नानेन देवेशि सर्वतीर्थोभिषेचनम् ॥ १० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापु-
राण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये रत्नेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनपष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १२९ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि राजभट्टारकं परम् ॥ रेवन्तकं सूर्यपुत्रमश्वाहूढं महाबलम् ॥ १ ॥ संस्थितं क्षेत्रमध्ये तु सावित्र्या नैर्ऋते
प्रिये ॥ तं दृष्ट्वा मानवो देवि सर्वापद्रव्यो विमुच्यते ॥ २ ॥ रविवारेण सप्तम्यां यस्तं पूजयते नरः ॥ तस्याऽन्वयेऽपि नो देवि दरिद्री जायते नरः ॥ ३ ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तमेवाराधयेन्मनाह् ॥ निर्विघ्नं क्षेत्रवासार्थं राजा वाऽश्वविबुधये ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि-
तायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये रेवन्तकराजभट्टारकमाहात्म्यवर्णनं नाम पष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६० ॥ ॥ ईश्वर उवा-
च ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तस्य दक्षिणतः स्थितम् ॥ ईशाने लक्ष्मणेशाच्च धनुषां षोडशे प्रिये ॥ १ ॥ अनन्तेश्वरनामानमनन्तेन प्रतिष्ठितम् ॥
नागराजेन देवेशि ज्ञात्वा क्षेत्रं तु पावनम् ॥ २ ॥ यस्तु तं पूजयेद्देवि पंचम्यां फाल्गुने सिने ॥ पञ्चोपचारविधिना जिताहारो जितेन्द्रियः ॥ ३ ॥
न तं दर्शति फणिनो दश वर्षाणि पंच च ॥ विषं न क्रमते देवि देहे त्वचरमेव वा ॥ ४ ॥ तस्मात्तं पूजयेद्यत्नात् ॥ यो च विशेषतः ॥ ५ ॥
तज्ज्ञानतन्त्रं कार्यं मधुपायससंयुतम् ॥ पायसं मधुसंयुक्तं देयं विप्राय भोजनम् ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्येऽनन्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकपष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६१ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि
तस्मादक्षिणतः स्थितम् ॥ लक्ष्मणेशाच्च पूर्वस्मिंश्छिगमहकुलेश्वरम् ॥ १ ॥ सर्वपापप्रशमनं महाविपप्रशाननम् ॥ पूजितं
सिद्धगन्धर्वैर्वाञ्छितार्थप्रदायकम् ॥ २ ॥ यस्तं पूजयते मर्त्यः कृष्णाष्टम्यां विधानतः ॥ स मुक्तः पातकैर्वैरैर्नागलोके महीयते ॥ ३ ॥ इति
श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्येऽष्टकुलेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विपष्ट्युत्तर-
शततमोऽध्यायः ॥ १६२ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तस्मात्पूर्वेण संस्थितम् ॥ नासत्येश्वरनामानं महा-
कल्मषनाशनम् ॥ १ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये नासत्येश्वरा-
ध्वनेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिपष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६३ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तस्मात्पूर्वेण
संस्थितम् ॥ महापापौघशमनं पूजितं सर्वकामदम् ॥ १ ॥ अश्विनेश्वरनामानं धनुषां पंचके स्थितम् ॥ सर्वरोगप्रशमनं दृष्टं सर्वार्थसाध-
कम् ॥ २ ॥ ये केचिद्रोगिणो लोके तेषां तद्वेषजं महत् ॥ माघमासे द्वितीयायां दर्शनं तस्य दुर्लभम् ॥ ३ ॥ तस्मात्पश्येच्च तद्वत्तथा यदि
श्रेयोऽभिकांक्षितम् ॥ महापापौघशमनं पूजितं सर्वकामदम् ॥ ४ ॥ इति लिङ्गद्वयं देवि सूर्यपुत्रप्रतिष्ठितम् ॥ तस्मिन्नेव दिने परयेत्संयतात्मा
नरोत्तमः ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्येऽश्विनेश्वरमाहात्म्य-
वर्णनं नाम चतुःपष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६४ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि सावित्री लोकमातरम् ॥ महा-
पापप्रशमनीं सोमेशादीशदिक्स्थिताम् ॥ १ ॥ संयतात्मा नरः परयेत्तत्र तां नियतात्मवान् ॥ २ ॥ ब्रह्मणा यष्टुकामेन सावित्री सहधर्मिणी ॥
कृता तां वलतो ज्ञात्वा गायत्री कोपमाविशत् ॥ ३ ॥ ततः संत्यज्य सा देवी ब्रह्माणं कमलोद्भवम् ॥ सपत्नीरोपसन्तता प्रभासं क्षेत्रमा-
श्रिता ॥ ४ ॥ तपः करोति विपुलं देवैरपि सुदुःसहम् ॥ तत्र स्थले स्थिता देवी साऽद्यापि प्रियदर्शना ॥ ५ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥
किमर्थं सा परित्यक्ता सावित्री ब्रह्मणा पुरा ॥ गायत्री च कथं प्राप्ता केन चास्य निवेदिता ॥ ६ ॥ कीदृशीं तां च गायत्रीं लब्धवानपद्मसंभवः ॥
यस्तां पत्नीं समुत्सृज्य तस्यामेव मनो दधौ ॥ ७ ॥ कस्य सा दुहिता देव किमर्थं च विवाहिता ॥ एतन्मे कौतुकं सर्वं यथावद्रक्तमहसि ॥ ८ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि सावित्र्याश्चरितं महत् ॥ यथा सा ब्रह्मणा त्यक्ता गायत्री च विवाहिता ॥ ९ ॥ पुरा बुद्धिः
समुत्पन्ना ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ॥ इति वेदा मया प्रोक्ता यज्ञार्थं नात्र संशयः ॥ १० ॥ यज्ञैः संतर्पिता देवा वृष्टिं दास्यन्ति भूतले ॥ ततश्चोपधयः
सर्वा भविष्यन्ति धरातले ॥ ११ ॥ तस्मात्संजायते शुक्रं शुक्रात्सृष्टिः प्रवर्तते ॥ सृष्ट्यर्थं सर्वलोकानां ततो यज्ञं करोम्यहम् ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा मां यज्ञ
आसक्तं ये च विप्रा धरातले ॥ ते यज्ञान्प्रचारिष्यन्ति शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १३ ॥ एवं स निश्चयं कृत्वा यज्ञार्थं सुरसुंदरि ॥ तीर्थं निवेशयामास
पुष्करं नाम नामतः ॥ १४ ॥ ब्रजवाटो महास्तत्र आसीत्तस्य महात्मनः ॥ तत्र देवर्षयः सर्वे देवाः सेन्द्रपुरोगमाः ॥ १५ ॥ समायाता महादेवि
यज्ञे पैतामहे तदा ॥ पुण्यास्तेऽपि द्विजश्रेष्ठास्तत्रत्विजः प्रज्जिरे ॥ १६ ॥ सावित्री लोकजननी पत्नी तस्य महात्मनः ॥ गृहकार्ये समासक्ता दीक्षा
कालव्यतिक्रमात् ॥ अध्वर्युणासमाहृता सावित्री दाक्ष्यमब्रवीत् ॥ १७ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ अद्यापि न कृतो वेपो न गृहे गृहमण्डनम् ॥
लक्ष्मीर्नाद्यापि संप्राप्ता न भवानी न जाद्वती ॥ १८ ॥ न स्वाहा न स्वधा चैव तथा चैवाप्यरुच्यती ॥ इन्द्राणी देवपत्न्योऽन्याः कथमेकाकिनी
व्रजे ॥ १९ ॥ उक्तः पितामहो गत्वा पुलस्त्येन महात्मना ॥ सावित्री देव नायाति प्रसक्ता गृहकर्मणि ॥ २० ॥ त्वत्पत्नी किमिदं कर्म फलेन
संप्रवर्तते ॥ तच्छ्रुत्वा दीक्षितो वाचं शिखी मुंडी मृगाजिनी ॥ २१ ॥ पत्नीकोपेन संतप्तः प्राह देवं पुरंदरम् ॥ २२ ॥ गच्छ मद्वचनाच्छक्र पत्नी
मन्यां कुतश्चन ॥ गृहीत्वा शीघ्रमागच्छ न स्यात्कालात्ययो यथा ॥ २३ ॥ जगाम बलहो तूर्णं वचनात्परमेष्ठिनः ॥ अपश्यमानः काचित्स्त्री या
योग्या हंसवाहने ॥ २४ ॥ अथ शापाद्विभीतेन सहस्राक्षेण धीमता ॥ दृष्ट्वा गोपालकन्येका रूपयौवनशालिनी ॥ २५ ॥ विभ्रती तत्र पूर्णं सा कुम्भं
कन्येत्यचोदयत् ॥ तां गृहीत्वा ततः शक्रः समायाद्यत्र दीक्षितः ॥ देवदेवश्चतुर्वक्त्रो विष्णुरुद्रसमन्वितः ॥ २६ ॥ संप्रदानं तु कृतवान्कन्याया मधुम्
दत्तः ॥ २७ ॥ प्रेरितः शंकरेणैव ब्रह्मा देवर्षिभिस्तथा ॥ पारिणीयतां ततो दीक्षां तस्याश्चेक यथात्मनः ॥ २८ ॥ ततः प्रवर्तितो यज्ञः सर्वकामसमन्वितः
॥ २९ ॥ अत्रिर्होताचिकस्तत्र पुलस्त्योऽध्वर्युरेव च ॥ उद्गाताऽथो मरीचिश्च ब्रह्माहं सुरपुंगवः ॥ ३० ॥ सनत्कुमारप्रभुताः सदस्यास्तस्य निर्मिताः ॥ वक्षे
राभरणयुक्ता मुकुटैर्लीयकैः ॥ ३१ ॥ भूषिता भूषणोपेता एकैकस्य पृथक्पृथक् ॥ त्रयस्त्रयः पृष्ठतोऽन्ये ते चैवं षोडशत्विजः ॥ ३२ ॥ प्रोक्ता भवद्भि
र्यज्ञेऽस्मिन्नगृहोऽस्मि सर्वदा ॥ पत्नी ममेयं गायत्री यज्ञेऽस्मिन्नगृह्यताम् ॥ ३३ ॥ मृदुवस्त्रधरा साक्षात्सोमवस्त्रावगुण्ठिता ॥ निष्कम्य पत्नीशा
लात ऋत्विग्भिर्वेदपारंगैः ॥ ३४ ॥ औदुम्बरेण दण्डेन संवृतो मृगचर्मणा ॥ तया सार्धं प्रविष्टश्च ब्रह्मा तं यज्ञमण्डपम् ॥ ३५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
एतस्मिन्नेव काले तु संप्राप्ता देवयोषितः ॥ संप्राप्ता यत्र सावित्री ब्रह्मे तस्मिन्निर्मिताः ॥ ३६ ॥ भृगोः स्यात्पत्नी ससुप्तपत्नी विष्णुपत्नी यशस्वि
नी ॥ आभञ्जिता सा लक्ष्मीश्च तत्रायाता त्वरान्विता ॥ ३७ ॥ तत्र देवी महाभागा योगनिद्रादिभूषिता ॥ देवी कांतिस्तथा भद्रा द्युतिस्तद्विस्त

येव च ॥ ३८ ॥ सती या दक्षतनया उमा या पार्वती शुभा ॥ त्रैलोक्यमुन्दरी देवी स्त्रीणां सौभाग्यदायका ॥ ३९ ॥ जया च विजया चैव गौरी चैव
 महाधना ॥ मनोजवा वायुपत्नी ऋद्धिश्च धनप्रिया ॥ ४० ॥ देवकन्यास्तथाऽऽयाता दानव्यो दनुवंशजाः ॥ सप्तर्षीणां तथा पत्न्य ऋषीणां
 च तथैव च ॥ ४१ ॥ पुत्रा मित्रा दुहितरो विद्याधरगणास्तथा ॥ पितरो रक्षसां कन्यास्तथाऽन्या लोकमातरः ॥ ४२ ॥ वधूभिश्चैव मुख्याभिः
 सावित्री गन्तुमिच्छति ॥ अदित्याद्यास्तथा देव्यो दक्षकन्याः समागताः ॥ ४३ ॥ ताभिः परिवृता सार्धं ब्रह्माणी कमलालया ॥ काश्चिन्मोदक
 मादाय काश्चित्पूषं वरानने ॥ ४४ ॥ फलानि तु समादाय प्रयाता ब्रह्मणोऽन्तिकम् ॥ आढकीश्चैव निष्पावान्राजमापांस्तथाऽपराः ॥ ४५ ॥ दाडि
 मानि विचित्राणि मातुर्लिंगानि शोभने ॥ करीराणि तथा चान्या गृहीत्वा करमर्दकात् ॥ ४६ ॥ कौसुमं जीरकं चैव खजूरं चापरास्तथा ॥ उत्तरी
 आपरा गृह्य नालिकेराणि चापराः ॥ ४७ ॥ द्राक्षया पूरितं चाग्रं शृङ्गाराय यथा पुरा ॥ कर्तुराणि विचित्राणि जन्तुकानि शुभानि च ॥ ४८ ॥
 अशोडामलकान्गृह्य जंबीराणि तथा पराः ॥ बिल्वानि परिपक्वानि चिर्भटानि वरानने ॥ ४९ ॥ अब्रपानाधिकाराणि बहूनि विविधानि
 च ॥ शर्करागुत्तलीं चान्या वस्त्रे कौसुम्भके तथा ॥ ५० ॥ एवमादीनि चान्यानि गृह्य पूर्वं वरानने ॥ सावित्र्या सहिताः त्र्याः संप्राप्तास्तु
 तदा शुभाः ॥ ५१ ॥ सावित्रीमागतां दृष्ट्वा भीतस्तत्र पुन्दरः ॥ अधोमुखः स्थितो ब्रह्मा किमेषा मां वदिष्यति ॥ ५२ ॥ त्रपान्वितो
 विष्णुरुद्रौ सर्वे चान्ये द्विजातयः ॥ सभासदस्तथा भीतास्तथेवान्ये दिवोक्तसः ॥ ५३ ॥ पुत्रपौत्रा भागिनेया मातुला भ्रातरस्तथा ॥ ऋतवो
 नाम ये देवा देवानामपि देवताः ॥ ५४ ॥ विलशास्तु तथा सर्वे सावित्री किं वदिष्यति ॥ ब्रह्मवाक्यानि वाच्यानि किं तु वे गोपकन्यया ॥
 ५५ ॥ मौनीभूतास्तु शृण्वानाः सर्वेषां वदतां गिरः ॥ अध्वर्युणा समाहूता नागता वरवर्णिनी ॥ ५६ ॥ शक्रेणान्या तथाऽऽनीता दत्ता सा
 विष्णुना स्वयम् ॥ अनुमोदिता च रुद्रेण पित्रा दत्ता स्वयं तथा ॥ ५७ ॥ कथं सा भविता यज्ञः समाप्तिं वा कथं व्रजेत् ॥ एवं चिन्तयतां तेषां
 प्रविष्टा कमलालया ॥ ५८ ॥ वृत्तो ब्रह्मा भार्यया स ऋत्विग्भिर्वेदपारगैः ॥ हूयन्ते चाग्नयस्तत्र ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ॥ ५९ ॥ पत्नीशाले तथा
 गोपी रोप्यशृंगा समेखला ॥ क्षीमवस्त्रपरीधाना ध्यायन्ती परमेश्वरम् ॥ ६० ॥ पतिव्रता पतिप्राणा प्राधान्येन निवेशिता ॥ कृपान्विता विशा
 लाक्षी तेजसा भास्करोपमा ॥ ६१ ॥ द्योतयन्ती सदस्तत्र सूर्यस्येव यथा प्रभा ॥ ज्वलमानस्तथा वह्निर्भ्रमन्ते चर्त्विजस्तथा ॥ ६२ ॥ पशूनामव
 दानानि गच्छति द्विजसत्तमाः ॥ प्राप्ता भार्गार्थिनो देवा विलंबसमयोऽभवत् ॥ ६३ ॥ कालहीनं न कर्तव्यं कृतं न फलदं भवेत् ॥ वेदेष्वयमयी
 कारो दृष्टः सर्वो मनीषिभिः ॥ ६४ ॥ प्रवर्ग्ये क्रियमाणे तु ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ॥ क्षीरद्वये हूयमाने मंत्रेणाध्वर्युणा तथा ॥ ६५ ॥ उपहृतोपहूतेन
 आगतेषु द्विजन्मसु ॥ क्रियमाणे तथा भक्ष्ये दृष्ट्वा देवी कुधान्विता ॥ उवाच देवी ब्रह्माणं सदोमध्ये तु मौनिनम् ॥ ६६ ॥ किमेवं बुध्यते देव
 कृतमेतद्विचेष्टितम् ॥ मां परित्यज्य यः कामात्कृतवानसि किल्बिषम् ॥ ६७ ॥ न तुल्या पादरजसा समा साऽधिशिरः कृता ॥ ६८ ॥ यद्ददंति
 नराः सर्वे संगताः सदसि स्थिताः ॥ आश्चर्यं च प्रभृणां तु कुरुते यंयमिच्छति ॥ ६९ ॥ भवता रूपलोभेन कृतं कर्म विगर्हितम् ॥ ७० ॥ न
 न ते त्रपा जाता आत्मनः पश्यतस्तनुम् ॥ ७१ ॥ लोकमध्ये कृतं हास्यमिह चैव विगर्हितः ॥ यद्येप ते स्थितो भावस्तिष्ठ देव नमोऽस्तु ते ॥ ७२ ॥
 अहं कथं सखीनां तु दर्शयिष्यामि वै सुखम् ॥ भर्ता मे विहिता पत्नी कथमेतदहं वदे ॥ ७३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ ऋत्विग्भिरहमाज्ञतो दीक्षा
 कालोऽतिवर्तते ॥ पत्नीं विना न होमोत्र शीघ्रं पत्नीमिहानय ॥ ७४ ॥ शक्रेणैषा समानीता दत्ता चैवाऽथ विष्णुना ॥ गृहीता च मया त्वं हि
 क्षमस्वैकं मया कृतम् ॥ न चापराध्यं भूयोऽन्यं करिष्ये तव सुव्रते ॥ ७५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवमुक्ता तदा कुद्धा ब्रह्माणं शनुमुद्यता ॥
 ७६ ॥ ऋते वै कार्तिकीमेकां पूजां सांवत्सरीं तव ॥ करिष्यन्ति द्विजाः सर्वे सत्येनानेन ते शपे ॥ एतदुद्धा न कोपोस्तु हतो हन्ति न संशयः ॥
 ७७ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ भोभोः शक्र त्वयानीता आभीरी ब्रह्मणोऽन्तिकम् ॥ यस्मादीदृक्कृतं कर्म तस्मात्त्वं लप्स्यसे फलम् ॥ ७८ ॥
 यदा संग्राममध्ये त्वं स्थाता शक्र भविष्यसि ॥ तदा त्वं शत्रुभिर्वद्धो नीतः परमिकां दशाम् ॥ ७९ ॥ अकिंचनो नष्टसुतः शत्रूणां नगरे स्थितः ॥
 प्यति ॥ भार्याविरहजं दुःखं तदा त्वं तत्र भोक्ष्यसे ॥ ८० ॥ हतां शत्रुगणैः पत्नीं परे पारे महोदधेः ॥ न च त्वं ज्ञायसे सीतां शोकोपहृतेनः
 ८१ ॥ ॥ भ्रात्रा सह परां काष्ठामापदं दुःखितस्तथा ॥ पशूनां चैव संयोगश्चिकालं भविष्यति ॥ ८२ ॥ तथाऽऽह रुद्रं कुपिता यदा दारुवने
 पतिष्यति ॥ ८३ ॥ विहीनः पौरुषेण त्वं मुनिशापाच्च पीडितः ॥ गंगातीरे स्थिता पत्नी सा त्वामाश्वासयिष्यति ॥ ८४ ॥ अग्रेत्वं सर्वभक्षोऽसि
 त्वां ज्वलिष्यति ॥ ८५ ॥ ब्राह्मणानृत्विजः सर्वान्सावित्री ह्यशपत्तदा ॥ ८६ ॥ प्रतिग्रहाग्निहोत्राश्च वृथा दारा वृथाश्रमाः ॥ सदा क्षेत्राणि तीर्थानि
 लोभादेव गमिष्यथ ॥ ८७ ॥ परात्रेषु सदा वृता अतृताः स्वगृहेषु च ॥ अयाज्ययाजनं कृत्वा कुत्सितस्य प्रतिग्रहम् ॥ ८८ ॥ वृथा धनार्जनं
 कृत्वा व्यवश्वेव तथा वृथा ॥ मृतानां तेन प्रेतत्वं भविष्यति न संशयः ॥ ८९ ॥ एवं शक्रं तथा विष्णुं रुद्रं वै पावकं तथा ॥ ब्रह्माणं ब्राह्मणांश्चैव
 देव्यस्तथा प्राहुः साऽऽह स्थास्यामि नात्र वै ॥ तत्र चाहं गमिष्यामि यत्र श्रोष्ये न तु ध्वनिम् ॥ ९० ॥ ततस्ताः प्रमदाः सर्वाः प्रयाताः स्वं
 निकेतनम् ॥ सावित्री कुपिता तासां पुनः शापाय चोद्यता ॥ ९१ ॥ यस्मान्मां संपरित्यज्य गतास्ता देवयोपितः ॥ तासामपि तथा
 शापं प्रदास्ये कुपिता भृशम् ॥ ९२ ॥ नैकत्र वासो लक्ष्म्यास्तु भविष्यति कदाचन ॥ रुद्रापि चंचला तावन्मुखेषु च वसिष्यसि ॥ ९३ ॥
 म्लेच्छेषु पर्वतीयेषु कुत्सिते कुष्ठिते तथा ॥ वाचाटे चायलिप्ते च अभिशक्ते दुरात्मनि ॥ एवंविधे नरे तुभ्यं वसतिः शापकारिता ॥ ९४ ॥
 शापं दत्त्वा ततस्तस्यां इन्द्राणीमशपत्तदा ॥ ९५ ॥ त्वष्टुर्वाचा गृहीतेन्द्रे पत्यो ते दुष्टकारिणि ॥ नहुपाय गते राज्ये दृष्ट्वा त्वां याचयिष्यति ॥
 ९६ ॥ अहमिन्द्रः कथं चेपा नोपतिष्ठति चालसा ॥ सर्वान्देवान्हनिष्यामि लप्स्ये नाहं शचीं यदि ॥ ९७ ॥ नष्टा त्वं च तदा शस्ता वने
 महति दुःखिता ॥ वसिष्यसि दुराचारे शापेन मम गर्विते ॥ ९८ ॥ देवभार्यासु सर्वासु तदा शापमयच्छत ॥ ९९ ॥ न चापत्यकृता प्रीतिः

सर्वास्तेव भविष्यति ॥ दह्यमाना दिवारात्रौ बंध्याशब्देन दुःखिताः ॥ १०८ ॥ गौरीमेवं तथा शप्त्वा सा देवी वरवर्णिनी ॥ उच्चैरुद सावित्री भर्तु
यज्ञाद्रहिः स्थिता ॥ १०९ ॥ रोदमाना तु सा दृष्टा विष्णुना च प्रसादिता ॥ मा रोदीस्त्वं विशालाक्षि एवमागच्छ सदः शुभे ॥ ११० ॥ प्रविष्टा
च शुभे यागे मेखलां शोमवाससी ॥ गृहाण दीक्षां ब्रह्माणि पादौ ते प्रणमे शुभे ॥ १११ ॥ एवमुक्ताऽब्रवीदेनं नाहं कुर्या वचस्तत्र ॥ तत्राहं च
गमिष्यामि यत्र श्रोष्ये न च ध्वनिम् ॥ ११२ ॥ एतावदुक्त्वा व्यरमदुच्चैः स्थाने क्षितौ स्थिता ॥ ११३ ॥ विष्णुस्तदग्रतः स्थित्वा वद्धा च
करसंपुटम् ॥ दृष्ट्वा प्रणतो भूत्वा भक्त्या परमया युतः ॥ ११४ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ नमोऽस्तु ते महादेवि भूर्भुवःस्वस्त्वयीमयि ॥ सावित्रि
दुर्गतरिणि त्वं वाणी सप्तधा स्मृता ॥ ११५ ॥ सर्वाणि स्तुतिशाल्वाणि लक्षणानि तथैव च ॥ भविष्या सर्वशास्त्राणां त्वं तु देवि नमोऽस्तु ते ॥
॥ ११६ ॥ श्वेता त्वं श्वेतरूपसि शशांकेन समानना ॥ शशिरश्मिप्रकाशेन हरिणोरसि राजसे ॥ दिव्यकुंडलपूर्णाभ्यां श्रवणाभ्यां विभूषिता ॥
॥ ११७ ॥ त्वं सिद्धिस्त्वं तथा ऋद्धिः कीर्तिः श्रीः संततिर्मतिः ॥ संध्या रात्रि प्रभातस्त्वं कालरात्रिस्त्वमेव च ॥ ११८ ॥ कर्पुकाणां यथा सीता
भूतानां धारिणी तथा ॥ एवं स्तुवंतं सावित्री विष्णुं प्रोवाच सुव्रता ॥ ११९ ॥ सम्यक्स्तुता त्वया पुत्र अजेयस्त्वं भविष्यसि ॥ अवतारे सदा वत्स
पितृमातृसुवल्भः ॥ १२० ॥ अनेन स्तवराजेन स्तोष्यते यस्तु मां सदा ॥ सर्वदोषविनिर्मुक्तः परं स्थानं गमिष्यति ॥ १२१ ॥ गच्छ यज्ञं चिरं
तस्य समाप्तिं नय पुत्रक ॥ १२२ ॥ कुरुक्षेत्रे प्रयागे च भविष्ये यज्ञकर्मणि ॥ समीपगा स्थिता भर्तुः करिष्ये तव भाषितम् ॥ १२३ ॥ एवमुक्तो
गतो विष्णुर्ब्रह्मणः सद उत्तमम् ॥ सावित्री तु समायाता प्रभासे वरवर्णिनि ॥ १२४ ॥ गतायामथ सावित्र्यां गायत्री वाक्यमब्रवीत् ॥ १२५ ॥ शृण्वंतु
मुनयो वाक्यं मदीयं भर्तृसन्निधौ ॥ यदहं वच्मि संतुष्टा वरदानाय चोद्यता ॥ १२६ ॥ ब्रह्माणं पूजयिष्यति नरा भक्तिसमन्विताः ॥ तेषां वक्त्रं धनं
धान्यं दाराः सौख्यं सुताश्च वै ॥ १२७ ॥ अविच्छिन्नं तथा सौख्यं गृहं वै पुत्रपौत्रिकम् ॥ भुक्ताऽसौ सुचिरं कालं ततो मोक्षं गमिष्यति ॥ १२८ ॥
शक्राहं ते वरं वच्मि संग्रामे शत्रुभिः सह ॥ तदा ब्रह्मा मोचयिता गत्वा शत्रुनिकेतनम् ॥ १२९ ॥ सपुत्रशत्रुनाशात्त्वं लप्स्यसे च परां
मुदम् ॥ अकंटकं महद्राज्यं त्रैलोक्ये ते भविष्यति ॥ १३० ॥ मर्त्यलोके यदा विष्णो हवतारं करिष्यसि ॥ भ्रात्रा सह परं दुःखं स्वभार्या
हरणं च यत् ॥ १३१ ॥ हत्वा शत्रुं पुनर्भार्या लप्स्यसे सुरसन्निधौ ॥ गृहीत्वा तां पुनः प्राज्यं राज्यं कृत्वा गमिष्यसि ॥ १३२ ॥ एकादश
सहस्राणि कृत्वा राज्यं पुनर्दिदम् ॥ ख्यातिस्ते विपुला लोके चानुरागो भविष्यति ॥ १३३ ॥ गायत्री ब्राह्मणांस्तान् सर्वानेवाब्रवीदिदम् ॥
॥ १३४ ॥ युष्माकं प्रीणनं कृत्वा तृप्तिं यास्यति देवताः ॥ भवतो भूमिदेवा वै सर्वे पूज्या भविष्यथ ॥ १३५ ॥ युष्माकं पूजनं कृत्वा दत्त्वा
दानान्यनेकशः ॥ प्राणायामेन चैकेन सर्वमेतत्तारिष्यथ ॥ १३६ ॥ प्रभासे तु विशेषेण जप्त्वा मां वेदमातरम् ॥ प्रतिग्रहकृतान्दोषात्र प्राप्स्यध्वं
द्विजोत्तमाः ॥ १३७ ॥ पुष्करे चान्नदानेन प्रीताः सर्वे च देवताः ॥ एकस्मिन्भोजिते विप्रे कोटिर्भवति भोजिता ॥ १३८ ॥ ब्रह्महत्यादिपापानि
दुरितानि च यानि च ॥ तरिष्यति नराः सर्वे दत्ते युष्मत्करे धने ॥ १३९ ॥ महीध्वे तु जाप्येन प्राणायामैस्त्रिभिः कृतेः ॥ ब्रह्महत्यासमं पापं
तत्क्षणादेव नश्यति ॥ १४० ॥ दशभिर्जन्मजनितं शतेन तु पुरा कृतम् ॥ त्रिगुणं तु सहस्रेण गायत्री हंति किल्बिषम् ॥ १४१ ॥ एवं ज्ञात्वा
सदा पूज्या जाप्ये च मम वै कृते ॥ भविष्यध्वं न सन्देहो नात्र कार्या विचारणा ॥ १४२ ॥ ओंकारेण त्रिमात्रेण सार्धेन च विशेषतः ॥
पूज्याः सर्वे न सन्देहो जप्त्वा मां शिरसा सह ॥ १४३ ॥ अष्टाक्षरस्थिता चाहं जगद्राज्यां मया त्विदम् ॥ माताऽहं सर्ववेदानां वेदेः सर्वैरलङ्कृता ॥
॥ १४४ ॥ जप्त्वा मां परमां सिद्धिं पश्यन्ति द्विजसत्तमाः ॥ प्राधान्यं मम जाप्येन सर्वेषां वो भविष्यति ॥ १४५ ॥ गायत्रीसारमात्रोऽपि वरं विप्रः
सुयन्त्रितः ॥ नायन्त्रितश्चतुर्वेदः सर्वाशी सर्वविक्रयी ॥ १४६ ॥ यस्माद्रवतां सावित्र्या शापो दत्तो संदे त्विह ॥ अत्र दत्तं हुतं चापि सर्वमक्षय
कारकम् ॥ दत्तो वरो मया तेन युष्माकं द्विजसत्तमाः ॥ १४७ ॥ अग्निहोत्रपरा विषास्त्रिकालं होमदायिनः ॥ स्वर्गं ते तु गमिष्यति
एकविंशतिभिः कुलैः ॥ १४८ ॥ एवं शक्ते च विष्णौ च रुद्रे वै पावके तथा ॥ ब्रह्मणो ब्रह्मणानां च गायत्री सा वरं ददौ ॥
तस्मिन्काले वरं दत्त्वा ब्रह्मणः पार्श्वगाऽभवत् ॥ १४९ ॥ हरिणा तु समाख्यातं लक्ष्म्याः शापस्य कारणम् ॥ युवतीनां च सर्वासां
शापस्तासां पृथक्पृथक् ॥ १५० ॥ लक्ष्म्यास्तदा वरं प्रादाद्गायत्री ब्रह्मणः प्रिया ॥ १५१ ॥ अकुत्सिताः सदा पुत्रि तव वासेन शोभने ॥
भविष्यति न संदेहः सर्वेभ्यः प्रीतिदायकाः ॥ १५२ ॥ ये त्वया वीक्षिताः सर्वे सर्वे वै पुण्यभाजनाः ॥ तेषां जातिः कुलं शीलं धर्मश्चैव
वरानने ॥ १५३ ॥ परित्यक्तास्त्वया ये तु ते नरा दुःखभागिनः ॥ सभायां ते न शोभन्ते मन्यन्ते न च पार्थिवैः ॥ १५४ ॥ आशि
पश्चैव तेषां तु कुर्वते वै द्विजोत्तमाः ॥ सौजन्यं तेषु कुर्वन्ति नत्ता भ्राता पिता गुरुः ॥ १५५ ॥ बांधवोऽसि न संदेहो न जीवेऽहं त्वया विना ॥
त्वयि दृष्टे प्रसन्ना मे दृष्टिर्भवति शोभना ॥ मनः प्रसीदतेऽत्यर्थं सत्यं सत्यं वदामि ते ॥ १५६ ॥ एवंविधानि वाक्यानि त्वया दृष्ट्या निरीक्षिते ॥
सचनान्ते वदिष्यन्ति जनानां प्रीतिदायकाः ॥ १५७ ॥ इन्द्राणि नहुषः प्राप्य स्वर्गं त्वां याचयिष्यति ॥ अदृष्टा तु हतः पापोऽगस्त्यवच
नाहुतम् ॥ १५८ ॥ सर्पत्वं समनुप्राप्य प्रार्थयिष्यति तं मुनिम् ॥ दर्पेणाहं विनष्टोऽस्मि शरणं मे मुने भव ॥ १५९ ॥ वाक्येन तेन तस्यासौ
नृपस्य भगवानृषिः ॥ कृत्वा मनसि कारुण्यमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १६० ॥ उत्पत्स्यति कुले राजा त्वदीये कुरुनंदन ॥ सार्पं कलेवरं दृष्ट्वा
प्रभ्रेस्त्वापुदरिष्यति ॥ १६१ ॥ सोऽप्यजगरतां त्यक्त्वा पुनः स्वर्गं गमिष्यति ॥ अश्वमेधे कृते भर्त्रा सह यासि पुनर्दिवि ॥ प्राप्स्यसे वर
दानेन ममानेन सुलोचने ॥ १६२ ॥ देवपत्न्यस्तदा सर्वास्तुष्ट्या परिभाषिताः ॥ अपत्यैरपि हीनाः स्युर्नैव दुःखं भविष्यति ॥ १६३ ॥ इति
दत्त्वा वरान्देवी गायत्री लोकसंप्रता ॥ जगामादर्शनं देवी सर्वेषां पश्यतां तदा ॥ १६४ ॥ सावित्री तु तदा देवी प्रभासं क्षेत्रमागता ॥ कृत्स्न
रस्य ऋद्धे तु श्रीमोमेश्वरपूर्वतः ॥ १६५ ॥ मन्वन्तरे चाधुपे च द्वितीये द्वापरे शुभे ॥ तत्र यज्ञः समारब्धो ब्रह्मणा लोककारिणा ॥ १६६ ॥ यज्ञे
याता महात्मानो देवाः सप्तर्षयो वराः ॥ स्वायंभुवे तु ये शस्ताः शप्तास्ते चाभवन्पुरा ॥ १६७ ॥ तस्मात्कालात्समारभ्य प्रभासं क्षेत्रमा
श्रिताः ॥ १६८ ॥ सावित्री लोकजननी लोकानुग्रहकारिणी ॥ यस्तां पूजयते भक्त्या पक्षमेकं निरंतरम् ॥ ब्रह्मपूजाविधानेन तस्य
पुत्रो धुरो भवत् ॥ १६९ ॥ पाण्डुरूपे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा लिंगानि पञ्च वै ॥ पाण्डवैः स्थापितानीह दृष्ट्वा यज्ञफलं लभेत् ॥ १७० ॥
ज्येष्ठस्य पूर्णिमायां तु सावित्रीस्थलसंनिधौ ॥ पठेद्यो ब्रह्ममूक्तानि मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १७१ ॥ एतत् सर्वविक्रयात्तमाख्यातं कृतम्पा
पहम् ॥ यश्चेदं शृणुयाद्रक्त्या स गच्छेत्परमं पदम् ॥ १७२ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे प्रभासखण्डे

प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सावित्रीमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चपट्टचतुर्शततमोऽध्यायः ॥ १६५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ प्रभास
संस्थिता या तु सावित्री ब्रह्मणः प्रिया ॥ तस्याश्चरित्रं मे ब्रूहि देवदेव जगत्पते ॥ १ ॥ ब्रतमाहात्म्यसंयुक्तमितिहाससमन्वितम् ॥ पाति
व्रत्यकरं स्त्रीणां महाभाग्यं महोदयम् ॥ २ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ कथयामि महादेवि सावित्र्याश्चरितं महत् ॥ प्रभासक्षेत्रसंस्थायाः स्थल
स्थाने महेश्वरि ॥ यथा गीर्णं व्रतकरं सावित्र्या राजकन्यया ॥ ३ ॥ आसीन्मन्त्रेषु धर्मात्मा सर्वभूतहिते रतः ॥ पार्थिवोऽश्वपतिर्नाम पौरजानपद
प्रियः ॥ ४ ॥ क्षमावाननपत्यश्च सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥ प्रभासक्षेत्रवाद्यामाजगाम स भूपतिः ॥ यात्रां कुर्वन्विधानेन सावित्रीस्थलमागतः
॥ ५ ॥ स सभायां व्रतमिदं तत्र चक्रे नृपः स्वयम् ॥ सावित्रीति प्रसिद्धं यत्सर्वकामफलप्रदम् ॥ ६ ॥ तस्य तुष्टाऽभवद्वै सावित्री ब्रह्मणः प्रिया ॥
भूधुवःस्वरितीत्येषा साक्षान्मुनिमती स्थिता ॥ ७ ॥ कर्मदुलुपरा देवी जगामादर्शनं पुनः ॥ कालेन बहुता जाता दुहिता देवहृदि ॥ ८ ॥
सावित्र्या प्रीतया दत्ता सावित्र्याः पूजया तथा ॥ सावित्रीत्येव नामाऽस्याश्चक्रे विप्राज्ञया नृपः ॥ ९ ॥ सा विप्राहवतीव श्रीः प्रावर्धत नृपात्मजा ॥
सावित्री सुकुमारांगी यौवनस्था वभूव ह ॥ १० ॥ या सुमध्या पृथुग्रीणी प्रतिमा काञ्ची यथा ॥ प्राप्तेयं देवकन्या वा दृष्ट्वा तां मेनिरे जनाः ॥
॥ ११ ॥ सा तु पद्मा विशालाक्षी प्रज्वलतीव तेजसा ॥ चचार सा च सावित्री व्रतं यद्गुणोदितम् ॥ १२ ॥ अथोपोष्य शिरःस्नाता देवतामभिगम्य
च ॥ हुत्वाग्निं विधिवद्विप्रान्वाचयेद्वरणिनी ॥ १३ ॥ तेष्वः सुमनसः शेषां पतिगृह्यत्पुत्रात्पुत्रैश्च सखीपरिवृताऽभ्येक्ष्य देवी श्रीवत्सुहृदि ॥ १४ ॥
साऽभिवाद्य पितुः पादौ शेषां पूर्वं निवेद्य च ॥ कृताञ्जलिर्वारोहा नृपतेः पार्श्वतः स्थिता ॥ १५ ॥ तां दृष्ट्वा यौवनप्राप्तां स्वां सुतां देवहृदिपिणीम् ॥
उवाच राजा संमन्य पुत्र्यर्थं सह मन्त्रिभिः ॥ १६ ॥ पुत्रिप्रदानकालस्ते न हि कश्चिद्गोति माम् ॥ विचारयन्न पश्यामि वरं तुल्यमिहात्मनः ॥
॥ १७ ॥ देवादीनां यथा वाच्यो न भवेयं तथा कुतः ॥ पञ्चप्रानं मया पुत्रिधर्मशास्त्रेषु च श्रुतम् ॥ १८ ॥ पितुर्गृहे तु या कन्या रजः पश्यत्यसंस्कृता ॥
ब्रह्महत्या पितुस्तस्य सा कन्या वृषली स्मृता ॥ १९ ॥ अतोऽयं प्रेययामे त्वां कुरु पुत्रि स्वयंवरम् ॥ वृद्धेमात्यैः सहिता शीघ्रं गच्छावधारय ॥
॥ २० ॥ एवमस्त्विति सावित्री प्रोच्य तस्यादिनिर्देश्य ॥ तपोवनानि स्याणि राजर्षीणां जगाम सा ॥ २१ ॥ नान्यानां ता वृद्धानां कृत्वा
पादाभिवन्दनम् ॥ ततोऽभिगम्य तीर्थानि सर्वाण्येवाश्रमाणि च ॥ २२ ॥ आजगाम पुनर्वेश्म सावित्री सह मन्त्रिभिः ॥ तत्रापश्यत देवर्षि नारदं
पुरतः शुचिम् ॥ २३ ॥ आसीन्मासने विप्रं प्रणम्य स्मितभाषिणी ॥ कथयामास तत्कार्यं येनारण्यं गता च सा ॥ २४ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥
आसीच्छास्त्रेषु धर्मात्मा शत्रियः पृथिवीपतिः ॥ युमत्सेन इति स्थातो देवादन्यो वभूव सः ॥ २५ ॥ आर्यस्य बालपुत्रस्य युमत्सेनस्य
रुक्मिणा ॥ सामन्तेन हनं राज्यं छिन्नेऽस्मिन्पूर्ववैरिणा ॥ २६ ॥ स बालवत्सया सायं भावया प्रस्थितो वनम् ॥ २७ ॥ स तस्य च वने वृद्धः
पुत्रः परमधार्मिकः ॥ सत्यवानुरूपो मे भर्तेति मनसेप्सितः ॥ २८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अहो व्रत महत्कष्टं सावित्र्या नृपते कृतम् ॥
बालस्वभावादनया गुणवान्सत्यवाग्भूतः ॥ २९ ॥ सत्यं वदत्यस्य पिता सत्यं माता प्रभापते ॥ सत्यं वदेति मुनिभिः सत्यवात्राम वै कृतम् ॥ ३० ॥
नित्यं चाश्वाः प्रियास्तस्य कणेत्यश्वाश्च मृन्मया च ॥ चित्रेऽपि च लिखत्यश्वांश्चित्राश्च इति चोच्यते ॥ ३१ ॥ सत्यवात्रंतिदेवस्य शिष्यो
दानगुणेः समः ॥ ब्रह्मण्यः सत्यवादी च शिविरोशीनरो यथा ॥ ३२ ॥ ययातिरिव चोदारः सोमवत्प्रियदर्शनः ॥ रूपेणान्यतमोऽश्विभ्यां
युमत्सेनसुतो बली ॥ ३३ ॥ एको दोषोऽस्ति नान्यश्च सोऽद्यप्रभृति सत्यवाच ॥ संवत्सरेण क्षीणायुर्दहत्यागं करिष्यति ॥ ३४ ॥
नारदस्य वचः श्रुत्वा दुहिता प्राह पार्थिवम् ॥ ३५ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ सकृच्चरन्ति राजानः सकृच्चरन्ति ब्राह्मणाः ॥ सकृत्कन्या
प्रदीयेत त्रीण्येतानि सकृत्सकृत् ॥ ३६ ॥ दीर्घायुर्धवाल्पायुः सगुणो निर्गुणोऽपि वा ॥ सकृद्भूतो मया भर्ता न द्वितीयं वृणोम्यहम् ॥
॥ ३७ ॥ मनसा निश्चयं कृत्वा ततो वाचाऽभिधीयते ॥ क्रियते कर्मणा पश्चात्परमाणं हि मनस्ततः ॥ ३८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
यद्येनदिष्टं भवतः शीघ्रमेव विधीयताम् ॥ अविघ्नेन तु सावित्र्याः प्रदानं दुहितुस्तव ॥ ३९ ॥ एवमुक्त्वा समुत्पत्य नारदस्त्रिदिवं गतः ॥
राजा च दुहितुः सर्वं वैवाहिकमयाकरोत् ॥ शुभे मुहूर्ते पार्श्वस्थे ब्राह्मणेर्वंदपारणेः ॥ ४० ॥ सावित्र्यपि च तं लब्ध्वा भर्तारं मनसेप्सितम् ॥
मुमुदेऽतीव तन्वंगी स्वर्गं प्राप्येव पुण्यकृत् ॥ ४१ ॥ एवं तत्राश्रमे तेषां तदा निवसतां सताम् ॥ कालस्तु पश्यतां किञ्चिदतिचक्राम
पार्वति ॥ ४२ ॥ सावित्र्यास्तु तदा नार्योस्तिष्ठन्त्याश्च दिवानिशम् ॥ नारदेन यदुक्तं तद्वाक्यं मनसि वर्तते ॥ ४३ ॥ ततः काले बहुतिथे
व्यतिक्रान्ते कदाचन ॥ प्रातः कालोऽथ मर्त्यो यत्र सत्यव्रतो नृपः ॥ ४४ ॥ ज्येष्ठमासे सिते पक्षे द्वादश्यां रजनीमुखे ॥ गणयंत्याश्च
सावित्र्या नारदोक्तं वचो हृदि ॥ ४५ ॥ चतुर्थेऽहनि मर्त्यमिति संचित्य भामिनी ॥ व्रतं विरात्रमुद्दिश्य दिवारात्रं स्थिताऽऽश्रमे ॥ ४६ ॥ तत
च भर्तारं गच्छंतं पृष्टतोऽन्वयात् ॥ ४८ ॥ ततो गृहीत्वा तरसा फलपुष्पसमिक्कुशात् ॥ अथ शुष्काणि चादाय काष्ठभारमकरूपयत् ॥ ४९ ॥
अथ पाटयतः काष्ठं जाता शिरसि वेदना ॥ काष्ठभारं क्षणात्पक्त्वा वटशाखावलंबितः ॥ ५० ॥ सावित्री प्राह शिरसो वेदना मां प्रवाधने ॥
तवोत्संगे क्षणं तावत्स्वमुमिच्छामि सुन्दरि ॥ ५१ ॥ विश्रमस्व महाबाहो सावित्री प्राह दुःखिता ॥ पश्चादपि गमिष्यामि ह्याश्रमं श्रमनाशनम् ॥
॥ ५२ ॥ यावदुत्संगं कृत्वा शिरोस्य तु महीतले ॥ तावददर्श सावित्री पुरुषं कृष्णपिंगलम् ॥ ५३ ॥ किरीटिनं पीतवस्त्रं साक्षान्पुण्यमिवोदि
रोधितुम् ॥ ५५ ॥ विद्धि मां पुरुषश्रेष्ठ दीप्तामग्निशिखामिव ॥ ५६ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ यमः संयमनश्चास्मि सर्वलोकभयंकरः ॥ ५७ ॥
क्षीणायुरेप ते भर्ता संनिधौ ते पतिव्रते ॥ न शक्यः किंकरेण तुमतोऽहं स्वयमागतः ॥ ५८ ॥ एवमुक्त्वा सत्यव्रतशरीरात्पाशमंयुतः ॥
॥ ६० ॥ पतिव्रतत्वाच्चात्रातां तामुवाच यमस्तथा ॥ निवर्तं गच्छ सावित्रि मुहूर्तं त्वमिहागता ॥ ६१ ॥ एष मार्गो विशालाक्षि न
केनाप्यनुगम्यते ॥ ६२ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ न श्रमो न च मे ग्लानिः कदाचिदपि जायते ॥ भर्तारमनुगच्छन्त्या विशि
ष्टस्य च संनिधौ ॥ ६३ ॥ सतां सन्तो गतिर्नाया स्त्रीणां भर्ता सदा गतिः ॥ वेदो वर्णाश्रमाणां च शिष्याणां च गतिर्गुरुः ॥ ६४ ॥ सर्वेषामेव
भूतानां स्थानमस्ति महीतल ॥ भर्तारमेकमुत्तमं स्त्रीणां नान्यः समाश्रयः ॥ ६५ ॥ एवमन्येः सुमधुरैर्वाक्यैर्धर्मार्थसंहितैः ॥ सुतोष सूर्यतनयः
सावित्री वाक्यमब्रवीत् ॥ ६६ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ तुष्टोऽस्मि तव भद्रं ते वरं वरय भामिनि ॥ सापि वने च राज्यं स्वं विनयावनतः

नना ॥ ६७ ॥ चक्षुःशक्तिं तथा राज्यं शशुरस्य महात्मनः ॥ पितुः पुत्रशतं चैव पुत्राणां शतमात्मनः ॥ ६८ ॥ जीवितं च तथा भर्तुर्धर्मसिद्धिं
 च शाश्वतीम् ॥ धर्मराजो वरं दत्त्वा प्रेषयामास तां ततः ॥ ६९ ॥ अथ भर्तारमासाद्य सावित्री हृष्टमानसा ॥ जगाम स्वाश्रमपदं सह भर्ता
 निराकुला ॥ ७० ॥ ज्येष्ठस्य पूर्णिमायां च तथा चीर्णं व्रतं त्रिदशम् ॥ माहात्म्यतोऽस्य नृपतेश्वरः प्राप्तिरभ्युपगता ॥ ७१ ॥ ततः स्वदेशराज्यं
 च प्राप निष्कण्टकं नृपः ॥ पितास्याः पुत्रशतकं सा च लेभे सुतान्छतम् ॥ ७२ ॥ एवं व्रतस्य माहात्म्यं कथितं सकलं मया ॥ ७३ ॥
 तस्मिन्के मन्त्राः किं फलं विभो ॥ विस्तरेण महेश त्वं ब्रूहि धर्मं सनातनम् ॥ ७४ ॥ ॥ इत्थं उवाच ॥ ॥ श्रुयतां देवदेवेशि सावित्रीव्रतम्
 दरात् ॥ कथयामि यथा चीर्णं तथा सत्या महेश्वरि ॥ ७५ ॥ त्रयोदश्यां तु ज्येष्ठस्य दन्तधावनपूर्वकम् ॥ त्रिरात्रं नियमं कुर्यादुपवासस्य
 भामिनि ॥ ७६ ॥ अशक्तस्तु त्रयोदश्यां नक्तं कुर्याजितेन्द्रियः ॥ अयाचितं चतुर्दश्यां ह्युपवासेन पूर्णिमाम् ॥ ७७ ॥ नित्यं स्नात्वा तडागे वा
 महानद्यां च निर्झरे ॥ पांडुकूपे तु शुश्रोणि सर्वज्ञानफलं लभेत् ॥ ७८ ॥ विशेषात्पूर्णिमायां तु स्नानं सर्पपञ्चजले ॥ ७९ ॥ गृहीत्वा बालकं पात्रे
 प्रस्थमात्रे यशस्विनि ॥ अथवा धान्यमादाय यशालतिलालादिकम् ॥ ८० ॥ ततो वंशमये पात्रे वस्त्रपुष्पेन वेष्टिते ॥ सावित्रीप्रतिमां कृत्वा
 सर्वावयवशोभिताम् ॥ ८१ ॥ सौवर्णां मृन्मयीं वापि स्वशक्त्या दारुणिर्मिताम् ॥ रक्तवस्त्रेण दद्यात्सावित्र्या ब्रह्मणः स्तितम् ॥ ८२ ॥ सावित्रीं
 ब्रह्मणा सार्यमेवं शक्त्या प्रपूजयेत् ॥ गन्धैः सुगन्धपुष्पैश्च धूपनैवेद्यदीपकैः ॥ ८३ ॥ पूर्णकोशातकेः पक्केः कृष्माण्डककटीफलेः ॥ नालिकेरैः
 सखजैः कपित्थैर्दाडिमैः शुभैः ॥ ८४ ॥ जंबूजवीरनारिणेरक्षोटैः पनसेस्तथा ॥ जीरकैः कटुखण्डैश्च गुडेन लवणेन च ॥ ८५ ॥ विह्वलेः सप्तधा
 न्यैश्च वंशपात्रप्रकल्पितैः ॥ रंजयेत्पट्टमृगैश्च शुभैः कुङ्कुमकैसरैः ॥ ८६ ॥ अवतारं करोत्येवं सावित्री ब्रह्मणः प्रिया ॥ ८७ ॥ तामर्चयित्वा मन्त्रेण
 सावित्र्या ब्रह्मणा समम् ॥ इतरेषां पुराणोक्तो मंत्रोऽयं समुदाहृतः ॥ ८८ ॥ ओंकारपूर्वके देवि वीणापुस्तकधारिणि ॥ वेदाधिके नमस्तुभ्यमवैधव्यं
 प्रयच्छ मे ॥ ८९ ॥ एवं संपूज्य विधिविज्ञानं तत्र कारयेत् ॥ गीतवादित्रशब्देन नरनारीकदंबकम् ॥ नृत्यद्वयसंनयेनैव नृत्यशास्त्रविशारदेः ॥ ९० ॥
 सावित्र्याख्यानकं चापि वाचयित्वा द्विजोत्तमान् ॥ यावत्प्रभातसमयं गीतभावरसेः सह ॥ ९१ ॥ विवाहमेवं कृत्वा तु सावित्र्या ब्रह्मणा सह ॥ परि
 धाप्य सितैर्वस्त्रैर्दंपतीनां तु सतकम् ॥ ९२ ॥ गृहदानं प्रदातव्यं सर्वोपस्करसंयुतम् ॥ ब्राह्मणे वेदविदुषे सावित्रीं विनिवेदयेत् ॥ ९३ ॥ अथ
 सावित्रीकल्पज्ञे सावित्र्याख्यानवाचके ॥ देवज्ञे ह्युच्छृणुतिस्थे दरिद्रे चाग्निहोत्रिणि ॥ ९४ ॥ एवं दत्त्वा विधानेन तस्यां रात्रौ निमग्नयेत् ॥
 पूर्णमास्यां वटापस्तादंपतीनां चतुर्दश ॥ ९५ ॥ ततः प्रभातसमये उषःकाल उपस्थिते ॥ अक्षयभोज्यादिकं सर्वं सावित्रीस्थलमानयेत् ॥ ९६ ॥
 पाकं कृत्वा तु शुचिना रक्षां कृत्वा प्रयत्नतः ॥ ब्राह्मणान्गृहिणीषुक्तास्तत आह्वानयेत्सुग्रीः ॥ ९७ ॥ सावित्र्याः स्थलके तत्र कृत्वा पादा
 भिषेचनम् ॥ सुस्नातान्ब्राह्मणास्तत्र सभार्यानुपवेशयेत् ॥ ९८ ॥ सावित्र्याः पुरतो देवि दंपत्योर्भोजनं ददेत् ॥ तेनाहं भोजितस्तत्र भामीह न
 संशयः ॥ ९९ ॥ द्वितीयं भोजयेद्यस्तु भोजितस्तेन केशवः ॥ लक्ष्म्याः सहायो वरदो वरान्तस्य प्रयच्छति ॥ १०० ॥ सावित्र्या सहितो ब्रह्मा
 तृतीये भोजितो भवेत् ॥ एकैकं भोजनं तत्र कोटिभोजसमं स्मृतम् ॥ १०१ ॥ अष्टादशप्रकारेण पङ्कतीकृतभोजनम् ॥ देव्यास्तत्र महादेवि
 सावित्रीस्थलसन्निधौ ॥ १०२ ॥ विधवा न कुले तस्य न वंध्या न च दुर्भगा ॥ न कन्याजननी चापि न च स्याद्भूरप्रिया ॥ अष्टौ दोषास्तु
 नारीणां न भवंति कदाचन ॥ १०३ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सावित्र्ये च भोजनम् ॥ दातव्यं सर्वदा देवि कटुनीलविवर्जितम् ॥ १०४ ॥ न
 चाम्लं न च वै क्षारं स्त्रीणां भोज्यं कदाचन ॥ पंचप्रकारं मधुरं हृद्यं सर्वं सुसंस्कृतम् ॥ १०५ ॥ घृतघृणां पुष्पकाश्च बहुक्षीरसमन्विताः ॥ पुष्पका
 स्तादृशाः कार्या द्वितीयाऽशोकवर्तिका ॥ १०६ ॥ तृतीया पूषिका कार्वा खर्जुरेण समन्विताः ॥ चतुर्थैश्च संयाजो मुडाज्याभ्यां समन्विताः ॥
 १०७ ॥ आढादकारिणी पुंसां स्त्रीणां चातीव बलभा ॥ धनधान्यजनोपेतं नारीनरशताकुलम् ॥ पुष्पैस्तु कुलं तस्या जायते नात्र संशयः ॥
 १०८ ॥ न ज्वरो न च संतापो दुःखं च न वियोगजम् ॥ अशोकवर्तिदानेन कुलानामेकविंशतिः ॥ १०९ ॥ वधूभिश्च सुतैश्च दासीदासेर
 नन्तकैः ॥ पूरितं च कुलं तस्याः पूरिका या प्रवच्छति ॥ ११० ॥ पुत्रिण्यो वै दुहितरो वधूभिः सहिताः कुले ॥ शिखरिणीप्रदात्रीणां युवतीनां
 न संशयः ॥ १११ ॥ मोदते च कुलं सर्वं सर्वसिद्धिप्रदम् ॥ मोदकानां प्रदानेन एवमाह पितामहः ॥ ११२ ॥ एतच्च गौरिणीनां तु भोजनं
 हि विशिष्यते ॥ ११३ ॥ सुभगा पुत्रिणी साध्वी धनऋद्धिसमन्विता ॥ सहस्रभोजिनी देवि भवेज्जन्मनिजन्मनि ॥ ११४ ॥ पानानि चैव
 पुण्यानि हृद्यानि मधुराणि च ॥ द्राक्षापानं तु चिंचायाः पानं गुडसमन्वितम् ॥ ११५ ॥ सरसेन तु तोयेन कृतखण्डेन वै शुभम् ॥ सुवासिनीनां
 पेयं वै दातव्यं च द्विजन्मनाम् ॥ ११६ ॥ इतरेरितराण्येव वर्णयोग्यानि यानि च ॥ सुरभीणि च पानानि ताषु योग्यानि दापयेत् ॥ ११७ ॥
 प्रतिपूज्य विधानेन वस्त्रदानैः सकंचुकैः ॥ कुङ्कुमेनालुलितांगाः सगदामभिरलंकृताः ॥ गंधैर्घृषैश्च संपूज्य नालिकेरान्प्रदापयेत् ॥ ११८ ॥ नेत्राणां
 चाञ्जनं कृत्वा सिन्दूरं चैव मस्तके ॥ पूमीफलानि हृद्यानि वासितानि मृदूनि च ॥ हस्ते दत्त्वा सपात्राणि प्रणिपत्य विसर्जयेत् ॥ ११९ ॥ स्वयं च
 भोजयेत्पश्चाद्भुभिर्बालकैः सह ॥ १२० ॥ अथवा नैव संपद्येतीर्थं चैव तु भोजनम् ॥ गृहे गत्वा प्रभोक्तव्यं तृप्ता देवी यथा भवेत् ॥ १२१ ॥
 एवमेव पितृणां च आगम्य स्वे च मन्दिरे ॥ पिण्डप्रदानपूर्वं तु श्राद्धं कृत्वा विधानतः ॥ पितरस्तस्य तृप्ता वै भवन्ति ब्रह्मणो दिनम् ॥ १२२ ॥
 तीर्थोदयगुणं पुण्यं स्वगृहे ददतः शुभे ॥ न च पश्यन्ति वै नीचाः श्राद्धं दत्तं द्विजातिभिः ॥ १२३ ॥ एकान्ते तु गृहे गुप्ते पितृणां श्राद्धमिष्यते ॥
 नीचं दृष्ट्वा हतं तत् पितृणां नोपतिष्ठति ॥ १२४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्राद्धं गुप्तं च कारयेत् ॥ पितृणां तृप्तिदं प्रोक्तं स्वयमेव स्वयंभुवा ॥ १२५ ॥
 गौरीभोज्यादिका या तु उत्सर्गात्क्रियते क्रिया ॥ राजसी सा समाख्याता जमानां कीर्तिदायिनी ॥ १२६ ॥ इदं दानं सदा देयमात्मनो हित
 मिच्छता ॥ श्राद्धं चैव विशेषेण यदीच्छेत्सात्त्विकं फलम् ॥ १२७ ॥ इदमुद्यापनं देवि सावित्र्यास्तु व्रतस्य च ॥ सर्वपातकशुद्धयर्थं कार्यं देवि नरैः
 सदा ॥ अकामतः कामतो वा पापं नश्यति तत्क्षणात् ॥ १२८ ॥ इह लोके तु सौभाग्यं धनं धान्यं वराः स्त्रियः ॥ भवंति विविधास्तेषां येयात्रा
 तत्र वै कृता ॥ १२९ ॥ इदं यात्राविधानं तु भक्त्या यः कुरुते नरः ॥ शृणोति वा स पापैस्तु सर्वैरेव प्रमुच्यते ॥ १३० ॥ ज्येष्ठस्य पूर्णिमायां तु
 सावित्रीस्थलके शुभे ॥ प्रदक्षिणा यः कुरुते फलदानैर्यथाविधि ॥ १३१ ॥ अष्टोत्तरशतं वापि तदर्धार्धं तदर्धकम् ॥ यः करोति नरो देवि
 सदा तत्र प्रदक्षिणाम् ॥ १३२ ॥ अगम्यागमनं यैश्च कृतं ज्ञानाच्च मानवैः ॥ अन्यानि पातकान्येवं नश्यन्ते नात्र संशयः ॥ १३३ ॥ येगत्वा
 स्थलके संध्या सावित्र्याः समुपासिता ॥ स्वपत्न्याश्चैव हस्तेन पांडुकपजलेन च ॥ १३४ ॥ भृंगारकनकेनैव मृन्मयेनाथ भामिनि ॥

आनीय तु जलं पुण्यं संध्योपास्तिं करोति यः ॥ तेन द्वादशवर्षाणि भवेत्संध्या ह्युपासिता ॥ १३६ ॥ अथमेघपर्ल स्नाने दाने दशगुण
 तथा ॥ उपवासं त्वनंतं च कथायाः श्रवणे तथा ॥ १३७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
 खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सावित्रीव्रतविधिपूजनप्रकारोद्यापनादिकथननाम पट्टपट्टचतुरशततमोऽध्यायः ॥ १६६ ॥ ॥ ४ ॥
 ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तत्रस्थां भूतमातृकाम् ॥ सावित्र्या वारुणे भागे शतधन्वतरे स्थिताम् ॥ १ ॥ नवकोटि
 गणैर्युक्तां प्रेतभूतसमाकुलाम् ॥ पुजितां सिद्धगंधर्वदेवादिभिरनेकशः ॥ २ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ भूतमातेति संहृष्टा ग्रामेग्रामे पुरेपुरे ॥ गाय
 न्मृत्यन्तमण्डोकः सर्वतः परिधावति ॥ ३ ॥ उन्मत्तवत्प्रलपते क्षितौ पतति मत्तवत् ॥ कुद्धवद्भाति परान्मृतवत्कृष्यते हि सः ॥ ४ ॥ सुख
 भंगांश्च कुरुते लोको वातगृहीतवत् ॥ भूतवद्भस्ममूत्रांशुकर्दमानवगाहते ॥ ५ ॥ किमेव शास्त्रनिर्दिष्टो मार्गः किमुत लौकिकः ॥ मुह्यते मे मनो
 देव तेन त्वं वक्तुमर्हसि ॥ ६ ॥ कथं सा पुरुषेः पूज्या प्रभासक्षेत्रवासिभिः ॥ कस्मात्तत्र गता देवी कस्मिन्काले समागता ॥ कस्मिन्दिने तु
 मासे तु तस्याः कार्या महोत्सवः ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि यत्ते किञ्चिन्मनोगतम् ॥ आस्तिकाः श्रद्धयानाश्च
 भवन्तीति भतिर्मम ॥ ८ ॥ चाक्षुषस्यान्तरेऽतीते प्राप्ते वैवस्वतेऽन्तरे ॥ दक्षापमानात्संजाता तदा पर्वतपुत्रिका ॥ ९ ॥ द्वापरे तु द्वितीये वै दत्ता
 त्वं पर्वतेन मे ॥ विवाहे चैव संजाते सर्वदेवमनोरमे ॥ १० ॥ त्वया च सहितः पूर्वं मन्दरे चारुकंदरे ॥ अक्रीडं च मुदा युक्तो दिव्यक्रीडनकैः
 प्रिये ॥ पीनोन्नतनितंवेन भ्राजमानां कुचोन्नताम् ॥ ११ ॥ सिताञ्जवदनां हृष्टां दृष्ट्वाऽहं त्वां महाप्रभाम् ॥ दग्धकामतरोः कन्दकंदलीमिव निःसृ
 ताम् ॥ महाहंशयनस्थां त्वां तदा कामितवानहम् ॥ १२ ॥ सुरते तव संजातं दिव्यं वर्षशतं यदा ॥ तदा देवि समुत्थाय निरोवात्रिगता वहिः ॥
 ॥ १३ ॥ तवोदकात्समुत्तस्थौ नायैका गह्वरोदरा ॥ कृष्णा करालवदना पिङ्गाक्षी मुक्तमूर्धजा ॥ १४ ॥ कपालमालाभरणा वद्धमुण्डार्धपिङ्का ॥
 खट्वाङ्गकंकालधरा रुण्डमुडकरा शिवा ॥ १५ ॥ द्वीपिचर्माम्बरधरा रणत्किङ्किणिमेखला ॥ डमडुमरुकारा च फेत्कारपूरिताम्बरा ॥ १६ ॥
 तस्याश्च पार्श्वगा अन्यास्तासां नामानि मे शृणु ॥ सख्यो ब्राह्मणराक्षस्यस्तासां चैव सुदर्शनाः ॥ १७ ॥ दशकोटिप्रभेदेन धरां व्याप्य सुसं
 स्थिताः ॥ मुख्यास्तत्र चतस्रो वै महाबलपराक्रमाः ॥ १८ ॥ रक्तवर्णा महाजिह्वाऽक्षया वै पापकारिणी ॥ एतासामन्वये जाताः पृथिव्या
 ब्रह्मराक्षसाः ॥ १९ ॥ श्लेष्मातकतरो ह्येते प्रायशः सुकृतालयाः ॥ उत्तालतालचपला नृत्यन्ति च हसन्ति च ॥ २० ॥ विज्ञेया इह
 लोकेऽस्मिन्भूतानां मूलनायकाः ॥ अतिकृष्णा भवन्त्येते व्यंतरान्तरचारिणः ॥ २१ ॥ वृक्षाग्रमात्रमाकाशं ते चरन्ति न संशयः ॥
 ॥ २२ ॥ तथैव मम वीर्यान्तु मद्रूपाभरणः पुमान् ॥ कपालखट्वाङ्गधरो जातश्चर्मविगुण्ठितः ॥ २३ ॥ अनुगम्यमानो बहुभिर्भूतेरपि
 भयंकरः ॥ सिंहशार्दूलवदनेर्वदनोल्लिखितावरेः ॥ २४ ॥ एवं देवि तदा जातः क्षुधाक्रान्तो वभाष माम् ॥ अतोऽहं क्षुधितं दृष्ट्वा वरं हीम च
 दत्तवान् ॥ २५ ॥ युवयोर्हस्तसंस्पर्शात्तमेवास्तु सर्वशः ॥ नक्तं चैव वलीयांसो दिवा नातिवलाबुधौ ॥ पुत्रवद्भक्षतं लोकान्धर्मश्चैवानुपालयताम् ॥
 ॥ २६ ॥ इत्युक्तो तो मया तत्र भूतमातृगणौ प्रिये ॥ एकीभूतौ क्षणेनैव तौ भवानीभवोद्भवौ ॥ २७ ॥ दृष्ट्वा दृष्टमनाश्चाहमवोचं त्वां शुचिस्मिते
 ॥ २८ ॥ कल्याणि पश्यपश्येतौ ममांशाच्च समुद्भवौ ॥ बीभत्साद्भुतशृंगारधारिणौ हास्यकारिणौ ॥ २९ ॥ भ्रातृभांडा भूतमाता तथैवोदकसेविता ॥
 संज्ञात्रयं स्मृतं देवि लोके विख्यातपौरुषम् ॥ ३० ॥ पुनः कृताञ्जलिपुटौ दृष्ट्वा मामुचतुस्तदा ॥ आवयोर्भगवन्कुत्र स्थाने वासो भविष्यति ॥ ३१ ॥
 इत्युक्तवन्तौ तौ तत्र वरेण च्छन्दितौ मया ॥ अस्ति सौराष्ट्रविषये भारते क्षेत्रमुत्तमम् ॥ ३२ ॥ प्रभासेति समारुपातं तत्र क्षेत्रं मम प्रियम् ॥ कूर्मस्य
 नैर्ऋते भागे स्थितं वै दक्षिणे परे ॥ ३३ ॥ स्वाती विशाखा मैत्रं च यत्र क्रक्षत्रयं स्मृतम् ॥ तस्मिन्स्थाने सदा स्थेयं यावन्मन्वन्तरावधि ॥ ३४ ॥ अन्यदा
 जीविकं वच्मि तव भूतप्रिये सदा ॥ ३५ ॥ यत्र कण्टकिनो वृक्षा यत्र निष्पाववल्ली ॥ भार्या पुनर्भूर्बलमीकस्तास्ते वसन्त्यश्विम् ॥ ३६ ॥ यस्मि
 न्गृहे नराः पञ्च स्त्रीत्रयं तावतीश्च गाः ॥ अन्धकारेणनाश्रित्य तद्गृहे वसतिस्तव ॥ ३७ ॥ भूतैः प्रेतैः पिशाचैश्च यत्स्थानं समधिष्ठितम् ॥ एकावि
 चाष्टवाल्यं त्रिगवं पञ्चमाहिपम् ॥ पडश्च सप्तमातंगं तद्गृहे वसतिस्तव ॥ ३८ ॥ उदालकान्नपिटकं तद्वत्स्थाल्यादिभाजनम् ॥ यत्र तत्रैव शिष्टं
 च तव तच्च प्रतिश्रयम् ॥ ३९ ॥ मुशालोलूखले स्त्रीणामास्या तद्बुद्धुर्वरे ॥ भाषणं कटुकं चैव तत्र देवि स्थितिस्तव ॥ ४० ॥ खाद्यन्ते यत्र
 धान्यानि पक्वापकानि वेश्मनि ॥ तद्गच्छाखाश्च तत्र त्वं भूतैः सह चरिष्यसि ॥ ४१ ॥ स्थालीपिधाने यत्राग्निं ददते विक्रला नराः ॥ गृहे तत्र
 दुरिष्ठानामशेषाणां समाश्रयः ॥ ४२ ॥ मातुष्यास्थि गृहे यत्र अहोरात्रे व्यवस्थितम् ॥ तत्रायं भूतनिवहो यथेष्टं विचारिष्यति ॥ ४३ ॥ सर्व
 स्मादधिकं ये न प्रवदन्ति पिनाकिनम् ॥ साधारणं वदन्त्येनं तत्र भूतैः समाविश ॥ ४४ ॥ कन्यां च यत्र वै वल्ली रोहीनाम जटी गृहे ॥ अगस्त्य
 पादपो वापि नंधुजीवो गृहेषु वै ॥ ४५ ॥ करवीरो विशेषेण नद्यावर्तस्तथैव च ॥ मल्लिका वा गृहे येषां भूतयोग्यं गृहं हि तत् ॥ ४६ ॥ तालं तमालं
 प्रियं हि तत् ॥ ४८ ॥ यत्र काकगृहं वै रमादारामे वा गृहेऽपि वा ॥ भिक्षुर्विवं च वै यत्र गृहे दक्षिणके तथा ॥ ४९ ॥ विषमूर्ध्वं च यत्रस्थं तत्र भूतनिवेश
 धारिणः ॥ मलदंता गृहस्था ये गृहं तेषां समाविश ॥ ५० ॥ अगम्यनिरता ये तु मेथुने व्यभिचारतः ॥ संध्यायां मेथुनं याति गृहं तेषां समाविश ॥
 ॥ ५१ ॥ बहुना किं प्रलापेन नित्यकर्मवहिष्कृताः ॥ रुद्रभक्तिविहीना ये गृहं तेषां समाविश ॥ ५२ ॥ अदत्त्वा भुञ्जते योऽन्नं वंधुभ्योऽन्नं तथोद
 कम् ॥ सपिण्डान्नोदकांश्चैव तत्कालात्ताद्वरान्भज ॥ ५३ ॥ यत्र भार्या च भर्ता च दस्परविरोधिनौ ॥ सह भूतेर्गृहं तस्य विश त्वं भयवर्जि
 ता ॥ ५४ ॥ वासुदेवे रतिर्नास्ति यत्र नास्ति सदा हारिः ॥ जपहोमादिकं नास्ति भस्म नास्ति गृहे नृणाम् ॥ ५५ ॥ पर्वस्वप्यर्चनं नास्ति चतुर्दश्यां
 महोत्सवाः ॥ क्रियन्ते पूर्ववत्त्रेव तद्गृहं वसतिस्तव ॥ ५६ ॥ वेदघोषो न यत्रास्ति गुरुपूजादिकं न च ॥ पितृकर्मविहीनं च तद्भूतस्य गृहं स्मृतम् ॥
 ॥ ५७ ॥ रात्रोरात्रौ गृहे यस्मिन्कलहो जायते मिथः ॥ बालानां प्रेक्षमाणानां यत्र वृद्धश्च पूर्वतः ॥ भक्षयेत्तत्र वै दृष्ट्वा भूतैः सह समाविश ॥ ५८ ॥
 तस्यां महोत्सवस्तत्र भविता ते चिरंतनः ॥ ५९ ॥ स्त्रियस्तां च यक्ष्यति तस्मिन्काले महोत्सवे ॥ बलिभिः पुष्पधूपैश्च मा तासां त्वं गृहे विश ॥ ६० ॥
 नारायण हृषीकेश पुण्डरीकाक्ष माधव ॥ अच्युताननं गोविंद वासुदेव जनार्दन ॥ ६१ ॥ नृसिंह वामनाचित्य केऽवेति च ये जनाः ॥ रुद्र रुद्रेति

रुद्रेति शिवाय च नमोनमः ॥ ६७ ॥ वक्ष्यंति सततं हृष्टास्तेषां धनगृहादिषु ॥ आरामे चैव गोष्ठे च मा विशेषाः कथंचन ॥ ६८ ॥ देशाचाराञ्चा
तिथिर्मासपक्षं होमं च मंगलम् ॥ देवतेज्यां विधानेन शौचं कुर्वन्ति ये जनाः ॥ लोकापवादभीता ये पुमांसस्तेषु मा विश ॥ ६९ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥
कदा पूजा प्रकर्तव्या भूतमातुः सुखार्थिभिः ॥ पुरुषेदेवदेवेश एतन्मे वक्तुमर्हसि ॥ ७० ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ सर्वत्रैषा भगवती बालानां
हितकारिणी ॥ नामभेदेः कालभेदेः क्रियाभेदेः पूज्यते ॥ ७१ ॥ प्रतिपत्प्रभृति वैशाखे यावच्चतुर्दशीतिथिः ॥ तावत्पूजा प्रकर्तव्या प्रेरणीप्रेक्षणीयकैः
॥ ७२ ॥ भग्नमपि गतां चैनां जरत्तरुतले स्थिताम् ॥ सेचयिष्यति ये भक्त्या जलसंपूर्णगंडुकेः ॥ ७३ ॥ श्रीवामूत्रकसिन्दूरैः पुष्पैर्धूपैस्तथाचयेत् ॥
तत्र सिद्धवटः पूज्यः शाखां चास्य विनिक्षिपेत् ॥ ७४ ॥ पूजितां तां नरैर्यत्नादवलोक्य शुभेप्सुभिः ॥ भोजयेत्क्षिप्रासं यावत्कृशरापूपपायसेः ॥ ७५ ॥
एवं विधिं यः कुरुते पुरुषो भक्तिभावतः ॥ स पुत्रपशुवृद्धिं च शरीरारोग्यमाप्नुयात् ॥ ७६ ॥ न शाकिन्यो गृहे तस्य न पिशाचा न राक्षसाः ॥ पीडां
कुर्वन्ति शिशवो यान्ति वृद्धिर्मानमयाम् ॥ ७७ ॥ अथ देवि प्रवक्ष्यामि प्रतिपत्प्रभृति क्रमात् ॥ यथोरसवो नरैः कार्यः प्रेरणीप्रेक्षणीयकैः ॥ ७८ ॥
विकर्मफलनिर्देशैः पाखंडानां विटंबनैः ॥ प्रदर्शयते हास्यपरैर्नरैरद्रुतचेष्टितैः ॥ ७९ ॥ पञ्चम्यां तु विशेषेण रात्रौ कोलाहलः शुभे ॥ जागरं तत्र
कुर्वन्त देवीं पूज्य प्रयत्नतः ॥ ८० ॥ विश्वस्य धनलोभेन स्वाध्यायी निहतः पतिः ॥ आरोग्यमाणं शूलाग्रमेनं पश्यत भो जनाः ॥ ८१ ॥ दृष्टो
भवद्भिर्दुष्टैः सः परदारावमर्शवः ॥ छित्त्वा हस्तौ च खड्गेन खराहृदस्तु गच्छति ॥ ८२ ॥ शीर्णश्चैवासिपत्रेण अस्याभरणभूषितः ॥ सुखासन
समारूढः सुकृती यात्यसौ सुखम् ॥ ८३ ॥ हे जनाः किं न पश्यध्वं स्वामिद्रोहकरं परम् ॥ करपत्रैर्विदायंतमुच्छलच्छोणितान्तरम् ॥ ८४ ॥
चौरः किलायं संप्राप्तः सर्वोद्वेगकरः परः ॥ दंडप्रहाराभिहतो नीयते दंडपाशकैः ॥ ८५ ॥ प्रेक्षकैश्चेष्टितः शश्वदारटन्त्रिविधैः स्वरेः ॥ संयम्य नीयते
हन्तुं लज्जितोऽधोमुखो जनाः ॥ ८६ ॥ सितकेशं सितश्मश्रुं सितान्नरधरध्वजम् ॥ विटंकात्रैश्च चेटीभिर्हन्यमानं न पश्यथि ॥ ८७ ॥ गृहान्निष्क्राम्य
मां रंडां गृहं नीत्वाऽकरोद्रतिम् ॥ कस्मादसौ न कुरुते मूढो भरणपोषणम् ॥ ८८ ॥ भैरवाभरणो नेता सदा घूर्णितलोचनः ॥ प्रवृत्ततंद्रवन्मूढो
वध्यश्चासावितस्ततः ॥ ८९ ॥ निर्वेदेकोऽस्य हृदये धनक्षेत्रादिसंभवः ॥ गृहीतं यदनेनाद्य बालेनापि महाव्रतम् ॥ रक्ताक्षं काककृष्णांगं सत्वरं किं न
पश्यथि ॥ ९० ॥ तरुकोटरगान्बद्धाः अन्याञ्छृंखलया तथा ॥ शरीरैः काष्ठैश्चैव बहुभिः शकलीकृतात् ॥ ९१ ॥ विमुक्तदंकाहुंकारा
न्सुप्रहारान्निरीक्षत ॥ ९२ ॥ इमां कृष्णार्धवदनां ग्रहीष्यसि दुरात्मिका ॥ विमुक्तकेशां नृत्यन्तीं पश्यध्वं योगिनीमिव ॥ ९३ ॥ गम्भीर
नृपुग्ध्वानप्रवृद्धोद्धततांडवा ॥ उन्मत्तनेत्रचरणा यात्येपा डिम्भमण्डली ॥ ९४ ॥ कटीतटस्थपिटिकोलसत्कंबलधारिणी ॥ अटते नटती ह्युर्वी
परितश्च गृहाह्वहम् ॥ ९५ ॥ इत्येवमादिभिर्नित्यं प्रेरणीप्रेक्षणीयकैः ॥ प्रेरयेत्तान्महानित्यं पुत्रभ्रातृसुहृदतः ॥ ९६ ॥ एकादश्यां नवम्यां वा दीपं
प्रज्वाल्य कुण्डकम् ॥ मुखविमानि तत्रैव लेपदारुतानि वै ॥ ९७ ॥ विचित्राणि महार्हाणि रौद्रशान्तानि कारयेत् ॥ मानणां चण्डिकादीनां
राक्षसानां तथैव च ॥ ९८ ॥ भूतप्रेतपिशाचानां शाकिनीनां तथैव च ॥ मुखानि कारयेत्तत्र हावभावकृतानि च ॥ ९९ ॥ रक्षिभिर्वहुभिर्गुप्तं तिर्य
ग्ध्वनिपुरःसरम् ॥ अमावास्यां महादेवि क्षिपेत्पूजाक्रमेनैरः ॥ १०० ॥ ततः प्रदोषसमये यत्र देवी जनेर्वृता ॥ तत्र गच्छेन्महारावैः फेत्कारा
कुलकीर्तनैः ॥ १०१ ॥ वीरचर्याविधानेन नगरे भ्रामयेन्निशि ॥ वीरचर्यां स कथितो दीपः सर्वार्थसाधकः ॥ १०२ ॥ नित्यं निष्क्रामयेद्दीपं याव
त्पञ्चदशी तिथिः ॥ पञ्चदश्यां प्रकुर्वीत भूतमातुर्महोत्सवम् ॥ तस्य गृहेश्वरं यावद्गृहे विघ्नं न जायते ॥ १०३ ॥ अथ कालान्तरेऽतीति भूतमातुः
शरीरतः ॥ जाताः प्रस्वेदबिन्दुभ्यः पिशाचाः पञ्चकोटयः ॥ १०४ ॥ सर्वे ते क्रूरवदना जिह्वाज्वालाकृशोदराः ॥ पाणिपात्राः पिशाचास्ते
निसृष्टबलिभोजनाः ॥ १०५ ॥ धमनीसंतताः शुष्काः श्मश्रुलाश्चर्मवाससः ॥ उलूखलेराभरणैः शूर्पच्छत्रासनांबराः ॥ १०६ ॥ नक्तं ज्वलि
तकेशाब्ज्या अंगारानुद्गिरन्ति वै ॥ अंगारकाः पिशाचास्ते मातृमार्गानुसारिणः ॥ १०७ ॥ आकर्णदारितास्याश्च लंबभ्रूश्चलनासिकाः ॥ बला
ब्ज्यास्ते पिशाचा वै सूतिकागृहवासिनः ॥ १०८ ॥ पृष्ठतः पाणिपादाश्च पृष्ठगा वातरंहसा ॥ विषादनाः पिशाचास्ते संग्रामे पिशिताशनाः ॥
॥ १०९ ॥ एवंविधान्पिशाचांस्तु दृष्ट्वा दीनानुकम्पया ॥ तेभ्योऽहमवदं किञ्चित्कारुण्यादल्पचेतसाम् ॥ ११० ॥ अन्तर्धानं प्रजादेहे
कामरूपित्वमेव च ॥ उभयोः संध्योश्चारं स्थानान्याजीवितं तथा ॥ १११ ॥ गृहाणि यानि नग्नानि शून्यान्यायतनानि च ॥
विध्वस्तानि च यानि स्थू रचनारोषितानि च ॥ ११२ ॥ राजमार्गोपरथ्याश्च चत्वारिणि त्रिकाणि च ॥ द्वाराण्यटालकांश्चैव निर्गमान्संकमांस्तथा ॥
॥ ११३ ॥ पथो नदीश्च तीर्थानि चैत्यवृक्षान्महापथान् ॥ स्थानानि तु पिशाचानां निवामायाददां प्रिये ॥ ११४ ॥ अघामिका जनास्तेपामा
जीवो विहितः पुरा ॥ वर्णाश्रमाचारहीनाः कारुशिल्पिजनास्तथा ॥ ११५ ॥ अनुतापाश्च साधूनां चौरा विश्वासघातिनः ॥ एतैरन्यैश्च बहुभिरन्या
योपाजितैर्धनैः ॥ ११६ ॥ आरभ्यते क्रिया यास्तु पिशाचास्तत्र देवताः ॥ मधुमासदिने दध्ना तिलचूर्णसुरासवैः ॥ ११७ ॥ पुष्पैर्हारिद्रुशरै
स्तिलैरिक्षुगुडोदनैः ॥ कृष्णानि चैव वासांसि धृष्टाः सुमनसस्तथा ॥ ११८ ॥ सर्वभूतपिशाचानां कृता देवी मया शुभा ॥ एवंविधा भूतमाता
सर्वभूतगणैर्वृता ॥ ११९ ॥ प्रभासे संस्थिता देवी समुद्रादुत्तरेण तु ॥ य एतां वेद वै देव्या उत्पत्तिं पापनाशिनीम् ॥ १२० ॥ कुत्सिता संतति
स्तस्य न भवेच्च कदाचन ॥ भूतप्रेतपिशाचानां न दोषैः परिभूयते ॥ १२१ ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वसौभाग्यसंयुतः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति
नारीहृदयनंदनः ॥ १२२ ॥ ये मानयन्ति निजहासकलेर्विलासैः संसेवया अभयदां भवभूतमाताम् ॥ ते भ्रातृभृत्यसुतवंधुजनेयुताश्च सर्वोपसर्ग
रहिताः सुखिनो भवन्ति ॥ १२३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये भूत
मातृकामाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तपट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि देवीं शालकटं
कटाम् ॥ सावित्र्या दक्षिणे भागे रैवतात्पूर्वतः स्थिताम् ॥ १ ॥ महापापोपशमनीं सर्वदुःखविनाशनीम् ॥ पूजितां सर्वगन्धर्वैः स्फुरदंग्रेयभीप
णाम् ॥ २ ॥ महाप्रचण्डदेत्यघ्नीं पोलस्येन प्रतिष्ठिताम् ॥ महिषीं महाकायां क्षेत्रे प्राभासिके स्थिताम् ॥ ३ ॥ माघे मासे चतुर्दश्यां यस्ता
माराधयेन्नरः ॥ स भवेत्पशुमान्धीमाल्लक्ष्मीवान्पुत्रवान्सुधीः ॥ ४ ॥ यस्तां पशुप्रदानेन सन्तर्पयति भक्तितः ॥ बलिपूजोपहारैश्च स स्याच्छु
विवर्जितः ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये शालकटं कटा
माहात्म्यवर्णनं नामाष्टपट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लिंगं वैवस्वतेश्वरम् ॥
देव्या दक्षिणदिग्भागे धनुस्त्रिशकसंस्थितम् ॥ १ ॥ वैवस्वतेन मनुना स्थापितं सर्वकामदम् ॥ तत्समीपे देवत्वात् तिष्ठतेऽतु महाद्रुतम् ॥ २ ॥
स्नात्वा तत्र वरारोहे यस्तं पूजयते नरः ॥ पञ्चोपचारैर्विधिना भक्तिप्रहो जितेन्द्रियः ॥ जपेद्द्वारविधिना स्तोत्रं सिद्धिं स चाप्नुयात् ॥

॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये वैवस्वतेश्वरमाहात्म्ये
वर्णनं नामैकोनसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तत्र मातृगणान्मुनीः ॥
तत्रैव बलदेवीं च नातिदूरे व्यवस्थिताम् ॥ १ ॥ श्रावण्यां श्रावणे मासि यस्तां पूजयते नरः ॥ पायसैर्मधुना वापि दिव्यपुष्पोपहारकैः ॥
॥ २ ॥ तस्य वर्षं महादेवि सुखं गच्छेत्सुपूजितम् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये मातृगणबलदेवीमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्महादेवि देवीमेकल्लवीरिकां ॥ एकल्लवीरायाम्ये तु नातिदूरे व्यवस्थिताम् ॥ १ ॥ पूर्वं दशरथो योऽसौ सूर्यवंशविभूषणः ॥
प्रभासं क्षेत्रमासाद्य तपश्चक्रे सुदुश्चरम् ॥ २ ॥ लिंगं तत्र प्रतिष्ठाप्य तोषयामास शांकरम् ॥ स देवं प्रार्थयामास पुत्रं चैवामितौजसम् ॥
॥ ३ ॥ ददौ तस्य तदा पुत्रं देवं त्रैलोक्यपूजितम् ॥ रामेति नाम यस्यासीत्त्रैलोक्ये प्रथितं यशः ॥ ४ ॥ यस्याद्यापीह गायन्ति भुभुवःस्वर्ग
वासिनः ॥ देवं देत्यासुराः सर्वे वाल्मीक्याद्या महर्षयः ॥ ५ ॥ तल्लिंगस्य प्रभावेन प्राप्तं राज्ञा महद्यशः ॥ कार्तिक्यां कार्तिके मासि विधिना यस्त
मर्चयेत् ॥ दीपपूजोपहारेण यशस्वी सोऽपि जायते ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे
प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये दशरथेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महा
देवि लिंगं तद्भरतेऽश्वरम् ॥ तस्मादुत्तरकोणस्थं नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ भरतो नाम राजाऽभूदाग्नीध्रः प्रथितः क्षितौ ॥ यस्येदं भारतं वर्षं
नाम्ना लोकेषु गीयते ॥ २ ॥ स च चक्रे तपो घोरं क्षेत्रेऽस्मिन्पार्वति प्रिये ॥ दिव्यं वर्षसहस्रं तु प्रतिष्ठाप्य महेश्वरम् ॥ ३ ॥ पुत्रकामो नःश्रेष्ठः
पूजयामास शंकरम् ॥ ततस्तुष्टः स भगवान्भरं दातुं समुत्सुकः ॥ ४ ॥ अष्टौ पुत्रान्ददौ तस्मै कन्यां चैकां यशस्विनीम् ॥ स तु प्राप्याभिलषितं
कृतकृत्यो नराधिपः ॥ ५ ॥ भारतं नवधा कृत्वा पुत्रैः प्रददौ पृथक् ॥ तेषां नामांकितान्येव ततो द्वीपानि जज्ञिरे ॥ ६ ॥ इन्द्रद्वीपः कसेरुश्च
ताम्रवर्णो गभस्तिमान् ॥ नागद्वीपस्तथा सौम्यो गान्धर्वस्तथ चारुणः ॥ ७ ॥ अयं तु नवमो द्वीपः कुमार्यां संज्ञितः प्रिये ॥ अष्टौ द्वीपाः समु
द्रेण षाड्वितः तथा परे ॥ ८ ॥ ग्रामादिदेशसंयुक्ताः स्थिताः सागरमध्वगाः ॥ एक एव स्थितस्तेषां कुमार्याख्यस्तु सांप्रतम् ॥ ९ ॥ त्रिदुस्रः
प्रभृत्येव सागरादक्षिणोत्तरम् ॥ योजनानां सहस्रं तु एकं विस्तीर्ण एव तु ॥ १० ॥ योजनानां सहस्राणि नव देव्यं प्रकीर्तितम् ॥ तस्यैतज्जम्भितं
देवि भरतस्य महान्मनः ॥ ११ ॥ पद्मपञ्चाशदक्षमेधान्गंगामनु चकार यः ॥ यत्त्रिंशद्युनाप्राप्ते भरतो लोकपूजितः ॥ १२ ॥ स चेश्वरप्रसादेन
मोदते दिवि देववत् ॥ १३ ॥ यस्तत्प्रतिष्ठितं लिंगं भारतं पूजयिष्यति ॥ स सर्वयज्ञदानानां फलं प्रापयिता भुवम् ॥ १४ ॥ कार्तिक्यां कृतिका
योगे यस्तं पश्यति मानवः ॥ न स पश्यति स्वप्नेपि नरकं घोरदारुणम् ॥ १५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये भरतेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लिंगानां च चतुष्टयम् ॥ एकस्थानस्थितानां तु सावित्र्यास्तत्र पश्चिमे ॥ १ ॥ लिंगानां
द्वितयं पूर्वं पश्चिमे समुखद्वयम् ॥ कुशकेश्वरनामेति लिंगं वै प्रथमं स्मृतम् ॥ २ ॥ गर्गेश्वरं द्वितीयं तु तृतीयं पुष्करेश्वरम् ॥ मेत्रेये
श्वरनामेति चतुर्थं समुदाहृतम् ॥ ३ ॥ एतानि यस्तु लिंगानि पश्येद्भक्त्या जितेन्द्रियः ॥ स मुक्तः पातकैः सर्वगच्छेच्छिवपुरं महत् ॥
॥ ४ ॥ शुक्रपक्षे चतुर्दश्यां वैशाखे तु विशेषतः ॥ स्नानं कृत्वा प्रयत्नेन ब्राह्मणास्तत्र भोजयेत् ॥ ५ ॥ तेभ्यो दद्याद्यथाशक्त्या
काञ्चनं वसनानि च ॥ एवं कृते भवेद्यात्रा परिपूर्णा सुरेश्वरि ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कुशकादिलिंगचतुष्टयमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि कुन्तीश्वरमुत्तमम् ॥ सावित्र्याः पूर्वभागस्थं खातमध्ये व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ कुन्त्या प्रतिष्ठितं देवि
क्षेत्रे प्रभासिके प्रिये ॥ पाण्डवास्तु यदा पूर्वं प्रभासक्षेत्रमागताः ॥ २ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन कुन्त्या चैव समन्विताः ॥ तस्मिन्काले महादेवि
ज्ञात्वा क्षेत्रमुत्तमम् ॥ ३ ॥ कुन्त्या प्रतिष्ठितं लिंगं सर्वपापभयापहम् ॥ कार्तिक्यां तु विशेषेण यस्तं पूजयते नरः ॥ स सर्वकामतृप्तात्मा रुद्र
लोके महीयते ॥ ४ ॥ वाचिकं मानसं पापं कर्मणा यदुपाजितम् ॥ तत्सर्वं नश्यते देवि तस्य लिंगस्य दर्शनात् ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कुन्तीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुःसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥
॥ १७४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि पुण्यमर्कस्थलं शुभम् ॥ तस्मादाग्नेयकोणस्थं सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥
तं दृष्ट्वा मानुषो देवि न शोच्यः संप्रजायते ॥ सप्त जन्मानि देवेशि दारिद्र्यं नैव जायते ॥ २ ॥ कुष्ठानि नाशमायांति तं दृष्ट्वा दशधा प्रिये ॥
गोशतस्य प्रदत्तस्य कुरुक्षेत्रेषु यत्फलम् ॥ ३ ॥ तत्फलं समवाप्नोति दृष्ट्वा चार्कस्थलं रविम् ॥ स्नात्वा त्रिसंगमे तीर्थे सतैव रविवासुरान् ॥ ४ ॥ ब्राह्म
णान्भोजयित्वा तु महिषीं तत्र दापयेत् ॥ दिव्यं वर्षसहस्रं तु स्वर्गलोके महीयते ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये अर्कस्थलमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥
सहस्राणि ऋषीणामूर्ध्वरेतसाम् ॥ तस्मिंल्लिगे तु सिद्धानि सिद्धेश्वरमनः स्मृतम् ॥ २ ॥ अर्कस्थलात्तथाऽऽग्नेय्यां नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ अष्टादश
विधिवदेवं दद्यादग्नेषु दक्षिणाम् ॥ सर्वकामसमृद्धस्तु स याति परमं पदम् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पदसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ॥ तस्यैव पूर्वदिग्भागे लङ्गुलीशस्तु स्मृतिमान् ॥ स्वयं तिष्ठति देवेशि कृत्वा घोरं तपः पुरा ॥ १ ॥ संस्थितः पापशमने तत्र
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये लङ्गुलीशमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तसप्तत्युत्तरशततमो
ऽध्यायः ॥ १७७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तस्मादक्षिणतः स्थितम् ॥ भागवेश्वरनामानं
सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १ ॥ यस्तं पूजयते देवि दिव्यपुष्पोपहारकैः ॥ स भवेत्कृतकृत्यस्तु सर्वकामैः समृद्धिमान् ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महा

पुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये भार्गवशर्माहात्म्यवर्णननाम्नाप्राप्तस्तत्पुत्रशततमोऽध्यायः ॥
॥ १७८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लिंगं पापप्रणाशनम् ॥ सिद्धेशादक्षिणे कोणे घनुषां त्रितये स्थितम् ॥
माण्डव्येश्वरनामानं महापातकनाशनम् ॥ १ ॥ माघे मासे चतुर्दश्यां पूजां जागरणं तथा ॥ कुर्वाद्योऽतीन्द्रियो मृत्यो न स मयै पुनर्जने ॥ २ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये माण्डव्येश्वरमाहात्म्यवर्णननाम्नामैकोना
शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्रैव संस्थितं पश्येत्पुष्पदन्ते-स्वरं शुभम् ॥ पुष्पदन्तेश्वरो नाम
गणेशः शंकरस्य तु ॥ १ ॥ तेन तप्तं तपो घोरां तत्र लिंगं प्रतिष्ठितम् ॥ २ ॥ तं दृष्ट्वा मुच्यते जंतुर्जनसंसारबन्धनात् ॥ प्राप्नुयादीप्सितान्कामानिह
लोके परत्र च ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पुष्पदन्तेश्वर
माहात्म्यवर्णननाम्नाशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८० ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि क्षेत्रपेश्वरमुत्तमम् ॥ सिद्धेश्वर
समीपस्थं पूर्वस्मिन्नातिदूरतः ॥ १ ॥ तं दृष्ट्वा शुक्लपञ्चम्यां न च नागेः स दश्यते ॥ २ ॥ पूजयेत्तं विधानेन गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ भोजये
द्वाङ्मण्यञ्छक्त्या भक्ष्यभोज्यैरेकशः ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्र
माहात्म्ये क्षेत्रपालेश्वरमाहात्म्यवर्णननाम्नाशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ततो मानुषगणपश्येद्रसुनन्दादिनामतः ॥ अर्क
स्थलसमीपस्थान्दक्षिणे नातिदूरतः ॥ १ ॥ आश्चर्यकुटुम्बेषु तु न वस्यां नियतात्मवान् ॥ यस्ताः पूजयते सातृविधिना भावितात्मवान् ॥ २ ॥
स समृद्धिमवाप्नोति दुरापामहुतात्मभिः ॥ तत्रैव संस्थितं पश्येच्छीमुखं विवरप्रियम् ॥ ३ ॥ तस्मिन्नेव दिने पूज्यं सिद्धिकामैर्नरैः तदा ॥ एत
त्पूर्वं मयाख्यातं तव विस्तरतः श्रिवे ॥ ४ ॥ तस्मिन्नेव दिने पूज्यं तीर्थयात्राप्रसंगतः ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये वसुनन्दासातृगणश्रीमुखविवरमाहात्म्यवर्णननाम्ना द्वयोः शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥
॥ १८२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि मिश्रीर्यमनुत्तमम् ॥ त्रिसंगमेति विख्यातं मोरं तीर्थमुत्तमम् ॥ १ ॥
सरस्वती हिरेण्या च समुद्रश्चैव भूमिनि ॥ त्रयाणां संगमो यत्र दुष्प्राप्तो देवैरपि ॥ २ ॥ सर्वेषां तत्र तीर्थानां प्रधानं तीर्थमुत्तमम् ॥
सूर्यपर्वणि संप्राप्ते कुरुक्षेत्राद्विशिष्यते ॥ ३ ॥ स्नानं दानं जपस्तत्र सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ ४ ॥ मंकीश्वरमाहादेवि याज्ञल्लिंगं कृतस्मरम् ॥
एतस्मिन्नन्तरे देवि तीर्थानां दशकोट्यः ॥ ५ ॥ कुसिकोटपतंगाश्च थपचा वा नराधमाः ॥ सोऽपि स्वर्गमवाप्नोति किं पुनर्भावितात्मवान् ॥ ६ ॥
तत्रपीनानि वस्त्राणि काञ्चन सुरभिस्तथा ॥ ब्राह्मणाय प्रदातव्या सम्यग्धायाफलेष्पुभिः ॥ ७ ॥ कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां स्नात्वा यस्तपयेत्पितृन् ॥
तर्पिताः पितरस्तेन यावच्चन्द्रार्कतारकम् ॥ ८ ॥ एतत्रिसंगमं देवि महापातकनाशनम् ॥ दुर्लभं त्रिषु लोकेषु वैशाखात् तु विशेषतः ॥ ९ ॥ वर्षो
त्सगां विशेषेण तत्र कार्या नरोत्तमैः ॥ सर्वपाषाणिनाशाय पितॄणां प्रीतये श्रिये ॥ १० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये त्रिसंगममाहात्म्यवर्णननाम्ना शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्महादेवि मंकीश्वरमुत्तमम् ॥ त्रिसंगमसमीपस्थं सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ मंकीनाम ऋषिः पूर्वमासीत् तपतां वरः ॥ स च ज्ञात्वा
महाक्षेत्रं प्रभासं शंकरप्रियम् ॥ २ ॥ अनपदै तपो घोरां कन्दमूलफलान्नः ॥ वर्षाणामयुतं सायं प्रतिष्ठाप्य महेश्वरम् ॥ ३ ॥ ततस्तुष्टो महादेवो
ददौ प्रीतो वरं तदा ॥ स वरे यदि तुष्टोऽसि अस्मिन्स्थाने स्थितो भव ॥ ४ ॥ मन्नामांकितलिंगस्तु वस कल्पायुतायुतम् ॥ एवमस्त्वित्यये
त्युक्त्वा तत्रैवान्तरधीयत ॥ ५ ॥ तदाप्रभृति तल्लिंगं मंकीश्वरमिति श्रुतम् ॥ माघे मासे त्रयोदश्यां चतुर्दश्यामथापि वा ॥ ६ ॥ पूज्याः पंचोपचा
रेण प्राप्नुयादीप्सितं फलम् ॥ गोदानं तत्र वै देयं सम्यग्धायाफलेष्पुभिः ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये मंकीश्वरमाहात्म्यवर्णननाम्ना चतुरशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्महादेवि देवमातरमव्ययाम् ॥ मंकीशान्नैर्ऋते भागे गौरीरूपसमाश्रिताम् ॥ देवमाता सरस्वत्या नाम लोकेषु गीयते ॥ १ ॥ पादुका
सनसंस्था च तत्र देवी सरस्वती ॥ गौरीरूपेण सा तत्र वडवाश्रितविग्रहा ॥ २ ॥ मातृवद्रक्षिता देवा वडवानलभीतितः ॥ देवमातेति लोकेऽस्मि
स्ततः सा विबुधैः कृता ॥ ३ ॥ माघे मासे तृतीयायां यस्तामर्चयते नरः ॥ नारी वा संयता साध्वी सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ४ ॥ दंपती भोज
येद्यस्तु पायसेः शर्करादिभिः ॥ गौरीसदृशभोज्यस्य दत्तस्य फलमाप्नुयात् ॥ ५ ॥ सुवर्णपादुका देया तत्र विप्राय शीलिनैः ॥ ६ ॥ इति
श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये देवमातृगौरीमाहात्म्यवर्णननाम्ना पंचा
शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नागस्थानमुत्तमम् ॥ मंकीशात्पश्चिमे
शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नागस्थानमुत्तमम् ॥ मंकीशात्पश्चिमे
शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नागस्थानमुत्तमम् ॥ मंकीशात्पश्चिमे
शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नागस्थानमुत्तमम् ॥ मंकीशात्पश्चिमे
शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नागस्थानमुत्तमम् ॥ मंकीशात्पश्चिमे
शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९० ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नागस्थानमुत्तमम् ॥ मंकीशात्पश्चिमे
शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नागस्थानमुत्तमम् ॥ मंकीशात्पश्चिमे
शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नागस्थानमुत्तमम् ॥ मंकीशात्पश्चिमे
शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नागस्थानमुत्तमम् ॥ मंकीशात्पश्चिमे
शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नागस्थानमुत्तमम् ॥ मंकीशात्पश्चिमे
शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नागस्थानमुत्तमम् ॥ मंकीशात्पश्चिमे
शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नागस्थानमुत्तमम् ॥ मंकीशात्पश्चिमे
शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नागस्थानमुत्तमम् ॥ मंकीशात्पश्चिमे
शीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९८

पापं गंगासागरसंगमे ॥ ७ ॥ जन्मनां च सहस्रेण यत्पापं कुरुते नरः ॥ स्नानादेवास्य नश्येत् सागरे लवणांभसि ॥ ८ ॥ चतुर्दश्याममावास्यां
पञ्चदश्यां विशेषतः ॥ अहोरात्रोपितो भूत्वा ब्राह्मणान्भोज्य शक्तिः ॥ ९ ॥ दत्त्वा गां कांचनं तेभ्यः शिवः प्रीतो भवत्विति ॥ एवं कृत्वा नरो
देवि कुलानां तारयेच्छतम् ॥ १० ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ प्रभासपंचकं ह्येतद्यत्त्वया परिकीर्तितम् ॥ कथमत्र समुद्रतमेतन्मे कौतुकं महत् ॥ ११ ॥
एक एव श्रुतोऽस्माभिः प्रभासस्तैर्यवासितः ॥ प्रभासाः पंच देवेश यत्त्वया परिकीर्तिताः ॥ १२ ॥ एतन्मे संशयं सर्वं यथावद्वक्तुमर्हसि ॥
॥ १३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि कथां पापप्रणाशनीम् ॥ यां श्रुत्वा मानवो भक्त्या प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ १४ ॥
पुरा महेश्वरो देवश्चचार वसुधामिमाम् ॥ दिव्यरूपधरः कान्तो दिग्वासाः स यदृच्छया ॥ १५ ॥ एवं च रममाणस्तु ऋषीणामाश्रमं
महत् ॥ जगाम कौतुकाविष्टो भिक्षार्थं दारुके वने ॥ १६ ॥ भ्रममाणस्य तस्याथ दृष्ट्वा रूपमनुत्तमम् ॥ ता नायः कामसंतता
बभूवुर्व्यथितेन्द्रियाः ॥ १७ ॥ सानुरागास्ततः सर्वा अनुगच्छन्ति तं सदा ॥ समालिङ्गन्ति ताः काश्चित्काश्च वीक्षन्ति रागतः ॥ १८ ॥
प्रार्थयन्ति तथा चान्याः परित्यज्य गृहान्स्वकान् ॥ १९ ॥ एवं तासां स्वरूपं ते दृष्ट्वा सर्वे मर्दपयः ॥ कोपेन महता युक्ताः शेषुस्तं वृषभध्वजम् ॥
॥ २० ॥ यस्मात्त्वं नम्रतामेत्य आश्रमेऽस्मिन्समागतः ॥ मोहयानः स्त्रियोऽस्माकं लज्जां नैवं करोषि च ॥ तस्मात्ते पतताल्लिङ्गं सद्य एव
वृषभज ॥ २१ ॥ ततस्तत्पतितं लिङ्गं तत्क्षणाच्छंकरस्य च ॥ तस्मिन्प्रपतिते भूमौ प्राकंपत वसुंधरा ॥ २२ ॥ क्षुभिताः सागराः सर्वे मर्यादां
विजहुस्तदा ॥ शीर्णानि गिरिशृङ्गाणि तस्ताः सर्वे दिवौकसः ॥ २३ ॥ ततो देवाः सगन्धर्वाः समहोरगकिन्नराः ॥ ऊचुः पितामहं गत्वा किमेत
त्कारणं विभो ॥ २४ ॥ सागराः क्षुभिता येन प्लवयन्ति वसुंधराम् ॥ शीर्यन्ते गिरिशृङ्गाणि कंपते च वसुंधरा ॥ २५ ॥ चिह्नानि लोकनाशाय
दृश्यन्ते दारुणानि च ॥ तेषां तदचनं श्रुत्वा ब्रह्मलोके पितामहः ॥ २६ ॥ ध्यात्वा तु सुचिरं कालं वाक्यमेतदुवाच ह ॥ शिवलिङ्गं निपतितं
पृथिव्यां सुरसत्तमाः ॥ २७ ॥ शापेन ऋषिमुख्यानां भार्गवाणां महात्मनाम् ॥ तस्मिन्निपतिते भूमौ त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ २८ ॥ एतदवस्थतां
प्राप्तं तस्मात्तत्रैव गम्यताम् ॥ विष्णुना सह गीर्वाणास्तथा नीतिर्विधायताम् ॥ २९ ॥ ततः क्षीरोदधिं जग्मुर्ब्रह्माद्यास्त्रिदिवौकसः ॥ यत्र शेते चतुर्वा
हुयोगनिद्रां च संगतः ॥ ३० ॥ तस्मै सर्वं समाचख्युस्तेनैव सहितास्ततः ॥ जगस्यैव महादेवो लिङ्गेन रहितो विभुः ॥ ३१ ॥ ऊचुः समाहिताः
सर्वे प्रणिपत्य दिवौकसः ॥ ३२ ॥ लिङ्गमुत्तिष्ठ्यतामेतद्यत्सितो पतितं विभो ॥ एते महार्गवाः सर्वे प्लवयन्ति वसुंधराम् ॥ ३३ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥
ऋषिभिः पातितं ह्येतन्मम लिङ्गं सुरेश्वराः ॥ न तु शक्यो मया कर्तुं बाधस्तेषां महात्मनाम् ॥ ३४ ॥ शापो हि भार्गवेन्द्राणामतो मे श्रूयतां वचः ॥
पूजयध्वं सुराः सर्वे ब्रह्मविष्णुपुरस्सराः ॥ ३५ ॥ लिङ्गमेतत्ततः सर्वे सर्वं लिप्स्यन्त सत्तमाः ॥ प्रकृतिं सागराः सर्वे यास्यन्ति गिरयस्तथा ॥ ३६ ॥ एतत्पु
ण्यतमे क्षेत्रे धृत्वा सर्वे समाहिताः ॥ अथोद्धृत्य सुराः सर्वे प्रभासं क्षेत्रमागताः ॥ ३७ ॥ तत्रैव निदधुः सर्वे ततः पूजां प्रचक्रिरे ॥ ब्रह्मणा पूजितं लिङ्गं
विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ ३८ ॥ शक्रेणाथ कुबेरेण यमेन वरुणेन च ॥ ऊचुश्चैव ततो देवा लिङ्गं संपूज्य भक्तिः ॥ ३९ ॥ अद्यप्रभृति रुद्रस्य लिङ्गं
संपूज्य भक्तिः ॥ भविष्यामो न संदेहस्तथा पितृगणाश्च ये ॥ ४० ॥ य एनं पूजयिष्यन्ति भक्तियुक्ताश्च मानवाः ॥ यास्यन्ति ते सुरावांसं सश
रीरा नरोत्तमाः ॥ ४१ ॥ अत्रैव प्रथमं लिङ्गं यतोऽस्माभिः प्रतिष्ठितम् ॥ प्रभासनाम चास्यापि प्रभासेति भविष्यति ॥ ४२ ॥ एवमुक्त्वा गताः
सर्वे त्रिदिवं सुरसत्तमाः ॥ तं दृष्ट्वा त्रिदिवं यान्ति भूयांसः प्राणिनो भुवि ॥ ४३ ॥ ततस्त्रिविष्टपं व्याप्तं बहुभिः प्राणिभिः प्रिये ॥
तदृष्ट्वा त्रिदिवं व्याप्तं सहस्राक्षः सुदुःखितः ॥ ४४ ॥ ज्ञात्वा लिङ्गप्रभावं तु ततश्चागत्य भूतलम् ॥ वज्रेणाच्छादयामास समंतात्स वरानने
॥ ४५ ॥ ततः प्रभृति नो देवि स्वर्गं गच्छन्ति मानवाः ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तः प्रभासस्य महोदयः ॥ सर्वपापोपशमनः सर्वकामफल
प्रदः ॥ ४६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये प्रभासपञ्चकमाहात्म्यवर्णनं नाम
सप्ताशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८७ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तत्र स्थाने तु संस्थितम् ॥ रुद्रेऽवेतिनामानं
स्वयंभूतं धरातले ॥ १ ॥ आदिप्रभासात्पुरतो धनुषां त्रितये स्थितम् ॥ रुद्रेण ध्यानमास्थाय स्वं तेजस्तत्र योजितम् ॥ २ ॥ ततो रुद्रेऽवरं नाम
सर्वपातकनाशनम् ॥ तं दृष्ट्वा पूजयित्वा च सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये रुद्रेऽवरमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टाशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८८ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्यैव
पश्चिमे भागे नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ चण्डिका कर्ममोटी च योगिनी कोटिसंयुता ॥ पीठत्रयं महादेवि आद्यं त्रैलोक्यवन्दितम् ॥ १ ॥ नवम्यां
तत्र संपूज्य देवीपीठं च योगिनीम् ॥ स सर्वान्प्राप्नुयात्कामान्भवेत्स्वर्गागनाप्रियः ॥ २ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कर्ममोटीमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८९ ॥ ॥ ॥
जिताहारो यस्तं देवि प्रपूजयेत् ॥ मावेमासे विशेषेण सोऽग्निष्टोमफलं लभेत् ॥ २ ॥ यस्तत्रानशनं कुर्याद्रतं चान्द्रायणादिकम् ॥ सोऽन्य
तीर्थात्कोटिगुणं प्राप्नुयात्फलमीप्सितम् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्र
माहात्म्ये मोक्षस्वामिमाहात्म्यवर्णनं नाम नवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९० ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि अजी
महत् ॥ २ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये यमेश्वरमाहात्म्यवर्णनं
नामैकोनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९१ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि विश्वकर्मप्रतिष्ठितम् ॥ लिङ्गं महा
यात् ॥ वाचिकं मानसं पापं दर्शनात् नश्यति ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये विश्वकर्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९२ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्महादेवि यमेश्वरमनुत्तमम् ॥ तस्यैव नैर्ऋते भागे नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ दर्शनात्पापशमनं सर्वकामफलप्रदम् ॥
॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये यमेश्वरमाहात्म्यवर्णनं

नाम त्रिणवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९३ ॥ ॥ ॐ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लिंगं देवैः प्रतिष्ठितम् ॥ ज्ञात्वा
प्रभावं क्षेत्रस्य सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ तत्र कृत्वा तपश्चोत्रं लिंगं देवैः प्रतिष्ठितम् ॥ तं दृष्ट्वा मानवो देवि कृतकृत्यः प्रजायते ॥ २ ॥ गोदानं
तत्र देयं तु ब्राह्मणे वेदपारणे ॥ सम्यक्च लभते देवि यात्रायाः फलमूर्जितम् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्येऽमरेश्वरमाहात्म्यवर्णननाम चतुर्णवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९४ ॥ ॥ ॐ ॥ ईश्वर उवाच ॥
ततो वृद्धप्रभासं तु गच्छेच्च नियतात्मवान् ॥ आदिप्रभासादक्षिणतो नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ चतुर्मुखं महालिंगं दर्शनात्पापनाश
नम् ॥ २ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ कथं वृद्धप्रभासं तु नाम तस्याभवत्प्रभो ॥ तस्मिन्ष्टे फलं किं स्यात्सुते संप्रजिते तथा ॥ ३ ॥
एतत्कथय मे देव संक्षेपान्नातिविस्तरात् ॥ ४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ आदौ स्वायंभुवे देवि पूर्वमन्वन्तरे पुरा ॥ त्रेतायुगे चतुर्थे तु
प्रभासे क्षेत्र उत्तमे ॥ ५ ॥ तस्मिन्काले महादेवि पूर्वमन्वन्तरे पुरा ॥ त्रेतायुगे चतुर्थे तु ऋषयस्तत्र संगताः ॥ ६ ॥ दर्शनार्थं प्रभा
सस्य उत्तरापथगामिनः ॥ तं दृष्ट्वाऽऽच्छादितं देवं वज्रेण तु महेश्वरि ॥ ७ ॥ विगाढं परमं जग्मुर्वाक्यं चेदमथाब्रुवन् ॥ अहं
शांकरं लिं न यास्यामो वयं गृहम् ॥ ८ ॥ स्वर्गार्थिनो वयं प्राप्ता महदध्वानमेव हि ॥ तस्मादत्रैव तिष्ठामो यावद्विषयस्य दर्शन
म् ॥ ९ ॥ एवं ते निश्चयं कृत्वा परस्मिन्स्तपसि स्थिताः ॥ वर्षास्वाकाशगा भूत्वा हेमन्ते सलिलाश्रयाः ॥ १० ॥ पञ्चाभिसाधना
ग्रीष्मे नियता ब्रह्मचारिणः ॥ बहुवर्षगणान्विष्टा जराग्रस्तास्तदाऽभवन् ॥ ११ ॥ एवं वृद्धत्वमापन्ना यदा ते वरवर्णिनि ॥ छन्द
माना वरेस्ते तु शंकरेण महात्मना ॥ १२ ॥ लिंगस्य दर्शनं मुक्ता न तेऽन्यं वज्रि वरम् ॥ १३ ॥ तेषां तु निश्चयं ज्ञात्वा सर्वेषां
वृषभध्वजः ॥ अनुकम्पापरो भूत्वा स्वलिंगं तानदर्शयत् ॥ १४ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु भित्त्वा चैव वसुन्धराम् ॥ उत्थितं सहसा
लिंगं तदेव वरवर्णिनि ॥ १५ ॥ ऋषयस्ते च तं दृष्ट्वा सर्वे च त्रिदिवं गताः ॥ अयं तेषु प्रयातेषु शकस्तत्तमना ह्यभूत् ॥ १६ ॥ तमपि
च्छादयामास वज्रेण शतपर्वणा ॥ १७ ॥ वृद्धभावे यतस्तेषामृषीणां दर्शनं गतः ॥ अतो वृद्धप्रभासं तत्कीर्त्यते वसुधातले ॥ १८ ॥
तस्मिन्ष्टे वरारोहे अद्यापि लभते फलम् ॥ राजसूयाश्वमेधानां नरो भक्तिसमन्वितः ॥ १९ ॥ एवं तत्र समुत्पन्नं प्रभासं वृद्धसंज्ञकम् ॥ तत्रोक्ता
ब्राह्मणे देयः सम्यग्यागफलेप्सुभिः ॥ २० ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमा
हात्म्ये वृद्धप्रभासमाहात्म्यवर्णननाम पञ्चनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९५ ॥ ॥ ॐ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि प्रभासं
जलसंस्थितम् ॥ वृद्धप्रभासादक्षिणतो नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ तस्यैव देवि देवस्य शृणु माहात्म्यमुत्तमम् ॥ २ ॥ जामदग्न्येन रामेण यदा
क्षत्रवधः कृतः ॥ तदाऽस्य परमा जाता घृणा मनसि भामिनि ॥ ३ ॥ ततस्त्वाराधयामास महादेवं सुरेश्वरम् ॥ उग्रं तपः समास्थाय बहुवर्ष
गणान्विष्टे ॥ ४ ॥ ततस्तुष्टो महादेवस्तस्य प्रत्यक्षां गतः ॥ अब्रवीद्भद्रदस्तेऽहं वरं वरय सुव्रत ॥ ५ ॥ ॥ राम उवाच ॥ चरि तुष्टोऽसि
मे देव यदि देवो वरो मम ॥ दर्शयस्व स्वकं लिंगं यत्ते वज्रेण छादितम् ॥ ६ ॥ घृणा मे महती जाता हत्वेमान्त्रिष्यान्वहन् ॥ दर्शनात्तव लिंगस्य
येन मे नश्यते घृणा ॥ ७ ॥ तथा मे पातकं सर्वं प्रसादात्तव शंकर ॥ ८ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ मम लिंगं सहस्राक्ष उत्थितं तु पुनःपुनः ॥
वज्रेणाच्छादयत्येव भयेन महता वृतः ॥ ९ ॥ न तेऽहं दर्शनं यास्ये लिंगरूपी कदाचन ॥ १० ॥ यन्मां वदसि घृणया वृत्तोऽहं पातकेन तु ॥
तत्तेऽहं नाशयिष्यामि स्पर्शनात्तु द्विजोत्तम ॥ ११ ॥ अस्मिञ्जलाश्रये पुण्ये जलमध्ये महामते ॥ उत्थास्यति महालिंगं तस्य त्वं दर्शनं कुरु ॥
॥ १२ ॥ गमिष्यति घृणा सर्वा निष्पापस्त्वं भविष्यसि ॥ उक्तैवमुदतिष्ठच्च जलमध्याद्वरानने ॥ १३ ॥ जलप्रभासनामास्य ततो जातं
धरातले ॥ तस्यालं स्पर्शनादेवि शिवलोकं व्रजेन्नरः ॥ १४ ॥ एकं भोजयते योऽत्र ब्राह्मणं शंसितव्रतम् ॥ भोजितोऽहं भवेत्तेन सपत्नीको न
संशयः ॥ १५ ॥ एषा जलप्रभासस्य संप्रतिस्ते मयोदिता ॥ श्रुता पापोपशमनी सर्वकामफलप्रदा ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये जलप्रभासमाहात्म्यवर्णननाम षण्णवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९६ ॥ ॥ ॐ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि जमदग्नीश्वरं शिवम् ॥ वृद्धप्रभाससामीप्ये नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ मर्वपापोपश
मनं स्थापितं जमदग्निना ॥ तं दृष्ट्वा मानवो देवि मुच्यते च ऋणत्रयात् ॥ २ ॥ स्नात्वा निधानवाप्या च संपूज्य प्राप्नुयादनम् ॥
निधानं पांडवैर्लब्धं तत्र स्थाने पुरा प्रिये ॥ ३ ॥ निधानेनैव सा ख्याता वापी त्रैलोक्यवन्दिता ॥ ४ ॥ तस्यां स्नात्वा महादेवि दुर्भगा दुर्भगा
भवेत् ॥ लभते वाञ्छितान्कामानिति प्रोक्तं मया तव ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये जमदग्नीश्वरमाहात्म्यवर्णननाम सप्तनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९७ ॥ ॥ ॐ ॥ ईश्वर उवाच ॥
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये जमदग्नीश्वरमाहात्म्यवर्णननाम सप्तनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९७ ॥ ॥ ॐ ॥ ईश्वर उवाच ॥
ततो गच्छेन्महादेवि महाप्रभासमुत्तमम् ॥ जलप्रभासतो याम्ये यममार्गविघातकम् ॥ १ ॥ शृणु तस्यैव माहात्म्यं यथा जातं धरातले ॥
॥ २ ॥ पूर्वं त्रेतायुगे देवि स्पर्शलिंगं तु तत्स्मृतम् ॥ दिव्यं तेजोमयं नृणां स्पर्शनान्मुक्तिदायकम् ॥ ३ ॥ अथ काले च कस्मिंश्चि
द्रज्जिणाच्छादितं प्रिये ॥ इन्द्रेणागत्य वसुधां भयाकृतेन सुन्दरि ॥ ४ ॥ उष्मा तदुद्रो देवि निर्गच्छन्नरोधितः ॥ दशकोटिप्रविस्तीर्ण
ज्वालाग्रं लिंगरूपधृक् ॥ ५ ॥ प्रभासक्षेत्रप्रास्थाय भित्त्वाऽऽविर्भावमास्थितम् ॥ वज्रेण रुधिते देवि भित्त्वा चैव वसुन्धराम् ॥ ६ ॥
धूमसंघेः समेतं तु व्यापयामास तज्जगत् ॥ ततस्त्रैलोक्यमखिलं ज्वालाभिर्व्याकुलीकृतम् ॥ ७ ॥ ततः सुरगणाः सर्वे ऋषयो वेदपारगाः ॥
अस्तुवन्निविधेः सूक्तैर्वेदोक्तैः शशिशेखरम् ॥ ८ ॥ संहरस्व सुरश्रेष्ठ तेजः स्वं दहनात्मकम् ॥ त्रैलोक्यं व्याकुलीभूतमेवं सर्वं चराचरम् ॥ न याव
त्प्रलयं याति तावदक्ष सुरेश्वर ॥ ९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ एवमाभाषमाणेषु त्रिदिवेषु सुरेश्वरि ॥ तत्तेजः पञ्चधाविष्टं व्याप्याशेषं जगन्नयम् ॥
॥ १० ॥ पञ्चप्रभासरूपेण भित्त्वा तत्र वसुन्धराम् ॥ येन मार्गेण निष्क्रान्तं तन्मार्गं च महन्महः ॥ ११ ॥ तत्र तेः स्थापितं द्वारं सुप्रदेशेऽश्मजं
प्रिये ॥ पिहितेऽथ च रत्रेऽस्मिन्धूमो नाशमुपेयिवान् ॥ १२ ॥ स्वस्थाश्वैर्वाभवेच्छोकास्तेजस्तत्रैव संस्थितम् ॥ एवं मया प्रेरितास्ते लिंगं तत्र समा
दधुः ॥ १३ ॥ तन्महस्तत्र देवेशि विश्राममकरोत्तदा ॥ ततो महाप्रभासेति कीर्त्यते देवदानवैः ॥ १४ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या लिंगं पुष्पैः पृथ
ग्विधैः ॥ स याति परमं स्थानं जरामरणवर्जितम् ॥ १५ ॥ दृष्टेन तेन देवेशि मुच्यते पातकैर्नरः ॥ लभते वाञ्छितान्कामान्नमसा चेप्सिता
न्प्रिये ॥ १६ ॥ हिरण्यं तत्र दातव्यं ब्राह्मणे शंसितव्रते ॥ गोदानं विधिवत्तत्र देयं चैव द्विजन्मने ॥ १७ ॥ एवं कृत्वा महादेवि लभते जन्मनः
फलम् ॥ राजसूयाश्वमेधानां प्राप्नुयात्फलमूर्जितम् ॥ १८ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे

प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पञ्चमप्रभासक्षेत्रमाहात्म्यवर्णननामाष्टानवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
 ततो गच्छेन्महादेवि तस्य दक्षिणतः स्थितम् ॥ सरस्वत्यास्तटे रम्ये देवं तत्र कृतस्मरम् ॥ १ ॥ स्वयंभूतं महादेवि सर्वपापप्रणाशन
 म् ॥ तस्योत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि यथा जातं महीतले ॥ २ ॥ पुरा कामो मया दग्धो यदा तत्र वरानने ॥ तदा रतिः समागम्य विल
 लाप ॥ दुःखिता ॥ ३ ॥ तां तु शोकातुरां दृष्ट्वा तत्राहं करुणान्वितः ॥ अवाचं मा रुदित्येति तत्र भर्ता पुनः कुम्भे ॥ समुत्थास्यति
 कालेन मत्प्रसादान्न संशयः ॥ ४ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ किमर्थं स पुरा दग्धः कामदेवस्त्वया विभो ॥ कथमाप पुनर्जन्म
 विस्तरात्कथयस्व मे ॥ ५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ दक्षः प्रजापतिः पूर्वं बभूव त्वत्पिता प्रिये ॥ शतं सुतानां जज्ञेऽस्य गोरीणां
 दीर्घचक्षुषाम् ॥ ६ ॥ ददौ त्वां प्रथमं मह्यं सतीनामेति कीर्तिताम् ॥ ददौ दश च धर्माय श्रद्धा मेधा धृतिः क्षमा ॥ ७ ॥ अनसुया
 शुचिलब्धा स्मृतिः शक्तिः श्रुतिस्तथा ॥ द्वे भार्ये कामदेवाय रतिः प्रीतिस्तथैव च ॥ ८ ॥ एकां स्वाहां ददौ वद्वेः पितृणां च ततः स्व
 धाम् ॥ सप्तविंशच्छाङ्गाश्च अभिन्याद्याः प्रकीर्तिताः ॥ ९ ॥ तत्रापि विदिता देवि रेवत्यन्तास्तथा जने ॥ कश्यपाय ददौ देवि स तु कन्या
 ह्ययोदश ॥ १० ॥ अदितिश्च दितिश्चैव विनता कदुरेव च ॥ सिंहिका सुप्रभा चैव उलूकी या वरानने ॥ ११ ॥ अनुविद्धा सिता चैव ईर्ष्या
 हिंसा तथा परा ॥ माया निष्कृतिसंयुक्ता दक्षः पूर्व महामतिः ॥ १२ ॥ गौरी च सुप्रभा चैव वार्ता साध्वी सुमालिका ॥ वरुणाय ददौ पञ्च
 चैव मधुस्पन्दा इरावती ॥ सुप्रिया जनका कान्ता सुभद्रा धार्मिका शुभा ॥ १५ ॥ रुद्राणां प्रददौ कन्या दशानां धर्मवित्तदा ॥ प्रभावती सुभद्रा
 च विमला निर्मलाऽनृता ॥ १६ ॥ तीव्रा दक्षारुणा विद्या धारपाला च वर्चसा ॥ आदित्यानां ददौ दक्षः कन्याद्वादशकं प्रिये ॥ १७ ॥ योग
 निद्राभिधूतस्य संसर्पा सरमा युहा ॥ माला चंपा तथा ज्योत्स्ना स विधेयश्च एव च ॥ १८ ॥ अधिभ्यां द्वे तथा कन्ये सुवेया भूपणा शुभा ॥
 एका कन्या तथा वायोर्दत्ता एताः प्रकीर्तिताः ॥ १९ ॥ सावित्री ब्रह्मणे प्रादाच्छर्मो विष्णोर्महात्मनः ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य स ईजे दक्षिणा
 यता ॥ २० ॥ यज्ञेन पर्वतसुते हिमवन्ते महागिरी ॥ यज्ञवाटो ह्यभूत्तस्य सर्वकामसमृद्धिमान् ॥ २१ ॥ तस्मिन्त्यज्ञे समायाता आदित्या वसव
 स्तथा ॥ विश्वेदेवाश्च मरुतो लोकपालाश्च सर्वशः ॥ २२ ॥ ब्रह्मा विष्णुः सहस्राक्षो वारुणो यम एव च ॥ धनदश्च कुमारश्च तथा नव्यश्वसागराः ॥
 २३ ॥ वायुः कृपास्तथा चैव तडागाः पल्लवानि च ॥ सुपर्णश्चाथ य नागाः सर्वे भूता व्यवस्थिताः ॥ २४ ॥ दानवाप्सरसश्चैव यक्षाः किन्नर
 मृकाः ॥ सातुगास्ते सभार्याश्च वेदवेदांगपारगाः ॥ २५ ॥ महर्षयो महाभागस्तथा देवर्षयश्च ये ॥ ते भार्यासहितास्तत्र वसन्ति च वरानने ॥ २६ ॥
 कपालमालाभरणश्चिताभस्म विभर्ति यः ॥ अपवित्रतया शंखुनाहृतस्तु तथाविधः ॥ २७ ॥ यतस्ततः समायाताः कैलासे पर्वतोत्तमे ॥
 अश्विन्प्राद्या भगिन्यस्तास्त्वां प्रतीदं चोऽष्टवच ॥ २८ ॥ किं तुष्टे च कल्याणि तिष्ठसि त्वं सुमध्यमे ॥ वयं च प्रस्थिताः सर्वाः पितुर्यज्ञे सभ
 र्त्तकाः ॥ २९ ॥ वयमाकारितास्तेन सुताः सर्वा यशस्विनि ॥ न त्वामाहृतवान्दक्षपते शंकराद्यतः ॥ ३० ॥ तासां वचनमाकर्ण्य सती प्राह ॥ ध्यान्वित्ता ॥
 हा पिबस्व दुराचार किं वदित्ये महेश्वरम् ॥ ३१ ॥ कथं संदर्शये वक्रमित्युक्त्वाऽऽत्मानमात्मना ॥ विसर्जं तपोयोगात्सरस्मरान्वयत्र किञ्चन ॥ ३२ ॥
 अथ दृष्ट्वा महादेवः सती प्राणैर्विना स्थिताम् ॥ अवमानात्तथाऽऽत्मानं त्यक्त्वा मत्वा कपालिनम् ॥ ३३ ॥ गणान्संप्रेषयामास यज्ञविध्वंसनाय च ॥
 ते गताश्च गणा रौद्राः शतशोऽप्यं सहस्रशः ॥ ३४ ॥ विकृता विकृताकारा अस्फुराता महाबलाः ॥ रुद्रेण प्रेरितान्दृष्ट्वा वीरभद्रपुरोगमान् ॥ ३५ ॥
 ततो देवगणाः सर्वे वसवः सह भास्करे ॥ विश्वेदेवाश्च साध्याश्च धनुर्हस्ता महाबलाः ॥ ३६ ॥ युद्धाय च विनिष्क्रान्ता सुञ्चन्तः सायकाञ्छि
 भेदितः ॥ ३८ ॥ स तु तेन प्रहारेण विसंज्ञो निपसाद ह ॥ अयं सुष्टया हतः कुम्भे नाग ऐरावणस्तदा ॥ ३९ ॥ सहसा स हतस्तेन वारुणो भैरवा
 ब्रवान् ॥ विनदज्वलास्थाय यज्ञवाटमुपाव्रत ॥ ४० ॥ विश्वेदेवा निरुच्छासाः कृता रौद्रेर्भद्राशरैः ॥ चकर्षे स धनुष्येण वसुमान्बलवत्तरः ॥
 ४१ ॥ निस्तेजस्तदादित्याः कृतास्तेन रणाजिरे ॥ एतस्मिन्नन्तरे देवाः कृतास्तेन पराङ्मुखाः ॥ ४२ ॥ ततस्ते शरणं जग्मुर्विष्णुं तत्र
 सुदर्शनम् ॥ ४३ ॥ प्रसार्य वक्रं सहसा उदरस्थं चकार ह ॥ तस्मिन्श्चक्रे तदा ग्रस्ते अमोघे पर्वतात्मजे ॥ ४५ ॥ बुको भगवान्विष्णुः शार्ङ्गः हस्तो
 यत् ॥ ४७ ॥ तं हत्वा गदया विष्णुर्विह्वलं रुधिरोलितम् ॥ गृहीत्वा पादयोर्धूमो निजघानातिरोपितः ॥ ४८ ॥ हन्यमानस्य तस्यैव धूमो चक्रं
 सुदर्शनम् ॥ रुधिरोद्गारसंयुक्तं प्रहारमकरोत्तु ॥ ४९ ॥ रुद्रलव्ववरो देवि वीरभद्रो गणेश्वरः ॥ यत्र पञ्चत्वमापन्नो गदया प्रीडितोऽपि सः ॥ ५० ॥
 पतितं वीक्ष्य तं सर्वे विष्णुतेजोलादिताः ॥ विह्वताः सर्वतो याता यत्र देवो महेश्वरः ॥ ५१ ॥ तस्मै सर्वं तथा वृत्तं समाचक्षुः परामवम् ॥ विक्रमं
 वीरभद्रस्य ततः कुब्जो महेश्वरः ॥ ५२ ॥ प्रवृत्तं सहसा शूलं प्रस्थितः स्वगणेः सह ॥ यज्ञवाटं तु दक्षस्य पराभवभवं ततः ॥ विक्रमन्वीर्यश्रेण यत्र
 विष्णुः स्वयं स्थितः ॥ ५३ ॥ तमायान्तं समालोक्य कोपयुक्तं महेश्वरम् ॥ संप्रभे सोऽजयं मत्वा तत्रैवान्तरधीयत ॥ ५४ ॥ मरुद्भिः सार्धमिन्द्रोऽपि
 रक्तलोचनम् ॥ ५५ ॥ होमं चक्रुस्ततो भीता रुद्रमन्त्रैः समन्ततः ॥ अन्ये त्राससमायुक्ताः पलायन्ते दिशो दश ॥ ५७ ॥ अथागत्य महादेवो दृष्ट्वा
 तान्प्राज्ञोत्तमान् ॥ अपश्यमानो विवृणोस्तत्र यत्नं जवान सः ॥ ५८ ॥ स च नृगवपुर्धृत्वा प्रणष्टः शिवभीतितः ॥ पृष्ठतस्तु धनुष्पाणि जंगम
 भगवान्छिवः ॥ अद्यापि दृश्यते व्योम्नि ताराकूपो महेश्वरि ॥ ५९ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
 यज्ञे गतास्ते ब्राह्मणा गृहम् ॥ अप्राप्तकामना देवि वे चान्ये तत्र वे गताः ॥ १ ॥ हरोऽपि विगतामर्षः कैलासं पर्वतं गतः ॥ २ ॥ एतस्मिन्नेव
 काले तु तारकोनाम दानवः ॥ उत्पन्नः स महाबाहुर्देवानां बलदर्पहा ॥ ३ ॥ तेन इन्द्रादिकान्सर्वान्सुराञ्जित्वा महाहवे ॥ स्वर्गः स्वैर्यापितो देव
 मल्लोकं ततो गताः ॥ उजुः सुरा दुःखयुक्ता ब्रह्माणं पर्वतात्मजे ॥ ४ ॥ तारकेण सुरश्रेष्ठ स्वर्गात्रिवीसिता वयम् ॥ स्वयमिन्द्रः समभवद्भवोऽन्ये

तथा कृताः ॥ ५ ॥ रुद्राः साध्यास्तथा विष्वे अभिनो महतस्तथा ॥ आदित्याश्च वधोपायं तस्माद्दद पितामह ॥ ६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 अवध्यः स तु सर्वेषां देवानामिति मे मतिः ॥ ऋते तु शांकरं तेजो नान्येन विनिपात्यते ॥ तस्माद्गच्छत भद्रं वो देवदेवं महेश्वरम् ॥ ७ ॥
 तस्य भार्या मृता पूर्वं जाता हिमवतो गृहे ॥ तस्यां च जायते पुत्रः स हनिष्यति तारकम् ॥ तस्मात्प्रसादयध्वं वै तदर्थं शुलपाणिनम् ॥ ८ ॥
 ततो देवैः समादिष्टः कामदेवो वरानने ॥ मृतभार्यं हरं गत्वा ततः पीडय सायकैः ॥ ९ ॥ येनासौ कामसंतप्तो भार्यार्थं यत्नवान्भवेत् ॥
 अयं गच्छतु ते भ्राता वसंतश्च मनोहरः ॥ १० ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय केलासं पर्वतं गतः ॥ ततो दृष्ट्वा महादेवः कामदेवं धृतायु
 धम् ॥ ११ ॥ वसन्तसहितं देवि रुद्रोऽन्धकनिपुदनः ॥ गंगाद्वारमनुप्राप्य अपश्यन्नावदग्रतः ॥ १२ ॥ दत्तायुधं कामदेवं दुद्रुवे स
 भयात्पुनः ॥ ततो वाराणसीं गत्वा नैमिषं पुष्करं तथा ॥ १३ ॥ श्रीकण्ठं रुद्रकोटिं च कुरुक्षेत्रं गयां तथा ॥ ज्वालामार्गं
 प्रयागं च विशालामर्बुदं शुभम् ॥ १४ ॥ बहुवर्षगणनेवं भ्रमन्स धरणीतले ॥ कामदेवमथादेवि देवदेवो महेश्वरः ॥ १५ ॥ अवे
 क्षत तदा कानं विस्फार्य नयनं तदा ॥ तृतीयं देवदेवेश देवदेवस्त्रिलोचनः ॥ १६ ॥ तस्य तं वीक्षमाणस्य संजाताः पञ्चका
 र्षिणः ॥ तामिः स धनुषा युक्तो भस्मसात्समपद्यत ॥ १७ ॥ तं दग्ध्वा भगवान्छुर्गत्वा रोषस्य निर्णयम् ॥ निवासवक्रे तत्र क्षेत्रे प्रभा
 सिके शुभे ॥ १८ ॥ तस्मिन्दग्धे तदा कामे रतिः शोकपरायणा ॥ विललाप सुदुःखार्ता पतिभक्तिपरायणा ॥ १९ ॥ हा नायनाय
 भोः स्वाभिन्निं जहासि पतिव्रताम् ॥ पतिव्रतां पतिप्राणां कल्मान्मां त्यजसि प्रभो ॥ २० ॥ एवं विलपतीं तां तु गगुवाचाशरीरिणी ॥ मा त्वं
 रुद्र विशालाक्षि पुनरेव पतिस्तव ॥ २१ ॥ प्रसादादेवदेवस्य उन्मत्त्यति शिवस्य तु ॥ एतां वाचं रतिः श्रुत्वा ततः स्वस्था बध्ना ह ॥ २२ ॥ ततो
 देवाः शिवं नत्वा प्रार्थयामासुरीश्वरि ॥ कलत्रसंम्रहं देव कुरु कार्यार्थसंम्रहे ॥ २३ ॥ एष कामस्त्वया दग्धः क्रोधेन महता स्वयम् ॥ निना तेन
 विभो नष्टा मृष्टिर्व धरणीतले ॥ २४ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ एष कामो मया दग्धः क्रोधेन सुरसत्तमाः ॥ तस्मादङ्ग एवैव प्रजासु प्रचरि
 ष्यति ॥ तदीर्यस्तत्प्रभावश्च विना देहं भविष्यति ॥ २५ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ ॥ भगवन्कुरु पूर्वं त्वं संस्पृश स्व रतीश्वरम् ॥ हिताय सर्व
 लोकानां यथा नः प्रत्ययो भवेत् ॥ २६ ॥ ततः स स्मृतवान्कामं स्वयं देवो महेश्वरः ॥ ततस्तच्छात्यतं लिंगं सद्युत्तस्थौ महीतले ॥ २७ ॥
 कृतस्मरः पुनस्तत्र अङ्गो बलवांस्तथा ॥ तेनोढा शैलजा तेन शङ्करेण महात्मना ॥ २८ ॥ जातः स्कन्दः सुरश्रेष्ठस्तारको येन सुदितः ॥ पतिते
 नैव लिंगेन यस्माच्चैव कृतस्मरः ॥ २९ ॥ तस्मात्कृतस्मरो लोके कीर्त्यते स महीतले ॥ तं दृष्ट्वा न जडो नांयो नासुखी न च दुर्भगः ॥ जायते
 तु कदा मर्त्यो न दरिद्रो न रोगवान् ॥ ३० ॥ एवं ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ दग्धो यथा स्मरः पूर्वं पुनर्वीर्यान्वितः स्थितः
 ॥ ३१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्रैव संस्थितं कुण्डं दक्षिणेन कृतस्मरात् ॥ कामकुण्डेति ये नाम यत्रोद्भूतः पुनः स्मरः ॥ ३२ ॥ अङ्गकूपी
 देव्यत्र स्नानाद्वि रूपवान्भवेत् ॥ इक्षवस्तत्र वै देवाः सुवर्णं गास्तथैव च ॥ वज्राणि चैव विधिवद्ब्राह्मणे वेदपारगे ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
 एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कामकुण्डमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विशततमोऽध्यायः ॥ २०० ॥ ॥ ॥
 ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्मिन्स्थाने महादेवि स्मशानं कालभैरवम् ॥ ब्रह्मकुण्डं वरारोहे यावदेवः कृतस्मरः ॥ १ ॥ तत्र ये प्राणिनो दग्धा मृताः काल
 विपर्ययात् ॥ ते सर्वे मुक्तिमायाति महापातकिनोऽपि वा ॥ २ ॥ कृतस्मरान्महादेवि बाबन्मंकीश्वरः स्थितः ॥ महास्मशानं तदेवि अपुनर्भवदायकम्
 ॥ ३ ॥ तस्मिन्स्थाने वेहेद्यत्र विपुवं प्राणिनां प्रिये ॥ तत्रोपरं स्मृतं क्षेत्रं तन्मे प्रियतरं सदा ॥ ४ ॥ कल्पातेऽपि न सुचामि अविमुक्तात्प्रियं मम ॥ ५ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कालभैरवस्मशानमाहात्म्यवर्णनं
 नामैकोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०१ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि रामेश्वरमुत्तमम् ॥ मंकीशादक्षिणे भाग
 नामैकोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०१ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ यत्र मुक्तोऽभवदेवि रामो ब्रह्मवधात्किल ॥ पातकात्पतिलोमां तामगाहत
 आग्नेये तु कृतस्मरात् ॥ पूर्वतस्तु सरस्वत्या बलभद्रप्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ यत्र मुक्तोऽभवदेवि रामो ब्रह्मवधात्किल ॥ पातकात्पतिलोमां तामगाहत
 सरस्वतीम् ॥ २ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ कथं स पातकान्मुक्तः कथं पापमधुपुरा ॥ कथं तत्स्थापितं लिंगं किंप्रभावं वदस्व मे ॥ ३ ॥
 ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि कथां पापप्रणाशिनीम् ॥ यां श्रुत्वा मानवो देवि मुक्तः संसारसागरात् ॥ सत्कामान्स लभते
 सततं मनसि प्रियात् ॥ ४ ॥ रामः पूर्वं परां प्रीतिं कृत्वा कृष्णस्य लांगली ॥ चिन्तयामास बहुधा किं कृतं सुकृतं भवेत् ॥ ५ ॥ कृष्णेन हि
 विना नाहं यास्ये दुर्योधनान्तिकम् ॥ पाण्डवान्वा समाश्रित्य कथं दुर्योधनं नृपम् ॥ ६ ॥ जामातरं तथा शिष्यं घातयिष्ये नरेश्वरम् ॥
 तस्मात्र पार्थ यास्यामि नापि दुर्योधनं नृपम् ॥ ७ ॥ तीर्थेष्वग्रावयिष्यामि तावदात्मानमात्मना ॥ कुहूणां पाण्डवानां च यावदंताय कर्तृपते ॥
 ॥ ८ ॥ इत्यादिश्य हपीकेशं पार्थदुर्योधनावपि ॥ जगाम द्वारकां शौरिः स्वसेनैश्च परीवृतः ॥ ९ ॥ गत्वा द्वाारावतीं रामो हृष्टतृप्यनाकुलम् ॥
 स्वैरन्तःपुरगैः सार्धं पपो पानं हलायुधः ॥ १० ॥ पीतपानो जगामाथ रेवतोद्यानमृद्धिमत् ॥ हस्ते गृहीत्वा स गदां रेवत्यादिभिरन्वितः ॥ ११ ॥
 श्रीकदम्बकमध्यस्थो ययौ मत्तवदास्वलम् ॥ ददर्श च वनं वीरो रमणीयमनुत्तमम् ॥ १२ ॥ सर्वत्र तरुपुष्पाढ्यं शाखामृगगणकुलम् ॥ पुष्प
 पञ्चवर्णोपेतं सपल्लवमहावनम् ॥ १३ ॥ स शृण्वन्प्रीतिजनकान्वन्यान्मदकलाञ्जुभान् ॥ श्रोत्रस्यान्धमधुराञ्जुवन्दान्खगमुखेरितात् ॥ १४ ॥
 सर्वतः फलरत्नाढ्यान्सर्वतः कुसुमोज्ज्वलात् ॥ अपश्यत्पादपांश्चैव विहंगेरनुमोदितान् ॥ १५ ॥ आप्रानाप्रातकान्भग्यान्नालिकेरान्सतिदुकात् ॥
 आवन्त्वास्तथा पीतान्दाडिमान्बीजपूरकात् ॥ १६ ॥ पनसाल्लकुचान्मोचांस्तापांश्चापि मनोहरात् ॥ पालेवतान्कुसुमाञ्जलिनामय
 वेतसात् ॥ १७ ॥ भल्लतकानामलकींस्तन्दुकांश्च महाफलान् ॥ इण्डान्करमदांश्च हरीतकदीपितकात् ॥ १८ ॥ एतान्न्यांश्च स तरु
 न्ददर्श यदुनन्दनः ॥ तथवाशोकपुत्रागकेतकीवकुलांस्तथा ॥ १९ ॥ चंपकान्सप्तपर्णांश्च कर्णिकारान्सुमालतीः ॥ पारिजातान्कोविदारा
 न्मन्दारान्दीवरांस्तथा ॥ २० ॥ पाटलान्पुष्पिताम्रान्देवदारुमृदास्तथा ॥ शालांस्तालांश्च स्तमालान्निशुलान्बज्जुलांस्तथा ॥ २१ ॥ चकोरैः
 शतपत्रैश्च भृङ्गराजैः समावृतात् ॥ कोकिलैः कलविकैश्च हारीतेर्जीवजीवकैः ॥ २२ ॥ प्रियपुत्रैश्चातकैश्च शुकेरन्यैर्विहंगमैः ॥ श्रोत्ररम्यं सुमधुरं कूज
 द्रिश्वाप्यधिष्ठितैः ॥ २३ ॥ सरांसि च सपन्नानि मनोजसलिलानि च ॥ कुमुदेः गुण्डरीकेशं तथा रोचनकोत्पलेः ॥ २४ ॥ कहरैः कमलैश्चापि
 चर्चितानि समंततः ॥ कदंबैश्चकवाकैश्च तथैव जलकुडुतैः ॥ २५ ॥ कारण्डवैः पुत्रैर्हंसैः कूर्मैर्मंडुभिरेव च ॥ एतैरन्यैश्च कीर्णानि तथान्यैर्जलवा
 सिभिः ॥ २६ ॥ क्रमेण संचरन्नामः प्रेक्षमाणो मनोरमम् ॥ जगामानुगतः स्त्रीभिरलतागृहमनुत्तमम् ॥ २७ ॥ स ददर्श द्विजांस्तत्र वेदेदेगपार
 गात् ॥ कौशिकान्भार्गवांश्चैव भारद्वाजांश्च गौतमात् ॥ २८ ॥ विविधेषु च संप्रभूतान्वंशेषु द्विजसत्तमात् ॥ कथाश्रवणसोत्कण्ठापुविष्टान्महा

त्मनः ॥ २९ ॥ कृष्णाजिनोत्तरीयेषु कूर्चेषु च वृसीषु च ॥ सूतं च तेषां मध्यस्थं कथयानं कथाः शुभाः ॥ ३० ॥ पौराणिकाः सुरर्षीणामा-
 ध्यानां चरितक्रियाः ॥ दृष्ट्वा रामं द्विजाः सर्वे मधुपानारुणेक्षणम् ॥ ३१ ॥ मत्तोऽयमिति मन्वानाः समुत्तस्थुस्त्वरान्विताः ॥ पूजयन्तो हलधरं
 तमृते सुतवंशजम् ॥ ३२ ॥ ततः क्रोधसमाविष्टो हली सुतं महाबलः ॥ निजघ्नान विवृताक्षः क्षोभिताशेषदानवः ॥ ३३ ॥ अन्वासिते पदं ब्राह्म्यं
 तस्मिन्सुते निपातिते ॥ निष्क्रान्तास्ते द्विजाः सर्वे वनात्कृष्णाजिनावराः ॥ ३४ ॥ अवधूतं तथात्मानं मन्यमानो हलायुधः ॥ चिन्तयामास
 सुमहन्मया पापमिदं कृतम् ॥ ३५ ॥ ब्रह्मासनगतो ह्येष यः सुतो विनिपातितः ॥ तथा ह्येते द्विजाः सर्वे मामवेक्ष्य विनिर्गताः ॥ ३६ ॥ शरीरस्य
 च मे गन्धो लोहस्येवासुखावहः ॥ आत्मानं चावच्छामि ब्रह्मप्रमितिं कुत्सितम् ॥ ३७ ॥ धिक्मार्थं तथा मयं महिमानमकीर्तिदम् ॥ येना
 विष्टेन सुमहन्मया पापमिदं कृतम् ॥ ३८ ॥ स्मृत्युक्तं तु करिष्यामि प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥ उक्तमस्त्येव मनुना प्रायश्चित्तादिकं क्रमात् ॥ ३९ ॥
 जपः प्रच्छन्नपापानां मनसस्ताप एव च ॥ भूतात्मनस्तपोविद्ये बुद्धेर्ज्ञानं विशोधनम् ॥ ४० ॥ क्षेत्रधरस्य विज्ञानाद्विशुद्धिः परमा मता ॥ शरी-
 रस्य विशुद्धिस्तु प्रायश्चित्तैः पृथग्विधैः ॥ ४१ ॥ ततोऽद्यतः करिष्यामि व्रतं द्वादशवार्षिकम् ॥ स्वकर्मख्यापनं कुर्वन्प्रायश्चित्तमनुत्तमम् ॥ ४२ ॥
 इयं विशुद्धिरज्ञानादत्वा चाकामतो द्विजम् ॥ कामतो ब्राह्मणवधे निष्कृतिर्न विधीयते ॥ ४३ ॥ यः कामतो महापापं नरः कुर्यात्कथंचन ॥ न
 तस्य निष्कृतिर्दृष्टा भृग्वग्निपतनादृते ॥ ४४ ॥ अकामतः कृते पापे प्रायश्चित्तं विदुर्बुधाः ॥ कामकारकृतेऽप्यादुरेके श्रुतिनिदर्शनात् ॥ ४५ ॥
 विधिः प्राथमिकस्तस्माद्वितीये द्विगुणं चरेत् ॥ तृतीये त्रिगुणं प्रोक्तं चतुर्थे नास्ति निष्कृतिः ॥ ४६ ॥ औपवं स्नेहमाहारं ददद्ब्रह्मणादिषु ॥
 दीयमाने विपत्तिः स्यान्न स पापेन लिप्यते ॥ ४७ ॥ अकारणं तु यः कश्चिद्विजः प्राणान्परित्यजेत् ॥ तस्यैव तत्र दोषः स्यान्न तु योऽस्मे
 ददाति तत् ॥ ४८ ॥ परिष्कृतो यदा विप्रो हत्वाऽऽत्मानं श्रुतो यदि ॥ निर्गुणः सहसा क्रोधाद्ब्रह्मक्षेत्रादिकारणात् ॥ ४९ ॥ त्रिवार्षिकं व्रतं कुर्या
 त्प्रतिलोमां सरस्वतीम् ॥ गच्छेद्रापि विशुद्धयर्थं तत्पापस्येति निश्चितम् ॥ ५० ॥ उद्दिश्य कुपितो हत्वा तोपितं वासयेत्पुनः ॥ तस्मिन्मृते न
 दोषोऽस्ति द्यौरुच्छ्रावणे कृते ॥ ५१ ॥ पण्डं तु ब्राह्मणं हत्वा शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ॥ बहुनामेककार्याणां सर्वेषां शस्त्रधारिणाम् ॥ ५२ ॥ यद्येको
 वातयेत्तत्र सर्वे ते घातकाः स्मृताः ॥ प्रायश्चित्ते व्यवसिते यदि कर्ता विपद्यते ॥ ५३ ॥ एनस्तत्प्राप्नुयादेनमिह लोके परत्र च ॥ तदहं किं करो
 म्येष कं गच्छामि दुरात्मवान् ॥ ५४ ॥ धिक्कां च पापचरितं महादुष्कृतकर्मिणम् ॥ ५५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इत्येवं विलपन्त्यावच्छोका
 कुलितमानसः ॥ तावदाकाशसंभूता वायुवाचाशरीरिणी ॥ ५६ ॥ भोभो राम न संतापस्त्वया कार्यः कथंचन ॥ गच्छ प्राभासिकं क्षेत्रं यत्र देवी
 सरस्वती ॥ ५७ ॥ पञ्चस्रोताः स्थिता तत्र पञ्चपातकनाशनी ॥ नदीनां प्रवरा सा तु ब्रह्मभृता सरस्वती ॥ ५८ ॥ एकतः सर्वतीर्थानि ब्रह्माण्डे
 सचराचरे ॥ गंगादीनि नरथ्रेष्ठ तेषां पुण्या सरस्वती ॥ ५९ ॥ तावद्भर्जति पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥ यावन्न दृश्यते देवी प्रभासस्था सर-
 स्वती ॥ ६० ॥ तस्मात्तत्रैव गच्छ त्वं यत्र देवी सरस्वती ॥ नान्येस्तीर्थैः सहस्रेत्स्वं कर्तुं शक्यो विकल्मषः ॥ ६१ ॥ तन्मा कार्पीर्विलंबं त्वं
 गच्छ तीरं महोदधेः ॥ प्राभासिके महादेवीं प्रतिलोमां विगाह्य ॥ ६२ ॥ तत्रैवागच्छ विभुं लिंगरूपिणमीश्वरम् ॥ प्रतिष्ठाप्य महापापाच्छारी-
 रात्त्वं विमोक्ष्यसि ॥ ६३ ॥ इति श्रुत्वा वचो रामः परमानन्दपुरितः ॥ प्रभासक्षेत्रगमने मतिं चक्रे महामनाः ॥ ६४ ॥ ततः स्वसेन्यसंयुक्तो
 द्रव्योपस्करसंयुतः ॥ आजगाम महाक्षेत्रं प्रभासमिति विश्रुतम् ॥ ६५ ॥ दृष्ट्वा मनोरम तीर्थं सरस्वत्यधिसंगमे ॥ चकार त्वदि संकल्पं प्रति-
 लोमावगाहने ॥ ६६ ॥ आहूय ब्राह्मणांस्तत्र प्रभासक्षेत्रवासिनः ॥ सम्यग्यात्राविधानेन यात्रां तत्राकरोद्विभुः ॥ ६७ ॥ यानि प्राभासिके क्षेत्रे
 तीर्थानि विविधानि तु ॥ रवियोजनसंस्थानि तेषु यात्रां चकार सः ॥ ६८ ॥ प्रत्येकं च ददौ तेषु दानानि विविधानि तु ॥ तथाऽधः स्थाप-
 यामास सरस्वत्यधिसंगमे ॥ ६९ ॥ पूर्वभागे महालिंगं कृत्वा यज्ञविधिक्रियाम् ॥ एवं कृते महादेवि विमुक्तः पातकैरभूत् ॥ ७० ॥
 निर्मलंगस्ततो देवि दिनानि दश संस्थितः ॥ ततस्तां चैव स स्नात्वा प्रतिलोमां क्रमाद्ययौ ॥ पुष्पावहरणं यावत्समुद्राच्च हिमाह्वयम् ॥
 ॥ ७१ ॥ एवं मुक्तः स पापौघै रामोऽभूत्प्रथितः प्रिये ॥ तस्य लिंगस्य माहात्म्यात्सरस्वत्याः प्रसादतः ॥ ७२ ॥ एतत्पूजयते
 देवि लिंगं पापभयापहम् ॥ रामेश्वरेति कथितं सोऽपि मुच्येत पातकात् ॥ ७३ ॥ अष्टम्यां च विशेषेण ब्रह्मकूर्चविधानतः ॥
 यस्तत्र कुरुते देवि सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ ७४ ॥ स्नात्वा तत्र वरारोहे सरस्वत्यधिसंगमे ॥ रामेश्वरेतिनामानं ततः संपूज्य
 शंकरम् ॥ गोदानं तत्र देयं तु सम्यग्यात्राफलेप्सुभिः ॥ ७५ ॥ इत्येवं कथितं देवि रामेश्वरमहोदयम् ॥ यच्छ्रुत्वा मानवः सम्य-
 क्दृष्ट्वावाग्प्राप्नुयादिवम् ॥ ७६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखंडे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये
 रामेश्वरक्षेत्रमाहात्म्यवर्णननाम द्वात्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ २०२ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि मंकीश्वर-
 महालयम् ॥ रामेशादुत्तरे भागे देवमातुः समीपम् ॥ १ ॥ अर्कस्थलात्ततो याम्ये पूर्वतश्च कृतस्मरात् ॥ लिंगं महाप्रभावं तु मंकिना
 स्थापितं पुरा ॥ २ ॥ तं दृष्ट्वा मानवः सम्यगश्वमेधफलं लभेत् ॥ ३ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ कोऽसौ मंकिर्महादेव कथं लिंगं प्रतिष्ठितम् ॥ किं
 प्रभावं च तल्लिङ्गमेतन्मे वद विस्तरात् ॥ ४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ मंकिर्नामाभवत्पूर्वं कुञ्जकायो द्विजोत्तमः ॥ प्रभासं क्षेत्रमासाद्य तप-
 स्तेपे महत्तमम् ॥ ५ ॥ प्रतिष्ठाप्य महादेवं शिवभक्तिपरायणः ॥ न तुतोष हरस्तस्य बहुवर्षगणाक्षितः ॥ ६ ॥ तस्यैवं तप्यमानस्य सिद्धिं प्राप्ता
 ह्यनेकशः ॥ तत्राध्य महादेवं स्वर्गलोकमितो गताः ॥ ७ ॥ ततो दुःखं समभवन्मंके तत्र वरानने ॥ कस्मान्मे भगवन्तुष्टिं न गच्छति प्रदेशः
 ॥ ८ ॥ ततस्तीव्ररतिं चक्रे कृत्वा तीव्रेनिवर्तनम् ॥ एवं बृद्धत्वमापन्नो जपध्यानपरायणः ॥ ९ ॥ तस्य तुष्टो महादेवो यस्योऽन्ते वरं ददौ ॥ परि-
 तृष्टोऽस्मि ते मंके ब्रूहि किं करवाणि ते ॥ १० ॥ ॥ मंकिरुवाच ॥ ॥ किं वरेण सुरश्रेष्ठ मम बृद्धस्य सांप्रतम् ॥ किञ्चिन्मे परमं दुःखं स्थितं
 स्यात्त परं प्रभो ॥ ११ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ शृणु यत्कारणं तत्र तेषां तव तपस्विनाम् ॥ व्रतचर्यासंय विप्राः पूजयन्त्यधिकं हि ते ॥ १२ ॥
 ते पुष्पाणि समानीय नानावर्णानि सर्वशः ॥ वृक्षाणामतिगंधीनि न तेषां हर्षकारणम् ॥ १३ ॥ त्वं पुनः कुञ्जरूपश्च यज्ञपूजापरायणः ॥
 न च प्राप्नोषि वृक्षाणां शाखाभ्रान्यतियत्नवान् ॥ १४ ॥ एकेनापि प्रदत्तेन पुष्पेण द्विजसत्तम ॥ भक्त्या शिरसि लिंगस्य लभ्यते याज्ञिकं
 फलम् ॥ १५ ॥ लिंगस्य दक्षिणे ब्रह्मा स्वयमेव व्यवस्थितः ॥ वामे य भगवान्विष्णुर्मध्ये हं वे प्रतिष्ठितः ॥ १६ ॥ त्रयोऽपि पूजितास्तेन येन
 लिंगं प्रयुजितम् ॥ १७ ॥ विल्वपत्रं शमीपत्रं करवीरं च मालतीम् ॥ उन्मत्तकं चम्पकं च सद्यः प्रीतिकरं भवेत् ॥ १८ ॥ चंपकाशोक-
 कद्वारैः करवीरैस्तथा मम ॥ पूजेष्टा द्विजशार्दूल ये चान्ये बहुगंधिनः ॥ एतेहि पूजितो नित्यं शीघ्रं तुष्टिं प्रयाप्यहम् ॥ १९ ॥

॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोऽसि मे देव यदि देवो वरो मम ॥ इहागत्य नरः स्नात्वा यो जलेनापि सिञ्चति ॥ २० ॥
 लिङ्गमेतद्धि सर्वासां पूजानां फलमाप्नुयात् ॥ अद्यप्रभृति ये वृक्षा देविकाः पार्थिवाश्च ये ॥ तेषां सान्निध्यमत्रास्तु प्रसादात्तत्र शंकर
 ॥ २१ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ सलिलेनापि यः पूजामस्मिंङ्छिणे विधास्यति ॥ तस्य पूजाफलं सर्वं भविष्यति द्विजोत्तम ॥
 ॥ २२ ॥ वृक्षाणामत्र सान्निध्यं सर्वेषां च भविष्यति ॥ अद्यप्रभृति नाम्नैतन्नागस्थानं भविष्यति ॥ २३ ॥ यतस्तु सर्वनागानां सान्निध्य
 मत्र संस्थितम् ॥ त्वमपि द्विजशार्दूल प्रयास्यसि ममान्तिकम् ॥ २४ ॥ एवमुक्त्वा तु भगवांस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ मंकिस्तु देहमुत्सृज्य
 शिवलोकं ततो गतः ॥ २५ ॥ इत्येवं कथितं देवि मंकीशोद्भवमुत्तमम् ॥ श्रुतं हरति पापानि सम्यक्पूज्यासमन्वितैः ॥ २६ ॥ इति श्रीस्कान्दे
 महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये मंकीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्र्युत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥
 ॥ २०३ ॥ ॥ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ भगवन्देवदेवेश संसारार्णवतारक ॥ सरस्वत्याश्च माहात्म्यं विस्तरात्कथयस्व मे ॥ १ ॥
 यात्रागतानां देवेशि पुरुषाणां जितात्मनाम् ॥ मुखद्वारे तु किं पुण्यं स्नानदाने च शंकर ॥ २ ॥ अत्रगाहनेन चान्यत्र फलं किंस्त्रिजगताम् ॥
 श्राद्धस्य किं विधानं तु के मंत्रास्तत्र के द्विजाः ॥ ३ ॥ किं ग्राह्यं किञ्च भोक्तव्यं ब्राह्मणेः श्राद्धकर्मणि ॥ कानि दानानि देयानि नृभिर्यात्रा
 फलंप्सुभिः ॥ ४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि दानश्राद्धविधिक्रमम् ॥ सरस्वत्याश्च माहात्म्यं कीर्त्यमानं निबोध मे ॥ ५ ॥
 पुण्यं सारस्वतं तोयं यत्र तत्रावगाह्यते ॥ सागरेण तु संमिश्रं देवानामपि दुर्लभम् ॥ ६ ॥ सरस्वती सर्वनदीषु पुण्या सरस्वती लेकसुखावगादा ॥
 सरस्वती प्राप्य न दुःखिता नराः सदा न शोचन्ति परत्र चेह वा ॥ ७ ॥ पुण्यं सारस्वतं तोयं पुण्यकृच्छ्रभते नरः ॥ दुर्लभं त्रिषु लोकेषु वैशाख्या
 सोमपर्वणि ॥ ८ ॥ अमा सोमेन संयुक्ता यदि तत्रैव लभ्यते ॥ तत्र किं क्रियते देवि पर्वकोटिशतैरपि ॥ ९ ॥ त्रान्द्रायणानि कृच्छ्राणि महासां
 तपनानि च ॥ प्रायश्चित्तानि दीवन्ते यत्र नास्ति सरस्वती ॥ १० ॥ यावदस्थ शरीरस्य तिष्ठेत्सारस्वते जले ॥ तावद्वर्षसहस्राणि विष्णुलोके वसे
 न्नरः ॥ जात्यन्धैस्ते समा ज्ञेया मृतैः पशुभिरेव च ॥ ११ ॥ समर्था ये न पश्यन्ति प्रभासस्थां सरस्वतीम् ॥ ते देशास्तानि तीर्थानि आश्रमास्ते
 न पर्वताः ॥ १२ ॥ येषां सरस्वती देवी मध्ये याति सरिद्धरा ॥ त्रैलोक्यपावनीं पुण्यां संथिता ये सरस्वतीम् ॥ संसारकर्मामोदमाजिघ्रन्ति न
 ते पुनः ॥ १३ ॥ शब्दविद्येव विस्तीर्णा मतेव जगतः प्रिया ॥ सतां मतिरिव स्वच्छा रमणीया सरस्वती ॥ १४ ॥ त्रेलोक्यशोभितां देवीं दिव्य
 तोयां सुनिर्मलाम् ॥ स नीचो यः पुमानेतां न वन्देत् सरस्वतीम् ॥ १५ ॥ स्वर्गनिश्चेणिसंभूता प्रभासे तु सरस्वती ॥ नापुण्यवद्भिः संप्राप्तं पुंभिः
 शक्या महानदी ॥ १६ ॥ चन्द्रभागा च गंगा च तथा यत्र सरस्वती ॥ देवास्ते न मनुष्यास्ते तिस्रो नद्यः पिवन्ति ये ॥ १७ ॥ सत्यमेव मया देवि
 जाह्नवी शिरसा धृता ॥ याः काश्चित्सरितो लोके तासां पुण्या सरस्वती ॥ १८ ॥ दर्शनेन सरस्वत्या राजसूयो न राजते ॥ गंडूपश्चाश्वमेधाद्वै सर्व
 क्रतुवरं पयः ॥ १९ ॥ भस्मास्थिचर्मतोयानि नखकेशादिकानि च ॥ वातेरपि धृतान्येव तथा सारस्वते जले ॥ २० ॥ वहन्ति येषां कालेन ते न काल
 वशा नराः ॥ देवि किं बहुनोक्तेन वर्णितेन पुनः पुनः ॥ सरस्वत्याः परं तीर्थं न भूतं न भविष्यति ॥ २१ ॥ तत्रैव दुर्लभं स्नानं यत्र सागरसंगमः ॥ तत्र
 स्नानेन दानेन कोटियज्ञफलं लभेत् ॥ २२ ॥ यत्र सारस्वतं तोयं सागरोर्मिसमाकुलम् ॥ तत्र स्नास्यन्ति ये मर्त्या माग्यवन्तो युगेयुगे ॥ २३ ॥ ते धन्या
 स्ते नमस्कृत्यास्तेषां स्फीततरं यशः ॥ येषां कलेवरं नृणां सितं सारस्वतेर्जले ॥ २४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
 सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सरस्वतीसंगममाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्दशतमोऽध्यायः ॥ २०४ ॥ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥
 भगवन्देवदेवेश संसारार्णवतारक ॥ ब्रूहि श्राद्धविधिं पुण्यं विस्तराजगतांपते ॥ १ ॥ कस्मिन्वासरभागे तु श्राद्धकृच्छ्राद्धमाचरेत् ॥ अस्मिन्सरस्वती
 तीर्थे प्रभासक्षेत्रे उत्तमे ॥ २ ॥ कस्मिन्स्तीर्थे कृतं श्राद्धं बहुपुण्यफलं भवेत् ॥ एतत्सर्वं महादेव यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ ३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
 प्रातःकाले मुहूर्तास्त्रीसंगवस्तावदेव तु ॥ मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तः स्यादपराह्णस्ततः परम् ॥ ४ ॥ सायाह्नस्त्रिमुहूर्तः स्याच्छ्राद्धं तत्र न कारयेत् ॥
 राक्षसीनाम सा वेला गहिता सर्वकर्मसु ॥ ५ ॥ अहो मुहूर्तां विख्याता दश पंच च सर्वदा ॥ तत्राहो मुहूर्तो यः स कालः कुतपः स्मृतः ॥ ६ ॥
 मध्याह्ने सर्वदा यस्मान्मन्दीभवति भास्करः ॥ तस्मादन्तर्फलदस्तदारम्भो भविष्यति ॥ ७ ॥ मध्याह्नः खड्गपात्रं तु तथान्ये कालकम्बलाः ॥
 रूप्यं दर्भास्तिला गवो दौहित्रश्चाष्टमः स्मृतः ॥ ८ ॥ पापं कुत्सितमित्याहुस्तस्य सन्तापकारिणः ॥ अष्ट चैवं मतास्तस्मात्कुतपा इति विश्रुताः
 ॥ ९ ॥ ऊर्ध्वं मुहूर्ताकुतपायन्मुहूर्तचतुष्टयम् ॥ मुहूर्तपञ्चकं चैव स्वधाभवनमिष्यते ॥ १० ॥ विष्णोर्देहसमुद्भूताः कुशाः कृष्णास्तिलास्तथा ॥
 श्राद्धस्य रक्षणाथाय एतत्प्राहुर्दिवीकसः ॥ ११ ॥ तिलोदकाञ्जलिर्देवो जलस्यैस्तीर्थवासिभिः ॥ सदभर्हस्तेनैकेन श्राद्धसेवनमिष्यते ॥ १२ ॥
 त्रीणि श्राद्धे पवित्राणि दौहित्रः कुतपस्तिलाः ॥ त्रीणि चात्र प्रशंसन्ति शुद्धिमकोधमत्वराम् ॥ १३ ॥ दौहित्रं खड्गमित्युक्तं ललाटे शृङ्गमस्ति
 यत् ॥ तस्य शृंगस्य यत्पात्रं तदौहित्रमिति स्मृतम् ॥ १४ ॥ क्षीरिणी वापि चित्रा गौस्तत्क्षीराद्यदष्टं भवेत् ॥ तदौहित्रमिति प्रोक्तं देवे पित्र्ये च
 कर्मणि ॥ १५ ॥ दर्भायं देवमित्युक्तं समूलायं तु गैवृकम् ॥ तत्रावलंबिनो ये तु कुशास्ते कुतपाः स्मृताः ॥ १६ ॥ शरीरद्रव्यदाराभूमनोमंत्रद्वि
 जन्मनाम् ॥ शुद्धिः सप्तसु विज्ञेया श्राद्धकाले विशेषतः ॥ १७ ॥ सप्तधा द्रव्यशुद्धिस्तु सौत्तमा मध्यमाऽधमा ॥ १८ ॥ श्रुतं शौर्यं तपः कन्या शिष्याद्यं
 चान्वयागतम् ॥ धनं सप्तविधं शुक्लमुपायोऽप्यस्य तादृशः ॥ १९ ॥ कुत्सितं कृषिवाणिज्यं शुक्लं शिल्पावृत्तिभिः ॥ कुतोपकारादाप्तं च शंवलं
 समुदाहृतम् ॥ २० ॥ उत्कोततश्च यत्प्राप्तं यत्प्राप्तं चैव साहसात् ॥ व्याजेनोपाजितं यच्च तत्कृष्णं समुदाहृतम् ॥ २१ ॥ अन्यायोपाजितैर्द्रव्यै
 र्यच्छ्राद्धं क्रियते नरैः ॥ तृप्यन्ति तेन चण्डालाः पुष्कसायासु योनिषु ॥ २२ ॥ अन्नप्रक्रियणं यत्तु मनुष्यैः क्रियते भुवि ॥ तेन वृत्तिमुपायाति ये
 पिशाचवत्प्रागताः ॥ २३ ॥ यत्पयः स्नानवस्त्रोत्थं भूमौ पतति पुत्रक ॥ तेन ये तरुतां प्राप्तास्तेषां वृत्तिः प्रजायते ॥ २४ ॥ यास्तु गंधांशुकणिकाः
 पतन्ति धरणीतले ॥ ताभिराप्यायनं तेषां ये देवत्वमुपागताः ॥ २५ ॥ उद्धतेष्वपि पिण्डेषु याश्चात्रकणिका भुवि ॥ ताभिराप्यायनं तेषां तिर्यक्तं
 च कुले गताः ॥ २६ ॥ ये चादग्धाः कुले बालाः स्त्रियो याश्चाप्यसंस्कृताः ॥ विपत्रास्ते तु विकिरसंमार्जनमुलालसाः ॥ २७ ॥ भुक्ता वा भ्रमते यच्च
 जलं यच्चाहि सेवते ॥ ब्राह्मणानां तथान्नं तेन वृत्तिं प्रयाति ते ॥ २८ ॥ पिशाचत्वमनुप्राप्ताः कृमिकीटत्वमेव ये ॥ अथ फालान्प्रवक्ष्यामि कथं ता
 नान्नबोध मे ॥ २९ ॥ श्राद्धं कर्णममावास्यां मासिमर्सीदुसंक्षेपे ॥ तथाष्टकासु विप्रासौ सूर्येन्दुग्रहणे तथा ॥ ३० ॥ अयने विषुवे युगे सामान्ये
 चार्कसंक्रमे ॥ अमावास्याष्टकायां च कृष्णपक्षे विशेषतः ॥ ३१ ॥ आर्द्रामघारोहिणीषु द्रव्यब्राह्मणसंगमे ॥ गजच्छायाव्यतीपते विष्टिर्भूतिवा

सरे ॥ ३२ ॥ देशाखस्य तृतीयायां नवम्यां कार्तिकस्य च ॥ पंचदश्यां तु माघस्य नभस्ये च त्रयोदशी ॥ ३३ ॥ युगादयः स्मृता एता दत्त
स्याक्षयकारिकाः ॥ ३४ ॥ यस्य मन्वन्तरस्यादौ रथाहूतो दिवाकरः ॥ माघमासस्य सप्तम्यां सा तु स्यादथसप्तमी ॥ ३५ ॥ वेशाखस्य तृती
यायां कृष्णायां फाल्गुनस्य च ॥ पंचमी चैत्रमासस्य तस्यैवान्त्या तथापरा ॥ ३६ ॥ शुक्लत्रयोदशी माघे कार्तिकस्य च सप्तमी ॥ कार्तिकी
फाल्गुनी चैत्री ज्येष्ठी पञ्चदशीति च ॥ मन्वन्तराः स्मृता ह्येता दत्तस्याक्षयकारिकाः ॥ ३७ ॥ श्रावणस्याष्टमी कृष्णा तथापादी च पूर्णिमा ॥
कार्तिकी फाल्गुनी चैत्री ज्येष्ठी पञ्चदशी तिथिः ॥ ३८ ॥ मन्वादयः स्मृताश्चैता दत्तस्याक्षयकारिकाः ॥ नवमी मार्गशीर्षस्य सतेताः संस्मरा
म्यहम् ॥ ३९ ॥ कल्पनामादयो देवि दत्तस्याक्षयकारिकाः ॥ तथा मन्वन्तरस्यादौ द्वादशैव वरानने ॥ ४० ॥ नित्यं नैमित्तिकं काम्यं वृद्धि
श्राद्धं सपिण्डकम् ॥ पार्वणं चातिविज्ञानं गोष्ठं शुद्धचर्यमुत्तमम् ॥ ४१ ॥ कर्माणि नवमं प्रोक्तं देवकं दशमं स्मृतम् ॥ एकादशं क्षयाहं तु पुण्ययं
द्वादशं स्मृतम् ॥ ४२ ॥ सर्वेषामेव श्राद्धानां श्रेष्ठं सावितरं स्मृतम् ॥ अह्नयहनि यच्छ्राद्धं नित्यं तत्परिकीर्तितम् ॥ ४३ ॥ वैश्वदेवविहीनं तु
अशक्ताबुदकेन तु ॥ एकोद्विंशं तु यच्छ्राद्धं तन्नेमित्तिकमुच्यते ॥ ४४ ॥ कामेन विहितं काम्यमभिप्रेतार्थसिद्धये ॥ वृद्धौ यत्क्रियते श्राद्धं वृद्धि
श्राद्धं तदुच्यते ॥ ४५ ॥ ये समाना इति द्वाभ्यामेतच्छ्राद्धं सपिण्डनम् ॥ अमावास्यां तु यच्छ्राद्धं तत्पार्वणमुदाहृतम् ॥ ४६ ॥ गोष्ठ्यां यत्क्रि
यते श्राद्धं तद्गोष्ठीश्राद्धमुच्यते ॥ क्रियते पापशुद्धयर्थं शुद्धिश्राद्धं तदुच्यते ॥ ४७ ॥ निपेककाले सोमे च सीमन्तोन्नयने तथा ॥ तथा पुंस
वने चैव श्राद्धं कर्मागमेव च ॥ ४८ ॥ देवमुद्दिश्य क्रियते चतुर्देवकमुच्यते ॥ गच्छेद्देशान्तरं यस्तु श्राद्धं कार्यं तु सर्पिषा ॥ ४९ ॥
पुण्ययमेतद्विज्ञेयं क्षयाहं द्वादशं स्मृतम् ॥ कृतेऽहनि पितुर्यस्तु न कुर्याच्छ्राद्धमादरात् ॥ ५० ॥ मातुश्चैव वरारोहे वत्सरान्ते मृतेऽहनि ॥
नाहं तस्य महादेवि पूजां गृह्णामि नो हरिः ॥ ५१ ॥ मृताहयो न जानाति मानवो यदि वा क्वचित् ॥ तेन कार्यममावास्यां श्राद्धं
मावेद्य मार्गके ॥ ५२ ॥ अथ विप्रान्प्रवक्ष्यामि श्राद्धे ये केचन क्षमाः ॥ विशिष्टः श्रोत्रियो योगी वेदविद्यासमन्वितः ॥ ५३ ॥
त्रिणाचिकेतस्त्रिमधुस्त्रिमुपर्णः पंड्यवित् ॥ दौहित्रकस्तु जामाता स्वलीयः श्वशुरस्तथा ॥ ५४ ॥ पञ्चाङ्गिकर्मनिष्ठश्च तपोनिष्ठश्च
भ्रातृल ॥ पितृमातृपरश्चैव शिष्यसंवंधिवांधवः ॥ ५५ ॥ वेदार्थवित्प्रवक्ता च ब्रह्मचारी सहस्रदः ॥ संवंधिनं तथा संतं दौहित्रं द्रुहितः
पतिः ॥ ५६ ॥ भागिनेयं विशेषेण तथा बन्धुगणानपि ॥ नातिक्रमेन्नरस्त्वेतान्मुखानपि वरानने ॥ ५७ ॥ न ब्राह्मणापरीक्षितं देवकर्मण्युप
स्थिते ॥ पैत्रकर्मणि संप्राप्ते परीक्षितं प्रयत्नतः ॥ ५८ ॥ ये स्तेनाः पतिताः क्लीवा ये च नास्ति कवृत्तयः ॥ तान्द्वयकन्ययोर्विप्रान्नर्हान्मनुर
ब्रवात् ॥ ५९ ॥ जटिलं चानधीयानं दुर्बलं कितवं तथा ॥ याजयंति च ये शुद्धास्तांश्च श्राद्धे न पूजयेत् ॥ ६० ॥ चिकित्सकान्देवलकान्मांस
विक्रयिणस्तथा ॥ विपणैः परीजीवन्तो वर्ज्याः स्युर्हव्यकन्ययोः ॥ ६१ ॥ प्रेम्णो ग्राम्यश्च राजश्च कुनखी श्याबदंतकः ॥ प्रतिरोद्धा गुरोश्चैव त्यक्ता
म्रिवाधुपिस्तथा ॥ ६२ ॥ यक्ष्मी च पशुपालश्च परिवेत्ता निराकृतिः ॥ ब्रह्मधुकपरिवित्तिश्च गणाभ्यन्तर एव च ॥ ६३ ॥ कुशीलश्चैव काणश्च
वृषलीपतिरेव च ॥ पौनर्भवश्च कानीनः कितवो मद्यपस्तथा ॥ ६४ ॥ पापयोग्यमिशस्तश्च शंभिको रसविक्रयी ॥ धनुःशराणां कर्ता च यश्च
स्यादिधिपूपतिः ॥ ६५ ॥ मिथुद्रुतवृत्तिश्च पुत्राचार्यस्तथैव च ॥ अग्ररी मण्डपाली च चित्रांगः पिशुनस्तथा ॥ ६६ ॥ उन्मत्तोऽथश्च वधिरो
वेदनिन्दक एव च ॥ हयगोऽश्वोऽपृद्धमको नक्षत्रैर्यश्च जीवति ॥ ६७ ॥ पक्षिणां पोषको यश्च शुद्धाचार्यस्तथैव च ॥ सोतःसंभेदको यश्च वेश्यानां
पोषणे रतः ॥ ६८ ॥ गृहसंवेशको दूतः कृप्यारोपक एव च ॥ आखेटो श्येनजीवी च कन्याद्रूपक एव च ॥ ६९ ॥ हिंस्रो वृषलपुत्रश्च गणानां
चैव याजकः ॥ आचारहीनः क्लीवश्च नित्ययाजनकस्तथा ॥ ७० ॥ कृपिजीवी श्लीपदी च सद्भिर्निन्दित एव च ॥ औरभ्रिको माहिपिकः परपूर्वा
पतिस्तथा ॥ प्रेतनिर्यातकाश्चैव वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥ ७१ ॥ एतान्वै गर्हिताचारानपाक्त्यान्निद्राजामान् ॥ द्विजानां सति लाभे तु
भयत्रैव विवर्जयेत् ॥ ७२ ॥ वीक्षाधो वैकतः काणः कुष्टी च वृषलीपतिः ॥ पापरोगी सहस्रस्य दातुर्नाशयते फलम् ॥ ७३ ॥
बावद्भिः संस्पृशत्यङ्गैर्ब्राह्मणाञ्छुद्रयाजकः ॥ तावतां न भवेत्प्रेत्य दातुर्वा तस्य पैत्रिकम् ॥ ७४ ॥ आदौ माहिपिकं दृष्ट्वा मध्ये च
वृषलीपतिम् ॥ अन्ते वार्षपिकं दृष्ट्वा निराशाः पितरो गताः ॥ ७५ ॥ महिषी प्रोच्यते भार्या सा वैधव्येऽभिचारिणी ॥ तस्यां यः
क्षपते दोषां स वै माहिपिकः स्मृतः ॥ ७६ ॥ वृषलीत्युच्यते शुद्धी तस्या यश्च पतिर्भवेत् ॥ तदोष्टलालासंसर्गात्पतितो वृषलीपतिः ॥
७७ ॥ स्वं वृषं तु परित्यक्त्वा परेण तु वृषायते ॥ वृषली सा तु विज्ञेया न शुद्धी वृषली भवेत् ॥ ७८ ॥ चण्डाली बंधकी वेश्या
रजःस्था या च कन्यका ॥ कुटिला च स्वगोत्रा च वृषस्यः सप्त कीर्तिताः ॥ ७९ ॥ पितुर्गृहे तु या कन्या रजः पश्यत्यसंस्कृता ॥ पतिताः
पितरस्तस्याः कन्या सा वृषली भवेत् ॥ ८० ॥ यस्तु तां वरयेत्कन्यां ब्राह्मणो ज्ञानपूर्वतः ॥ अश्राद्धेयमपांक्त्यं तं विद्यावृषलीपतिम् ॥ ८१ ॥
गौरी कन्या प्रधाना वै मध्यमा कन्यका मता ॥ रोहिणी तत्समा ज्ञेया अधमा च रजस्वला ॥ ८२ ॥ अप्राप्ते रजसि गौरी प्राप्ते रजसि
स्वला ॥ ८३ ॥ व्यंजनैर्हान्त वै पुत्रान्कुलं हन्यात्पयोधरा ॥ गतिमिष्टां तथा लोकान्हंति सा रजसा पितुः ॥ ८४ ॥ य उद्वहेद्रजोयुक्ता स ज्ञेयो
वृषलीपतिः ॥ ८५ ॥ यत्करोत्येकरात्रेण वृषलीमेवनाद्धिजः ॥ तद्वैश्यभुग्जपन्नित्यं त्रिभिर्वर्षैर्व्यपोहति ॥ ८६ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण
उप्यायः ॥ २०५ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथ श्राद्धविधिं वक्ष्ये पार्वणस्य विधानतः ॥ यथाक्रमं महादेवि शृणुष्वैकमनाः
प्रिये ॥ १ ॥ कृत्वापसव्यं पूर्वेषुः पितृषु निमज्जयेत् ॥ भवद्भिः पितृकार्यं नः संपाद्यं च प्रसीदथ ॥ २ ॥ सवर्णान्प्रेषयेत्सामान्द्रिजानां सुपमन्त्रणे
ददेत् ॥ उभावेतावभोज्यान्त्रो भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ५ ॥ उपनिक्षेपधर्मेण शूद्रान् यः पचेद्भिजः ॥ अभोज्यं तद्वेदत्रं स च विप्रः परोदधः
कुपिताः किं कारिष्यन्ति निर्विण इव पत्रगाः ॥ ८ ॥ शूद्रान्नोपदत्ता विप्रा विह्वला रतिलालसाः ॥
नमः कापथवन्नः स्यान्नमश्चार्पणतः स्मृतः ॥ अन्वित्रात्रं तु यद्वन्नं वृद्धा प्रक्षालितं तु यत् ॥ १० ॥ अहतं धानुरक्तं वा तत्पवित्रमिति
स्थितम् ॥ अन्नतो वसते मुखौ दूरे चास्य गुणान्वितः ॥ ११ ॥ गुणान्विते च दातव्यं नास्ति सर्वे व्यतिक्रमः ॥ यस्त्वासन्नप्रतिक्रम्य ब्राह्मणं

पतिताहते ॥ दूरस्थं पूजयेन्मृदो गुणाढ्यं नरकं व्रजेत् ॥ १२ ॥ वेदविद्याव्रतस्नाते श्रोत्रिये गृहमागते ॥ क्रीडन्त्योपधयः सर्वा यास्यामः परमा
 गतिम् ॥ १३ ॥ संध्योरुभयोर्जाप्ये भोजने दंतधावने ॥ पितृकार्ये च देवे च तथा मृत्पुत्रीषयोः ॥ १४ ॥ गुरुणा संनिधौ दाने योगे चैव
 विशेषतः ॥ एतेषु मौनमातिष्ठन्स्वर्गं प्राप्नोति मानवः ॥ १५ ॥ यदि वाग्यमलोपः स्याज्जापिषु कथंचन ॥ व्याहरेद्वैष्णवं मंत्रं स्मरेद्वा विष्णु
 मन्त्रयम् ॥ १६ ॥ दाने स्नाने जपे होमे भोजने देवतार्चने ॥ देवानामृजवो दर्भाः पितॄणां द्विगुणास्तथा ॥ १७ ॥ उदङ्मुखस्तु देवानां पितॄणां
 दक्षिणाशुखः ॥ अग्निना भस्मना वापि यवेनाप्युदकेन वा ॥ द्वारसंक्रमणानपि पंक्तिदोषो न विद्यते ॥ १८ ॥ इष्टश्राद्धे कर्तुं शो बृद्धौ सत्यवसु
 स्मृतौ ॥ नैमित्तिके कालकामौ काम्ये चाध्वविरोचनौ ॥ १९ ॥ पुरुखा आर्द्रवश्च पर्वणे समुदाहृतौ ॥ पुष्टिं प्रजां च न्यग्रोवे बुद्धिं प्रज्ञां धृतिं
 स्मृतिम् ॥ २० ॥ रक्षोघ्नं च यशस्यं च काश्मीर्यं पात्रमुच्यते ॥ सौभाग्यमुत्तमं लोके मधूके समुदाहृतम् ॥ २१ ॥ फाल्गुनपात्रे तु कुर्वाणः सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ परां धुतिमथार्कं तु प्राकाश्यं च विशेषतः ॥ २२ ॥ विल्वे लक्ष्मीं तपो मेधां नित्यमायुष्यमेव च ॥ क्षेत्रारामतडांगेषु सर्वपात्रेषु
 चैव हि ॥ २३ ॥ वर्षत्यजसं पर्जन्ये वेणुपात्रेषु कुर्वतः ॥ एतेषां लभ्यते पुण्यं सुवर्णं रजतेस्तथा ॥ २४ ॥ पलाशफलन्यग्रो यज्ञाश्चतुर्विक्रमाः ॥
 औदुम्बरस्तथा विल्वं चंदनं यज्ञियाश्च ये ॥ २५ ॥ सरलो देवदारुश्च शालाश्च खदिरास्तथा ॥ समिदर्थं प्रशस्ताः स्युरेते वृक्षा विशेषतः ॥ २६ ॥
 श्लेष्मातको नक्तमाल्यः कपित्थः शालमली तथा ॥ निवो विभीतकश्चैव श्राद्धकर्मणि गर्हिताः ॥ २७ ॥ अनिष्टशब्दां संकीर्णां हस्तां जन्तुमतीमपि ॥
 प्रतिगंधां तु तां भूमिं श्राद्धकर्मणि गर्हयेत् ॥ २८ ॥ त्रैशंकवं त्यजेद्देशं सर्वं द्वादशयोजनम् ॥ उत्तरेण महानद्या दक्षिणेन च केवलम् ॥ २९ ॥ देशस्त्रैशं
 कवोनाम वर्जितः श्राद्धकर्मणि ॥ कारस्काराः कलिगाश्च सिंघोरुत्तरमेव च ॥ प्रणष्टाश्रमधर्माश्च वर्ज्या देशाः प्रयत्नतः ॥ ३० ॥ ब्राह्मणं तु कृतं प्रोक्तं
 त्रेता तु क्षत्रियं स्मृतम् ॥ वैश्यं द्वापरमित्याहुः शूद्रं कलियुगं स्मृतम् ॥ ३१ ॥ कृते तु गितरः पूज्यास्त्रेतायां च सुरास्तथा ॥ मुनयो द्वापरे नित्यं पाखं
 डाश्च कलौ युगे ॥ ३२ ॥ शुक्रपक्षस्य पूर्वाह्ने श्राद्धं कुर्याद्विचक्षणः ॥ कृष्णपक्षेऽपराह्णे तु रोहिणि न विलंबयेत् ॥ ३३ ॥ रत्निमात्रप्रमाणं च पितृनीयं तु
 संस्कृतम् ॥ उपमूले तथा लूनाः प्रस्तरार्थं कुशोत्तमाः ॥ ३४ ॥ तथा श्यामाकनीवारा दूर्वाश्च समुदाहृताः ॥ पूर्वं कीर्तिमतां श्रेष्ठो बहुकेशः प्रजापतिः
 ॥ ३५ ॥ तस्य केशा निपतिता भूमौ काशत्वमागताः ॥ तस्मान्मेध्याः सदा काशाः श्राद्धकर्मणि पूजिताः ॥ ३६ ॥ पिण्डनिर्वपणं तेषु कर्तव्यं धृति
 मिच्छता ॥ उष्णमंत्रं द्विजातिभ्यः श्रद्धया विनिवेशयेत् ॥ ३७ ॥ अन्यत्र फलपुष्पेभ्यः पानकेभ्यश्च पण्डितः ॥ हस्ते दत्त्वा तु वे स्नेहाल्लवणं व्यञ्ज
 नानि च ॥ ३८ ॥ आयसेन च पात्रेण तद्वै रक्षसि भुञ्जते ॥ द्विजपात्रेषु दत्त्वात्र तूष्णीं संकल्पमाचरेत् ॥ ३९ ॥ दर्व्यादिस्येन नो तेषां संवन्धो
 दृश्यते यतः ॥ यश्च शूकरवद्रुक्ते यश्च पाणितले द्विजः ॥ न तदंशंति पितरो यः संवाचं समश्नुते ॥ ४० ॥ द्विहायनस्य वत्सस्य विशांत्यास्यं यथा
 सुखम् ॥ तथा कुर्यात्प्रमाणेन पिण्डान्वयासेन भाषितम् ॥ ४१ ॥ न स्त्री प्रचालयेत्तानि ज्ञानहीनो न चाव्रतः ॥ स्वयं पुत्रोऽथवा यस्य वाञ्छेदभ्यु
 दयं परम् ॥ ४२ ॥ भाजनेषु च तिष्ठत्सु स्वस्तिं कुर्वन्ति ये द्विजाः ॥ तदन्नमसुरैर्भुक्तं निराशाः पितरो गताः ॥ ४३ ॥ अप्सवेकं घ्रावयेत्पिण्ड
 मेकं पत्न्यै निवेदयेत् ॥ एकं वै जुहुयादग्रावेपा तु त्रिविधा गतिः ॥ ४४ ॥ छन्दोगं भोजयेच्छ्राद्धे वैश्वदेवे च बहुचम् ॥ पुष्टिकर्मण्यथाध्वर्यु
 शान्तिकर्मण्यथर्वणम् ॥ ४५ ॥ द्वौ देवेऽथर्वणौ विप्रौ प्राङ्मुखौ च निवेशयेत् ॥ पितृभ्यो हृदङ्मुखान्कुयोद्वाध्वर्युसामगात् ॥ ४६ ॥ जात्यश्च
 सर्वा दातव्या मल्लिका श्वेतयुधिका ॥ जलोद्भवानि सर्वाणि कुसुमानि च चम्पकम् ॥ ४७ ॥ मधूकं रामठं चैव कर्पूरं मारिचं गुडम् ॥ श्राद्धकर्मणि
 शस्तानि सैधवं प्रपुंसं तथा ॥ ४८ ॥ ब्राह्मणः कम्बलो गावः सूर्योऽग्निरतिथिश्च वै ॥ तिला दर्भाश्च कालश्च नवैते कुतपाः स्मृताः ॥ ४९ ॥ आप
 धनमौ तीर्थे च चंद्रसूर्यग्रहे तथा ॥ नाचरेत्संग्रहे चैव तथैवास्तमुपागते ॥ ५० ॥ संशुद्धा स्याच्चतुर्थेऽह्नि स्नाता नारी रजस्वला ॥ देवे कर्मणि
 पितृभ्यो च पञ्चमेऽह्नि शुद्ध्यति ॥ ५१ ॥ द्रव्याभावे द्विजाभावे प्रवासे पुत्रजन्मनि ॥ आमश्राद्धं प्रकुर्वीत यस्य भार्यो रजस्वला ॥ ५२ ॥
 सर्पविग्रहतानां च दंष्ट्रिशृंगिसरीसृपैः ॥ आत्मनस्त्यागिनां चैव श्राद्धमेषां न कारयेत् ॥ ५३ ॥ चण्डालादुदकात्सर्पाद्ब्राह्मणाद्वैद्युतादपि ॥
 दंष्ट्रिभ्यश्च पशुभ्यश्च मरणं पापकर्मणाम् ॥ ५४ ॥ सर्वैरनुमतं कृत्वा ज्येष्ठेनैव च यत्कृतम् ॥ द्रव्येण च विभक्तेन सर्वैरेव कृतं भवेत् ॥
 ॥ ५५ ॥ अमावास्यां पितृश्राद्धे मंथनं यस्तु कारयेत् ॥ तत्तत्तं मदिरातुल्यं घृतं गोमांसवत्स्मृतम् ॥ ५६ ॥ भुञ्जति क्रमशः पूर्वं तथा पिंडाशिषो
 ऽपि च ॥ निमंत्रितो द्विजः श्राद्धे न शयीत स्त्रिया सह ॥ ५७ ॥ श्राद्धभुक्प्रतारुत्थाय प्रकुर्वीदन्तधावनम् ॥ श्राद्धकर्ता न कुर्वीत दन्तानां
 धावनं बुधः ॥ ५८ ॥ वर्षे वर्षे तु यच्छ्राद्धं मातापित्रोर्मृतेऽह्नि ॥ मलमासे न कर्तव्यं व्यासस्य वचनं यथा ॥ ५९ ॥ गर्भे वार्धुषिके प्रते भृत्ये
 मासानुमासिके ॥ आबिंदके च तथा श्राद्धे नाधिमासो विधीयते ॥ ६० ॥ विवाहादौ स्मृतः सौरो यज्ञादौ सावनः स्मृतः ॥ आबिंदके पितृकार्ये
 तु चान्द्रो मासः प्रशस्यते ॥ ६१ ॥ यस्मिन्नाशौ गते सूर्ये विपत्तिः स्याद्विजन्मनः ॥ तद्वाशावेव कर्तव्यं पितृकार्यं मृतेऽह्नि ॥ ६२ ॥ वषट्कारश्च
 होमश्च पर्व चाग्रायणं तथा ॥ मलमासेऽपि कर्तव्यं काम्या इष्टीर्विवर्जयेत् ॥ ६३ ॥ अग्न्याध्वेयं प्रतिष्ठां च यज्ञदानव्रतानि च ॥ वेदव्रतवृषो
 त्सर्गचूडाकरणमेखलाः ॥ ६४ ॥ मांगल्यमभिषेकं च मलमासे विवर्जयेत् ॥ नित्येनैमित्तिके कुर्यात्प्रयतः सन्मल्लिखुचे ॥ तीर्थे स्नानं गज
 च्छायां प्रेतश्राद्धं तथैव च ॥ ६५ ॥ रसा यज्ञ प्रशस्यन्ते भोक्तारो बंधुगोत्रिणः ॥ राजवार्तादिसंकंदो रसः श्राद्धस्य लक्षणम् ॥ ६६ ॥ श्राद्धं कृत्वा
 परश्राद्धे यस्तु भुंक्ते च विह्वलः ॥ पतति पितरस्तस्य लुप्तपिण्डोदकक्रियाः ॥ ६७ ॥ तैलमुद्रतं स्नानं दन्तधावनमेव च ॥ कृत्तरोमनखेभ्यश्च दद्या
 द्वा ॥ ६८ ॥ निमन्त्रिता यथान्यायं हव्ये कव्ये द्विजोत्तमाः ॥ कथंचिदप्यतिक्रामेत्पापः शूकरतां व्रजेत् ॥ ६९ ॥ देवे च पितृ
 श्राद्धे चाप्याशौचं जायते यदा ॥ आशौचान्तेऽथवा तत्र तेभ्यः श्राद्धं प्रदीयते ॥ ७० ॥ अथ श्राद्धावसाने तु आशिषस्तत्र दापयेत् ॥ दीर्घा
 नागास्तथा नद्यो विष्णोस्त्रीणि पदानि च ॥ एवमेषां प्रमाणेन दीर्घमासुरवायुयाम् ॥ ७१ ॥ अपां मध्ये स्थिता देवाः सर्वमप्सु प्रतिष्ठिताः ॥
 मे ॥ ७२ ॥ अक्षतं चाऽस्तु मे पुण्यं शान्तिः पुष्टिर्धृतिश्च मे ॥ यद्यच्छ्रेयस्करं लोके तत्तदस्तु सदा मम ॥ ७३ ॥ दक्षिणायां तु सर्वत्र बहुदेयं
 तथास्तु नः ॥ एवमस्त्विति तैर्वाच्यं सूर्यां ग्राह्यं च तेन तत् ॥ ७४ ॥ पिंडमग्नौ सदा देयाद्भोगार्थं सततं नरः ॥ प्रजार्थं पत्न्ये वै दद्यान्मध्यमं
 मंत्रपूर्वकम् ॥ ७५ ॥ उत्तमां धुतिमन्विच्छन्गोषु नित्यं प्रदापयेत् ॥ आज्ञामिच्छेद्यशः कीर्तिमप्सु नित्यं प्रवेशयेत् ॥ ७६ ॥ प्रार्थयन्दीर्घं
 मायुश्च वायसेभ्यः प्रदापयेत् ॥ कुमारलोकमन्विच्छन्कुक्षेभ्यः प्रदापयेत् ॥ ७७ ॥ आकाशे प्रशिषेद्वापि स्थितो वा दक्षिणाशुखः ॥
 पितॄणां स्थानमाकाशं दक्षिणा चैव दिक्तथा ॥ ७८ ॥ नक्तं तु वर्जयेच्छ्राद्धं राहोरन्यत्र दर्शनात् ॥ सर्वस्वेनापि कर्तव्यं क्षिपं वै राहुदर्श

नात् ॥ ८० ॥ उपरागे न कुर्याद्यः पंके गौरिव सीदति ॥ कुर्वाणस्तु तरेत्पापं सा च नौरिव सागरे ॥ ८१ ॥ कृष्णमापास्तिलाश्चैव श्रेष्ठाः
 स्युर्यवशालयः ॥ महायवा ब्रीहियवास्तथैव च मसुरिकाः ॥ ८२ ॥ कृष्णाः श्वेताश्च वा ग्राह्याः श्राद्धकर्मणि सर्वदा ॥ विस्वामलकपृदीकं पनसा
 प्रातदाडिमम् ॥ ८३ ॥ भव्यं पारापतं चैव खर्जूरं करमर्दकम् ॥ सकोरका बदयश्च तालकंदं तथा विसम् ॥ ८४ ॥ तमालासनकंदं च भावेष्टं शत
 कंदली ॥ कालेयं कालशाकं च सुद्रात्रं च सुवर्चलम् ॥ ८५ ॥ मांसं क्षीरं दधि शाकं व्योषं वेत्राकुस्तथा ॥ कदलं वज्रकं द्राक्षां लकुचं मोचयेव च ॥
 ८६ ॥ प्रियामलकदुर्गीवं तिंडुकं मधुसाह्वयम् ॥ वैककतं नालिकेरं शृङ्गाटकपल्लवकम् ॥ ८७ ॥ पिप्पली मरिचं चैव पटोली बृहतीफलम् ॥
 आरामस्य तु सीमाऽन्तः संभवं सर्वमेव तु ॥ ८८ ॥ एवमादीनि चान्यानि पुष्पाणि श्राद्धकर्मणि ॥ मसूराः शतपुष्पाश्च कुसुमं श्रीनिकेतनम् ॥ ८९ ॥
 वर्षा स्वातियवा नित्यं तथा वृष्यवासकौ ॥ वंशा करीरा सुरसा मार्जिता भूतृणानि च ॥ ९० ॥ वर्जनीयानि वक्ष्यामि श्राद्धकर्मणि नित्यशः ॥
 लशुनं गुंजनं चैव पलांडु पिण्डमूलकम् ॥ मोगरं चात्र वैदेहं दीर्घमूलकमेव च ॥ ९१ ॥ दिवसस्याष्टमे भागे मन्दीभूते दिवाकरे ॥ आसुरं तद्वे
 च्छ्राद्धं पितृणां नोपतिष्ठते ॥ ९२ ॥ चतुर्थे प्रहरे प्राप्ते यः श्राद्धं कुरुते नरः ॥ वृथा श्राद्धमवाप्नोति दाता च नरकं व्रजेत् ॥ ९३ ॥ लेखाप्रभृत्यथा
 दित्ये सुहृन्नाम्य एव च ॥ प्रातस्तस्योत्तरं कालं भगमाहुर्विपश्चितः ॥ ९४ ॥ संगवस्त्रिमुहूर्तोऽयं मध्याह्नस्तु समन्ततः ॥ ततश्च त्रिमुहूर्ताश्च अप
 राह्णो विधीयते ॥ ९५ ॥ पञ्चमोऽथ दिनांशो यः स सायाह्न इति स्मृतः ॥ ९६ ॥ ॥ तथा च श्रुतिः ॥ ॥ यदैवादित्योऽथ वसन्तो यदा
 संगविकोऽथ ग्रीष्मो यदा वा माध्यंदिनोऽथ वर्षा यदपराह्णोऽथ शरत् ॥ चदेवास्तमेत्यथ हेमन्त इति ॥ ९७ ॥ प्रारभ्य कुतपे श्राद्धं कुर्यादा
 रोहणं बुधः ॥ विधिज्ञो विधिमास्थाय रोहिणं न तु लंघयेत् ॥ ९८ ॥ अष्टमो यो सुहूर्तश्च कुतपः स निगद्यते ॥ नवमो रोहिणः
 प्रोक्त इति श्राद्धविदो विदुः ॥ ९९ ॥ एकोद्दिष्टं तु मध्याह्नं प्रातर्वै जातकर्मणि ॥ पित्र्यार्थं निर्वपेत्पाकं वैश्वदेवार्थमेव च ॥ १०० ॥
 वैश्वदेवे न पित्र्यार्थं न पित्र्यं वैश्वदेविके ॥ कृत्वा श्राद्धं महादेवि ब्राह्मणाश्च विसर्ज्य च ॥ १०१ ॥ वैश्वदेवादिकं कर्म ततः कुर्याद्बरा
 नने ॥ बहुहव्येन्धने चाग्रे सुसमिद्धे विशेषतः ॥ १०२ ॥ विधूमे लेलिहाने च कुर्यात्कर्म प्रसिद्धये ॥ अमृदुद्धे सधूमे च जुहुयाद्यो हुताशने ॥
 १०३ ॥ यजमानो भवेदन्धः कुपुत्र इति निश्चितम् ॥ दुर्गन्धश्चैव कृष्णश्च नीलश्चैव विशेषतः ॥ १०४ ॥ धूमि विगाहते यत्र तत्र
 विद्यात्पराभवम् ॥ अचिप्मान्पिगलशिरः सर्पिकांचनसप्रभः ॥ १०५ ॥ स्निग्धः प्रदक्षिणश्चैव वृद्धिः स्यात्कार्यसिद्धये ॥ अंजनाभ्यंजनं गंधा
 न्मन्त्रप्रणयनं तथा ॥ १०६ ॥ कार्शोः पुनर्भवेत्कार्यं हयमेघफलं लभेत् ॥ अष्टजातिकपुष्पं च अञ्जनं नित्यमेव हि ॥ १०७ ॥ कृष्णेभ्यश्च
 तिलेभ्यश्च तैलं यत्नात्सुरक्षितम् ॥ चन्दनागरुणी चोभे तमालोशीरपञ्चकम् ॥ १०८ ॥ धूपश्च गौगुलः श्रेष्ठस्तोरुष्को धूप एव च ॥
 शुक्लाः सुमनसः श्रेष्ठास्तथा पद्मोत्पलानि च ॥ १०९ ॥ गन्धवन्धुपत्रानि यानि चान्यानि कृत्स्नशः ॥ निशिगंधा जपा भिण्डिरूपकः सकु
 र्टकः ॥ ११० ॥ पुष्पाणि वर्जनीयानि श्राद्धकर्मणि नित्यशः ॥ सौवर्णं राजतं ताम्रं पितृणां पात्रमुच्यते ॥ १११ ॥ रजतस्य तथा किञ्चि
 दर्शनं पुण्यदायकम् ॥ कृष्णाजिनस्य सान्निध्यं दर्शनं दानमेव च ॥ ११२ ॥ रक्षोघ्नं चैव वर्चस्यं पशून्पुत्रांश्च तारयेत् ॥ अथ मन्त्रं प्रवक्ष्यामि
 अष्टं ब्रह्मनिर्मितम् ॥ ११३ ॥ देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च ॥ नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमोनमः ॥ ११४ ॥ आद्यावसाने
 श्राद्धस्य त्रिरावर्तमिमं जपन् ॥ अश्वमेघफलं ह्येतद्विधेः संज्ञाय पूजितम् ॥ ११५ ॥ पिण्डनिर्वपणे वापि जपेदेनं समाहितः ॥ पितरः क्षिप्रमायान्ति
 राक्षसाः प्रदवन्ति च ॥ ११६ ॥ सताचिपं प्रवक्ष्यामि सर्वकामशुभप्रदम् ॥ ११७ ॥ अमूर्तानां च मूर्तानां पितृणां दीततेजसाम् ॥ नमस्यामि
 सदा तेषां ध्यायिनां दिव्यचक्षुषाम् ॥ ११८ ॥ इन्द्रादीनां च नेतारो दक्षमारीचयस्तथा ॥ ताम्रमस्यामि सर्वान्वै पितृंश्चैवोपधीस्तथा ॥ ११९ ॥
 नक्षत्राणां ग्रहाणां च वाय्वग्न्योश्च पितृनपि ॥ द्यावापृथिव्योश्च सदा नमस्यामि कृताञ्जलिः ॥ १२० ॥ नमः पितृभ्यः सतभ्यो नमो लोकेषु
 सतसु ॥ स्वयंभुवे नमस्यामो ब्रह्मणे योगचक्षुषे ॥ १२१ ॥ एतत्तदुक्तं सतर्पित्वर्षिगणसेविनम् ॥ पवित्रं परमं ह्येतच्छ्रीमद्रक्षोविनाशनम् ॥ १२२ ॥
 अनेन विधिना युक्तस्त्रीनवारास्तु जपेन्नरः ॥ भक्त्या परमया युक्तः श्रद्धधानो जितेन्द्रियः ॥ १२३ ॥ सताचिपं जपेद्यस्तु नित्यमेव समाहितः ॥ स तु
 सतसमुद्रायाः पृथिव्या एकराज्येव ॥ १२४ ॥ श्राद्धकल्पं पठेद्यो वै स भवेत्पंक्तिपावनः ॥ अष्टादशानां विद्यानां स च वै पारगः स्मृतः ॥ १२५ ॥
 पूजां पुष्टिं स्मृतिं मेधां राज्यमारोग्यमेव च ॥ प्रीता नित्यं प्रयच्छन्ति मातृणां पितामहाः ॥ १२६ ॥ एवं प्रभासक्षेत्रे स सरस्वत्यवधिसंगमे ॥
 कुर्याच्छ्राद्धं विधानेन प्रभासे चैव भामिनि ॥ १२७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभास
 क्षेत्रमाहात्म्ये सरस्वत्यवधिसंगमे श्राद्धकल्पे श्राद्धविधिवर्णनं नाम षडुत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २०६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि श्राद्धदानान्यनुकमात् ॥ तारणाय च भूतानां सरस्वत्यवधिसंगमे ॥ १ ॥ लोके श्रेष्ठतमं सर्वं ह्यात्मनश्चापि यत्प्रिय
 म् ॥ सर्वं पितृणां दातव्यं तदेवाक्षय्यमिच्छताम् ॥ २ ॥ जाबूनदमयं दिव्यं विमानं सूर्यसन्निभम् ॥ दिव्याप्सरोग्भिः संकीर्णमन्नदो लभ
 तेऽक्षयम् ॥ ३ ॥ आच्छादनं तु यो दद्यादहतं श्राद्धकर्मणि ॥ आयुः प्रकाशमैश्वर्यं रूपं तु लभते च सः ॥ ४ ॥ कमण्डलुं च यो दद्या
 द्ब्राह्मणे वेदपारगे ॥ मधुशीरस्त्रवा धेनुर्दातारमनुगच्छति ॥ ५ ॥ यः श्राद्धे अभयं दद्यात्प्राणिनां जीवितैपिणाम् ॥ अश्वदानसहस्रेण रथदानशतेन
 च ॥ दन्तिनां च सहस्रेण अभयं च विशिष्यते ॥ ६ ॥ यानि रत्नानि मेदिन्यां वाहनानि स्त्रियस्तथा ॥ क्षिप्रं प्राप्नोति तत्सर्वं पितृभक्तस्तु
 मानवः ॥ ७ ॥ पितरः सर्वलोकेषु तिथिकालेषु देवताः ॥ सर्वे पुरुषमायांति निपानमिव धेनवः ॥ ८ ॥ मा स्म ते प्रतिगच्छेद्युः पूर्वकाले ह्यपु
 जिताः ॥ मोवास्तेषां भवन्त्वाशाः परत्रेह च मा क्वचित् ॥ ९ ॥ सरस्वत्यास्तु सान्निध्ये यस्त्वेकं भोजयेद्विजम् ॥ कोटिभोज्यफलं तस्य जायते
 नात्र संशयः ॥ १० ॥ अमावास्यां नरो यस्तु परात्रमुपभुञ्जते ॥ तस्य मासकृतं पुण्यमन्नदातुः प्रजायते ॥ ११ ॥ षण्मासमयने भुंक्ते
 त्रीन्मासान्विपुत्रं स्मृतम् ॥ वर्षेर्द्वादशभिश्चैव यत्पुण्यं समुपाजितम् ॥ तत्सर्वं विलयं याति भुक्ता सूर्येन्दुसंघवे ॥ १२ ॥ सायं मासं
 रवेः क्रान्तावाद्यश्राद्धे त्रिवत्सरम् ॥ मासिकेऽप्यथ वर्षस्य षण्मासे त्वर्धवत्सरम् ॥ १३ ॥ तथा संचयनश्राद्धे जातिजन्मकृतं नृणाम् ॥ मृत
 शय्याप्रतिग्राही वेदस्येव च विक्रीयी ॥ ब्रह्मस्वहारी च नरस्तस्य शुद्धिर्न विद्यते ॥ १४ ॥ तडागानां सहस्रेण ह्यश्वमेधशतेन च ॥ गवां कोटि
 प्रदानेन भूमिहता न शुद्ध्यति ॥ १५ ॥ सुवर्णमापं गामेकां भूमेरप्यर्धमंगुलम् ॥ हरत्रकमाप्नोति यावदाभूतसंघ्रयम् ॥ १६ ॥ ब्रह्महत्या
 सुरापानं दारिद्र्यं तु यद्धनम् ॥ गुरोः पत्नी हिरण्यं च स्वर्गस्थमपि पातयेत् ॥ १७ ॥ सहस्रसंमिता धेनुरनङ्गान्दश धेनवः ॥ दशानङ्कुसमं
 यानं दशयानसमो हयः ॥ १८ ॥ दशहयसमा कन्या भूमिदानं ततोऽधिकम् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन विक्रयं नैव कारयेत् ॥ १९ ॥ विशेषतो महा

क्षेत्रे सर्वपातकनाशने ॥ चितिकाष्ठं च वै स्पृष्ट्वा यज्ञयुपास्तयेव च ॥ वेदविक्रयकर्तारं स्पृष्ट्वा स्नानं विधीयते ॥ २० ॥ आदेशं पठते यस्तु आदेश
च ददाति यः ॥ द्रावेतो पापकर्माणो पातालतलवासिनो ॥ २१ ॥ आदेशं पठते यस्तु राजद्वारे तु मानवः ॥ सोऽपि देवि भवेदक्ष ऊपरे कंटका
वृतः ॥ स्थितो वै नृपतिद्वारि यः कुर्याद्वेदविक्रयम् ॥ २२ ॥ ब्रह्महत्यासमं पापं न भूतं न भविष्यति ॥ वरं कुर्वन्ध्रुवं देवि न कुर्याद्वेदविक्रयम् ॥ २३ ॥
हत्वा गाश्च वरं मांसं भक्षयित द्विजाधमः ॥ वरं जीवेत्समं स्लेच्छेन्न कुर्याद्वेदविक्रयम् ॥ २४ ॥ प्रत्यक्षोक्तिः प्रत्ययश्च प्रश्नपूर्वः प्रतिग्रहः ॥ याज
नाऽध्यापने वादः पट्टिभ्यो वेदविक्रयः ॥ २५ ॥ वेदाक्षराणि यावन्ति नियुक्ते स्वार्थकारणात् ॥ तावतीर्गुणहत्या वै प्राप्नुयाद्वेदविक्रयी ॥ २६ ॥
वेदानुयोगाद्यो दद्याद्ब्राह्मणाय प्रतिग्रहम् ॥ स पूर्वं नरकं याति ब्राह्मणस्तदनन्तरम् ॥ २७ ॥ वैश्वदेवेन हीना ये हीनाश्चातिथ्यतोऽपि ये ॥ कर्मणा
सर्ववृषला वेदयुक्ता ह्यपि द्विजाः ॥ २८ ॥ येषामध्ययनं नास्ति ये च केचिदनम्रयः ॥ कुलं वाऽश्रोत्रियं येषां ते सर्वे शूद्रजातयः ॥ २९ ॥ मृतेऽ
हनि पितुर्यस्तु न कुर्याच्छ्राद्धमादरात् ॥ मातुश्चैव वरारोहे स द्विजः शूद्रसंनिभः ॥ ३० ॥ मृतके यस्तु भुञ्जीत गृहीतशशिभास्करे ॥ गजच्छा
यासु यः कश्चित् च शूद्रवदाचरेत् ॥ ३१ ॥ ब्रह्मचारिणि यज्ञे च यतौ शिल्पिनि दीक्षिते ॥ यज्ञे विवाहे सत्रे च सूतकं न कदाचन ॥ ३२ ॥ गोर
सकान्यणिजकांस्तथा कारुकुशीलवान् ॥ स्पृष्ट्वान्धारुपिकाश्चैव विप्राञ्छद्रवदाचरेत् ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणः पतनीयेषु वर्तमानो विकर्मसु ॥
वाग्भिको दुष्कृतप्रायः स च शूद्रसमः स्मृतः ॥ ३४ ॥ अस्त्रातारी मलं मुंक्ते अजापी पुयशोणितम् ॥ अदृत्वा तु कृमिभुंक्ति
अदत्त्वा विषभोजनम् ॥ ३५ ॥ पराश्रेन तु भुक्तेन मिथुनं योऽधिगच्छति ॥ यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छुक्रं प्रवर्तते ॥ ३६ ॥
राजाज्ञं तेज आदत्ते शूद्रांश्च भक्षयिष्यन् ॥ आयुः सुवर्णकारांश्च यशश्चर्मावकर्तितः ॥ ३७ ॥ कारुकांश्च प्रजा हन्ति बलं निर्णे
जकस्य च ॥ गणांश्च गणिकांश्च च लोकेभ्यः परिक्रान्ति ॥ ३८ ॥ पूयं चिकित्सकस्यान्नं पुंश्चल्यास्त्वन्नमिन्द्रियम् ॥ विष्टा वार्धुषि
कस्यान्नं शत्रुविक्रयिणो मलम् ॥ ३९ ॥ गायत्रीसारमात्रोऽपि वरं विप्रः सुयन्त्रितः ॥ नायन्त्रितश्चतुर्वेदी सर्वांशी सर्वविक्रयी ॥ ४० ॥
सद्यः पतति मांसेन लक्ष्या लवणेन च ॥ ज्वहेण शूद्रे भवति ब्राह्मणः क्षीरविक्रयात् ॥ ४१ ॥ रसा रसेर्नियंतव्या न त्वेव लवणं रसेः ॥ कृतान्नं
च कृतान्नेन तिला धान्येन तत्समाः ॥ ४२ ॥ भोजनाभ्यञ्जनाहानाद्यदन्यत्कुरुते तिलेः ॥ कृमिभुतः स विष्टायां पितृभिः सह मज्जति ॥ ४३ ॥
अधुपञ्च हिरण्यं च गामश्च पृथिवीं तिलान् ॥ अविद्वान्प्रतिगृह्णाति भस्मीभवति काष्ठवत् ॥ ४४ ॥ हिरण्यमायु रेतनं च धूर्गोश्चाकर्षतस्तनुम् ॥ अथ
श्वधुस्त्वचं वासो धृतं तेजस्तिलाः प्रजाः ॥ ४५ ॥ अग्निहोत्री तपस्वी च क्षेणवान्क्रियते यदि ॥ अग्निहोत्रं तपश्चैव सर्वं तद्वन्नितो धनम् ॥ ४६ ॥
सोमविक्रयणे विष्टा भेषजे पुयशोणितम् ॥ नष्टं देवलके दानं ह्यप्रतिष्ठं च वार्धुके ॥ ४७ ॥ देवाचनपरो विप्रो वित्तार्थी भुवनत्रये ॥ असौ देव
लकोनाम हव्यकव्येषु गर्हितः ॥ ४८ ॥ भ्रातृवृत्तस्यभा र्यायां यो गच्छेत्कामपूर्वकम् ॥ धर्मेणापि नियुक्तायां स ज्ञेयो दिधिपूषतिः ॥ ४९ ॥ दारा
अग्निहोत्रसंयोगं कुरुते योऽग्रजे स्थिते ॥ परिवेत्ता स विज्ञेयः परिवित्तिस्तु पूर्वजः ॥ ५० ॥ योनरोऽन्यस्य वासांसि कूपोद्यानगृहाणि च ॥ अद
त्तान्युपयुजानः स तत्पापतुरीयभाक् ॥ ५१ ॥ आमन्त्रितस्तु यः श्राद्धे वृषल्या सह मोदते ॥ दातुर्यदुष्कृतं किञ्चित्तत्सर्वं प्रतिपद्यते ॥ ५२ ॥
ऋतामृताभ्यां जीवेत् मृतेन प्रमृतेन वा ॥ सत्यामृताभ्यां जीवेत् न श्वृत्या कथंचन ॥ ५३ ॥ भक्ष्यं नित्यमृतं ज्ञेयममृतं स्यादयाचितम् ॥ मृतं
तु वृद्धाजीवित्वं प्रमृतं कर्षणं स्मृतम् ॥ ५४ ॥ सत्यामृतं च वाणिज्यं तेन चैवोपजीव्यते ॥ सेवा श्वृत्तिराख्याता तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥ ५५ ॥
विप्रयो नै समासाद्य संकरं परिवर्जयेत् ॥ मानुष्यं दुर्लभं लोके ब्राह्मण्यमधिकं ततः ॥ ५६ ॥ एकशय्यासनं पक्तिर्भाण्डपक्वात्रमिश्रणम् ॥ याज
नाध्यापनं योनिस्तथा च सह भोजनम् ॥ नवधा संहरः प्रोक्तो न कर्तव्योऽधमैः सह ॥ ५७ ॥ अजीवन्कर्मणा स्वेन विप्रः क्षात्रं समाश्रयेत् ॥
वैश्यकर्माथवा कुर्याद्वापिलं परिवर्जयेत् ॥ ५८ ॥ कुसीदं कृषिवाणिज्यं प्रकुञ्जीत स्वयं कृतम् ॥ आपत्काले स्वयं कुर्वन्ज्ञानेन स्पृश्यते द्विजः ॥
॥ ५९ ॥ लब्धलाभः पितृन्देवान्ब्राह्मणांश्चैव तर्पयेत् ॥ ते तृप्तास्तस्य तत्पापं शमयन्ति न संशयः ॥ ६० ॥ जलगोशकपारामयाञ्चावृद्धिविणिक्रियाः ॥
अनूपं पर्वतो राजा दुर्भिक्षे जीविकाः स्मृताः ॥ ६१ ॥ असतोऽपि समादाय साधुभ्यो यः प्रयच्छति ॥ धनं स्वाभिनमात्मानं संतारयति दुस्त
रात् ॥ ६२ ॥ शूद्रे समगुणं दानं वैश्ये तद्विगुणं स्मृतम् ॥ श्रोत्रिये तच्च साहसमनन्तं चाग्निहोत्रिके ॥ ६३ ॥ ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति नाचरेभ्यो
व्यवस्थितिम् ॥ ज्वलन्तमग्निमुत्तुज्य न हि भस्मनि हूयते ॥ ६४ ॥ विद्यातपोभ्यां हीनेन नैव ग्राह्यः प्रतिग्रहः ॥ गृह्यन्प्रदातारमथो नयत्यात्मा
नमेव च ॥ ६५ ॥ तस्माच्छ्रोत्रिय एवाहो गुणवाञ्छीलवाञ्छुचिः ॥ अव्यंगस्तत्र निर्दोषः पात्राणां परमं स्मृतम् ॥ ६६ ॥ कपालस्थं
यथा तोयं श्वहतौ च यथा पयः ॥ दूषितं स्थानदोषेण वृत्तहीने तथा श्रुतम् ॥ ६७ ॥ दत्तं पात्रमतिक्रम्य यदपात्रे प्रतिग्रहः ॥ बद्धं
गामतिक्रम्य गर्दभस्य गवाह्निकम् ॥ ६८ ॥ वृत्तं तस्मात् सारक्षेद्विद्वत्प्रेति गतं पुनः ॥ अक्षीणो वित्ततः क्षीणो वृत्तस्तु हतो हतः ॥ ६९ ॥
प्रथमं तु गुरो दानं दत्त्वा श्रेष्ठमनुक्रमात् ॥ ततोऽन्येषां तु विप्राणां दद्यात्पात्रानुरूपतः ॥ ७० ॥ गुरो च दत्तं यद्दानं दत्तं पात्रेषु मानवैः ॥
निष्फलं तद्वेत्प्रेत्य यात्युताधोगतिं प्रति ॥ ७१ ॥ अवमानं गुरोः कृत्वा कोपयित्वा तु दुर्मतिः ॥ गुर्वमानहतो मूढो न शांतिमपि
गच्छति ॥ ७२ ॥ गुरोरभावे तत्पुत्रं तद्द्वार्यां तत्सुतं विना ॥ पुत्रं प्रपौत्रं दौहित्रं ह्यन्यं वा तत्कुलोद्भवम् ॥ ७३ ॥ पंचयोजनमध्ये तु
श्रूयते स्वगुरुर्हृदा ॥ तदा नातिक्रमेदानं दद्यात्पात्रेषु मानवः ॥ ७४ ॥ यतिश्चेत्प्रार्थयेच्छोभादीयमानं प्रतिग्रहम् ॥ न तस्य देयं विद्वद्भिर्न लोभः
शस्यते यतेः ॥ ७५ ॥ धनं प्राप्य यतिलोके मौनं ज्ञानं च नाभ्यसेत् ॥ उपभोगं तु दानेन जीवितं ब्रह्मचर्यया ॥ ७६ ॥ कुले जन्म च दीक्षाभियं
गतास्ते नरोत्तमाः ॥ सौभाग्यमाप्नुयाच्छोके नूनं रसविवर्जनात् ॥ ७७ ॥ आयुष्मत्यः प्रजाः सर्वा भवन्त्यामिपवर्जनात् ॥ ७८ ॥ चीरवरकलधृ
क्त्यक्त्वा वस्त्राण्यभरणानि च ॥ नागाधिपत्यं प्राप्नोति उपवासेन मानवः ॥ ७९ ॥ क्रीडते सत्यवाक्येन स्वर्गे वै देवतेः सह ॥ अहिंसया तथाऽऽ
रोग्यं दानात्कीर्तिमनुक्रमात् ॥ ८० ॥ द्विजशुश्रूषया राज्यं द्विजत्वं चातिपुष्कलम् ॥ दिव्यरूपमवाप्नोति देवशुश्रूषया नरः ॥ ८१ ॥ अन्नदाना
द्भवेत्तुः सर्वकामैरनुत्तमैः ॥ दीपस्य तु प्रदानेन चक्षुष्माज्जायते नरः ॥ ८२ ॥ तुष्टिर्भवेत्सर्वकालं प्रदानाद्बन्धमारययोः ॥ लवणस्य तु दातार
स्तिलानां सर्पिस्तथा ॥ तेजस्विनोऽपि जायन्ते भोगिनश्चिरजीविनः ॥ ८३ ॥ सुचित्रवस्त्राभरणोपधानं दद्यान्नरो यः शयनं द्विजाय ॥ रूपा
न्वितां पक्ष्मवतीं मनोज्ञां भार्यामरालोपचितां लभेत्सः ॥ ८४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये श्राद्धकल्पे पात्रापात्रविचारवर्णनं नाम सप्तोत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २०७ ॥ ॥ ॥ ॥ देवुवाच ॥ ॥ इदं देय
मिदं देयमिति प्रोक्तं तु यच्छ्रुतौ ॥ दानादानविशेषस्तु श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ १ ॥ कानि दानानि शस्तानि कस्मै देयानि कान्यपि ॥ कालं

देशं च पात्रं च सर्वमाचक्ष्व मे विभो ॥ २ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ वृथा जन्मानि चत्वारि वृथा दानानि षोडश ॥ सुजन्मानि च चत्वारि
 महादानानि षोडश ॥ ३ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ एतद्विस्तरतो ब्रूहि देवदेव जगत्पते ॥ ४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ वृथा जन्मानि चत्वारि
 दानि तानि निबोध मे ॥ कुपुत्राणां वृथा जन्म ये च धर्मवहिष्कृताः ॥ प्रवासं ये च गच्छन्ति परदाररताः सदा ॥ ५ ॥ परपाकं च येऽभ्रंति पर
 दाररताश्च ये ॥ अप्रत्याख्यं वृथा दानं सदोषं च तथा प्रिये ॥ ६ ॥ आरूढपतिते चैव अन्यायोपार्जितं धनम् ॥ वृथा ब्रह्मदने दानं पतिते तस्करे
 तथा ॥ ७ ॥ गुरोश्चाप्रीतिजनने कृतघ्ने ग्रामयाजके ॥ ब्रह्मवन्द्यौ च यदत्तं यदत्तं वृषलीपतौ ॥ ८ ॥ वेदविक्रयिणे चैव यस्य चोपपतिर्गृहे ॥ स्त्रीनि
 र्जिते च यदत्तं वृथा दानानि षोडश ॥ ९ ॥ सुजन्म च सुपुत्राणां ये च धर्म रता नराः ॥ प्रवासं न च गच्छन्ति परदारपराङ्मुखाः ॥ १० ॥
 गावः सुवर्णं रजतं रत्नानि च सरस्वती ॥ तिलाः कन्या गजोश्च शय्या वस्त्रं तथा मही ॥ ११ ॥ धान्यं पयश्च च्छत्रं च गृहं चोपस्करान्वितम् ॥
 एतान्येव महादेवि महादानानि षोडश ॥ १२ ॥ गर्वावृत्तस्तु यो दद्याद्द्रव्यात्कोपात्तथैव च ॥ भुंक्ते दानफलं तद्धि गर्भस्थो नात्र संशयः ॥ १३ ॥
 गलत्वेऽपि च सोऽश्राति यदत्तं दम्भकारणात् ॥ मन्युना मनुना चैव तथैवार्थस्य कारणात् ॥ १४ ॥ देशे काले च पात्रे च शुद्धेन मनसा
 तथा ॥ न्यायार्जितं च यो दद्याद्यौवने स तदश्नुते ॥ १५ ॥ अन्यायेनार्जितं द्रव्यमपात्रे प्रतिपादितम् ॥ छिष्टं च विधिहीनं च
 वृद्धभावे तदश्नुते ॥ १६ ॥ तस्माद्देशे च काले च सुपात्रे विधिना नरः ॥ शुभार्जितं प्रयुञ्जीत श्रद्धया शास्त्रवर्जितः ॥ १७ ॥
 स्वाध्यायाच्च योगवन्तं प्रशान्तं पुराणज्ञं पापभीरुं वदान्यम् ॥ स्त्रीषु क्षान्तं धार्मिकं गोशरण्यं व्रतैः क्रान्तं तादृशं पात्रमाहुः ॥ १८ ॥
 सत्यं दमस्तपः शौचं सन्तोषोऽनेर्व्यमार्जवम् ॥ ज्ञानं शमो दया दानमेतत्पात्रस्य लक्षणम् ॥ १९ ॥ एवंविधे तु यत्पात्रे गामेकां तु
 प्रयच्छति ॥ समानवत्सां कपिलां धेनुं सर्वगुणान्विताम् ॥ २० ॥ रौप्यपादां स्वर्णशृङ्गां रुद्रलोके महीयते ॥ एकां गां दशगुर्दद्या
 दोशती च तथा दश ॥ २१ ॥ शतं सहस्रगुर्दद्यात्सर्वं समफलाः स्मृताः ॥ सुशीला सोमसंपन्ना तरुणी च पयस्विनी ॥ सवत्सा न्यायलब्धा च
 प्रदेया ब्राह्मणाय गोः ॥ २२ ॥ वंध्या सरोगा हीनांगी दुष्टा वृद्धा मृतप्रजा ॥ अन्यायलब्धा दूरस्था नेदृशीं गां प्रदापयेत् ॥ २३ ॥ यो हीदृशीं
 गां ददाति देवोद्देशेन मानवः ॥ प्रत्युताधोगतिं याति क्षिप्यते च महेश्वर ॥ २४ ॥ रुष्टा छिष्टा दुर्बला व्याधिता च न दातव्या या च मृत्येर
 दत्तेः ॥ कुशो विप्रेभ्यो यया जायते वै तस्या दातुश्चाफलाः सर्वलोकाः ॥ २५ ॥ अतिथये प्रशान्ताय सीदते चाहिताग्रये ॥ श्रोत्रियाय तथैकापि
 दत्ता बहुगुणा भवेत् ॥ २६ ॥ गां विक्रीणाति चेदेवि ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ॥ नासौ प्रशस्यते पात्रं ब्राह्मणो नैव स स्मृतः ॥ २७ ॥ बहुभ्यो न
 प्रदेयानि गौर्गृहं शयनं स्त्रियः ॥ विभक्ता दक्षिणा ह्येषा दातारं नोपतिष्ठति ॥ २८ ॥ प्रासादा यत्र सोवर्णाः शय्या रत्नोज्ज्वलास्तथा ॥ वराश्वा
 प्सरसो यत्र तत्र गच्छन्ति गोप्रदाः ॥ २९ ॥ नास्ति भूमिसमं दानं नास्ति गंगासमा सरित् ॥ नास्ति सत्यात्परो धर्मो नान्यो देवो महेश्वरात् ॥
 ३० ॥ उच्चैः पापाण्युक्ता च न समा नैव चोपरा ॥ न नदीकूलविकटा भूमिर्देया कदाचन ॥ ३१ ॥ पटिर्पसहस्राणि स्वर्गे वसति भूमिदः ॥
 आच्छेत्ता चातुर्मता च तान्येव नरकं व्रजेत् ॥ ३२ ॥ कुरुते पुरुषः पापं यत्किञ्चिद्वृत्तिकर्षितः ॥ अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुद्ध्यति ॥ ३३ ॥
 छत्रं शय्यासनं शंखो गजाश्वाश्चामराः स्त्रियः ॥ भूमिश्चपां प्रदानस्य शिवलोकः फलं स्मृतम् ॥ ३४ ॥ आदित्येऽहनि संक्रांतौ ग्रहणे चन्द्र
 भुवम् ॥ ३५ ॥ यथा शुक्ला तथा कृष्णा न विशेषोऽस्ति कश्चन ॥ तथापि वर्धते धर्मः शुक्लायामेव सर्वदा ॥ ३६ ॥ दशम्येकादशीविद्धा द्वादशी
 च क्षयं गता ॥ नक्तं तत्र प्रकुर्वीत नोपवासो विधीयते ॥ ३७ ॥ उपोष्येकादशीं यस्तु त्रयोदशीं तु पारणम् ॥ करोति तस्य नश्येत्तु द्वादश
 द्वादशीफलम् ॥ ३८ ॥ उपवासे तथा आद्रे न खादेदन्तथावनम् ॥ दन्तानां काष्ठसंगाच्च हन्ति सप्तकुलानि वै ॥ ३९ ॥ दशं च पौर्णमासं च
 पितुः सांवत्सरं दिनम् ॥ पूर्वविद्धमकुर्वाणो नरकं प्रतिपद्यते ॥ ४० ॥ हानिश्च संततेः प्रोक्ता दौर्भाग्यं समवाप्नुयात् ॥ द्रव्याभावेथ आद्रस्य विधि
 वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥ ४१ ॥ एकेनापि हि विप्रेण पटिष्ठं आद्रमाचरेत् ॥ षड्वर्णान्पारयेत्तत्र तेभ्यो दद्यात्त्रयाविधि ॥ ४२ ॥ पिता भुंक्ते द्विज
 करे भुले भुंक्ते पितामहः ॥ प्रपितामहस्तालुस्थः कण्ठे मातामहः स्मृतः ॥ ४३ ॥ प्रमातामहस्तु हृदये वृद्धो नाभौ तु संस्थितः ॥ अलाभे ब्राह्मण
 पूजयित्वा महेश्वरम् ॥ ४४ ॥ कुलीनं सर्वशास्त्रज्ञं यथा देवं महेश्वरम् ॥ अस्य धर्मस्य वक्तारं छत्रं दद्यात्प्रपूजयेत् ॥ ४५ ॥ अपूज्याद्वाचकाद्यस्तु
 श्लोकमेकं शृणोति च ॥ नासौ पुण्यमवाप्नोति शास्त्रचौरः स्मृतो हि सः ॥ ४६ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूजयेद्वाचकं बुधः ॥ अन्यथा निष्फलं तस्य
 पुस्तकश्रवणं भवेत् ॥ ४७ ॥ यस्यैव तिष्ठते गेहे शास्त्रमेतत्सुदुर्लभम् ॥ तस्य देवि गृहे तीर्थैः सह तिष्ठेच्छिवः स्वयम् ॥ ४८ ॥ बहुनात्र किमुक्तेन
 पुण्येण एकांशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये आद्रकरूपे दानपात्रब्राह्मणमाहात्म्यवर्णनमाप्तोत्तरद्विशततमो
 अध्यायः ॥ २०८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि मार्कण्डेयेशमुत्तमम् ॥ तस्मादुत्तरदिग्भागे मार्कण्डेन प्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥
 सावित्र्याः पूर्वभागे तु नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ महर्षिर्भवत्पूर्वं मार्कण्डेय इति श्रुतः ॥ २ ॥ अजरश्चामरश्चैव प्रसादात्पद्मयोनिनः ॥ स गत्वा तत्र
 नयरो भूत्वा ध्यानावस्थस्तदाऽभवत् ॥ ३ ॥ तस्य ध्यानरतस्यैव प्रयुतान्यर्बुदानि च ॥ युगानां सप्ततीतानि न जानाति मुनीश्वरः ॥ ४ ॥
 अथ लोपं समापन्नः प्रासादः शांकरः स्थितः ॥ कालेन महता देवि पांसुभिर्मार्कण्डेयैः ॥ ५ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य प्रयुद्धो
 मुनिसत्तमः ॥ अपश्यत्पांसुभिर्व्याप्तं तत्सर्वं शिवमन्दिरम् ॥ ६ ॥ ततः कृच्छ्रात्स निष्क्रान्तः खनित्वा मुनिपुंगवः ॥ अकरोत्सुमहा
 द्वायं पूजार्थं तस्य भामिनि ॥ ७ ॥ प्रविश्य तत्र यो भक्त्या पूजयेद्भूषणध्वजम् ॥ स याति परमं स्थानं यत्र देवो महेश्वरः ॥
 ८ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ अमरत्वं कथं प्राप्नोति मार्कण्डेो मुनिसत्तमः ॥ अभवत्कौतुकं ह्येतत्तस्मात्त्वं वक्तुमर्हसि ॥ १० ॥
 अमरत्वं ततो नास्ति प्राणिनां भुवि शंकर ॥ देवानामपि कल्पति स कथं न मृतो मुनिः ॥ ११ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथातस्त्वं प्र
 वक्ष्यामि यथामावमरोऽभवत् ॥ आसीन्मुनिः पुरा कल्पे मृकण्ड इति विद्वतः ॥ १२ ॥ शृणोः पुत्रो महाभागः सभार्यस्तपसि स्थितः ॥ तस्य
 पुत्रस्तदा जातो वसतस्तु नांतरे ॥ १३ ॥ स पाञ्चवापिको भूत्वा बाल एव गुणान्वितः ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य ज्ञानी तत्र समागः ॥ १४ ॥

तेन दृष्टस्तदा बालः प्रांगणे विचरन्प्रिये ॥ स्मृत्वाऽहसच्चिरं कालं भाव्यर्थं प्रति नोदितः ॥ १५ ॥ तस्य पित्रा स दृष्टस्तु सामुद्रज्ञो विदुतमः ॥
हास्यस्य कारणं पृष्टो विस्मयान्वितचेतसा ॥ १६ ॥ कस्मान्मे सुतमालोक्य स्मितं विप्र-कृतं त्वया ॥ तत्र मे कारणं ब्रह्मन्यावद्वक्तुमर्हति ॥
॥ १७ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा ज्ञानी विप्रो वचोऽब्रवीत् ॥ १८ ॥ अयं पुत्रस्तव मुने सर्वलक्षणसंयुतः ॥ अद्यप्रभृति षण्मासमध्ये वृत्तुमवा-
प्स्यति ॥ १९ ॥ यदि जीवेत्पुनरयं चिरायुर्वै भविष्यति ॥ अतो मया कृतं हास्यं विचित्रा कर्मणो गतिः ॥ २० ॥ एतच्छ्रुत्वा वचो रौद्रं
ज्ञानिना समुदाहृतम् ॥ व्रतोपनयनं चक्रे बालकस्य पिता तदा ॥ २१ ॥ आह चैनश्चुपिः पुत्रं दृष्ट्वा ब्राह्मणमागतम् ॥ अभिवाद्यास्त्रयो वर्षास्ततः
श्रेयो ह्यवाप्स्यसि ॥ २२ ॥ एवमुक्तः स वै विप्रः करोत्येवाभिवादनम् ॥ न वर्षावरजं वेत्ति बालभावाद्वरानने ॥ २३ ॥ पंचमासा ह्यतिकान्ता
दिताः पञ्चविंशतिः ॥ एतस्मिन्नेव काले तु प्राताः सप्तर्षयोऽमलाः ॥ २४ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन तेन मार्गेण भामिनि ॥ कालेन तेन सर्वथ
यथावदभिवादनैः ॥ आयुष्मान्भव तैरुक्तः स बालो दण्डवत्कली ॥ २५ ॥ उक्त्वा ते तु पुनर्बालं वीक्ष्य वै क्षीणजीवितम् ॥ दिनानि पच ते
ह्यायुर्जात्वा भीतास्ततोऽनुतात् ॥ २६ ॥ ब्रह्मचारिणमादाय गतास्ते ब्रह्मणोऽन्तिके ॥ प्रतिसुच्याग्रतो बालं प्रणेमुस्ते पितृमहम् ॥ २७ ॥ दनस्ते
नापि बालेन ब्रह्मा चैवाभिवादितः ॥ चिरायुर्ब्रह्मणा बालः प्रोक्तोऽसादृशसन्निधौ ॥ २८ ॥ ततस्ते मुनयः प्रीताः श्रुत्वा वाक्यं पितृमहम् ॥
पितामहस्तु तान्दृष्ट्वा ऋषीन्प्रोवाच विस्मितात् ॥ केन कार्येण वाऽऽयाताः केन बालो निवेदितः ॥ २९ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ भूयोः पुत्रो
मृकण्डस्तु क्षीणायुस्तस्य बालकः ॥ अकालेन पिता ज्ञात्वा वचंघास्य च मेखलाम् ॥ ३० ॥ यज्ञोपवीतं च ततस्तेन विप्रेण बोधितः ॥ यं
कश्चिद्भयसं लोके भ्रमन्तं भूतले द्विजम् ॥ ३१ ॥ तस्याभिवादनं कार्यं नित्यमेव च पुत्रक ॥ ततो वयमनेनैव दृष्टा बालेन सत्तम ॥
॥ ३२ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन दैन्ययोगान्पितामह ॥ चिरायुर्ष वै प्रोक्तो ह्यमीभिश्चाभिवादितैः ॥ ३३ ॥ त्वत्सकाशं समानीतस्त्वया
चैवमुदाहृतः ॥ कथं वागवृत्ता देव दम्भाकं भवता मह ॥ ३४ ॥ उवाच बालमुद्दिश्य प्रहसन्पद्मसंभवः ॥ मत्समानाधुनो बालो
मार्कण्डेयो भविष्यति ॥ ३५ ॥ कल्पस्यादौ तथा चान्ते सहायो मे भविष्यति ॥ ततस्तु मुनयः प्रीता गृहीत्वा मुनिदारकम् ॥ तस्मिन्नेव प्रदेशे
तु सुसुप्तेष्विति यतः ॥ ३६ ॥ तीर्थयात्रां गता विप्रा मार्कण्डेयो गृहं ययौ ॥ गत्वा गृहमथोवाच मृकण्डं मुनिसत्तमम् ॥ ३७ ॥ ब्रह्मलोकमहं
नीतोऽस्मिन्निस्ततः सप्तभिः ॥ लक्तोऽयं ब्रह्मणा कल्पस्यादौ चान्ते च मे सखा ॥ ३८ ॥ भविष्यति न संदेहो मत्समाधुष्य बालकः ॥ ततस्तेः पुन
रानीतो ब्रह्मैवाश्रयं प्रति ॥ ३९ ॥ यत्कृते हि द्विजश्रेष्ठ यातु ते मनसो ज्वरः ॥ मार्कण्डेयवचः श्रुत्वा मृकण्डो मुनिसत्तमः ॥ जगाम परमं हयं
क्षणमेकं सुदुःसहम् ॥ ४० ॥ ततो धैर्यं समाख्याय वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ४१ ॥ अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ॥ यत्त्वया मे
सुपुत्रेण दृष्टो लोकपितामहः ॥ ४२ ॥ वाजपेयसहस्रेण राजमयशतेन च ॥ यं न पश्यन्ति विद्वांसः स त्वया लीलया सुत ॥ ४३ ॥ दृष्टश्चिरायुर्
प्येवं कृतस्तेनाब्जयोनिना ॥ दिवारात्रमहं तात तव दुःखेन दुःखितः ॥ न निद्रामनुगच्छामि तन्मे दुःखं गतं महत् ॥ ४४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महा-
पुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये मार्कण्डेयेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम नवोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥
॥ २०९ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि पुलस्त्येश्वरमुत्तमम् ॥ मार्कण्डेयोत्तरे भागे धनुषां पञ्चके स्थितम् ॥ १ ॥
तं दृष्ट्वा मानवो देवि पूजयित्वा विधानतः ॥ सप्तजन्ममार्जितात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि-
तायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पुलस्त्येश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम दशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१० ॥ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ पुलस्त्येश्वरात्ततो देवि नैर्ऋते धनुषाष्टके ॥ पुलहेश्वरनामानं तं च भक्त्या प्रपूजयेत् ॥ १ ॥ हिरण्यदानं दत्त्वा वै
सम्यग्यात्राफलं लभेत् ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये
पुलहेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकादशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २११ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ पुलहेश्वरात्ततो देवि नैर्ऋते धनुषा-
ष्टके ॥ कत्वीश्वरेतिनामानं महाक्रतुफलप्रदम् ॥ १ ॥ तं दृष्ट्वा मानवो देवि पौंडरीकफलं लभेत् ॥ सप्तजन्मनि दारिद्र्यं न दुःखं तत्र जायते ॥ २ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कत्वीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वादशोत्तरद्वि-
शततमोऽध्यायः ॥ २१२ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ कत्वीशात्पूर्वदिग्भागे धनुःषोडशकान्तरे ॥ कश्यपेश्वरनामानं महापातकना-
शनम् ॥ १ ॥ तं दृष्ट्वा मानवो देवि धनवान्पुत्रवान्भवेत् ॥ सर्वपातकयुक्तोऽपि मुच्यते नात्र संशयः ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति-
साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कश्यपेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोदशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१३ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ धनुषामष्टभिस्तस्मादीशाने कश्यपेश्वरात् ॥ कौशिकेश्वरनामानं महापातकनाशनम् ॥ १ ॥ वसिष्ठतनयान्दत्त्वा
तत्र कौशिकसत्तमः ॥ स्थापयामास तर्हिं सुक्तपापस्ततोऽभवत् ॥ २ ॥ तं दृष्ट्वा पूजयित्वा तु लभते वाञ्छितं फलम् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महा-
पुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कौशिकेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्दशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥
॥ २१४ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि कुमारेश्वरमुत्तमम् ॥ मार्कण्डेयेश्वरतो देवि दक्षिणे नातिदूरतः ॥ धनुर्वि-
शतिभिस्तत्र स्थितं स्वामिप्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ ततः कृत्वा तपो चोरं कार्तिकेयेन भामिनि ॥ परदारापहारोत्थपापानां नाशहेतवे ॥ २ ॥ लिंगं
स्थापितवांस्तत्र स मुक्तः किल्बिषात्ततः ॥ वैराग्याद्यौवनं त्यक्त्वा कौमारं पुनराददे ॥ ३ ॥ पितृन्हत्वा सुमाली च तमाराधितवान्पुरा ॥ सोऽपि
मुक्तोऽभवद्देवि पापात्पितृवधोद्भवात् ॥ ४ ॥ कुमारेश्वरनामेतत्पूजितं वै सुरासुरैः ॥ तस्याग्रतः कुमारस्य कूपस्तिष्ठति भामिनि ॥ ५ ॥ तत्र
स्नात्वा पूजयेद्यः शूलिनं स्वामिपूजितम् ॥ स मुक्तः पातकैः सर्वैर्गच्छेत्स्वामिपुरं महत् ॥ ६ ॥ शातकौभमयं यस्तु ताग्रवृद्धं द्विजातये ॥
दद्यात्स्वामिमुद्दिश्य स तु यात्राफलं लभेत् ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभास-
क्षेत्रमाहात्म्ये कुमारेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चदशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१५ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ मार्कण्डेयेश्वरतो
देवि उत्तरे लिंगमुत्तमम् ॥ धनुषां पञ्चदशभिर्गौतमेश्वरनामकम् ॥ १ ॥ गुरुं हत्वा पुरा देवि गौतमः पापदुःखितः ॥ तत्र लिंगं प्रतिष्ठाप्य तस्मा
त्पापाद्भयमुच्यत ॥ २ ॥ यस्तत्र कपिला दद्यात्स्नात्वा नद्यां विधानतः ॥ संपूज्य विधिवर्लिं गमुच्यते पञ्चपातकैः ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गौतमेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम षोडशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१६ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ गौतमेश्वरतो देवि पश्चिमे नातिदूरतः ॥ धनुःषोडशभिर्देवि देवराजेश्वरः स्थितः ॥ १ ॥ लिंगं तु स्थापयामास ततः

पापेर्व्यसृज्यत ॥ यस्तं समाहितमनाः पूजयिष्यति मानवः ॥ स च मानवसंभूतात्पातकात्संप्रमोक्षयति ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशी
तिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये देवराजेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तदशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१७ ॥ ॥ ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्रैव मानवं लिंगं मनुना संप्रतिष्ठितम् ॥ पूर्वं हत्वा सुतं देवि मनुः पापसमन्वितः ॥ १ ॥ क्षेत्रं पापहरं ज्ञात्वा तत्र
प्रातिष्ठदीश्वरम् ॥ मुक्तश्चैवाभवत्पापात्तस्मात्पुत्रवधोद्ववात् ॥ २ ॥ पूजयेन्मानवो यस्तु स मुक्तः पातकैर्भवेत् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एका
शीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये मानवेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टादशोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१८ ॥ ॥ ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्मादाग्नेयकोणे तु मार्कण्डेयसमीपगम् ॥ गुहालिङ्गं महादेवि नीलकण्ठेति विधुतम् ॥ १ ॥ विष्णुना पूजितं पूर्वं सर्व
पातकनाशनम् ॥ २ ॥ तत्र यः पूजयेद्भक्त्या तल्लिङ्गं पापमोचनम् ॥ स पुत्रपशुमान्धीमान्मोदते पृथिवीतले ॥ ३ ॥ एवं तत्र महादेवि मार्कण्डेये
शसन्निधौ ॥ ऋषीणामाश्रमा येऽत्र दृश्यन्तेऽद्यापि भामिनि ॥ ४ ॥ अष्टाशीतिसहस्राणि ऋषीणामूर्ध्वरेतसाम् ॥ तत्र स्थितानि देवेशि मार्कण्डे
याश्रमांतिके ॥ ५ ॥ ऋषीणां च गुहास्तत्र सर्वा लिंगसमन्विताः ॥ दृश्यन्ते पुण्यतपसां तदाश्रमनिवासिनाम् ॥ ६ ॥ तत्र यः स्थापयेत्लिङ्गं मार्क
ण्डेश समीपगम् ॥ कुलानां शतमुद्धृत्य मोदते दिवि देववत् ॥ ७ ॥ सर्वे शिवमया लोकाः शिवे सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ तस्माच्छिवं यजेद्विद्वान्य इच्छे
च्छिष्यमात्मनः ॥ ८ ॥ शिवभक्तो न यो राजा भक्तोऽन्येषु सुरेषु च ॥ स्वपतिं युवती त्यक्त्वा रमतेऽन्येषु वै यथा ॥ ९ ॥ ब्रह्मादयः सुराः सर्वे
राजानश्च महर्द्धिकाः ॥ मानवा मुनयश्चैव सर्वे लिंगं यजन्ति च ॥ १० ॥ स्वनामकृतचिह्नानि लिंगानीन्द्रादिभिः क्रमात् ॥ स्थापितानि यथा
स्थाने मानवैरपि भूरिशः ॥ ११ ॥ स्थापनाद्ब्रह्महत्यां च भूणहत्यां तथैव च ॥ महापापानि चान्यानि निस्तीर्णाः शिवतेजसा ॥ १२ ॥ वृत्रं हत्वा
पुरा शक्रो माहेन्द्रं स्थाप्य शंकरम् ॥ लिंगं च मुक्तपापौघस्ततोऽसौ त्रिदिवं गतः ॥ १३ ॥ स्थापयित्वा शिवं सूर्यां गंगासागरसंगमे ॥ निरामयोऽ
भूत्सोमश्च प्रभासे पश्चिमोदये ॥ १४ ॥ काश्यां चैव तथादित्यः सङ्घे गरुडकाश्यपी ॥ प्रतिष्ठां परमां प्राप्तौ प्रतिष्ठाप्य जगत्पतिम् ॥ १५ ॥
स्वातदोषा ह्यहिरण्यापि भर्तृशताऽभवत्तदा ॥ स्थाप्येशानं पुनः स्त्रीत्वं लेभे पुत्रांस्तथोत्तमान् ॥ १६ ॥ पश्यन्त्यद्यापि याः स्नात्वा तत्राहिरयेऽश्वरं
स्त्रियः ॥ पुरुषाश्चापि तदोपैर्बुध्यन्ते नात्र संशयः ॥ १७ ॥ स्थापयित्वेश्वरं श्वेतशैले बलिविरोचनौ ॥ उभावपि हि संजातावमरौ बलिनां वरौ ॥
॥ १८ ॥ रामेण रावणं हत्वा ससैन्यं त्रिदशेश्वरम् ॥ स्थापितो विधिवद्भक्त्या तीरे नदनदीपतेः ॥ १९ ॥ स्वायंभुवर्षिदेवादिलिङ्गहीना न भूः
कचित् ॥ व्यापारान्सकलास्त्यक्त्वा पूजयध्वं शिवं सदा ॥ निकटा इव दृश्यते कृतांतनगरोपगाः ॥ २० ॥ देवि किं बहुनोक्तेन वर्णितेन पुनः
पुनः ॥ प्रभासक्षेत्रसारं तु मार्कण्डेयाश्रमं प्रति ॥ २१ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभास
क्षेत्रमाहात्म्ये मार्कण्डेयेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनविंशत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१९ ॥ ॥ ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महा
देवि देवं त्रैलोक्यपूजितम् ॥ वृषभ्वजेश्वरं नाम स्थितं दक्षिणतस्तथा ॥ १ ॥ यत्तदक्षरमव्यक्तं परं यस्मात्त्र विद्यते ॥ योगगम्यमनाद्यंतं वृषभध्वज
संमितम् ॥ २ ॥ सर्वार्थमयं देवि बुद्धिग्राह्यं निरामयम् ॥ विश्वः पाणिपादं च विश्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ॥ ३ ॥ तं च देवं चिरं स्थापुं वृषभध्व
जसंज्ञितम् ॥ पृथुर्मरुच भरतः शशविन्दुर्गयः शिविः ॥ ४ ॥ रामोऽबरीषो मांधाता दिलीपोऽथ भगीरथः ॥ सुहोत्रो रंतिदेवश्च ययातिः सगर
स्तथा ॥ ५ ॥ षोडशैते नृपा धन्याः प्रभासं क्षेत्रमाश्रिताः ॥ वृषभ्वजेश्वरमाश्रय्य यज्ञैरिष्ट्वा दिवं गताः ॥ ६ ॥ सत्यं वच्मि हितं वच्मि सारं वच्मि
पुनः पुनः ॥ असारे दग्धसंसारे सारं तत्र शिवार्चनम् ॥ ७ ॥ पुनर्जन्म पुनर्मृत्युः पुनः क्लेशः पुनर्जरा ॥ अहरहर्षटीन्यायो न कदाचिदपीदृशः ॥
॥ ८ ॥ तदा श्वेतस्य संसारग्रन्थेत्यन्तदुभिदः ॥ परं निर्मूलविच्छेदि कियतां तद्भवाचनम् ॥ ९ ॥ तस्य चिन्तामणिर्गहे तस्य करुणदुमः
भध्वजे ॥ ११ ॥ पुण्यैः पंचभिरप्यत्र पूजयित्वा महेश्वरम् ॥ दशत्रामश्वमेधानां फलं प्राप्नोति मानवः ॥ १२ ॥ वृषभस्तत्र दातव्यो वृषभध्वज
सन्निधौ ॥ सर्वपातकनाशार्थं सम्पूजयात्राफलेषुभिः ॥ १३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे
प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये वृषभध्वजेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम विंशत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२० ॥ ॥ ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महा
देवि देवं च ऋणमोचनम् ॥ तस्मिन्ष्टे ऋणं न स्यान्मातापितृसमुद्रवम् ॥ १ ॥ पितरस्तु पुरा सर्वे दिव्यक्षेत्रं समागताः ॥ प्रभासे तपसा युक्ताः
स्थिता वर्णगणान्वहन् ॥ २ ॥ अग्निवात्ता बर्हिषदः सोमपा आज्यपास्तथा ॥ लिंगं संस्थापयामासुः सर्वे भक्तिपरायणाः ॥ ३ ॥ ततः कालेन
महता तुष्टेष्ठां महेश्वरः ॥ ततः प्रत्यक्षतां गत्वा वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ४ ॥ परितुष्टोऽस्मि भद्रं वो ब्रूत यन्मनसेऽस्मिन् ॥ ५ ॥ पितर ऊचुः ॥ ॥
अस्माकं दीयतां वृत्तिर्जगत्यस्मिन्स्वयं कृते ॥ देवानां च ऋषीणां च मानुषाणां महीतले ॥ ६ ॥ भवानेव परो लोके सर्वेषां पद्मसंभव ॥ आगत्य
वर्णाश्रित्वार इह ये श्रद्धयान्विताः ॥ ७ ॥ पेटकाक्षु ऋगान्मुक्ता भवन्तु गतकरमपाः ॥ व्यन्तरत्वं सुरश्रेष्ठ येषां वै पितरो गताः ॥ ८ ॥ अप्येवहि
विपेर्वा ये नाशं नीताः पितामहाः ॥ अपुत्रा वा सपुत्रा वा सपिण्डीकरणं विना ॥ ९ ॥ न कृतानि पुरा येपामेकोदिष्टानि षोडश ॥ तथा नैव
वृषोत्सर्गो गोहताश्चाथ चान्त्यजेः ॥ १० ॥ अथापरे ये च मृताः शौचेन तु विनाकृताः ॥ ते चात्र तपिताः सर्वे प्रयान्तु परमां गतिम् ॥ ११ ॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ स्नात्वा तु सलिले पुण्ये पितृणां चैव तर्पणम् ॥ ये करिष्यन्ति मनुजाः पितृभक्तिपरायणाः ॥ १२ ॥ अं कं प्रद
स्तेषां तारयिष्यामि तत्क्षणात् ॥ पितृन्सर्वान् संदेहो यदि पापशतेर्वृताः ॥ १३ ॥ अस्मिन्स्तीर्थे नरः स्नात्वा यो लिंगं पूजयिष्यति ॥ युष्माभिः
॥ १५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ हिरण्यं मस्तके दत्त्वा यः स्नाति ऋणमोचने ॥ तस्मान्मया कृतं नाम ह्येतस्य ऋणमोचनम् ॥
मुक्ता स भगवांस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तत्र श्राद्धं समाचरेत् ॥ पूजयेत्तन्महादेवि पितृलिङ्गं सुरप्रियम् ॥ १७ ॥ इति श्रीस्कान्दे
ऽध्यायः ॥ २२१ ॥ ॥ ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्रैव संस्थितं लिंगं रुक्मवत्या प्रतिष्ठितम् ॥ सर्वपापपशमनं सर्वकामफलप्रदम् ॥ १ ॥
तत्र स्नात्वा महातीर्थं लिंगं संपूज्य यत्नतः ॥ विप्रेभ्यो दापयेद्वित्तं मुच्यते सर्वपातकेः ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये रुक्मवतीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वाविंशत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२२ ॥ ॥ ॥

॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लिंगं त्रैलोक्यपूजितम् ॥ गात्रोत्सर्गमिति ख्यातं तस्य दक्षिणतः स्थितम् ॥ १ ॥ यत्र गात्रं परित्यक्तं
बलभेदेन धीमता ॥ अन्यैश्चैव महाभागैर्यादवैस्त्रयं संयुगे ॥ २ ॥ यत्र ते यादवाः शीगा ब्रह्मशापबलाहिना ॥ एतत्पुरुषोत्तमं क्षेत्रं समन्ताद्भुवां
शतम् ॥ ३ ॥ यत्र साक्षात्स्वयं देवि तिष्ठते पुरुषोत्तमः ॥ तदेव वैष्णवं क्षेत्रं कलौ पातकनाशनम् ॥ ४ ॥ रहस्यं परमं देवि तीर्थानां प्रवरं हि तत् ॥
पूर्वं कृतयुगे देवि प्रेततीर्थं च संस्मृतम् ॥ कलौ युगे तु संप्राप्ते गात्रोत्सर्गमिति त्वभूत् ॥ ५ ॥ ऋणमोचनपात्रं तु मध्ये तु पापमोचनात् ॥ एतन्म
ध्यं समाश्रित्य मृतः पापैर्विमुच्यते ॥ ६ ॥ तस्य किं वर्ण्यते देवि यजानन्तफलं महत् ॥ अश्वमेधसहस्रस्य फलं ह्यत्रा दद्यात् ॥ ७ ॥ यत्राश्वत्थं
समासाद्य समाधिन्यस्तमानसः ॥ सुमोच दुस्त्यजान्प्राणान्ब्रह्मद्वारेण केशवः ॥ ८ ॥ तत्र नारायणं साक्षाद्बलभद्रं च रुद्रमणीम् ॥ पूजयित्वा
विधानेन ह्युच्यते पातकत्रयात् ॥ ९ ॥ तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या यः संतर्पयते पितृन् ॥ प्रेतत्वात्पितरो मुक्ता भवन्ति श्राद्धदायिनः ॥ १० ॥
गोम्रः सुरापो दुर्मेधा ब्रह्महा गुरुतरुणः ॥ तत्र स्नात्वा नरः सद्यो विपापः संप्रपद्यते ॥ ११ ॥ बार्ये वयसि यत्पापं वार्द्धके यौवनेऽपि वा ॥
अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि यः करोति नरः प्रिये ॥ तत्र स्नात्वा प्रमुच्येत तीर्थे गात्रप्रमोचने ॥ १२ ॥ तत्र पिण्डप्रदानेन पितॄणां जायते
परा ॥ तृप्तिर्वर्षशतं यावदेतद्वाह पुरा हरिः ॥ १३ ॥ यः पुनश्चाब्रदानं तु तत्र कुर्यात्समाहितः ॥ तस्यान्वयेऽपि देवेशि न प्रेतो जायते नरः ॥ १४ ॥
॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ प्रेततीर्थमिति प्रोक्तं पश्चाद्गात्रविमोचनम् ॥ वद मे देवदेवेश प्रेततीर्थस्य कारणम् ॥ १५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
शृणु देवि प्रवक्ष्यामि प्रेततीर्थस्य कारणम् ॥ यच्छ्रुत्वा मानवो भक्त्यः मुक्तः स्यात्सर्वकल्त्रिणः ॥ १६ ॥ पुराऽऽसीद्वीर्यवान्मोनाम महर्षिः शंसितः
व्रतः ॥ भृगुकल्पात्समायातः क्षेत्रे प्राभासिके शुभे ॥ १७ ॥ अयने चोत्तरे पुण्ये श्रीसोमेशदिदक्षया ॥ दृष्ट्वा सोमेश्वरं देवं स्नात्वा तीर्थेषु कृतस्त्रयः
॥ १८ ॥ स गच्छंस्तीर्थयात्रायां गात्रोत्सर्गं ततो गतः ॥ १९ ॥ अथासौ ब्राह्मणो देवि यावत्सीमासुपागतः ॥ तावद्विष्णुप्रियं तत्र दृष्ट्वा वैष्णवं
वनम् ॥ २० ॥ पुरुषोत्तमनामादयं क्षेत्रं च धनुषां शतम् ॥ तस्मिन्क्षेत्रे स चापश्यत्पञ्च प्रेतान्मुदारुणान् ॥ २१ ॥ महाबुधसमाकृष्टान्महाकाया
न्मन्त्रेष्कटान् ॥ ऊर्ध्वकेशान्कुङ्कुर्णान्नायुनद्वकलेवरान् ॥ २२ ॥ विमांसरुधिरान्नग्नानथ कृष्णकलेवरान् ॥ दृष्ट्वाऽसौ भयसंत्रस्तो विनष्टोऽस्मीत्य
चिन्तयत् ॥ २३ ॥ ध्यात्वाऽहं सुचिरं कालं धैर्यमास्थाय यत्नतः ॥ के यूयं विहृताकारा दृष्टाः पूर्वं मया पुरा ॥ २४ ॥ न कदाचिद्यथा यूयं
किमर्थं क्षेत्रमध्यतः ॥ धावमानाः सुदुःखार्ता एतन्मे कौतुकं महत् ॥ २५ ॥ ॥ प्रेता ऊचुः ॥ ॥ वयं प्रेता महाभाग दूरादिह समागताः ॥
श्रुत्वा तीर्थवरं पुण्यं प्रवेशं न लभामहे ॥ २६ ॥ गणेरंतर्धानगतेः प्रहारेर्जर्जरीकृताः ॥ लेखको रोहकश्चैव सूचकः शीघ्रगस्तथा ॥ २७ ॥ अहं पर्युषि
तोनाम पञ्चमः पापकृत्तमः ॥ २८ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ प्रेतयोनी प्रवृत्तानां केन नामानि कृतस्त्रयः ॥ युष्माकं निर्मितान्येवगो
तन्मे कौतुकं महत् ॥ २९ ॥ ॥ प्रेता ऊचुः ॥ ॥ याचमानस्य विप्रस्य लिखत्येष धरातले ॥ नोत्तरं पठते किञ्चित्तेनासौ
लेखकः स्मृतः ॥ ३० ॥ द्वितीयो ब्राह्मणभयात्प्रासादमधिरोहति ॥ ततोऽसौ रोहकाख्योऽधुक्चुपु विप्रतृतीयकम् ॥ ३१ ॥ सुचिता
बह्वोऽनेन ब्राह्मणा वित्तमंयुनाः ॥ राज्ञे पापेन तेनासौ सूचको भुवि विश्रुतः ॥ ३२ ॥ ब्राह्मणेः प्राथ्यमानस्तु शीघ्रं यावति नित्यशः ॥
न कदाचिददाति स्म तेनासौ शीघ्रगः स्मृतः ॥ ३३ ॥ मया कद्रं दत्तं च पर्युषितं ब्राह्मणोत्तमे ॥ ब्राह्मणेभ्यः सदा दानं मिष्टा
त्रेन तु पोषणम् ॥ तस्मात्पर्युषितोनाम संजातोऽहं धरातले ॥ ३४ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ न विना भोजनेनेव वर्तन्ते प्राणिनो भुवि ॥
किमाहारा भवन्तो वै वदध्वं मम कौतुकात् ॥ ३५ ॥ ॥ प्रेता ऊचुः ॥ ॥ प्राप्ते भोजनकाले तु यत्र युद्धं प्रवर्तते ॥ तस्यात्रस्य रसं सर्वं
भुंजामो द्विजसत्तम ॥ ३६ ॥ नानुलिते धरापृष्ठे यत्र भुंजन्ति मानवाः ॥ भ्रष्टशीचा द्विजश्रेष्ठ तदस्माकं तु भोजनम् ॥ ३७ ॥ अप्रक्षालितपादस्तु
यो भुंक्ते दक्षिणामुखः ॥ यो वेष्टितशिरा भुंक्ते प्रेता भुंजन्ति नित्यशः ॥ ३८ ॥ श्राद्धं संपश्यते या चेन्नाशी चैव रजस्वला ॥ अन्त्यजः शूकर
श्चात्र तदस्माकं तु भोजनम् ॥ ३९ ॥ त्यक्त्वा क्रमागतं विप्रं पूजितं प्रपितामहः ॥ यो दानं ददतेऽन्यस्मे तस्मे चाऽतुष्टचेतसा ॥ ४० ॥ तस्य
दानस्य यत्पुण्यं तदस्माकं प्रजायते ॥ यस्मिन्गृहे सदोच्छिष्टं सदा च कलहो भवेत् ॥ वैश्वदेवविहीने तु तत्र भुंजामहे वयम् ॥ ४१ ॥ ॥ गौतम
उवाच ॥ ॥ युष्माकं क्रीदशे गेहे प्रवेशो न च विद्यते ॥ सत्यं वदत माऽसत्यं सत्यं साधुषु संगमम् ॥ ४२ ॥ ॥ प्रेता ऊचुः ॥ ॥ वैश्व
देवोद्भवा यत्र धूमवर्तिः प्रदृश्यते ॥ तस्मिन्गेहे न चास्माकं प्रवेशो विद्यते द्विज ॥ ४३ ॥ यस्मिन्गृहे प्रभाते तु क्रियते चोपलेपनम् ॥ विद्यते वेद
निर्घोषस्तत्रास्माकं न किञ्चन ॥ ४४ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ केन कर्मविपाकेन प्रेतत्वं व्रजते नरः ॥ एतन्मे विस्तरेणेव यथावद्वदतु
मर्ह्य ॥ ४५ ॥ ॥ प्रेता ऊचुः ॥ ॥ मृपाऽपहारिणो ये च ये चोच्छिष्टा व्रजन्ति च ॥ गोब्राह्मणहताश्चैव प्रेतत्वं ते व्रजन्ति हि ॥ ४६ ॥ पेशु
न्यनिरता ये च कूटसाक्षरता नराः ॥ न्यायपक्षे न वर्तते मृताः प्रेता भवन्ति ते ॥ ४७ ॥ श्लेष्ममूत्रपुरीषाणि ये क्षिपन्ति सरोवरे ॥ प्रेतत्वं ते
समासाद्य विचरन्ति च मानवाः ॥ ४८ ॥ दीयमानं तु विप्राणां गोषु विप्रातुरेषु च ॥ मा देहीति प्रजल्पन्तस्ते च प्रेता भवन्ति च ॥ ४९ ॥ शूद्रान्नेनोदरं
स्थेन यदि विप्रो म्रियेत वै ॥ प्रेतत्वं यात्यसौ नूनं यद्यपि स्यात्पण्डित ॥ ५० ॥ यस्मिन्गृहे बलीवदान्वाहयेन्मदसंयुतः ॥ अमावास्यां विशेषेण
स प्रेतो जायते नरः ॥ ५१ ॥ नास्तिको निंदकः क्षुद्रो नित्यनैमित्त्यवर्जितः ॥ ब्राह्मणान्देष्टि यो नूनं स प्रेतो जायते नरः ॥ ५२ ॥ विश्वासवान्
को यस्तु ब्रह्महा स्त्रीवधे रतः ॥ गोघ्नो गुरुघ्नः पितृहा स प्रेतो जायते नरः ॥ ५३ ॥ यस्य नैव प्रदत्तानि एकोद्विष्टानि पोडश ॥ मृतस्य न वृषोत्सर्गः
स प्रेतो जायते नरः ॥ ५४ ॥ एतद्वि सर्वमाख्यातं यत्पृष्टाः स्म द्विजोत्तम ॥ भूयो ब्रूहि द्विजश्रेष्ठ यथास्ति तव संशयः ॥ ५५ ॥ ॥ गौतम
उवाच ॥ ॥ येन कर्मविपाकेन न प्रेतो जायते नरः ॥ तन्मे वदत निःशेषं कौतुकं मेऽत्र विद्यते ॥ ५६ ॥ ॥ प्रेता ऊचुः ॥ ॥ तीर्थयात्रा
रतो यस्तु देवार्चनपरायणः ॥ ब्राह्मणेषु सदा भक्तो न प्रेतो जायते नरः ॥ ५७ ॥ नित्यं शृणोति शास्त्राणि नित्यं सेवति पंडिताम् ॥ वृद्धास्तु
पृच्छन् नित्यं न स प्रेतो विजायते ॥ ५८ ॥ एतस्मात्कारणात्प्राप्ता वयं सर्वे सुदूरतः ॥ शकुनमो प्रवेष्टुं च पुण्येऽस्मिन्क्षेत्रे उत्तरे ॥ ५९ ॥ निवि
ष्णाः प्रेतरूपेण तस्मात्त्वं द्विजसत्तम ॥ गतिर्भव महाभाग सर्वेषां नः प्रयत्नतः ॥ ६० ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ कथं वो जायते मोक्षो वदध्वं
कुन्तशो मम ॥ कृपयाविष्टचित्तोऽहं यत्पिनात्र संशयः ॥ ६१ ॥ ॥ प्रेता ऊचुः ॥ ॥ प्रभूतकालमस्माकं प्रेतत्वे णिष्टतां विभो ॥ न त्वभ्यति
पुमान्कश्चिदस्माकं यो गतिर्भवेत् ॥ ६२ ॥ तस्मात्त्वं देहि नः श्राद्धं गत्वा क्षेत्रं तु वैष्णवम् ॥ नामगोत्राणि चादाय मोक्षं यास्यामहे ततः ॥ ६३ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततोऽसौ ब्राह्मणो गत्वा दयाविष्टो हरेर्गृहम् ॥ श्राद्धं च प्रददौ तेषामेकेकस्य पृथक्पृथक् ॥ ६४ ॥ यत्स्यत्ययं यदा
श्राद्धं करोति द्विजसत्तमः ॥ स राज्ञी स्वप्न एत्येनं दर्शने वाक्यमब्रवीत् ॥ ६५ ॥ प्रसादात्तत्र विप्रेन्द्र मुक्तोऽहं प्रेतयोनिः ॥ स्वस्ति तेऽस्तु

गमिष्यामि विमानं मे ह्युपस्थितम् ॥ ६६ ॥ एवं संतारितास्तेन चत्वारस्ते द्विजोत्तमाः ॥ ६७ ॥ अथासौ ब्राह्मणश्रेष्ठः संप्राप्ते पञ्चमे दिने ॥
प्रददौ विधिपूर्वं तु श्राद्धं पर्युपितस्य च ॥ ६८ ॥ अथापश्यत् स्वप्नान्ते प्रातः पर्युपितं नरम् ॥ दीनवाक्यं परिहृष्टं निःस्वसन्तं मुहुर्मुहुः ॥ ६९ ॥
॥ पर्युपित उवाच ॥ ॥ न मे जाता गतिर्विप्र मंदभाग्यस्य पापिनः ॥ मया हतं तडागार्थं यद्वित्तं प्रयुणीकृतम् ॥ ७० ॥ ॥ गौतम
उवाच ॥ ॥ न ते जायते मोक्षो वद शीघ्रमशेषतः ॥ करिष्ये नात्र संदेहो यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ७१ ॥ ॥ पर्युपित उवाच ॥ ॥
अयने चोत्तरे प्राप्ते गत्वा तीर्थं हरिप्रियम् ॥ श्राद्धं त्वं देहि मे नूनं ततो गतिर्भविष्यति ॥ ७२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवमुक्तः स
विप्रेन्द्रस्तेन तेन वै मुनिः ॥ अयने चोत्तरे प्राप्ते गत्वा तीर्थं हरिप्रियम् ॥ प्रददौ विधिवच्छ्राद्धं ततः पर्युपिताय च ॥ ७३ ॥
ततः पर्युपितो राज्ञी स्वप्नान्ते वाक्यमब्रवीत् ॥ प्रसन्नवदनो भूत्वा दिव्यमाल्यवपुर्धरः ॥ ७४ ॥ ॥ पर्युपित उवाच ॥ ॥ मुक्तोऽहं त्वत्प्रसादेन
प्रेतभावाद्भ्रजोत्तम ॥ स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि विमानं मे ह्युपस्थितम् ॥ ७५ ॥ देवत्वं च मया प्राप्तं समर्थोऽहं द्विजोत्तम ॥ वरं ददामि ते विप्र
गृहाण त्वं वरं शुभम् ॥ ७६ ॥ ब्रह्मणे च सुरापे च चोरे भग्नव्रते तथा ॥ निष्कृतिविहिता सद्भिः कृतत्रे नास्ति निष्कृतिः ॥ ७७ ॥ ॥ गौतम
उवाच ॥ ॥ यदि देवो वरोऽस्माकं समर्थोऽसि वरप्रद ॥ यत्र स्थाने मया दृष्टाः प्रेता यूयं मुदुःखिताः ॥ तत्राहं चाश्रमं कृत्वा करिष्ये चोत्तमं
तपः ॥ ७८ ॥ निगन्तास्मि गृहं भूयो ज्ञात्वा तीर्थमिदं वद ॥ तत्र यो मानवो भक्त्या पितृवृद्धिभ्यः भक्तितः ॥ ७९ ॥ विधिवदास्यति श्राद्धं
घ्रात्वा संतर्प्य देवताः ॥ युष्मत्प्रसादतस्तस्य ह्यन्वयेऽपि कदाचन ॥ मा भूयाद्येतभावो हि अपि पापान्वितस्य भोः ॥ ८० ॥ ॥ पर्युपित उवा
च ॥ ॥ गच्छ त्वं चाश्रमं तत्र कुरु ब्राह्मणसत्तम ॥ गमिष्यसि परां सिद्धिं लोके ख्यातिं गमिष्यसि ॥ ८१ ॥ तत्र ये मानवा भक्त्या श्राद्धं दास्यं
ति सत्तमाः ॥ पितॄणां च विमानस्था यास्यंति त्रिदिवालयम् ॥ ८२ ॥ न तेषां वंशजः कश्चित्प्रेतत्वं च गमिष्यति ॥ प्राहुः सतपदीं मेवीं पंडिताः
स्थिरबुद्धयः ॥ ८३ ॥ मित्रतां तु पुरस्कृत्य किं तद्वक्ष्यामि तच्छृणु ॥ तवाश्रमपदं पुण्यं भविष्यति महीतले ॥ ८४ ॥ सर्वपापप्रशमनं सर्वदुःखवि
नाशनम् ॥ मन्नाम्ना ख्यातिमायातु प्रेततीर्थमिति प्रभो ॥ ८५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तं तथेति प्रतिज्ञाय गतस्तत्र द्विजोत्तमः ॥ यथा वेदो
क्तमार्गेण सर्वं कृत्यं चकार सः ॥ ८६ ॥ सोऽपि स्वर्गमनुप्राप्तो हृष्टः पर्युपितः प्रिये ॥ एतत्सर्वं पुरावृत्तं स्थानेऽस्मिन्गात्रमोचने ॥ ८७ ॥ यः
शृणोति नरः सम्यक्सर्वपापैः स मुच्यते ॥ शयनोत्थापने योगे यः पश्येत्पुरुषोत्तमम् ॥ गात्रोत्सर्गे तु गत्वाऽसौ यज्ञायुतफलं लभेत् ॥ ८८ ॥
इति श्रीस्कन्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पुरुषोत्तमतीर्थप्रेततीर्थमाहात्म्ये णनंनाम
त्रयोविंशत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लिंगमिन्द्रप्रतिष्ठितम् ॥ पापमोचननाम्नाद्वयं
दक्षिणे पुरुषोत्तमतत् ॥ १ ॥ वृत्तं हत्वा पुरा शको ब्रह्महत्यासमन्वितः ॥ अत्रवीत्स ऋषिनिन्द्यान्कथमेवा गमिष्यति ॥ २ ॥ ब्रह्महत्या दिव्ये बुद्ध्या
विवर्णजननी मम ॥ दुर्गवचाराणां चैव सर्वतेजोविनाशिनी ॥ ३ ॥ अथोचुस्तं सुरगणा नारदाद्या महर्षयः ॥ प्रभासं गच्छ देवश क्षेत्रं पापहरं हि
तत् ॥ ४ ॥ तत्राराध्य महादेवं मोक्षयसे ब्रह्महत्याया ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय गतस्तत्र वरानने ॥ ५ ॥ लिंगं संस्थापयामास देवदेवस्य शूलिनः ॥
तस्य पूजार्तो नित्यं धूपमंगलालेपनैः ॥ ६ ॥ ततोऽस्य गात्रदोर्गन्धं नाशमाश्वयगच्छत ॥ विवर्णत्वं गतं सर्वं वपुश्चाभूत्तथोत्तमम् ॥ ७ ॥ अथ
हृष्टमना भूत्वा वाद्यमेतदुवाच ह ॥ तत्रागत्य नरो भक्त्या यश्चैनं पूजयिष्यति ॥ ८ ॥ ब्रह्महत्यादिकं पापं नाशं तस्य प्रयास्यति ॥ एवमुक्त्वा सह
साक्षः प्रहृष्टदिवं ययौ ॥ ९ ॥ ब्रह्महत्याविनिर्मुक्तः पूज्यमानो दिव्योक्तैः ॥ गोदानं तत्र दातव्यं ब्राह्मणे वेदपारणे ॥ ब्रह्महत्यापनोदार्थं तत्र
श्राद्धं समाचरेत् ॥ १० ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये इन्द्रे
श्वरमाहात्म्ये णनंनाम त्रयोविंशत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि देवं साऽनरकेश्व
रम् ॥ तस्मादुत्तरदिग्भागे सर्वपातकनाशनम् ॥ तन्माहात्म्यं प्रवक्ष्यामि शृणु ह्येकमनाः प्रिये ॥ १ ॥ मथुरानाम विख्याता नगरी धरणीतले ॥
तत्र विप्रोऽभवत्तत्र देवशर्मेति विश्रुतः ॥ अगस्त्यगोत्रो विद्वान्वे स तु दारिद्र्यपीडितः ॥ २ ॥ अथापरोऽभवत्तत्र तादृग्पुण्यव्योऽन्वितः ॥ तन्नाम
गोत्रो देवेशि ब्राह्मणो वेदपारगः ॥ ३ ॥ अथ प्राह यमो दूतं रोद्रमूर्धेशिरोरुहम् ॥ गच्छ भो मथुरां शीघ्रं देवशर्माणमानय ॥ ४ ॥ अथागत्य ततो
दूतो गृहीत्वा तत्र वै गतः ॥ तं दृष्ट्वाऽथ यमो नत्वा प्राह दूतं कुधान्वितः ॥ ५ ॥ नायमानेतुमादिष्टो देवशर्मा मया तव ॥ अन्योस्ति देवशर्मा यस्त
मानय गतः पुण्यम् ॥ एनं विप्रं च दीर्घायुं नय तत्राविलंबितम् ॥ ६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथाब्रवीद्ब्राह्मणो वै नाहं यास्ये गृहं विभो ॥
दारिद्र्येणातिनिर्विण्णो यावज्जीवं सुरेश्वर ॥ इदं क्षपयिष्यामि शेषमायुस्तवातिके ॥ ७ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ अकाले नात्र
न मे सुहृन् म द्रेष्यः कश्चिदस्ति धरातले ॥ विद्धः शरशतेनापि नाऽकाले म्रियते यतः ॥ १० ॥ कुशाग्रेणापि विद्धः सन्काले
पूणे न जीवति ॥ तस्माद्गच्छ द्विजश्रेष्ठ यावद्गात्रं न दहति ॥ ११ ॥ अथाब्रवीद्ब्राह्मणोऽसौ यदि प्रेषयसे प्रभो ॥ प्रश्रमेकं मया
एते ये नरका रोद्रा दृश्यन्ते च सुदारुणाः ॥ कर्मणा केन कं गच्छेन्मानवो नरकं यम ॥ १२ ॥ कतिसंख्याः स्थुरेते च नरकाः किंप्रमाणतः ॥ एत
त्सर्वं सुरश्रेष्ठ यथावद्रुमर्हसि ॥ १३ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ शृणु देव प्रवक्ष्यामि यावन्तो नरकाः स्थिताः ॥ कर्मणा येन गच्छेत् मानवो
द्विजसत्तम ॥ एकविंशत्समाख्याता नरका मम मन्त्रिरे ॥ १४ ॥ यानेतान्प्रेक्षसे विप्र यत्र मध्ये व्यवस्थिताः ॥ पीड्यमानान्किंकरैर्मे कृतघ्नान्पा
मिः सदा ॥ कुम्भीपाकगतानेतानथ पश्यसि पापिनः ॥ १५ ॥ कूटसाक्ष्यरता ह्येते कटुवाङ्मिरतास्तथा ॥ एते लोहमयान्स्तम्भान्संतप्तान्पावकम
भान् ॥ २० ॥ आलिङ्गति दुरात्मानः परदारतास्तु ये ॥ एते वेतरणीमध्ये पूयशोणितसंकुले ॥ २१ ॥ ये तिष्ठन्ति द्विजश्रेष्ठ सर्वे विश्वासघातकाः ॥
स्वामिद्रोहरता ह्येते तथा हेतुप्रवादकाः ॥ २२ ॥ लोहशङ्कुभिराकीर्णमाकमन्ति नराधमाः ॥ कन्दमाना द्विजश्रेष्ठ उपानदानवर्जिताः ॥ २४ ॥
अथोमुखा निबद्धा ये वृक्षान् पावकोपरि ॥ ब्रह्महत्यान्विताः सर्व एते चैव नराधमाः ॥ २५ ॥ मशकेर्मत्कुणेः काकैर्भक्ष्यन्ते विहंगमैः ॥ व्रत

भंगरता येते व्रतिनां चैव हिंसकाः ॥ २६ ॥ कुठारकण्ठता ह्येते भूयः संति तथाविधाः ॥ गोहन्तारो दुरात्मानो देवब्राह्मणनिन्दकाः ॥ २७ ॥
 ये भक्षयन्ते शृगालैश्च वृकैर्लोहमयैर्मुखैः ॥ परस्वानां च हर्तारः परस्त्रीणां च हर्तृकाः ॥ आत्ममांसानि ये पापा भक्षयन्ति बुभुक्षिताः ॥
 ॥ २८ ॥ न दत्तमन्नमेतेस्तु कदाचिद्धे द्विजोत्तम ॥ रुधिरं ये पिबन्त्येते वसापूयपरिप्लुतम् ॥ ब्राह्मणानां विनाशाय गवामेते सदा स्थिताः ॥
 ॥ २९ ॥ कूटशालमलिवद्वाश्च तीक्ष्णकण्ठकपीडिताः ॥ छिद्रान्वेषणसंयुक्ताः परेषां नित्यसंस्थिताः ॥ ३० ॥ क्रकचेन तु छिद्यन्ते य इमे
 द्विजसत्तम ॥ अभक्ष्यनिरता ह्येते स्वधर्मस्य विदूषकाः ॥ ३१ ॥ कन्याविक्रयकर्तारः कन्यानां जीवभञ्जकाः ॥ पुरीषमध्यगा ह्येते
 पचयन्ते मम किंकरेः ॥ ३२ ॥ संदेशेर्दारुणेर्जिह्वा वेवायुत्पाद्यते मुहुः ॥ बाणलोपनिरता ह्येते भृषावादपरायणाः ॥ ३३ ॥ ये शीतेन प्रवाध्यन्ते वेप
 माना मुहुर्मुहुः ॥ देवस्वानां च हर्तारो ब्राह्मणानां विशेषतः ॥ ३४ ॥ तेषां शिरसि निक्षिप्तो धूरिमारो द्विजोत्तम ॥ अतोऽस्मी ब्राह्मणश्रेष्ठ पुत्का
 रयन्ति भैरवम् ॥ ३५ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ एवमेतत्समाख्यातं तव सर्वं द्विजोत्तम ॥ नरकाणां स्वरूपं तु कर्मणां वै यथाक्रमम् ॥ ३६ ॥
 गच्छ शीघ्रं महाभाग यावत्कायो न दह्यते ॥ ३७ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ कथय त्वं सुरश्रेष्ठ मम सर्वं समाहितः ॥ न गच्छेत्कर्मणा येन
 नरकं मानवः क्वचित् ॥ ३८ ॥ सतां सतपदं मैत्रमत्याहुर्बुद्धिकोविदाः ॥ मित्रतां च पुरस्कृत्य समासाद्ब्रह्महंसि ॥ ३९ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥
 प्रभासं क्षेत्रमासाद्यानरकेश्वरमुत्तमम् ॥ यः पश्यति नरो भक्त्या नरकं स न पश्यति ॥ ४० ॥ स्थापितं यन्मया लिंगं शिवभक्त्या युतेन च ॥ एत
 द्ब्रह्मं मया प्रोक्तं तव प्रीत्यै द्विजोत्तम ॥ ४१ ॥ गोपनीयं प्रवत्नेन मम वाक्यादसंशयम् ॥ एवमुक्तस्तदा विप्रः स्वयमेवावनिं ययौ ॥ ४२ ॥
 लब्ध्वा कलेवरं सोऽथ विस्मयं परमं गतः ॥ तत्स्मृत्वा वचनं सर्वं धर्मराजस्य धीमतः ॥ ४३ ॥ गत्वा तत्र स नित्यं वै पूजयामास तं प्रभुम् ॥
 यावज्जीवं वरारोहे ततः सिद्धिं परां गतः ॥ ४४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भक्त्या तमवलोकयन् ॥ अपि पातकयुक्तोऽपि न याति नरकं नरः ॥ ४५ ॥
 आश्वयुक्कृष्णपक्षे तु चतुर्दश्यां विधानतः ॥ यस्तत्र कुरुते आर्द्रं सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ ४६ ॥ कृष्णाजिनं तत्र देयं ब्राह्मणे वेदपारगे ॥ वाव
 त्तिलानां सरुयानं तावत्सर्वं महीयते ॥ ४७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्र
 माहात्म्ये ऽनरकेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चविंशत्युत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २२५ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्यैव पूर्वभागे
 तु नैर्ऋते पापमोचनात् ॥ मेघेश्वरेति विख्यातं सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ अनावृष्टिभये जाते शान्तिं तत्रैव कारयेत् ॥ वारुणीं विप्रमुल्लेख्य भावये
 दुदकैर्नदीम् ॥ २ ॥ मेघैः प्रतिष्ठितं लिंगं यत्र नित्यं प्रपूज्यते ॥ अनावृष्टिभयं किञ्चिन्न च तत्र प्रजायते ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण ए
 काशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये मेघेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चविंशत्युत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २२६ ॥ ॥ ॥
 ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि बलभद्रपतिष्ठितम् ॥ लिंगं महापापहरं गात्रोत्सर्गात्तदुत्तरे ॥ १ ॥ महालिंगं महादेवि महसिद्धि
 फलप्रदम् ॥ बलभद्रेण विधिना स्थापितं पापशुद्धये ॥ २ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ तृतीयारवतीयोगे स योगे
 शपदं लभेत् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये बलभद्रेऽश्वरमाहात्म्य
 वर्णनं नाम सप्तविंशत्युत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २२७ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि मातृस्थानमनुत्तमम् ॥ भैरवे
 शेति विख्यातं सर्वभयविनाशनम् ॥ १ ॥ चतुर्दश्यां विधानेन कृष्णपक्षे यतात्मना च ॥ पूजयेद्गन्धपुष्पैश्च बलिदानैस्तथोत्तमैः ॥ २ ॥ तं
 पुत्रमिव योगिन्यो रक्षन्ति भुवि मानवः ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्र
 माहात्म्ये भैरवेश्वरमातृगणमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टविंशत्युत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २२८ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छे
 न्महादेवि गंगां त्रिपथगामिनीम् ॥ अनरकेशतो देवि ऐशान्यां दिशि संस्थिताम् ॥ १ ॥ स्वयंभूतां धरामध्यादानीतां विष्णुना पुरा ॥ यादनां
 तु मुक्तयर्थं सर्वपापोपशान्तये ॥ २ ॥ यस्तत्र कुरुते स्नानं कथंचित्पुण्यसंचयात् ॥ आर्द्रं चैव विधानेन न स शोचेत्कृताकृते ॥ ३ ॥ ब्रह्मण्डं
 सकलं दत्त्वा यत्पुण्यफलमाप्नुयात् ॥ तत्पुण्यं प्राप्नुयादेवि कार्तिक्यां जाह्नवीजले ॥ ४ ॥ कलौ युगे तु संप्राप्ते दुर्धर्मे तत्र दर्शनम् ॥ किं पुनः
 स्नानदानं तु प्रभासे जाह्नवीजले ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहा
 त्म्ये गंगामाहात्म्यवर्णनं नामैकोनविंशत्युत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २२९ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि देवं गण
 पतिप्रियम् ॥ तत्रैव संस्थितं सम्बद्धमया तत्र नियोजितः ॥ १ ॥ गङ्गाया दक्षिणे देवि क्षेत्ररक्षणतत्परः ॥ माघे कृष्णचतुर्दश्यां यस्तं पूजयते
 नरः ॥ २ ॥ दिव्यमोदकनैवेद्यैः पुष्पधूपादिभिः क्रमात् ॥ न तस्य जायते विघ्नं यादत्तत्रैव वसत्यसौ ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति
 साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गणपतिमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिंशदुत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २३० ॥ ॥ ॥ ॥
 ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि यत्र जांबवती नदी ॥ पुरा जांबवतीनाम विष्णोर्मां महिषी प्रिया ॥ अपृच्छदधुनं साध्वी वद वार्तां कुं
 द्रह ॥ १ ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा अर्जुनो निश्चसन्मुहुः ॥ बाष्पगद्गदया वाचा इदं वचनमब्रवीत् ॥ २ ॥ परित्यक्ता वयं भद्रे यादवैः सुमहात्मभिः ॥
 बलदेवस्य वीरस्य सात्यकेश महात्मनः ॥ ३ ॥ अन्येषां यदुवीराणां पापकर्मोतिनिवृणः ॥ जिजीविषुरिह प्राप्तो वासुदेवनिराकृतः ॥ ४ ॥
 सा श्रुत्वा भर्तृनिधनमर्जुनाच्च महासती ॥ गंगातीरे समुत्पाद्य पावकं पावकप्रभा ॥ समुत्सृज्य महाकायं नदीपृथ्वा विनिर्ययौ ॥ ५ ॥ सा
 गृहीत्वा सती भर्तुर्भस्म सर्वं त्रेतस्तथा ॥ प्रविष्टा सागरं देवि द्वा जांबवती शुभा ॥ ६ ॥ या नारी तत्र देवेशि भक्त्या स्नानं समाचरेत् ॥ तदन्वयेपि
 काचित्स्त्री न वैधव्यमवाप्नुयात् ॥ ७ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तत्र स्नानं समाचरेत् ॥ नरो वा यदि वा नारी प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ८ ॥ इति
 श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये जांबवतीनदीमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनविंशत्युत्तरद्वि
 शततमोऽध्यायः ॥ २३१ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि कूपं त्रैलोक्यपूजितम् ॥ पश्चिमे तस्य तीर्थस्य पांडवानां
 शततमोऽध्यायः ॥ २३१ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि कूपं त्रैलोक्यपूजितम् ॥ पश्चिमे तस्य तीर्थस्य पांडवानां
 महात्मनाम् ॥ १ ॥ यदाऽरण्यमनुप्राप्ताः पांडवाः पृथिवीतले ॥ ध्रममाणा महादेवि प्रभासं क्षेत्रमागताः ॥ २ ॥ ततस्ते न्यवसंतत्र किंचि
 त्कालं सनाहिताः ॥ गत्वा क्षेत्रं महापुण्यं ततः कृष्णाऽब्रवीद्विदम् ॥ ३ ॥ ब्राह्मणानां सहस्राणि भुञ्जते भवतां गृहे ॥ दूरे जलाश्रयश्चैव न ताव
 द्दक्ष किंकराः ॥ ४ ॥ तस्माज्जलाश्रयः कार्य आश्रमस्य समीपतः ॥ यत्र स्नानं करिष्यामि युष्माकं संप्रसादतः ॥ ५ ॥ ततस्तु पांडवाः सर्वे
 संहितास्ते वरानने ॥ अखनस्तत्र ते कूपं द्रौपदीवाक्यप्रेरिताः ॥ ६ ॥ अथाजगाम तत्रैव भगवान्देवकीसुतः ॥ श्रुत्वा समागतान्पार्थान्द्वारा

वत्याः सर्वाः ॥ ७ ॥ प्रद्युम्नेन च सांवेन गदेन निषधेन च ॥ युयुधानेन रामेण चारुदेण्येन धीमता ॥ ८ ॥ अन्यैः परिवृतः शूरेयादिवैर्युद्ध
 दुर्मदेः ॥ तेऽमेत्य यथान्यायं समस्ता यदुपुङ्गवाः ॥ ९ ॥ ततः कथावसाने च कस्मिंश्चित्कारणांतरे ॥ वासुदेवः पांडुसुतमिदं वचनमब्रवीत् ॥
 ॥ १० ॥ युधिष्ठिर महाबाहो किं ते कामं करोम्यहम् ॥ राज्यं धान्यं धनं चापि अथवा रिपुनाशनम् ॥ ११ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥
 शक्तस्तं यादवश्रेष्ठ सर्वकर्मस्वसंशयः ॥ प्रतिज्ञातं त्वया पूर्वं वर्षेर्द्वादशभिः प्रियम् ॥ १२ ॥ तन्नास्ति त्रिषु लोकेषु यत्र सिद्धयति धृतले ॥ त्वयि
 तुष्टे जगन्नाथ सर्वदेवनमस्कृते ॥ १३ ॥ अवश्यं यदि तुष्टोऽसि मम सर्वजगत्पते ॥ अत्र सांनिध्यमागच्छ कूपे नित्यं जनादेन ॥ १४ ॥ अत्रागत्य
 आरो यस्तु भक्त्या स्नानं समाचरेत् ॥ स यातु वैष्णवं स्थानं प्रसादात्तव केशव ॥ १५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवं भविष्यतीत्युक्त्वा तदाऽमंभ्य
 युधिष्ठिरम् ॥ प्रययौ द्वारकां कृष्णः सर्वलोकनमस्कृतः ॥ १६ ॥ तस्मिन्नुद्भादं नरः कृत्वा वाजिमेघफलं लभेत् ॥ प्रसादादेवदेवस्य विष्णोरमि
 ततेजसः ॥ १७ ॥ तदर्थं तर्पणेनेव स्नानात्पादमवाधुयात् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तत्र श्राद्धं समाचरेत् ॥ १८ ॥ ज्येष्ठस्य पूर्णमास्यां यः स्नानं
 श्राद्धं करिष्यति ॥ सावित्रीं चैव संपूज्य स यास्यति परमं पदम् ॥ १९ ॥ गोदानं तत्र देयं तु सभ्यग्यात्राफलेप्सुभिः ॥ २० ॥ इति श्रीस्कंदे महा
 पुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पांडवकूपमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वाविंशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥
 ॥ २३२ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्रैव पूजयेदेवि पंच लिंगानि भावितः ॥ प्रतिष्ठितानि देवेशि पांडवेश्व महात्मभिः ॥ १ ॥
 यस्तान्पूजयते भक्त्या स मुक्तः पातकैर्भवेत् ॥ २ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे
 प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पांडवेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३३ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छे
 न्महादेवि तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ दशाश्वमेधिकं नाम महापातकनाशनम् ॥ १ ॥ वाजिमैथेः पुरा चेष्टं दशभिस्तत्र भामिनि ॥ भरतेन समागत्य
 मत्वा क्षेत्रमनुत्तमम् ॥ २ ॥ तत्र वृत्तः सहस्राक्षः सोमनाथेन भामिनि ॥ कृपणाः खानपानैश्च दक्षिणाभिर्द्विजातयः ॥ ३ ॥ अथोचुस्त्रिदशाः सर्वे
 सुप्रीता भरतं नृपम् ॥ तुष्टास्तव महाबाहो यज्ञैः संतर्पिता वयम् ॥ वरं वृणीष्व राजेंद्र यत्ते मनसि वर्तते ॥ ४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अत्रा
 गत्य नरो भक्त्या यः स्नानं कुरुते नरः ॥ दशानामश्वमेधानां स प्राप्नोतु फलं शुभम् ॥ ५ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ दशानामश्वमेधानां
 श्रद्धया फलमाप्स्यति ॥ दशाश्वमेधिकं नाम तीर्थमेतन्महीतले ॥ ख्यातिं यास्यति राजेंद्र नात्र कार्या विचारणा ॥ ६ ॥ ॥ ईश्वर
 उवाच ॥ ॥ ततः प्रभृति तत्तीर्थं प्रख्यातं धरणीतले ॥ दशाश्वमेधिकंमिति सर्वपापप्रणशानम् ॥ ७ ॥ ऐंद्रवारुणमाश्रित्य गोमुखादाऽऽश्व
 मेधिकम् ॥ अत्रांतरे महादेवि शिवक्षेत्रं विदुर्बुधाः ॥ ८ ॥ सर्वपापहरं दिव्यं स्वर्गसोपानसंनिभम् ॥ सपादकोटितीर्थानां स्थानं तत्परि
 कीर्तनम् ॥ ९ ॥ प्राणत्यागो कृते तत्र शिवलोके च मोदते ॥ तिर्यग्योनिगताः पापाः कीटपक्षिभृगादयः ॥ १० ॥ तेऽपि याति
 परं स्थानं यत्र देवो महेश्वरः ॥ तिलोदकप्रदानेन मातृकाः पेटकास्तथा ॥ ११ ॥ पितरस्तस्य तृप्यन्ति यावदाभूतसंघवम् ॥ तत्रेष्टा
 ब्रह्मणा पूर्वमसंख्यातः सखोत्तमाः ॥ १२ ॥ शक्रश्च देवराजत्वं तत्रेष्टा समवाप्तवान् ॥ कार्तवीर्येण तत्रैव कृतं यज्ञशतं पुरा ॥ १३ ॥
 एवं तत्प्रवरं स्थानं क्षेत्रगर्भातिकं प्रिये ॥ मृतानां तत्र जंतूनामपुनर्भवेदायकम् ॥ १४ ॥ वृषोत्सर्गं तु यस्तत्र कुर्व्याद्वै भावितात्मवान् ॥
 यावन्ति वृषरोमाणि तावत्स्वर्गं महीयते ॥ १५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्र
 माहात्म्ये दशाश्वमेघमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३४ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्रैव संस्थितं
 पश्येद्विंशत्यनुत्तमम् ॥ शतमेधं सहस्रमेधं कोटिमेधमिति क्रमात् ॥ १ ॥ दक्षिणे शतमेधं तु शतयज्ञफलप्रदम् ॥ कार्तवीर्येण तत्रैव कृतं
 यज्ञशतं पुरा ॥ २ ॥ प्रतिष्ठाप्य महालिंगं सर्वपातकनाशनम् ॥ मध्यभागेऽत्र यद्विंशं कोटिमेधेति विश्रुतम् ॥ ३ ॥ तत्रेष्टा ब्रह्मणा पूर्वं कोटि
 संख्या सखोत्तमाः ॥ संस्थाप्य तु महादेवं शंकरं लोकशंकरम् ॥ ४ ॥ तस्य उत्तरभागस्थं सहस्रकटुसंज्ञकम् ॥ शक्रश्च देवराजोऽपि सहस्रं यष्ट
 न्कृतुम् ॥ ५ ॥ प्रतिष्ठाप्य महालिंगं देवानामादिदेवतम् ॥ गंधपुष्पादिविधिना पंचामृतसोदकैः ॥ ६ ॥ स प्राप्नुयात्फलं देवि लिंगनामो
 क्रमात् ॥ गोदानं तत्र देयं तु सभ्यग्यात्राफलेप्सुभिः ॥ ७ ॥ दशलक्षाणि तीर्थानां तत्र तिष्ठति भामिनि ॥ लिंगत्रयं तथा मध्ये सर्वपातकनाशनम् ॥
 ॥ ८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये दशाश्वमेघमाहात्म्ये शतमेधादि
 सप्ता ततं तपो वर्मसहस्रकम् ॥ निराहारो जिताहारः सूर्याराधनतत्परः ॥ १ ॥ एवं कालेन महता दिव्यतेजा जनाधिपः ॥ प्रत्यक्षं दर्शनं गत्वा
 प्राह सूर्यो महामुनिम् ॥ २ ॥ ॥ सूर्य उवाच ॥ ॥ मा ब्रह्मन्साहसं कार्त्तिकं वरय सुव्रत ॥ अप्राप्यमपि दास्यामि यत्ते मनसि वर्तते ॥ ३ ॥
 ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ प्रसन्नो यदि मे देव वराहो यदि चाऽप्यहम् ॥ अत्र स्थाने त्वया स्थेयं यावत्तिष्ठति मेदिनी ॥ ४ ॥ दुर्वासादित्यना
 माऽऽ लोके ख्यातिं च गच्छतु ॥ ५ ॥ या प्रतिष्ठिता या तु प्रतिमा तव सुन्दरी ॥ ६ ॥ तस्यां सान्निध्यमेवास्तु तत्र देव जगत्पते ॥ सान्निध्यं कुरुतां
 चात्र यमुना दुहिता तव ॥ त्वत्पुनस्तु महातेजा धर्मराजो महाबलः ॥ ६ ॥ ॥ सूर्य उवाच ॥ ॥ एतत्सर्वं मुनिश्रेष्ठ त्वयोक्तं संभविष्यति ॥
 ॥ ८ ॥ आदित्यानां प्रभावेस्तु ब्रह्मांडोदरवासिनाम् ॥ तेषां माहात्म्यसंयुक्तः स्यास्ये चात्र महामुने ॥ ९ ॥ सवित्र्यां सहस्रेण दृष्टेनेव तु यत्फल
 म् ॥ तत्फलं कोटिगुणितं दुर्वासादित्यदर्शनात् ॥ १० ॥ लप्स्यन्ते प्राणिनः सर्वे यज्ञकोटिफलं तथा ॥ एवमुक्त्वा तदा सूर्यः सस्मार तनयां निजाम् ॥
 तथा च धर्मराजानं सर्वप्राणिन्यामकम् ॥ ११ ॥ स्मृतमात्रा तत्र भित्त्वा पातालतलमुद्ययौ ॥ सा नदीरूपिणी देवी तीर्थकोटिसमन्विता ॥ १२ ॥
 यमश्च तत्र भगवान्कालदंडधरस्तदा ॥ ऊचतुः प्रणयोपेतो सूर्यं भुवनसाक्षिणम् ॥ १३ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ आज्ञापयतु मां देवो यमुनां
 च जगत्पते ॥ कार्यं यद्वाविनोऽर्थस्य तत्करिष्ये न संशयः ॥ १४ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥ अत्र क्षेत्रे स्वरूपेण स्थातव्यं वचनान्मम ॥ पापिनां
 प्राणिनां चात्र रक्षां कार्यां प्रयत्नतः ॥ १५ ॥ सूर्यभक्ताः सदा रक्ष्या ब्रह्मणा गृहमेधिनः ॥ त्वं चापि यमुने चात्र कोटितीर्थेन संयुता ॥ १६ ॥
 वस त्वं भव सुप्रीता स्थाने दुर्वाससोद्वेगे ॥ इत्येवमुक्त्वा देवेशस्तत्र दुर्वाससोऽतिके ॥ १७ ॥ पश्यतां सर्वदेवानामंतर्धानमगात्प्रभुः ॥ दुर्वासास्तु तदा
 दृष्टो यावत्पश्यति स्वाश्रमम् ॥ १८ ॥ तावत्पातालमार्गेण यमुना प्रादुराभवत् ॥ यमश्च भगवांस्तत्र दृष्टः क्षेत्रपक्ष्यवृक्ष ॥ १९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
 इत्थं ममभवत्तत्र यमुनोद्रेदमुत्तमम् ॥ कुण्डमादित्यो याम्ये दुंदुभित्त्व पूर्वातः ॥ २० ॥ क्षेत्रपालो महादेवि यतो दुंदुभिनिःस्वनः ॥ तत्र स्नात्वा

महाकुण्डे यः संतर्पयते पितृन् ॥ २१ ॥ दश वर्षाणि पञ्चैव तौ यांति पितामहः ॥ पिंडदानेन दत्तेन पितृणां तुष्टिमात्रहेत् ॥ नरके तु स्थितानां
च मुक्तिर्ध्यात्र संशयः ॥ २२ ॥ माघे भासि सिते पञ्चे सप्तम्यां संयतात्मवान् ॥ दुर्वासाकं च संपूज्य मुच्यन्ते ब्रह्महत्या ॥ २३ ॥ स्नात्वा तु यमुना
कुण्डे माघे मासि मानवः ॥ पूजयेद्भक्तिभावेन रविं गगनभूषणम् ॥ २४ ॥ पठेत्सहस्रं नामां तु दुर्वासादित्यसंनिधौ ॥ पण्मासान्मुच्यते जंतु
यद्यपि ब्रह्महा नरः ॥ २५ ॥ सर्वमंगलमांगल्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ दुर्वासादित्यनामानं सूर्यं को न पूजयेत् ॥ २६ ॥ न तदस्ति भयं किंचि
यदनेन न शाम्यति ॥ दर्शनेनापि सूर्यस्य तत्र दुर्वाससः प्रिये ॥ २७ ॥ संपद्यते तथा कामाः सर्व एव यथेप्सिताः ॥ वंध्यानां पुत्रफलदं भीतानां
भयनाशनम् ॥ २८ ॥ भूतिप्रदं दरिद्राणां कुटिलां परमोपधम् ॥ बालानां चैव सर्वेषां ग्रहक्षोनिवारणम् ॥ महापापोपशमनं दुर्वासादित्यदर्श
नम् ॥ २९ ॥ हेमाश्वस्तत्र दातव्यः सूर्यमुद्दिश्य भामिनि ॥ ब्राह्मणे वेदसंयुक्ते तेन दत्ता मही भवेत् ॥ ३० ॥ यस्तत्र पूजयेदेवं क्षेत्रपालं च
दुन्दुभिम् ॥ स पुत्रपशुमान्त्रीमान्छ्रीमान्भवति मानवः ॥ ३१ ॥ न भयं जायते तस्य त्रिविधं वरवर्णिनि ॥ अर्धगव्यूनिमात्रं तु नत्र जेवं रवं
स्मृतम् ॥ ३२ ॥ न तत्र प्रविशेजन्तुः सूर्यभक्तिविवर्जितः ॥ इत्येतत्कथितं देवि माहात्म्यं सूर्यदेवतम् ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एका
शीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये दुर्वासादित्यमाहात्म्यवर्णनं नाम पद्मत्रिंशदुत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥
॥ २३६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि यादवस्थलमुत्तमम् ॥ यादवा यत्र नष्टा वै पदं चाशब्द कोटयः ॥ १ ॥
यत्र वज्रेश्वरो देवो वज्रेणाराधितः सदा ॥ यत्राभूद्विष्वहणीनानृषीणामाश्रमं कुलम् ॥ २ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ कथं विनष्टा भगवन्नन्वका
वृष्णिभिः सह ॥ पश्यतो वासुदेवस्य भोजाश्वेव महारथाः ॥ ३ ॥ केन शतास्तुते वीरा नष्टा वृष्ण्यन्धकादयः ॥ भोजाश्वेव महादेव विस्तरेण
ववस्व मे ॥ ४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ पद्मत्रिंशो च कलो वर्षे संप्राप्तेऽन्धकवृष्णयः ॥ अन्योन्यं मुशलेस्ते हि निजघ्नः कालनोदिताः ॥ ५ ॥
विश्वामित्रं च कण्वं च नारदं च यशस्विनम् ॥ सारणप्रमुखान्भोजान्दहशुद्धारकां गतान् ॥ ६ ॥ ते वै सावं समानिन्युभयपयित्वा त्रियं यथा ॥
अनुवन्तुपसंगम्य देवदंडनिपीडिताः ॥ ७ ॥ इयं स्त्री पुत्रकामस्य बभ्रोरमिततेजसः ॥ ऋषयः साधु जानीत किमियं जनयिष्यति ॥ ८ ॥ इत्यु
क्तास्ते तदा देवि विप्रलंभप्रधर्पिताः ॥ प्रत्यनुवन्तान्मुनयस्तच्छृणुष्व यथातथम् ॥ ९ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ वृष्ण्यन्धकविनाशाय मुशले घोर
मायसम् ॥ वासुदेवस्य दायादः सांबोऽयं जनयिष्यति ॥ १० ॥ येन धूमं सुदुर्वृता वृंसा जातमन्यवः ॥ उच्छेत्तारः कुलं सर्वमृते रामाजना
ईनात् ॥ ११ ॥ त्यक्त्वा वास्यति वः श्रीमात्यक्का भूमिं हलायुधः ॥ जरो कृष्णं महाभागं शयानं तु निवेत्स्यति ॥ १२ ॥ इत्यनुवन्ततो देवि
प्रलब्धास्ते दुरात्प्रभिः ॥ मुनयः क्रोधरक्ताक्षाः समीक्ष्याऽयं परस्परम् ॥ १३ ॥ तथोक्ता मुनयस्ते तु ततः केशवमन्ययुः ॥ अधावदत्ता वृष्णी
च्छ्रुत्वैवं मधुसूदनः ॥ १४ ॥ अभिज्ञो मतिमांस्तस्य भवितव्यं तथेति तत् ॥ एवमुक्ता हपीकेशः प्रविवेश पुनर्गृहात् ॥ १५ ॥ कृतांतमन्यथाकृतं
नेच्छत्स जगतः प्रभुः ॥ शोभते स ततः सांबो मुसलं तदस्तु वै ॥ १६ ॥ येन वृष्ण्यन्धककुले पुरुषा भस्मसात्कृताः ॥ वृष्ण्यन्धकविनाशाय किंकर
प्रतिमं महत् ॥ १७ ॥ असूत शापजं घोरं तच्च राज्ञे न्यवेदयत् ॥ विपण्णोऽयं ततो राजा सूक्ष्मं चूर्णमकारयत् ॥ १८ ॥ प्राक्षिपत्सागरे
तत्र पुरुषो राजशासितः ॥ अथोवाच त्वनगरे वचनादाहुकस्य हिं ॥ १९ ॥ जनार्दनस्य रामस्य बभ्रोश्चैव महात्मनः ॥ अद्यप्रभृति सर्वेषां
वृष्ण्यन्धकगृहेष्विह ॥ सुराणो न कर्तव्यः सर्वैर्विषयासिभिः ॥ २० ॥ यश्च वो विदितं कुर्यादेवं कश्चित्कचिन्नरः ॥ स जीवन्मूलमारोहे
त्स्वयं कृत्वा सर्वाधवः ॥ २१ ॥ ततो राजभयात्सर्वे नियमं तत्र चक्रिरे ॥ नराः शासनमाज्ञाय रामस्याङ्घ्रिकर्मणः ॥ २२ ॥ एवं प्रयत
मानानां वृष्णीनामन्धकैः सह ॥ कालो गृहाणि सर्वाणि परिचक्राम नित्यंशः ॥ २३ ॥ करालो विकटो सुंडः पुरुषः कृष्णपिंगलः ॥ सम्मार्जनी
महाकेतुर्जपापुष्पावतंसकः ॥ २४ ॥ कृकलासवाहनश्च रत्निकार्णभूषणः ॥ गृहाण्यवेक्ष्य वृष्णीनां नादृश्यत पुनः क्वचित् ॥ २५ ॥
तस्य चासन्महेष्वासाः शरैः शतसहस्रशः ॥ न चाशक्यत वेडुं स सर्वभूताप्ययं सदा ॥ २६ ॥ उत्पेदिरे महावाता दारुणा हि दिने
दिने ॥ वृष्ण्यन्धकविनाशाय बहवो लोमहर्षणाः ॥ २७ ॥ विवृद्धच मूपिका रथ्यावितुत्रपणिकास्तथा ॥ केशान्ददंशुः सुतानां नृणां
धुवतयो निशि ॥ २८ ॥ चीचीकूचीत्यवाशतं सारिका वृष्णिवेश्मसु ॥ नोपशाम्यति शब्दश्च स दिवारात्रमेव वा ॥ २९ ॥ अन्वकुर्वन्तुलकाश्च
वायमानवृष्णिवेश्मसु ॥ अजाः शिवानां च रुतमन्वकुर्वन्तं भामिनि ॥ ३० ॥ पांडुरा रक्तपादाश्च विहगाः कालप्रेरिताः ॥ वृष्ण्यन्धकगृहे
ष्वेवं कपोता व्यचरन्तदा ॥ ३१ ॥ व्यजायंत खरा गोषु करभाश्चाश्वतरीषु च ॥ शुनीष्वपि विडालाश्च मृषका नकुलीषु च ॥ ३२ ॥ तापत्रयांत
पापानि कुर्वन्तो वृष्ण्यस्तथा ॥ अद्रिपन्नाह्मणांश्चापि पितृन्देवांस्तथैव च ॥ ३३ ॥ गुरुश्चाप्यवमन्यन्ते न तु रामजनार्दना ॥ भार्याः पतीन्पुच्छन्ति
पत्नीश्च पुरुषास्तथा ॥ ३४ ॥ विभावसुः प्रज्जलितो वामं विपरिवर्त्तते ॥ नीललोहितमोजिष्ठा विमृजंश्चार्चिषः पृथक् ॥ ३५ ॥ उदशस्तमने
नित्यं पर्यस्तः स्याद्विवाकरः ॥ व्यदृश्यत सकृत्पुंभिः कबन्धैः परिवारितः ॥ ३६ ॥ महानसेषु सिद्धांते संस्कृतेऽन्ने तु भामिनि ॥ उत्तार्यमाणे
कृमयो दृश्यन्ते च वरानने ॥ ३७ ॥ पुण्याहे वाच्यमाने च पठस्तु च महात्मसु ॥ अभिधावन्ति श्रूयन्ते न चाहश्यत कश्चन ॥ ३८ ॥ परस्परस्य
नक्षत्रं हन्यमानं पुनःपुनः ॥ ग्रहैरपश्यन्सर्वेस्ते नात्मनस्तु कथञ्चन ॥ ३९ ॥ न हुतं पाचयत्यग्निर्वृष्ण्यन्धकपुरस्कृतम् ॥ समंतात्प्रत्यवाशात
रासभा दारुणस्वनाः ॥ ४० ॥ एवं पश्यन्हपीकेशः संप्राप्तान्कालपर्ययात् ॥ त्रयोदशीं ह्यमावास्यां तां दृष्ट्वा प्राव्रीदिदम् ॥ ४१ ॥ त्रयोदशी पंच
दशी कृतेयं राहुणा पुनः ॥ तदा च भारते युद्धे प्राप्ता चाद्य क्षयाय नः ॥ ४२ ॥ धिग्धिगित्येव कालं तं परिचित्य जनार्दनः ॥ मेनं प्राप्तं स पद्
मत्रिंशं वर्षं केशिनिपूदनः ॥ पुत्रशोकाभिसेतसा गांधारी यदुवाच ह ॥ ४३ ॥ एवं पश्यन्हपीकेशस्तदिदं समुपस्थितम् ॥ इदं च समनुप्राप्तमब्रवीत्
धुधिष्ठिरः ॥ ४४ ॥ पुरा व्यूढेध्वनीकेषु दहोत्पातान्सुदारुणान् ॥ पुण्यमन्यस्य श्रवणाच्छातिहोमाद्रिशोधनात् ॥ ४५ ॥ प्रततीर्थभिषेकाच्च नान्य
नात् ॥ तीर्थयात्रा प्रभासे वै कार्येति वरवर्णिनि ॥ ४६ ॥ अथारिष्टानि वक्ष्यामि पुरीं द्वारवतीं प्रति ॥ काली स्त्री पांडुरेदतेः प्रविश्य नगरीं निशि
॥ ४७ ॥ स्त्रियः स्वप्नेषु मुष्णन्ती द्वारकां प्रति धावति ॥ अग्निहोत्रनिकेतं च सुमेधेषु च वेश्मसु ॥ ४८ ॥ वृष्ण्यन्धकाश्च स्वादती स्वमे दृष्टा भया
नका ॥ कुर्वन्ती भीषणं नादं कुकुटस्थानसंयुता ॥ ४९ ॥ तथा सहस्रशो रौद्राश्चतुर्बाहव एव च ॥ स्त्रीणां गर्भेष्वजायंत राक्षसा गुह्यकास्तथा ॥
॥ ५० ॥ अलंकाराश्च च्छत्राणि ध्वजाश्च कवचानि च ॥ द्वियमाणानि दृश्यन्ते रक्षोभिस्तु भयानकैः ॥ ५१ ॥ यच्चाभिदत्तं कृष्णस्य वज्रनाभमय

स्मय ॥ दिवमाचक्रमे चक्रं वृष्णीनां पश्यतां तदा ॥ ५३ ॥ युक्तं त्वं दिव्यमादित्यवर्णं भयावहं पश्यतो दारुकस्य ॥ ते सागरस्योपरिष्ठाद्वर्तमानान्मनोजर्वाश्चतुरो वाजिमुख्यान् ॥ ५४ ॥ तालः सुवर्णश्च महाध्वजौ तौ सुपूजितौ राजजनादेनाभ्याम् ॥ उर्जैर्जगुः स्वप्सरसो दिवानिशां वाचं चोत्तुर्मन्यतां तीर्थयात्रायां ॥ ५५ ॥ ततो जिगमिषन्तस्ते वृष्ण्यधकमहारथाः ॥ सांतःपुरास्तीर्थयात्रामीहंते स्म नरर्षभाः ॥ ५६ ॥ ततो मांसपरा हृष्टाः पयं वेश्मसु वृष्णयः ॥ बहु नानाविधं चक्रुर्मांसानि विविधानि च ॥ ५७ ॥ तथा सीधुषु बद्धेषु निर्ययुर्नगराद्रहिः ॥ यानैरश्वैर्गजैश्च श्रीमंतस्तिग्मतेजसः ॥ ५८ ॥ ततः प्रभासे न्यवसन्त्यथोदिशं यथागृहम् ॥ प्रभूतभक्ष्येपास्ते सदा यादवास्तदा ॥ ५९ ॥ निर्विष्टांतात्रिशम्याथ समुद्रांते स योगवित् ॥ जगामार्म्यं तान्वीरानुद्धोर्ध्वविशारदः ॥ ६० ॥ प्रस्थितं तं महात्मानमभिवाद्य कृताजलिम् ॥ जानन्विनाशं भोजानां नेच्छद्वापि तु हर्षिः ॥ ६१ ॥ ततः कालपरीतास्ते वृष्ण्यधकमहारथाः ॥ अपश्यन्नुद्धवं यातं तेजसाऽऽदीप्य रोदसी ॥ ६२ ॥ ब्राह्मणार्थेषु यत्कृतमन्नं तेषां वरानने ॥ तद्वाहनेभ्यः प्रददुः सुगन्धरसान्वितम् ॥ ६३ ॥ ततस्तूर्यशताकीर्णं नटनर्तकसंकुलम् ॥ प्रावर्तत महापानं प्रभासे तिग्मतेजसाम् ॥ ६४ ॥ कृष्णस्य संनिधौ रामः सहितः कृतवर्मणा ॥ अपिवद्युधानश्च गदो बभूवस्तथैव च ॥ ६५ ॥ ततः परिवदो मध्ये युयुधानो मदोत्कटः ॥ अत्रवीकृतवर्माणमवहत्यावमन्य च ॥ ६६ ॥ कः क्षत्रियो मन्यमानः सुमान्हन्यान्मृतानिव ॥ न तन्मृष्यत हार्दिक्यस्त्वया तत्साधु यत्कृतम् ॥ ६७ ॥ हस्तके युयुधानेन पूजयामास तद्वचः ॥ प्रद्युम्नो रथिनां श्रेष्ठो हार्दिक्यमथ भर्त्सयन् ॥ ६८ ॥ ततः पुनरपि कुतः कृतवर्मा तत्रबवीत् ॥ निर्विशंजिन सावज्ञं तदा सव्येन पाणिना ॥ ६९ ॥ धुरिश्रवाश्छिन्नबाहुयुद्धे प्रायोगतस्त्वया ॥ व्याधेनेव नृशंसेन कथं वैरेण घातितः ॥ ७० ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा केशवः परवीरहा ॥ तिर्यक्सरोरया दृष्ट्या वीशांचके समः पुमान् ॥ ७१ ॥ मणिं स्वमंतकं चैव यः स सत्राजितोऽभवत् ॥ स कथं तमारयामास सात्यकिर्मधुसूदनम् ॥ ७२ ॥ तच्छ्रुत्वा केशवस्यांकमगमदुदती सती ॥ सत्यभामा प्रभुभिता कोपयन्ती जनार्दनम् ॥ ७३ ॥ तत उवाच स क्रोधात्सात्यकिर्वीक्ष्यमब्रवीत् ॥ पंचानां द्रौपदेयानां धृष्टद्युम्नशिखंडिनः ॥ ७४ ॥ एव गच्छाधि पदवीं सत्ये तव पथे सदा ॥ सौप्तिके निहता ये च सुमास्तेन दुरात्मना ॥ ७५ ॥ द्रोणपुत्रसहायेन पापेन कृतवर्मणा ॥ समाप्तं चायुरस्याद्य यशश्चापि सुमध्यमे ॥ ७६ ॥ इतीदमुक्त्वा तद्धेन केशवस्य समीपतः ॥ अभिहत्य शिरः कुद्वश्चिच्छेद कृतवर्मणः ॥ ७७ ॥ तथायानपि निमग्नं युयुधानं समंततः ॥ अन्वधावद्वृषीकेशो विनिवारयिषुस्तथा ॥ ७८ ॥ एकीभूतास्ततस्तस्य कालपर्यायप्रेरिताः ॥ भोजांधका महाराजं शैनेयं पर्यवरयन् ॥ ७९ ॥ तान्दृष्ट्वाऽऽपततस्तूर्णमभिकुडाज्जनार्दनः ॥ न कुक्रोध महातेजा जानन्कालस्य पर्ययम् ॥ ८० ॥ ते च पानभदाविष्टाश्चोदिताश्चैव यन्पुना ॥ युयुधानमथाजगुश्छिच्छेद जिनैस्तथा ॥ ८१ ॥ हन्यमाने तु शैनेये कुद्रो रुक्मिणिर्नन्दनः ॥ तदंतरमथाधावन्मोक्षयिष्यच्छिन्नेः सुतम् ॥ ८२ ॥ स भोजैः सह संयुक्तः सात्यकिश्चांधैः सह ॥ बहुत्वाच्च हतौ वीराबुभौ कृष्णस्य पश्यतः ॥ ८३ ॥ हतं दृष्ट्वा तु शैनेयं पुत्रं च यदुनन्दनः ॥ परकाणां तदा मुष्टिं कोपाज्जग्राह केशवः ॥ ८४ ॥ तदध्वन्मुखं घोरं वज्रकरमयत्सयम् ॥ जघान तेन कृष्णोपि ये तस्य प्रमुखे स्थिताः ॥ ८५ ॥ ततोऽधकाश्च भोजाश्च शिनयो वृष्णयस्तदा ॥ न्यमन्नन्योन्यमाकन्दैर्मुखैः कालप्रेरिताः ॥ ८६ ॥ यक्षैकाग्रेर्कां कश्चिज्जग्राह रुषितो नरः ॥ वज्रभूता च सा देवि हृदश्यत तदा प्रिये ॥ ८७ ॥ हृणं च भुशालीधृतमण्वपि तत्र दृश्यते ॥ ब्रह्मदंडकृतं सर्वमिति तद्विद्धि भाभिनि ॥ ८८ ॥ आविध्याविध्य देवेशि प्रहरन्ति स्म सायकात् ॥ तद्वज्रभूतं भुशालमपश्यन्त तदा दृढम् ॥ ८९ ॥ अवधीत्पितरं पुत्रः पिता पुत्रं च भाभिनि ॥ मत्तास्ते पर्यन्ति स्म योधमानाः परस्परम् ॥ ९० ॥ पतंगा इव चाग्रौ तु न्यपतन्त्यदुपुंगवाः ॥ नासीत्पलायने बुद्धिर्वध्यमानस्य कस्यचित् ॥ ९१ ॥ तं तु पश्यन्महाबाहुर्जानन्कालस्य पर्ययम् ॥ भुशालं समवष्टभ्य तस्थौ स मधुसूदनः ॥ ९२ ॥ सांवं च निहतं दृष्ट्वा चारुदेणं च माधवः ॥ प्रद्युम्नमनिरुद्धं च ततश्चक्रोध भाभिनि ॥ ९३ ॥ यादवान्दमाशयानांश्च भृशं कोपसमन्वितः ॥ स निःशेषं तदा चक्रे शार्ङ्गचक्रगदाधरः ॥ ९४ ॥ एवं तत्र महादेवि अमवद्यादवस्थलम् ॥ गव्यूतिमात्रं तदेवि यादवानां चिताः स्मृताः ॥ ९५ ॥ तेषां किलास्थिनचयैः स्थलरूपं बभूव तत् ॥ भस्मपुंजनिभाकारं तेनाभूद्यादवस्थलम् ॥ ९६ ॥ दिव्यरत्नसमायुक्तं मणिमाणिक्यप्रुरितम् ॥ यादवानां किरिटीश्च दिव्यगन्धैः सुप्रुरितम् ॥ ९७ ॥ तेषां रक्षानिमित्तं हि गंगा गणपतिस्तथा ॥ यादवानां तु सर्वेषां जीवितो वज्र एव हि ॥ ९८ ॥ वयसोते ततः सोऽपि प्रभासं क्षेत्रमागतः ॥ निषिच्य स्वसुतं राज्ये नाम्ना ख्यातं महद्भलम् ॥ ९९ ॥ तेनापि स्थापितं लिङ्गं यादवेन्द्रेण धीमता ॥ वज्रेश्वरमिति ख्यातं तत्स्थितं यादवस्थले ॥ १०० ॥ तत्रैव सुचिरं कालं तपस्तप्तं सुपुष्कलम् ॥ नारदस्योपदेशेन प्रभासे पापनाशने ॥ १०१ ॥ प्राप्तवान्परमां सिद्धिं स राजा यादवोत्तमः ॥ तत्रैव यो नरः सम्यक्प्राप्त्वा जायवती जले ॥ १०२ ॥ वज्रेश्वरं तु संपुज्य ब्राह्मणारतत्र भोजयेत् ॥ यादवस्थलसामीप्ये गोसहस्रफलं लभेत् ॥ १०३ ॥ धेनोणं तत्र दातव्यमंगुल्या प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये यादवस्थलोत्पत्तौ वज्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तत्रिंशदुत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २३७ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि हिरण्यां पापनाशिनीम् ॥ सर्वकामप्रदां पुण्यां दारिद्र्यस्यांतकारिणीम् ॥ १ ॥ तत्र स्नात्वा विधानेन कृत्वा पिंडोदकक्रियाम् ॥ प्रागुयादक्षयांलोकान्पितृनुदत्य पापतः ॥ २ ॥ एकं यो भोजयेत्तत्र ब्राह्मणं शंसितव्रतम् ॥ तेनायुतसहस्रं हि भोजितं स्याद्विजन्मनाम् ॥ ३ ॥ तत्र हेमरथा देवो ब्राह्मणं वेदपारगे ॥ विधिना शिवमुद्दिश्य यात्रायुतफलं लभेत् ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां सप्तमे प्रभासखण्डे संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये यादवस्थलोत्पत्तौ वज्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टात्रिंशदुत्तरद्विंशततमोऽध्यायः ॥ २३८ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि हिरण्यापाश्वतः स्थितम् ॥ प्रत्युक्तं नागरादित्यं सर्वग्याधिविनाशनम् ॥ १ ॥ पुरा भानुः स्यमन्तकमणिं ददौ ॥ २ ॥ स मणिः सर्वते नित्यं आरानष्टौ दिनेदिने ॥ सुवर्णस्य सुशुद्धस्य भक्त्या व्रततपोयुतः ॥ ३ ॥ भूयोऽपि भानुना प्रोक्तो वरं ब्रूहि वरानने ॥ स चाह देवदेवेशं भास्करं वारितस्करम् ॥ ४ ॥ यदि तुष्टोऽसि मे देव वरदानं करोपि च ॥ अत्रैव चाश्रमे पुण्ये नित्यं भास्वतः ॥ स्थापिता प्रतिमा शुभ्रा तत्रैव वरवर्णिनि ॥ ८ ॥ शंखदुंदुभिर्नौपेर्नौघोपैश्च पुष्कलेः ॥ ततस्तु नागरान्सर्वान्समाहूय द्विजोत्तमान् ॥ ९ ॥ अत्रवीक्षणतो भूत्वा दत्त्वा वृत्तिमनुत्तमाम् ॥ १० ॥ युष्मत्पादप्रसादेन सूर्यस्यानुमहेन वै ॥ साधयित्वा तपश्चोमं स्थापिता प्रतिमा मया ॥ १०० ॥ इन्द्र

लोकादिहानीता जित्वा शक्रं सुरारिणा ॥ दशाननस्य पुत्रेण लंकायां स्थापिता पुरा ॥ ११ ॥ तं निहत्य तु रामेण लक्ष्मणानुगतं वै ॥ अयोध्यायां
समानीता सोमित्रजयलक्षिका ॥ १२ ॥ मित्रवरुणपुत्राय वसिष्ठाय समर्पिता ॥ तेनापि यम तुष्टेन द्वारकायां निवेदिता ॥ १३ ॥ अयापि स्थापिता चात्र
ज्ञात्वा क्षेत्रमनुत्तमम् ॥ किमत्र बहुनोक्तेन भवद्भिः सर्वथैव हि ॥ १४ ॥ परिपाल्या प्रयत्नेन यावच्चंद्रार्कतारुक्ष्मा ॥ तस्माद्युष्माकमादिष्टा प्रतिमेयं मया
शुभा ॥ १५ ॥ नागराणां तु विप्राणां सोमेशपुरवासिनाम् ॥ तस्मान्नाम मया दत्तं नागरादित्येव हि ॥ १६ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ सर्वमेव करि
ष्यामो देवस्य परिपालनम् ॥ ॥ यन्मही च चंद्राकौ यावत्तिष्ठति सागरः ॥ तावत्ते ह्यक्षया कीर्तिः स्थाने चास्मिन्मविध्यति ॥ १७ ॥ एवमुक्त्वा तु ते
सर्वे नागरा द्विजुंगवाः ॥ राजापि तुष्टः प्रययौ तदा द्वारवतीं पुरीम् ॥ १८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि तस्मिन्हेतुं यत्फलम् ॥
गोशतस्य प्रयागेषु सभ्यगदतस्य यत्फलम् ॥ तत्फलं समवाप्नोति नागरार्कस्य दर्शनात् ॥ १९ ॥ दारिद्र्यदुःखशोकात्तैः कोन्योस्ति हरणक्षमः ॥ प्रभासे
पावने क्षेत्रे भुक्त्वा नागरभास्करम् ॥ २० ॥ बंधकुष्टादिकं दुःखं ये भजंत्यरूपबुद्धयः ॥ तत्र ते नैव जानन्ति वैष्णं नागरभास्करम् ॥ २१ ॥ स्नात्वा
हिरण्यातोयेन यस्तं पूजयते नरः ॥ कल्पकोटिसहस्राणि सूर्यलोके महीयते ॥ २२ ॥ शुद्धपक्षे तु सप्तम्यां यदा संक्रमते रविः ॥ महाजया तदा ख्याता
सप्तमी भास्करप्रिया ॥ २३ ॥ स्नानं दानं जपो होमः पितृदेवाभिपूजनम् ॥ सर्वं कोटियुगं प्रोक्तं भास्करस्य वचो यथा ॥ २४ ॥ एकं यो भोजये
त्तत्र ब्राह्मणं सूर्यसंनिधौ ॥ कोटिभोज्यं कृतं तेन इत्याह भगवान्हारिः ॥ २५ ॥ एतन्मया ते कथितं पुरा नैतत् वरानने ॥ यः शृणोति नरो भक्त्या
त गच्छेद्भास्करं पदम् ॥ २६ ॥ सूर्यस्य देवि नामानि रहस्यानि शृणुष्व मे ॥ अलं नामसहस्रेण पठत्वेन गुप्तं स्तवम् ॥ २७ ॥ विकर्त्तनो विव
त्तांश्च मार्तंडो भास्करो रविः ॥ लोकप्रकाशकः श्रीमाल्लोकचक्षुर्गहेश्वरः ॥ २८ ॥ लोकसाक्षी त्रिलोकेशः कर्त्ता हर्त्ता तमिह सा ॥ तपनस्तापन
श्चैव शुचिः सप्ताश्ववाहनः ॥ २९ ॥ गभस्तिहस्तो ब्रह्मा च सर्वदेवनमस्कृतः ॥ एकविंशक इत्येष नागरार्कस्तवः स्मृतः ॥ ३० ॥ स्तवराज इति
ख्यातः शरीरारोग्यवृद्धिदः ॥ ३१ ॥ य एतेन महादेवि द्वे संध्येऽस्तमनोदये ॥ नागरार्कं तु संस्तौति स लभेद्वाञ्छितं फलम् ॥ ३२ ॥ इति श्रीस्कंदे
महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये नागरार्कमाहात्म्यवर्णनं नामैकचत्वारिंशदुत्तरद्विशततमो
ऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि बलभद्रं सुरेश्वरम् ॥ सुभद्रां च तथा कृष्णं सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ पूर्वं
कल्पे महादेवि देहमत्रात्यजद्धरिः ॥ अस्मिन्कल्पेपि च पुनर्गन्तोऽस्मिन्मिति स्मृतम् ॥ २ ॥ तत्र ये पूजयिष्यन्ति नागरादित्यसंनिधौ ॥ बलभद्रं
सुभद्रां च कृष्णं ते स्वर्गगामिनः ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये बलभद्रं
सुभद्राकृष्णमाहात्म्यवर्णनं नाम चत्वारिंशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्रैव संस्थितं पश्येद्बलभद्रकलेवरम् ॥
शेषरूपेण यत्रासौ प्रात्यजत्स्वं कलेवरम् ॥ १ ॥ गतस्त्रैसंगमे तीर्थे तत्र पातालवर्त्मना ॥ अस्मिन्मित्रवने देवि गम्यति द्वयविविक्तम् ॥ २ ॥ कलेवरं
स्थितं देवि लिंगाकारं महाप्रभम् ॥ रेत्या सहितं तत्र शेषनामेतिविश्रुतम् ॥ ३ ॥ यत्र सिद्धः पुरा देवि जरानामा तु कौलिकः ॥ विष्णुहंता भल्लतीर्थे
सोऽस्मिन्स्थाने लयं गतः ॥ ४ ॥ तत्प्रभृत्येव सकले शेष इत्यभिप्रेत्युतः ॥ चैत्रे शुद्धत्रयोदश्यां यस्तं पूजयते नरः ॥ स पुत्रपौत्रपशुमान्दर्पक्षेमेण
गच्छति ॥ ५ ॥ मसूरिकादिरोगेभ्यः शिशूनां न भयं भवेत् ॥ विस्फोटकादिरोगेभ्यो न भयं जायते क्वचित् ॥ ६ ॥ अस्मिन्क्षेत्रे महासिद्धे सिद्धयज्ञस्तु
यः स्मृतः ॥ वर्णानां सांतरालानां सर्वेषां चातिवृद्धिः ॥ ७ ॥ पशुपुष्पोपहारैश्च बलिदानैः पृथग्विधैः ॥ संतुष्टिं शीघ्रमायाति शेषोऽशेषाघनाशनः ॥
॥ ८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये शेषमाहात्म्यवर्णनं नामैकचत्वारिंश
दुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि यत्र देवी कुमारिका ॥ तस्यैव पूर्वदिग्भागे स्थिता
रक्षार्थमेव हि ॥ १ ॥ पुरा रथंतरे कल्पे रुर्नाम महासुरः ॥ उत्पन्नः स महाकायः सर्वलोकभयावहः ॥ २ ॥ तेन देवाः सगन्धर्वास्त्रासितास्त्रिदशा
लयात् ॥ तस्य भीत्या ततः सर्वे ब्रह्मलोकमधिस्थिताः ॥ ३ ॥ तथा भूमितले विप्रान्यज्वनोऽथ तपस्विनः ॥ निजघान स दुष्टात्मा ये चान्ये
धर्मचारिणः ॥ ४ ॥ निःस्वाध्यायवपदकारं तदाऽऽसीद्धरणीतलम् ॥ नष्टयज्ञोऽसर्वं सर्वं रुरोर्भयनिपीडितम् ॥ ५ ॥ ततः प्रव्यथिता देवास्तथा सर्वे
महर्षयः ॥ समेत्यामंत्रयन्मंत्रं वधार्थं तस्य दुर्मतेः ॥ ६ ॥ ततः कायोद्भवः स्वेदः सर्वेषां समजायत ॥ तेषां चितयतां देवि निरोधाजगृह्णतम् ॥
॥ ७ ॥ तत्र कन्या सधुत्पन्ना दिव्या कमललोचना ॥ व्यापयन्ती दिशः सर्वाः सर्वेषां पुरतः स्थिता ॥ ८ ॥ सर्वान्देवांस्ततः प्राह किमर्थं निर्मितस्तस्य
इयम् ॥ तद्वः कार्यं करिष्यामि श्रुत्वा तस्यास्तदा गिरम् ॥ ९ ॥ आचल्युः संकटं तस्यास्ते देवा रुरुचेष्टितम् ॥ श्रुत्वा जहास सा देवी देवानां कार्यं
सिद्धये ॥ १० ॥ तस्या हसन्त्या निश्चेरुर्वरांगाः कन्यकाः पुनः ॥ पार्श्वकुशधराः सर्वाः पीनश्रोणिपयोधराः ॥ ११ ॥ फेत्कारारावमात्रेण त्रास
यंत्यश्वराचरम् ॥ अन्वगात्सा रुर्यत्र ताभिः सार्द्धं यशस्विनी ॥ १२ ॥ अथाभूत्तुलं तासां युद्धं चोरं तु तैः सह ॥ शस्त्रास्त्रैर्विविधैर्चोरैः शत्रुपक्ष
सयंकरैः ॥ १३ ॥ ताभिस्तदनुगाः सर्वे प्रहारेर्जर्जरीकृताः ॥ पराङ्मुखाः क्षणेनैव जाताः केचिन्निपातिताः ॥ १४ ॥ ततो हतं बलं दृष्ट्वा रुरुर्मायाम्
थाऽऽवृजत् ॥ तामसीनाम देवेशि तयासुहृत् नैव सा ॥ १५ ॥ तमोऽभूत् ततस्तत्र देवी दैत्यं तदा रुरुम् ॥ शक्त्या विभेदं हृदये ततो मूर्छां जगाम ह
॥ १६ ॥ सुहृत्तोल्लङ्घनं शोष्य ज्ञात्वा तस्याः पराक्रमम् ॥ पलायनकृतोत्साहः समुद्राभिमुखो ययौ ॥ १७ ॥ साऽपि देवी जगामाथ पृष्ठतोऽस्य
दुरात्मनः ॥ स्तूयमाना सुरगणैः किंनरैः समहोरगैः ॥ १८ ॥ ततः प्रविश्य जलधिं तं दृष्ट्वा दानवं रुपा ॥ खड्गप्रेषण शिरश्छिन्ना चर्ममुग्धवरा
ततः ॥ १९ ॥ निश्चक्राम पुनस्तस्मात्प्रभासं क्षेत्रमागता ॥ कन्या सैन्येन संयुक्ता बहुरूपेण भास्वता ॥ २० ॥ देवैः सुविस्मिर्तेऽष्टा चर्ममुग्धवरा
वरा ॥ ततो देवाः स्तुतिं चक्रुः कृतांजलिपुटाः स्थिताः ॥ २१ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ जय त्वं देवि चासुदे जय भूतापहारिणि ॥ जय सर्वगते
देवि कालरात्रि नमोऽस्तु ते ॥ २२ ॥ भीमरूपे शिवे विद्ये महामाये महोदये ॥ महाभागे जये जृम्भे भीमाक्षि भीमदर्शने ॥ २३ ॥ महामाये
विचित्राणि गेयवृत्त्यप्रिये शुभे ॥ विकरालि महाकालि कालिके कालरूपिणि ॥ २४ ॥ प्रांसहस्ते दण्डहस्ते भीमहस्ते भयानने ॥ चासुदे जय
मानास्ये तीक्ष्णदंष्ट्रे महाबले ॥ शत्रयानस्थिते देवि प्रेतसंघनिषेविते ॥ २५ ॥ एवं स्तुता तदा देवी सर्वैः शक्रपुरोगमैः ॥ प्रहृष्टवत्सः भूत्वा
वाक्पयमेतदुवाच ह ॥ २६ ॥ वरं वृणुष्वं भद्रं वो नित्यं यन्मनसि स्थितम् ॥ अहं दास्यामि तत्सर्वं यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ २७ ॥ ॥ देवा
ऊचुः ॥ ॥ कृतकृत्यास्त्वया भद्रे दानवस्य निपुडनाय ॥ २८ ॥ स्तोत्रेणानेन यो देवि त्वां वै स्तौति वरानने ॥ तस्य त्वं वरदा देवि भव

सर्वगता सती ॥ २९ ॥ यथेदं शृणुयाद्भक्त्या तव देवि समुद्रवम् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः स प्राप्नोतु परां गतिम् ॥ ३० ॥ अस्मिन्क्षेत्रे त्वया देवि
स्थितिः कार्या सदा शुभे ॥ ३१ ॥ अत्र त्वां पूजयेद्यस्तु कुलपक्षे समाहितः ॥ नवम्यामाश्विने मासि तस्य कार्यं सदा शुभम् ॥ ३२ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवमुक्ता महादेवी तत्रैव निरताऽभवत् ॥ देवास्त्रिविष्टपं जग्मुः ब्रह्मा हतशत्रवः ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कुमारीमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विचत्वारिंशदुत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २४२ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि क्षेत्रपालं महाप्रभम् ॥ ईशाने संस्थितं देवं मंत्रमालाविभूषितम् ॥ १ ॥ हिरण्यातटमाश्रित्य
रक्षार्थं समुपस्थितम् ॥ तत्रैव हीरकं क्षेत्रं तस्मिन्नक्षेत्रे करोति सः ॥ २ ॥ कृष्णपक्षे त्रयोदश्यां तत्र तं पूजयेन्नरः ॥ गंधगुप्फोपहारैश्च तथा बलि
निवेदेनैः ॥ ३ ॥ एवं संपूजितो देवः सर्वकामप्रदो भवेत् ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये क्षेत्रपालमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिचत्वारिंशदुत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २४३ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्महादेवि विचित्रेश्वरमुत्तमम् ॥ हिरण्यतीर्थनिलयं महापातकनाशनम् ॥ १ ॥ विचित्रेण महादेवि लेखकेन यमस्य च ॥ तपः कृत्वा
महारौद्रं लिंगं तत्र प्रतिष्ठितम् ॥ २ ॥ तं दृष्ट्वा मानवो देवि यमलोकं न पश्यति ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये विचित्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुश्चत्वारिंशदुत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २४४ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तत्रैवोपरि संस्थितम् ॥ सरस्वत्यास्तटे देवि पर्णादित्यस्य पश्चिमे ॥ १ ॥ तत्रास्ते सुमहर्लिङ्गं
स्थापितं ब्रह्मणा पुरा ॥ ब्रह्मेश्वरेति विख्यातं सर्वपातकनाशनम् ॥ २ ॥ तत्र स्नात्वा द्वितीयायां सोपवासो जितेंद्रियः ॥ अर्चयेद्देवदेवं नाम्ना
ब्रह्मेश्वरं शुभम् ॥ तर्पयेच्च पितृञ्छ्राद्धे यदीच्छेच्छाश्वतं पदम् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये ब्रह्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशदुत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २४५ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्महादेवि पिङ्गलीं पापनाशिनीम् ॥ ऋषितीर्थतपश्चिमतो नदीं सागरगामिनीम् ॥ १ ॥ तस्याः संदर्शनादेवि रूपवाञ्छायते नरः ॥
पुरा महर्षयः प्राप्ताः सोमेश्वरदिदृक्षया ॥ २ ॥ प्रभासं क्षेत्रमासाद्य नदीतीरे व्यवस्थिताः ॥ दाक्षिणात्या महादेवि कृष्णवर्णा विरूपकाः ॥ ३ ॥ तत्रा
श्रमवरे स्नात्वा पश्यन्तो रूपमात्मनः ॥ कामेन सदृशं सर्वे विस्मयं परमं गताः ॥ ४ ॥ ततस्ते सहिताः सर्वे विस्मयोत्फुल्ललोचनाः ॥ अत्र स्नात्वा
त्रयं सर्वे यतः पिङ्गत्वमागताः ॥ अतः प्रभृति नामास्यास्ततः पिङ्गा भविष्यति ॥ ५ ॥ येन स्नानं करिष्यन्ति भक्त्या परमया युताः ॥ न ते पाप
नश्ये कश्चिद्भविष्यति कुरूपवान् ॥ ६ ॥ दर्शनात्पितृभ्यस्तस्य लप्स्यते मानवः फलम् ॥ स्नानेन द्विगुणं पुण्यं तर्पणेन चतुर्गुणम् ॥ ७ ॥ असंख्यातं
फलं तस्य योऽत्र श्राद्धं करिष्यति ॥ एवमुक्ता ततः सर्वे ऋषयो वरवर्णिनि ॥ ८ ॥ व्यभजंस्तत्रदीतीरं सर्वे ते मुनिसत्तमाः ॥ यज्ञोपवीतमात्राणि
चक्रुस्तीर्थानि सर्वतः ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पिङ्गा
नदीमाहात्म्यवर्णनं नाम पदचत्वारिंशदुत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २४६ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्रैव संस्थितं पश्येत्तुम्यं पाप
प्रणाशनम् ॥ तथा च पिङ्गलां देवीं पावतीरूपधारिणीम् ॥ १ ॥ तृतीयायां विशेषेण ह्युपवासं करोति यः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति धनवान्पुत्र
वान्भवेत् ॥ २ ॥ तत्रैव संस्थितं पश्येच्छुक्लेश्वरमिति श्रुतम् ॥ तं दृष्ट्वा मानवो देवि मुक्तः स्यात्सर्वपातके ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पिङ्गलादित्यपिङ्गादेवीशुक्लेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तचत्वारिंश
दुत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २४७ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि पूर्वोक्तं ब्रह्मपूजितम् ॥ सरस्वत्यास्तटे संस्थं पर्णा
दित्यस्य पश्चिमे ॥ १ ॥ तस्योत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि शृणुष्वैकमनाः प्रिये ॥ सृजतो ब्रह्मणः पूर्वं भूतग्रामं चतुर्विधम् ॥ २ ॥ उत्पन्नाद्भुतरूपाद्या नारी
कमललोचना ॥ कंबुग्रीवा सुकेशांता विंबोष्ठी तनुमध्यमा ॥ ३ ॥ गंभीरनाभिः सुश्रोणी पीनश्रोणिपयोधरा ॥ पूर्णचन्द्रमुखी सा तु गृध्रमुखा
सितानना ॥ ४ ॥ न देवी न च गन्धर्वी नासुरी न च पन्नगी ॥ यादृग्वा वारोहा तादृशी सा व्यजायत ॥ ५ ॥ तां दृष्ट्वा रूपसंपन्नं ब्रह्मा काम
वशोऽभवत् ॥ अर्थं तां प्रार्थयामास रत्यर्थं वरवर्णिनि ॥ ६ ॥ अथ प्रार्थयतस्तस्य न्यपतत्पंचमं शिरः ॥ खरूपं महादेवि तेन पापेन तत्क्ष
णात् ॥ ७ ॥ ततो ज्ञात्वा महत्पापं दुहितुः कामसंभवम् ॥ घृणया परया युक्तः प्रभासं क्षेत्रमागतः ॥ ८ ॥ न कायस्य यतः शुद्धिर्विना तीर्थाव
गाहनात् ॥ स स्नातः सलिले पुण्ये सरस्वत्या वरानने ॥ ९ ॥ लिंगं संस्थापयामास देवदेवस्य शूलिनः ॥ ततो विकल्पो भूत्वा जगाम स्वगृहं
पुनः ॥ १० ॥ स्नात्वा सारस्वते तोये यस्तर्हिङ्गं प्रपश्यति ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोके महीयते ॥ ११ ॥ चैत्रे शुक्लचतुर्दश्यां यस्तं पश्यति
मानवः ॥ स याति परमं स्थानं यत्र देवो महेश्वरः ॥ १२ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे
प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये ब्रह्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टचत्वारिंशदुत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २४८ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महा
देवि देवं वै संगमेश्वरम् ॥ गोलसमिति विख्यातं सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ तस्यैव पश्चिमे भागे सर्वकामफलप्रदम् ॥ ऋषिरुहालकोनाम पुरा
ज्ञासीन्महातपाः ॥ २ ॥ स पुरा संगमं प्राप्य सर्वपापप्रणाशनम् ॥ सरस्वत्याश्च पिङ्गायास्तपस्तेपे सुरेश्वरि ॥ ३ ॥ ततस्तपस्यतस्तस्य तपो रौद्रं
मम ॥ ५ ॥ अयमभृति वासोऽत्र मम नित्यं भविष्यति ॥ यस्मादत्र समुत्पन्नं संगमे लिंगमुत्तमम् ॥ संगमेश्वरमित्येव नाम चास्य भवि
ष्यति ॥ ६ ॥ येन स्नानं नराः कृत्वा संगमे लोकविभुते ॥ संगमेश्वरमीक्षन्ते ते याति परमां गतिम् ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततस्तं
पूजयामास दिवारात्रमत्तद्वितः ॥ ततो देहावसानेऽसौ गतो यत्र महेश्वरः ॥ ८ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये संगमेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनपञ्चाशदुत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २४९ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्महादेवि लिंगं त्रैलोक्यविभुतम् ॥ गंगेश्वरेति विख्यातं संगमेश्वरपश्चिमे ॥ १ ॥ यदा गंगा समाहूता विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ अन्त
कालेऽभिषेकार्यं स्वकायस्य वरानने ॥ २ ॥ ततो दृष्ट्वा तु तत्क्षेत्रं पुण्यं सृष्टिनिपेक्षितम् ॥ सर्वत्र व्यापितं लिंगैराश्रमैश्च तपस्विनाम् ॥ ३ ॥
ततो गंगा सरिच्छेष्टा पूर्वसागरगामिनी ॥ स्थापयामास तर्हिङ्गं शिवभक्तिपरायणा ॥ ४ ॥ तं दृष्ट्वा तु वारोहे गंगानानफलं लभेत् ॥
अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ २५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे

प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गंगेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चाशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्महादेवि शंकरादित्यशुतमम् ॥ गंगेश्वरस्य पुर्वेण शंकरेण प्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ पृथ्यां चैव तु शुद्धायामेनं यः पूजयिष्यति ॥ गमि
ष्यति परं स्थानं यत्र देवो दिवाकरः ॥ २ ॥ रक्तचंदनमिश्रेण रक्तपुष्पैः समाहितः ॥ ताम्रपात्रे समाधाय योऽर्घ्यं दास्यति मानवः ॥ स यास्यति
परां सिद्धिं न च याति दरिद्रताम् ॥ ३ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तस्मिन्क्षेत्रे व्रतने ॥ पूजयेच्छंकरादित्यं सर्वकामफलप्रदम् ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कंदि
महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये शंकरादित्यमाहात्म्यवर्णनं नामैकपञ्चाशदुत्तरद्विशततमोऽ
ध्यायः ॥ २५१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि लिंगं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ तत्र शंकरनाथेति प्रसिद्धं पापनाशनम् ॥
॥ १ ॥ स्थापितं भानुना देवि कृत्वा तत्र महत्तपः ॥ तमर्चयित्वा देवेशं सोपवासो महेश्वरम् ॥ २ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्तत्र श्राद्धं कुर्याज्जितेन्द्रियः ॥
शक्त्या हिरण्यं वासांसि विप्रे दद्यात्समाहितः ॥ स याति परमं स्थानं नात्र कार्या विचारणा ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये शङ्करनाथमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विपञ्चाशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५२ ॥ ॥ ७ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि गुफेऽवरमनुत्तमम् ॥ हिरण्या उत्तरे भागे सर्वपातकनाशनम् ॥ तं दृष्ट्वा मानवो देवि कोटिद्विषां
व्यपोहति ॥ १ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गुफेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम
त्रिपञ्चाशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्रैव संस्थितं पश्येत्सर्वपातकनाशनम् ॥ वण्टेश्वरमिति ख्यातं देवदान
ववन्दितम् ॥ पूजितं हृषिभिः सिद्धेर्वाछितार्थफलप्रदम् ॥ १ ॥ वारे सोमस्य चाष्टम्यां यस्तं पूजयते नरः ॥ स लभेद्वाछितान्कामान्मुक्तः स्यात्पा
तकेन हि ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये वण्टेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम
चतुष्पञ्चाशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ तस्यैव पश्चिमे
भागं ऋषीणां पुण्यकर्मणाम् ॥ १ ॥ तस्मिन्निनेत्रा मत्स्याश्च दृश्यन्तेऽद्यापि भामिनि ॥ अंगिरा गौतमोऽगस्त्यः सुमतिः सुसखिस्तथा ॥ २ ॥ विश्वा
मित्रः स्थूलशिराः संवर्तः प्रतिमर्दनः ॥ रेभ्यो बृहस्पतिश्चैव च्यवनः कश्यपो भृगुः ॥ ३ ॥ दुर्वासा जामदग्न्यश्च मार्कण्डेयोऽथ गालवः ॥ उशनाऽथ
भरद्वाजो यवक्रीतस्त्रितस्तथा ॥ ४ ॥ स्थूलशः सकलाश्च कण्वो मेधातिथिः कुशः ॥ नारदः पर्वतश्चैव वसिष्ठोऽरुन्धती तथा ॥ ५ ॥ काण्वोऽथ
गौतमो धौम्यः शतानन्दोऽकृतव्रणः ॥ जमदग्निस्तथा रामो वक्रश्वेत्यवमादयः ॥ कृष्णद्वैपायनश्चैव पुत्रशिल्पिः समन्वितः ॥ ६ ॥ एतत्क्षेत्रं समा
साद्य प्रभासं मुनिसत्तमाः ॥ तपस्तेषुर्मात्मानो विविधं परमाद्भुतम् ॥ ७ ॥ एवं ते नियतात्मानो दमयुक्तास्तपस्विनः ॥ समाधिना जिीषन्ते
ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ ८ ॥ अथाभवदनावृष्टिः कदाचिन्महती प्रिये ॥ कृच्छ्रं प्रातो ह्यधुना सर्वलोकः क्षुधादितः ॥ ९ ॥ ततो निरग्रे लोकेऽस्मि
न्नात्मानं ते परी-सवः ॥ भृं कुमारमादाय कृच्छ्रं प्राप्तास्तदाऽपच ॥ १० ॥ अथोपरिचरस्तत्र क्षिप्रमानानिह तावपीव ॥ दृष्ट्वा राजा वृषादभिः
प्रोवाचेदं वचस्तदा ॥ ११ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ प्रतिग्रहो ब्राह्मणानां दृष्टा वृत्तिरनिदिता ॥ तस्मात्प्रतिग्रहं मत्तो गृह्णीष्व मुनिपुंगवाः ॥
॥ १२ ॥ मुद्रान्माषांश्च व्रीहींश्च तथा रत्नानि कांचनम् ॥ युष्माकं संप्रदास्यामि यच्चान्यदपि दुर्लभम् ॥ निवर्तध्वमतः सर्वे ह्येतस्मात्पातकात्प
रम् ॥ १३ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ तज्जानंतः कथं राजगृह्णीमस्ते प्रतिग्रहम् ॥ १४ ॥ दशमूनांसमश्चक्री दशचक्रिसमो ध्वजी ॥ दशध्वजि
समा वेश्या दशवेश्यासमो नृपः ॥ १५ ॥ यो राजां प्रतिगृह्णाति ब्राह्मणो लोभमोहितः ॥ तामिस्रादिषु घोरेषु नरकेषु स पच्यते ॥ १६ ॥ तदृच्छ
कुशलं तेऽस्तु सह दानेन पार्थिव ॥ अन्येषां दीयतामेतदित्युक्त्वा ते वनं ययुः ॥ १७ ॥ अथ राज्ञः समादेशात्तत्र गत्वा च मंत्रिणः ॥ ऊढुम्वराणि
व्यकिरन्हेमगर्भाणि भूतले ॥ १८ ॥ अथ तानि व्यचिन्वन् ऋषयो वरवर्णिनि ॥ गुरुणीति विदित्वा तु न ग्राह्याण्यंगिराऽवनीत् ॥ १९ ॥ ॥ अत्रि
रुवाच ॥ ॥ नास्महेनास्महे मूढ वयमज्ञानबुद्धयः ॥ हेमानीमानि जानीमः प्रतिबुद्धाः स्म जाव्यतः ॥ २० ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ धर्मार्थं संचयो
यस्य द्रव्याणां स न शस्यते ॥ तपःसंचयनं मन्ये वसिष्ठो धनसंचयम् ॥ २१ ॥ त्यजध्वं संचयान्सर्वाज्जातीनां समुपद्रवान् ॥ न हि संचयान्क
श्चिद्दृश्यते निरुपद्रवः ॥ २२ ॥ यथायथा न गृह्णाति ब्राह्मणोऽस्तप्रतिग्रहम् ॥ तथातथाऽनिशं चास्य ब्रह्मतेजस्तु वर्धते ॥ २३ ॥ अकिंचनत्वं राज्यं
चतुलया समतोलयम् ॥ अकिंचनत्वमधिकं राज्यादपि न संशयः ॥ २४ ॥ ॥ कश्यप उवाच ॥ ॥ अनर्थो ब्राह्मणस्यैव यदर्थनिचयो महान् ॥
अर्थैश्चर्यविमूढोऽपि श्रेयसो अश्रयते द्विजः ॥ २५ ॥ अर्थसंप्रद्विमोहाय बहुशोकाय चैव हि ॥ तस्मादर्थमनर्थाख्यं श्रेयोऽर्थी दूरतस्त्यजेत् ॥ २६ ॥
यस्य धर्मार्थमप्यर्थस्तस्यापि न हि दृश्यते ॥ प्रक्षालनाद्दि पंकस्य दूरादस्पर्शनं वरम् ॥ २७ ॥ ॥ भरद्वाज उवाच ॥ ॥ जीर्यति जीर्यतः केशा दंता
जीर्यति जीर्यतः ॥ चक्षुःश्रोत्रे च जीर्यते तृणैका न तु जीर्यते ॥ २८ ॥ सूची सूत्र तथा वस्त्रे समानयति सूचिका ॥ तद्वत्संसारमूत्रस्य तृष्णा सूची
विधीयते ॥ २९ ॥ यथा शृंगं रुरोः काये वर्द्धमाने हि वर्द्धते ॥ अनंतपारा दुर्वासा तृष्णा दुःखप्रदा सदा ॥ अधर्मबहुला चैव तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥
॥ ३० ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ संतुष्टः को न शक्नोति फलैश्चापि हिं वार्त्तितुम् ॥ सर्वोऽपीन्द्रियलोभेन संकटान्यभिग्राहते ॥ ३१ ॥ सर्वत्र संप
दस्तस्य संतुष्टं यस्य मानसम् ॥ उपानद्वृषादस्य ननु चर्मावृतेव भूः ॥ ३२ ॥ संतोषामृततृप्तानां यत्सुखं शांतचेतसाम् ॥ कुतस्तद्वदलुब्धानां
सुखं चाशांतचेतसाम् ॥ ३३ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ कामं कामयमानस्य यदि कामः स सिद्ध्यति ॥ तथैनमपरः कामो भूयो विध्यति बाण
वत् ॥ ३४ ॥ न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति ॥ हविषा कृष्णवर्त्मैव भूय एवाभिवर्द्धते ॥ ३५ ॥ कामानभिलषन्लोभात्र नरः सुखमेधते ॥
समालभ्य तरुच्छायां भवनं वाञ्छो नरः ॥ ३६ ॥ चतुःसागरसंयुक्तां यो भुङ्क्ते पृथिवीमिमाम् ॥ एकस्तु वनवासो च स कृतार्थो न पार्थिवः ॥ ३७ ॥
॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ प्रतिग्रहसमर्थो यस्तपो वर्द्धयते महान् ॥ न करोति तपस्तस्य जायते च सहस्रधा ॥ ३८ ॥ प्रतिग्रहसमर्थानां निवृत्तानां
॥ ॥ विसर्तंतुर्यथा नित्यं समंतात्रालसंस्थितः ॥ तृष्णा चैव
प्रतिग्रहात् ॥ य एव ददतां लोकास्त एवाप्रतिगृह्णाताम् ॥ ३९ ॥ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ ॥ विसर्तंतुर्यथा नित्यं समंतात्रालसंस्थितः ॥ तृष्णा चैव
मनाद्यंता तथा देहाश्रिता सदा ॥ ४० ॥ या दुस्त्यजा दुर्मतिभिर्या न जीर्यति जीर्यतः ॥ योऽसौ प्राणातिको रोगस्तां तृष्णां त्यजतः सुखम् ॥
॥ ४१ ॥ ॥ चंडोवाच ॥ ॥ उग्रात्प्रतिग्रहं दद्यात्समाद्भिभ्यते महेश्वराः ॥ बलीयांसो दुर्बलवत्तथा चैव विभेद्यहम् ॥ ४२ ॥ ॥ पंशुमुख उवा
च ॥ ॥ यदाचरन्ति विद्वांसः सदा धर्मपरायणाः ॥ तदेव विदुषा कार्यमात्मनो हितमिच्छता ॥ ४३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा हेमगर्भाणि
त्यक्त्वा तानि फलानि च ॥ ऋषयो जम्बुरन्यत्र सर्व एव दृढव्रताः ॥ ४४ ॥ ततस्ते विचरन्तो वै ददशुः सुमहत्सरः ॥ पद्मिनाभिः समाकीर्णं सर्वतो

वरवर्णिनि ॥ ४६ ॥ तस्मिन्देशे तदा प्रातः परिव्राजः शुनोमुखः ॥ तेनैव सहितास्तत्र स्नाताः सर्वे महर्षयः ॥ ४६ ॥ तत्रावतारं कृत्वा तैर्गृहीतानि
 विसानि तु ॥ निक्षिप्य सरसस्तीरं चक्रुः पुण्यां जलक्रियाम् ॥ ४७ ॥ अथोत्तीर्य जलात्तस्मात्ते समेत्य परस्परम् ॥ विसानि तान्यपश्यन्त
 इदं वचनमब्रुवन् ॥ ४८ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ केन शुधाभितप्तानामस्माकं पापकर्मणा ॥ विसानि तानि सर्वाणि हतानि च शुनीन्वराः ॥
 ॥ ४९ ॥ ते शोकमानास्त्वन्योन्यं पश्यन् पृच्छन् द्विजोत्तमाः ॥ चक्रुस्ते शपथान्सर्वे यथान्यायं च भामिनि ॥ ५० ॥ ॥ कश्यप उवाच ॥ ॥ सर्वे
 भक्षः स भवतु न्यासलोपं करोतु सः ॥ कूटसाभित्वमभ्येतु विसस्तेन्यं करोति यः ॥ ५१ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ अमृतो मेधुनं यातु पर
 नारी विशेषतः ॥ अतिथिः स्यात्तथान्योन्यं विसस्तेन्यं करोति यः ॥ ५२ ॥ ॥ भरद्वाज उवाच ॥ ॥ नृगानो वै स भवतु समृद्ध्या चाप्यहं कृ
 तः ॥ मत्सरी पिशुनश्चैव विसस्तेन्यं करोति यः ॥ ५३ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ नित्यं कामरतः सोस्तु दिवा सेवतु मेधुनम् ॥ नीचकर्मरत
 श्वैव विसस्तेन्यं करोति यः ॥ ५४ ॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ कन्यां यच्छतु वृद्धाय स भूयाद्रपलीपतिः ॥ अस्तु वादृपिको नित्यं विसस्तेन्यं
 करोति यः ॥ ५५ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ स गृह्णात्वविकादानं करोतु हयविक्रयम् ॥ प्रकरोतु गुरोर्निदां विसस्तेन्यं करोति यः ॥ ५६ ॥
 ॥ त्रिडवाच ॥ ॥ मातरं पितरं नित्यं दुर्मतिः सोऽवमन्यताम् ॥ शूद्रं पृच्छतु धर्मार्थं विसस्तेन्यं करोति यः ॥ ५७ ॥ ॥ अरुन्धत्युवाच ॥ ॥
 करोतु पत्युः पूर्वं सा भोजनं शयनं तथा ॥ नारी दुष्टसमाचारा विसस्तेन्यं करोति या ॥ ५८ ॥ ॥ चण्डो वाच ॥ ॥ स्वामिनः प्रतिकूलास्तु
 धर्मद्वेषं करोतु च ॥ साधुद्वेषपरा चैव विसस्तेन्यं करोति या ॥ ५९ ॥ ॥ पशुमुख उवाच ॥ ॥ परस्य प्रेष्यतां यातु सदा जन्मनिजन्मनि ॥ गर्वधर्म
 क्रियाहीनो विसस्तेन्यं करोति यः ॥ ६० ॥ ॥ शुनोमुख उवाच ॥ ॥ वेदान्स पठतु न्यायाद्ब्रह्मस्थः स्यात्प्रियातिथिः ॥ सत्यं वदतु चाजस्रं विसस्तेन्यं
 करोति यः ॥ ६१ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ इष्टमेतद्विजातीनां यस्त्वया शपथः कृतः ॥ त्वया कृतं विसस्तेन्यं सर्वेषां नः शुनोमुख ॥ ६२ ॥ ॥ शुनो
 मुख उवाच ॥ ॥ मया हतानि सर्वेषां विसानीमानि वै द्विजाः ॥ धर्मं वै श्रोतुकामेन जानीध्व मां पुरंदरम् ॥ ६३ ॥ ॥ अलोभादक्षया लोका जिता वै
 शुनिसत्तमाः ॥ प्रार्थयध्वं वरं शुभ्रं सर्वमेव ह्यसंशयम् ॥ ६४ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ इहागत्य नरो यस्तु विराजोपोषितः शुचिः ॥ कृत्वा स्नानं पितुं
 स्तर्प्य श्राद्धं कुर्यात्समाहितः ॥ ६५ ॥ ॥ सर्वतीर्थोद्भवं तस्य पुण्यं भूयात्पुरंदर ॥ नाथो गतिमवाप्नोति विदुषेस्सह मोदताम् ॥ तथेत्युक्त्वा ततः शकस्त
 त्रैवान्गर्हितोऽभवत् ॥ ६६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये ऋषितीर्थमाहात्म्य
 वर्णनं नाम पञ्चपञ्चाशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५५ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नंदादित्यं ममाहितः ॥ नंदेन स्थापितं पूर्वं
 तत्रैवावित्तुदिना ॥ १ ॥ नंदो राजा पुरा ह्यासीत्सर्वलोकसुखप्रदः ॥ न दुर्मिक्षं न च व्याधिनाकाले मरणं नृणाम् ॥ २ ॥ तस्मिन्च्छासति धर्मज्ञे न
 चावृष्टिकृतं भयम् ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य पूर्वकर्मांशुसारतः ॥ ३ ॥ कुष्ठेन महता व्याप्तो वैराग्यं परमं गतः ॥ तेन रोगाभिभूतेन देवदेवो दिवाकरः ॥
 प्रतिष्ठितो नदीतीरे स च रोगाद्रिमोचितः ॥ ४ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ किमसौ रोगवात्राजा सार्वभौमो महीपतिः ॥ तस्य धर्मरतस्यापि कस्माद्रोग
 समुद्भवः ॥ ५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एष धर्मसदाचारो नंदो राजा प्रतापवान् ॥ व्यचरत्सर्वलोकान्स विमानवरनास्थितः ॥ ६ ॥ विमानं
 तस्य तुष्टेन दत्तं वै विष्णुना स्वयम् ॥ कामगं वरवर्णेन बर्हिणेन विनादितम् ॥ ७ ॥ स कदाचिन्मृपश्रेष्ठो विचरत्स्तत्र संस्थितः ॥ गतवान्मानसं
 दिव्यं सरो देवगणान्वितम् ॥ ८ ॥ तत्रापश्यद्ब्रह्मपद्मं सरोमध्यगतं सितम् ॥ तत्र चांगुष्ठमात्रं तु स्थितं पुरुषसत्तमम् ॥ ९ ॥ रक्तवासोभिराच्छन्नं
 द्विभुजं तिग्मतेजसम् ॥ तं दृष्ट्वा सारथिं प्राह पद्ममेतत्समाहर ॥ १० ॥ इदं तु शिरसा विभ्रत्सर्वलोकस्य सन्निधौ ॥ श्लाघनीयो भविष्यामि तस्मादा
 हर मा चिरम् ॥ ११ ॥ एवमुक्तस्तत्तेन सारथिः प्रविशेश ह ॥ गृहीतुमुपचक्राम तत्पद्मं वरवर्णिनि ॥ स्पृष्टमात्रे तदा पद्मे हुंकारः समपद्यत ॥ १२ ॥
 राजा च तत्क्षणान्तेन शब्देन समजायत ॥ कुप्री विगतवर्णश्च बलीयैर्विवर्जितः ॥ १३ ॥ तथागतमथात्मानं दृष्ट्वा स पुरुषर्षभः ॥ तस्थौ तत्रैव
 शोकार्तः किमेतदिति चिंतयन् ॥ १४ ॥ तस्य चिंतयतो धीमानाजगाम महातपाः ॥ वसिष्ठो ब्रह्मपुत्रस्तु स तं पप्रच्छ पार्थिवः ॥ १५ ॥ एष मे
 भगवन्नातो देहस्यास्य विपर्ययः ॥ कुष्ठरोगाभिभूतात्मा नाहं जीवितुमुत्सहे ॥ १६ ॥ उपायं ब्रूहि मे ब्रह्मन्व्याधितस्य चिकित्सितम् ॥ उताहो व्रत
 मन्यद्वा दानं यज्ञमथापि वा ॥ १७ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ एतद्ब्रह्मोद्भवंनाम पद्मं त्रेलोक्यविभुतम् ॥ दृष्टमात्रेण चानेन दृष्टाः स्युः सर्वे
 देवताः ॥ १८ ॥ एतद्वि दृश्यते धन्यैः पद्मं कैः कापि पार्थिव ॥ एतस्मिन् दृष्टमात्रे तु यो जठं विशते नरः ॥ १९ ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः पदं निर्वाण
 मामुयात् ॥ एष दृष्ट्वा तु ते सुतो हर्तुं तोये प्रविष्टवान् ॥ २० ॥ तव वाक्येन राजेंद्र मृतोऽसौ रोगवान्भवेत् ॥ ब्रह्मपुत्रोऽप्यहं तेन पश्यामि परमे
 धरम् ॥ २१ ॥ अहन्यहनि चागच्छंस्त्वं पुनर्दृष्टवानसि ॥ वाञ्छति देवता नित्यमशुं हृदि मनोरथम् ॥ २२ ॥ मानसे ब्रह्मपद्मं तु दृष्ट्वा स्नात्वा कदा
 वयम् ॥ प्राप्त्यामः परमं ब्रह्म यद्गत्वा न पुनर्भवेत् ॥ २३ ॥ इदं चकारणं भूयो द्वितीयं शृणु पार्थिव ॥ कुष्ठस्य चत्त्वया प्राप्तं हर्तुकामेन पंकजम् ॥
 ॥ २४ ॥ प्रद्योतनस्तु गर्भेऽस्मिन्स्वयमेव व्यवस्थितः ॥ तवैषा बुद्धिरभवद्दृष्टेः वरपंकजम् ॥ २५ ॥ धारयामि शिरस्येनं लोकमध्ये विभूष
 णम् ॥ इदं चिन्तयतः पापमेवं देवेन दर्शितम् ॥ २६ ॥ ततः सर्वप्रयत्नेन तमाराधय भास्करम् ॥ प्रसादाद्देवदेवस्य मोक्षयमे नात्र संशयः ॥ २७ ॥
 प्रभासं गच्छ राजेंद्र तीर्थं त्रेलोक्यविभुतम् ॥ तत्र सिद्धिर्भवेच्छ्रीमार्त्तानां प्राणिनां भुवि ॥ २८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा
 वसिष्ठस्य महात्मनः ॥ प्रभासं क्षेत्रमासाद्य माहेश्वर्यास्तटे शुभे ॥ २९ ॥ नंदादित्यं प्रतिष्ठाप्य गंधधूपानुलेपनैः ॥ पूजयामास तं देवि पुष्पैरुवा
 यथाऽयं नाशमायाति तथा कुरु दिवाकर ॥ ३० ॥ ॥ नन्द उवाच ॥ ॥ कुष्ठेन महता व्याप्तं पश्य मां सुरसत्तम ॥
 महाराज सद्य एव भविष्यसि ॥ अत्र ये मां समागत्य द्रक्ष्यन्ति च नरा भुवि ॥ ३१ ॥ ॥ सप्तम्यां सूर्यवारेण यास्यन्ति परमां गतिम् ॥ अत्र मे सूर्य
 वारेण सानिध्यं सप्तमीदिने ॥ भविष्यति न संदेहो गमिष्ये त्वं सुखी भव ॥ ३२ ॥ ॥ एवमुक्त्वा सहसांशुस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ३३ ॥ ॥ नरीरोगत्वमवा
 पुनर्दृष्ट्वा न पुनर्मर्त्यतां व्रजेत् ॥ प्रदद्यात्कपिलां तत्र ब्राह्मणे वेदपारगे ॥ ३४ ॥ ॥ अहोरात्रोपितो भूत्वा घृतघेनुमथापि वा ॥ न तस्य गुणितुं शक्या
 संख्या पुण्यस्य केनचित् ॥ ३५ ॥ ॥ इत्थं देवदेवस्य माहात्म्यं दीतदीधितेः ॥ कथितं तव सुश्रोणि सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ३६ ॥ इति श्रीस्कान्दे
 महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये नन्दादित्यमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चपञ्चाशदुत्तरद्विशततमो
 ऽध्यायः ॥ २५६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि त्रितरुपमिति स्मृतम् ॥ नन्दादित्यस्य पूर्वेण योजनत्रितयेन तु ॥ १ ॥ पुरा

बभूव राजेंद्रः सौराष्ट्रविषये सुधीः ॥ आत्रेय इति विख्यातो वेदवेदांगपारगः ॥ २२ ॥ तस्य पुत्रत्रयं जज्ञ ऋतुकालाभिगामिनः ॥ एकतश्च द्वितश्चैव त्रित
श्चैवति भामिनि ॥ २३ ॥ त्रितस्तेषां कनिष्ठोऽभूद्वेदवेदांगपारगः ॥ सर्वैरेव गुणैर्युक्तो मुखो ज्येष्ठो बभूवतुः ॥ २४ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य आत्रेयो द्विज
सत्तमः ॥ तपः कृत्वा तु विपुलं कालधर्ममुपेयिवान् ॥ २५ ॥ ततस्तेषां त्रितो राजा बभूव गुणवत्तरः ॥ धुरमाकर्षयामास पुत्रोऽयं तस्य या पुरा ॥ २६ ॥
तस्य बुद्धिः समुत्पन्ना अथ यज्ञं करोम्यहम् ॥ सन्निम्य द्विजश्रेष्ठान्यज्ञकर्मस्वधिष्ठितान् ॥ २७ ॥ इन्द्रादींश्च सुरान्सर्वानावाह्य निधिपूर्वकम् ॥
दक्षिणार्थं द्विजेन्द्राणां प्रभासं स जगाम ह ॥ गृहीत्वा भ्रातरो ज्येष्ठो गवार्थं प्रस्थितो द्विजः ॥ २८ ॥ यस्य यस्य गृहे याति स त्रितो वेदपारगः ॥
तत्र तत्र पूजां लेभे गाश्चैव पुष्कलाः ॥ २९ ॥ एवं स गोधनं प्राप्य भ्रातृभ्यां सहितस्तदा ॥ गृहाय प्रस्थितो देवि निर्वृतिं परमा गतः ॥ ३० ॥
त्रितस्ताभ्यां पुरो याति पृष्ठतो भ्रातरो च तौ ॥ गोधनं चालयंतस्ते प्रभासं क्षेत्रमागताः ॥ ३१ ॥ अथ तद्गोधनं दृष्ट्वा भूरि दानार्थमाहृतम् ॥
भ्रातृभ्यां त्रितये चेति पापा मतिरजायत ॥ ३२ ॥ परस्परमुचतुस्तौ भ्रातरो दुष्टचेतसौ ॥ त्रितो यज्ञेषु कुशलो वेदेषु कुशलस्तथा ॥ ३३ ॥ मान्यः
पूज्यश्च सर्वत्र आवां मुखो निरर्थकौ ॥ एतद्धि गोधनं सर्वं त्रितो दास्यति सन्मत्से ॥ ३४ ॥ अस्माकं पितृपयातो यदाप्तं तत्समं भवेत् ॥ तस्मा
दत्रैव युक्तोऽस्य वयो वै त्रितयज्ञिनः ॥ ३५ ॥ एवं तौ निश्चयं कृत्वा प्रस्थितौ भ्रातराबुभौ ॥ त्रितस्तु पुरतो याति निर्विकल्प ऋतुः सुधीः ॥ ३६ ॥
अनु तत्र समुत्तस्थौ व्याघ्रो रौद्रतराकृतिः ॥ व्यादितास्यो रवं देवि व्यनदद्रेखं ततः ॥ ३७ ॥ तस्य शब्देन ता गावो नष्टा जग्मुर्दिशो दश ॥
अन्यकूपो महास्तत्र प्रवेशे दारुणोऽभवत् ॥ ३८ ॥ एकतो दारुणो व्याघ्रः कूपोऽन्यत्र सुदारुणः ॥ दृष्ट्वा ते भ्रातरः सर्वे भयोद्विग्नाः प्रदुर्दुःखः ॥ ३९ ॥
अथ ते विपमं प्राप्य तटं कूपस्य भामिनि ॥ स्थिता यावद्गतौ व्याघ्रस्ततो गंतुं मनो दधुः ॥ ४० ॥ अथ ताभ्यां त्रितो देवि भ्रातृभ्यां नृपसत्तमः ॥
प्रक्षितो दारुणे रूपे जीणं तोयविवर्जिते ॥ ४१ ॥ ततस्तद्गोधनं गृह्य प्रस्थितौ हृष्टमानसौ ॥ त्रितस्तु पतितस्तत्र रूपे जलविवर्जिते ॥ ४२ ॥
चिन्तयामास मेधावी नाहं शोचामि जीवितम् ॥ मयाहूता द्विजश्रेष्ठा यज्ञार्थं वेदपारगाः ॥ इन्द्राद्याश्च सुराः सर्वे स ऋतुः स्यान्न मे त्वतः ॥ ४३ ॥
स एवं चिन्तयामास वेदवेदांगपारगः ॥ मानसं यज्ञमारभ्य तत्रैव वरवर्णिनि ॥ ४४ ॥ स्वयमेव स सूक्तानि प्रोक्त्वाप्रोक्त्वा द्विजोत्तमः ॥ कृतवा
न्वाल्काहोमं तेन तृष्ठाश्च देवताः ॥ ४५ ॥ श्रद्धां तस्य विदित्वा तां भूयस्त्वस्मास्तु देवताः ॥ आगत्य ब्राह्मणं प्रोक्षुः कूपमध्ये व्यवस्थितम् ॥
॥ ४६ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ भोभो विप्र त्वया नूनं सर्वं संतपिता वयम् ॥ मानसेन तु यज्ञेन तस्माद्बहि मनोगतम् ॥ ४७ ॥ ॥ ब्राह्मण
उवाच ॥ ॥ यदि देवाः प्रसन्ना मे कूपान्निष्क्रमणे त्वहम् ॥ यथा स्वं मंदिरं गत्वा देवयज्ञं करोम्यहम् ॥ ४८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथ
देवेः समादिष्टा तस्मिन्कूपे सरस्वती ॥ निर्गत्य वसुधां भित्त्वा पूरयामास वारिणा ॥ ४९ ॥ अथ निष्क्रम्य विप्रोऽसौ यातः स्वभवनं प्रति ॥ ततः
प्रभृति देवेशि त्रितकूपः स उच्यते ॥ ५० ॥ स्नात्वा तत्र शुचिभूत्वा त्वथ संतर्पयेत्पितृन् ॥ अथमेधमवाप्नोति सर्वपापविवर्जितः ॥ ५१ ॥ तिल
दानं तु देवेशि तत्र शस्तं सकाञ्चनम् ॥ पितॄणां वल्लभं तीर्थं नित्यं चैव तु भामिनि ॥ ५२ ॥ अग्निष्वात्ता बर्हिषद आयंतुन इति स्मृताः ॥
ये दिव्याः पितरो देवि तेषां सान्निध्यमत्र हि ॥ ५३ ॥ दर्शनादपि तीर्थस्य तस्य वै सरसत्तमे ॥ मुच्यन्ते प्राणिनः पापादाजन्ममरणांतिकात् ॥
॥ ५४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तत्र स्नानं समाचरेत् ॥ प्रभासं क्षेत्रमासाद्य यदीच्छेच्छेय आत्मनः ॥ ५५ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसा
हस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये त्रितकूपमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तपञ्चाशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५७ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि शशापानमिति स्मृतम् ॥ तस्यैव दक्षिणे तीर्थं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १ ॥ यस्मिन्स्नात्वा नरः
सम्यङ्नापमृत्युभयं लेभेत् ॥ शृणु यस्मात्तदुत्पत्तिं वदतो मम वल्लभे ॥ २ ॥ मथित्वा सागरं देवा गृहीत्वाऽमृतमुत्तमम् ॥ सत्वरस्तत्र ते गत्वा
पुण्यैव यथेप्सया ॥ ३ ॥ पिबतां तत्र पीयूषं देवानां वरवर्णिनि ॥ विंदवः पतिता भूमौ शतशोथ सहस्रशः ॥ ४ ॥ एतस्मिन्नेव
काले तु शशकस्तत्र चागतः ॥ प्रविष्टः सलिले तत्र तृषातो वरवर्णिनि ॥ ५ ॥ अमरत्वमुप्राप्तो वर्द्धते सलिलालये ॥ तं दृष्ट्वा त्रिदशाः सर्वे
स्पृष्टमाना मुदुर्मुहुः ॥ ज्ञात्वामृतान्वितं तोयं मंत्रं चकुर्भयान्विताः ॥ ६ ॥ अमृतं पतितं भूमौ भक्षयिष्यन्ति मानवाः ॥ ततोऽमर्त्या भविष्यन्ति
नात्र कार्या विचारणा ॥ ७ ॥ तिर्यग्योन्यां समुत्पन्नः कृपणः शशको ह्ययम् ॥ अस्माभिः स्पृष्टते तस्मात्ततो भयमुपस्थितम् ॥ ८ ॥ अथ
प्राप्तो निशानाथो व्याधिना स परिप्लुतः ॥ अत्रवीत्रिदशान्सर्वानमृतं मे प्रयच्छत ॥ ९ ॥ कृच्छ्रेण महता प्राप्तो नाहं शक्तो विसर्पितुम् ॥
अथोच्चिदशाः सर्वे सर्वमस्माभिर्भक्षितम् ॥ १० ॥ विस्मृतस्त्वं निशानाथ चिरात्कस्मादिहागतः ॥ कुरुष्व वचनं चंद्र अस्माकं तिमिरापह ॥
॥ ११ ॥ अस्मिञ्जलेऽमृतं भूरि पतितं पिबतां हि नः ॥ तत्पिबस्व निशानाथ सर्वमेतज्जलाशयम् ॥ १२ ॥ अहं निपतितं चात्र सत्यमेतन्निशा
मय ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा शीतरश्मिस्तस्मान्वितः ॥ १३ ॥ तृषातो वाऽपिबतोयं शशकेन समन्वितम् ॥ अस्थिशेषं तु तत्तस्य कायं पीयूषभक्ष
णात् ॥ १४ ॥ तत्क्षणात्पुष्टिमगमत्कांत्या परमया युतः ॥ धातुषु क्षीयमाणेषु पुष्टो हि सुधया हि सः ॥ १५ ॥ स चापि शशकस्तस्य न मृतो
जठरं गतः ॥ अद्यापि दृश्यते तत्र देहे पीयूषभक्षणात् ॥ १६ ॥ तत्क्षणात्पुष्टिमगमत्कांत्या परमया युतः ॥ अनुबन्धन्यतमेतद्यथा भूयो जलं भवेत् ॥
॥ १७ ॥ अस्माकं संगमादेतच्छुष्कं श्वभ्रं जलाशयम् ॥ तद्युक्तं च कृतं कर्म नैतत्साधुविचेष्टितम् ॥ १८ ॥ ततोऽखनंश्च ते सर्वे यावत्तोयवनि
र्गमः ॥ अथाब्रुवंस्ततः सर्वे हर्षेण महतान्विताः ॥ १९ ॥ यस्माच्छशेन संयुक्तं पीतमेतज्जलाशयम् ॥ चंद्रेण हि शशापानं तस्मादेतद्विष्यति ॥
॥ २० ॥ अत्रागत्य नरः स्नानं यः करिष्यति भक्तितः ॥ स यास्यति परं स्थानं यत्र देवो महेश्वरः ॥ २१ ॥ अत्रान्नं संप्रदास्यन्ति ब्राह्मणेभ्यः समा
हिताः ॥ सर्वयज्ञफलं तेषां भविष्यति न संशयः ॥ २२ ॥ अस्मिन्द्दृष्टे सुराः सर्वे दृष्ट्वाः स्तुः सर्वदेवताः ॥ एवमुक्त्वा सुराः सर्वे जग्मुश्चैव सुराल
यम् ॥ २३ ॥ अथ कालेन महता प्राप्ता तत्र सरस्वती ॥ वडवाग्निं समादाय तयातुष्ठावितं पुनः ॥ २४ ॥ ततो मेधयतरं जातं तीर्थं च वरवर्णिनि ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तत्र स्नानं समाचरेत् ॥ २५ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमा
हात्म्ये शशापानमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टापञ्चाशदुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५८ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि पर्णा
दित्यं सुरेश्वरम् ॥ प्राचीसरस्वतीकूले तटे चोत्तरतः स्थितम् ॥ १ ॥ पुरा वेतायुगे देवि पर्णादोनाम वै द्विजः ॥ प्रभासं क्षेत्रमासाद्य तपस्तेपे
सुदारुणम् ॥ आराधयामास रविं भक्त्या परमया युतः ॥ २ ॥ तर्पयित्वा ततः सूर्यं धूपमालयविलेपनैः ॥ वेदोक्तैः स्तवभक्तैः सूक्तैर्दिव्यैरात्रं समाहितः
॥ ३ ॥ एवं च ध्यायतस्तस्य कालेन महता ततः ॥ तुतोष भगवान्मूर्त्यो वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ४ ॥ परितुष्टोऽस्मि विप्रेन्द्र तपसानेन सुव्रत ॥ त्वं
वरय भद्रं ते नित्यं यन्मनसेप्सितम् ॥ ५ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ एष एव वरः कामो यत्तुष्टो भगवान्स्वयम् ॥ दर्शनं तव देवेश स्वप्नेष्वपि
य दृष्टं भम् ॥ ६ ॥ अवश्यं यदि दातव्यो वरो मम दिवाकर ॥ अत्र संनिहतो देव सदा त्वं भव भास्कर ॥ ७ ॥ तव प्रसादात्ते यातु तव लोकं दिवा

कर ॥ एवं भविष्यतीत्युक्त्वा ह्यन्तर्धानं गतो रविः ॥ ८ ॥ पर्णादोऽपि स्थितस्तत्र तस्याराधनतत्परः ॥ तत्र भाद्रपदे मासे षष्ठ्यां घानं समाचरेत् ॥ पर्णादित्यं ततः पश्चेन्न स दुःखमवाप्नुयात् ॥ ९ ॥ गोशतस्य प्रयागे तु सम्यग्दत्तस्य यत्फलम् ॥ तत्फलं लभते मर्त्यः पर्णादित्यस्य दर्शनात् ॥ १० ॥ ये सेवन्ते महाकुण्डं पाण्डुर्यं च विवर्चिकाः ॥ पर्णादित्यं न जानन्ति कुतः ते मन्दबुद्धयः ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पर्णादित्यमाहात्म्यवर्णनं नाम कोनपष्टयुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६९ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि देवं सिद्धेश्वरं परम् ॥ तस्यैव पश्चिमे भागे सिद्धैः संस्थापितं पुरा ॥ १ ॥ सिद्धानाम सुराः पूर्वं तत्रागत्य वरानने ॥ लिंगं संस्थापयामासुः सिद्धयर्थं सर्ववस्तुषु ॥ २ ॥ ततस्तुष्टो महादेवि तेषां दृष्ट्वा तपो महत् ॥ अणिमादिकमेश्वर्यं तेषां सर्वं ददौ शिवः ॥ ३ ॥ अत्रवीदत्र मे नित्यं सान्निध्यं च भविष्यति ॥ ४ ॥ चेन्न शुक्लचतुर्दश्यां योऽत्र मां पूजयिष्यति ॥ स यास्यति परं स्थानं प्रसादान्मम पुण्यकृत् ॥ ५ ॥ एवमुक्त्वाऽथ भगवाञ्जगामादर्शनं ततः ॥ सिद्धाश्चैव तदाऽऽगत्य पूजयन्ति महेश्वरम् ॥ ६ ॥ यस्तमाराधयेद्रतया संसिद्धिं लभतेऽद्भुताम् ॥ ईप्सितां च सुरश्रेष्ठ तस्मात् पूजयेत्सदा ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पष्टयुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६९ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि यत्र न्यंकुमती नदी ॥ मर्यादायं समानीता क्षेत्रशांत्ये च शंभुना ॥ १ ॥ तस्यैव दक्षिणे भागे सर्वपापप्रणाशिनी ॥ तस्यां स्नात्वा च वे सम्यग्भ्यः श्राद्धं कुरुते नरः ॥ स पितृन्स्तारयेत्सर्वान्नरकान्नात्र संशयः ॥ २ ॥ वेशाखे शुक्लपक्षे तु तृतीयायां च भामिनि ॥ स्नात्वा तु तर्पयेद्रतया तिलदर्भजलैः प्रिये ॥ श्राद्धं कृतं भवेत्तेन गंगायां नात्र संशयः ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये न्यंकुमतीमाहात्म्यवर्णनं नामैकषष्टयुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६९ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि वराहं तत्र संस्थितम् ॥ गोप्पदादक्षिणे भागे स्थितं पापप्रणाशनम् ॥ १ ॥ एकादश्यां सिते पक्षे यस्तं पूजयते नरः ॥ स मुक्तः पातकैः सर्वैर्गच्छेद्दिष्णुपदं महत् ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये वराहस्वामिमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विषष्टयुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६२ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि च्छायालिंगमिति स्मृतम् ॥ उत्तरे न्यंकुमत्याश्च बह्वाश्च महत्फलम् ॥ १ ॥ तं दृष्ट्वा मानवो देवि मुच्यते पंचपातकैः ॥ सार्द्धद्वादशहस्तं तु योजनत्रितयेन तु ॥ न पश्यति महादेवि पापिष्ठा ये तु मानवाः ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये च्छायालिंगमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिषष्टयुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६३ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्रैव संस्थिता देवि गुफा पातकनाशिनी ॥ ऋषीणां संस्थितिर्यत्र सिद्धानां पुण्यचेतसाम् ॥ १ ॥ तत्र गत्वा महादेवि गुफां यः पश्यते नरः ॥ स मुक्तः सर्वपापेभ्यश्चाद्रायणफलं लभेत् ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये नंदिनीगुफामाहात्म्यवर्णनं नाम चतुःषष्टयुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६४ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि ऐशान्यां दिशि संस्थिताम् ॥ देवीं कनकनंदाख्यां सर्वकामफलप्रदाम् ॥ १ ॥ तत्र शुक्लतृतीयायां चेन्न मासि विधानतः ॥ यात्रां कुर्याच्च मतिमान्सर्वकाममवाप्नुयात् ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कनकनंदामाहात्म्यवर्णनं नाम पंचषष्टयुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६५ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि कुम्भीश्वरमनुत्तमम् ॥ शरभस्थानतः पूर्वं नातिदूरेऽव्यवस्थितम् ॥ तं दृष्ट्वा मानवो देवि मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कुम्भीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम षष्टयुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६६ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि स्थानं गंगा पथति च ॥ यत्र गंगा महाप्रोता गंगेश्वरः शिवस्तथा ॥ १ ॥ समुद्रगामिनी देवि सा गंगा पापनाशिनी ॥ उत्तानेति भुवि ख्याता नदी त्रैलोक्य भूषणा ॥ २ ॥ तत्र स्नात्वा महादेवि गंगेशं यस्तु पूजयेत् ॥ मुक्तः स्यात्पातकैर्गणैरश्मैश्चायुतं लभेत् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गङ्गापथगंगेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तषष्टयुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६७ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि चमसोद्रेदमुत्तमम् ॥ यत्र ब्रह्माऽकरोत्सर्वं वर्षाणामयुतं प्रिये ॥ १ ॥ चमसेः पीतवन्तस्ते सोमं देवा महर्षयः ॥ चमसोद्रेदनामेति तेन ख्यातं धरातले ॥ २ ॥ तत्र स्नात्वा सरस्वत्यां पिंडदानं ददाति यः ॥ गयाकोटिगुणं पुण्यं वेशाख्यां प्राप्नुयान्नरः ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये चमसोद्रेदमाहात्म्यवर्णनं नाम षष्टयुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६८ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि विदुरस्याश्रमं महत् ॥ यत्राकरोत्तपो रौद्रं विदुरो धर्ममूर्तिमान् ॥ १ ॥ प्रतिष्ठाप्य महादेवं लिंगं त्रिभुवनेऽवरम् ॥ तं दृष्ट्वा मानवो देवि सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ २ ॥ विदुराद्वा लंकनाम गणगंधर्वसेवितम् ॥ द्वादशस्थानकं स्थानं नारपुण्येन लभ्यते ॥ ३ ॥ नावर्षणं भवेत्तत्र कदाचिदपि पार्वति ॥ लिंगानि तत्र दिव्यानि पश्येत्पापोपशान्तये ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये विदुराश्रममाहात्म्यवर्णनं नामैकोनसप्तयुत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६९ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि यत्र प्राची सरस्वती ॥ तत्र स्थाने स्थितं लिंगं मंकीश्वरमिति श्रुतम् ॥ १ ॥ तस्योत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि सर्वपातकनाशिनीम् ॥ शृणु देवि महाभागे ह्याश्चर्यं यदभूत्पुरा ॥ २ ॥ ऋषिर्मकणकोनाम स तेपे परमं तपः ॥ प्राचीमेव यताहारो नित्यं स्वाध्यायतत्परः ॥ ३ ॥ बहुवर्षसहस्राणि तस्यातीतानि भामिनि ॥ कस्य चित्त्वथ कालस्य विद्वांस्य वरानने ॥ ४ ॥ कराच्छाकरो जातः कुशायेणेति नः श्रुतम् ॥ स तं दृष्ट्वा महाश्चर्यं विस्मयं परमं गतः ॥ ५ ॥ मेने सिद्धिं परां प्राप्नो हर्षानृत्यमथाकरोत् ॥ तस्मिन्संत्यमाने च जगत्स्थावरजंगमम् ॥ ६ ॥ अनन्तं वरारोहे प्रभावात्तस्य वै मुनेः ॥ ततो देवा मदं दद्यान् ब्रह्मविष्णुपुरस्सराः ॥ ऊर्ध्वपुंरुहंतारं नायं नृपेतथा कुरु ॥ ७ ॥ चलिताः पर्वताः स्थानात्क्षुभितो मकरालयः ॥ धरणी खण्डशो देव वृथाश्च निघनं गताः ॥ ८ ॥ उत्पथाश्च महानद्यो ब्रह्म उन्मार्गसंस्थिताः ॥ त्रैलोक्यं व्याकुलीभूतं यावत्प्राप्नोति संक्षयम् ॥ ९ ॥ तावन्निवारयस्वेन नान्यः शक्तो निवारणे ॥ १० ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय गत्वा तस्य समीपतः ॥ द्विज रूपं समास्थाय तष्टुपि वाक्यमब्रवीत् ॥ ११ ॥ को हर्षविषयः कस्माच्च येतन्नृत्यते द्विज ॥ तस्मात्कार्यं वदाशु त्वं परं कौतूहलं हि नः ॥ १२ ॥ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ॥ किं न पश्यसि मे ब्रह्मन्कराच्छाकर

सं च्युतम् ॥ अत एव हि मे नृत्यं सिद्धोऽहं नात्र संशयः ॥ १३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भगवान्निपुरातकः ॥ अंगुष्ठं
ताडयामास अंगुल्येन भामिनि ॥ १४ ॥ ततो विनिर्गतं भस्म तत्क्षणाद्विमाणांशुरम् ॥ अथाब्रवीत्प्रहस्येन भगवान्भूतभावनः ॥ १५ ॥ पश्य
मैऽंगुष्ठतो ब्रह्मभूरि भस्म विनिर्गतम् ॥ न नृत्येऽहं न मे हर्षस्तथापि मुनिसत्तम ॥ १६ ॥ तद्वद्वा सुमहाश्वयं विस्मयं परमं गतः ॥ अत्रापी
त्प्रांजलिभूत्वा हर्षगद्गदया गिरा ॥ १७ ॥ नान्यं देवमहं मन्ये त्वां मुक्ता वृषभध्वजम् ॥ नान्यस्य विद्यते शक्तिरीदृशी धरणीतले ॥ १८ ॥
॥ भगवानुवाच ॥ ॥ ज्ञातोऽस्मि मुनिशार्दूल त्वया वेदविदां वर ॥ वरं वरय भद्रं ते नित्यं यन्मनसेप्सितम् ॥ १९ ॥ ॥ ऋषि
रुवाच ॥ ॥ प्रसादादेव देवस्य नृत्येन महता विभो ॥ यथा न स्यात्तपोहानिस्तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ २० ॥ ॥ शंभुरुवाच ॥ ॥ तपस्ते वर्द्धतां
विप्र प्रत्यसादात्तद्वचसा ॥ प्राचीमन्त्रिह वत्स्यामि त्वया सार्द्धमहं सदा ॥ २१ ॥ सरस्वती महापुण्या क्षेत्रे चास्मिन्विशेषतः ॥ सरस्वत्युत्तरे तीर्णे
यस्य जेदात्मनस्तत्तुम् ॥ २२ ॥ प्राचीने बृषिशार्दूल न चेहागच्छते पुनः ॥ आप्लुतो वाजिमेवस्य फलं प्राप्नोति पुष्कलम् ॥ २३ ॥ नियमश्चोप
वासश्च शोपयन्देहमात्मनः ॥ जलाहारा वायुभक्षाः पर्णाहाराश्च तापसाः ॥ तथा च स्थंडिलशया ये चान्ये नियताः पृथक् ॥ २४ ॥ ये स्नानमाचरिष्यं
ति तीर्थेऽस्मिन्निग्रमान्विताः ॥ ते याति परमां सिद्धिं ब्रह्मणः परमं पदम् ॥ २५ ॥ अस्मिंस्तीर्थे तु यो दानं द्रुष्टिमात्रं च कांचनम् ॥ ददाति द्विज
मुखाय मेरुतुल्यं भवेत्फलम् ॥ २६ ॥ अस्मिंस्तीर्थे तु ये श्राद्धं करिष्यन्तीह मानवाः ॥ एकविंशत्कुलोपेताः स्वर्गं यास्यन्ति ते ध्रुवम् ॥ २७ ॥ पितृणां
वृद्धभं तीर्थे पिंडेनैकेन तपिताः ॥ ब्रह्मलोकं गमिष्यन्ति सुपुत्रेणैव तारिताः ॥ २८ ॥ भूयश्चात्र प्रयच्छन्ति मोक्षमार्गं व्रजन्ति ते ॥ २९ ॥ अत्र ये शुभः
कर्माणः प्रभासस्थां सरस्वतीम् ॥ पश्यन्ति तेपि यास्यन्ति स्वर्गलोकं द्विजोत्तमाः ॥ ३० ॥ ये पुनस्तत्र भावेन नराः स्नानपरायणाः ॥ ब्रह्मलोकं समा
साद्य ते रमिष्यन्ति सर्वदा ॥ ३१ ॥ दधि प्रदद्याद्योऽपीह ब्राह्मणाय मनोरमम् ॥ सोऽप्यग्निलोकमासाद्य भुङ्क्ते भोगान्मुशोभनान् ॥ ३२ ॥
उर्गाप्रावरणं योऽपि भक्ष्या दद्याद्विजोत्तमे ॥ सोऽपि याति परां सिद्धिं सत्यैरन्वैः सुदुर्लभाम् ॥ ३३ ॥ ये चात्र मलनाशाय विशेषमनवा
जलम् ॥ गोप्रदानफलं तेषां सुखेन फलमादिशेत् ॥ ३४ ॥ भावेन हि नरः कश्चित्तत्र स्नानं समाचरेत् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं
महीयते ॥ ३५ ॥ तर्पणात्पिंडदानाच्च नरकेष्वपि संस्थिताः ॥ स्वर्गं प्रयांति पितरः सुपुत्रेणैव तारिताः ॥ ३६ ॥ ते लभन्तेऽर्शवाहिका
न्ब्रह्मविष्णुशशिचिदात् ॥ भूयस्त्वन्नं प्रयच्छन्ति मोक्षमार्गं लभन्ति ते ॥ ३७ ॥ स्वर्गनिश्रेणिसंभूता प्रभासे तु सरस्वती ॥ नापुण्य
वद्भिः संप्राप्तुं पुंभिः शक्या महानदी ॥ ३८ ॥ प्राची सरस्वती चैव अन्यत्रैव तु दुर्लभा ॥ विशेषेण कुरुक्षेत्रे प्रभासे पुष्करे तथा ॥ ३९ ॥
प्राची सरस्वती प्राप्य योन्यतीर्थं हि मांगते ॥ स कस्त्वं समुत्सृज्य कूर्परेण समाचरेत् ॥ ४० ॥ कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां स्नानं च विद्विजं
सदा ॥ पिण्यांमुदकेनापि पिंडं तत्र ददाति यः ॥ पितृणामस्य भूयात्पितृलोकं स गच्छति ॥ ४१ ॥ सरस्वतीवाससना कुतो रतिः
सरस्वतीवाससमाः कुतो गुणाः ॥ सरस्वती प्राप्य गता दिवं नराः पुनः स्मरिष्यन्ति नदीं सरस्वतीम् ॥ ४२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
उक्तदेवं भगवान्देवस्तत्रैवांतरधीयत् ॥ सांनिध्यमकरोत्तत्र ततःप्रभृति शंकरः ॥ ४३ ॥ अत्र गाथा पुरा गीता विष्णुना प्रवर्णिषुना ॥ स्नेहद्वेज
च चित्तेन धर्मपुत्रं प्रति प्रिये ॥ ४४ ॥ मां गंगां व्रज कोनेयमा प्रदायं च पुष्करम् ॥ तत्र गच्छ कुरुक्षेत्रं यत्र प्राची सरस्वती ॥ ४५ ॥ एतत्ते
सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ माहात्म्यं च सरस्वत्या भूयः किं श्रोतुमिच्छसि ॥ ४६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये प्राचीसरस्वतीमन्कीश्वरमाहात्म्यवर्णननाम सप्तत्युत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २७० ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्यैव संनिहृष्टे तु लिंगं ज्वालेश्वरं स्मृतम् ॥ शरः पाशुपतो यत्र ज्वलन्ने त्रिपुरारिणा ॥ १ ॥ पातितो यत्प्रदेशे तु तेन
ज्वालेश्वरः स्मृतः ॥ तं दृष्ट्वा मानवो देवि मुच्यते सर्वपातकैः ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये ज्वालेश्वरमाहात्म्यवर्णननामैकसप्तत्युत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २७१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्रैव संस्थितं पश्येत्प्राची
देव्यास्तु संनिधौ ॥ लिंगत्रयं समाख्यातं त्रिपुराणां माहात्मनाम् ॥ १ ॥ विष्णुमाली तारकालयः कपोलालयस्तथैव च ॥ तैश्च प्रतिष्ठितं त्रिं दृष्ट्वा
पापैः प्रमुच्यते ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये त्रिपुरलिंगत्रयमाहात्म्य
वर्णननाम द्विसप्तत्युत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २७२ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि शंडतीर्थमनुत्तमम् ॥ सर्वपापोपरामनं
सर्वकामफलप्रदम् ॥ १ ॥ तस्योत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि शृणुष्वैकमनाः प्रिये ॥ पुरा पंचशिरा आसीद्ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ २ ॥ शिरस्तस्य मया
छिन्नं कस्मिंश्चित्कारणांतरे ॥ तत्र गंधवती जाता ब्रह्मणः सा च शोणितैः ॥ ३ ॥ तत्रोद्भूता महातालास्तेन तालवनं स्मृतम् ॥ अथ कतले
लग्नं कपालं ब्रह्मणो मम ॥ ४ ॥ शरीरं कृष्णतां यातं मम चैव वृषस्य च ॥ अथ तीर्थान्यनेकानि गतोहं पापशंकया ॥ ५ ॥ न कचिद्भूते पापं
ततः प्रभासमागतः ॥ क्षेत्रे तत्र मया दृष्टा प्राची देवी सरस्वती ॥ ६ ॥ तत्र मे वृषभः स्नातुं प्रविष्टो जलमभ्यतः ॥ तत्क्षणाच्चैतत्तां प्रातो मुकोहमपि
हत्यया ॥ ७ ॥ करमध्ये च मे लग्नं कपालं पतितं तदा ॥ कपालमोचनश्चासौ लिंगरूपी स्थितोऽभवत् ॥ ८ ॥ तत्रापि यो ददेच्छ्राद्धं
प्राचीदेव्यास्तु संनिधौ ॥ मातृकं पेटुकं चैव तप्तं कुलशतं तथा ॥ ९ ॥ भवेच्च तस्य वैतिस्तु यावत्कल्पास्तु सततिः ॥ मास आश्वयुजे देवि कुरु
कृष्णपक्षे चतुर्दशी ॥ तत्र दद्यात्तु यः श्राद्धं दक्षिणाश्रुतिमाश्रितः ॥ १० ॥ यथावित्तोपचारेण सुपात्रे च यथाविधि ॥ यावद्युगसहस्रं तु तृताः
स्युस्ते पितामहाः ॥ ११ ॥ अत्रसुवर्णदानं च दधिकंबलमेव च ॥ तत्र देयं विधानेन सर्वपापोपशुद्धये ॥ १२ ॥ कृष्णरूपी वृषो देवि यदा
श्वेतत्वमागतः ॥ शंडतीर्थमितिख्यातं तेन त्रैलोक्यपूजितम् ॥ १३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये शंडतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम त्रिसप्तत्युत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २७३ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्महादेवि सूर्यप्राचीं महाप्रभाम् ॥ सर्वपापोपशमनीं सर्वकामफलप्रदाम् ॥ १ ॥ तत्र स्नात्वा महादेवि मुच्यते पञ्चपातकैः ॥ २ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सूर्यप्राचीमाहात्म्यवर्णननाम चतुःसप्त
त्युत्तरदिशततमोऽध्यायः ॥ २७४ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि देवं चैव त्रिलोचनम् ॥ ऋषिनीर्थमपि तु
सर्वपातकनाशनम् ॥ न्यङ्कुमत्युत्तरे कूल ऋषिभिः पूजितं पुरा ॥ १ ॥ त्रिनेत्रा मत्स्यका यत्र जलं स्फटिकसन्निभम् ॥ तत्र स्नात्वा नरो देवि
मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥ २ ॥ कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां मासे भाद्रपदे तथा ॥ उपवासं तु कुर्वीत रात्रौ जागरणं तथा ॥ ३ ॥ प्रातः श्राद्धं प्रकुर्वीत विधि

वत्पूजयेच्छिवम् ॥ रुद्रलोके वसेदेवि वर्षाणामयुतत्रयम् ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये त्रिनेत्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चसप्तत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७५ ॥ ७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छे
न्महादेवि ऋषितीर्थस्य सन्निधौ ॥ कामिकं हि परं क्षेत्रं देविकानाम् नामतः ॥ १ ॥ महासिद्धिवनं तत्र ऋषिसिद्धसमावृतम् ॥ नानाद्रुमलता
कीर्णं पर्वतेरुपशोभितम् ॥ २ ॥ चण्डकेवकुलेर्दिव्यैरशोकैः स्तवकैः परैः ॥ पुत्रागैः किंकिरातैश्च सुगन्धैर्नागकेशरैः ॥ ३ ॥ मल्लिकोत्पलपुष्पैश्च
पाटलापारिजातकैः ॥ चूतचंपकपित्तैश्च श्रीफलैः पनसैस्तथा ॥ ४ ॥ खर्जूरैर्वदरैश्चान्यैर्मातुलिगैः सदादिमैः ॥ जंबीरैश्चैव दिव्यैश्च नारंगैरुप
शोभितम् ॥ ५ ॥ शिखिभिः कोकिलाभिश्च गीयमानं तु षड्दैः ॥ मृगैर्ऋक्षैर्वराहैश्च सिंहैर्व्याघ्रैस्तथा परैः ॥ ६ ॥ श्वापदैर्विविधाकारैः कन्दरै
र्गह्वरैस्तथा ॥ सुरासुरगणैः सिद्धैर्विश्वगन्धर्वपन्नगैः ॥ ७ ॥ अप्सरोगनैश्च बहुभिस्तु समाकुलम् ॥ केचित्तु वन्ति ईशं तु केचिन्नुत्पति
चाग्रतः ॥ ८ ॥ पुष्पैर्वृष्टिं तु मुञ्चन्ति मुखवाद्यानि चापरे ॥ हंसन्ति चापरे हृष्टा गजंति च तथा परे ॥ ९ ॥ ऊर्ध्वबाहवस्तथा चान्ये अन्ये ध्यायन्ति
तद्गताः ॥ तस्मिन्स्थाने महादेवि देविकायास्तटे शुभे ॥ १० ॥ उमापतीश्वरो नाम तत्राहं संस्थितः सदा ॥ युगेयुगे सदा पूर्णं करुणे मन्वन्तरे
तथा ॥ ११ ॥ न त्यजामि सदा देवि देविकायास्तटं शुभम् ॥ दुर्लभं सर्वलोकेऽस्मिन्पवित्रं सुप्रियं हि मे ॥ १२ ॥ त्वया सह स्थितश्चाहं तस्मि
न्स्थाने व्रानने ॥ उमया युक्तदेहत्वात्तेन ख्यात उमापतिः ॥ १३ ॥ पुण्यमासे त्वमावस्यां दद्याच्छ्राद्धं समाहितः ॥ न पश्यामि क्षयं तस्य तस्मि
न्दत्तस्य पार्वति ॥ १४ ॥ ब्रह्महत्यासहस्रं तु तस्य दर्शनतो ब्रजेत् ॥ गोभूहिरण्यवासांसि तत्र दद्याद्विचक्षणः ॥ १५ ॥ स एकः परमः पुत्रो यो
गत्वा तत्र सुन्दरि ॥ ददेच्छ्राद्धं पितॄणां च तस्यांतो नैव विद्यते ॥ १६ ॥ देवैः सर्वैः समाहृता स्नानार्थं सा सारिद्धरा ॥ देविकेति समाख्याता
तेन सा पापनाशिनी ॥ १७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये देविकाया
सुमापतिमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चसप्तत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७६ ॥ ७ ॥ तत्रैव संस्थितं पश्येद्भूधरं नाम नामतः ॥ उद्धृत्य पृथिवीं
यस्माद्दृष्ट्वाप्रेण दधार सः ॥ १ ॥ भूधरस्तेन चाल्यातो देविकातटसंस्थितः ॥ वेदपादो यूपदंष्ट्रः ऋतुदन्तः सुचीमुखः ॥ २ ॥ अग्निजिह्वा दम्भरोमा
ब्रह्मशीर्षो महातपाः ॥ अहोरात्रेक्षणपरो वेदांगश्रुतिभूषणः ॥ ३ ॥ आद्यनासः सुवतुंडः सामघोषस्वनो महान् ॥ प्राग्वंशकाग्रो द्युतिमा
त्रानादीसाविराजितः ॥ ४ ॥ दक्षिणाहृदयो योगी महासत्रशायो महान् ॥ उपाकर्मोष्ठरुचकः प्रवर्ग्यावर्तभूषणः ॥ ५ ॥ नानाच्छन्दोगातिपथो
ब्रह्मोत्क्रमविक्रमः ॥ भूत्वा यज्ञवराहोऽसौ तत्र स्थाने स्थितोऽभवत् ॥ ६ ॥ पुण्यमासे ह्यमावास्यामेकादश्यामथापि वा ॥ प्राते प्रावृषि काले च
ज्ञात्वा कन्यागतं रविम् ॥ ७ ॥ पायसं गुडसंयुक्तं हविष्यं च गुडप्लुतम् ॥ नमो वः पितरो रसाय अन्नाद्यमभिमन्त्रयेत् ॥ ८ ॥ तेजोऽसि शुक्र
मित्याज्यं दधिक्वाणेन वै दधि ॥ क्षीरमाज्याय मन्त्रेण व्यञ्जनानि च यानि तु ॥ ९ ॥ भक्ष्यभोज्यानि सर्वाणि महानिन्द्रेण दापयेत् ॥ संवत्स
रोनियो मंत्रं जप्त्वा तेनोदकं द्विजः ॥ १० ॥ एवं संभोज्य वै विप्रान्पिण्डदानं तु दापयेत् ॥ इत्यनेन विधानेन यस्तत्र श्राद्धकृद्भवेत् ॥ ११ ॥ तस्य
तृप्तास्तु पितरो यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ गयाश्राद्धं विनापीह गयाश्राद्धफलं लभेत् ॥ १२ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये देविकामाहात्म्ये भूधरयज्ञवराहमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तसप्तत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७७ ॥ ७ ॥ ईश्वर उवाच ॥
ततो गच्छेन्महादेवि शूलस्थानमिति श्रुतम् ॥ देविकायास्तटे रम्ये भास्करं वारितस्करम् ॥ १ ॥ यत्रातपत्तपो घोरं वारुमीकिर्मुनिपुंगवः ॥ वारुमी
किनामा विप्रर्षियत्र सिद्धो महासुनिः ॥ २ ॥ यत्र सप्तर्षयो मुष्टास्तेनैव सुनिना प्रिये ॥ तस्यैव पश्चिमे भागे मरीचिप्रमुखा द्विजाः ॥ ३ ॥ देव्यु
वाच ॥ कथं तु सिद्धो वारुमीकिः कथं चौर्येऽकरोन्मनः ॥ कथं सप्तर्षयो मुष्टा एतन्मे वद शंकर ॥ ४ ॥ ईश्वर उवाच ॥ आसी
त्पूर्वं द्विजो देवि नाम्ना ख्यातः शमीमुखः ॥ गार्हस्थ्ये वर्तमानस्य तस्य पुत्रो व्यजायत ॥ वैशाख इति नाम्नाऽसौ रौद्रकर्मा व्यजायत ॥ ५ ॥
मुक्त्वैकां गुरुश्रृणुषां नान्यत्किंचिदसौ द्विजः ॥ अकरोच्छोभनं कर्म दिवाप्रभृति नित्यशः ॥ ६ ॥ अथ कालेन महता पितरौ तस्य तौ प्रिये ॥
वार्द्धक्यभावमापन्नौ भर्तव्यौ तस्य विद्वलौ ॥ ७ ॥ स नित्यं पदवीं गत्वा मुष्टा लोकान्स्वशक्तिः ॥ द्रव्यमादाय पितरौ भार्यां चापि पुत्रोप
च ॥ ८ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य तेन मार्गेण गच्छतः ॥ सप्तर्षीश्च तदाश्रयतीर्थयात्रापरायणान् ॥ ९ ॥ तान्दृष्ट्वा यष्टिमुद्यम्य भर्तृसंन्य
रुषाक्षरैः ॥ वाक्यैरुवाच तान्सर्वास्तिष्ठध्वमिति भूरिशः ॥ १० ॥ अथ ते मुनयः शांताः समलोटाश्मकांचनाः ॥ समाः शत्रौ च मित्रे च
रोषरागविवर्जिताः ॥ ११ ॥ अस्माकं दर्शनं चास्य संभाष्यमृषिभिः सह ॥ संजातं निष्फलं मा स्यादित्युवाचांगिरा वचः ॥ १२ ॥
॥ अंगिरा उवाच ॥ भोभोस्तस्कर मे वाक्यं शृणुष्वभावहितः क्षणात् ॥ आत्मनस्तु हितार्थाय सत्यं चैव ददाम्यहम् ॥ तव कः पोष्यव
गोऽस्ति तत्र सर्वं वदस्व मे ॥ १३ ॥ तस्कर उवाच ॥ स्यातां मे पितरौ वृद्धौ भार्येकाऽपत्यवर्जिता ॥ एका दासी ह्यहं षष्ठो नान्यदस्त्य
धिकं मुने ॥ १४ ॥ अंगिरा उवाच ॥ गत्वा पृच्छस्व तान्सर्वान्पुष्टान्पापाजितैर्धनैः ॥ अहं करोमि पापानि सर्वे यूयं तु भक्षकाः ॥ १५ ॥ तत्पापं
भविता कस्य कथयंति त्वि मे लघु ॥ तथैव गत्वा पप्रच्छ पितरौ तावथो वतुः ॥ १६ ॥ मातापितरावूचतुः ॥ एकः पापानि कुरुते फलं भुंक्ते महा
जनः ॥ भोक्तारो विप्रमुच्यन्ते कर्ता दोषेण लिप्यते ॥ १७ ॥ यः करोत्यशुभं कर्म कुटुम्बार्थं तु मंदधीः ॥ आत्मा न वल्लभस्तस्य नूनं पुंसः सुपापिनः
॥ १८ ॥ ईश्वर उवाच ॥ तयोः स वचनं श्रुत्वा पुनर्भोतमनास्तदा ॥ तयोस्तु संनतिं कृत्वा पितरौ पुनरब्रवीत् ॥ १९ ॥ युवाभ्यां हितमेवाहं
यत्करोम्यशुभं क्वचित् ॥ तस्यांशं भुज्यते किंचियुवाभ्यां वा न वोच्यताम् ॥ २० ॥ पितरावूचतुः ॥ पूर्वं वयसि पुत्र त्वमावाभ्यां पाल्य एव
हि ॥ उत्तरे तु वयं पाल्याः सम्यक्पुत्र त्वया पुनः ॥ २१ ॥ इतरेतरधर्मोऽयं निर्दिष्टः पद्मयोनिना ॥ आवाभ्यां यत्कृतं कर्म युष्मदर्थं शुभाशुभम् ॥
भोक्ष्यामो वयमेवैह तत्सर्वं नात्र संशयः ॥ २२ ॥ अथ त्वमपि यद्वत्स प्रकरोषि शुभाशुभम् ॥ भोक्ष्यसे सकलं तद्वत्स्वयं नान्यः परत्र च ॥ २३ ॥
अवश्यं स्वयमभ्राति कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ तस्मान्नरेण कर्तव्यं शुभं कर्म विपश्चिता ॥ २४ ॥ चौर्यं वाथ कृपिं वाथ कुसीदं वाथ पुत्रक ॥ वाणि
ज्यमथवा प्रेष्यं कृत्वाऽस्माकं च भोजनम् ॥ अहर्निशं त्वया देयं न दोषोऽस्मा सुपुत्रक ॥ २५ ॥ ताभ्यां तद्वचनं श्रुत्वा ततो भार्यामभापत ॥
तदेव वाक्यं साऽसीचद्यत्प्रोक्तं गुरुभिः पुरा ॥ ततो वैराग्यमापन्नो वैशाखो मुनिसत्तमः ॥ २६ ॥ गह्वरेणैवमात्मानं भूयोभूयः सुदुःखितः ॥
पिद्मा दुष्कृतकर्माणं पापकर्मरतं सदा ॥ २७ ॥ विवेकेन परित्यक्तं सत्संगेन विवर्जितम् ॥ यः करोति नरः पापं न सेवयति पंडिताम् ॥
॥ चात्मा वल्लभस्तस्य पूतन्मे वर्तते हृदि ॥ २८ ॥ एवं विकल्पहृदयो गत्वा स ऋषिसन्निधौ ॥ उवाच शृणुया वाचा गम्यतामिति सादरम् ॥

॥ २९ ॥ वृत्ती प्रगृह्यतामेपा तथैव च कमण्डलुः ॥ वल्कलानि च चीराणि मृगचर्माण्यशेषतः ॥ ३० ॥ क्षम्यतामपराधोऽमे दीनस्य कृपणस्य च ॥
सत्संगेन विपुक्तस्य मूर्खस्य मुनिसत्तमाः ॥ ३१ ॥ अद्यप्रभृति निवृत्तः कर्मणोऽस्याहमेव च ॥ रौद्रस्य सुनुशंसस्य साधुभिर्गर्हितस्य च ॥ तस्मा
त्कृपयतास्माकं निवृत्तिं चास्य कर्मणः ॥ ३२ ॥ येन युष्मत्प्रसादेन पापान्मोक्षमहं ब्रजे ॥ उपवासोऽथ मन्त्रो वा नियमो वाथ संयमः ॥ ३३ ॥
॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ साधु पृष्टं त्वया वत्स तत्त्वमेकमनाः शृणु ॥ संगृह्य कीर्तयिष्यामस्त्वयाऽऽख्येयं न कस्यचित् ॥ ३४ ॥ तेन जप्तेन
पापात्मन्मोक्षं प्राप्स्यसि निश्चितम् ॥ झाटवोटस्त्वया कीर्त्यो मन्त्रोऽयं चतुरक्षरः ॥ ३५ ॥ सर्वपापहरो नृणां स्वर्गमोक्षफलप्रदः ॥ स तदेवं हि तेः
प्रोक्तो वैशाखो मुनिपुंगवैः ॥ तस्यो जाप्यपरो नित्यं गतास्ते मुनिपुंगवाः ॥ ३६ ॥ तस्यैवं जपतो देवि देविकायास्तटे शुभे ॥ अनिशं गुरु
भक्तस्य समाधिः समपद्यत ॥ ३७ ॥ क्षुत्पिपासा तदा नष्टा बुद्धिमायात्कलेवरम् ॥ ३८ ॥ मंत्रे तीर्थे द्विजे देवे देवज्ञे भेषजे गुरो ॥ यादृशी भाव
ना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी ॥ ३९ ॥ निर्मलोऽयं स्वभावेन परमात्मा यथा हितः ॥ उपाधिसंगमासाद्य विकारं स्फटिको यथा ॥ ४० ॥ यथा
च भ्रमरी बंध्या लब्ध्वा जीवमणुं क्वचित् ॥ स्वस्थाने स्थाप्य तं ध्यायेद्भ्रमरं ध्यानसंयुता ॥ ४१ ॥ स तु तद्व्यानसंबद्धो जीवो भवति तादृशः ॥
अन्योन्ययुद्धो वापि तथा निदर्शनं सताम् ॥ ४२ ॥ आदिष्टो गुरुणा यश्च विकल्पं यदि गच्छति ॥ नासौ सिद्धिमवाप्नोति मंदभाग्यो यथा निविम ॥
॥ ४३ ॥ एवं वर्षसहस्राणि समतीतानि भूरिशः ॥ तस्य जाप्यपरस्यैव अनृतत्वं गतस्य च ॥ ४४ ॥ ततः कालक्रमेणैव वल्मीकेन स वेष्टितः ॥
येनासौ सर्वतो व्याप्तो न च तं स नुबोध वै ॥ ४५ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य मुनयस्ते समागताः ॥ तं प्रदेशं तु संप्रश्य सहाय्यमितरंतरम् ॥ ऊचुः
परस्परं सर्वे दत्त्वा चैव करैः करम् ॥ ४६ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अत्रासौ तत्करः प्राप्तो वैशाखो दारुणाकृतिः ॥ येन सर्वे वयं मुष्टा अग्नि
नस्थाने समागताः ॥ ४७ ॥ एवं संजल्पमानास्ते शुश्रुवु शब्दमुत्तमम् ॥ वल्मीकमध्यतो व्यक्तं ततस्ते कौतुकान्विताः ॥ ४८ ॥ अखनस्तत्र
वल्मीकं कुशीभिः पर्वतोपमम् ॥ ४९ ॥ अथ ते ददृशुस्तत्र विशाखं मुनिसत्तमाः ॥ जपंतमसकृन्मंत्रं तमेव चतुरक्षरम् ॥ ५० ॥ तं समाधिगतं
ज्ञात्वा भेषजैर्योगसंमतैः ॥ ममर्तुः सर्वतो विप्रास्तत्र सुततनो भृशम् ॥ ५१ ॥ ततोऽब्रवीदपीनस्वर्गान्स्वमर्थं गृह्यतां द्विजाः ॥ युष्मदीयं गृहीतं यत्पा
पेनाकृतबुद्धिना ॥ ५२ ॥ गम्यतां तीर्थयात्रायां सर्वे मुक्ता मया द्विजाः ॥ वाच्यो मे पितरो गत्वा तथा भार्या द्विजोत्तमाः ॥ ५३ ॥ सर्वे
संगपरित्यक्तो विशाखः समपद्यत ॥ दर्शनं कांक्षते नैव भवद्विस्तु यथा पुरा ॥ ५४ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ बहुवर्षाण्यतीतानि तत्रात्र
वसतो मुने ॥ सर्वे ते नियनं प्राप्ता ये चान्ये ते कुटुंबिनः ॥ ५५ ॥ वयं चिरात्समायाताः स्थानेऽस्मिन्मुनिसत्तमाः ॥ स त्वं सिद्धिमनुप्राप्तो
मंत्रादस्मादसंशयम् ॥ ५६ ॥ यस्मात्त्वं मंत्रमेकाग्रो ध्यायन्वल्मीकमाश्रितः ॥ तस्माद्वाल्मीकिनामा त्वं भविष्यसि गृहीतले ॥ ५७ ॥ स्व
च्छंदा भारती देवी जिह्वात्रे ते भविष्यति ॥ कृत्वा रामायणं काव्यं ततो मोक्षं गमिष्यसि ॥ ५८ ॥ ॥ विशाख उवाच ॥ ॥ गृह्यत द्विज
शार्दूलाः प्रसन्ना गुरुदक्षिणम् ॥ येनाहमनृणो भूत्वा करोमि सुमहत्तपः ॥ ५९ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ एषा नो दक्षिणा विप्र यस्त्वं सिद्धि
मुपागतः ॥ सर्वकामसंप्रदात्मा कृतकृत्या वयं मुने ॥ ६० ॥ वरं वरय भूयस्त्वं यस्ते मनसि वर्तते ॥ ६१ ॥ ॥ वाल्मीकिरुवाच ॥ ॥ भवंतो
यदि तुष्टा मे यदि देवो वरो मम ॥ कथ्यतां तर्हि मे शीघ्रं को देवो ह्यत्र संस्थितः ॥ देविकायास्तटे रम्ये सर्वकामफलप्रदः ॥ ६२ ॥ ॥ ऋषय
ऊचुः ॥ ॥ शृणुष्वेकमना विप्र यो देवश्चात्र संस्थितः ॥ पश्य निबभिमं विप्र बहुशाखाप्रविस्तरम् ॥ ६३ ॥ अस्य मूले स्थितः सूर्यः कल्पादो
म्रण्यणोऽंशजः ॥ तमाराधय यत्तेसावस्य स्थानस्य देवता ॥ ६४ ॥ सूर्यक्षेत्रं समाल्यातमिदं गम्यतिमात्रकम् ॥ अत्र स्थाने स्थिता
येपि तेषां स्वर्गो भुवं भवेत् ॥ ६५ ॥ अद्यप्रभृति विप्रेन्द्र मूलस्थानमिति श्रुतम् ॥ स्थानं सूर्यस्य विप्रेन्द्र कार्या चात्र त्वया स्थितिः ॥
॥ ६६ ॥ अद्यप्रभृति विप्रेन्द्र तीर्थमेतन्महीतले ॥ गमिष्यति परां ख्यातिं देविकातटमाश्रितम् ॥ ६७ ॥ वयं मुष्टा यतो विप्र मूलस्थाने
पुरा स्थिताः ॥ मूलस्थानेति वै नाम लोके ख्यातिं गमिष्यति ॥ ६८ ॥ अत्र ये मानवा भक्त्या स्नानं सूर्यस्य संगमे ॥ उत्तरे तु करि
ष्यति ते यास्यंति त्रिविष्टपम् ॥ ६९ ॥ तर्पणं तिलमिश्रेण जलेन द्विजसत्तमाः ॥ गयाश्राद्धसमा तुष्टिः पितृणां च भविष्यति ॥ ७० ॥
अत्र ये मानवा भक्त्या श्राद्धं दास्यंति सत्तमाः ॥ शाकमूलफलैर्वापि सम्यक्श्राद्धासमन्विताः ॥ ७१ ॥ तेषां यास्यंति पितरो मोक्षं नैवात्र
संशयः ॥ ७२ ॥ अपि कीटपतंगा ये पक्षिणः पशवो मृगाः ॥ तृपार्ता जलसंस्पर्शाद्यास्यंति परमां गतिम् ॥ ७३ ॥ वयमेव सदात्रस्थाः
श्रावणे मासि सत्तम ॥ पौर्णमास्यां भविष्यामस्तव स्नेहादसंशयम् ॥ ७४ ॥ तस्मिन्नहनि यस्तोयैः पितृन्संतर्पयिष्यति ॥ तस्याष्टादशकुष्ठानि
क्षयं यास्यंति तत्क्षणात् ॥ ७५ ॥ कपालोदुम्बराख्येन्द्रमण्डलाख्यविचर्चिकाः ॥ ऋष्यचर्मैककिटिभसिध्मालसविपादिकाः ॥ ७६ ॥ ददृसिता
रविं चक्रं रामायणं ततः ॥ ७८ ॥ तस्मात्प्रत्येकं तं देवं सर्वयज्ञफलप्रदम् ॥ शृणुयाच्च कथां चैनां सर्वपातकनाशिनीम् ॥ ७९ ॥ इति श्रीस्कान्दे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये देविकामाहात्म्यमूलस्थानमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः
द्विंशततमोऽध्यायः ॥ २७८ ॥ ॥ ॥ इति उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि च्यवनार्कमनुत्तमम् ॥ हिरण्यापूर्वभागस्थं च्यवनेन प्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥
सर्वकामप्रदं नृणां पूजितं विधिवन्त्रैः ॥ सप्तम्यां च विधानेन यः स्तोष्यति रविं नरः ॥ २ ॥ अष्टोत्तरशतेनात्रां सम्यक्श्राद्धासमन्वितः ॥
शृणु तानि महादेवि शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥ ३ ॥ क्षेपं त्वं कुरु देवेशि सर्वं वक्ष्याम्यशेषतः ॥ धीम्येन तु यथा पूर्वं पार्थाय सुमहात्मने ॥ ४ ॥
नामाष्टशतमाख्यातं तच्छृणुष्व महामते ॥ सूर्योऽयमा भगस्त्वष्टा पूषाऽर्कः सविता रविः ॥ ५ ॥ गभस्तिमानजः कालो मृत्युर्हता प्रभाकरः ॥
पृथिव्यापश्च तेजश्च खं वायुश्च परायणः ॥ ६ ॥ सोमो बृहस्पतिः शुक्रो बुधोऽङ्गारक एव च ॥ इन्द्रो विवस्वान्दीनांशुः शुचिः सौरिः शनैश्चरः ॥
॥ ७ ॥ ब्रह्मा रुद्रश्च विष्णुश्च स्कन्दो वैश्रवणो यमः ॥ वेद्युतो जाठरश्चाग्निरिधनस्तेजसां पतिः ॥ ८ ॥ धर्मध्वजो वंदकर्ता वेदाङ्गो वेदवाहनः ॥
कृतं त्रेता द्वापरश्च कलिः सर्वामराश्रयः ॥ ९ ॥ कलाकाष्टासुहृत्ताश्च पक्षा मासा अहर्निशाः ॥ संवत्सरकरोऽवस्थः कालचक्रो विभावसुः ॥ १० ॥
धुरूपः शाश्वतो योगी व्यक्ताव्यक्तः सनातनः ॥ लोकाध्यक्षः प्रजाध्यक्षो विश्वकर्मा तमोऽनुदः ॥ ११ ॥ वरुणः सागरांशुश्च जीवन्तो जीवनोंऽरिहा ॥
भूताश्रयो भूतपतिः सर्वभूतनिपेवितः ॥ १२ ॥ स्रष्टा संवर्तको वह्निः सर्वस्यादिकरोऽमलः ॥ अनंतः कपिलो भातुः कामदः सर्वतोमुखः ॥ १३ ॥
जयो विषादो वरदः सर्वधातुनिपेवितः ॥ समः सुवर्णो भूतदिः शीघ्रगः प्राणधारकः ॥ १४ ॥ धन्वंतारिर्धूमकेतुर्वादिदेवोऽदितेः सुतः ॥ द्वादशा

त्माऽरविदाशः पिता माता पितामहः ॥१५॥ स्वर्गद्वारं प्रजाद्वारं मोक्षद्वारं त्रिविष्टपम् ॥ देहकर्ता प्रशांतात्मा विश्वात्मा विश्वतोमुखः ॥ चराचरात्मा
 मूर्ध्नात्मा मैत्रेण वपुषाऽन्वितः ॥ १६ ॥ एतद्वे कर्तिनीयस्य सूर्यस्यामिततेजसः ॥ नात्राम्प्योत्तरशतं प्रोक्तं शक्रेण धीमता ॥ १७ ॥ शकाच्च नारदः
 प्राप्नो धीम्यस्तु तदनन्तरम् ॥ धीम्याद्युधिष्ठिरः प्राप्य सर्वान्कामानवातवान् ॥ १८ ॥ एतानि कर्तिनीयस्य सूर्यस्यामिततेजसः ॥ नामानि यः
 पठेन्नित्यं सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ १९ ॥ सुरपितृमनुजयक्षसेवितसुरनिशाचरसिद्धवंदितम् ॥ वरकनकदुताशनप्रभं त्वमपि नमः हिताय भास्कर
 रम् ॥ २० ॥ सूर्योदये वस्तु समाहितः पठेत्स पुत्रलाभं धनरत्नसंचयान् ॥ लभेत् जातिस्मरतां सदा नरः स्मृतिं च मेधां च स विदुते पुमान् ॥
 ॥ २१ ॥ इमं स्तवं देववरस्य यो नरः प्रकीर्तयेच्छुद्धमनाः समाहितः ॥ स मुच्यते शोकदवाग्निसाराष्ट्रभेत् कामान्मनसा यथेप्सितान् ॥ २२ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये च्यवनोदित्यमाहात्म्यमूर्याष्टोत्तरशतनाम
 माहात्म्यवर्णननामैकोनाशीत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७९ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि च्यवनेधरमुत्तमम् ॥
 तत्रैव संस्थितं लिंगं सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ यत्र शर्यातिना दत्ता सुकन्या सा महर्षये ॥ यत्र संस्तंभितं सैन्यमानाहर्तृमथाकरोत् ॥ २ ॥
 एष शर्यातियज्ञस्य देशो देवि प्रकाशते ॥ प्रभासक्षेत्रमध्ये तु साक्षात्पातकनाशनः ॥ ३ ॥ साक्षात्त्राभजत्सोममश्विभ्यां सह कोशिकः ॥ चुकोप
 भार्गवश्च महेंद्राय महातपाः ॥ ४ ॥ संस्तंभयामास च तं वासवं च्यवनः प्रभुः ॥ सुकन्यां चापि भार्यां स राजपुत्रीमवातान् ॥ ५ ॥
 ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ कथं विष्टंभितस्तेन भगवान्पाकशासनः ॥ किमर्थं भार्गवश्चापि कोपं चक्रे महातपाः ॥ ६ ॥ नासत्यो च कथं ब्रह्मण्ड
 त्वान्सोमपापिनो ॥ तत्सर्वं च यथावृत्तमाख्यातु भगवान्मम ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ भृगोर्महर्षेः पुत्रोऽभूच्च्यवनोनाम नामतः ॥ स
 प्रभासं समासाद्य तपस्तेपे महाभुनिः ॥ ८ ॥ स्थापुधृतो महातेजा वीरस्थाने च भामिनि ॥ अतिष्ठत्सुचिरं कालमेकदेशे वरानने ॥ ९ ॥ स
 वल्मीकोऽभवत्तत्र लताभिरभिसंवृतः ॥ कालेन महता देवि समाकीर्णः पिपीलिकैः ॥ १० ॥ स तथा संगृतो धीमान्मृत्पिण्ड इव सर्वतः ॥ तप्यतेस्म
 तपो घोरं वल्मीकेन समावृतः ॥ ११ ॥ अथास्य यातकालस्य शर्यातिनाम पार्थिवः ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन श्रीसोमेशदिदक्षया ॥ आज
 गाम महाक्षेत्रं प्रभासं पापनाशनम् ॥ १२ ॥ तस्य स्त्रीणां सहस्राणि चत्वार्यासुनपरिग्रहाः ॥ एकैव तु सुता शुभ्रा सुकन्यानाम नामतः ॥
 ॥ १३ ॥ सा सखीभिः परिवृता सर्वाभरणभूषिता ॥ चक्रम्यमाणा वल्मीकं भार्गवस्य समासदत् ॥ १४ ॥ सा चेव सुदती तत्र पश्यमाना
 मनोरमान् ॥ वनस्पतीन्विचिन्वती विजहार सखीवृता ॥ १५ ॥ रूपेण वयसा चेव सुरापानमदेन च ॥ बभञ्ज वनवृक्षाणां शाखाः परम
 पुष्पिताः ॥ १६ ॥ तां सखीरहितामेकामेकवस्त्रामलंकृताम् ॥ ददर्श भार्गवो धीमांश्चरतीमिव विद्युतम् ॥ १७ ॥ तां पश्यमानो विजने स रेमे
 परमयुतिः ॥ सामकण्ठम् ब्रह्मर्षिस्तपोबलसमन्वितः ॥ १८ ॥ तामभाषत कल्याणीं सा चास्य न शृणोति वै ॥ ततः सुकन्या वल्मीके दृष्ट्वा
 भार्गवचक्षुषी ॥ १९ ॥ कौतुहलात्कण्ठकेन बुद्धिमोहवलात्कृता ॥ किन्तु खल्विदमित्युक्ता निर्विभेदास्य लोचने ॥ २० ॥ अकुप्यत्स तया विद्वे
 नेत्रे परममनुमान् ॥ ततः शर्यातिसैन्यस्य शकुन्मृत्रे समावृणोत् ॥ २१ ॥ ततो रुद्धे शकुन्मृत्रे सैन्यमनाहदुःखितम् ॥ तथागतमभिप्रेक्ष्य पर्यत
 प्यन् पार्थिवः ॥ २२ ॥ तपोनित्यस्य वृद्धस्य रोषणस्य विशेषतः ॥ केनापकृतमद्येह भार्गवस्य महात्मनः ॥ ज्ञातं वा यदि वाऽज्ञातं तदिदं ब्रूत मा
 चिरम् ॥ २३ ॥ तत्रोडुः सेनिकाः सर्वे न विज्ञोऽपकृतं वयम् ॥ सर्वोपायेयथाकामं भवान्समधिगच्छतु ॥ २४ ॥ ततः स पृथिवीपालः सात्रा
 चोद्येण च स्वयम् ॥ पर्येच्छत्सुदृग्ं प्रत्यजानत्र चैव ते ॥ २५ ॥ आनाहार्तं ततो दृष्ट्वा तत्सैन्यं संभृद्योदितम् ॥ पितरं दुःखितं चापि सुकन्येय
 मथाब्रवीत् ॥ २६ ॥ मया तातेह वल्मीके दृष्टं सर्वमभिज्वलत् ॥ उदयोतद्वद्विजानात्तन्मया विद्रमन्तिकार ॥ २७ ॥ एतन्कृत्वा तु शर्याति
 र्वल्मीकं निप्रमथ्यगात् ॥ तत्रापश्यत्तपोवृद्धं वयोवृद्धं च भार्गवम् ॥ २८ ॥ अथावदत्स्वमेन्यार्थं प्राजलिः स महोपतिः ॥ अजानाद्बालया वसं
 कृतं तत्संतुमर्हसि ॥ २९ ॥ ततोऽब्रवीन्महीपालं च्यवनो भार्गवस्नदा ॥ रूपोदार्यसमायुक्तां लोभमोहममावृताम् ॥ ३० ॥ तामेव प्रतिष्ठ्याहं
 राजन्दुहितरं तव ॥ समिप्यामि महीपाल सत्यमेतद्वीमि ते ॥ ३१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ऋषेर्वचनमाज्ञाय शर्यातिरविचारयत् ॥ देवो
 दहितरं तस्मै च्यव...य महात्मने ॥ ३२ ॥ प्रतिगृह्य च तां कन्यां भगवान्प्रससाद ह ॥ प्राप्ते प्रसादे राजा तु सस्मेन्यः पुरमाव्रजत् ॥ ३३ ॥
 सुकन्यापि पतिं लब्ध्वा तपस्विर्ममन्दिनम् ॥ नित्यं पर्यचरन्तीत्यां तपसा नियमेन च ॥ ३४ ॥ अग्नीनामतिथीनां च शुश्रूषन्मृगया ॥
 सनाराधयन् शिष्यं च्यवनं सा शुभ्रमना ॥ ३५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभास
 क्षेत्रमाहात्म्ये च्यवनेधरमाहात्म्ये च्यवनोदित्यमाहात्म्यमूर्याष्टोत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८० ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ कस्यचित्स्य
 कालस्य त्रिदशावधिनी प्रिये ॥ कुनाभिप्रेक्षां विवृतां सुकन्यां तामपश्यताम् ॥ १ ॥ तां दृष्ट्वा दर्शनीयां गोदेवराजसुतामिव ॥ उच्येतुः समभि
 द्रुत्य नामत्यावधिनावथ ॥ २ ॥ कस्य त्वमसि वामोरु किं वनेऽस्मिन्धिकीर्षसि ॥ इच्छावस्त्वां च विज्ञातुं तत्त्वमाख्याहि श्रोभने ॥ ३ ॥
 ततः सुकन्या संवीतां तावुवाच सुरोत्तमो ॥ शर्यातितनयां वित्तं भार्या च च्यवनस्य माम् ॥ ४ ॥ ततोऽश्विनो प्रहस्येनामवृत्तां पुनरेव तु ॥ कथं
 त्वं च विदित्वा तु पित्रा दत्ताऽऽगता वने ॥ ५ ॥ ब्राजसे गगनोद्देशे विद्युत्सोदासीनी यथा ॥ न देवेष्वपि तुल्याहि तत्र पश्यात्र भामिनि ॥ ६ ॥
 सर्वाभरणसंपन्ना परमावरधारिणी ॥ मामेवमनवद्यांनि त्वं जैनमविचकिन्म ॥ ७ ॥ कस्मादेवंविधा भूत्वा जराजर्जरितं भुवि ॥ त्वमु
 पास्ते हि कल्याणि कामभाववद्विष्कृतम् ॥ ८ ॥ अनुमर्थं परिव्राणे पोषणे वा शुचिस्मिते ॥ सा त्वं च्यवनमुत्तमं वरयस्वैकमावयोः ॥ ९ ॥
 पत्यर्थं देवगर्भाभि मा वृथा यौवनं कृथाः ॥ एवमुक्ता सुकन्या ना सुरो ताविदमब्रवीत् ॥ १० ॥ रताऽहं च्यवने पत्यो न चेवं परिशंकृतम् ॥
 तावदतां पुनश्चेतामावां देवभिष्वगुरौ ॥ ११ ॥ युवानं रूपसंपन्नं करिष्यावः पतिं तव ॥ ततस्तस्यावयोश्चैव पतिमेकतमं वृणु ॥ १२ ॥ एतेन
 सममेतावां शमं नय सुमध्यमे ॥ सा तयोर्वचनादेवि उपसगम्य भार्गवम् ॥ उवाच वाक्यं यत्ताभ्यामुक्तं भृशमुतं प्रति ॥ १३ ॥ तद्वाक्यं
 च्यवनो भार्यामुवाचाद्रियतामिति ॥ इत्युक्ता च्यवनेनाथ सुकन्या तावुवाच वै ॥ १४ ॥ एवं देवो भवद्वा यत्प्रोक्तं तत्क्रियतां लघु ॥ इत्युक्ता
 भिषजौ तत्र तया चेव सुकन्यया ॥ उच्यत राजपुत्रौ तां पतिस्तव विशत्वपः ॥ १५ ॥ ततोऽपच्यवनः शीघ्रं रूपार्थीं प्रविवेश ह ॥ अश्विनावपि
 तदेवि ततः प्राविशतां जलम् ॥ १६ ॥ ततो मुहूर्तादुत्तीर्णाः सर्वे ते सरसस्ततः ॥ दिव्यरूपधराः सर्वे युवानो मृष्टकुण्डलाः ॥ १७ ॥ दिव्यवेष
 धराश्चैव मनसः प्रीतिवर्जनाः ॥ तेऽब्रुवन्सहिताः सर्वे वृणीष्वान्यतमं शुभे ॥ १८ ॥ अस्माकमीप्सितं भद्रे यतस्त्वं वरं तर्हिनी ॥ यत्र वाप्यभि

कामासि तं वृणीष्व सुशोभने ॥ १९ ॥ सा समीक्ष्य तु तान्सर्वास्तुत्यरूपधरान्स्थिताम् ॥ निश्चित्य मनसा बुद्ध्या देवि ववे पति
स्वकम् ॥ २० ॥ लब्ध्वा तु च्यवनो भार्या वयोरुपमवस्थितः ॥ इष्टोऽब्रवीन्महातेजास्तो नास्त्याविदं वचः ॥ २१ ॥ यदहं रूपसंपन्नो वयसा
च समन्वितः ॥ कृतो भवद्रवां वृद्धः सन्भार्या च प्राप्तवात्रिजाम् ॥ तद्वत् वै विधास्यामि भवनोऽयंभीप्सितम् ॥ २२ ॥ ॥ अश्विनाव
चतुः ॥ ॥ आयां तु देवभिपजो न च शक्रः करोति नो ॥ सोमपानाहतां तस्मात्कुरु नो सोमपायिनो ॥ २३ ॥ ॥ च्यवन उवाच ॥ ॥
अहं वा यज्ञभागार्हो करिष्ये सोमपायिनो ॥ २४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततस्तो हृष्टमनसो नास्त्यो दिवि जग्मतुः ॥ च्यवनोऽपि सुकन्या
च सुराविव विजहत् ॥ २५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये च्यवनेश्वर
माहात्म्यवर्णनं मेकाशीत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८१ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततः श्रुत्वा च शर्यातिर्वेत्तुमीस्थान
मंस्थितः ॥ वयस्थं च्यवनं श्रुत्वा आनन्दोद्भूतमानसः ॥ १ ॥ प्रहृष्टः सेनया साहं स प्रायाद्रागवाश्रमम् ॥ च्यवनं च सुकन्यां च हृष्टां देव
सुतामिव ॥ २ ॥ गतो महीपः शर्यातिः कृत्स्नानंदमहोदधिः ॥ ऋषिणा सत्कृतस्तेन सभार्यः पृथिवीपतिः ॥ तत्रोपविष्टः कल्याणीः कथाश्रुके
महामनाः ॥ ३ ॥ अयं न भर्गवो देवि श्रुत्वा च परिसात्वयन् ॥ याजयिष्यामि राजस्त्वां संभारानुपकल्पय ॥ ४ ॥ ततः परमसंहृष्टः शर्यातिः
पृथिवीपतिः ॥ च्यवनस्य महादेवि तद्वाक्यं प्रत्यपूजयत् ॥ ५ ॥ प्रशस्तेऽहनि याज्ञीये सर्वकामसमृद्धिमत् ॥ कारयामास शर्यातिर्यज्ञायतन
मुत्तमम् ॥ ६ ॥ तत्रैव च्यवनो देवि याजयामास भार्गवम् ॥ अट्टतानि च तत्रासन्यानि तानि महेश्वरि ॥ ७ ॥ अगृह्णाच्यवनः सोममश्विनो
देवयोस्तदा ॥ तपिन्द्रो वारयामास मा गृहाण तयोर्ग्रहम् ॥ ८ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ उभावेतौ न सोमार्हो नास्त्याविति मे मतिः ॥ भिष
जो देवतानां हि कर्मणा तेन गर्हितौ ॥ ९ ॥ ॥ च्यवन उवाच ॥ ॥ माऽवमंस्था महात्मानो रूपद्रविणवर्चसौ ॥ यो चक्रतुश्च मामद्य वृंदा
रकमिवाजरम् ॥ १० ॥ समत्वेनान्यदेवानां कथं वै नेक्षते भवान् ॥ अश्विनावपि देवेन्द्र देवो विद्धि परंतप ॥ ११ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥
चिकित्सको कर्मकरो कामरूपसमन्वितो ॥ लोके चरंतो मर्त्यानां कथं सोममिहाहृतः ॥ १२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एतदेव यदा वाक्य
मां प्रेडयति वासकः ॥ अनादृत्य ततः शक्रं ग्रहं जग्राह भार्गवः ॥ १३ ॥ ग्रहीष्यंतं ततः सोममश्विनोः सत्तमं तदा ॥ समीक्ष्य बलभिदेव इदं
वचनमब्रवीत् ॥ १४ ॥ आभ्यामर्थाय सोमं त्वं ग्रहीष्यसि यदि स्वयम् ॥ वज्रं ते प्रहरिष्यामि घोररूपमनुत्तमम् ॥ १५ ॥ एवमुक्तः स्वयमिन्द्र
मभिवीक्ष्य स भार्गवः ॥ जग्राह विधिवत्सोममश्विभ्यः सुत्तमं ग्रहम् ॥ १६ ॥ ततोऽस्मै प्राहरत्कोपाद्रत्रमिन्द्रः शचीपतिः ॥ तस्य प्रहरतो
बाहुं स्तंभयामास भार्गवः ॥ १७ ॥ स्तंभयित्वाथ च्यवनो जुहुवे मन्त्रतोऽनलम् ॥ कृत्यार्थं सुमहातेजा देवं हिंसितुमुद्यतः ॥ १८ ॥ तत्र
कृत्योद्भवो यज्ञे मुनेस्तस्य तपोबलात् ॥ यदोनाम महावीर्यो महाकायो महासुरः ॥ १९ ॥ शरीरं यस्य निर्दंष्टुमशक्यं च सुरासुरैः ॥ तस्य प्रमाणं
वपुषा न तुल्यमिह विद्यते ॥ २० ॥ तस्यास्य चाभवेद्वोरं दंष्ट्रादुदंशेन महत् ॥ इदुरेकः स्थितस्तस्य भ्रूमाविको दिवं गतः ॥ २१ ॥ चतस्रश्चापि
ता दंष्ट्रा योजनानां शतंशतम् ॥ इतरे त्वस्य दशाना वधूवुदंशयोजनाः ॥ २२ ॥ प्राकारसदृशाकारा मूलाग्रसमदर्शनाः ॥ नात्रा पर्वतसंकाशा
श्चायुतायुतयोतनाः ॥ २३ ॥ नेत्रे रविशशिप्रख्ये भुवावतकसमिभे ॥ लेलिहज्जिह्वा वक्रं विद्युच्चलितलोलया ॥ व्यात्ताननो घोरदृष्टिर्ग्रासत्रिव
जगद्वलात् ॥ २४ ॥ ॥ भक्षयिष्यन्संक्रुद्धः शतक्रतुमुपाद्रवत् ॥ महता घोरनादेन लोकाञ्छब्देन छादयत् ॥ २५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये च्यवनेश्वरमाहात्म्ये च्यवनेन नास्त्ययज्ञभागप्रतिरोधकवज्र
गोचनोद्यः शक्रनाशाय कृत्योद्भवमदनामकमहासुरोत्पादनकृतान्तवर्णननाम द्व्यशीत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८२ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तं हृष्टा घोरवदनं मदं देवः शतक्रतुः ॥ आयातं भक्षयिष्यन्तं व्यात्ताननमिवान्तकम् ॥ १ ॥ भया
स्तंभितरूपेण लेलिहानं शुहुर्दुः ॥ प्रणतोऽब्रवीन्महादेवि च्यवनं भयपीडितं ॥ २ ॥ सोमार्हावश्विनावेतावद्यप्रभृति भार्गव ॥
भविष्यतः सर्वमेतद्वचः सत्यं ब्रवीमि ते ॥ ३ ॥ मा ते मिथ्या समारम्भो भवत्वथ तपोधन ॥ जानामि चाहं विप्रं न मिथ्या त्वं करि
ष्यसि ॥ ४ ॥ सोमार्हावश्विनावेतौ यथैवाद्य त्वया कृतौ ॥ भूय एव तु ते वीर्यं प्रकाशेदिति भार्गव ॥ ५ ॥ सुकन्यायाः पितृश्रास्य लोके
कीर्तिर्भवेदिति ॥ अतो मयेतद्विहितं तद्वीर्यस्य प्रकाशनम् ॥ तस्मात्प्रसादं कुरु मे भवत्वेतद्वयेच्छसि ॥ ६ ॥ एतत्तस्य शक्रेण च्यव
नस्य महात्मनः ॥ मनुष्यपारमन्त्रीं मानश्चैव सुरेशितुः ॥ ७ ॥ मदं च व्यभजदेवि पांने स्त्रीषु च वीर्यवान् ॥ अशेषु मृगयायां च सर्वं
सृष्टं पुनः पुनः ॥ तथा मदं विनिक्षिप्य शक्रं संतर्प्य चेंदुनां ॥ ८ ॥ अश्विभ्यां सहितान्सर्वान्याजयित्वा च तं वृषम् ॥ विख्याप्य वीर्यं सर्वेषु
लोकेषु वरवर्णिनि ॥ ९ ॥ सुकन्यया महारण्ये क्षेत्रेऽस्मिन्विजहार सः ॥ तस्यैतदेवि संयुक्तं च्यवनेश्वरनामभृत् ॥ १० ॥ लिंगं महापापहरं च्यव
नेन प्रतिष्ठितम् ॥ पूजयेत्तं विधानेन सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ ११ ॥ तस्माच्चन्द्रमसस्तीर्थमृषयः पर्युपासते ॥ वैखानसाख्या ऋषयो बालखिल्यास्त
येव च ॥ १२ ॥ अत्राश्विने मासि नरः पोर्णमास्यां विशेषतः ॥ श्राद्धं कुर्याद्विधानेन ब्राह्मणान्भोजयेत्पृथक् ॥ कोटितीर्थफलं तस्य भवेत्त्रैऽत्रात्र
मंशयः ॥ १३ ॥ य इमां शृणुयादेवि कथां पातकनाशिनीम् ॥ समस्तजन्मसंभृतात्पापान्मुक्तो भवेन्नरः ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एका
शीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये च्यवनेश्वरमाहात्म्यवर्णननाम त्र्यशीत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८३ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि सुकन्यासर उत्तमम् ॥ यत्राश्विनौ निमग्नौ तौ च्यवनेन सहाविके ॥ समानरूपो ह्यभवच्च्यवनो
यत्र सोऽश्विना ॥ १ ॥ यत्र प्राप्तवती कामं सुकन्या वरवर्णिनी ॥ सरःस्नानप्रभावेन तेन कन्यासरः स्मृतम् ॥ तत्र स्नाता शुभा नारी तृतीयायां
विशेषतः ॥ २ ॥ सप्तजन्मसद्व्याणि गृहभंगं न चाप्नुयात् ॥ दरिद्रो विकलो दीनो नांघ्रस्तस्या भवेत्पतिः ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये च्यवनेश्वरमाहात्म्ये सुकन्यासरोमाहात्म्यवर्णननाम चतुरशीत्युत्तर
द्विशततमोऽध्यायः ॥ २८४ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि पुनर्न्यकुमतीं नदीम् ॥ तत्र कृत्वा गद्याश्राद्धं गोष्पदे
तीर्थ उत्तमे ॥ १ ॥ ततः पश्येद्वराहं तु तस्माद्वरिगृहं व्रजेत् ॥ तत्र मातृस्तु संपूज्य स्नात्वा सागरसंगमे ॥ २ ॥ न्यकुमत्यर्णवोपेतं ततः पूर्वमुख
व्रजेत् ॥ अगस्तेराश्रमं दिव्यं शुधाहरमिति स्मृतम् ॥ ३ ॥ यत्रैतत्त्रयं च वातापि संहृत्य भगवान्मुनिः ॥ सुकृत्वाऽऽपन्नो ब्राह्मणांश्च तेभ्यः स्थानं

ततो ददौ ॥ ४ ॥ अगस्त्याश्रममेतद्धि अगस्तिप्रियमुत्तमम् ॥ न्यंकुमत्यास्तटे रम्ये सर्वपातकनाशने ॥ ५ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ अगस्तिनेह
वातापिः किमर्थमुपशामितः ॥ अत्र वै किंप्रभावश्च स दैत्यो ब्राह्मणांतकः ॥ किमर्थं चोद्धतो मनुष्यगस्तेस्तु महात्मनः ॥ ६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
इत्त्वलोनाम दैत्येन्द्र आसीद्वै वरवर्णिनि ॥ मणिमत्यां पुरा पुर्यां वातापिस्तस्य चातुजः ॥ ७ ॥ स ब्राह्मणं तपोयुक्तमुवाच दितिनंदनः ॥ पुत्रं मे
भगवन्नेकमिदं तत्तुल्यं प्रयच्छतु ॥ ८ ॥ तस्मिन्स ब्राह्मणो नेच्छत्पुत्रं दातुं तथाविधम् ॥ चुकोप दितिजस्तस्य ब्राह्मणस्य ततो भृशम् ॥ ९ ॥ प्रभास
क्षेत्रमासाद्य स दैत्यः पापबुद्धिमान् ॥ मेपरूपी च वातापिः कामरूपोऽभवत्क्षणात् ॥ १० ॥ संस्कृत्य भोजयेत्तत्र विप्रान्स च जिघांसति ॥ समा
ह्वयति तं वाचा गतं चैव ततः क्षयम् ॥ ११ ॥ स पुनर्देहमास्थाय जीवन्स्म प्रत्यदृश्यत ॥ ततो वातापिरपि तं छागं कृत्वा सुसंस्कृतम् ॥ ब्राह्मणं
भोजयित्वा तु पुनरेव समाह्वयत् ॥ १२ ॥ स तस्य पार्श्वं निर्भिद्य ब्राह्मणस्य महात्मनः ॥ वातापिः प्रहसंस्तत्र निश्चकाम द्विजोदरात् ॥ १३ ॥
एवं स ब्राह्मणान्देवि भोजयित्वा पुनःपुनः ॥ विनिर्भियोदरं तेषामेवं हंति द्विजान्वहूत् ॥ १४ ॥ ततो वै ब्राह्मणाः सर्वे भयभीताः प्रदुदुवुः ॥ अगस्ते
राश्रमं जग्मुः कथयामासुरग्रतः ॥ १५ ॥ भगवञ्छृणु नो वाक्यमस्माकं तु भयावहम् ॥ निर्भन्त्रिताः स्म सर्वे वां इत्त्वलेन वयं प्रभो ॥ १६ ॥
अस्माकं मृत्युरूपं तद्भोजनं नास्ति संशयः ॥ तदस्मात्रक्ष भगवन्निषण्णांगतचेतसः ॥ १७ ॥ ततः प्रभासमासाद्य यत्र तौ दैत्यपुंगवौ ॥ ब्रह्मणो
पापनिरतो ददर्श स महामुनिः ॥ १८ ॥ वातापिं संस्कृतं दृष्ट्वा मेपरूपं महामुनम् ॥ उवाच देहि मे भोज्यं बुभुक्षा मम वर्तते ॥ १९ ॥ इत्युक्तो
स्वागतं तत्र चक्राते मुनये तदा ॥ भगवन्भोजनं तुभ्यं दास्येऽहं बहुविस्तरम् ॥ कियन्मानस्तत्राहारस्तावन्मानं पचाम्यहम् ॥ २० ॥ ॥ अगस्त्य
उवाच ॥ ॥ अन्नं पचस्व दैत्येन्द्र किंचित्पूतिर्भविष्यति ॥ एवमस्त्विति दैत्येन्द्रः पकमाह महामुने ॥ २१ ॥ आस्यतामासनमिदं भुज्यतां स्वच्छया
मुने ॥ इत्युक्तोऽघोरमंत्रं स जपन्कल्पांतकारकम् ॥ धुर्यासनमथासाद्य निपसाद महामुनिः ॥ २२ ॥ तं पर्यवेपदैत्येन्द्र इत्त्वलः प्रहसन्निव ॥ शतह
स्तप्रमाणेन राशिमन्नस्य सोऽकरोत् ॥ २३ ॥ ततो हृष्टमनाऽगस्त्यः प्रायस्तत्कलद्वयम् ॥ रूपं कृत्वा महत्तद्वद्वत्सागरशोषणे ॥ २४ ॥ समस्त
मेव तद्भोज्यं वातापिं बुभुजे ततः ॥ भुक्तवत्यसुरो ह्वानमकरोत्तस्य इत्त्वलः ॥ २५ ॥ ततोऽसौ दत्तवानन्नमगस्त्यस्य महात्मनः ॥ भस्मीचकार
सर्वं स तदन्नं च सदानवम् ॥ २६ ॥ इत्त्वलं क्रोधमुपस्था तु भस्मीचक्रे महामुनिः ॥ ततो हाहारं कृत्वा सर्वे दैत्या न्नंशिरः ॥ २७ ॥ ततोऽगस्त्यो
महातेजा आहूय द्विजपुंगवान् ॥ तत्स्थानं च ददौ तेभ्यो दैत्यानां द्रव्यपूरितम् ॥ २८ ॥ क्षुधा हता ततो देवि तत्रागस्त्यस्य दानवैः ॥ तेन क्षुधा
हरं नाम स्थानमासीद्विजन्मनाम् ॥ २९ ॥ तस्य पश्चिमभागे तु नातिदूरं व्यवस्थितम् ॥ गंगेश्वरमिति ख्यातं गंगया यत्प्रतिष्ठितम् ॥ ३० ॥
वातापिभक्षणे पूर्वमगस्त्येन महात्मना ॥ दैत्यसंभक्षणेत्पन्नसर्वपातकशुद्धये ॥ समाहूता महादेवि गंगा पातकनाशिनी ॥ ३१ ॥ ततो देवि समा
याता गंगा पातकनाशिनी ॥ शुद्धिं चकार तस्यपेस्तत्र स्थाने स्थिताऽभवत् ॥ ३२ ॥ अगस्त्यस्याऽऽश्रमे रम्ये नृणां पापभयापहे ॥ तत्र गंगेश्वरं दृष्ट्वा
अभक्ष्योद्भवपातकात् ॥ मुच्यते नात्र संदेहः स्नानदानजपादिना ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभा
सखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये न्यंकुमतीमाहात्म्येऽगस्त्याश्रमगंगेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चाशीत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८५ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि वालार्कं पापनाशनम् ॥ अगस्त्याश्रमतो देवि उत्तरे नातिदूरतः ॥ १ ॥ बाल एव तु
यत्रार्कस्तपस्तेपे पुरा प्रिये ॥ तेन वालार्कं इत्येतन्नाम ख्यातं धरातले ॥ २ ॥ तं दृष्ट्वा रविवारेण न कुप्री जायते नरः ॥ वालानां
रोगजा पीडा न संभूयात्कदाचन ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्र
माहात्म्ये वालार्कमाहात्म्यवर्णनं नाम षडशीत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८६ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छे
न्महादेवि अजापालेश्वरीं शुभाम् ॥ अगस्त्यस्थानपूर्वेण नातिदूरं व्यवस्थिताम् ॥ १ ॥ रघुवंशसमुद्भूतो ह्यजापालो नृपोत्तमः ॥ स तत्र देवी
पाराध्य पापारोगवशं करीम् ॥ २ ॥ अजारूपांश्च रोगान्वे चारयामास भूमिपः ॥ तत्र तां स्थापयामास स्वनाम्ना पापनाशिनीम् ॥
॥ ३ ॥ यस्तां पूजयते भक्त्या तृतीयायां विधानतः ॥ बलं बुद्धिं यशो विद्यां सौभाग्यं प्राप्नुयान्नरः ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये अजापालेश्वरीमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्ताशीत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८७ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि बालादित्यमिति श्रुतम् ॥ अगस्त्यस्थानतः पूर्वं गम्यतिद्वितीयेन तु ॥ १ ॥ स्थानं सपां
टिकानाम तस्य दक्षिणतः स्थितम् ॥ गम्यतिमात्रं देवशि वालार्कं इति विधुतम् ॥ २ ॥ यत्र चारायिता विद्या विश्वामित्रेण धीमता ॥ संस्थाप्य
लिंगत्रितयं प्रतिष्ठाप्य तथा रविम् ॥ ३ ॥ विद्यायाः साधनं चक्रे सिद्धिं सूर्यादवाप्तवान् ॥ बालादित्येति तेनासौ ततः ख्यातिमगात्प्रभुः ॥ ४ ॥
तं दृष्ट्वा मानवो देवि भास्करं पापतरकरम् ॥ न दारिद्र्यमवाप्नोति यावन्जीवति मानवः ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये बालार्कमाहात्म्यवर्णनं नाम अष्टाशीत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८८ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्यैव दक्षिणे देवि तस्माद्व्यूतिमात्रतः ॥ पातालगाभिनी गंगा संस्थिता पापनाशिनी ॥ १ ॥ विश्वामित्रेण चाहूता
स्नानार्थं वरवर्णिनि ॥ तत्र स्नात्वा महादेवि मुच्यते सर्वपातकैः ॥ २ ॥ तत्र गंगेश्वरं दृष्ट्वा विश्वामित्रेश्वरं तथा ॥ बालेश्वरं च संप्रेक्ष्य सर्वान्कामान्
वाप्नुयात् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये बालार्कमाहात्म्ये पाताल
गंगेश्वरविश्वामित्रेश्वरबालेश्वराभिधलिंगत्रयमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनवत्युत्तरद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८९ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छे
न्महादेवि कुवेरस्थानमुत्तमम् ॥ यत्र सिद्धः पुरा देवि कुबेरो धनदोऽभवत् ॥ १ ॥ ब्राह्मणश्चौररूपेण तत्र स्थानेऽवसत्पुरा ॥ स च मे भक्तियोगेन
पुरा वै धनदः कृतः ॥ २ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ कथं स ब्राह्मणो भूत्वा चौररूपो नराधमः ॥ तन्मे कथय देवेश धनदः स यथाऽभवत् ॥ ३ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ॥ तस्मिन्नर्थे महादेवि यदुक्तं चोत्तमैस्तरैः ॥ कथयिष्यामि तत्सर्वं शिवमाहात्म्यसूचकम् ॥ ४ ॥ कश्चिदासीद्विजो देवि देवशर्मति
विश्रुतः ॥ प्रभासक्षेत्रनिलयो न्यंकुमत्यास्तटेऽवसत् ॥ ५ ॥ पुत्रक्षेत्रकलत्रादिव्यापारेकरतः सदा ॥ विहायाथ स गार्हस्थ्यं धनार्थं लोभ
मोहितः ॥ प्रचचार महीमेतां सग्रामनगरांतराम् ॥ ६ ॥ भार्या तस्य विलोलाक्षी तस्य गेहाद्विनिर्गता ॥ स्वच्छंदचारिणी नित्यं नित्यं चानंगमो
हिता ॥ ७ ॥ तस्यां कदाचित्पुत्रस्तु शूद्राजातो विधेर्वशात् ॥ दुष्टात्माऽतीव निर्मुक्तो नात्रा दुःसह इत्यतः ॥ ८ ॥ सोऽथ कालेन महता नामकर्मप्र
वर्तितः ॥ व्यसनोपहतः पापस्त्यक्तो बन्धुजनेस्तथा ॥ ९ ॥ पूजोपकरणं द्रव्यं स कस्मिन्निच्छिवालये ॥ बहु दोषांमुखे दृष्ट्वा हर्तुकामोऽविशततः ॥
॥ १० ॥ यावदीपो गतप्रायो वर्त्तिच्छेदोऽभवत्किल ॥ तावत्तेन दशा दत्ता द्रव्यान्वेपणकारणात् ॥ ११ ॥ प्रबुद्धश्चोत्थितस्तत्र देवपूजाकरो नरः ॥

कोऽयं वोयमिति प्रोच्येयाहस्तपरिवायुधः ॥१२॥ स च प्राणभयात्रयः शुद्धश्चापि मूढयोः ॥ विनिन्दन्नात्मनो जन्म कर्म चापि सुदुःखितः ॥१३॥
 पुष्पादेर्होऽन्यां मृतः कालादभूत् सः ॥ गंधारविषये राजा ख्यातो नाम्ना सुदुर्मुखः ॥ १४ ॥ गीतवाद्यस्तस्मिन् देश्यासु निरतो भूयम् ॥ प्रजो
 पद्रव्यभूषणैः सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ १५ ॥ किन्त्वर्चयन्सदैवासी लिंगं राज्यकामागतम् ॥ पुष्पकपुष्पनेत्रेयगंधादिभिरमन्त्रवत् ॥ १६ ॥ मुख्येषु
 च सदा बाले देवतायतनेषु च ॥ दद्यात्स बहुलान्दीपान्वर्तिभिश्च समुज्ज्वलान् ॥ १७ ॥ कदाचिन्मृगयासक्तो वध्राप स च वीर्यवान् ॥ प्रभास
 क्षेत्रमागत्य पूर्वमंस्कारभाविताः ॥ १८ ॥ परैरभिहतो युद्धे न्यकुमत्यास्तटे शुभे ॥ शिवपूजाविधानेन विध्वस्ताशेषपातकः ॥ १९ ॥ ततो विश्व
 वसन्नासी पुत्रोऽभूद्वि विधुतः ॥ यः स एव महातेजाः सर्वयज्ञाधिपो बली ॥ २० ॥ कुबेर इति धर्मात्मा श्रुतशीलसमन्वितः ॥ लिंगं प्रतिष्ठया
 मास न्यकुमत्याश्च पूर्वतः ॥ २१ ॥ कौबेरात्पश्चिमे भागे सोमनाथेति विधुतश्च ॥ संपूज्य च यथेशानं न्यकुमत्यास्तटे शुभे ॥ स्तोत्रेणानेन
 चास्तोषोदत्तया तं सर्वकामदम् ॥ २२ ॥ मूर्तिः कापि महेश्वरस्य महती यज्ञस्य मूलोदया तुम्बी तुंगफलावती च शतशो ब्रह्माण्डकोटिस्तथा ॥
 यन्मानं न पितामहो न च हरिर्ब्रह्माण्डमध्यस्थितो जानात्यन्यसुरेषु का च गणना सा संततं वोऽप्रतात् ॥ २३ ॥ नमाम्यहं देवमजं पुराणसु
 पेन्द्रमिन्द्रावरराजहृष्टम् ॥ शशांकमूर्याग्रिसमाननेत्रं वृषेन्द्रचिह्नं प्रलयादिहेतुम् ॥ २४ ॥ सर्वेश्वरैकत्रिबलैकबन्धुं योगाधिगम्य जगतोऽधिवा
 स्य ॥ तं विस्मयाधारमन्तशक्तिं ज्ञानोद्भवं धैर्यगुणाधिकं च ॥ २५ ॥ पिनाकपाशांक्षुशूलहस्तं कपर्दिनं मेघसमानघोषम् ॥ सकालकण्ठं स्फ
 टिकावभासं नमामि शंभुं भुवनेकनाथम् ॥ २६ ॥ कपालिनं मालिनमादिदेवं जटायुरं भीमभुजंगहारम् ॥ प्रभासितारं च सहस्रमूर्तिं सहस्रशीर्ष
 पुरुषं विशिष्टम् ॥ २७ ॥ यदक्षरं निर्गुणमप्रमेयं सज्योतिरेकं प्रवदन्ति संतः ॥ दूरगमं वेद्यमनिद्यवन्धं सर्वेषु हृत्स्थं परमं पवित्रम् ॥ २८ ॥
 तजोनिभं बालमृगांकमौलिं नमामि रुद्रं स्फुरदुग्रवक्रम् ॥ कालेन्धनं कामदमस्तत्संगं धर्मासनस्थं प्रकृतिद्वयस्थम् ॥ २९ ॥ अतीन्द्रियं विन्ध
 भुजं जितारं गुणत्रयातीतमजं निरीहम् ॥ तमोमयं वेदमयं चिदंशं प्रजापतीशं पुरुदूतमिन्द्रम् ॥ अनागतैकध्वनिरूपमाद्यं ध्यायन्ति यं
 योगविदो यतीन्द्राः ॥ ३० ॥ संसारपाशच्छिदुरं विमुक्तं पुनः पुनस्तत्रां प्रणमामि देवम् ॥ ३१ ॥ निरूपमास्यं च बलप्रभावं न च स्वभावं
 परमस्थं पुंसः ॥ विज्ञायते विष्णुपितामहाद्यैस्तं वामदेवं प्रणमाम्यर्चित्यम् ॥ ३२ ॥ शिवं समाराध्य तदुग्रमूर्तिं पपी सहस्रं भगवानगस्त्यः ॥
 लेभे दिलीपोऽप्यग्निलांश्च कामास्तं विश्वयोनिं शरणं प्रपद्ये ॥ ३३ ॥ देवेन्द्रवन्द्योद्धर ग्रामनाथं शम्भो कृपाकारुणिकः किल त्वम् ॥ दुःखा
 र्णवं मममुमेश दीनं समुद्धर त्वं भव शंकरोऽसि ॥ ३४ ॥ संपूजयन्तो दिवि देवसंवा ब्रह्मेन्द्रश्च विहरति कामम् ॥ तं स्तोमि नोमीह जपामि
 शर्वं बन्देऽभिवन्द्यं शरणं प्रपद्ये ॥ ३५ ॥ स्तुतवैवमीशं विराराप यावत्तावत्स रुद्रोऽर्कसहस्रतेजाः ॥ ददौ च तस्मै वरदांऽप्यकारिवैरत्रयं वैश्रवणाय देवः ॥
 सख्यं च दिक्पालपदं चतुर्थं धनाधिपत्यं च दिवौकसां च ॥ ३६ ॥ यस्मादत्र त्वया सम्पन्नं न्यकुमत्यास्तटे शुभे ॥ आराधितोऽहं विधिवत्कृत्वा
 मूर्तिं महीमयीम् ॥ ३७ ॥ तस्मात्तत्रैव नाम्ना तत्स्थानं ख्यातं भविष्यति ॥ कुबेरनगरेत्येवं मम प्रीतिप्रदायकम् ॥ ३८ ॥ त्वया प्रतिष्ठितं लिंगम
 स्मात्स्थानाच्च पश्चिमे ॥ उमानाथस्य विधिवत्सोमनाथेति तत्स्मृतम् ॥ ३९ ॥ श्रीपंचम्यां विधानेन यस्तत्र पूजयिष्यति ॥ सप्तपुरुषावविधांश्च
 तस्य लक्ष्मीर्भविष्यति ॥ ४० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये न्यकु
 मतीमाहात्म्ये कुबेरनगरोत्पत्तिकुबेरस्थापितसोमनाथमाहात्म्यवर्णनं नाम नवत्युत्तराद्विंशततमोऽध्यायः ॥२९०॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
 तस्मादुत्तरभागे तु स्थानात्कौबेरसंज्ञकात् ॥ भद्रकाली महादेवि वाञ्छितार्थप्रदायिनी ॥ १ ॥ दक्षयज्ञस्य विध्वंसे वीरभद्रसमन्विता ॥ भद्रकाली
 महादेवी दक्षयज्ञविनाशिनी ॥ २ ॥ चेन्ने मासि तृतीयायां देवीं तां यस्तु पूजयेत् ॥ नवकीट्यस्तु चाक्षुण्डा भविष्यति सुपूजिताः ॥ ३ ॥ भाग्यं
 विजयं चैव तस्य लक्ष्मीर्भविष्यति ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये
 न्यकुमतीमाहात्म्ये भद्रकालीमाहात्म्यवर्णनं नामैकनवत्युत्तराद्विंशततमोऽध्यायः ॥२९१॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्मादुत्तरभागे तु
 स्थानात्कौबेरसंज्ञकात् ॥ भद्रकाली महादेवि तपः कृत्वा सुदुस्तरम् ॥ १ ॥ रविं संस्थापयामास भक्त्या परमया युतः ॥ रविचरणे सप्तम्यां रक्त
 पुष्पातुलेपनैः ॥ २ ॥ यस्तं पूजयेत् भक्त्या कोटियज्ञफलं लभेत् ॥ मुच्यते वातपित्तोत्थे रोगैरन्यैश्च पुष्कलेः ॥ ३ ॥ अश्वस्तत्रैव दातव्यः सद्य
 ग्यात्राफलेषुभिः ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये न्यकुमतीमा
 हात्म्ये भद्रकालीवालर्कमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विनवत्युत्तराद्विंशततमोऽध्यायः ॥२९२॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्माद्विष्वक्
 स्थानात्त्रैकैतयां वरवर्णिनि ॥ रणं स्थितः कुबेरस्तु सर्वदारिद्र्यनाशनः ॥ १ ॥ मकरादिनिधानेस्तु अष्टाभिः परिभूषितः ॥ पञ्चम्यां पूजये
 द्रक्त्या गन्धपुष्पातुलेपनैः ॥ निधानप्राप्तिरतुला निर्विघ्ना तस्य जायते ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
 प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये न्यकुमतीमाहात्म्ये कुबेरस्थानोत्पत्तौ कुबेरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिनवत्युत्तराद्विंशततमोऽध्यायः ॥२९३॥
 ॥ ४४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि कौबेरात्पूर्वसंस्थितम् ॥ गन्धूतिपंचके देवि पुष्करं नाम नामतः ॥ यत्र सिद्धो महादेवि कैवर्त्त
 भक्त्यघातकः ॥ १ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ सविस्तरं मम ब्रूहि कथं स सिद्धिमापये ॥ कथयस्व प्रसादेन देवदेव महेश्वर ॥ २ ॥
 ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु त्वं यत्पुरावृत्तं देवि स्वरोचिषंतरे ॥ आसीत्कश्चिदुराचारः कैवर्त्तो मत्स्यघातकः ॥ ३ ॥ स कदाचिच्चर
 न्पापः पुष्करे तु जगाम वै ॥ ददर्श शांकरं वेश्म लतापादपसंकुलम् ॥ ४ ॥ स माघमासे शीतार्तः क्षिप्रं जालसमन्वितः ॥ प्रासाद
 मारुहोर्हातः सूर्यतापजिघृक्षया ॥ ५ ॥ ततः स क्षिप्रं जालं तच्छोषणाय रवेः करैः ॥ प्रासादध्वजदंडाग्रे संप्रसारितवस्तदा ॥ ६ ॥ ततः
 प्रासादतो देवि जाज्यात्संपतितः क्रमात् ॥ स मृतः सहसा देवि तस्मिन्क्षेत्रे शिवस्य च ॥ ७ ॥ जालं तस्य प्रभूतेन जीर्णं कालेन यत्तदा ॥
 ध्वजा बद्धा यतो जालेः प्रासादे सा शुभेऽभवत् ॥ ८ ॥ ततोऽसौ ध्वजमाहात्म्याज्ज्ञातोऽन्यां नराधिपः ॥ ऋतध्वजेति विख्यातः
 सौराष्ट्रविषये सुधीः ॥ स हि स्फूर्जद्धजाग्रेण रथेन पर्यटन्महीम् ॥ ९ ॥ कामभोगाभिभूतात्मा राज्यं चक्रे प्रतापवान् ॥ ततोऽसौ भवने
 शोभोर्ददौ शोभासमन्विताम् ॥ ध्वजां शुभ्रां विचित्रां च नाम्यार्त्तिकचिदपि प्रभुः ॥ १० ॥ ततो जातिस्मरो राजा प्रभासक्षेत्रमागतः ॥ ददर्श
 तत्रायतनं ध्वजाजालसमन्वितम् ॥ ११ ॥ अजोगन्धस्य देवस्य पूर्वमाराधितस्य च ॥ प्रासादं कारयामास शिवोपकरणानि च ॥ १२ ॥ नित्यं
 पूजयते भक्त्या तल्लिंगं पापनाशनम् ॥ दशवर्षसहस्राणि राज्यं चक्रे महामनाः ॥ १३ ॥ तल्लिगस्य प्रभावेन ततः कालाहिवं गतः ॥ तस्मात्तत्र

प्रयत्नेन गत्वा लिंगं प्रपूजयेत् ॥ १४ ॥ स्नात्वा पश्चिमतः कुण्डे पुष्करे पापतस्करे ॥ यत्र ब्रह्माऽयजत्पूर्वं यज्ञोर्विपुलदक्षिणेः ॥ १५ ॥ समाहूय
 च तीर्थानि पुष्करांतत्र भामिनि ॥ तस्मिन्कुण्डे तु विन्यस्य अजो गन्धसमीपतः ॥ प्रतिष्ठाप्य महालिंगमजोगन्धेति नामतः ॥ १६ ॥ त्रिपुष्करे
 महादेवि कुण्डे पातकनाशने ॥ सौवर्णं कमलं तत्र दद्याद्ब्राह्मणपुंगवे ॥ १७ ॥ देवं संपूज्य विधिवद्गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥ सुच्यते पातकैः सर्वैः
 सप्तजन्मार्जितेरपि ॥ १८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये पुष्कर
 माहात्म्येऽजोगन्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्थवत्पुत्ररद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्माद्रीशान्
 दिग्भागे इन्द्रस्थानमनुत्तमम् ॥ गन्धुतिपञ्चमात्रेण यत्र चन्द्रसरः प्रिये ॥ १ ॥ तस्मादुत्तरदिग्भागे नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ यत्र चन्द्रोदकं देवि
 जराधारिणनाशनम् ॥ २ ॥ चन्द्रानुवृद्ध्या तद्दृष्टिः क्षयस्तत्संक्षये भवेत् ॥ तस्मिन्पापपुगेऽप्येवं कदाचित्संप्रदृश्यते ॥ ३ ॥ तत्र स्नात्वा महादेवि
 यदि पापसहस्रकम् ॥ कृतं सोऽत्र समायाति नात्रं कार्या विचारणा ॥ ४ ॥ तत्रादिरुप्रासंगोत्थमहापातकभीरुणा ॥ गौतमोद्भवशापेन विलक्ष्यी
 कृतचेतसा ॥ ५ ॥ इन्द्रेण च पुरा देवि इष्टं विपुलदक्षिणेः ॥ तत्र वर्षसहस्राणि संस्थाप्य शिवमीश्वरम् ॥ इन्द्रेणैति नाम्ना वै सर्वपातक
 नाशनम् ॥ ६ ॥ चन्द्रतीर्थे नरः स्नात्वा संतप्य पितृदेवताः ॥ इन्द्रेण च संपूज्य सुच्यते नात्र संशयः ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
 एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये चन्द्रोदकतीर्थमाहात्म्ये इन्द्रेणमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चनवत्पुत्र
 रद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्मादग्नेयदिग्भागे गन्धुतिसप्तकेन च ॥ स्थानं देवकुलं नाम देवानां
 यत्र संगमः ॥ १ ॥ ऋषीणां यत्र सिद्धानां पुरा लिंगे निपातिते ॥ यस्माज्जातो महादेवि तस्मादेवकुलं स्मृतम् ॥ २ ॥ तस्य पश्चिमदिग्भागे
 तस्मिन्नावहेत् ॥ ३ ॥ सुवर्णं तत्र देवं तु अजिनं कंबलं तथा ॥ आपाटे त्वमावास्यायां यत्किञ्चिदीयते ध्रुवम् ॥ ४ ॥ वन्द्यते पौडशगुणं याव
 द्वायाति पूर्णिमा ॥ ५ ॥ सुवर्णं तत्र देवं तु अजिनं कंबलं तथा ॥ सुच्यते पातकैः सर्वैः सप्तजन्मकृतेरपि ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एका
 शीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये ऋषितोयानदीमाहात्म्यवर्णनं नाम पण्णवत्पुत्ररद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९६ ॥
 ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ देवदेव जगन्नाथ संक्षारणवतारक ॥ सविस्तरं तु मे ब्रूहि ऋषितोयामहोदयम् ॥ १ ॥ ऋषितोयेति तत्राम कथं ख्यातं
 धरातले ॥ कथं सा पुनरायाता देवदारुवने शुभे ॥ २ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि सावधाना वचो मम ॥ माहात्म्यमुपि तो
 यायाः सर्वपातकनाशनम् ॥ ३ ॥ देवदारुवने पुण्य ऋषयस्तपसा युताः ॥ निवसन्ति वरारोहे शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४ ॥ तेषां निवसतां तत्र
 बहुकालो गतः प्रिये ॥ पुत्रपौत्रैः प्रवृद्धास्ते दारुकं व्याप्य संस्थिताः ॥ ५ ॥ ते सर्वे चिंतयामासुः समेत्य च परस्परम् ॥ सरस्वती महापुण्या
 शिरस्याधाय बाडवम् ॥ ६ ॥ प्रभासं चिरकालेन क्षेत्रं चैव गमिष्यति ॥ वापीरूपतडागादि मुक्ता सागरगामिनीम् ॥ ७ ॥ नादादं कुर्वते चेतः
 तानदानजपेषु च ॥ ब्रह्माणं प्रार्थयिष्यामो गत्वा ब्रह्मनिकेतनम् ॥ ८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवं नियम्य ते सर्वे ऋषयस्तपसांज्वलाः ॥
 गतास्ते ब्रह्मलोकं तु ब्रह्म देवं पितामहम् ॥ तुष्टुर्विविधैः स्तोत्रैर्ब्रह्माणं कमलोद्भवम् ॥ ९ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ नमः प्रणवरूपाय विश्व
 कर्त्रे नमोनमः ॥ तथा विश्वस्य रक्षित्रे नमोऽस्तु परमात्मने ॥ १० ॥ तथा तस्यैव संहर्त्रे नमो ब्रह्मस्वरूपिणे ॥ पितामह नमस्तुभ्यं सुरज्येष्ठ
 नमोऽस्तु ते ॥ ११ ॥ चतुर्वक्त्रं नमस्तुभ्यं पद्मयोने नमोऽस्तु ते ॥ विरंचये नमस्तुभ्यं विधये वेधसे नमः ॥ १२ ॥ चिदानन्द नमस्तुभ्यं हिरण्य
 गर्भं ते नमः ॥ हंसबाहन ते नित्यं पद्मासन नमोऽस्तु ते ॥ १३ ॥ एवं संस्तुवतां तेषामृषीणां सर्वैरेतसाम् ॥ उवाच परमप्रीतो ब्रह्मा लोक
 अभिषेकाय नो देव नदी पापप्रणाशिनी ॥ विलोकयते सुरश्रेष्ठ देहि नो वरमुत्तमम् ॥ १४ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥
 मुनिभिस्तपसोन्मलेः ॥ वीक्षाचक्रे तदा सर्वा मूर्तिमत्यश्च निम्नगाः ॥ १५ ॥ गङ्गा च यमुना चैव तथा देवी सरस्वती ॥ चन्द्रभागा च रेवा च
 चैव नद्याः सर्वे वरानने ॥ मूर्तिमत्यः स्थिताः सर्वाः पवित्राः पापनारिणीः ॥ २० ॥ दृष्ट्वा पितामहः सर्वा गत्वरा धरणीं प्रति ॥ देवदारुवने रम्ये
 प्रविष्टाः पृथिवीं यावु ऋषीणामनुकम्पया ॥ २२ ॥ प्रहिणोमि यद्येकां च ह्यन्या रुष्यति मे द्विजाः ॥ तस्मात्सर्वाः प्रमोक्ष्यामि कमण्डलुहृता
 लयाः ॥ २३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो ब्रह्मा सुमोचाऽथ तत्रस्थाश्च महापमाः ॥ मुक्ता ब्रह्मा सुनीन्सर्वान्प्रोवाचेदं पुनःपुनः ॥ २४ ॥
 ऋषिभिः प्रार्थ्यमानेन नद्यो मुक्ता मया यतः ॥ तोयरूपा महावेगा अभिषेकाय सत्वराः ॥ २५ ॥ ऋषितोयेति नाम्ना सा भविष्यति धरातले ॥
 च वरानने ॥ २७ ॥ तूर्यदुर्गुणिनिर्घोषैर्वेदमङ्गलनिःस्वनेः ॥ समुद्रं प्रापिता देवी ऋषिभिर्वेदपारमेः ॥ २८ ॥ सर्वत्र सुलभ्य देवी त्रिषु स्थानेषु
 मनुष्यास्ते सदा धन्यास्तत्तोयं तु पिबन्ति ये ॥ अस्थीनि यत्र लीयन्ते पण्मासाभ्यन्तरेण तु ॥ ३१ ॥ प्रातःकाले बहेद्वा सायं च यमुना तथा
 णः ॥ आ-गन्दिधिना श्राद्धं य तस्याः फलभागभवत् ॥ ३२ ॥ एवं संसप्तः प्राक्तनृषितोयामहोदयम् ॥ सर्वपापहरं नृणां सर्वकामफल
 प्रदम् ॥ ३५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये ऋषितोयामाहात्म्यवर्णनं नाम
 कनाशनः ॥ १ ॥ गुप्तस्तत्र प्रयागश्च देवी वै माधवस्तथा ॥ जाह्नवी यमुना चैव देवी तत्र सरस्वती ॥ २ ॥ अन्यानि तत्र तीर्थानि बहूनि च वरा
 नने ॥ स्नात्वा दृष्ट्वा पूजयित्वा मुक्तः स्यात्सर्वकिल्बिषैः ॥ ३ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ कथय त्वं महेशान सर्वदेवनमस्कृत ॥ तीर्थराजः प्रयागस्तु
 कथं विष्णुः सनातनः ॥ ४ ॥ कथं गंगा च यमुना तथा देवी सरस्वती ॥ अन्यान्यपि बहून्नेव तीर्थानि वृषभध्वज ॥ ५ ॥ समायातानि तत्रैव

संगालेश्वरसंनिधौ ॥ संगालेशेति किं नाम ह्येतन्मे वद कौतुकम् ॥ ६ ॥ ईश्वर उवाच ॥ पुरा वै लिङ्गपतने सर्वदेवसमागमे ॥ सार्धत्रिनयका
टीनि पुण्यानि सुरसुन्दरि ॥ ७ ॥ तीर्थानि तीर्थराजोऽयं प्रयागः समुपस्थितः ॥ आत्मानं गोपयामास तीर्थकोटिनिरावृतम् ॥ ८ ॥ तस्मिन्
समायाता ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ॥ विदुर्वास्तीर्थराजं तं ददृशुर्दिव्यचक्षुषा ॥ ९ ॥ तीर्थकोटिभिराकीर्णं पवित्रं पापनाशनम् ॥ लिङ्गस्य पतनं श्रुत्वा
महादुःखेन संवृताः ॥ १० ॥ स्थिताः सर्वे तदा देवि ब्रह्माद्याः सुरसत्तमाः ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु देवो रुद्रः सनातनः ॥ निरानन्दः समा
यातो वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १२ ॥ शृणुध्वं वचनं देवा ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ॥ ऋषिशापात्रिपतितं मम लिङ्गमनुत्तमम् ॥ तस्माल्लिङ्गं पूजयत सर्वे
कामार्थसिद्धये ॥ १३ ॥ एवमुक्त्वा महादेवो देशे तस्मिन्स्थितः प्रिये ॥ ब्राह्मं च वैष्णवं रौद्रं तत्र कुण्डत्रयं स्मृतम् ॥ १४ ॥ चतुर्थं त्रिसंलग्नं
नदीनां यत्र संगमः ॥ गंगायाश्च सरस्वत्याः सूर्यपुत्र्यास्तथैव च ॥ १५ ॥ कोटिरेका च तीर्थानां ब्रह्मकुण्डं व्यवस्थिता ॥ तथा च वैष्णवे कुण्डं
कोटिरेका प्रकीर्तिता ॥ १६ ॥ सार्धकोटिस्तु संप्रोक्ता शिवकुण्डं प्रकीर्तिता ॥ पश्चिमे ब्रह्मकुण्डं च पूर्वे वै वैष्णवं स्मृतम् ॥ १७ ॥ मध्यभागे
स्थितं यच्च रुद्रकुण्डं प्रकीर्तितम् ॥ कुण्डमध्याद्विनिर्गत्य यत्र गंगा वरानने ॥ १८ ॥ सूर्यपुत्र्या समेता च तत्रिसंगम उच्यते ॥ अनयोऽन्तरे सूर्य
तत्र गुप्ता सरस्वती ॥ १९ ॥ एषु सन्निहितो नित्यं प्रयागस्तीर्थनायकः ॥ अत्रागत्य नरो यस्तु मायमाने वरानने ॥ २० ॥ स्नायात्प्रभातसमये
मकरस्थे रत्नो प्रिये ॥ किञ्चिदभ्युदिते सूर्ये शृणु तस्य च यत्फलम् ॥ २१ ॥ आद्येनैकेन क्षानेन पाप यन्मनसा कृतम् ॥ व्यपोहति नरः सम्य
कद्विद्वान्भुक्तो जितेन्द्रियः ॥ २२ ॥ वात्रिकं तु द्वितीयेन कायिकं तु तृतीयकाल ॥ संसर्गं चतुर्थेन रुद्रस्य पञ्चमेन तु ॥ २३ ॥ उपपातकानि पश्चि
क्षानेनैव व्यपोहति ॥ २४ ॥ अभिषेकेण कुण्डानां सप्तकृत्यो वरानने ॥ महाति चैव पापानि क्षारयन्ते पुरुर्यैः सदा ॥ २५ ॥ यः स्नाति सकलं मासं
प्रयागे गुप्तसंज्ञके ॥ ब्रह्मादिभिर्न तद्वक्तुं शक्यते कल्पकोटिभिः ॥ २६ ॥ याति कानि च तीर्थानि प्रभासे संति आयिनि ॥ तेभ्योऽतिवृद्धभ
तीर् संपाप्नोति शानम् ॥ २७ ॥ एषां संरक्षणार्थं मया वै तत्र सातः ॥ पूजनीयाः प्रयत्नेन नैवेद्यविधेयैः शुभैः ॥ २८ ॥ कुण्डपते चतु
र्दश्यां श्राव्यतेन चेतसा ॥ तासामनुचरा देवि भुक्तेताश्च कोटिः ॥ २९ ॥ तेषां भविनाशाया ता यत्तुश्च प्रपूजयेत् ॥ अस्मिन्तीर्थे नरः
स्नात्वा ब्रह्महत्या व्यपोहति ॥ ३० ॥ यः कश्चित्कुरुते श्राद्धं पितृवृद्धिभ्यः भक्तिः ॥ उद्धरेत् पितृवर्गं मातृवर्गं नरोत्तमः ॥ ३१ ॥ वृषभस्तत्र दातव्यः
सम्यग्यात्राफलेप्सुभिः ॥ एवं यः कुरुते यात्रां तस्य फलमनन्तकम् ॥ ३२ ॥ एवं गुप्तप्रयागस्य माहात्म्यं कथितं तव ॥ श्रुत्वाभिनन्द्य पुरुषः
प्राप्नुयाच्छंकरालयम् ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गुप्तप्रया
गमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ २९८ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ तस्यैव दक्षिणे भागे नातिदूरे व्यवस्थि
तम् ॥ शंखचक्रगदायारी माधवस्तत्र संस्थितः ॥ १ ॥ एकादश्यां सिते पक्षे सोपवासो जितेन्द्रियः ॥ यत्नं पूजयते भक्त्या गंधपुष्पाहुलेपनेः ॥
स याति परमं स्थानमपुनर्भवदायकम् ॥ २ ॥ अत्र गाथा पुरा गीता ब्रह्मणा लोककवेर्णा ॥ विष्णुकुण्डं नर स्नात्वा यो वै माधवमर्चयेत् ॥ स
यास्यति परं स्थानं यत्र देवो हरिः स्वयम् ॥ ३ ॥ एतत् सर्वमाख्यातं माहात्म्यं विष्णुदेवतम् ॥ सर्वकामप्रदं नृणां सर्वपातकनाशनम् ॥ ४ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये माधवप्रभासखण्डवर्णनं नाम नवमोऽध्यायः
शततमोऽध्यायः ॥ २९९ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ तस्यैवोत्तरदिग्भागे किञ्चिद्व्यवस्थितम् ॥ संगालेश्वरनामस्ति
सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ तत्र ब्रह्मा च विष्णुश्च लिङ्गस्त्राधनोद्यतो ॥ शकश्चैव महातेजा लिङ्गं पूजितवान्प्रिये ॥ २ ॥ वरुणो
धनदश्चैव धर्मराजोऽथ पावकः ॥ आदित्यैर्वसुभिश्चैव लोकपालेः समन्ततः ॥ ३ ॥ आराधितं महालिङ्गं संगालेश्वरनामभूत् ॥ पूजयित्वा
तु ते सर्वे दृष्ट्वा माहात्म्यमुत्तमम् ॥ ४ ॥ उचुश्च सहसा देवि परमानन्दसंयुताः ॥ देवानां निवर्त्यैवमात्समागत्य प्रतिष्ठितम् ॥ संगालेश्वरना
मास्य भविष्यति धरातले ॥ ५ ॥ संगालेश्वरनामानं पूजयिष्यति मानवाः ॥ न तेषामन्वये कश्चिद्विघ्नः संभविष्यति ॥ ६ ॥ गोसह
स्य दत्तस्य कुरुक्षेत्रे च यत्फलम् ॥ तत्फलं समवाप्नोति संगालेश्वरदर्शनात् ॥ ७ ॥ अमावास्यां च संप्राप्य द्धानं कृत्वा विधानतः ॥
यः करोति नरः श्राद्धं पितृणां रोषवर्जितः ॥ पितरस्तस्य तृप्यति यावदाभूतसंपुत्रम् ॥ ८ ॥ अर्धकोशं च तत्क्षेत्रं समन्तात्परिमण्डलम् ॥
सर्वकामप्रदं नृणां सर्वपातकनाशनम् ॥ ९ ॥ अस्मिन्क्षेत्रे महादेवि जीवा उत्तममध्यमाः ॥ कालेन निधनं प्राप्तास्तेऽपि यांति परां गतिम् ॥ १० ॥
गृहीत्वानश्वरं ये तु प्राणास्त्यक्षयंति मानवाः ॥ निश्चयं ते महादेवि लीयन्ते परमेश्वरे ॥ ११ ॥ गवा हता द्विजहता ये च वै दंष्ट्रिभिर्हताः ॥ आत्मना
चातका ये तु सपेदश्च ये मृताः ॥ १२ ॥ शय्यायां विगतप्राणा ये च शौचविवाजिताः ॥ अस्मिन्तीर्थे महापुण्ये अपुनर्भवदायके ॥ १३ ॥ दत्ते
पोडशभिः श्राद्धैर्वृषोत्सर्गे कृते पुनः ॥ विधिवद्भोजितेर्विप्रैर्भवेन्मुक्तिर्न संशयः ॥ १४ ॥ एवमुक्त्वा सुराः सर्वे गतवन्तस्त्रिविष्टपम् ॥ १५ ॥ संगाले
श्वरमाहात्म्यं संक्षेपात्कथितं तव ॥ श्रुतं हरति पापानि दुःखशोकास्तथैव च ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये संगालेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०० ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो
गच्छेन्महादेवि सिद्धेश्वरमुत्तमम् ॥ तस्यैव पूर्वदिग्भागे नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ यदा देवेः समेत्याशु शिवलिङ्गं प्रतिष्ठितम् ॥ संगालेश्वर
नामादयं सर्वपापहरं शुभम् ॥ २ ॥ तदा सिद्धगणाः सर्वे समाराध्य वृषध्वजम् ॥ स्थापय्याचक्रिरे लिङ्गं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥ ३ ॥ तत्सिद्धेश्वर
नामाख्यं महापातकनाशनम् ॥ तुष्टुर्विविधैः स्तोत्रैस्तदा सिद्धगणाः शिवम् ॥ ४ ॥ ततस्तुष्टो महादेवो यान्यतां वरमुत्तमम् ॥ नमस्कृत्य ततः
सर्वे प्रोचुश्च शशिशेखरम् ॥ ५ ॥ इहागत्य नरो यस्तु स्नात्वा च विधिपूर्वकम् ॥ अर्चयेत्सिद्धनाथं च जपेच्च शतरुद्रियम् ॥ ६ ॥ अघोरं वा जपे
न्मन्त्रं गायत्र्यं च महेश्वरम् ॥ षण्मासाभ्यन्तरेणैव जपेच्च क्षुनिसत्तमाः ॥ अणिमादिगुणैर्षयं संसिद्धिं प्राप्नुयाद्भुवम् ॥ ७ ॥ ईश्वर उवाच ॥
एवं भविष्यतीत्युक्त्वा ह्यंतर्धानं गतो हरः ॥ सिद्धेश्वरं तु संपूज्य ह्यघोरं च जपेन्नरः ॥ ८ ॥ आश्वषुक्कुण्डपक्षे तु चतुर्दश्यां महानिशि ॥ धैर्यमा
लंघ्य निर्भीकः स सिद्धिं प्राप्नुयान्नरः ॥ ९ ॥ इत्येतत्कथितं देवि माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ सिद्धेश्वरस्य देवस्य सर्वकामफलप्रदम् ॥ १० ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामोत्तरत्रिशत
तमोऽध्यायः ॥ ३०१ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि गंधर्वेश्वरमुत्तमम् ॥ तस्यैवोत्तरदिग्भागे घनुरा पंचके स्थितम् ॥ ११ ॥

तं दृष्ट्वा च महादेवि रूपाभायते नरः ॥ गंधर्वैः स्थापितं लिंगं स्नात्वा संपूजयेत्सकृच्च ॥ सर्वकामानवाप्नोति रक्तकण्ठश्च जायते ॥ २ ॥
 इति श्रीस्कन्दा महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गंधर्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम द्रुततरत्रिशत
 तमोऽध्यायः ॥ ३०२ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि उत्तरे देवमुत्तमम् ॥ यस्तमाराधयेद्देवं महापातकनाशनम् ॥
 ॥ १ ॥ तस्यैव पश्चिमे भागे धनुषां त्रितये स्थितम् ॥ शेषादिप्रभुत्वेनैर्गैर्महता तपसा युतेः ॥ समाराध्य महादेवं स्थापितं लिंगमुत्तमम् ॥ २ ॥
 यस्तमाराधयेद्देवं सर्वैराराधितं पुरा ॥ न विषं क्रमते देहे तस्य जन्मावधि प्रिये ॥ ३ ॥ सर्पास्तस्य प्रसीदन्ति न कुंथन्ति कदाचन ॥ तस्मात्सर्व
 प्रयत्नेन तल्लिंगं पूजयेन्नरः ॥ ४ ॥ तत्र लिंगान्यनेकानि ऋषिभिः स्थापितानि तु ॥ गंगातीरे महापुण्ये पश्चिमे वरवर्णिनि ॥ ५ ॥ तानि दृष्ट्वा
 पूजयित्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कन्दा महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
 प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये संगालेश्वरमाहात्म्य उत्तरेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रुततरत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०३ ॥ ॥ ॥ ईश्वर
 उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि गंगां त्रिपथगामिनीम् ॥ संगालेशादयैशान्यां धनुषां सप्तके स्थिताम् ॥ १ ॥ तस्यां त्रिनेत्रा मत्स्याः स्तुनित्य
 मांभसिकाः प्रिये ॥ कलौ युगेऽपि दृश्यन्ते सत्यं सत्यं भयोदितम् ॥ २ ॥ तस्यां स्नात्वा महादेवि पुण्यते पञ्चपातकेः ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विस्मिता गिरिजा सती ॥ उवाच तं द्विजश्रेष्ठाः पचलबन्धोश्चरम् ॥ ४ ॥ पर्वत्युवाच ॥ ॥ कथं तत्र समायाता गंगा त्रिप
 थगामिनी ॥ कथं त्रिनेत्राः संजाता मत्स्या आभसिकाः शिव ॥ ५ ॥ एतद्विस्तरतो ब्रूहि यद्यहं ते प्रिया विभो ॥ ६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु
 देवि प्रवक्ष्यामि यदि पृच्छसि मां जुभे ॥ आस्तिकाः श्रद्धधानाश्च भवन्तीति मतिर्मम ॥ ७ ॥ यदा शतो महादेवो ह्यज्ञानतिमिरावृतेः ॥ ऋषिभिः
 कोपयुक्तेषु कस्मिंश्चित्कारणांतरे ॥ ८ ॥ तदा ते सुनयः सर्वे शतं ज्ञात्वा महेश्वरम् ॥ निरानंदं जगत्सर्वं दृष्ट्वा चात्मानमेव च ॥ ९ ॥
 आराध्य परमेशानं दधत् गजरूपकम् ॥ उन्नतं स्थानमानीय सानंदं चक्रिरे द्विजाः ॥ १० ॥ ततः प्रभृति सर्वे ते शिवद्रोहकरं परम् ॥
 आत्मानं मेनिरे नित्यं प्रसन्नेऽपि महेश्वरे ॥ ११ ॥ महोदयान्महातीर्थं सर्व आगत्य सत्वरम् ॥ तपस्तेषुमहाधोरं संगालेश्वरस
 त्रिधो ॥ १२ ॥ संगालेश्वरनामानं सर्वं पूज्य यथाविधि ॥ शृणुस्त्रिस्तथा मंकिः कश्यपः कण्व एव च ॥ १३ ॥ गौतमः कौशि
 कश्चैव कुशिकश्च महातपाः ॥ शूकरोऽथ भरद्वाजो भार्गवश्च महातपाः ॥ १४ ॥ जातृकण्यो वसिष्ठश्च सावर्णिश्च पराशरः ॥ शांडिल्यश्च
 पुलस्त्यश्च वत्सश्चैव महातपाः ॥ १५ ॥ एते चान्ये च बहवो ह्यसंख्याता महर्षयः ॥ १६ ॥ संगालेश्वरमासाद्य प्रभासे पापनाशने ॥ तपः
 कुर्वन्ति सततं प्रतिष्ठाप्य महेश्वरम् ॥ १७ ॥ ततः कालेन महता ते सर्वे मुनिपुंगवाः ॥ ध्यानात्रिलोचनस्यैव अदृष्टे तु महेश्वरे ॥ १८ ॥ त्रिनेत्रव
 मनुप्राप्तास्तपोनिष्ठास्तपोधनाः ॥ परस्परं वीक्षमाणास्त्रिनेत्रस्याभिशंकया ॥ १९ ॥ स्तुवंति विविधैः स्तोत्रैर्मन्यमाना महेश्वरम् ॥ ज्ञात्वा ध्यानेन
 देवस्य त्रिनेत्रत्वमुपागताः ॥ २० ॥ चक्रुर्यं तपस्ते तु पूजां देवस्य शूलिनः ॥ तेषु वै तप्यमानेषु कृपाविष्टो महेश्वरः ॥ २१ ॥ उवाच तान्मुनी
 न्सर्वान्द्रुणध्वं वरमुत्तमम् ॥ प्रसन्नोऽहं मुनिश्रेष्ठास्तपसा पूजयापि च ॥ २२ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यदि प्रसन्नो देवेश वरं नो दातुमर्हसि ॥
 गंगामानय वेगेन ह्यभिपेकाय नो हर ॥ २३ ॥ तस्यां कृताभिपेकास्तु तव द्रोहकरा वयम् ॥ अज्ञानभावात्पूतत्वं यास्यानः पृथिवीतले ॥ २४ ॥
 ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ यूयं पवित्रकरणाः पावनानां च पावनाः ॥ गंगां चैवानयिष्यामि युष्माकं चित्ततुष्टये ॥ २५ ॥ पाविष्याद्भवतां
 जातं त्रिनेत्रं मुनिसत्तमाः ॥ एवमुक्ता ततः शंभुर्ध्यानस्तिमितलोचनः ॥ सस्मार क्षणमात्रेण गंगां मीनकुलावृताम् ॥ २६ ॥ स्मृतामात्रा तदा देवी
 गंगा त्रिपथगामिनी ॥ भित्वा भूमितलं प्राप्ता तत्र मीनकुलावृता ॥ २७ ॥ ऋषिभिश्च यदा दृष्टा गंगा मीनयुता शुभा ॥ दृष्टमात्रास्तु ते मत्स्या
 ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अस्मिन्कुंडे महादेव मत्स्यानां संततिः सदा ॥ त्रिनेत्रा त्वत्प्रसादेन भूयात्सर्वा युगेयुगे ॥ ३० ॥ अस्मिन्कुंडे समा
 गत्य नरः स्नानं करोति यः ॥ ददाति हेम विप्राय गाथ वस्त्रं तथा तिलाञ्ज ॥ ३१ ॥ अमावास्यां विशेषेण त्रिनेत्रः स प्रजायताम् ॥ एवं भविष्य
 तीत्युक्त्वा ह्यन्तर्धानं गतो हरः ॥ ३२ ॥ ब्राह्मणास्तुष्टिसंयुक्ता गताः सर्वे महोदयम् ॥ ३३ ॥ एतत्ते कथितं देवि गंगामाहात्म्यमुत्तमम् ॥ श्रुतं
 संगालेश्वरसमीपवर्तिगंगामाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्तरत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०४ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तस्याः पूर्वेण
 रम् ॥ जरानिर्मुक्तहस्तु तत्क्षणात्समपद्यत ॥ २ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ कथं जरामनुप्राप्तो नारदो मुनिपुंगवः ॥ कथमाराधितः सूर्य एतन्मे
 वद शंकर ॥ ३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ यदा द्वारवर्ती प्राप्तो नारदो मुनिपुंगवः ॥ सर्वे दृष्टास्तदा तेन विष्णोः पुत्रा महाबलाः ॥ ४ ॥ तद्वा
 तु तं दृष्ट्वा कथयामास नारदः ॥ ५ ॥ शरीरमदमत्तोऽसि यस्मात्सां वरः सुत ॥ अचिरेणैव कालेन शापं प्राप्स्यसि दारुणम् ॥ ७ ॥ ॥ सां
 वलेशो न नारद ॥ विद्यते ब्रह्मणः पुत्र उच्यते किमतः परम् ॥ ९ ॥ न कलत्रं न ते पुत्रा न च पोत्रप्रपौत्रकाः ॥ न शृङ्गं नैव च द्वारं न हि गावो
 सौख्यं न कलहं विना ॥ यादृशस्तादृशो वापि वाग्वादोऽपि सदा प्रियः ॥ १२ ॥ स्नानं संध्या जपो होमस्तर्पणं पितृदेवयोः ॥ नारदः कुरुते
 रातस्तदा देवि नारदो मुनिपुंगवः ॥ एकान्ते निर्मले स्थाने कंटकास्थिविवर्जिते ॥ १५ ॥ कृष्णाजिनपारिच्छिन्ने ह्युपविष्टो वरासने ॥ ऋषितोया
 तदे स्ये प्रतिष्ठाप्य महाशुनिः ॥ १६ ॥ सूर्यस्य प्रतिमां रम्यां सर्वदारिद्र्यनाशिनीम् ॥ तुष्टाव दिविधैः स्तोत्रैरादित्यं तिमिरापहम् ॥ १७ ॥
 नमस्त ऋक्स्वरोपाय सान्नां धामन ते नमः ॥ ज्ञानैकरूपदेहाय निर्धूततमले नमः ॥ १८ ॥ शुद्धज्योतिःस्वरूपाय निर्धूततामालात्मने ॥
 वरिष्ठाय वरेण्याय सर्वस्मै परमात्मने ॥ १९ ॥ नमोऽखिलजगद्व्यापित्वरूपानंदमूर्तये ॥ सर्वकारणप्रताय निहाये ज्ञानचेतसाय ॥ २० ॥ नमः

सर्वस्वरूपाय प्रकाशालङ्काररूपिणे ॥ भास्कराय नमस्तुभ्यं तथा दिनकृते नमः ॥ २१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवं संस्तुवन्तस्तस्य
पुरतस्तस्य चेतसा ॥ श्राद्धैर्भूय देवेशि जगन्नुः सनातनः ॥ उवाच परमं प्रीतो नारदं मुनिपुंगवम् ॥ २२ ॥ ॥ सूर्य उवाच ॥ ॥
वरं वरस्य विप्रस्यं यस्ते मनसि वर्तते ॥ तुष्टोऽहं तव दास्यामि यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ २३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कुमार
वयसा युक्तो जरायुक्तकलेवरः ॥ प्रसादात्स्यां हि ते देव यदि तुष्टो दिवाकर ॥ २४ ॥ सप्तम्यां रविवारेण यस्त्वां पश्यति मानवः ॥ तस्य रोग
मयं माऽस्तु प्रसादात्तिमिरापह ॥ २५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवं भविष्यतीत्युक्त्वा ह्यन्तर्धानं गतो रविः ॥ इत्येतत्कथितं देवि
माहात्म्यं सकलं तव ॥ नारदादित्यदेवस्य सर्वपातकनाशनम् ॥ २६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये नारदादित्यमाहात्म्यवर्णननाम पञ्चोत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३०६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो
गच्छेन्महादेवि सांवादित्यमनुत्तमम् ॥ तस्मादुत्तरभागे तु सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ यत्र सांवास्तपस्तप्त्वा द्वाप्राप्य च दिवाकरम् ॥ प्राप्तवा
न्मुन्दरं देहं सहस्रांशुप्रसादतः ॥ २ ॥ यदा रोषेण संशतः पित्रा जायवतीसुतः ॥ आराधयामास तदा विष्णुं कमललोचनम् ॥ ३ ॥ अनुग्रहाय
शापस्य सांवा जायवतीसुतः ॥ प्रसन्नवदनो भूत्वा विष्णुः श्रोवाच तं प्रति ॥ ४ ॥ गच्छ प्राभासिके क्षेत्रे ब्रह्मभागमनुत्तमम् ॥ ऋषितोषातटे रम्ये
ब्राह्मणैरुपशोभिते ॥ ५ ॥ तत्राऽहं सूर्यरूपेण वरं दास्यामि पुत्रक ॥ इत्युक्तः स तदा सांवा विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ ६ ॥ गतः प्राभासिके क्षेत्रे रम्ये
शिवपुरे शिवे ॥ तत्राराध्य परं देवं भास्करं वारितस्करम् ॥ ७ ॥ प्रसादयामास तदा स्तुत्वा स्तोत्रैरनेकधा ॥ ८ ॥ प्रत्युवाच रविः सांवा प्रसन्नस्ते
स्तवेन वै ॥ शीघ्रं गच्छ नरश्रेष्ठ ऋषितोषातटे शुभे ॥ ९ ॥ इत्युक्तः स तदाऽऽगत्य ऋषितोषातटे शुभम् ॥ नारदो यत्र ब्रह्मर्षिस्तपस्तप्यति चेन
हि ॥ १० ॥ तत्र गत्वा हरेः सुतुरुन्नतस्थानवासिनः ॥ आसन्ये ब्राह्मणास्तान्स इदं वचनमब्रवीत् ॥ ११ ॥ ॥ सांवा उवाच ॥ ॥ एवं दे
ब्रह्मणो भागः प्रभासे क्षेत्र उत्तमे ॥ अत्र वै ब्राह्मणा ये तु ते वै श्रेष्ठाः स्मृता भुवि ॥ १२ ॥ भवतां वचनादिप्राः सूर्यमाराधयाम्यहम् ॥ मम वै
पूर्वमादिष्टं स्थानमेतच्च विष्णुना ॥ १३ ॥ ॥ विप्रा उचुः ॥ ॥ सिद्धिस्ते भविता सांवा आराधय दिवाकरम् ॥ इत्युक्तः स तदा विप्रेः प्रवि
ष्टोऽथ प्रभाकरम् ॥ १४ ॥ नित्यमाराधयामास सांवा जायवतीसुतः ॥ तपोनिष्ठं च तं दृष्ट्वा विष्णुः कारुणिको महान् ॥ १५ ॥ इदं वै चिन्त
यामास पुत्रवात्सल्यसंयुतः ॥ यथैश्वर्यप्रदो रुद्रो यथा विष्णुश्च भुक्तिदः ॥ १६ ॥ यज्ञैरिष्टो हि देवेन्द्रो यथा स्वर्गप्रदः स्मृतः ॥ शुद्धिकर्तृ यथा
तोयं श्रुत्वा भस्मसंयुतम् ॥ दहनात्मा यथा वह्निर्विघ्नहर्ता गणेश्वरः ॥ १७ ॥ स्वच्छंदमार्तदायने यथा ब्रह्मसुता गृणाम् ॥ तथाऽऽरोग्यप्रदाता च
नान्यो देवो दिवाकरात् ॥ १८ ॥ अनेकधाऽऽराधितोऽपि स देवो भास्करः भुविः ॥ न ददाति वरं यत्तु तन्मै शापस्य कारणात् ॥ १९ ॥
एवं संचिन्त्य भगवान्विष्णुः कमललोचनः ॥ सूर्यरूपं समाश्रित्य तस्य तुष्टो जनार्दनः ॥ २० ॥ योऽपरनारायणारुख्यस्तस्यैव सन्निधौ
स्थितः ॥ प्रत्यक्षः स ततो विष्णुः सूर्यरूपी दिवाकरः ॥ उवाच परमप्रीतो वरदः पुण्यकर्मणाम् ॥ २१ ॥ अलं क्लेशेन ते सांवा किमर्थं तपसे
तपः ॥ प्रसन्नोऽहं हरेः सुनो वरं वरस्य सुव्रत ॥ २२ ॥ ॥ सांवा उवाच ॥ ॥ निर्मलस्त्वत्प्रसादेन कुष्ठशुक्तकलेवरः ॥ भवानि देवदेवेश प्रत्य
क्षाऽम्बरभूषण ॥ अस्मिन्स्थाने स्थितो रम्ये नित्यं सन्निहितो भव ॥ २३ ॥ ॥ सूर्य उवाच ॥ ॥ अधुना निर्मलो देहस्तव सांवा भवि
ष्यति ॥ द्वागत्य नरो यस्तु सप्तम्यां रविवारे ॥ उपवासपरो भूत्वा रात्रौ जागरणे स्थितः ॥ २४ ॥ अष्टादशानि कुष्ठानि पापरोगास्तथैव
च ॥ कृच्छ्रचित्रं भविष्यन्ति कुले तस्य महात्मनः ॥ २५ ॥ कृत्वा स्नानं नरो यस्तु भक्तियुक्तो जितेन्द्रियः ॥ पूजयेद्रविवारेण सांवादित्यं
महाप्रभम् ॥ स रोगहीनो धनवान्पुत्रवाजायते नरः ॥ २६ ॥ तस्यैव पूर्वदिग्भागे किञ्चिदीशानमाश्रितम् ॥ कुंडं पापहरं पुण्यं स्वच्छंदपरि
पूरितम् ॥ २७ ॥ तत्र स्नात्वा च विधिवत्कुर्याच्छ्राद्धं विचक्षणः ॥ भोजयेद्ब्राह्मणान्यस्तु सांवादित्यं प्रपूजयेत् ॥ २८ ॥ सर्वकामसद्गतात्मा सूर्य
लोके महीयते ॥ २९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सांवादित्य
माहात्म्यवर्णननाम पञ्चोत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३०६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ सांवादित्याच्च पूर्वेण किञ्चिदाग्नेयसंस्थितः ॥
माहात्म्यवर्णननाम पञ्चोत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३०६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अपरां मूर्तिमास्थाय विष्णु
अपरनारायणोनाम यस्मान्नास्ति परो भुवि ॥ १ ॥ स तु सांवास्य देवेशि सूर्यो विष्णुस्वरूपवान् ॥ अपरां मूर्तिमास्थाय विष्णु
रूपो वरं ददौ ॥ २ ॥ तेनापरेति नाम्ना वै ख्यातो विष्णुः पुराऽभवत् ॥ फाल्गुनामलपक्षे तु एकादश्यां विधानतः ॥ ३ ॥ पूजयेत्पुण्डरीकाक्षं
तत्र सूर्यस्वरूपिणम् ॥ मुक्तो भवति पापेभ्यः सर्वकामैः समुध्यते ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्येऽपरनारायणमाहात्म्यवर्णननाम सप्तोत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३०७ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
तस्मान्नारायणात्पूर्वं किञ्चिदीशानसंस्थितम् ॥ मूलचण्डीशानाम्ना तु विख्यातं भुवनत्रये ॥ १ ॥ यत्र लिंगं पुराऽस्माकं पातितं तृपिभिः प्रिये ॥
क्रोधरक्तक्षणेदेवि मूलचण्डीशत गतम् ॥ २ ॥ आद्यं लिंगोद्भवं देवि ऋषिकोपात्रिपातितम् ॥ ये केचिदप्यस्तत्र देवदारुवने स्थिताः ॥ ३ ॥
कालांतरे महादेवि अहं तत्र समागतः ॥ तेषां जिज्ञासया देवि ततस्ते रोपिता भवन् ॥ शतस्ततोऽहं देवेशि चक्रुर्भे लिंगपातनम् ॥ ४ ॥
॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ रोषोपहतसद्गताः कथमेते द्विजातयः ॥ संजाता एतदारुयाहि परं कौतूहलं मम ॥ ५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ डिंडि
रूपः पुरा देवि भूत्वाऽहं दारुके वने ॥ ऋषीणामाश्रमे पुण्ये नम्रो भिक्षाचरोऽभवम् ॥ भिक्षतमाश्रमे दृष्ट्वा ताः सर्वा ऋषयोपितः ॥ ६ ॥ कामस्य
वशमापन्नाः प्रियमुत्सृज्य सर्वतः ॥ तनूर्ध्वलिंगमालोक्य जटासुकुटधारिणम् ॥ ७ ॥ भिक्षंतं भस्मदिग्भागं शर्पकेतुमिवापरम् ॥ विशोभिताश्च नः
सर्वे नारा एतेन डिंडिना ॥ ८ ॥ तस्माच्छ्रापं च दास्याम ऋषयस्ते तदाऽब्रुवन् ॥ ततः शापोदकं गृह्य संध्यात्वाऽथ तपोधनाः ॥ ९ ॥ अस्य
लिंगमधो यातु दृश्यते यत्तदोन्नतम् ॥ इत्युक्ते पतितं लिंगं तत्र देवकुले मम ॥ १० ॥ मूलचण्डीशानाम्ना तु विख्यातं भुवनत्रये ॥ तल्लिंगं पतितं
दृष्ट्वा कोपोपहतचेतसः ॥ पुनर्हंतुं समारब्धा डिंडिनं ते तपोधनाः ॥ ११ ॥ वृषिकापाणयः केचित्कमंडलुधराः परे ॥ गृहीत्वा पादुकाश्चान्ये
तस्य धारयति पृष्ठतः ॥ १२ ॥ डिंडिश्चातर्हितो भूत्वा त्वाभुवाच सुमध्यमाम् ॥ रोषोपहतचेतस्कान्पश्येतांस्तं तपोधनान् ॥ १३ ॥ एतस्मात्कार
णादेवि तव वाक्यान्मयाऽनघे ॥ न कृतोऽनुग्रहस्तेषां सरोपाणां तपस्विनाम् ॥ १४ ॥ अत्रांतरे ते मुनयो ह्यपश्यन्तो हि डिंडिनम् ॥ निरानंदं
गताः सर्वे द्रष्टुं देवं पितामहम् ॥ १५ ॥ तं दृष्ट्वा विबुधेशानं विरिंचिं विगतज्वरम् ॥ प्रणम्य शिरसा सर्वं ऋषयः प्रादुरंजसा ॥ १६ ॥ भग निंडि
रूपेण कश्चिदस्ति तपोधनः ॥ विध्वंसनाय दाराणां प्रविष्टः किल भिक्षितुम् ॥ १७ ॥ शतोऽस्माभिस्तु दुर्वृतस्तस्य लिंगं निपातितम् ॥ तस्मिन्नि
पातितेऽस्माकं तथैव पतितानि च ॥ १८ ॥ गतोऽसौ कारणात्तस्मात्तल्लिंगे पतिते वयम् ॥ निरानंदाः स्थिताः सर्व आचक्ष्वेतद्धि कारणम् ॥ १९ ॥

॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अशोभनमिदं कार्यं युष्माभिर्यत्कृतं महत् ॥ रुद्रस्यातिरूपस्य सेव्या ये हन्तुमुद्यताः ॥ २० ॥ आसुरी दानवी देवी यक्षिणी
विनरी तथा ॥ विद्याधरी च गन्धर्वी नागकन्या मनोरमा ॥ एता वरस्त्रियस्त्यक्ता युष्मदीयास्तु तावपि ॥ २१ ॥ आह्लादं कुरुते सर्वे नैव जानीत
यो द्विजाः ॥ त्रैलोक्यनायका सर्वा रूपातिशयसंयुता ॥ २२ ॥ तां त्यक्त्वा मुनिपत्नीनामाह्लादं कुरुते कथम् ॥ तथा रुद्रो हि विज्ञात ऋषीणां
कुर्वन्प्रहम् ॥ २३ ॥ तेन वाक्येन पार्वत्या जिज्ञासार्थं कृतं मनः ॥ चतुर्दशविधस्यापि भूतग्रामस्य यः प्रभुः ॥ २४ ॥ स शतो डिडिरूपस्तु
मर्वाङ्गः करणेश्वरः ॥ तच्छापाच्छसमेवैतत्समस्तं तद्व्यास्पदम् ॥ देवतिर्यङ्मनुष्याणां निरानन्दमिति स्थितम् ॥ २५ ॥ शापेनानेन भवतां महा
दोषः प्रजायते ॥ असाध्यं ना यथा लिंगमुन्नतिं यात्यधोगतम् ॥ २६ ॥ एवमुक्तं देवेन विप्रा ऊचुः पितामहम् ॥ द्रष्टव्यः कुत्र सोऽस्माभिः
कथयस्व यथास्थितम् ॥ २७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ आस्ते गजस्वरूपेण कुबेराश्रमसंस्थितः ॥ तत्र गत्वा तमासाद्य तोषयध्वं पिनाकिनम् ॥
॥ २८ ॥ एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य सर्वे ते हृष्टमानसाः ॥ गंतुं प्रवृत्ताः सहसा कोटिसंख्यास्तपोधनाः ॥ २९ ॥ चितयंतः शुभं देशं द्रष्टुं तं गजरूपिण
म् ॥ रुद्रं पितामहाख्यातं कुबेरश्रमवासिनम् ॥ ३० ॥ क्षुत्कामकंठास्तृपिनान्गौरी मत्वा तपोधनान् ॥ आदाय गोरसं तेषां कारुण्यात्सा पुरः
स्थिता ॥ ३१ ॥ अस्तितां कुण्डलां क्षिप्यामायतां भुजगीमिव ॥ वेणीं शिरसि विभ्राणा गौरी गोरससंयुता ॥ ३२ ॥ सा तानाह मुनीन्सर्वान्यन्म
या पर्वताहृतम् ॥ कपित्थफलसंगं गोरसं त्वमृतोपमम् ॥ ३३ ॥ तथैवमुक्त्वा विप्रास्तु आहुस्तां विपुलेश्वराम् ॥ स्नात्वा च सर्वे पास्यामो गोरसं तु
त्वयाहृतम् ॥ ३४ ॥ ततः श्रुत्वा तथा देव्या स्नानार्थं तीर्थमुत्तमम् ॥ ततोदकेन संपूर्णं कृतं कुण्डं मनोरमम् ॥ ३५ ॥ तत्र ते संप्लुताः सर्वे विमुक्ता
विपुलान्ध्रमात् ॥ कृतांऽऽह्वा गोरसस्यैव पानार्थं समुपस्थिताः ॥ ३६ ॥ पत्रेदिवाकरतरोर्विधाय पुटकान्धुभान् ॥ उपविश्य क्रमात्सर्वे ते पिवन्ति स्म गोर
सम् ॥ ३७ ॥ गोरसेन तदा तेषाममृतेनैव पूरिता ॥ बुभुक्षितानां पुटकान्मुनीनां तृप्तिकारणात् ॥ ३८ ॥ पुनः पूरयते गौरी पीत्वा ते तृप्तिमागताः ॥
धुनृपाश्रमनिमुक्ताः पुनर्जाता इव स्थिताः ॥ ३९ ॥ स्वस्थचित्तैस्ततो ज्ञात्वा नैव गोपालसंज्ञिका ॥ अनुग्रहार्थमस्माकं गौरीयं समुपागता ॥ ४० ॥
प्रणम्य शिरसा सर्वे तामुचुस्ते सुमन्यमा ॥ उमे कथय कुत्रस्थं द्रक्ष्यामोरुद्रमेकदा ॥ ४१ ॥ तथोक्तास्ते महात्मानस्तं पश्यत महागजम् ॥
गजतां च समासाद्य संचरंतं महाबलम् ॥ ४२ ॥ भवद्भिर्निजभक्त्यायं संप्राप्तो हि यथासुखम् ॥ ते तद्वचनमासाद्य समेत्येकत्र च द्विजाः ॥
॥ ४३ ॥ पवित्रास्तं गजं द्रष्टुं भावितेनार्तरात्मना ॥ यत्रैकत्र स्थिता विप्रास्तत्र तीर्थं महोदयम् ॥ संगमेश्वरसंज्ञं तु पूर्वं सर्वत्र विश्रुतम् ॥ ४४ ॥
ततस्तस्मात्प्रवृत्तास्ते द्रष्टुकामा महागजम् ॥ कुंडिकाः संपरित्यज्य संनद्धात्मानमात्मना ॥ ४५ ॥ यत्र ताः कुंडिकास्त्यक्तास्ततीर्थं कुण्डिकाह्वयम् ॥
सर्वपापहरं पुंसां दृष्ट्वाऽदृष्टफलप्रदम् ॥ ४६ ॥ कुबेरस्याश्रमं प्राप्य ततस्ते मुनिसत्तमाः ॥ नालिकेरवनीसंस्थं ददृशुस्तं द्विपं तदा ॥ ४७ ॥
करे ग्रीवतुमारुह्याः स्वकरैर्हृष्टमानसाः ॥ गजस्तान्करसंलग्नान्विचक्षेप तपोधनान् ॥ ४८ ॥ कांश्चिदंगसमालग्नान्संमताद्रयवर्जितान् ॥ एवं
स ते पुनः सर्वमंशोरिव चेष्टितम् ॥ ४९ ॥ क्रीडां करेति विविधां वनसंस्थो हरद्विपः ॥ तद्रूपं संपरित्यज्य रुद्रो रौद्रगजात्मकम् ॥ ५० ॥
पुनरन्यच्चकारासौ डिडिरूपं मनोरमम् ॥ जयशब्दप्रबोपेण वेदमङ्गलगीतकैः ॥ ५१ ॥ उन्नामितं पुनस्तेन यत्र लिंगं महोदयम् ॥ तदुन्नतमिति
प्रोक्तं स्थानं स्थानवतां वरम् ॥ ५२ ॥ गजरूपधरस्तत्र स्थितः स्थाने महाबलः ॥ गणनाथस्वरूपेण ह्युन्नतो जगति स्थितः ॥ ५३ ॥ डिडिरूप
धरो भूत्वा रुद्रः प्राह तपोधनान् ॥ यन्मया भवतां कार्यं कर्तव्यं तदिहोच्यताम् ॥ ५४ ॥ एवमुक्तस्तु तैरुक्तः सर्वज्ञानक्रियापरैः ॥ सानन्दाः
प्राणिनः संतु त्वत्प्रसादात्पुरा यथा ॥ ५५ ॥ क्षंतव्यं देवदेवेश कृतं यन्मूढमानसैः ॥ त्वत्प्रसादात्सुरेशान तत्त्वं सानुग्रहो भव ॥ ५६ ॥ एव
मस्त्विति तेनोक्तास्ते सर्वे विगतज्वराः ॥ तल्लिगानुकृतिं लिंगमीजिरे मुनयस्तथा ॥ चक्रुस्ते मुनयः सर्वे स्तुतिं विगतमत्सराः ॥ ५७ ॥
समस्व देवदेशे कुर्वस्माकमनुग्रहम् ॥ अस्मिंल्लिगे लयं गच्छ मूलचण्डीशसंज्ञके ॥ त्रिकालं देवदेशे याह्या ह्यत्र कला त्वया ॥ ५८ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ चण्डी तु प्रोच्यते देवी तस्या ईशस्त्वहं स्मृतः ॥ तस्य मूलं स्मृतं लिंगं तदत्र पतितं यतः ॥ ५९ ॥ तस्मात्तन्मूल
दत्त्वा यत्पुण्यफलमाप्नुयात् ॥ ६० ॥ तत्पुण्यं लभते देवि मूलचण्डीशदर्शनात् ॥ तत्र दानानि देवानि षोडशैव नरोत्तमैः ॥ ६१ ॥ एवं तद्र
महद्ब्रह्मो मम सर्वं प्रहृष्टा मुनयो महोदयम् ॥ गत्वा च तदारुवनं महेश्वरि पुनश्च चेरुः सुतपस्तपोधनाः ॥ ६२ ॥ एतस्मात्कारणादेवि मूलचण्डी
शसंज्ञितम् ॥ लिंगं पापहरं नृणामर्द्धचन्द्रेण भूषितम् ॥ ६३ ॥ दोहनी दुग्धदानेन मुनीनां तृप्तितात्मनाम् ॥ श्रमापहारं यदेवि त्वया कृतं
मनुत्तमम् ॥ तच्चतोदकनाम्ना वा अभूत्कुण्डं धरातले ॥ ६४ ॥ ऋषितोयाजले स्नात्वा चण्डीशं यः प्रपूजयेत् ॥ स प्रचण्डो भवेद्भूमौ भुवना
नामधीश्वरः ॥ ६५ ॥ एतत्संक्षेपतो देवि माहात्म्यं कीर्तितं तव ॥ मूलचण्डीशदेवस्य श्रुतं पातकनाशनम् ॥ ६६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण
विंशततमोऽध्यायः ॥ ३०८ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि विनायकमनुत्तमम् ॥ चतुर्मुखेति विख्यातं चण्डी
शान्तरे स्थितम् ॥ १ ॥ किञ्चिदीशानदिग्भागे धनुषां च चतुष्टये ॥ तं प्रयत्नाच्च संपूज्य सर्ववित्रैः प्रमुच्यते ॥ २ ॥ गन्धपुष्पा
दिभिस्तत्र भक्ष्यभोज्यैः समोदकैः ॥ चतुर्मुखं चतुर्धा तु संपूज्य सिद्धिभाग्भवेत् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये चतुर्मुखविनायक माहात्म्यवर्णनं नामाष्टोत्तर
॥ ३०९ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्माद्वायव्यदिग्भागे धनुषां द्वितये स्थितम् ॥ कलेश्वरनामानं सर्वपातकनाशनम् ॥
॥ १ ॥ तं दृष्ट्वा पूजयित्वा च मुक्तः स्यात्सर्वकिल्बिषैः ॥ सोमवारे त्वमावास्या तत्रैव बहुपुण्यदा ॥ विप्राणां भोजनं देयं तत्र पुण्य
पूर्णं नाम दशोत्तरविंशततमोऽध्यायः ॥ ३१० ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि गोपालस्नामिजं हरिम् ॥ चण्डीशा
नन्वा तत्र गच्छेत्परं पदम् ॥ २ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये श्रीपाल
स्नामिहरिमाहात्म्यवर्णनं नामैकादशोत्तरविंशततमोऽध्यायः ॥ ३११ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्मादुत्तरदिग्भागे धनुषाम गभिः

प्रिये ॥ वकुलस्वामिनं सूर्यं तं पश्येदुःखनाशनम् ॥ १ ॥ रविवारेण सप्तम्यां कुर्याज्जागरणं नरः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति सूर्यलोके महीधरे ॥
 ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये वकुलस्वामिमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वाद-
 शोत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३१२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्माद्राज्यवर्द्धमानो घनुःषोडशभिः स्थितः ॥ उत्तरार्कश्च नाम्ना वे-
 सद्यः प्रत्ययकारकः ॥ मुच्यते सर्वरोगैस्तु कृत्वा वे निर्वसप्तमीम् ॥ १ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास-
 खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये उत्तरार्कमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोदशोत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३१३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथ
 देवकुलाभ्यां गव्यतया तत्र संस्थितम् ॥ समुद्रस्य तटे रम्यं धृतितीर्थमनुत्तमम् ॥ १ ॥ पाषाणाकृतयस्तत्र ऋषयोऽद्यापि संस्थिताः ॥ दृश्यन्ते
 मानुषे देवि सर्वपातकनाशनाः ॥ २ ॥ तत्र ज्येष्ठे त्वमानास्यां प्राप्यते नाथमेतरेः ॥ पिंडदानं विशेषेण स्नानं श्रद्धासमन्वितैः ॥ ३ ॥ ऋषि-
 तोयासंगमे तु स्नानं श्राद्धं सुदुर्लभम् ॥ गोप्रादानं प्रशंसति तत्र ते मुनिपुंगवाः ॥ भोजनं ब्राह्मणानां तु यथाशक्त्या प्रदापयेत् ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कान्दे
 महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये मूलचंडीशमाहात्म्ये ऋषितोयसंगममाहात्म्यवर्णनं नाम चतु-
 र्दशोत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३१४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि मरुदायां महाप्रभाम् ॥ तस्मात्पश्चिमदिग्भागे
 क्रोशाद्धेन व्यास्थिताम् ॥ १ ॥ मरुद्भिः पूजितां देवीं सर्वकामफलप्रदाम् ॥ महानवम्यां यत्नेन सप्तम्यां पूजयेन्नरः ॥ गंधपुष्पादिभिर्निना सर्वकाम-
 प्रसिद्धये ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये मरुदायादेवीमाहात्म्य-
 वर्णनं नाम पंचदशोत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३१५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अप देवकुलात्पूर्वं पंचगव्यं तस्मात्ततः ॥ शंखरन्ध्रान्
 मध्ये तु क्षेमादित्येतिविश्रुतः ॥ १ ॥ तं दृष्ट्वा मानवो देवि भवेत्क्षेमार्थसिद्धिभाक् ॥ सप्तम्यां रविवारेण पूजितः सर्वकामदः ॥ २ ॥ इति
 देवकुलस्थाने कथिता तीर्थसंज्ञितिः ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्र-
 माहात्म्ये क्षेमादित्यमाहात्म्यवर्णनं नाम षोडशोत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३१६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि
 देवीं कंटकशोषिणीम् ॥ उत्तरेण देवकुलादक्षिणेनोन्नतास्थिताम् ॥ १ ॥ तस्योत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि शृणु ह्येकमनाः प्रिये ॥ उन्नताद-
 क्षिणे भागे यजते द्विजसत्तमाः ॥ २ ॥ भृगुरत्रिर्मरीचिश्च भरद्वाजोऽथ कश्यपः ॥ कण्वो मंकिश्च सार्वर्णिजोऽप्युक्तस्तथैव च ॥ ३ ॥
 वत्सश्चैव वसिष्ठश्च पुलस्त्यः पुलहः ॥ क्रतुः ॥ मनुर्मोऽगिरा विष्णुः शातातपपराशरौ ॥ ४ ॥ शांडिल्यः कौशिकश्चैव यौतमो गार्ग्य एव च ॥
 दाल्भ्यश्च शानकश्चैव शाकल्यो गालवस्तथा ॥ ५ ॥ जाबालिर्मुद्गलश्चैव ऋष्यशृंगो विभांडकः ॥ विश्वामित्रः शतानंदो जगन्निवास्तथा ॥ ६ ॥
 एते चान्ये च मुनयो यजते विविधैर्मखैः ॥ यज्ञपाठं च निर्माय ऋषितोयातटे शुभे ॥ ७ ॥ देवगन्धर्वनृत्यैश्च वेणुवीणानिनादितम् ॥ वेदध्वनि-
 तघोषेण यज्ञहोमाग्निहोत्रजैः ॥ ८ ॥ धूपैः समावृतं सर्वमाज्यगंधिभिरर्चितम् ॥ शोभितं मुनिभिर्दिव्यैश्चातुर्वैद्यैर्द्विजोत्तमैः ॥ ९ ॥ एवंविधं प्रदेशं तु
 दृष्ट्वा देव्या महाबलाः ॥ समुद्रमध्यादायाता यज्ञविध्वंसहेतवे ॥ १० ॥ मायाविनो महाकायाः श्यामवर्णा महोदराः ॥ लंबभृशमश्रुनासाग्रा रक्तांशा-
 रक्तमूर्धजाः ॥ ११ ॥ यज्ञं समागताः त्वेदेत्याश्चैव वरानने ॥ तान्दृष्ट्वा मुनयः सर्वैरुद्ररूपान्भयंकरान् ॥ १२ ॥ केचिन्निपतिता भूमौ तथान्ये
 ऽग्नौ लुचीकराः ॥ पत्नीशालां समाविष्टा हविर्धानं तथा परे ॥ १३ ॥ ऋत्विजस्तु सदोमध्ये स्थिता वाचंयमास्तथा ॥ १४ ॥ एवं देवि यदा
 बृत्तं मुनीनां च महात्मनाम् ॥ तदाध्वर्युर्महातेजा धैर्यमालम्ब्य सादरः ॥ १५ ॥ अग्निहोत्रं हविष्यं च हविर्विन्यस्य मन्त्रवित् ॥ सुसमिद्धं जुहा-
 वार्धि रक्षसां नाशहेतवे ॥ १६ ॥ हुते हविषि देवेशि तत्क्षणदेव चोत्थिता ॥ शक्तिः शक्तित्रिशूलव्या चर्महस्ता महोच्चला ॥ १७ ॥ तया ते
 निहता देव्या यज्ञविध्वंसकारिणः ॥ ततस्तां विविधैः स्तोत्रैर्पुनस्तुपुस्तदा ॥ १८ ॥ प्रसन्ना भूयसी देवी तानृषीन्प्रत्युवाच ह ॥ वरं वृणुध्वं
 मुनयो दास्यामि वरमुत्तमम् ॥ १९ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ कृतं वै सकलं कार्यं यज्ञा नो रक्षितास्त्वया ॥ यदि देवो वरोऽस्माकं त्वया
 चासुरमर्हिनि ॥ २० ॥ अस्मिन्स्थाने सदा तिष्ठ मुनीनां हितकाम्यया ॥ कंटकाः शोषिता देव्यास्तेन कंटकशोषिणी ॥ अद्यप्रभृति नामास्तु
 तेन देवि सदा त्विह ॥ २१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवं भविष्यतीत्युक्त्वा सा देव्यन्तर्हिता तदा ॥ अष्टम्यां वा नवम्यां वा पूजयिष्यति मा-
 त्रः ॥ २२ ॥ रात्रसेभ्यः पिशाचेभ्यो भयं तरय न जायते ॥ प्राप्नुयात्परमां सिद्धिं मानवो नात्र संशयः ॥ २३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एका-
 शीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कंटकशोषणीमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तदशोत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३१७ ॥
 ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्याश्च पूर्वदिग्भागे नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ लिंगं महाप्रभावं हि सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ ब्रह्मेवेति
 नामाज्यं ब्राह्मणैश्च प्रतिष्ठितम् ॥ ऋषितोयाजले स्नात्वा तल्लिंगं यः प्रपूजयेत् ॥ स भवेद्देविद्विप्रो जाव्यभावविवर्जितः ॥ २ ॥ इति
 श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये ब्रह्मेधरमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टादशोत्तरत्रिंशत्तमो-
 ऽध्यायः ॥ ३१८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि हुन्नतस्थानमुत्तमम् ॥ तस्यैवोत्तरदिग्भागे ऋषितोयातटे शुभे ॥ १ ॥
 एतत्स्थानं महादेवि विप्रेभ्यः प्राददां वलात् ॥ सर्वसीमासमायुक्तं चंडीगणसुरक्षितम् ॥ २ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ कामुन्नतनामास्य वभूव सुरस-
 त्तम ॥ कथं त्वया वलादत्तं कियत्सीमासमन्वितम् ॥ ३ ॥ एतत्सर्वं ममाक्ष्व संक्षेपात्रातिविस्तरात् ॥ ४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि
 प्रक्ष्यामि कथां पापप्रणाशिनीम् ॥ यां श्रुत्वा मानवो देवि मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ५ ॥ एतत्सर्वं पुरा प्रोक्तं स्थानसंकेतकारणम् ॥ तृतीये ब्रह्मणः
 कुंडे सृष्टिसंक्षेपमूत्के ॥ ६ ॥ तथापि ते परक्ष्यामि संक्षेपाच्छृणु पार्वति ॥ ७ ॥ उन्नामितं पुनस्तत्र यत्र लिंगं महोदये ॥ तदुन्नतमिति प्रोक्तं
 स्थानं स्थानवतां वरम् ॥ ८ ॥ अथवा चोन्नतं द्वारं पूर्वं प्राभासिकस्य वै ॥ तदुन्नतमिति प्रोक्तं स्थानं स्थानवतां वरम् ॥ ९ ॥ विद्यया तपसा
 चैव यत्रोत्कृष्टा महर्षयः ॥ तदुन्नतमिति प्रोक्तं स्थानं स्थानवतां वरम् ॥ १० ॥ यदा देवकुले विप्रा मूलचंडीशसंज्ञकम् ॥ प्रसाद्य च
 महादेवं पुनः प्राप्ता महोदयम् ॥ ११ ॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणि तपस्ते पुमर्हर्षयः ॥ ध्यायमाना महेशानमनादिनिधनं परम् ॥ १२ ॥ तेषु वै
 तप्यमानेषु कोटिसंख्येषु पार्वति ॥ ऋषितोयातटे रम्ये पवित्रे पापनाशने ॥ भिक्षुभूत्वा गतश्चाहं पुनस्तत्रैव भासिनि ॥ १३ ॥ त्रिकाल-
 दर्शिभिस्तत्र दोषरागविवर्जितैः ॥ तपस्विभिस्तदा सर्वैर्लक्षितोऽहं वरानने ॥ १४ ॥ दृष्ट्वा तत्र तदा विप्रेर्विराग महेश्वरः ॥ क चासि विदितो
 देव इत्युक्त्वानुययुर्द्विजाः ॥ १५ ॥ यावदायाति मुनय ईशेशेति प्रभाषकाः ॥ धावमानाः स्वतपसा द्योतयन्तो दिशो दश ॥ १६ ॥ लिंगमेव प्रप-

श्यन्ति न पश्यन्ति महेश्वरम् ॥ १७ ॥ येये च ददृशुर्लिंगं मूलचण्डीशसंज्ञकम् ॥ तदा च मुनयः सर्वे सदेहाः स्वर्गमाययुः ॥ १८ ॥ यदा त्रिविष्टपं
 व्याप्तं दृष्टं वै शतयज्वना ॥ आयाति च तथैवान्ये मुनयस्तपसोब्जलाः ॥ १९ ॥ एतदंतरमासाद्य समागत्य महीतले ॥ लिंगमाच्छादयामास वज्रे
 जेव शतक्रतुः ॥ २० ॥ अष्टादशसहस्राणि मुनीनामूर्ध्वरेतसाम् ॥ स्थितानि न तु पश्यन्ति लिंगमेतदनुत्तमम् ॥ २१ ॥ शक्रस्तु सहसा दृष्टो वज्रे
 जेव समन्वितः ॥ यावद्वदन्ति शापं ते तावन्नष्टः पुरंदरः ॥ २२ ॥ दृष्ट्वा तान्कोपसंयुक्तान्भगवांस्त्रिपुरांतकः ॥ उवाच सांत्वयन्देवो वाचा मधुरया
 मुनीन् ॥ २३ ॥ कथं खिन्ना द्विजश्रेष्ठाः सदा शांतिपरायणाः ॥ प्रसन्नवदन्ना भूत्वा श्रूयतां वचनं मम ॥ २४ ॥ भवद्विज्ञानसंयुक्तेः स्वर्गः किं
 मन्यते बहु ॥ यत्रैके वसवः प्रोक्ता आदित्याश्च तथा परे ॥ २५ ॥ रुद्रसंज्ञास्तथा चैके ह्यधिनावपि चापरी ॥ एतेषामधिपः कश्चिदेक इन्द्रः प्रकी
 र्त्तितः ॥ २६ ॥ स्वगुण्यसंख्यया प्राप्ते यस्माद्विभ्रश्यते नरैः ॥ एवं दुःखसमायुक्तः स्वर्गो नैवेष्यते बुधैः ॥ २७ ॥ एतस्मात्कारणाद्विप्राः कुर्वन्
 वचनं मम ॥ गृहीध्वं नगरं रम्यं निवासाय महाप्रभम् ॥ २८ ॥ हूयतामग्निहोत्राणि देवताः सर्वदा द्विजाः ॥ इज्यतां विविधयोगैः कियतां पितृषु
 जनम् ॥ २९ ॥ आतिथ्यं कियतां नित्यं वेदाभ्यासस्तथैव हि ॥ ३० ॥ एवं हि कुर्वतां नित्यं विना ज्ञानस्य संचयैः ॥ प्रसादान्मम विप्रेन्द्राः
 प्राप्तिं मुक्तिर्भविष्यति ॥ ३१ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ असमर्थाः परित्राणे जिताहारास्तपोन्विताः ॥ नगरेणेह किं कुर्मस्तव भक्तिमभीप्सवः ॥
 ॥ ३२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ भविष्यति सदा भक्तिपुष्पाकं परमेश्वरे ॥ गृहीध्वं नगरं रम्यं कुरुध्वं वचनं मम ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वा भगवा
 न्देव ईश्वर्योल्लोलोचनः ॥ सस्मार विश्वकर्माणं सर्वशिल्पवतां वरम् ॥ ३४ ॥ स्मृतमात्रो विश्वकर्मा प्राञ्जलिश्चाग्रतः स्थितः ॥ आज्ञापयतु मां
 देवो वचनं करवाणि ते ॥ ३५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ नगरं कियतां त्वद्विप्रार्थं सुंदरं शुभम् ॥ ३६ ॥ इत्युक्तो विश्वकर्मा स भूमिं वीक्ष्य
 समंततः ॥ उवाच प्रणतो भूत्वा शंकरं लोकशंकरम् ॥ ३७ ॥ परीक्षितः मया भूमिर्न युक्तं नगरं त्विह ॥ अत्र देवकुलं साक्षाद्विष्णुस्य पतनं तथा
 ॥ ३८ ॥ यतिभिश्चात्र वस्तव्यं न युक्तं गृहमेधिनाम् ॥ ३९ ॥ त्रिरात्रं पंचरात्रं वा सप्तरात्रं महेश्वर ॥ पशं मासमृतं वापि ह्यनं यावदेव च ॥
 पुत्रदायुतेस्तोयं वस्तव्यं गृहमेधिभिः ॥ ४० ॥ वस्तव्यं तु षण्मासाद्यदा तीर्थे गृहाधिपः ॥ अवज्ञा जायते तस्य मनश्चापल्यभावनः ॥ तदा
 धर्माद्विनश्यति सकला गृहमेधिनाः ॥ ४१ ॥ इत्युक्तः स तदा देवसेन वै विश्वकर्माणा ॥ पुनः प्रोवाच तं तस्य प्रशस्य वचनं शिवः ॥ ४२ ॥
 रोचते मे न वासोऽत्र विप्राणां गृहमेधिनाम् ॥ यत्र चोन्नामितं लिंगमुपितोयातटे शुभे ॥ तत्र निर्मापय त्वहर्नगरं शिल्पिनां वर ॥ ४३ ॥ तस्य
 तद्वचनं श्रुत्वा विश्वकर्मा त्वरान्वितः ॥ गत्वा चकार नगरं शिल्पिकोटिभिरावृतः ॥ ४४ ॥ उन्नतनाम यच्छोके विख्यातं सुरसुन्दरं ॥ ततो हृष्ट
 मना भूत्वा विलोक्य नगरं शिवः ॥ आहूय ब्राह्मणान्सप्तजुवाचानतकन्धरः ॥ ४५ ॥ इदं स्थानं वरं रम्यं निर्मितं विश्वकर्माणा ॥ ग्रामाणां च
 सदसैस्तु प्रोक्तं सर्वासु दिक्षु च ॥ ४६ ॥ नगरात्सर्वतः पुण्यो देशो नम्रहरः स्मृतः ॥ अप्योजनविस्तीर्णं आयामव्यासतस्तथा ॥ ४७ ॥ नम्रो भूत्वा
 हरो यत्र देशे भ्रातो यदृच्छया ॥ तं नम्रहरमित्याहुर्दक्षं पुण्यतमं जनाः ॥ ४८ ॥ पूर्वं तु शांकी चाऽऽर्या पश्चिमे न्यंकुमत्यपि ॥ उत्तरे कनकनंदा
 दक्षिणे सागरावधिः ॥ एतदंतरमासाद्य देशो नम्रहरः स्मृतः ॥ ४९ ॥ अप्योजनमानेन आयामव्यासतस्तथा ॥ प्रोक्तोऽयं सकलो देश उन्नतेन
 समं मया ॥ ५० ॥ गृहतां नगरश्रेष्ठं प्रसीदध्वं द्विजोत्तमाः ॥ अत्र भुक्तिश्च मुक्तिश्च भविष्यति न संशयः ॥ ५१ ॥ इत्युक्तास्ते तदा सर्वे विप्रा
 ऊर्जुर्भद्रेश्वरम् ॥ ५२ ॥ ॥ विप्रा ऊचुः ॥ ॥ ईश्वराज्ञा गृथा कर्तुं न शक्या परमात्मनः ॥ तपोऽग्निहोत्रनिष्ठानां वेदाध्ययनशालिनाम् ॥ ५३ ॥
 अस्माकं रक्षिता कोऽस्ति कलिकाले च दारुणे ॥ को दाताऽऽरोग्यदः कश्च को वै मुक्तिं प्रदास्यति ॥ ५४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ महाकाल
 स्वरूपेण स्थित्वा तीर्थे महोदये ॥ नाशयिष्यामि शत्रुन्वः सम्यगाराधितो ह्यहम् ॥ ५५ ॥ उन्नतो विप्रराजस्तु विप्रच्छेत्ता भविष्यति ॥ गण
 प्यति ॥ ५६ ॥ महोदयं महानन्ददायकं वो भविष्यति ॥ सम्यगाराधितो ब्रह्मा सर्वकार्येषु सर्वदा ॥ सर्वान्कामांश्च मुक्तिं च गुणभ्यं
 संप्रदास्यति ॥ ५७ ॥ ॥ विप्रा ऊचुः ॥ ॥ यदि तीर्थानि तिष्ठन्ति सर्वाणि सुरसत्तम ॥ संगालेश्वरतीर्थे च तथा देवकुले शिवे ॥
 ॥ ५८ ॥ कलावपि महारौद्रे ह्यस्माकं पात्रनाय वै ॥ स्थातव्यं तर्हि गृहीमो नान्यथा च महेश्वर ॥ ५९ ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय ददौ
 तेष्यः पुरं वरम् ॥ सप्तभौमेः शशांकाभेः प्रासादेः परिभूषितम् ॥ नानाग्रामसमायुक्तं सर्वतः सीमयान्वितम् ॥ ६० ॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥
 एवं तेष्यो हि नगरं दत्त्वा देवो महेश्वरः ॥ ददर्श विश्वकर्माणं प्राञ्जलिं पुरतः स्थितम् ॥ ६१ ॥ ॥ विश्वकर्मावाच ॥ ॥ विलोक्यतां महादेव
 पिभिः ॥ ६२ ॥ नगरं विलोकयामास रम्यं प्राकारमण्डितम् ॥ ऋषयस्तुपुत्रः सर्वे तत्रस्थं त्रिपुरान्तकम् ॥ तातुवाच महादेवो वृणुध्वं वरमुत्त
 मम् ॥ ६३ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यदि तुष्टो महादेव स्थलकेश्वरनामभूत् ॥ अवलोकयंश्च नगरं सदा तिष्ठ स्थले हर ॥ ६४ ॥ इत्युक्तस्ते
 तदा देवः स्थलकेश्वरनामभूत् ॥ कृते स्तनमयं देवि त्रेतायां च हिरण्यमयम् ॥ ६५ ॥ रौप्यं च द्वापरे प्रोक्तं स्थलमश्ममयं कलौ ॥ एवं तत्र
 स्थितो देवः स्थलकेश्वरनामतः ॥ ६६ ॥ सदा पूज्यो महादेव उन्नतस्थानवासिभिः ॥ माघे मासि चतुर्दश्यां विशेषस्तत्र जागरे ॥ ६७ ॥ इत्येत
 प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये उन्नतस्थानमाहात्म्यवर्णनं नाम कोनविंशत्युत्तरत्रिंशततमोऽध्यायः ॥ ३१९ ॥ ॥ ॥ ईश्वर
 उवाच ॥ ॥ तस्माच्च पूर्वदिग्भागे किञ्चिदाग्नेयसंस्थितम् ॥ लिंगद्वयं महापुण्यं विश्वकर्माप्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ यदा वै नगरं कर्तुं त्वष्टा तत्र समा
 गतः ॥ प्रतिष्ठाप्य महादेवं नगरं कृतवास्तवतः ॥ २ ॥ कृत्वा च नगरं रम्यं लिंगस्यास्य प्रभावतः ॥ पुनः प्रतिष्ठितं लिंगं तेन वै विश्वकर्माणा ॥ ३ ॥
 कर्मादौ कर्मणश्चान्ते यात्रोद्वाहगृहादिके ॥ लिंगद्वयं पूजयित्वा सिद्धिमाप्नोति तत्सणात् ॥ ४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गंधामृतरसोदकेः ॥ नैवेद्ये
 विविधैर्देवि लिंगयुग्मं प्रपूजयेत् ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये
 उन्नतस्थानमाहात्म्ये लिंगद्वयमाहात्म्यवर्णनं नाम विंशत्युत्तरत्रिंशततमोऽध्यायः ॥ ३२० ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथ ते
 स्य देवस्य चालरूपिणः ॥ यस्य दर्शनमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २ ॥ ॥ देवुवाच ॥ चालरूपीति यत्प्रोक्तमुन्नतं तत्कथं वद ॥ स्थानेष्व
 न्येषु सर्वत्र वृद्धरूपी पितामहः ॥ ३ ॥ कस्मिन्स्थाने स्थितस्तत्र किमर्थं तत्र वा गतः ॥ कथं स पूज्यो विप्रेन्द्रेस्तित्यो कस्यां क्रमाद्दद ॥ ४ ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ऋषितोयापश्चिमे तु ऐशान्यां स्थलकेश्वरात् ॥ ब्रह्मणः परमं स्थानं ब्रह्मलोक इवापरः ॥ ५ ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च
रुद्रश्च पूज्याः प्रभासिके सदा ॥ ब्रह्मभागे स्थितो ब्रह्मा ऋषितोयातटे शुभे ॥ ६ ॥ रुद्रभागेऽग्नितीर्थे च पूज्यो रुद्रः सनातनः ॥ गिरो रेतके
रम्ये पूज्यो दामोदरो हरिः ॥ ७ ॥ सोमेन प्रार्थितो देवो बालरूपी पितामहः ॥ आगतश्चाष्टवर्षस्तु ह्युन्नते स्थान उत्तमे ॥ ८ ॥ इद्वा ब्रह्मा द्विजा
ज्ज्येष्ठास्तत्र स्थाने स्थितौ विभुः ॥ ९ ॥ नास्ति ब्रह्मसमो देवो नास्ति ब्रह्मसमो गुरुः ॥ नास्ति ब्रह्मसमं ज्ञानं नास्ति ब्रह्मसमं तपः ॥ १० ॥
तावद्भ्रमंति संसारे दुःखशोकभयाप्लुताः ॥ न भवन्ति सुरज्येष्ठे यावद्भक्ताः पितामहे ॥ ११ ॥ समासक्तं यथा चित्तं जंतोर्विषयगोचरे ॥ यद्येवं ब्रह्म
णि न्यस्तं को न मुच्येत बंधनात् ॥ १२ ॥ परमायुः स्मृतो ब्रह्मा परार्थं तस्य वै गतम् ॥ उन्नतस्थानसंस्थस्य द्वितीयं भविताऽधुना ॥ १३ ॥
यदासावुन्नते स्थाने ब्रह्मलोकात्पितामहः ॥ आगतश्चाष्टवर्षस्तु बालरूपी तदोच्यते ॥ १४ ॥ स्थानेष्वन्येषु विप्राणां वृद्धरूपी पितामहः ॥ युक्तं
तदुन्नतस्थानं सदा च ब्रह्मणः प्रियम् ॥ १५ ॥ स्नात्वा च विविक्तपूर्वं ब्रह्मकुण्डे नरोत्तम ॥ पूजयेत्पुष्पधूपार्घ्यैर्ब्रह्माणं बालरूपिणम् ॥ १६ ॥ इति
श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये उन्नतस्थाने ब्रह्ममाहात्म्यवर्णनं नामैकविंशत्युत्तर
त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२१ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तस्य दक्षिणसंस्थितम् ॥ दुर्गादित्येतिनामानं सर्वपाप
प्रणाशनम् ॥ १ ॥ यदा दुःखमनुप्राप्ता दुर्गा दुःखविनाशिनी ॥ सूर्यमाराधयामास तदा दुःखविनुत्तये ॥ २ ॥ ततः कालेन बहुना तस्यास्तुष्टो
दिवाकरः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं दुर्गा देवो महाप्रभा ॥ वरं वरय देवेशि तपसा तुष्टवानहम् ॥ ३ ॥ ॥ दुर्गोवाच ॥ ॥ यदि तुष्टो दिवानाथ
दुःखसंवं विनाशय ॥ ४ ॥ ॥ सूर्य उवाच ॥ ॥ अचिरेणैव कालेन भगवांस्त्रिपुरांतकः ॥ संप्राप्त्यत्युत्तमं लिंगमुन्नते स्थान उत्तमे ॥ ५ ॥
दुर्गादित्येति मे नाम इह देवि भविष्यति ॥ एवमुक्त्वा महादेवि तत्रैवान्तर्दधे रविः ॥ सप्तम्यां रविवारेण दुर्गादित्यं प्रपूजयेत् ॥ ६ ॥
तस्य दुःखानि सर्वाणि कुष्टानि विविधानि च ॥ विलयं याति देवेशि दुर्गादित्यप्रपूजनात् ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसा
हस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये दुर्गादित्यमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वाविंशत्युत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२२ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततः पश्येन्महादेवि तस्य दक्षिणतः स्थितम् ॥ क्षेमेश्वरंति विख्यातमृषितोयातटे स्थितम् ॥ १ ॥ भृतीश्वरंतिना
मास्य पूर्वं च परिकीर्तितम् ॥ क्षेमेशेति कलौ देवि तस्य नाम प्रकीर्तितम् ॥ २ ॥ तं दृष्ट्वा पूजयित्वा च मुक्तः स्यात्सर्वकिल्बिषैः ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कंदे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये क्षेमेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोविंशत्युत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः
॥ ३२३ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्मादुत्तरदिग्भागे किंचिद्रायव्यमाश्रितम् ॥ विनायकं प्रपश्येच्च सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥ १ ॥
योऽसौ देवि मया ख्यातः सखा मे धनदः पुत्र ॥ गणनाथस्वरूपेण निर्धनां परिपालकः ॥ लोकानां सिद्धिदानार्थमस्मिन्स्थाने स्थितः प्रिये
॥ २ ॥ चतुर्थ्यां भोगवारेण भक्ष्यभोज्यैः समोदकः ॥ पूजयेद्विधिवदेवि तस्य सिद्धिर्भवद्भुवम् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गणनाथमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्विंशत्युत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२४ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि विनायकमुत्तमम् ॥ ऋषितोयातटे रम्यं सर्वविघ्ननिवारणम् ॥ १ ॥ योऽसौ देवगणाध्यक्षः
साक्षाच्च त्रिपुरान्तकः ॥ गजकूपं समाश्रित्य ह्युन्नते जगति स्थितः ॥ प्रभासिके महाक्षेत्रे गणानां कोटिभिर्वृतः ॥ २ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन यात्रा
निर्विघ्नेतवे ॥ आराध्यो गणनाथश्च पुष्पधूपादिभिः सदा ॥ ३ ॥ चतुर्थ्यां च चतुर्थ्यां च सर्वेनगरवासिभिः ॥ तस्मिन्महोत्सवः कायो राष्ट्रक्षेमार्थं
सिद्धये ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये उन्नतस्थानमिमाहात्म्यवर्णनं
नाम पंचविंशत्युत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२५ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तस्यैवोत्तरतः स्थितम् ॥ महाकालेश्वरं
देवं सर्वरक्षाकरं परम् ॥ १ ॥ अधिष्ठाता पुरस्यास्य भैरवो रुद्ररूपधृक् ॥ दर्शे च पूर्णिमायां च महापूजां प्रकाशयेत् ॥ २ ॥ महोदये नरः स्नात्वा
महाकालं प्रपश्यति ॥ घनाढ्यो जायते लोके सप्तजन्मसहस्रकम् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये महाकालमाहात्म्यवर्णनं नाम षड्विंशत्युत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो
महोदयं गच्छेत्तस्मादीशानसंस्थितम् ॥ १ ॥ विधिना तत्र यः स्नाति तर्पयेत्पितृदेवताः ॥ प्रतिग्रहकृतादोपात्रं भयं तस्य विद्यते ॥ २ ॥ महोदयं
महानन्ददायकं च द्विजन्मनाम् ॥ प्रतिग्रहप्रसक्तानां विषयासक्तचेतसाम् ॥ तेषामपि ददेन्मुक्तिं तेन ख्यातं महोदयम् ॥ ३ ॥ तस्य वै रक्षणार्थाय
महाकालस्य चोत्तरे ॥ नियुक्ताश्च महादेवि मातरस्तत्र संस्थिताः ॥ तस्मिन्स्नात्वा नरः पूर्वं मातृस्ताश्च प्रपूजयेत् ॥ ४ ॥ एवं देवि मयाख्यातं
महोदयमहोदयम् ॥ सर्वपापहरं नृणामभिषेकाच्च मुक्तिदम् ॥ ५ ॥ अर्धक्रोशे च तत्तीर्थं समंतात्परिमंडलम् ॥ एतन्मध्यं महासारं सदैव मुनिवृद्ध
भम् ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये महोदयमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्त
विंशत्युत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२७ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्माद्रायव्यदिग्भागे स्थितं पापप्रणाशनम् ॥ संगमेश्वरनामाञ्च
विंशत्युत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२८ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथोत्तरे देवकुलात्तत्र गव्यूतिमात्रतः ॥ उत्तमस्थानमिति
च प्रख्यातं धरणीतले ॥ १ ॥ तस्योत्तरे तु दिग्भागे धनुर्द्वादशकांतरे ॥ उन्नतो विघ्नराजस्तु सर्वप्रत्यहनाशनः ॥ २ ॥ चतुर्थ्यां पूजितः सम्यक्सु
गंधैः फलमोदकैः ॥ ददाति वांछितान्कामांश्चैल्लोक्ये विजयी भवेत् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये उन्नतविनायकमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनत्रिंशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२९ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
तस्मात्तदुन्नतस्थानादुत्तरे योजनत्रयात् ॥ तत्र ततोदकस्वामी तलो यत्र हतः पुरा ॥ १ ॥ दैत्यानामधिपो देवि विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ कृत्वा
वर्षशतं युद्धं तलस्वामी ततोऽभवत् ॥ २ ॥ तत्रकुण्डे नरः स्नात्वा तलस्वाभिनमर्चयेत् ॥ कृत्वा पिंडप्रदानं तु केटियात्राफलं लभेत् ॥ ३ ॥
इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये तलस्वामिमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिंशदुत्तरत्रिंश

ततमोऽध्यायः ॥ ३३० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि कालमेवेति विश्रुतम् ॥ तस्मात्तं पूर्वदिग्भागे क्षेत्रं लिङ्ग-
पिणम् ॥ ३ ॥ अष्टम्यां वा चतुर्दश्यां पूज्योऽसौ बलिभिर्नरैः ॥ वाञ्छितार्थप्रदः सम्यक् कलौ कल्पपादपः ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कालमेघमाहात्म्यवर्णननामैकात्रिंशदुत्तरत्रिंशततमोऽध्यायः ॥ ३३१ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्मादक्षिणदिग्भागे धनुषां पंचभिः प्रिये ॥ तत्र ततोदकुण्डानि संत्यद्यापि वरानने ॥ १ ॥ कुण्डतः पूर्वदिग्भागे
धनुषां पञ्चविंशतौ ॥ रुक्मिणी संस्थिता देवी सर्वपातकनाशिनी ॥ २ ॥ स्नात्वा तप्तदेके कुण्डे कोटिद्वित्याविनाशने ॥ ततः संपूजयेद्देवीं रुक्मिणीं
रुक्मदायिनीम् ॥ सप्त जन्मानि नारीणां गृहभंगो न जायते ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये रुक्मिणीमाहात्म्यवर्णननाम द्वात्रिंशदुत्तरत्रिंशततमोऽध्यायः ॥ ३३२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ बलभद्राच्च पूर्वेण
स्थिता चासीत्सारिद्रा ॥ दुर्वासेश्वरनामेति बललिङ्गं प्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ सर्वपापप्रशमनं दृष्टं सर्वसुखावहम् ॥ स्नात्वा चास्य त्वमावास्यां पिंडदानं
ददाति यः ॥ २ ॥ कल्पकोटिशतं सायं पितृणां तृतिमावहेत् ॥ दुर्वासेश्वरनामानं तत्र पूज्य विधानतः ॥ ३ ॥ कोटियज्ञफलं प्राप्य सर्वान्कामा-
नवाप्नुयात् ॥ तत्र लिङ्गान्यनेकानि ऋषिभिः स्थापितानि तु ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा पूजयित्वा मुक्तः स्यात्सर्वकिल्बिषैः ॥ इत्येतत्कथितं देवि क्षेत्राद्यं
तं यथाक्रमम् ॥ ५ ॥ भद्रायाः पश्चिमात्पूर्वं यथानुक्रममादितः ॥ श्रुतं पापोपशमनं कोटियज्ञफलप्रदम् ॥ ६ ॥ अथ क्षेत्रस्य पारिविस्थानं
मधुमतीति च ॥ तस्मान्नेर्ऋत्यदिग्भागे स्थानं खंडघटेति च ॥ ७ ॥ तत्र पिणेश्वरो देवः समुद्रतटसन्निधौ ॥ कूपानां सप्तकं तत्र पितृणां यज्ञ-
पाणयः ॥ दृश्यंतेऽद्यापि देवेशि यत्र पर्वणिपर्वणि ॥ ८ ॥ तत्र श्राद्धं नरः कृत्वा गयाकोटिगुणं फलम् ॥ लभते नाऽत्र सन्देहः सोमोमा-
यदि जायते ॥ ९ ॥ तत्रैव नातिदूरे तु भद्रायाः संगमः स्मृतः ॥ पश्चिमात्संगमात्पूर्वं संगमः समुदाहृतः ॥ १० ॥ यत्पुण्यं लभते देवि पूर्वं
पश्चिमसंगमे ॥ गंगासागरयोस्तत्र तद्भद्रासंगमे लभेत् ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास-
खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये ततोदकस्वामिमाहात्म्ये मधुमत्यां पिणेश्वरभद्रामाहात्म्यवर्णननाम त्रयस्त्रिंशदुत्तरत्रिंशततमोऽध्यायः ॥ ३३३ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ भगवन्देवदेवेश संसारणवतारक ॥ पृच्छामि त्वामहं भक्त्या किञ्चित्कौतूहलात्पुनः ॥ १ ॥ यत्तत्रया कथितं देव
तलस्वामिमहोदयम् ॥ किं तत्र कारणं देव तलो येन निपातितः ॥ २ ॥ कोऽसौ तलः स्यात्ख्यातः किञ्चिदर्थः किंपरायणः ॥ कस्मात्स्थानात्समु-
त्पन्नः कथं जातश्च मे वद ॥ ३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि रहस्यं पापनाशनम् ॥ यत्र कस्यचिदाख्यातं तत्तं वक्ष्याम्य-
शेषतः ॥ ४ ॥ देवा अपि न जानन्ति तलस्योत्पत्तिकारणम् ॥ पूर्वं कृतयुगे देवि गोविन्देति प्रकीर्तितः ॥ ५ ॥ त्रेतायां वामनः स्वामी स्तुतिस्वामो
तृतीयके ॥ कलौ युगे महादेवि तलस्वामी प्रकीर्तितः ॥ ६ ॥ तथा ततोदकस्वामी तस्य नामांतरं प्रिये ॥ अधुना संप्रवक्ष्यामि तलोत्पत्तिं
तव प्रिये ॥ ७ ॥ आसीन्महेन्द्रनामा च दानवो रौद्ररूपधृक् ॥ कोटिवर्षाणि तेनैव तपस्तप्तं पुरा प्रिये ॥ ८ ॥ स तपोबलमाविष्टो जिग्ये-
देवान्सवासवाच्च ॥ जित्वा देवांस्ततः सर्वांस्ततः काले समागतः ॥ ९ ॥ युद्धं स प्रार्थयामास मया सार्द्धं सुभीषणम् ॥ ततोऽभवन्महायुद्धं
महाण्डसंयकारकम् ॥ १० ॥ ततः कोपान्महायुद्धे मम देहाद्वरानने ॥ ज्वाला तत्र समुत्पन्ना तन्मध्ये स तलोऽभवत् ॥ ११ ॥ तेन दृष्टो
महेन्द्रोऽसौ गर्जन्गिरिगुहाश्रयः ॥ १२ ॥ कथं गर्जसि हे मूढ युद्धं कुरु मया सह ॥ इत्युक्ते तत्र देवेशि तेन युद्धमवर्तत ॥ १३ ॥ तत्र प्रवर्तिते
युद्धे तलमहेन्द्रोऽस्त्योः ॥ १४ ॥ रुद्रवीर्यस्य युक्तेन तलेनोदारकर्मणा ॥ मल्लयुद्धेन बलिना महेन्द्रो विनिपातितः ॥ १५ ॥ ततस्तं पतितं
दृष्ट्वा निस्मयं स तलोऽतः ॥ गतप्राणं तदा ज्ञात्वा दृष्ट्वा नृत्यमथाकरोत् ॥ १६ ॥ तस्मिन्संनृत्यमाने तु सर्वे स्थावरजंगमम् ॥ चक्रेपे तु
वराहोऽपि प्रभावात्स्य वीर्यतः ॥ १७ ॥ ततो भारभराक्रान्ता धरणी तलपीडिता ॥ अतीवभयसंनृताः सदेवासुरमानुषाः ॥ १८ ॥ क्षुभिता गिरयः
सर्वे विद्रुताश्च महर्षवाः ॥ तरदो निघनं जग्मुर्नद्यो बाह्याश्च तत्पुत्रः ॥ १९ ॥ गतप्रभावाः सूर्याद्या ज्योतीषि न विरेजिरे ॥ त्रैलोक्यं व्याकुलीभूतं
तलम् ॥ २० ॥ ततो देवगणाः सर्वे शरणं रुद्रमाययुः ॥ वृत्तं यथावत्कथितं ततो रुद्र उवाच तान् ॥ २१ ॥ अवध्यो मे तलो देवाः पुत्रत्वे
हि प्रतिष्ठितः ॥ एवमुक्त्वा हृषीकेशं प्रभासक्षेत्रवासिनम् ॥ २२ ॥ स्तुतिस्वामीतिनामानं स्थितं दुर्वाससः पुरः ॥ प्रभासक्षेत्रसामीप्ये पूर्वभागे
प्रतिष्ठितम् ॥ २३ ॥ ततोदकुण्डसामीप्ये तत्र गच्छत भोः सुराः ॥ कल्पेकल्पे तु तेनैव विध्यतेऽसौ हि दानवः ॥ २४ ॥ एवमुक्ते तदा देवाः
प्रभासं क्षेत्रमागताः ॥ तत्र ते विबुधा जग्मुर्यत्र ततोदकाधिपः ॥ २५ ॥ दृष्ट्वा नारायणं तत्र देवाः श्रद्धासमन्विताः ॥ तुष्टुः परयां भक्त्या देव-
देवं जनार्दनम् ॥ २६ ॥ वैकुण्ठं त्रिहि नो देवांस्तलेनोच्चाटिता वयम् ॥ महेन्द्रकोपसंभूतरुद्रतेजोद्वेगेन वै ॥ २७ ॥ अस्माभी रुद्रसामीप्ये कार्यं
सर्वं निवेदितम् ॥ ततः प्रस्थापिताः सर्वे रुद्रेण परमेष्ठिना ॥ तव पार्श्वे महादेव नरत्वं देव गतिर्भव ॥ २८ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तेषां देवदेवो
जनार्दनः ॥ दानवस्य वधार्थाय देवानां रक्षणाय च ॥ चक्रे यत्नं महाबाहुः प्रभासक्षेत्रवज्रभः ॥ २९ ॥ समाहूय तदा दैत्यं प्रभासक्षेत्रमध्यतः ॥
पञ्चतसंकाशं दृष्ट्वा दैत्यं महाबलम् ॥ उवाच चपलापांगो गरुडकृतवाहनः ॥ ३० ॥ अहो दैत्य महाबाहो मल्लयुद्धं ददस्व मे ॥ त्वद्बाहुयुगलं दृष्ट्वा
न युद्धे वाञ्छितं मम ॥ ३१ ॥ नारायणवचः श्रुत्वा करमुद्यम्य दानवः ॥ अभ्यधावत्तदा दैत्यः कालान्तकसमप्रभः ॥ ३२ ॥ ततः
प्रवर्तितं युद्धमन्योन्यं जयकांक्षिणोः ॥ जघाम्यां पादबन्धेन बाहुभ्यां बाहुबंधनम् ॥ ३३ ॥ कंठेन बन्धयन्कंठमुदरेणोदरं तथा ॥ एतस्मि-
न् ॥ ३४ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ श्रोतोऽहं देवदेवेश मल्लयुद्धेन शंकर ॥ ततोदकं कुरुष्वेह श्रमनाशाय सांप्रतम् ॥ ३५ ॥ ततस्तलं हनिष्यामि क्षण-
मात्रेण भैरवम् ॥ ३६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ आदौ कृतयुगे कृष्ण उमया यत्कृतं पुरा ॥ ऋषीणां श्रमनाशाय ततोदं तत्र निर्मितम् ॥ ३७ ॥
तदैत्यपापमाहात्म्यात्पुनः शीतलतां गतम् ॥ पुनस्तदुष्णतां नीतं ततः कल्पांतसंस्थितौ ॥ ३८ ॥ एवमुक्त्वा तदा देवं वीक्षां चक्रे महेश्वरः ॥ तृतीय-
लोचनेनेव ज्वालामालोपशोभिना ॥ ३९ ॥ तेन ज्वालासमूहेन व्याप्तं कुण्डं चतुर्दिशम् ॥ ततोदकुण्डमभवत्तेन ख्यातं धरातले ॥ ४० ॥ ततो
नारायणेनेह स्थापितं गात्रमुत्तमम् ॥ क्षालनात्तस्य देवस्य श्रमो नाशमुपागमत् ॥ ४१ ॥ ततस्तुष्टमना देवस्तीर्थानां दशकोटिकाः ॥ स स्तुत्वा
तत्र विधिवत्स्नात्वा स्नात्वा वरानने ॥ ४२ ॥ ततश्चक्रे महायुद्धं तलेनातिभयंकरम् ॥ जघान स तलं दैत्यं मुष्टिचातेन मस्तके ॥ ४३ ॥ तस्मिन्प्र-
वृत्ते सुले तु दृष्टे चक्रेपिरे भूमिसमेतलोकाः ॥ विव्रस्तदेवा न दिशो विरेजुर्महाधकारावृत्तमूर्धितं जगत् ॥ ४४ ॥ नष्टाश्च सिद्धा जगतोऽस्य

संयतः । श्रद्धावानास्तिको भावी गच्छतीर्थं ततः सुधीः ॥ २८ ॥ न नास्तिकस्य ससिं तास्तेनस्तान् । तस्य

द्रव्यसंयुतः ॥ गच्छेत्तीर्थं साधुसंगी गयां मनसि मानयन् ॥ २९ ॥ एवं यस्तु द्विजो गच्छेत्प्रतिग्रहविजितः ॥ परेपदेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्य-
 संशयम् ॥ ३० ॥ तत्र स्नात्वा न्यंकुमत्यां सिद्धये पितृमुक्तये ॥ स्नात्वाऽथ तर्पणं कुर्यादेवादीनां यथाविधि ॥ ३१ ॥ ब्रह्मादिस्तत्र पर्यंता देवर्षि-
 ननुमानवाः ॥ तृप्यन्तु पितरः सर्वे मातृभ्रातामहादयः ॥ ३२ ॥ एवं संतप्य विधिना कृत्वा होमादिकं नरः ॥ श्राद्धं सपिण्डकं कुर्या-
 त्सर्वत्रोक्तविधानतः ॥ ३३ ॥ आमन्त्र्य ब्राह्मणास्तत्र शास्त्रज्ञान्दोषजितान् ॥ एवं कृतोपचारस्तु इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ३४ ॥
 कव्यवाडनलः सोमो यमश्चेत्यार्यमा तथा ॥ अग्निष्वात्ता वह्निषदः सोमपाः पितृदेवताः ॥ आगच्छन्तु महाभागा युष्माभी रक्षिता-
 स्त्विह ॥ ३५ ॥ मदीयाः पितरो ये च कुले जाताः सनाभयः ॥ तेषां पिण्डप्रदाताऽहमागतोऽस्मिन्पितामहाः ॥ ३६ ॥ एवमुक्त्वा
 महारैवि इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ३७ ॥ पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ॥ माता पितामही चैव तथैव प्रपितामही ॥ ३८ ॥
 मातामहः प्रमाता च तथा वृद्धप्रमातृकः ॥ तेषां पिंडो मया दत्तो ह्यक्षय्यमुपतिष्ठताम् ॥ ३९ ॥ ॐ नमो भानवे भर्तृऽजभौमसोमरू-
 पिणे ॥ एवं नत्वाऽर्चयित्वा तु इमां स्तुतिमथो पठेत् ॥ ४० ॥ तत्र गोप्पदसामीप्ये चरुणा सुशृतेन च ॥ पितृणामनाथानां च मंत्रैः पिंडांश्च निर्व-
 पेत् ॥ ४१ ॥ अस्मत्कुले मृता ये च गतिर्येषां न विद्यते ॥ रौरवे चांधतामिक्षे कालमुत्रे च ये गताः ॥ तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिंडं ददाम्यहम् ॥
 ४२ ॥ अनेकयातनासंस्थाः प्रेतलोकेषु ये गताः ॥ तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिंडं ददाम्यहम् ॥ ४३ ॥ पशुयोनिगता ये च ये च कीटसरी-
 सृपाः ॥ अथवा वृक्षयोनिस्थास्तेभ्यः पिंडं ददाम्यहम् ॥ ४४ ॥ असंख्या यातनासंस्था ये नीता यमशासकैः ॥ तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिंडं ददाम्यहम्
 ४५ ॥ येषां धवा बांधवा ये येऽन्यजन्मनि बांधवाः ॥ ते सर्वे तृतिमायांतु पिंडेनानेन सर्वदा ॥ ४६ ॥ ये केचित्प्रेतरूपेण वर्तन्ते पितरो
 मम ॥ ते सर्वे तृतिमायांतु पिंडेनानेन सर्वदा ॥ ४७ ॥ दिव्यांतरिक्षभूमिस्थपितरो बांधवादयः ॥ मृताश्वासंस्कृता ये च तेषां पिंडोस्तु मुक्तये ॥
 ४८ ॥ पितृंशे मृता ये च मानवंशे तथैव च ॥ गुरुश्चगुरुवंधूनां ये चान्ये बांधवा मृताः ॥ ४९ ॥ ये मे कुले लुतापिंडाः पुत्रदारविजिताः ॥
 क्रियालोपगता ये च जात्यंधाः पंगवस्तथा ॥ ५० ॥ विरूपा आमगर्भा येऽज्ञाता ज्ञाताःकुले मम ॥ तेषां पिंडो मया दत्तो ह्यक्षय्यमुपतिष्ठताम् ॥
 ५१ ॥ प्रेतत्वात्पितरो मुक्ता भवन्तु मम शाश्वतम् ॥ यत्किञ्चिन्मधुसंमिश्रं गोक्षीरं घृतपायसम् ॥ ५२ ॥ अस्यमुपतिष्ठेत्स्वस्मिन्स्तीर्थे तु गोप्पदे ॥
 स्वाध्यायं श्रावयेत्तत्र पुराणान्यखिलान्यपि ॥ ५३ ॥ ब्रह्मविष्ण्वर्करुद्राणां स्तवानि विधिवानि च ॥ ऐन्द्राणि सोमसूक्तानि पावमानीश्च शक्तितः ॥
 ५४ ॥ बृहद्रथंतरं तद्रज्येष्टसाम सरोरवंम् ॥ तथैव शांतिकाध्यायं मधुब्राह्मणमेव च ॥ ५५ ॥ मंडलं ब्राह्मणं तत्र प्रीतकारि च यत्पुनः ॥ विप्राणामा-
 त्मनश्चैव तत्सर्वं समुदीरयेत् ॥ ५६ ॥ एवं न्यंकुमतीमध्ये गोप्पदे तीर्थं उत्तमे ॥ दत्त्वा पिंडांश्च विधिवत्पुनर्मन्त्रमिमं पठेत् ॥ ५७ ॥ साक्षिणः संतु मे
 देवा ब्रह्माद्या ऋषिपुंगवाः ॥ मयेदं तीर्थमासाद्य पितृणां निष्कृतिः कृता ॥ ५८ ॥ आगतोऽस्मि इदं तीर्थं पितृकार्ये सुरोत्तमाः ॥ भवन्तु साक्षिणः सर्वे
 मुक्तश्चाहमृणय्यात् ॥ ५९ ॥ एवं प्रदक्षिणीकृत्य गोप्पदं तीर्थमुत्तमम् ॥ विप्रेभ्यो दक्षिणां दत्त्वा नद्यां पिंडान्विसर्जयेत् ॥ ६० ॥ गोदानं तत्र देयं
 तु दत्तकृष्णाजिनं प्रिये ॥ अष्टकासु च वृद्धौ च गयायां मृतासरे ॥ ६१ ॥ अत्र मातुः पृथक्छादमन्यत्र पतिना सह ॥ वृद्धिश्राद्धे तु मात्रादि
 गयायां पितृपूर्वकम् ॥ ६२ ॥ गयावदत्रैव पुनः श्राद्धं कार्यं नरोत्तमैः ॥ तस्माद्भूतगथा प्रोक्ता इयं सा विष्णुना स्वयम् ॥ ६३ ॥ गंधदानेन गंधाप्तिः
 सौभाग्यं पुष्पदानतः ॥ धूपदानेन राज्यातिर्दीर्घायुप्रदानतः ॥ ६४ ॥ ध्वजदानात्पापहानिर्यात्राकृद्ब्रह्मलोकभाक् ॥ श्राद्धपिंडप्रदो लोके विष्णुर्न
 प्यति वै पितृन् ॥ ६५ ॥ एकं यो भोजयेत्तत्र ब्राह्मणं शंसितव्रतम् ॥ गोप्रचारे महातीर्थे कोटिर्भवति भोजिता ॥ ६६ ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तस्तत्र
 श्राद्धविधित्वं ॥ अथ ते कथयिष्यामि इतिहासं पुरातनम् ॥ ६७ ॥ वेनस्य राज्ञश्चरितं पृथोश्चैव महात्मनः ॥ यथा तत्राभवन्मुक्तिस्तस्य चांडा-
 ल्योनितः ॥ तत्सर्वं शृणु देवेशि सम्यक्छद्वासमान्विता ॥ ६८ ॥ पिशुनाय न पापाय नाशिष्यायाहिताय च ॥ कथनीयमिदं पुण्यं नात्रताय
 कथंचन ॥ ६९ ॥ स्वर्गं यशस्यमापुण्यं धन्यं वेदेन संमितम् ॥ रहस्यमृषिभिः प्रोक्तं शृणुयाद्योऽनसूयकः ॥ ७० ॥ यश्चैनं श्रावयेन्मर्त्यःपृथो
 वैन्यस्य संभवम् ॥ ब्राह्मणेभ्यो नमस्कृत्वा न स शोचेत्कर्ताऽकृते ॥ ७१ ॥ गोप्ता धर्मस्य राजाऽसौ बभौ चात्रिसप्तप्रभः ॥ अत्रिंशत्समुत्पन्नो ह्यंगो
 नाम प्रजापतिः ॥ ७२ ॥ तस्य पुत्रोऽभवेदेनो नात्यर्थं धार्मिकस्तथा ॥ जातो मृत्युसुतायां वै सुनीथायां प्रजापतिः ॥ ७३ ॥ स मातामहदोषेण तेन
 कालात्मकाननः ॥ स धर्मं पृष्ठतः कृत्वा पापबुद्धिरजायत ॥ ७४ ॥ स्थितिमुत्थापयामास धर्मेपितां सनातनीम् ॥ वेदशास्त्राण्यतिक्रम्य ह्यधर्म-
 निरतोऽभवत् ॥ ७५ ॥ निःस्वाध्यायवषट्काराः प्रजास्तस्मिन्प्रशासति ॥ डिंडिमं घोषयामास स राजा विषये स्वके ॥ ७६ ॥ न दातव्यं न
 यष्टव्यं मयि राज्यं प्रशासति ॥ आसीत्प्रतिज्ञा क्रूर्यं विनाशे प्रत्युपस्थिते ॥ ७७ ॥ अहमीडचश्च पूज्यश्च सर्वयज्ञैर्द्विजोत्तमैः ॥ मयि यज्ञा विधा-
 व्या मयि होतव्यमित्यपि ॥ ७८ ॥ तमतिक्रान्तमर्यादं प्रजापीडनतत्परम् ॥ ऊर्ध्वमर्हपयः क्रुद्धा मरीचिप्रभुस्तास्तदा ॥ ७९ ॥ माऽधर्मं वेन कार्षीस्त्वं
 नेप धर्मः सनातनः ॥ अत्रैवंशे प्रमृतोऽसि प्रजापतिरसंशयम् ॥ ८० ॥ पालयिष्ये प्रजाश्चेति पूर्वं ते समयः कृतः ॥ तांस्तथावादिनः सर्वान्ब्रह्मर्षीन्
 ब्रवीत्तदा ॥ ८१ ॥ वेनः प्रहस्य आर्षिर्द्विरदं वचनकोविदः ॥ सष्टा धर्मस्य कश्चान्यः श्रोतव्यं कस्य वा मया ॥ ८२ ॥ वीर्यश्रुततपःसत्यैर्मयान्यः
 कः समो भुवि ॥ मदात्मानो न वृत्तं मां यूयं जानीथ तत्त्वतः ॥ ८३ ॥ प्रभवं सर्वलोकानां धर्माणां च विशेषतः ॥ इत्थं देहेन पृथिवीं भावेन यज-
 नेन च ॥ ८४ ॥ मृज्यं च प्रसेयं च नात्र कार्या विचारणा ॥ यदा न शक्यते स्तंभान्मत्तश्चैव विमोहितः ॥ ८५ ॥ अनुनेतुं नृपोऽनेनस्तत्र क्रुद्धा
 महर्षयः ॥ आथर्वणेन मंत्रेण हत्वा तं ते महाबलम् ॥ ८६ ॥ ततोऽस्य वामबाहुं ते ममधुर्धृशकोपिताः ॥ तस्माच्च मथ्यमानाद्वै जज्ञे पूर्वमिति
 श्रुतिः ॥ ८७ ॥ ह्रस्वोऽतिमात्रः पुरुषः कृष्णश्चापि तदा प्रिये ॥ स भीतः प्राञ्जलिश्चैव तस्थिवांसंमुखे प्रिये ॥ ८८ ॥ तमात्तं विह्वलं दृष्ट्वा
 निपीदेत्यनुवन्किल ॥ निपादो वंशकर्ता वै तेनाभूत्पृथुविक्रमः ॥ ८९ ॥ धीवरानसृजचापि वेनपापसमुद्भवान् ॥ ये चान्दे विन्ध्यनिलयास्तथा
 वेतुवराः खसाः ॥ ९० ॥ अधर्मं रुचयश्चापि वेद्धिता वेनपापजाः ॥ पुनर्महर्षयस्तेय पाणिं वेनस्य दक्षिणम् ॥ ९१ ॥ अरणीमिव संख्या ममधुर्जात-
 ज्वलन् ॥ ९२ ॥ धनुराजगवं गृह्य शरांश्चाशीविषोपमान् ॥ खड्गं च रक्षत्रसार्थं कवचं च महाप्रभम् ॥ ९३ ॥ तस्मिन्नातेऽथ भूतानि संप्रहृतानि
 सर्वशः ॥ संवधुर्महादेवि वेनश्च त्रिदिवं गतः ॥ ९४ ॥ ततो नद्यः समुद्राश्च खान्यादाय सर्वशः ॥ अभिषेकाय ते सर्वे राजानमुपतस्थिरे ॥
 ९५ ॥ पितामहश्च भगवानृषिभिश्च सहामरेः ॥ स्थावरानि च भूतानि जंगमानि च सर्वशः ॥ ९६ ॥ समागम्य तदा वैन्यमभ्यर्चयिष्वराधि-

पृथु ॥ सोऽभिपिक्तो महातेजा देवैरगिरसादिभिः ॥ ९८ ॥ अधिराज्ये महाभागः पृथुर्वैः प्रतापवान् ॥ पित्रा न रंजिताश्चास्य प्रजा वेन्येन
रंजिताः ॥ ९९ ॥ ततो राजेति नामास्य अनुरागादजायत ॥ आपः स्तस्तंभिरे चास्य समुद्रमभियास्यतः ॥ १०० ॥ पर्वताश्चापि शीर्यते ध्वज
संनोऽपि नाऽभवत् ॥ अकृष्टपण्या पृथिवी सिध्यंत्यत्रानि चितया ॥ सर्वकामदुघा गावः पुष्टेपुष्टके मधु ॥ १०१ ॥ तस्मिन्नेव तदा काले पुन
र्जज्ञेऽथ मागधः ॥ सामगेषु च गायत्सु सुभांडाद्विश्वदेविकात् ॥ १०२ ॥ सामगेषु समुत्पन्नस्तस्मान्मागध उच्यते ॥ ऐन्द्रेण इविषा चापि इविः पृक्तं
बृहस्पतिः ॥ १०३ ॥ यदा जुहाव चंद्राय ततस्ततो व्यजायत ॥ प्रमादस्तत्र संजज्ञे प्रायश्चित्तं च कर्मसु ॥ १०४ ॥ शेषहव्येन यत्पृक्तमभिभूतं
गुरोर्हि ॥ अथोत्तरस्वारेण जज्ञे तद्वर्णवैकृतम् ॥ १०५ ॥ यज्ञस्तस्यां समभवद्वाङ्मन्यां क्षत्रयोनितः ॥ ततः पूर्वण साधर्म्यानुत्ययर्माः प्रकीर्तिताः ॥
॥ १०६ ॥ मध्यमो ह्येव तत्त्वस्य धर्मः क्षत्रोपजीवनम् ॥ रथनागाश्चरितं जवन्यं च चिकित्सितम् ॥ १०७ ॥ पृथोः कथार्थं तो तत्र समा
दृतौ महर्षिभिः ॥ तावृत्तुर्मुनयः सर्वे स्तूयतामिति पार्थिवः ॥ १०८ ॥ कर्मभिश्चानुहूयो हि यतोयं पृथिवीपतिः ॥ तावृत्तुस्तदा सर्वावृत्ताश्च
सूतमागधो ॥ १०९ ॥ आवां देवानृषींश्चैव प्रीणयाव स्वकर्मभिः ॥ न चास्य विद्वो वै कर्म न तथा लक्षणं यशः ॥ ११० ॥ स्तोत्रं येनास्य संकुर्वे
राज्ञस्तेजस्विनो द्विजाः ॥ ऋषिभिस्तौ निष्ठुक्तौ तु भविष्येः स्तूयतामिति ॥ १११ ॥ यानि कर्माणि कृतवान्पृथुः पश्चान्महाबलः ॥ तानि गीतानि
वद्वानि स्तुवद्भिः सूतमागधैः ॥ ११२ ॥ ततः श्रुतार्थः सुप्रोतः पृथुः प्रादात्प्रजेश्वरः ॥ अनुपदेशं सूताय मागवान्मागधाय च ॥ ११३ ॥ तदादि
पृथिवीपालाः स्तूयन्ते सूतमागधैः ॥ आशीर्वादः प्रशंस्यते सूतमागधवर्दिभिः ॥ ११४ ॥ तं दृष्ट्वा परमं प्रीताः प्रजा ऊचुर्महर्षयः ॥ एष
वो वृत्तिदो वेन्यो विहितोऽथ नराधिपः ॥ ११५ ॥ ततो वेन्यं महाभागं प्रजाः समभिदुहुवुः ॥ त्वं नो वृत्तिविधातेति महर्षिवचनात्तथा ॥
॥ ११६ ॥ सोऽभीहितः प्रजाभिस्तु प्रजाहितचिकीर्षया ॥ धनुर्द्विहीत्वा बाणांश्च वसुधामर्दयद्गुली ॥ ११७ ॥ ततो वेन्यमयत्रस्ता गोर्भूत्वा
प्राद्वन्मही ॥ तां धेनुं पृथुरादाय द्रवन्तीमन्वधावत् ॥ ११८ ॥ सा लोकान्ब्रह्मलोकादीन्गत्वा वेन्यभयात्तदा ॥ ददर्श चाग्रतो वेन्यं कामु
कोद्यतपाणिनम् ॥ ११९ ॥ ज्वलद्भिर्विशिखेस्तीक्ष्णेर्दीप्ततेजःसमन्वितैः ॥ महायोगं महात्मानं दुर्द्धर्ममरैरपि ॥ १२० ॥ अलभंती तु
सा त्राणं वेन्यमेवाभ्यपद्यत ॥ कृतांजलिपुटा देवी पूज्या लोकेऽभिस्तदा ॥ १२१ ॥ उवाच चैनं नाधर्म्यं स्त्रीवधं परिपश्यसि ॥ कथं धारयिता चा
सि प्रजा राजन्मया विना ॥ १२२ ॥ मयि लोकाः स्थिता राजन्मयेदं धार्यते जगत् ॥ मद्वते तु विनश्येयुः प्रजाः पार्थिव विद्धि तत् ॥ १२३ ॥
स मां नार्हसि हंतुं वै श्रेयश्चैवं चिकीर्षसि ॥ प्रजानां पृथिवीपाल शृणुष्वेदं वचो मम ॥ १२४ ॥ उपायतः समाख्याः सर्वे सिध्यंत्युपक्रमाः ॥ इत्वा
मां त्वं न शक्तो वै प्रजाः पालयितुं नृप ॥ १२५ ॥ अतुकूला भविष्यामि त्यज कोपं महाद्युते ॥ अवध्याश्च स्त्रियः प्रादुस्तिययोगिनिगता अपि ॥
॥ १२६ ॥ एकस्मिन्निधनं प्राप्ते पापिष्ठे क्रूरकर्मणि ॥ बहूनां भवति क्षेमस्तत्र पुण्यप्रदो वधः ॥ सत्येवं पृथिवीपाल धर्मं मा त्यक्तमर्हसि ॥ १२७ ॥
एवंविधं तु तद्राज्यं श्रुत्वा राजा महाबलः ॥ क्रोधं निशृज्य धर्मात्मा वसुधामिदमब्रवीत् ॥ १२८ ॥ एकस्वार्थे च यो हन्यादात्मनो वा परस्य
वा ॥ एकं वापि वहन्वापि कामतश्चास्ति पातकम् ॥ १२९ ॥ यस्मिंस्तु निधनं प्राप्ता एधन्ते बहवः सुखम् ॥ तस्मिन्हते च भूयो हि पातकं
नास्ति तस्य वै ॥ १३० ॥ सोऽहं प्रजानिभित्तं त्वां हनिष्यामि वसुन्धर ॥ यदि मे वचनं नाद्य करिष्यसि जगद्धितम् ॥ १३१ ॥ त्वां निहत्याद्य
बाणेन मच्छत्सनपराङ्मुखीम् ॥ आत्मानं पृथुकृत्वेह प्रजा धारयितास्म्यहम् ॥ १३२ ॥ सा त्वं वचनमास्थाय मम धर्मभृतां वरे ॥ सज्जीव्य प्रजा
नित्यं शक्ता ह्यसि न संशयः ॥ १३३ ॥ दुहितृत्वं हि मे गच्छ एवमेतन्महच्छरम् ॥ नियच्छे त्वद्वधार्थं च प्रयुक्तं घोरदर्शनम् ॥ प्रत्युक्त्वा च ततो
वेन्यमेवमुक्ता महासती ॥ १३४ ॥ सर्वमेतदहं राजन्विधास्यामि न संशयः ॥ वत्सं तु मम संयुक्त्वा क्षरेयं येन वत्सला ॥ १३५ ॥ समां च कुरु
सर्वत्र मां त्वं सर्वभृतां वर ॥ यथा विस्मन्दमानाहं क्षीरं सर्वत्र भावये ॥ १३६ ॥ ईश्वर उवाच ॥ तत उत्सारयामास शिलाजालानि सर्वशः ॥
धनुष्कोट्या ततो वेन्यस्तेन शैला विवर्द्धिताः ॥ १३७ ॥ मन्वन्तरेष्वतीतेषु चैवमासीद्वसुन्धरा ॥ स्वभावेनाभवत्तस्याः समानि विषमाणि च ॥ १३८ ॥
न हि पूर्वनिर्गते वै विषमं पृथिवीतलम् ॥ प्रविभागः पुराणां च ग्रामाणां चाथ विद्यते ॥ १३९ ॥ न सस्यानि न गोरक्षं न कृपिर्न वणिक्पथः
॥ १४० ॥ चाक्षुषस्यांतरे पूर्वमासीदेतत्पुरा किल ॥ वैवस्वतेऽन्तरे चास्मिन्सर्वस्येतस्य संभवः ॥ समत्वं यत्रयत्रासीद्भूमेः कस्मिंश्चिदेव हि ॥ १४१ ॥
तत्रतत्र प्रजास्ता वै निवसन्ति स्म सर्वदा ॥ आहारः फलमूलं तु प्रजानामभवत्किल ॥ १४२ ॥ कृच्छ्रेणैव तदा तामाभित्येवमनुशुश्रुम ॥ वेन्या
त्पृष्टि लोकेऽस्मिन्सर्वस्येतस्य संभवः ॥ १४३ ॥ संकल्पयित्वा वत्सं तु चाक्षुषं मनुमीश्वरम् ॥ पृथुर्दुदोह सस्यानि स्वहस्ते पृथिवीं ततः ॥ १४४ ॥
सस्यानि तेन दुग्धा वै वेन्येनेयं वसुन्धरा ॥ मनुं वै चाक्षुषं कृत्वा वत्सं पात्रे च भूषये ॥ १४५ ॥ तेनावेन तदा ता वै वर्तयन्ते सदा प्रजाः ॥
ऋषिभिः श्रूयते चापि पुनर्दुग्धा वसुन्धरा ॥ १४६ ॥ वत्सः सोमस्ततस्तेषां दोग्धा चापि बृहस्पतिः ॥ पात्रमासन्दिच्छन्दांसि गायत्र्यादीनि सर्वशः
॥ १४७ ॥ क्षीरमासीत्तदा तेषां तपो ब्रह्म च शाश्वतम् ॥ पुनस्ततो देवगणैः पुरंदरपुरोगमैः ॥ १४८ ॥ सौवर्णं पात्रमादाय दुग्धयं श्रूयते मही ॥
वत्सस्तु मघवा चासीद्दोग्धा च सविताऽभवत् ॥ १४९ ॥ क्षीरमूर्जामधु प्रोक्तं वर्तते तेन देवताः ॥ पितृभिः श्रूयते चापि पुनर्दुग्धा वसुन्धरा ॥
॥ १५० ॥ राजतं पात्रमादाय स्वधा त्वक्षय्यतृप्तये ॥ वैवस्वतो यमस्त्वासीत्तेषां वत्सः प्रतापवान् ॥ १५१ ॥ अंतकश्चाभवद्दोग्धा पितृणां भगवा
न्प्रभुः ॥ असुरैः श्रूयते चापि पुनर्दुग्धा वसुन्धरा ॥ १५२ ॥ आयसं पात्रमादाय वलमाघाय सर्वशः ॥ विरोचनस्तु प्राहादिस्तेषां वत्सः प्रताप
वान् ॥ १५३ ॥ ऋत्विग्भिर्मूर्खां दैत्यानां दोग्धा तु दितिनन्दनः ॥ मायाक्षीरं दुदोहासी दैत्यानां त्रासकारकम् ॥ १५४ ॥ तेनैव मायाशऽद्यापि
सर्वं मायाविदोऽसुराः ॥ वर्तयन्ति महावीर्यास्तदेतेषां परं बलम् ॥ १५५ ॥ नागेश्व श्रूयते दुग्धा वत्सं कृत्वा तु तक्षकम् ॥ अलाषुपात्रमादाय विपं
क्षीरं तदा मघत् ॥ १५६ ॥ तेषां वै वासुकिर्दोग्धा काद्रवेयो महायशः ॥ नागानां वै महादेवि सर्पाणां चैव सर्वशः ॥ १५७ ॥ तेन वै वर्तयन्त्युमा
महाकाया विरोचणाः ॥ तदाहारास्तदाचारास्तदीर्यास्तदपाश्रयाः ॥ १५८ ॥ आमपात्रे पुनर्दुग्धा त्वंतर्दानमियं मही ॥ वत्सं वैश्रवणं कृत्वा
यक्षपुण्यजनेस्तथा ॥ १५९ ॥ दोग्धा रजतनागस्तु चिन्तामणिचरस्तु यः ॥ यक्षाधिपो महातेजा वशी ज्ञानी महातपाः ॥ १६० ॥ तेन ते वत्सं
यक्षपुण्यजनेस्तथा ॥ १६१ ॥ दोग्धा पिशाचैश्च पुनर्दुग्धा वसुन्धरा ॥ १६२ ॥ ब्रह्मोपेन्द्रस्तु दोग्धा दे तेषामासीत्कुबेरतः ॥ वत्सः सुमाली
तीति यक्षा वसुभिर्कृजितैः ॥ राक्षसैश्च पिशाचैश्च पुनर्दुग्धा वसुन्धरा ॥ १६३ ॥ ब्रह्मोपेन्द्रस्तु दोग्धा दे तेषामासीत्कुबेरतः ॥ वत्सः सुमाली
बलवान्क्षीरं रुधिरमेव च ॥ १६४ ॥ कपालपात्रे निर्दुग्धा त्वंतर्दानं तु राक्षसैः ॥ तेन क्षीरेण रक्षांसि वर्तयन्तीह सर्वशः ॥ १६५ ॥ पद्मपत्रेषु वै दुग्धा
गंधर्वाऽसुरा गणैः ॥ वत्सं चैत्ररथं कृत्वा शुचिगन्धान्मही तदा ॥ १६६ ॥ तेषां वत्सो रुचिस्त्वासीद्दोग्धा पुत्रो मुनेः शुभः ॥ शैलेस्तु श्रूयते देवि

पुनर्दुग्धा वसुधरा ॥ १६५ ॥ तदौषधीर्मूर्तिमती रत्नानि विविधानि च ॥ वत्सस्तु हिमवांस्तेषां दोग्धा मेरुर्महागिरः ॥ १६६ ॥ पात्रं शिलामयं
 आसीत्तेन शैलाः प्रतिष्ठिताः ॥ श्रूयते वृक्षवीरुद्रिः पुनर्दुग्धा वसुधरा ॥ १६७ ॥ पालाशं पात्रेमादाय च्छिन्नद्रव्यमरोहणम् ॥ दोग्धा तु पुष्पितः
 शालः पुष्पो वत्सो यशस्विनि ॥ सर्वकामदुग्धा दोग्धा पृथिवी धृतभाविनी ॥ १६८ ॥ सैषा धात्री विधात्री च धरणी च वसुधरा ॥ दुग्धा
 हितार्थं लोकानां पृथुना इति नः श्रुतम् ॥ १६९ ॥ चराचरस्य लोकस्य प्रतिष्ठा योनिरेव च ॥ आसीदियं समुद्रात्ता मेदिनीति परिश्रुता ॥ १७० ॥
 मधुकैटभयोः पूर्वं मेदीमांसपरिष्कृता ॥ वसुधारयते यस्माद्दुग्धा तेन कीर्तिता ॥ १७१ ॥ ततोऽभ्युपगमाद्वाङ्मः पृथोर्वैव्यस्य धीमतः ॥ दुहितृत्वं
 मनुमाप्ता पृथिवीत्युच्यते ततः ॥ १७२ ॥ प्रथिता प्रविभक्ता च शोभिता च वसुधरा ॥ दुग्धा हि यत्नतो राज्ञा पत्न्याकरमालिनी ॥ १७३ ॥
 एवंप्रभावो राजासीद्वैव्यः स नृपसत्तमः ॥ ततः संजयाभास धर्मेण पृथिवीं तदा ॥ १७४ ॥ ततो राजेतिशब्दोऽयं पृथिव्यां रंजनादभूत् ॥
 स राज्यं प्राप्य वैव्यस्तु चित्तयामास पार्थिवः ॥ १७५ ॥ पिता मम ह्यर्थमिदो यज्ञाद्युच्छित्तिकारकः ॥ कस्मिन्स्थाने गतश्चासौ ज्ञेयं स्थानं
 कथं मया ॥ १७६ ॥ कथं तस्य क्रिया कार्या इतस्य ब्राह्मणेः किल ॥ कथं गतिर्भवेत्तस्य यज्ञदानक्रियाबलात् ॥ १७७ ॥ इत्येवं चित्तया
 नस्य नारदोभ्याजगाम इ ॥ तस्यैवमासनं दत्त्वा प्रणिपत्य च पृष्टवा ॥ १७८ ॥ भगवन्सर्वलोकस्य जानामि त्वं शुभाशुभम् ॥ पिता मम
 दुराचारो देवब्राह्मणनिन्दकः ॥ १७९ ॥ स्वकर्मणा हतो विप्रैः परलोकप्रवाप्तवान् ॥ कस्मिन्स्थाने गतस्तातः कथं वा स्वर्गमेव च ॥ १८० ॥
 ततोऽब्रवीन्नारदस्तु ज्ञात्वा दिव्येन चक्षुषा ॥ शृणु राजन्महाबाहो यत्र तिष्ठति ते पिता ॥ १८१ ॥ अत्र देशो मरुताम जलवृक्षविश्रुतः ॥ तत्र
 देशे नहरोद्रे जनकस्ते नरोत्तम ॥ १८२ ॥ म्लेच्छमध्ये समुत्पन्नो यक्ष्मी कुष्ठसमन्वितः ॥ उच्छिष्टभोजी म्लेच्छानां कृपिभिः संयुतो व्रजेः ॥
 ॥ १८३ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य नारदस्य महात्मनः ॥ हाहाकारं ततः कृत्वा मुर्छितो निपपात इ ॥ १८४ ॥ चित्तयामास दुःखार्तः कथं कार्यं मया
 भवेत् ॥ इत्येवं चित्तयानस्य सतिर्जाता महात्मनः ॥ पुत्रः स कथ्यते लोके पितरं ज्ञायते तु यः ॥ १८५ ॥ स कथं तु मया तातः पापान्मुक्तो
 भविष्यति ॥ एवं संचिन्त्य स ततो नारदं पर्यपृच्छत् ॥ १८६ ॥ भगवन्कथितं सर्वं पितुर्मम विवेक्षितम् ॥ केन तस्य भवेन्मुक्तिः कर्मणा द्विज
 सत्तम ॥ त्रैतदेनिस्तपोभिर्वा तीर्थानां यात्रया वद ॥ १८७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ गच्छ राजन्प्रधानानि तीर्थानि मनुजेश्वर ॥ पितरं तेषु चा
 नीय तस्माद्वाजन्मरुत्स्थलात् ॥ १८८ ॥ यत्र देवाः सप्रभावास्तीर्थानि विमलानि च ॥ तत्र गच्छ महाराज तीर्थयात्रां कुरु प्रभो ॥ १८९ ॥ एवं
 ह्यवितथं विद्धि मोक्षस्ते भविता पितुः ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं राजा नारदस्य महात्मनः ॥ सचिवे भारमावाय स्वराजस्य जगाम इ ॥ १९० ॥ स
 गत्वा मरुभूमिं तु म्लेच्छमध्ये ददर्श ह ॥ कुष्ठरोगेण महता क्षयेण च समावृत्तम् ॥ १९१ ॥ गच्छतिमात्रं तत्रैव शून्यं मालपवर्जितम् ॥ एवं दृष्ट्वा
 स राजा तु संतप्तो वाक्यमब्रवीत् ॥ १९२ ॥ हे म्लेच्छ रोगिपुरुषं स्वग्रहं च नयाम्यहम् ॥ तत्राहमेनं निरुजं करोमि यदि मन्यथ ॥ १९३ ॥
 ज्ञात्वेति सर्वे ते म्लेच्छाः पुरुषं तं दयापरम् ॥ ऊचुः प्रणतसर्वांगाः शीघ्रं नय जातपते ॥ अस्मद्वायव्यशत्राव्य त्वमेवात्र समागतः ॥ १९४ ॥
 दुर्गधोपरजा लोकास्त्वया नाथ सुखीकृताः ॥ तत आनाय्य पुरुषाञ्छिविकावाहनोचितान् ॥ १९५ ॥ ततः श्रुत्वा तु वचनं तस्य राज्ञो दयावह
 म् ॥ प्रापुस्तीर्थान्यनेकानि केदारादीनि कोटिशः ॥ १९६ ॥ यत्रयत्र स गच्छेत् वैव्यो वेनेन संयुतः ॥ तत्र तत्रैव तीर्थानामाक्रन्दः श्रूयते महान् ॥
 ॥ १९७ ॥ हा देव रिपुरायाति अस्माकं नाशहेतवे ॥ अधुना क्व गमिष्याम इति चिन्ता पुनःपुनः ॥ १९८ ॥ दर्शनेनापि तस्यैव हाहाकारं विधाय वै ॥
 पलायते च तीर्थानि देवा नश्यन्ति तत्क्षणम् ॥ १९९ ॥ एवं वर्षत्रयं राजा तीर्थयात्रां त्रकार वै ॥ न तस्य मुक्तिर्दृश्यते ततः शोकमगात्परम् ॥ २०० ॥
 ततस्तु प्रेरिता भृत्याः कुरुक्षेत्रे महाप्रभे ॥ यदि वापि पुनस्तत्र पापमुक्तिर्भवेत्ततः ॥ २०१ ॥ गृहीत्वा शिबिकां स्कन्धे कुरुक्षेत्रे गताः प्रिये ॥
 तत्र नीत्वा स्थाणुतीर्थमवतार्य च ते यताः ॥ २०२ ॥ ततः स राजा मध्याह्ने चिकीर्षुः स्नानमादरात् ॥ तस्यैव तु पितुस्तत्र तथा दानानि
 पोडश ॥ २०३ ॥ ब्राह्मणेभ्यस्तथा दत्तुः श्रद्धावान्भावतत्परः ॥ ततो वायुश्चांतरिक्ष इदं वचनमब्रवीत् ॥ २०४ ॥ मा तात साहसं कुर्यास्तीर्थ
 रक्ष प्रयत्नतः ॥ अयं पापेन घोरेण समंतात्परिवेष्टितः ॥ २०५ ॥ वेदनिन्दासमाचारो ब्रह्महत्याशतैर्युतः ॥ सोऽयं पापो दुराचारस्तीर्थं नाशं
 नयिष्यति ॥ २०६ ॥ मा तीर्थं नाशय विभो सहदेवो भविष्यति ॥ एतद्वायोर्वचः श्रुत्वा दुःखेन महतादितः ॥ उवाच शोकसंतप्तः पितुर्दुःखेन
 दुःखितः ॥ २०७ ॥ हा देवेति च कुक्रोश ऊर्ध्वबाहुः पुनःपुनः ॥ एष घोरेण पापेन अतीव परिवेष्टितः ॥ २०८ ॥ यदनेनापि तीर्थेन शुद्धः
 कर्तुं न शक्यते ॥ प्रायश्चित्तं करिष्येऽहं पितुरर्थे न संशयः ॥ २०९ ॥ एवं तस्य वचः श्रुत्वा दयां कृत्वा महीयसीम् ॥ अन्तरिक्षमर्वा वां
 खेचराः पुनरब्रुवन् ॥ २१० ॥ भोभो राजन्पृथग्देव त्यक्त्वा शोकं वचः शृणु ॥ येन ते जनकस्यास्य भवेन्पापक्षयो महान् ॥ २११ ॥ अस्ति
 क्षेत्रं महासिद्धं प्रभासमिति विश्रुतम् ॥ सर्वपापप्रशमनं महापातकनाशनम् ॥ २१२ ॥ ब्रह्मतत्त्वं हरितत्त्वं रुद्रतत्त्वं तृतीयकम् ॥ तस्मिन्नेव महा
 क्षेत्रे प्रभासे शंकरप्रिये ॥ २१३ ॥ शाक्त्यं यदि वा चांद्रं सौरं सारस्वतं तथा ॥ आग्नेयं वारुणं चापि स्मृतं क्षेत्रमनुत्तमम् ॥ २१४ ॥ ब्रह्माण्डे
 क्षेत्रं रक्षति तत्रस्थाः प्रभासं शांकरा गणाः ॥ २१५ ॥ इयं सरस्वती पुण्या सर्वत्रैव हि विद्यते ॥ पञ्चलोताः प्रभासे तु दुष्प्राप्या त्रिदशै
 रपि ॥ २१७ ॥ तस्या यत्पञ्चमं स्रोतन्यंकुमत्यास्तटानि च ॥ तस्य मध्ये स्थितं तीर्थं गोष्पदेति च विश्रुतम् ॥ २१८ ॥ तत्र प्रेतशिला मध्ये
 प्रेतानां मुक्तिदायिका ॥ यत्र प्रेताः पुरा मुक्ता अष्टाविंशतिकोटयः ॥ २१९ ॥ पापिनां मुक्तिदं तीर्थमाद्या रुद्रगया स्मृता ॥ तदस्मिन्गोष्पदं नाम
 कलौ ख्यातं धरातले ॥ २२० ॥ यदा क्षीरोदमथनाग्निः सृता लोकमातरः ॥ तदा देवैः समेतास्तु आगतास्तीर्थसन्निधौ ॥ २२१ ॥ पदं तत्र
 किमेतदृश्यते देवि पदं प्रेतशिलातले ॥ कथं तु खेदः सज्जातश्चास्माकं स्वलनं कथम् ॥ २२२ ॥ ॥ नन्दिन्युवाच ॥ इदं मया पदं देवा
 शिलासंस्थं विराजते ॥ गगनांगणभूमिस्थं चन्द्रविंशतिविवापरम् ॥ २२३ ॥ अद्यप्रभृति भो देवास्त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ गोष्पदं नाम विख्यातं
 लोके ख्यातिं गमिष्यति ॥ २२४ ॥ अत्रागत्य नरो यस्तु स्नानं श्राद्धं करिष्यति ॥ गयासप्तधुणं तस्य फलं देवा भविष्यति ॥ २२५ ॥ न वारो
 पुन्ये सामान्ये चार्कसंक्रमे ॥ २२६ ॥ अमावास्यापृष्ठायां च कृष्णपक्षे विशेषतः ॥ आद्रामघारोहिणीषु द्रव्यब्राह्मणसंगमे ॥ २२७ ॥ गजच्छाया
 व्यतीपाते वेधते धृतचामरे ॥ वैशाखस्य तृतीयायां नवम्यां कार्तिकस्य तु ॥ २२८ ॥ पञ्चदश्यां च माघस्य नभस्ये च त्रयोदशीम् ॥ युगादयः

स्मृता ह्येतास्तस्मिन्काले च वा पुनः ॥ २३१ ॥ मन्वन्तरादौ कार्यं च तत्र श्राद्धं विजानता ॥ आश्वयुक्कुङ्कुनवमी द्वादशी कार्तिके तथा ॥ २३२ ॥
 तृतीया चैत्रमासस्य तथा भाद्रपदस्य च ॥ फाल्गुनस्य त्रमावास्या पौषस्यैकादशी तथा ॥ २३३ ॥ आपादस्यापि दशमी माघमासस्य
 सप्तमी ॥ श्रावणस्याष्टमी कृष्णा तथाऽऽषाढी च पूर्णिमा ॥ २३४ ॥ कार्तिकी फाल्गुनी चैव ज्येष्ठी पञ्चदशी तथा ॥ मन्वन्तरादयश्चैता दत्तस्या
 क्षयकारिकाः ॥ २३५ ॥ वैशाखस्य तृतीया यां कृष्णा यां फाल्गुनस्य च ॥ पञ्चमी चैत्रमासस्य तस्यैवास्या तथा परा ॥ २३६ ॥ शुक्ला त्रयो
 मुक्त्वा सा नन्दा देवानां प्रति नन्दिनी ॥ अन्तर्द्धानं जगामाशु दीपो वातहतो यथा ॥ २३७ ॥ इतीदं कौतुकं दृष्ट्वा सर्वे देवाः सवासवाः ॥ ब्रह्मर्षयो
 देवर्षयः श्लोकं पौराणिकं जगुः ॥ २३८ ॥ अहो तीर्थस्य माहात्म्यं नन्दायास्तपसो बलम् ॥ सकृच्छ्राद्धेन दत्तेन गयासतगुणं फलम् ॥ २३९ ॥
 एवमुक्त्वा ततो देवाश्चक्रुः श्राद्धादिकां क्रियाम् ॥ यथोक्तं फलमाप्नुस्ते नन्दिन्या पूर्वापातितम् ॥ २४० ॥ इत्थं त्वमपि राजेन्द्र गच्छ शीघ्रं हि गोप्प
 दम् ॥ तत्र श्राद्धादिकं कृत्वा लप्स्यसे फलमीप्सितम् ॥ २४१ ॥ अयं ते जनको राजन्पापिनां प्रवरः स्मृतः ॥ नान्वेस्तीर्थशतैः शक्यः प्रोद्धुं
 गोप्पदं विना ॥ २४२ ॥ तस्माद्भज महाराज मा कार्षस्त्वं विलंबनम् ॥ एवं श्रुत्वा तदा राजा प्रभासं क्षेत्रमागतः ॥ २४३ ॥ तत्र स्थानस्थितान्नि
 प्रांस्तीर्थमाहात्म्यकोविदान् ॥ अग्रेकृत्य महाराजो ययौ न्यकुमतीं नदीम् ॥ २४४ ॥ तै राज्ञो दर्शितं तीर्थं पदं प्रेतशिलास्थितम् ॥ तद्दृष्ट्वा विमलं
 तीर्थं विस्मयोत्फुल्लोचनः ॥ चक्रे कुण्डानि वेदीश्च मण्डपान्यङ्गसिद्धये ॥ २४५ ॥ ततो यज्ञः समारब्धो विधिवद्भूरिदक्षिणः ॥ प्रत्यक्षं पितर
 स्तस्य नभ्रबुज्वलनप्रभाः ॥ २४६ ॥ ततः श्रद्धां समास्थाय श्राद्धैर्यज्ञैर्महोदयम् ॥ ते चाब्रुवन्वचस्तुष्टाः पितरो राजसत्तमम् ॥ २४७ ॥ धन्योऽसि
 राजन्पुण्योऽसि वयं धन्यतरास्तवया ॥ यदत्र तीर्थे श्राद्धेन उद्धृता भवता वयम् ॥ २४८ ॥ एवमुक्त्वा ततः सर्वे वेनेन पितरः सह ॥ विमानवरसं
 स्थाप्य जग्मुस्ते त्रिदिवालयम् ॥ २४९ ॥ गच्छन्नुवाच वेनस्तं राजानं पृथुवक्षसम् ॥ राजञ्जन्मानि चत्वारि अभूवं चान्यजन्मनि ॥ २५० ॥
 कुष्ठी पापो दुराचारश्चाडालोच्छिष्टभुक्तया ॥ सोऽहं पापविनिर्मुक्तो गच्छामि त्रिदिवालयम् ॥ २५१ ॥ तद्गच्छ नमो महाभाग राज्यं भुङ्क्ष्व चिराय
 च ॥ कृतं ते सकलं कार्यं पुत्रेण क्रियते च यत् ॥ २५२ ॥ एवं श्रुत्वा तदा राजा मुमुदे ज्ञातिसंयुतः ॥ ब्राह्मणान्दर्पयामास दानैर्भूकाचनादिभिः
 ॥ २५३ ॥ न तदस्ति जगत्प्रसिद्धं यत्र ददौ वृषः ॥ दृष्ट्वा प्रभावं तीर्थस्य प्रत्यक्षं पितृर्शनम् ॥ २५४ ॥ एवं राजा स कृत्वा तु स्वकीयं स्थान
 माययौ ॥ भुक्त्वा भूमे तु सकलं प्रेत्य स्वर्गं समाप्तवान् ॥ २५५ ॥ एवं प्रभावं तत्क्षेत्रं प्रभासं पापनाशनम् ॥ यस्मिन्नायाति तीर्थानि देवास्तित्यति
 कोटिशः ॥ २५६ ॥ प्रभासं क्षेत्रमासाद्य योन्यतीर्थं हि मार्गते ॥ स करस्यं समुत्सृज्य कूर्परेण समालिहेत् ॥ २५७ ॥ अब्रुवन्पितरश्चेनां गाथां
 पौराणिकीं प्रिये ॥ गयां गंतुं न शक्नोति यदि पुत्रः कथंचन ॥ तदा यत्नेन गंतव्यं गोप्पदं तीर्थमुत्तमम् ॥ २५८ ॥ कन्देमूलेः फलेवापि पिण्याकं
 गुदकेन वा ॥ अपि नः सकुले भूयाद्योऽत्र श्राद्धं प्रदास्यति ॥ २५९ ॥ तत्र स्नात्वा प्रयत्नेन ब्राह्मणान्वेदवित्तमात्रं ॥ आमन्त्र्य विधिवच्छ्राद्धे
 भोजयित्वा प्रयत्नतः ॥ पिण्डदानं तु कर्तव्यं पितॄणां तृप्तिमिच्छताम् ॥ २६० ॥ न तिथिर्न च नक्षत्रं पर्व मासादिकं न हि ॥ सर्वदा तत्र गंतव्यं श्रद्धा
 युक्तेन चेतसा ॥ २६१ ॥ न कालनियमस्तत्र प्रमाणं दर्शनं यतः ॥ तत्राक्षयतृतीयायां दुर्लभं गमनं प्रिये ॥ २६२ ॥ कार्तिक्या माघसप्तम्यां
 पञ्चके वाऽथ पर्वणि ॥ २६३ ॥ हिरण्यदानं गोदानं वस्त्रं रूप्यं घृतं तिलाः ॥ दातव्यास्तत्र युक्तेन पितॄणां तृप्तिमिच्छताम् ॥ २६४ ॥ एवं ते कथितं
 देवि तीर्थगुह्यं महोदयम् ॥ न कथ्यं दुष्टबुद्धीनां पापिनां ऋचेतसाम् ॥ २६५ ॥ श्राद्धयुक्ताय दातव्यं पितृभक्तिरताय च ॥ श्राद्धकाले विशेषेण पठे
 द्रक्त्या पुराणवित् ॥ २६६ ॥ पितॄणां जायते तृप्तिस्तेन द्वादशवार्षिकी ॥ श्रोतव्यं प्रयतेनित्यं नरेनैकभीरुभिः ॥ पठितव्यं सदा भक्त्या विप्राणां
 भुञ्जतां पुरः ॥ २६७ ॥ पानीयमप्यत्र तिलैर्विमिश्रं दद्यात्पितृभ्यः प्रयतो मनुष्यः ॥ श्राद्धं कृतं तेन समासहस्रं रहस्यमेतत्पितरो वदन्ति ॥ २६८ ॥
 इदं रहस्यं यशसो निधानमिदं पितॄणामतिवल्लभं च ॥ इदं च वेदेष्वभुताय नित्यमिदं महापापहरं च पुंसाम् ॥ २६९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
 एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमं प्रभासखण्डे प्रथमं प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये न्यकुमतीनदीमाहात्म्ये गोप्पदतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चविंशदुत्तर
 त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३३६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि नारायणगृहं परम् ॥ गोप्पदादक्षिणे भगे सागरस्य तटे
 शुभे ॥ १ ॥ न्यकुमत्याः समीपे तु सर्वपातकनाशने ॥ तत्र करुपांतरस्थायी स्वयं तिष्ठति केशवः ॥ २ ॥ पितॄणामुद्धरणार्थाय ह्यस्मिन्नौद्रे कलौ
 युगे ॥ यदा दैत्यविनाशं स कुरुते भगवान्हारिः ॥ ३ ॥ विश्रामार्थं तदा तत्र गृहे तिष्ठति नित्यशः ॥ नारायणगृहं तेन विख्यातं जगतीतले ॥ ४ ॥
 कृते जनार्दनो नाम त्रेतायां मधुसूदनः ॥ द्वापरे पुण्डरीकाक्षः कलौ नारायणः स्मृतः ॥ ५ ॥ एवं चतुर्गुणे प्राप्ते पुनः पुनरारिन्दम् ॥ कृत्वा धर्मव्य
 वस्थानं तत्स्थानं प्रतिपद्यते ॥ ६ ॥ एकादश्यां निराहारो यस्तं देवं प्रपश्यति ॥ स पश्यति ध्रुवं स्थाने प्रेत्यानन्तं हरं पदम् ॥ ७ ॥ तेन पीतानि
 वस्त्राणि देयानि द्विजपुंगवे ॥ स्नानं श्राद्धं च कर्तव्यं सम्यग्गयात्राफलेषुभिः ॥ ८ ॥ इति ते कथितं महाप्रभावं हरिस्कंदेनिकेतनोद्भवम् ॥ शृणुते
 वा प्रयतस्तु यः सुधीः पठते वा लभते स सद्गतम् ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमं प्रभासखण्डे
 प्रथमं प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये न्यकुमतीमाहात्म्ये नारायणगृहमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तविंशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३३७ ॥ ॥ ॥
 ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि देविकातटसंस्थितम् ॥ जालेश्वरेति विख्यातं सुरासुरनमस्कृतम् ॥ १ ॥ मन्वन्तरे चाक्षुषे
 च सम्प्राप्ते द्वापरे युगे ॥ नाम्ना जालेश्वरं लिङ्गं देविकातटसंस्थितम् ॥ २ ॥ पूज्यते नागकन्याभिर्न तत्पश्यति मानवाः ॥ महा
 तेजोमणिमयं चंद्रविंशसमप्रभम् ॥ स्मरणात्तस्य देवस्य ब्रह्महत्या प्रणश्यति ॥ ३ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ कथं जालेश्वरं नाम कस्मिन्काले
 बभूव तत् ॥ ४ ॥ साधुभिः सह संवासाके गुणाः परिकीर्त्तिताः ॥ के लोकाः कानि पुण्यानि तत्सर्वं शंस मे प्रभो ॥ ५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
 अत्रैवोदाहरंतीमितिहासं पुरातनम् ॥ नृभागस्य च संवादमापस्तंबतपोनिधेः ॥ ६ ॥ महर्षिरात्मवान्पूर्वमापस्तंबो द्विजाग्रणीः ॥ उपावसन्सदा
 रम्भो बभूव भगवांस्तदा ॥ ७ ॥ नित्यं क्रोधं च लोभं च मोहं द्रोहं विरुज्य सः ॥ देविकासरितो मध्ये विवेश सलिलाशये ॥ ८ ॥ सेवे प्राभा
 सिके रम्ये सम्यग्ज्ञात्वा शिवप्रिये ॥ तत्रास्य वसतः कालः समतीतो महास्तदा ॥ ९ ॥ परेण ध्यानयोगेन स्थाणुभूतस्य तिष्ठतः ॥ ततः कदाचि
 द्दागत्य तं देशं मत्स्यजीविनः ॥ १० ॥ प्रसार्य धूमद्वजालं सर्वं चाकर्षयन्बलात् ॥ अथ तं च महामत्स्यं निषादा वलङ्घयित्वा ॥ ११ ॥ तस्मा
 दुत्तारयामाशुः सलिलाद्ब्रह्मनदनम् ॥ तं दृष्ट्वा तपसा दीप्तं कैवर्त्तं भयविह्वलाः ॥ शिरोभिः प्रणिपत्योच्चैरिदं वचनमब्रुवन् ॥ १२ ॥ ॥ निषादा

ऊचुः ॥ ॥ अज्ञानाकृतपापानामस्माकं सन्तुमर्हसि ॥ किं वा कार्यं प्रियं तेऽद्य तदाज्ञापय सुव्रत ॥ १३ ॥ स मुनिस्तन्महद्व्याप्तस्त्याना
 कदनं कृतम् ॥ कृपया परयाविष्टो दाशान्प्रोवाच दुःखितः ॥ १४ ॥ केन मे स्यादुपायो हि सर्वे स्वार्थे वत स्थिताः ॥ ज्ञानिनामपि यजेतः
 केवलमात्महिते रतम् ॥ १५ ॥ ज्ञानिनोऽपि यदा स्वार्थमाश्रित्य ध्यानमास्थिताः ॥ दुःखार्तानिह सत्त्वानि क यास्यन्ति सुखं ततः ॥ १६ ॥
 योऽभिवाञ्छति भोक्तुं वै दुःखान्येकांततो जनः ॥ पापात्पापतरं तं हि प्रवदंति सुमुखाः ॥ १७ ॥ को नु मे स्यादुपायो हि येनाहं दुःखितात्मवान् ॥
 अंतः प्रविष्टः सत्त्वानां भवेयं सर्वदुःखमुक् ॥ १८ ॥ य ममास्ति शुभं किञ्चित्तेनानुपगच्छतु ॥ यत्कृतं दुष्कृतं तैश्च तदशेषमुपेतु माम् ॥ १९ ॥
 दृष्ट्वापान्कृपणान्व्यगाननाथात्रोगिणस्तथा ॥ दया न जायते यस्य स रक्ष इति मे मतिः ॥ २० ॥ प्राणसंशयमापन्नान्प्राणिनो भयविह्वलाः ॥
 यो न रक्षति शक्नोति स तत्पापं समश्नुते ॥ २१ ॥ आहर्जनानामार्तानां सुखं यदुपजायते ॥ तस्य स्वर्गोऽपवर्गो वा कलां नार्हति षोडशीम् ॥
 ॥ २२ ॥ तस्मात्त्रैतानहं दीनास्त्यक्त्वा मीनान्सुदुःखितान् ॥ पदमात्रं तु यास्यामि किं पुनस्त्रिदशालयम् ॥ २३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
 निशम्यैतद्वर्षाक्यं दाशास्ते जातसंभ्रमाः ॥ यथावृत्तं तु तत्सर्वं नाभागाय न्यवेदयन् ॥ २४ ॥ नाभागोऽपि ततः श्रुत्वा तं द्रष्टुं ब्रह्मनन्दनम् ॥
 त्वारितः प्रययौ तत्र सामात्यः सपुरोहितः ॥ २५ ॥ स सम्यक्पूजयित्वा तं देवकल्पं मुनिं नृपः ॥ प्रोवाच भगवन्ब्रूहि किं करोमि तवाज्ञया ॥ २६ ॥
 ॥ आपस्तंब उवाच ॥ ॥ श्रेणेण महताविष्टः कैवर्त्ता दुःखजीविनः ॥ मम मूल्यं प्रयच्छेति यद्योग्यं मन्यसे नृप ॥ २७ ॥ ॥ नाभाग
 उवाच ॥ ॥ सहस्राणां शतं मूल्यं निषादेभ्यो ददाम्यहम् ॥ निग्रहाख्यस्य भगवन्त्यथाह ब्रह्मनन्दनः ॥ २८ ॥ ॥ आपस्तंब उवाच ॥ ॥ नाहं
 शतसहस्रैश्च नियम्यः पार्थिव त्वया ॥ सहशं दीयतां मूल्यममात्यैः सह चिंतय ॥ २९ ॥ ॥ नाभाग उवाच ॥ ॥ कोटिः प्रदीयतां मूल्यं
 निषादेभ्यो द्विजोत्तम ॥ यद्येतदपि ते मूल्यं ततो धूयः प्रदीयते ॥ ३० ॥ ॥ आपस्तंब उवाच ॥ ॥ नाहं च मे कोटिरधिकं वापि
 पार्थिव ॥ सहशं दीयतां मूल्यं ब्राह्मणेः सह चिंतय ॥ ३१ ॥ ॥ नाभाग उवाच ॥ ॥ अर्द्धराज्यं समस्तं वा निषादेभ्यः प्रदीयताम् ॥ एत
 न्मूल्यमहं मन्ये किं वाऽन्यन्मन्यसे द्विज ॥ ३२ ॥ ॥ आपस्तंब उवाच ॥ ॥ अर्द्धराज्यं समस्तं वा नाहमर्हामि पार्थिव ॥ सहशं दीयतां
 मूल्यमृषिभिः सह चिंतय ॥ ३३ ॥ महर्षेस्तद्वचः श्रुत्वा नाभागः स विषादवान् ॥ चिन्तयामास दुःखार्तः सामात्यः सपुरोहितः ॥ ३४ ॥ ततः
 कञ्चिदपिस्तत्र लोमशः महातपाः ॥ नाभागमब्रवीत्ता भैस्तोषयिष्यामि तं मुनिम् ॥ ३५ ॥ ॥ नाभाग उवाच ॥ ॥ ब्रूहि मूल्यं महाभाग
 मुनेरस्य महात्मनः ॥ परित्रायस्व मामस्मात्सज्जानिकुलवाधवम् ॥ ३६ ॥ निर्दहेद्रगवानुद्वेष्टेलोक्यं सचराचरम् ॥ किं पुनर्मानुषं दीनमत्यंतवि
 षयात्मकम् ॥ ३७ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ त्वमीदृयो हि महाराज जगत्पूज्यो द्विजोत्तमः ॥ गावश्च दिव्यास्तस्माद्गोमूल्यमस्मै प्रदीय
 ताम् ॥ ३८ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं राजा सामात्यः सपुरोहितः ॥ हर्षेण महताविष्टः प्रोवाचेदं वचो मुनिम् ॥ ३९ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भगवन्कीर्त एव न
 संशयः ॥ एतद्योग्यतमं मूल्यं भवतो मुनिसत्तम ॥ ४० ॥ ॥ आपस्तंब उवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठाम्येष सुप्रीतः सम्यक्कीर्तोऽस्मि पार्थिव ॥
 गोभ्यो मूल्यं न पश्यामि पवित्रं परमं भुवि ॥ ४१ ॥ गावः प्रदक्षिणीकार्याः पूजनीयाश्च नित्यशः ॥ मंगलायतनं देव्यः सृष्टा ह्येताः स्वयंभुवा ॥
 ॥ ४२ ॥ अभ्यगाराणि विप्राणां देवतायतनानि च ॥ यद्गोमयेन शुद्ध्यति किंभूतमधिकं ततः ॥ ४३ ॥ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिस्तथैव च ॥
 गवां पंच पवित्राणि पुनन्ति सकलं जगत् ॥ ४४ ॥ गावो ममाग्रतो नित्यं गावः पृष्ठत एव च ॥ गावो मे हृदये चैव गवां मध्ये वसाम्यहम् ॥ ४५ ॥ एवं
 जपन्नो मंत्रं त्रिसंध्यं नियतः शुचिः ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यः स्वर्गलोकं च गच्छति ॥ ४६ ॥ तृणाहारपरा गावः कर्तव्या भक्तितोऽन्वहम् ॥ अकृ
 त्वा स्वयमाहारं कुर्वन्प्राप्नोति दुर्गतिम् ॥ ४७ ॥ तेनाग्र्यो हुताः सम्यक्पितरश्चापि तर्पिताः ॥ देवाश्च पूजितास्तेन यो ददाति गवाह्निकम् ॥ ४८ ॥
 मन्त्रः ॥ सौरभेयी जगत्पूज्या देवी विष्णुपदे स्थिता ॥ सर्वमेव मया दत्तं प्रतीच्छतु सुतोषिता ॥ ४९ ॥ रक्षणाद्बालपुत्राणां गवां कण्डूयनात्तथा ॥ क्षी
 रार्तस्त्रिणाभैव नरः स्वर्गं महीयते ॥ ५० ॥ आदिर्गावो हि मर्त्यस्य मध्ये चांति प्रकीर्तिताः ॥ रक्षन्ति तास्तु देवानां क्षीराज्यममृतं सदा ॥ ५१ ॥
 तस्माद्गावः प्रज्ञातव्याः पूजनीयाश्च नित्यशः ॥ स्वर्गस्य संगमा ह्येताः सोपानमिव निर्मिताः ॥ ५२ ॥ एतच्छ्रुत्वा निषादास्ते गवां माहात्म्यमुत्त
 मम् ॥ प्रणिपत्य महात्मानमापस्तंबमथाब्रुवन् ॥ ५३ ॥ ॥ निषादा ऊचुः ॥ ॥ संभाषो दर्शनं स्पर्शः कीर्तनं स्मरणं तथा ॥ पावनानि किलेता
 नि साधूनामिति च श्रुतम् ॥ ५४ ॥ संभाषो दर्शनं चैव सहास्माभिः कृतं त्वया ॥ कुरुष्वानुग्रहं तस्माद्गोरेषा प्रतिगृह्यताम् ॥ ५५ ॥ ॥ आपस्तंब
 उवाच ॥ ॥ एतां वः प्रतिगृह्णामि गां यूयं मुक्तकिल्बिषाः ॥ निषादा गच्छत स्वर्गं सह मत्स्यैर्जलोद्धृतेः ॥ ५६ ॥ प्राणिनां प्रीतिमुत्पाद्य निन्दिते
 नापि कर्मणा ॥ नरकं यदि पश्यामि वत्स्यामि स्वर्गं एव तत् ॥ ५७ ॥ यन्मया सुकृतं किञ्चिन्मनोवाक्कायकर्मभिः ॥ कृतं स्यात्तेन दुःखार्ताः सर्वे
 यांतु शुभां गतिम् ॥ ५८ ॥ ततस्तस्य प्रसादेन महर्षेर्भावितात्मनः ॥ निषादास्तेन वाक्येन सह मत्स्यैर्दिवं गताः ॥ ५९ ॥ तान्दृष्ट्वा व्रजतः
 स्वर्गं समत्स्यान्मत्स्यजीविनः ॥ सामात्यभृत्यो नृपतिर्विस्मयादिदमब्रवीत् ॥ ६० ॥ सेव्याः श्रेयोऽर्थिभिः सन्तः पुण्यतीर्थे जलोपमाः ॥ क्षणो
 पासनमप्यत्र न येषां निष्फलं भवेत् ॥ ६१ ॥ सद्भिः सह सदासीत सद्भिः कुर्वीत सत्कथाम् ॥ सतां व्रतेन वतंत नामद्भिः किञ्चिदाचरेत् ॥ ६२ ॥
 वरेस्तं विविधैरिष्टैश्छंदयामासतुर्नृपम् ॥ ६३ ॥ ततः स वरयामास धर्मबुद्धिं सुदुर्लभाम् ॥ तथेति चोक्त्वा तौ प्रीत्या तं नृपं वै शशंसतुः ॥ ६४ ॥
 अहो धन्योऽसि राजेन्द्र यत्ते धर्मपरा मतिः ॥ धर्मः सुदुर्लभः पुंसां विशेषेण महीक्षिताम् ॥ ६५ ॥ यदि राजा मदाविष्टः स्वधर्मं न पारि
 त्यजेत् ॥ ततो जगति कस्तस्मात्पुमानभ्यधिको भवेत् ॥ ६६ ॥ ध्रुवं जन्म सदा राजा मोहश्चापि सदा ध्रुवः ॥ मोहाद्भुवश्च नरको राज्यं
 निन्दन्त्यतो बुधाः ॥ ६७ ॥ राज्यं हि बहु मन्यन्ते नरा विषयलोल्पाः ॥ मनीषिणस्तु पश्यन्ति तदेव नरकोपमम् ॥ ६८ ॥ तस्माद्लोकद्वयध्वंसी
 माश्रमम् ॥ नाभागोऽपि वरं लब्ध्वा प्रहृष्टः प्राविशत्पुरम् ॥ ६९ ॥ एतत्ते कथितं देवि प्रभावं देविकोद्भवम् ॥ ऋषिणा स्थापितश्चापि भवो जाले
 श्वस्तदा ॥ ७० ॥ जाले निपतितो यस्मादाशानां नृपिसत्तमः ॥ जालेश्वरेति नामासौ विख्यातः पृथिवीतले ॥ ७१ ॥ तत्र स्नात्वा महादेवि
 जालेश्वरसमर्चनात् ॥ आपस्तंबश्च नाभागो निषादा मत्स्यजीविनः ॥ ७२ ॥ मत्स्यैः सह गताः स्वर्गं देविकायाः प्रभावतः ॥ चैत्रस्यैव तु मासस्य
 शुक्लपक्षे त्रयोदशीम् ॥ ७३ ॥ दद्यात्पिण्डं पितृभ्यो यस्तस्यातो नैव विद्यते ॥ गोदानं तत्र देवं तु ब्राह्मणे वेदपारगे ॥ श्रोतव्यं चैव माहात्म्यं

द्रष्टव्यो जालेश्वरः ॥ ७६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये देविका
नदीमाहात्म्ये जालेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टाविंशदुत्तरविंशततमोऽध्यायः ॥ ३३८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि
कूपं त्रेलोक्यविश्रुतम् ॥ देविकायास्तटे रम्ये हुंकारेणैव पूर्यते ॥ १ ॥ ततोऽधस्तात्पुनर्याति सलिलं तत्र भामिनि ॥ तण्डीनाम पुरा प्रोक्तो देवि
कातटमास्थितः ॥ २ ॥ तपस्तेपे महादेवि शिवभक्तिपरायणः ॥ तस्यैवं तप्यमानस्य तस्मिन्देशे वरानने ॥ ३ ॥ आजगाम मृगो वृद्धस्तं देशमन्ध
दृक्प्रिये ॥ स पपात महागते अगाधे जलवर्जिते ॥ ४ ॥ तं दृष्ट्वा कृपयाविष्टः स मुनिर्मानमास्थितः ॥ हुंकारं कुरुते तत्र भूयोभूयश्च
भामिनि ॥ ५ ॥ अथ हुंकारशब्देन तस्य गतः प्रपूरितः ॥ ततो मृगो विनिष्कातः कृच्छ्रेण सलिलात्प्रिये ॥ ६ ॥ मानुषं रूप
माश्रित्य तमृषिं पर्यपृच्छत ॥ विस्मयं परमं गत्वा काम्यदं कर्मणः फलम् ॥ ७ ॥ मृगत्वे पतितश्चात्र नरो भूत्वा विनिर्गतः ॥
सोऽब्रवीत्तस्य माहात्म्यं सलिलस्य द्विजोत्तमः ॥ ८ ॥ अतोऽहं नरतां प्रातो नान्यदस्तीह कारणम् ॥ ततस्तत्सलिलं भूयः प्रविष्टं
धरणीतले ॥ ९ ॥ ततो हुंक्रुतवान्भूयः स ऋषिः कौतुकान्वितः ॥ आश्चरितः पुनः कूपः सलिलेन पुरा यथा ॥ १० ॥ ततः सकृत्तत्र
न्द्धानं तथा च पितृतर्पणम् ॥ मत्वा तीर्थवरं तत्र ततः प्राप्तः परां गतिम् ॥ ११ ॥ अद्यापि हुंक्रुते तस्मिन्सलिलोवः प्रवर्तते ॥ तत्र गत्वा नरो
भक्त्या अपि पापस्तोषि यः ॥ १२ ॥ न मानुष्यं पुनर्जन्म प्राप्नोति जगतीतले ॥ तत्र स्नात्वा शुचिर्भूत्वा यः श्राद्धं कुरुते नरः ॥ १३ ॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यः पितृलोके महीयते ॥ कुलानि तारयेत्सत अतीताऽनागतानि च ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये देविकामाहात्म्ये हुंकारकूपमाहात्म्यवर्णनं नामकोनचत्वारिंशदुत्तरविंशततमोऽध्यायः ॥
॥ ३३९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तत्र स्थाने तु संस्थितम् ॥ चण्डीश्वरं महालिंगं सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥
तत्र शुक्रचतुर्दश्यां कार्तिके मासि भामिनि ॥ उपवासपरो भूत्वा यः करोति प्रजागरम् ॥ स याति परमं स्थानं यत्र देवो महेश्वरः ॥ २ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये देविकामाहात्म्ये चण्डीश्वरमाहात्म्यवर्णनं
नाम चत्वारिंशदुत्तरविंशततमोऽध्यायः ॥ ३४० ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ आशापूरं ततो गच्छेद्भिराजमकरमपम् ॥ शशिभूषण
यायव्ये संस्थितं विघ्ननाशनम् ॥ आशां पूर्यते यस्मात्तेनाशापूरकः स्मृतः ॥ १ ॥ यत्र रामेण देवेशि सीतया लक्ष्मणेन च ॥ समाराध्य च विघ्नेशं
प्राप्तं काममभीप्सितम् ॥ २ ॥ यत्र चंद्रमसा देवि समाराध्य गणाधिपम् ॥ लब्धं तद्वाञ्छितं पूर्वं सर्वकुटविनाशनम् ॥ ३ ॥ चतुर्थं शुक्रपक्षे च
मासि भाद्रपदे तथा ॥ तत्र संपूज्य देवेशं मोदकैर्भोजयेद्दिजात्र ॥ ४ ॥ वाञ्छितां लभते सिद्धिं विघ्नराजप्रसादतः ॥ क्षेत्रस्यास्य महादेवि रक्षार्थं
तु मया पुरा ॥ ५ ॥ ततो नियुक्तो देवेशि यांयिनां विघ्ननाशनः ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये आशापूरविघ्नराजमाहात्म्यवर्णनं नामेकचत्वारिंशदुत्तरविंशततमोऽध्यायः ॥ ३४१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥
तस्य दक्षिणैर्ऋष्ये नातिदूरे व्यवस्थितम् ॥ लिंगं पापहरं देवि स्वयं सोमप्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ तत्रैवामृतकुण्डं तु कलाकुण्डं तु तत्स्मृतम् ॥
तत्र स्नात्वा तु चंद्रेशं यो नरः पूजयिष्यति ॥ २ ॥ स तु वर्षसहस्रस्य तपःफलमवाप्स्यति ॥ तत्रैव संस्थितं देवि तडागं चंद्रनिर्मितम् ॥ ३ ॥
धनुःषोडशविस्तारं चंद्रेशात्पूर्वपश्चिमे ॥ तत्पूर्वं ते समारूपायं मुक्तिदानादिपूर्वकम् ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये आशापूरमाहात्म्ये चंद्रेश्वरकलाकुण्डतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विचत्वारिंशदुत्तरविंशततमोऽध्यायः ॥
॥ ३४२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छेन्महादेवि कपिलेश्वरमुत्तमम् ॥ शशिभूषणपूर्वेण कोटितीर्थोच्च पश्चिमे ॥ १ ॥ जर
द्वेशादक्षिणे समुद्रोत्तरतस्तथा ॥ एतद्रे कपिलं क्षेत्रं नापुण्यैः प्राप्यते नरैः ॥ २ ॥ कपिलेन पुरा देवि यत्र ततं तपो महत् ॥ वर्षाणामयुतं
सायं प्रतिष्ठाप्य महेश्वरम् ॥ ३ ॥ समाहूता तत्र देवी कपिलधारा महानदी ॥ समुद्रमध्ये साऽद्यापि पुण्यवद्भिः प्रदृश्यते ॥ ४ ॥ तत्र स्नात्वा महा
देवि कपिलापष्ट्यां विशेषतः ॥ कपिलां दापयेत्तत्र गोकोटिफलभागभवेत् ॥ ५ ॥ सर्वेषां चैव पापानां प्रायश्चित्तमिदं स्मृतम् ॥ कपिलेश्वरं तु
संपूज्य कन्याकोटिफलं लभेत् ॥ ६ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ आश्चर्यं मम देवेश कपिलपष्ट्या महेश्वर ॥ विधानं श्रोतुमिच्छामि दानमन्त्रादि
पूर्वकम् ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ जन्मजीवितमध्ये तु यद्येका लभ्यते नरैः ॥ संयोगयुक्ता सा पृथी तर्किं देवि ब्रवीम्यहम् ॥ ८ ॥ प्रोष्ठ
पथसिते पक्षे पष्ट्यामंगारको यदि ॥ व्यतीपातश्च रोहिण्यां सा पृथी कपिला स्मृता ॥ ९ ॥ तत्र क्षेत्रे नरः स्नात्वा अथार्कस्थले शुभे ॥ मृदा शुक्र
तिलैश्चैव कपिलासंगमे शुभे ॥ १० ॥ कृतस्नानजपः पश्चात्सूर्यायार्घ्यं निवेदयेत् ॥ रक्तचंदनतोयेन कवीरयुतेन च ॥ कृत्वावपात्रं शिरसि मंत्रे
णानेन दापयेत् ॥ ११ ॥ नमस्त्रैलोक्यनाथाय उद्भासितजगत्रय ॥ वेदश्रमे नमस्तुभ्यं गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते ॥ १२ ॥ सूर्यं प्रदक्षिणीकृत्य
संपूज्य कपिलेश्वरम् ॥ उपलिप्ते शुभे देशे पुष्पाक्षतविभूषिते ॥ १३ ॥ स्थापयेद्वर्णं कुम्भं चन्दनोदकपूरितम् ॥ पंचरत्नसमायुक्तं द्वापुष्पाक्षता
न्वितम् ॥ १४ ॥ रक्तवस्त्रयुगच्छत्रं ताम्रपात्रेण संयुतम् ॥ रथो रुक्मफलस्यैव एकचित्रविचित्रितः ॥ १५ ॥ सौवर्णपलसंयुक्तां मूर्तिं सूर्यस्य कार
येत् ॥ कुंभस्योपरि संस्थाप्य गंधपुष्पैः समर्चयेत् ॥ १६ ॥ कपिलेश्वरसान्निध्ये मण्डपे होमसंस्कृते ॥ आदित्यं पूजयेद्देवं नामभिः स्वैर्यथोदितैः ॥
॥ १७ ॥ आदित्यं भास्करं रवे भानो स्वयं दिवाकर ॥ प्रभाकरं नमस्तुभ्यं संसारान्मां समुद्धर ॥ १८ ॥ मुक्तिशुक्तिप्रदो यस्मात्तस्माच्छान्तिं
प्रयच्छ नः ॥ १९ ॥ ॥ प्रार्थनामन्त्रः ॥ नमो नमस्ते वरद ऋक्सामयजुषां पते ॥ नमोऽस्तु विश्वरूपाय विश्वधात्रे नमोऽस्तु ते ॥ २० ॥ अमृतं
देवि ते क्षीरं पवित्रमिह पुष्टिदत्त ॥ त्वत्प्रसादात्प्रमुच्यन्ते मनुजाः सर्वपातकैः ॥ २१ ॥ ब्रह्मणोत्पादिते देवि बह्मि कुण्डान्महाप्रभे ॥ नमस्तो कपिले
पुण्ये सर्वदेवनमस्कृते ॥ २२ ॥ सर्वदेवमये देवि सर्वतीर्थमये शुभे ॥ दातारं पूजयानं मां ब्रह्मलोकं नय स्वयम् ॥ २३ ॥ ॥ पूजामंत्रः ॥ ॥ एवं संपूज्य
कपिलां कुम्भस्थं च दिवाकरम् ॥ ब्राह्मणे वेदविदुष उभयं प्रतिपादयेत् ॥ २४ ॥ व्यासाय सूर्यभक्ताय मंत्रेणानेन दापयेत् ॥ २५ ॥ दिव्यमूर्तिं जगत्पु
द्गादशात्मा दिवाकरः ॥ कपिलासहितो देवो मम मुक्तिं प्रयच्छतु ॥ २६ ॥ यस्मात्त्वं कपिले पुण्या सर्वलोकस्य पावनी ॥ प्रदत्ता सह सूर्येण मम
मुक्तिप्रदा भव ॥ २७ ॥ पलेन दक्षिणा कार्या तदर्धाधेन वा पुनः ॥ शक्तितो दक्षिणायुक्तां तां धेनुं प्रतिपादयेत् ॥ २८ ॥ योऽनेन विधिना कुर्या
त्पृथीं कपिलसंज्ञिताम् ॥ सोऽश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ २९ ॥ यत्फलं सर्वतीर्थेषु सर्वदानेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं सर्वमाप्नोति यः

पष्ठो कपिलां चरेत् ॥ ३० ॥ कपिलाकोटिसहस्राणि कपिलाकोटिशतानि च ॥ सूर्यपर्वणि यद्वत् तत्फलं कोटिशो भवेत् ॥ ३१ ॥ कोटिगोरोम
संरु ॥ नि वर्षाणि वर्षाणि ॥ तावत्स वसते स्वर्गं यः पष्ठो कपिलां चरेत् ॥ ३२ ॥ ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि यत्पापं पूर्वसंचितम् ॥ तत्सर्वं नाशमा
याति इत्याह कपिलो मुनिः ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कपि
लधारकपिलेश्वरमाहात्म्ये कपिलापष्टौव्रतविधानमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिचत्वारिंशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३४३ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥
ततो गच्छन्महादेवि लिंगं पापप्रणाशनम् ॥ कपिलेश्वरस्यैकान्यासुत्तरेण व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ जरद्वेष्वरं नाम जरद्वेष्वरं तिष्ठत् ॥ ब्रह्महत्यादि
पापानां नाशनं नात्र संशयः ॥ २ ॥ तत्रैव संस्थिता देवि देवी अंशुमती नदी ॥ तत्र स्नात्वा विधानेन पिंडदानं तु दापयेत् ॥ ३ ॥ वर्षकोटिशतं
सार्धं पितृणां वसिमावहेत् ॥ वृषभस्तत्र दातव्यो ब्राह्मणे वेदपारणे ॥ ४ ॥ ततस्तु पूजयेद्देवं गन्धपुष्पैर्जर्द्ववम् ॥ पञ्चाष्टतरसेनैव तथा गुग्गु
लुपूपनेः ॥ ५ ॥ स्तुतिदण्डनमस्कारैः प्रदक्षिणैरहर्निशम् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्तत्र भक्ष्यभोज्यैः पृथग्विधैः ॥ एकेन भोजितेनैव कोटिर्भवति
भोजिता ॥ ६ ॥ कृते सिद्धोदकं नाम तत्तीर्थं परिकीर्तितम् ॥ जरद्वेष्वरं तीर्थं कलौ तु परिकीर्तयते ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये जरद्वेष्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुश्चत्वारिंशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽ
ध्यायः ॥ ३४४ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो गच्छन्महादेवि लिंगं वै हाटकेश्वरम् ॥ जरद्वेष्वरपूर्वभागे धनुषां पृष्टिभिस्त्रिभिः ॥ १ ॥
नात्रा नलेश्वरं देवि स्थापितं तु नलेन वै ॥ दमयन्तीयुतेनैव स्नात्वा क्षेत्रं तदुत्तमम् ॥ २ ॥ तं दृष्ट्वा मानवो देवि पूजयित्वा विधानतः ॥ कलि
भिर्मुच्यते जंतुर्द्युते च विजयी भवेत् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहा
त्म्ये नलेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३४५ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ तस्यादाग्रेयदिग्भागे स्थितः
ककोटको रविः ॥ पूर्वकल्पे महादेवि स्मृतः ककोटकान्वितः ॥ १ ॥ तस्य दर्शनमात्रेण प्रीताः स्युः सर्वदेवताः ॥ सप्तम्यां रविवारेण धूप
गंधाबुलेपनैः ॥ पूजयेद्यो विधानेन मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ २ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये ककोटकाकमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३४६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥
ततो गच्छन्महादेवि लिंगं वै हाटकेश्वरम् ॥ नलेश्वरपूर्वभागे शतधन्वतरद्वये ॥ १ ॥ अगस्त्याम्रवर्णनाम तत्र स्थाने तु संस्थितम् ॥ चिंतामणेस्तु
पूर्वेण ईशाने त्रिशतं धनुः ॥ तत्र पूर्वं तपस्तप्तमगस्त्येन महात्मना ॥ २ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ कस्मिन्काले महादेव सर्वं विस्तरतो वद ॥ ३ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ पुरा दैत्यगणा रौद्रा बभूवुर्वर्वाणि ॥ कालकेया इति ख्यातास्त्रेलोक्योच्छेदकारकाः ॥ ४ ॥ अथ ते निहताः सर्वे
विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ दैत्यसूदननाम्ना तु प्रभासक्षेत्रवासिना ॥ ५ ॥ कृत्वा व्याघ्रस्य रूपं तु नाम्नां चक्रमुखीति च ॥ इता वे तेन रूपेण ततोऽ
भूदैत्यसूदनः ॥ ६ ॥ हतशेषाः समुद्रांति प्रविष्टा भयविह्वलाः ॥ ततस्ते मंत्रयामासुः पीडयंते देवताः कथम् ॥ ७ ॥ हन्यंतां धर्मिणो येऽत्र विद्यंते धर
णीतले ॥ तपःस्वाध्यायनिरता यज्ञदानरताश्च ये ॥ ८ ॥ अथ ते सम्यं कृत्वा रात्रौ निष्क्रम्य सागरात् ॥ निर्जघ्नुस्तापसांस्तत्र यज्ञदानरतान्प्रये
॥ ९ ॥ प्रभासं तु महादेवि तत्र द्वादशयोजने ॥ वसिष्ठस्याश्रमे तत्र महर्षीणां महात्मनाम् ॥ १० ॥ भक्षितानि सदस्याणि पंच सप्त च नापसान् ॥
शतानि पंच रेभ्यस्य विश्वामित्रस्य षोडश ॥ ११ ॥ ज्यवनस्य च सप्तैव जावालेद्विशतं मुनेः ॥ वालखिल्याश्रमे पुण्ये पट्टतानि दुरा
त्मभिः ॥ १२ ॥ यत्र कश्चिद्वेद्यज्ञस्तत्र गत्वा निशागमे ॥ यज्ञदानसमायुक्तावृत्तिजो भक्षयति च ॥ १३ ॥ ततो भयाकुलाः सर्वे बभूवुर्जगती
तले ॥ न च कश्चिद्विजानाति दैत्यानां तु विचेष्टितम् ॥ १४ ॥ रात्रौ स्वपति मुनयः सुवशय्यागताश्च ते ॥ प्रभाते त्वध्वरे तेषामस्थिसंघाश्च केव
लम् ॥ १५ ॥ ततो धर्मक्रियास्त्यक्ता भूतले सर्वमानवैः ॥ निःस्वाध्यायवपदकारं भूतलं समपद्यत ॥ १६ ॥ अधान्ये तापसा रात्रौ संयुताश्च धृता
धुषाः ॥ अथोच्छेदं गते धर्मे पीडितास्त्रिदिवौकसः ॥ १७ ॥ किमेतदिति जरपंतो ब्रह्माणं शरणं गताः ॥ भगवंस्तापसाः सर्वे तथा ये ज्ञानशीलि
नः ॥ १८ ॥ भक्षयंते केनचिद्वात्रौ मृत्युमेव प्रयान्ति च ॥ नष्टधर्मक्रियाः सर्वे भूतले प्रपितामह ॥ १९ ॥ यो धर्ममाचरेद्ब्रह्म स रात्रौ मृत्युमेति
च ॥ न स्वाध्यायवपदकारं सप्तस्ते भूतले विभो ॥ २० ॥ धर्माभावाद्भयं सर्वे संदेहं परमं गताः ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा ध्यात्वा देवः पितामहः ॥
अब्रवीत्त्रिदशान्सर्वान्सन्देहं परमं गतान् ॥ २१ ॥ कालेया इति विख्याता दानवा रौद्रकारिणः ॥ ते समुद्रं समासाद्य तापसान्भक्षयति च ॥ २२ ॥
युष्माकं च विनाशाय ते न शक्या निषेदितुम् ॥ यतध्वमेपां नाशाय नो चेन्नाशो भविष्यति ॥ २३ ॥ व्रजध्वं भूतले शीघ्रमगस्त्यो यत्र तिष्ठति ॥
भ्रतचर्यारतो निर्व्यं प्रभासे क्षेत्र उत्तमे ॥ २४ ॥ स शक्तः सागरं प्रातुं मित्रावरुणसंभवः ॥ प्रसाद्यश्च स युष्माभिः समुद्रं पिव सत्तम ॥ २५ ॥
ततस्तथा कृते तेन ते सर्वे दानवाधमाः ॥ वध्या युष्माकं भविष्यति एवं च त्रिदिवेश्वराः ॥ २६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवमुक्ताः सुराः सर्वे
ब्रह्मणा लोककारिणा ॥ प्रभासं क्षेत्रमासाद्य अगस्त्यं शरणं गताः ॥ २७ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ रक्षरक्ष द्विजश्रेष्ठ त्रैलोक्यं संशयं गतम् ॥
कालकेयैः प्रतिध्वस्तं समुद्रं समुपाश्रितैः ॥ २८ ॥ तं शोषय द्विजश्रेष्ठ हितार्थं त्रिदिवौकसाम् ॥ नान्यः शक्तः पुमान्कश्चित्कर्तुमीदृक्क्रियां विभो
॥ २९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ एवमुक्तः सुरगणैरगस्त्यो मुनिपुङ्गवः ॥ जगाम त्रिदेशैः सार्धं समुद्रं प्रति हर्षितः ॥ ३० ॥ गीयमानस्तु गंधर्वैः
स्तूयमानस्तु किन्नरैः ॥ श्लाघ्यमानस्तु विडुर्बैवाक्यमेतदुवाच ह ॥ ३१ ॥ एष त्रैलोक्यरक्षार्थं शोषयामि महागन्धर्वम् ॥ द्रक्ष्यध्वं कोतुकं देवाः समी
नमकरेमहत् ॥ ३२ ॥ एवमुक्त्वा द्विजश्रेष्ठो ह्यगस्त्यो भगवान्मुनिः ॥ गच्छामकरोत्सर्वं सागरं सरितांपतिम् ॥ ३३ ॥ पीते तत्र महासिन्धवावगस्त्ये
यणाः ॥ ३४ ॥ हतभूयेषु दैत्येषु विदार्य धरणीतलम् ॥ पातालं विविशुस्तूर्णं रुधिरं परिप्लुताः ॥ ३५ ॥ अथोत्सृज्य दश हृष्टा अगस्त्यं मुनि
सत्तमम् ॥ सिद्धं नो बांछितं सर्वं पूर्यतां सागरः पुनः ॥ ३६ ॥ ॥ अगस्त्य उवाच ॥ ॥ जीणं चोयं मया देवास्तथैवामेध्यतां गतम् ॥ उत्पत्स्य
ति रघूणां हि कुलं नृपतिसत्तमः ॥ ३७ ॥ भगीरथेति विख्यातः सर्वशस्त्रभृतां वरः ॥ स ज्ञातिकारणादेव गंगां तत्रानयिष्यति ॥ ३८ ॥ ब्रह्मलोका
त्सरिच्छेष्टां तथा पुणो भविष्यति ॥ एवमुक्त्वा सुरैः सार्धं स्वस्थानं चागमन्मुनिः ॥ ३९ ॥ ततः स्वमाश्रमं प्राप्तं देवा वाक्यमथाब्रुवन् ॥ अनेन
कर्मणा ब्रह्मपरितुष्टा वयं मुने ॥ ४० ॥ किं कुर्वो ब्रूहि तेऽभीष्टं यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ४१ ॥ ॥ अगस्त्य उवाच ॥ ॥ यावद्ब्रह्मसहस्राणि
पञ्चविंशतिकोटयः ॥ वैमानिको भविष्यामि दक्षिणांवरमूर्द्धनि ॥ ४२ ॥ अत्रागत्य नरो यस्तु समाश्रमपदे शुभे ॥ हाटकेश्वरसान्निध्ये प्रभा

सक्षेत्र उत्तमे ॥ ४४ ॥ स्नानमाचरते सम्यक्स यातु परमा गतिम् ॥ पातालाद्वर्तते तं लिङ्गरूपं महेश्वरम् ॥ ४५ ॥ मया तपः प्रभावेन स्थापितं
यः प्रपूजयेत् ॥ दिनेदिने भवेत्तस्य गोशतस्य फलं ध्रुवम् ॥ ४६ ॥ लोपासुद्रासहायं मां यो मर्त्यः संप्रपूजयेत् ॥ अर्घ्यं दद्याद्विधानेन काश पुज्यः
समाहितः ॥ ४७ ॥ प्राते शरदि काले च स यातु परमा गतिम् ॥ लोपासुद्रासहायं मां हाटकेश्वरसंयुतम् ॥ ४८ ॥ अयने चोत्तरे पूज्य गोलम्
फलमाप्नुयात् ॥ यः श्राद्धं कुरुते चात्र अयने चोत्तरे द्विजः ॥ भूयात्तस्य फलं कृत्स्नं गयाश्राद्धस्य सत्तमाः ॥ ४९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ वादमित्ये
व ते चोक्त्वा सर्वे देवाः सवासवाः ॥ स्वस्थानं तु गताः सर्वे संहृष्टमनस्तदा ॥ ५० ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्राते शरदि मानवः ॥ अगस्त्यस्थाश्रमे गत्वा
हाटकेशं प्रपूजयेत् ॥ ५१ ॥ अगस्त्येश्वरनामानं कल्पलिंगं सुरप्रियम् ॥ यश्चेत्कृणुयाद्रक्त्या ऋषेस्तस्य विचेष्टितम् ॥ अहोरात्रकृतात्पापाक्षरणा
देव मुच्यते ॥ ५२ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये हाटकेश्वरमाहात्म्य
वर्णनं नाम षट्चत्वारिंशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३४६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि पश्चिमे नारदेश्व
रीम् ॥ नारदेश्वरसंनिध्ये सर्वदोर्भाग्यनाशनीम् ॥ १ ॥ या नारी पूजयेद्देवीं तृतीयायां समाहिता ॥ तदन्वये न दोर्भाग्यमुक्ता नारी
भविष्यति ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये नारदेश्वरीमाहा
त्म्यवर्णनं नाम सप्तचत्वारिंशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३४७ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि देवीं मंत्रविभूषणा
म् ॥ श्रीमेश्वरस्य साक्षिभ्ये सोमेनाराधितां पुरा ॥ १ ॥ थावणे मासि विधिना या नारी तां प्रपूजयेत् ॥ तृतीयायां कुडुपते सा दुःखे
मुच्यतेऽखिलेः ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये मन्त्रविभूषणांमोरी
माहात्म्यवर्णनं नाम षट्चत्वारिंशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३४८ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि विद्वंशं दुर्गकूट
कम् ॥ भल्लतीर्थस्य पूर्वेण योगिनीचक्रदक्षिणे ॥ १ ॥ आराधितोऽसौ भीमेन सर्वकामप्रदोऽभवत् ॥ फाल्गुनस्य चतुर्थ्यां तु शुक्लपक्षे विधानतः ॥
॥ २ ॥ यस्तं पूजयेत् देवं गन्धपुष्पैः समोदकैः ॥ निर्विघ्नं जायते तस्य वर्षमेकं न संशयः ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये दुर्गकूटगणपतिमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनपञ्चाशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३४९ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि तस्माद्वै कौश्वेश्वरीम् ॥ यस्य नाम्ना कुरुक्षेत्रं तेनं साराधिता पुरा ॥ १ ॥ आराधिताऽसौ भीमेन
कृत्वा क्षेत्रस्य रक्षणम् ॥ मदानवभ्यां यत्नेन यस्तां पूजयेत् नरः ॥ तं पुत्रमिव कल्याणी रक्षते नात्र संशयः ॥ २ ॥ भोजनं तत्र दातव्यं दंपतीनां
न संशयः ॥ दिव्यैर्भक्ष्यैः सुमिष्टैः सा तुष्यति ततः स्तुता ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कौश्वेश्वरीमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चाशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३५० ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो
गच्छेन्महादेवि सुपर्णेलां च भैरवीम् ॥ दुर्गकूटादक्षिणतो धनुःपंचशतांतरे ॥ १ ॥ सुपर्णेन पुरा देवि पातालादुत्तं हतम् ॥ गृहीत्वा तत्र सुक्तं तु
नागानां पश्यतां किल ॥ २ ॥ ततो देव्या तदा दृष्टा रक्षितं नागशर्पैः ॥ ततः सुपर्णेलेत्येवं ख्याता सा वसुधातले ॥ ३ ॥ इत्थं तु कथ्यते
धूमिः सुपर्णेन प्रतिष्ठिता ॥ ततः सुपर्णेलेत्येवं नाम्ना पातकनाशिनी ॥ ४ ॥ सुपर्णकुण्डे तत्रैव स्नात्वा तां पूजयेन्नरः ॥ विभेभ्यो भोजनं दद्यान्नाप
द्रिप्रियते नरः ॥ जीववत्सा भवेन्नारी आत्मजैश्चाप्यलंकृता ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये सुपर्णेलामाहात्म्यवर्णनं नामैकपञ्चाशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३५१ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छे
न्महादेवि भल्लतीर्थमनुत्तमम् ॥ तस्याश्च पश्चिमे भागे यत्र विष्णुश्चतुर्भुजः ॥ १ ॥ यत्र त्यक्तं शरीरं तु विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ तस्मिन्निवने रम्ये
योजनाद्वाद्भविष्यते ॥ २ ॥ युगेयुगे महादेवि कल्पमन्वेतरादिषु ॥ तत्रैव संस्थितिर्विष्णोर्नान्यत्र च रतिर्भवेत् ॥ ३ ॥ क्षेत्राणामादिक्षेत्रं तु वैष्णवं
तद्विदुर्बुधाः ॥ तिलः कोट्योर्द्धकोटिश्च तीर्थानां प्रवराणि च ॥ ४ ॥ दिवि भुव्यंतरिक्षे च तानि तत्रैव भामिनि ॥ तत्र श्रुतिमती गं स्वयं
मेव व्यवस्थिता ॥ ५ ॥ विष्णोः संपुंदनार्थाय प्राणिनां च हिताय वै ॥ गंगा गया कुरुक्षेत्रं नैमिषं पुष्कराणि च ॥ ६ ॥ पुरीं द्वारवतीं त्यक्त्वा
अत्रैव वसते हरिः ॥ तस्योर्ध्वदेहिकं देवि प्रकरोमि युगेयुगे ॥ ७ ॥ नभस्ये द्वादशीयोगे तत्र गत्वा स्वयं प्रिये ॥ करोमि तद्विधानेन तत्र ब्राह्मणपुं
गवैः ॥ ८ ॥ तत्र दत्त्वा तु दानानि विधिवद्देवपारणे ॥ तत्रैव द्वादशीयोगे स्नात्वा चैव विधानतः ॥ ९ ॥ सन्तर्प्य च पितृभक्त्या मुच्यते सर्वपा
तकैः ॥ तत्र विष्णुं तु संपूज्य कृत्वा जागरणं निशि ॥ १० ॥ दीपादिदानं कृत्वा तु कृतकृत्योऽभिजायते ॥ ११ ॥ अथ तस्य प्रवक्ष्यामि पुरावृत्त
महं प्रिये ॥ संहृत्य यादवान्सर्वान्वासुदेवः प्रतापवाच ॥ १२ ॥ दुर्वाससाऽबुलिसेन पावसेन पदस्तले ॥ वज्रांगभूतदेहस्तु सर्वव्यापी जनार्दनः ॥
॥ १३ ॥ गत्वा तीरं समुद्रस्य समाधिस्थो बभूव ह ॥ सर्वस्रोतांसि संयम्य निवेश्यात्मानमात्मनि ॥ १४ ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्नो वाणहस्तो जरा
भिधः ॥ दाशपुत्रोऽतिकृष्णांगो मत्स्यवाती च पापकृत् ॥ १५ ॥ तेन दृष्टस्ततो दूरान्निपादात्मसमुद्रवः ॥ विष्णोः पदं मृगं मत्वा शरं तस्य
मुमोच ह ॥ १६ ॥ ततोऽसौ पश्यते यावद्गत्वा तस्य च संनिधौ ॥ चतुर्बाहुं महाकायं शंखचक्रगदाधरम् ॥ १७ ॥ पुरुषं नीलमेवाभं पुंडरीकनिभं
क्षणम् ॥ तं दृष्ट्वा भयभीतस्तु वेपमानः कृतांजलिः ॥ अत्रवीन्र मया ज्ञातस्त्वं विभो दिव्यरूपधृक् ॥ १८ ॥ अज्ञानात्त्वं मया विद्वस्त्वपदाये
सुरोत्तम ॥ क्षन्तुमर्हसि मे नाथ न त्वं क्रोद्धमिहार्हसि ॥ १९ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ शापस्यांतोद्य मे भद्र शरपाताकृतस्त्वया ॥ तस्मात्त्वं
मत्प्रसादेन स्वर्गं गच्छ महाद्युते ॥ २० ॥ ये चान्ये मामिहागत्य द्रक्ष्यन्ति हि नरोत्तमाः ॥ ते यास्यन्ति परं स्थानं यत्राहं नित्यसंस्थितः ॥ २१ ॥
भलेनाहं यतो विद्वस्त्वया पादतले शुभे ॥ भल्लतीर्थमिति ख्यातं ततो ह्येतद्रविष्यति ॥ २२ ॥ हरिक्षेत्रमिति प्रोक्तं पूर्वं स्वायंभुवेज्जतरे ॥ २३ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा तदर्थे विष्णुर्बुधकोऽपि दिवं गतः ॥ येऽत्र स्नानं कारिष्यन्ति भक्त्या परमया युताः ॥ विष्णुलोकं गमिष्यन्ति
प्रीत्या ते मत्प्रसादतः ॥ २४ ॥ येऽत्र श्राद्धं कारिष्यन्ति पितृभक्तिपरायणाः ॥ तृप्तिं तेषां गमिष्यन्ति पितरश्चैव तर्पिताः ॥ २५ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन
प्राप्य तत्क्षेत्रमुत्तमम् ॥ दृश्यो देवश्चतुर्बाहुः स्नात्वा तीर्थं तु भल्लके ॥ २६ ॥ मद्रक्तिबलदार्पिष्ठा मत्प्रियं न नमंति ये ॥ वासुदेवं न ते ज्ञेया मद्रक्ताः
पापिनो हि ते ॥ २७ ॥ मद्रक्तोऽपि हि यो भूत्वा भुङ्क्त एकादशीदिने ॥ मल्लिगस्यार्चनं कार्यं न तेन पापबुद्धिना ॥ २८ ॥ या तिथिर्दधिता विष्णोः
सा तिथिर्मम वल्लभा ॥ न तां चोपोषयेद्यस्तु स पापिष्ठतराधिकः ॥ २९ ॥ तद्वत्स द्वादशीयोगे भल्लतीर्थस्य संनिधौ ॥ यस्तु मां पूजयेद्वत्तया

नारी वाऽपि नरोऽपि वा ॥ तस्य जन्मसहस्राणि गृहभंगो न जायते ॥ ३० ॥ इत्येतत्कथितं देवि माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ भलतीर्थस्य विष्णोस्तु सर्व
पातकनाशनम् ॥ ३१ ॥ तत्र विष्णोस्तु सान्निध्ये वायव्ये कुम्भमुत्तमम् ॥ भलतीर्थं तु विख्यातं यत्र भलहतो हरिः ॥ ३२ ॥ तत्र देवानि आसीसि पदं
गात्रो विधानतः ॥ देवानि विप्रमुख्येभ्यः सम्यग्वात्राफलेभ्युभिः ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये भलतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विपञ्चाशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३५२ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि
कर्दमालमनुत्तमम् ॥ तीर्थं त्रैलोक्यविख्यातं सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ तस्मिन्नेकार्णवे घोरे नष्टे स्थावरजंगमे ॥ चन्द्रार्कतपने नष्टे ज्योतिषि प्रलयं
गते ॥ २ ॥ रसातलगतासुर्वी दृष्ट्वा देवो जनार्दनः ॥ वाराहं रूपमास्थाय दंष्ट्रायेण वरानने ॥ उत्क्षिप्य धरणीं मूर्ध्ना स्वस्थाने संन्यवेशयत् ॥ ३ ॥
उद्धृत्य भगवान्विष्णुर्वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ४ ॥ अत्र स्थाने स्थितेनैव मया त्वं देवि चोद्धृता ॥ ममात्र नियतं वासः सदैवायं भविष्यति ॥ ५ ॥
ये पितृस्तर्पयिष्यन्ति कर्दमाले वरानने ॥ आकल्पं तर्पितास्तेन भविष्यन्ति न संशयः ॥ ६ ॥ तत्र श्राद्धं करिष्यन्ति शाकैर्मूलफलेन वा ॥ भविष्यति
कृतं श्राद्धं सर्वतीर्थेषु वै शुभे ॥ ७ ॥ अत्र तीर्थं नरः स्नात्वा यो मां पश्यति मानवः ॥ अपि कीटपतंगा ये निधनं याति मानवाः ॥ ते मृतास्त्रि
दिवं यान्ति सुकृतेन यथा द्विजाः ॥ ८ ॥ ततो द्वीपेषु जायन्ते धनाढ्याश्चोत्तमे कुले ॥ दंष्ट्राभेदेन यतोयं निर्गतं ते शरीरतः ॥ ९ ॥ तत्र स्नात्वा
नरो देवि तिर्यग्योनौ न जायते ॥ १० ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि यथावृत्तमाश्चर्यं तत्र वै पुरा ॥ मृगयुथं सुसन्त्रस्तं लुब्धकैः परिणी
डितम् ॥ प्रविष्टं कर्दमाले तु सद्यो मानुषतां गतम् ॥ ११ ॥ अथ ते लुब्धका दृष्ट्वा विस्मयोत्फुल्ललोचनाः ॥ अपृच्छन्त च संभ्रांतास्तान्मर्त्योन्मत्तान्
णिनि ॥ १२ ॥ मृगयुथमनुप्राप्तं केन मार्गेण निर्गतम् ॥ अथोबुक्ते वयं प्राप्ता मानुषं मृगरूपिणः ॥ १३ ॥ एतत्तीर्थप्रभावोऽयं न विद्वो ह्यात्म
कारणम् ॥ ततस्ते लुब्धकास्त्यक्त्वा धनुषि सशराणि च ॥ तत्र स्नात्वा महाभागे मुक्ताश्च सर्वपातकैः ॥ १४ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ भगव
न्विस्तरं ब्रूहि कर्दमालमहोदयम् ॥ उत्पत्तिं च विधानं च क्षेत्रसीमादिकं क्रमात् ॥ १५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि रहस्यं तु कर्द
मालसमुद्भवम् ॥ गृहं ब्रह्मर्षिसर्वस्वं न देयं कस्यचित्त्वया ॥ १६ ॥ पूर्वमेकार्णवे घोरे नष्टे स्थावरजंगमे ॥ चन्द्रार्कतपने नष्टे ज्योतिषि प्रलयं
गते ॥ १७ ॥ एकार्णवं जगदिदं ब्रह्मापश्यदभेषतः ॥ तस्मिन्वसुमती मूर्ध्ना पातालतलमागता ॥ १८ ॥ ततो यज्ञवराहोऽसौ कृत्वा यज्ञमयं
वपुः ॥ उद्धार महीं कृत्वा दंष्ट्रायेण वरानने ॥ १९ ॥ वेदपादो यूपदंष्ट्रः क्रतुदंतः सुचीमुखः ॥ अग्निजिह्वो दर्भरोमा ब्रह्मशीर्षा महातपाः ॥ २० ॥
अहोरात्रेक्षणपरो वेदांगश्रुतिभूषणः ॥ आज्यनासः सुवतुंडः सामघोषस्वनो महान् ॥ २१ ॥ प्राग्वंशकायो धुतिमान्मात्रादीभाभिरावृतः ॥ दक्षिणा
हृदयो योगी महासन्नमहो महान् ॥ २२ ॥ उपाकर्मोष्ठरुचकः प्रवर्ग्यावर्तभूषणः ॥ नानाच्छन्दोगतिपथो ब्रह्मोक्तकप्रविक्रमः ॥ २३ ॥ भूत्वा
यज्ञवराहोऽसावुद्धार महीं ततः ॥ तस्योद्धृतवतः पृथ्वीं दंष्ट्रायं निर्गतं वहिः ॥ २४ ॥ तस्मिन्प्राभासिके क्षेत्रे कर्दमेन विलेपितम् ॥ तदंशायं यतो
देवि कर्दमालं ततः स्मृतम् ॥ २५ ॥ दण्डोद्रेदं महाकुण्डं यत्र दंष्ट्रा सुसंस्थिता ॥ तदंशोद्धृतं तोयं कोटिगंगाभिषेकवत् ॥ २६ ॥ तत्र गम्यति
मात्रं तु विष्णुक्षेत्रं सनातनम् ॥ देशांतरं गता ये च दण्डोद्रेदे म्रियन्ति वै ॥ यावत्कल्पसहस्राणि विष्णुलोकं व्रजन्ति ते ॥ २७ ॥ यस्तु पश्येन्महादेवि
कर्दमाले तु सुकरम् ॥ कोटिर्हिसांयुतो वापि स प्राप्स्यति परां गतिम् ॥ २८ ॥ दशजन्मकृतं पापं नश्येत्तदंशनातिप्रये ॥ जन्मान्तरसहस्रेषु
यत्कृतं पापसंचयम् ॥ २९ ॥ कर्दमाले तु वाराहं दृष्ट्वा तत्राशमेप्यति ॥ हेमकोटिसहस्राणि गवां कोटिशतानि च ॥ ३० ॥ दत्त्वा यज्ञभते
पुण्यं सकृद्गाराहदर्शनात् ॥ कलौ युगे महारौद्रे प्राणिनां च भयावहे ॥ नान्यत्र जायते मुक्तिर्मुक्ता क्षेत्रं तु सौकरम् ॥ ३१ ॥ एतत्सारं देवि
प्रोक्तमुद्देशतस्तव ॥ कर्दमालस्य माहात्म्यं सर्वपातकनाशनम् ॥ ३२ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कर्दमालमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिपञ्चाशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३५३ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्महादेवि देवं गुप्तेश्वरं प्रिये ॥ तत्र पश्चिमवायव्ये यत्र सोमोऽकरोत्तपः ॥ १ ॥ गुप्तो भूत्वा कुष्ठरोगालज्वाधोमुखः स्थितः ॥ दिव्यं
वर्षसहस्रं तु प्रभासक्षेत्र उत्तमे ॥ २ ॥ ततः प्रत्यक्षतां यातः सर्वदेवपतिः शिवः ॥ तुष्टो बभूव चंद्रस्य क्षयनाशं तथाऽकरोत् ॥ ३ ॥ क्षयरोगविनि
मुक्तस्ततोऽभून्मृगालाञ्छनः ॥ प्रतिष्ठाप्य महालिङ्गं सुरासुरनमस्कृतम् ॥ ४ ॥ गुप्तस्तेपे तपो यस्मात्तस्माद्भूतेश्वरः स्मृतः ॥ सर्वकुष्ठहरो देवो
दर्शनात्स्पर्शनादपि ॥ ५ ॥ सोमवारे विशेषेण यस्तलिङ्गं प्रपूजयेत् ॥ तस्यान्वयेऽपि देवेशि कुष्ठी कश्चिन्न जायते ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महा
पुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गुप्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुष्पञ्चाशदुत्तरत्रिंशत्तमो
ऽध्यायः ॥ ३५४ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि देवं बहुसुवर्णकम् ॥ हिरण्यापूर्वदिग्भागे स्थाने बहुसुवर्णके ॥ १ ॥
धर्मपुत्रेण यत्रैव कृतो यज्ञः सुदुष्करः ॥ नाम्ना बहुसुवर्णेति स्थाप्य लिङ्गं महाप्रभम् ॥ २ ॥ सर्वकतूनां फलदं नाम्ना सर्वेश्वरं विदुः ॥ तत्रैव
संस्थितं लिङ्गं पूर्णं सारस्वतैर्जलैः ॥ ३ ॥ स्नात्वा तत्र वराहोऽपि पिण्डदानं ददाति यः ॥ कुलकोटिं समुद्धृत्य रुद्रलोके महीयते ॥ ४ ॥ यस्तं पूज
यते भक्त्या गन्धपुष्पैर्विधानतः ॥ कोटिपूजाफलं तस्य तथेत्याह सदाशिवः ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये बहुसुवर्णेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चपञ्चाशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३५५ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्महादेवि देवं शृंगेश्वरमुत्तमम् ॥ शुक्रस्थानस्य सान्निध्ये सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ स्नात्वा तत्रैव विधिव
चञ्चुंशं पूजयेन्नरः ॥ मुक्तः स्यात्पातकैः सर्वैर्ऋष्यशृंगो यथा पुरा ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये शृंगेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चपञ्चाशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३५६ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
तस्माद्रीशानदिग्भागे तत्कोटिनगरं स्मृतम् ॥ तस्य दक्षिणदिग्भागे स्थितं योजनमात्रकम् ॥ कोटीश्वरं महालिङ्गं कोटियज्ञफलप्रदम् ॥ १ ॥
स्नात्वा तत्र विधानेन यस्तलिङ्गं प्रपूजयेत् ॥ स मुक्तः पातकैः सर्वैः कोटियज्ञफलं लभेत् ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कोटीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तपञ्चाशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३५७ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्महादेवि तीर्थं नारायणाभिधम् ॥ तस्यैवैशानदिग्भागे वापी शालिल्यंकीर्तिता ॥ १ ॥ स्नात्वा
तत्रैव विधिवच्छालिल्यं यः प्रपूजयेत् ॥ ऋषिपंचम्यां विधिना नारी चैव पतिव्रता ॥ स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा विमुच्येत रजोदोषभयाद्भवम् ॥ २ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये नारायणतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम
ष्टापञ्चाशदुत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३५८ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि स्थानं शृंगसरोऽभिधम् ॥ १ ॥

शृंगारेश्वरनामा च तत्र देवः प्रतिष्ठितः ॥ शृङ्गारं विधिवच्चके यत्र गोपीयुतो हरिः ॥ २ ॥ शृङ्गारेश्वरनामा च तेन पापीयनाशनः ॥
पूजयेद्यो विधानेन तत्र स्थाने स्थितं भवम् ॥ दारिद्र्यदुःखसंयुक्तो न स भयाद्रयं क्वचित् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये शृंगारेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनपञ्च्युत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३५९ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि हिरण्यातटसंस्थितम् ॥ घटिकास्थानमिति च यत्र सिद्धः पुरा ऋषिः ॥ १ ॥
नोडयैकया मृकण्डस्तु ध्यानयोगाद्गगनाने ॥ तत्रैव स्थापितं लिंगं मार्कण्डेश्वरनामतः ॥ सर्वपापोपशमनं दर्शनात्पूजनादपि ॥ २ ॥ इति
श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये मार्कण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्च्युत्तर
त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३६० ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि मण्डूकेश्वरमित्यपि ॥ माण्डूक्यायननाम्ना वै
लिंगं तत्र प्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ तत्र कोटिद्वदो देवि तथा कोटीश्वरः शिवः ॥ तत्र मातृगणश्चैव स्थितः कामफलप्रदः ॥ २ ॥ स्नात्वा कोटि
द्वदे तीर्थे तर्ह्यङ्गं यः प्रपूजयेत् ॥ मातृस्तत्रैव संपूज्य दुःखशोकाद्भिमुच्यते ॥ ३ ॥ तस्मात्पूर्वेण देवेशि योजनेकेन निर्मलम् ॥ त्रितकूपेति
विख्यातं सर्वपातकनाशनम् ॥ सर्वपां देवि तीर्थानां यत्तत्रैव व्यवस्थितिः ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये कोटिद्वदमण्डूकेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनपञ्च्युत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३६१ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि गोण्डदस्योत्तरे स्थितम् ॥ गण्डूतिद्वितयेनैव बलाय इति विश्रुतम् ॥ १ ॥ तत्रैकादशरुद्राणां स्थानलिंगान्यपि
प्रिये ॥ अजैकपादहिर्बुध्न्यः संतीत्यादीनि नामतः ॥ पूजयेत्तानि विधिवन्मुच्यते सर्वपातकैः ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये एकादशरुद्रलिंगमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विपञ्च्युत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३६२ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि हिरण्यातटसंस्थितम् ॥ स्थानं तुण्डपुरं नाम यत्रासौ वर्चरो द्वदः ॥ १ ॥ तत्र कन्देश्वरो देवो यत्र
बद्धा जटा मया ॥ तत्र स्नात्वा नरः सम्यक्तुं देवं यः प्रपूजयेत् ॥ स मुक्तः पातकैर्वरैः प्राप्नुयाच्छासेनं शुभम् ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये हिरण्यातुण्डपुरवर्चरद्वदकन्देश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिपञ्च्युत्तरत्रिंशत्त
मोऽध्यायः ॥ ३६३ ॥ ॥ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि संवर्तेश्वरमुत्तमम् ॥ इन्द्रेश्वरात्पश्चिमतः पूर्वतश्चार्कभास्करात् ॥ १ ॥
तं दृष्ट्वा तु महादेवं स्नात्वा पुष्करिणीजले ॥ दशानामश्वमेधानां फलमाप्नोति मानवः ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
तायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये संवर्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुष्पञ्च्युत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३६४ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि हिरण्यायाश्च उत्तरे ॥ सिद्धिस्थानानि दिव्यानि यत्र सिद्धा महर्षयः ॥ १ ॥ तत्र लिंगान्यनेकानि
शक्यन्ते कथितुं न हि ॥ साग्रं शतं पुनस्तत्र लिंगानां प्रवरं स्मृतम् ॥ २ ॥ वज्रिण्यास्तु तदे देवि लिंगान्येकोनविंशतिः ॥ न्यङ्कुमत्यास्तदे देवि सहस्रं
त्रिंशताधिकम् ॥ ३ ॥ प्राधान्येन वरारोहे पूर्वं स्वायम्भुवेऽस्तरे ॥ कपिलायास्तदे देवि लिंगानां पष्टिरुत्तमा ॥ ४ ॥ सरस्वत्यां पुनस्तत्र लिंगसंख्या न
विद्यते ॥ एवं पञ्चमुखा देवि लिंगमाला विभूषिता ॥ ५ ॥ प्रभासे कथिता देवि पञ्चस्रोताः सरस्वती ॥ यस्याः प्रवाहेः संमित्रं क्षेत्रं द्वादशयोजनम् ॥
॥ ६ ॥ तत्र वापीषु कूपेषु यत्र तत्रोद्भवं जलम् ॥ सारस्वतं तु तज्ज्ञेयं ते धन्या ये पिवन्ति तत् ॥ ७ ॥ यत्र तत्र नरः स्नात्वा सम्यक्पूज्यासमन्वितः ॥
सारस्वतस्नानफलं लभते नात्र संशयः ॥ ८ ॥ यत्प्रोक्तं स्पर्शलिंगं तु श्रीसोमेशेति विश्रुतम् ॥ प्रभासक्षेत्रलिंगानां कला तस्यैव शांकरि ॥ ९ ॥
यद्वा तद्वा पूजयित्वा लिंगं क्षेत्रस्य मध्यगम् ॥ श्रीसोमेशमिति ज्ञात्वा सोमेशः पूजितो भवेत् ॥ १० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये प्रकीर्णस्थानलिंगमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चपञ्च्युत्तरत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३६५ ॥ ॥ ॥ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमं प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यं सम्पूर्णम् ॥ (७-१) ॥

॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमं प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यं सम्पूर्णम् ॥ (७-१) ॥

अथ श्रीस्कन्दि महापुराणे सप्तमे प्रभासखण्डे द्वितीयं वल्गापथक्षेत्रमाहात्म्यं प्रारभ्यते ॥ (७-२) ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ अथ श्रीस्कन्दि महापुराणे सप्तमे प्रभासखण्डे द्वितीयं श्रीवल्गापथक्षेत्रमाहात्म्यं प्रारभ्यते ॥
 ॥ ईश्वर उवाच ॥ अथ ते संवक्ष्यामि क्षेत्रगर्भं महोदयम् ॥ तद्वल्गापथमाहात्म्यं यत्र रेवतको गिरिः ॥ १ ॥ दामोदरं रेवतके भवं
 वल्गापथे तथा ॥ एतद्वैवतकं क्षेत्रं वल्गापथमिति स्मृतम् ॥ २ ॥ सुवर्णरेषा यत्रस्था नदी पातकनाशनी ॥ यत्र साक्षात्स्थितः कृष्णो दामोदर इति
 स्मृतः ॥ ३ ॥ यत्र स्थितं मृगीकुण्डं महापातकनाशनम् ॥ सकृच्छास्त्रे कृते यत्र कल्पकोटिसहस्रकम् ॥ पितृणां जायते तृप्तिरपुनर्भवकांक्षिणी
 ॥ ४ ॥ देव्युवाच ॥ भगवन्विस्तराद्ब्रूहि दामोदरमहोदयम् ॥ क्षेत्रगर्भस्य माहात्म्यं कणिकारूपसंस्थितम् ॥ ५ ॥ ईश्वर उवाच ॥
 शृणु देवि प्रवक्ष्यामि दामोदरहरिं प्रति ॥ इतिहासं पुरा ख्यातमृषिभिः कल्पवासिभिः ॥ ६ ॥ गंगातीरे शुभे रम्ये पुण्ये जनपदाकुले ॥ ऋषिभिः
 सेविते नित्यं स्वर्गमार्गप्रदे ध्रुवम् ॥ ७ ॥ तत्र ज्ञानविदो विप्रा यजन्ति विविधैर्मखैः ॥ ऋषयः सांख्ययोगेन दानेनैवतरे जनाः ॥ ८ ॥ ब्राह्मणाः
 क्षत्रिया वैश्याः शूद्राः स्वर्गमभीप्सवः ॥ सेवन्ते तज्जलं दिव्यं देवानामपि दुर्लभम् ॥ ९ ॥ तत्र राजा गजोनाम बली सर्वजनाविपः ॥ गंगाजलाभिषे
 कार्यं त्यक्त्वा राज्यं जगाम ह ॥ १० ॥ भार्या तस्य सती साध्वी पुत्रिणी रूपसंयुता ॥ साऽप्ययात्सह तेनैव भर्ता वै भर्तृवत्सला ॥ ११ ॥ संगता
 नाम नाम्ना य दक्षा दाक्षायणी यथा ॥ एवं निवसतोस्तत्र वर्षाणामयुतं गतम् ॥ १२ ॥ आजगाम ऋषिस्तत्र भद्रोनाम महायशः ॥ सहितो बहु
 भिरिषैर्जपहोमपरायणैः ॥ १३ ॥ त्यक्त्वा संसारमार्गं तु स्वर्गमार्गजिगीषवः ॥ गंगानिपेवणं कृत्वा स्फोटयित्वाऽऽदेमजं मलम् ॥ १४ ॥ जलं
 दत्त्वा तु भूतेभ्यः पूजयित्वा जनार्दनम् ॥ यावद्यांति नदीतीरं ऋषयो भद्रकादयः ॥ तावत्पश्यन्ति राजानं गजं वरगजोपमम् ॥ १५ ॥ तेनैव दृष्टा मुन
 यो राजा निहतकल्मषाः ॥ सप्तर्षयो यथा स्वर्गे सुरराजेन धीमता ॥ १६ ॥ तमृषिं स च संप्रेक्ष्य पदानि दश पञ्च च ॥ आगच्छन्त्यत्र पूजार्हा भवन्तो
 मम मन्दिरम् ॥ १७ ॥ पश्यन्तु संगतां सर्वे मम भार्या यशस्विनीम् ॥ तस्याः पूजां समादाय यो मागो मनसि स्थितः ॥ १८ ॥ तं गच्छध्वं महा
 भागाः पुण्याः पुण्यमभीप्सवः ॥ एवमुक्तास्तु ते राजा ऋषयः कौतुकान्विताः ॥ आजगमुर्मदिरं शुभ्रं पुरंदरपुरोपमम् ॥ १९ ॥ आसनानि विचि
 त्राणि दत्त्वा तेषां मनस्विनी ॥ संगता राजराजेन सार्द्धमग्रे व्यवस्थिता ॥ २० ॥ कृत्वा करपुटं राजा ऋषीणां पुण्यकर्मणाम् ॥ बभाषे वचनं राजा
 भद्रो भद्रं सुसंगतम् ॥ २१ ॥ वसुधा वसुसंपूर्णा मंडिता नगरी पुरी ॥ पर्वतेश्च समुद्रेश्च सारिद्रिश्च सरोवरैः ॥ २२ ॥ ग्रामैश्चतुष्पथैर्वारैर्गोकुले
 राकुलीकृता ॥ नरत्नैश्चरत्नैर्गजैस्तैस्तु संकुला ॥ २३ ॥ दुस्त्यजा भोगभोक्तृणां परं ज्ञानमजानताम् ॥ संसारेऽत्र महावोरं पुनरावृत्ति
 कारिणि ॥ २४ ॥ पतन्ति पुरुषा भद्र पत्राणीव पुनःपुनः ॥ कृतेन येन विप्रैश्च स्वर्गं प्राप्नोति निर्मलम् ॥ दानेन तपसा चैव तत्त्वमा
 चक्ष्व सुव्रत ॥ २५ ॥ भद्र उवाच ॥ तीर्थानि तोयपूर्णानि देवाः पापाणमृन्मयाः ॥ आत्मस्थं ये न पश्यन्ति ते न पश्यन्ति
 स्थानेस्थाने पदेपदे ॥ २६ ॥ यद्यस्ति तव राजेन्द्र ज्ञानं ज्ञानवतां वर ॥ विष्णुं जिष्णुं हृषीकेशं शंखिनं गदिनं तथा ॥ २७ ॥
 चतुर्भुजं महाबाहुं प्रभासे दैत्यसूदनम् ॥ वाराहं वामनं चैव नारसिंहं वलार्जुनम् ॥ २८ ॥ रामं रामं च रामं च पुरुषोत्तममेव च ॥ पुंडरीकेक्षणं
 चैव गदापाणिं तथैव च ॥ २९ ॥ राघवं शक्रदमनं गोविंदं बहुपुण्यदम् ॥ जयं च भूधरं चैव देवदेवं जनार्दनम् ॥ ३० ॥ सुरोत्तमं श्रीधरं च हरिं
 योगीश्वरं तथा ॥ कपिलेशं भूतनाथं श्वेतद्वीपपतिं हरिम् ॥ ३१ ॥ वदर्याश्रमवासो च नरनारायणो तथा ॥ पद्मनाभं सुनाभं च हयग्रीवं विशां
 पते ॥ ३२ ॥ द्विजनाथं धरानाथं खड्गपाणिं तथैव च ॥ दामोदरं जलवासे सर्वपापहरं हरिम् ॥ ३३ ॥ एतान्येव हि स्थानानि देवदेवस्य चक्रिणः ॥
 गच्छते यत्र तत्रैव मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ३४ ॥ गंगा च यमुना चैव तथा देवी सरस्वती ॥ दृषद्वती गोमती च तापी कावेरिणी तथा ॥ ३५ ॥
 नर्मदा शर्मदा चैव नदी गोदावरी तथा ॥ शतद्रुश्च तथा विंध्या पयोष्णी वरदा तथा ॥ ३६ ॥ चर्मण्वती च सरयुर्गंडकी चंडपापहा ॥ चंद्रभागा
 विपाशा च शोणश्चैव पुनःपुनः ॥ ३७ ॥ एताश्चान्याश्च बहवो हिमवत्प्रभवाः शुभाः ॥ तासु स्नातो नरः स्वर्गं याति पातकवर्जितः ॥ ३८ ॥

वनानि नंदनादीनि पर्वता मंदरादयः ॥ नाभोच्चारेण येषां हि पापं याति रसातले ॥ ४० ॥ ॥ गज उवाच ॥ ॥ भद्रं हि भाषितं भद्र आख्या
नममृतोपमम् ॥ पृच्छामि सर्वधर्मज्ञ त्वामहं किंचिदेव हि ॥ ४१ ॥ यस्मिन्मासे दिने यस्मिन्स्तीर्थे यस्मिन्कनारोः ॥ अस्यैव सेव्यते स्वर्गस्तनम्
आचक्ष्व सुव्रत ॥ ४२ ॥ स्नानं दानं जपो होमः स्वाध्यायो देवतार्चनम् ॥ अक्षयो येन वै स्वर्गस्तन्मे गदितुमर्हसि ॥ ४३ ॥ ॥ भद्र उवाच ॥ ॥
श्रूयतां राजशार्ङ्ग कथां कथयतो मम ॥ यां श्रुत्वा मुच्यते पापात्रो नरवरोत्तम ॥ ४४ ॥ ऋषीणां कथितं पूर्वं नारदेन महात्मना ॥ ४५ ॥ एवं
पृष्टश्च तैः सर्वैर्नारदो मुनिसत्तमः ॥ कथयाभासं संहृष्टो मेघदुन्दुभिनिस्त्रनेः ॥ ४६ ॥ रम्ये हिमवतः पृष्ठे समन्वाये मया श्रुतम् ॥ तदहं तव वक्ष्यामि
श्रोतुकाम नरपंभ ॥ ४७ ॥ तीर्थान्येव हि सर्वाणि पुनरावर्त्तकानि तु ॥ अक्षयाल्लभते लोकांस्तत्तीर्थं कथयामि ते ॥ ४८ ॥ मार्गशीर्षे कान्यकुब्ज
उपित्वा राजसत्तम ॥ न शोचति नरो नारी स्वर्गं याति परावरम् ॥ ४९ ॥ पोषस्य पोषभासी या यदि सा क्रियतेऽर्चये ॥ वर्षाणामर्चुदं स्वर्गं मोदते
पितृभिः सह ॥ ५० ॥ आर्घ्यां यदि गयाश्राद्धं पितृणां यच्छते नरः ॥ त्रयाणामपि देवानां चतुर्थः सु प्रजायते ॥ ५१ ॥ फाल्गुन्यां हिमवत्पृष्ठे वसत्रेकां
निशां नरः ॥ स याति परमं स्थानं यत्र देवो जनाईनः ॥ ५२ ॥ चैत्र्यां श्राद्धं प्रभासे तु ये कुर्वन्ति मनीषिणः ॥ नृते मर्त्या भवन्तीह कुलजेः
सह सत्तमाः ॥ ५३ ॥ चतुर्भुजे तु वेशाख्यां ये कुर्वन्ति जलग्रिथे ॥ तथावत्यां नरः कश्चित्स याति परमां गतिम् ॥ ५४ ॥ ज्येष्ठ्यां ज्येष्ठसं
युक्तायां श्राद्धं च त्रितरुपके ॥ कुयुर्गुणानि ते त्रीणि वसन्ति नाकसद्मनि ॥ ५५ ॥ यो व्रजेशवने नद्यां दिनानि नव पंच च ॥ तिष्ठते च नरः
स्वर्गं वैकुण्ठमभिगच्छति ॥ ५६ ॥ श्रावणस्य तु मासस्य पूर्णायां पूर्वसागरे ॥ स्नानं दानं जपं श्राद्धं नरः कुर्वन् शोचति ॥ ५७ ॥ तथा भाद्रपदे
क्षेत्रे प्रभासे शशिभूषणम् ॥ पुजयित्वा नरो लिंगं देवलिंगी भवेत्ततः ॥ ५८ ॥ आश्विने चंद्रभागायां श्राद्धं स्नानं करोति यः ॥ स्थानं युगसहस्रा
णां कृतं तेन त्रिविष्टपे ॥ ५९ ॥ अष्टाक्षरैश्चतुर्वाहं ध्यायन्ति मुनिसत्तमाः ॥ बहुनाऽत्र किमुक्तेन गजाहं प्रवदामि ते ॥ ६० ॥ दामोदरसमं तीर्थं न
भूतं न भविष्यति ॥ मासानां कार्तिकः श्रेष्ठः कार्तिके भीष्मपंचकम् ॥ ६१ ॥ तत्रापि द्वादशी श्रेष्ठा राजन्दामोदरे जले ॥ किमन्येवैतुभिस्तीर्थैः
किं क्षेत्रैः किं महावने ॥ दामोदरे नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६२ ॥ ॥ गज उवाच ॥ ॥ भद्रं भद्रं त्वया प्रोक्तं रसायनमिवापरम् ॥
भूयोऽहं श्रोतुमिच्छामि तीर्थस्यास्य महाफलम् ॥ ६३ ॥ के देशाः किं प्रमाणं तु का नदी के च पर्वताः ॥ जना वसन्ति के तत्र ऋषयः के तप
स्विनः ॥ ६४ ॥ ॥ भद्र उवाच ॥ ॥ पृथिवी वसुसंपूर्णा सागरेण तु वेष्टिता ॥ मंडिता नगरेभिः पुरैः परपुरंजय ॥ ६५ ॥ वाराणसी
प्रभासं च संगमं सितकृष्णयोः ॥ एवं साराणि तीर्थानि यस्मान्मृत्युहराणि च ॥ ६६ ॥ दामोदरेति ये नूनं स्मरन्तो यत्र तत्र हि ॥ ते वसन्ति
हरेर्गेहं न सरन्ति कदाचन ॥ ६७ ॥ सोमनाथस्य सान्निध्यं रंदयन्तो गिरिर्महान् ॥ तस्य पश्चिमभागे तु रैवतक इति स्मृतः ॥ ६८ ॥ वाहिनी
वहते तत्र नदी कांचनशेखरात् ॥ धातवस्तत्र ते रक्ताः श्वेता नीलास्तथाऽसिताः ॥ ६९ ॥ पाषाणाः कुञ्जराकाराश्चान्ये सौरभसन्निभाः ॥
चणकाकृतयश्चान्ये अन्ये गोशूरकप्रभाः ॥ ७० ॥ वृक्षा वल्लयश्च गुल्माश्च संतानाः संत्यनेकशः ॥ सर्वं तत्कांचनमयं मूलं पुष्पं फलं
दलम् ॥ ७१ ॥ न हि पश्यति पापात्मा मुक्तः पापेन पश्यति ॥ सेव्यते स गिरिर्नित्यं धातुवादपरेनरैः ॥ ७२ ॥ ब्राह्मणेः सत्रियेर्वश्यैः शूद्रेः
शूद्रातुर्गेर्वहिः ॥ पक्षिणस्तत्र बहवः शिवाशिवगिरस्तदा ॥ ७३ ॥ हंससारसचक्राह्वाः शुक्रकोकिलवर्हिणः ॥ मृगाश्च वानरेन्द्राश्च हंसा व्याघ्रा
स्तथैव च ॥ ७४ ॥ तत्तीर्थस्य प्रभावेन न दुष्टान्याचरन्ति ते ॥ कालेन मृत्युमायाति पशुपक्षिसरीसृपाः ॥ ७५ ॥ सर्वे विमानमारूढा गच्छन्ति
हरिमन्दिरम् ॥ वायुना पातितं यत्र पत्रपुष्पफलादिकम् ॥ ७६ ॥ तस्या नद्या जलं स्पृष्ट्वा सर्वं वै मुक्तिमाप्नुते ॥ सा नदी पृथिवीं भित्त्वा पाता
लादागता नृप ॥ ७७ ॥ पूर्वं पन्नगराजस्तु तेन मार्गेण चागतः ॥ स्नातुं दामोदरे तीर्थं जन्ममृत्युप्रवातिनि ॥ ७८ ॥ स्वर्गादागत्य चन्द्रोऽपि यष्टुं
यज्ञं सुपुष्कलम् ॥ यक्षमरोगाद्विनिर्मुक्तो गतः स्वर्गं निरामयः ॥ ७९ ॥ बलिना चैव दानानि दत्तान्यागत्य कार्तिके ॥ हरिश्चन्द्रेण विधिना
नलेन नहुषेण च ॥ ८० ॥ नाभागेनावरीपाथैः कृतं कर्म सुदुष्करम् ॥ दत्त्वा दानान्यनेकानि गजा गावो हया रथाः ॥ ८१ ॥ अनङ्कुचनं
भूमिं रत्नानि विविधानि च ॥ छत्राणि विप्रमुख्येभ्यो यानानि चैव वाससी ॥ ८२ ॥ अन्नानि रसमिश्राणि दत्त्वा दामोदराग्रतः ॥ गतास्ते विष्णु
भुवनं नागच्छन्ति महीतले ॥ ८३ ॥ पत्रं पुष्पं फलं तोयं तस्मिन्स्तीर्थं ददाति यः ॥ द्विजानां भक्तिसंयुक्तः स याति जलशाधिनम् ॥ ८४ ॥
प्रसृतिं चापि यो दद्यान्मुष्टिं वाथ धुधार्थिने ॥ विमानवरमारूढः स सोमं प्रति गच्छति ॥ ८५ ॥ दामोदराग्रतः कृत्वा पर्वतान्नसंभेवात् ॥ पूजि
तान्फलपुष्पैश्च दीपं दद्यात्सर्वार्त्तिकम् ॥ ८६ ॥ अवाप्य दुष्करं स्थानं कुलानां तारयेच्छतम् ॥ चतुरंगुलमात्रेपि दत्ते दामोदराग्रतः ॥ ८७ ॥
दाने युगसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ मा गच्छ हिमवत्पृष्ठं मलयं मा च मन्दरम् ॥ ८८ ॥ गच्छ रैवतकं शैलं यत्र दामोदरः स्थितः ॥
कृत्वा मासोपवासं तु द्विजो दामोदराग्रतः ॥ ८९ ॥ न निवर्तति कालेन दामोदरपुरं व्रजेत् ॥ करोत्यनशनं यश्च नरो नार्यथा पुनः ॥ सर्वं
लोकानतिक्रम्य स हरेर्गेहमाप्नुयात् ॥ ९० ॥ विघ्नानि तत्र तिष्ठन्ति नित्यं पञ्चशतानि च ॥ धर्मविघ्नसकृद्वृणु नरस्तत्र न गच्छति ॥ ९१ ॥
प्रद्युम्नवलशैनेयगदाचक्रादिभिः सदा ॥ शतलक्षप्रमाणेस्तु सेव्यते स गिरिर्महान् ॥ ९२ ॥ क्रीडन्ति नार्यस्तेषां हि नित्यं दामोदराग्रतः ॥
सुचन्द्रवदना गौर्यः श्यामाश्चैव सुमध्यमाः ॥ ९३ ॥ नित्यं विन्यः सुकेशाश्च शुभ्राः स्वायतलोचनाः ॥ सुगंडा ललिताश्चैव सुकसाः सुपयोध
राः ॥ ९४ ॥ शोभमानाः सुजंघाश्च सुपादाः सुन्दराङ्गुलीः ॥ राजपुत्र्यो गिरौ तस्मिन्हसन्ति च रमन्ति च ॥ ९५ ॥ कौसुमं पादगुले कुङ्कुमं
पीतकंचुकम् ॥ ब्राह्मणीभ्योः ददन्तीह स्पर्द्धमानाः पृथक्पृथक् ॥ ९६ ॥ भक्ष्यं भोज्यं च पेयं च लेह्यं चोष्यं च पिच्छिलम् ॥ तांबूलं पुष्पसंयुक्तं
कार्तिके हरिवासरे ॥ ९७ ॥ दृष्ट्वा तु रेवतीकुंडं प्रदद्यात्फलमुत्तमम् ॥ पुत्रिणी ऋद्धिसंपन्ना सुभगा जायते सती ॥ ९८ ॥ एवं कृत्वा तु सा रात्रि
नीयते निद्रया विना ॥ वेदवेषैः सुपुण्यैस्तु भारताख्यानवाचनैः ॥ ९९ ॥ हुंकृतैस्तलशब्दैश्च तालशब्दैः पुनःपुनः ॥ देशभाषाविभाषिण्यो
रामामण्डलमध्यतः ॥ हास्यनृत्यसमायुक्ता राजन्दामोदराग्रतः ॥ १०० ॥ पञ्चपाषाणकं हर्म्यं यः करोति शिवालयम् ॥ पंचवर्षसहस्राणि स्वर्गं
लोके महीयते ॥ १०१ ॥ दशपाषाणसंयुक्तं कृत्वा दामोदराग्रतः ॥ दशवर्षसहस्राणि स्वर्गं हंछति मछति ॥ १०२ ॥ शतपाषाणकं हर्म्यं यः
करोति महन्नृप ॥ मन्दिरं सुन्दरं शुभ्रं स याति हरिमन्दिरम् ॥ १०३ ॥ कृत्वा साहसिकं चैत्यं बहुरूपसमन्वितम् ॥ सर्वलोकातिक्रम्य
परं ब्रह्माविगच्छति ॥ १०४ ॥ पंचवर्णध्वजं दद्याद्दामोदराग्रहोपरि ॥ तंतुप्रमाणवर्णाणि दिव्यानि स दिवं व्रजेत् ॥ १०५ ॥ तस्य गन्धुतिमात्रेण
भेजं वस्त्रापथं शुभम् ॥ यदृष्ट्वा सर्वपापानि विलीयन्ते बहूनि च ॥ १०६ ॥ राजस्तत्पदमायाति यद्वत्वा न निवर्तते ॥ पूजयित्वा भवं देवं
भवसंभवनाशनम् ॥ १०७ ॥ नरो नारी नृपश्रेष्ठ शिवलोके महीयते ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य भद्रस्य च सुभाषितम् ॥ १०८ ॥ अगतः

कार्तिको कर्तुं देवे दामोदरे ततः ॥ ऋग्यजुःसामसंयुक्तेर्ब्राह्मणैर्वैश्वित्तमैः ॥ १०९ ॥ क्षत्रियैः क्षत्रधर्मज्ञैर्वैश्वेदानपरायणैः ॥ सह शूद्रैः
समायातस्तस्मिंस्तीर्थे गजो नृपः ॥ ११० ॥ दत्त्वा दानान्यनेकानि हुत्वा हावर्हुताशने ॥ अग्निष्टोमादिकान्पञ्चान्हयमेधादिकान्वहूत् ॥
चकार विधिवद्वाजा गजस्तत्र समाहितः ॥ १११ ॥ ततश्च न्यवसतत्र तपः कर्तुं सहर्षिभिः ॥ ऊर्ध्वपादाः स्थिता विप्राः पीत्वा
धूममधोमुखाः ॥ शुष्कपत्राशनाश्चान्ये अन्ये वै फलभोजनाः ॥ ११२ ॥ मूलानि चान्ये भक्षन्ति अन्ये वार्यशना द्विजाः ॥ आलोकन्ति स्वप्न्ये
च तथान्ये जलशायिनः ॥ ११३ ॥ पञ्चाग्निसाधकाश्चान्ये शिलाचूर्णस्य भक्षकाः ॥ जपन्ति चान्ये संशुद्धा गायत्रीं वेदमातरम् ॥ सावित्रीं मनसा
चान्ये देवीमन्ये सरस्वतीम् ॥ ११४ ॥ मुक्तानि हि पवित्राणि ब्रह्मणा निर्मितानि च ॥ अन्येऽवसन्तदा तत्र द्वादशाक्षरचिन्तकाः ॥ ११५ ॥
आलोक्य सर्वशास्त्राणि विचार्य च पुनःपुनः ॥ इदमेव मुनिष्वन्नं ध्येयो नारायणः सदा ॥ ११६ ॥ आराधितः सुदुष्पारे भवे भगवतो विना ॥
तथा नान्यो महादेवात्पतन्तं योऽभिरक्षति ॥ ११७ ॥ गतागता निवर्तते चंद्रसूर्यादयो ग्रहाः ॥ अद्यापि न निवर्तते द्वादशाक्षरचिन्तकाः ॥ ११८ ॥
येऽक्षरा ऋषयश्चान्ये देवलोकजिगीषवः ॥ प्राप्नुवन्ति ततः स्थानं दग्धवीजं च तत्तथा ॥ ११९ ॥ सकृदुच्चरितं येन हरिरित्यक्षरद्वयम् ॥ षट्ः परि
करस्तेन मोक्षाय गमनं प्रति ॥ १२० ॥ एकभक्तं तथा नक्तमयाच्यमुपितं तथा ॥ एवमादीनि चान्यानि कृत्वा दामोदराग्रतः ॥ कृतकृत्या भवं
तीह यावदाभूतसंपुत्रम् ॥ १२१ ॥ स राजा ऋषिभिः सार्द्धं यावत्तिष्ठति तत्र वै ॥ विमानानां सहस्राणि तावत्तत्रागतानि च ॥ १२२ ॥ गंधर्वाप्सर
सस्तत्र सिद्धचारणकिन्नराः ॥ सर्वे विमानमारूढाः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १२३ ॥ सर्वजनेन पदेः सार्द्धं स राजा भार्यया सह ॥ गतो विमानमारूढो
यत्तत्पदमनामयम् ॥ १२४ ॥ य इदं पठते नित्यं शृणुयाद्वाऽपि मानवः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ १२५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महा
पुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे द्वितीये वल्गापथक्षेत्रमाहात्म्ये दामोदरमाहात्म्यवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि क्षेत्रं वल्गापथं पुनः ॥ यत्प्रभासस्य सर्वस्वं क्षेत्रं नाभिः प्रियं मम ॥ १ ॥ यत्र साक्षाद्भो देवः
सृष्टिमंहरकारकः ॥ पृथिव्यां स त्वधिष्ठाता तत्त्वानामादिमः प्रभुः ॥ २ ॥ स स्वयंभूः स्थितस्तत्र प्रभासे भूतिदो भवः ॥ भवतीदं जगद्यस्मात्त
स्माद्भव इति स्मृतः ॥ ३ ॥ यः सकृत्कुरुते यात्रां क्षेत्रे वल्गापथे पुनः ॥ विगाह्य तत्र तीर्थानि कृतकृत्यः स जायते ॥ ४ ॥ अथ दृष्ट्वा भवं देवं
सकृत्पूज्य विधानतः ॥ केदारयात्राफलभाक् स भवेन्मनुजोत्तमः ॥ ५ ॥ क्षेत्रे मासि भवं दृष्ट्वा न पुनर्जायते भुवि ॥ वैशाल्यामथवा सम्पुत्रं भवं
दृष्ट्वा विमुच्यते ॥ ६ ॥ वाराणस्यां कुरुक्षेत्रे नर्मदायां तु यत्फलम् ॥ तत्फलं निमिषार्द्धेन भवं दृष्ट्वा दिनेदिने ॥ ७ ॥ दुर्लभंस्तत्र वासस्तु दुर्लभं
भवदर्शनम् ॥ प्रेतत्वं नैव तस्यास्ति न चास्या नारकी व्यथा ॥ ८ ॥ येषां भवालये प्राणा गता वै वरवर्णिनि ॥ धन्यानामपि धन्यास्ते देवानां
मपि देवताः ॥ ९ ॥ वल्गापथे मतिर्येषां भवे येषां मतिः स्थिरा ॥ गोदानं तत्र शंसन्ति ब्राह्मणानां च भोजनम् ॥ पिंडदानं च तत्रैव करपातं वृत्तिमा
वहेत् ॥ १० ॥ इति संक्षेपतः प्रोक्तं माहात्म्यं ते भवोद्भवम् ॥ श्रुतं पापोपशमनं यज्ञायुतफलप्रदम् ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे द्वितीये वल्गापथक्षेत्रमाहात्म्ये वल्गापथक्षेत्रस्थं भवमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथ वल्गापथे क्षेत्रे संति तीर्थानि कोटिशः ॥ तथापि सारं ते वच्मि सर्वतीर्थमहोदयम् ॥ १ ॥ दामोदरे नदी प्रोक्ता स्वर्णमेति
या स्मृता ॥ ब्रह्मकुण्डं च तत्रैव तथा ब्रह्मेश्वरः स्मृतः ॥ २ ॥ कालमेघश्च संप्रोक्तो भवो दामोदरः स्मृतः ॥ गव्यूतिद्वितयेनेव कालिका तत्र
कीर्तिता ॥ ३ ॥ इन्द्रेश्वरश्च तत्रैव रैवतः पर्वतस्तथा ॥ उज्जयंतश्च तत्रैव देवः कुम्भीश्वरः स्मृतः ॥ ४ ॥ भीमेश्वरश्च तत्रैव ततः क्षेत्रं महाप्रभम् ॥
तेलसारणिकं नाम त्रेतायां हैममारकम् ॥ ५ ॥ पंचगव्यूतिमात्रं तु तत्क्षेत्रं संप्रकीर्तितम् ॥ मृगीकुण्डं च तत्रैव सर्वपातकनाशनम् ॥ ६ ॥ एतद्वल्गा
पथं क्षेत्रं रत्नपात्वोस्तथाऽऽकरम् ॥ कथितं तत्र देवेशि पुनः संक्षेपतो मया ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे द्वितीये वल्गापथक्षेत्रमाहात्म्ये प्रवरतीर्थानुकीर्तनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि
दुर्गाविलेखति विभुतम् ॥ योजनस्यांतरे देवि पश्चिमे मंगलस्थितेः ॥ १ ॥ दुर्गाको यत्र भीमेन भुक्त्वा त्यक्तः पुरा प्रिये ॥ तत्रैव विवरं दिव्यं महा
पातालमार्गदम् ॥ २ ॥ तस्य कल्पः पुरा प्रोक्तः पातालोत्तरसंग्रहे ॥ तत्र लिगान्यनेकानि सिद्धस्थानानि षोडश ॥ ३ ॥ सुवर्णस्याकरः पूर्वं
तत्स्थानमभवत्प्रिये ॥ तस्मिन्स्थाने नरेदं वि गन्तव्यं भूतिलिप्सया ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे द्वितीये वल्गापथक्षेत्रमाहात्म्ये दुर्गाविलहद्विरस्थानमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्महादेवि मंगलात्पश्चिमे स्थितम् ॥ गंगास्रोतस्तथा लिङ्गं सुरार्कं च विशेषतः ॥ १ ॥ तान्गच्छेद्विधि
वदेवि यदि यात्राफलेप्सुता ॥ ज्ञात्वा पिण्डप्रदानं च कुर्यात्तत्र यथार्थतः ॥ ब्राह्मणेभ्यस्तथा देयमन्नं भूरि सदक्षिणम् ॥ २ ॥ इति
ते कथितं मया प्रिये कलिपापौघविनाशनं शुभम् ॥ निखिलं तीर्थमहोदयोदयं पठितं सद्भिर्निर्हति पापसंहतिम् ॥ ३ ॥ इदं न देयं
दुर्बुद्धेः सुतरां पापनाशनम् ॥ श्रोतव्यं विधिना तद्वद्रविष्योक्तविधानतः ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये गंगेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अधुना
स्वयंभूतं पूर्वाभिर्देश्वरेति च ॥ २ ॥ दृष्ट्वा तं विधिवदेवि ततो यक्षवनं व्रजेत् ॥ मंगलात्पश्चिमे भागे यत्र देवी स्वयं स्थिता ॥ ३ ॥
यक्षेश्वरी मञ्जुभागा वाञ्छितार्थप्रदायिनी ॥ तां संपूज्य विधानेन ततो वल्गापथं पुनः ॥ ४ ॥ गिरिं रैवतकं गत्वा कुर्याद्यात्रां विधानतः ॥
मृगीकुंडादितीर्थानि संति तत्रैव कोटिशः ॥ ५ ॥ यद्भुक्तिशिखरे देवि सीमालिङ्गं हि तत्स्मृतम् ॥ दशकोटिस्तु तीर्थानि तत्र संति वरान
ने ॥ ६ ॥ यत्र वै यादवाः सिद्धाः कलौ ये बुद्धिरूपिणः ॥ शतं सहस्रावुर्दं च लिङ्गं तत्रैव तिष्ठति ॥ ७ ॥ गजेंद्रस्य पदं तत्र तत्रैव रसकूपिकाः ॥
सप्त कुण्डानि तत्रैव रैवते पर्वतोत्तमे ॥ ८ ॥ अंकिा च स्थिता देवी प्रयुञ्जः सां व एव च ॥ लिङ्गाकारे पर्वते तु तत्र तीर्थानि कोटिशः ॥ ९ ॥
मृगीकुंडं च तत्रैव कालमेघस्तथैव च ॥ क्षेत्रपालस्वरूपेण महोदधिः स्वयं स्थितः ॥ दामोदरश्च तत्रैव भवो ब्रह्मांडनायकः ॥ १० ॥
॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ श्रुतानि तव तीर्थानि देवेश वदतस्तव ॥ गंगा सरस्वती पुण्या यमुना च महानदी ॥ ११ ॥ गोदावरी गोमती च नदी
तापी च नर्मदा ॥ सरयुः स्वर्णरेखा च तमसा पापनाशिनी ॥ १२ ॥ नद्यः समुद्रसंयोगाः सर्वाः पुण्याः श्रुता मया ॥ मोक्षारण्यानि दिव्यानि
दिव्यक्षेत्राणि यानि च ॥ १३ ॥ नगरीं भुक्तिदायिन्यस्ताः श्रुतास्त्वत्प्रसादतः ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां सूर्येदुवरुणस्य च ॥ १४ ॥ देवतानां

मृगीणां च संति स्थानान्यनेकशः ॥ परं देव त्वया पुण्यं प्रभासं कथितं मम ॥ १५ ॥ तस्माद्यज्ञाधिकं प्रोक्तं क्षेत्रं वस्त्रापथं त्वया ॥ शृण्वन्त्या
च मया पूर्वं न पृष्टं कारणं तदा ॥ १६ ॥ इदानीं च श्रुतं सर्वं स्वस्थाहं कारणं वद ॥ प्रभावं प्रथमं ब्रूहि क्षेत्रस्य च भवस्य च ॥ १७ ॥ कस्मिन्देशे
च तत्तीर्थं शिवः केनात्र संस्थितः ॥ स्वयंभूर्भगवानुद्रः कथं तत्र स्थितः स्वयम् ॥ प्रभो मे महदाश्चर्यं वर्तते तद्ब्रूधुना ॥ १८ ॥ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ ॥ वस्त्रापथस्य क्षेत्रस्य प्रभावं प्रथमं शृणु ॥ पश्चाद्भवस्य माहात्म्यं शृणु त्वं च वरानने ॥ १९ ॥ कान्यकुब्जे महाक्षेत्रे राजा भोजेति
विश्रुतः ॥ पुरा पुण्ययुगे धर्म्यः प्रजा धर्मेण शासति ॥ २० ॥ विशालाक्षो दीर्घबाहुर्विद्वान्वाग्मी प्रियंवदः ॥ सर्वलक्षणसंपूर्णो ब्रह्माश्चर्यविलोककः
॥ २१ ॥ वनात्कदाचिदभ्येत्य वनपालोन्नवीदिदम् ॥ आश्चर्यं श्रमता देव वने दृष्टं मयाधुना ॥ २२ ॥ गिरौ विषमभूभागे बहुवृक्षसमाकुले ॥
मृगयुग्मता नारी मया दृष्टा भृगुनना ॥ २३ ॥ मृगवत्प्लवते बाला सदा तत्रैव दृश्यते ॥ इति श्रुत्वा वचो राजा तुष्टस्तस्मै धनं ददौ ॥ २४ ॥
चतुरं तुरगं दिव्यं नाससी स्वर्णभूषणम् ॥ इदानीमेव यास्यामि सेनाध्यक्ष त्वया सह ॥ २५ ॥ अथानां दशसाहस्रं वागुराणां त्वनेकधा ॥ पत्तयो यांस्तु
संवत्रं वेष्टयंतु गिरिं वरम् ॥ २६ ॥ न हंतव्यो मृगः कश्चिद्रक्षणीया हि सा मृगी ॥ स्त्रीवेषधारिणी नारी मृगी भवति श्रुतले ॥ २७ ॥ क्व यास्यति वराकी
सा मद्वलेः परिपीडिता ॥ शस्त्रास्त्रवर्जितं सैन्यं वनपालपदातुगम् ॥ २८ ॥ अहोरात्रेण संप्राप्तं बहुव्याधजन्यमृतः ॥ अश्वाधिकूढो बलवान्भोजराजो
ययौ स्वयम् ॥ २९ ॥ निःशब्दपदसञ्चारः संज्ञासंकेतभाषकः ॥ गिरिं संवेष्टयामास वागुराभिः स्वयं नृपः ॥ ३० ॥ वनपालेन सहितो
मृगयुग्मं ददर्श सः ॥ सा मृगी मृगमध्यस्था नारीदेहा मुखे मृगी ॥ मृगवत्प्लवते बाला धावते च मृगैः सह ॥ ३१ ॥ अन्वगंधा
न्समाप्राप्य सन्त्रस्ता मृगयुग्मपाः ॥ क्षुब्धा भ्रान्ताः क्षणे तस्मिन्सर्वं याति दिशो दश ॥ ३२ ॥ मृगवक्त्रा तु या नारी मृगैः कति
पथैः सह ॥ पुत्रमाना निपतिता वागुराणां विचेतना ॥ ३३ ॥ बलाध्यक्षेण विधृता मृगैः सह शनैर्नृपः ॥ ददर्श महदाश्चर्यं भोज
राजो जनेर्वृतः ॥ ३४ ॥ ततः कोलाहलो जातः परमानंदिनिस्वनः ॥ मृगैः सह समानिन्ये कान्यकुब्जं मृगी नृपः ॥ ३५ ॥ दिव्यवस्त्रसमा
च्छन्ना दिव्याभरणभूषिता ॥ नरयानस्थिता नारी प्रविशेत् मृगैर्वृता ॥ ३६ ॥ वादित्रैर्ब्रह्मवोपैश्च नीयते नृपमंदिरम् ॥ जनेर्जानपदेर्भागं
दृश्यते नृपमन्दिरं ॥ ३७ ॥ नीयमाना नगरैश्च महदाश्चर्यभाषकैः ॥ पुण्ये मुहूर्ते संप्राप्ते सा मृगी नृपमन्दिरम् ॥ ३८ ॥ प्रतीहारेण राजेन्द्र
वचसा वारितो जनः ॥ गतः सेनापतिः सैन्यं गृहीत्वा स्वनिकेतनम् ॥ ३९ ॥ राजापि स्वगृहं प्राप्य स्नात्वा संपुज्य देवताः ॥ तां मृगीं स्नापया
मास दिव्यगन्धानुलेपनाम् ॥ ४० ॥ कुंकुमेन विलिप्तांगीं दिव्यवस्त्रावभुङ्क्तिताम् ॥ यथोचितं यथास्थानं दिव्याभरणभूषिताम् ॥ ४१ ॥ एकति
निजने राजा वभाषे चारुलोचनाम् ॥ का त्वं कस्य सुता केन कारणेन मृगैः सह ॥ ४२ ॥ स्त्रीणां शरीरं ते कस्मान्मृगीणां वदनं कुतः ॥
इति सर्वं समावक्ष्य परं कौतूहलं हि मे ॥ ४३ ॥ एवं सा प्रोच्यमानापि न वभाषे कथंचन ॥ मूकवन्न विजानाति न च भुङ्क्ते सुलोचना ॥ ४४ ॥
न भुङ्क्ते पृथिवीपालो न राज्यं बहु मन्यते ॥ न दारेर्विद्यते कार्यं नाथैर्न च गजे रथैः ॥ ४५ ॥ तदेव राज्यं ते दारास्ते गजास्तद्धनं बहु ॥
प्रमदामदसंरक्तं यत्र संक्रीडते मनः ॥ ४६ ॥ आहूयाह प्रतीहारं तथा संमोहितो नृपः ॥ पुरोधसं गुरुं विप्रानाचार्याञ्छ्रीमन्मानय ॥ ४७ ॥
देवज्ञानथ मन्त्रज्ञान्भिपजस्तात्रिकास्तथा ॥ इति सन्नोदितो राजा प्रतीहारो ययौ स्वयम् ॥ ४८ ॥ आजगाम स वेगेन समानीय द्विजो
त्तमान् ॥ राज्ञे विज्ञापयामास देव विप्राः समागताः ॥ ४९ ॥ प्रवेश्य गुरुं द्वाःस्थं संप्राप्तान्मद्भित्ते रतान् ॥ इति सन्नोदितो राजा तथा चक्रे स
बुद्धिमान् ॥ ५० ॥ अभ्युत्थाय नृपः पूर्वं नमस्कृत्य प्रपूज्य च ॥ आसनेषूपविष्टांस्तान्बभाषे कार्यतत्परः ॥ ५१ ॥ इदमाश्चर्यमेवैकं कथं शक्यं
निवेदितुम् ॥ जानीत हि स्वयं सर्वे लोकतः शास्त्रतोऽपि वा ॥ ५२ ॥ कथमेषा समुत्पन्ना कस्येदं कर्मणः फलम् ॥ अस्यां केन प्रकारेण वचनं
मानुषं भवेत् ॥ ५३ ॥ स्वयं मनुष्यवदना कथमेषा भविष्यति ॥ सावधानैर्द्विजैर्भूयः सर्वं संचिन्त्य चोच्यताम् ॥ ५४ ॥ ॥ विप्रा ऊचुः ॥ ॥
देवं सारस्वतोनाम कुरुक्षेत्रे द्विजोत्तमः ॥ ऊर्ध्वरेताः सरस्वत्यां तपस्तेपे जितेन्द्रियः ॥ ५५ ॥ कथयिष्यति सर्वं ते तेनादिष्टा मृगी स्वयम् ॥
इति श्रुत्वा वचो राजा ययौ सारस्वतं द्विजम् ॥ ५६ ॥ सरस्वतीजले स्नातं प्रभाते ध्यानतत्परम् ॥ दृष्ट्वा प्रदक्षिणीकृत्य साष्टांगं तं प्रणम्य
च ॥ उपविष्टो नृपो भूमौ प्राञ्जलिः सञ्जितेन्द्रियः ॥ ५७ ॥ मनुष्यपदसंचारं श्रुत्वा ज्ञात्वा च कारणम् ॥ सारस्वतो वभाषेऽथ तं नृपं भक्ति
तत्परम् ॥ ५८ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ भोजराज शुभं तेस्तु ज्ञातं तत्कारणं मया ॥ मृगानना त्वया नारी समानीता वना
त्किल ॥ ५९ ॥ महदाश्चर्यमेवैतत्तत्र चेतसि वर्तते ॥ आदिष्टा तु मया बाला सर्वं ते कथयिष्यति ॥ ६० ॥ जानाम्यहं महाराज चरित्रं जन्म
यादृशम् ॥ आश्चर्यं संभवेल्लोके कथ्यमानं तथा स्वयम् ॥ ६१ ॥ इत्यादिश्य गतो वेगाद्वेनादित्यवर्चसा ॥ अहोरात्रद्वयेनैव संप्राप्तो नृप
मन्दिरम् ॥ ६२ ॥ प्रविश्य च मृगीं दृष्ट्वा यत्रास्ते मृगलोचना ॥ तथा सारस्वतो ज्ञातो धर्मज्ञः सर्वविद्भिजः ॥ ६३ ॥ ॥ मृगयुवाच ॥ ॥
एष सर्वं हि जानाति कारणं यच्च यादृशम् ॥ वर्तमानं भविष्यं च भूतं यद्वचनत्रये ॥ ६४ ॥ एतेन मरणं ज्ञातं मदीयं पूर्वजन्मनि ॥ वस्त्रापथे
महाक्षेत्रे तपस्तप्तं भवत्ये ॥ ६५ ॥ विधूय कलुषं सर्वं ज्ञानमुत्पाद्य यन्नतः ॥ जरामरणनिर्मुक्तः प्रत्यक्षं दृष्टवान्भवम् ॥ ६६ ॥ अस्य तुष्टो
भवो देवो ज्ञातं तीर्थस्य कारणम् ॥ आदिष्टया मया वाच्यं भवेजन्मनि कारणम् ॥ ६७ ॥ इति चिन्तापरा यावत्तावद्विप्रः समागतः ॥ तस्मै
प्रणामपरमा मूर्च्छिता निपपात सा ॥ ६८ ॥ अथ सारस्वतो ज्ञानाज्ज्ञातवान्कारणं च तत् ॥ आनयन्तु द्विजा वेगात्कलशं तोयसंभृतम् ॥
॥ ६९ ॥ सर्वैः शधीः पल्लवाश्च दूर्वाः पुष्पाणि चाक्षताम् ॥ धूपं च चंदनं चैव गोमयं मधुसर्पिषी ॥ ७० ॥ इत्यादिष्टेर्द्विजैर्वेगात्समानीतं नृपा
ज्ञया ॥ उपलिप्य च भूभागं स्वस्तिकं सनिवेश्य च ॥ ७१ ॥ तत्राग्निकार्यं कृत्वाऽथ वेदान्तकुंभे निधाय सः ॥ इन्द्रं तस्मिंश्च विन्यस्य दिक्पालांश्च
यथाक्रमम् ॥ हुत्वाग्निं स चक्रं कृत्वा ग्रहपूजामकारयत् ॥ ७२ ॥ तोयं सुवर्णपात्रस्थं कृत्वा कुंभान्स्वयं गुरुः ॥ अभिषेकं ततश्चक्रं
सुहृतं सार्वकामिकं ॥ ७३ ॥ अभिषिक्ता तु सा तेन पूता स्नानार्थवारिणा ॥ जाता सचेतना बाला सर्वं पश्यति चक्षुषा ॥ ७४ ॥
शृणोति सर्वं जानाति चरित्रं पूर्वजन्मनः ॥ वदरीफलमात्रं तु पुरोडाशं ददौ गुरुः ॥ ७५ ॥ तयोपभुक्तं यत्नेन ततश्चक्रं स मार्जनम् ॥
मानुषं वचने कर्णे ददौ ज्ञानं गुरुस्ततः ॥ ७६ ॥ गुरवे दक्षिणां दत्त्वा ततः सा च मृगानना ॥ भोजराजाय सर्वं च चरित्रं पूर्वजन्मनः ॥
॥ ७७ ॥ वस्तुं प्रचक्रमे बाल्याद्यदृत्तं पूर्वजन्मनि ॥ नमस्कृत्य गुरुं पूर्वं ब्राह्मणान्शत्रियांस्तथा ॥ ७८ ॥ ॥ मृगयुवाच ॥ ॥ न विपाद
स्त्वया कायां राजञ्छ्रुत्वा मयोदितम् ॥ इतस्त्वं सप्तमे स्थाने कलिगाधिपतेः सुतः ॥ ७९ ॥ मृते पितारि बालस्त्वं स्वभिषिक्तः स्वमं
त्रिभिः ॥ अहं हि वंगराजस्य संजाता दुहिता किल ॥ ८० ॥ परिणीता त्वया देव पित्रा दत्ता स्वयं नृप ॥ त्वयाऽहं पद्महिणी कृता योपिद्वरा

यतः ॥ ८१ ॥ युवा जातः क्रमेणैव हिंस्रः क्रूरो बभूव ह ॥ न वेदशास्त्रकुशलो दयाधर्मविवर्जितः ॥ ८२ ॥ लुब्धो मानी महाक्रोधी सत्याचार
 बहिष्कृतः ॥ न देवं न गुरुं विप्रात्रो जानाति दुराशयः ॥ ८३ ॥ विरक्ता हि प्रजास्तस्य ब्राह्मणोच्छेदहारकः ॥ समासत्रैर्नृपैस्तस्य देशः सर्वो
 विलुपितः ॥ सैन्यं सर्वं समादाय युद्धायोपजगाम सः ॥ ८४ ॥ सहेवाहं गता देव युद्धं जातं नृपैः सह ॥ हारितं सैनिकैस्तस्य गता नष्टा दिशो
 दश ॥ ८५ ॥ त्यक्त्वा धर्मं निजं राजा पलायनपरोऽभवत् ॥ गच्छमानस्तु नृपतिः शत्रुभिः परिपीडितः ॥ ८६ ॥ तवास्मिन्वादी दुष्टात्मा
 हतो लोकविरोधकः ॥ देहं तस्य गृहीत्वाग्रौ प्रविष्टाहं नृपोत्तम ॥ ८७ ॥ मृतस्यैवं गतिर्नास्ति नरके स विपच्यते ॥ मृतं कांतं समादाय
 भार्यान्तौ प्रविशेद्यदि ॥ ८८ ॥ सा तारयति पापिष्ठं यावदाभूतसंप्लवम् ॥ इह पापस्य कृत्वा पश्चात्स्वर्गे महीयते ॥ ८९ ॥ अंतस्त्वं ब्राह्मणो
 जातो देशे मालवके नृप ॥ तस्यैव तत्र भार्याहं संभूता ब्राह्मणी नृप ॥ ९० ॥ धनधान्यसमृद्धोऽभूत्तथा जीवधनाधिकः ॥ मृतः
 पिता मृता माता स च भ्रातृविवर्जितः ॥ ९१ ॥ धनधान्यसमृद्धोऽपि लुब्धो भ्रमति भूतले ॥ अतीव कोपनो विप्रो वेदपाठविद
 जितः ॥ ९२ ॥ स्नानसंन्यादिहीनश्च मायावी याचते जनम् ॥ भक्तिं करोमि परमां स च कुप्यति मां प्रति ॥ ९३ ॥ संतानं
 तस्य वै नास्ति धनरक्षापरो हि सः ॥ न ददाति न चाश्नाति न जुहोति स रक्षति ॥ ९४ ॥ न तर्पणं तिलेविप्रो विदधात्यतिलो
 भतः ॥ कार्तिकेऽपि च संप्राप्ते विष्णुपूजाविवर्जितः ॥ ९५ ॥ दीपं ददाति नो विप्रो भासमेकं निरन्तरम् ॥ न भुंक्ते शाकपत्रं स एकाहारो
 निरंतरम् ॥ ९६ ॥ मासे नभस्ये संप्राप्ते प्राप्ते कृष्णे नृपोत्तम ॥ न करोति गृहे भ्रातृ स्नानतर्पणवर्जितः ॥ ९७ ॥ न जानाति दिनं पितृ
 पक्षमेकं निरन्तरम् ॥ अन्यत्र भुंक्ते विप्रोऽसौ स्यादेऽपि समागते ॥ ९८ ॥ मकरस्थेऽपि संक्रांतौ कृशरात्रं ददाति न ॥ तिलान्मुवर्णं तारं वा वस्त्रं
 वा फलमेव च ॥ शाकपत्रं स पुष्पं वा न ददाति तथैधनम् ॥ ९९ ॥ गवां गवाहिकं नैव कथं भुक्तिर्भविष्यति ॥ न याति विष्णुशरणं संप्राप्ते
 इक्षियायने ॥ १०० ॥ धेतुं ददाति नो विप्रो ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः ॥ १०१ ॥ एकापि दत्ता शुष्यस्विनी सा सवस्त्रवन्ताभरणोपपन्ना ॥ वस्त्रेन
 युक्ता हि ददाति दात्रे भुक्तिं कुलस्यास्य करोति वृद्धिम् ॥ १०२ ॥ यावन्ति रोमाणि भवन्ति तस्यास्तावन्ति वर्षाणि महीयते सः ॥ ब्रह्मालये सिद्ध
 गेर्वृतोऽसौ संतिष्ठते सूर्यसमानतेजाः ॥ १०३ ॥ देवालये नो विदधाति वर्षाणि कूपं तडागं न करोति कुण्डम् ॥ पुण्यं विवाहं सुजनोपकारं नाम्नो
 सतां वा द्विजमंदिरं च ॥ १०४ ॥ धनं सदा भूमिगतं करोति धनं न जानाति कुलस्य चासौ ॥ अहं हि तस्यानुगता भवामि कथं हि कांतं परिव
 चयामि ॥ १०५ ॥ एवं हि वर्तमानः स कालधर्ममुपेयिष्यात् ॥ धनलोभान्मया देव मरणं परिवर्जितम् ॥ १०६ ॥ पश्यन्त्या गोत्रिभिः सर्वं गृहीतं
 धनतंचयम् ॥ कालेन महता देव मृताऽहं द्विजमंदिरे ॥ १०७ ॥ श्वेतसर्पः समभवदेशे तस्मिन्प्ररोत्तम ॥ तत्रैवाहं ब्राह्मणस्य संजाता तनया नृप
 ॥ १०८ ॥ वर्षेष्टमे तु संप्राप्ते परिणीता द्विजन्मना ॥ तांस्मेव गृहे सर्पो मदीये वसते नृप ॥ १०९ ॥ भार्या ममेति संदष्टो राज्ञो भर्ता महा
 हिना ॥ मृतोऽपि ब्राह्मणेः सर्पो लघुदेविनिपातितः ॥ ११० ॥ वैधव्यं मम दत्त्वा तु द्विजसर्पो मृताभू ॥ पित्रा मात्रा महारोकं कृत्वा मे मुण्डितं
 शिरः ॥ १११ ॥ वसाना श्वेतवस्त्रं च विष्णुभक्तिपरायणा ॥ मासोपवासनिरता यानि तीर्थान्यनेकशः ॥ ११२ ॥ सर्पस्तु मकरो जातो
 गोदावरां शिवालये ॥ देवं भीमेश्वरं द्रष्टुं गताऽहं स्वजनेः सह ॥ ११३ ॥ यावत्स्नातुं प्रविष्टाहं मृता सर्वजनैर्नृप ॥ मकरेण तदा दृष्टा
 भार्येयं मम वल्लभा ॥ गृहीता मकरेणाहं नेतुमंतर्जले नृप ॥ ११४ ॥ हाहाकारः समभवज्जनः क्षुब्धः समंततः ॥ कुंताघातेन केनासौ
 मकरस्तु निपातितः ॥ ११५ ॥ झपवक्र स्थिता चाहं मृता कृष्टा जनेर्वहिः ॥ अग्निं दत्त्वा जले क्षिप्त्वा भस्म लोका गृहान्गताः ॥ ११६ ॥
 स्त्रीवधात्लुब्धको जातो झपस्तीर्थप्रभावतः ॥ मानुषो योनिमापन्नस्तस्मिन्नेव गृहान्वने ॥ ११७ ॥ अग्नेर्जलाच्च सर्पाच्च गजार्त्तिसहादृषादपि ॥ झपाद्वि
 स्फोटकान्मृत्युर्येषां ते नरके गताः ॥ ११८ ॥ आत्महा भ्रूणहा स्त्रीहा ब्रह्मघ्नः कूटसाक्ष्यदः ॥ कन्याविक्रयकर्ता च मिथ्या व्रतधरस्तु यः ॥
 ११९ ॥ विक्रीणाति क्रतुं यस्तु मद्यपः स्याद्विजस्तु यः ॥ राजद्रोही स्वर्णचोरो ब्रह्मवृत्तिविलोपकः ॥ १२० ॥ गोघ्नस्तु निक्षेपहरो ग्रामसी
 माहरस्तु यः ॥ सर्वे ते नरकं याति या च स्त्री पतिवचका ॥ १२१ ॥ झपमृत्युप्रभावेन जाता कौची वने नृप ॥ गोदवरीवने व्याधो भ्रमते मृग
 मार्गकः ॥ १२२ ॥ वने कौचः सकामो मां मुदा कामयितुमुद्यतः ॥ दृष्टाहं भ्रमता तेन व्याधेनाकृष्य कार्मुकम् ॥ १२३ ॥ हतः कौचो मृतो राज
 व्रष्टा स्थानादहं ततः ॥ गोदावरीवने तस्मिन्नेवंरूपं ददर्श तम् ॥ १२४ ॥ ऋषिर्व्याधं शशापाथ दृष्ट्वा कर्म विगर्हितम् ॥ कामधर्मकुर्वाणं प्रिया
 संभाषतत्परम् ॥ कौचं त्वमवधीर्यस्मात्तस्मात्सिंहो भविष्यसि ॥ १२५ ॥ ऋषिस्तेन विनीतेन स्थित्वा सन्तोषितो नृप ॥ ऋषिर्वदति तस्याग्रे
 न मे मिथ्या वचो भवेत् ॥ १२६ ॥ सिंहस्यस्य प्रसादं ते करिष्ये भुक्तिहेतवे ॥ सुराष्ट्रदेशे भविता सिंहो रेवतके गिरो ॥ १२७ ॥ वल्लापथे महा
 क्षेत्रे भुक्तिस्ते विहिता भुवा ॥ इत्युक्त्वा स ऋषिर्देवं गतो भीमेश्वरं प्रति ॥ दुर्वचःश्रवणाद्व्याधः क्रमात्पंचत्वमाययौ ॥ १२८ ॥ कौची कौचवि
 योगेन गता सा च वनांतरे ॥ मृता देववशाज्जाता मृगी रेवतके गिरो ॥ १२९ ॥ मृगयुथगता नित्यं मोदते मदविह्वला ॥ व्याधः सिंहः समभव
 द्विरेस्तरय महावने ॥ १३० ॥ कामार्ता भ्रमता दृष्टा मृगी सिंहेन यत्नतः ॥ तत्र संभ्रमते नित्यं सिंहश्चापि मृगी वने ॥ १३१ ॥ सिंहोऽपि देव
 योगेन ममेयमिति मन्यते ॥ परं हिंस्रस्वभावेन तामादातुं प्रचक्रमे ॥ १३२ ॥ चलत्वं मृगजातीनां विहितं वेवसा स्वयम् ॥ पुनर्गता मृगीयुथं
 क्रीडते चारुलोचना ॥ १३३ ॥ भवस्य पश्चिमे भागे तत्र रेवतके गिरो ॥ अनुयातः शनैः सोऽथ मृगेन्द्रो मृगयुथपः ॥ उत्पपात ततः सिंहो मृग
 सर्वस्य मूर्द्धनि ॥ १३४ ॥ सिंहस्य न मृगैः कार्यं हरिणीं प्रति पश्यतः ॥ यत्र सा हरिणी याति ययो सिंहस्तथैव ताम् ॥ १३५ ॥ यदा वेगं
 मृगी चक्रे सिंहः कुद्रस्तदा वने ॥ सिंहोऽपि वेगवाजातो मृगीवेगाधिकोऽभवत् ॥ १३६ ॥ यदा सिंहेन संक्रांता ददौ झम्पां मृगी तु सा ॥ भव
 स्वर्णरेपाजले देवं विशीर्णं मम तद्वपुः ॥ न तु वक्रं निपातितं त्वन्सारशिरसि स्थितम् ॥ १३७ ॥ एतच्चरित्रं यत्सर्वं दृष्टं सारस्वतेन वै ॥ तत्ती
 अहं हि हरिणीगर्भे जाता मानुषरूपिणी ॥ जातं वक्रं मृगीणां मे यस्मात्प्र पतितं जले ॥ १३८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां
 संहितायां सप्तमे प्रभासखंडे द्वितीये वल्लापथक्षेत्रमाहात्म्ये भवमाहात्म्ये मृगाननाभोजयुत्तान्तवर्णने सारस्वतमहापिसंस्कृतपुरोडाशप्राशानसंख्य
 ॥ १३९ ॥

हरिणीरूपे जाता मानुषरूपिणी ॥ केन संवर्धिता वार्ये कथं ते रूपमीदृशम् ॥ १ ॥ ॥ मृगुवाच ॥ ॥ शृणु देव प्रवक्ष्यामि यद्वत्
कन्यकं वने ॥ ऋषिरुदालकोनाम गंगोद्वले महातपाः ॥ २ ॥ प्रभाते मृगमुत्सृष्टुं गतो देव वनांतरे ॥ मृगार्तिं पतितो भूमौ वीर्यविद्विज
न्यनः ॥ ३ ॥ यावत्स चलितो विप्रः शौचं कृत्वा प्रयत्नतः ॥ तावन्मृगी समायाता दृष्ट्वा पुष्पवनांतरात् ॥ ४ ॥ चापल्याद्रक्षितं वीर्यं दृष्टं ब्रह्म
पिणा स्वयम् ॥ यस्मादध्याति मे वीर्यं तस्माद्भूमौ भविष्यति ॥ ५ ॥ ममरूपा तववक्रा नारी गर्भे भविष्यति ॥ वर्द्धयिष्यति देव्यस्तां
स्मर्त्तुं दिव्यैः सुतां तव ॥ ६ ॥ केनापि देवयोगेन ज्ञानं तस्या भविष्यति ॥ एवमुदालकादेव संजाताहं मृगानना ॥ प्रविश्यामि मृता पूर्वं त्वया
साद्धं नराधिप ॥ ७ ॥ तस्माज्जातं सतीत्वं मे सप्तजन्मनि वै प्रभो ॥ यत्त्वया कुर्वता राज्यं पापं वै सनुपाजितम् ॥ ८ ॥ क्षत्रवर्मं परित्यज्य
पलायनपरो मृतः ॥ तदेनो हि मया दण्डं चिताग्री नृपसत्तम ॥ ९ ॥ पतिं गृहीत्वा या नारी मृतमग्रीं विशेषदि ॥ सा तारयति भर्तारमात्मानं
च कुलद्वयम् ॥ १० ॥ गोश्रेहं देशभंगे च संग्रामे सम्मुखे मृतः ॥ स सूर्यमण्डलं भित्त्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥ ११ ॥ अनाशकं यो विदधाति मर्त्यो
दिनेदिने यज्ञसहस्रपुण्यम् ॥ स याति यानेन गणान्वितेन विधूय पापानि सुरैः स पूज्यते ॥ १२ ॥ गंगाजले प्रयागे वा केदारं पुष्करं च ये ॥ वज्रा
पथं प्रभासे च मृतास्ते स्वर्गगामिनः ॥ १३ ॥ द्वारावत्यां कुक्षेत्रे योगाभ्यासेन ये मृताः ॥ हरिरित्यक्षरं मृत्यो येषां ते स्वर्गगामिनः ॥ १४ ॥
पूजयित्वा हरिं ये तु भूमौ दर्भतिलैः सह ॥ तिलांश्च पञ्चलोहं च दत्त्वा ये तु पयस्विनीम् ॥ १५ ॥ ये मृता राजशार्दूलं ते नराः स्वर्ग
गामिनः ॥ उत्पाद्य पुत्रान्संस्थाप्य पितृपैतामहे पदे ॥ १६ ॥ निर्मला निष्कलंका ये ते मृताः स्वर्गगामिनः ॥ व्रतोपवासनिरताः सत्याचारपरा
यणाः ॥ अहिंसाविरताः शांतास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ १७ ॥ सापवादो रणं त्यक्त्वा मृतो यस्मान्नराधिप ॥ सप्तयोनिषु ते जन्म तस्माज्जातं
मया सह ॥ १८ ॥ त्वां विना मे पतिर्मा भून्मरणे याचितं मया ॥ तदार्तिरक्षे राजेन्द्र वायुवाचाशरीरिणी ॥ आदौ पापफलं धुक्का पश्चा
त्स्वर्गं गमिष्यसि ॥ १९ ॥ यदि वज्रापथे गत्वा शिरः कश्चिद्विशुचति ॥ स्वर्णरेखाजले राजन्मानुषं स्यान्मुखं मम ॥ २० ॥ अहं मानुष
वज्राऽस्मि पापच्छायाऽऽयुतं मुखम् ॥ दृश्यते मृगवक्राभं तस्माच्छीघ्रं निशुञ्चय ॥ २१ ॥ इति श्रुत्वा वचो राजा सारस्वतमुदैक्षत ॥ जनो
विहस्य सानन्दं सर्वं सत्यं मृगीवचः ॥ २२ ॥ इत्युक्त्वाऽऽह द्विजेन्द्रः स एवं कुरु नृपोत्तम ॥ एवं राज्ञा समादिष्टः प्रतीहारो ययौ वनम् ॥ २३ ॥
वज्रापथे महातीर्थे भवं द्रष्टुं त्वरान्वितः ॥ त्वक्सारजालिर्महती स्वर्णरेखाजलोपरि ॥ २४ ॥ वर्त्तते तच्छिरो यत्र वंशप्रोतं महावने ॥ सारस्वतस्य
शिष्येण कुशलेन निवेदितम् ॥ २५ ॥ तीर्थं वज्रापथं गत्वा भवस्याग्रे महानदी ॥ जाले तत्र शिरो दृष्टं तच्च तोये विमोचितम् ॥ २६ ॥ स्नात्वा
संपूज्य तीर्थं प्रतीहारः समभ्यगात् ॥ शिष्येण सहितो वेगाद्रथेनादित्यवर्चसा ॥ २७ ॥ यदागतः प्रतीहारस्तदा सारस्वतेन सा ॥ वृता चान्द्रा
द्यनेनेव मासमेकं निरन्तरम् ॥ २८ ॥ संपूर्णे तु व्रते तस्या दिव्यं वक्रं सुलोचनम् ॥ सुरोभनं दीर्घकेशं दीर्घकर्णं शुभद्विजम् ॥ २९ ॥ कन्धुग्रीवं
पद्मगंधं सर्वलक्षणसंयुतम् ॥ व्रतति मूर्च्छिता बाला गतज्ञाना बभूव सा ॥ ३० ॥ न देवी न च गंधर्वी नासुरी न च किंनरी ॥ यादृशी सा
तदा जाता तीर्थभावेन सुन्दरी ॥ ३१ ॥ परिणीता तु सा तेन भोजराजेन सुन्दरी ॥ मृगीमुखीति विख्याता देवी सा भुवनेश्वरी ॥ ३२ ॥
न जानाति पुनः किञ्चिद्व्रत्तं राजमन्दिरे ॥ कृता सा पट्टमहिषी भोजराजेन धीमता ॥ ३३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ देशानां प्रवरो देशो
गिरीणां प्रवरो गिरिः ॥ क्षेत्राणामुत्तमं क्षेत्रं वनानामुत्तमं वनम् ॥ ३४ ॥ गंगा सरस्वती तापी स्वर्णरेखाजले स्थिता ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च सूर्यश्च
सर्वं इन्द्रादयः सुराः ॥ ३५ ॥ नागा यक्षाश्च गन्धर्वा अस्मिन्क्षेत्रे व्यवस्थिताः ॥ ब्रह्मांडं निर्मितं येन त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ३६ ॥ देवा ब्रह्मादयो
जाताः स भवोऽत्र व्यवस्थितः ॥ शिवो भवेतिविख्यातः स्वयं देवस्त्रिलोचनः ॥ ३७ ॥ वेवेति स्कन्दरचनान्द्रवानी चात्र संस्थिता ॥ अतो यत्रा
धिकं प्रोक्तं तीर्थं देवि मया तव ॥ ३८ ॥ तस्मिन्जले स्नानपरो नरो यदि संध्यां विधायानु करोति तर्पणम् ॥ श्राद्धं पितॄणां च ददाति दक्षिणां
भवोद्भवं पश्यति मुच्यते भवात् ॥ ३९ ॥ अथ यदि भवपूजां दिव्यपुण्यैः करोति तदनु शिवशिवेति स्तोत्रपाठं च गीतम् ॥ सुखर
गणवृन्दैः स्तूयमानो विमानैः सुखरशिवरूपो मानवो याति नाकम् ॥ ४० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे द्वितीये वज्रापथक्षेत्रमाहात्म्ये स्वर्णरेखायां मृगाननायाः पूर्वजन्ममृगमुखप्रक्षेपणेन दिव्यमुखत्वप्राप्त्युत्तरं भोजनृपतिपरिणय
वृत्तान्तपूर्वकं स्वर्णरेखामाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ भोजराज उवाच ॥ ॥ प्रभो सारस्वत मया श्रुतं माहात्म्य
वृत्तान्तपूर्वकं स्वर्णरेखामाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ भोजराज उवाच ॥ ॥ प्रभो सारस्वत मया श्रुतं माहात्म्य
मुत्तमम् ॥ वज्रापथस्य क्षेत्रस्य गिरे रैवतकस्य च ॥ १ ॥ विशेषेण स्वर्णरेखाभवस्य च जलस्य च ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छामि तीर्थोत्पत्तिं वदस्व
मे ॥ २ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां मध्ये कोऽयं व्यवस्थितः ॥ केयं नदी स्वर्णरेखा सर्वपातकनाशिनी ॥ ३ ॥ कस्माद्ब्रह्मादयो देवा अस्मिन्तीर्थे
समागताः ॥ कथं नारायणो देवः स्वयमेव समागतः ॥ ४ ॥ हेमालयं परित्यज्य भवानी गिरिमुर्द्धनि ॥ संस्थिता स्कन्दमादाय देवैरिन्द्रादिभिः
सह ॥ ५ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ शृणु सर्वं महाराज कथयिष्ये सविस्तरम् ॥ येन वै कथ्यमानेन सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ ६ ॥ पुरा
ब्रह्मदिनस्याति जगदेतच्चराचरम् ॥ संहृत्य भगवानुद्रो ब्रह्मविष्णुपुरस्कृतः ॥ ७ ॥ तां च ते सकलां रात्रिमैकमृत्तिभवास्त्रयः ॥ तिष्ठन्ति रात्रि
पर्यन्ते पुनर्भिन्ना भवन्ति ते ॥ ८ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवा देवा रजःसत्त्वतमोमयाः ॥ सृष्टिं करोति भगवान्ब्रह्मा पालयते हरिः ॥ ९ ॥
सर्वं संहर्ते रुद्रो जगत्कालप्रमाणतः ॥ तेनादौ भगवान्सृष्टो दक्षोनाम प्रजापतिः ॥ १० ॥ सर्वं संक्षेपतः कृत्वा ब्रह्माण्डं सचरा
चरम् ॥ भिन्ना देवास्त्रयो जाताः सत्यलोकव्यवस्थिताः ॥ ११ ॥ त्रयो भुवं समासाद्य कौतुकाविष्टचेतसः ॥ कैलासं ते गिरिवरं समा
रूढाः सुरैर्वृताः ॥ १२ ॥ अहं ज्येष्ठो अहं ज्येष्ठो वादोऽभुद्ब्रह्मरुद्रयोः ॥ तदा क्रुद्धो महादेवो ब्रह्माणं हन्तुमुद्यतः ॥ १३ ॥ विष्णुना वारितो ब्रह्मा
न ते वादस्तु युज्यते ॥ तत्त्वं नाहं यदा नेदं ब्रह्मांडं सचराचरम् ॥ १४ ॥ एक एव तदा देवो जले शेते महेश्वरः ॥ जागर्ति च यदा देवः स्वेच्छया
कौतुकात्ततः ॥ १५ ॥ अनेन त्वं कृतः पूर्वमहं पश्चात्त्वया कृतः ॥ ब्रह्मांडं कूर्मरूपेण धृतमस्य प्रसादतः ॥ १६ ॥ अनुप्रविष्टा ब्रह्मांडं प्रसादाच्छं
करस्य च ॥ सृष्टिस्त्वया कृता सर्वा मयि रक्षा व्यवस्थिता ॥ १७ ॥ उदासीनवदासीनः संसारात्सारमीक्षते ॥ एक एव शिवो देवः सर्वव्यापी
महेश्वरः ॥ १८ ॥ पितामहत्वं संजातं प्रसादाच्छंकरस्य ते ॥ प्रसादयामास हरं श्रुत्वा ब्रह्मा वचो हरः ॥ १९ ॥ अनादिनिघ्नो देवो बहुशीरो
महाभुजः ॥ इत्यादिवैवचनेस्ततस्तुष्टो महेश्वरः ॥ ग्राह ब्रह्मन्वरं यत्ते वृणीष्व मनसि स्थितम् ॥ २० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे द्वितीये वज्रापथक्षेत्रमाहात्म्ये ब्र

स्यात्तथा शीघ्रं विधीयताम् ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा विष्णुना स प्रमोदितः ॥ २ ॥ महदाश्चर्यजनके संप्राप्तो गिरिमूर्धनि ॥ न विचारस्त्वयाकार्यः
 कर्तव्यं ब्रह्मापितम् ॥ ३ ॥ तथेत्युक्त्वा शिवो देवस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ब्रह्मा ययौ मेरुभृंगं मनसः शिरसि स्थितम् ॥ ४ ॥ तपस्तेपे प्रजानाथो
 वेदोच्चारणतत्परः ॥ अथर्ववेदोच्चारणं यावच्चक्रे पितामहः ॥ ५ ॥ सुखाद्बुद्धः समभवद्रौद्ररूपो भवापहः ॥ अर्द्धनारीनखपुटुं प्रेक्ष्योऽतिभयंकरः ॥ ६ ॥
 विभजात्मानमित्युक्त्वा ब्रह्मा चांतर्दधे भयात् ॥ तथोक्तोसौ द्विधा स्त्रीत्वं पुरुषत्वं तथाऽकरोत् ॥ ७ ॥ विभेदं पुरुषत्वं च दशधा वैकथा
 पुनः ॥ एकादशेते कथिता रुद्रास्त्रिभुवनेश्वराः ॥ ८ ॥ कृत्वा नामानि सर्वेषां देवकार्ये नियोजिताः ॥ विभज्य पुनरीशानी स्वात्मानं ऋंकराद्विभोः
 ॥ ९ ॥ महादेवनियोगेन पितामहमुपस्थिता ॥ तामाह भगवान्ब्रह्मा दक्षस्य दुहिता भव ॥ १० ॥ सापि तस्य नियोगेन प्रादुरासीत्प्रजापतेः ॥
 नियोगाद्ब्रह्मणो दक्षो ददौ रुद्राय तां सतीम् ॥ ११ ॥ दाक्षीं रुद्रोऽपि जग्राह स्वकीयामेव शूलभृत् ॥ अथ ब्रह्मा वभाषे तं सृष्टिं कुरु सतीपते ॥ १२ ॥
 ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ॥ सृष्टिर्मया न कर्तव्या कर्तव्या भवता स्वयम् ॥ पालनं विष्णुना कार्यं संहर्ताऽहं व्यवस्थितः ॥ १३ ॥ स्थाणुवत्संस्थितो यस्मा
 तस्मात्स्थाणुर्भवाम्यहम् ॥ १४ ॥ रजोरूपाः सत्त्वरूपास्तमोरूपाश्च ये नराः ॥ सर्वे ते भवता कार्या गुणत्रयविभागतः ॥ १५ ॥ यदा ते तामसेऽकार्यं
 तदा रौद्रो भव स्वयम् ॥ यदा ते राजसेऽकार्यं तदा त्वं राजसो भव ॥ सात्त्विकेस्ते यदा कार्यं तदा त्वं सात्त्विको भव ॥ १६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
 इत्या ज्ञाप्य च ब्रह्माणं स्वयं सृष्ट्यादिकर्मसु ॥ गृहीत्वा तां सतीं रुद्रः कैलासमधिष्ठति ॥ १७ ॥ दक्षः कालेन महता हरस्यालयमाययौ ॥ १८ ॥
 अथ रुद्रः समुत्थाय कृतवान्गौरवं बहु ॥ ततो यथोचितां पूजां न दक्षो बहु मन्यते ॥ १९ ॥ तदा वै तमसाविष्टः सोऽधिकं ब्राह्मणः शुभः ॥ पूजामन
 र्यामन्विच्छन्न गाम कुपितो गृहम् ॥ २० ॥ कदाचित्तां गृहं प्राप्तां सतीं दक्षः सुदुर्मनाः ॥ भर्ता सह विनिर्घ्नेनां भर्तृव्यामास वै रुषा ॥ २१ ॥ पंच
 वक्रो दशभुजो मुखे नेत्रत्रयान्वितः ॥ कपर्दी खंडचंद्रोऽसौ तथासौ नीललोहितः ॥ २२ ॥ कपाली शूलहस्तोऽसौ गजचर्मवर्णुठितः ॥ नास्य माता न च
 पिता न भ्राता न च वान्धवः ॥ २३ ॥ सर्पास्थिमंडितग्रीवस्त्यक्ता हेमविभूषणम् ॥ भिक्षया भोजनं यस्य कथमन्नं प्रदास्यति ॥ २४ ॥ कदाचित्पूर्वं
 तो याति गच्छन्त्याति स पश्चिमे ॥ दक्षिणस्यां वृषो याति स्वयं याति स चोत्तरे ॥ २५ ॥ तिर्यग्धूर्ध्वमथो याति नैव याति न तिष्ठति ॥ इति चित्रं
 नारित्रं ते भर्तुर्नान्यस्य दृश्यते ॥ २६ ॥ निर्गुणः स गुणातीतो निःस्नेहो मूकश्चैतस्थितः ॥ सर्वज्ञः सर्वगः सर्वैः पद्मते भुवनत्रये ॥ २७ ॥ कदाचि
 त्रैव जानाति न शृणोति न पश्यति ॥ देत्यानां दानवानां च राक्षसानां ददाति यः ॥ २८ ॥ न चास्य च पिता कश्चिन्न च भ्रातास्ति कश्चन ॥ एक एव
 वृषारूढो नम्रो भ्रमति भूतले ॥ २९ ॥ न गृहं न धनं गोघ्नमनादिनिधनोऽव्ययः ॥ स्थिरबुद्धिर्न चेवासौ क्रीडते भुवनत्रये ॥ ३० ॥ कदाचित्सत्यलोके
 सो पातालमधिष्ठति ॥ गिरिमातुषु शेतेऽसावशिवोऽपि शिवः स्मृतः ॥ ३१ ॥ श्रीखंडादीनि संत्यज्य सदा भस्मावगुठितः ॥ सर्वदेति वचः सत्यं
 किमन्यत्स प्रदास्यति ॥ ३२ ॥ धिक्त्वा जामातरं धिक्त्वं ययोः स्नेहः परस्परम् ॥ तस्य त्वं वल्लभा भार्या सा च प्राणाधिकस्तव ॥ ३३ ॥ न च
 पित्रास्ति ते कार्यं न मात्रा न सखीषु च ॥ केवलं भर्तृभक्ता त्वं तस्माद्गच्छ गृहान्मम ॥ ३४ ॥ अन्ये जामातरः सर्वे भर्तृस्तव पिनाकिनः ॥ त्वम
 येवाशु चास्माकं गृहाद्गच्छ वरं प्रति ॥ ३५ ॥ तस्य तद्वाक्यमाकर्ण्य सा देवी शंकरप्रिया ॥ विनिर्घ्न्य पितरं दक्षं ध्यात्वा देवं महेश्वरम् ॥ ३६ ॥ श्वेतव
 स्त्रा जले स्नात्वा द्वादहात्मानमात्मना ॥ याचितस्तु शिवो भर्ता पुनर्जन्मांतरे तथा ॥ ३७ ॥ पिता मे हिमवानस्तु मेनागर्भे भवाम्यहम् ॥ अत्रांत
 हिमवता तपसा तोषितो हरः ॥ प्रत्यक्षं दर्शनं दत्त्वा हिमवतं वचोऽब्रवीत् ॥ ३८ ॥ एषा दत्ता सुता तुभ्यं परिणेष्यामि तामहम् ॥ देवानां
 कार्यसिद्धयर्थं गिरिराजो भविष्यसि ॥ ३९ ॥ आत्ममूर्तौ प्रविष्टां तां ज्ञात्वा देवो महेश्वरः ॥ शशाप दक्षं कुपितः समागत्याथ तद्गृहम् ॥ ४० ॥
 त्यक्त्वा देहमिमं ब्राह्म्यं क्षत्रियाणां कुले भव ॥ स्वायंभुवत्वं संत्यज्य दक्षं प्राचेतसो भव ॥ ४१ ॥ स्वस्यां सुतायामूढायां पुत्रमुत्पादयिष्यसि ॥
 एवं शप्त्वा महादेवो ययौ कैलासपर्वतम् ॥ ४२ ॥ स्वायंभुवोऽपि कालेन दक्षः प्राचेतसोऽभवत् ॥ भवानीं स सुतां लब्ध्वा गिरिस्तुष्टो हिमा
 लयः ॥ ४३ ॥ मेनापि तां सुतां लब्ध्वा धन्यं मेने गृहाश्रमम् ॥ तां दृष्ट्वा जायमानां च स्वेच्छयैव वराननाम् ॥ ४४ ॥ मेना हिमवतः पत्नी प्राहेदं
 पर्वतेश्वरम् ॥ पश्य वालमिमां राजत्राजीवसदृशाननाम् ॥ ४५ ॥ हिताय सर्वभूतानां जातां च तपसा शुभाम् ॥ सोऽपि दृष्ट्वा महादेवीं तरुणा
 दित्यसन्निभाम् ॥ ४६ ॥ कपर्दिनीं चतुर्वक्रां त्रिनेत्रामतिलालसाम् ॥ अष्टहस्तां विशालाक्षीं चंद्रावयवभूषणाम् ॥ ४७ ॥ प्रणम्य शिरसा भूमौ
 तेजसा तु सुविह्वलः ॥ भीतः कृतांजलिः स्तब्धः प्रोवाच परमेश्वरीम् ॥ ४८ ॥ ॥ हिमवानुवाच ॥ ॥ का त्वं देवि विशालाक्षि शंस मे संशयो
 महान् ॥ ४९ ॥ ॥ देवुवाच ॥ ॥ मां विद्धि परमां शक्तिं महेश्वरसमाश्रयाम् ॥ अनन्यामव्ययामेकां यां पश्यति मुमुक्षुः ॥ ५० ॥ दिव्यं
 ददामि ते चक्षुः पश्य मे रूपमेश्वरम् ॥ एतावदुक्त्वा विज्ञानं दत्त्वा हिमवते स्वयम् ॥ ५१ ॥ सूर्यकोटिप्रतीकांशं तेजोविवं निराकुलम् ॥ ज्वाला
 मालासहस्राढ्यं कालानलशतोपमम् ॥ ५२ ॥ दंष्ट्रकरालमुद्गर्जं जटामंडलमंडितम् ॥ प्रशांतं सौम्यवदनमनन्ताश्चर्यसंयुतम् ॥ ५३ ॥ चंद्रावयव
 क्षमाणं चंद्रोऽसि सप्रभम् ॥ किरीटिनं गदाहस्तं वृषुरेव शोभितम् ॥ ५४ ॥ दिव्यमात्स्यावरवरं दिव्यगंवातुलेपनम् ॥ शंखचक्रधरं काम्यं त्रिनेत्रं
 कृत्तिवाससम् ॥ ५५ ॥ अंडस्थं चांडवाह्यं वाह्यमभ्यंतरं परम् ॥ सर्वशक्तिमयं शुभ्रं सर्वालंकारसंयुतम् ॥ ५६ ॥ ब्रह्मेन्द्रोपेन्द्रयोगीन्द्रैर्न्यमान
 पदांजुजम् ॥ सर्वतःपाणिपादांतं सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ॥ ५७ ॥ सर्वमावृत्य तिष्ठतं ददर्श परमेश्वरम् ॥ दृष्ट्वा नन्दीश्वरं देवं देव्या महेश्वरं परम् ॥
 ५८ ॥ भयेन च समाविष्टः स राजा दृष्टमानसः ॥ आत्मन्यावाय चात्मानमोकारं समनुस्मरन् ॥ ५९ ॥ नांमामष्टसहस्रेण स्तुत्वाऽसौ हिम
 त्र्यदर्शय ॥ एवमुक्ता च सा देवी तेन शैलेन पार्वती ॥ ६० ॥ संहत्य दर्शयामास स्वरूपमपरं परम् ॥ नीलोत्पलदलप्रख्यं नीलोत्पलमुगंधिकम् ॥
 ६१ ॥ द्विनेत्रं द्विभुजं सौम्यं नीलालकविभूषितम् ॥ रक्तपादांजुतलं सुरक्तकरपल्लवम् ॥ ६२ ॥ श्रीमद्विशालसदृशं ललाटतिलकोज्ज्वलम् ॥ धूपितं
 चारुसर्गां भूषणैरतिकोमलम् ॥ ६३ ॥ दधानं चोरसा मालां विशालां हेमनिर्मिताम् ॥ ईषत्स्मितं सुर्विभोषं वृषुरारावशोभितम् ॥ ६४ ॥ प्रसन्नवदनं
 दिव्यं चारुभ्रमहिमास्पदम् ॥ तदीदृशं समालोक्य स्वरूपं शैलसत्तमः ॥ भयं संत्यज्य दृष्ट्वात्मा वभाषे परमेश्वरीम् ॥ ६५ ॥ ॥ हिमवानुवाच ॥ ॥
 ॥ ॥ महेश्वर्युवाच ॥ ॥ शिवपूजा त्वया कार्या ध्यानेन तपसा सदा ॥ अहं तस्मै प्रदातव्या केनचित्कारणेन वै ॥ ६६ ॥ यादृशस्तु त्वया दृष्टो
 मय्यो वै तादृशस्त्वया ॥ एक एव शिवो देवः सर्वाधारी धराधरः ॥ ६७ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ तपश्च कृतवान्बुद्धः समागम्य हिमाचलम् ॥ तस्यो

मा परमा भक्ति चकार शिवसन्निधौ ॥७१॥ देवकार्येण केनापि देवो वै ज्ञापितः प्रभुः ॥ उपयेमे हरो देवीसुमां विभुवनेश्वरीम् ॥ ७२ ॥ स शक्तः
शंभुना पूर्वं दक्षः प्राचेतसो वृषः ॥ विनिन्द्य पूर्ववरेण गंगाद्वारेऽयजद्वारम् ॥ ७३ ॥ देवाश्च यज्ञभागार्थमाहूता विष्णुना स्वयम् ॥ सहैव मुनिभिः सर्वैरा
गता मुनिपुंगवाः ॥ ७४ ॥ दृष्ट्वा देवकुलं कृत्स्नं शंकरेण विनाऽऽगतम् ॥ दधीचोनाम विप्रार्पिः प्राचेतसमथाव्रवीत् ॥ ७५ ॥ ॥ दधीचिरु
वाच ॥ ॥ ब्रह्माद्यास्तु पिशाचांता यस्याज्ञानुविशयिनः ॥ स हि वः सांप्रतं रुद्रो विधित्वा किं न पूज्यते ॥ ७६ ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ ॥ सर्वे
पञ्च हि यज्ञेषु न भागः परिकल्पितः ॥ न मंत्रा भार्यया साहं शंकरस्येति नेष्यते ॥ ७७ ॥ विहस्य दक्षं कुपितो वचः प्राह महासुनिः ॥ शृण्व
तां सर्वदेवानां सर्वज्ञानमयः स्वयम् ॥ ७८ ॥ यतः प्रवृत्तिर्विश्रामा यथासौ भुवनेश्वरः ॥ न त्वं पूज्यसे रुद्रं देवैः संपूज्यते हरः ॥ ७९ ॥ ॥ दक्ष
उवाच ॥ ॥ अस्थिमालाधरो नमः संहर्ता तामसो हरः ॥ विषकण्डः शूलहस्तः कपाली नागवेष्टितः ॥ ८० ॥ ईश्वरो हि जगत्प्रप्रा प्रभुर्योऽसौ
सनातनः ॥ सत्त्वात्मकोऽसौ भगवानिज्यते सर्वकर्मसु ॥ ८१ ॥ ॥ दधीचिरुवाच ॥ ॥ किं त्वया भगवानेष सहस्रांशुर्न दृश्यते ॥ सर्वलो
केकसंहर्ता कालात्मा परमेश्वरः ॥ ८२ ॥ एष रुद्रो महादेवः कपर्दी चाग्रणीर्हरः ॥ अदित्यो भगवान्मूर्धो नीलश्रीवो विलोहितः ॥ ८३ ॥
॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ ॥ य एते द्वादशादित्या आगता यज्ञभागिनः ॥ सर्वे मूर्ध्या इति ज्ञेया न ह्यन्यो विद्यते रविः ॥ ८४ ॥ एवमुक्ते तु मुनयः
समायाता दिदृशुः ॥ बाढमित्यथुन्दक्षं तस्य साहाय्यकारिणः ॥ ८५ ॥ तपसाविष्टमनसो न पश्यन्ति वृषध्वजम् ॥ सहस्रशोऽथ शतशो बहु
शोऽथ य एव हि ॥ ८६ ॥ देवाश्च सर्वे भागार्थमागता वासवादयः ॥ नापश्यन् देवमीशानमृते नारायणं हरिम् ॥ ८७ ॥ रुद्रं क्रोधपरं दृष्ट्वा ब्रह्मा
ब्रह्मासनाद्ययौ ॥ अन्तर्हिते भगवति दक्षो नागयणं हरिम् ॥ ८८ ॥ रक्षकं जगतां देवं जगाम शरणं स्वयम् ॥ प्रवर्तयामास च तं यज्ञं दक्षोऽथ
निर्भयः ॥ ८९ ॥ रक्षको भगवान्विष्णुः शरणागतरक्षकः ॥ पुनः प्राहान्वरे दक्षं दधीचो भगवान्दृष्ट्वा ॥ ९० ॥ निर्भयः शृणु दक्ष त्वं यज्ञभंगो भवि
ष्यति ॥ अपूज्यपूजनादस्य पूज्यस्य च विवर्जनात् ॥ ९१ ॥ नरः पापमवाप्नोति महद्दे नात्र संशयः ॥ असतो प्रमदो यत्र सतां चैव विमानता ॥
॥ ९२ ॥ दण्डो देवकृतस्तत्र सद्यः पतति दारुणः ॥ एवमुक्त्वा स विप्रार्पिः शशापेश्वरविद्विषः ॥ ९३ ॥ यस्माद्बहिष्कृतो देवो भवद्भिः परमेश्वरः ॥
भविष्यध्वं त्रयीवाद्याः सर्वेऽपीश्वरविद्विषः ॥ ९४ ॥ मिथ्यारीतिसमाचारा मिथ्याज्ञानप्रभाषिणः ॥ प्राप्ते कलियुगे वीरे कलिजेः किल पीडिताः
॥ ९५ ॥ कृत्वा तपोबलं घोरं गच्छध्वं नरकं पुनः ॥ भविष्यति हृषीकेशः स्वामी वोऽपि पराङ्मुखः ॥ ९६ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ एव
मुक्त्वा स ब्रह्मर्षिर्विराम तपोनिधिः ॥ जगाम मनसा रुद्रमशेषाध्वरनाशनम् ॥ ९७ ॥ एतस्मिन्तरे देवी महादेवं महेश्वरम् ॥ गत्वा विज्ञापयामास
ज्ञात्वा दक्षमखं शिवा ॥ ९८ ॥ ॥ देवमुवाच ॥ ॥ दक्षो यज्ञेन यजते पिता मे पूर्वजन्मनि ॥ तेन त्वं दूषितः पूजमहं चातीव दुःखिता ॥ विना
शयस्व तं यज्ञं वरमेनं वृणोम्यहम् ॥ ९९ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ एवं विज्ञापितो देव्या देवदेवो महेश्वरः ॥ ससर्ज सहसा रुद्रं दक्षयज्ञि
चांसया ॥ १०० ॥ सहस्रशिरसं क्रूरं सहस्राक्षं महाभुजम् ॥ सहस्रपाणिं दुर्दृषं युगांतानलसन्निभम् ॥ १०१ ॥ दंष्ट्राकरालं दुष्प्रेक्ष्यं शंखचक्र
धरं प्रभुम् ॥ दण्डहस्तं महानादं शार्ङ्गिणं धृतिभूषणम् ॥ १०२ ॥ वीरभद्र इति ख्यातं देवदेवसमन्वितम् ॥ स जातमात्रो देवेशमुपतस्ये कृताञ्जलिः
॥ १०३ ॥ तमाह दक्षस्य मखं विनाशय शमस्तु ते ॥ विनिन्द्य मां स वजते गंगाद्वारे गणेश्वर ॥ १०४ ॥ ततो वधप्रसुक्तेन सिंहनेव च
लीलया ॥ वीरभद्रेण दक्षस्य नाशार्थं रोम चोद्धृतम् ॥ १०५ ॥ रोम्णा सहस्रशो रुद्रा निरुष्टास्तेन धीमता ॥ रोमजा इति विख्यातास्तत्र साहा
य्यकारिणः ॥ १०६ ॥ शूलशक्तिगदाहस्ता दण्डोपलकरास्तथा ॥ कालाभिरुद्रसंकाशा नादयन्तो दिशो दश ॥ १०७ ॥ सर्वे वृषसमारूढाः सभा
र्याश्चातिभीषणाः ॥ समाश्रित्य गणश्रेष्ठं ययुर्दक्षमखं प्रति ॥ १०८ ॥ देवांगनासहस्राब्जमसरोगीतिनादितम् ॥ वीणावेणुनिनादादयं वेदवादाभि
नादितम् ॥ १०९ ॥ दृष्ट्वा दक्षं समासीनं देवैर्ब्रह्मर्षिभिः सह ॥ उवाच स वृषारूढो दक्षं वीरः स्वयन्निव ॥ ११० ॥ वयं ह्यचतुराः सर्वे शर्वस्यामितते
जसः ॥ भागार्थलिप्सया प्राप्ता भागान्यच्छ त्वमीप्सितान् ॥ १११ ॥ भागो भवत्यो देयस्तु नास्मभ्यमिति कथ्यताम् ॥ ततो वयं विनिश्चित्य
करिष्यामो यथोचितम् ॥ ११२ ॥ एवमुक्त्वा गणेशेन प्रजापतिपुरःसराः ॥ ११३ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ प्रमाणं नो विजानीथ भागं मंत्रा इति
भुवम् ॥ ११४ ॥ ॥ मंत्रा ऊचुः ॥ ॥ सुरा यूयं तमोभूतास्तमोपहतचेतसः ॥ ये नाध्वस्य राजानं पूजयेयुर्महेश्वरम् ॥ ११५ ॥ ईश्वरः सर्वभू
तानां सर्वदेवतनुर्हरः ॥ ॥ गण उवाच ॥ ॥ पूज्यते सर्वयज्ञेषु कथं दक्षो न पूजयेत् ॥ ११६ ॥ मंत्राः प्रमाणं न कृता युष्माभिर्वलगर्हितैः ॥ यस्मादसह्यं
तस्मात्रो नाशयाम्यद्य गर्वितम् ॥ ११७ ॥ इत्युक्त्वा यज्ञशालां तां देवोऽद्वन्गणपुंगवः ॥ गणेश्वराश्च संकुद्धा युषानुत्पाद्य चिशिपुः ॥ ११८ ॥ प्रस्तोतारं
सहोतारमध्वर्युं च गणेश्वरः ॥ गृहीत्वा भीषणाः सर्वे गंगास्रोतसि चिशिपुः ॥ ११९ ॥ वीरभद्रोऽपि दीप्तात्मा वज्रयुक्तं करं हरेः ॥ व्यष्टंभयददीनात्मा
तथान्येषां दिव्यौकसाम् ॥ १२० ॥ भगनेत्रे तथोत्पाद्य कराश्रेणैव लीलया ॥ निहत्य सुष्ठिना दंडैः सप्ताश्वं च न्यपातयत् ॥ १२१ ॥ तथा चंद्र
मसं देवं पादांगुष्ठेन लीलया ॥ धर्पयामास बलवान्मयमानो गणेश्वरः ॥ १२२ ॥ वह्नेर्हस्तद्वयं छित्त्वा जिह्वासुत्पाद्य लीलया ॥ जघान
मूर्ध्नि पादेन मुनीनपि मुनीश्वरान् ॥ १२३ ॥ तथा विष्णुं सगरुडं समायातं महाबलः ॥ विव्याध निशितैर्वाणैः स्तंभित्वा सुदर्शनम् ॥ १२४ ॥
ततः सहस्रशो भद्रः ससर्ज गरुडान्बहुम् ॥ वैनतेयादभ्यधिकान्गरुडं ते प्रहृष्टुः ॥ १२५ ॥ तान्दृष्ट्वा गरुडो धीमान्पलायदन्परोऽभवत् ॥
तत्स्थितो साधवो वेगाद्यथा गौः सिंहपीडिता ॥ १२६ ॥ अंतर्हिते वैनतेये विष्णो च पञ्चसंभवः ॥ आगत्य वारयामास वीरभद्रं शिवप्रि
यम् ॥ १२७ ॥ प्रसादयामास स तं गौरवात्परमेष्ठिनः ॥ तेऽदृश्यं नैव जानन्ति रुद्रं तत्रागतं सुराः ॥ १२८ ॥ स देवो विष्णुना ज्ञातो ब्रह्मणा च
दधीचिना ॥ तुष्टाव भगवान्ब्रह्मा दक्षो विष्णुदिव्यौकसः ॥ १२९ ॥ विशेषोत्पर्वतो देवीमीश्वरादंशरीरिणीम् ॥ स्तोत्रेनानाविधैर्दक्षः प्रणम्य च कृता
ञ्जलिः ॥ १३० ॥ ततो भगवती प्राह प्रहसन्ती प्रहेश्वरम् ॥ त्वमेव जगतः स्रष्टा संहर्ता चैव रक्षकः ॥ १३१ ॥ अनुयाहो भगवता दक्षयाः दिव्यौ
कसः ॥ ततः प्रहस्य भगवान्कर्पदी नीललोहितः ॥ उवाच प्रणतान्देवान्दक्षं प्राचेतसं हरः ॥ १३२ ॥ गच्छध्वं देवताः सर्वाः प्रसन्नो भवतामहम् ॥
संपूज्यः सर्वयज्ञेषु प्रथमं देवकर्मणि ॥ १३३ ॥ त्वं चापि शृणु मे दक्ष वचनं सर्वरक्षणम् ॥ त्यक्त्वा लोकेषणामेनां मदक्तो भव यत्रतः ॥ १३४ ॥
भविष्यसि गणेशानः कल्पातेऽनुग्रहान्मम ॥ तावत्तिष्ठ ममादेशात्स्वाधिकारेण निर्वृत्तः ॥ इत्युक्त्वाऽदर्शनं प्राप्नो दक्षस्यामिततेजसः ॥ १३५ ॥
दधीचिना शिवो दृष्टो विज्ञप्तः शापमोचने ॥ कथं शापं मया दत्तं तारेष्यति तवाज्ञया ॥ १३६ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ भविष्यति त्रयी
वाद्याः संप्राप्ते तु कलौ युगे ॥ पठिष्यन्ति च ये वेदांस्ते विप्राः स्वर्गगामिनः ॥ १३७ ॥ आगमा विष्णुरचिताः पञ्चान्ते ये द्विजानिभिः ॥ तेषां
स्वर्गं प्रयास्यन्ति मत्प्रसादान् संशयः ॥ १३८ ॥ कलिकालप्रभावेन येषां पाठो न विद्यते ॥ गृहस्थधर्माचरणं कर्तव्यं मम पूजनम् ॥ १३९ ॥

अवश्यं च मया कार्यं तेषां पापविमोचनम् ॥ भिक्षां भ्रमामि मध्याह्ने अतीते भस्मयुग्मितः ॥ १४० ॥ जटाजूटधरः शांतो भिक्षापात्रकरो
द्विजः ॥ यो ददाति च मे भिक्षां स्वर्गं याति स मानवः ॥ १४१ ॥ उपानहौ वा च्छत्रं वा कौपीनं वा कमंडलुम् ॥ यो ददाति तपस्विभ्यो नरो
मुक्तः स पातकैः ॥ दधीचेः स वरान्दत्त्वा वभाषे सह विष्णुना ॥ १४२ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ॥ यस्ते मित्रं स मे मित्रं यस्ते रिपुः स मे रिपुः ॥
यस्त्वां पूजयते विष्णो स मां पूजयते भुवम् ॥ १४३ ॥ यः स्तौति त्वां स मां स्तौति प्रियो यस्ते स मे प्रियः ॥ अहं यत्र च तत्र त्वं नास्ति भेदः
परस्परम् ॥ १४४ ॥ ॥ कृष्ण उवाच ॥ ॥ एवमेतत्परं देव वक्तव्यं यत्तथैव तत् ॥ अर्द्धनारीनरवपुर्नदा दृष्टो मया पुरा ॥ १४५ ॥ नयं
नारी मया दृष्टा दृष्टं रूपं किलात्मनः ॥ शंखचक्रगदाहस्तं वनमालाविभूषितम् ॥ १४६ ॥ श्रीवत्साकं पीतवस्त्रं कौस्तुभेन विराजि
तम् ॥ द्वितीयाहं मया दृष्टं शूलहस्तं त्रिलोचनम् ॥ १४७ ॥ चंद्रावयवसंयुक्तं जटाजूटकपालिनम् ॥ एकीभावं प्रपन्नोहं यथा पूर्वं तथाऽधुना ॥
नै मां गौरी प्रपश्येत प्रपश्यामि तथैव च ॥ १४८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ आवयोरंतरं नास्ति चैकरूपावुभावपि ॥ यो जानाति स जानाति
सत्यलोकं स गच्छति ॥ १४९ ॥ इत्युक्त्वा स ययौ तत्र कैलासं पर्वतोत्तमम् ॥ कृष्णोपि मंदरं प्राप्नो देवकार्येण केनचित् ॥ १५० ॥ अत्रांतरे
दैत्यराजो महादेवप्रसादतः ॥ हिरण्यनेत्रतनयो बाधतेसौ जगन्नयम् ॥ १५१ ॥ अमरत्वं हराच्छ्रद्धा कामांधो नैव पश्यति ॥ हरांगधारिणीं देवीं
दिव्यरूपां सुलोचनाम् ॥ १५२ ॥ समेति स च जानाति याचते च हरं प्रति ॥ हरोऽपि कार्यव्यसनस्त्यक्त्वा कैलासपर्वतम् ॥ १५३ ॥ मंदरं समलुप्राप्तो
देवं द्रष्टुं जनार्दनम् ॥ परस्परं समालोच्यामुंचदेवीं स मंदरं ॥ १५४ ॥ नारायणगृहे देवी स्थिता देवीगणैर्वृता ॥ अत्रांतरे गौतमस्तु गोवधान्म
लिनीकृतः ॥ १५५ ॥ पवित्रीकरणायास्य भिक्षुरूपधरो हरः ॥ गौतमस्य गृहं प्राप्नो मंदरं चांधको गतः ॥ १५६ ॥ ययाचे पार्वतीं दुष्टो युद्धं चक्रे स
विष्णुना ॥ हारितं तु गणेः सर्वदेवीं दैत्यो न पश्यति ॥ १५७ ॥ स्त्रीरूपधारी कृष्णोऽसौ गौरीं रक्षति मंदिरे ॥ गौरीणां तु शतं चक्रे हरिस्तत्र स माय
या ॥ १५८ ॥ विष्णोर्देहसमुद्भूता दिव्यरूपा वरस्त्रियः ॥ अन्धको नैव जानाति कैषा गौरी तु पार्वती ॥ १५९ ॥ विलंबस्तत्र सञ्जातो मोहितो
चक्रे रुद्रोऽपि कोपितः ॥ १६० ॥ अमरोऽसौ हराजातः शूले प्रोतः सुदारुणे ॥ शूलस्थस्तु स्तुतिं चक्रे तस्य तुष्टो महेश्वरः ॥ १६१ ॥ गणे
शक्तं ददौ तस्यै यावदाभूतसंभ्रवम् ॥ स्वसंरूपाभुमादेवीं कृष्णस्तस्मै ददौ स्वयम् ॥ १६२ ॥ गौरीरूपाः स्त्रियश्चान्या धारिण्यां तास्तु प्रेषिताः ॥
हृत्वा नामानि सर्वासां लोके पूज्या भविष्यथ ॥ १६३ ॥ एता ये पूजयिष्यन्ति पूजयिष्यन्ति ते शिवाम् ॥ शिवां ये पूजयिष्यन्ति तेऽर्चयन्ते
हरं हरिम् ॥ १६४ ॥ उमा समादाय ययौ हरो गिरिं वृषं समारुह्य सुरासुरांचितः ॥ हरिस्तु रेमे रमया सहांधके हते च देवाः सुरराजमाययुः ॥ १६५ ॥
ब्रह्मेशानारायणपुण्यचेतसां शृण्वन्ति चित्रं चरितं महात्मनाम् ॥ मुच्यन्ति पापैः कलिकालसंभवैर्यास्यन्ति नाकं गणवृन्दवर्दिताः ॥ १६६ ॥ एवं
काले वर्तमाने हरः कैलासपर्वते ॥ रक्षोदानवदैत्यैस्तु गृह्यतेऽसौ वरान्वहन् ॥ १६७ ॥ ब्रह्मदत्तवरो रौद्रस्तारकाख्यो महासुरः ॥ तेन सर्वं जग
व्याप्तं तस्य नष्टा सुरा रणे ॥ १६८ ॥ महादेवसुतेनाजो हंतव्योऽसौ ससर्ज तम् ॥ कार्तिकेयमुपापुत्रं रुद्रवीर्यसमुद्भवं ॥ १६९ ॥ देवैरेन्द्रा
दिभिः सर्वैः सेनाध्यक्षेभ्यपेक्षितः ॥ तेनापि देवयोगेन तारकाख्यो निपातितः ॥ १७० ॥ कैलासशिखरासीनो देवदेवो जगद्गुरुः ॥ उभया
सह संतुष्टो नन्दिभद्रादिभिर्वृतः ॥ १७१ ॥ स्कन्देन गजवक्त्रेण धनाध्यक्षेण संयुतः ॥ अथ हासपरं देवं शनैः प्रोवाच तं शिवा ॥ १७२ ॥
केन देव प्रकारेण तोषं यात्यसि शंकर ॥ मर्त्यानां केन दानेन तपसा नियमेन वा ॥ १७३ ॥ केन वा कर्मणा देव केन मन्त्रेण वा पुनः ॥
ज्ञानेन केन देवेश केन धूपेन तुष्यसि ॥ १७४ ॥ पुष्पेण केन मे नाथ केन पत्रेण शंकर ॥ कया संतुष्यसे स्तुत्या साहसेन च केन
दे ॥ १७५ ॥ नैवेद्येन च केन त्वं केन होमेन तुष्यसि ॥ केन कष्टेन वा देव केनार्घ्येण मम प्रभो ॥ १७६ ॥ षोडशैते मया प्रभ्राः पृष्टा मे
निर्णयं वद ॥ १७७ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ साधु पृष्टं त्वया देवि कथयिष्ये मम प्रियम् ॥ शिवपूजाप्रकारोऽयं क्रियते वचसां गुरोः ॥ १७८ ॥
अर्भयं सर्वजंतूनां दानं देवि मम प्रियम् ॥ सत्यं तपः समारूपातं परदारविवर्जनम् ॥ १७९ ॥ प्रियो मे नियमो देवि कर्म तल्लोकरञ्जनम् ॥
मयोनमः शिवायेति मन्त्रोऽयमुररीकृतः ॥ १८० ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो मम देवि स वल्लभः ॥ पापत्यागो भवेत्तत्त्वानं धूपो मे गोगुलः प्रियः ॥
॥ १८१ ॥ धनूरकस्य पुष्पं मे विल्वपत्रं मम प्रियम् ॥ स्तुतिः शिवशिवायेति साहसं रणकर्मणि ॥ १८२ ॥ न विभेति नरो यस्तु तस्याग्रे
संभवाम्यहम् ॥ इतकारो गवां यस्तु नैवेद्यं मम वल्लभम् ॥ १८३ ॥ पूर्णाहुत्या परा प्रीतिर्जायते मम सुन्दरि ॥ शुश्रूषा वल्लभं कष्टं यतीनां च
तपस्विनाम् ॥ १८४ ॥ सूर्योदये महादेवि मध्याह्नेऽस्तमने तथा ॥ अर्घा यो दीयते सूर्ये वल्लभोऽसौ मम प्रिये ॥ १८५ ॥ किं दानैः किं तपो
यति प्रश्नान्सूक्ष्मान्यथोदितान् ॥ तावद्ब्रह्मादिभिर्देवैर्विष्णुस्तत्र ययौ स्वयम् ॥ १८६ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ नाहं पालयितुं शक्तस्त्वं ददासि
वरान्वहन् ॥ दैत्यानां दानवादीनां राक्षसानां महेश्वर ॥ १८७ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ नाहं पालयितुं शक्तस्त्वं ददासि
शिवेन च ॥ मुक्तिं याति नरो देव भवभक्तिं करोतु कः ॥ १८८ ॥ इन्द्रादयोऽपि ये देवा यज्ञैराप्याययन्ति ते ॥ न यजन्ति द्विजा यज्ञान्भिक्षादानेन
तुष्यसि ॥ १८९ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ॥ इन्द्रादिभिर्न मे कार्यं ब्रह्मा मे किं करिष्यति ॥ येन केन प्रकारेण प्रजाः पाल्यास्तवया
ऽधुना ॥ १९० ॥ मदीया प्रकृतिस्त्वेषा तां कथं त्यक्तुमुत्सहे ॥ त्वयाहं ब्रह्मणा देवैर्वैरकर्मणि योजितः ॥ १९१ ॥ इदानीमेव किं नष्टं मुक्ता
देवीं तवामृतः ॥ भूत्वा मूर्तिं परित्यज्य एकाकी विचराम्यहम् ॥ १९२ ॥ इत्युक्त्वा स शिवो देवस्तत्रैवांतरधीयत ॥ गते तस्मिच्छिवे तत्र संक्षोभः
उमहानभूत् ॥ १९३ ॥ उमा प्रोवाच चेन्द्रादीन्ब्रह्मविष्णुगणांस्तथा ॥ इदानीं किं मया कार्यं भवद्भिः शिववर्जितैः ॥ १९४ ॥ अत्रान्तरे च
ये चान्ये देवास्तत्र समागताः ॥ ऋषयश्चैव सिद्धाश्च तथा नारदपर्वतौ ॥ १९५ ॥ गंगासरस्वतीनद्यो नागा यक्षाः समागताः ॥
ब्रह्मादिभिः समालोच्य कथमेतद्रविष्यति ॥ १९६ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ सदैव गम्यतां तत्र यत्र देवो गतः शिवः ॥ स्वरूपा
यासेन ते यान्तु नराः स्वर्गं शिवाज्ञया ॥ १९७ ॥ सत्यलोके नरा यान्तु देवा यान्तु धरातलम् ॥ रक्षोदानवदैत्यानां वरान्य
च्छतु शंकरः ॥ २०० ॥ तेषां वाधा मया कार्या ये च स्थुर्धर्मलोपकाः ॥ हृष्टे शिवे मया कार्या व्यवस्था स्वर्गगामिनाम् ॥
॥ २०१ ॥ त्रयीधर्मं परित्यज्य येऽन्यं धर्ममुपासते ॥ ते नरा नरकं यांतु यावदाभूतसंभ्रवम् ॥ २०२ ॥ यदाऽहं शिवो जातः प्रवि

वैश गिरिवर्धनम् ॥ गिरीणां मध्यमास्थाय त्यक्त्वा दिव्ये स वाससी ॥ २०३ ॥ गजाजिनं परित्यज्य त्यक्त्वा मूर्तिं महेश्वरः ॥ भित्त्वा धूमिलं
देवः स्थाणुरूपो बभूव सः ॥ २०४ ॥ यस्मात्स्वयम्भवति भवंस्तस्मात्स्वयं हरः ॥ अत्रांतरे सुराः सर्वे न पश्यन्ति महेश्वरम् ॥ ज्ञानातीतं कला
तीतं दिव्यध्यानबहिः स्थितम् ॥ २०५ ॥ यदा देवा व्याकुलाः संपतन्ति रविर्वायुर्वरं तोचमुर्वी ॥ निजे स्थाने वर्तमाना उमायाः शशंसुर्वे देवदेवं
सुराणाम् ॥ २०६ ॥ स्वर्गे धरित्र्यां चरितं तलेषु देवेषु मर्त्येषु सरीसृपेषु ॥ स्थूलेषु सूक्ष्मेषु यथा तथैव सत्यं हि वाच्यं पदमस्त्वदीयम् ॥ २०७ ॥
ततो देवाः प्रचलिताः कृत्वा गौरीं पुरस्सरम् ॥ नंदिभद्रादयः सर्वे देवा इन्द्रादयस्तथा ॥ २०८ ॥ स्कन्देन सहिता देवी सिंहाह्वा ययो स्वयम् ॥
अधिरुद्ध गरुडमतं ययो विष्णुः सनातनः ॥ २०९ ॥ हंसाधिह्रुदो भगवान्ब्रह्मा याति स पृष्ठतः ॥ ऐरावतं समारुह्य देवराजोऽगमत्स्वयम् ॥
॥ २१० ॥ गंगा सरस्वती देवी यमुना च महानदी ॥ देवताश्च गताः सर्वे नागा यक्षाः सर्किनराः ॥ २११ ॥ गताः संक्षेपतः सर्वे यत्र देवो
ग्रहेऽश्वरः ॥ अधिरुद्ध गिरेः शृंगमेवा देवी व्यवस्थिता ॥ २१२ ॥ विष्णुमुक्त्वा गरुडमतं स्थितो रेवतके गिरौ ॥ स्तुतिं चक्रे तदा देवी जगुर्गीतं
कुसंयताः ॥ २१३ ॥ ऐरावतपदाकांतो न चंचाल स पर्वतः ॥ भित्त्वा धूमिलं तत्र नागराजः समागतः ॥ २१४ ॥ गंगाद्याः सरितः सर्वोस्तेन
श्रेण चागताः ॥ ब्रह्मा विष्णुर्यदा देवाः स्तुतिं चक्रुः समंततः ॥ २१५ ॥ ददर्श रूपं भगवान्भवो देवस्तदा हरः ॥ २१६ ॥ ततो हृष्टाः सुराः
सर्वे अंबा हृष्टा गणाश्च ते ॥ गम्यतां देव कैलासं देवेति संप्रोदितः ॥ २१७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ यदि हृष्टाः सुराः सर्वे गंगाद्याः
सरितस्तथा ॥ गिरौ रेवतके विष्णुर्वा चात्रैव तिष्ठतु ॥ २१८ ॥ सरस्वती च यमुना रेवा चास्मिन्व्यवस्थिताः ॥ स्वर्णरूपं जलं यस्मात्स्वर्णरेखेति
ज्ञा नदी ॥ २१९ ॥ वज्रापथमिदं क्षेत्रं भवो देवोऽत्र तिष्ठतु ॥ तीर्थमेतन्नमया प्रोक्तं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ अत्र स्नातो नरो नारी मुच्यते सर्व
पातकैः ॥ २२० ॥ इति प्रोच्य शिवो देवः कलां न्यस्य भवे तदा ॥ पश्यतां सर्वदेवानां ययो कैलासपर्वतम् ॥ २२१ ॥ अत्रेति स्कन्दवदनात्कलां
न्यस्य गिरौ तदा ॥ देवेन सहिता देवी वृषाह्वा ययो स्वयम् ॥ २२२ ॥ नारायणो रेवतके गिरौ रम्ये स्थितः स्वयम् ॥ कल्पादौ च युगादौ
च स्थितो विष्णुः सदा गिरौ ॥ २२३ ॥ बहुरात्रस्थितो देवः कृत्वा दैत्यनिवर्हणम् ॥ रेमे रेवतके देवो यावदाभूतसंघ्रामम् ॥ २२४ ॥ नारसिंहेन
रूपेण हिरण्यकशिपुर्हतः ॥ हत्वा तदा गतस्तत्र नारसिंहं सुमोच ह ॥ २२५ ॥ महावराहरूपेण हिरण्याक्षो निपातितः ॥ तदेव मुक्त्वा देवेशः
स्थितो रेवतके गिरौ ॥ २२६ ॥ स पृष्ठं पार्थिवं कृत्वा देवकार्येण वै नृप ॥ गिरौ रेवतके देव उवास सुरपुजितः ॥ २२७ ॥ अत्रागत्य पृथुः पूर्वं
चक्रे देवप्रयोजनम् ॥ जंपमाला तदा कण्ठे पृथुना संनिवेशितः ॥ दामोदरेति देवेशनाम चक्रे पृथुः स्वयम् ॥ २२८ ॥ वज्रापथे देववरो भवः
स्थितो दामोदरो रेवतके व्यवस्थितः ॥ अत्रेतिदेवी गिरिमूर्ध्नि संस्थिता देवाश्च सर्वे परितः प्रतिष्ठिताः ॥ २२९ ॥ क्षेत्राधिपास्तीर्थवरस्य रक्षका
देवेन मुक्त्वा भवसंनिधानतः ॥ पश्यन्ति ये देववरं भवाभिधं मुच्यन्ति ते यांति दिवं नरा भुवः ॥ २३० ॥ वज्रापथस्य क्षेत्रस्य भवस्य च मया
तत्र ॥ उत्पत्तिः कथिता राजन्किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ २३१ ॥ शृणोति पठते यश्च कथां चेमां समंततः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके
महीयते ॥ २३२ ॥ ब्रह्मत्रयं सुरापथं श्रृणुद्वा गुरुतल्पगः ॥ स्वर्णरेखाजले स्नातो मुच्यते सर्वपातकैः ॥ २३३ ॥ ये च कीटपतंगाद्याः स्वर्णरेखा
जले घृताः ॥ सर्वपातकनिर्मुक्तास्ते प्रयांति सुरालयम् ॥ २३४ ॥ स्वर्णरेखाजले स्नात्वा संध्यां श्राद्धं करोति यः ॥ वज्रापथे भवं पूज्य ब्रह्मलोकं
स गच्छति ॥ २३५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे वज्रापथक्षेत्रमाहात्म्ये भवोत्पत्तिवृत्तांत
वर्णनंनाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ अहो तीर्थस्य माहात्म्यं गिरे रेवतकस्य च ॥ भवस्य देवदेवस्य
तथा वज्रापथस्य च ॥ १ ॥ गंगा सरस्वती चैव गोमती नर्मदा नदी ॥ स्वर्णरेखाजले सर्वास्तथा ब्रह्मा सवासवः ॥ २ ॥ ब्रह्मेन्द्र
विष्णुमुख्यानां देवानां शंकरस्य च ॥ वासो विरचितस्तत्र यावद्ब्रह्मदिनं भवेत् ॥ ३ ॥ क्षेत्रतीर्थप्रभावं च प्रसादात्तत्र शंकर ॥ श्रुतं
सविस्तरं सर्वमिदं त्वदुदितं मया ॥ ४ ॥ महेश्वर प्रभो ब्रूहि किं चकार जनेऽश्वरः ॥ भोजराजो मृगौ प्राप्य स च सारस्वतो मुनिः ॥ ५ ॥
॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तासु सर्वासु नारीषु रूपोदार्यगुणाधिका ॥ नित्यं प्रमुदिता शांता नित्यं मंगलकारिका ॥ ६ ॥ माता स्वंसा सखी
पुत्री स्त्रीषु संबन्धवर्धिनी ॥ पिता भ्राता गुरुः पुत्रः पुरुषेषु तथा कृतः ॥ ७ ॥ एवं गुणवतीं भार्या प्राप्य हृद्यो जनेश्वरः ॥ सारस्वतं मुनिं स्तुत्वा
राजा वचनमब्रवीत् ॥ ८ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ ब्रह्मा विष्णुर्हरः सूर्य इन्द्रोऽग्निर्मरुतां गणः ॥ ब्रह्मचर्येण तपसा त्वया सन्तोषिताः प्रभो ॥ ९ ॥
देवतं परमं मे त्वं पिता माता गुरुः प्रभुः ॥ येन जन्मांतरं सर्वं प्रत्यक्षं कथितं मम ॥ १० ॥ सुराष्ट्रदेशो विख्यातो गिरौ रेवतको महान् ॥ भवः
स्वयंभूर्भगवान्क्षेत्रे वज्रापथे श्रुतः ॥ ११ ॥ उज्यंतगिरेर्मूर्ध्नि गौरीस्कन्दगणेश्वराः ॥ भावयंतो भवं सर्वे संस्थिता ब्रह्मासारम् ॥ १२ ॥ वामनो
नगरं स्थाप्य शिवं सिद्धेश्वरं प्रति ॥ जिप्त्वा दैत्यं बलिं बद्धा स्वयं रेवतके स्थितः ॥ १३ ॥ इत्येतत्सर्वमाश्चर्यं जीवद्भिर्यदि दृश्यते ॥ तीर्थयात्रावि
नगारं स्थाप्य शिवं सिद्धेश्वरं प्रति ॥ जिप्त्वा दैत्यं बलिं बद्धा स्वयं रेवतके स्थितः ॥ १३ ॥ इत्येतत्सर्वमाश्चर्यं जीवद्भिर्यदि दृश्यते ॥ तीर्थयात्रावि
नगारं स्थाप्य शिवं सिद्धेश्वरं प्रति ॥ जिप्त्वा दैत्यं बलिं बद्धा स्वयं रेवतके स्थितः ॥ १३ ॥ इत्येतत्सर्वमाश्चर्यं जीवद्भिर्यदि दृश्यते ॥ तीर्थयात्रावि

ऐरावतपदाकान्त उज्जयन्तो महागिरिः ॥ सुखाव तोयं बहुधा गजपादोद्भवं शुचि ॥ ११ ॥ देवा ब्रह्मादयः सर्वे गंगायाः सरितस्तथा ॥ वस्त्रापथे
 महाक्षेत्रे भवभावेन संगताः ॥ १२ ॥ वस्त्रापथस्य क्षेत्रस्य प्रमाणं शृणु भूपते ॥ हरस्य त्यजतो भूमौ पतितं वस्त्रभूषणम् ॥ १३ ॥ तावन्मात्रं स्मृतं
 क्षेत्रं देवैर्वस्त्रापथं कृतम् ॥ उत्तरेण नदी भद्रा पूर्वस्यां योजनद्वयम् ॥ १४ ॥ दक्षिणेन वलेः स्थानमुज्जयन्तो नदीमनु ॥ अपरस्यां परं नद्योः
 संगमं वामनात्पुरात् ॥ १५ ॥ एतद्वस्त्रापथं क्षेत्रं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ क्षेत्रस्य विस्तरो ज्ञेयो योजनानां चतुष्टयम् ॥ १६ ॥ वेशाखपंचदश्यां तु
 भवो भावेन भूपते ॥ पूज्यते शिवलोके तु स्थीयते ब्रह्मावरम् ॥ १७ ॥ अतो वसन्ते संप्राप्ते प्रयाणं कुरु भूपते ॥ निगृह्य नियमान्भूत्वा शुचिः
 स्नातो जितेन्द्रियः ॥ १८ ॥ गजवाजिरथास्त्यक्त्वा पदाभ्यां याति यो नरः ॥ पुष्पकेण विमानेन स याति शिवमंदिरम् ॥ १९ ॥ एकभक्तेन नक्तेन
 तथैवाचितेन च ॥ भिक्षाहारेण तोयेन फलाहारेण वा यदि ॥ २० ॥ उपवासेन कुच्छ्रेण शाकाहारेण याति यः ॥ स याति सुन्दरीवृन्दैर्वीज्यमा
 नो गणैर्दिवि ॥ २१ ॥ मलत्नानं विना मार्गे पादाभ्यंगविजर्जितः ॥ मलधारी क्षीणतुर्यपिहस्तो जितेन्द्रियः ॥ २२ ॥ शीतातपजलकृष्टः
 शिवस्मरणतत्परः ॥ यदि याति नरो याति स भित्त्वा सूर्यमंडलम् ॥ २३ ॥ नरकस्थानपि पितृन्मातृतः पितृतो नृप ॥ अक्षयं
 सप्त सप्तैव नयेदेवं शिवालये ॥ २४ ॥ लुण्ठनभूमौ यदा याति भृगुचर्मावगुंठितः ॥ दण्डप्रमाणभूजर्वा संख्यां कुर्वन्नरो यदि ॥ २५ ॥
 अरण्ये निर्जले स्थाने जलांतःपरिपीडितः ॥ शरण्यं शंकरं कृत्वा मनो निश्चलमात्मनः ॥ २६ ॥ सतद्रीपवतौ पृथ्वीं समुद्रतनां
 नृप ॥ स लब्ध्वा बहुभिर्यज्ञैर्यज्ञे दत्त्वा च मेदिनीम् ॥ २७ ॥ सप्तभौमविमानस्यो दिव्यदेहो हराकृतिः ॥ निरीक्ष्य मेदिनीं मंदं कृत
 मंगलमण्डनम् ॥ २८ ॥ मृगनेत्राभुजस्पर्शलघ्नीपीनपयोधरः ॥ गीतवाद्यविनोदेन सत्यलोकं व्रजेन्नरः ॥ २९ ॥ विधाय भुजवेगं वा पादौ भद्रा
 शनैः शनैः ॥ मौनेन मानुषो मायां त्यक्त्वा याति शिवालये ॥ ३० ॥ ब्रह्मघ्नो वा सुरापो वा स्तेयी वा गुरुतरुपगः ॥ कृतघ्नो मुच्यते पापेर्मृतो
 मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ३१ ॥ मातरं पितरं देशं भ्रातरं स्वजनवांधवाच्च ॥ ग्रामं भूमिं गृहं त्यक्त्वा कृत्वा चैन्द्रियसंयमम् ॥ ३२ ॥ गृहीत्वा शिवसंस्कारं
 नरो भ्राम्यति भूतले ॥ द्रष्टुं तीर्थान्यनेकानि पुण्यान्यायतनानि च ॥ ३३ ॥ कस्मिंस्तीर्थे शुभे स्थाने छित्त्वा संसारबन्धनम् ॥ अभयां दक्षिणां
 दत्त्वा शिवशिवंति भाषकः ॥ ३४ ॥ एकस्मिन् निर्जने स्थाने शिवस्मरणतत्परः ॥ यदि तिष्ठति तं यान्ति नमस्कृतुं नराधिप ॥ ३५ ॥ आयाति
 देवताः सर्वे चिद्वं तस्य निरीक्षितुम् ॥ विमानवृन्दैर्नतव्यः कदासौ पुरुषोत्तमः ॥ ३६ ॥ यदा तु पञ्चत्वमुपैति काले कलेवरं स्कन्धकृतं नरेभ्यः ॥
 निरीक्ष्यमाणः सुरसुन्दरीभिः स नीयमानो मदविह्वलाभिः ॥ ३७ ॥ सुरेन्द्रसूर्याभिधनेशरुद्रेः संपूज्यमानः शिवरूपधारी ॥ सुगदिलोकान्प्रवि
 मुच्य वेगाच्छिवालये तिष्ठति रुद्रभक्तः ॥ ३८ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखंडे द्वितीये वस्त्रापथक्षेत्रे
 माहात्म्ये वस्त्रापथयात्राविधानवर्णननामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ गंगोदकं मधुघृते कुंकुमागुरुचंद
 नम् ॥ गुग्गुलं विल्वपत्राणि वकपुष्पं च यो वहेत् ॥ १ ॥ पदचारी शुचितनुर्भरं स्कन्धे निधाय च ॥ तीर्थे स्नात्वा शिवं विष्णुं ब्रह्माणं शंकरं
 प्रियम् ॥ २ ॥ दृष्ट्वा निवेदयेद्यस्तु स मुक्तः सर्वबन्धनैः ॥ स नरो गणतां याति यावदाभूतसंपुत्रम् ॥ ३ ॥ कलत्रमित्रपुत्रैर्वा भ्रातृभिः स्वजनेनैव ॥
 सहितो वा नरेयाति तीर्थं देवं विचिंत्य च ॥ ४ ॥ देवमूर्तिं शुभां कृत्वा रथस्थां सुप्रतिष्ठिताम् ॥ चन्दनागुरुकर्पूरैरर्चितां कुंकुमेन च ॥ ५ ॥ पूज्य
 न्विविधैः पुष्पैर्धूपदीपादिकैर्वृष ॥ गीतनृत्यैः सवादित्रैर्हस्त्यलास्यैरनेकधा ॥ ६ ॥ धरित्रीं कांचनं गाश्च जलाव्रजवनानि च ॥ तृणेन्द्वे प्रियां
 वाणीं यच्छन्वाति नरो यदि ॥ ७ ॥ देवांगनाकरग्राहगृहीतो नन्दनं वनम् ॥ पाप्य भुंक्ते शुभान्भोगान्यावदाचन्द्रतारकम् ॥ ८ ॥ तीर्थे संच
 रितः पुरुषो रोगैः प्राणान्विमुञ्चति ॥ अदृष्ट्वा देवतं तीर्थे दृष्टीर्थफलं लभेत् ॥ ९ ॥ संसारदोषान्विविधान्विचिन्त्य स्त्रीपुत्रमित्रेष्वपि बंधुषुक्तः ॥
 विज्ञाय बद्धं पुरुषं प्रयानेः स सर्वतीर्थानि करोति देहम् ॥ १० ॥ आजन्मजन्मान्तरसंचितानि दुग्धा स पापानि नरो नरेन्द्र ॥ तेजोमयं सर्वगतं
 पुराणं भयोद्भवं पश्यति मुच्यते सः ॥ ११ ॥ तीर्थे विप्रवचो ग्राह्यं स्नात्वा संध्याचर्चनादिकम् ॥ दर्भास्तिला हविष्यान्नं प्रयोगाः श्रद्धया कृताः ॥ १२ ॥
 अगस्त्यं भृङ्गराजं च पुष्पं शतदलं शुभम् ॥ कर्पूरगुरुश्रीखंडं कुंकुमं तुलसीदलम् ॥ १३ ॥ विल्वप्रमाणपिंडेषु दीपोदयोतितभूमिषु ॥ तांबूल
 फलनैवेद्यं तिलदर्भोदकेन च ॥ १४ ॥ तीर्थे संकल्पितं मर्त्यैस्तदनंतं प्रजायते ॥ अयने विषुवे चैव संक्रांतौ ग्रहणेषु च ॥ १५ ॥ मासातिऽपर
 पक्षे तु क्षयाहे पितृमातृके ॥ गजच्छायां त्रयोदश्यां द्रव्ये प्राप्नोति द्विजोत्तमः ॥ १६ ॥ गृहे थाद्वं प्रकुर्वीत पितृणामृणमुक्तये ॥ गृहाच्छतगुणं नद्यां
 या नदी याति सागरम् ॥ १७ ॥ प्रभासे पुष्करे राजन्गंगायां पिंडतारके ॥ प्रयागे नृप गोमत्यां भवदामोदराग्रतः ॥ १८ ॥ नर्मदादिषु तीर्थेषु
 कुर्याच्छ्राद्धं नरो यदि ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः पितरो याति सद्गतिम् ॥ १९ ॥ संतानमुत्तमं लब्ध्वा भुक्त्वा भोगाननुत्तमान् ॥ दिव्यं विमानमारुह्य
 प्रान्ते याति सुरालयम् ॥ २० ॥ जातकर्मादियज्ञेषु विवाहे यज्ञकर्मणि ॥ देवप्रतिष्ठाप्रारंभे वृद्धिश्राद्धं प्रकल्पयेत् ॥ २१ ॥ तृप्यन्ति देवताः सर्वा
 स्तृप्यन्ति पितरो नृणाम् ॥ वृद्धिश्राद्धकृतो गेहे जायते सर्वमंगलम् ॥ २२ ॥ कामः क्रोधश्च लोभश्च मोहो मद्यमदादयः ॥ माया मातस्यपेक्षुन्य
 दीर्घमूत्रत्वं परदारोपसेवनम् ॥ अल्पाहारो निराहारः शोकश्चौर्यं नृपोत्तम ॥ २३ ॥ अत्यायासोऽप्यनायासः प्रमादो द्रोहसाहसम् ॥ २४ ॥ आलस्यं
 स नरो मण्डनं धूमेदेशस्य नगरस्य च ॥ २५ ॥ श्रीमान्विद्वान्कुलीनोऽसौ स एव पुरुषोत्तमः ॥ सर्वतीर्थाभिषेकश्च नित्यं तस्य
 प्रजायते ॥ २६ ॥ तदा तीर्थफलं सम्यक्त्यक्तदोषस्य जायते ॥ स्नानं सन्ध्या जपो होमः पितृदेवार्पितर्पणम् ॥ श्राद्धं देवस्य पूजा
 च त्यक्तदोषस्य जायते ॥ २७ ॥ प्रयागे वा कुक्षेत्रे सरस्वत्यां च सागरे ॥ गयायां वा रुद्रपदे नरनारायणाश्रमे ॥ २८ ॥
 उज्जयिन्यां महाकाले वाराणस्यां च भूभुवः ॥ २९ ॥ कालिद्र्यां मथुरायां च सङ्क्रुवाति नरो यदि ॥ सदोपो मुच्यते दोषैर्वैराहत्यादिभिः कृतेः ॥
 ॥ ३० ॥ अपि कीटः पतंगो वा पक्षी वा सूकरोऽपि वा ॥ खरोऽश्वकुंजरा वाजिमृगसिंहसरीसृपाः ॥ ३१ ॥ ज्ञानतोऽज्ञानतो राजस्तेषु स्था
 नेषु ये मृताः ॥ सर्वे ते पुण्यकर्माणः स्वर्गं भुक्त्वा सुखं वहु ॥ ३२ ॥ चतुर्वर्णेषु सर्वे ते जायते कर्मबंधनात् ॥ कर्मबंधं विहायाशु मुक्तिं याति नराः
 पुनः ॥ ३३ ॥ मोदन्ते तीर्थमरणात्स्वर्गभोगावसानतः ॥ संप्राप्य भारते खंडं कर्मभूमिं महोदयम् ॥ ३४ ॥ अनेकाश्चर्यश्रुतं बहुपर्वतमंडितम् ॥
 गंगायाः सरितः सर्वाः समुद्रेः सह संगताः ॥ ३५ ॥ मदेपदे निधानानि सन्ति तीर्थान्यनेकशः ॥ येषां स्मरणमात्रेण सर्वपापशयो भवेत् ॥ ३६ ॥

३२३

ताः ॥ दारिद्र्यदुःखमरणैर्विमुक्ताश्चिरजीविनः ॥ १२ ॥ दीपोद्द्योतितभूभागा राजावपि यथा दिने ॥ विचरन्ति तथा मर्त्या देवा देवालये यथा ॥
 ॥ १३ ॥ पृथिव्यां स्वर्गरूपायां राज्यं चक्रेऽसुरो बलिः ॥ नित्यं विवाहवादित्रैर्नादितं भूपमंदिरम् ॥ १४ ॥ धरित्रीं बुभुजे दैत्यो देवराजो यथा
 दिवि ॥ देवेन्द्रो बलिना नित्यं यज्ञैः संतोषितस्तदा ॥ १५ ॥ देवानां दानवानां च नास्ति युद्धं परस्परम् ॥ एक एव महीपालो युद्धं नास्ति
 धरातले ॥ १६ ॥ सपन्नककलिनाम नास्ति युद्धं हरेर्गजैः ॥ न सर्पनकुलैर्नित्यं न विडालैश्च मृषकैः ॥ १७ ॥ मैत्रीभावं गतं सर्वं जगत्स्थाय
 जंगमम् ॥ त्रैलोक्यभ्रमणं कृत्वा नारदो नन्दने वने ॥ १८ ॥ गतो न पश्यते युद्धं त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ तावत्तस्योदरे पीडा महती
 समजायत ॥ १९ ॥ न मे स्नानादिना कार्यं तर्पणैः किं प्रयोजनम् ॥ जपहोमादिना सर्वमन्यथा मम चेष्टितम् ॥ २० ॥ तस्मान्न यत्र युध्यन्ते
 गजा दंतविग्रहैः ॥ सा संध्या यत्र निहतैः कवन्वैर्ध्वविध्विता ॥ २१ ॥ कुतश्चातविनिर्भ्रजजकुम्भोद्भवास्तृजा ॥ तृप्यन्ति यत्र क्रव्यादास्तर्पणं
 तन्मम प्रियम् ॥ २२ ॥ गजशीर्षैर्गम्यास्ते निहताः क्षत्रिया रणे ॥ स होमो यत्र हूयते गजाश्च नरपुंगवाः ॥ २३ ॥ शब्दाग्नी नारदस्यायं होमश्चे
 लोक्यविश्रुतः ॥ छिन्नपादशिरोहस्तैरंतरात्रविलंबितैः ॥ २४ ॥ यद्वर्षते धूमितलं तन्मे नित्यं सुरार्चनम् ॥ किं देवैर्दिवि मे कार्यं किं मनुष्यैर्वरा
 तले ॥ २५ ॥ पन्नगैः किं तु पाताले न युध्यन्ते परस्परम् ॥ तथा करिष्ये देवेन्द्रादुपेन्द्राश्च धरातले ॥ २६ ॥ रसातलं बलिर्वातु सत्यमस्तु वचो
 मम ॥ जीवितेनापि राज्येन यदा दामोदरं हरिम् ॥ २७ ॥ तोषयिष्यति यत्नेन तदेन्द्रोऽसौ भविष्यति ॥ देवेन्द्रो वृद्धा भूत्वा भ्रष्टराज्यो भवि
 ष्यति ॥ २८ ॥ यदा वस्त्रापथे गत्वा भवं भावेन पूजयेत् ॥ सुराधिपस्तदा भूयो ब्रह्महत्याविवर्जितः ॥ २९ ॥ अनेन मन्त्रजाप्येन स शांतोदरवे
 दनः ॥ नारदो देवराजस्य समीपं सहसा ययौ ॥ ३० ॥ सिंहासनं समारुह्य नन्दने संस्थितो हरिः ॥ आस्ते परिकृतो देवदेवराजो महाबलः ॥
 ॥ ३१ ॥ निरीक्षमाणो नृत्यन्तीं रंभां तां सुरसुन्दरीम् ॥ आयातं ददृशे देवो नारदं विस्मयान्वितः ॥ ३२ ॥ अहो विरुद्धो भगवान्नारदो मयि
 दृश्यते ॥ नृत्यते किं न वा नृत्ये गीयते किं न गीयते ॥ ३३ ॥ वाद्यतां तालमानैः किं यावच्चितापरो हरिः ॥ ऋषिः समागतस्तावज्जलाभ्युन्नत
 त्परः ॥ ३४ ॥ सिंहासनं परित्यज्य सधुःस्थायाम्रतः स्थितः ॥ स्वागतेनाभिवाद्याथ बभाषे नारदं हरिः ॥ ३५ ॥ महर्षे स्वागतं तेऽद्य कुतो वाऽऽग
 म्यते त्वया ॥ स्नाने संध्यार्चने होमे कुशलं तव विद्यते ॥ ३६ ॥ इति प्रोक्तो विहस्याथ बभाषे नारदो हरिम् ॥ यद्येतज्जायते मह्यं किमन्येन प्रयो
 जनम् ॥ ३७ ॥ प्रेक्षणीकस्य ते स्थानं नाहं पश्यामि स्वर्पते ॥ यावद्वाज्यं बलेस्तावत्त्वया मे न प्रयोजनम् ॥ ३८ ॥ आदित्याद्या ब्रह्माः सर्वे काल
 मानेन योजिताः ॥ आहुत्या ह्युचिता मेवा वपैति हविता भुवि ॥ ३९ ॥ रोगादिमरणं नास्ति यमो धर्मेण पीडितः ॥ ४० ॥ एकातपत्रां पृथिवीं बुभुजे
 स नराधिपः ॥ त्रैलोक्यनाथेति महावृषेति संग्रामविद्याकुशलेति नित्यम् ॥ त्रैलोक्यलक्ष्मीकुचकाशुकेति संस्तूयते चारणवन्दिवृन्दैः ॥ ४१ ॥ ब्रह्मति
 कृष्णति हरेति भूमात्रिन्देति सूर्येति धनाधिपेति ॥ देवारिनाथेति सुराधिपेति जेगीयते चारणवन्दिवृन्दैः ॥ ४२ ॥ युद्धं विना दैत्यगणा इहसन्ति मत्ताः
 प्रमत्ताः करिणो नदन्ति ॥ रथाधिरुद्धाः पुरुषा भ्रमन्ति सेनाधिपा स्त्रीषु गृहे रमन्ति ॥ ४३ ॥ यज्ञाग्निधूमेन नभो विराजते सुवर्णरूपा पृथिवी विराजते ॥
 शून्यं तु वेदेभ्युवनं च शोभते विष्णुं वलेदैत्यगणैश्च शोभते ॥ ४४ ॥ बलिर्न जानाति सुराधिपं त्वां सुराश्च सर्वे बलियाः भोजिनः ॥ त्वमेव तेऽरि
 हृदि चिंतय स्वयं युक्तं तवेदं कथितं मयेति ॥ ४५ ॥ रंभा न राजते रंगे मेनका त्वां न मन्यते ॥ तिलोत्तमापि मनुते बलिराजं सुरेश्वरम् ॥ ४६ ॥
 उर्वशी चैव तं याति सुकेशा सह भापते ॥ मञ्जुवोगां सुखं वक्रं कृत्वा त्वां न निरीक्षते ॥ ४७ ॥ पुलोमा पुलकोद्भवं न करोति बलिं विना ॥
 पोलोमीपुरतो गत्वा बलिं स्तौति च मंथरा ॥ ४८ ॥ नारदः पर्वतश्चैव हाहा हूहूश्च तुंगुरुः ॥ बलिराज्यं प्रशंसन्ति रुद्रस्यामे प्रया श्रुतम् ॥
 ॥ ४९ ॥ आज्याहुतीभिः सन्तुष्टा ऋषयो ब्रह्मसन्नि ॥ ब्रह्मणोऽप्ये प्रशंसन्ति तदेवं कथितं मया ॥ ५० ॥ बृहस्पतिर्यदाष्टे न तद्वाच्यं
 मया तव ॥ इंद्राणी बलिर्न मत्वा बलिं चित्रेषु पश्यति ॥ ५१ ॥ अनेन वाक्येन सुराधिपस्तु चचाल कोपावरितस्तदानीम् ॥ गजेति वज्रेति
 गणेशास्त्वरिताः प्रयातु ॥ ५२ ॥ दृष्ट्वा सुरेन्द्रं संकुद्धं बृहस्पतिरुदारधीः ॥ ऋषिमध्ये गतो विद्वान्बभाषे समयोचितम् ॥ ५३ ॥ सामाद्या नीतयः
 प्रोक्ताश्चतस्रो मनुना पुरा ॥ सामसाध्येषु कार्येषु दण्डस्तेन न पात्यताम् ॥ ५४ ॥ अतो ह्युपेन्द्रमाहूय मन्त्रयन्तु सुरोत्तमाः ॥ तदधीनं
 देवैर्विज्ञप्तस्तथा चक्रे सुरेश्वरः ॥ मन्दरेऽथ गिरौ विष्णुः सत्यलोकात्समागतः ॥ ५५ ॥ ऋषयस्तत्र ते यातु समानेतुं जनार्दनम् ॥ इत्युक्तो नारदः
 स्वर्गात्स्नातुं प्रातः स मन्दरे ॥ ५६ ॥ गौतमोऽत्रिभर्मराजो विन्वामित्रोऽथ कश्यपः ॥ जमदग्निर्वसिष्ठश्च संप्राप्ता हरिमन्दरे ॥ ५७ ॥ गिरौ गंगा
 मन्दरे प्राप्ता विष्णुं नेतुं सुरालये ॥ ५८ ॥ ऋषयो दर्शनं कर्तुं भवतामपि युज्यते ॥ तदेतद्वचनं श्रुत्वा हर्षितास्ते महर्षयः ॥ ५९ ॥ अंगुष्ठपर्वमात्रां
 स्तान्वा मनान्हरिमन्दरे ॥ गतान्गंगाजले स्नातुं बालखिल्यान्पुरो हरिः ॥ ६० ॥ जहास वामनान्सर्वान्भावि कार्यबलात्ततः ॥ ब्रह्मपुत्रा बालखि
 ल्याः सर्वे ते शंसितव्रताः ॥ ६१ ॥ लज्जान्विताः क्रोधपरा उच्चैरुचुः परस्परम् ॥ केनापि देवकार्येण वामनोऽयं भविष्यति ॥ ६२ ॥ ऋषिभिर्वि
 श्रुता सर्वे प्रतिबोध्य प्रसादिताः ॥ भाग्यमोक्षः कदा विष्णोर्भविष्यति तदुच्यताम् ॥ ६३ ॥ प्रभासादधिकं क्षेत्रं यदा वस्त्रापथं भवेत् ॥ भविष्यति
 तदा बुद्धिधुवमण्डलव्यापिनी ॥ तथा वस्त्रापथं क्षेत्रं भविष्यति यवाधिकम् ॥ ६४ ॥ दृष्ट्वा सोमैश्वरं देवं दोषमुक्तो भविष्यति ॥ असाध्यसा
 धनी शक्तिर्भविष्यति स्थिरा तव ॥ ६५ ॥ वस्त्रापथे सोमनाथं यः पश्यति स पश्यति ॥ इन्द्रोपेन्द्रौ समालिङ्ग्याथासीनौ तौ वरासने ॥ ६६ ॥
 विष्णुरुवाच ॥ ॥ किं ते कार्यं देवराज तदवश्यं करोम्यहम् ॥ ६७ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ हिरण्यकशिपोर्वंशे बलिदैत्यो महा
 बलः ॥ तेनैवं सकलं व्याप्तं देवा यज्ञभुजः कृताः ॥ ६८ ॥ देवलोकं भूमिलोको गतः सर्वोऽपि केशव ॥ यावन्नो विहृतिं याति पूर्ववैमरनुस्मरन् ॥
 भ्रष्टराज्यो बलिस्तान्पातालमधितिष्ठतु ॥ ६९ ॥ सूर्यसोमान्यये कश्चिद्वाजा भवतु भूतले ॥ ७० ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ इत्येतद्वचनं
 श्रुत्वा त्वयं संचिन्त्य चेतसा ॥ तथा करिष्ये तं प्रोच्य सुनीन्प्राह जनार्दनः ॥ ७१ ॥ ऋषयस्तत्र गच्छन्तु कारयन्तु महामखम् ॥ अहं तत्रा
 गमिष्यामि साधयिष्यामि तं बलिम् ॥ ७२ ॥ इत्युक्ता मुनयः सर्वे गतास्ते यज्ञमण्डपे ॥ द्वादशाहो महायज्ञः प्रारब्धः सर्वदक्षिणः ॥ ७३ ॥
 सुराध्वरं विख्यातं क्षेत्रं वस्त्रापथं वृष ॥ तस्य दक्षिणदिग्भागे वलेः सिद्धं महापुरम् ॥ ७४ ॥ क्षेत्राद्रहिः समारब्धो यज्ञः सर्वस्वदक्षिणः ॥ शुक्रेणा
 मन्त्रिताः सर्वे मुनयो यज्ञकर्मणि ॥ अतिहृष्टो बलिर्यज्ञे ददौ दानान्यनेकधा ॥ ७५ ॥ स्वर्णपात्रेषु सर्वेषु दीयते भोजनं बहु ॥ अतिथिर्ब्राह्मणो

विद्वान्सर्वस्वेनापि पूज्यते ॥ दानाद्यज्ञो भवेत्पूजो दानहीनो वृथा भवेत् ॥ ८० ॥ एतस्मिन्नेव काले तु विष्णुर्वाग्मनां गतः ॥ मध्यदेशे
चतुर्वेदो ब्राह्मणस्तीर्थयात्रिकः ॥ महोदरो हस्वभुजः खञ्जपादो महाशिराः ॥ ८१ ॥ महाहनुः स्थूलजंघः स्थूलग्रीवोऽतिलंघः ॥ श्वेतवस्त्रो वद
शिवस्त्रोपोपान्तकमण्डलैश्च ॥ ८२ ॥ द्रष्टुं तीर्थान्यनेकानि वभ्राम स महीतले ॥ सुराष्ट्रदेशे संप्राप्तः क्षेत्रे वस्त्रापथे द्विजः ॥ ८३ ॥ स्वर्णरेखा
नदीतीरे चित्तयामान वामनः ॥ प्रथमं किं भवं दृष्ट्वा यामि सोमेश्वरं शिवम् ॥ ८४ ॥ अथ सोमेश्वरं पूज्य पश्चाद्यास्यामि मन्दरम् ॥ इति चिन्ता
परो भूत्वा कृत्यं सञ्चिन्त्य चेतसा ॥ अत्र स्थितः सोमनाथं पूजयिष्यामि निश्चितम् ॥ ८५ ॥ वस्त्रापथे महाक्षेत्रे भवं सोमेश्वरं यथा ॥ पूजयन्ति
जना नित्यं तथा कर्म मया ध्रुवम् ॥ ८६ ॥ देशानामुत्तमो देशो गिरीणामुत्तमो गिरिः ॥ क्षेत्राणामुत्तमं क्षेत्रं नदीनामुत्तमा सरित् ॥ ८७ ॥
दिव्यं वनं वनानां तु देवानामुत्तमो भवः ॥ यदा सोमेश्वरो देवो धूमि भित्त्वा भविष्यति ॥ ८८ ॥ तदाग्रमण्डले दिव्यं क्षेत्रमेतद्व्याधिकम् ॥ चेत्त्र
शुक्लचतुर्दश्यामग्निसाधनतत्परः ॥ ८९ ॥ ऊर्ध्वबाहुः सूर्यकाले भवं तावत्स पश्यति ॥ मध्यदिनं परं याते दिननाथे विलंघिते ॥ ९० ॥ अग्नि
तापांगस्ततस्तत्तावत्पश्यति शंकरम् ॥ सोमनाथं शिवं शांतं सर्वदेवनमस्कृतम् ॥ अर्घ्येण पुष्पमिश्रेण जलमिश्रेण भामिनि ॥ ९१ ॥
॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ धूमि भित्त्वा देवेशः स्वयं सोमेश्वरः स्थितः ॥ लिंगरूपो महादेवो यावदाश्रयासरम् ॥ ९२ ॥ ॥ सोमेश्वर
उवाच ॥ ॥ सिद्धस्त्वं मत्प्रसादेन कार्यं सिद्धं भविष्यति ॥ इत्युक्तो वामनो देवं प्रत्युवाच महेश्वरम् ॥ ९३ ॥ ॥ वामन उवाच ॥ ॥
यदि तुष्टो महादेव यदि देवो वरो मम ॥ तदाऽत्र लिंगे स्थातव्यमस्तु दिव्यं पुरो मम ॥ ९४ ॥ यस्तु स्वायंभुवं लिंगं वामने नगरे
मम ॥ पूजयिष्यति ब्रह्मणो गोघ्नो वा बालघातकः ॥ ९५ ॥ गुरुद्रोही स्वर्णचोरो मुच्यते सर्वपातकेः ॥ निर्दोषः पूजयेद्यस्तु
सकृत्सोमेश्वरं हरम् ॥ ९६ ॥ नृतो विमानमारुह्य दिव्यस्त्रीपरिवेष्टितः ॥ संस्तूयमानो दिक्पालैर्योऽपि स्वर्गं शिवालये ॥ ९७ ॥ ब्रह्मलोक
मतिक्रम्य रुद्रलोके स गच्छतु ॥ तथेष्टुक्ता सोमनाथस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ९८ ॥ प्रकाश्य वामनो लिंगं सोमनाथं स्वयंभुवम् ॥
प्राप्तज्ञानो लब्धवृद्धिर्नयौ द्रष्टुं भवं हरम् ॥ ९९ ॥ गंगाद्याः सरितः सर्वाः स्वर्णरेखाजले स्थिताः ॥ एतां सोमेश्वरोत्पत्तिं ये शृण्वन्ति
नराः स्त्रियः ॥ सर्वपापक्षयस्तेषां जायते नात्र संशयः ॥ १०० ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे द्वितीये
वस्त्रापथक्षेत्रमाहात्म्ये सोमेश्वरोत्पत्तिवर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ अथासौ वामनो विश्वो
लब्धज्ञानो भवार्चने ॥ जगाम तद्वनं रम्यं गिरे रैवतकस्य यत् ॥ १ ॥ यत्र वृक्षा बहुविधा दीर्घशाखाः फलान्विताः ॥ वटोऽदुस्वरविस्वाश्च
सर्जाजुनकदंबकाः ॥ २ ॥ पलाशाश्चत्थनित्राश्च धवाटीवारुणीद्रुमाः ॥ शमीकंकोललिंघाश्च बीजपूरी च दाडिमः ॥ ३ ॥ वदरी निंबकः पूगः कदली
शङ्खी शिवा ॥ तालहितालशिरसा बीजकावंशखादिराः ॥ ४ ॥ अजगासनगाशुच्छा इन्दुदीकोरवेणुदाः ॥ ब्रह्मवृक्षाः कुरुवकाः करंजाः ध्रुवजीविनः ॥
॥ ५ ॥ अंकोलाः पारिमदाश्च कलंजाः पनसास्तथा ॥ उज्ज्वलाश्च हरिद्राश्च गंगडीवायवा द्रुमाः ॥ ६ ॥ तेषुण्डकाः शिरीषाश्च सर्वरीकरवंदिकाः ॥
सेवाली शालमली शाला मधूकाश्च विभीतकाः ॥ ७ ॥ हरीतक्यः कटाहाश्च कर्पूरा आटूरुपाकाः ॥ विकच्छवः कपित्थाश्च रोहिणीवैत्रकद्रुमाः ॥ ८ ॥
मदनफलानिर्गुण्डीपाटलानिदिपादपाः ॥ लवंगैलालवत्यश्च सन्ताना अगुरुद्रुमाः ॥ ९ ॥ श्रीखण्डकर्पूरनगाः कल्पवृक्षानगोत्तमाः ॥ वामनेन
तदा दृष्ट्वा छायावृक्षाः सुरार्चिताः ॥ १० ॥ उदयास्तमने येषां छाया न प्रतिहन्त्यते ॥ तेषां दर्शनमात्रेण सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ ११ ॥ ये जनाः
पुण्यकर्मणस्तेषां ते दृष्टिगोचराः ॥ एतान्पश्यन्त्ययौ वृक्षास्ततो रैवतकं गिरिम् ॥ १२ ॥ यावन्निरीक्षते तुंगं शिखरं तस्य सूर्ध्वनि ॥ आश्चर्यं ददृशे
विप्रो महलोकभयंकरम् ॥ १३ ॥ धूमज्वलनमध्यस्थान्पुरुषान्पंच पश्यति ॥ कृष्णागान्तेचरात्रोद्भूतान्कृष्णागुरुविभूषिताम् ॥ १४ ॥ सारमेय
समाहूतान्कारिहस्तान्समेखलान् ॥ खड्गखेटकहस्तांश्च डमरूडामरस्वनान् ॥ १५ ॥ सघर्षरीकचरणन्यासनादितपर्वतान् ॥ फेत्कारभासुराकारान्काश
कुञ्चितमूर्धजान् ॥ १६ ॥ नरमांसवसासारकवलव्यग्रतालुकाश्च ॥ जनगंधसमाज्ञानभवतीव्रविलोचनान् ॥ १७ ॥ पश्चाग्निसाधनाव्याप्तदिव्यचक्षुः
प्रभावतः ॥ देवान्पश्यति विप्रेन्द्रो ज्ञातकार्यपरंपरः ॥ १८ ॥ एते क्षेत्राधिपाः पञ्च महादेवेन निर्मिताः ॥ महाबला रैवतके निवसन्ति गिरी सदा ॥
॥ १९ ॥ स्वेच्छाचारान्नान्मर्त्यान्वारयन्ति नगे तथा ॥ हरिं हरं नदीं देवीं न पश्यन्ति गिरिं यथा ॥ २० ॥ दृष्ट्वा ज्ञात्वा स्तुतिं चक्रे ध्यात्वा देवं
महेश्वरम् ॥ जयन्ति दुष्टदैत्यैश्चद्रुह्यध्यानाकितं वपुः ॥ विभ्रति भ्रातरो ये ते पंचैत्रसमविक्रमाः ॥ २१ ॥ रुद्रवक्रोद्भवा दक्षा दक्षध्वरविनाशकाः ॥
स्वावलीढाहुतीनष्टभीतवाडवनदिताः ॥ २२ ॥ कुङ्कुमागरुकरूपरलितांगः सुविभूषिताः ॥ मदिरामोदप्रतागनृत्यगीतकराः सुराः ॥ २३ ॥ ब्रह्मांडभ्रमण
श्रीतस्वगंधव्रतसंचराः ॥ मनोजवाः कामगमाः क्षेत्रपाला जयन्ति ते ॥ २४ ॥ इत्यादिवचनानुष्टा द्विजस्याग्रे स्वयं स्थिताः ॥ एकपादोऽस्म्यहं
चैको द्वितीयो गिरिदारुणः ॥ २५ ॥ तृतीयो मेघनादस्तु सिंहनादश्चतुर्थकः ॥ पंचमः कालमेघोऽहं कुर्मः किं ते वदस्व तत् ॥ २६ ॥ ॥
॥ द्विज उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टा भवंतो मे यदि देवो वरो ध्रुवम् ॥ अहो आप्रलयं यावत्स्थातव्यं मत्प्रतिष्ठितैः ॥ २७ ॥ एकपादो गिरि
तटे प्रहर्षात्प्रथमं स्थितः ॥ वसतो वसता तेन गिरी च गिरिदारुणः ॥ २८ ॥ प्रतिष्ठितः प्रसाद्याथ वरदोऽसौ स्वयं स्थितः ॥ उज्जयंतगिरिर्मूर्ध्नि
मेघनादः स्वयं ययौ ॥ २९ ॥ भवानीशंकरं रम्यं सिंहनादस्तथाविशत् ॥ स्वयं वस्त्रापथेनैव भवस्याग्रे निरूपितः ॥ ३० ॥ स्वर्णरेखानदीतीरे
कालमेघो महाबलः ॥ सर्वलोकोपकारार्थं तीर्थं संस्थापितं पुरा ॥ ३१ ॥ वामनेन स्वयं गत्वा क्षेत्रपालास्तु पूजिताः ॥ पुरा युगादौ राजेन्द्र सर्वे
देवाः समागताः ॥ ३२ ॥ सुराष्ट्रदेशे संप्राप्ताः पुण्ये रैवतके गिरी ॥ रक्षार्थं सर्वलोकानां वधार्थं देववैरिणाम् ॥ ३३ ॥ विष्णोः कण्ठे तदा मुक्ता
जयमाला सुरोत्तमे ॥ दामोदरेति विख्यातं दत्तं नामोत्तमं हरेः ॥ ३४ ॥ तत्रादौ कार्तिके शुद्धे वासरे विष्णुवल्गवे ॥ उपोष्य सहिते
दैवेस्ततीर्थं विष्णुना कृतम् ॥ ३५ ॥ सर्वतीर्थमयी पुण्या स्वर्णरेखानदी स्थिता ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं पुण्यं विष्णुलोकप्रदायकम् ॥ ३६ ॥ शालनं
सर्वपापानां रोगदारिद्र्यनाशनम् ॥ दामोदरं रैवतके परमानन्ददायकम् ॥ ३७ ॥ ये पश्यन्ति विमानेस्ते नीयन्ते विष्णुमंदिरं ॥ न गृहे कार्तिकः
कार्यो विशेषाद्रीप्सपंचकम् ॥ ३८ ॥ पंचकाद्वादशी श्रेष्ठा कार्या दामोदरे जले ॥ प्रातःस्नानं प्रकर्त्तव्यं संप्राप्ते कार्तिके जनेः ॥ ३९ ॥ मासोपवासः
कर्त्तव्यो यतिभिर्व्रतचारिभिः ॥ सतीभिर्विधवाभिश्च मुक्तिस्थानमभीप्सुभिः ॥ ४० ॥ एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च ॥ उपवासेन कृच्छ्रेण
शाकाहारेण वा पुनः ॥ ४१ ॥ संसेव्यः कार्तिके विष्णुदीपदानपरैर्नरैः ॥ ब्रह्मचर्यपरैर्मासो नीयते यदि मानवैः ॥ ४२ ॥ तदा विष्णुपुरे वासः
क्रियते विष्णुना सह ॥ पञ्चोपवासाः कर्त्तव्याः संप्राप्ते भीष्मपंचके ॥ ४३ ॥ एकादशीं समारभ्य पंचमी पूर्णिमादिनम् ॥ तदेतत्पंचकं प्रोक्तं सर्व
पापहरं नृणाम् ॥ ४४ ॥ सर्वेषामपि मातृनां पञ्चकात्कार्तिकादपि ॥ एकादशी कार्तिकस्य पुण्या दामोदरे कृता ॥ ४५ ॥ मिष्टान्नं कार्तिके देयं

हविष्यं सघृतप्लुतम् ॥ सुवर्णं रजतं वस्त्रं तोयमन्नं फलानि च ॥ ४६ ॥ मासांते विविधं देयं गीस्तिलाः कुसुमानि च ॥ सर्वदानेषु यत्पुण्यं सर्वं
 तीर्थेषु यत्फलम् ॥ ४७ ॥ अश्वमेधादिभिर्जैर्गयायां पिंडदस्य यत् ॥ तत्फलं जायते नृणां दृष्टे दामोदरे नृप ॥ ४८ ॥ एकादश्यां कृतस्नानो देव
 पूजापरो भवेत् ॥ स्नाप्य पञ्चाशृतेनैव ततस्तीर्थांदकेन च ॥ ४९ ॥ कुकुमागरुश्रीखंडकपूरोदकमिश्रितैः ॥ पूजयित्वा ततः पुष्पैः शतपत्रैः सुगं
 धिभिः ॥ ५० ॥ मालतीकुसुमैः शुभैर्वहुभिस्तुलसीदलेः ॥ वस्त्रं यज्ञोपवीतं च दत्त्वा धूपं प्रभूपयेत् ॥ ५१ ॥ दीपं दद्यादृतेनैव तैलेनापि घृतं विना ॥
 नैवेद्यं विविधं देयं फलं तांबूलमेव च ॥ ५२ ॥ प्रासादपूजा कर्त्तव्या ध्वजदानादिना नृप ॥ गौः सवत्सा ततो देवा संसारार्णवतारिणी ॥ ५३ ॥
 ततः प्रदक्षिणां कृत्वा गीतवादित्रनिस्वनैः ॥ वेदपाठपुराणेश्च व्याख्यादिव्यकथादिभिः ॥ ५४ ॥ देवाग्रे जागरः कायां दीपो देयांसिभूमिषु ॥
 सप्तधान्यमयाः सप्त पर्वता दीपसंयुताः ॥ ५५ ॥ फलतांबूलपक्वान्नपूरिताः परिकल्पिताः ॥ विद्वद्भिः श्रोत्रियैः श्रौतैर्ब्राह्मणैर्गृहमेधिभिः ॥ ५६ ॥
 स्त्रीभिश्च नरशार्दूल श्रोतव्या वैष्णवी कथा ॥ एवं जागरणं कार्यं रागकोपविवर्जितैः ॥ ५७ ॥ कृत्वा जागरणं राजाबुद्धिते सुयमंडले ॥ पूवा
 संध्यां ततः स्नात्वा कृत्वा मध्याह्नमाचरेत् ॥ ५८ ॥ देवान्पितृन्मनुष्यांश्च संतर्प्य विधिपूर्वकम् ॥ कृत्वा आर्द्रं पितॄणां तु दद्यादानं स्वशक्तितः ॥ ५९ ॥
 देवं दामोदरं पूज्य पुष्पधूपादिना पुनः ॥ नरसिंहं सुरं पूज्य वैनतेयं च पूजयेत् ॥ ६० ॥ कृत्वा जागरणं राजाबुद्ध्याप्य मधुसूदनम् ॥
 द्वादशीभुक्तिमासाद्य कार्यं पारणकं नरैः ॥ ६१ ॥ ब्राह्मणान्भोजयित्वा च सहितः पुत्रवांधवैः ॥ विकलांधकृपणानां देयमन्नं स्वशक्तितः ॥ ६२ ॥
 दामोदरे रैवतके स्वर्णरेखानदीजले ॥ एवं यः कुरुते यात्रां तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ६३ ॥ ब्रह्मन्मथ सुरापथं ग्रामसीमाविलोपकः ॥ राजद्रोही
 गुरुद्रोही मिथ्याव्रतधरश्च यः ॥ ६४ ॥ कूटसाक्ष्यप्रदो यश्च यश्च न्यासापहारकः ॥ बालस्त्रीघातको विप्रः संध्यास्नानविवर्जितः ॥ ६५ ॥ देवब्रह्म
 स्वहर्त्ता च वेदविक्रयकारकः ॥ कन्याविक्रयकर्त्ता च देवब्राह्मणनिंदकः ॥ ६६ ॥ विश्वासघातको विप्रः शूद्रात्रादोऽथ लुब्धकः ॥ नायकः परदारणां
 स्वयंदत्तापहारकः ॥ ६७ ॥ पर्वमेधुनसेवी च तथा वै सेतुभेदकः ॥ परिणीतामृतस्नातां स्वयं यो नाभिगच्छति ॥ ६८ ॥ ब्राह्मणी विधवा
 बाला न भवेच्छ्रुतधारिणी ॥ महापातकिनश्चैते तथान्ये बहवो नृप ॥ ६९ ॥ स्वर्णरेखाजले स्नात्वा दृष्ट्वा दामोदरं हरिम् ॥ राज्ञो
 जागरणं कृत्वा मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ७० ॥ न तु ये पापकर्माणः समायाताः प्रजागरे ॥ संसारसागरे तीर्थे गच्छन्ति न हरेः पुरम् ॥ ७१ ॥
 यथा यथा याति नरः प्रजागरे तथातथा विष्णुपुरे विचिंत्यते ॥ वासः सुरैर्देवैर्गणलोकहेतवे शृङ्गगीतध्वनिनादिते गृहे ॥ ७२ ॥ गदासि
 शंखारिधराश्चतुर्भुजा दैतेयदर्पापहर्षधारिणः ॥ प्रगीयमानाः सुरसुंदरीभिस्ते याति खं त्वेचरात्रसंगाः ॥ ७३ ॥ वाराहकल्पे प्रथमं युगादौ
 दामोदरो रैवतके प्रसिद्धः ॥ सैषा नदी या सरितां वरिष्ठा सोऽयं हरिर्यो भुवनस्य कर्त्ता ॥ ७४ ॥ इदं पुराणं पठते शृणोति नरो विमानैर्मधुसूद
 नालये ॥ देवांगनादत्तभुजश्चतुर्भुजः स नीयते देवगणैरभिष्टुतः ॥ ७५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
 खण्डे द्वितीये वल्गापथक्षेत्रमाहात्म्ये सारस्वतप्रोक्ततीर्थयात्राविधाने श्रीदामोदरमाहात्म्यवर्णनं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ राजोवाच ॥
 अथासौ वामनो विप्रः प्रविष्टो गहने वने ॥ एकाकी किं चकाराथ कौतुकं तद्वदस्व मे ॥ १ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ अथासौ वामनो
 विप्रो गत्वा रैवतके गिरी ॥ स्वर्णरेखानदीतोये स्नात्वाऽथ विधिपूर्वकम् ॥ २ ॥ सुगंधपुष्पधूपाद्यैर्देवं संपूज्य भक्तितः ॥ तस्थौ तदग्रतो राजन्ने
 काकी निर्जने वने ॥ ३ ॥ सर्वसत्त्वसमायुक्ते सरीसृपसमाकुले ॥ अनेकस्वरसंयुक्ते मयूरध्वनिनादिते ॥ ४ ॥ कोकिलारावरम्ये च वनकुसकुटवोपिते ॥
 खद्योतद्योतिते तस्मिन्बलीमुखविधूनिते ॥ ५ ॥ कचिद्वंशमिना शांते कचिद्विष्णुपितपादपे ॥ गगनासक्तविटपे सूर्यतापविवर्जिते ॥ ६ ॥ लुब्धकाघात
 संवस्तभ्रान्तमूकरशंखरे ॥ संहृष्टत्रिजयत्रातस्थानदानविचक्षणो ॥ ७ ॥ अनेकाश्चर्यसंपन्नं सस्मार मनसा हरिम् ॥ तं भीतमिव विज्ञाय नरसिंहः सम
 ययौ ॥ ८ ॥ रक्षार्थं तस्य विप्रस्य वभापे पुरतः स्थितः ॥ न भेतव्यं त्वया विप्र वद ते किं करोम्यहम् ॥ ९ ॥ ॥ विप्र उवाच ॥ ॥ यदि
 तुष्टो वरो देवो नरसिंह त्वया मम ॥ सदात्र रक्षा कर्त्तव्या सर्वेषां तीर्थवासिनाम् ॥ १० ॥ देवस्याग्रे सदा स्थेयं यावद्विद्राशुर्दृश ॥ एवमस्त्विति
 तं प्रोच्य तथा चक्रे हरिस्तदा ॥ ११ ॥ अतो दामोदरस्याग्रे नरसिंहः स पूज्यते ॥ वनं सोम्यं कृतं तेन तीर्थरक्षां करोति सः ॥ १२ ॥ भूतप्रेता
 दिंसंवासो वने तस्मिन् जायते ॥ नरसिंहप्रभावेन नष्टं सिंहादिजं भयम् ॥ १३ ॥ कार्तिके वासरे विष्णोर्द्वादश्यां पारणे कृते ॥ दामोदरं नम
 स्कृत्य भवं द्रष्टुं ततो ययौ ॥ १४ ॥ चतुर्दश्यां कृतस्नानो भवं संपूज्य भावतः ॥ भवभावभवं पापं भस्मीभूतं भवार्चनात् ॥ १५ ॥ स क्षीणपापनि
 मंत्रैः स वेदोक्तिविधिपूर्वकम् ॥ १६ ॥ धूपदीपादिनैवेद्यैः सर्वं चक्रे स वामनः ॥ प्रदक्षिणाशतं कृत्वा भवस्याग्रे व्यवस्थितः ॥ १७ ॥ यावन्नरी
 शिलापादपमंडितम् ॥ २० ॥ तं दृष्ट्वा चित्तवामास सुहृन्मन्मथान्स वामनः ॥ अरुपायासानुबहुलान्पुत्रलक्ष्मीप्रदायकान् ॥ २१ ॥ अवश्यं क्रिय
 श्रोत्रियं ब्रह्मचारिणम् ॥ २३ ॥ पितरं मातरं भगिनीं तत्पतिं दुहितं पतिम् ॥ भागिनेयमथ दौहित्रं मित्रसंबन्धिवान्धवान् ॥ संभोज्य पातकैः
 सर्वमुच्यते गृहमेधिनः ॥ २४ ॥ राजा गजाश्चनकुलं सतीवृषमहीधराः ॥ आदर्शशीरवृक्षाश्च सततान्नप्रदास्तु ते ॥ २५ ॥ दृष्ट्वा त्राः पुनन्येने ये
 नित्यं सत्यवादिनः ॥ वेदधर्मकथां श्रुत्वा भुक्तिमुक्तिप्रदां नरान् ॥ २६ ॥ स्मृत्वा हरिहरौ गंगां कृत्वा तीरेण मार्जनम् ॥ गत्वा जागरणे विष्णोर्दत्त्वा
 दानं च शक्तितः ॥ २७ ॥ तांबूलं कुसुमं दीपं नैवेद्यं तुलसीदलम् ॥ गीतं नृत्यं च वाद्यं च विधाय सुरमंदिरं ॥ २८ ॥ एते सुहृन्माः स्मृता धर्माः
 कृत्वा वामनो गिरिर्दृढनि ॥ ऐरावतपदाकांत्या यत्र तोयं विनिःसृतम् ॥ २९ ॥ तेषां कर्तले स्वर्गः शिखरं याति ये नराः ॥ ३० ॥ इति ज्ञात्वा सप्ता
 शिखरे गगनाश्रिते ॥ ३२ ॥ यथायथा गिरिवरे समारोहंति मानवाः ॥ तथातथा विभुज्यंते पातकैः सर्वदेहिनः ॥ ३३ ॥ इति कृत्वा मूर्तिं विप्रो
 जगाम गिरिर्दृढनि ॥ भवभक्तो भवानीं स ददर्श स्कन्दमातरम् ॥ ३४ ॥ अंवेति आपते स्कन्दस्ततोऽप्ये सर्वदेवताः ॥ पृथिव्यां मानवाः सर्वे पाताले
 सर्वपद्माः ॥ ३५ ॥ अतो हंवेति विख्याता पूज्यते गिरिर्दृढनि ॥ संपूज्य विविधैर्बुल्यैः फलेर्नानाविधैर्द्रव्यैः ॥ ३६ ॥ गगनासक्तशिखरे संस्थितः
 कौटुकान्वितः ॥ एकाकी शिखरे तस्मिन्मूर्द्धबाहुव्यवस्थितः ॥ ३७ ॥ निरीक्ष्य मेदिनीं सर्वां सपर्वतससागराम् ॥ आद्यं सनातनं देवं भास्करं त्रिगुणा
 त्मकम् ॥ ३८ ॥ सर्वदेवोमयं सर्वदेवं देवैर्नमस्कृतम् ॥ भ्रममाणं निराधारं कालमानप्रयोजकम् ॥ ३९ ॥ यावत्पश्यति तं विप्रस्तावत्पश्यति शंकरम् ॥

दिगंबरं भवं देवं समंतादश्मश्रुतम् ॥ ४० ॥ बृद्धरूपाकृतिं देवं सर्वज्ञं गुणभूयितम् ॥ कुर्यात् जटिलं सौम्यं व्योममार्गे स्वयं स्थितम् ॥ ४१ ॥
 ॥ श्रीशिव उवाच ॥ ॥ शृणु वामन तुष्टोऽहं दास्ये ते विविधान्वरात् ॥ त्रैलोक्यव्यापिनी वृद्धिर्भविष्यति न संशयः ॥ ४२ ॥ प्रतिभास्यंति
 ते वेदा गीतनृत्यादिकं च यत् ॥ असाध्यसाधनी शक्तिर्भविष्यति तव स्थिरा ॥ परं वस्त्रापथे गत्वा कुरु तीर्थावलोकनम् ॥ ४३ ॥ ॥ वामन उवा
 च ॥ ॥ वस्त्रापथे महादेव यानि तीर्थानि तानि मे ॥ वद देव विशेषेण यद्यस्ति करुणा मयि ॥ ४४ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ॥ वस्त्रापथस्य वायव्ये कोणे
 दिव्यं सरोवरम् ॥ तस्य पश्चिमदिग्भागे जालिगहनपल्लवा ॥ ४५ ॥ विष्वक्शमयी मध्ये लिंगं तत्रास्ति मृन्मयम् ॥ यत्रासौ लुब्धकः सिद्धो गतो
 मम पुरे पुरा ॥ ४६ ॥ तस्य दर्शनमात्रेण ब्रह्महत्या विनश्यति ॥ इंद्रो वै वृत्रहा यस्मिन्विभुक्तो ब्रह्महत्याया ॥ ४७ ॥ तस्मादुत्तरदिग्भागे धनदेन
 प्रतिष्ठितम् ॥ लिंगं त्रैलोक्यविरुद्धात् तत्र देवी त्रिशूलिनी ॥ ४८ ॥ यस्या दर्शनमात्रेण पुत्रोऽस्य नलकूबरः ॥ पाशानुपलब्धस्तोऽभूदेवं चक्रे त्रिशूलि
 नम् ॥ ४९ ॥ भवस्य नैर्ऋते कोणे गणो हेरंसंज्ञितः ॥ यमेन कुर्वता लिंगं प्रथमं च प्रतिष्ठितः ॥ ५० ॥ विचित्रं तस्य माहात्म्यं चित्रगुप्तोऽस्ति
 विस्मृतः ॥ दृष्ट्वा तस्मागतो द्रष्टुं देवं तं मृन्मयं पुरा ॥ ५१ ॥ तेनापि निर्मितं लिंगं तस्मिन्क्षेत्रे द्विजोत्तम ॥ चित्रगुप्तेश्वरनाम विख्यातं भुवन
 त्रये ॥ ५२ ॥ पश्चिमेन चकारोच्चैः प्रजापतिरुदारधीः ॥ केदारमुख्यं तदा लिंगं गिरी रेवतके स्थितम् ॥ प्रजापतिः स्वयं तस्यो तत्र पर्वतसालुनि
 ॥ ५३ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ॥ इंद्रेश्वरस्य माहात्म्यं कथयिष्ये शृणुष्व तत् ॥ ईशानकोणे विख्यातं भवस्य विदितं मम ॥ ५४ ॥ ॥ वामन
 उवाच ॥ ॥ कस्मादिन्द्रः समायातः कथं चक्रे हरं हरिः ॥ कथां सविस्तरामेतां कथयस्व मम प्रभो ॥ ५५ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ॥ लुब्धकस्तु
 पुरा सिद्धः शिवरात्रिप्रजागरात् ॥ शिवलोके तदा प्राप्तं विमानं गणपतुत्तम् ॥ ५६ ॥ सर्वत्रां सुरचिरं दिव्यस्त्रीगीतनादितम् ॥ तदारुह्य समा
 यातो द्रष्टुं तां नगरीं हरेः ॥ ५७ ॥ यस्यां लुब्धं समभवद्गणानां यमकिंकरैः ॥ आगच्छमानं तं ज्ञात्वा देवराजेन चिंतितम् ॥ ५८ ॥ पूज्योऽयं
 हरवत्सर्वेश्वरगुणयमादिभिः ॥ इंद्रो गजं समारुह्य महिषेण यमो यतः ॥ ५९ ॥ विधाव लेखनीं कर्णे चित्रगुप्तो यमाज्ञया ॥ ६० ॥ हुता गणाः सर्वे
 ये नीता धरणीतलात् ॥ ६० ॥ निजापराधसंतप्ता गतास्ते दक्षिणामुखम् ॥ आतिथ्यपूजा कर्तव्या लुब्धके गृहमागते ॥ ६१ ॥ अगुजिते गते
 यस्मिन्हरो मां शपयिष्यति ॥ तस्मात्पूजां करिष्यामि यथा तुष्यति शंकरः ॥ ६२ ॥ देवं द्रष्टुं समायातं ददर्शादूरतः स्थितम् ॥ विमानस्थं हरा
 कारं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ६३ ॥ संस्तूयमानं चरितैः शिवरात्रेः शिवस्य च ॥ माघे मासे चतुर्दश्यां कृष्णयां जागरे कृते ॥ ६४ ॥ तदेवं जायते
 सर्व सुरेश्वर धरातले ॥ एवं देवांगना काचिदाचक्षन्ती पुरंदरम् ॥ निवार्य हस्तमुद्यम्य गजेन्द्रं चारुलोचना ॥ ६५ ॥ किं दानेर्वहुभिर्देवैर्देवैः किं किं
 सुरार्चनैः ॥ किं योगैः किं तपोभिश्च ब्रह्मचर्यैः सुरेश्वर ॥ ६६ ॥ गथायां पिंडदानेन प्रयागमरणेन किम् ॥ सोमेश्वरे सरस्वत्यां सोमपर्वणि किं
 गतेः ॥ ६७ ॥ कुहक्षेत्रगतैः किं स्याद्वाहुग्रस्ते दिवाकरे ॥ तुलासुवर्णदानेन वेदपाठेन किं भवेत् ॥ ६८ ॥ सर्वपापशंयो येन वृषोत्सर्गेण तेन किम् ॥
 गोदानं किं करोत्येवं जलदानं तथैव च ॥ ६९ ॥ अयने विषुवे चैव संक्रांतौ कीदृशं फलम् ॥ माघमासे चतुर्दश्यां यादृशं जागरे कृते ॥ ७० ॥
 यमः संभाषते वाण्या महिषोपरि संस्थितः ॥ पश्य रुद्रस्य माहात्म्यं चित्रगुप्त विचारय ॥ ७१ ॥ अयं स लुब्धको येन हरः संपूजितः पुरा ॥
 सुराष्ट्रदेशे विख्यातं तीर्थं वस्त्रापथं शृणु ॥ ७२ ॥ उज्यंतो गिरिस्तत्र तथा रेवतको गिरिः ॥ महती वर्तते जालिस्तयोर्मध्ये मया
 श्रुतम् ॥ ७३ ॥ मृन्मयं वर्तते लिंगं रात्रौ चानेन पूजितः ॥ रात्रौ जागरणं कर्तुं येन कार्येण चागतः ॥ ७४ ॥ तदस्माभिः
 कथं वाच्यं स्वयं जानन्ति ते सुराः ॥ वरांगना वरं द्रष्टुं वरयन्ति परस्परम् ॥ इंद्रावासात्समायाता नंदने वेगवत्तराः ॥ ७५ ॥ विरेचिना
 रायणशंकरत्विषा देहेन चागच्छति कोऽपि पूरुषः ॥ पुरीं सुरेशाधिपतेर्निरीक्षितुं भर्ता ममायं तव चास्ति किं पतिः ॥ ७६ ॥ मृदंगवीणा
 पटहस्वरस्तुतेः प्रबोधिताभिः सुरराजमन्दिरं ॥ देवो हरोऽयं न नरो हराकृतिर्दृष्टो गनाभिस्तव किं किमावयोः ॥ ७७ ॥ गायन्ति काश्चिद्ब्रह्मसंति
 काश्चिन्मृत्युति काश्चित्पठन्ति काश्चित् ॥ वदन्ति काश्चिज्यशब्दसंयुतैर्वक्त्रैरनेकैर्गुरुसन्निधाने ॥ ७८ ॥ काचिच्छिन्नं स्तोति शिवां तथान्या
 पृच्छत्यथान्या किमु विल्वपत्रात् ॥ किं बोपवासेन फलं तवेदं निद्राक्षयेनाथ फलं तवैतत् ॥ ७९ ॥ तासां नानाविधा वाचः श्रूयन्ते नन्दने
 वने ॥ ब्रह्मलोकादिका वार्ताः कृत्वा च तदनन्तरम् ॥ ८० ॥ देवेन्द्रो लुब्धकं भूयो बभाषे कौतुकान्वितः ॥ कस्मिन्देशे गिरीं जालिलिंगं यत्रास्ति
 दर्शय ॥ ८१ ॥ ॥ लुब्धक उवाच ॥ ॥ सुराष्ट्रदेशे विख्यातो यस्मिन्देशो सरस्वती ॥ वाडवं शिरसा धृत्वा प्रविष्टा लवणोदयो ॥ ८२ ॥
 यत्र सा गोमती याति यत्रास्ते गन्धमादनः ॥ उज्यंतो गिरिवरो यत्र रेवतको गिरिः ॥ ८३ ॥ तत्र वस्त्रापथं क्षेत्रं भवस्तत्र व्यवस्थितः ॥ तत्रास्ते
 मृन्मयं लिंगं जालिमध्ये सुरोत्तम ॥ ८४ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ सहितैस्तत्र गंतव्यं पूजयिष्ये भवं स्वयम् ॥ जालिमध्ये तथा लिंगं
 दर्शयस्व च लुब्धक ॥ ८५ ॥ परदारदिकं पापं दैत्यानां तु विहृतने ॥ वधे वृत्रस्य संजातं तत्सर्वं क्षालयाम्यहम् ॥ ८६ ॥ इत्युक्त्वा सहिताः
 सर्वे संप्राप्ता गिरिसुवर्दिनि ॥ वाहनानि च ते त्यक्त्वा प्रस्थिताः पादचारिणः ॥ ८७ ॥ उज्यन्तगिरिर्मुग्धि गजराजः समागतः ॥ तदाग्रचरणं तस्य ददौ
 सूर्येनि कारणात् ॥ ८८ ॥ तेनाक्रान्तो गिरिवरस्तोयं सुखाव निर्मलम् ॥ गजपादोद्भवं वारि भविष्यति सदा स्थिरम् ॥ ८९ ॥ इति प्रोक्तं
 सुरेन्द्रेण लोकानां हितकाम्यया ॥ सर्वे समागतास्तत्र यः जालिव्यवस्थिता ॥ ९० ॥ संपूज्य विविधैः पुष्पैर्माघमासे चतुर्दशी ॥ तस्यां
 जागरणं कृत्वा सज्जातो निर्मलो हरिः ॥ ९१ ॥ वस्त्रापथे भवं पूज्य हरिं रेवतके गिरी ॥ इन्द्रेभ्यं प्रतिष्ठाप्य संप्राप्तः स्वनिकेतनम् ॥ ९२ ॥ लुब्ध
 कोऽपि विमानेन संप्राप्तो हरिमन्दिरं ॥ इत्युक्त्वा स भवो देवस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ९३ ॥ वामनोपि ततश्चक्रे तत्र तीर्थावगाहनम् ॥ यादृशपः शिवो
 दृष्टः सूर्यविभे दिगंबरः ॥ ९४ ॥ पद्मासनस्थितः सौम्यस्तथा तं तत्र संस्मरन् ॥ प्रतिष्ठाप्य महाभूर्ति पूजयामास वासरम् ॥ ९५ ॥ मनो
 ऽभीष्टार्थसिद्धयर्थं ततः सिद्धिमवाप्तवान् ॥ नेमिनाथशिवेत्येवं नाम चक्रे स वामनः ॥ ९६ ॥ भवस्य पश्चिमे भागे प्रत्यासन्ने धरातले ॥ वामनो
 वसति चक्रे तीर्थे वस्त्रापथे तदा ॥ ९७ ॥ अतो यवाधिकं प्रोक्तं तीर्थं देवैः सवासनैः ॥ इंद्रेण कुर्वता देवं समागत्य भवाग्रतः ॥ ९८ ॥ यवाधिकं
 प्रभासात्तु तीर्थमेतद्वाज्ञया ॥ अन्येषां षड्गुणं तीर्थं भविष्यति शिवाज्ञया ॥ ९९ ॥ इत्येतत्कथितं सर्वं किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ १०० ॥
 ॥ राजोवाच ॥ ॥ शिवरात्रिप्रभातोयमतुलः परिकीर्तितः ॥ अजानता कृता तेन लुब्धकेन पुरा श्रुतम् ॥ १०१ ॥ इदानीं वद कर्तव्या
 कथमन्यैर्जनैर्विभो ॥ किं ब्राह्मं किं तु मोक्षव्यं शिवरात्र्यां वदस्व मे ॥ १०२ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ संप्राप्य मातुषं जन्म ज्ञात्वा देवं
 महेश्वरम् ॥ शिवरात्रिः सदा कार्या भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ॥ १०३ ॥ ईदृशं जायते पुण्यमेकया कृतया नृप ॥ ये कुर्वन्ति सदा मर्त्यास्तेषां पुण्य
 मन्तकम् ॥ १०४ ॥ द्वादशाब्दं व्रतसिद्धं कर्तव्यं प्रतिवत्सरम् ॥ जीवितं चंचलं नर्णा यदि कतु न शक्यते ॥ १०५ ॥ तदा द्वादशभिर्मासेर्व्रत

मेतत्समाप्यते ॥ मावमासे चतुर्दश्यां प्रारम्भः क्रियते नृप ॥ १०६ ॥ प्रतिमासं ततः कार्यं पौषाते तु समाप्यते ॥ विप्रश्चेज्जायते मध्ये कथं
चिद्देवयोगतः ॥ १०७ ॥ न भवेद्भतभंगस्तु पुनः कार्यमनन्तरम् ॥ द्वादशैव प्रकर्तव्याः कृत्वा संख्यां विशेषतः ॥ १०८ ॥ कृतं न नश्यते लोके
शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ कृष्णार्था तु चतुर्दश्यां कृतपूर्वाह्निकक्रियः ॥ १०९ ॥ उपवासनियमो ग्राह्यो नद्यां स्नानं विधीयते ॥ तदभावे तडा
गादौ कार्यं स्नानं स्वशक्तिः ॥ ११० ॥ तैलाभ्यंगो न कर्तव्यो न कार्यं गमनं क्वचित् ॥ तीर्थसेवा प्रकर्तव्या तस्मिन्भागमनं शुभम् ॥ १११ ॥
शिवरात्रिः सदा कार्या लिंगे स्वायंभुवे नरैः ॥ तदभावे महापुण्ये लिंगे वर्षशताधिके ॥ ११२ ॥ गिरी वने समुद्राते नद्यां यच्च शिवालये ॥
तद्वै स्वायंभुवं लिंगं स्वयं तत्रैव संस्थितम् ॥ ११३ ॥ वैलुलिगादिकं लिंगं पूजितं फलदं स्मृतम् ॥ दिवा संपूज्य यत्नेन पुष्पधूपा
दिना नरः ॥ ११४ ॥ वर्जयेन्मदिरां द्यूतं नारीं नखनिकृन्तनम् ॥ ब्रह्मचर्यपरैः शान्तिः कर्तव्यं सधुपोषणम् ॥ ११५ ॥ रात्रौ देवा
व्रतो गत्वा कर्तव्याः सप्त पर्वताः ॥ पक्वान्नफलतांबूलपुष्पधूपादिचर्चिताः ॥ ११६ ॥ धृतेन दीपः कर्तव्यः पापनाशनहेतवे ॥ यतो दीपस्य
माहात्म्यं विज्ञेयं मुक्तिदायकम् ॥ ११७ ॥ दीपः सदैव कर्तव्यो गृहे देवालये नरैः ॥ दिवा निशि च संध्यायां दीपः कार्यः स्वशक्तिः ॥ ११८ ॥
किञ्चिदुदयोतमात्रेण देवास्तुष्यन्ति भूतले ॥ पितॄणां प्रथमं दीपः कर्तव्यः श्राद्धकर्मणि ॥ ११९ ॥ रात्रौ जागरणं कार्यं यथा निद्रा न जा
यते ॥ शिवरात्रिप्रभातोऽयं श्रोतव्यः शिवसंनिधौ ॥ १२० ॥ शिवस्य चरितं रात्रौ श्रोतव्यं बहुविस्तरम् ॥ गीतं नृत्यं तथा वाद्यं कर्तव्यं
शिवसंनिधौ ॥ १२१ ॥ एवं सा नीयते रात्रिर्मुख्यं जागरणं यतः ॥ रात्रौ देवानि दानानि शक्त्या वै तत्र जागरे ॥ १२२ ॥ पुनः स्नात्वा प्रभाते
तु कर्तव्यं शिवपूजनम् ॥ पूजनीयाश्च यतस्य भोजनाच्छादनादिभिः ॥ १२३ ॥ तपस्विनां प्रदातव्यं भोजनं गृहमेधिभिः ॥ द्वादशाष्टौ च
चत्वारो भोक्तव्या एक एव वा ॥ १२४ ॥ एकोऽपि ब्रह्मचारी यो ब्रह्मविच्छिन्नपूजकः ॥ सहस्राणां समो भक्त्या गृहे संभोजितो भवेत् ॥ १२५ ॥
अक्षारालवणं पत्रे भोक्तव्यं वाग्यतेः स्वयम् ॥ पुत्रमित्रकलत्राणां दातव्यं भोजनं पुरः ॥ १२६ ॥ अनेन विधिना कार्या शिवरात्रिः शिवैत्रतैः ॥
द्वादशैता यदा पूर्णास्तिलपात्राणि वै तदा ॥ १२७ ॥ द्वादशैव प्रदेयानि गुरुमाह्वणज्ञातिषु ॥ व्रतति गौः प्रदातव्या कृष्णा वत्सधृता हृदा ॥ १२८ ॥
सकलाभरणा देया घंटाभरणभूषिता ॥ अंगुलीयकवासंसि च्छत्रोपानत्कमण्डलु ॥ १२९ ॥ गुरवे दक्षिणा देया ब्राह्मणेभ्यः स्वशक्तिः ॥ एवं
कृत्वा ततो देयं तपस्विभ्योऽथ भोजनम् ॥ मिष्टान्नं विविधं दत्त्वा क्षमाप्य च विसर्जयेत् ॥ १३० ॥ एवं यः कुरुते सत्यं तस्य पापं न विद्यते ॥
संताननुत्तमं लब्ध्वा भुक्त्वा भोगाननुत्तमाच ॥ १३१ ॥ दिव्यं विमानमारुह्यो दिव्यस्त्रीपरिवेष्टितः ॥ गीतवादिनिर्घोषैर्नीयते शिवमन्दिरं ॥ १३२ ॥
तदेतत्कथितं पुण्यं शिवरात्रिव्रतं मया ॥ कृतेन येन लोकानां सर्वपापस्यो भवत् ॥ १३३ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे द्वितीये वल्गापथक्षेत्रमाहात्म्ये शिवरात्रिमाहात्म्यवर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥
विचित्रमिदमाख्यानं त्वत्प्रसादाच्छ्रुतं मया ॥ दृष्ट्वा नारायणं शक्रं नारदो मंदरे गिरौ ॥ १ ॥ किं चकार मुनीन्द्रोऽथ तन्मे विस्तरतो मुने ॥
वद संसारसरणोद्भूतमायाप्रपीडितम् ॥ कथामृतजलोचेन निवृत्तं कुरु मां प्रभो ॥ २ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ अथासौ नारदो देवं ज्ञात्वा
शतं द्विजन्मना ॥ भृगुणा च तथा पूर्वं नान्यथैतद्विष्यति ॥ ३ ॥ भविष्यं यद्वन्देव वर्तमानं विचिंत्यताम् ॥ अयं च वामनो भूत्वा विष्णुर्यास्यति
तां पुरीम् ॥ ४ ॥ निग्रहं स बलेः पश्चात्करिष्यति मम प्रियम् ॥ युद्धं विना कथं स्थेयं वर्तमानं महोत्सवम् ॥ ५ ॥ देवदानवयुद्धानि दैत्यगन्धर्व
रक्षसाः ॥ निवारितानि सर्वाणि सरीसृपपतत्रिणाम् ॥ ६ ॥ सापन्नजः कलिर्नास्ति मम भाग्यपरिक्षये ॥ देवेन्द्रो गुरुणा पूर्वं वारितः किं करोम्य
हम् ॥ ७ ॥ माननीयो गुरुर्मैऽयमतस्तं न शपाम्यहम् ॥ युद्धार्थं तु ततो यत्नो न सिध्यति करोमि किम् ॥ ८ ॥ केनापि देवयोगेन पुरुषार्थो
न सिध्यति ॥ तथापि यन्नः कर्तव्यः पुरुषार्थे विपश्चिता ॥ देवं पुरुषकारेण विनापि फलति क्वचित् ॥ ९ ॥ यदुक्तं तद्वचो व्यर्थं यतः सिद्धिः प्रय
त्नतः ॥ बलिं गत्वा भणिष्यामि यथा युद्धं करिष्यति ॥ १० ॥ न श्रोष्यति स चेद्वाक्यं निश्चितं तं शपाम्यहम् ॥ इत्युक्त्वा स ययौ वेगात्प्रारदो
बलिमंदिरं ॥ निमेषान्तरमात्रेण शिष्याभ्यां गगने स्थितः ॥ ११ ॥ प्रासादे शैलसंकाशे सप्तभौमे महोच्चले ॥ तस्योपरि सभा दिव्या निर्मिता
विश्वकर्मणा ॥ १२ ॥ तस्यां सिंहासनं दिव्यं तत्रासीनो बलिवृष ॥ दैत्यैः परिवृतः सर्वैः प्रौढिहास्यकथापरैः ॥ १३ ॥ ऋषिभिर्ब्राह्मणैः शान्तिस्त
थेवोशनसा स्वयम् ॥ पुत्रमित्रकलत्रैश्च संवृतो दिव्यमन्दिरं ॥ १४ ॥ देवांगनाकरग्राहणीर्देव्यचामरैः ॥ संवीज्यमानो दैत्येन्द्रः स्तुयमानः स
चारणैः ॥ १५ ॥ यावदास्ते मदोन्मत्ता मन्त्रयन्ति परस्परम् ॥ दैत्यदानवमुख्या ये ते सर्वे युद्धकाक्षिणः ॥ १६ ॥ उत्थायोत्थाय भाषते प्रगरभते
सुरैः सह ॥ अस्मदीयमिदं सर्वं त्रेलोक्यं सांप्रितं गतम् ॥ १७ ॥ शुक्रबुद्ध्या विना युद्धं प्राप्स्यते किं महोदयः ॥ दैत्येन्द्रो देवराजेन स्नेहं च कुरुते
यदि ॥ १८ ॥ ऐरावतं सदा मत्तं कथं नो याचते बलिः ॥ चतुरं तुरगं कस्मान्नार्पयति दिवाकरः ॥ १९ ॥ यावन्नाक्रम्यते लुब्धो घनाध्यक्षो
रणाजिरे ॥ तावन्नार्पयते वित्तं यदा तत्संचितं सुरैः ॥ २० ॥ न दर्शयति रत्नानि जलराशी रसातलात् ॥ यावन्न मन्दरं सिप्त्वा विप्रश्नीमो
वयं च तम् ॥ २१ ॥ यथामृतकलाश्चन्द्राद्भुज्यन्ते क्रमशः सुरैः ॥ एवं भागं बलेः कस्मान्न ददाति जलात्मकः ॥ २२ ॥ स्वर्धुनी
शीतलो वातः पद्मकिंजल्कवासितः ॥ स्वर्गे वाति शनैर्यद्वत्तथा न बलिमंदिरं ॥ २३ ॥ इन्द्रचापोद्यता मेघा जलं मुंचति भूतले ॥
बलिखड्गोद्भृताः स्वर्गं पुनस्ते याति भूतलात् ॥ २४ ॥ अस्मदीये धरापृष्ठे यमो मारयते जनम् ॥ नैवं स्वर्गे न पाताले पश्याहो कार्यकारणम् ॥ २५ ॥
आयुर्धृतिस्तुतान्सौख्यमस्माकं लिखति स्वयम् ॥ ललाटे चित्रगुप्तोऽसौ न देवानां तु तत्समम् ॥ २६ ॥ वर्षाशीतातपाः काला वर्तते भुवि सांप्रतम् ॥
न स्वर्गे नैव पाताले भीता भूमौ भ्रमन्ति हि ॥ २७ ॥ एकवीर्याद्रवा यूयं स्वस्तीया देवदानवाः ॥ भूमौ स्थिता वयं कस्माद्देवाः केनोपरि कृताः ॥
॥ २८ ॥ समुद्रे मथ्यमाने तु दैत्येन्द्रो वंचितः सुरैः ॥ एकतः सर्वदेवाश्च बलिश्चैकतः स्थितः ॥ २९ ॥ उत्पन्नेषु च रत्नेषु भाग्यं वै यस्य यादृशम् ॥
गजाश्चकल्पवृक्षाद्याश्चन्द्रगोगणदंतिनः ॥ ३० ॥ गृहीत्वा ह्यमृतं देवैर्वयं पोने नियोजिताः ॥ एतया धूर्णिता यूयं न जानीथातिगर्विताः ॥ ३१ ॥ पीता
मिष्टं येन हृष्टं घृतं क्वचित् ॥ ३२ ॥ विष्णोर्वक्त्रचरित्राणां संख्या कर्तुं न शक्यते ॥ तथापि कथ्यते तुष्टैर्हृष्टैस्तैर्यदनुष्ठितम् ॥ ३३ ॥ गौरांगी सुन्दरी
सुभ्रः पीनोन्नतपयोधरा ॥ सुकेशा चंद्रवदना कर्णासक्तविलोचना ॥ ३४ ॥ बलित्रयांकिता मध्ये बाला मुष्ट्यापि गृह्यते ॥ स्थलारविंदचरणा लतेव भुज
भूषिता ॥ ३५ ॥ सा सर्वाभरणोपेता सर्वलक्षणसंयुता ॥ त्रेलोक्यमोहिनी देवी संजाताऽमृतमन्थने ॥ ३६ ॥ अमृतादुत्थिता पूर्वं यस्य सा तस्य
तद्वचम् ॥ त्रेलोक्यं वशं तस्य यस्य सा चारुलोचना ॥ ३७ ॥ तया संमोहिताः सर्वे देवदानवराक्षसाः ॥ विमुच्य मन्थनं सर्वे तां गृहीतुं संसु

द्यताः ॥ ३९ ॥ एका स्त्री बहवो देवा दानवा दैत्यराक्षसाः ॥ विवादः सुमहाजितः कथमत्र भविष्यति ॥ ४० ॥ आगत्य विष्णुना सर्वे भुजे धृत्वा
निवारिताः ॥ अस्वार्थं किमहो वादः क्रियते भोः परस्परम् ॥ ४१ ॥ अमृतार्थं समारम्भो महिलार्थं विनश्यति ॥ संकेतं प्रथमं कृत्वा विष्णुना
सुवितां पुनः ॥ ४२ ॥ दिव्यरूपधरः समी वनमालाविभूषितः ॥ कौस्तुभोदयोतिततनुः शंखचक्रगदाधरः ॥ ४३ ॥ तस्या हस्ते शुभां मालां दत्त्वा
विष्णुः पुरः स्थितः ॥ उद्धृत्य बाहुं सर्वेषां बभाषे वचनं हरिः ॥ ४४ ॥ कुर्वतु कुण्डलं सर्वे तिष्ठन्तु स्वयमासने ॥ विलोक्य स्वेच्छया लक्ष्मीं वर
मालां प्रयच्छतु ॥ ४५ ॥ स्वयंवरविभेदं यः करिष्यत्यतिलं पटः ॥ स वध्यः सहितैः सर्वैः परस्त्रीलुब्धको यथा ॥ ४६ ॥ परदारकृतं पापं स्त्रीव्या
तस्य जायताम् ॥ अन्योऽपि यः करोत्येवमेवमस्तु तदुच्यताम् ॥ ४७ ॥ साधारणं हरिं ज्ञात्वा तथेत्युक्त्वा तथाकृतम् ॥ देवदानवदैत्यानां गंधर्वोरग
रक्षसाश्च ॥ मध्ये योऽभिमतो भर्ता स ते सत्यं भवेदिति ॥ ४८ ॥ तेनासौ मोहिता पूर्व दृष्टिदानेन कथिता ॥ आद्यं संभोहनं स्त्रीणां चक्रे दृष्टिनिरी
क्षणम् ॥ ४९ ॥ एवमेवेति तत्कर्णे हस्तं दत्त्वा यदुच्यते ॥ दधाति हृदि यं नारी कामवाणप्रपीडिता ॥ ५० ॥ तमेव वरयेदत्र कश्चिन्नास्त्येव संशयः ॥
संजाते कलहे पूर्व हरिणा तं निवर्तितुम् ॥ ५१ ॥ यदा गृहीता सर्वैः सा हरिं नैव विमुंचति ॥ त्वमेव भर्ता साऽऽचष्टे मुंच मां ब्रज दूरतः ॥ ५२ ॥
मुक्त्वा दूरं ततो विष्णुः प्रविष्टः सुरमण्डले ॥ तदा सर्वे च मांसुक्त्वा यथास्थानं स्वयं गताः ॥ ५३ ॥ आचष्ट विजया पूर्व सर्वान्देवान्यथाक्रमम् ॥
सा च निरीक्षते पश्चात्तं विचार्य विमुञ्चति ॥ ५४ ॥ उदासीनः शिवः शांतो गौरीकान्तस्त्रिलोचनः ॥ नान्यां निरीक्षते नित्यं ध्यानासक्तस्त्रिलोचनः
॥ ५५ ॥ पितामहोयमित्युक्तं यदा सख्या तदा तथा ॥ नमस्कृत्य गतं दूरे कृत्वा मौनं न पश्यति ॥ ५६ ॥ आदित्यं पत्रकं मुखं दहनं दहनात्म
कम् ॥ वाति वातो गता दूरे वरुणो मे पिता यतः ॥ ५७ ॥ पौलोमीवदनासक्तो देवेन्द्रो मे न रोचते ॥ ५८ ॥ वधवंधकृतच्छेदभेददण्डविकर्ष
णम् ॥ कुर्वन्न कुर्वते सौम्यं रूपं वैवस्वतो यमः ॥ ५९ ॥ देवदानवगंधर्वदैत्यपन्नगराक्षसाश्च ॥ ६० ॥ दृष्ट्वायुयास्ततो याति दृष्टोऽसौ पुरुषो
त्तमः ॥ कर्णातलोचनभ्रांतवक्त्रं दृष्ट्वावलोक्य तम् ॥ ६१ ॥ सौभाग्यातिशयाक्रांतं रम्यं काममनोहरम् ॥ संजातपुलकोद्रेदस्तेदवारिकणांकितम् ॥
॥ ६२ ॥ देवदानवदैत्येन्द्रकोपदृष्टिनिरीक्षितम् ॥ रम्यं रामा वरं चक्रे ददौ मालां ततः स्वयम् ॥ ६३ ॥ देव्याः परस्परं प्रोचुः प्रेक्ष्य तत्सुरचेष्टितम् ॥
विभागं पश्य देवानां स्वर्गे सर्वे स्वयं गताः ॥ ६४ ॥ पातालस्य तले यूयं मानवा धरणीतले ॥ देवास्त्रिभुवने यांतु नः वयं स्वर्गनामिनः ॥
॥ ६५ ॥ मानवाः क्षत्रिया राज्यं कुर्वतु पृथिवीतले ॥ पातालं तु परित्यज्य धात्री यदि तु रक्ष्यते ॥ ६६ ॥ दैत्यदानवजैः कैश्चिद्राक्षसेस्तत्र
शोभनम् ॥ अथ किं बहुनोक्तेन राजा त्रिभुवने बलिः ॥ ६७ ॥ संविभज्याथ रत्नानि समं राज्यं विधीयताम् ॥ यावदेवं प्रग
ल्भन्ते तावत्पश्यन्ति नारदम् ॥ ६८ ॥ गगनात्समुपायांतं द्वितीयां भिव आस्करम् ॥ ब्रह्मदंडकरासक्तपुद्गपुस्तकधारिणम् ॥ ६९ ॥
कृष्णाजिनधरं शांतं छत्रवीणाकंमण्डलम् ॥ मौजीयुगत्रयासक्तग्रंथिप्रवरमेखलम् ॥ ७० ॥ ब्रह्मरूपधरं शांतं दिव्यरुद्राक्षधृषितम् ॥ गत
करपकृतग्रंथिसूत्रमालावलंबितम् ॥ ७१ ॥ विरंचिहरसंवादो जन्माहंकारगर्वितः ॥ संकुद्रेः क्रियते कोऽयं चिंतातत्परमानसम् ॥
॥ ७२ ॥ आयांतं नारदं दृष्ट्वा विस्मिताः समुपस्थिताः ॥ प्रभो प्रतादः क्रियतामागतं गृहे मम ॥ ७३ ॥ यन्योऽहं कृतपुण्योऽहं यस्य मे त्वं
गृहागतः ॥ इत्युक्तो बलिना विप्रो विवेशासुरमंदिरं ॥ आसनं पाद्यमर्घ्यं च दत्त्वा संपूजितो द्विजः ॥ ७४ ॥ प्रविश्य सहिताः सर्वे संविष्टा
दैत्यदानवाः ॥ शुकेण सहितो दैत्यो बभाषे नारदं बलिः ॥ ७५ ॥ इदं राज्यमिमे दारा इमे पुत्रा अहं बलिः ॥ ब्रूहि येनात्र ते कार्यं दानं मे
प्रथमं व्रतम् ॥ ७६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ भक्त्या तुष्यति ये विप्रास्ते विप्रा भूमिदेवताः ॥ न तु ये पूजिताः शक्त्या पुनर्याचंति तेऽधमाः ॥
॥ ७७ ॥ त्वयाऽहं पूजितो हृष्टो न वित्तैर्मे प्रयोजनम् ॥ हृष्टोऽहं तव राज्येन यज्ञैर्दानैर्वैतैस्तथा ॥ ७८ ॥ देवैः कृतं विप्रियं ते किंचित्पश्याम्यहं
वले ॥ त्वया संपूज्यमानोऽपि देवराजो न तुष्यति ॥ ७९ ॥ न क्षमति सुराः सर्वे तव राज्यं धरातले ॥ स्वर्गे मे तापको जातेः देवानां तव विग्रहे ॥
॥ ८० ॥ संनह्य प्रथमं याति यः सैन्यं शत्रुभूमिषु ॥ स क्षत्रियो विजयते तस्य राज्यं च वर्धते ॥ ८१ ॥ उच्छेदस्तव राज्यस्य भविष्यति श्रुतं मया ॥
एवं ज्ञात्वा यथायुक्तं तच्छीघ्रं तु विधीयताम् ॥ ८२ ॥ ॥ बलिरुवाच ॥ ॥ यैर्युगैः कुर्वते राज्यं राजा तान्वद मे विभो ॥ दानं पात्रे प्रदा
तव्यं मया त्वमपि तं वद ॥ ८३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ वशिंशद्गुणसंपन्नो राजा राज्यं करोति च ॥ स राज्यफलमाप्नोति शृणु तत्कथयाम्य
हम् ॥ ८४ ॥ चरेद्धर्मानकटुको मुचेत्स्नेहमनास्तिके ॥ अनुशंसश्चरेद्धर्षं चरेत्काममनुद्धतः ॥ ८५ ॥ प्रियं ब्रूयादकृपणः शूरः स्यादविकत्यनः ॥ दाता
चाऽऽयामवर्जः स्यात्प्रगरुभः स्यादनिष्टुरः ॥ ८६ ॥ संदधीत न चानार्यान्विगृह्णीयात्र बंधुभिः ॥ नानातैश्चारयेच्चारान्कुर्यात्कार्यमपीडयन् ॥ ८७ ॥
अर्थान्त्रयान्न चापत्सु गुणान्त्रयान्न चात्मनः ॥ आदद्यान्न च साधुभ्यो नास्तपुरुषमाश्रयेत् ॥ ८८ ॥ नापरीक्ष्य नयेद्दण्डं न च मंत्रं प्रकाशयेत् ॥
विमृजेन्न च लुब्धेभ्यो विश्वसेन्नापकारिषु ॥ ८९ ॥ आतैः सुगुप्तदारः स्याद्रक्ष्यश्चान्यो धृणी नृपः ॥ स्त्रियं सेवेत नात्यर्थं नृष्टं भुंजीत नाऽहि
तम् ॥ ९० ॥ अस्तेयः पूजयेन्मान्यान्गुरुं सेवेदमायया ॥ अर्च्यो देवो न दम्भेन त्रियमिच्छेदकुत्सिताम् ॥ ९१ ॥ सेवेत प्रणयं कृत्वा दक्षः
स्यादथ कालवित् ॥ सांत्विक्यं सदा वाच्यमनुगृह्णन्न चाक्षिपेत् ॥ ९२ ॥ प्रहरेन्न च विप्राय इत्ता शत्रून् शेषयेत् ॥ क्रोधं कुर्यान्न चाकस्मान्मृदुः
स्यान्नापकारिषु ॥ ९३ ॥ एवं राज्ये चिरं स्थेयं यदि श्रेय इहेच्छसि ॥ तपःस्वाध्यायदानानि तीर्थयात्राऽऽश्रमाणि च ॥ ९४ ॥ योगेनात्मप्रयो
धस्य कलां नार्हति षोडशीम् ॥ त्वया संसारवैराग्यं कर्तव्यं विप्रपूजनम् ॥ ९५ ॥ यष्टव्यं विविधैर्यज्ञैर्ध्वज्यो नारायणो हरिः ॥ प्रसंगेन समायातो
यास्ये रेवतके गिरौ ॥ ९६ ॥ तत्रास्ते भगवान्विष्णुर्नदी त्रैलोक्यपावनी ॥ तत्रास्ते च शिवावृक्षो बहुपुष्पफलान्वितः ॥ तत्र गत्वा करिष्यामि व्रतं
तद्विष्णुव्रतम् ॥ ९७ ॥ ॥ बलिरुवाच ॥ ॥ कोऽयं रेवतकोनाम व्रतं किं विष्णुव्रतम् ॥ शिवावृक्षास्तु के प्रोक्तास्तत्कथं कथयस्व मे ॥ ९८ ॥
॥ नारद उवाच ॥ ॥ पुरा युगादौ दैत्येन्द्र सपक्षाः पर्वताः कृताः ॥ संचित्य ब्रह्मणा पश्चादचलास्ते कृताः पुनः ॥ ९९ ॥ उत्पतन्ति महा
काया निपतन्ति यदृच्छया ॥ मेरुमंदरकैलासा वचसा संस्थिताः स्थिराः ॥ १०० ॥ वारिता न स्थिता ये तु त इंद्रेण स्थिरीकृताः ॥ मेरोर्दक्षिण
शृंगे तु कुमुदेति स पर्वतः ॥ १०१ ॥ दिव्यः सपक्षः सौवर्णो दिव्यवृक्षैः समावृतः ॥ तस्योपरि पुरी दिव्या वैष्णवी विष्णुना कृता ॥ १०२ ॥
तस्या मध्ये गृहं दिव्यं यस्मिंश्छद्मीः सदा स्थिता ॥ मेरोः शृंगे पुरी रम्या गृहं तत्र मनोरमम् ॥ १०३ ॥ तत्रास्ते स भवो देवो भवानी
यत्र संस्थिता ॥ सभा माहेश्वरी रम्या सौवर्णी रत्नमंडिता ॥ १०४ ॥ तत्रास्ते भगवान्विष्णुर्देवैर्ब्रह्मादिभिरुतः ॥ तस्यां विष्णुः सदा
याति देवं द्रष्टुं महेश्वरम् ॥ १०५ ॥ सौवर्णैः कुमुदैर्हस्मादसौ सर्वत्र मंडितः ॥ कुमुदेति कृतं नाम देवैस्तत्र समागतेः ॥ १०६ ॥ एकदा
भगवान्द्रो गिरौ तस्मिन्समागतः ॥ द्रष्टुं तच्छिखरे रम्ये तां पुरीं विष्णुपालिताम् ॥ १०७ ॥ गृहागतं हरं दृष्ट्वा हरिणा स तु प्रजितः ॥

लक्ष्म्या संपूजिता गौरी हर्षिता तत्र संस्थिता ॥ १०८ ॥ एकासनोपविष्टौ तौ मंत्रयंतौ परस्परम् ॥ हरेण कारणं ज्ञात्वा तत्सौ कथितं
हरेः ॥ १०९ ॥ त्वयेयं नगरी कार्या मंदरे पर्वतोत्तमे ॥ प्रष्टव्यः कारणं नाहमवश्यं तद्विष्यति ॥ ११० ॥ हर एव विजानाति कारणं
कतमोऽपि न ॥ एवं तथेति तौ शोकाः संस्थितौ पर्वतोऽपि सः ॥ १११ ॥ तं दृष्ट्वा संगतं रुद्रं कुमुदः स्वयमाययौ ॥ धन्योऽहं कृतपुण्योऽहं यस्य
मे गृहमागतौ ॥ ११२ ॥ द्वाभ्यामुक्तौ गिरिवरो ददाव किं वरं तव ॥ इत्युक्तः पर्वतस्ताभ्यां वरं वने स मूढधीः ॥ ११३ ॥ भविष्यत्कार्यहेतुत्वाद्भवि-
ष्यति न तद्वत्था ॥ यत्राहं तत्र वस्तव्यं भवज्ज्यामस्तु मे वरः ॥ ११४ ॥ मत्सन्निधौ समागत्य स्थातव्यं ब्रह्मवासरम् ॥ तथेत्युक्त्वा सपत्नीकौ
गतौ हरिद्विगुप्तौ ॥ ११५ ॥ पञ्चमो यो मनुः पूर्वं रैवतोनाम विश्रुतः ॥ तस्योत्पत्तौ तु यदृत्तं कुमुदाग्रे शृणुष्व तत् ॥ ११६ ॥ ऋषिरासी-
न्महाभाग ऋतवागिति विश्रुतः ॥ तस्यापुत्रस्य पुत्रोऽभूद्वैवत्यन्ते महात्मनः ॥ ११७ ॥ स तस्य विधिवच्चक्रे जातकर्मादिकाः क्रियाः ॥ तथोप-
नयनाद्याश्च स चाशीलोऽभवन्नृप ॥ ११८ ॥ यतः प्रभृति जातोऽसौ ततः प्रभृत्यसावृषिः ॥ दीर्घरोगपरामर्शमवापातीव दुर्दरम् ॥ ११९ ॥
माता चास्य परामर्तिं कुष्ठरोगाभिपीडिता ॥ जगाम चिन्तां स ऋषिः किमेतदिति दुःखितः ॥ १२० ॥ मूर्खस्तु मंदधीः पुत्रो दुःखं जनयते
पितुः ॥ अमार्गगो विशेषेण दुःखादुःखतरं हि तत् ॥ १२१ ॥ अपुत्रता मनुष्याणां श्रेयसे न कुपुत्रता ॥ सुहृदो नोपकाराय पितृणां नापि
वृत्तये ॥ १२२ ॥ सुपुत्रो हृदयेऽभ्येति मातापित्रोर्दिनेदिने ॥ पित्रोर्दुःखाय धिगजन्म तस्य दुष्कृतकर्मणः ॥ १२३ ॥ धन्यास्ते तनया ये स्युः
सर्वलोकाभिसंमताः ॥ परोपकारिणः शांताः साधुकर्मण्यनुव्रताः ॥ १२४ ॥ अनिर्वृतं निरानंदं दुःखशोकपरिप्लुतम् ॥ नरकाय न स्वर्गाय
कुपुत्रत्वं हि जन्मिनः ॥ १२५ ॥ करोति सुहृदां दैन्यमहितानां तथा मुदम् ॥ अकाले तु जरां पित्रोः कुपुत्रः कुरुते किल ॥ १२६ ॥ ॥ नारद
उवाच ॥ एवं सोऽत्यन्तदुष्टस्य पुत्रस्य चरितैर्मुनिः ॥ दह्यमानमनोवृत्तिर्वृद्धगर्गमपृच्छत ॥ १२७ ॥ ॥ ऋतवागुवाच ॥ ॥ सुव्रतेन पुरा
वेदा अधीता विधिना मया ॥ समाप्य विद्या विधवत्कृतो दारपरिग्रहः ॥ १२८ ॥ सदारेण हि याः कार्याः श्रौतस्मार्त्तादिकाः क्रियाः ॥ ताः
कृताश्च विधानेन कामं समनुरुध्य च ॥ १२९ ॥ पुत्रार्थं जनितश्चायं पुनामो विष्णुतौ मुने ॥ सोऽयं किमात्मदोषेण मातुर्दोषेण किं मम ॥
अस्मदुःखावहो जातो दोःशील्याद्भद्र कोविद ॥ १३० ॥ ॥ गर्ग उवाच ॥ ॥ रेवत्यन्ते मुनिश्रेष्ठ जातोऽयं तनयस्तव ॥ तेन दुःखाय
ते दुष्टे काले यस्मादजायत ॥ १३१ ॥ तवापचारो नैवास्य मातुर्नापि कुलस्य च ॥ अन्यदोःशील्यहेतुत्वं रेवत्यंत उपागतम् ॥ १३२ ॥ रेवती
अधिनोर्मध्यमालेपाप्रवयोस्तथा ॥ ज्येष्ठामूलक्षयोः प्रोक्तं गंडांतं तु भयावहम् ॥ १३३ ॥ गंडत्रये तु ये जाता नरनारीतुरंगमाः ॥
तिष्ठन्ति न चिरं गेहे तिष्ठन्तोऽपि भयंकराः ॥ एवमुक्तोऽथ गर्गेण बुकोधातीव कोपनः ॥ १३४ ॥ ॥ ऋतवागुवाच ॥ ॥ यस्मान्ममेक
पुत्रस्य रेवत्यन्ते समुद्रवः ॥ १३५ ॥ रेवती किं न जानाति मां विप्रः शापविष्यति ॥ जाज्वर्यमाना गगनात्तस्मात्पततु रेवती ॥ १३६ ॥
॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ तेनेवं व्याहृते वाक्ये रेवत्युक्षं पपात ह ॥ पश्यतः सर्वलोकस्य विस्मयाविष्टचेतसः ॥ १३७ ॥ ईश्वरेच्छाप्रभावेन
पतिता गिरिर्मूर्धनि ॥ रेवत्युक्षं निपतितं कुमुदाद्रौ समन्ततः ॥ १३८ ॥ सुराद्देशे स प्राप्तः पतितो भूतले शुभे ॥ हिमाचलस्य पुत्रो य उज्जयंतो
गिरिर्महान् ॥ १३९ ॥ कुमुदेन समं मैत्री कृता पूर्व परस्परम् ॥ यत्र त्वं स्थास्यसे स्थाता तत्राहमपि निश्चितम् ॥ १४० ॥ इति कृत्वा गृहीत्वाथ
गंगाधारे सद्यामुनम् ॥ सारस्वतं तथा पुण्यं सिंचितुं तं समागतः ॥ १४१ ॥ आहूतसंघं यावत्संस्थितौ तौ परस्परम् ॥ कुमुदाद्रिश्च तत्पाता
त्स्यातो रेवतकोऽभवत् ॥ १४२ ॥ अतीव रम्यः सर्वस्यां पृथिव्यां पृथिवीपते ॥ कुमुदाद्रिश्च सौवर्णो रेवतीच्यवनतपुनः ॥ १४३ ॥ पंकजामः
स बाह्येन जातो वर्णेन भूयते ॥ मेरुवर्णः स मध्ये तु सौवर्णः पर्वतोत्तमः ॥ १४४ ॥ ततः सज्जनयामास कन्यां रेवतको गिरिः ॥ रेवतीकान्ति
संभूता रेवतीसदृशाननाम् ॥ १४५ ॥ प्रमुंचोनाम राजर्षिस्तेन दृष्टा वरांगना ॥ पितृवद्वेवतीनाम कृतं तस्या नृपोत्तम ॥ १४६ ॥ रेवतीति च
विख्याता सा सर्वत्र वरांगना ॥ सर्वतेजोमयं स्थानं सर्वतीर्थजलाश्रयम् ॥ १४७ ॥ गंगाजलप्रवाहैश्च संयुक्तं यामुनैस्तथा ॥ स्थितं सारस्वतं तोयं
तत्र गतेषु तत्रयम् ॥ १४८ ॥ विख्यातं रेवतीकुंडं यत्र जाता च रेवती ॥ स्मरणादर्शनात्स्नानात्सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ १४९ ॥ सा बाला वद्विता
तेन प्रमुंचेन महात्मना ॥ यौवनं तु तया प्राप्तं तस्मिन्नेवतके गिरौ ॥ १५० ॥ तां तु यौवनसम्पन्नां दृष्ट्वाऽथ प्रमुंचो मुनिः ॥ एकांते चिन्तयामास
कोऽस्या भर्ता भविष्यति ॥ १५१ ॥ हत्वाहत्वा स पप्रच्छ गुरुं बह्निं द्विजोत्तमः ॥ प्रसादं कुरु मे ब्रूहि कोऽस्या भर्ता भविष्यति ॥ १५२ ॥
अन्योऽस्याः सदृशः कोऽपि वंशे नास्ति करोमि किम् ॥ बह्निंकुण्डात्समुत्थाय प्रोक्तवान्हव्यवाहनः ॥ १५३ ॥ शृणु मे वचनं विप्र योऽस्या
भर्ता भविष्यति ॥ प्रियव्रतान्वयभवो महाबलपराक्रमः ॥ १५४ ॥ पुत्रो विक्रमशीलस्य कालिंदीजठरोद्भवः ॥ दुर्दमोनाम भविता भर्ता ह्यस्या
महीपतिः ॥ १५५ ॥ अत्रांतरे समायातो दुर्दमः स महीपतिः ॥ गिरौ मृगवधाकाक्षी मुनिं गेहे न पश्यति ॥ प्रियेऽपि तातः क गत एहि सत्यं
ब्रवीहि मे ॥ १५६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अग्निशालास्थितेनैव तच्छ्रुतं वचनं प्रियम् ॥ प्रियेत्यामन्त्रणं कोऽयं करोति मम वेशमगि ॥
॥ १५७ ॥ स ददर्श महात्मानं राजानं दुर्दमं मुनिः ॥ जहर्ष दुर्दमं दृष्ट्वा मुनिः प्राह स गौतमम् ॥ १५८ ॥ शिष्यं विनयसम्पन्नमर्घ्यं पाद्यं
समानय ॥ एकं तावदयं भूपथिरकालादुपागतः ॥ १५९ ॥ जामाता सांप्रतं राजा योग्यास्य च सुता मम ॥ ततः स चिंतयामास राजा जामातु-
कारणम् ॥ १६० ॥ मेनेन विधिना राजा जगृहेऽर्घ्यं द्विजान्नया ॥ तमासनगतं विप्रो गृहीतार्घ्यं महाशुनिः ॥ १६१ ॥ प्रस्तुतं प्राह राजेन्द्रं नृपते
कुशलं पुरे ॥ कोशे बले च मित्रे च भृत्यामात्यप्रजासु च ॥ तथात्मनि महाबाहो यत्र सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ १६२ ॥ पत्नी च ते कुश-
लिनी याऽत्र स्थाने हि तिष्ठति ॥ अन्यासां कुशलं ब्रूहि याः संति तव मंदिरे ॥ १६३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ स्वप्नसादादकुशलं नास्ति राज्ये
कचिन्मम ॥ जातकोतूहलोऽस्म्यस्मि मम भार्याऽत्र का मुने ॥ १६४ ॥ ॥ प्रमुंच उवाच ॥ ॥ रेवती ते वरा भार्या किं न वेत्ति नृपोत्तम ॥ त्रैलो-
क्यसुन्दरी या तु कथं सा विस्मृता तव ॥ १६५ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ सुभद्रां शांतपापां च कावेरीतनयां तथा ॥ सुरात्मजाः जातां च कंदर्वां च
वरप्रजाम् ॥ १६६ ॥ विपाठां नंदिनीं चैव वेत्ति भार्या गृहे मम ॥ तिष्ठन्ति नैव जानामि भार्या मे रेवती कुतः ॥ १६७ ॥ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ॥
प्रियेति सांप्रतं प्रोक्ता रेवती सा प्रिया तव ॥ तदन्यथा न भविता वचनं नृपसत्तम ॥ १६८ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ नास्ति भावकृतो दोषः
सम्यक्तां तद्वचो मम ॥ विनिर्गतं वचो वक्रात्राहं जाने द्विजोत्तम ॥ १६९ ॥ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ॥ नास्ति भावकृतो दोषः परिवेष्टि कुरुष्व
तत् ॥ बह्निना कथितस्त्वं मे जामाताय भविष्यसि ॥ १७० ॥ इत्यादिवचने राजा भार्या मेने स रेवतीम् ॥ ऋषिस्तथोद्यतः कर्तुं विवाहं विधि-

पूर्वकम् ॥ उवाच कन्या पितरं किञ्चिन्मे श्रूयतां पितः ॥ १७१ ॥ यदि मे पतिना तात विवाहं कर्तुमिच्छसि ॥ रेवत्युशं विवाहं मे तत्करोतु प्रसा-
दतः ॥ १७२ ॥ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ॥ रेवत्युशं न वै भद्रे चन्द्रयोगे दिवि स्थितम् ॥ ऋषाण्यन्यान्यपि संति सुधैर्विवाहकानि च ॥ १७३ ॥
॥ ॥ कन्योवाच ॥ ॥ तात तेन विना कालो विकलः प्रतिभाति मे ॥ विवाहो विकले तात मद्दिधायाः कथं भवेत् ॥ १७४ ॥ ॥ प्रमुञ्च उवाच ॥ ॥
ऋतवागिति विख्यातस्तपस्वी रेवतीं प्रति ॥ चकार कोपं क्रुद्धेन तेन स तन्निपातितम् ॥ १७५ ॥ मया चास्मै प्रतिज्ञाता भार्येति विदितं तव ॥
न चेच्छसि विवाहं त्वं संकटं नः समागतम् ॥ १७६ ॥ ॥ कन्योवाच ॥ ॥ ऋतवागेव स मुनिः किमेतत्तवान्स्वयम् ॥ न त्वया मम
तातेन ब्रह्मबन्धोः सुताऽस्मि किम् ॥ १७७ ॥ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ॥ ब्रह्मबन्धोः सुता न त्वं तपस्वी नास्ति मेऽधिकः ॥ सुता त्वं च मया देया
नान्यत्कर्तुं समुत्सहे ॥ १७८ ॥ ॥ कन्योवाच ॥ ॥ तपस्वी यदि मे तातस्तत्किमृशमिदं दिवि ॥ समारोप्य विवाहो मे कस्मान्न क्रियते
पुनः ॥ १७९ ॥ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ॥ एवं भवतु भद्रं ते भद्रे प्रीतिमती भव ॥ आरोपयामीन्दुमार्गे रेवत्युशं कृते तव ॥ १८० ॥
ततस्तपःप्रभावेन रेवत्युशं महाशुनिः ॥ यथा पूर्वं तथा चक्रे सौमयोगि द्विजोत्तमः ॥ विवाहं दुहितुः कृत्वा जामातरुवाच
ह ॥ १८१ ॥ औद्वाहिकं ते भूपाल कथ्यतां किं इदाम्यहम् ॥ दुष्प्रापमपि दास्यामि त्रिद्यते मे महत्तपः ॥ १८२ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥
मनोः स्वार्थं सुवक्ष्याहसुतपन्नः संततो मुने ॥ मन्वंतराधिपं पुत्रं त्वत्प्रसादाद्गोप्यहम् ॥ १८३ ॥ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ॥ भविष्यति महीपालो
महाबलपराक्रमः ॥ रेवती रेवतीकुण्डे स्नात्वा पुत्रं जनिष्यति ॥ १८४ ॥ एवं कृत्वा गतो राजा सा च पुत्रमजीजनत् ॥ रेवतेति कृतं नाम वधूव स
मनुवृषः ॥ १८५ ॥ अमुना च तदा प्रोक्तमरिभवेवतके गिरी ॥ स्त्रियः स्नानं करिष्यति तासां पुत्रा महाबलाः ॥ दीवोयुषो भविष्यति दुःखदारिद्र्य
वर्जिताः ॥ १८६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ इत्युक्ते पर्वतो राजन्दीर्घो भूत्वा पपात सः ॥ एतो तो संस्पृष्टो देवो सभार्यो हरिशंकरो ॥ १८७ ॥
स्मृतमात्रो तदाऽऽयातो तेन वद्धौ पुरा यतः ॥ यत्राहं तत्र स्थातव्यं भवत्यामिति निश्चितम् ॥ १८८ ॥ अतो विष्णुहरो देवो स्थितो तो पर्वतोत्तमे ॥
गिरी रेवतके रम्ये स्वर्णरेखानदीजले ॥ आराधयद्धरिं देवं रेवती तां च सोत्रवीत् ॥ १८९ ॥ भवताचन्द्रयोगस्ते गगने ब्राह्मणाज्ञया ॥ अन्य
दृणीष्व तुष्टोऽहं वरं मनसि यत्स्थितम् ॥ १९० ॥ ॥ रेवत्युवाच ॥ ॥ गिरी रेवतके देव स्थातव्यं भवता सदा ॥ मया स्नानं कृतं यत्र तत्र
स्नास्यति नै जनाः ॥ १९१ ॥ तेषां विष्णुपुरे वासो भवत्विति वृत्तं मया ॥ एवमस्तु तदा प्रोच्य गिरी रेवतके स्थितः ॥ दामोदरश्चतुर्बाहुः स्वयं
रुद्रोऽपि संस्थितः ॥ १९२ ॥ गंगाद्याः सरितः सर्वाः संस्थिता विष्णुना सह ॥ क्षीरोदे मध्यमाने तु यदा वृक्षः समुत्थितः ॥ १९३ ॥ आमहं
देवदेत्यानां तेन सामर्दकी स्मृता ॥ अस्मिन्वृक्षे स्थिता लक्ष्मीः सदा पितृगृहे नृप ॥ १९४ ॥ शिवालक्ष्मीः स्मृता वृक्षः सेव्यते सुरसत्तमे ॥
देवैर्ब्रह्मादिभिः सर्वैर्वृक्षोऽसौ वैष्णवः स्मृतः ॥ १९५ ॥ सर्वैः संचित्य मुक्तोऽसौ गिरी रेवतके पुरा ॥ अस्य वृक्षस्य यात्रां ये करिष्यन्ति
हरेर्दिने ॥ १९६ ॥ फाल्गुने च सिते पक्ष एकादश्यां नृपोत्तम ॥ तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च भविष्यन्ति गुणाधिकाः ॥ प्रांते विष्णुपुरे वासो जायते नात्र
संशयः ॥ १९७ ॥ ॥ बलिरुवाच ॥ ॥ कथमेतद्व्रतं कार्यं वैष्णवं विष्णुबलम् ॥ रात्रौ जागरणं कार्यं विधिना केन तद्रह ॥ १९८ ॥ ॥ नारद
उवाच ॥ ॥ फाल्गुनस्य सिते पक्ष एकादश्यामुपोषितः ॥ स्नात्वा नद्यां तडागे वा वाप्यां कूपे गृहेऽपि वा ॥ १९९ ॥ गत्वा गिरी वने वाऽपि
यत्र सा प्राप्यतां शिवा ॥ पूज्या पुष्पैः शुभै रात्रौ कार्यं जागरणं नरैः ॥ २०० ॥ अष्टाधिकशतैः कार्यं फलेस्तस्याः प्रदक्षिणा ॥ प्रदक्षिणीकृत्य
नगं भोक्तव्यं तु फलं नरैः ॥ २०१ ॥ कर्त्तव्यं जलपूर्णं तु कर्त्तव्यं पात्रसंयुतम् ॥ हविष्यान्नं तु कर्त्तव्यं दीपः कार्यो विधानतः ॥ २०२ ॥ एवं जागरणं
कार्यं कथाश्रवणतत्परैः ॥ मुच्यते देहिनः पापैः कलिजैः कायसंभवे ॥ २०३ ॥ देहाति ते नराः सर्वे पूज्यते हरिमंदिरे ॥ २०४ ॥ ॥ सारस्वत
उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा नारदो दैत्यं ययौ रेवतकं गिरिम् ॥ दैत्येन्द्रो मंत्रयामास किं कार्यं सांप्रतं मया ॥ २०५ ॥ न रोचते सुरैः साहं विग्रहो
मे सुरोत्तमाः ॥ २०६ ॥ ॥ मंत्रिण ऊचुः ॥ ॥ नास्ति क्षमा भृशं तेषां क्षत्रियाणां गृहे सताम् ॥ अशक्तमपि मंस्यते स्यममायाति ते यतः ॥
तस्मात्स्वयं प्रयास्यामो देवेन्द्रं सहिता वयम् ॥ २०७ ॥ इति श्रुत्वा ददौ ढक्कां प्रथमं सुरविग्रहे ॥ गृहीत्वा वाहिनीं दैत्याः प्रस्थिता मेरु
पर्वते ॥ २०८ ॥ यत्र सा नगरी रम्या देवराजस्य पूर्वतः ॥ आगच्छमानां तां ज्ञात्वा वाहिनीं मेरुपर्वते ॥ २०९ ॥ देवराजसमादेशाच्चलिता देव
वाहिनी ॥ सुमेरोः पूर्वदिग्भागे युद्धमासीत्परस्परम् ॥ २१० ॥ देवसैन्यं यदा सर्वं दैत्यसैन्येन संयुतम् ॥ महाप्रलयसादृश्यं युद्धं वृत्तं तदा तयोः ॥
॥ २११ ॥ ऐरावणं समारुह्य देवराजः समागतः ॥ रथमारुह्य दैत्येन्द्रो युद्धायान्ये समागताः ॥ २१२ ॥ देवा यज्ञभुजो यस्मात्तस्मान्न युद्ध
काक्षिणः ॥ ऐरावणो बलिं दृष्ट्वा न चचालाग्रतो मृधे ॥ २१३ ॥ संग्रामे विमुखो याति दिग्गजैः परिवेष्टितः ॥ अध्वरे बाहुना येन संकल्पं
कृतवान्बलिः ॥ २१४ ॥ तेन वै स सुरान्सर्वान्धारयामास संयुगे ॥ वारिता विमुखा याति देवराजः करोतु किम् ॥ २१५ ॥ कुलिशं न कुस्ते कर्म
भुजमुक्तं न गच्छति ॥ २१६ ॥ एवं बहूनि युद्धानि निवृत्तानि तदा तयोः ॥ न हंतुं शक्यते युद्धे देवैर्दैत्या महाबलाः ॥ २१७ ॥ बलाकांक्षाः स्थिता
देवा गुरुणा ते प्रबोधिताः ॥ अमरा देवताः सर्वे इति शुक्रेण वारिताः ॥ २१८ ॥ अवतारं हरेर्ज्ञात्वा पञ्चमं वामनं स्थितम् ॥ अतिहृष्टोऽमरावर्त्या
राजं चक्रे सुरेश्वरः ॥ २१९ ॥ ननर्त्त युद्धे दैत्येन्द्रः स्वगृहे यजते सुराच्च ॥ पातालाभिसृता दैत्या राज्यं कुर्वन्ति मानवाः ॥ २२० ॥ तदा देवगणाः
सर्वे मन्त्रयन्ति सुरैः सह ॥ दैत्यो लोकद्वयं शास्ति स्वर्गं शास्ति सुरेश्वरः ॥ २२१ ॥ क्षंतव्यं तावदेवास्य वामनो रेवतं गिरिम् ॥ यावद्याति सुरैः
कार्यं मोक्षं दैत्यजितैरपि ॥ २२२ ॥ यदाप्रभृति सजातो वामनो धरणीतले ॥ तदाप्रभृति दैत्यानां दुनिर्मितानि जज्ञिरे ॥ २२३ ॥ शिवा प्रविश्य
नगरे रीति सा विस्वरं निशि ॥ भ्रमन्ति नगरे काका दिवारात्रं विराविणः ॥ २२४ ॥ सर्पाः सर्पति गेहेषु कृष्णा रोद्रा विपोरुवणाः ॥ कंका गृत्रा
यका भ्रांता भ्रमन्ति नगरोपरि ॥ २२५ ॥ जायन्ते विमुखा गर्भाः स्त्रीषु गोषु मृगीषु वा ॥ घृतं दुग्धं च नैवास्ति तिले तैले न विद्यते ॥ २२६ ॥
जने जानपदो नित्यं युध्यते च परस्परम् ॥ काली करालवदना दीर्घकेशी विलोचना ॥ २२७ ॥ अज्ञाता रुती याति नगरे सा गृहं प्रति ॥
कोऽयं न ज्ञायते कस्मात्तपस्वी भस्मगुठितः ॥ २२८ ॥ यतिर्मौनव्रती नग्नः पुरो याति गृहेगृहे ॥ डमरुडामरं पश्चाद्भुंकारं विदधाति च ॥ २२९ ॥
अकाले कुपिता मेघा जलं मुञ्चन्ति पुष्कलम् ॥ करकैः प्ररिता गर्भा गर्जन्ति गिरयो बहु ॥ २३० ॥ समजायत भूकंपो दिग्दाहश्चाप्यजायत ॥
मिलित्वा श्वगणः सर्वां सुरपुत्रैर्विधाय च ॥ २३१ ॥ रौति रात्रौ पुरे नित्यं घृकः शब्दं विशब्दते ॥ बलिराज्यक्षयो जातो दिवि केचुदयो निशि ॥
॥ २३२ ॥ आदित्यमण्डले वेधः कीलकैर्दृश्यते कृतः ॥ कञ्चनसंकुले व्योमि चन्द्रमा न प्रकाशते ॥ २३३ ॥ स जातो रोहिणीवेधो यो जातो

युगव्यत्यये ॥ नक्षत्राणि दिवा लोकैर्गण्यन्ते गुणवर्तरेः ॥ २३४ ॥ बीजानां व्यत्ययो जज्ञे भूमिस्त्रीगोमृगीषु च ॥ अम्बा द्वेपंति सहसा मदं कुर्वति
 नो गजाः ॥ २३५ ॥ मन्त्रिणां मंत्रितो मन्त्रो भिद्यते राज्यसंक्षये ॥ घृताहुत्या हुतो वह्निर्वलति न तदा द्विजेः ॥ २३६ ॥ प्रचण्डः पावनो
 वाति वात्यया घृणितद्रुमः ॥ ध्वजा ज्वलन्ति चैत्येषु नभो भवति धूसरम् ॥ २३७ ॥ एते चान्ये च बहव उत्पाता बलिनो गृहे ॥ संजाता वामने
 जाते नारदागमनादनु ॥ २३८ ॥ अन्यच्च जायते रौद्रं यद्विवा स्वप्नदर्शनम् ॥ संनह्यंते यदा दैत्याः पतिता निपतन्ति च ॥ २३९ ॥ निमित्तानि
 स सेन्यस्य दृष्ट्वैव न प्रवर्तते ॥ सदा संतिष्ठते गेहे राज्यं च कुरुते बलिः ॥ २४० ॥ शरीरे न सुखं तस्य गात्रभंगः शिरोव्यथा ॥ ज्वारितो न सुखं
 शेते न भुङ्क्ते न पिबत्यसौ ॥ न भुङ्क्ते जीर्यते लोकः सर्वोपि व्याकुलीकृतः ॥ २४१ ॥ विपरीतं जगद्दृष्ट्वा बलिव्याकुलमानसः ॥ मन्त्रयामास किमिदं
 ब्राह्मणैः सह दुःखितः ॥ २४२ ॥ शुक्रं गुरुं समानीय सभायां संनिवेश्य च ॥ पप्रच्छ कुशलं दैत्यो भक्त्या परमया युतः ॥ विपरीतमिदं सर्वं
 वर्तते तद्वदस्व मे ॥ २४३ ॥ नारदेन यदुक्तं मे गुरो सत्यं भविष्यति ॥ उत्पातशांतिकं ब्रूहि ब्राह्मणैः सहितो मम ॥ २४४ ॥ ॥ शुक्र
 उवाच ॥ ॥ उत्पातशांतये कार्यो यज्ञः सर्वस्वदक्षिणः ॥ ब्राह्मणैः क्षत्रियैः सार्द्धं द्वादशाब्दो विधीयताम् ॥ २४५ ॥ ऋषयो ब्राह्मणा ये च क्षुनयो
 ब्रह्मचारिणः ॥ आगच्छन्तु महायज्ञे ये च दूरेऽपि संस्थिताः ॥ २४६ ॥ नगरात्पूर्वादिभग्नो कर्तव्यो यज्ञमण्डपः ॥ यस्य यस्याभिरुचितं देयं दानं
 त्वया नृप ॥ तथा करिष्य इत्थुक्का यज्ञार्थं तत्परो भवत् ॥ २४७ ॥ आनाय्य ब्राह्मणान्सर्वान्कुशलान्यज्ञकर्मणि ॥ गृहीता यज्ञदीक्षा तैर्यज्ञे वै सर्वं
 दक्षिणे ॥ २४८ ॥ ब्राह्मणाय मया देयं सर्वस्वमिह याचिते ॥ शरीरपुत्रमित्राणि दारान्दास्यामि याचितः ॥ २४९ ॥ दातव्यं सततं दानं ब्राह्मणेभ्यो
 मयाध्वरे ॥ वारितेनापि न स्थेयं दातव्यं निश्चितं मया ॥ याचितश्चेन्न दास्यामि तदा व्यर्थो ममाध्वरः ॥ २५० ॥ विधाय मण्डपं दिव्यं बहुयोज
 नविस्तरम् ॥ तत्र दानानि दीयन्ते भोजनाच्छादनानि च ॥ २५१ ॥ सप्तर्षयः समायाता गगनाद्वरणीतले ॥ दिग्भ्यः समागताः सर्वे ब्राह्मणाः संति
 ये भुवि ॥ २५२ ॥ क्षत्रियाश्च समायाता विष्टुश्च विविधं वपुः ॥ निवेदयन्ति ते राज्ञे प्रारब्धे यज्ञकर्मणि ॥ २५३ ॥ आसमुद्रात्समायाता नटनत्
 कथाचकाः ॥ गीतवादित्रनिर्घोषो वेदध्वनिविमिश्रितः ॥ २५४ ॥ त्रैलोक्यं बधिरीचक्रे देहिदेहीति याचितम् ॥ मा देहीति वचो नास्ति स्तोत्रं
 देहीति चेन्न ॥ २५५ ॥ यद्यद्यो याचते वस्तु तत्तस्मै तत्र दीयते ॥ ब्राह्मणो हि न सोऽप्यस्ति योहि तं बहु याचते ॥ २५६ ॥ भोजनाच्छादनार्थं
 च न गृह्णति द्विजातयः ॥ सुवर्णरत्नरौप्याणि तथाश्च कुञ्जराश्च ॥ २५७ ॥ गृहगोभूमिग्रामांश्च न गृह्णति द्विजातयः ॥ बलिराज्येन संतुष्टाः किं कुर्वति
 यनेन ते ॥ २५८ ॥ एवं प्रवर्तते यज्ञो महान्सर्वस्वदक्षिणः ॥ २५९ ॥ नृत्यन्ति गायन्ति पठन्ति चान्ये स्तुवंति यज्ञं बहुदानयुक्तम् ॥ ब्रह्मेन्द्र
 रुद्रप्रहस्यचन्द्राः प्रसादिता आहुतिभिश्च मन्त्रैः ॥ २६० ॥ बलिं प्रशंसन्ति गुरुं तथान्ये होतारमेके परिवारमेके ॥ प्रजापतेर्नापि सुरार्धिपस्य
 समाप्यते चेदय यास्यति ध्रुवम् ॥ प्रदाय राज्यं द्विजपुंगवेभ्यः सपुत्रमित्रैः सहितो रसातलम् ॥ २६१ ॥ इतीति वाचः प्रवदति वाडवाः शृण्वन्ति दैत्याः
 किमिदं वदति ॥ वलेः पुरःस्थाः कथयन्ति संगता बलिः प्रहृष्टः प्रददाति याचितम् ॥ २६२ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
 तायां सप्तमे प्रभासखण्डे द्वितीये वल्गापथक्षेत्रमाहात्म्ये बलियज्ञप्रभाववर्णननाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ वल्गापथे
 महाक्षेत्रे सम्प्राप्तो वामनो यदा ॥ तदाप्रभृति किं चक्रे तन्मे विस्तरतो वद ॥ १ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ वामनो वसति चक्रे भवस्याग्रे
 नृपोत्तम ॥ स्वर्णरेखाजले स्नात्वा भवं सम्पूज्य भावतः ॥ २ ॥ एकांते निर्मले स्थाने कण्टकास्थिविवर्जिते ॥ कृष्णाजिनपरिच्छन्न उपविष्टो वरा
 सने ॥ ३ ॥ कृत्वा पद्मासनं धीरो निश्चलोऽभूद्विजोत्तमः ॥ विधाय कन्धरावंचमृजुनासावलोककः ॥ ४ ॥ गृहक्षेत्रकलत्राणां चिंतां मुक्त्वा धनस्य
 च ॥ मायां च वैष्णवीं त्यक्त्वा कृतमौनो जितेन्द्रियः ॥ ५ ॥ निराहारो जितक्रोधो मुक्तसंसारबंधनः ॥ भुजौ पद्मासने कृत्वा किञ्चिन्मीलितलो
 चनः ॥ मनोतिचंचलं ज्ञात्वा स्थिरं चक्रे हृदि द्विजः ॥ ६ ॥ क्रमेणाभ्यासयोगेन भिन्नांश्चक्रे स चैकतः ॥ प्राणापानध्यानोदानसमानाख्यांश्च
 मारुतान् ॥ ७ ॥ एवं तं हृदये कृत्वा गृहीत्वा सर्वसन्धिषु ॥ आनीय ब्रह्मणः स्थाने हृदं ब्रह्मण्ययोजयत् ॥ ८ ॥ गृहीत्वा पवनं बाह्यं यदा पुर
 यते तनुम् ॥ तदा स पूरको ज्ञेयो रेचकं तु वदाम्यहम् ॥ ९ ॥ यदा चाभ्यन्तरो बाहुर्बाह्ये याति क्रमान्नुप ॥ तदा स रेचको ज्ञेयः स्तम्भनात्कु
 म्भको भवेत् ॥ १० ॥ पञ्चविंशतितत्त्वानि यदा जानन्ति योगिनः ॥ मुच्यन्ते पातकैः सर्वैः सप्तजन्मकृतैरपि ॥ ११ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥
 कानि तत्त्वानि को देही किं ज्ञेयं योगिनां वद ॥ उत्पन्नज्ञानसद्भावो योगयुक्तः कथं भवेत् ॥ १२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ प्रकृतिश्च ततो
 बुद्धिरहंकारस्ततोऽभवत् ॥ तन्मात्रपंचकं तस्मादेवा प्रकृतिरष्टधा ॥ १३ ॥ बुद्धीन्द्रियाणि पञ्चैव पञ्च कर्मेन्द्रियाणि च ॥ एकादशं मनो विद्धि महा
 भूतानि पंच च ॥ १४ ॥ गणः षोडशकः सांख्ये विस्तरेण प्रकीर्तितः ॥ चतुर्विंशतितत्त्वानि पुरुषः पंचविंशकः ॥ १५ ॥ देहीति प्रोच्यते देहे
 स चात्मानं च पश्यति ॥ विदन्ति परमात्मानं पठं तं विंशतेः परम् ॥ १६ ॥ आसनादिप्रकारा ये ते ज्ञेयाः प्रथमं सदा ॥ यदा दीपशिखाप्रायं
 ज्योतिः पश्यन्ति ते हृदि ॥ १७ ॥ उत्पन्नज्ञानसद्भावा भण्यास्ते योगिनो बुधेः ॥ पूर्वं जरां जरयति रोगा नश्यति दूरतः ॥ १८ ॥ सर्वपापचये
 र्वाणे पश्चान्मृत्युं स विदति ॥ मृतो लोके नरो नास्ति योगी जानाति चेत्स्वयम् ॥ १९ ॥ तदा द्वाराणि संरुद्ध्य दश प्राणान्स मुञ्चति ॥ पुण्य
 पापसंशं कृत्वा प्राणा गच्छन्ति योगिनाम् ॥ अणिमादिगुणेश्वर्यं प्राप्नुवन्ति शिवालये ॥ २० ॥ अनेन ध्यानयोगेन भवं पश्यति मानवः ॥ मनसा
 चिंतितं सर्वं सम्प्राप्तं भवदर्शनात् ॥ २१ ॥ एवमास्ते यदा विप्रो वामनो भवसन्निधौ ॥ गगनादवतीर्णं तं तदा पश्यति नारदम् ॥ २२ ॥ ॥ वामन
 उवाच ॥ ॥ महर्षे कुशलं तेऽद्य कस्मादागम्यते त्वया ॥ प्रणमामि महर्षे त्वां ब्रह्मैव त्वं जगत्त्रये ॥ २३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ स्वर्ग
 लोकादहं प्राप्तः कुशलं किं ब्रवीमि ते ॥ २४ ॥ यातायातेर्दिनेशस्य पूर्यते ब्रह्मगो दिनम् ॥ दिनानि जायते रात्रौ रात्रौ नश्यन्ति देवताः ॥ २५ ॥
 का कथा मृत्युलोकस्य ये म्रियन्ते दिनेदिने ॥ नभो ध्रुमाकुलं जातं देवा बलिगृहे गताः ॥ २६ ॥ सप्तर्षयो गतास्तत्र ब्राह्मणा ब्रह्मचारिणः ॥
 हाहाहूस्तुर्वरुश्च गतौ नारदपर्वतो ॥ २७ ॥ अप्सरोगणगन्धर्वाः संप्राप्ता बलिमन्दिरे ॥ उत्पातशांतिको यज्ञः क्रियते बलिना स्वयम् ॥ २८ ॥
 तत्रैव गन्तुमिच्छामि द्रष्टुं यज्ञं वलेर्गृहे ॥ सहस्रमेकं यज्ञानामेकोनं विदधे बलिः ॥ २९ ॥ दैत्यानां भुवनं सर्वं संपूर्णंऽस्मिन्भविष्यति ॥
 असावतिशयः कोऽपि प्रारब्धो यज्ञकर्मणि ॥ द्विजातिभ्यो मया देयं येन यद्याच्यते स्वयम् ॥ ३० ॥ वारितेनापि मे देयं सत्यमस्तु वचो मम ॥
 आत्मानमपि दारांश्च राज्यं पुत्रान्प्रियान्मम ॥ ३१ ॥ प्रार्थितश्चेन्न दास्यामि व्यर्थो भवतु मेऽध्वरः ॥ अनेन वचसा जाता महती मे शिरो
 व्यथा ॥ प्रतिज्ञाय कथं यज्ञः संपूर्णोऽयं भविष्यति ॥ ३२ ॥ भंगोपायं न पश्यामि भ्रमामि भुवनत्रये ॥ विध्वंसकारिणं ज्ञात्वा
 भवंतं पर्युपस्थितः ॥ ३३ ॥ यथा न पूर्यते यज्ञस्तदेदानीं विधीयताम् ॥ ३४ ॥ ॥ वामन उवाच ॥ ॥ महर्षे शृणु मे वाक्यं

का शक्तिर्मम विद्यते ॥ कोऽहं कस्मात्करिष्यामि यज्ञे देवाः समागताः ॥ ३५ ॥ ऋषयो ब्राह्मणाः सर्वे कथं व्यथो भविष्यति ॥ अपरं शृणु मे वाक्यं ब्रह्मर्षे ब्रह्मणस्पते ॥ ३६ ॥ न कलत्रं न ते पुत्राः कस्मात्प्रकृतिरिदृशी ॥ युद्धं विना न ते सौख्यं न सौख्यं कलहं विना ॥ ३७ ॥ यादृशस्तादृशो वाऽपि वाग्वादोऽपि सदा प्रियः ॥ स्नानं संध्या जपो होमस्तर्पणं पितृदेवयोः ॥ ३८ ॥ नारदः कुर्वते चान्यदन्यः कुर्वति ब्राह्मणाः ॥ ममापि कौतुकं जातं महर्षे वद सत्वरम् ॥ ३९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ पाञ्चकल्पे व्यतिक्रान्ते राज्यं शृणु वामन ॥ ब्रह्माण्डं वारिणा व्याप्तमन्यत्किंचिन्न विद्यते ॥ ४० ॥ अप्सु शंते देवदेवः स च नारायणः स्मृतः ॥ स ब्रह्मा स शिवो नास्ति भेदस्तेषां परस्परम् ॥ ४१ ॥ यदा भवति ते भिन्नास्तदा देवत्रयं च ते ॥ कर्तुं वाराहकल्पं तु भिन्ना जातास्त्रयस्तदा ॥ ४२ ॥ ब्रह्मविष्णुहरा देवा रजःसत्त्वतमोमयाः ॥ सृष्टिं ब्रह्मा करोत्येवं तां च पालयते हरिः ॥ ४३ ॥ हरः संहरते सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ एवं प्रवर्त्य देवेश उपविष्टा वरासने ॥ कैलासशिखरे रम्ये मंत्रयति परस्परम् ॥ ४४ ॥ त्रयाणां को धरो देवः को ज्येष्ठः को गुणाधिकः ॥ चतुर्थो नास्ति यो वेत्ति संहसा ते त्रयः स्थिताः ॥ ४५ ॥ तेभ्यः समुत्थितं ज्योतिरेकीभूतं तदं वरे ॥ कालमानेन युक्तं तद्भाष्यते रविमंडलम् ॥ ४६ ॥ अहं ज्येष्ठो ह्यहं ज्येष्ठो वादोऽप्युद्धरब्रह्मणोः ॥ द्वयोर्विवदतोः क्रोधात्संजातोऽहं सुखात्प्रभो ॥ ४७ ॥ कथं देव न जानासि यद्युक्तं ब्रह्मणा तदा ॥ दशावतारास्ते रंतुं मत्स्यकूर्मादयः पुरा ॥ ४८ ॥ रुद्रेण वारिता गत्वा कलहो यो न युज्यते ॥ तथैव कृतवान्विष्णुरवतारान्दशैव तावत् ॥ ४९ ॥ कल्पादौ ब्रह्मणो वक्रात्संजातोऽहं द्विजोत्तम ॥ कलहाज्जन्म मे यस्मात्तस्मान्मे कलहः प्रियः ॥ ५० ॥ कल्पादौ सृजता पूर्वं चिन्विता ब्रह्मणा स्वयम् ॥ वेदान्तिना कथं सृष्टिः कर्तव्याऽहो हरे मया ॥ ५१ ॥ नष्टान्वेदात्र जानामि क्व वेदास्ते गता इति ॥ पृथ्वीमपि न जानामि किं स्थाने किमधो गता ॥ ५२ ॥ गंतुं न विद्यते शक्तिर्जलमध्ये ममाधुना ॥ अवतारेस्त्वया कार्यं दशभिः सृष्टिरक्षणम् ॥ ५३ ॥ जले जलेधरो मत्स्यो महानर्था भविष्यसि ॥ आदाय वेदान्वेगेन मम त्वं दातुमर्हसि ॥ ५४ ॥ तथा च कृतवान्देवो मत्स्यरूपं जले भवतु ॥ वेदान्समानयामास ददौ च ब्रह्मणे पुरा ॥ कूर्मरूपं पुनः कृत्वा मंदरं धारयिष्यसि ॥ ५५ ॥ इत्युक्तो ब्रह्मणा विष्णुर्लक्ष्मीस्त्वां वारयिष्यति ॥ पुरा चित्रं चरित्रं ते मयने दृष्टवानहम् ॥ ५६ ॥ यदा रसातलं प्राप्ता पृथिवी नैव दृश्यते ॥ ब्रह्मांडाथं स्थानकृते तत्र सा नैव दृश्यते ॥ ५७ ॥ वाराहं क्रियतां रूपं ब्रह्मणा प्रेरितः स्वयम् ॥ महावराहरूपं स कृत्वा भूमेरधो गतः ॥ ५८ ॥ उद्धृत्य च तदा विष्णुर्दृष्टायेण वसुंधराम् ॥ स निनाय यथास्थानं युक्तां च धरणीतलात् ॥ ५९ ॥ अवतारं तृतीयं वै हरस्यापि मनोहरम् ॥ येन सा पृथिवी पृथ्वी पर्वतेः सहिता धृता ॥ ६० ॥ चतुर्थं नरसिंहं वै कथयामि सुदारुणम् ॥ आदित्या अदितेः पुत्रा दितेः पुत्री महाबलौ ॥ ६१ ॥ हिरण्यकशिपुर्देवो हिरण्याक्षो महाबलः ॥ स्वर्गं देवाः स्थिताः सर्वे पाताले दैत्यदानवाः ॥ ६२ ॥ हिरण्यकशिपुश्चक्रे दैत्यो राज्यं रसातले ॥ मनुपुत्रा धरापृष्ठे स्थापिता देवदानवाः ॥ ६३ ॥ व्यवस्थां तापतिव्रज्य हिरण्यकशिपुर्द्विज ॥ राज्यं चक्रे धरापृष्ठे सुरेन्द्रं स विजित्य च ॥ ६४ ॥ सप्तद्वीपवर्गं पृथ्वीं गृहीत्वा साऽमरावतीम् ॥ ग्रहीतुं कामो बुभुजे पुत्रपौत्रैः कृतादरः ॥ ६५ ॥ प्रहादप्रमुखान्पुत्रान्स पीडयति मंदधीः ॥ पुत्रेषु पाठयमानेषु प्रहादोऽपि पपाठ तत् ॥ ६६ ॥ येन वै पञ्चमा नेन जायते तस्य वेदना ॥ भुवनद्वयराज्येन दैत्यो देवान् मन्यते ॥ ६७ ॥ तपसा तोषितो ब्रह्मा ददौ तस्मै वरं प्रभुः ॥ अमरत्वं स देवेभ्यो मनुष्येभ्यः सुरोत्तम ॥ ६८ ॥ कस्मादपि न मे भूयान्मरणं यदि चेद्वेदेत् ॥ किंचित्सिंहो नरः किंचिद्वो भवेद्धरणीधरः ॥ ६९ ॥ तस्मात्करुहेर्भिन्नो मरिष्ये न धरातले ॥ एवं भविष्यतीत्युक्त्वा गतो ब्रह्मा च विस्मयम् ॥ ७० ॥ कालेन गच्छता तस्य संजातो विग्रहो महान् ॥ देवाः किं मे करिष्यन्ति विष्णुना किं प्रयोजनम् ॥ ७१ ॥ यष्टव्योऽहं सदा यज्ञे रुद्रः किं मे करिष्यति ॥ एवं हि वर्तमानस्य प्रहादः स्तौति तं हरिम् ॥ ७२ ॥ येनास्य जायते मृत्युस्तमेव स्मरते हरिम् ॥ यदासौ वार्यमाणोऽपि विरोति च हरिं हरिम् ॥ ७३ ॥ चतुर्भुजं शंखगदासिधारिणं पीतांबरं कौस्तुभलाञ्छितं सदा ॥ स्मरामि विष्णुं जगदेकनायकं ददाति मुक्तिं स्मृतमात्र एव यः ॥ ७४ ॥ अनेन वचसा भुवो दैत्यो दैत्यान्दि देश इ ॥ मारयध्वं तु तं दुष्टं गज सर्पजलाग्रितः ॥ ७५ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ गजेपि विष्णुर्भुजगोऽपि विष्णुर्जलेऽपि विष्णुर्जलेऽपि विष्णुः ॥ त्वयि स्थितो दैत्य मयि स्थितश्च विष्णुं विना दैत्यगणाऽपि नास्ति ॥ ७६ ॥ यदा स मार्यमाणोऽपि मृत्युं प्राप्नोति न कश्चित् ॥ हिरण्यकशिपोर्वक्षो दहते क्रोधवह्निना ॥ तदा शिक्षयितुं पुत्रं मुखायै संनिवेश्य च ॥ ७७ ॥ वचोभिः कठिनेः पुत्रं स्वयं हन्तुं समुद्यतः ॥ धिक्त्वा नारायणं स्तौषि ममारिं स्तौषि चेत्पुनः ॥ ७८ ॥ पुष्पलावं लविष्यामि शिरस्तेऽहं वरासिना ॥ अहं विष्णुरहं ब्रह्मा रुद्र इन्द्रो वरं वद ॥ ७९ ॥ आत्मीयं पितरं शुक्ला कमन्यं स्तौषि बालक ॥ ८० ॥ यदा न पठते बालः स्तौति नो पितरं स्वकम् ॥ दण्डेनाहत्य गुरुणा प्रहादः प्रेरितः पुनः ॥ वदेकं वचनं शिष्य देहि मे गुरुदक्षिणाम् ॥ ८१ ॥ यथा मे तुष्यते स्वामी ददाति विपुलं धनम् ॥ ८२ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ प्रहरस्व प्रथमं मां करिष्ये वचनं गुरो ॥ स्तौमि विष्णुमहं येन त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ८३ ॥ कृतं संबर्द्धितं शांतं स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ ब्रह्मा विष्णुर्हो विष्णु रिन्द्रो वायुर्यमोऽनलः ॥ ८४ ॥ प्रकृत्यादीनि तत्त्वानि पुरुषं पंचविंशकम् ॥ पितृदेहे गुरोर्देहे मम देहेऽपि संस्थितः ॥ ८५ ॥ एवं जानन्कथं स्तौमि म्रियमाणं नराधमम् ॥ ८६ ॥ ॥ गुरुवाच ॥ ॥ नरेषु कोऽधमः शिष्य जन्मादिमरणेऽधम ॥ कथं न पितरं स्तौषि म्रियमाणो हरिं हरिम् ॥ ८७ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ भोजने शयने याने ज्वरे निष्टीवने रणे ॥ हरिरित्यक्षरं नास्ति मरणेऽसौ नराधमः ॥ ८८ ॥ मये राजकुले युद्धे व्याधौ स्त्रीसंगमे वने ॥ अशक्तौ वाऽथ संन्यासे मरणे भूमिसंस्थिताः ॥ स्मरन्ति मातरं मूर्खाः पितरं च नराधमाः ॥ ८९ ॥ माता नास्ति पिता नास्ति नास्ति मे स्वजनो जनः ॥ हरिं विना न कोऽप्यस्ति यद्युक्तं तद्विधीयताम् ॥ ९० ॥ इत्यादिवचनैः क्रुद्धो हन्तुं दैत्यः समुत्थितः ॥ तदा माता समागत्य पुत्रस्य पुरतः स्थिता ॥ ९१ ॥ भ्रातरः स्वजनो भगिनी भावते मा हरिं वद ॥ अहं याता स्वसा चैयं भ्रातरः स्वजनो जनः ॥ यथा संमिलितैर्वत्स स्थायते बहुवासरम् ॥ ९२ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ माता मे का स्वसा मे का भ्रातरः के पिता च कः ॥ स्वजनं शृणु मे मातः सहितेः स्थायते सदा ॥ ९३ ॥ यस्याः पीतं मया मूत्रं पुरीषपुदरे वपु ॥ सा माता नरकोऽस्माकमग्रे वक्तुं न शक्यते ॥ ९४ ॥ निर्मितो न द्वितीयस्तु निर्मितो विश्वकर्मणा ॥ त्वादृशस्तु पुमान्कश्चिद्यस्य नो हृदये हरिः ॥ ९५ ॥ दशमांसं ध्रुवं मन्ये मूत्रं पास्यति तर्पितः ॥ भ्रातरो न द्वितीयस्तु निर्मितो विश्वकर्मणा ॥ त्वादृशस्तु पुमान्कश्चिद्यस्य नो हृदये हरिः ॥ ९६ ॥ दशमांसं ध्रुवं मन्ये मूत्रं पास्यति तर्पितः ॥ भ्रातरो न द्वितीयस्तु निर्मितो विश्वकर्मणा ॥ त्वादृशस्तु पुमान्कश्चिद्यस्य नो हृदये हरिः ॥ ९७ ॥ भ्रातरः सत्यं गर्भेऽपि स्युः कथं यदि ॥ ९८ ॥ युध्यतस्तान्कथं माता वराकी वारयिष्यति ॥ स्वजनो दृश्यते वृद्धः परेषु पण्डितायते ॥ ९९ ॥ अहंकारस्ततो जातो योऽहमित्यनुमीयते ॥ स्वसा स्वजनसम्बन्धं ज्ञात्वा मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १०० ॥ माता प्रकृतिरस्माकं स्वसा बुद्धिर्निगद्यते ॥ अहंकारस्ततो जातो योऽहमित्यनुमीयते ॥ १०१ ॥ एतेषां वाहको यस्तु पुरुषः पञ्च

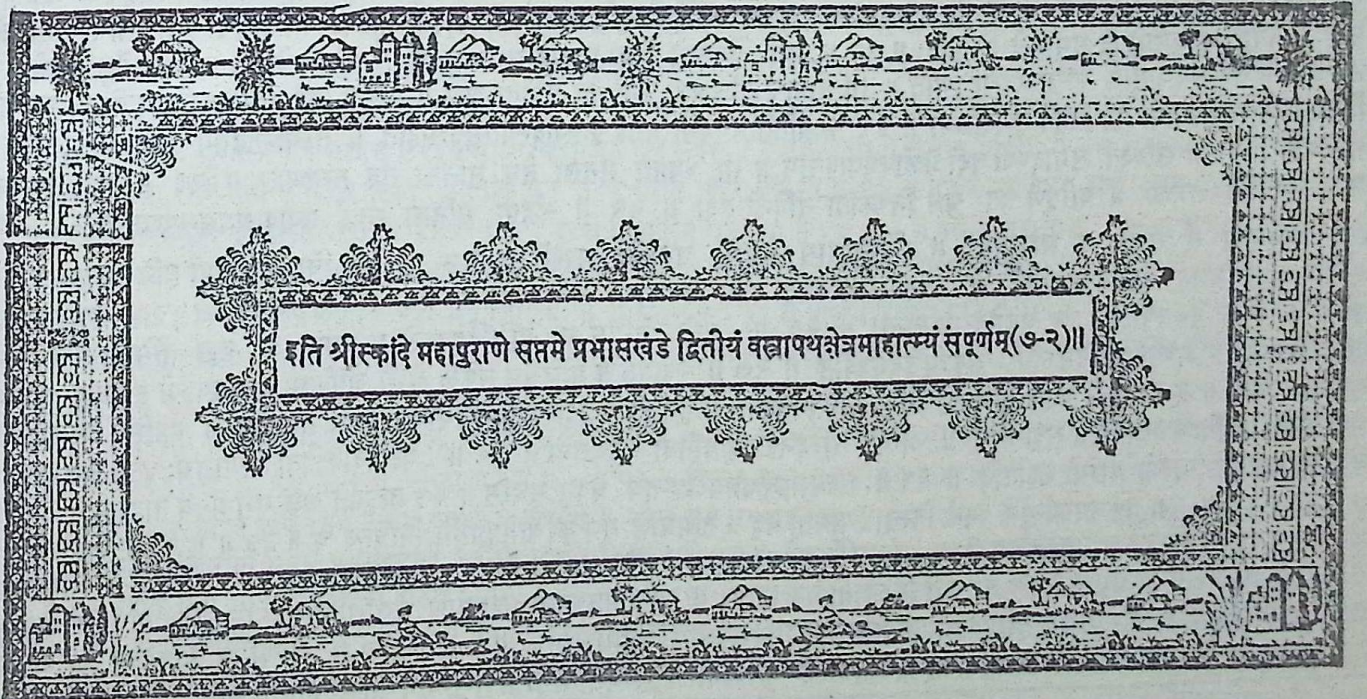
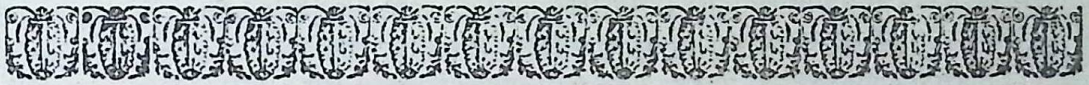
विशकः ॥ स मे पिता शरीरेऽस्मिन्परमात्मा हरिः स्थितः ॥ १०२ ॥ यद्यसौ चित्यन्ते चित्ते दृश्यते हृदये हरिः ॥ अणिमादिगुणैश्चर्यं पदं तस्यैव
 जायते ॥ १०३ ॥ भवता सम्मतं राज्यं तन्मे नित्यं तूणेः समम् ॥ यत्र नो पूज्यते विष्णुर्ब्रह्मा रुद्रोऽनिलोऽनलः ॥ १०४ ॥ प्रत्यक्षो दृश्यते यस्तु
 निरालम्बो भ्रमत्यसौ ॥ स एव भगवान्विष्णुर्गते गगने स्थिताः ॥ १०५ ॥ ध्रुवे बद्धा ग्रहाः सर्वे य एतेऽप्युडवः स्थिताः ॥ ते सर्वे विष्णुव
 चसा न पतन्ति धरातले ॥ १०६ ॥ काले विनाशः सर्वेषां तेनैव विहितः स्वयम् ॥ इति संचित्य मे नास्ति भवद्भ्यो मरणादयम् ॥ १०७ ॥ इति
 तद्वचनस्याति पदा हत्वा पिताऽब्रवीत् ॥ कुत्राऽसौ हन्मि तं पूर्वं पश्चात्त्वां हरिर्भाषिणम् ॥ १०८ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ पृथिव्यादीनि
 भूतानि तान्येव भगवान्हरिः ॥ स्थले जले किं बहुना सर्वं विष्णुभयं जगत् ॥ १०९ ॥ तूणे काष्ठे गृहे क्षेत्रे द्रव्ये देहे स्थितो हरिः ॥
 ज्ञायते ज्ञानयोगेन दृश्यते किं तु चक्षुषा ॥ ११० ॥ ब्रह्मालये याति रसातले वा धरातलेऽसौ भ्रमति क्षणेन ॥ आप्राति
 गन्धं विदधाति सर्वं शृणोति जानाति स चात्र विष्णुः ॥ १११ ॥ इत्युक्तः सहजा मायां त्यक्त्वा सिंहासनोत्थितः ॥ दृढं परिकरं
 वद्धा खड्गं चाकृष्य चोच्चलम् ॥ ११२ ॥ हत्वा तं फलकाग्रेण वभाषे दुस्तदं वचः ॥ इदानीं स्मर रे विष्णु नो चेन्नलितकु
 ण्डलम् ॥ पतिष्यति शिरो भूमौ फलं पक्वं यथा नगात् ॥ ११३ ॥ नो चेदर्थं तं विष्णुमस्मात्संभाद्रिनिर्गतम् ॥ प्रह्लादस्तु भयं त्यक्त्वा चक्रे
 पद्मासनं भुवि ॥ ११४ ॥ विधाय कंधरां नेतुमुच्चैः श्वासं निरुध्य च ॥ हृदि ध्यात्वा हरिं देवं मरणाद्योन्मुखः स्थितः ॥ ११५ ॥ प्रभो मया तदा
 दृष्टमाश्चर्यं गगनाद्भुवि ॥ पुष्पमाला स्थिता कण्ठे प्रह्लादस्य स्वयं गता ॥ ११६ ॥ गगनं व्याप्यमानं च किंकिमेवं कृतं जनेः ॥ झटिति श्रुत्यति
 स्तम्भाच्छब्देन क्षुभितो जनः ॥ ११७ ॥ धरणी याति पातालं द्यौर्वा भूमिं समेष्यति ॥ पतिष्यति शिरो भूमौ खड्गवाताहतं तु किम् ॥ ११८ ॥
 नावत्संभाद्रिनिष्क्रान्तः सिंहनादो भयंकरः ॥ भूमौ निपतिताः सर्वे दैत्याः शब्देन मुच्छिताः ॥ ११९ ॥ हिरण्यकशिपोर्हस्तात्खड्गचर्म पपात
 च ॥ न स जानाति किं किं किमेतदिति पुनःपुनः ॥ १२० ॥ उत्थितो वीक्षते यावत्तावत्पश्यति तं हरिम् ॥ अधो नरं स्थितं सिंहमुपरिष्ठाद्विभी
 पणम् ॥ १२१ ॥ दंष्ट्रा करालवदनं लेलिहानमिवांवरम् ॥ जाज्वल्यमानवपुं पुच्छाच्छोटितमस्तकम् ॥ १२२ ॥ महाकण्ठकृतारावं सशब्द
 मिव तोयदम् ॥ समुच्छ्वसितकेशांतं दुर्निरीक्ष्यं सुरासुरैः ॥ १२३ ॥ नरसिंहमथो दृष्ट्वा निपपात पुनः क्षितौ ॥ विग्रहं केशपाशे तं भ्रामयामास
 चांवरम् ॥ १२४ ॥ भ्रामयित्वा शतगुणं पृथिव्यां समपोथयत् ॥ न ममार स दैत्येन्द्रो हृत्पणो वरकारणात् ॥ १२५ ॥ गगनस्थेस्तदा देवै
 रुच्चैः संस्मारितो हरिः ॥ दैत्यं जातुनि चानीय वक्षो हृष्टो निरीक्ष्य च ॥ १२६ ॥ जयजयेति यक्षानां सुराणां सोऽवधारयत् ॥ शब्दं कर्णे भुजौ
 सचो कृत्वा तौ पद्मलांछितौ ॥ १२७ ॥ विभेदं वक्षो दैत्यस्य वज्रघातकिणांकितम् ॥ नखैः कुन्दसुमप्रलयेरस्थिसंघातकशैतम् ॥ १२८ ॥ भिन्ने व
 वक्षसि दैत्येन्द्रो ममार च पपात च ॥ तदा सहर्षमभवत्त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ १२९ ॥ मर्मापि तृप्तिः सज्जाता प्रसादात्तव केशव ॥ यदा पुरत्रये
 दग्धे प्रसादाच्छंकरस्य च ॥ १३० ॥ हिरण्याक्षे पुनर्जाता सा काले विनिपातिते ॥ इदानीं नास्ति मे तृप्तिः कुत्र यामि करोमि किम् ॥ १३१ ॥
 पृथिव्यां क्षत्रियाः सन्ति न युध्यते परस्परम् ॥ देवानां दानवैः सार्द्धं नास्ति युद्धं कथं प्रभो ॥ १३२ ॥ इदानीं वलिना व्यातं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥
 पञ्चमो योऽवतारस्ते न जाने किं कारिष्यति ॥ बलिनिग्रहकालोऽयं तदर्शय जनार्दन ॥ १३३ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ तदेतत्सकलं
 श्रुत्वा वभाषे वामनो मुनिम् ॥ १३४ ॥ ॥ वामन उवाच ॥ ॥ शृणु नारद यद्वत्तं हिरण्यकशिपो हते ॥ दैत्यराजः कृतो राजा प्रह्लादोऽतीव
 वैष्णवः ॥ १३५ ॥ तेन राज्यं धरापृष्ठे कृतं संवत्सरान्बहून् ॥ तस्यापि कुर्वतो राज्यं विग्रहो हि सुरैः समम् ॥ १३६ ॥ नो पश्याम्यपि दैत्यानां
 पूर्ववैरमुत्स्मरम् ॥ उत्पाद्य पुत्रान्स बहून्नाज्यं चक्रे स पुष्कलम् ॥ १३७ ॥ विरोचनाद्वलिर्जातो बाल एव यदाऽभवत् ॥ एकान्ते स हरिं ज्ञात्वा
 तदा योगेन केनचित् ॥ १३८ ॥ मुक्ता राज्यं प्रियाण्पुत्रान्गतोऽसौ गिरिसानुषु ॥ कल्पान्तस्थायिनं देहं तस्य चक्रे जनार्दनः ॥ १३९ ॥
 दैत्यानां दानवानां च बहूनां राज्यकारणे ॥ विवादोतीव संजातः को नो राजा भवेदिति ॥ १४० ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ हिरण्याक्षस्य
 ये पुत्राः पौत्राश्च बलवत्तराः ॥ विरोचनप्रभृतयः सन्ति ये बलवत्तराः ॥ १४१ ॥ वृषपर्वापि बलवान्राज्यार्थं समुपस्थितः ॥ इन्द्रवित्तेशवरुणा
 वायुः सूर्योनलो यमः ॥ १४२ ॥ दैत्येन सदृशा न स्तुर्वलरूपक्षमादिभिः ॥ औदार्यादिगुणैः कृत्वा सन्तत्या चासुराधिकः ॥ १४३ ॥ शुक्रेणा
 चार्यमाणस्ते युद्धयन्ते च परस्परम् ॥ अमृताहरणे दौष्ट्यं यदा दैत्याः स्मरन्ति तत् ॥ १४४ ॥ पीतावशेषममृतं कस्माद्यच्छति देवताः ॥ नास्माक
 मिति संनह्य युध्यन्ते च परस्परम् ॥ १४५ ॥ कदाचिदपि नो युद्धं विश्रांतिमुपगच्छति ॥ एककार्योद्यता यस्माद्बहवो दैत्यदानवाः ॥ १४६ ॥
 पीत्वाऽमृतं सुरा जाता अमरास्ते जयन्ति च ॥ देवदानवदैत्यानां गन्धर्वोरगरक्षसाम् ॥ विष्णुर्बलाधिको युद्धे तदेतत्कारणं वद ॥ १४७ ॥
 ॥ वामन उवाच ॥ ॥ अनादिनिधनः कर्ता पाता हर्ता जनार्दनः ॥ एकोऽयं स शिवो देवः स चायं ब्रह्मसंज्ञितः ॥ एकस्य तु यदा कार्यं
 जायते भुवने नृप ॥ १४८ ॥ तस्य देहं समाश्रित्य मृत्युकार्यं कुर्वति ते ॥ ब्रह्मांडं सकलं विष्णोः करंदं वरदो यतः ॥ तस्मान्बलाधिको विष्णुर्न
 तथान्योऽस्ति कश्चन ॥ १४९ ॥ पालनायोद्यतो विष्णुः किमन्यैश्चर्मचक्षुभिः ॥ इन्द्राद्याश्च सुराः सर्वे विष्णोर्व्यापारकारिणः ॥ १५० ॥ सृष्टिं
 कृत्वा ततो तस्मा कैलासे संस्थितो हरः ॥ न शक्यते सुरैर्विष्णुर्भ्राम्यन्ते भुवनत्रये ॥ १५१ ॥ जगत्तस्मिन्त्यदा कश्चिद्वैपरीत्येन वर्तते ॥
 तस्योच्छेदं समागत्य करोत्येव जनार्दनः ॥ १५२ ॥ त्वमेजय महाबाहो न मनो नारदाऽर्दयम् ॥ सर्वपापहरां दिव्यां तां कथां कथया
 म्यहम् ॥ १५३ ॥ पुरा विवदतां तेषां दैत्यानां राज्यहेतवे ॥ प्रह्लादेन समागत्य व्यवस्था विहिता स्वयम् ॥ १५४ ॥ सर्वलक्षणसं
 पन्नो दीर्घायुर्बलवत्तरः ॥ यज्ञशीलः सदानंदो बहुपुत्रोतिदुर्जयः ॥ १५५ ॥ न युध्यते सुरैः साकं विष्णुं यो वेत्ति दुर्जयम् ॥ संग्रामे मरणं नास्ति
 यस्य यः सर्वदक्षिणः ॥ १५६ ॥ आत्मनो वचनं व्यर्थं न करोति कथंचन ॥ सर्वेषां पुत्रपौत्राणां मध्ये यो राजते श्रिया ॥ १५७ ॥ अभिषिक्तस्तु
 शुक्रेण स वो राजा भवेदिति ॥ गुरुप्रमाणमित्युक्ता ययौ यत्रागतः पुनः ॥ १५८ ॥ तथा च कृतवन्तस्ते सहिता दैत्यदानवाः ॥ विरोचनप्रभृ
 तयः पुत्राः पौत्राः स्वयं गताः ॥ १५९ ॥ प्रत्येकं वीक्षिताः सर्वे गुरुणा ज्ञानपूर्वकम् ॥ प्रह्लादेन गुणाः प्रोक्ता न ते संति विरोचने ॥ १६० ॥ अन्येषां
 मपि दैत्यानां वृषपर्वापि नेदृशः ॥ यथा निरीक्षिताः पुत्रा बलिप्रभृतयो मुने ॥ सर्वान्संवीक्ष्य शुक्रेण बलौ दृष्ट्वा गुणास्तथा ॥ १६१ ॥ बलिदेहेऽपि
 कान्दह्वा दैत्येभ्यो दिनिवेदिताः ॥ बलिगुणाधिको दैत्याः कथं कार्यं भवेन्मया ॥ १६२ ॥ केनापि देवयोगेन बलिरिन्द्रो भविष्यति ॥ यादृशस्तु
 पिता लोके तादृशस्तु सुतो भवेत् ॥ १६३ ॥ पौत्रश्च निश्चितं तादृग्भवतीति न चेत्सुतः ॥ प्रह्लादस्तु महायोगी वैष्णवो विष्णुवृद्धभः ॥ १६४ ॥
 तस्माद्बिरोचने केचिद्बिरोचनकशिपोर्गुणाः ॥ ज्येष्ठो विरोचनो राज्ये यदि चेत्क्रियतेऽसुराः ॥ नरसिंहः समागत्य निश्चितं मारयिष्यति ॥ १६५ ॥

मुक्तं विरोचनेनापि राज्यं भरणभिरुणा ॥ प्रह्लादस्य गुणाः सर्वे बलिदेहे व्यवस्थिताः ॥ १६६ ॥ एवं ते समयं कृत्वा बलिं राज्येऽभ्यर्पिष्य
न् ॥ यः प्रह्लादः स वै विष्णुर्गो विष्णुः स बलिः स्वयम् ॥ १६७ ॥ अतो मित्रीकृतो देवैर्विग्रहेस्तु विवर्जितः ॥ एकीभावं कृतं सर्वं बलिं राज्ये
सुरासुरैः ॥ १६८ ॥ तस्यापि भाषितं श्रुत्वा देवेन्द्रो मम मंदिरे ॥ समागता बालस्त्रियाः शतोहं वामनः कृतः ॥ १६९ ॥ प्रसाद्य ते मया प्रोक्ताः
शापमुक्तिप्रदा मम ॥ भविष्यतीति तैरुक्तं बलिनिग्रहणादनु ॥ १७० ॥ तवापि कौतुकं युद्धे बलिर्यज्ञं करोति च ॥ देवानां निग्रहो नास्ति सर्वं
यज्ञे समागताः ॥ १७१ ॥ स मां यजति यज्ञेन वधं तस्य करोतु कः ॥ अहं च वामनो जातो नारदः कौतुकान्वितः ॥ १७२ ॥ विपरीतमिदं
सर्वं वर्तते मम चेतसि ॥ तथाऽपि क्रमयोगेन सर्वं भव्यं करोम्यहम् ॥ १७३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ प्रसादं कुरु देवेश युद्धार्थं कौतुकं
मम ॥ एकेन ब्राह्मणेनाजौहन्त्यंते क्षत्रिया यदा ॥ पित्रा प्रोक्तं च मे पूर्वं तदा युद्धं भविष्यति ॥ १७४ ॥ ब्राह्मणोऽसि भवाञ्जातः कदा युद्धं करिष्यसि ॥
विहस्य वामनो ब्रूते सत्यं तव भविष्यति ॥ १७५ ॥ जमदग्निस्तुतो भूत्वा गुरुं कृत्वा महेश्वरम् ॥ कार्तवीर्यं वधिष्यामि बहुभिः शत्रियैः सह ॥ १७६ ॥
समंतपंचके पंच करिष्ये रुधिरहृदान् ॥ तत्राहं तपयिष्यामि पितृनथ पितामहान् ॥ १७७ ॥ पुण्यक्षेत्रं करिष्यामि भवांस्तत्रागमिष्य
ति ॥ परं च कौतुकं युद्धे भविष्यति तव प्रियम् ॥ १७८ ॥ ब्राह्मणेभ्यो ब्रहीष्यति यदा कुं क्षत्रियाः पुनः ॥ तदैव तान्हनिष्यामि पुनर्दा
स्यामि मेदिनीम् ॥ १७९ ॥ त्रिसप्तवारं दास्यामि जित्वाजित्वा वसुंधराम् ॥ शस्त्रन्यासं करिष्यामि निर्विण्णो युद्धकर्मणि ॥ विहरिष्यामि
रम्येषु वनेषु गिरिसानुषु ॥ १८० ॥ लंकार्यां रावणो राज्यं करिष्यति महाबलः ॥ त्रैलोक्यकटकं नाम यदासौ धारयिष्यति ॥ १८१ ॥
तदा दाशरथी रामः कौसल्यानंदवर्द्धनः ॥ भविष्ये भ्रातृभिः सार्द्धं गमिष्ये यज्ञमंडपे ॥ १८२ ॥ ताडकां ताडयित्वाहं सुबाहुं यज्ञमंदिरे ॥
नीत्वा यज्ञाद्रमिष्यामि सीतायास्तु स्वयंवरे ॥ १८३ ॥ परिणेष्यामि तां सीतां भंका माहेश्वरं धनुः ॥ त्यक्त्वा राज्यं गमिष्यामि वने
वर्षाश्वतुर्दश ॥ १८४ ॥ सीताहरणजं दुःखं प्रथमं मे भविष्यति ॥ नासाकर्णविहीनां तां करिष्ये राक्षसीं वने ॥ १८५ ॥ चतुर्दशसह
स्राणि त्रिशिरःस्वरूपणान् ॥ हन्त्वा हनिष्ये सारीचं राक्षसं वृगुरुपिणम् ॥ १८६ ॥ हतदारो गमिष्यामि दग्ध्वा गृध्रं जटायुषम् ॥ सुग्रीवेण समं मैत्री
कृत्वा हन्त्वाऽथ बालिनम् ॥ १८७ ॥ समुद्रं बंधयिष्यामि नलप्रह्लादखानरैः ॥ लंकां संवेष्टयिष्यामि मारयिष्यामि राक्षसान् ॥ १८८ ॥ कुम्भकर्ण
निहत्याजौ मेघनादं ततो रणे ॥ निहत्य रावणं रक्षः पश्यतां सर्वरत्नसाम् ॥ १८९ ॥ विभीषणाय दास्यामि लंकां देवविनिर्मिताम् ॥ अयोध्यां
पुनरागत्य कृत्वा राज्यमंकटकम् ॥ १९० ॥ कालदुर्वाससोऽश्वत्थारिणेणामरावतीम् ॥ यास्येहं भ्रातृभिः सार्द्धं राज्यं पुत्रे निवेद्य च ॥ १९१ ॥ द्वापरे
समनुयाते क्षत्रियैर्बहुभिर्मही ॥ भाराक्रांता न शक्नोति पातालं गंतुमुद्यता ॥ १९२ ॥ मथुरायां तदा कर्ता कंसो राज्यं महासुरः ॥ शिशुपालजरासंधौ
कालनेर्मिमहासुरः ॥ १९३ ॥ पांडूको वासुदेवश्च वाणो राजा महासुरः ॥ गजवाजितुर्गान्धा बध्यंते मे तदा मुने ॥ १९४ ॥ कलो स्वल्पोदका
येषा अल्पदुग्धाश्च धेनवः ॥ दुग्धे घृतं न चेवास्ति नास्ति सत्यं जनेषु च ॥ १९५ ॥ चौररुपहता लोका व्याधिभिः परिपीडिताः ॥ त्रातारं नाभि
गच्छन्ति युद्धायस्थां गता अपि ॥ १९६ ॥ क्षुद्राः पश्चिमबाहिन्यो नद्यः शुष्यन्ति कार्तिके ॥ एकादशीव्रतं नास्ति कृष्णा या च चतुर्दशी ॥ १९७ ॥
न जानाति जनः कश्चिद्विक्तामपि स्वे गृहे ॥ दरिद्रोपहतं सर्वं संध्यास्नानविवर्जितम् ॥ भविष्यति कलो सर्वं न तत्पूर्वयुगत्रये ॥ १९८ ॥ पितरं
मातरं पुत्रास्त्यक्त्वा भार्या निषेवते ॥ न गुरुः स्वजनः कश्चित्कोऽपि कं नानुसेवते ॥ १९९ ॥ यथायथा कलिर्व्याप्तिं करोति धरणीतले ॥ तथातथा
जनैः सर्वे एकाकारो भविष्यति ॥ २०० ॥ श्लेच्छेरुपहतं सर्वं संध्यास्नानविवर्जितम् ॥ कलिकारित्यभिविरुद्धातो भविष्ये ब्राह्मणो ह्यहम् ॥ २०१ ॥
श्लेच्छानां छेदनं कृत्वा याज्ञवल्क्यपुरोहितः ॥ बहुस्वर्णेन यज्ञेन यक्ष्ये निष्कृतिकारणात् ॥ २०२ ॥ भविष्यन्त्यवतारा मे युद्धं तेषु भविष्यति ॥
इदानीं बलिना युद्धं करिष्यति न देवताः ॥ २०३ ॥ स मां यजति दैत्येन्द्रो न मे वध्यो बलिर्भवेत् ॥ सर्वस्वदाननियमं करोति स महाध्वरं ॥
॥ २०४ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा नारदं देवो विस्मय्य तमथाभ्यगात् ॥ द्रष्टुं बलिकृतं यज्ञं देवकार्यप्रसिद्धये ॥ २०५ ॥ वामनो
नगरं गत्वा धीश्लमाणो गृहाद्बहम् ॥ ब्राह्मणानां गृहं गत्वा भोजनं य तु याचते ॥ २०६ ॥ नित्यं स्नानपरो विप्रो वेदाध्ययनतत्परः ॥ वामनो
लभते भिक्षां भोजनं द्विजमंदिरे ॥ २०७ ॥ चतुष्पथेषु रम्येषु देवतायतनेषु च ॥ आस्ते परिवृतो लोकेश्वालयन्त्रिपुरां कटिम् ॥ २०८ ॥ शिरो
विधूनते स्थूलं स्थूलस्कन्धो महाहनुः ॥ नृत्यते तालमानेन गायत्यतिमनोहरम् ॥ २०९ ॥ वेदानधीते चतुरो वामनो द्विजसंसदि ॥ दैत्यानां
तनयाः सर्वे ब्राह्मणानां तथैव च ॥ २१० ॥ वामनं पश्यंतांते दिवारात्रं मनोरमम् ॥ अथ तैः संकलेनीतो वामनो यज्ञमंडपे ॥ २११ ॥ निश्चितं
मठिकास्थानं याचितव्यो बलिस्त्वया ॥ तदास्माकं महच्छ्रेयो देशस्य नगरस्य च ॥ २१२ ॥ विज्ञतो वामनः सर्वदैत्यद्विजकुमारकैः ॥ त्वया
वामन वस्तव्यं दैत्यैर्नगरं सदा ॥ २१३ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ प्रविशेश तथेत्युक्त्वा वामनो यज्ञमंडपे ॥ ततः कोलाहलो जातो
द्वाःस्थैर्द्वारि कृतो महात् ॥ २१४ ॥ ब्राह्मणैर्बहुभिः सार्द्धं वेदानुच्चारयन्स्थितः ॥ ततो वेदध्वनिर्जातो महान्नै यज्ञमंडपे ॥ २१५ ॥ प्रविष्टो प्रथमं
दैत्यो दैत्याय विनिवेदितः ॥ द्रष्टुं समागतो देव ब्राह्मणो वामनोऽध्वरे ॥ २१६ ॥ भवंतं कौतुकात्तावद्भारदेशो समाविशत् ॥ एक एव यथायाति
वामनस्तव सन्निधौ ॥ २१७ ॥ निरीहो वामनो देव यावत्तत्रैव किंचन ॥ वेदानां तु ध्वनिं कृत्वा चतुर्गामिकवक्रतः ॥ २१८ ॥ बलिहृष्टोऽब्रवी
द्वाक्यं द्वाःस्थमेनं भवेशय ॥ पूजयिष्यामि विप्रेन्द्रं दास्ये चास्य यदीप्सितम् ॥ २१९ ॥ स्मरामि स्मृतिवाक्यानि यानि प्राहृष्ट रुमम ॥ किंचिद्रेदमयं
पात्रं किंचित्पात्रं तपोमयम् ॥ २२० ॥ आगमिष्यति यत्पात्रं तत्पात्रं तारयिष्यति ॥ यज्ञे प्रवर्तमाने तु दातव्या दक्षिणा मथा ॥ २२१ ॥ वामनो
न विचार्यस्तु सत्यमस्तु वचो मम ॥ इति श्रुत्वा गुरुः शुक्रो वारयामास तं बलिम् ॥ २२२ ॥ ॥ शुक्र उवाच ॥ ॥ द्वारि पूज्या द्विजाः सर्वे दीनानां
कृपणादयः ॥ बधिरा वामनाः कुब्जा रोगिणो ये तु निडुराः ॥ २२३ ॥ सुवर्णरजतैर्वस्त्रैर्वामनो द्वारि पूज्यताम् ॥ चतुर्णां तु वृथा जन्म वृथा दानानि
पोडश ॥ २२४ ॥ अपुत्राणां वृथा जन्म ये च घर्मवह्निष्कृताः ॥ परपाकं च ये श्रंतिं परदारस्ताश्च ये ॥ २२५ ॥ अन्यायेनाजितं वित्तं न देयं श्रेय
इच्छता ॥ व्यर्थमत्राहणे दानमाह्वदपतिते तथा ॥ २२६ ॥ संध्याहीने द्विजे नष्टे पतिते तस्करे तथा ॥ गुरोश्चाप्रीतजनके पितृमातृपराङ्मुखे ॥
॥ २२७ ॥ ब्रह्मवन्द्यो च यदहं यदहं वृषलीपतो ॥ वेदविक्रयके चैव कृतघ्ने भ्रामयाजके ॥ २२८ ॥ स्त्रीनिर्जिते च यदहं व्यालप्राहे तथ

तरे समानीतो वामनो बलिसंनिधौ ॥ २३३ ॥ आयातं ददौ दैत्यो वामनं विष्णुरूपिणम् ॥ जाज्वल्यमानं वपुषा पिङ्गलं सूर्यसंनिभम् ॥ २३४ ॥
 उत्थायाभिमुखः प्रायानमस्कृत्याग्रतः स्थितः ॥ धन्योऽहं यस्य मे यज्ञे प्राप्नो विष्णुसमो द्विजः ॥ २३५ ॥ वेदिमध्ये समानीतो ददौ
 तस्यासनं बलिः ॥ पाद्यमाचमनीयं च दत्वा धर्मं विष्टरं बलिः ॥ श्रीखंडगंधपुष्पाग्रैः पूजयित्वाग्रतः स्थितः ॥ २३६ ॥ मधुपर्कं च
 गां तस्मै सत्वरं स निवेद्य च ॥ आग्राते मधुपर्कं च वामनेन ततः परम् ॥ २३७ ॥ स्वागतं बलिना प्रोक्तं स्वस्तीत्युक्तं द्विजन्मना ॥
 अहमर्थो समायातो दीयतां वद किं विभो ॥ २३८ ॥ मेदिनीं देहि मे दैत्य कियन्मात्रां द्विजोत्तम ॥ वासार्थं मम दैत्येन्द्र दीयतां मे क्रम
 त्रयम् ॥ २३९ ॥ विधाय मठिकां दिव्यां शिष्यान्ध्यापयाम्यहम् ॥ दत्तं क्रमत्रयं तुभ्यं गृहीतं वामनोऽब्रवीत् ॥ २४० ॥ मा देहीत्यवदच्छुको
 विष्णुरेव सनातनः ॥ हृष्टो ब्रूने बलिः शुकं पात्रं स्यात्किमतः परम् ॥ २४१ ॥ सव्यं कृत्वा बलिर्दक्षिणसाक्षतान्दक्षिणे करे ॥ प्रयोगं न गुरुभक्ते
 न मुञ्चति जलं करे ॥ २४२ ॥ विस्मिता ऋषयः सर्वे होतारो ये सभासदः ॥ ब्राह्मणा बटवो दैत्या भार्यापुत्राश्च वांघनाः ॥ २४३ ॥ दत्तं गृहीत
 मित्युक्तं कस्मात्तोयं न मुञ्चति ॥ वामनाय करे तोयं विवेकाय प्रदीयते ॥ २४४ ॥ यद्दानं वचसा दत्तं कर्मणा नोपपाद्यते ॥ विधाय नरके पूये
 यजमानं न निष्कृतिः ॥ २४५ ॥ उशना प्राह दैत्येन्द्र वामनो हरिरित्ययम् ॥ केनापि देवयोगेन त्वां द्रष्टुं समुपागतः ॥ २४६ ॥ अग्रियं वा प्रिय
 वापि न जाने किं करिष्यति ॥ बभाषे भार्गवं यथा श्रूयतां वचनं गुरो ॥ २४७ ॥ प्रोच्यते दानकालेषु यजमानेद्विजैरपि ॥ अहमिन्द्रो द्विजो
 विष्णुर्द्रव्यमादित्यदेवता ॥ तत्कथं न मया देयं विष्णवे प्रीयतामिति ॥ २४८ ॥ इत्युक्त्वा स ददौ तोयं वामनाय करे बलिः ॥ ततः किमिदमि
 त्युक्त्वा संस्थितो मण्डपाद्वहिः ॥ २४९ ॥ मध्येऽपि वामनो विप्रो बलिमात्रो बभूव सः ॥ दत्तहस्तोऽसुरेन्द्रेण गृहीतुं तु पदत्रयम् ॥ २५० ॥ यजमा
 नद्विजो हृष्टो हृष्टो यज्ञे सुरादिभिः ॥ बभूवे वामनोतीव कृत्वा रूपं चतुर्भुजम् ॥ २५१ ॥ नारदोऽपि समायातो बभाषे किं कृतं बले ॥ शिष्याभ्यां
 सहितो हृष्टो नरीनर्ति पुरः स्थितः ॥ २५२ ॥ गृहाण दक्षिणां देव सभायो भाषते बलिः ॥ अद्य किं न मया प्राप्तं यद्वृद्धाति जनार्दनः ॥
 ॥ २५३ ॥ सार्द्धक्रमशः कृत्वा धरणीं याचते त्रयम् ॥ यदस्ति तेन कर्तव्यः सन्तोषो मधुमुदन ॥ २५४ ॥ वर्द्धमानं हरिं दृष्ट्वा ब्राह्मणा ऋषयः
 सुराः ॥ तुष्टुर्गगने यातं भगवंतं जनार्दनम् ॥ २५५ ॥ ॥ देवर्षय ऊचुः ॥ ॥ जय देव जयानन्त जय विष्णो जयाऽञ्चुत ॥ जय मत्स्य नम
 स्तुभ्यं जय कूर्म धराधर ॥ २५६ ॥ बराहाय नमस्तुभ्यं नरसिंह नमोनमः ॥ जामदग्न्य नमस्तुभ्यं जय राम सलक्ष्मण ॥ २५७ ॥ जय कृष्ण
 जगन्नाथ जय देवकिनन्दन ॥ नमामि बुद्धं कृष्णं च कलिकं प्रणमाम्यहम् ॥ २५८ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ नरीनर्ति तथा स्तौति नारदो
 गगनं गतः ॥ योगिनः सनकाद्या ये स्तुवंति च जनार्दनम् ॥ २५९ ॥ अन्तरिक्षे गते कृष्णे वर्द्धमाने बलेः पुरः ॥ ऊर्ध्ववक्त्राः स्थिताः सर्वे निरी
 सन्ते दिवाकरम् ॥ २६० ॥ हृष्टश्चक्राकृतिस्तावत्पश्चादूर्ध्वं गतो हरिः ॥ चूडामणिरिवाभाति भास्करो हरिमस्तके ॥ २६१ ॥ दैत्यैर्निरीक्षितः
 सम्यगललाटे तिलकायते ॥ हरिः संवर्द्धते यावत्कर्णेऽसौ कुण्डलायते ॥ २६२ ॥ वर्द्धमानस्य च हरेर्दये कोस्तुभायते ॥ इंद्राद्या देवता रुद्रा वसवो
 गगने स्थिताः ॥ २६३ ॥ ऊर्ध्वं पुनर्यत्र हरिर्न तत्र गगनं मतम् ॥ वनमाला तदा कण्ठे वासवेन निवेशिता ॥ २६४ ॥ पृथिवी कम्पते सर्वा
 दिविस्थं सूर्यमण्डलम् ॥ किं भविष्यति दैत्यास्ते भीताः पश्यति भास्करम् ॥ २६५ ॥ नाभौ पद्मायते सूर्यः कटौ च रशनायते ॥ एवं संवर्द्धितो
 विष्णुर्जगदे च पदत्रयम् ॥ २६६ ॥ स्थानं नास्ति तृतीयस्य ब्रह्मांडं सकलं कृतम् ॥ अहर्दण्डो जगत्स्रष्टा ब्रह्मदंडायते तदा ॥ २६७ ॥ देवदानव
 गंधर्वमनुष्योरगपन्नगैः ॥ पूज्यते चरणो विष्णोः स्तूयते चातुमीयते ॥ २६८ ॥ धर्मात्मा यतदण्डो हि गंधर्वैर्गीयते मुहुः ॥ ज्योतिश्चाक्षदंडः किं
 हरिणा निर्मितः स्वयम् ॥ २६९ ॥ जित्वेदं ध्रुवं गंगा ध्वजदंडोऽमरेः कृतः ॥ त्रिविक्रमाद्रिदण्डोऽयं कीर्तिदंडायते ध्रुवम् ॥ २७० ॥ वेगेनाक्षिप्य
 हरिणा नीतो ब्रह्मांडमस्तके ॥ पादस्तन्मस्तकं भित्त्वा बहिर्यास्यति वेगतः ॥ २७१ ॥ तावद्ब्रह्मांडवेगोऽयं विराडिति हि संज्ञितः ॥ स सर्व
 बीजरूपो हि परमात्मेति गद्यते ॥ २७२ ॥ तेनेदं सकलं जातं पादस्याग्रे व्यवस्थितम् ॥ ब्रह्मांडभेदनं कृत्वा न गन्तव्यं बहिस्त्वया ॥ २७३ ॥
 तेनेव सह ब्रह्मांडे पफाल चरणो हरेः ॥ ब्रह्मांडं जर्जरं जातं पादसंकोचनादपि ॥ २७४ ॥ भिन्ने तस्मिन्समायातं ब्राह्मं तोयं जगत्त्रये ॥
 विष्णुपादोद्रवा गंगा मस्तकान्निःसृता तदा ॥ २७५ ॥ त्रैलोक्यप्राविनी देवी या रुद्रेण स्वयं धृता ॥ स्वर्धुनी पूज्यते स्वर्गे गंगेति गां गता सती ॥
 ॥ २७६ ॥ पाताले सा यदा प्राप्ता स्थाता त्रिपथगेव सा ॥ यस्याः स्मरणमात्रेण सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ २७७ ॥ दर्शनादधमेधस्य संपूर्णस्य फलं
 लभेत् ॥ स्नानमात्रेण नश्येत् सप्तजन्मकृतं त्वघम् ॥ २७८ ॥ स्नात्वा संपूजयेद्यस्तु देवो हरिहरो नरैः ॥ इन्द्रलोकमतिक्रम्य विष्णुलोके महीयते ॥
 ॥ २७९ ॥ विष्णुपादोदकं पीत्वा ज्ञात्वा तत्त्वानि संयमी ॥ उपोष्य दिवसं विष्णोर्भुक्तिं गच्छति देवान् ॥ २८० ॥ शुद्धस्वभावसत्त्वस्था विरक्ता
 जन्मभूमिषु ॥ संसारबंधनं छित्त्वा यांति ते परमां गतिम् ॥ २८१ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
 द्वितीये वस्त्रापथक्षेत्रमाहात्म्ये बलिनियग्रहवृत्तांतवर्णननामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ गृहीत्वा दक्षिणां दैत्यान्महाविष्णुर्जनार्दनः ॥
 चकार किं ममाचक्ष्व परं कौतुहलं हि मे ॥ १ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ एवं स्तुतः सुरैर्देवो गृहीत्वा मेदिनीं हरिः ॥ बलिं निर्वासयामास
 संपूर्णं यज्ञकर्मणि ॥ यज्ञाते दक्षिणां लब्ध्वा संपूर्णोऽभूदधाध्वरः ॥ २ ॥ भगवानप्यसंपूर्णं तृतीये तु क्रमे विभुः ॥ समभ्येत्य बलिं प्राह ईषत्प्रस्फुरि
 ताधरः ॥ ३ ॥ ऋणे भवति दैत्येन्द्र बंधनं घोरदर्शनम् ॥ त्वं पूरय पदं तन्मे नोचेद्रन्ध्रं प्रतीच्छ भोः ॥ ४ ॥ तन्मुरारिवचः श्रुत्वा पुरो भूत्वा बलेः
 सुतः ॥ बाणो वामनमाचष्टे तदा तं विश्वरूपिणम् ॥ ५ ॥ कृत्वा महीमरुपतरां वपुः कृत्वा तु वामनम् ॥ पदत्रयं याचयित्वा विश्वरूपमगाः कथम्
 ॥ ६ ॥ यदि तृतीयं क्रमणं याचसे जगदीश्वर ॥ पुनर्बामनतां याहि बलिर्दास्यति तत्पदम् ॥ ७ ॥ यादृग्विधाय बलिना वामनायोदकं कृतम् ॥
 तत्तादृशाय दातव्यमथ किं विश्वरूपिणे ॥ ८ ॥ भवत्कृतमिदं विश्वं विश्वस्मिन्वर्तते बलिः ॥ छन्नना नेव गृह्णन्ति साधवो ये महेश्वर ॥ ९ ॥
 जगदेतजगन्नाथ तावकं यदि मन्यसे ॥ ज्ञात्वा बलिममर्यादं भवद्रक्तिपराङ्मुखम् ॥ १० ॥ कंठपाशेन निष्कास्य केन वै वार्यते भवान् ॥ गोपाल
 मन्यं कुरुते रक्षणाय च गोपतिः ॥ सुतृणं चारयन्पूर्वो गोपः किं कुरुते तदा ॥ ११ ॥ इत्येवमुक्ते तेनाथ वचने बलिमुनुना ॥ प्रोवाच भगवान्वा
 क्यमादिकर्ता जनार्दनः ॥ १२ ॥ यान्युक्तानि वचांसीत्यं त्वया बालेन सांप्रतम् ॥ तेषां त्वं हेतुसंयुक्तं शृणु प्रत्युत्तरं मम ॥ १३ ॥ पूर्वमुक्तस्तव पिता
 मया बाण पदत्रयम् ॥ देहि मह्यं प्रमाणेन तदेतत्समनुष्ठितम् ॥ १४ ॥ किं न वेत्ति प्रमाणं मे बलिस्तव पिता सुत ॥ बलेरपि हितार्थीय कृतमेतत्प
 दत्रयम् ॥ १५ ॥ तस्माद्यन्म बालेय त्वत्पित्रांशु करे महत् ॥ दत्तं तेनास्य सुतले कलयं यावद्भसिष्यति ॥ १६ ॥ गतेऽमन्वन्तरे बाण श्राद्धदेव

स्य साम्प्रतम् ॥ सावर्णिके त्वागते च बलिर्न्द्रो भविष्यति ॥ १७ ॥ इति प्रोक्ता बलिमुतं वाणं देवस्त्रिविक्रमः ॥ प्रोवाच बलिमभ्येत्य वचनं
मधुराक्षरम् ॥ १८ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अपूर्णदक्षिणे यागे गच्छ राजन्महातलम् ॥ सुतलं नाम पातालं वस तत्र निरामयः ॥ १९ ॥
॥ बलिरुवाच ॥ ॥ सुतलस्यस्य मे नाथ कथं चरणयोस्तत्र ॥ दर्शनं पूजनं भोगो निवसाभि यथासुखम् ॥ २० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
दैत्येन्द्र हृदये नित्यं तावके निवसाप्यहम् ॥ अतस्ते दर्शनं प्राप्तः पुनः स्थास्ये तवास्तिकम् ॥ २१ ॥ तथान्यमुत्सवं पुण्यं वृत्ते शक्यमहोत्सवं ॥
दीपप्रतिपन्नामाऽसौ तत्र भावी महोत्सवः ॥ २२ ॥ तत्र त्वां नरशार्दूल हृष्टाः पुष्टाः स्वलंकृताः ॥ पुष्पदीपप्रदानेन अर्चयिष्यन्ति यत्रतः ॥
॥ २३ ॥ तत्रोत्सवः पुण्यतमो भविष्यति धरातले ॥ तव नामांकितो दैत्य तेन त्वं वत्सरं सुखी ॥ २४ ॥ भविष्यसि नरा ये तु दृढभक्तिसदा
निवृताः ॥ त्वामर्चयन्ति विधिवत्तेऽपि स्युः सुखभागिनः ॥ २५ ॥ यथैव राज्यं भवत्स्तु सांप्रतं तथैव सा भाव्यथ कोमुदीति ॥ इत्येवमुक्त्वा मधुम
दिनीश्वरं निवासयित्वा सुतलं सभार्यकम् ॥ २६ ॥ उर्वीं समादाय जगाम तूर्णं स शक्रसन्नामरसंघजुष्टम् ॥ दत्त्वा मघोने मधुजिह्मिषिपं कृत्वा तु
दैत्यन्मखभागभोगिनः ॥ २७ ॥ अन्तर्दधे विश्वपतिर्महेशः संपश्यतां वै वसुधाधिपानाम् ॥ २८ ॥ गृहीत्वेति वले राज्यं मनुषुत्रे नियोजितम् ॥
॥ पातरे च ते दैत्याः प्रेषिताश्चाज्ञया स्वयम् ॥ २९ ॥ पातालनिलया ये तु ते तत्रैव निवेशिताः ॥ देवानां परमो हर्षः संजातो बलिनिग्रहे ॥ ३० ॥
निवासाय पुनश्चक्रे वामनो वामनो मनः ॥ तत्र क्षेत्रे स्वनगरे वामनः स न्युवास ह ॥ ३१ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ प्रादुर्भावस्ते कथितो
नरेन्द्र पुण्यः शुचिर्वागमनस्याघहारी ॥ स्मृते यस्मिन्संश्रुते कीर्तिते च पापं यायात्संशयं पुण्यमेति ॥ ३२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इति सार
स्वतवचः श्रुत्वा भोजः स ध्रुपतिः ॥ नमस्कृत्य मुनिश्रेष्ठं पूजयामास भक्तिः ॥ ३३ ॥ ततो यथोक्तविधिना स भोजो नृपसत्तमः ॥ वस्त्रापथक्षेत्र
यात्रां परिवारजनैः सह ॥ कृत्वा कृतार्थतां प्राप्तो जगामान्ते परं पदम् ॥ ३४ ॥ एतन्मया पुण्यतमं प्रभासक्षेत्रे च वस्त्रापथमीरितं ते ॥ श्रुत्वा
पठित्वा परया समेतो भक्त्या तु विष्णोः पदमभ्युपेति ॥ ३५ ॥ यथा पापानि ध्रुयन्ते गंगावारिविगाहनात् ॥ तथा पुराणश्रवणादुरितानां विना
शनम् ॥ ३६ ॥ इदं रहस्यं परमं तवोक्तं न वाच्यमेतद्धरिभक्तिवर्जिते ॥ द्विजस्य निन्दानिरतेऽतिपापे गुरावभक्ते कृतपापद्वौ ॥ ३७ ॥ इदं
पठेद्यो नियतं मनुष्यः कृतभावनः ॥ तस्य भक्तिः शिवे कृष्णे निश्चला जायते ध्रुवम् ॥ ३८ ॥ तद्वक्त्या सकलानर्थान्प्राप्नोति पुरुषोत्तमः ॥
पुराणवाचिने दद्याद्भूस्वर्णविभूषणम् ॥ ३९ ॥ वित्तशास्त्रं न कर्तव्यं कुर्वन्दारिद्र्यमाप्नुयात् ॥ त्रिःकृत्वा प्रपठेच्छृण्वन्सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ४० ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे द्वितीये वस्त्रापथक्षेत्रमाहात्म्ये वलये वामनकृतवरप्रदानवृत्तान्तवर्णन
पूर्वकं वस्त्रापथक्षेत्रयात्रामाहात्म्यसारस्वतभोजसंवादसमातिपुरःसरवस्त्रापथक्षेत्रमाहात्म्यसमातिवर्णननामैकोनविंशतितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे सप्तमे प्रभासखण्डे द्वितीयं वस्त्रापथक्षेत्रमाहात्म्यं सम्पूर्णम् ॥ (७-२) ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे सप्तमे प्रभासखण्डे द्वितीयं वस्त्रापथक्षेत्रमाहात्म्यं सम्पूर्णम् (७-२) ॥

॥ अथ श्रीस्कान्दे महापुराणे सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयमर्बुदखण्डं प्रारभ्यते ॥ (७-३) ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ तृतीयमर्बुदखण्डं प्रारभ्यते ॥ ॥ ज्यास उवाच ॥ ॥ ॐ नमो नंताय सूक्ष्माय ज्ञानगम्याय वेधसे ॥ शुद्धय
विश्वरूपाय देवदेवाय शंभवे ॥ १ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ कथितो वंशविस्तारो भवता सोमसूरयोः ॥ मन्वंतराणि सर्वाणि सृष्टिश्चैव
पृथग्विधा ॥ २ ॥ अधुना श्रोतुमिच्छा मस्तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ कानि तीर्थानि पुण्यानि भूतलेऽस्मिन्महामते ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
नानातीर्थानि लोकेऽस्मिन्येषां संख्या न विद्यते ॥ तिस्रः कोट्योऽर्द्धकोटिश्च तेषां संख्या कृता पुरा ॥ ४ ॥ क्षेत्राणि सरितश्चैव पर्वताश्च नदा
स्तथा ॥ ऋषीणां तपसो वीर्यान्माहात्म्यं परमं गताः ॥ ५ ॥ तेषां मध्येऽर्बुदोनाम सर्वपापहरोऽनघः ॥ अरुष्टः कलिदोषेण वसिष्ठस्य प्रभावतः
॥ ६ ॥ पुनन्ति सर्वतीर्थानि स्नानदानादिकैर्यथा ॥ अर्बुदो दर्शनादेव सर्वपापहरो नृणाम् ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ किं प्रमाणोऽर्बुदो
नाम कस्मिन्देरो व्यवस्थितः ॥ कथं वासिष्ठमाहात्म्यात्प्रथितो धरणीतले ॥ ८ ॥ कानि तीर्थानि मुख्यानि ह्यर्बुदे संति पर्वते ॥ सर्वं विस्तरतो
ब्रूहि परं कौतूहलं हि नः ॥ ९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अहं च संप्रवक्ष्यामि कथां पापप्रणाशिनीम् ॥ अर्बुदस्य द्विजश्रेष्ठा माहात्म्यं च यथा
श्रुतम् ॥ १० ॥ वसिष्ठोनाम देवर्षिः पितामहसमुद्भवः ॥ स पूर्वं भूतलं प्राप्तस्तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ११ ॥ नियतो नियताहारः सर्वभूतहिते रतः ॥
नीति सुविख्याता सा वै कामदुग्धा शुभा ॥ १२ ॥ पंचाग्निसाधको ग्रीष्मे जपहोमपरायणः ॥ केनचित्त्वथ कालेन तस्य धेनुः पयस्विनी ॥ नन्दि
एतस्मिन्नेव काले तु भगवांस्तीक्ष्णदीधितिः ॥ अस्तं गतो न संप्राप्ता नन्दिनी मुनिसत्तमाः ॥ १५ ॥ तस्याः क्षीरेण नित्यं स सायं प्रातर्द्विजो
मुनिः ॥ करोति होममग्नौ हि सुसमिद्धे जितव्रतः ॥ १६ ॥ अथ चिन्तापरो विप्रः प्रायश्चित्तभयाद्भुवम् ॥ वीक्षां चक्रे वने तस्मिन्समेषु विषमेषु च
॥ १७ ॥ स तच्छ्रममासाद्य भूभारावमथाशृणोत् ॥ तां प्रोवाच मुनिश्रेष्ठः कथं त्वं पतिता शुभे ॥ १८ ॥ अहं होमस्य चोद्वेगान्निःसृतस्त्वामवे
क्षितुम् ॥ साऽब्रवीद्व्रजमाणाहं विप्रप्रे तृणवाञ्छया ॥ १९ ॥ पतितात्र विभो त्राहि कृच्छ्रादस्मात्सुदुःसहात् ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा स मुनिर्ध्यान
मास्थितः ॥ २० ॥ सरस्वतीं समादध्यो नदीं त्रैलोक्यपावनीम् ॥ सा ध्याता मनसा तेन मुनिना तत्र तत्क्षणात् ॥ २१ ॥ श्वश्रं तत्पूरया
मास समन्ताद्रिमलेर्जलेः ॥ परिपूर्णं ततः श्वश्रे निष्क्रान्ता नन्दिनी तदा ॥ २२ ॥ संहृष्टा मुनिना सार्द्धं ययावाश्रमसम्मुखम् ॥ २३ ॥ स
दृष्ट्वा श्वश्रमध्यं तं गंभीरं च महासुनिः ॥ चिन्तयामास मेधावी श्वश्रस्यैव प्रपूरणे ॥ २४ ॥ तस्य चिन्तयतो विप्रा गुद्विरेपोदपद्यत ॥
आनीय पर्वतं मुक्त्वा श्वश्रमेतत्प्रपूर्यते ॥ तस्माद्ब्रूयाम्यहं शीघ्रं हिमवन्तं नगोत्तमम् ॥ २५ ॥ स एव पर्वतं चात्र प्रेषयिष्यति
भूधरः ॥ येन स्यात्परिपूर्णं च श्वश्रमेतन्महात्मना ॥ २६ ॥ ततो जगाम स मुनिर्हिमवन्तं नगोत्तमम् ॥ दृष्ट्वा वसिष्ठमायातं हिम
वान्दृष्टमानसः ॥ अर्घ्यपाद्यादिसंस्कारैः संपूज्य इदमब्रवीत् ॥ २७ ॥ स्वागतं ते मुनिश्रेष्ठ सफलं मेऽयं जीवितम् ॥ यद्भवान्मे गृहे प्रातः पूज्यः
सर्वेदिवौकसाम् ॥ २८ ॥ ब्रूहि कार्यं मुनिश्रेष्ठ अपि जीवितमात्मनः ॥ नूनं तुभ्यं प्रदास्यामि नियोगो दीयतां मम ॥ २९ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥
ममाश्रमस्य सान्निध्ये श्वश्रमस्ति सुदारुणम् ॥ अगाधं नन्दिनी तत्र पतिता धेनुरुत्तमा ॥ ३० ॥ यत्नादाकर्षिता तस्माद्भूयः पतनजाद्रयात् ॥
तत्रानिकमनुप्राप्तो नान्यो योग्यो महीपतिः ॥ ३१ ॥ तस्मात्कञ्चिन्नगश्रेष्ठं तत्र प्रेषय भूधरम् ॥ येन तत्पूर्यते श्वश्रं भूशं प्रेषय तादृशम् ॥ ३२ ॥
॥ हिमवानुवाच ॥ ॥ किंप्रमाणं मुने श्वश्रं विस्तारयामतो वद ॥ तत्प्रमाणं नगं कञ्चित्प्रेषयामि विचिन्त्य च ॥ ३३ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥
सज्जातो विप्रो महान् ॥ अभूत्कौतूहलं तेन सर्वं विस्तरतो वद ॥ ३४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे तृतीयमर्बुदखण्डे वसिष्ठश्रमसमीपवर्तिविवरवृत्तान्तोपक्रमवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ आसी
त्पूर्वं मुनिर्नाम्ना गौतमश्च महातपाः ॥ अहिरया दयिता तस्य धर्मपत्नी यशस्विनी ॥ १ ॥ शिष्यान्ध्यापयामास स मुनिः शतशस्तदा ॥ श्रुता

ध्वनसंपन्नान्विससर्ज ततो गृहान् ॥ २ ॥ तस्यान्योऽपि च यः शिष्यो गुरुभक्तिपरायणः ॥ उत्तकोनाम मेधावी न्यवसत्तस्य मन्दिरे ॥ ३ ॥
न तं विसर्जयामास जरयापि परिप्लुतम् ॥ उत्तकोऽपि सुशिष्यत्वात्नो वेति पलितं शिरः ॥ ४ ॥ जातकार्यसमायुक्तो विद्यापारंगतोऽपि सः ॥
केनचित्त्वथ कालेन काष्ठार्थं स बहिर्ययौ ॥ ५ ॥ प्रभूतानि समादाय आश्रमं परमं गतः ॥ अथासौ न्यक्षिपत्तत्र भूतले काष्ठमञ्चयम् ॥ ६ ॥
काष्ठलगां तदा श्वेतां जटामेकां ददर्श सः ॥ स दृष्ट्वा दुःखमापन्नः कृपणं पर्यचिन्तयत् ॥ ७ ॥ विग्नियद्मे जीवितं नष्टं कुतः कार्यरतस्य च ॥ कलत्र
संग्रहं नैव मया कृतमबुद्धिना ॥ ८ ॥ भविष्यति कुलच्छेदः शैथिल्यान्मम दुर्मतेः ॥ गुरुपत्न्या च संदष्ट उत्तको दुःखितस्तदा ॥ ९ ॥ तस्य
दुःखं तया क्षिप्रं गौतमाय निवेदितम् ॥ गौतमेन तथैत्युक्त्वा मृदुवाण्या स भाषितः ॥ १० ॥ वत्स गच्छ गृहं त्वं च आश्रितोऽपि कियः ॥
पालयस्व विधानेन पत्न्या सह न संशयः ॥ ११ ॥ इत्युक्तो गुरुणा सोऽपि प्रत्युवाच गुरुं प्रति ॥ दक्षिणां प्रार्थय स्वाभिन्नं दास्यम्यसंश
यम् ॥ १२ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ सेवा कृता त्वया वत्स महती मम सर्वदा ॥ तेनैव परिपूर्णत्वं जातं मे नात्र संशयः ॥ १३ ॥
॥ उत्तं उवाच ॥ ॥ किंचिद्वाह्यं त्वया स्वामिन्सन्तोषो जायते मम ॥ त्वत्प्रसादान्मुनिश्रेष्ठ विद्यापारंगतोऽस्म्यहम् ॥ १४ ॥ ॥ गौतम
उवाच ॥ ॥ न ग्राह्यं च मया पुत्र सन्तुष्टः सेवयास्म्यहम् ॥ नेच्छाम्यहं धनं त्वत्तः सुखं गच्छ गृहं प्रति ॥ १५ ॥ इत्युक्तो गुह्या सोऽपि मातरं
चाभ्यभाषत ॥ किंचिद्वाह्यं मया मातः सन्तोषो दीयतां मम ॥ १६ ॥ ॥ गुरुपत्न्युवाच ॥ ॥ सौदासं गच्छ पुत्र त्वं ममाज्ञां कुरु सत्वरम् ॥
मदयन्ती प्रिया तस्य धर्मपत्नी यशस्विनी ॥ १७ ॥ कुण्डलेऽथानय क्षिप्रं मदयन्त्याश्च पुत्रक ॥ नो चेच्छापं प्रदास्यामि पुण्यमोऽङ्गि न
आगतः ॥ १८ ॥ इत्युक्तो गुरुपत्न्या स प्रस्थितः सत्वरं तदा ॥ सौदासस्य गृहं प्राप व्याघ्रास्यं तं च दृष्ट्वा ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा प्राह तदा त्रिं
भक्षणार्थमुपस्थितम् ॥ भक्षयिष्यामि वै विप्र त्वामहं नात्र संशयः ॥ २० ॥ ॥ उत्तं उवाच ॥ ॥ अवश्यं भक्षय त्वं मामेकं शृणु नरा
धिप ॥ देहि मे कुण्डले तात दत्त्वाऽहं गुरवे पुनः ॥ आगमिष्यामि भक्षस्व मां त्वं कार्यविवर्जितम् ॥ २१ ॥ ॥ सौदास उवाच ॥ ॥ गच्छ
त्वं मन्दिरे दुर्गे यत्राऽऽस्ते दयिता मम ॥ तां त्वमासाद्य यत्नेन जीवितव्यभयाद्विज ॥ २२ ॥ यान्यतां मम वाक्येन सा ते दास्यति
कुण्डले ॥ त्वया च नान्यथा कार्यं यत्सत्यं द्विजसत्तम ॥ २३ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ मदयन्त्याः समीपं तु गतोऽवाच द्विजोत्तमः ॥ देहि
मे कुण्डले देवि सौदासस्त्वां समादिशत् ॥ २४ ॥ ॥ मदयन्त्युवाच ॥ ॥ सन्देहोऽद्यापि मे विप्र कुण्डले द्विजसत्तम ॥ अभिज्ञानं त्वमानीय नृपस्य
द्विज दर्शय ॥ २५ ॥ स गत्वा त्वरितं भूपमभिज्ञानमयाचत ॥ २६ ॥ ॥ सौदास उवाच ॥ ॥ यैविना सुगतिर्नास्ति दुर्गतिं ये नयन्ति वै ॥
गत्वैवं ब्रूहि तां साध्वी मम वाक्यं द्विजोत्तम ॥ प्रदास्यति ततो नूनं कुण्डले रत्नमङ्गिते ॥ २७ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ प्रत्यभिज्ञानमादाय
गत्वा तस्यै न्यवेदयत् ॥ २८ ॥ ततोऽसौ प्रददौ तस्मै गृहं मे कुण्डले द्विज ॥ उवाच यत्नमास्थाय नीयतां द्विजसत्तम ॥ २९ ॥ एते च वाञ्छते
नित्यं तक्षको द्विज कुण्डले ॥ स तथेति समादाय विस्मयोत्फुल्लोचनः ॥ कौतुकात्पुनरागत्य राजानं वाक्यमब्रवीत् ॥ ३० ॥ अभिज्ञानान्मया भूप
सम्प्राप्ते दीप्तकुण्डले ॥ वाक्यार्थस्तु न विज्ञातस्ततोऽहं पुनरागतः ॥ ३१ ॥ कौतुकाद्भूमे राजन्स्वकार्यं च यथास्थितम् ॥ कैर्विना सुगतिर्नास्ति
दुर्गतिं के नयन्ति च ॥ ३२ ॥ ॥ सौदास उवाच ॥ ॥ आराधिता द्विजा विप्र भवन्ति सुगतिप्रदाः ॥ असन्तुष्टा दुर्गतिदाः सद्यो मम यथा
पुरा ॥ ३३ ॥ एतावान्मम शापोऽयं वसिष्ठस्य महात्मनः ॥ तेनोक्तं त्वां यदा कश्चित्प्रशनं विख्यापयिष्यति ॥ ३४ ॥ तदा दोषविनिर्मुक्तो भवि
ष्यसि न संशयः ॥ त्वत्प्रसादाद्विनिर्मुक्तो ह्यहं शापाद्विजोत्तम ॥ सात्त्विकं धाम चापन्नो गच्छ विप्र नमोऽस्तु ते ॥ ३५ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥
उत्तंकस्तेन निर्मुक्तः सत्वरं पथमाश्रितः ॥ गच्छन्वातिशुभाविष्टोऽपश्यद्विस्फलानि सः ॥ ३६ ॥ ततः कृष्णाजिने बद्धा कुण्डले न्यस्य
भूतले ॥ आङ्गरोहं फलाकांक्षी स मुनिः क्षुधयाऽन्वितः ॥ ३७ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु तक्षकः पन्नगोत्तमः ॥ गृहीत्वा कुण्डले तूर्णमगमदक्षि
णामुखः ॥ ३८ ॥ अथोत्तंकः फलाहारी अवतीर्य धरातले ॥ सर्वतोऽन्वेपयामास वेगेन महता वृत्तः ॥ ३९ ॥ स दृष्ट्वा सम्मुखं प्राप्तं समीपं पन्नगो
त्तमः ॥ प्रविवेश विलं रौद्रमन्त्रकारेण संवृतम् ॥ ४० ॥ उत्तंकोऽपि विलं प्राप्तः प्रविश्य तमसा वृतम् ॥ दण्डकाष्ठं समादाय कुपितो ह्यलनत्तरा ॥
॥ ४१ ॥ तं तया दुःखितं दृष्ट्वा सङ्केशं गुरुकार्यतः ॥ वज्रमारोपयामास दण्डाति पाकशासनः ॥ ४२ ॥ ततो विदारयामास स शीघ्रं धरणीतलम् ॥
प्रविष्टश्चैवं पातालं कुण्डलार्थं परिभ्रमन् ॥ ४३ ॥ सोऽपश्यद्राजिनं तत्र सर्वश्वेतं गुणान्वितम् ॥ तेनोक्तः स्पृश मे गुह्यं ततः कार्यं भविष्यति ॥ ४४ ॥
स चकार तथा शीघ्रं ततो धूमो व्यजायत ॥ पातालं तेन सर्वत्र व्याप्तं भूधर बह्निना ॥ ४५ ॥ ततश्च व्याकुलाः सर्वे पन्नगाः समुपाद्रवन् ॥ तक्षकं
पुरतः कृत्वा संप्राप्ताः कुण्डलान्विताः ॥ उत्तंकाय ततो दत्त्वा प्रणिपत्य ययुर्गृहम् ॥ ४६ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ अथाश्वस्तमुवाचेदमहमग्नि
द्विजोत्तम ॥ यस्तस्याऽऽराधितः पूर्वमुपाध्यायनिदेशतः ॥ ४७ ॥ ज्ञात्वा त्वां दुःखिनं प्राप्तमिह प्राप्तः कृपापरः ॥ सर्वथा त्वं च मे पृष्ठं भगवच्छी
प्रमारुह ॥ ४८ ॥ नयामि तत्र यत्रास्ते गुरुः सर्वगुणालयः ॥ आरूढस्तस्य पृष्ठे स प्रतस्थे ह्याश्रमं प्रति ॥ ४९ ॥ तत्संगात्समुप्राप्तो गौतमस्य
निवेशनम् ॥ एत स्मन्नेव काले तु अहिरया कृतमंडना ॥ ५० ॥ स्नाता चाभ्येत्य भर्तारं साध्वी वाक्यमुवाच ह ॥ उत्तंकोऽयं न संप्राप्तः शापं दास्या
म्यहं भुवम् ॥ ५१ ॥ शिथिलो गुरुकृत्येषु स यदालक्षितो मया ॥ तस्या वाक्यावसाने तु उत्तंकः पर्यदृश्यत ॥ ५२ ॥ प्रयत्नवदनो हृष्टः कुण्ड
लाभ्यां समन्वितः ॥ प्रणिपत्य स तां भक्त्या कुण्डले संन्यवेदयत् ॥ ५३ ॥ सा दृष्ट्वा तत्संगात्साध्वी कर्णाभ्यां संन्यवेशयत् ॥ स्वग्रहाय तत्सू
र्णमुत्तंकं विससर्ज ह ॥ ५४ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ एवं स विचरो जातस्तत्सकोत्तंककारणात् ॥ यथा मे चिन्तयते नित्यं धेन्वर्थं श्वं
रणे ॥ ५५ ॥ तस्मात्त्वं पूरय क्षिप्रं नान्यः शक्तोऽत्र कर्मणि ॥ शीघ्रं कुरु नगश्रेष्ठ मम कार्यमसंशयम् ॥ ५६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एका
शीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्दुखंडे विचरोत्पत्तिवृत्तांते गौतमशिष्योत्तंकचरित्रवर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ७ ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा हिमाचलो वाक्यं वसिष्ठस्य महात्मनः ॥ चिन्तयामास तत्कार्यं विचरस्य प्रपूरणे ॥ १ ॥ चिरं विचार्य तमृषिमिदमाह नगो
त्तमः ॥ क उपायो नगानां वै तत्र गंतुं वदस्व मे ॥ २ ॥ पन्नच्छेदस्तु शक्रेण सर्वेषां च पुरा कृतः ॥ तस्मादस्य मुनिश्रेष्ठ कार्यस्य पश्य निश्चयम् ॥ ३ ॥
॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ अस्त्युपायो नगानां तु तत्र नेतुं महानग ॥ तत्रायं तनयस्तत्र विलयातो नंदिवर्द्धनः ॥ ४ ॥ तस्यार्दु इति ख्यातो वयस्यः
पद्मं प्रियः ॥ नागः प्राणभृतां श्रेष्ठः खेचरोऽपि च वीर्यवान् ॥ ५ ॥ स वा ऊर्ध्वगतिः क्षिप्रं स गान्धर्वसंशयः ॥ लीळया सर्वकृत्येषु तं विदित्वाऽह

मागतः ॥ ६॥ आदेशो दीयतामस्य दुःखं कर्तुं च नार्हसि ॥ अवश्यं यदि भक्तोऽसि तत्र प्रेषय सत्वरम् ॥ ७॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा
हिमवान् पुत्रवत्सलः ॥ दुःखेन सहनाऽऽविष्टश्चिन्तयामास भूधरः ॥ ८॥ येनाकस्तनयोऽस्माकं प्रविष्टः सागरे भयात् ॥ ज्येष्ठं तु सर्वथा चाथ वसिष्ठो
नेनुमागतः ॥ किं कृत्यमधुनाऽस्माकं कथं श्रेयो भविष्यति ॥ ९ ॥ इनः शापभयं तीव्रमिदं दुःखं च पुत्रजम् ॥ वरं पुत्रवियोगोऽस्तु न शापो
द्विजसंभवः ॥ १० ॥ स एवं निश्चयं कृत्वा नन्दिवर्धनमुक्त्वा ॥ गच्छ त्वं पुत्र मे वाक्याद्रसिष्ठस्याश्रयं प्रति ॥ ११ ॥ तत्रास्ति विवरो रौद्रस्तं
मयूरसत्वरम् ॥ अर्जुनं नागमादाय मित्रं प्राणभृतां वरम् ॥ १२ ॥ ॥ नन्दिवर्धन उवाच ॥ ॥ पापीयान्स विभो देशः फलमूलैर्विवर्जितः ॥
पालाशोः खादिरेण्डयो ध्वेः शालमलिभिस्तथा ॥ १३ ॥ सुनिष्ठैर्गुरुभिर्भिल्लैश्च विविधैरपि ॥ नद्यो वहन्ति नो तत्र दुष्टा लोकाश्च वासिनः ॥
नार्होऽहं पर्यतश्रेष्ठ तत्र गन्तुं कथंचन ॥ १४ ॥ अथोवाच वसिष्ठस्तं संवत्सं नन्दिवर्धनम् ॥ मा भीः कार्या त्वया तत्र देशे दौष्ट्यत्कथंचन ॥ १५ ॥
तत्र मूर्ध्नि सदा वासो मम तत्र भविष्यति ॥ तीर्थानि सरितो देवाः पुण्यान्पायनानि च ॥ १६ ॥ वृक्षाश्च विविधाकाराः पत्रपुष्पफलान्विताः ॥
मदा तत्र भविष्यति मृगाश्च विहगाः शुभाः ॥ १७ ॥ अहमेवानविष्यामि तत्रार्थं च महेश्वरम् ॥ तदा स्थास्यंति वै तत्र सर्वे देवाः सवासवाः ॥
॥ १८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा संदृष्टो नन्दिवर्धनः ॥ अर्जुनं नागमासाद्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १९ ॥ तत्र यावोऽस्य
भद्रं ते वयस्य विनयान्वित ॥ एतत्कार्यमहं मन्ये सांप्रतं द्विजसंभवम् ॥ २० ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ अहं तत्रागमिष्यामि स्नेहात्ते पर्वता
त्मज ॥ तत्रैव च वसिष्यामि त्वया सार्द्धमसंशयम् ॥ २१ ॥ किं त्वहं प्रणयाद्वातवक्ष्यामि यद्वचः शृणु ॥ प्रणयान्नान्यथा कार्यं यद्यहं तत्र
संमतः ॥ २२ ॥ यन्नाम्ना ख्यातिमायातु नान्यत्किञ्चिद्गुणोभ्यहम् ॥ ततः सोऽपि प्रतिज्ञाय आरूढस्तस्य चोपरि ॥ प्रणम्य पितरौ चैव प्रनम्य
सुनिना सह ॥ २३ ॥ दिव्यैर्वृक्षैः शुभैः पूर्णैर्नदीनिर्झरसंकुलैः ॥ मयुरैर्विहंगैर्गुह्यैः सौम्यैः समन्वितः ॥ २४ ॥ मुक्तोऽर्जुनेन तत्रैव विवरे
सुनिवाक्यतः ॥ समस्तस्तत्रानासायं गतः पर्वतसत्तमः ॥ २५ ॥ विमुक्तो विवरे तस्मिन्नुदेन महात्मना ॥ परिपूर्णं महागन्धं संतुष्टो मुनि
गुणवः ॥ २६ ॥ ब्रवीच्चार्जुनं नागं वरं वरय सुव्रत ॥ परितुष्टोऽस्मि ते भद्र कर्मणानेन पन्नग ॥ २७ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ एष एव वरोऽस्माकं
यत्त्वं तुष्टो महामुने ॥ अवश्यं यदि दातव्यं तच्छृणुष्व द्विजोत्तम ॥ २८ ॥ यच्चैतच्छिखरे ह्यस्मिन्निर्झरं निर्मलोदकम् ॥ नागतीर्थमिति ख्यातिं
भूतले यातु सर्वतः ॥ २९ ॥ अत्रैवाहं वसिष्यामि मित्रस्नेहात्सदा मुने ॥ तत्र स्नात्वा दिवं यातु मानवस्त्वत्प्रसादतः ॥ ३० ॥ अपि बंध्या च
या नारी स्नानमात्रं समाचरेत् ॥ सा स्यात्पुत्रवती विप्र सुखसौभाग्यसंयुता ॥ ३१ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ या बंध्यास्मिन्जले पूर्णं स्नान
मात्रं करिष्यति ॥ सापि पुत्रमवाप्नोति सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ ३२ ॥ नभसः शुक्रपंचम्यां फलेः पूजां करोति च ॥ अपि वर्षशता नारी सा भवि
ष्यति पुत्रिणी ॥ ३३ ॥ येऽत्र स्नानं करिष्यति ह्यस्मिन्तीर्थे च भक्तिः ॥ यास्यंति ते परं स्थानं जरामरणवर्जितम् ॥ ३४ ॥ आद्यं चात्र
करिष्यति पंचम्यां ये समाहिताः ॥ मासे नभसि तीर्थस्य फलं तेषां भविष्यति ॥ ३५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं दत्त्वा वरं तस्य वसिष्ठो
भगवान्मुनिः ॥ नन्दिवर्धनमभ्येत्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ३६ ॥ वरं च त्रियतां वत्स परितुष्टोऽस्मि तेऽनघ ॥ विनयात्सौहृदात्सर्वं दास्यामि यत्सु
दुर्लभम् ॥ ३७ ॥ ॥ नन्दिवर्धन उवाच ॥ ॥ तवास्तु वचनं सत्यं पूर्वाक्तं मुनिसत्तम ॥ सानिध्यं जायतामत्र अवश्यं तत्र सर्वदा ॥ ३८ ॥
यथाहमर्जुदेव्येवं ख्यातिं गच्छामि भूतले ॥ प्रसादाच्चैव ते भूयादेतन्मे मनसि स्थितम् ॥ ३९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमस्त्विति तं श्रोच्य
वसिष्ठो भगवान्मुनिः ॥ चक्रे स्वमाश्रमं तत्र तस्य वाक्येन नोदितः ॥ ४० ॥ पनसैश्वर्येकरात्रैः प्रियंगुविलंबदाडिमैः ॥ नानापक्षिसमायुक्तो
देवगन्धर्वसेवितः ॥ ४१ ॥ तस्थौ तत्र मुनिश्रेष्ठो ह्यरुणत्या समन्वितः ॥ गोमतीमानयामास तपसा मुनिसत्तमः ॥ ४२ ॥ यस्यां स्नात्वा
दिवं याति अतिपापकृतो नराः ॥ माघमासे विरोपेण मकरस्थे दिवाकरे ॥ ४३ ॥ येऽत्र स्नानं करिष्यंति ते यास्यंति परां गतिम् ॥ ४४ ॥ माघमासे
विशेषेण तिलदानं करोति यः ॥ तिलसंख्यानि वर्षाणि स्वर्गं तिष्ठति मानवः ॥ ४५ ॥ बहुना किमिहोक्तेन स्नानमात्रं समाचरेत् ॥ ४६ ॥
वसिष्ठस्य मुन्यं दृष्ट्वा पुनर्जन्म न विद्यते ॥ अरुणती पूजनीया पूजनीया विशेषतः ॥ ४७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभाषणखण्डे तृतीयोऽर्जुनखण्डे वसिष्ठज्ञया नन्दिवर्धनपर्वतेन विवरपूरणवर्णनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ७७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
स कृत्वा स्वाश्रमं तत्र वसिष्ठो भगवान्मुनिः ॥ तत्र शंभोर्निवासाय तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ १ ॥ स बभूव मुनिः सम्यक्फलाहारसमन्वितः ॥ शीर्ण
पर्णाशनः पश्चाद्दे शते समपद्यत ॥ २ ॥ जलाहारः पञ्चशतवर्षाणि स बभूव ह ॥ वर्षाणां वायुभक्षोऽभूत्ततो दशशतानि च ॥ ३ ॥ पश्चादपि
साधको ग्रीष्मे हेमन्ते सलिलाशयः ॥ वर्षास्वाक्राशवासी च सहस्रं च तनोऽभवत् ॥ ४ ॥ ततस्तुष्टो महादेवस्तस्यर्षेः सुमहात्मनः ॥ भित्त्वा तं
पर्वतं सद्यस्तत्पुगे लिंगमुत्थितम् ॥ तं दृष्ट्वा विस्मयाविष्टो मुनिः स्तोत्रमुदेरयत् ॥ ५ ॥ नमः शिवाय शुद्धाय सर्वगायाऽवृताय च ॥ कपर्दिने
नमस्तुभ्यं नमस्तस्मै त्रिमूर्तये ॥ ६ ॥ नमः स्थूलाय सूक्ष्माय व्यापकाय महात्मने ॥ निपंगिणे नमस्तुभ्यं त्रिनेत्राय नमोनमः ॥ ७ ॥ नम
श्चन्द्रकलाधार नमो दिग्बसनाय च ॥ पिनाकपाणये तुभ्यमष्टमूर्ते नमोनमः ॥ ८ ॥ नमस्ते ज्ञानरूपाय ज्ञानगम्याय ते नमः ॥ नमस्ते ज्ञान
देहाय सर्वज्ञानमयाय च ॥ ९ ॥ काशीपते नमस्तुभ्यं गिरिशाय नमोनमः ॥ जगत्कारणरूपाय महादेवाय ते नमः ॥ १० ॥ गौरीकान्त नम
स्तुभ्यं नमस्तुभ्यं शिवात्मने ॥ ब्रह्मविष्णुस्वरूपाय त्रिनेत्राय नमोनमः ॥ ११ ॥ विश्वरूपाय शुद्धाय नमस्तुभ्यं महात्मने ॥ नमो विश्व
सुव्रत ॥ १२ ॥ इत्युक्त्वा पर्वतं भित्त्वा तत्पुगे लिंगमुत्थितम् ॥ १३ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ लिंगेऽस्मिन्स्त्व सांनिध्यं सदा भवतु शंकर ॥
मया पूर्वं प्रतिज्ञातं नगस्येह महात्मने ॥ सत्यं कुरु वचो मे त्वं यदि तुष्टोऽसि शंकर ॥ १४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अद्यप्रभृति लिंगे
ऽस्मिन्मानिः । मे भविष्यति ॥ त्वद्राक्याद्राज्ञपथेष्ट सर्वं सत्यं भविष्यति ॥ १५ ॥ स्तोत्रेणानेन यो मर्त्या मां स्तविष्यति भक्तिः ॥ कृष्णपक्षे
चतुर्दश्यामाश्विने मुनिसत्तम ॥ १७ ॥ मत्प्रियार्थं तु शक्रेण प्रेषिता मुनिसत्तम ॥ मन्दाकिनीति विख्याता नदी त्रेलोक्यपाविनी ॥ १८ ॥
देवस्योत्तर्गदिग्भागे कुंडं तिष्ठति नित्यशः ॥ तस्यां स्नात्वा मुनिश्रेष्ठ लिंगं मे पश्यते तु यः ॥ स याति परमं स्थानं जरामरणवर्जितम् ॥ १९ ॥

अंचलं भेदयित्वा तु यस्मान्मे लिङ्गमुद्भूतम् ॥ अचलेश्वरनाम्नेव लोके रुपातिं गमिष्यति ॥ २० ॥ अस्य लिङ्गस्य साहाय्यात् कदाचिन्नलि
प्यति ॥ सर्वथा म इदं लिङ्गं प्रलयान्ते न चारयते ॥ २१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ एतावदुक्ता वचनं विरराम महेश्वरः ॥ वसिष्ठोऽपि सुप्रसात्मा
गौतमाद्या मुनीश्वराः ॥ २२ ॥ शक्रादयस्ततो देवास्तीर्थान्यायतनानि च ॥ आनयामास ब्रह्मर्षिस्तपसा पर्वतोत्तमे ॥ २३ ॥ ततस्तुष्टः सुरश्रेष्ठ
स्तत्र वासमथाकरोत् ॥ २४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डेऽचलेश्वरपत्ति
वर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ अर्बुदस्य च साहाय्यं विस्तरेण वदस्व नः ॥ कौतुकं सूत नो जातं कथ
यस्व यथा शुभम् ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ पुरासीव ऋषिश्रेष्ठः पुलस्त्यो भगवान्मुनिः ॥ ययातेश्च गृहे यातस्तं नत्वा चात्रा
नृपः ॥ २ ॥ ॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ स्वागतं ते मुनिश्रेष्ठ सफलं मेऽद्य जीवितम् ॥ कथयस्व प्रसादेन कथामर्बुदसंभवाम् ॥ ३ ॥ अर्बुदारुणो नगो
नाम चिरयातो यो धरातले ॥ तस्य यात्राक्रमं ब्रूहि तत्फलं द्विजसत्तम ॥ ४ ॥ सर्वं विस्तरतो ब्रूहि तीर्थयात्रापरायण ॥ तस्माद्ब्रू मुनिश्रेष्ठ
येन यात्रां करोष्यहम् ॥ ५ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ बहुवर्ममयो राजर्षेर्बुदः पर्वतोत्तमः ॥ अराको विस्तराद्रुक्मपि वर्षशतैरपि ॥ ६ ॥
संक्षेपादेव वक्ष्यामि तीर्थमुख्यानि ते तथा ॥ नागतीर्थं तु तत्राद्यं सर्वकामप्रदं नृणाम् ॥ ७ ॥ नारीणां च विशेषेण पुत्रसौभाग्यदायकम् ॥ शृणु
राजन्पुरावृत्तं यतोऽत्याश्चर्यमुत्तमम् ॥ ८ ॥ गौतमी ब्राह्मणी नाम्ना सती साध्वी पतिव्रता ॥ बालवैद्यसंप्राप्ता तीर्थयात्रापरायणा ॥ ९ ॥ अर्बुद
सा च संप्राप्ता नागतीर्थं विवेश ह ॥ तस्मिञ्जले निमग्रा सा स्नातुमभ्याययौ पुरा ॥ १० ॥ नायका पुत्रसंयुक्ता तृतीयं समुपागता ॥ जश्रुपां सा
ततस्तस्याश्वके नानाविधां नृप ॥ ११ ॥ सर्वोपकरणैर्देभिः सुमनोभिः पृथग्विधैः ॥ अथ सा चिंतयामास गौतमी पुत्रदुःखिता ॥ १२ ॥ धन्यो
स्य तनयो ह्यस्याः शुश्रूषां कुरुते सदा ॥ पुत्रयुक्ता त्वियं धन्या धिगर्ह पुत्रवर्जिता ॥ १३ ॥ अहं भर्ता त्रियुक्ता च पुत्रहीना सुदुःखिता ॥ अथ सा
निर्गता तस्मात्सलिलान्नृपसत्तम ॥ १४ ॥ विनाऽपि भर्तृसंयोगात्सद्यो गर्भवती ह्यभूत् ॥ सा गर्भलक्षणैर्गुक्ता सुजनवीडयाऽन्विता ॥ १५ ॥ चकार
मरणे बुद्धिं ज्वालयामास पावकम् ॥ एतस्मिन्नेव काले तु बागुवाचाशरीरिणी ॥ १६ ॥ ॥ बागुवाच ॥ ॥ नो त्वं गौतमि चित्याग्री प्रवेशं कर्तुं
मर्हसि ॥ दोषो नास्ति तत्रात्रार्थं तीर्थस्यास्य प्रभावतः ॥ १७ ॥ यो यद्ब्रूति चित्ते च जरुमध्ये स्थितो नरः ॥ चिन्तितं च तदाप्नोति नारी वा
नात्र संशयः ॥ १८ ॥ त्वया तस्याः सुतं दृष्ट्वा पुत्रवृत्ता कृता हृदि ॥ तत्र गर्भगतो नृनं पुत्रः पुत्रि भविष्यति ॥ १९ ॥ तस्माद्भिरम भद्रं ते निर्दा
पासि पतिव्रते ॥ विरराम ततः साध्वी गौतमी मरणान्नृप ॥ २० ॥ श्रुत्वाऽऽकाशगतां वाणीं देवदूतेन आपिताम् ॥ दृष्ट्वा पतिं विना गर्भं वाक्यमेत
दुवाच ह ॥ २१ ॥ अहो तीर्थप्रभावोऽयमपूर्वः प्रतिभाति मे ॥ यत्र संजायते गर्भः स्त्रीणां शुक्रजोविना ॥ २२ ॥ नाहं कुत्रापि यास्यामि
मुक्त्वेदं तीर्थमुत्तमम् ॥ एवमुक्त्वा ततः साध्वी तत्रैव न्यवसत्सदा ॥ २३ ॥ पुत्रं वै जनयामास सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ तत्र पार्थिवशार्दूल कृष्णपक्षे
ऽर्धिनस्य च ॥ २४ ॥ यः पुनः कुरुते श्राद्धं तस्य वंशो न नश्यति ॥ न भूतो जायते राजन्वंशे तस्य कदाचन ॥ २५ ॥ यः पुमान्कामरहितः स्नानं
तत्र समाचरेत् ॥ श्राद्धं च पार्थिवश्रेष्ठ तस्य लोकाः सनातनाः ॥ २६ ॥ या स्त्री पुष्पफलान्येव तीर्थं चास्मिन्निवसर्जयेत् ॥ सा स्यात्पुत्रवती धन्या
सौभाग्यं च प्रपद्यते ॥ २७ ॥ निष्कामा स्वर्गमाप्नोति दुष्प्राप्यं त्रिदशैरपि ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन यात्रां तस्य समाचरेत् ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कान्दे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे नागतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥
॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ वसिष्ठं तपसां निधिम् ॥ यं दृष्ट्वा मानवः सम्यक्कृतार्थत्वमवाप्नुयात् ॥ १ ॥ तत्रास्ति जलसम्पूर्णं
कुण्डं पापहरं नृणाम् ॥ तस्मिन्कुण्डे नृपश्रेष्ठ वसिष्ठेन महात्मना ॥ २ ॥ गोमती च समानीता तपसा नृपसत्तम ॥ तत्र स्नातो नरः सम्यक्पातके
विप्रमुच्यते ॥ ३ ॥ ऋषिधान्येन यस्तत्र श्राद्धं नृप समाचरेत् ॥ स पितृस्तारयेत्सर्वान्पुत्रस्योरुभयोरपि ॥ ४ ॥ अत्र गाथा पुरा गीता नारदेन महात्म
ना ॥ स्नात्वा पुण्यादके तत्र दृष्ट्वा तं मुनिसत्तमम् ॥ ५ ॥ किं गवाश्राद्धदानेन किमन्यैर्मखविस्तरेः ॥ वसिष्ठस्याश्रमं प्राप्य यः श्राद्धं कुरुते नरः ॥
स पितृस्तारयेत्सर्वानात्मना नृपसत्तम ॥ ६ ॥ तत्रैवार्चयन्ती साध्वी वसिष्ठस्य समीपतः ॥ पूजनीया विशेषेण सर्वकामप्रदा नृणाम् ॥ ७ ॥ बाल्ये
व्यसि यत्पापं वार्द्धके यौवनेऽपि वा ॥ वसिष्ठदर्शनात्सद्यो नराणां याति संशयम् ॥ ८ ॥ दीपं प्रयच्छते यस्तु वसिष्ठश्रेष्ठे समाहितः ॥ सुखसौभाग्यसं
युक्तेस्तेजस्वी जायते नरः ॥ ९ ॥ उपवासपरो यस्तु तत्रैकां रजनीं नयेत् ॥ स याति परमं स्थानं यत्र सप्तर्षयोऽमलाः ॥ १० ॥ विराजिं कुरुते
यस्तु वसिष्ठश्रेष्ठे समाहितः ॥ स याति च महलोकं जरामरणवर्जितः ॥ ११ ॥ यस्तु मासोपवासं च वसिष्ठश्रेष्ठे करोति च ॥ सोऽपि मुक्तिमवाप्नोति
न याति स भयार्णवम् ॥ १२ ॥ श्रावणस्य सिते पक्षे पौर्णमास्यां समाहितः ॥ ऋषिं तर्पयते यस्तु ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥ १३ ॥ वसिष्ठस्या
ग्रतो यस्तु गायत्र्यष्टशतं जपेत् ॥ आजन्ममरणात्पापात्सद्यो मुच्येत मानवः ॥ १४ ॥ वामदेवं यजेत्तत्र यदि श्रद्धासमन्वितः ॥ अग्निष्टोमफलं
राजन्सद्यः प्राप्नोति मानवः ॥ १५ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन द्रष्टव्योऽसौ महामुनिः ॥ शुचिभिः श्रद्धया युक्तास्ते यास्यति परं पदम् ॥ १६ ॥ तस्मा
त्सर्वात्मना राजन्वामदेवं च पूजयेत् ॥ १७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे वसि
ष्ठश्रममाहात्म्यवर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ सुपुण्यमचलेश्वरम् ॥ यं दृष्ट्वा सिद्धि
प्राप्नोति नरः श्रद्धासमन्वितः ॥ १ ॥ तत्र कृष्णचतुर्दश्यां यः श्राद्धं कुरुते नरः ॥ आश्विने फाल्गुने वापि स याति परमां गतिम् ॥ २ ॥
यस्तु पूजयते भक्त्या दक्षिणां दिशमास्थितः ॥ पुष्पैः पत्रैः फलैश्च सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ ३ ॥ पञ्चावृतेन यस्तत्र तर्पणं कुरु
ते नरः ॥ सोऽपि देवस्य सान्निध्यं शिवलोकमवाप्नुयात् ॥ ४ ॥ प्रदक्षिणां ते यस्तस्य प्रणामं कुरुते नरः ॥ नश्यति सर्वपापानि प्रदक्षिणापदेपदे
॥ ५ ॥ तत्रार्चयन्मभूत्पूर्वं तत्त्वं शृणु महामते ॥ मया पूर्वं श्रुतं स्वर्गं नारदाच्छक्रमग्निधौ ॥ ६ ॥ तत्र पूर्वं शुको नीडं वृक्षे चेवाकरोद्भिजः ॥
गतागतेन नीडस्य कुरुते तं प्रदक्षिणाम् ॥ ७ ॥ न च भक्त्या महाराज पक्षियोनिममुद्रवः ॥ अथासौ मृत्युमापन्नः कालेन महता शुकः ॥ ८ ॥
संजातः पार्थिवे वंशे राजा वेणुगिति स्मृतः ॥ जातिस्मरो महाराज सर्वशत्रुनिहन्तनः ॥ ९ ॥ स तं स्मृत्वा प्रभावं हि प्रदक्षिणासमुद्रवम् ॥
अचलेश्वरमासाद्य प्रदक्षिणामथाकरोत् ॥ १० ॥ नक्तं दिनं महाराज नान्यत्किंचित्करोति सः ॥ न तथा तपसे यत्नो न नेत्रे कथंचन ॥ ११ ॥
न पुष्पे धूपदाने च प्रदक्षिणापरः सदा ॥ केनचित्त्वथ कालेन मुनयोऽत्र समागताः ॥ १२ ॥ नारदः शौनकश्चैव हारीतो देवलस्तथा ॥ गालवः
कपिलो नंदः सुहोत्रः कश्यपो नृपः ॥ १३ ॥ एते चान्ये च बहवो देवव्रतपरायणाः ॥ केचित्सन्तानं कारयन्ति तस्य लिङ्गस्य भक्तितः ॥ १४ ॥

अन्ये च विविधां पूजां जपमन्ये समाहिताः ॥ एके नृप्येति राजेन्द्र गायन्ति च तथा परे ॥ १५ ॥ बलिमन्ये प्रयच्छन्ति स्तुतिं कुर्वन्ति चापरे ॥
 अथाश्व्यं परं दृष्ट्वा प्रदक्षिणापरं नृपम् ॥ १६ ॥ परं कौतुकमापन्ना वाक्यमेतदथाब्रुवन् ॥ प्रदक्षिणासमुद्भूतं कारणं ज्ञातुमिच्छन् ॥ १७ ॥
 ॥ ऋषय उवाच ॥ ॥ कस्मात्त्वं पार्थिवश्रेष्ठ प्रदक्षिणापरः सदा ॥ देवस्यास्य विशेषेण सत्यं नो वक्तुमर्हसि ॥ १८ ॥ न ददामि जलं लिंगे प्रभूतं
 सुमनोहरम् ॥ पुष्पधूपपादिकं वाथ स्तोत्राणि विविधानि च ॥ १९ ॥ समर्थोऽसि तथान्येषां दानानां त्वं महीपते ॥ एतन्नः कौतुकं सर्वं यथावद्वक्तु
 मर्हसि ॥ २० ॥ ॥ वेणुवाच ॥ ॥ यदहं संप्रवक्ष्यामि श्रूयतां द्विजसत्तमाः ॥ पूर्वदेहांतरे वृत्तं सर्वं सत्यं विशेषतः ॥ २१ ॥ प्रासादेऽस्मि
 नपुरा पक्षी शुकोऽहं स्थितवास्तदा ॥ कृतवांश्च तदा देवं प्रदक्षिणामहर्निशम् ॥ २२ ॥ कृपयाऽस्य प्रभावाच्च जातो जातिस्मरस्त्वहम् ॥ अधुना परया
 भक्त्या यत्करोमि प्रदक्षिणाम् ॥ २३ ॥ न जाने किं फलं मेऽद्य देवस्यास्य प्रसादतः ॥ एतस्मात्कारणाच्चाहं नान्यार्थं चित्करोमि भोः ॥ २४ ॥
 ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ वेणुवाक्यं ततः श्रुत्वा मुनयः शंसितव्रताः ॥ विस्मयोत्फुल्लनयनाः साधुसाध्विति चाब्रुवन् ॥ २५ ॥ ततः प्रदक्षिण
 पराः सर्वे तत्र महर्षयः ॥ वभ्रुवर्षुनयः सर्वे श्रद्धया परया युताः ॥ २६ ॥ सोऽपि राजा महाभागो वेणुः शंभोः प्रसूतः ॥ शाश्वतं स्थानमापन्नो
 दुर्लभं त्रिदशैरपि ॥ २७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखंडेऽचलेश्वरप्रभाववर्णनं नाम
 सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ भद्रकर्णं महाहृदम् ॥ त्रिनेत्राभाः शिला यत्र दृश्यन्तेऽद्यापि भूरिशः ॥ १ ॥ तस्यैव
 पश्चिमे भागे लिंगमस्ति पिनाकिनः ॥ यं दृष्ट्वा मानवस्तत्र त्रिनेत्रसदृशो भवेत् ॥ २ ॥ भद्रकर्णगणोनाम पुरासीच्छिवल्लभः ॥ तेनात्र स्थापितं
 लिंगं हृदयैव विनिर्मितं ॥ ३ ॥ केनचित्त्वथ कालेन संग्रामे दानवैः सह ॥ युयुधे पुरतः शंभोर्नागागणसमन्वितः ॥ ४ ॥ नष्टे स्कंदे हते सैन्ये
 वीरभद्रे पराजिते ॥ गतास्ते भयसंग्रस्ता महाकाले विनिर्मिते ॥ ५ ॥ बलवान्प्रचुर्चिर्नाम दानवो बलवत्तरः ॥ खड्गचमयः शीघ्रं महेश्वरमुपाद्रवत्
 ॥ ६ ॥ भद्रकर्णस्तु तं दृष्ट्वा दानवं तदनंतरम् ॥ पतंतं संमुखस्तस्य तिष्ठतिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ७ ॥ छित्त्वाऽसिमसिना तस्य चर्म चापि महाबलः ॥
 स्तनयोरे देव्यं कोपाविष्टोऽहनन्तृप ॥ ८ ॥ अथासौ निहतस्तेन प्रविश्य विपुलं तमः ॥ निपपात महीपृष्ठे वायुभ्रम इव द्रुमः ॥ ९ ॥ वधं प्राप्त
 स्तु देव्योऽसौ नृप हारमसौ स्थितः ॥ सत्ये स्थितं च तं दृष्ट्वा ततस्तुष्टो महेश्वरः ॥ १० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ तव वीर्येण संतुष्टो वर्मण
 च विश्रुतः ॥ वरं वरय भद्रं ते नित्यं यो हृदये स्थितः ॥ ११ ॥ ॥ भद्रकर्ण उवाच ॥ ॥ यन्मया स्थापितं लिंगमर्जुदे सुरसत्तम ॥ अत्रास्तु
 तव सान्निध्यं हृदेऽस्मिन् स्थिरो भव ॥ १२ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ माघमासे चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे सदा मम ॥ सान्निध्यं च विशेषेण
 हृदे लिंगे भविष्यति ॥ १३ ॥ भद्रकर्णहृदे स्नात्वा त्रिनेत्रं यः समाहितः ॥ द्रक्ष्यते स तु मे स्थानं शाश्वतं यास्यति ध्रुवम् ॥ १४ ॥ तस्मात्सर्वप्र
 यत्नेन स्नानं तत्र समाचरेत् ॥ पूजयित्वा च तल्लिंगं शिवलोकं स गच्छति ॥ १५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां
 सप्तमे प्रभासखंडे तृतीयेऽर्जुनखंडे भद्रकर्णहृदत्रिनेत्रमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो
 गच्छेन्नृपश्रेष्ठ तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ केदारमिति विख्यातं सर्वपापहरं नृणाम् ॥ १ ॥ यत्र मन्दाकिनी पुण्या सरस्वत्या समागता ॥
 तत्र स्नातो नरो राजन्मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ २ ॥ शृणु राजन्यथावृत्तमितिहासं पुरातनम् ॥ ऋषिभिर्वहुधा गीतमर्जुदे पर्वतोत्तमे ॥ ३ ॥ अज
 पालो नृपश्रेष्ठः सूर्यवंशसमुद्भवः ॥ सतद्वीपवतीं पृथ्वीं स पाति नात्र संशयः ॥ ४ ॥ न हस्तिनो न पादाता न चाश्वास्तस्य भूपतेः ॥ न रथाश्च महा
 राज न कोशाश्च तथाविधाः ॥ ५ ॥ न गृह्णाति कर्ं राजन्प्रज्ज्भ्योथाधिकं नृप ॥ राज्यं स ईदृशं चक्रे सर्वलोकहिते रतः ॥ ६ ॥ जातापराधो भूषुष्ट
 जायते चेत्कथंचन ॥ तं गत्वा निग्रहं तस्य चक्रुः शस्त्राणि तत्क्षणम् ॥ ७ ॥ एवमस्य नरेन्द्रस्य वर्त्तमानस्य भूतले ॥ सुखेन रमते लोको राज्ये
 निहतकंटके ॥ ८ ॥ कामं वर्षति पर्जन्यः सस्यानि रसवन्ति च ॥ गावः प्रभूतदुग्धाश्च विद्यमाने नराधिपे ॥ ९ ॥ केनचित्त्वथ कालेन वसिष्ठो
 भगवान्मुनिः ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन तस्य गेहमुपागतः ॥ १० ॥ तं दृष्ट्वा पूजयामास शास्त्रदण्डेन वर्त्मना ॥ प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यामर्घ्यपाद्यादिभि
 स्तथा ॥ ११ ॥ एवं संपूजितस्तेन भक्त्या परमया नृप ॥ सुखोपविष्टो विश्रान्तो वसिष्ठो मुनिसत्तमः ॥ राजर्षीणां कथाश्चक्रे देवर्षीणां तथैव च ॥
 ॥ १२ ॥ ततः कथावसाने तु कस्मिंश्चिन्नृपसत्तम ॥ पप्रच्छ विनयोपेतस्तं मुनिं शंसितव्रतम् ॥ १३ ॥ ॥ अजपाल उवाच ॥ ॥ अतीता
 नागतं विप्र वर्त्तमानं तथैव च ॥ त्वं वेत्सि सकलं ब्रह्मस्तपश्चर्याप्रभावतः ॥ १४ ॥ कौतुकं हृदि मे जातं वर्त्तते मुनिपुंगव ॥ प्रसादः कियतां
 मया कथयस्व प्रसादतः ॥ १५ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ ब्रूहि पार्थिवशार्दूल यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ कथयिष्यामि तत्सर्वं यद्यपि स्यात्सु
 दुर्लभम् ॥ १६ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ केन कर्मविपाकेन ममेतद्राज्यमुत्तमम् ॥ निष्कण्टकं सदा क्षेमं सर्वकामसमन्वितम् ॥ १७ ॥ न दीनो
 न च दुःखात्तो व्याधिग्रस्तो न कोऽपि च ॥ विद्यते मम राज्ये च न दरिद्रो महाबुधे ॥ १८ ॥ नारीयं मम साध्वी च प्राणेभ्योऽपि गरी
 यसी ॥ यच्चित्ता मद्रतप्राणा नित्यं मम हिते रता ॥ अनया चित्तिं ब्रह्मसर्वं विस्तरतो वद ॥ १९ ॥ किं दानस्य प्रभावेन व्रतयागस्य वा मुने ॥
 तपसो वा मुनिश्रेष्ठ व्रतस्य नियमस्य च ॥ २० ॥ जन्मान्तरकृतं पुण्यं परं कौतुहलं हि मे ॥ कथयस्व प्रसादेन विस्तरेण द्विजोत्तम ॥ २१ ॥
 ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ शृणु सर्वं महीपाल विस्तरेण च कथ्यते ॥ न च मन्युस्त्वया कार्या न च ब्रीडा महामते ॥ २२ ॥ अन्यदेहांतरे
 राजञ्छूद्रजातिसमुद्भवः ॥ शूद्रजातिरियं साध्वी तव पत्नी ब्रह्मपुरा ॥ २३ ॥ केनचित्त्वथ कालेन दुर्भिक्षे समुपस्थिते ॥ अन्नक्षयान्महाराज सर्व
 लोकः क्षुधादितः ॥ २४ ॥ ततस्त्वं भार्यया सार्द्धमन्यदेशांतरे गतः ॥ समारुह्य च कृच्छ्रेण कस्मिंश्चिद्विरनिर्जरे ॥ २५ ॥ त्वया दृष्टं ममोहारि
 शुभं पंक्तजकाननम् ॥ तत्र स्नात्वा पयः पीत्वा पितृदेवाः प्रतर्पिताः ॥ २६ ॥ मनसा चित्तिं ह्येतत्पद्मान्यादाय करोम्यहम् ॥ विक्रयं येन
 चाहारो भवेन्मम च सर्वथा ॥ २७ ॥ ततः पद्मानि भूरीणि गृहीत्वा भार्यया सह ॥ गतो यत्र जनो भूरि गतः पार्थिवसत्तम ॥ २८ ॥ न केऽपि प्रति
 गृह्णति लोका दुर्भिक्षपीडिताः ॥ भ्रमितस्त्वं च सर्वत्र श्रान्तो वैराग्यमागतः ॥ २९ ॥ ततो दिनावसाने तु युहामेकां समाश्रितः ॥ भूमौ पद्मानि
 निक्षिप्य भुजाविष्टः प्रसुप्तवान् ॥ ३० ॥ एतस्मिन्नेव काले तु कर्णयोस्ते समागतः ॥ पठतां द्विजमुख्यानां ध्वनिर्वेदपुराणयोः ॥ ३१ ॥ तं श्रुत्वा
 सदसोत्थाय ज्ञात्वा जागरणं ततः ॥ पद्मान्यादाय तत्रैव सभार्यः शिवमंदिरे ॥ ३२ ॥ तत्र नागवती वेश्या शिवरात्रिपरायणा ॥ केदारे परया
 भक्त्या कपोति निशि जागरम् ॥ ३३ ॥ तस्याः पार्श्वे स्थिता दासी त्वया पृष्ठा नरेश्वर ॥ देवस्य पुरतो बाले किमर्थं रात्रिजागरम् ॥ ३४ ॥
 नयोक्तं शिवरात्र्यां वै वेश्येयं वरवर्णिनी ॥ कुरुते नागवतीनाम रात्रौ भक्त्या च जागरम् ॥ ३५ ॥ यः श्रद्धाभक्तिसंयुक्तः कुरुते रात्रिजागरम् ॥

पूजयित्वा महादेवं स याति परमं पदम् ॥ ३६ ॥ कृतोपवासं पञ्चैर्यः पूजयेच्चैवकं नरः ॥ स याति रुद्रसालोक्यं सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ॥ ३७ ॥
मकामो लभते कामान्देवैरपि सुदुर्लभान् ॥ स त्वं पद्मानि मे देहि कांचनं च पलत्रयम् ॥ एतेषां मूल्यमादाय प्राणाधारं समाचर ॥ ३८ ॥ ततस्तत्त्वं
भार्यया चोक्तो गृह्यमाणे च कांचने ॥ न ग्राह्यं मूल्यमेतेषां त्वया नाथ कथंचन ॥ ३९ ॥ उपवासो बलाज्जातो ह्यत्राभावाद्योरपि ॥ पञ्चैरेभिर्हरः
पूज्यो द्वाभ्यामेवाद्य निश्चयम् ॥ ४० ॥ इदं त्वयाऽद्य कर्त्तव्यं त्याज्यमस्यास्तु कांचनम् ॥ भार्यया वचनं श्रुत्वा तैः पञ्चैः पूजितः शिवः ॥ ४१ ॥ अद्यया
च सभार्येण जागरं च शिवाग्रतः ॥ कृतं त्वया महाराज भार्यया शिवमंदिरे ॥ ४२ ॥ पुराणश्रवणं जातं तत्र पार्थिवसत्तम ॥ शिवरात्र्यां महाराज पञ्चै
स्तु पूजितः शिवः ॥ ४३ ॥ केदारस्याग्रतो भक्त्या राज्ञो जागरणं तथा ॥ कृतं त्वया महाराज एकाग्रैः च चेतसा ॥ ४४ ॥ ततः प्रभाते संजाते भिक्षां कृत्वा
च पारणा ॥ कृता त्वया महाराज शिवाग्रे सह भार्यया ॥ ४५ ॥ ततः कालांतरैरेव कालधर्मं गतो भवान् ॥ भार्येयं च त्वया सार्धं संप्रविष्टा हुताशनम्
॥ ४६ ॥ ततो जाता महाराज दशार्णाधिपतेः सुता ॥ वैदेहे नगरे राजा जातस्त्वं पार्थिवोत्तम ॥ ४७ ॥ अजपालइतिख्यातो नाम्ना च धरणीतले ॥
सर्वेषां प्राणिनां त्वं च वल्लभो नृपसत्तम ॥ ४८ ॥ एतस्मात्कारणजाता भार्येयं प्राणसंमता ॥ भूयोऽपि तव संजाता यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ ४९ ॥
तस्य देवस्य माहात्म्यात्केदारस्य महीपतेः ॥ राज्यं ते सुखदं नृणां तथा निहतकण्टकम् ॥ ५० ॥ प्रातः त्वया महाराज केदारस्य प्रसादतः ॥
येन त्वं सेन्यहीनोऽपि पृथिवीं परिरक्षसि ॥ ५१ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा स राजा विस्मयान्वितः ॥ गमनाय मतिं चक्रे
केदारं प्रति धूमिपः ॥ ५२ ॥ स गत्वा पर्वते रम्ये पूजयित्वा च तं विभुम् ॥ शिवरात्रिपरः सम्यग्भवेवर्षे बभूव ह ॥ ५३ ॥ पुत्रं राज्ये च संस्थाप्य
ततोऽष्टुदमथागमत् ॥ प्रातो मुक्तिं ततो भूयः सभार्यस्तत्प्रभावतः ॥ ५४ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं केदारस्य महीपते ॥ माहात्म्यं श्रुभदं नृणां सर्वं
पापप्रणाशनम् ॥ ५५ ॥ मावफाल्गुनयोर्मध्ये कृष्णपक्षे चतुर्दशी ॥ शिवरात्रिरिति ख्याता भूतलेऽस्मिन्महामते ॥ ५६ ॥ तस्यां तु सर्वथा राज
न्यात्रां तस्य समाचरेत् ॥ केदारस्य महाराज प्रकुर्यात्पूजनं नृप ॥ ५७ ॥ मावकृष्णचतुर्दश्यां यः कुर्यात्तत्र जागरम् ॥ कृतोपवासो नृपते शिव
लोकं स गच्छति ॥ ५८ ॥ स्नात्वा गंगासरस्वत्योः संगमे सर्वकामदे ॥ ये प्रपश्यन्ति केदारं ते यास्यन्ति परां गतिम् ॥ ५९ ॥ कुण्डे केदारसंज्ञे यः
प्रपिबेद्विमलं जलम् ॥ सप्त पूर्वांस्ततः परान्पूर्वजास्तारयेत्तु सः ॥ ६० ॥ यश्चेतच्छृणुयान्नित्यं भक्त्या परमया नृप ॥ सोऽपि पापैर्विमुच्येत
केदारस्य प्रभावतः ॥ ६१ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयोऽष्टुदखण्डे केदारमाहात्म्यवर्णनं
नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ केदारं श्रूयते ब्रह्मन्पर्वते च हिमाचले ॥ गंगा तस्माद्विनिष्क्रान्ता प्रविष्टा
पूर्वसागरम् ॥ १ ॥ तथा सरस्वती देवी ब्रूतवृक्षाद्विनिर्गता ॥ पश्चिमं सागरं प्राप्ता गृहीत्वा वडवानलम् ॥ २ ॥ कथमत्र समायातः केदारश्चात्र
कौतुकम् ॥ सर्वं विस्तरतो ब्रूहि विचित्रं मम भूषुर ॥ ३ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ सत्यमेतन्महाराज यत्रोऽत्र परिपृच्छसि ॥ शृणुष्व
ब्रूहि तो भूत्वा यथा जातं श्रुतं तु वै ॥ ४ ॥ गंगाद्यानि च तीर्थानि केदाराद्या दिवौकसः ॥ मया सह पुरा देवाः शक्राद्या नृपसत्तमाः ॥ ५ ॥
ब्रह्माणं प्रति राजेन्द्र गताः सर्वे महर्षयः ॥ सर्वे तत्र कथाश्चकुर्वन्त्या नाना पृथक्पृथक् ॥ ६ ॥ समुदाये च देवानां सर्वतीर्थानि पार्थिव ॥ क्षेत्राण्युप
स्थितान्येव वनान्युपवनानि च ॥ ७ ॥ ततः कथाप्रसंगेन इन्द्रः प्राह चतुर्मुखम् ॥ कौतुकेन समायुक्तः पप्रच्छ नृपसत्तम ॥ ८ ॥
॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ भगवन्पुण्यमाहात्म्यं श्रोतुमिच्छामि सांप्रतम् ॥ प्रमाणं चैव सर्वेषां कृतादीनां पृथग्विधम् ॥ ९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
लक्षं सप्तदश प्रोक्तं युगमानं सुराधिप ॥ अष्टाविंशतिभिः सार्द्धं सहस्रैः कृतमुच्यते ॥ १० ॥ लक्षद्विंशतिभिः प्रोक्तं युगं त्रेताभिः सप्ततितम् ॥ पण्य
वत्यधिकैश्चैव सहस्रैः परिमाणितम् ॥ ११ ॥ लक्षान्यष्टौ चतुःषष्टिसहस्रैः परिकीर्तितम् ॥ ततो वै द्वापरं नाम युगं देवप्रकीर्तितम् ॥ १२ ॥ लक्षैश्च
तुर्भिर्विख्यातो द्वाविंशद्विः कलिस्तथा ॥ सहस्रैश्च सुरश्रेष्ठ युगमानमितीरितम् ॥ १३ ॥ चतुष्पदः कृते धर्मः शुक्लवर्णो जनार्दनः ॥ न दुर्भिक्षं
न च व्याधिस्तस्मिन्भवति वै क्वचित् ॥ १४ ॥ क्रियते च तदा धर्मो नाकाले मरणं नृणाम् ॥ लांगलेन विना सस्यं धुरेक्षीराश्च धेनवः ॥ १५ ॥
कामः क्रोधो भयं लोभो मत्सरश्चाभ्यसूयता ॥ तस्मिन्युगे सहस्राक्षं न भवति कदाचन ॥ १६ ॥ ततस्त्रेतायुगे जातस्त्रिपादः ॥ धर्म एव च ॥
चिरायुषो नरास्तस्मिन्ः कवर्णो जनार्दनः ॥ १७ ॥ तस्मिन्युगाः प्रवर्तन्ते प्राणिनामिष्टादिनः ॥ न कामादिप्रवृत्तिश्च तस्मिन्संजायते
नृणाम् ॥ १८ ॥ तपसा ब्रह्मचर्येण स्नानेर्दानैः पृथग्विधैः ॥ तथा यज्ञैर्जपेर्होमैस्तत्र वृत्तिर्भवेन्नृणाम् ॥ १९ ॥ ततस्तु द्वापरं नाम तृतीयं युगं
मुच्यते ॥ द्विपदो धर्मः संजातः पीतवर्णो जनार्दनः ॥ २० ॥ फलाकांक्षाप्रवृत्तानि जपयज्ञतपांसि च ॥ सत्यावृत्तान्वितो लोको द्वापरे सुर
सत्तम ॥ २१ ॥ तत्रान्योन्यं महीपाला युयुधुर्वसुधातले ॥ सुभ्रातश्च दिवं याति यज्ञैरिद्धा जनार्दनम् ॥ २२ ॥ ततः कलियुगं चारं चतुर्थं तु प्रव
र्तते ॥ एकपादो भवेद्धर्मः संव्रस्तो नित्यपूजने ॥ २३ ॥ कृष्णवर्णो भवेद्विष्णुः पापाधिक्यं प्रवर्तते ॥ माया च मत्सरश्चैव कामः
क्रोधस्तथा भयम् ॥ २४ ॥ अर्थलुब्धास्तथा भूपा लोभमोहशतान्विताः ॥ अल्पायुषो नरास्तत्र अल्पसस्या च मेदिनी ॥ २५ ॥ अल्पक्षीरा
स्तथा गावः सत्यहीना द्विजातयः ॥ तत्र मायावि नोलोका जैह्वयोपस्थपरायणाः ॥ २६ ॥ सत्यहीनास्तथा पापा भविष्यन्ति कलौ युगे ॥
तत्र षोडशमे वर्षे नराः पलितकुन्तलाः ॥ २७ ॥ नार्यो द्वादशमे वर्षे भविष्यन्ति सुगर्भिताः ॥ भविष्यन्ति क्रमाद्दर्शनसंकरश्च सुराधिप ॥ २८ ॥
एकाकारा भविष्यन्ति सर्ववर्णाश्चमाश्च वै ॥ नाशं यास्यन्ति यज्ञाश्च कुलधर्मः सनातनः ॥ २९ ॥ व्यर्थानि तत्र तीर्थानि म्लेच्छस्पृष्टानि सर्वशः ॥
भविष्यन्ति सुरश्रेष्ठ प्रभावरहितानि च ॥ ३० ॥ एतच्छ्रुत्वा ततो वाक्यं ब्रह्मणोऽप्यक्तजन्मनः ॥ तत्र स्थितानि तीर्थानि ब्रह्माणमिदमब्रुवत् ॥
॥ ३१ ॥ ॥ तीर्थान्युबुः ॥ ॥ कथं वयं भविष्यामः संप्राप्ते दारुणे कलौ ॥ स्थानं नो ब्रूहि देवेश स्यात्तव्यं च सदैव हि ॥ ३२ ॥ ॥ ब्रह्मो
वाच ॥ ॥ अर्जुनः पर्वतश्रेष्ठः कलिस्तत्र न विद्यते ॥ अतस्तत्र च गंतव्यं तीर्थरायतनैः सह ॥ ३३ ॥ अपि कृत्वा महत्पापमर्बुदं प्रेक्षते तु यः ॥
कलिदोषविनिर्मुक्तः स यास्यति परां गतिम् ॥ ३४ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्ता चतुर्वक्रो ब्रह्मलोकं गतो नृप ॥ ततः सर्वाणि तीर्थानि
गतानि च कलौ युगे ॥ ३५ ॥ भूमावर्बुदशैलेन्द्रे संस्थितानि कलेर्भवात् ॥ गंगा सरस्वती चैव यमुना पुष्कराणि च ॥ ३६ ॥ कुरुक्षेत्रं प्रभासं
च ब्रह्मावर्तं तथैव च ॥ त्रिःकोट्योऽर्द्धकोटिश्च यानि तीर्थानि भूतले ॥ ३७ ॥ तेषां वासश्च संजातः पर्वतेऽर्बुदसंज्ञिके ॥ एवं तत्र समापन्ना गंगा
चैव सरस्वती ॥ ३८ ॥ तत्र शान्ता नराः सग्न्यक्परं निर्वाणमाप्नुयुः ॥ श्राद्धं कृत्वा महाराज स्वर्गं याति च पूर्वजाः ॥ ३९ ॥ शृणु तत्राभवत्पुर्व

यदाश्चर्यं महामते ॥ ऋषिर्मंकणकोनाम सरस्वत्यास्तटे स्थितः ॥ ४० ॥ तपस्तेपे सुधर्मात्मा कानकोविवर्जितः ॥ तस्यैवं वर्तमानस्य क्षुत्मा
सीत्कदाचन ॥ ४१ ॥ पितं प्रपतितं तत्र तत्र रक्तमयं वभौ ॥ तद्वृद्धाऽतीव हृष्टः स मंकणर्षिर्बभूव ह ॥ ४२ ॥ सिद्धोऽहमिति विज्ञाय ततो नृत्यं
चकार सः ॥ तस्यैवं वर्तमानस्य जगत्स्थावरजंगमम् ॥ ४३ ॥ तत्र संशोभमापन्नं सागरा अपि बुभुधुः ॥ गृहकृत्यानि संत्यज्य सर्वे विस्मयमा
गताः ॥ ४४ ॥ तस्यैवं नृत्यमानस्य सर्वे लोका नृपोत्तम ॥ ननुतुः पार्थिवश्रेष्ठ प्रभावात्तस्य सन्भुनेः ॥ ४५ ॥ ततो देवगणाः सर्वे गत्वा काम
निपुदनम् ॥ यथाऽयं नृत्यते नेव तथा कुरु महेश्वर ॥ ४६ ॥ अथ ब्राह्मणरूपेण शंभुनोक्तो द्विजोत्तमः ॥ त्वया ब्रह्मस्तपस्तप्तमधुना नृत्यते कथम् ॥
॥ ४७ ॥ ॥ मंकण उवाच ॥ ॥ किं न पश्यसि हे ब्रह्मव्रतं पितं च मे स्थितम् ॥ संजातं सिद्धिमापन्नो रक्तं पितं यतो मम ॥ ४८ ॥ एत
स्मात्कारणाद्दर्शोद्विज नृत्यं करोम्यहम् ॥ एवमुक्तस्ततस्तेन देवदेवो महेश्वरः ॥ ४९ ॥ तर्जन्या ताडयामास स्वांगुष्ठं नृपसत्तम ॥ ततोऽगुष्ठाद्रिनि
ष्क्रांतं भस्म वै विसर्पांडुरम् ॥ ५० ॥ ततो मंकणकं प्राह पश्य विप्र करान्मम ॥ शुभ्रं भस्म विनिष्क्रांतं पश्य मे द्विज कौतुकम् ॥ ५१ ॥
॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ तद्वृद्धा विस्मितो विप्रो ज्ञात्वा तं वृषभध्वजम् ॥ जातुभ्यामवनिं गत्वा वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ५२ ॥ ॥ मंकण उवाच ॥ ॥
नूनं भवान्महोदेवः साक्षाद्दृष्टः प्रसीद मे ॥ निश्चितं त्वं मया ज्ञात एतन्मे हृदि वर्तते ॥ ५३ ॥ नान्यस्यायं प्रभावश्च त्वया यो मे प्रदर्शितः ॥
मां समुद्धर देवेश कृपां कृत्वा महेश्वर ॥ ५४ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ सम्यग्ज्ञातोऽस्मि विप्रेन्द्र त्वयाऽहं नात्र संशयः ॥ वरं वरयः भद्रं ते
नृत्याधिक्यं यतः कृतम् ॥ ५५ ॥ ॥ मंकण उवाच ॥ ॥ येऽत्र स्नानं प्रकुर्वति सरस्वत्यां समाहिताः ॥ त्वत्प्रसादात्फलं तेषां राजसूयाश्वमेधयोः
॥ ५६ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ येऽत्र स्नानं करिष्यति सरस्वत्यां समाहिताः ॥ ते यास्यति परं स्थानं जरामरणवर्जितम् ॥ ५७ ॥ अत्र
गंगासरस्वत्योः संगमे लोकविश्रुते ॥ आर्द्रं कुर्वद्भिजश्रेष्ठ ते यास्यति परां गतिम् ॥ ५८ ॥ सुवर्णं येऽत्र दास्यति यथाशक्त्या द्विजोत्तमे ॥ सर्व
पापविनिर्मुक्तास्तो यास्यन्ति परां गतिम् ॥ ५९ ॥ इत्युक्त्वा तदेव राजन् देवदेवो महेश्वरः ॥ ६० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डेऽर्जुनाचले कलियुगप्रभावात्सर्वतीर्थगमनवर्णनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ पुलस्त्य
उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ देवं कोटीश्वरं परम् ॥ यं दृष्ट्वा मानवः सम्यक्परां सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ १ ॥ शृणु तत्राभवत्पूर्वं
यदाश्चर्यं महीपते ॥ दक्षिणस्या सुनिवराः कोटिसंख्याप्रमाणतः ॥ २ ॥ अन्योऽन्यं स्पर्धया सर्वे हेलयाऽर्जुनमागताः ॥ अहं पूर्वमहं पूर्वं
प्रप-याम्यचलेश्वरम् ॥ ३ ॥ आगमिष्यति यः पश्चाद्ब्राह्मणः श्वा भविष्यति ॥ पापीयान्भक्तिरहितः श्रद्धाहीनो भविष्यति ॥ ४ ॥ इत्येवं स्पर्ध
मानास्ते हेलयाऽर्जुनमागताः ॥ ततः सर्वे यतात्मानः सम्यग्व्रतपरायणाः ॥ ५ ॥ शांतास्तपस्विनः सर्वे वेदविद्याविशारदाः ॥ तेषामीदितराज्ञाय
सम्यक्कामनिपूदनः ॥ ६ ॥ कृपया परयाविष्टो भक्तिभावान्महेश्वरः ॥ कोटिं कृत्वाऽऽत्मलिङ्गानां तस्मिन्स्थाने व्यवस्थितः ॥ ७ ॥ एकस्मिन्नेव
काले तु सर्वेऽष्टौ महेश्वरः ॥ मुनिभिश्च नृपश्रेष्ठ कोटिसंख्येः पृथक्पृथक् ॥ ८ ॥ अयं ते मुनयः सर्वे समं दृष्ट्वा महेश्वरम् ॥ विस्मयोत्फुल
नयनाः साधुसाध्विति चानुवन् ॥ ९ ॥ भक्तियुक्ता द्विजाः सर्वेऽस्तुवंस्ते वैदिकैः स्तवैः ॥ तेषां तुष्टततः शंभुर्वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १० ॥
॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ तुष्टोऽहं मुनयः सर्वे श्रद्धया परया हि वः ॥ वरं वै त्रियतां शीघ्रं सर्वैश्चैव पृथक्पृथक् ॥ ११ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥
एव एव वरोऽस्माकं सर्वेषां हृदि वर्तितः ॥ युगपदर्शनादेव जायतां फलमुत्तमम् ॥ १२ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ न वृथा दर्शनं मे स्याद्वि
शेषाद्ब्राह्मणस्य च ॥ दर्शनं ये करिष्यति तेषां च तीर्थजं फलम् ॥ १३ ॥ ॥ मुनय ऊचुः ॥ ॥ अवश्यं यदि दातव्यो वरोऽस्माकं महेश्वर ॥
एकं कोटिमयं लिङ्गं क्रियतां वृषभध्वज ॥ १४ ॥ यस्मिन् दृष्टे फलं नृणां जायते कोटिलिङ्गजम् ॥ एवमेव वरोऽस्माकं दीयतां वृषभध्वज ॥
॥ १५ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवं संप्रार्थमानानां मुनीनां भावितान्मनाम् ॥ निर्भिद्य पर्वतश्रेष्ठं सहस्रा लिङ्गमुद्भूतम् ॥ १६ ॥ एतस्मिन्नेव
काले तु वायुवाचाशरीरिणी ॥ कृपया परया सर्वास्तानुपीन्वसुधाधिय ॥ १७ ॥ ॥ वागुवाच ॥ ॥ कोटीश्वराख्यं मे लिङ्गं लोके ख्यातिं गमि
ष्यति ॥ मावकुण्ठचतुर्दश्यां यश्चैनं पूजयिष्यति ॥ १८ ॥ सर्वं कोटिगुणं तस्य फलं विप्रा भविष्यति ॥ दाक्षिणात्यो नरो यस्तु श्राद्धमत्र करि
ष्यति ॥ १९ ॥ फलं कोटिगुणं तस्य गयाश्राद्धसमं भवेत् ॥ तस्माद्विशेषतः पूज्यं मम लिङ्गं च मानवैः ॥ २० ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥
एवमुक्त्वा तु सा वाणी विरगाम महीपते ॥ ततस्ते मुनयः सर्वे गंधधूपानुलेपनैः ॥ २१ ॥ तल्लिङ्गं पूजयामासुः श्रद्धया परया नृप ॥ पूजयित्वा गताः
सिद्धिं सर्वं लिङ्गप्रसादनः ॥ २२ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे कोटीश्वरमा
हात्म्यवर्णनं नामेकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ रूपतीर्थमुत्तमम् ॥ सर्वपापहरं नृणां
रूपसौभाग्यदायकम् ॥ १ ॥ तत्र पूर्वं वपुर्नाम्ना लोके ख्याता वराप्सरा ॥ सिद्धिं गता महाराज यथा पूर्वं निगद्यते ॥ २ ॥ पुराऽऽसीत्काचिदा
भीरी विरूपा विकृतानना ॥ लम्बोदरी च कुम्भीवा स्थूलदंतशिरोरुहा ॥ ३ ॥ एकदा फलमादातुं भ्रममाणाऽर्जुनाचले ॥ मावशुकुवृतीयायां
पतिता गिरिनिर्झरे ॥ ४ ॥ दिव्यमाल्यांबरधरा दिव्यैरंगैः समन्विता ॥ पद्मनेत्रा सुकेशांता सर्वलक्षणलक्षिता ॥ ५ ॥ सा संजाता महाराज तीर्थ
स्थायस्य प्रभावतः ॥ एतस्मिन्नेव काले तु शक्रस्तत्र समागतः ॥ ६ ॥ कीडार्थं पर्वतश्रेष्ठे तां ददर्श शुभेक्षणाम् ॥ ततः कामशरैर्विद्धस्तामुवाच सुम
ध्यमाम् ॥ ७ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ का त्वं वद वरारोहे किमर्थं त्वमिहागता ॥ देवी वा नागकन्या वा सिद्धा विद्याधरी तु वा ॥ ८ ॥ मनो
मेऽपहृतं सुहृत्स्त्वया च पद्मनेत्रया ॥ शक्रोऽहं सर्वदेवेशो भज मां चारुहासिनि ॥ ९ ॥ ॥ नार्युवाच ॥ ॥ आभीरी त्रिदशावीश तथाहं बहु
भर्तृका ॥ फलार्थं तु समायाता पतिता गिरिनिर्झरे ॥ १० ॥ स्नात्वा रूपमिदं प्राप्ता सुरूपं च शुभं मया ॥ दुर्लभस्त्वं हि देवानां किं पुनर्मर्त्य
जन्मनाम् ॥ ११ ॥ वरागास्ते सुराः सर्वे मयि किं क्रियते स्पृहा ॥ भज मां त्रिदशावीश यथाकामं सुराधिप ॥ १२ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥
एवमुक्तस्तथा शक्रः कामयामास तां तदा ॥ निवृत्तमदनो भूत्वा तामुवाच सुमध्यमाम् ॥ १३ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ वरं वरय कल्याणि यतो
मनसि वर्तते ॥ विनयात्तव तुष्टोऽहं दास्यामि वरमुत्तमम् ॥ १४ ॥ ॥ नार्युवाच ॥ ॥ माघशुकुवृतीयायां नरो वा वनिता तथा ॥ स्नानं यः
कुरुते भक्त्या प्रीताः स्तुः सर्वदेवताः ॥ १५ ॥ सुरूपं जायतां तेषां दुर्लभं त्रिदशैरपि ॥ मां नय त्वं सहस्राक्ष सुरावासं सुराधिप ॥ १६ ॥ ॥ पुलस्त्य
उवाच ॥ ॥ एवमस्तिवति तामुक्त्वा गृहीत्वा तां सुराधिपः ॥ विमाने च तया सार्द्धं जगाम त्रिदिवं प्रति ॥ १७ ॥ ॥ वपुः प्राप्तं तया यस्मात्तस्मात्पा
थिवसत्तम ॥ नाम्ना वपुरिति ख्याता सा बभूव वराप्सराः ॥ १८ ॥ माघशुकुवृतीयायां देवास्तस्मिन्जलाशये ॥ स्नानं सर्वं प्रकुर्वति प्रभाते भक्तिसं

युताः ॥१९॥ तत्रान्या देवकन्याश्च सिद्धयशांगनास्तथा ॥ यस्तत्र कुरुते स्नानं तस्मिन्काले नराधिप ॥२०॥ रूपं च लभते तादृग्यादृगलब्धं तथा
पुरा ॥ सर्वे तत्र भविष्यन्ति सिद्धविद्याधरोरगाः ॥ २१ ॥ तस्यैव पूर्वदिग्भागे विलमस्ति सुशोभनम् ॥ यत्रागत्य प्रकुर्वति स्नानं पातालकन्यकाः ॥
॥२२॥ तत्र स्नात्वा गृहीत्वापो विले तस्मिन्त्रजन्ति ताः ॥ तत्र वेनायके पीठे महत्पापाणञ्जं जलम् ॥२३॥ तेनोदकेन संयुक्तः सिद्धो भवति मानवः ॥
गृहीत्वा तज्जलं दत्तुं यत्र यत्राभिगच्छति ॥ २४ ॥ स्वर्गे वा भूतले वापि न केनापि प्रवृष्यते ॥ तत्रास्ति विवरद्वारे तिलकोनाम पादपः ॥ २५ ॥
तस्य पुष्पैः फलैश्चैव सर्वं कार्यं प्रसिद्धयति ॥ भक्षणाद्वारणादपि सिद्धो भवति मानवः ॥ २६ ॥ तस्मिन्विले तु पाषाणाः समन्ताच्छंससन्निभाः ॥
तेनोदकेन संस्पृष्टा भवन्ति च हिरण्यमायाः ॥ २७ ॥ वन्ध्या नारी जलं तत्र या पिवेत्तिलकान्वितम् ॥ अपि वर्षशताब्दा च सद्यो गर्भवती भवेत् ॥
॥ २८ ॥ व्याधिग्रस्तोऽपि यो मर्त्यः स्नानं तत्र समाचरेत् ॥ नीरोगो जायते सद्यो ग्रहग्रस्तो विमुच्यते ॥ २९ ॥ भूतप्रेतपिशाचानां दोषः सद्यः
प्रणश्यति ॥ तेनोदकेन संस्पृष्टे सर्वं नश्यति दुष्कृतम् ॥ ३० ॥ अपि कीटपतंगा ये पिशाचाः पक्षिणो मृगाः ॥ तेनोदकेन ये स्पृष्टाः सद्यो
यास्यन्ति सहस्रिभ्यः ॥ ३१ ॥ ॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ अत्यद्भुतमिदं ब्रह्मन्माहात्म्यं भवता मम ॥ कथितं रूपतीर्थस्य न भूतं न भविष्यति ॥
॥ ३२ ॥ किमत्र कारणं ब्रह्मन्सर्वेभ्योऽप्यधिकं स्मृतम् ॥ सर्वं विस्तरतो ब्रूहि परं कौतूहलं हि मे ॥ ३३ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ तत्र पूर्वं
तपस्तप्तमदित्या नृपसत्तम ॥ इन्द्रे राज्यपरिभ्रष्टे बलौ त्रैलोक्यनायके ॥ अवतीर्णश्चतुर्बाहुरदित्यां नृपसत्तम ॥ ३४ ॥ तस्मिन्नाते महाविष्णा
वदित्या चासुरान्तके ॥ गुप्तया विवरद्वारे भयाद्दानवसंभवात् ॥ ३५ ॥ जातमात्रो हरिस्तस्मिन्स्थापितो निर्झरे तथा ॥ तस्मात्पवित्रतां प्राप्तं
तीर्थं नृणामभीष्टदम् ॥ ३६ ॥ न चान्यत्कारणं राजन्सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ माघशुक्लतृतीयायां तत्र जातस्त्रिविक्रमः ॥ ३७ ॥ तिलकः सर्वं
वृक्षाभ्यः पुत्रवत्परिपालितः ॥ अदित्या सेवितो नित्यं स्वहस्तेन जलैः शुभैः ॥ ३८ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ तस्मात्सर्वं
प्रयत्नेन स्नानं तत्र समाचरेत् ॥ सर्वकामप्रदं नृणामिह लोके परत्र च ॥ ३९ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे रूपतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृप
श्रेष्ठ तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ अंबरीषस्य राजवंशान्यां पापनाशनम् ॥ १ ॥ यत्र स्वयं हृषीकेशः काले च कलिसंज्ञके ॥ तस्य वाक्यादृतस्तीर्थं
स्वयं हि परिनिष्ठितं ॥ २ ॥ पुरासीतृथिवीपालो ह्यंबरीषो युगे कृते ॥ हरिमाराधयामास तपस्तेपे सुदुष्करम् ॥ ३ ॥ तस्मिन्स्तीर्थे स
राजेन्द्रो भिनभक्षो जितेन्द्रियः ॥ सहस्रमेकं वर्षाणां तत आसीत्फलाशनः ॥ ४ ॥ सहस्रे द्वे ततो राजञ्छीर्णपर्णाशनोऽभवत् ॥ सहस्रे द्वे ततो
भूयो जलाहारो बभूव ह ॥ ५ ॥ सहस्रत्रिनयं राजन्वापुभक्षो बभूव ह ॥ चिन्तयन्पुंडरीकाक्षं मानसे श्रद्धयान्वितः ॥ ६ ॥ दश वर्षसहस्रान्ते
ततश्च नृपसत्तम ॥ तुनोष भगवान्विष्णुस्तस्यासौ दर्शनं ददौ ॥ ७ ॥ कृत्वा देवपते रूपमारुह्यैरावतं गजम् ॥ अंबरीषद्वारोऽस्मीति अंबरीषं
नराधिपम् ॥ ८ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ वरं वरय भद्रं ते राजन्यन्मनसीप्सितम् ॥ त्वां दृष्ट्वा भक्तिसंयुक्तमागतोऽहमसंशयम् ॥ ९ ॥
॥ अंबरीष उवाच ॥ ॥ मुक्तिं दातुमशक्तोऽसि त्वं च वृत्रनिपूदन ॥ तव प्रसादादेवेश त्रैलोक्यं मम वर्तते ॥ स्वागतं गच्छ देवेश
न वरो रोचते मम ॥ १० ॥ सर्वथा दास्यते मङ्गं वरं तुष्टश्रुतभुञ्जः ॥ तदाहं प्रतिगृह्णामि गच्छ देव नमोस्तु ते ॥ ११ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥
वरं वरय राजर्षे यत्ते मनसि वर्तते ॥ ब्रह्मविष्णुत्रिनेत्राणामहमीशो नृपोत्तम ॥ १२ ॥ अन्येषां चैव देवानां त्रैलोक्यस्याप्यहं विभुः ॥ वरं वरय
तस्मात्त्वं प्रसादान्मे सुदुर्लभम् ॥ १३ ॥ प्रसन्ने मयि राजेन्द्र प्रसन्नाः सर्वदेवताः ॥ कुरु मे वचनं राजन्युद्यतां वरमुत्तमम् ॥ १४ ॥ ॥ अंबरीष
उवाच ॥ ॥ राजा त्वं सर्वदेवानां त्रैलोक्यस्य तथेश्वरः ॥ सप्तद्वीपवती राजा अहं वृत्रनिपूदन ॥ १५ ॥ हृषीकेशस्य सद्रक्तं विद्धि मां तात
निश्चयम् ॥ आगतश्च हृषीकेशो वरं दास्यत्यसंशयम् ॥ १६ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ ददतो मम भूपाल न गृह्णासि वरं यदि ॥ वरं त्वां
प्रेरयिष्यामि वधाय कृतनिश्चयः ॥ १७ ॥ एवमुक्त्वा सहस्राक्षः सृक्किगी परिलेलिहत् ॥ कुलिशं भ्रामयामास गृहीत्वा दक्षिणे करे ॥ १८ ॥ तस्यैव
भ्राम्यमाणस्य महोत्पाता बभूवरे ॥ ततः पर्वतशृंगाणि विशीर्णानि समंततः ॥ १९ ॥ आवृतं गगनं मेघैर्विधुन्वानैर्मही तदा ॥ न किंचिद्दृश्यते
तत्र सर्वं संतमसावृतम् ॥ २० ॥ एतस्मिन्नेव काले तु स राजा हरिवत्सलः ॥ निमील्य लोचने स्वीये समाधिस्थो बभूव ह ॥ २१ ॥ ततस्ततो जग
न्नाथः साक्षात्प्रत्यक्षतां गतः ॥ ऐरावतः स गरुडस्तत्क्षणात्समजायत ॥ २२ ॥ तमुवाच हृषीकेशो मेघगंभीरया गिरा ॥ ध्यानस्थितं नृपश्रेष्ठं शंस
चक्रगदाधरः ॥ २३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ परितुष्टोऽस्मि ते वत्सानन्यभक्त जनेश्वर ॥ वरं वरय भद्रं ते यद्यपि स्वात्सुदुर्लभम् ॥ २४ ॥
॥ अंबरीष उवाच ॥ ॥ यदि प्रसन्नो भगवन् यदि देवो वरो मम ॥ संसाराब्धेस्तारणाय वरदो भव मे हरे ॥ २५ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥
अथाह भगवान्विष्णुर्वंबरीषं जनाधिपम् ॥ ज्ञानयोगं सुविस्तीर्णं संसारक्षयकारणम् ॥ २६ ॥ यस्मिन्नाते नरः सद्यः संसारान्मुच्यते नृप ॥
श्रुत्वा स नृपतिः सम्यक्प्रणम्योवाच केशवम् ॥ २७ ॥ ॥ अंबरीष उवाच ॥ ॥ भगवन् यस्त्वया प्रोक्तो योगोऽयं मम विस्तराद् ॥ दुर्ज्ञेयः स नृणां
देव विशेषाच्च कलौ युगे ॥ २८ ॥ अपि चेत्सुप्रसन्नोऽसि क्रियायोगं ब्रवीहि मे ॥ लोकानां तारणार्थाय शंसचक्रगदाधर ॥ २९ ॥ ॥ पुलस्त्य
उवाच ॥ ॥ ततस्तस्मै नरेन्द्राय क्रियायोगं जनाईनः ॥ यथायोग्यं नृपश्रेष्ठ कथयामास केशवः ॥ ३० ॥ तं श्रुत्वा तपहृदयोऽंबरीषो वाक्यम
ब्रवीत् ॥ ३१ ॥ ॥ अंबरीष उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोऽसि भगवन्नृपेणानेन माधव ॥ ममाश्रमे त्वं देवेश सदा सन्निहितो भव ॥ ३२ ॥ यतस्तत्र
तत्प्रतिमापेकामर्चयामि विधानतः ॥ पूजयिष्यन्ति लोकास्त्वां शंसचक्रगदाधरम् ॥ ३३ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ तथोक्तः माधवेनासौ चकार
हरिमंदिरम् ॥ प्रतिमां पूजयामास गन्धपुष्पाबुलेपनैः ॥ ३४ ॥ ततः कालेन महता भगवान्विष्णुमंदिरे ॥ तेनैव वपुषा प्रातः सपुनः सहवाधवः
॥ ३५ ॥ अद्यापि भगवान्विष्णुः सत्यवाक्येन भूपतेः ॥ सदा सन्निहितो विष्णुस्तस्मिन्नवसरे कलौ ॥ ३६ ॥ तदारभ्य महाराज क्रियायोगो
धरातले ॥ प्रवृत्तः प्रतिमाकारः काले च कलिसंज्ञके ॥ ३७ ॥ यस्तं पूजयते भक्त्या हृषीकेशे नृपार्तुदे ॥ स याति विष्णुसालोऽयं प्रसादाच्च हरेर्नृप
॥ ३८ ॥ एकादश्यां महाराज जागरं यः सदा नृप ॥ करिष्यति निराहारो हृषीकेशायतः स्थितः ॥ स यास्यति परं स्थानं दुर्लभं त्रिदशोरपि ॥
॥ ३९ ॥ यत्पुण्यं कपिलादाने कार्त्तिक्यां ज्येष्ठपुष्करे ॥ तत्फलं लभते मर्त्या हृषीकेशस्य दर्शनात् ॥ ४० ॥ शुद्धे वा यदि वा कृष्णे संप्राप्ते
हरिवासरे ॥ यः पश्यति हृषीकेशमभ्येष्टफलं लभेत् ॥ ४१ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूजयेत्तु विधानतः ॥ यस्तत्र चतुरो मासान्सम्यग्व्रतपरायणः ॥
अभ्यर्चयेद्दृषीकेशं न स भूयोऽभिजायते ॥ ४२ ॥ एकः सर्वाणि तीर्थानि करोति नृपसत्तम ॥ पश्यत्यन्यो हृषीकेशं चातुर्मास्यं समाहितः ॥

॥ ४३ ॥ एको दानानि सर्वाणि ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति ॥ पश्यत्यन्यो हृषीकेशं चातुर्मास्यं समाहितः ॥ ४४ ॥ एकः कन्यासहस्रं तु प्रदद्याच्च
यथाविधि ॥ पश्यत्यन्यो हृषीकेशं चातुर्मास्यं समाहितः ॥ ४५ ॥ सूर्यग्रहे कुरुक्षेत्रे दद्याद्दानमनुत्तमम् ॥ पश्यत्यन्यो हृषीकेशं चातुर्मास्यं समा
हितः ॥ ४६ ॥ अग्निहोमादिभिर्यज्ञैर्यजत्येकः सदसिणेः ॥ पश्यत्यन्यो हृषीकेशं चातुर्मास्यं समाहितः ॥ ४७ ॥ एको हिमालयं गत्वा त्यजति स्म
कलेवरम् ॥ पश्यत्यन्यो हृषीकेशं चातुर्मास्यं समाहितः ॥ ४८ ॥ एकस्तु भृगुपातेन त्यजेद्देहं सुतीर्थके ॥ पश्यत्यन्यो हृषीकेशं चातुर्मास्यं समाहि
तः ॥ ४९ ॥ एकः प्रायोपवेशेन प्राणास्त्यजति मानवः ॥ पश्यत्यन्यो हृषीकेशं चातुर्मास्यं समाहितः ॥ ५० ॥ ब्रह्मज्ञानं वदत्येकः श्रुत्वा ज्ञानवि
शारदः ॥ पश्यत्यन्यो हृषीकेशं चातुर्मास्यं समाहितः ॥ ५१ ॥ गयाश्राद्धं करोत्येकः पितृपक्षे नृपोत्तम ॥ पश्यत्यन्यो हृषीकेशं चातुर्मास्यं समा
हितः ॥ ५२ ॥ चांद्रायणसहस्रं च करोत्येकः समाहितः ॥ पश्यत्यन्यो हृषीकेशं चातुर्मास्यं समाहितः ॥ ५३ ॥ व्रतं तपः सहस्राब्दमेकः सद्य
क्चरेन्नरः ॥ पश्यत्यन्यो हृषीकेशं चातुर्मास्यं समाहितः ॥ ५४ ॥ एकस्तु चतुरो वेदान्सम्यक्पठति ब्राह्मणः ॥ पश्यत्यन्यो हृषीकेशं चातुर्मास्यं
समाहितः ॥ ५५ ॥ बहुना किमिहोक्तेन शृणु संक्षेपतो नृप ॥ एकस्तु भवेत्सर्वमेकतो हरिदर्शनम् ॥ ५६ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन
स्थातव्यं हरिसंनिधौ ॥ अम्बरीषस्य राजर्षेः स्थानके पापनाशने ॥ ५७ ॥ एकस्तु हृषीकेश एकतः कर्णिकेश्वरः ॥ तयोर्मर्त्या
मृता ये च ज्ञानवा नृपसत्तम ॥ ५८ ॥ अपि कृत्वा महत्पापं गच्छति हरिसन्निधौ ॥ हृषीकेशं समालोक्य सद्यो मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ५९ ॥ पुष्प
मेकं हृषीकेशे यश्चारोपयते नृप ॥ सुखसौभाग्यसंयुक्त इह लोके परत्र च ॥ ६० ॥ हृषीकेशस्य यो भक्त्या करिष्यत्यनुलेपनम् ॥ स यास्यति परं
स्थानं जरामरणवर्जितम् ॥ ६१ ॥ संमार्जनं च तस्याग्रे यः करोति समाहितः ॥ यावत्यो रेणवस्तत्र तावद्वर्षशतानि सः ॥ मोदते विष्णुलोकस्थो
नात्र कार्या विचारणा ॥ ६२ ॥ कार्तिके शुक्लपक्षे च एकादश्यां नृपोत्तम ॥ दीपमारोपयेद्यश्च हृषीकेशाग्रतो नृप ॥ ६३ ॥ यथायथा प्रकाशेत
पापं जन्मांतरार्जितम् ॥ तथातथा व्रजेन्नाशं तस्य कायादशेषतः ॥ ६४ ॥ पंचामृतेन यः पूजां हृषीकेशे करिष्यति ॥ दध्ना क्षीरेण वा यस्तु न
स भूयोऽभिजायते ॥ ६५ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन हृषीकेशं समर्चयेत् ॥ संसारवन्धतो राजन्मुक्तिमाप्नोति मानवः ॥ ६६ ॥ हृषीकेशे विशेषेण
कर्तव्यं पूजनं सदा ॥ ६७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे हृषीकेशमाहात्म्य
वर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ देवं सिद्धेश्वरं परम् ॥ सिद्धिदं प्राणिनां सम्य
क्सिद्धेन स्थापितं पुरा ॥ १ ॥ तत्र विश्वावसुर्नाम सिद्धस्तेपे महातपः ॥ बहुवर्षाणि संस्थाप्य शिवं भक्तिपरायणः ॥ २ ॥ जितक्रोधो जितमदो
जितसर्वेन्द्रियक्रियः ॥ तावद्वर्षसहस्राणि भगवान्वृषभध्वजः ॥ तुतोष नृपतेस्तस्य स्वयं दर्शनमाययौ ॥ ३ ॥ अब्रवीत् महादेवो वरदोऽस्मीति
पार्थिव ॥ ४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ वरं वरय भद्रं ते यत्ते मनसि वर्तते ॥ दास्यामि ते प्रसन्नोऽहं यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ५ ॥
॥ ॥ विश्वावसुरुवाच ॥ ॥ एतल्लिंगं सुरश्रेष्ठ ध्यात्वा मनसि निश्चयम् ॥ सर्वान्कामानवाप्नोतु प्रसादात्तत्र शंकर ॥ ६ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥
एवमस्त्विति रा प्रोच्य तत्रैवांतरधीयत ॥ सिद्धेश्वरं ततो गत्वा सिद्धिं याति सहस्रशः ॥ ७ ॥ प्रभावात्तस्य लिंगस्य कामानिष्टानवाप्नुयुः ॥ ततो
धर्मक्रियाः सर्वा गता नाशं धरातले ॥ ८ ॥ न कश्चिद्यजते यज्ञेन दानानि प्रयच्छति ॥ सिद्धेश्वरप्रसादेन सिद्धिं याति नरा भुवि ॥ ९ ॥ उच्छि
न्नेषु च यज्ञेषु दानेषु नृपसत्तम ॥ इन्द्राद्यास्त्रिदशः सर्वे परं दुःखमुपागताः ॥ १० ॥ ज्ञात्वा यज्ञविघातं च तद्विघाताय वासवः ॥ वज्रेणाच्छाद
यामास यथा सिद्धिर्न जायते ॥ ११ ॥ तथापि संनिधौ तस्य सिद्धेशस्य नृपोत्तम ॥ कर्मणो जायते सिद्धिः पातकस्य परिक्षयः ॥ १२ ॥ यस्तु
माघचतुर्दश्यां सोमवारे नृपोत्तम ॥ शुद्धायां वाय कृष्णायां स्पृष्ट्वा मिद्धो भवेन्नरः ॥ १३ ॥ अद्यापि जायते सिद्धिः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ तस्मा
त्सिद्धेश्वरं गत्वा नत्वा यास्यति सद्गतिम् ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे
सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततः शुक्रेश्वरं गच्छेच्छुक्रेण स्थापितं पुरा ॥ यं दृष्ट्वा मानवः
सद्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १ ॥ दृष्ट्वा दैत्यान्पुरा देवैर्निर्जितान् नृपसत्तम ॥ चिन्तयामास मेधावी भार्गवस्तान्प्रति द्विजः ॥ २ ॥ कथं दैत्याः
सुराजित्वा प्राप्स्यन्ति च महाशशः ॥ आराध्य शंकरं सिद्धिं गच्छामि मनसेप्सिताम् ॥ ३ ॥ एवं स निश्चयं कृत्वा गतोऽर्जुनमथाचलम् ॥ ध्रुमे
विचरामासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ४ ॥ शिवलिंगं प्रतिष्ठाप्य धूपगंधानुलेपनैः ॥ अनिशं पूजयामास श्रद्धया पर्यान्वितः ॥ ५ ॥ ततो वर्षसह
स्राणि तुतोष भगवाञ्छिवः ॥ तस्य संदर्शनं दत्त्वा वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ६ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ परितुष्टोऽस्मि ते विप्र भक्त्या तव
द्विजोत्तम ॥ वरं वरय भद्रं ते यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ७ ॥ ॥ शुक्र उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टो महादेव विद्यां देहि महेश्वर ॥ यया जीवन्ति
संप्राप्ता मृत्युं संख्येऽपि जंतवः ॥ ८ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ प्रदाय वै शिवस्तस्मै तां विद्यां नृपसत्तम ॥ अब्रवीच्च पुनः शुक्रं वरमन्यं
वृणीष्व मे ॥ ९ ॥ ॥ शुक्र उवाच ॥ ॥ एतत्कार्तिकमासस्य शुद्धाष्टम्यां तु यः स्पृशेत् ॥ ततो लिंगं पूजयेच्च यः पुमाञ्छ्रद्धयान्वितः ॥ १० ॥
अल्पमृत्युभयं तस्य भा भूत्तव प्रसादतः ॥ इष्टान्कामानवाप्नोतु इह लोके परत्र च ॥ ११ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमस्त्विति स प्रोच्य
तत्रैवांतरधीयत ॥ शुक्रोऽपि दानवान्संख्ये हतान्देवैरनेकराः ॥ १२ ॥ विद्यायाश्च प्रभावेन जीवयामास तान्मुनिः ॥ तस्याग्रेऽस्मिन्महाकुण्डं निर्मलं
पापनाशनम् ॥ १३ ॥ तत्र स्नातो नरः सम्यक्पातकैश्च प्रमुच्यते ॥ तत्र श्राद्धेन राजेंद्र तुष्टा याति पितामहाः ॥ १४ ॥ तर्पिताः सलिलेनैव किं
पुनः पिंडदानतः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन स्नानं तत्र सभाचरेत् ॥ १५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे शुक्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ तीर्थं
पापप्रणाशनम् ॥ मणिकर्णिकसंज्ञं तु सर्वलोकेषु विद्युतम् ॥ १ ॥ यत्र सिद्धिं गता राजन्वालिखित्या महर्षयः ॥ तैस्तत्र निर्मितं कुण्डं सुरस्यं गिरि
गह्वरे ॥ २ ॥ तेषां तत्रोपविष्टानां मुनीनां भावितात्मनाम् ॥ महाश्रयंभूतत्र तत्त्वं शृणु नराधिप ॥ ३ ॥ किरातवनिता काचिन्नाम्ना च
मणिकर्णिका ॥ अतिकृष्णा विरूपाक्षी कराला भीषणाकृतिः ॥ ४ ॥ तृपार्ता तत्र संप्राप्ता मध्यंदिनगते रवौ ॥ यस्ते च राहुणा सूर्यं
प्रविष्टा सलिले तु सा ॥ ५ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु दिव्यरूपवपुर्धरा ॥ मुनीनां पश्यतां चैव विनिष्क्रान्ता सुमध्यमा ॥ ६ ॥ अथ
तस्याः पतिः प्राप्तस्तदन्वेषणतत्परः ॥ पप्रच्छ तां वरारोहां पत्न्या दुःखेन दुःखितः ॥ ७ ॥ मम भार्यात्र संप्राप्ता यदि दृष्टा सुम
ध्यमे ॥ शीघ्रं वद वरारोहे बालकोऽयं तदुद्भवः ॥ ८ ॥ तृपार्तश्च श्रुत्वाविष्टो रुदते च मुहुर्मुहुः ॥ दृष्टा चेत्कथ्यतां सुभ्रूविनाऽयं तां मरि
च्यति ॥ ९ ॥ ॥ ह्युवाच ॥ ॥ साऽहं ते दयिता कान्त तीर्थस्यास्य प्रभावतः ॥ दिव्यरूपमिदं प्राप्ता देवैरपि सुदुर्लभम् ॥ १० ॥

त्वं चापि सलिले ह्यस्मिन्कुहं स्नानं त्वरान्वितः ॥ प्राप्स्यसि त्वं परं रूपं यथा प्राप्तं मयाऽनघ ॥ ११ ॥ अथासौ सह पुत्रेण प्रविष्टस्तत्र निद्वेष्ट ॥
 विमुक्ते भास्करे राजन्विरूपश्चाभवत्पुनः ॥ १२ ॥ दुःखेन मृत्युमापन्नस्तस्मिन्नेव जलाशये ॥ अथ सा भर्तृशोकाच्च मरणे कृतनिश्चया ॥ १३ ॥
 चित्तिं कृत्वा समं तेन ज्वालयाभास पावकम् ॥ अथ ते मुनयो दृष्ट्वा तथाशीलां शुभांगनाम् ॥ १४ ॥ कृपया परयाविष्टास्तमुर्जुर्विस्मया
 न्विताः ॥ सर्वे तस्याश्च संदृष्ट्वा साहसं च नृपोत्तम ॥ १५ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ दिव्यरूपं त्वया प्राप्तं देवैरपि सुदुर्लभम् ॥ कस्मादेनं
 सुपाप्मानमनुगच्छसि भामिनि ॥ १६ ॥ ॥ ह्युवाच ॥ ॥ पतिव्रताहं विप्रेन्द्राः सदा भर्तृपरायणा ॥ किं रूपेण करिष्यामि विना पत्या
 निजेन च ॥ १७ ॥ विरूपो वा सुहृषो वा दरिद्रो वा धनाधिपः ॥ स्त्रीणामेकः पतिर्भर्ता गतिर्नान्या जगत्रये ॥ १८ ॥ बालकोऽयं मुनिश्रेष्ठा
 भवच्छरणमागतः ॥ अहं कान्तेन संयुक्ता प्रविशामि हुताशनम् ॥ १९ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ अथ ते मुनयः सर्वे ज्ञात्वा तस्याः
 मुनिश्चयम् ॥ कृपया परयाविष्टाः संवीक्ष्य च परस्परम् ॥ २० ॥ ततो जीवापयामासुस्तत्पतिं ते मुनीश्वराः ॥ सद्रूपेण समायुक्तं दिव्य
 लक्षणलक्षितम् ॥ २१ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु विमानं मनसेप्सितम् ॥ देवकन्यासमाकीर्णं सद्यस्तत्र समागतम् ॥ २२ ॥ अथ तौ
 दंपती तेषां मुनीनां भावितात्मनाम् ॥ पुरतः प्रणिपत्याथ प्रस्थितौ त्रिदिवं प्रति ॥ २३ ॥ अथ तैर्मुनिभिः प्रोक्ता सा नारी मणि
 कर्णिका ॥ वरं वरय कस्यापि सर्वे तुष्टा वयं तव ॥ २४ ॥ पतिव्रतत्वेन तुष्टाः सत्येन च विशेषतः ॥ नास्माकं दर्शनं व्यर्थं जायते च कथं
 चन ॥ २५ ॥ ॥ मणिकर्णिकोवाच ॥ ॥ यदि मां मुनयस्तुष्टाः प्रयच्छथ वरं मुदा ॥ यदत्रास्ति महालिंगं मन्नात्रा तद्रविष्यति ॥ २६ ॥
 एतदेव ममाभीष्टं नान्यदस्ति प्रयोजनम् ॥ सर्वेषां च प्रसादेन स्वर्गं गच्छामि सांप्रतम् ॥ २७ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ एवं भवतु ते ख्याति
 स्तीर्थलिंगे वरानने ॥ तव नामान्वितं जातं तीर्थं वै मणिकर्णिका ॥ २८ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ भर्ता सह दिवं प्राप्ता पुत्रेणैव सम
 न्विता ॥ बालखिल्यास्तपोनिष्ठा विशेवात्तत्र संस्थिताः ॥ २९ ॥ तत्र सूर्यग्रहे प्राप्ते स्नानदानादिकाः क्रियाः ॥ यः करोति फलं तस्य कुक्षेत्र
 समं भवेत् ॥ ३० ॥ ययं कामप्रभिव्याय स्नानं तत्र करोति यः ॥ तंतं प्राप्नोति राजेन्द्र सम्यग्ध्यानसमन्वितः ॥ ३१ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन
 स्नानं तत्र समाचरेत् ॥ तीर्थं दानं यथाशक्त्या देवपिपितृतर्पणम् ॥ ३२ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
 प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे मणिकर्णिकेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ पंगुतीर्थं ततो
 गच्छेत्सर्वपातकनाशनम् ॥ यत्र पूर्वं तपस्तप्तं पंगुना ब्राह्मणेन च ॥ ३ ॥ पंगुनामा द्विजः पूर्वं च्यवनस्यान्वयेऽभवत् ॥ अशक्तश्चलितुं भूमौ
 पंगुभावान्नुपोत्तम ॥ २ ॥ गृहकृत्यनियुक्तोऽसावेकदा बान्धवैर्नृप ॥ पंगुर्गंतुं न शक्तोऽसौ परं दुःखमवाप्तवान् ॥ ३ ॥ अथासौ तैः परित्यक्तो
 गत्वाऽर्बुदमथाचलम् ॥ एकं सरः समासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ४ ॥ लिंगं संस्थाप्य तत्रैव पूजयामास तं विभुम् ॥ गन्धपुष्पादिनैवेद्यैः सम्य
 कद्वादसमन्वितः ॥ ५ ॥ शिवभक्तिपरो जातो वायुभक्षो बभूव ह ॥ जपहोमरतो नित्यं पंगुनामा द्विजोत्तमः ॥ ६ ॥ ततस्तुष्टो महादेवो ब्राह्म
 नृपसत्तम ॥ पंगुं प्रति महाराज वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ पंगो तुष्टो महादेवो वरं वरय सुव्रत ॥ तव दास्याम्यहं सर्वं
 यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ८ ॥ ॥ पंगुह्वाच ॥ ॥ नाम्ना मे ख्यातिमायातु तीर्थमेतत्सुरेश्वर ॥ पंगुभावोऽत्र मे यातु प्रसादात्तव
 शंकर ॥ ९ ॥ तवास्तु सततं चात्र सान्निध्यं सह भार्यया ॥ एवमुक्तः स तेनाथ विप्रं प्रति वचोब्रवीत् ॥ १० ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ नाम्ना
 तव द्विजश्रेष्ठ तीर्थमेतद्रविष्यति ॥ ख्यातिं तपःप्रभावेन तीर्थं यास्यति सत्तम ॥ ११ ॥ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यां सान्निध्यं मे भवेत्तथा ॥ १२ ॥
 ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ स्नानमात्रेण विप्रोऽसौ दिव्यरूपमवाप हः ॥ तत्र तस्थौ महादेवो गौर्या सह महेश्वरः ॥ १३ ॥ तस्मि
 न्दिने नृपश्रेष्ठ स्नानं तत्र समाचरेत् ॥ स पंगुत्वाद्विनिर्मुक्तो दिव्यरूपमवाप्नुयात् ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति
 साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे पंगुतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम षष्ठशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ यमतीर्थमनुत्तमम् ॥ मोचकं नरकेभ्यश्च प्राणिनां पापनाशनम् ॥ १ ॥ पुरा चित्रां
 गदोनाम राजा परमलोभवान् ॥ न तेन सुकृतं किंचित्कृतं पार्थिवसत्तम ॥ २ ॥ अतीव निन्दुरो दुष्टो देवब्राह्मणपीडकः ॥ परदारहरो
 नित्यं परवित्तरस्तथा ॥ ३ ॥ सत्यशौचविहीनस्तु मायामत्सरसंयुतः ॥ स कदाचिन्मृगयासक्त आहूढोऽर्बुदपर्वते ॥ ४ ॥ अठनात्स परित्रातः
 क्षुपिपासासमाकुलः ॥ तेन तत्र हृदः प्राप्तः स्वच्छोदकप्रप्रूरितः ॥ ५ ॥ पद्मिनीभिः समाकीर्णो ग्राहनकक्षपाकुलः ॥ नानापक्षिसमायुक्तो मनो
 हारी सुविस्तरः ॥ ६ ॥ तृषार्तः संप्रविष्टः स तस्मिन्नेव जलाशये ॥ ग्राहेण तत्क्षणाद्भूत्वा भक्षितो नृपसत्तम ॥ ७ ॥ तस्यार्थे नरका रौद्रा निर्मिताश्च
 यमेन च ॥ यमदूतैस्ततः क्षिप्तः स नीत्वा पापकृत्तमः ॥ ८ ॥ तस्य स्पर्शेन ते सर्वे नरकस्थाः सुखं गताः ॥ ते दूता धर्मराजाय वृत्तांतं नरको
 द्रवम् ॥ आचरुर्बुर्विस्मयाविष्टा नरकस्थानां सुखोद्भवम् ॥ ९ ॥ तदा वैवस्वतः प्राह भूमावस्त्यर्बुदाचलः ॥ तत्र मेऽतिप्रियं तीर्थं यत्र तप्तं मया तपः
 ॥ १० ॥ तत्रासौ मृत्युमापन्नो भात्यदस्तिह कारणम् ॥ तैरुक्तं सत्यमेतद्धि मृतोऽसावर्बुदाचले ॥ ग्राहेण स धृतस्तत्र मृत्युं प्राप्नो नृपाधमः ॥ ११ ॥
 ॥ यम उवाच ॥ ॥ मुच्यतामाशु तेनायं नानेयाश्चापरे जनाः ॥ ये मृता मम तीर्थे वै सर्वपातकनाशने ॥ १२ ॥ ततस्तैः किकरेर्मुक्तो
 यमवाक्यानुपोत्तम ॥ त्रिविष्टं मुदा प्राप्तः सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ॥ १३ ॥ यस्तु भक्तिसमायुक्तः स्नानं तत्र समाचरेत् ॥ स याति परमं स्थानं
 जरामरणवर्जितम् ॥ १४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन स्नानं तत्र समाचरेत् ॥ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यां यत्र सिद्धिं गतो यमः ॥ १५ ॥ तस्मिन्नेव नरः सम्य
 कद्वादकृत्यं समाचरेत् ॥ आकरुपं पितरस्तस्य स्वर्गं तिष्ठति पार्थिव ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
 खण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे यमतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ तीर्थं पापप्रणाशनम् ॥
 वाराहस्य हरेरिष्टं सदा वाससुखप्रदम् ॥ १ ॥ वाराहेणावतारेण पृथ्वी तत्र समुद्रता ॥ हरिणोक्ता स्थिरा तिष्ठ न भेतव्यं कदाचन ॥ २ ॥ अहं चेतो
 गमिष्यामि वैकुण्ठे च पुनः शुभे ॥ वरं वरय कस्यापि यद्यदिष्टं सुदुर्लभम् ॥ ३ ॥ ॥ पृथिव्युवाच ॥ ॥ यदि देवो वरो मह्यं शंखचक्रगदाधर ॥
 अनेन वपुषा तिष्ठ ह्यस्मिन्तीर्थे सदा हरे ॥ ४ ॥ ॥ हरिरुवाच ॥ ॥ अनेन वपुषा देवि पर्वतेऽर्बुदसंज्ञके ॥ अहं स्थास्यामि ते वाक्यात्सदा लोक
 दिते रतः ॥ ५ ॥ ममाग्रे यो हृदः पुण्यः सुनिर्मलजलान्वितः ॥ माघमासे सिते पक्ष एकादश्यां समाहितः ॥ ६ ॥ तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या मुच्यते
 ब्रह्महत्याया ॥ तत्र श्राद्धं करिष्यति मनुष्याः श्रद्धयान्विताः ॥ ७ ॥ पितृणां जायते वृत्तिर्वादाभूतसंयुतम् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन स्नानं तत्र समा

चरेत् ॥ ८ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा तर्दधे राजन्गोविंदो गहडध्वजः ॥ तस्मिन्दिने नृपश्रेष्ठ स्नात्वा व्रतं समाचरेत् ॥ ९ ॥ तर्पणं पिंड
दानं च यः कुर्याद्रक्तितपरः ॥ स याति विष्णुसालोक्यं पूर्वजैः सह पार्थिव ॥ १० ॥ तत्र दानं प्रशंसन्ति गत्वा ब्राह्मणसत्तमे ॥ अस्मिन्सीधे
नृपश्रेष्ठ गोदानं च करोति यः ॥ ११ ॥ रोमसंख्यानि वर्षाणि स्वर्गे तिष्ठति मानवः ॥ तस्मात्सर्वात्मना राजन्गोदानं च समाचरेत् ॥ १२ ॥
एकादश्यां विशेषेण कर्तव्यं स्नानमुत्तमम् ॥ दानं कुर्याद्यथाशक्त्या स याति परमां गतिम् ॥ १३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाह
स्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे वाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो
गच्छेत् चंद्रशं प्रभासं नृपसत्तम ॥ प्रभा तत्र पुरा प्राप्ता चंद्रेण सुमहात्मना ॥ १ ॥ दक्षस्य कन्यका राजन्सतविंशतिसंख्यया ॥ उदाश्वदेण
ताः सर्वा अश्विनीप्रमुखाः पुरा ॥ २ ॥ तासां मध्ये च रोहिण्या सह रेमे स नित्यदा ॥ त्यक्ताः सर्वाश्च चंद्रेण दक्षकन्याः सुदुःखिताः ॥ गत्वा
स्वपितरं नत्वा प्रादुरसाविलेक्षणाः ॥ ३ ॥ वयं त्यक्ताः प्रजानाथ निर्दोषाः पतिना ततः ॥ शरणं त्वामनुप्राप्ता दुःखेन महताऽन्विताः ॥ ४ ॥ गति
र्भव सुरश्रेष्ठ सर्वेषां त्वं हितं कुरु ॥ अस्माकमुपदिश्यैनं चंद्रं च रोहिणीरतम् ॥ ५ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ स तासां वचनं श्रुत्वा गतो
यत्र निशाकरः ॥ अत्रवीच समं पश्य सर्वासु तनयासु मे ॥ ६ ॥ अथ ब्रीडासमायुक्तश्चंद्रस्तं प्रत्यभाषत ॥ तत्र वाक्यं करिष्यामि दक्ष गच्छ नमो
स्तु ते ॥ ७ ॥ गते दक्षे ततो भूयश्चंद्रमा रोहिणीरतः ॥ त्यक्त्वा च कन्यकाः सर्वाः प्रजापतिसमुद्रवाः ॥ ८ ॥ अथ गत्वा पुनः सर्वा दक्षभृजुः
सुदुःखिताः ॥ न कृतं तत्र वाक्यं वै चंद्रेणैव दुरात्मना ॥ ९ ॥ दौर्भाग्यदुःखसंतप्ता मरिष्याम न संशयः ॥ अनेन जीवितेनापि मरणं निश्चयं
भवेत् ॥ १० ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ अथ रोषसमायुक्तो दक्षो गत्वाऽब्रवीद्विधुम् ॥ मम वाक्यं त्वया चंद्र यस्मात्प्राप कृतं न हि
॥ ११ ॥ क्षयमेप्यसि तस्मात्त्वं यक्ष्मणा नास्ति संशयः ॥ एवं दत्त्वा ततः शपं गतो दक्षः स्वभालयम् ॥ १२ ॥ यक्ष्मणा व्यापितश्चंद्रः क्षयं याति
दिनेदिने ॥ क्षीणो वृत्तिविहीनस्तु चित्तयामास चंद्रमाः ॥ १३ ॥ किं कर्तव्यं मया तत्र हस्मिन्ज्वापे सुदारुणे ॥ अथ किं पूजयिष्यामि सर्वकाम
प्रदं शिवम् ॥ १४ ॥ स एवं निश्चयं कृत्वा गतोर्जुनमथाचलम् ॥ तपस्तेपे जितकोधो जपहोमपरायणः ॥ १५ ॥ तस्मै तुष्टो महादेवो वर्णनाम
युते गते ॥ अत्रवीद्वदोऽस्मीति ततोऽस्मै दर्शनं ददौ ॥ १६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ वरं वरय भद्रं ते यत्ते मनसि वर्तते ॥ तत्र दास्याम्यहं
चंद्रं यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ १७ ॥ ॥ चंद्र उवाच ॥ ॥ व्याधिसंयं सुश्रेष्ठ कुरु मे त्रिपुरांतक ॥ यक्ष्मणा व्यापितो देहो ममायं च जगत्पते
॥ १८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ दक्षशापेन ते चंद्र यक्ष्मा काये व्यवस्थिताः ॥ न शक्तो ह्यन्यथा कर्तुं शापस्तस्य महात्मनः ॥ १९ ॥ तस्मात्त्वं
तस्य ताः सर्वाः कन्यका मम वाक्यतः ॥ निशाकर समं पश्य तत्र व्याधिर्गमिष्यति ॥ २० ॥ कृष्णे क्षयश्च ते चंद्र जुष्टे वृद्धिर्भविष्यति ॥ वरं
वरय भद्रं ते अन्यमिष्टं सुदुर्लभम् ॥ २१ ॥ ॥ चंद्र उवाच ॥ ॥ चंद्रग्रहे नरो योऽत्र सोमवारे च शंकर ॥ भक्त्या स्नानं करोत्येव स यातु
परमां गतिम् ॥ २२ ॥ पिण्डदानेन देवेश स्वर्गं गच्छंतु पूर्वजाः ॥ प्रसादात्तत्र देवेश तीर्थं भवतु मुक्तिदम् ॥ २३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
भविष्यति नरोऽत्रैव विपाप्मानो निशाकर ॥ यस्मात्प्रभा त्वया प्राप्ता तीर्थंऽस्मिन्निमलोदके ॥ २४ ॥ प्रभासतीर्थं विख्यातं तस्मादेतद्रविष्यति ॥
यत्र सोमग्रहे प्राप्ते सोमवारे विशेषतः ॥ २५ ॥ करिष्यति नराः स्नानं ते यास्यन्ति परां गतिम् ॥ येऽत्र श्राद्धं करिष्यन्ति पिंडदानं तथा नराः ॥
॥ २६ ॥ गयाश्राद्धममं पुण्यं तेषां चंद्र भविष्यति ॥ तथा दानं प्रकर्तव्यं सोम लोकेऽग्रहे तत्र ॥ २७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा
विरूपाक्षस्तत्रैवांतरधीयत ॥ चन्द्रोऽपि बुभुजे सर्वाः पत्नीश्च दक्षसंभवाः ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे चंद्रप्रभासतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृप
श्रेष्ठ पिण्डोदकमुत्तमम् ॥ तीर्थं यत्र तपस्तप्तं पिण्डोदकद्रिजातिना ॥ १ ॥ पुरा पिण्डोदकोनाम ब्राह्मणोऽभून्महामते ॥ मन्दप्रज्ञोऽल्पमेधावी
सोपाध्यायेन पाठितः ॥ २ ॥ अशक्तोऽध्ययनं कर्तुं ऽऽज्जभावान्महीपते ॥ स वैराग्यं परं गत्वा संप्राप्तो गिरिगह्वरे ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु
तत्रैव च सरस्वती ॥ वीणाविनोदसंयुक्ता विविके तमुपस्थिता ॥ ४ ॥ तं दृष्ट्वा ब्राह्मणं खिन्नं वैराग्येण समन्वितम् ॥ कृपाविष्टा महादेवी वाक्पमेत
दुवाच ह ॥ ५ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ कस्मात्त्वं खिद्यसे विप्र विरक्त इव भाससे ॥ कस्मात्तत्र हव्यसि हृदा कस्मादत्र त्वमागतः ॥ वद शीघ्रं
महाभाग तवातिके वसाम्यहम् ॥ ६ ॥ ॥ पिण्डोदक उवाच ॥ ॥ अहं वैराग्यमापन्न उपाध्यायतिरस्कृतः ॥ ज्ञानदीनो महाभागे मृत्युं
वाञ्छामि संप्राप्तम् ॥ ७ ॥ न मे सरस्वती देवी जिह्वये परिवर्तते ॥ कारणं नान्यदस्तीह मृत्योर्मम वरानने ॥ ८ ॥ दृष्टोऽकस्मात्त्वया चाहं ततो
यास्यामि चान्यतः ॥ मरणं हि मम श्रेयो मूकभावान्न जीवितम् ॥ ९ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ अहं सरस्वती देवी सदास्मिन्वरपर्वते ॥ निशा
मुखे त्रयोदश्यां करोमि वसतिं द्विज ॥ तस्मात्त्वं प्रार्थय वरं यदभीष्टं सुदुर्लभम् ॥ १० ॥ ॥ पिण्डोदक उवाच ॥ ॥ प्रसादात्तत्र वै वाणि सर्व
ज्ञत्वं भवेत्पितम् ॥ एतत्तीर्थं तु मन्नाम्ना ख्यातिं यातु शुचिरिति ॥ ११ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ अद्यप्रभृति सर्वज्ञो ह्यत्र लोके भविष्यसि ॥
नाम्ना तत्र तथा तीर्थमेतत्ख्यातिं प्रयास्यति ॥ १२ ॥ निशामुखे त्रयोदश्यां योऽत्र स्नानं करिष्यति ॥ भविष्यति स सर्वज्ञो यद्यपि स्यात्सुमन्दवीः
॥ १३ ॥ अत्र मे सततं वासो भविष्यति द्विजोत्तम ॥ यस्मात्तस्मात्सदा स्नानं कर्तव्यं सुसमाहितैः ॥ १४ ॥ एवमुक्त्वा ततो देवी तत्रैवांतरधीयत ॥
पिण्डोदको हि सर्वज्ञो भूत्वाथ स्वहृदं ययौ ॥ व्यस्मापयच्चान्नसर्वास्तत्तीर्थस्य समाश्रयात् ॥ १५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे पिण्डोदकतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामैकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो
गच्छेन्नृपश्रेष्ठ श्रीमातां देवंदिताम् ॥ सर्वकामप्रदां नृणामिह लोके परत्र च ॥ १ ॥ या च सर्वमयी शक्तिर्यया व्याप्तमिदं जगत् ॥ सा तस्मिन्पर्वते
साक्षात्स्वयं वासमरोचयत् ॥ २ ॥ पुरा देवयुगे राजा कलिगोनाम दानवः ॥ जरामरणहीनोऽसौ देवानां च भयंकरः ॥ ३ ॥ तेन सर्वमिदं व्याप्तं त्रैलोक्यं
सचराचरम् ॥ बलप्रभावतः स्वर्गो जितस्तेन सुराधिपः ॥ ब्रह्मलोकमनुप्राप्तो देवैः सर्वैः समन्वितः ॥ ४ ॥ तेन देत्येन सर्वेऽपि त्रामिताः सुरमानवाः ॥
कलिगोनाम देत्यः स स्वयमिन्द्रो बभूव ह ॥ ५ ॥ वसन्नो मरुतः साध्या विश्वेदेवाः सुरर्षयः ॥ तेन सर्वे कृता देत्या यथायोग्यं नराधिप ॥ ६ ॥
यज्ञभागान्स्वयं सर्वे बुभुजुस्ते च दानवाः ॥ तपोऽर्थं च ततो देवा गताः सर्वेऽर्जुनाचलम् ॥ ७ ॥ अद्यापि देवताखातं त्रैलोक्ये ख्यातिमागतम् ॥
तत्र व्रतपराः सर्वे पत्रमूलफलाशिनः ॥ ८ ॥ अव्यक्ताः परमत्रासाद्व्यायंतस्ते च संस्थिताः ॥ पंचामिसाधकाः केचित्तत्र व्रतपरायणाः ॥ ९ ॥
एकाहारा निराहारा वायुभक्षास्तथा परे ॥ अन्ये मासोपवासाश्च चान्द्रायणपरायणाः ॥ १० ॥ कृच्छ्रसातपने निष्ठा महापाराकिणः परे ॥ अंबु
भक्षा वायुभक्षाः फेनपाशोष्मपाः परे ॥ ११ ॥ जपहोमपराश्चान्ये ध्यानासक्तास्तथा परे ॥ बलिनेवैद्यदानैश्च गंधधूपैर्नराधिप ॥ १२ ॥ पूजयंतः

परां शक्तिं देवीं स्वकार्यहेतुवे ॥ एवं तेषां वनस्थानां तपसा भावितात्मनाम् ॥ विमुक्तिरभवद्वाजन्सर्वेषां कर्मबन्धनात् ॥ १३ ॥ ततः पूर्णे सहस्रांति
वर्षाणां नृपसत्तम ॥ देवी प्रत्यक्षतां प्राप्ता कन्यकारूपधारिणी ॥ १४ ॥ पूर्वं जाता महाराज धूममूर्तिर्भयावहा ॥ ततो ज्वाला तंतः कन्या शुद्ध
वासोऽनुलेपना ॥ दृष्ट्वा तां तुष्टुर्देवाः कृताञ्जलिपुटस्ततः ॥ १५ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ नमोऽस्तु सर्वे देवि नमस्ते सर्वपूजिते ॥ नमस्ते
कामगेऽचिन्त्ये नमस्ते त्रिदशाश्रये ॥ १६ ॥ नमस्ते परमादेवि ब्रह्मयोने नमोनमः ॥ अर्धमात्रेऽसरे चैव तस्याधोर्ध्वं नमोनमः ॥ १७ ॥ नमस्ते
पद्मपत्राक्षि विश्वमातर्नमोनमः ॥ नमस्ते वरदे देवि रजःसत्त्वतमोमयि ॥ १८ ॥ स्वस्वरूपस्थिते देवि त्वं च संसारलक्षणम् ॥ त्वं बुद्धिस्त्वं धृतिः
क्षान्तिस्त्वं स्वाहा त्वं स्वधा क्षमा ॥ १९ ॥ त्वं बुद्धिस्त्वं गतिः कर्त्री शची लक्ष्मीश्च पार्वती ॥ सावित्री त्वं च गायत्री अजेया पापनाशिनी ॥ २० ॥
यच्चान्यदत्र देवेशि त्रैलोक्येऽस्तीतिसंज्ञितम् ॥ तद्रूपं तावकं देवि पर्वतेषु च संस्थितम् ॥ २१ ॥ वद्विना च यथा काष्ठं तंतुना च यथा पटः ॥
तथा त्वया जगद्व्याप्तं गुप्ता त्वं सर्वतः स्थिता ॥ २२ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवं स्तुता जगन्माता तातुवाच सुरोत्तमान् ॥ वगे मे
याच्यतां शीघ्रप्रसीदः सुरसत्तमाः ॥ २३ ॥ किमत्र गुप्तभावेन तिष्ठथ श्वधर्मध्यागाः ॥ मद्रक्तानां भयं नास्ति त्रैलोक्येपि चराचरे ॥ २४ ॥
॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ कलिगेन वयं देवि निरस्ताः संगरे सुदुः ॥ तेन व्याप्तमिदं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ २५ ॥ यज्ञभागो हतोऽस्माकं
दैत्यानां स प्रकल्पितः ॥ तेन स्वर्गः समाक्रान्तः सुराः सर्वे निराकृताः ॥ २६ ॥ हत्वा दैत्यान्वया भूयः शक्रः स्वपदमाप्नुयात् ॥ तथा कुरु
महाभागे वर एषोऽस्मदीप्सितः ॥ २७ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ यथा यूयं मया सृष्टास्तथैवायं महासुरः ॥ विशेषो नास्ति मे कश्चिदुभयोः
सुरसत्तमाः ॥ २८ ॥ तस्मात्तान्धारयिष्यामि शक्राद्यांश्चिद्विवात्पुनः ॥ एवमुक्ता वरारोहा प्रेषयामास पार्थिव ॥ २९ ॥ दूतं कलिगदेत्यायं त्यज
त्वं विदिवं द्रुतम् ॥ स गत्वा वाष्कलिं दैत्यं सामपूर्वं वचोऽब्रवीत् ॥ ३० ॥ ॥ दूत उवाच ॥ ॥ या सा सर्वगता देवी शक्तिरूपा शुचि
स्मिता ॥ श्रीमाता जगतां माता देवेशाराधिता परा ॥ तेषां तुष्टा च देवी त्वाभिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३१ ॥ स्वस्थानं गच्छ शीघ्रं त्वं शक्रो यातु
निविष्टपम् ॥ मद्रक्त्यादानवश्रेष्ठ देवत्वं न भवेत्तव ॥ ३२ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ स दूतवचनं श्रुत्वा दानवो मदगर्वितः ॥ ३३ ॥
अहं लोकेऽहो भत्वा सगर्वमिदमब्रवीत् ॥ ३४ ॥ ॥ वाष्कलिरुवाच ॥ ॥ का श्रीमातेति के देवा नास्मात्स्वर्गं त्यजाम्यहम् ॥ न तां
जानामि तांश्चैव गत्वा ब्रूहि भमाज्ञया ॥ ३५ ॥ न भवद्भयस्त्वं स्वर्गं प्रयच्छामि कथंचन ॥ दूतोऽब्रवीत् भवेद्वाज्ञामपि वैरे सुदारुणे ॥ एतस्मा
त्कारणादहं न त्वां प्राणैर्वियोजये ॥ ३६ ॥ श्रीमातां यदि मे दूत दर्शयिष्यसि चेत्ततः ॥ अभीष्टान्संप्रदास्यामि सत्यमेव ब्रवीम्यहम् ॥ ३७ ॥
अहं त्वया समं तत्र यास्ये यत्र स्थिता च सा ॥ निग्रहं च करिष्यामि वाक्यं मे सत्यकारणम् ॥ ३८ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्ता
मदोन्मत्तो दूतेन च स दानवः ॥ अर्जुनं प्रययौ तूर्णं रोषेण महता वृतः ॥ ३९ ॥ दृष्ट्वा वाष्कलिमायां देवाः शक्रपुरोगमाः ॥ वार्यमाणास्तदा
देव्या पलायनपरायणाः ॥ ४० ॥ भयेन महताविष्टा दिशो भेजुः समंततः ॥ अथासौ वाष्कलिः प्राप्तः सैन्येन महता वृतः ॥ ४१ ॥
श्रीमाता तिष्ठते यत्र पर्वतेर्बुदसंज्ञके ॥ दूतं च प्रेषयामास तमुवाच नराधिपः ॥ ४२ ॥ ॥ वाष्कलिरुवाच ॥ ॥ गच्छ दूतवर ब्रूहि श्रीमातां चारु
हासिनीम् ॥ भार्या मे भव सुश्रोणि अहं ते वशगः सदा ॥ ४३ ॥ भविष्यति हि मे राज्यं सर्वं वरागतं तत्र ॥ अन्यथा धर्षयिष्यामि सर्वैः सार्द्धं
सुरोत्तमैः ॥ ४४ ॥ किमिद्रेणाल्पवीर्येण किमन्यैश्च वरानने ॥ सहस्राक्षो न मे तुर्यो न मे तुर्याः सुरासुराः ॥ ४५ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एत
च्छ्रुत्वा ततो गत्वा स दूतः संन्यवेदयत् ॥ तस्य सर्वं यथावाक्यं तेनोक्तं च महीपते ॥ ४६ ॥ ततः श्रुत्वा स्मितं कृत्वा चित्तयामास भामिनी ॥ जरा
मरणहीनोऽयं दैत्येन्द्रः शंभुना कृतः ॥ ४७ ॥ कथमस्य मया कार्या निग्रहो देवताकृते ॥ पुनश्चिनयते यावत्सा देवी दानवं प्रति ॥ तावत्तत्रागतः
शीघ्रं स कामेन परिप्लुतः ॥ ४८ ॥ अथ दृष्टिनिपातेन सा देवी दानवाधिपम् ॥ व्यलोकयत्तत्तस्या निश्चयः संवभूव ह ॥ ४९ ॥ ततो जहास
सा देवी शनकैर्नृपसत्तम ॥ मुखात्तस्यास्ततः सैन्यं निष्क्रान्तमतिभीषणम् ॥ ५० ॥ हस्तिनो हयवर्षाश्च पादाताश्च पृथग्विधाः ॥ रथसाहस्रमा
रुढा योवाश्वापि सहस्रशः ॥ ५१ ॥ ते सैन्यं दानवेशस्य सर्वं शस्त्रैर्निपातितम् ॥ पश्यतस्तस्य दैत्यस्य निश्चलस्यासुरस्य च ॥ ५२ ॥ इते सैन्य
वले तस्मिन्निद्रायाश्चिद्वीकसः ॥ तामूर्ध्वचनं देवि दानवं हन्तुमर्हसि ॥ नास्मिञ्जीवति नो राज्यं स्वर्गं देवि भविष्यति ॥ ५३ ॥ ॥ पुलस्त्य
उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा तद्रचनं तेषां ज्ञात्वा तं मृत्पुत्रं जितम् ॥ पर्वतस्य महाशृंगं दत्त्वा तस्योपरि स्वयम् ॥ ५४ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु सर्वे देवाः सवा
कागरूपिणी ॥ हिताय जगतां राजत्रयापि वरपर्वते ॥ तत्रैव वसते साशान्नुर्णां कामप्रदायिनी ॥ ५५ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु सर्वे देवाः सवा
सवाः ॥ तुष्टुस्तं महाशक्तिं भयहंतीं प्रहर्षिताः ॥ ५६ ॥ प्रसन्नाऽभूततो देवी तेषां तत्र नराधिप ॥ स्वस्वं स्थानं सुराः सर्वे परियांतु गत्वयथाः ॥ ५७ ॥
गत्वा स्थानं स्वकं सर्वे परियांतु गत्वयथाः ॥ ५८ ॥ वरं वरय देवेन्द्र ब्रूहि यत्ते मनोगतम् ॥ तत्सर्वं संप्रदास्यामि तुष्टां भक्तितस्तव ॥ ५९ ॥
॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टासि मे देवि शाश्वते भक्तिवत्सले ॥ अत्रैव स्थीयतां तावत्स्वर्गं यावदहं विभुः ॥ ६० ॥ प्रसास्मि राज्यं
देवेशि शाश्वते भक्तवत्सले ॥ अजरश्चामरश्चैव यतो दैत्यः सुरेश्वरि ॥ ६१ ॥ हरेण निर्मितः पूर्वं येन तिष्ठति निश्चलः ॥ प्रसादात्तव लोकश्च त्रयः
संतु निरामयाः ॥ ६२ ॥ अत्र त्वां पूजयिष्यामो वयं सर्वे समेत्य च ॥ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यां दृष्ट्वा त्वां यातु सद्गतिम् ॥ ६३ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥
एवमुक्ता सहस्राक्षः सर्वदेवैः समन्वितः ॥ दृष्ट्वा विष्टं प्रातो देव्यास्तस्याः प्रभावतः ॥ ६४ ॥ सापि तत्र स्थिता देवी देवानां हितकाम्यया ॥
॥ ६५ ॥ यस्तां पश्यति चैत्रस्य चतुर्दश्यां सिते नृप ॥ स याति परमं स्थानं जरामरणवर्जितम् ॥ ६६ ॥ किं व्रतेर्नियमेवापि दानेर्दत्तं न हि
धिप ॥ सर्वे तदर्शनस्यापि कलां नाहंति षोडशीम् ॥ ६७ ॥ तत्रैव पादुके दिव्ये तया न्यस्ते नराधिप ॥ यस्ते पश्यति भूयोऽप्यो संसारं न हि
पश्यति ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति इह लोके परत्र च ॥ ६८ ॥ ॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ कस्मिन्काले द्विजश्रेष्ठ देव्या मुक्तेऽत्र पादुके ॥ कस्माच्च
कारणाद्ब्रूहि सर्वं विस्तरतो मम ॥ ६९ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ तां देवीं मानवाः सर्वे संवीक्ष्य नृपसत्तम ॥ प्रापुवन्ति परां सिद्धिं द्विविधां
धर्मकारिणः ॥ ७० ॥ एतस्मिन्नेव काले तु यज्ञदानादिकाः क्रियाः ॥ प्रणष्टा भूतले राजंस्तीर्थयात्राव्रतोद्भवाः ॥ ७१ ॥ शून्यास्ते नरकाः सर्वे
संवभूयुर्मस्य ये ॥ यज्ञभागविहीनाश्च देवाः कष्टमुपागताः ॥ ७२ ॥ अथ सर्वे नृपश्रेष्ठ देवास्तत्र समागताः ॥ ऊर्ध्वगत्वाऽर्जुनं तत्र श्रीमातां परमे
श्वरीम् ॥ ७३ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ अग्निप्रोमादिकाः सर्वाः क्रिया नष्टाः सुरेश्वरि ॥ मर्त्यलोके वयं तेन कर्मणातीव पीडिताः ॥ ७४ ॥
दृष्ट्वा त्वां देवि पाप्मानः सिद्धिं याति सपूर्वजाः ॥ तस्माद्यथा वयं पुष्टिं ब्रजामस्ते प्रसादतः ॥ ७५ ॥ न निष्क्रामति दैत्यश्च वाष्कलिस्त्वं तथा

कुरु ॥ ७४ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा संचित्य सुचिरं तदा ॥ मुक्ता स्वे पादुके तत्र कृत्वा चाश्मसमुद्रवे ॥ देवानुवाच
 राजेंद्र सर्वानर्त्तिमुपागतान् ॥ ७५ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ युष्मद्वाक्येन त्यक्तो हि मयाऽयं पर्वतोत्तमः ॥ विन्यस्ते पादुके तस्य रक्षार्थं
 बाष्कलेः सुराः ॥ ७६ ॥ मत्पादुकाभराक्रांतो न स दैत्यः सुरोत्तमाः ॥ स्थानात्प्रचलितुं शक्तः स्तंभितः स्याद्यथा मया ॥ ७७ ॥ एत
 च्छास्त्रं मया कृतं पादुकार्थं विनिर्मितम् ॥ अध्यात्मकं हितार्थाय प्राणिनां पृथिवीतले ॥ ७८ ॥ शास्त्रमार्गेण चानेन भक्त्या यः पादुके
 मम ॥ पूजयिष्यति सिद्धिः स्यात्तस्य मदर्शनोद्भवा ॥ ७९ ॥ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यामहमत्राबुदे मदा ॥ अहोरात्रं वसिष्यामि सुगुता गिरिगह्वरे ॥
 ॥ ८० ॥ पर्वतोऽयं ममाभीष्टो न च त्यक्तुं मनो दवे ॥ तथापि संपरित्यक्तो युष्माकं हितकाम्यया ॥ ८१ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एव
 मुक्त्वा तु सा देवी समंतादेव किं नरेः ॥ स्तूयमाना ययौ स्वर्गं मुक्ता ते पादुके शुभे ॥ ८२ ॥ अथापि सिद्धिमायाति योगिनो ध्यानतत्पराः ॥ तत्रि
 ष्ठास्तद्व्रतप्राणा यथा देव्याः प्रदर्शनात् ॥ ८३ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ श्रीमातासंभवं पुण्यं पादुकाभ्यां च भूमिषु ॥ ८४ ॥
 यस्त्वेतत्पठते भक्त्या आवृते वाऽथ यो नरः ॥ सर्वपापैर्महाराज मुच्यते ज्ञानतत्परः ॥ ८५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
 तायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे श्रीमातामाहात्म्यवर्णननाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ
 शुक्लतीर्थमनुत्तमम् ॥ यत्कुर्यातिमगमत्पूर्वं सकाशाद्वाशवर्गतः ॥ १ ॥ पुराऽऽसीद्वज्रको नाम्ना शमिलाक्षो महीपते ॥ नीलीमध्ये तु वस्त्राणि प्रेक्षि
 मानि महीपते ॥ २ ॥ अथासौ भयमापन्नो ज्ञात्वा वस्त्रविडम्बनम् ॥ देशांतरं प्रस्थितोऽसौ स्वकुटुम्बसमावृतः ॥ ३ ॥ अथ तस्य सुता राजन्दाश
 कन्यासखी शुभा ॥ दुःखेन महताविष्टा दाशयंतिकमुपाद्रवत् ॥ ४ ॥ तस्यै निवेदयामास भयं वस्त्रसमुद्रवम् ॥ विदेशचलनं चैव बाष्पगद्गदया गिरा
 ॥ ५ ॥ दाशकन्यापि दुःखेन तस्या दुःखसमन्विता ॥ अत्रवीद्वाष्पसंक्रिप्ता निश्चसंती सुदुर्मुहुः ॥ ६ ॥ ॥ दाशकन्योवाच ॥ ॥ अस्त्यु
 पायो महानत्र विदितो मम शोभने ॥ ध्रुवं तेन कृतेनेव निर्भयं ते च ते पितुः ॥ ७ ॥ अत्रास्ति निर्झरं सुभ्रूवुदे वरवर्णिनि ॥ तत्र मे भ्रातरश्चैव
 तथान्ये मत्स्यजीविनः ॥ ८ ॥ यच्चान्यदपि तत्रैव क्षिप्यते सलिले शुभे ॥ तत्सर्वं शुक्लतामेति पश्य मे वपुरीडशम् ॥ ९ ॥ सर्वेषामेव दाशानां
 तस्य तोयस्य मज्जनात् ॥ तानि वस्त्राणि तत्रैव तातस्तत्र सुमध्यमे ॥ जले प्रक्षालयेत्क्षिप्रं प्रयात्यति सुशुक्लताम् ॥ १० ॥ त्वयाऽत्र न भयं कार्यं
 गत्वा तातं निवारय ॥ प्रस्थितं परदेशाय नात्र कार्या विचारणा ॥ ११ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ सा तस्या वचनं श्रुत्वा गत्वा सर्वं न्यवेद
 यत् ॥ जनकाय सुता तूर्णं ततोऽसौ तुष्टिमातवान् ॥ १२ ॥ प्रातरुत्थाय तूर्णं स निर्झरं तमुपाद्रवत् ॥ क्षितमात्राणि राजेंद्र तानि वस्त्राणि तेन वै ॥
 ॥ १३ ॥ तस्मिंस्तोयेतिशुक्लत्वं गतानि बहुलां ततः ॥ कांतिमापुश्व परमां तथा दृष्ट्वांवरणि च ॥ १४ ॥ अथासौ त्रिस्मयाविष्टस्तानि चादाय
 सत्वरः ॥ राज्ञे निवेदयामास वृत्तांतं च तदुद्भवम् ॥ १५ ॥ ततो विस्मयमापन्नः स राजा तत्र निर्झरे ॥ अन्यानि नीलीरक्तानि वस्त्राणि चाक्षिप
 जले ॥ १६ ॥ सर्वाणि शुक्लतां याति विशिष्टानि भवन्ति च ॥ ज्ञात्वा ततः परं तीर्थं स्नानं चक्रे यथाविधि ॥ १७ ॥ त्यक्त्वा राज्यं स तत्रैव
 तपस्तेषु महीपतिः ॥ ततः सिद्धिं परां प्राप्तस्तीर्थस्यास्य प्रभावतः ॥ १८ ॥ एकादश्यां नरस्तत्र यः श्राद्धं कुरुते नृप ॥ स कुलानि समुद्भूय दश
 याति दिवं ततः ॥ स्नानेनैव विपापत्वं तत्क्षणादेव जायते ॥ १९ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
 तृतीयेऽर्बुदखण्डे शुक्लतीर्थमाहात्म्यवर्णननाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ गुह्यामध्यनिवासिनी ॥
 देवी कात्यायनी यत्र गुंभदानवनाशिनी ॥ १ ॥ गुंभोनाम महादैत्यः पुराऽऽसीत्पृथिवीतले ॥ तेन सर्वं जगद्रचातं जित्वा देवात्रणाजिरे ॥ २ ॥
 स शंकरवरादैर्यो देवदानवरक्षसाम् ॥ अवध्यो योषितं मुक्त्वा सर्वेषां प्राणिनां भुवि ॥ ३ ॥ ततो देवगणाः सर्वे गत्वाऽर्बुदमथाचलम् ॥ तपस्तेषु
 धार्माय गुंभस्य जगतीपते ॥ देवीमाराधयामासुर्व्यक्तरूपां सुरेश्वरीम् ॥ ४ ॥ अथ तेषां प्रसन्ना सा दृष्टिगोचरमागता ॥ अत्रवीद्भरदास्मीति वृत्
 किं करवाणि च ॥ ५ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ सर्वं नोऽपहतं देवि गुंभेन सुदुरात्मना ॥ तं निषुदय कल्याणि सोवध्योन्त्येः सदा रणे ॥ ६ ॥ त्वया
 संरक्षिता देवि पुरा बाष्कलितो वयम् ॥ ७ ॥ नान्याऽस्माकं गतिर्मतिस्त्वां मुक्त्वा चारुहासिनीम् ॥ ८ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्ता सुरे
 देवी गत्वा गुंभनिकेतनम् ॥ आबुहाव रणे कुद्धा भर्त्सयित्वा सुदुर्मुहुः ॥ ९ ॥ स तया याचिते गुंभे ज्ञात्वा तां योषितं नृप ॥ अवज्ञाय ततो दैत्यः
 प्रपयामास दानवान् ॥ १० ॥ जीवमाहेण दुष्टं गृह्णातं परुषस्वना ॥ क्रियतां दारुणो दंडो मम वाक्यान्न संशयः ॥ ११ ॥ अथ तस्य समादेशाद्वा
 नवास्तां ततो द्रुतम् ॥ गत्वा निर्भर्त्सयामासुर्वेष्टयित्वा दिशो दश ॥ १२ ॥ ततोऽवलोकनादेत्यास्तया ते भस्मसात्कृताः ॥ ततः गुंभः प्रकुपितः
 स्वयमेव समाययौ ॥ १३ ॥ अत्रवीत्तिष्ठतिष्ठति खड्गमुद्यम्य भीषणः ॥ सोऽपि देव्या महाराज तथा चेवावलोकितः ॥ १४ ॥ अभवद्भस्मसात्सद्यः पतंग
 इव पावकम् ॥ हते तस्मिंस्ततो दैत्याः शेषाः पार्थिवसत्तम ॥ भित्त्वा रसातलं जग्मुः पातालं भयसंयुताः ॥ १५ ॥ ततो देवगणाः सर्वे तुष्टुस्तं सुरेश्व
 रीम् ॥ अत्रुवंश्च वरं द्रुहि यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ १६ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ तत्रैव पर्वते स्थास्ये द्युवुदेऽहं सुरोत्तमाः ॥ अभीष्टः पर्वतोऽस्माकं स सदाऽर्बुदसं
 क्षितः ॥ १७ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ तत्रस्थां त्वां समालोक्य मर्त्या याति त्रिविष्टपम् ॥ विना यज्ञस्तथा दानैः स्वर्गः संकीर्णतां गतः ॥ नान्यत्कारणम
 स्तीह निषेधस्य सुरेश्वर ॥ १८ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ तत्राहं विजने रम्ये गुह्यामध्ये सुरेश्वराः ॥ स्थास्यामि विरलाः केचिद्यास्यति प्राणिनो मम ॥
 दृष्टिगोचरमार्गे हि गत्वा तं पर्वतं प्रति ॥ १९ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ यद्येवं देवि तेऽभीष्टमेवं कुरु शुचिस्मिते ॥ वयं त्वां तत्र द्रक्ष्यामः शुक्राष्टम्यां
 सदा शुचेः ॥ २० ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्ताः सुरा देव्या प्रहृष्टास्त्रिविं ययुः ॥ सापि देवी गिरी तत्र गत्वा चेवाबुदे नृप ॥ २१ ॥
 गुह्यामध्यं समासाद्य नित्यं जगद्धिताय वै ॥ विविक्ते न्यवसत्प्रीता दुर्लभा सुरमानवैः ॥ २२ ॥ यस्तां पश्यति राजेन्द्र शुक्राष्टम्यां समाहितः ॥
 अर्नीष्टं स सदाप्नोति यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ २३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे
 तृतीयेऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततः पिंडारकं गच्छेत्तीर्थं पापहरं नृप ॥ यत्र पूर्वं
 नामनभिजः सुमन्दीभिः ॥ २ ॥ अथासौ पर्वते रम्ये लोकानां नृपसत्तम ॥ महिषी रक्षयामास ततः पिंडारकर्मणि ॥ ३ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य
 नम गिरिमुपागतम् ॥ दृष्ट्वा तच्छ्रेष्ठं च स्तोत्रं जगृहे गीयुगं ततः ॥ ४ ॥ ततस्तदमयामास गीयुगं नृपसत्तम ॥ अथ देववशाद्वाजन्मदमितं तस्य गीयु

गम् ॥ ५ ॥ निवद्धमुद्रमासाद्य श्रीवादेशे बलात्स्थितम् ॥ अयोधस्त्वयया राजन्नुत्थितस्त्रासतत्परः ॥ ६ ॥ गौयुगेन हि श्रीवाचां लम्बमानेन भूपते ॥
तद्दृष्ट्वा सुमन्त्रश्चर्यं विनाशं गोयुगस्य तु ॥ ७ ॥ मंकिर्वैराग्यमापन्नस्यक्त्वा ग्रामं वनं ययौ ॥ स गत्वा निर्जरं कश्चिद्वुंदं नृपसत्तम ॥ ८ ॥ त्रिकालं
कुरुते स्नानं गायत्रीजपसुत्तमम् ॥ तेनासौ गतपापोऽभूद्विष्यदर्शो च भूमिप ॥ ९ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु तेन मार्गेण शंकरः ॥ सह गौर्यां विनिष्कां
तः क्रीडायां रम्यपर्वते ॥ १० ॥ स दृष्टः सहसा तेन पिंडारेण महात्मना ॥ प्रणाममकरोद्राजंस्ततस्तं शंकरोऽब्रवीत् ॥ ११ ॥ न वृथा दर्शनं मे स्या
द्रो मे गृह्यतां द्विज ॥ यदभीष्टं महाराज यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ १२ ॥ ॥ पिंडारक उवाच ॥ ॥ गणोऽहं तव देवेश भवानि त्रिगुणतक ॥ यथा
तथा कुरु वि गो नान्यन्यमे हृदि वर्तते ॥ १३ ॥ एतत्पिण्डारकं तीर्थं मम नाम्ना प्रसिध्यतु ॥ १४ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ भविष्यसि गणोऽ
स्माकं देहाते त्वं द्विजोत्तम ॥ एतत्पिंडारकं नाम तीर्थमत्र भविष्यति ॥ १५ ॥ अहमत्र महाष्टम्यां निवेक्ष्यामि महामते ॥ ये च स्नानं करिष्यन्ति
संप्राप्ते चाष्टमीदिने ॥ ते यास्यन्ति परं स्थानं यत्राहं नित्यसंस्थितः ॥ १६ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा महादेवस्तत्रैवांतरधीयत ॥
मंकिः पिंडारकस्तत्र तपस्तेपे दिवानिशम् ॥ १७ ॥ ततः कालेन महता त्यक्त्वा देहं दिवं गतः ॥ यत्रास्ते भगवानुद्रो गणस्तत्र बभूव ह ॥ १८ ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन स्नानं मन्त्रेण चाचरेत् ॥ १९ ॥ राजेन्द्रं महिषीदानमथाष्टम्यां विशेषतः ॥ य इच्छति सदाऽभीष्टमिह लोके परत्र च ॥ २० ॥ इति
श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे पिंडारकतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥
॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ तस्मिन्कनखलं नाम पर्वते पापनाशने ॥ १ ॥ शृणु तत्राऽभवत्पूर्वं यदा
श्वर्यं महीपते ॥ पापयवः सुमतिर्नाम संप्राप्तोऽर्बुदपर्वते ॥ २ ॥ सूर्यग्रहे महीपाल तीर्थं कनखलं गतः ॥ तेन विप्रार्थमार्नीतं सुवर्णं जात्यमेव हि ॥ ३ ॥
प्रभूतं पतितं तोये प्रमादात्तस्य भूपते ॥ न लब्धं तेन भूपाल अन्वेपणपरेण च ॥ ४ ॥ ततः स्नात्वा गृहं प्राप्तः पश्चात्तापसमन्वितः ॥ ततः कालेन
महता स भूयस्तत्र चागतः ॥ ५ ॥ स्नानार्थं आस्करे अस्ते तं च देशमपश्यत ॥ चिंतयामास मेधावी हस्मिन्देसो तदा मम ॥ ६ ॥
सुवर्णं पतितं इस्तात्र च लब्धं कथंचन ॥ ७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवं चिंतयतस्तस्य बाधुवाचाशरीरेणी ॥ नात्र नाशोऽस्ति
राजेन्द्र इह लोके परत्र च ॥ ८ ॥ अत्र कोटिगुणं जातं सुवर्णं यत्पुरातनम् ॥ पश्चात्तापस्त्वया भूरि कृतो यद्व्यनाशने ॥ ९ ॥ तस्मात्तत्पुण्या
च संजाता तथैवाकरिष्यतस्य च ॥ येऽत्र श्रद्धासमायुक्ताः सुवर्णेनैव सत्तम ॥ यत्राच्छादं करिष्यन्ति सुवर्णं च विशेषतः ॥ १० ॥ ब्राह्मणेभ्यः प्रदा
स्यन्ति संख्या तस्य न विद्यते ॥ अत्रान्वेषय देशे त्वं प्राप्स्यसे नाऽत्र संशयः ॥ ११ ॥ स श्रुत्वा भारती तत्र द्वाकाशादुत्थितो नृप ॥ अन्वेपमा
णोऽस्मिन्देसो सुवर्णं तच्च लब्धवान् ॥ १२ ॥ शुभ्रं कोटिगुणं प्राज्यं ततस्तुष्टिं समागतः ॥ ज्ञात्वा तीर्थप्रभावं तं ब्राह्मणेभ्यः सहस्रशः ॥ ददौ च
दद्याद्युक्तं उद्दिश्य पितृदेवताः ॥ १३ ॥ ततस्तस्य प्रभावेण स दानस्य महीपतिः ॥ संजातो धनदो नाम यशो नानाधनप्रदः ॥ १४ ॥ तत्र यः
कुरुते श्राद्धं ग्रहे सूर्यस्य भूमिप ॥ आकरुपं पितरस्तस्य तृप्तिं याति सुतर्पिताः ॥ १५ ॥ स्नानेन ऋषयो देवास्तुष्टिं याति महोरगाः ॥ नाशः
संजायते सद्यः पापस्य पृथिवीपते ॥ १६ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन स्नानं तत्र समाचरेत् ॥ यथाशक्त्या तथा दानं श्राद्धं च नृपसत्तम ॥ १७ ॥
इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे कनखलतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥
॥ २६ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ चक्रतीर्थमुत्तमम् ॥ यत्र चक्रं पुरा मुक्तं विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ ३ ॥
निहत्य दानवान्संख्ये कृत्वा स्नानं सुनिर्जरे ॥ विष्णुः प्राक्षालयत्तोयं तेन तन्मेध्यतां गतम् ॥ २ ॥ तत्र श्राद्धं तु यः कुर्याच्छयने वीचने हरेः ॥
आकरुपं पितरस्तस्य तृप्तिं याति नराधिप ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे
चक्रतीर्थप्रभाववर्णनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ सुगुण्यं मानुषं हृदम् ॥ यत्र
स्नातो नरः सम्यग्भुज्यो जायते सदा ॥ १ ॥ न तिर्यक्त्वमवाप्नोति कृत्वाऽपि बहुपातकम् ॥ तत्राश्वर्यमभूत्पूर्वं यत्तच्छृणु नराधिप ॥ २ ॥ मृगयूथ
मनुष्मास व्याधव्याप्तं समन्ततः ॥ ते मृगा भयसन्त्रस्ताः प्रविष्टा जलमध्यतः ॥ ३ ॥ सद्यो मनुष्यतां प्राप्ताः पूर्वजातिस्मरास्तथा ॥ एतस्मिन्नेव
काले तु व्याधस्ते समुपागताः ॥ ४ ॥ चापवाणधराः सर्वे यथा वै यमार्किकराः ॥ पप्रच्छुश्च मृगान्भूप मानुषत्वमुपागताः ॥ ५ ॥ मृगयूथमनु
प्राप्तमस्मिन्स्थाने जलाश्रये ॥ केन मार्गेण तद्योतं वदध्वं सत्वरं हि नः ॥ वयं सर्वे परिश्रान्ताः क्षुत्तृड्भ्यां च विशेषतः ॥ ६ ॥ ॥ मनुष्या
ऊचुः ॥ ॥ वयं ते हरिणाः सर्वे मानुष्यं भावमाश्रिताः ॥ तीर्थस्यास्य प्रभावेण सत्यमेतदसंशयम् ॥ ७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततस्ते
शवराः सर्वे त्यक्त्वा चापानि पार्थिव ॥ कृत्वा स्नानं जले तस्मिन्सद्यः सिद्धिं गता नृप ॥ ८ ॥ ततः शक्रस्तु तद्दृष्ट्वा तीर्थं पापहरं नृप ॥ पूरयामास
सर्वत्र पांशुभिर्नृपसत्तम ॥ ९ ॥ अद्यापि मनुजास्तत्र बुधाष्टम्यां नराधिप ॥ स्नानं ये प्रकरिष्यन्ति तिर्यक्त्वं न व्रजन्ति ते ॥ १० ॥ पितृमेघफलं
कृत्स्नं श्राद्धदानादवाप्तुः ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे मनुष्यतीर्थप्रभाव
वर्णनं नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ कपिलातीर्थमुत्तमम् ॥ यत्र स्नातो नरः सम्य
इमुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ १ ॥ पुराऽभून्नृपतिर्नाम सुप्रभः परवीरहा ॥ जित्यं च मृगयाशीलो मृगानामहिते रतः ॥ २ ॥ न तथा स्त्रीषु नो भोगे
नाश्वयाने न वारणे ॥ तस्याभूदनुरागश्च यथा मृगविमर्दने ॥ ३ ॥ स कदाचिन्नृपश्रेष्ठ मृगासक्तोऽर्बुदं गतः ॥ अपश्यत्सानुदेशे च मृगीं शिशुसमावृ
ताम् ॥ ४ ॥ स्तनं धयन्तीं सुस्निग्धां शिशोः क्षीरानुरागिणः ॥ सा तेन विद्धा बाणेन सहसा नतपर्वणा ॥ ५ ॥ अथ सा पार्थिवं दृष्ट्वा प्रगृहीतशरा
सनम् ॥ द्वितीयं योजयानं च मृगी बाणं सुनिर्मलम् ॥ ६ ॥ ततः सा कोपसन्तप्ता भूषालं प्रत्यभाषत ॥ नायं धर्मः स्मृतः स्नात्वा यस्त्वयाद्य
निपथितः ॥ ७ ॥ शयानो मैथुनासक्तः स्तनपो व्याधिपीडितः ॥ न हंतव्यो मृगो राजन्मृगी च शिशुना वृता ॥ ८ ॥ तदद्य मरणं जातं मम सर्वं
नृपाधम ॥ तव बाणं समासाद्य पुत्रस्य च मया विना ॥ ९ ॥ यस्मादहमधर्मेण हता भूमिपते त्वया ॥ तस्मादत्रैव सानो त्वं रौद्रव्याघ्रो भविष्य
सि ॥ १० ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा सुमहत्पापं स नृपो भयसंकुलम् ॥ तां वै प्रसादयामास प्राणशेषां तदा मृगीम् ॥ ११ ॥ अविषे
कान्मया भद्रं हता त्वं निर्धनेन च ॥ कुरु शापविमोक्षं त्वं तस्मादीनस्य सन्मृगि ॥ १२ ॥ ॥ मृगुवाच ॥ ॥ यदा तु कपिलानाम द्रक्ष्यसे
त्वं पयस्विनीम् ॥ धेनुं तया समालापत्प्रकृतिं यास्यसे पुनः ॥ १३ ॥ एवमुक्त्वा मृगी राजाग्रतः प्राणैर्व्ययुज्यत ॥ पीडिता शरवा
तेन पुत्रस्नेहाद्विशेषतः ॥ १४ ॥ अथाऽसौ पार्थिवः सद्यो रौद्रास्यः समजायत ॥ व्याघ्रो दंष्ट्राकरालश्च तीक्ष्णदन्तनखस्तथा ॥ भक्ष

यामास तां सेनामात्मीयां क्रोधमूर्च्छितः ॥ १५ ॥ ततस्ते सैनिका राजन्हतशेषाः सुदुःखिताः ॥ स्वगृहाणि ययुस्तत्र यथा वृत्त
जने पुरे ॥ १६ ॥ निवेदयन्तो वृत्तांतं चत्वरेषु त्रिकेषु च ॥ यथा वै व्याघ्रतां प्राप्तः स राजाऽवुदपर्वते ॥ १७ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं
तस्य पुत्रं धीरपराक्रमम् ॥ राज्येऽभिषेचयामासुर्नाम्ना ख्यातं महोजसम् ॥ १८ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य तस्मिन्सानी नृपोत्तम ॥
तृपातं गोकुलं प्राप्तं गोपगोपीसमाकुलम् ॥ १९ ॥ तत्रैका गौः परिभ्रष्टा स्वयूधात्तृणतृणया ॥ कपिलेति च विख्याता स्वयूथस्याग्रगामिनी ॥
॥ २० ॥ अच्छिन्नाग्रतृणं या तु सदा भक्षयते नृप ॥ अथ सा गह्वरं प्राप्ता गिरेः शून्यं भयंकरम् ॥ २१ ॥ तत्राससाद तां व्याघ्रो दंष्ट्रोत्कटमुखा
वहः ॥ सा तं दृष्टवती पापं त्रासमाप मृगीव हि ॥ २२ ॥ स्मरंती गोकुले बद्धं स्वसुतं क्षीरपायिनम् ॥ दुःखेन रुदतीं तां स दृष्ट्वा च भृगा
धिपः ॥ २३ ॥ ॥ व्याघ्र उवाच ॥ ॥ किं वृथा रुदते धेनो मां प्राप्य न हि जीवितम् ॥ विद्यते कस्यचिन्मूर्खे स्मरेष्टां देवतां ततः ॥ २४ ॥
॥ कपिलोवाच ॥ ॥ स्वजीवितभयाद्वाघ्र न रोदिमि कथंचन ॥ पुत्रो मे बालको गोष्ठ्यां क्षीरपायी प्रतीक्षते ॥ २५ ॥ नाद्यापि स तृणा
न्यस्यति तेनाहं शोकविह्वला ॥ रोद्धि व्याघ्र सुतस्नेहात्सत्येनात्मानमालभे ॥ २६ ॥ पाययित्वा सुतं बालं दृष्ट्वा पुष्टा जनं स्वकम् ॥ पुनः प्रत्या
गमिष्यामि यदि त्वं मन्यसे विभो ॥ २७ ॥ ॥ व्याघ्र उवाच ॥ ॥ गत्वा स्वसुतसंनिध्यं दृष्ट्वात्मीयं च गोकुलम् ॥ पुनरागमनं यत्ते न
च तच्छ्रद्धाभ्यहम् ॥ २८ ॥ भयान्मां भाषसे चैवं नास्ति प्राणसमं भयम् ॥ तस्मात्प्राणभयात् त्वमागमिष्यसि धेनुके ॥ २९ ॥ ॥ कपिलो
वाच ॥ ॥ शपथैरागमिष्यामि सत्यमेतच्छृणुष्व मे ॥ प्रत्ययो यदि ते भूयान्मां मुञ्च त्वं मृगाधिप ॥ ३० ॥ ॥ व्याघ्र उवाच ॥ ॥ ब्रूहि
ताञ्छप्रथामद्रे समागच्छसि यैः पुनः ॥ ततोऽहं प्रत्ययं गत्वा मोचयिष्यामि वा न वा ॥ ३१ ॥ ॥ कपिलोवाच ॥ ॥ वेदाध्ययनसंपन्नं ब्राह्मणं
वंचयेत्तु यः ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३२ ॥ गुरुद्रोहरतानां च यत्पापं जायते नृणाम् ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे
पुनः ॥ ३३ ॥ यत्पापं ब्राह्मणं हत्वा गां च हत्वा प्रजायते ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३४ ॥ मित्रद्रोहे च यत्पापं यत्पापं गुरु
वंचके ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३५ ॥ यो गां स्पृशति पादेन ब्राह्मणं पावकं तथा ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे
पुनः ॥ ३६ ॥ कूपारामतडागानां यो भगं कुरुते नरः ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३७ ॥ कृतघ्नस्य च यत्पापं सूचकस्य च
यद्रवेत् ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३८ ॥ मद्यमांसरतानां च यत्पापं जायते नृणाम् ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे
पुनः ॥ ३९ ॥ राजपेशुन्यकर्तृणां यत्पापं जायते नृणाम् ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः ॥ ४० ॥ वेदविक्रयकर्तृणां यत्पापं संप्रजाय
ते ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः ॥ ४१ ॥ दीयमानं द्विजातीनां निवारयति योऽरुपधीः ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पु
नः ॥ ४२ ॥ विन्वस्तवातकानां च यत्पापं समुदाहृतम् ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः ॥ ४३ ॥ द्विजद्वेषरतानां हि यत्पापं जायते
नृणाम् ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः ॥ ४४ ॥ परवादरतानां च पापं यच्च दुरात्मनाम् ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः ॥
॥ ४५ ॥ रात्रौ ये पापकर्माणो भक्षंति दधिसक्तुकाच्च ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः ॥ ४६ ॥ वृताकं मूलकं श्वेतं रक्तं येऽश्रेति गृंज
नम् ॥ तेन पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः ॥ ४७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ स तस्याः शपथाञ्छ्रुत्वा विस्मयोत्फुल्लोचनः ॥ प्रत्ययं
च तदा गत्वा व्याघ्रो वाक्यमथाब्रवीत् ॥ ४८ ॥ ॥ व्याघ्र उवाच ॥ ॥ गच्छ त्वं गोकुले भद्रे पुनरागमनं कुरु ॥ न चैतदवगंतव्यं यदयं
वञ्चितो मया ॥ ४९ ॥ कपिले गच्छ पश्य त्वं तनयं सुतवत्सले ॥ पाययित्वा स्तनं पूर्णमवघ्राय च मूर्धनि ॥ ५० ॥ मातरं भ्रातरं दृष्ट्वा सखीः
रजनवांशवान् ॥ सत्यमेवाग्रतः कृत्वा नान्यथा कर्तुमर्हसि ॥ ५१ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ साञ्जुज्ञाता मृगेन्द्रेण कपिला पुत्रवत्सला ॥
अश्रुपूर्णमुखी दीना प्रस्थिता गोकुलं प्रति ॥ ५२ ॥ वेपमाना भयोद्विग्ना शोकसागरमध्यगा ॥ करिणीव हि रौद्रेण हंरिणा सा बलीयसा ॥
ततः स्वगोकुलं प्रातारंभमाणा सुहृदुः ॥ ५३ ॥ तस्याः शब्दं ततः श्रुत्वा ज्ञात्वा वत्सः स्वमातरम् ॥ सम्मुखः प्रययौ तूर्णमूर्द्धपुच्छः प्रह
र्षितः ॥ ५४ ॥ अकालागमनं तस्या रौद्रं भंभारं तथा ॥ दृष्ट्वा श्रुत्वा च वत्सोऽसौ शंकितः परिपृच्छति ॥ ५५ ॥ ॥ वत्स उवाच ॥ ॥ न
ते पश्यामि सौम्यत्वं दुर्मना इव लक्ष्यसे ॥ किमर्थमन्यवेलायां समायाता वदस्व मे ॥ ५६ ॥ ॥ कपिलोवाच ॥ ॥ पित्र पुत्र स्तनं पश्चात्कारणं
चापि मे शृणु ॥ आगताऽहं तव स्नेहात्कुरु तृप्तिं यथेप्सिताम् ॥ ५७ ॥ अपञ्चिममिदं पुत्र दुर्लभं मातृदर्शनम् ॥ मयाऽद्य पुत्र गंतव्यं शपथैरागता
यतः ॥ ५८ ॥ व्याघ्रस्य कामरूपस्य दातव्यं जीवितं मया ॥ तेनाहं शपथैर्मुक्ता कारणात्तव पुत्रक ॥ ५९ ॥ मयाऽद्य तत्र गंतव्यं मृगराजसमीपतः ॥
वद्धा च शपथैः पुत्र दास्यामि च कलेवरम् ॥ ६० ॥ ॥ वत्स उवाच ॥ ॥ अहं तत्र गमिष्यामि यत्र त्वं गंतुमिच्छसि ॥ श्लाघ्यं हि मरणं मेऽद्य त्वया
सह न संशयः ॥ ६१ ॥ एकाकिनाऽपि मर्त्यव्यं यस्मान्मया त्वया विना ॥ यदि मां सहितं तत्र तया व्याघ्रो वधिष्यति ॥ ६२ ॥ या गतिर्मातृभक्तानां
ध्रुवं सा मे भविष्यति ॥ तस्मादवश्यं यास्यामि त्वया सह न संशयः ॥ ६३ ॥ अथवाऽत्रैव तिष्ठ त्वं शपथाः संतु मे तव ॥ तव स्थाने प्रयास्यामि
मातृस्त्वं यदि मन्यसे ॥ ६४ ॥ जनन्या विप्रयुक्तस्य जीवितं न हि मे प्रियम् ॥ नास्ति मातृसमः कश्चिद्बालानां क्षीरजीविनाम् ॥ ६५ ॥ नास्ति
मातृसमो नाथो नास्ति मातृसमा गतिः ॥ ये मातृनिरताः पुत्रास्ते याति परमां गतिम् ॥ ६६ ॥ ॥ कपिलोवाच ॥ ॥ ममेव विहितो मृत्युर्न ते
पुत्रक सांप्रतम् ॥ न चायमन्यभूतानां मृत्युः स्यादन्यमृत्युतः ॥ ६७ ॥ अपञ्चिममिदं पुत्र मातुः सन्देशमुत्तमम् ॥ शृणुष्वान्विहितो भूत्वा परिणाम
सुखावहम् ॥ ६८ ॥ वने चर सदा वत्स अप्रमादपरो भव ॥ प्रमादात्सर्वभूतानि विनश्यति न संशयः ॥ ६९ ॥ न च लोभेन चर्तव्यं विषमस्थं
तृणं कञ्चित् ॥ लोभाद्विनाशो जंतूनामिह लोके परत्र च ॥ ७० ॥ ससुद्रमद्वीं युद्धं विशंते लोभमोहिताः ॥ लोभाद्दि कार्यमत्युग्रं कुर्वति
त्याज्य एव सः ॥ ७१ ॥ लोभात्प्रमादादाश्वासात्पुरुषो बाध्यते त्रिभिः ॥ तस्माल्लोभो न कर्तव्यो न प्रमादो न विश्वसेत् ॥ ७२ ॥ आत्मा च
सततं पुत्र रक्षितव्यः प्रयत्नतः ॥ सर्वेभ्यः श्वापदेभ्यश्च म्लेच्छेभ्यस्तस्करादितः ॥ ७३ ॥ तिर्यग्भ्यः पापयोनिभ्यः सदा विचरता वने ॥ न च शोक
स्त्वया कार्यः सर्वेषां मरणं ध्रुवम् ॥ ७४ ॥ अस्माकं प्रतिवाचं च शृणु शोकविनाशिनीम् ॥ यथा हि पथिकः कश्चिच्छायार्थी वृक्षमास्थितः ॥
विश्रान्तश्च पुनर्याति तद्भद्रतसमागमः ॥ ७५ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवं संभाष्य तं वत्समवघ्राय च मूर्धनि ॥ स्वमातरं सखीवर्गं
ततो द्रष्टुं सभागता ॥ ७६ ॥ अब्रवीच्च ततो वाक्यं पुत्रशोकेन दुःखिता ॥ अवाः शृणुत मे वाक्यमपञ्चिममिदं स्फुटम् ॥ ७७ ॥ अनाथमवलं
दीनं फेनपं मम पुत्रकम् ॥ मातृशोकाभिसंततं सर्वास्तं पालयिष्यथ ॥ ७८ ॥ भाविनीनामयं पुत्रः सांप्रतं च विशेषतः ॥ स्रपनीयः पायितव्यः
पाप्यः पाल्यः स्वपुत्रवत् ॥ ७९ ॥ चरंतं विषमे स्थाने चरंतं परगोकुले ॥ अकार्यं प्रवर्ततं हे सख्यो वारयिष्यथ ॥ ८० ॥ क्षमध्वं च महा

भागा यास्येऽसं सत्यसंशयात् ॥ यत्राऽसौ तिष्ठते व्याघ्रो मुक्ताऽहं येन सांप्रतम् ॥ ८१ ॥ सर्वास्ता वचनं श्रुत्वा तस्याः शोकसमन्विताः ॥ विपादं परमं गत्वा वाऽन्यमुचुः सुदुःखिताः ॥ ८२ ॥ कपिले नैव गंतव्यं न ते दोषो भविष्यति ॥ प्राणात्यये न दोषोऽस्ति संप्रगये च दारुणे ॥ ८३ ॥ अत्र गाथा पुरा गीता मुनिभिर्धर्मवादिभिः ॥ प्राणात्यये समुत्पन्ने शपथे नास्ति पातकम् ॥ ८४ ॥ ॥ कपिलोवाच ॥ ॥ प्राणिनां प्राण रक्षार्थं वदाम्येवानृतं वचः ॥ नात्मार्यमुपयुज्यामि स्वरूपमप्यनृतं क्वचित् ॥ ८५ ॥ अश्वमेधसहस्रं तु मत्स्यं च तुलया धृतम् ॥ अश्वमेधसहस्रादि मत्स्यमेव विशिष्यते ॥ ८६ ॥ तस्मान्नावृतमात्मानं करिष्ये जीविताशया ॥ आज्ञापयंतु मामार्या यास्ये यत्र मृगाधिपः ॥ ८७ ॥ ॥ वयस्याऽनुः ॥ ॥ कपिले त्वं नमस्कार्या सर्वेऽपि सुरासुरैः ॥ यत्त्वं परमसंत्येन प्राणास्त्यजसि दुस्त्यजान् ॥ ८८ ॥ अवश्यं न च ते भावी मृत्युः मत्स्यात्कथंचन ॥ प्रमाणं यदि सत्यं हि व्रज पन्थाः शिवोऽस्तु ते ॥ ८९ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्ता च कपिला गता यत्र मृगाधिपः ॥ अथासौ कपिला दृष्ट्वा विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ अत्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं हर्षगद्गदया गिरा ॥ ९० ॥ ॥ व्याघ्र उवाच ॥ ॥ स्वागतं तत्र कल्याणि कपिले सत्यवादिनि ॥ न हि सत्यवतां किंचिदशुभं विद्यते क्वचित् ॥ ९१ ॥ त्वयोक्तं कपिले पूर्वं शपथैरागमाय च ॥ तेन मे कौतुकं जातं याताऽऽगच्छेत्पुनः कथम् ॥ ९२ ॥ तस्माद्गच्छ मया मुक्ता यत्राऽसौ तनयस्तव ॥ तिष्ठते गोकुले वद्धः क्षीरपायी सुदुःखितः ॥ ९३ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु स राजा प्रकृतिं गतः ॥ मृगीशापेन निर्धुक्तो दिव्यरूपवपुर्धरः ॥ ततोऽत्रवीत्प्रहृष्टात्मा कपिलां मत्स्यवादिनीम् ॥ ९४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ प्रसादात्तव मुक्तोऽहं शापादस्मात्सुदारुणात् ॥ किं ते प्रियं करोम्यद्य धेनुके ब्रूहि मत्वरम् ॥ ९५ ॥ ॥ कपिलोवाच ॥ ॥ कृत्वाऽऽस्मि राजेन्द्र यत्त्वं मुक्तोऽसि किञ्चिपात् ॥ पिपासा बाधतेत्यर्थं सांप्रतं जलमानयम् ॥ ९६ ॥ ॥ नेवावृतं विजानीहि सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ९७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ अथासौ पार्थिवो हस्ते चापमादाय सत्वरम् ॥ सज्यं कृत्वा शरं गृह्य जवान धरणीतलम् ॥ ९८ ॥ ततः सलिलमुत्सृज्यो निर्मलं शीतलं शुभम् ॥ तत्र सा कपिला स्नात्वा वितृषा समपद्यत ॥ ९९ ॥ एतस्मिन्नन्तरे धर्मः स्वयं तत्र समागतः ॥ अत्रवीत्कपिलां दृष्ट्वा वरं वरय शोभने ॥ १०० ॥ तत्र सत्येन तुष्टोऽहं नास्ति ते सदृशी क्वचित् ॥ त्रेलोक्ये सकले धेनुर्न भविष्यति वै गुप्ते ॥ १०१ ॥ ॥ कपिलोवाच ॥ ॥ प्रसादात्तव गच्छेय सह राजा सगोकुला ॥ सुप्रभेण पदं दिव्यं जरामर णवर्जितम् ॥ १०२ ॥ मन्नाम्ना ख्यातिमायातु पुण्यमेतन्मलाशयम् ॥ सर्वपापहरं नृणां सर्वं कामप्रदं तथा ॥ १०३ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ येऽत्र स्नानं करिष्यन्ति सुपुण्ये सलिले शुभे ॥ चतुर्दश्यां विशेषेण ते यास्यन्ति परां गतिम् ॥ १०४ ॥ तत्र नाम्ना सुपुण्यं हि तीर्थमेतद्विष्यति ॥ दर्शमुद्दिश्य मर्त्यस्तु प्राप्स्यते गौसहस्रकम् ॥ स्नानाल्लक्षणं दानात्पुण्यं चैव तथाऽक्षयम् ॥ १०५ ॥ येऽत्र श्राद्धं करिष्यन्ति मानवाः सुसमाहिताः ॥ सर्वदानफलं तेषां भुक्तिमुक्ती महात्मनाम् ॥ १०६ ॥ अपि कीटपतंगा ये दृष्टार्ताः सलिले शुभे ॥ मज्जयिष्यन्ति यास्यन्ति तेऽपि स्थानं दिवौक साम् ॥ १०७ ॥ किं पुनर्भक्तिसंयुक्ता मानवाः सत्यवादिनः ॥ मनस्विनो महाभागाः श्रद्धावंतो विचक्षणाः ॥ १०८ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु विमानानि सहस्रशः ॥ समायातानि राजेन्द्र कपिलायाः प्रभावतः ॥ १०९ ॥ तान्यारुह्याथ कपिला गोपगोकुलमंकुला ॥ सुप्रभेण समायुक्ता तत्पदं परमं गता ॥ ११० ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तत्र स्नानं समाचरेत् ॥ श्राद्धं चैवात्मनः शक्त्या दानं पार्थिवमत्तम ॥ १११ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे कपिलानीर्यमाहात्म्यवर्णनं नाम कोनाशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ अग्नितीर्थं ततो गच्छेत्पावनं परमं नृणाम् ॥ तत्र वह्निः पुरा नष्टो लब्धश्च त्रिदशैरपि ॥ १ ॥ ॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ किमर्थं भगवन्वह्निः पुरा नष्टो द्विजोत्तम ॥ कथं तत्रैव लब्धस्तु कौतुकं मे महामुने ॥ २ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ पुरा वृष्टिनिरोधोऽभूत्पावद्वादशवत्सरान् ॥ संशयं परमं प्राप्तः सर्वो लोकः क्षुधादितः ॥ ३ ॥ प्रायो मृतो मृतप्रायः शोषोऽभूद्ररणीतले ॥ नष्टा अरण्यजा ग्राम्याः पशवः पक्षिणो मृगाः ॥ ४ ॥ एवं कृच्छ्रमनुप्राप्ते मर्त्यलोके नराधिपः ॥ विश्वामित्रो मुनिवरः संदेहं परमं गतः ॥ ५ ॥ अग्नौ पथिरसाभावादस्थिशोषो व्यजायत ॥ अन्यस्मिन्दिक्से प्राप्तः क्षुत्क्षामः पर्यटन्दिशः ॥ ६ ॥ चंडालनिलयं प्राप्तः क्षुत्पापीडितो भृशम् ॥ तत्रा पश्यन्मृतं श्वानं शुष्कं पार्थिवसत्तम ॥ ७ ॥ तमादाय गृहं प्राप्तः प्रक्षाल्य सलिलेन तु ॥ क्षुत्क्षामः पाचयामास ततस्तं पावकेऽबुद्धौ ॥ ८ ॥ अभक्ष्यभक्षणं ज्ञात्वा हव्यवाहस्ततो नृप ॥ शक्तस्योपरि मन्युं स्वं चक्रेऽतीव महीपते ॥ ९ ॥ नष्टोपधिरसे लोके युक्तमेतद्धि सांप्रतम् ॥ यादृगानं हविस्तादृगग्निभक्षो विशिष्यते ॥ १० ॥ नाभक्ष्यं भक्षयिष्यामि त्यजिष्ये क्षितिर्मंडलम् ॥ येन शक्रादयो देवा यांति कष्टनरां दशाम् ॥ ११ ॥ एवं संचिंत्य मनसा सकोपो हव्यवाहनः ॥ प्रणष्टः सकलं हित्वा मर्त्यलोकं चराचरम् ॥ १२ ॥ प्रणष्टे सहसा वद्धावग्निप्रोमादिकाः क्रियाः ॥ प्रणष्टास्तु जनाः सर्वे विशेषात्संशयं गताः ॥ १३ ॥ ततो देवगणाः सर्वे संदेहं परमं गताः ॥ यज्ञभागविहीनत्वान्मंत्रं चकृस्ततो मिथः ॥ १४ ॥ त्यक्तस्तु वह्निना मर्त्यस्ततो नाशं गता नराः ॥ शेषनाशादर्थं सर्वे विनंक्ष्यामो न संशयः ॥ १५ ॥ तस्मादन्वेष्यतां वह्निर्यत्र तिष्ठति सांप्रतम् ॥ यथा चरति मर्त्ये च तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ १६ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवं ते निश्चयं कृत्वा सर्वे देवाः सवासवाः ॥ अन्वेषयन्स्तथामि ते समंतात्क्षितिर्मंडले ॥ १७ ॥ ततस्ते पुरतो दृष्ट्वा शुक्रं श्रान्ता दिवौकसः ॥ पप्रच्छुः श्रद्धया वह्निर्यदि दृष्टः प्रकथ्यताम् ॥ १८ ॥ ॥ शुक्र उवाच ॥ ॥ योऽयं वंशो महानग्रे प्रदग्धो वह्निसंगतः ॥ प्रणष्टो हव्यवाहोऽत्र मया दृष्टो महाद्युतिः ॥ १९ ॥ शुकेनावेदितो वह्निः शस्त्रा तं मन्युना वृतः ॥ गद्गदा भोवि ते वाणी प्रोक्तवेदं प्रस्थितो द्रुतम् ॥ २० ॥ प्रविवेश शमीगर्भमश्वत्थं तरुसत्तमम् ॥ तत्रस्थो द्विपराज्ञा स कथितो विबुधा न्मति ॥ २१ ॥ स तं प्रोवाच ते जिह्वा विपरीता भविष्यति ॥ ततो जलाशयं गत्वा पर्वतेऽर्बुदसंज्ञके ॥ २२ ॥ प्रविष्टो भगवान्वह्निर्यथा देवैर्न लक्ष्यते ॥ तत्रोत्थेन दर्दरेण तेषां प्रोक्तो हुताशनः ॥ २३ ॥ अत्राऽसौ तिष्ठते वह्निर्निर्हरे पर्वतस्य च ॥ दग्धाश्च जलजाः सर्वे सुतसेनैव वारिणा ॥ २४ ॥ कृच्छ्रादहं विनिष्क्रातस्मान्मृत्युमुवात्सुराः ॥ तच्छ्रुत्वा यत्नमास्थाय प्रविष्टो हव्यवाहनः ॥ २५ ॥ भविष्यसि विजिह्वस्त्वं शस्त्रा तं दर्दुरं नृपः ॥ २६ ॥ ततो देवगणाः सर्वे निष्क्राताः सलिलाश्रयात् ॥ संवेष्ट्य तुष्टुः सर्वे स्तवैर्वेदोद्भवैर्नृप ॥ २७ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ ॥ त्वमग्रे सर्वभूतानामंतश्चरसि पावक ॥ त्वया हीनं जगत्सर्वं नाशं यास्यति सत्वरम् ॥ २८ ॥ त्वं मुखं सर्वदेवानां त्वयि लोकाः प्रतिष्ठिताः ॥ भूलोके च त्वया त्यक्ते वयं सर्वे सवासवाः ॥ विनाशमेव यास्यामस्तस्मात्त्वं त्रातुमर्हसि ॥ २९ ॥ त्वं ब्रह्मा त्वं महादेवस्त्वं विष्णु स्त्वं दिवाकरः ॥ त्वं चंद्रस्त्वं च धनदो मरुत्वं च सुरेश्वरः ॥ ३० ॥ इंद्राद्या विबुधाः सर्वे त्वदायता हुताशन ॥ किमर्थं भगवन्मर्त्यं त्यक्त्वा त्वमत्र

संस्थितः ॥ किमर्थं भगवन्नस्मान्नानां गस्त्यलुमिच्छसि ॥ ३१ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ वेष्टितो भगवान्वह्निर्देवैः स्तुतिपरायणैः ॥ तस्मैव
निर्झरस्याथ तटस्थो वाक्यमब्रवीत् ॥ ३२ ॥ ॥ वह्निरुवाच ॥ ॥ अभक्ष्यभक्षणे शक्नो मामिच्छति नियोजितुम् ॥ तेनैव न करोत्येष वृष्टिं
मर्त्यं सुरेश्वरः ॥ ३३ ॥ अतोऽहं भूतलं त्यक्त्वा प्रविष्टो निर्झरे त्विह ॥ प्रणष्टान्नरसे लोके न चाहं स्थातुमुत्सहे ॥ ३४ ॥ ॥ शक्र उवाच ॥ ॥
भृशं यस्मान्मया रोधः कृतो वृष्टेर्हुताशन ॥ देवापिर्नाम धर्मज्ञः क्षत्रियाणां यशस्करः ॥ ३५ ॥ प्रतीपस्तत्पुनः साधुः सर्वशीलवतां नरः ॥ देवा
पि च गते स्वर्गे ज्येष्ठभ्रातरमग्रजम् ॥ संत्यक्त्वा जगृहे राज्यं शंतनुस्तत्पुनोऽवरः ॥ ३६ ॥ एतस्मात्कारणाद्वाज्ये तस्य वृष्टिर्निराकृता ॥ तत्रादेशा
त्करिष्यामि निवर्तस्व हुताशन ॥ ३७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा सहस्रांशः पुष्करावर्तकान्धनान् ॥ हुतमाज्ञापयामास वृष्ट्यर्थं
जगतीतले ॥ ३८ ॥ अथ शक्रसमादिष्टा विद्युत्वनतो बलाहकाः ॥ गम्भीरराविणः सर्वं भूतलं प्रचुरैर्जलैः ॥ पूरयामासुरत्युक्ता हुतिमन्तो महीपते
॥ ३९ ॥ ततोऽगमत्परां तुष्टिं भगवान्हव्यवाहनः ॥ रोचयामास भृष्टे वसतिं देवकारणात् ॥ ४० ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ तवाऽऽदेशात्कृता
वृष्टिरन्यत्कार्यं हुताशन ॥ यत्ते प्रियं तदस्माकं सुशीघ्रं हि निवेदय ॥ ४१ ॥ ॥ अग्रिरुवाच ॥ ॥ एतन्न ज्ञाशं पुण्यं प्रताप्रा तीर्थमुत्तमम् ॥
ख्यातिं यातु धरापृष्ठे दुष्माकं हि प्रसादतः ॥ ४२ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ अग्नितीर्थमिदं लोके प्रख्यातिं संप्रयास्यति ॥ अत्र स्नातो नरः सम्य
गभिलोकं प्रयास्यति ॥ ४३ ॥ यस्तिलान्दास्यति नरस्तीर्थेऽस्मिन्सुसमाहितः ॥ अग्निरोमस्य यज्ञस्य फलं तस्य भविष्यति ॥ ४४ ॥ ॥ पुलस्त्य
उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा सुराः सर्वं स्वस्वं स्थानं ययुस्ततः ॥ वह्निश्च भगवान्नाजन्मथापूर्वमवर्तत ॥ ४५ ॥ यश्चेनत्पठते नित्यं प्रातरुत्थाय चोत्त
मम् ॥ अग्नितीर्थस्य माहात्म्यं सुच्यते सर्वपातकेः ॥ ४६ ॥ अहोरात्रकृतात्पापात्स भृशवन्नपि सुच्यते ॥ ४७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एका
शीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डेऽग्नितीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य
उवाच ॥ ॥ रक्तानुबन्धं वै गच्छेत्तीर्थं त्रेलोक्यविश्रुतम् ॥ यत्र स्नातो नरः सम्यङ्गुच्यते ब्रह्महत्याया ॥ १ ॥ पुराऽऽसीत्पार्थिवो नाम इन्द्रमेनो
महीपतिः ॥ तस्याऽऽसीत्पुत्रिया भार्या सुनन्दानाम् भामिनी ॥ पतिव्रता पतिप्राणा सदा पत्युः प्रिये स्थिता ॥ २ ॥ कस्यचित्तत्र कालस्य स
राजा सपरिग्रहः ॥ परदेशं गतो हंतुं शत्रुसंघं दुरासदम् ॥ ३ ॥ तं निहत्य धनं भूरि गृहीत्वा प्रस्थितो गृहम् ॥ ततोऽग्रे प्रेषयामास स दूतं कृत्रिमं
नृप ॥ ४ ॥ सुनन्दां ब्रूहि गत्वा त्वमिन्द्रसेनो हतो रणे ॥ तदाकारस्ततो लक्ष्यः पातिव्रत्ये ममाज्ञया ॥ ५ ॥ यदि सा निश्चयं गच्छेन्नगरं
प्रति भामिनी ॥ तदा रक्षया प्रयत्नेन वाच्यं हास्यं मयोद्भवम् ॥ ६ ॥ एवमुक्तो गतो दूतस्तत्क्षणां नृपसत्तम ॥ तस्यै निवेदयामास यदुक्तं तेन
भृशुजा ॥ ७ ॥ अथ तस्य वचः श्रुत्वा सुनन्दा चारुहासिनी ॥ गतप्राणा नृपश्रेष्ठ पतिप्राणा महासती ॥ ८ ॥ यस्मिन्काले मृता सा तु सुनन्दा
शीलमंडना ॥ तस्मिन्काले नृपः सोऽपि तत्पापेन समाश्रितः ॥ ९ ॥ अथापश्यद्वितीयां स च्छायां गात्रस्य चोपरि ॥ तथा गुरुतरं कायं मालस्यं
समपद्यत ॥ १० ॥ तेजोहीनं सुदुर्गंधि विवर्णं नृपसत्तम ॥ अथ प्रातो गृहं राजा श्रुत्वा भार्यासमुद्भवम् ॥ ११ ॥ विनाशं दुःखशोकार्तेः करुणं
पर्यदेवयत् ॥ स ज्ञात्वा पापमात्मानं स्त्रीहत्यामुविदूषितम् ॥ १२ ॥ ब्राह्मणानां समादेशात्तथा यात्रापरोऽभवत् ॥ कृतोद्धेदेहिकं तस्या लज्जामात्र
परिग्रहः ॥ वाराणस्यां गतः पूर्वं तत्र दानं ददौ बहु ॥ १३ ॥ कपालमोचने तीर्थे सर्वपापप्रणाशने ॥ त्रिनेत्रो यत्र निर्मुक्तः पुरा वै ब्रह्महत्याया ॥ १४ ॥
तस्य च्छाया द्वितीया सा न नष्टा तत्र भूपते ॥ ततः कनखलं प्राप्तः सुपुण्यं शुद्धिदं नृणाम् ॥ १५ ॥ तथैव पुष्करारण्यं तस्मादमरकण्टकम् ॥
कुर्वन् ततो राजन्प्राप्तोऽसौ नृपसत्तमः ॥ १६ ॥ प्रभासं सोमतीर्थं च ततस्तु कृमिजंगले ॥ एकहंसं ततो राजन्पुण्यपारिप्लवं ततः ॥ १७ ॥
रुद्रकोटिं विरूपाक्षं ततः पंचनदं नृप ॥ एवमादीनि तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च ॥ परिभ्रमन्महीपाल परिश्रान्तो नराधिपः ॥ १८ ॥
ततो वर्षसहस्राणि संप्राप्तोऽर्जुनपर्वते ॥ तत्रापश्यन्नरपतिस्तीर्थान्यायतनानि च ॥ १९ ॥ तपस्त्रिसंघान्विविधान्ब्राह्मणान्वेदपारगात्र ॥ ददौ
दानानि बहुशो ब्राह्मणेभ्यो यहच्छया ॥ २० ॥ प्रातो रक्तानुबन्धं च तीर्थं तत्रैव पर्वते ॥ तत्र स्नातो विनिष्क्रान्तो यावत्पश्यति धूमिपः ॥ २१ ॥
तावन्न दृश्यते च्छाया द्वितीया स्त्रीवधोद्भवा ॥ लघुत्वं सर्वगात्राणि संप्राप्तानि महीपतेः ॥ २२ ॥ विगन्वता प्रणष्टा च तेजोवृद्धिः पराभवत् ॥
ततो हृष्टमना भूत्वा दत्त्वा दानानि भूरिशः ॥ स्तूयमानश्चतुर्दिक्षु वंदिभिः प्रस्थितो गृहम् ॥ २३ ॥ ततो रक्तानुबन्धस्य सीमानिक्रमणं नृप ॥
यावत्करोति राजन्द्र तावदस्य पुनस्तथा ॥ २४ ॥ सा च्छाया दृश्यते देहं द्वितीया नृपसत्तम ॥ स एव गन्वो गात्रेषु तेजोहानिश्च सा नृप ॥ २५ ॥
ततो दुःखाभिसंततो गतस्तत्रैव तत्क्षणात् ॥ रक्तबन्धमनुप्राप्तो विपाप्मा सोऽभवत्पुनः ॥ २६ ॥ स ज्ञात्वा तीर्थमाहात्म्यं परं पार्थिवसत्तमः ॥
तत्र दारुणि चाहत्य चित्तां कृत्वा ततो नृप ॥ दानं दत्त्वा द्विजानेभ्यः प्रविष्टो हव्यवाहनम् ॥ २७ ॥ ततो विमानमारुह्य परित्यज्य कलेवरम् ॥
दिव्यमाल्यावरधरः शिवलोकमुपागमत् ॥ २८ ॥ शिवलोकमनुप्राप्ते तस्मिन्पार्थिवसत्तमे ॥ देवर्षयस्तदा वाक्यमिदमाहुः सुविस्मयात् ॥ २९ ॥
तीर्थेभ्यस्तु परं तीर्थमिदं वै पावनं परम् ॥ इन्द्रसेनो ह्यतः पापातीर्थसंगादयमुच्यत ॥ ३० ॥ ततः प्रभृति तत्तीर्थं ख्यातं च धरणीतले ॥ रक्तानां
तत्र संक्रमणे भानोर्यः स्नानं कुरुते नरः ॥ श्रद्धया परया युक्तो मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥ ३१ ॥ पितृक्षेत्रे गयायां च श्राद्धं कुरुते नृप ॥ ३२ ॥
समं प्राहुः फलं तस्य महर्षयः ॥ ३३ ॥ चन्द्रसूर्योपरागे वा गोदानं नृपसत्तम ॥ यः करोति नरस्तत्र स कुलान्सप्त तारयेत् ॥ ३४ ॥
इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे रक्तानुबन्धमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥
३१ ॥ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ महाविनायकं गच्छेत्ततः पार्थिवसत्तम ॥ यस्मिन्टुष्टे नृणां सद्यो निर्विघ्नं प्रजायते ॥ १ ॥
॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ कथं महत्त्वमगमत्पूर्वं तत्र विनायकः ॥ कस्मिन्काले द्विजश्रेष्ठ सर्वं विस्तरतो वद ॥ २ ॥ ॥ पुलस्त्य
उवाच ॥ ॥ पुरोद्वर्तनजं लेपं गृहीत्वा नृप पार्वती ॥ विनोदार्थं चकाराथ बालकं सुकुमारकम् ॥ ३ ॥ लेपाभावाच्चिह्नोहीनं शेषांगात्
यवं नृप ॥ यथोक्तं निर्मयित्वा तं स्कन्दं वाक्यमब्रवीत् ॥ ४ ॥ लेपमानय भद्रं ते शिरोऽयं स्कन्द सत्वरम् ॥ येनायं पुत्रको मे स्याद्भाता
ते परदुर्जयः ॥ ५ ॥ ततो गौरीसमादेशालेपालम्भी नृपोत्तम ॥ मत्तं गजवरं दृष्ट्वा शिरस्तस्य समानयत् ॥ ६ ॥ तस्मिन्निजयोजयामास गात्रे
लेपसमुद्रवे ॥ महद्दीपं शिरो भावि पुत्र कस्मात्त्वयाऽऽहृतम् ॥ ७ ॥ नृवंत्याश्चापि पार्वत्या मा मेति च मुहुर्मुहुः ॥ न्यस्ते शिरसि तद्गात्रे देवयोगा
न्नाधिप ॥ ८ ॥ त्रिशोपान्नायकत्वं च गात्रेभ्यः समाजयत ॥ बालकप्रतिमं कान्तं सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ ९ ॥ त्रिगंभीरं चतुर्दन्तं सप्तदन्तं मही

पते ॥ पडुन्नतं पञ्चदीर्घं पञ्चमूर्ध्मं सुमुन्दरम् ॥ १० ॥ त्रिविस्तीर्णं महाराज दृष्ट्वा गोरी सुविस्मिता ॥ सजीवं कारयामास स्वरात्तया शक्ति
रूपिणी ॥ ११ ॥ स सजीवः कृतो दय्या समुत्तस्थो च तत्क्षणम् ॥ आदेशं याचयामास विनयानतकन्धरः ॥ १२ ॥ तं दृष्ट्वा चाद्रुताकारं
प्रोक्ता पुत्रं सुदुर्बुधः ॥ शंभोः सकाशमनयत्प्रदृष्टान्तरात्मना ॥ १३ ॥ ततोऽप्रवीत्सुं देव ममेव गात्रलेपजम् ॥ देहि देव वरानित्यं महत्त्वं येन
गच्छति ॥ १४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शरीरस्थं शिरो मुख्यं यस्मात्पर्वतनन्दिनि ॥ महत्त्वं शिरः प्रोक्तं त्वया स्कन्देन योजि
तम् ॥ १५ ॥ विशेषात्रायकत्वं च गात्रे चास्य यतः स्थितम् ॥ महाविनायको ह्येष तस्मान्नाम्ना भविष्यति ॥ १६ ॥ गणानां चैव सर्वेषामधि
पत्यं नगाम्भजे ॥ अस्य दत्तं मया यस्माद्रविष्यति गणाधिपः ॥ १७ ॥ सर्वकार्येषु ये मर्त्याः पूर्वमेनं गणाधिपम् ॥ स्मरिष्यन्ति न वे तेषां कार्य
हानिर्भविष्यति ॥ १८ ॥ ततोऽस्य प्रददौ स्कन्दः प्रकीर्त्य कुशारकम् ॥ तदेव चायुधं तस्य सुप्रियं हि सदाऽभवत् ॥ १९ ॥ ततो
गोरी ददौ भोज्यपात्रं मोदकपूरितम् ॥ पुत्रमेहात्स तत्प्राप्य लास्यमेवं तदाऽकरोत् ॥ २० ॥ तस्य भक्ष्यस्य गन्धेन निष्क्रान्तो मृपको
विलात् ॥ भक्षणञ्चामरो जातस्तस्य बाह्यो व्यजायत ॥ २१ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ महाविनायको ह्येवं तत्र जातो मही
पते ॥ तस्मिन्हृष्टे च यत्पुण्यं तत्त्वमेकमनाः शृणु ॥ २२ ॥ वारुणे वयसि यत्पापं वार्द्धके यौवनेऽपि यत् ॥ करोति मानवो राजं
स्तस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ २३ ॥ यावमासे सिने पक्षे चतुर्थ्यां समुपोषितः ॥ यत्नं पश्यति वाग्मी स सर्वज्ञश्च प्रजायते ॥ तस्याग्रे
सुमहत्कुण्डं स्वच्छोदकमुपूरितम् ॥ २४ ॥ तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या यः पश्यति विनायकम् ॥ तस्यान्वयेऽपि सर्वज्ञा जायन्ते मानवा नृप ॥ २५ ॥
गणानां त्वेति मंत्रेण कृत्वा वे त्रिः प्रदक्षिणम् ॥ यत्नं पश्यति राजेन्द्र दुरितं न स पश्यति ॥ २६ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तं प्रपश्येद्विनायकम् ॥
य इच्छेत्सकलान्कामानिह लोके परत्र च ॥ २७ ॥ गृहस्थोऽपि च यो भक्त्या स्मरेत्कार्यं उपस्थिते ॥ अविघ्नं तस्य तत्सर्वं संसिद्धिपुण्यगच्छति
॥ २८ ॥ प्रातस्तथाय यो मर्त्यैः स्मरेद्देवं विनायकम् ॥ तस्य तद्दिनजातानि सिद्धिं कृत्यानि याति हि ॥ २९ ॥ विवाहे कलहे युद्धे प्रस्थाने
कृषिकर्मणि ॥ प्रवेशे च स्मरेद्यस्तु भक्तिपूर्वं विनायकम् ॥ तस्य तद्दीर्घितं सर्वं प्रसादात्तस्य सिद्ध्यति ॥ ३० ॥ महाविनायकी शान्तिं यः करोति
समाहितः ॥ न तं प्रेता प्रदा रोगाः पीडयन्ति विनोयकाः ॥ ३१ ॥ ॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ महाविनायकी शान्तिं वद मे मुनिसत्तम ॥ के मंत्राः
किं विधानं च परं कौतूहलं हि मे ॥ ३२ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ शुद्धपक्षे शुभे वारे नक्षत्रे दोषवर्जिते ॥ श्रेष्ठचंद्रवले शान्तिं गणेशस्य
समाचरेत् ॥ ३३ ॥ पूर्वांतरे समे देशे कृत्वा वेदिं च मंडपम् ॥ मध्ये चाष्टदलं पद्मं गृह्य स्रवं प्रयोजयेत् ॥ ३४ ॥ इन्द्रादिलोकपालांश्च दिक्षु सर्वांस्तु
भूपते ॥ गणेशपूर्विकाश्चापि मातरश्च विशेषतः ॥ ३५ ॥ गंधपुष्पोपहारैश्च यथोक्तैर्वलिर्विस्तरे ॥ श्वेतवस्त्रपुगच्छत्रं कलशं जलपूरितम् ॥ ३६ ॥
तस्यैव पूर्वदिग्भागे सहिरण्यं फलान्वितम् ॥ ३७ ॥ गणानां त्वेति मंत्रेण सहस्रं चाष्टसंयुतम् ॥ जपेत्तत्र तथा चारुण्यं चान्द्रां नृपसत्तम ॥ ३८ ॥
विनायकं समुद्दिश्य पुरः कुण्डे करात्मके ॥ चतुरस्रं योनियुते येखलाभिर्विभूषिते ॥ ३९ ॥ मधुह्वांसतेहोमैर्ग्रहहोमादनंतरम् ॥ गणानां
त्वेति मंत्रेण दशसाहस्रिकस्तथा ॥ ४० ॥ कार्यो वे पार्थिवश्रेष्ठ कार्यश्चोदइमुखैर्द्विजैः ॥ चतुर्भिश्चतुरै राजन्पीतवस्त्रातुलेपनैः ॥ ४१ ॥ पीतांबर
धरेश्चैव धृतहंसांगुलीयकैः ॥ ततो होमावसाने तु यजमानं नृपोत्तम ॥ ४२ ॥ ऋचमोपरिस्थं च मंत्रैर्भविष्यधनतः ॥ द्वापयेत्प्राङ्मुखं शान्तं
शुक्लवस्त्रावगुण्डितम् ॥ ४३ ॥ इमं मे गंगे यमुने पंचनद्यः सुपुष्करं ॥ श्रीसूक्तसहितं विष्णोः पावमानं वृषाकपिम् ॥ ४४ ॥ सम्यगुच्चार्य विमानां
ततो नाशं प्रपद्यते ॥ भद्राः सौम्यत्वमायाति भूता नश्यन्ति तत्क्षणम् ॥ ४५ ॥ आधयो व्याययो रौद्रा दुष्टरोगा ज्वरादयः ॥ प्रणश्यन्ति हुंतं सर्वे तयो
त्पाताः सुदारुणाः ॥ ४६ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ विनायकस्य माहात्म्यं प्रहृष्टं शान्तिकं तथा ॥ ४७ ॥ यश्च कीर्तयते सम्य
चचतुर्थ्यां सुसमाहितः ॥ शृणोति वा नृपश्रेष्ठ तस्याऽविघ्नं सदा भवेत् ॥ ४८ ॥ यंयं काममभिध्यायन्त्यजेच्चैदं समाहितः ॥ तत्तदाप्नोति नृपं च गण
नाथप्रसादतः ॥ ४९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेर्दुर्दखण्डे विनायकमाहात्म्यवर्णनं
नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततः पार्थश्वरं गच्छेदेवं पातकनाशनम् ॥ यं दृष्ट्वा मानवः सम्यङ्मुच्यते
सर्वपातकैः ॥ १ ॥ पार्थानामन्यभवत्साध्वी देवलस्य प्रिया सती ॥ तया पूर्वं तपस्तप्तं तत्र स्थाने महीपते ॥ २ ॥ सा पूर्वभवद्दंष्ट्या ऋषिपत्नी यश
स्विनी ॥ वैराग्यं परमं गत्वा ततश्चैवार्जुनं गता ॥ ३ ॥ वायुभशा निराहारा समचित्ताऽऽसने स्थिता ॥ ततो वर्षसहस्राते भक्त्या तस्या महीपते ॥
॥ ४ ॥ उद्दिद्य धरणीपृष्ठं सहसा लिंगमुत्थितम् ॥ एतस्मिन्नेव काले तु वायुवाचाशरीरिणी ॥ ५ ॥ पूजयेत्तमहाभागं शिवलिंगं सुपावनम् ॥
त्वद्भक्त्या धरणीपृष्ठान्निःसृतं कामदं महत् ॥ ६ ॥ यो यं काममभिध्यायन्पूजयिष्यति मानवः ॥ अन्योपि तदभिप्रेतं प्राप्स्यते नात्र संशयः ॥
॥ ७ ॥ पार्थेश्वराख्यमेतद्दि लोके ख्यातिं गमिष्यति ॥ एवमुक्त्वा ततो वाणी विरराम महीपते ॥ ८ ॥ ततः सा विस्मयाविष्टा पूजयामास तत्त्वा ॥
ततः पुत्रशतं प्राप्तं दिव्यं वंशधरं तथा ॥ ९ ॥ ततः प्रभृति तर्हिगं विख्यातं धरणीतले ॥ तत्रास्ति निर्मलं तोयं गिरिगह्वरनिःसृतम् ॥ १० ॥ तत्र
स्नात्वा नरः सम्यग्यस्तं पश्यति भावतः ॥ न स पश्यति संसारे दुःखं संतानसंभवम् ॥ ११ ॥ शुद्धपक्षे चतुर्दश्यां जागरं तस्य चाग्रतः ॥
यः करोति निराहारः स पुत्रं लभते ध्रुवम् ॥ १२ ॥ पिंडनिर्वापणं तत्र यः करोति समाहितः ॥ तस्य पुत्रत्वमायाति पितरस्तत्प्रसादतः ॥
॥ १३ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेर्दुर्दखण्डे पार्थेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशोऽ
ध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ कृष्णतीर्थं ततो गच्छेत्कृष्णस्य दयितं सदा ॥ यत्र सन्निहितो नित्यं स्वयं विष्णुर्मे
दीपते ॥ १ ॥ ॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ कृष्णतीर्थं कथं तत्र जातं ब्राह्मणसत्तम ॥ कस्मिन्काले मुने मुदि सर्वं विस्तरतो मम ॥
॥ २ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ तस्मिन्नेकाग्रं चोरे नष्टे स्थावरजंगमे ॥ चंद्रार्कपवने नष्टे ज्योतिषि प्रलयं गते ॥ ३ ॥
ततो युगसहस्राते विदुषः कमलासनः ॥ एकाकी चिंतयामास कथं सृष्टिर्भवदिति ॥ ४ ॥ भ्रमश्चापि चतुर्वक्त्रो यावत्पश्यति दूरतः ॥
चतुर्भुजं दिशालाक्षं पुरुषं पुरतः स्थितम् ॥ ५ ॥ तं चोवाच चतुर्वक्त्रः कस्तं केन दिनिर्मितः ॥ किमर्थमिह संप्राप्तः सर्वं विस्तरतो
वद ॥ ६ ॥ तदुवाचाय गोविंदः प्रहसन्कृष्णया गिरा ॥ ७ ॥ अहमाद्यः पुमानेको मया सृष्टो भवानपि ॥ सृष्टिमिच्छामि भूयोऽपि भूतमामं
चतुर्विधम् ॥ ८ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ तस्य तद्भजनं श्रुत्वा क्रुद्धो देवः पितामहः ॥ अग्रवीत्पुरुषं वाक्यं भर्त्सयंश्च पुनःपुनः ॥ ९ ॥
सृष्टत्वं हि मया मृद प्रथमोऽहमसंशयम् ॥ त्वाहशानां सहस्राणि करिष्येऽहमसंशयम् ॥ १० ॥ एवं विवदमानो तौ मिथो राजन्महापुता ॥

स्पर्शया रोपताम्राक्षो युयुधाते परस्परम् ॥ ११ ॥ सुष्टिभिर्बाहुभिश्चैव नखैर्दंतेर्विकर्षणेः ॥ एवं वर्षसहस्रं तु तयोर्बुद्धमवर्तत ॥ १२ ॥ ततो वर्षसह
नाति तयोर्मध्ये नृपोत्तम ॥ प्रादुर्भूतं महालिंगं दिव्यं तेजोमयं शुभम् ॥ १३ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु वायुवाचाशरीरिणी ॥ युद्धाद्ब्रह्मनिवर्तस्व त्वं
च विष्णो ममाज्ञया ॥ १४ ॥ एतन्माहेश्वरं लिंगं योऽस्य चाति गमिष्यति ॥ स ज्येष्ठः स विभुः कर्त्ता युवयोर्नात्र संशयः ॥ १५ ॥ अधोभागं
व्रजत्वंक एकश्चोद्भूत ममाज्ञया ॥ तच्छ्रुत्वा सत्तरो ब्रह्मा व्योममार्गं समाश्रितः ॥ १६ ॥ विदार्य वसुधां कृष्णोऽप्यधस्तात्सत्वरं गतः ॥ स भित्त
सप्तपातालानधो यावत्प्रयाति च ॥ तावत्कालाभिरुद्रस्तु दृष्टस्तेन महात्मना ॥ १७ ॥ गंतुमिच्छंस्ततोऽधस्ताद्यावद्देवं करोति सः ॥ तावत्तस्या
त्रिभिर्दग्धः कृष्णत्वं समपद्यत ॥ १८ ॥ ततो वृद्धाभिसंतप्तो दह्यमानोऽद्भुताग्निना ॥ निवर्त्य सहसा विष्णुर्वैलक्ष्यं परमं गतः ॥ १९ ॥ तत्र
लिंगं समासाद्य भक्त्या पूजा कृता ततः ॥ वेदोक्तेः परमैः सुक्ष्मैः स्तुतिं चक्रे महीपते ॥ २० ॥ ब्रह्मापि व्योममार्गेण गतो हंसविमानतः ॥
दिव्यं वर्षसहस्रं तु तस्यातं नाभ्यपद्यत ॥ २१ ॥ ततो वर्षसहस्राति केतकीं सोऽप्यपश्यत ॥ आयातीं व्योममार्गेण तया पृष्ठश्चतुर्भुजः ॥ २२ ॥
क त्वया गम्यते ब्रह्मन्निरालं महापथि ॥ शून्ये तत्त्वं समाचक्ष्व परं कौतूहलं हि मे ॥ २३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मम स्पर्धा समुत्पन्ना विष्णु
ना सह शोभने ॥ लिंगस्यास्य हि पर्यंतं यो लभिष्यति चावयोः ॥ २४ ॥ स ज्यायानितरो हीनो ह्येतदुक्तं पिनाकिना ॥ प्रस्थितोऽहं ततश्चोद्ध
मधोमार्गं गतो हरिः ॥ २५ ॥ लब्ध्वा लिंगस्य पर्यंतं यास्यामि क्षितिमंडले ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तत्पुष्पमभ्यभाषत ॥ २६ ॥ व्यर्थश्रमोऽसि
लोकेश नांतो लिंगस्य विद्यते ॥ चतुर्युगसहस्राणां कोटिरिका पितामह ॥ २७ ॥ लिंगमूर्ध्नः पतंत्या मे कालो जातो महाद्युते ॥ तथापि क्षिति
पृष्ठं तु न प्राप्तास्मि कथंचन ॥ २८ ॥ यावत्कालेन हंसस्ते योजनं संप्रगच्छति ॥ तावत्कालेन गच्छामि योजनानामहं शतम् ॥ २९ ॥ तस्मा
त्रिवर्तनं युक्तं मम वाक्येन ते विभो ॥ दर्शयित्वा च मां विष्णोर्ज्यैष्ठ्यं व्रज साप्रतम् ॥ ३० ॥ ततो दृष्टमना भूत्वा गृहीत्वा तां चतुर्भुजः ॥ पुन
वर्षसहस्राति भूमिपृष्ठमुपागतः ॥ दर्शयामास तां विष्णोरेषा लिंगस्य मूर्धतः ॥ ३१ ॥ मयाऽऽनीता शुभा माला लब्धश्चातं चतुर्भुज ॥ त्वया
लब्धो न चासत्यं वद मे पुरुषोत्तम ॥ ३२ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ अनंतस्याप्रमेयस्य देवदेवस्य शूलिनः ॥ नाहं शक्तः परं पारं गंतुं ब्रह्मन्कथं
चन ॥ ३३ ॥ यदि त्वयाऽस्य पर्यंतो लब्धो ब्रह्मन्कथंचन ॥ तत्ते तृष्टिं गतो नूनं देवदेवो महेश्वरः ॥ ३४ ॥ नान्यथा चास्य पर्यंतो दृश्यते केन
चित्कचित् ॥ तस्माज्ज्येष्ठो भवान्छ्रेष्ठः कनिष्ठोऽहमसंशयम् ॥ ३५ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु भगवान्वृषभध्वजः ॥
कोपं चक्रे महाराज ब्रह्माणं प्रति तत्क्षणात् ॥ ३६ ॥ अथाह दर्शनं गत्वा धिग्धिग्व्यर्थप्रज्ञरूपक ॥ मिथ्या प्रज्ञरूपमानेन किमिदं साहसं कृतम् ॥
॥ ३७ ॥ यस्मात्त्वया मृषा प्रोक्तं मम पर्यंतदर्शनम् ॥ तस्मात्त्वं सर्ववर्णानां पूजाहो न भविष्यसि ॥ ३८ ॥ ये च त्वां पूजयिष्यन्ति मानवा मोह
संयुताः ॥ ते कृच्छ्रं परमं प्राप्य नाशं यास्यन्ति कृत्स्नशः ॥ ३९ ॥ केतक्या च तथा प्रोक्तं यस्मात्तस्मात्सुदुष्टया ॥ अस्या हि स्पर्शनाल्लोकः
शपाकत्वं प्रयास्यति ॥ ४० ॥ एवं शापो तयोर्दत्त्वा देवः प्रोवाच केशवम् ॥ प्रसन्नवदनो भूत्वा तदा तुष्टो महेश्वरः ॥ ४१ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥
वासुदेव महाबाहो तुष्टस्तेऽहं महामते ॥ सत्यसंभाषणादेव वरं वरय सुव्रत ॥ ४२ ॥ ॥ श्रीवासुदेव उवाच ॥ ॥ एष एव वरः श्लाघ्यो यत्त्वं तुष्टो महेश्वरः ॥
न चापुण्यवतां देव त्वं तुष्टिमपि च्छसि ॥ अवश्यं यदि मे देवो वरो देवेश्वर त्वया ॥ ४३ ॥ लिंगमेतदनंतराख्यं लघुतां नय मा चिरम् ॥ येन हृष्टि
र्भवेल्लोकं व्याप्तं विश्वमनेन तु ॥ ४४ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततः संक्षिप्य तल्लिंगं लघु कृत्वा महेश्वरः ॥ अत्रवीकेशवं धूयः शृणु वाक्यमिदं
हरे ॥ ४५ ॥ एतन्मेध्यतमे देशे लिंगं स्थापय मे हरे ॥ पूजय त्वं विधानेन परं श्रेयः प्रपत्स्यसे ॥ ४६ ॥ मम तेजोविनिर्दग्धः कृष्णत्वं हि यतो
गतः ॥ कृष्ण एव ततो नाम लोके ख्यातिं गमिष्यति ॥ ४७ ॥ कृष्णकृष्णेति ते नाम प्रातरुत्थाय मानवः ॥ कीर्तयिष्यति यो भक्त्या स याति
परमां गतिम् ॥ ४८ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा तमीशानस्तत्रैवांतरधीयत ॥ वासुदेवोऽपि तल्लिंगं गृहीत्वाऽर्जुनपर्वते ॥ निश्चरे स्थापयामास
सुपुण्ये विमलोदके ॥ ४९ ॥ कृष्णतीर्थं ततो जातं नाम्ना हि धरणीतले ॥ शृणु पार्थिवशार्दूल तत्र स्नातस्य यत्फलम् ॥ ५० ॥ स्नात्वा कृष्णद्वारं
पुण्ये तल्लिंगं पश्यते तु यः ॥ सर्वतीर्थार्द्रवं श्रेयः स मर्त्या लभतेऽखिलम् ॥ ५१ ॥ तथा च सर्वदानानां निष्कामः प्राप्नुयात्फलम् ॥ सकामोऽपि
फलं चेष्टं यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ५२ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन स्नानं तत्र समाचरेत् ॥ य इच्छेच्छाश्चतं श्रेयो नात्र कार्या विचारणा ॥ ५३ ॥
एकादश्यां महाराज निराहारो जितेन्द्रियः ॥ यस्तत्र जागरं कृत्वा लिंगस्याग्रे सुभक्तितः ॥ ५४ ॥ प्रभाते कुरुते श्राद्धं यस्तु श्रद्धासमन्वितः ॥
पितृन्संतारयेत्सर्वान्पूर्वजैः सह धर्मवित् ॥ ५५ ॥ तिलान्कृष्णान्नरस्तत्र ब्राह्मणेभ्यो ददाति यः ॥ ब्रह्महत्यादिभिः पापैः स मर्त्या मुच्यते ध्रुवम् ॥
॥ ५६ ॥ दर्शनादेव राजेन्द्र कृष्णतीर्थस्य मानवः ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो नात्र कार्या विचारणा ॥ ५७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसा
हस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे कृष्णतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेन्मृषश्रेष्ठ तीर्थं पापप्रणाशनम् ॥ सासुद्रदमिति ख्यात तस्मिन्पर्वतरोचसि ॥ १ ॥ तत्र स्नातो नरः सम्यक्कृद्वावानुसमाहितः ॥ मुच्यते
पातकैर्वरिः पूर्वजन्मकृतेरपि ॥ २ ॥ तस्य पश्चिमदिग्भागे लिंगमस्ति महीपते ॥ सर्वकामप्रदं नृणां स्थापितं सुदृलेन तु ॥ ३ ॥ स्नात्वा मासुद्रदे
पुण्ये यस्तल्लिंगं च पश्यति ॥ शुद्धपक्षे चतुर्दश्यां फाल्गुने मासि मानवः ॥ स प्राप्नोति परं श्रेयः सर्वतीर्थेषु दुर्लभम् ॥ ४ ॥ यस्तत्र कुरुते श्राद्धं
दक्षिणां मूर्तिमाश्रितः ॥ पितरस्तस्य तृप्यन्ति यावदाध्वसंपुत्रम् ॥ ५ ॥ तत्र दानं प्रशंसन्ति नीचाराणां महर्षयः ॥ शाकमूलादिभिः श्राद्धं पितृणां
तुष्टिदं नृप ॥ ६ ॥ ॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ मासुद्रदमिति विभो कथं नामाऽभवत्पुरा ॥ सुदृलस्याश्रमं ब्रूहि मम सर्वं विधानतः ॥ ७ ॥
॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ तत्रत्यस्य पुरा राजन्सुदृलस्य महात्मनः ॥ विमानं वरमादाय देवदूतः सप्रागतः ॥ ८ ॥ सोऽब्रवीदेवराज्ञाहं
तान्मे वद करिष्येऽहं श्रुत्वा वै यत्तमं भवेत् ॥ ९ ॥ ॥ सुदृल उवाच ॥ ॥ स्वर्गस्य ये गुणा दूत ये च दोषाः प्रकीर्तिताः ॥
तेन दपेण क्रियतां शक्यजल्पितम् ॥ पुण्यैः स्वर्गैर्दिजश्रेष्ठ समागच्छेरिदं ततः ॥ १० ॥ ॥ देवदूत उवाच ॥ ॥ अलमे
हृदि निश्चितम् ॥ करिष्येऽहं तपो भूमिं पूजयिष्ये महेश्वरम् ॥ ११ ॥ ॥ दूत उवाच ॥ ॥ न शक्तः स्वर्गुणान्वक्तुमपि वर्षशतैरेव ॥ संक्षेपा
त्कथयिष्यामि यदि ते निश्चयः परः ॥ १२ ॥ नंदनादीनि रम्याणि तत्र देवनानि च ॥ अनन्यसदृशा भोगाः सदा वृत्तिर्दिजोत्तम ॥ १३ ॥ बुभुक्षा

नव तृष्णा च निद्रालस्ये न च प्रभो ॥ रंभाद्यप्सरसो मुख्या गंधर्वास्तुवरादयः ॥ रमयंति नरं तत्र गीतैर्नृत्यैरनेकशः ॥ १६ ॥ एवं च वसते तत्र
जनः स्वर्गे तपोधन ॥ यावत्पुण्यस्यस्तावत्पश्चात्पातमवाप्नुयात् ॥ १७ ॥ एक एव मुने दोषः स्वर्लोकं प्रतिधाति मे ॥ स एव पतनाख्यस्तु स्वर्गिणां
च भयावहः ॥ १८ ॥ न पुण्यं लभते तत्र कर्तुं विप्र कथंचन ॥ कर्मभूमिरियं ब्रह्मभोगभूमिस्तु सा स्थिता ॥ १९ ॥ यदत्र क्रियते कर्म शुभं तत्रोप
भुज्यते ॥ तथा दृष्ट्वा विमानस्थान्धुरिधर्मादिसमुत्तम ॥ २० ॥ बहुतेजोन्वितान्स्वर्गे ह्यल्पपुण्यो द्विजोत्तम ॥ पश्चात्तापजदुःखेन स्वर्गस्थो दुःखितः
सदा ॥ २१ ॥ न मया सुकृतं भूयै कृतं मर्त्ये कथंचन ॥ २२ ॥ तथा च पतमानांश्च दृष्ट्वा चान्यान्सहस्रशः ॥ आत्मनश्च महदुःखं जायते च तद
दुःखम् ॥ २३ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं गुणदोषसमुद्भवम् ॥ स्वर्गसंचेष्टिनं ब्रह्मकुलं च यदभीप्सितम् ॥ २४ ॥ ॥ मुद्रल उवाच ॥ ॥ पतनस्य भयं
यत्र पुण्यहानिर्न वेर्द्धनम् ॥ तेन स्वर्गेण मे दून नैव कार्यं कथंचन ॥ २५ ॥ वाच्यस्त्वया ममादेशादेवराजः स्फुटं वचः ॥ क्षम्यतामपराधो मे न
स्वर्गाय स्थूहा मम ॥ २६ ॥ तत्कर्माहं करिष्यामि येन नो पतनाद्रयम् ॥ साधयिष्यामि ताल्लोकान्ये सदा पातवर्जिताः ॥ २७ ॥
॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा वृषश्रेष्ठ मुद्रलः स्वर्गनिःस्पृहः ॥ स्थितस्तत्रैव निरतः शिवध्यानपरायणः ॥ २८ ॥ श्रुत्वा ह्यतोऽपि
शक्रस्य तस्य वाक्यं स विस्तरम् ॥ कथयामास शक्रस्य तं ध्रुवः सोऽप्यभाषत ॥ २९ ॥ देवज्ञाप्रमाणं च विमानं हि त्वया कृतम् ॥ न कृतं केन
चित्पूर्वं न करिष्यति कश्चन ॥ ३० ॥ तस्मात्तत्र दुर्नं गत्वा बलदानय तं धुनिम् ॥ आनयस्वान्पथा शापं तव दास्याम्यसंशयम् ॥ ३१ ॥
॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ शक्रस्य वचनं श्रुत्वा देवदूतो भयान्वितः ॥ प्रस्थितः सत्वरं तत्र मुद्रलो यत्र तिष्ठति ॥ ३२ ॥ मुद्रलोऽपि विमा
नस्थं पुनर्दृष्ट्वा समागतम् ॥ मामुद्ग्रे प्रविश्याथ वारयामास तं तदा ॥ ३३ ॥ स तस्य वचनेनैव स्तंभितो लिखितो यथा ॥ चलितुं
नैव शक्नोति प्रभावात्तस्य सन्मुनेः ॥ ३४ ॥ चिरकालगतं ज्ञात्वा दूतं तु त्रिदशाधिपः ॥ स्वयं तत्राय्यो कोपादारुहोरावणं गजम् ॥ ३५ ॥
अथ दृष्ट्वा तदा दूतं स्तंभितं मुद्रलेन तु ॥ वधार्थं तृधनस्तस्य स वधं आमयस्तदा ॥ ३६ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु उत्पातास्तत्र दारुणाः ॥
अपसव्यं मृगाश्चक्रुः पशवः पक्षिणश्च ये ॥ तान्दृष्ट्वा त्रिन्तयामास मुद्रलो विस्मयान्वितः ॥ ३७ ॥ अथ दृष्ट्वा शरगतं वज्रोद्यनकरं
हरिम् ॥ स्तंभयामास तं सद्यो दृष्टिपातेन मुद्रलः ॥ ३८ ॥ तत्र शक्रः स्तुतिं चक्रे भग्नोत्साहो नृपोत्तम ॥ मुखं मां ब्राह्मणश्रेष्ठ यास्यामि
त्रिदशालयम् ॥ ३९ ॥ स्वर्गे वा यदि वा मर्त्ये तिष्ठ त्वं स्वेच्छया द्विज ॥ मया कृतः समुद्योगो हितार्थं ते मुने ह्ययम् ॥ ४० ॥ परं
वरय भद्रं ते नित्यं यो मनसि स्थितः ॥ तं ते सर्वं प्रदास्यामि यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ४१ ॥ ॥ मुद्रल उवाच ॥ ॥ एव एव वरः आच्यो
यत्त्वं दृष्टः सुरेश्वर ॥ दर्शनं ते सहस्राक्षं स्वप्नेऽपि सुदुर्लभम् ॥ ४२ ॥ अत्रश्यं यदि ये देवो वरो वृत्रनिपूतः ॥ तत्प्रसादेन मे मोक्षो जायते
शीघ्रमेव हि ॥ ४३ ॥ सा मुद्ग्रे समागत्य दूतः प्रोक्तो मया यतः ॥ ततो मामुद्ग्रेमिति ख्यातिं यातुं घरातले ॥ ४४ ॥ तीर्थमेतत्सहस्राक्षं सर्वं
पापप्रणाशनम् ॥ अत्र स्नात्वा दिवं यातुं त्वत्प्रसादात्सुरेश्वर ॥ ४५ ॥ पिण्डदानात्परां प्रीतिं लभंतां पितरोऽत्र हि ॥ ४६ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥
मामुद्ग्रेमिति ख्यातं तीर्थमेतद्भविष्यति ॥ वरिष्ठं नात्र सन्देहो मत्प्रसादाद्विजोत्तम ॥ ४७ ॥ अत्र ये फाल्गुने मासि पौर्णमास्यां समाहिताः ॥
करिष्यंति पुनः स्नानं ते यात्यंति परां गतिम् ॥ ४८ ॥ पिण्डदानाद्वाद्यदुत्यं लप्स्यंते फलमुत्तमम् ॥ पुण्यदानफलं चात्र संख्याहीनं द्विजो
त्तम ॥ ४९ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा ययौ स्वर्गं दूतमादाय वज्रभृत् ॥ मुद्रलोऽपि परं ब्रह्म चितयन्मनिसं ततः ॥ ५० ॥ शुक्र
स्तम ॥ ५१ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ अत्र गाथा पुरा गीता नारदेन महात्मना ॥ बहुविप्रसमवाये पर्वतेस्मिन्महीपते ॥ ५२ ॥ मामु
ध्यानपरो भूत्वा मोक्षं प्राप्तस्ततोऽक्षयम् ॥ ५३ ॥ अत्र गाथा पुरा गीता नारदेन महात्मना ॥ बहुविप्रसमवाये पर्वतेस्मिन्महीपते ॥ ५४ ॥ मोक्षकामो विरोपेण य इच्छेत्परमं पदम् ॥ चण्डि
काम्रममासाद्य किं पुनः परित्यजेत् ॥ ५५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमेऽर्बुदखण्डे
मामुद्ग्रेमिति ख्यातं तीर्थमेतद्भविष्यति ॥ वरिष्ठं नात्र सन्देहो मत्प्रसादाद्विजोत्तम ॥ ५६ ॥ ॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ चंडिकाया द्विजश्रेष्ठ कथं तत्राश्रमोऽभवत् ॥
कस्मिन्काले फलं तेन किं दृष्टेन भवेन्नृणां ॥ ५७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कथां पापप्रणाशिनीम् ॥ यां श्रुत्वा
मानवः सम्यक्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५८ ॥ पुरा देवयुगे राजन्महिषोनाम दानवः ॥ पितामहवराहस्तः सर्वदेवभयंकरः ॥ ५९ ॥ तेन शक्रा
दयो देवा जिताः संख्ये सहस्रशः ॥ भयात्तस्य दिवं हित्वा गतास्ते वै यथादिशम् ॥ ६० ॥ त्रैलोक्यं स वरो कृत्वा स्वयमिन्द्रो
वभूव ह ॥ ६१ ॥ आदित्या वसवो रुद्रा नासत्यो मरुतां गणाः ॥ कृतास्तेन तथा दैत्या यथाहं बलवत्तराः ॥ ६२ ॥ बह्निर्भयं समा
पन्नस्यक्ता देवगणास्तदा ॥ दानवेभ्यो हविर्भागं देवेभ्यो न प्रयच्छति ॥ ६३ ॥ उद्योतं कुरुते सूर्यो यादृक्तस्याभिसंमतः ॥ यज्ञभागं
विनाऽप्येवं भयात्पार्थिवसत्तम ॥ ६४ ॥ लोकपालास्तथा सर्वे तस्य कर्म प्रचक्रिरे ॥ दासवत्पार्थिवश्रेष्ठ यज्ञभागं विनाकृताः ॥
॥ ६५ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य सर्वे देवाः समेत्य तु ॥ पप्रच्छुर्विनयोपेता विप्रश्रेष्ठं बृहस्पतिम् ॥ ६६ ॥ भगवन्किं वयं कुर्मः
कुत्र यामो निराश्रयाः ॥ तस्माद्बहिः शयोपायं महिषस्य दुरात्मनः ॥ ६७ ॥ एवमुक्तो गुरुर्देवैर्ध्यात्वा कालं चिरं नृप ॥ ततस्तांस्त्रिदशान्प्राह जीव
यन्निव भूपते ॥ ६८ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ ब्रह्मलब्धवरो दैत्यः पौरुषे च व्यवस्थितः ॥ अवध्यः सर्वदेवानां मुक्त्वेकां योपितं सुराः ॥
मज्जध्वं संहितास्तस्मादुद्ग्रे पर्वतोत्तमम् ॥ ६९ ॥ तपोऽयं तत्र संसिद्धिर्जायतामचिराद्दि वः ॥ शक्तिरूपां परां देवीं चंडिकां कामरूपिणीम् ॥ ७० ॥
आराधयध्वमेकांते यथा व्याप्तभिदं जगत् ॥ सा तुष्टा वै वधार्थं तु महिषस्य दुरात्मनः ॥ ७१ ॥ करिष्यति समुद्योगमवतारसमुद्भवम् ॥ तस्या
हस्तेन सोऽवश्यं वधं प्राप्स्यति दुर्मतिः ॥ ७२ ॥ अहं वः कीर्तयिष्यामि शक्तियं मंत्रमुत्तमम् ॥ पूजाविधानसंयुक्तं भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभम् ॥ ७३ ॥
॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा सुराः सर्वे हर्षेण महतान्विताः ॥ तेनैव संहिता राजन्गताः पर्वतमर्बुदम् ॥ ७४ ॥ तत्र स्नातान्धुर्वा
न्सर्वान्दीक्षयामास गीष्पतिः ॥ शक्तियैः परमैर्मंत्रैः सद्यःसिद्धिकरैर्नृप ॥ ७५ ॥ सार्धयामत्रयं तत्र परिवारसमन्विताः ॥ बलिपूजोपहारैश्च गंध
माख्यातुलेपनैः ॥ ७६ ॥ मंत्रेण विविधेनैव चारुस्तोत्रेण भक्तिः ॥ प्रार्थयंतस्तथा नित्यं दीपज्योतिः समाहिताः ॥ ७७ ॥ निर्मया निरहंजारा
गुरुभक्तिपरायणाः ॥ अंगन्याससमायुक्ताः समदर्शित्वमागताः ॥ ७८ ॥ एवं संतिष्ठमानानां तेषां पार्थिवसत्तम ॥ सप्त मासा व्यतिक्रातास्ततस्तुष्टा
सुरेश्वरी ॥ ७९ ॥ दीपज्योतिःसमावेशात्तेषां गात्रेषु पार्थिव ॥ मंत्रेण परिपूतानां परं तेजो व्यवर्धत ॥ ८० ॥ द्वादशार्कमभा जाताः षण्मासाभ्यं

तरेण ते ॥ अथ तांस्तेजसा युक्ताञ्ज्वात्वा जीवो महीपते ॥ २५ ॥ मंडलं रचयामास सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥ उपवेश्य ततः सर्वान्समस्तांश्चिदशाल
याद् ॥ २६ ॥ तेषां शरीरं तेजः शक्तिर्यैर्मंत्रसत्तमैः ॥ आकृष्य न्यसयामास मंडले तत्र पार्थिव ॥ २७ ॥ ततस्तेजोभया कन्या तत्र जाता स्वह
पिणी ॥ शक्तिरूपा महाकाया दिव्यलक्षणलक्षिता ॥ २८ ॥ इन्द्रस्तस्यै ददौ वज्रं स्वपाशं च जलेश्वरः ॥ शक्तिं च भगवानग्निः सिंहायानं धना
धिपः ॥ २९ ॥ अन्ये चैव गणाः सर्वे निजशस्त्राणि हर्षिताः ॥ तस्यै ददुर्मुपश्रेष्ठं स्तुतिं चक्रुः समाहिताः ॥ ३० ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ नमस्ते
देवदेवेशि नमस्ते कांचनप्रभे ॥ नमस्ते पद्मपत्राक्षि नमस्ते जगदम्बिके ॥ ३१ ॥ नमस्ते विश्वरूपे च नमस्ते विश्वसंस्तुते ॥ त्वं मतिस्त्वं धृतिः
कांतिस्त्वं सुधा त्वं विभावरी ॥ ३२ ॥ क्षमा ऋद्धिः प्रभा स्वाहा सावित्री कमला सती ॥ त्वं गौरी त्वं महामाया चामुण्डा त्वं सरस्वती ॥ ३३ ॥
शेखरी भीषणाकारा चंडमुंडासिधारिणी ॥ भूतप्रिया महाकाया घटाली विक्रमोत्कटा ॥ ३४ ॥ मद्यमांसप्रिया नित्यं भक्तत्राणपरायणा ॥ त्वया
व्याप्तमिदं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ३५ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवं स्तुता सुरैः सर्वैस्ततो देवी प्रहर्षिता ॥ तानव्रीडरं सर्वा गृह्णं
मम देवताः ॥ ३६ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ दानवो महिषोनाम पितामहश्चान्वितः ॥ अवध्यः सर्वभूतानां देवानां च तथा कृतः ॥ ३७ ॥
सुवर्तेकां योषितं देवि तस्मात्त्वं विनिपातय ॥ ३८ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ गच्छध्वं त्रिदशाः सर्वे स्नानि स्थानानि निर्वृताः ॥ ३९ ॥ अहं तं सुव
यिष्यामि समये पर्युपस्थिते ॥ एवमुक्ता गताः सर्वे देवाः स्थानानि हर्षिताः ॥ ४० ॥ देवी तत्रैव संहृष्टा स्थिता पर्यतरोधसि ॥ कस्त्यचित्कथ काल
स्य नारदो भगवान्मुनिः ॥ ४१ ॥ तत्र देवीं च संहृष्टा तीर्थयात्रापरायणः ॥ त्रिविष्टपमनुप्राप्तो महिषो यत्र तिष्ठति ॥ ४२ ॥ तत्र दृष्ट्वा मुनिं प्रांत
षण्मय महिषासुरः ॥ विनयेन समायुक्तो ह्यभ्युत्थानमथाकरोत् ॥ ४३ ॥ ततस्तं पूजयामास मधुपर्कावधिपर्यंतः ॥ सुखासीनं सुविश्रांतं ज्ञात्वा वाक्य
मुवाच ह ॥ ४४ ॥ कुतो भवानितः प्राप्तः किमर्थं मुनिसत्तम ॥ अमी पुत्रास्तथा राज्यं कलत्राणि धनानि च ॥ ४५ ॥ अहं भृत्यसमायुक्तः किम
नेन द्विजोत्तम ॥ सर्वं तेऽहं प्रदास्यामि ब्रूहि येन प्रयोजनम् ॥ ४६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अभिनंदामि ते सर्वमेतत्त्वय्युपपद्यते ॥ निःस्पृहा हि वयं
नित्यं मुनिधर्मं समाश्रिताः ॥ ४७ ॥ कौतूहलादिह प्राप्तश्चिरात्ते दर्शनं गतः ॥ मर्त्यलोकात्समायातो यास्यामि ब्रह्मणः पदम् ॥ ४८ ॥ ॥ महिषा
सुर उवाच ॥ ॥ क्वचिदहं त्वया किञ्चिदाश्चर्यं भूतले मुने ॥ देवं वा मानुषं वापि दानवा लंभितां विभो ॥ ४९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
अत्याश्चर्यं मया दृष्टं दानवेन्द्र धरातले ॥ यत्र दृष्टं क्वचित्पूर्वं त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ ५० ॥ अस्त्ययुं द इति ख्यातः पर्वतो धरणीतले ॥ सर्वतुष्टु
प्पितेवृक्षैः शोभितः स्वर्गसन्निभः ॥ ५१ ॥ वकुलेश्वपकेश्वप्रेरशोकैः कर्णिकारकैः ॥ शालैस्तालैश्च खर्जूरैर्वटैर्भल्लातकैर्वधैः ॥ ५२ ॥ सरलैः पनसै
र्वृक्षैस्तद्वृक्षैः करवीरकैः ॥ मंदारैः पारिजातैश्च मलयैश्चंदनैस्तथा ॥ ५३ ॥ पुष्पजातिविशेषैश्च सुगंधैरप्यनेकैः ॥ खाद्यैः सर्वैस्तथा लेह्यैश्चोष्यैः
फलवर्गैश्च ॥ ५४ ॥ न स वृक्षो न सा वल्ली नोपवी सा धरातले ॥ न तत्र याऽसुरज्येष्ठ पर्वते वीक्षिता मया ॥ ५५ ॥ पक्षिणो मधुरारावाश्च
कोरिशिविचातकाः ॥ कोकिला धार्तराष्ट्राश्च भ्रमराः श्वेतपत्रकाः ॥ ५६ ॥ येषां शब्दं समाकर्ण्य मुनयोऽपि समाहिताः ॥ क्षोभं यांति त्रिकालज्ञाः
कंदर्पशरपीडिताः ॥ ५७ ॥ निर्दग्गाणि सुगन्ध्याणि नद्यश्च विमलोदकाः ॥ पद्मिनीखंडसंयुक्ता ह्रदाः शतसहस्रशः ॥ ५८ ॥ पद्मपत्रविशालाक्षा
मध्यक्षामाः शुचिस्मिताः ॥ विवेकिनो नरास्तत्र शास्त्रव्रतसमन्विताः ॥ ५९ ॥ किं चात्र बहुनोक्तेन यत्किञ्चित्तत्र पर्वते ॥ स्वेदजाडजसंज्ञेया
उद्भिजाश्च जगद्युजाः ॥ सर्वलोकोत्तरास्तत्र दृश्यंते पर्वतोत्तमे ॥ ६० ॥ दशयोजनविस्तारो द्वाभ्यां संहितपर्वतः ॥ उच्चैः पंच च स श्रीमान्मर्त्ये
स्वर्गो व्यजायत ॥ ६१ ॥ तत्राऽहं कौतुकाविष्ट इतश्चेतश्च वीक्षयन् ॥ सर्वाश्चर्यमयीं नारीमपश्यं लोकमुंदरीम् ॥ ६२ ॥ न देवी नापि गंधर्वी
नासुगी न च मानुषी ॥ तादृश्या मया दृष्टा न शुभा च वरांगना ॥ ६३ ॥ रतिः प्रीतिरुमा लक्ष्मीः सावित्री च सरस्वती ॥ तस्या रूपस्य लेशेन
नेतास्तुल्याः द्वित्रयोऽखिलाः ॥ ६४ ॥ अहं दृष्ट्वा तथारूपां नारीं कामेन पीडितः ॥ तदा दानवशाद्वैलं वैकुण्ठं परमं गतः ॥ ६५ ॥ ततो धैर्यम
वपश्य मया मनसि चिंतितम् ॥ न करिष्ये समालापं तया सह च कर्हिचित् ॥ ६६ ॥ यस्या दर्शनमात्रेण कामो मे हृदि वर्द्धितः ॥ तस्याः
संभाषणेनेव किं भविष्यति मे पुनः ॥ ६७ ॥ चिरकालं तपस्तप्तं ब्रह्मचर्येण वै मया ॥ नाशं यास्यति तत्सर्वं विषयोर्निर्जितस्य च ॥ तस्माद्ब्रह्मा
मि चान्यत्र यावन्न विकृतिर्भवेत् ॥ ६८ ॥ नारीनाम तपोविभं पूर्वं सृष्टं स्वयंभुवा ॥ अर्गला स्वर्गमार्गस्य सोपानं नरकस्य च ॥ ६९ ॥ ताव
द्वयं तपः सत्यं तावत्स्थैर्यं कुलत्रपा ॥ यावत्पश्यति नो नारीमेकांते च विशेषतः ॥ ७० ॥ एतत्संचिंत्य बहुधा निमील्य नयने ततः ॥ अम
जल्प्य वरारोहां तामहं चात्र संस्थितः ॥ ७१ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा महिषः कामपीडितः ॥ श्रेयणादपि राजेंद्र
पुनः पप्रच्छ तं मुनिम् ॥ ७२ ॥ ॥ महिषासुर उवाच ॥ ॥ काऽसौ ब्राह्मणशार्दूल तादृश्या वरांगना ॥ यस्याः संदर्शनादेव भवानेवं स्मरा
न्वितः ॥ ७३ ॥ देवी वा मानुषी वापि यक्षिणी पद्मिनी मुने ॥ कुमारी वा सर्काता वा ब्रूहि सर्वं सविस्तरम् ॥ ७४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
न सा पृष्टा मया किञ्चित् जानामि तदन्वयम् ॥ एतन्मे वर्त्तते चित्ते सा कुमारी यशस्विनी ॥ ७५ ॥ असमालापरा बाला कमंडलुसमन्विता ॥
तपस्तेपे गिरौ तत्र हेतुना केनचिच्छुभा ॥ ७६ ॥ सोऽहं यास्यामि दैत्येश ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ नोत्सहे तत्कर्ता कर्तुं कामत्राणभयातुरः ॥
॥ ७७ ॥ एवमुक्ता ततो राजन्ब्रह्मलोकं गतो मुनिः ॥ महिषोऽपि स्मराविष्टश्चरं तस्याः समादिशत् ॥ ७८ ॥ गत्वा भवान्द्रुतं तत्र दृष्ट्वा तां च
वरांगनाम् ॥ किमर्थं सा तपस्तेपे को वै तस्याः पौरुषः ॥ ७९ ॥ अथाऽसौ महिषादेशाद्गतो गत्वायुंदाचलम् ॥ दृष्ट्वा तां पद्मगर्भाभां ज्ञात्वा सर्वं
विचेष्टितम् ॥ ८० ॥ तस्मै निवेदयामास महिषाय सविस्मयः ॥ दृष्ट्वा दैत्यवरं स्त्रीं च सर्वलक्षणलक्षिता ॥ ८१ ॥ देवतेजोभवा कन्या साऽद्यापि
वरवर्णिनी ॥ तद्ब्रह्मार्थं तपस्तेपे कौमारव्रतमाश्रिता ॥ ८२ ॥ एवं तत्र भवन्ती स्म पृष्टाः सर्वे तपस्विनः ॥ सत्यमेतन्महाभाग कुरुष्व
यदन्तरम् ॥ ८३ ॥ तस्या रूपं वयः कांतिर्वर्णितं नैव शक्यते ॥ नालापं कुरुते बाला सा केनापि समं विभो ॥ ८४ ॥ ॥ पुलस्त्य उवा
च ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा महिषो वाक्यं ध्रुवः कामनिपीडितः ॥ दूतं संप्रेषयामास दानवं च विचक्षणम् ॥ ८५ ॥ विचक्षणं दूतं गत्वा मदर्थं तां तपस्वि
नीम् ॥ सामभेदप्रदानेन दंडेनापि समानय ॥ ८६ ॥ अथाऽसौ प्रययौ शीघ्रं प्रणिपत्य विचक्षणः ॥ अर्जुदे पर्वतश्रेष्ठे यत्र सा परमेश्वरी ॥ प्रणम्य
विनयोपेतो वाक्यमेतदुवाच ताम् ॥ ८७ ॥ महिषोनाम विख्यातत्रैलोक्यधिपतिर्वली ॥ दनुवंशसमुद्भूतः कायरूपसमन्वितः ॥ ८८ ॥ स त्वां वाञ्छति कदया
णि धर्मपत्नीं स्वधर्मतः ॥ तस्माद्वरय भद्रं ते सर्वकामप्रदं यत्ति ॥ ८९ ॥ यदि स्यात्तव कांतोऽसौ त्वं च तस्य तथा प्रिया ॥ तत्कृतार्थं द्वयोरेव

योवनं नात्र संशयः ॥ १० ॥ एवमुक्ता ततस्तेन देवी वचनमब्रवीत् ॥ किञ्चित्कोपसमायुक्ता मुहुः प्रस्फुरिताधरा ॥ ११ ॥ ॥ द्रव्युवाच ॥ ॥
अवध्यः सर्वथा दूतः सर्वत्र परिकीर्तितः ॥ अवस्थासु ततो न त्वं सहसा भस्मसात्कृतः ॥ १२ ॥ गत्वा ब्रुहि दुराचारं महिषं दानवाधमम् ॥ नाहं
शक्यता त्वया पाप लब्धुं नान्येन केनचित् ॥ १३ ॥ वथार्थं ते समुद्योग एष सर्वो मया कृतः ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा महिषं स पुनर्यथा ॥ १४ ॥
भयेन महता विष्टस्तस्या रूपेण विस्मितः ॥ सर्वं निवेदयामास महिषाय विचेष्टितम् ॥ तस्याश्चैव तथाऽऽलापानस्पृहत्वं च कृत्वा ॥ १५ ॥
तच्छ्रुत्वा महिषो राजन्नामवाणप्रपीडितः ॥ सेनापतिं समाहूय वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १६ ॥ अर्जुने पर्वते सेनां कल्पयस्व मुदुर्धरा ॥ हस्त्यश्वक
ल्पितां भीमां रथपत्तिममाकुलाम् ॥ १७ ॥ ततोऽसौ कल्पयामास चतुरंगां वरुथिनीम् ॥ पताकाच्छत्रशङ्खलां वादित्रावाभूषिताम् ॥ १८ ॥ ततो
दिपाश्च संनद्धा दृश्यन्तेऽधिष्ठिता भटैः ॥ इतश्चेतश्च धावन्तः सपत्नाः पर्वता इव ॥ १९ ॥ अस्वाश्वाप्यकल्पाया वायुवेगाः सुवर्चसः ॥ अंगत्रा
णसमायुक्ताः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ २० ॥ विमानप्रतिमाकारा रथास्तेन प्रकल्पिताः ॥ किंकिणीजालसद्वंदापताकामिरलंकृताः ॥ २१ ॥
पत्तयश्च महाकाया महोवासा महाबलाः ॥ असिचर्मपराश्रान्ये प्रासपट्टिशपाणयः ॥ २२ ॥ लक्षमेकं मतंगानां रथानां त्रिगुणं ततः ॥ अश्वा
दशगुणा राजन्नसंख्याताः पदातयः ॥ २३ ॥ ततश्चार्जुनमासाद्य वेष्टयित्वा स दूरतः ॥ संमितैः सचिवैः सार्धं तदंतिकमुपाव्रजत् ॥ २४ ॥
ध्यानस्थो वीक्ष्य तां देवीं कन्दर्पशरपीडितः ॥ ततोऽब्रवीत्स तां वाक्यं विनयेन समन्वितः ॥ २५ ॥ श्रुत्वा त्वदंशं रूपमहं प्रातो वरानने ॥
गांधर्वेण विवाहेन तस्माद्वर्य मां दुतम् ॥ २६ ॥ पट्टिभार्यासहस्राणि मम सन्ति शुचिस्मिते ॥ कृत्वा मां दर्पितं कांतं तासां त्वं स्वादिनी भव ॥
॥ २७ ॥ अनहं ते तपो बाले मुंक्ष्व भोगान्वधेप्सितान् ॥ त्रेलोक्यस्वामिनीं भूत्वा मया सार्धमहर्निशम् ॥ २८ ॥ एवमुक्ताऽपि सा तेन नोत्तरं
प्रत्यभाषत ॥ ततः कामसमाविष्टतदंतिकमुपाययौ ॥ २९ ॥ ततस्तं लोलुपं दृष्ट्वा सा देवी कोपमयुता ॥ अस्मरद्बह्वं सिंहं समायातः स साऽऽ
रुहत् ॥ ३० ॥ अब्रवीत्पुरुषं वाक्यं गच्छगच्छति चासकृत् ॥ नो चेत्त्वां च वधिष्यामि स्थानेऽस्मिन्दानवाधमम् ॥ ३१ ॥ अथाऽसौ सचिवैः
सार्धं समंतात्पर्यवेष्टयत् ॥ प्रग्रहाथं तु तां देवीं कामवाणप्रपीडितः ॥ ३२ ॥ ततो जहास सा देवी सशब्दं परमेश्वरी ॥ तस्मादहर्निशं सार्धं
निष्क्रान्ताः पुरुषा वनाः ॥ ३३ ॥ सुसन्नद्धाः सशस्त्राश्च रोपेण महताऽन्विताः ॥ ततस्तानब्रवीदेवी पापोऽयं वध्यतामिति ॥ ३४ ॥ ततस्ते
सहिताः सर्वे महिषं समुपाव्रजन् ॥ तिष्ठतिष्ठति जल्पन्तो मुंचन्तोऽस्त्राणि धारयाः ॥ ३५ ॥ ततः समभवद्युद्धं गणानां दानवैः सह ॥ ततस्ते
सचिवाः सर्वे वैवस्वतगृहं गताः ॥ ३६ ॥ अथाऽसौ महिषो रुष्टः सचिवैर्विनिपातितैः ॥ स्वसैन्यमानयागास तस्मिन्पर्वतरोयसि ॥ ३७ ॥
रथप्रवरमारुह्य सार्धं समभाषत ॥ नय मां सारथे त्वं यत्र साऽऽस्ते व्यवस्थिता ॥ ३८ ॥ इत्वेनामद्य यास्यामि पारं रोपस्य दुस्तरम् ॥ एव
मुक्तस्ततो राजन्प्रेरयामास सारथिः ॥ ३९ ॥ रथं तेनैव मार्गेण यत्र सा तिष्ठते ध्रुवम् ॥ एतस्मिन्नेव काले तु तत्रोत्पाताः सुदारुणाः ॥ ४० ॥
बहवस्तेन मार्गेण येनासौ प्रस्थितो नृप ॥ सम्मुखः प्रववौ वातो रुक्षः कर्करसंयुतः ॥ ४१ ॥ पपात महती चोत्का निहत्य रविमंडलम् ॥ अप
सव्यं मृगाश्चकुतस्तस्य मार्गे नृपोत्तम ॥ ४२ ॥ उपविष्टास्तथा वातः बहुमूत्रं प्रसुसुतुः ॥ रथध्वजे समाविष्टो गृध्रः शब्दमथाकरोत् ॥ ४३ ॥
स तान्सर्वाननाहत्य महोत्पातान्सुदारुणान् ॥ प्रययौ सम्मुखस्तस्या देव्याः कोपपरायणः ॥ ४४ ॥ विभुंश्च शराभ्रांस्तितिष्ठतिष्ठेति
च वृणु ॥ न कश्चिद्दृश्यते तत्र तेषां मध्ये नृपोत्तम ॥ ४५ ॥ महिषं रोपसंयुक्तं यो वारयति संगरे ॥ तेन हत्वा गणगणान्कृतं रुचिरकर्मम् ॥
॥ ४६ ॥ ततो देवी समासाद्य प्रोक्ता गर्वेण पार्थिव ॥ न त्वया संगरो भीरु नूनं कर्तुं ममोचितः ॥ ४७ ॥ न च बालिशि मे वीर्यं न सोभाग्यं
न वा धनम् ॥ न करोषि हि तेन त्वं मम वाक्यं कथञ्चन ॥ ४८ ॥ नूनं तन्वेन जानामि अवलिप्तासि भामिनि ॥ कुरुष्वद्यापि मे वाक्यं भार्या
भव मम प्रिया ॥ ४९ ॥ स्त्रियं त्वां नोत्सहे हंतुं पौरुषे च व्यवस्थितः ॥ असकृन्निजितः संख्ये मया शक्रः सुरैः सह ॥ ५० ॥ त्रेलोक्ये नास्ति
मत्तुल्यः पुमान्कश्चिच्च बालिशि ॥ एवमुक्ता ततो देवी कोपेन महताऽन्विता ॥ ५१ ॥ प्रगृह्य सशरं चापं वाक्यमेतदुवाच ह ॥ नालापो युज्यते पाप
कर्तुं सह मम त्वया ॥ ५२ ॥ कुमार्याः कामयुक्तेन तथापि शृणु मे वचः ॥ न त्वया निर्मितः शक्रः स्ववीर्येण रणाजिरे ॥ ५३ ॥ पितामह
वरं देवा मन्यन्ते दानवाधम ॥ गौरवात्तस्य तेन त्वमात्मानं मन्यसेऽधिकम् ॥ ५४ ॥ युक्त्वेकां कामिनीं पाप त्वं कृतः पद्मयोनिना ॥ अवध्यः
सर्वसत्त्वानां पुंसां जातो धरातले ॥ ५५ ॥ पितामहवरः सोऽत्र जयशीलोऽसि दानव ॥ यदि ते पौरुषं चास्ति तच्छीघ्रं संप्रदर्शय ॥ ५६ ॥
एषा त्वामिषुभिस्तीक्ष्णैर्नयामि यमसादनम् ॥ एवमुक्त्वा ततो देवी शरानघो मुमोच ह ॥ ५७ ॥ चतुर्भिश्चतुरो वाहाननयद्यमसादनम् ॥ सारथे
श्च शिरः कायाच्छरेणकेन चाक्षिपत् ॥ ५८ ॥ ध्वजं चिच्छेद चैकेन ततोऽन्येन हृदि क्षतः ॥ स गात्रविद्धो व्यथितो ध्वजयष्टिं समाश्रितः ॥
॥ ५९ ॥ मूर्छया सहितो राजन्किञ्चित्कालमधोमुखः ॥ ततः सचेतनो भूत्वा मुमोच निशिताञ्छरात् ॥ ६० ॥ देवी सखीसमायुक्ता सर्वदेशे
ष्वताडयत् ॥ ततः क्षुरप्रवाणेन धनुस्तस्य द्विधाऽकरोत् ॥ ६१ ॥ छिन्नध्वजः ततो दैत्यश्चर्मखड्गसमन्वितः ॥ विद्राव्य सहसा देवीं तिष्ठतिष्ठेति
चाब्रवीत् ॥ ६२ ॥ तस्य चापततस्त्वूर्णं खड्गं द्वाभ्यां ह्यकृतयत् ॥ शराभ्यामर्धबाणेन ग्रहस्य प्रासमेव च ॥ ६३ ॥ विशाखो विरथो राजन्स
तदा दानवाधमः ॥ ततोऽस्मरच्छरान्धूप शस्त्राणि विविधानि च ॥ ६४ ॥ ब्रह्मास्त्रं मनसि ध्यायंस्त्वूर्णं तस्यै मुमोच सः ॥ मुक्तेनास्त्रेण तस्मिन्सु
धूमवर्तिर्व्यजायत ॥ ६५ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु संप्रह्लास्ते दिवौकसः ॥ परं भयमुपप्राप्ता दृष्ट्वा तस्य पराक्रमम् ॥ ६६ ॥ ततो देवी क्षणं
ध्यात्वा तदस्त्रं पार्थिवोत्तम ॥ ब्रह्मास्त्रेणाहनन्तूर्णं ततो व्यर्थं व्यजायत ॥ ६७ ॥ ब्रह्मास्त्रे विफले जाते ह्यानेयं दानवोत्तमः ॥ पेययामास तां कुब्जो
ह्यहनद्रारुणेन सा ॥ ६८ ॥ एवं नानाप्रकाराणि तेन मुक्तानि सा तदा ॥ अस्त्राणि विफलान्येव चके देवी सहस्रशः ॥ ६९ ॥ एवं निःशो
पितास्रोऽसौ दानवो बलवत्तरः ॥ चकार परमां मायां दिव्यैस्त्रैः सुरेश्वरी ॥ ७० ॥ व्यक्षिपच्च महाकायं महिषं पर्वताकृतिय ॥ दीर्घतीक्ष्ण
पाणाभ्यां युक्तमंजनसंनिभम् ॥ ७१ ॥ सिंहस्कंधं च सा देवी ततस्तमध्यरोहत ॥ खड्गेन तीक्ष्णेन शिरो देवी तस्य न्यकृतत ॥ ७२ ॥ शूलेन
भेदयामास पृष्ठदेशे सुरेश्वरी ॥ ततः कलेवरात्तस्मान्निश्चक्राम महान्पुमान् ॥ ७३ ॥ चर्मखड्गधरो रौद्रस्तिष्ठतिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ तमप्येवं गृहीत्वा
तत्केशपाशे सुश्वरी ॥ ७४ ॥ निस्त्रिशोनाहनत्प्रोक्षेः स च प्राणैर्व्ययुज्यत ॥ दानवः पार्थिवश्रेष्ठ पार्थ्वे सिंहविदारिते ॥ ७५ ॥ ततो जघान
भूयोऽपि दानवान्सा रुपान्विता ॥ हतशेषाश्च ये दैत्या निर्भिद्य धरणीतलम् ॥ ७६ ॥ प्रविष्टा भयसंनस्ताः पातालं जीवितैपिणः ॥ ततो देव
गणाः सर्वे वसवो मरुतोऽधिनी ॥ ७७ ॥ विश्वेदेवास्तथा साध्या रुद्रा गुह्यककिन्नराः ॥ आदित्याः शक्रसंयुक्ताः समेत्य परमेश्वरीम् ॥ ७८ ॥

समंतादिव्यपुष्पैश्च तां देवीं समवाकिरन् ॥ स्तुवंतो विविधैः स्तोत्रैर्नमतो भक्तिजत्पराः ॥ १५९ ॥ युक्तं कृतं महेशानि यद्धतः पापकृत्तमः ॥
त्रैलोक्यं सकलं ध्वस्तं पापेनानेन सुदुरि ॥ १६० ॥ त्वया दत्तं पुना राज्यं वासवस्य त्रिविष्टपे ॥ तस्माद्रक्ष्य भद्रं ते वरं यन्मनसीप्सितम् ॥
सर्वं देवाः प्रसन्नास्ते प्रदास्यन्ति न संशयः ॥ १६१ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ यदि देवाः प्रसन्ना मे यदि देवो वरो मम ॥ आश्रमोऽत्रैव मे पुण्यो
जायतां ह्यातिमंयुतः ॥ १६२ ॥ अस्मिन्वाहं सदा देवाः स्थास्यामि वरपर्वते ॥ १६३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ रूपेणानेन देवेशि ये त्वां द्रक्ष्यन्ति
मानवाः ॥ आश्रमेऽत्र महापुण्ये ते यास्यन्ति परां गतिम् ॥ १६४ ॥ ब्रह्मज्ञानसमायुक्तास्ते भविष्यन्ति मानवाः ॥ १६५ ॥ यस्माच्चंदं कृतं कर्म त्वया
दानवमुदनात् ॥ तस्मात्त्वं चंडिकानाम् लोके ह्याति गमिष्यसि ॥ १६६ ॥ तव नाम्ना तथा ख्यात आश्रमोऽयं भविष्यति ॥ १६७ ॥ येऽत्र कृष्ण
चतुर्दश्यामाश्विने मासि शोभने ॥ पिंडदानं करिष्यन्ति स्नानं कृत्वा समाहिताः ॥ १६८ ॥ गयाश्राद्धफलं कृत्वा तेषां देवि भविष्यति ॥ तद्दशना
त्तथा मुक्तिः पातकस्य भविष्यति ॥ १६९ ॥ ॥ कृष्ण उवाच ॥ ॥ एकरात्रि भविष्यति येऽत्र श्राद्धसमन्विताः ॥ उपवासपरास्तेषां पापं यास्यति
संशयम् ॥ १७० ॥ पुत्रहीनश्च यो मर्त्यो नारी वापि समाहिता ॥ तन्मनाः पिंडदानं वै तथा स्नानं करिष्यति ॥ अपुत्रो लभते शीघ्रं सुपुत्रं नात्र
संशयः ॥ १७१ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ भ्रष्टराज्यो नृपो योऽत्र स्नानं दानं करिष्यति ॥ सर्वशत्रुशयस्तस्य राज्यावाति भविष्यति ॥ १७२ ॥
॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ अज्ञातस्य शुचिः श्राद्धं यः करिष्यति मानवः ॥ आत्मवित्तानुसारेण तस्य यज्ञफलं भवेत् ॥ १७३ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ अत्र
स्नात्वा तिलान्यस्तु ब्राह्मणेभ्यः प्रदास्यति ॥ अल्पमृत्युभयं तस्य न कदाचिद्भविष्यति ॥ १७४ ॥ ॥ राक्षसा ऊचुः ॥ ॥ पिंडदानं नरा येऽत्र करिष्य
न्ति तवाऽऽश्रमे ॥ प्रेतोत्थं न भयं तस्य देवि क्वापि भविष्यति ॥ १७५ ॥ ॥ वरुण उवाच ॥ ॥ स्नानार्थं ब्राह्मणैर्द्राणां योऽत्र तोयं प्रदास्यति ॥ विप्र
लस्तु सदा भावि इह लोके परत्र च ॥ १७६ ॥ ॥ वायुरुवाच ॥ ॥ विलेपनानि शुभाणि सुगंधानि विशेषतः ॥ योत्र दास्यति विप्रैर्भ्यो नीरोगः
स भविष्यति ॥ १७७ ॥ ॥ धनद उवाच ॥ ॥ योऽत्र वित्तं यथाशक्त्या ब्राह्मणेभ्यः प्रदास्यति ॥ न भविष्यति लोके स वित्तहीनः कथंचन ॥
॥ १७८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ योऽत्र व्रतपरो भूत्वा चातुर्मास्यं वसिष्यति ॥ इह लोके परे चैव तस्य भावि सदा सुखम् ॥ १७९ ॥
॥ ॥ वसव ऊचुः ॥ ॥ त्रिरात्रं यो नरः सम्यगुपवासं करिष्यति ॥ आजन्ममरणात्पापान्मुक्तः स च भविष्यति ॥ १८० ॥ ॥ आदित्य उवाच ॥ ॥
अत्राश्रमपदे पुण्ये ये नरा भक्तिसंयुताः ॥ छत्रोपानतश्च शतारस्तेषां लोकाः सनातनाः ॥ १८१ ॥ ॥ अधिनाबूचतुः ॥ ॥ मिष्टान्नं श्राद्धयो
पेनो ब्राह्मणाय प्रदास्यति ॥ योऽत्र तस्य परां प्रीतिर्भविष्यत्यविनाशिनी ॥ १८२ ॥ ॥ तीर्थान्युचुः ॥ ॥ अद्यप्रभृति सर्वेषां तीर्थानामिद
संस्थितिः ॥ भविष्यति विशेषेण ह्याश्रमे लोकविश्रुते ॥ १८३ ॥ कृष्णपक्षे चतुर्दश्यामाश्विने मासि भक्तिः ॥ उपवासपरो भूत्वा योऽत्र स्नानं करि
ष्यति ॥ सर्वेषामेव तीर्थानां स फलं हि लभिष्यति ॥ १८४ ॥ ॥ गंधर्वा ऊचुः ॥ ॥ गीतवाद्यानि यश्चात्र प्रकरिष्यति मानवः ॥ सप्तजन्मा
तराण्येव रूपवान्स भविष्यति ॥ १८५ ॥ ॥ ऋगय ऊचुः ॥ ॥ आश्रमेऽस्मिन्निरात्रं य उपवासं करिष्यति ॥ चांद्रायणसहस्रस्य फलं तस्य
भविष्यति ॥ १८६ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवं सर्वं वरान्दत्त्वा देव्ये देवा नृपोत्तम ॥ तदाज्ञया दिवं जग्मुर्देवी तत्रैव संस्थिता ॥ १८७ ॥
अथ मर्त्या दिवं जग्मुर्दृष्ट्वा देवीं तदाश्रमे ॥ अनायासेन संपूर्णस्ततो मर्त्यैस्त्रिविष्टपः ॥ १८८ ॥ अग्निहोमादिकाः सर्वाः क्रिया नष्टा धरातले ॥
यमक्रियास्तथा चान्या मुक्त्वा देव्याः प्रपूजनम् ॥ १८९ ॥ ततो भीतः सहस्राक्षः संमंय गुरुणा सह ॥ आह्वयामास वेगेन कामं क्रोधं भयं
मदम् ॥ १९० ॥ व्यामोहं गृहपुत्रोत्थं तृष्णामायासमन्वितम् ॥ गत्वा यूयं द्रुतं मर्त्ये स्थातुकामात्ररान्निवृत्तयः ॥ १९१ ॥ चंडिकायतने पुण्ये सेवध्वं
हि ममाज्ञया ॥ विशेषेणाश्विने मासि कृष्णपक्षेऽन्यथासरं ॥ १९२ ॥ एवमुक्तास्ततः सर्वे कामाद्यास्ते द्रुतं ययुः ॥ मर्त्यलोके महाराज रक्षां चक्रुश्च
सर्वशः ॥ १९३ ॥ एवं ज्ञात्वा द्रुतं गच्छ तत्र पार्थिवसत्तम ॥ यदीच्छसि परं श्रेय इह लोके परत्र च ॥ १९४ ॥ यो याति चंडिकां द्रष्टुमर्हं
प्रति पार्थिव ॥ नृत्यंति पितरस्तस्य गजति च पितामहाः ॥ १९५ ॥ तारयिष्यति नः सर्वान्स पुत्रो य इहाश्रमे ॥ चंडिकायाः प्रगत्वाऽथ कुर्या
च्छ्राद्धं समाहितः ॥ १९६ ॥ एकया लभ्यते राज्यं स्वर्गश्चैव द्वितीयया ॥ तृतीयया भवेन्मोक्षो यात्रया तत्र पार्थिव ॥ १९७ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन
यात्रां तत्र समाचरेत् ॥ अर्चुदे पर्वतश्रेष्ठे सर्वतीर्थमये शुभे ॥ १९८ ॥ तत्र श्लोकः पुरा गीतो नारदेन महर्षिणा ॥ स्नात्वा तत्राश्रमे पुण्ये बहुविप्र
समागमे ॥ १९९ ॥ पुनर्त्येवान्यतीर्थानि स्नानदानैरसंशयम् ॥ अर्चुदालोकनादेव विपाप्मा तत्र जायते ॥ २०० ॥ यः शृणोति सदाख्यानमेत
च्छ्राद्धसमन्वितः ॥ स प्राप्नोति नरश्रेष्ठ कामान्मनसि वाञ्छितान् ॥ २०१ ॥ यस्यैतत्तिष्ठते गेहे लिखितं पुस्तकं नृप ॥ तस्यापि वाञ्छिताः कामाः
संपद्यन्ते दिनेदिने ॥ २०२ ॥ पठति श्राद्धयोपतो यो वा भूमिपते नरः ॥ सोऽपि यात्राफलं राजलभते पुरुषोत्तमः ॥ २०३ ॥ इति श्रीस्कंदे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्चुदखण्डे चंडिकाश्रमोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम पटत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥
॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ नागद्वंदं ततो गच्छेत्तीर्थं पापप्रणाशनम् ॥ यत्र नागेस्तपस्तप्तं रम्ये पर्वतरोधसि ॥ १ ॥ कद्रुशापं पुरा श्रुत्वा
नागाः सर्वं भयातुराः ॥ पञ्चद्वर्णागराजानं शेषं प्रणतकन्धराः ॥ २ ॥ मातृशापेन संतप्ता वयं पन्नगसत्तम ॥ किं कुर्मः क्व च गच्छामः
शापमोक्षो भवेत्कथम् ॥ ३ ॥ ॥ शेष उवाच ॥ ॥ प्रसादिता मया माता शापमुत्तिकृते पुरा ॥ तयोक्तं ये तपोयुक्ता धर्मात्मानः सुसं
यताः ॥ ४ ॥ न ददिव्यति तान्वद्विर्यज्ञे पारिक्षितस्य हि ॥ तस्माद्रत्नार्चुदनाम पर्वतं धरणीतले ॥ ५ ॥ तत्र यूयं तपोयुक्ता भवध्वं सुसमा
हिताः ॥ यत्रास्ते सा स्वयं देवी चंडिका कामरूपिणी ॥ ६ ॥ यस्याः संकीर्तनेनापि नश्यन्ति विपदो ध्रुवम् ॥ आराधयध्वमनिशं तां
देवीं मम वाक्यतः ॥ ७ ॥ तस्याः प्रसादतः सर्वं भविष्यत्य गतज्वराः ॥ एतमेवात्र पश्यामि ह्युपायं नागसत्तमाः ॥ देवो वा मानुषो वाऽपि नान्यो
वो मुक्तिकारकः ॥ ८ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्तास्ततो नागा नागराजेन पार्थिव ॥ प्रणम्य तं ततो जग्मुर्बुधं पर्वतं
प्रति ॥ ९ ॥ ते भित्त्वा धरणीपृष्ठं पर्वते तदनन्तरम् ॥ निजगुह्यैर्विलमागेण कृत्वा श्वश्रं सुविस्तरम् ॥ १० ॥ ततो धृनव्रताः सर्वे देवी
भक्तिपरायणाः ॥ वसन्ति भक्तिसंयुक्ताश्चण्डिकाराधनाय ते ॥ ११ ॥ तस्थुस्तत्र सदा होमं कुर्वन्तो जाप्यमुत्तमम् ॥ एकाहारा निराहारा
वायुमहास्तथा परे ॥ १२ ॥ दन्तोलूखलिनः केचिदश्मकुडास्तथा परे ॥ पञ्चाभिषाधकाभ्यान्वे सद्यः प्रशालकास्तथा ॥ १३ ॥ गीतं वाद्यं तथा
पञ्चरन्ये देवाः पुरस्तदा ॥ अनन्यश्राद्धयोपेतास्तान्दृष्ट्वा पन्नगोत्तमान् ॥ १४ ॥ ततो देवी भुसन्तुष्टा वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १५ ॥
॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ परितुष्टास्मि वो वत्साः किमर्थं तप्यते तपः ॥ वरयध्वं वरं मतो यः स्थितो भवतां हृदि ॥ १६ ॥ ॥ नागा ऊचुः ॥ ॥

प्रातृशापेन संतप्ता वयं देवि निराश्रयाः ॥ नागराजसमादेशाच्छरणं त्वां समागताः ॥ १७ ॥ सा त्वं रक्षा भयात्तस्माच्छापवद्विसमुद्रवात् ॥
वयं मात्रा पुरा शप्ताः कस्मिंश्चित्कारणान्तरे ॥ पारिशितस्य यज्ञे वः पावको भक्षयिष्यति ॥ १८ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ यावत्तस्य भयं यज्ञ
स्तावद्युयं ममान्तिके ॥ संतिष्ठत विना भीत्या भोगान्भुङ्क्ष्वं सुपुष्कलात् ॥ १९ ॥ समासे च कृतौ ध्रुयो गन्तारः स्वं निकेतनम् ॥ पुष्पाभिर्भ
दितं यस्मादेतत्पर्वतकन्दरम् ॥ २० ॥ नागहृदं तु तत्तीर्थमेतद्भावि धरातले ॥ अत्र यः श्रावणे मासि पञ्चम्यां भक्तितत्परः ॥ २१ ॥ करि
ष्यति नरः स्नानं तस्य नाहिकृतं भयम् ॥ भविष्यति पुनः श्राद्धात्पितृन्सन्तारयिष्यति ॥ २२ ॥ ये भोगा भूतले ख्याता ये दिव्या ये च
मानुषाः ॥ तान्सर्वान्स नरो नित्यं लभिष्यति न संशयः ॥ २३ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो दृष्ट्वा बभूवुस्ते मुक्ता तदारुणं भयम् ॥
देव्याः शरणमापन्नास्तस्थुस्तत्र नगोत्तमे ॥ २४ ॥ ततः कालेन महता सत्रे पारिशितस्य च ॥ निर्वृते ते तदा जग्मुः सुनिर्वृता रसातलम् ॥ २५ ॥
देव्या चैवाभ्यनुज्ञाताः प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः ॥ कृच्छ्रात्पार्थिवशार्दूल तद्रत्नया निष्कलीकृताः ॥ २६ ॥ अद्यापि कृष्णपञ्चम्यां श्रावणे मासि
पार्थिव ॥ सान्निध्यं तत्र कुर्वति देवीदर्शनलालसाः ॥ २७ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्राद्धं तत्र समाचरेत् ॥ स्नानं च पार्थिवश्रेष्ठ य इच्छेच्छ्रेष्ठ
आत्मनः ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे नागोद्भवतीर्थमाहात्म्य
वर्णनं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ कुण्डं तु शिवलिंगारूपं ततो गच्छेन्महीपते ॥ यत्र सा जाह्नवी गुप्ता
तिष्ठते भूपसत्तम ॥ १ ॥ तस्यां स्नानो नरः सम्यक्सर्वतीर्थफलं लभेत् ॥ मुच्यते पातकात्कृत्वादाजन्ममरणातिकात् ॥ २ ॥ ॥ ययाति
उवाच ॥ ॥ किमर्थं तत्र सा गुप्ता जाह्नवी तिष्ठते विभो ॥ कस्मिन्काले समायाता परं कौतूहलं हि मे ॥ ३ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥
यदा प्रसादितो देवैर्भगवान्भूपभञ्जः ॥ अर्बुदेऽस्मिन्सदा स्थेयमचलेन त्वया विभो ॥ ४ ॥ तत्र संस्थापिते लिंगे स्वयं देवेन संभुता ॥ यत्पातितं
पुरा लिंगं बालखिल्यैर्महात्मभिः ॥ ५ ॥ अतिकोपसमायुक्तैः कस्मिंश्चित्कारणान्तरे ॥ तदा देवेन प्रतिज्ञातं सर्वेषां त्रिदिनैकसाप् ॥ ६ ॥ अचले तु
मयाऽत्रैव स्थातव्यं नात्र संशयः ॥ ततः कालेन महता वसतस्तस्य तत्र च ॥ ७ ॥ अचलेश्वररूपस्य गंगा चित्ते व्यजायत ॥ कथं नित्यं तथा
साद्धं भविष्यति समागमः ॥ ८ ॥ अथ जानाति नो गौरी मानिनी परमेश्वरी ॥ तस्यैवं चिन्तयानस्य बहुशो नृपसत्तम ॥ ९ ॥ उपायं सुम
ददद्यात्वा जाह्नवीसंगसंभवम् ॥ तेनादिष्टा गणाः सर्वे नदिभृद्भिपुरःसराः ॥ १० ॥ अभिप्रायोऽस्ति मे कश्चिन्नलाश्रयव्रतोद्भवः ॥ क्रियता
मुत्तमं कुण्डमस्मिन्पर्वतरोधसि ॥ ११ ॥ तत्राहं जलमध्यस्थः स्थास्यामि जलतत्परः ॥ तच्छ्रुत्वा त्वारितं चकुर्गणाः कुण्डमनेकशः ॥ १२ ॥
स्वच्छोदकसमाकीर्णं सुतीर्थं सुसुवावहम् ॥ ततो गौरीमनुज्ञाय जाह्नवीसंगलालसः ॥ १३ ॥ व्रतव्याजेन देवेशो विवेश तदनन्तरम् ॥ चिन्त
यामास तत्रस्थो गंगां त्रैलोक्यपाविनीम् ॥ १४ ॥ सा ध्याता तत्क्षणात्तत्र शिवेन सह संगता ॥ एवं स भगवांसत्र जाह्नवीं भजते सदा ॥ १५ ॥
व्रतव्याजेन राजेन्द्र न तु गौरी व्यजानत ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य नारदो भगवान्मुनिः ॥ केवल्यज्ञानसंप्रतस्तत्रायातः परिभ्रमत् ॥ १६ ॥
स तु दृष्ट्वा महादेवं जलस्थं व्रतधारिणम् ॥ कामजैरगितैर्युक्तं तत्राऽस्मां विस्मयान्वितः ॥ १७ ॥ वक्रनेत्रविकारोऽयं किमस्य व्रतधा
रिणः ॥ ईदृक्कामसमायुक्तस्ततो ध्यानस्थितो मुनिः ॥ १८ ॥ अथाऽपश्यद्भयानदृष्ट्वा गंगासक्तं महेश्वरम् ॥ गौर्या भयेन सव्याजं
ततो विस्मयमागतः ॥ १९ ॥ तदा स कथयामास सर्वं हरविचेष्टितम् ॥ २० ॥ ततो देवी त्वरायुक्ता ययौ यत्र महेश्वरः ॥ आताम्रनयना
रोषाद्रेपमाना मुहुर्मुहुः ॥ २१ ॥ तां दृष्ट्वा कोपसंयुक्तां समायातां महेश्वरीम् ॥ उवाच जाह्नवी भीता ज्ञात्वा दिव्येन चक्षुषा ॥ २२ ॥
आवयोः संगमे देवी नारदेन निवेदिता ॥ सेयं दृष्ट्वा समायाति कुरुष्व यदनन्तरम् ॥ २३ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ कर्तव्यं जाह्नवि श्रेयः
पुरो गत्वा नगात्मजाम् ॥ अत्यर्थं मानिनी द्रोषा साम्रा च वशवर्तिनी ॥ २४ ॥ तत्क्षणाच्चायते साध्वी तस्मात्सामपरा भव ॥ नो चेच्छापं मया
सार्व तत्र दास्यत्यसंशयम् ॥ २५ ॥ एवमुक्ता च रुदेण जाह्नवी नृपसत्तम ॥ कुण्डान्निर्गत्य सा गंगा सम्मुखं प्रययौ तदा ॥ २६ ॥ प्रत्युद्ययौ
सलज्जा च कृतांजलिपुरःसरा ॥ प्रणम्य शिरसा चैवं ततः प्राह स्वलङ्कृता ॥ २७ ॥ पुराऽहं तव कतिन निपनन्ती नभस्तलात् ॥ धृता देवि तवा
प्येतद्विदितं नृपतेः कृते ॥ २८ ॥ भगीरथाभिधानस्य ततः क्लेशो व्यवर्धन ॥ आवयोस्त्वञ्च भीत्या च नाभूत्कापि समागमः ॥ २९ ॥ अपुना तत्र
वाक्येन जानेऽहं न सुरेश्वरि ॥ समाहृताऽस्मि रुदेण किं वा स्वच्छन्दनः शुभे ॥ ३० ॥ त्रैलोक्यस्य प्रभुरयं तन्निष्क्रम्य कथञ्चन ॥ तस्मादत्रैव
संप्राप्ता सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ३१ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा ततो देवी प्रदक्षिणा ॥ प्रोवाच मधुरं वाक्यं सत्यमेतत्
योदितम् ॥ ३२ ॥ तस्माद्वयम् भद्रं ते वरं मतो यथेप्सितम् ॥ मुक्त्वेकं पतिधर्मन्त्रे मम कानं महेश्वरम् ॥ ३३ ॥ ॥ गङ्गोवाच ॥ ॥ अपि दो
र्भाग्ययुक्ताऽहं भार्या जाताऽस्मि शूलिनः ॥ तस्मादेकं दिनं देहि क्रीडनार्थमनेन तु ॥ ३४ ॥ चेन्नृकुत्रयोदश्यामहोरात्रं सुरेश्वरि ॥ शिवकुण्डं
तथास्त्वेतन्मया यस्मात्समावृतम् ॥ ३५ ॥ शिवगंगाभिधानं च तस्मान्कुण्डं धरातले ॥ ख्यातिं यातु प्रसादेन तव पर्वतनंदिनि ॥ ३६ ॥ ॥ पुल
स्त्य उवाच ॥ ॥ एवमस्त्विति सा देवी प्रोच्य गंगां महानदीम् ॥ ततो विसर्जयामास तामालिङ्ग्य मुहुर्मुहुः ॥ ३७ ॥ गतायामथ गंगायामभोवकं
सुलजितम् ॥ पाणीं गृह्य ययौ रुद्रं भ्रममाणा गृहं प्रति ॥ ३८ ॥ एवमेतन्पुरावृत्तं तस्मिन्कुण्डे नराधिप ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन चतुर्दश्यां समाहितः
॥ ३९ ॥ शुद्धार्था चेन्नमासे तु स्नानं तत्र समाचरेत् ॥ सान्निध्यादेवदेवस्य गङ्गायाश्च नृपोत्तम ॥ ४० ॥ यत्र संनयमायाति सर्वं तत्रागुभं कृतम् ॥
तत्र यो वृषभं दद्याद्वाह्मणाय नृपोत्तम ॥ तद्रोमसंख्यया स्वर्गं स पुमान्वसति ध्रुवम् ॥ ४१ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे शिवगङ्गाकुण्डोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ यत्तया
कीर्तितं ब्रह्मन्पूर्वं देवैः प्रसादितः ॥ लिंगं संस्थापयामास स्थिररूपो महेश्वरः ॥ १ ॥ कस्मात्तत्पातितं लिंगं बालखिल्यैर्महात्मभिः ॥ कस्मात्तत्रा
चलो जातो देवदेवो महेश्वरः ॥ २ ॥ एतन्मे कौतुकं सर्वं यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ तस्मिन्दृष्टे च किं पुण्यं नराणां तत्र जायते ॥ ३ ॥ ॥ पुलस्त्य
उवाच ॥ ॥ महेश्वरस्य माहात्म्यं शृणु पार्थिवसत्तम ॥ अत्र ते कीर्तयिष्यामि पूर्ववृत्तं कथातरम् ॥ ४ ॥ यदा पञ्चवत्सपत्न्या सती सत्यपराकमा ॥
अपमानेन दक्षस्य यज्ञे न च निमग्नता ॥ ५ ॥ तदा कामो हुतं गृह्य पुष्पचापं तमभ्यगात् ॥ कन्दर्पं सहसा दृष्ट्वा सन्निभेयुं सुदुर्जयम् ॥ ६ ॥
आपतन्तं भयात्तस्य प्रणवस्त्रिपुरातकः ॥ स तदा भ्रममाणश्च हतभेनश्च पार्थिव ॥ ७ ॥ बालखिल्याश्रमं प्राप्तः पुण्यं सद्गुणशोभितम् ॥ स तत्र

भगवांस्तेषां दारेर्दृष्टः सुरुपवान् ॥ ८ ॥ दिग्वासाः सुप्रियालापस्ततस्ताः काममोहिताः ॥ त्यक्त्वा पुत्रगृहाद्यं च सर्वास्तत्पृष्ठसंस्थिताः ॥ बभूवुषा
निशं राजन्मां भजस्वेति चाब्रुवन् ॥ ९ ॥ चक्रुरालिंगनं काश्चिन्नुत्पन्नं च तथापराः ॥ अन्यास्तस्य हि लिंगं तत्पृथुशति च सुदुर्बुधः ॥ १० ॥
स चापि भगवाञ्छुभ्रुर्निष्कामः परमेश्वरः ॥ जगद्व्याप्तिं समाश्रित्य सर्वप्राणिषु वर्तते ॥ ११ ॥ स चापि भगवाञ्छुभ्रुस्तासां सति प्राङ्मुखः ॥
श्रोतस्तत्राश्रमे तेषां दारान्कामेन पीडयन् ॥ १२ ॥ अथ ते मुनयो हृष्टा विकृतिं दारसंभवाय ॥ अजानन्तो महादेवं रुष्टास्तस्य महात्मनः ॥
॥ १३ ॥ ददुः शापं सुसंतप्ताः कलत्रार्थं परंतप ॥ पततांपततां लिङ्गमेतत्ते पापकृतम् ॥ १४ ॥ विडम्बयसि नो दारानजलं चास्य दर्शनात् ॥
ततश्चैवापतल्लिङ्गं तत्क्षणात्तत्पुरद्विषः ॥ १५ ॥ ब्रह्मवाक्येन राजर्षे चक्षुषे वसुधा ततः ॥ शीर्णानि गिरिशृंगाणि बुधुर्भुमंकरालयाः ॥
॥ १६ ॥ ततो देवगणाः सर्वे भयत्रस्ता नराधिप ॥ अकाले प्रलयं मत्वा त्रैलोक्ये पर्यवस्थितम् ॥ १७ ॥ ततः पितामहं जग्मु
स्तस्मै सर्वं न्यवेदयन् ॥ प्रलयस्येव चिह्नानि दृश्यन्ते परमेश्वर ॥ १८ ॥ किं निमित्तं सुरश्रेष्ठ न जानीमो वयं प्रभो ॥ तेषां तद्व
चनं श्रुत्वा चिरं ध्यात्वा पितामहः ॥ १९ ॥ अत्रवीत्पातितं लिंगं बालखिल्यैः पिनाकिनः ॥ तेनेते दारुणोत्पाताः संजाता भय
मूचकाः ॥ २० ॥ तस्मान्मया समायुक्ताः सर्वे तत्र दिवौकसः ॥ व्रजंतु येन तल्लिङ्गं स्थाने संस्थापयेच्छिवः ॥ २१ ॥ यावन्नो जायते लोके प्रलयोऽ
कालसंभवः ॥ एवं संमन्य ते सर्वे ततोऽर्जुदधुपाययुः ॥ २२ ॥ बालखिल्याश्रमे यत्र तल्लिङ्गं निपपात ह ॥ दुष्टदुर्विविधैः सूक्तैर्वेदोक्तैर्विनया
न्विताः ॥ २३ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ नमस्ते देवदेवेश भक्तानां चाभयंकर ॥ नमस्ते सर्ववासाय सर्वयज्ञमयाय च ॥ २४ ॥ सर्वेश्वराय
देवाय परमज्योतिषे नमः ॥ नमः स्थूलाय सूक्ष्माय ज्ञानगम्याय वेद्यसे ॥ २५ ॥ ॥ ध्रुवकाय च भीमाय पिनाकवरपाणये ॥ त्वयि सर्वमिदं
प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥ २६ ॥ संसारे विबुधश्रेष्ठ जगत्स्थावरजंगमम् ॥ न तदस्ति त्रिलोकेऽस्मिन्सुसूक्ष्ममपि शंकर ॥ यत्तव्या न प्रभो व्याप्तं
सृष्टिसंहारकारणात् ॥ २७ ॥ पृथिव्यादीनि भूतानि त्वया सृष्टानि कामतः ॥ यास्यंति तानि भूयोऽपि तव काये जगत्पते ॥ २८ ॥ प्रसीद भगवं
स्तस्माल्लिङ्गमेतत्सुरेश्वर ॥ स्थाने स्थापय भद्रं ते यावन्न स्यात्प्रजाक्षयः ॥ २९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ निर्विकारस्य मल्लिङ्गं बालखिल्यैः
प्रपातितम् ॥ कथं भूयः प्रयत्नामि यावच्छुद्धिर्न जायते ॥ ३० ॥ शक्तोऽहं बालखिल्यानां निग्रहं कर्तुमक्षमः ॥ किन्तु मे ब्राह्मणा मान्याः
पूज्याश्च सुरसत्तमाः ॥ ३१ ॥ अचलं लिंगमेतद्वि नोद्धर्तुं शक्यते विभो ॥ एक एवात्र निर्दिष्ट उपायो नापरः स्मृतः ॥ ३२ ॥ यदि मे त्वं पुरा
लिंगं पूजयेथाः पितामह ॥ ततो देवगणाः सर्वे ततो विप्रास्ततोऽपर ॥ ३३ ॥ ततो वै शांतिभागच्छेज्जगत्स्थावरजंगमम् ॥ ३४ ॥ ॥ पुल
स्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्तः स भगवाञ्छंकरेण नृपोत्तम ॥ ततस्तं पूजयामास ब्रह्मा पूर्वं सुभक्तितः ॥ ३५ ॥ ब्रह्मणोऽनन्तरं विष्णुस्ततः शक्र
स्ततोऽपर ॥ बालखिल्यादयो विप्रा मन्त्रेश्व शतरुद्रियैः ॥ ३६ ॥ ततस्ते दारुणोत्पाता उपशांताश्च तत्क्षणात् ॥ अभवत्सुमुखो लोको वृत्तो
गन्धर्वहो मृदुः ॥ ३७ ॥ अथोवाच महादेवः सर्वास्तांस्त्रिदशालयां ॥ वृणुध्वं सुकरं सर्वं मत्तो यन्मनसीप्सितम् ॥ ३८ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥
तव लिंगस्य संपर्शादपि पापकृतो नराः ॥ स्वर्गं यास्यंति देवेश नाशं यास्यति किल्बिषम् ॥ व्रतदानानि सर्वाणि तीर्थयात्रासुतानि च ॥ ३९ ॥
तस्माद्वज्रेण देवेन्द्रस्तवैतल्लिङ्गमुत्तमम् ॥ छादयिष्यति सर्वत्र यदि त्वं मन्यसे प्रभो ॥ ४० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अभिप्रायो ममाप्येष
वर्तते हृदि पद्मज ॥ एवं करोतु देवेन्द्रः सर्वधर्मविवृद्धये ॥ ४१ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततः संछादयामास वज्रेण त्रिदशाधिपः ॥
तल्लिङ्गं सर्वमर्त्यानां यथाऽदृश्यं व्यजायत ॥ ४२ ॥ अद्यापि वज्रसंपर्शात्तत्सान्निध्यं गतो नरः ॥ आजन्ममरणात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥
॥ ४३ ॥ माहात्म्यं कीर्तितं यस्मात्तल्लिङ्गे शंकरेण तु ॥ वज्रेणाच्छादितं चैव शक्यैव धरातले ॥ ४४ ॥ ततःप्रभृति लिंगस्य मर्त्ये पूजा
व्यजायत ॥ पुरासीच्छंकरैः पूज्यो यथान्ये त्रिदशालयाः ॥ ४५ ॥ एवमेतत्पुरावृत्तमर्बुदे पर्वतोत्तमे ॥ लिंगस्य पतनात्पूजां यन्मां त्वं परि
पृच्छसि ॥ ४६ ॥ फाल्गुनान्तचतुर्दश्यां नैवेद्यं नूतनैर्यवैः ॥ यो ददात्यचलेशाय स भूयो नेह जायते ॥ ४७ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेद्यस्तु भक्त्या
तस्मिन्नेवेद्यैः ॥ यवसंख्याप्रमाणानि युगानि दिवि मोदते ॥ ४८ ॥ तत्र दानं प्रशंसन्ति सत्कृतां मुनिसत्तमाः ॥ नूतनानां महाराज यतः प्रोक्तं
पुरारिणा ॥ ४९ ॥ किं दानैर्विविधैर्देतैः किं यज्ञैश्च सुविस्तरेः ॥ किं तीर्थैर्विविधैर्मैस्तपोभिः किं च कष्टैः ॥ ५० ॥ फाल्गुनान्तचतुर्दश्यां
समहेश्वरसन्निधौ ॥ धर्माण्येतानि सर्वाणि कलां नार्हति षोडशीम् ॥ ५१ ॥ शृणु राजन्पुरावृत्तं तत्राश्चर्यं यदुत्तमम् ॥ कश्चित्पापसमाचारः कुप्री
सामतनुर्नरः ॥ ५२ ॥ भिक्षार्थमागतस्तत्र लोकेरन्यैः समन्वितः ॥ तेन भिक्षार्जितं तत्र सत्कृतां कुडवं नृप ॥ ५३ ॥ ततो रोगपरिकृशाद्रोजनं न
चकार सः ॥ दार्ढ्यादितो जले तस्मिन्प्रातो भक्तिविवर्जितः ॥ सत्कृन्कृत्वोपधाने तान्स च सुतो निशागमे ॥ ५४ ॥ ततो निद्राभिभूतस्य सारमेयो
जहार च ॥ भक्षयामास युक्तोऽन्यैः सारमेयेर्बुभुक्षितः ॥ ५५ ॥ अथासौ विस्मयाद्राजन्पंचत्वं समुपस्थितः ॥ ततो जातिस्मरो जातो
विदर्भाधिपतेष्टः ॥ ५६ ॥ भीमोनाम नृपश्रेष्ठ दमयन्तीपिता हि यः ॥ तं प्रभावं हि विज्ञाय सत्कृतां तत्र पर्वते ॥ ५७ ॥
फाल्गुनांतचतुर्दश्यां वर्षे वर्षे जगाम सः ॥ कृत्वा चैवोपवासं तु राज्ञो जागरणं तथा ॥ ५८ ॥ अचलेऽवरमात्रिध्ये ददौ सत्क
स्ततो बहून् ॥ सहिरण्यान्द्रिजेन्द्राणां पशुपक्षिमृगेषु च ॥ ५९ ॥ अथ ते मुनयः सर्वे गालवप्रमुखा नृप ॥ पप्रच्छुः कौतुकाविष्टाः
सक्तुदानकृते नृपम् ॥ ६० ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ इत्यथरथदानानां शक्तिरस्ति तवाद्भुता ॥ कस्मात्सक्तुं नृपमुक्त्वा त्वं नान्य
दातुमिहेच्छसि ॥ ६१ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ अथाऽसौ कथयामास पूर्वमेतत्समुद्रवम् ॥ सक्तुदानस्य माहात्म्यं मुनीनां भाविता
त्मनाम् ॥ ६२ ॥ पूर्वं भक्त्या विहीनस्य शुना वै सक्तवो हताः ॥ तत्प्रभावादयं प्राप्तिर्मम जाता द्विजोत्तमाः ॥ ६३ ॥ सांप्रतं भक्तिद
त्तानां किं स्याज्जानामि नो फलम् ॥ एतस्मात्कारणादानं सक्तूनां प्रकरोम्यहम् ॥ तीर्थेऽस्मिन्भक्तिसंयुक्तः सत्येनात्मानमालभे ॥ ६४ ॥
॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततस्ते मुनयो हृष्टाः साधुसाध्विति चाब्रुवन् ॥ चक्रुश्चैवात्मशक्त्या ते सक्तूनां दानमुत्तमम् ॥ ६५ ॥ एष प्रभावो
राजर्षे सक्तुदानस्य कीर्तितः ॥ महेश्वरस्य माहात्म्यं सत्यं चापि प्रकीर्तितम् ॥ ६६ ॥ यश्चेत्तच्छृणुयाद्रक्त्या कथ्यमानं द्विजाननात् ॥ अहोरात्र
कृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ६७ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखंडे शिवलिंग
महेश्वरमाहात्म्यवर्णनपुरःसरसक्तुदानमाहात्म्यवर्णननामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततः कामेश्वरं
गच्छेत्तत्र कामप्रतिष्ठितम् ॥ यस्मिन्दृष्टे सदा मर्त्यः सुरुपः सुप्रभो भवेत् ॥ १ ॥ ॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ त्वया प्रोक्तं पुरा शंभुः कामवाण
भयात्किल ॥ बालखिल्याश्रमं प्रातो यत्र लिंगं पपात ह ॥ २ ॥ स कथं पूजितस्तेन शंभुर्मे कौतुकं महत् ॥ वद सर्वं द्विजश्रेष्ठ कामेश्वरनिवेश

नम् ॥ ३ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ मुक्तिलोऽपि देवेशे न स्मरस्तं मुमोच ह ॥ दर्शयन्नात्मनो वाणं तस्यासौ पृष्ठतः स्थितः ॥ ४ ॥ ततो
 वाराणसीं प्रातस्तद्रयात्रिपुरांतकः ॥ तत्राऽपि च तथा दृष्ट्वा धृतचापं मनोभयम् ॥ ५ ॥ ततः प्रयागमापन्नः केदारं च ततः परम् ॥ नेमिपं भद्रकृष्णं च
 जंघामोत्रं त्रिपुष्करम् ॥ ६ ॥ गोकर्णं च प्रभासं च पुण्यं च कृमिजांगलम् ॥ गंगाद्वारं गयाशीर्षं कालाभीष्टं वटेश्वरम् ॥ ७ ॥ किं वा तेन बहुतेन तीर्थै
 न्यायतनानि च ॥ असंख्यानानि गतो देवः कामं च ददशे तथा ॥ ८ ॥ यत्रयत्र महादेवस्तद्रयान्मृष गच्छति ॥ तत्रतत्र पुनः कामं प्रशयति धृता
 युधम् ॥ ९ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य पुनः प्रातोर्जुदं प्रति ॥ तत्रापश्यत्तथा काममाकर्णकार्षितायुधम् ॥ आकुञ्चितैकपादं च स्थिरदृष्टिं नृपो
 त्तम ॥ १० ॥ अथाऽसौ भगवाञ्छांतः प्रियादुःखंसमन्वितः ॥ क्रोधं चक्रे विशेषेण दृष्ट्वा तं पुरतः स्थितम् ॥ ११ ॥ तस्य कोपाभिपूतस्य तृती
 यान्नयनान्मृष ॥ निश्चकाम महाज्वाला ययाऽसौ भस्मसात्कृतः ॥ १२ ॥ सचापः सशरो राजंस्तस्मिन्पर्वतरोधसि ॥ शंकरो रोपपयं गत्वा
 सौख्यमवाप्तवान् ॥ १३ ॥ कैलासं पर्वतश्रेष्ठं जगाम सुरपूजितः ॥ दग्धे मनोभवे भार्या रतिरस्य पतिव्रता ॥ व्यलपत्करुणं दीना पतिशोकपरि
 प्लुता ॥ १४ ॥ ततो दाहूणि चाहृत्य चितिं कृत्वा नराधिप ॥ आरुरोहाग्रिसंदीप्तां चितिं सा पतिदुःखिता ॥ तावदाकाशगां वाणीं जुश्राव च
 यशस्विनी ॥ १५ ॥ ॥ वायुवाच ॥ ॥ मा पुत्रि साहसं कार्षीस्तपसा तिष्ठ सुन्दरि ॥ भूयः प्राप्स्यसि भर्तारं कामं तुष्टेन शंभुना ॥ १६ ॥
 सा श्रुत्वा तां तदा वाणीं समुत्तस्थौ सुमध्यमा ॥ देवमाराधयामास दिवानक्तमंतद्विता ॥ व्रतेर्दानैर्जपैर्होमैरुपवासेस्तथा परैः ॥ १७ ॥ ततो वर्ष
 सहस्रं तं तुष्टस्तस्या महेश्वरः ॥ अत्रवीदृष्ट कल्याणि वरं यन्मनसि स्थितम् ॥ १८ ॥ ॥ रतिरुवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोऽसि मे देव भगवण्ठोक
 भावनः ॥ अक्षतांगः पुनः कामः कांतो मे जायतां पतिः ॥ १९ ॥ एवमुक्ते तथा वाक्ये तत्क्षणात्समुपस्थितः ॥ यथा सुतो महाराज तद्रूपः स
 हसितः ॥ २० ॥ इक्षुयष्टिमयं चापं पुष्पवाणसमन्वितम् ॥ भृंगश्रेणिमय्या मौर्व्या शोभितं सुमनोहरम् ॥ २१ ॥ ततो रतिसमायुक्तः प्रणिपत्य
 महेश्वरम् ॥ अनुज्ञातस्तु तेनैव स्वव्यापारेऽभ्यवर्त्तत ॥ २२ ॥ स दृष्ट्वा शिवमाहात्म्यं श्रद्धां कृत्वा नृपोत्तम ॥ शिवं संस्थापयामास पर्वतेऽर्जुदं
 जिते ॥ २३ ॥ यस्मिन्मृष्टे महाराज नारी वा यदि वा नरः ॥ सत्तजन्मांतराण्येव न दोर्भाग्यमवाप्नुयात् ॥ २४ ॥ एवमेतन्मया ख्यातं यन्मां त्वं
 परिपृच्छसि ॥ कामेश्वरस्य माहात्म्यं कामदाहं सविस्तरम् ॥ २५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
 तृतीयेऽर्जुदखण्डे कामेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ मार्कण्डे
 यस्य चाश्रमम् ॥ यत्र पूर्वं तपस्तप्तं मार्कण्डेन महात्मना ॥ १ ॥ मृकण्डो ब्राह्मणोनाम पुराऽऽसीच्छंसितव्रतः ॥ अन्ते वयसि संजातस्तस्य
 पुत्रोऽतिसुन्दरः ॥ २ ॥ सर्वलक्षणसंपूर्णः शांतः सूर्यसमप्रभः ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य तस्याश्रमपदे नृप ॥ ३ ॥ आगतो ब्राह्मणो ज्ञानी
 कश्चित्तामुद्रविच्छुम्भः ॥ ततोऽसौ क्रीडमानस्तु बालकः पंचवार्षिकः ॥ ४ ॥ आनासाग्रशिखाग्राभ्यां चिरं चैवावलोकितः ॥ ततोऽहस्तस सहसा
 तं मृकण्डो हलक्षयत् ॥ ५ ॥ अथाऽब्रवीच्चिरं दृष्टवत्या पुत्रो भम द्विज ॥ ततो हसितवान्भूयः किमिदं कारणं वद ॥ ६ ॥ असकृत्स मृकण्डे
 न यावत्पृष्टो द्विजोत्तमः ॥ उपरोधवशात्तस्मै यथार्थं संन्यवेदयत् ॥ ७ ॥ अस्य बालस्य चिह्नानि यानि काये द्विजोत्तम ॥ अजरश्चामरश्चैव ते
 भवेत्पुरुषः किल ॥ ८ ॥ पण्मासेनास्य बालस्य नूनं मृत्युर्भविष्यति ॥ एतस्मात्कारणाद्वास्यं मयाऽकारि द्विजोत्तम ॥ अनृतं नोक्तपूर्वं मे वैरिष्व
 पि कदाचन ॥ ९ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा तु स ज्ञानी उषित्वा तत्र शर्वरीम् ॥ मृकण्डेनाभ्यनुज्ञात इष्टं देशं जगाम ह ॥ १० ॥
 मृकण्डोऽपि सुतं ज्ञात्वा ततः क्षीणायुषं नृप ॥ पंचवार्षिकमप्यार्त्तश्चकारोपनयान्वितम् ॥ ११ ॥ श्रुताध्ययनसंपन्नं ययं पश्यसि चाग्रतः ॥
 तस्याभिवादनं कार्यं त्वया पुत्रक नित्यशः ॥ १२ ॥ ततश्चक्रे ब्रह्मचारी पितुर्वार्त्तं विशेषतः ॥ १३ ॥ बालं वृद्धं युवानं च ययं पश्यति चक्षुषा ॥
 नमस्करोति तं सर्वं ब्राह्मणं विनयान्वितः ॥ १४ ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य तस्याश्रमसमीपतः ॥ सतर्पयः समायातास्तीर्थयात्रापरायणाः ॥ १५ ॥
 अथ तान्स्त्वरं गत्वा वंदयामास पार्थिव ॥ बालः स विनयोपेतः सर्वाश्चैव यथाक्रमम् ॥ १६ ॥ दीर्घायुर्भव तैरुक्तः स बालस्तुष्टितर्पणैः ॥
 आस्थिताश्च यथाभीष्टं देशं बालं विसर्ज्य तम् ॥ १७ ॥ तेषां मध्येऽगिरानाम दिव्यज्ञानसमन्वितः ॥ तेनावलोकितो बालः सूक्ष्मदृष्ट्या परंतप
 ॥ १८ ॥ अथ तानब्रवीत्सर्वान्मुनीन्किंचित्सविस्मयः ॥ दीर्घायुर्न च बालोऽयं युष्माभिः संप्रकीर्तितः ॥ १९ ॥ गमिष्यति कुमारोऽयं निधनं
 पंचमे दिने ॥ तत्र युक्तं हि नो वाक्यमसत्यं द्विजसत्तमाः ॥ २० ॥ यथाऽयं चिरजीवी स्यात्तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ अथ ते मुनयो भीता मिथ्या
 वाक्यस्य पार्थिव ॥ २१ ॥ बालकं तं समादाय ब्रह्मलोकं गतास्तदा ॥ तत्र दृष्ट्वा चतुर्वर्कं नमश्चकुर्मुनीश्वराः ॥ २२ ॥ तेषामनंतरं तेन बालके
 नाभिवादितः ॥ दीर्घायुर्भव तेनाऽपि ब्रह्मणोक्तः स बालकः ॥ २३ ॥ ततः सतर्पयो दृष्ट्वा स्वचित्ते नृपसत्तम ॥ सुखासीनान्स विभ्रांतानब्रवी
 न्मुनिपुंगवान् ॥ २४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ परिपृच्छत किं कार्यं कुतो यूयमिहागताः ॥ २५ ॥ ॥ ऋषय उजुः ॥ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन
 भ्रममाणा महीतलम् ॥ अर्बुदं पर्वतनाम तस्य तीर्थेषु वै गताः ॥ २६ ॥ अथागत्य द्रुतं दूराद्वालेनानेन वंदिताः ॥ दीर्घायुर्भव संदिष्टस्तवाय
 मनेकधा ॥ पंचमे दिवसेऽस्यापि मृत्युर्देवं भविष्यति ॥ २७ ॥ यथा वयं त्वया सार्द्धमसत्या न चतुर्मुख ॥ भवामोऽस्य कृते देव तथा किंचिद्भि
 धीयताम् ॥ २८ ॥ अथ ब्रह्मा प्रहृष्टात्मा दृष्ट्वा तं मुनिदारकम् ॥ मत्प्रसादादयं बालो भावी कल्पायुर्ब्रवीत् ॥ २९ ॥ ततस्ते मुनयो हृष्टास्तमा
 दाय गृहं प्रति ॥ प्रस्थिता ब्रह्मलोकानु नमस्कृत्वा चतुर्मुखम् ॥ ३० ॥ अथ तस्य पिता तत्र मृकण्डो मुनिसत्तमः ॥ ततो भार्यासमायुक्तो बिल
 लाप सुदुःखितः ॥ ३१ ॥ हा पुत्रपुत्र करुणं रुदित्वा धर्मवत्सलः ॥ अनामंश्च च मां कस्मादीर्षं पथानमाश्रितः ॥ ३२ ॥ अकृत्वापि क्रियाः कार्याः
 कथं मृत्युवशं गतः ॥ सोऽहं त्वया विना पुत्र न जीवामि कथंचन ॥ ३३ ॥ एवं विलपतस्तस्य बहुधा नृपसत्तम ॥ बालश्चाभ्यागतस्तत्र यत्र देशे
 पुरा स्थितः ॥ ३४ ॥ अथासौ प्रययौ बालः प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ तं दृष्ट्वा पथि तातश्च संप्रहृष्टो बभूव ह ॥ ३५ ॥ पप्रच्छांकं समारोप्य चिरागमन
 कारणम् ॥ ततः स कथयामास सर्वं मुनिविचेष्टितम् ॥ दर्शनं ब्रह्मलोकस्य पद्मयोनेर्वरं तथा ॥ ३६ ॥ ॥ बालक उवाच ॥ ॥ अजरश्चामरश्चाहं
 कृतस्तात स्वयंभुवा ॥ तस्मात्सत्यं मदर्थं ते व्येत्वसौ मानसो ज्वरः ॥ ३७ ॥ सोऽहमाराधयिष्यामि तथैव चतुराननम् ॥ कृत्वाऽऽश्रमपदं रम्यमर्बुदं
 पर्वतोत्तमे ॥ ३८ ॥ अमृतसावि तद्राक्यं श्रुत्वा पुत्रस्य स द्विजः ॥ मृकण्डो हर्षसंयुक्तो वाचमित्यब्रवीच्च तम् ॥ ३९ ॥ मार्कण्डोऽपि द्रुतं गत्वा रम्य
 मर्बुदपर्वतम् ॥ तपस्तेपे सुविस्तीर्णं ध्यायन्देवं पितामहम् ॥ ४० ॥ तस्याश्रमपदे पुण्ये श्रावणे मासि पार्थिव ॥ पौर्णमास्यां विशेषेण यः कुर्यात्पितृ
 तर्पणम् ॥ पितृमेधफलं तस्य सकलं स्यादसंशयम् ॥ ४१ ॥ ऋषियोगेन यस्तत्र तर्पयेद्ब्राह्मणोत्तमान् ॥ ब्रह्मलोके चिरं वासस्तस्य संजायते नृप ॥
 ॥ ४२ ॥ यः स्नानं कुरुते तत्र सम्यक्छद्वासमन्वितः ॥ नात्पृष्ट्युभयं तस्य कुले कापि प्रजायते ॥ ४३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति
 साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुदखण्डे मार्कण्डेयाश्रमपदोत्पत्तिवर्णनं नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥

ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ लिंगं पापहरं परम् ॥ उद्दालकेन मुनिना स्थापितं लोकविश्रुतम् ॥ १ ॥ तस्मिन्स्पृष्टेऽथ वा दृष्टे पूजिते च विशेषतः ॥ सर्वरोग
विनिर्मुक्तो गार्हस्थ्यं प्राप्नुयान्नरः ॥ २ ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे उद्दालकेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ सिद्धलिंगं
सुसिद्धिदम् ॥ सिद्धैस्तु स्थापितं लिंगं सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥ तत्रास्ति शोभनं कुण्डं मुनिर्मलजलान्वितम् ॥ तत्र स्नातो नरः सम्यङ्मुच्यते
ब्रह्महत्यया ॥ २ ॥ ययं काममभिध्यायंस्तत्र स्नाति नरो नृप ॥ अवश्यं तमवाप्नोति निष्ठांतेच परां गतिम् ॥ ३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एका
शीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे सिद्धेश्वरमहिमवर्णनं नाम त्रयश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥
ततो गच्छेन्नृपश्रेष्ठ गजतीर्थमनुत्तमम् ॥ यत्र पूर्वं तपस्तप्तं दिग्गजैर्भावितात्मभिः ॥ १ ॥ भृभारघरणेश्वरैश्चैरैरावणमुखैर्नृप ॥ तत्र स्नातो नरः सम्य
गजज्ञानफलं लभेत् ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे गजतीर्थप्रभासवर्णनं नाम
चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ देवखान्तं ततो गच्छेत्तु पुण्यं तीर्थमुत्तमम् ॥ यत्कृत्यातिविबुधैः सर्वैः स्वय
मेव व्यधीयत ॥ १ ॥ तत्र यः कुरुते श्राद्धममावास्यां विशेषतः ॥ कर्त्तागते रवौ राजन्स लभेत्परमं पदम् ॥ पितृन्स तारयत्येव प्राप्नोति सुदु
र्गतिम् ॥ २ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे श्रीदेवखान्तोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम
पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ततो व्यासेश्वरं गच्छेद्वासेन स्थापितं हि यत् ॥ तं दृष्ट्वा जायते मर्त्यो
मेधावी मतिमान्बुद्धिः ॥ सप्तजन्मांतराण्येव व्यासस्य वचनं यथा ॥ १ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभा
सखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे व्यासतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम षड्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ततो गच्छेन्नृप
श्रेष्ठ सुपूर्णं गौतमाश्रमम् ॥ यत्र पूर्वं तपस्तप्तं गौतमेन महात्मना ॥ १ ॥ पुराऽऽसीद्वैतमोनाम मुनिः परमधार्मिकः ॥ स भक्त्याऽऽराधयामास देव
देवं महेश्वरम् ॥ २ ॥ भक्त्याऽऽराधयमानस्य निर्भिद्य धरणीतलम् ॥ समुत्तस्थौ महर्लिंगं परं माहेश्वरं नृप ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु वागुवाचा
शरीरिणी ॥ पूजयेत्तन्महर्लिंगं त्वद्भक्त्या समुपस्थितम् ॥ वरं वरय भद्रं ते यत्ते मनसि वर्तते ॥ ४ ॥ गौतम उवाच ॥ अत्राश्रमपदे देव त्वया शम्भो
जगत्पते ॥ सदा कार्यं हि सान्निध्यं यदि तुष्टो मम प्रभो ॥ ५ ॥ यस्त्वां पश्यति सद्भक्त्या ब्रह्मलोकं स गच्छतु ॥ ६ ॥ आकाशवाण्युवाच ॥
माघमासे चतुर्दश्यां योऽत्र मां वीक्षयिष्यति ॥ कृष्णायां ब्राह्मणश्रेष्ठ स यास्यति परां गतिम् ॥ ७ ॥ एवमुक्त्वा ततो वाणी विरराम महीपते ॥ तत्रा
स्ति कुण्डमपरं पवित्रं जलपूरितम् ॥ तत्र स्नातो नरः सद्यः कुलं तारयतेऽखिलम् ॥ ८ ॥ यस्तत्र कुरुते श्राद्धं विशेषादिन्दुसंक्षये ॥ गयाश्राद्धफलं
तस्य सकलं जायते ध्रुवम् ॥ ९ ॥ तत्र दानं प्रशंसन्ति तिलानां मुनिपुंगवाः ॥ तिलसंख्यानि वर्षाणि दानात्स्वर्गे वसेन्नृप ॥ १० ॥ अर्जुने गौतमी
यात्रा सिंहस्थे च बृहस्पती ॥ अमायां सोमवारेण द्विषद्भोदावरीफलम् ॥ ११ ॥ षड्विषसहस्राणि भागीरथ्यवगाहने ॥ सकृद्भोदावरीक्षानात्सिंहस्थे
च बृहस्पतौ ॥ १२ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे गौतमाश्रमतीर्थमाहात्म्य
वर्णनं नाम सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ कुलसंतारणं गच्छेत्तत्र तीर्थमनुत्तमम् ॥ यत्र स्नातो नरः
सम्यक्कुलं तारयतेऽखिलम् ॥ १ ॥ दश पूर्वान्भविष्यांश्च तथात्मानं नृपोत्तम ॥ उदरेच्छ्रद्धया युक्तस्तत्र दानेन मानवः ॥ २ ॥ आसीदप्रस्तुतो
नाम राजा पूर्वं स पापकृत् ॥ नापि दानं तथा ज्ञानं न ध्यानं न च सत्किया ॥ ३ ॥ तस्मिन्ञ्चासति लोकानां नासीत्सौख्यं कदाचन ॥ परदार
रुचिर्नित्यं महादण्डपरश्च सः ॥ ४ ॥ न्यायतोऽन्यायतो वापि करोति धनसंग्रहम् ॥ स घातयति लोकांश्च निर्दोषान्पापकृत्तमः ॥ ५ ॥ ततो
वार्धक्यमापन्नस्तथापि न शमं गतः ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य पितृभिः प्रतिबोधितः ॥ तं प्रसुप्तं समासाद्य नारकेभ्यः सुदुःखितैः ॥ ६ ॥ पितर
ऊचुः ॥ वयं शुद्धसमाचारा नित्यं धर्मपरायणाः ॥ दानयज्ञतपःशीलाः स्वदारनिरतास्तथा ॥ ७ ॥ स्वकर्मभिः कुलांगार दिवं प्राप्ता यथा
हृतः ॥ कुपुत्रं त्वां समासाद्य नरकं समुपस्थिताः ॥ तस्मादुद्धर नः सर्वान्कृत्वा किञ्चिच्छुभार्चनम् ॥ ८ ॥ कर्मभिस्तव पापात्म
न्वयं नरकमाश्रिताः ॥ नरकं दश यास्यन्ति भविष्याश्च तथा भवान् ॥ ९ ॥ एवमुक्त्वा च ते सर्वे पितरस्तु सुदुःखिताः ॥ याताश्च
नरकं भूयः प्रबुद्धः सोऽपि पार्थिवः ॥ १० ॥ ततो दुःखमनुप्राप्तः पितृवाक्यानि संस्मरन् ॥ हरोद प्रातरुत्थाय तं भार्या प्रत्यभाषत
॥ ११ ॥ इन्दुमत्युवाच ॥ किमर्थं राजशार्दूल त्वं रोदिषि महास्वनम् ॥ कथं ते कुशलं राज्ये शरीरे वा पुरेऽथवा ॥ १२ ॥
॥ राजोवाच ॥ मया दृष्टोऽद्य स्वप्राति पिता ह्यथ पितामहः ॥ अपश्यं दुःखितान्देवि ताभ्यामथाग्रजान्पितृन् ॥ १३ ॥ उपो
लब्धोऽस्मि तैः सर्वैस्तत्र कर्मभिरिदृशैः ॥ दारुणे नरके प्राप्ता अधर्मादिविचेष्टितैः ॥ १४ ॥ अथान्ये दश यास्यन्ति भविष्याश्च भवानपि ॥ तस्मा
त्कृत्वा शुभं कर्म दुर्गतिश्चोद्धरस्व नः ॥ १५ ॥ एवमुक्तः प्रबुद्धोऽहं पितृभिर्वरवर्णिनि ॥ तेनाहं दुःखमापन्नस्तद्वाक्यं हृदि संस्मरन् ॥ १६ ॥
॥ इन्दुमत्युवाच ॥ सत्यमेतन्महाराज यदुक्तोऽसि पितामहे ॥ न त्वया सुकृतं कर्म संस्मरेऽहं कृतं पुरा ॥ १७ ॥ यथा सुपुत्रमासाद्य
तरन्ति पितरो नृप ॥ कुपुत्रेण तथा यांति नरकं नात्र संशयः ॥ १८ ॥ स त्वमाहूय विप्रैर्दानधर्मशास्त्रविचक्षणान् ॥ पृष्ट्वा तान्कुरु यच्छ्रेयः पितृणां
मात्मना सह ॥ १९ ॥ आनयामास राजाऽस्तौ ततो विप्राननेकशः ॥ वेदवेदांगतत्त्वज्ञानधर्मशास्त्रविचक्षणान् ॥ उवाच विनयोपेतो भार्यया सह
तो हितान् ॥ २० ॥ राजोवाच ॥ कर्मणा केन पितरो निरयस्था द्विजोत्तमाः ॥ स्वर्गं यांति सुपुत्रेण तारिताः प्रोच्यतां स्फुटम् ॥
॥ २१ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ पितृमेधेन राजेन्द्र कृतेन विधिपूर्वकम् ॥ निरयस्था दिवं यांति यद्यपि स्युः सुपापिनः ॥ २२ ॥ राजो
वाच ॥ दीक्षयंतु द्विजाः सर्वे तदर्थं मां धृतव्रतम् ॥ यत्किञ्चिदत्र कर्त्तव्यं प्रोच्यतामखिलं हि तत् ॥ २३ ॥ तथोक्तास्ते नृपेण ब्राह्मणाः
सत्यवादिनः ॥ समग्राः पार्थिवं प्रोच्यर्जुनं यज्ञकर्मणि ॥ २४ ॥ दीक्षा ग्राह्या नृपश्रेष्ठ पुरश्चरणमादितः ॥ कृत्वा कायविशुद्धयर्थं ततः श्रेयस्करी
भवेत् ॥ २५ ॥ स त्वं पापसमाचारो बाल्यात्प्रभृति पार्थिव ॥ असंख्यं पातकं तस्मात्तीर्थयात्रां समाचर ॥ २६ ॥ सर्वतीर्थाभिषिक्तस्त्वं यदा
कुरु समाहितः ॥ २७ ॥ मनसा गच्छ दुर्गाणि दददानमनुत्तमम् ॥ नश्येत्तेनाशुभं किञ्चिदपि ब्रह्मबोधवम् ॥ यत्र याति नृणां राजंस्तीर्थज्ञाना
दिना भुवि ॥ २८ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ विप्राणां वचनं श्रुत्वा स राजा श्रद्धयाऽन्वितः ॥ तीर्थयात्रापरो भूत्वा परिवभ्राम मेदिनीम् ॥
॥ २९ ॥ नियतो नियताहारो दददानानि भूरिशः ॥ राज्ये पुत्रं प्रतिष्ठाप्य वसुं सत्यपराक्रमम् ॥ ३० ॥ कस्यचित्त्वथ कालस्य तीर्थयात्रानुप

गतः ॥ यातोऽसौ नृपतिश्चैव ह्यर्बुदे निर्मलोदकम् ॥ ३२ ॥ स स्नानमकरोत्तत्र श्रद्धापूर्वेन चेतसा ॥ स्नातमात्रस्य तस्याथ तस्मिन्नेव जलाशये ॥
॥ ३३ ॥ विमुक्ताः पितरो रौद्रात्ररकात्सुप्रहर्षिताः ॥ ततो दिव्यविमानस्था दिव्यमाल्यावरान्विताः ॥ ३४ ॥ तमृजुस्तारिताः सर्वे वयं पुत्र
त्वयाऽधुना ॥ तीर्थस्यास्य प्रभावेण भविष्याश्च तथा दश ॥ ३५ ॥ आत्मा च पार्थिवश्चेष्ट स्नानाच्च जलतर्पणात् ॥ यस्मात्कुलं त्वया पुत्र
तीर्थेऽस्मिन्स्तारितं ततः ॥ ३६ ॥ कुलसंतारणनाम तीर्थमेतद्रविष्यति ॥ तस्माच्चमपि राजेंद्र सहाऽस्माभिर्दिवं प्रति ॥ आगच्छानेन देहेन
तीर्थस्यास्य प्रभावतः ॥ ३७ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्तः स राजेंद्रो दिव्यकांतिवपुस्तदा ॥ तं विमानमथारुह्य गतः स्वर्गं च तेः
सह ॥ ३८ ॥ एष प्रभावो राजर्षे कुलसंतारणस्य च ॥ मया ते वर्णितः सम्यग्भूयः किं परिपृच्छसि ॥ ३९ ॥ ॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ स
किंप्रभावो राजा स तथा पापसमन्वितः ॥ स्वदेहेन गतः स्वर्गमेतन्मे कौतुकं महत् ॥ ४० ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ राकासोमव्यतीपात
समकाले नृपोत्तम ॥ स स्नातो यत्र भूपालस्तन्महच्छ्रेयसे परम् ॥ ४१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभास
खण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे कुलसंतारणतीर्थमाहात्म्यवर्णननामाष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ रामतीर्थं ततो गच्छे
त्पुण्यमृषिनिषेवितम् ॥ तत्र स्नातस्य मर्त्यस्य जायते पापसंक्षयः ॥ १ ॥ पितृणां च परा तुष्टिर्यविदाभूतसंघवम् ॥ पुरासीद्भागवी रामः सर्वशत्रु
भृतां वरः ॥ २ ॥ तेन पूर्वं तपस्तप्तं शत्रूणामिच्छता क्षयम् ॥ ततः पाशुपतं नाम तस्यास्त्रं परमं ददौ ॥ ३ ॥ तपस्तुष्टौ महादेवो गते वर्षशत
त्रये ॥ अब्रवीद्भद्रोऽस्मीति स वने शत्रुसंक्षयम् ॥ ४ ॥ ततः पाशुपतं नाम तस्यास्त्रं परमं ददौ ॥ स्मरणेनापि शत्रूणां यस्य संजायते क्षयः ॥ ५ ॥
अब्रवीद्वचनं चापि प्रहस्य नृपभध्वजः ॥ जामदग्न्य महाबाहो शृणु मे परमं वचः ॥ ६ ॥ अस्त्रेणानेन युक्तस्त्वमजेयः सर्वदेहिनाम् ॥ भविष्यसि
न संदेहो मत्प्रसादाद्गृह्ण ॥ ७ ॥ एतज्जलाशयं पुण्यं त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ रामतीर्थमिति ख्यातं मत्प्रसादाद्रविष्यति ॥ ८ ॥ येऽत्र श्राद्धं करि
ष्यन्ति पौर्णमास्यां समाहिताः ॥ संप्राप्ते कार्तिके मासि कृत्तिकायोगसंयुते ॥ ९ ॥ पितृमेघफलं तेषां जशेषं च भविष्यति ॥ तथा शत्रुस्यो राज
न्यासः स्वर्गेषु चाक्षयः ॥ १० ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा महादेवस्ततश्चादर्शनं गतः ॥ रामोऽप्यमुदयत्सवं पितृदुःखेन दुःखि
तः ॥ ११ ॥ त्रिःसप्त तर्पयामास पितृस्तत्र प्रहर्षितः ॥ जमदग्नी श्रुते तेन प्रतिज्ञातं महात्मना ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा मातुः क्षतान्यंगे त्रिःसप्त
मनुजाधिप ॥ शत्रुजातानि विप्राणां समाजे समुपस्थिते ॥ १३ ॥ पिता मे निहतो यस्मात्सत्रियैस्तापसो द्विजः ॥ अयुध्यमान एवाथ
तस्मात्कृत्वा त्रिःसप्त वै ॥ १४ ॥ क्षत्रहीनामहं पृथ्वीं प्रदास्ये सलिलं पितुः ॥ तत्सर्वं तस्य संजातं तीर्थमाहात्म्यतो नृप ॥ १५ ॥ तस्मात्सर्व
प्रयत्नेन श्राद्धं तत्र समाचरेत् ॥ क्षत्रियश्च विशेषेण य इच्छेच्छत्रुसंक्षयम् ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे रामतीर्थमाहात्म्यवर्णननामैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ कोटि
तीर्थं ततो गच्छेत्सर्वपातकनाशनम् ॥ तीर्थानां यत्र संजाता कोटिः पार्थिव हेलया ॥ १ ॥ यदा स्यात्कलिकालस्तु रौद्रो राजन्महीतले ॥ म्लेच्छ
भृता जनाः सर्वे तत्स्पर्शात्तीर्थविप्लवः ॥ २ ॥ तिस्रः कोट्योऽर्धकोटिश्च तीर्थानां भूमिवासिनाम् ॥ तेषां कोटिस्ततोऽवात्सीत्पर्वतेऽर्बुदसंज्ञके ॥ ३ ॥
पुष्करे च तथा कोटिः कुरुक्षेत्रे च पार्थिव ॥ वाराणस्यामर्धकोटिः स्तुता देवैः सवासवैः ॥ राजत्रेतानि रक्षन्ति सर्वे देवाः सवासवाः ॥ ४ ॥ यदा
यदा भयार्त्तानि म्लेच्छस्पर्शात्समंततः ॥ स्थानेष्वेतेषु तिष्ठन्ति तीर्थान्युक्तेषु सत्वरम् ॥ ५ ॥ कोटितीर्थानि त्रीण्येवं तत्र जातानि भूतले ॥ अर्ध
कोटिसमेतानि सर्वपापहराणि च ॥ ६ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन स्नानं तत्र समाचरेत् ॥ कृष्णपक्षे त्रयोदश्यां नभस्ये च विशेषतः ॥ ७ ॥ तत्र
स्नानादिकं सर्वं जपहोमादिकं च यत् ॥ सर्वं कोटिगुणं राजस्तत्प्रसादादसंशयम् ॥ ८ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे कोटितीर्थप्रभाववर्णननाम पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छे
न्नृपश्चेष्ट चंद्रोद्भेदभनुत्तमम् ॥ तीर्थं पापहरं नृणां निशानाथेन निर्मितम् ॥ १ ॥ प्रतिज्ञातं यदा राजन्यहणे चंद्रसूर्ययोः ॥ राहुणा कृतवैरेण
च्छिन्ने शिरसि विष्णुना ॥ २ ॥ तदा भयान्वितश्चन्द्रो मत्वा दैत्यं दुरासदम् ॥ पीयूषभक्षणोद्युक्तं ततश्चार्बुदमभ्यगात् ॥ ३ ॥ तत्र भित्त्वा गिरेः
शृंगे कृत्वा विवरमुत्तमम् ॥ प्रविष्टस्तस्य मध्ये तु तपस्तेपे सुदुश्चरम् ॥ ४ ॥ ततः कालेन महता तुष्टस्तस्य महेश्वरः ॥ अब्रवीद्गुण भद्रं ते वरं यत्ते
हृदि स्थितम् ॥ ५ ॥ ॥ चंद्र उवाच ॥ ॥ प्रतिज्ञातं सुरश्रेष्ठ राहुणा ग्रहणं मम ॥ बलवानेष दुर्धर्षः प्रकृत्या सिंहाकासुतः ॥ ६ ॥ सांप्रतं भक्षितं
तेन पीयूषं सुरसत्तम ॥ अहं मध्ये धृतश्चापि राहुणाऽसौ दुरासदः ॥ ७ ॥ पीयमानेऽमृते देव देवैः पूर्वं पराजितैः ॥ दैवतं रूपमास्थाय दानवोऽसौ
समागतः ॥ ८ ॥ अपिबन्नामृतं राहुस्तेनास्य मृत्युवर्जितम् ॥ अमृतं चाक्षयं जातं शिरो देवभयप्रदम् ॥ ९ ॥ ततो देवैः कृतं साम ग्रहमध्ये प्रति
ष्ठितः ॥ प्रतिज्ञाते अहेऽस्माकं ततो मे भयमाविशत् ॥ १० ॥ भयात्तस्य सुरश्रेष्ठ भित्त्वा शृंगं गिरेरिदम् ॥ कृतं श्वभ्रमगाधं च तपोऽर्थं सुरस
त्तम ॥ तस्मादत्र प्रसादं मे कुरु कामनिपूदन ॥ ११ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ अवध्यः सर्वदेवानामजेयः स महाबलः ॥ करिष्यति ग्रहं नूनं
राहुः कोपपरायणः ॥ परं तत्र निशानाथ करिष्येऽहं प्रतिक्रियाम् ॥ १२ ॥ ग्रहणे तव संप्राप्ते स्नानदानादिकाः क्रियाः ॥ करिष्यन्ति जना लोके
सम्यक्छ्रेयःसमन्विताः ॥ १३ ॥ ताभित्तव न संतापः स्वत्पोऽध्येवं भविष्यति ॥ अक्षयं सुकृतं तेषां कृतं कर्म भविष्यति ॥ १४ ॥ ग्रहणे तव
संजाते मम वाक्यादसंशयम् ॥ एतद्भिन्नं त्वया यस्मात्तपोऽर्थं शिखरं गिरेः ॥ चन्द्रोद्भेदमिति ख्यातं तीर्थं लोके भविष्यति ॥ १५ ॥ ग्रहणे तव
संप्राप्ते योऽत्र स्नानं करिष्यति ॥ न तस्य पुनरेवात्र जन्म लोके भविष्यति ॥ १६ ॥ यो वा सोमदिने स्नानं दर्शनं तत्र चाचरेत् ॥ तत्र लोके भुवं
वासस्तस्य चंद्र भविष्यति ॥ १७ ॥ एवमुक्त्वा स भगवांस्ततश्चातर्दधे हरः ॥ चन्द्रोऽपि प्रययौ हृष्टः स्वस्थानं नृपसत्तम ॥ १८ ॥ इति श्रीस्कांदे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्बुदखण्डे चन्द्रोद्भेदतीर्थमाहात्म्यवर्णननामैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥
॥ ५१ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्नृपश्चेष्ट ईशानीशिखरं महत् ॥ यत्र गौर्या तपस्तप्तं सुपुण्यं लोकविश्रुतम् ॥ १ ॥
यस्य संदर्शनेनापि नरः पापात्प्रमुच्यते ॥ लभते चातिसौभाग्यं सप्तजन्मांतराणि च ॥ २ ॥ ॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ कस्मिन्काले
तपस्तप्तं देव्या तत्र मुनीश्वर ॥ किमर्थं च महत्स्वेतकौतुकं वक्तुमर्हसि ॥ ३ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ शृणु राजन्कथां दिव्यामद्भुतां
लोकविश्रुताम् ॥ यस्याः संश्रवणादेव मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ४ ॥ पुरा गौर्या समासक्तं ज्ञात्वा देवाः सवासवाः ॥ संत्रं चक्रुर्भयाविष्टा
एकांते समुपाश्रिताः ॥ ५ ॥ वीर्यं यदि त्रिनेत्रस्य क्षेत्रे गौर्याः पतिष्यति ॥ अस्माकं पतनं नूनं जगतश्च भविष्यति ॥ ६ ॥ संततेस्तु
विनाशाय ततो गच्छामहे वयम् ॥ ७ ॥ एवं संमन्य देवास्ते कैलासं पर्वतं गताः ॥ ततस्तु नंदिना सर्वे निषिद्धाः सप्तमं विना ॥ ८ ॥ ॥ ननु
वाच ॥ ॥ एकांते भगवानुद्भूतः सह गौर्या व्यवस्थितः ॥ तस्मादेवगणाः सर्वे गच्छन् निलयं स्वकम् ॥ ९ ॥ अथ देवगणाः सर्वे वञ्च

यित्वा च तं गगम् ॥ प्रैपयस्तत्र बाधुं च गुप्तमुच्येवस्त्वित् ॥ १० ॥ गत्वा वायो भवं ब्रूहि न कार्या संततिस्त्वया ॥ एवं देवगणा देव प्रार्थयन्ति
 भयातुराः ॥ ११ ॥ ततो वायुर्दुतं गत्वा स्थितो यत्र महेश्वरः ॥ उच्चैर्जगाद तद्वाक्यं यदुक्तं त्रिदशालयेः ॥ १२ ॥ ततस्तु भगवाञ्छर्वो ब्रीडया परया
 युतः ॥ गौरीं त्यक्त्वा समुत्तस्थौ बाढमित्येव चाब्रवीत् ॥ १३ ॥ ततो गौरी सुदुःखार्ता शशाप त्रिदशालयान् ॥ १४ ॥ ॥ गौर्युवाच ॥ ॥
 यस्मादहं कृता देवैः पुत्रहीना समागतैः ॥ तस्मात्तेऽपि भविष्यन्ति सन्तानेन विवर्जिताः ॥ १५ ॥ यस्माद्वायो समायातः स्थानेऽस्मिन्न
 वर्जिते ॥ तस्मात्कायविनिर्मुक्तस्त्वं भविष्यसि सर्वदा ॥ १६ ॥ एवमुक्त्वा ततो दीर्घं भर्तुः कोपपरायणा ॥ त्यक्त्वा पार्श्वं गता राजन्नर्जुनं नग
 सत्तमम् ॥ १७ ॥ सुतार्थं सा तपस्तेपे यतवाक्कायमानसा ॥ ततो वर्षसहस्रान्ते देवदेवो महेश्वरः ॥ १८ ॥ इन्द्रार्थैर्विबुधैः सार्द्धं तदतिकमुपां
 गमत् ॥ अथ शक्रो विनीतात्मा देवीं तां प्रत्यभाषत ॥ १९ ॥ एष देवः शिवः प्राप्तस्तव पार्श्वं स्वलज्जया ॥ नायाति तत्प्रसादोऽस्य कियता
 महती भव ॥ २० ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ त्यक्त्वाहं तव वाक्येन पतिना समयान्विता ॥ पुत्रं लब्ध्वा प्रयास्यामि तस्य पार्श्वं सुरेश्वर ॥ २१ ॥
 तस्यास्तं निश्चयं ज्ञात्वा स्वयं देवः समाययौ ॥ अब्रवीत्प्रहसन्वाक्यं प्रसादः कियतामिति ॥ २२ ॥ हृष्टिदानेन देवेशि भाषणेन वरानने ॥ मया
 देवहितं कार्यं सर्वोऽस्यासु पार्ष्वति ॥ २३ ॥ अकाले तेन मुक्ताऽसि निवृत्तिः सुरते कृता ॥ पुत्रार्थं ते समारंभो यतश्चासीत्सुरेश्वरि ॥ २४ ॥
 तस्मात्ते भविता पुत्रो निजदेहसमुद्भवः ॥ मत्प्रसादादसंदिग्धं चतुर्थे दिवसे प्रिये ॥ २५ ॥ निर्जगमलमादाय यादृशं सुरेश्वरि ॥ करिष्यसि
 न सन्देहस्तादृगेव भविष्यति ॥ २६ ॥ सद्यो देवगणानां च दैत्यानां च विशेषतः ॥ तथा वै सर्वमर्त्यानां सिद्धिदो बहुरूपधृक् ॥ २७ ॥ एव
 मुक्त्वा विनेत्रेण पारितुष्टा सुरेश्वरी ॥ आलापं पतिना चक्रे सार्द्धं हर्षसमन्विता ॥ २८ ॥ चतुर्थे दिवसे प्राप्ते ततः स्नात्वा शिवा नृप ॥ तदो
 द्दर्शनं जं लेपं गृहीत्वा कौतुकात्किल ॥ चतुर्भुजं चकाराऽथ हरवाक्याद्विनायकम् ॥ २९ ॥ ततः सजीवतां प्राप्य हरवाक्येन तं तदा ॥ विशेषेण
 महाराज नायकोऽसौ कृतः श्रितो ॥ सर्वेषां चैव मर्त्यानां ततः ख्यातो बभूव ह ॥ ३० ॥ विनायक इति श्रीमान्पूज्यसैलोक्यवासिनाम् ॥ सर्वे
 देवमुख्यानां बभूव हि विनायकः ॥ ३१ ॥ ततो देवगणाः सर्वे देवीप्रियश्चिते रताः ॥ तस्मै ददुर्वरान्दिव्यान्प्रोत्तुर्देवीं च पार्थिव ॥ ३२ ॥
 ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ तवायं तनयो देवि सर्वेषां नः पुरःपुरः ॥ प्रथमं पूजिते चास्मिन्पूजा ग्राह्या ततः सुरैः ॥ ३३ ॥ एतच्छृणुं गिरे
 रम्यं तव संसेवनाच्छुभे ॥ सर्वपापहरं नृणां दर्शनाच्च भविष्यति ॥ ३४ ॥ येऽत्र स्नानं करिष्यन्ति सुपुण्ये सलिलाश्रये ॥ ते यास्यन्ति परं स्थानं
 जरामरणवर्जितम् ॥ ३५ ॥ माघमासे तृतीयायां शुक्लायां ये समाहिताः ॥ सप्तजन्मांतराण्येव भविष्यन्ति सुखान्विताः ॥ ३६ ॥ एवमुक्त्वा
 सुराः सर्वे स्वस्थानं तु ततो गताः ॥ देवोऽपि सहितो देव्या कैलासं पर्वतं गतः ॥ ३७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
 सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे ईशानीशिखरमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो
 गच्छेद्ब्रह्मपदं तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ यत्र पूर्वं पदं न्यस्तं ब्रह्मणा लोककारिणा ॥ १ ॥ पुरा ब्रह्मादयो देवास्तत्र सर्वं समाहिताः ॥ अर्जुने पर्वते
 रम्य ऋण्यश्च सुनिर्मलाः ॥ २ ॥ अचलेश्वरयात्रायां सुभक्त्या भाविता नृप ॥ अथ ते मुनयः सर्वे प्रोत्तुर्देवं पितामहम् ॥ ३ ॥ ऋण्य
 ऊचुः ॥ ॥ प्रभूतनियमैर्होमैर्व्रतस्नानैश्च नित्यशः ॥ उपवासैश्च निर्विण्णा वयं सर्वे पितामह ॥ ४ ॥ तस्मात्सदुपदेशं त्वं किञ्चिदातुमिहार्हसि ॥
 तस्मादो येन देवेश दुर्गं संसारसागरम् ॥ ५ ॥ अयाचितोपचारैश्च जपहोमैः सुदुष्करैः ॥ मन्त्रैर्व्रतैस्तथा दानैः स्वर्गप्राप्तिं वदस्व नः ॥ ६ ॥ तेषां
 तद्वचनं श्रुत्वा तदा देवः कृपान्वितः ॥ चित्तयामास सुचिरमिह किञ्चित्प्रहस्य च ॥ ७ ॥ ततः स्वकं पदं त्यक्त्वा रम्ये पर्वतरोधसि ॥ अथोवाच मुनी
 न्सर्वान्ब्रह्मा संश्लक्ष्णया गिरा ॥ ८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ एतन्महापदं रम्यं सर्वपातकनाशनम् ॥ स्पृशंतु ऋण्यः सर्वे ततो यास्यथ सद्गतम् ॥
 ॥ ९ ॥ विना स्नानेन दानेन व्रतहोमजपादिभिः ॥ हितार्थं सर्वलोकानां मया न्यस्तं पदं शुभम् ॥ १० ॥ अस्मिन्पदे मया न्यस्ते यांति लोकाः सहस्रशः ॥
 स्पृशंतु ऋण्यः सर्वे देवाश्चापि पदं मम ॥ ११ ॥ एकैवात्र प्रकर्तव्या श्रद्धा वाऽव्यभिचारिणी ॥ यश्च श्रद्धान्वितः सम्यक्पदमेतन्मुनीश्वराः ॥ १२ ॥
 पूजयिष्यति संप्राप्ते कार्तिके पूर्णिमादिने ॥ तोयैः फलैश्च विविधैर्गन्धमाल्यानुलेपनैः ॥ १३ ॥ ब्राह्मणान्भोजयित्वा तु मिष्टान्नेन स्वशक्तिः ॥
 स यास्यति न सन्देहो मम लोकं सुदुर्लभम् ॥ १४ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो मुनिगणाः सर्वे सम्यक्श्रद्धासमन्विताः ॥ पूजयित्वा पदं
 तत्र ब्रह्मलोकं समागताः ॥ १५ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पदं पूज्यं नरोत्तम ॥ पितामहपदं सम्यक्श्रद्धया स्वर्गदायकम् ॥ १६ ॥ अन्यत्कौतूहलं राज
 न्महद्वृत्तं महादुतम् ॥ पदस्य तस्य यच्छ्रुत्वा जायते विस्मयो महान् ॥ १७ ॥ आयासविस्तरेणाऽपि प्राप्ते कृतयुगे नृप ॥ न संख्या जायते राज
 ञ्छुद्धवर्णस्य मानवैः ॥ १८ ॥ ततश्चेतायुगे प्राप्ते रक्तवर्णं प्रदृश्यते ॥ सुवर्णं संख्यया युक्तं सर्वलोकनमस्कृतम् ॥ १९ ॥ द्वापरे कपिलं तच्च लघु
 मात्रं प्रदृश्यते ॥ कलौ कृष्णं सुसूक्ष्मं च रम्ये पर्वतरोधसि ॥ २० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
 तृतीयेऽर्जुनखण्डे ब्रह्मपदोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततस्त्रिपुष्करं गच्छेद्
 भीष्टं पद्मजस्य च ॥ ब्रह्मणा तत्समानीतं पर्वतेऽर्जुनसंज्ञके ॥ १ ॥ वसिष्ठस्य पुरा सत्रे वर्तमाने नराधिप ॥ तस्मिन्नेव समायाता ब्रह्माद्याश्च सुरो
 त्तमाः ॥ २ ॥ प्रतिज्ञातं महाराज ब्रह्मणाऽव्यक्तजन्मना ॥ यावत्स्थास्ये नृलोकेऽस्मिन्स्तावत्सन्ध्यां त्रिपुष्करे ॥ वंदयिष्यामि संप्राप्ते संध्याकाले
 संपाहितः ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु प्रस्थितः पुष्करं प्रति ॥ संध्यायं पद्मजो यावद्दक्षिणस्तावदब्रवीत् ॥ ४ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥
 कर्मकालश्च सम्प्राप्तो यज्ञोऽस्मिन्सुरसत्तम ॥ स विना न त्वया देव सिद्धिं यास्यति किञ्चित् ॥ ५ ॥ तस्मादानय चात्रैव पद्मयोने त्रिपु
 ष्करम् ॥ संध्योपास्ति ततः कृत्वा तत्र भूयः सुरेश्वर ॥ ब्रह्मत्वं कुरु देवेश सत्रे चास्मिन्दयानिधे ॥ ६ ॥ एवमुक्तो वसिष्ठेन ब्रह्मा लोक
 पितामहः ॥ ध्यात्वा तत्रानयामास ज्येष्ठमध्वकनिष्ठिकम् ॥ पुष्करत्रितयं चागात्सुपुण्ये सलिलाशये ॥ ७ ॥ ततः प्रभृति संजातमर्जुनं
 स्मिन्त्रिपुष्करम् ॥ ८ ॥ तत्र च कातके मासि पूर्णिमास्यां समाहितः ॥ स्नानं करोति दानं च तस्य लोकाः सनातनाः ॥ ९ ॥ तस्य
 चोत्तरदिग्भागे सावित्रीकुण्डमुत्तमम् ॥ स्नानदानादिकं कुर्वन् यत्र याति शुभां गतिम् ॥ १० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
 तायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे त्रिपुष्करमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुष्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥
 ततो गच्छेन्पद्मेशं पुण्यं रुद्रद्वंदं शुभम् ॥ यत्र स्नातो नरो भक्त्या गणाधीशत्वमाप्नुयात् ॥ १ ॥ पुरा हत्वाऽधकं दैत्यं सगणो वृषभध्वजः ॥
 ततः स्नातो ह्रदं कृत्वा ततो रुद्रद्वंदोऽभवत् ॥ २ ॥ चतुर्दश्यां महाराज यस्तत्र कुरुते नरः ॥ स्नानं तस्य भवेत्पुण्यं सर्वतीर्थसमुद्भवम् ॥ ३ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयेऽर्जुनखण्डे रुद्रद्वंदमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥
 ॥ ५५ ॥ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेन्पद्मेशं पुण्यं रुद्रद्वंदं शुभम् ॥ यत्र स्नातो नरो भक्त्या गणाधीशत्वमाप्नुयात् ॥ १ ॥ यं

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे सप्तमे प्रभासखण्डे तृतीयमर्बुदखण्डं सम्पूर्णम् ॥ (७-३) ॥

अथ श्रीस्कंदे महापुराणे सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थं द्वारकामाहात्म्यं प्रारभ्यते ॥ (७-३) ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ स्कंदे महापुराणे सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थं द्वारकामाहात्म्यम् ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ कथं सूत युगे ह्यस्मि
त्रौद्रे वैकलिसंज्ञके ॥ बहुपाखंडसंकीर्णे प्राप्स्यामो मधुसूदनम् ॥ १ ॥ युगत्रये व्यतिक्रान्ते धर्माचारपरे सदा ॥ प्राप्ते कलियुगे घोरे क विष्णुर्भग
वानिति ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ दिवं याते महाराजे रामे दशरथात्मजे ॥ दुष्टराजन्यभारेण पीडिते धरणीतले ॥ ३ ॥ देवानां कार्यसिद्धयर्थं
भूभारहरणाय च ॥ वसुदेवगृहे साक्षादाविर्भूते जनार्दने ॥ ४ ॥ नंदव्रजं गते देवे पूतनाशोषणे सति ॥ घातिते च नृणावर्ते शकटे परिवर्तिते ॥
॥ ५ ॥ दमिते कालिये नागे प्रलंबे च निपूदिते ॥ धृते गोवर्धने शैले परित्राते च गोकुले ॥ ६ ॥ सुरभ्या चाभिषिक्ते तु इन्द्रे च विमदीकृते ॥
रासक्रीडारते देवे दारिते केशिदानवे ॥ ७ ॥ अक्रूरवचनादेवे मथुरायां गते हरौ ॥ हते कुवल्यापीडे मल्लराजे च घातिते ॥ ८ ॥ पश्यतां देव
देत्यानां भोजराजे निपातिते ॥ यदुपुर्यामभिषिक्त उग्रसेने नराधिपे ॥ ९ ॥ जरासंधवले रौद्रे यवने च हते क्षितौ ॥ राजसूये क्रतुवरे चैद्ये चैव
निपातिते ॥ १० ॥ निवृत्ते भारते युद्धे भारे च क्षपिते भुवः ॥ यात्राव्याजसमानीते प्रभासं यादवे कुले ॥ ११ ॥ मद्यपानप्रसक्ते तु परस्परवधो
द्यते ॥ कलहेनातिरौद्रेण विनष्टे यादवे कुले ॥ १२ ॥ गात्रं संत्यज्य चात्रैव गतेऽनंते धरातलात् ॥ अश्वत्थमूलमाश्रित्य समासीने जनार्दने ॥
॥ १३ ॥ व्याधप्रहारभिन्नागे परित्यक्ते कलेवरे ॥ स्वधामसंस्थिते देवे पार्थे च पुनरागते ॥ १४ ॥ यदुपुर्यां प्रावितायां सागरेण समंततः ॥
शक्रप्रस्थं ततो गत्वा कारयित्वा हरेर्गृहम् ॥ १५ ॥ द्वापरे च व्यतिक्रान्ते धर्माधर्मविमिश्रिते ॥ संप्राप्ते च महारौद्रे युगे वै कलिसंज्ञिते ॥ १६ ॥
क्षीयमाणे च सद्धर्मे विधर्मे प्रवले तथा ॥ नष्टधर्मक्रियायोगे वेदवादबहिष्कृते ॥ एकपादे स्थिते धर्मे वर्णाश्रमविवर्जिते ॥ १७ ॥ अस्मिन् युगे
विलुलिते दृष्यो वनचारिणः ॥ समेत्यामंत्रयन्सर्वे गर्गच्यवनभार्गवाः ॥ १८ ॥ असितो देवलो धौम्यः क्रतुरुदालकस्तथा ॥ एते चान्ये च
वहवः परस्परमथाब्रुवन् ॥ १९ ॥ पश्यध्वं मुनयः सर्वे कलिव्याप्तं दिगंतरम् ॥ समंतात्परिधावद्भिर्दस्युभिर्वाध्यते प्रजा ॥ २० ॥ अधर्मपरमैः
पुंभिः सत्याजर्वनिराकृतैः ॥ कथं स भगवान्विष्णुः संप्राप्यो मुनिसत्तमाः ॥ २१ ॥ को वा भवाब्धौ पततस्तारयिष्यति संगतान् ॥ न कलौ
संभवस्तस्य त्रियुगो मधुसूदनः ॥ तं विना पुंडरीकाक्षं कथं स्याम कलौ युगे ॥ २२ ॥ तेषां चिंतयतामेवं दुःखितानां तपस्विनाम् ॥ उवाच
वचनं तत्र ऋषिरुदालकस्तदा ॥ २३ ॥ ॥ उदालक उवाच ॥ ॥ यावन्न कलिदोषेण लिप्यामो मुनिसत्तमाः ॥ अपापा ब्रह्मसदनं गच्छामः
परिसंगताः ॥ २४ ॥ पृच्छामो लोकधातारं स्थितं विष्णुं कलौ युगे ॥ यदि विष्णुः कलौ न स्याद्दुद्रेण ब्रह्मणा सह ॥ २५ ॥ तं विना पुंडरी
काक्षं त्यक्ष्यामः स्वं कलेवरम् ॥ विना भगवता लोके कः स्थास्यति कलौ युगे ॥ २६ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य ऋषयः संशितव्रताः ॥ साधुसा
ध्विति ते चोक्ता प्रस्थिता ब्रह्मणोऽतिकम् ॥ २७ ॥ कथयन्तः कथां विष्णोः स्वरूपमनुवर्णनम् ॥ तापसाः प्रययुः सर्वे संहृष्टा ब्रह्मणोऽतिकम् ॥
॥ २८ ॥ ददृशुस्ते तदा देवमासीनं परमासने ॥ पितामहं भूतगणैर्मूर्तामूर्तेर्वृतं तथा ॥ २९ ॥ दृष्ट्वा चतुर्मुखं देवं दंडवत्प्रणताः क्षितौ ॥ प्रणम्य देवदेवं
तु स्तोत्रेण तुष्टुस्तदा ॥ ३० ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ नमस्ते पद्मसंभूत चतुर्वक्राक्षयाव्यय ॥ नमस्ते सृष्टिकर्त्रे तु पितामह नमोऽस्तु ते ॥ ३१ ॥
एवं स्तुतः सन्मुनिभिः सुप्रीतः कमलोद्भवः ॥ पाद्यार्घ्येणाभिवन्द्यैतान्पप्रच्छ मुनिपुंगवान् ॥ ३२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ किमागमनकृत्यं वो
ब्रूत तत्त्वेन पुत्रकाः ॥ कुशलं वो महाभागाः पुत्रशिष्याग्रिवन्धुषु ॥ ३३ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ भवत्प्रसादात्सकलं प्राप्तं नस्तपसः फलम् ॥
यद्भवंतं प्रपश्यामः सर्वदेवगुरुं प्रभुम् ॥ ३४ ॥ शृण्वेतत्कारणं शंभो एते प्राप्तास्तवातिकम् ॥ युगत्रये व्यतिक्रान्ते कृतादिद्वापरांतके ॥ ३५ ॥
प्राप्ते कलियुगे घोरे क विष्णुः पृथिवीतले ॥ यं दृष्ट्वा परमां मुक्तिं यास्यामो मुक्तबन्धनाः ॥ ३६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मत्स्यकूर्मादिरूपैश्च
भगवान्ज्ञायते मया ॥ विष्णोः पारमिकां मूर्तिं न जानामि द्विजोत्तमाः ॥ ३७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यदि त्वं न विजानासि तावत् विष्णो
रवस्थितिम् ॥ गत्वा प्रयागं तत्रैव संत्यक्ष्यामः कलेवरम् ॥ ३८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मा विषादं ब्रजध्वं हि उपदेक्ष्यामि वो हितम् ॥ इतो
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य ब्रह्मणः परमात्मनः ॥ प्रणिपत्य च देवं प्रस्थितास्ते तपोधनाः ॥ ३९ ॥ जग्मुः संहृष्टमनसः स्तुवन्तो देत्यसत्तमम् ॥
धन्यः स देत्यराजोऽयं यो जानाति जनार्दनम् ॥ ४० ॥ इति संचितयानास्ते आर्सा वै सुतलं द्विजाः ॥ ४१ ॥ गत्वा ते तस्य नगरं विविशुर्भवनोत्त

मम् ॥ दूरादेव स तान्दष्टा वलिर्वैरोचनिस्तदा ॥ प्रत्युत्थायाह्याञ्चके प्रहादेन समन्वितः ॥ ४४ ॥ मधुपर्कं च गां चैव दत्त्वा चाप्यं तथैव च ॥
 उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ ४५ ॥ स्वागतं वो महाभागाः सुख्युष्टा रजनी मम ॥ भवतो यत्प्रपश्यामि न किं कर
 वाणि च ॥ ४६ ॥ एवं हि दैत्यराजेन सत्कृतास्ते द्विजोत्तमाः ॥ ऊचुः प्रहृष्टमनसो दानवेन्द्रसुतं तदा ॥ ४७ ॥ ॥ ऋषय
 ऊचुः ॥ ॥ कार्यार्थिनस्तु संप्राप्ताः प्रहाद हरिवल्लभ ॥ तदस्माकं महाबाहो भवान्छाता भवार्णवात् ॥ ४८ ॥ कथं दैत्य युगे ह्यस्मि
 त्रौद्रे वै कलिसंज्ञके ॥ भविष्यामो विना विष्णुं भीतानामभयप्रदम् ॥ ४९ ॥ अस्मिन् युगे ह्यधर्मेण जितो धर्मः सनातनः ॥ अन्
 तेन जितं सत्यं विप्राश्च वृषलैर्जिताः ॥ ५० ॥ विद्वैर्जिता वेदमार्गाः स्त्रीभिश्च पुरुषा जिताः ॥ ब्राह्मणाश्चापि वध्यन्ते म्लेच्छ
 राजन्यरूपिभिः ॥ ५१ ॥ अस्मिन्विलुलितप्राये वर्णाश्रमविवर्जिते ॥ अविलुप्ते वेदमार्गे क्व विष्णुर्भगवानिति ॥ ५२ ॥ विना ज्ञानाद्रिना ध्याना
 द्रिना चेंद्रियनिग्रहात् ॥ प्राप्यते भगवान्यत्र तद्गुह्यं कथयस्व नः ॥ ५३ ॥ दैत्यराज त्वमस्माकं सुहृन्मार्गप्रदर्शकः ॥ कथयस्व महाभाग यत्र तिष्ठति
 केशवः ॥ ५४ ॥ एवं स द्विजमुख्यैश्च संपृष्टो दैत्यसत्तमः ॥ प्रणम्य ब्राह्मणान्सर्वान्भक्त्या सहृष्टमानसः ॥ ५५ ॥ स नमस्कृत्य देवेभ्यो ब्रह्मणे
 परमात्मने ॥ भगवद्भक्तिर्युक्तः सन्त्याहर्तुमुपचक्रमे ॥ ५६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वार
 कामाहात्म्ये कलिभीतमहर्षिभिर्ब्रह्मवचनात्प्रहादसंनिधौ कलियुगे भगवत्स्थितिर्विषये प्रश्नकरणवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ प्रहाद
 उवाच ॥ ॥ सर्वेषामपि भूतानां दैत्यदानवक्षसाम् ॥ भवन्तो वै पूज्यतमा देवादीनां तथैव च ॥ १ ॥ अनुज्ञया तु युष्माकं प्रसादात्केशवस्य हि ॥
 अधिष्ठानं भगवतः कथयामि निबोधत ॥ २ ॥ पश्चिमस्य समुद्रस्य तीरमाश्रित्य तिष्ठति ॥ कुशस्थलीति या पूर्वं कुशेन स्थापिता पुरी ॥ ३ ॥
 वहते गोमती यत्र सागरेण समंततः ॥ द्वारावतीति सा विप्रा आनंतेषु प्रकीर्तिता ॥ ४ ॥ तस्यां वसति विश्वात्मा सर्वकामप्रदो हरिः ॥ कला
 पोडशसंयुक्तो मूर्तिर्द्वादशकान्वितः ॥ ५ ॥ तदेव परमं धाम तदेव परमं पदम् ॥ द्वारका सा च वै धन्या यत्राऽऽस्ते मधुसूदनः ॥ ६ ॥ यत्र कृष्णश्चतु
 र्बाहुः शंखचक्रगदाधरः ॥ नरा भुक्तिं प्रयास्यति तत्र गत्वा कलौ युगे ॥ ७ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य प्रहादस्य महात्मनः ॥ विस्मयाविष्टमनस्त
 मृचुर्मुनिसत्तमाः ॥ ८ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ शयं यदुकुले याते भारे चोपहते भुवः ॥ प्रभासे यादवश्रेष्ठः स्वस्थानमगमद्भारिः ॥ ९ ॥ द्वारा
 वत्यां प्रावितायां समंतात्सागरेण हि ॥ कथं स भगवांस्तत्र कलौ दैत्य प्रकीर्त्यते ॥ १० ॥ कथयस्व सुरश्रेष्ठ कथं विष्णुर्महीतले ॥ स्थितश्चानर्त्त
 विषय एतद्विस्तरतो वदे ॥ ११ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ अगसेने नरपते प्रशासति वसुन्धराम् ॥ कृष्णो यदुपुरीमेतां शोभयामास सर्वतः ॥ १२ ॥
 रममाणे रमानाथे रामाभिरमणे हरौ ॥ एकदा तु समासीने सभायां यदुसत्तमे ॥ १३ ॥ कथाभिः क्रियमाणाभिर्विचित्राभिरनेकया ॥ उद्ववः
 कथयामास प्रेचारं यदुनंदनम् ॥ १४ ॥ यात्रायामनुसंप्राप्तं दुर्वाससमकल्मषम् ॥ स्थितं तं गोमतीतीरे चकतीर्थसमीपतः ॥ १५ ॥ तच्छ्रुत्वा
 सहस्रोत्थाय भगवान्भूमिणीगृहम् ॥ जगाम हृष्टमनसा विन्वशक्तिरधोलजः ॥ १६ ॥ आगत्योवाच वेदभीं संप्राप्तमृषिसत्तमम् ॥ तपोनिर्धूत
 पाप्माऽयमग्निपुत्रो महातपाः ॥ १७ ॥ आतिथ्येनाचितो विप्रो दास्यते च महोदयम् ॥ गृहिणी न गृहे यस्य सत्पात्रागमनं वृथा ॥ १८ ॥ तस्य
 देवा न गृह्णति पितरश्च तथोदकम् ॥ तदागच्छस्व गच्छामो निमंत्रयितुमत्रिजम् ॥ १९ ॥ तथेत्युक्त्वा तु सा देवी रथमारुरुहे सती ॥ रथमारुह्य
 देवेशो रुक्मिण्या सहितो हरिः ॥ जगाम तत्र यत्रास्ते दुर्वासा मुनिसत्तमः ॥ २० ॥ दृष्ट्वा ज्वलंतं तपसा कूले नदनदीपतेः ॥ कापालिकस्य पुरतः
 सुस्नातं वैरसीकरैः ॥ २१ ॥ प्रणम्य भगवान्भक्त्या पप्रच्छाऽनामयं ततः ॥ पश्चाद्विदधर्मतनया रुक्मिणी प्रणनाम तम् ॥ २२ ॥ दुर्वासाश्चापि तौ
 दृष्ट्वा दर्शनार्थमुपागतौ ॥ पप्रच्छ कुशलं तत्र स्वागतेनाभिनंद्य च ॥ २३ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ कुशलं कृष्ण सर्वत्र कुत्र वासस्तवाधुना ॥
 कति दारा धनापत्यमेतद्विस्तरतो वद ॥ २४ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ समुद्रेण प्रदत्ता मे भूमिर्द्वादशयोजना ॥ तस्यां निवसतो ब्रह्मपुरी
 हेममेयी मम ॥ २५ ॥ प्रासादास्तत्र सौवर्णा नवलज्जाणि संख्यया ॥ तस्यां वसामि सहृष्टस्त्वत्प्रसादात्सुनिर्भयः ॥ २६ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं
 तस्य विस्मयाविष्टमानसः ॥ प्रत्युवाच स दुर्वासाः प्रहस्य मधुसूदनम् ॥ २७ ॥ वसन्ति तावका ये च तेषां संख्या वदस्व भोः ॥ यावत्तस्य महिष्यस्ते
 पुत्राः परिजनास्तथा ॥ २८ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ ब्रह्मणोऽप्यष्टादशसं भार्याश्चाष्टाधिका मम ॥ तासां मध्येऽभीष्टतमा विदमोऽपिपतेः सुता ॥
 ॥ २९ ॥ एकैकस्या दश सुताः कन्या चैका तथा मुने ॥ पटपंचाशद्वर्णा तु कोट्यः परिजनो मम ॥ ३० ॥ शेषाः प्रकृतयो ब्रह्मंस्तेषां संख्या न
 विद्यते ॥ तच्छ्रुत्वा चिंतयामास किमेतदिति विस्मितः ॥ ३१ ॥ अहो ह्यनंतवीर्यस्य मायामाश्रित्य तिष्ठतः ॥ अनंता सर्वकर्तृत्वे प्रवृत्तिर्दृश्यतामिय
 म् ॥ ३२ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ स्वागतं ते महाबाहो ब्रूहि किं करवाणि ते ॥ दर्शनेन त्वदीयेन प्रीतिमेति च मे मनः ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥
 यदि प्रसन्नो भगवंस्तदागच्छस्व मे गृहम् ॥ शिरसा धार्य्य पादांबु प्रयास्यामि पवित्रताम् ॥ ३४ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ अक्षमांसारसर्वस्वं किं मां
 नयसि माधव ॥ नय मां यदि मद्भाक्यं करोषि सह भार्यया ॥ ३५ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ एवमस्त्विति चोक्त्वा स प्रस्थितः स्वरथेन हि ॥ तं दृष्ट्वा
 प्रस्थितं विष्णुं प्रहस्योवाच भर्त्सयन् ॥ ३६ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ दुर्वाससं न जानासि मुञ्चेमान्हयसत्तमान् ॥ त्वं च भार्या तथा चैवं
 वहतं स्वरथेन माम् ॥ ३७ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ भगवन्त्यथा प्रभवीषि विप्र कर्त्तास्मि तत्तथा ॥ त्वया कृपालुना ब्रह्मन्पारितोऽहं सचां
 धवः ॥ ३८ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ तौ तथा ऋषिवर्ध्यांस्तौ युक्तां देवीं रथे स्वके ॥ तथैव पुण्डरीकाक्षं याहि याहीत्यभाषत ॥ ३९ ॥ तं
 दृष्ट्वा देवताः सर्वा बहमानं रथं हरिम् ॥ साधुसाध्विति भाषंत ऊचुः सर्वे परपरम् ॥ ४० ॥ अहो ब्रह्मण्यदेवस्य परां भक्तिं प्रपश्यत ॥
 स्कन्धे कृत्वा धुरं यो हि वहते भार्यया सह ॥ ४१ ॥ विकीर्यमाणः कुसुमैः सुरसंघेर्जनार्दनः ॥ जगाम स रथं गृह्य सभायां द्वारकां प्रति ॥
 ॥ ४२ ॥ उह्यमाने रथे तस्मिन्भूमिणी तृपिताऽभवत् ॥ उवाच कृष्णं वेदभीं श्रमव्याकुललोचना ॥ ४३ ॥ श्रान्ता भारपरेरिष्टा वहती कोपनं
 द्विजम् ॥ पाययित्वोदकं कान्तं नय मां मन्दिरं स्वकम् ॥ ४४ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्याः पादाक्रान्त्या घरातलात् ॥ आनयामास भगवान्गंगां
 त्रिपथगां शुभाम् ॥ ४५ ॥ तद्दृष्ट्वा निर्मलं शीतं सुगंधं पावनं तथा ॥ पपौ पिपासिता देवी रुक्मिणी जाह्नवीजलम् ॥ ४६ ॥ पीतं तथा जलं दृष्ट्वा
 चुकोप ऋषिसत्तमः ॥ जज्वाल ज्वलनप्रख्यः शशाप परमेश्वरीम् ॥ ४७ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ मामपृष्ट्वा जलं यस्मात्पीतवत्त्वसि रुक्मि
 णि ॥ तस्मात्पानरता नित्यं भविष्यसि न संशयः ॥ ४८ ॥ अविशुक्ता रथाद्यस्मान्मामपृष्ट्वा जलं त्वया ॥ पीतं तस्माच्च कृष्णेन विभुक्ता त्वं
 भविष्यसि ॥ ४९ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ एतावदुक्ता वचनं क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ परित्यज्य रथं विप्रो भूमावेवावतिष्ठति ॥ ५० ॥
 एवं शप्ता तदा देवी रुदोदातीव विह्वला ॥ उवाच कृष्णं करुणं कथं स्थास्ये त्वया विना ॥ ५१ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ आयास्ये प्रत्यहं

देवि द्विकालं भवनं तव ॥ यो मां पश्यति चात्रस्थं स त्वामेव प्रपश्यति ॥ ५२ ॥ नां हि दृष्ट्वा नरो यस्तु त्वां न पश्यति भक्तितः ॥ अहं यात्रा
फलं तस्य भविष्यति न संशयः ॥ ५३ ॥ आम्वास्थ्य च प्रियामेवं ब्राह्मणं यदुनन्दनः ॥ ततः प्रसादयामास दुर्वाससमकल्मषम् ॥ ५४ ॥ बाह्यो
पवनमध्ये तु पूजयामास तं तथा ॥ अवनित्य स्वयं पादौ विप्रपादावनेजनम् ॥ धारयामास शिरसा जगतः पावनो हरिः ॥ ५५ ॥ दत्त्वा च्युतं गां
च विप्राय मधुपर्कं स भक्तितः ॥ विधिवद्भोजयामास षड्रसेन द्विजोत्तमम् ॥ ५६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये दुर्वासोद्धारकानयनदुर्वासोदत्तरुक्मिणीशापवृत्तान्तवर्णननाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २॥ ॥ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥
अहो ब्रह्मण्यदेवस्य कृष्णस्यामिततेजसः ॥ महिमा यदयं नैव मृषा चक्रे मुनेर्वचः ॥ १ ॥ तेन चक्रे न रोषं स सेतुपालो जनार्दनः ॥ भृगोर्य
श्रवणाघातं दधार हृदि लाञ्छनम् ॥ २ ॥ सा तु देवी कथं तेन प्रेयसा विप्रयोजिता ॥ एकाकिनी स्थिता तत्र कथ्यतामसुरेश्वर ॥ ३ ॥ उत्क
ण्ठिता अति वयं श्रोतुं द्वारवतीं मुदा ॥ इदमादौ बुभुत्सामभित्तखेदापनुत्तये ॥ ४ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ श्रूयतामृषयः सर्वे गदतो मम
विस्तरात् ॥ यथा शापोद्भवं दुःखं मुमोच हरिर्वल्लभा ॥ ५ ॥ अथ दुर्वाससः शापमवाप्यारुनुदं तदा ॥ यादवेन्द्रस्य गृहिणी सहसा पर्यदेवयत् ॥ ६ ॥
॥ ॥ रुक्मिण्युवाच ॥ ॥ कल्याणी वत वाणीयं लौकिकी संविभाव्यते ॥ कूपके चैव सिन्धौ च प्रमाणात्राधिकं जलम् ॥ ७ ॥ या साहं भूरि
भाग्या वै प्राप्य नाथं जगत्पतिम् ॥ इयमेकाकिनी जाता पौलस्त्यादेवहेलनात् ॥ ८ ॥ क मंगलालयः श्रीमाननवद्यगुणो हरिः ॥ अल्पपुण्या
मुसंबाधा कामिनी क्रातिचञ्चला ॥ ९ ॥ तथापि घटयामास धाता वंचनकोविदः ॥ विधानमनुभाया मे वियोगविषमव्यथम् ॥ १० ॥ अन्यथा
वर्णगुरवः स्नातास्त्रैविद्यवर्त्मनि ॥ कथं नु शत्रुमर्हन्ति स्वयं खिन्नामनागसम् ॥ ११ ॥ विदधे वज्रमयं तु किं न्विदं हृदयं मेऽतिकठोरमेव हि ॥
शतथा न विदीर्यते यतो विरहे दुर्विषहे मधुद्विषः ॥ १२ ॥ अधिकृत्य सुदुश्चरं तपः प्रतिलब्धः प्रथमं भयात्मजः ॥ तनयेन विनाकृताऽप्यहं न
मृता पंचसु चासरेष्विह ॥ १३ ॥ उपलभ्य सुदारुणामिषामपि पीडामवितास्म्यहं तदा ॥ यदिदं विधुनोति कल्मषं खलु तन्मां समुपेत्य लेशवृ
द्धिम् ॥ १४ ॥ इति साऽतिविलप्य दुःखितार्थो कुररीतुल्यतया गुशोच वेगात् ॥ विरहेण विष्णीताशया द्विजशापापहता मुमुर्च्छ सद्यः ॥ १५ ॥
अथ दुर्वाससा शप्ता रुक्मिणीं कृष्णवल्गुम् ॥ मूर्च्छनामाप तत्रैव ह्याजगाम पयोनिधिः ॥ १६ ॥ सुधाशीकरगर्भेण पद्मकिंजल्कवायुना ॥ न्यवी
जयदिमां देवीं रुक्मिणीं कृष्णवल्गुम् ॥ १७ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र व्योममार्गेण नारदः ॥ गायन्गुणान्भगवतो वीणापाणिः समागतः ॥ १८ ॥
त दृष्ट्वा सिन्धुनाऽऽन्वास्थमानां विश्वस्य मातरम् ॥ अवतीर्य श्रुतकथो बोधयामास नारदः ॥ १९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ मा खेदं देव
देवेशि देवि त्वदधिपे पती ॥ दूरीकृते विप्रशापात्कुरु कल्याणि धीरताम् ॥ २० ॥ त्वं हि सासाद्रगवती कृष्णश्च पुरुषोत्तमः ॥ अवतीर्णो
धराभारमपनेतुं यदृच्छया ॥ २१ ॥ देवी ह्यसौ परं ब्रह्म सदाऽनिर्विण्णाननसः ॥ मायाशक्तिस्त्वमेतस्य सर्गस्थित्यन्तकारिणः ॥ २२ ॥ संहृत्य
निखिलं शंते ययाऽसौ कलया स्वगाह ॥ तदापि न विद्युज्येत त्वया विश्वपतिः प्रभुः ॥ २३ ॥ अविद्युक्तस्त्वया नित्यं देवदेवो जगत्पतिः ॥
लीलावतारेष्वेतस्य सर्वेषु त्वं सहायिनी ॥ २४ ॥ योगं वियोगं च तथा न यात्येष त्वयाऽनघे ॥ विडम्बयति भूतानामुपकाराय चेश्वरः ॥ २५ ॥
आराधनीयाः सततं भूदेवा भूतिमीप्सता ॥ प्रकोपनीया नैवेते तत्त्वज्ञा हि तपस्विनः ॥ २६ ॥ इत्येवं शिष्यैल्लोकं वियोगं तेऽनुमन्यते ॥ मुनि
शापाद्वरिः साक्षाद्भूः कपटमातुषः ॥ २७ ॥ अपि स्मरसि कल्याणि जातो रघुकुले स्वयम् ॥ लोकानुग्रहमन्विच्छन्भूभारहरणोत्सुकः ॥ २८ ॥
तं हरिं जगतामीशं रुक्मिणि त्वं न वेत्सि किम् ॥ प्राणेभ्योऽपि गरीयांसमयं देवः स एव हि ॥ २९ ॥ येनेदं पूरितं विश्वं बहिरन्तश्च सुव्रते ॥
असंगस्य विभोः संगः कथं स्यादिति मन्मतिः ॥ ३० ॥ तथा त्वया निष्कृतोऽसाविति प्रत्येमि सर्वशः ॥ तद्विमुखाऽऽर्धिमत्यर्थमात्मानमतुसंस्म
र ॥ प्रसीद मातः संवेहि धीरतां स्वमनीषया ॥ ३१ ॥ इति ब्रुवति देवर्षिर्वसने नदीपतिः ॥ प्रोवाच वचनं तस्यैवाचा मृदुसुवर्णया ॥ ३२ ॥
॥ ॥ समुद्र उवाच ॥ ॥ यदाह देवि देवर्षिर्नित्वा त्वां सत्यमेव तत् ॥ गीयसे त्वं हि वेदेषु नित्यं विष्णोः सहायिनी ॥ ३३ ॥ परः पुमानेष
निस्स्तविग्रहो गृहोऽधिपस्ते विदधाति भूयः ॥ विश्वं व्यवस्थापयति स्वरोचिषा त्वया सहायेन विभर्ति सूर्तिम् ॥ ३४ ॥ तदेष परिखेदस्ते न
मनागपि युज्यते ॥ वक्षःस्थलस्था भवती नित्यं श्रीवत्सलक्ष्मणः ॥ ३५ ॥ इयं भागीरथी देवी मदादेशादुपागता ॥ विनोदयिष्यत्यनिशं त्वां
हि देवि शरीरिणी ॥ ३६ ॥ एतस्याः स्यान्मृदु स्वादु पयः पूरोपशोभितम् ॥ प्रदेशोऽयमशेषोऽपि भविता त्वत्सुखप्रदः ॥ ३७ ॥ नानाद्रुमलता
कीर्णं निकुंजरूपशोभितम् ॥ मातंगेश्वर समाजुष्टं मंजुगुंजन्मधुव्रतम् ॥ ३८ ॥ नवपल्लवभङ्गीभिः कुसुमस्तवकैः शुभैः ॥ फलेरमृतकल्पेश्वर मंजरी
राजिभिस्तथा ॥ ३९ ॥ नन्दनस्य श्रिया जुष्टं मनोनयननन्दनम् ॥ वनं रम्यतरं चात्र ह्यचिरेण भविष्यति ॥ ४० ॥ त्वया संबोधनीयाः स्म वयं
मातः सदेव हि ॥ अगम्यरूपा विद्या त्वमस्माभिर्बोध्यसे कथम् ॥ ४१ ॥ तदां वामनुजानीहि प्रसीद परमेश्वरि ॥ नमस्ते विश्वजननि भूयो
ऽपि च नमोनमः ॥ ४२ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा जगद्वात्री जगत्सुतो यथागतम् ॥ आजगाम च तत्रैव देवी
भागीरथी स्वयम् ॥ ४३ ॥ वनं समभवत्तत्र दिव्यभूरुहसेवितम् ॥ सेव्यं समस्तलोकानां फलपुष्पसमृद्धिमत् ॥ ४४ ॥ प्रसादेन
च भूतानां गंगाऽशेषाचहारिणी ॥ भूपयामास तं देशं सा च विष्णुपदी सरित् ॥ ४५ ॥ देवी च मुनिवाक्येन गंगायाश्च विनोदनात् ॥ सौन्दर्या
तस्य देशस्य किञ्चित्त्वास्थ्यमवाप ह ॥ ४६ ॥ अथ विष्णुपदीं देवीं श्रुत्वा सागरसंगताम् ॥ इतस्ततः समाजग्मुः श्रद्धधानाः पयस्वि
नीम् ॥ ४७ ॥ द्वारकावासिनश्चैव जनाः काननशोभया ॥ हृष्टचिताः समाजग्मुरनिशं रुक्मिणीवनम् ॥ ४८ ॥ श्रुत्वा तदखिलं सर्वं दुर्वासाः शांभवी
कला ॥ चुकोप स्मयमानश्च भूय एतदभाषत ॥ ४९ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ कः प्रभुस्त्रिषु लोकेषु मेढ्रं वचनमन्यथा ॥ विधातुमपि देवा
नामाद्यो लोकपितामहः ॥ ५० ॥ किं न जानाति लोकोऽयं मयि रोषकषायिते ॥ शक्तं प्रति त्रिभुवनं ब्रह्मश्रीकमभूतदा ॥ ५१ ॥ मम शापमवि
ज्ञाय नन्दनप्रतिमे वने ॥ कथं सा रुक्मिणी तत्र रमते जनसेविते ॥ ५२ ॥ तदेते तरवः सर्वे संत्वभोज्यफला नृणाम् ॥ विभ्रष्टसर्वसोभाग्याः कुसु
मस्तवकोज्जिताः ॥ ५३ ॥ इयं तु शापनिर्दग्धा हरचूडामणिः सरित् ॥ वार्यस्याः स्यादपेयं तु नेवेह स्थातुमर्हति ॥ ५४ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥
ता ॥ मेने दुरत्ययं देवमापतत्तत्पुनः पुनः ॥ ५५ ॥ ततस्तु सा विनिश्चित्य मरणं दुःखभेषजम् ॥ उत्तरीयावरेणैव वहिः किञ्चित्प्रवद्वय तु ॥
॥ ५६ ॥ अथावबुध्य तत्सर्वं भूतगुहाशयः ॥ तां ज्ञात्वा सत्वरं चाऽऽगात्सुपर्णेन दवानिधिः ॥ ५७ ॥ ददर्श तादृशीं देवीं कण्डपाशकरां विभुः ॥
अथस्तात्तरुशाखायां निमीलितविलोचनाम् ॥ ५८ ॥ विभ्रष्टभूषणगणां कृशदेहवल्लीं म्लानानानां बुजुरुचं मरणे प्रसक्ताम् ॥ मेने स विग्रहवती

कहणां कृपालुस्तां सौख्यदां गुणवतीं प्रगतातिहन्त्रीम् ॥ ६० ॥ संश्रुत्य साऽपि पतगाधिपते रवं वे प्रोन्मील्य नेत्रक्रमलेऽथ ददर्श कृष्णम् ॥
सामन्यत त्रिकविधार्तिचोचनाञ्जं प्रातं तमिष्टसुद्धं निजजीवनायम् ॥ ६१ ॥ सा रोमहर्षविवशा त्रयया परीता कोपातुरागकलुषा कृतत्रिम
सरोरुहेण ॥ आदाय पाणिममृतोपमया च वाचा संजीवयन्नमुदारासुजां जहार ॥ ६२ ॥ तस्याः ससाध्वसविसर्गचिकीर्षितायाः पाशं व्यपोक्ष करचार
र्वस्वविचारितम् ॥ ननु देवि ममाचक्ष्व किं तु ते खेदकारणम् ॥ ६३ ॥ त्वं विद्याऽहं परो बोधस्त्वं माया चेत्परस्तवहम् ॥ त्वं च बुद्धिरहं जीवो
विद्योगः कथमावयोः ॥ ६४ ॥ त्वया विमोहितात्मानो भ्राश्यन्त्यजमवादयः ॥ सा कथं क्षुभ्यसि त्वं तु किं स्वधाम न बुध्यसे ॥ ६५ ॥ त्वया
दि बद्धा ऋणयस्ते चरन्तीह कर्मभिः ॥ तां त्वां कथमृषिः शङ्कुं शक्नुयाद्भवर्णिनि ॥ ६६ ॥ शिक्षार्थं त्विह लोकानामेवं मे देवि चेष्टितम् ॥ मन्या
यथा समाविष्टः कुर्वते विवशः पुमान् ॥ पश्य कोपपरीतात्मा यः स शान्तो मुनीश्वरः ॥ ६७ ॥ प्रहाद उवाच ॥ सोऽप्येत्य भक्ति
प्रोऽथ दुर्वासो मुनिसत्तमः ॥ विचार्य मनसा सर्वपश्चात्तापातुपाश्रयम् ॥ ६८ ॥ किं मया कृतमित्युक्त्वा तत्समीपमुपागमत् ॥ अपतद्रिलुठन्भूमौ
दण्डवच्चक्षुःस्पृष्टः ॥ ७० ॥ पितरो जगतो देवी क्षामयामास दीनवत् ॥ तुष्टाव सुक्तवाक्यैस्तु रहस्यैर्भक्तिसंयुतः ॥ ७१ ॥ आह चेदं जगन्नाथ
यदि मय्यस्त्यनुग्रहः ॥ तदा पुरेव संयोगो देव देव्या विधीयताम् ॥ ७२ ॥ अथ प्रहस्य गोविन्दस्तमाह मुनिसत्तमम् ॥ न हि ते वचनं जातु मृषा
भवितुमर्हति ॥ ७३ ॥ मयेवं विहितः सेतुः कथमुच्छेद्यतां द्विज ॥ सद्गिरावरितः सेतुः सिद्धो लोकस्य पालकः ॥ ७४ ॥ दिनेदिने द्विकालं च
आयास्ये मुनिसत्तम ॥ विनोदयिष्ये तां तां तु मुनिकन्यां च काम्यया ॥ ७५ ॥ तुष्यामि साधनेनैन्यैर्मत्कथाकथनेरपि ॥ यथा संपूज्य मामत्र
मम प्रीतिर्भविष्यति ॥ ७६ ॥ यदा च मयि कुण्ठमधिकृते महामुने ॥ प्रवेक्ष्यति तदा तेजो मम सर्वं त्रिविक्रमे ॥ ७७ ॥ रुक्मिणीय च मन्मूर्तेः
संयोगं पुनरेष्यति ॥ इयं भागीरथी चापि सागरं समा गृजेः ॥ त्यक्त्वा ह्यशेषदुःखानि सुखं चैव गमिष्यति ॥ ७८ ॥ अनुग्रहं विधायेवमृषिणा
सह केशवः ॥ विवेश स्वपुरीं तत्र विधानोपांतिकं मुनिम् ॥ ७९ ॥ सापि देवी च संबुध्य तदा तस्य विचेष्टितम् ॥ अनुग्रहाद्भवतो बभूव विगत
ज्वरा ॥ ८० ॥ यतश्च मुक्ता दुःखेन तत्र देवी हरिप्रिया ॥ ततो भागीरथी सा तु गदिता दुःखमोचिनी ॥ ८१ ॥ अमावास्यां पूर्णमास्यां यस्तस्याः
संगमे शुभे ॥ स्नायादशेषदुःखान् स नरः परिलुच्यते ॥ ८२ ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां नवम्यां चावलोकिता ॥ नराणां रुक्मिणी देवी सर्वान्काया
न्प्रयच्छति ॥ ८३ ॥ इत्येतत्कथितं देव्या ऋषयो दुःखमोचनम् ॥ अनुग्रहश्च देवस्य किं भूयः श्रोतुमिच्छथ ॥ ८४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये रुक्मिणीदुःखमोचनवर्णननाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ॥ श्रीप्रहाद
उवाच ॥ एवं संपूजितस्तेन हरिणा ब्राह्मणोत्तमः ॥ उवाच परिसन्तुष्टो वर्ं ब्रह्मीति केशवम् ॥ १ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ यदि तदोऽसि
भगवन् यदि देवो वरो मम ॥ स्यात्तत्त्वमत्र भवता न त्यक्तव्यं कदाचन ॥ २ ॥ दुर्वासो उवाच ॥ यदि तिष्ठाम्यहं कृष्ण तथा त्वमपि
केशव ॥ तिष्ठस्व षोडशकलो नित्यं मद्बचनेन हि ॥ ३ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ येऽत्र पश्यन्ति भक्त्या त्वां मां चापि द्विजसत्तम ॥ किं
दास्यसि फलं तेषां भविनां भगवन्वद ॥ ४ ॥ दुर्वासो उवाच ॥ यः स्नात्वा संगमे कृष्ण गोमत्याः सागरस्य च ॥ त्वां मां समर्चति
नरः सर्वपापैः स मुच्यते ॥ ५ ॥ तथान्यच्छृणु कृष्णात्र स्नात्वा दास्यति यज्ञनम् ॥ मम दत्तस्य देवेश प्राहुयात्षोडशोत्तरम् ॥ ६ ॥ श्रीकृष्ण
उवाच ॥ यो नरः पूजयित्वा त्वां पूजयिष्यति मामिह ॥ तस्य शुक्तिं प्रदास्यामि या सुरैरपि दुर्लभा ॥ ७ ॥ प्रहाद उवाच ॥ पर
स्परं वरौ दत्त्वा कृष्णदुर्वाससौ मुदा ॥ ततः प्रभृति विप्रेन्द्रास्तस्मिन्स्थाने ह्यतिष्ठताम् ॥ वरदानमिति प्रोक्तं तत्तीर्थं सर्वकामदम् ॥ ८ ॥ वरदाने
नरः स्वातो गोसहस्रफलं लभेत् ॥ विष्णुदुर्वाससोर्यत्र वरदानमभ्युपग्राह ॥ ९ ॥ तदाप्रभृति विप्रेन्द्रास्तितष्ठते द्वारकां हरिः ॥ दुर्वाससा गिरा
बद्धो न जहाति कदाचन ॥ १० ॥ यत्र त्रैविक्रमी शूर्तिर्वहते यत्र गोमती ॥ नरा मुक्तिं प्रयास्यन्ति चक्रतीर्थेन संगताः ॥ ११ ॥
कलेवरं परित्यक्तं प्रभासे हरिणा यदा ॥ कलाभिः सहितं तेजस्तस्यां मूर्ते निवेशितम् ॥ १२ ॥ तस्मात्कलियुगे विप्रा नान्यत्र
प्राप्यते हरिः ॥ यदि कार्यं हि कृष्णेन तत्र गच्छत मा चिरम् ॥ १३ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ साधु भागवतश्रेष्ठ साधु मार्गप्रद
र्शक ॥ यच्चया हि परिज्ञातं तन्न जानाति कश्चन ॥ १४ ॥ किं फलं गमने तस्यां किं फलं कृष्णदर्शने ॥ कानि तीर्थानि तत्रैव के देवास्तद्वदस्व
नः ॥ १५ ॥ कस्मिन्मासे तिथौ कस्यां कस्मिन्पर्वणि मानवैः ॥ गन्तव्यं कानि देयानि दानानि दर्तुर्जपम् ॥ १६ ॥ सूत उवाच ॥
इति पृष्टस्तदा तैस्तु महाभागवतोऽसुरः ॥ कथयामास विप्रेभ्यो भगवद्भक्तिसंयुतः ॥ १७ ॥ प्रहाद उवाच ॥ भो भूमिदेवाः शृणुत
परं शुद्धं संनातनम् ॥ यत्कस्यचित्रं चाख्यातं तद्वदामि सुविस्तरात् ॥ १८ ॥ यदा मतिं च कुरुते द्वारकागमनं प्रति ॥ तदा नरकनिमुक्ता
गायन्ति पितरो दिवि ॥ १९ ॥ यावत्पदानि कृष्णस्य मार्गे गच्छति मानवः ॥ पदेपदेऽश्वमेघस्य यज्ञस्य लभते फलम् ॥ २० ॥ यात्रायं देव
देवस्य यः प्रेरयति चापरान् ॥ मात्रवान्नात्र सन्देहो लभते वैष्णवं पदम् ॥ २१ ॥ द्वारकां गच्छमानस्य यो ददाति प्रतिश्रयम् ॥ तथैव मधुरं
वाचं नन्दते क्रीडते हि सः ॥ २२ ॥ अध्वनि श्रान्तदेहस्य वाहनं यः प्रयच्छति ॥ हेसयुक्तेन स नरो विमानेन दिवं व्रजेत् ॥ २३ ॥ यात्रायां
गच्छमानस्य धंध्यात्ते क्षुधितस्य च ॥ अन्नं ददाति यो भक्त्या शृणु तस्यापि यज्ञवत् ॥ २४ ॥ गयाश्राद्धेन यत्पुण्यं लभते मानवो भुवि ॥
अन्नदानेन तत्पुण्यं पितॄणां तृप्तिरस्य ॥ २५ ॥ उपानहौ तु यो दद्याद्धारकां प्रति गच्छताम् ॥ कृष्णप्रसादात् स नरो गजस्कन्धेन गच्छति ॥
॥ २६ ॥ विघ्नमाचरते यस्तु द्वारकां प्रति गच्छताम् ॥ नरके मज्जते मूढः कल्पमात्रं तु रौरवे ॥ २७ ॥ मार्गस्थितस्य यो घन्यः प्रयच्छति
कमण्डलुम् ॥ प्रपादानसहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ॥ २८ ॥ यात्रायां गच्छमानस्य पादाभ्यां ददाति यः ॥ पादप्रक्षालनं चैव सर्वान्कामान
पाप्मयात् ॥ २९ ॥ गाथां शृणोति यो विष्णोर्गीतं च गायतः पथि ॥ दानं ददाति विप्रेन्द्रास्तस्मादन्यतरो न हि ॥ ३० ॥ कैलासशिखरावासं
श्वेताश्रमिव निर्मलम् ॥ प्रासादं कृष्णदेवस्य यः पश्यति नरोत्तमः ॥ ३१ ॥ दूराद्धेममयं दृष्ट्वा कलयं ध्वजसंयुतम् ॥ वाहनं संपरित्यज्य लुठते
धरणीं गतः ॥ ३२ ॥ पञ्चसूनाकृतं पापं तथाऽधमकृतं च यत् ॥ क्रुमिकीटपतंगाश्च निहताः पथि गच्छता ॥ ३३ ॥ परान्नं परपानीयमस्त्य
स्पर्शसंगमम् ॥ तत्सर्वं नाशमाप्नोति भगवत्केतुदर्शनात् ॥ ३४ ॥ पठेन्नामसहस्रं तु स्तवराजमथापि वा ॥ गजेन्द्रमोक्षणं चैव पथि गच्छन्नेनः
शनेः ॥ ३५ ॥ गायमानो भगवतः प्रादुर्भावाननेकधा ॥ नृत्यद्भिर्हंसयुक्तेर्हृष्यमाणः पुनः पुनः ॥ स्वयं नृत्यन्धर्षयुक्तो भक्तो गच्छेद्देवः
पुरम् ॥ ३६ ॥ विष्णोः क्रीडाकरं स्थानं शुक्तिशुक्तिप्रदायकम् ॥ यस्मिन्दृष्टे कलौ नृणां मुक्तिर्योजयाते ॥ ३७ ॥ प्रहाद उवाच ॥

पूर्वं हि देवराजेन बृहस्पतिरुदारधीः ॥ प्रणम्य परया भक्त्या पृष्टश्च स महामतिः ॥ ३८ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ द्वारकायाश्च माहात्म्यं कथयस्व प्रसादतः ॥ चतुर्गुणं यथाभागेर्धर्मवृद्धिं जनो लभेत् ॥ ३९ ॥ एतच्छ्रुत्वा महेन्द्रस्य वचनं मुनिसत्तमाः ॥ बृहस्पतिरुवाचैनं महेन्द्रं देवसंवृतम् ॥ ४० ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्च सुरसत्तम ॥ चतुर्गुणमिदं प्रोक्तं तत्त्वतो मुनिसत्तमैः ॥ ४१ ॥ कृते धर्मश्चतुष्पादो वेदादिफलमेव च ॥ तीर्थं दानं तपो विद्या ध्यानमायुरोगता ॥ ४२ ॥ पादहीनं सर्वमेतद्युगं त्रेताभिधं प्रभो ॥ पादद्वयं द्वापरे तु सर्वस्यैतस्य वासव ॥ ४३ ॥ पादेनैकेन तत्सर्वं विभागे प्रथमे कलौ ॥ ऊर्ध्वं विनाशः सर्वस्य भविष्यति न संशयः ॥ ४४ ॥ मन्वास्तीर्थानि यज्ञाश्च तपो देवादिकं तथा ॥ प्रगच्छन्ति समुच्छेदं वेदाः शास्त्राणि चैव हि ॥ ४५ ॥ म्लेच्छप्रायाश्च भूपाला भविष्यन्त्यमराधिप ॥ लोकः कलिप्यते निन्दां जाधूनां व्रतचारिणाम् ॥ ४६ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा बृहस्पतेर्वाक्यमेतत्तीर्थस्य भो द्विजाः ॥ प्रकपिताः सुराः सर्वे म्लेच्छसंसर्गजाद्रयात् ॥ ४७ ॥ बृहस्पतिं सुरगुरुं पप्रच्छुर्विनयान्विताः ॥ म्लेच्छसंसर्गजो दोषो गंगयापि न पूयते ॥ ४८ ॥ कथयस्व प्रसादेन स्थानं कलिविर्जितम् ॥ यत्र गत्वा निवसत्यामो यास्यामो निर्वृतिं पराम् ॥ ४९ ॥ येन दुःखविनिर्मुक्ता भविष्यामो गतव्यथाः ॥ कृपया सुमुखो भूत्वा बृहि तीर्थं हिताय नः ॥ ५० ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वा सुरेन्द्रस्य वाक्यमंगिरसां वरः ॥ चिरं ध्यात्वा जगादेवं वाक्यं देवपुरोहितः ॥ ५१ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ पञ्चक्रोशप्रमाणं हि तीर्थं तीर्थवरोत्तमम् ॥ द्वारकानाम् विख्यातं कलिदोषविर्जितम् ॥ ५२ ॥ विष्णुना निर्मितं स्थानं लोकस्य गतिदायकम् ॥ मुक्तिदं कलिकाले तु ज्ञानहीनजनस्य च ॥ ५३ ॥ ऊपरं कर्मणां क्षेत्रं पुण्यं पापविनाशनम् ॥ न प्ररोहति पापानि पुनर्नष्टानि तत्र वै ॥ ५४ ॥ तिस्रः कोट्योऽर्धकोटी च तीर्थानीह महीतले ॥ ५५ ॥ एवं तीर्थयुता तत्र द्वारका मुक्तिदायका ॥ सेवनीया प्रयत्नेन प्राप्य मातुष्यसुत्तमम् ॥ ५६ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ बृहस्पतेर्वचः श्रुत्वा शतक्रतुरथाऽब्रवीत् ॥ वाचस्पते मम बृहि द्वारवत्या महोदयम् ॥ ५७ ॥ गमने किं फलं प्रोक्तं कृष्णदेवस्य दर्शने ॥ ५८ ॥ अन्यानि तत्र तीर्थानि सुख्यानि वद मे गुरो ॥ यथाभिपेके गोमत्याः फलं यदपि संगमे ॥ ५९ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ श्रूयतां तात वक्ष्यामि माहात्म्यं द्वारकोद्रवम् ॥ मनुष्यरूपो भगवान्यत्र कीडति केशवः ॥ ६० ॥ नारायणः स ईशानो ध्येयश्चादौ जगन्मयः ॥ स एव देवतामुख्यः पुरीं द्वारवतीं स्थितः ॥ ६१ ॥ एकैकस्मिन्पदे दत्ते पुरीं द्वारवतीं प्रति ॥ पुण्यं क्रतुसहस्रेण कलौ भवति देहिनाम् ॥ ६२ ॥ कलौ कृष्णपुरीं रम्यां ये गच्छन्ति नरोत्तमाः ॥ कुलकोटिशतैर्युक्तास्ते गच्छन्ति हरेः पदम् ॥ ६३ ॥ ये ध्यायन्ति मनोवृत्त्या गमनं द्वारकां प्रति ॥ तेषां विलीयते पापं पूर्वजन्मायुतैः कृतम् ॥ ६४ ॥ कृष्णस्य दर्शने बुद्धिर्जायते यस्य देहिनः ॥ वक्रावलोकनात्तस्य पापं याति सहस्रधा ॥ ६५ ॥ ये गता द्वारकायां च ये मृताः कृष्णसन्निधौ ॥ न तेषां पुनरावृत्तिर्यावदाभूतसंभवम् ॥ ६६ ॥ सुलभा मथुरा काशी ह्यवन्ती च तथा सुराः ॥ अयोध्या सुलभा लोके दुर्लभा द्वारका कलौ ॥ ६७ ॥ गत्वा कृष्णपुरीं रम्यां षण्मासात्कृष्णसंनिधौ ॥ जीवन्मुक्तास्तु ते ज्ञेयाः सत्यमेतत्सुरोत्तम ॥ ६८ ॥ कृष्णक्रीडाकरं स्थानं वाञ्छन्ति मनसा प्रिये ॥ तेषां हृदि स्थितं पापं शालयेत्प्रेतनायकः ॥ ६९ ॥ अत्युग्राण्यपि पापानि तावत्तिष्ठन्ति विग्रहे ॥ यावन्न गच्छति नरः कलौ द्वारवतीं प्रति ॥ ७० ॥ पुण्यसंख्या च तीर्थानां ब्रह्मणा विहिता पुरा ॥ दानाध्ययनसंज्ञानां मुक्ता द्वारवतीं कलौ ॥ ७१ ॥ चक्रतीर्थे तु यो मच्छेत्प्रसंगेनापि मानवः ॥ कुलैकविंशतियुतः स गच्छेत्परमं पदम् ॥ ७२ ॥ लोभेनाऽप्यपराधेन दम्भेन कपटेन वा ॥ चक्रतीर्थं च यो गच्छेत् पुनर्विशते भवम् ॥ ७३ ॥ प्रयागे ह्यस्थिपातेन यत्फलं परिकीर्तितम् ॥ तदेव शतसाहस्रं चक्रतीर्थास्थिपातनात् ॥ ७४ ॥ पृथिव्यां चैव तत्तीर्थं परमं परिकीर्तितम् ॥ चक्रतीर्थमिति ख्यातं ब्रह्महत्याविनाशनम् ॥ ७५ ॥ ये ये कुले भविष्यन्ति तत्पूर्वं मानवाः क्षितौ ॥ सर्वे विष्णुपुरं याति चक्रतीर्थास्थिपातनात् ॥ ७६ ॥ किं जातैर्बहुभिः पुत्रैर्गणनापूरकात्मकैः ॥ वरमेको भवेत्पुत्रश्चक्रतीर्थं तु यो व्रजेत् ॥ ७७ ॥ तपसा किं प्रतप्तेन दानेनाध्ययनेन किम् ॥ सर्वावस्थोऽपि मुच्येत गतः कृष्णपुरीं यदि ॥ ७८ ॥ कलिकाले कुनेदोपेरत्युग्रपि मानवः ॥ कलौ कृष्णमुखं दृष्ट्वा लिप्यते न कदाचन ॥ ७९ ॥ दानं चाध्ययनं शौचं कारणं न हि पुत्रक ॥ हीनवर्णोऽपि पापात्मा गतः कृष्णपुरीं यदि ॥ ८० ॥ वाराणस्यां कुरुक्षेत्रे नर्मदायां च यत्फलम् ॥ तत्फलं निमिषार्धेन द्वारवत्यां दिनेदिने ॥ ८१ ॥ धन्या नामपि धन्यास्ते देवानागपि देवताः ॥ कृष्णोपरि मतिर्येषां हीयते न कदाचन ॥ ८२ ॥ श्रवणद्विदशीयोगे गोमत्युदधिसंगमे ॥ स्नात्वा कृष्णमुखं दृष्ट्वा लिप्यते नैव स कश्चित् ॥ ८३ ॥ यस्य कस्यापि मासस्य द्वादशीं प्राप्य मानवः ॥ कृष्णक्रीडापुरीं दृष्ट्वा मुक्तः संसारगह्वरात् ॥ ८४ ॥ येषां कृष्णालये प्राणा गताः सुरपते कलौ ॥ स्वर्गात् तेषामावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥ ८५ ॥ विज्ञेया मातुषा वत्स गर्भस्थास्ते महीतले ॥ द्वारवत्यां न येंदो दृष्टः कंसनिपूदनः ॥ ८६ ॥ दुर्लभो द्वारकावासो दुर्लभं कृष्णदर्शनम् ॥ दुर्लभं गोमतीस्नानं दुर्लभो रुक्मिणीपतिः ॥ ८७ ॥ तपः परं कृतयुगे त्रेतायां ज्ञानमुच्यते ॥ द्वापरे तु परो यज्ञः कलौ केशवकीर्तनम् ॥ ८८ ॥ हेमभारसहस्रैस्तु दत्तैर्यत्फलमाप्यते ॥ दृष्ट्वा तत्कोटिगुणितं हरेः सर्वप्रदं मुखम् ॥ ८९ ॥ द्वारकायां च यदत्तं शंखोद्गारे तथैव च ॥ पिंडारके महातीर्थे दत्तं चैवाक्षयं भवेत् ॥ ९० ॥ गोमहिष्यादि यदत्तं सुवर्णवसनानि च ॥ वृषो धूमिग्रहो रूप्यं कन्यादानं तथैव च ॥ ९१ ॥ यच्चान्यदपि देवेन्द्र त्रिषु स्थानेषु यच्छति ॥ तन्मुक्तिकारकं प्रोक्तं पितृणामात्मनस्तथा ॥ ९२ ॥ ऊपरं हि यतो लोके क्षेत्रमेतत्प्रकीर्तितम् ॥ अतो मुक्तिकरं सर्वं दानं चोक्तं महर्षिभिः ॥ ९३ ॥ यत्किंचित्कुरुते तत्र दानं क्रीडावगाहनम् ॥ तदनन्तफलं प्राह भगवान्मधुसूदनः ॥ ९४ ॥ प्रेतत्वं नैव तस्यास्ति न याम्या नारकी व्यथा ॥ येन द्वारवतीं गत्वा कृतं कृष्णाऽवलोकनम् ॥ ९५ ॥ वारिमात्रेण गोमत्यां पिण्डदाने कृते कलौ ॥ पितृणां जायते तृप्तिर्यावदाभूतसंभवम् ॥ ९६ ॥ नित्यं कृष्णपुरीं रम्यां ये स्मरन्ति गृहस्थिताः ॥ नमस्याः सर्वलोकानां देवानां च सुरोत्तम ॥ ९७ ॥ ब्रह्मज्ञानं गयाश्राद्धं मरणं गोमहेशेषु च ॥ वासः पुंसां द्वारकायां मुक्तिरपि चतुर्विधा ॥ ९८ ॥ ब्रह्मज्ञानेन मुच्यन्ते प्रयागे मरणेन वा ॥ अथवा स्नानमात्रेण गोमत्यां कृष्णसंनिधौ ॥ ९९ ॥ कृतार्थः कृतपुण्योऽहं ब्रवीत्येवं महोदधिः ॥ पवित्रितं च मद्वाचं गोमतीवारिसंभवात् ॥ १०० ॥ अत्युग्राण्यपि पापानि तावत्तिष्ठन्ति विग्रहे ॥ यावत्स्नानं न गोमत्यां वारिणा पापहारिणा ॥ १०१ ॥ चक्रतीर्थं नरः स्नात्वा गोमत्यां रुक्मिणीद्वदे ॥ दृष्ट्वा कृष्णमुखं रम्यं कुलानां तारयेच्छतम् ॥ १०२ ॥ कृष्णं च ये द्वारवतीं मनुष्याः स्मरन्ति नित्यं हरिभक्तियुक्ताः ॥ विधूतपापाः किल संभवांते गच्छन्ति लोकं परमं सुरारैः ॥ १०३ ॥ अयोतपादः प्रथमं नमस्कुर्याद्गणेश्वरम् ॥ सर्वविघ्नविनाशश्च जायते नात्र संशयः ॥ १०४ ॥ नीलोत्पलदलश्यामं कृष्णं देवकिनन्दनम् ॥ दण्डवत्प्रणमन्तीत्या प्रणमेदग्रजं पुनः ॥ १०५ ॥ बाल्ये च यत्कृतं पापं कौमार्ये यौवने तथा ॥ दर्शनात्कृष्णदेवस्य तत्रश्वेन्नात्र संशयः ॥ १०६ ॥

वाण्याऽथ मनसा यच्च कर्मणा समुपाजितम् ॥ पापं जन्मसहस्रेण तन्नश्येन्नान्न संशयः ॥ १०६ ॥ हेमभारसहस्रेस्तु दत्तेर्यत्फलमाप्यते ॥ तत्फलं कोटिगुणितं कृष्णवक्रावलोकनात् ॥ १०७ ॥ नमस्कृत्य च देवेशं पुण्डरीकाक्षमच्युतम् ॥ दुर्वाससं मदेशानं द्वारकापरिरक्षकम् ॥ १०८ ॥ प्रणम्य परया भक्त्या वैततेयसमन्वितम् ॥ द्वारमागत्य च पुनः स्वर्गद्वारोपमं शुभम् ॥ १०९ ॥ विश्रम्य च मुहूर्तादौ मुहूर्त्तान्धर्वैर्वृतः ॥ तत्रा श्रितान्समाहूय ब्राह्मणान्भन्त्रकोविदान् ॥ पूजाद्रव्यं समानीय ततस्तीर्थं ब्रजेदुधः ॥ ११० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यं संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये द्वारकायात्राविधिवर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ततो गच्छेद्विजश्रेष्ठा गोमतीं कृष्णसंश्रयाम् ॥ यस्यां दर्शनमात्रेण मुच्यते सर्वपातकैः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः कृष्णसायुज्यमाप्नुयात् ॥ १ ॥ दुरितो वक्ष्यकरमंगल्यविनाशनम् ॥ सर्वकामप्रदं नृणां प्रणमेद्गोमतीजलम् ॥ २ ॥ महापापक्षयकरमगतीनां गतिप्रदम् ॥ पूर्वपुण्यवशात्प्राप्तं प्रणमेद्गोमतीजलम् ॥ ३ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ देत्येन्द्र संशयोऽस्माकं तं त्वं लेलुमिहार्हसि ॥ इयं का गोमती तत्र केनानीता महामते ॥ ४ ॥ केन कार्यवशेनेह संप्राप्ता वरुणालयम् ॥ सर्वं भागवतश्रेष्ठ ह्येतद्विस्तरतो वद ॥ ५ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ एकार्णवे पुरा भूते नष्टे स्थावर जंगमे ॥ तदा ब्रह्मा समभवद्रिणोर्नाभिसरोरुहात् ॥ ६ ॥ आदिष्टः प्रभुणा ब्रह्मा सृजस्व विविधाः प्रजाः ॥ इति धाता समादिष्टो हरिणा सृष्टि कारणे ॥ ७ ॥ उक्त्वा बाढमिति ब्रह्मा ततः सृष्टो मनो दधे ॥ ससर्ज मानसात्सद्यः सनकाद्यान्कुमारकात् ॥ उवाच वचनं ब्रह्मा प्रजाः सृजत पुत्रकाः ॥ ८ ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा ते कृतांजलयोऽनुवन् ॥ भगवन्भगवद्वृषं द्रष्टुकामा वयं प्रभो ॥ ९ ॥ न वन्धमनुवर्त्तामः सृष्टिरूपं दुरा सदम् ॥ इत्युक्त्वा ते ययुः सर्वे सनकाद्याः कुमारकाः ॥ १० ॥ पश्चिमां दिशमास्थाय तीरे नदनदीपते ॥ तेजोमयस्य रूपस्य द्रष्टुकामा महात्मनः ॥ तस्मिन्मानसमाधाय तेषिरे परमं तपः ॥ ११ ॥ बहुवर्षसहस्रेस्तु प्रसन्ने धरणीधरे ॥ भित्त्वा जलं समुत्तस्थौ तेजोरूपं दुरासदम् ॥ १२ ॥ अनेकदेत्यदमनं बहुयंत्रविदारणम् ॥ सूर्यकोटिप्रभाभासं सहस्रारं सुदर्शनम् ॥ १३ ॥ तं दृष्ट्वा विस्मिताः सर्वे ब्रह्मपुत्राः परस्परम् ॥ वीक्षमाणा भगवतः परमायुधमुत्तमम् ॥ १४ ॥ तान्विलोक्य तथाभूतान्बाणुवाचाशरीरिणी ॥ भो ब्रह्मपुत्रा भगवान्छ्रीभ्रमाविर्भविव्यति ॥ १५ ॥ अर्हणार्थं भगवतः शीघ्रमर्घ्यं प्रकल्प्यताम् ॥ आयुधं लोकनाथस्य द्विजाः शीघ्रं प्रसाद्यताम् ॥ १६ ॥ तच्छ्रुत्वाऽऽकाशवचनं तुष्टुस्ते सुदर्शनम् ॥ १७ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ ज्योतिर्मय नमस्तेऽस्तु नमस्ते हरिवल्लभ ॥ सुदर्शनं नमस्तेऽस्तु सहस्राराऽक्षराऽव्यय ॥ १८ ॥ नमस्तेऽस्यैरूपाय ब्रह्म हृषाय ते नमः ॥ अमोचाय नमस्तुभ्यं रथांगाय नमोनमः ॥ १९ ॥ एवं ते पूजयामासुः सुमनोभिस्तथाऽक्षतेः ॥ २० ॥ स्तवैर्नानाविधैः स्तुत्वा प्रणमुर्हरिवल्लभम् ॥ तत्प्रसाद्य सुनाभं तु प्रभुसंदर्शनोत्सुकाः ॥ २० ॥ अस्मन्मनसा देवं ब्रह्माणं पितरं स्वकम् ॥ तेषां तु चिंतितं ज्ञात्वा ब्रह्मा गंगांमथाव्रवीत् ॥ २१ ॥ याहि शीघ्रं सरिच्छ्रेष्ठे पृथिव्यां हरिकरणात् ॥ गां गता त्वं महाभागे ततो बहुमताऽसि मे ॥ २२ ॥ उवाच ते गोमती नाम सुप्रसिद्धं भविष्यति ॥ २३ ॥ वसिष्ठस्यानुगा भूत्वा याहि शीघ्रं धरातलम् ॥ तां तु पुत्रीवानुयाता वसिष्ठतनया भव ॥ २४ ॥ बाढमित्येव सा देवी प्रस्थिता वरुणालयम् ॥ वसिष्ठस्त्वग्रतो याति तं गंगा पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ २५ ॥ तां दृष्ट्वा मनुजाः सर्वे वसिष्ठेन समन्विताम् ॥ नमस्कृत्य महाभागां गच्छन्तीं पश्चिमांश्वरम् ॥ २६ ॥ आविर्भवन् तत्रैव यत्र ते सुनयः स्थिताः ॥ द्रष्टुकामा हरं रूपं श्रिया जुष्टं चतुर्भुजम् ॥ २७ ॥ दृष्ट्वा वसिष्ठमनुगामायान्तीं सुरपावनीम् ॥ अवाकिरन्महाभागां सुमनोभिश्च सर्वशः ॥ २८ ॥ दिव्यैर्माल्यैः सुगन्धैश्च गन्धधूपैस्तथाऽक्षतेः ॥ संयुज्य हृष्टमनसः साधुसाध्विति चाबुवन् ॥ २९ ॥ वसिष्ठं तेऽग्रं दृष्ट्वा हृदितिष्ठस्ततो द्विजाः ॥ अर्घ्यादिसत्क्रियां कृत्वा प्रदृष्ट्वा इदमनुवन् ॥ ३० ॥ यस्मात्त्वया समानीता ह्यस्मिंल्लोके सरिद्धरा ॥ तस्मात्तत्र सुतेत्येवं ख्यातिं लोके गमिष्यति ॥ ३१ ॥ गोः स्वर्गादागता यस्मादिदं स्थानं मती मता ॥ तस्माद्वि गोमतीनाम् ख्यातिं लोके गमिष्यति ॥ ३२ ॥ अस्या दर्शनमात्रेण मुक्तिं यास्यति मानवाः ॥ किं पुनः स्नान दानादि कृत्वा याति हरेः पदम् ॥ ३३ ॥ तामेव चार्घ्यं दत्त्वा ते योगीन्द्रा ईडिरे हरिम् ॥ परं पुरुषसुक्तेन पुरुषं शेषशायिनम् ॥ ३४ ॥ इति संस्तुवतां तेषां हरिराविर्भव ह ॥ पीतकौशेयवसनो वनमालाविभूषितः ॥ दिव्यमाल्यालुलितांगो दिव्याभरणभूषितः ॥ ३५ ॥ शेषासनगतं देवं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ ज्वलत्किरीटमुकुटं स्फुरन्मकरकुंडलम् ॥ ३६ ॥ भक्ताभयप्रदे शान्तं श्रीवत्साकं महाभुजम् ॥ सदा प्रसन्नवदनं घन श्यामं चतुर्भुजम् ॥ ३७ ॥ पादसंवाहनासक्तलक्ष्म्या जुष्टं मनोहरम् ॥ तं दृष्ट्वा सुनयः सर्वे हर्षोत्कर्षसमन्विताः ॥ विष्णुं ते विष्णुसुक्तेषु तुष्टुवैदसंभवेः ॥ ३८ ॥ एवं संस्तुवतां तेषां विष्णुर्दीनानुत्पन्नः ॥ उवाच सुप्रसन्नेन मनसा द्विजसत्तमात् ॥ ३९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ भोभोः कुमारस्तुष्टोऽहं प्रदास्यामि यथेप्सितम् ॥ भविष्यथ ज्ञानयुता अस्पृष्टा मम मायया ॥ ४० ॥ यस्मान्मोक्षार्थिभिर्विप्रा जलेनाहं प्रसादितः ॥ तस्मादिदं परं तीर्थं सर्वकामप्रदं परम् ॥ ४१ ॥ अनुग्रहाय भवतां यत्र चक्रं सुदर्शनम् ॥ निःसृतं प्रथमं विप्रा जलं भित्त्वा ममाग्रतः ॥ ४२ ॥ चक्रतीर्थमिति ख्यातं तस्मादेतद्विष्यति ॥ ममापि नियतं वासो भविष्यति महर्णवे ॥ ४३ ॥ येऽत्र स्नानं प्रकुर्वन्ति प्रसंगेनापि मानवाः ॥ चक्रतीर्थे द्विजश्रेष्ठास्तेषां मुक्तिः करे स्थिता ॥ ४४ ॥ भवंतोऽपि सदा ह्यत्र तिष्ठन् च द्विजर्षभाः ॥ बाणुभूतांतरिक्षस्थाः सर्वकामस्य दायकाः ॥ ४५ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा हृष्टमनसः कृत्वा र्घ्यं सुरपावनीम् ॥ अवनिज्य हरेः पादौ मूर्ध्नाऽपश्चात्प्यवारयन् ॥ ४६ ॥ प्रक्षाल्य सा हरेः पादौ प्रविष्टा वरुणालयम् ॥ तस्मिन्महापापहरा गोमती सागरं गता ॥ ४७ ॥ वरं दत्त्वा ततो विष्णुस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ सनकाद्या ब्रह्मसुतास्तस्थुस्तत्र समाहिताः ॥ ४८ ॥ एवं सा गोमती तत्र संजाता सागरंगमा ॥ सर्वपापहरा प्रोक्ता पूर्वगंगेति यां श्रुता ॥ ४९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यं संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये सनत्कुमारतपोवलेन भगवत्प्रादुर्भावं वृत्तान्तवर्णनेपुरःसरगोमत्युत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ त्वन्मुखशरीरसिंघात् कथेयममृतोपमा ॥ कर्णाभ्यां पिवतां तृप्तिर्मुनीनां न प्रजा सुरसत्तम ॥ येन नः कलिमध्ये तु दर्शितो भगवान्हरिः ॥ १ ॥ त्वन्मुखशरीरसिंघात् कथेयममृतोपमा ॥ कर्णाभ्यां पिवतां तृप्तिर्मुनीनां न प्रजा सुरसत्तम ॥ येन नः कलिमध्ये तु दर्शितो भगवान्हरिः ॥ २ ॥ अस्माभिरुत्तमं गंतव्यं वहेते यत्र गोमती ॥ तिष्ठते यत्र भगवांश्चक्रतीर्थवलोककः ॥ ३ ॥ भवाब्धौ पतितांस्तात उद्धरस्व भवार्णवात् ॥ तीर्थयात्राविधानं च कथयस्व महामते ॥ ४ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ गत्वा तु गोमतीतीरे प्रणमेद्दंडवच्च ताम् ॥ प्रक्षाल्य पाणिपादौ च कृत्वा च करयोः कुशान् ॥ ५ ॥ गृहीत्वा तु फलं शुभ्रमक्षतैश्च समन्वितम् ॥ प्रादुमुखः प्रयतो भूत्वा दद्यादर्घ्यं विधानतः ॥ ६ ॥ ब्रह्मलोकात्समायाते वसिष्ठतनये शुभे ॥ सर्वपापविशुद्धयर्थं ददाम्यर्घ्यं तु गोमति ॥ ७ ॥ वसिष्ठतनये

देवि सुखं ये यशस्विनि ॥ अत्रैकस्मिन्नेति देवि पापं मे हर गोमति ॥ ८ ॥ इत्युच्चार्य द्विजश्रेष्ठा मृदमालम्ब्य पाणिना ॥ विष्णुं संस्तुत्य मनसा मंत्र
मेतमुदीरयेत् ॥ ९ ॥ अश्रुकांतिं स्थितां तदेष्णुकतिं वसुधरे ॥ उद्धृताऽसि जगहेन कृष्णेन शतबाहुना ॥ १० ॥ वृत्तिके हर ये पापं यन्मया पूर्वसं
चितम् ॥ त्वया हतेन पापेन पूतः सर्वतर्करं भवेत् ॥ ११ ॥ इत्येवं मृदमालिप्य स्नानं कुर्याद्यथाविधि ॥ आपो अस्मानिति स्नात्वा शृणुष्वं यत्फलं
लभेत् ॥ १२ ॥ कुरुक्षेत्रे च यत्पुण्यं राहुग्रस्ते दिवाकरे ॥ स्नानमात्रेण तत्पुण्यं गोमत्यां कृष्णसन्निधौ ॥ १३ ॥ भक्त्या स्नात्वा तु तत्रैवं
कुर्यात्कर्म यथोदितम् ॥ देवान्पितृन्मनुष्यांश्च तर्पयेद्वावस्युतः ॥ १४ ॥ ये च रौरवसंस्था हि ये च कीटत्वमागताः ॥ गोमतीनीरदानेन मुक्ति
यानि न संशयः ॥ १५ ॥ विनाप्यशतदर्भैर्वा विना भावनया तथा ॥ वारिणात्रेण गोमत्यां गयाश्राद्धफलं लभेत् ॥ १६ ॥ ततश्च विप्रानाहूय
वेदज्ञांस्तीर्थसंश्रयात् ॥ विन्वेदेवादि संपूज्य पितॄणां श्राद्धमाचरेत् ॥ १७ ॥ श्रद्धया परया युक्तः श्राद्धं कृत्वा विधानतः ॥ दक्षिणां च ततो
दद्यात्सुवर्णं रजतं तथा ॥ १८ ॥ सुवर्णशृंगसहितां राजतसुरभूषिताम् ॥ रत्नपुच्छां वस्त्रयुतां ताम्रपृष्ठां सवस्तकात् ॥ १९ ॥ दद्याद्विप्रं समभ्यर्च्य
वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ सतयान्ययुतां दद्याद्विष्णुर्मे प्रीयतामिति ॥ २० ॥ आसीमांतं विजृम्भेतान्ब्राह्मणान्नियतैर्द्वयः ॥ दीनान्वकृपणभ्यश्च दानं
दद्यात्स्वशक्तितः ॥ २१ ॥ गोमती गोमयस्नानं गोदानं गोपिचन्दनम् ॥ दर्शनं गोपिनाथस्य गकाराः पंच दुर्लभाः ॥ २२ ॥ तस्माच्चेव प्रकृत्यं
गोदानं गोमतीतटे ॥ एवं कृत्वा द्विजश्रेष्ठाः कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ २३ ॥ ये गता नरकं घोरं ये च प्रेतत्वमागताः ॥ पूर्वकर्मविपाकेन स्थाप
रत्वं गताश्च ये ॥ २४ ॥ पितृपक्षे च ये केचिन्मातृपक्षे कुलोद्भवाः ॥ सर्वे ते मुक्तिमायांति गोमत्या दर्शनात्कलो ॥ २५ ॥ कृतं श्राद्धं नश्येत्तु
गोमत्यां सुरोत्तमाः ॥ हयमेघस्य यज्ञस्य फलमायात्यसंशयम् ॥ २६ ॥ गंगास्नानेन यत्पुण्यं प्रयागे परिकीर्तितम् ॥ तत्पुण्यं समवाप्नोति
गोमत्यां श्राद्धकृत् ॥ २७ ॥ विष्णुलोकं हि गच्छन्ति पितरस्तत्कुलोद्भवाः ॥ अनेकजन्मसाहस्रं पापं याति न संशयः ॥ २८ ॥ वाचा च
यत्कृतं पापं कर्मणा मनसा तथा ॥ तत्सर्वं विलयं याति गोमतीदर्शनेन हि ॥ २९ ॥ यो नरः कार्तिके स्नानं गोमत्यां कुरुते द्विजाः ॥ प्रसन्नो
भगवांस्तस्य लक्ष्म्या सह न संशयः ॥ ३० ॥ प्रत्यहं हुनभोक्तारं तर्पयेत्सुसमाहितः ॥ प्रत्यहं पशुं देवं भोजनं च द्विजातये ॥ ३१ ॥ पूजये
त्पुष्पादेवं च प्रत्यहं भक्तितत्परः ॥ येन केनापि विप्रेन्द्राः स्थातव्यं नियमेन तु ॥ ३२ ॥ ब्राह्मणानुजया तत्र गृहीयात्रियमात्ररः ॥ संपूर्णे कार्तिके
मानि संप्राप्ते बोधवासरे ॥ ३३ ॥ पंचाशतेन देवेशं स्नापयेत्तीर्थवारिणा ॥ श्रीखण्डं कुङ्कुमोन्मिश्रं मृगनाभिसमन्वितम् ॥ विलेपयेच्च देवेशं
भक्त्या दानोदरं हरिम् ॥ ३४ ॥ कुसुमेर्वारिसंभूतेस्तुलस्या करवीरकैः ॥ तद्देशसंभवेः पुष्पैः पूजयेद्भद्रदध्वजम् ॥ ३५ ॥ नैवेद्यं रुचिरं दद्याद्वि
ष्णुर्मे प्रीयतामिति ॥ गीतवाद्यादिनृत्येन तथा पुस्तकवाचनैः ॥ ३६ ॥ रात्रौ जागरणं कार्यं स्तोत्रैर्नानाविधैरपि ॥ आहूय ब्राह्मणान्भक्त्या भोज
येच्च स्वशक्तितः ॥ ३७ ॥ ततो रथस्थितं देवं पूजयेद्भद्रदध्वजम् ॥ कार्तिके च विप्रेन्द्रा गोमत्युदधिसंगमे ॥ ३८ ॥ स्नात्वा पितॄन्च संतर्प्य पूज
येच्च जनार्दनम् ॥ सुवस्त्रभूषणैश्चापि समभ्यर्च्य रमापितम् ॥ अनुजया तु विप्राणां तत् संपूर्णतां नयेत् ॥ ३९ ॥ एवं यः स्नाति विप्रेन्द्राः कार्तिके
कृष्णसन्निधौ ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ४० ॥ मावस्नानं नरो भक्त्या गोमत्यां कुरुते तु यः ॥ वेनतैयोदये नित्यं संतुष्टः सह
भार्यया ॥ ४१ ॥ तिलो हिरण्यसहिता देया ब्राह्मणसत्तमे ॥ श्रोदका गुडसंमिश्राः प्रत्यहं दक्षिणान्विताः ॥ ४२ ॥ तिलेराज्याप्लुतेर्होमः कर्तव्यः
प्रत्यहं नरैः ॥ होमार्थं सेवयेद्बहिर् न शीतार्थं कदाचन ॥ ४३ ॥ गोमत्यां स्नाति यो भक्त्या मावं माधववल्गुभम् ॥ समातो रक्तवस्त्राणि कंचुकोष्णीप
मेव च ॥ ४४ ॥ दद्यादुपानहो भक्त्या कुङ्कुमं च विशेषतः ॥ कम्बलतैलपक्कं च विष्णुर्मे प्रीयतामिति ॥ ४५ ॥ स्वामिकार्यमृतानां च संग्रामे
शस्त्रसंकुले ॥ गवांश्च ब्राह्मणार्थं च मृतानां या गतिः स्मृता ॥ ४६ ॥ मावस्नाने च सा प्रोक्ता गोमत्यां नात्र संशयः ॥ सर्वदानफलं तस्य सर्व
तीर्थफलं तथा ॥ ४७ ॥ मावस्नानान्नरो याति विष्णुलोकं सनातनम् ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति समभ्यर्च्य जनार्दनम् ॥ ४८ ॥ मावं यः क्षपते
सर्वं गोमत्युदधिसंगमे ॥ ब्राह्मणानुजया विप्राः सर्वं संपूर्णतां व्रजेत् ॥ ४९ ॥ पापिनोऽपि द्विजश्रेष्ठा ये स्नाता गोमतीजले ॥ यजिन्वा च गतिं
याति प्रतादाचक्रपाणिनः ॥ ५० ॥ ब्रह्मरुद्रपदादूर्ध्वं यत्पदं चक्रपाणिनः ॥ स्नानमात्रेण गोमत्यां तत्प्रोक्तं कृष्णसन्निधौ ॥ ५१ ॥ मित्रद्वेहे च
यत्पापं यत्पापं गुरुयातिनि ॥ तत्पापं समवाप्नोति यात्राभिर्गं करोति यः ॥ ५२ ॥ ब्रह्मस्वहारिणः पापास्तथा देवस्वहारिणः ॥ स्नानमात्रेण शुद्ध्यन्ति
गोमत्यां नात्र संशयः ॥ ५३ ॥ भीताऽभयप्रदानेन यत्पुण्यं लभते नरः ॥ तत्पुण्यं समवाप्नोति गोमत्यां स्नानमात्रतः ॥ ५४ ॥ भीतः भय
प्रदानेन पुत्रानिष्टात्र संशयः ॥ धनकामस्तु विपुलं लभते धनसृजितम् ॥ ५५ ॥ प्राप्नुयादीप्सिताऽन्मन्गोमतीनीरसंगमे ॥ कृतकृत्यो भवेद्विप्रा
कृष्णान्मुच्येत पेटकात् ॥ ५६ ॥ मनसा वचसा चैव कर्मणा यदुपाजितम् ॥ तत्सर्वं नश्यते पापं गोमतीनीरसंगमात् ॥ ५७ ॥ पीतांबरधरो भूत्वा
तथा गरुडवाहनः ॥ वनमाली चतुर्बाहुर्दिव्यगन्धानुलेपनः ॥ याति विष्णुवालयं विप्रा अपुनर्भवलक्षणम् ॥ ५८ ॥ गोमतीस्नानमात्रेण मानवो
नात्र संशयः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो याति विष्णुं सनातनम् ॥ ५९ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखंडे
चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये गोमत्युदधिसंगमे स्नानदानादिमाहात्म्यवर्णननाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ॥ श्रीब्रह्माद उवाच ॥ ॥
ततो गच्छेद्विजश्रेष्ठा रथांगारुख्यं महोदधिम ॥ चक्रांका यत्र पापाणा दृश्यन्ते मुक्तिदायकाः ॥ १ ॥ यैः पूज्यते जगन्नाथः प्रत्यहं भाव
संयुतैः ॥ सदा नेत्रैरनिमेषवीक्ष्यते च जनार्दनः ॥ २ ॥ यच्च साक्षाद्रगवता दृष्टं कृष्णेन दृष्टितः ॥ तत्तीर्थं सर्वपापघ्नं चक्रारुखं परमं
हरैः ॥ ३ ॥ यस्य प्रसिद्धिः परमा त्रेलोक्ये सचराचरे ॥ प्रयागादधिकं यच्च मुक्तिदं ह्यस्ति पावनम् ॥ ४ ॥ सुरैरपि प्रपूज्यते यत्रांगानि शरी
रिणाम् ॥ अंकितानि च चक्रेण पद्मासाम्रात्र संशयः ॥ ५ ॥ यद्दृष्टा मुच्यते पापात्प्रसंगेनापि मानवः ॥ तत्तीर्थं सर्वतीर्थानां पावनं प्रवरं स्मृतम् ॥
॥ ६ ॥ तत्र गत्वा द्विजश्रेष्ठाः प्रक्षाल्य चरणौ मुदा ॥ करो चाख्यं चैव पुनः प्रणमेद्दंडवत्पुनः ॥ ७ ॥ प्रणिपत्य गृहीत्वा चर्च्य पंचरत्नसमन्वितम् ॥
सपुष्पाक्षतगंधैश्च फलदेमसुचंदनैः ॥ ८ ॥ संपन्नमर्घ्यमादाय मंत्रमेतमुदीरयेत् ॥ प्रत्यङ्मुखः सुनियतः संमुखो वा महोदधेः ॥ ९ ॥ ॐ नमो विष्णु
रूपाय विष्णुचक्राय ते नमः ॥ गृह्णाणार्घ्यं मया दत्तं सर्वकामप्रदो भव ॥ १० ॥ अग्निश्च तेजो मृडया च रुद्रो रेतोधा विष्णुरस्मृतस्य नाभिः ॥
एतद्भुवनं वावाः सत्यवाक्यं ततोऽवगाहेत पतिं नदीनाम् ॥ ११ ॥ मृदमालम्ब्य सजलां विप्रा देवकस्त्वृताम् ॥ धारयित्वा तु शिरसा स्नानं कुर्या
द्यथाविधि ॥ १२ ॥ तर्पयेच्च पितृन्देवान्मनुष्यांश्च यथाक्रमम् ॥ तर्पयित्वा हविर्द्रव्यं प्रोक्षयित्वा च भक्तितः ॥ १३ ॥ अश्वमेधसहस्रेण सम्यग्य
तीर्थं द्विजोत्तमाः ॥ १४ ॥ कारयेच्च ततः श्राद्धं पितॄणां श्रद्धयान्वितः ॥ विन्वेदेवान्सुवर्णेन राजतेन तथा पितृन् ॥ १५ ॥ संतर्प्य भोजनेनैव
वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ दीनान्वकृपणभ्यश्च दानं देयं स्वशक्तितः ॥ १६ ॥ चक्रतीर्थं तीर्थवरे विशेषाद्विजसत्तमाः ॥ रत्नदानं प्रकृवीनं प्रीणनार्थं

जगत्पतेः ॥ १८ ॥ गन्त्रीमनडुहा युक्तां सर्वास्तरणसंयुताम् ॥ सोपस्करां च दद्याद्दे विष्णुर्मे प्रीयतामिति ॥ १९ ॥ सुविनीतं शीलयुतं तथा
 कुलोद्भवाः ॥ २१ ॥ प्रेतयोनिं गता ये च ये च कीटत्वमागताः ॥ पच्यन्ते नरके ये च महारौरवसंज्ञके ॥ २२ ॥ ते सर्वे तृतिमायाति चकतीर्थ
 प्रभावतः ॥ आद्रे कृते द्विजश्रेष्ठा गयाश्राद्धफलं लभेत् ॥ २३ ॥ या गतिर्मातृभक्तानां यज्वनां या गतिः स्मृता ॥ चकतीर्थे द्विजश्रेष्ठाः स्नात्वा तां
 लभते नरः ॥ २४ ॥ आद्रे प्रशस्तं विप्रेन्द्राः संप्राप्ते चंद्रसंक्षये ॥ सूर्यग्रहे विशेषेण कुलक्षेत्रफलं स्मृतम् ॥ आद्रे स्नाने तथा दाने पितॄणां तर्पणे
 तथा ॥ २५ ॥ प्रशस्तं चकतीर्थं च नात्र कार्यं विचारणा ॥ २६ ॥ सर्वदा पावनं विप्राश्चकतीर्थं न संशयः ॥ यस्तु आद्रे प्रकुर्वीत यात्राया
 मागतो नरः ॥ २७ ॥ चकतीर्थे द्विजश्रेष्ठाः संपूज्य मधुसूदनम् ॥ पूजितेषु द्विजेषु विष्णुर्सान्निध्यमाप्नुयात् ॥ २८ ॥ वाचा कृतं कर्मकृतं मनसां
 खण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये गोमत्युदधिसंगमतीर्थस्थचकतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥
 गोमतीजलकल्लोलैः क्रीडते यत्र सागरः ॥ २ ॥ पापघ्नं गोमतीतीर्थं प्राप्यते पुण्यवद्भवेः ॥ सागरेण च संविश्य महापातकनाशनम् ॥ ३ ॥
 गोमती संगता यत्र सागरेण द्विजोत्तमाः ॥ सुक्तिद्वारं तु तत्प्रोक्तं कलिकाले न संशयः ॥ ४ ॥ यत्पुण्यं लभते तूर्णं गंगासागरसंगमे ॥
 तत्पुण्यं समवाप्नोति गोमत्युदधिसंगमे ॥ ५ ॥ नमस्कृत्य च तोयेन गोमतीं च सरिद्राव ॥ अर्घ्यं दद्याद्विधानेन कृत्वा च करयोः कुशान् ॥
 ६ ॥ मंत्रेणानेन विप्रेन्द्रा दद्यादर्थं विधानतः ॥ ब्राह्मणेः सह संगम्य सदा तृतीर्थवासिभिः ॥ ७ ॥ भक्त्या चार्घ्यं प्रदास्यामि देवाय परमा
 त्मने ॥ ब्रूहि मां पापिनं चोरं नमस्ते सुररूपिणे ॥ ८ ॥ तीर्थराज नमस्तुभ्यं शक्र महार्णव ॥ गोमत्या सह गोविंद गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते ॥
 ९ ॥ दत्त्वा चार्घ्यं शिखां वद्ध्वा संस्तुत्य जलशायिनम् ॥ कुर्याच्च प्राङ्मुखः स्नानं ततः प्रत्यङ्मुखस्तथा ॥ १० ॥ स्नात्वा च परया भक्त्या
 पितृन्संतर्पयेत्ततः ॥ विश्वेदेवादि संपूज्य पितॄणां श्राद्धमाचरेत् ॥ ११ ॥ यथोक्तां दक्षिणां दद्याद्विष्णुर्मे प्रीयतामिति ॥ विशेषतः प्रदातव्यं सुवर्णं
 विप्रसत्तमाः ॥ १२ ॥ दंपत्योर्वाससी चैव कंचुकोष्णीषमेव च ॥ लक्ष्म्या सह जगन्नाथो विष्णुर्मे प्रीयतामिति ॥ १३ ॥ महादानानि सर्वाणि
 गोमत्युदधिसंगमे ॥ सप्तद्वीपपतिर्भूत्वा विष्णुलोके महीयते ॥ १४ ॥ यस्तुलापुरुषं दद्याद्गोमत्युदधिसंगमे ॥ सप्तद्वीपपतिर्भूत्वा विष्णुलोके मही
 यते ॥ १५ ॥ आत्मानं तोलयद्यस्तु स्वर्गेन रजतेन वा ॥ वस्त्रैर्वा कुङ्कुमैर्वापि फलेर्वापि तथा रसेः ॥ १६ ॥ भुक्त्वा भोगान्सुविपुलास्तथा कामा
 न्मनोहरान् ॥ संपूज्यमानसिदशैर्याति विष्णुवाल्यं नरः ॥ १७ ॥ हिरण्यरूप्यदानं च ह्यर्घ्यं धेनुं तथैव च ॥ गोमतीसंगमे दत्त्वा सर्वान्कामान्
 वाप्नुयात् ॥ १८ ॥ भूमिदानं च यो दद्याद्गोमत्युदधिसंगमे ॥ स्नात्वा शुचिर्हरिं स्मृत्वा तस्माद्वन्यतरो न हि ॥ १९ ॥ कन्यादानं च यः कुर्याद्वि
 द्यादानमथापि वा ॥ गोमत्याः संगमे स्नात्वा याति ब्रह्मपदं नरः ॥ २० ॥ यो दद्यात्स्वर्गधेनुं च घृतधेनुं समाहितः ॥ ब्रह्माण्डदानमपि वा तस्य
 पुण्यमनंतकम् ॥ २१ ॥ तथा लवणधेनुं च जलधेनुमथापि वा ॥ दत्त्वा याति परं स्थानं गोमत्युदधिसंगमे ॥ २२ ॥ युगादिषु च सर्वेषु गोम
 त्युदधिसंगमे ॥ स्नात्वा संतर्प्य च पितृनक्षयं लोकमाप्नुयात् ॥ २३ ॥ आषाढ्यां च तथा माघ्यां कार्तिक्यां संगमे नरः ॥ पितॄणां तर्पणं स्नानं
 आद्रे पावकपूजनम् ॥ कुर्याच्चैव तथा दानं यदीच्छेदक्षयं पदम् ॥ २४ ॥ पितॄणां चाक्षया तृप्तिर्गयाश्राद्धेन वै यथा ॥ तद्व्यादानमहाभाग
 गोमत्युदधिसंगमे ॥ २५ ॥ कुर्यात्स्नानं तथा दानं पितॄणां तर्पणं तथा ॥ पञ्चासां द्विजश्रेष्ठास्तथा चैवाष्टकासु च ॥ २६ ॥ वैधृतां च व्यतीपाते
 छायायां कुंजरस्य च ॥ पृथ्यां च कपिलाख्यायां तथा हि द्वादशीषु च ॥ २७ ॥ गोमत्यां संगमे स्नात्वा दद्यादानं विशेषतः ॥ निर्मलं स्थानमा
 प्रोति यत्र गत्वा न शोचति ॥ २८ ॥ आद्रे पक्षे त्वमावास्यां गोमत्युदधिसंगमे ॥ हेलया प्राप्यते पुण्यं दत्त्वा पिण्डं गयासमम् ॥ २९ ॥ तस्मात्सर्व
 प्रयत्नेन त्वमावास्यां द्विजोत्तमाः ॥ आद्रे हि पितृपक्षांते कार्यं गोमतिसंगमे ॥ ३० ॥ यद्यप्यश्रोत्रियं आद्रे यद्यप्युपहृतं भवेत् ॥ पक्षश्राद्धकृतं
 पुण्यं दिनेनेकेन लभ्यते ॥ ३१ ॥ अद्वाहीनं मन्त्रहीनं पात्रहीनमथापि वा ॥ द्रव्यहीनं कालहीनं मनसः स्वास्थ्यवर्जितम् ॥ ३२ ॥ आद्रे पक्षे
 समायां तु गोमत्युदधिसंगमे ॥ परिपूर्णं भवेत्सर्वं पितॄणां तृप्तिरक्षया ॥ ३३ ॥ गोमती कमला चैव चंद्रभागा तथैव च ॥ तिस्रस्तु संगता नवः
 प्रविष्टा वरुणालयम् ॥ ३४ ॥ गयायां पिंडदानेन प्रयागे ह्यस्थिपातने ॥ तत्पुण्यं समवाप्नोति पक्षांते श्राद्धकृत् ॥ ३५ ॥ यदीच्छेत्सर्वतीर्थेषु
 हेलया त्वभिषेचनम् ॥ स्नानं कुर्वीत भक्त्या वै गोमत्युदधिसंगमे ॥ ३६ ॥ पक्षपक्षे समग्रा तु पितृपूजा कृता च येः ॥ सम्पूर्णा जायते तेषां गोम
 त्युदधिसंगमे ॥ ३७ ॥ आद्रे कृते त्वमावास्यां पितृपक्षे च वै द्विजाः ॥ अपुत्रा चैव या नारी काकवंध्या च या भवेत् ॥ ३८ ॥ मृतपुत्रा तथा विनाः
 संगमे स्नानमाचरेत् ॥ दोषैः प्रमुच्यते सर्वेर्गोमत्युदधिसंगमे ॥ स्नात्वा सुखमवाप्नोति प्रजां च चिरजीविनीम् ॥ ३९ ॥ यानि कानि च दानानि
 पृथिव्यां सम्भवन्ति हि ॥ तानि सर्वाणि देयानि गोमत्युदधिसंगमे ॥ ४० ॥ सर्वदेव च विप्रेन्द्रा विशेषात्सर्वपर्वसु ॥ स्नानं कुर्वीत नियतो गोम
 त्युदधिसंगमे ॥ ४१ ॥ दर्शनादेव पापस्य क्षयो भवति भो द्विजाः ॥ प्रणामे मनसस्तुष्टिमुक्तिश्चैवावगाहने ॥ ४२ ॥ आद्रे कृते पितॄणां तु तृप्ति
 र्भवति शाश्वती ॥ दाने मनोरथावाप्तिर्जायते नात्र संशयः ॥ ४३ ॥ कृतकृत्यास्तु ते घन्या येः कृतं पितृतर्पणम् ॥ आद्रे च ऋषिशाईला गोमत्यु
 दधिसंगमे ॥ ४४ ॥ पितृपक्षे च ये केचिन्मातृपक्षे तथैव च ॥ तथा श्वशुरपक्षे च ये चान्ये मित्रवांधवाः ॥ ४५ ॥ स्थावरत्वं गता ये च पुद्गलत्वं
 च ये गताः ॥ पिशाचत्वं गता ये च ये च प्रेतत्वमागताः ॥ ४६ ॥ तिर्यग्योनिगता ये च ये च कीटत्वमागताः ॥ स्नानप्राप्तेन ते सर्वे सुक्तिं
 यांति न संशयः ॥ ४७ ॥ किं पुनः श्राद्धदानादि गोमतीसंगमे तथा ॥ कृत्वा सुक्तिमवाप्नोति मानवो नात्र संशयः ॥ ४८ ॥ श्रवणद्वादशीयोगे
 गोमत्युदधिसंगमे ॥ स्नात्वा सुक्तिमवाप्नोति यत्र गत्वा न शोचति ॥ ४९ ॥ सन्त्यज्य सर्वतीर्थानि गोमत्युदधिसंगमे ॥ स्नानं कृत्वा तथा आद्रे
 कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ परं लोकमवाप्नोति ह्यर्चयित्वा तु वामनम् ॥ ५० ॥ सम्यक्स्नात्वा नरो यस्तु पूजयेद्भद्रद्वजम् ॥ पीतांबरधरो भूत्वा
 दिव्याभरणभूषितः ॥ ५१ ॥ वीक्ष्यमाणः सुरस्त्रीभिर्नगरिकृतकेतनः ॥ चतुर्भुजधरो भूत्वा वनमालाविभूषितः ॥ ५२ ॥ चक्रं प्रशालितं पूर्वं
 विष्णुवाल्यं नरः ॥ ५३ ॥ गोमतीसंगमे स्नात्वा कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ यत्र दैत्यवधं कृत्वा विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ ५४ ॥ चक्रं प्रशालितं पूर्वं
 कृष्णेन स्वयमेव हि ॥ तेनैव चकतीर्थं हि ख्यातं लोकत्रये द्विजाः ॥ ५५ ॥ भवति यत्र पापणाश्रकांका सुक्तिदायकाः ॥ येः पूजितैर्जगन्नाथः
 कृष्णः सान्निध्यमात्रजेत् ॥ ५६ ॥ तत्रैव यदि लभ्येत चक्रेद्वादशभिः सह ॥ ५६ ॥ द्वादशात्मा स विज्ञेयो मोक्षदः सर्वदेहिनाम् ॥ एकचक्रांक्तो

यस्तु द्वारवत्यां सुशोभनः ॥ ५७ ॥ सुदर्शनाभिधानोऽसौ मोक्षैकफलदो हि सः ॥ लक्ष्मीनारायणो द्वाभ्यां भुक्तिमुक्तिफलप्रदः ॥ ५८ ॥ त्रिभि
स्त्रिविक्रमश्चैव त्रिवर्गफलदायकः ॥ श्रीप्रदो रिपुहन्ता च चतुर्भिः संयुतः स हि ॥ ५९ ॥ पञ्चभिर्वासुदेवस्तु जन्ममृत्युभयापहः ॥ प्रद्युम्नः षड्विवासो
लक्ष्मीं कांतिं ददाति यः ॥ ६० ॥ सप्तभिर्बलभद्रश्च चक्रगोऽत्र प्रकीर्तितः ॥ लाञ्छितश्चाष्टभिर्भक्तिं ददाति पुरुषोत्तमः ॥ ६१ ॥ सर्वं दद्यान्न
न्यूहो दुर्लभो यः सुरैरपि ॥ दशावतारो दशमी राज्यदो नात्र संशयः ॥ ६२ ॥ एकादशभिरेश्वर्यं चक्रगः संप्रयच्छति ॥ निर्वाणं द्वादशात्मा च
द्वादशभिर्ददाति च ॥ ६३ ॥ अत ऊर्ध्वं महाभागाः सौख्यमोक्षप्रदायकाः ॥ यतोऽत्र ते च पाषाणाः कृष्णचक्रेण चित्रिताः ॥ ६४ ॥ तेषां स्पर्श
नमात्रेण मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ चक्रतीर्थे नरः स्नात्वा कृष्णचक्रेण चिह्नितः ॥ ६५ ॥ पूजयित्वा चक्रदरं हरिं ध्यायेत्सनातनम् ॥ नापुत्रो
नायनो रोगी न स संजायते नरः ॥ ६६ ॥ ब्रह्महत्यादिकं पापं मनोवाक्कायकर्मजम् ॥ तत्सर्वं विलयं याति सकृच्चक्रांकदर्शनात् ॥ ६७ ॥ स्लेच्छ
देशे शुभे वापि चक्रांको दृश्यते यदि ॥ तत्र चैव हरिक्षेत्रं मुक्तिदं नात्र संशयः ॥ ६८ ॥ मृत्युकालेऽपि सम्प्राप्ते यदि ध्यायेद्धरिं नरः ॥ चक्रांकं
धारयद्गंगे स याति परमं पदम् ॥ ६९ ॥ हृदयस्थे च चक्रांके पुत्रो भवति तत्क्षणात् ॥ नोपसर्पति तं भीता दूताः कृष्णायुधं तदा ॥ वेष्णवं लोकमा
प्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥ ७० ॥ अपि पापसमाचारः किं पुनर्धार्मिकः शुचिः ॥ गोमतीसंगमे स्नात्वा चक्रतीर्थे तथैव च ॥ मुच्यते पातकैर्धरि
मानवो नात्र संशयः ॥ ७१ ॥ राजसाः सत्त्वमायांति विष्णुधर्मं सनातनम् ॥ क्षेत्रस्य तस्य माहात्म्यात्सत्यमेतत्प्रकीर्तितम् ॥ ७२ ॥ तामसं राजसं
चापि यत्किञ्चिद्विष्णुपूजने ॥ तच्च सत्त्वत्वमायाति निम्नगा च यथार्णवे ॥ ७३ ॥ दुर्लभा द्वारका विप्र दुर्लभं गोमतीजलम् ॥ दुर्लभं जागरो राज्ञो
दुर्लभं कृष्णदर्शनम् ॥ ७४ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये गोमत्युदधि
संगमस्नानादिमाहात्म्यपूर्वकचक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ७५ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेद्विजश्रेष्ठाः सतकुण्डान्सुविश्रु
ताम् ॥ ॥ वर्षापप्रशमनानुद्दिदुद्विविधं नान् ॥ १ ॥ आराधितः स च यदा हरिराविर्बभूव ह ॥ संस्तूयमानो मुनिभिर्लक्ष्म्या सह जगत्पतिः ॥ २ ॥
अर्हणं च तदा चक्रुर्हरये सुरगङ्गाया ॥ वामपाश्वे स्थितां पद्माभिमपेक्षुं स सुखताम् ॥ ३ ॥ सनकाद्या ब्रह्मसुताः सत्ते मनसा द्विजाः ॥ पृथक्पृ
थक्प्रदान्कृत्वा सिपिबुः सागरोद्भवाम् ॥ ४ ॥ ततो लक्ष्मीहृदाः प्रोक्तां देव्या नामैव संज्ञिताः ॥ प्राप्ते तु द्वापरस्यांते रुक्मिणीसंश्रयेण तु ॥ ५ ॥
रुक्मिणीहृदमित्येवं कलौ ख्यातिं गताः पुनः ॥ भृगुणा सेवितं यस्माद्भृगुतीर्थमिति स्मृतम् ॥ ६ ॥ तस्मिन्गत्वा महाभागाः प्रक्षाल्य चरणौ
मृदा ॥ आचम्य च कुशान्गृह्य प्राङ्मुखो नियतः शुचिः ॥ ७ ॥ संपूर्णं चार्घ्यमादाय फलपुष्पाक्षतादिभिः ॥ रजतं च शिरं कृत्वा मन्त्रमेतमुदी
रयेत् ॥ ८ ॥ भक्त्या चार्घ्यं प्रदास्यामि हृदे रुक्मिणिसंज्ञिते ॥ सर्वपापविनाशाय रुक्मिण्याः प्रीणनाय च ॥ ९ ॥ स्नानं कुर्यात्ततो विप्राः
कृत्वा शिरसि तारकम् ॥ देवान्मनुष्यान्सन्तर्प्य पितृन्थ विशेषतः ॥ १० ॥ श्राद्धं ततः प्रकुर्वीत विप्रानाहूय भक्तितः ॥ दक्षिणां च ततो दद्याद्
जतं रुक्ममेव च ॥ ११ ॥ विशेषतः प्रदेयानि फलानि रसवन्ति च ॥ दम्पत्योर्भोजनं दद्यान्मिष्टान्नेन द्विजोत्तमाः ॥ १२ ॥ विप्रपत्न्यस्तु संपूज्याः
स्त्रियश्चान्याः स्वशक्तितः ॥ कञ्चुकै रक्तवस्त्रैश्च रुक्मिणी प्रीयतामिति ॥ १३ ॥ एवं कृते द्विजश्रेष्ठाः कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति
विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १४ ॥ वसते च सदा गेहे लक्ष्मीस्तस्य न संशयः ॥ आरोग्यं मनसस्तुष्टिर्न चोद्वेगः कदाचन ॥ १५ ॥
पितृणामक्षया वृत्तिः प्रजा भवति निश्चला ॥ हीनसत्त्वो नैव भवेद्दीर्घायुश्च भवेन्नरः ॥ १६ ॥ आढ्यो भवति सर्वत्र यः स्नातो रुक्मिणी
हृदे ॥ न लक्ष्म्या मुच्यते विप्रा नालक्ष्म्या म्रियते नरः ॥ १७ ॥ न वैरं कलहस्तस्य यः स्नातो रुक्मिणीहृदे ॥ गमनागमनं न स्यात्सं
सारभ्रमणं तथा ॥ १८ ॥ दुःखशोकौ कुतस्तस्य यः स्नातो रुक्मिणीहृदे ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो महाभयविवाजितः ॥ १९ ॥ सर्वान्का
मानिह प्राप्य याति विष्णुपदं नरः ॥ २० ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये
रुक्मिणीहृदमाहात्म्यवर्णनं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ७६ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेद्विजश्रेष्ठास्तीर्थं पापप्रणाशनम् ॥
कृकलासमिति ख्यातं नृगतीर्थमनुत्तमम् ॥ १ ॥ नृगो यत्र महीपालः कृकलासवपुर्द्धरः ॥ कृष्णेन सह संगत्य संप्राप परमां गतिम् ॥ २ ॥
॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ नृगोनाम नृपः कोऽयं कथं कृष्णेन संगतः ॥ कर्मणा कृकलासत्वं केन तद्वद्विस्तरात् ॥ ३ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥
नृगोनाम नृपो विप्राः सार्वभौमो बलान्वितः ॥ बुद्धिमान्मृत्तिमान्दक्षः श्रीमान्सर्वगुणान्वितः ॥ ४ ॥ अनेकशतसाहस्रा भूमिपा अपि तद्वशाः ॥
हस्त्यश्वरथसंघैश्च पत्तिभिर्वहुर्भिवृतः ॥ ५ ॥ सैन्यं च तस्य नृपतेः कोशं चैवाक्षयं तथा ॥ स नित्यं गुरुभक्तश्च देवताराधने रतः ॥ ६ ॥ महा
दानानि विप्रेन्द्रा ददात्यनुदिनं नृपः ॥ शश्वत्स गोसहस्रं तु ददाति नृपसत्तमः ॥ ७ ॥ प्रक्षाल्य चरणौ भक्त्या ह्युपविश्यासने शुभे ॥ परिधाप्य
शुभे शोभे सुगन्धेनोपलिप्य च ॥ ८ ॥ संपूज्य पुष्पमालाभिधूपेन च सुगन्धिना ॥ ददौ दक्षिणया साद्वं प्रतिविप्राय गां तदा ॥ तांबूलसहितां
भक्त्या निष्णुमं प्रीयतामिति ॥ ९ ॥ एवं प्रदत्तस्तस्य यजतश्च तथा रुखैः ॥ ययौ कालो द्विजश्रेष्ठा भोगांश्चैवानुभुञ्जतः ॥ १० ॥ एकदा तु
द्विजश्रेष्ठं जैमिनिं संशितव्रतम् ॥ श्रद्धया तं च नृपतिः प्रतिग्रहपराङ्मुखम् ॥ उवाच वाक्यं नृपतिः कृतांजलिपुटः स्थितः ॥ ११ ॥ मासुद्धर
महाभाग कृपां कुरु तपोनिधे ॥ गृहाण गां मया दत्तां दयां कृत्वा ममोपरि ॥ १२ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य अनिच्छन्नपि गौरवात् ॥ नृपस्य चात्र
वीद्विष एवमस्त्विति लज्जितः ॥ १३ ॥ अवनिज्य ततः पादौ शिरसाधारयजलम् ॥ सुवर्णशृंगसहितां रोप्यसुरविभूषिताम् ॥ १४ ॥ रत्नपुच्छां
कांस्यदोहां सितवस्त्रावगुंठिताम् ॥ समभ्यर्च्य च विप्रेन्द्रं ददौ दक्षिणयान्विताम् ॥ १५ ॥ आसीमान्तमनुव्रज्य हृष्टो राजा बभूव ह ॥ तरुणीं
हंसवर्णां च हंसीनामेति विभ्रुताम् ॥ १६ ॥ गां गृह्य स्वगृहं प्रातो दाम्ना वद्धां सवत्सकाम् ॥ स तस्यै यवसं चाद्रं ददौ ब्राह्मणसत्तमः ॥ १७ ॥
सुवृत्तां यवसेनेव मध्याह्ने वृषितां तदा ॥ गृहीत्वा निर्ययौ विप्रो दामवद्धां जलाशयम् ॥ १८ ॥ मार्गे गजाश्वसंवाधे तस्ता सा उपदृशनात् ॥
हस्तादाच्छ्रित्य सा धेनुब्राह्मणस्य ययौ तदा ॥ १९ ॥ विचिन्वन्सकलामुर्वीं नापश्यत्तां द्विजर्षभः ॥ सा ययौ विदुता धेनुस्तन्महद्वाजगोधनम् ॥
॥ २० ॥ द्वितीयेऽह्नि पुनर्विप्रेमाहूय नृपसत्तमः ॥ संपूज्य विधिवद्भक्त्या वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ २१ ॥ विधिवद्गां ददौ तां च स नृपः सोमशर्मणे ॥
गृहीत्वा राजभवनान्निर्ययौ गां द्विजर्षभः ॥ २२ ॥ आशंसमानो राजानं धर्मज्ञमिति कोविदम् ॥ स च विप्रो विचिन्वानः सर्वतो गां सुदुःखितः ॥
॥ २३ ॥ ददर्श पथि गच्छन्तीं पृष्टतः सोमशर्मणः ॥ दृष्ट्वा तां गां च स मुनिर्जैमिनिस्तमभाषत ॥ २४ ॥ मम गां चापि हत्वा त्वं नयसे
दस्तुवत्कथम् ॥ स तस्य वचनं श्रुत्वा विस्मयं दस्तुकीर्तनात् ॥ २५ ॥ राजतो हि मया लब्धां गां नयामि स्वमन्दिरम् ॥ गोहर्तैति च मां
कस्माद्भवीपि द्विजसत्तम ॥ २६ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ मयापि राजतो लब्धा ममेयं गौर्न संशयः ॥ कथं नयसि विप्र त्वं मयि जीवति

मन्दिरम् ॥ २७ ॥ सोऽत्रवीदद्य मे लब्धा कथं मां वदसे शृपा ॥ सोऽत्रवीद्विधो मया लब्धा बलाभ्रेतुं त्वमिच्छसि ॥ २८ ॥ ममेयमिति संकुद्रः
सोमशर्माऽत्रवीद्वचः ॥ प्रज्वलन्कोधरक्ताक्षो ममेयमिति सोऽपरः ॥ २९ ॥ विवदन्तो तथा विप्रो राजद्वारमुपागतौ ॥ कुर्वाणौ कलहं घोरं त्यक्त्वा
मौ स्वजीवितम् ॥ ३० ॥ संकुद्रो ब्राह्मणो दृष्ट्वा शपन्तो तौ परस्परम् ॥ राज्ञे निवेदयामास द्वास्थं प्रणयपूर्वकम् ॥ ३१ ॥ अवज्ञाय तदा विप्रो
विवदन्तो रुपान्वितौ ॥ कामव्याकुलचेतस्को न बहिर्निःसृतो नृपः ॥ ३२ ॥ एवं विवदमानौ तौ त्रिरात्रं समुपस्थितौ ॥ अवज्ञातो नृपेणाथ
राजानं प्रति च कुथा ॥ ३३ ॥ ऊचतुः कुपितौ वाक्यं सामर्थ्यं नृपतिं प्रति ॥ अवमन्यसे नौ यस्मात्त्वं न निर्गच्छसि मन्दिरात् ॥ ३४ ॥
शास्ता भवान्प्रजानां हि न न्यायेन नियोक्ष्यति ॥ भविष्यति भवांस्तस्मात्कृकलासो न संशयः ॥ ३५ ॥ एवं शक्त्वा तदा विशावन्यस्मे
गां प्रदाय तौ ॥ क्षुधितौ खेदसंयुक्तौ स्वगृहं गन्तुमुद्यतौ ॥ ३६ ॥ प्रस्थितौ तौ नृगो द्वार आगत्य समुपस्थितः ॥ दंडवत्प्रणिपत्याऽऽशु कृतांजलिं
भाषत ॥ ३७ ॥ अमोघवचना यूयं तत्तथा न तदन्यथा ॥ ममोपरि कृपां कृत्वा शापांत उपदिश्यताम् ॥ ३८ ॥ तस्य तद्
चनं श्रुत्वा ऊर्चतुर्वचनं नृपम् ॥ द्वापरस्य युगत्यान्ते भगवान्देवकीसुतः ॥ ३९ ॥ वसुदेवगृहे राजन्हारिराविर्भविष्यति ॥ तस्य संस्पर्श
नादेव शापशुक्तिर्भविष्यति ॥ ४० ॥ इत्युक्त्वा तौ तदा विप्रौ प्रयातौ स्वनिवेशनम् ॥ राजा बहुविधान्भोगान्भुक्त्वा दत्त्वा च भूरिशः ॥
॥ ४१ ॥ इष्ट्वा च विविधैर्यज्ञैः कालधर्ममुपेयिवान् ॥ ततः स गतवान्विप्रा धर्मराजनिवेशनम् ॥ ४२ ॥ सत्कृत्योक्तो यमेनाथ
स्वागतेन नृपोत्तमः ॥ प्रथमं सुकृतं राजन्नथवा दुष्कृतं त्वया ॥ भोक्तव्यमिति मे ब्रूहि तत्ते संपाद्यते प्रया ॥ ४३ ॥ ॥ नृग उवाच ॥
यद्यस्ति दुष्कृतं किञ्चित्प्रथमं प्रतिपादय ॥ अनुज्ञातो यमेनैवं कृकलासो भवेति वै ॥ ततो वर्षतद्वत्प्राणि कृकलासत्वमाप्तवान् ॥ ४४ ॥
एकस्मिन्दिवसे विप्राः सर्वे यदुकुमारकाः ॥ वनं जग्मुर्गृहान्दन्तुं सर्वे कृष्णसमन्विताः ॥ ४५ ॥ तृषादिताश्च मध्याह्ने विचिन्वन्तो जलं ह्रदे ॥
सत्त्वं च सुमहत्तत्र कृकलासं च संस्थितम् ॥ ४६ ॥ चक्रुश्चोद्धरणं तस्य यत्नं यदुकुमारकाः ॥ आकृष्यमाणः स तदा गुरुत्वाच्च चाल इ ॥ ४७ ॥
यदा न शेकुस्ते सर्व आचखुः कृष्णरामयोः ॥ ददर्श तं तदा कृष्णो नृगं मत्वा हंसनिव ॥ ४८ ॥ चिक्षेप वासहस्तेन लीलयेव जगत्पतिः ॥
स संस्पृष्टो भगवता विमुक्तः शापबंधनात् ॥ ४९ ॥ त्यक्त्वा कलेवरं राजा दिव्यमाल्यानुलेपनः ॥ कृतांजलिं हवाचेदं भक्त्या परमया हुंतः ॥ ५० ॥
नमस्ते जगदाधार सर्गस्थित्यंतकारिणे ॥ सहस्रशिरसे तुभ्यं ब्रह्मणेऽनंतशक्तये ॥ ५१ ॥ एवं संस्तुवतः प्राह भगवान्देवकीसुतः ॥ ददामि ते वरं
तुष्टो यत्ते मनसि वर्तते ॥ ५२ ॥ याहि पुण्यकृतांल्लोकान्दर्शनात्स्पर्शनाच्च ये ॥ एवमुक्तः स देवेन संप्रहृतविरुहः ॥ ५३ ॥ उवाच यदि तुष्टोऽसि
यदि देवो वरो मम ॥ गत्तंयं मम नाम्ना तु ख्यातिं गच्छतु केशव ॥ ५४ ॥ यः स्नात्वा परया भक्त्या पितृन्संतर्पयिष्यति ॥ त्वत्प्रसादेन गोविंद
विष्णुलोकं स गच्छतु ॥ ५५ ॥ एवंमुक्त्वा स भगवान्पुनर्द्वारवतीमगात् ॥ ५६ ॥ स च राजा विमानेन दिव्यमाल्यानुलेपनः ॥ जगामः भवनं
विष्णोर्विबुधेरनुसंस्तुतः ॥ ५७ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ तदाप्रभृति विप्रेन्द्राः स कूपो नृगसंज्ञया ॥ वरदानाच्च कृष्णस्य पावनः सर्वदेहिनाम् ॥
॥ ५८ ॥ तत्र गत्वा द्विजश्रेष्ठा ह्यर्घ्यं दद्याद्यथाविधि ॥ फलपुष्पाक्षतैर्युक्तं चंदनेन च भूसुराः ॥ ५९ ॥ नमस्ते विश्वरूपाय विष्णवे परमात्मने ॥
अर्घ्यं गृहाण देवेश कृपेऽस्मिन्नुगसंज्ञके ॥ ६० ॥ ततः स्नायाद्विजश्रेष्ठा मृदमालिष्य पाणिना ॥ संतर्पयेत्पितृन्देवान्मनुष्यांश्च यथाक्रमान् ॥
॥ ६१ ॥ ततः श्राद्धं प्रकुर्वीत पितॄणां श्रद्धयान्वितः ॥ विप्रेभ्यो भोजनं दद्यादक्षिणां च स्वशक्तिः ॥ ६२ ॥ विशेषतः प्रदातव्या संवत्सा गौः
स्वलंकृता ॥ शय्यां सोपस्करां दद्याद्विष्णुर्मे प्रीयतामिति ॥ ६३ ॥ दीनां चकृपणानां च सदा तत्तीर्थासिनाम् ॥ दद्यादानं स्वात्तया च वित्त
शास्त्रविवर्जितः ॥ ६४ ॥ स्नानमात्रेण विप्रेन्द्रा लभेद्गोदानजं फलम् ॥ पितॄणां श्राद्धदानेन वियोगिनि न च गच्छति ॥ ६५ ॥ कृकलासे हृतं श्राद्धं येनैव
तर्पणं तथा ॥ स गच्छेद्विष्णुलोकं तु पितृभिः सहितो नरः ॥ ६६ ॥ तथा मनोरथावातिर्यात्रा च सफला भवेत् ॥ सर्वतीर्थफलावाप्तिं लभते नात्र
संशयः ॥ ६७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये कृकलासापरनामकनृग
तीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेद्विजश्रेष्ठास्तीर्थं विष्णुपदोद्भवम् ॥ यस्य दर्शनं
मात्रेण गंगास्नानफलं लभेत् ॥ १ ॥ यस्योत्पत्तिर्मया पूर्वं कथिता द्विजसत्तमाः ॥ यस्य संस्मरणादेव कीर्तनात्पापनाशनम् ॥ २ ॥ हरिणा या
समानीता रुक्मिण्यर्थं महात्मना ॥ यस्या गण्डूषमात्रेण हयमेधफलं लभेत् ॥ ३ ॥ विष्णोः पादप्रमृता या वेष्णवीति च विश्रुता ॥ तत्र गत्वा
महाभाग गृहीत्वाऽर्घ्यं विधानतः ॥ ४ ॥ नमस्ये त्वां भगवति विष्णुपादतलोद्भवे ॥ गृहाणार्घ्यमिदं देवि गंगे त्वं हरिणा सह ॥ ५ ॥ इत्युच्चार्य
द्विजश्रेष्ठा मृदमालभ्य पाणिना ॥ प्राङ्मुखः संयतो भूत्वा स्नानं कुर्यादतन्द्रितः ॥ ६ ॥ देवान्पितॄन्मनुष्यांश्च तर्पितव्यं तिलाक्षतैः ॥ उपहृत्यो
पहारांश्च ह्याहूय ब्राह्मणांस्ततः ॥ ७ ॥ श्रद्धया परया युक्तः श्राद्धं कुर्याद्विचक्षणः ॥ यथोक्तां दक्षिणां दद्यात्सुवर्णं रजतं तथा ॥ ८ ॥ दीनान् च
कृपणानाञ्च दानं देयं स्वशक्तिः ॥ विशेषतः प्रदातव्यं सुवर्णं द्विजसत्तमाः ॥ ९ ॥ उपानहौ ततो देये जलकुम्भं द्विजातये ॥ दध्योदनं सलदणं
शाकजीरकसंयुतम् ॥ १० ॥ रक्तवस्त्रैः कंबुकीर्भी रुक्मिणीं परिधापयेत् ॥ विप्रपत्नींश्च विप्रांश्च विष्णुर्मे प्रीयतामिति ॥ ११ ॥ एवं कृते द्विज
श्रेष्ठाः कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ पितॄणामक्षया तृप्तिर्गयाश्राद्धेन वै यथा ॥ १२ ॥ वेष्णवं लोकमायान्ति पितरस्त्रिकुलोद्भवाः ॥ जीवते स श्रिया युक्तः
पुत्रपौत्रसमन्वितः ॥ १३ ॥ प्रीतः सदा भवेत्तस्य रुक्मिण्या सह केशवः ॥ यच्छते वाञ्छितान्सर्वानैहिकासुष्मिकान्प्रभुः ॥ १४ ॥ एतन्माहा
त्म्यमतुलं विष्णुपादोद्भवं तथा ॥ यः शृणोति हरो भक्त्या सर्वपापैः स मुच्यते ॥ १५ ॥ श्रुत्वाऽध्यायमिमं पुण्यं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १६ ॥
इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये विष्णुपदतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम दशोऽध्यायः ॥ १० ॥
॥ ११ ॥ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेद्विजश्रेष्ठा गोप्रचारमतः परम् ॥ यत्र स्नात्वा नरो भक्त्या लभेद्गोदानजं फलम् ॥ १ ॥
यत्र स्नातो जंगनाथो नभस्ये देवतैर्वृतः ॥ कटंदानं च तत्प्रोक्तं द्वादश्यां द्विजसत्तमाः ॥ २ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ हते कंसे भोजराजे कृष्णेनामिततेजसा ॥
भवद्दे गोप्रचारकम् ॥ तीर्थं कथय तत्त्वेन यत्र स्नातो जनार्दनः ॥ ३ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ सुहृदां प्रियकामार्थं गोपगोपीजनस्य च ॥ ५ ॥ नम
उग्रसेने चाभिषिक्ते मधुपुत्र्या महात्मना ॥ ४ ॥ उद्धवं प्रेषयामास गोकुले गोकुलप्रियः ॥ सुहृदां प्रियकामार्थं गोपगोपीजनस्य च ॥ ५ ॥ नम
स्कृत्य च गोविंदं प्रययौ नंदगोकुलम् ॥ स तत्सदृशवेपथे वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ ६ ॥ तं दृष्ट्वा दिवसस्यति गोविंदानुचरं प्रियम् ॥ उद्धवं पुत्र्या
मास वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ ७ ॥ तं भुक्तं तं विश्रान्तं यशोदा पुत्रवत्सला ॥ आनंदवाष्पपूर्णोक्षी पप्रच्छानामयं हरः ॥ ८ ॥ कश्चिद्दि स्तः सुखं पुत्रो
रामकृष्णौ यदुत्तमौ ॥ कश्चित्स्मरति गोविंदो वयस्यान्गोपबालकात् ॥ ९ ॥ कश्चिदेत्यति गोविंदो गोकुलं मधुरेश्वरः ॥ तारयिष्यति पुत्रोऽसौ

गोकुलं वृजिनार्णवात् ॥ १० ॥ इत्युक्त्वा वाष्पपूर्णांशौ यशोदा नन्द एव च ॥ दीर्घं रुद्रतुर्दानीं पुत्रस्नेहवशंगतो ॥ ११ ॥ उद्धवस्तौ ततो दृष्ट्वा
प्राणसंशयमागता ॥ मधुरैः कृष्णसंदेशैः स्नेहयुक्तेरजीवयत् ॥ १२ ॥ नमस्करोति भवतीं भवंतं च सहाप्रजः ॥ अनामयं पृष्ट्वाश्च तौ
च क्षेमेण तिष्ठतः ॥ १३ ॥ क्षिप्रमेष्यति दाशार्हो रामेण सहितो विभुः ॥ अत्रागत्य जगन्नाथो विधास्यति च वो हितम् ॥ १४ ॥
इत्येवं कृष्णसंदेशैः समाश्वास्योद्धवस्तदा ॥ सुखं सुप्वाप शयने नन्दाद्यैरभिनन्दितः ॥ १५ ॥ गोप्यस्तदा रथं दृष्ट्वा द्वारे नन्दस्य
विस्मिताः ॥ कोऽयं कोऽयमिति प्राहुः कृष्णागमनशंकया ॥ १६ ॥ गोपालराजस्य गृहे स्थनादित्यवर्चसा ॥ समागतो महाबाहुः
कृष्णवेषानुगस्तथा ॥ १७ ॥ परस्परं समागम्य सर्वास्ता व्रजयोपितः ॥ विविक्ते कृष्णदूतं तं पप्रच्छुः शोककर्षिताः ॥ १८ ॥ ॥ श्रीगोप्य
ऊचुः ॥ ॥ कस्मात्त्वयिह संप्राप्तः किं ते कार्यमिहाद्य वै ॥ दस्युरूपप्रतिच्छन्नो ह्यस्मान्सहर्तुमिच्छसि ॥ १९ ॥ पूर्वमेव हतं तेन कृष्णेन हृद
यादिकम् ॥ पाययित्वाऽधरविषं योषिद्व्रातं पलायितः ॥ २० ॥ इत्येवमुक्त्वा ता गोप्यो मुमुदुः शोकविह्वलाः ॥ ईक्षन्त्यः कृष्णदासं तं निपेतुर्वर
णीतले ॥ २१ ॥ उद्धवस्तं जनं दृष्ट्वा कृष्णस्नेहहताशयम् ॥ आश्वासयामास तदा वाक्यैः श्रोत्रसुखावहेः ॥ २२ ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ भग
वानपि दाशार्हः कन्दर्पररपीडितः ॥ न भुङ्क्ते न स्वपिति च चिन्तयन्स्त्वहर्निशम् ॥ २३ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य ललिता नोभमूर्छिता ॥
उद्धवं तावन्नयना प्रोवाच रुदती तदा ॥ २४ ॥ ॥ ललितोवाच ॥ ॥ असत्यो भिन्नमर्यादः क्रूरः क्रूरजनप्रियः ॥ त्वं मा कृथा नः पुरतः
कथां तत्स्याऽकृतात्मनः ॥ २५ ॥ धिग्धिक्पापसमाचारो धिग्धिक्चै निवुराशयः ॥ हित्वा यः स्त्रीजनं मूढो गतो द्वावतीं हरिः ॥ २६ ॥
॥ ॥ श्यामलोवाच ॥ ॥ किं तस्य मन्दभाग्यस्य अल्पपुण्यस्य दुर्मतेः ॥ मा कुरुध्वं कथाः साध्यः कथां कथयताऽपराधम् ॥ २७ ॥
॥ ॥ धन्योवाच ॥ ॥ केनायं हि समानीतो दूतो दुष्टजनस्य च ॥ यातु तेन पथा पापः पुनर्नायाति येन च ॥ २८ ॥ ॥ विशाखोवाच ॥ ॥
न शीलं न कुलं यस्य नास्ति पापकृतं भयम् ॥ तस्य स्त्रीहन्ते साध्यो ज्ञायते जन्म कर्म च ॥ हीनस्य पुरुषार्थेन तेन संगो निरर्थकः ॥ २९ ॥
॥ ॥ राघवोवाच ॥ ॥ भूतानां घातने यस्य नास्ति पापकृतं भयम् ॥ तस्य स्त्रीहन्ते साध्यः शंका कापि न विद्यते ॥ ३० ॥ ॥ शैव्योवाच ॥ ॥
सत्यं ब्रूहि महाभाग किं करोति यद्वृत्तमः ॥ संगतो नागरस्त्रीभिरस्माकं किं कथां स्मरेत् ॥ ३१ ॥ ॥ पद्मोवाच ॥ ॥ कदाञ्चन महाभाग
नागरीजनवल्लभः ॥ समेष्यतीह दाशार्हः पद्मपत्रायतेक्षणः ॥ ३२ ॥ ॥ भद्रोवाच ॥ ॥ हा कृष्ण हा गोपवर हा गोपीजनवल्लभ ॥ ससुखं महा
बाहो गोपीः संसारसागरात् ॥ ३३ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ इति ता विविधैर्वाक्यैर्विलपन्त्यो व्रजस्त्रियः ॥ रुद्रदुः सुस्वरं देव्यः स्मरन्त्यः कृष्ण
चोदितम् ॥ ३४ ॥ तासां तद्बुद्धितं श्रुत्वा भक्तिस्नेहसमन्वितः ॥ विस्मयं परमं गत्वा साधुसाध्विति चाब्रवीत् ॥ ३५ ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥
यं न ब्रह्मा न च हरो न देवा न महर्षयः ॥ स्वभावमनुगच्छति सर्वा धन्या व्रजस्त्रियः ॥ ३६ ॥ सर्वासां सफलं जन्म जीवितं यौवनं धनम् ॥
यासां भवेद्भगवति भक्तिरव्यभिचारिणी ॥ ३७ ॥ ॥ गोप्य ऊचुः ॥ ॥ साधु दर्शय गोविंदं साधु दर्शय वल्लभम् ॥ नयास्मान्साधु तत्रैव यत्र
तिष्ठति सोऽच्युतः ॥ ३८ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ तासां तद्भाषितं श्रुत्वा तथा विलपितं बहु ॥ बाढमित्येव ता ऊच उद्धवः स्नेहविह्वलाः ॥ ३९ ॥
उद्धवेन समं सर्वास्ततस्ता व्रजयोपितः ॥ अनुजगमुमुदा युक्ताः कृष्णदर्शनलालसाः ॥ ४० ॥ गायन्त्यः प्रियगीतानि तद्दालचरितानि
च ॥ जग्मुः सदैव शनैरुद्धवेन व्रजांगनाः ॥ ४१ ॥ यदुपयुक्तं ततो दृष्ट्वा उद्यानविपिनावलीः ॥ अद्य देवं प्रपश्यामः कृष्णारुखं नन्दनन्दनम् ॥
॥ ४२ ॥ द्वावतीं तु गमनाद्धानालक्ष्मीपतेस्तदा ॥ अशेषकलमपान्मुक्त्वा विध्वस्ताखिलबन्धनाः ॥ ४३ ॥ संप्राप्तास्तास्ततः सर्वास्तीरे मयस
रंस्य च ॥ प्रणिपत्योद्धवः प्राह गोपिकाः कृष्णदेवताः ॥ ४४ ॥ स्थीयतां मातरश्चात्रात्रैवेष्यति महाभुजः ॥ कृष्णः कमलपत्राक्षो विधास्यति
च वो हितम् ॥ ४५ ॥ ॥ गोप्य ऊचुः ॥ ॥ कस्योद्धव इदं चात्र सरः सारसशोभितम् ॥ संपूर्णं पंकजैश्चित्रैः कलहारकुमुदोत्पलैः ॥ ४६ ॥
॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ मयोनाम महादैत्यो मायावी लोकविश्रुतः ॥ कृतं तेन सरः शुभ्रं तस्य नाम्ना च विश्रुतम् ॥ ४७ ॥ ॥ श्रीगोप्य
ऊचुः ॥ ॥ शीघ्रमानय गोविंदं साधु दर्शय चाच्युतम् ॥ नयनानन्दजननं तापत्रयविनाशनम् ॥ ४८ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तासां गोपिकानां तदो
द्धवः ॥ दूतैः समानयामास श्रीकृष्णं शीघ्रयायिभिः ॥ ४९ ॥ आयातं शीघ्रयानेन दृष्ट्वा देवकिनन्दनम् ॥ ब्राजमानं सुवपुषा वनमालाविभूषितम् ॥
॥ ५० ॥ ज्वलत्किरीटमुकुटं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ श्रीवत्साकं महाबाहुं पीतकौशेयवाससम् ॥ ५१ ॥ आतपत्रैर्वृतं मूर्ध्नि संवृतं वृष्णिपुंगवैः ॥
संस्तुतं वंदिसुख्यैश्च गीतवादित्रनिस्वनैः ॥ ५२ ॥ पौरजानपदैलोकैर्वेण्वैः संवृतो वृतम् ॥ पश्यन्तं हंसमिथुनैः सरः सारसशोभितम् ॥ ५३ ॥
तं दृष्ट्वाऽच्युतमायातं लोककांतं मनोहरम् ॥ प्रियं प्रियाश्चिराद्दृष्ट्वा मुमुदुस्ता व्रजांगनाः ॥ ५४ ॥ चिरायं संज्ञां संप्राप्य विलेपुश्च सुदुःखिताः ॥
हा नाथ कांत हा कृष्ण हा व्रजेश मनोहर ॥ ५५ ॥ संवर्धितोऽसि यैर्वाल्ये क्रीडितो वत्सपालकैः ॥ तेऽपि त्वया परित्यक्ताः कथं दुष्टोऽसि
निर्घृणः ॥ ५६ ॥ न ते धर्मो न सौहार्दं न सत्यं सख्यमेव च ॥ पितृमातृपरित्यागी कथं यास्यसि सद्गतम् ॥ ५७ ॥ स्वामिन्भक्तपरित्यागः
सर्वशास्त्रेषु गर्हितः ॥ त्यजताऽस्मान्बन्धने वीर धर्मो नावेक्षितस्त्वया ॥ ५८ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा तासां विलपितं गोपीनां नन्दे
नन्दनः ॥ अनयशरणाः सर्वा भावज्ञो भगवान्विभुः ॥ सात्वयामास वचनैर्व्रजेशस्ता व्रजांगनाः ॥ ५९ ॥ अध्यात्मशिक्षया गोपीः प्रभुस्ता
अन्वशिक्षयत् ॥ ६० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ भवतीनां वियोगो मे न हि सर्वात्मना कश्चित् ॥ वसामि हृदये शश्वद्भूतानामविशेषतः ॥ ६१ ॥
अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तो देवाः सवासवाः ॥ आदित्या वसवो रुद्राः साध्या विश्वे मरुद्गणाः ॥ ६२ ॥ ब्रह्मा रुद्रश्च विष्णुश्च संनकाद्या मह
र्षयः ॥ इन्द्रियाणि मनो बुद्धिस्तथा सर्वं रजस्तमः ॥ ६३ ॥ कामः क्रोधश्च लोभश्च मोहोऽहंकार एव च ॥ एतत्सर्वमशेषेण मत्तो गोप्यः
प्रवर्तते ॥ ६४ ॥ एतज्ज्ञात्वा महाभागा मा स्म कृध्वं मनः शुचिं ॥ सर्वभूतेषु मां नित्यं भावयध्वमकलमपाः ॥ ६५ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥
ताः कृष्णवचनं श्रुत्वा गोप्यो विध्वस्तबन्धनाः ॥ विमुक्तसंशयकेशा दर्शनानन्दसंप्लुताः ॥ ऊचुश्च गोपवध्वस्ताः कृष्णं निर्मलमानसाः ॥ ६६ ॥
॥ ॥ गोप्य ऊचुः ॥ ॥ अद्य नः सफलं जन्म अद्य नः सफला दृशः ॥ यत्त्वां पश्याम गोविन्द नागरीजनवल्लभम् ॥ ६७ ॥ पुण्यहीना
न प्रथ्यति कृष्णारुखं पुरुषं परम् ॥ वाक्यैर्हेत्वर्थसंयुक्तेर्यदि संवोधिता वयम् ॥ तथापि माया हृदयात्रापेति मधुसूदन ॥ ६८ ॥ ॥ श्रीकृष्ण
उवाच ॥ ॥ दर्शनात्स्पर्शनाच्चास्य विमुक्ताऽशेषबन्धनाः ॥ स्नात्वा च सकलान्कामानवाप्स्यथ व्रजांगनाः ॥ ६९ ॥ ॥ गोप्य ऊचुः ॥ ॥
अद्भुतो हि प्रभावस्ते सरसोऽस्य उदाहृतः ॥ विधिं ब्रूहि जगन्नाथ विस्तराद्दृष्टिगनन्दन ॥ ७० ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ भवतीनां
मया साहं सञ्जातमत्र दर्शनम् ॥ तस्मान्मया सदा ह्यत्र स्नातव्यं नियमेन हि ॥ ७१ ॥ यः स्नात्वा परया भक्त्या पितृन्सन्तर्पयिष्यति ॥ श्राव

णस्य सिते पक्षे द्वादश्यां नियतः शुचिः ॥ ७२ ॥ दत्त्वा दानं स्वशक्त्या च मामुद्दिश्य तथा पितृन् ॥ लभते वैष्णवं लोकं पितृभिः परि
वारितः ॥ ७३ ॥ मयतीर्थं समासाद्य कृत्वा च करयोः कुशान् ॥ फलमेकं गृहीत्वा तु मन्त्रेणार्घ्यं प्रदापयेत् ॥ ७४ ॥ गृहान्वयकूपे पतितं माया
पाशशतैर्वृतम् ॥ मामुद्धर महीनाथ गृहणाध्यं नमोऽस्तु ते ॥ ७५ ॥ ॥ अर्घ्यमन्त्रः ॥ ॥ स्नात्वा यः परया भक्त्या पितृन्संतर्प्य भावतः ॥
कुर्याच्छ्राद्धं च परया पितृभक्त्या समन्वितः ॥ ७६ ॥ दक्षिणां च ततो दद्याद्रजतं रुक्ममेव च ॥ विशेषतः प्रदातव्यं पायसं च सशर्करम् ॥ ७७ ॥
नवनीतं घृतं छत्रं कंबलाजिनमेव च ॥ भवतीभिः समं यस्मात्संजातं मम दर्शनम् ॥ आगतव्यं मया तस्मात्सदा ह्यस्मिन्नलशये ॥ ७८ ॥
योऽत्र स्नानं प्रकुरुते भयस्य सरसि प्रियाः ॥ गंगान्नानफलं तस्य विष्णुलोकस्तथाऽस्तयः ॥ ७९ ॥ मुक्तिं प्रयाति तस्यैव पितरस्त्रिकुलोद्भवाः ॥
पुत्रपौत्रसमायुक्तो धनधान्यसमन्वितः ॥ यावज्जीवं सुखं भुक्त्वा चान्ते हरिपुरं व्रजेत् ॥ ८० ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
तायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये मयनिर्मितसरोमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ श्रीप्रह्लाद उवाच ॥ ॥
इति कृष्णवचः श्रुत्वा गोप्यः संहृष्टमानसाः ॥ तस्मिन्मयसरे स्नात्वा विमुक्ताऽशेषवन्धनाः ॥ १ ॥ कृष्णदर्शनसंजातपरमानन्दसंभृताः ॥
उत्तुश्च वचनं गोप्यो मधुरं माधवं प्रति ॥ २ ॥ ॥ गोप्य उवाच ॥ ॥ धन्यः स देवप्रवरो मयो येन कृतं सरः ॥ यस्मिंस्त्वं देवतैः सार्द्धं
समेष्ट्यसि जगत्पते ॥ ३ ॥ यदि तुष्टोऽसि भगवन्ननुग्राह्या वयं यदि ॥ अस्माकमपि वाष्ण्यं कारयस्व सरोत्तमम् ॥ ४ ॥ कीर्त्तनान्मृत्युलोके
ऽस्मिंस्तव संदर्शनेन हि ॥ अहर्निशं तव ध्यानाद्यास्यामः परमां गतिम् ॥ ५ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ करिष्ये वः प्रियं साध्यो यूयं
मम परिग्रहाः ॥ अनुग्राह्या मया नित्यं भक्तिग्राह्योऽस्मि सर्वदा ॥ ६ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा भगवान्कृष्णो गोपीनां हित
काम्यया ॥ सरसः सन्निधौ तस्य सरस्त्वन्वच्चकार ह ॥ ७ ॥ तदगाधं स्वच्छजलं नलिनीदलशोभितम् ॥ हंससारसपुष्पैश्च चक्रवाकैश्च शोभि
तम् ॥ ८ ॥ कुमुदोत्पलकङ्कणपद्मिनीखण्डमण्डितम् ॥ सेवितं द्विजमुख्यैश्च सिद्धविद्यायैस्तथा ॥ ९ ॥ सेवितं बहुनारीभिस्तथा यदुकुमारकैः ॥
दिवारात्रौ सुसंपूर्णं सर्वैर्जानपदेर्जने ॥ १० ॥ तं दृष्ट्वा जलकल्लोलेः सुसंपूर्णं जलाशयम् ॥ हर्षाद्गोपीजनं कृष्णः प्रोवाच वचनं तदा ॥ ११ ॥
पश्यध्वं गोपिकाः शुभ्रं सरः सरःसमीपतः ॥ स्वच्छमिष्टजलापूर्णं सज्जनानां यथा मनः ॥ १२ ॥ कारणाद्भवतीनां च यस्मात्कृतमिदं
सरः ॥ भवतीनां तथा नाम्ना ख्यातमेतद्विष्यति ॥ १३ ॥ गोर्वाचावाचकः शब्दो भवतीभिर्मया सह ॥ गोप्रचारेति वै नाम्नां ख्यातिं लोके
गमिष्यति ॥ १४ ॥ युष्माकं प्रियकामार्थं यस्मात्कृतमिदं सरः ॥ तस्माद्गोपीसर इति ख्यातिं लोके गमिष्यति ॥ १५ ॥ ॥ गोप्य उवाच ॥ ॥
अनुग्राह्या यदि वयमस्मन्नाम्ना कृतं सरः ॥ अन्यत्किमपि वाष्ण्यं प्रार्थयामो वदस्व नः ॥ १६ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ प्रार्थयतां यद
भिप्रेतं यद्गो मनसि वर्तते ॥ भक्त्या समागता यूयं नास्त्यदेयं ततो मया ॥ १७ ॥ ॥ गोप्य उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोऽसि भगवन् यदि देवो
वरो हि नः ॥ तस्मात्त्वया सदा कृष्ण नरयानेन माधव ॥ १८ ॥ अत्रागत्य न भवत्येऽस्मिन्नातव्यं नियमेन हि ॥ यत्र त्वं तत्र देवाश्च
यज्ञास्तीर्थानि केशव ॥ १९ ॥ यत्र त्वं तत्र दानानि व्रतानि नियमार्थं ये ॥ ओंकारश्च वषट्कारः स्वाहाकारः स्वधा तथा ॥ २० ॥
भूर्भुवःस्वर्महर्लोको जनः सत्यं तपस्तथा ॥ त्वन्मयं हि जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥ २१ ॥ तस्मात्त्वयि जगन्नाथे ह्यत्र स्नाते जनार्दने ॥ स्नातमत्र
त्रिभुवनं भविष्यति न संशयः ॥ २२ ॥ त्रेलोक्यपावनी गंगा तव पादजलं हि तव ॥ लक्ष्मीर्विशःस्थलस्थाने मुखे देवी सरस्वती ॥ २३ ॥
सर्वभूतभयश्चात्र ततस्त्वं जगदीश्वर ॥ यद्दासि मनुष्याणां भविष्याणां कलौ युगे ॥ तद्वदस्व महाबाहो कृपां कृत्वा जगत्पते ॥ २४ ॥ यात्रा
सर्वभूतभयश्चात्र ततस्त्वं जगदीश्वर ॥ यद्दासि मनुष्याणां भविष्याणां कलौ युगे ॥ तद्वदस्व महाबाहो कृपां कृत्वा जगत्पते ॥ २४ ॥ यात्रा
यामागतानां च अथ पद्मासवासिनाम् ॥ सदैवात्र स्थितानां च यत्फलं तद्वदस्व नः ॥ २५ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ यत्फलं हि मनु
ष्याणां स्नातानां गोपिकासरे ॥ तच्छृणुध्वमसंदिग्धं प्रसन्ने मयि गोपिकाः ॥ २६ ॥ सोपस्करां सवत्सां च वल्लालंकारभूषिताम् ॥ यथोक्तदक्षिणो
पेतां ब्राह्मणाय कुटुंबिने ॥ २७ ॥ सदाचाराय शुद्धाय दरिद्रायानुकारिणे ॥ गां दत्त्वा फलमाप्नोति स्नानमात्रेण तत्फलम् ॥ २८ ॥ यावत्पदानि
मनुजः कृष्णेन सह गच्छति ॥ कुलानि देव्यस्तावन्ति वसन्ति हरिमन्दिरे ॥ २९ ॥ कृष्णेन सह गच्छन्ति गीतवादित्रनिश्चनेः ॥ स्तुवन्तो विविधैः
स्तोत्रैर्गोविंदं गोपिकासरे ॥ ३० ॥ न मातुर्जठरे तेषां यातना जायते वृणाम् ॥ सर्वान्कामानवाप्यति वैष्णवं लोकमाप्नुयुः ॥ ३१ ॥ अर्घ्यं दत्त्वा
विधानेन स्नानं कुर्याद्विचक्षणः ॥ मंत्रेणानेन वै साध्यः श्रद्धया परया युतः ॥ ३२ ॥ नमस्ते गोपहृषाय विष्णवे परमात्मने ॥ गोप्रचारे जग
न्नाथ गृहणाध्यं नमोऽस्तु ते ॥ ३३ ॥ अर्घ्यं दत्त्वा विधानेन मृदेमालिष्य पाणिना ॥ स्नायाच्छ्राद्धसमायुक्तस्तर्पयेत्पितृदेवताः ॥ ३४ ॥ आर्द्रं
कुर्यात्ततो भक्त्या एकचित्तः समाहितः ॥ यथोक्तं दक्षिणां दद्याद्रजतं रुक्ममेव च ॥ ३५ ॥ विशेषतः प्रदातव्यं तांबूलं कर्जलं तथा ॥ दुकूलानि
च देयानि तथा कौमुभकानि च ॥ ३६ ॥ दंपत्योर्वाससी चैव भूषणानि स्वशक्तितः ॥ गावो देया द्विजातिभ्यो वृषभाश्च धुरंधराः ॥ दीनाधिकृप
णानां च दानं देयं स्वशक्तितः ॥ ३७ ॥ एवं कृत्वा नरः सम्यगुत्तमां गतिमाप्नुयात् ॥ प्रयाति परमं लोकं पितरस्त्रिकुलोद्भवाः ॥ ३८ ॥ लभते पुत्र
कामस्तु पुत्रानिष्टान्मनोरमान् ॥ ३९ ॥ ययं कामयते कामं स्वर्गमोक्षादिकं नरः ॥ तत्सर्वं समवाप्नोति यः स्नाति गोपिकासरे ॥ ४० ॥ याव
च्छोका भविष्यन्ति तावत्स्थास्यति वै सरः ॥ यावत्सरो यथास्तावद्भवतीनां भविष्यति ॥ ४१ ॥ यावत्कीर्त्तिर्भूयते तावत्स्वर्गं महीयते ॥ विमुक्ताः
सकलत्पापाद्यास्यन्ति परमां गतिम् ॥ ४२ ॥ तत्पुण्यं गोपीसर इदं जलैः पूर्णं सदैव हि ॥ अत्रगाह्यं मया गोप्यो नभस्ये नियमेन हि ॥ ४३ ॥
भवत्यः पतिभावेन ब्रह्मभावेन वा पुनः ॥ चित्तयंत्यः परं मां हि परां गतिमवाप्स्यथ ॥ ४४ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ अनुज्ञाता भगवता ततस्ता
गोपकन्यकाः ॥ नमस्कृत्य च गोविंदं ययुः सर्वा यथागताः ॥ ४५ ॥ भगवानपि गोविंद उद्धवेन समन्वितः ॥ विमुज्य गोपिकाः कृष्णः स्वैकं मंदि
रमाविशत् ॥ ४६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये गोपीसरस्तीर्थमाहात्म्य
वर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ श्रीप्रह्लाद उवाच ॥ ॥ संत्यनेकानि तीर्थानि बह्वर्थाश्चकाराणि च ॥ प्राप्ते कलिषुगे घोरे तानि
पुच्छुविरण्वे ॥ १ ॥ उद्देशतो मया विप्राः कीर्त्त्यमाना निबोधत ॥ संक्षेपतो विप्रवरा यथा तेषां च याः क्रियाः ॥ २ ॥ संहत्य च भुवो भारं साधू
न्संस्थान्य सत्यथे ॥ द्वारवत्यामगात्कृष्णो वृष्णिंसधैः समावृतः ॥ ३ ॥ दर्शनार्थं तदा ब्रह्मा देवतैः परिवारितः ॥ वरुणो यमवित्तेशो सूर्याचन्द्र
मसौ तथा ॥ ४ ॥ आगत्य सह कृष्णेन कार्यं संसाध्य चात्मनः ॥ वेधाश्चक्रे तदा तीर्थं स्वनाम्ना कीर्त्तितं भुवि ॥ ५ ॥ ब्रह्मकुण्डमिति ख्यातं
सर्वपापहरं शुभम् ॥ तत्तीरे स्थापयामास सहस्रकिरणं प्रभुम् ॥ ६ ॥ मूलं सुराणां हि किल ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ तेन संस्थापितं यस्मान्मूल

स्थानमिति स्मृतम् ॥ ७ ॥ ब्रह्मतीर्थं तु तद्वद्वा चन्द्रशेखरे ततः सरः ॥ तडागं चन्द्रनाम्ना वै सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ८ ॥ तं दृष्ट्वा तेजसा युक्तं
संहृष्टाः सुरसत्तमाः ॥ ऊचुस्ते लोकस्यारं शृणुष्व वचनं हि नः ॥ ९ ॥ योऽत्र स्नानं प्रकुरुते पितृन्संतर्पयिष्यति ॥ पूजयिष्यति देवेशं मूलस्थानं
सुरर्षभ ॥ १० ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो धनधान्यसमन्वितः ॥ सप्तम्या मावमासस्य शुक्लपक्षे द्विजर्षभाः ॥ योऽत्र स्नानं प्रकुरुते मानवो भक्तिसं
युतः ॥ ११ ॥ मूलस्थानं च देवेशं सन्नाप्य प्रविलेपयेत् ॥ पूजयिष्यति वस्त्राद्यैः स्वशक्त्या भूषणेस्तथा ॥ १२ ॥ पुष्पधूपादिभिश्चैव नेवेद्येन
च मानवः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥ १३ ॥ सावित्रीं च ततो दृष्ट्वा ब्रह्मणा स्थापितां च वै ॥ कृत्वा चायतनं दिव्यं
त्वां मूर्तिं सन्निवेश्य च ॥ नाम चक्रे तदा देव्याः स्वयं तस्याः पितामहः ॥ १४ ॥ यः पश्यति स्वयं भक्त्या कृष्णं दृष्ट्वा जगत्पतिम् ॥
सावित्रीं स सुखी भूत्वा सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ १५ ॥ आधुरारोग्यमैश्वर्यं पुत्रसन्तानमेव च ॥ न दीर्घाग्यं भवेत्तस्य न दारिद्र्यं न
मूर्खता ॥ न च व्याधिभयं तस्य यः पश्यति विधिं नरः ॥ १६ ॥ गत्वा सन्नापयेद्देवीं कुंभमेन कुसुमैः ॥ संछाद्य वस्त्रैः संपूज्य पुष्पैर्नानाविधै
स्तथा ॥ १७ ॥ नेवेद्यफलतांबूलग्रीवासुत्रकदीपकैः ॥ संपूज्य परया भक्त्या यात्रां च सफलां लभेत् ॥ १८ ॥ न वैधव्यं न दीर्घाग्यं न वंध्या न
मृतप्रजा ॥ विधिर्दृष्टो नरैर्यस्तु कृत्वा तेषां प्रजायते ॥ १९ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन विधिं पश्येत्सुभावनतः ॥ परितोषो भवेत्कृष्णो यात्रा च सफला
भवेत् ॥ २० ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ ब्रह्मणा स्थापितं दृष्ट्वा सरः परमशोभनम् ॥ इन्द्रशेखरे महाभागः सरः परमशोभनम् ॥ २१ ॥ स्थाप
यामास देवेशो लिंगमप्रतिबोधसम् ॥ तस्मिन्स्नात्वा च लभते मत्मानिन्द्रपदं नरः ॥ २२ ॥ तस्मादिन्द्रपदं नाम सुप्रसिद्धं धरातले ॥ इन्द्रेण
स्थापितं लिंगं यस्माद्भावनाया सह ॥ प्रसिद्धमिन्द्रनाम्ना वा इन्द्रेश्वरमिति स्मृतम् ॥ २३ ॥ यस्य प्रसिद्धिरतुला वृद्धिलिंगमिति द्विजाः ॥ यस्य दर्शन
मात्रेण मुच्यते सर्वपातकैः ॥ २४ ॥ पितृणामक्षया तृप्तिर्जायते द्विजसत्तमाः ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां स्नात्वा चेन्द्रपदे नरः ॥ २५ ॥ इन्द्रेश्वरं
च संपूज्य याति मुक्तिपदं नरः ॥ विशेषतस्तु संपूज्यो मकरस्थे दिवाकरे ॥ २६ ॥ उत्तरायणसंक्रांती लिंगपूरणकेन हि ॥ शिवरात्रौ विशेषेण
संपूज्य उभया सह ॥ रात्रौ जागरणं कृत्वा परमं लोकमाप्नुयात् ॥ २७ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ ब्रह्मतीर्थं च तद्वद्वा तथा शक्रसरोभवनम् ॥
दर्शयन्विष्णुना सार्द्धमेकरूपत्वमाप्नुयात् ॥ २८ ॥ सरश्चकार देवेशो भगवान्पार्वतीपतिः ॥ सुभृष्टनिर्मलजलं नलिनीदलशोभितम् ॥ २९ ॥
उत्पलेः सर्वतच्छत्रं सरः सारसशोभितम् ॥ तदगाधजलं दृष्ट्वा स्वयमेव पिताकपुरुः ॥ समल्लविष्णुना सार्द्धं स्नातस्तत्र वृषध्वजः ॥ ३० ॥ ते
देवास्तत्सरो दृष्ट्वा ब्रह्मविष्णुसुराऽसुराः ॥ ऊचुः सर्वे सुसंहृष्टा वीक्षतः पार्वतीपतिम् ॥ ३१ ॥ यस्मात्कृतमिदं देवा ईश्वरेण महत्सरः ॥ महादेव
सरोनाम सुप्रसिद्धं भविष्यति ॥ ३२ ॥ योऽत्र स्नानं प्रकुरुते पितृणां तर्पणं तथा ॥ श्राद्धं पितृणां भक्त्या च स गच्छेत्परमां गतिम् ॥ ३३ ॥
सुप्रसन्ना भविष्यन्ति सर्वे देवा न संशयः ॥ दर्शनात्पापनिर्मुक्तो महादेवसरस्य च ॥ ३४ ॥ महेशस्य च तद्वद्वा सरः परमशोभनम् ॥ चकार
पार्वती तत्र सरश्चाप्रतिमं तथा ॥ ३५ ॥ गौरीसर इति ख्यातं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या न दुर्गतिमवाप्नुयात् ॥ ३६ ॥ न
दीर्घाग्यं ह्ययश्चैव न वैधव्यं कदाचन ॥ स्नात्वा गौरीतीर्थवरे सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ३७ ॥ वरुणश्च ततो दृष्ट्वा पुण्यान्यायतनानि च ॥ चकार
च सरो दिव्यं विष्णुभक्तिसमन्वितः ॥ ३८ ॥ नाम्ना वरुणपदं तच्च पापक्षयकरं भुवि ॥ नभस्ये पौर्णमास्यां च संतर्प्य पितृदेवताः ॥ ३९ ॥ श्राद्धं
कृत्वा विधानेन पितृणां श्रद्धयान्वितः ॥ उत्तमं लोकमाप्नोति यत्र गत्वा न शोचति ॥ ४० ॥ प्रदद्यादुदकुम्भांश्च दध्योदनसमन्वितान् ॥ गाश्च
वासांसि रत्नानि विष्णुर्मे प्रीयतामिति ॥ ४१ ॥ सरो दृष्ट्वा जलेशस्य सरश्चक्रे धनेश्वरः ॥ यक्षाधिपसरोनाम सुप्रसिद्धं धरातले ॥ ४२ ॥ तथा तत्र
नरो भक्त्या संपूज्य पितृदेवताः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति दद्याद्वस्त्रं द्विजातये ॥ ४३ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ विष्णुं वरप्रदं श्रुत्वा भ्रातृणां
ब्रह्मनन्दनाः ॥ मंदाकिनी वसिष्ठेन समानीता धरातले ॥ ४४ ॥ अम्बरीषादयः सर्वे आजग्मुः कृष्णपालिताम् ॥ द्वारवत्यां च ते दृष्ट्वा गोमतीं सागरं
गमाम् ॥ ४५ ॥ तीर्थानि देवतानां च पुण्यान्यायतनानि च ॥ तीर्थं पंचनदं चक्रुः प्रजानां पतयस्तथा ॥ ४६ ॥ पंच नद्यः समाहूतास्तत्राऽऽजग्मुः
सुरान्विताः ॥ मरीचये गोमतीं च लक्ष्मणा चात्रये तथा ॥ ४७ ॥ चंद्रभागा चांगिरसे पुलहाय कुशावती ॥ पावनार्थं जांबवती जगाम क्रतवे
तथा ॥ ४८ ॥ तासु स्नात्वा महाभागा ब्रह्मपुत्रा यशस्विनः ॥ नाम तस्य तदा चक्रुः पंचनद्यश्च तापसाः ॥ ४९ ॥ तस्मात्पंचनदं तीर्थं सर्वपापप्रणा
शनम् ॥ स्नातव्यं तत्र मनुजैः स्वर्गमोक्षार्थिभिस्तदा ॥ ५० ॥ तत्र गत्वा सुनियतो गृहीत्वार्घ्यं फलेन हि ॥ मंत्रेणानेन वै विप्रा दद्यादर्थ्यं
विधानतः ॥ ५१ ॥ ब्रह्मपुत्रेः समानीताः पंचैताः सरितां वराः ॥ गृह्णन्त्यर्घ्यमिमं देव्यः सर्वपापप्रशांतये ॥ ५२ ॥ ॥ इत्यर्घ्यमन्त्रः ॥ ॥ स्नानं
कृत्वा विधानेन पितृन्संतर्पयेन्नरः ॥ श्राद्धं कुर्याद्विधानेन श्रद्धया परया युतः ॥ ५३ ॥ पंचरत्नं ततो देयं सप्तधान्यं द्विजातये ॥ दीनांधकृपणानां
च दानं दद्यात्स्वशक्तितः ॥ ५४ ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति विष्णुलोकं स गच्छति ॥ पुत्रपौत्रसमायुक्तः परं सुखमवाप्नुयात् ॥ ५५ ॥ प्रेतयोनिं
गता ये च ये च क्रीडन्त्वमागताः ॥ सर्वे ते मुक्तिमायाति पितरस्त्रिकुलोद्भवाः ॥ ५६ ॥ श्रुत्वाऽध्यायमिमं पुण्यं शिवलोके च मोदते ॥ सर्वपाप
विनिर्मुक्तः स याति परमं पदम् ॥ ५७ ॥ इति श्रीस्कन्दा महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखंडे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये
पञ्चनदतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा तमागतं देवं ब्रह्माणं पितरं स्वकम् ॥
सनकाद्या नमस्कृत्य जग्मुः सर्वे पितामहम् ॥ ११ ॥ तं दृष्ट्वा लोककर्तारं दण्डवत्प्रणताः शितौ ॥ ततो दृष्ट्वा स तनयान्संग्रह्य परिपस्वजे ॥ २२ ॥ पृष्ट्वा
नामयं तेस्तु पृष्ट्वा तान्समुवाच ह ॥ आराधितो यैर्भगवान्यन्या यूयं वयं तथा ॥ ३ ॥ संसिद्धिं परमां याता भगवदर्शनेन हि ॥ न ज्ञातं पुत्रका
सम्यग्ज्ञानाद्बालबुद्धिभिः ॥ ४ ॥ येनार्चितो महादेवस्तस्य तुष्यति केशवः ॥ अनर्चिते नीलकण्ठे न गृह्णात्यर्चनं हरिः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन
पूज्यतां नीलकण्ठः ॥ ५ ॥ येन संपूर्णतां याति कृष्णपूजा कृता सदा ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य ब्रह्मपुत्रा युयुस्तदा ॥ ६ ॥ देवार्गाश्रयतो गत्वा योग
सिद्धा महर्षयः ॥ लिंगं संस्थापयामासुः शिवभक्तिपुरस्कृताः ॥ ७ ॥ संस्थाप्य शिवलिंगं ते स्नानार्थं मुनिसत्तमाः ॥ कूपं चक्रुस्ततः सर्वे ऋषयः
संशितव्रताः ॥ ८ ॥ दृष्ट्वा तममृतप्रख्यं जलपूर्णं मुनिर्मलम् ॥ संहृष्टा ऋषयः सर्वे साधुसाध्विति चाब्रुवन् ॥ ९ ॥ स्थापितं शिवलिंगं च दृष्ट्वा
लोकपितामहः ॥ उवाच वचनं ब्रह्मा प्रीतः पुत्रास्तदा द्विजाः ॥ १० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ भवद्वियोगसंसिद्धेर्यस्मात्संस्थापितः शिवः ॥ तस्मा
त्सिद्धेश्वर इति ख्यातिं लोके गमिष्यति ॥ ११ ॥ समीपे शितिकण्ठस्य कूपोयमृषिभिः कृतः ॥ ऋषितीर्थमिति ख्यातं तस्माल्लोके भविष्यति
॥ १२ ॥ विना श्राद्धेन विप्रेन्द्रा दानेन पितृतर्पणात् ॥ भक्तितः स्नानमात्रेण पितृभिः सह मुच्यते ॥ १३ ॥ असत्यवादिनो ये च परनिन्दा
परायणाः ॥ स्नानमात्रेण शुद्ध्यन्ति ऋषितीर्थे न संशयः ॥ १४ ॥ स्नानं प्रशस्तं विषुवे भन्वादिषु तथैव च ॥ तथा कृतयुगाद्यायां माघस्य द्विज

सत्तमाः ॥ १५ ॥ शिवरात्रौ वसेद्यस्तु लिंगे सिद्धेशसंज्ञिते ॥ स्नात्वा ऋषिकृते तीर्थे किं तस्यान्येन वै द्विजाः ॥ गत्वा तत्र महाभागा गृहीत्वा
फलसुतायम् ॥ १६ ॥ अर्घ्यं दत्त्वा विधानेन कृत्वा च करयोः कुशान् ॥ शुक्लत्वर्च्यमिमं देवा योगसिद्धा महर्षयः ॥ १७ ॥ ऋषितीर्थे च पापत्रे
श्रद्धयाऽन्वितः ॥ १९ ॥ तथा च दक्षिणां दद्याद्विजशास्त्रविर्जितः ॥ विशेषतः प्रदेयानि फलानि रसवन्ति च ॥ २० ॥ दद्याच्छ्यामाकनीवारा
च कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ २२ ॥ पूजायित्वा महादेवं सिद्धेश्वरमुपासितम् ॥ सफलं जन्म मर्त्यस्य जीवितं च सुजीवितम् ॥ २३ ॥ यः स्नात्वा
निर्धना धनवन्तश्च सिद्धेश्वरता नराः ॥ २५ ॥ दुष्कृतं याति विलयं सुकृतं च विवर्द्धते ॥ भवेन्मनोरथावाप्तिः प्रणते सिद्धनायके ॥ २६ ॥
ऋषितीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा सिद्धेश्वरं हरम् ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥ २७ ॥ शिवरात्र्यां विशेषेण सिद्धेशः संप्रपूजितः ॥
ययं कामयते कामं तं ददाति न संशयः ॥ चिन्ताभणिसमः स्वामी ह्यथवा चास्यो निधिः ॥ २८ ॥ श्रुत्वाध्यायमिमं पुण्यं सर्वावहरणं परम् ॥
प्रयाति परमं स्थानं मानवः श्रद्धयान्वितः ॥ २९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारका
माहात्म्ये ऋषितीर्थसिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णननाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ ततो गच्छेद्विजश्रेष्ठा गदा
तीर्थमनुत्तमम् ॥ यत्र स्नात्वा नरो भक्त्या लभेद्भुवनजं फलम् ॥ १ ॥ तर्पयेत्पितृदेवांश्च ऋषींश्चैव यथाक्रमम् ॥ आर्द्रं च कारयेत्तत्र पितॄणां वृत्ति
हेतवे ॥ २ ॥ गदातीर्थे तु देवेशं विष्णुं वाराहरूपिणम् ॥ समभ्यर्च्य नरो भक्त्या विष्णुलोके महीयते ॥ ३ ॥ नागतीर्थं ततो गच्छेत्सरः परमशो
भनम् ॥ यत्र स्नात्वा नरः सम्यग्नागलोकमवाप्नुयात् ॥ ४ ॥ भद्रतीर्थं ततो गच्छेत्सरस्त्रिभुवनार्चितम् ॥ स्नानमात्रेण लभते तिलधेनुफलं नरः ॥
॥ ५ ॥ चित्रातीर्थं ततो गच्छेत्सरः परमशोभनम् ॥ स्नानमात्रेण लभते वृत्तधेनुफलं नरः ॥ ६ ॥ यदा द्वावावती त्रिषा प्रविता सागरेण हि ॥
पुण्यानि बहुतीर्थानि च्छन्नानि जलपांसुभिः ॥ ७ ॥ दृश्यानि कतिचित्सन्ति ह्यदृश्यान्परानि च ॥ तानि सर्वाणि विप्रेन्द्राः कथयिष्यामि
सर्वतः ॥ ८ ॥ चन्द्रभागां ततो गच्छेत्सर्वपापप्रणाशिनीम् ॥ यत्र स्नात्वा नरो भक्त्या वाजपेयफलं लभेत् ॥ ९ ॥ देवी चन्द्रार्चिता यत्र यशोदा
नन्दनंदिनी ॥ कौमारिका शक्तिहस्ता खड्गखेटकधारिणी ॥ १० ॥ केश्यादिदेव्यदलिनी स्वसा वै रामकृष्णयोः ॥ यस्या दर्शनमात्रेण सर्वान्कामा
नवाप्नुयात् ॥ ११ ॥ ततो गच्छेत् विप्रेन्द्रास्तीर्थं महिषसंज्ञकम् ॥ यस्य दर्शनमात्रेण मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १२ ॥ मुक्तिद्वारं ततो गच्छेत्तीर्थं पाप
प्रणाशनम् ॥ १३ ॥ वसिष्ठेन समानीता मुनिना यत्र गोमती ॥ स्नातो भवति गंगायां यत्र स्नात्वा कलौ युगे ॥ १४ ॥ गोमती निःसृता यस्मा
त्प्रविष्टा वरुणालयम् ॥ तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या अश्वमेधफलं लभेत् ॥ १५ ॥ भृगुणा हि तपस्तप्तं स्थापिता यत्र चाविका ॥ भृग्वर्चिता ततो
देवी प्रसिद्धा श्रूयते क्षितौ ॥ १६ ॥ संसिद्धिं परमां याति यस्याः संस्मरणान्नरः ॥ शिवलिंगान्येकानि यत्र सन्ति महीतले ॥ १७ ॥ ततो गच्छेत्
विप्रेन्द्राः कालिन्दीसर उत्तमम् ॥ कालिन्दी सूर्यतनया सरश्चक्रे त्वनुत्तमम् ॥ १८ ॥ तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या न दुर्गतिमवाप्नुयात् ॥ सांवतीर्थं
ततो गच्छेत्सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १९ ॥ कृत्वा आर्द्रं च विधिवल्लभेद्भुवनजं फलम् ॥ २० ॥ गच्छेच्च शंकरं तीर्थं ततस्त्रेलोक्यपावनम् ॥ यत्र
स्नात्वा नरो भक्त्या लभेद्भुवनवर्णकम् ॥ २१ ॥ ततो नागसरो गच्छेत्तीर्थं पापप्रणाशनम् ॥ पितृन्सन्तर्प्य विधिवन्नागलोकमवाप्नुयात् ॥ २२ ॥
लक्ष्मीं नदीं ततो गच्छेद्दृच्छन्तीं सागरं प्रति ॥ यस्या दर्शनमात्रेण मुच्यते सर्वपातकैः ॥ २३ ॥ आर्द्रं कृते तु विप्रेन्द्राः पितरो मुक्तिमाप्नुयुः ॥
दाने मनोरथावातिर्जायते नात्र संशयः ॥ २४ ॥ कंबुसरस्ततो गच्छेत्तीर्थं पापप्रणाशनम् ॥ तर्पणे च कृते आर्द्रं ह्यग्निशोमफलं लभेत् ॥ २५ ॥
कुशतीर्थं ततो गच्छेत्स्नात्वा सन्तर्पयेत्पितॄन् ॥ दानं दत्त्वा यथाशक्त्या निर्मलं लोकमाप्नुयात् ॥ २६ ॥ धुम्रतीर्थं च तत्रैव सर्वपापप्रणाशनम् ॥
कृत्वा आर्द्रं च तत्रैव वाजिमेधफलं लभेत् ॥ २७ ॥ कुशतीर्थं ततो गच्छेत्पितॄणां वृत्तिरक्षया ॥ यत्र आर्द्रात्तर्पणाच्च जायते नात्र संशयः ॥
॥ २८ ॥ जालतीर्थं ततो गच्छेत्सर्वपापहरं शुभम् ॥ दुर्वाससा यत्र शप्ताः कोपाद्यदुकुमारकाः ॥ २९ ॥ देवो जालेश्वरस्तत्र सं
बभूव उपासितः ॥ जालेश्वरं नरो दृष्ट्वा सद्यः पापात्प्रमुच्यते ॥ ३० ॥ संपूज्य देवं भक्त्या च शिवलोकमवाप्नुयात् ॥ ३१ ॥
चक्रस्वामिसुतीर्थं च ततो गच्छेद्भि मानवः ॥ कृत्वा स्नानं पितृस्तर्प्य विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥ ३२ ॥ जैरत्कारुकृतं तीर्थं सर्वपाप
प्रणाशनम् ॥ स्नात्वा तत्र द्विजश्रेष्ठा न दुर्गतिमवाप्नुयात् ॥ ३३ ॥ ततो गच्छेद्विजश्रेष्ठास्तीर्थं खञ्जनकाभिधम् ॥ आसीत्खञ्जनको
नाम दैत्यश्चातिबलान्वितः ॥ ३४ ॥ ततः खञ्जनकं तीर्थं तस्य नाभेति विश्रुतम् ॥ तत्र स्नात्वा नरो याति सोमलोकं न संशयः ॥ ३५ ॥
सन्ति तीर्थान्येकानि सुगुप्तानि द्विजोत्तमाः ॥ तानि गच्छेत्तु विप्रेन्द्राः सर्वपापानुत्तये ॥ ३६ ॥ ततो गच्छेद्विजश्रेष्ठास्तीर्थं मानकदुन्दुभेः ॥
शूरतीर्थं परमकं गद्दीर्थमतः परम् ॥ ३७ ॥ गावर्गणस्य तीर्थं च अक्रूरस्य महात्मनः ॥ बलदेवस्य तीर्थं तु उग्रसेनस्य चापरम् ॥ ३८ ॥
अर्जुनस्य च तीर्थं तु सुभद्रातीर्थमेव च ॥ देवकीतीर्थं प्राद्यं तु रोहिणीतीर्थमेव च ॥ ३९ ॥ उद्धवस्य च तीर्थं तु सारंगार्यं तथैव च ॥ सत्य
भासाकृतं तीर्थं भद्रातीर्थमतः परम् ॥ ४० ॥ जामदग्न्यस्य तीर्थं तु रामस्य च महात्मनः ॥ भासतीर्थं च तत्रैव शुक्रतीर्थमतः परम् ॥ ४१ ॥
कर्दमस्य च तीर्थं तु कपिलस्य महात्मनः ॥ सोमतीर्थं च तत्रैव रोहिणीतीर्थमेव च ॥ ४२ ॥ एतान्यन्यानि संशेषान्मया वः कथितानि च ॥
सर्वपापहराणीह मोक्षदानि न संशयः ॥ ४३ ॥ प्रच्छन्नानि द्विजवरास्तीर्थानि कलिसंक्रमे ॥ प्रावितानि समुद्रेण पांसुनाऽप्युदकेन च ॥ ४४ ॥
एतन्मया वः कथितं संशेषास्तीर्थविस्तरम् ॥ आत्मप्रज्ञानुमानेन किमन्यच्छ्रोतुमिच्छथ ॥ ४५ ॥ शृणुयात्परया भक्त्या तीर्थयात्रामिमां द्विजा ॥
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ४६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारका
माहात्म्ये तीर्थवृन्दमाहात्म्यवर्णननाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ कृत्वाऽभिषेकं तीर्थेषु यथावद्वत्
दक्षिणः ॥ पूजयेच्च ततो देवं कृष्णार्यं पुरुषं परम् ॥ १ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ पूजाविधिं तु कृष्णस्य श्रोतुकामाः समासतः ॥ कथया
ऽऽचरणोपेतं यथावदैत्यसत्तम ॥ २ ॥ द्वारपालाश्च के तत्र कः पूर्वं कश्च पृष्ठतः ॥ पुरीयं सर्वतो दैत्य तिष्ठते केन पालिता ॥ ३ ॥ आनुश्रूयों
त्समासेन पूजनीया यथाविधि ॥ कथयस्व विधिज्ञोऽसि कृष्णेकचरणप्रियः ॥ ४ ॥ ॥ श्रीप्रह्लाद उवाच ॥ ॥ श्रूयतां पूजनं त्रिषाः शुनपूर्व
विधानतः ॥ कलौ कृष्णस्य विप्रेन्द्रा यथावदनुपूर्वशः ॥ ५ ॥ पूर्वद्वारस्थितान्देवाञ्छृणुध्वं सुसमाहिताः ॥ जयंतः प्रथमं पूज्यः सर्वपापहरः

शुभः ॥ ६ ॥ स्थापितो देवराजेन पूजार्थं केशवस्य हि ॥ तस्यैवानुचरान्वक्ष्ये तान्निबोधत सत्तमाः ॥ ७ ॥ वज्रनाभः सुनाभश्च वज्रबाहुर्महा-
हनुः ॥ वज्रदंष्ट्रो वज्रधारी वज्रहा वज्रलोचनः ॥ ८ ॥ श्वेतमूर्धा श्वेतमाली जयन्तानुचराश्च ते ॥ एते शस्त्रोद्यतकरा रक्षन्ते तमहर्निशम् ॥ ९ ॥
पूर्वद्वारे सुसंनद्धा जयन्तो देशकारिणः ॥ पूर्वद्वारे च रक्षार्थं नरनाथो विनायकः ॥ १० ॥ तरुणार्कश्च वै सूर्यो देव्यो वै संहमातरः ॥ ईश्वरश्चापि
दुर्वासा नागराजस्तु तक्षकः ॥ ११ ॥ सेनानीः कार्तिकेशश्च राक्षसश्च महाहनुः ॥ तत्र दीर्घनखोनाम दानवः सुप्रतिष्ठितः ॥ १२ ॥ विश्वावसुश्च
गन्धर्वो मेनका च वराप्सराः ॥ सनत्कुमारसहितो वसिष्ठो भगवानृषिः ॥ १३ ॥ एते पूज्याः पूर्वतस्तु न्यग्रोधश्च महादुमः ॥ पूर्वद्वारस्थिता
ह्येत आग्नेयान्शृणुताथ मे ॥ १४ ॥ ज्वालामुखोऽथ रत्नाक्षः स्मशाननिलयः क्रथः ॥ मांसादो रुधिराहारः कृष्णः कृष्णजटाधरः ॥ १५ ॥
त्रासनो भञ्जनश्चैव ह्याग्न्येय्यां दिशि संस्थिताः ॥ दिशं रक्षन्ति संनद्धा दक्षिणां शृणुताथ मे ॥ १६ ॥ दण्डपाणिर्महानादः पाशहस्तः सुलोचनः ॥
अनिवर्त्यक्रमश्चैव तथा दुन्दुभिनिस्वनः ॥ १७ ॥ खरस्वनो घर्घरवाक्तथा मौनप्रियः सदा ॥ मल्लिकाश्च एतेषां प्रणतो द्वारपालकः ॥ १८ ॥
दक्षिणद्वारार्थं दुन्दुभिश्च विनायकः ॥ महिषार्कश्च वै सूर्यो भूषणश्च तथेश्वरः ॥ १९ ॥ चण्डिका च तथा देवी कूर्चबाहुश्च राक्षसः ॥ पद्माक्षः
क्षेत्रपालश्च नागश्चाश्वतरस्तथा ॥ २० ॥ चित्रांगदश्च गन्धर्व उर्वशी च वराप्सराः ॥ यो राजा सर्ववृक्षाणां शालश्चापि महादुमः ॥ २१ ॥
सनातन ऋषिप्रेष्ठो ह्यगस्त्यश्च महातपाः ॥ एते याम्यदिशि द्वारं रक्षन्ति सुसमाहिताः ॥ २२ ॥ गीतकुवर्तको नम्रः कंवली दहनप्रियः ॥
हसनो नेत्रभंगश्च भ्रुविकारो विजृम्भकः ॥ २३ ॥ मुशाली प्रभुरेतेषां संनद्धो वर्तते द्विजाः ॥ रक्षन्ति नेत्रहतीमांशां पश्चिमां शृणुतापरान् ॥ २४ ॥
स्वस्तिकः शंखमूर्द्धा च नीलवासाः शुभाननः ॥ पाशहस्तः शूलहस्त एकपादेकलोचनः ॥ २५ ॥ पश्चिमायां दिशि तथा पुष्पदन्तो विनायकः ॥
उद्धवार्कश्च वै सूर्यः शिवः सत्राजितेश्वरः ॥ २६ ॥ तुंगरुर्नाम गन्धर्वो घृताची च वराप्सराः ॥ महोदरश्च नागेन्द्रो राक्षसश्च घटोत्कचः ॥ २७ ॥
दैत्यः पञ्चजोनाम ऋषिः कश्यप एव च ॥ देवी कपालिनीनाम अक्षत्यस्तु महादुमः ॥ २८ ॥ कपिलः क्षेत्रपालश्च प्रतीचीं पांति वै दिशम् ॥
नमस्कार्यास्तथा पूज्या वायव्यां शृणुतापरान् ॥ २९ ॥ भञ्जनो भैरवश्चैव कालिकोऽथ घटोदरः ॥ झंझकामर्दनः पिंगो रुहः सर्वभुजोव्रणी ॥ ३० ॥
सुपार्थः प्रभुरेतेषां संनद्धः पालयन्दिशम् ॥ उदीच्यां दिशि विप्रेन्द्राः श्यामलश्च गणाधिपः ॥ ३१ ॥ मन्वन्तको विरूपाक्षो गोलकः श्वेत
संप्लुतः ॥ उन्मत्तः प्रभुरेतेषामुदीच्यां पालयन्दिशम् ॥ ३२ ॥ मूलस्थानश्च वै सूर्य्य इन्द्रेणश्च महेश्वरः ॥ देवी कण्ठेश्वरीनाम क्षेत्रपालश्च
खञ्जनः ॥ ३३ ॥ वासुकिर्नागराजश्च कूर्मपृष्ठश्च दानवः ॥ सनकश्च ऋषिप्रेष्ठो गोलको राक्षसस्तथा ॥ ३४ ॥ नारदोनाम गन्धर्वो रंभा चैव
वराप्सराः ॥ एते पूज्याः प्रयत्नेन पुशोनाम महादुमः ॥ ३५ ॥ यक्षेशः सवितानाम श्यामः पूज्यः प्रयत्नतः ॥ ऐशान्यां दिशि विप्रेन्द्राः स्थिता
ये तान्वदाम्यहम् ॥ ३६ ॥ दुर्धरो भैरवावः किंकिणीको महाबलः ॥ करालो विकटो मूलो बलिभुक्तो बलिप्रियः ॥ ३७ ॥ एतेषां क्षेत्रपालानां
सखीणां च द्विजोत्तमाः ॥ नेता प्रमुश्च स्वामी च जयन्तः पालकस्तथा ॥ ३८ ॥ निगृह्णात्यनुगृह्णाति रक्षिता पुरवासिनाम् ॥ जयन्तादेशमादाय
ते दुष्टान्वातयन्ति च ॥ ३९ ॥ नागस्थलस्थितः स्वामी जयन्तः पालकः सदा ॥ नागराजैः परिवृतः पूजनीयः प्रयत्नतः ॥ ४० ॥ मांस
प्रियमुखाश्चैव ऐशानीं पांति वै दिशम् ॥ सहस्रशीर्षको देवः शेषो नागस्थलस्थितः ॥ अनन्तो वासुकिश्चैव तक्षकः पद्म एव च ॥ ४१ ॥
शंखः कंवलश्चैव नागश्चाश्वतरस्तथा ॥ मुक्तकः कालियश्चैव जनकोऽथापराजितः ॥ ४२ ॥ कर्काटकमुखा नागास्ते च सन्ति सहस्रशः ॥
ते पूज्या गंधपुष्पैश्च बलिभिर्धूपदीपकैः ॥ ४३ ॥ पायसेन च मांसेन ह्यन्नाद्यैः सुरया तथा ॥ ततः संपूज्य देवेशं जयन्तं रक्षिणां वरम् ॥ ४४ ॥ गंध
पुष्पोपहारैश्च धूपवस्त्रादिभूषणैः ॥ ततो गच्छेद्विजप्रेष्ठाः कृष्णं देवकिनन्दनम् ॥ संपूज्यः प्रथमं तत्र गणेशो रुक्मिसंज्ञकः ॥ ४५ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥
कथं स रुक्मिदेत्येन्द्रो यो दुष्टो गणतां गतः ॥ साक्षाद्रगवतो द्वारि प्रत्यहं पूज्यते नरैः ॥ ४६ ॥ ॥ श्रीप्रह्लाद उवाच ॥ ॥ कृष्णाय रुक्मिणीं दातुं
यदा भीष्मक उद्यतः ॥ तद्वपात्कोयसंयुक्तो रुक्मी चैद्यममन्यत ॥ ४७ ॥ यदा जहार भगवान्रुक्मिणीमविकालयात् ॥ सर्वान्विद्राव्य वै भूपाञ्जरास
न्धमुन्नात्रणे ॥ ४८ ॥ तदा रुक्मी महाबाहुर्भीष्मकस्य सुतो बली ॥ नाहत्वा विनिवर्तिष्ये तमहं यादवं रणे ॥ ४९ ॥ प्रतिज्ञां सर्वभूपानां शृण्वतां कृत
वान्द्विजाः ॥ एवमुक्ता स सन्नद्धो युद्धाय परिधावितः ॥ ५० ॥ अशौहिण्या दलेनैवायुद्धयत्कृष्णेन भो द्विजाः ॥ स युध्यमानः कृष्णेन बध्यमानो हतो
जसः ॥ ५१ ॥ वद्धो भगवता तत्र कृत्वा वैरूप्यमेव च ॥ रामेण वंधनान्मुक्तो मरणाय मर्तिदयो ॥ ५२ ॥ रुक्मिणी भ्रातरं दृष्ट्वा मरणे कृतनिश्चयम् ॥
उवाच कृष्णं वेदर्धो भ्रातरं ह्यानयस्व मे ॥ ५३ ॥ ततस्तत्प्रियकामार्थमनुमान्य जनार्दनः ॥ चकार पार्षदां मध्ये प्रवरं विघ्ननाशनम् ॥ ५४ ॥ एतस्मा
त्कारणाद्दिप्राः प्रथमं पूज्यते सदा ॥ गंधधूपाक्षतैर्वस्त्रैर्मोदकैस्तं प्रतर्पयेत् ॥ ५५ ॥ तस्मिस्तुष्टे जगन्नाथस्तुष्टो भवति नान्यथा ॥ ५६ ॥ इति श्रीस्कंद
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये भगवत्परिचारकवर्गकथनपूर्वकरुक्मिगर्वपरिहारवृत्तान्तवर्णनं
नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ॥ श्रीप्रह्लाद उवाच ॥ ॥ पूजयेद्गणनाथं तं रुक्मिणं रुक्मभूषितम् ॥ दुर्वाससं च कृष्णं च
बलभद्रं च भक्तितः ॥ १ ॥ यजत्येको महायज्ञैः संपूर्णवरदक्षिणैः ॥ एकः पश्यति देवेशं कृष्णं तुल्यफलो हि तो ॥ २ ॥ वापीकूपतडागानि करो
त्येकः समाहितः ॥ एकः पश्यति देवेशं कृष्णं तुल्यफलो हि तो ॥ ३ ॥ गोभूतिलहिरण्यादि ददात्येको दिनेदिने ॥ एकः पश्यति देवेशं कृष्णं
तुल्यफलो हि तो ॥ ४ ॥ प्राणायामादिसंयुक्तो जपध्यानपरायणः ॥ एकः पश्यति देवेशं कृष्णं तुल्यफलो हि तो ॥ ५ ॥ जाह्नव्यादिषु तीर्थेषु
सुस्नातवैकः समाहितः ॥ एकः पश्यति देवेशं कृष्णं तुल्यफलो हि तो ॥ ६ ॥ त्रिभिर्विक्रमणैर्येन विक्तांतं भुवनत्रयम् ॥ त्रिविक्रमं च तं दृष्ट्वा मुन्यते
पातकत्रयात् ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ कथं त्रैविक्रमी मूर्तिरागतेयं धरातले ॥ कलान्यासाच्च कृष्णत्वं कदेयं प्राप्तवत्यथ ॥ ८ ॥ दैत्य
संशयमस्माकं छेत्तुमर्हस्यशेषतः ॥ दुर्वाससश्च कृष्णस्य संभवः कथ्यतामिति ॥ ९ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुतां द्विजप्रेष्ठा यथा मूर्तिस्त्रि
विक्रमी ॥ दुर्वाससा समागता संभूता धरणीतले ॥ १० ॥ पूर्वं कृतयुगस्यांते वलिना च पुंदरः ॥ निर्जित्य अंशितः स्थानात्तदर्थं मधुसूदनः ॥
॥ ११ ॥ कश्यपाद्भगवतो जज्ञे ततोऽभूच्च त्रिविक्रमः ॥ त्रिभिः क्रैमेर्मितालोकानाक्रम्य मधुहा हरिः ॥ १२ ॥ बलिं चकार भगवान्पातालतलवासि
नम् ॥ अकृत्या त्वनन्यया कृष्णो दैत्येन परितोपितः ॥ १३ ॥ स्वयं चेवाऽवसत्तत्र भक्त्या क्रीतो हरिस्तदा ॥ अनुग्रहाय भगवान्द्वारपालो बभूव
ह ॥ १४ ॥ दुर्वासाश्चापि भगवानात्रेयो मुनिसत्तमः ॥ अटंस्तीर्थानि मोक्षार्थं मुक्तिक्षेत्रमचित्तथत् ॥ १५ ॥ एवं चित्तयमानः स ज्ञानदृष्ट्या महासुनिः ॥

गोमत्या संगमो यत्र चकतीर्थेन भो द्विजाः ॥ १६ ॥ तन्मुक्तिश्रेष्ठमाज्ञाय गमनाय मतिं दधे ॥ सोतीत्य नगरग्रामानुद्यानानि वनानि च ॥ १७ ॥
आनर्त्तविषयं प्राप्य देत्यधूमि विवेश ह ॥ निःस्वाध्यायवपुःपङ्कजं वेदध्वनिविवर्जितम् ॥ १८ ॥ कुशेन देत्यराजेन सेवितां पालितां तथा ॥ बहुमलेच्छ
इति कृत्वा स नियमं ययौ शीघ्रं मुनिस्तदा ॥ स्नात्वा शीघ्रं प्रयास्यामि देत्यधूमि विहाय च ॥ १९ ॥ इत्येवं चित्तयन्मार्गे शीघ्रमेव जगाम सः ॥ दृष्ट्वा
च संगमं पुण्यं गोमत्या सागरस्य च ॥ २० ॥ निधाय वाससी तत्र मृदमालम्ब्य गोमयम् ॥ शिलां च वद्धा करयोः कृत्वा च नियतः कुशान् ॥
॥ २१ ॥ यावत्स्नाति च विप्रोऽसौ दृष्टो देत्यैर्दुरात्मभिः ॥ भुवंतः कोऽयमित्येवं हन्यतांहन्यतामिति ॥ २२ ॥ अस्माभिः पालिते देशे कः स्नाति
तेर्दुरात्मभिः ॥ २३ ॥ निवारयामास च तान्कुरुनाम महासुरः ॥ जगदुस्तस्य वज्राणि कुशांस्ते चिक्षिपुर्जले ॥ २४ ॥ चक्रपुश्चरणौ गृह्य शपंतो
दुष्टचेतसः ॥ पदे गृहीत्वा तन्मृषिं नीत्वा सीमि व्यसर्जयन् ॥ २५ ॥ तं तदा मूर्च्छितप्रायं दृष्ट्वाऽपि कुपितोऽपि ते ॥ अत्रागतो यदि पुनर्हनि
ष्यामो न संशयः ॥ आनर्त्तविषयास्तान्त्रै दृष्ट्वा तत्र जलाशयम् ॥ २६ ॥ प्राणसंशयमापन्नस्ततश्चितापरोऽभवत् ॥ शप्येहं यदि देतेयां
स्तपसः किं व्ययेन मे ॥ २७ ॥ अथवा नियमभ्रष्टस्यक्ष्ये चेदं कलेवरम् ॥ मम पक्षं च कः कुर्यात्को मे दास्यति जीवितम् ॥ २८ ॥ चकतीर्थे
च कः स्नानं कारयिष्यति मामिह ॥ को वा देत्यगणानेताञ्छक्तो जेतुं महामृधे ॥ तं विना पुण्डरीकाक्षं भक्तानामभयप्रदम् ॥ २९ ॥
ब्रह्मादीनां च नेतारं शरणागतवत्सलम् ॥ चक्रहस्तं विना मेघ कोन्यः शर्मप्रदो भवेत् ॥ ३० ॥ इति ध्यात्वा च सुचिरं ज्ञात्वा पातालवासि
नम् ॥ आत्रेयो विष्णुशरणं जगाम धरणीतलम् ॥ ३१ ॥ उपवासेः कुशो दीनो भूतलं प्रविवेश ह ॥ स देत्यराजभवनं गन्धर्वाप्सरसाद्युतम् ॥
॥ ३२ ॥ शोभितं सुरमुख्येन विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ दुर्वासाः प्रविवेशाथ प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ ३३ ॥ दुर्वाससमथायातं दृष्ट्वा देत्यपतिस्तदा ॥
प्रत्युत्थायार्हयांचके स्वासने संन्यवेशयत् ॥ ३४ ॥ मधुपर्कं च गां चैव दत्त्वाऽर्घ्यं पार्श्वतः स्थितः ॥ प्रोवाच प्रणतो ब्रह्मन्कथमत्रागतो भवान् ॥ ३५ ॥
सुखोपविष्टः स ऋपिस्तत्रापश्यन्निविक्रमम् ॥ देत्येन्द्रद्वारादेशे तु तिष्ठन्तमकुतोभयम् ॥ ३६ ॥ तं दृष्ट्वा देवदेवेशं श्रीवत्साकं चतुर्भुजम् ॥ रेरोद
स ऋषिश्चेष्टस्त्राहित्राहीत्युवाच च ॥ ३७ ॥ संसारभयभीतानां दुःखितानां जनार्दन ॥ शत्रुभिः परिभूतानां शरणं भव केशव ॥ ३८ ॥ मम दुःख
भित्तस्य शत्रुभिः कथितस्य च ॥ पराभूतस्य दीनस्य क्षुधया पीडितस्य च ॥ ३९ ॥ अपूर्णनियमस्याऽर्थं कुशितस्य च दानवेः ॥ ब्रह्मण्यदेव
विप्रस्य शरणं भव केशव ॥ ४० ॥ इत्युक्त्वा दर्शयामास शरीरं देत्यतडितम् ॥ तद्वाङ्मनसां च दृष्ट्वा बुकोध वामनः ॥ ४१ ॥ केनापमानितो
ब्रह्मन्निमः केन खण्डितः ॥ कथयस्व महाभाग धर्मपाले मयि स्थिते ॥ ४२ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ मुक्तितीर्थमहं ज्ञात्वा ज्ञानेन मधु
सूदन ॥ चकतीर्थं गतः स्नातुं यात्रायां हर्षसंयुतः ॥ ४३ ॥ अकृतज्ञान एवाहं दृष्टो देत्यैर्दुरासदेः ॥ गले गृहीतः कृष्णाहं मुष्टिभिस्ताडित
स्तथा ॥ ४४ ॥ बलाद्गृहीत्वा वासांसि कुशांश्चैवाक्षतेः सह ॥ जले सिद्ध्वा चरणयोगृहीत्वा मां समाकृष्व ॥ ४५ ॥ सीमांते मां तु प्रक्षिप्य
प्रोचुस्ते दानवाधमाः ॥ हनिष्यामो यदि पुनरागतांसि न संशयः ॥ ४६ ॥ स्नातोऽहं चकतीर्थे तु करिष्ये भोजनं विभो ॥ तस्मात्प्राप्य गोविंद
नियमं सफलं कुरु ॥ ४७ ॥ तव प्रसादात्स्नात्वाहं भुक्त्वा च प्रीतमानसः ॥ प्रतिज्ञां सफलं कृत्वा विचारिष्ये महीमिमाम् ॥ ४८ ॥ इति श्रीस्कंदे
महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये चकतीर्थमाहात्म्ये राक्षसकृतदुर्वासःपराभववृत्तान्तवर्णनं
नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा देवदेवेशश्चित्तयित्वा पुनःपुनः ॥ उवाच वचनं तत्र दुर्वाससम्
कल्मषम् ॥ १ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ पराधीनोऽस्मि विप्रेन्द्र भक्त्या क्रीतोऽस्मि नान्यथा ॥ बलेरादेशकारी च देत्येन्द्रवशागो ह्यहम् ॥ २ ॥
तस्मात्प्राथम्यं विप्रेन्द्र देत्यं वैरोचनिं बलिम् ॥ अस्यादेशात्करिष्यामि यदभीष्टं तवाधुना ॥ ३ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं विप्रो बलिं प्रोवाच सत्वरम् ॥
यज्वनां त्वं वरिष्ठश्च दातृणां त्वं मतोऽधिकः ॥ ४ ॥ पारवारः कृपायाश्च दयां कुरु भगवन् ॥ प्रेषयस्व महाभाग देवं देत्यविनिग्रहे ॥ ५ ॥
संपूर्णनियमः स्नातस्त्वत्प्रसादाद्ब्रह्मव्यहम् ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं देत्यो नातिहृष्टमनास्तदा ॥ दुर्वाससमुवाचेदं नेतदेवं भविष्यति ॥ ६ ॥ अन्यत्प्राथम्यं
विप्रेन्द्र यत्ते मनसि वर्तते ॥ तदास्यामि न सन्देहो यद्यपि स्यात्सुदुर्लभम् ॥ ७ ॥ आत्मानमपि दास्यामि नाहं त्यक्ष्ये हरिं द्विज ॥ बहुभिः
सुकृतैः प्राप्तं कथं त्यक्ष्यामि केशवम् ॥ ८ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ नातिखुब्धं हि मां विद्धि किमन्यत्प्राथम्याप्यहम् ॥ रक्ष मे जीवितं देत्य
प्रेषयस्व जनार्दनम् ॥ ९ ॥ ॥ बलिर्वाच ॥ ॥ जानासि त्वं यथा विप्र हिरण्याक्षं निपातितम् ॥ भूत्वा यज्ञवराहस्तु दधारोर्वी बला
दिवि ॥ १० ॥ यथा च देत्यप्रवरमवध्यं देत्यदानवेः ॥ हतवान्हिरण्यकशिपुं नृसिंहः सर्वगः प्रभुः ॥ ११ ॥ तथैव वृत्रं नमुचिं रक्षो लंकेश
संज्ञकम् ॥ जघान मायया विष्णुः सुरार्थं सुरसत्तमः ॥ १२ ॥ प्रथमं वामनो भूत्वा ह्ययाचत पदत्रयम् ॥ पुनस्त्रिविक्रमो भूत्वा भुवनानि जहार
मे ॥ १३ ॥ मया पुण्यवशाद्विष्णुर्यदि प्राप्तः कथञ्चन ॥ नाहं त्यक्ष्ये जगन्नाथं मायावामनकं प्रभुम् ॥ १४ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ नाहं
भोक्ष्ये विना स्नानं गोमत्युदधिसंगमे ॥ यदि न प्रेक्ष्यसि हरिं ततस्त्यक्ष्ये कलेवरम् ॥ १५ ॥ ॥ बलिर्वाच ॥ ॥ यद्वाच्यं तद्भवतु ते यज्ञा
नासि तथा कुरु ॥ ब्रह्मरुद्रेन्द्रनमितं नाहं त्यक्ष्ये पदद्वयम् ॥ १६ ॥ तदा विवदमानो तौ दृष्ट्वा स जगदीश्वरः ॥ ब्रह्मण्यदेवः कृपया ब्राह्मणं
तमुवाच ह ॥ १७ ॥ स्वस्थो भव द्विजश्रेष्ठ स्नापयिष्ये न संशयः ॥ हत्वा देत्यगणान्सर्वान्गोमत्युदधिसंगमे ॥ १८ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥
श्रुत्वा भगवतो वाक्यं ब्राह्मणं प्रति देत्यराट् ॥ दृढं जग्राह चरणौ पतित्वा पादयोस्तदा ॥ १९ ॥ ततः समृद्धिमगमत्पादौ दत्त्वा
बलेः प्रभुः ॥ शंखचक्रगदापाणिर्विष्णुर्दुर्वाससाऽन्वितः ॥ २० ॥ प्रस्थितो तौ तदा दृष्ट्वा दुर्वाससजनार्दनौ ॥ अनन्तः पुरुषो
ऽगच्छन्मुशली च हलायुधः ॥ २१ ॥ मुशली चाग्रतोऽगच्छत्ततो विष्णुस्त्रिविक्रमः ॥ तयोरन्वगमद्विप्रा दुर्वासा भूतला
द्विहिः ॥ २२ ॥ भित्त्वा रसातलं सर्वे समुत्तस्थुस्त्वरान्विताः ॥ आविर्बभूवुस्तत्रैव गोमत्युदधिसंगमे ॥ २३ ॥ सन्नद्धौ दृढ
धन्वानौ संकर्षणजनार्दनौ ॥ ऊचुस्तौ तदा विप्रं कुरु स्नानं यदृच्छया ॥ २४ ॥ तयोस्तु वचनं श्रुत्वा स्नानं चक्रे त्वरान्वितः ॥
स्नात्वा चावश्यकं कर्म कर्तुमारभत द्विजः ॥ २५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे
द्वारकामाहात्म्ये चकतीर्थे कृष्णबलरामदुर्वासससमागमपूर्वकं दुर्वाससः स्नानाद्याद्विकविधिविधानवर्णनं नामैकोनविंशतितमोऽध्यायः ॥

॥ १९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ ब्रह्मघोषध्वनिं श्रुत्वा दानवो दुर्मुखस्तदा ॥ क्रोधसंरक्तनयनो दुर्वाससमथाब्रवीत् ॥ १ ॥
हन्यमानस्त्वमस्माभिर्यदि मुक्तोसि वै द्विज ॥ कस्मात्पुनः समायातो मरणाय च दुष्टधीः ॥ २ ॥ इत्युक्त्वा मुष्टिना हन्तुं प्राद्वद्दानवाधमः ॥
प्राह प्रधावमानं तं दुर्वासा मुनिसत्तमः ॥ ३ ॥ स्पर्शं मा कुरु पापिष्ठ ब्राह्मणं मां कृताह्निकम् ॥ तं दृष्ट्वा दानवं विष्णुब्राह्मणं हन्तुमुद्यतम् ॥ ४ ॥
तस्य क्रुद्धो जगन्नाथो दुर्वाससः कृते तदा ॥ चक्रेण धुरधारेण शिरश्चिच्छेद लीलया ॥ ५ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ दुर्मुखं निहतं दृष्ट्वा दानवो
दुःसहस्तदा ॥ आक्रोशदुर्वासेदिति जाञ्छीघ्रमागम्यतामिति ॥ ६ ॥ श्रुत्वा दैत्यगणाः सर्वे दुर्मुखं निहतं तदा ॥ दुर्वाससं पुनस्तत्र परित्रातं च विष्णुना
॥ ७ ॥ कूर्मपृष्ठो गोलकश्च क्रोधनो वेददूषकः ॥ यज्ञघ्नो यज्ञहन्ता च धर्मान्तकस्तपस्विहा ॥ ८ ॥ एते चान्ये च बहवो विविधाद्युधपाणयः ॥
क्रोधसंरक्तनयनाः शपन्तो ब्राह्मणं तथा ॥ ९ ॥ परिक्षिप्य तदात्रेयं विष्णुं संकर्षणं तथा ॥ तोमरैर्भिन्दिपालेश्व मुशालेश्व मुशुडिभिः ॥ १० ॥
अस्त्रैर्नाविधैश्चापि युयुधुः क्रोधमूर्छिताः ॥ दानवैः संवृतो विष्णुः समन्ताद्गौरदर्शनैः ॥ ११ ॥ संकर्षणश्च शुशुभे चन्द्रादित्यौ घनैरिव ॥ गृहीत्वा
धनुषी दिव्ये शीघ्रं संयोज्य चाशुगान् ॥ १२ ॥ तान्मार्गणगणैर्देत्याजग्रातुस्तौ महामृधे ॥ ते हन्यमानाः समरे विष्णुना विद्रुता दिशः ॥ १३ ॥
दानवान्विद्रुतान्दृष्ट्वा विष्णुना निहतान्परान् ॥ गोलकः कूर्मपृष्ठश्च मानं कृत्वा न्यवर्तताम् ॥ १४ ॥ संकर्षणं गोलकश्च ह्याजघान त्रिभिः शरैः ॥
अनन्तं व्यथितं दृष्ट्वा गोलकः क्रोधमूर्छितः ॥ १५ ॥ उत्पत्य तरसा मूर्ध्नि दुर्वाससमताडयत् ॥ स मुष्टिघाताभिहतश्चुकोश पतितः क्षितौ ॥ १६ ॥
संकर्षणस्तु पतितं दृष्ट्वा मूर्ध्नि प्रताडितम् ॥ दृष्ट्वा चुकोप भगवांस्तिष्ठतिष्ठति चाब्रवीत् ॥ संगृह्य मुशालं वीरो जवान समरे रिपुम् ॥ १७ ॥ मुशाले
नाहतो मूर्ध्नि गोलको विकलेन्द्रियः ॥ संभिन्नमस्तकश्चैव पपात च ममार च ॥ १८ ॥ गोलकं पतितं दृष्ट्वा क्रन्दन्तं ब्राह्मणं तथा ॥ कूर्मपृष्ठं च
भगवान्विष्णुर्हन्तुं मनो दधे ॥ नाराचेन सुतीक्ष्णेन जघान हृदये रिपुम् ॥ १९ ॥ स विष्णुवाणाभिहतस्त्यक्तशस्त्रः पलायितः ॥ तस्मिन्प्रभिन्नेऽति
बले गते ते कूर्मपृष्ठके ॥ अभज्यत बलं सर्वं विद्रुतं च दिशो दश ॥ २० ॥ तत्प्रभयं बलं त्वं निहतं गोलकं तथा ॥ द्वारस्थः कथयामास दैत्य
राज्ञे कुशासः ॥ २१ ॥ गोलकं निहतं श्रुत्वा दैत्यानन्याश्च दैत्यराजः ॥ योधानाज्ञापयामास सन्नद्धान्स्वबलस्य च ॥ २२ ॥ आज्ञां कुशस्य ते
लब्ध्वा दैत्याः पञ्चजनादयः ॥ युद्धायामि सुखाः सर्वे रथैर्नागैश्च निर्ययुः ॥ २३ ॥ अनीकं दशसाहस्रं कूर्मपृष्ठस्य निर्ययो ॥ अयुते द्वे रथानां तु
नागानामयुतं तथा ॥ २४ ॥ दशायुतानि चाश्वानामुष्ट्राणां च तथैव च ॥ वक्रश्च निर्ययो दैत्यो बहुसैन्यसमन्वितः ॥ २५ ॥ तथा दीर्घनखो
दैत्यः स्वेनानीकेन संवृतः ॥ मंत्रिपुत्रो महामायो दैत्यराजकुशस्य वै ॥ निर्ययो विचसो दैत्यः प्रघसश्च महाबलः ॥ २६ ॥ ऊर्ध्वबाहुर्वक्रशिराः
वज्रचक्रश्च शिबोलुकेः ॥ ब्रह्मघ्नो यज्ञहा दैत्यो राहुर्वर्बरकस्तथा ॥ २७ ॥ सुनामा वसुनामा च मंत्रिणो बुद्धिसत्तमौ ॥ सेनापतिश्चोद्ग्रस्तस्य
भ्राता महाहनुः ॥ २८ ॥ एते चान्ये च बहवो दैत्याः क्रोधसमन्विताः ॥ महता रथघोषेण निर्ययुर्गुह्यकाक्षिणः ॥ २९ ॥ स्नात्वा शुक्लांबरधरः
शुक्लमालाविभूषितः ॥ कुशः शंभुं महादेवं भवानीपतिमव्ययम् ॥ आर्चयामास भूतेशं परमेण समाधिना ॥ ३० ॥ पंचाक्षरेण संस्त्राप्य तथा गन्धैर्वि
लिप्य च ॥ अर्चयामास दैत्येन्द्रो ह्यनेककुसुमोत्करैः ॥ ३१ ॥ गीतवादित्रशब्दैश्च तथा मंगलवाचकैः ॥ पूजयित्वा महादेवं ब्राह्मणान्स्वस्ति
वाच्य च ॥ ३२ ॥ भूषयित्वा भूषणैश्च मणिवज्रविभूषणैः ॥ मुकुटेनार्कवर्णेन ज्वलद्वास्कररोचिषा ॥ ३३ ॥ भ्रांजमानो दैत्यराजो हारेणाऽतीव शो
भितः ॥ संनद्ध च महाबाहुः सारथिं समुद्देशत ॥ ३४ ॥ सुनामानं वसुं चैव मंत्रिणौ वाक्यमब्रवीत् ॥ कश्चायमसुरान्हति किमर्थं ज्ञायतामिति ॥
॥ ३५ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सुरुच्यमब्रवीत् ॥ गतेहि ब्राह्मणः स्नातुं गोमत्याः संगमे किल ॥ ३६ ॥ आगतः प्रतिपिद्धः सन्दैत्यैस्तत्र मही
पते ॥ तेन विष्णुः समानीतः संकर्षणसमन्वितः ॥ ३७ ॥ सोऽस्मान्हति महाराज ब्रह्मण्यो जगदीश्वरः ॥ तेन ते बहवो दैत्या हताः केचित्पला
यिताः ॥ ३८ ॥ ॥ सुनामोवाच ॥ ॥ स्नात्वा गच्छतु विप्रोऽसौ वासुदेवसमन्वितः ॥ राजन्वृथा विग्रहेण किं कार्यं कथयस्व नः ॥ ३९ ॥ तस्य
तद्वचनं श्रुत्वा कुशः क्रोधसमन्वितः ॥ कथं गोलकहन्तारं न हनिष्यामि केशवम् ॥ ४० ॥ एतावदुक्त्वा स क्रुद्धो ययो दैत्यपतिस्तदा ॥ ततो वादित्र
शब्दैश्च भेरीशब्दैः समन्वितः ॥ ४१ ॥ ददर्श तत्र देवेश सहस्रशिरसं प्रभुम् ॥ तथा विष्णुं चक्रपाणिं दुर्वाससमकरमपम् ॥ ४२ ॥ ईश्वरांशं च
तं दृष्ट्वा न हन्तव्योऽयमीश्वरः ॥ विष्णुमुद्दिश्य तान्सर्वान्प्रेरयामास दानवान् ॥ ४३ ॥ नागैः पर्वतसंकाशै रथैर्जलदंसत्रिभैः ॥ अथैर्महाजवेश्चैव
परिववृः समन्ततः ॥ ४४ ॥ ततो युद्धं समभवदेवयोर्दानवैः सह ॥ आच्छादितो तौ दृष्टुर्देत्यैर्देवगणास्तदा ॥ ४५ ॥ ततो गृहीत्वा मुशालं हलं
च बलवान्हली ॥ जघान दैत्यप्रवरान्कालानलयमोपमान् ॥ ४६ ॥ ते हन्यमाना दैत्या बलेन बलशालिना ॥ सर्वतो विद्रुता भग्नाः कुशमेव
ययुस्तदा ॥ ४७ ॥ वक्रश्च यज्ञकोपश्च ब्रह्मघ्नो वेददूषकः ॥ महामखत्रो जंभश्च राहुर्वक्रशिरास्तथा ॥ ४८ ॥ एते चान्ये च बहवः प्रवरा दानवोत्तमाः ॥
क्रोधसंरक्तनयना विभिद्रुस्ते जनार्दनम् ॥ ४९ ॥ ततः क्रोधसमायुक्तो संकर्षणजनार्दनो ॥ चक्रलांगलवातेन जग्रातुर्दानवोत्तमान् ॥ ५० ॥
चक्रेण च शिरः कायाचिच्छेदाशु वक्रस्य वै ॥ चूर्णयामास मुशाली यज्ञहन्तारमेव च ॥ ५१ ॥ राहुं जवान चक्रेण तथान्यान्मुशालेन च ॥ ते
हता हन्यमानाश्च भग्ना जग्मुर्दिशो दश ॥ ५२ ॥ कुशः स्वां वाहिनीं दृष्ट्वा विद्रुतां निहतान् तथा ॥ क्रोधसंरक्तनयनः प्राह याहीति सारथिम् ॥ ५३ ॥
स तयोरतिक्रम्य गत्वा नाम विथाव्य चात्मनः ॥ उवाच कस्त्वं दैतेयानमम हंसि गदाधर ॥ ५४ ॥ ॥ श्रीवासुदेव उवाच ॥ ॥ यस्मादि
मुक्तिर्दं पुण्यं गोमत्युदयिसंगमम् ॥ रुद्धं दुरात्मभिः पापैस्तस्मात्ते निहता मया ॥ ५५ ॥ ॥ कुश उवाच ॥ ॥ मां न जानासि चात्रस्थं
कथं जीवन्प्रयास्यसि ॥ युध्यस्व त्वं स्थिरो भूत्वा ततस्त्यक्ष्यसि जीवितम् ॥ ५६ ॥ इत्युक्त्वा पञ्चविंशत्या ताडयामास केशवम् ॥ अनन्तं चाष्टभि
र्वाणेर्हत्वाऽऽत्रेयं निरीक्ष्य तम् ॥ ईश्वरांशं च तं दृष्ट्वा प्राह याहीति मा चिरम् ॥ ५७ ॥ स वाणैर्भिन्नसर्वांगः शार्ङ्गं हि धनुषां वरम् ॥ विदुष्य घात
यामास चतुर्भिश्चतुरो हयान् ॥ ५८ ॥ सारथेस्तु शिरः कायाद्वर्द्धचक्रेण पञ्चिणा ॥ चिच्छेद धनुरेकेन ध्वजमेकेन चिच्छिदे ॥ ५९ ॥ स चिच्छन्नन्वा
विरथो हताश्वो हतसारथिः ॥ प्रगृह्य च महाखड्गमुवाच वचनं तदा ॥ ६० ॥ यदि त्वां पातयिष्यामि कीर्तिर्मे ह्यतुला भवेत् ॥ पातितोऽहं त्वया
गीर यास्यामि परमां गतिम् ॥ ६१ ॥ तिष्ठतिष्ठ हरे स्थाने शरणं मे सदाशिवः ॥ धावंतमृतिसंक्रुद्धं खड्गहस्तं निरीक्ष्य तम् ॥ चक्रेण शितधारेण
शिरश्चिच्छेद लीलया ॥ ६२ ॥ तं छिन्नशिरसं भूमौ पतितं वीक्ष्य दानवम् ॥ अथोवाह रथेनाजो दैत्यः खंजनकस्तथा ॥ ६३ ॥ अपयाते कुशो
दैत्ये विष्णुः संकर्षणस्तदा ॥ दुर्वाससा च सहितः संन्यवर्तत हर्षितः ॥ ६४ ॥ शिवालये तु पतितं कुशं निक्षिप्य दानवः ॥ स्वानगन्धार्चनैर्धूपे
गांतवाद्यैरतोपयत् ॥ ६५ ॥ अवाप जीवितं सद्यः प्रसादाच्छंकरस्य च ॥ उत्थितः स तदा दैत्यो भुवञ्छिवशिवेति च ॥ ६६ ॥ तं पुनर्जीवितं

दृष्ट्वा दैत्यं दैत्यगणस्तदा ॥ उवाच सुमना वाक्यं वर्द्धस्व सुचिरं विभो ॥६७॥ स्नापयित्वा यदि पुनर्ब्राह्मणं विनिवर्त्तते ॥ यथेष्टं गच्छतु तदा किं
 वृथा विग्रहेण ते ॥ ६८ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कुशो वचनमब्रवीत् ॥ गच्छ प्रेषय तौ शीघ्रं विप्रत्राणकरादुभौ ॥ ६९ ॥ स च राज्ञा समादिष्ट
 सुमना मुनिसत्तमाः ॥ उवाच विष्णुर्मानस्य नमस्कृत्य हलायुधम् ॥ ७० ॥ कुशेन प्रेषितश्चास्मि समीपे ते जनादेन ॥ किं तवापकृतं नाथ
 येन दैत्याञ्जिवांससि ॥ ७१ ॥ दुर्वाससं स्नापयित्वा गच्छ मुक्तोऽसि मानद ॥ अमरत्वं महादेवात्प्राप्तं विद्धि कुशेन हि ॥ ७२ ॥ ॥
 ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ मुक्तितीर्थमिदं रुद्धं भवद्रिः पापकर्मभिः ॥ तस्माद्वनिष्ये सर्वोऽथ दानवान्नात्र संशयः ॥ ७३ ॥ दुर्वाससश्च ये दर्भास्तिला
 श्वेवाशतेः सङ्घातः ॥ पुनस्तानानयध्वं हि क्षिता ये वरुणालये ॥ ७४ ॥ सवाहनपरीवाराः सञ्जातिकुलवांधवाः ॥ पुण्यतीर्थमिदं हित्वा प्रविशध्वं वरा
 तले ॥ ७५ ॥ सुमनास्तद्वचः श्रुत्वा क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ युध्यध्वमिति तं चोक्ता नेतदेवं भविष्यति ॥ ७६ ॥ कुशाय कथयामास यदुक्तं
 शार्ङ्गधन्विना ॥ क्रुद्धस्तद्वचनं श्रुत्वा मन्त्रिणा समुदीरितम् ॥ ७७ ॥ रथमारुह्य वेगेन ययौ योद्धुमारिदमः ॥ संस्पृश्य मनसा देवं पिनाकिं वृष
 भध्वजम् ॥ ७८ ॥ ततः प्रवृत्ते युद्धं सुमहलोमहर्षणम् ॥ अन्येषां दानवानां च केशवस्य कुशस्य च ॥ ७९ ॥ यज्ञघ्नो गदया गुर्व्या संकर्षणमता
 डयत् ॥ संकर्षणहतः शीर्ष्णि मुसलेन पपात ह ॥ ८० ॥ कञ्चुकं च जघानास्तु चक्रेण भगवान्हारिः ॥ उरमुकश्चाथ निहतो ब्रह्मघ्नश्च निपातितः ॥
 ८१ ॥ एते चान्ये च बहवो नातिताः केशवेन हि ॥ दानवान्पतितान्दृष्ट्वा कुशः परमकोपितः ॥ ८२ ॥ जघान युधि संरुच्यः परमास्त्रेण केशवम् ॥
 भगवान्क्रोधसंयुक्तश्चक्रेण चाहरच्छिरः ॥ ८३ ॥ तं छिन्नशिरसं भूमौ पातितं वीक्ष्य केशवः ॥ चिच्छेद बाहु पादौ च खड्गेन तिलशस्तथा ॥ ८४ ॥
 खंडयो नातितं दृष्ट्वा केशवेन कुशं तदा ॥ संगृह्य ते पुनर्द्वैत्या निन्युः सर्वे शिवालयम् ॥ ८५ ॥ प्रसादाच्छलिनः सद्यो जीवितं प्राप्य दानवः ॥
 उत्थितः सहसा क्रुद्धः क विष्णुरिति चाब्रवीत् ॥ ८६ ॥ गदासुधम्यं संक्रुद्धो योद्धुमागजनादेनम् ॥ तमुद्यतगदं दृष्ट्वा निहतं जीवितं पुनः ॥
 ८७ ॥ दुर्वाससमथोवाच किमिदं न म्रियेत यत् ॥ मयाऽऽसकृच्छिरश्छिन्नं खंडशस्तिलशः कृतम् ॥ ८८ ॥ जीवत्ययं पुनः कस्मात्कारणं कथ
 यस्व नः ॥ इत्युक्तंश्चित्तयामास ध्यानेन ऋषिसत्तमः ॥ ८९ ॥ ज्ञात्वा तत्कारणं सर्वेऽहं च मधुसूदनम् ॥ महादेवेन तुष्टेन कुशोऽयममरः कृतः ॥
 ९० ॥ खंडशश्च कृतश्चापि न च प्राणैर्वियुज्यते ॥ ततः स विस्मयाविष्टो हंतव्योऽयं मया कथम् ॥ ९१ ॥ उपायं च करिष्यामि येनायं न भवे
 दिति ॥ ततः स जीवितं प्राप्य प्रसादाच्छंकरस्य च ॥ चर्मखड्गमथादाय तिष्ठतिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ९२ ॥ तमायांतं ततो दृष्ट्वा कुशं शिवपरिभ्य
 हम् ॥ जघान गदया गुर्व्या गदाहस्तं तदौ कुशम् ॥ ९३ ॥ स भिन्नसूर्द्धा न्यपतत्केशवेनाभिताडितः ॥ भूमौ निपतितं वेगात्परिगृह्य कुशं हरिः ॥
 ९४ ॥ गतं निक्षिप्य तदेहं पूरयामास वे पुनः ॥ लिंगं संस्थापयामास तस्योपरि जनादेनः ॥ ९५ ॥ स लव्यसंज्ञो दनुजः शिवालिंगमपश्यत् ॥
 आत्मोपरि स्थितं तच्च तदा चिन्तापरोऽभवत् ॥ ९६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वार
 कामाहात्म्ये चकतीर्थे राक्षसकुशविष्णुयुद्धे कुशाराक्षसोपरि विष्णुना शिवालिंगस्थापनवर्णनं नाम विंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥ ॥
 ॥ श्रीप्रह्लाद उवाच ॥ ॥ शिवालिंगमलंघ्यं हि बुद्धिपूर्वं हतो ह्यहम् ॥ उवाच कृष्णं दनुजश्छलितोऽहं त्वयाऽनघ ॥ १ ॥ ॥ श्रीविष्णु
 रुवाच ॥ ॥ परितुष्टोऽस्मि ते दैत्य शौर्येण शिवसंश्रयात् ॥ वरं वरय भद्रं ते यदिच्छसि महामते ॥ २ ॥ ॥ कुश उवाच ॥ ॥ यथा पूज्यो
 महादेवो मम त्वं च तथा हरे ॥ एक एव द्विधा मूर्तिस्तस्मात्त्वां वरयाम्यहम् ॥ ३ ॥ शिवालिंगं त्वया नाथ स्थापितं यन्ममोपरि ॥ मम नाम्ना
 भवतु च कुशेश्वर इति स्मृतम् ॥ ४ ॥ अदुग्राह्यो यद्यहं ते मम कीर्तिर्भवत्वियम् ॥ एवं भविष्यतीत्युक्तस्तत्रैवावस्थितोऽसुरः ॥ ५ ॥ ततोऽन्यदानवा
 न्सर्वान्प्रेषयामास माधवः ॥ रसातलं गताः केचित्केचिद्विष्णुं समागताः ॥ ६ ॥ अनंतः संस्थितस्तत्र विष्णुश्च तदनंतरम् ॥ ज्ञात्वा विमुक्तिदं
 तीर्थं दुर्वासा मुनिपुंगवः ॥ ७ ॥ गोमत्यां चकतीर्थं च भगवांश्च त्रिविक्रमः ॥ तेन तन्मुक्तिदं मत्वा दुर्वासास्तत्र संस्थितः ॥ ८ ॥ एवं त्रिविक्रमः
 स्वामी तदाप्रभृति संस्थितः ॥ कलौ पुनः कलान्यासात्कृष्णत्वमगमत्प्रभुः ॥ ९ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ पूजाविधिं हरोर्विप्राः शृणुध्वं सुस
 माहिताः ॥ विशेषात्फलदः प्रोक्तः पूजितो मधुमाधवे ॥ १० ॥ मधुसूदनीं नरो यस्तु द्वाखत्वां करोति च ॥ पूजयेत्कृष्णदेवं च स्नापयित्वा विलिप्य
 च ॥ ११ ॥ गन्धैश्च वाससाऽऽच्छाद्य धूपदीपैरेनेकधा ॥ नैवेद्यैर्भूषणैश्च तांबूलैः फलेन च ॥ १२ ॥ आरातिंकेन संपूज्य दण्डवत्प्रणिपत्य
 च ॥ १३ ॥ गृतेन दीपकं दत्त्वा रात्रौ जागरणं तथा ॥ कुट्याच्च गीतवादित्रैस्तथा पुस्तकवाचकैः ॥ १४ ॥ कृत्वा चैवं विधिं भक्त्या सर्वान्कामानवाप्नु
 यात् ॥ १५ ॥ तथा नभसि संपूज्य पवित्रारोपणेन च ॥ पितृणां चाक्षया वृत्तिः सफलाः स्युर्मनोरथाः ॥ १६ ॥ प्रबोधवासरे प्राप्ते कार्तिके द्विज
 सत्तमाः ॥ संपूज्य कृष्णं देवेशं परां गतिमवाप्नुयात् ॥ १७ ॥ तथा नभस्य संपूज्य पवित्रारोपणेन च ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति विष्णुलोकं च
 गच्छति ॥ १८ ॥ युगादिषु च संपूज्य ह्ययने दक्षिणोत्तरे ॥ आपादज्येष्ठमावेषु पोषादिद्वादशीषु च ॥ १९ ॥ कलौ कृष्णं पूजयित्वा गोमत्युद
 विसंगमे ॥ विमलं लोकमाप्नोति यत्र गत्वा न शोचति ॥ २० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
 चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये गोमतीतीरस्थक्षेत्रस्थभगवत्पूजामाहात्म्यवर्णनं नामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ श्रीप्रह्लाद उवाच ॥ ॥ शृणुध्वं
 द्विजशार्ङ्गला यथावत्कथयामि वः ॥ स्नापयित्वा जगन्नाथं तथा गन्धैर्विलिप्य च ॥ पूजयित्वा तुलस्या तु भूषयित्वा च भूषणैः ॥ १ ॥ नैवेद्येन च
 सन्तर्प्य तथा नीराजनादिभिः ॥ दुर्वाससं तथा पूज्य पुण्डरीकाक्षमेव च ॥ २ ॥ अनंतं वैततेयादीन्भक्त्या संपूज्य मानवः ॥ दद्यादानं स्वशक्त्या
 च वित्तशाठ्यविवर्जितः ॥ ३ ॥ दीनांधकृपणांस्तत्र तर्पयेच्च समाश्रितान् ॥ ४ ॥ रुक्मिणीं च ततो गच्छेद्द्विर्भूतनयां नरः ॥ उपहृत्योपहारैश्च
 वलिभिर्गन्धदीपकैः ॥ ५ ॥ पीडयति ग्रहास्तावद्वाधयोऽभिभवति च ॥ भक्त्या न पश्यति नरो यावत्कृष्णप्रियां कलौ ॥ ६ ॥ उपसर्गभयं ताव
 द्दुःखं च भूतसंभवम् ॥ भक्त्या न पश्यति नरो यावत्कृष्णप्रियां कलौ ॥ ७ ॥ भवेद्द्विद्वी दुःखी च तावद्दे परयाचकः ॥ भक्त्या न पश्यति नरो
 यावत्कृष्णप्रियां कलौ ॥ ८ ॥ तावन्मृतप्रजा नारी दुर्भाग्या दुःखसंयुता ॥ भक्त्या न पश्यति यदा नारी कृष्णप्रियां तथा ॥ ९ ॥ तावच्छत्रुभयं
 पुंसां गृहभंगं च मूर्खता ॥ भक्त्या न पश्यति नरो यावत्कृष्णप्रियां कलौ ॥ १० ॥ संपूज्य कृष्णं विधिवद्भक्तिमणीं पूजयेत्ततः ॥ स्नापयेद्दधिदुग्धाभ्यां
 मधुशर्करया तथा ॥ ११ ॥ गृतेन विविधैर्गन्धैस्तथैवेक्षुरसेन च ॥ तीर्थोदकेन संस्नाप्य सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ १२ ॥ एवं यः स्नापये
 देवीं रुक्मिणीं कृष्णवल्लभाम् ॥ न तस्य दुर्लभं किंचिदिह लोके परत्र च ॥ १३ ॥ श्रीखण्डकुङ्कुमेनैव तथा मृगमदेन च ॥ विलेपयेद्
 पुनस्तु स पुत्रं लभते ध्रुवम् ॥ १४ ॥ सदा स भोगी भवति रूपवाञ्छनपूजितः ॥ पूजयेन्मालतीपुष्पैः शतपत्रैः सुगन्धिभिः ॥

॥ १५ ॥ कर्त्तव्यैर्मलिकाभिश्चम्पकैस्तु विशेषतः ॥ कमलैर्वारिभूतैः केतकीभिश्च पाटलैः ॥ १६ ॥ धूपेनागुरुणा चैव पूजयेद्गौगु
लेन च ॥ वस्त्रैः सुकोमलैः शुभ्रैर्नादेशसमुद्रवैः ॥ १७ ॥ भक्त्या संछाद्य वैदर्भी रुक्मिणीं कृष्णवल्गुभा ॥ भूषणैर्भूषयेद्देवीं मणिरत्न
समन्वितैः ॥ १८ ॥ तस्मिन्कुले नाऽसुखः स्यान्नाऽधर्मो नाऽधनस्तथा ॥ नाऽपुत्रो न विकर्मस्थः कितवो नीचसेवकः ॥ १९ ॥ यैः पूजिता
जगन्माता रुक्मिणी मानवैः कलौ ॥ नैवेद्यैर्भक्ष्यभोज्याद्यैर्देवी मे प्रीयतामिति ॥ तांबूलं च सकर्पूरं भावेन विनिवेदयेत् ॥ २० ॥ गृहीत्वा
च फलं शुभ्रं हस्तैश्च समन्वितम् ॥ मन्त्रेणानेन वै विप्रा ह्यर्घ्यं दद्याद्विधानतः ॥ २१ ॥ कृष्णप्रिये नमस्तुभ्यं विदर्भाधिपनंदिनि ॥ सर्वकाम
प्रदे देवि गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते ॥ २२ ॥ आरात्तिकं ततः कुर्याज्जलन्तं भावनान्वितः ॥ नीराजनं प्रकर्तव्यं कर्पूरेण विशेषतः ॥ २३ ॥ शंखे
कृत्वा तु पानीयं भ्रामयेद्भावसंयुतः ॥ भ्रामयित्वा च शिरसा धारणीयं विशुद्धये ॥ २४ ॥ दण्डवत्प्रणमेद्भूमौ नमः कृष्णप्रियेति च ॥ विप्रपत्नींश्च
विप्रांश्च पूजयेच्छक्तितो द्विजाः ॥ २५ ॥ ग्रीवासूत्रकसिन्दूरैर्वासोभिः कञ्चुकैस्तथा ॥ सुगन्धकुसुमैश्च कुकुमेन विलिप्य च ॥ २६ ॥ कौसुमकैः
कजलेन तांबूलेन च तोषयेत् ॥ भक्ष्यैर्भोज्यैर्मोदकैश्च इक्षुभिर्मधुसर्पिभिः ॥ २७ ॥ प्रीतो भवति देवेशो रुक्मिण्या सह केशवः ॥ विशेषतः
फलानीह दातव्यानि द्विजोत्तमाः ॥ २८ ॥ उन्मत्तकं ततो देवं द्वारपालं प्रपूजयेत् ॥ स्नापयित्वा सुगन्धेन कुकुमेन विलिप्य च ॥ २९ ॥ धूपेन
धूपयित्वा तु पुष्पाद्यैः संप्रपूजयेत् ॥ नैवेद्यैर्भक्ष्यभोज्यैश्च मांसेन सुरया तथा ॥ ३० ॥ प्रभूतबलिभिश्चैव पिष्टेन विविधेन च ॥ योगिनीनां
चतुर्षष्टिं तस्मिन्पीठे प्रपूजयेत् ॥ ३१ ॥ अर्चयेद्भरसिद्धिं च क्षेत्रपालं च सर्वशः ॥ विरूपस्वामिनीं तत्र तथा वै सप्तमातरः ॥ ३२ ॥ अष्टमूर्तिः
कृष्णपत्नीः पीठे तस्मिन्प्रपूजयेत् ॥ रुक्मिणीं सत्यभामां च शुभां जांबवतीं तथा ॥ ३३ ॥ मित्रविन्दां च कालिन्दीं भद्रां नाग्रजितौ तथा ॥
अष्टमौ लक्ष्मणां तत्र पूजयेत्कृष्णवल्गुभाः ॥ ३४ ॥ एताः संपूज्य विधिवत्संतर्प्य दधिपायसैः ॥ गीतवादित्रघोषेण दीपैर्जागरणेन च ॥ ३५ ॥ पुत्र
पौत्रसमायुक्तो धनधान्यसमन्वितः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति तस्य विष्णुः प्रसीदति ॥ ३६ ॥ किं तस्य बहुदानेस्तु किं व्रतैर्नियमैस्तथा ॥ येन
दृष्टा जगन्माता रुक्मिणी कृष्णवल्गुभा ॥ ३७ ॥ किं यज्ञैर्वहुभिस्तस्य संपूर्णवरदक्षिणैः ॥ येन दृष्टा जगन्माता रुक्मिणी कृष्णवल्गुभा ॥ ३८ ॥
तेन दत्तं हुतं तेन जप्तं तेन सनातनम् ॥ येन दृष्टा जगन्माता रुक्मिणी कृष्णवल्गुभा ॥ ३९ ॥ हेलया तेन संप्राप्ताः सिद्धयोऽष्टौ न संशयः ॥ गत्वा
द्वावतीं येन दृष्टा केशववल्गुभा ॥ ४० ॥ सफलं जीवितं तस्य सफलाश्च मनोरथाः ॥ कलौ कृष्णपुरीं गत्वा दृष्ट्वा माधववल्गुभा ॥ ४१ ॥ देव
राज्येन किं तस्य तथा मुक्तिपदेन च ॥ न दृष्टा चेजगन्माता रुक्मिणी कृष्णवल्गुभा ॥ ४२ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन रुक्मिणी कृष्णवल्गुभा ॥
सदाऽर्चनीयाः मनुजैर्दृष्टव्याः सर्वकामदाः ॥ ४३ ॥ विशेषतः पूजनीया नवरात्रे सदाश्विने ॥ नवम्यां तु नरैर्यैस्तु पूजिता हरिवल्गुभा ॥ ४४ ॥ स्नानगन्धादि
वस्त्रैस्तु प्रभूतबलिभिस्तथा ॥ गीतवादित्रघोषेण दीपजागरणेन च ॥ तोषिता भीष्मकसुता सर्वान्कामान्प्रयच्छति ॥ ४५ ॥ तथा दीपोत्सवदिने
चतुर्दश्यां समाहितः ॥ पूजयित्वा यथाशास्त्रमीप्सितं लभते फलम् ॥ ४६ ॥ माघमासे सिताष्टम्यां कन्दर्पजननी तु येः ॥ पूजिता गन्ध
पुष्पाद्यैरुपहारैरनेकशः ॥ सफलं जीवितं तेषां सफलाश्च मनोरथाः ॥ ४७ ॥ द्वादश्यां चैत्रमासे तु कृष्णेन सह रुक्मिणीम् ॥ ये पश्यन्ति नरा
देवीं रुक्मिणीं मधुमाधवे ॥ कृष्णेन सह गच्छन्तीं धन्यास्ते मानवा भुवि ॥ ४८ ॥ पुत्रपौत्रसमायुक्ता धनधान्यसमन्विताः ॥ जीविते व्याधिनिर्मुक्ताः
पदं गच्छन्त्यनामयम् ॥ ४९ ॥ ज्येष्ठाष्टम्यां नरैर्यैस्तु पूजिता कृष्णवल्गुभा ॥ तेषां मनोरथावाप्तिर्जायते नात्र संशयः ॥ ५० ॥ तथा भाद्रपदे
मासि मातुः पूजा कृता तु येः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्ता यांति विष्णुपदे नराः ॥ ५१ ॥ कार्तिके मासि द्वादश्यां रुक्मिणीं कृष्णसंयुताम् ॥ ये पश्यन्ति
नरास्तेषां न भयं विद्यते क्वचित् ॥ ५२ ॥ यस्त्वेकत्र स्थितां पश्येद्रुक्मिणीं कृष्णसंयुताम् ॥ सफलं जीवितं तस्य ह्यक्षया पुत्रसंततिः ॥ अन्नं
धनधान्यं च कदा नैव दारिद्र्या ॥ ५३ ॥ य एवं रुक्मिणीं पश्येत्पूजयेत्कृष्णवल्गुभा ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ५४ ॥
यः स्नायात्सर्वतीर्थेषु दानं शक्त्या ददाति यः ॥ तस्य पुण्यफलं चैव लोके यज्जायते द्विजाः ॥ कथितं तदशेषेण कलौ कृष्णस्य
संस्थितौ ॥ ५५ ॥ द्वारावतीं विना विप्रा मुक्तिर्न प्राप्यते कलौ ॥ पुराणसंहितामेतां कृतवान्बलिवन्धनः ॥ ददौ स तु प्रसादेन पूर्वं मह्यं
द्विजोत्तमाः ॥ ५६ ॥ इहार्थं च पुरा प्रोक्त इतिहासो द्विजोत्तमाः ॥ प्रयत्नेन सुसंवादे मार्कण्डेन महात्मना ॥ ५७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये रुक्मिणीपूजनमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ७ ॥
॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ द्वारकायाश्च माहात्म्यमिदं शुभ्रं निबोध मे ॥ कलौ निवसते यत्र कुशहा रुक्मिणीपतिः ॥ १ ॥ कलौ कृष्णस्य
माहात्म्यं ये शृण्वन्ति पठन्ति च ॥ न तेषां जायते वासो यमलोके युगाष्टकम् ॥ २ ॥ नित्यं कृष्णकथा यस्य प्राणादपि गरीयसी ॥ न तस्य
दुर्लभं किंचिदिह लोके परं नृप ॥ ३ ॥ मन्वन्तरसहस्रेस्तु काशीवासेन यत्फलम् ॥ तत्फलं द्वारकावासे वसतां पंचभिर्दिनैः ॥ ४ ॥ कलौ निव
सते यस्तु श्वपचो द्वारकां यदि ॥ यतीनां गतिमाप्नोति प्राह ह्येवं प्रजापतिः ॥ ५ ॥ द्वारकां गंतुकामं यः प्रत्यहं कुरुते नरः ॥ फलमाप्नोति मनुजः
कुशेत्रसमुद्रवम् ॥ ६ ॥ सोमग्रहे च यत्प्रोक्तं यत्फलं सोमनायके ॥ दृष्ट्वा तत्फलमाप्नोति द्वारवत्यां जनार्दनम् ॥ ७ ॥ पुष्करे कार्तिकीं कृत्वा
यत्फलं वर्षकोटिभिः ॥ तत्फलं द्वारकावासे दिनैर्नैकेन जायते ॥ ८ ॥ द्वारकायां दिनैर्नैकेन दृष्टे देवकिनंदने ॥ फलं कोटिगुणं ज्ञेयमत्र लक्षशतो
द्रवम् ॥ ९ ॥ कलौ निवसतां भूप धन्यास्तेषां मनोरथाः ॥ कृष्णस्य दर्शने नित्यं द्वारकागमने मतिः ॥ १० ॥ एकामपि द्वादशीं तु यः करोति
नृपोत्तम ॥ कृष्णस्य सन्निधौ भूप द्वारकायाः फलं शृणु ॥ ११ ॥ धन्यास्ते कृतकृत्यास्ते ते जना लोकपावनाः ॥ दृष्टं कृष्णमुखं येस्तु पापकोट्य
युतापहम् ॥ १२ ॥ यत्फलं व्रतसंयुक्तेर्वासरेः कृष्णसंयुतेः ॥ यज्ञैर्दानैर्वृद्धिश्च द्वारकायां तथैकया ॥ १३ ॥ क्षीरस्नानं प्रकुर्वन्ति ये नराः कृष्ण
मूर्धनि ॥ शताश्वमेधजं पुण्यं विंदुना विंदुना स्मृतम् ॥ १४ ॥ दधि क्षीरादशगुणं घृतं दध्नी दशोत्तरम् ॥ घृतादशगुणं क्षौद्रं क्षौद्रादशगुणोत्तरम् ॥
॥ १५ ॥ पुष्पोदकं च रत्नोदं वर्द्धनं च दशोत्तरम् ॥ मंत्रोदकं च गंधोदं तथैव नृपसत्तम् ॥ १६ ॥ इक्षो रसेन स्नपनं शतवाजिमखैः समम् ॥
तथैव तीर्थनारं स फलं यच्छति भूमिप ॥ १७ ॥ कृष्णं स्नानाद्गंगात्रं च वक्ष्येण परिमार्जति ॥ तस्य लक्षार्जितस्यापि भवेत्पापस्य मार्जनम् ॥ १८ ॥
स्नापयित्वा जगन्नाथं पुष्पमालावरोहणम् ॥ कुरुते प्रतिपुष्पं तु स्वर्गनिष्कायुतं फलम् ॥ १९ ॥ स्नानकाले तु देवस्य शंखादीनां तु वादनम् ॥
कुरुते ब्रह्मलोकं तु वसते ब्रह्मवासम् ॥ २० ॥ स्नानकाले स कृष्णस्य पठेन्नामसहस्रकम् ॥ प्रत्यक्षं लभेत्प्रेष्टं कपिलागोशतोद्भवम् ॥ २१ ॥
फल्गुमेतन्महीपाल गीतायाः परिकीर्तितम् ॥ गजेंद्रमोक्षणेनैवं स्ववराजेन कीर्तितम् ॥ २२ ॥ स्तवैर्ऋषिकृतेरन्यैः पठितैश्च नराधिप ॥ तोषमाप्नो
ति देवेशः सर्वान्कामान्प्रयच्छति ॥ २३ ॥ किं पुनर्वेदपाठं तु स्नानकाले करोति यः ॥ तस्य यत्नभते पुण्यं न ज्ञातं नरनायक ॥ २४ ॥ स्नान

काले च संप्राप्ते कृष्णस्याग्रे तु नर्तनम् ॥ गीतं चैव पुनस्तत्र स्तवनं वदनेन हि ॥२५॥ स्नानकाले तु कृष्णस्य जयशब्दं करोति यः ॥ करताल
समायुक्तं गीतमृत्यं करोति च ॥२६॥ तत्र चेष्टां प्रकुर्वानो हसते जल्पतेऽपि वा ॥ सुक्तं तेन परं मातुर्यो नियंत्रस्य निर्गमम् ॥ २७॥ नोत्तानशायी
भवति मातुरं के नरेश्वर ॥ गुणान्पठति कृष्णस्य यः काले स्नानकर्मणः ॥ २८॥ चंदनागुरुमिश्रेण कुकुमेन सुगंधिना ॥ विलेपयति यः कृष्णं
कर्पूरमृगनाभिना ॥ कल्पं तु भवने विष्णोर्वसते पितृभिः सह ॥२९॥ प्रत्येकं चंदनादीनामिद्रघुषु न चान्यथा ॥ नानादेशसमुद्भूतः सुवस्त्रैश्च सुको
मलैः ॥ ३०॥ धूपयित्वा सुगंधैश्च यो धूपयति मानवः ॥ मन्वंतराणि वसते तत्संख्यानि हरेर्गृहे ॥३१॥ स्वशक्त्या देवदेवेशं भूषणेर्धूपयति च ॥
देमजेरतुलैः सुभ्रैर्मणिजैश्च सुशभ्रैः ॥ ३२॥ तेषां फलं महाराज रुद्राश्च वासवादयः ॥ ३३॥ जानंति मुनयो नैव वर्जयित्वा तु माधवम् ॥
येऽर्चयन्ति जगन्नाथं कृष्णं कलिमलापहम् ॥ केतकीतुलसीपत्रैः पुष्पैर्मालतिसभ्रैः ॥ ३४॥ तद्देशसंभवेऽन्येर्धूरिभिः कुसुमेर्नृप ॥ एकैकं नृप
शार्दूल राजसूयसमं स्पृष्टम् ॥ ३५॥ ये कुर्वन्ति नराः पूजां स्वशक्त्या रुक्मिणीपतेः ॥ क्रीडन्ति विष्णुलोके ते मन्वंतरशतं नराः ॥ ३६॥ यः
पुनस्तुलसीपत्रैः कोमलमजरीयुतैः ॥ पूजयेच्छ्रद्धया यस्तु कृष्णं देवकिनन्दनम् ॥ ३७॥ या गतियोग्युक्तानां या गतियोग्यशालिनाम् ॥ या गति
र्दानशीलानां या गतिस्तीर्थसेविनाम् ॥ ३८॥ या गतिर्मातृभक्तानां द्वादशीं वेधवर्जिताम् ॥ कुर्वन्तां जागरं विष्णोर्नृत्यां गायतां फलम् ॥३९॥
वेष्णवानां तु भक्तानां यत्फलं वेदवादिनाम् ॥ पठतां वैष्णवं शास्त्रं वेष्णवानां तु यच्छताम् ॥ ४०॥ तुलसीमालया कृष्णः पूजितो रुक्मिणी
पतिः ॥ फलमेतन्महीपाल यच्छते नात्र संशयः ॥ ४१॥ यथा लक्ष्मीः प्रिया विष्णोस्तुलसी च ततोऽपि का ॥ द्वारकायां समुत्पन्ना विशेषेण
फलाधिका ॥ ४२॥ यत्र तत्र स्थितो विष्णुस्तुलसीदलमालया ॥ पूजितो द्वारकातुल्यं पुण्यं स यच्छते कलौ ॥ ४३॥ योऽर्चयेत्केतकीपत्रैः कृष्णं
कलिमलापहम् ॥ पत्रपत्रैश्चमयेद्य फलं यच्छति भूभुज ॥४४॥ योऽर्चयेन्मालतीपुष्पैः कृष्णं त्रिभुवनेश्वरम् ॥ तेनातं नास्ति संदेहो यत्फलं दुर्लभं
हरेः ॥ ४५॥ ऋतुकालोद्भवैः पुष्पैर्योऽर्चयेद्रुक्मिणीपतिम् ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति दुर्लभान्देवमानुषैः ॥ ४६॥ कृष्णेनागुरुणा कृष्णं धूपयति
कलौ युगे ॥ सकर्पूरेण राजेन्द्र कृष्णतुल्या भवति ते ॥ ४७॥ साज्येन गुग्गुलेनापि सुगंधेन जनार्दनम् ॥ धूपयित्वा नरो याति पदं धूयः सदा
शिवम् ॥ ४८॥ यो ददाति महीपाल कृष्णस्याग्रे तु दीपकम् ॥ पातकं तु समुत्सृज्य ज्योतीरूपं लभेत्पदम् ॥ ४९॥ द्वारे कृष्णस्य यो नित्यं
दीपमालां करोति हि ॥ सप्तद्वीपवतीराज्यं द्वीपेद्वीपे फलं लभेत् ॥ ५०॥ नैवेद्यानि मनोज्ञानि कृष्णाय विनिवेदयेत् ॥ कल्पांतं तस्मिन्तृणां हि
तृप्तिर्भवति शाश्वती ॥ ५१॥ फलानि यच्छते यो वै सुहृद्वा निरेश्वर ॥ जायते तस्य कल्पांतं सफलास्तु मनोस्थाः ॥ ५२॥ तांश्चलं तु सक
पूरं सपूगं नरनायक ॥ कृष्णाय यच्छते यो वै पदं तस्याग्निदेवतम् ॥ ५३॥ सनीरं कर्पूरोपेतं कुंभं कृष्णाग्रतो न्यसेत् ॥ कल्पांतं न जलपेशां
कुरुते च पितामहाः ॥५४॥ व्यजनेनाथ वस्त्रेण सुभक्त्या मातरिश्वना ॥ देवदेवस्य राजेन्द्र कुरुते धर्मवारणम् ॥५५॥ तत्कुले नास्ति पापिष्ठो न च
लोके यमस्य च ॥ बायुलोकान्महीपाल न पुनर्विद्यते गतिः ॥५६॥ कृष्णवेश्मनि यः कुर्यात्स धूपं पुष्पमंडपम् ॥ सपुष्पकविमानैस्तु क्रीडते कोटि
भिर्दिवि ॥५७॥ चलच्चामरवातेन कृष्णं यस्तोपयेद्भरः ॥ तस्योत्तमार्गं देवेशश्चुवते स्वमुखेन हि ॥५८॥ यः कुर्यात्कृष्णभवनं कदलीस्तंभशोभितम् ॥
स वसत्यर्कलोके तु यावद्भसति मेदिनी ॥ ५९॥ धूपं चंदनमालां तु कुरुते कृष्णसन्निधि ॥ देवकन्यायुतेर्लक्षैः सेव्यते सुरनायकैः ॥ ६०॥
ध्वजमारोपयेद्यस्तु प्रासादोपरि भक्तिः ॥ तस्य ब्रह्मपदे वासः क्रीडते ब्रह्मणा सह ॥ ६१॥ ग्रागणं वर्णक्रीपेतं स्वस्तिकैश्च सप्रन्विजेतः ॥ देवदेव
स्य कुरुते क्रीडते भुवनत्रये ॥६२॥ यो दद्यान्मण्डपे पुष्पप्रकरं रुक्मिणीपतेः ॥ देवोद्यानेषु सर्वेषु क्रीडते नरनायकैः ॥६३॥ प्रासादे देवदेवस्य चित्रकर्म
करोति यः ॥ वसते रुद्रलोके तु यावत्तिष्ठति सागराः ॥६४॥ दद्याच्चन्द्रमयं यस्तु कृष्णोपरि नरेश्वर ॥ वसते द्वारकां यावत्सोमलोके स तिष्ठति ॥६५॥
छत्रं बहुशलाकं तु किंकिणीवस्त्रगुण्ठितम् ॥ दिव्यरत्नैश्च संयुक्तं हेमदण्डसमन्वितम् ॥ ६६॥ समर्पयति कृष्णाय छत्रं लक्षांश्चतुर्विंशत् ॥ अमरैः
सहितः सर्वैः क्रीडते पितृभिः सह ॥ ६७॥ दद्यान्नरविमानं तु कृष्णाय नरनायक ॥ सत्कृतो धनदेनेव वसते ब्रह्मसागरम् ॥ ६८॥ कृत्वा पूजा
दिकं धूपं ज्वलंतं कृष्णमूर्द्धनि ॥ आरात्तिकं प्रकुर्वानो मोदते कृष्णसन्निधौ ॥ ६९॥ दीप्तिमंतं सकर्पूरं करोत्यारात्तिकं नृप ॥ कृष्णस्य वसते
लोके सप्तकल्पानि मानवः ॥ ७०॥ धृत्वा शंखोदकं यस्तु भ्रामयेत्केशवोपरि ॥ संनिधौ वसते विष्णोः कल्पांतं क्षीरसागरे ॥ ७१॥ एवं कृत्वा
तु कृष्णस्य यः करोति प्रदक्षिणाम् ॥ पठन्नामसहस्रं तु स्तवमन्यं पठन्नृप ॥ सप्तद्वीपवतीपुण्यं लभते तु पदेपदे ॥ ७२॥ कुर्याद्दण्डनमस्कार
मश्वमेवायुतैः समम् ॥ कृष्णं संतोषयेद्यस्तु सुगीतैर्मधुरैः स्वरैः ॥ सामवेदफलं तस्य जायते नात्र संशयः ॥ ७३॥ यो नृत्यति प्रहृष्टात्मा भाग्येवंदु
सुभक्तितः ॥ स निर्द्वहति पापानि मन्वंतरकृतान्यपि ॥ ७४॥ यः कृष्णाग्रे महाभक्त्या कुर्यात्पुस्तकवाचनम् ॥ प्रत्यक्षं लभेत्पुण्यं कपिलाश
तदानजम् ॥ ७५॥ ऋग्यजुःसामभिर्वाग्भिः कृष्णं संतोषयति ये ॥ कल्पांतं ब्रह्मलोके तु ते वसन्ति द्विजोत्तमाः ॥ ७६॥ योगशास्त्राणि वेदंता
नपुराणं कृष्णसन्निधौ ॥ पठन्ति रविचिंतं ते भित्त्वा याति हरेर्लयम् ॥ ७७॥ गीता नामसहस्रं तु स्तवराजो ह्यनुस्मृतिः ॥ गजेन्द्रमोक्षणं चैव कृष्ण
स्यातीव वल्लभम् ॥ ७८॥ श्रीमद्भागवतं यस्तु पठते कृष्णसन्निधौ ॥ कुलकोटिशतैर्युक्तः क्रीडते योगिभिः सदा ॥ ७९॥ यः पठेद्भागवतं भारतं
व्यासभाषितम् ॥ पुराणानि महीपाल प्राप्नोति सुक्तिं न संशयः ॥८०॥ द्वादशीवासरे प्राप्तं एवं कुर्वति ये नराः ॥ गीताद्यैः शतसाहस्रं पुण्यं यच्छति
केशवः ॥ ८१॥ जागरे कोटिगुणितं पुण्यं भवति भूमिप ॥ वसतां द्वारकावासात्प्रत्यहं लभते फलम् ॥८२॥ गोमतीनीरप्रतानां कृष्णवक्रावलोकं
नाम् ॥ दर्शनात्पातकं तेषां याति वर्षशताजितम् ॥८३॥ धन्यास्ते मानुषे लोके गोमत्युदधिवारिणा ॥ तर्पयन्ति पितृन्देवान्गत्वा द्वारवतीं कलौ ॥
॥८४॥ गंगाद्वारे प्रयागे च गंगायां कुरुजांगले ॥ प्रभासे शुक्रतीर्थे च श्रीस्थले पुष्करेऽपि च ॥८५॥ स्नानेन पिंडदानेन पितॄणां तर्पणे कृते ॥
तृप्तिर्भवति भूपाल तथा गोमतिदर्शनात् ॥८६॥ योजनेर्वेदुभिस्तिष्ठन्गोमतीति च यो वदेत् ॥ चांद्रायणसहस्रस्य फलमाप्नोति यत्रतः ॥ ८७॥
धन्या द्वारवती लोके वदते यत्र गोमती ॥ स्वयं तु तिष्ठते यत्र नित्यं रुक्मिणिवल्लभः ॥८८॥ न स्नाता गोमतीतीरे कलौ पापेन मोहिताः ॥ भवि
ष्यति कथं तेषां पापबंधस्य संक्षयः ॥ ८९॥ निर्मिता स्वर्गनिःश्रेणी कलौ कृष्णेन गोमती ॥ मनसः प्रीतिजननी जंतूनां नरसत्तम ॥ ९०॥
नदृश्यं स्वर्गसोपानं दृश्यते गोमतीसमम् ॥ सुखदं पापिनां पुंसां स्नानमात्रेण मोक्षदम् ॥ ९१॥ गोमतीनीरसंयुक्तो यत्र गर्जति सागरः ॥ तत्र
गच्छेन्नरव्याघ्र कृष्णस्तिष्ठति यत्र वै ॥ ९२॥ यत्र चक्रांकितशिला गोमत्युदधिनिःसृताः ॥ यच्छन्ति पूजिता मोक्षं तां पुरीं को न सेवते ॥ ९३॥
यत्र चक्रांकिता मृत्स्ना तिष्ठते निर्मला नृप ॥ कलौ पापविनाशार्थं तां पुरीं को न सेवते ॥ ९४॥ अप्रदृश्या पुरा लोके देवदानवरस
साम् ॥ शंख्या देवतादीनां पुरीं तां को न सेवते ॥ ९५॥ त्यजते यां कलौ नैव कृष्णो देवकिनन्दनः ॥ कर्मणा मनसा वाचा तां पुरीं

को न सेवते ॥ १६ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कथां पापप्रणाशिनीम् ॥ यां श्रुत्वा मुच्यते नूनं दुःखसंसारबन्धनात् ॥ १७ ॥ अवन्तीविषये पूर्वं ब्राह्मणो वेदपारगः ॥ चन्द्रशर्मेति विख्यातः शिवभक्तः सदा नृप ॥ १८ ॥ मनसा कर्मणा वाचा नान्यं ध्याति सदाशिवात् ॥ शैवाद्वाद्वातं नान्यत्करोति च नराधिप ॥ १९ ॥ नोपवासं हरिदिने कुरुते न व्रतं हरेः ॥ विना चतुर्दशीं राजन्नान्यदेवसमुद्रवम् ॥ १०० ॥ यत्रयत्र शिवक्षेत्रं यत्र तीर्थं तु शंकरम् ॥ तत्र गच्छति राजेन्द्र वैष्णवं नैव गच्छति ॥ १०१ ॥ प्रतिवर्षं तु कुरुते सोमनाथस्य दर्शनम् ॥ न जहाति विशेषेण सोमपर्व नरेश्वर ॥ १०२ ॥ एवं प्रकुर्वतस्तस्य वर्षाणि नवसप्ततिः ॥ गतानि किल राजेन्द्र शिवभक्तिं प्रकुर्वतः ॥ १०३ ॥ कदाचित्सोमपर्वण्यागते सोमोपनायकम् ॥ नानादेशान्महीपाल ह्यसंख्याताश्च मानवाः ॥ १०४ ॥ गताः कृष्णपुरीं सर्वे दृष्ट्वा सोमेश्वरं प्रभुम् ॥ आहूतस्तैश्चन्द्रशर्मा न गतो द्वारकां पुरीम् ॥ १०५ ॥ शिवक्षेत्रात्परं तीर्थं नाहं मन्ये जगच्चे ॥ नान्यदेवो मया ज्ञात ईश्वरादेवनायकात् ॥ १०६ ॥ विनाऽन्ये चन्द्रशर्माणं गतास्ते द्वारकां पुरीम् ॥ १०७ ॥ अन्यस्मिन्दिवसे राजन्गच्छतः स्वगृहं प्रति ॥ चक्रुस्ते दर्शनं स्वप्ने चन्द्रशर्मपितामहाः ॥ १०८ ॥ प्रेतभूता महाकायाः क्षुत्क्षामाश्चैव भीषणाः ॥ दृष्ट्वा स्वप्नं महा रौद्रं भीतोऽसौ च प्रकंपितः ॥ १०९ ॥ ॥ चन्द्रशर्मोवाच ॥ ॥ के यूयं विकृताकारा जंतूनां च भयानकाः ॥ पृथ्वीसमुद्रवा जीवा न दृष्टा न श्रुता मया ॥ ११० ॥ ॥ प्रेता ऊचुः ॥ ॥ मा भयं कुरु विप्रेन्द्र तव पूर्वपितामहाः ॥ आगतास्त्वत्समीपे तु महादुःखेन पीडिताः ॥ १११ ॥ ॥ चन्द्रशर्मोवाच ॥ ॥ इष्टं दत्तं तपरतप्तं भवद्भिर्मत्पितामहैः ॥ प्रेतत्वे कारणं यत्स्याद्भवतां विस्मयो मम ॥ ११२ ॥ ॥ प्रेता ऊचुः ॥ ॥ शृणु पुत्र प्रवक्ष्यामः प्रेतयोनेस्तु कारणम् ॥ वासरं वासुदेवस्य सदा विद्धं कृतं पुरा ॥ ११३ ॥ प्रेतत्वं तेन संप्राप्तमस्माभिः शृणु पुत्रक ॥ विशेषेण कृतं राज्ञो विद्धं जागरणं हरेः ॥ ११४ ॥ पतनं नरके घोरे भविष्यति न संशयः ॥ त्वया सह न संदेहो याददाभूतसंघवम् ॥ ११५ ॥ चन्द्रशर्मोवाच ॥ ॥ हरिभक्तिविहीनानां द्वादशीव्रतवर्जिनाम् ॥ नाशं न याति प्रेतत्वं पूजितैः शंकरादिभिः ॥ ११६ ॥ न वा सन्तोषितो देवो भक्त्या त्रिपुरनाशनः ॥ प्रदास्यति गतिं नूनं प्रेतत्वं न गमिष्यति ॥ ११७ ॥ ॥ प्रेता ऊचुः ॥ ॥ प्रायश्चित्तं विना पुत्र द्वादशीविधसंभवम् ॥ आपन्न गच्छते नूनं प्रेतत्वं नैव गच्छति ॥ ११८ ॥ प्रायश्चित्ती सदा पुत्र पूज्यानोऽपि शंकरम् ॥ विना केशवपूजाभिः पापं भजति गोवधम् ॥ ११९ ॥ प्रथमं केशवः पूज्यः पश्चादेवो महेश्वरः ॥ पूजनीयाश्च भक्त्या वै याश्चान्याः संति देवताः ॥ १२० ॥ मूलाच्छाखाः प्रशाखाश्च भवन्ति बहुशस्ततः ॥ वासुदेवात्समुद्भूतं जगदेतच्चराचरम् ॥ १२१ ॥ तस्मान्मूलं परित्यज्य शाखां नैवार्येद्बुधः ॥ विशेषेण जगन्नाथं त्रैलोक्याधिपतिं हरिम् ॥ १२२ ॥ तद्दिने ये प्रकुर्वन्ति सम्यग्भवेन शोभितम् ॥ सशल्यं तत्र संदेहः प्रेतत्वं याति तेन च ॥ १२३ ॥ हव्यं देवा न गृह्णन्ति कव्यं च पितरस्तथा ॥ पूजां गृह्णन्ति नो सूर्यस्तथा चैव पितामहाः ॥ १२४ ॥ प्रेतास्ते ये प्रकुर्वन्ति सशल्यं वासरं हरेः ॥ पौर्णमासीद्वये प्राप्ते रांका साम्प्रिविवर्जिता ॥ १२५ ॥ विशेषेण तु वैशाखी आद्धादीनां प्रशस्यते ॥ वैशाखे तु तृतीयां वै पूर्वविद्धां करोति यः ॥ १२६ ॥ हव्यं देवा न गृह्णन्ति कव्यं चैव पितामहाः ॥ यत्र देवा न गृह्णन्ति कव्यं तत्र पितामहाः ॥ तस्मात्कार्य्या तृतीया च पूर्वविद्धा बुधैर्नरेः ॥ १२७ ॥ कुर्वते यदि मोहाद्वा प्रेतत्वं शाश्वतं ततः ॥ नापयाति कृतेः पुण्यैर्वहुशस्तीर्थसेवनैः ॥ १२८ ॥ दशमीं पौर्णमासीं च पित्रोः सांवत्सरं दिनम् ॥ पूर्वविद्धं प्रकुर्वाणो नरकं प्रतिपद्यते ॥ १२९ ॥ दर्शश्च पौर्णमासी च साधिकैः पूर्वसंयुता ॥ नाग्निदीनेस्तु कर्त्तव्या पुनराह प्रजापतिः ॥ १३० ॥ क्षयाहे तु पुनः प्रोक्ता स्वकालव्यापिनी तिथिः ॥ आद्धं तत्र प्रकर्त्तव्यं ह्रासवृद्धी न कारणम् ॥ १३१ ॥ तत्रोक्तं मनुना पुत्र वेदातिर्भाष्यकारिभिः ॥ तत्प्रमाणं प्रकर्त्तव्यं प्रेतत्वं भवतोऽन्यथा ॥ १३२ ॥ एतेः प्रकारैः प्रेतत्वं प्राणिनां जायते भुवि ॥ निरीक्ष्य दर्शनास्त्राणि कार्य्यं विहितमात्मनः ॥ १३३ ॥ प्रणम्य सोमनाथं तु यात्रां कृत्वा न गच्छति ॥ कृष्णस्य दर्शनार्थाय तस्य किं जायते फलम् ॥ १३४ ॥ कथ्यते परमा मूर्तिर्हरिरीश्वरसंस्थिता ॥ विभेदो नात्र कर्त्तव्यो यथा शंभुस्तथा हरिः ॥ १३५ ॥ कृष्णस्य सोमनाथस्य नांतरं दृश्यते कचिद् ॥ यात्रा श्रीसोमनाथस्य संपूर्णा कृष्णदर्शनात् ॥ १३६ ॥ तस्मादुभयतः पुत्र गन्तव्यं नात्र संशयः ॥ दृष्ट्वा सोमेश्वरं देवं गंतव्यं द्वारकां प्रति ॥ १३७ ॥ प्रभासे सोमनाथस्य लिंगमध्ये व्यवस्थितः ॥ स्वयं तिष्ठति पुण्यात्मा भोगं गृह्णति केशवः ॥ १३८ ॥ दृष्ट्वा सोमेश्वरं देवं द्वारकां न नरो गतः ॥ पतनं नरके घोरे पितृणां च भविष्यति ॥ १३९ ॥ विशेषेण त्वया वत्स न कृतं द्वादशीव्रतम् ॥ व्रतं कृतं यदस्माभिस्तत्कृतं वेधसंयुतम् ॥ निर्गमं यमलोकाद्धि तदस्माकं न दृश्यते ॥ १४० ॥ ॥ चन्द्रशर्मोवाच ॥ ॥ यदि तात मयाऽज्ञानात् कृतं द्वादशीव्रतम् ॥ कस्मात्कृतं सशल्यं तु भवद्भिर्द्वादशीव्रतम् ॥ १४१ ॥ ॥ प्रेता ऊचुः ॥ ॥ कुविप्रेस्तु कुदेवैः शुकमायाविमोहितैः ॥ पारुष्यताहेतुकेष्व प्रेतयोनिमिमां गताः ॥ १४२ ॥ दत्तं तप्तं हुतं जप्तमस्माकं विफलं गतम् ॥ संप्राप्ता प्रेतयोनिस्तु सशल्याद्वादशीव्रतात् ॥ १४३ ॥ सशल्यं ये प्रकुर्वन्ति वासरं केशवकेन तत्सर्वं यच्चाहं प्रकरोमि तत् ॥ १४४ ॥ ॥ चन्द्रशर्मोवाच ॥ ॥ प्रेतत्वं नाशमायाति कथमेतत्पितामहाः ॥ कर्मणा न चार्तुदे ॥ १४५ ॥ न चान्यत्तीर्थलक्षं तु वर्जयित्वा तु गोमतीम् ॥ गंगा सरस्वती चैव नर्मदा नैव पुष्करम् ॥ १४६ ॥ यादृशं गोमतीतीरे कलौ प्रेतत्वनाशनम् ॥ गोमतीनीरदानेन कृष्णवक्त्रविलोकनात् ॥ १४७ ॥ विलयं याति पापानि जन्मकोटिकृतान्यपि ॥ वृथा संन्यासिनां पुण्यं वृथा च वनवासिनाम् ॥ १४८ ॥ सशल्यं वासरं विष्णोः कुर्वति यदि पुत्रक ॥ तस्माद्गच्छ सुखं पश्य पूर्णचन्द्रसमं सुखम् ॥ १४९ ॥ कृष्णस्य द्वारकां गत्वा यथास्माकं गतिर्भवेत् ॥ विफलं तव संजाता न कृतं यदुपाजितम् ॥ १५० ॥ पूजनात् ॥ विना केशवपूजायाः शंकरो यस्त्वयाचितः ॥ तत्पुण्यं विफलं जातं प्रेतयोनिं गमिष्यसि ॥ १५१ ॥ संपूर्णं तव पुण्यं च द्वारका कृष्णदर्शनात् ॥ भविष्यति न सन्देहो गोमत्युदधिसन्निधौ ॥ १५२ ॥ दृष्ट्वा सोमेश्वरं देवं कृष्णं यदि न पश्यति ॥ यात्राफलं न चाप्नोति वदत्येवं स्वयं शिवः ॥ १५३ ॥ दृष्टोऽहं तेन सन्देहो येः कृतं कृष्णदर्शनम् ॥ एका मूर्तिर्न सन्देहो मम कृष्णस्य नांतरम् ॥ १५४ ॥ दृष्ट्वा मां द्वारकां गत्वा कर्त्तव्यं कृष्णदर्शनम् ॥ दृष्ट्वा कृष्णं तु मां पश्येद्यास्यत्येव महाफलम् ॥ १५५ ॥ कृष्णदर्शनपूतात्मा यो मां पश्यति मानवः ॥ न तस्य पुनरावृत्तिर्मम लोकाच्च वेष्णवात् ॥ १५६ ॥ इत्याह देवदेवेशः स्वयं सोमपतिः पुरा ॥ विप्राणां श्रुतमस्माभिर्वदतां पुष्करे सताम् ॥ १५७ ॥ तस्माद्गच्छ प्रयाणार्थं कुरु कृष्णस्य दर्शनम् ॥ अन्यथा यास्यसे योनिं पेशाचीं पापदायिनीम् ॥ १५८ ॥ कृतापराधोऽपि यदा कुरुते कृष्ण

दर्शनम् ॥ मुच्यते नास्त्र संदेहः पापाजन्मकृतादपि ॥ १६० ॥ पूजिते देवदेशे कृष्णे देवकिनन्दने ॥ पूजिता देवताः सर्वा ब्रह्मरुद्रभगा
दिकाः ॥ १६१ ॥ विना कृष्णस्य पूजां च रुद्राद्यास्त्रिदिवोक्तसः ॥ पूजिता नैव कुर्वन्ति तुष्टिं पुत्र पितामहाः ॥ १६२ ॥ तस्माद्धारवतीं गत्वा
कृष्णस्य दर्शनं कुरु ॥ प्रेतयोर्निर्विनिर्मुक्ता वास्यामः परमां गतिम् ॥ १६३ ॥ गोमतीनीरयोतानि यस्यांगानि कलौ युगे ॥ मुनिभिर्योनिगमनं
तस्य दृष्टं न पुत्रक ॥ १६४ ॥ ताडिताः पादयुग्मेन गोमतीनीरयोचयः ॥ अगतीनां प्रकुर्वन्ति गतिं वै ब्रह्मवादिनाम् ॥ १६५ ॥ यः पुनः कुरुते
श्राद्धं गोमत्युदधिसंगमे ॥ पितृणां जायते तृतीयवदाभूतसंष्ट्रवम् ॥ १६६ ॥ ससागरधरायां च सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ॥ दिनेनेकेन तत्पुण्यं
द्वारकाकृष्णसन्निधौ ॥ १६७ ॥ यत्फलं त्रिदशैर्दृष्टं सर्वतीर्थसमुद्रवम् ॥ तत्फलं लभते सर्वं द्वारकायां दिनेदिने ॥ १६८ ॥ तीर्थकोटिसहस्रेस्तु
कृतेः श्राद्धेषु यत्फलम् ॥ पितृणां तत्फलं प्रोक्तं गोमतीतिलतर्पणात् ॥ १६९ ॥ यतीनां भोजनं यस्तु यच्छते कृष्णमन्दिरं ॥
सिक्खेसिक्खे भवेत्तृतिः पितृणां युगसंख्यया ॥ १७० ॥ कौपीनाच्छादनं छत्रं पादुके च कमण्डलुम् ॥ दत्त्वा संन्यासिनां याति सत
कल्पानि तत्फलम् ॥ १७१ ॥ धन्यास्ते मानवाः पुत्र वसन्ति श्वपचादयः ॥ द्वारकायां गतिं याति वसतां तत्र योगिनाम् ॥
॥ १७२ ॥ त्रिकालं ये प्रपश्यन्ति वदनं प्रत्यहं हरेः ॥ न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥ १७३ ॥ या नारी विधवा भूत्वा कुरुते द्वारकाया
यम् ॥ कुलायुतसहस्रं तु नयते परमं पदम् ॥ १७४ ॥ पुत्रेणापीह किं कार्यं न गतो द्वारकां यदि ॥ नारी पुत्रशताच्छ्रेया गत्वा कृष्णपुरीं वसेत् ॥
॥ १७५ ॥ कृष्णं कृष्णपुरीं गत्वा योऽर्चयेत्तुलसीदलेः ॥ प्राप्तं जन्मफलं तेन तारिताः प्रपितामहाः ॥ १७६ ॥ तुलसीदलमालां तु कृष्णो
त्तीर्णां तु यो वहेत् ॥ पत्रपत्रेऽश्वमेधानां दशानां लभते फलम् ॥ १७७ ॥ तुलसीकाष्ठसंभूतां यो मालां वहते नरः ॥ फलं यच्छति दैत्याः प्रत्यहं
द्वारकोद्भवम् ॥ १७८ ॥ निवेद्य विष्णवे मालां तुलसीकाष्ठसंभवा ॥ वहते यो नरो भक्त्या तस्य नैवास्ति पातकम् ॥ सदा प्रीतमनास्तस्य
कृष्णो देवकिनन्दनः ॥ १७९ ॥ तुलसीकाष्ठसंभूतं शिरोवाह्यादिभूषणम् ॥ जायते यस्य मर्त्यस्य तस्य देहे सदा हरिः ॥ १८० ॥ तुलसीमालया
यस्तु भूषितः कर्म चाऽऽचरेत् ॥ पितृणां देवतानां च कृतं कोटिशुणं कलौ ॥ १८१ ॥ तुलसीकाष्ठमालां तु प्रेतराजस्य दूतकाः ॥ दृष्ट्वा दूरेण नश्यन्ति
नातोद्धता यथाऽल्लयः ॥ १८२ ॥ जायते तद्गृहे नैव पापसंकमणं कुतः ॥ श्रुतं पुराणमस्माभिः कथितं ब्रह्मवादिभिः ॥ १८३ ॥ तस्मान्माला
त्वया धार्या तुलसीकाष्ठसंभवा ॥ हस्ते नात्र संदेह एहिकाशुम्भिकं त्वयम् ॥ १८४ ॥ तुलसीमालया यस्तु भूषितो भ्रमते यदि ॥ दुःस्वप्नं दुर्नि
मित्तं च न भयं शात्रवं क्वचित् ॥ १८५ ॥ कृत्वा वै तीर्थसंन्यासं यतयो विधवाः स्त्रियः ॥ जीवन्मुक्ताः कलौ ज्ञेयाः कुलकोटिसमन्विताः ॥
॥ १८६ ॥ धारयन्ति न ये मालां हतुकाः पापमोहिताः ॥ नरकात्र निवर्तते दग्धाः कोपाग्निना हरेः ॥ १८७ ॥ उन्मीलिनी वंजलिनी त्रिपुश्या
पक्षवद्भिनी ॥ त्वया पुत्र प्रकृतेर्व्याजयन्ती विजया जया ॥ १८८ ॥ पापघ्नी चाष्टमी प्रोक्ता कृष्णस्यातीव वल्लभा ॥ कृता कलौ युगे पुत्र द्वारका
मोक्षदायिनी ॥ १८९ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये द्वारकागमनमाहात्म्ये
तुलसीधारणमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ॥ श्रीमार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ पितृणां प्रेतरूपाणां कृत्वा वाक्यं
तुलसीधारणमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥ १ ॥ रुक्मिणीसहितः कृष्णो यत्र तिष्ठति चान्वहम् ॥ यत्र तिष्ठति तीर्थानि तत्र यातो
महीपते ॥ चन्द्रशर्मा द्विजश्रेष्ठो द्वारकां समुपागतः ॥ १ ॥ रुक्मिणीसहितः कृष्णो यत्र तिष्ठति चान्वहम् ॥ यत्र तिष्ठति तीर्थानि तत्र यातो
द्विजोत्तमः ॥ २ ॥ यत्र तिष्ठति यज्ञाश्च यत्र तिष्ठति देवताः ॥ यत्र तिष्ठति ऋषयो मुनयो योगवित्तमाः ॥ ३ ॥ या पुरी सिद्धमर्थैः सेव्यते
किनरेनरेः ॥ अप्सरोगणयज्ञैश्च द्वारका सर्वकामदा ॥ ४ ॥ स्वर्गारोहणनिश्रेणी वहते यत्र गोमती ॥ सा पुरी मोक्षदा नृणां दृष्टा विप्रवरणहि ॥ ५ ॥
यस्याः सीमां प्रविष्टस्य ब्रह्महत्यादिपातकम् ॥ नश्यते दर्शनादेव तां पुरीं को न सेवते ॥ ६ ॥ गत्वा कृष्णपुरीं दृष्ट्वा गोमतीं चैव सागरम् ॥
मन्ये कृतार्थमात्मानं जीवितं यौवनं धनम् ॥ ७ ॥ दृष्ट्वा कृष्णपुरीं रम्यां कृष्णस्य मुखपंकजम् ॥ धन्योऽहं कृत्यकृत्योऽहं सभाग्योऽहं धरातले ॥
॥ ८ ॥ दृष्ट्वा कृष्णमुखं रम्यं रुक्मिणीं द्वारकां पुरीम् ॥ तीर्थकोटिसहस्रेस्तु सेवितैः किं प्रयोजनम् ॥ ९ ॥ पुण्यैल्लसहस्रेस्तु प्राप्ता द्वारवती शुभा ॥
शुक्ला वैशाखमासे तु संप्राप्ता मधुसूदनी ॥ १० ॥ द्वादशी त्रिपुश्यानाम पापकोटिशतापहा ॥ धन्याः सर्वं मनुष्यास्ते वैशाखे मधुसूदनी ॥ ११ ॥
संप्राप्ता त्रिपुश्या यस्तु बुधवारं संयुता ॥ न यज्ञेस्तु न वेदेस्तु न तीर्थैः कोटिसेवितैः ॥ प्राप्यते तत्फलं चैव द्वारकायां यथा नृणाम् ॥ १२ ॥
एवमुक्त्वा द्विजश्रेष्ठो गोमतीतीरमाश्रितः ॥ उपस्पृश्य यथान्यायं शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ १३ ॥ कृत्वा स्नानं यथोक्तं तु संतप्य पितृदेवताः ॥ चक्र
तीर्थात्समादाय शैलश्रृङ्गाकिताञ्जुभान् ॥ पूजिताः पुरुषसूक्तेन यथोक्तविधिना नृप ॥ १४ ॥ शिवपूजा कृता पश्चात्संस्मृत्य पितृभाषितम् ॥
दत्त्वा पिंडोदकं सम्यक्पितृणां विधिपूर्वकम् ॥ १५ ॥ विलेपनं च वस्त्राणि पुष्पाणि धूपदीपको ॥ नैवेद्यानि मनोज्ञानि कंदमूलफलानि च ॥ १६ ॥
तांबूलं च सकपूरं कृत्वा नीराजनादिकम् ॥ प्रदक्षिणां नमस्कारं स्तुतिपूर्वं पुनः पुनः ॥ १७ ॥ क्षमापयित्वा देवेशं चक्रे जागरणं ततः ॥ यामत्रने
व्यतीते तु चंद्रशर्मा उवाच ह ॥ १८ ॥ आतुरस्य च दीनस्य शृणु कृष्ण वचो मम ॥ संसारभयसंवस्तं मां त्वमुद्धर केशव ॥ १९ ॥ त्वत्पादांबुज
भक्तानां न दुःखं पापिनामपि ॥ किं पुनः पापहीनानां द्वादशीसेविनां नृणाम् ॥ २० ॥ दशमीवैद्यं पापं कथितं मम पूर्वजैः ॥ दुष्कृतं नाशमायातु
त्वत्प्रसादाज्जनार्दन ॥ २१ ॥ सविद्धं त्वदिनं कृष्ण यत्कृतं जागरं हरे ॥ तत्पापं विलयं यातु यथा लवणमंभसि ॥ २२ ॥ सविद्धं वासरं यस्मा
त्कृतं मम पितामहे ॥ प्रेतत्वं तेन संप्राप्तं महादुःखप्रसाधकम् ॥ २३ ॥ यथा प्रेतत्वनिर्मुक्ता मम पूर्वपितामहाः ॥ मुक्तिं प्राप्तिं देवेश तथा
कुरु जगत्पते ॥ २४ ॥ पुनरेव यदुश्रेष्ठ प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ अविद्यामोहितेनापि न कृतं तव पूजनम् ॥ २५ ॥ मया पापेन देवेश शिवभक्तिः
समाश्रिता ॥ तव भक्तिः कृता नैव न कृतं तव वासरम् ॥ २६ ॥ न दृष्ट्वा द्वादशीं कृष्णं न स्नातो गोमतीजले ॥ न दृष्टं पादपद्मं च त्वदीयं मोक्षदा
यकम् ॥ २७ ॥ न कृता द्वारकायात्रा दृष्ट्वा सोमेश्वरं प्रभुम् ॥ विफलं सुकृतं जातं यन्मया समुपाजितम् ॥ २८ ॥ मत्पूर्वजैस्तु कथितं सर्वमेव
सुरेश्वर ॥ तत्पुण्यं मा वृथा यातु प्रसादात्तव केशव ॥ २९ ॥ दृष्टं तु तव वक्त्रं च दुर्लभं भुवनत्रये ॥ तत्रास्ति देवकीपुत्र पुराणेषु श्रुतं मया ॥ ३० ॥
सापराधास्तु ये केचिच्छिञ्जुपालादयः स्मृताः ॥ त्वत्करेण हताः कोपान्मुक्तिं प्राप्ता महीवराः ॥ ३१ ॥ अद्यप्रभृति कर्तव्यं पूजनं प्रत्यहं च तत् ॥
॥ ३२ ॥ न कृता द्वारकायात्रा दृष्ट्वा सोमेश्वरं प्रभुम् ॥ विफलं सुकृतं जातं यन्मया समुपाजितम् ॥ २८ ॥ मत्पूर्वजैस्तु कथितं सर्वमेव
॥ ३३ ॥ नित्यं नामसहस्रं तु पठनीयं तव प्रियम् ॥ पूजा तु तुलसीपत्रैर्मया कार्या संदेव हि ॥ ३४ ॥ तुलसीकाष्ठसंभूताः माला धार्या सदा
मया ॥ नृत्यं गीतं च कर्तव्यं संप्राप्ते जागरे तव ॥ ३५ ॥ द्वारकायां प्रकर्तव्यं प्रत्यहं गमनं मया ॥ त्वत्कथाश्रवणार्थं च नित्यं पुस्तकवाच
नम् ॥ ३६ ॥ नित्यं पादोदकं मूर्ध्ना मया धार्यं सुभक्तिः ॥ नैवेद्यभक्षणं चैव करिष्यामि सुभक्तिः ॥ ३७ ॥ निर्माल्यं शिरसा धार्यं त्वदीयं

सादर मया ॥ तव दत्त्वा यदिष्टं तु भक्षणीयं सदा मया ॥ ३८ ॥ तथातथा प्रकर्तव्यं येन तुष्टिर्भवेत्तव ॥ तथ्यमेतन्मया कृष्ण तवाग्रे पारिकीर्ति
तम् ॥ ३९ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ साधुसाधु महाभाग चन्द्रशर्मन्द्भिजोत्तम ॥ आगमिष्यति मल्लोके त्वया सह पितामहाः ॥ ४० ॥
पश्य प्रेतत्वनिर्मुक्ता मत्प्रसादाद्भिजोत्तम ॥ आकाशे गरुडाहस्तास्तव पूर्वपितामहाः ॥ ४१ ॥ ॥ पितामहा ऊचुः ॥ ॥ त्वत्प्रसादाद्वयं पुत्र
मुक्तिं प्राप्ता न संशयः ॥ प्रेतयोनेर्विनिर्मुक्ताः कृष्णवक्त्रावलोकनात् ॥ ४२ ॥ धन्यास्ते मानुषे लोके पुत्रपौत्रप्रपौत्रकाः ॥ दृष्ट्वा श्रीसोमनाथं तु
कृष्णं पश्यन्ति द्वारकाम् ॥ ४३ ॥ धन्या च विधवा नारी कृष्णयात्रां करोति या ॥ उद्धारिष्यति लोकेऽस्मिन्कुलानां निरयाच्छतम् ॥ ४४ ॥
अपचोऽपि करोत्येवं यात्रां च हरिशांकरीम् ॥ स याति परमां मुक्तिं पितृभिः परिवारितः ॥ ४५ ॥ यः पुनस्तीर्थसंन्यासं कृत्वा तिष्ठति तत्र वै ॥
विष्णुलोकाभिगृह्णति कल्पकोटिशतैरपि ॥ ४६ ॥ वंचितास्ते न सन्देहो दृष्ट्वा सोमेश्वरं प्रभुम् ॥ दृष्टं कृष्णमुखं नैव न स्नाता गोभतीजले ॥ ४७ ॥
किं जलेर्बहुभिः पुण्येस्तीर्थकोटिसमुद्रजैः ॥ दृष्ट्वा सोमेश्वरं यस्तु द्वारकां नैव गच्छति ॥ धिक्कुर्वति च तं पापं पितरो दिवि संस्थिताः ॥ ४८ ॥
दृष्ट्वा सोमेश्वरं देवं कृष्णं दृष्ट्वा पुनः शिवम् ॥ सौर्षणं कथितं पुण्यं यात्राशतसमुद्रवम् ॥ ४९ ॥ दृष्ट्वा सोमेश्वरं देवं कृष्णं नैव प्रपश्यति ॥ मोहा
द्वयं गतं तस्य सर्वं संसारकर्म वै ॥ ५० ॥ आगत्य यः प्रभासे च कृष्णं पश्यति वै नरः ॥ प्रभासाद्युतसंख्यं तु फलमाप्नोति यत्नतः ॥ ५१ ॥
यस्मात्सर्वाणि तीर्थानि सर्वे देवास्तथा मत्वाः ॥ द्वारकायां समायाति त्रिकालं कृष्णसंनिधौ ॥ ५२ ॥ तीर्थैर्नानाविधैः पुत्र तत्स्थानैः किं प्रयो
जनम् ॥ फलं समस्ततीर्थानां दृष्ट्वा द्वारवतीं लभेत् ॥ ५३ ॥ हते कंसे जरासन्धे नरके च निपातिते ॥ उत्तारिते भुवो भारे कृष्णो देवकिनन्दनः ॥
चके द्वारवतीं रम्यां सन्निधौ सागरस्य च ॥ ५४ ॥ स्थितः प्रीतमनाः कृष्णो लप्स्यते कामिनीसुखम् ॥ ५५ ॥ ब्रह्माग्निवायुसूर्याश्च वासवाद्या
दिवौकसः ॥ मर्त्या विप्राश्च राजानः पातालात्पद्मेश्वराः ॥ ५६ ॥ नद्यो नदाश्च शैलाश्च वनान्युपवनानि च ॥ पुराणानि ह्यरण्यानि सागराश्च
सरांसि च ॥ ५७ ॥ यक्षाश्चासुरगंधर्वाः सिद्धा त्रिद्याधरास्तथा ॥ रम्भाद्यप्सरसश्चैव प्रह्लादाद्या दितेः सुताः ॥ रक्षां विंशतिषाणांश्च धनदो रक्ष
नायकः ॥ ५८ ॥ ऋषयो मुनयः सिद्धाः सनकाद्याश्च योगिनः ॥ ग्राह्याणि योगाश्च ध्रुवः परमवैष्णवः ॥ ५९ ॥ यत्किंचित्त्रिषु लोकेषु
तिष्ठते स्थाणुजंगमम् ॥ श्रीकृष्णसन्निधौ नित्यं प्रत्यहं तिष्ठते सदा ॥ ६० ॥ न त्यजन्ति पुरीं पुण्यां द्वारकां कृष्णसेविताम् ॥
सा त्वया सेविता पुत्र सांप्रतं कृष्णदर्शनात् ॥ पिशाचयोनिनिर्मुक्ता यास्यामः परमां गतिम् ॥ ६१ ॥ द्वादशीविधजं पापं द्वारकायाः
प्रभावतः ॥ नष्टं पुत्र न सन्देहः संप्राप्ताः परमं पदम् ॥ ६२ ॥ द्वादशीविधसम्भूतं यत्त्वया पापमजितम् ॥ कृष्णस्य दर्शनात्क्षीणं न
जह्यं द्वादशीव्रतम् ॥ ६३ ॥ रक्षणीयं प्रयत्नेन वेधो दशमिसम्भवः ॥ नो चेत्पुत्र न संदेहः प्रेतयोनिमवाप्स्यसि ॥ ६४ ॥ त्रैलोक्य
संभवं पापं तेषां भवति भूतले ॥ सशल्यं ये प्रकुर्वन्ति वासरं कृष्णसंज्ञकम् ॥ ६५ ॥ प्रायश्चित्तं न तस्यास्ति सशल्यं वासरं हरेः ॥
ये कुर्वन्ति न ते याति मन्वंतरशतैर्दिवम् ॥ ६६ ॥ प्रेतत्वं दुःसहं पुत्र दुःसहा यमयातना ॥ तस्मात्पुत्र न कर्तव्यं सशल्यं द्वादशीव्रतम् ॥ ६७ ॥
कारयन्ति हि ये त्वज्ञाः कूटयुक्ताश्च हेतुकाः ॥ प्रेतयोनिं प्रयास्यन्ति पितृभिः सह सर्वतः ॥ ६८ ॥ द्वादशी दशमीविद्धा संतानप्रविनाशिनी ॥ ध्वं
सिनी पूर्वपुण्यानां कृष्णभक्तिविनाशिनी ॥ ६९ ॥ स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामः प्रसादाद्दुष्मिणीपतेः ॥ प्राप्तं विष्णुपदं पुत्र अपुनर्भवसंज्ञकम् ॥ ७० ॥
॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ चन्द्रशर्मन्प्रसन्नोऽहं तव भक्त्या द्विजोत्तम ॥ शैवभावप्रपन्नोऽपि यस्त्वं जातोऽसि वैष्णवः ॥ ७१ ॥ नवसप्ततिवर्षाणि
न कृतं वासरं मम ॥ संपूर्णं मत्प्रसादेन तव जातं न संशयः ॥ ७२ ॥ एकेनैवोपवासेन त्रिस्पृशासंभवेन हि ॥ द्वारकायाः प्रसादेन महदृचालोकनेन
हि ॥ ७३ ॥ अविद्यामोहितेनैव शिवभक्त्या ममार्चनम् ॥ न कृतं मत्प्रसादेन कृतं चैव भविष्यति ॥ ७४ ॥ वैशाखे येरहं दृष्टो द्वारकायां द्विजो
त्तम ॥ त्रिस्पृशावासरे चैव बंजुलीवासरे तथा ॥ ७५ ॥ उन्मीलिनीदिने प्राप्ते प्राप्ते वा पंचवर्दिनी ॥ नैतेषां चापराधोऽस्ति यद्यपि ब्रह्मघातकाः
॥ ७६ ॥ जन्मप्रभृति पुण्यस्य प्रकृतस्यापि भूषुर ॥ मत्पुरीदर्शनेनापि फलभागी भवेन्नरः ॥ ७७ ॥ दृष्ट्वा समस्ततीर्थानि प्रभासादीनि भूतले ॥
मत्पुरीदर्शनेनैव पृष्ट्वाऽपीह भवेत्फलम् ॥ ७८ ॥ माहात्म्यं द्वारकायास्तु मद्दिने यत्र तत्र वा ॥ पठेन्मम पुरीं पुण्यां लभते मत्प्रसादतः ॥ ७९ ॥
मत्पुरीं वसतां पुण्यं त्रिकालं मम दर्शनात् ॥ तत्फलं समवाप्नोति यस्त्विदं पठते कलौ ॥ ८० ॥ कलौ काशी च मथुरा ह्यवन्ती च द्विजोत्तम ॥
अयोध्या च तथा माया कांची चैव च मत्पुरी ॥ ८१ ॥ शालिग्रामभवं चैव वदरी च तथोत्तमा ॥ कुरुक्षेत्रं भृगुक्षेत्रं पुष्करं शुभसंज्ञकम् ॥ ८२ ॥
प्रयागं च प्रभासं च क्षेत्रं वै हाटकेश्वरम् ॥ गंगाद्वारं शौकरं च गंगासागरसंगमम् ॥ ८३ ॥ नैमिषं दण्डकारण्यं तथा वृन्दावनं द्विज ॥ सैधवं
चार्बुदाख्यं च सर्वाण्यायतनानि च ॥ ८४ ॥ वनानि मागधादीनि पुष्कराणि द्विजोत्तम ॥ शैलराजादयः शैला हिमाद्रिप्रमुखा हि ये ॥ ८५ ॥
गंगादयश्च सरितो भूतले संति यानि वै ॥ तीर्थानि त्रिषु कालेषु समानि द्वारकापुरः ॥ ८६ ॥ कलिना कलितं सर्वं वर्जयित्वा तु मत्पुरीम् ॥
विप्र वर्षशते प्राप्ते मत्पुर्यां मम दर्शने ॥ ८७ ॥ तव मृत्युर्महीदेव मत्प्रसादाद्विष्यति ॥ त्रिस्पृशावासरे प्राप्ते वैशाखे शुक्लपक्षतः ॥ ८८ ॥ संगमे
विप्रेन्द्र सर्वाङ्कामानवाप्स्यसि ॥ मद्भक्तानां युगातिऽपि विनाशो नोपपद्यते ॥ ९० ॥ मद्भक्तिं वहतां पुंसामिह लोके परेऽपि वा ॥ नाशुभं विद्यते
किंचित्कुलकोटिं नयेदिवम् ॥ ९१ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ ततो वर्षशते प्राप्ते गत्वा द्वारवतीं पुरीम् ॥ प्राणाङ्कृष्णोपदेशेन त्यक्त्वा
मोक्षं जगाम ह ॥ ९२ ॥ इन्द्रद्युम्न तदारुणात् माहात्म्यं द्वारकाभवम् ॥ पुनरेव प्रवक्ष्यामि यत्ते मनसि वर्तते ॥ ९३ ॥ शृण्वतां पठतां चैव माहा
त्म्यं द्वारकाभवम् ॥ सर्वं फलमवाप्नोति कृष्णेन कथितं च यत् ॥ ९४ ॥ विस्तारयन्ति लोकेऽस्मिन्ल्लिखितं यस्य वेश्मनि ॥ प्रत्यक्षं द्वारकापुण्यं
चन्द्रशर्मणो द्वारकागमनपूर्वककृष्णदत्तवरग्रहणादिद्वारकानगरीश्रेष्ठमाहात्म्यवर्णननाम चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न
मथुरा द्वारकाऽयोध्या कलिकाले पुरीत्रयम् ॥ धर्मार्थकामदं भूष मोक्षदं हरिवल्लभम् ॥ २ ॥ मथुरायां तु कालिंदी गोमती कृष्णसन्निधौ ॥
अयोध्यायां तु सरयुर्मुक्तिदा सेविता सदा ॥ ३ ॥ द्वारवत्यामयोध्यायां कृष्णं रामं शुभप्रदम् ॥ मथुरायां हरिं विष्णुं स्मृत्वा मुक्तिमवा
प्नुयात् ॥ ४ ॥ धन्या सा मथुरा लोके यत्र जातो हरिः स्वयम् ॥ द्वारका सफला लोके कीडितं यत्र विष्णुना ॥ ५ ॥ धन्यानामपि सा

पूज्या अयोध्या सर्वकामदा ॥ या स्वयं रामदेवेन पालिता धर्मबुद्धिना ॥ ६ ॥ यददाति फलं काशी सेविता कल्पसंख्यया ॥ कलौ
 ददाति मथुरा वासरेणापि तत्फलम् ॥ ७ ॥ मन्वन्तरसहस्रे तु प्रयागे यत्फलं भवेत् ॥ निमिषाद्देन वसतां द्वारकायां तु तत्फलम् ॥ ८ ॥
 प्रभासे च कुरुक्षेत्रे यत्फलं वत्सरेः शतैः ॥ वसतां निमिषाद्देन अयोध्यायां च तद्वत् ॥ ९ ॥ अयोध्याधिपतिं रामं मथुरायां
 तु केशवम् ॥ द्वारकावासिनं कृष्णं कीर्तनं चापि दुर्लभम् ॥ १० ॥ मथुराकीर्तनेनापि श्रवणाद्वारकापुरः ॥ अयोध्यादर्शनेनापि त्रिशुद्धं च पदं
 ब्रजेत् ॥ ११ ॥ कृष्णं स्वयंभुवं देवं द्वारका त्रिविधोपमा ॥ श्रुता चाप्यथवा दृष्टा कुरुते जन्मसंशयम् ॥ १२ ॥ श्रुताभिलिखिता दृष्टा ह्ययोध्या
 मथुरापुरी ॥ पापं हरति कल्पोत्थं द्वारका च तृतीयका ॥ १३ ॥ कृष्णं विष्णुं हरिं देवं विथातं च कलौ स्मृतम् ॥ द्वादश्यां जागरे राजावश्वमेधा
 युतं फलम् ॥ १४ ॥ बालक्रीडनकं स्थानं ये स्मरन्ति दिनेदिने ॥ स्वर्णशैलपदं नृणां जायते राजसत्तम ॥ १५ ॥ धन्यास्ते मानवा लोके कलि
 काले नरोत्तम ॥ ध्रुवनं सिंधुतोयेन गोमत्यां येनैरेः कृतम् ॥ १६ ॥ पश्चिमाशां नरः स्नात्वा कृत्वा वै करसंपुटम् ॥ द्वारकां ये स्मरिष्यन्ति तेषां
 कोटिगुणं फलम् ॥ १७ ॥ मनसा चिन्तयेद्यो वै कलौ द्वारवतीं पुरीम् ॥ कपिलाश्रुतपुण्यं च लभते हेलया नरः ॥ १८ ॥ गंगासागरजं पुण्यं
 गंगाद्वारभवं तथा ॥ कलौ द्वारवतीं गत्वा प्राप्नोति मनुजाधिप ॥ १९ ॥ सत्कल्पस्मरो भूप मार्कण्डेयः स्मराम्यहम् ॥ समाना वाञ्छिता वापि
 द्वारवत्या न कापि पूः ॥ २० ॥ दुर्वाससा समो धन्यो नास्ति नाप्यधिको नृप ॥ भाषातं येन कृत्वा द्वारकायां धृतो हरिः ॥ २१ ॥ मा काशीं
 मा कुरुक्षेत्रं प्रभासं मा च पुण्डरम् ॥ द्वारकां गच्छ राजपं पश्य कृष्णमुखं शुभम् ॥ २२ ॥ अश्वमेधसहस्रं तु राजभूयशतं कलौ ॥ पदपदे च
 लभते द्वारकां याति यो नरः ॥ २३ ॥ सफलं जीवितं तेषां कलौ नृपवरोत्तम ॥ येषां न स्वलितं चित्तं द्वारकां प्रति गच्छताम् ॥ २४ ॥ माता
 च पुत्रिणी तेन पिता चैवं पितामहाः ॥ पिंडदानं कृतं येन गोमत्यां कृष्णसन्निधौ ॥ २५ ॥ गोपीचन्दनमुद्रां तु कृत्वा भ्रमति भूतले ॥ सोऽपि
 देशो भवेत्पूतः किं पुनर्यत्र संस्थितम् ॥ २६ ॥ द्वारकायां समुद्रतां तुलसीं कृष्णसेविताम् ॥ नित्यं विभर्ति शिरसा स भवेत्त्रिदशाधिपः ॥ २७ ॥
 दैत्यारोर्भगवत्तिथिश्च विजया नीरं च गंगोद्भवं नित्यं काशिपुरी तथैव तुलसी धात्रीफलं वल्लभम् ॥ २८ ॥ शास्त्रं भागवतं तथा च दयितं रामायणं द्वारका
 पुण्यं मालतिसम्भवं सुदयितं गीतं कृतं जागरम् ॥ २९ ॥ गृहे यस्य सदा तिष्ठेद्गोपीचन्दनमृत्तिका ॥ द्वारका तिष्ठते तत्र कृष्णेन सहिता कलौ
 ॥ ३० ॥ कृतग्रो वाऽथ गोम्रोऽपि हैतुकः कृत्स्नपापकृत् ॥ गोपीचन्दनसंपर्कात्पूतो भवति तत्क्षणात् ॥ ३१ ॥ गोपीचन्दनखंडं तु यो ददातीह
 वैष्णवे ॥ कुलमेकोत्तरं तेन शतं तारितमेव वा ॥ ३२ ॥ द्वारकासम्भवा भूप तुलसी यस्य मंदिरे ॥ तस्य वैवस्वतो नित्यं विभेति सह किंकरैः ॥
 ॥ ३३ ॥ द्वारकासंभवा मृत्सा तुलसी कृष्णकीर्तनम् ॥ क्रतुकोटिशतं पुण्यं कथितं ग्याससुनुना ॥ ३४ ॥ आलोड्य सर्वशास्त्राणि पुराणानि
 पुनःपुनः ॥ मया दृष्टा महीपाल न द्वारकासमा पुरी ॥ ३५ ॥ द्वारकागमनं येन कृतं कृष्णस्य कीर्तनम् ॥ स्नातं तीर्थसहस्रेस्तु तेनेष्टं क्रतुको
 टिभिः ॥ ३६ ॥ इन्द्रियाणां तु दमनं किं करिष्यति देहिनाम् ॥ सांख्यमध्ययनं चापि द्वारकां गच्छते न चेत् ॥ ३७ ॥ पशवस्ते न सन्देहो गर्दभेन
 समा जनाः ॥ दृष्टं कृष्णमुखं येन गत्वा द्वारवतीं पुरीम् ॥ ३८ ॥ कृतकृत्यास्तु ते धन्या द्वादश्यां जागरे हरिः ॥ कृत्वा जागरणं भक्त्या
 नृत्यमाना सुहृद्गुहः ॥ ३९ ॥ कृष्णालयं तु यो गत्वा गोमत्यां पिंडपातनम् ॥ करोति शक्त्या दानं च मुक्तास्तस्य पितामहाः ॥ ४० ॥ प्रेतत्वं च पिशा
 चत्वं न भवेत्तस्य देहिनः ॥ जन्मजन्मनि राजेंद्र यो गतो द्वारकां पुरीम् ॥ ४१ ॥ अनशनेन यत्पुण्यं प्रयागे त्यजतस्तनुम् ॥ द्वादश्यां निमि
 षाद्देन तत्फलं कृष्णसन्निधौ ॥ ४२ ॥ सूर्यग्रहे गवां कोटिं दत्त्वा यत्फलमाप्नुयात् ॥ तत्फलं कलिकाले तु द्वारवत्यां दिनेदिने ॥ ४३ ॥
 कोटिभारं सुवर्णस्य ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः ॥ दत्त्वा यत्फलमाप्नोति तत्फलं कृष्णदर्शने ॥ ४४ ॥ दोलासंस्थं च ये कृष्णं पश्यन्ति मधुमाधवे ॥ तेषां
 पुत्राश्च पौत्राश्च मातामहपितामहाः ॥ ४५ ॥ श्वशुराद्याः सभृत्याश्च पशवश्च नरोत्तम ॥ क्रीडन्ति विष्णुना सार्द्धं यावदाभूतसंख्यम् ॥ ४६ ॥ या
 काचिद्द्वादशी भूप जायते कृष्णसन्निधौ ॥ पश्यामि नांतरं किञ्चित्कलिकाले विशेषतः ॥ ४७ ॥ कृष्णस्य सन्निधौ नित्यं वासरा द्वादशीसमाः ॥
 युगादिभिः समाः सर्वे नित्यं कृष्णस्य सन्निधौ ॥ ४८ ॥ कलौ द्वारवतीं सेव्या ज्ञात्वा पुण्यं विशेषतः ॥ पदपुण्यं चैव सुलभा दुर्लभा द्वारका कलौ ॥ ४९ ॥
 स्मरणात्कीर्तनाद्यस्मादुक्तिमुक्ती सदा नृणाम् ॥ दुर्वाससा तु ऋषिणा रक्षिता तिष्ठते पुरी ॥ ५० ॥ कलौ न शक्यते गंतुं विना कृष्णप्रसादतः ॥ कृष्ण
 स्य दर्शनं कर्तुं यान्ति रुद्रादयः सुराः ॥ ५१ ॥ त्रिकालं जगतीनाथ रुक्मिणीदर्शनाय च ॥ सफला भारती तस्य कृष्णकृष्णेति या वदेत् ॥ ५२ ॥ द्वारका
 यायिनं दृष्ट्वा गायन्ति दिवि संस्थिताः ॥ नरकात्पितरो मुक्ताः प्रचलन्ति हसन्ति च ॥ ५३ ॥ गोप्यं यत्पातकं पुंसां गोमती तद्व्यपोहति ॥ स्मरणात्कीर्त
 नाद्वापि किं पुनः ध्रुवने कृते ॥ ५४ ॥ रुक्मिणीसहितं देवं शंखोद्गारे च शंखिनम् ॥ पिंडारके चतुर्बाहुं दृष्ट्वाऽन्यैः किं करिष्यति ॥ ५५ ॥ रुक्मिणी
 देवकीपुत्रश्चक्रतीर्थं च गोमती ॥ गोपीनां चंदनं लोके तुलसी दुर्लभा कलौ ॥ ५६ ॥ दुर्लभास्ते सुता ज्ञेया धरणीपापनाशकाः ॥ गयां गत्वा
 तु ये पिंडं द्वारकां कृष्णदर्शनम् ॥ करिष्यन्ति कलौ प्राप्ते वंजुलीसमुपोषणम् ॥ ५७ ॥ समं पुण्यफलं तेषां वंजुली द्वारका समा ॥ येन न्यूना
 नाधिकाऽपि कथितं विष्णुना स्वयम् ॥ ५८ ॥ वंजुली चाधिकां राजकृष्णं वक्ष्यामि कारणम् ॥ द्वादश्यामुपवासेन द्वादश्यां पारणेन तु ॥ प्राप्यते
 हेलया चैव तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ५९ ॥ गृहेषु वसतां तीर्थं गृहेषु वसतां तपः ॥ गृहेषु वसतां मोक्षो वंजुलीसमुपोषणात् ॥ ६० ॥ वंजुली
 द्वारका गंगा गया गोविंदकीर्तनम् ॥ गोमती गोकुलं गीता दुर्लभं गोपिचन्दनम् ॥ ६१ ॥ एतच्छृणोति यो भक्त्या कृत्वा मनसि केशवम् ॥
 अश्वमेधसहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ॥ ६२ ॥ श्रोष्यन्ति जागरे ये वै माहात्म्यं केशवस्य च ॥ सर्वपापविनिर्मुक्ताः पदं यास्यन्ति वैष्णवम् ॥
 ॥ ६३ ॥ पठिष्यन्ति नरा नित्यं ये वै श्रोष्यन्ति भक्तिः ॥ तुलापुरुषदानस्य फलं ते प्राप्नुवन्ति हि ॥ ६४ ॥ कृष्णजागरणे दानं यच्चालपमपि दीयते ॥
 सर्वं कोटिगुणं ज्ञेयमित्याहुः कश्यो नृप ॥ ६५ ॥ मानकूटं तुलाकूटं कन्याहयगवां क्रयात् ॥ तत्सर्वं विलयं याति द्वादश्यां जागरे कृते ॥ ६६ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये वंजुलीद्वारकागंगायोगोविन्दगोमतीगोकुल
 गीतागोपीचन्दनमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चविंशतितमोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ श्रीमार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ प्रह्लादं सर्वधर्मज्ञं वेदशास्त्रा
 र्थपारगम् ॥ वैष्णवागमतत्त्वज्ञं भगवद्भक्तितत्परम् ॥ १ ॥ सुवासीनं महाप्राज्ञमृषयो द्रष्टुमागतः ॥ सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञः स्वधर्मप्रतिपालकः ॥
 ॥ २ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ विना ज्ञानाद्दिना ध्यानाद्दिना चेन्द्रियनिग्रहात् ॥ अनायासेन येनेतत्प्राप्यते परमं पदम् ॥ ३ ॥ संसेपा
 त्कथय स्नेहादृष्टादृष्टफलोदयम् ॥ धर्मान्मनुजशार्दूल ब्रूहि सर्वानशेषतः ॥ ४ ॥ इत्युक्तोऽसौ महाभागो नारायणपरायणः ॥ कथयामास संज्ञे

पात्सर्वलोकहितोद्यतः ॥ ५ ॥ ॥ श्रीप्रह्लाद उवाच ॥ ॥ श्रूयतामभिधास्यामि गुह्याद्गुह्यतरं महत् ॥ यस्य संश्रवणादेव सर्वपापक्षयो भवेत् ॥
 ॥ ६ ॥ अष्टादशपुराणानां सारात्सारतरं च यत् ॥ तदहं कथयिष्यामि भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥ ७ ॥ सुखासीनं महादेवं जगतः कारणं परम् ॥
 पञ्च पण्मुखो भक्त्या सर्वलोकहितोद्यतः ॥ ८ ॥ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वलोकानां दुःखसंसारभेषजम् ॥ कथयस्व प्रसादेन सुखो
 पायं विमुक्तये ॥ ९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ चतुर्विधं तु यत्पापं कोटिजन्मार्जितं कलौ ॥ जागरे वेष्णवं शास्त्रं वाचयित्वा व्यपोहति ॥ १० ॥
 वेष्णवस्य तु शास्त्रस्य यो वक्ता जागरे हरेः ॥ मद्रक्तं तं विजानीयाद्विपन्नस्त्वन्यथा भवेत् ॥ ११ ॥ हरिजागरणं कार्यं मद्रक्तेन विजानता ॥
 अन्यथा पापिनो ज्ञेया ये द्विपन्ति जनार्दनम् ॥ १२ ॥ जागरं ये च कुर्वन्ति गायन्ति हरिवासरे ॥ अग्निष्टोमफलं तेषां निमिषाद्भेन पण्मुखः ॥ १३ ॥
 जागरे पश्यतां विष्णोर्मुखं रात्रौ मुहुर्मुहुः ॥ येषां हृष्यन्ति रोमाणि रात्रौ जागरणे हरेः ॥ कुलानि दिवि तावन्ति वसन्ति हरिसन्निधौ ॥ १४ ॥
 यमस्य पथि निर्मुक्ता जनाः पापशतवृताः ॥ गीतशास्त्रविनोदेन द्वादशीजागरान्विताः ॥ १५ ॥ सुप्रभाता निशा तेषां धन्याः सुकृतिनो नराः ॥
 प्राणात्ययेन मुह्यन्ति यैः कृतं जागरं हरेः ॥ १६ ॥ पुत्रिणस्ते नरा लोके धनिनः ख्यातपौरुषाः ॥ येषां वंशोद्भवाः पुत्राः कुर्वन्ति हरिजागरम् ॥ १७ ॥
 इष्टं मखैः कृतं दानं दत्तं पिंडं गयाशिरे ॥ स्नातं नित्यं प्रयागे तु यैः कृतं जागरं हरेः ॥ १८ ॥ दयिता विष्णुभक्ताश्च नित्यं मम पदानन ॥ कुर्वन्ति
 वासरं विष्णोर्वस्माद्वासरं हितम् ॥ १९ ॥ श्रुत्वा हर्षं न चाप्नोति जागरं न करोति यः ॥ प्रकटीकरोति तन्नूनं जनन्या दुर्विचेष्टितम् ॥ २० ॥
 संप्राप्य वासरं विष्णोर्न येषां जागरो हरेः ॥ व्यर्थं गतं च तत्पुण्यं तेषां वर्षशतोद्भवम् ॥ २१ ॥ पुत्रो वा पुत्रपुत्रो वा दौहित्रो दुहिताऽपि वा ॥
 कारिष्यति कुलेऽस्माकं कलौ जागरणं हरेः ॥ २२ ॥ पोत्यमानाः प्रजल्पन्ति पितरो यमकिंकरैः ॥ मुक्तिर्भविष्यत्यस्माकं नरकाजागरे कृते ॥ २३ ॥
 नान्यथा जायतेऽस्माकं मुक्तिर्ज्ञातैरपि ॥ विना जागरणेनैव नरलोकात्कथंचन ॥ तस्माद्वासरं कार्यं पितृणां हितमिच्छता ॥ २४ ॥ भक्ति
 भागवतानां च गोविंदस्यापि कीर्तनम् ॥ न देहग्रहणं तस्मात्पुनर्लोकं भविष्यति ॥ २५ ॥ जागरं कुरुते यश्च संगमे विजयादिने ॥ पुनर्देहप्रजननं
 दग्धं तेनाऽऽत्मना स्वयम् ॥ २६ ॥ त्रिपृष्ठा वासरं येन कृतं जागरणान्वितम् ॥ केशवस्य शरीरे तु स लीनो नात्र संशयः ॥ २७ ॥ उन्मीलिनी
 कृता येन रात्रौ जागरणान्विता ॥ प्रभवन्ति न पापानि स्थूलसूक्ष्माणि तस्य तु ॥ २८ ॥ सतालवाद्यसंयुक्तं संगीतं जागरं हरेः ॥ यः कारयति
 देवस्य द्वादश्यां दानसंयुतम् ॥ २९ ॥ तस्य पुण्यं प्रवक्ष्यामि महाभागवतस्य हि ॥ तिलप्रस्थसहस्रं तु सहिरण्यं द्विजातये ॥ दत्त्वा यत्फलमा
 प्रोति ह्यनेन रविसंक्रमे ॥ ३० ॥ हेमभारशतं नित्यं सवत्सं कपिलायुतम् ॥ प्रेक्षणीयप्रदानेन तत्फलं प्राप्नुयात्कलौ ॥ ३१ ॥ यः पुनर्वासरे पुत्र
 दिव्यैर्गर्भकृतेः स्तवैः ॥ तोषयेत्पद्मनाभं वै वैदिकैर्विष्णुसामभिः ॥ ३२ ॥ ऋग्यजुःसामसम्भूतैर्वेष्णवैश्चैव पुत्रक ॥ संस्कृतेः प्राकृतेः स्तोत्रैरन्यैश्च
 विविधैस्तथा ॥ ३३ ॥ प्रीतिं करोति देवेशो द्वादश्यां जागरे स्थितः ॥ शृणु पुण्यं समासेन यद्गीतं ब्रह्मणा मम ॥ ३४ ॥ त्रिःसप्तहृत्यो धरणीं
 त्रिगुणीकृत्य पण्मुख ॥ दत्त्वा यत्फलमाप्नोति तत्फलं प्राप्नुयात्तरैः ॥ ३५ ॥ गर्वा शतसहस्रेण सवत्सेनापि यत्फलम् ॥ तत्फलं प्राप्नुयान्मर्त्यः
 स्तोत्रैर्वस्तोपयेद्धारिम् ॥ ३६ ॥ वैदिकी दशगुणा प्रीतियामेनैकेन जागरे ॥ एवं फलानुसारेण कार्यं जागरणं हरेः ॥ ३७ ॥ यः पुनः पठते
 रात्रौ गीतां नामसहस्रकम् ॥ द्वादश्यां पुरतो विष्णोर्वेष्णवानां समीपतः ॥ ३८ ॥ पुण्यं भागवतं स्कादपुराणं दयितं हरेः ॥ माधुरं दालचरितं
 गोपीनां चरितं तथा ॥ ३९ ॥ एतान्पठति रात्रौ यः पूजयित्वा तु केशवम् ॥ न वेदयहं फलं वत्स यदि ज्ञास्यति केशवः ॥ ४० ॥ दीपं प्रज्वाल
 येद्वात्रो यः स्तवैर्हरिजागरे ॥ न चास्तं गच्छते तस्य पुण्यं कल्पशतैरपि ॥ ४१ ॥ मंजरीसहितैः पत्रैस्तुलसीसम्भवेर्धारिम् ॥ जागरे पूजयेद्भक्त्या
 नास्ति तस्य पुनर्भवः ॥ ४२ ॥ स्नानं विलेपनं पूजा धूपं दीपं च संस्तवम् ॥ नेवेद्यं च सतावूलं जागरे दत्तमक्षयम् ॥ ४३ ॥ ध्यातुमिच्छति पद्म
 यो मां भक्तिपरायणः ॥ स करोतु महाभक्त्या द्वादश्यां जागरं हरेः ॥ ४४ ॥ वासरे वासुदेवस्य सर्वे देवाः सवासवाः ॥ देहमाश्रित्य तिष्ठति ये
 प्रकुर्वन्ति जागरम् ॥ ४५ ॥ जागरे वासुदेवस्य महाभाक्तकीर्तनम् ॥ ये कुर्वन्ति गतिं याति योगिनां ते न संशयः ॥ ४६ ॥ चरितं रामदेवस्य ये
 वधं रावणस्य च ॥ पठन्ति जागरे विष्णोस्ते याति परमां गतिम् ॥ ४७ ॥ अश्वीत्य चतुरो वेदान्कृत्वा चैवार्चनं हरेः ॥ स्नात्वा च सर्वतीर्थेषु जागरे
 तत्फलं हरेः ॥ ४८ ॥ रथानामयुतैर्युत सहस्रैर्वरारणैः ॥ लक्षेणाश्ववराणां तु तत्फलं जागरे हरेः ॥ ४९ ॥ धान्यशैलसहस्रेस्तु तुलापुरुषको
 टिभिः ॥ यत्फलं मुनिभिः प्रोक्तं तत्फलं जागरे हरेः ॥ ५० ॥ कन्याकोटिप्रदानं च स्वर्णभारशतं तथा ॥ दत्तं रत्नायुतशतं यैः कृतो जागरो
 हरेः ॥ ५१ ॥ अष्टादशपुराणैस्तु पठितैर्यत्फलं भवेत् ॥ तत्फलं शतसाहस्रं कृते जागरणे हरेः ॥ ५२ ॥ मन्वादि पठतां शास्त्रं यत्फलं हि द्विजन्म
 नाम् ॥ अधिकं फलमाप्नोति कुर्वाणो जागरं हरेः ॥ ५३ ॥ दुर्भिक्षे चाब्रदातृणां पुंसां भवति यत्फलम् ॥ संन्यासिनां सहस्रेस्तु यत्फलं भोजितैः
 कलौ ॥ फलं तत्समवाप्नोति कुर्वतां जागरं हरेः ॥ ५४ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वार
 कामाहात्म्ये द्वादशीजागरणमाहात्म्यवर्णनं नाम षड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ स्थित्वा द्वादशीजागरे क्रतु
 समे दुःखापहं पुण्यदे रम्यं भागवतं शृणोति पुरुषः कृत्वा हरेः पूजनम् ॥ पुण्यं वाजिमखस्य कोटिगुणितं संप्राप्य भक्तोत्तमश्चित्त्वा पाशसमूह
 पञ्चनिचयं प्राप्नोति कृष्णालयम् ॥ १ ॥ इत्यापापसमूहकोटिनिचयैर्गुणैर्गनाकोटिभिः स्तेयैर्लक्षगुणैर्गुरोर्वधकरैः संवेष्टितो यद्यपि ॥ श्रुत्वा भाग
 वतं छिनत्ति सकलं कृत्वा हरेर्जागरं मुक्तिं याति नरेन्द्र निर्मलवपुर्भित्त्वा रवेर्मंडलम् ॥ २ ॥ एकादशी द्वादशिसंप्रविष्टा कृता नभस्ये श्रवणेन
 युक्ता ॥ विशेषतः सोमसूतेन संगमे करोति मुक्तिं प्रपितामहानाम् ॥ ३ ॥ यदीयते द्वादशीवासरे शुभे विष्णुं समुद्दिश्य तथा पितृणाम् ॥
 पर्याप्तिमष्टैः क्रतुतीर्थदानैर्भक्त्या प्रदत्तं खलु मेरुतुल्यम् ॥ ४ ॥ महानदीं प्राप्य दिनं च विष्णोस्तोयांजलिं यस्तु पितृन्ददाति ॥ आर्द्रं कृतं तेन
 समाः सहस्रं यच्छन्ति कामान्पितरः सुवृताः ॥ ५ ॥ शरणागतानां परिपालनेन ह्यत्रप्रदानेन शृणुष्व पुत्र ॥ ऋणप्रदाने द्विजदेवतानां तद्रे फलं जाग
 रणेन विष्णोः ॥ ६ ॥ यः स्वर्णधेनुं मधुनीरधेनुं कृष्णाजिनं रौप्यसुवर्णमेरु ॥ ब्रह्मांडदानं प्रददाति याति स वै फलं जागरणेन विष्णोः ॥ ७ ॥
 नदीं वरिष्ठां यत्पिंडदानेन पितुर्गयायाम् ॥ यद्धेमदानात्कुरुर्जागले च तत्स्यात्फलं जागरणेन विष्णोः ॥ ८ ॥ स्नानेन यत्प्राप्य
 तेषानि रुक्मस्य तथाभितानि ॥ निहंत्यनेकानि पुराकृतानि श्रीजागरे ये प्रपठन्ति गीतम् ॥ १० ॥ मार्गं न ते सौरपुरस्य दूतान्वनतरं
 पण्मुख किंचिदन्यत् ॥ स्वप्ने न पश्यन्ति च ते मनुष्या येषां गता जागरणेन निद्रा ॥ ११ ॥ कापायवस्त्रैश्च जटाभरैश्च पुर्तामिहात्रैः किंशु चान्य

मन्त्रैः ॥ अर्थाकामवरमोक्षकरी च भद्रामेका भजस्व कलिकालविनाशिनो च ॥ १२ ॥ इत्युक्तपूर्वं किल नारदेन श्रेयोर्थबुद्ध्या विनतामुताय ॥
कृष्णात्परं नान्यदिहास्ति देवं व्रतं तदहम् परमं न किञ्चित् ॥ १३ ॥ भोभोः सुराः शृणुत नारद इत्यवोचद्रोभोः स्वगेन्द्रमपिसिद्धगुनीन्द्रसंवाः ॥
उत्क्षिप्य बाहुमथ भक्तजनेन चोक्तं नैकादशीव्रतसमं व्रतमस्ति किञ्चित् ॥ १४ ॥ पक्षीन्द्र पापपुरुषा न हरिं भजति तद्रक्तिशास्त्रनिरता न कलौ
भवति ॥ कुर्वति मूढमनसो दशमीविमिश्रामेकादशीं शुभदिनं च परित्यजति ॥ १५ ॥ आर्तः सदा चैव सदा च रोगी गपी सदा चैव सदा च
दुःखी ॥ सदा कुलघ्नोऽथ सदा च नारकी विद्धं सुरारेदिनमाश्रयेत्तु यः ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये द्वादशीजागरणस्य सर्वतोवरेण्यत्ववर्णनं नाम सप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ॥ ॥ मार्कण्डेय
उवाच ॥ ॥ कृत्वा जागरणं विष्णोर्यथान्यायं नरेभ्यः ॥ पितृन्पुत्रान् पुण्यं च ततः किं कुरुते ययः ॥ १ ॥ भुक्तो वा यदि वाऽभुक्तः स्वच्छो
वाऽस्वच्छ एव वा ॥ विमुक्तिः कथिता तत्र हरिजागरणान्तरा ॥ २ ॥ अस्नातो वा नरः स्नातो जागरे समुपस्थिते ॥ सर्वतीर्थपुत्रो ज्ञेयस्तं दृष्ट्वा
दिवमाव्रजेत् ॥ ३ ॥ श्वपचा जागरं कृत्वा पदं निर्वाणमागताः ॥ किं पुनर्वर्णसंभूताः सदाचारपरास्तथा ॥ ४ ॥ युवतीनादमाकर्ण्य यथा निद्रा
न जायते ॥ जागरे चैवमेव स्यात्तत्कथानां च कीर्तने ॥ ५ ॥ ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुणमनागमः ॥ उत्कल्लनं मनःपापं शोधयेद्विष्णु
जागरः ॥ ६ ॥ विमुक्तिः काष्ठाकस्योक्ता किं पुनर्वीक्षतां हरिम् ॥ ७ ॥ वाचिकं मानसं पापं करणैर्बुधपार्जितम् ॥ अन्यैर्निमित्तमात्रेण व्यपोहति
न संशयः ॥ ८ ॥ गोष्ठ्यां समागता ये तु तेषां पापं कुतः स्मृतम् ॥ मातृपूजा गयाश्राद्धं सुतीर्थगमनं तथा ॥ जागरस्य नृणां राजन्समानि
कवयो विदुः ॥ ९ ॥ जननीपूजनं भूष ह्यश्वमेधायुतेः समम् ॥ पूर्णं वर्षशतं भूष कुशाग्रोद्धतं जलम् ॥ १० ॥ पितृपात्रे द्विजः सम्यक्तीर्थं
पुष्करलंजिते ॥ जागरस्यैव चैतानि कलां नार्हति षोडशीम् ॥ ११ ॥ कृत्वा कांचनसंघर्षां वसुधां वसुधाधिप ॥ दत्त्वा यत्फलमाप्नोति तत्फलं
हरिजागरे ॥ १२ ॥ निकृंतनं कर्मणश्च ह्यात्मना दुष्कृतं कृतम् ॥ व्यपोहति न संदेहो येन जागरणं कृतम् ॥ १३ ॥ संक्षेपतः प्रवक्ष्यामि पुनरेव
महीपते ॥ जागरे पद्मनाभस्य यत्फलं कवयो विदुः ॥ १४ ॥ खोर्विवमिदं भित्त्वा स योगी हरिजागरे ॥ प्रयाति परमं स्थानं योगिगम्यं
निरंजनम् ॥ सांख्ययोगैः सुदुःखेन प्राप्यते यत्पदं हरेः ॥ १५ ॥ नद्यो नदा यथा यांति सागरे संस्थितिं क्रमात् ॥ एवं जागरणात्सर्वं तत्पदं
यांति संस्थितिम् ॥ १६ ॥ मेरुमंदरमानानि कृत्वा पापानि वा नरः ॥ हरिजागरणे तानि व्यपोहति न संशयः ॥ १७ ॥ राज्यं स्वर्गं तथा
मोक्षं यच्चान्यदीप्सितं नृणाम् ॥ ददाति भगवान्कृष्णः स्वर्गतीर्तागरे स्थितः ॥ १८ ॥ जागरेणैव पापानां श्वपचानां महीपते ॥ तत्पदं
कविभिः प्रोक्तं किं पुनस्तु द्विजन्मनाम् ॥ १९ ॥ जपध्यानविहीनस्य गायकस्यापि भूपते ॥ कर्मभ्रष्टस्य च प्रोक्तो मोक्षस्तु हरिजागरे ॥ २० ॥
तत्रास्ति त्रिषु लोकेषु पुण्यं पुण्यवतां नृणाम् ॥ यत्तु साधयते भूप जागरे संव्यवस्थितः ॥ २१ ॥ त्वया पुनरिदं कार्यं स्मर्तव्यो गरुडध्वजः ॥
एकादश्यां न भोक्तव्यं कर्तव्यं जागरं सदा ॥ २२ ॥ जागरे वर्तमानस्य श्वपचस्य गतिर्भवेत् ॥ किं पुनर्वर्णजातीनां वैष्णवानां महीपते ॥ २३ ॥
ये तु जागरणे निद्रां न यांति नृपुंगव ॥ न तेषां जननी याति खेदं गर्भावधारणात् ॥ २४ ॥ तस्माज्जागरणं कार्यं मातुर्जठरवर्जिभिः ॥ भीतै
र्मोक्षपरैर्मर्त्यैः सुखचेष्टानहिष्कृतैः ॥ २५ ॥ यस्तु जागरणं रात्रौ कुर्याद्रक्तिमन्वितः ॥ निमित्तेनिमित्ते राजन्नश्वमेधफलं लभेत् ॥ २६ ॥ शयनो
त्थापनाभ्यां च समं पुण्यमुदाहृतम् ॥ विशेषो नास्ति भूपाल विष्णुना कथितं पुरा ॥ २७ ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वेश्याः स्थिताः शूद्राश्च जागरे ॥
पक्षिणः कृमिकीटाश्च ह्यनेके चैव जंतवः ॥ ते गताः परमं स्थानं योगिगम्यं निरंजनम् ॥ २८ ॥ यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि
च ॥ कृष्णजागरणे तानि क्षयं यांति न संशयः ॥ २९ ॥ एकतः क्रतवः सर्वे सर्वतीर्थसमन्विताः ॥ एकतो देवदेवस्य जागरः कृष्णवल्गवः ॥ न
समं ह्यधिकः प्रोक्तः कविभिः कृष्णजागरः ॥ ३० ॥ सूर्यशकादयो देवा ब्रह्मरुद्रादयो गणाः ॥ नित्यमेव समायांति जागरे कृष्णवल्गवे ॥ ३१ ॥
गंगा सरस्वती रेवा यमुना च शतह्रदा ॥ चंद्रभागा वितस्ता च नद्यः सर्वाश्च तत्र वै ॥ ३२ ॥ सरांसि च ह्रदाश्चैव समुद्राः कृत्स्नशो नृप ॥ एकादश्यां
नृपश्रेष्ठ गच्छन्ति हरिजागरे ॥ ३३ ॥ स्पृहणीयास्तु देवैर्भ्यो ये नराः कृष्णजागरे ॥ नृत्यं गीतं प्रकुर्वन्ति वीणावाद्यं तथैव च ॥ ३४ ॥ भक्त्या
वाऽप्यथवाऽभक्त्या शुचिर्वाप्यथवाऽशुचिः ॥ कृत्वा जागरणं विष्णोर्भुज्यते पापकोटिभिः ॥ ३५ ॥ पादयोः पांसुकणिका यावत्तिष्ठति भूतले ॥
तावद्वर्षसहस्राणि जागरी वसते दिवि ॥ ३६ ॥ तस्माद्ब्रह्मं प्रगन्तव्यं जागरे माधवस्य च ॥ कलौ भलविनाशाय द्वादशद्वादशीषु च ॥ ३७ ॥
सुचह्न्यपि पापानि कृत्वा जागरणं हरेः ॥ निर्द्वन्द्वैरुत्तुर्यानि युगकोटिशतान्यपि ॥ ३८ ॥ उन्मीलिनी महीपाल येः कृता प्रीतिसंयुतेः ॥
कलौ जागरणोपेता फलं वक्ष्यामि तच्छृणु ॥ ३९ ॥ स्थितौ युगसहस्रं तु पादेनैकेन भूतले ॥ काश्यां च जाह्नवीतीरे तत्फलं लभते नरः ॥ ४० ॥
भवेद्युगसहस्रं च विनाऽऽहारे यत्फलम् ॥ उन्मीलिनीं समासाद्य फलं जागरणे हरेः ॥ ४१ ॥ दुष्प्राप्यं वैष्णवं स्थानं मखकोटिशतैः कृतैः ॥
देलया प्राप्यते नूनं द्वादश्यां जागरे कृते ॥ ४२ ॥ न कुर्वति व्रतं विष्णोर्जागरेण समन्वितम् ॥ परस्वं पारदार्यं च पापं तान्प्रति गच्छति ॥ ४३ ॥
एकेनैवोपवासेन भावहीनास्तु मानवाः ॥ निर्द्वन्द्वैरुत्तुर्यानि युगकोटिशतान्यपि ॥ ४४ ॥ यत्र भागवतं शास्त्रं यत्र जागरणं हरेः ॥
शांलिग्रामशिला यत्र तत्र गच्छेद्भरिः स्वयम् ॥ ४५ ॥ न पुत्र्यः पावनाः सप्त कलौ वेदवचो नहि ॥ यादृशं वासरं विष्णोः पावनं जागरान्वि
तम् ॥ ४६ ॥ संप्राप्ते वासरे विष्णोर्येन न कुर्वति जागरम् ॥ मज्जति नरके घोरे नरा नाभ्यां न संशयः ॥ ४७ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये द्वादशीजागरणमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ अथान्यच्च प्रवक्ष्यामि गुह्याद्ब्रह्मतरं महत् ॥ द्वारकायाः परं पुण्यं माहात्म्यं ह्युत्तमोत्तमम् ॥ १ ॥ इतिहासं पुरावृत्तं
वर्णयिष्ये मनोहरम् ॥ तीर्थक्षेत्रादिदेवानामृषीणां संशयापहम् ॥ २ ॥ सोभाग्यमतुलं दृष्ट्वा सिंहराशिगते गुरो ॥ गोदावल्यां द्विजश्रेष्ठा नारदो भगव
त्प्रियः ॥ ३ ॥ गौतमस्याऽभिर्तो दृष्ट्वा त्रैलोक्यसंभवानि वै ॥ तीर्थानि सरितः सर्वा विस्मयं परमं गतः ॥ ४ ॥ तत्र काशीं कुरुक्षेत्रमयोध्यां
मथुरापुरी ॥ माया कांची ह्यवन्ती च अण्यन्याश्रमैः सह ॥ ५ ॥ हरिक्षेत्रं गया मिश्रक्षेत्रं च पुरुषोत्तमम् ॥ प्रभासादीनि पुण्यानि मुक्तित्रेयाण्यशे
षतः ॥ ६ ॥ जाह्नवी यमुना रेवा तत्र पुण्या सरस्वती ॥ सरयूगंडकी तापी पयोष्णी सरिता वरा ॥ ७ ॥ कृष्णा भीमरथी पुण्या कावेर्याद्याः
सरिद्वराः ॥ स्वर्गे मर्त्ये च पाताले वर्तमानाः सतीर्थकाः ॥ ८ ॥ स्थिता गोदावरीतीरे सिंहराशि गते गुरो ॥ तथा च पुष्करादीनि सप्तसिंधुसरांसि
च ॥ ९ ॥ मेवादिपर्वताः पुण्या दर्शनात्पापनाशनाः ॥ तीर्थराजः प्रयागश्च सर्वतीर्थसमन्वितः ॥ १० ॥ वेदोपवेदाः शास्त्राणि पुराणानि च
सर्वशः ॥ सिद्धा मुनिगणाः सर्वे देवर्षिपितृदेवताः ॥ ११ ॥ चंद्रादित्यो सुरगणाः सिंहस्य च बृहस्पती ॥ स्थिता गोदावरीतीरे वर्षमेकं ग्रह

पिताः ॥ १२ ॥ यानि कानि च पुण्यानि तीर्थक्षेत्राणि संति वै ॥ त्रैलोक्ये तानि सर्वाणि गौतम्यां वीक्ष्य विस्मिताः ॥ १३ ॥ देवर्षिनारदस्तत्र
मुनिभिर्मुदितोऽवसत् ॥ सिद्धस्थां च सर्वाणि स्वस्थानगमनाय वै ॥ १४ ॥ आमंत्र्य गौतमीं देवीं स्थितानि पुरतस्ततः ॥ सर्वेषां शृण्वतां विप्रा
गौतमी खिन्नमानसा ॥ तदा दुर्जनसंसर्गात्नारदं दुःखिताऽब्रवीत् ॥ १५ ॥ गौतम्युवाच ॥ पश्येतानि सुतीर्थानि गंगायाः सारितोऽमलाः ॥
सागरा गिरयः पुण्या गयात्रितयमेव च ॥ १६ ॥ क्षेत्राणि मोक्षदान्यंग त्रैलोक्यजानि नारद ॥ देवाश्च पितरः सिद्धा ऋषयो मानवादयः ॥ १७ ॥ तीर्थ
राजः प्रयागश्च सर्वतीर्थसमन्वितः ॥ एतेषामेव सर्वेषां मत्संसर्गान्महामुने ॥ विशुद्धानां प्रकाशेन राजते भुवनत्रयम् ॥ १८ ॥ प्रयांति तानि सर्वाणि
त्वंस्त्वं स्थानं प्रति प्रभो ॥ अमुनाऽहं परिश्रान्ता दह्यमाना त्वहर्निशम् ॥ १९ ॥ दुर्जनानां सुसंपर्कादंशं पापात्मनां प्रभो ॥ सोभाग्यमधुना प्राप्तं सत्सं
सर्गेण नारद ॥ २० ॥ प्रयांत्येतानि सर्वाणि स्वस्थानं मुदितानि च ॥ २१ ॥ एतानि मत्प्रसादेन पुण्यानि कथितानि च ॥ कथय श्रमशान्त्यर्थं दुःखि
ता किं करोम्यहम् ॥ २२ ॥ प्रहाद उवाच ॥ गोदावर्या वचः श्रुत्वा भगवान्नारदो द्विजाः ॥ क्षणं ध्यात्वा तु दुःखांतः प्राह संशयमानसः ॥ २३ ॥
॥ नारद उवाच ॥ अहो अत्यद्भुतं ह्येतद्गौतम्या व्यसनं महत् ॥ पश्यन्त्वसंशयं देवास्तीर्थक्षेत्रसारिद्राः ॥ २४ ॥ सत्पुण्यनिचयो यस्यां युष्माकं
समभूद्वयम् ॥ तस्याः पापान्निशमनं कथं स्यादिति चिन्तयाम् ॥ २५ ॥ श्रीप्रहाद उवाच ॥ तदा चिन्तयतां तेषां सर्वेषां भावितात्मनाम् ॥
गौतमो भगवांस्तत्र समायातो मुनीश्वराः ॥ २६ ॥ दृष्ट्वा तमृषयो देवा यथोचितमपूजयन् ॥ जाह्नवी यमुना पुण्या नर्मदा च सरस्वती ॥ २७ ॥
अन्याश्च सर्वाः सारितस्त्रैलोक्यमनुवर्तिताः ॥ वाराणसीकुक्षेत्रप्रमुखान्याश्रमैः सह ॥ युगपत्तानि सर्वाणि संपूज्य मुनिमनुवन् ॥ २८ ॥ तत्प्रसादेन वै
त्राताः सम्यक्कृद्धा महापुने ॥ यदानीता त्वया गंगा गौतमी भूतलं प्रति ॥ २९ ॥ कृतार्था मानवाः सर्वे सर्वपापविजिताः ॥ किं तु दुर्जनसंपर्कात्सं
तता गौतमी भृशम् ॥ ३० ॥ कथं पापैर्विनिर्मुक्ता परमानन्दसंप्लुता ॥ सुप्रभा जायते देवी तद्गौतम विचिन्तयताम् ॥ ३१ ॥ प्रहाद उवाच ॥
एवमुक्तो मुनिस्तेस्तु चिन्ताकुलितमानसः ॥ नारदस्य मुखं वीक्ष्य प्रहसन्गौतमोऽब्रवीत् ॥ ३२ ॥ गौतम उवाच ॥ सर्वेषां क्षेत्रतीर्थानां
महाशुभविनाशिनी ॥ गौतमीयं महाभागा अस्यास्तापः क्व शाम्यति ॥ ३३ ॥ नास्ति लोकत्रये तीर्थं स्नातुं सिंहगते गुरौ ॥ यद्वे नायाति गौतम्यां
क्षेत्रं चापि विशुद्धये ॥ काशीप्रयागमुख्यानि राजंते यत्प्रसादतः ॥ ३४ ॥ वदंतु मुनयः सर्वे क्षेत्रतीर्थसमाश्रिताः ॥ शुद्धं विचार्य यत्कार्यं
मयाऽस्मिन्नातसंकटे ॥ ३५ ॥ प्रहाद उवाच ॥ इत्युक्त्वा मुनयः सर्वे नोचुः किञ्चिद्विमोहिताः ॥ तत्रोपायविज्ञाय गौतमी गौतमोऽ
ब्रवीत् ॥ ३६ ॥ गौतम उवाच ॥ आनीतासि मया देवि तपसाऽऽराध्य शंकरम् ॥ नदिष्यति स चोपायमित्युक्त्वाऽचिन्तयत्तदा ॥ ३७ ॥
गौतमः श्रद्धया भक्त्या गंगामौलिमखंडधीः ॥ तदाऽभून्महदाश्चर्यं शृण्वन् ऋषयोऽमलाः ॥ ३८ ॥ ध्यायमानैः महादेवे गौतमेन महात्मना ॥
अकस्मादभवद्गौणी हर्षयन्ती जगन्नयम् ॥ ३९ ॥ नादयन्ती दिशः सर्वा आब्रह्मभुवनं द्विजाः ॥ अरुणलक्षणाकारा विषादशमनी शुभा ॥
॥ ४० ॥ दिव्यवाण्डुवाच ॥ अहो वत महाश्चर्यं सर्वेषां सुखदे शुभे ॥ प्रसेगेऽत्र महाक्षेत्रे मग्ना दुःखार्णवे बुधाः ॥ ४१ ॥ अहं हे गौत
माचार्य ऋषयो नारदादयः ॥ शृण्वन् तीर्थक्षेत्राणि कृपया संवदाम्यहम् ॥ ४२ ॥ पश्चिमस्य समुद्रस्य तीरमाश्रित्य वर्तते ॥ अस्मद् दिशि
वायव्यां द्वारकाक्षेत्रमुत्तमम् ॥ ४३ ॥ यत्राऽऽस्ते गोमती पुण्या सागरेण समन्विता ॥ पश्चिमाभिमुखो यत्र महाविष्णुः सदा स्थितः ॥ ४४ ॥
अनेकपापराशीनामुग्राणामपि सर्वदा ॥ दाहस्थानं समाख्यातमिन्धनानां यथाऽनलः ॥ ४५ ॥ देवविश्वद्रुहो यत्र दग्ध्वा पातकमद्भुतम् ॥ लोक
त्रयवधाजातं विराजतेऽर्कवत्सदा ॥ ४६ ॥ तद्भूम्यतां महाभागा गोमतीमवदाहकाम् ॥ गोदावरीं पुरस्कृत्य क्षेत्रतीर्थसमन्विताम् ॥ ४७ ॥ प्राप्य
द्वारवतीं पुण्यां मत्प्रसादाद्विजोत्तमाः ॥ प्रभावाद्भारकायाश्च सत्यमाविर्भव्यति ॥ ४८ ॥ प्रहाद उवाच ॥ इत्युक्ते सति ते सर्वे हर्ष
निर्भरमानसाः ॥ श्रुत्वा सर्वोत्तमं क्षेत्रं जगद्गुह्यरिनामभिः ॥ ४९ ॥ जितं भो जितमस्माभिर्धन्या एन्यतमा वयम् ॥ देवादपगतो मोहो ज्ञातं तीर्थं
त्तमोत्तमम् ॥ ५० ॥ तदा सर्वाणि तीर्थानि क्षेत्राण्यश्रमैः सह ॥ वाराणसीप्रयागादिसरांसि सिन्धवो नगाः ॥ ५१ ॥ गया च देवखातानि पितरो
देवमानवाः ॥ श्रुत्वा प्रमुदिता वाचं प्रोचुर्जयजयेति च ॥ ५२ ॥ अहो सर्वोत्तमं क्षेत्रं सर्वेषां नोऽवनाशनम् ॥ राजानं तीर्थराजानं द्वारकां शिरसा
नमः ॥ ५३ ॥ श्रीप्रहाद उवाच ॥ श्रुत्वा सर्वोत्तमं क्षेत्रं तीर्थं सर्वोत्तमोत्तमम् ॥ देवोत्तमोत्तमं देवं श्रीकृष्णं कुशनाशनम् ॥ ५४ ॥ उत्कण्ठा
ह्यभवत्तेषां तीर्थादीनां ह्यनुत्तमा ॥ प्रोचुरन्योन्यतो वाचं सर्वाणि युगपत्तदा ॥ ५५ ॥ ऋषितीर्थदेवा ऊचुः ॥ कदा द्रक्ष्यामहे पुण्यां
द्वारकां कृष्णपालिताम् ॥ श्रीकृष्णदेवमूर्तिं च कृष्णवक्त्रं सुशोभितम् ॥ ५६ ॥ कदा तु गोमतीस्नानमस्माकं तु भविष्यति ॥ चक्रतीर्थं कदा
स्नात्वा कृष्णदेवस्य मंदिरम् ॥ द्रक्ष्यामः सुमहापुण्यं मुक्तिद्वारमपावृतम् ॥ ५७ ॥ दुर्लभो द्वारकावासो दुर्लभं कृष्णदर्शनम् ॥ दुर्लभं गोमती
स्नानं रुक्मिणीदर्शनं द्विजाः ॥ ५८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये गौत
मीतीर्थस्थसमस्ततीर्थक्षेत्रादीनां देवाण्यां द्वारकाप्रभावं श्रुत्वा द्वारकागमनोत्सुकतापूर्वकगोमतीवर्णनं नामैकोनविंशत्तमोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ ॥
॥ श्रीप्रहाद उवाच ॥ तदा तेषां सुतीर्थानां क्षेत्राणामभवन्मुदः ॥ गन्तुं द्वारवतीं पुण्यां सर्वेषामपि सर्वशः ॥ १ ॥ द्वार
कागमने दृष्ट्वा तया नारदगौतमौ ॥ महोत्सवो महास्तत्र भविष्यति मनोहरः ॥ २ ॥ तीर्थानां कृष्णयात्रायां गन्तव्यमित्थवो
चतुः ॥ अथ ते कृषयो देवाः सर्वतीर्थसमन्विताः ॥ ३ ॥ गौतमीं तु पुरस्कृत्य ययुर्द्वारवतीं मुदा ॥ तदा सर्वाणि तीर्थानि क्षेत्राण्यनि
कृत्स्नशः ॥ द्वारकागमनं चक्रुः सानन्दा ऋषयः सुराः ॥ ४ ॥ श्रद्धयाऽपराधं भक्त्या कृष्णदर्शनलालसाः ॥ वीणानिनादतत्त्वज्ञं नारदं पथि तेऽ
ब्रवीत् ॥ ५ ॥ ऋषय रजुः ॥ राशयः पुण्यपुञ्जानां कृता वै तपसां तथा ॥ यज्ञदानव्रतानां च तीर्थानां महतां भुवि ॥ ६ ॥ संप्रातस्त
त्प्रसादोऽयं यद्रक्ष्यामः कुशस्थलीम् ॥ पृच्छामहेऽधुना त्वां वै योगिनां परमं गुरुम् ॥ ७ ॥ द्वारकायास्तु यात्रायां को विधिः संप्रकीर्तितः ॥ निय
मः कोऽत्र कर्तव्यो वर्जनीयं च किं मुने ॥ ८ ॥ श्रोतव्यं कीर्तितव्यं च स्मर्तव्यं किं च वै पथि ॥ उत्सवाश्चात्र के प्रोक्ता द्वारकायाश्च तत्पथि ॥ ९ ॥
एकैकश्च महाभाग भक्तानन्दविवर्द्धनम् ॥ एतत्सर्वं महाभाग कृपया संप्रकीर्त्यताम् ॥ १० ॥ श्रीनारद उवाच ॥ कृताभ्यंगस्तु पूर्वेषु
संपूज्य श्रद्धया हरिम् ॥ भोजयेद्वेणुवाग्विप्रान्स्वशक्त्या संप्रहर्षितः ॥ ११ ॥ अनुज्ञातो महाविष्णोः प्रसादमुपयुज्य वै ॥ शयीत भुवि सुप्रीतो
द्वारकां कृष्णमानसः ॥ १२ ॥ शोभते तु शुचिः स्नातः संपूज्य जगदीश्वरम् ॥ प्रदक्षिणं नमस्कृत्य महाविष्णोरनुज्ञया ॥ सः पृष्ट्वा कुलवृद्धांश्च
ब्राह्मणान्चैव गवान्प्रियात् ॥ १३ ॥ ततस्तु तदनुज्ञातो गौतमादित्रस्तवैः ॥ यात्रारंभं प्रकुर्वीत द्वारकायां प्रहर्षितः ॥ १४ ॥ द्वारकां गच्छमानस्तु

शान्तो दातः शुचिः सदा ॥ ब्रह्मचर्यमधः शय्यां कुर्वीत नियतेन्द्रियः ॥ १५ ॥ सहस्रनामपठनं पुराणपठनं तथा ॥ कर्तव्यं सकृपं चित्तं सत्तां
शुश्रूषणं तथा ॥ १६ ॥ अन्नदानादिकं सर्वं विभवे सति मानवः ॥ अपि स्वल्पं स्वशक्त्या वै कृतं कोटिगुणं भवेत् ॥ १७ ॥ पथि कृष्णस्य यो
भक्त्या प्राप्तमेकं प्रयच्छति ॥ द्वीपांता तेन दत्ता भूः पुण्यस्यान्तो न विद्यते ॥ १८ ॥ किं पुनर्द्वारकाक्षेत्रे कृष्णस्य च समीपतः ॥ कलविके
कसिकथे च ॥ जसूयायुतं फलम् ॥ १९ ॥ गयाश्राद्धसदृशाणि कृतानि शतसंख्यया ॥ अन्नदानं कृतं येस्तु द्वारकापथि मानवैः ॥ २० ॥ औषधं
चात्रपानीयं पादुके कंबलं तथा ॥ वासांस्तुपानहौ चैव वित्तं च विभवे सति ॥ वर्जयेत्संकरं विद्वान्मृगालापास्तथैव च ॥ २१ ॥ परनिन्दां च
पेयुन्यं परस्य परिवञ्चनम् ॥ परान्नं परपाकं च सति वित्ते त्यजेद्बुधः ॥ २२ ॥ न दोषो हीनवित्तस्य तावन्मात्रपरिग्रहे ॥ श्रोतव्या सत्कथा
विष्णोर्नामसंकीर्तनामृतम् ॥ २३ ॥ द्वारकापथि गच्छद्भिरन्योन्यं भक्तिवर्द्धनम् ॥ जप्तव्यं वैदिकं जाप्यं स्तोत्रमागमिकं तथा ॥ २४ ॥ यात्रायां
यत्फलं प्रोक्तं श्रीकृष्णस्य च वै कलौ ॥ न शक्यते मया वक्तुं वदनेर्युगसंख्यया ॥ २५ ॥ इत्येतत्कथितं सर्वं यत्पृष्टं तु द्विजोत्तमाः ॥ यत्तत्त्वं
तत्प्रयत्नेन विष्णुप्राप्तौ च सत्वरम् ॥ २६ ॥ ॥ श्रीप्रह्लाद उवाच ॥ ॥ एवं ते नारदेनोक्ता मुनयो हृष्टमानसाः ॥ चक्रुस्ते सहिताः सर्वे
कृष्णदेवस्य तत्पथि ॥ २७ ॥ केचिच्छृण्वन्ति ता विष्णोः सत्कथा लोकविश्रुताः ॥ यासां संश्रवणादेव भगवान्विशते हृदि ॥ २८ ॥ कीर्त्य
मानानि नामानि महापुण्यप्रदानि वै ॥ पावनानि सदा लोके कलौ विप्रा विशेषतः ॥ २९ ॥ पुराणसंहिता दिव्या मुनिभिः परिकीर्तिताः ॥
प्रकाशयन्ति या विष्णोर्महिमानं सुमंगलम् ॥ ३० ॥ सद्गुणाः कर्मवीर्याणि कृतानि विष्णुना पुरा ॥ लीलावताररूपेस्तु शृण्वन्ति परया मुदा ॥
॥ ३१ ॥ अपरे वासुदेवस्य चरितानि सुमंगलाः ॥ वदन्ति परया भक्त्या सानन्दाः साश्रुलोचनाः ॥ ३२ ॥ अन्ये स्मरन्ति देवेशमनादिनिधनं विभु
म् ॥ केचिज्जपन्ति मुनयः स्तोत्राणि परया मुदा ॥ ३३ ॥ केचित्तु शतनामानि जपन्ति मुनयः पथि ॥ अन्ये सहस्रनामानि लक्षनाम तथाऽपरे
॥ ३४ ॥ केचिच्छौकिकगीतानि हरिनामानि हर्षिताः ॥ उत्सवैश्च व्रजंत्यन्ये पताकादिविभूषिताः ॥ ३५ ॥ गीतवादित्रयोपेण कर्तालस्वनेन
च ॥ नास्ति धन्यतमस्तस्मात्त्रिषु लोकेषु कश्चन ॥ ३६ ॥ दर्शनं यस्य संजातं वैष्णवानामनुत्तमम् ॥ तथैव जाह्नवी पुण्या यमुना च सरस्वती ॥
॥ ३७ ॥ रेवाद्याः सरितः सर्वाः प्रचक्रुर्गीतनर्तनम् ॥ प्रयागादीनि तीर्थानि सागराः पर्वतोत्तमाः ॥ ३८ ॥ वाराणसी कुरुक्षेत्रं पुण्यान्यन्यानि
कृत्स्नशः ॥ त्रैलोक्ये यानि तीर्थानि क्षेत्राणि देवनायकाः ॥ चक्रुर्गीतं च नृत्यं च द्वारकायाश्च सत्पथि ॥ ३९ ॥ एकैकस्मिन्पदे दत्ते द्वारकापथि
गच्छताम् ॥ पुण्यं क्रतुसहस्राणां तत्पादरजसंख्यया ॥ ४० ॥ अथ ते मुनयः सर्वे तीर्थक्षेत्रादिसंयुताः ॥ श्रीप्रकृष्णालयं दूराद्दृष्टुं नारदादयः
॥ ४१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये द्वारकां प्रति गोदावर्यादित्थंक्षेत्रदेव
महापिंगमनोत्सवयात्रावर्णनं नाम त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ दिव्यस्वप्नप्रभया ध्यातं भूतानां नाशयन्मदां ॥
जनयन्परमानंदं भक्तानां च भयापहः ॥ १ ॥ पताकाभिर्ध्वजस्थाभिर्द्वारकाजयवर्द्धनः ॥ दिव्यपुण्यप्रकाशेन राजते गिरिराडिव ॥ २ ॥ दृष्ट्वाऽऽ
लयं तदा विष्णोस्तदायुधविभूषितम् ॥ विहाय पादुके च्छत्रं दण्डवत्पतिता भुवि ॥ ३ ॥ भूमिसंलुठनं तेषां तीर्थानामद्भुतं महत् ॥ अभवद्भिप्र
शार्दूलः क्षेत्रादीनां च सर्वशः ॥ ४ ॥ वाराणसी कुरुक्षेत्रं प्रयागो जाह्नवी तथा ॥ यमुना नर्मदा पुण्या पुण्या प्राची सरस्वती ॥ ५ ॥ गोदावरी
महापुण्या गया निस्तस्तु मंगलाः ॥ शालिग्रामं महाक्षेत्रं पुण्या चक्रनदी शुभा ॥ ६ ॥ पयोष्णी तपती कृष्णा कावेर्याद्याः सुपुण्यदाः ॥ पुष्करा
दीनि तीर्थानि सागराः पर्वतोत्तमाः ॥ ७ ॥ अयोध्या मथुरा माया अवन्त्याद्याश्च मुक्तिदाः ॥ श्रीरंगाख्यमनंतं च प्रभासं च विशेषतः ॥ ८ ॥
पुरुषोत्तमं महाक्षेत्रमरण्यान्यादयः शुभाः ॥ त्रैलोक्ये वर्तमानानि सर्वतीर्थानि सर्वशः ॥ ९ ॥ दृष्ट्वा कृष्णालयं पुण्यं मुहुर्मुहुः प्रहर्षिताः ॥ जय
शब्देनमःशब्देर्गजतो हरिनामभिः ॥ १० ॥ आनंदाश्रूणि मुचंतः प्रेम्णा गद्गदया गिरा ॥ स्तुवंति मुनयः सर्वे तीर्थोदीनि च सर्वशः ॥ ११ ॥
अथ संस्तुवतां तेषामन्योन्यं मुदितात्मनाम् ॥ वीक्ष्य वक्राणि सर्वेषां महर्षिर्नारदोऽब्रवीत् ॥ १२ ॥ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ ॥ राशयः पुण्य
पुंजानां कृता युष्माभिरुत्तमाः ॥ तज्जन्मनां सहस्रैस्तु यदृष्टं कृष्णमंदिरम् ॥ १३ ॥ दर्शनं कृष्णदेवस्य द्वारकागमने मतिः ॥ दृढभक्तिर्भा
विष्णोर्नारूपस्य तपसः फलम् ॥ १४ ॥ धन्या वै पूर्वजास्तेषां वंशजाः कृष्णदर्शनं ॥ सोत्सवा द्वारकां याति पश्यति च हरिप्रियाम् ॥ १५ ॥
धन्येयं गौतमी गंगा गौतमोऽयं महातपाः ॥ यत्प्रसादेन सर्वेषां कल्याणं समुपस्थितम् ॥ १६ ॥ यज्ञाध्ययनदानानां तपोव्रतसमाधिनाम् ॥
संप्राप्तं फलमस्माभिर्युष्माभिः सर्वतीर्थकाः ॥ १७ ॥ यूयं सर्वाणि तीर्थानि क्षेत्राणि चैव कृत्स्नशः ॥ कृष्णाज्ञया सर्वकालं तिष्ठध्वं सर्वदेवतैः ॥
॥ १८ ॥ वसन्ति येऽत्र ते धन्या एकाहमपि पावनाः ॥ पश्यंतु सुमहाभागा गोदावर्यत्र जाह्नवी ॥ १९ ॥ इयं च शोभते पुण्या द्वारका कृष्णा
च राजते ॥ २० ॥ अवन्ती न च कांची च क्षेत्रं च पुरुषोत्तमम् ॥ सूर्योपरागकालेऽपि कुरुक्षेत्रं न राजते ॥ २१ ॥ ईदृशं न गयातीर्थं यादृगेत
च राजते ॥ २२ ॥ अवन्ती न च कांची च क्षेत्रं च पुरुषोत्तमम् ॥ सूर्योपरागकालेऽपि कुरुक्षेत्रं न राजते ॥ २३ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥
तत्प्रकाशते ॥ २४ ॥ ग्रहनक्षत्रताराणां यथा सूर्यो विराजते ॥ सक्षेत्रतीर्थराजानां द्वारकाको विराजते ॥ २५ ॥ विहाय गौतमीं तत्र प्रययुर्हर्मप्रतोऽग्रतः ॥ प्रह्ला
निशम्य नारदेनोक्तं प्रहृष्टाश्च तथा द्विजाः ॥ क्षेत्राणि सर्वतीर्थानि पुरस्कृत्य च गौतमम् ॥ २६ ॥ विहाय गौतमीं तत्र प्रययुर्हर्मप्रतोऽग्रतः ॥ प्रह्ला
गौतमी तत्र प्रणम्य त्वरिता ययौ ॥ २७ ॥ गीतवाद्यैश्च नृत्यैश्च पताकाभिः समंततः ॥ प्रययुः स्तोत्रपाठैश्च सर्वं ते द्वारकाश्रये ॥ २८ ॥ स ती
र्थान्यग्रतः कृत्वा मध्ये कृत्वा तु शोभनम् ॥ प्रयागं तीर्थराजं च प्रहृष्टं क्षेत्रदर्शनात् ॥ २९ ॥ ततः पश्चात्सारित्सनानं चकार ऋषिसत्तमः ॥
जाह्नवी गौतमी रेवा यमुना प्राक्सरस्वती ॥ ३० ॥ सरयूगंडकी तापी पयोष्णी यमुना तथा ॥ कृष्णा भीमरथी गंगा कावेरी चावनाशिनी ॥
॥ ३१ ॥ मंदाकिनी महापुण्या पुण्या भोगवती नदी ॥ व्रजति युगपत्सर्वाः पश्यंत्यो द्वारकां पुरीम् ॥ ३२ ॥ ततस्ते सागराः सप्त स्वैःस्वेस्तीर्थैः
समन्विताः ॥ ततः पश्चादरण्यान्याश्रमेः पुण्येयुतानि च ॥ ३३ ॥ ततस्तु पर्वता रम्या मेवाद्यास्तु सुशोभनाः ॥ नृत्यंतो गायमानाश्च स्तवाद्यैस्तु
महर्षिभिः ॥ ३४ ॥ ततश्च ऋषयो देवाः समंताद्दृष्टमानसाः ॥ गायंतो नृत्यमानाश्च गर्जन्तो हरिनामभिः ॥ ३५ ॥ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ ॥
प्रहर्षिताः ॥ प्राप्तास्ते गोमतीतीर्थं सर्वयज्ञसमन्विताः ॥ ववद्विरे महापुण्याः सर्वे ते हृष्टमानसाः ॥ ३६ ॥ यस्याः सकृजलस्नानं स्पृष्टं ब्रह्मविद्या ॥
हेभागीरथि हे रेवे यमुने शृणु गौतमि ॥ श्रेष्ठा श्रीगोमतीदेवी विख्याता भुवनत्रये ॥ ३७ ॥ स्नानमात्रेण गोमत्यां मुच्यते पूर्वजैः सह ॥ ३८ ॥
तेन वै गोमती स्नेहं सर्वतीर्थोत्तमोत्तमा ॥ ब्रह्मज्ञानेन मुच्यते प्रयागराजनेन वा ॥ स्नानमात्रेण गोमत्यां मुच्यते पूर्वजैः सह ॥ ३९ ॥

॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ निशम्य तानि तीर्थानि माहात्म्यं महद्भुतम् ॥ गोमत्याः श्रद्धया स्नात्वा उत्सवेरग्रतो ययुः ॥ ३८ ॥ ततः क्षेत्राणि तीर्थानि सरितः सागरादयः ॥ ददृशुर्द्वारकां रम्यामागता द्वारमण्डपे ॥ ३९ ॥ स्थितां सिंहासने दिव्ये मणिकांचनभूषिते ॥ सुन्दरां शुक्रवर्णां च रुद्रादित्यसमप्रभाम् ॥ ४० ॥ दिव्यवस्त्रां सुगंधाद्यां रत्नाभरणभूषिताम् ॥ किरीटकुण्डलेर्दिव्यैः शोभितां कंकणादिभिः ॥ ४१ ॥ वरदाभयहस्तां च शंखचक्रगदायुधाम् ॥ श्वेतातपत्रशोभाद्यां चामरव्यजनादिभिः ॥ ४२ ॥ संस्तवैः स्तूयमानां च गीतवाद्यादिहर्षिताम् ॥ महासिंहासनस्थां तु दृष्ट्वा द्वारवतीं पुरीम् ॥ प्रणमुर्गुणपत्सर्वे सर्वाणि च सुभक्तितः ॥ ४३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये सृतिमतीद्वारवतीदर्शनवर्णननामैकत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ नारदस्त्वयतो गत्वा प्रणम्याथ हरिप्रियाम् ॥ उवाच ललितां वाचं हर्षयन्द्धारकां पुरीम् ॥ १ ॥ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ पश्यपश्य महाभागे सर्वे प्राताः सुशोभने ॥ तीर्थक्षेत्राणि देवस्थ ऋषयश्चैव कृत्स्नशः ॥ २ ॥ पश्येमं पुरतः प्राप्तं प्रयागं तीर्थकैः सह ॥ द्वारके तव पादाब्जे लुण्ठिते श्रद्धया भुजम् ॥ ३ ॥ इदं तु पुष्करं तीर्थं नमति श्रद्धया शुभे ॥ इयं तु गौतमी पुण्या सर्वतीर्थसमाश्रया ॥ ४ ॥ सिंहस्थे च गुरौ भद्रे संप्राप्ता सौमगं महत् ॥ किन्तु दुर्जनसंसर्गादग्धा पापाग्निना भूशम् ॥ ५ ॥ तत्रोपायमभिज्ञाय ऋषीणां शृण्वतां तदा ॥ श्रुत्वा कर्णे महच्छब्दं संप्रातेयं तव तिकम् ॥ ६ ॥ नमस्करोति देवि त्वां द्वारके गौतमी शुभा ॥ पश्यपश्य महापुण्या इयं भागीरथी शुभा ॥ ७ ॥ नमस्करोति ते पादौ संहृष्टा च पुनःपुनः ॥ पश्येमां नमदां रम्यां प्रणतां तव पादयोः ॥ ८ ॥ यमुना चन्द्रभागेयमियं प्राचीसरस्वती ॥ सरयूगंडकी प्राता गोमती पूर्ववाहिनी ॥ ९ ॥ शोणः सिन्धुनदी चेता अन्याश्च सरितां वराः ॥ कृष्णा भीमरथी पुण्या कावेर्याद्याः सरिद्वराः ॥ १० ॥ सीता चक्षुर्नदी भद्रा नमंत्येताः पदांबुजम् ॥ द्वारके ता महापुण्याः सप्तद्वीपोद्भवाः पराः ॥ ११ ॥ मन्दाकिनी महापुण्या भोगवत्यादिसंयुता ॥ पश्चाद्वर्षमिदं भद्रे वाराणसी विमुक्तिदा ॥ १२ ॥ अतथा ते च पदाभोजं शिरस्याधाय वर्तते ॥ कुक्षेत्रं महापुण्यं नमति त्वामहर्निशम् ॥ १३ ॥ द्वारके यथुराः पश्य प्रणतां तव पादयोः ॥ अयोध्याऽवतिकासायास्ता नमति पदांबुजम् ॥ १४ ॥ कांची गया विशाला च विरजा लुठति क्षिता ॥ शालिग्रामं महाक्षेत्रं पतितं तव पादयोः ॥ विराजते प्रभासं च क्षेत्रं च पुरुषोत्तमम् ॥ १५ ॥ भार्गवादीनि चान्यानि सर्वक्षेत्राणि सुन्दरि ॥ द्वारके प्रणमति त्वां भक्त्योत्थाय पुनःपुनः ॥ १६ ॥ पश्येमान्सागरान्सप्त पतितस्ताव पादयोः ॥ पश्यारण्यानि सर्वाणि नैमिषं प्रणतं पुरः ॥ १७ ॥ धनुष्कं च दशारण्यं दंडकारण्यमर्बुदम् ॥ नारायणाश्रमं पश्य द्वारके प्रणतं तथा ॥ १८ ॥ अयं मेरुश्च कैलासो मन्दाद्याः सहस्रशः ॥ हिमाद्रिविंध्यशैलश्च श्रीशैलाद्याः प्रहर्षिताः ॥ एते लूपिगणाः सर्वे नमतिस्म पुनःपुनः ॥ १९ ॥ गंगाद्याः सागराः शैला नृत्यन्ति पुरतस्तत्र ॥ ऋषिदेवगणाः सर्वे सर्वे गर्जन्ति नामभिः ॥ २० ॥ ॥ श्रीप्रहाद उवाच ॥ इत्येवं वदतस्तस्य द्वारका हृष्टमानसा ॥ नृत्यतो मुदितान्वीक्ष्य सर्वान्प्रेम्णाभिनन्द्य च ॥ उवाच ललितां वाचं गौतमीं स्तूय पाणिना ॥ २१ ॥ भागीरथीप्रयागादीन्क्षेत्रादीनथ सर्वशः ॥ द्वारका मथुरालापैः सर्वानन्दयत्तदा ॥ २२ ॥ अथाश्चर्यमभूत्तत्र सर्वानन्दविबुधैर्नम ॥ अथ तावत्तदाऽऽकाशे गीतवाद्यजयस्वनाः ॥ २३ ॥ गर्जनानि सुपुण्यानि हरिशब्देः पृथक्पृथक् ॥ अपश्यन्ने तदा सर्वे ब्रह्माद्या देवनायकाः ॥ २४ ॥ महेशः स्वर्गणैः सार्द्धं भवान्या समदृश्यत ॥ इन्द्रस्तु त्रिदशैः सार्द्धं यक्षगन्धर्वकिन्नरैः ॥ २५ ॥ मरुद्भिलोकपालैश्च नृत्यमानाः प्रहर्षिताः ॥ सिद्धविद्याधराः सर्वे वस्वादित्याश्च सप्रहाः ॥ २६ ॥ भृगवाद्याः सनकाद्याश्च नृत्यमानाः प्रहर्षिताः ॥ ब्रह्माणं च नमस्कृत्य सप्तस्वर्गस्थिताः सुराः ॥ २७ ॥ उच्युस्ते द्वारकां दृष्ट्वा ब्रह्मेशानादयस्तदा ॥ हर्षविह्वलितात्मानो वीक्ष्याऽन्योन्यं च विस्मिताः ॥ २८ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ सेयं वै द्वारका देवी वहते यत्र गोमती ॥ यत्राऽऽस्ते भगवान्कृष्णः सेयं पुण्या विराजते ॥ २९ ॥ सर्वे श्रेष्ठोत्तमा या च सर्वतीर्थोत्तमोत्तमा ॥ स्वर्गादप्यधिका भूमौ द्वारकेयं प्रकाशते ॥ ३० ॥ एतद्वै चक्रतीर्थं च यच्छिला चक्रचिह्निता ॥ मुक्तिदा पापिनां लोके म्लच्छदंशेऽपि पूजिता ॥ ३१ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ब्रह्मादीनागतान्दृष्ट्वा विस्मिता नारदादयः ॥ क्षेत्राणि तीर्थमुख्यानि विस्मितानि सरिद्वराः ॥ प्रणमुर्गुणपत्सर्वे सर्वाः सर्वाणि सर्वशः ॥ ३२ ॥ ब्रह्मादीनां च तीर्थानां दृष्ट्वा यात्रां मनोहराम् ॥ द्वारकां प्रति विप्रेन्द्रा विस्मिता द्वारकोकसः ॥ ३३ ॥ दृष्ट्वा देवगणाः सर्वे द्वारकां प्रति मंदिरे ॥ गीतवाद्यादिनिर्घोषैर्नृत्यमानाः प्रहर्षिताः ॥ ३४ ॥ वदन्तो जयशब्दाश्च सेयं कृष्णप्रियेति च ॥ दृष्ट्वा ब्रह्ममहेशानौ द्वारकां प्रीतमानसौ ॥ ३५ ॥ त्यक्त्वा च वाहने श्रेष्ठे दण्डवत्पतितौ भुवि ॥ उचतुश्च तदा देवौ द्वारकां प्रति हर्षितौ ॥ ३६ ॥ श्रेष्ठा त्वमम्ब सर्वेभ्योऽस्मदादिभ्योऽपि सर्वतः ॥ यतस्तथा न त्वजस्तासाद्रगवान्विष्णुन्ययः ॥ ३७ ॥ अतो दर्शय देवेश कृष्णं कंसविनाशनम् ॥ यदर्शनान्महासिद्धिः सर्वेषां च भविष्यति ॥ ३८ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ इत्युक्त्वा प्रययौ देवी तीर्थक्षेत्रादिसंयुता ॥ ब्रह्मेशानौ पुरस्कृत्य दृष्ट्वा दृष्ट्वा महोत्सवान् ॥ ३९ ॥ गीतवाद्यपताकैश्च दिव्योपाचनपाणिभिः ॥ प्राप्योवाच ततो देवान्द्वारका हर्षविह्वला ॥ ४० ॥ पश्यतां पश्यतां देवाः सोऽयं वै द्वारकेश्वरः ॥ प्राप्य संदर्शनं यस्य मुक्तानां यत्फलं भवेत् ॥ न विद्यते सहस्रेषु ब्रह्मादिषु च यत्फलम् ॥ ४१ ॥ ततो देवगणाः सर्वे क्षेत्रतीर्थादिसंयुताः ॥ पश्चिमाभिमुखं दृष्ट्वा कृष्णं केशविनाशनम् ॥ प्रणमुर्गुणपत्सर्वे प्रहृष्टाः समुपागताः ॥ ४२ ॥ गीतवाद्यप्रबोपैश्च नृत्यमानाः समंततः ॥ जयशब्दं नमःशब्दं गर्जन्तो हरिनाम सरितोऽमलाः ॥ ऋषयो देवगंधर्वाः शुकाद्याः सनकादयः ॥ वीक्ष्य तत्र महाविष्णोः प्रणमुश्च मुहुर्मुहुः ॥ ४३ ॥ कृष्णकृष्णेति कृष्णेति जयवृतपंचकैः ॥ भवश्चाथ भवानी च पूजयामास भक्तितः ॥ ४४ ॥ इन्द्रो देवगणाः सर्वे योगिनः सनकादयः ॥ ऋषयो नारदाद्याश्च गंगाद्याश्च सारद्वराः ॥ ४५ ॥ अमृत्याभरणैर्भूक्त्या महान्वविनिर्मितैः ॥ दिव्यैर्मानवैरनेकैश्च नन्दनादिसमुद्रवैः ॥ ४६ ॥ प्रियया श्रीतुलस्या वै श्रीमत्कृष्णमपूजयन् ॥ धूपैर्नाराजनेर्दिव्यैः कर्पूरैश्च पृथक्पृथक् ॥ ४७ ॥ नेत्रेद्योर्विविधैः पुष्पैर्दिव्यैः कर्पूरवासितैः ॥ सकर्पूरैश्च तांबूलैः प्रियैश्चोपायनेस्तथा ॥ ४८ ॥ महामांगलिकैः सर्वैः सुदिव्यैर्भंगलाऽऽर्तिकैः ॥ संपूज्येवं महाविष्णुं कृष्णं केशविनाशनम् ॥ प्रहृष्टा ननुतुः सर्वे गीतवाद्यप्रहर्षिताः ॥ ४९ ॥ पुरतः पूज्यदेवस्य हृत्परोमिः समा वृताः ॥ ब्रह्मा च ब्रह्मपुत्राश्च ततः सेन्द्रा मरुद्गणाः ॥ ५० ॥ ब्रह्मादीनृत्यतः प्रेक्ष्य भगवान्कमलेक्षणः ॥ वारयामास हस्तेन प्रीतः प्राह सुराविभूः ॥ ५१ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ भोभो ब्रह्मन्महेशान हे भवानि महेश्वरि ॥ क्षेत्राणि सर्वतीर्थानि नारदः सनकादयः ॥ प्रीतोऽहं भवतां सन्त्यक्त्वाङ्कमानवाप्त्यथ ॥ ५२ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ तदाभिलषितांलुब्ध्वास वाङ्कामवरानथ ॥

भक्त्या परमया श्रीमत्कृष्णं प्रोक्षुः प्रहर्षिताः ॥ ५६ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ प्राप्तः कामवरोऽस्माभिः सर्वतः कृपया विभो ॥ सप्रेमा त्वत्पदा
भोजे भक्तिर्भक्त्याऽनपायिनी ॥ ५७ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ तथैव पूजयामासु रुक्मिणीं कृष्णवल्लभाम् ॥ अथ ब्रह्ममहेशानो सर्वेषां शृण्व
तामिदम् ॥ ५८ ॥ श्रद्धया परया युक्तो द्वारकां प्रत्यवोचतुः ॥ त्वं देवि सर्वतीर्थानां क्षेत्राणामुत्तमोत्तमा ॥ ५९ ॥ पर्वतानां यथा मेघः सिन्धूनां
सागरो यथा ॥ प्राणो यथा शरीराणामिन्द्रियाणां तु वे मनः ॥ ६० ॥ तेजस्विनां यथा वह्निस्तत्त्वानां चैत्य ईज्यते ॥ यथा ब्रह्मक्षेत्राणां सोमो
वे ज्योतिषां ध्रुवम् ॥ एषां प्रकाशपुंजानां यथा सूर्यः प्रकाशते ॥ ६१ ॥ यथा नः सर्वदेवानां महाविष्णुरयं महान् ॥ तथैव सर्वतीर्थानां पूज्येयं
द्वारका शुभा ॥ ६२ ॥ ॥ प्रहाद उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा सर्वदेवानां क्षेत्रादीनां च सत्तमाः ॥ आधिपत्ये सुरेशानो द्वारकामभिषेचतुः ॥ ६३ ॥
ब्रह्मेशानो तथा देवाः प्रजेशा ऋषयोऽमलाः ॥ तीर्थानां क्षेत्राजानां महाराजत्वकारणम् ॥ ६४ ॥ चक्रुर्महाभिषेके तु द्वारकायाः प्रहर्षिताः ॥ वादयन्तो
विचित्राणि वादित्राणि महोत्सवे ॥ ६५ ॥ दिव्येः पञ्चसूतेस्तोत्रैः सर्वतीर्थसमुद्भवेः ॥ पुण्यैश्चाकाशगंगाया दिग्गजानां करोद्धतैः ॥ ६६ ॥ अथ
वासांसि दिव्यानि दत्त्वा चाऽऽचमनं तथा ॥ चर्चितां चन्दनैर्दिव्यैर्दिव्याभरणभूषिताम् ॥ ६७ ॥ पूजां च चक्रिरे पुण्यैश्चन्दनादिसमुद्भवेः ॥ तदा
जाता महादिव्याः पुरुषाः पार्षदा हरैः ॥ ६८ ॥ विष्वक्सेनसुनंदाद्या द्योतयन्तो दिशो दश ॥ जयशब्दं नमःशब्दं वदन्तः पुष्पवर्षिणः ॥ ६९ ॥
नीतवादित्रघोषेण नृत्यमानाः प्रहर्षिताः ॥ किरीटकुण्डलैर्हरेर्वैजयंत्या विभूषिताः ॥ ७० ॥ श्यामाश्चतुर्भुजाः पीतवस्त्रमाल्यैर्विभूषिताः ॥ स्वप्रभा
दीप्यमानो ते दृष्ट्वा ब्रह्ममहेश्वरो ॥ ७१ ॥ नारदं सनकादींश्च महाभागवतानृषिन् ॥ तेऽपि तानपि सहस्रैः प्रहर्षांगतसंभ्रमाः ॥ ७२ ॥ ववद्विरे ततो
ऽन्योऽन्यं दृष्ट्वा आस्त्रिणादिभिः ॥ ऋषयोऽन्ये च देवाश्च प्रणेसुर्विष्णुपार्षदान् ॥ ७३ ॥ अथ ते समुपागम्य द्वारकां विष्णुपार्षदाः ॥ नत्वाऽप्य
द्वारकानाथं द्वारकां वे तथैव च ॥ ७४ ॥ संपूज्य श्रद्धया भक्त्या निःश्रेयसवनोद्भवेः ॥ कुसुमैर्विविधैर्दिव्यैस्तुलस्या तद्वनोत्थया ॥ ७५ ॥ तद
त्पत्रैः फलेर्दिव्यैर्धूपैर्नाराजनेः प्रभुम् ॥ विविधैश्चात्रातुलैर्दत्त्वा कृष्णसतोषयन् ॥ ७६ ॥ क्षेत्रतीर्थादिगजानां महाराजस्त्वमीश्वरि ॥ इति सर्वे
वदन्तस्तु द्वारकां च ववद्विरे ॥ ७७ ॥ एतस्मिन्तरे विप्रा देवदुन्दुभिनिस्वनाः ॥ अश्रुवन्त महाशब्दा अभूवन्पुष्पवृष्टयः ॥ ७८ ॥ अथाऽऽसीन्महदा
श्रव्यं शृण्वन्तु ऋषिमत्तमाः ॥ कुरुक्षेत्रं प्रयागं च सव्यदक्षिणपार्श्वयोः ॥ ७९ ॥ स्थित्वा जगद्गुह्ये श्वेतच्छत्रे भनोदरे ॥ द्वारकायस्तथा
शुभ्रे चामरव्यजने शुभे ॥ ८० ॥ अयोध्या मथुरा माया वाराणसी जयस्थनेः ॥ स्तुवंत्यन्यास्तथान्यानि सर्वक्षेत्राणि सर्वशः ॥ ८१ ॥ तीर्थानि
सहितः सर्वा द्वारकाया सुखानुजम् ॥ पश्यन्तः परमानन्दं लेभिरे देवमानवाः ॥ ८२ ॥ आहुश्च पार्षदा विष्णोर्वन्यान्येतानि सर्वशः ॥ दृष्ट्वा तु
द्वारकां पुण्यां सर्वलोकैकमण्डनाम् ॥ ८३ ॥ वेदयज्ञतपोजाप्यैः सभ्यगाराधितो हरिः ॥ प्रसोदयत्यस्य स्या द्वारकागमने मतिः ॥ ८४ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये विष्णुपार्षदवर्णितद्वारकामाहात्म्यवर्णननाम
त्राविंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ श्रीप्रहाद उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा ब्रह्ममहेशानो यदुक्तं विष्णुपार्षदेः ॥ द्वारकायास्तु माहात्म्यं तद्गर्जन्निमुत्सृतुः ॥
॥ १ ॥ ॥ श्रीब्रह्मेशानावुचतुः ॥ ॥ भोभोः क्षेत्राणि तीर्थानि सरांसि सागरादयः ॥ प्रयागादीनि तीर्थानि काश्याद्या मुक्तिदायकाः ॥ २ ॥
भवतां तीर्थराजानां महाराजस्त्वयं शुभा ॥ द्वारका सेवनीया वै स्थीयतां स्वेच्छया बहिः ॥ ३ ॥ ॥ श्रीप्रहाद उवाच ॥ ॥ महेश्वर
श्रुत्वा सर्वपापमुत्तरोऽभवत् ॥ प्रदक्षिणां ततः कृत्वा द्वारकां प्रणिपत्य च ॥ आवासं चक्रिरे तत्र क्षेत्रतीर्थानि हर्षतः ॥ ४ ॥ भागीरथी प्रयागं च
यमुना च सरस्वती ॥ सरयुर्गङ्गा पुण्या गोमती पूर्ववाहिनी ॥ ५ ॥ अन्याश्च सरितः सर्वाः सिन्धुशोणो नदो तथा ॥ पंचाशत्कोटिभिस्तथैव
समागं द्युत्तरे स्थिताः ॥ लंपटाः कृष्णसेवायां पश्यन्तो द्वारकां मुहुः ॥ ६ ॥ मन्दाकिनी तथा पुण्या नदी भागीरथी च या ॥ महानदी नर्मदा च
शिप्रा प्राची सरस्वती ॥ ७ ॥ चक्षुर्भद्रा तथा सीता नद्योऽन्याः पापनाशिनीः ॥ वन्तते पूर्वदिग्भागे तीर्थैश्च पश्चिमोदिभिः ॥ ८ ॥ पयोनी
तपती पुण्या विदर्भा च पयस्विनी ॥ गोदावरी महापुण्या भीमा कृष्णानदी तथा ॥ ९ ॥ कावेरीप्रमुखाः पुण्या अन्याश्चवापनशिनीः ॥ स्तुता
र्थसहिता भक्त्या नवनवतिकोटिभिः ॥ १० ॥ स्थिता दक्षिणदिग्भागे द्वारकासेवनोत्सुकाः ॥ क्रीडन्ति गोमतीनरे तरे च कृष्णमन्त्रिणो ॥ ११ ॥
समद्रीपेषु याः सन्ति तथाऽन्या वै सरिद्वराः ॥ सागराश्च तथा सप्त पश्चिमायां दिशि स्थिताः ॥ १२ ॥ क्रीडन्ति चक्रीर्ध्रुवै तीर्थैश्च शतकोटिभिः ॥
पश्यन्ति च मुहुः कृष्णं पश्चिमभिमुखं सदा ॥ १३ ॥ विदिशासु च सर्वासु तीर्थसंख्या न विद्यते ॥ पुष्करादीनि तीर्थानि विशाला विरजा गया
॥ १४ ॥ शतैककोटिभिस्तीर्थैर्गोमत्युदधिसंगमे ॥ वन्तते कृष्णसेवायां सोत्सजानि द्विजोत्तमाः ॥ १५ ॥ वाराणसी प्रदेशान्यामवन्ती पूर्वदि
विस्थिता ॥ आग्नेयां दिशि कांती च दक्षिणे मथुरा स्थिता ॥ १६ ॥ नैर्ऋत्यां च तथा माया अयोध्या पश्चिमे स्थिताः ॥ वायव्यां तु कुरुक्षेत्रे दक्षि
क्षेत्रं तथोत्तरे ॥ १७ ॥ शिवक्षेत्रं च देशान्यामैद्यां च पुरुषोत्तमः ॥ आग्नेयां च भृगुक्षेत्रं प्रभासं दक्षिणाश्रितम् ॥ १८ ॥ श्रीरंग
नैर्ऋते भागे लोहदंडं तु पश्चिमे ॥ नारसिंहानि वायव्ये कोकासुख्यं तथोत्तरे ॥ १९ ॥ कामार्यारणुकादीनि शक्त्यानि च सर्वशः ॥
क्षेत्रराजानि सर्वाणि यथास्थाने वसन्ति हि ॥ २० ॥ उत्तरे चैव सौराणि गाणपत्यानि कृत्तशः ॥ क्षेत्राण्युत्तरतः सन्ति रुक्मिण्याः
सन्निधौ द्विजाः ॥ २१ ॥ धेतुकं नैमिषारण्यं दंडकं सैववं तथा ॥ दशारण्यमर्जुनं च नरनारायणाश्रमम् ॥ २२ ॥ यथादिश
वसन्ति स्म द्वारकायाः समन्ततः ॥ मेवाद्याः पर्वताः सौम्ये द्वारकासेवनोत्सुकाः ॥ २३ ॥ केलासाद्याश्च देशान्यामैद्यां हिमवदा
दयः ॥ श्रीशैलाद्याश्च आग्नेयां सिंहाद्याद्या यमे तथा ॥ २४ ॥ नैर्ऋत्यां वाममार्गाद्या मेहेन्द्रकूपभादयः ॥ अन्ये च पुण्यशैलाश्च सलोकालोक
मानसाः ॥ द्वारकां परितः सन्ति पर्युपासन्ति प्रत्यहम् ॥ २५ ॥ एवं ब्रह्मादयो देवा ऋषयः सनकादयः ॥ क्षेत्रतीर्थादिभिर्मुक्ता अन्येः
पुण्यतमेस्तथा ॥ २६ ॥ श्रद्धया परया भक्त्या कन्याराशिस्थिते गुरो ॥ आयाति द्वारकां द्रष्टुं ब्राह्मणाद्याश्च प्रहर्षिताः ॥ २७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महा
पुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये द्वारकामाहात्म्यवर्णनपूर्वकं द्वारकायां सर्वतीर्थक्षेत्रादिकृतनिवास
वर्णननाम त्रयविंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीप्रहाद उवाच ॥ ॥ एवममुत्तमाहात्म्यं द्वारकायां मुनीश्वराः ॥ सर्वेषां क्षेत्र
तीर्थानां महापापविदारकम् ॥ १ ॥ वर्णानामाश्रमाणां च पतितानां विशेषतः ॥ महापापहरं प्रोक्तं महापुण्यविवर्द्धनम् ॥ २ ॥ अत्युपमापरा
भानां दाहस्थानं यथा स्मृतम् ॥ द्वारकागमनं विप्राः किं पुनर्द्वारकास्थितिः ॥ ३ ॥ विशेषेण तु विप्रेन्द्राः कन्याराशिस्थिते गुरो ॥ ब्रह्मा
दयोपि दृश्यन्ते यत्र तीर्थैश्च संयुताः ॥ ४ ॥ प्रतिवर्षं प्रकुर्वन्ति द्वारकागमनं नराः ॥ तेषां पादरजः स्पृष्ट्वा दिवं याति च पापिनः ॥ ५ ॥ गोमती
नीरूपतानां कृष्णवक्रावलोकिनाम् ॥ दर्शनात्पातकं तेषां याति जन्मशताजितम् ॥ ६ ॥ इतिहासेन पूर्वोक्तं श्रूयतां मुनिपुङ्गवाः ॥ दिलीपवसिष्ठ

मन्वादे परमाश्वर्यवर्द्धनम् ॥ ७ ॥ काश्यां तु वज्रलेपो हि क्षेत्र एकत्र नश्यति ॥ यातुर्दर्शनतः श्रुत्वा दिलीपो वाक्यमब्रवीत् ॥ ८ ॥ दिलीप
 उवाच ॥ ॥ वज्रलेपश्च काश्यां तु घोरो यत्र विनश्यति ॥ कृत्स्नशोऽथ महापुण्यं प्राप्यं यत्र तदस्ति किम् ॥ ९ ॥ न प्ररोहंति पापानि यस्मिन्क्षेत्रे
 द्विजोत्तम ॥ तत्क्षेत्रं कथ्यतां पुण्यं यत्र पापं प्रणश्यति ॥ १० ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ आसीत्काश्यां पुरा कश्चिद्विदण्डी मोक्षधर्मवित् ॥ जपन्दशा
 श्लोके तु गायत्रीं च समाहितः ॥ ११ ॥ तत्र काचित्समायाता युवती गजगामिनी ॥ तीरे संस्थाप्य वासांसि गंगायाः श्रमशान्तये ॥ प्रविष्टा च
 जले नग्रा जलक्रीडां चकार ह ॥ १२ ॥ नग्रां तां क्रीडतीं वीक्ष्य यतिर्मदनपूरितः ॥ देवाद्विभ्रंशितो मार्गोत्सहसा च विमोहितः ॥ १३ ॥ मनसा
 कामयामास साऽपि तं तरुणं यतिम् ॥ तयोश्च संगतिस्तत्र संजाता पापकर्मणोः ॥ १४ ॥ तया विमोहितः सद्यस्तामेवानुससार सः ॥ तत्प्रीत्यै
 चार्जयामास धनमन्यायतस्तदा ॥ १५ ॥ वाराणस्यां हि न त्यक्तश्चण्डालस्य प्रतिग्रहः ॥ स्नानहीनः सदा पापी रात्रौ चोप्येण वर्तते ॥ १६ ॥ कस्मि
 श्चित्समये पापी मांसार्थी तु वनं गतः ॥ ददर्श प्रमदां तत्र मातंगीं मदिरक्षणात् ॥ १७ ॥ तस्याः प्रथमतारुण्यं दृष्ट्वा गर्वेण पाप्मना ॥ वनेऽथ
 निर्जने तत्र मातंगीसंगमेयिवान् ॥ १८ ॥ तया सहान्नपानादि कृतवान्पापमोहितः ॥ अन्नाति सुरया पेंकं गोमांसं पापलपटः ॥ १९ ॥ तद्वहे
 निधनं प्रातः पापात्मा सर्वभक्षकः ॥ वाराणसीप्रभावेन न प्रातो नरकं तदा ॥ २० ॥ किं तु तत्र कृतं पापं वज्रलेपं सुदारुणम् ॥ शूद्रीसंपर्क
 पापेन जातोऽसौ क्रूरयोनिषु ॥ २१ ॥ वृको व्याघ्रोरगः श्वानः शृगालः सूकरोऽभवत् ॥ दुरतां यातनां प्रातः शमलेशं न विन्दति ॥ २२ ॥
 एवं जन्मसहस्रेषु न तस्य पापकर्मणः ॥ मातंग्या संगजं पापं व्यनश्यत् युगायुतेः ॥ २३ ॥ ततोऽसौ सप्तमे जातः शशकश्चैव जन्मनि ॥
 ततोऽसौ राक्षसो जातः पापात्मा सर्वभक्षकः ॥ २४ ॥ प्राणिनो भक्षयन्सर्वान्संप्राप्तो विध्यपर्वते ॥ अस्मादनन्तरं भाव्यं कृकलासत्वमद्भुतम् ॥
 ॥ २५ ॥ शूद्रीसंगजपापेन भाव्यं च कृमियोनिना ॥ मातंगीसंगमे प्रोक्तं फलं ह्यतिजुगुप्सितम् ॥ २६ ॥ युगायुतं सहस्रेषु भोक्ष्यमाण
 सुदारुणम् ॥ अत्याश्वर्यमभूत्तत्र दिलीप श्रूयतां महत् ॥ २७ ॥ आलोकितं च विंध्यादौ सर्वपां विस्मयारूपदम् ॥ दृष्ट्वा द्वाारवतीं कश्चिद्वृष्णवक्त्रं
 सुशोभनम् ॥ २८ ॥ गोमतीतीरपूतस्तु विध्यं प्रातः स पाथिकः ॥ मात्रां कृष्णप्रसादस्य स्कन्धे कृत्वा प्रहापितः ॥ २९ ॥ प्रयास्यन्स्वगृहं तत्र
 ददर्श पथि राक्षसम् ॥ द्रुतं च क्रूरकर्माणं दृष्ट्वा भक्षितुमागतम् ॥ ३० ॥ तस्य दर्शनमात्रेण वज्रलेपः सुदारुणः ॥ वाराणसीसमुद्रतो भस्ममाद
 भवत्क्षणात् ॥ ३१ ॥ जन्मकोटिशतेनापि यो न शक्यो व्यपोहितुम् ॥ तत्पापपर्वतान्मुक्तः कृष्णपाथिकदर्शनात् ॥ ३२ ॥ दग्धेऽथ
 क्रूरभावे तु वनमुक्तो यथा शशी ॥ रेजे पुण्यप्रकाशेन कृष्णपाथिकदर्शनात् ॥ ३३ ॥ ततोऽभिमुखमभ्येत्य द्वारकापथिकं मुदा ॥
 ननाम श्रद्धया भूमौ तद्दर्शनमहोत्सवः ॥ ३४ ॥ नत्वाऽथ विस्मितः प्राह अहोऽद्य तत्र दर्शनात् ॥ गतो वीरतमो भावः प्राप्ता
 संसिद्धिरुत्तमा ॥ ३५ ॥ कस्मात्त्वमागतो भद्र प्रभावः कीदृशस्तव ॥ वज्रलेपस्तु काश्यां वै दग्धस्ते दर्शनादनु ॥ ३६ ॥ ॥ वसिष्ठ
 उवाच ॥ ॥ इत्येवं राक्षसेनोक्तं श्रुत्वा कृष्णस्य पाथिकः ॥ विस्मयं परमापन्नः प्राह तं हर्षमानसः ॥ ३७ ॥ ॥ पाथिक उवाच ॥ ॥
 श्रीमद्भारवतीं दृष्ट्वाऽह्यगतोऽस्म्यत्र राक्षस ॥ वज्रलेपहरोऽस्माकं प्रभावः कृष्णदर्शनात् ॥ ३८ ॥ गोमत्यां यः सङ्कृत्वात्वा पश्येत्कृष्णमुखांजुजम् ॥
 सर्वांश्चरते पापादपि त्रैलोक्यदाहकात् ॥ ३९ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ इत्युक्तो राक्षसो हृष्टः शुद्धात्मा भक्तिसंयुतः ॥ नत्वा प्रदक्षिणं कृत्वा
 संप्राप्तो द्वारकां तदा ॥ ४० ॥ गोमत्यां स तनुं त्यक्त्वा प्राप्तोऽसौ वैष्णवं पदम् ॥ स्तूयमानः सुरेशानेर्गर्ध्वैः पुष्पवृष्टिभिः ॥ ४१ ॥ इत्थं महा
 प्रभावो हि द्वारकायाः प्रकीर्तितः ॥ न प्ररोहंति पापानि यस्याः पाथिकदर्शनात् ॥ द्वारकायां तु किं वाच्यं न प्ररोहति पातकम् ॥ ४२ ॥ इत्थं
 तत्कथितं राजन्यत्पृष्टो ह त्वयाऽनघ ॥ सर्वक्षेत्रोत्तमं क्षेत्रं वज्रलेपविनाशनम् ॥ ४३ ॥ ॥ श्रीप्रह्लाद उवाच ॥ ॥ वसिष्ठेनोदितं श्रुत्वा दिलीपो हृष्ट
 मानसः ॥ द्वारकां क्षेत्रराजं तं ज्ञात्वा च विस्मयं ययौ ॥ ४४ ॥ ययौ द्वारवतीं हृष्टो देवदेवस्य सादरम् ॥ कृष्णं दृष्ट्वा परां सिद्धिं संप्राप्तो देवमं
 दिरे ॥ ४५ ॥ ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये द्वारकापान्थदर्शनं
 मात्रतः काश्यां कृतस्य पापवज्रलेपस्य विनाशने यतिवृत्तान्तवर्णनपूर्वकं दिलीपकृतद्वारकायात्रावर्णननाम चतुर्विंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥
 ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ अहो क्षेत्रस्य माहात्म्यं समंतादशयोजनम् ॥ दिविष्टा यत्र पश्यंति सर्वानेव चतुर्भुजान् ॥ १ ॥ अहो क्षेत्रस्य माहात्म्यं
 दृष्ट्वा नित्यं चतुर्भुजान् ॥ द्वारकावासिनः सर्वात्रमस्यंति दिवोक्तसः ॥ २ ॥ अहो क्षेत्रस्य माहात्म्यं सर्वशास्त्रेषु विश्रुतम् ॥ अहो क्षेत्रस्य माहात्म्यं
 शृण्वंतु ऋषयोऽमलाः ॥ ३ ॥ मुक्तिं नेच्छंति यत्रस्थाः कृष्णसेवोत्सुकाः सदा ॥ यत्रत्याश्चैव पापाणा यत्र कापि विमुक्तिदाः ॥ ४ ॥ अपि कीट
 पतंगाद्याः पशवोऽथ सरीसृपाः ॥ विमुक्ताः पापिनः सर्वे द्वारकायाः प्रसादतः ॥ किं पुनर्मानवा नित्यं द्वारकायां वसंति ये ॥ ५ ॥ या गतिः
 सर्वजंतूनां द्वारकापुरवासिनाम् ॥ सा गतिर्दुर्लभा नूनं सुनीनामुद्धरेत्साम् ॥ ६ ॥ सर्वेषु क्षेत्रतीर्थेषु वसतां वर्षकोटिभिः ॥ तत्फलं निमिषार्द्धेन
 द्वारकायां दिनेदिने ॥ ७ ॥ द्वारकायां स्थिताः सर्वे नरा नार्यश्चतुर्भुजाः ॥ द्वारकावासिनः सर्वान्यः पश्येत्कलुषापहान् ॥ सत्यंसत्यं द्विजश्रेष्ठाः
 कृष्णस्यातिप्रियो भवेत् ॥ ८ ॥ द्वारकावासिनो ये वै निंदति पुरुषाधमाः ॥ कृष्णमेव विहीनास्ते पतंति दुःखसागरे ॥ ९ ॥ जयंतेन भृशं व्रस्ताः
 जयंतेन प्रताडिताः ॥ १० ॥ ॥ जयंत उवाच ॥ ॥ किं कृतं मंदभाग्यैवो यत्पापं च सुदारुणम् ॥ सर्वं पुण्यफलं लब्ध्वा द्वारकावासिमुत्तमम् ॥ ११ ॥
 द्वारकावासिनां निंदा महापापाधिका ध्रुवम् ॥ न निर्वर्तत तत्पापं सा ज्ञेया परमेश्वरी ॥ १२ ॥ अतः कृष्णाज्ञया सर्वान्पापिनो दंडयाम्यहम् ॥
 वैष्णवानां च निंदायाः फलं भुक्त्वा सुदारुणम् ॥ १३ ॥ ततस्तु द्वारकायां च पुण्यं जन्म भविष्यति ॥ कृष्णं प्रतोष्य संसिद्धिर्भविष्यति सुदुर्ल
 भा ॥ १४ ॥ तस्मात्तद्गुण्यतां पापं जातं वैष्णवनिंदनात् ॥ तत्रत्यानां प्रभुर्नैव यम ईष्टे महेश्वरः ॥ १५ ॥ ॥ श्रीप्रह्लाद उवाच ॥ ॥ तस्माद्भार
 भारसहस्रेषु रविवारे रविग्रहे ॥ कुरुक्षेत्रे यदाप्रोति गजाश्वरथदानतः ॥ १६ ॥ सहस्रगुणितं तस्मात्सत्यंसत्यं मयोदितम् ॥ हेममाषार्द्धमानेन
 द्वारकादानयोगतः ॥ १७ ॥ पत्राणां चैव पुष्पाणां नैवेद्यसिद्धयसंख्यया ॥ कृष्णदेवस्य पूजायामनंतं भवति द्विजाः ॥ १८ ॥ अन्नदानं तु यः

कुट्याद्वारकायां तु तत्फलम् ॥ नैव शक्नोम्यहं वक्तुं ब्रह्मा शेषमहेश्वरौ ॥ २२ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वाऽप्यथ वाऽत्यजः ॥ नारी वा द्वार
कायां वै भक्त्या वास करोति वै ॥ २३ ॥ कुलकोटि समुद्रतश्च विष्णुलोके महीयते ॥ सत्यंसत्यं द्विजश्रेष्ठानां ननु तं मम भाषितम् ॥ २४ ॥ द्वारका
वासिनं दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा चैव विशेषतः ॥ महापापविनिर्मुक्ताः स्वर्गलोके वसन्ति ते ॥ २५ ॥ पाप्मुखो द्वारकायां वै वायुना संभदीरिताः ॥ पापिनां
मुक्तिदाः प्रोक्ताः किं पुनर्द्धारकाभिवि ॥ २६ ॥ श्रीप्रहाद उवाच ॥ श्रूयतां द्विजशार्ङ्गला महामोहविनाशनम् ॥ द्वारकायाश्च माहात्म्यं गोमतीकृष्णसन्निधौ ॥ २७ ॥ कुशावर्त्तात्समारभ्य यावदे सागरावधि ॥ यस्यां तिर्थो समायाति सिंहे देवपुरीहितः ॥ २८ ॥ तस्यां हि गोमतीघ्नानं
द्विषद्धोदावरीफलम् ॥ अवगाहिता प्रयत्नेन सिंहानि गौतमी सकृद् ॥ २९ ॥ गोदावर्या भवेत्पुण्यं वसतो वर्षसंख्यया ॥ तत्फलं समवाप्नोति गोमतीसेवनादिजाः ॥ ३० ॥ गोमत्यां श्रद्धया स्नानं पूर्णं सिंहस्थिते गुरौ ॥ सहस्रगुणितं तत्स्याद्धारवत्यां दिनेदिने ॥ ३१ ॥ गच्छगच्छ महाभाग द्वार
कामिति ॥ वेदेत् ॥ तस्यावलोकनादेव मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ३२ ॥ द्वारेकेति च यो व्यादारकाभिमुखो नरः ॥ कृपया कृष्णदेवस्य मुक्तिभागी
भवेद्भवम् ॥ ३३ ॥ द्वारकां गोमतीं पुण्यां रुक्मिणीं कृष्णमेव च ॥ स्मरेति येऽन्वं भक्त्या द्वारकाफलभागिनः ॥ ३४ ॥ सहस्रयोजनस्थानां येषां
स्यादिति मानसम् ॥ द्वारवत्यां गमित्यामो द्रक्ष्यामो द्वारकेश्वरम् ॥ ३५ ॥ सर्वपापैः प्रमुच्यन्ते धन्यास्ते लोकपावनाः ॥ किं वाच्यं द्वारकायाञ्च
ये प्रकुर्वन्ति मानवाः ॥ किं पुनर्द्धारकानाथं कृष्णं पश्यन्ति ये नराः ॥ ३६ ॥ मित्रधुरुग्रहहा गोत्रः परदारापहारकः ॥ मातृहा पित्रहा चैव ब्रह्मस्था
पहरस्तथा ॥ ३७ ॥ एते चान्ये च पापिष्ठा महापापयुताश्च ये ॥ सर्वपापैः प्रमुच्यन्ते कृष्णदेवस्य दर्शनात् ॥ ३८ ॥ किं वेदैः श्रद्धया हीनै
र्व्याख्यानेरपि कृतस्त्रिशः ॥ हेमभारसहस्रे किं क्रूरश्रेत्र रविग्रहे ॥ ३९ ॥ गजाश्वरथदानैः किं किं मंदिरप्रतिष्ठया ॥ तेषां पूजादिना सम्पन्निय
पूर्णादिभिश्च किम् ॥ ४० ॥ राजसूयाश्वमेधाद्यैः सर्वयज्ञैश्च किं भवेत् ॥ सेवनैः क्षेत्रतीर्थानां तपोभिर्विविधैस्तु किम् ॥ ४१ ॥ किं मोक्षसाधनैः
क्रोधैर्धानयोगसमाधिभिः ॥ द्वारकेश्वरकृष्णस्य दर्शनं यस्य जायते ॥ ४२ ॥ माहात्म्यं द्वारकायास्तु अथवा यः शृणोति च ॥ विशेषेण तु देशा
ख्यां जयंत्याश्चेव जागरे ॥ ४३ ॥ माध्यां च फाल्गुने चैत्रे ज्येष्ठे चैव विशेषतः ॥ अद्यापि द्वारका पुण्या कलात्रपि विशेषतः ॥ ४४ ॥ यस्यां
सत्रंप्रणं कृत्वा प्रासादं मंचमेव च ॥ यतीनां शरणं कृत्वा तीरे मंडपमेव च ॥ ४५ ॥ बापीकूपतडागानां जीर्णोद्धारमथापि वा ॥ मूर्ति विष्णोः
प्रतिष्ठाप्य दत्त्वा वा भोगसाधनम् ॥ ४६ ॥ श्रूयतां तत्फलं विप्राः सर्वोत्कृष्टं वदाम्यहम् ॥ संप्राप्य वाञ्छितान्कामान्कृष्णानुग्रहभाजनम् ॥ ४७ ॥
तेजोमयेषु लोकेषु भुक्त्वा भोगाननुक्रमत् ॥ प्राप्नोति विष्णुलोकं वै नरो देवनमस्कृतम् ॥ ४८ ॥ स्थापयेद्धारकायां वै मूर्तिं दारुशिलामयीम् ॥
त्रेलोक्यं स्थापितं तेन विष्णोः सायुज्यतामियात् ॥ ४९ ॥ प्रेरणे नास्ति पापस्य पुण्यस्य बुद्धिरुत्तमा ॥ द्वारकायां कथं जातं वैलक्षण्यमिदं प्रभो ॥
क्षेत्रेभ्यः सर्वतीर्थेभ्य आश्चर्यं कथयन्ति ते ॥ ५० ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे
द्वारकामाहात्म्ये द्वारकानाममाहात्म्यवर्णनंनाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ प्रहादस्य वचः श्रुत्वा स्थितस्तत्र
सभास्थले ॥ पप्रच्छात्युत्सुकमना बलिस्तत्त्वैवैवैभवम् ॥ १ ॥ प्रहादस्तद्वचः श्रुत्वा भक्तिभावपुरस्कृतम् ॥ अभिनन्द्य च तं प्रेम्णा प्रबलमुपचक्रमे
॥ २ ॥ प्रहाद उवाच ॥ एकैकस्मिन्पदे दत्ते पुरीं द्वारवतीं प्रति ॥ पुण्यं ऋतुसहस्राणां फलं भवति देहिनाम् ॥ ३ ॥ येऽपीच्छन्ति मनोवृत्त्या गमनं
द्वारकां प्रति ॥ तेषां प्रलीयते पापं पूर्वजन्मायुताजितम् ॥ ४ ॥ अत्युग्राण्यपि पापानि तावत्तिष्ठन्ति विग्रहे ॥ यावन्न गच्छते जंतुः कलौ द्वारवतीं प्रति
॥ ५ ॥ लोभेनाऽप्युपरिधेन दुर्गेन कपटेन वा ॥ चक्रतीर्थे तु यो गच्छेन्न पुनर्दिशते भुवि ॥ ६ ॥ हीनवर्णा अपि पापात्मा मृतः कृष्णपुरीं प्रति ॥ कलि
कालकृतेदोषैरत्युग्रैरपि मानवः ॥ भक्त्या कृष्णमुखं दृष्ट्वा न लिप्यति कदाचन ॥ ७ ॥ तावद्दिग्गजे काशी ह्यवती मथुरा पुरी ॥ यावन्न पश्यते जंतुः
पुरीं कृष्णेन पालिताम् ॥ ८ ॥ येषां कृष्णालये प्राणा गता दानत्रयाधिक ॥ न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥ ९ ॥ दुर्लभो द्वारकावासो
दुर्लभं कृष्णदर्शनम् ॥ दुर्लभं गोमतीस्नानं रुक्मिणीदर्शनं कलौ ॥ १० ॥ नित्यं कृष्णपुरीं स्मर्यां ये स्मरेति ग्रहे स्थिताः ॥ न तेषां पातकं किञ्चि
देहमाश्रित्य तिष्ठति ॥ ११ ॥ केशवार्चा ग्रहे यस्य न तिष्ठति महीपते ॥ तस्यान्नं न च भोक्तव्यमभक्ष्येण समं स्मृतम् ॥ १२ ॥ नोष्णत्वं द्विज
राजे वै न शीतत्वं हुताशने ॥ वैष्णवानां न पापत्वमेकादशुपवासिनाम् ॥ १३ ॥ नास्तिनास्ति महाभागाः कलिकालसमं युगम् ॥ स्मरणात्की
र्त्तनाद्विष्णोः प्राप्यते पदमव्ययम् ॥ १४ ॥ सत्यभामापतिर्यत्र यत्र पुण्या च गोमती ॥ नरा मुक्तिं प्रयास्यन्ति तत्र स्नात्वा कलौ युगे ॥ १५ ॥
माधवे शुक्रपक्षे तु त्रिस्पृशां द्वादशीं यदि ॥ लभते द्वारकायां तु नास्ति धन्यतरस्ततः ॥ १६ ॥ त्रिस्पृशां द्वादशीं प्राप्य गत्वा कृष्णपुरीं नरः ॥
यः करोति हरभक्त्या सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ १७ ॥ नंदायां तु जयायां वै भद्रा चैव भवेद्यदि ॥ उपवासाच्चैने गीते दुर्लभा कृष्णसन्निधौ ॥ १८ ॥
उदयैकादशी स्वल्पा अंते चैव त्रयोदशी ॥ संपूर्णा द्वादशी मध्ये त्रिस्पृशा च हरेः प्रिया ॥ १९ ॥ एकेन चोपवासेन उपवासाश्रुतं फलम् ॥
जागरे शतसाहस्रं नृत्ये कोटिगुणं कलौ ॥ २० ॥ तत्फलं लभते मर्त्यो द्वारकायां दिनेदिने ॥ ग्रहेषु वसतामेतत्किं पुनः कृष्णसन्निधौ ॥
॥ २१ ॥ वाहनैः कारयजैर्दोषैर्हता ये पापबुद्धयः ॥ द्वारवत्यां विमुच्यन्ते दृष्ट्वा कृष्णमुखं शुभम् ॥ २२ ॥ दैत्येश्वर नराः स्त्राच्या द्वारवत्यां
गताश्च ये ॥ २३ ॥ दुर्लभानीह तीर्थानि दुर्लभाः पर्वतोत्तमाः ॥ दुर्लभा वैष्णवा लोके द्वारकावसतिः कलौ ॥ २४ ॥ गर्वा कोटिसहस्राणि खल्लो
दिशतानि च ॥ दत्त्वा यत्फलमाप्नोति तत्फलं कृष्णसन्निधौ ॥ २५ ॥ यस्याः सीमां प्रविष्टस्य ब्रह्महत्यादिपातकम् ॥ नश्यते दर्शनादेव तां पुरीं
गोदावर्यां तु यत्फलम् ॥ तत्फलं स्नानमात्रेण गोमत्यां कृष्णसन्निधौ ॥ २६ ॥ द्वारकाऽवस्थितं तोयं घण्टासं पिवते नरः ॥ तस्य चक्रांकितो
देहो भवते नात्र संशयः ॥ २७ ॥ मन्वन्तरसहस्राणि कार्ष्णीयासेन यत्फलम् ॥ तत्फलं द्वारकायां च वसतः पंचभिर्दिनेः ॥ २८ ॥ तावन्नृतप्रजा
नारी दुर्भंगा दैत्यपुंगव ॥ यावन्न पश्यते भक्त्या कलौ कृष्णप्रियां पुरीम् ॥ २९ ॥ रुक्मिणीं सत्यभामां च देवीं जांबवतीं तथा ॥ मित्रविदां च
कालिंदीं भद्रां नामजितौ तथा ॥ ३० ॥ संपूज्य लक्ष्मणां तत्र वैष्णवीः कृष्णवल्लभाः ॥ एताः संपूज्य विधिवच्छ्रेष्ठपुत्रश्च लभ्यते ॥ ३१ ॥ ताव
द्भव्यं पुंसां गृहभंगश्च मूर्खता ॥ यावन्न पश्यते भक्त्या कलौ कृष्णपुरीं नरः ॥ ३२ ॥ न सर्वत्र महापुण्यं संगमे सरितांपतेः ॥ जान्तवीसंगमा
न्मुक्तिर्गोमतीनीरसंगमात् ॥ संपर्के गोमतीनीरपुनोऽहं कृष्णसन्निधौ ॥ ३३ ॥ गोमतीनीरसंपृक्तं ये मां पश्यन्ति मानवाः ॥ न तेषां पुनरावृत्तिरि
त्याह सरितां पतिः ॥ ३४ ॥ द्वारकां गच्छमानस्य विपत्तिश्च भवेद्यदि ॥ न तस्य पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥ ३५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुर

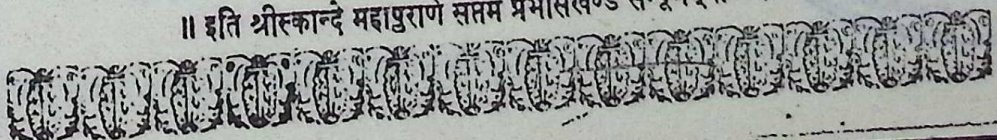
राण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये द्वारकादर्शनगोमतीसारित्तानविधिमाहात्म्यवर्णननाम पद्विंशोऽ
 प्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीमहाद उवाच ॥ ॥ कृष्णकृष्णेति कृष्णेति स्वपत्नो जागरन्निशि ॥ जपेदपि कलौ नित्यं कृष्णरूपी भवेद्दि
 सः ॥ १ ॥ कृष्णकृष्णेति कृष्णेति कलौ वदत्यहर्निशम् ॥ नित्यं यज्ञायुतं पुण्यं तीर्थकोटिसमुद्रयम् ॥ २ ॥ संपूर्णेकादशी भूत्वा द्वादश्यां वर्द्धते
 यदि ॥ उन्मीलिनीति विख्याता तिथिनामुत्तमा तिथिः ॥ ३ ॥ वंजुलीवासरे ये वै राज्ञो कुर्वन्ति जागरम् ॥ यज्ञायुतायुतं पुण्यं सुहृताङ्गेन जायते ॥ ४ ॥
 संपूर्णा द्वादशी भूत्वा वर्द्धते चापरे दिने ॥ त्रयोदश्यां मुनिश्रेष्ठा वंजुली दुर्लभा कलौ ॥ ५ ॥ उन्मीलिनांमनुप्राप्य ये प्रकुर्वन्ति जागरम् ॥ निमि
 पाङ्गेन तत्पुण्यं गवां कोटिफलप्रदम् ॥ ६ ॥ संपूर्णेकादशी भूत्वा प्रत्यहं वर्द्धते यदि ॥ दर्शश्च पौर्णमासी च पञ्चद्विस्तथोच्यते ॥ ७ ॥ पञ्चद्विकरी
 प्राप्य ये प्रकुर्वन्ति जागरम् ॥ निमिपाङ्गाद्धमात्रेण गवां कोटिफलप्रदम् ॥ ८ ॥ ॥ श्रीमहाद उवाच ॥ ॥ चक्रतीर्थे नरः स्नात्वा मुच्यते सर्व
 किल्बिषैः ॥ स याति परमं स्थानं दाहप्रलयवर्जितम् ॥ ९ ॥ चक्रं प्रक्षालितं यत्र कृष्णेन स्वयमेव हि ॥ तेन वै चक्रतीर्थं हि पुण्यं च परमं हरेः ॥
 भवन्ति तत्र पापाणाश्चक्राका मुक्तिदायकाः ॥ १० ॥ तत्रैव यदि लभ्यते चक्रेद्वादशभिः सह ॥ द्वादशात्मा स विज्ञेयो मोक्षदः परिकीर्तितः ॥
 ॥ ११ ॥ एकचक्रेण पापाणो द्वास्वत्यां सुशोभनः ॥ सुदर्शनाभिधेयोसौ मोक्षेकफलदायकः ॥ १२ ॥ लक्ष्मीनारायणो द्वौ तौ भुक्तिमुक्तिफलप्रदौ ॥
 त्रिभिश्चैवाच्युतं देवं सदेन्द्रपददायकम् ॥ १३ ॥ भूतिदो विप्रहन्ता च चतुश्चक्रो जनार्दनः ॥ पञ्चभिर्वासुदेवस्तु जन्ममृत्युभयापहः ॥ १४ ॥
 प्रद्युम्नः पद्मिनेवासौ लक्ष्मीं कान्तिं ददाति च ॥ सप्तभिर्वलदेवस्तु गोत्रकीर्तिविवर्द्धनः ॥ १५ ॥ वाञ्छितं चाष्टभिर्भक्त्या ददाति पुरुषोत्तमः ॥ सर्व
 दद्यान्नवव्यूहो दुर्लभो यः सुरोत्तमैः ॥ १६ ॥ राज्यप्रदो दशभिस्तु दशावतार एव च ॥ एकादशभिरेश्वर्यमनिरुद्धः प्रयच्छति ॥ १७ ॥ निर्वाणं
 द्वादशात्मा तु चक्रेद्वादशभिः स्मृतम् ॥ अत ऊर्ध्वमनंतोऽसौ सौख्यमोक्षप्रदायकः ॥ १८ ॥ ये केचित्तत्र पापाणाः कृष्णचक्रेण मुद्रिताः ॥
 तेषां स्पर्शनमात्रेण मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ १९ ॥ ब्रह्महत्यादिकं पापं मनोवाक्कायकर्मजम् ॥ तत्सर्वं विलयं याति चक्रांकितप्रपूजनात् ॥ २० ॥
 स्लेच्छदेशे शुभे वाऽपि चक्रांको यत्र तिष्ठति ॥ योजनानि दश द्वे च मम क्षेत्रं च सुन्दरि ॥ २१ ॥ मृत्युकाले च संप्राप्ते हृदये यस्तु धारयेत् ॥
 चक्रांकं पापदहनं स याति परमां गतिम् ॥ २२ ॥ गोमतीसंगमे स्नात्वा भृगुतीर्थे तथैव च ॥ न मातुर्वसते कुशो यद्यपि स्यात्स पानकी ॥
 ॥ २३ ॥ तामसं राजसं वापि यत्कृतं विष्णुपूजनम् ॥ तत्सात्त्विकत्वमभ्येति निष्प्रगाभो यथार्थज्ञे ॥ २४ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीति
 साहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये द्वारकाक्षेत्रस्थसुदर्शनप्रमुखानन्तान्तचक्रचिह्नान्कितपापाणामाहात्म्यवर्णनपूर्वकतत्पू
 जनफलान्दिकथननाम सप्तविंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीमहाद उवाच ॥ ॥ द्वारकायाश्च माहात्म्यं शृणु पौत्र मयोदितम् ॥ शृण्वतो
 गदतश्चापि मुक्तिः कृष्णाद्भवेद्भवम् ॥ १ ॥ पुत्रेण लोकाजयति पौत्रेणानन्त्यमश्नुते ॥ अथ पुत्रस्य पौत्रेण नाकमेवाविरोहति ॥ २ ॥ यस्य
 पुत्रः शुचिर्दसः पूर्वं वयसि धामिकः ॥ विष्णुभक्तिं च कुरुते तं पुत्रं कवयो विदुः ॥ ३ ॥ हेमशृंगं रौप्यसुरं सवत्सं कांस्यदोहनम् ॥ सवस्त्रं
 कपिलानां तु सहस्रं च दिनेदिने ॥ ४ ॥ दत्त्वा यत्फलमाप्नोति ब्राह्मणे वेदपारगे ॥ तत्फलं स्नानमात्रेण गोमत्यां मधुभिर्दिने ॥ ५ ॥ यस्तत्र
 भोजयेद्भिन्नं द्वारकायां च संस्थितम् ॥ सुभिज्ञे भो द्विजश्रेष्ठाः फलं लक्षगुणं भवेत् ॥ ६ ॥ फलं लक्षगुणं प्रोक्तं दुर्भिक्षे कृष्णसन्निधौ ॥ एवं धर्मानुपा न
 दद्याद्भिन्नां तु भिक्षुके ॥ ७ ॥ अपि नः स कुले कश्चिद्रविष्यति नरोत्तमः ॥ यो यतीनां कलौ प्राप्ते पितृबुद्ध्यश्च दास्यति ॥ ८ ॥ द्वारकायां विशेषे
 ण सत्कृत्य कृष्णसन्निधौ ॥ अन्नदानं यतीनां तु कौपीनाच्छादनानि च ॥ ९ ॥ नात्मनः क्रतुभिः स्विष्टेर्नास्ति तीर्थैः प्रयोजनम् ॥ यत्र वा
 तत्र वा कार्यं यतीनां प्रीणनं सदा ॥ १० ॥ स्वपचादयोऽपि ते धन्या ये गता द्वारकां पुरीम् ॥ प्राप्य भागवतान्ये वै पितृबुद्ध्यश्च पुत्रकाः ॥
 ॥ ११ ॥ भक्त्या संपूजयिष्यन्ति वस्त्रेर्दानेश्च भूरिभिः ॥ १२ ॥ गयापिण्डेन नास्माकं वृत्तिर्भवति तादृशी ॥ यादृशी विष्णुभक्तानां सत्कारेणोप
 जायते ॥ १३ ॥ वैशाखे ये करिष्यन्ति द्वादशीं कृष्णसन्निधौ ॥ कृष्णं संपूजयन्तश्च राज्ञो कुर्वन्ति जागरम् ॥ १४ ॥ माहात्म्यं पठनीयं तु द्वारकासंभवं
 शुभम् ॥ कृष्णस्य बालचरितं बालकृष्णादिदर्शनम् ॥ १५ ॥ क्रीडनं गोकुलस्यैव क्रीडा गोपीजनस्य च ॥ कृष्णावतारकर्माणि श्रोतव्यानि
 पुनः पुनः ॥ १६ ॥ रुक्मशृंगी रौप्यसुरी मुक्तालंगूलभूषिताम् ॥ सवत्सां ब्राह्मणे दत्त्वा होमार्थं चाहिताग्रये ॥ १७ ॥ निमिषस्पर्शनांशेन फलं
 कृष्णस्य जागरं ॥ यत्किञ्चित्कुरुते पापं कोटिजन्मसु मानवः ॥ कृष्णस्य जागरे राज्ञो दहते नात्र संशयः ॥ १८ ॥ पटेद्भागवतं राज्ञो पुराणं
 दयितं हरेः ॥ यावत्सूर्य्यकृताऽऽलोकौ यावच्चन्द्रकृता निशा ॥ १९ ॥ यावत्ससागरा पृथ्वी यावच्च कुलपर्वताः ॥ तावत्कालं वसेत्स्वर्गे नान्यथा
 मम भाषितम् ॥ २० ॥ आस्फोटयन्ति पितरः प्रहर्षन्ति पितामहाः ॥ एवं तं स्वसुतं दृष्ट्वा शृण्वान् कृष्णसंभवम् ॥ २१ ॥ द्वारकायाश्च माहात्म्यं
 यत्र नो जागरं पठेत् ॥ तन्स्लेच्छसदृशं स्थानमपवित्रं परित्यजेत् ॥ २२ ॥ शालिग्रामशिला नैव यत्र भागवता न हि ॥ त्यजेत्तीर्थं महापुण्यं
 पुण्यमायतनं त्यजेत् ॥ २३ ॥ त्यजेद्ब्रह्मं तथाऽरण्यं यत्र न द्वादशीव्रतम् ॥ २४ ॥ सुदेशोऽपि भवेन्नित्यं यत्र नो वैष्णवा व्रतम् ॥ कुदेशोऽपि
 भवेत्पुण्यो यत्र भागवताः कलौ ॥ २५ ॥ संकीर्णयोनयः पूता ये भक्ता मधुमुदने ॥ स्लेच्छतुल्याः कुलीनास्ते येन भक्ता जनार्दने ॥ २६ ॥
 रथाहृतं प्रकुर्वन्ति ये कृष्णं मधुमाधवे ॥ मुक्तिं प्रयाति ते सर्वे कुलकोटिसमन्विताः ॥ २७ ॥ देवकीनन्दनस्यार्थं रथं कारापयन्ति ये ॥ कल्पांतं
 विष्णुलोके ते वसन्ति पितृभिः सह ॥ २८ ॥ द्वारकायास्तु माहात्म्यं श्रावयेद्यः कलौ नृणाम् ॥ भावमुत्पादयेद्यो वै लभेत्कतुशतं फलम् ॥ २९ ॥
 यो नार्चयति पापिष्ठो देवमन्यत्र गच्छति ॥ कोटिजन्मार्जितं पुण्यं हरते रुक्मिणीपतिः ॥ ३० ॥ शंखोद्धारसमुद्रतां नित्यं देहे विभक्तिं हि ॥
 मृत्तिकां दैत्यराजेन्द्र शृणु वक्ष्यामि यत्फलम् ॥ ३१ ॥ यो ददाति यतीनां च वैष्णवानां प्रयच्छति ॥ स्वर्णभारशतं पुण्ड्रं नित्यं प्राप्नोति
 मानवः ॥ ३२ ॥ गृहे यस्य सदा तिष्ठच्छंखोद्धारस्य मृत्तिका ॥ नित्यं क्रियाकृतपुण्यं लभेत्कोटिगुणं वले ॥ ३३ ॥ यस्य पुण्ड्रं ललाटे तु
 गोपीचन्दनसंज्ञकम् ॥ न जहाति गृहं तस्य लक्ष्मीः कृष्णप्रिया द्विजाः ॥ ३४ ॥ न ग्रहो बाधते तस्य नोरगो न च राक्षसः ॥ पिशाचा न च
 कुम्माडा न च प्रेता न जम्बकाः ॥ ३५ ॥ नाग्निचौरभयं तस्य दरीणां चैव बन्धनम् ॥ विद्युदुल्काभयं चैव न चोत्पातसमुद्रयम् ॥ ३६ ॥
 नारिष्टं नापशकुनं दुर्निमित्तादिकं च यद् ॥ सत्कृते विष्णुभक्ते च शालिग्रामशिलाचने ॥ ३७ ॥ पीते पादोदके विप्रा नैवेद्य
 स्यापि भक्षणे ॥ तुलसीमन्त्रिणां विष्णोर्विलयावसरे कृते ॥ ३८ ॥ पुरा देवेन कथितं शृणु पात्रं वदाम्यहम् ॥ प्रिया भागवता येषां

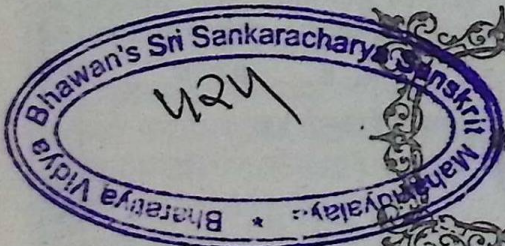
तेषां दासोऽस्म्यहं सदा ॥ ३९ ॥ विहाय मधुगं काशीमवन्ती सर्वपापहाम् ॥ मायां कांचीमयोध्यां च संप्राप्ते च कलौ युगे ॥
 ॥ ४० ॥ वसाम्यहं द्वारकायां सर्वसेनासमावृतः ॥ तीर्थत्रयैर्ज्ञाने रुद्रार्चनैश्च निचारणे ॥ ४१ ॥ श्रद्धायागेन भक्त्या वा
 यस्तोषयितुमिच्छति ॥ गत्वा द्वारवतीं रम्यां द्रष्टव्योऽहं कलौ युगे ॥ ४२ ॥ त्रैलोक्ये यानि तीर्थानि मया शुद्धानि धूरिशः ॥
 विन्यस्तानि च गोमत्यां चक्रीर्येऽतिपावने ॥ ४३ ॥ दिनेनेकं गोमत्यां चक्रीर्ये कलौ युगे ॥ त्रैलोक्यसंभवेस्तीर्थैः क्षातो भवति मान
 वः ॥ ४४ ॥ कोटिपापविनिर्मुक्तो मत्समं वसते नरः ॥ मम लोके न संदेहः कुलकोटिसमन्वितः ॥ ४५ ॥ नापराधकृतैः पापैर्लिप्तः स्यादु
 त्कटैः कृतैः ॥ शतजन्मायुनानीह लक्ष्मीर्न च्यवते गृहात् ॥ ४६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
 चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये गोमतीतीरगतद्वारकाचक्रीर्योर्जागरादिमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टाविंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीप्रह्लाद
 उवाच ॥ जया च विजया चैव जयंती पापनाशिनी ॥ उन्मीलिनी वंजुली च त्रिस्पृशा पञ्चवर्दिनी ॥ १ ॥ पुण्यं सर्वपुराणानां ते लभते
 दिनेदिने ॥ पक्वान्नं ये प्रकुर्वन्ति हविर्दान्यसमुद्रवम् ॥ २ ॥ जागरे पद्मनाभस्य धृतेनेव सुपाचितम् ॥ वर्तिद्वयसमायुक्तं दीपं घृतसमन्वितम् ॥ ३ ॥
 यः कुर्याज्जागरे विष्णोः शालिग्रामशिलाग्रतः ॥ शालिग्रामशिलाग्रं तु ये प्रकुर्वन्ति नानरम् ॥ ४ ॥ कुर्वन्ति नृत्यत्राद्ये च लोकानां रंजनाय च ॥
 संछादयन्ति कुसुमैः शालिग्रामशिलां च ये ॥ ५ ॥ चक्राक्रितां विशेषेण प्रतिष्ठां वैष्णवीं द्विजाः ॥ चंदनं च सकर्पुं कृष्णागुरुसमन्वितम् ॥ ६ ॥
 युक्तं घृगमदेनापि यः करोति विलेपनम् ॥ द्वादश्यां देवदेवस्य राज्ञो जागरणे सदा ॥ ७ ॥ तस्य पुण्यं प्रवक्ष्यामि संक्षेपेण च बोध्यतः ॥ तत्फलं
 कोटितीर्थं तु उच्चयिन्यां महालये ॥ ८ ॥ वागणस्यां कुरुक्षेत्रे मधुरायां त्रिपुष्करं ॥ अयोध्यायां प्रयागे च तीर्थे सागरसंगमे ॥ ९ ॥ सर्वपुण्येषु
 तीर्थेषु देवतायतनेषु च ॥ कृतेर्यद्वाधुतैस्तत्र व्रतदानैश्च पुष्कलेः ॥ १० ॥ वेदेर्यतेर्यपुण्यं पुराणैश्चावगाहितैः ॥ तपोभिश्चाभितैः पुण्यं संप्रगात्रम
 पालनैः ॥ ११ ॥ यत्फलं धुनिभिः प्रोक्तं वेदव्यासेन पुत्रक ॥ तत्फलं जागरे विष्णोः पक्षयोः शुक्रकृष्णयोः ॥ १२ ॥ हेमवत्यै पुरा प्रोक्तं कैलासे
 शूलपाणिना ॥ नारदाय पुरा प्रोक्तं ब्रह्मणा मत्समीपतः ॥ १३ ॥ अरुणेन वज्रहस्ताय कथितं पृच्छने पुनः ॥ द्वादशीजागरस्योक्तं फलं विप्रा
 मया च वः ॥ तत्कुरुध्वं द्विजा यूयं जागरे विष्णुवासरे ॥ १४ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ इत्युक्त्वा ब्राह्मणान्प्राह बलिं पौत्रं स्वकं ततः ॥ त्वमपि
 श्रद्धया पौत्र कुरु जागरणं हरेः ॥ १५ ॥ द्वारका मनसा ध्याता पापं वपशतान्वितम् ॥ कर्तिनाच्छतजन्मोत्थं दहते नात्र संशयः ॥ १६ ॥ पापं
 जन्मसहस्रोत्थं पदमात्रेण गच्छताम् ॥ द्वारका हरते नृत्तं मुक्तिः कृष्णस्य दर्शनात् ॥ १७ ॥ न शक्नोति यदा गंतुं द्वारकां चैव मानवः ॥ माहात्म्यं
 पठनीयं तु द्वारकासंभवं गृहे ॥ १८ ॥ दातव्यं वैष्णवानां तु श्रोतव्यं भक्तिभावनः ॥ द्वादश्यां च विशेषेण पठनीयं तु जागरे ॥ १९ ॥ द्वारका
 संभवं पुण्यं स संप्राप्नोति मानवः ॥ प्रसादाद्वाधुदेवस्य सत्यं सत्यं च भाषितम् ॥ २० ॥ गृहे संतिष्ठते नित्यं मधुरा द्वारका तथा ॥ अवंती च तथा
 माया प्रयागं कुरुजांगलम् ॥ २१ ॥ त्रिपुष्करं नैमिषं च गंगाद्वारं च मौक्तिकम् ॥ चंद्रं चैव केदारं तथा रुद्रमहालयम् ॥ २२ ॥ वज्रापथं महादेवं
 महाकालं तथैव च ॥ भूतेश्वरं भस्मगात्रं सोमनाथमुमापतिम् ॥ २३ ॥ कोटिलिंगं त्रिनेत्रं च देवं भृगुवनेचरम् ॥ दीपेश्वरं महानादं देवं चैवाचलं
 श्वरम् ॥ २४ ॥ ब्रह्मादयः सुरगणा गृहे तिष्ठन्ति सर्वदा ॥ पितरो नागगंधवा मुनयः सिद्धचारणाः ॥ २५ ॥ तीर्थानि यानि कानि स्युरन्ध्रमेवादयो
 मखाः ॥ कृष्णजन्माष्टमीं पौत्र यः करोति विशेषतः ॥ २६ ॥ यथा भागवतं शास्त्रं तथा भागवतो नरः ॥ उभयोरन्तरं नास्ति हरहयस्तथैव च
 ॥ २७ ॥ नीलीक्षेत्रं तु यो याति मूलकं भक्षयेत्तु यः ॥ नेवास्ति नरकोद्धारं कल्पकोटिशतेरपि ॥ २८ ॥ नीलीकर्म तु यः कुर्याद्ब्राह्मणो लोभो
 हितः ॥ नामोति सुकृतं किंचित्कुर्याद्वा रसविक्रयम् ॥ २९ ॥ प्रसीदति न विश्वात्मा वैष्णवे चापमानिते ॥ अश्वत्थं छेदयेद्यो वे एकैकस्मिन्
 पर्वणि ॥ ३० ॥ मन्वंतराणि तावन्ति रौरवे वसतिर्भवेत् ॥ अरिष्टकाष्ठैर्दत्तैश्च कार्यं यः कुरुते क्वचित् ॥ न पूजावर्चदानं च तस्य गृह्णाति भास्करः
 ॥ ३१ ॥ छेदापकस्य चाकं तु छेदकस्य च दैत्यजः ॥ शतं जन्मानि दारिद्र्यं जायते च सरोगता ॥ ३२ ॥ रोपयेत्पालयेद्यो वे सूर्यवृक्षं नरो
 त्तमः ॥ सप्तकल्पं वसेत्सोऽत्र समीपे भास्करस्य हि ॥ ३३ ॥ रोपितेदेववृक्षेस्तु यत्फलं लक्षकोटिभिः ॥ न्यग्रोधवृक्षेणैकेन रोपितेन फलं हि
 तत् ॥ ३४ ॥ धात्रीद्रुमेऽप्येवमेव फलं भवति रोपिते ॥ तुलसीरोपणे चैव अधिकं चापि सुवतः ॥ अमरत्वं च ते याति नात्र काय्या
 विचारणा ॥ ३५ ॥ द्वारकां कलिकाले तु प्रातरुत्थाय कीर्तयेत् ॥ स सर्वपापनिर्मुक्तः स्वर्गं याति न संशयः ॥ ३६ ॥ रोहिणीसंहिता ये
 न द्वादशी समुपोषिता ॥ महापातकसंयुक्तः कल्पति नाकमाधुर्यात् ॥ ३७ ॥ वासरः को विना सूर्यं विना सोमेन का निशा ॥ विना वृक्षेण
 को भ्रामो द्वादशी किं व्रतं विना ॥ ३८ ॥ गृहे च नरकं तस्य यमदण्डं द्वितीयकम् ॥ न यत्र पठते नित्यं विष्णोर्नामसहस्रकम् ॥ ३९ ॥ नरकं
 च भवत्तस्य द्वितीयं यमशासनम् ॥ नैव भागवतं यत्र पुराणं गीयते कलौ ॥ अन्वक्षुषेषु क्षिप्यते ज्वलितेषु हुताशने ॥ ४० ॥ द्विपति ये भागवतं
 न कुर्वन्ति दिनं हरेः ॥ यमदृतेष्व नीयन्ते तथा भूमौ भवंति ते ॥ ४१ ॥ वाच्यमानं न शृण्वन्ति हरेश्चरितमुत्तमम् ॥ करपत्रैश्च पीडयन्ते सुतीव्रैश्च
 शासनात् ॥ ४२ ॥ निन्दां कुर्वन्ति ये पापा वैष्णवानां माहात्मनाम् ॥ तेषां निरयपातस्तु यावदाभूतसंघवम् ॥ ४३ ॥ गोकोटितीर्थे अधिकं स्नानं
 तत्राधिकं भवेत् ॥ ये पश्यन्ति महापुण्यां गोपीचंदनमृत्तिकां ॥ गंगास्नानफलं तेषां जायते नात्र संशयः ॥ ४४ ॥ वैष्णवानां प्रयच्छन्ति गोपीचं
 दनमृत्तिकां ॥ येषां ललाटे तिलकं गोपीचंदनसंभवम् ॥ ४५ ॥ गोपीचंदनपुण्ड्रेण द्वादश्यां जागरे कृते ॥ विष्णोर्नामसहस्रस्य पाठेन मुक्तिमाप्नु
 यात् ॥ ४६ ॥ ये नित्यं प्रातरुत्थाय वैष्णवानां तु कीर्तनम् ॥ गोमतीस्मरणं कुर्युः कृष्णतुल्या न संशयः ॥ ४७ ॥ ये नित्यं प्रातरुत्थाय द्वारकेति
 वदन्ति च ॥ तीर्थकोटिभवं पुण्यं लभते च दिनेदिने ॥ ४८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे
 चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये द्वादशीव्रतादिमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनविंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीप्रह्लाद उवाच ॥ स्वनामोक्ति
 पत्रेस्तु श्रीपतिं योऽर्चयेत् वै ॥ सत्तलोकाननुप्राप्य सप्तद्वीपाधिपो भवेत् ॥ १ ॥ मांकान्तवृक्षपत्रेस्तु योऽर्चयेत् सदा हरिम् ॥ पुण्यं भवति तस्येह
 वाजिमेधायुतं कलौ ॥ २ ॥ लक्ष्मीं सरस्वतीं देवीं सावित्रीं चंडिकां तथा ॥ पूजयित्वा दिवं याति पत्रैः श्रीवृक्षसंभवं ॥ ३ ॥ तुलस्या अधिकं
 प्रोक्तं दलं श्रीवृक्षसंभवम् ॥ तस्मान्नित्यं प्रयत्नेन पूजनीयः सदाऽप्युतः ॥ ४ ॥ द्वादश्यां रविवारेण श्रीवृक्षमर्चयन्ति ये ॥ ब्रह्महत्यादिकं पापं न
 लिप्यन्ते कृतैरपि ॥ ५ ॥ यथा करिपदेऽन्यानि प्रविशन्ति पदानि च ॥ तथा सर्वाणि पुण्यानि विद्यानि हरिर्दिने ॥ ६ ॥ अभ्युपगो वंदनं प्रतिक्ष
 णविनाशिना ॥ कथं नोपासते जंतुर्द्वादशीं जागरान्विताम् ॥ ७ ॥ अतीतानुपुराणसप्त भविष्याश्च चतुर्दश ॥ नरकात्तारयेत्सर्वान्छोकान्कृष्णति

जितेनात् ॥ न ते जीवन्ति लोकेऽस्मिन् यत्र तत्र स्थिता नराः ॥ ८ ॥ द्वारकायां च संप्राप्तास्त्रिषु लोकेषु वंदिताः ॥ द्वारकायां प्रकुर्वन्ति यतीनां
 भोजनं स्थितिम् ॥ ब्राह्मणैः मन्त्रैः ते लभन्ते फलं नराः ॥ ९ ॥ यतीनां ये प्रयच्छन्ति कोपीनाच्छादनादिकम् ॥ वमतां द्वारकामध्यं यथाशक्त्या
 तु भोजनम् ॥ शृणु पुण्यं प्रवक्ष्यामि समासेन हि देत्यज ॥ १० ॥ कोटिर्भिवंदविद्वर्गियायां पितृवत्सलः ॥ भोजितैर्यत्समाप्नोति तत्फलं देत्यना
 यक ॥ ११ ॥ एकस्मिन्भोजिते पौत्र भिक्षुके फलमीदृशम् ॥ दातव्यं भिक्षुके चात्रं कुर्याद्वि चातमविक्रयम् ॥ १२ ॥ धन्यास्ते यतयः सर्वे ये
 वसन्ति कलौ युगे ॥ कृष्णमाश्रित्य देत्येन्द्र द्वारकायां दिनेदिने ॥ १३ ॥ प्राणिनो यं मृताः केचिद्द्वारकां कृष्णमग्निधौ ॥ पापिनस्तत्पदं भाति
 भित्त्वा सूर्यस्य मंडलम् ॥ १४ ॥ द्वारकाचक्रतीर्थे ये निवसन्ति नरोत्तमाः ॥ तेषां निवारिताः सर्वे यमेन यमकिंकराः ॥ १५ ॥ स्नात्वा पश्यन्ति
 गोमत्यां कृष्णं कलिमलापहम् ॥ न तेषां विषये धूयं न चास्मद्विषये तु ते ॥ १६ ॥ अपि कीटः पतंगो वा वृक्षा वा ये तदाश्रिताः ॥ याति ते कृ
 ण्सदनं संसारे न पुनर्हि ते ॥ १७ ॥ किं पुनर्द्विजवर्ग्याश्च क्षत्रियाश्च विशेषतः ॥ त्रिवर्णपूजासंयुक्ताः शूद्रास्तत्र निवा निः ॥ १८ ॥ गीतां पठन्ति
 कृष्णाग्रे कार्तिकं सकलं द्विजाः ॥ एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च ॥ १९ ॥ त्रिरात्रेणापि कृच्छ्रेण तथा चान्द्रायणेन च ॥ यावत्कर्मसंकुच्छा
 द्यः पक्षमासमुपोषणेः ॥ २० ॥ क्षपयन्ति च ये मासं कार्तिकं व्रतचारिणः ॥ स्नात्वा वै गोमतीनीरे तथा वै रुक्मिणीद्वदे ॥ २१ ॥ शंखचक्रगदा
 हस्ताः कृष्णरूपा भवन्ति ते ॥ उपोष्येकादशीं शुद्धां दशमीसंगवजिताम् ॥ २२ ॥ श्राद्धं कुर्वन्ति द्वादश्यां चक्रतीर्थे च निर्मले ॥ ब्राह्मणान्भोज
 यित्वा च मधुपायससर्पिषा ॥ २३ ॥ संतर्प्य विधिवद्भक्त्या शक्त्या दत्त्वा तु दक्षिणाम् ॥ गोभृदिरण्यवासांसि तांशुलं च फलानि च ॥ २४ ॥ उपा
 नहां च्छत्रमुमं जलपूर्णां वदन्तथा ॥ पक्वान्नसंयुताः शुभ्राः सफला दक्षिणान्विताः ॥ २५ ॥ एवं यः कुरुते सम्यक्कृष्णमुद्दिश्य कार्तिके ॥ भार्गवेषु
 समा प्रीतिः पितृणां जायते ध्रुवम् ॥ २६ ॥ कृष्णस्य त्रिदशैः साद्धं तृष्टिर्भवति चाक्षया ॥ २७ ॥ ये कार्तिके पुण्यतमा मनुष्यास्तिष्ठन्ति मासं
 व्रतदानयुक्ताः ॥ रथांगतीर्थे कृतपूतगात्रास्ते याति पुण्यं पदप्रव्ययं च ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे
 प्रभास खण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये कार्तिके चक्रतीर्थस्नानदानश्राद्धादिमाहात्म्यवर्णननाम चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ श्रीप्रह्लाद
 उवाच ॥ ॥ धन्यास्तु नरलोकास्ते गोमत्यां तु कृतोदकाः ॥ पूजयिष्यन्ति ये कृष्णं केतकीतुलसीदलेः ॥ १ ॥ न तेषां संभवोऽस्तीह धोरसंसा
 रगहरे ॥ तेषां मृत्युः पुनर्नास्ति ह्यमरत्वं हि ते गताः ॥ २ ॥ अन्यत्र वै यतीनां तु कोटीनां यत्फलं भवेत् ॥ द्वारकायां तु चेकेन भोजितेन ततोऽ
 धिकम् ॥ ३ ॥ अतीतं वर्तमानं च भविष्यच्च पातकम् ॥ निर्द्वेद्वास्ति संदेहो द्वारका मनसा स्मृता ॥ ४ ॥ ज्ञात्वा कलियुगे घोरे हाहाभूतमचे
 तनम् ॥ द्वारकां ये न मुञ्चन्ति कुनार्थास्ते नरोत्तमाः ॥ ५ ॥ मृतानां यत्र जंतूनां श्वेतद्वीपे स्थितिः सदा ॥ ६ ॥ अग्निष्वात्ता बर्हिषद आज्यपाः
 सोमपाश्च ये ॥ एकविंशतिः पितृगणा द्वारकायां वसन्ति ते ॥ ७ ॥ पुष्करादीनि तीर्थानि गंगाद्याः सरितस्तथा ॥ कुरुक्षेत्रादिक्षेत्राणि काश्यादीन्यूप
 राणि च ॥ ८ ॥ गयादिपितृतीर्थानि प्रभासाद्यानि यानि च ॥ स्थानानि चानि पुण्यानि ग्रामाश्च निवसन्ति वै ॥ ९ ॥ काश्यादिपुत्र्यां या नित्यं
 निवसन्ति कलौ युगे ॥ नित्यं कृष्णस्य सदने पापिनां मुक्तिदे सदा ॥ १० ॥ वैशाखशुद्धद्वादश्यां प्रबोधिण्यां शेषतः ॥ वैशाख्यां देत्यशादूल
 कल्पादिषु युगादिषु ॥ ११ ॥ चंद्रमूयांपरागेषु मन्वादिषु न संशयः ॥ व्यतीपातेषु संक्रांतौ वैधृतौ देत्यनायक ॥ १२ ॥ तिलोदकं च यदत्तं
 तत्स्थले पितृभक्तिः ॥ तत्सर्वमक्षयं प्रोक्तं गोमत्यां स्नानपूर्वकम् ॥ १३ ॥ येऽत्र श्राद्धं प्रकुर्वन्ति पिंडदानपुरःसरम् ॥ तेषामत्राक्षया तृतिः पितृ
 णामुपजायते ॥ १४ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये गोमतीस्नानकृष्णपू
 जनयतिभोजनदानश्राद्धादिसत्फलवर्णननामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥ वृषोत्सर्गं कारिष्यन्ति वैशाख्यां
 चैव कार्तिके ॥ द्वारकायां पिशाचत्वं मुक्ता याति पितामहाः ॥ १ ॥ ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वगनागमः ॥ एवंविधानि पापानि कृत्वा चैव
 गुरुण्यपि ॥ २ ॥ स्नानमात्रेण गोमत्यां श्रीकृष्णस्य च दर्शनात् ॥ विलयं याति देत्येन्द्र कल्पकोटिकृतान्यपि ॥ ३ ॥ रुक्मिणीं ये प्रपश्यन्ति
 भक्तियुक्ताः कलौ नराः ॥ पुरीं प्रदक्षिणां कृत्वा जप्त्वा नामसहस्रकम् ॥ ४ ॥ प्रदक्षिणीकृतं सर्वं ब्रह्मांडं नात्र संशयः ॥ महादानैस्तु चान्यत्र
 यत्फलं परिकीर्तितम् ॥ द्वारकायां तु रुक्मिण्यां दृष्टायां जायते तदा ॥ ५ ॥ द्वादशीवासरे श्राते माहात्म्यं द्वारकाभवम् ॥ पठते सनिधौ विष्णोः
 शृणु वक्ष्यामि तत्फलम् ॥ ६ ॥ सर्वेषु चैव लोकेषु कामचारी विराजते ॥ पञ्चवर्णेन यानेन किंकिणीजालमालिना ॥ ७ ॥ दिव्यश्वेनाश्वयुक्तेन
 कामगेन यथासुखम् ॥ आभूतसंपुवं यावत्कीडतेऽप्सरसां गणैः ॥ ८ ॥ कृतकृत्यश्च भवति कल्पकोटिसमन्वितः ॥ यथा निर्मथनादग्निः सर्वकाष्ठेषु
 दृश्यते ॥ तथा च दृश्यते धर्मो द्वादशीसवनान्नरे ॥ ९ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि पितृभिः परिकीर्तितम् ॥ अपि स्यात्स कुलेऽस्माकं गोमत्यां श्रद्धया
 नरः ॥ स्नात्वा संपूज्य कृष्णं च श्राद्धं कुर्यात्सपिण्डकम् ॥ १० ॥ अपि स्यात्स कुलेऽस्माकं गोमत्युदधिसंगमे ॥ घ्रात्वा पश्यति यः कृष्णमस्माकं
 तारणाय वै ॥ ११ ॥ अपि स्यात्स कुलेऽस्माकं यः श्रुत्वा ब्राह्मणाननात् ॥ द्वारकामाहात्म्यमिदं पूजयिष्यति भक्तिः ॥ १२ ॥ भविष्यति
 कुलेऽस्माकं यो गच्छेद्द्वारकां पुरीम् ॥ संप्राप्य द्वादशीं शुद्धां यः कारिष्यति जागरम् ॥ १३ ॥ भविष्यति कुलेऽस्माकं पुत्रो वा दुहिता तथा ॥
 स्तुवन्नामसहस्रं तु कृष्णस्याग्रे पठिष्यति ॥ १४ ॥ अपि स्यात्स कुलेऽस्माकं भविष्यति धृतव्रतः ॥ गोपीचन्दनदानेन यस्तोपयति वैष्णवान् ॥
 १५ ॥ अपि स्यात्स कुलेऽस्माकं वैष्णवानां तु सन्निधौ ॥ द्वारकायाश्च माहात्म्यं पठिष्यति जितेन्द्रियः ॥ १६ ॥ भविष्यति कुलेऽस्माकं
 माहात्म्यं द्वारकाभवम् ॥ लिखित्वा कृष्णतुष्टयं स्वगृहे धारयिष्यति ॥ १७ ॥ स्वर्णदानं च गोदानं धूमिदानं तथैव च ॥ यावज्जीवं भवंदत्तं
 येनेदं धारितं कलौ ॥ १८ ॥ तत्तत्कृच्छ्रं महाकृच्छ्रं मासोपोषणमेव च ॥ यावज्जीवं कृतं तेन येनेदं श्रावितं कलौ ॥ १९ ॥ प्रायश्चित्तानि चाणीनि
 पापानां नाशनाय ॥ द्वारकायाश्च माहात्म्यं येन विस्तारितं कलौ ॥ २० ॥ तावत्तिष्ठन्ति पुरुषे ब्रह्महत्यादिकानि च ॥ यावन्न लिखते
 जंतुर्माहात्म्यं द्वारकाभवम् ॥ २१ ॥ दानैः सर्वैश्च किं तस्य सर्वतीर्थावगाहने ॥ द्वारकायाश्च माहात्म्यं येनेदं लिखितं गृहे ॥ २२ ॥ सर्वं
 दुःखप्रशमनं सर्वकार्यप्रसाधनम् ॥ चतुर्वर्गप्रदं नित्यं हरिभक्तिविवर्द्धनम् ॥ २३ ॥ न चाधिर्भवते नूनं याम्यं तस्य भयं नहि ॥ माहात्म्यं
 मन्त्रक्रियाहीनां पूजां गृह्णाति केशवः ॥ माहात्म्यं तिष्ठते नित्यं लिखितं यस्य वेश्मनि ॥ न तस्यागःसहस्रेस्तु कृतैर्लिप्यति मानवः ॥ २४ ॥ विधि
 यः पठेच्छृणुते वापि माहात्म्यं द्वारकाभवम् ॥ न भवेद्भूतवैकल्यं धर्मवैकल्यमेव च ॥ २५ ॥ यः स्मरेत्प्रातरुत्थाय माहात्म्यं द्वारकाभवम् ॥
 द्वादशीनां च सर्वासां यज्ञोक्तं लभते फलम् ॥ २६ ॥ त्रिदशैः पूज्यते नित्यं वन्द्यते सिद्धचारणः ॥ माहात्म्यं पठने यो वै द्वारकायाः समु

द्रवम् ॥ २९ ॥ द्वारका वसते यत्र तत्र विष्णुः सनातनः ॥ तत्र तीर्थानि सर्वाणि सर्वे देवाः सर्वासवाः ॥ यज्ञा वेदाश्च ऋषयश्चेलोक्यं सचरा
चरम् ॥ ३० ॥ शक्तो हि द्वारकां गंतुं मानवो न हि पुत्रक ॥ कृष्णदर्शनं पुण्यं माहात्म्यं पठतो भवेत् ॥ ३१ ॥ सत्यं शौचं श्रुतं वित्तं
सुशीलं च क्षमाऽऽर्जवम् ॥ सर्वं च निष्फलं तस्य माहात्म्यं न शृणोति यः ॥ ३२ ॥ पण्मासे च भवेत्पुत्रो लक्ष्मीश्चैव विवर्द्धते ॥ तस्य यः शृणुते
भक्त्या माहात्म्यं द्वारकाभवम् ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये
द्वारकाक्षेत्रे वृषोत्सर्गादिक्रियाकरणद्वारकामाहात्म्यश्रवणादिफलवर्णनं नाम द्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ ॥
सावित्री च भवानी च दुर्गा चैव सरस्वतीम् ॥ योऽर्चयेत्तुलसीपत्रैः सर्वकामसमन्वितः ॥ १ ॥ गृहीत्वा तुलसीपत्रं भक्त्या विष्णुं सधर्चयेत् ॥
अर्चितं तेन सकलं सदेवासुरमानुषम् ॥ २ ॥ चतुर्दश्यां महेशानं पौर्णमास्यां पितामहम् ॥ येऽर्चयन्ति च सप्तम्यां तुलस्या च गणाधिपम् ॥ ३ ॥
शंखोदकं तीर्थवराहरिष्टं पादोदकं तीर्थवराहरिष्टम् ॥ नेत्र्यशेषं ऋतुकोटितुल्यं निर्माल्यशेषं व्रतदानतुल्यम् ॥ ४ ॥ मुकुन्दाशनशेषं तु यो
धुनक्ति दिनेदिने ॥ सिक्थेसिक्थे भवेत्पुण्यं चान्द्रायणशताधिकम् ॥ ५ ॥ नेत्र्यशेषं तुलसीविमिश्रं विशेषतः पादजलेन विष्णोः ॥ योऽश्राति
नित्यं पुरुषो मुरारेः प्राप्नोति यज्ञायुतकोटिपुण्यम् ॥ ६ ॥ यः श्राद्धकाले हरिभुक्तशेषं ददाति भक्त्या पितृदेवतानाम् ॥ तेनैव पिंडास्तुतिर्लोभमि
श्रादाकरूपकोटिं पितरः सुतृप्ताः ॥ ७ ॥ स्नानार्चनक्रियाकाले घंटावाद्यं करोति यः ॥ पुरतो वासुदेवस्य गवां कोटिफलं लभेत् ॥ ८ ॥ सर्वत्राय
मयी घंटा केशवस्य सदा प्रिया ॥ वादनालभते पुण्यं यज्ञकोटिफलं नरः ॥ ९ ॥ वादित्राणामभावे तु पूजाकाले च सर्वदा ॥ घंटावाद्यं
नरैः कार्यं सर्वत्रायमयी यतः ॥ १० ॥ तुलसीकाष्ठसंभूतं चन्दनं यच्छते हरिः ॥ निर्दहेत्पातकं सर्वं पूर्वजन्मशताजितम् ॥ ११ ॥ ददाति पितृ
पिंडेषु तुलसीकाष्ठचन्दनम् ॥ पितृणां जायते तृप्तिर्गयाश्राद्धेन वै तथा ॥ १२ ॥ सर्वेषामेव देवानां तुलसीकाष्ठचन्दनम् ॥ पितृणां च विशेषेण
सदाऽभीष्टं हरिः कलौ ॥ १३ ॥ हरिर्भागवता भूत्वा तुलसीकाष्ठचन्दनम् ॥ नार्पयति सदा विष्णोर्न ते भागवताः कलौ ॥ १४ ॥ शरीरं दहते
यस्य तुलसीकाष्ठवह्निना ॥ नीयमानो यमेनापि विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १५ ॥ यद्येकं तुलसीकाष्ठं मध्ये काष्ठस्य यस्य हि ॥ दाहकाले
भवेन्मुक्तः पापकोटिशतायुतैः ॥ १६ ॥ दहमानं नरं दृष्ट्वा तुलसीकाष्ठवह्निना ॥ जन्मकोटिसहस्रेषु तोषितस्तैर्जनार्दनः ॥ १७ ॥ दहो
मानं नरं सर्वं तुलसीकाष्ठवह्निना ॥ विमानस्थाः सुरगणाः क्षिपन्ति कुसुमजलीम् ॥ १८ ॥ नृत्यंत्योऽप्सरसो हृष्टा गीतं गायन्ति
सुस्वरम् ॥ ज्वलते यत्र देत्येन्द्र तुलसीकाष्ठपावकः ॥ १९ ॥ कुरुते वीक्षणं विष्णुः सन्तुष्टः सह शंभुना ॥ २० ॥ गृहीत्वा तं क्रमेण शक्तिः
पुरुषं स्वयमग्रतः ॥ मार्जते तस्य पापानि पश्यतां त्रिदिवोक्ताम् ॥ महोत्सवं च कृत्वा तु जयशब्दपुरःसरम् ॥ २१ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥
प्रह्लादेनोदितं श्रुत्वा माहात्म्यं द्वारकाभवम् ॥ प्रहृष्टा ऋषयः सर्वे तथा देत्येश्वरो बलिः ॥ २२ ॥ ततः सर्वेऽभिनन्द्येन प्रह्लादं देत्यपुत्रवम् ॥
उद्युक्ता द्वारकां गत्वा द्रष्टुं कृष्णमुखाम्बुजम् ॥ २३ ॥ ततस्ते बलिना सार्धं मुनयः संशितव्रताः ॥ आगत्य द्वारकां स्नात्वा गोमर्त्या विधिपूर्वकम्
॥ २४ ॥ कृष्णं दृष्ट्वा समभ्यर्च्य कृत्वा यात्रां यथाविधि ॥ दत्त्वा दानानि बहुशः कृतकृत्यास्ततोऽभवत् ॥ २५ ॥ जग्मुः स्वीयानि स्था
नानि बलिः पातालमाययौ ॥ प्रह्लादं च प्रणम्याशु मेने स्वस्य कृतार्थताम् ॥ २६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
तायां सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये द्वारकायाहात्म्यश्रवणादिफलवर्णनपुरःसरतुलसीपत्रकाष्ठमहिमवर्णनपूर्वकं प्रह्लादविजयसंवाद
समाप्त्यनंतरं बलिना सह द्विजकृतद्वारकायात्राविधिवर्णनं नाम त्रिचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ ॥ एतपुरा
णमखिलं पुरा स्कन्देन भाषितम् ॥ भृगवे ब्रह्मपुत्राय तस्माच्छे तर्थाऽगिराः ॥ १ ॥ ततश्च च्यवनः प्राप ऋचीकश्च ततो मुनिः ॥ एवं परंपरा
प्राप्तं सर्वेषु भुवनेष्वपि ॥ २ ॥ स्कान्दे पुराणमेतच्च कुमारणे पुरोद्वृतम् ॥ यः शृणोति सर्तां मध्ये नरः पापाद्रिमुच्यते ॥ ३ ॥ इदं पुराणमापुण्यं
चतुर्वर्णसुखप्रदम् ॥ निर्मितं पण्मुखेनेह नियतं सुमहात्मना ॥ ४ ॥ एवमेतत्समाख्यातमारुह्य भद्रमस्तु वः ॥ ५ ॥ मण्डितं सप्तभिः खण्डैः
स्कान्दं यः शृणुयात् ॥ न तस्य पुण्यसंख्यानं कर्तुं शक्येत केनचित् ॥ ६ ॥ य इदं धर्ममाहात्म्यं ब्राह्मणाय प्रयच्छति ॥ स्वर्गलोके वनेत्तावद्या
वदशरसंख्यया ॥ ७ ॥ यथा हि वपतो धारा यथा वा दिवि तारकाः ॥ गंगायां सिकता यद्वत्तद्रसंख्या न विद्यते ॥ ८ ॥ यो नरः शृणुयाद्रसंख्या
दिनानि च कियन्ति वै ॥ सर्वार्थसिद्धो भवति य एतत्पठते नरः ॥ ९ ॥ पुत्रार्थं लभते पुत्रान्धनार्थं लभते धनम् ॥ लभते पतिकामा या पति
कन्या मनोरमम् ॥ १० ॥ समागमं लभन्ते च बान्धवाश्च प्रवासिभिः ॥ स्कान्दं पुराणं श्रुत्वा तु पुमानाप्नोति वाञ्छितम् ॥ ११ ॥ शृण्वतः
पठतश्चैव सर्वकामप्रदं नृणाम् ॥ १२ ॥ पुण्यं श्रुत्वा पुराणं वै दीर्घमायुश्च विन्दति ॥ महौ विजयते राजा शत्रुंश्चाप्यधितिष्ठति ॥ १३ ॥ वेदविच्च
भवेद्भिषः क्षत्रियो राज्यमाप्नुयात् ॥ धनं धान्यं तथा वैश्यः शूद्रः सुखमवाप्नुयात् ॥ १४ ॥ अध्यायमेकं शृणुयाच्छ्लोकं श्लोकार्थमेव वा ॥ यः श्लोक
पादं शृणुयाद्रिष्णुलोकं स गच्छति ॥ १५ ॥ श्रुत्वा पुराणमेतद्धि वाचक यस्तु पूजयेत् ॥ तेन ब्रह्मा च विष्णुश्च रुद्रश्चैव प्रसूजितः ॥ १६ ॥ एकम
प्यक्षरं यस्तु गुरुः शिष्ये निवेदयेत् ॥ पृथिव्यां नास्ति तद्व्ययं यद्वत्त्वा ह्यवृणी भवेत् ॥ १७ ॥ अतः संपूजनीयस्तु व्यासः शास्त्रोपदेशकः ॥ गोभ
हिरण्यवस्त्राद्यैर्भाजनेः सार्वकामिकैः ॥ १८ ॥ य एवं भक्तिपुक्तस्तु श्रुत्वा शास्त्रमनुत्तमम् ॥ पूजयेदुपदेष्टारं स शैवं पदमाप्नुयात् ॥ १९ ॥ पुराणं
वणादेव अनेकभवसंचितम् ॥ पापं प्रशममायाति सर्वतीर्थफलं लभेत् ॥ २० ॥ अमृतेनोदरस्थेन श्रियन्ते सर्वदेवताः ॥ कण्ठस्थितविषेणापि यो
जीवति स पातु वः ॥ २१ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वोपरते सूते शौनकादिमहर्षयः ॥ संपूज्य विधिवत्सूतं प्रशस्याथाभ्यनन्दयत् ॥
॥ २२ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ कथितो भवता सर्गः प्रतिसर्गस्तथैव च ॥ वंशानुवंशचरितं पुराणानामनुक्रमः ॥ २३ ॥ मन्वन्तरप्रमाणं च ब्रह्मा
ण्डस्य च विस्तरः ॥ ज्योतिश्चक्रस्वरूपं च यथावदनुवर्णितम् ॥ २४ ॥ धन्याः स्म कृतकृत्याः स्म वयं तव सुखाम्बुजात् ॥ स्कान्दं महापुराणं हि
श्रुत्वा मृतानिर्हर्षिताः ॥ २५ ॥ वयं महर्षयो विप्राः प्रदमोऽयं तवाऽऽशिषः ॥ व्यासशिष्य महाप्राज्ञ चिरं जीव सुखी भव ॥ २६ ॥ इति दत्त्वाऽऽ
मममे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये स्कान्दमहापुराणश्रवणपठनपुस्तकप्रदानपौराणिकव्यासपूजनमाहात्म्यवर्णनपूर्वकं समस्तस्कान्दमहा
पुराणग्रन्थसमाप्यसंहारसूतसत्कारवृत्तान्तवर्णनं नाम चतुश्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ ७ ॥ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे सप्तमे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्यं सम्पूर्णम् ॥ (७-४) ॥

॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे सप्तमे प्रभासखण्डे सम्पूर्णम् ॥ ७ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे सप्तमं प्रभासखण्डं समाप्तम् ॥ ७ ॥

